Hürriyet

AnaBritannica

GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

***Encyclopædia Britannica*'nın hazırlanmasına katkıda bulunan üniversite danışma komiteleri:**

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

Chicago Üniversitesi
Hellmut Fritzsche, *Başkan*
Donald W. Fiske, *Başkan Yardımcısı*
Edward Anders
Jack D. Cowan
Mihaly Csikszentmihalyi
Jack Halpern
Eric P. Hamp
Saunders Mac Lane
Janet D. Rowley

AVRUPA

Leiden Üniversitesi (HOLLANDA)
Hans Daalder, *Başkan*

Floransa Üniversitesi (İTALYA)
Mauro Cappelletti

Kopenhag Üniversitesi (DANİMARKA)
P. Nørregaard Rasmussen

Madrid Özerk Üniversitesi (İSPANYA)
Pedro Schwartz

Marburg Üniversitesi (ALMANYA)
Otfried Madelung

Max Planck Biyofiziksel Kimya Enstitüsü (ALMANYA)
Manfred Eigen

Ruhr Üniversitesi; Max Planck Kömür Araştırmaları Enstitüsü (ALMANYA)
Günther Wilke

Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (FRANSA)
Marc Augé
Jacques Le Goff

Yeni Lizbon Üniversitesi (PORTEKİZ)
Fernando Gil

Jacques Bersani, *Sekreter*

AVUSTRALYA

Avustralya Ulusal Üniversitesi
Brian D. O. Anderson, *Başkan*
John Douglas Ritchie

Adelaide Üniversitesi
Robert Eugene Bogner

Melbourne Üniversitesi
Warren A. Bebbington
Geoffrey Blainey
Frank Graham Little

La Trobe Üniversitesi
Eric L. James

Sidney Üniversitesi
David R. Fraser
Dame Leonie Judith Kramer

Batı Avustralya Üniversitesi
Charles E. Oxnard

BİRLEŞİK KRALLIK

Cambridge Üniversitesi
Sir Brian Pippard, *Başkan*
Sir Geoffrey Elton
Kurt Lipstein
Sir John Lyons

Edinburgh Üniversitesi
Ian G. Stewart
C. Barrie Wilson

Londra Üniversitesi
Maurice Cranston
Donald G. MacRae
David Alfred Martin
Donald M. Nicol

Oxford Üniversitesi
Uwe W. Kitzinger
C. Anthony Storr
Sir Keith Thomas

Sussex Üniversitesi
H. Christopher Longuet-Higgins

KANADA

İngiliz Kolumbiyası Üniversitesi
William E. Fredeman, *Eş-Başkan*

Simon Fraser Üniversitesi
J. L. Berggren
Peter Kennedy
Edward McWhinney
Grant Strate

Toronto Üniversitesi
A. Edward Safarian, *Eş-Başkan*
Calvin C. Gotlieb
A. Douglas Tushingham

Montreal Üniversitesi
François Duchesneau

Victoria Üniversitesi
Donovan W. M. Waters

Waterloo Üniversitesi
Frederick R. W. McCourt

York Üniversitesi
John T. Saywell

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.

IMPRIMATUR

Bu ansiklopedi, büyük bölümüyle *Encyclopædia Britannica* çevirisinden ve editörlerce hazırlanmış ek bilgi ve maddelerden oluşmuştur. İçeriği *Encyclopædia Britannica, Inc.* tarafından incelenmiş, yansız, önyargısız, doğru ve geçerli olduğu ve *Encyclopædia Britannica*'nın geniş ve kapsamlı bir ansiklopedi için koyduğu standartlara uygunluğu onaylanmıştır.

AnaBritannica

GENEL KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ

Cilt 25

HÜRRİYET'İN OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

ANA YAYINCILIK A.Ş. VE ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, INC.
İŞBİRLİĞİ İLE YAYIMLANMAKTADIR

Encyclopædia Britannica *(Chicago)*

Robert P.Gwinn
Yönetim Kurulu Başkanı

Peter B.Norton
Başkan

Fred H.Figge, Jr.
Başkan Başyardımcısı

AnaBritannica *(İstanbul)*

Nazar Büyüm
Yönetim Kurulu Başkanı

Sadun Sönmez
Genel Müdür

Dr.Cihan Belen
Genel Müdür Yardımcısı

Encyclopædia Britannica

First Edition 1768-1771
Second Edition 1777-1784
Third Edition 1788-1797
Supplement 1801
Fourth Edition 1801-1809
Fifth Edition 1815
Sixth Edition 1820-1823
Supplement 1815-1824
Seventh Edition 1830-1842
Eighth Edition 1852-1860
Ninth Edition 1875-1889
Tenth Edition 1902-1903

Eleventh Edition
© 1911
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Twelfth Edition
© 1922
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Thirteenth Edition
© 1926
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fourteenth Edition
© 1929, 1930, 1932, 1933, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Fifteenth Edition
© 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

© 1994
By Encyclopædia Britannica, Inc.

Copyright under International Copyright Union
All rights reserved under Pan American and
Universal Copyright Conventions
by Encyclopædia Britannica, Inc.

AnaBritannica

© 1986, 1992, 1993, 1994

Her hakkı saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan, tümüyle ya da kısmen yayımlanamaz, kullanılamaz. Süreli yayınlarda (günlük, haftalık, onbeş günlük, aylık gazete ve dergiler) kısa alıntılar, kaynak gösterilerek kullanılabilir.

ISBN 975-7760-01-3

93.34.Y.0012.3

Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, 57, 80725 Maslak, İstanbul

Yapım ve Baskı: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik AŞ, İstanbul
R. Oldenbourg Graphische Betriebe, Münih

AnaBritannica
Ana Yayıncılık AŞ Adına Sahibi
Nazar Buyum

EDİTÖRLER KURULU
Philip W. Goetz, *Başkan*
Encyclopædia Britannica Genel Yayın Yönetmeni, Chicago
Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı
Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul
Dr. Andrew Mango
BBC Fransa ve Güneydoğu Avrupa Yayınları Eski Müdürü, Londra
Prof. Dr. İlhan Tekeli
Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Prof. Dr. Nur Yalman
Harvard Üniversitesi, Cambridge (ABD)

DANIŞMA KURULU
Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Başkan*, Doç. Dr. Murat Belge, Prof. Dr. Şerif Mardin, Prof. Dr. İlhan Tekeli

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Dr. Gürel Tüzün

GENEL YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Cenap Nuhrat

YAYIN KURULU
Dr. Gürel Tüzün, *Başkan*, Mehmet Aközer, Hasan Kuruyazıcı, Cenap Nuhrat, Ayla Ortaç

YAZI KURULU
Aydan Bulutgil, Fahrettin Çiloğlu, Nurettin Elhüseyni, Çiğdem Karabağlı, Muhittin Karkın

YAYIN KURULU SEKRETERİ
Hüsniye Özdemir

REDAKSİYON KURULU
Atilla Aksel, Engin Alçora, Vesile Buket, Atay Eriş

ARAŞTIRMA
Nalan Barbarosoğlu, Uğur Canbilen, Gülay Eriş, Şevki Evrendilek, Celal Kolay, Sema Köksal, Eray Oral

DİL VE YAZIM DANIŞMANLARI
Ömer Asım Aksoy, Memet Fuat

GÖRSEL MALZEME
Şükran Ayyıldız, Ahmet Birsin, Haydar Çalkın, Ferda Erentürk, Mustafa Kaşıkçı, Erol Taşkent

ARŞİV
Yasemin Eraygen, Uygur Erol

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Çiğdem Karabağlı

YÖNETİM SEKRETERİ
Özcan Akkan

SANAT DANIŞMANI
Bülent Erkmen

TEKNİK DANIŞMAN
Yücel Uzmen

TEKNİK KOORDİNATÖR
Sefa Esenyel

BİLGİ İŞLEM
Derya Köroğlu, *Danışman*, Hakan Gönenli

BİLGİ İŞLEM-DİZGİ
Mustafa Balaban, Saliha Bilginer, Ali Türkmen, Demet Yılmaz

DÜZELTİ
Nur Arıkan, Selçuk Onur, Nurettin Pirim, Ecmel Tanyel, Eyüp Yıldırım

TİCARET MÜDÜRLÜĞÜ
Nusret Şumlu, *Müdür*
Mehmet Altuntaş, Gürsel Geyik, Zerin İçli, Alaattin Okurcan, Adnan Saatçi, Gülten Sadef, Aliye Şimşek

MUHASEBE MÜDÜRLÜĞÜ
Rana Rendantiyen, *Müdür*
Nilgün Aydın, Alihan Ereörnek, Olcay Işık, Sema İşçen, Soner Ünlüer

GENEL HİZMETLER
Filiz Erol, Mustafa Turan

ANABRITANNICA'NIN HAZIRLANMASINA VE YAYIMINA KATKIDA BULUNANLAR

DANIŞMANLAR

Dr. Turan Akay, Prof.Dr. Erdem Aksoy, Doç.Dr. Ömür Akyüz, Prof.Dr. Ali Alpaslan, Prof.Dr. Necla Arat, Prof.Dr. Zeki Aslan, Prof.Dr. Ülkü Azrak, Prof.Dr. İsmet Baran, Prof.Dr. Cem Behar, Dr. Halil Berktay, Dr. Kürşat Bozkurt, Prof.Dr. Önder Bilgi, Doç.Dr. Çetin Bolcal, Doç.Dr. Reşit Canbeyli, Prof.Dr. Nezihi Canıtez, Prof.Dr. Cevat Çapan, Doç.Dr. Yavuz Çotuk, Doç.Dr. Jale Erzen, Doç.Dr. Caner Fidaner, Memet Fuat, Doç.Dr. Semra Germaner, Prof. Gönül Gökdoğan, Doç.Dr. Güney Gönenç, Prof.Dr. Dinçer Gülen, Suna Güler, Doç.Dr. Osman Gürel, Prof.Dr. Bozkurt Güvenç, Doç. Özer Kabaş, Fikret Karakaya, Doç.Dr. Dursun Koçer, Hayim Eliyezer Kohen, Mangeli Kiokosky, Doç.Dr. Nurettin Meriç, Atilla Odabaş, Prof.Dr. Eren Omay, Prof.Dr. Oğuz Onaran, Prof.Dr. Oğuz Oyan, Prof.Dr. Ayla Ödekan, Ahmet Özalp, Sarper Özsan, Kevork Pamukciyan, Ali G. Pasiner, Dr. Mehmet Rifat, Prof.Dr. Kemali Saybaşılı, Selim Somçağ, Dr. Sotiri Tataridis, Prof.Dr. Metin Tuncel, Dr. T. Bedirhan Üstün, Doç.Dr. Ayşegül Yüksel

YAZIM VE ARAŞTIRMA

Prof.Dr. Haluk Abbasoğlu, Erhan Acar, Seyit Ali Ak, M.Nuri Akbayar, Renan Akman, Burçin Aktan, Prof. Filiz Ali, Erdal Alova, Dr. Şahin Alpay, Dr. Üstün Alsaç, İbrahim Altınsay, Çağatay Anadol, Fahri Aral, Emine Özden Arıkan, Prof.Dr. Güven Arsebük, Hilmi Artan, Dr. Oruç Aruoba, Dr. Zeynep Aruoba, Hasan Ataol, Itır Ay, Osman Bahadır, Levon Balıkçıoğlu, Haluk Barışcan, Taciser Belge, Murat Buket, Nurtan Bulutgil, Sema Bulutsuz, Cüneyt Cebenoyan, Doç.Dr. Nur Centel, Doç.Dr. Tankut Centel, Binnur Çakır, Vural Çakır, Vedat Çakmak, Raşit Çavaş, Sevda Çavaş, Besim Çeçener, S. İnci Çelikkıran, Dr. Feride Çiçekoğlu, Yusuf Çotuksöken, Özden Dilek, Prof.Dr. Ali Dinçol, Kemal Doğan, Kemal Durmaz, Ayşe Efe, Peri Efe, Dr. Levent Efe, Alev Er, Oktay Etiman, Sermin Evrendilek, Şevki Evrendilek, Yaşar Gedikoğlu, Ülge Göker, Dr. Ergun Gökten, Dr. Orhan Gölbaşı, Alper Görmüş, Doç.Dr. Adil Güner, Nurdan Gürbilek, Keremcan Gürses, Roza Hakmen, Doç.Dr. Şükrü Hanioğlu, Prof.Dr. Doğan Hasol, Dr. Levent Kayaalp, Zühal Kayaalp, Dr.Mine Kazmaoğlu, Zeynep Kınık, Remzi Hakan Kır, Orhan Koçak, Ahmet Kotil, M. Sabri Koz, Sema Köksal, Yavuz Kösemen, Murat Kural, Turgay Kurtsoy, Prof.Dr. Nilüfer Kuruyazıcı, Dr. Şule Kut, Dr. Gün Kut, Ertuğrul Kürkçü, Ardaş Margos, Doç.Dr. Barış Mater, Tacettin Neciboğlu, Tan Oral, Dr. Baskın Oran, Semih Orcan, Doç.Dr. Sinan Ömeroğlu, Muzaffer Öktem, Metin Övet, Doç.Dr. Mehmet Özdoğan, Ülkü Özen, Dr. Şirin Özesen, Koral Özgül, Rüya Özkalkan, Doç.Dr. Yılmaz Özkan, Sedef Öztürk, Dilek Paksoy, Ayşegül Parmaksızoğlu, Gülin Pazaroğlu, Hilda Hülya Potuoğlu, Doç.Dr. Yavuz Sabuncu, Necdet Sakaoğlu, Yurdanur Salman, Dr. Nail Satlıgan, Şebnem Sayhan, Erhan Sertbaş, Prof.Dr. Veli Sevin, Işık Sirman, Tarık Sipahi, Gün Soysal, Prof.Dr. Sinan Sönmez, M.Halim Spatar, Şen Süer, Doç.Dr. Sabri Sümer, Cemal Süreya, Doç.Dr. Gencay Şaylan, Doç.Dr. Ataman Tangör, Özkan Taner, Doç.Dr. Bülent Tanör, Emin Tanrıyar, Dr. Uğur Tanyeli, Dr. İştar Tarhanlı, Yrd.Doç.Dr. Turgut Tarhanlı, Melek Taylan, Sabri Tekay, Aygen Tezcan, Prof.Dr. Zafer Toprak, Sevgi Tuncel, Doç.Dr. Mete Tunçay, Kemal Tunusluoğlu, Harun Turgan, Dr. Aydın Uğur, İnci User, Oral Ülkümen, Özer Üstel, Galip Yalman, Füsun Yaraş, Nuran Yavuz, İsmail Yerguz, Ayfer Yıldırım, Doç.Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu, Necmi Zeka

DESTEK HİZMETLERİ

Davut Akbayır, Canset Aksel, Huriye Alpdoğan, Mehmet Altun, Ömer Arakon, Mehmet Atay, Mehmet Babacan, Serap Bahadır, Şöhret Baltaş, Murat Cankoçak, Nazan Ciniç, Bülent Coşkun, Fatma Çaylak, Münevver Çaylak, Hatice Çelebi, Seyhun Çelik, Ergül Çetin, Nuray Çobancaoğlu, Kevser Çoruh, Yavuz Dalar, Rıza Doğan, Canan Duran, Gönül Engin, Sevinç Engin, Dursun Eser, Hatime Eser, Serpil Eyidoğan, Gül Genç, Erdoğan Geyik, Gürsel Geyik, Levent Geylan, Ercan Güngöroğlu, Kamile Gürgül, Dursun Hatko, Mahmure İleri, Suphi İleri, Derya Yücel İncesağır, Hüseyin Karayılmaz, Kralbi Karden, Kudret Köksal, Ülkü Nugay, Cengiz Okatan, Hakkı Oran, Meltem Öneş, Celal Özcan, Songül Özdemir, Nimet Özdemir, Dilek Özdinç, Şermin Öztürk, Muazzez Pervan, Birol Sancar, Gürhan Sodan, Mustafa Şahin, Nurten Şenay, Elvan Şenlen, Ali Şimşek, Aliye Şimşek, Hilmi Şimşek, İbrahim Şimşek, Gül Şirin, Ayten Targan, Akif Toprak, Şahika Tosuner, K. Tülin Turan, Ali Türkmen, Nihal Uygur, Sermet Ünel, Emre Ünsev, Kadir Ünver, Dalita Yazıcıyan, Ayşe Yetmen, Nuriye Yıldırım, Filiz Yıldız, Gülay Yılmaz

ANSİKLOPEDİNİN DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

Madde başlıklarının yazımı

Latin alfabesi kullanan ülkelerdeki kişilerin, doğal oluşumların ve kentlerin adları kural olarak özgün yazımlarıyla verilmiş, bu yazımda Türkçede kullanılmayan ayırt edici işaretler de korunmuştur.

Türkiye'de yaygın biçimde bilinen adın özgün addan farklı olması durumunda (Londra/London, Brüksel/Bruxelles örneklerinde olduğu gibi), yaygın olarak bilinen ad kullanılmıştır.

Latin alfabesi kullanmayan ülkelerdeki kişi, doğal oluşum, kent ve kurumların yazımında kural olarak, sözkonusu alfabelerdeki harflerin Türkçedeki fonetik karşılıklarını temel alan transkripsiyon yöntemi uygulanmıştır.

Kiril alfabesi ile yazılmış özel adların Latin alfabesi ile yazımında, bir alfabedeki harflerin öbüründeki alfabetik karşılıklarını temel alan transliterasyon yöntemine başvurulmuştur.

Çince kökenli sözcüklerin Latin harfleriyle yazımında, günümüzde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanan Pinyin sisteminden yararlanılmış, eskiden kullanılmakta olan Wade-Giles sistemine göre yazımları gönderme maddesi olarak düzenlenmiştir. Örnek:

A-pao-chi *bak.* Abaoji
Abaoji

Çince sözcüklerin okunuşu konusunda okura yardımcı olmak amacıyla, her iki transkripsiyon sistemindeki hecelerin nasıl okunacaklarını gösteren tablo **Çin dilleri** maddesinde verilmiştir.

Kişi adları kural olarak önce soyadı, sonra ilk ad olarak verilmiş, ikisi birbirinden virgülle ayrılmıştır.

Osmanlı döneminin ünlü kişileri ilk adlarına göre sıralanmış, lakapları ayraç içinde büyük harfle verilmiştir. Örnek:

Abdullah Cevdet
Abdullah Efendi (YENİŞEHİRLİ)

Uzakdoğulu (Çinli, Japon, Vietnamlı vb) ünlü kişilerin soyadı önce, ilk adı sonra verilmiş, bunlar virgülle ayrılmamıştır. Örnek:

Abe Isoo
Abe Masahiro

Kişi adlarının kullanılmayan parçaları soyadını izleyen virgülden sonra ayraç içinde verilmiştir. Örnek:

Aalto, (Hugo) Alvar (Henrik).

Soyadı soyluluk unvanı ile ilgili olan kişilerde soyluluk unvanı, kural olarak kişinin soyadından sonra ayraç içinde verilmiştir. Örnek:

Aberdeen (4.Kontu), George Hamilton-Gordon
Alba (3.Dükü), Fernando Álvarez de Toledo y Pimentel

Günümüzde varlıklarını başka bir adla sürdüren tarihi yerleşim yerleri bugünkü adlarıyla verilmiş, geçmişteki özgün adları gönderme başlığı olarak düzenlenmiş, bugün var olmayanlar ise geçmişteki adlarında verilmiştir.

Yön belirten sıfatlar özgün adın bir parçası ise özgün yazımıyla verilmiş, değilse Türkçeleştirilmiştir (**East Lansing, East Chicago,** ama East Africa değil **Doğu Afrika**).

Eğitim ve sanat kurumları ile uluslararası kuruluşların adları, çeviri anlam kaybına neden olmuyorsa Türkçeleştirilerek maddeler Türkçe başlık altında verilmiş, özgün yazımlar gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir. Bu tür kurum ve kuruluşlar metin içinde de başlıktaki biçimleriyle yer almış, ayraç içinde bilinen özgün kısaltılmış ad verilmiştir. Örnek:

British Museum
Museo Nacional de Historia *bak.* Ulusal Tarih Müzesi
Ulusal Tarih Müzesi

Şirketler kural olarak özgün adlarında verilmiş, gerektiğinde ayraç içine Türkçe çevirisi konmuştur.

Metinlerde öykü, şiir, makale, resim, heykel, şarkı gibi yapıtlar (" ") işaretleri arasında ve resim, heykel dışında kalanlar özgün yazımlarıyla verilmiş, yayın tarihleri ile Türkçe çevirileri ayraç içine alınmıştır. Yapılar kural olarak Türkçe verilmiştir. Bütün öbür yapıtlar özgün adlarıyla ve italik olarak yazılmış, yayım tarihleri ile Türkçe karşılıkları ayraç içine alınmıştır. Türkçeye çevrilip yayımlanmış yapıtların adı italik olarak, yayım tarihi de ayraç içinde en sonda verilmiştir. Örnek:

Fri Felt (1905; Özgür Çayırlar)
Leyendas de Guatemala (1930; *Guatemala Efsaneleri*, 1967)

Metinlerde, kişilerin doğum ve ölüm yerleri yaşadıkları çağdaki özgün adlarıyla, bütün tarihler miladi takvime göre verilmiştir.

Alfabetik sıralama

Ansiklopedide yer alan kişi, yer, kavram ve kurumlara ilişkin maddelerin başlıkları Türkçe alfabetik sırada verilmiş, Türkçe alfabede bulunmayan harfler Latin alfabesindeki sıralarında alınmıştır. Bu sıralamada kesme işareti ('), aksanlar ve öbür ayırt edici işaretler dikkate alınmamıştır.

İki başlık arasındaki tek fark bir ayırt edici işaret ise, bu işaretin olmadığı başlık sıralamada öne alınmıştır. Tireli (-) sözcükler iki ayrı sözcük olarak alınmış ve ilk sözcüğe göre sıralanmıştır.

Bir sayı ile başlayan başlıklar, sayı açık olarak yazılmış gibi alfabetik sıraya konmuştur. Sayının başlığın sonunda olması durumunda, sıralama küçük sayıdan büyüğe doğru yapılmıştır.

"Mac", "Mc" ya da "M'" ile başlayan özel adlar "Mac" olarak alınmış ve adın "Mac"ı izleyen parçasına göre sıralanmıştır.

McCarey, (Thomas) Leo
MacCarthy Adası
M'Clure Boğazı
McCoy, Sir Frederick

Aynı biçimde yazılan başlıkların sıralanması kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde yapılmıştır. Aynı adı taşıyan kişiler hükümdarlar, papalar, azizler ve öbür kişiler biçiminde sıralanmıştır. Yazımları aynı olan hükümdarlar ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde tahta çıkış sıralarına göre, öbür kişiler ise doğum tarihlerine göre sıralanmıştır.

Yazımı aynı olan yerleşim yerleri ülkelerine göre gruplanmış ve her ülke içinde yönetim birimleri sıralamasındaki yerlerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır.

Alfabetik sıralama harf değil, sözcük esasına göre yapılmıştır. Bir ya da daha çok harften oluşabilen sözcük kendisinden sonra gelen sözcükten bir boşlukla ayrılmıştır. Bu sıralamada tire (-) ve bölü (/) işaretleri de boşluk olarak değerlendirilmiştir. Nokta (.) sözcüğün parçası sayılmış ve alfabetik sıralamada Z'den ve onu izleyen (&) işaretinden sonra alınmıştır.

a cappella
A-cheng
A-erh-chin Shan
a posteriori bilgi
A vitamini
A&P
A. Kadir
AA
Aachen

Göndermeler

Gönderme maddeleri, okurun herhangi bir madde metnini daha iyi anlamasına, o konuda daha fazla bilgi edinmesine yardımcı olacak biçimde düzenlenmiştir. Bir metinde geçen ve ansiklopedide ayrı bir başlık olarak bulunan sözcük ya da özel ad bu açıdan önem taşıyorsa, arkasına (*) işareti konmuş, tamamlayıcı ve ek bilginin hangi başlıklar altında bulunacağı metin içinde ya da sonunda ayrıca belirtilmiştir. Okurun konuyla ilgili bilgilere kolayca ulaşmasını sağlamak amacıyla, bir sözcüğün ya da özel adın farklı yazımları da gönderme başlığı olarak düzenlenmiştir.

KISALTMALAR

AB	Limited Şirket (*İsveçce: aktielbolag, aktielbolaget*)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADC	Alman Demokratik Cumhuriyeti
AFC	Almanya Federal Cumhuriyeti
AG	Anonim Şirket (*Almanca: Aktiengesellschaft*)
age	adı geçen eserde
AM	Genlik Modülasyonu
AO	Anonim Ortaklık
AŞ	Anonim Şirket
ay	aynı yerde
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
bak.	bakınız
bas.	baskı, basım
baş.	başlangıç tarihi
BG	Beygir Gücü
bit.	bitiş tarihi
BK	Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı
BM	Birleşmiş Milletler
Bşk.	Başkan
C	Celsius
c.	cilt
Cia	Şirketi (*İspanyolca: Compañia; İtalyanca: Compagnia Portekizce: Companhia*)
Cie	Şirketi (*Fransızca: Compagnie*)
Co.	Şirketi (*İngilizce: Company*)
cm	santimetre
çev.	çeviri, çeviren
çiz.	çizim için bakınız
d.	doğumu
da	dakika
D.C.	District of Columbia
dB	desibel
der.	derleyen, derleme
dev/da	dakikada devir
Doç.	Doçent
Dr.	Doktor
emk	elektromotor kuvveti
Ens.	Enstitü, Enstitüsü
eö	evlenmeden önce
es	evlendikten sonra
eV	elektron Volt
etk.	etkin olduğu yıllar
F	Fahrenheit
Fak.	Fakültesi
FM	Frekans Modülasyonu
ft	foot, feet
ft-lb	foot-libre
gal	galon
geç.	geçici sonuçlar
GmbH	Limited Şirket (*Almanca: Gesellschaft mit beschränkter Haftung*)
gr	gram
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
H.	Hicri
ha	hektar
har.	harita için bakınız
hd	hüküm sürdüğü dönem
Hz.	Hazreti
Inc.	Şirketi (*İngilizce: Incorporated*)
ıy	ışık yılı
İÖ	İsa'dan Önce
İS	İsa'dan Sonra
Jr.	Junior
K	Kelvin
karş.	karşılaştırınız
kg	kilogram
KG	Komandit Şirket (*Almanca: Kommandit Gesellschaft*)
kHz	kilohertz
KK	Limited Şirket (*Japonca: Kabuşiki Kaişa*)
km	kilometre
km/saat	saatte kilometre
kol.	koleksiyon
Kol.Şrt.	Kollektif Şirket(*i*)
Kom.Şrt.	Komandit Şirket(*i*)
Ktp.	Kütüphanesi
kW	kilowatt
kW-sa	kilowatt saat
Ltd.	Limited
lb	libre
lt	litre
m	metre
m.	madde
mbH	Limited (*Almanca: mit beschränkter Haftung*)
mg	miligram
MHz	megahertz
MW	megawatt
Mij	Şirketi (*Hollandaca: Maatschappij*)
ml/sa	saatte mil
ml	mililitre
mm	milimetre
no.	numara
NV	Limited Şirket (*Hollandaca:Naamloze Vennootschap*)
op.	opus
oz	ons
ö.	ölümü
örn.	örnek, örneğin
ös	ölümünden sonra
ÖSSC	Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
pA	Limited (*İtalyanca: per Azioni*)
pH	asitlik-alkalilik faktörü
PLC	Kamu Limited Şirketi (*İngilizce: Public Limited Company*)
Prof.	Profesör
Rev.	Reverend
res.	resim için bakınız
S.	Aziz, Azize, Kutsal (*Özgün dilinde: Saint, San, Santo, Santa, Sant'*)
s.	sayfa
sa	saat
SA	Anonim Şirket (*Fransızca: Société Anonyme; İtalyanca: Società Anònima; Portekizce: Sociedade Anónima; İspanyolca: Sociedad Anónima*)
SFSC	Sovyet Federe Sosyalist Cumhuriyeti
sn	saniye
SpA	Limited Şirket (*İtalyanca: Società per Azioni*)
SS	Azizler, Azizeler, Kutsal (*İtalyanca: Santissimo, Santissima*)
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
St.	Aziz, Azize, Kutsal (*Özgün dilinde: Saint, Sankt, Sint*)
Sta.	Azize (*İtalyanca: Santa*)
Ste.	Azize (*Fransızca: Sainte*)
sür.	sürüyor
Şb.	Şubesi
tab.	tablo için bakınız
tah.	tahmini
TAO	Türk Anonim Ortaklığı
TAŞ	Türk Anonim Şirketi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
ty	tarihi yok
ü.	ünlendiği, ürün verdiği dönem
v.	vaftizi
vb	ve benzeri
vd	ve devamı
vö	ve öbürleri
W	watt
y.	yaklaşık
Yar.Doç.	Yardımcı Doçent
Yar.Prof.	Yardımcı Profesör
yay.	yayımlayan
yay.haz.	yayıma hazırlayan
yazm.	elyazması
yb	yenilenmiş basım
yık.	yıkılmıştır
yük.	yükseklik
yy	yüzyıl

Padma 306 km'lik çığırı boyunca gemi ulaşımına elverişlidir. Aldığı başlıca kol Mahananda'dır; ırmaktan çıkan başlıca kol ise Madhumati'dir.

Padmasambhava, GURU RIMPOÇE olarak da bilinir, Tibet dilinde SLOBDPON (Öğretmen) ya da PADMA 'BYUNG-GNAS (Lotusun Getirdiği) (ü. 8. yy), Tantra Budacılığını Tibet'e getiren efsanevi Hintli gizemci. Tibet'teki ilk Budacı manastırın kurucusu olduğu söylenir.

Büyücüleriyle ünlü Udyana'da (bugün Svat, Pakistan) doğduğu söylenir. Yogaçara (Vicnanavada) okuluna bağlı olan Padmasambhava, Hindistan'daki Budacı eğitim merkezi Nalanda'da öğretmenlik yaptı. 747'de Kral Thi-srong-detsan'ın çağrısı üzerine Tibet'teki Sam-ye'ye (Bsan-Yas) gitti. Orada, depremlere yol açarak bir Budacı manastırın yapımını engelleyen kötü cinleri kovduğu, böylece 749'da manastırın yapımının tamamlandığı söylenir.

Tibet'teki Budacı Rnying-ma-pa (Eskiler) mezhebi, Tantra Budacılığına özgü ayin, ibadet, yoga uygulamalarına ağırlık verir ve Padmasambhava öğretisine en bağlı topluluk olduğunu öne sürer. Tarikatın, Padmasambhava tarafından gömüldüğü söylenen temel metinleri 1125 dolayında ortaya çıkarılmıştır. Padmasambhava Sanskrit dilinden Tibet diline çevrilen birçok Tantra kitabının da yazarıdır.

Padova, Latince PATAVIUM. İtalya'nın kuzey kesiminde, Veneto yönetim bölgesine bağlı Padova ilinin merkezi kent. Bacchiglione Irmağı (*fiume*) kıyısında, Venedik'in kuzeyinde yer alır. Efsaneye göre Troyalı kahraman Antenor tarafından kurulan kent Roma döneminde Patavium adıyla anıldı. Romalı tarihçi Livius'a göre adı kayıtlara ilk kez İÖ 302'de geçti. Şair Dante bir süre Padova'da yaşadı. 1318'de Carrara ailesinin yönetimine giren kent 1405-1797 arasında Venedik'in, 1815-66 arasında da Avusturya'nın egemenliğinde kaldı. İtalya'nın bağımsızlığını amaçlayan Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketinde önemli rol oynadı. II. Dünya Savaşı sırasındaki bombardımanlar kente büyük zarar verdi ve Eremitani Kilisesi'ndeki Andrea Mantegna fresklerinin büyük bölümünün yıkılmasına neden oldu. Arena Şapeli'nde (1303-05) Giotto'nun, Scuola del Santo'da (Aziz Okulu) da Tiziano'nun freskleri yer alır. 1552'de yeniden inşa edilen katedralin vaftizhanesi romanesk üsluptadır. S. Antonio Kilisesi'nde (1232-1307) Aziz Antonio'nun mezarı ile Donatello'nun heykelleri ve kabartmaları bulunur. Kilisenin önündeki meydanda, Donatello'nun Venedikli *condottiere*(*) Erasmo da Narni'yi at üstünde gösteren tunç bir heykeli (1453) vardır. Kentteki öbür önemli yapılar arasında Adalet Sarayı (1218-19; 1306'da yeniden yapıldı), günümüzde üniversite kütüphanesi olan Capitano Sarayı (1532) ve 16-17. yüzyıllarda yapılan Bo Sarayı sayılabilir. 1222'de kurulan Padova Üniversitesi İtalya'nın ikinci eski üniversitesidir. Kent müzesinde güzel sanatlar galerisi, tarihi ve arkeolojik sergiler, kütüphaneler, arşivler ile heykel ve para koleksiyonları bulunur. 1545'te kurulan botanik bahçesi türünün Avrupa'daki en eski örneğidir.

Padova'dan bir görünüm, İtalya
J. Allan Cash

Önemli demir ve kara yollarının kavşak noktasında yer alan kent canlı bir tarım, ticaret ve sanayi merkezidir. Sanayi ürünleri arasında elektrikli araçlar, tarım makineleri, motosiklet, kimyasal madde ve dokuma yer alır. Nüfus (1991 tah.) belediye, 218.186.

Padova Üniversitesi, İtalyanca UNIVERSITÀ DEGLI STUDI DI PADOVA. İtalya'nın Padova kentinde, karma eğitim veren özerk yükseköğretim kuruluşu. 1222'de, bin kadar öğrencinin Bologna Üniversitesi'nden ayrılmasıyla kuruldu. Bologna gibi öğrencilerin denetiminde bir üniversite olan Padova'da kimlerin ders vereceği ve bu öğretim üyelerinin maaşlarının ne olacağı öğrenciler tarafından belirleniyordu. 1228'de Padova'daki öğrencilerin bir bölümü Vercelli'ye geçti. Bu ayrılmaya ve yerel zorbalıklara karşın varlığını sürdürmeyi başaran Padova Üniversitesi 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'nın önde gelen üniversitelerinden biri durumuna geldi. Öğretim kadrosunda, aralarında Galileo da olmak üzere birçok ünlü bilim adamı ve düşünür bulunuyordu.

Önceleri daha çok medeni hukuk ve kilise hukuku alanında eğitim veren üniversitede 14. yüzyılda tıp ve güzel sanatlar fakülteleri kuruldu. Venedik Cumhuriyeti 1517'de üç kişilik bir kurul oluşturarak üniversitenin yönetimini yavaş yavaş öğrencilerin elinden aldı.

Üniversitenin botanik bahçesi (1545) türünün Avrupa'daki en eski örneğidir. Üniversiteye bağlı astronomi gözlemevi ise 1761'de kurulmuştur. Günümüzde üniversitenin hukuk, siyasal bilimler, sanat ve edebiyat, felsefe, eğitim, matematik, fizik ve doğa bilimleri, ekonomi ve ticaret, istatistik, eczacılık, tarım, mühendislik ve tıp fakülteleri vardır. Üniversiteye bağlı Jeoloji Enstitüsü'nde bir jeoloji müzesi bulunur.

Padri Savaşı, Sumatra Adasındaki (bugün Endonezya'da) Minangkabau'da, Padriler olarak bilinen Müslüman reformcularla Hollandalıların desteklediği yerel kabile şefleri arasında çıkan silahlı çatışma (1821-37).

19. yüzyıl başlarında kuzeydeki Pedir limanından adaya gelen Müslüman hacıların etkisiyle Vehhabiliği benimseyen Padriler, saf İslam öğretisine uymayan yerel kurumlara karşı çıkıyorlardı. Bu durum kabile şeflerinin gelenek hukukuna dayalı otoritelerini tehdit edince Padrilerle kabile şefleri arasında çatışma çıktı. Padriler Bondjol'da üslenerek şeflerine karşı gerilla savaşı başlattılar. Müslüman reformcuların üstünlük sağlamaları durumunda bölgedeki denetimlerini yitireceklerinden korkan Hollandalılar şeflerin tarafını tuttular. Ama Cava Savaşı'nın (1825-30) sürmesi nedeniyle bölgeye destek birlikleri gönderemediler. Padrilerin önderi Tuanku İmam Bondjol 1832'de Hollandalılara teslim olduysa da kısa bir süre sonra yeniden ayaklandı. Savaş 1837'de Bondjol'un ele geçirilmesiyle sona erdi. Hollandalılar bu savaşın sonunda denetimlerini Sumatra'nın iç kesimlerine kadar yaydılar.

Paelignler, İtalya'da Apennin Dağlarının doğu yamaçlarında yaşamış eski halk. Samnitlerle akraba olmalarına karşın komşuları Marslar, Marrukinler ve Vestinlerle birlik kurdular. Bu birlik, II. Samnit Savaşı'ndan (İÖ 304) sonra her kabilenin Romalılarla ittifaka girmesi üzerine dağıldı. Roma'yla ittifakın bozulmasına yol açan İtalik Savaşı (İÖ 90-89) Paelignlerin ve öteki müttefiklerinin Roma yurttaşlığına kabul edilmesiyle sona erdi.

Paelignlerin en eski Latince yazıtlarının İtalik Savaşı'nın hemen ertesine rastlamasına karşın, Paelign lehçesinin İÖ y. 50'lere değin konuşulduğu bilinmektedir. Bu lehçe, Marrukinlerin ve Vestinlerin de kullandığı benzer lehçelerle birlikte, Kuzey Osk olarak bilinen bir dil grubunu oluşturmaktaydı.

paella, İspanyol mutfağına özgü pirinç yemeği. Genellikle et, deniz ürünleri ve sebzeyle birlikte pişirilip safranla renklendirilir. İspanya'nın yoğun pirinç tarımı yapılan Akdeniz kıyılarında, özellikle Valencia bölgesinde yaygındır. Geleneksel olarak açık havada, adını aldığı iki kulplu, düz bir tavada (*paellera*), odun ateşinde pişirilir ve bu kaptan yenir.

Önce tavuk, domuz, tavşan eti ya da istiridye, karides, midye, kerevit ve kalamar gibi deniz ürünleri soğan, sarmısak ve çeşitli otlar katılarak zeytinyağında hafifçe kızartılır. Daha sonra bu karışım, ayrı bir kapta domates ve safranla pişirilmiş pirince eklenir. *Paella*, genellikle bezelye ve tatlı biberle süslenerek servis yapılır.

Paeonia *bak.* şakayık

Paestum, Yunanca POSEIDONIA. İtalya'nın Lucania bölgesinde Eski Yunan kenti. Bugünkü Salerno'nun yaklaşık 35 km güneydoğusunda, Silarus (bugün Sele) Irmağının yaklaşık 8 km güneyinde yer alır. Klasik Yunan duvar resminin günümüze kalan tek örneği olduğu sanılan yapıtlarıyla ünlüdür. Büyük olasılıkla İÖ 600 dolaylarında Sybarisli kolonicilerce kuruldu; İÖ 540'ta zengin bir kent durumuna gelmişti. İÖ y. 390'da Lucania egemenliğine girdi ve İÖ 273'te Romalılarca Latin kolonisi yapıldı. II. Pön Savaşı'nda (İÖ 218-201) Roma'yı destekledi. Bu arada Silarus Irmağının ağzı zamanla çamur dolup sıtma yayan bir bataklık haline geldi. Sonunda kent, İS 871'deki Müslüman saldırılarının ardından boşaltıldı.

18. yüzyılda ortaya çıkarılan yerleşmede çanak çömleğin yanı sıra çok iyi korunmuş duvar ve tapınaklar bulunmuştur. Bunların en önemlileri, Ceres Tapınağı denen ve aslında Athena'ya adanmış olan yapı, büyük olasılıkla Hera'ya adanmış bir bazilika ve Neptün Tapınağı olarak adlandırılan bir Hera tapınağıdır. Temmuz 1969'da bir çiftçi, üstünde Klasik dönem başlarına ait freskler olan, kireçtaşından yapılma bir lahit kapağı bulmuştur.

Páez, José Antonio (d. 13 Haziran 1790, Aricagua, Venezuela - ö. 7 Mayıs 1873, New York kenti, ABD), asker, siyaset adamı, bağımsızlık hareketi önderi ve Venezuela'nın ilk başkanı.

Yerli kanı taşıyan bir *elanero*'ydu (ovalı, sığır çobanı). Kısa sürede toprak ve sürü sahibi oldu. 1810'da bir *elanero* çetesinin reisi olarak İspanya'ya karşı devrimci harekete katıldı. Simón Bolívar'a bağlı Venezuela birliklerinin komutanı oldu. İspanyolla-

rın kesin geri çekilmeleriyle sonuçlanan Carabobo (1821) ve Puerto Cabello (1823) zaferlerinde rol oynadı. Venezuela'nın da içinde yer aldığı Büyük Kolombiya'ya karşı bir ayaklanma başlatarak 1826'da askeri ve sivil yönetimi ele geçirdi. Venezuela'nın 1829'da bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanan harekete önderlik etti. 1831'de başkan seçildi ve 1846'ya değin doğrudan ya da kukla başkanlar aracılığıyla ülke yönetimini elinde tuttu. Genel olarak anayasaya bağlı kaldı, sınırlı bir basın özgürlüğüne izin verdi, tarım ve sanayiyi geliştirmeye yönelik önlemler aldı. Kilisenin devlet işleri üzerindeki etkisini kırmakla birlikte dinsel otoriteye destek verdi. 1846'da kendi seçtirdiği başkanın aleyhine dönmesi üzerine önce hapse atıldı, ardından sürgüne gönderildi. 1861'de Venezuela'ya dönerek baskıcı bir diktatörlük kurduysa da 1863'te yeniden sürgüne gitmek zorunda kaldı.

Paezler, Kolombiya'nın güneyindeki yüksek dağlık ve platoluk bölgede yaşayan Yerli halkı. Soyları tükenmiş Pihaolarla Kokonukolarınkine çok yakın bir Çipça dili konuşurlar. Başlıca ürünleri patatestir. Buğday ve kahve gibi geleneksel olmayan ürünler de yetiştirirler. Her aile kendi toprağını işler, ama kilise toprakları ortaklaşa ekilir. Yerleşim alanları birbirinden kopuk ve seyrektir. Evler sıraktan yapılır; bazen sıraklar arasına çamur ve taş konarak çift duvar örülür. Başlıca el sanatları çömlekçilik, dokumacılık ve sepetçiliktir. Paezler İspanyol yönetiminden önce taş, altın ve bakır da işlerdi. Sömürge döneminde Katolikliği benimsedikten sonra çokkarılılık uygulamasını bırakmalarına karşın, geleneksel ergenlik ayinlerini ve kadınların âdet görmeleriyle ilgili tabuları 20. yüzyıla değin sürdürdüler. 1970'lerde sayıları 60 bin dolayındaydı.

Paflagonya, PAPHLAGONIA olarak da yazılır, Anadolu'nun kuzey kesiminde antik bölge. Batıda Bitinya, güneyde Galatya, doğuda Pontus, kuzeyde Pontus Euxinus'la (Karadeniz) çevrilidir. Bugünkü Zonguldak, Bartın, Kastamonu, Çankırı ve Sinop illerinin tümünü, Çorum'un batı bölümünü içine alır. Coğrafi bakımdan kıyı kesimi ve iç kesim olmak üzere iki bölümden oluşur. Büyüklü küçüklü birçok ırmak ve çayla sulanır. En önemli ırmakları Bitinya sınırındaki Billaios (Filyos Çayı), bunun hemen doğusundaki Parthenios (Bartın Çayı) ve Pontus sınırındaki Halys'tir (Kızılırmak). Bölgenin en büyük yükseltisi Olgassys'tir (Ilgaz Dağı).

Paflagonyalılar tarihte büyük bir rol oynamamışlarsa da, Homeros'ta adı geçen en eski kavimlerdendir. Paflagonyalı prenslerin çoğu, Troya Savaşı'na katılan

Paflagonya
W. Shepherd, *Historical Atlas*, Harper & Row, Publishers, New York; 1964; Barnes & Noble, Inc.

Pylaimenes'in soyundan geldiklerini göstermek için, Pylaimenes adını taşırlardı. Hitit Devleti yıkıldıktan sonra bir süre Frigya egemenliğinde kalan Paflagonya daha sonra Lidya egemenliğine girdi. İÖ 547/546'da II. Kyros'un Lidya Krallığı'nı ortadan kaldırmasıyla Pers yönetimine geçti. Perslerin satraplık düzeni içinde Kapadokyalılar ve Anadolu'nun kuzeyindeki daha başka halklarla birlikte üçüncü satraplığa alındı. İÖ 480'de Kserkses'in ordusunda Paflagonyalı askerler de görev yapıyordu. İÖ 334'te Anadolu'ya giren Büyük İskender'in egemenliğine geçen bölge, onun ölümünden sonra Eumenes'in yönetimine girdi. Doğu komşusu Pontus krallarınca ele geçirilinceye değin yerel prenslerce yönetildi. Büyük Mithradates'in İÖ 65'teki yenilgisine değin Pontus Krallığı'nın elinde kaldı. Pompeius, İÖ 63-62'de Paflagonya'nın kıyı kesimini Bitinya ile birleştirdi, iç kesimi yerel prenslere bıraktı. Sonunda ülkenin tümü Romalıların eline geçti. Dağlık olan iç kesim Augustus tarafından Galatya Eyaleti'ne bağlandı. Kıyı kesimi ise Pontus'un büyük bölümüyle birlikte Bitinya'ya katıldı.

Paflagonya'nın önemli kentleri Amastris (Amasra, Homeros'ta Sesamos), kıyıda bir Miletos kolonisi olan Sinope (Sinop), iç kesimde ise daha sonra Germanikopolis adını alan Gangra (Çankırı) ve Amnias (Gökırmak) Vadisindeki Pompeiopolis'ti (Taşköprü).

Bölgenin güneyinde Galatya ile sınır oluşturan dağ dizisi ormanlarla kaplıydı. Kayın, meşe ve çam ormanlarından gemi ve mobilya yapımında kullanılan kereste elde ediliyordu. Başka bir önemli ticari ürün de *sandarakhe* denen realgardı (kırmızı zırnık). Hem kırmızı boya, hem de ilaç yapımında kullanılan bu madde Sinop'tan ihraç edilirdi. Atları ve iyi yün veren koyunları ile ünlü Paflagonya'nın kıyıları balık açısından oldukça zengindi.

Pagadian, Filipinler'de, Mindanao Adasının batı kesiminde kent. Illana Koyunun kuzey uzantısı olan Pagadian Koyunun kıyısında yer alır. Önemli bir pirinç ve mısır yükleme limanıdır. Bölgenin başlıca ticari ürünü hindistancevizidir. Kent halkının temel uğraşı balıkçılıktır. Kent ekonomisinde kerestecilik de önemli yere sahiptir. Nüfus (1990) 107.000.

Pagan (ö. 1880, Mandalay, Birmanya [bugün Myanmar]), Birmanya kralı (1846-53). Akli dengesi bozuk olan babası Tharrawaddy'yi tahttan indirerek başa geçti. Akıllıca ve temkinli politikalarla iç ve dış sorunları çözme çabası, Hindistan genel valisi Lord Dalhousie'nin Birmanya'ya yönelik saldırganlığından dolayı sonuçsuz kaldı. Pagan'ın Rangoon'daki (Yangon) valisi Maung Ok 1851'de iki İngiliz ticaret gemisi kaptanını cinayet, zimmete para geçirme ve gümrük vergisi kaçakçılığıyla suçlayarak birkaç yüz rupi ceza ödemek zorunda bıraktı. Kalküta'ya dönen kaptanların başvurusu üzerine, Dalhousie Pagan'a bir elçi yollayarak 920 sterlin tutarında tazminat ödemesini ve Maung Ok'un görevden alınmasını istedi. Pagan'ın Maung Ok'u görevden almasına karşın, elçinin tutumu yeni valiyle de ilişkilerin bozulmasına yol açtı. 6 Ocak 1852'de kentteki İngilizler tahliye edildi ve liman ablukaya alındı. Üç gün sonra İngiliz savaş gemileri kente ateş açtılar.

Pagan 7 Şubat 1852'de Dalhousie'ye bir mektup yazarak Rangoon'daki saldırıyı protesto etti ve genel valinin bunu onaylamayacağı umudunu dile getirdi. Birkaç gün önce de Rangoon valisi İngiliz kaptanlara tazminat ödemeyi kabul etmişti. Ama Dalhousie 13 Şubat'ta krala bir ültimatom göndererek 100 bin sterlin tutarında tazminat istedi. Pagan süresi 1 Nisan'da dolan ültimatoma yanıt vermedi. Birkaç gün sonra İngiliz birlikleri Birmanya'ya girdiler. Rangoon ele geçirildi ve Aralık 1852'de Aşağı Myanmar'ın tamamı işgal edildi. Pagan 18 Şubat 1853'te İngilizlerle uzlaşma yanlısı kardeşi Mindon tarafından tahttan indirildi.

Pagan, Yukarı Myanmar'da (eskiden Birmanya), Mandalay bölgesinin (*taing*) orta kesiminde köy. Irrawaddy Irmağının sol yakasında, Mandalay'ın 145 km güneybatısında yer alır. Eskiden Birmanya'nın başkenti olan yöre bir hac merkezidir; burada onarılarak yeniden kullanılan birçok eski Budacı kutsal yapı ve pagoda vardır. Temmuz 1975'teki depremde önemli yapıların çoğu büyük hasara uğramış, 9 yüzyıl boyunca ırmak kayıkçılarına yol gösteren Buphaya Pagodası sulara gömülmüştür. Köyde, bölgeye özgü lake işlerini öğreten bir okul vardır.

İS 8-19'da kurulduğu sanılan Pagan, 11-13. yüzyıllar arasında, kabaca bugünkü Myanmar'a denk düşen bir bölgenin merkeziydi. Yalnızca bir kez, 1160-65 arasında egemenliğini yitirdi. 1287'deki Moğol istilasından sonra ise toparlanamadı, ama az sayıda da olsa yeni tapınaklar yapıldı.

Eski Pagan'ın surları batıda Irrawaddy kıyısına dayanıyordu. Kentte odaklaşan yol ağı aracılığıyla Pagan hükümdarları verimli topraklardan oluşan büyük bir bölgeyi denetleyebilmiş, Şan ve Arakan krallıklarının yanı sıra yöredeki hanedan kentlerine de boyun eğdirmişlerdi. Irmağın aşağısındaki Thiripyissaya limanından Hindistan, Seylan (bugün Sri Lanka) ve Güney Asya'nın öteki bölgeleriyle deniz ticareti yapılıyordu. Araştırmalar, bugünkü köyün önemli bir bölümünü çevrelemiş olan surların yalnızca

Pagan'da Ananda Tapınağı
Van Bucher-Photo Researchers

kraliyet ailesine ve soylulara ait konutlarla dinsel ve resmî yapıları içine aldığını ortaya koymuştur. Yapılar çoğunlukla tuğladan yapıldığı için, dekorasyonda da kabartmalı tuğla, alçı işi ve pişmiş toprak kullanılmıştır. 10. yüzyıla ait Nat Hlaung Gyaung'un, günümüze ulaşan yapıların en eskisi olduğu sanılır. Doğu surundaki Sarabha Kapısı yakınında bulunan tapınaklar da ilk dönemden kalmadır. Bu tapınaklar, *nat*(*) denen ruhlara adanmıştır. Pagan da, Mahagiri *nat*'ları olarak anılan kardeş ruhlara adanmış kutsal Popa Tepesinin eteklerinde yer alır.

Yaklaşık 500-950 arasında Birmanlar güneydeki Budacı halkların topraklarına

girdiler. Kral Anawrahta döneminde (1044-77), bölgeye egemen olan Monların da içinde bulunduğu halklara boyun eğdirdiler. Mon kraliyet ailesini ve bilginlerle zanaatçıları Pagan'a götürerek kenti başkent ve Hinayana (Theravada) Budacılığının resmî merkezi yaptılar. Böylece, Monların sanat geleneğinin de katkısıyla Pagan'ın en görkemli dönemi başlamış oldu. Sonraki 200 yıl boyunca, köle emeği ve kraliyet hazinesi sayesinde çok sayıda manastır ile tapınak yapıldı; Pagan Doğu'daki Budacı öğretim merkezlerinin en ünlülerinden biri haline geldi.

Büyük yapıların çevresinde pagodalarla tapınaklar kümelenmiştir; onların çevresinde de, düzensiz biçimde dağılmış küçük pagoda ve yapılar yer alır. Kütüphane, vaaz salonu gibi işlevler gören bu yapıların, eskiden soyluların oturduğu saraylar olduğu sanılır. Bunların yapımında Hindistan'daki benzerleri örnek alınmışsa da, Mon sanatının belirgin izleri görülür. Pagan mimarlığının temel öğelerinden biri, aslında Budacı ermişlerin kutsal emanetlerini korumak için tasarlanmış çan biçimli bir yapı olan *stupa*, öbürü de yüksek, basamaklı bir kaidedir. Kutsal bir dağı simgeleyen bu ikinci yapı merdiven, geçit ve ek *stupa*'larla zenginleştirilmiş olabilir.

Birçok yapının, özellikle de artık kullanılmadığı için onarılmamış olanların içleri Budacılığın tarihinin ve efsanelerinin betimlendiği resimler ve pişmiş toprak levhalarla, dışları da alçı ve gene pişmiş toprak bezemelerle kaplıdır.

Anawrahta'nın yaptırdığı Shwezigon Pagodası 1975'teki depremden büyük zarar görmüştür. 12. yüzyılda yapılmış Mahabodhi Tapınağı ile doğu kapısının hemen dışında, 1091'de Kral Kyanzittha zamanında yapılmış Ananda Tapınağı da çok önemli kutsal yapılardır. Thatpyinnyu Tapınağı'nın yapıldığı (1144) dönemde Mon mimarlığının etkisi zayıflamaya ve Birman mimarisi gelişmeye başlamıştı. Üst üste konmuş iki piramidi andıran bu dört katlı tapınağın içinde de eskiden olduğu gibi küçük mekânlar değil, geniş salonlar yer almaktadır. Birman mimarlık üslubu büyük Sulamani Tapınağı'nda daha da gelişmiş, hanedanın atalarının ruhuna adanan Gawdawpalin Tapınağı'nda ise doruk noktasına ulaşmıştır.

Paganini, Niccolò (d. 27 Ekim 1782, Cenova - ö. 27 Mayıs 1840, Nice, Fransa), İtalyan besteci ve 19. yüzyılın en ünlü keman virtüözü. Halkın yücelttiği bir kemancı olarak romantik dönemin virtüözlük efsanesinin doğmasına yol açmış, keman çalma tekniğinde bir devrim yaratmıştır.

İlk keman derslerini babasından aldı. Daha sonra ünlü Giacomo Costa ile çalıştı. İlk kez 1793'te dinleyici karşısına çıktı. Ardından da Parma'da Alessandro Rolla ve Gaspare Ghiretti ile çalıştı. 1797'de babasıyla birlikte çıktığı Lombardiya turnesinde verdiği her konser ününün biraz daha artmasına neden oldu. 1801-07 arasında eşliksiz keman için kendi geliştirdiği yeni tekniğin özelliklerini ortaya koyan *24 Kapriçyo* ile keman ve gitar için altı sonatlık iki dizi yazdı. 1805'te İtalya'da kemancı olarak yeniden dinleyici karşısına çıktı. Napoléon'un kız kardeşi Élisa Bonaparte Baciocchi onu Piombino'da müzik yöneticiliğine atadı. Daha sonra İtalya'nın birçok kentinde kendi bestelerinden oluşan resitaller veren Paganini, 1815'te kadın dansçı Antonia Bianchi ile uzun sürecek bir ilişkiye girdi.

1828'de Viyana'da, 1831'de Paris ile Londra'daki konserlerinde büyük başarı kazandı. 1832'de İngiltere ve İskoçya turnesine çıktı. 1833'te Paris'e yerleşerek Berlioz'a *Harold en Italie* (*Harold İtalya'da*) senfonisini ısmarladı. Ama senfoninin viyola solosunu çok hafif bularak bu soloyu hiç çalmadı.

Romantik kişiliği ve serüvenleri, yaşadığı günlerde Paganini çevresinde Mephistopheles'inkine benzer bir efsane yaratmıştı. Gizlice Şeytan'la işbirliği yaptığı, cinayet işleyip hapiste yatmış olduğu söylentileri dolaşıp durdu. Öldükten sonra da kutsanmış bir yere gömülebilmesi için beş yıl geçmesi gerekti.

Paganini, J.-A.-D. Ingres'nin bir çiziminden Luigi Calamatta'nın yaptığı aside yedirme baskı
The Granger Collection, New York kenti

Yapıtlarının, en başta da kapriçyolarının ve çeşitlemelerinin temel özelliğini çalış tekniği oluşturur. Bu, *flajole*'lerden (tele hafifçe dokunularak çıkarılan armonik ses) ve *pizzicato*'lardan (telin parmakla çekilmesiyle çıkarılan ses) elde edilen ilginç efektlerin ve yeni parmak basma yöntemlerinin, hatta çalgıda yeni akort düzenlerinin kullanıldığı bir tekniktir. Paganini çalarken parlak doğaçlamalar yapardı. Ayrıca konser sırasında kemanının bir ya da iki telini kopartarak, parçaya kalan tellerle devam etmek gibi dinleyicileri hayran bırakan gösterilerde bulunurdu. Onun getirdiği teknik yenilikleri daha sonraki virtüözler, özellikle Pablo Sarasate ile Eugène Ysaÿe taklit ettiler. Paganini'nin öbür yapıtları arasında, özellikle Re majör tonundaki birincisi çok tanınmış olan altı keman konçertosu, 12 keman ve gitar sonatı ile altı tane keman, viyola, viyolonsel ve gitar dörtlüsü vardır. Virtüözlüğü hem piyano müziğini, hem de orkestra müziğini etkilemiştir. Paganini'nin Liszt üzerinde de çok büyük etkisi olmuştur. Kapriçyolarındaki temalar Liszt, Schumann, Brahms ve Rachmaninov gibi bestecilere esin vermiştir.

Page, Sir Frederick Handley (d. 15 Kasım 1885, Cheltenham, Gloucestershire - ö. 21 Nisan 1962, Londra, İngiltere), İngiliz uçak tasarımcısı. I. Dünya Savaşı'nda kullanılan en büyük uçaklardan biri olan, dünyanın ilk çift motorlu bombardıman uçağı "Handley Page 0/400"ü geliştirmiştir.

Elektrik mühendisliği öğrenimi gördü. İlgisini uçaklar üzerinde yoğunlaştırdı ve 1909'da ilk İngiliz uçak şirketi Handley Page, Ltd.'i kurdu. I. Dünya Savaşı sırasında, 815 kg bomba taşıyabilen ilk çift motorlu bombardıman uçağını üretti. Daha sonra İngiltere'den Berlin'e 3 ton bomba yüküyle uçması öngörülen 4 motorlu "V-1500" bombardıman uçaklarının tasarımını gerçekleştirdi. Ama bu uçak kullanılamadan savaş sona erdi. 1919'da, İngiltere'den Fransa, Belçika, Hollanda ve İsviçre'ye uçak seferleri düzenlemek üzere Handley Page Transport, Ltd.'i kurdu. Page II. Dünya Savaşı sırasında da nakliye uçakları ve "Halifax" ağır bombardıman uçaklarını üretti. 1942'de "sir" unvanı aldı. Şirketinde üretilen ve "Blue Steel" füzeleri taşıyan, uzun menzilli orta boy bombardıman uçağı "Victor B-2"ler 1962 başlarında Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde kullanılmaya başladı.

Page, Geraldine (d. 22 Kasım 1924, Kirksville, Missouri - ö. 13 Haziran 1987, New York kenti, ABD), özellikle Tennessee Williams'ın oyunlarındaki kadın kahramanları yorumlamasıyla ünlü çok yönlü ABD'li oyuncu.

Chicago'daki Goodman Tiyatro Okulu'na gitti (1942-45). Daha sonra New York kentinde Herbert Berghof'un oyunculuk okulunda ve American Theatre Wing adlı tiyatro okulunda eğitim gördü. 1952'ye değin düzenli olarak Chicago bölgesinde sahneye çıktı. O yıl Williams'ın *Summer and Smoke* oyununun Off-Broadway(*) sahnelenişinde Alma tiplemesiyle hem izleyicinin, hem de eleştirmenlerin övgüsünü topladı. 1953'te Williams'ın *The Glass Menagerie* (*Cam Kırıkları/Sırça Kümes*) oyununun radyo uyarlamasından sonra, Broadway yapımlarında sahneye çıkmaya başladı. Bunlar arasında André Gide uyarlaması *The Immoralist* (1954), N. Richard Nash'in *The Rainmaker* (1954; *Yağmurcu*), Terence Rattigan'ın *Separate Tables* (1957; *Ayrı Masalar*), Williams'ın *Sweet Bird of Youth* (1959; Gençliğin Sevimli Kuşu), Eugene O'Neill'in *Strange Interlude* (1963; *Araya Giren Garip Oyun*), Williams'ın *Clothes for a Summer Hotel* (1980) ve John Pielmeier'in *Agnes of God* (1982) oyunları sayılabilir. Page, tiyatrodaki en başarılı çalışmalarını yönetmen José Quintero'yla gerçekleştirmişti.

Oynadığı filmler arasında *Hondo* (1954; *Çöller Kasırgası*), *Summer and Smoke* (1961; *Alevli Kan*), *Sweet Bird of Youth* (1962: *Yaralı Kadın/Gençlik*), *The Day of the Locust* (1975; *Çekirgenin Günü*), *Interiors* (1978; *İç Dünyalar*) ve *Harry's War* (1981) yer alır. Page *The Trip to Bountiful* (1985) filmindeki oyunuyla Oscar, Truman Capote'tan televizyona uyarlanan *A Christmas Memory* (1966; Bir Noel Anısı) ve *The Thanksgiving Visitor* (1969; Şükran Günü Ziyaretçisi) oyunlarındaki rolleriyle de birer Emmy Ödülü kazanmıştır.

Page, Ruth (d. 22 Mart 1899, Indianapolis, İndiana - ö. 7 Nisan 1991, Chicago, İllinois, ABD), ABD'li balerin, koreograf ve bale yönetmeni.

Clustine, Bolm ve Cecchetti'nin yanında bale eğitimi gördü. İlk kez 1919'da Chicago Operası'nda, Bolm'un *Birthday of the Infanta*'sının (Prensesin Doğum Günü) başrolünde sahneye çıktı. New York'taki Music Box Revüsü'nün baş dansçısı oldu (1921-23). 1925'te Diaghilev'in Rus Balesi'nde dans etti. 1926-31 arasında Buenos Aires Kent Operası'nın ve Ravinia Operası'nın baş dansçısı oldu. 1926'dan 1928'e değin New York Metropolitan Operası'nda konuk sanatçı olarak dans ettı. 1928'de Japonya'da İmparator Hirohito'nun tahta çıkış törenlerine konuk sanatçı olarak katıldı. Aynı yıl Washington'da Stravinsky'nin *Apollon Musagéte* (Musalar'ın Başı Apollon) balesinde Terpsichore rolünü canlan-

dırdı. 1934'te Chicago Operası'nın bale topluluğu yönetmenliğine ve baş dansçılığına atandı. 1945'te de Monte Carlo Rus Balesi'nin konuk koreografı oldu. Koreograf olarak opera ve operetlerden yaptığı bale uyarlamalarıyla tanındı. Verdi'nin *Il Trovatore*'sinden *Revanche* (1951), Lehár'ın *Die lustige Witwe*'sinden (*Şen Dul*) *Vilea* (1953), Rossini'nin *Il barbiere di Siviglia*'sından (*Sevil Berberi*) *Susanna and the Barber* (1955), Orff'tan *Carmina Burana* (1973) bunların bazısıdır. Chicago Yetişkin Eğitimi Konseyi'nin 1963'teki ödülünü, *Dance Magazine* dergisinin 1980'deki ödülünü kazandı. Seksen yedi yaşına değin her gün dans dersi vermeyi sürdürdü. Chicago'daki Columbia College'ın onursal doktor unvanı verdiği (1974) Page bir de otobiyografi (*Page by Page;* 1980) yazmıştır.

Page, Thomas Nelson (d. 23 Nisan 1853, Oakland Plantasyonu, Beaver Dam yakınları, Virginia - ö. 1 Kasım 1922, Oakland, California, ABD), ABD'li yazar. Yapıtlarında Güney plantasyonlarındaki yaşamı romantik yanlarıyla ele alarak övmüştür.

1874'te Virginia Üniversitesi'nden hukuk diploması aldı. 1893'e değin avukatlık yaptı. Daha sonra Washington, D.C.'ye giderek yazarlığa başladı. İlk olarak *Century Illustrated Magazine* dergisinde yayımlanan "Marse Chan" adlı öyküsüyle dikkati çekti. Çeşitli öykülerini topladığı *In Ole Virginia, Marse Chan and Other Stories*'de (1887; Eski Virginia'da, Marse Chan ve Başka Öyküler) İç Savaş'tan önceki düzenin parlak yönlerini ve İç Savaş'ın kargaşasını betimledi. *Social Life in Old Virginia* (1897; Eski Virginia'da Toplumsal Yaşam) ve *The Old Dominion-Her Making and Her Manners* (1908; Eski Dominyon-Yapısı ve Âdetleri) gibi deneme ve incelemelerinde de edebi yapıtlarında ele aldığı aynı temaları işledi. 1913-19 arasında ABD'nin İtalya büyükelçiliğini yaptı. Öbür yapıtları arasında, bir çocuk masalı olan *Two Little Confederates* (1888; İki Küçük Güneyli), *The Burial of the Guns; and Other Stories* (1894; Silahların Gömülüşü ve Başka Öyküler), *The Old Gentlemen of the Black Stock* (1897; Siyah Irkın Yaşlı Beyleri), Yeniden İnşa hareketine karşı Güneylilerin ayaklanmasını konu alan *Red Rock* (1898; Kızıl Kaya) ve Robert E. Lee'nin bir yaşamöyküsü sayılabilir.

pageant, ortaçağda İngiltere'de, araba gibi çekilebilen tekerlekli sahnelerde oynanan dinsel içerikli oyun ya da oyun dizisi. Bu araba-sahneler de aynı adla anılırdı.

11. ve 12. yüzyıllarda dinsel oyunlar kilise dışına çıkmaya başlayınca bunların nerede oynanacağı sorunu belirdi. Çünkü İngiltere'de bu tür büyük gösterilerin düzenlenebileceği büyük pazaryerleri çok azdı. Bulunan çözüm oyunların ve izleyicilerin bölünmesi oldu. İzleyiciler oyun oynanacağı zaman kentin çeşitli yerlerinde görece küçük gruplar halinde toplanıyordu. Oynanacak oyunun her bölümü ayrı bir araba-sahne üstünde hazırlanıyor, sonra arabalar sahne sırasına göre birbiri ardı sıra izleyicilerin toplandığı yerlerden birine geliyor, orada işi biten araba aynı bölümü bir daha sunmak üzere bir sonraki yere gidiyordu. *Pageant* gösterileri İngiltere'de 14. yüzyılda başladı ve Shakespeare'in gençlik yıllarına değin sürdü. Bu tür gezici oyunların İngiltere'den başka, çok sık olmasa da Felemenk, İtalya ve İspanya gibi ülkelerde de düzenlendiği sanılmaktadır.

Pageant sözcüğü İngilizcede zamanla her türlü gösterişli geçit alayını ve gösteriyi tanımlamak için kullanılır oldu. Eski Roma'daki Saturnalia, Lupercalia, Bacchanalia gibi şenlikler, Japonya'da Şinto ayinlerindeki alaylar, Osmanlı şehzadelerinin sünnet düğünleri nedeniyle düzenlenen şenlik alayları hep bu adla anıldı.

20. yüzyıl başlarında Louis N. Parker'ın tarihsel olayları canlandırdığı, yapay dekordan kaçınarak doğal ortamlar kullandığı ve amatör oyunculara yer verdiği oyunlarıyla *pageant*'lar yeniden canlandı ve yaygınlaştı. 1914'te Missouri eyaletindeki St. Louis kentinin 150. kuruluş yıldönümünü kutlamak amacıyla, özel olarak yapılan 300 metrelik bir sahnede, amatörlerden oluşan 7.500 kişilik bir toplulukla sahnelenen *The Pageant and Masque of St. Louis* adlı oyun da Parker'ın düşüncelerinden esinlenmişti.

1940'larda Paul Green bu türe edebi bir boyut kattı. Onun iyi kurulmuş oyunlar olan *The Lost Colony* (Yitik Koloni), *The Common Glory* (Ortak Zafer), *Unto These Hills* (Şu Tepeler Üzerine), *Wilderness Road* (Yaban Yolu) gibi yapıtlarının hepsi bir yandan da *pageant*'ın geleneksel özelliği olan gösteriş öğesini içeriyordu. 1952'de de Paul Robert-Houdin, Fransa'da Cosson Irmağı üzerindeki Chambord'da bir tür *pageant* sayılabilecek olan ilk ses ve ışık gösterisini(*) düzenledi.

Paget, Sir James, 1. BARONET (d. 11 Ocak 1814, Yarmouth, Norfolk - ö. 30 Aralık 1899, Londra, İngiltere), İngiliz cerrah ve fizyoloji bilgini. Rudolf Virchow'la birlikte patoloji biliminin kurucusu olarak kabul edilir.

Londra'da St. Bartholomew Hastanesi'nde çalıştı. Kraliyet Cerrahlık Okulu'nda anatomi ve cerrahi dersleri verdi, çeşitli yöneticilik görevlerinde bulundu. Kraliçe Victoria'nın başcerrahlığını yaptı. İngiliz anatomi bilgini Richard Owen'ın *Trichina spiralis* adını verdiği asalağın insan kasında trişinoz enfeksiyonuna neden olduğunu buldu. Meme kanseri üzerine çalışmalar yaparken orta yaşın üzerindeki kadınlarda meme başı çevresinde ortaya çıkan iltihaplı kanser dokusunu, ayrıca kendi adıyla tanınan bir kemik hastalığını tanımladı. Kemik iliğindeki kötü huylu urlarda ampütasyon yerine yalnız urun ameliyatla çıkarılmasını önerdi. Yapıtları arasında *Lectures on Tumours* (1851; Urlar Üzerine Dersler), *Lectures in Surgical Pathology* (1863; Cerrahi Patoloji Dersleri) ve *Clinical Lectures and Essays* (1875; Klinik Dersleri) sayılabilir.

Paget hastalığı, orta yaşlarda sıkça görülen, kemik dokusunda dönüşümlü olarak yıkım ve yapım evreleriyle ilerleyen kronik hastalık. Kemiklerde biçim bozukluğu, kırıklar ve kalsiyum metabolizması dengesizliğine neden olur. Hasta kemikte osteosarkom çıkması olanağı yüksektir. En sık erkeklerde, uzun kemikler, omurlar, leğen kemiği ve kafatası kemiklerinde görülür. Kemik yıkımı evresinde kemikler yumuşar; kanın bu bölgede toplanması kalp dolaşım bozukluklarına yol açabilir. Yıkılan kemikten açığa çıkan kalsiyumun kana geçmesi böbrek taşlarının oluşmasına ya da kalsiyum zehirlenmesine neden olabilir. Kemik yapımı evresinde kemik dokusunun yoğunluğu artar, çok çabuk ve kolayca kırılabilir.

Pagnol, Marcel Paul (d. 25 Şubat 1895, Aubagne - ö. 18 Nisan 1974, Paris, Fransa), Fransız yazar, sinema yapımcısı ve yönetmeni. Tiyatro yapıtlarıyla bir komedi ustası olarak ünlenmiş, filmleriyle de eleştirmenlerin övgüsünü toplamıştır. 1946'da Académie Française üyeliğine seçilmiştir.

Babası eğitim müfettişiydi. Pagnol da eğitimci olarak yetişti; ortaöğrenimini Marsilya'da tamamladıktan sonra, Montpellier Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden diploma alarak öğretmen oldu. Arkadaşlarıyla birlikte *Fortunio* adlı bir edebiyat dergisi çıkarmış, 16 yaşında şiirlerini ve *La Petite Fille aux yeux sombres* (Kaygılı Gözlü Küçük Kız) adlı bir de roman yayımlamıştı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra *Pirouettes* (Dönekler) adlı romanını yayımladı. Birkaç oyunu taşrada sahnelendi. Paris'te bir okula geçtikten üç yıl sonra Paul Nivoix'yla birlikte yazdığı *Les Marchands de gloire* (1925; Zafer Tacirleri) eleştirmenlerin övgüsünü topladı. 1926'da *Jazz* (*Caz*, 1938) oyunuyla hem eleştirmenlerin, hem de halkın ilgisini çekmeyi başardı. *Topaze*'la (1928; *Topaz*, 1933/*Topaze*, 1962) büyük bir oyun yazarı olarak yerini sağlamlaştırdı. Paris'te iki yıl sahnelenen oyun Broadway'de de sahneye kondu ve 1933'te Louis Gasmier, 1936 ve 1951'de de Pagnol tarafından, üç kez sinemaya aktarıldı. Pagnol'un "Marsilya üçlemesi" olarak bilinen komedileri *Marius* (1929; *Yalı Uşağı*, 1940/*Marius*, 1945), *Fanny* (1931) ve *César* (1936), Marsilyalı balıkçı Fanny, denize açılan sevgilisi Marius, Marius'un babası César ve onun arkadaşı Panisse'in yaşamlarını ele alıyordu. Bu oyunlardan yapılan filmler yeni-gerçekçilik akımını etkiledi. Üçlemeden esinlenerek sahneye konan Broadway müzikali *Fanny* de daha sonra Joshua Logan tarafından gene *Fanny* (1961; *Marsilya Aşıkları*) adıyla sinemaya aktarıldı.

Pagnol 1933'te kendi film stüdyosunu kurdu. Çektiği *Angèle* (1934), *Regain* (1937), *La Femme du boulanger* (1938; Fırıncının Karısı), *La Fille du puisatier* (1940; Kuyucunun Kızı) ve *Les Lettres de mon moulin* (1954; Değirmenimden Mektuplar) gibi filmlerle çeşitli ödüller kazandı. 1944-46 arasında Fransız Tiyatro Yazarları ve Bestecileri Derneği'nde başkanlık yaptı. Sinema üzerine birçok yazısı olan Pagnol, başta Shakespeare'in *Hamlet*'i olmak üzere çeşitli çeviriler de yapmıştı. *Souvenirs d'enfance* (*Çocukluk Anıları*) genel başlığını taşıyan üç ciltlik otobiyografisi, *La Gloire de mon père* (1957; *Babamın Gururu*, 1972), *Le Château de ma mère* (1958; *Annemin Şatosu*, 1972) ve *Le Temps des secrets* (1960; *Sır Yılları*, 1972) kitaplarından oluşur.

Pago Pago, eskiden PANGO-PANGO. Amerikan Samoası'nın yönetim merkezi (1899) ve başlıca limanı. Büyük Okyanusun güneybatı kesiminde, Tutuila Adasının güney kıyısında, ormanlarla kaplı derin bir koyun başında yer alır. 1872'de, ABD Deniz Kuvvetleri'ne bağlı gemilerin kömür gereksinimini karşılayacak bir ikmal merkezi olarak kuruldu. 1900'den 1951'e değin etkin bir donanma üssü olan Pago Pago günümüzde her türlü deniz aracının uğradığı bir limandır. Başlıca ihraç ürünü konserve tonbalığıdır. Pago Pago Uluslararası Havalimanı (eskiden Tafuna) 1964'te açılmıştır. Somerset Maugham'ın "Yağmur" adlı öyküsünde bakımsız bir yerleşme olarak anlatılan Pago Pago, bugün yeni evleri ve yollarıyla modern bir kasaba görünümündedir. Nüfus (1985 tah.) 3.400.

pagoda, genellikle tapınakların bir bölümü olarak ahşap, taş ya da tuğladan yapılan, Uzakdoğu ülkelerine özgü kule biçiminde yapı. Hindistan'da bir din adamı ya da kralın rölikleri üzerine kurulan kubbeli bir yapı olan stupadan türemiştir. Hindistan'daki en ünlü pagoda I. Kanishka'nın Buda'ya ait rölikleri korumak amacıyla 2. yüzyılda Peşaver yakınlarında yaptırdığı ve daha sonra Çin, Kore ve Japonya gibi yerlerdeki

pagodalara da esin kaynağı olan yapıdır. Pagodalar birbiri üstünde tekrarlanan kare, daire ya da çokgen planlı katlardan oluşur ve yükseldikçe daralır. Her katın, saçağı dışa taşan bir çatısı vardır. En üstte de bir direk ve diskler yer alır.

Pagoda da *stupa* gibi evrenin yapısını yansıtmak amacıyla yapılmıştır. Ortasından yükselen büyük kolon, dünya ile cenneti birleştiren görünmez ekseni simgeler. Japonya'da pagodaların dört köşesinde yer alan kolonlar "gökyüzünün direkleri" diye adlandırılır. Yukarıya doğru küçülerek dizilen katların da dünya-dağını anlattığı düşünülür. Pagodayı taçlandıran diskler çeşitli tanrıların bulundukları yerlerin simgesidir. Mimarlığa uyarlanmış bu evrensel sistemin, içine yerleştirilen ermiş rölikleriyle canlılık kazandığı düşünülür. Bir yapının gizli bir şemaya göre düzenlenmesi ve içerdikleriyle kendine özgü bir yaşama kavuşacağı düşüncesi büyük olasılıkla Vedalar döneminin sunaklarından kaynaklanmaktadır.

pagur, KEŞIŞ YENGECİ olarak da bilinir, *Crustacea* (kabuklular) sınıfından *Decapoda* (onayaklılar) takımının *Paguridae* ve *Coenobitidae* familyalarından yengeçlerin ortak adı. Büyük bölümü korunmak için deniz salyangozlarının içi boşalmış kabuklarına girerler.

Pagurlar geniş bir coğrafi dağılım içinde, dibi kumlu ya da çamurlu sularda, bazen de karada yaşar. Yumuşak karnı bakışımsız ve

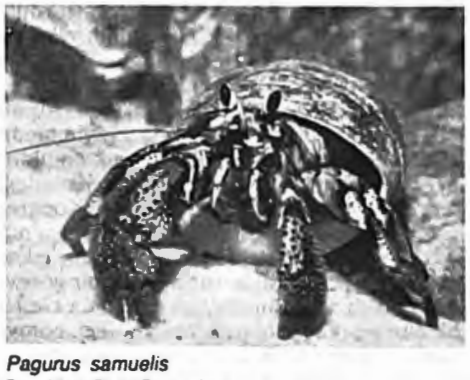

Pagurus samuelis
Russ Kinne-Photo Researchers

genellikle sağa doğru kıvrıktır. İki çift duyargası, gelişmiş dört çift bacağı vardır. Bazı türlerde son bacak çifti gibi dördüncü bacak çifti de küçülmüştür. Uçları kıskaç biçimini almış ilk bacak çiftinden biri genellikle öbüründen daha iridir. Kıskaçlı ayaklar hayvanın içine girdiği kabuğun ağzını örtmek için de kullanılır. Son bacak çifti ve bazı türlerde gelişmiş yelpaze biçimli kuyruk kabuğa sıkıca tutunmaya yarar.

Dişi yumurtalarını açılana değin karın uzantılarında taşır. Yumurtadan çıkan larvalar hemen suya dağılarak içinde yaşayacakları kabukları aramaya başlarlar. Pagur gelişirken içine sığamadığı kabuktan çıkar ve daha iri bir kabuğa geçer.

Bazı pagurlar bitkilerin içi boş gövde bölümlerinde yaşar. Karaya da çıkan *Coenobita* cinsinin tropik bölge türleri denizkabuklarının yanı sıra kırılmış hindistancevizi kabuklarına ve bambuların içine de girer. Bazı pagur türlerinin öbür hayvanlar ile ortakyaşam ilişkileri bilinmektedir. Örneğin Avrupa ve Kuzey Amerika'nın kıyı sularında yaşayan, parlak kırmızı renkli *Pagurus* (*Eupagurus*) *bernhardus* kabuğunun üstünde bir ya da birden çok denizşakayığı taşır. Güney Pasifik Adalarında yaşayan ve erişkin evresinde karaya çıkan palmiye yengeci(*) yalnız larva evresini kabuk içinde geçirir.

Pahang, Batı Malezya'nın doğu kesiminde bölge. Batıda Malaya Sıradağları, kuzeyde ise doğu yaylalarıyla çevrili geniş Phang Irmağı (*sungai*) havzasını kaplar. Doğu kıyı şeridi Güney Çin Denizi boyunca uzanır.

13. yüzyıla ait bir Çin vakayinamesinde Pahang'ın Şrivicaya adlı bir Sumatra krallığına bağlı olduğu anlatılır. 15. yüzyıldan sonra Malaka Sultanlığı'nın eline geçen Pahang daha sonra Johor'un egemenliği altına girdi. Johor'un bölgedeki temsilcileri zamanla, bağımsız bir sultanlık kurdular. Bu sultanlık 1887'de İngiltere'nin protektorası olmayı kabul etti. Pahang 1895'te Federal Malaya Eyaletleri'nden biri oldu ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Malaya Federasyonu'na katıldı.

Bölgenin büyük bir bölümü cangıllarla kaplıdır. Orta kesimindeki düzlüklerden çok sayıda ırmak geçer. Bu kesimde alüvyonlu topraklarla kaplı olan 32 km genişliğindeki kıyı şeridi Kuantan, Pahang, Rompin, Endau ve Mersing ırmaklarının deltalarını ve haliç ovalarını da içine alır.

Yerleşimin seyrek olduğu bölgede Malaylar, Çinliler ve yarı göçebe Yerliler yaşar. Batıdaki büyük kasabalarda nüfusun büyük bölümünü Çinliler oluşturur. Bölgedeki en büyük yerleşmeler Kuantan ve Pekan'dır.

Pahang Irmağı boyunca demir ve kara yolları ile kauçuk plantasyonları uzanır. Kıyıdaki delta bölgelerinde pirinç yetiştirilir. Öteki bitkisel ürünler arasında hindistancevizi, tütün ve kenevir sayılabilir. Büyük ölçekli kalkınma projeleri sonunda yağ palmiyesi ve kauçuk plantasyonları kurmak için yüz binlerce km²'lik bir orman bölgesi temizlenerek tarıma açılmış ve kurulan yeni köylere yüz binlerce kişi yerleştirilmiştir. Rompin'de geniş demir cevheri yatakları vardır (1970'te madenciliğe son verilmiştir); Raub'da altın çıkarılır. Sungai Lembing'deki kalay yatakları 1888'den bu yana işletilmektedir. Kıyı açıklarında Malezya'nın önemli petrol ve doğal gaz yatakları vardır.

Pahang'ın kuzeybatı ucundaki Taman Negara Ulusal Parkı'nda (4.344 km²) Malakka Yarımadasının en yüksek noktası olan Tahan Dağı (2.187 m) yer alır. Bölgenin orta kesiminde ise Kerau Yabanıl Yaşamı Koruma Alanı bulunur. Nüfus (1990 geç.) 1.054.800.

Pahang Irmağı, Batı Malezya'daki Pahang bölgesinde ırmak. Malakka Yarımadasının en uzun ırmağıdır. Toplam uzunluğu 436 km'dir. Jerantut'un yaklaşık 16 km kuzeyinden doğar. Güneye doğru akarak Temerloh'u geçtikten sonra Mengkarak'a kadar Malaya Sıradağlarına koşut olarak akar. Daha sonra birdenbire doğuya döner ve genişliği 32 km'yi aşan geniş alüvyon ovasından geçerek Pekan'da Güney Çin Denizine dökülür.

Ağızdan 400 km yukarıya kadar sığ teknelerle ulaşıma elverişli olan ırmak, 15. ve 16. yüzyıllarda yarımadanın doğu kesimini batı kıyısına bağlayan önemli bir ulaşım yoluydu. Irmağın kıyılarında kauçuk ve hindistancevizi plantasyonları vardır.

Pahang İç Savaşı, İngiltere'nin Malaya üzerinde hegemonya kurmak için Siyam'la (bugün Tayland) mücadele ettiği bir dönemde, Pahang tahtını ele geçirmeye uğraşan rakip Malay hizipleri arasında çıkan veraset savaşı (1857-63). Pahang hükümdarı Bendahara Tun Ali 1857'de ölünce, iki oğlu da taht üzerinde hak iddia etti. Büyük oğlu Tun Mutahir Jahor resmî yöneticisinin (*temenggong*), kardeşi Wan Ahmad ise Trengganu sultanı, Siyamlılar ve eski Lingga sultanının desteğini sağlamıştı. Wan Ahmad'ın Trengganu'daki kuvvetleri 1862'de Siyam savaş gemileriyle Pahang'a çıktı. Ardından bir İngiliz savaş gemisi Trengganu'daki kaleyi bombaladı. İki tarafın da üstünlük sağlayamadığı savaş Tun Mutahir'in ölümüyle sona erdi.

Pahari dilleri (Hintçe *pahar*: "dağ"), Himalayalar'ın yamaçlarındaki dağlık bölgede konuşulan, Hint-Âri dillerine bağlı dil öbeği. Üç kola ayrılır: Nepal'de konuşulan Nepal dilini içeren Doğu Pahari, Uttar Pradesh'in kuzeyinde konuşulan Orta Pahari ve Himaçhal Pradesh'teki Simla çevresinde konuşulan Batı Pahari. Öbeğe bağlı en önemli dil, Khas-kura ve Gorkhali (Gurkhali) olarak da bilinen ve Nepal'e, 1769'da bölgeyi fetheden Gurkhalarca getirilen Nepal (Naipali) dilidir. Nepal'de oturanların çoğu Tibet-Birman dillerinden birini konuştuğundan, Nepal dili Tibet-Birman kökenli birçok deyim içerir. Orta Pahari dillerinin en önemlileri Garhvali ve Kumauni dilleridir. Batı Pahari dillerinin çok sayıda lehçesi arasında en önemlileri ise Sirmauri, Kiunthali, Caunsari, Çameali, Çurahi, Mandeali, Gadi ve Kuluhidir. Pahari dilleri Racasthan ve Keşmir dilleriyle bazı ortak özellikler taşır.

Pahari minyatür okulu (Hintçe *pahar*: "dağ"), Hindistan'da, Himalayalar'ın yamaçlarındaki dağlık bölgede yer alan bağımsız eyaletlerde yaygın minyatür ve kitap resimleme sanatı. Çok farklı iki okuldan oluşur. Bunlardan biri çarpıcı ve keskin çizgilerin egemen olduğu Basohli okulu, öbürü de zarif, lirik havalı Kangra okuludur. Pahari minyatür okulu içerik ve duygu bakımından Racasthan minyatür okuluyla yakından bağlantılı olduğu gibi, Tan-

Krişna'nın huzurunda dans eden Radha, Kangra üslubunda bir Pahari resmi, y. 1780; Lalbhai Koleksiyonu, Ahmedâbad, Gucerat, Hindistan
P Chandra

rı Krişna'ya ilişkin efsaneleri konu edinmesi açısından da ovalara özgü Racput minyatür okuluyla ortak özellikler içerir.

Dağlık bölgede bilinen en erken tarihli minyatürler (y. 1690) Basohli üslubundadır. Bu üslup yaklaşık 18. yüzyılın ortalarına değin çeşitli merkezlerde varlığını sürdürmüş ve yerini, bazen ön Kangra diye adlandırılan ve yaklaşık 1740'tan 1775'e

değin süren geçici bir üsluba bırakmıştır. 18. yüzyılın ortalarında geç Babürlü üslubunda çalışan bazı ressam ailelerin yeni koruyucular ve daha iyi yaşam koşulları bulma umuduyla Delhi'den bu dağlık yöreye kaçtığı anlaşılmaktadır. Geç Babürlü sanatının ortaya çıkan yeni üslup üzerindeki etkileri açıktır. Renkler daha az canlı, peyzaj ve perspektifin ele alınışı genelde daha doğalcı ve çizgiler çok daha incelikli ve zariftir.

Kangra okulunun lirik zarifliği 1770'lerde iyice artmış, Raca Sansar Çand döneminde de (1775-1823) doruğa ulaşmıştır.

Okul yalnızca Kangra eyalet sınırları içinde kalmamış, dağlık bölgenin her yerine yayılmış, çeşitli üslup farklılıkları göstermiştir. Eyaletler küçük ve birbirlerine yakın olduğu için minyatürlerin çoğunun kesin kökenini belirlemek güçtür.

Bu minyatürlerde işlenen en yaygın konular *Bhagavata-Purana* ve *Gitagovinda*'da olduğu gibi Krişna'nın yaşamı ve aşkları, başka Hindu efsaneleri, kadın ve erkek kahramanlar, *ragamala* (müzik makamları) dizileri, çeşitli kabile şefleri ve ailelerinin portreleridir. 1800'den sonra okul gerilemeye başlamış, 19. yüzyıl boyunca daha düşük nitelikli minyatürler yapılmıştır.

Pahariler, PARBATELER, KHASALAR ya da ÇETRİLER olarak da bilinir, Nepal'de ve Himalayalar'ın Hindistan sınırları içinde kalan kesiminde (Uttar Pradesh'in kuzey kesimi ve Himaçhal Pradesh) yaşayan halk. Nepal nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan ve başka halklarla karışmış olan Pahariler Hint-Ari dillerinden birini konuşurlar. Adları Plinius ve Herodotos'un kitapları ile ünlü Hint destanı Mahabharata'da geçer. 1990'larda sayılarının 20 milyon kadar olduğu tahmin edilmektedir.

Paharilerin büyük çoğunluğu Hindu olmakla birlikte kast sistemleri düzlüklerde yaşayan Hindularınki kadar katı ve karmaşık değildir. Genellikle, "temiz" ya da "iki kez doğanlar" (*Khasia* ya da *Ka*) adı verilen yüksek kastlar ile "temiz olmayan" ya da "kirleten" (*Dom*) adıyla anılan aşağı kastlara ayrılırlar. Yüksek kastın üyelerinin çoğu çiftçidir, *Dom*'lar ise kuyumculuk, deri işleri, terzilik, müzisyenlik, davulculuk ve çöpçülük yaparlar.

Pahariler arasında görünürde çokkocalılık yaygın olmakla birlikte, gerçekte öteki evlilik biçimlerine daha sık rastlanır. Kızların çoğu 10 yaşına gelmeden evlendirilir, ama ancak ergin yaşa geldikten sonra kocaları ile yaşamaya başlarlar. Kadınların cinsel davranışları konusunda çifte standart geçerlidir: Birlikte yaşarken kocasına sadık kalmak zorunda olan evli kadın, ziyaret için baba evine gidince evlenmemiş bir kızın özgürlüklerine sahip olur.

Pahariler dağ yamaçlarındaki taraçalarda tarım yapar, keçi, koyun ve sığır beslerler. Yün eğirme işinin bütün kastlarca yapılmasına karşın dokumacılık yalnızca aşağı kasttan olanlarca sürdürülür.

paian, Eski Yunan'da Hekimlik Tanrısı Paian (Asklepios) kılığına bürünmüş Apollon onuruna söylenen şarkı. Ağırbaşlı bir hava taşıyan bu şarkılar genellikle yakarış ya da dua biçiminde olur; bazen neşe ya da zafer coşkusunu ifade ederdi. Daha neşeli bir havası olan *dithyrambos*'ların(*) ardından şenliklerde ve cenaze törenlerinde söylenirdi. Ayrıca askerler savaşa giderken ve zaferden sonra söylenmesi âdetti. Sonraları, Apollon'dan başka tanrılar ve Spartalı komutan Lysandros gibi kahramanlar için de *paian* söylenir oldu.

paideia (Yunancada "eğitim" ya da "öğrenim"), Klasik Yunan kültürüyle Helenistik kültürde jimnastik, dilbilgisi, retorik, müzik, matematik, coğrafya, doğa tarihi, felsefe gibi konuları içeren eğitim programı. Latincede *humanitas* denen bu program Hıristiyan eğitiminde de örnek alınmış, İskenderiye'deki Hıristiyan okulunun ders programının temelini oluşturmuştur. Başına *en kykoi* (tekil *kykos*: "çember" ya da "bütünsel sistem") getirildiğinde terim, geniş kapsamlı bir genel eğitim kitabını ifade eder; "ansiklopedi" sözcüğü de buradan türemiştir.

Päijänne Gölü, Finlandiya'nın ortagüney kesiminde göl. Keski-Suomi, Häme ve Mikkeli illerinin (*lääni*) sınırları içinde yer alır. 1.090 km²'lik yüzölçümüyle ülkenin en büyük gölüdür. En derin yeri 93 m, uzunluğu 135 km, genişliği ise 3-28 km'dir. Üzerinde binlerce ada bulunur. Kuzey ucundaki Jyväskylä ile güneydoğu uzantısının kıyısındaki Heinola bölgedeki başlıca yerleşmelerdir. Bu iki kent Vesijärven Kanalı (*kanava*) ve göl aracılığıyla gölün güneyindeki başlıca kent olan Lahti'ye bağlanır. Gölün fazla suları, güneye doğru akan Kymijoki aracılığıyla Finlandiya Körfezine boşalır.

Paine, Robert Treat (d. 11 Mart 1731, Boston - ö. 11 Mayıs 1814, Boston, ABD), ABD'li siyaset adamı ve hukukçu. 1774-78 arasında Kıta Kongresi üyeliği yapmış ve Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalayanlar arasında yer almıştır.

1749'da Harvard Üniversitesi'ni bitirdi. Bir süre öğretmenlik ve papazlık yaptıktan sonra hukuk öğrenimini sürdürmeye karar verdi. 1757'de Massachusetts Barosu'na kabul edildi. Bağımsızlığın ilk savunucuları arasında yer alan Paine, 1770'te Boston Katliamı'na (5 Mart 1770) katılan İngiliz askerleri hakkında açılan cinayet davasında savcı olarak görevlendirildi. 1770'lerde birkaç kez Massachusetts Yasama Meclisi'ne seçildi; 1777'de eyaletin ilk başsavcısı oldu. 1780'de eyalet anayasasının hazırlık çalışmalarına katıldı. 1790-1804 arasında eyalet yüksek mahkemesinde yargıçlık yaptı. Uzun süre astronomiyle de ilgilenen Paine 1780'de Amerikan Bilim ve Sanat Akademisi'nin kurucuları arasında yer aldı.

Paine, Thomas (d. 29 Ocak 1737, Thetford, Norfolk, İngiltere - ö. 8 Haziran 1809, New York kenti, ABD), İngiliz asıllı ABD'li siyaset yazarı.

Babası Quaker, annesi ise Anglikan mezhebinin üyesiydi. Ancak okuma yazma ve aritmetik öğrenebilecek kadar eğitim gördü. On üç yaşında babasının yanında korse imalatçısı olarak çalışmaya başladı. Çeşitli işlere girip çıktıktan sonra vergi dairesinde memur oldu. Bu sırada kısa süren iki evlilik yaptı. 1772'de vergi dairesindeki rüşvetçiliğe son vermenin tek yolunun ücretlerin artırılması olduğunu ileri süren bir yazı yayımlayınca işten atıldı. Umutsuzluğa düştüğü sırada, Londra'da tanıştığı Benjamin Franklin ona şansını Amerika'da denemesini önererek tavsiye mektupları verdi.

Thomas Paine, John Wesley Jarvis'in bir portre çalışmasından ayrıntı; Thomas Paine Memorial House, New Rochelle, N.Y.
Thomas Paine National Historical Association

Paine 30 Kasım 1774'te Philadelphia'ya geldi. İlk düzenli işi, *Pennsylvania Magazine* adlı dergide yönetmen yardımcılığı oldu. İmzasız ya da takma adla birçok makale ve bazı şiirler yayımladı. "Justice and Humanity" (Adalet ve İnsanlık) imzasıyla yayımladığı makalelerinden biri, Afrikalı köle ticaretine sert bir biçimde karşı çıkan "African Slavery in America"ydı (Amerika'da Afrikalı Köleciliği).

Paine Amerika'ya geldiğinde koloni halkıyla İngiltere arasındaki çatışma tırmanıyordu. 19 Nisan 1775'te, Lexington ve Concord çarpışmalarında kan döküldükten sonra, Paine Amerika'nın amacının yalnızca vergilere karşı ayaklanmak değil, bağımsızlık olması gerektiğini savundu. Bu düşüncesini 10 Ocak 1776'da yayımlanan *Common Sense* (Sağduyu) adlı bir broşürde kâğıda döktü. Elli sayfalık broşür birkaç ay içinde 500 binden fazla sattı. Bu metin, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin hazırlanması ve 4 Temmuz 1776'da oybirliğiyle kabul edilmesi yolunda çok önemli bir adımı oluşturdu.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Paine, General Nathanael Greene'in gönüllü yaveri olarak çalıştı. Bağımsızlık mücadelesine büyük katkısı, 1776-83 arasında tümü "Common Sense" imzasıyla yayımlanan "Crisis" (Bunalım) başlıklı 16 makale oldu. 1777'de Kongre Paine'i Dışişleri Komitesi sekreterliğine atadı. 1779'da Kıta Kongresi'nin üyelerinden Silas Deane'i Fransa'nın ABD'ye yaptığı yardımdan kişisel çıkar sağladığı gerekçesiyle suçlayarak bu görevden ayrıldı. 2 Kasım'da Pennsylvania Genel Meclisi'ne kâtip olarak atandı. Bu görevdeyken, ücret ve ikmal yetersizliği nedeniyle güç durumda olan Amerikan askerleri için bir yardım kampanyası başlattı. 1781'de yardım sağlamak için Fransa'ya gitti. *Public Good* (1780; Kamu Yararı) adlı broşüründe Konfederasyon Maddeleri'nin etkisizliğini gidermek ve "bir kıta anayasası" çerçevesinde güçlü bir merkezî hükümet kurmak üzere ulusal bir kongrenin toplanması çağrısında bulundu.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın sonunda, Paine yeniden yoksulluğa düştü. Pennsylvania eyaleti ona 500 dolar, New York eyaleti de New Rochelle'de bir çiftlik verdi. Paine bu çiftlikte, ayaksız demir köprü ve dumansız kandil gibi buluşlarla uğraştı.

Paine Philadelphia yakınlarındaki geniş Schuykill Irmağı üzerinde inşa etmeyi tasarladığı tek kemerli köprü projesi için destek sağlamak amacıyla Nisan 1787'de Avrupa'ya gitti. Ama İngiltere'de bu proje dışındaki konularla ilgilenmeye başladı. Düşünceleri özellikle Fransız Devrimi üzerinde odaklaştı. Edmund Burke'ün *Reflections on the Revolution in France* (1790; Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler) adlı yapıtında Fransız halkının ayaklanmasına yönelttiği eleştiri Paine'i öfkelendirdi. Bunun üzerine Paine 13 Mart 1791'de yayımlanan *Rights of Man* (*İnsan Hakları*, 1954, 1985) adlı kitabı kaleme aldı. 1791'de en az sekiz baskı yapan kitap kısa süre sonra ABD'de yayımlandı ve Jefferson yanlısı dernekler eliyle ülkeye yayıldı. Burke'ün yanıtına, Paine 17

Şubat 1792'de *İnsan Hakları*'nın ikinci bölümü ile karşılık verdi.

Paine'in Fransız Devrimi'ni savunmak amacıyla girişdiği tartışma, Avrupa toplumlarındaki hoşnutsuzluğun temel nedenlerinin bir çözümlemesi ile keyfi yönetim, yoksulluk, cahillik, işsizlik ve savaş gibi kötülüklerin nasıl giderilebileceğine ilişkin bir çözüm önerisi biçimini aldı. Paine monarşiye karşı cumhuriyetçiliği savundu; halk eğitimi, yoksullara yardım, yaşlılara emeklilik ve işsizlere iş sağlayacak kamu yatırımlarını içeren bir planın ana ilkelerini geliştirdi. Bunların tümü artan oranlı bir gelir vergisiyle finanse edilecekti. Egemen sınıflara göre Paine'in önerileri "kanlı bir devrim"in yolunu gösteriyordu. Hükümet kitabı yasakladı ve yayımcısını tutuklattı. Paine de vatan hainliğiyle suçlandı ve hakkında tutuklama emri çıkarıldı. Ama tutuklama emri ulaşmadan önce Paine Ulusal Meclis üyeliğine seçildiği Fransa'ya doğru yola çıkmıştı. Gıyabında yargılanan Paine kışkırtıcı yayın yapmaktan suçlu bulundu ve yasadışı ilan edildi. *İnsan Hakları* da süresiz yasaklandı.

Paine Fransa'da monarşinin kaldırılmasını sevinçle karşıladı, ama kralcılara karşı uygulanan teröre karşı çıktı. Kral XVI. Louis'nin idam edilmek yerine ülkeden sürülmesi için çok uğraştıysa da başarılı olamadı. Robespierre'in önderliğindeki radikaller iktidara gelince, Paine kralın yaşamını kurtarma çabalarının bedelini ödemek zorunda kaldı. 28 Aralık 1793'ten, Robespierre'in devrilmesi üzerine serbest bırakıldığı 4 Kasım 1794'e değin hapiste kaldı. Ciddi biçimde hasta olmasına karşın yeniden Ulusal Meclis'e kabul edildi.

Paine hapisteyken *Age of Reason* (Akıl Çağı) adlı yapıtının ilk bölümü (1794) yayımlandı. Serbest bırakıldıktan sonra da ikinci bölümü (1796) basıldı. Yalnızca örgütlü dine karşı çıkan bir deist olduğunu açıkça belirtmesine karşın, bu yapıt Paine'in tanrıtanımaz biri olarak ün kazanmasına yol açtı. Son büyük yapıtı *Agrarian Justice* (1797; *Tarımsal Adalet*) servet eşitsizliklerini eleştirerek birçok düşman kazanmasına yol açtı. 1 Eylül 1802'de ABD'ye dönen Paine ülkeye hizmetlerinin unutulduğunu ve yalnızca dünyanın en büyük dinsizi olarak tanındığını gördü. Yoksulluğuna ve içki düşkünlüğü yüzünden kötüleşen hastalığına karşın ayrıcalıklara ve dinsel hurafelere karşı saldırılarını sürdürdü. New York kentinde öldü ve New Rochelle'deki çiftliğe gömüldü. Gazeteci William Cobbett 10 yıl sonra Paine'in kemiklerini mezarından çıkararak, insanlığa yaptığı büyük katkılara uygun bir cenaze töreni düzenlemek üzere İngiltere'ye götürdü. Ama tasarısını gerçekleştiremedi ve Paine'in kemikleri bir daha bulunmamak üzere kayıplara karıştı.

Paine öldüğünde ABD gazetelerinin çoğu, *New York Citizen*'da yer alan yazıyı yayımladılar. Yazının bir bölümü şöyleydi: "Uzun yaşadı; az iyilik, çok kötülük yaptı". Ölümünü izleyen yüz yılı aşkın süre tarihin yargısı bu oldu. Ama sonradan durum tersine döndü. 30 Ocak 1937'de Londra'da *The Times* gazetesi Paine'den "İngilizlerin Voltaire'i" olarak söz etti. 18 Mayıs 1952'de Paine'in büstü New York Üniversitesi Ünlüler Salonu'na kondu. H. Fast'ın *Citizen Tom Paine* (1943) adlı kitabı Türkçe'de *Özgürlük Savaşçısı Yurttaş Tom Paine* (1977) adıyla yayımlanmıştır.

Painlevé, Paul (d. 5 Aralık 1863, Paris - ö. 29 Ekim 1933, Paris), I. Dünya Savaşı'nın en kritik döneminde ve 1925'teki mali bunalım sırasında başbakanlık yapan Fransız siyaset adamı, matematikçi ve havacı. Yüksek Öğretmen Okulu'nda (Ecole Normale Supérieure) ve Paris Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Doktora çalışmasını 1887'de tamamladı. Lille ve Paris üniversiteleri ile Politeknik Okul'da ders verdikten sonra 1897'de Yüksek Öğretmen Okulu'na döndü. Aynı zamanda seçkin bir matematikçi olan Painlevé, Matematik Bilimleri Büyük Ödülü (1897) gibi pek çok ödül kazandı. Ayrıca henüz gelişmekte olan havacılık bilimine büyük ilgi duyarak ağır cisimlerin uçması üzerinde çalıştı. 1908'de Auvours'da Wilbur Wright'la uçan ilk Fransız oldu. Ertesi yıl aeronotik mekanik dersinin Havacılık Okulu'nun ders programına alınmasını sağladı.

Bu arada siyasetle de ilgilenmeye başlayan Painlevé 1906'da Paris'ten Temsilciler Meclisi'ne seçildi. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Aristide Briand hükümetinde eğitim ve buluşlar bakanı olarak görev yaptı. Savaş bakanı (Mart-Eylül 1917) olarak görev yaptığı dönemde, başarısızlıkla sonuçlanan mayıs saldırısının sorumlusu General Robert-Georges Nivelle'i görevden alarak yerine General Philippe Pétain'i getirdi. Eylül 1917'de kendi kabinesini kurdu. Ertesi ay Versailles'da Yüksek Savaş Konseyi'nin kurulmasını kabul ettı ve General Ferdinand Foch'u konseyde Fransa'yı temsil etmekle görevlendirdi. Ama kasım ayında görevinden ayrılarak yerini Georges Clemenceau'ya bıraktı.

1924 genel seçimlerinde sağ eğilimli Ulusal Blok'u yenilgiye uğratan Sol Koalisyon'un kurucuları arasında yer aldı. Nisan 1925'te başbakan oldu. Ama frankın devaluasyonuyla başlayan mali bunalımın çözümü konusunda hükümet ile iş çevreleri arasında uzlaşma sağlayamayınca görevinden ayrıldı. Daha sonra Aristide Briand ve Raymond Poincaré hükümetlerinde savaş bakanlığı yaptı. 1930-31 ve 1931-32 arasında havacılık bakanı olarak görev aldı.

Büyük bir siyasal önder olmaktan çok, başarılı bir matematikçi olan Painlevé özellikle dönüşümler, diferansiyel denklemler ve fonksiyonlar konusundaki çalışmalarıyla dünya çapında ün kazandı ve Painlevé transandantları (aşkınları) adıyla anılan bir fonksiyon türü geliştirdi. 1900'de Fransız Bilimler Akademisi'ne seçildi.

Painted Desert, ABD'de, Arizona eyaletinin ortakuzey kesimindeki yüksek platonun bir bölümü. Büyük Kanyon'dan başlar ve Küçük Colorado Irmağının kuzey kıyısı boyunca güneydoğu doğrultusunda uzanarak Holbrook'a ulaşır. 19.400 km²'lik bir alanı kaplayan bölgenin uzunluğu yaklaşık 240 km'dir; genişliği 24-80 km arasında değişir. 1858'de hükümet tarafından bölgeye gönderilen Teğmen C. Ives platoyu kaplayan canlı kırmızı, sarı, mavi, beyaz ve eflatun renkteki şeyl, marn ve kumtaşları nedeniyle buraya "renkli çöl" anlamına gelen Painted Desert adını verdi. Platonun yüksekliği 1.370-1.980 m arasında değişir. Bölge kıraç ve kuraktır; yıllık ortalama yağış miktarı 127-229 mm, ortalama sıcaklık ise −31°C ile 41°C arasında değişir. Bölgenin doğu kesiminde Taşlaşmış Orman Ulusal Parkı yer alır. Yaklaşık 170 milyon yıl öncesine ait Mezozoyik Zamandan kalma taşlaşmış ağaçların bulunduğu dört alanından biri olan Black Forest de buradadır. Painted Desert'ın büyük bölümünü Navaho ve Hopi Yerlilerinin yaşadığı yerleştirme kampları kaplar. Bu kabileler ünlü kum resimleri için bölgedeki parlak renkli kumları kullanırlar.

Paionia, Antik Çağda Vardar (Aksios) Vadisi ve yöresinde varlık göstermiş devlet. Toprakları, bugünkü Kuzey Yunanıstan, Makedonya, Kosova ve Batı Bulgaristan'a denk düşer. Büyük olasılıkla Trakya-Illyria kökenli olan Paionialılar İÖ 490'daki Persistılasıyla güçlerini yitirdi. Strymon Irmağı boyunda yaşayan kabileler de Trakların denetimine girdi. Makedonya'nın giderek güçlenmesi, geri kalan Paionialıları kuzeye göç etmeye zorladı, bunlar da İÖ 358'de Makedonya kralı II. Philippos'a boyun eğdi. Ama Paionia'yı yönetmiş olan hanedan saygınlığını korudu. Kral Audolion İÖ 289'da Atina yurttaşlığına kabul edildi, kızı da Epir (Epeiros) kralı Pyrrhos'la evlendi. Paionia Roma egemenliği altında Makedonya'nın ikinci ve üçüncü bölgelerine alındı. İS 400'de Paionialılar artık özgün kimliklerini yitirmişlerdi ve Paionia adı yalnızca coğrafi bir bölgeyi belirtiyordu.

País, El (İspanyolcada "ülke"), Madrid'de yayımlanan günlük gazete. Bağımsız, demokrat tavrıyla tanınır.

1976'da ilk yayımlandığı günden başlayarak okurlardan büyük ilgi gördü. Böyle bir gazete çıkarma düşüncesini ortaya atan ve şirketi kuran (1972) düşünür José Ortega y Gasset'in oğlu olmuştu. Hükümet Franco'nun ölümü sırasında girişimi onayladı ve 6 ay sonra ilk sayı yayımlandı.

El País çeşitli ilgi alanlarına ve farklı siyasal görüşlere seslenen, kolay okunur, ciddi ve niteliklı bir gazete olmayı amaçlamıştır. Yerel, ulusal ve uluslararası haberlere geniş yer verir; kültür ve toplum, spor, ekonomi ve ticaret sayfaları vardır.

Paisiello, Giovanni, PAESIELLO olarak da yazılır (d. 9 Mayıs 1740, Taranto, Napoli Krallığı - ö. 5 Haziran 1816, Napoli), Napoliten opera bestecisi. Dramatik yapısı güçlü, gerçekçi yapıtlarıyla tanınmıştır.

Hukukçu olmasını isteyen babası, Paisiello'yu beş yaşındayken Taranto'daki Cizvit okuluna yazdırdı. Şarkı söyleme yeteneği iyice ortaya çıkınca Paisiello Napoli'deki S. Onofrio Konservatuvarı'na yerleştirildi. İlk beste çalışmalarını kilise için yaptı. Konservatuvar tiyatrosu için yazdığı *intermezzo*'lardan (ara müzik) biri çok ilgi çekince Bologna ve Roma'da sahnelenmek üzere ikı opera siparişi aldı. Ünlü bir bestecı olduktan sonra Roma'ya yerleşti, orada bir dizi opera sahneledi. 1776'da Çarçe III. Yekaterina tarafından çağrıldığı Petersburg'da sekiz yıl kaldı.

Yekaterina için hazırladığı operalar arasında, bazılarınca başyapıtı sayılan *Il Barbiere di Siviglia* da (1782; *Sevil Berberi*) vardır.

1784'te Rusya'dan ayrılan Paisiello kısa bir süre Viyana'da kalarak II. Joseph için beste yaptı; ardından Napoli kralı IV. Ferdinando'nun (sonradan İki Sicilya kralı I. Ferdinando) hizmetine girdi. Buradaki 15 yıllık müzik yöneticiliği sırasında, aralarında *La Molinara* (1788) ve *Nina*'nın da (1789) bulunduğu en iyi birkaç operasını besteledi. 1802'de Napoleon onu Paris'e çağırdı. Paisiello Tuileries Sarayı'nda müzik yöneticiliği yaptı. Ama Paris izleyicisi onun *Proserpine* (1803) operasını soğuk karşıladı. Paisiello, librettosu Fransızca olan bu tek operasının başarısızlığından düş kırıklığına uğrayarak Napoli'ye döndü. Orada gene eski görevine getirildiyse de artık yeni yapıtlar besteleyecek gücü kalmamıştı.

Paisiello'nun 100 kadar opera bestelemiş olduğu bilinir. Kilise müziği alanında 40 kadar missası ile daha küçük birçok yapıtı vardır. Senfoniler, bir arp konçertosu, yaylı çalgılar için dörtlüler, arp, keman ve viyolonsel sonatları da yazmıştır.

Paisley, İskoçya'da, Strathclyde ilindeki (*region*) Renfrew ilçesinin (*district*) merkezi kent. Clyde Irmağının kolu olan White Cart'ın kıyısında yer alır. 1163'te kurulan Cluny Manastırı çevresinde gelişti. 1307'de yanan eski manastırın yerine 15. yüzyılda bugünkü binalar yapıldı. Kent 18. yüzyılın başlarında bir dokumacılık merkezi olarak gelişti ve şallarıyla ünlendi. O dönemde dokunmuş şallardan oluşan bir koleksiyon kent müzesinde sergilenmektedir. Günümüzde bir sanayi merkezi olan kentin büyük çeşitlilik gösteren sanayi dalları arasında kimyasal madde, boya, makine ve iplik üretimi ile gıda işleme, gemi yapımı ve dokumacılık sayılabilir. 1937'de açılan sanayi bölgesinde 150'den fazla fabrika vardır. Kentte Coats Gözlemevi, Thomas Coats Kilisesi ve Teknoloji Yüksekokulu gibi mimari açıdan önem taşıyan pek çok yapı bulunur. Nüfus (1981) 84.593.

Paisley, Ian (Richard Kyle) (d. 6 Nisan 1926, Armagh, Armagh ili, Kuzey İrlanda), 1960'lardan sonra Kuzey İrlanda'daki mezhep çatışmalarında rol oynayan militan Protestan önder.

Armagh'taki cemaatinden ayrılarak Antrim ilindeki Ballymena'da kendi kilisesini kuran Baptist bir papazın oğludur. Güney Galler ve İrlanda'daki Reformcu Presbiteryen Kilisesi'ne bağlı okullarda öğrenim gördü. 1946'da papaz oldu. 1951'de arkadaşlarıyla birlikte Ulster Özgür Presbiteryen Kilisesi adında yeni bir mezhep oluşturdu. Mezhep 20 yıl içinde hızla yayılarak 30 kadar kilise kurdu. Kuzey İrlanda'da yaklaşık 20 bin üye ve olasılıkla 200 bin sempatizan kazandı.

Paisley 1960'lardan 1980'lere değin aşırı Protestan görüşe sözcülük etti. Kuzey İrlanda'da birçok gösteri ve yürüyüşün başında yer aldı. Birkaç kez izinsiz toplantı yapmak, 1966'da da Belfast'ın Katolik mahallesinde bir yürüyüş düzenlemek suçundan hapis cezasına çarptırıldı. 1970'te İngiliz Avam Kamarası'na, 1979'da Avrupa Parlamentosu'na seçildi. 1985'te İngiltere ile İrlanda arasında yapılan bir anlaşmayı protesto etmek için Avam Kamarası'ndan istifa ettiyse de 1986'da yeniden seçildi. 1971'de Demokratik Birlikçi Parti'nin kurucuları arasında yer aldı. Parlamentoda, Üçüncü Güç adıyla anılan bir Protestan grup kurdu.

Paisley deseni, çok renkli, kıvrımlı soyut figürlü kumaş deseni. Adını İskoçya'daki Paisley kentinde üretilen şallardan almıştır. 1800 dolaylarında, Hindistan'dan İngiltere'ye yumuşak Keşmir keçisi yününden dokunmuş desenli şallar ithal edilmeye başladı. İngiltere'de kaşmir adı verilen bu şallar çok tutulup talep karşılanamaz olunca, Paisley'de saf yünden makine dokuması şallar üretildi. Bu şalların, Keşmir'de yapılan benzerlerinden uyarlanmış (kökeni Babürlü sanatına dayanan) kıvrımlı soyut figürlerden oluşan zengin desenleri günümüz dokumalarında da çok kullanılmaktadır.

Paix des Dames *bak.* Cambrai Antlaşması

paj (Yunanca *paidion*: "oğlan"), ortaçağ Avrupa'sında, küçük yaşta evinden ayrılarak bir prensin ya da yüksek sınıftan ailenin yanında yetiştirilen soylu. Şövalyelerle karılarına eşlik eden *squire*'ların yardımcısı olarak işe başlar, silah kullanma, hanedan armacılığı, av, müzik ve dans gibi toplumsal statülerine uygun konularda eğitim görürlerdi. *Squire*'lığa yükseltilen pajlar daha sonra genellikle şövalye olurlardı. Günümüz İngiltere'sinde de, resmî törenlerde hükümdara eşlik eden 13-17 yaş arasındaki erkek çocuklara paj denir.

paka (*Cuniculus paca*), *Rodentia* (kemiriciler) takımının *Dasyproctidae* familyasından, Yenidünya'ya özgü, tıknaz yapılı, kuyruksuz memeli türü. Meksika'dan Brezilya'ya kadar uzanan ovalardaki ormanlarda yaşar.

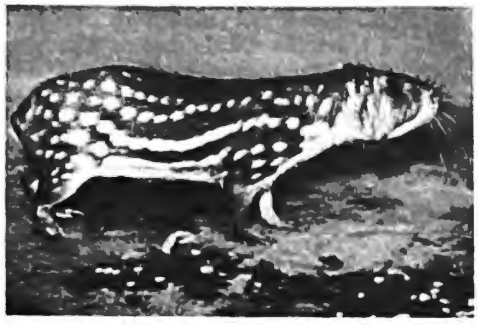

Paka (*Cuniculus paca*)
Lloyd G. Ingels

Uzunluğu 75 cm'yi bulabilir. Postu kahverengi zemin üzerine ak beneklidir. Yüz kemiklerinde, ses çıkarmakta yararlandığı içi boş yumrular vardır. Gündüzleri oyuklarda barınır. Geceleri etkinlik gösterir. Kök ve meyveleri yer; bazen şekerkamışı ve öbür tarım ürünlerine zarar verir. İyi yüzücü olan bu hayvanlar tehlike karşısında genellikle suya doğru kaçar. Dişiler genellikle bir batında tek bir yavru doğurur.

Pakalın, Mehmed Zeki (d. 1886, Ohri [bugün Makedonya'da] - ö. 30 Ocak 1972, İstanbul), Osmanlı tarihi üzerine ansiklopedik ve biyografik çalışmalarıyla tanınan araştırmacı.

Manastır Askeri Rüştiyesi'ni ve Mülkiye İdadisi'ni bitirdi. İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de (Askeri Tıbbiye) başladığı yükseköğrenimini sağlığının bozulması nedeniyle yarıda bıraktı. Bir süre sonra Şehremaneti'nde (İstanbul Belediyesi) memur olarak çalışmaya başladı. Orhaniye ve Kavala kazaları malmüdürlüğü, Drama sancağı muhasebeciliği, Selanik emlak-i emriye müdürlüğü, Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) murakıplığı, Emlak ve Eytam Bankası emlak şefliği, İstanbul Kazanç İtiraz Komisyonu üyeliği, İstanbul defterdar yardımcılığı gibi çeşitli görevlerde bulundu. 1950'de emekli oldu.

Yapıtlarında genellikle kaynak göstermeden geniş alıntılara yer veren Pakalın, *Maktul Şehzadeler* (1920) adlı kitabıyla adını duyurdu. Daha sonra çalışmalarını Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri üzerinde yoğunlaştırdı. *Türkiye Teracim-i Ahval Ansiklopedisi* (1929), *Tanzimat Maliye Nazırları* (1939, 2 cilt), *Son Sadrazamlar ve Başvekiller* (1940-48, 5 cilt), *Mahmud Nedim Paşa* (1940), *Midhat Paşa* (1940), *Hüseyin Avni Paşa* (1941), *Safvet Paşa* (1943) bu döneme ilişkin yapıtlarıdır. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (1946-56, 1983; 3 cilt) adlı yapıtında terim ve deyimlerin yanı sıra Osmanlı kurumları hakkında ayrıntılı bilgi verir. Öbür yapıtları arasında *Maliye Teşkilatı Tarihi, 1442-1930* (1978, 4 cilt), henüz basılmamış olan *Sicill-i Osmanî Zeyli* ya da *Son Osmanlı Büyükleri Ansiklopedisi* (19 cilt) sayılabilir.

Pakaraima Dağları, Portekizce SERRA PACARAIMA, İspanyolca SIERRA PACARAIMA, Brezilya, Venezuela ve Guyana topraklarının bir bölümünü içine alan Guyana Platosunun orta kesiminde masa biçimli yükseltiler. Kuzeydeki Orinoco Vadisiyle güneydeki Amazon Havzası arasında su bölümü çizgisi oluşturur. Doğu-batı doğrultusunda 400 km boyunca uzanan dağlar Brezilya'nın Venezuela ve Guyana ile olan sınırının bir bölümünü çizer. En yüksek noktası Roraima Dağıdır (2.772 m). Dağlardan doğan ırmaklar Guyana'daki Kaieteur Çavlanı gibi güzel manzaralı çavlanlar oluşturur.

pakarana (*Dinomys branickii*), *Rodentia* (kemiriciler) takımının *Dinomyidae* familyasını oluşturan, Güney Amerika'ya özgü, ender rastlanan memeli türü. And Dağlarının vadi ve eteklerinde görülen bu tür yerde yaşar ve gündüzleri etkinlik gösterir. Başlıca yiyeceğini yaprak, meyve gibi bitkisel besinler oluşturur. Vücudu tıknaz, başı iri, kulakları küçüktür. Postu siyah ya da kahverengi zemin üzerine ak benekli, uzunluğu, kalın tüylü kuyruğuyla birlikte 90-100 cm'dir.

Pakhomios (AZİZ) (d. y. 290, Yukarı Mısır? - ö. 346, yortu günü 9 Mayıs), ortak yaşama dayalı Hıristiyan manastırlarının kurucusu. Keşişler için hazırladığı kurallar kitabı bu konuda günümüze ulaşan en eski yapıttır.

Mısır kökenli olan Pakhomios, Roma imparatoru Constantinus'un Kuzey Afrika ordusunda görevli arkadaşları aracılığıyla Kopt Hıristiyanlığıyla tanıştı. Yaklaşık 314'te ordudan ayrılarak Teb'deki evinin yakınlarındaki Khenoboskion'da inzivaya çekildi. Bir süre sonra aynı yörede, Nil'in doğu yakasındaki Tabennisi'de yaşayan münzevi Palemon'la birlikte münzeviler topluluğuna katıldı. Dağınık münzevi barınaklarının yerine ilk yerleşik manastırı kurdu. Çalışma ve ibadet saatlerini düzenleyen ortak bir günlük program hazırladı. Program ortak yaşama dayalı bir ekonomi ve disiplin düzeni öngörüyordu.

Pakhomios'un manastır tüzüğü, Hıristiyan manastır tarihinde ortak cemaat yaşamı ilkesine dayalı ilk örnekti. Bu sistem, kişinin tümüyle kendi içine kapandığı eski bireyci din anlayışından ilk kopuştu. Pakhomios ayrıca tek kişi yönetimine dayalı bir manastır kurumu geliştirdi.

Pakhymeres, Georgios (d. 1242, Nikaia [İznik] - ö. y. 1310, Konstantinopolis [İstanbul]), 13. yüzyılın önde gelen Bizanslı beşeri bilimler araştırmacısı. Palaiologos imparatorlarına ilişkin vakayinamesi o dönemle ilgili en önemli kaynak sayılır.

Pakhymeres, 1204'te kurulan Latin İmparatorluğu'nun 1262'de yıkılması ve Bizans imparatoru VIII. Mikhail Palaiologos'un denetimi ele geçirmesi üzerine Nikaia'dan Konstantinopolis'e döndü. Rum Ortodoks Kilisesi'nde papazlığa atandı. Dinsel ve siyasal görevlerinin yanı sıra Ayasofya'daki patriklik akademisinde beşeri bilimler konusunda ders verdi. Doğu (Ortodoks) Kilisesi'nin Batı (Katolik) Kilisesi'yle birleşmesine şiddetle karşı çıkan Pakhymeres, birleşme yanlısı VIII. Mikhail ile birleşme karşıtı II. Andronikos dönemlerindeki çatışmaların kayıtlarını, olayların dinsel niteliğini vurgulayarak nesnel bir yaklaşımla tuttu. Georgios Akropolites'in çalışmalarının devamı niteliğindeki 13 ciltlik *Hromaike historia* (Roma [Doğu] Tarihi) adlı vakayinamesi en önemli yapıtıdır.

Pakhymeres ayrıca, Üçleme öğretisi üzerine hazırladığı incelemede Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul'la ilişkisi konusundaki Ortodoks ve Katolik yorumlar arasında uzlaşma önerdi. Ders notları, Bizans'ta matematik,

müzik, geometri ve astronomi konularında klasik elkitabı sayılan ve Arap rakamlarının kullanımında yenilik içeren *Syntagma ton tessaron mathematon* (Dört Matematiğin Özeti) adlı yapıtta toplandı.

Pakistan, resmî adı PAKİSTAN İSLAM CUMHURİYETİ. Urduca İSLAMİ CUMHURİYE-İ PAKİSTAN. Asya'nın güneyinde ülke. Hindistan Yarımadasının kuzeybatısında, İndus-Ganj Ovasının batı ucunda yer alır. Fiilen elinde tuttuğu kuzeydoğudaki Cemmu ve Keşmir toprakları dışında 796.095 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeyden güneye yaklaşık 1.600 km boyunca uzanır; batıdan doğuya en geniş yeri 880 km'yi bulur. Batıda İran, kuzeyde Afganistan, doğu ve güneydoğuda Hindistan, güneyde de Umman Denizi ile çevrilidir. Başkenti İslamâbad, 1992 tahmini nüfusu Afgan sığınmacılar ve Cemmu-Keşmir halkıyla birlikte 130.129.000'dir.

DOĞAL YAPI. Yüzey şekilleri. Pakistan fiziksel coğrafya bakımından altı bölgeye ayrılabilir: Kuzey dağları, bu dağların eteğindeki platoluk bölge, İndus Ovası, Belucistan Platosu, batı dağları ve çöllük alanlar.

Ülkenin kuzey ucunu kaplayan ve ortalama yüksekliği 6.100 m'yi geçen Himalaya ve Trans-Himalaya dağ sıraları Godwin Austen olarak da bilinen K2 (8.611 m) ve Nanga Parbat (8.126 m) gibi yüksek dorukları barındırır. Muson rüzgârlarının önünü kesen bu sarp kütlenin kar ve buzulları başta İndus olmak üzere çeşitli akarsuların kaynaklarını besler. Bölgenin büyük bölümü yerleşime elverişsizdir.

Himalayalar'ın aşağısında uzanan platoluk bölge oldukça farklı yüzey şekillerini kapsar. İndus'un batısına düşen düzlüklerden Peşaver Vadisi genellikle çakıllı ve killi alüvyon birikintileriyle kaplıdır. Kireçtaşı sırtlarla parçalanmış olan Kohat yöresinin engebeli tabanı kil, çakıl ve iri kaya parçalarıyla dolmuştur. Bannu yöresini de milli alanlar dışında kum ve çakıl katmanları örter. Belirli ölçülerde sulamadan yararlanılan bu üç düzlük alan, kıraç ve dağlık bir yüzeyi olan Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nin başlıca tarım ve hayvancılık merkezlerini oluşturur. Yüksekliği 360-570 m arasında değişen, İndus'un doğusundaki Potvar Platosu lös katmanlarıyla örtülü kumtaşı oluşumlu bir yapı gösterir. Yüzeyi akarsularla derin biçimde oyulmuş olan platonun güney kenarında, ortalama 660 m yüksekliğindeki Tuz Sıradağları yer alır. Bu sıradağlar hemen hemen bütün jeolojik evlerden kalma kayaçlar barındırır Kuzeydoğuda dar bir şerit biçiminde uzanan Sialkot yöresi platoluk bölgenin en verimli kesimidir.

En gelişmiş tarım bölgesini oluşturan ve yaklaşık 512.000 km²'lik bir alanı kaplayan İndus Ovası, Potvar Platosunun kenarından başlayarak güneye doğru 1.100 km boyunca yayılır. Ovanın Pencap eyaleti içinde kalan kuzey kesimi, ırmak kollarıyla çevrili bir dizi alana (*doab*) ayrılır. İndus ve Çhenab ırmakları arasındaki Sind Sagar Doab en büyük alan olmakla birlikte genelde bir çöl görünümü taşır. Öteki *doab*'lar yaygın sulamayla son derece verimli bir yapı kazanmıştır. Ovanın Sind eyaleti içinde kalan, alüvyonlu kum ve killerle kaplı güney kesimi sık sık taşkınlara uğrar. İndus Deltası çorak ve ıssızdır.

İndus Ovasının batısında uzanan Belucistan Platosu kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir dizi alçak sıradağdan oluşur. Kıyı kesimindeki geniş ve düz ovalar bu sıradağların içlerine kadar sokulur. Bölgenin ilginç bir özelliği yeraltı sularının kuyulardan çekilerek tarımda kullanılmasına dayanan ve *kâriz* denen sulama yöntemidir.

Hindukuş Dağlarında başlayan batı dağları koşut sıralar biçiminde kuzey sınırından güneye doğru iner. Hindukuş Dağlarının uzantıları olan üç küçük sıradağ Kâbil Irmağı yakınlarında sona erer. Irmağın hemen güneyinde, Afganistan sınırındaki ünlü Hayber Geçidi yer alır. Çok daha güneydeki Süleyman Dağları 1.800-2.100 m yüksekliğindeki doruklarıyla 480 km kadar uzanır. Yüksekliği 1.200-2.400 m arasında değişen Kirthar Dağları ise Umman kıyılarında son bulur. Bu iki sıradağ aynı zamanda İndus Ovasını Belucistan Platosundan ayırır.

Hindistan'ın batısındaki Büyük Hint Çölünün uzantısı olan doğudaki çöllük alanlar, kuzeyden güneye doğru Sind Sagar Doab'ın

ortasında bulunan Thal ile Çolistan ve Thar Çölü yörelerini kapsar.

Ülkenin büyük bölümünde pek az sismik hareket görülür. Buna karşılık Kuetta bölgesiyle kuzeydeki dağlık alanlarda zaman zaman şiddetli depremler meydana gelir.

Akarsular ve toprak dokusu. En büyük akarsu olarak ülkeyi boydan boya geçen İndus Irmağı, beş ana kolu Cihelum, Çhenab, Ravi, Beas ve Satlec'i doğusundaki

İndus Irmağı
Ara Güler

Pencap'tan (Beş Irmak) alır. Umman Denizine dökülen öteki akarsular Belucistan Platosundan doğar. Toprak dokusuna, organik içeriği düşük ve kalsiyum karbonat oranı yüksek pedokal olarak sınıflandırılan toprak türleri egemendir. İndus Ovasındaki topraklar eski ve yeni alüvyonlardan oluşur. Kıraç bölgeler ve Belucistan'ın büyük bölümü lös katmanlarıyla kaplıdır.

İklim. Pakistan'da aşırı sıcaklık farklılıklarıyla belirlenen karasal bir iklim hüküm sürer. Yaz aylarında gündüzleri *lu* denen sıcak rüzgârlar eser; zaman zaman tozlu fırtınalar kuru ve sıcak havayı yumuşatır. Günlük sıcaklık farklılığı bazı yerlerde 17°C'ye kadar ulaşır. Temmuz ayı ortalama sıcaklığı 4.500 m'nin üzerindeki yüksek dağlarda 0°C, kıyılarda 29°C, güneydoğudaki çöllük alanlarda 35°C'dir. Denizden etkilenmeyen Belucistan'da yazlar çok sıcak geçer. Ocak ayı ortalama sıcaklığı ise İndus Ovasında 14°C, kıyılarda 20°C, yüksek dağlarda −20°C'dir. Yağışların büyük bölümünü temmuz-ekim arasında esen güneybatı musonları getirir. Kıyılarda ancak 150-200 mm olan yıllık yağış miktarı ırmak vadilerinde 375 mm'ye, kuzeydeki dağlık bölgede 1.500 mm'ye kadar çıkar. Yağışlar yıldan yıla büyük değişiklikler gösterdiğinden, birbirini izleyen sel ve kuraklık dönemleri olağan bir durumdur.

Bitki örtüsü ve hayvan varlığı. Ormanlarla kaplı dağ yamaçları dışında doğal bitki örtüsü kaba otlar, çalılar ve bodur ağaçlarla sınırlıdır. Belucistan, Tuz Sıradağları ve batıdaki dağlarda genellikle kuraklığa dayanıklı bitkiler yetişir. Aşağı İndus Irmağının bazı kesimlerinde kıyı ormanları bulunur. Kuzeydeki dağların yabanıl hayvan varlığı boz ayı, kara ayı, pars, kar parsı, Sibirya dağ keçisi ve yabanıl koyun türlerini kapsar. Mançhar Gölü çevresinde çok sayıda su kuşu yaşar. İndus Deltasında timsah, piton ve yaban domuzları bulunur. Ülkenin hemen her yanında çakal, tilki ve yabanıl kedi ile kemirici ve sürüngen türlerine rastlanır.

Yerleşme dokusu. Doğal koşulların ve tarihsel gelişmenin yanı sıra dil, kültür ve ekonomik yaşam biçimi farklılıklarının biçimlendirdiği geleneksel bölgeler, Belucistan, Kuzeybatı Sınır Eyaleti, Pencap ve Sind biçimindeki yönetsel bölünmeye de temel oluşturur. Belucistan ve Kuzeybatı Sınır Eyaleti geri tarım ve hayvancılığa dayalı kabile örgütlenmesiyle ayırt edilir. Kanalların geniş çaplı sulamaya olanak verdiği Pencap'ın güney kesimiyle Sind eyaleti zengin tarım alanlarını barındırır. Tarım alanlarının büyük bölümü güçlü toprak sahiplerinin elinde toplanmıştır. Tarım açısından yağmura bağlı olan kesimlerde ise küçük ve parçalanmış mülkiyet biçimi egemendir. Aşarı kalabalık ve yoksul olan bu bölgede kentsel ekonomiyle bağlar daha çok gelişmiştir.

Kırsal nüfusun büyük çoğunluğu toplu köylerde yaşar. Büyük köyleri çok sayıda dağınık ve küçük yerleşmeler çevreler. Eski köylerin çoğu kümelenmiş bir yapı gösterir. Yüzey şekline göre konumlanmış köylerin sayısı azdır. Yeni köylerin planı genellikle dikdörtgen biçimindedir. Kırsal kesimde evler daha çok kerpiçten yapılır.

Kentsel yaşamın odağını sanayi ve ticaretin yoğunlaştığı Karaçi ve Lahor kentleri oluşturur. Bununla birlikte 1960'lardan sonra izlenen politikalar ülke geneline dengeli biçimde yayılan bir kentleşme sürecini başlatmıştır. Hızlı ve plansız gelişme nedeniyle kentlerde konut sıkıntısı ve altyapı yetersizliği belirgin biçimde göze çarpar.

NÜFUS. Pakistan'ın çeşitli yerel halkların karışımına dayanan etnik bileşimi, tarihteki yoğun göç dalgalarının sonucu olarak farklı fiziksel özelliklerin izlerini taşır. Daha çok dil temeline dayanan nüfus içindeki farklılaşma bölgelere bağlı olmakla birlikte, bazı yerlerde bir iç içe geçme olgusu da görülür. Pencap dilini konuşanlar en büyük dil topluluğu olarak toplam nüfusun (1981) yaklaşık yüzde 48'ini oluşturur. Bu topluluğu sırasıyla Peştuca (yüzde 13), Sindhi (yüzde 12), Saraik dili (yüzde 9,8), Urduca (yüzde 7,6) ve Beluci dili (yüzde 3) konuşan topluluklar izler. Son yıllarda Afganistan ve İran'dan gelen mültecilerin sayısı 3 milyona yakındır. Resmî dil, Hintçeye benzemekle birlikte çok sayıda Farsça ve Arapça sözcük içeren Urducadır.

Pakistan nüfusunun yüzde 97'ye yakın bölümü Müslümandır. En büyük Sünni mezhep Hanefiliğin yanında Şiiliğin İsmailiye, İmamiye ve Bohora kolları da yaygındır. Hıristiyanlar ve Hindular küçük dinsel azınlıkları oluşturur.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 147,9 kişidir. Nüfusun bölgelere göre dağılımı dengesiz bir yapı gösterir. Ülkenin en kalabalık bölgesi İndus Ovasının kuzeydoğu kesimidir. Belucistan'ın büyük bölümünde nüfus yoğunluğu ülke ortalamasının çok gerisinde kalır. Kentlerde oturanların toplam nüfus içindeki oranı (1987) ancak yüzde 32'dir. Bununla birlikte kırsal kesimden kentlere göç hareketi sürekli gelişmektedir. Ülkenin 20. yüzyılda yaşadığı büyük göç dalgaları, Hindistan'dan gelenlerin 6,5 milyon kişiyi bulduğu bağımsızlık dönemindeki nüfus hareketiyle başladı. Daha sonra 1971'de Bangladeş'in Pakistan'dan ayrılması yoğun bir nüfus değişimine yol açtı. 1980'lerde de Sovyet işgalinden kaçan binlerce Afgan mülteci sınırdaki kamplara yerleşti.

Pakistan doğal nüfus artış hızının yüksek olduğu ülkeler arasında yer alır. Son yıllarda kadınların istihdamına ve aile planlamasına yönelik programlarla yüksek doğurganlık oranını düşürme politikası izlenmektedir. Doğum ve ölüm oranları (1991) sırasıyla binde 40,5 ve binde 10,8'dir. Toplam nüfus içinde 15 yaş altındaki grubun oranı (1987) yüzde 46'dır. Resmî kayıtlara göre her 100 kadına 110 erkek düşmesi, bazı kız çocuklarının nüfusa yazılmamasından kaynaklanır.

EKONOMİ, Pakistan'da, büyük ölçüde tarım, hafif sanayi ve hizmet sektörüne dayanan gelişme yolunda bir karma ekonomi yürürlüktedir. Ekonomik sorunların başında bölgeler arasındaki çarpıcı eşitsizlik, yüksek işsizlik oranı, teknik ve nitelikli işgücü açığı, kamuya ait işletmelerin kötü yönetimi gelir. Geçmişte ekonomisi bütünüyle pamuk üretimine bağımlı olan Pakistan son yıllarda dış yardımların da etkisiyle tarımsal üretim düzeyini yükseltme, imalat sanayisini çeşitlendirme ve dış ticaret hacmini artırma konusunda belirli bir ilerleme sağlamıştır. 1990 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 42,6 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 380 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1990-91) yüzde 22,7 olan tarım sektöründe toplam işgücünün (1990-91) yüzde 49,6'sı çalışır. Verimlilik düzeyini düşüren yaygın toprak kiracılığını tasfiyeye yönelik toprak reformunun yanı sıra makineleşme ve gübre kullanımını geliştirmeye yönelik programlar Pakistan'ın birçok tarım ürününde kendine yeterli bir konuma gelmesini sağlamıştır. Ülke topraklarının dörtte birinden fazlası ekime elverişlidir; tarımsal arazilerin dörtte üçünde sulamadan yararlanılır. En önemli tahıl ürünleri buğday, pirinç ve mısırdır. Başlıca ticari ürün olan pamuğun büyük bölümü ihraç edilir. Yemeklik yağın yaklaşık yarısı pamuk tohumundan elde edilir. Şekerkamışı ve tütün ekimi de yaygındır. Kırsal ekonomide hayvancılık önemli bir yer tutar. Pakistan'ın keçi varlığı 32 milyon, koyun varlığı ise 27 milyon başı bulur. Büyük miktarda sığır, manda ve deve de yetiştirilir. Kişi başına düşen hayvan sayısının yüksekliğine karşın, besicilik yöntemlerinin geri olması nedeniyle süt ve et üretimi düşüktür. Hayvancılık aynı zamanda gelişmiş kilim ve deri sanayilerine temel oluşturur.

Ormanlar ülke topraklarının ancak yüzde 4'ünü kaplar. Kıyı balıkçılığı oldukça gelişmiştir. Dışarıya önemli miktarda balık, ıstakoz ve başka kabuklular ihraç edilir. Avlanan deniz ürünlerinin miktarı (1990) yılda 480 bin ton dolayındadır.

Pakistan yeraltı kaynakları bakımından oldukça zengin sayılır. Madencilik sektörü büyük ölçüde devletin denetimindedir. Düşük nitelikli rezervlere dayanan kömür madenciliği ülkenin en eski sanayilerinden

biridir. Doğal gaz üretimi son yıllarda hızlı bir gelişme göstermiştir. Pakistan'ın 640 milyar m³ olarak tahmin edilen doğal gaz rezervleri (1992) dünyadaki toplam rezervlerin yüzde 0,5'ini oluşturur. Büyük bölümü Belucistan-Pencap sınırında çıkarılan doğal gaz, boru hatlarıyla sanayi merkezlerine taşınır. Petrolde dışa bağımlılığı azaltmak için yabancı şirketlere petrol arama izinleri verilmiştir. Kömür ve doğal gazın yanı sıra büyük çapta kireçtaşı, kromit, alçı ve düşük nitelikli demir cevheri de çıkarılır. Önemli bir bölümü henüz işletilemeyen öteki madenler arasında bakır, barit, boksit, selestit, antimon, halit (kayatuzu) ve mermer sayılabilir. Dera Gazi Han yöresinde uranyum yatakları saptanmıştır.

GSYİH içindeki payı yüzde 15,2 olan imalat sektöründe toplam işgücünün yüzde 12,4'ü çalışır. Eski sanayi dallarının çoğu tarım ürünlerinin işlenmesine dayanır. Yakın dönemde ithal ikameci politikalar doğrultusunda kurulan sanayiler, tüketim mallarından ara ve yatırım mallarına geçişte belirli adımlar atılmasını sağlamıştır. İhracata da katkıda bulunan dokumacılık en önemli sanayi dalıdır. Çimento, gübre, çelik, şeker, kâğıt ve kimyasal maddelerin üretimi de önem kazanmıştır. Elektrik enerjisinin dörtte üçü hidroelektrik santrallardan karşılanır. Yıllık elektrik üretimi (1990) yaklaşık 43,8 milyar kW-sa düzeyindedir.

Devlet yatırımları daha çok altyapı ve kamu hizmetlerine dönüktür. Ekonomiyi yönlendirmede fiyat denetimleri, gümrük tarifeleri ve sübvansiyonlar önemli rol oynar. 1970'lerin başlarında devletleştirilen kilit sanayilerin çoğu yeniden özel sektöre devredilmiştir. Bankacılık sistemi Pakistan Devlet Bankası'nın sıkı denetimi altındadır. Faiz resmen yasaklanmıştır. Devlet gelirlerinin büyük bölümü gümrük ve satış vergilerinden sağlanır. Kamu harcamalarının başında savunma giderleri, borç ödemeleri, eyaletlere yapılan yardımlar ve sübvansiyonlar gelir. Dışarda çalışan Pakistanlıların ailelerine gönderdikleri paralar önemli bir döviz kaynağıdır. İhracattaki artışa karşın dış ticaret açığı sürmektedir. Başlıca ihraç ürünlerini ham pamuk, pamuk ipliği, pamuklu dokuma, pirinç, deri eşya ve balık oluşturur. En önemli ithalat kalemleri ise ham petrol, petrol ürünleri, makine, motorlu araç, elektrikli eşya ve çaydır. Dış ticarette en önemli yeri Japonya, ABD, İngiltere ve Almanya tutar. Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Malezya'yla ticari ilişkiler de gelişmiştir.

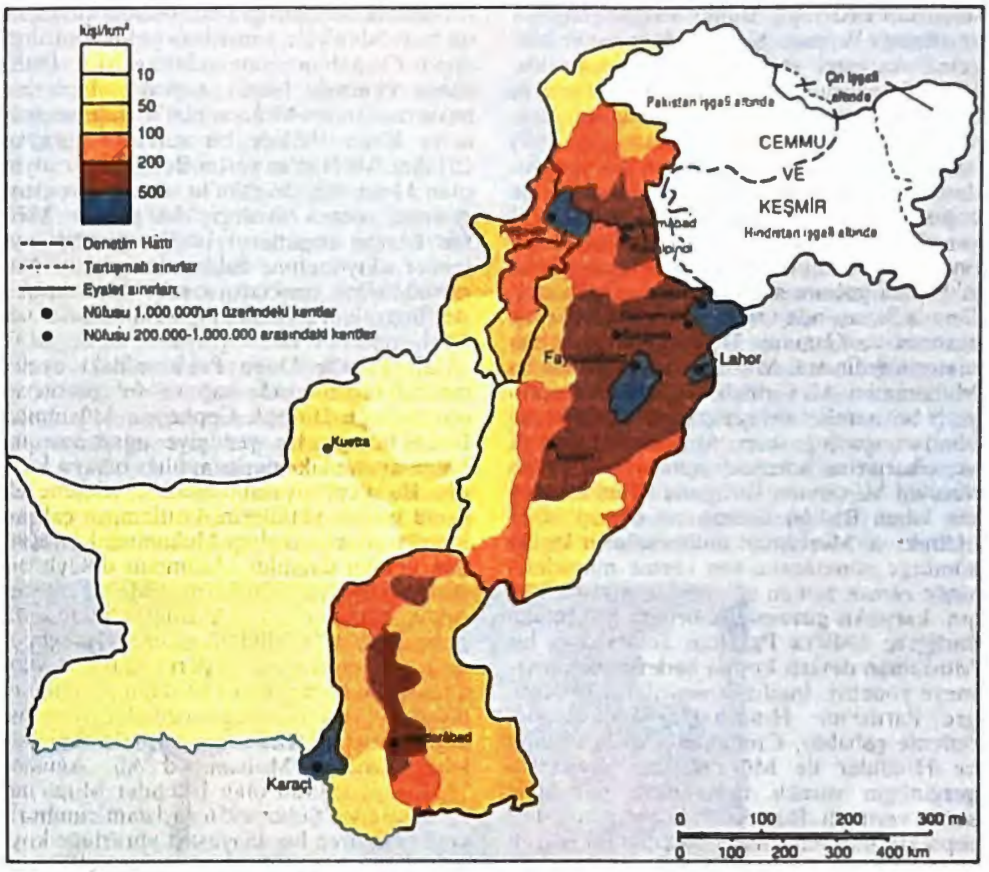

Pakistan'da Nüfus Yoğunluğu

Ulaşımın büyük bölümü karayollarına dayanır. Karaçi'den çıkan ana kara ve demir yolları Lahor ve Ravalpindi üzerinden Peşaver'e uzanır. Başlıca havaalanları da bu dört kenttedir. Karaçi aynı zamanda en önemli liman kentidir.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Pakistan'ın yönetim biçimi İslam ilkelerine dayalı federal cumhuriyettir. Bağımsızlıktan bu yana siyasal partiler ile askeri-bürokratik oligarşi arasında süregelen çekişme, bölgelerin merkezî otoriteye karşı özerklik elde etme çabası ve çarpık gelir dağılımının toplumun geniş kesiminde yarattığı huzursuzluk sürekli bir istikrarsızlığa yol açarak ülkenin sık sık sivil yönetimden uzaklaşması sonucunu doğurmuştur. En son 1977'deki darbeyle kurulan askeri yönetim 1988'de yapılan parlamento seçimleriyle sona ermiştir. Üzerinde bazı değişiklikler yapılan 1973 Anayasası'na göre cumhurbaşkanı Ulusal Meclis'te çoğunluğa sahip olan partinin liderini hükümeti kurmakla görevlendirir. En yüksek yargı organı Yüksek Mahkeme'dir. 1980'lerde Federal Şeriat Mahkemesi oluşturulmuştur.

Anayasa uyarınca federal yasama yetkisi Ulusal Meclis ve Senato'nun elindedir. Ulusal Meclis doğrudan halk tarafından seçilen 237 üyeden oluşur, 87 sandalyeli Senato'nun üyelerini ise eyalet meclisleri seçer. Cumhurbaşkanı parlamentonun iki organıyla eyalet meclisleri tarafından 5 yıllık bir dönem için seçilir; başbakan ve hükümet üyelerini atamanın dışında geniş yetkileri vardır.

Askeri yönetim boyunca sıkıyönetim yetkililerinin denetimine bağlı olan yerel yönetim organlarında sivilleşme süreci de 1985'te başlamıştır. Yerel yönetim sistemi sömürge döneminde biçimlenmiş olan ve eyalet, il, ilçe, bucak kademelerine dayanan yapıyı korumaktadır. Yargı sisteminin başında Yüksek Mahkeme yer alır. Eyaletlerdeki üst mahkemelerin altında çeşitli ceza ve hukuk mahkemeleri görev yapar. Askeri rejim altında başlayan İslama dönüş politikası doğrultusunda medeni hukuk alanındaki laik yasalar kaldırılarak şeriat hükümleri benimsenmiştir.

Sosyal refah hizmetleri pek gelişmemiştir. Sosyal sigorta sistemi çalışanların bir bölümüne emekli aylığıyla iş kazası, annelik ve hastalık yardımı sağlar. Ülkenin büyük bölümünde sağlık kuruluşu ve sağlık personeli açığı vardır. Beslenme yetersizliğinin yanı sıra bulaşıcı hastalıklar da yaygındır. Ortalama ömür (1991) kadınlarda 60,7 yıl, erkeklerde 59,3 yıldır. Bebek ölüm oranı (1990) binde 113 gibi yüksek bir düzeydedir.

Okuryazarlık oranı (1981) ancak yüzde 25,6'yı bulur. İlköğrenim parasızdır. Okul çağındaki erkek çocukların beşte dördü, kız çocukların da üçte biri okula gitmektedir. Ülkenin en eski yükseköğretim kurumu Pencap Üniversitesi'dir (1882). Her eyalette en az bir üniversite vardır. Büyük üniversitelerin başında Karaçi Üniversitesi ile Allame İkbal Açık Üniversitesi gelir.

KÜLTÜREL YAŞAM. Pakistan'ın toplumsal dokusunda geleneksel değerler hâlâ önemli bir ağırlık taşır. Bunun en belirgin örnekleri, *biraderi* denen, soydaş aile reislerinin oluşturduğu meclisin büyük ölçüde ayakta olması ve kadınların toplumsal yaşamdan dışlanmasıdır. Tarihsel bakımdan zengin bir mirasa dayanan ve renkli bir bölgesel çeşitlilik gösteren Pakistan kültürünün yakın dönemdeki belirleyici öğesi İslam düşüncesiyle bütünleşme yönündeki güçlü romantik akımdır. Devletin kuruluş koşullarından ve kimlik arayışından kaynaklanan bu durum hemen her alanda İslam ideolojisinin ağır basmasına yol açmıştır. Bir ilahi türü olan *kavvali* yaygın biçimde söylenir ve dinlenir. *Muşaara* denen şiir okuma toplantıları müzik konserleri gibi düzenlenir. Urdu, Sind ve Peştu şairler bölgesel ve ulusal kahraman sayılır. En gelişmiş sanat dalı edebiyattır. Başta Urduca olmak üzere Beluci, Peştu, Pencap ve Sind dillerinde Batı tarzında yapıt veren birçok yazar vardır. Urdu şiirinin 20. yüzyıldaki en ünlü temsilcisi olan şair ve filozof Muhammed İkbal modern Pakistan'ın manevi babası olarak kabul edilir. Müzik ve dans edebiyata göre daha az ilgi görür. Resim ve heykel son yıllarda kent yaşamında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Sinema halkın en gözde eğlencesidir.

Çeşitli dönemlerde ağır sansür baskısı altında kalan basın dünyasında genellikle siyasal habercilik önde gelir. Okuryazarlık oranının düşüklüğü nedeniyle en önemli kitle iletişim araçları devletin denetimindeki radyo ve televizyondur. Radyo 20'den fazla dilde yayın yapar.

TARİH. Eski çağlar ve yabancı yönetimler. Bugünkü Pakistan'da ilk insan topluluklarının ortaya çıktığı Belucistan bölgesindeki ilk yerleşmeler İÖ 3500'lere tarihlenir. İÖ 3000'lere doğru Belucistan'dan göç eden topluluklar İndus Vadisine yerleşerek

Harappa gibi bir dizi kent uygarlığı yarattı. İndus Vadisi uygarlığı(*) İÖ 1500'lerde henüz açıklığa kavuşturulamamış nedenlerle birdenbire yıkılarak yerini bir dizi bölgesel kültüre bıraktı. Ari halkların bölgeye akınları da aynı dönemde başladı.

İÖ 6. ve 5. yüzyıllardan kalma Budacı metinlerde İndus Vadisinin kuzeybatı kesimini içine alan Gandhara(*) adlı devletten

Lahor'dan bir görünüm
Ara Güler

söz edilir. Ahamenişleri yıkarak doğuya doğru ilerleyen Büyük İskender bu imparatorluğa bağımlı olan Gandhara topraklarına İÖ 327'de girdi. Bu sırada Hindistan'ın orta ve kuzey kesimine egemen olan Çandra Gupta'nın Selevkos ordularını bozguna uğratmasıyla (İÖ 305) Gandhara, daha güneydeki Gedrosia ve öteki bölgeler Maurya İmparatorluğu'nun(*) bir parçası durumuna geldi. İÖ 2. yüzyıl başlarında sona eren Maurya egemenliğini kuzeyden gelen göç dalgaları izledi. Aynı yüzyılın ortalarında İndus Vadisi Baktriane'nin denetimine girdi. İS 1. yüzyılda Hindistan'ın kuzeyini ele geçiren Yüeçilerin kurduğu Kushan Krallığı İndus Vadisinin büyük bölümünü 3. yüzyıl ortalarına değin elinde tuttu.

Barbar kabileleri sürerek İndus Vadisini topraklarına bağlayan Guptaların uzun süreli egemenliği (y. 320-540) bölgede Hindu kültürünün biçimlenmesinde önemli rol oynadı. Belucistan'da 8. yüzyılda başlayan ilk Müslüman fetihlerinin ardından Pencap bölgesi sırasıyla Şahiye, Gazneli ve Gurlu hanedanlarının akınlarına hedef oldu. Bölgede 12. yüzyıl sonlarında kalıcı Müslüman yönetimi kuran Delhi Sultanlığı'nın egemenliği 16. yüzyıl başlarına değin sürdü. Babür'ün fetihleriyle kurulan Hint-Türk İmparatorluğu bölgenin Hindistan'la bütünleşmesi yolunu açtı.

Batılı sömürgeci güçlerin Hindistan'da nüfuz kurma mücadelesinden üstün çıkan İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası, yarımadayı adım adım ele geçirerek 1757'de Babürlü hanedanına boyun eğdirdi. Aynı dönemde Afgan ve İran hükümdarlarının saldırıları nedeniyle Babürlü egemenliğinin zayıfladığı Pencap, Sind ve Belucistan bölgelerinde yerel güç odakları ortaya çıktı. Bengal ordusundaki Müslüman askerlerin isyanıyla başlayan ve bütün yarımadayı altüst eden Hint Ayaklanması (1857-59) üzerine, Hindistan'ın yönetimi kumpanyadan alınarak doğrudan İngiliz hükümetine bağlandı. İngiliz yönetimi altında Hint milliyetçiliği yükselirken, geleneksel Müslüman önderler genellikle İngiliz yetkililerle işbirliği yapma yolunu seçti. Ama İngilizlerin I. Dünya Savaşı'nda Osmanlılara karşı çarpışmasının ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının ardından, Müslümanlar arasında da Muhammed Ali Cinnah önderliğinde milliyetçi bir hareket ortaya çıktı. Bu gelişmede Hindu çoğunluğa karşı Müslümanların hak ve çıkarlarını korumak amacıyla 1906'da kurulan Müslüman Birliği de (Tüm Hindistan İslam Birliği) önemli rol oynadı.

Hindu ve Müslüman milliyetçilerin İngiliz sömürge yönetimine son verme mücadelesinde zaman zaman işbirliği yapmasına karşın, karşılıklı güvensizlik ortamı Müslüman Birliği'ni 1940'ta Pakistan adıyla ayrı bir Müslüman devleti kurma hedefini benimsemeye yöneltti. İngiliz yöneticilerin ve Kongre Partisi'nin Hindistan'ın bölünmesini önleme çabaları, Cinnah'ın kararlı tutumu ve Hindular ile Müslümanlar arasındaki gerginliğin sürekli tırmanması nedeniyle sonuç vermedi. Böylece Pakistan geniş Hint topraklarının birbirinden ayırdığı iki bölgeli (Batı ve Doğu Pakistan) bir devlet olarak 15 Ağustos 1947'de bağımsızlığını kazandı. Sind, Belucistan ve Kuzeybatı Sınır Eyaleti olduğu gibi Pakistan'a katılırken, Pencap ve Bengal nüfus çoğunluğuna göre belirlenen sınırlarla ikiye ayrıldı. Keşmir ise tartışmalı bir bölge olarak kaldı. Bölünmeyi izleyen karşılıklı mülteci akını şiddetli çatışmalara da yol açtı. Hindistan'ın çeşitli bölgelerinde yaşayan 6,5 milyon kadar Müslüman Batı Pakistan'a göç etti. Bölünmeyle birlikte doğal kaynakların ve maddi zenginliklerin büyük bölümü Hindistan'da kaldığından, Pakistan geri ve bozuk bir ekonomi devraldı. Pakistan'ın bağımsızlık öncesi tarihine ve bağımsızlığa geçiş sürecine ilişkin daha geniş bilgi için *bak*. Hindistan (Tarih).

Mohenco-daro'daki kalıntılardan bir görünüm, İndus Vadisi uygarlığı, Sind, Pakistan
Ara Güler

Bağımsızlık ve siyasal istikrarsızlık. Bağımsızlıkla birlikte Cinnah devlet başkanlığına denk düşen genel valiliğe seçilirken, en yakın yardımcısı Liyakat Ali Han da başbakan oldu. Kurucu Meclis'in yeni bir anayasa hazırlamasına değin 1935 tarihli Hindistan Yönetimi Yasası'nın bazı değişikliklerle geçici anayasa olarak uygulanması kararlaştırıldı. Buna göre genel valiye geniş yetkiler tanıyan ve eyalet hükümetleri öngören federal bir yönetim sistemi benimsendi. Genellikle aydınlardan oluşan bağımsızlık önderleri parlamenter ilkelere dayalı laik bir devlet düzeni kurmayı temel almakla birlikte, önemli bir ağırlığı olan İslamcı çevreleri de bazı ödünlerle yatıştırma yoluna gittiler. Ama Cinnah'ın ölümünden (Eylül 1948) sonra Pencaplı büyük toprak sahiplerine dayanan Gulam Muhammed'in başa geçmesi ve Ekim 1951'de bir suikasta uğrayan Liyakat Ali Han'ın yerini Bengalli bir soylu olan Hoca Nazımüddin'in alması güç dengesinde önemli bir değişiklik yarattı. Militan İslamcı örgütlerin 1953'te giriştiği eylemler sıkıyönetime başvurulmasına ve Nazımüddin'in uzaklaştırılarak Muhammed Ali Bogra'nın başbakanlığa atanmasına yol açtı.

Mart 1954'te Doğu Pakistan'daki eyalet meclisi seçimlerinde sağ ve sol partilerin oluşturduğu Birleşik Cephe'nin Müslüman Birliği'ni ağır bir yenilgiye uğratması iki bölge arasındaki derin ayrılığı ortaya koydu. Bu yeni siyasal havadan etkilenerek genel valinin yetkilerini kısıtlamaya çalışan Kurucu Meclis Gulam Muhammed tarafından hemen dağıtıldı. Ardından dolaylı bir seçim sistemiyle yeni Kurucu Meclis oluşturuldu. Muhammed Ali Bogra hükümette geniş çaplı değişikliklere giderek Tümgeneral İskender Mirza'yı içişleri bakanı, Başkomutan Muhammed Eyüb Han'ı savunma bakanı, Çaudhri Muhammed Ali'yi maliye bakanı yaptı. Daha sonra başbakanlığı üstlenen Çaudhri Muhammed Ali, Ağustos 1955'te genel vali olan İskender Mirza'nın da desteğiyle Şubat 1956'da İslam cumhuriyetini öngören bir anayasayı yürürlüğe koymayı başardı. Cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlayarak başbakanın konumunu güçlendiren yeni anayasa uyarınca, Doğu ve Batı Pakistan Ulusal Meclis'te eşit sandalyeyle temsil edilecek ve bu iki birimin kendi bölge hükümetleri olacaktı.

Batı Pakistan'ın başbakanlığına getirilen Han Sahib'in Müslüman Birliği'nden ayrılarak Cumhuriyetçi Parti'yi oluşturmasıyla çoğunluk desteğini yitiren Çaudhri Muhammed Ali Eylül 1956'da merkezî hükümetin başından çekildi. Cumhurbaşkanı İskender Mirza yeni hükümeti kurma görevini Cumhuriyetçi Parti'den destek alan Avami Birliği önderi Hüseyin Şehid Suhreverdi'ye vermek zorunda kaldı. Bunu izleyen siyasal karışıklıklar, Doğu Pakistan yasama meclisinin özerklik kararı almasıyla daha da derinleşti.

Askeri yönetim. Bunalımdan yararlanan İskender Mirza Ekim 1958'de anayasayı ve siyasal partileri feshederek ülke çapında sıkıyönetim ilan etti. Sıkıyönetim başkomutanlığına ve başbakanlığa getirilen Eyüb Han çok geçmeden cumhurbaşkanlığını üstlenerek İskender Mirza'yı sürgüne gönderdi. Ardından önemli sivil görevlere subayları getirerek bürokraside geniş çaplı bir tasfiyeye girişti ve önde gelen siyaset adamlarını saf dışı etti. Askeri yönetime demokratik bir görünüm vermek için 1960'ta yerel özerk organlardan oluşan "temel demokrasiler" sistemini uygulamaya koydu.

Pakistan, Eyüb Han'ın baskıcı yönetimi altında özellikle imalat sektöründe hızlı bir büyüme sürecine girdi. ABD ve öteki Batılı

ülkelerden alınan dış yardımlar ve yabancı sermaye büyük yatırımlara olanak verdi. Ama izlenen ayrımcı politikalar Batı ve Doğu Pakistan arasında belirgin bir ekonomik dengesizlik yarattı. Doğu Pakistan'ın jüt ve çay ihracatıyla sağladığı büyük katkıya karşın yatırımlardan yoksun kalması güçlü bir muhalefete yol açtı.

Ocak 1965'te "temel demokrasiler" sistemi sayesinde Muhammed Ali Cinnah'ın kızı Fatıma Cinnah gibi güçlü bir adayı yenerek yeniden cumhurbaşkanı seçilen Eyüb Han, Keşmir konusunda Hindistan'a karşı girişilen başarısız savaşın ardından yükselen muhalefeti sindirme yoluna gitti. Hükümette önemli bakanlıklarda bulunmuş olan Zülfikâr Ali Bhutto'yu görevden uzaklaştırırken, Avami Birliği önderi Şeyh Mucibü'r-Rahman'ı tutuklattı. 1968 sonbaharından sonra daha da sertleşmekle birlikte, artan gösteriler ve grevler üzerine Mart 1969'da yerini Başkomutan Ağa Muhammed Yahya Han'a bırakmak zorunda kaldı. Sonunda sivil yönetime geçişi sağlamak için Aralık 1970'te seçime gidildi.

İç savaş ve Bhutto yönetimi. Seçim sonunda Avami Birliği çoğunluğu kazanırken, Bhutto'nun önderliğindeki Pakistan Halk Partisi de Batı Pakistan'a ayrılan sandalyelerin büyük bölümünü elde etti. İki partinin Doğu Pakistan'ın özerkliği konusunda anlaşmaya varamayarak öngörülen 100 günlük süre içinde yeni bir anayasa hazırlayamaması, Yahya Han'ın Mart 1971'de meclisi süresiz kapatmasına zemin hazırladı. Doğu Pakistan'da başlayan genel grevi Batı Pakistan askeri birlikleriyle bastırma girişimi iç savaşa yol açtı. Çarpışmalar sürerken Mucibü'r-Rahman ve birçok Avami Birliği önderi Hindistan'a sığındı. Ardından Hindistan'ın müdahalesiyle Doğu Pakistan Aralık 1971'de Bangladeş adı altında bağımsızlığını ilan etti.

Yahya Han'ın çekilmesiyle cumhurbaşkanlığını üstlenen Bhutto, İslam sosyalizmi programı doğrultusunda ekonomide yeni düzenlemelere gitti. Peştular ve Beluciler arasında gelişen muhalefete karşı sert yöntemlere başvurdu. Nisan 1973'te yeni anayasanın kabul edilmesinden sonra başbakan olarak geniş yetkileri elinde topladı. Ülkeyi kararnamelerle yönetmesinin yarattığı tepkiler üzerine, toprak reformu programını açıklayarak Mart 1977'de seçime gitti. İslam ilkelerine dayalı bir yönetimi savunan Pakistan Ulusal İttifakı karşısında kesin bir zafer kazandı. Muhalefetin seçimlere hile karıştırıldığını öne sürmesiyle karışıklıklar başlayınca sıkıyönetim ilan etti. Siyasal çözümsüzlük sürerken Genelkurmay Başkanı General Ziyaü'l-Hak Temmuz 1977'de yönetime el koydu.

Ziyaü'l-Hak ve sonrası. Siyasal arabuluculuk girişimlerinin ardından Eylül 1977'de Bhutto'yu tutuklatarak kendini cumhurbaşkanı ilan eden Ziyaü'l-Hak, İslamcı uygulamalarla muhalefetin desteğini kazanmaya çalıştı. Muhalif bir milletvekilini öldürme emrini vermekle suçlanan Bhutto'nun Nisan 1979'da idam edilmesinden sonra, Ekim 1979'da seçimlerin süresiz ertelendiğini açıklayarak siyasal partileri ve grevleri yasakladı, basına ağır sansür getirdi. Bu arada SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine ABD'nin ve İslam ülkelerinin sağladığı geniş çaplı askeri ve ekonomik yardımla yönetimini güçlendirme yoluna gitti. Mart 1981'de sıkıyönetim altında yönetimin sürmesini sağlayan ve kendisine anayasa değişiklikleri yapma yetkisini tanıyan Geçici Anayasa Düzeni'ni ilan etti. Sonraki yıllarda şiddet olayları ve huzursuzluklar tırmanarak sürdü.

Ziyaü'l-Hak'ın Aralık 1984'te halkoylamasına sunduğu İslamlaşma programı tartışmalı bir seçimin ardından büyük çoğunlukla kabul edildi. Bu adımı Şubat 1985'te, partilerin aday göstermediği genel ve yerel seçimler izledi. Aynı yılın sonlarında 1973 tarihli anayasanın ara rejim sırasında getirilmiş değişiklikler çerçevesinde yürürlüğe girmesiyle sıkıyönetim kalktı. Gelişen yeni ortamda Zülfikâr Ali Bhutto'nun kızı Benazir Bhutto önderliğindeki Pakistan Halk Partisi sürekli güç kazanmaya başladı. Önceleri muhalefet hareketini siyasal manevralarla etkisiz kılmaya çalışan Ziyaü'l-Hak, yumuşama politikasından geri dönerek başbakanlık görevini de üstlendikten iki ay sonra, Ağustos 1988'de bir uçak kazasında öldü. Kasım 1988'de geçici hükümetin denetiminde yapılan seçimlerden en büyük parti olarak Pakistan Halk Partisi çıkarken, İslamcı Demokratik İttifak ağır bir yenilgiye uğradı. Senato başkanı Gulam İshak Han'ın cumhurbaşkanlığını kabul etme gibi ödünlerle ve küçük partilerden destek alarak başbakan olan Benazir Bhutto, yönetiminin ilk yılında içeride ve dışarıda köklü değişikliklerden kaçınan politikalar izledi. Cumhurbaşkanı Gulam İshak Han 6 Ağustos 1990'da Benazir Bhutto'yu görevden uzaklaştırdı. Gulam İshak Han, Bhutto'yu yolsuzluk, yakınlarını kayırma ve görevini kötüye kullanmayla suçluyordu. Aynı yıl ekimde Bhutto'nun kocası gasp ve adam kaçırma suçlarından tutuklandı. Ekim 1990'da yapılan Ulusal Meclis seçimlerinde Bhutto'nun partisinin önderlik ettiği Demokratik Halk İttifakı büyük bir oy kaybına uğradı. Seçimlerde parlamentodaki sandalyelerin büyük bölümünü kazanan İslamcı Demokratik İttifak'ın lideri Nevaz Şerif 6 Kasım'da yemin ederek başbakanlık görevine başladı. Ulusal Meclis 1991'de Kuran'ın en yüksek yasa olarak kabul edilmesi ve yaşamın bütün alanlarının İslami kurallara bağlı kılınması yolunda bir karar aldı. 1991'de Bhutto hükümeti aleyhine bir dizi yolsuzluk davası açılırken, şiddet olayları ciddi boyutlara ulaştı. Şubat 1991'de ülkenin kuzeybatısında yaklaşık 200 bin kişinin ölümüne yol açan bir deprem oldu. Eylül 1992'deki taşkında da en az 2 bin kişi öldü, yüzlerce kişi kayboldu. Pakistan ve Hindistan arasında Keşmir konusundan kaynaklanan çekişmeler 1992'de de sürdü. Aralıkta Hindu militanların Hindistan'daki Babri Camisi'ne düzenledikleri saldırıların ardından Pakistan'daki Hindu tapınakları saldırıya uğradı. Nisan 1993'te Cumhurbaşkanı Gulam İshak Han bu kez de Başbakan Nevaz Şerif'i görevden aldı. Cumhurbaşkanı Han ile Başbakan Şerif arasındaki anlaşmazlığın şiddetlenmesi üzerine temmuzda ikisi de görevlerinden ayrıldılar. Ekimde yapılan seçimlerden Pakistan Halk Partisi'nin birinci parti olarak çıkması üzerine Benazir Bhutto yeniden başbakan oldu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

Müslüman Birliği başkanı Muhammed Ali Cinnah bağımsızlık öncesinde İngiliz heyeti başkanı Sir Stafford Cripps ile görüşürken, 16 Nisan 1946; Yeni Delhi

Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Pakistan Kilisesi, Pakistan'daki eski Anglikan, Metodist, İskoç Presbiteryen ve Lutherci kilise ve misyon kuruluşlarını birleştiren kilise. 1970'te kurulan Pakistan Kilisesi Luthercilerle Anglikan, Metodist ve Presbiteryenleri bir araya getiren dünyadaki tek, Anglikanlarla Metodistleri bir araya getiren (Kuzey ve Güney Hindistan kiliseleriyle birlikte) üç kiliseden biridir.

Pakistan Kilisesi, nüfusunun yüzde 97'si Müslüman olan Pakistan'da Katolik Kilisesi'nden sonra en büyük Hıristiyan kuruluşudur. Bugün Pakistan Devleti'nin bulunduğu topraklarda Hıristiyan misyonerliği 16. yüzyılda Hindu, Sih ve Müslüman toplulukları arasında başlamış ve 1947'de bağımsız Pakistan Devleti'nin kuruluşuna değin Pencap'ta yaşayan Hindular üzerinde yoğunlaşmıştır. Kiliseye bağlı iki ilahiyat okulu, iki yüksekokul ve bir hastane vardır. Kilise merkezi Sialkot'tadır.

paklama, DEKAPAJ olarak da bilinir, metalurjide, soğuk mekanik işlemlerden geçirilmeden önce, metallerin yüzeylerindeki kabuk katmanlarının kimyasal yolla giderilmesi. Paklamada malzeme belirli sıcaklıktaki asit çözeltilerine daldırılır (örn. 60-80°C'de yüzde 5-10 sülfürik asit). Asidin kabuğun altındaki metal bölgeye işlememesi için çözeltiye bir miktar organik "önleyici" eklenir. Çelik malzemelerin yüzeyinde 600°C'nin üstünde oluşan kabukların giderilmesi sırasında, asit dışardaki demir (III) oksit katmanlarının içindeki boşluklardan ve çatlaklardan içeri sızarak içerdeki demir (II) oksit katmanına ulaşır ve demir (II) oksidi çözündürür, bunun üzerine dış katmanlar kopar ve kabuklar tankın dibine çökelir.

Paklama işlemi sırasında açığa çıkan hidrojen metal tarafından soğurularak malzemenin gevrekleşmesine yol açabilir. Bu nedenle malzeme mekanik işleme sokulmadan önce yaşlandırma ya da suda kaynatma işlemlerinden geçirilir.

Pakokku, Myanmar'ın (eskiden Birmanya) orta kesiminde kent. Irrawaddy Irmağının, Chindwin Irmağıyla kesiştiği noktanın aşağısında, ırmak kıyısında yer alır. Chindwin ve Yaw vadilerinin ticaret merkezi olan kent, Chindwin Irmağının ulaşım amacıyla kullanılan bölümünün başlangıç noktasıdır. Ticarete konu olan başlıca

ürünler kereste ve palmiye şekeridir. Kentte bir havaalanı ile dizel elektrik santralı vardır.

Pakokku'nun doğusundaki topraklar Myanmar'ın kurak kesimine düşer. Burada toprak çakıllı ve kumludur. Sulama amacıyla kullanılan Chindwin ve Irrawaddy ırmakları alüvyon oluşturur. Batı yönünde Shinmataung ve Tangyi sırtlarının arkasındaki toprakları Yaw ve Myittha ırmakları sular. Başlıca ürünler yerfıstığı, darı ve susamdır. Akarsu kıyılarında *toddy* palmiyesinden şeker elde edilir. Pirinç, nohut, bezelye, fasulye, tütün ve daha çok sapından yararlanmak amacıyla mısır yetiştirilir.

Batıdaki ormanlarda tikağacı bulunur. Yaw Irmağı vadisinde küçük bir tür akasya ağacından *cutch* adında sarı bir boya elde edilir. Yenangyat petrol alanı kentin güneyindedir. Gangaw ve Tilin, Myittha Irmağı; Pawk ve Seikpyu da Yaw Irmağı kıyısında yer alan komşu kentlerdir. Nüfusun çoğunluğu Birmandır. Nüfus (1983) 257.258.

Paksinu, Katina, PAXINOU olarak da yazılır, asıl adı KATINA KONSTANTOPULOS (d. y. 1904, Pire, Atina - ö. 22 Şubat 1973, Atina, Yunanistan), hem çağdaş, hem de klasik yapıtlardaki trajik rolleriyle uluslararası düzeyde tanınmış Yunanlı tiyatro ve sinema oyuncusu. Kocası oyuncu ve yapımcı Aleksis Minotis'le birlikte antik açık hava tiyatrolarında klasik oyunlar sahnelemiş, başta Eugene O'Neill'inkiler olmak üzere çağdaş oyunları Yunancaya çevirmiştir.

İsviçre'de opera eğitimi gördü. Profesyonel sahne yaşamına 1920'de Atina'da opera sanatçısı olarak adım attı. Dört yıl sonra *La Femme nue* (Çıplak Kadın) oyunuyla tiyatro oyunculuğuna başladı. 1930'da Minotis'le birlikte, Atina'da yeni kurulan Kraliyet Tiyatrosu'nu yönetmeye başladı ve operayı tümüyle bıraktı. İlk kez sahneye çıktığı Londra'da, Sophokles'in *Elektra*'sındaki başrolüyle büyük övgü topladı. II. Dünya Savaşı yıllarını ABD'de geçirdi. Orada Ernest Hemingway'den uyarlanan *For Whom the Bell Tolls* (1943; *Çanlar Kimin İçin Çalıyor*) filmiyle sinemaya geçti ve bu filmde oynadığı Pilar rolüyle yardımcı kadın oyuncu dalında Oscar kazandı.

Savaştan sonra ülkesine döndü. Yunanistan Ulusal Tiyatrosu'yla birlikte Atina'daki antik Herodes Atticus Tiyatrosu'nda ve Epidauros kentindeki Epidauros Tiyatrosu'nda(*) klasik Yunan trajedilerini sahneledi. *Elektra*'dan başka, *Oidipus Tyranos* (*Kral Oidipus*), *Agamemnon*, *Bakkhai* (*Bakkhalar*), *Medeia*, *Hekabe* ve *Hippolytos* gibi oyunlarda da çok başarılı oldu. Klasik roller dışında da, özellikle Hedda Gabler ve *Gengangere*'deki (*Hortlaklar*) Bayan Alving gibi Henrik Ibsen karakterlerinde olağanüstü kompozisyonlar çizdi. Repertuarında, Shakespeare, O'Neill ve Lorca'nın yapıtları da yer alıyordu. Filmleri arasında *Mourning Becomes Electra* (1947; Elektra'ya Yas Yaraşır), *The Miracle* (1959; *Mucize*) ve *Rocco e i suoi fratelli* (1960; *Düşman Kardeşler*) sayılabilir.

pala, hafif kıvrık, ağzı enli kılıç. Kabzadan ortaya doğru genişleyip uca doğru yeniden incelir; yalnız dış yüzü kesicidir. Arapların "zülfikâr" dediği bu tür kılıçları daha çok süvariler kullanırdı. Kabzası ve ağzı işlemeli, kını gümüşten olanlar da vardı. Hükümdar ve büyük kumandanların, ünlü savaşçıların palaları daha zengin işlemelerle bezenir, üstünde altın ya da gümüş kakma yazılar bulunurdu.

Pala HANEDANI. 8. yüzyıldan 12. yüzyıla değin Hindistan'daki Bihar ve Bengal'i yöneten hanedan. 8. yüzyıl ortalarındaki karışıklık döneminde iktidara yükselen yerel kabile reisi Gopala tarafından kuruldu. Gopala'nın ardılı Dharmapala (hd y. 770-810) krallığın sınırlarını genişletti ve Kanauc'u fethederek bir süre için elinde tuttu. Devapala döneminde (y. 810-850) kuzeye, Deccan'a ve yarımada içlerine düzenlenen seferlerle Pala iktidarı daha da güçlendi. Ama daha sonra hanedan bir gerileme dönemine girdi ve Kanauc'un Gurcara-Pratihara hanedanından gelen kralı Mahendrapala 9. yüzyıl sonlarıyla 10. yüzyıl başlarında Bengal'in kuzeyine kadar ilerledi. Palalar I. Mahipala döneminde (y. 988-1038) yeniden güçlenerek topraklarının sınırlarını Varanasi'ye (Benares) kadar genişlettiler. Ama Mahipala'nın ölümünden sonra krallık yeniden zayıfladı.

Son önemli Pala kralı Ramapala (hd y. 1077-1120) hanedanı Bengal'de eski gücüne kavuşturmak için çalıştı ve krallığın sınırlarını Assam ve Orissa'ya kadar genişletmeyi başardı. Sandhyakara destanı *Ramaçarita*'nın kahramanı olan Ramapala'nın ölümünden sonra Pala kralları Güney Bihar'ı ellerinde tutmayı başardılarsa da rakip Senalar karşısında güçlerini yitirmeye başladılar ve sonunda hanedan ortadan kalktı. Palaların başkentinin Doğu Bihar'daki Mudgagiri (Mungir) olduğu sanılmaktadır.

Budacılığı destekleyen Palalar, gönderdikleri keşişlerle Budacılığın Tibet'te yayılmasını sağladılar. Pala koruması altındaki sanat okulundan günümüze çok sayıda heykel kalmıştır.

Pala dili, eskiden Anadolu'nun kuzeybatısında konuşulan, Hint-Avrupa ailesine bağlı dil. Bu dil üzerine bilgiler, Boğazköy'de (Hattuşa) bulunan Hitit devlet arşivindeki çiviyazısıyla yazılmış tabletlerde yer alan, Tanrı Ziparva kültüyle ilgili 21 bölümden edinilmiştir. Bükün sistemi ve adıl biçimleri, Pala dilinin Hititçe ve Luvi diliyle yakın akraba olduğunu göstermektedir. Pala dili bu iki dille birlikte Hint-Avrupa dil ailesinin Anadolu alt öbeği içinde sınıflandırılır. *Ayrıca bak.* Eski Anadolu dilleri.

Pala minyatür okulu *bak.* Doğu Hint minyatür okulu

Palacio Valdés, Armando (d. 4 Ekim 1853, Entralgo - ö. 3 Şubat 1938, Madrid, İspanya), 19. yüzyılda İspanya'nın en beğenilen romancılarından biri. İyimserliği, etkileyici kadın kahramanları, gerçekçiliği, ılımlılığı ve yalınlığıyla tanınır.

Madrid Üniversitesi'nde hukuk okuduktan sonra edebiyat eleştirmenliğine, kısa süre sonra da roman yazmaya başladı. Başta *Riverita* (1886; Dere), *Maximina* (1887) ve *La novela de un novelista* (1921; Bir Romancının Romanı) olmak üzere romanlarının çoğu biyografik niteliktedir. Gençliğinden başlayarak doğa bilimlerine ilgi duyan Palacio'nun özellikle *La espuma* (1890; Köpük) ve *La fe* (1892; İnanç) gibi yapıtları doğalcı dönemini yansıtır. Kitabı Mukaddes'teki Marta ile Meryem öyküsünü işleyen *Marta y María* (1883) en derin yapıtıdır. Doğduğu Asturias yöresinin yerel renkleri, *Marta y María*'da olduğu gibi, denizcilerin yaşamını gerçekçi biçimde anlatan *José* (1885) ve uygarlığın kırsal yaşamı yok edişini işleyen *La aldea perdida* (1903; Yitik Köy) gibi öteki romanlarında da yansır. İki ciltlik *Riverita* Madrid'de, *La alegría del capitán Ribot* (1898; Kaptan Ribot'un Sevinci) Valencia'da, *La hermana San Sulpicio* (1889; Azize Sulpicio) ise Andalucia'da geçer.

Palacký, František (d. 14 Haziran 1798, Hodslavice, Moravya - ö. 26 Mayıs 1876, Prag, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu), modern Çek tarih yazıcılığının kurucusu. 19. yüzyıl Bohemya siyasal yaşamında önemli rol oynamıştır.

Genç yaşta Çek ve Slovak aydınları arasında etkili olmaya başlayan milliyetçi düşüncelerle tanıştı. İlk yazıları estetik üzerineydi. 1827'de Prag'daki Ulusal Müze'nin çıkardığı bültenin yayın yönetmeni oldu. Bültende estetik ve Çekçe üzerine yazılar yayımladı.

Çek ulusunun başlangıcından 1526'ya değin Bohemya ve Moravya'daki tarihini anlattığı en önemli kitabını yazmaya 1832'de başladı. *Geschichte von Böhmen* (1836-67, 5 cilt; Bohemya'nın Tarihi) ve *Dějiny národu českého* (1848-76; Çek Ulusunun Tarihi) adlarıyla yayımlanan yapıtında, Çeklerin tarihinin "bir yandan Slavlarla, bir yandan da Roma ve Almanlarla sürekli ilişki ve çatışma" sonucu biçimlendiğini ortaya koydu ve Husçu dönemi Çek tarihinde ulusal ve dinsel mücadeleleri temsil eden merkez dönem olarak ele aldı.

Palacký, siyaset alanında eşit haklara sahip milliyetlerden oluşan federal bir Avusturya düşüncesini destekledi. 1848'de Prag'da toplanan Slav Kongresi'ne başkanlık etti. 1848-49 yıllarında Kremsier'de (bugün Kroměříž, Çek Cumhuriyeti) toplanan kurucu mecliste görev aldı. Devrim hareketinin başarısızlığa uğramasından sonra etkin siyasal yaşamdan çekildi. 1861'de yeniden *Reichsrat*'a (Devlet Konseyi) seçildi. *Idea státu rakouského* (1865; Avusturya Devleti Düşüncesi) adlı kitabında milliyetler yerine, Habsburg İmparatorluğu sınırları içindeki tarihsel bölgeler temelinde oluşturulacak bir federal yapıyı savundu. Çek siyasal düşüncesini ve tarih yazıcılığını derinden etkileyen Palacký'nin görüşleri Tomáš Masaryk ve kuşağının liberal milliyetçilik anlayışına da temel oldu.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

Palade, George E(mil) (d. 19 Kasım 1912, Iaşi, Romanya), doku hazırlama yöntemlerini geliştiren ve elektron mikroskopuyla çeşitli hücre yapılarını bulan Rumen asıllı ABD'li hücre biyolojisi bilgini. Albert Claude ve Christian de Duve ile 1974 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü paylaşmıştır.

Tıp öğrenimini tamamladığı (1940) Bükreş Üniversitesi'nde II. Dünya Savaşı'nın sonuna değin ders verdi. 1946'da ABD'ye göç etti ve New York'taki Rockefeller Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. Mitokondri, kloroplast ve Golgi aygıtı gibi organellerin düzenlenişine ilişkin araştırmalar yaptı. Önceleri mitokondrinin bir bölümü olduğu düşünülen mikrozomların endoplazmik retikulumun parçası olduğunu ve yüksek oranda ribonükleik asit (RNA) içerdiğini buldu; bu cisimcikler daha sonra ribozom olarak adlandırıldı. 1952'de ABD yurttaşı oldu. 1958'de Rockefeller Enstitüsü'nde hücrebilim (sitoloji) dersleri vermeye başladı. Hücre biyolojisi araştırmaları yapmak üzere 1972'de Yale Üniversitesi Tıp Okulu'na geçti. 1964'te Massachusetts Genel Hastanesi Warren Ödülü'nü, 1966'da Albert Lasker Temel Araştırma Ödülü'nü aldı. 1964'te Passano Ödülü'nü K. R. Porter ile paylaştı.

Palaeoscincus, Geç Kretase (Tebeşir) Döneminde (Kretase Dönemi y. 136-65 milyon yıl önce) yaşamış otçul dinozor cinsi. Bu cins üyelerinin dişleri az gelişmiş, beyinleri

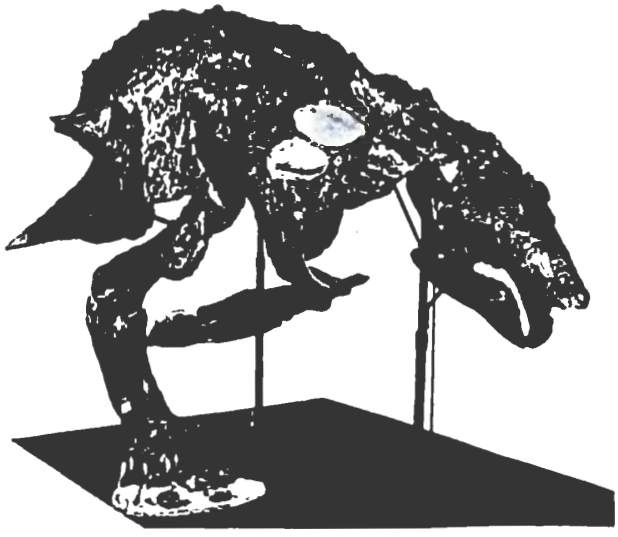

Palaeoscincus cinsinden bir dinozorun iskeleti
American Museum of Natural History, New York

çok küçük ve ilkeldi. Vücutlarını kalın bir kemik zırh örtüyor, ağırlıkları ise olasılıkla 3,5 tona ulaşıyordu.

Palaeospondylus, soyu tükenmiş omurgalı cinsi. Balığa çok benzeyen bu cins üyelerinin fosilleri İskoçya'nın Achannaras bölgesindeki Orta Devoniyen Dönem'e ait (Devoniyen Dönem y. 395-345 milyon yıl önce) Eski Kırmızı Kumtaşları'nda bulunmuştur. Yüzlerce örneğinin bilinmesine karşın, balığa

Palaeospondylus cinsinin iskelet yapısı
A. S. Romer *Vertebrate Paleontology* University of Chicago, 1933

benzeyen öbür omurgalılarla ilişkisi belirsizliğini korumaktadır. *Palaeospondylus* üyeleri yaklaşık 5 cm uzunluğundaydı. Orta Devoniyen Dönemde yaşamış çoğu türden farklı olarak iskeletleri çok iyi kemikleşmişti. *Placodermi* sınıfından balıkların en belirgin özelliklerinden biri olan vücutlarını örten kemik levhalar bu cinste yoktu. Kuyruk yüzgeci iyi gelişmişti.

Palaiologos AİLESİ. 11. yüzyıldan başlayarak Bizans'ta etkili olmuş aile. Komnenos, Dukas ve Angelos hanedanlarıyla evlilik bağı kurmuştur. 1259'da Nikaia'da (İznik) imparator olan VIII. Mikhail Palaiologos 1261'de Konstantinopolis'te (İstanbul) hanedanını kurdu. Onun ardından oğlu II. Andronikos (hd 1282-1328) ile torunu IX. Mikhail (ö. 1320) birlikte tahta çıktılar. IX. Mikhail'in oğlu III. Andronikos (1328-41), tahtı oğlu V. İoannes'e (1341-91) bıraktı. Ama, henüz bebek olan İoannes'in imparatorluğu VI. İoannes Kantakuzenos (1347-54), ardından da torunu VII. İoannes (1390) tarafından reddedildi. İmparatorluğu kesintiye uğramakla birlikte tahtta kalan V. İoannes'in ardından, ikinci oğlu II. Manuel (1391-1425) başa geçti. Onun ölümü üzerine oğlu VIII. İoannes (1425-48), sonra da İoannes'in kardeşi ve son Bizans imparatoru XI. Konstantinos (1449-53) tahta çıktı. Öbür kardeşleri Demetrios ile Thomas ise 1460'a değin Mora despotu olarak kaldılar. Thomas 1465'te Roma'da öldü; kızı Zoe Rus çarı III. İvan'la evlendi. II. Andronikos'un oğlu Theodore'un soyundan gelen bir başka kol da 1305-1533 arasında Monferrato markiliğini elinde tuttu.

Palamas, Gregorios (AZİZ) (d. 11/14 Kasım 1296, Konstantinopolis [İstanbul] - ö. 1359, Thessalonike [Selanik], Bizans İmparatorluğu; azizler listesine kabulü 1368), Ortodoks manastır geleneğindeki *hesykhia*(*) akımının düşünsel önderi. Kendi dinsel deneyimlerini dile getirebilmek amacıyla Platon ile Aristoteles'in felsefelerini birleştirmeye çalışmış, Ortodoks ilahiyat öğretisi için kalıcı bir standart geliştirmiştir.

Sarayla bağlantıları bulunan seçkin bir aileden geliyordu. İlkçağ felsefesi konusunda uzmanlaştıktan sonra 1316'da Yunanistan'daki Aynaroz (Athos) Dağına çekilerek keşiş olmaya karar verdi. Tefekküre dayalı ibadet yöntemini benimsedi ve keşiş adaylarına ruhani rehberlik etmeye başladı. Osmanlı akınları yüzünden Aynaroz Dağındaki manastır yaşamına ara vererek Selanik'e, oradan da Makedonya'ya kaçtı. 1326'da papaz oldu ve daha sonra 10 yandaşıyla birlikte Makedonya'da bir manastıra çekildi. 1331'de Aynaroz Dağına dönerek Aziz Sabas'ın cemaatine katıldı. Yaklaşık 1335'te yakındaki bir manastıra dinsel yönetici (*hegoumenos*) seçildi. Yönetimini çok katı bulan keşişlerle anlaşmazlığa düşerek görevinden ayrıldı ve Aziz Sabas'ın yanına döndü.

1332'de bazı skolastik Rum ve Latin ilahiyatçılar ile usçu hümanistlere karşı 25 yıl kadar sürecek bir polemiğe girdi. Bunlardan Calabrialı Barlaam agnostik bir ilahiyat yaklaşımıyla ussal kavramların, mistik ibadeti ve bu ibadetin Tanrı'yla insan arasında kurduğu ilişkiyi eğretileme düzeyinde bile ifade edemeyeceğini savunuyordu. Barlaam'ın *hesykhia* öğretisine yönelttiği eleştirileri Palamas üç bölümden oluşan bir Savunma'yla yanıtladı (1338). Bu yapıtıyla, insanı yalnız ruhuyla değil, bir bütün olarak ruhu ve bedeniyle kavrayan, "insanın bir bütün olarak tanrılaşması" olarak nitelenen mistik deneyimin kuramsal temellerini attı. Palamas'a göre insanı ruhunun derinliklerinde Tanrı'yla birleştiren içsel dönüşümün yaşanabilmesi için mistik bir aydınlanma zorunluydu. Bu tür bir tefekkür aşamasına ulaşabilmek için dikkatin yoğunlaştırılması ve Hz. İsa'nın adının sürekli anılması (İsa Duası) gerekiyordu. İçsel ışığı ancak "yürekleri saf" olanlar, Tanrı kayrasıyla onu görebilme gücü bağışlananlar görebilirdi.

Karşıtlarıyla giriştiği bir dizi tartışmadan sonra Palamas 1344'te siyasal nedenlerle aforoz edildi. Palamas'ın öğretisini bütünleştirdiği *Hagismos Tomos* (Kutsallık Kitabı) zamanla Bizans mistisizminin temel metni durumuna geldi. *Hesykhia* tartışması iç savaşla sonuçlanan siyasal çatışmaların da bir parçası oldu. İç savaşın 1347'de sona ermesiyle, Palamas tutucuların desteğiyle Selanik piskoposluğuna atandı. Yaşamının sonuna değin hümanistlerle polemiği sürdürdü.

Palamás, Kostís (d. 25 Ocak 1859, Patras - ö. 27 Şubat 1943, Atina, Yunanistan), çağdaş Yunan edebiyatının gelişiminde önemli rol oynamış şair.

Mesolongion ve Atina'da öğrenim gördü. 1880'lerde, gelenekleri yıkıp halkın yaşamına ve diline dayalı yeni bir edebiyat ve sanat üslubu yaratmayı amaçlayan Demotikos akımının önderi oldu ve romantiklerin coşkulu diline karşı çıkarak daha yalın ve denetimli bir şiiri savunan Atina Yeni Şiir Okulu'nun öncüsü oldu. İlk şiir kitabı *Tragudia tes Patridos mu* (Ülkemin Şarkıları) 1886'da yayımlandı. Bunu, *Iamboi kai Anapaestoi* (1897), *Asalefte Zoe* (1904; Durağan Yaşam), *Dodekalogos tu Gyftu* (1907; On İki Çingene Şarkısı) ve *I flogera tu Vasilia* (1910; Kralın Flütü) adlı kitapları izledi.

Palamás Yunan ulusunun acı ve umutlarını dile getiren ilk şairdi. Lirik anlatımı, zengin ölçüleri ve güçlü diliyle Yunan tarihi, mitolojisi ve felsefesini Batı Avrupa'ya ve Doğu'ya özgü düşüncelerle kaynaştırıp yeniden yorumladı. *Trisevgene* (1903; Üç Kez Soylu) adlı oyunu dramatik olmaktan çok lirik özellikler taşır. Palamás ayrıca öykü türünde de ürün vermiş, eleştiri yazılarıyla da çağdaş Yunan edebiyat eleştirisinin düzeyini yükseltmiştir.

Palamau, Hindistan'ın kuzeydoğu kesimindeki Bihar eyaletinde il. Yüzölçümü 12.800 km²'dir. Çhota Nagpur Platosunun ucunda yer alır. İl topraklarının sularını Son ve Kuzey Koel ırmaklarının kolları toplar. Yetiştirilen başlıca ürünler pirinç, mısır ve yağlı tohumlardır. Orman ürünleri de il ekonomisinde önemli yere sahiptir. İlde kömür, boksit, dolomit ve demir çıkarılır. İl merkezi Daltonganj'dır. Nüfus (1991 geç.) 2.451.048.

Palamedes, Yunan mitolojisinde Euboia kralı Nauplios'un oğlu ve Troya Savaşı kahramanı. Kuşatma sırasında Odysseus ve Diomedes'le dönüşümlü olarak orduya komuta eder, ama ustalığıyla onların düşmanlığını kazanır. Destanlarda, Odysseus ile Diomedes'in onu balık avlarken boğarak öldürdüğü ya da bir kuyuda hazine olduğunu söyleyip kuyuya inince ağzını taşla kapatıp kaçtıkları anlatılır. Tragedyalarda ise Agamemnon, Diomedes ve Odysseus, Palamedes'in çadırına içinde para olan ve Priamos'tan gelmiş süsü verilen bir zarf koydururlar. Zarf ortaya çıkınca Palamedes düşmanla işbirliği yapmak suçundan taşlanarak öldürülür.

Bilgeliğiyle ün salan Palamedes'in alfabeyi, sayıları, tartı ve ölçü birimlerini, parayı, düzenli aralıklarla yemek yeme âdetini bulduğuna inanılmıştır. Bugün ise, bu buluşların çoğunun kaynağı olan Fenike kültürünün Palamedes'te kişileştirildiği kabul edilir.

palamutbalığı, PALAMUT olarak da bilinir, *Perciformes* takımından, uskumru ve orkinosu da içeren *Scombridae* familyasının *Sarda* cinsini oluşturan deniz balıklarının ortak adı. Geniş bir coğrafi dağılım içinde sürüler halinde yaşayan bu hareketli balıkların sırtı çizgili, karnı gümüş renginde, uzunluğu en çok 90 cm dolayındadır. Orkinoslardaki gibi vücutları mekik biçiminde,

kuyruk sapı ince, kuyruğu çatallıdır. Anüs ve ikinci sırt yüzgecinin gerisinde kuyruğa kadar uzanan yüzgeçsi çıkıntılar (yüzgeççik) yer alır. Başın gerisinde iri pullardan oluşmuş yaka denen bir bölge vardır. Yakanın

Bayağı palamut (*Sarda sarda*)
Richard Ellis

dışında gövde daha küçük pullarla örtülmüştür. Palamutbalıkları ticari değeri yüksek, avlanması zevkli ve eti lezzetli balıklardır.

Atlas Okyanusunda ve Akdeniz'de yaşayan bayağı palamut (*Sarda sarda*) Türkiye'yi çevreleyen bütün sularda görülür. Kuyruk sapının yanlarında yer alan, biri daha uzun üçer karina uskumrudan ayırt edilmelerini kolaylaştırır. Uzunluğu 25 cm'ye kadar olan gençlerde sırttan karna doğru, yan çizgiyi geçen 12-16 dikey koyu bant, erişkinlerde sırttan karna doğru öne eğik olarak uzayan 7-11 çizgi bulunur. Yüzgeççik sayısı üstte 7-10, altta 6-9'dur. Üreme mevsimi mayıs-temmuz aylarına rastlar. Karadeniz'de 33-57 cm uzunluğunda (iki yaş) erişkin evreye girerler.

Genellikle bu türün küçüğüne palamut, irisine torik adı verilmekle birlikte uzunluğuna bağlı olarak değişen çeşitli adları vardır. Bu adlar uzunluk sırasına göre 20 cm'ye kadar palamut vanozu, 20-30 cm çingene palamudu, 31-40 cm palamut, 41-45 cm kestane palamudu, 46-50 cm zindandelen, 51-60 cm torik, 61-65 cm sivri, 66-70 cm altıparmak, 70 cm'nin üstünde peçutadır.

Sarda cinsinin öbür iki türünden *S. orientalis* Güneydoğu Asya kıyılarında, *S. chilensis* Büyük Okyanusta yaşar.

Palandöken Dağı, Doğu Anadolu Bölgesi'nde dağ. Karasu-Aras Dağları(*) dizisi içinde yer alır. Erzurum kentinin güneyindeki Büyükejder Tepesinde 3.176 m'ye ulaşır. Geniş anlamda Palandöken Dağları, batıda Dumanlıdağ'dan (3.071 m) başlayarak doğuya doğru Palandöken Dağı, Şahvelet Dağı (2.654 m), Nalbant Dağı (2.899 m) ve Sakaltutan Dağını (2.402 m) izleyen, yaklaşık 120 km'lik bir dizi oluşturur. Dar anlamda Palandöken Dağı kabaca güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanır ve uzunluğu yaklaşık 40 km'yi, genişliği ise 15 km'yi bulur. Dağın Erzurum Ovasına bakan yamaçlarının dik olmasına karşın, Tekman çöküntüsüne doğru inen güney yamaçları daha yumuşak biçimde alçalır. Dağın kuzey etekleri önündeki Erzurum Ovası(*) ile Pasinler Ovası(*) kırıklar (fay) boyunca sıralanmış tektonik kökenli çukur alanlardır.

Palandöken Dağının temelinde Mezozoyik (İkinci) Zamana (y. 225-65 milyon yıl önce) ait ofiyolitli bir dizi bulunur. Bazı kesimlerde yüzeye çıkan bu temeli yer yer andezit ve bazaltlı lav ve tüflerden oluşan bir örtü kaplar.

Ormandan yoksun çıplak bir görünümü olan Palandöken Dağı, daha çok koyun sürülerinin çıkarıldığı otlaklar vardır. Kasımdan haziran başlarına değin karlar altında kaldığından, bir beli aşarak Erzurum'u kestirmeden Tekman'a bağlayan stabilize yol kışın geçit vermez. Karın uzun süre yerde kalması Palandöken Dağını önemli bir kış sporları merkezi durumuna getirmiştir.

Palandöken Dağında I. Dünya Savaşı'ndan önce askeri amaçlarla yapılmaya başlayan kayakçılık daha sonra halk arasında da yaygınlaştı. 1969'da işletmeye açılan, saatte 285 kişi taşıma kapasiteli telesiyej hattının uzunluğu 3.300 m'dir. Palandöken Dağındaki çift hatlı bu telesiyej tesisinin son durağı deniz düzeyinden 3.100 m yükseklik-tedir. Burada yer alan kayak tesislerinden yararlananların sayısı 1985-86 kışında 40 bini aşmıştır.

palanga, esnek bir kablo, halat ya da zincir ile makara takımından oluşan kuvvet büyütme aygıtı. Çoğunlukla yük kaldırmada ya da herhangi bir doğrultudaki çekme kuvvetini artırmada kullanılır. Çizimde, serbestçe dönen dört makaralı bir palanga görülmektedir; üstteki iki makara tavana

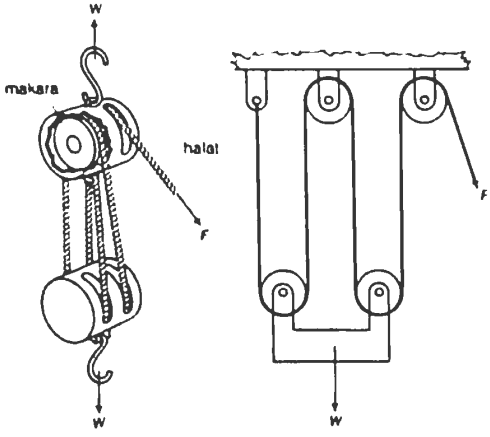

Palanga
McGraw-Hill Encyclopedia of Science and Technology
1971 McGraw-Hill Book Company

asılı, sabit durumdadır, alttaki iki makara ise yük (*W*) kaldırıldıkça yukarıya doğru hareket eder.

W yükünü 1 m kaldırabilmek için, makaralara sarılı olan halatın dört kolunu da 1'er m kısaltmak, yani halatı *F* kuvvetiyle toplam 4 m çekmek gerekir; bu nedenle, sürtünme dikkate alınmazsa, kuvvet büyütme oranı ve mekanik kazanç 4 olacaktır. Makara sayısı arttıkça daha büyük kuvvet oranları elde edilebilir, ama bu arada sürtünme de artacağından, bu durum elde edilecek kazancı azaltabilir ya da yok edebilir. *Ayrıca bak.* mil ve tekerlek.

palanga, ortaoyununun oynandığı alana verilen ad. Bir ortaoyunu terimi olarak sözcüğün 15. ya da 16. yüzyılda İspanya'dan gelen Yahudiler aracılığıyla Türkçeye girdiği sanılır. Yaklaşık 20 arşın genişliğinde ve 30 arşın uzunluğundaki oyun alanını izleyicilerden ayırmak için çevresine belirli aralıklarla kazıklar çakılır, bunlara ip gerilirdi.

Palangkaraya, Endonezya'da, Borneo Adasındaki Orta Borneo ilinin (*propinsi*) merkezi kent (*kotamadya*). Kahayan Irmağının (*sungai*) batısında yer alır. II. Dünya Savaşı sırasında Japonların eline geçti. 1945'te oluşturulan beş özerk eyaletten biri olan Büyük Dayak'ın başlıca kentlerinden biriydi. 1950'de Büyük Dayak'ın öteki kesimleriyle birlikte Endonezya Cumhuriyeti'ne bağlandı. Kent nüfusunun büyük bölümünü Çinliler, Japonlar ve Dayaklar oluşturur. El sanatları arasında ahşap oymacılığı, dokuma ve boncuk işleri sayılabilir. Kentteki Palangka Raya Üniversitesi 1963'te kurulmuştur. Nüfus (1980) 60.447.

Palanpur, Hindistan'ın ortabatı kesiminde, Gucerat eyaletine bağlı kent. Aravalli Dağları ile Kathiavar Yarımadası arasındaki düzlüklerde yer alır. Eskiden Palanpur Prensliği'nin başkentiydi. Günümüzde tarım ürünlerinin işlenip pazarlandığı bir merkez olan kent el sanatı ürünleriyle de tanınır. Nüfus (1991 geç.) 80.620.

palatin (Latince *palatinus*), ortaçağ ve hemen sonrasında birçok Avrupa ülkesinde çeşitli resmi görevlilere verilen unvan. Roma'daki Palatium Tepesinin adından türemiş bir sözcüktür. Çeşitli Roma imparatorlarının saraylarının bu tepe üstünde yer alması, zamanla Batı dillerinde "saray" karşılığında *Palast* (Almanca), *palais* (Fransızca) ve *palace* (İngilizce) sözcüklerinin ortaya çıkmasına yol açtı. "Saraya ilişkin" anlamına gelen *palatinus* terimi de ilk başta Roma imparatorunun sarayını koruyan görevliler ve askerler için kullanılıyordu. I. Constantinus döneminde (306-337) seferde imparatorun yanında yer alan kıdemli savaş birliğine de bu ad verildi.

Erken ortaçağda palatin teriminin Almancadaki karşılığı olan *Pfalz* sözcüğü Germen kavimlerinde çeşitli görevlilerin unvanında yer alıyordu. Bunların en önemlisi Merovenj ve Karolenj dönemlerinde (5-10. yy) hükümdarın maiyetindeki palatin kontuydu. Palatin kontu, mahkemelerde yemin etme ya da hüküm bildirme gibi olaylar sırasında hükümdarı temsil eder, bunların kayıtlarının tutulmasından sorumlu olurdu. Başlangıçta kraliyet mahkemesindeki davaları inceler ve hükümleri yerine getirirdi. Daha sonra ise kraliyet mahkemesinden ayrı bir kontluk mahkemesi oluştu ve palatin kontuna belli karar yetkileri tanındı. Palatin kontunun yargı yetkilerinden başka saray işlerine ilişkin yönetim sorumlulukları da vardı.

Sakson ve Sal hanedanlarından (919-1125) gelen Germen kralları döneminde palatin kontları, işlevleri açısından Karolenj döneminde kralı taşrada temsil eden, ona ait arazinin yönetiminden ve Saksonya, Bavyera, özellikle de Lothringen (Lorraine) gibi düklüklerde adaletin sağlanmasından sorumlu olan *missi dominici*'yi(*) andıran bir konuma geldi. Palatinlere ait bazı yetkiler de düklük hanedanlarına, yerel ailelere ya da İtalya'da olduğu gibi piskoposlara geçince, 10. yüzyıldan beri Aachen'daki kraliyet sarayına bağlı olan Lothringen palatin kontu Karolenj dönemi palatin kontunun gerçek ardılı oldu. Bu makamın gelişmesiyle oluşan Ren Pfalz (Palatine) Kontluğu (ya da kısa biçimiyle Pfalz), İmparator I. Friedrich (Barbarossa) döneminden (1152-90) başlayarak büyük bir bölgesel güç haline geldi. Palatin terimi 14. yüzyılda, İmparator IV. Karl'ın sarayda oluşturduğu palatin kontları kurulu ile birlikte yeniden ortaya çıktı, ama bu kurulun yargılama gücü sınırlıydı ve yalnızca bazı onursal işlevleri vardı.

İngiltere'de palatinlik terimi ortaçağda, normalde krala ait olan yetkilere sahip soylular ya da din adamları tarafından yönetilen kontluklar için kullanıldı. Kuzey Amerika'daki İngiliz kolonilerinde de benzer palatinlikler vardı. 1632'de Maryland'de Lord Baltimore'a, 1663'te de Carolina'daki mülk sahiplerine palatin hakları tanındı.

Palatinus ve bundan türeyen sözcükler Doğu Avrupa'da da bazı yüksek makamlar için kullanıldı. Örneğin Polonya'da, bir eyaletin krallığa bağlı özel askeri valisine verilen *wojewoda* (voyvoda) unvanı bunlardan biriydi.

Palatine Şapeli, SARAY ŞAPELİ ve AACHEN KATEDRALİ olarak da bilinir, Aachen'da (Aix-la-Chapelle) Frank kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru Charlemagne'ın saray şapeli. Charlemagne'ın mezarı da

Palatine Şapeli, Aachen, Almanya, 790-805
Bildarchiv. Foto Marburg

buradadır. Karolenj mimarlığının günümüze ulaşmış en önemli örneğidir. 790'da yapılmaya başlamış, 805'te katedral olarak kutsanmıştır. Sekizgen planı ve üst üste yer alan iki galerisiyle Ravenna'daki San Vitale Bazilikası'na benzer. Konstantinopolis'teki (İstanbul) bir 6. yüzyıl Bizans yapısı olan Sergios ve Bakkhos Kilisesi'yle (Küçük Ayasofya Camisi) benzerliği de ilgi çekicidir. Yüksekliği 31 m'ye yaklaşan kubbesi Germen üslubundadır, romanesk ve gotik üslupları da etkilemiştir. Yapının içinde Antik Çağdan kalma sütunlar kullanılmıştır. Antik örneklere göre yapılmış tunçtan dev boyutlu kapı kanatlarıyla gene tunçtan parmaklıklar büyük olasılıkla Lombard'lı sanatçıların ürünleridir. Charlemagne'ın mezarının yeri büyük bir taşla belirtilmiştir; bunun tepesinde 1168'de I. Friedrich'in (Barbarossa) armağan ettiği bir avize asılıdır.

Palatium Tepesi, İtalyanca MONTE PALATINO. Roma'da, Forum'un 40 m kadar güneyine düşen, dört kenarlı yüksek alan. Yüksekliği 50 m'yi, çevre uzunluğu 1.710 m'yi bulur. Roma kentinin ilk kurulduğu yer olarak, kentin gelişmesini yansıtan en eski kalıntıları barındırır. Bu arkeolojik buluntular, Tarihöncesi dönem kalıntılarından imparatorluk saraylarına kadar uzanan büyük bir çeşitlilik gösterir.

Palatium Tepesinin karmaşık topografisini ve çıplak görünümünü incelikli bahçe düzenlemeleri kapatır. Çok katlı yapılardan oluşan eski yerleşmeler birbiri üstüne inşa edilmiştir. Eski Roma efsanesinde kenti, Palatium Tepesinin yamaçlarındaki Lupercal adlı mağarada büyüyen, Mars'ın ikiz oğulları Romus ve Romulus'un(*) kurdukları anlatılır. Tepede aslında üç doruk vardır. Bunlar, kuzeydeki Germalus, Esquilinus Tepesine bağlanan bir kıstak görünümündeki Elea (Velia) ve güneydeki Palatium'dur. Bu dorukların en yükseği olan Palatium zamanla bütün tepeye adını vermiştir.

Cumhuriyet döneminde birçok tapınağın ve önde gelen yurttaşlara ait evlerin bulunduğu Palatium Tepesi, imparatorluk döneminde soyluların bir semti durumuna geldi. Augustus bu tepede doğdu ve sarayını burada inşa ettirdi. Domitianus, mimar Rabirius aracılığıyla tepenin görünümünü büyük ölçüde değiştirdi. İmparatorluğun çöküşüyle bir yıkıntıya dönüşen tepe ortaçağda tahkim edildiyse de daha sonra bütünüyle terk edildi. Rönesans döneminde Roma soyluları evlerini yeniden bu tepede yaptırmaya başladılar. Farnese ailesinin yaptırdığı kuşhaneler ve zarif bahçeler tepeye daha görkemli bir görünüm kazandırdı.

Palau, BELAU ya da PELEW olarak da yazılır, Büyük Okyanusun batı kesiminde Birleşmiş Milletler vesayet bölgesi. 1947'den bu yana ABD'nin yönetimindedir. Kuzeyde Palau adlı adalar grubunu, güneybatıda ise Sonsorol, Merir, Pulo Anna ve Tobi adlı küçük mercan adaları ile Helen Resifini kapsar. Yaklaşık 350 adadan oluşan Palau'nun kara yüzölçümü 461 km²'dir. Palau'ya bağlı adalar Caroline Adalarının batı ucunu oluşturur. Yüksekliği 217 m'ye ulaşan Babelthuap Adası 143 km²'lik yüzölçümüyle en büyük adadır. Babelthuap'ın hemen güneyinde yer alan ve yaklaşık 628 m'ye yükselen Koror Adası cumhuriyetin başkenti ve nüfusu en büyük yerleşim yeridir.

Palau'nun iklimi tropikaldir. Koror Adasında yıllık ortalama sıcaklık 28°C'dir. Yıllık yağış miktarı Koror Adasında 3.800 mm, Angaur Adasında ise 3.290 mm'dir. Toprağın verimli olduğu Palau adalar grubunun kıyı kesimlerinde mangrov bataklıkları, iç kesimlerinde ise savanlar, hindistancevizi ağaçları ve yağmur ormanlarıyla kaplı tepeler yer alır.

Palau'nun yerli halkını Mikronezyalılar oluşturur. Palau'ya bağlı adaların Okyanusya'nın batı eşiğinde bulunması, çeşitli etnik toplulukların önemli ölçüde birbirine karışmasına yol açmıştır. Nüfusun yaklaşık yüzde 60'ı Koror'da, yüzde 30'u da Babelthuap Adasında yaşar. Çoğunluğu geleneksel köylerde yaşayan halkın büyük bölümü Hıristiyandır. Konuşulan diller Endonezya diliyle akraba olan Palau dili, Sonsorol-Tobi dili ve İngilizcedir.

Başlıca ekonomik etkinlikler tarım, domuz ve kümes hayvanları besiciliği ile balıkçılıktır. En önemli ürünler gölevez, manyok ve tatlıpatatestir. Ayrıca portakal, ekmekağacı ve muz yetiştirilir. Hindistancevizi yağı ve küspesi ile tonbalığı ve hurda metal ihraç edilir.

Adalar arasında ulaşım daha çok deniz ya da hava yolu ile yapılır. Koror Adası köprüyle Babelthuap'a, geçitlerle de Arakabesan ve Malakal adalarına bağlanır.

1543'te İspanyol denizci Ruy López de Villalobos'un ulaştığı Palau, üç yüzyıldan fazla bir süreyle İspanyol egemenliğinde kaldı. Palau adalar grubu Mariana ve Caroline adaları ile birlikte 1899'da Almanya'ya satıldı. Japonlar 1914'te ele geçirdikleri Palau adalar grubunda madenciliği, plantasyon tarımını ve ticari balıkçılığı geliştirdiler. II. Dünya Savaşı'nda Japonya'nın önemli bir deniz üssü olan adalar grubu 1944'te ABD kuvvetlerinin eline geçti.

Palau 1947'de ABD denetiminde Birleşmiş Milletler Pasifik Adaları Vesayet Bölgesi'nin bir parçası oldu. Yapılan iki referandumun ardından 1981'de bir anayasa kabul edildi ve aynı yıl seçimler yapıldı. 1981'de iç işlerinde bağımsız bir cumhuriyet olan Palau 1982'de ABD ile Serbest Birlik Sözleşmesi imzaladı. Buna göre, adalarda askeri üsler bulundurma karşılığında ABD ülkenin güvenlik ve savunmasından sorumlu olacak ve mali yardımda bulunacaktı. Küçük, ama güçlü bir azınlık adada sürekli ABD askeri gücü, özellikle nükleer güç bulundurulmasına karşı koydu. Şubat 1990'da sözleşmenin onayı için yedinci kez referanduma gidildi. Katılanların yüzde 60'ı sözleşmeden yana oy kullandı, ama bu oran anayasanın antinükleer hükümlerini değiştirmek için yeterli değildi. Kasım 1992'de yapılan seçimlerde Kunivo Nakamura başkan seçilirken, aynı anda yapılan referandumla anayasa değişikliği için gereken oran da yüzde 75'ten basit çoğunluğa düşürüldü.

Yürütme gücünün başında halkın seçtiği bir başkan bulunur. Yasama organı Temsilciler Meclisi ile Senato'dan oluşur. Nüfus (1990 tah.) 14.300.

Palau dili, Caroline Adalarının batıdaki parçası olan Palau Adalarında konuşulan en yaygın dil. Malezya-Polinezya dil ailesinin Batı (Endonezya) öbeği içinde sınıflandırılır ve Mariana Adalarında konuşulan Çamoro dili gibi, Filipin dilleriyle yakın akraba sayılır. Yaklaşık 12 bin kişinin konuştuğu bu dilde az sayıda sesbirim bulunur ve sesbirimsel vurgular kullanılır.

Palaung dilleri, Güneydoğu Asya dil ailesine bağlı Mon-Khmer öbeğinin bir kolu. Başta Myanmar (eskiden Birmanya) olmak üzere Tayland ve Vietnam ile Çin'in Yunnan yönetim bölgesinde konuşulur. Myanmar'da konuşulan Palaung, Vietnam'da konuşulan Mang, bir Tay dili olan Lava, Myanmar ve Çin'de konuşulan Danav, Kava-Yunnan, Angku, Khamed ve Va (ya da Kua) dillerini kapsar. Bazı dilbilimciler Khmu dillerini de Palaung dillerinin doğu kolu olarak sınıflandırır.

Palaunglar, TA-ANGLAR olarak da bilinir, Myanmar'ın (Birmanya) Shan ve komşu illerinde, ayrıca Çin'in Yunnan yönetim bölgesinin güneybatı kesiminde yaşayan dağ halkı. 1970'lerin sonlarında sayıları 240 bin dolayındaydı. İç içe oldukları Şanların konuştuğu Day dilinden çok farklı olan, Mon-Khmer dil öbeğine bağlı Palaung dilinin çeşitli lehçelerini konuşurlar. Yaşadıkları bölge eski bir çay üretim merkezidir. Kuzey komşuları Kaçinlerinkine benzer bir babasoylu örgütlenme içinde olan bazı gruplar dışında, Şanlara yakın bir toplumsal örgütlenme biçimleri vardır. Palaunglar arasında Şan tipi Budacılık ile atalara tapınmayı temel alan değişik yöresel tapınma biçimleri bir arada bulunur. Palaung dili, daha doğudaki kelle avcısı Valların dilini andırmakla birlikte, iki grup arasında başka hiçbir yakın kültürel ilişki yoktur.

Palawan, Filipinler'in güneybatı ucundaki en büyük ada. Uzun ve dar bir ada olan Palawan Güney Çin Denizi ile Sulu Denizi arasında, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanır. Yüzölçümü 11.785 km², en geniş yeri 39 km'dir. Adanın orta kesiminde boydan boya uzanan dağların en yüksek noktası güneydeki Mantalingajan Dağıdır (2.085 m). Adanın güney ucu açığındaki Balabac ve Bugsuk adaları eskiden Palawan ile Borneo'yu birleştiren doğal bir köprünün kalıntısıdır. Bu nedenle, Palawan'ın hayvan ve bitki varlığı öteki Filipin Adalarından çok Borneo'dakilere benzer. Nüfus, genişliği 8 km'yi aşmayan ve adanın başlıca tarım alanı olan dar kıyı şeridinde toplanmıştır.

Palawan'ın çevresinde 1.800 kadar ada ve adacık bulunur. Bu adaların başlıcaları, kuzeydeki Calamian Adaları, kuzeydoğudaki Dumaran ve Cuyo adaları ile güneydeki Balabac ve Bugsuk adalarıdır. Palawan Adasının ortadoğu kıyısındaki Puerto Princesa adadaki en büyük yerleşmedir.

Yerleşmelerin dağınık olduğu adada dönüşümlü tarım yöntemiyle başta pirinç olmak

üzere çeşitli ürünler yetiştirilir. Puerto Princesa ve Taytay ile Coron, Cuyo ve Dumaran adalarında balıkçılık yapılır. Calamian Adalarında manganez yatakları ile guano birikintileri, Palawan'da da cıva, çakmaktaşı ve kromit yatakları bulunur.

Ülkenin nüfus yoğunluğu en düşük ili olan Palawan'da kilometrekare başına 15 kişi düşer. Batah, Palawan ve Tagbanua halklarının yurtları ada topraklarının büyük bölümünü kaplar. Adanın kuzey ve doğu kesimlerinde Visayalılar, Tagaloglar, İlokanlar ve Bikoller gibi Hıristiyan göçmenler, güneydeki köylerde de Müslüman Morolar yaşar. Palawan'ın güneybatı kıyısında arkeolojik bakımdan önem taşıyan Tabon Mağaraları bulunur. Nüfus (1980) 311.548.

Palay, Abdurrahman (d. 7 Mayıs 1923, İstanbul), sinemada birçok ünlü oyuncuyu seslendirmiş dublaj sanatçısı, tiyatro ve sinema oyuncusu, senaryo yazarı, yönetmen.

Ortaöğrenimini yarıda bırakarak 1940-50 arasında memurluk, profesyonel futbolculuk ve amatör tiyatro oyunculuğu yaptı. 1951'de Saat 6 Tiyatrosu'nda George Bernard Shaw'un *Ermiş Jeanne* oyunuyla profesyonel oldu. İstanbul Şehir Tiyatrosu ve İstanbul Radyosu Temsil Kolu'nda çalıştı. 1963'te Oraloğlu Tiyatrosu'na geçti. Ertesi yıl kendi topluluğunu kurarak turnelere çıktı. 1966'da Arena Tiyatrosu'nda Marcelle Maurette'in *Anastasia* oyununu hem sahneye koydu, hem de başrolü üstlendi.

1954'te *Kahpenin Kızı* ile sinema oyunculuğuna, aynı yıl *Boğaziçi Casusları* filmiyle de yönetmenliğe başlayan Palay çoğunun senaryosunu yazıp başrolünde oynadığı *İhtiras Rüzgârları* (1958), *Erkek Fatma* (1959), *Yabancı Kız* (1961), *Erkek Fatma Evleniyor* (1963), *Acı Türkü* (1969) ve *Hesapta Bu Yoktu* (1972) gibi filmleri yönetti. 1970'lerde tiyatro ve sinemadan koparak yalnızca film seslendirmesiyle uğraştı. Yılmaz Güney'den Orhan Gencebay'a kadar Türk sinemasının erkek başrol oyuncularını seslendirdi ve "evet", "hayır", "olamaz" gibi bazı sözcükleri kendine özgü biçimde söylediği abartılı konuşmasıyla ün kazandı.

Palayankottai, PALAMÇOTTAH olarak da bilinir, Hindistan'ın güneydoğu kesiminde, Tamil Nadu eyaletinde kent. Tambraparni Irmağı kıyısında, Tirunelveli'nin karşısında yer alır. Tirunelveli kentsel yığışımının konut ve eğitim merkezidir. Çevrede yetiştirilen başlıca tarımsal ürün pamuktur. Kentte kiliseye bağlı özel okullarla Madurai-Kamarac Üniversitesi'ne bağlı yüksekokullar vardır. Nüfus (1981) 87.302.

Palearktik bölge, Avrasya'nın tropik bölge dışında kalan kesimini ve Afrika'nın kuzey kesimini kapsayan zoocoğrafya bölgesi. Çoğu zaman Holarktik bölge adı altında Nearktik bölge ile birleştirilir.

Palearktik bölge Avrupa'nın tamamını, Afrika'da Sahra'nın kuzeyinde kalan kesimi içerir. Asya'nın Arabistan Yarımadasının güneyi ile Oryantal bölgeyi oluşturan güney ve güneydoğu kesimleri Palearktik bölgenin dışında kalır. Palearktik ve Oryantal bölgeler arasındaki doğal sınır yaklaşık olarak İndus Irmağı, Himalaya Dağları ve Yangtze Irmağı boyunca uzanır. Palearktik bölgede yaşayan omurgalılar başlıca iki büyük grup altında toplanabilir: Nearktik bölge ile ortak olanlar, Etiyopyen ve Oryantal bölge kökenli olanlar. Ama bir memeli grubu (körsıçanlar) ve bir kuş grubu (çitserçeleri) bu iki grup dışında kalır.

Çeşitli jeolojik dönemlerde Avrasya ile Kuzey Amerika arasında kurulan kara bağlantıları ve benzer iklim özellikleri Nearktik ve Palearktik bölgelerin, başta memeliler, daha sonra kuşlar olmak üzere omurgalı faunalarının büyük ölçüde benzeşmesine yol açmıştır. Özellikle kuzey kuşağında Nearktik ve Palearktik bölgelerin memeli ve kuş faunaları hemen hemen özdeştir. Güneye inildikçe Nearktik'te Neotropikal, Palearktik'te Etiyopyen ve Oryantal bölgelerden gelmiş olan gruplar benzerliği azaltır. Palearktik'in sürüngen faunası zengin değildir.

Kuş ve özellikle memelilerde Holarktik bölge öğesi ağır basarken, sürüngenlerin hemen tümü Etiyopyen ya da Oryantal bölge kökenlidir.

Palembang, Endonezya'da, Güney Sumatra ilinin (*propinsi*) merkezi belediye (*kotamadya*). Musi Irmağının (*sungai*) her iki yakasında yer alır. Sumatra Adasının en büyük kenti olan Palembang, Hindu Şrivicaya İmparatorluğu'nun başkenti ve Palembang Sultanlığı'nın en önemli kentiydi. 1617'de Birleşik Doğu Hindistan Kumpanyası yörede bir ticaret merkezi kurdu ve bir kale yaptırdı. 1811-14 ve 1818-21 arasında İngilizlerin yönetimi altında kalan sultanlık 1825'te Hollandalılar tarafından ortadan kaldırıldı. II. Dünya Savaşı sırasında Japonların işgal ettiği kent, 1948-50 arasında Güney Sumatra özerk devletinin geçici başkenti oldu. 1950'de Endonezya Cumhuriyeti'ne bağlandı.

Kentin önemli yapıları arasında Büyük Cami (1740, minaresi 1753), sultan mezarları, müze, belediye sarayı, Sukarno Genel Hastanesi (1959), Sriwidcaca Devlet Üniversitesi, Metodist okul (1959) ve eyalet parlamentosu sayılabilir. Musi Irmağı aracılığıyla denize bağlanan kentin Malakka Yarımadası limanları, Tayland, Çin ve öteki Endonezya limanları ile ticari ilişkileri vardır. İhraç ürünleri arasında kauçuk, kahve, kereste, petrol ürünleri, kömür, çay, baharat, kınakına ve biber sayılabilir. Kentte tersaneler, demir döküm tesisleri, makine onarım atölyeleri, kauçuk fabrikaları ve bir gübre fabrikası bulunur. Doğudaki Sungaigerong ve Pladju banliyölerinde büyük petrol rafinerileri vardır. Nüfus (1984 tah.) 903.000.

Palencia, İspanya'nın kuzey kesimindeki, Castilla-Léon özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*) il. Yüzölçümü 8.035 km²'dir. 1833'te oluşturulan ilin kuzeyinde, en yüksek noktası Brezo Dağı (2.025 m) olan Cantabria Dağları yer alır. İlin geri kalan kesiminde, Kastilya Platosunun bir parçası olan verimli Campos Ovası uzanır. Güneyde Nava Gölü yer alır. İldeki başlıca ırmaklar Pisuerga ve Carrión'dur. İl merkezi Palencia'dan geçen Kastilya Kanalı (1753-1832) hem sulama, hem de ulaşım amacıyla kullanılır.

İlde başta buğday olmak üzere çeşitli tahıllar, sebze, şeker pancarı, kenevir ve keten ekilir, yaygın olarak koyun yetiştirilir. Sanayi ürünleri arasında keten ve yünlü giysiler, madeni yağ, porselen, deri, kâğıt ve kilim sayılabilir. İl merkezi Palencia dışındaki başlıca kentler Venta de Baños, Barruelo de Santullan, Dueñas ve Paredes de Nava'dır. Nüfus (1988 tah.) 190.167.

Palencia, İspanya'nın ortakuzeyinde Castilla-Léon özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*), Palencia ilinin merkezi kent. Burgos'un güneybatısında, Campos Ovasında yer alır. Coğrafyacı Strabon ve Ptolemaios'un Pallantia olarak andıkları Palencia, bir İber kabilesi olan Vakkaelerin en önemli kentiydi. Kentin Gotların ve Magriplilerin egemenliği altında olduğu döneme ilişkin bilgi yoktur. 12. ve 13. yüzyıllarda Kastilya krallarının ve *Cortes*'in(*) merkezi oldu. IX. Alfonso'nun 1208'de kentte kurduğu üniversite 1239'da Salamanca'ya taşındı. Yapımına 1321'de başlanan gotik katedral ancak 1504'te tamamlanabildi. Katedralde, başta "Aziz Sebastianus" olmak üzere El Greco'nun birçok önemli tablosu, eski Flaman duvar halıları ve çok güzel tahta ve taş oymalar vardır. San Lázaro Hastanesi'nin bazı bölümlerinin, İspanyolların ulusal kahramanı El Cid zamanından kaldığı söylenir. Önemli bir ulaşım merkezi olan Palencia'nın ekonomisi demir, hah, alkol, deri, sabun, porselen, keten, pamuk, yün, makine ve kibrit üretimine dayalıdır. Nüfus (1988 tah.) 76.692.

Palenkeler, GUARINELER olarak da bilinir, 16. yüzyılda, İspanyolların bölgeyi fethi sırasında Venezuela'nın kuzey kesiminde yaşayan Yerliler. Komşuları Kumanagotolarla akraba olan Palenkeler büyük olasılıkla Aravak dillerinden birini konuşurlardı. Tropik ormanlarda kurdukları, kazıklarla (*palenque*) çevrili yerleşmelerde yaşar, insan eti yer ve savaşçı bir halk olarak tanınırlardı. Kolombiya'daki Patangorolar da, yerleşmelerinin çevresini kazıklarla tahkim ettikleri için zaman zaman Palenke adıyla anılmışlardır.

Palenque, Meksika'da klasik dönemden (İS y. 300-900) kalma eski Maya kenti. Bugünkü Chiapas eyaletinin topraklarında, Ciudad del Carmen'in yaklaşık 130 km güneyindedir. Özgün adı bilinmeyen kente, yakındaki Santo Domingo del Palenque

Palenque'te Büyük Saray'ın yıkıntıları
Georg Gerster-Rapho/Photo Researchers

köyünün adı verilmiştir. Palenque'li yapı ustaları düz duvar yüzeyleri elde etmek için Maya yapı üslubundaki alışılmış kireçtaşı uygulaması yerine alçı kullanmışlardır. Oyma ve kabartmalara ise iç duvarlarda yer vermişlerdir. Bunların en güzel örnekleri duvarlara alçıyla yapıştırılmış levhalardır. Palenque'te alçıdan ve pişmiş topraktan figürler de ortaya çıkarılmıştır. Büyük Saray adı verilen yapıda, üzerleri Palenque üslubundaki sivri tonozlarla örtülü iki geçit bulunmuştur.

En iyi korunmuş yapılardan biri olan Yazıtlar Tapınağı'ndaki hiyeroglifle yazılmış yazıtlar ilginçtir. 1952'de tapınağın altında ortaya çıkarılan mahzende 8. yüzyılda yaşamış bir hükümdar-rahibe ait olduğu sanılan yeşim taşlarıyla bezeli eşyalar bulunmuştur. Küçük bir yapı olan Güzel Kabartmalar Tapınağı ise içindeki alçıdan yapılmış büyük alçak kabartmayla ünlüdür.

paleoantropoloji, insanın ortaya çıkışını ve gelişim sürecini inceleyen bilim dalı. Çalışma alanı içinde birçok bilim dalının kullandığı yöntemlerden ve oluşturduğu bilgi birikiminden yararlanır. Fosiller fiziksel antropoloji ve karşılaştırmalı anatomi yöntemleriyle evrim teorisine dayanılarak

değerlendirilir. İlk insanların fiziksel ve zekâ gelişimini göstermesi açısından büyük önem taşıyan kemik ve taş aletler gibi insan eliyle yapılmış araçlar arkeoloji ve etnolojinin yöntemleriyle tanımlanır. Fosillerin tarihlendirilmesi için gerekli olan jeolojik katmanların sınırları, kimyasal deneyler ve radyoaktif bozunum oranları ise fiziksel bilimlerin çalışma alanına girer.

paleocoğrafya, Yer yüzeyinin belirli bir bölgesinin, jeolojik geçmişin belirli bir zamanındaki coğrafyasının belirlenmesini konu edinen bilim dalı. Paleocoğrafya, günümüzdeki coğrafi ve jeolojik olguların geçmişe yönelik yorumlanmasına dayanır; bu yorumlarla ulaşılan sonuçlardan hareketle, o yörenin incelenen jeolojik geçmişteki coğrafi özelliklerinin haritası hazırlanır. Paleocoğrafya haritaları, yalnızca incelenen geçmişteki kara ve deniz dağılımını gösterecek kadar basit olabilir. Ama fosil, bitki ve hayvan topluluklarının yerleşimini ve dağılımını; tortullaşma ortamlarını (örn. deltalar, resifler, çöller, derin deniz havzaları); yükselme ve aşınma ya da alçalma ve çökelme bölgelerini; başlıca mevsim kuşaklarını gösteren karmaşık ve ayrıntılı haritalar da vardır. Uzak jeolojik geçmişe ilişkin yorumlar, yerkabuğunda günümüzde gerçekleşmekte olan jeolojik süreçler hakkındaki bilgilere dayandırılır. Paleocoğafyada yer bilimlerinin hemen her dalından yararlanılır. Stratigrafi (katmanbilim) ve sedimentoloji (tortulbilim), paleontoloji ve paleoekoloji, yapısal jeoloji ve jeofizik, petroloji ve jeokimya dalları özellikle önemlidir.

Paleocoğrafya haritaları genellikle belirli bir zaman dilimini kapsar ve bu zaman aralığındaki ortalama jeolojik durumu gösterir. Ama bu zaman aralıklarının, bölgedeki jeolojik değişimlerin hızı dikkate alınarak, görece kısa olması hedeflenir.

Jeolojik zaman aralıklarının belirlenmesine yönelik olarak başlıca üç yöntem vardır. Bunlardan birincisi, kayaçların radyoaktifliğinin ölçülmesidir. Radyoaktif izotopların birbirlerine oranının ölçülmesine dayalı olarak gerçekleştirilen bu kayaç tarihlendirme tekniği her zaman belirli bir hata payı içerir ve bu nedenle bu yöntemle elde edilen zaman bilgisi kesin bir tarih biçiminde değil, belirli yıl aralıkları biçiminde olur. Kayaçların tarihlendirilmesinde uygulanan ikinci teknik, fosil kalıntıları arasındaki benzerliklerin bağıntılandırılmasına dayanır. Organizmaların evrimlerinin belirli aşamalarında farklılaşmış olması, dünyanın farklı bölgelerindeki kayaçların eşzamanlı olup olmadıklarının belirlenmesine olanak sağlar. Ama evrimsel değişim çok uzun dönemlere yayıldığından, bu yöntemle birkaç milyon yıldan daha kısa zaman aralıklarında gerçekleşen olayları birbirinden ayırt edebilmek olanaklı değildir. Kesin tarih belirlemeye yönelik olarak geliştirilen oldukça yeni bir yöntem paleomagnetik tersinmelerin incelenmesine dayanır. Geçmişte, belirli zamanlarda Yer'in magnetik alanı doğrultu değiştirmiş ve her tersinme çok ani biçimde gerçekleşmiştir. Derin deniz tortullarında ve yüzey lav akıntılarında bulunan ince taneli demir oksit örneklerinin kutupsallığından ve dizilişlerinden, son 4 milyon yıl içindeki tersinmeler dizisi açığa çıkartılmıştır. Yer'in jeolojik tarihinin kesin biçimde belirlenmesi açısından, bu magnetik tersinmeler paleocoğrafyacılara büyük olanaklar sunmaktadır.

En basit paleocoğrafya çalışması, eski kara parçalarının ve denizlerin haritasının çıkartılmasıdır. Bunun için gerekli veriler, içerdikleri fosil florasına ya da faunasına bakarak, o dönemde çökelen deniz ve kara kökenli tortul kayaçların dağılımının saptanmasından elde edilir. Ama fosil organizmalar, bunları içeren kayaçların denizde mi, yoksa karada mı çökeldiğinin ötesinde de bilgi sağlar. Denizler ve karalar farklı canlı türlerinin yaşamasına izin veren çok farklı ortamlar içerir (örn. yaylalar ya da platolar, çöller, ormanlar, ırmaklar, vadiler, gelgit düzlükleri, kıyılar, lagünler, resifler, deltalar ya da açık denizler); bunların her birinde, bu ortamın ekolojisine uyum sağlamış belirli bitki ve hayvan toplulukları yaşar. Fosil organizmaların ekolojik gereksinmelerine ilişkin bilgilere dayanarak bunların yaşadıkları ortam daha ayrıntılı tanımlanabilir.

Paleocoğrafya çalışmalarında, iklim koşullarının belirlenmesinde özellikle kara bitkisi fosillerinden yararlanılır. Eğer bu fosillerde bitkinin iç hücre yapısı korunmuş durumdaysa, bitkinin yaşadığı ortamdaki iklim koşulları (kurak ya da yağışlı) ve mevsimsel sıcaklık ya da yağış değişimleri belirlenebilir. Bugün yaşayan türlerin atası olan bitki fosillerini içeren görece genç kayaçların çökelme ortamı da, halen canlı olan biçimlerin çevre gereksinmelerine bakılarak saptanır.

Bitkilerden fosilleşerek günümüze kalanlar yalnızca yaprak, kök ya da tohum parçaları ya da kırıntıları değildir. Aslında paleoklimatoloji çalışmaları büyük ölçüde spor ya da çiçektozu (bitkilerin, dış koşullara son derece dayanıklı bir kılıfla kaplı mikroskopik üreme hücreleri) fosillerinin incelenmesine dayalı olarak sürdürülür. Başlangıçta çevreye çok bol miktarlarda dağıldıklarından ve çok uzun süre dış etkilere dayanabildiklerinden, pek çok yüzey kayacında, hatta daha büyük bitki kalıntıları içermesi olanaksız olan bazı deniz kayaçlarında çiçektozlarına ve sporlara rastlamak olanaklıdır.

Kayaçlarda deniz bitkisi fosillerine, özellikle kalkerli alglere de rastlanır. Bunlar, içinde yer aldıkları kayacın denizde çökelmiş olduğunu göstermekle kalmaz; fotosentez için Güneş ışığı gerekli olduğundan, bu tür bitkilerin bulunduğu kayaçların görece sığ deniz ortamlarında çökelmiş olduğu da ortaya çıkar (Güneş ışınımı deniz suyuna birkaç yüz metreden fazla sızamaz).

Balık, amfibyum, sürüngen, kuş ya da memeli gibi omurgalı fosillerinin hepsi paleocoğrafyada önemli bilgi kaynaklarıdır. Bitkiler gibi omurgalıların da yaşadıkları çevreye özgün uyum tarzları vardır; bu nedenle bu fosillerin kayaçlardaki dağılımına bakarak bu kayaçların çökeldikleri ortam tanımlanabilir. Kabuklu deniz omurgasızları, özellikle kalkerli ve silisli mikroskopik tekhücreliler, süngerler, mercanlar, yumuşakçalar, derisidikenliler ve eklembacaklılar fosilleri deniz ortamının belirlenmesi açısından önemli bilgi kaynaklarıdır.

Paleocoğrafya çalışmaları yalnızca fosil kalıntılarına dayandırılmaz. Fosil içersin ya da içermesin, her türden kayaçtan veri elde etmek olanaklıdır. Korkayaçlar, tortul kayaçlar ve başkalaşım kayaçları, Yer yüzeyinde ya da kabuk katmanında oluşan farklı jeolojik süreçlerin ürünüdür. Bu kayaçların kimyasal bileşimi, yapısal dokusu ve iç yapılanmaları çökelme ortamlarına ilişkin bilgi sağlar.

paleografi, eski yazıları inceleyen bilim dalı. Paleografların başlıca görevi geçmişe ait yazıları okuyarak bunların tarihini ve kökenini saptamaktır. Paleografi temel olarak Yunanca ve Latince ile bunlarla ilişkili dillerde yazılmış metinleri ele alır; Eski Mısır, İbrani, Ortadoğu ve Uzakdoğu metinleri bu dal dışında tutulur.

Bir bilim dalı olarak ortaya çıktığı 1681 tarihinden başlayarak, paleografi eski metinlerin doğru okunması, tarihlendirilmesi ve kökenlerinin saptanmasıyla ilgilendi. Bir paleografın, çalıştığı metnin dili, kullanılan kısaltmalar ve el yazısı üsluplarından başka çeşitli malzemeleri de bilmesi gerekmektedir. Yazmalarda kullanılan en eski malzeme olan ve İÖ 3500'lerde kullanılmaya başlayan papirüs, aynı adlı bitkinin saplarının katlar halinde birbiri üstüne konup yüzeyi tümüyle düzlenene değin preslenmesiyle yapılırdı. İklim bu belgelerin korunmasında önemli bir etkendi. Mısır'ın kuru iklimi bu tür belgelerin bozulmadan günümüze ulaşmasını sağlamış, Avrupa'nın nemli iklimi ise onlara büyük zarar vermiştir. Parşömen (koyun ya da keçi derisi) ve *vellum* (dana derisi) gibi malzemeler geçmişte olduğu gibi bugün de hâlâ kullanılmaktadır. Hayvan derisi pahalı bir malzeme olduğu için, genellikle üstü kazınıp yeniden kullanılırdı. Daha ucuz bir malzeme olarak, tahta çerçeve içine yerleştirilmiş siyah balmumu tabletler vardı. İlk kez Çin'de kullanılan kâğıt Arap dünyasında 9. yüzyılda, Avrupa'daysa 14. yüzyılda yaygınlaşmaya başladı.

Kitabın biçimi üstüne yazı yazılan malzemenin niteliğine bağlıydı. Eski Yunan'da, üst üste konan papirüs yapraklar sonra rulo yapılırdı. Yaprakların bugünkü kitaplar biçiminde bir araya getirilmesine kodeks denirdi. Kodeks parşömenden yapılırdı, çünkü papirüs katlamaya elverişli değildi. Önceleri hesap defterlerinde kullanılan bu biçim, İncil'in de böyle yapılmaya başlamasından sonra yaygınlaştı.

Farklı yüzeylere yazı yazmakta kullanılan araçlar çok çeşitlidir. Yunanlılar ve Romalılar kamış kalem, daha sonra da metal uçlu kalem kullandılar. Balmumu tabletler sivri uçlu kemik ya da metal gibi sert nesnelerden yapılmış araçlarla kazınırdı. Kamış yetişmeyen yerlerde tüyden kalem yapıldı. Mürekkep mürekkepbalığının salgısından, is ve tutkal karışımlarından ya da ferrosülfat çözeltisi emdirilmiş yaş mazılardan sağlanırdı.

Paleograflar bir metni çözerken önce değişik el yazısı üsluplarını, bunların kullanıldıkları dönem ve yerleri saptamak zorundadır. Örneğin Yunan alfabesinin büyük harflerine daha çok taş yazıtlarda rastlanırken bu harfler Mısır'da papirüs üstünde de kullanılmış ve giderek daha süslü ve yuvarlak bir görünüm almıştı. Gündelik metinler de kullanılan bir el yazısı türü de çok yaygınlaşmış, bu yazının kullanıldığı pek çok metin günümüze değin korunmuştur. Bugün bunlardan Eski Yunan'daki günlük yaşamı izlemek olanaklıdır.

Latin alfabesinin büyük harfleriyle yazılmış yazılar taşta oldukça sık görülmekle birlikte, parşömen üstünde enderdi. Daha işlek bir el yazısı da 1. yüzyılda, duvarlardaki duyuruların yazılmasında kalın uçlu kalem ya da fırçayla uygulandı. 4. yüzyılda yeni bir el yazısı ortaya çıktı. El yazısı, Yunancada olduğu kadar Latincede de daha çok günlük işlerde kullanıldı. Latin alfabesi değişik yazı çeşitlerine uygulandı. Kutsal Roma-Germen imparatoru Charlemagne, bugünkü el yazısına çok benzeyen küçük harfli Karolenj yazısının geliştirilmesine yardımcı oldu. Bu yuvarlak yazı üslubu 12. yüzyılda gotik harflerle köşeli bir görünüm aldıysa da, sonradan eski biçimine döndü. İtalyan basımcılar da bu yazıyı benimsediler.

Eskiden kullanılmış kısaltmalar paleografların karşılaştığı en büyük sorunlardan

biridir. Sözcük sonlarındaki bazı harfler atlanır ya da sözcüğün ortasındaki bazı harfler yazılmazdı. Değişiklikler, bugün kullanılan ayraç işaretine benzeyen bir simgeyle belirtilirdi. Ortaçağda bu tür değişiklikleri belirleyen simge ve işaretlerin sayısı 13 binden fazlaydı. Bu kısaltmalar belgelerin tarihlenmesinde de yardımcı olur. El yazısının üslubu ve belgenin içeriği de (tarihsel bir olaya değiniyorsa) belgenin tarihinin belirlenmesini kolaylaştırır.

Paleograflar değişik yazıcıların kendilerine özgü el yazılarını da ayırt etmeyi öğrenirler. Bu da belgelerin yazıldığı dönemin belirlenmesini sağlar. Her yazıcı güvenilir değildir, çünkü bunların bazısının okuması yoktur, yalnızca el yazıları iyi olduğu için metinlerin kopya edilmesi işinde çalıştırılmışlardır. Birinin yaptığı hata onun yazdığı metni kopya edenlerce korunmuş, üstüne yenileri eklenmiştir.

Başka alanlarda olduğu gibi, paleografide de sahte yapıtlara rastlamak olasıdır. Örneğin ortaçağda manastırların, mülklerinin hükümdarların eline geçmesini engellemek için sahte toprak tapuları hazırladıkları bilinmektedir. Günümüzde eski elyazmaları çok değerli olduğundan, bu konudaki sahtecilik artmıştır; ama morötesi ışınları kullanmak gibi etkili ve modern yöntemlerle sahtecilikler kolayca anlaşılabilmektedir.

paleohidroloji, Yer'in jeolojik geçmişindeki hidrolojik sistemlerin araştırılmasını konu edinen bilim dalı. Hidrolojik koşullardaki değişmeler geçmiş dönemlerden kalma kayaçlardaki dönüşüm, çökelme ve aşınma düzenlerine bakılarak belirlenir. Paleohidroloji, hidrolojik değişmelerden etkilenen bitki ve hayvan topluluklarında ortaya çıkan değişimleri de inceler.

Paleojen Bölüm, Senozoyik (Yakın) Zamanın (y. 65 milyon yıl öncesinden günümüze) başlıca iki bölümünden altta yer alanı. Başlangıcı, Senozoyik Zamanın başlangıcına karşılık gelen Paleojen Bölüm, Neojen Bölümün(*) (y. 26-2,5 milyon yıl önce) altında yer alır. Yaklaşık 39 milyon yıl süren Paleojen, Paleosen Bölüm (y. 65-54 milyon yıl önce), Eosen Bölüm (y. 54-38 milyon yıl önce) ve Oligosen Bölüm (y. 38-26 milyon yıl önce) olarak üç alt bölüme ayrılır. "Eski doğmuş" anlamına gelen Paleojen Bölüm Avrupa'da bölüm, Kuzey Amerika'da ise dönem olarak tanımlanır. Avrupa'da Senozoyik Zaman yalnızca Tersiyer (Üçüncü) Dönem (y. 65-2,5 milyon yıl önce) ile Kuvaterner (Dördüncü) Döneme (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) ayrılır ve Paleojen ile Neojen, Tersiyer Dönemin başlıca iki bölümünü oluşturur.

paleojeoloji, Yer'in geçmişinin, onu oluşturan yüzey şekillerinin, hidrosfer özelliklerinin, jeolojik süreçlerin ve geçmişteki iklim koşullarının belirlenmesini konu edinen bilim dalı.

Jeolojik geçmişteki ortamların tanımlanmasında stratigrafi (katmanbilim) ilkelerinden ve kayaçların radyometrik yöntemlerle tarihlendirilmesinden elde edilen verilerden yararlanılır. Bu tanımlamaların sonucu, incelenen geçmişteki yüzey şekillerini gösteren paleocoğrafya(*) haritalarına işlenir. Paleojeoloji, İngiliz William Smith ve Fransız Georges Cuvier ile Nicolas Desmarest gibi 18. ve 19. yüzyıl bilim adamlarınca geliştirilmiştir.

paleoklimatoloji, jeolojik çağlardaki iklim koşullarının belirlenmesini konu edinen bilim dalı. Paleoklimatolojide pek çok başka bilim dalından yararlanılır, ama temel veriler jeoloji ile paleobotanikten elde edilir; varsayımsal açıklamalar ise büyük ölçüde astronomi, fizik, meteoroloji ve jeofiziğe dayandırılır. Paleoklimatolojinin temel hedefi, Yer'in jeolojik geçmişindeki belirli dönemlerde yeryüzünde egemen olan iklim koşullarını belirlemektir. Günümüzdeki paleoklimatoloji çalışmaları özellikle, son 570 milyon içinde Kuzey Yarıküre'deki kara kütleleri üzerinde egemen olan sıcaklık durumlarının ve değişimlerinin saptanması ile buzullaşma dönemlerinde buz örtülerinin yaygınlaşma ve buzularası dönemlerde geri çekilme düzenlerinin belirlenmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Geçmişteki sıcaklık düzeni kıtaların kayması(*) olgusuyla büyük ölçüde açıklanmış durumdadır; buna göre, yaklaşık 150 milyon yıl öncesine değin Kuzey Amerika ve Avrupa kıtaları Ekvator'a bugün olduklarından daha yakındı. Buzul çağlarının açıklanması ise daha güçtür ve bu alanda henüz yeterince kapsamlı ve tutarlı bir kuram geliştirilememiştir.

Paleolitik Çağ, ESKİ TAŞ ya da YONTMA TAŞ ÇAĞI olarak da bilinir, Tarihöncesi uygarlığının gelişme sürecinde Mezolitik Çağdan önceki aşama. Jeolojideki Pleyistosen Bölümün (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) ve buzul çağlarının kültürel karşılığı olan bu çağda insanlar mağaralarda barınmışlar, yaşamlarını başlangıçta toplayıcılıkla, sonraları ise bunun yanı sıra avcılıkla sürdürmüşlerdir. Kullanılan taş alet ve silahlardaki teknolojik gelişime göre Paleolitik Çağ üç evreye ayrılır. Birinci evre, Abbevillien ve Acheuleen kültürleri kapsayan Alt Paleolitik Çağdır (2,5 milyon-200 bin yıl önce). Başlangıçta yonga aletleri, sonra tek yüzü, daha sonra da iki yüzü işlenmiş çakmaktaşı ya da deretaşı el baltalarının kullanıldığı bu evrenin kültürlerini *Homo erectus* yaratmıştır.

"Věstonice Venüsü", Dolni Věstonice'de bulunmuş Üst Paleolitik Çağ Aurignacien kültüründen kalma kil heykelcik, Moravya Müzesi, Brno, Çek Cumhuriyeti

Werner Forman Archive

İkinci evre Orta Paleolitik Çağdır ve birbirini izleyen Micoqien, Levalloisien ve Mousterien kültürlerden oluşur. Neanderthal insanının yaşadığı bu dönemde yongalardan yapılmış delici, kazıyıcı, sıyırıcı, saplayıcı aletler görülür. Günümüzden yaklaşık 40 bin yıl önce başlayan üçüncü evre olan Üst (ya da Gelişmiş) Paleolitik Çağ içinde Perigordien, Aurignacien, Solutreen ve Magdalenien kültürler yer alır. Bugünkü insanın atası olan *Homo sapiens*'in yaşadığı bu evrede bıçak ve keski türü aletlerin yanı sıra, kemik ve boynuzdan aletler de üretilmiştir. Üst Paleolitik Çağda taş aletler bu kemik ve boynuz aletlerin oluşturulmasında kullanılmıştır; bunlar alet yapan aletlerin ilk örnekleridir (*bak.* alet).

Paleolitik Çağ sanatının belli başlı örnekleri küçük heykelcikler, mağara duvarlarına yapılmış resimler ve kabartmalardır. Aslında bütün Akdeniz yöresinde, Avrasya ve Afrika'nın bazı bölgelerinde üretilmiş olan bu tür yapıtlarla günümüzde yalnız Doğu Avrupa'da ve İspanya'yla Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinde karşılaşılmaktadır.

Üst Paleolitik Çağın Doğu Avrupa'daki en önde gelen sanat ürünleri çeşitli insan ve hayvan heykelcikleriyle kemik ve fildişi oymalardır. Kilden ya da taştan yapılmış kadın figürlerine bilim adamları Venüs adını takmışlardır. Bu küçük, stilize heykelciklerde kadın vücudunun göğüs ve kalça gibi bölümleri, cinsellik ve doğurganlığı simgelemek üzere iyice abartılı biçimde işlenmiştir.

Paleolitik Çağ resim sanatının örnekleri daha çok Fransa'nın güneyiyle İspanya'nın Cantabria Dağları bölgesinde yer alır (*bak.* Fransız-Cantabria okulu). Buralarda bulunan mağaraların duvarlarındaki basit el izlerinden, hareket duygusunun önde geldiği bir gerçekçilikle işlenmiş renkli hayvan betimlemelerine kadar pek çok resim günümüze iyi durumda ulaşmıştır. *Ayrıca bak.* mağara resmi.

Türkiye'deki en önemli Paleolitik yerleşmeler İstanbul yakınındaki Yarımburgaz ve Antalya yakınındaki Karain mağaralarıdır.

paleomagnetizma *bak.* artık magnetizma

paleontoloji, FOSİLBİLİM ya da TAŞILBİLİM olarak da bilinir, günümüzdeki kayaçların içerdiği bitki ve hayvan fosillerinin incelenmesi yoluyla, jeolojik geçmişte egemen olan yaşam biçimlerinin belirlenmesini konu edinen bilim dalı. Paleontoloji, eski canlı türlerini bütün yönleriyle (biçimleri ve yapıları, evrim düzenleri, birbiriyle ve günümüzdeki canlı türleriyle taksonomik ilişkileri, coğrafi dağılımları ve çevreyle ilişkileri) inceler. Paleontoloji stratigrafi (katmanbilim) ve paleojeoloji ile yakından bağıntılıdır, çünkü kayaç katmanlarının ayırt edilmesi ve dünyanın değişik yerlerindeki tortul katmanlarının birbirleriyle ilişkilendirilmesinde büyük ölçüde fosillerden yararlanılır. Paleontolojide biyometrinin (biyolojide istatistiksel çözümleme) yöntemlerinden de yararlanılır.

Yer'in jeolojik tarihinin açığa çıkartılmasında ve evrim kuramının geliştirilmesinde paleontolojinin büyük etkisi olmuştur. Ayrıca, petrol ve doğal gaz yataklarının belirlenmesinde de paleontoloji çalışmalarından elde edilen verilerden yararlanılır. Bu tür fosil yakıtlar, belirli eski canlı türlerinin egemen olduğu bölgelerde bulunur.

İlk paleontoloji araştırmaları 19. yüzyılın başlarında yapılmaya başladı. 1815'te İngiliz jeolog William Smith katmanların incelenmesinde fosillerden yararlanmanın önemini kanıtladı. Aynı tarihlerde Fransız zoolog Georges Cuvier, yaşamakta olan hayvanlar ile fosiller arasında karşılaştırmalı araştırmaları başlattı.

Paleosen Bölüm, Tersiyer (Üçüncü) Dönemde (y. 65-2,5 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının dünya çapında görülen başlıca bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Tersiyer Dönemin en eski katı olan Paleosen Bölüm, Eosen Bölümün (y. 54-38 milyon yıl önce) altında yer alır. Paleosen Bölümde denizlerde fazlaca tortullaşma olmadığından, bu bölüme ilişkin

bilgiler temel olarak kara kökenli kayaçlardan elde edilir. Paleosen Bölüm, özgün litolojileri (kayaç türleri) ve fosil faunalarıyla ayırt edilen bir dizi kata ya da daha kısa zaman dilimine ayrılır. Avrupa'da başlıca üç kat vardır; bunlar en yaşlısından en gencine doğru Daniyen, Monsiyen ve Tanetiyen katlardır. Kuzey Amerika'da ise, Paleosen'in en gelişkin olduğu bölgeler New Mexico'daki San Juan Havzası ile Colorado'nun güneyidir; burada bölümün ayrıldığı başlıca katlar, en yaşlısından en gencine doğru Puersiyen, Torrejoniyen ve Tiffaniyen katlardır. Paleosen Bölümde egemen olmuş canlı türleri ve çevre koşulları en iyi Kuzey Amerika'daki çökellerden öğrenilmektedir; öteki bölgelerdeki Paleosen kayaçlarda hayvan fosillerine rastlanmaz.

Paleosen Bölümde Kuzey Amerika'nın iklimi genel olarak yumuşamaya başlamış, don olayı büyük ölçüde ya da tümüyle ortadan kalkmıştı. Mevsimler olasılıkla yağmurlu ve kurak mevsimlerin birbirini izlemesi biçiminde değişiyordu. Kretase (Tebeşir) Döneminde (y. 136-65 milyon yıl önce) egemenlik kuran dinozorların ve öbür sürüngen gruplarının izine Paleosen Bölümde rastlanmazken memeliler hızla çoğalarak çeşitlenmişti. Paleosen Bölüm memelileri günümüzde de varlığını sürdüren birçok grup ya da takımın temsilcilerini içerir. Ama bu hayvanların çoğu çevre koşullarına uyarlanmış ilkel türlerdi. İri ve görece bol olan bu türler Paleosen Bölümde egemenlik kurmalarına karşın günümüze ulaşamamışlardır.

Paleosen memelileri arasında opossuma benzer keseliler ve kemiricilere benzeyen soyu tükenmiş *Multituberculata* takımının üyeleri sayılabilir. Soyu tükenmiş *Condylarthra* takımı Paleosen Bölüm hayvanları arasında son derece önemli bir yer tutar. Bu toynaklı memelilerde böcekçil-etçil atalarından aldıkları bazı ilkel özellikler sürerken otçul beslenme alışkanlığı ağırlık kazanmaya başlamıştı. Paleosen Bölümün ortalarında maymunlar daha çoğalmıştı ve özellikle diş yapıları bakımından böcekçiller ile makiler arasında geçiş aşamasını temsil ediyorlardı.

Paleosen Bölümün sonlarında memelilerin evrim süreci daha iri türlere ve daha değişik topluluklara doğru gelişti. Soyu tükenmiş *Creodonta* takımını oluşturan ilkel etçiller, iri otçullar, kemiricilerin ataları ve cadımakiye benzer ilk maymunlar Paleosen'in sonlarına doğru ortaya çıktı. Bilinen en eski tavşan fosilinin (*Eurymylus* cinsi) kalıntıları ise Moğolistan'da bulunmuştur.

Paleosen Bölümde Güney Amerika'da yaşamış memelilerin birçoğu Tersiyer Dönemin daha sonraki bölümlerinde bu kıtada egemenlik kuracak olan hayvanların ilk temsilcileriydi.

Paleosibirya dilleri, PALEOASYA DİLLERİ olarak da bilinir, Sibirya'da konuşulan, birbiriyle akraba olmayan dört ayrı öbeğe (Yenisey, Luoravetlan, Yukagir ve Gilyak) bağlı diller. Yenisey öbeği Ket, Kott, Arin ve Assan dillerini içerir; bugün bunlardan yalnızca, yaklaşık bin kişinin konuştuğu Ket dili varlığını sürdürmektedir. Luoravetlan ailesi genellikle beş kola ayrılır: Yaklaşık 13 bin kişinin konuştuğu Çukçi dili, yaklaşık 8 bin kişinin konuştuğu Koryak dili ve her biri 350'den az kişi tarafından konuşulan Kamçadal, Aliutor ve Kerek dilleri. Yukagir (Yukağır), Omok ve Çuvan dillerini içeren Yukagir öbeğinden bugün yalnızca, yaklaşık 450 kişinin konuştuğu Yukagir dili varlığını sürdürmektedir. Yaklaşık 4 bin kişinin konuştuğu Gilyak dili ise, öbür Paleosibirya öbekleriyle akrabalık içermeyen bağımsız bir dildir.

Paleosibirya dilleri, geniş bir alana yayılmış küçük bir nüfus tarafından konuşulur. Örneğin, Luoravetlan dilleri Sibirya'nın en kuzeydoğusundan Kamçatka Yarımadasının güneyine uzanan bölgede; Gilyak dili Japonya'nın hemen kuzeyindeki Sahalin Adası ve çevresinde; Yenisey dilleri Kamçatka'nın yaklaşık 4 bin km batısında konuşulur. Yukagir dillerini konuşanlar, birbirinden uzak dağınık yerleşmelerde yaşarlar. Paleosibirya dillerinin konuşulduğu bölgelerin arasındaki geniş topraklarda, yer yer bu bölgelerin içinde, Paleosibirya öbeğine girmeyen Ural, Tunguz, Türk ve benzeri öbeklere bağlı diller konuşan insanlar yaşamaktadır.

Paleosibirya dilleri birbiriyle akraba olmamakla birlikte, 19. yüzyıl ortasından bu yana birlikte sınıflandırılır. İlk kez Leopold von Schrenck'in ortaya attığı bir varsayıma göre, bu diller, eskiden Asya'da daha geniş bir alana yayılmış bir dil ailesinin uzantılarıdır. Gerçekten de Yenisey, Luoravetlan ve Yukagir dilleri eskiden bugünkünden daha geniş bir alana yayılmıştı. Gilyak dili de büyük olasılıkla daha batıya uzanıyordu. Ama bu durum bütün bu dillerin ortak bir kökenden türediğini kanıtlamaz. Büyük olasılıkla da, Ural, Tunguz (Evenk) ve Türk halkları bölgeye yayılmadan önce, Sibirya'daki dil aileleri bugünkünden daha büyük çeşitlilik gösteriyordu.

Ket, Yukagir ve Gilyak dillerinin Çin-Tibet, Kafkas ya da Ural gibi dil aileleriyle akraba olduğu ileri sürülmüşse de, bu ilişkiler kanıtlanamamıştır. Özellikle, yapısal benzerliklerinden ötürü Yukagir ve Ural öbeklerinin tek bir öbekte toplanması gerektiği savı yaygın olarak tartışılmış, ama henüz bir varsayım olmanın ötesine geçememiştir.

Yukagir ve Koryak dillerinin yazımında eskiden huşağacı kabuğuna oyulan bir tür resim yazı kullanılırdı. Bugün ise Paleosibirya dilleri Kiril alfabesine dayanan bir yazı sistemiyle yazılır. Günümüzde, bütün Paleosibirya dillerinin bir edebiyat dili vardır. Ama ikinci dil olarak Rusçanın giderek yaygınlaşması bu dillerdeki çağdaş edebiyatın Rus edebiyatının etkisi altında kalmasına yol açmıştır.

Paleosibirya dillerini oluşturan dört öbek bazı ortak özellikler gösterir. Hepsinde bileşik sözcükler, ayrıca *k* sesine oranla yumuşak damağın daha arka bölümünde oluşturulan artdamaksıl ünsüzler önemli bir yer tutar. Bir başka ortak özellik ünlü uyumudur. Paleosibirya dillerinde ayrıca ünsüz almaşması ve Yukagir dilleri dışındakilerde zengin ünsüz kümeleri görülür.

Bu özelliklerin dışında, Paleosibirya dilleri birbirine çok az benzer; hatta bazı diller başka ailelere bağlı dillerle daha büyük benzerlik gösterir. Örneğin Gilyak dilinde Japoncayla ortak bazı dilbilgisi kategorileri vardır. Yukagir ve Ural dillerinde de bazı ortak dilbilgisi özellikleri görülür; örneğin, her ikisinde de nesneli eylemlerin özel, olumsuz eylemlerin ayrı çekimi vardır. Luoravetlan dillerinde karmaşık bileşik sözcükler ve eylemi yapan öznenin belirtilmediği yapılar yaygındır. Ket dili ise eylemlerinin karmaşıklığıyla dikkati çeker.

Paleosibirya halkları, Sibirya'nın kuzeydoğu kesiminde yaşayan halklar. Neosibiryalıların baskısıyla bu bölgeye göç etmiş daha kalabalık halkların soyundan geldiklerine inanılır. Çukçiler(*), Koryaklar, Kamçadallar, Yukagirler (Yukağırlar) ve Ketler(*) bu grubu oluşturan halklardır. Çukçilerle Koryaklar geleneksel olarak ren geyiği yetiştirip avlar; kıyı bölgelerinde yaşayanlar deniz memelileri yakalayıp balıkçılık yapar. Kamçadallar yerleşik balıkçı, Yukagirler ise eskiden avcı olan topluluklardır.

Paleozoyik Zaman, BİRİNCİ ZAMAN olarak da bilinir, jeolojik kronolojide, Yer yüzeyindeki yaşamda gerçekleşen köklü dönüşümlerle birbirinden ayrılan başlıca üç zamandan birincisi. İlk canlı türleri bu zamanda ortaya çıkmıştır. Birkaç jeolojik dönem zamanı, birkaç zaman da daha büyük bir jeolojik birim olan üstzamanı oluşturur. Prekambriyen Zamandan (y. 4 milyar-570 milyon yıl önce) sonra gelen Paleozoyik Zamanı, Mezozoyik (İkinci) Zaman (y. 225-65 milyon yıl önce) ve Senozoyik (Yakın) Zaman (y. 65 milyon yıl öncesinden bugüne) izlemiştir. Buna göre Paleozoyik Zaman yaklaşık 570-225 milyon yıl öncesini kapsar ve kendi içinde, en yaşlısından en gencine doğru Kambriyen Dönem(*), Ordovisiyen Dönem(*), Silüriyen Dönem(*), Devoniyen Dönem(*), Karbonifer Dönem(*) ve Permiyen Dönem(*) olmak üzere başlıca altı döneme ayrılır. İlk üç dönem Alt ya da Erken Paleozoyik Zamana, son üç dönem ise Üst ya da Geç Paleozoyik Zamana karşılık gelir.

Yaklaşık 175 milyon yıl kadar süren Erken Paleozoyik Zamanda Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya'nın bazı bölgelerinde yerkabuğunda yükselmeler ve üst üste binmeler gerçekleşti, bunun sonucunda dağlar ve joesenklinaller (uzun çukurluk) ortaya çıktı. Yeni oluşan kara kütlelerinin güney kesimlerinde ise büyük denizler oluştu. Kuzey Amerika'nın büyük bölümünü, çok sayıda mercan resifi içeren ılık bir sığ deniz kapladı. Kambriyen Dönemin sonlarında ve bunu izleyen öteki dönemlerde dağoluşum olayları gelişti. Paleozoyik Zamanda iklim genel olarak ılımandı; eskiden Kambriyen Dönemde (y. 570-500 milyon yıl önce) oluştuğu sanılan buzullaşmanın Prekambriyen'de gerçekleşmiş olduğu belirlenmiştir.

Bu dönemden günümüze kalan fosiller arasında solucanlar gibi omurgasızlar, *Volborthella* ve *Hyolithes* cinsleri gibi ilkel omurgasızların kabukları yer alır. Günümüz omurgasız gruplarının birçoğu ilk kez Kambriyen Dönemde ortaya çıktı. Soyu tükenmiş deniz eklembacaklılarından olan trilobitler bu dönemin en bol bulunan hayvanlarıydı. Trilobitler aynı zamanda en çok rastlanan fosil gruplardan biridir. Üst Kambriyen'in sonlarına doğru dört omurgasız grubu denizlerde birçok türüyle yaygın biçimde temsil ediliyordu. Graptolitler, kafadanayaklılar, *Brachiopoda* filumu ve trilobitlerden oluşan bu gruplar denizlerde koloni halinde yaşayan yosunhayvanlarının, ilk salyangozlar gibi karındanbacaklı yumuşakçaların, kabuklulardan midyekarideslerinin, soyu tükenmiş iri yapılı eklembacaklılardan *Eurypterida* grubunun ve akrabalarının atalarıydı. İlkel balıklar da bu zamanın başlarında ortaya çıktı. Paleozoyik Zamanda büyük bir yaygınlık gösteren alglerin yanı sıra bazı yosunlar ve eğreltiler de yaşıyordu.

Devoniyen Dönemden (y. 395-345 milyon yıl önce) Paleozoyik Zamanın sonuna değin Yer tarihinde büyük değişiklikler ortaya çıktı. Bitki ve hayvan yaşamı geniş, sıcak ve sığ denizlerde gelişti ve yerkabuğundaki altüst oluşlar yaygın mineral yataklarının oluşmasına yol açtı. Günümüzde çıkarılan bakır, altın, kurşun, çinko cevherleri ile diğer minerallerin büyük bölümü Geç Paleozoyik Zamanda, özellikle Devoniyen

Dönemde oluştu. Kuzey Yarıküre'deki kara parçalarının büyük bölümü geniş bataklık ormanlarıyla kaplıydı. Bu ormanlar sık sık deniz basmalarına uğruyor, bunun sonucunda bitki örtüsü mil katmanlarıyla örtülüyordu. Denizin çekilmesinden sonra bu ormanlar yeniden canlanıyor, ardından tekrar su altında kalıyordu. Isı ve basınç bu gömülü bitkileri modern dünya için çok önemli olan petrol ve kömüre dönüştürmüştür.

Devoniyen Dönemde havayı soluyabilen çeşitli hayvanlar denizden çıkarak karaya yayıldı. Bu ortam değişikliğini gerçekleştiren amfibyumlar Karbonifer (y. 345-280 milyon yıl önce) ve Permiyen (y. 280-225 milyon yıl önce) dönemlerinde geçirdikleri evrim sonucu türce zenginleşti. Bu türlerin uzunluğu 10 cm ile 3 m arasında değişiyordu. Permiyen Dönemde çöl iklim koşulları yeniden ortaya çıkınca amfibyumları yeni bir canlı grubu olan sürüngenler izledi. Çölde yumurtlayabilen bu hayvanların yumurtalarından çıkan yavrular sudan bağımsız olarak yaşayabiliyordu. Çok geçmeden, yaşadıkları ortamlara çeşitli biçimlerde uyarlanmış birçok sürüngen türü gelişti.

Devoniyen ve onu izleyen dönemlerde böcekler de ortaya çıktı. Karbonifer Dönem kömür yataklarında kanat açıklığı 70 cm'ye ulaşan kızböcekleri ve uzunluğu yaklaşık 30 cm olan hamamböceklerinin de yer aldığı 500'ü aşkın türün fosili bulunmuştur. Kanatlıböcekler uçan hayvanların ilk temsilcileridir. Ama kuşların öncülleri olan kanatlı sürüngenlerin ortaya çıkışı daha sonraki dönemlere rastlar.

Balıklar Paleozoyik Zamanın ikinci yarısında hızlı bir gelişim gösterdi. Köpekbalıkları boldu. Soyu günümüzde tükenmiş olan *Dinichthys* cinsinden köpekbalıklarının uzunluğu 7 m dolayındaydı. Bu türlerin başını koruyan kalın kemik levhalar boyun bölgesinde gövde zırhına eklemleniyordu. *Sarcopterygii* grubundan kemiklibalıklar havayı soluma yeteneği geliştirdiklerinden geçici su birikintilerinde yaşayabildiler. Bu grupta yer alan akciğerlibalıklar varlıklarını günümüze değin sürdürürken bazı saçak-yüzgeçlilerden amfibyumlar türedi.

Paleozoyik Zamanın ikinci yarısı karaları kaplayan bitki varlığı açısından çok zengindi. Eğreltiler Karbonifer Dönem ormanlarında ağaç boyutlarına ulaşmış, ilk iğneyapraklılar Permiyen Dönemde ortaya çıkmıştı. Geç Paleozoyik Zamanda gerçekleşen bir başka önemli olay da birkaç büyük buzullaşma döneminin yaşanmasıdır. Güney Amerika, Afrika, Antarktika ve Avustralya'da eski çağlara ait buzul tortuları bulunur. Bu koşullar daha sıcak sularda yaşamaya alışmış canlılar için ölümcül bir tehlike oluşturuyordu. Birbirini izleyen üç buzullaşmanın ardından, Paleozoyik Zamanın sonlarına doğru, tüm canlıları etkileyen bir gelişme ortaya çıktı. İklim ısındı ve 100 milyon yıl süreyle başka bir buzullaşma olmadı. Soğuk suya uyarlanmış canlılar hem tür hem de sayıca yarıya indi. Permiyen Dönemin sonunda, karada yaşayan amfibyum familyalarının yaklaşık yüzde 75'inin ve sürüngenlerin yaklaşık yüzde 80'inin soyu tükendi.

Palermo, eskiden PANORMUS, İtalya'da, Sicilya özerk yönetim bölgesinin merkezi kent. Antik Çağdan beri önemli bir limandır. İÖ 8. yüzyılda Fenikeli tüccarlar tarafından kuruldu. Sonradan bir Kartaca yerleşmesi oldu. İÖ 254'te Romalıların eline geçti. Roma döneminde gerileyen kent, 535'te Bizanslı komutan Belisarios tarafından Ostrogotlardan geri alındıktan sonra eski önemini kazandı. 831'de Araplar tarafından fethedildi ve Kuzey Afrika'yla yapılan ticaretin merkezleri arasına girerek hızla

Palermo Katedrali, İtalya
Alinari-Art Resource/EB Inc

zenginleşti. Ama en parlak dönemini Sicilya Krallığı'nın başkenti olduğu Norman döneminde (1072-1194) yaşadı.

1185'te yapılan katedral Arap-Norman mimarisinin başarılı bir örneğidir. Aynı dönemden kalma öteki yapılar arasında Kraliyet Sarayı (Palazzo Reale), S. Giovanni degli Eremiti (1132) ve Martorana (1143) kiliseleri ile kentin yakınlarındaki Cuba ve Zisa sarayları sayılabilir.

1194'te Sicilya'da Norman egemenliğine son veren Alman Hohenstaufen hanedanı döneminde, Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich'in Palermo'daki sarayı parlak bir kültür merkezi olarak bütün Batı Avrupa'da ünlüydü. Ama kent sonraki Hohenstaufen hükümdarları döneminde geriledi. 1266'da Fransız Anjou'lu Carlo (1266-85 arasında Sicilya ve Napoli kralı I. Carlo) tarafından ele geçirildiyse de 1281'de patlak veren Sicilya Vesperum Ayaklanması'yla Anjou yönetimi sona erdi. Palermo bundan sonra Aragonluların yönetimi altına girdi.

Sicilya tahtı 1412'den sonra önce Aragon, ardından da İspanya tahtıyla birleşti ve Palermo yeni bir gelişme dönemine girdi. İspanya Veraset Savaşı'nın (1701-14) ertesinde kısa süreyle Savoie'lı II. Vittorio Amedeo'nun yönetiminde kaldı. 1718'den sonra da Avusturya Habsburglarınca yönetildi. Napoléon Savaşları'ndan (1800-15) sonra Avrupa haritası yeniden çizilirken Sicilya-Napoli İspanyol Bourbonlarına bırakıldı. 1820 ve 1848'de Napoli'de Bourbon yönetimine karşı ayaklanmalar oldu. 1860'ta Garibaldi'nin düzenlediği bir harekât sonucu kurtarılan Palermo yeni kurulan İtalya Krallığı'na bağlandı.

Palermo Müttefik kuvvetleri tarafından ele geçirildiği Temmuz 1943'te ağır biçimde bombalandı. 1948'de Sicilya'ya İtalya Cumhuriyeti içinde bölgesel özerklik tanınmasından sonra Sicilya özerk bölgesinin merkezi yapıldı. İmalat, kimya ve basın işkollarında etkinlik gösteren çeşitli işyerlerinin varlığına karşın işsizlik ve yoksulluk hâlâ önemini koruyan sorunlardır. Başlıca ihraç ürünleri turunçgiller, tahıl, taze balık ve kimyasal maddedir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 734.238.

Palermo Yazılıtaşı, Eski Mısır'daki ilk beş sülale dönemine (İÖ y. 3100 - y. 2345) ilişkin bilgilerin kaynaklarından birini oluşturan siyah bazalt yazılıtaş. Adını, 1877'den beri bulunduğu Sicilya'nın Palermo kentinden alır. Günümüze kalmış, hepsi birbirine benzeyen altı yazılıtaştan biridir. Bu taşların Eski Mısır'da tapınaklarda ya da başka önemli yapılarda durduğu sanılır. Palermo Yazılıtaşı'nın iki yüzünde de yatay satırlar halinde hiyeroglifler vardır. En üst satırda

Palermo Yazılıtaşı'nın ön yüzü
Regional Museum of Archaeology, Palermo

sülaleler öncesi dönemin firavunlarının adları sayılmıştır. Bunu izleyen her satır bir firavunun adıyla başlamakta ve bölümlere ayrılmaktadır. Her biri bir yıla ayrılmış olan bölümlerde o yıl geçmiş önemli olaylar sıralanmıştır. Bundan, Palermo Yazılıtaşı'nda 1. sülaleden 5. sülaleye değin bütün firavunların yıllık kayıtlarının yer aldığı anlaşılmaktadır. Taştaki son ad, 5. sülalenin dokuz firavunundan üçüncüsü olan Neferirkare'dir. Palermo Yazılıtaşı'nın, aslının silikleşmeye başlaması nedeniyle 25. sülale firavunlarından Şabaka döneminde kopya edildiği sanılmaktadır.

Palés Matos, Luis (d. 20 Mart 1898, Guayama - ö. 23 Şubat 1959, San Juan, Porto Riko), yaygın değerlendirmeye göre Porto Riko'nun en önemli lirik şairi.

Azaleas (1915) adlı kitabında toplanan ilk şiirlerinde, o dönemde yaygın olan modernist eğilimlere öykünüyordu. Ama kısa süre sonra Siyah kültürüne bir beyaz olarak getirdiği kişisel yorumlarla kendine özgü yönelimi buldu. Dergilerde yayımlanan ve Siyahlara özgü temaları işleyen şiirleriyle ününü pekiştirdiği gibi, İspanyol kökenli Amerikalıların Afrikalı köklerine daha çok yönelmelerine öncülük etti.

Sonradan Siyah şiiri olarak adlandırılacak akım içindeki bazı çağdaşlarının ve yandaşlarının tersine, Palés Matos otantiklik çabasında değildi. Kültürü bir toplumbilimci değil, şair olarak gün ışığına çıkarmaya çalışıyordu. Siyah temalarını ele alırken serbest buluşlara da yer verdiği için, şiirin niteliğinden çok doğruluğuyla ilgilenenler tarafından zaman zaman eleştirildi. İronik ve genellikle kuşkucu yaklaşımı bazılarınca da yapay bir alçakgönüllülük olarak yorumlandı. Ama yaklaşımını aykırı bulanlar bile Palés Matos'un şiir üslubunu ve dil ustalığını kabul ederler. Palés Matos'un düşünceye ağırlık veren içedönük kişiliği başka anlayış ve temalardaki şiirlerinde de kendini hissettirmiştir. Şiirlerinden çoğunu bir araya getirdiği *Poesía 1915-56* (1957; Şiirler 1915-56)

başlıklı kitabı, modern dünyanın huzursuzluğunu yaşayan melankolik bir insan ve lirik bir şair olarak kişiliğini yansıtır.

Palestrina, Giovanni Pierluigi da (d. y. 1525, Palestrina, Roma yakınları - ö. 2 Şubat 1594, Roma), İtalyan Rönesans bestecisi. 16. yüzyıl kilise müziğinde tutucu eğilimin başlıca temsilcilerinden olmuş, en az 105 missa ve 250 motet yazmıştır.

Yaşamı. 1537'de Roma'da Sta. Maria Maggiore Kilisesi'nin çocuk korosunda söylemeye başladı ve 1539'a değin burada müzik eğitimi gördü. 1544'te Palestrina'daki katedrale orgcu ve şarkıcı olarak alındı; burada org çalmanın ve koroya yardımcı olmanın yanında müzik öğretmenliği de yaptı. Görevlerinde gösterdiği yetenek ve beceriyle Piskopos Giovanni Maria Ciocchi del Monte'nin (sonradan Papa III. Julius) dikkatini çekti. 1547'de Lucrezia Gori'yle evlendi. 1551'de papalık tarafından atandığı ilk görev olan Roma'da San Pietro Bazilikası'nın koro şefliğine başladı ve böylece bazilikanın müzik sorumlusu oldu. III. Julius'a adadığı ilk missalar kitabını 1554'te yayımladı. Ertesi yıl da Papalık Korosu şarkıcılığına yükseldi. Gene bu sıralarda papalık şapeline besteci olarak atandı ve papanın onuruna bir missa besteledi. Bu arada dindışı müziğe de zaman ayırdı ve ilk madrigal kitabı 1555'te çıktı. III. Julius'un yerine gelen IV. Paulus'un bir fermanıyla evli erkeklerin papalık korosunda görev almaları yasaklanınca iki meslektaşı ile birlikte, küçük bir emeklilik ücretiyle işten uzaklaştırıldı.

Beş yıl San Giovanni in Laterano Kilisesi'nin korosunu yönettiyse de buradaki koşullardan pek hoşnut kalmadı. Mart 1561'de Sta. Maria Maggiore'de daha uygun bir göreve atandı. Burada yedi yıl kadar kaldı. Ardından Kardinal Ippolito d'Este'nin çağrısı üzerine Roma yakınlarındaki bir sayfiye olan Tivoli'deki Este Villası'nın müzik sorumluluğunu üstlendi. Kardinalin hizmetinde dört yıl kaldıktan sonra San Pietro'ya döndü. 1578'de Roma'nın en seçkin müzikçisi konumunda olması yüzünden Vatikan Bazilikası'nda *Il Maestro di musica* (Müzik Hocası) unvanını aldı.

Palestrina 1570'lerin sonlarında Orta İtalya'yı kasıp kavuran salgınlarda karısını ve müziğe çok yetenekli olan iki büyük oğlunu kaybetti. Önce papaz olmaya karar verdiyse de daha sonra vazgeçerek 1581'de varlıklı Virginia Dormoli ile evlendi. Hizmet ettiği bütün papalar tarafından Papalık Korosu'nun resmî bestecisi olarak tanındı.

Palestrina, Annibale Zoilo'yla birlikte Papa XIII. Gregorius tarafından o zamanlar ayinlerde kullanılan düz şarkının özgün biçimine kavuşturulmasıyla görevlendirildi. Zorlu bir çalışma gerektiren bu düzenleme görevi sırasında ise bir dizi özgün müzik yarattı. Çoğu yaşamının son 12 yılı içinde yayımlanan bu yapıtları arasında motetler, missa ve madrigal kitapları vardı. Bu dönemde Palestrina Virtüöz Müzikçiler Topluluğu Vertuosa Compagnia dei Musici adlı meslek kuruluşunun oluşmasında da önemli rol oynadı.

Müziği. Palestrina'nın çok verimli bir besteci olması, hem dinsel, hem de dindışı yapıtlarında olağanüstü yüksek bir düzeyi korumasına engel olmadı. Çok çeşitli üsluplarda yazılmış 105 missasında dört ile sekiz arasında değişen sayıda ses kullandı. Tenor olarak *cantus firmus*(*) kullanma tekniğinden *Ecce sacerdos magnus, L'Homme armé, Ut, re, mi, fa, sol, la, Ave Maria, Tu es Petrus* ve *Veni Creator Spiritus* gibi missalarında yararlandı; bu missaların başlıkları da kullandığı *cantus firmus*'un alındığı dinsel şarkıdan geliyordu. Palestrina kontrpuandaki ustalığını bazı kanonik missalarında (bir ya da birden çok ses partisinin bir başka ses partisinden geliştirildiği missalar) ortaya koydu. Ağırbaşlı bir düz şarkıyı süsleyerek müzik dokusunun ayrılmaz parçası haline getirme, hatta bazen yeni bestelenmiş bölümlerden ayırt edilmesini olanaksızlaştırma yeteneği ise, ilahi ezgilerini temel alan missalarında belirgindi.

Palestrina missalarının büyük çoğunluğunda bestecinin kendine ya da başkasına ait bir müziği yeni bir bestenin başlangıç noktası olarak kullandığı ve sonraları parodi tekniği olarak tanınan yöntemi uyguladı. Bir bölümünde de öncüllerinin ya da çağdaşlarının müziksel buluşlarından yararlandı. Mantova için yazdığı dokuz yapıt ise bir başka missa türünün örneklerini oluşturdu; bunlarda *Gloria* ve *Credo* bölümlerini düz şarkıyla kontrapuntal çokseslilliğin (polifoni) hep dönüşümlü olarak seslendirilmesine olanak verecek biçimde düzenledi. Bütün bunların ötesinde küçük, ama önemli bir grup missasında da serbest bir üslup ve tümüyle özgün bir müziğe yer verdi. Bunların en ünlüsü dört ses için *Missa Brevis*'tir.

Günümüze ulaşan 250'den çok motetinde de Palestrina çok çeşitli biçim ve türler denedi. Çoğunda açıkça belirlenmiş bir biçim kullandı; bazısında dinsel metnin biçimini yansıtmakla birlikte ancak birkaçını düz şarkıya dayandırdı. Ama pek çoğunda dinsel ezgiyi büyük bir ustalıkla yeniden dile getirdi. *Cum ortis fuerit* ve *Accepit Jesus calicem* gibi motetleri, kanonik missalarıyla aynı düzeydedir. Palestrina bugün Vatikan'da bulunan bir portresinde çok sevdiği anlaşılan ikinci motetin bir kopyasını elinde tutarken görülür.

Neşideler Neşidesi'nden alınmış sözlere dayanan 29 motetinde Palestrina çağrışımlı müzik cümleleri kullanarak kulağa, göze ya da her ikisine birden pitoresk öğeler getiren "madrigalci" yaklaşımın pek çok örneğini verdi. Offertorium bölümlerinde *cantus firmus* tekniğini tümüyle bir yana bırakarak serbest üslupta yazmasına karşılık ilahilerde geleneksel melodiyi (genellikle en tiz seste) değiştirerek kullandı. *Yeremya'nın Mersiyeleri*'nde İbranice ve Latince sözlü bölümlerin karşıtlığından yararlandı. Genellikle sekizli dört diziden oluşan Magnificat'larında (Meryem Ana'nın Şükran İlahisi), her dizide, sekiz tondan birinde bir Magnificat'a yer verdi ve Mantova missalarındaki gibi, dönüşümlü bir yapı kullandı.

Palestrina'nın madrigalleri genellikle dinsel müziğinden daha az ilgi çekici sayılırsa da pitoresk ve pastoral öğelere en az çağdaşları kadar duyarlıydı. Bunun da ötesinde birçok basımı yapılan ve çok taklit edilen *Vestiva i colli*'sinde madrigal formunda öykülü sonenin ilk örneğini vermişti. Ayrıca Petrarca'nın şiirlerini olağanüstü bir başarıyla bestelemişti.

19. yüzyılın sonunda, Palestrina'nın İtalyan kontrapuntal çokseslilliğinin doruğunu temsil ettiği görüşü, müziği konusunda katı önyargılara yol açarak bir bakıma ününe zarar verdi. Akademi ve üniversite sınavlarında "Palestrina tarzında kontrpuan" biçiminde sorulan sorular da büyük bir esneklikle kullandığı üslubun dondurulması sonucunu doğurdu. Genç besteciler Palestrina'nın müziğini, kilise müziğinde saf kontrpuanın simgesi olarak görmeye başladı. Gerçekte ise yapıtları yalnızca eski kontrpuan tekniğinin doruk noktasını göstermekle kalmaz, sonraki çağlarda müziğe damgasını vuracak olan tonal anlayışın da çekirdeğini içinde taşır.

Paley, William S. (d. 28 Eylül 1901, Chicago, Illinois - ö. 26 Ekim 1990, New York kenti, New York, ABD), ABD'li yayıncı. Columbia Broadcasting System'in (1974'ten sonra CBS, Inc.) ilk genel başkanı (1928-46) ve yönetim kurulu başkanı (1946-90) olarak görev yapmıştır.

Chicago'da puro işinde başarı kazanan Ukraynalı Yahudi bir göçmenin oğludur. Pennsylvania Üniversitesi'ne bağlı Wharton Okulu'nda maliye öğrenimi gördü. Okulu bitirdikten sonra ailesinin Philadelphia'da kurduğu puro şirketinde çalışmaya başladı. Radyo reklamcılığının parlak bir geleceği olduğuna inanan Paley, küçük bir radyo istasyonu satın alarak 1929'da istasyona Columbia Broadcasting System adını verdi.

II. Dünya Savaşı sırasında Savaş Haberalma Dairesi'nin (OWI) Akdeniz bölgesi denetçisi oldu. Daha sonra OWI'ye bağlı Psikolojik Savaş Dairesi'nde çalıştı.

Savaştan sonra CBS'ye dönen Paley, 1966'da CBS yönetmeliklerine göre emekli olması gerekirken bu hakkını kullanmadı ve ölene değin yönetim kurulu başkanı olarak çalışmayı sürdürdü. Modern Sanatlar Müzesi'nin uzun yıllar başkanlığını yapan Paley ünlü sanatçıların tablolarını içeren bir de özel koleksiyon oluşturdu. Paley, başta ABD Liyakat Nişanı, Fransız Croix de Guerre ve İtalyan Kralıyet Nişanı olmak üzere birçok nişan almıştır.

Palghat, Hindistan'ın güneybatısında, Kerala eyaletinin orta kesiminde kent. Ponnani Irmağının kıyısında, Batı Gatlar'daki Palghat Geçidinde yer alır. Tahıl, tütün, kumaş ve kereste alım satımı yapılan bir ticaret merkezi olan kentte, tütün, pirinç unu ve dokuma fabrikalarıyla hafif sanayi tesisleri de vardır. Başlıca yükseköğretim kuruluşları Victoria Devlet Yüksekokulu (1888) ve bir mühendislik yüksekokuludur.

Irmağın karşı kıyısında bir demiryolu kavşağı olan Olavakod bulunur. Kentte 1783'te geçici olarak, 1790'da da tamamen İngilizlerin ele geçirdiği eski bir kale vardır. Nüfus (1991) kent, 122.964.

Palgrave, Francis Turner (d. 28 Eylül 1824, Great Yarmouth, Norfolk - ö. 24 Ekim 1897, Londra, İngiltere), İngiliz eleştirmen ve şair. 1885-95 arasında Oxford'da şiir dersleri verdi. En ünlü şiir kitabı *Visions of England*'dır (1880-81; İngiltere Düşleri). Şiir alanına en büyük katkısı ise, özenle seçilmiş ve tarih sırasına göre düzenlenmiş çok sayıda şiir içeren kapsamlı antolojisi *The Golden Treasury of English Songs and Lyrics*'tir (1861; İngiliz Şarkı ve Şiirlerinin Altın Hazinesi). Palgrave bu şiirleri seçerken şair Alfred Tennyson'a da danışmıştır. Antoloji İngiltere'de birkaç kuşağın şiir beğenisi üzerinde büyük bir etki bırakmış, özellikle de Wordsworth'ün geniş bir okur kitlesine ulaşmasında önemli rol oynamıştır.

Pali, Hindistan'ın kuzeybatı kesimindeki Racasthan eyaletinde kent. Luni Irmağının bir kolu olan Bandi'nin hemen kuzeyinde yer alır. Eskiden bir ticaret merkezi olan Pali, eski ve yeni olmak üzere iki bölgeden oluşur. Bugün tarım ürünleri için bir pazar merkezi olan kentte tekstil ve yağ üretim kuruluşları, pamuklu baskı ve boyama ile bakır işleme atölyeleri bulunur. El sanatı ürünleri arasında fildişinden ve sandalağacından yapılmış eşyalar sayılabilir. Kentte bir hastane ve Racasthan Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokul ile ta-

rihsel açıdan önem taşıyan birkaç tapınak vardır. Beaver ve Codhpur'a kara ve demir yoluyla bağlanır. Nüfus (1991) kent, 136.797; (1981) il, 1.274.504.

Pali dili, Orta Hint-Âri öbeğine bağlı, Kuzey Hindistan kökenli dil. Budacı Theravada (İhtiyarlar Yolu) öğretisinin kutsal metinlerinin dilidir. Eski Hint-Âri dönemine ait Veda ve Sanskrit lehçelerinin yakın akrabası olmakla birlikte, bu iki dilin doğrudan devamı değildir. Budacı kutsal metinlerde bu dilin kullanılmasının nedeni, Buda'nın, izleyicilerinden öğretisini seçkinlerin dili olan Sanskrit ile değil, yerel lehçelerle yaymalarını istemesiydi. Buda'nın öğretisi zamanla Hindistan'dan Seylan'a yayılarak (İÖ y. 3. yy) orada yerel lehçelerin karışımı olan Pali dilinde yazıya geçirildi ve Pali dili sonunda Theravada metinlerinin Seylan dışında da kabul gören standart dili durumuna geldi. *Tipitaka* (Sanskrit dilinde *Tripitaka*: "Üçlü Yasa" ya da "Üç Sepet") olarak bilinen Theravada kutsal metinleri Myanmar (eskiden Birmanya), Tayland, Kamboçya, Laos ve Vietnam'a yayıldı. Pali dili Hindistan'da 14. yüzyılda edebi dil olma özelliğini kaybettiyse de, başka yerlerde 18. yüzyıla değin varlığını sürdürdü.

paligorskit, lifli bir magnezyum alüminyum silikat. Yapısında, uzamış silisyum-oksijen yaprakları içerir, bu nedenle de mineral katmanlı silikatlar ailesinden sayılır. Ama bu yaprakları oluşturan SiO_4 dörtyüzlüleri çubuk biçiminde yöneldiklerinden, mineral lifli bir morfoloji kazanır. Paligorskite playa göllerindeki tortullarda ve tuzlu çökellerde, çöl kumlarında ve kalkerli malzemelerde rastlanır. ABD'de Georgia'daki Attapulgus'ta bulunan paligorskit türüne attapulgit denir.

palimpsest (Yunanca *palimpsestos*; *palin*: "yeniden" ve *psestos*: "kazınmış"), üstünde yazılı metnin bütünüyle ya da kısmen silinmesinden sonra yeni bir metnin yazıldığı rulo ya da kitap sayfası biçiminde parşömen. Eldeki parşömeni kullanmak yeni bir parşömen edinmekten daha ucuz olduğu için bu yola gidildiği düşünülebilir. *Palimpsest* uygulamasının başka bir nedeni de, pagan Yunan metinlerinin yazılı olduğu parşömenlere Kilise Babaları'nın metinlerini geçirerek dinsel bir amacı gerçekleştirme isteği olabilir. Parşömen yüzeyinin aşırı biçimde aşınmış olduğu durumlarda bile alttaki metnin izleri morötesi ışınları ya da daha başka laboratuvar teknikleriyle ortaya çıkarılabilmektedir.

palinoloji, çiçektozu, spor ve tohumların tanımlanmasını, sınıflandırılmasını ve bunlardan stratigrafi (katmanbilim), paleoklimatoloji ve arkeolojiye ilişkin sorunların çözümlenmesinde yararlanılmasını konu edinen bilim dalı. Palinoloji, özellikle Pleyistosen Bölümde (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) çevre koşullarında gerçekleşen değişimlerin belirlenmesinde yararlı olmuştur. Göl ve bataklık tortullarındaki çiçektozlarının incelenmesiyle bitki örtüsündeki değişmelerin düzeni saptanmış, böylece Pleyistosen'deki iklim değişiklikleri anlaşılabilmiştir. Daha yakın çağlar üzerindeki palinoloji çalışmalarıyla da, dünyanın çeşitli yerlerindeki insan topluluklarının yerleşim ve toprak kullanım düzenleri anlaşılır hale gelmiştir.

Yer'deki kayaç katmanlarında bulunan bitki mikrofosilleri (palinomorflar) yalnızca çiçektozları değil, aynı zamanda sporlar, ufalanmış bitki dokusu kırıntıları ve çoğu suda yaşayan öteki canlıların mikrofosilleridir. Çiçektozları ve sporlar morfolojik açıdan karmaşık maddelerdir, bu nedenle belirlenip tanımlanabilirler; ayrıca bunlar çok büyük miktarlarda üreyip çevreye saçıldıklarından, istatistiksel olarak bol miktarlarda çiçektozu ve spor fosili toplulukları elde edilebilmektedir. Mikrofosil örnekleri tortullardan ve tortul kayaçlardan kimyasal ve mekanik yöntemlerle çıkartılır.

Çiçektozları ve sporlar bitkilerin öteki bölümlerine oranla çürümeye karşı çok daha dayanıklı olduğundan, bunların fosilleri de daha uzun ömürlüdür. Organik mikrofosillerin başlıca birikim ortamları karalar, kara parçalarının çöküntü bölgelerinde oluşan su kütleleri ve denizlerdir; bunlar aynı zamanda tortul kayaçların da çökelme ortamlarıdır. En yaygın bulunan palinomorflar olan çiçektozları ve sporlara toprakta, akarsu çökellerinde, buzullarda ve kara-deniz geçiş ortamları ile deniz ortamlarında rastlanır. Ne var ki, fosil topluluklarının başka katışkı malzemeleriyle karışma olasılığı yüksek olduğundan, bu durum fosillerin çözümlenmesinde önemli sorunlar doğurabilir.

Çiçektozları ve sporlar çok küçük boyutlarda olduğundan (çoğu 200 mikrondan daha küçük), bunlar tortul tanecikleri biçiminde taşınır ve çökelir. Büyük bölümü çökelme sırasında tortullara karışır ve genel olarak çökeli etkileyen tüm değişim süreçlerinden bunlar da geçer. İyi korunmuş palinomorfların en bol miktarlarda bulunduğu yerler, zaman içinde yavaş yavaş çökelmiş, değişime uğramamış, ince taneli tortul kayaçlardır; oluşum sırasında eğer çökel fazlaca sıkışarak ya da çökelin üstüne çok miktarda malzeme yığılarak tortulda önemli bozulmalar olmazsa ve tortul çökelme sonrasında fazlaca ufalanma etkisi altında kalmazsa, palinomorflar özgün yapılarını daha uzun süre koruyabilirler.

Prekambriyen Zamana (y. 4 milyar - 570 milyon yıl önce) kadar uzanan en yaşlı kayaçlardaki bitki mikrofosilleri üzerindeki ilk araştırmaları Sovyet paleontologlar başlattılar ve son 25 yıl içinde de bu alanda önemli çalışmalar gerçekleştirildi. Bu yaşlı kayaçlardaki mikrofosiller bir ölçüde bozulmuş olmakla birlikte, bunlardan gene de önemli stratigrafik bilgiler edinmek olasıdır. Öte yandan, açıkça tanımlanabilecek bir bitki örtüsünün varlığına işaret edecek bol miktarda damarlı bitki fosili içeren ve böylece aralarında tartışmasız stratigrafik bağıntılar kurulabilecek en eski kayaçlar Silüriyen Döneme (y. 430-395 milyon yıl önce) aittir. Çiçektozları ve sporlar hemen hiçbir zaman katışıksız fosil çökelleri halinde bulunmaz; bunlar çoğunlukla başka organik malzemelerle, kum, mil ve kil gibi tortul taneciklerle ve inorganik tuzlar gibi öteki kayaç oluşturucu maddelerle karışmış durumdadır. Fosil çiçektozları ve sporların büyük bölümü çökelme yerlerine daha uzaktaki bitkilerden gelmiştir; ama tortulların bir bölümünde, çökelme bölgesindeki sularda yaşayan bitki ve hayvan kalıntıları ile alglerden türeyen fosiller de bulunur. Bütün bu kaynaklardan toplanan verilerle stratigrafik bağıntılar kurularak tarihlendirmeler yapılır, ayrıca çökelme bölgesinin ve bu bölgeye yakın daha geniş bir çevrenin paleoekolojisi belirlenir. Tortulların organik bileşenleri ve mineral tanecikleri büyük uzaklıklara taşınmış olabilir. Örneğin, Venezuela ve Kolombiya'da And Dağlarında yaşayan kızılağaçların çiçektozları Orinoco Irmağı boyunca taşınarak Venezuela'nın kuzeydoğu kıyılarına kadar ulaşır ve bölgeden 800 km uzaktaki deniz ortamında çökelir. Çiçektozları atmosferde de büyük uzaklıklara taşınabilir; Avrupa'da yaşayan denizüzümleri (*Ephedra*) ile Kuzey Amerika'da yaşayan *Ambrosia* cinsinin çiçektozlarının Atlas Okyanusu üzerinde 1.700 km kadar taşındıkları belirlenmiştir. Ne var ki, günümüzdeki çiçektozu yağmurları üzerinde yapılan araştırmalar, fosil olarak günümüze kalan çiçektozlarının büyük bölümünün tortul çökellere oldukça yakın uzaklıklardan taşınmış olduğunu açığa çıkarmıştır. İnce bir ağaç dalı belirli bir uzaklıktaki çiçektozlarını üzerinde toplayabilir ve bu nedenle belirli bir bölgede çökelen çiçektozları ancak o bölgeye ilişkin bilgi verir. Bu nedenle, çiçektozlarının incelenmesine dayalı olarak, dünyanın çeşitli bölgelerindeki kayaç katmanları arasında stratigrafik bağıntılar kurulamaz; bunun için karbon -14'le tarihlendirme gibi değişik yaş belirleme çalışmalarına gereksinim vardır. Kayaç katmanlarında gerçekleştirilen çiçektozu ve spor sayımları bir grafik üzerinde gösterilir; grafiğin eksenlerinden biri fosillerin stratigrafik konumunu ya da derinliğini, öteki ise tanımlanmış fosil cinsi ya da türünün göreli ya da mutlak bolluğunu gösterir. Bu diyagramlar, tür ve sıklık bakımından çevre çiçektozlarından ve sporlarından net olarak ayırt edilebilen homojen ve tanımlanmış çiçektozu ve spor kuşaklarına ya da bölgelerine ayrılır. Bu bölgeler daha sonra stratigrafik dizilişin, tortul nitelikleri, kimyasal bileşim ve öteki fosil verilerine dayalı olarak ayırt edilen alt bölümleriyle karşılaştırılır. Eskiden bu tür çözümlemeler görsel olarak gerçekleştirilirdi; bugün ise bilgisayarlara dayalı sayısal yöntemlerden yararlanılmaktadır.

Palisades dağoluşumu, Kuzey Amerika'da, ABD'deki Güney Carolina'dan kuzeye doğru Kanada'daki Fundy Körfezine kadar uzanan Apalaş Jeosenklinalinde yer alan kırık havzalarında Geç Triyas Döneminde (Triyas Dönemi y. 225-190 milyon yıl önce) gelişen dağoluşumu olayı. Bir dizi kırılmalar, bazaltlı püskürmeler ve feldispat bakımından zengin tortul yığışmaları biçiminde gelişen Palisades dağoluşumunun Mezozoyik (İkinci) Zamanın (y. 225-65 milyon yıl önce) başlarında, Kuzey Amerika Levhasının Afrika ve Avrupa levhalarından koparak ayrılmaya başlaması sonucunda ortaya çıktığı sanılmaktadır.

Palissy, Bernard (d. 1509, St. Avit, Lacapelle Biron yakınları - ö. 1590, Paris, Fransa), yaptığı rustik seramiklerle tanınan seramik sanatçısı. Renkli kurşun sırlı rustik seramikler bazılarınca yanlış olarak fayans (kalay sırlı seramik) diye adlandırılmıştır.

Palissy önceleri cam üstüne resim yapıyordu. Daha sonra La Rochelle yakınlarındaki Saintes'e yerleşerek çanak çömlek yapmaya başladı. Protestan olduğu için hapse girdi. Écouen Şatosu'nun dekorasyonunda çalışması için serbest bırakıldı. Yaklaşık 1565'te kral ve ana kraliçenin hizmetinde çanak çömlek yapmakla görevlendirilince Paris'e gitti.

1575'ten sonra Paris'te halka açık doğa bilim dersleri verdi. *Discours admirables* (1580; Hayranlık Veren Konuşmalar) adıyla yayımlanan bu dersler onun çağdaşlarından daha ileri bilimsel görüşleri olan bir yazar, bilim adamı, modern tarımın ve deneysel yöntemin öncülerinden biri olduğunu gösterir. Bu sıralarda beyaz sırlı bir Çin fincanı gören Palissy bu porselenin nasıl yapıldığını çözmeye girişti. İlk araştırmalarını *De l'art de la terre* (Çömlekçilik Sanatı Üzerine) adlı yapıtında anlattı.

Protestanlar üzerindeki baskının artması üzerine Doğu Fransa'ya kaçtı, 1575'te

Paris'e geri döndü. 1588'de dinsel nedenlerle hapsedildi; kısa bir süre sonra gönderildiği Bastille'de öldü.

Palissy'nin seramiklerinde çömlekçi çarkı kullanmadığı sanılır. Bilinen en iyi yapıtları kalıp yöntemiyle yapılmış ya da elle biçimlendirildikten sonra kabartma desenlerle bezenmiştir. Özgün yapıtlarının hiçbirinde imza ya da işaret yoktur. Palissy'nin kalıpları 17. yüzyılda Avon ve Manerbe imalathanelerinde kullanılarak bazı kurşun sırlı seramik biblolar üretildi. 1840-70 arasında da Tours'lu Jean-Charles Avisseau ve Parisli Georges Pull, Palissy'nin seramiklerinin kopyalarını yaptılar.

Palk Boğazı, Bengal Körfezinde, Hindistan'ın güneydoğu kesimi ile Sri Lanka'nın kuzey kesimi arasında boğaz. Güneyinde Ramesvaram Adası, Adem Köprüsü adındaki mercan adası zinciri ve Mannar Adası vardır. Genişliği 64-137 km, uzunluğu ise 137 km'dir. Hindistan'dan gelen Vaigai Irmağı gibi birkaç akarsuyun döküldüğü boğazda Sri Lanka'ya ait çok sayıda ada bulunur. Sri Lanka'nın kuzey kesiminin ticaret merkezi olan Jaffna limanından Hindistan'ın Tamil Nadu eyaleti ile ticaret yapılır. Boğazın güneybatı bölümüne Palk Körfezi adı da verilir.

Palladio, Andrea, asıl adı ANDREA DI PIETRO DELLA GONDOLA (d. 30 Kasım 1508, Padova, Venedik Cumhuriyeti - ö. Ağustos 1580, Vicenza, İtalya), 16. yüzyılda ülkesinin en önemli sanatçılarından biri sayılan İtalyan mimar.

Gençliği ve ilk yapıtları. On altı yaşına değin Padova'da bir heykelcinin yanında çalıştı, daha sonra Vicenza'ya giderek

Andrea Palladio'nun Rotonda Villası, Vicenza yakınları, İtalya
Osvaldo Bohm

duvarcı ve taşçılar loncasına girdi. Veronalı mimar Michele Sanmicheli tarzında maniyerist anıtlar ve heykeller üreten atölyelerde çalıştı.

Hümanist bir şair ve bilgin olan Kont Gian Giorgio Trissino, Vicenza'nın dışındaki Cricoli'de bulunan villasını 1530-38 arasında Eski Roma tarzında yeniden yaptırıyordu. İnşaatta taşçı olarak çalışan Palladio'yu gördü ve onun uygulamadaki deneyimlerini hümanist bir eğitimle de genişletmeyi düşünerek korunması altında eğitim görenlerin arasına aldı. Bu öğrenciler matematik, müzik, felsefe ve klasik yazarların yapıtlarını öğreniyorlardı. Genç Andrea'ya hümanist geleneklere uygun olarak mitolojideki Pallas Athena'nın adı verildi.

Palladio, Trissino Villası'nda, bazısı daha sonra kendisinin işvereni olacak Vicenza'nın genç soylularıyla tanıştı. 1541'de maniyerist Sanmicheli ile yüksek Rönesans mimarlarından Jacopo Sansovino gibi mimarların üsluplarını öğrenmişti. Roma Rönesans üslubunu Kuzey İtalya'ya getirmiş olan Alvise Cornaro'yu da tanıyor olmalıydı. Ayrıca mimarlık üstüne kitapları olan Sebastiano Serlio'nun yapıtları da onu etkilemişti.

Palladio ilk villa ve saray tasarımlarını 1540'ta yaptı. Lonedo'da Girolamo de' Godi için yaptığı villanın planında Trissino Villası'ndan yola çıkmıştı; ama Venedik'in geleneksel kır yapılarıyla benzerlikler de vardı. Ahır ve ambarları simetrik yapı kanatlarına yerleştirmek, evin önünde duvarla çevrili bir bahçe düzenlemek gibi daha ileride uygulayacağı ilkeleri burada da kullanmıştı. Vicenza'da Giovanni Civena için yaptığı saray ise görünüş olarak 16. yüzyılın başlarında Roma'da uygulanan Rönesans saraylarını andırıyordu. Planı da Sanmicheli'nin Verona'da yaptığı Canossa Sarayı'na (1535) benziyordu. Palladio'nun Roma forumlarından esinlenerek zemin katın altında Kuzey İtalya'ya özgü arkadlı bir yaya yolu yapması yapıdaki tek yenilikti.

Roma gezileri ve Vicenza'daki çalışmaları. Palladio 1541 ve 1547'de Trissino ile birlikte iki kez Roma'ya gitti. Bu geziler onun saray tasarımlarını çok etkiledi. Burada Donato Bramante, Peruzzi gibi mimarların ve adını daha çok ressam olarak duyurmuş olan Raffaello'nun yapıtlarını gördü. Eski Roma'dan kalan yapılar üstünde ölçümler yapma olanağı buldu. Saray tasarımına ilişkin düşünceleri 1540 ile gene Roma'ya gittiği 1554-56 arasında olgunlaştı.

Palladio 1546'da, 15. yüzyılda yapılmış olan ve Bazilika diye adlandırılan Vicenza'nın belediye binası için bir yenileştirme tasarımı hazırladı. Daha önce başka mimarların bu tür çalışmaları sonuçsuz kalmışken, onun planları 1548'de kabul edildi. Bu onun yapımını üstlendiği ilk kamu yapısıydı. Bitmesi 1617'ye değin süren yapının içinde büyük bir salon vardı. Palladio hem yapının gotik üsluptaki strüktürüne, hem de klasik düzen ölçülerine uygun bir de arkad tasarlamıştı. Bazı biçimler de Serlio'dan ya da Sansovino'nun Venedik'te yaptığı San Marco Kütüphanesi'nden alınmıştı. Palladio 1556'ya değin üç saray tipi geliştirdi. Bunlardan birincisi 1550'de yaptığı Chiericati Sarayı, ikincisi 1552'de Vicenza'da yapılan Iseppo Porto Sarayı idi. Sonuncusu olan Udine'deki Antonini Sarayı ise 1556'da yapılmıştı. Palladio bu yapıtlarda geniş ölçüde antik mimarlıktan esinlenmiş, özellikle Roma hamamlarında uygulanan bazı düzenleme ilkelerini kullanmıştı. 1545-50 arasında Vicenza'da yaptığı Thiene Sarayı'nda Iseppo Porto Sarayı'nda geliştirdiği plan şemasını daha ilerletmişti. Bu yapıtında, o sıralarda Vicenza'ya gelmiş olan maniyerist mimar Giulio Romano'dan etkilendiği belli oluyordu.

Roma'da kaldığı sırada 1554'te *Le antichità di Roma* (Roma'nın Eski Yapıtları) adlı kitabını yayımladı. Bu çalışma, izleyen 200 yıl içinde Roma ile ilgili en yetkin rehber kitap olarak kaldı. 1556'da da Antik Çağ uzmanı Daniele Barbaro ile birlikte çalışarak Vitruvius'un İÖ 26'dan sonra yazıldığı bilinen ünlü yapıtı *De architectura*'nın (Mimarlık Üzerine) yeni basımındaki levhalar için rölöveler hazırladı. Kitabın yeni basımı 1556'da Venedik'te yayımlandı. Palladio Vitruvius'a büyük bir hayranlık duyuyor, ondan ustası ve yol göstericisi olarak söz ediyordu.

Yapılarının cephelerini, planlarının bir eksene göre simetrik düzenlendiğini vurgulayacak biçimde yapıyordu. Bunun örneklerinden biri Vicenza'da 1565'te yaptığı Valmarana Sarayı idi. Bu yapıda kullandığı birden fazla kat boyunca yükselen kolonları Porto-Breganze Sarayı'nda (1570) ve Loggia del Capitanio'da da (1571) uygulamıştı. Yapılarında maniyeristlerin motiflerini özümsemiş olsa da, onu Michelangelo ya da Giulio Romano gibi bu yaklaşımın mimarlarından biri sayma olanağı yoktu.

Palladio'nun Roma gezilerinin etkileri yaptığı villalarda daha az görülür. Bunlarda amacı, Plinius, Vitruvius gibi yazarların kitaplarında anlattıkları Roma villalarına benzer yapılar ortaya koymaktı. Cricoli'deki Trissino Villası'nı yaparken birçok villa planı çeşitlemesi de geliştirmişti. Bu yapılar, büyüklüğü değiştirilerek ya kentli bir soylunun yazlığı ya da bir büyük çiftçinin konağı olarak kullanılabiliyordu. Bu türün ilk örneklerden biri, pek çok benzeri yapılan Giulio Capra Villası ya da daha çok tanınan adıyla Rotonda Villası'dır. Bir tepe üstünde bulunan yapının planı tam bir simetri içindeydi. Evin dört yüzünde kolonadlı girişler vardı. Ortadaki daire planlı büyük salonu bir kubbe örtüyordu. Meledo'da yapılmak üzere tasarladığı Trissino Villası da benzer bir plana dayanıyordu. Bu yapı uygulanmamış olmakla birlikte, *I quattro libri dell'architettura*'da (1570; Mimarlığın Dört Kitabı) yer alması nedeniyle başka mimarları Palladio'nun bazı uygulanmış yapılarından daha çok etkiledi.

Palladio villalarının girişini bir tapınağın ön cephesi gibi yapıyor, bu tür bir düzenlemenin girişe en uygun olduğunu düşünüyordu. Piombino Dese'deki Cornaro Villası (1560-65) ya da Montagnana'daki Pisani Villası (1553-55) gibi bazı yapılarında giriş bölümü iki katlı tutulmuştu. Maser'deki Barbaro Villası (1555-59) gibi bir üçüncü tipte ise tapınak girişi evin tüm ön cephesini kaplıyordu. O dönemden kalan az sayıdaki iç düzenlemelerden biri ile Venedikli Paolo Veronese'nin (1528-88) yaptığı duvar resimlerini günümüze değin barındırmış olan bu villayı arkadaşı bilim adamı Daniele Barbaro için tasarlamıştı. Quinto'daki Thiene Villası (1550) ile Santa Sofia'daki Sarego Villası (1568-69) Palladio'nun tasarlandığı gibi bitirilememiş yapıları arasındadır. Bunlarda ve bazı başka tasarımlarında, koyduğu ilkelerin çeşitlemelerini denemişti.

Palladio 20 yıl kadar süren yoğun yapım çalışmalarından sonra 1570'te *I quattro libri dell'architettura* adlı yapıtını yayımladı. Bu, onun incelediği klasik mimarlığın bir özeti niteliğini taşıyordu. Romalı mimarların tasarım ilkelerini açıklamak amacıyla kendi yapılarından da örnekler veriyordu. İlk kitap yapı malzemelerini, klasik düzenleri, süsleme öğelerini tanıtıyordu. İkincide Palladio'nun kentsel ve kırsal alanlar için tasarladığı konutlar ile klasik mimarlık yapıtlarına ilişkin rekonstrüksiyon çalışmalarını içeriyordu. Godi Villası örneğinde olduğu gibi, bazı uygulamalarını üstünde düzeltmeler yaparak kitabına almıştı. Üçüncü kitap köprü, bazilika gibi yapı türlerinin tasarımlarıyla antik kent tasarımına ilişkin bilgiler içeriyordu. Dördüncü kitap da Eski Roma tapınaklarının rekonstrüksiyonlarına ayrılmıştı.

Venedik dönemi. Palladio 1570'ten sonra çalışmalarını Venedik'te kilise yapıları üstünde yoğunlaştırdı. 16. yüzyılın ilk yarısında papalık ile savaş durumunda olan bu kentte çok az kilise yapılmıştı. Palladio 1560'larda bazı manastırlar için tasarımlar hazırlamış, Sansovino'nun tasarımlarına göre başlanıp bitirilememiş olan S. Francesco della Vigna Kilisesi için de bir ön cephe hazırlamıştı. Bu tasarım çok kısa bir süre içinde orta nefi yüksek, yan nefleri alçak kiliselerde örnek alınan bir düzenleme oldu. Buradaki çözümü dahice bir buluş kılan, yapı cephesini oluşturan klasik tapınak cephesi üstüne orta nef yüksekliğine kadar çıkan daha dar bir ikinci klasik cephenin bindirilmesiydi. Palladio bunu

S. Giorgio Maggiore (1566-1610) ve Il Redentore (1576-92) gibi daha sonraki kiliselerinde de geliştirerek uyguladı. Karşı Reform'dan sonra Kilise Yunan haçı plan yerine, çeşitli bölümlerinin farklı liturjik gereksinimlere göre kullanılabildiği Latin haçı plan şemasını yeğler olmuştu. Bu nedenle Palladio'nun Il Redentore için önerdiği daire planlı şema geri çevrilmişti. Her iki kilise de gri renkli taş sütunların taşıdığı basık bir beşik tonozla örtülü bir orta neften oluşan yapılar biçiminde gerçekleştirildi. İkisinin de içleri düz beyaz renkteydi ve hiçbir süslemeleri yoktu.

Döneminin dinsel inanışlarına uygun olarak daha çok Latin haçı planlı kiliseler tasarlamış olan Palladio yaşamının sonlarına doğru Yunan haçından yola çıkan merkezî planlı bir kiliseyi, Maser'deki şapeli tasarladı. Yapıyı basık bir kubbe örtmekteydi. İç süslemeler ise Palladio'nun kiliselerinden çok saraylarını anımsatıyordu. Bu yapıyla aynı yılda, 1579'da tasarlanan, ama uygulanmamış olan S. Nicola di Tolentino Kilisesi Palladio'nun ideal bir kiliseye ilişkin düşüncelerini ortaya koyuyordu. Bunlar onun *I quattro libri dell'architettura*'da Pantheon üstündeki çalışmaları ve Roma'da Michelangelo'dan sonra en ünlü mimar olan Giacomo da Vignola'nın (1507-73) desenleriyle koşutluklar gösteriyordu.

Sansovino'nun 1570'teki ölümü üzerine Palladio Venedik bölgesinin en önde gelen mimarı durumuna geldi. Bu tarihe değin devletin koruması altına alınmamıştı. *I quattro libri dell'architettura*'daki tasarımlarının çoğu da onları yaptıracak zenginleri bekliyordu. Palladio'nun devlet hizmetine girdikten sonra yaptığı işler arasında savunma yapıları ve bazı yapıların süslenmesi ile Düklük Sarayı'nın içinin dekorasyonu konusunda danışmanlık bulunuyordu. 1572'de iki oğlunun birden ölmesi onu içine kapanık bir yaşam sürmeye yöneltti. Bu arada yaptığı tek iş Julius Caesar'ın kitaplarının resimli bir baskısını yayımlamak oldu.

Son çalışması Vicenza'da Olimpico Akademisi için klasik oyunların sahnelenebileceği bir tiyatro yapmak oldu. 1579-80 yıllarında yaptığı Olimpico Tiyatrosu'nda, Fransa'nın Orange kentinde bulunan Eski Roma tiyatrosunu temel aldı. Palladio öldüğü zaman arkasında pek çok bitmemiş yapı bırakmıştı. Bunları onun izleyicileri, özellikle de Vincenzo Scamozzi (1552-1616) ve O. Bertotti-Scamozzi (1719-90) bitirdiler. Onlar da değişen beğeniler nedeniyle Palladio'nun ilkelerini her zaman aynı tutarlılıkta uygulayamadılar.

Değerlendirme. Palladio, Batı mimarlığının gelişmesinde en önemli rolü oynayan mimarların başında gelir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Yaptığı villalar ve saraylar 400 yıl süreyle hemen her ülkede taklit edilmiştir. Bir evin planını sistemli bir düzene sokan, bir yapının ön cephesini Eski Yunan ve Roma düzenlerinden biri ile kuran ilk mimar odur. Son olarak da *I quattro libri dell'architettura* adlı yapıtıyla klasik düzenleme ve süsleme öğelerini tanıtan en önemli kaynağı ortaya koymuştur. Palladio'nun yapılarıyla kitabının etkileri 18. yüzyılda doruğa ulaşmıştır. Onun ortaya koyduğu ilkeler ülkesinde olduğu kadar, başta İngiltere olmak üzere İrlanda, ABD gibi ülkelerde de uygulanmış ve Palladioculuk adı altında yeryüzünün pek çok yerine taşınmıştır.

Palladio penceresi, mimarlıkta, ortadaki geniş, iki yandakiler daha dar üç bölümlü pencereye verilen ad. Ortadaki bölümün üstü kemerli, yanlardakilerin düz olur. Bu tür pencereler 16. yüzyıl İtalyan mimarı Andrea Palladio'nun yapılarında kullandığı üç bölümlük açıklıklardan (Palladio motifi) esinlenerek oluşturulmuş ve 17-18. yüzyıl İngiliz mimarlığında çok tutulmuştu. Vicenza'daki Bazilika diye anılan yapısında Palladio bu motife özellikle çok yer vermişti. Motifi ilk kez İtalayan mimar Sebastiano Serlio 1537'de yayımlanan *Tutte l'opere d'architettura et prospetiva* (Bütün Mimarlık Yapıtları ve Perspektif) adlı yapıtında tanımladı. Bu nedenle motife Serlio motifi ya da Serliana, pencereye Serlio penceresi dendiği de olur. Venedik penceresi de aynı pencereye verilen başka bir addır.

Palladio üslubu, PALLADİANİZM ya da PALLADİOCULUK olarak da bilinir, 16. yüzyılın en büyük ve kuşkusuz en etkili İtalyan mimarı Andrea Palladio'nun yapıtlarını ve yazılarını temel alan mimarlık üslubu. Palladio'ya göre mimarlığa önce akıl, sonra da klasik mimarlığın ilkeleri egemen olmalıydı. Klasik mimarlık konusundaki bilgileri o güne ulaşmış Roma yapılarına ve İÖ 1. yüzyılda yaşamış Romalı mimar ve kuramcı Vitruvius'un yazılarına dayanıyordu. Palladio üslubu açık seçik, düzenli ve simetrik olma özellikleriyle akılcılığa, klasik biçimlerden ve bezeme örgelerinden yararlanmasıyla da Antik Çağ mimarlığına bağlıydı. Palladio'nun ilkelerini öğrencisi ve izleyicisi Vincenzo Scamozzi kadar disiplinli bir biçimde hiçbir mimar uygulamamıştı. Onun uyumlu oranları araştırma yolundaki çabaları daha sonra donuk bir akademizme dönüştü. Palladio'nun izleyicileri, Gian Lorenzo Bernini'den çağdaş Amerikalı mimar John Hejduk'a kadar gelen uzun bir zincir oluşturur.

Palladio üslubunu İngiltere'ye tanıtan Inigo Jones oldu. Jones Palladio'nun yapıtlarını kopya etmek yerine, onun koyduğu ilkeleri yeniden yorumlama yolunu seçmişti. 1613-14'te çıktığı İtalya gezisinden döndükten sonra Londra'da Palladiocu bir üslup yarattı. Yapıtlarından Greenwich'teki Kraliçe'nin Evi (1616-35), Whitehall'daki Şölen Evi (1619-22), St. James Sarayı'ndaki Kraliçe Şapeli (1623) bu anlayışın en iyi örnekleridir.

18. yüzyılın başlarında Palladio üslubuna karşı bir kez daha ilgi duyulmaya başladı. Bu biraz da Stuartların gösterişli mimarlığının uyandırdığı tepkiden ve yönetimdeki Whig'lerin daha akılcı ve yalın bir mimarlık anlayışından yana olmasından kaynaklanıyordu. Bu gelişmenin, Palladio'nun *I quattro libri dell'architettura*'sının (1570; Mimarlığın Dört Kitabı) İngilizceye çevrilmesi (1714) ve Sir Colin Campbell'in İngiltere'deki klasik yapıları incelediği *Vitruvius Britannicus* adlı yapıtının ilk cildinin yayımlanmasıyla (1715) aynı tarihlere denk gelmesi bir rastlantı değildir. Campbell, Norfolk'taki Houghton Binası'nı (1722) ve Kent'teki Mereworth Şatosu'nu (1722) bu yeni, İngiliz Palladioculuğu anlayışında tasarlamıştı. Mimar olmamasına karşın bu konuya ilgi duyan Burlington 3. kontu Richard Boyle ile onun koruması altındaki William Kent bu dönemin önemli adları arasındaydı. Burlington, kendi evi olan Chiswick Malikânesi'ni (1725) Palladio'nun Rotonda Villası'nın bir yorumu olarak tasarlamıştı. Norfolk'taki Holkham Binası da (1734), aynı zamanda İngiliz bahçesini ilk uygulayan kişi olan Kent'in bir yapıtıdır.

18. yüzyılda İngiltere'den İtalya'ya ve öbür Avrupa ülkelerine geçen Palladio üslubu, bu yolla başta Amerika olmak üzere çeşitli kolonilere de gitti. Bu yaklaşımın önde gelen mimarları arasında İtalya'da Francesco Maria Preti, ABD'de Thomas Jefferson, Almanya'da Georg Knobelsdorff, Hollanda'da da Pieter Post ve Jacob van Campen vardı. Rusya'ya İskoç kökenli Charles Cameron ve İtalyan Giacomo Quarenghi'nin götürdüğü Palladio üslubu İsveç ve Polonya'da da yandaşlar buldu. 1800'den sonraysa klasikçiliği, Palladio'nun Rönesans gözüyle görmek yerine, doğrudan kendi kaynaklarından öğrenmeyi yeğleyen yeni anlayışlar karşısında gerilemeye başladı.

William Kent'in Palladio üslubundaki Holkham Binası, 1734; Norfolk, İngiltere
A. F. Kersting

Palladion, Eski Yunan'da Tanrıça Pallas'ın (Athena) heykeli. Özellikle Troya'da kentin koruyucusu olarak saklanan ahşaptan Arkaik dönem heykeli için bu ad kullanılırdı. Söylenceye göre Troya kenti kurulurken Tanrılar Kralı Zeus bu heykeli gökten aşağı atar. Odysseus ile Diomedes de Athena Tapınağı'ndan bunu çalarak Troya'nın Akhaların eline geçmesini sağlarlar. Yunanistan ve İtalya'da birçok kent Troya'dan gelmiş gerçek Palladion'un kendilerinde bulunduğunu ileri sürmüştür. Bunların başında ise Aineias'ın Troya'dan kaçırıp İtalya'ya getirdiği ve Roma'da Tanrıça Vesta'nın tapınağında korunan heykel gelir. Palladion Yunan sanatında, çalınışı da edebiyatta çok işlenmiş bir konudur. Gökten düşüş öyküsü ise onun gerçekte bir *baitylos* (kutsal taş) olabileceğini göstermektedir.

Palladios (d. y. 363, Galatya, Anadolu - ö. 431'den önce, Aspuna), Galatyalı keşiş, piskopos ve vakanüvis. Erken dönem Mısır ve Ortadoğu Hıristiyan manastır düzenini

konu alan *Lausika Historia* (Lausos Tarihi) adlı yapıtı Hıristiyan çileciliğine ilişkin en değerli kaynaktır.

Önce Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği Zeytin Dağında, sonra da Mısır'daki Nitria Çölünde (bugün en-Natrun Vadisi) münzevi yaşamı sürdü. 4. yüzyılın öncü keşişleri Makarios ve Euagrios Pontikos'un öğretisini benimsedi. Yaklaşık 399'da Filistin'e döndü, ardından Konstantinopolis (İstanbul) yakınlarındaki Helenopolis'e piskopos atandı.

400'den kısa süre sonra Konstantinopolis patriği Aziz İoannes Khrysostomos hakkındaki heretiklik suçlamalarına karşı uzun bir savunma hazırladı. Ama İskenderiye ilahiyat okulu ile Konstantinopolis'teki karşıtlarının suçlamalarıyla karşılaştı. Khrysostomos'u hem Bizans'ta hem de Roma'da savunduğu için Roma imparatoru Arcadius tarafından sürgüne gönderildi. Yaklaşık 408'de Aziz İoannes Khrysostomos'un yaşamı üzerine bir diyalog yazdı. Platon'un *Phaidon*'unu örnek alan bu yapıtı dönemin siyasal ve dinsel çatışmalarına ışık tutar. 413'te cezası kaldırıldıktan sonra Galatia'da Aspuna piskoposu oldu. 419-420 arasında, Anadolu ve Mısır'ın çeşitli bölgelerindeki ilk Hıristiyan çilecilerini konu alan vakayinamesini yazdı. İmparator II. Theodosius'un başmabeyncisi Lausos'a adadığı bu metin, kişisel deneyimleri ile çöl çileciliği üzerine ikinci elden aktardığı öykülerin bir karışımıdır. "Şarabı akılla içmek, suyu kibirle içmekten yeğdir" sözüyle keşişlerin kibirli tavrına karşı çıkar.

palladyum (Pd), periyodik tablonun VIII. grubunda yer alan kimyasal element. Gribeyaz renkli, oldukça gevrek ve kolay işlenebilen değerli bir metaldir. Platin metalleri arasında en hafif ve erime noktası en düşük olan palladyum özellikle alaşımlarda ve katalizör olarak kullanılır.

Palladyum oda sıcaklığında atmosferden etkilenmediğinden metal ve alaşım halinde platin yerine mücevherlerde ve elektrik kontaktlarında, yaprak halinde de bezeme amacıyla kullanılır. Oldukça az miktarda palladyumun altınla oluşturduğu alaşım en iyi beyaz altındır. Palladyumdan ayrıca dişçilikte kullanılan alaşımlarda yararlanılır. Arı haldeki metalin en çok kullanıldığı yer telefon aygıtlarındaki elektrik kontaktlarıdır. Baskı devresi elemanları da ya elektrikle ya da kimyasal yolla palladyumla kaplanır.

Doğal palladyuma ender olarak rastlanmakla birlikte, çok az platin ve iridyumlu alaşımları Kolombiya'nın Chocó ilinde, Brezilya'nın Minas Gerais eyaletindeki Itabira'da, Rusya Federasyonu'nda Ural Dağlarında ve Güney Afrika'da Transvaal'da bulunur. Ayrıca yüzde 37 oranında palladyum içeren doğal platinli alaşımlar da vardır. Palladyumu ilk olarak 1803'te İngiliz kimyacı ve fizikçi William Hyde Wollaston ham platinden ayırmayı başardı. Palladyum çok sayıda altın, gümüş, bakır ve nikel cevheriyle birlikte de bulunur ve sanayide çoğunlukla bakır ve nikel cevherlerinin arıtılması sırasında yan ürün olarak elde edilir.

Palladyumun yüzeyi, doymamış organik bileşiklerin hidrojenlenmesi gibi hidrojen ve oksijen içeren kimyasal tepkimelerde mükemmel bir katalizör işlevi görür. Palladyum bu süreçte, uygun koşullar altında hacminin 900 katı kadar hidrojen soğurarak genleşir, sertliği ve dayanımı artar, gevrekliği ise azalır. Oluşan metal ya da alaşım benzeri hidrürden, sıcaklık arttığında ya da basınç düştüğünde hidrojen yeniden açığa çıkar. Hidrojen yüksek sıcaklıklarda palladyum metalinin içinden hızla geçebildiğinden, başka gazları geçirmeyen ısıtılmış palladyum tüpleri yarıgeçirgen bir zar işlevi görür ve hidrojenin arıtılmasında ya da kapalı sistemlere hidrojen alıp verilmesinde kullanılır.

Palladyum asitlerle, öbür platin grubu metallerinin hepsinden çok daha kolay tepkimeye girer. Nitrik asit içinde yavaş yavaş çözünerek palladyum nitratı ($Pd[NO_3]_2$), sülfürik asitle tepkimeye girdiğinde de palladyum sülfatı ($PdSO_4 \cdot 2H_2O$) oluşturur. Palladyumun +2 yükseltgenme durumunda olduğu pek çok bileşiği elde edilebilir. Sıfır ve +4 değerlikli olduğu birkaç bileşiği de vardır. Geçiş metalleri arasında karbonla bağ yapma eğilimi en güçlü olan palladyumdur. Bütün palladyum bileşikleri kolaylıkla bozunur ya da serbest metal haline indirgenirler. Çok az miktardaki karbon monoksit ve gaz halindeki olefinlerin varlığında bile siyah renkli bir palladyum çökeleği oluştuğundan, potasyum tetrakloropalladat II'nin (K_2PdCl_4) sulu çözeltisi bu gazların tanınmasında duyarlı bir algılayıcıdır. Doğal palladyum, palladyum-102 (yüzde 0,96), palladyum-104 (yüzde 10,97), palladyum-105 (yüzde 22,23), palladyum-106 (yüzde 27,33), palladyum-108 (yüzde 26,71) ve palladyum-110 (yüzde 11,81) olmak üzere altı kararlı izotopunun bir karışımıdır.

atom numarası	46
atom ağırlığı	106,40
erime noktası	1.552°C
kaynama noktası	2.927°C
özgül ağırlığı	11,97 (0°C'de)
değerliği	2,4
elektronların yerleşimi	2-8-18-18 ya da (Kr)$4d^{10}$

Pallas, Güneş sistemindeki bilinen küçük gezegenlerin (asteroit) büyüklük sırasına göre ikincisi. Keşfedilen ikinci küçük gezegen olan Pallas 1802'de Alman astronom ve hekim Wilhelm Olbers tarafından bulundu. İlk keşfedilen ve en büyük asteroit olan Ceres'i ise bir yıl önce İtalyan astronom Giuseppe Piazzi ortaya çıkarmıştı. Pallas adını, Yunan mitolojisindeki Tanrıça Pallas Athena'dan alır.

Pallas'ın çapı 608 km'dir. Yörünge düzleminin tutulum dairesiyle (Yer'in yörünge düzlemi) yaptığı açının oldukça büyük (35°) olmasına karşın, yarıbüyük ekseni ve dolanım periyodu küçük gezegenlere özgü bir büyüklüktedir (sırasıyla 2,77 gök birimi [414.390.000 km] ve 4,61 yıl). Bu özellikleriyle Pallas, Mars ile Jüpiter arasındaki küçük gezegenler kuşağında yer alır. Pallas'ın küresel bir yapıya sahip olduğu sanılmaktadır, çünkü kütlesi, oluşumu sırasında çevresindeki malzemeleri çekerek bu biçimi alabilecek derecede büyük görünmektedir. Yansıtma tayfı üzerinde yapılan incelemeler, Pallas'ın yüzeyinin, oluşma evresinde bulunan, koyu renkli, karbon bakımından zengin, taşsı küçük gezegenlerinkine benzer olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ama Pallas'ın bunlardan temel farkı, yüzeyindeki suyun serbest buz ya da sıvı halde değil, yüzey malzemelerinin içine girmiş halde bulunması ve içerdiği taşsı kalıntılardaki (enklüzyon) magnezyum oranının daha yüksek olmasıdır. Pallas'ın aklık derecesi de (albedo), tipik karbonlu kumlu göktaşlarınınkinden daha büyüktür (0,09).

Pallas, Peter Simon (d. 22 Eylül 1741, Berlin - ö. 8 Eylül 1811, Berlin, Almanya), dağların oluşumuna ilişkin kuramıyla tanınan Alman doğa bilimci. Henüz 15 yaşındayken, belirli hayvan gruplarının sınıflandırılmasına yönelik yeni yöntemler oluşturmuştur.

1761'de İngiltere'ye giden Pallas, burada doğa tarihi koleksiyonlarını inceledi ve jeolojik gözlemler yaptı. 1768'de Petersburg Bilim Sanat Akademisi'ne doğa tarihi profesörü olarak atandı. Yine aynı sıralarda Rusya ve Sibirya'ya yapılan bir bilimsel araştırma gezisine katıldı. Sibirya'da buzlar arasında, bazıları kıllı derilerini de korumuş pek çok mamut ve gergedan fosili ortaya çıkardı. 1774'te topladığı büyük miktarda bilimsel veri ve fosil örneğiyle Petersburg'a döndü, ama bu arada sağlığı da çok bozulmuştu. Gezilerindeki başlıca bulgularını üç ciltlik *Reise durch verschiedene Provinzen des russischen Reichs* (1771-76; Rus Çarlığı'nın Çeşitli Bölgelerindeki Gezi) başlıklı yapıtında topladı. Pallas, Sibirya'daki Ural ve Altay sıradağlarının merkezden çevreye doğru zamansal bir oluşum düzeni izlediğini de saptadı.

Pallas kedisi (*Felis manul*), *Carnivora* (etçiller) takımının *Felidae* (kedigiller) familyasından küçük yapılı uzun tüylü memeli türü. Adını doğabilimci Peter Simon Pallas'tan alan bu tür Tibet'ten Sibirya'ya

Pallas kedisi (*Felis manul*)
Tierbilder Okapia-Frankfurt am Main

kadar uzanan bölgedeki çöllerde, kayalık ve dağlık yerlerde yaşar. Yaklaşık evcil kedi iriliğinde olan Pallas kedisinin yumuşak postu soluk gri ya da açık kahverengidir. Kuyruğunun ucu halkalıdır. Bazı bireylerin vücudunda belirsiz koyu benekler bulunur. Vücudunun alt bölümündeki tüyler üst bölümündekilerin yaklaşık iki katı uzunluğundadır. Bu özelliğinin soğuk iklimde yere uzanma davranışıyla ilgili bir uyarlanma olduğu sanılmaktadır.

Pallas kedisinin vücut uzunluğu 25-30 cm'lik kuyruğu dışında 45-60 cm, ağırlığı 2,5-3,5 kg'dir. Öbür kedigillerden farklı olarak gözleri geniş kafasının daha yukarısında, kulakları ise daha aşağısında yer alır. Göz ve kulaklarının konumu sayesinde, kayaların ardından baktığında avı olan pika ve kemiriciler gibi küçük memeliler ile kuşlar tarafından olabildiğince az bir bölümü görülür. Bunun bir uyarlanma biçimi olduğu öne sürülmüştür.

pallasit, yüzde 50 oranında olivin, ayrıca kamasit, plessit, taenit ve troylit içeren taşsı demirli göktaşlarının ortak adı. Olivin öteki göktaşı türlerinde olduğundan daha büyük tek kristaller halinde bulunur ve agregalar oluşturabilir. Olivin çoğunlukla kamasitle

sarılı haldedir, ama yapı Widmanstätten çizgileri (kamasit ve daha ince taenit şeritlerinden oluşan çizgili desen) göstermez; pallasitlerdeki metalin büyük bölümünü kamasit oluşturur. Ama Widmanstätten yapısında, büyük metal bölgesi merkezleri gelişebilir.

Pallava HANEDANI, 4. yüzyıl başlarından 9. yüzyıl sonlarına değin Güney Hindistan'ı yöneten aile. Önceleri Dekkan'daki Satavahanalara bağımlıyken, sonradan Andhra'ya (bugün Telingana), ardından da Kançi'ye (bugün Kançipuram, Tamil Nadu) göç ederek orada egemenlik kurmuşlardır. Kökeni tartışmalı olan aileden söz eden en eski belgeler Prakrit dilindedir. Buna göre, 4. yüzyılın ortalarına doğru Magadha imparatoru Samudra Gupta Kral Vishnugopa'yı önce yenilgiye uğratmış, sonra da serbest bırakmıştır. Sanskrit dilindeki *Lokavibhaga*'da ise sonraki Pallava kralı Sinhavarman'ın 436'dan sonra hükümdar olduğu belirtilir.

Dravid topraklarını yöneten Pallavalar kısa sürede Tamil geleneklerini benimsediler. Güneydoğu Asya ile güçlü ticaret ilişkileri kurmanın yanı sıra bölgeyi kolonileştirmeye çalıştılar. Ayrıca Seylan'daki (bugün Sri Lanka) Tamil nüfuzunu sürdürdüler.

Budacılık, Caynacılık ve Brahman dinini destekleyen Pallava hanedanı sanatı ve sanatçıları da korudu. Özellikle mimariye büyük katkılarda bulundu; ailenin yaptırdığı yapılar arasında deniz kıyısındaki Şiva tapınağı, tek parça granitten oyulmuş çeşitli tapınaklar ve bir zamanların önemli limanı Mahabalipuram'daki (Mamallapuram) Varaha Mağarası (7. yy) sayılabilir. Hükümdar Mahendravarman Sanskrit dilinde, *Mattavi-lasa-prahasana* adlı bir fars yazmıştı (y. 620).

Pallava hükümdarları, Batı Çalukya hanedanının ve onlara bağımlı olan Çolaların askeri baskısına karşı koyamadı. Çolalar Pallava yönetimine son vererek hanedanın topraklarına egemen oldular (y. 880).

Pallenberg, Max (d. 18 Aralık 1877, Viyana - ö. 26 Haziran 1934, Karlsbad, Avusturya), İtalyan asıllı tiyatro oyuncusu. Avusturya doğaçlama fars geleneği içinde yer almış, Alman tiyatrosunun gelişimine katkıda bulunmuştur.

Sahne yaşamına 1909'da Viyana'da, revü ve operetlerle adım attı. Kısa bir süre sonra Berlin'deki Deutsches Theater'de(*) Max Reinhardt'la çalışmaya başladı. Komedi rollerindeki doğaçlama yeteneğiyle adını duyurdu. Bu yeteneği karşısındaki oyuncular için güçlük yaratmakla birlikte, kendi oyununa, hem eleştirmenlerin, hem de izleyicilerin övgüsünü kazandıran bir doğallık ve inandırıcılık katıyordu. Reinhardt'la birlikte doğaçlamaya dayalı farslarda çalışmayı sürdüren Pallenberg çok geçmeden daha geleneksel yapıdaki rollere de çıkmaya başladı.

Özellikle Georg Kaiser'in *Von Morgens bis Mitternachts* (1916; *Bir Gün İçinde*) oyunundaki veznedar, Ferenc Molnár'ın *Liliom*'undaki Liliom ve Molière'in *Le Malade imaginaire*'indeki (*Hastalık Hastası*) Argon tiplemeleriyle büyük başarı kazandı. Ama en ünlü rolü, Jaroslav Hašek'in *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* (1920-23; Aslan Asker Şvayk) romanından Bertolt Brecht'in uyarladığı ve Erwin Piscator'un sahneye koyduğu oyundaki Şvayk oldu. Pallenberg haksızlıklara uğrayan şaşkın Şvayk tipiyle, Piscator'un bürokratik işleyişi ve duyarsızlığı eleştiren ve kesilmiş karikatür karakterler, canlandırma filmleri, tabelalar ve soyut ışık gibi öğelere yer veren epik tiyatrosu için kusursuz bir örnek yaratmıştı. Karısı operet şarkıcısı Fritzi Massary'nin Yahudi olması nedeniyle 1930'ların başlarında, Almanya'dan ayrılmak zorunda kaldı. Tiyatro için çıktığı yolculuklardan birinde uçak kazasında öldü.

Palm Beach, ABD'de, Florida eyaletinin güneydoğusundaki Palm Beach ilinde (*county*) kent. Doğuda Atlas Okyanusuyla batıda Worth Gölü arasında uzanan dar bir kum seti üzerinde yer alır. Bir lagün olan Worth Gölü West Palm Beach'e bir köprüyle bağlanmıştır. 1878'de batan bir gemiden kıyıya vuran hindistancevizleri kumsalda kök saldı. Bölgeye ilk yerleşenlerin ektikleri yeni hindistancevizi ağaçlarıyla iyice yeşillenen yerleşmeye 1880'de Palm City (Palmiye Kenti) adı verildi. 1887'de adı Palm Beach olarak değiştirilen yerleşme, 1894'te Henry Flagler'ın Florida Doğu Kıyısı Demiryolu'nu West Palm Beach'e kadar uzatmasından ve Royal Poinciana Oteli'ni açmasından sonra bir sayfiye merkezi olarak gelişti. Amerikan Rivierası olarak da anılan Palm Beach'e zengin ve ünlü kişiler gelmeye başladı. Günümüzde de görkemli otelleri, kulüpleri, malikâneleri andıran evleri ve yatçılık tesisleriyle ABD'nin en lüks sayfiye merkezlerinden biridir. İşletme eğitimi veren Palm Beach Üniversitesi (1926) West Palm Beach'tedir. Nüfus (1990) 9.814.

Palma, tam adı PALMA DE MALLORCA, Akdeniz'in batısında, İspanya'nın Baleares özerk bölgesi (*comunidad autónoma*) ve ilini oluşturan Balear Adalarının merkezi kent. Mayorka Adasında, Palma Koyunun kıyısında yer alır. Romalıların adayı ele geçirdiği İÖ 123'ten önceki tarihine ilişkin bilgiler çok sınırlıdır. 5. yüzyılda Vandalların saldırılarına uğradı. Bizans İmparatorluğu'na bağlı bir kentken, 8. yüzyılda Arapların yönetimine girdi. I. Jaime tarafından 1229'da Aragon tahtına bağlandı. Aragon kralı II. Fernando ile Kastilyalı Isabel'in evlenmesinden (1469) sonra İspanya'nın bir parçası oldu. Kentteki başlıca tarihsel yapılar arasında gotik katedral (1230-1601), aynı adlı tepede kurulu Bellver Şatosu (14. yy), günümüzde müze olarak kullanılan eski borsa binası La Lonja (15. yy başları), eskiden Arap hanedanının yaşadığı, günümüzde genel valilik binası olarak kullanılan Almudaina Sarayı (12. ve 16. yy'da onarıldı) ve eski Mayorka Krallığı arşivlerinin bulunduğu belediye binası sayılabilir. Zarif yapıların, gezinti yollarının ve bahçelerin yer aldığı yeni kent alanı kıyı boyunca 11 km kadar uzanır. Kentte Barselona Üniversitesi'nin bir bölümü, sanat müzeleri ve galeriler de vardır.

Palma'dan bir görünüm
Keystone

Kentin ekonomisinde turizmin yanı sıra mobilyacılık, kunduracılık ve dokumacılık önemli yer tutar. Nakış işleme, çanak çömlek, cam ve demir eşya yapımı, palmiye yaprağı ve rafyadan sepet örücülüğü ile ahşap oymacılığı gibi el sanatları da gelişmiştir. Palma anakaraya hava ve deniz yoluyla bağlanır. Nüfus (1991) belediye, 269.754.

Palma, Jacopo, asıl adı JACOPO NEGRETI, PALMA VECCHIO olarak da bilinir (d. y. 1480, Serinalta, Venedik Cumhuriyeti - ö. 30 Temmuz 1528, Venedik), dinsel ve mitolojik konulu resimlerindeki ustalıklı işçiliğiyle ünlü yüksek Rönesans ressamı. Venedik yüksek Rönesans üslubunun yaratıcısı Giovanni Bellini'nin öğrencisi olduğu sanılır.

"Üç Kız Kardeş", Jacopo Palma'nın ahşap pano üstüne yağlıboya çalışması, 16. yy; Devlet Sanat Koleksiyonu, Dresden
Staatliche Kunstsammlungen, Dresden

Palma özellikle dinsel resimde, Kutsal Konuşma olarak bilinen ve farklı zamanlarda yaşamış kutsal kişileri bir araya getiren sahnelerde uzmanlaştı. 15. yüzyıl sonlarına özgü konularını Giorgione'nin buğulu pastoral manzaralarındaki renk anlayışı ve atmosfer içinde işledi. Şeffaf sır kullanarak Giorgione'nin tekniğini geliştirdiyse de sonradan çoğu yerde bu sır bozuldu. "Santa Barbara Altar Panosu" (y. 1510, Santa Maria Formosa Kilisesi, Venedik) gibi başarılı yapıtlarının çoğunda anıtsal figürlere, rahat bir tekniğe ve açık tonlara yer verdi. "Üç Kız Kardeş"te (Devlet Sanat Koleksiyonu, Dresden) görülen idealize edilmiş, yumuşak ve güzel sarışın kadın tipini birçok yapıtında kullandı. Bu yapıt gibi geç dönem çalışmalarının birçoğunda da Lorenzo Lotto'nun etkisinde kaldı. Öldüğünde yarım bıraktığı 62 resmi öğrencileri tarafından tamamlandı. Yapıtlarının birbirinden farklı nitelikte olması da buna bağlanabilir.

Palma, Ricardo (d. 7 Şubat 1833, Lima - ö. 6 Ekim 1919, Lima), Peru'nun sömürge döneminden derlediği efsanelerle tanınan Perulu yazar. Bu yapıtı İspanyol-Amerikan

edebiyatının en beğenilen derlemelerinden biridir.

Yirmi yaşında Peru Deniz Kuvvetleri'ne giren Palma 1860'ta siyasal nedenlerle Şili'ye kaçmak zorunda kaldı. Orada gazeteciliğe başladı. Altı yıl sonra Lima'ya dönerek, İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesine katıldı. Pasifik Savaşı'nda (1881) çarpıştı. Şili işgali sırasında, ünlü Ulusal Kütüphane'nin Şilili askerlerce yıkılmasına cesaretle karşı çıktı. Savaştan sonra Ulusal Kütüphane'nin onarımıyla görevlendirildi, yaşamının sonuna değin kütüphanenin müdürlüğünü yaptı. 1887'de Peru Akademisi'ni kurdu.

Palma'nın edebi çalışmaları, gençliğinde yazdığı serbest şiirler, romantik oyunlar ve Victor Hugo'dan yaptığı çevirilerle başladı. *Anales de la inquisicion de Lima* (1863; Lima Enkizisyonu Tarihi) adlı yapıtını birkaç şiir kitabı izledi. *Tradiciones peruanas*' (1872; Peru Gelenekleri) adlı dizi yapıtıyla ün kazandı. Bu yapıt, sömürge döneminde Peru'daki debdebeyi ve entrikaları konu alan, gerçek ve düşsel öğelerin birbirine karıştığı, kısa düzyazı parçalardan oluşuyordu. Dizinin ilk altı cildi 1872 ve 1883 yılları arasında yayımlandı. Bunları, *Ropa Vieja* (1889; Eski Giysiler), *Ropa apolillada* (1891; Güve Yeniği Giysiler), *Mis últimas tradiciones* (1906; Son Geleneklerim) ve *Apéndice a mis últimas tradiciones* (1910; Son Geleneklerime Ek) adlı kitapları izledi.

Palma Soriano, Küba'nın doğu kesimindeki Santiago de Cuba ilinin orta kesiminde kent. Cauto Irmağı kıyısında, Maestra Dağlarının kuzey yamaçlarında yer alır. Tarım ve hayvancılık yapılan bir bölgenin ticaret ve imalat merkezidir. Çevresinde şekerkamışı, kakao, kahve, mısır, meyve yetiştirilir, sığır beslenir. Başlıca sanayi ürünleri kahve, alkolsüz içkiler ve mobilyadır. Yakınlarında manganez yatakları vardır. Nüfus (1981) 56.389.

Palmares Cumhuriyeti, 1605-94 döneminde Brezilya'nın kuzeydoğu kesimindeki Alagoas eyaletinin sınırları içinde özerk bölge. Kaçak Siyah kölelerin oluşturduğu 10 kadar ayrı topluluğun (*quilombo* ya da *mocambo*) birleştirilmesiyle oluşmuştu. Alagoas eyaletinin zenginliği, sulama yapılan geniş tarım topraklarına ve Portekiz plantasyonlarından kaçırılan kölelere dayanıyordu. 1690'larda Palmares'in nüfusu 20 bine ulaştı. Orta Afrika normlarının karışımı olan bir sistemle yönetilen cumhuriyette Ganga Zumba (Büyük Efendi) adıyla anılan seçilmiş bir şef toprakları paylaştırıyor, genellikle kendi akrabalarından olmak üzere resmî görevlileri atıyor ve surlarla çevrilmiş Macoco adlı bir yerde yaşıyordu. 1680-86 arasında Portekizliler Palmares'i ele geçirmek için altı ayrı sefer düzenledilerse de başarılı olamadılar. Sonunda Pernambuco valisi, Domingos Jorge Velho komutasında *bandeirante*'lerden (*bak.* bandeira) oluşan bir ordu kurdu ve Palmares'in beş hükümdarından sonuncusunun yeğeninin yönetimindeki kuvvetleri 6 Şubat 1694'te yenilgiye uğratarak cumhuriyete son verdi.

Palme, (Sven) Olof (Joachim) (d. 30 Ocak 1927, Stockholm - ö. 28 Şubat 1986, Stockholm), 1969-76 ve 1982-86 arasında İsveç başbakanı. Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (SAP) önderi ve İsveç'in uluslararası alanda en çok tanınan siyaset adamıydı.

Varlıklı bir ailenin oğluydu. 1948'de ABD'nin Ohio eyaletindeki Kenyon College'ı, 1951'de de Stockholm Üniversitesi hukuk fakültesini bitirdi. 1950'lerden başlayarak Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nde etkin çalışmalarda bulundu. 1953'te Başbakan Tage Erlander'in özel sekreteri oldu. 1958'de İsveç Parlamentosu'na girdi. 1963'te kurulan Sosyal Demokrat hükümette devlet bakanı olarak görev aldı. 1965'te haberleşme, 1967'de de eğitim ve din işleri bakanlıklarına getirildi. 1968'de Erlander'in yerine parti genel başkanı ve başbakan oldu. Bu görevi sırasında ABD'nin Vietnam'da izlediği politikaya karşı çıktı ve ABD ordusundan kaçan askerlerin İsveç'e sığınma taleplerini kabul etti. Bu uygulama İsveç'le ABD arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine yol açtı.

Kırk dört yıldır iktidarda bulunan Sosyal Demokratlar 1976 genel seçimlerini yitirin-

Palme
ABC Ajansı

ce başbakanlıktan ayrılan Palme parti içindeki etkinliğini sürdürdü ve savaş karşıtı çizgisini korudu. Bu dönemde Kuzey Ülkeleri Konseyi (1979-80) ile Silahsızlanma ve Güvenlik Bağımsız Komisyonu'nun başkanlığını yaptı, İran-Irak Savaşı'nda BM'nin özel temsilcisi olarak görevlendirildi. 1982'de yeniden iktidara geldikten sonra da Avrupa güvenliğiyle ilgili konularda görüşlerini açıksözlülükle belirtmeyi sürdürdü. 1986'da silahlı bir saldırı sonucunda öldürüldü.

Palmela (Dükü), Pedro de Sousa Holstein, PALMELA KONTU (1812-23) ya da PALMELA MARKİSİ (1823-33) olarak da bilinir (d. 8 Mayıs 1781, Torino, Piemonte - ö. 12 Ekim 1850, Lizbon), Portekizli liberal devlet adamı. Kraliçe II. Maria'nın tahta çıkmasında ve iktidarda kalmasında önemli rol oynamıştır.

Yurtdışında ve Portekiz'deki Coimbra'da öğrenim gördü. 1796'da orduya girdi. 1802'de Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. Yarımada Savaşı'nda (1808-14) Wellington'un yanında çarpıştı. İtalya (1802), İspanya (1810) ve İngiltere (1812) büyükelçiliklerinde bulundu. 1812'de kont unvanını aldı, Viyana Kongresi'ne (1814-15) katıldı. 1817'de dışişleri bakanlığına atandıysa da, göreve başlamak için o sırada sarayın bulunduğu Rio de Janeiro'ya ancak 1820'de gidebildiğinden bakanlığı uzun süreli olmadı. 1821'de Kral VI. João'yla birlikte Portekiz'e döndü. 1823'te markî yapıldı. Daha sonra kısa sürelerle dışişleri bakanlığı (1835), Soylular Meclisi başkanlığı (1841) ve başbakanlık (1842 ve 1846) görevlerinde bulundu. İngiliz liberalizmine yakın, ılımlı görüşleri olan Palmela VI. João'nun meşrutiyeti benimsemesi için çaba harcadı. Kralın ölümünden (1826) sonra Liberaller'le işbirliği yaparak 1834'te II. Maria'nın tahta çıkmasıyla sonuçlanan harekete önderlik etti ve Maria'nın tahtta kalmasında önemli rol oynadı. 1833'te Palmela dükü oldu. Ölümüne değin siyaset ve diplomasi alanındaki etkinliklerini sürdürdü.

Palmer, E(dward) H(enry) (d. 7 Ağustos 1840, Cambridge, Cambridgeshire, İngiltere - ö. 11 Ağustos 1882, Sidr Vadisi, Mısır), İngiliz gezgin, Doğubilimci ve dilbilimci. Bazı hatalarına karşın, özgün metnin ruhunu ve şiirselliğini yansıtması bakımından başarılı kabul edilen bir Kuran çevirisi vardır.

Öğrenciliği sırasında dilbilim alanındaki yeteneğini ortaya koyan Palmer 1867'de Cambridge Üniversitesi'ndeki Doğubilim çalışmalarına kabul edildi. Ertesi yıl, İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışlarından sonra Sina Çölü üzerinden Kudüs'e gitmek için izledikleri yolu belirlemeyi amaçlayan bir araştırmaya katıldı; 1870'te de kâşif Charles Tyrwhitt Drake'le birlikte benzer bir araştırma yaptı. Bu iki gezinin izlenimlerini, *The Desert of the Exodus* (2 cilt, 1871; Mısır'dan Çıkış Çölü) adlı kitapta topladı. *Jerusalem, The City of Herod and of Saladin*'de (1871; Herodes ve Salaheddin'in Kenti Kudüs), kentin tarihini Müslümanların bakış açısından ele aldı. 1871-81 arasında Cambridge'de Arapça dersleri verdi. Mısır'da, özellikle de Süveyş Kanalında İngiliz egemenliği için şeyhlerin desteğini sağlamaya çalışırken öldürüldü. Çok sayıdaki yapıtı arasında *Oriental Mysticism* (1867; Doğu Gizemciliği) ve *The Song of the Reed and Other Pieces* (1877; Sazlığın Şarkısı ve Başka Parçalar) yer alır; bu ikinci yapıtı Farsça ve Arapça şiir çevirilerinin yanı sıra kendi şiirlerini de içerir.

Palmer Geoffrey (Winston Russell) (d. 21 Nisan 1942, Nelson, Yeni Zelanda), Yeni Zelanda'da 1989-90'da bir yıl süreyle başbakanlık yapan İşçi Partisi lideri.

Palmer, Wellington Victoria Üniversitesi ile ABD'de Chicago Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Wellington'da bir hukuk bürosunda avukat olarak çalıştıktan (1964-66) sonra Wellington Victoria Üniversitesi'nde siyasal bilimler öğretim görevlisi (1968-69), Iowa ve Virginia üniversitelerinde de hukuk profesörü (1974-79) olarak çalıştı. 1975'te Yeni Zelanda İşçi Partisi'ne üye oldu. 1979 ara seçiminde Parlamento'ya girdi. Başbakan Wallace Edward Rowling'in danışmanı oldu; ardından da parti başkan yardımcısı (1983-89), başbakan yardımcısı, adalet bakanı ve başsavcı (1984-89) olarak görev yaptı.

Başbakan David Russell Lang, parti içinde ve kamuoyunda ciddi sorunlarla karşılaştığı için Ağustos 1989'da istifa edince, yerine Palmer'ı aday gösterdi ve parti önderleri de bu seçimi onayladı. Bir yıl sonra Eylül 1990'da Palmer gene aynı nedenle görevinden çekildi.

Palmer, Nathaniel B(rown) (d. 8 Ağustos 1799, Stonington, Connecticut - ö. 21 Haziran 1877, San Francisco, ABD), ABD'li denizci ve kâşif. Antarktika Yarımadasının güney kesimindeki Palmer Toprakları'na adını vermiştir.

1818'de "Galina" uşkunasının kaptanı olan Palmer ertesi yıl Horn Burnu bölgesinde ve Antarktika'nın batı kıyılarında keşif gezisine çıktı. Bu yolculuğunda ve izleyen gezilerinde Antarktika'daki Gerlache Boğazıyla Orleans Kanalını ve Güney Orkney Adalarını keşfetti. Gemi yapımına da ilgi duyan Palmer yolcu gemileri, gezi tekneleri ve *clipper* tasarımına katkıda bulundu.

Palmer, Samuel (d. 27 Ocak 1805, Londra - ö. 24 Mayıs 1881, Redhill, Surrey, İngiltere), düşsel manzaralarıyla tanınan İngiliz

ressam ve aside yedirme baskı ustası. William Blake'in izleyicilerindendir.

Babasının desteğiyle ressamlığa yöneldi. Küçük boyutlu ilk manzara çalışmalarını 1819'da Kraliyet Akademisi'nde sergiledi. 1819-21 arasında ustalıklı, ama alışılmış türden resimler yaptı. İzleyen yıllarda ise düşüncesinde köklü bir değişime işaret eden yapıtlar verdi. Bu değişiklik bir olasılıkla Baptizm yerine Anglo-Katolik inancı benimsemesi ve ortaçağ sanatını keşfetmesiyle de bağlantılıydı.

Palmer'ın 1824 tarihli bir defterinden (British Museum) anlaşıldığı kadarıyla düşsel üslubunun bütün öğeleri daha bu yıllarda belirmişti. 1956'da bulunan bu defterdeki çizimlerinde doğayı mistik ama ayrıntılı biçimde betimlemiş, yoğun bir dinsel coşkuya yer vermiş ve bütün bunları pastoral geleneklerin canlı bir anlatımıyla birleştirmişti. Ekim 1824'te ressam John Linnell aracılığıyla Blake'le tanışan Palmer yöneldiği mistik üslupta onun desteğini gördü ve onun yapıtlarını tanıma fırsatını buldu. "Kutsal Ailenin Dinlenmesi"nde (1824-25) ve 1825'te gerçekleştirdiği bir dizi sepya çiziminde (Ashmolean Müzesi, Oxford) Blake'ten çok etkilendi. Linnell, George Richmond ve Edward Calvert gibi ressamlarla birlikte Blake'e büyük saygı duyan bir grup oluşturdu.

1826'da Shoreham'ı (Kent) ziyaret eden Palmer ertesi yıl oraya yerleşti. Shoreham'da yaptığı resimler daha doğalcı, ama gene yoğun bir düşsellikle yüklüydü. 1827-30 arasına rastlayan en üretken döneminden sonra sanatında kesin bir gerileme görülmeye başladı. Dinsel coşkusu azaldıkça gerçekçilik ile düşsel dünya arasında kurduğu hassas denge de kayboldu. Palmer 1834'te Shoreham'dan ayrılarak Londra'ya gitti, Galler ve İtalya'ya yaptığı geziler de geçmişiyle bağlarını kopardığına işaret ediyordu.

Görsel sanatlarda Palmer'ın doğa mistisizmine en yakın düşen, Alman romantizminin temsilcilerinden Caspar David Friedrich'ti. Ama Palmer asıl öncüllerini ressamlardan çok yazarlar arasında buldu. Alman mistik Jacob Böhme'nin yazılarını, John Milton'ın pastoral şiirlerini, hepsinin ötesinde de John Bunyan'ın yapıtlarını tutkuyla okumuştu. Bunyan'ın "Countrey of Beulah" adlı yapıtı, Palmer'in "Düşler Vadisi"nin en yakın karşılığı olarak kabul edilmektedir.

Palmer, (Edward) Vance (d. 28 Ağustos 1885, Bundaberg, Queensland - ö. 15 Temmuz 1959, Melbourne, Avustralya), Avustralyalı roman, öykü ve oyun yazarı. Sözcük seçimindeki titizliği, vurgu ve abartılardan uzak üslubuyla tanınır. Avustralya tiyatrosunun kurucularından biridir.

Queensland'da Caloundra bölgesindeki bir ailenin yaşamını ve çevreyle olan karmaşık ilişkilerini konu alan *The Passage* (1930; Geçit) en başarılı romanı sayılır. *Golconda*'da (1948) ise, Queensland'da Mount Isa'daki maden işçileri ile işletme yöneticileri arasındaki çatışmayı ele alır. Bu roman *Seedtime* (1957; Tohum Zamanı) ve *The Big Fellow* (1959; Büyük Adam) adlı romanlarını da içeren, siyasal nitelikteki üçlemenin birinci kitabıdır. Palmer ayrıca siyasal temaları işlediği çeşitli oyunlar yazdı. Öykülerini *Separate Lives* (1931; Ayrı Yaşamlar), *Sea and Spinifex* (1934; Deniz ve Otlar), *Let the Birds Fly* (1955; Kuşların Uçmasına İzin Ver) ve *The Rainbow Bird* (1956; Gökkuşağı Kuşu) adlı kitaplarda topladı. Ayrıca biri *The Forerunners* (1915; Önde Gidenler) olmak üzere iki şiir kitabı ve denemeleriyle edebi eleştirilerini derlediği çeşitli kitaplar yayımladı.

Palmer Takımadaları, ANTARKTİKA TAKIMADALARI olarak da bilinir, Antarktika Yarımadasının kuzeybatı kıyısı açıklarında ada grubu. Yarımadadan Gerlache ve Bismarck boğazlarıyla ayrılır. Anvers (uzunluğu 74 km, genişliği 56 km), Liège, Brabant ve Wiencke adalarını kapsayan Palmer Takımadaları 1898'de Belçikalı kâşif Adrien de Gerlache tarafından keşfedildi. Arjantin ve İngiltere'nin araştırma istasyonları kurduğu adalar üzerinde, bu iki ülkenin yanı sıra Şili de hak iddia etmektedir.

Palmer Toprakları, Antarktika Yarımadasının güney bölümü. Bellingshausen Denizindeki I. Petro Adasının 640 km doğusunda yer alır. İngiltere, İngiliz Antarktika Toprakları'nın parçası olduğu gerekçesiyle bölge üzerinde hak iddia etmektedir. Adını 1820'de Antarktika'ya yaptığı bir araştırma gezisi sırasında bölgeyi keşfeden ABD'li kaptan Nathaniel Palmer'dan alır. Palmer Toprakları yüksekliği 2.000-4.200 m arasında değişen dağlarla kaplıdır. Bölgede magnetit, hematit, limonit, kalkopirit, pirit, azurit bulunmuş, ayrıca altın ve gümüşe rastlanmıştır. ABD'ye ait Siple Araştırma İstasyonu Palmer Toprakları'ndadır.

Palmerston, Henry John Temple, 3. Vikont, lakabı PAM (d. 20 Ekim 1784, Broadlands, Hampshire - ö. 18 Ekim 1865, Brocket Hall, Hertfordshire, İngiltere), İngiliz Liberal devlet adamı. Dışişleri bakanı (1830-34, 1835-41, 1846-51) ve başbakan olarak (1855-58, 1859-65) görev yapmış, İngiliz milliyetçiliğinin simgesi durumuna gelmiştir.

İrlanda kökenli ünlü Temple ailesinden geliyordu. Harrow Okulu'nda ve Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Nisan 1802'de babasının unvanını ve mülklerini devraldı. Ertesi yıl Cambridge Üniversitesi'ne bağlı St. John's College'a girdi. 1811'den başlayarak 20 yıl boyunca parlamentoda Cambridge Üniversitesi'ni temsil etti. 1807'de Wight Adasındaki Newport bölgesinden Tory'lerin temsilcisi olarak Parlamento'ya girdi. 1809'da Başbakan Spencer Perceval'ın hükümetinde savaş bakanı oldu ve bu görevi Canning, Goderich (sonradan Ripon 1. kontu) ve Wellington başkanlığındaki hükümetlerde de sürdürdü.

Başlangıçta Pitt yanlısı olarak tanınan ve tutucu Tory'leri destekleyen Palmerston, sonradan partinin liberal kanadında yer aldı. 1820'lerin sonlarında Whig'lere yakınlık duymaya başladı ve 1 Haziran 1829'da mecliste Wellington'u, İngiltere'yi Avrupa mutlakıyetçiliğinin kilit taşı haline getirmekle suçladı. 1830 yılı boyunca Tory hükümetini Whig yanlısı bir bakış açısından sorgulaması ve Paris'te X. Charles'ın mutlakıyetçi yönetimine karşı başlatılan ayaklanmayı coşkuyla karşılaması, 1830'da Wellington'ın istifası üzerine kurulan ve Whig'ler ile Canning yanlılarından oluşan Grey başkanlığındaki hükümette dışişleri bakanı olmasını sağladı.

Lord Palmerston, y. 1860
Hulton Picture Library

İngiltere'nin müttefiklerinin değil, yalnızca çıkarlarının kalıcı olduğunu ve İngiltere'deki "sorumlu hükümet" sisteminin bütün Avrupa ülkelerince örnek alınması gerektiğini savunan Palmerston, dışişleri bakanlığı sırasında bu görüşleri doğrultusunda bir politika izledi. 1830'da Belçika Hollanda'dan bağımsızlığını ilan ettiğinde Fransa'nın olaya müdahale ederek üstünlük sağlamasını engellemek için Belçika'nın bağımsızlığının tanınması gerektiğini ileri sürdü ve Londra Konferansı'nda (Ocak 1831) bunu sağladı.

Palmerston, İngiltere'nin çıkarları açısından en tehlikeli güç olarak Rusya ve Fransa'yı görüyor ve bu iki gücün İngiltere'ye karşı bir araya gelmelerini engellemek gerektiğini düşünüyordu. 1833'te Münchengrätz'da yapılan bir toplantının sonucunda Avusturya, Rusya ve Prusya arasında üçlü bir koalisyon oluşturulunca Palmerston İngiltere'yi, Fransa, İspanya ve Portekiz'in de katılımıyla 1834'te oluşturulan Dörtlü İttifak'a soktu. Ama, Fransa'nın Portekiz üzerinde denetim kurma çabaları, Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın 1839'da Fransa'nın desteğiyle Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasıyla başlayan bunalımdan çok daha önce İngiltere ile Fransa arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açtı. Fransa ya da Rusya'nın Akdeniz'de üstünlük sağlamasını İngiltere'nin çıkarları açısından tehlikeli gören Palmerston, 1840'ta Avusturya, Rusya ve Prusya ile Londra Antlaşması'nı(*) imzaladı. İngiltere'nin Uzakdoğu'ya ve Hindistan'a uzanan yolları da denetimi altına alması gerektiğini düşünen Palmerston, 1839'da Çin'e savaş açtı. I. Afyon Savaşı (1839-42) olarak bilinen bu savaş Nanjing Antlaşması'yla sonuçlandı.

1841'de görevden ayrılan Palmerston, 1846'da John Russell'ın kurduğu hükümette yeniden dışişleri bakanı oldu. İlk bakanlığı sırasında olduğu gibi bu dönemde de Avrupa'da Viyana Kongresi'yle (1814-15) kurulmuş olan güçler dengesinin korunması için çaba gösterdi. Avrupa'yı saran 1848 Devrimleri karşısında da gene bu dengeyi korumaya yönelik bir politika izledi.

Palmerston Fransa'da Louis-Napoléon'un hükümet darbesini desteklediğini açıklayınca Aralık 1851'de Russell tarafından görevden alındı. Bu olaydan iki ay sonra Russell hükümeti düştü. Tory'lerin önderi Lord Derby başkanlığındaki hükümete katılmayı reddeden Palmerston, Aberdeen'in Aralık 1852'de kurduğu, Whig'ler ve Peel'cilerden oluşan koalisyon hükümetinde içişleri bakanlığına getirildi. 1854'te İngiltere'yi Fransa ve Osmanlı Devleti'nin safında Rusya'ya karşı Kırım Savaşı'na (Ekim 1853 - Şubat 1856) sokan Aberdeen savaştaki hatalardan sorumlu tutulunca görevden çekildi ve yerine Palmerston getirildi.

Orduyu savaş için yeniden örgütleme çabaları ülke içinde ve Kırım'da yapılan kötü atamalar nedeniyle sonuçsuz kalan Palmerston Fransa'nın baskıları karşısında 1856'da Rusya ile barış yaptı. Kırım Savaşı'nın hemen ardından Çin'e karşı yeni bir savaşa girişmesi ise, Tory'lerin, Peel'cilerin ve Cobden yanlılarının kendisine karşı birleşerek 1857'de Avam Kamarası'na Çin politikasını yeren bir önerge vermelerine neden oldu. Bu önergeye karşın, Nisan 1857'de parlak bir seçim zaferi kazanan Palmerston, Şubat 1858'de Parlamento'da yenilgiye uğrayınca istifa etti. Kısa süren bir Tory yönetiminin ardından 1859 seçimlerini kazanarak yeniden iktidara geldi. İkinci başbakanlık döneminde, önemli bakanlıklara ün-

lü devlet adamları Russell ve Gladstone'u getirerek güçlü bir yönetim kurdu. Ama dünya koşullarının değişmesi ve gitgide güçlenen Bismarck Almanyası karşısında İngiltere'nin dünya sahnesindeki etkili konumunu yitirmesi Palmerston'un dış politikayla ilgili sorunlarda eski belirleyiciliğini yitirmesine neden oldu. Bununla birlikte ülke içindeki saygınlığını korudu ve ölümünden kısa bir süre önce yapılan seçimlere "İşi Pam'e bırakın" sloganıyla katılan Liberaller büyük bir zafer kazandı.

Palmgren, Selim (d. 16 Şubat 1878, Pori - ö. 13 Aralık 1951, Helsinki, Finlandiya), Finli piyanist ve besteci. Fin müziğinde ulusalcı hareketin kurulmasına katkıda bulunmuştur.

1895'te Helsinki Konservatuvarı'nda ve 1899-1901 arasında Almanya'da Ferrucio Busoni'nin yanında eğitim gördü. 1909'da Finlandiya'da Turku kentinde orkestra şefi oldu. Burada kendi bestelediği *Daniel Hjort* operasını sahneledi (1910). Gerek piyanist olarak kendi başına, gerekse karısı şarkıcı Maikki Pakarinen'e eşlik ederek birçok turneye çıktı. 1923-26 arasında New York eyaletinde Rochester'daki Eastman Müzik Okulu'nda öğretmen olarak çalıştı. Daha sonra Helsinki'de müzik eleştirmenliği yaptı ve bu kentteki Sibelius Akademisi'nde kompozisyon dersleri verdi (1939-51). Palmgren en çok küçük piyano parçalarıyla tanınır. Bunlardan "Fin Lirik Parçaları"nda halk şarkılarından esinlenmiştir. Daha büyük piyano yapıtlarında, özellikle de beş piyano konçertosunda Franz Liszt'in etkileri görülür.

Palmira, Kolombiya'nın güneybatı kesimindeki Cauca ilinde kent. Deniz düzeyinden 1.001 m yükseklikte, verimli topraklarla kaplı Cauca Vadisinde yer alır. İlin ikinci büyük kentidir. 1688'de kurulan kent eskiden beri önemli bir tarım ve besicilik merkezidir. Başlıca ürünleri tütün, kahve, şekerkamışı, pirinç ve tahıldır. Kentte bir tarımsal araştırma istasyonu ile tarım okulu vardır. Pan-Amerikan Karayolu üzerinde yer alan Palmira, il merkezi Cali'ye ve Cauca Vadisindeki öbür kentlere demiryoluyla bağlanır. Nüfus (1985) 175.186.

palmiye, *Arecaceae* (*Palmae*) familyasını oluşturan 2.600 kadar uzun silindirik gövdeli ağaç, çalı ya da tırmanıcı bitki türünün genel adı. Başlıca Amerika (yalnızca Brezilya'da 500 türü bulunur) ve Asya'nın tropik kesimlerinde yaygındır. Büyük bir bölümü ekonomik açıdan değerli olan bu bitkilerden başlıca kereste, lif, nişasta, yağ ve mum gibi ürünler çıkarılır; ayrıca, meyvelerinden besin, odunundan da yakacak, barınak ve inşaat malzemesi olarak yararlanılır.

Palmiyelerin, gövdelerin tepesinde büyük demetler oluşturan pilili, yelpaze biçimli ya da tüysü yaprakları vardır; kalın bir kılıftan çıkan yaprakların genellikle dikenli olan sapları soldukça dökülmeyip gövde üzerinde kalır. Çoğunlukla erdişi özellik taşıyan, küçük çiçekleri bir araya gelerek iri salkımlar oluşturur. Palmiyeler kalem büyüklüğünde olanlardan, boyu 60 m'ye, çapı 1 m'ye ulaşanlara kadar varan bir çeşitlilik gösterir. Yaprakların uzunluğu birkaç santimetreyle 9 m, tohumların büyüklüğü ise bir kibrit başı ile iri bir kavun arasında değişir.

En önemli türlerden biri olan şeker palmiyesi (*Arenga pinnata* ya da *A. saccharifera*) Malezya'da yetişir. Yaklaşık 12 m'ye varan gövdelerinin ucunda 20-28 tane tüysü yaprak bulunur. Yapraklarından neme dayanıklı lif, gövdelerinin öz bölümünden sagu nişastası çıkarılır; besisuyundan ise şeker, şarap ve arak adı verilen bir çeşit likör

Kral palmiyesi (*Roystonea regia*)
E. R. Degginger-EB Inc.

hazırlanır. Kohun palmiyesi (*Attalea cohune*) Orta Amerika'da yaygındır. Yaklaşık 18 m boyundadır. Tohumlarından sabun yapımında kullanılan bir yağ çıkarılır. Benzer bir tür olan *A. funifera* ise suya dayanıklı lifler verir.

Asya'nın tropik kesimlerinde yaygın olan *Borassus flabellifer* yaklaşık 20 m uzunluğa ulaşan ve yelpaze biçimli yapraklar taşıyan bir türdür. Tohum ve meyvelerinden besin olarak yararlanılır, lifleri de fırça, şapka ve hasır yapımında kullanılır.

Kapalı yerlerde süs bitkisi olarak yetiştirilen *Chrysalidocarpus lutescens*'in anayurdu Madagaskar'dır. Yaklaşık 10 m'ye kadar uzayabilen bu tür 60 cm uzunluktaki tüysü yapraklarıyla ayırt edilir.

Malezya kökenli olmasına karşın tropik bölgelerin kıyı kesimlerinde geniş biçimde yayılmış olan hindistancevizi (*Cocos nucifera*) ekonomik açıdan en değerli palmiye türlerinden biridir. Taze olarak yenebilen ya da kurutulup rendelenerek şekercilikte kullanılan meyvelerinin yanı sıra meyve kabuklarından lif çıkarılır, meyvelerin orta bölümünde bulunan sütsü sıvıdan hindistancevizi sütü adıyla anılan bir içecek, çiçek ve tomurcuklarından ise şarap ve sirke hazırlanır. Ayrıca yapraklarından sepet ve hasır örülür, gövdesinden kereste elde edilir.

Güney Amerika'nın tropik kesimlerinde bulunan, yaklaşık 10 m uzunluğundaki karnauba palmiyesi (*Copernica cerifera*) yelpaze biçimli yapraklara sahiptir. Yapraklarından cila, vernik ve masa mumu yapımında kullanılan bir mum (karnauba mumu) çıkarılır.

Ortadoğu'ya özgü bir tür olan hurma (*Phoenix dactylifera*) besin olarak değerlendirilen meyvelerinden ötürü İÖ 6000'den beri yetiştirilmektedir. Yaklaşık 30 m'ye kadar uzayabilen bu ağacın tüysü yaprakları vardır. Her ağaç yılda 250 kg meyve verir. Çiçektomurcukları da yenebilen bu türün yapraklarından bazen sepet ve hasır, gövdesinden ise sert fırça yapılır.

Bir Afrika türü olan *Hyphaene thebaica* dallanmış gövdeleriyle öbür palmiyelerden ayırt edilir.

palmiye yengeci (*Birgus latro*), HARAMI YENGEÇ olarak da bilinir, *Crustacea* (kabuklular) sınıfının *Decapoda* (onayaklılar) takımının *Coenobitidae* familyasından yengeç türü. Büyük Okyanusun güneybatısı ile Hint Okyanusunda yaşayan ve geceleri ortaya çıkan iri bir kara yengecidir. Erişkinlerinin uzunluğu baştan kuyruğun ucuna kadar yaklaşık 1 m'yi, ağırlığı 17 kg'yi bulur.

Palmiye yengecinin başlıca besini hindistancevizidir; iki büyük kıskacıyla hindistancevizlerini kırarak içindeki yumuşak, etli bölümü yer. Gövdesi kahverengi, bacakları siyah çizgilerle bezeli olan genç yengeçler tam erişkin duruma geldiklerinde renkleri açık ya da koyu mora döner.

Dişi yengeç olgunlaşan yumurtalarını denize bırakır; hemen çatlayan yumurtalardan çıkan larvalar, küçük canlılarla beslenerek ilk larvalık dönemini suda geçirir. 20-30 gün sonra, erişkin biçimini almadan önce bir ara dönemden geçen gelişmiş larvalar sudan çıkar ve üç dört hafta kadar bir denizkabuğunun içinde yaşar. Sonra bu kabuktan ayrılıp kendisini ıslak kumlara gömer ve küçük bir erişkin yengece dönüşür.

Palmiye yengeci ağaçlara tırmanabilirse de, bilindiği kadarıyla yalnızca yerdeki hindistancevizleriyle yetinir. Yiyecek ara-

Palmiye yengeci (*Birgus latro*)
Cy LaTour

maya çıktığı akşam saatleri dışında, günün büyük bölümünü yaklaşık 60 cm derinliğindeki oyuklarda geçirir. Büyük Okyanus ve Hint Okyanusu kıyılarında çok beğenilen bir yiyecektir.

Palmyra, TADMUR, TADMOR ya da TUDMUR olarak da bilinir, Suriye'de bugünkü Humus valiliği (*muhafaza*) sınırları içinde yer alan antik kent. Yörenin Samilerden önceki Latince adı olan Tadmur'a İÖ 19. yüzyıla ait bir Kapadokya tabletinde rastlandı. Selevkosların buradan geçen yolu doğu-batı ticaret yollarından biri durumuna getirdikleri İÖ 3. yüzyıla değin kentin pek önemi olmadı.

Önceleri bağımsız bir kentti; İmparator Tiberius döneminde (İS 14-37) Roma egemenliğine girdi. İmparator Hadrianus'un ziyaretinden sonra serbest kent (*civitas libera*) statüsüne kavuştu. Daha sonra im-

Palmyra'da Bel Tapınağı
H. Roger Viollet

parator olan Caracalla, Palmyra'ya vergi bağışıklığı tanıdı.

İran'da ve Güney Mezopotamya'da Partların yerini Sasani egemenliğinin almasından (İS 227) kısa süre sonra Basra Körfezi yolu Palmyralı tüccarlara kapandı. Bunun doğurduğu sıkıntılara Roma Devleti'ndeki karışıklıkların da eklenmesi, kentte Septimius Odaenathus'un egemenlik kurmasına yol açtı. Odaenathus'un, veliaht olan büyük oğlu ile birlikte karısı Zenobia'nın buyruğuyla öldürüldüğü söylenir. Daha sonra iktidarı eline geçiren Zenobia'nın döneminde Palmyra kuvvetleri Anadolu'nun büyük bir bölümünü işgal etti (270). Zenobia Roma'ya karşı Palmyra'nın bağımsızlığını ilan ettiyse de, İmparator Aurelianus İS 272'de Anadolu ve Palmyra'yı yeniden Roma topraklarına kattı.

Kent, Şam'ı Fırat Irmağına bağlayan Diocletianus Yolu (*Strata Diocletiana*) üzerindeki başlıca durak noktası olarak önemini sürdürdü. 634'te Halife Ebubekir'in komutanı Halid bin Velid tarafından fethedildi.

Palmyra'da konuşulan dil Aramcaydı. Biri iri harfli, öbürü bir Mezopotamya el yazısı olan iki yazı sistemi vardı. Bu da kentin Doğu ile Batı arasındaki konumunu belirtiyordu. Palmyra Gümrük Tarifesi adıyla bilinen, iki dilde hazırlanmış büyük bir yazıt ile büyük kervan şeflerinin heykellerinin kaidesindeki yazıtlar Palmyra'da ticaretin yapısı ve örgütlenmesi konusunda başlıca bilgi kaynaklarıdır.

Palmyra Aramilerinin büyük tanrısı Bol'du (belki de Baal). Bol sonraları Babil tanrısı Bel-Marduk'la birleşerek Bel oldu. Her iki tanrı da gökteki yıldızların hareketlerini düzenlerdi. Palmyralılara göre Bel'in Güneş Tanrısı Yarhibol ve Ay Tanrısı Aglibol ile ilişkisi vardı. İS 2. yüzyılda Adsız Tanrı kültü ile Palmyra'da tektanrıcılığa doğru bir eğilim ortaya çıktı.

Palmyra'daki yıkıntılardan eski kentin planı açıkça anlaşılır. Doğu-batı doğrultusundaki ana yolda çift sıra sütunlu bir galeri uzanır; bunun üzerinde üç tane *nymphaion* vardır. Agora, senato ve tiyatro kentin güneyinde yer alır. Öteki yıkıntılar arasında Diocletianus'un Ordugâhı denen büyük bir yapı ile kentin Bel, Yarhibol ve Aglibol'a adanmış büyük tapınağı bulunur. Hemen hemen bütün anıtlarda Korent düzeni egemendir, ama Mezopotamya ve İran etkileri de görülür.

Eski Palmyra sit alanında yer alan bugünkü Tadmur kenti Kerkük (Irak)-Trablusşam (Lübnan) boru hattı üzerinde ve Suriye çölünden geçen karayollarının kavşak noktasındadır. Nüfus (1985 tah.) 20.627.

Palmyra alfabesi, Palmyra kentinde, İÖ 3-2. yüzyıllardan kentin İS 272'de Romalılarca ele geçirilmesinden kısa süre sonrasına değin kullanılan Sami kökenli yazı. Arami alfabesinden türetilmiştir. Yirmi iki harften oluşur ve sağdan sola doğru yazılır. İki biçimi vardır: İÖ y. 250'de Arami alfabesinden türetilen yuvarlak harfli el yazısı ve İÖ 1. yüzyılda bu yazıdan geliştirilen dekoratif anıt yazısı.

Palmyra yazıtları Palmyra ve Filistin'den Mısır ve Kuzey Afrika'nın başka bölgelerine, Karadeniz kıyılarından Macaristan, İtalya ve İngiltere'ye kadar çok çeşitli bölgelerde ortaya çıkarılmıştır. Günümüze ulaşan en eski Palmyra yazıtı İÖ 44, en yenisi İS 274 tarihlidir.

Palmyra Atolü, eskiden SAMARANG. Büyük Okyanusun ortabatı kesimindeki Kuzey Line Adalarında mercan atolü. Honolulu'nun 1.600 km güneybatısında bir ABD toprağıdır. Deniz düzeyinden ortalama 2 m yüksekte, toplam 10 km² alan kaplayan 50 adacıktan oluşur. 1802'de ABD gemisi "Palmyra" tarafından keşfedildi. 1862'de Hawaii Krallığı'na, 1889'da da İngiltere'ye bağlandı. 1912'de yönetimi Hawaii Adalarına verildi, ama Hawaii bir ABD eyaleti olduğunda (1959) dışta bırakıldı. Eskiden kopra üretimi yapılan atol bugün ABD İçişleri Bakanlığı'nın yönetiminde bir özel mülktür ve sürekli yerleşme yoktur.

Palni Tepeleri, Hindistan'ın güneydoğusunda, Tamil Nadu eyaletindeki Madurai ilinde Batı Gatlar'ın doğu bölümünü oluşturan tepeler. Kerala eyaletindeki Anaimalai Dağlarının uzantısıdır. Ortalama genişliği 70 km, uzunluğu 23 km'dir.

Batıdaki Yukarı Palniler otlaklarla kaplı engebeli tepelerden oluşur. Vadilerde sık ormanlar yer alır. En yüksek doruklar Vandaravu (2.553 m), Vembadi Şola (2.505 m) ve Karunmakadu'dur (2.451 m). Deniz düzeyinden 2.133 m yükseklikteki bir havzada Kodaikanal kenti yer alır. Tepelerdeki köylerde patates, fasulye, armut ve şeftali yetiştirilir. Yörede boksit madenleri de vardır.

Doğudaki Aşağı Palniler deniz düzeyinden ortalama 915-1.524 m yükseklikteki doruklardan ve bunlar arasındaki dik, ağaçlık vadilerden oluşur. Bölgeden tikağacı kerestesi elde edilir. Önemli ticari ürünler kahve, muz, kakule, turunçgiller ve zerdeçaldır.

Palo Alto, ABD'de California eyaletindeki Santa Clara ilinde kent. San Francisco Körfezinin batı kıyısındadır. 1891'de hizmete açılan Stanford Üniversitesi'nin kampusunun çevresinde gelişti. O dönemde konmuş olan alkollü içki satışı yasağı bugün de sürdürülmektedir. Adını Senatör Leland Stanford'ın "Palo Alto" adlı çiftliğinden alan kentte uzay, iletişim ve elektronik sanayileri gelişmiştir. Nüfus (1990) 55.900.

palolo solucanı, *Polychaeta* (denizsolucanları) sınıfının *Eunicidae* familyasından halkalısolucanların ortak adı. Palolo solucanları eşine rastlanmayan üreme davranışlarıyla dikkat çeker. Her yılın aynı dönemine

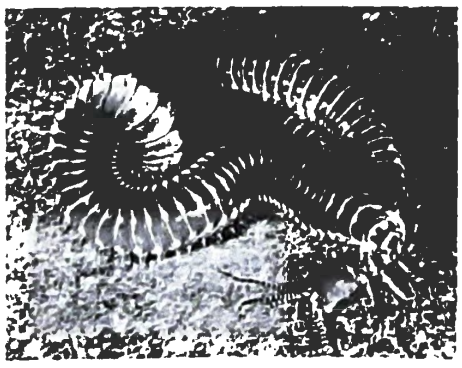

Eunice cinsinden bir palolo solucanı
Jacques Six

rastlayan üreme mevsiminde eşey hücrelerini taşıyan arka bölümleri ön bölümden koparak yüzeye doğru yüzer ve burada sperma ile yumurtalar suya bırakılır.

Erişkinlerin vücudu yaklaşık 40 cm uzunluğundadır ve art arda sıralı halkalar biçiminde bölütlüdür. Her bölütte, solungaçları da içeren yassı çıkıntılar (parapodyum) bulunur. Baş bölümünden birkaç duyarga çıkar. Öne doğru çıkabilen yutakları dişlerle donanmıştır. Erkekler kızıl kahverengi, dişiler mavimsi yeşildir.

Güney Pasifik türü olan *Palolo siciliensis* (bazen *P.viridis* ya da *Eunice viridis*) mercan resiflerinde yaşar. Üreme mevsimi yaklaştığında vücudunun arka bölümü büyük bir değişim geçirir. Bu bölümdeki kaslar ve organların çoğu körelirken üreme organları hızla gelişmeye, parapodyumlar genişlemeye başlar. Tüp biçimindeki oyuktan dışarı uzanan bu bölüm koptuktan sonra ayrı bir hayvan olarak yüzeye doğru yüzer. Ön bölüm oyukta kalır ve arka bölümünü yeniler. Su yüzeyine çıkış ekimde, Ay'ın küçülmeye başladığı sondördün evresinde ve sabaha karşı gerçekleşir. Yirmi sekiz gün sonra, kasım ayına rastlayan Ay'ın sondördün evresinde yüzeye çıkış çok daha geniş sürüler halinde olur.

Deniz yüzeyinde suya salınan sperma ve yumurtalar döllenmeyi sağlar. Çevre adalarda yaşayan Yerliler suya yayılan palolo solucanlarını toplayıp yerler.

Batı Hint Adaları çevresinde yaşayan Atlantik palolosu (*E. furcata* ya da *E. Schemocephala*) haziran-temmuz aylarında, Ay'ın sondördün evresinde su yüzeyine çıkar.

Palomar Gözlemevi, ABD'de California'da, San Diego'nun 64 km kadar kuzeydoğusunda, Palomar Dağında kurulu olan astronomi gözlemevi. Kozmoloji araştırmalarında kullanılan, 5 m açıklıklı bir yansıtıcıyla donatılmış ünlü Hale teleskopu bu gözlemevindedir. 1948'de imal edilen ve adını ABD'li astronom George Ellery Hale'den alan bu yüksek büyütme güçlü teleskop 1976'ya değin türünün en büyüğü olarak kalmış, bu tarihten sonra birinciliği, Kafkaslar'daki Pastukhov Dağında kurulan 6 m'lik yansıtıcılı teleskopa bırakmıştır. Palomar Gözlemevi'ndeki öteki önemli aygıtlar arasında, 1,2 m'lik bir aynayla donatılmış, 0,9 m açıklıklı Schmidt teleskopu da bulunmaktadır. 1950'lerin başlarında derlenen ve öncekilerine oranla çok daha fazla sayıda yıldız ve bulutsu fotoğrafı içeren *Palomar Observatory Sky Survey* (Palomar Gözlemevi Gök Ölçümü) yıldız atlasının hazırlanmasında bu teleskoptan yararlanılmıştır. 1980'lerin ortalarında girişilen, bütün gökkürenin fotografik haritasının çıkartılması çalışmasında da bu teleskop kullanılmıştır.

Palomar Gözlemevi 1948'de, Pasadena'daki California Teknoloji Enstitüsü'nce kurulmuş ve 1980'e değin Wilson Dağı Gözlemevi(*) ile birlikte, Hale Gözlemevleri(*) adı altında işletilmiştir.

Palomino DE CASTRO Y VELASCO, tam adı ANTONIO ACISELO PALOMINO DE CASTRO Y VELASCO (d. 1655, Bujalance - ö. Ağustos 1726, Madrid, İspanya), İspanyol ressam, araştırmacı ve yazar. İspanya kralı II. Carlos'un son saray ressamıydı.

Córdoba Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra, önce ressam Valdes Leal'in, sonra da Alfaro'nun öğrencisi oldu. 1688'de saray ressamlığına atandı. 1699'da El Escorial'in fresklerinin yapılmasında Luca Giordano'ya yardım etti. Ayrıca Madrid, Salamanca, Córdoba, Granada ve El Paular gibi kentlerdeki çeşitli kiliselere büyük boy freskler yaptı. Hem Carreño'nun, hem de Coello'nun etkisiyle daha çok alegorik konulara yöneldi.

Yazılarını *El museo pictórico y escala óptica* (1715-24; Resim Müzesi ve Optik Ölçek) adlı kitabında topladı. İki ciltlik bu kitabın birinci cildi resim kuramı, ikincisi de resim tekniği konularına ayrılmıştır. Ayrıca önde gelen İspanyol ressam ve heykelcilerle İspanya'da çalışmış yabancı sanatçıların yaşamlarını anlatan bir derlemeyi de içermektedir. Palomino'nun, Vasari'nin İtalyan sanatçılarının yaşamöykülerini anlattığı kitabını örnek alarak oluşturduğu bu yapıt, 16.

ve 17. yüzyıl İspanyol resim tarihi açısından son derece değerli bir kaynaktır.

Paltalar, 16. yüzyıldaki İspanyol istilası sırasında Ekvador'daki Andlar'da yaşamış Amerika Yerlileri. Ekvador'un yüksek kesimlerinde bugün de Yerli toplulukları yaşamakla birlikte, o dönemin kültürüne ilişkin çok az bilgi vardır. Paltaların Aravak öbeğine bağlı bir dil konuştukları, istiladan kısa bir süre önce tropik ormanlardan doğudaki dağlık bölgeye göç ettikleri sanılır. Saz ve çamurdan yapılmış, birbirine uzak evlerde oturmuş, mısır, patates, fasulye, kabak ve avokado gibi meyveler yetiştirmişlerdir.

Palu, Endonezya'nın Selebes Adasında Orta Selebes ilinin (*propinsi*) merkezi kent. Makassar Boğazında, tepelerle çevrili küçük bir halicin ağzında kuruludur. Nüfusun çoğunluğunu Bugiler ve Makasarlılar oluşturur; küçük bir Hıristiyan azınlık dışında egemen din İslamdır. Ekonomi, özellikle batı kıyısında küçük teknelerle yürütülen deniz ticaretine dayanır. Ahşap oymacılığı, bıçkıcılık, sepet ve hasır örme gibi el sanatlarına dayalı aile işletmeleri vardır. Gıda işleme, tekne yapımı ve onarımı, balıkçılık, kopra ve kereste ihracı öbür uğraşlardır. Nüfus (1980) 298.584.

Palu, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Elazığ iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 2.222 km² olan Palu ilçesi doğuda Bingöl ili, güneyde Arıcak ve Alacakaya, güneybatıda Maden ilçeleri, batıda Merkez ilçe, kuzeybatı ve kuzeyde de Kovancılar ilçesiyle çevrilidir.

İlin doğu kesiminde yer alan ve çevresi dağlarla kuşatılmış olan ilçe topraklarının ortası çukurluktur. Bu çukurluk, Doğu Anadolu Bölgesi'nin güneyinde kabaca batı-doğu doğrultusunda uzanan Elbistan-Malatya - Elazığ (Uluova) - Palu-Muş çöküntü alanı dizisinin içinde yer alır. Bu çukur alanda Murat Irmağının taşıdığı alüvyonların birikmesiyle oluşmuş Palu Ovası ilçenin başlıca tarım alanıdır. İlçe topraklarının kuzeyini Gökdere Dağı, doğu kesimini Karabel Dağı (2.346 m), güney kesimini de Akdağ (Sırma Tepesinde 2.576 m) engebelendirir. Bu toprakların sularını Murat Irmağı toplar. Akdağ'ın güney yamaçlarından kaynaklanan bazı küçük akarsular ilçe sınırları dışında Dicle Irmağına katılır. Keban Baraj Gölünün en doğu kesimi ilçe sınırları içinde kalır.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı, üzüm, soğan ve arpadır. Sulanabilen kesimlerde yoğun biçimde sebzecilik yapılır ve bu sebzeler Elazığ'da satılır. Az miktarda elma, baklagiller, kayısı, patates, darı ve pamuk da yetiştirilen ilçede hayvancılık yapılır. Elazığ'ı Bingöl ve Tunceli'ye bağlayan karayolu ile Elazığ-Tatvan demiryolu ilçe topraklarından geçer.

İlkçağda Fırat ile Dicle ırmakları arasındaki Sophene bölgesinin sınırları içinde yer alan yörenin başlıca yerleşmesi Arsamosata'ydı. İlçeye bağlı Örencik köyü yakınındaki Şimşat Kalesi'nin bu yerleşmeden kaldığı sanılmaktadır. Arsamosata Bizans döneminde Asmosata, daha sonra Aşmuşat adlarıyla anıldı. İS 7. yüzyılda bir süre Arapların elinde kalan yöre, daha sonra gene Bizans'a bağlandı. 1515'te Osmanlı topraklarına katıldı; 19. yüzyıl sonlarında Diyarbekir vilayetinin Erganimadeni sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu.

Bir tepenin güneyinde Sebit Erias adıyla kurulan ve daha sonra terk edilerek Murat Irmağı vadisine taşınan kasaba ilçenin orta kesiminde yer alır. Eski ve yeni yerleşme alanları olan kasabanın güney kesiminden Elazığ-Tatvan demiryolu geçer. Gelişmemiş bir yerleşme olan Palu kasabası il merkezi Elazığ'a 69 km uzaklıktadır. Kasabadaki Palu Devlet Hastanesi ilçe halkına sağlık hizmeti verir.

Kasaba ile yakınındaki başlıca tarihsel yapılar Urartulardan kalma Palu Kalesi, yıkık bir kilise kalıntısı, Palu Ulucamisi, Merkez Camisi, Alacalı Mescit, Cemşid Bey Mescidi ve Türbesi ile 13. yüzyılda yapılmış bir hamamdır.

Palu Belediyesi 1873'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 32.247; kasaba, 7.900.

Paludan-Müller, Frederik (d. 7 Şubat 1809, Kerteminde, Fyn Adası - ö. 28 Aralık 1876, Kopenhag, Danimarka), Byron'ı andıran bir üslupla yazdığı *Danserinden* (1833; Dansöz) adlı destanıyla Danimarka romantizminin temsilcisi olmuş şair.

Bir piskoposun oğluydu. Kopenhag Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Ruhsal ve dinsel bir bunalımın ardından, giderek ahlakçı bir bakış açısını benimsedi ve daha önce savunduğu romantik değerlere cephe aldı. Üç ciltlik uzun yergili destanı *Adam Homo* (1841,1848) Danimarka edebiyatının en önemli yapıtlarından sayılır. Yapıtın kahramanı Adam Homo, dünyevi başarılar kazanmış ama ruhunu yitirdiği için acı çeken biridir. Bu durumdan, yüzüstü bıraktığı sevgilisi Alma'nın kendisine bağlılığı sayesinde kurtulur. Ibsen'in Peer Gynt karakterini yaratırken Adam Homo'dan esinlendiği öne sürülmüştür.

palyaço (İtalyanca *pagliaccio*), pantomim ve sirk gösterilerinde çeşitli maskaralıklarla izleyiciyi güldüren komik karakter. Kendine özgü makyajı ve giysileri vardır. Geleneksel soytarıdan farklı olarak, görsel bir mizaha, saçma durumlara, abartılı ve canlı beden hareketlerine dayalı, kalıplaşmış gösteriler sunar.

Bugün bilindiği kadarıyla palyaçonun en eski örnekleri Eski Yunan'da ortaya çıkmıştı. Fars ve mim türü oyunlarda, ikincil kişiler olarak sahneye çıkan kel kafalı, giysilerinin içi doldurulup şişirilmiş bu maskaralar, daha ciddi karakterlerin parodisini yapar ve bazen izleyicilere sert kabuklu yemişler atarlardı. Aynı tür palyaçoya Roma mimlerinde de rastlanıyordu. Tepesi sivri şapkası ve bin bir çeşit renkli, yamadan oluşan giysisiyle bu palyaço, öbür oyuncuların çevirdikleri bütün dolapların ve her türlü kötü muamelenin hedefiydi.

Ortaçağdaki *minstrel*(*) ve *jonglör*(*) gösterilerinde de palyaçoluk numaraları kullanılırdı. Ama profesyonel bir komedi oyuncusu olarak palyaço ancak ortaçağ sonlarında ortaya çıktı. Bu dönemde gezici gösteri sanatçıları, saray soytarılarının ve Les Enfants sans souci(*) gibi toplulukların numaralarını taklit etmeye çalışıyorlardı. 16. yüzyılın ikinci yarısında İtalyan *commedia dell'arte*(*) topluluklarında en ünlü soytarı tiplerinden biri olan Arlecchino(*) ortaya çıktı.

Ünlü ABD'li palyaço Emmett Kelly, y. 1937
Circus World Museum, Baraboo, Wisconsin

İngiliz palyaçosu, ortaçağ gizem oyunlarındaki(*), bazen Şeytan'ı bile kandırabilen maskara tipinden türemişti. İlk profesyonel sahne palyaçoları arasında ünlü William Kempe ve Robert Armin yer alıyordu. İkisi de Shakespeare'in topluluğunda çalışmışlardı. 16. yüzyıl sonlarıyla 17. yüzyılda Englische Komödianten(*) adı verilen gezgin İngiliz toplulukları, sahne palyaçolarını Almanca konuşulan ülkelere tanıttılar. Bunlar arasında 19. yüzyıla değin Alman izleyicisinin en gözde tipi olarak kalan Pickelhering (Sivilceli Ringa) gibi palyaçolar vardı. Pickelhering ve arkadaşlarının kullandıkları büyük ayakkabılar ve kocaman yakalar, bugün de palyaçoların tipik aksesuarları arasındadır.

Palyaçoların geleneksel beyaz yüz makyajının, *commedia dell'arte* tiplerinden Pedrolino(*) ve onun Fransa'daki uzantısı Pierrot tipinden geldiği sanılır. Pantomim sanatçısı Jean-Gaspard Deburau(*) 19. yüzyıl başlarında Pierrot'yu aşkta umduğunu bulamayan, duygulu, etkileyici bir karaktere dönüştürdü. Onun Pierrot'nun nitelikleri arasına kattığı melankoli, palyaço geleneğinin bir parçası olarak yerleşti.

Gerçek sirk palyaçosunun ilk örneğini 19. yüzyıl başında, İngiltere'de Joseph Grimaldi(*) vermişti. 1860'larda da koca burnu, üstünden sarkan giysileri, büyük ayakkabıları ve dağınık görünüşüyle Auguste adlı bir fars maskarası doğdu. Auguste beyaz yüz makyajlı bir palyaçoyla birlikte gösteriye çıkıyor, sürekli olarak oyuna yanlış zamanda girip onun numaralarını bozuyordu.

Grock(*) tipinin yaratıcısı, ünlü pantomimci Charles Adrien Wettach, müzik aletleriyle kusursuz gösteriler yapıyordu. İnce bir melankoli, ABD'li Emmett (Lee) Kelly'nin (1898-1979) derbeder palyaçosu "Bezgin Willie"nin de belirgin bir özelliğiydi. 20. yüzyılın en ünlü palyaçolarından biri de SSCB'li Oleg Konstantinoviç Popov(*) oldu.

Sinemada da palyaço figürü, üstüne oturmayan bol giysileri ve paytak yürüyüşüyle Charlie Chaplin'in unutulmaz Şarlo tipinde doruk noktasına ulaştı.

pamakin, 1926'da kullanılmaya başlayan ve yapay olarak bireşimlenen sıtma ilacı. Kininin bileşenlerinden 6-metoksikinolin den elde edilen ilk sıtma ilacıdır.

Sıvı halde bulunan pamakinin tuzu olan pamakin pamoat, önceleri sıtma tedavisinde başarıyla kullanılmakla birlikte, toksik etkileri nedeniyle yerini daha az toksik olan klorokin, primakin ve amodiakin gibi ilaçlara bırakmıştır. Başlıca yan etkileri methemoglobinemi ve lökopeni (akyuvar azlığı) ile toksik hepatittir.

Pamfilya, PAMPHYLIA olarak da yazılır, Anadolu'nun güneyinde, Antalya Körfezi boyunca uzanan antik bölge. Bugünkü Antalya ili sınırları içinde kalır. Batıda Likya, kuzeyde Pisidya, kuzeydoğuda Likaonya, doğuda da Kilikya Trakheia (Dağlık Kilikya) ile çevrilidir. Antalya Körfezinin batı kıyı şeridi ise Likya'ya aittir. Pamfilya körfezin kuzeybatı köşesinden başlar, doğuya doğru uzanarak Melas'ın (Manavgat Çayı) denize döküldüğü yerde sona erer. Körfezden Kıbrıs Adasına doğru uzanan denize de ilkçağda Pamfilya Denizi adı verilmişti. Pamfilya'nın Yunan ve Roma dönemlerindeki beş

önemli kenti Attaleia (Antalya), Perge, Sillyon (Yanköy), Aspendos ve Side idi. Bunlardan son ikisi İÖ 5. yüzyıl başlarında da sikke basmaya başlamışlardı.

Araştırmalar Pamfilya'nın Tarihöncesinden beri yerleşilen bir bölge olduğunu göstermektedir. Anadolu'daki en önemli Tarihöncesi yerleşmelerinden olan Karain, Belbaşı ve Beldibi mağaraları buradadır. İÖ 2. binyılda Hitit etkisi altında kalan Pamfilya'nın asıl tarihi Troya Savaşı döneminden başlar. Efsaneye göre, Troya'nın ele geçirilmesinden sonra Akha komutanlarından Argoslu Amphilokhos, Mykenaili Kalkhas ve Thebaili Mopsos bu yöreye gi-

Pamfilya
W. Shepherd, *Historical Atlas*, 1964; Barnes & Noble, Inc.

derek kentler kurarlar. Bu efsane filolojik araştırmalarla da koşutluk göstermekte ve İÖ 12. yüzyılın ikinci yarısında Akhalıların Pamfilya'da koloniler kurduğunu ortaya koymaktadır. Sikkeler ve yazıtlarda karşılaşılan Pamfilya lehçesi, Dor istilasından önce Yunanistan'ın güneyinde konuşulan dile benzer. Pamfilya dilindeki Dor öğeleri de, Dorların İÖ 1200'lerden sonra bu bölgeye geldiğini gösterir.

Bir süre Lidya egemenliğinde kalan Pamfilya, Pers kralı II. Kyros'un İÖ 547/546'da bu devleti ortadan kaldırmasından sonra Perslerin eline geçti. Perslerin Doğu Akdeniz egemenliği için Pamfilya'nın stratejik konumu çok elverişliydi. İÖ 468'de Atinalı amiral Kimon'un Eurymedon'un ağzında Persleri yenmesine karşın bölge Büyük İskender'in gelişine değin Pers yönetiminde kaldı. İÖ 334'te Trakya'dan Andolu'ya geçen İskender, Karya ve Likya kıyılarını izleyerek Pamfilya'ya ulaştı ve buradaki kentleri, bazılarının karşı koymasına karşın, egemenliği altına aldı. İskender'in ölümünden sonra Pamfilya önce Makedonyalı Antigonos'un, daha sonra Ptolemaiosların, son olarak da Selevkosların yönetimine geçti. Selevkos kralı III. Antiokhos'un İÖ 190'da Magnesia'da (Manisa) Romalılara ve Pergamon Krallığı'na yenilmesi üzerine bölgede egemenlik Pergamonluların eline geçti. İÖ 133'te Pergamon kralı III. Attalos'un ölümünden sonra Pergamon Krallığı toprakları Roma Devleti'ne geçtiyse de, Pamfilya Romalıların oluşturduğu Asya (Asia) Eyaleti'ne katılmadı.

Pamfilya İÖ 1. yüzyılın ilk yarısında Kilikya Eyaleti'ne bağlıydı. İÖ 44'te Asya Eyaleti'ne bağlandı, İÖ 36'da Antonius tarafından Galatya kralı Amyntas'ın yönetimine verildi. İS 43'te Claudius tarafından birleşik Likya-Pamfilya Eyaleti kuruldu. İS 68-69'da Pamfilya kısa süre Galatya'ya bağlandı, hemen sonra Likya-Pamfilya Eyaleti yeniden oluşturuldu.

Pamfilya Bizans döneminde de önemini korudu; 5. yüzyılda burada Hıristiyanlık yaygınlaştı. Bizans ordu ve yönetim düzeninde yapılan değişiklik *thema*'lar oluşturulunca Pamfilya Kibyraioton Theması'na katıldı. 11. yüzyılda Anadolu Selçukluları ile Bizanslılar arasındaki mücadeleye sahne olan bölge bir süre Selçuklu egemenliğinde kaldı. I. Murad döneminde Osmanlıların eline geçti.

Pamir, (Mehmet) Doruk (d. 30 Nisan 1938, İstanbul), Türk mimar. 1956-60 arasında Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Mimarlık Fakültesi'nde mimarlık öğrenimi yaptı. Daha sonra ABD'ye giderek Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) ve Harvard Üniversitesi Tasarım Okulu'nda mimarlık ve kent tasarımı dallarında yüksek lisans eğitimi gördü. 1962'de W. Gropius'la arkadaşlarının The Architects' Collaborative (TAC) adlı bürosunda çalıştı. Aynı yılın sonunda Türkiye'ye döndü. ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nde asistan (1962-63) ve öğretim görevlisi (1963-65, 1967-70, 1972-74) olarak görev yaptı. 1970-72 arasında da ABD'de Pennsylvania Eyalet Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde ders verdi. 1979'dan sonra da bir süre aynı kurumda öğretim görevini sürdüren Pamir, İstanbul'da serbest mimar olarak çalışmaktadır.

Yurt içinde ve dışında katıldığı mimarlık yarışmalarında çeşitli ödüller de kazanan Pamir'in başlıca yapıları arasında Burdur Ziraat Bankası (1967-69, F. Ayanlar ile birlikte, Burdur), Bolvadin Alkaloid Fabrikası Yönetim ve Sosyal Tesisleri (1975-76, E. Gümrük ile birlikte, Burdur), İslam Teknik Eğitim ve Araştırma Merkezi (1980-87, E. Gümrük ile birlikte, Dakka/Bangladeş), TUTİM Kulesi (E. Gümrük ve M. İlter ile birlikte, İstanbul; yapımı sürüyor), Bahçeşehir Tanıtım Merkezi, Teras Evleri, Kent Villaları (M. İlter ve E. Gümrük ile birlikte, İstanbul; yapımı sürüyor), Dikmen Köprüsü (1991, M. İlter ile birlikte, Ankara) sayılabilir.

Pamir, Hamit Nafiz (d. 1893, Üsküp - ö. 7 Haziran 1976, İstanbul), Türkiye'de çağdaş jeoloji biliminin kurulması ve gelişmesine öncülük eden jeolog ve mineralog.

Ortaöğrenimini Selanik'teki Fransız Lisesi'nde yaptı. İsviçre'de Cenevre Üniversitesi'nde jeoloji ve mineraloji öğrenimi gördü. 1916'da fen doktoru oldu. Darülfünûn-ı Osmani'de asistan olarak göreve başladı. 1925'te muallim muavini oldu. Profesör W. Penck ile çalıştı ve onunla birlikte bazı makaleler yayımladı. Fen Fakültesi ile Orman Mekteb-i Âlisi'nde jeoloji dersleri verdi. 1933 Üniversite Reformu'nda profesör oldu ve jeoloji kürsüsü başkanlığına getirildi. 1936'da ordinaryüs profesörlüğe yükseldi. 1950-51 ve 1954-56 arasında Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) genel müdürlüğü de yapan Pamir 1963'ten sonra uzun süre aynı enstitüye bağlı Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurulu'nun başkanlığını yürüttü ve 1972'de emekli oldu. 1959'da Fransız Jeoloji Derneği üyeliğine seçildi ve iki yıl bu kuruluşun başkan yardımcılığını yaptı. Pamir'e ölümünden sonra, 1979'da Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun (TÜBİTAK) Hizmet Ödülü verildi.

Anadolu'nun birçok bölgesine düzenlediği gezilerde dağ yapılarının anlaşılmasına çalışan Pamir Türkiye'nin büyük ölçekli jeoloji haritalarının hazırlanmasını ve deprem kuşaklarının saptanmasını amaçlayan gözlem ve incelemelerde bulundu. İstanbul ve çevresinde bulunan omurgalı fosilleri ile Kuzey Anadolu kömür havzaları, Istranca Dağları, Bingöl yöresi ve Ergani havzasının hidrojeolojik özelliklerine ilişkin araştırmalar gerçekleştirdi. 1935'te kurulan MTA'nın ve 1946'da kurulan Türkiye Jeoloji Kurumu'nun kurucuları arasında yer aldı. Başlıca yapıtları *Umumi Arziyat* (1928), *Tektonik Stratigrafie* (1937), *Dinamik Jeoloji* (1937-60, 2 cilt), *Stratigrafik Jeoloji* (1942), *Bingöl Dağları* (1943), *Ergene Havzasında Hidrojeolojik Araştırmalar* (1954), *Yerbilim Terimleri Sözlüğü*'dür (1971, Ö. Öztunalı ile birlikte).

Pamirler, Orta Asya'da dağlık bölge. Tacikistan'ın Gorno-Bedehşan özerk yönetim biriminde (*oblast*) yer alır.

Pamirler, kuzey-güney ve doğu-batı doğrultularında uzanan sıradağlardan oluşur. Yaklaşık 8.400 km²'lik bir alanı kaplayan bölgenin kuzeyinde Trans-Alay Dağları, doğusunda Çin-Tacikistan sınırını oluşturan Sarıkol Sıradağları, güneyinde Zorkul Gölü, Pamir Irmağı ve Afganistan sınırındaki Pyanc Irmağının kaynağı, batısında da Pyanc Vadisinin kuzey-güney kesimi yer alır.

Doğu Pamirler, yüksek bir tabandan başlayan ve fazla engebeli olmayan bir dağ zincirinden oluşur. Bu dağlar tabanı düz, geniş vadilerle birbirinden ayrılır. Doruklar deniz düzeyinden ortalama 6.100 m'ye kadar çıkmakla birlikte, tabandan yüksekleri genellikle 1.000-1.800 m'yi geçmez. Batıda ise çok sarp ve dağınık doruklar yer alır. Yer yer buzul kaplı Alp tipi sırtlara rastlanır. Bilimler Akademisi Sıradağlarındaki Komünizm Doruğu 7.495 m ile hem Pamirler'in, hem de Tacikistan'ın en yüksek noktasıdır.

En önemlileri Pyanc ve Pamir olan ırmakların çoğu, Aral Gölüne dökülen Ceyhun Havzasına doğru akar. Tarım Havzasına boşalan birkaç ırmak da vardır. Yöreye kuru bir kara iklimi egemendir; sıcaklıkta büyük oynamalar görülür ve yıllık ortalama yağış miktarı çok düşüktür; yağışın büyük bölümü kar olarak düşer. İklime uygun olarak bitki örtüsü de çok cılızdır. Batıda, özellikle alçak kesimlerdeki ırmak vadilerinde söğüt, huş ve kavak ağaçları bulunmakla birlikte, doğuda ancak bodur çalılar yetişir. Başlıca hayvanlar ise dağ koyunu ve dağ keçisidir.

Nüfus yoğunluğunun çok düşük olduğu bölgedeki nüfusun yüzde 90'dan fazlasını, batı kesiminde yaşayan Tacikler oluşurur. Bunların da hemen hemen tümü küçük ölçekli tarım yapan ve koyun, keçi besleyen köylülerdir. Bölgede birkaç karayolu bulunmakla birlikte, ulaşım temel olarak patikalardan sağlanır. Sanayi birkaç küçük hidroelektrik santralından oluşur; ayrıca batıda küçük antimon, cıva ve gümüş madenleri, doğuda kömür madenleriyle tuz yatakları vardır.

Pampa (ö. 940), Güney Hindistanlı şair ve edebiyatçı. Kannada dilinde *adikavi* (ilk şair) sıfatıyla anılır. Daha sonra bu dilde yazılan bütün yapıtlara örnek oluşturan bir üslup geliştirmiştir.

Kuşaklardan beri Hindu inancını benimsemiş bir aileden geliyordu. Ama babası Abhiramadevaraya, bütün aileyle birlikte Cayna inancını benimsedi. Pampa, yetişme tarzına yaraşır biçimde, maddi zenginliğe hiç önem vermedi, elindekileri başkalarına dağıttı. Gurusu Devendramuni ile saraydaki koruyucusu Arikesari'ye büyük saygı duyuyordu; yazılarında her ikisinden de övgüyle söz etti.

Pampa'nın en büyük yapıtı, *Adipurana* (İlk ya da Özgün Yazılar) adlı kitabıdır. Bu yapıtta Cayna öğretileri ve temel ilkeleri açıklanır. Pampa, öteki destanı *Pampa-Bharata*'da (y. 950), *Mahabharata*'daki(*) mitolojik kahraman Arcuna ile eskiden

Bharata olarak bilinen Hindistan'ın aynı adı taşıyan kralı arasında benzerlik kurar.

Pampa, PAMPALAR olarak da bilinir, Arjantin'in orta kesiminde, Atlas Okyanusu kıyısından And Dağlarının eteklerine kadar batı doğrultusunda uzanan geniş düzlük. Kuzeyinde Gran Chaco, güneyinde Patagonya yer alır. Adı, Keçuva dilinde "düzlük" anlamına gelen bir sözcükten türemiştir. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yumuşak bir eğimle alçalan düzlük, Mendoza'da 500 m yükseklikten Buenos Aires'te 20 m'ye iner. Kuzeybatı ve güneydeki birkaç dağ sırası dışında, yüzey yapısı neredeyse dümdüzdür. Şili'nin kuzeyindeki çöl bölgesi gibi bazı Güney Amerika düzlüklerine de Pampa adı verilir. Arjantin Pampası yaklaşık 760.000 km²'lik bir alanı kaplar ve iki kesime ayrılır. Batıdaki kurak kesim La Pampa eyaletinin büyük bölümünü içine alır; tuzlu arazileri, acı su ırmakları ve çölleriyle burası büyük ölçüde çorak bir bölgedir. Nemli doğu kesimiyse, Buenos Aires eyaletinin bir bölümünü de içine alan daha küçük bir alana yayılır. Ilıman iklimi ve çok sayıdaki su kaynağıyla bu kesim ülkenin en yoğun nüfuslu bölgesi ve ekonomik odağıdır. Topraklar, Atlas Okyanusuna dökülen büyük ırmakların ve batıdan gelen toz fırtınalarının taşıdığı ince kum, kil ve milden oluşur. Güneyden esen serin rüzgârlar, dönem dönem kuzeyden esen ılık tropik rüzgârlarla karşılaşıp Buenos Aires yöresinde şiddetli fırtınalara (*pampero*) ve sağanaklara neden olur. Tilki, Amerika kokarcası, guanako, viskaça, çalıköpeği ve serçe, doğan, sutavuğu gibi kuş türleri Pampa'nın hayvan varlığını oluşturur.

Bölge 19. yüzyıl ortalarında başlayarak büyük bir dönüşüme uğradı. İspanyollar sığır ve koyunu yöreye getirmiş, ama toprağı iyileştirmek için hiçbir çaba harcamamışlardı. Hayvanları, usta binicilikleri ve yasa tanımazlıklarıyla tanınan goşolar güdüyordu. İspanya'ya karşı bağımsızlık kazanılıp (1816) Yerlilere boyun eğdirildikten sonra toprak sahipleri, *estancia* denen büyük çiftliklerde tarım işçisi olarak çalıştırmak üzere, çoğu İtalyan olan göçmen işçiler tuttular. Arazilerini çitlerle çevirip İngiltere'den yüksek verimli koyun ve sığır soyları getirdiler. Pampa'yı boydan boya geçen demiryollarının yapımından sonra goşolar giderek *peon* (angarya işçisi) durumuna geldi; atın yerini de traktörler aldı. Pampa'nın, Mar del Plata ile Tandil arasında uzanan serin ve bataklık kaplı güneydoğu bölgesi yüksek verimli sığır ve koyun yetiştirmek üzere kullanılırken, Bahía Blanca'dan Santa Fe'ye kadar uzanan batı kuşağı yonca ve buğday tarımına ayrıldı. Bugün Rosario çevresinde mısır ve keten ekimi ile besicilik yapılır. Buenos Aires yöresi başkente sebze, meyve, süt sağlayan bir tarım alanıdır.

Pampa, goşo edebiyatının ve Arjantin halk müziğinin ana teması olmuştur.

pampa kedisi (*Felis colocolo*), *Carnivora* (etçiller) takımının *Felidae* (kedigiller) familyasından, Güney Amerika'da yaşayan küçük yapılı memeli türü. Uzunluğu 30 cm'lik kuyruğuyla birlikte 60 cm'ye ulaşır. Postu uzun tüylü ve boz zemin üzerine kahverengi beneklidir. Bazı bireylerde benekler belirsizdir. Pampa kedisinin yaşamıyla ilgili bilgi azdır. Sık çalılar arasında barınıp geceleri kuş ve küçük memelileri avladığı gözlenmiştir.

pampa tilkisi (*Cerdocyon thous*), *Canidae* (köpekgiller) familyasından Güney Amerika'nın pampa ve ormanlarında yaşayan memeli türü. Uzunluğu 30 cm'lik kuyruğu dışında 60-70 cm, grimsi kahverengi postu

Pampa tilkisi (*Cerdocyon thous*)
Carlos Rivero

genellikle sarı kırçıllıdır. Büyük ölçüde tek başına ya da çiftler halinde yaşar. Gündüzleri ininde yatar, gece ortaya çıkarak küçük omurgalılar, böcekler, yumurta ve meyvelerle beslenir. Eğitilmesi oldukça kolaydır.

Pampangalar, KAPAMPANGANLAR olarak da bilinir, Filipinler'de, Luzon Adasının orta kesimindeki tarım bölgesi Pampanga'da yaşayan halk. Tarlac'ın bazı kesimlerinde, Nueva Ecija'nın güneyinde ve Bataan'ın kuzeydoğusunda da küçük Pampangan toplulukları bulunur. Çoğu kiracı çiftçi ya da topraksız işçidir. Katoliklik ağırlıkta olmak üzere Hıristiyan bir topluluk olan Pampangaların günümüzdeki nüfusu 1.970.000 dolayındadır.

Malezya-Polinezya ailesine bağlı Pampango dili, ülkenin orta kesiminde konuşulan öbür dillerle akrabadır.

Pamphylia *bak.* Pamfilya

Pamplona, İspanya'nın kuzeydoğusunda, Navarra özerk bölgesi (*comunidad autónoma*) ve ilinin merkezi kent. Verimli La Cuenca yöresinde, Arga Irmağının batı kıyısında yer alır. Julius Caesar'ın rakibi Gnaeus Pompeius Magnus tarafından İÖ 75'te askeri bir yerleşme olarak kurulduğu söylenir. Pompeiopolis (Pompaelo) olan ilk adı Magriplilerin dilinde bozularak Banbaluna biçimini aldı. Magriplilerin ve Frankların saldırılarından sonra, Frank kralı Charlemagne'ın 778'de son savunma hatlarını da yıkmasıyla ıssız bir yerleşmeye dönüştü. III. Sancho döneminde (1000-35) Navarra Krallığı'nın başkenti oldu ve yeni inşa edilen bölümü Ciudad de la Navarrería adıyla anılmaya başladı. II. Fernando'ya bağlı orduların 1512'de kenti almasından sonra, Navarra'nın Pireneler'in güneyinde kalan bölümüyle birlikte Kastilya'ya geçti. İspanya kralı II. Felipe'nin 1571'de yaptırdığı surlar, Pamplona'yı kuzeyin en müstahkem kenti durumuna getirdi. I. Carlismo Savaşı'ndan (1833-39) sonra krallık başkenti olmaktan çıkan Pamplona yeni Navarra ilinin merkezi oldu (1841).

Kentin ortaçağdan kalma merkezi La Navarrería'da, büyük bölümü 14. ve 15. yüzyıl Fransız gotik üslubunda inşa edilen katedral bulunur. Katedralin romanesk kalıntıları ve yeni-klasik üslupta bir cephesi vardır. San Saturnino (Cernín) adlı eski semtin 13-14. yüzyıllardan kalma gotik kilisesi de dikkat çekicidir. Öteki önemli yapılar arasında Kraliyet Hazinesi (y. 1364), barok cepheli Belediye Binası (1741), yeni-klasik üsluptaki İl Meclisi Binası ve onun bitişiğinde bulunan Navarra Genel Arşiv Dairesi sayılabilir. Kentteki Navarra Üniversitesi 1952'de açılmıştır. Kentin ilk başpiskoposu Aziz Fermín onuruna düzenlenen San Fermín Şenliği, sokağa salınan boğaların insanlar tarafından köşeye sıkıştırılması (*encierro*) gibi ilginç eğlencelere sahne olur. Ernest Hemingway, *The Sun Also Rises* (1926; *Güneş de Doğar*, 1955, 1982) adlı romanında bu şenliği anlatır.

Bir tahıl üretim bölgesinde yer alan Pamplona canlı bir tarım merkezidir. Kentte şarap tulumu, çarık, ip ve çömlek gibi geleneksel ürünlerin yanı sıra tabak çanak, içki, kâğıt, kimyasal maddeler, un ve şeker üretilir. İspanya'yı Fransa'ya bağlayan yollar kentten geçer. Nüfus (1991) belediye, 179.251.

pamuk, ebegümecigiller (*Malvaceae*) familyasından, *Gossypium* türlerine ve bunların ekonomik açıdan değerli liflerine verilen ad. Tropik ve astropik bölgelere özgü olan pamuk bitkileri ilk kez İÖ 3000'lerde yetiştirilmeye başladı. Ekonomik değer taşıyan başlıca dört pamuk türü vardır: *G. barbadense*, *G. herbaceum*, *G. hirsutum* ve *G. arboreum*. Ortalama 1 ile 2 m arasında bir uzunluğa erişen pamuk bitkilerinin, genel özellikleri türe ve çeşide göre değişen üç-beş (yedi) loplu yaprakları ve bazı türlerde dip bölümü mor lekeli olan, sarımsı beyaz renkli çiçekleri vardır. Solmaya yakın pembemsi bir renk alan çiçekler döllenmenin ardından küçük yeşilimsi meyveler verir; koza olarak adlandırılan meyvelerin içinde, yüzeyi sarımsı beyaz liflerle kaplı tohumlar (çiğit) bulunur. Tohumlarla birlikte sık topaklar oluşturan bu lif yığını (kütlü) bazı türlerde meyve olgunlaşıp çatladığında dışarı sarkar ve beyaz bulut kümesini andıran biçimiyle çok güzel bir görünüm oluşturur. Uzunlukları ortalama 2-4 cm arasında değişen liflerin yapısı yüzde 87-90 arasında selüloz, yüzde 5-8 oranında su ve yüzde 4-6 oranında yabancı maddelerden (doğal kirlilikler) oluşur.

Pamuk lifleri, uzunluklarına ve görünüşlerine bağlı olarak kabaca üç büyük gruba ayrılır. Bunların ilkinde, uzunlukları 2,5 ile 6,5 cm arasında değişen, ince ve parlak lifler yer alır. Yetiştirmesi çok zor ve verimi çok düşük olan uzun lifli pamuklar pahalı ürünlerdir; başlıca ince kumaş ve iplik üretiminde kullanılır. İkinci grup, boyları 1,3-3,3 cm arasında değişen orta uzunluktaki liflerden oluşur. Üçüncü grubun içerdiği 1-2,5 cm uzunluktaki kaba ve kısa lifli pamuklar ise halı, battaniye ve kaba kumaşların üretiminde kullanılır; bazen de başka liflerle karıştırılarak değerlendirilir.

Pamuk, ekildiği toprağın nitelikleri açısından çok seçici olmamakla birlikte, en iyi derin, süzek, nemli, alüvyonlu, tınlı, kumlu ve besince zengin topraklarda yetişir. Yıllık sıcaklık ortalamasının 15°C'nin üstünde olması istenir.

Kozaların olgunlaşıp açılmasıyla hasat başlar. Yenidünya pamuklarında lifler kozadan

Pamuk (*Gossypium hirsutum*)
Rod Hennchs-Grant Heilman

dışarıya sarkar, Eskidünya pamuklarında ise kozadan tümüyle çıkamaz; bunların ilkine açık, öbürüne kapalı kozalı pamuklar denir. Günümüzde daha çok Yenidünya pamukları yetiştirilir.

Pamuk makineyle ya da elle toplanır. Makineyle toplanacağı zaman genellikle yapraklar kimyasal maddeler yardımıyla dökülerek, kozaların eş zamanlı olarak açılması sağlanır. Elle ya da makineler yardımıyla toplanan ürün çırçırlama işleminden geçirilerek lifler tohumlardan ayrılır, yıkanır, açma ve taraklama işlemleriyle tellerinin birbirinden ayrılması sağlanır. Gevşek bir yığın oluşturan taraklanmış lifler uzatma ve düzleştirme işlemlerinden sonra bükülerek ip haline getirilir.

Dünyanın en önemli tarım ürünlerinden biri olan pamuk çok çeşitli amaçlarla kullanılır. İnce kumaştan dantele, yelken bezinden kadifeye kadar çeşitli ürünlere dönüştürülür. Pamuklu dokumalar, genellikle yıkanabilen ve ütülenebilen, çok dayanıklı ve aşınmaya karşı dirençli kumaşlardır; vücut nemini kolaylıkla emip dışarıya verebildiğinden çok kullanışlıdır. Yorgan ve yastık doldurmada, sicim ve lamba fitili yapımında da kullanılan bu üründen yapay ipek, cila ve selüloz sanayisinde de hammadde olarak yararlanılır. Ayrıca yağından kurtarılıp temizlenerek tıpta önemli bir pansuman malzemesi olan hidrofil pamuğa dönüştürülür. Bunların dışında toz bezi, çay poşeti, masa örtüsü, bazı hastane malzemeleri gibi kullanıldıktan sonra atılabilen kâğıtsı ürünlerin yapımında da pamuktan yararlanılır. Pamuğun lifi kadar tohumları da değerli bir tarımsal üründür (*bak.* pamuk tohumu).

Dünyanın başta gelen pamuk üreticileri eski SSCB, Çin, ABD, Hindistan, Brezilya, Meksika, Mısır, Türkiye ve Arjantin'dir.

Türkiye'de, Çukurova bölgesinde 19. yüzyıl başlarında ilkel yöntemlerle başlayan pamuk üretiminin önem kazanması 1830'lara rastlar. Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldıran Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın 1833'te Çukurova yöresini ele geçirmesi, pamuk üretiminin gelişmesi açısından bir başlangıç noktasıdır. Yöredeki egemenliği dokuz yıl kadar süren İbrahim Paşa Suriye ve Mısır'dan, pamuk ekiminde ustalaşmış Siyah işçiler getirtti. Daha yüksek bir verim sağlamak amacıyla Kıbrıs ve Mısır'dan getirttiği pamuk tohumları Çukurova'da olumlu sonuç vermedi. Türkiye'de önceleri *G. herbaceum* türünden, kapalı kozalı Eskidünya pamukları yetiştirilirken, 1830'lardan sonra verimi ve lif kalitesi düşük bu pamukların yerini *G. hirsutum* türünden geliştirilmiş, açık kozalı Yenidünya pamukları almıştır. Başlıca pamuk üreticilerinden olan ABD'de İç Savaş'ın başlamasından (1861) sonra Çukurova daha da önem kazandı. Bu dönemde Ege Bölgesi'ndeki tarım alanları da pamuk ekimine açıldı. Aynı yıllarda İngiltere ile Fransa, Osmanlı Devleti'nden bazı vergi bağışıklıkları sağlayarak pamuk üretimindeki denetimi ele geçirmeye çalıştılar.

1864'te ilk çırçır fabrikası Fransızlar tarafından Adana'da kuruldu. İngilizler de 1865'te Adana, Mersin ve Tarsus'ta üç çırçır fabrikası açtı. Bir yandan başka pamuk işleme tesisleri kurulurken öte yandan yabancıların gümrüksüz olarak ithal ettiği tarım makineleri Çukurova'ya girmeye başladı. Bu dönemde Çukurova'ya giren Alman sermayesi pamuk üretimindeki denetimi ele geçirebilmek amacıyla üreticilere yıllarca tohum ve araç yardımı yaptı, büyük çiftliklerin kurulmasını özendirdi. Almanlar, Adana'da bir de çiğit fabrikası kurdular. 1913'te Çukurova'da üretilen ve balyalanan pamuğun yüzde 75'ini alan Almanlar, bu pamuğu Mersin limanında gemilere yükleyip Almanya'ya gönderiyordu. Bu yıllarda başlayan Alman-Fransız pamuk rekabeti, I. Dünya Savaşı sonrasında Çukurova'daki üretimin Fransızların denetimine girmesiyle sonuçlandı. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Çukurova'da birçok çırçır, iplik, dokuma, fes ve askeri giyim fabrikası vardı. 1920'lerin sonlarında ekim alanlarında Akala ve Cleveland çeşitleri egemen hale gelmiş, ama günümüzde bu çeşitler yerlerini daha yüksek verimli Deltapine, Coker ve Caroline çeşitlerine bırakmıştır. 1927'de yaklaşık 99 bin hektar olan pamuk üretim alanı, günümüzde 700 bin hektarı aşmıştır. Verimlilik açısından Antalya, Aydın ve İzmir yörelerine göre geride kalan Çukurova'daki pamuk üretiminde görülen gerilemenin nedeni, 200 yıldır aralıksız ekim yapmanın toprağı yormuş olmasıdır. Türkiye'de pamuk ekim alanlarının yarıdan çoğu Akdeniz, büyükçe bir bölümü Ege, küçük bir miktarı da Güneydoğu Anadolu bölgelerine dağılmıştır. Akdeniz Bölgesi'nde Adana başta olmak üzere İçel, Hatay, Antalya, Kahramanmaraş illeri ve Gaziantep ilinin bu bölge içinde kalan kesimi, Ege Bölgesi'nde İzmir, Aydın, Manisa ve Muğla illeri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin ve Adıyaman illeri pamuk tarımının en yaygın olduğu yörelerdir. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) 1989 verilerine göre Türkiye'nin toplam saf pamuk üretimi 617 bin tondur.

Pamuk, Orhan (d. 7 Haziran 1952, İstanbul), her yapıtında değişik bir yapı, teknik ve üslup kullanmasıyla tanınan roman yazarı.

İstanbul Teknik Üniversitesi'ndeki mimarlık öğrenimini yarıda bırakarak girdiği İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nü 1976'da bitirdi. 1977-79 arasında aynı enstitüde yüksek lisans çalışması yaptı. 1979'da Milliyet Yayınları Roman Yarışması'nda birincilik ödülünü Mehmet Eroğlu ile paylaştı. 1983'te de *Cevdet Bey ve Oğulları*'yla (1982, 1990) Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazandı. Yapıtta II. Abdülhamid döneminden 1970'e değin Türk burjuvazisinin evrimini ve toplumsal değişmeleri tarihsel ayrıntılar içinde ele alıyordu. 1984'te *Sessiz Ev*'le (1983, 1990) Madaralı Roman Ödülü'nü kazandı. Daha karmaşık bir teknikle kaleme aldığı bu yapıtında da gene Cumhuriyet dönemi öncesi ve sonrasında bir ailenin geçirdiği değişimi yansıtıyordu. Düşle gerçeğin birbirine karıştığı bir üslupta kaleme alınmış olan *Beyaz Kale*'de (1985, 1990) ise, 17. yüzyılda korsanlara tutsak düşen bir Venedikliyle onu köle olarak satın alan bir Türkün ilişkileri çerçevesinde Doğu ve Batı uygarlıklarını karşılaştırdı. Son romanı, bir arayış öyküsü etrafında gelişen *Kara Kitap* (1990) son dönem Türk edebiyatının en çok tartışılan yapıtlarından biri oldu. Ömer Kavur'un yönettiği *Gizli Yüz* (1990) adlı filmin özgün senaryosu da Pamuk'a aittir.

pamuk faresi, *Rodentia* (kemiriciler) takımından *Cricetidae* familyasının *Sigmodon* cinsini oluşturan 13 memeli türünün ortak adı. ABD'nin güneyinden Güney Amerika'nın kuzeyine kadar uzanan bölgede yaşayan bu kemiricilerin vücudu tıknaz, kulakları küçüktür. Kahverengimsi sarı ve koyu renk kılların karışımından oluşan kaba bir postu vardır. İnce, pullu ve seyrek tüylü kuyruğuyla birlikte 25-35 cm uzunluğa erişen *S hispidus* en yaygın pamuk faresi türüdür. Pamuk farelerinin aşırı üreme yeteneğine bağlı olarak sayıları çok yüksektir. Dişiler yılda birkaç batında 2-10 yavru doğurur. Yuvaları genellikle hendeklerin ya da ekili alanların kenarında, uzun otların arasında bulunur. Oyuklara yaptıkları yuvaları için her çeşit lifli maddeyi kullanırlar. Hemen her besini tüketebilen bu hayvanlar tarım alanlarında önemli zararlara yol açabilir ve saldırgan davranışlarıyla dikkat çekerler. Kuşların yumurta ve yavrularını da yedikleri bilinmektedir. Pamuk fareleri laboratuvarlarda denek hayvanı olarak kullanılmaktadır.

pamuk hasat makinesi, pamuk kozasının tarladan toplanmasında kullanılan makine. Mekanik pamuk hasat makineleri sıyırıcı ya da toplayıcı türden olabilir. Sıyırıcı hasat makineleri açılmış ve açılmamış kozaları bitkinin yaprakları ve kökleriyle birlikte

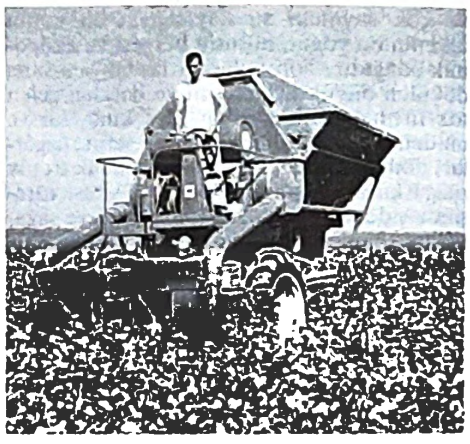

Pamuk hasat makinesi
National Cotton Council

biçer. Kozadaki elyaf daha sonra özel aygıtlarla ayrılır. Toplayıcı tipten makineler ise açılmış kozadan elyafı ayırarak alır, kozayı bitki üzerinde bırakır. Toplayıcı pamuk hasat makineleri, çırçır makineleri gibi, üzerine dişler açılmış döner bir silindirle donatılmıştır. Silindir dönerek kozaya girer ve elyafı kozadan ayırarak kendi çevresinde toplar ve ardından makinenin arka bölümündeki özel bir bölmeye aktarır. İlk pamuk hasat makinesinin patenti 1850'de ABD'de alındı, ama aygıt ancak 1940'larda yaygın kullanıma girdi.

pamuk hortumluböceği (*Anthonomus grandis*), *Coleoptera* (kınkanatlılar) takımının *Curculionidae* (hortumlu kınkanatlılar) familyasından, Kuzey Amerika'da pamuk tarımına en büyük zararı veren böcek türü. Erişkinlerin uzunluğu larva evresindeki beslenme koşullarına göre değişmekle birlikte genellikle 6 mm dolayındadır. Bu uzunluğun yaklaşık yarısını hortum biçiminde gelişen başın ön bölümü oluşturur. Erişkinler önceleri açık sarıdır. Ama birkaç hafta içinde gri ya da siyaha yakın bir renk alır. Dişilerin taze kozaları hortumlarıyla delerek bıraktığı yumurtalardan çıkan larvalar kozadaki tohumları ve lifleri kemirir, zarar verdiği kozanın içinde pupa evresine girer. Böcekler erişkin biçimlerini alana değin dışarı çıkmadıklarından, iki-üç hafta arasında değişen bu ilk iki gelişim evresi boyunca püskürtülen böcek ilaçlarından etkilenmezler.

Pamuk hortumluböceği Kuzey Amerika'da pamuk tarımının yapıldığı her yere

yayılmıştır. 1890'larda ABD'ye Meksika'dan giren bu türün yol açtığı ürün kaybının yılda 650.000-1.000.000 ton dolayında olduğu hesaplanmaktadır.

pamuk tohumu, çiğit olarak da bilinir, pamuk bitkisinin ticari açıdan çok değerli bir ürün olan tohumu. Tohumlardan yağ elde edilir. Eski Çinliler ve Hindularca ilaç ve kandil yağı olarak kullanılan bu yağ günümüzde başlıca yemeklik yağlardan biridir. Pamuk yağı, kabukları çıkarılmış tohumların kavrulduktan sonra sıkılması ya da uygun bir çözücüyle özütlenmesi yoluyla üretilir. Koyu renkli ve tatlımsı lezzetli olan bu sıvı temizlenip saflaştırıldıktan ve kokusu giderildikten sonra ya sıvı yağ olarak kullanılır ya da hidrojenlenerek margarine dönüştürülür.

Tohumlardan yağ çıkarıldıktan sonra geriye kalan, proteince zengin küspe hayvan yemi olarak değerlendirilir. Çırçırlama işleminden sonra tohumların üzerinde kalan artık liflerden ise kalın sicim yapılır; ayrıca patlayıcı, selüloz asetat, rayon, etil selüloz, lak ve plastik üretiminde kullanılır.

Türkiye'de son yıllardaki çiğit üretimi 900 bin-1 milyon ton dolayında gerçekleşmekte ve bunun tamamına yakın bölümü iç pazarda işlenmektedir.

pamuk yaprakkurdu (*Prodenia litura*), *Lepidoptera* (pulkanatlılar) takımının *Noctuidae* familyasından, özellikle pamukta yol açtığı zararla tanınan tırtıl. Çok çeşitli bitkilere zarar veren bu tırtıl pamuğun yanı sıra patlıcan, domates, fasulye, yerfıstığı, şeftali, üzüm, pancar, turunçgiller gibi tarım bitkilerinde, kavak ve akasya gibi orman ya da süs ağaçlarında da görülür. Eskidünya'da ve Avustralya'da geniş bir coğrafi alana dağılmıştır.

Yumurtadan çıkan tırtıl 1-1,5 mm uzunluğundadır. Beş kez deri değiştirerek 16-20 gün içinde olgunlaşır ve 4-5 cm uzunluğa erişir. Başlangıçta açık yeşil olan rengi sonradan koyu gri ya da kahverengiye döner. Yanları boyunca üçgen biçimli siyah lekeler görülür. Yaprakları kemirerek gelişen tırtıllar giderek bitkilerin öbür bölümlerine yayılır, pamuklarda kozaları kemirip deler. Pupa evresi toprağın 5-8 cm kadar derinliğinde yazın 6-10 gün, kışın 30-50 gün sürer. Pupa kılıfını yırtarak dışarı çıkan erişkinler, kanat açıklığı 33-45 mm, ön kanatları kahverengi üstüne sarı çizgili, arka kanatları grimsi beyaz renkli olan birer gece kelebeğidir. Dişiler döllendikten sonra 1.200 dolayındaki yumurtasını yaprakların alt yüzeyine sıralar halinde dizer. Bu kümeler 200-300 yumurtadan oluşur ve dişinin karnındaki sarımsı kahverengi tüylerle örtülüdür. Yumurtalar yaz aylarında dört günde açılır. Pamuk yaprakkurdunun yaşam çevrimi yazın 25-30 günde tamamlanırken kışın 90-100 güne kadar uzar ve yılda 5-6 döl verebilir. Çukurova ve Antalya yörelerinde, özellikle 1950, 1957, 1960 ve 1962-64 yıllarında bu tür önemli zararlara yol açmıştır.

pamukbalığı (*Prionace glauca*), *Carcharhinidae* (harharyasgiller) familyasından köpekbalığı türü. Bütün okyanuslarda ve denizlerde geniş bir coğrafi dağılım gösteren bu türün lacivert olan üst bölümleri tümüyle beyaz olan karnından keskin bir biçimde ayrılır. Vücudu ince, burnu sivri, göğüs yüzgeci dar ve uzun, dişlerinin kenarı testere ağzı gibi girintili çıkıntılıdır. Uzunluğu 4 m'ye ulaşabilir.

Başlıca besinini balıklar oluşturmakla birlikte leşleri ve izlediği gemilerden atılan artıkları da yer. Çok hızlı yüzebilen ve saldırgan davranışlarıyla dikkat çeken bu köpekbalıkları insanlar için tehlikeli olabilir. Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyılarında da görülür.

pamukçuk, sıklıkla bebeklerde görülen, dilde ya da yanakların iç bölümünde aftlara ve bunları izleyen ülserli yaralara neden olan mantar enfeksiyonu. Enfeksiyon etkeni olan *Candida albicans* adlı mantar vücudun hemen her yerinde yaşayabilir; genellikle hastalık ya da ilaç kullanımı nedeniyle vücut direnci düşen kişilerde hızla gelişir.

Hastalık tedavi edilmezse ağzın öbür bölümlerine, boğaza, akciğerlere, sindirim kanalına ve deriye yayılabilir. Bütün vücudu kaplaması genellikle yalnız ateş ve sindirim sisteminde hafif bir bozukluğa neden olur. Amfoterisin B ve nistatin adlı antibiyotiklerle kolayca tedavi edilirse de ölüme neden olduğu vakalar da görülmüştür.

Pamukkale, Ege Bölgesi'nde önemli turizm merkezi. Denizli kentinin yaklaşık 19 km kuzeyinde yer alır. Büyük Menderes Irmağının başlıca kollarından Çürüksu'nun suladığı ovanın kuzey kenarından çıkan sıcak madensuyu kaynakları ve beyaz travertenleriyle ünlüdür. Travertenler deniz düzeyinden 400 m yükseklikteki bir düzlük ile bu düz alanın yamaçlarında oluşmuştur. Kaynarcalardan çıkarak traverten oluşum alanına doğru akan, kalker ($CaCO_3$) içerikli ve 33°C-35,5°C sıcaklığındaki madensuları, düzlüğün gerisinde yer alan kırık (fay) çizgisi boyunca yüzeye çıkar çıkmaz karbon dioksit (CO_2) gazının uçması ve 2,2 gr/lt oranındaki kirecin (CaO) bir bölümünün çökelmesi sonucunda pamuk yığınlarını andıran bir görünüm kazanır. Madensularının bu alana 40 m^3/sn debiyle gelmesi ve içerdiği kirecin 0,84 gr/lt'sini çökeltmesi halinde, günde yaklaşık 20 m^3 traverten oluştuğu hesaplanmıştır. Ama yöredeki moteller bu suların bir bölümünü havuzlarına aldığından yeni traverten oluşturacak su miktarı azalmakta, sonuçta travertenlerin sararmaya ve kararmaya başladığı gözlenmektedir.

Çanakçık ve saçaklarıyla ilgi çeken Pamukkale travertenleri, eni ve boyu 4 km olan geniş bir alana sekiler halinde yayılır. Yakınında Pamukkale Kaplıcaları, antik Hierapolis(*) kenti kalıntıları ve birçok konaklama tesisi bulunur.

Pamukkale'nin yaklaşık 5 km kuzeybatısında, aynı plato üstünde yer alan Karahayıt köyü yakınında, tanıtımı yapılmadığından pek bilinmeyen rengârenk travertenler vardır. Karbonik asitli (HCO_3) suların derinlerde erittiği minerallerin yüzeyde çökelmesiyle beyaz, sarı, yeşil, çeşitli tonlarda kırmızı, mor ve kahverengi travertenler oluşmuştur.

Pamukkale Kaplıcaları, Ege Bölgesi'nde sıcak madensuyu kaynakları. Denizli ilinin Akköy ilçesine bağlı Pamukkale köyünün kuzeydoğusuna düşer. Yaklaşık 400 m yükseklikteki Pamukkale travertenleri yakınında bulunan antik Hierapolis(*) kenti kalıntılarının çevresinde yer alır.

Doğu-batı doğrultusunda uzanan bir kırık (fay) çizgisi boyunca breşler arasından çıkan kaplıca suyu bikarbonatlı acı madensularındandır. Sülfat, kalsiyum, sodyum, magnezyum ve karbon dioksit de içeren bu şifalı suların sıcaklığı 33°C-35,5°C arasında değişir. Eskiden Hierapolis kentinin içinde bulunduğu anlaşılan kaynarcalardan çıkan madensularının sıcaklığının 19. yüzyıl başlarında 80°C olduğuna ilişkin tarihsel kayıtlar vardır. Daha sonra oluşan bazı tektonik olaylar sonucunda kaynarcaların yer değiştirdiği sanılmaktadır. Kaynarcaların toplam debisi yaklaşık 330 lt/sn'dir.

Pamukkale madensularından sindirim sistemi, solunum, dolaşım ve romatizma hastalıklarının tedavisinde yararlanılır.

Pamukkale köyünün yaklaşık 5 km kuzeybatısında bulunan Karahayıt köyü yakınında Karahayıt ve Kızılleğen kaplıcaları yer alır. Suların debisi ve sıcaklığı Karahayıt Kubbeli Hamam kaynağında 40 lt/sn ve 56°C, Karahayıt Cami kaynağında 0,2 lt/sn ve 42°C, bileşiminde demir bulunan Kızılleğen kaynağında ise 1,5-2 lt/sn ve 40°C'dir.

Pamukkale'de sekiler halinde yayılan travertenlerden bir görünüm, Denizli
Şemsi Güner

pamukkurdu *bak.* yeşilkurt

pamukkuyruk adatavşanı, *Lagomorpha* takımından *Leporidae* familyasının *Sylvilagus* cinsini oluşturan, Kuzey Amerika'ya özgü 13 kadar memeli türünün ortak adı. *Ayrıca bak.* adatavşanı.

pamuklu bez *bak.* kaliko

pamuklu kadife *bak.* velveten

Pamukova, eskiden AKHİSAR OVASI, Marmara Bölgesi'nde ova. Marmara Denizinin doğusundaki Gemlik Körfezinden doğuya doğru uzanan tektonik kökenli Gemlik Körfezi-İznik Gölü-Pamukova çukurlar dizisinin doğu kesiminde yer alır. Deniz düzeyinden yüksekliği 80-100 m'dir. Uzunluğu Alifuatpaşa ile Mekece istasyonları arasında 25 km'yi bulur; genişliği 3-6 km arasında değişir. Yüzölçümü 170 km^2'dir.

Sakarya Irmağı Cambaz Boğazı olarak da bilinen Cambazkayalar'ı geçtikten sonra Mekece istasyonu yakınında Pamukova'ya girerek birçok adacık oluşturur; Alifuatpaşa istasyonu yakınında ise Geyve Boğazına girerek Pamukova'yı terk eder. Ovanın yer

aldığı çöküntü kuzeyde ve güneyde kırık (fay) çizgileri tarafından sınırlanan dik yamaçlarla çevrilidir. Bu kırık çizgilerinin neden olduğu çökmeler sonucunda oluşan Pamukova Neojen Bölümde (y. 26-2,5 milyon yıl önce) moloz depolarıyla dolmuş ve Geyve Boğazının kazılmasına koşut olarak boşalmıştır. Daha sonraki bazı tektonik olaylarla yerinden oynamış ve giderek gençleşmiştir.

Sakarya Irmağının eski sekilerinden oluşan basamaklar ile çöküntü alanının en alçak kesimindeki verimli alüvyal topraklar önemli tarım alanlarıdır. Bu nedenle sık bir nüfusu barındıran ovadaki en büyük yerleşme 1987'de ilçe merkezi yapılan Pamukova'dır. Eskiden Akhisar ya da Geyve-akhisarı adlarıyla bilinen ova, daha sonraları geleneksel ürününden dolayı Pamukova olarak anılmaya başlamış ve eski adı unutulmuştur. Günümüzde ovada daha çok şeker pancarı, patates, soğan, ayçiçeği, buğday, arpa, kavun ve karpuz yetiştirilir, bağcılık yapılır. Biraz gerileyen ipekböcekçiliği de önemini korumaktadır.

Eskiden beri ulaşım açısından önem taşıyan Pamukova'dan Haydarpaşa-Ankara demiryolu ile İstanbul-Eskişehir karayolu geçer. Bursa-İznik üzerinden gelen yol Mekece'de bu önemli karayoluna bağlanır.

Pamukova, Marmara Bölgesi'nde Sakarya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Eskiden Geyve'ye bağlı bir bucak olan Pamukova, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Pamukova Belediyesi 1947'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 21.023; kent, 10.088.

pamuktaşı *bak.* traverten

pan, Çin'de, Shang (Yin) (İÖ 18-12. yy) ve özellikle Zhou (İÖ y. 1111-256/255) hanedanları döneminde üretilen bir tür tunç kap. Yemek servisi ya da törensel yıkanma işlemleri için kullanılan alçak kenarlı, yayvan bir kaptır. Genellikle yuvarlak olan *pan* ince bir taban halkası üstüne oturur. Bazı örneklerinde kabın ağzına düşey olarak yerleştirilmiş iki tutamak, bazısında da taban halkasına tutturulmuş ayaklar vardır.

Pan tunç kabının biçimi Neolitik Çağda (İÖ y. 3000-1500) topraktan yapılan örneklere dayanır. *Pan*'ın öncülü olan bu toprak çanağın tabanı ve dar dış yüzeyleri üstünde az sayıda bezeme örgesine rastlanır; geniş ve düz iç yüzeyde ise çoğunlukla daha zengin desenlere ya da uzun yazıtlara yer verilir.

Pan, Yunan mitolojisinde hayvan biçimli bereket tanrısı. Romalılardaki karşılığı Faunus'tur(*). Arkadia kökenli bir tanrı olan Pan'ın adı, *paon* (hayvan otlatan) sözcüğünün Dor dilindeki kısalmış biçimidir, ama Antik Çağda genellikle *pan* (bütün) sözcüğüyle bağlantılı olduğu düşünülmüştür. Pan'ın Hermes ile Penelope'den olduğu söylenir; ama bu Penelope Odysseus'un karısı değil, büyük olasılıkla onunla özdeşleştirilen birisidir. Bu yüzden de *Odysseia* destanındaki bazı kişilerden zaman zaman Pan'ın babası olarak söz edilir. Resim ile heykelde Pan, genellikle kafası ve ayakları keçi, hareketli, canlı ve zevk düşkünü bir tanrı olarak betimlenir. Ama sonraki dönemlere ait sanat yapıtlarında insani özellikleri daha çok vurgulanmıştır. Yüksek tepelerde gezinen Pan tarımdan çok hayvan sürüleriyle ilgilenir. Bir çoban gibi flüt çalar, öğlenleri dinlenir. Helenistik pastoral şiirler dışında, edebiyatta Pan'dan fazla söz edilmez, ama antik resim ve heykele çok sık konu olmuştur. Kaba görünüşü, kültürü ve inceliği temsil eden Apollon'un görünümüyle tam bir karşıtlık oluşturur; ikisinin

Pan, Eretria'da bulunmuş pişmiş toprak heykelcik, İÖ y. 300; Berlin Devlet Müzesi, Almanya
Staatliche Museen zu Berlin, Almanya

arasındaki müzik yarışması da buradan kaynaklanmıştır.

Pan-Afrikan Azanya Kongresi (PAC), PAN-AFRIKAN KONGRESI (1959-64) olarak da bilinir, çoğunluk yönetimini ve hak eşitliğini gerçekleştirmek amacıyla bir araya gelen Güney Afrikalı Siyahların oluşturduğu örgüt. (Azanya Afrikalıların Güney Afrika için kullandığı adlardan biridir.)

PAC, değişik ırklardan üyelere görece daha açık olan Afrika Ulusal Kongresi'nden (ANC) kopan 300 kadar Siyahın katıldığı bir konferansta Nisan 1959'da kuruldu. PAC'nin kurucu başkanı Robert Sobukwe Güney Afrika'nın yerli halkına geri verilmesinde ("Afrika Afrikalılarındır") ısrar ediyor ve ANC'yi Afrika dışı etkiler altında kalmakla suçluyordu. Sertlik yanlısı bir çizgi izleyen PAC başlangıçta grev ve boykot gibi siyasal baskı yöntemlerini savundu. Kuruluşundan bir yıl sonra, 21 Mart 1960'ta Siyahların özel bir kimlik taşımasını zorunlu kılan yasalara karşı ülke çapında bir günlük bir protesto hareketi düzenledi. Sobukwe ve öteki önderler tutuklandılar.

Transvaal'daki Sharpeville'de buna benzer bir gösteride polis kalabalığın üzerine ateş açarak 64 Siyahı öldürdü, 180'ini de yaraladı. Gösteriye bir yanıt olarak hükümet hem PAC'yi, hem de ANC'yi 8 Nisan 1960 itibariyle yasadışı ilan etti. Sobukwe Şubat 1978'de ölene değin ya hapishanede kaldı ya da kısıtlılık altında tutuldu. PAC'nin bazı üyeleri yurtdışına çıkarak Londra'da ve Dar es-Salaam'da (Tanzanya) merkezler kurdular. PAC 1961'de silahlı mücadeleye başladı. 1960'ların sonlarıyla 1970'ler boyunca, PAC ve ANC'nin hem silahlı mücadelesi, hem de gizli etkinlikleri nedeniyle sürekli tutuklamalar oldu. PAC, savunduğu amaçlara BM, Afrika Birliği Örgütü ve Dünya Kiliseler Konseyi'nde destek sağladı; örgütün öbür üyeleri de Güney Afrika'da kalarak yeraltı hareketini sürdürdüler. 1985'te PAC "Afrika Afrikalılarındır" politikasını yeniden vurgulamakla birlikte ANC'yle ve ırk ayrımına karşı çıkan öteki gruplarla birlikte çalışma isteğini açıkladı. Örgüt üzerindeki yasak 1990 başlarında kaldırıldı.

Pan American World Airways, Inc., eskiden (1927-50) PAN AMERICAN AIRWAYS, kısa adı PAN AM. 1927'de kurulan ve 1980'lere değin dünyanın pek çok yöresini kapsayan bir havayolu ağına sahip olan ABD havayolu şirketi. 1984'te Pan Am Corporation tarafından yönetilen şirket, mali güçlükler nedeniyle 1986'dan başlayarak hatlarının çoğunu elden çıkarmıştır. Merkezi, New York kentindeki Pan Am Binası'ndadır.

1927'de Pan American Airways'i kuran Juan Terry Trippe, Key West (Florida) ile Havana arasında uçakla posta taşıma ihalesini kazandı. Şirketin bu iki kent arasındaki yolcu seferleri ise 1928'de başladı. 1929'un sonunda Pan American ABD, Küba, Haiti, Dominik Cumhuriyeti, Porto Riko, Meksika, İngiliz Hondurası (bugün Belize), Panama ve Kolombiya'yı birbirine bağlayan 19.000 km'lik bir uçuş ağı kurmuştu. 1936'da San Francisco ile Manila arasındaki ilk Pasifik hattını, 1939'da ise New York ile Lizbon arasındaki ilk Atlantik hattını açtı. New York'tan çıkıp doğuya doğru uçarak dünyayı dolaştıktan sonra gene New York'a dönen ilk uçuşlar da 1947'de başladı.

Pan American 1970'lerin sonlarında, ABD içinde sefer düzenleyen başlıca hava taşımacılığı firmalarından National Airlines'ı denetim altına almak için Eastern Air Lines ve Texas International Airlines adlı havayolu şirketleriyle rekabete girdi. 1980'de bu mücadeleyi kazanarak satın alma işlemini tamamladı. Böylece ABD'nin doğu kıyısı boyunca uzanan ve daha batıdaki birçok noktayı da kapsayan yoğun bir karayolu ağı kurdu.

1929'da National Airlines'ı kuran George Theodore Baker (1900-63) aynı tarihte Chicago'da National Airlines hava taksileri sistemini işletmeye açmıştı. Şirket 1934'te Florida'ya taşındı. 1937'de National Airlines'ı yeniden şirketleştiren Baker 1944'te New York ve Florida arasındaki yolcu taşımacılığı tekelini ele geçirmişti.

1986'da United Airlines, Inc. Pan American'ın Asya ve Güney Pasifik hatlarını satın aldı. Böylece Pan American Pasifik hatlarından çekilerek Avrupa, Ortadoğu ve Güney Amerika hava trafiği üzerinde uzmanlaştı.

Ama mali güçlüklerinin sürmesi nedeniyle 1991'de okyanusaşırı ve Avrupa hatlarını Delta Air Lines'a devretti.

Pan-Amerikan Karayolu, Kuzey ve Güney Amerika'yı birbirine bağlayan karayolları ağı. Başlangıçta (1923) tek bir hat olması planlanan karayolu, sonradan ilgili ülkelerdeki birçok karayolunu da kapsayan büyük bir projeye dönüştü. Meksika'daki Nuevo Laredo'dan, Panama kentine uzanan 5.390 km uzunluğundaki Amerika Kıtası Karayolu da Pan-Amerikan Karayolu'nun parçasıdır.

Pan-Amerikan Karayolu'nun Meksika'dan geçen bölümünün bütün giderleri Meksika hükümetince karşılandı. Orta Amerika ülkelerindeki bölümleri ise ABD yardımıyla yapıldı. Şili, Arjantin ve Brezilya'dan geçen bölümleri tamamlandığında sisteme bağlı karayollarının toplam uzunluğu, Kanada'dan Şili'ye kadar yaklaşık 48 bin km olacaktır. Panama ve Kolombiya'dan geçen yaklaşık 400 km uzunluğundaki karayolunun yapımı henüz tamamlanmamıştır.

Pan-Amerikan konferansları, Batı Yarıküre'deki bağımsız devletlerin tümünün ya da bir bölümünün (genellikle Kanada hariç) katılımıyla düzenlenen çeşitli toplantılar.

Amerika devletlerinin 1826'dan başlayarak ortak savunma sorunlarını ve hukuksal konuları görüşmek üzere yaptığı bir dizi toplantıdan sonra, ABD dışişleri bakanı

James G. Blaine'in girişimiyle I. Amerika Devletleri Uluslararası Konferansı (1889-90) toplandı. Bu konferansta merkezi Washington, D.C.'de olmak üzere Amerika Cumhuriyetleri Uluslararası Birliği (sonradan Pan-Amerikan Birliği) kuruldu. Daha sonraki konferanslarda mali anlaşmazlıklar ve sınır uyuşmazlıkları, suçluların iadesi, uluslararası hukuk kurallarının belirlenmesi, telif hakları, patentler ve ticari markalar, yabancıların ve diplomatik personelin statüsü gibi sorunlar görüşüldü. ABD başkanı Franklin D. Roosevelt'in isteğiyle 1936'da Buenos Aires'te toplanan Amerika Kıtası Barışı Koruma Konferansı'nda, Amerika devletleri arasındaki çatışmaların barışçı yollarla çözülmesini öngören bir anlaşma taslağı kabul edildi. 1938 Lima, 1945 Chapultepec (México), 1947 Quitandinha (Petrópolis yakınları, Brezilya) konferanslarında yarıküreninin savunulması, karşılıklı yardım ve dayanışma sorunları ele alındı. IX. Amerika Devletleri Uluslararası Konferansı Bogotá'da yapıldı (1948). ABD'nin önderlik ettiği bu konferansta, Pan-Amerikan Birliği'nin Amerika Devletleri Örgütü (OAS) adıyla yeniden kurulması kararlaştırıldı. *Ayrıca bak.* Amerika Devletleri Örgütü.

Pan-Amerikan Oyunları, İngilizce PAN-AMERICAN GAMES, İspanyolca JUEGOS DEPORTIVOS PAN-AMERICANOS, Batı Yarıküre ülkeleri arasında dört yılda bir düzenlenen spor karşılaşmaları. Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin onayıyla yürütülür. Genellikle Olimpiyat Oyunları'ndaki dalları kapsar.

Pan-Amerikan Oyunları'nın düzenlenmesine, 1940'ta Buenos Aires'te 16 ülkenin ulusal olimpiyat komiteleri temsilcilerinin katılımıyla toplanan Pan-Amerikan Kongresi'nde karar verildi. 1942'de başlaması düşünülen oyunlar, II. Dünya Savaşı nedeniyle 1951'e değin yapılamadı. İlk Pan-Amerikan Oyunları Arjantin'de düzenlendi. Batı Yarıküre'deki 20 ülkeden gelen yaklaşık 2 bin sporcu 19 dalda yarıştı: Beyzbol, basketbol, boks, bisiklet, binicilik, eskrim, jimnastik, pentatlon, polo, kürek, atıcılık, futbol, yüzme ve tramplen atlama, tenis, pist ve alan sporları, su topu, halter, güreş, yelken. Daha sonra oyunlarda judo, su balesi ve voleybol da yer almaya başladı. Katılanların yarısını ABD'li ve Arjantinli sporcuların oluşturduğu ilk oyunlarda birinciliklerin çoğunu da bu ülkeler kazandı. 1967'de Kanada'nın Winnipeg kentinde yapılan 5. Pan-Amerikan Oyunları'nda ABD 171 karşılaşmadan 121'inde altın madalya kazandı. 1971'den sonra takım olarak derecelendirilmeye son verildiyse de, ABD'li sporcuların üstünlüğü sürdü. 1991'deki Pan-Amerikan Oyunları Küba'nın başkenti Havana'da yapıldı.

Pan Gu, Wade-Giles yazımında P'AN KU, Taocu Çin yaratılış efsanelerine göre yeryüzündeki ilk insan. Bir yumurta biçimindeki kaostan çıkmış, iki boynuzu ve filinkine benzer iki uzun dişi olan tüylü bir yaratıktır. Bazı efsanelere göre gök ile Yer'i ayırmış, Güneş'i, Ay'ı, yıldızları ve gezegenleri yerlerine koymuş, dört denizi oluşturmuştur. Ayrıca vadileri yarıp dağları sıralayarak yeryüzüne biçim verdiği anlatılır. Pan Gu bütün bunları, her şeyde kaçınılmaz olarak bulunan dualizm ilkesi *yin-yang*'ı bilmesi sayesinde yapabilmiştir.

Bir başka efsanede de evrenin onun dev cesedinden oluştuğu anlatılır. Buna göre Pan Gu'nun gözleri Güneş ile Ay'ı, kanı ırmakları yaratmış, saçları ağaçlara, otlara, teri ırmaklara, gövdesi de toprağa dönüşmüştür. Aynı efsanede, insan soyunun da Pan Gu'nun gövdesini kaplayan asalaklardan türediği anlatılır. Bu yaratılış efsaneleri 3. ve 6. yüzyıllara aittir. Sanatta Pan Gu,

Elinde *yin-yang* simgesi tutan Pan Gu, bir Çin çiziminden yapılmış 19. yy Avrupa baskısı; British Museum, Londra
British Museum, Londra

genellikle giysileri yapraktan bir cüce olarak betimlenir.

Panaci, PANCIM olarak da bilinir, Hindistan'ın batı kesiminde, Goa ilinin merkezi kent. Portekizlilerin veba salgınları karşısında başkentleri Velha Goa'yı (Eski Goa ya da Ela) terk etmek zorunda kaldıkları 18. yüzyılın ortalarına değin küçük bir kent olarak kaldı. 1843'te başkent oldu. Önceleri yalnızca bir yönetim merkezi olan Panaci 1970'lerde ticari açıdan da önem kazandı ve kentin çevresinde bir sanayi bölgesi oluştu. Nüfus (1981) kent, 43.165; metropoliten alan, 77.226.

Panaitios (d. Lindos, Rodos; ö. İÖ y. 180-109, orta dönem stoa felsefesinin kurucusu Rodoslu filozof.

Atina'da Seleukeialı Diogenes'in ve Tarsuslu Antipatros'un öğrencisi oldu. Platon ve Aristoteles'in felsefelerini inceledi. Uzun yıllar Roma'da yaşadı. Roma'nın ünlü komutanlarından Scipio Aemilianus ile Yunanlı devlet adamı ve tarihçi Polybios'la yakın dostluk kurdu. Scipio'yla birlikte İÖ y. 140'ta Doğu gezisine çıktı. Antipatrós'tan sonra okulun başına geçti ve yaşamının son 20 yılını Atina'da geçirdi. Stoa öğretisinin temel ilkelerine bağlı kalmakla birlikte, eski stoacılığın katı yanlarını yumuşatarak hümanist bir içerik kazandırdı. Öteki önde gelen stoacılara göre daha az yazdığı sanılan Panaitios'a dayandırılan beş incelemeden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Etikle ilgili konuları ele aldığı *Peri tou Kathekontos* (Ödev Üzerine) adlı yapıtı Cicero'nun *De officiis*'inin (Ödevler Üzerine) esin kaynağıdır. Öteki yapıtları arasında *Peri Apatheias* (Duygusuzluk Üzerine) ve *Peri Ekpyroseos tou Kosmou* (Dünyanın Ateşle Son Bulması Üzerine) sayılabilir. En önemli öğrencisi Apameialı Poseidonios'tur.

Panama, resmî adı PANAMA CUMHURİYETİ, İspanyolca REPÚBLICA DE PANAMÁ, Orta Amerika'da ülke. Kuzey Amerika'yı Güney Amerika'ya bağlayan Panama Kıstağında yer alır. Biçimi uzun bir S harfini andırır. Kuzeyde Antil Denizi, doğuda Kolombiya, güneyde Büyük Okyanus, batıda Kosta Rika'yla çevrilidir. Antil Denizine 1.160 km'lik, Büyük Okyanusa ise 1.690 km'lik bir kıyısı vardır. Başkenti Panamá, yüzölçümü 77.082 km². 1992 tahmini nüfusu 2.515.000'dir.

Doğal yapı. Panama yüzey şekilleri bakımından üç bölgeye ayrılır: Yüksekliği 700 m'nin altında olan ve ülke topraklarının yüzde 85'ini oluşturan düzlükler ya da sıcak topraklar, yüksekliği 700-1.495 m arasında değişen ılıman topraklar ve deniz düzeyinden 1.495 m yükseklikte yer alan yüksek bölge ya da soğuk topraklar. Orta kesimlerdeki Tabasará Dağlarının üzerinde bulunan ve ülkenin en yüksek doruğu olan Barú Yanardağı (3.475 m), San Blas Cordilleras'ı ve Darién Dağlarını kapsayan kuzeydoğudaki yay biçiminde dağlar ve güneydeki volkanik dağ sırası yüksek bölgede yer alır. Düzlükler Panamá ve Chiriquí illerindeki ovaları, Bayano ve Chucunaque ırmaklarının havzalarını ve Antil bölgesindeki ovaları kapsar. Kıta sahanlığında 1.600'den fazla ada, kıyılarında ise çok sayıda koy, körfez, yarımada ve burun vardır.

Panama'da, çoğu yüksek bölgeden doğan 500 kadar akarsu vardır. Bunların başında, yaklaşık 160 km'si ulaşıma elverişli olan Tuira, 56 km'si ulaşıma elverişli olan Bayano, Sixaola, Changuinola, Chiriquí Viejo ve Santa María ırmakları gelir. Alüvyonlu topraklara yalnızca ırmak boylarında rastlanır.

Ülke yağışlı, tropik bir iklime sahiptir. Yıl boyunca günler sıcak, geceler serin geçer. Yıllık ortalama sıcaklık her iki kıyıda da yaklaşık 27°C, dağlık bölgelerde ise 10°C-19°C arasındadır. Bölge mayıs-aralık arasında yoğun yağış alır. Yıllık yağış ortalaması Antil Denizi kıyısında 2.972 mm'den fazla, Büyük Okyanus kıyısında ise 1.600 mm kadardır. Panama topraklarının yaklaşık dörtte üçü ormanlarla, yarısı da tropik yağmur ormanlarıyla kaplıdır. Panama'da, aralarında çeşitli orkide türlerinin de bulunduğu en az 2 bin çiçekli bitki türü vardır. Hayvan varlığı dev karıncayiyen, çalıköpeği, jaguar, tapir ve Amerika timsahı gibi hayvanları kapsar. Panama doğal kaynaklar bakımından genelde yoksul bir ülke olmakla birlikte, önemli bakır cevheri rezervlerine sahiptir.

Nüfus. İspanyollar 16. yüzyılda kıstak bölgesini sömürgeleştirmeye başladıklarında Panama'da Kunalar, Guaymiler, Çokolar ve başka Yerli grupları yaşıyordu. İspanyolların Yerlilerle karışması sonucunda Mestizolar, köle olarak Afrika'dan Siyahların getirilmesiyle de başka melez gruplar ortaya çıktı. 19. yüzyılda demiryollarının yapımı sırasında başta ABD'liler olmak üzere çok sayıda Kuzey Amerikalı ve Çinli, Panama Kanalının açılması sırasında da gene çok sayıda ABD'liyle Antil ülkelerinden Siyahlar, İspanyollar, İtalyanlar ve Yunanlılar Panama'ya geldi.

1987 verilerine göre Panama'da nüfusun yüzde 60'ı Mestizolardan, yüzde 20'si Siyah ve Mulattolardan, yüzde 10'u beyazlardan, yüzde 8'i Yerlilerden, yüzde 2'si de Asyalılardan oluşur. En kalabalık Yerli grubu, batıdaki Bocas del Toro, Veraguas ve Chiriquí illerinde yaşayan Guaymilerdir. Guaymilerin ardından San Blas Takımadaları ve yakınındaki kıyıyla kıstağın öteki bölgelerinde ve Tuira Irmağı ve kollarının çevresinde yaşayan Kunalar gelir. Çokolar çoğunlukla Darién ilinde toplanmıştır. Mestizolar güneybatıdaki Chiriquí iliyle orta kesimlerdeki Colón ve Panamá illerinde yaşayan en kalabalık grubu oluşturur. Antil Adalarından gelen Siyahlar ise çoğu Panamá kentinde yaşayan küçük bir

azınlık grubu oluşturur. Ülkenin resmî dili İspanyolcadır. Nüfusun (1985) yüzde 84'ü Katolik olmakla birlikte, din özgürlüğü anayasayla güvence altına alınmıştır. Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 33,3 kişidir. Doğum ve ölüm oranları (1991) sırasıyla binde 26 ve binde 5'tir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan yabancı ülkelerden göç hareketinin 1960'lardan başlayarak yavaşlaması sonucu doğal nüfus artış hızı (1991) binde 21'e düşmüştür.

Ekonomi. Panama'da ağırlığını ulaştırma, iletişim, Panama Kanalıyla ilişkili depolama hizmetleri, uluslararası bankacılık ve turizmin oluşturduğu, hizmet sektörüne dayalı bir piyasa ekonomisi yürürlüktedir. 1990 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 4,4 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 1.830 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1991) yüzde 11,3 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yüzde 25,4'ü çalışır. Başlıca tarımsal gıda ürünleri pirinç, mısır ve fasulyedir. Buğday dışında, ülke genellikle tarımsal gıda üretiminde kendine yeterlidir. Başlıca ticari ürünler olan muz, şekerkamışı, kahve ve kakao aynı zamanda ülkenin en önemli ihraç ürünleri arasında yer alır. Büyükbaş hayvancılık eskiden beri önemlidir. Balıkçılık gelişen bir sanayi koludur. Karides, ıstakoz ve balık unu ihracatı artmaktadır.

GSYİH içindeki payı (1991) yüzde 9,4 olan imalat sektöründe toplam işgücünün yüzde 9,8'i çalışır. Panamá kenti ve çevresinde toplanmış olan sanayi kuruluşlarının başlıca ürünleri gıda maddeleri, çimento ve inşaat malzemeleri, petrol ürünleri, giyim eşyası ve mobilyadır. Aralarında 138 km'lik Trans-Panama Petrol Boru Hattı'nın da bulunduğu çeşitli büyük projeler inşaat sektöründe hızlı bir büyüme sağlamıştır. 1990 verilerine göre 2,9 milyar kW-sa olan yıllık elektrik üretiminin önemli bölümü hidroelektrik santrallardan, geri kalanı da ithal yakıtla çalışan termik santrallardan elde edilir.

Panama 1968'den sonra elverişli bankacılık yasalarının yardımıyla, ayrıca iletişim ve ulaşım hizmetlerini iyileştirerek, döviz denetimlerini ve ulusal para birimi balboanın ABD Doları cinsinden yurtdışına transferi üzerindeki her tür kısıtlamayı kaldırarak başlıca uluslararası mali merkezlerden biri durumuna gelmiştir. Panama Kanalı'ndan elde edilen gelirler ekonomiye büyük katkı sağlamaktadır.

1953'te kanalın kuzey ucunda kurulan Colón Serbest Bölgesi (Zona Libre de Colón) depolama, montaj ve aktarma hizmetleriyle Hong Kong'dan sonra dünyanın en büyük ticaret merkezi durumuna gelmiştir.

Yönetsel ve toplumsal koşullar. Panama sivil bir cumhuriyet olmakla birlikte ordunun yönetimde büyük ağırlığı vardır. Ülkenin dördüncü anayasası olan 1972 Anayasası'na göre yasama yetkisini elinde tutan Ulusal Meclis genel seçimlerle belirlenen 505 üyeden oluşuyor ve yılda bir kez 30 gün süreyle toplanıyordu. Meclis oturumları arasında, yasama yetkisini Ulusal Meclis'in atadığı 38 üyeyle halk tarafından seçilen 19 üyeden oluşan Ulusal Yasama Konseyi üstleniyordu. Ama 1983'te onaylanan bir dizi anayasa değişikliğiyle Ulusal Meclis feshedildi ve Ulusal Yasama Konseyi'nin yerini 67 üyeli Yasama Meclisi aldı. Yürürlükteki anayasaya göre halkoyuyla beş yıllığına göreve seçilen devlet başkanı kabine üyelerini seçme ve önemli devlet görevlilerini atama yetkisine sahiptir.

Sosyal sigorta sistemi çerçevesinde çalışanlara hastalık, annelik, yaşlılık ve sakatlık yardımı yapılır. Sağlık koşulları, veremin hâlâ yaygın olduğu gecekondu bölgeleri dışında iyidir. Nüfusun büyük bölümü parasız sağlık hizmetlerinden yararlanır. Her 800 kişiye bir doktorun düştüğü (1990) Panama, doktor sayısının nüfusa oranı bakımından öteki Orta Amerika ülkelerinin ilerisinde yer alır. Binde 21 olan bebek ölüm oranı (1991) Latin Amerika ülkeleri arasında en düşük oranlardan biridir. Ortalama ömür (1991) erkeklerde 72 yıl, kadınlarda 76 yıldır.

İlköğretim 7-15 yaş arası çocuklar için zorunlu ve parasızdır. İlkokul çağındaki çocuklar arasında okullaşma oranı yüzde 90'dır. Altı yıl süren ortaöğretim üçer yıllık iki aşamadan oluşur. Okuryazarlık oranı (1990) yüzde 88'dir. Ülkenin başlıca yükseköğretim kuruluşları Panama Üniversitesi (1935) ve Santa María la Antigua Üniversitesi'dir (1965).

1980'lerin sonunda yönetime karşı sert bir muhalefet başlatan basın ve yayın organları üzerinde hükümet sıkı bir sansür uygulamaktadır. Başlıca kültür kuruluşları Panama Sanat Enstitüsü (Panarte), Ulusal Müzik Enstitüsü, Ulusal Müzik Okulu, Ulusal Plastik Sanatlar Okulu, Ulusal Dans Okulu, Ulusal Tiyatro Okulu, Ulusal Arkeoloji ve Tarihsel Anıtlar Komisyonu ile Panama Tarih Akademisi'dir. Panama Turizm Enstitüsü (IPAT) geleneksel şenliklerle halk müziği ve danslarını yaşatmak için yürütülen çabalara destek olmaktadır. Ülkenin önde gelen edebiyatçıları arasında yazar Darío Herrera (1870-1914) ve şair Ricardo Miró (1885-1940) sayılabilir.

Tarih. İspanyolların Panama'ya ayak bastığı 1501'de bölgede 750 bin kadar Yerlinin yaşadığı sanılmaktadır. Ama bölgenin Yerli nüfusu hastalıklar, katliamlar ve acımasız koşullarda çalıştırılma yüzünden hızla azaldı. Latin Amerika'daki ilk kalıcı İspanyol yerleşmesi olan Darién'deki Santa María de la Antigua, 1510'da İspanyol fatih Vasco Núñez de Balboa tarafından kuruldu. 1514'e değin yerleşmeyi yöneten Balboa'nın yerini alan Pedro Arias Dávila (Pedrarias) 1519'da Panamá kentini kurarak yönetim merkezini kıstağın Büyük Okyanus kıyısına taşıdı. Panama gerek İspanya'dan gerekse sömürgelerden gelen malların aktarma merkezi olarak hızla gelişti. İspanya'nın Yeni-dünya'daki ticari etkinliklerinin merkezi olan Antil Denizi kıyısındaki Portobelo 1688'e değin İngiliz korsanların saldırılarına hedef oldu. Kentte her yıl düzenlenen büyük fuar, 1739'daki İngiliz saldırısından dokuz yıl sonra bir daha açılmamak üzere kapatıldı. Ekonomik gerilemeyle birlikte siyasal önemini de yitirmeye başlayan Panama, 1751'de Latin Amerika'daki İspanyol sömürge yönetiminin merkezi olan Bogotá'ya bağlandı.

Simón Bolívar'ın Nueva Granada Genel Valiliği topraklarının (bugün Ekvador, Kolombiya, Panama ve Venezuela) İspanyollardan ve kralcılardan temizlemesinin ardından Panama 1821'de İspanya'dan bağımsızlığını ilan etti. Ama birkaç ay sonra gönüllü olarak, Büyük Kolombiya (Gran Colombia) olarak da bilinen Kolombiya Cumhuriyeti'ne katıldı.

Giderleri ABD tarafından karşılanan Panama Demiryolu 1855'te ulaşıma açıldı. 1879'da Ferdinand de Lesseps başkanlığındaki bir Fransız şirketine Panama Kıstağında kanal açma hakkı tanındıysa da, şirketin 1889'da iflas etmesinin ardından çalışmalar durdu.

PANAMA

1850-1900 arasında Panama'da 40 yönetim değişikliği ve 50 ayaklanma oldu; ABD ülkeye 13 kez müdahalede bulundu. 20. yüzyılın başlarında kanal projesiyle yoğun biçimde ilgilenmeye başlayan ABD yönetimi, Kolombiya Senatosu'nun kanalı yapma yetkisini ABD'ye bırakan 1903 tarihli antlaşmayı onaylamayı reddetmesi üzerine, Panama'nın Kolombiya Cumhuriyeti'nden ayrılarak 3 Kasım 1903'te bağımsızlığını ilan etmesine destek oldu. 18 Kasım'da Panama ve ABD hükümetleri arasında imzalanan Hay-Bunau-Varilla Antlaşması'yla(*), ABD yeni Panama hükümetine vereceği mali yardım ve koruma güvencesi karşılığında, kanalı açma, işletme ve kanalın iki yakasında toplam 16 km'lik bir arazi şeridini denetleme hakkını elde etti. Panama Kanalının yapımı 1914'te tamamlandı.

13 Şubat 1904'te benimsenen anayasayla Panama'da başkanlık sistemine geçildi ve ABD'ye karışıklıkların baş göstermesi durumunda ülkeye müdahale hakkı tanındı. ABD yönetimi bu hakka dayanarak 1908, 1912 ve 1918 seçimlerinden sonra Panama'ya üç kez askeri müdahalede bulundu. Panama siyasal yaşamına bu tarihten sonra da karışıklıklar egemen oldu.

II. Dünya Savaşı sonrasındaki yıllar ABD karşıtı öğrenci eylemleri ve ekonomik güçlükler içinde geçti. Albay Omar Torrijos Herrera önderliğindeki Panama Ulusal Muhafızları'nın (bugün Ulusal Savunma Güçleri) 1968'de düzenlediği darbeyle yönetime el koyan cunta Ulusal Meclis'i dağıttı. 1972'de altı yıllık bir süre için bütün yürütme yetkilerini elinde toplayan Torrijos'un 1977'de ABD başkanı Jimmy Carter'la imzaladığı Panama Kanalı Antlaşması'yla Panama Kanal Bölgesi'nin denetimi 1979'dan başlamak üzere Panama hükümetine, kanalı işletme sorumluluğu ise 23 yıl süreyle iki ülkenin ortaklaşa oluşturacağı bir komisyona bırakıldı. Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra Panama kanaldan önemli miktarda gelir elde etmeye başladıysa da enflasyon, işsizlik ve dış borçları yükselmeye devam etti.

Aristides Royo'nun başkanlığa seçilmesiyle sonuçlanan 1978 seçimlerini izleyen ilk başkanlık seçimini Nicolas Ardito Barletta az farkla kazandı (1984). Barletta, 1982'de Ulusal Savunma Güçleri'nin başına geçtikten sonra sivil hükümetler üzerinde büyük güç sahibi olan ve Panama'yı fiilen yöneten kişi durumuna gelen General Manuel Antonio Noriega'nın baskıları karşısında aynı yıl başkanlıktan istifa etmek zorunda kaldı. Başkanlık görevini devralan eski başkan yardımcısı Eric Artura Delvalle'in, seçimlere hile karıştırmak, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı yapmak, siyasal karşıtlarını öldürmek ve ABD haberalma kuruluşlarının sırlarını Küba'ya satmak gibi suçlamalara karşın Noriega'yı desteklemeyi sürdürmesi kitlesel protesto gösterilerine ve aylarca süren grevlerin başlamasına neden oldu. ABD yönetiminin de açıktan açığa Noriega'yı karşısına alması ve generalin Şubat 1988'de iki ABD federal büyük jürisi tarafından uyuşturucu kaçakçılığı ve dolandırıcılıkla suçlanması üzerine Delvalle Noriega'yı görevden almak zorunda kaldı. Ama Ulusal Meclis ertesi gün, gene Noriega'nın baskısıyla Delvalle'in başkanlığının sona erdiğini açıkladı. Delvalle'i başkan olarak tanımaya devam eden ABD yönetimi Panama'ya mali ve diplomatik savaş açtı. Amerikan Devletleri Örgütü'nün (OAS) soruna çözüm bulmaya yönelik 1989'daki girişimleri sonuçsuz kaldı. Ekim 1989'da Noriega'ya karşı düzenlenen başarısız darbe girişimi bunalımı derinleştirirken yönetimin baskıcı uygulamaları daha da yoğunlaştı. ABD birlikleri 20 Ağustos 1989'da Noriega'yı devirmek için ülkeyi işgal etti. İşgalin başlamasının hemen ardından Guillermo Endara Galimany ant içerek başkanlık görevine başladı. Noriega'ya bağlı askerlerle ABD birlikleri arasında çıkan çatışmalarda yaklaşık 500 Panamalı öldü. Vatikan Büyükelçiliği'ne sığınmış olan Noriega 3 Ocak 1990'da ABD yetkililerine teslim oldu ve uyuşturucu kaçakçılığıyla ilgili suçlardan yargılanmak üzere ABD'ye götürüldü. 1977'de imzalanan antlaşma uyarınca Panama Kanal Komisyonu'nun başkanlığı 1 Ocak 1991'de Panama'ya geçti. 1993'e gelindiğinde Guillermo Endara yönetimine verilen destek büyük ölçüde azalmıştı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

Panama, ABD'de Florida eyaletinin kuzeybatısındaki Bay ilinin merkezi (1913) Andrew Koyu kıyısında bir gümrük limanı Andrew koyu kıyısında bir gümrük limanıdır. Pensacola'nın 158 km doğusunda yer alır. Bölgedeki ilk İngiliz yerleşmesi yaklaşık 1765'te kurulan ve sonradan St. Andrew adını alan bir balıkçı köyüydü. Yörede sonradan Panama ve Millville adını taşıyan iki köy daha kuruldu. 1909'da bu üç köyün birleşmesiyle bugünkü Panama kenti oluştu. Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-83) sırasında bölgeyi işgal eden İngiltere yanlısı kralcılar indigo plantasyonları kurdular ve kerestecilik ile gemi malzemeleri üretimini başlattılar. Kent II. Dünya Savaşı sırasında bir gemi yapımı ve silah sanayisi merkezi durumuna geldi ve nüfusu hızla arttı. Kentin karayla kuşatılmış derin limanı Atlas Okyanusu Kıyı Suyolu üzerinde yer alır. Başlıca ekonomik etkinlikler kâğıt ve kimyasal madde üretimi ile turizm ve balıkçılıktır. Nüfus (1990) kent, 34.378; metropoliten alan, 126.994.

Panamá, Panama Cumhuriyeti'nin başkenti. Büyük Okyanustaki Panama Körfezinin kıyısında, Panamá Kanalının ağzının yakınında yer alır. Adı "bol balık" anlamına gelen kentin bulunduğu yerde, eskiden Yerlilere ait bir balıkçı köyü vardı. Eski kent (Panamá Viejo) 1519'da İspanyol vali Pedro Arias Dávila tarafından kuruldu ve hem sömürge yönetiminin, hem de kilisenin merkezi oldu. Andlar'dan denizyoluyla kente taşınan değerli madenler hayvanlara yüklenerek, Panama Kıstağı üzerinden Antil Denizi kıyısındaki Portobelo'ya (Nombre de Dios) taşınır, buradan da İspanya'ya gönderilirdi. Ama korsan saldırıları zamanla ticaretin gerilemesine ve kentin zenginliğinin azalmasına yol açtı. Sir Francis Drake'in 1595'te kenti yağmalamak için düzenlediği harekât başarısızlıkla sonuçlandı. Ama Henry Morgan (sonradan Sir Henry Morgan) 1671'de kenti yerle bir etti. Yeni kent (Panamá Nuevo) 1674'te, İspanyol fatih Alonso Mercado de Villacorta tarafından, eski yerleşmenin 8 km batısında kuruldu. Kent ve çevresi 1751'de Nueva Granada Genel Valiliği'ne, ardından da Kolombiya'ya bağlandı. Panama'nın 1903'te Kolombiya'dan bağımsızlığını ilan etmesinin ardından ülkenin başkenti yapıldı. 1903'te imzalanan Hay-Bunau-Varilla Antlaşması'yla kentte düzeni sağlama yetkisi ve sağlık hizmetlerinin sorumluluğu ABD'ye bırakıldı.

1914'te kanalın açılmasından sonra Panamá kenti hızla gelişerek bir yanda kabareleri ve gece kulüpleri, öbür yanda sonradan bir bölümü temizlenen sefil gecekondu mahalleleriyle kozmopolit bir Latin Amerika kenti durumuna geldi. 1826, 1839 ve 1959'da Latin Amerika kongreleri kentte toplandı.

Panamá kentine hizmet veren liman tesisleri yakınlardaki Balboa'dadır; petrol arıtma tesisleri, çelik haddehaneleri, giyecek, bira ve kereste fabrikaları başlıca sanayi kuruluşlarıdır.

Kentte sömürge döneminden kalma çok sayıda yapı bulunur. Bunların başında çeşitli meydanlar, yapımına 1673'te başlanan ve Bartolomé Murillo'nun "Tespihli Meryem" adlı ünlü tablosunun bulunduğu katedral ve sonradan onarılmış San Francisco Kilisesi gelir. Adalet Sarayı, Başkanlık Sarayı, Ulusal Saray ve El Panamá Oteli kentteki modern yapılar arasındadır. Panamá Üniversitesi (1935), Santa María La Antigua Üniversitesi (1965) ve Ulusal Kültür Enstitüsü'ne bağlı dans, müzik, sanat ve tiyatro okulları Panamá kentindedir. Gorgas Anısal Tropik ve Koruyucu Hekimlik Laboratuvarı 1928'de kurulmuştur. Nüfus (1990) kent, 411.549; (1984 tah.) metropoliten alan, 1.116.823.

Panama hastalığı, toprakta yaşayan *Fusarium oxysporum cubense* türü mantarın muz bitkilerinde yol açtığı hastalık. Asya, Afrika, Avustralya, Pasifik Adaları, Antiller ile Orta ve Güney Amerika'da yaygın olan bu hastalık ilk kez 1904'te Hawaii'de saptandı. 1910'da, Panama'da muz tarımı yapılan 8 bin hektarlık bir alanın yok olmasına neden oldu, bu rakam 1926'da 20 bin hektara ulaştı. Kosta Rika, Panama, Guatemala ve Honduras'ta ise 1915-26 arasında yaklaşık 36 bin, 1930-35 arasında da 20 bin hektarlık muz alanları yitirildi.

Fusarium mantarları bitkilere, özellikle mevcut yaralar aracılığıyla genç köklerden ve kök tabanlarından girer, iletim demetleri aracılığıyla yayılır. İletim demetleri kahverengi ya da koyu kırmızı bir renk alır, sonra da morumsu siyaha döner. Yaşlı yaprakların dış kenarları sararır. Bir ya da iki ay içinde yaprakların tümü sararıp solarak aşağı doğru sarkar. Sonunda bitkinin tüm topraküstü bölümü, tabandan çıkan yeni sürgünler bile canlılığını yitirir.

Bu hastalığa karşı en etkin denetim çok dirençli çeşitlerin yetiştirilmesiyle sağlanır. *Ayrıca bak.* fusaryum solgunluğu.

Panama Kanal Bölgesi, KANAL BÖLGESİ olarak da bilinir, 1903-79 arasında ABD egemenliği altında kalan ve Atlas Okyanusunu Büyük Okyanusa bağlayan Panama Kanalı boyunca uzanan arazi şeridi. Genişliği 16 km, yüzölçümü 1.432 km² olan bölgenin yaklaşık üçte biri, başta Gatún Gölü olmak üzere sularla kaplıydı. Panama Kanal Bölgesi, Balboa (Büyük Okyanus) ve Cristóbal'den (Atlas Okyanusu) oluşan iki alt yönetim birimine ayrılmıştı. Panama Kanal Bölgesi yönetiminin ve Panama Kanalı Şirketi'nin merkezi Balboa Tepesindeydi.

Panama 1903'te imzalanan Hay-Bunau-Varilla Antlaşması'yla(*) yıllık ödemeler karşılığında kanalı işletme ve her iki yakasında sekizer kilometrelik bir arazi şeridini denetleme hakkını ABD'ye bıraktı. Panama Kanal Bölgesi, bu antlaşmanın imzalanmasının ardından 4 Mayıs 1904'te oluşturuldu. Yapımına 1904'te başlanan kanal 1914'te ulaşıma açıldı. 1951'de yapılan bir düzenlemeyle kanalın ve çevresindeki arazinin yönetimi, Panama Kanalı Şirketi'yle Panama Kanal Bölgesi yönetimi adını taşıyan, birbiriyle yakından ilişkili iki ABD

kuruluşuna devredildi. Bu kuruluşlardan ilki kanalın işletilmesinden, ikincisi ise bölgenin yönetiminden sorumluydu. ABD başkanı tarafından atanan ve ABD Kara Kuvvetleri müsteşarı tarafından denetlenen Panama Kanal Bölgesi valisi aynı zamanda Panama Kanalı Şirketi'nin yönetim kurulu başkanı ve genel müdürüydü. Panama Kanal Bölgesi 1977'de ABD'yle imzalanan bir antlaşmayla 1 Ekim 1979'dan başlayarak Panama'nın doğrudan denetimi altına girdi. Aynı antlaşmayla, kanal üzerindeki her tür denetimin Panama'ya bırakılacağı 2000 yılına değin kanalı işletecek bir ABD-Panama ortak komisyonu oluşturuldu. Günümüzde eski Panama Kanal Bölgesi'nin 702 km² genişliğindeki kuzey kesimi Colón ilinin, 730 km² genişliğindeki güney kesimi ise Panamá ilinin sınırları içinde yer almaktadır.

Panama Kanalı, Orta Amerika'da Panama Kıstağında, Atlas Okyanusuyla Büyük Okyanusu birleştiren bölmeli havuzlu kanal. Uzunluğu Atlas Okyanusundaki derin sulardan Büyük Okyanustaki derin sulara kadar 82 km'dir. Süveyş Kanalıyla birlikte dünyanın stratejik açıdan en önemli iki yapay suyolunu oluştururlar. Kanalın açılmasıyla Amerika kıtasının doğu ve batı kıyıları arasındaki deniz yolculuğu binlerce mil kısalmıştır.

Dünyanın büyük mühendislik ürünlerinden biri olan kanalın yapımında başlangıcından itibaren sorunlar çıktı. Süveyş Kanalının yapımcısı Fransız diplomat Ferdinand de Lesseps 1879'da Okyanuslararası Kanal Şirketi'ni kurdu ve ertesi yıl, kıstakta deniz düzeyinde bir kanal açma çalışmalarını başlattı. Ama planlama yanlışları, hastalıklar ve dolandırıcılık iddiaları şirketin 1889'da dağılmasıyla sonuçlandı. Şirket 1894'te Yeni Panama Kanalı Şirketi adıyla yeniden örgütlendi. 1903'te Panama'yla ABD arasında imzalanan Hay-Bunau-Varilla Antlaşması'yla(*) ABD'ye kıstakta kanal açma hakkı ve Panama Kanal Bölgesi'ni(*) işletme ve denetleme ayrıcalığı tanındı. Yeni Panama Kanalı Şirketi 1904'te bütün hisselerini ABD'ye sattı.

ABD'li mühendisler öncelikle havuzlu kanalın deniz düzeyinde mi yoksa deniz düzeyinden yüksekte mi inşa edileceğine karar vermek durumundaydılar. Fransız mühendis Adolphe de Lépinay kıstağın Atlas Okyanusu tarafındaki Chagres Irmağıyla Büyük Okyanus tarafındaki Grande Irmağı üzerinde birer baraj kurarak, bu ırmakların vadilerinde, Kıta Bölünümü boyunca açılacak bir yarıkla birbirine bağlanacak, ulaşıma elverişli iki göl oluşturulmasını önermişti. Başlangıçta hem Fransız şirketince, hem de deniz düzeyinde bir kanal yapılmasından yana olan ilk ABD komisyonlarınca reddedilen bu öneri, ABD Kıstak Kanal Komisyonu başmühendisi John F. Stevens tarafından 1906'da hazırlanan son planın temelini oluşturdu. 1904'te başlatılan ABD denetimindeki kanal yapım çalışmaları Kongre'nin Stevens'ın planını onaylamasından sonra hızlandı ve Panama Kanalı 15 Ağustos 1914'te ulaşıma açıldı. Kanal üzerindeki egemenlik hakları konusunda ABD'yle Panama arasında çıkan birçok anlaşmazlıktan sonra, 1977'de imzalanan Panama Kanalı Antlaşması'yla kanalın denetiminin 2000 yılında tamamen Panama Cumhuriyeti'ne geçmesi kabul edildi.

Panama Kanalı, Atlas Okyanusunda, Limón Körfezindeki 11 km uzunluğunda giriş bölümünden sonra 18,5 km boyunca güneye uzanarak Gatún Kanal-havuzlarına ulaşır. Bunlar, gemileri 26 m yükselterek yapay Gatún Gölüne ulaştıran üç havuzluk bir dizidir. Kanal Gatún Gölünün çıkışından sonra önce güneye, sonra güneybatıya, yaklaşık 38,5 km uzanarak Gaillard (Culebra) Geçidinin başladığı Gamboa'ya ulaşır. Bu geçitteki kanal 13 km uzunluğunda ve 15 m genişliğindedir ve buradan kıvrımlar çizerek Pedro Miguel'deki kanal-havuzlara ulaşır. Burada gemiler önce bir havuzda 9,3 m alçaltılır, sonra 1,5 km uzaklıkta olan Miraflores'teki kanal-havuzlara taşınır. Burada, iki aşamada 16,2 m alçalan gemiler göl düzeyinden deniz düzeyindeki taramalı kanala iner ve 12,8 km sonra Panama Körfezinde Büyük Okyanus çıkışına ulaşır.

Küçük tekneler dışında hiçbir tekne Panama Kanalının havuzlarından kendi gücüyle geçemez. Tekneleri, havuz duvarlarında, dişli raylar üzerinde hareket eden lokomotifler çeker. Her tekne için genellikle altı lokomotif kullanılır. Havuzlar çift geçitlidir ve gemiler aynı anda zıt yönlerde geçebilir. Kanalı geçmek, bekleme süresiyle birlikte yaklaşık 15-20 saat arasında sürer. Kanalda taşınan başlıca yükler ham petrol, petrol ürünleri, tahıl ve kömürdür.

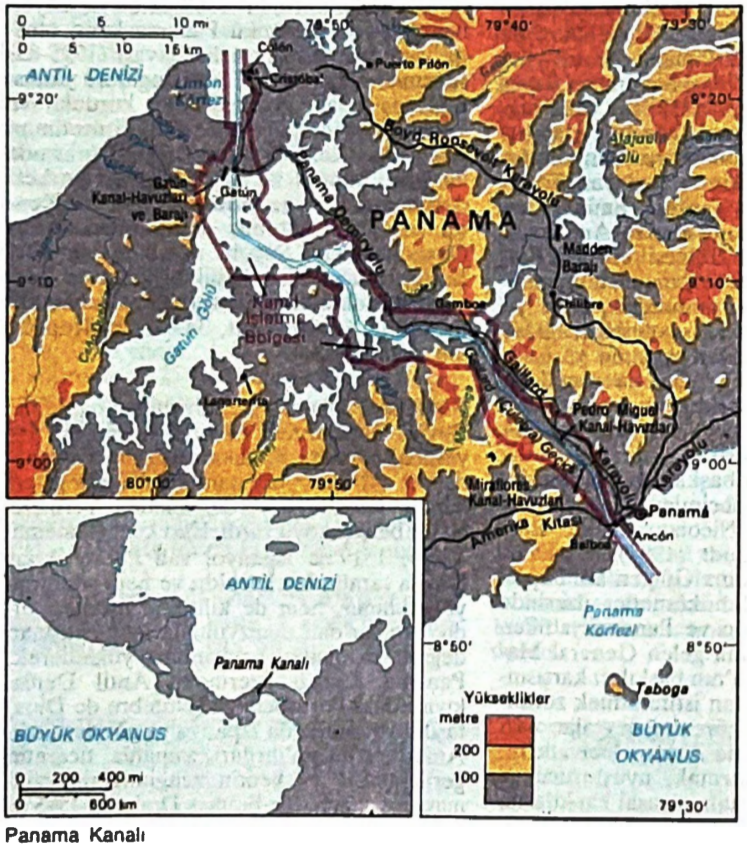

Panama Kanalı

Panama Kıstağı, İspanyolca ISTMO DE PANAMÁ. Kosta Rika sınırından Kolombiya sınırına doğru, doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 640 km boyunca uzanan kara parçası. Kuzey ve Güney Amerika'yı birbirine bağlar ve Atlas Okyanusundaki Antil Denizini Büyük Okyanustaki Panama Körfezinden ayırır. Büyük bölümü Panama Cumhuriyeti sınırları içinde kalır. Amerika kıtasının en dar yeri olan kıstağın genişliği 50-190 km arasında değişir. En dar bölümler doğudaki Darién'le batıdaki Chiriquí kıstaklarıdır. Bölge dağlar, tropik yağmur ormanları ve kıyı ovalarının oluşturduğu, çeşitlilik gösteren yüzey şekillerine sahiptir.

Panama Kıstağının ilk sakinleri, Andlar'dan ve Batı Hint Adalarından gelen Yerlilerdi. Bölgeyi ziyaret eden ilk Avrupalı İspanyol kâşif Rodrigo de Galván Bastidas oldu (1501). Ertesi yıl Kristof Kolomb kıstağın kuzey kıyısına ayak bastı ve bölgeye "güzel liman" anlamına gelen Portobelo adını verdi. Panama Kıstağı sömürge döneminde İspanyollarla İngilizler arasında sık sık sürtüşme konusu oldu. İngiliz korsanlarının sürekli saldırılarına karşın, bağımsızlığın kazanıldığı 19. yüzyıl başlarına değin İspanyolların elinde kaldı. 1849'da California'da yaşanan altına hücumdan sonra kıstağı boydan boya geçen bir demiryolu inşa edildi. Aynı dönemde Portobelo ve Colón kentleri büyük bir ekonomik gelişme gösterdi. 1914'te Panama Kanalının açılmasının ardından Panama Kanal Bölgesi'ne yoğun göçler oldu. Panama tarihinde kıstağın stratejik öneminden kaynaklanan birçok siyasal çalkantı yaşanmıştır.

Panathenaia, Eski Yunan dininde, Tanrıça Athena onuruna her yıl düzenlenen şenlik. Kökleri çok eski dönemlere uzanan şenlik daha sonra büyük olasılıkla Olimpiyat Oyunları'yla rekabet amacıyla dört yılda bir düzenlenmeye başladı. Şenlik Athena kültüne uygun kurban törenlerinden ve mevsime uygun (ağustos ortası) ayinlerden oluşuyordu. Büyük Panathenaia'da Atina'ya bağlı kabilelerin temsilcileri kurban edilecek hayvanları getirirlerdi. Athena'ya işlemeli yeni bir giysi sunulduktan sonra birkaç hayvan kurban edilirdi. Marathon Savaşı kahramanlarının oluşturduğu tören alayı Parthenon frizinde betimlenmiştir. Atinalı devlet adamı Perikles (İÖ y. 495-429) uzun süre bu şenliğin bir parçası olan *rhapsoidos*'ların (müzik eşliğinde şiir okuyan sanatçı) gösterisi yerine her bayramda düzenli bir müzik yarışması başlattı. Yarışma bu amaç için Perikles tarafından yaptırılan *odeion*'da düzenlenirdi.

Olimpiyatlarda yer almayan bazı atletizm yarışmalarından başka Atina kabileleri arasında da çeşitli küçük yarışmalar düzenlenirdi.

Panay, Filipinler'in orta kesiminde ada. Visayalar'ı oluşturan adaların en batıda yer alanıdır. Sibuyan, Visaya ve Sulu denizleri ile çevrilidir. Güneydoğusundaki Negros Adasından Guimaras Boğazı ile ayrılır.

Kabaca üçgen biçiminde olan adanın yüzölçümü 11.515 km²'dir. Batı kıyısına koşut uzanan sarp sıradağların üzerinde hemen hiç yerleşme yoktur. Bu dağ sırasıyla doğudaki tepeler arasında verimli topraklarla kaplı, yoğun nüfuslu bir ova yer alır. Adanın güneydoğusunda Jalaud, Jaro ve Sibalom ırmaklarının deltalarının oluşturduğu geniş bir düzlük uzanır.

Adanın kuzeyinde ve doğusunda balık havuzları ile kömür ve bakır yatakları bulunur. Nüfusun büyük bölümünü Hiligaynonlar oluşturur. Dağlık alanlarda göçebe Negritolar da yaşar. Ada yönetsel bakımdan Alkan, Antique, Capiz ve Iloilo adlı dört ile ayrılmıştır. Başlıca kentleri Roxas ve Iloilo kentidir. Nüfus (1980) 2.595.314.

pancar, ıspanakgiller (*Chenopodiaceae*) familyasının *Beta vulgaris* türünden geliştirilmiş çeşitli kültür bitkilerinin genel adı. Pancarlar kullanım amaçlarına göre dört ana gruba ayrılır: Yumrularından sebze olarak yararlanılan kırmızı pancar, başlıca şeker kaynaklarından biri olan şeker pancarı(*), hayvan yemi olarak kullanılan hayvan pancarı ve yaprakları sebze olarak tüketilen pazı(*).

Günlük yaşamda "pancar" terimi büyük ölçüde kırmızı pancar için kullanılır. Kırmızı pancar ikiyıllık bir bitkidir. İlk yıl kökler ve yapraklar, ikinci yıl ise küçük, yeşil çiçek kümeleri taşıyan dallanmış gövdeler oluşur. Kökleri tipik bir kazık köktür; kökün üst bölümü kalınlaşıp etlenerek bir yumru biçimini almıştır. Yan kökler taşıyan kazık kök toprağın yapısına ve neme bağlı olarak 1-1,5 m kadar derine inebilir. Çapları 3-15 cm arasında değişen, ağırlıkları ise kimi zaman 1 kg'ye kadar çıkabilen yumruların biçimleri yuvarlak, basık yuvarlak, silindirik ya da konik olabilir. Dış kabuğu ve etinin rengi koyu kırmızı ya da morumsu kırmızıdır, beyaz çizgili çeşitlerine de rastlanır. Uzun bir sapla yumrunun tepesine bağlanan ovalimsi ya da yürek biçimli yaprakları vardır.

Pancarlar serin iklimleri seven bitkilerdir. Uygun koşullar altında kırmızı pancarın büyüme süresi 8-10 haftadır; buna karşılık hayvan pancarları için bu süre 30 haftaya çıkabilir. Bu bitkiler en iyi, organik maddelerce zengin, derin ve kolay ufalanabilir topraklarda yetişir. Gübrelemeyle oldukça iyi sonuçlar alınabilir. Tuza dayanıklı olmasına karşın toprağın yüksek asit ve düşük bor içeriğine karşı duyarlıdır. Topraktaki bor miktarının düşük olması büyümeyi geciktirdiği gibi, yumrularda siyah leke oluşumuna da yol açar.

Kırmızı pancar çok eski dönemlerden beri besin maddesi olarak kullanılmaktadır. Protein ve şekerli maddelerin yanı sıra az miktarda B_1, B_2, C ve A vitamini de içeren bu ürün hem taze sebze olarak yenir, hem de turşusu yapılır. Doğu Avrupa mutfaklarına özgü bir yemek olan borç çorbasının temel malzemesini pancar oluşturur.

Panch'iao, Tayvan'ın kuzeyindeki Taipei ilinin (*hsien*) merkezi kent ve belediye (*shih*). Batıdaki kıyı düzlüğünün kuzey kesiminde, Taipei kentinin 7 km güneybatısında, Tan-shui Irmağının (*ho*) doğu yakasında yer alır. 18. yüzyılın başlarında önem kazanan kent, günümüzde çay, pirinç, tatlıpatates ve turunçgiller yetiştirilen bir tarım bölgesinin merkezidir. Kentte tekstil ve konserve fabrikaları vardır. Yaklaşık 21 km güneybatısındaki Linpen Yüan Bahçesi ve T'zu Gölü turizm açısından önem taşır. Nüfus (1991 tah.) 538.954.

Panç Mahal, Hindistan'ın ortabatı kesimindeki Gucerat eyaletinde il. Kuzeydoğuda Racasthan, doğuda da Madhya Pradesh eyaletleri ile çevrilidir. Yüzölçümü 8.866 km²'dir. Genelde engebeli ve ormanlık olan il toprakları Vindhya Sıradağlarının eteklerine doğru yükselir. Vadilerde *bacra* (hintdarısı), mısır, pamuk ve bir tür Hint nohutu olan *gram* yetiştirilir. Şivracpur yakınlarında manganez çıkarılır. İl merkezi Godhra ile öbür önemli kentler ülkenin öteki kesimlerine demir ve kara yoluyla bağlanır. Nüfus (1981) 2.321.689.

Pançaratra, erken dönem Hindu dininde, Tanrı Vişnu ile özdeşleştirilen tanrılaştırılmış bilge Narayana'ya tapınanların oluşturduğu akım. Bhagavata mezhebiyle birleşerek Hinduizm içinde ilk ayrılıkçı hareketi oluşturmuştur.

Akımın İÖ 3. yüzyılda Himalaya bölgesinde ortaya çıktığı sanılmaktadır. Kültün adı, bütün varlıklar üzerinde egemen olan ve bütün varlıklara dönüşen Narayana'nın beş gün (*pança-ratra*) boyunca sürdürdüğü kurban törenlerinden gelir.

Pançaratra öğretisi, Tanrı Narayana için yazdığı ilahilerle tanınan Şandilya'nın (y. 100?) yapıtında sistematik biçim kazanmıştır. Bu öğretinin Güney Hindistan'da da bilindiğini gösteren 2. yüzyıla ait yazıtlar vardır. Şankara ile manastır karşıtı ve Vedacı olmayan gruplarca eleştirilmekle birlikte, Pançaratra 10. yüzyıla değin yaygınlaşarak başka gruplar üzerinde de etkili olmuştur.

Pançatantra (Sanskrit dilinde "Beş Bölüm"), Hintli bilge Bidpai'nin (Sanskrit dilinde Vidyapati) anlattığı hayvan fabllarından oluşan derleme. Çeviri ve uyarlamalar yoluyla 11. yüzyıldan başlayarak birçok ülkeye yayılmıştır.

Yardımseverlikten çok kurnazlığı ve açıkgözlüğü öven özdeyişleriyle yapıt aslında bir *artha*(*) metnidir. Düzyazı ve manzum bölümlerin bir arada yer aldığı özgün metin beş ana öykü ile bunların içine serpiştirilmiş yan öykülerden oluşur. Bütün yapıtın çerçevesini çizen giriş bölümünde, öyküler Vişnuşarman adlı bilge bir Brahman'a dayandırılır; Vişnuşarman bir kralın üç akılsız oğlunu adam etmek için fabllardan yararlanmıştır.

Bugün kayıp olan Sanskrit dilindeki özgün metnin İÖ 100-İS 500 arasında bir zamanda yazıldığı sanılır. İS 6. yüzyılda Sasani hükümdarı I. Hüsrev'in özel hekimi Burzo yapıtı Pehlevi diline çevirmiştir. Burzo'nun metni de kayıp olmakla birlikte, onu temel alan Süryanice bir çeviri günümüze ulaşmıştır. İbn Mukaffa'nın yaptığı ve ilk fablın kahramanı iki çakaldan ötürü *Kelile ve Dimne*(*) diye bilinen Arapça çeviri de Süryanice metnin içindedir. *Kelile ve Dimne* bir başka Süryanice metin ile *Stephanites kai ikhnelates* (11. yy) adlı bir Yunanca çeviriye kaynak olmuştur. Latinceye ve çeşitli Slav dillerine yapılan çeviriler bu Yunanca metne dayanır. 17. yüzyılda hazırlanan ve Türk edebiyatının en önemli çevirilerinden sayılan *Hümayunname* ise, Kâşifi'nin Farsça çevirisi *Envar-ı Süheylî*'yi (15. yy) temel alır. Avrupa'da ise, büyük olasılıkla 12. yüzyılda fabl yazarı Baldo yapıtı altılı ölçüyle Latinceye çevirmişti; ayrıca 13. yüzyılda Léon ve Kastilya kralı X. Alfonso'nun emriyle yapılan bir İspanyolca çeviri vardır. Ama Avrupa'da yapılmış çevirilerin çoğu Haham Yoel'in İbranice metnine (12. yy) dayanır. Böylece Capua'lı Ioannes, *Liber Kelilae et Dimnae* (Kelile ve Dimne Kitabı) ya da *Directorium vitae humanae* (İnsan Yaşamının Rehberi), Béziers'li Raimond da *Liber de Dina et Kalila* (14. yy) adıyla Latinceye; Pforr'lu Antonius ise *Buch der Beispiele der alten Weisen* (15. yy; Eski Bilgeliklerden Örnekler Kitabı) başlığıyla fabllları Almancaya çevirmiştir. Sir Thomas North'un *The moralll philosophie of Doni*'si de (1570; Doni'nin Ahlak Felsefesi), A. F. Doni'nin 16. yüzyılda yaptığı İtalyanca çeviriye dayanır.

Pançatantra öyküleri, Eski Cava dilinde yazılmış metinler ve büyük olasılıkla sözlü aktarımlar aracılığıyla Endonezya'ya da ulaşmıştır. Hindistan'da, 12. yüzyılda Narayana'nın derlediği ve daha çok Bengal'de yaygın olan *Hitopadeşa* da (Yararlı Öğüt) serbest bir *Pançatantra* uyarlamasıdır.

pançayat, Hint kastlarının kendi kendini yönetme sisteminde en yetkili yargı ve karar organı. Sürekli ve geçici olmak üzere iki türü vardır.

Sanskrit dilindeki *pança* (beş) kelimesinden türeyen *pançayat* ilke olarak beş üyeden oluşursa da, genellikle daha çok üyesi vardır. Ama *pançayat*'ın izlenecek politikaları kararlaştıran kurulu beş kişiliktir. Sürekli *pançayat*'ların gene sürekli olarak bu görevi üstlenmiş bir yöneticileri (*sarpanç*: "beşlerin başı") vardır. Bu görev genellikle babadan oğula geçer. Toplantılar evlenme ya da cenaze töreni gibi dinsel törenler ya da her yıl düzenlenen şenlikler sırasında yapılır.

Pançayat bir mahkeme işlevi görür. Davalar, kastın ilgili tüm üyelerinin katılabildiği açık toplantılarda görüşülür. Müslüman kastların *pançayat*'ları yalnızca belirli bazı davalara bakarlar; öteki tüm davalar fıkıh alanına girer. *Pançayat* para cezası (kast grubuna şekerleme dağıtmak ya da bir kast fonuna katkıda bulunmak), *bhaiband*'lar ya da Brahmanlar onuruna bir şölen düzenlemek, kasttan geçici ya da sürekli ihraç gibi cezalar verebilir; fiziksel cezalar artık pek uygulanmamaktadır. Geçici *pançayat*'ları toplantıya çağıran özel bir görevli yoktur. Brahmanlar, bazı Racputlar ve kimi tüccar sınıfları gibi yüksek kast grupları için özel *pançayat*'lar toplanmaz. Çünkü bu gruplar hem çok geniş bir alana yayılmıştır, hem de kastlar arasındaki evlenmeleri düzenleyen gelenekler böyle bir kurulun toplanmasını engeller. Bu kastlar arasında topluluğun hüküm vermesi suçlunun cezalandırılmasına yeter.

1872'de İngilizlerin kabul edilebilir kanıtların neler olduğunu belirleyen Kanıt Yasası'nı yürürlüğe koymalarından sonra bazı kast üyeleri *pançayat*'ı atlayarak davalarını doğrudan mahkemelere götürmeye başladılar. Bugün de bazı kastlar devlet mahkemelerine götürülmüş davaları da gündeme almakta ya da devlet mahkemeleri tarafından karara bağlanmış davaları yeniden incelemektedir.

Pançen Lama, Tibet'te, nüfuzlu Tashilhunpo Manastırı'nın (Zhikatse yakınları) başkeşişi olan ve yeniden doğduğuna inanılan lamaların soyundan gelenlerin taşıdığı unvan. Pançen Lama Tibet Budacılığının önde gelen tarikatı Dge-lugs-pa (Sarı Şapka) içindeki ruhani sıralamada Dalay Lama'dan sonra gelmiş ve bu konumunu yakın zamana değin korumuştur.

Sanskrit-Tibet dilinde Pandita Chen-po'nun (Büyük Bilgin) kısaltılmış biçimi olan Pançen unvanı geleneksel olarak olgun ve bilgin kişiler arasından seçilen Tashilhunpo Manastırı başkeşişlerine verilirdi. 17. yüzyılda beşinci Dalay Lama, o sırada Pançen Lama olan öğretmeni Blo-bzang chos-kyi-rgyal-mtshan'ın (1570-1662) bir çocuğun bedeninde yeniden doğacağını bildirdi. Böylece Pançen Lama, yeniden doğduğuna

inanılan lamaların ilki olarak Blo-bzang-yeshes (1663-1737), Blo-bzang-dpal-ldan-yeshes (1737-80), Blo-bzang-bstan-pa'i-nyi-ma (1781-1854), Bs-tan-pa'i-dbang-phyug (1854-82) ve Chos-kyi Nyi-ma (1883-1937) kişiliklerinde yeniden ortaya çıktı. Bunların her biri kendi kendine doğan Buda Amitabha'nın bedenleşmesi olarak kabul edildi. (Blo-bzang chos-kyi-rgyal-mtshan'dan önce Tashilhunpo başkeşişi olan üç lama da bazen yeniden doğmuş lamalar arasında sayılır.)

Dalay Lama hükümeti ile Tashilhunpo yönetimi arasında vergi borçları üzerine çıkan anlaşmazlık sonunda Pançen Lama 1923'te Çin'e kaçtı. 1938'de Çin'in Qinghui ilinde Tibetli bir ana babadan doğan Bskal-bzang Tshe-brtan, yeniden doğuşu belirleyen sınamalar yapılmadan Çin hükümeti tarafından onun ardılı olarak kabul edildi ve 1952'de Tibet'e getirilerek Tashilhunpo Manastırı'nın başkeşişi yapıldı. Pançen Lama 1959'daki ayaklanmadan sonra Tibet'te kaldı, ama Hindistan'a kaçan Dalay Lama'yı vatan haini ilan etmeyi reddettiği için Çin hükümeti ile arası açıldı. 1964'te Çin hükümeti tarafından azledildi. Bir kalp krizi sonucu 1989'da Çin'de, Qinghai'de öldü.

panço, ortasında başın geçebilmesi için bir delik bulunan, kare biçimli kumaştan yapılmış kadın ve erkek pelerini. Latin Amerika Yerlilerine özgü bir giysi olan pançonun ilk örnekleri parlak renklerde, kaba el dokuması yünlü kumaşlardan yapılırdı.

Yan kenarları birbirine koşut ya da bir baklava oluşturacak biçimde diyagonal olan pançolar 20. yüzyılın ikinci yarısında moda olmuştur. Benzer biçimde, su geçirmez

Panço giymiş bir Meksikalı
Dick Davis-Photo Researchers

malzemeden yapılan, çoğunlukla kapüşonlu, yağmurluk olarak kullanılan pançolar da vardır.

panda (*Ailuropoda melanoleuca*), DEV PANDA olarak da bilinir, Çin'in güneybatı kesimlerindeki ormanlık alanlarda yaşayan, büyük ölçüde bambuyla beslenen, siyah ve beyaz tüylü, ayıya benzer memeli türü. Eskiden küçük pandayla birlikte, rakunların yer aldığı *Procyonidae* familyasında sınıflandırılıyordu. Günümüzde ise bu yaklaşım bir ölçüde değişmiş, dev pandayı ayılarla birlikte *Ursidae* familyasında sınıflandırma eğilimi ağırlık kazanmıştır. Öte yandan pandanın iskelet ve diş gibi bazı temel yapılarındaki özgünlüğe dikkat çeken uzmanlar, yalnız bu türün yer alacağı *Ailuropodidae* adında ayrı bir familya önermektedirler.

Dev panda (*Ailuropoda melanoleuca*)
Tom McHugh-Photo Researchers

Batılılar pandanın varlığını ancak 1869'da, Cizvit misyoner Armand David'in bulduğu panda postlarıyla öğrendiler. Ama canlı bir örneğini görmeleri için yılların geçmesi gerekti. 1913-15'te Stötzner Keşif Seferi'nde ilk kez Avrupalı gözlemciler canlı bir pandayı görebildiler. Eskiden görece geniş olan coğrafi dağılımı, yaşadıkları ormanların yok edilmesiyle daralarak Çin'in güneybatı kesiminde yer alan Sichuan eyaletindeki bambu ormanlarının yetiştiği dağlarla sınırlandı. Bu arada sayıları da iyice azaldı. Yabanıl ortamda ancak bin kadar panda bulunduğu sanılmaktadır. Çin ve öbür ülke hayvanat bahçelerindeki panda sayısı ise 100 dolayındadır. Soyu tükenmek üzere olan bu türün varlığını sürdürebilmesi için uluslararası dayanışma çerçevesinde büyük çaba gösterilmektedir.

Uzunluğu 1,5 m, ağırlığı 160 kg dolayında olan dev pandanın kalın ama kısa bir kuyruğu vardır. Vücudu, ilginç bir desen oluşturan sık ve siyah-beyaz tüylerle kaplıdır. Siyah olan ön bacakları ve omuzlarından geçen geniş kuşak, arka bacakları, gözlerinin çevresi ve kulakları, vücudunun beyaz tüylü öbür bölümlerinden keskin çizgilerle ayrılır. Bambuyla beslenen panda, taze sürgünleri ve yaprakları ön ayaklarındaki başparmağa benzer bir kemik çıkıntının yardımıyla kavrar. Geniş yüzeyli iri dişleri bambu bitkisinin sürgün ve köklerini çiğneyip öğütmeye uyarlanmıştır. Ama sindirim sistemi dişler dışında öbür *Carnivora* (etçiller) takımının üyelerinde görüldüğü gibi hayvansal besinleri almaya uygun yapıdadır. Bu nedenle bambunun temel bileşeni olan selülozu sindiremez. Sonuç olarak panda gereksindiği besini alabilmek için çok aşırı miktarda bambu tüketmek zorunda kalır. Ortalama olarak bir günde yediği bambu yaprak, sap ve sürgün miktarı 15-30 kg dolayındadır. Bunun için her gün 10-12 saatini beslenmeye ayırır.

Dev panda yürürken oldukça hantal görünür. Ama gövdesinden beklenmeyecek ölçüde çevik bir tırmanıcıdır. Üreme dönemi dışında yalnız yaşar. Genellikle martmayıs ayları arasında çiftleşir. Dişiler 122-163 gün süren gebelik döneminin ardından ağustos ya da eylül ayında bir ya da iki yavru doğurur. Yeni doğan yavrunun gözleri kapalıdır. Çok küçük olan bu yavruların ağırlığı 100 gr dolayındadır. Anne cılız yavrusunu iri ön pençeleriyle göğsüne yaslayıp özenle bakmaya başlar. Yavru panda yaklaşık 45 günlük olunca gözleri açılır, 75 günlük olduğunda yürümeye başlar. Bu dönemden sonra hızla gelişir. Yaklaşık 5 aylıkken bambu yemeye başlar. Yaşamının 18. ayında yalnız yaşamaya hazırdır. Eşeysel olgunluğa ise 6-7 yıl sonra erişir. Pandaların yabanıl ortamda yavaş bir üreme çevrimi vardır. Bakım altında üretilmeleriyse son derece güçtür. Bu nedenlerle yasak avlanma ya da yaşama ortamlarının yok edilmesi sonucu azalan sayılarını dengelemek hemen hemen olanaksızdır.

Pandalar hayvanat bahçelerinde sergilenen en gözde hayvanlardan biridir. Çin hükümetinin bir dostluk belirtisi olarak başka ülkelere vermeye başladığı bu hayvanların ilki Su-Lin'di. 1936'da yavruyken ABD'ye gelen Su-Lin 1938'de ölene değin Chicago yakınlarındaki Brookfield Hayvanat Bahçesi'nde yaşadı. 1972'de gene ABD'ye gönderilen biri dişi, öbürü erkek iki pandayı daha sonra öbür ülke hayvanat bahçelerine verilen pandalar izledi.

panda (*Ailurus fulgens*), KÜÇÜK PANDA ya da KIZIL PANDA olarak da bilinir, kızıl kahverengi postlu, uzun kuyruklu, iri bir kedi boyutlarında, rakuna benzer memeli türü. Himalayalar ve çevresindeki ormanlık kesimlerde yaşar. Temel olarak bambu, öbür bitkiler, meyve ve böceklerle beslenir. Eskiden dev pandanın yakın bir akrabası olarak kabul ediliyordu. Günümüzde ise dev pandayı ayrı bir familya altına alma görüşü ağırlık kazanınca, küçük panda *Procyonidae* familyasının *Ailurinae* altfamilyasında sınıflandırılan tek tür olarak kalmıştır.

Küçük panda (*Ailurus fulgens*)
San Diego Zoo

Küçük pandanın yumuşak, sık tüylü postunun üst bölümleri kızıl kahverengi, alt bölümleri siyahtır. Beyaz yüzünde, gözlerden ağız kenarlarına uzanan iki kızıl kahverengi şerit bulunur. Kabarık tüylü kuyruğu halkalıdır. Kuyruğu dışında uzunluğu 50-65 cm, kuyruk uzunluğu 30-50 cm, ağırlığı 3-4,5 kg'dir. Ayak tabanları kıllıdır ve tırnaklarını kısmen içeri çekebilir.

Dağların yüksek kesimlerindeki kayalıklar arasında yaşayan küçük panda çevik bir tırmanıcıdır. Ama genel olarak yerde beslenir. Geceleri etkinlik gösteren bu hayvanlar tek başına, çiftler ya da aile grupları halinde yaşar. Dişiler yaklaşık 130 gün süren gebelik döneminin ardından baharda bir ya da iki yavru doğurur. Uysal bir hayvan olan küçük panda kolayca eğitilebilir. Ama dokunulmaya karşı oldukça duyarlıdır ve genellikle hemen tepki gösterir. Hayvanat bahçelerinde yaygın biçimde sergilenmekte, özellikle bu nedenle hayvan ticaretine konu olmaktadır.

Pandanales, birçeneklilerden, tek bir familya (*Pandanaceae*) ile üç ağaç, çalı ve tırmanıcı bitki cinsi içeren takım. Yaklaşık 650 türü kapsayan *Pandanus* (vidaağacı)

cinsi, gövde ve dallardan çıkan ve destek işlevi gören hava kökleriyle dikkati çeker. *Freycinetia* cinsi (65 tür) silindirik hava kökleri yardımıyla tırmanabilen çalımsı bitkileri kapsar. *Sararanga* cinsi (2 tür) ise hava köklerinin bulunmayışı ve yapraklarının sarmal bir düzende dizilmeyişiyle takımın öbür üyelerinden ayrılır. *Pandanales* takımı üyelerinin hemen hemen tümünün yaprakları paralel damarlı, ince uzun, palmiye benzeridir. Dalların ucunda demetler oluşturan bu yapraklar sarmal dizilişleriyle vidayı andıran bir görünüm yarattığından bu takımın üyelerine genel olarak vidaağacı adı verilir. Başta Asya ve Afrika olmak üzere tropik ve astropik bölgelerin bataklık ve ağaçlık kesimlerinde ve kıyılarda yaygındır.

Genellikle sık kümeler oluşturan, taçyapraksız ve tek eşeyli basit çiçekleri vardır; erkek ve dişi çiçekler ayrı bireylerde bulunur. Çoğu türün meyveleri ya top biçimindedir ya da çok sayıda çiçeğin yumurtalıklarının birleşmesiyle oluşan kozalaksı bir yapıdadır; genellikle içleri boştur, bu da meyvelerin yüzebilmesini ve tohumlarının su aracılığıyla dağılmasını sağlar. Tohumların dağılmasında kuşlar da rol oynar.

Yaprakları yaygın olarak çatı örtüsü, hasır, şapka, sicim, sepet ve küçük kayıklar için yelken yapımında kullanılır. Bazı türlerin özellikle de adi vidaağacının (*Pandanus tectorius*) yapraklarından lif çıkarılır. *P. utilis* ve *P. leram*'ın meyve ve tohumlarından besin, *P. pygmaeus*, *P. veitchi*, *P. utilis*, *P. candelabrum* gibi çeşitli türlerden de süs bitkisi olarak yararlanılır.

Çok kesin veriler bulunmamakla birlikte *Pandanales* takımının *Typhales* ve *Cyclanthales* takımlarıyla akraba olduğu kabul edilir.

pandantif, KÜRESEL BİNGI olarak da bilinir, mimarlıkta kare planlı bir mekânın üzerinin kubbeyle örtülmesi durumunda köşelerde kalan boşlukların kapatılmasında kullanılan küresel üçgen. Kare ya da çokgen bir planın üstüne daire planlı bir öğe olan kubbeyi yerleştirmek Eski Roma'da önemli bir mimarlık sorunuydu. Pandantif olanaklarını anlayıp onu geliştirenler ise Bizanslı mimarlar oldu. Pandantifin hem en eski uygulamaları hem de en büyük örnekleri İstanbul'daki Ayasofya'dadır.

Angoulême'de Saint-Pierre Katedrali'nde pandantifler
Archives Photographiques

Avrupa mimarlığında romanesk dönemde Fransa'daki kubbeli Akitanya kiliselerinde pandantif kullanıldı. Périgueux'daki Saint-Front Katedrali (1120) ve Angoulême'deki Saint-Pierre Katedrali (1105-28) bunun örnekleridir. Pandantif İtalyan mimarlığında oldukça seyrek görülür. Rönesans'ta ve barok dönemde, özellikle Katolikliği benimsemiş ülkelerle Güney Amerika'da kubbeli kiliselerin öne çıkması bu yapı öğesinin de daha sık kullanılmasına yol açtı. Pandantif, Bizans etkisiyle İslam ülkelerindeki mimarlık yapıtlarında da kullanıldı.

Pandaros, Eski Yunan efsanelerinde, Likyalı Lykaon'un oğlu. *Ilyada* destanında, Sparta kralı Menelaos'u haince yaralayarak Troyalılarla Yunanlılar arasındaki anlaşmayı bozduğu anlatılır. Sonunda savaşçı Diomedes tarafından öldürülür. Ortaçağ öyküsü Troilos ve Kressida ile Shakespeare'in aynı adlı oyununda âşıklar arasında arabuluculuk eden bir kişi olarak geçer.

Pandavalar, Hindu mitolojisinde, Bharata hanedanı prenslerinden Pandu'nun beş oğlu. Kuzenleri Kauravalar ile giriştikleri mücadeleyi kazanmış, ardından çeşitli destansı olaylar yaşamışlardır. *Bak.* Mahabharata.

Pandectae, DIGESTA olarak da bilinir, Romalı hukukçuların yapıtlarından alınmış bölümlerden oluşan derleme. Yasaların yanı sıra özel hukuk ve ceza hukuku ilkelerinin de yer aldığı bu yapıtların en ünlüsü İmparator I. Justinianos döneminde, başında Tribonianos'un bulunduğu 17 kişilik bir kurulun klasik dönem hukukçularının yapıtlarından derlediği *Digesta Iustiniani*'dir. Aralık 533'te yayımlanan 50 kitaplık bu yapıt, bugünkü sıralamaya göre Justinianos Yasa Derlemesi'nin(*) ikinci bölümünü oluşturmaktadır.

19. yüzyıl başlarında Almanya'da *Pandectae*'nin bilimsel açıdan yeniden ele alınmasına öncülük eden Roma hukuku uzmanlarının oluşturduğu tarihçi okul *Pandectae*'ciler olarak bilinir. Friedrich Karl von Savigny'nin önderlik ettiği bu okula bağlı olan Georg Friedrich Puchta, Heinrich Dernburg ve Bernhard Windscheid konuya ilişkin kapsamlı incelemeler yayımlamışlardır.

pandekt hukuku, Almanya'da 15. yüzyılda uygulanmaya başlayan, Roma hukukuna dayalı, tamamlayıcı nitelikte kurallar. Bu kuralların benimsenmesinden önce Alman krallık, düklük ve kentlerinde kaynağını Germen hukukundan alan kurallar yürürlükteydi. Bu ayrı ve dağınık hukuk kurallarında var olan ayrılıklar ve boşluklar bir ortak hukuk sistemi geliştirmeyi zorunlu kıldı. Bu amaçla yerel hukukları tamamlayıcı kuralları belirlemek üzere *Pandectae*'den yararlanma yoluna gidildi. Ocak 1900'de Alman Medeni Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra eski yerel hukuklarla birlikte yürürlükten kaldırılan pandekt hukuku, özel hukuk sisteminin kaynağı olarak önemini korumaya devam etti.

pandermit *bak.* priseyit

Pandit, Vicaya Lakshmi, eö SVARUP KUMARI NEHRU (d. 18 Ağustos 1900, Allahâbat - ö. 1 Aralık 1990, Dehra Dun, Hindistan), Hintli siyasetçi ve diplomat.

Motilal Nehru'nun kızı ve bağımsız Hindistan'ın ilk başbakanı olan Cavaharlal Nehru'nun kız kardeşidir. Hindistan'da ve yabancı ülkelerde öğrenim gördükten sonra, Kongre Partisi'nin etkin üyelerinden biri olan Rancit S. Pandit (ö. 1944) ile evlendi. İngiliz sömürge yönetimine karşı verilen bağımsızlık mücadelesine katıldı ve bu nedenle üç kez tutuklandı. Allahâbad (Batı Hindistan) yerel yönetiminde görev aldıktan sonra Birleşik Eyaletler (bugün Uttar Pradesh) Yasama Meclisi'ne girdi. 1937-39 arasında özerk yerel yönetimler ve halk sağlığı bakanlığında bulunarak kabinede görev alan ilk Hintli kadın oldu.

Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Birleşmiş Milletler'deki (BM) Hindistan delegasyonuna başkanlık etti (1946-48, 1952-53). Hindistan'ın Moskova (1947-49), Washington ve Meksika (1949-51) büyükelçiliklerinde bulundu. 1953'te BM Genel Kurulu başkanlığına seçilerek bu görevde gelen ilk kadın oldu. 1954-61 arasında Hindistan'ın Londra büyükelçisi olarak görev yapan Pandit aynı dönemde Dublin büyükelçiliğini de yürüttü. 1962-64 arasında Maharashtra eyaleti valisi olarak görev yaptı. 1964-68 arasında *Lok Sabha* (Halk Meclisi) üyeliğinde bulundu.

1977'de, Canata Partisi ile birleşen Demokrasi İçin Kongre adlı partiye katılmak üzere Kongre Partisi'nden ayrıldı. Bir yıl sonra BM İnsan Hakları Komisyonu'nda Hindistan'ı temsil etti. Pandit'in *The Scope of Happiness: A Personal Memoir* (1979; Mutluluğun Kapsamı: Kişisel Anılar) başlığıyla yayımlanan bir kitabı vardır.

Pandora, Yunan mitolojisinde, yaratılan ilk kadın. Prometheus'un tanrılardan ateşi çalıp insanlara armağan etmesine çok kızan Zeus bunun öcünü almaya karar verir. Ateş tanrısı ve zanaatçıların koruyucusu olan Hephaistos'a topraktan bir kadın yapmasını buyurur. Tanrıların en değerli armağanlarla donattığı bu ilk kadına Pandora (Yunancada "Bütün Tanrıların Armağanı") adı verilir. Pandora'nın içi her türlü acı ve kötülükle dolu kutusu onun adıyla anılır. Kardeşi Prometheus'un Zeus'tan gelecek armağanları kabul etmemesi yolundaki uyarısını unutan Epimetheus, Zeus'un gönderdiği Pandora'yı kendisine eş olarak alır. Pandora kutusunu açınca tüm acı ve kötülükler yeryüzüne dağılır. Bir başka öyküye göre Pandora kaçmadan önce kutunun kapağını kapatmış, ama yalnızca Umut dışarı çıkamamıştır. Daha sonra oluşturulan bir başka öyküye göreyse sandığın içinde kötülükler değil, iyilikler vardır; insan merakına yenilip kutuyu açtığı için bu iyiliklerden yararlanamaz duruma gelmiştir.

Panduro, Leif (d. 18 Nisan 1923, Frederiksberg - ö. 16 Ocak 1977, Asserbo, Danimarka), Danimarkalı roman ve oyun yazarı. Mizahi bir üslupla kaleme aldığı yergi türündeki yapıtlarında toplumsal eleştiriye ağırlık vermiştir.

Önemli ölçüde kendi deneyimlerine dayandırdığı *Av, min guldtand* (1957; Çık, Altın Dişim) adlı ilk romanında küçük kasaba yaşamını ironili ve yer yer de alaylı bir üslupla betimledi. Benzer özellikler taşıyan ve J. D. Salinger'in *The Catcher in the Rye* (1951; *Gönül Çelen*, 1951, 1982) adlı romanını çağrıştıran *Rend mig i traditionerne* (1958; Beni Geleneklere Terk Et) adlı ikinci romanında ise bir öğrencinin buluğ çağındaki bunalımını işledi. *De uanstaendige*'de (1960; Hayasızlar), Danimarka orta sınıfının Alman işgali sırasındaki durumunu eleştirel bir yaklaşımla betimledi. En iddialı romanı olan *Ogledage*'de (1961; Kertenkele Günleri) karmaşık, modern bir anlatım tekniği kullandı ve gündelik yaşamın kısıtlayıcı kurallarına karşı çıkan kişileri ele aldı. *Fern fra Danmark* (1963; Danimarka'dan Uzakta), *Fejltagelsen* (1964; Hata) ve *Den gale mand* (1965; Çılgın Adam) gibi 1960'lardan sonraki çoğu romanının

ana teması içgüdüsel dürtülerle topluma uyum göstermeye yönelik dayatmaların arasındaki çatışmaydı. Panduro bu karşıtlığa kolaycı çözümler getirmedi; roman kahramanlarındaki ruhsal çöküntü Danimarka gibi görünürde huzurlu bir toplumda bile baskıcı öğelerin bulunduğunu gösteriyordu. Ayrıca radyo, televizyon ve sinema için bir dizi senaryo da yazan Panduro *Farvel, Thomas* (1968; Elveda Thomas) ve *I Adams verden* (1973; Âdem' in Dünyasında) gibi yapıtlarıyla 1970'lerde İskandinavya'nın en başarılı oyun yazarlarından biri oldu.

Pandya HANEDANI. Hindistan'ın güney ucunda hüküm sürmüş eski Tamil hanedanı. Ortaya çıkışı bilinmemekle birlikte, İÖ 4. yüzyıldaki Yunan yazarlarının metinlerinde adından söz edilir. Roma kaynaklarında da İmparator Iulianus'un yaklaşık 361'de bir Pandya elçisini kabul ettiği belirtilir. 7. yüzyıl başlarında, Kadungon yönetiminde canlanan hanedan Madura ya da daha güneydeki bir merkezde 16. yüzyıla değin varlığını sürdürdü. Tungabhadra Irmağının güneyinde Uççangi adlı kaleyi merkez edinen Pandya kolunun (9-13. yy) Madura ailesinin soyundan geldiği sanılır.

Pandya kralları Catavarman ya da Maravarman adlarıyla anılırdı. Önceleri Caynacıyken sonradan Şiva'ya tapmaya başladılar. En eski Tamil şiirlerinde hanedandan övgüyle söz edilir. Madura'ya bağlı yan kollar aracılığıyla geniş topraklara yayılan Pandyalar bazı dönemlerde Çera (Kerala), Çola ve Seylan'ı da egemenlikleri altına aldılar. 12-14. yüzyıllar arasındaki "Beş Pandya" döneminde hanedanın sınırları kuzeydeki Nelor'a kadar genişledi (1257). Ama aile çekişmeleri ve 1311'de başlayan Müslüman akınları Pandyaların nüfuzunu giderek kırdı. Önce Madura, ardından Kerala hanedanın yönetiminden çıktı. 16. yüzyıl ortalarına doğru bütün Pandya toprakları yabancı egemenliğine girdi.

panegyrikos, Eski Yunan'a özgü övgü konuşması ya da methiye. Kökeni, Olimpiyat ve Panathenaia şenliklerindeki genel toplantılarda (*panegyris*) yapılan konuşmalara dayanır. Bu toplantılarda, Helen birliğine övgüler düzülür, uzun uzadıya Yunan kentlerinin eski zaferleri anlatılırdı. İkisi de İsokrates'e ait olan *Panegyrikos* (İÖ 380) ile *Panathenaikos* (İÖ 342-339), özgün biçimiyle günümüze ulaşmış en ünlü *panegyrikos*'lardır.

Epitaphion denen cenaze konuşmaları da *panegyrikos*'a benzer. Örneğin Perikles'in cenaze konuşması hem savaşta ölen kahramanlar, hem de Atina kenti üzerine bir *panegyrikos*'tur.

İS 2. yüzyılda *panegyrikos*, ünlü kentlerden çok Roma imparatorlarına yönelik bir övgü niteliği kazanmıştı. Aynı dönemde Yunanlı retorikçi Aristides *panegyrikos*'un bu iki özelliğini birleştirdi. Böylece *panegyrikos*, şölenlerde eski kahramanların zaferlerini kutlama ve önemli kişiler için yapılan *laudationes funebres* (cenaze konuşması) gibi eski Roma âdetleriyle özdeşleştirildi.

Roma'da bir başka övgü konuşması da, kamu görevine talip olanların yaptığı *gratiarum actio*'ydu (şükran sunma). Böyle konuşmaların derlendiği *XII Panegyrici Latini*, Plinius'un (Genç), İS 100'de İmparator Traianus tarafından konsüllüğe aday gösterildiğinde yaptığı *gratiarum actio*'yu da içerir.

Ortaçağda da, çoğunlukla Hıristiyan mistikler tarafından Tanrı'yı övmek için *panegyrikos*'lar yazıldı. Ayrıca *panegyrikos*, Rönesans'ta ve barok dönemde, özellikle Elizabeth dönemi İngiltere'sinde, Altın Çağ'da İspanya'da ve XIV. Louis döneminde Fransa'da görüldü.

panelli ısıtma *bak.* ışınımla ısıtma

Paneth, Friedrich Adolf (d. 31 Ağustos 1887, Viyana - ö. 17 Eylül 1958, Viyana, Avusturya), Avusturyalı kimyacı. 1912-13 arasında Macar kimyacı George Charles de Hevesy ile birlikte radyoaktif izotoplarla işaretleme tekniğini geliştirmiştir.

Ünlü fizyolog Joseph Paneth'in oğluydu. Münih, Glasgow ve Viyana'da öğrenim gördükten sonra Viyana'daki Radyum Enstitüsü'nde, Prag, Hamburg, Berlin ve Königsberg'deki (bugün Kaliningrad, Rusya Federasyonu) araştırma gruplarında çalıştı. Nazi hareketinin tırmanması üzerine İngiltere'ye giderek 1933-38 arasında Londra'daki İmparatorluk Bilim ve Teknoloji Yüksekokulu'nda ders verdi. 1939'da da Durham Üniversitesi'nde kimya profesörü oldu. 1953'de AFC'ye dönerek Mainz'daki Max Planck Kimya Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlendi.

Paneth 1918-22 arasında, radyoaktif izotoplarla bizmut, kurşun ve polonyum hidrürleri elde etti. 1929'dan başlayarak da metil ve etil serbest köklerinin kısa süre için var olduklarını kanıtladı. Soy gazları mikrogram düzeyinde çözümlemesi atmosferdeki gazların bileşimine yönelik çalışmalarına yol açtı ve havanın bileşiminin en az 61 km yüksekliğe kadar sabit kaldığı sonucuna vardı. Göktaşlarının ve yerdeki kayaçların radyoaktif bozunması sonucunda oluşan helyumu ölçmesi de bu taşların yaşını belirleme yöntemlerinin bulunmasını sağladı.

Panevėžys, Litvanya'nın ortakuzey kesiminde kent. Nevėžis Irmağı kıyısındadır. Adı kayıtlarda ilk kez 1503'te geçen Panevėžys 1842'de kent statüsü kazandı ve yörenin ekonomi merkezi durumuna geldi.

Kent ekonomisi tarımsal ürünlerin ticaretine dayanır. Başlıca sanayi dalı gıda işlemedir. Kentte teknoloji, müzik ve tıp okullarının yanı sıra Litvanya'nın ünlü Panevėžys Drama Tiyatrosu (1940) yer alır. Nüfus (1991 tah.) 131.200.

panflüt, yan yana bağlanmış, farklı uzunluklarda ve genellikle alt uçları kapalı kamış borulardan oluşan nefesli çalgı. Metal, kil ya da ahşap panflütler de vardır. Neolitik Çağdan beri bilinir; özellikle de Melanezya ve Güney Amerika Yerlileri arasında yaygındır.

Yunan mitolojisine göre panflütü bir su perisi (*nympha*) olan Syrinks bulmuştur. Avrupa'da çoğu yerde çobanların kullandığı panflüt Pireneler'de varlığını hâlâ sürdürmektedir. Romanya'da profesyonel halk kemancıları (*lăutari*) da bu çalgıyı kullanır. Orada *nai* adı verilen panflütün diyatonik olarak akort edilmiş 19-22 tane borusu vardır. Yarım tonlar boruların dudaklara doğru yatırılmasıyla çıkarılır. Panflüt Uzakdoğu'da da çok eskilerden beri bilinen bir çalgıdır. *Ayrıca bak.* musikar.

Pangaea (Yunanca *pangaia*: "tüm yer"), Alman meteorolog Alfred Wegener'in 1912'de geliştirdiği kıtaların kayması(*) kuramında varlığını ileri sürdüğü varsayımsal kıta. Kurama göre Pangaea granit yapılı tek bir kıta parçası birimindeydi; kıta, yermantosunun üst bölümünü oluşturan daha yoğun bir malzeme (bazalt) katmanı içinde izostatik olarak dengelenmişti. Kıtanın yeryüzünün yaklaşık yarısını kapladığı ve bugünkü Büyük Okyanusun atası olan ve Panthalassa denen denizle çevrelenmiş olduğu kabul ediliyordu. Jura Döneminde (y. 190-136 milyon yıl önce) Pangaea çeşitli parçalara ayrılmıştı. Ana parçalarından Lavrasya (bugünkü tüm kuzey kıtalarından oluşuyordu) ve Gondvana (bugünkü tüm güney kıtalarından oluşuyordu) zamanla birbirinden uzaklaşmış, bunun sonucunda bugünkü Atlas Okyanusu oluşmuştu.

Pangaea'nın parçalanması bugün levha tektoniğiyle(*) açıklanır. Bu kurama göre Yer'in dış kabuğu, yani litosfer, büyük katı levhalardan oluşur. Bu levhalar birbirine göre hareket etmekte, bazı yerlerde birbirinden ayrılmakta, bazı yerlerde de birbirinin üzerine binmekte ya da birbirini sıyırmaktadır. Pangaea, levhaların birbirinden ayrılmakta olduğu sınır bölgesinde koparak parçalanmış ve kıtanın altında bir çöküntü oluşmuştur. Kıtanın iki parçası birbirinden uzaklaştıkça, litosferin altındaki astenosfer katmanından erimiş magma yükselerek boşluğu doldurmuş ve böylece Atlas Okyanusu havzasını oluşturmuştur.

Pangaion Dağı, PANGAEON, PANGAEUM, PANGAEOS ya da PANGAIOS olarak da yazılır, Yunanistan'ın Makedonya bölgesinde, Kavála ilinin (*nomós*) kuzeydoğusunda dağ. Strymon (Struma) Irmağının ağzında yer alır; en yüksek noktası 1.956 m'dir. Yukarı yamaçlarında mermer, aşağı kesimlerde Antik Çağdan beri işletilen altın ve gümüş yatakları vardır. Sık ormanların ve bol su kaynağının bulunduğu Pangaion, Strymon Irmağının suladığı verimli bir alüvyon ovasıyla çevrilidir. Ovada yoğun biçimde tütün, pamuk, pirinç ve zeytin yetiştirilir. Antik Çağda Pangaion'un doruğunda Dionysos'la ilişkili bir kehanet merkezi vardı. Doğu yamaçtaki Eikosiphoinissis Manastırı'nda eski el yazmaları korunmaktadır. İS 6. yüzyılda kurulmuş Zoodokhos Pighi Kilisesi de buradadır.

Pangalos, Theodoros (d. 11 Ocak 1878, Salamís - ö. 26 Şubat 1952, Atina, Yunanistan), Yunanlı asker ve devlet adamı. 1926'da sekiz ay süreyle ülkeyi diktatörlükle yönetmiştir.

I. Dünya Savaşı'nda ve Batı Anadolu'daki Yunan işgali sırasında (1921-22) orduda görev aldı. Kral Konstantinos'un tahttan çekilmesinden (1922) az sonra savaş bakanı oldu. 1923'te Trakya'da başkomutan olarak görev yaptı. Haziran 1925'te bir darbe düzenleyerek başbakanlığı üstlendi. 3 Ocak 1926'da da diktatörlüğünü ilan etti. Nisan 1926'da kendisini devlet başkanlığına seçtirdiyse de 22 Ağustos 1926'da Cumhuriyet Muhafızları tarafından devrildi. Pangalos'un diktatörlüğü sırasında parlamento sekiz ay süreyle kapatıldı ve Bulgaristan'la ilişkiler bozuldu. 1930'da adının bir inşaat yolsuzluğuna karışması üzerine 2 yıl hapse mahkûm edildi. II. Dünya Savaşı'nda Almanlar ve İtalyanlarla işbirliği yapmakla suçlandıysa da, bu iddialar kanıtlanamadı.

Pangasinanlar, Filipinler'de, Luzon Adasındaki Pangasinan ilinin orta kesiminde yaşayan halk. Büyük çoğunluğu Katoliktir ve evlilik yoluyla büyük ölçüde İlokanlarla karışmışlardır. 1990'ların başlarında nüfusları 1.263.000 olarak belirlenen Pangasinanlar Malezya-Polinezya ailesine bağlı bir dil konuşurlar.

Yaşadıkları bölge Filipinler'in en zengin tarım alanlarından biridir. Başlıca ürün, demiryolu ile Manila pazarlarına gönderilen pirinçtir. Ayrıca mısır, şekerkamışı, tütün, hindistancevizi ve mango yetiştirilir.

Pangermenizm, Almanca PANGERMANISMUS ya da ALLDEUTSCHTUM. Almanca ya da Germen dillerinden birini konuşan halkların siyasal birliğini amaçlayan hareket.

Hareketin kökeni, I. Napoléon'a karşı verilen bağımsızlık savaşının (1813-15) yol açtığı Alman birliği ülküsüydü. Bu ülkü Friedrich Ludwig Jahn ve Ernst Moritz Arndt gibi ilk Alman milliyetçileri tarafından özellikle vurgulandı. *Grossdeutschland* (Büyük Almanya) çözümünü savunanlar, Avusturya İmparatorluğu'nda yaşayan Almanları tek bir Alman devletine bağlamak istiyor, başkalarıysa İskandinavları da bu birliğe katmayı amaçlıyordu. Hareketin bazı üyeleri de Orta ve Doğu Avrupa'nın yanı sıra Felemenk ülkelerinde Almanca konuşan halkların da birleşmesinden yanaydı; bunlar Felemenkçe ve Flamancayı da Almancanın birer lehçesi sayıyorlardı. Friedrich List, Paul Anton Lagarde ve Konstantin Franz gibi yazarlar Avrupa'da barışın sağlanabilmesi için Orta ve Doğu Avrupa'nın Alman egemenliğine girmesini gerekli görüyor, kıtanın bu bölümünde Alman egemenliğinin İS 9. yüzyılda *Drang nach Osten*'le (Doğu'ya yöneliş) başladığını savunuyorlardı. Gobineau kontu Joseph Arthur'un *Essai sur l'inégalité des races humaines* (1853-55; İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Deneme) adlı çalışmasında savunduğu "Âri ırk" kavramından etkilenen pek çok Alman, Kuzey ya da Germen "ırkı"nı yüceltiyordu.

Pangermenizm 1894'te Leipzig'li profesör ve milletvekili Ernst Hasse'nin Alldeutscher Verband'ı (Pangermen Birliği) kurmasıyla örgütlü nitelik kazandı. 1891'de daha gevşek bir yapıda kurulan Allgemeiner Deutscher Verband'ın (Genel Alman Birliği) temellerine dayanan birliğin amacı, özellikle Almanya dışında yaşayan ve Almanca konuşan gruplar arasında milliyetçi bilinci geliştirmekti. Üç ciltlik *Deutsche Politik* (1905-07, 3 cilt; Alman Siyaseti) adlı çalışmasında Hasse, Almanların Avrupa'da yayılmacı bir tutum izlemesi çağrısında bulundu. Avusturya-Macaristan'da Georg Ruter von Schönerer ve Karl Hermann Wolf Pangermen duyguları dile getirdiler; Slavlara, Yahudilere ve kapitalizme karşı bir tutum benimsediler.

Bu görüşler Adolf Hitler'in düşünce yapısının oluşmasında büyük rol oynadı. Weimar Cumhuriyeti döneminde (1919-33) Pangermenistler yayılmacı görüşleri savunmayı sürdürdüler. Bunlar arasında en açık sözlü ve etkin güç Hitler'in Nazi Partisi'ydi. Yayılmacı propagandanın dayanaklarından biri, tarihi bir tür coğrafi determinizme bağımlı sayan jeopolitik kuramıydı. Münihli profesör Karl Haushofer, *Raum und Volk im Weltkriege*'nin (1932; Dünya Savaşında Yaşam Alanı ve Halk) yazarı Ewald Banse ve *Volk ohne Raum*'un (1926; Yaşamalansız Halk) yazarı Hans Grimm'in savunduğu yayılmacılığa dayanan Hitler, bu yaklaşımla Avusturya'yı ve Çekoslovakya'nın Almanca konuşulan bölgesini ilhak etti, ayrıca Polonya'dan toprak talebinde bulundu. Almanya'nın II. Dünya Savaşı'nda uğradığı yenilgi yalnızca Üçüncü Reich'a ve onun Avrupa üzerinde kurduğu egemenliğe son vermekle kalmadı, aynı zamanda Almanya'nın Doğu Avrupa'da eskiden elinde tuttuğu toprakları yitirmesine, doğuda geniş toprakların elden çıkarılmasına ve Almanların elinde kalan toprakların da iki devlete bölünmesine yol açtı. Bu tarihten sonra Pangermenizm etkisini yitirdi.

Pangkalpinang, Endonezya'da, Güney Sumatra ilinde (*propinsi*) kent (*kotamadya*). Bangka Adasındaki en büyük yerleşme ve Cava Denizindeki başlıca limanlardandır. Adanın ortadoğu kesiminde yer alır. Nüfusun büyük bölümünü Hakkalar oluşturur. El sanatları arasında ahşap oymacılığı, metal işleme ve dokumacılık ile hasır ve sepet imalatı sayılabilir. Kentte ayrıca kıyı tekneleri yapılır ve onarılır. Açık deniz balıkçılığı da önemlidir. Adanın öteki kesimlerinde çıkarılan kalay Pangkalpinang'da ergitilir. Kentin limanından kalay, biber, balık ve kopra ihraç edilir. Nüfus (1980) 90.096.

Pangkor Anlaşması, İngilizler ile Perak'taki Malay reisleri arasında imzalanan anlaşma (1874). Malay devletleri üzerindeki İngiliz egemenliğinin başlangıcı olarak kabul edilir.

Boğaz Kolonileri valisi Andrew Clarke, bölgedeki İngiliz tüccarların başvuruları üzerine, Perak'taki vemset çekişmesini çözmek ve Çinlilerin gizli dernekleri arasındaki savaşı durdurmak amacıyla İngiliz, Malay ve Çinli önderlerin bir araya gelmesini sağladı. Perak açıklarındaki Pangkor Adasında yapılan toplantıda, Aşağı Perak reislerince desteklenen Raca Abdullah'ın Perak tahtına çıkması, Yukarı Perak reislerinin adayı İsmail'in ise yıllık bir gelir ve onursal *sultan muda* unvanı karşılığında hak iddiasından vazgeçmesi kararlaştırıldı. Ayrıca Abdullah sarayında, geniş yetkilerle donatılmış bir İngiliz danışman bulundurmayı kabul etti. Gizli dernekler sorunu ise Çinlilerle yapılan ayrı bir anlaşmayla çözüme bağlandı. Daha sonraları öteki sultanlıklarla yapılan benzer anlaşmalar, Malakka Yarımadasının fiilen İngiliz egemenliği altına girmesine yol açtı (1914).

pangolin, *Pholidota* takımını oluşturan yedi memeli türünün ortak adı. Bütün türler tek bir familya (*Manidae*) ve tek bir cins (*Manis*) altında toplanır. Vücutlarını kalın ve enli pullardan oluşan bir zırhın koruduğu bu hayvanlar Asya ve Afrika'nın tropik bölgelerinde yaşar. Pangolinlerin uzunluğu

Hindistan pangolini (*Manis crassicaudatus*)
New York Zoological Society

kuyruk dışında 30-90 cm, ağırlığı 5-27 kg'dir. Yüzlerinin iki yanı ve alt bölümleri dışında bütün vücutları, kaynaşmış kıllardan oluşan, kiremit biçiminde dizilmiş kahverengimsi pullarla kaplıdır. Başları kısa ve konik, gözleri küçük, gözkapakları kalın, başın ön bölümü uzun, ağızları dişsizdir. Dillerini 25 cm kadar uzatabilirler. Bacakları kısa, ayaklarındaki beş parmak keskin tırnaklıdır. Hemen hemen vücutla aynı uzunlukta olan kuyrukları kavrayıcı olduğu gibi iki arka bacakla birlikte vücuda destek işlevi de görür.

Afrika'da yaşayan uzun kuyruklu pangolin (*Manis longicaudata*) ve Çin pangolini (*M. pentadactyla*) gibi türler ağaçlardan hemen hiç inmez. Afrika'ya özgü dev pangolin (*M. gigantea*) gibi türler ise yerde yaşar. Pangolinler geceleri etkinlik gösterir ve çok az yüzebilirler. Yerde yaşayan türler toprağa kazdıkları oyuklarda barınır. Pangolinlerin temel besini termitlerdir. Ama karıncaları ve öbür böcekleri de yer, kokuyla buldukları avlarının yuvalarını ön pençeleriyle dağıtırlar.

Pangolinler ürkek hayvanlardır. Tek başına ya da çiftler halinde yaşarlar. Kendilerini savunmak için büyük anüs bezlerinden kötü kokulu bir sıvı salgılar, ayrıca top gibi kıvrılarak pullarını kabartırlar. Dişinin bir batında tek bir yavru doğurduğu gözlenmiştir. Yeni doğan yavru yumuşak pulludur ve bir süre annesinin sırtında taşınır. Pangolinler 12 yıl kadar yaşarlar.

Bilinen en eski pangolin fosilleri, Hindistan'da bir mağarada bulunmuş ve Pleyistosen Bölüme (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) tarihlenmiştir. Bu kemikler ayırt edilemeyecek ölçüde günümüz dev pangolinlerinin kemiklerine benzemektedir.

Panhard, René (d. 1841, Paris - ö. 1908, La Bourbole, Fransa), Fransız otomobil yapımcısı. Emile Levassor'la birlikte, içten yanmalı motorun sürücü koltuğunun alt bölümü yerine şasinin ön bölümüne yerleştirildiği ilk otomobili geliştirmiştir.

Merkez Sanat ve Endüstri Okulu'nu bitirdi. Daimler'in Fransa patent haklarını eline geçirmiş olan Levassor'la işbirliğine 1886'da başladı. İkilinin, Levassor'un önden motorlu otomobil tasarımına göre üreterek 1892'de piyasaya sürdüğü araç modern otomobillerin ilk örneği oldu ve girdiği bir dizi yarışı kazandı. Kayıcı dişli transmisyon ve diferansiyel dişli takımıyla donatılmış olan bu araçta motorun devinimi arka dingile zincirle aktarılıyordu.

Panhelenik Sosyalist Hareket, Yunanca PANHELLINION SOSIALISTIKU KINEMA (PASOK). Yunanistan'da, 1974'te Andreas Papandreu tarafından kurulan siyasal parti. Başlangıçta Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu (AT) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) üyeliğine karşı çıkan ve ülkedeki ABD üslerinin kaldırılmasını savunan parti 1981'de iktidara geldikten sonra daha muhafazakâr bir çizgiye kaydı. Aynı yıl Yunanistan AT'ye girdi. 1983'te ABD üslerine ilişkin antlaşma yenilendi ve Yunanistan NATO'da kaldı. Parti 1985 seçimlerinde biraz oy kaybettiyse de çoğunluğu sağlayarak iktidarını sürdürdü. Kıbrıs konusunda da başlangıçta uzlaşmaz bir politika izlemesine karşın, sonradan bu politikasını değiştirdi ve 1988'de Papandreu ile Türkiye başbakanı Özal'ın İsviçre'nin Davos kentinde buluşmalarından sonra iki ülke arasındaki ilişkiler bir yumuşama dönemine girdi. PASOK hükümetinin Mart 1987'de kilisenin topraklarına el koyması kilise ve hükümet arasındaki ilişkileri gerginleştirdi. 1989'da önde gelen siyasetçi, bürokrat ve askerlerin telefonlarının Papandreu'nun emriyle dinlendiğinin ileri sürülmesi ve parti liderlerinin adının Koskotas yolsuzluğuna karışması PASOK'un durumunu sarstı. PASOK, yolsuzluk söylentilerinin de etkisiyle Haziran 1989'da yapılan seçimleri yitirdi. Hiçbir partinin çoğunluğu sağlayamadığı bu seçimlerin ardından geçici bir hükümet kuruldu ve Aralık 1989'da yeniden seçimlere gidildi. Ama, bu seçimlerde de partilerden hiçbiri çoğunluğu sağlayamadı. PASOK'un da katıldığı geçici bir koalisyon hükümeti kuruldu. Nisan 1990'daki seçimlerde kıl payı çoğunluğu

Yeni Demokrasi Partisi elde etti. Ama Ekim 1993'te yapılan erken seçimlerde PASOK yeniden iktidara geldi.

Panihati, Hindistan'ın kuzeydoğusunda, Batı Bengal eyaletinde kent. Hugli Irmağının doğusunda, Kalküta kentsel yığışım alanında yer alır. 1900'de Barrackpore'dan ayrılarak güneydeki Agarpara banliyösüyle birlikte belediye statüsü kazandı. Kalküta'ya kara ve demir yollarıyla bağlanır. Pirinç ticareti merkezidir. Kentte pamuk işlemeciliği ve sepiciliğin yanı sıra kimyasal maddeler, çanak çömlek, çimento, cam, boya ve kauçuk mallar üretimi yapılır. Nüfus (1991) 275.359.

Panikkar, Kavalam Madhava (d. 3 Haziran 1895, Travankor - ö. 10 Aralık 1963, Mysore, Hindistan), Hintli devlet adamı, diplomat ve araştırmacı.

Oxford Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Hindistan'a döndükten sonra Aligarh ve Kalküta üniversitelerinde ders verdi. 1925'te *Hindustan Times*'ın yayın yönetmeni oldu. Daha sonra gazetecilikten ayrılarak yerel hükümdarların hizmetinde çalıştı. Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Çin (1948-52), Mısır (1952-53) ve Fransa (1956-59) büyükelçiliklerinde bulundu. Yaşamının sonuna doğru yeniden akademik çalışmaya dönen Panikkar, öldüğü sırada Mysore Üniversitesi'nde rektör yardımcısı olarak görev yapmaktaydı.

Avrupalıların Asya toplumu üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalarıyla tanınan Panikkar *Asia and Western Dominance* (1953; Asya ve Batı Egemenliği) adlı kitabında bu konuyu inceledi. *In Two Chinas* (1955: İki Çin'de) adlı kitabı ise Çin Halk Cumhuriyeti'ne duyduğu yakınlığı yansıtır. Panikkar ayrıca oyunlar ve romanlar da yazmıştır.

Panin, Nikita İvanoviç, Kont (d. 29 Eylül 1718, Gdańsk, Polonya - ö. 11 Nisan 1783, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus devlet adamı. II. Yekaterina'nın (Büyük) (hd 1762-96) diplomatik başdanışmanlığını yapmıştır.

Pärnu'daki (Estonya) Rus komutanın oğluydu. 1740'ta Rus ordusuna girdi. 1747'de elçi olarak Danimarka'ya gönderildi. Ertesi yıl gene elçilik göreviyle İsveç'e geçti. İsveç yönetim çevrelerindeki Fransa yanlılarına karşı tavır alarak liberal akımı destekledi. Çarlığın 1756'da dış politikasını değiştirerek Fransa ve Avusturya'nın yanında Yedi Yıl Savaşı'na katılması nedeniyle güç duruma düştü. 1760'ta istifa etmek üzereyken, Çariçe Yelizaveta (hd 1741-62) tarafından Petersburg'a çağrıldı. Veliahtın oğlu Pavel'in, 1762'de çar olan III. Petro'nun ve sonradan II. Yekaterina adıyla çariçe olan karısının eğitimiyle görevlendirildi.

Yekaterina'nın tahta çıkmasından sonra özellikle dışişleri alanında güvenilir danışmanları arasına girdi. 1763'te dışişleri bakanlığının başına getirildi. Fransa ve Avusturya'nın oluşturduğu bloka karşı Rusya, Prusya, Polonya, İsveç ve ikna edilirse İngiltere'yi kapsayacak "Kuzey İttifakı" kavramını geliştirerek Rus dış politikasını bu sistem üzerine oturtmaya çalıştı. Ama "Kuzey İttifakı" çerçevesinde Polonya'nın güçlü ve bağımsız bir devlet durumuna getirilmesini savunduğundan Prusya kralı II. Friedrich ve Yekaterina'yla anlaşmazlığa düştü. Yekaterina'nın ısrarı üzerine Polonya tahtına Yekaterina'nın eski âşığı Stanisław Poniatowski'yi çıkarma ve Polonya'yı Rusya'ya bağlama tasarısını uygulamaya koydu (1764). Ardından Rusya, Prusya ve Avusturya'nın 1772'de Polonya'yı aralarında paylaşmalarıyla sonuçlanan görüşmelere katıldı.

"Kuzey İttifakı" tasarısını gerçekleştirememesine karşın, Rusya-Prusya yakınlaşmasını savunmaya devam etti. Avusturya'yla ilişkileri geliştirmekten yana olan Yekaterina'nın dış politikayı eline almasından sonra güçlü konumunu yitirdi. Mayıs 1781'de görevden uzaklaştırıldı.

Panin aynı zamanda Vorontsov ailesiyle birlikte Rus soylularının konumunu yeniden düzenlemeye çalışan bir hareketin önderleri arasında yer alıyordu. III. Petro'nun tahttan indirilmesinden sonra yüksek soyluların desteğini kazanan Yekaterina Panin'in önerdiği özel danışma kurulunu kurmayı reddedince hareket başarısızlığa uğradı.

Panipat, Hindistan'ın kuzeybatısında, Haryana eyaletinin, Karnal ilinde kent. Kara ve demir yolları ile güneyde Delhi, kuzeyde Ambala'ya bağlanır. 16. ve 18. yüzyıllarda önemli savaşlara sahne olmuş

Panipat'ta buğday pazarı, Haryana, Hindistan
Baldev-Shostal Assoc./EB Inc

bir ovada kuruludur. Yünlü ve pamuklu dokuma, güherçile arıtımı, cam, elektrikli alet ve tuğla yapımı başlıca sanayi dallarıdır. 1867'de belediye olan Panipat'ta Kurukshetra Üniversitesi'ne bağlı üç yüksekokul vardır. Nüfus (1991) 191.010.

Panipat Çarpışmaları, Kuzey Hindistan tarihinde önemli yer tutan üç çarpışma (1526, 1556, 1761). Üç çarpışma da Delhi'nin yaklaşık 80 km kuzeyinde, süvari manevraları için çok uygun olan Panipat Ovasında gerçekleşmiştir.

21 Nisan 1526'daki ilk çarpışma, o sırada Kâbil'de hüküm süren Babür ile Delhi sultanı İbrahim Ludi arasında oldu. Sultanın ordusu Babür'ün kuvvetleri karşısında sayıca üstün olmakla birlikte, düşman süvarisinin çevirme taktikleri ve bazı iç bölünmeler nedeniyle başarı kazanamadı. İbrahim öldürüldü, ordusu bozguna uğratıldı. Bu zafer Hindistan'da Hint-Türk İmparatorluğu'nun temellerini attı.

İkinci Panipat Çarpışması (5 Kasım 1556) genç Hint-Türk imparatoru Ekber'in koruyucusu Bayram Han'ın, bağımsızlığını ilan ederek tahtı ele geçirmeye çalışan bir Afgan önderine bağlı Hindu komutanı Hemu'yu yenmesiyle sonuçlandı. Bu zafer, 1540'ta İmparator Hümayun'un Afganlı Şir Şah tarafından ülkeden kovulmasıyla sarsılan Hint-Türk İmparatorluğu'nun eski gücüne kavuşmasını sağladı.

14 Ocak 1761'de gerçekleşen üçüncü çarpışma, Maratha hanedanının Babürlülerin ardından Hindistan'a egemen olma girişimlerine son verdi ve Hint-Türk İmparatorluğu'nun fiili çöküşünü belirledi. Başbakanın amcası Bhao Sahib'in yönetimindeki Maratha ordusu Afgan reisi Ahmed Şah Dürrani tarafından tuzağa düşürülerek yok edildi. Böylece Hindistan'ın kuzeybatısında 40 yıl sürecek bir kargaşa ortamına girildi ve İngiliz egemenliğine ortam hazırlandı.

Paniskandinav hareketi, 19. yüzyılda İskandinav birliğini sağlamak amacıyla ortaya çıkan hareket. Schleswig-Holstein sorunu(*) dolayısıyla çok sayıda yandaş kazanmakla birlikte, amacına ulaşamadan dağılmıştır.

18. ve 19. yüzyıllarda filoloji ve arkeoloji alanlarında yapılan araştırmalar sonucunda, çeşitli halklar arasında ilkçağa dayalı bir birlik olduğunun ortaya çıkması, öteki benzer hareketler gibi Paniskandinav hareketinin gelişmesinde de belirleyici rol oynadı. Hareketin doğmasında ve gelişmesinde, Pangermenizmin tırmanışı ile Rus yayılmacılığının yarattığı kaygılar da önemli ölçüde etkili oldu. İskandinav halkları arasında çeşitli kültürel ve siyasal birliklerin oluşturulmasını amaçlayan ve daha çok orta sınıf ile öğrenci kesiminin desteklediği hareket 1845-64 arasında önemli bir güç durumuna geldi. Schleswig-Holstein sorunu dolayısıyla Pangermenizmle çatışan hareketin Norveçli ve İsveçli yandaşları, Schleswig Savaşı (1848-50) sırasında gönüllü olarak Danimarka'nın yanında çarpıştılar. Ama İsveç ve Norveç'in, Schleswig-Holstein sorunundan kaynaklanan anlaşmazlıklar nedeniyle 1864'te yeniden başlayan savaşta Danimarka'yı desteklemeye yanaşmamaları hareketin dağılmasıyla sonuçlandı. Bu tarihten sonra yalnızca Finlandiya'da yaşayan İsveçli azınlık arasında gücünü koruyan Paniskandinav hareketi 20. yüzyılın sonlarına doğru yeniden belli bir canlanma gösterdi.

Panislamizm *bak.* İslamcılık

Panizzi, Sir Anthony, asıl adı ANTONIO GENESIO MARIA PANIZZI (d. 16 Eylül 1797, Brescello, İtalya - ö. 8 Nisan 1879, Londra, İngiltere), İtalyan yurtsever ve edebiyatçı. İtalyan birliğinin sağlanmasında rol oynamış, İngiltere'deki British Museum'un gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Devrimci etkinlikleri yüzünden tutuklanmamak için 1822'de sürgüne gitmek zorunda kaldı. 1823'te İngiltere'ye yerleşti; Liverpool'da İtalyanca öğretmenliği yaptı, Londra'daki University College'da ders verdi (1828-37). British Museum'a 1831'de yardımcı, 1856'da baş kütüphaneci oldu. Katalog çalışmaları, telif yasasının uygulanmasını sağlaması, çalışma koşullarını düzeltmesi ve topladığı bağışlar sayesinde müzeyi dünyanın en büyük kültür merkezlerinden biri haline getirdi. Thomas Grenville'le dostluğu 1846'da onun kütüphanesinin müzede kalmasını sağladı. Ama asıl Mayıs 1857'de açılan Okuma Odası'nın tasarımıyla ün kazandı.

1832'de İngiliz vatandaşı olduysa da İngiltere'de etkili liberal devlet adamlarıyla, Fransa'da Thiers'le ve İtalyan liderleriyle olan arkadaşlığı sayesinde İtalyan birliği davasına yardım etmeyi sürdürdü. Birliğin sağlanmasından sonra, Garibaldi ve Cavour'un, İtalya'ya dönmesi için yaptığı teklifleri geri çevirdi; Londra'da "gayriresmî elçi" olarak ülkesine hizmet etmeyi yeğledi.

Boiardo'nun bazı şiirleriyle *Orlando innamorato*'sunu (Âşık Orlando) ve Ariosto'nun *Orlando furioso*'sunu (1830-34, Çılgın Orlando) yayıma hazırlayan Panizzi 1869'da "sir" unvanı aldı.

panjur, cam, ahşap, plastik, alüminyum gibi malzemelerden ince uzun bantların yatay sıralar halinde üst üste dizilmesiyle yapılan ve kapı ya da pencere boşluklarına yerleştirilerek içeri giren havayı, özellikle de ışığı denetlemek için kullanılan düzenek.

Yatay bantların uzun eksenleri çevresinde dönebilir olması, panjurun açılıp kapanmasını sağlar. Bantları sabit olan panjurlar da vardır. Panjur ilk kez ortaçağ yapılarında, salonları havalandırmak amacıyla, özellikle ocağın üstüne gelecek biçimde tavana yerleştirilen aydınlık fenerlerinde kullanılmak için yapılmıştır.

Yazımı aynı olan başlıklar kişiler, yerler, kavram, kurum ve nesneler biçiminde sıralanmıştır.

Pankhurst, Emmeline, eö GOULDEN (d. 14 Temmuz 1858, Manchester - ö. 14 Haziran 1928, Londra, İngiltere), İngiliz kadın hakları savunucusu. Kadınlara oy hakkı verilmesi için yürüttüğü 40 yıllık mücadelenin sonunda İngiltere'de kadınlar erkeklerle eşit oy hakkı elde etmişlerdir. Kızı Christabel Harriette Pankhurst de (1880-1958) kadınlara oy hakkı hareketinin önde gelen adlarındandı.

1879'da John Stuart Mill'in arkadaşı, hukukçu Richard Marsden Pankhurst'le evlendi. Kocası İngiltere'de kadınlara oy hakkı verilmesini öngören ilk yasa tasarısını (1860'ların sonları) ve evli kadınların mülkiyet haklarına ilişkin 1870 ve 1882 tarihli yasaları kaleme alan kişiydi. Pankhurst'ün kurduğu Kadınlara Oy Hakkı Birliği'nin yürüttüğü mücadele sonucunda evli kadınlar 1894'te yerel yönetim görevlilerinin seçiminde oy kullanma hakkını elde ettiler. 1895'ten sonra Manchester'da çeşitli belediye görevleri üstlenen Pankhurst, 1903'te Manchester'da Toplumsal ve Siyasal Kadın Birliği'ni (WSPU) kurarak, zamanının büyük bölümünü birlik çalışmalarına ayırmaya başladı. WSPU ilk kez 13 Ekim 1905'te, üyelerinden Christabel Pankhurst ve Annie Kenney'nin katıldıkları Liberal Parti toplantısından, kadınların oy hakkı konusunda açıklama istemeleri nedeniyle atılmaları, ardından polise saldırdıkları gerekçesiyle tutuklanmaları ve para cezası ödemeyi reddettikleri için cezaevine gönderilmeleri sonucunda ilk kez dikkatleri üzerine çekti.

Emmeline Pankhurst 1906'dan sonra WSPU'nun etkinliklerini Londra'dan yönetmeye başladı. Liberal hükümeti kadınların oy hakkını elde etmesinin önündeki başlıca engel olarak gördüğünden seçimlerde bu partinin adaylarına karşı etkin kampanyalar yürüttü. Yandaşları ise hükümet toplantılarını engelleyici eylemler düzenledi. 1908-09 yıllarında üç kez tutuklanan Pankhurst, 1910'da geçici olarak ara verdiği eylemlerine, kadınlara oy hakkıyla ilgili "uzlaşma" niteliğindeki bir yasa tasarısının hükümet tarafından engellenmesi üzerine yeniden başladı. Temmuz 1912'den sonra WSPU'nun eylemlerinin şiddet yanı ağır basmaya başladı. Özellikle komplo suçundan hakkında tutuklama kararı çıkınca Paris'e kaçan kızı Christabel Pankhurst'ün yönlendirdiği kundaklama eylemleri büyük yankı uyandırdı. Bu arada Emmeline Pankhurst de bir yıl içinde 12 kez tutuklanarak toplam 30 gün hapis yattı. 1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, Christabel'le birlikte oy hakkı kampanyasına son verdiğini açıkladı ve hükümet kadınlara oy hakkı mücadelesi sırasında hapse girmiş bütün tutukluları serbest bıraktı.

Kadınlara oy hakkı konusunda konferanslar vermek üzere üç kez ABD'ye giden Pankhurst, savaş sırasında yaptığı ABD, Kanada ve Rusya gezilerinde kadınları fabrikalarda çalışmaya teşvik etti. Savaştan sonra bir süre ABD, Kanada ve Bermuda'da yaşadı. 1926'da İngiltere'ye dönüşünde Muhafazakâr Parti tarafından Londra'nın doğusundaki bir seçim bölgesinden aday gösterildiyse de seçimlerden önce sağlığı bozuldu. Kadınlara erkeklerle eşit oy hakkı tanıyan 1928 tarihli Temsil Yasası ölümünden birkaç hafta önce parlamentodan geçti.

Pankhurst'ün otobiyografisi *My Own Story* (Öyküm) 1914'te, kızlarından Sylvia Pankhurst'ün yazdığı *The Life of Emmeline Pankhurst* (Emmeline Pankhurst'ün Yaşamı) ise 1935'te yayımlandı.

Pankobirlik, tam adı SINIRLI SORUMLU PANCAR EKİCİLERİ İSTİHSAL KOOPERATİFLERİ BİRLİĞİ, pancar üretiminde uzmanlaşmış 25 kooperatifin üst kuruluşu (1972). Birlik, yaklaşık 1,5 milyon ortağıyla, kooperatifleşmiş tarım kesiminin dörtte birine yakın bölümünü bünyesinde toplamaktadır.

1951'de, üretimde bulunan dört şeker fabrikasının ülkenin artan şeker tüketimini karşılayamaz duruma gelmesi üzerine, pancar ekim alanlarının genişletilmesi ve yeni şeker fabrikalarının kurulması planlandı. Bu amaçla çiftçilerin, yeni kurulacak şeker fabrikalarının da sahibi olmalarını sağlayacak biçimde örgütlenmeleri öngörüldü. Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ'nin girişim ve önderliğiyle ilk Pancar Ekicileri İstihsal Kooperatifi 1951'de Adapazarı'da kuruldu. 1953-56 arasında kurulan 11 yeni şeker fabrikasından 5'inin toplam sermayesinin yarıdan fazlasına pancar kooperatifleri de ortak edildi. Ama fabrikaların çiftçi kuruluşlarına dönüştürülmesine ilişkin proje sürdürülemedi. Buna karşılık, şeker sanayisinin ve pancar üreticilerinin dışa bağımlı olmadan önemli gereksinmelerini karşılayabilmeleri için çeşitli kuruluşların oluşturulması planlandı.

Pancar kooperatifleri tarafından kurulan ya da sermayesine iştirak edilen kuruluşlar arasında, pancar üreticilerinin kredi, enerji, su motoru gibi önemli gereksinmelerini karşılamayı amaçlayan Şekerbank TAŞ (ilk adı Pancar Kooperatifleri Bankası), Pancar Motor Sanayi ve Ticaret AŞ, Şeker Sigorta AŞ ve Kömür İşletmeleri AŞ sayılabilir.

Öte yandan, Pankobirlik'in kuruluşundan sonra pancar kooperatiflerinin ana sözleşmeleri değiştirilerek pancar dışındaki ürünlerin de kooperatiflerce değerlendirilmesi öngörülmüş ve pancar kooperatifleri çok amaçlı kooperatiflere dönüştürülmüştür. Böylece 50'ye ulaşan tarımsal amaçlı sanayi kuruluşuyla çeşitli yem ve süt fabrikası hizmete sokulmuştur. Pankobirlik Genel Kurulu, üye kooperatiflerin beşer kişilik yönetim kurulu üyelerinin katılımıyla oluşur. Yedi kişilik Pankobirlik Yönetim Kurulu'nun üç üyesi Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ Genel Müdürlüğü'nün genel kuruldaki şirket mensubu temsilcisi, dördü de çiftçi temsilcisidir. Pankobirlik Yönetim Kurulu başkanlığına üç şirket mensubu temsilcisinden biri getirilir.

pankration, Eski Yunan'da boksla güreşin birleşimine dayanan spor dalı. Yumruk dövüşü İÖ 685'teki, *pankration* ise İÖ 652'deki 25. Olimpiyat Oyunları'nda yer aldı. Özellikle Spartalıların çok sevdiği *pankration*, yumruk ve tekmeyle vurma, kol ve ayakları burma, boğaz sıkma ve yerde mücadele gibi yöntemleri kapsayan vahşi bir spordu. Yalnızca ısırma ve göz çıkarma yasaklanmıştı. Dövüşenlerden birinin yenilgiyi kabul etmesiyle oyun son buluyordu.

Günümüzde, özellikle ABD'de gösteri sporu olarak yapılan pankreas güreşi *pankration*'dan doğmuştur. Pankreas güreşinde göz çıkarmayla cinsel organları sıkma dışında her türlü hareket serbesttir.

pankreas, omurgalılarda, bağırsağa sindirim enzimleri salan, ayrıca karbonhidrat metabolizmasındaki başlıca hormonlardan insülin ve glükagonu salgılayan salgıbezi. Birçok omurgasız hayvanda başlıca işlevi sindirim enzimlerini salgılamak olan bezlere de pankreas adı verilir.

İnsanda pankreas, incebağırsağın üst bölümünü oluşturan onikiparmakbağırsağına yapışıktır. Başlıca boşaltım yolu olan Wirsung ya da pankreas kanalı ile Santorini kanalı adlı küçük borucuk dış salgıyı toplayarak onikiparmakbağırsağına taşır. Karbonhidratlar, yağlar ve proteinlerin sindiriminde rol alan enzimler aralıksız olarak bu kanallardan incebağırsağa akar; besinler incebağırsağa girince akım hızı artar. Enzim akımı vagus sinirı ile bağırsak mukozasında yapılan sekretin ve pankreozimin adlı enzimler tarafından denetlenir. Besinler

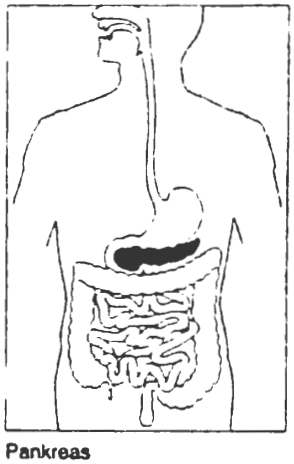

Pankreas

mideden onikiparmakbağırsağına geçtiğinde sekretin ve pankreozimin kana karışmaya başlar. Bu hormonlar kan dolaşımıyla pankreasa ulaşınca pankreas hücreleri uyarılarak bol miktarda su, bikarbonat ve sindirim enzimi üretip salgılar; bu maddeler kanallar yoluyla bağırsağa akar.

Sindirim enzimleri üzüm salkımına benzer görünümdeki asinüs hücrelerinde yapılır. Asinüs hücre topluluklarının arasına yayılmış iç salgı dokusu Langerhans adacıkları olarak bilinir. Adacık hücrelerinden vücuttaki şeker metabolizmasını denetleyen insülin ve glükagon adlı hormonlar salgılanır. İnsülin, kandaki şekeri alıp kullanması için vücut hücrelerini uyarır. Glükagon buna karşıt etki göstererek hücrelerde depolanan şekerin serbest kalmasına yol açar; kandaki şeker düzeyini artırır. Başka bir deyişle, fazla insülin salgılandığında buna karşı bir denetim mekanizması işlevi görür.

Pankreasın başlıca hastalıkları akut ve kronik pankreatit olarak bilinen iltihaplar, ur ve kistlerdir. Ameliyatla alınırsa yaşamın sürmesi için düzenli olarak dışarıdan insülin ve pankreas özütlerinin verilmesi gerekir. Bununla birlikte pankreas dokusunun yüzde 80-90 kadarı herhangi bir dış ya da iç salgı bozukluğuna yol açmayacak biçimde çıkarılabilir.

pankreatit, pankreasın sıklıkla kimyasal bir etken ya da travma nedeniyle iltihaplanması. Hastalığın büyük ölçüde alkol alımı ve pankreas kanallarının tıkanmasıyla ilgili olduğu bilinir. İltihap süreci, etkinleşen pankreas enzimlerinin pankreas dokusuna

geçmesiyle başlar. Bu sıvıların kimyasal etkisiyle dokular zedelenir, ödem oluşur, kan damarları kanla dolarak şişer. İltihap iyileştikten sonra kanama, doku ölümü (nekroz) gibi komplikasyonlar görülür, irin toplanabilir. Enfeksiyonun iyileşmesiyle birlikte ölü doku alanlarının yerini nedbe dokusu alır.

Başlangıç evresinde, özellikle hasta sırtüstü yatarken artan şiddetli karın ağrısı vardır. Hafif ateş ve kusma görülebilir, kan basıncı normalin biraz altındadır. Ağır vakalarda deri soğuk ve nemli, nabız zayıf ve hızlı, vücut ısısı düşüktür. Akut pankreatit tedavisinde ağrı denetim altına alınır, hastanın şoka girmesi önlenir ya da şok durumu hafifletilir, pankreas salgısı baskılanır, sıvı ve elektrolit dengesi düzenlenir.

Kronik pankreatitin gelişmesinde de en önemli etken kronik alkolizmdir. Organın büyük bir bölümü örselendiğin 'e salgı işlevinde yetersizlik görülür. Besinlerdeki proteinler ve yağlar sindirilmediğinden dışkı yağlıdır, içinde sindirilmemiş proteinli lifler bulunur. Pankreasın adacık hücreleri de örselenirse insülin salgısının azalmasına bağlı olarak şeker hastalığı gelişebilir. Tedavide yağlı besinler ve alkol alımı kesilir, pankreas özütleri verilir, şeker hastalığı varsa denetim altına alınır.

Panlongcheng, Wade-Giles yazımında P'AN-LUNG-CH'ENG, Çin'de, Shang döneminin (İÖ 18-12. yy) ortalarından kalma arkeolojik alan. Hubei'nin orta kesiminde, Yangtze ve Hanshui ırmaklarının kesiştiği yerin yakınlarındadır. İlk kazıların yapıldığı 1963'te yörede beş mezar ile depo olarak kullanılmış iki çukur, 1974'te ise kent surlarıyla bir sarayın temelleri bulunmuştur.

Hangdu tarzında inşa edilmiş, surla çevrili bir kent olan Panlongcheng yaklaşık 75 bin m²'lik bir alanı kaplıyordu. Kentte, kesintisiz bir koridorla çevrili, dört bölmeli büyük bir saray bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu yapı Shang mimarisinin tipik örneklerindendir. Mezarlardan birinde bulunan ahşap tabutun yüzeyine bir hayvan yüzü ile bulut figürleri oyulmuştur. Bunlar Çin'de bulunmuş en eski ahşap oyma ürünleridir. Aynı yerde bulunan 60'ı aşkın eşya arasında ağustosböceği ve ejderha figürleriyle bezeli tunç baltalar da vardır. Kurban edilmiş üç köle de bu eşyanın sahipleriyle birlikte aynı mezarlarda gömülüdür.

Panmuncam, Güney ve Kuzey Kore arasında, savaştan sonra oluşturulan askerden arındırılmış bölgede köy. Seul'den Sinuicu'ya uzanan Kyangui Otoyolu üzerinde, Kesang'ın 8 km doğusunda, 38. enlemin de 5 km güneyinde yer alır. Savaş sırasında Birleşmiş Milletler kuvvetleri ile Kuzey Kore ve Çin ordularının temsilcileri arasındaki ateşkes görüşmelerinin (1951-53) yapıldığı yerdir. Temmuz 1953'te imzalanan ateşkesten sonra, Tarafsız Ülkeler Denetleme Komisyonu'nu oluşturan dört ülkenin (İsveç, İsviçre, Polonya ve Çekoslovakya) askerleri bu köye yerleşti. 1968'de Kuzey Kore açıklarında devriye gemilerine yakalanan bir ABD istihbarat gemisi casuslukla suçlandı. ABD ile Kuzey Kore arasında bu köyde yapılan görüşmelerden sonra gemi mürettebatı serbest bırakıldı. Daha sonra köyde, Kuzey ve Güney Kore arasında konferanslar, ayrıca ateşkes hattının iki yakasında kalan halkın iletişim sorunlarına çözüm bulmak için Kızılhaç konferansları yapıldı.

Panna, Hindistan'ın orta kesimindeki Madhya Pradesh eyaletinde kent. Tarım ürünleri, kereste ve kumaş ticareti merkezi olan Panna kenti 1921'de belediye yapıldı. Kentte, Svami Pran Nath (1795) ve Şri Baldeoci tapınakları ile Avadeş Pratap Singh Üniversitesi'ne bağlı iki yüksekokul vardır.

1948'de oluşturulan Panna ili eski Panna ve Acaigarh prensliklerinin büyük bölümünü kapsar. Yüzölçümü 7.122 km²'dir. Vindhya Sıradağlarının uzantısı olan dağlarla kaplı bir bölgeyi içine alır. Bölgedeki elmas madenlerinden dolayı, "mücevher" anlamına gelen Panna adını almıştır. 17. yüzyıldan beri işletilen bu yataklar ülkenin işletmeye açılmış tek elmas madenidir. Nüfus (1981) kent, 30.389; metropoliten alan, 33.674; il, 539.978.

Panneton, Philippe, takma adı RINGUET (d. 30 Nisan 1895, Trois-Rivières, Québec, Kanada - ö. 29 Aralık 1960, Lizbon, Portekiz), Fransız asıllı Kanadalı romancı. En ünlü yapıtları, bireyin kırsal yaşamdan çağdaş kent yaşamına geçişte yaşadığı sorunları konu alır.

Montreal'de hekimlik yaptı ve Montreal Üniversitesi'nde tıp dersleri verdi. Fransız-Kanada Akademisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1956'dan ölümüne değin Kanada'nın Portekiz büyükelçiliğini yaptı. En önemli yapıtı *Trente arpents* (1938; Otuz Dönüm), 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarındaki ekonomik ve toplumsal altüst oluş sonucunda kente göç etmek zorunda kalan Fransız asıllı Kanadalı küçük çiftçilerin kötü durumunu konu alır. *Fausse monnaie* (1947; Kalp Para) ve *Le Poids du jour* (1948; Günün Ağırlığı) gibi öteki romanları da, yerinden edilmiş köylüler üzerinedir. Panneton'un ayrıca bir öykü kitabı ile iki tarihsel anlatısı vardır.

Pannini, Giovanni Paolo, PANINI olarak da yazılır (d. 1691, Piacenza, Parma ve Piacenza Düklüğü - ö. 1765, Roma), Eski Roma kalıntılarını konu aldığı yapıtlarıyla tanınan ressam. Geç dönem klasik barok sanatla, o dönemde yeni ortaya çıkan romantizme özgü öğeleri birleştirerek yarattığı resimlerinde yer yer düşsel görüntüler de kullanmıştır.

Perspektif ilkelerini öğrendikten sonra, Ferdinando Galli Bibiena'dan sahne perspektifi (*quadratura*) dersleri aldığı sanılır. Resme büyük olasılıkla Piacenza'da başlamış, 1711'de Roma'ya yerleştikten kısa bir süre sonra Benedetto Luti'nin atölyesine girmiştir.

"Akhilleus'un Mezarını Ziyaret Eden İskender" (1719, San Luca Akademisi, Roma) ile San Luca Akademisi'ne kabul edildi. Yapıtta, Bologna kökenli sahne düzenlemelerinden yararlanarak dev boyutlardaki mimari mekânların yanında cüce kalan figürlere yer vermişti. 1730 öncesi tuvallerinde çoğunlukla tarihsel ve dinsel konuları işledi. Duvar resmi alanında adını ilk kez Patrizi Villası freskleriyle (1718-25, sonradan yok edildiler) duyurdu. Daha sonra gerçekleştirdiği Alberoni Sarayı (y. 1725, bugün Senato Sarayı) ve Santa Croce in Gerusalemme Bazilikası (y. 1725-28) fresklerinde sahne perspektifini başarıyla kullandı. Pantheon ile San Pietro Bazilikası üzerinde en çok çalıştığı yapılardı.

Pannini 1732'de Roma'daki Fransız Akademisi'ne kabul edildi; ardından da akademide perspektif dersleri verdi. En önemli öğrencisi Hubert Robert'di. 1754'te San Luca Akademisi'nin yöneticisi oldu.

Pannonia, Roma İmparatorluğu'nda, bugünkü Macaristan'ın batı, Avusturya'nın doğu, Yugoslavya, Hırvatistan ve Slovenya'nın ise kuzey kesimlerinin bir bölümünü içine alan eyalet. Pannonialıların büyük çoğunluğu Illyria kökenli olmakla birlikte eyaletin batısında az sayıda Kelt de yaşıyordu. Bölgenin Romalılarca fethi İÖ 35'te, sonradan Caesar Augustus adıyla imparator olan Octavianus'un komutasında başladı ve İÖ 14'te Sava Vadisinin kilit noktası olan Sirmium'un (bugün Sremska Mitrovica, Yugoslavya) ele geçirilmesiyle tamamlandı. Pannonia kabilelerinin İS 6'da Dalmaçyalılarla birleşerek giriştiği ayaklanma, Hannibal'in istilasından sonra İtalya'nın karşılaştığı en ciddi tehlikeyi yarattı. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra, Pannonia ayrı bir eyalet olarak düzenlendi ve bölgeye üç lejyon yerleştirildi. İmparator Traianus yaklaşık 106'da eyaleti böldü. Yukarı Pannonia adı verilen batı ve kuzey kesimi, Vindobona'da (bugün Viyana) ölen Marcus Aurelius döneminde (161-180) Markomanlarla yapılan savaşların odak noktası oldu. Güney ve doğu kesimi Diocletianus döneminde (285-305) Aşağı Pannonia adını aldı. Yukarı Pannonia daha sonra Pannonia Prima ve Pannonia Ripariensis (Savia), Aşağı Pannonia ise Valeria ve Pannonia Secunda olarak bölündü.

Pannonialılar kendi kültürlerini 2. yüzyıla değin korudularsa da Romalılaştırma süreci özellikle batıda hızla ilerledi. 1. yüzyılda Emona (bugün Ljubljana, Slovenya) ve Savaria (bugün Szombathely, Macaristan) Roma kolonisi oldu; Scarabantia (bugün Sopron, Macaristan) ve öteki kentler *municipium*'lara dönüştürüldü. 3. yüzyılda çeşitli imparatorların çıktığı eyalet önemli bir asker kaynağıydı. 4. yüzyıldaki büyük barbar akınları Romalıları 395'ten sonra bölgeden çekilmeye zorladı. Böylece Pannonia bir yönetim birimi olmaktan çıktı.

pano resim, tuval yerine genellikle ahşap ve metal gibi sert yüzeylere yapılan resim. 16. yüzyılın sonlarında tuvalin yaygınlaşma-

"İngiltere Kralı II. Richard Meryem ve Çocuk İsa'ya Takdim Ediliyor", uluslararası gotik üsluptaki "Wilton Diptiği"nin önyüzü; Ulusal Galeri, Londra
National Gallery, Londra

sından önce ressam sehpasında en çok pano kullanılıyordu. Çok çeşitli ağaçlardan yapılabilen panolar sonradan çatlamamaları için, genellikle kaynatılarak ya da buharda tutularak zamk ve reçinelerden temizleniyor, delikler tutkal benzeri bir madde ile dolduruluyor, ardından da bir tür alçı karışımı (*gesso*) ile kaplanıp resme hazır duruma getiriliyordu. Pano resimlerde en yaygın kullanılan metaller gümüş, kurşun, kalay ve çinkodur. Ortaçağda, özellikle Rusya'da üzerine deri gerilmiş panolara resim yapılmıştır.

Panofsky, Erwin (d. 30 Mart 1892, Hannover, Almanya - ö. 14 Mart 1968, Princeton, New Jersey, ABD), ABD'li sanat tarihçisi. Çeşitli konulardaki geniş bilgisi, edebiyat, felsefe ve tarih alanlarındaki araştırmaları ve derinlemesine eleştirileriyle tanınmıştır.

Breisgau'daki Freiburg Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1926-33 arasında Hamburg Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. 1931'de New York Üniversitesi'nin çağrılısı olarak ABD'ye gitti, 1935'te New Jersey'de Princeton'daki Yüksek Araştırma Enstitüsü'nde profesör oldu.

İngilizce yazdığı başlıca yapıtları arasında *Studies in Iconology: Humanistic Themes in the Art of the Renaissance* (1939; İkonoloji İncelemeleri: Rönesans Sanatında Hümanist Temalar), *The Codex Huygens and Leonardo da Vinci's Art Theory* (1940; Huygens Kodeksi ve Leonardo da Vinci'nin Sanat Kuramı), *Albrecht Dürer* (1943, 2 cilt), *Gothic Architecture and Scholasticism* (1951; *Gotik Mimarlık ve Skolastik Felsefe*, 1992), *Early Netherlandish Painting, Its Origin and Character* (1953, 2 cilt; Erken Dönem Felemenk Resmi, Kaynağı ve Niteliği), *Meaning in the Visual Arts* (1955; Görsel Sanatlarda Anlam), *Pandora's Box: the Changing Aspect of a Mythical Symbol* (1956; Dora Panofsky ile birlikte, Pandora'nın Kutusu: Mitolojik Bir Simgenin Değişen Yüzü), *Renaissance and Renascences in Western Art* (1960; Rönesans ve Batı Sanatında Rönesanslar), *The Iconography of Correggio's Camera di San Paolo* (1961; Correggio'nun San Paolo'daki Tavan Resimlerinin İkonografisi) ve *Tomb Sculpture* (1964; Mezar Heykelleri) yer alır.

panoptikon, filozof ve hukuk kuramcısı Jeremy Bentham'ın 18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya koyduğu cezaevi modeli. Bu, üzeri camla örtülü, daire planlı bir yapıydı. Dış cephe boyunca dizili olan mahkûm hücreleri merkezde, gene daire planlı bir odada bulunan gardiyanlar tarafından sürekli denetim altında tutulabiliyordu. Bentham'ın modeli kendi döneminde uygulanmadıysa da, daha sonra yapılan bazı cezaevi tasarımları üstünde etkili oldu. Örneğin 20. yüzyıl başlarında ABD'de Illinois eyaletindeki Joliet yakınlarında bulunan Stateville'de yapılan cezaevi bir panoptikonun özelliklerini taşıyordu.

panorama, görsel sanatlarda, izleyicinin karşısından iki yanına doğru uzanan düz ya da kavisli bir zemine yapılmış, sürekli bir öyküyü ya da manzarayı canlandıran resim. Panoramalar genellikle tiyatro dekorları gibi fazla ince olmayan ve dolaysız bir tarzda resmedilir. 18. yüzyılın sonlarıyla 19. yüzyılda yaygın olan panorama, aslında çift gözmercekli resimlerin ve sinemanın, özellikle de çizgi film ile cinerama sisteminin atasıdır. Gerçek panorama büyük bir silindirin iç yüzeyinde sergilenir. İlk uygulamada çapı yaklaşık 18 m olan bir silindir kullanılmıştır; daha sonra bu çap 40 m'ye kadar çıkarılmıştır. Silindirin ortasındaki bir yükseltide duran izleyici kendi çevresinde dönerek ufuk çizgisinin her noktasını görür. Bir manzaranın ya da bir olayın ortasında olma etkisi, çeşitli yollarla artırılabilir. Örneğin izleyici ile silindirin yüzeyi arasındaki boşluğa resimle bütünleşen üç boyutlu nesneler konabilir ya da ışığın resimden yayıldığı izlenimini uyandıracak dolaylı aydınlatma yapılabilir.

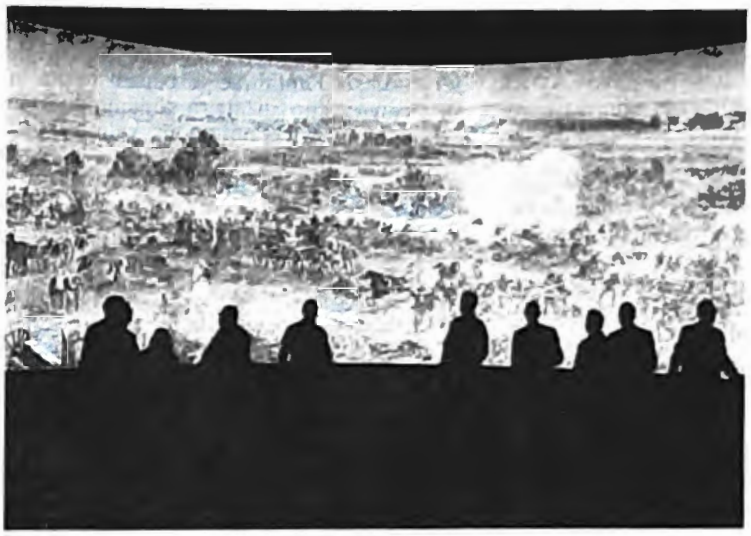

Paul Philippoteaux'nun yaptığı, Gettysburg Çarpışması'nı gösteren panorama, 1883; Gettysburg Ulusal Askeri Parkı, Pennsylvania
Lane Studio-Walter B Lane

İlk panoramayı yapan İskoç ressam Robert Barker idi. 1788'de Edinburgh'da kentin bir görünümünü, daha sonra da çeşitli Londra panoramaları ve Napoléon Savaşları'ndan (1801-15) sahneler sergilemişti. Gene ilk panorama ressamlarından biri olan Amerikalı John Vanderlyn 1816-19 arasında New York kentindeki Belediye Parkı'nda inşa ettiği yuvarlak bir yapıda oluşturduğu "Versailles Sarayı ve Bahçeleri" (Metropolitan Sanat Müzesi, New York) adlı panoramayı 1829'a değin sergiledi. 19. yüzyılın ortalarında panoramalar çok sevilen bir eğlence olmuştu. Bu dönemin önemli yapıtları arasında, Henri Philippoteaux'nun Fransız-Alman Savaşı'ndaki (1870-71) bir olayı betimleyen "Paris Kuşatması" sayılabilir. Philippoteaux'nun oğlu Paul 1883'te "Gettysburg Çarpışması" panoramasını çeşitli ABD kentlerinde sergiledikten sonra Pennsylvania eyaletindeki Gettysburg'da sürekli bir yere yerleştirdi. Yüzyılın ortalarında bir çeşit taşınabilir duvar resmi olan rulo halindeki panoramalar gözde bir eğlence ve eğitim aracı oldu. Bu panoramalar uzun bir bez üstüne boyandıktan sonra bez iki sopaya sarılıyordu. Gösteri sırasında konuşma ve çoğunlukla müzik eşliğinde bu bez bir sopadan öbürüne yavaş yavaş sarılıyordu. Bazen tiyatrodaki gibi gerçek duman, buhar ve ses efektleri de kullanılıyordu. Bu rulo panoramaların en uzunu ve en iddialısı, ABD'li ressam John Banvard'ın, Mississippi Irmağı boyunca çeşitli manzaraları resimlediği 370 m uzunluğundaki panoramadır.

Panorama sanatının daha gelişmiş bir biçimi de kâğıt ya da ipek üstüne elle yapılan geleneksel Çin ve Japon rulo resimleridir.

panpsişizm (Yunanca *pan*: "bütün" ve *psykhe*: "ruh"), felsefede, gerçekliğin birbirinden ayrı ve farklı ruhsal varlık ya da zihinlerce oluşturulduğu görüşü. Maddenin canlı olduğunu kabul eden hilozoizm ile doğadaki her şeyi Tanrı'yla özdeşleştiren panteizmden farklıdır. Panpsişizmin tipik bir temsilcisi olan Gottfried Wilhelm Leibniz'e göre dünya ruhsal enerji atomlarından oluşur. Monad adını verdiği bu atomların her biri değişik bilinç düzeyine sahiptir. Cansız evreni oluşturan varlıklardaki monadlar uyur, hayvanlardaki monadlar düş görür, insanlardakilerse uyanıktır. Tanrı bütünüyle bilinç olan monaddır.

Arthur Schopenhauer'ın tüm varlıkların içsel doğalarının iradeden oluştuğunu ileri sürmesi panpsişizm görüşüne uygundu. Bu görüşün ateşli bir yandaşı da deneysel psikolojinin kurucusu Gustav Theodor Fechner'di; ona göre ağaçlar bile duygu ve bilinç gibi ruhsal etkinliklere sahipti. Mutlak idealist düşünürlerden ABD'li Josiah Royce, göksel cisimlerin ruhu olduğunu öne sürerek yalnızca Fechner'in izleyicisi olmakla kalmadı; aynı zamanda her hayvan türünün bireysel özellikte tekil bir bilince sahip olduğu ve bu bilincin o türün tüm bireylerine yansıdığı biçimindeki ilginç kuramın da savunuculuğunu yaptı.

Felsefesinde her gerçek varlığın duygu, coşku, bilinç gibi ruhsal etkinlikler gösterdiğini ileri süren 20. yüzyıl filozoflarından Alfred North Whitehead de panpsişist düşünürler arasında sayılabilir.

Panslavizm, Doğu Avrupa ile Orta Avrupa'nın doğu kesimindeki çeşitli Slav halkları arasında ortak kültürel ve siyasal hedefler doğrultusunda birlik sağlamaya çalışan hareket. Batı ve Güney Slav halklarının ulusal kimlik arayışı içinde olduğu 19. yüzyılın ilk yarısında aydınlar, bilim adamları ve şairler arasında ortaya çıktı. Slav halk şarkılarını, halk kültürünü ve köylü dillerini inceleyen ilk Panslavistler, aradaki benzerlikleri göstererek Slav birliği duygusunu geliştirmeyi amaçlıyorlardı. Bu tür çalışmaların yürütüldüğü Prag eski Slav tarihi ve filoloji araştırmalarında ilk Panslav merkezi oldu.

Panslavizm hareketi çok geçmeden siyasal bir içerik kazandı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ayaklanmalarla sarsıldığı Haziran 1848'de Çek tarihçi František Palacký Prag'da bir Slav kongresi topladı. Avusturya yönetimindeki bütün Slav milliyetlerinden temsilcilerin katıldığı kongre, merkezî monarşik yapıya son vermek ve Habsburg hanedanı altında eşit halklardan oluşan demokratik bir federasyon yaratmak için bir eşgüdüm sağlamayı amaçlıyordu.

Kongreden pratik bir sonuç çıkmamasına karşın canlılığını koruyan hareket 1860'larda özellikle Rusya'da yaygınlaştı. Bunun nedeni Rus Çarlığı'nın Habsburg ve

Osmanlı yönetimlerine karşı koruyucu ve önder bir güç olarak görülmesiydi. Ama hareketin kuramsal temelini değiştiren Rus panslavistleri Batı Avrupa'nın manevi ve kültürel açıdan iflas ettiğini ve Rusya'nın tarihsel misyonunun, siyasal egemenlik kurarak Avrupa'yı gençleştirmek olduğunu savunan Slavofil anlayışı savundular. Ayrıca Rusya'nın bu misyonu öteki Slav halklarının desteği olmadan yerine getiremeyeceğini, bu halkların Habsburg ve Osmanlı egemenliğinden kurtarılarak Rusya egemenliğinde bir Slav konfederasyonunda birleşmeleri gerektiği görüşünü geliştirdiler.

Çarlık yönetiminin bu görüşü resmen desteklememesine karşın, Panslavizmi ateşli biçimde savunan bazı önde gelen dışişleri yetkilileriyle İstanbul ve Belgrad elçileri, Rusya ile Sırbistan'ı Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa sokmayı başardılar (1876-77).

20. yüzyıl başlarında yeni panslav kongreleri toplamak ve hareketi canlandırmak için yoğun çabalar gösterildi. Ama Slav halkları arasındaki milliyetçi çekişmeler etkili bir işbirliğini engelledi.

Pantalone, *commedia dell'arte*'nin(*) başlıca tiplerinden. Kurnaz ve açgözlü olmakla birlikte sık sık kandırılan Venedikli bir tüccardı. Adının, Venedik'in simgesi San Marco aslanı için kullanılan *pianta leone* (dikili aslan) sözcüklerinden kaynaklandığı sanılır.

Pantalone dar kırmızı yelek, diz boyu kırmızı pantolon ve çorap, pilili siyah cüppe, terlik ve yumuşak kumaştan siperliksiz

Pantalone, Nymphenburg porseleni bir biblo, y. 1760; Bavyera Ulusal Müzesi, Münih
Bayerisches Nationalmuseum, Münih

şapka giyerdi. Sonraları Pantalone'ye uzun pantolon da giydirildi. Maskesiyle esmer, yanakları çökük, kanca burunlu, dağınık keçi sakallı bir tip olurdu.

Pantalone, para hırsı ve aşk serüvenleriyle komik duruma düşen bir karakterdi. Paraya çok düşkün olduğundan uşaklarını hep aç bırakır, uşağını işten kovacaksa bunu kesinlikle yemekten önce yapardı. Evliyse, karısı genç, güzel, saygınlıktan uzak ve güvenilmez bir kadın olur. Pantalone karısıyla kızlarının ve hizmetçilerin çevirdiği dolaplar ve yalanlarla aldatılırdı. Adı çıkacak diye korkmasına karşın, kendisiyle açıkça alay eden genç kızlarla flört etmekten de geri kalmazdı.

Pantalone genellikle Dottore(*) tipiyle birlikte, âşık çiftten birinin babası ya da koruyucusu olarak görünürdü. *Commedia dell'arte* topluluklarının Fransa'ya gitmesiyle orada da Pantalone'ye benzer başka bir tip ortaya çıktı. Elizabeth döneminde İngiltere'deki türevi "Pantaloon" yalnızca yaşlı adam tipi anlamına geliyordu. 18. yüzyıl Londra'sında, uzun paltosu olmayan Pantaloon, *commedia dell'arte*'den türeyen İngiliz Arlecchino oyunlarındaki (*harlequinade*) karakterlerden biriydi.

Pantar Adası, Endonezya dilinde PULAU PANTAR, PANDAI olarak da bilinir, Endonezya'daki Alor Adalarından biri. Yönetsel bakımdan Doğu Nusa Tenggara iline (*propinsi*) bağlıdır. Yaklaşık 72 km güneyindeki Timor Adasından Ombai Boğazıyla ayrılır. Uzunluğu 50 km, genişliği 11-29 km, yüzölçümü ise 728 km²'dir. Kuzeydoğudaki tepelerin dışında genellikle düzlüklerden oluşur. Ada halkının temel geçim kaynağı tarımdır. Kıyı boyunca hindistancevizi plantasyonları uzanır. Adanın büyük bölümünü kaplayan otlaklarda besicilik yapılır; açık deniz balıkçılığı da önemlidir. Nüfusun büyük bölümünü Müslümanlar oluşturur; Pantar'da az sayıda Hıristiyan da yaşar. Adadaki başlıca yerleşmeler Kabir ve Kayan'dır.

panteizm (Yunanca *pan*: "tüm" ve *theos*: "tanrı"), bir bütün olarak kavranan evrenin Tanrı ile özdeş olduğu ve evrende açığa çıkan bileşik töz, güçler ve yasalar dışında Tanrı olmadığı öğretisi. Benzer bir öğreti olan panenteizmde ise Tanrı'nın, varlığının tümüyle değil, ancak bir bölümüyle evreni içerdiği görüşü savunulur.

Panteist sıfatını ilk kez usçu düşünür John Toland *Socinianism Truly Stated* (1705; Gerçek Yönleriyle Socinus Tarikatı) adlı kitabında kullandı. Ad olarak panteizm ise birkaç yıl sonra onun karşıtlarından biri tarafından ortaya atıldı. K. C. F. Krause 1828'de kendi felsefesini betimlemek için panenteizm terimini kullandı. Daha sonra Doğu ve Batı düşüncelerindeki çeşitli görüşler bu terimlerle adlandırıldı ya da nitelendi.

Panteizmin çok çeşitli biçimleri vardır. Bunlar bir bütün olarak doğaya bilinç atfeden panpsişizmden dünyanın yalnızca bir görünüş ve temelde gerçekdışı olduğunu ileri süren akozmik panteizme, ussal Yeni-Platoncu ya da türümcü görüşlerden sezgici ve gizemci görüşlere kadar değişir. Hindu ve Budacı öğretilerde (Vedalarda, *Upanishad*'larda ve *Bhagavadgita*'da) çeşitli panteist görüşlerin karışımlarına rastlanır. Başta Ksenophanes, Herakleitos, Anaksagoras, Platon, Plotinos ve stoacılar olmak üzere birçok eski Yunanlı filozof Batı panteizminin temellerini atmıştır. Panteizm geleneği Yeni-Platonculuk ve Yahudi-Hıristiyan mistisizmi aracılığıyla Johannes Scotus Erigena, Eckart (Üstat), Nikolaus von Cusa, Giordano Bruno ve Jakob Böhme tarafından ortaçağ ve Rönesans'ta da sürdürülmüştür.

Batı felsefesinin yakın dönemlerinde panteizm düşüncesini en yetkin biçimde dile getiren Spinoza'dır (1632-77). Sonsuz niteliklere sahip bir tek sınırsız varlığın olabileceğini öne süren Spinoza'ya göre Tanrı ve doğa aynı gerçekliğe verilen iki ayrı addan başka şeyler değildi. Tersi durumunda Tanrı ve dünya birliğinin Tanrı'dan daha büyük bir bütünlüğü olurdu. Spinoza Tanrı'nın gerekliliğinin dünyanın gerekliliğini içerdiğini, özgürlük olanağının bulunmadığını belirtti.

Panteizm dogmalara bağlı Hıristiyan ilahiyatçılar tarafından yaratıcı ile yaratılan arasındaki ayrımı yok ettiği, Tanrı'yı belirsizleştirdiği, aşkın yerine bütünüyle içkin bir tanrı kavramı öne sürdüğü, insanın ve Tanrı'nın özgürlüğü düşüncesini dışladığı gerekçeleriyle reddedildi.

Panenteizm ise, panteizmin birçok türünde görülen bireysel özgürlüğün ve yaratıcılığın dışlanması ile klasik tanrıcılık görüşünün özünü oluşturan Tanrı'nın ulaşılmazlığı düşünceleri arasında orta bir yoldur. Panenteizme benzer görüşlere Platon'un *Nomoi* (Yasalar) adlı yapıtında rastlanırsa da öğreti 19. yüzyıl Alman İdealizmi (Fichte, Schelling, Hegel) ve 20. yüzyıl süreç felsefesi (Whitehead) ile bütünlüğe ulaştı. Panenteizmin ilahiyat açısından kesin çözümlenmesi Whitehead'in izleyicilerinden Charles Hartshorne tarafından gerçekleştirildi. Hartshorne bu çözümlemesinde Tanrı'yı organizmaya benzeterek gerçekliğin bilinen ve bilinmeyen tüm öğeleri olan bireysel ve yarı özerk hücrelerin bu organizma tarafından içerildiğini öne sürdü.

Pantelleria Adası, İtalyanca ISOLA DI PANTELLERIA, Latince COSSYRA. Akdeniz'de, İtalya'ya bağlı ada. Sicilya ile Tunus arasında yer alır. Yönetsel bakımdan Sicilya Adasındaki Trapani iline bağlıdır. Volkanik kökenli olan adanın yüzölçümü 83 km²'dir. Yüksekliği, sönmüş bir krater olan Magna Grande'de 836 m'ye ulaşır. Adanın batı kıyısında yapılan kazılarda Neolitik Çağa ait bir köy (İÖ y. 3000) bulunmuş, kulübe ve çömlek kalıntıları ile obsidiyen aletler ortaya çıkarılmıştır. Güneydoğusunda, Sardinya'daki yuvarlak kulelere (*nuraghi*) benzeyen ve *sesi* adıyla bilinen mezarlar vardır. Fenikeliler İÖ 7. yüzyılda adada bir ticaret merkezi kurdular. Daha sonra Kartacalıların eline geçen ada İÖ 217'de Romalılar tarafından işgal edildi. Yaklaşık İS 700'de Arapların, 1123'te de Sicilya'nın Norman asıllı kralı II. Ruggiero'nun egemenliğine girdi. 1311'den Osmanlıların eline geçtiği 1553'e değin İspanyol Requesens ailesinin yönetimi altında kaldı. Akdeniz'in doğusu ile batısını ayıran dar bir geçitte yer alması nedeniyle stratejik açıdan büyük önem taşıyan ada Mussolini hükümeti tarafından bir üs olarak kullanıldı.

Ada halkının temel uğraşı balıkçılık ve çiftçiliktir; adadan tatlı şarap ve kuru üzüm ihraç edilir. Nüfus (1989 tah.) 7.673.

panter *bak.* pars

Panthéon, Paris'te mimar Jacques-Germain Soufflot'nun Sainte-Geneviève adlı eski bir kilisenin yerine aynı adla yaptığı kilise. 1757'de başlanan yapı, Fransız Devrimi sırasında büyük Fransız yurttaşlarının anısına adanan bir anıta dönüştürülmüş, adı da Panthéon'a çevrilmiştir. Eski Yunan ve Roma mimarlıklarında kullanılan öğelere dayanan tasarımıyla, o döneme özgü yeniklasik akımın bir örneğidir. Planı Yunan haçı biçimindedir. Haçın kollarının kesişme noktasında büyük bir kubbesi vardır. Ön yüzü, Roma'da bulunan ve aynı adı taşıyan yapıya benzetilerek Korent düzeninde sütunların taşıdığı üçgen alınlıklı bir giriş biçiminde düzenlenmiştir.

Panthéon'un içi Fransa tarihinden alınmış konuları işleyen mozaikler ve duvar resimleriyle bezenmiştir. Bunların bir bölümünü Puvis de Chavannes yapmıştır. Pierre-Jean

David d'Angers'ın yaptığı, alınlıklardaki heykeller devrimden sonraki bazı Fransız yurtseverlerini canlandırmaktadır. 19. yüzyılda işlevi değiştirilen Panthéon 1828-30 ve 1851-70 arasında kilise olarak kullanılmıştır. Bugün sivil bir anıttır. Victor Hugo, Voltaire, Rousseau ve Zola Panthéon'da gömülü olan ya da külleri burada saklanan Fransız ünlüleri arasındadır.

Pantheon, Roma'da, devlet adamı Marcus Vipsanius Agrippa'nın İÖ 27'de yaptırdığı tapınak. Büyük bir olasılıkla ilk yapıldığında klasik tapınaklar gibi dikdörtgen planlı olan ve çevresinde bir sütun sırası bulunan yapı, İS 118-128 arasında İmparator Hadrianus tarafından değiştirilerek tümüyle yenilenmiştir. 3. yüzyılın başlarında imparator olan Lucius Septimus Severus ve Caracalla dönemlerinde de bazı değişikliklere uğramıştır. Bugünkü yapı daire planlıdır ve bir kubbe ile örtülüdür. Yapımında malzeme olarak Romalılara özgü bir tür beton kullanılmıştır. Önündeki, üçgen alınlıklı, sütunlu

Pantheon, Roma
Fredenco Arbono Metta

giriş bölümü Severus ya da Caracalla döneminde Agrippa'nın tapınağının kalıntılarından yararlanılarak yapılmıştır. 7 m yüksekliğindeki büyük giriş kapısının tunç kapı kanatları bu büyüklükteki bilinen en eski örneklerdir.

Pantheon hem boyutları, hem yapımı, hem de tasarımı açısından ilginçtir. Çapı 43 m'yi aşan kubbesi, çağdaş kubbelerin yapılmasına değin, türünün en büyük örneği olarak kalmıştır. Derinliği 22 m'yi geçer. Yapım yöntemi tam bilinmemekle birlikte, bu kadar uzun süre ayakta durabilmesi kullanılan beton harcının çok nitelikli oluşuna ve bu betonun içindeki dolgu malzemesinin iyi seçilmesine bağlanmaktadır. Gerçekten de dolgu malzemesi olarak temelde ve duvarların alt bölümlerinde bazalt, daha yukarıda tuğla, daha sonra tüf, en tepede kubbenin ortasına doğru da sünger taşı kullanılmış, yani aşağıdan yukarıya doğru malzeme gittikçe hafifletilmiştir. Yapının gövdesi, beden duvarlarının içine yerleştirilmiş tuğla kemerlerle güçlendirilmiştir. Duvarların kalınlığı 6 m'yi geçmektedir.

Pantheon'un giriş bölümü geleneksel biçimdedir. Büyük bir silindire benzeyen ana bölümün içine ışık yalnızca kubbenin tepesinde bırakılmış 8 m çapındaki yuvarlak tepe penceresinden gelmektedir. Kubbenin iç yüzeyindeki dörtgen kasetler büyük bir olasılıkla Severus döneminde yapılmış, içleri tunç döküm rozetlerle ve kabartmalarla süslenmiştir.

Pantheon 609'da Sta. Maria Rotundası (ya da ad Martyres) adıyla kutsanarak kiliseye dönüştürülmüştür. Bugün de bu işlevini sürdürmektedir. Kubbedeki dökme tunç rozetler ve kabartmalar zaman içinde kaybolmuştur. Ayrıca geç Rönesans döneminde kubbenin hemen altına bir alçı friz yapılmıştır. Bunun dışında yapı büyük bir değişikliğe uğramadan özgün biçimiyle günümüze kadar gelmiştir.

pantograf, bir hareketin aynısını iletmekte ya da geometrik bir biçimin küçültülmüş ya da büyütülmüş kopyasını çıkartmakta kullanılan aygıt. Pantograf, birbirine hareketli eklemlerle tutturulmuş bir dizi çubuktan oluşur; çubuklardan birinin ucu kopyası çıkarılacak şeklin hatlarından geçirildiğinde, bu hareket bir başka çubuğun ucuna iletilir ve bu ikinci çubuğun yazıcı ucu şeklin istenen ölçekteki kopyasını çıkartır. Çizimde, 2, 3, 4 ve 5 numaralı bağlantı çubukları, O, A, B ve C noktalarından birbirine eklem-

Pantograf

lenmiştir. O noktası tespit edilmiştir, buna karşılık A, B ve C eklemleri serbest hareketlidir. 5 numaralı çubuk, Q noktasına kadar uzanan bir koldur. P noktası okuyucu uçtur ve çoğunlukla 4 numaralı kola tespit edilir. P belirli bir yolun, örneğin çizimdeki karenin üzerinden geçtikçe, yazıcı uç olan Q da, büyütülmüş bir ölçekte benzer bir yol izler. Buna karşılık eğer Q okuyucu uç olarak kullanılırsa, bu kez P ucu aynı biçimi daha küçük ölçekte kopya eder.

Pantograftaki bağlantı kolları farklı biçimlerde düzenlenebilir, ama her zaman kendi aralarında paralelkenar oluştururlar. Teknik resimlerin ve haritaların küçültülmüş ya da büyütülmüş kopyalarının çıkartılmasında ve tezgâhlarda kesici takımın karmaşık hareketlerinin kumandasında pantograflardan yararlanılır. Minyatür sanatçıları da ayrıntılı işlemelerde pantograf kullanırlar.

Pantokrator (Yunancada "Evrenin Efendisi"), Hıristiyan sanatında Hz. İsa'nın, yaratıcı ve kurtarıcı olma niteliklerinin aynı kimlikte birleşmesini simgeleyen pozu. Erken Hıristiyan sanatında (y. 2 - y. 6. yy) Hz. İsa genellikle sakalsız, genç bir insan olarak canlandırılmıştır; ama yargılayıcı kimliğiyle ele alındığı daha yaşlı ve sakallı betimlemeleri de vardır. Son derece ciddi ifadeli, cepheden ve göğsüne kadar betimlenen Pantokrator tipi bu ikinci İsa figüründen geliştirilmiştir ve en kusursuz biçimiyle Bizans sanatında kullanılmıştır. Burada İsa sol elinde İncil'i tutarken, sağ elini kutsama pozunda yukarı kaldırır. Fresklerde de görülmekle birlikte mozaiklerde daha çok karşılaşılan Pantokrator İsa, Bizans Kilisesi'nin kabul ettiği ikonografik şema içinde en sık apsiste kullanılmıştır.

pantolon, genellikle belden ayak bileklerine kadar uzanan ve her bacağı ayrı ayrı saracak biçimde iki parçadan oluşan giysi. İki bacağı ayrı ayrı örten tüm eski giysilerin pantolonun ilk örnekleri olduğu düşünülürse, kökeni Antik Çağa kadar uzanır; buna göre ilk pantolonu İskitler, Partlar, Persler, Japonlar ve Hindular giymiştir.

19. yüzyıl başlarına değin iki paçalı Avrupa giysileri belden ve dizden büzgülü bol külot, golf pantolonu gibi dize kadar uzanan şort ya da bacaklara yapışarak çorapla bütünleşen uzun külot biçimindeydi. Bugün bilinen türden pantolon, erkekler arasında 1820'de yaygın hale gelmişti. O tarihten sonra erkek giyiminin temel öğesi olan pantolonun, dar kesimden, 1924'te moda olan Oxford stili çok geniş paçalı modellere kadar çeşitli biçimleri ortaya çıktı. 20. yüzyılın ikinci yarısındaki moda devrimiyle pantolon her tür etkinlik için kullanılabilen bir kadın giysisi olarak da benimsendi.

pantomim *bak.* mım ve pantomim

pantotenik asit, hayvan metabolizmasında temel işlevi olan ve suda çözünen vitamin. Mayalar ve bazı bakterilerde büyümeyi uyaran pantotenik asidin üstün yapılı hayvanların bağırsaklarındaki mikroorganizmalar tarafından bireşimlendiği sanılır. Doğada yaygın olarak (özellikle maya, karaciğer, böbrek ve yumurtada) bulunursa da hayvan dokularında serbest halde bulunmaz. Pantotenik asidin tiyoetanolaminle bağlanarak oluşturduğu pantetein adlı bileşik 1947-50 arasında bulunmuş ve bireşimlenmiştir.

Pantetein, hayvanlarda yaşamsal metabolizma süreçlerinde rolü olan koenzim A'nın yapısında bulunur. Hayvan deneyleri sonucunda pantotenik asit ya da pantetein ve koenzim A'nın yeterince alınamamasının büyüme geriligi, deri lezyonları ve tüylerin gri renk almasına neden olduğu görülmüştür. İnsanda belirgin bir hastalığa neden olan pantotenik asit yetmezliğine rastlanmamıştır.

Pánuco Irmağı, İspanyolca RIO PÁNUCO, Meksika'nın ortadoğu kesiminde, Veracruz eyaletinde akarsu. Moctezuma ve Tamuín ırmaklarının Veracruz ile San Luis Potosí eyaletlerinin sınırında birleşmesiyle oluşur. Genellikle kuzeydoğu yönünde menderesler çizerek ilerler ve Pánuco kentini geçirten sonra Tampico'nun yaklaşık 10 km aşağısında Meksika Körfezine dökülür. Tampico ve Madero kentine ulaşmadan hemen önce, Veracruz ile Tamaulipas arasındaki sınırı çizen Tamesí Irmağıyla birleşir. İlk kaynağı Santa María ile birlikte uzunluğu 508 km'yi bulur. Bir tüneller ve kanallar sistemiyle Texcoco Gölünü ve iç kesimdeki öteki gölleri akaçlar. Verimli Huasteca Ovalarının sulanmasında yararlanılır. Aşağı çığırı ulaşıma elverişlidir; okyanus gemileri ırmak yoluyla Tampico'ya kadar gidebilir.

Panuridae, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Passeres* (özötücüler) alttakımından, Avrasya'nın ılıman bölgelerindeki çalılık ve ağaçlıklarda yaşayan yaklaşık 19 türü kapsayan kuş familyası. Baştankaraya benzer küçük ötücükuşlardan oluşan bu familya üyelerinin uzunlukları 10-17,5 cm'dir. Bıyıklı baştankara(*) dışında kalan türler öbür ötücükuşlardan papağanlarınkine benzeyen, yanlardan basık gagalarıyla ayırt edilir. Sürüler halinde çalılık, fundalık ve ağaçlıklara üşüşerek tohum, üzümsü meyve ve küçük böceklerle beslenirler.

Bu grup üyeleri önceleri *Timaliidae* familyasının bir altfamilyası ya da Eskidünya sinekkapanlarını kapsayan *Muscicapidae* familyasının bir altfamilyası olarak sınıflandırılmış, ayrıca bazı uzmanlar tarafından *Paradoxornithidae* familyası altında toplanmışlardır. Sınıflandırmadaki yerleri konusunda günümüzde de tam bir görüş birliği yoktur.

panzehir taşı *bak.* opal

pao, Wade-Giles yazımında PAO. Han hanedanı döneminden (İÖ 206-İS 220) Ming hanedanının sonuna (1644) değin Çin'de giyilen geniş kollu kadın ve erkek giysisi. Dökümlü biçimde yere kadar iner, belden bir kuşakla bağlanırdı. Tang döneminde (618-907) biçim, renk ve aksesuarlarına göre mevki belirten bir giysi durumuna

geldi. Imparator, üstünde 12 imparatorluk simgesi bulunan koyu renkli *pao*, *mandarin*'ler (yüksek devlet görevlileri) ise göğsünde simgesel kuş ve hayvan figürleriyle bezeli büyük kareler bulunan kırmızı *pao* giyerlerdi.

Ming hanedanını yıkan Mançular yeni bir giysi benimsediler. 8. yüzyılda Japon sarayında da kullanılmaya başlayan bu giysi, kimono biçiminde varlığını sürdürdü.

Paoli, Pasquale (d. 26 Nisan 1725, Stretta di Morosaglia, Korsika - ö. 5 Şubat 1807, Londra), Korsikalı devlet adamı ve yurtsever. Korsika'da Cenova egemenliğine son vermiş ve ilerici bir yönetim kurarak çeşitli reformlar gerçekleştirmiştir.

Korsikalıların Cenova'ya karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesinin önderlerinden Giacinto Paoli'nin oğluydu. 1739'da babasıyla birlikte Napoli'ye sürgüne gitti ve oradaki bir askeri akademide öğrenim gördü. 1755'te Korsika'ya döndükten sonra Cenova yanlılarını yenilgiye uğratıp iktidarı ele geçirdi. Avrupa ülkelerindekilerden daha demokratik bir anayasayı yürürlüğe koyup dokuz yıl boyunca ülkeyi "aydın despotizmi" olarak bilinen bir anlayışla yöneterek önemli reformlar gerçekleştirdi. Yönetimi sırasında kan davasını yasakladı, madenciliği teşvik etti, bir deniz filosu ile bir üniversite kurdu. Bu arada Cenova'ya karşı savaşmayı sürdürdü ve 1764'te Cenova'nın müttefiki Fransa'ya savaş ilan etti. 1768'de Korsika'yı satın alan Fransa adayı işgal edip milliyetçileri yenilgiye uğratınca (1769), İngiltere'ye kaçtı ve 20 yıl boyunca III. George'dan aylık alarak Londra'da yaşadı.

Fransız Devrimi sırasında tuğgeneral rütbesiyle görev yapan Paoli Temmuz 1790'da Korsika'ya döndü. 1793'te Fransa'yla arası bozulunca bir kez daha bağımsızlık mücadelesine girişti ve İngilizlerin desteği ile Fransızları 1794'te adadan sürmeyi başardı. Ardından ada İngilizlerin koruması altına girdi ve Sir Gilbert Elliot Korsika genel valiliğine atandı. Elliot'ın kendisini değil de Pozzo di Borgo'yu başdanışman seçmesi üzerine düş kırıklığına uğrayan Paoli, iç çekişmelere neden olmak istemediğinden 1795'te İngiltere'ye gitti. Yaşamının geri kalan bölümünü İngiliz hükümetinden emekli maaşı alarak sürdürdü.

Paolozzi, Eduardo (Luigi) (d. 7 Mart 1924, Leith, Edinburgh yakınları, İskoçya), İngiltere'de döneminin en radikal sanatçılarından biri kabul edilen heykelci.

İtalyan bir anne babanın çocuğudur. Edinburgh Sanat Yüksekokulu'yla (1943) Londra'daki Slade Sanat Okulu'nda (1944-47) öğrenim gördü. Bu dönemde kendisini Henry Moore'un güçlü etkisinden korumaya çalıştı. 1940'ların sonlarında çalışmalarını Paris'te sürdürürken dadacılık ve gerçeküstücülükten olduğu kadar Giacometti ve Klee'den de büyük ölçüde etkilendi. İlk dönem heykelleri, çeşitli böcek figürleriyle denize ilişkin imgelerin bir arada kullanıldığı beton kabartmalardan oluşuyordu.

Çoğunlukla tunç, çelik ve daha başka alaşımları kullandığı olgunluk dönemi yapıtlarında geleneksel insan imgesi ile mühendislik kavramlarını kaynaştırdı. "Japon Savaş Tanrısı" (1958) ve "Medea" (1964) gibi totem benzeri yarı soyut heykelleri, stilize edilmiş anatomik yapılarıyla robotları çağrıştırıyordu.

1979'da Kraliyet Sanat Akademisi'ne seçilen Paolozzi heykelden başka çeşitli baskılar ve dokuma desenleri de hazırlamıştır. 1983'te tamamladığı bir dizi mozaik pano ile Londra Sanat Konseyi'nin övgüsünü kazanmıştır.

Pap smear *bak*. Papanicolau boyama yöntemi

papa, Katolik Kilisesi'nin en yüksek ruhani önderi, Roma piskoposu.

Özellikle 3-5. yüzyıllar arasında bütün piskoposların resmî sıfatı olan Yunanca *pappas* (baba) unvanı günümüzde de Doğu'da İskenderiye patriği ile Ortodoks papazlar(*) için kullanılmaktadır. Buna karşılık Batı'da, Latinceye *papa* biçiminde geçen unvan 9. yüzyıldan beri yalnızca Roma piskoposunu belirtmektedir. Ama papanın öteki sıfatları bu unvanına göre daha resmî nitelik taşır. Vatikan'ın resmî kılavuzu *Annuario Pontificio*'da söz konusu sıfatlar şöyle sıralanır: Roma piskoposu, İsa Mesih'in vekili (*vicarius*), Havarilerin başının (Aziz Petrus) ardılı, Batı Kilisesi'nin en yüksek piskoposu (*pontifex*), Batı patriği, İtalya'nın en yetkili piskoposu (*primatus*), Roma bölgesi başpiskoposu ve metropoliti, Vatikan Devleti'nin hükümdarı.

Öğreti düzeyinde papa, Hz. İsa'nın havarilerinin önderi olarak kabul edilen Aziz Petrus'un ardılı sayılır. Matta İncili'ne (16:18) göre Hz. İsa Aziz Petrus'a "Sen Petrus'sun ve kilisemi bu kayanın (Yunanca *petra*) üzerine kuracağım" biçiminde seslenerek onu evrensel kilise üzerinde yetkili kılmıştır. Gerçekte Petrus'un, Katolik Kilisesi'nin ilk önderi olduğunu doğrulayan tarihsel bir kanıt bulunmamakla birlikte, hem Petrus'un, hem de Paulus'un Roma'da gömüldüğü inancı, Roma'daki kıyımlarda çok sayıda Hıristiyanın can vermesi, buradaki kilisenin zamanla Hıristiyanlıkta bağlayıcı sayılan ilkeleri savunması ve Roma'nın imparatorluk başkenti olması, papanın bütün kilise kurumu üzerinde eksiksiz yargı ve yönetim yetkisi kazanmasının tarihsel temelleridir.

Katolik öğretisine göre, kilisenin en yüksek öğretmeni konumuyla papa, belirli koşullarda iman ve ahlak konularında dile getirdiği öğretilerde hiçbir zaman yanılmaz. Papanın yanılmazlığı öğretisi, Tanrı'nın kiliseye söz verdiği kayranın kıyamet gününe değin onu ayakta tutacağını vurgulayan kusursuzluk kavramıyla ilişkilidir. Gerçekte, Katolik Kilisesi'nin sonradan heretiklikle mahkûm ettiği papalar da (örn. I. Honorius [625-638]) olmuştur. Daha sonra I. Vatikan Konsili (1869-70) papanın yanılmazlık konumuyla (*ex cathedra*: "kathedradan" ya da "tahttan") konuştuğundan söz edilebilmesi için gerekli koşulları belirlemiştir. Papanın belirli bir iman ya da ahlak sorununda bütün kilisenin geri alınamaz rızasını talep etmesi bu koşullardan biridir ve bu talebe çok ender başvurulur. Papanın öğreti, ahlak ya da disiplin konularında genellikle piskoposlara seslenen genelgelerinde (*encyclicus*) yanılmazlık özelliği varsayılmaz. II. Vatikan Konsili'nin (1962-65) piskoposlarla ilgili kararı, piskoposlar topluluğunun yetkisinin papanın bu organın başkanı olarak taşıdığı yetkiden ayrılamayacağını belirtmekle birlikte, papanın ayrıcalıklarını vurgularken belirli bir dengeyi de gözetmiştir. Ortodoks Kilisesi'nin uzun süredir papa için de patriklere özgü onursal üstünlük konumunu tanımaya hazır olmasına, birçok Protestanın ise yakın geçmişteki bazı papaların üstlendiği manevi önderliği olumlu karşılamasına karşın, Katolikliğin papalık öğretisi günümüzde de ekumenik hareketin(*) önünde önemli bir engel sayılmaktadır. Papalar ve karşı-papaların tam listesi için *bak*. s. 391.

Papagolar, ABD'nin Arizona eyaletinde, başta Sonora'nın kuzeyi olmak üzere çöl bölgelerinde yaşayan Kuzey Amerika Yerlileri. Yuta-Aztek ailesinden Pima dilinin bir lehçesini konuşur, komşu Pimalarla büyük benzerlik gösterirler. İklim koşulları tarımı çok kısıtladığından, toplayıcılık yaşamlarında gittikçe ağırlık kazanmış, kışın kuyuların çevresinde kurulu köylere yerleşme gibi yarı göçebe bir yaşam biçimi benimsemişlerdir.

Göçebelik ve sulamayla açılabilen tarlaların geniş bir alana yayılmış olması gelişkin bir siyasal örgütlenmeyi olanaksız kılmıştır. En büyük örgütsel birim birbirine bağlı köy kümeleridir. Her köy birkaç babayanlı aileden oluşur. Beyazlarla çok az ilişki kuran Papagolar özgün kültürlerini bir ölçüde korumuştur. 20. yüzyıl sonlarında Arizona'nın güneyindeki üç yerleştirme kampında toplam 8.300, Sonora Çölünün kuzeybatısına dağılmış köylerde de birkaç yüz Papago yaşar.

Papagos, Aleksandros (d. 9 Aralık 1883, Atina - ö. 4 Ekim 1955, Atina, Yunanistan), 1952-55 arasında başbakan olarak görev yapan Yunanlı asker ve devlet adamı.

1906'da orduya girdi. Balkan Savaşları'na (1912-13) katıldı ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Anadolu'yu işgal eden Yunan birliklerinde görev yaptı. 1927'de tuğgeneralliğe, daha sonra da kolordu komutanlığına yükseltildi. 1935'te savaş bakanlığı görevinde bulundu. Ertesi yıl genelkurmay başkanlığına getirildi. İtalyanların Yunanistan'a saldırısı sırasında (Ekim 1940) başkomutan olarak savunmaya dönük bir strateji izlediyse de, İtalyanları püskürtmeyi başardı. Ama Nisan 1941'deki Alman saldırısına karşı koyamayarak tutsak düştü ve Almanya'ya götürüldü. 1945'te serbest kalınca ülkesine döndü. Yunan İç Savaşı sırasında komünistlere karşı çarpışan birliklere komuta etti. 1949'da mareşalliğe yükseltildi.

Mayıs 1951'de ordudan istifa ederek, çok geçmeden ülkenin en önemli siyasal gücü haline gelen Yunan Canlanışı adlı bir parti kurdu. Halk arasında sevilen ve kendine Charles de Gaulle'ü örnek alan Papagos Kasım 1952 seçimlerinde partisinin çoğunluğu kazanması üzerine başbakan oldu ve bu görevi sırasında öldü.

papağan, *Psittaciformes* takımının *Psittacidae* familyasını oluşturan 328 kuş türünün ortak adı. Papağanların sınıflandırılmasında çeşitli güçlükler bulunmakla birlikte uzmanlar yaşayan türleri genellikle altı altfamilya ve 80 cins altında toplarlar.

Strigopinae altfamilyası, yalnız baykuş papağanı adıyla da bilinen kakapoyu (*Strigops habroptilus*) içerir. Yeni Zelanda'da ender

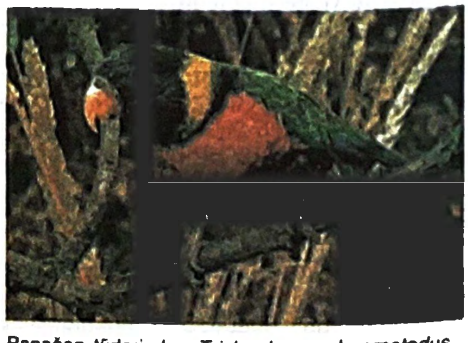

Papağan türlerinden *Trichoglossus haematodus*
Bruce Coleman Ltd

olarak rastlanan bu kuşun bir süre soyunun tükendiği sanılmış, daha sonra Güney Adasında küçük bir topluluk halinde yaşadığı ortaya çıkarılmıştır.

Papalar ve karşı-papalar*
(karşı-papalar italik harflerle gösterilmiştir)

Petrus	7-y 64
Linus	y 67-76/79
Anacletus	76-88 ya da 79-91
Clemens I	88-97 ya da 92-101
Evaristus	y 97-y 107
Alexander I	105-115 ya da 109-119
Sixtus I	y. 115-y. 125
Telesphorus	y 125-y. 136
Hyginus	y 136-y. 140
Pius I	y. 140-155
Anicetus	y. 155-y. 166
Soter	y. 166-y. 175
Eleutherius	y. 175-189
Victor I	y 189-199
Zephyrinus	y. 199-217
Calixtus I (Callistus)	217?-222
Hippolytus	*217, 218-235*
Urbanus I	222-230
Pontianus	230-235
Anterus	235-236
Fabianus	236-250
Cornelius	251-253
Novatianus	*251*
Lucius I	253-254
Stephanus I	254-257
Sixtus II	257-258
Dionysius	259-268
Felix I	269-274
Eutychianus	275-283
Gaius	283-296
Marcellinus	291/296-304
Marcellus I	308-309
Eusebius	309/310
Miltiades (Melchiades)	311-314
Silvester I	314-335
Marcus	336
Julius I	337-352
Liberius	352-366
Felix (II)	*355-358*
Damasus I	366-384
Ursinus	*366-367*
Siricius	384-399
Anastasius I	399-401
Innocentius I	401-417
Zosimus	417-418
Bonifatius I	418-422
Eulalius	*418-419*
Celestinus I	422-432
Sixtus III	432-440
Leo I	440-461
Hilarius	461-468
Simplicius	468-483
Felix III (ya da II)†	483-492
Gelasius I	492-496
Anastasius II	496-498
Symmachus	498-514
Laurentius	*498, 501-y. 505/507*
Hormisdas	514-523
Johannes I	523-526
Felix IV (ya da III)†	526-530
Dioscorus	*530*
Bonifatius II	530-532
Johannes II	533-535
Agapetus I	535-536
Silverius	536-537
Vigilius	537-555
Pelagius I	556-561
Johannes III	561-574
Benedictus I	575-579
Pelagius II	579-590
Gregorius I	590-604
Sabinianus	604-606
Bonifatius III	604
Bonifatius IV	608-615
Deusdedit (Adeodatus I)	615-618
Bonifatius V	619-625
Honorius I	625-638
Severinus	640
Johannes IV	640-642
Theodorus I	642-649
Martinus I	649-655
Eugenius I	654-657
Vitalianus	657-672
Adeodatus II	672-676
Donus	676-678
Agatho	678-681
Leo II	682-683
Benedictus II	684-685
Johannes V	685-686
Conon	686-687
Sergius I	687-701
Theodorus	*687*
Paschalis	*687*
Johannes VI	701-705
Johannes VII	705-707
Sisinnius	708
Constantinus	708-715
Gregorius II	715-731
Gregorius III	731-741
Zacharias	741-752
Stephanus (II)‡	752
Stephanus II (ya da III)‡	752-757
Paulus I	757-767
Constantinus (II)	*767-768*
Philippus	*768*
Stephanus III (ya da IV)‡	768-772
Hadrianus I	772-795
Leo III	795-816
Stephanus IV (ya da V)‡	816-817
Paschalis I	817-824
Eugenius II	824-827
Valentinus	827
Gregorius IV	827-844
Johannes	*844*
Sergius II	844-847
Leo IV	847-855
Benedictus III	855-858
Anastasius (Kütüphaneci)	*855*
Nicolaus I	858-867
Hadrianus II	867-872
Johannes VIII	872-882
Marinus I	882-884
Hadrianus III	884-885
Stephanus V (ya da VI)‡	885-891
Formosus	891-896
Bonifatius VI	896
Stephanus VI (ya da VII)‡	896
Romanus	897
Theodorus II	897
Johannes IX	898-900
Benedictus IV	900
Leo V	903
Christophorus	*903-904*
Sergius III	904-911
Anastasius III	911-913
Lando	913-914
Johannes X	914-928
Leo VI	928
Stephanus VII (ya da VIII)‡	929-931
Johannes XI	931-935
Leo VII	936-939
Stephanus VIII (ya da IX)‡	939-942
Marinus II	942-946
Agapetus II	946-955
Johannes XII	955-964
Leo VIII§	963-965
Benedictus V§	964-966?
Johannes XIII	965-972
Benedictus VI	973-974
Bonifatius VII (1. kez)	*974*
Benedictus VII	974-983
Johannes XIV	*983-984*
Bonifatius VII (2. kez)	*984-985*
Johannes XV (ya da XVI)‖	985-996
Gregorius V	996-999
Johannes XVI (ya da XVII)‖	*997-998*
Silvester II	999-1003
Johannes XVII (ya da XVIII)‖	1003
Johannes XVIII (ya da XIX)‖	1004-09
Sergius IV	1009-12
Gregorius (VI)	*1012*
Benedictus VIII	1012-24
Johannes XIX (ya da XX)‖	1024-32
Benedictus IX (1. kez)	1032-44
Silvester III	1045
Benedictus IX (2. kez)	1045
Gregorius VI	1045-46
Clemens II	1046-47
Benedictus IX (3. kez)	1047-48
Damasus II	1048
Leo IX	1049-54
Victor II	1055-57
Stephanus IX (ya da X)‡	1057-58
Benedictus X	*1058-59*
Nicolaus II	1059-61
Alexander II	1061-73
Honorius (II)	*1061-72*
Gregorius VII	1073-85
Clemens (III)	*1080-1100*
Victor III	1086-87
Urbanus II	1088-99
Paschalis II	1099-1118
Theodoricus	*1100-02*
Albertus	*1102*
Silvester (IV)	*1105-11*
Gelasius II	1118-19
Gregorius (VIII)	*1118-21*
Calixtus II (Callistus)	1119-24
Honorius II	1124-30
Celestinus (II)	*1124*
Innocentius II	1130-43
Anacletus (II)	*1130-38*
Victor (IV)	*1138*
Celestinus II	1143-44
Lucius II	1144-45
Eugenius III	1145-53
Anastasius IV	1153-54
Hadrianus IV	1154-59
Alexander III	1159-81
Victor (IV)	*1159-64*
Paschalis (III)	*1164-68*
Calixtus (III)	*1168-78*
Innocentius (III)	*1179-80*
Lucius III	1181-85
Urbanus III	1185-87
Gregorius VIII	1187
Clemens III	1187-91
Celestinus III	1191-98
Innocentius III	1198-1216
Honorius III	1216-27
Gregorius IX	1227-41
Celestinus IV	1241
Innocentius IV	1243-54
Alexander IV	1254-61
Urbanus IV	1261-64
Clemens IV	1265-68
Gregorius X	1271-76
Innocentius V	1276
Hadrianus V	1276
Johannes XXI‖	1276-77
Nicolaus III	1277-80
Martinus IV¶	1281-85
Honorius IV	1285-87
Nicolaus IV	1288-92
Celestinus V	1294
Bonifatius VIII	1294-1303
Benedictus XI	1303-04
Clemens V (1309'dan sonra Avignon)	1305-14
Johannes XXII‖ (Avignon'da)	1316-34
Nicolaus (V) (Roma'da)	*1328-30*
Benedictus XII (Avignon'da)	1334-42
Clemens VI (Avignon'da)	1342-52
Innocentius VI (Avignon'da)	1352-62
Urbanus V (Avignon'da)	1362-70
Gregorius XI (Avignon'da, 1377'den sonra Roma'da)	1370-78
Urbanus VI	1378-89
Clemens (VII) (Avignon'da)	*1378-94*
Bonifatius IX	1389-1404
Benedictus (XIII) (Avignon'da)	*1394-1423*
Innocentius VII	1404-06
Gregorius XII	1406-15
Alexander (V) (Bologna'da)	*1409-10*
Johannes (XXIII) (Bologna'da)	*1410-15*
Martinus V¶	1417-31
Clemens (VIII)	*1423-1429*
Eugenius IV	1431-47
Felix (V) (Savoie'li VIII. Amedeus)	*1439-49*
Nicolaus V	1447-55
Calixtus III (Callistus)	1455-58
Pius II	1458-64
Paulus II	1464-71
Sixtus IV	1471-84
Innocentius VIII	1484-92
Alexander VI	1492-1503
Pius III	1503
Julius II	1503-13
Leo X	1513-21
Hadrianus VI	1522-23
Clemens VII	1523-34
Paulus III	1534-49
Julius III	1550-55
Marcellus II	1555
Paulus IV	1555-59
Pius IV	1559-65
Pius V	1566-72
Gregorius XIII	1572-85
Sixtus V	1585-90
Urbanus VII	1590
Gregorius XIV	1590-91
Innocentius IX	1591
Clemens VIII	1592-1605
Leo XI	1605
Paulus V	1605-21
Gregorius XV	1621-23
Urbanus VIII	1623-44
Innocentius X	1644-55
Alexander VII	1655-67
Clemens IX	1667-69
Clemens X	1670-76
Innocentius XI	1676-89
Alexander VIII	1689-91
Innocentius XII	1691-1700
Clemens XI	1700-21
Innocentius XIII	1721-24
Benedictus XIII	1724-30
Clemens XII	1730-40
Benedictus XIV	1740-58
Clemens XIII	1758-69
Clemens XIV	1769-74
Pius VI	1775-99
Pius VII	1800-23
Leo XII	1823-29
Pius VIII	1829-30
Gregorius XVI	1831-46
Pius IX	1846-78
Leo XIII	1878-1903
Pius X	1903-14
Benedictus XV	1914-22
Pius XI	1922-39
Pius XII	1939-58
Johannes XXIII	1958-63
Paulus VI	1963-78
Johannes Paulus I	1978
Johannes Paulus II	1978-

* 4. yüzyıla değin papalar genellikle yalnızca Roma piskoposu unvanını taşırdı. † 355-358 arasında hükûm süren ve genellikle karşı-papa sayılan Felix'in (II) papa sayılması durumunda büyük rakam kullanılır. ‡ 23 Mart 752'de papa seçilen Stephanus (II), iki gün sonra takdis edilemeden öldüğü için genellikle papa sayılmaz. Bu durum, sonraki Stephanus'ların numaralanmasında karışıklığa yol açmıştır. § Ya VIII. Leo ya da V. Benedictus karşı-papa sayılabilir. ‖ 11. yüzyıldaki bazı tarihçiler, karşı-papa VII. Bonifatius ile XV. Johannes (985-986) arasında Johannes adını alan bir papa daha olduğu yanlış varsayımını benimsedikleri için, XIV. Johannes'ten sonraki papaların numaralanmasında karışıklık doğdu. Bu tarihçiler XV. Johannes'ten XIX. Johannes'e değin gerçek papaları XVI. Johannes-XX. Johannes biçiminde sıraladılar. Bu papalar daha sonra XV-XIX biçiminde yeniden numaralanmakla birlikte, XXI. Johannes ile XXII. Johannes'in kendilerinden önce gerçekten 20 tane Johannes olduğu varsayımıyla resmen benimsedikleri bu numaralar değiştirilmedi. Bu nedenle günümüzdeki sıralamada XX. Johannes adlı bir papa yoktur. ¶ 13. yüzyılda Marinus adlı önceki iki papanın yanlışlıkla Martinus olarak okunması nedeniyle 1281'de Simon de Brie II. Martinus yerine IV. Martinus adını aldı. Bu sıralama düzeltilmediği için, günümüzdeki sıralamada II. Martinus ve III. Martinus adlı papa yoktur.

Nestorinae altfamilyasından *Nestor* cinsi iki tür içerir. Bunlardan kea (*N. notabilis*) koyun leşleriyle beslendiği gibi bazen canlı koyunlara da saldırır. Daha uysal bir orman kuşu olan kaka (*N. meridionalis*) kafes kuşları arasına girmiştir. Her iki tür de Yeni Zelanda'da yaşar. *Nestorinae* altfamilyasının *Cyanomorphus* cinsinden Norfolk Adası papağanının tümüyle soyunun tükendiği sanılmaktadır.

Loriinae altfamilyası 15 cinsten 60 kadar tür içerir. Bu altfamilya üyeleri Avustralya, Yeni Gine ve Büyük Okyanustaki çeşitli adalarda yaşar. İnce yapılı ve kenarları kıvrımlı gagaları, balözü toplamaya ve meyvelerin suyunu emmeye yarayan fırça uçlu dilleri vardır.

Micropsittinae altfamilyası tek bir cins (*Micropsitta*) ve altı tür içerir. Yeni Gine ve yakınlarındaki adalarda yaşayan bu cüce papağanlar *Psittacidae* familyasının en küçük üyeleridir. Ormanlarda yaşar, böcek ve mantarlarla beslenirler.

Cacatuinae, beş cinsten 17 kadar tür içerir. Avustralya, Yeni Gine ve yakınlarındaki adalarda yaşayan bu grup üyeleri arasında, kafes kuşu olarak beslenen iri yapılı kakadu(*) türleri bulunur. Tepelikli olan bu kuşların kalın kabuklu meyveleri kırmaya yarayan güçlü gagaları vardır.

Psittacinae en geniş papağan altfamilyasıdır ve 60 kadar cinsten 220 dolayında tür içerir. Üyeleri dünyanın bütün sıcak bölgelerine dağılmıştır. Bu grup üyelerinin dilleri küttür. Tohum, tomurcuk, meyve ve böceklerle beslenirler. Eskiden Kuzey Amerika'da yaygın olan Carolina papağanı (*Conuropsis carolinensis*) meyve bahçelerine zarar verdiği için 1920'lerden başlayarak kırıma uğratılmış ve 1970'lerde tümüyle yok olmuştur.

Papağanlar arasında tartışmasız en iyi konuşan tür olan gri papağan (*Psittacus erithacus*), aralar(*) ve muhabbetkuşlarıyla(*) birlikte bu altfamilyanın en iyi bilinen türlerindendir. Afrika'da yaşayan bu kuşun erkeği insan konuşmasını kusursuz biçimde taklit edebilir. Oldukça hareketli ve birçok papağana göre daha uysaldır. Bazı örneklerinin 80 yıl yaşadığı söylenmektedir. Uzunluğu 33 cm, yüzü tüysüz ve beyaz, kare biçimli parlak kızıl kuyruğu dışında bütün tüyleri açık gridir. Yağmur ormanlarında yaygın olan bu tür meyve ve tohumla beslenir. Tarım ürünlerine zarar vermekle birlikte yağ palmiyesi tohumlarının çevreye yayılmasını sağlar.

Amazona cinsini oluşturan ve Amazon papağanı olarak bilinen 26 tür de çok iyi taklitçidir. Uzunlukları türlere göre 25-40 cm arasında değişir. Kuyrukları kısa ve kare biçiminde, tüyleri yeşil üstüne parlak renklerle nakışlıdır. Batı Hint Adaları ve Meksika'dan Güney Amerika'nın kuzeyine kadar uzanan bölgedeki yağmur ormanlarında yaşarlar. Kafeste üremeleri zordur. Ayrıca saldırgan ve gürültücü olabilirler.

Gece papağanı (*Geopsittacus occidentalis*) Avustralya'da yaşayan ve soyu tükenmek üzere olan bir türdür. Geceleri tohumlarla beslenir; gündüzleri otlar arasında gizlenerek uyur. Bir çalıya yaptığı çırpı yuvasının tünel biçimli bir girişi vardır. Yer papağanı (*Pezoporus wallicus*) Avustralya'nın güneyinde ve Tasmanya'nın batısındaki açık alanlarda ender bulunan bir türdür. Yerde yaşayan bu tür kovalandığında otlar arasında koşarak kaçar. Tohum ve böcekle beslenir.

Alcidae familyasından üç dalıcımartı türüne gaga yapılarının benzerliği nedeniyle denizpapağanı(*) adı verilmiştir.

papain, olgunlaşmamış kavunağacı (*Carica papaya*) meyvelerinin sütümsü özsuyunda bulunan protein sindirici enzım (proteinaz). Hayvanlardaki proteinazlara benzer etki gösteren papain, proteinlerin çözümlenmesine ilişkin biyokimyasal araştırmalarda, sindirim bozukluğunda kullanılan çeşitli ilaçların hazırlanmasında, gıda sanayisinde et yumuşatıcısı olarak ve yumuşak kontakt lenslerin temizliğinde kullanılır. Benzer yapıdaki kimopapain adlı proteinazın çözünürlüğü farklıdır; bel omurlarının yaralanmalarında yırtılan diske şırınga edildiğinde zedelenen dokuyu eriterek omurilik üzerindeki basıncı hafifletir.

papalık, Katolik Kilisesi'nde papa(*) unvanını taşıyan Roma piskoposunun başkanlığındaki merkezî yönetim sistemi.

Yüzyıllar boyunca tartışmalara yol açarak gelişen papalık sistemi, papanın mutlak üstünlüğü ile inanç ve ahlak sorunlarındaki öğretilerinin yanılmazlığını bir iman hükmü olarak karara bağlayan I. Vatikan Konsili'yle (1869-70) bugünkü biçimini almıştır. Papanın üstünlüğü inancı, ilk Roma piskoposu sayılan Havari Aziz Petrus'a Hz. İsa'nın evrensel kilise üzerinde verdiği yetkiye dayanır.

Roma piskoposluğu, öteki havariler tarafından kurulduklarını öne süren başka piskoposluklar karşısında daha 1. yüzyıl sonlarında onursal bir üstünlük kazanmıştı. 3. yüzyıl ortalarında Papa I. Stephanus'un (hd 254-257) öğreti alanında evrensel kilise üzerinde yetkili olduğunu öne sürmesi Kartaca piskoposu Aziz Cyprianus'la çatışmasına yol açtı. 4. ve 5. yüzyıllarda, Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis (İstanbul) piskoposluğunun gittikçe güçlenmesi, Roma'nın üstünlüğünü tehlikeye soktu. Papa I. Leo'nun bu duruma karşı çıkması üzerine Doğu Roma imparatorunun 451'de topladığı ve büyük ölçüde yönettiği Khalkedon (Kadıköy) Konsili, Konstantinopolis patriğinin Doğu'da, Roma piskoposunun Batı'daki üstünlüğüne denk bir üstünlük taşıdığını karara bağladı. İki merkez arasındaki karşıtlık 1054'te Batı (Katolik) ve Doğu (Ortodoks) kiliselerinin kesin olarak birbirinden ayrılmasıyla sonuçlandı.

Bunu izleyen yüzyıllardaki siyasal çalkantılar sırasında papalar ruhani erklerini, koruması altına girdikleri imparatorların istediği yönde kullandılar. Roma ve Bizans imparatorluklarının İtalya üzerindeki denetiminin ortadan kalkmasıyla, papa yeni Frank ve Germen krallıkları karşısında Roma İmparatorluğu'nun görkeminin temsilcisi durumuna geldi. II. Stephanus (752-757) gibi papalar Roma'nın üstünlüğünü sürdürebilmek için Charlemagne'ı ve onun hanedanını destekleyerek güçlü bir koruyucuya bağlandılar; ayrıca Konstantin'in Bağışı(*) gibi düzmece belgelere dayanarak İtalya'da siyasal güç elde ettiler. Buna karşılık papaya imparatora taç giydirme yetkisini tanımaya yanaşmayan Charlemagne ve ardılları Roma ve Bizans imparatorlarının izinden giderek Frank Kilisesi'ni ve papalığı büyük ölçüde denetimleri altında tuttular. Bu nedenle papalar evrensel kilise üzerindeki ruhani yetkilerini özgürce kullanma olanağını elde edemediler.

9. yüzyıl sonları ile 10. yüzyıl başlarında papalık sarayındaki yozlaşma ve İtalya'daki siyasal koşullar nedeniyle Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu papalığın yönetimini de ele geçirdi. Papalığın bu sırada çok gereksinim duyduğu reform, 1949'dan sonra Papa IX. Leo tarafından gerçekleştirildi. Leo'nun başlattığı ama VII. Gregorius'un adıyla anılan reform süreci içinde Tayin Çatışması'nın(*) özel bir yeri vardı. Gregorius'un 1075'te kilise görevlerine atama yapan kilise dışı yöneticilerin aforoz edileceğini açıklaması, piskoposların ve yerel din adamlarının seçimini ve çalışmalarını kralların denetiminden kurtarmayı amaçlıyordu.

VII. Gregorius'un izinden giden ardılları Hıristiyan toplumunda yalnızca papalığın önderliğini değil, papalık monarşisinin geçerliliğini kanıtlamak amacıyla da siyasetle yakından ilgilendiler. 13. yüzyılda yönetim ve yargı erkinin papanın çevresindeki görevliler arasında paylaştırılarak merkezileştirilmesi mali sıkıntıların artmasına, sonunda da *beneficium*'lar (geliri belirli bir kilise kademesine ayrılmış toprak mülkü) gibi kilise makamlarının alınıp satılmasına yol açtı. Bu durum ve papalık sarayındaki öteki yolsuzluklar papalığın Avignon'da tutsak kalmasıyla (1309-77) birleşince, kilisenin yeniden piskoposlarca denetlenmesini amaçlayan bir hareketin doğmasına ve ayin düzeni ile örgütlenme alanlarında reform isteklerinin yoğunlaşmasına neden oldu.

Çoğu sanatı korumaktan çok, kiliseyi güçlendirmek için siyasal ve parasal destekler arayan Rönesans papaları, 16. yüzyılda Reform hareketiyle başa çıkacak ya da bu akımın önemini kavrayacak durumda değildi. Ancak Protestanlığın Katolik Kilisesi'nden ayrılmasından sonra reform isteklerine boyun eğen papalığın toplantıya çağırdığı Trento Konsili (1545-63) Karşı-Reform(*) olarak bilinen gelişmeyle sonuçlandı. Bu konsilin ilahiyat ve kilise yönetimi konularında aldığı kararlar 20. yüzyılın ikinci yarısına değin Katolik Kilisesi'nin niteliğini belirledi.

19. yüzyılda papalığın tutucu siyasal güçlerin yanında yer alması, kilise içinde liberal ve modernleşme yönündeki etkilerin zayıflamasıyla, ayrıca Papalık Devletleri'nin yeni İtalyan Krallığı'nın dışında kalmasıyla sonuçlandı. Dünyevi gücünü yitiren papalık, Katolikler üzerindeki denetimini yeniden ele geçirebilmek için ruhanî gücünü kullanmaya yöneldi; bu amaçla papanın yanılmazlığı ve kilisenin mutlak yöneticisi olduğu gibi savlara sarıldı. Ama Papa XXIII. Johannes'in 1962'de toplantıya çağırdığı II. Vatikan Konsili'nin öğreti ve örgütlenme düzeyinde getirdiği değişiklikler kiliseyi büyük ölçüde canlandırdı; kilise içinde yeni bir reform havası, evrensel bir diyalog ve piskoposların, din adamlarının ve halkın yönetime katılmasına olanak veren bir ortam yarattı.

Papalık Devletleri, KİLİSE DEVLETLERİ olarak da bilinir, İtalyanca STATI PONTIFICI ya da STATI DELLA CHIESA, İtalya'nın orta kesiminde, 756-1870 arasında papanın hüküm sürdüğü topraklar. Bugünkü İtalya'nın Lazio (Latium), Umbria ve Marche bölgeleri ile Emilia-Romagna'nın bir bölümünü içine alan bu toprakların hem büyüklüğü, hem de papalık denetiminin ölçüsü yüzyıllar boyunca değişmiştir.

Daha 4. yüzyılda papalar Roma çevresinde, Aziz Petrus'un Mirası olarak anılan geniş toprakları mülk edinmişlerdi. 5. yüzyıldan sonra Batı'da Roma imparatorluk gücünün çözülmesiyle birlikte, barbar istilaları karşısında sığınılacak bir güç olarak görülen papaların Orta İtalya'daki nüfuzları arttı. 750'lerde Lombardların bütün yarımadayı ele geçirmesi tehlikesi karşısında Papa II. (III.) Stephanus Frank hükümdarı III. Pepin'den (Kısa) yardım istedi. Pepin'in müdahalesiyle, Bizans İmparatorluğu'nun bölge üzerindeki egemenlik iddiaları yok sayılarak Orta İtalya toprakları Roma piskoposluğuna verildi. Pepin'in bu bağışı (754) papalığın dünyevi iktidar iddiası için bir temel oluşturdu. Pavia Antlaşması'yla

(756) Lombard kralı Aistulf İtalya'nın kuzey ve orta kesimlerindeki kimi topraklardan vazgeçti. Böylece papa Ravenna çevresinin, Adriyatik boyunca Rimini'den Ancona'ya kadar uzanan Pentapolis'in ve Roma bölgesinin yönetimini ele geçirdi. 11. yüzyıl sonlarında Normanlarla ittifak kurularak Benevento Düklüğü ele geçirildi (1077). 9. ve 10. yüzyıllarda yerel feodal beylerin güçlenmesine ve daha önemlisi 11. yüzyıl ortalarındaki Tayin Çatışması'ndan 14. yüzyıla değin Kutsal Roma-Germen imparatorlarıyla papalık arasında süren mücadeleye karşın, ortaçağ boyunca papalar bölge üzerindeki egemenliklerini sürdürdüler. Toscana kontesi Matilde'nin papalığa bağışladığı (1102) ama sonuçta İmparator V. Heinrich'e kalan (1111) topraklar nedeniyle imparatorlukla ilişkiler daha da gerginleşti. Ama papalığın hükümranlığı gerçek olmaktan çok itibariydi. Özellikle Romagna'da yerel yönetimlerin güçlenmesiyle papaların gücü zayıfladı. Papalık merkezinin Roma'dan Avignon'a taşınmasıyla (1309-77), 1417'deki Büyük Bölünme'ye (*Skhisma*) değin Papalık Devletleri'nde yerel bağımsızlık geçerli oldu. Papa tarafından vekillerine (*vicarius*) verilen birçok köy aslında yöredeki ailelerce yönetiliyordu.

15. yüzyıl ortalarından sonra Rönesans papaları Orta İtalya'da papalık erkini yeniden kurmaya çalıştılar. II. Julius döneminde (1503-13) Papalık Devletleri'nin kesin sınırı kuzeyde Parma ve Bologna'dan başlıyor, Adriyatik boyunca Umbria'yı içine alarak Roma'nın güneyindeki Campagna'ya kadar uzanıyordu. Bununla birlikte papalığı uluslararası politikada önemli bir güç odağı haline getirme girişimleri başarıya ulaşamadı. 16. yüzyılın sonlarına doğru papalık toprakları yalnızca birkaç küçük İtalyan devletinden oluşuyordu.

17. ve 18. yüzyıllarda, din adamlarından oluşan yönetimin Papalık Devletleri'nin geri kalmış ekonomisini düzeltme yolunda çok az ilerleme sağlayabilmiş olmasına karşın Rönesans papalarınca yerel bağımsızlık aleyhine başlatılan merkezileştirme hareketi sürdürüldü.

Napoléon döneminde 1790'ların sonlarında Fransızlar yarımadanın denetimini ele geçirince, Papalık Devletleri'nin yönetimi papadan alınarak önce 1798-99'da Cisalpina ve Roma cumhuriyetlerine, sonra da 1808-09'da İtalya Krallığı ile Fransız İmparatorluğu'na devredildi. Fransız Devrimi sırasında Papalık Devletleri'ne de sıçrayan özgürlükçü düşünceler, bu toprakların 1815 Viyana Kongresi'yle papaya geri verilmesinden sonra da etkisini sürdürdü. 1830-31'de Papalık Devletleri'nde, 1849'da da kısa ömürlü başka bir Roma cumhuriyetinde din adamlarının yönetimine karşı ayaklanmalar çıktı.

19. yüzyılda, İtalyan birliğini amaçlayan Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketi süresince Papalık Devletleri hem İtalya'yı ikiye bölmesi, hem de papalığın bağımsızlığını korumaya yönelik yabancı müdahaleler nedeniyle ulusal birlik önünde bir engele dönüşmüştü. Sonunda Papalık Devletleri'nin yeni İtalyan devletine katılması sağlandı. 1859'da Avusturya'nın yenilgisinden sonra papalık topraklarından Romagna, Umbria ve Marche İtalya Krallığı'na katılmayı seçtiler. Fransız birliklerinin 1870'te Roma'dan çekilmesiyle, son papalık toprağı olan Roma bölgesi İtalyan birliklerince ele geçirildi ve Roma İtalya'nın başkenti oldu. Ama papalar dünyevi iktidarlarını yitirdiklerini kabul etmediler ve "Vatikan'daki mahkûmlar" olarak kaldılar. Papayla İtalyan devleti arasındaki ilişkiler 1929 Laterano Antlaşması'yla(*) Vatikan Devleti'nin kurulmasına değin çözümsüz kaldı.

Papaloapan Irmağı, İspanyolca RÍO PAPALOAPAN. Meksika'nın güneydoğu kesiminde, Veracruz eyaletinde akarsu. Birçok ırmağın Veracruz ile Oaxaca arasındaki sınırın yakınlarında birleşmesiyle oluşur. Genellikle kuzeydoğu yönünde menderesler çizerek 122 km boyunca akar ve Alvarado'nun 16 km güneydoğusunda Alvarado Lagününe dökülür. Doğu Sierra Madre'den doğan Santo Domingo, Chichicatiapa ve San Cristóbal başlıca kaynaklarını oluşturur. 1947'den sonra akaçlama ve arazi ıslah çalışmalarıyla yerleşime açılan ırmak havzasında, taşkın denetimi ve enerji üretimi amaçlı barajlar kurulmuş ve bir toprak dağıtım programı uygulanmıştır. Körfez ovalarının öteki kesimlerinde de benzer projeler geliştirilmiştir. Alvarado Lagününden yukarıya doğru ırmak sisteminin 240 km'lik bölümü ulaşıma elverişlidir.

Papandreu, Andreas (Georgios) (d. 5 Şubat 1919, Khios [Sakız Adası], Yunanistan), Ekim 1981-Haziran 1989 arasında ve Ekim 1993'ten bu yana Yunanistan başbakanı.

Georgios Papandreu'nun oğludur. Atina'daki American College'ı bitirdikten sonra

Andreas Papandreu
ABC Ajansı

Atina Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Diktatör İoannis Metaksas'ın yönetimi sırasında kısa bir süre hapsedildi. Serbest bırakılınca ABD'ye kaçtı. 1943'te Harvard Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı. 1944'te ABD yurttaşlığına geçti. Bir süre ABD Deniz Kuvvetleri'nde görev yaptıktan sonra 1955-63 arasında Harvard, Minnesota, California ve Berkeley üniversitelerinde ders verdi. 1963'te babası Yunanistan başbakanı olunca ABD yurttaşlığından çıkarak ülkesine döndü. Kısa bir süre sonra milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. Babasının başkanlığındaki Merkez Birliği'nin sol kanadıyla yakın ilişkisi, parti içinde hızla yükselmesi ve önemli görevlere getirilmesi çeşitli söylentilere yol açarak, 1965'te babasının hükümetinin düşmesinde önemli rol oynadı.

1967'deki askeri darbenin ardından tutuklanan Papandreu 8 ay hapis yattıktan sonra serbest bırakıldı. Daha sonra Avrupa'ya giderek Stockholm ve Toronto'da ders verdi. 1974'te Albaylar Cuntası'nın devrilmesi üzerine ülkesine döndü ve sol eğilimli Panhelenik Sosyalist Hareket'i (PASOK) kurdu. 1974 ve 1977 seçimlerinde oy oranını hızla artıran PASOK, 1981'de parlamentodaki 300 sandalyeden 172'sini kazandı.

Seçim kampanyası sırasında Yunanistan'ın NATO'dan çıkmasını ve Avrupa Topluluğu'na üyelik başvurusunun geri alınmasını savunan Papendreu iktidara gelince daha ılımlı politikalar izledi. Başbakanlığı sırasında evlilik ve dinle ilgili bazı liberal yasalar çıkarıldı; yönetimin merkezî yapısını bir ölçüde de olsa kıracak düzenlemelere gidildi. Ama Yunanistan'daki ABD askeri üslerine ilişkin anlaşmanın süresi 1988'e değin uzatıldı ve Yunanistan NATO'da kaldı.

Pragmatik politikalarının yanı sıra ABD karşıtı söylemi sayesinde halkın desteğini kazanan Papandreu, partisinin 1985 seçimlerinde çoğunluğu elde etmesi üzerine başbakanlık görevini sürdürdü. Başlangıçta Türkiye'ye karşı katı bir politika izlediyse de sonradan bu politikasını değiştirdi. Yunanistan'ın 1987'de Ege Denizinde petrol arama çalışmalarını başlatması nedeniyle gerginleşen ilişkiler, Papandreu ve Özal'ın 1988'de İsviçre'nin Davos kentinde buluşmalarıyla bir yumuşama dönemine girdi. Papandreu'nun 1989'da ABD asıllı eşi Margaret Papandreu'dan ayrılarak Dimitra Liani ile evlenmesi kamuoyunda geniş yankılar yarattı. Papandreu'nun önde gelen politikacı, asker ve bürokratların telefonlarını dinlettiği söylentileri ve hükümet üyelerinin adının Koskotas yolsuzluğuna karışması, PASOK'un Haziran 1989'da yapılan seçimleri yitirmesinde önemli rol oynadı. Aralık 1989'da yinelenen seçimlerde de hiçbir parti çoğunluğu sağlayamadı. PASOK'un da bakan verdiği geçici bir koalisyon hükümeti kuruldu. Nisan 1990'daki seçimlerde çoğunluğu Yeni Demokrasi Partisi elde etti. Ekim 1993'te yapılan erken seçimleri PASOK'un kazanması üzerine Papandreu yeniden başbakanlığa getirildi.

Papandreu, Georgios (d. 13 Şubat 1888, Kaléntzi - ö. 1 Kasım 1968, Atina, Yunanistan), üç dönem başbakanlık yapan Yunanlı liberal siyaset adamı.

Atina Üniversitesi'nde (1911) ve Almanya'da öğrenim gördü. 1915'te siyasete atıldı. 1917-20 arasında Ege Adaları valiliği, 1929-33 arasında da Eleuthérios Venizélos'un krallık karşıtı Liberal hükümetinde eğitim bakanlığı yaptı. 1935'te Liberal Parti'den ayrılarak Demokratik Sosyalist Parti'yi kurdu. İoannis Metaksas'ın diktatörlüğü sırasında sürgünde yaşadı. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından yakalanarak (1942) hapse atıldı. 1944'te hapisten kaçmayı başararak Kahire'ye gitti ve Nisan 1944'ten Alman ordusunun Yunanistan'dan çekildiği Ekim 1944'e değin sürgündeki koalisyon hükümetinin başkanlığını yaptı. Aynı yıl ülkede iç savaş çıkınca görevden çekildi (Aralık 1944). 1946-52 arasında çeşitli hükümetlerde bakanlık yaptıktan sonra partisini Liberal Parti'yle birleştirdi. 1961'de de merkez sol partileri bir araya getiren Merkez Birliği'ni kurdu.

1963'te Merkez Birliği az bir farkla seçimleri kazanınca başbakan oldu. Ama güvenoyu alamayınca kısa süre sonra istifa etmek zorunda kaldı. 1964'te yinelenen seçimlerde oyların büyük çoğunluğunu Merkez Birliği'nin alması üzerine yeniden başbakan olan Papandreu, bir toplumsal reform programını uygulamaya koydu. 1965'te oğlu Andreas'a bakanlık düzeyinde bir görev verme çabaları siyasal bir bunalıma neden olurken, ordudaki muhafazakâr subayların denetimi konusundaki görüşleri Kral Konstantinos'un tepkisine yol açtı. Papandreu'nun Temmuz 1965'te kral tarafından görevden alınması Albaylar Cuntası'nın (1967) yönetime el koymasıyla sonuçlanacak bir istikrarsızlık döneminin başlangıcı oldu. 1967'deki genel seçimlerde Papandreu'nun partisinin kazanacağı açıkça belli olunca bir askeri darbe sonucu Albaylar Cuntası yönetimi ele geçirdi. Oğluyla birlikte tutuklanan Papan-

dreu serbest bırakıldıktan kısa süre sonra öldu

Papanicolau boyama yöntemi, PAP SMEAR olarak da bilinir, solunum, sindirim ya da üreme organlarının salgılarını inceleyerek kanserli dokunun varlığının saptanmasını sağlayan mikroskopla inceleme tekniği. Özellikle dölyatağıboynu kanserinin en erken evresinde tanı konmasına olanak sağlar. Bunun için, vakumlu emme aygıtı ya da kaşık biçiminde bir aletle dölyolu salgılarından ve dölyatağı boynunun yüzey dokusundan birer örnek alınır. Dölyatağıboynu hücreleri bu bölgede kanser bulunup bulunmadığını kesin olarak gösterir. Buna karşılık, dölyolu salgıları yalnız dölyatağıboynu değil, dölyatağı ve yumurtalıklardan kaynaklanan kanser hücrelerini de içerebilir.

Papas, İrene, asıl adı İRENE LELEKU (d. 1926, Khiliomodion, Yunanistan), trajik rollerde uluslararası düzeyde başarı kazanmış Yunanlı sinema ve tiyatro oyuncusu. Varyete gösterilerinde şarkıcı ve dansçı olarak genç yaşta gösteri dünyasına girdi. 1951'de *Nekropolitia*'yla (Ölüler Kenti) sinema oyunculuğuna başladı ve kısa zamanda Yunanistan'ın en ünlü kadın oyuncusu oldu. İtalya'da rol aldığı birkaç filmden sonra Metro-Goldwyn-Mayer, Inc film şirketiyle sözleşme imzaladı. ABD'de oynadığı ilk filmi *Tribute to a Bad Man*'i (1956; Bir Kötü Adama Saygı), *The Guns of Navarone* (1961; *Navarone'un Topları*) ve AFC yapımı *Electra* (1961) gibi ilginç filmler izledi. Asıl ününü ise Mikhail Kakoyannis'in *Zorba the Greek*'indeki (1965, *Zorba*) dul Giritli kadın tiplemesiyle kazandı. Etkileyici esmer yüzü ve oyun yeteneğiyle hem klasik trajedilerde, hem de çağdaş öykülerde rol alan Papas, *The Brotherhood* (1967; *Kan Kardeşler*), *Z* (1969; *Ölümsüz*), *The Trojan Women* (1972; Troyalı Kadınlar), *The Message* (1976; *Çağrı*), *Cristo si è fermato a Eboli* (1979; *İsa Eboli'de Durdu*) ve *Omar Mukhtar, Lion of the Desert*'ta (1979; *Çöl Aslanı Ömer Muhtar*) kendine özgü çizgisini sürdürdü.

papatya, bileşikgiller (*Asteraceae*) familyasından, genel görünümleri ve çiçekleri birbirine benzeyen çeşitli bitki türlerine, özellikle de *Anthemis* ve *Matricaria* cinslerinin üyelerine verilen ad. Bu her iki cinsin üyeleri de sarı tüpsü çiçekler ile sarı ya da beyaz dilsi çiçeklerden oluşan çıçek başları ve parçalı yapraklarıyla dikkati çeker.

Avrasya'ya özgü bir cins olan *Anthemis* 100 kadar otsu bitki türünü kapsar. Çoğu türü albenili çiçeklerinden ötürü süs bitkisi olarak yetiştirilir. Kimi türlerinden de tıbbi amaçlarla yararlanılır. Bunların başında anayurdu Orta Avrupa olan Alman papatyası (*Anthemis nobilis*) gelir. Başta Almanya, Belçika ve İngiltere olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde yaygın olarak tarımı yapılan bu kültür bitkisinin, yalnızca beyaz dilsi çiçeklerden oluşan katmerli çiçekleri vardır. Çiçeklerinden hazırlanan çaylar tonik ve antiseptik olarak, zeytinyağında bekletilerek hazırlanan özütü ise romatizmaya karşı iltihap giderici olarak kullanılır. Ayrıca, sulu özütlerinden saç şampuanları hazırlanır. Anadolu'da bulunmayan bu türe karşılık, kendiliğinden yetişen 50 kadar *Anthemis* türü vardır. Bunların da halk arasında benzer kullanımlarına rastlanır. Trakya ve Kuzey Anadolu'da yaygın olan, yabani papatya, öküzgözü ya da sığır papatyası gibi adlarla anılan *A. arvensis* 30-40 cm yüksekliktе, biryıllık bir bitkidir. Trakya, Akdeniz ve Ege bölgelerinde sıkça rastlanan beyaz papatya (*A. chia*) sarı ortalı, beyaz çiçekler taşır. Halk arasında öbürlerine benzer biçimde ilaç olarak kullanılan, ayrıca kumaş boyamakta yararlanılan bu tür süs bitkisi olarak da değerlendirilir. Kötü kokulu çiçekleriyle ayırt edilen ve çok yaygın bir tür olan köpek papatyası (*A. cotula*) gaz söktürücü, uyarıcı ve âdet getirici ilaç olarak kullanılır. Beyaz papatya gibi kumaş boyamakta kullanılan boyacı papatyası ya da sarı papatya (*A. tinctoria*) gösterişli sarı çiçeklerinden ötürü süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Adı papatya (*Matricaria chamomilla*)
Turgan Baytop Koleksiyonu

Matricaria türleri içinde en yaygın olanı, Avrasya'ya özgü olan ve mayıs papatyası ya da tıbbi papatya gibi adlarla da anılan adi papatyadır (*Matricaria chamomilla*). Yüksekliği 20-50 cm arasında değişen bu çok dallı bitkinin parçalı yaprakları ve kubbemsi bir çıkıntıya sahip sarı ortalı, beyaz çiçekleri vardır. Çiçeğin koni biçimli çiçektablasının kesiti alındığında içinin boş olduğu görülür; bu da adı papatyayı öbür papatyalardan ayıran en tipik özelliktir. Halk arasında en yaygın şifalı bitkilerden biri olan adi papatya çiçekleri sıklıkla gargara halinde boğaz ağrılarına karşı kullanıldığı gibi, yara iyi edici, iştah açıcı, yatıştırıcı, gaz ve safra söktürücü, idrar artırıcı olarak da kullanılır; ayrıca saç rengini açmak amacıyla da yararlanılır. Adi papatya gibi Anadolu'da yaygın olarak yetişen *M. macrotis* çoğu zaman adi papatyayla karıştırılır.

papav (*Asimina triloba*), *Annonaceae* familyasından, kışın yapraklarını döken ağaç ya da çalı. Anayurdu ABD'dir. Yaklaşık 12 m'ye değin uzayabilen bu ağacın, uzunluğu 30 cm'ye varan, sivri uçlu ve sarkık yaprakları vardır. Baharın ilk günlerinde, yapraklardan önce açan mor renkli çiçekleri kötü kokusuyla dikkati çeker. Besin olarak yenebilen 8-18 cm uzunluktaki meyveleri küt bir muzu andırır; meyvelerin derimsi kabuğu olgunlukta siyaha döner.

Papaveraceae (gelincikgiller), *Papaverales* takımından, çoğunluğu otsu, bir bölümü de küçük ağaç ya da çalımsı yapıda 26 bitki cinsini içeren familya. Ilıman ve tropik bölgelere özgü olmasına karşın, Kuzey Yarıküre'nin hemen her yerinde bulunan bu familya üyeleri arasında çiçekçilik ve eczacılık açısından değerli bazı ekonomik türler yer alır. Derin parçalı ve loplu yapraklar, üstdurumlu bir dişiorgan ile çok sayıda erkekorgandan oluşan, çanak biçimli erdişi çiçekler ve kapsül tipi meyveler üyelerin dikkat çekici başlıca ortak özellikleridir.

Familyanın en tipik üyelerinden olan *Papaver* cinsi 100 kadar türü kapsar. Topraküstü bölümlerinde sütsü bir özsu taşıyan bu türlerin öbür ayırt edici özellikleri arasında, kalıcı olmayan iki çanakyaprak ile kolayca dağılabilen dört ya da altı taçyapraktan oluşmuş çiçekleri sayılabilir. Anadolu kökenli, biryıllık bir bitki olan haşhaşın(*) (*Papaver somniferum*) kapsüllerinden uyuşturucu bir madde olan afyon(*) çıkarılır; afyonun bileşiminde başlıca morfin, kodein, papaverin gibi alkaloitler bulunur. Uyuşturucu bileşik içermeyen tohumlarından yağ çıkarılır, ayrıca pasta ve çörek yapılarak ya da kuş yemi olarak da değerlendirilir. Bu türün süs bitkisi olarak yetiştirilen kırmızı, katmerli çiçekli çeşitleri de vardır. Kâğıtsı görünümlü, parlak çiçeklerinden ötürü yaygın biçimde süs bitkisi olarak yetiştirilen öbür *Papaver* türlerinden *P. orientale* 15 cm çapında, kırmızı, pembe ya da beyaz renkli çiçekler açar; 1,2 m uzunluğunda çokyıllık bir türdür. Her yıl kan kırmızı çiçekleriyle tarlaları süsleyen gelinciklerin de (*P. rhoeas*), beyaz-kırmızı ya da beyaz-pembe renkli süs çeşitleri geliştirilmiştir. Afganistan'da yetişen *P. pavoninum* kızıl bir fon üzerinde koyu benekler bulunan, 2,5 cm büyüklüğündeki çiçekleriyle dikkati çeker.

Papaveraceae'nin öbür süs cinsleri arasında *Meconopsis*, *Eschscholzia*, *Hunnemannia*, *Dendromecon*, *Stylophorum*, *Chelidonium*, *Sanguinaria*, *Platystemon*, *Romneya*, *Macleaya*, *Stylomecon*, *Bocconia* ve *Eomecon* sayılabilir.

Papaverales, ikiçeneklilerden, üç familya, 45 cins ve 640 tür içeren takım. Bazı ayrıksı örnekler dışında çoğu otsu bitki olan bu takımın üyeleri başta ılıman bölgeler olmak üzere dünyanın hemen her yerine dağılmıştır. Üyelerinin bazısı gösterişli çiçeklerinden ötürü süs bitkisi olarak, bazıları da içerdiği alkaloitlerden ötürü tıbbi açıdan değerlidir.

Papaveraceae (gelincikgiller) familyası, ışınsal bakışımlı (düzenli) çiçekleriyle ve tomurcukları tümüyle kaplayan çanakyapraklarıyla dikkati çeker. *Dendromecon* ve *Romneya* gibi bazı ağaçsı türler dışında bu familyada yer alan türler biryıllık ve çokyıllık otsu bitkilerdir. Başta morfin olmak üzere pek çok alkaloit içeren haşhaş (*Papaver somniferum*) familyanın en önemli üyesidir (*bak.* Papaveraceae).

Fumariaceae (şahteregiller) familyası üyelerinin ikiyanlı bakışımlı (düzensiz) çiçekleri vardır; küçük çanakyapraklar taşıyan çiçeklerin ortasında iki sıra halinde toplanmış altı erkekorgan bulunur. Türlerin çoğu süs bitkisi olarak değerlidir.

Yalnızca tek bir cins ve 15 kadar tür içeren *Hypecoaceae* familyası Akdeniz'den Çin'e kadar uzanan bölgelerde yetişir. Taçyaprak içermeyen, buna karşılık dört serbest erkekorganı bulunan çiçeklerinden ötürü botaniksel açıdan öbür iki familya arasında yer alır.

Bu takımın üyeleri köksapları, kazık kökleri, yumruları ya da soğancıkları aracılığıyla çoğalarak koloniler oluşturursa da türlerin çoğunda başlıca eşeyli üremeye rastlanır. Kendi kendine tozlaşan bazı türler dışında tozlaşma böcekler, özellikle de arılar aracılığıyla gerçekleşir.

papaya *bak.* kavunağacı

papaz (Yunanca *papas* ya da *pappas* "baba"), bazı Hıristiyan kiliselerinde piskoposla (Yunanca *episkopos*: "gözeten") diyakoz (Yunanca *diakonos*) arasında yer alan din adamı.

Hıristiyanlığın ilk döneminde ruhbanlık özellikle Komünyon ayiniyle bağlantılı biçimde, büyük olasılıkla tek bir kademe olarak ortaya çıktı. Bu kademe *episkopos* ve *presbyteros* (Yunancada "yaşlı") gibi farklı adlar taşıyordu. 2. yüzyıl sonlarında piskoposlar ruhbanlık işlevinde önceliği korumakla birlikte görevlerini papazlarla paylaşmaya başladılar. Hıristiyanlığın yayılması

ve bölge kiliselerinin kurulmasıyla, buralardaki Komünyon ayinini yönetmek papazların görevi oldu. Ayrıca günah çıkarma ayinini de yerine getiren papazlar, sonunda Tanrı karşısında halkın temsilcisi olmaktan çok, halkın karşısında Tanrı'nın temsilcisi konumunu üstlendiler. Komünyon kavramına dayalı ilahiyatın gelişmesi, papazlıkla ilişkilendirilen doğaüstü güç ve niteliklerin Eski Ahit'teki ruhbanlık anlayışını da aşacak ölçüde önem kazanmasıyla sonuçlandı.

16. yüzyılda Reformcular Katolik Kilisesi'nin Komünyon öğretisine ve ona eşlik eden ruhbanlık anlayışına karşı çıktılar, "bütün inananların ruhbanlığı" kavramını vurguladılar. Bunun sonucunda Protestan kiliselerinde papazların yerini başka görevliler aldı. Ama İngiltere Kilisesi'ndeki Reformcular geleneksel ruhbanlık kademelerini koruyarak Komünyon ayinini yönetme yetkisini piskoposlar ve papazlarla sınırlı tuttular. İngiltere Kilisesi'nde Katolik mirasın ağırlık kazandığı 19. yüzyıldan sonra papazlık aşaması gitgide daha çok vurgulandı. *Ayrıca bak*. kilise örgütlenmesi.

papazbalığı (*Chromis chromis*), *Perciformes* takımının *Pomacentridae* familyasından deniz balığı türü. Sığ kıyı sularında yaşayan ve uzunluğu 16 cm'yi aşmayan bu türün vücudu oval biçimli ve yanlardan basık, erişkinleri siyahımsı mor, yavruları parlak mavi renklidir. Yan çizgisi sırt eğrisini izler ve ancak sırt yüzgecinin arka ucu hizasına kadar uzar. Çatallı yüzgecinin iç kenarı saçaklı ve beyazımsıdır. Burun delikleri başın iki yanında yer alır. Türkiye'yi çevreleyen bütün sularda görülebilen papazbalığı, 250 dolayında türü bulunan *Pomacentridae* familyasının Akdeniz'de yaşayan tek temsilcisidir.

papazkaçtı, basit bir kâğıt oyunu. Genellikle dört ya da daha fazla kişiyle oynanmasına karşın iki kişiyle de oynanabilir. Elli ikilik bir destedeki papazlardan üçü çıkarıldıktan sonra kalan kâğıtlar dağıtılır. Oyuncular sırayla birbirlerinin ellerinden birer kâğıt çeker ve ellerindeki çiftleri (iki vale, iki kız, iki 8'li vb) yere atarlar. Elinde papaz kalan oyuncu kaybeder.

papazkülahı, IĞAĞACI olarak da bilinir, *Celastraceae* familyasının *Euonymus* cinsini oluşturan 170 kadar çalı, küçük ağaç ve tırmanıcı bitki türünün ortak adı. Asya,

Papazkulahı (*Euonymus atropurpurea*)
Clarence Cook-The National Audubon Society Collection/Photo Researchers

Kuzey Amerika ve Avrupa'nın ılıman bölgelerine özgü olan bu türlerin pek çoğu süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bazı ayrıksı örnekler dışında sürgünlere karşılıklı dizilen yapraklar, yaprakların koltuğunda şemsiyemsi salkımlar oluşturan çiçekler ve etli kapsül tipi meyveler türlerin ortak özelliğini vurgular.

Avrupa'dan Kırım'a ve Kafkasya'ya kadar çok geniş bir coğrafi yayılış gösteren adi papazkulahı (*Euonymus europaea*) kışın yapraklarını döken, 6 m yükseklikte bir ağaçtır. Türkiye'de de Trakya bölgesinden Doğu'ya kadar yaygın olarak yetişir. Yapraklar döküldükten sonra dalların üzerinde kalan kırmızı-turuncu renkli meyveleriyle çok güzel bir görünüm sergiler. Bu nedenle süs bitkisi olarak yetiştirilen pek çok çeşidi geliştirilmiştir. Avrupa'nın doğu kesimlerinde reçine çıkarılan bu ağaçların sarımsı beyaz renkli sert odunundan da yaygın olarak iğ, kürdan ve tahta çivi yapılır.

Uzakdoğuya özgü olan *E.fortunei* (ya da *E.radicans*) hava kökçükleri yardımıyla tırmanır ve kışın yapraklarını dökmez. Yeşilimsi renkli çiçekleri ve turuncu renkli meyveleri vardır. Yaygın biçimde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Kırmızı ya da mor renkli meyveler taşıyan *E. latifolius* ile dalları mantar kabarcıklarıyla kaplı olduğundan "siğilli papazkülahı" adıyla anılan *E. verrucosus* türlerinin her ikisi de Güney Avrupa ve Batı Asya'da yaygındır. *E. atropurpurea* ise Kuzey Amerika'nın doğu kesimlerine özgüdür.

Papeete, Fransız Polinezyası'nın başkenti. Tahiti'nin kuzeybatı kıyısında yer alır. Çiçekleri ve palmiyeleriyle tanınan Papeete Güney Pasifik'teki en büyük kentsel yerleşmelerdendir. Korunaklı limanı sayesinde 1829'a doğru ticaret merkezi ve balina avcılarının uğrak yeri durumuna geldi. 1880'de Fransa tarafından ilhak edildikten sonra valiliğin merkezi yapıldı. 1890'da bucak (*commune*) statüsü kazandı.

Papeete günümüzde, modern liman tesisleri ve yakınlardaki Faaa'da bulunan havaalanıyla Büyük Okyanusu aşan gemiler ve uçaklar için önemli bir uğrak yeridir. Kentten kopra, şekerkamışı, sedef, vanilya ve kahve ihraç edilir. Nüfusun büyük bölümünü Çinliler ve Avrupalılar oluşturur. Kentin yakınlarındaki bir santral adaya elektrik sağlar. Nüfus (1983) 23.496.

Papen, Franz von (d. 29 Ekim 1879, Werl, Almanya - ö. 2 Mayıs 1969, Obersasbach, Batı Almanya), Adolf Hitler'in ikti-

Papen
Camera Press

dara gelmesinde (1933) önemli rol oynayan Alman devlet adamı ve diplomat.

Toprak sahibi varlıklı bir Katolik aileden geliyordu. 1. Dünya Savaşı'nın başlangıcında askeri ataşe olarak Washington D.C.'ye atandı. Casusluk ve sabotaj olaylarına adı karışınca, 1915'te ABD hükümetinin isteği üzerine geri çağrıldı. Savaşın sonuna değin Filistin'de, Osmanlıların 4. Ordu'sunda kurmay başkanı olarak görev yaptı. Savaştan sonra Almanya'ya dönerek siyasal yaşama atıldı. 1921-32 arasında *Reichstag* (Parlamento) üyeliğinde bulundu. Katolik Merkez Partisi'nin aşırı sağ kanadından olan Papen'in kralcılar, eski soylular, büyük iş çevreleri ve Alman ordusu ile bağları olmakla birlikte siyasal yandaşı yoktu. Bu nedenle Cumhurbaşkanı Paul Von Hindenburg'un danışmanı General Kurt von Schleicher'in entrikaları sonucunda başbakanlığa getirilmesi (1 Haziran 1932) kamuoyunda tam bir şaşkınlık yarattı.

Parlamento desteği olmayan sağcı ve otoriter bir hükümet kuran Papen, parlamentodaki ikinci parti durumundaki Nazileri yatıştırmak için 15 Haziran'da Nazilerin milis gücü olan *Sturmabteilung*'un (SA) çalışmalarına yeniden izin verdi. 20 Temmuz'da Prusya'daki Sosyal Demokrat hükümeti görevden aldı. Dış ilişkilerde ise Almanya'nın Versailles Antlaşması'yla kabul ettiği tazminat yükümlülüklerini fiilen iptal etti. Kasım 1932'de yapılan seçimlerin ardından güvenoyu alamayınca istifa etti. Başbakanlığa getirilen Schleicher'in de hükümeti kuramaması üzerine Hitler'le uzlaştı (4 Ocak 1933) ve Hitler'i başbakan yapması için Hindenburg'u ikna etti. Hitler'in başkanlığındaki hükümette başbakan yardımcılığı görevini üstlenen Papen, önemli bakanlık görevlerine arkadaşlarını getirerek Nazileri denetim altında tutabileceğine inanıyordu. Kısa bir süre sonra yaptığı yanlışı kavradıysa da Hitler'e hizmet etmeyi sürdürdü. 30 Haziran 1934'te Hitler'in SA'lara karşı giriştiği temizlik harekâtından güçlükle kurtuldu ve üç gün sonra görevinden istifa etti. Daha sonra büyükelçi olarak Avusturya'ya gönderildi ve 1938'e değin süren bu görevi sırasında Almanya'nın Avusturya'yı ilhakına yardımcı oldu. Türkiye büyükelçisi olarak görev yaptığı 1939-44 arasında Türkiye'nin Müttefiklerle ittifak kurmasını engellemeye çalıştı.

Nisan 1945'te Müttefikler tarafından tutuklandı ve savaş suçlusu olarak yargılandı. Nürnberg Davaları'nda suçsuz bulunduysa da bir Alman mahkemesi tarafından, Nazi olduğu için 8 yıl hapse mahkûm edildi. 1949'da başvurusu üzerine serbest bırakıldı ve para cezasına çarptırıldı. Anıları 1952'de *Der Wahrheit eine Gasse* (Gerçeğe Giden Yol) başlığıyla yayımlandı.

Paphlagonia *bak*. Paflagonya

Papiamento, PAPIAMENTU olarak da yazılır, Antil Denizindeki Curaçao, Aruba ve Bonaire adalarında konuşulan, İspanyolca kökenli kreol. İspanyolca kökenli bir karma dil ya da kreole dayanır ve önce Portekizceden, daha yakın dönemlerde de Curaçao'nun resmî dili olan Felemenkçeden etkilenmiştir. Sözcük dağarcığının yüzde 25'i Felemenkçe, geri kalanı İspanyolca ve Portekizce kökenlidir. Resmî dil olmamasına karşın, Curaçao'da yaygın olarak konuşulur. Karma dil ve kreollerde sıkça rastlandığı gibi, dilbilgisi ve sözdizimi İspanyolcanınkinin basitleştirilmiş biçimidir.

Papias (ü. 2. yy başları), Frigya'da Hierapolis (Pamukkale) piskoposu. Günümüze ancak bazı parçaları ulaşan *Logion kyriakon exegeseis* (Efendimizin Deyişlerinin Yorumu) adlı yapıtı Hıristiyanlığın ilk dönemi ve İncil'lerin kökeni üzerine Havarilerin önemli sözlerini aktarır.

2. yüzyıl ilahiyatçısı Irenaeus, Papias'ın Havari Yuhanna'yı tanıdığını aktarır. 4. yüzyıl kilise tarihçisi Caesarealı Eusebios, Papias'ın Havari Yuhanna'nın yanı sıra Keşiş Yohannes'ten de bilgi aktardığını yazar ve Keşiş Yohannes'in etkisiyle ilk ilahiyatçıları Yahudi-Yunan kökenli sahte bir binyılcılığa (*bak*. binyıl) inandırdığı için eleştirir. Eusebios, Papias'a karşı tutumu nedeniyle, onun metninin ancak bazı bölümlerini derleyip aktarmıştır.

Papias'ın İncil yorumları 4. yüzyıla değin Doğu ve Batı'da birçok Hıristiyan ilahiyatçı tarafından kullanılmıştır.

papier-mâché (Fransızcada "çiğnenmiş kâğıt"), ıslatılarak hamur haline getirildikten sonra tutkal ya da reçineyle karıştırılarak biçimlendirilen kâğıt. Avrupa'ya yayılmadan çok önce Doğu ülkelerinde biliniyordu. Avrupa'da ilk kez 18. yüzyılın başlarında Fransa'da, daha sonra da Almanya ve İngiltere'de yaygınlaştı. *Papier-mâché* yapımında çok çeşitli teknikler uygulanabiliyordu: Örneğin, arasına tutkal sürülmüş birkaç yaprak kâğıdın preslenmesiyle tepsi ya da mobilya kaplaması yapılabiliyordu. 19. yüzyıldan sonra bu tür üretim çok azalmış olmakla birlikte, *papier-mâché* günümüzde de oyuncak ve maske yapımında, ayrıca tiyatro oyunlarında sahnede kullanılacak çeşitli eşyanın hazırlanmasında kullanılmaktadır.

Papin, Denis (d. 22 Ağustos 1647, Blois, Fransa - ö. y. 1712, Londra, İngiltere), basınçlı tencereyi geliştiren ve silindir-piston takımıyla donatılmış ilk buhar makinesinin tasarımını gerçekleştiren Fransız asıllı İngiliz fizikçi. Uygulanabilir olmamakla birlikte, Papin'in bu tasarımı daha sonraları başka mucitlerce geliştirilmiş ve Sanayi Devrimi'ne hız kazandıran buhar makinelerinin yapılmasını olanaklı kılmıştır. Hollandalı fizikçi Christiaan Huygens'e hava pompası geliştirme çalışmalarında yardımcı olan Papin 1675'te İngiltere'ye geçerek İngiliz fizikçi Robert Boyle ile birlikte çalıştı.

Papin 1679'da, emniyet supabıyla donatılmış ilk buhar kazanının (basınçlı tencere) tasarımını gerçekleştirdi. Kazan, üstü bir kapakla sıkıca örtülmüş bir kaptan oluşuyordu; kabın içindeki suyun buharlaşmasıyla birlikte basınç da artıyor, bu da içerdeki suyun kaynama noktasını önemli ölçüde artırıyordu. Emniyet supabı, kabın patlamasını engelliyordu. İçerdeki buhar basıncının, kapağı zorladığını saptayan Papin, bu gücün silindir içindeki bir pistonu hareket ettirebileceğini düşündü. Papin'in bu düşünceye dayalı olarak geliştirdiği makine tasarımı buhar makinesinin habercisi oldu. Ama Papin tasarımını hiçbir zaman uygulamaya koyamadı.

1705'te Alman fizikçi ve felsefeci Gottfried Wilhelm Leibniz İngiliz mucit Thomas Savery'nin icat ettiği ilk kullanışlı buhar makinesinin bir çizimini Papin'e gönderdi. Bunun üzerine Papin konuya eğilerek *Ars Nova ad Aquam Ignis Adminiculo Efficacissime Elevandam* (1707; Buhar Kullanarak Suyun Pompalanması İçin Yeni Yöntem) başlıklı yapıtını yayımladı. Papin insan gücüyle çalışan bir de çarklı tekne yaptı.

Papini, Giovanni (d. 9 Ocak 1881, Floransa - ö. 8 Temmuz 1956, Floransa, İtalya), 20. yüzyılın ilk yarısında etkili olmuş İtalyan gazeteci, eleştirmen, şair ve romancı. Bir dönem İtalyan gelecekçiliğinin önderleri arasında yer almış, sonradan faşizmin ateşli savunucusu olmuştur.

Floransa Üniversitesi'nde öğrenim gördü; kısa sürede Floransa'daki edebiyat çevresinde sivrildi ve *Leonardo* adlı etkili bir edebiyat dergisinin kurucuları arasında yer aldı (1903). Bu dönemde geleneklere şiddetle karşı çıktı; geleneksel felsefi yaklaşımlara ilişkin hoşnutsuzluğunu dile getirdiği *Il crepuscolo dei filosofi* (1909; Felsefelerin Alacakaranlığı) gibi yapıtlar yayımladı. 1907'de *Leonardo*'nun yayınına son verilince, *L'Anima* ve *La Voce* dergilerinde çalıştı. İdeolojik kesinlik ve kişisel başarı peşinde geçen gençlik yıllarını anlattığı *Un uomo finito*'yla (1912; Tükenmiş Bir Adam) yaygın ün kazandı; roman birçok dile çevrildi. 1913'te kurduğu *Lacerba* adlı derginin yayın yaşamı iki yıl sonra sona erince, Papini de gelecekçiliğe olan ilgisini kaybetti.

1920'de, önceden reddetmiş olduğu Katolikliğe döndü ve dinsel yapıtlar yazmaya başladı. Bunlar arasında *Storia di Cristo* (1921; İsa'nın Öyküsü), dinsel şiirlerini topladığı *Pane e Vino* (1926; Ekmek ve Şarap) ile *Sant' Agostino* (1929; Aziz Augustinus) sayılabilir. Ama *Lettere agli uomini di papa Celestino VI* (1946; Papa VI. Celestinus'un İnsanlığa Mektupları) ve *Il diavolo* (1953; Şeytan) gibi bazı yapıtlarında da kilıseyi eleştirmekten kaçınmadı.

Öteki yapıtları arasında, Avrupa edebiyatının büyük ustalarını ele alan, bu arada kendisiyle ilgili bir makaleyi de içeren *Ventiquattro cervelli* (1912; Yirmi Dört Beyin), kendisine Mussolini Ödülü kazandıran *Dante vivo* (1933; Yaşayan Dante) ve *Storia della letteratura Italiana* (1937; İtalyan Edebiyatı Tarihi) sayılabilir.

Papinianus, Latince tam adı AEMILIUS PAPINIANUS (d. İS y. 140, Emesa ? [bugün Humus, Suriye] - ö. 212), Romalı hukukçu. Hıristiyan imparatorların dünya görüşüne uygun düşen ahlaki ilkeleri nedeniyle, ölümünden sonra Roma hukuku konusunda kesin otorite sayılmıştır. Yapıtlarının en önemlileri, 37 kitaptan oluşan *Quaestiones* ile 19 kitaptan oluşan *Responsa* adlı iki dava derlemesidir. Bunlardan *Responsa* klasik dönem sonrası hukuk okullarında Papinianistae adı verilen üçüncü sınıf öğrencilerinin temel ders kitabıydı. Doğu Roma imparatoru II. Theodosius'un 426'da çıkardığı yasayla mahkemelerde yapıtlarının temel alınması istenen beş klasik dönem hukukçusu arasında en önemli konuma getirildi. Kitaplarının bir özelliği de kusursuz ve ince bir Latinceyle yazılmış olmalarıdır.

Lucius Septimius Severus döneminde (193-211) yüksek devlet görevlerinde bulunan Papinianus, Severus'un oğlu ve ardılı Caracalla'nın buyruğuyla öldürüldü. Bazı kaynaklara göre bunun nedeni, imparatorun kardeşi ve siyasal rakibi Geta'yı öldürtmesine yasal bir kılıf sağlamayı reddetmesiydi.

papirolojı, Eski Mısır, Yakındoğu, Eski Yunan ve Roma arkeolojilerinde büyük önemi olan, papirüs üzerine yazılmış belgelerin bakımı, korunması, okunması ve yorumlanması.

Papirüs belgelerin çoğu, geçmişte yazı kâğıdı yapımı için papirüs bitkisinin yetiştirildiği ve kuru iklim koşullarının papirüsleri korumaya elverişli olduğu Mısır'da ortaya çıkarılmıştır. Bu ülkedeki kazılarda 1. sülale dönemine tarihlenen (İÖ y. 3000) bir mezardan boş bir papirüs tomarı, ayrıca İÖ y. 2600'e tarihlenen yazılı papirüsler bulunmuştur. Edebi metinlerin yanı sıra matematikle ilgili Rhind Papirüsü, cerrahlıkla ilgili Edwin Smith Papirüsü ve Torino Papirüsü gibi Hyksoslar dönemi ile Yeni Krallık döneminin sonları arasına tarihlenen (İÖ 1674-1085) önemli papirüs belgelerin varlığına karşın, eldeki papirüs belgelerin çoğu Helenistik ve Roma dönemlerinden kalmadır ve bunlar Mısır demotik yazısı, Eski Yunanca ya da Latince alfabeyle yazılmıştır. 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında derlenmeye başlayan papirüs belgeler Antik Çağ Akdeniz uygarlığının yanı sıra Eski Yunan ve Roma edebiyatlarıyla eski dinler açısından da önemli bir bilgi kaynağı oluşturur. Çoğu daha önce hiç bilinmeyen, bir bölümü de eski yazarların yapıtlarında adı geçtiği için bilinen 2.500'ü aşkın Eski Yunan ve Roma edebi yapıtının papirüs kopyaları ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan en ilginci 1890'da bir Amerikan misyoner grubunun Mısır'da bulduğu, Aristoteles'in *Atheneion politeia* (*Atinalıların Devleti*, 1943) yazmasıdır. Öte yandan Kitabı Mukaddes'e ilişkin yeni yazmalar da ortaya çıkarılmış, Lût Gölü çevresinde bulunan papirüs tomarları Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın ilk dönemlerine ilişkin araştırmalara önemli ölçüde ışık tutmuştur.

Papirüs, İstanbul'da yayımlanan aylık edebiyat dergisi.

Cemal Süreya yönetiminde üç dönem çıkan (1960-61, 4 sayı; Haziran 1966-Haziran 1970, 47 sayı; üç aylık olarak 1980, 2 sayı) dergi bazı genç yazarların şiir, öykü ve incelemelerinin yanı sıra, birçok tanınmış yazarın ürünlerine de yer verdi. Türk edebiyatı üzerine araştırma ve incelemelerden başka, *Papirüs*'te edebiyat dışındaki sanat dallarını ve kültür konularını ele alan az sayıda yazı da yayımlandı. Her sayıda bir şair için özel bölüm ayrıldı; Orhan Veli, Nâzım Hikmet gibi şairler için özel sayılar düzenlendi. *Papirüs* izlediği tutarlı edebiyat çizgisiyle yayın dünyasında kendine seçkin bir yer edindi.

papirüs, papirüsgiller (*Cyperaceae*) familyasından bir su bitkisi ve bu bitkinin gövdesinden hazırlanan yazı kâğıdı. İlk kez Eski Mısırlılarca kâğıt yapımında kullanılan, bu nedenle "kâğıtfidanı" adıyla da anılan papirüs bitkileri Mısır'da Nil Deltasında yetiştirilirdi. Gövdelerinin (ya da sap) üç bölümü ince şeritler halinde kesilerek bir arada preslenir ve kurutularak yazı yazmaya uygun, düzgün yüzeyli ince levhalara dönüştürülürdü.

Yüksekliği 4,6 m'ye ulaşan, odunsu gövdeli bu bitki hafif akıntılı, sığ sularda yetişir. Günümüzde sıklıkla, iklime bağlı olarak havuz ve göllerde ya da seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. Kimi uzmanlarca papirüsün bir çeşidi (*C. papyrus* "Nanus") olarak kabul edilen cüce papirüs (*C. isocladus*) de evlerde saksı bitkisi olarak yetiştirilmektedir.

Eski Mısırlılar papirüs bitkisinin saplarını yelken, bez, hasır, ip ve en önemlisi de kâğıt yapmak için kullandılar. Papirüs kâğıdı Eski Yunan'a, oradan da Roma İmparatorluğu'na geçti. Romalılar kâğıdı kitaptan başka mektuplarında ve hukuk belgelerini yazmakta kullandılar. Yaşlı Plinius papirüsten kâğıt yapmanın yolunu anlatmıştır. Bitkinin sapı lifler halinde ayrılıyor, bu lifler önce uzunlamasına, sonra onların üstüne enlemesine yan yana dizilerek bir yaprak oluşturuluyordu. Islatılarak bu ağırlık altına konan bu yaprak kururken, papirüsün tutkala benzeyen özsuyu lifleri birbirine yapıştırıyordu. Sonunda sayfa çekiçle dövülüyor ve güneşte kurutuluyordu. Bu yolla elde edilen kâğıt saf beyaz renkte oluyor ve eğer iyi yapılmışsa, üzerinde nokta ya da leke gibi herhangi bir kusur bulunmuyordu. Bu yaprakların birkaçı bir rulo oluşturacak biçimde tutkalla birbirine ekleniyordu. Bir ruloda genellikle en çok 20 yaprak bulunuyordu.

İS 8. ve 9. yüzyıllarda başka bitki liflerinden kâğıt yapımının yaygınlaşmasıyla papirüsün önemi azalana değin Mısırlı Araplar bu bitkiyi yetiştirmeyi ve yazı malzemesi olarak kullanmayı sürdürdüler. Avrupa'da da daha İS 3. yüzyılda papirüsün yerini daha ucuz olan parşömen(*) almaya başlamıştı. Ama kitaplarda ve belgelerde papirüsün kullanılması yaklaşık 12. yüzyıla değin yer yer sürdü.

papirüs gövdesi, Eski Mısır dininde, üzerinde taşıyana canlılık, gençlik, güç ve

yaşama direnci verdiğine inanılan tılsım. Sırlanmış topraktan ya da çeşitli taşlardan, papirüs gövdesi ve tomurcuğu biçiminde yapılırdı. Büyük olasılıkla, hiyeroglif yazısında bu ideogram (Mısır dilinde *vac*) "yeşil", "taze", "dinç" gibi anlamlar taşıdığı için tılsım olarak kullanılıyordu.

papirüsgiller *bak.* Cyperaceae

Papp, Joseph, asıl adı YOSL PAPIROFSKY (d. 22 Haziran 1921, Brooklyn, New York - ö. 31 Ekim 1991, New York, ABD), ABD'li tiyatro yapımcısı ve yönetmeni. New York Shakespeare Festivali'nin ve Public Theatre'ın kurucusudur. ABD tiyatrosunun 20. yüzyılın ikinci yarısındaki önde gelen yenilikçi adlarındandır.

Hollywood'daki Actor's Laboratory Theatre'da 1946'da oyunculuk ve yönetmenlik eğitimine, 1948'de de yöneticilik yapmaya başladı. 1950'de, ülke çapında turneye çıkarılan Arthur Miller'ın *Death of a Salesman* (*Satıcının Ölümü*) oyununda yardımcı teknik yönetmen olarak çalıştı. İki yıl New York kentinde, CBS televizyonunda sahne amirliği yaptıktan sonra, 1954'te Shakespeare Atölyesi'ni kurdu. Bu kuruluş 1960'ta New York Shakespeare Şenliği'ne dönüştü. Festival kentteki çeşitli yerlerde ve Central Park'ta açık havada halka parasız tiyatro gösterileri sundu. Topluluk 1962'de yeni yapılan Delacorte Tiyatrosu'yla, sürekli kullanacağı bir yapıya kavuştu.

Papp 1967'de çağdaş deneysel yapıtlar sahneleyen Public Theatre'ı kurdu. *Sticks and Bones* (1971), *That Championship Season* (1972) ve *A Chorus Line* (1975) gibi birkaç oyunu daha sonra Broadway'de de sahneye kondu. Manhattan'daki eski Astor Kütüphanesi yeniden düzenlenerek yedi salonlu bir tiyatro merkezine dönüştürüldü ve Public Theatre'ın kullanımına verildi. Papp ayrıca tiyatroyla ilgili kamu hizmetlerinde bulundu, Yale ve Columbia üniversitelerinde yönetmenlik dersleri verdi.

Pappos (İSKENDERİYELİ) (ü. İS y. 320), son büyük Yunanlı matematikçi. *Synagoge* (y. 340; Derlemeler) adlı kitabı Eski Yunan matematiği konusunda çok değerli bir kaynak oluşturan, zengin içerikli bir yapıttır. Pappos bu kitabıyla çağında matematikte gözlenen genel çöküşü engellemeyi amaçlamış, ama bunda başarılı olamamıştır. Sekiz ciltten oluşan *Synagoge*'nin birinci cildinin tümü ve ikinci cildinin bir bölümü kaybolmuş, günümüze ulaşamamıştır. Pappos'un öteki yapıtları arasında, Diodoros'un astronomide yararlanılan bir aygıtı konu alan *Analemma* adlı yapıtını, Ptolemaios'un büyük astronomi yapıtı *Almagest* ile *Planisphaerium* ve *Armonika* adlı kitaplarını ve Eukleides'in *Stoikheia*'sını (Elemanlar) açıklamak amacıyla yazdığı kitaplar sayılabilir.

Synagoge, Eski Yunanlı matematikçilerin en önemli yapıtlarını, çeşitli açıklamalar, notlar, teorem ve önermelere ilişkin düzeltmeler ve yeni kanıtlarla zenginleştirerek sistematik bir biçimde sergileyen, ayrıca özgün katkılar da içeren bir kitaptır. Ele alınan yapıtlarla birlikte kullanılmak amacıyla düzenlenmiş olan bu kitabın her cildinin başında o ciltte ele alınan konuları açıklayan sistematik giriş bölümleri yer alır.

Kitabın birinci cildinin aritmetik konusunda olduğu anlaşılmaktadır. İkinci cildin günümüze ulaşan bölümünde sürekli çarpımlara ilişkin bir sistem ortaya konmakta ve bununla bağlantılı olarak büyük sayıların dörtlülerle (10.000'in kuvvetleri) ifade edilmesi konusu ele alınmaktadır. Üçüncü cilt düzlem ve uzay geometri problemlerine ayrılmıştır; verili iki doğru parçasına göre orta orantılı değerlerin bulunması problemi de bu ciltte yer alır. Pappos bu probleme ilişkin çeşitli çözümler vermiştir, bunlardan biri kendisinin özgün çözümüdür. Onun bu probleme ilişkin olarak ortaya koyduğu bir başka yöntem, çözüme sürekli biçimde yaklaşmaya dayanmaktadır; ama Pappos'un bu yöntemin taşıdığı önemi yeterince kavrayamamış olduğu anlaşılmaktadır. Aritmetik, geometrik ve harmonik ortalamaları inceleyen ve bu üç ortalamayı tek bir geometrik şekilde gösterebilen Pappos'un bu çalışması ortalamalar kuramının başlangıcını oluşturmuştur. On değişik ortalama türünün örneklerle tanımlandığı bu ciltte ayrıca beş düzgün çokyüzlüden her birinin küre içine nasıl yerleştirilebileceği de gösterilmiştir.

Dördüncü ciltte, birbirine teğet üç çembere teğet olacak biçimde çizilen dış çembere ilişkin teoremler yer alır. Bu ciltte özellikleri incelenen çeşitli eğriler arasında Arkhimedes sarmalı, Nikomedes (ü. İÖ y. 240) konkoiti ve Elisli Hippias'ın kuvadratiks eğrisi de bulunmaktadır. Bu ciltte Pappos, küre üzerinde helezon olarak adlandırdığı çift eğrilikli bir eğrinin çizimini vermekte, bu eğri ile tabanı arasındaki yüzeyin alanını integral almaya eşdeğer bir yöntem olan klasik tüketme yöntemiyle hesaplamaktadır. Bu cildin geri kalan bölümünde herhangi bir açının üç eşit parçaya bölünmesi problemi ele alınmakta, problemlerin özel eğriler aracılığıyla çözülmesi üzerinde durulmaktadır.

Beşinci ciltte çeşitli düzlemsel şekillerin alanları ile üç boyutlu cisimlerin hacimleri ele alınmakta, Arkhimedes'in bulmuş olduğu 13 yarı düzgün çokyüzlü (Arkhimedes çokyüzlüleri) incelenmektedir. Kürenin yüzeyi ve hacmi de bu ciltte yer alır.

Analiz ve sentez kavramlarının, teorem ile problem arasındaki farkın açıklandığı yedinci ciltte ayrıca Eukleides, Pergeli Apollonios, Aristaios ve Kyreneli Eratosthenes'ın toplam 33 yapıtı tek tek sayılmaktadır. Yüzyıllar sonra René Descartes'a esin kaynağı olacak olan ünlü Pappos problemi ile İsviçreli matematikçi Paul Guldin (1577-1643) tarafından yeniden bulunduğu için günümüzde onun adıyla anılan teoremler de bu ciltte yer alır.

Sekizinci cildin büyük bölümü mekaniğe ayrılmıştır; bu ciltte bazı geometri problemleri de bulunur.

Pappos'un Eukleides'in irrasyonel sayılar kuramına ilişkin yapıtı günümüze Arapça çevirisiyle ulaşabilmiştir; bu yapıtta irrasyonel sayılar kuramının tarihsel gelişimini izlemek olanaklıdır.

Papua dilleri, Yeni Gine ve çevresinde konuşulan 700 kadar dilin oluşturduğu öbek. Bunlardan, birbiriyle akraba olan 350-450 kadarı Orta Yeni Gine üst filumu içinde sınıflandırılır. Geri kalan 250-350 dilin hangi dillerle akraba olduğu kesin olarak belirlenememiştir.

Papua dilleri, Yeni Gine merkez olmak üzere batıda Alor, Halmahera ve Timor adalarından, doğuda Santa Cruz Adalarına uzanan bölgede konuşulur. Papua dilleri terimi başlangıçta bu dilleri Malezya-Polinezya ve Avustralya dillerinden ayırmak amacıyla kullanılıyor ve bu dillerin birbiriyle herhangi bir akrabalık içermediği düşünülüyordu. 1950'lerin sonundan bu yana yapılan araştırmalar ise, 350-450 kadar Papua dilinin Orta Yeni Gine adı verilen bir üst filum (üst filum, bir ailedekinden daha az yakınlığı olan dilleri kapsar) oluşturduğunu ortaya koydu. Papua dillerini konuşanların sayısı birkaç yüzle birkaç bin arasında değişir; en yaygın dil, 130 bin kişinin konuştuğu Enga dilidir. Akraba olan diller bile, özellikle sözcük dağarcığı açısından önemli ayrılıklar gösterir.

Papua dillerinin çoğu karmaşık bir dilbilgisine sahiptir. Eylemler, dolaylı ve dolaysız tümleçlerin yanı sıra büyük çeşitlilik gösteren sayıları ve öznenin başka özelliklerini de yansıtır. Ayrıca zaman, kip, görünüş ile eylemin yönünü ve gerçekleştiği koşulları belirtir. Çoğu Papua dilinde iki temel eylem biçimi vardır. Tek bir eylemin söz konusu edildiği tümcelerde normal biçim, birden çok eylemin söz konusu edildiği tümcelerde özel biçimler kullanılır. Dillerin çoğunda cins ayrımı ve 10'a kadar ya da daha fazla ad sınıfı vardır. Sıfat, sayı adı, gösterme adılı, özne ve nesneler kullanılan ad sınıfına göre özel biçimler aldıklarından, karmaşık bir yapı oluştururlar. Sözcük ve hecelerin okunuşundaki titrem değişiminin anlam ayırıcı işlev gördüğü titrem sistemleri de, vurgu ve hece uzunluğuna dayalı sistemlerle birlikte karmaşık bir etkileşim içindedir.

Bir aile oluşturacak kadar yakın olmamakla birlikte, bir üst filumda olduğundan daha büyük yakınlık içeren diller filumlar içinde sınıflandırılır. Hiçbir öbeğe girmeyen bağımsız diller dışında, Papua dillerinde 21 filum ayrıştırılabilmiştir. Bunlardan sekizi oldukça küçüktür (her biri iki ile altı dil içerir); altısı Orta Yeni Gine üst filumuna girer, ayrıca üçü daha kabaca bu üst filumda sınıflandırılabilir. Doğu Yeni Gine Dağlık Bölgesi, Finisterre-Huon, Orta ve Güney Yeni Gine, Batı Yeni Gine Dağlık Bölgesi, Güney-Doğu Yeni Gine ve Madang filumları Orta Yeni Gine üst filumunu oluşturur. Kesin bir sınıflandırma olmamakla birlikte, Orta Yeni Gine üst filumu içinde ele alınan öteki üç filum ise Adelbert Dağları, Orta Sepik-Yukarı Sepik-Sepik Dağı ve Anga filumlarıdır. Malezya-Polinezya dillerinden çok etkilenmiş bazı Papua dillerini sınıflandırmak ise oldukça güçtür. Papua dillerinin çoğu yerel dillerdir ve yalnızca birkaçı, misyonerlerce kullanıldıkları için yerel sınırların ötesinde kültürel önem kazanabilmiştir.

Papua Yeni Gine, Büyük Okyanusun güneybatı kesiminde ada ülkesi. Yeni Gine Adasının doğu yarısını ve aralarında Bismarck Takımadaları ve Bougainville'in yer aldığı bir dizi tropik adayı kapsar. Batıda Endonezya, kuzeyde Büyük Okyanus, doğuda Büyük Okyanus ve Solomon Denizi, güneyde de Mercan Denizi ve adayı Avustralya'dan ayıran Torres Boğazı ile çevrilidir. Başkenti Port Moresby, yüzölçümü 462.840 km², 1992 tahmini nüfusu 3.834.000'dir.

Doğal yapı. Papua Yeni Gine topraklarının yüzde 85'ini Yeni Gine Adasında kalan bölüm oluşturur. Çok sayıda düz ve alçak bataklık ovanın yer aldığı bu bölümün orta kesimini, adanın Endonezya'ya ait bölümüne doğru uzanarak Wilhelm Dağında 4.509 m'ye ulaşan yüksek dağlar kaplar. Dağlar arasındaki geniş vadinin yüksekliği 1.500-3.000 m arasında değişir. Açıklarda yer alan Bougainville, New Ireland ve New Britain gibi volkanik kökenli adalar alçak mercan oluşumlarıyla çevrilidir.

Yeni Gine'nin orta kesimindeki dağların kuzeyine düşen ovalardan, genelde doğu yönünde Bismarck Denizine doğru akan Sepik Irmağı geçer. Güneydeki bataklık alanların ve ovaların sularını ise batıda Papua Körfezine (Mercan Denizi) dökülen Fly Irmağı toplar.

Tropik kuşak içinde kalan Papua Yeni Gine'de muson tipi bir iklim görülür. Yıllık ortalama sıcaklık kıyılarda ve alçak kesimlerde 27°C, yüksek kesimlerde ise 16°C'dir. Kuzeybatı muson mevsimi aralıktan marta, güneybatı muson mevsimi ise mayıstan ekime değin sürer. Yıllık yağış miktarı güney kıyısının bir bölümü dışında genellikle 1.500 mm'yi geçer. Papua Yeni Gine'nin yüzde 85'e varan bölümü sık yağmur ormanlarıyla kaplıdır. Hayvan varlığı valabi gibi keselileri, çeşitli kuskus türlerini ve tropik kuşları kapsar. Ayrıca 70 kadar zehirsiz yılan türü görülür.

Ülke topraklarının yaklaşık yüzde 1'i ekime elverişlidir. Bu alanların yarıdan fazlasında kök bitkileri yetiştirilir. Zengin maden kaynakları arasında bakır ve altın (Bougainville'de ve Yeni Gine Adasındaki Sterren Dağlarında), gümüş, kromit sayılabilir. Yeni Gine Adasında petrol ve doğal gaz yatakları da vardır.

Nüfus. Papua Yeni Gine'nin son derece karmaşık bir etnik bileşimi vardır. Ülkedeki 700 kadar etnik birim iki geniş grupta toplanır. Papualar toplam nüfusun (1983) yüzde 84'ünü, Melanezyalılar ise yüzde 15'ini oluşturur. Geri kalan kesim küçük Polinezyalı, Çinli ve Avrupalı topluluklardır. Papualar iç kesimde ve güneyde, Melanezyalılar ise kuzeyde, doğuda ve uzaktaki adalarda yaşarlar. Ülkede 700'den fazla dil konuşulur. Resmî dil, nüfusun yalnızca küçük bir bölümünün bildiği İngilizcedir. Nüfusun yaklaşık yarısı bir *lingua franca* olan ve Tok Pisin denen karma bir Melanezya dili konuşur. Yaklaşık 150 bin kişinin konuştuğu Hiri (Police Motu) dili de bir *lingua franca*'dır. Nüfusun çok büyük bölümü hâlâ basit köylerde oturur ve geçimlik düzeyde tarımla uğraşır. Büyük çoğunluğu Lutherci olan Protestanların oranı beşte üçü, Katoliklerin oranı ise üçte biri bulur. Ama geleneksel inançlar ve tapınma biçimleri hâlâ önemli ölçüde varlığını korumaktadır.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına ancak 8,3 kişidir. Fly ve Sepik ırmaklarını çevreleyen geniş bataklık havzalarda bu oran çok daha düşüktür. Kentlerde oturanların toplam nüfus içindeki oranı artmakla birlikte hâlâ yüzde 15 düzeyindedir (1990). Kentsel nüfusun büyük çoğunluğu başkent Port Moresby ile Lae, Madang, Wewak ve Goroka kentlerinde toplanmıştır. Dış nüfus hareketleri yok denecek düzeydedir. Buna karşılık doğal nüfus artış hızı oldukça yüksektir. Doğum ve ölüm oranları (1991) sırasıyla binde 34 ve binde 12'dir. Southern Highlands ilinde yer yer çokkarılılık uygulamasına rastlanır. Toplam nüfus içinde 15 yaş altındaki grubun oranı (1985) yüzde 41,6'ya ulaşır.

Ekonomi. Papua Yeni Gine'de büyük ölçüde tarım ve maden ürünleri ihracatına dayanan, gelişme yolunda bir karma ekonomi yürürlüktedir. 1980'lerin ortalarında başlıca ihraç malı olan bakırın dünya piyasalarındaki fiyatının düşmesi ekonomiye büyük bir darbe indirmiştir. 1990 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 3,3 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 860 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1983) yüzde 32,8 olan tarım sektöründe toplam işgücünün (1980) yüzde 77'si çalışır. Kırsal kesime geçimlik düzeyde üretim ve kapalı bir ekonomik yapı egemendir. Başlıca gıda ürünleri düzlüklerde yam, gövelez, sagu ve muz, yüksek kesimlerde tatlıpatatestir. Plantasyonlarda ve daha küçük çiftliklerde ticari ürün olarak kahve, kakao, kopra, palmiye yağı, çay ve kauçuk üretilir.

Madencilik sektörünün GSYİH'ye katkısı (1990) yüzde 12,1'dir. Bir miktar gümüş ve altın da çıkarılmasına karşın, sektörün en önemli dalı bakır üretimidir. İmalat sanayisi sınırlı iç pazar ve yetersiz altyapı nedeniyle pek gelişmemiştir. En önemli sanayi ürünleri küçük miktarlarda üretilen bira, boya, sınai gazlar, çimento ve tütündür. Makine, ulaşım araçları, madeni yakıtlar ve mamul mallar ithal edilir. Yıllık elektrik üretimi (1990) yaklaşık 1,7 milyar kW-sa düzeyindedir; bunun büyük bölümü ithal petrolle üretilir.

Yönetsel ve toplumsal koşullar. Papua Yeni Gine'nin 1975 tarihli anayasası uyarınca yürütme yetkisini Ulusal Yürütme Konseyi kullanır. Başbakanlık görevini tek meclisli Ulusal Parlamento'daki çoğunluk partisinin lideri üstlenir. Devlet başkanı konumunda olan Birleşik Krallık hükümdarı, Papua Yeni Gine yurttaşı bir genel vali tarafından temsil edilir. En üst yargı organı Yüksek Mahkeme'dir.

Ulusal Güvence Fonu Projesi adlı sigorta sistemi kent işçilerini kapsar. Ayrıca, yoksullara ucuz konut sağlayan bir program vardır. Bütün illerde hastane bulunur. Kiliseye bağlı sağlık kuruluşları da kırsal yöreye hizmet verir. Başlıca hastalıklar solunum yolu enfeksiyonları, sıtma, verem ve bağırsak hastalıklarıdır. Geçmişte çok yüksek olan bebek ölüm oranı, sağlık ve beslenme koşullarındaki düzelmeye bağlı olarak binde 12'ye (1991) kadar düşmüştür. Ortalama ömür (1990) kadınlarda 56 yıl, erkeklerde 54 yıldır.

Eğitim işlerinin devletin denetiminde olmasına karşın, misyonlar ve kilise bu alanda önemli rol oynar. Okuryazarlık oranı (1990) yüzde 52'dir. İlköğrenim çağındaki çocukların yaklaşık üçte ikisi okula gitmektedir. İlk ve orta öğrenim parasızdır. Yükseköğretim kurumları arasında Papua Yeni Gine Üniversitesi (1965) ve Teknoloji Üniversitesi'nin (1973) yanı sıra öğretmen, meslek, teknik ve sekreterlik okulları sayılabilir.

Tarih. Bazı kaynaklarda Güneydoğu Asya'dan Yeni Gine'ye yönelik göçlerin Endonezya üzerinden 50 bin yıl önce başladığı öne sürülür. Adadaki ilk insanlar avcıydı; tarım daha sonraki göç dalgalarıyla geldi. Yeni Gine, özellikle de Batı Irian olarak

anılan batı yarısı, Avrupalılarca keşfedilmeden yüzyıllar önce Endonezyalılar ve Asyalı gemicilerce biliniyordu. Portekizliler 1512'de gördükleri Yeni Gine kıyılarına 1527'de çıktılar. Inigo Ortiz de Retes'in 1545'te İspanya adına ada üzerinde hak iddia etmesine karşın, ilk Avrupa kolonisi 1793'te İngiliz John Hayes'in öncülüğünde Batı Irian'daki Manokwari yakınlarında kuruldu. Ama adanın batı yarısı 1828'de Hollanda Doğu Hint Adalarına bağlandı. Adanın güneydoğu bölümü ise John Moresby'nin 1870'lerde güney kıyılarının haritasını çıkarmasından sonra 1884'te İngilizlerce ilhak edildi. Aynı yıl Alman Yeni Gine Kumpanyası adanın kuzeydoğu bölümünü ele geçirdi.

1904'te Avustralya'ya bırakılan İngiliz Yeni Ginesi'nin adı Papua Toprakları olarak değiştirildi. Avustralya I. Dünya Savaşı'nın başında Alman Yeni Ginesi'ni de işgal etti. Milletler Cemiyeti 1921'de Naura ve Mikronezya dışında Alman Yeni Ginesi'ni Avustralya'nın manda yönetimine bıraktı. Japonlar 1942'de Yeni Gine'yi ve Papua'nın bir bölümünü işgal ettiler. Avustralya'nın 1945'te bu bölgeyi geri almasından sonra, manda yönetimi altındaki Papua ve Yeni Gine birleştirilerek Papua ve Yeni Gine Toprakları'na dönüştürüldü. Hollanda Yeni Ginesi 1969'da Batı Irian ili olarak Endonezya'ya katıldı. Aralık 1973'te iç işlerinde özerklik kazanan Papua Yeni Gine, Eylül 1975'te de İngiltere'den tam bağımsızlığını elde ederek Uluslar Topluluğu'nun tam üyesi oldu. Ayrıca gözlemci statüsüyle Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'ne (ASEAN) alındı. 1980'lerin sonlarında Bougainville Adasındaki ayrılıkçı hareket ülke ekonomisine büyük bir darbe indirdi. Ayrılıkçı gerillaların 1989'da Bougainville'deki dev bakır tesislerini kapatmaları ülkeyi büyük bir gelir kaynağından yoksun bıraktı. Bougainville Devrim Ordusu Mayıs 1990'da Bougainville'in bağımsızlığını ilan edince Papua Yeni Gine hükümeti adayı abluka altına aldı. Yeni Zelanda'nın arabuluculuğuyla abluka kaldırıldı; Ocak 1991'de de taraflar arasında barış yapıldı. İlk kez 1985'te başbakanlığa seçilen Paias Wingti 1993'teki seçimlerde de bu görevini korudu.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

Papualar (Malay dilinde *papuwah*: "yün saçlı"), Yeni Gine ve komşu adalarda yaşayanlara, yöreye ilk ulaşan Avrupalı denizcilerin verdiği ad. Terim belli bir kültürel ya da etnik grubu belirtmez; zaten adalarda hem Malezya-Polinezya, hem Papua dilleri konuşulmakta, etnik ve kültürel yapı önemli çeşitlilikler göstermektedir.

Bahçecilik ve geçimlik tarım en yaygın uğraştır; kulkas, tatlıpatates, yerelması, muz, sagu gibi ürünler yetiştirilir. Kıyıda balıkçılık da yapılır. Birçok bölgede keseliler ve kuşlar avlanır. Eti için yetiştirilen domuz törenlerde kullanılır ve ticareti yapılır; önemli bir zenginlik ve saygınlık simgesidir.

Ovalık bölgelerde, tarlalar bir ya da iki yıl ekildikten sonra başka yerde yeni tarla açılır; dağlık bölgelerde ise daha sistemli ve yoğun tarım yapılır. Günümüzde Papuaların birçoğu ya ücretli işçi olarak çalışmakta ya da kahve, kakao ve kopra gibi pazara yönelik ürünler yetiştirmektedir.

Kıyıya yakın bölgelerde birkaç yüz kişilik köyler, iç kesimlerde büyük çiftlikler görülür. Ortak bir ataya dayanan ailelerin oluşturduğu soy grupları genellikle en önemli toplumsal birimdir. Tarım alanlarının çoğu da soy gruplarının mülkiyetindedir. Bir köyde birden çok soy grubu bulunabilir. Kişisel nüfuz ve zenginliğe göre belirlenen soy grubu önderleri köy meclisini oluşturur.

Doğa varlıkları ve ölülerin ruhlarına ilişkin inançların yanı sıra büyücülük ve kara büyü de yaygındır. Hemen her yerde erkeklerin oluşturduğu gizli kültler vardır; bunlara belli bir yaşta törenle katılınır (*bak.* kargo kültü).

Pará, Brezilya'nın kuzeyinde eyalet (*estado*). Kuzeyde Guyana ve Surinam ile sınırı vardır; kuzeydoğuda Atlas Okyanusu, öbür yönlerde gene Brezilya topraklarıyla çevrilidir. 1.248.042 km²'lik yüzölçümüyle Pará ülkenin ikinci büyük eyaletidir. Başkenti ve en büyük kenti Belém'dir(*).

Eyaletin tarihi, Portekizlilerin 1615'te Pará Irmağı kıyısında kurduğu Belém'in tarihiyle iç içe geçmiştir. Aşağı Amazon Irmağı eyalet topraklarını batı-doğu doğrultusunda boydan boya geçer. Pará'daki en belirgin doğal yapı, ırmağın Atlas Okyanusuna döküldüğü bölgedir. Vadinin aşağı kesimi görece dardır; iki yandaki yamaçlar Amazon Irmağı düzeyinden, eskiden kıtanın bu bölümünü tümüyle kaplayan platoya (50-60 m) doğru yükselir. Eyaletin en önemli kentleri buradaki dik tepelerde kurulmuştur. Kuzeyde Guyana Platosu yer alır. Güneyde arazi ormanlık sekiler oluşturarak yükselir. Ekvator çizgisi eyaletin içinden geçer. Ortalama yıllık sıcaklık 26°C'dir. Yılın bütün aylarında yağış görülür ve nem oranı yüksektir. Yıllık ortalama yağış miktarı 1.500 mm'den fazladır.

Amazon Irmağı güneyde Tapajóz, Xingu ve Tocantins gibi kollarını alır. Irmağın ağzında, yüzölçümü 29.630 km² olan Marajó gibi çeşitli adalar vardır. Eyaletin büyük bölümü, savanlık kesimlerin dışında sık, tropik *selva*'larla (yağmur ormanları) kaplıdır. Çok az güneş ışığının zemine ulaşabildiği *selva*'larda toprak çok geçirgen olduğundan ağaçların kesilmesi verimliliği kısa sürede tümüyle yok edebilir. *Selva*'larda yaşayan en büyük kara hayvanı tapirdir; ayrıca kedigillerin bazı küçük üyelerine rastlanır.

Nüfus yoğunluğu çok yüksek olan eyaletin Belém dışındaki büyük kentleri Santarém ile Maraba'dır. Ayrıca akarsu kıyılarında küçük yerleşmeler, ticaret merkezleri, plantasyonlar ve dağınık Yerli köyleri vardır. Bazı Yerli kabileleri ıssız ve yalıtılmış bölgelerde yaşadıklarından, 20. yüzyılın ikinci yarısında bile modern dünyayla ilişkileri olmamıştır. Nüfus Avrupalı, Yerli, Avrupalı-Yerli karışımı topluluklar ve 1930'lardan sonra kuzey kesimlere yerleşen Japonlardan oluşur.

Kuzey Brezilya'nın belli başlı eğitim ve kültür merkezi olan Belém'de bir üniversite (1957), bir yüksek öğretmen okulu, tropik hastalıklar üzerine araştırma yapan ve tropik tarım uzmanı yetiştiren iki enstitü bulunur.

Eyalet ekonomisi temelde orman ürünlerine dayanır. Dışarı satılan en önemli ürünler brezilyacevizi, *malvas* (palmiye biçiminde bir ot), şifalı otlar, organik yağlar ile böcek öldürücü ilaçlar, tropik meyveler ve liflerdir. II. Dünya Savaşı sırasında Japonya'dan gelen göçmenler eyalette jüt ve karabiber yetiştirme işini başlatmıştır.

Gerek Amazon Irmağında işleyen tekneler, gerekse uluslararası ve kıyı gemi taşımacılığı için Belém en önemli limandır. Brezilya'nın kuzey kesimindeki en büyük havalimanı da bu kentte bulunur.

1970'lerde inşa edilen Belém do Pará-Brasília, Belém'den Peru sınırına uzanan Transamazónica ve Cuiaba-Santarém karayolları ile Pará'nın kuzey kesimini baştan başa geçen Kuzey Çevre Yolu Amazon Havzasının en uzak köşelerine kadar yeni bir göç dalgası başlatmış, kaynakların geliştirilmesini sağlamıştır. Nüfus (1991 geç.) 5.084.726.

para, malların alım ve satımında kullanılan değişim aracı. Fiyatlarla değerleri ifade eden bir araç olan para insanlar ve ülkeler arasında el değiştirerek ticari etkinliklerin yürütülmesini sağlar. Aynı zamanda temel servet ölçüsüdür.

İktisat kuramında para kavramının önemli bir yeri vardır. Taşıma ve ölçme kolaylığı sağlamak gibi özellikleri bulunan paranın asıl önemi, biçiminden ve yapıldığı maddeden çok mal ve hizmet alımında herkesin benimsediği bir ödeme aracı olmasında yatar. Eskiden, aralarında deniz kabuğu, boncuk, taş ve sığırın da bulunduğu, değeri olan çeşitli mallar para olarak kullanılmıştır. Ama 17. yüzyıldan beri temel para biçimleri metal para, kâğıt para ve kaydi paradır.

İktisat kuramına göre paranın birbiriyle ilişkili dört ayrı işlevi vardır: 1) Mal ve hizmet alışverişinde, ayrıca borç yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde herkesçe benimsenmiş bir ödeme aracı olması; 2) fiyat sisteminin işlemesini kolaylaştıran ve hesapların tutulmasını, maliyet, kâr ve zararın belirlenmesini sağlayan ortak bir değer ölçüsü ve hesap birimi olması; 3) vadeli ödemelerde ve kredili işlemlerde standart birim olarak kullanılması; para olmasaydı, borç alıp vermede herkesçe benimsenmiş bir kural bulunmayacak ve kredili işlemlerin günümüzde ekonomide oynadığı önemli rol gerçekleşmeyecekti; 4) tasarruf, servet ve saklama aracı olması; paranın bu işlevi, istendiğinde satın alma gücüne çevrilebilir bir birikimi olanaklı kılar. Likiditesi tam olan, yani anında başka mallara çevrilebilen tek değişim aracı paradır.

Metal paranın(*) değişim aracı olarak kullanılışı İÖ 7. yüzyıl sonlarına değin iner. Özellikle altın ve gümüş sikkeler uzun bir dönem en yaygın kullanılan metal para niteliğini kazandı (*bak.* altın standardı; gümüş standardı). 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında bankalar uygun miktarlarda değeri temsil eden banknot (ya da kâğıt para) basmaya başladılar. Önceleri banknotların altın ya da gümüşe çevrilebilirliği garanti ediliyordu. Zamanla bu garanti ortadan kalktı ve merkez bankasınca çıkarılan ve ülke içinde tedavülü zorunlu olan kâğıt para modern ekonomilerde temel değişim aracı haline geldi.

Para bireyler açısından, metal ve kâğıt paralarla banka ve başka mali kurumlarda tutulan, hemen kullanılabilir mevduatlardan oluşur. Ama ekonomik açıdan toplam para arzı, yukarıdaki biçimde tanımlanan para toplamının çok üstündedir. Bunun nedeni mali kurumlara yatırılan paranın büyük bölümünün kredi biçiminde dolaşıma yeniden dönerek piyasadaki toplam para miktarını birkaç kat artırmasıdır. Gerçekte modern mali sistemlerde para arzının hesaplanmasında çeşitli mevduat ve kredi türleriyle ticari senetler de dikkate alınır ve ödemelerde kullanılabilen her araç para sayılır. Ekonomik politika tartışmalarında para arzı(*) kavramı giderek artan bir önem kazanmıştır. Günümüzde, para arzı içinde alınabilecek farklı nitelikteki para türlerinden söz edilmektedir. Örneğin, para benzerleri terimi (*near money*), menkul kıymetler, sigorta poliçeleri ve konut kredileri gibi likiditesi yüksek, kısa sürede paraya çevrilebilir varlıkları; kaçak sermaye (*hot money*), geçici kâr amacıyla kısa vadeli olarak bir ülkeden başkasına akan fonları; kısa vadeli borç (*call-money*), talep edildiğinde geri

ödenen kısa vadeli kredileri; günlük borç ise (*overnight money*) bir gün içinde geri ödenmesi zorunlu kredileri belirtir.

para adumma *bak*. kızıl düve

para-aminobenzoik asit (PABA), birçok mikroorganizma türünün büyümesi için gerekli olan vitamin benzeri madde. Ayrıca folik asit yapımında da kullanıldığından mikroorganizma için yaşamsal önemi vardır. Kimyasal yapısı *para*-aminobenzoik aside çok benzeyen sülfamitler bu benzerlikten yararlanarak hücredeki folik asit bireşimine katılır. Sonuçta oluşan folik asit molekülünün yapısı normalden farklı olduğundan mikroorganizmanın metabolizması bozulur.

Omurgalılarda temel bir gereksinim olmayan *para*-aminobenzoik asit bira mayasında bulunur. Morötesi ışınlardan koruyucu özelliği nedeniyle bazı güneş yağlarının etkin maddesidir.

para-aminosalisilik asit (PAS). AMİNOSALİSİLİK ASİT olarak da bilinir, verem tedavisinde, izoniyazit ya da streptomisinle birlikte kullanılan ilaç. Ağızdan alınan PAS tek başına kullanıldığında çok hafif etki gösterir. İlk kez 1946'da kullanılan *para*-aminosalisilik asit öbür verem ilaçlarıyla birlikte alındığında verem basilinin direnç kazanmasını önler ya da geciktirir.

para arzı, kişilerin ve bankaların ellerinde tuttukları likit değerler. Para arzı kâğıt para, madeni para ve vadesiz mevduatların toplamından oluşur. Bazı iktisatçılar, ekonomik etkinliğin genel düzeyini etkilemesinden dolayı vadeli mevduatları da para arzını oluşturan unsurlardan biri sayarlar. Başka bazı iktisatçılarsa, her türlü kredi kuruluşundaki tasarrufların da para arzının parçası sayılması gerektiğini savunur.

ABD'de Federal Rezerv Kurulu, İngiltere'de ise İngiltere Merkez Bankası ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla para arzını denetler. Örneğin, Federal Rezerv Kurulu devlet tahvili alım satımı yoluyla para arzını genişletebilir ya da daraltabilir. Türkiye'de ise TC Merkez Bankası benzer bir işlev görür (*bak*. para politikası).

para cezası, yasa uyarınca yetkili merci tarafından belirlenen bir para tutarının devlet hazinesine ya da idareye ödenmesi sonucunu doğuran ceza. Kökenini, eski çağlarda öç alma yerine uzlaşma yönteminin kabul edilmesiyle birlikte suçlunun zarar görene ödediği tazminattan hükümdara ayrılan pay oluşturur. Eski Germen hukukunda *Wergild* denen diyetten hükümdara ayrılan pay bir tür para cezasıydı. İslam hukukunda da yer alan para cezası, Osmanlı ceza yasalarında "cerime" adı altında düzenlenmişti.

Para cezasına yöneltilen en güçlü eleştiri, mali durumu aynı olmayan suçlular üzerindeki etkisinin farklı olması nedeniyle cezaların eşitliği ilkesine aykırı düşmesidir. Bu nedenle İtalyan Ceza Yasası'nda para cezası miktarının suçlunun mali durumuna, aile yükümlülüklerine ve yaşına göre artırılıp azaltılabilmesi konusunda yargıca takdir yetkisi tanınmıştır. Para cezasını savunanlar ise hafif suçlarda hapis cezasının yerini alabilmesi, hapis cezasında olduğu gibi suçluyla birlikte aile bireylerini de sıkıntıya düşürmemesi, adli hata durumunda bunun giderilmesine olanak vermesi, hapis cezalarında olduğu gibi devlet için yük yaratmaması, tersine hazineye gelir sağlaması, hileye dayanan ya da kazanç hırsıyla işlenen suçlarda etkili sonuç vermesi gibi yararları öne sürerler.

Para cezaları kişisel olduğundan, mahkûmun ölmesi durumunda mirasçılarından alınamaz. Para cezası tek başına bir yaptırım olarak uygulandığında asli ceza, başka bir cezaya ek olarak verildiğinde ise ek ceza niteliği taşır. Para cezası götürü (maktu) ya da göreli olabilir. Götürü cezaların alt ve üst sınırı yasayla belirtilir, buna karşılık göreli para cezasının üst sınırı yoktur. Örneğin uyuşturucu maddeleri izinsiz yapanlara verilecek ek ceza niteliğindeki para cezası, uyuşturucu maddenin miktarına göre sınırsız olarak artar.

Öğretide ve uygulamada kamu para cezaları ile kısmen tazmin niteliğindeki para cezaları arasında ayrım yapılır. Bunlardan birincisi yalnız ceza niteliği taşır ve yargı mercilerince verilir. İkincisinde ise ceza niteliği yanında tazmin niteliği de vardır. Gümrük cezaları ve vergi cezaları gibi idare mercilerince verilen bazı para cezaları iki bölümden oluşur. Birinci bölüm esasen alınması gereken gümrük resmi ya da verginin karşılığını oluştururken, ikinci bölüm bunun birkaç katı olarak belirlenen bir ceza sayılır. Kısmen tazmin niteliğindeki para cezaları failin yaşının küçüklüğü ve öteki özel durumlar nedeniyle indirilmediği gibi tekerrürden dolayı da artırılamaz. Bu cezalardan dolayı suç ortakları zincirleme olarak sorumludur.

Para cezaları hafif ve ağır olmak üzere ikiye ayrılır. Hafif para cezaları kabahat, ağır para cezaları ise cürüm türünden suçlar için öngörülmüştür. Gümrük, vergi gibi mali konularda söz konusu olan para cezaları ile imar hukukuna ilişkin bazı para cezaları ve öteki belediye cezaları idari yaptırım niteliğinde olduğundan ceza mahkemelerince değil, idari makamlarca verilir.

Para cezasını kendi isteğiyle ödemeyen hükümlü hakkında kamu alacaklarının tahsili usulüne(*) göre cebri icra kovuşturması yapılır.

para koleksiyonculuğu, az ya da çok değerli her türlü kâğıt ya da metal paranın ve aynı amaçla kullanılan nesnelerin düzenli bir biçimde toplanması.

Para koleksiyonculuğu İtalya'da Rönesans'ta başladı. 14. yüzyılda şair Petrarca'nın topladığı Antik Çağ paraları bunun ilk örneklerinden biriydi. 15. ve 16. yüzyıllarda pek çok soylu, para koleksiyonculuğuyla uğraştı. Bu dönemde özellikle Eski Yunan ve Roma paralarını toplamak önem kazanmıştı. Dökümle ya da sahte kalıp kullanarak eski paraların kopyalarının yapılması, koleksiyonlara gerçek olmayan paraların girmesine yol açtı. 17. yüzyılda nümizmatiğin bir bilim dalı durumuna gelmesiyle özel ve tüzel kişilere ait koleksiyonlar karşılaştırılmaya, bunlardaki paralar kataloglanıp yayımlanmaya başladı. Bu çalışmaların, gerçek ve sahte paraların ayrılmasını sağlamak gibi bir yararı oldu. Ayrıca eski paraların tarihsel araştırmalar için önemli belgeler olduğu da anlaşıldı. 19. ve 20. yüzyıllarda koleksiyoncuların yanı sıra yetkili kuruluşların çıkardığı katalog ve elkitaplarının sayısında da büyük bir artış oldu. İngiltere'de British Museum 1873'te, elinde bulunan para koleksiyonlarının kataloglarını yayımlamaya başladı. Bu konuya duyulan ilginin artması derneklerin kurulmasına da yol açtı. Londra Nümizmatik Derneği (bugün Kraliyet Nümizmatik Derneği) 1836'da kuruldu. Zamanla genel koleksiyonların yerini daha dar bir alanla sınırlanan koleksiyonlar almaya başladı. Birçok ünlü müze böyle özel koleksiyonlar oluşturdu. Ayrıca eski paraların alınıp satıldığı, değiş tokuş edildiği pazarlar da ortaya çıktı. Bu konuda en önde gelen merkezler Londra ve Zürich'tir. 1936'da kurulan Uluslararası Nümizmatik Komisyonu da para koleksiyonlarının ekonomik ve tarihsel olayların incelenmesinde kullanılması amacını gütmektedir.

Para koleksiyonu yatırım amacıyla da yapılır. Basılan paraların sayısının sınırlı olması, ayrıca bu sayının zaman içinde aşınma, yıpranma, kaybolma ya da dolaşımdan kalkma gibi nedenlerle daha da azalması eldeki paraların değerinin artmasına yol açar. Bir paranın değeri belirlenirken onun fiziksel durumuna bakılır. Koleksiyonlarda, belirli zamanlarda belirli olaylar nedeniyle basılan ve gerçek para gibi dolaşıma sürülmeyen anı paralar da bulunur.

Özellikle metal paraların değerini etkileyen şeylerden biri de bazen üstlerinde bulunan darphane damgalarıdır. Belli bir darphanede aynı türden sınırlı sayıda para basılabilmesi, bunların daha ender olmasına yol açmaktadır.

para piyasası, kısa vadeli kredi işlemlerinin yürütüldüğü piyasa. Orta ve uzun vadeli kredilerin işlem gördüğü sermaye piyasasından farklıdır. Para piyasasında alım satıma konu olan finansal varlıklar, kâğıt paranın yanı sıra hemen paraya çevrilebilen kısa vadeli devlet tahvilleriyle çeşitli kambiyo senetlerini de kapsar.

Para piyasasının işleyiş kuralları oldukça karmaşıktır ve ülkeler arasında önemli farklılıklar gösterir. Ama kısa vadeli ödünç verilebilir fon fazlası olanlarla kısa vadeli kredi gereksinimi bulunanların buluşmasını sağlamak olan temel işlevi her yerde aynıdır. Bu işlev belirli aracılar eliyle, belli bir kâr karşılığında yerine getirilir. Birçok ülkede hükümetler hem borç alarak hem de kredi sağlayarak para piyasasında etkin bir rol oynar ve çizilen ekonomik hedeflere bağlı olarak para arzıyla faiz oranlarını belli düzeylerde tutmaya çalışır (*bak*. para politikası). Uluslararası para piyasası ise, ulusal para piyasalarından farklı mekanizmalar içermekle birlikte, temelde ülkeler arasındaki kredi ve döviz alım satımı işlemlerinde benzer bir aracılık işlevini yerine getirir.

ABD ve İngiltere para piyasaları en eski ve en gelişmiş olanlardır. İngiltere para piyasasında başlıca rolü iskonto işlemlerinde uzmanlaşan ve kısa vadeli ticari kambiyo senetleriyle hazine bonoları başta olmak üzere çeşitli kredi senetlerinin alım satımıyla uğraşan iskonto bankaları oynar. Bunlar ticari bankalardan vadesiz kredi sağlayarak kambiyo senetleri ya da hazine bonoları satın alır ve bunları daha sonra belirli bir kâr karşılığında ticari bankalarla takas bankalarına satar. Hükümet de iskonto bankalarına hazine bonosu satarak bankacılık sisteminden ödünç fon sağlar. Kambiyo senetleri ve hazine bonolarına işlem sırasında uygulanan iskonto hadleri ve fiyatlar bunların vadelerine ve genel faiz oranlarına bağlıdır. Ayrıca çıkaran kuruluşun ekonomik gücü de senetlerin fiyatını ve piyasada gördüğü kabulü etkiler. Ticari bankaların kredi olanakları daraldığında, İngiltere Merkez Bankası iskonto bankalarına düşük faizli ödünç fon sağlayarak ekonomideki kredi miktarını genişletebilir.

Kurumlar ve mekanizmalar farklı olmakla birlikte ABD para piyasası da benzer ilkelere göre işler. ABD para piyasasının özelliklerinden biri bu piyasada çok sayıda ve farklı türde aracının etkinlik göstermesidir. Bu duruma, şube bankacılığı üzerindeki kısıtlamalar nedeniyle bankacılık sisteminin

merkezileşmemiş olması ve kısa vadeli fonlarla uğraşan çok sayıda mali ve mali olmayan kurumun bulunması yol açmıştır. Kambiyo senetleri ve öbür likit mali araçların alım satımı büyük ölçüde İngiltere'deki iskonto bankalarının gördüğü işlevi yerine getiren aracı mali kuruluşlarca gerçekleştirilir. Bu piyasada kambiyo senetleri, devlet tahvilleri, federal kurumlarca çıkarılan tahviller, takas odası fonları ve ticari bankaların vadeli mevduat sertifikaları gibi çok çeşitli mali araçlar işlem görür. Ayrıca Federal Rezerv Sistemi de bankacılık sistemine doğrudan önemli miktarda kısa vadeli kredi sağlar. Federal Rezerv Sistemi ayrıca günlük piyasaya da girerek para arzı ve dağılımıyla faiz oranlarındaki dalgalanmaları denetim altında tutmaya çalışır.

Türkiye'de para piyasası temelde ticari bankalara dayanmakla birlikte, özellikle 1980'lerde başka aracı mali kuruluşlar da gelişme göstermiştir. Para piyasası üzerindeki gözetim ve denetim TC Merkez Bankası(*) ile Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu tarafından yürütülür. Büyük ölçüde devlete kısa vadeli fon sağlamak amacıyla çıkarılan hazine bonoları en önemli para piyasası araçlarını oluşturur.

para politikası, hükümetlerin belirli ekonomik amaçları gerçekleştirmek için kredi, para arzı ve faiz oranları ile ilgili olarak yaptığı düzenlemeler. Genellikle maliye politikası(*) ile birlikte yürütülür. Gerek maliye, gerekse para politikasının ana amacı tam istihdamı, yüksek bir büyüme oranını ve fiyatlarla ücretlerde istikrarı gerçekleştirmektir. Özellikle II. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemdeki enflasyonist gelişmeler, birçok hükümeti istikrarı gerçekleştirmenin temel aracı olarak parasal önlemler almaya yöneltmiştir.

Para politikasının yürütülmesinde merkez bankaları önemli rol oynar. Bu alandaki sorumluluk, örneğin ABD'de Federal Rezerv Sistemi'ne, Birleşik Krallık'ta İngiltere Merkez Bankası'na verilmiştir. Türkiye'de ise TC Merkez Bankası(*) yanında Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu da para politikasının yürütülmesinde önemli işlevler üstlenmiştir. Para arzını denetlemede merkez bankalarınca kullanılan üç temel araç açık piyasa işlemleri(*), iskonto haddi(*) ve mevduat karşılığında bankaların tutmak zorunda oldukları nakit rezerv yükümlülüğüdür. Bunların en önemlisi olan açık piyasa işlemleri, para arzıyla faiz oranlarını etkilemeye yönelik olarak devlet tahvil ve bonolarının alım satımı yoluyla yürütülür. Merkez bankasının tahvil satın alması ticari bankaların nakit rezervlerini artırır ve bankalarca verilen kredilerin miktarının yükselmesine yol açar. Devlet tahvillerine olan talebin artması tahvil fiyatlarının yükselmesine ve faiz oranlarının düşmesine yol açarak yatırım ve tüketim harcamalarını artırır. Merkez bankasının tahvil satması ise ters yönde etkide bulunarak para arzının daralmasına ve faiz oranlarının yükselmesine yol açar.

İskonto haddi merkez bankalarınca ticari bankalara verilen kredilerde uygulanan faiz oranıdır. İskonto haddinin yükseltilmesi ya da düşürülmesi bankaların kredi faiz oranlarını, dolayısıyla verdikleri kredi miktarını etkiler. Ticari bankaların mevduat karşılığında merkez bankasında tutacakları nakit rezerv miktarı ise mevduatların belli bir yüzdesi olarak yasalarla belirlenir. Bu yükümlülük ticari bankalarca sağlanan krediler üzerinde bir fren etkisi yapar. Böylece karşılık oranının artırılması ya da azaltılması yoluyla toplam kredi miktarı, dolayısıyla da para arzı etkilenir.

Eskiden altın standardının yürürlükte olduğu dönemde para politikasının temel amacı merkez bankasındaki altın rezervini korumaktı. Ödemeler dengesi açık verdiğinde ülke dışına yönelik altın akışı olurdu. Merkez bankaları para arzını azaltarak bu akışı durdurmaya çalışır, sonuçta fiyatlar, gelirler, istihdam düzeyi ve ithalat miktarı düşer, böylece dış ticaret dengesi yeniden sağlanırdı. Dış ticaret dengesinin fazla vermesi durumunda ise ters yönde bir politika uygulanırdı. Bir ülke ekonomisinin istikrarı dış pazar koşullarına bağlıydı. 1930'larda işsizlik probleminin ciddi boyutlara ulaşması ekonominin iç dengesine verilen önemi artırdı, ama bu alanda daha çok maliye politikalarına ağırlık verildi.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemin enflasyonist koşulları para politikasına ilgiyi yeniden canlandırdı. Özellikle 1970'lerin ikinci yarısında Batı dünyasında enflasyonun 1950-70 ortalamasının üç katına çıkmasıyla enflasyonla mücadelede maliye politikasının yerini daha çok para politikası almaya başladı. Harry G. Johnson, Milton Friedman ve Friedrich Hayek gibi iktisatçılar para arzının artması ile enflasyonun hızlanması arasındaki bağa dikkat çekerek enflasyonun önlenmesinde, talep ağırlıklı ekonomi politikalarına oranla sıkı para politikasının çok daha etkili olacağını savundular. *Ayrıca bak.* monetarizm.

Para ve Kredi Kurulu (PRKK), 1980 istikrar programı çerçevesinde para ve kredi politikasının uygulanmasında eşgüdümü sağlamak, destekleme fiyatları konusunda önerilerde bulunmak, ihracatta fiyat istikrar fonu ile ithalatta alınacak teminat ve fonları saptamak amacıyla oluşturulan kurul. 30 Aralık 1983'te Bakanlar Kurulu kararıyla bileşimi yeniden düzenlenen PRKK, başbakanın görevlendireceği bir devlet bakanının başkanlığında maliye ve gümrük bakanı, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) müsteşarı, hazine ve dış ticaret müsteşarı, TC Merkez Bankası başkanı, Maliye ve Gümrük Bakanlığı müsteşarı, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı müsteşarı ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı müsteşarından oluşmaktaydı. Kurulun sekreterlik görevi, DPT Müsteşarlığı Genel Sekreterliği'nce yürütülmekteydi.

PRKK özellikle 1984'ten sonra Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu (EİYKK) ve Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi'yle (TKKOİ) birlikte bazı büyük fonların merkezi kararlarla yönlendirilmesinde önemli işlevler üstlendi. Bazı müsteşarların bazı bakanlardan daha etkin görevler üstlenmesi biçiminde yorumlanan kararlar aldı. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'nun(*) (DFİF) kaynağını oluşturan kesintilerden indirim yapmak, Bakanlar Kurulu kararıyla saptanan düzeyi aşmamak üzere fon kesintilerini yeniden artırmak, ihraç mallarının ve alıcı piyasaların özelliklerine göre ülke ve madde temelinde selektif uygulamalara gitmek, bu uygulamaları değiştirmek ve kaldırmak PRKK'nin yetki alanı içindeydi. Yatırımların ve döviz kazandırıcı işlemlerin finansmanında kullanılmak üzere Dış Krediler Kur Farkı Fonu kapsamına alınacak krediler, bu kredilerin yatırımlar için kullandırılmasında uyulacak ilkeler ve fon kapsamında kullandırılan kredilerin değişken faiz sistemlerinin ilkeleri de PRKK tarafından belirleniyordu. PRKK'nin ihracatta ve ithalatta yapılacak fon kesintileri ve destekleme primi ödemeleri için aldığı ve çoğunlukla kısa aralıklarla değiştirdiği kararlar özellikle 1984'ten sonra tartışma konusu olmuş, ekonomide istikrarsızlık yarattığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Ocak 1992'de *Resmi Gazete*'de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararıyla PRKK kaldırılarak yerine Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu (PKKK) kuruldu. Ekonomi ve maliye politikaları ile para ve kredi politikalarının belirlenmesinde ve uygulanmasında eşgüdümü sağlayarak gerekli önlemleri almak üzere kurulan PKKK, başbakanın görevlendireceği bir devlet bakanının başkanlığında, bayındırlık ve iskân bakanı ile hazine ve dış ticaret, DPT ve Maliye ve Gümrük Bakanlığı müsteşarları ve TC Merkez Bankası başkanından oluşur.

parabol, dik dairesel bir koni(*) ile bu koninin bir üretecine (ana doğru) paralel bir düzlemin kesişmesiyle ortaya çıkan eğri. Konikler(*) ailesinden olan parabol açık bir eğridir ve sabit bir doğrudan (doğrultman) ve sabit bir noktadan (odak) eşit uzaklıkta olacak biçimde hareket eden bir noktanın yörüngesini (geometrik yerini) oluşturan düzlemsel eğri olarak da tanımlanabilir.

Bir parabolün doğrultmanına en yakın noktası tepe noktası olarak adlandırılır; bu nokta parabolün odağı ile doğrultmanına eşit uzaklıktadır. Parabolün tepe ve odak noktalarından geçen ve doğrultmanı dik olarak kesen doğruya parabolün ekseni, odak noktasından doğrultmana paralel olarak geçen doğruya ise parabolün özkirişi adı verilir.

Eksenine göre bakışımlı (bir eğri) olan parabol, tepe noktasından uzaklaştıkça ekseninden de uzaklaşır. Bir parabolün ekseni etrafında döndürülmesiyle bir dönel paraboloit(*) elde edilir.

Hava direncinin ve dönme etkilerinin bulunmadığı varsayılan bir ortamda havaya atılan bir merminin izlediği yol bir paraboldür. Kemerli köprülerde de parabolik biçimlere rastlanır.

Ekseni kartezyen koordinat sisteminin x ekseni ile çakışan, tepe noktası koordinat sisteminin başnoktasında (orijin) bulunan ve doğrultmanı ile odağı arasındaki uzaklık p olan bir parabolün denklemi $y^2=2px$ biçiminde verilir.

parabolik denklem, yayınım olgusunun, örneğin bir levhanın ısınmasının matematiksel çözümlemesinde karşılaşılan kısmi diferansiyel denklemler sınıfı. En yalın bir boyutlu parabolik denklem, ince bir çubuğun çeşitli noktalarındaki sıcaklığın zamana göre değişimini belirleyen $u_{xx}=u_t$ denklemidir. Burada u_t, t ve x değişkenlerinin fonksiyonu olan u değişkeninin t değişkenine (zaman) göre kısmi türevi, u_{xx} ise x değişkenine (baş noktadan uzaklık) göre ikinci basamaktan kısmi türevidir. Bu yalın denklemin çözümleri bile oldukça karmaşıktır; genel olarak bu çözümler denklemin temel çözümü olarak adlandırılan $e^{(-x^2/4t)/\sqrt{t}}$ üstel fonksiyonu cinsinden ifade edilir. Bu türden bir problemin tam çözümünün belirlenebilmesi için çubuk boyunca başlangıç sıcaklık dağılımının ve çubuğun iki ucundaki sıcaklığın nasıl değiştiğinin de bilinmesi gerekir. Bu ek koşullara başlangıç değerleri ve sınır değerleri denir.

Benzer iki ve üç boyutlu problemlerde bölgenin tümündeki başlangıç sıcaklık dağılımı ile bölgenin sınırı boyunca sıcaklığın zaman içindeki değişimi bilinmelidir. En yalın iki boyutlu parabolik denklem $u_{xx} + u_{yy}$ biçiminde, üç boyutlu denklem ise $u_{xx} + u_{yy} + u_{zz}=u_t$ biçimindedir. Bu denklemler ancak tümüyle düzgün (bölgenin her

yerinde aynı) özellikli ortamlar için geçerlidir; düzgün olmayan ortamlara ya da başka tür yayınım olgularına ilişkin denklemler daha karmaşıktır. Bu denklemler, eğer verili bölge içinde farklı bir koordinat sistemi kullanılarak yukarıda belirtilen yalın biçimde yazılabiliyorsa, genç parabolik denklem olarak adlandırılır. Örneğin, bir boyutlu ama daha yüksek basamaktan türevli $au_{xx} + bu_{xt} + cu_{tt}$ terimlerini içeren bir denkleme, $b^2-4ac=0$ koşulu sağlanıyorsa, böyle bir dönüşüm uygulanabilir. Eğer a, b, c katsayıları x değişkeninin aldığı değerlere bağlıysa, bu durumda denklem, her noktasında $b^2-4ac=0$ koşulunun sağlandığı bir bölge için paraboliktir.

paraboloit, kartezyen koordinat sisteminde denklemi $x^2/a^2 + y^2/b^2=z$ olarak verilen yüzey. Denklemde ikinci terimin önündeki işaret artı ise eliptik paraboloit olarak adlandırılan yüzey elde edilir. Bu yüzeyin xz düzlemine ya da yz düzlemine paralel düzlemlerle arakesitleri birer paraboldür(*); xy düzlemine paralel ve bu düzlemin üstünde yer alan düzlemlerle arakesitleri ise elipstir. Eliptik paraboloit denkleminde $a=b$ olması durumunda, xy düzlemine paralel ve bu düzlemin üstünde yer alan düzlemlerle arakesitler birer daire olur; böyle bir yüzey dairesel paraboloit olarak adlandırılır (*bak.* üstteki çizim). Dairesel paraboloit, bir parabolün ekseni çevresinde döndürülmesiyle elde edilebildiğinden dönel paraboloit olarak da anılır.

Denklemde ikinci terimin önündeki işaret eksi ise hiperbolik paraboloit olarak adlandırılan yüzey elde edilir (*bak.* alttaki çizim). Böyle bir yüzeyin xz ve yz düzlemlerine

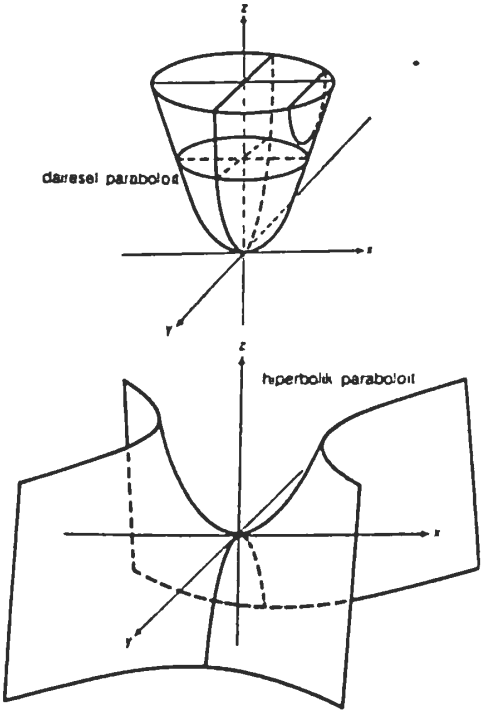

Paraboloit türleri

paralel düzlemlerle arakesitleri birer parabol, xy düzlemine paralel düzlemlerle arakesitleri ise hiperboldür.

Dairesel ve eliptik paraboloit yüzeyler parabolik yansıtıcı olarak kullanılır. Parabolik yansıtıcılar otomobil farlarında, Güneş enerjisinden yararlanan aygıtlarda (örn. güneş fırını), radyo dalgasıyla iletişimde ve radarlarda kullanılan antenlerde geniş uygulama alanı bulur.

Paracanov, Sergo, asıl adı SARKIS PARACANYAN (d. 9 Ocak 1924, Tiflis, Gürcistan SSC - ö. 20 Temmuz 1990, Erivan, Ermenistan SSC), Ermeni asıllı SSCB'li film yönetmeni. Paracanov Tiflis Konservatuvarı'nda müzik, Devlet Sinema Enstitüsü'nde sinema öğrenimi gördü. Daha sonra Moskova Sinema Yüksekokulu'nda ünlü sinema yönetmeni Aleksandr Dovjenko'nun öğrencisi oldu. 1952'de Kiev Dovjenko Stüdyoları'nda çalışmaya başladı.

Genellikle halk kültüründen esinlenen ve görsel yanı öne çıkan lirik filmler çeken Paracanov'un ilk filmleri Batı'da gösterilmedi. Beşinci filmi *Teni zabıtıh predkov* (1964; Unutulmuş Atalarımızın Gölgeleri) Ukrayna halk masallarına dayalı izlenimci bir trajediydi. Film Arjantin'deki Mar del Plata Festivali (1965) büyük ödülü de içinde olmak üzere 16 uluslararası ödül kazandı. Ama Paracanov, biçimcilik ve gizemcilikle eleştirilerek baskıya uğradı; bir süre film çekemedi. 1969'da çektiği *Sayat Nova*'da, 18. yüzyılda yaşamış Ermeni şair Sayat Nova'nın (Aruthin Sayadyan) yaşamını simgesel olaylarla ve eski Ermeni müziğiyle zenginleştirerek anlattı.

1977'de eşcinsel olduğu ve para yasalarına aykırı davrandığı gerekçesiyle tutuklandı; 1974'te de beş yıl hapse mahkûm edildi. Uluslararası bir kampanya sonucu 1978'de salıverildi. 1982'de yeniden tutuklandıysa da bir süre sonra serbest bırakıldı.

1980'lerde *glasnost* (açıklık) ortamında yeniden film çekmesine izin verildi. Gürcistan'da Kartuli Pilmi stüdyolarında gerçekleştirdiği *Ambavi Suramis Tsihisa*'da (1985; *Suram Kalesi Destanı*), bir Gürcü destanını düşsel ve alışılmadık bir üslupla anlatıyordu. Son filmi *Aşık Kerib* (1988; *Âşık Garib*), belki de Paracanov'un sanatsal fantezilerini özgün ve yaratıcı biçimde kullandığı en başarılı çalışmasıydı.

Paracanthopterygii, yaklaşık 1.200 yaşayan türü tanımlanmış kemiklibalıklar üsttakımı. Morina, mezgit, fenerbalığı gibi tanınmış balıkları içeren bu üsttakım genellikle altı takıma ayrılır. Bunlardan *Batrachoidiformes* takımının tek bir familya (*Batrachoididae*) altında toplanan yaklaşık 45, *Gadiformes* takımının yaklaşık 800, *Gobiesociformes* takımının tek bir familya (*Gobiesocidae*) altında toplanan yaklaşık 100, *Lophiiformes* takımının yaklaşık 265, *Percopsiformes* takımının yaklaşık sekiz, *Polymixiiformes* takımının tek bir familya (*Polymixiidae*) ve cins (*Polymixia*) altında toplanan birkaç türü vardır. Ama son yıllarda *Ophidioidei* alttakımının (kayışbalıkları, deniz incibalıkları, vb) takım düzeyinde *Gadiformes*'ten ayrılması, *Polymixiiformes* takımının (sakallıbalıklar) familya düzeyinde *Beryciformes* takımına alınması ağırlık kazanmıştır.

Bu üsttakıma giren balıkların çoğu denizde yaşar. Yalnız *Percopsiformes* üyelerinin tümü Kuzey Amerika tatlı sularına dağılmıştır. *Batrachoidiformes* ve *Gobiesociformes* (yapışanbalıklar) üyelerinin büyük bölümü tropik ve ılıman bölge denizlerinin kıyılarında, bazıları tatlı sularda; *Lophiiformes* (fenerbalıkları vb) ve *Gadiformes* üyeleri sığlıklarda olduğu kadar derin sularda da yaşar. Morina, mezgit, berlam, gelincikbalığı gibi iyi bilinen türler içeren *Gadidae* familyası, *Gadiformes*'in yanı sıra tüm üsttakımda ticari bakımdan önemli balıkların yer aldığı tek gruptur.

Paracanthopterygii üsttakımının en iri türü olan Atlantik morinası (*Gadus morhua*) yaklaşık 2 m uzunluğa ve 90 kg'yi aşan ağırlığa ulaşabilir. Bazı fenerbalıklarının da uzunluğu yaklaşık 2 m'yi, ağırlığı 35 kg'yi bulur. Ama öbürleri genellikle orta boy ya da küçük yapılı balıklardır.

Yumurtaları ve yavruları koruma davranışına bu alttakım üyeleri arasında oldukça az rastlanır (örn. *Batrachoididae* familyasından *Opsanus tau*). Gelincikbalıklarından *Molva molva*'nın dişisi her üreme mevsiminde 60 milyon dolayında yumurta dökebilir. Çoğu türün yumurtaları ve larvaları planktonlar arasında bulunur. Akdeniz incibalığının (*Carapus acus*) yumurtaları ve ilk larva evresi deniz yüzeyinde geçer. Yaklaşık 7-8 cm uzunluğunda ikinci larva evresine giren yavrular dibe inerek denizhıyarlarının iç asalağı olur. Daha sonraki yaşamlarının çoğunu da konaklarının içinde geçirdikleri sanılmaktadır. *Zoarcidae* familyasından, Avrupa'nın kuzey kıyılarında görülen *Zoarces viviparus* bu üsttakımın canlı doğurduğu bilinen az sayıdaki türleri arasında yer alır. Döllenme dişinin içinde gerçekleşir ve embriyon dişinin yumurtalığında gelişir. Fenerbalıklarının derin sularda yaşayan türlerinde eşeysel ikibiçimlilik dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. Erkekler dişilerden çok daha küçüktür. *Ceratias holboelli* türünün erkeği larva evresinden sonra daha iri bir dişiye ısırarak yapışır. Ömür boyu sürecek bu birliktelik sırasında erkek ve dişinin dokuları kaynaşır, dolaşım sistemleri birleşir.

Paracanthopterygii üyelerinin vücut biçimlerinin çok farklı olmasına karşın çene kasları, kuyruk omurlarının yapısı ve genellikle başa yakın bir bölgede yer alan karın yüzgeçlerinin konumu ayırt edici özelliklerini oluşturur. Bu üsttakımın grupları arasındaki ilişkiler ve öbür gruplarla ilişkileri yeterli açıklığa kavuşmamıştır. Derinleştirilen araştırmalar özellikle *Paracanthopterygii* ile *Acanthopterygii* üsttakımları arasında bazı grupların yer değiştirebileceğini göstermektedir.

Paracas kültürü, bugünkü Peru'nun güney kesiminde, Ica yönetim bölgesindeki aynı adlı yarımadada erken ufuk dönemiyle erken ara dönemde gelişen kültür (İÖ y. 900-İS 400). Paracas kültürünün Paracas Cavernas olarak adlandırılan ilk evresi Chavín kültürüyle (İÖ y. 1000-400) bağlantılıdır. Bu dönemden kalan çanak

Paracas Necrópolis halkının ölülerini sardıkları bir işlemeli dokumadan ayrıntı, İÖ y. 200 - İS 200; Linden Müzesi, Stuttgart, Almanya
Ferdinand Anton

çömlekler iyi pişirilmemiş, bazısı ise pişirildikten sonra boyanmıştır. Paracas kültürünün erken ara dönemin ortalarındaki (İS y. 1 - 400) evreleri Paracas Pinilla ve Paracas Necrópolis'tir. Bu dönemlerde çanak çömlek yapımında bir gelişme gözlenir. Cerro Colorado'da bulunan mezarlıklardaki

araştırmalarla Paracas Necrópolis evresinde halkın ölülerini mumyaladıktan sonra işlemeli dokumalara sararak mezar armağanlarıyla birlikte sakladıkları anlaşılmıştır. Bu dokumaların üstündeki desenlerle, aynı dönemdeki ve sonraki Nazca kültürüne ait renkli çanak çömleğin üstündeki bezemeler büyük benzerlik gösterir. Bu halkların çocuklarının başını bağlarla sıkarak yapay biçim bozukluklarına neden oldukları da saptanmıştır.

Paracel Adaları, Güney Çin Denizinde 130 kadar küçük mercan adası ve resiften oluşan grup. Güneyde Triton, doğuda Lincoln gibi birkaç uzak ada dışında, Paracel Adaları kuzeydoğuda Amphitrite grubu, batıda Crescent grubu olarak ikiye ayrılır. Hiçbirinin yüzölçümü 2,5 km²'yi aşmayan adalarda tatlı su bulunmaz; sürekli yerleşim yoktur.

Çin, Tayvan ve Vietnam'ın hak iddia ettiği bu adalar 1932'de Fransız Çinhindi'ne katıldı ve burada bir meteoroloji istasyonu kuruldu. Çin birlikleri 1947'de Amphitrite grubunun en büyük adasını işgal etti. Çin Halk Cumhuriyeti ve Güney Vietnam adaları fiilen işgal altında tutarken, Tayvan ve Kuzey Vietnam tarihsel nedenlerle bu adaların sahibi olduklarını öne sürdüler. Güney Çin Denizinde petrol yataklarının bulunması 1974 başında bir gerginliğe yol açtı. Çin, Vietnam'ın yabancı petrol şirketleriyle anlaşmasına tepki göstererek adalara denizden ve havadan saldırıya geçti, bütün adaları denetimi altına aldı. 1980'lerde hâlâ Çin'in denetiminde olan Paracel Adaları konusundaki anlaşmazlık sürmekteydi.

Paracelsus, asıl adı PHILIPPUS AUREOLUS THEOPHRASTUS BOMBASTUS VON HOHENHEIM (d. 10/14 Kasım 1493, Einsiedeln, İsviçre - ö. 24 Eylül 1541, Salzburg, Salzburg Başpiskoposluğu), tıpta kimyanın önemli bir rolü olduğunu belirleyen gezgin Alman hekim ve simya bilgini.

Hekim olan babasının da ders verdiği Villach'taki madencilik okulunda öğrenim gördü. Genç yaşta kazandığı kimya ve metalurji bilgisi ileride ilaç tedavisi alanında

Paracelsus, bir oymabaskı, y. 1600
Musée National Suisse, Zürich, İsviçre

yapacağı büyük buluşlara temel oluşturdu. 1507'de Avrupa'nın ünlü öğretmenlerinden ders almak üzere bir kentten öbürüne geçerek çeşitli üniversitelerde okudu. Ama üniversitelerin her şeyi öğretmediği, hekimlerin kocakarılar, Çingeneler, büyücüler ve gezgin kabilelerden ders alması gerektiği ve bilginin deneyimlerin ürünü olduğu görüşüne vardı.

Kaynaklara göre Viyana Üniversitesi'nden 1510'da tıp bakaloryasıyla mezun olduktan sonra eğitimini Galenos ve ortaçağ Arap bilginlerinin eleştirildiği Ferrara Üniversitesi'nde sürdürdü. Orada yıldızlarla gezegenlerin insan vücudunun işleyişini denetlediğini ileri süren dönemin geçerli görüşlerine karşı çıkma ve bunu belirtme özgürlüğünü buldu. 1. yüzyılda yaşamış ünlü Romalı hekim Celsus'tan üstünlüğünü dile getiren "para-Celsus" (Celsus'u aşan) takma adını bu dönemde kullanmaya başladığı sanılır.

Doktorasını tamamladıktan kısa bir süre sonra kara Avrupa'sının yanı sıra İngiltere, İskoçya ve İrlanda'yı kapsayan, yıllar sürecek gezilerine başladı. Bir süre askeri cerrahlık yaptı. Rusya'da Tatarlara esir düştü. Litvanya'ya kaçtı, oradan da Macaristan'a geçti. 1521'de İtalya'da yeniden orduda cerrah olarak görev aldı. Gezilerini Mısır, Arabistan, Filistin ve İstanbul'da sürdürdü. Gittiği her yerde en etkili tedavi yöntemlerini bulma ve daha da önemlisi doğanın gizilgüçlerini öğrenme amacıyla simya araştırmaları yaptı.

On yıl kadar gezgin olarak yaşadıktan sonra 1524'te Villach'a döndüğünde mucizevi tedaviler yaptığına ilişkin ünü yayılmıştı. Paracelsus'un kent hekimliğine atandığı ve Basel Üniversitesi'nde tıp dersleri vereceği duyulunca Avrupa'nın dört bir yanından gelen öğrenciler kente dolmaya başladı. Derslerine yalnız öğrencileri değil, istekli herkesi çağırması yetkilileri öfkelendirdi. Haziran 1527'de bir öğrenci grubuyla birlikte İbn Sina ve Galenos'un kitaplarını üniversitenin önünde yaktı. Luther gibi halk diline tutkun olduğundan, derslerinde ve yazılarında Latince yerine Almancayı kullandı. Davranışları ve sözleriyle büyük tepki uyandırmasına karşın, ünü ve öğrencilerinin sayısı daha da arttı. Derslerinde doğanın iyileştirici gücünü vurgulayarak döneminde uygulanan tedavi yöntemlerini ve yanlış uygulamaları acımasızca eleştirdi; yararsız haplar, merhemler, şuruplar, yakılar ve tütsülerle alay etti.

Pek çok düşman edindiğinden Basel'deki başarısı bir yıldan kısa sürdü. Kentin hekimleri, eczacıları ve devlet görevlileriyle arası iyice bozulunca, canını kurtarmak için kentten kaçmak zorunda kaldı. İzleyen sekiz yıl boyunca güç koşullarda sürekli dolaşırken, eski el yazmalarını gözden geçirdi, yeni araştırmalarını kaleme aldı. *Die Grosse Wundartzney*'ın (Büyük Cerrahi Kitabı) yayımlanmasıyla 1536'da yeniden eski ününe kavuştu, zengin oldu ve saray çevrelerinde bile aranmaya başladı. 1541'de Bavyera dükü prens-başpiskopos Ernst'le buluşmak üzere gittiği Salzburg'da Beyaz At Hanı'nda esrarengiz bir biçimde öldü.

Tıp tarihinde seçkin bir yeri olan Paracelsus öncü çalışmalarıyla da tanınır. 1530'da o zamana değin bilinen en iyi frengi tanımını yaparak, bu hastalığın cıvalı bileşiklerin vücuda uygun dozlarda verilmesiyle başarıyla tedavi edilebileceğini ileri sürdü. Bu tedavi yöntemi daha sonra 1909'da bulunan Salvarsan tedavisine öncülük etti. Madenci hastalığı olarak bilinen silikozun maden buharlarının solunmasından kaynaklandığını buldu. Günümüzde homeopati olarak bilinen uygulamayı o dönemde kavrayarak, uygun dozlarda verilen hastalık etkeninin iyileştirici özellik kazanabileceğini savundu. Bazı kaynaklara göre 1534'te vebadan kırılan Stertzing kentinde bir hastanın dışkısından iğneyle aldığı küçük bir parçayı ekmekle karıştırarak yaptığı haplarla pek çok hastayı iyileştirdi. İlk kez guatrın minerallerle, özellikle içme suyundaki kurşunla bağlantılı olduğunu ortaya koydu. Cıva, kükürt, demir ve bakır sülfat içeren yeni kimyasal bileşimler hazırlayarak ilaç olarak kullandı. 1618'de yayımlanan ilk Londra Farmakopesi'nde belirtildiği gibi tıbbı kimyayla birleştirdi. Bütün bunların yanı sıra psikiyatrik tedavilerin gelişmesine de önemli katkıda bulundu.

paradoks (Yunanca *para*: "karşı" ve *doksa*: "anlam, düşünce"), kendi içinde çelişkiliymiş gibi görünen, mantıksal olarak hem doğruluğu, hem de yanlışlığı kanıtlanabilen önerme. "Daha az olan, daha fazladır" önermesi örnek gösterilebilir.

Paradoks edebiyatta çarpıcı ve nükteli bir anlatım yaratmak amacıyla kullanılır. George Orwell'in karşı-ütopyacı yergisi *Animal Farm*'da (1945; *Hayvan Çiftliği*, 1954, 1984) hayvanlar topluluğunun ilk ilkesi giderek bir paradoksa dönüştürülür: "Bütün hayvanlar eşitttir, ama bazı hayvanlar daha eşittir". Günümüz eleştirmenleri paradoksu, doğruyu ve yanlışı aynı anda dile getirmeyi sağlayan ve şiir dilinin ayrılmaz parçası olmuş bir teknik olarak değerlendirir. Karşıt iki sözcüğün bir araya getirildiği (örn. "gürültülü sessizlik", "yalnız kalabalık" ya da "yaşayan ölüm" gibi) paradoks tarzı şiirde yaygınlıkla kullanılır. *Ayrıca bak.* yalancı paradoksu; Zenon paradoksları.

Paradoxides, soyu tükenmiş eklembacaklılardan trilobit cinsi. Fosillerine Kuzey Amerika'daki Orta Kambriyen Dönem (Kambriyen Dönem y. 570-500 milyon yıl önce) kayaçlarında rastlanır. Bu cins üyelerinin iyi gelişmiş olan baş bölümünün yanlarında, uzunluğu türlere göre değişen sivri uçlu dikenler bulunur. Kuyruk bölümü az gelişmiş, gövde bölütleri belirgindir. Bazı türlerde uzunluk 45 cm'ye ulaşır. Kılavuz fosil olarak kullanılan *Paradoxides* üyeleri kayaç katmanlarında Orta Kambriyen Dönemin belirlenmesine yarar.

Paradoxides Dizisi, Avrupa'nın batı kesimlerinde ve İskandinavya'da Kambriyen Dönemin (y. 570-500 milyon yıl önce) ortalarında çökelen kayaç katmanları. Kuzey Amerika'da ise Orta Kambriyen kayaçlara Albertan Dizi denir. Paradoxides Dizisinin tanıtıcı fosil faunası, *Paradoxididae* ailesi ile *Agnostus* ve *Eodiscus* cinsi trilobitlerden oluşur.

parafin, erime noktaları 48°C ile 66°C arasında değişen, düz zincirli katı hidrokarbonların oluşturduğu renksiz ya da beyaz renkli, yarı saydam sert mum. İlk kez 1867'de petrolden çıkarılan bu ürün şamdan mumu, mumlu kâğıt, cila, kozmetik ve elektrik yalıtkanlarının üretiminde, çiçeklerden uçucu yağ özütlenmesinde, merhemlerde ve su geçirgenliğini önlemek üzere tahta malzemelerin kaplanmasında kullanılır. Ayrıca, tutuşmayı kolaylaştırdığından kibrit yapımında da yararlanılır.

Petrolün hızla soğutulması sonucu kolayca dibe çöken parafin süzülerek ayrılır. Daha sonra, renk giderme, ayrımsal damıtma ve yeniden kristallendirme işlemleriyle temizlenerek arıtılır. Yapay parafin ise, havagazının hidrokarbonlara dönüştürüldüğü Fischer-Tropsch tepkimesinin yan ürünü olarak II. Dünya Savaşı'ndan sonra üretilmeye başladı. Petrol kökenli parafine göre daha sert, daha saf, daha beyaz ve nitelikleri daha üstün olan bu yapay ürün bazı bitkisel mumların yerine kullanılır ya da petrol parafininin niteliğinin düzeltilmesinde yararlanılır. Yapay parafin yükseltgendiğinde, molekül ağırlığı yüksek, açık sarı renkli sert bir muma dönüşür. Boraks, sodyum hidroksit, morfolin ve trietanolamin gibi

organik ve inorganik alkalilerin sulu çözeltileriyle sabunlaşabilir. Döşemelerin kaplanmasında, dokuma ve kâğıtların su geçirgenliğinin önlenmesinde, sepicilikte, yağlayıcı ve pas önleyici olarak bazı metal işlerinde kullanılır.

parafinler *bak.* alkanlar

parafraz, müzikte, bir motif, melodi parçacığı ya da melodinin, hatta bütün bir parçanın başka bir kullanım için yeniden bestelenmesi ya da değişik bir bağlamda işlenip geliştirilmesi. Özellikle Rönesans missa ve motetlerinde çok kullanılmıştır. Ayrıca klavye yapıtlarına da uygulanmış, melodi sık sık bölünmüş, zaman zaman da yeni sesler eklenmiş ya da kısaltılmıştır. Parafraz uygulanan bir melodi yeni bir bestenin ses partilerinden birinde yer alabilir. Örneğin Guillaume Dufay'ın *Alma redemptoris mater* (Kurtarıcının Sevgili Annesi) motetinde böyledir. Ya da Josquin des Prez'in *Missa pange lingua*'sındaki (Şarkı Söyle Ey Dilim) gibi melodik taklit aracılığıyla bütün ses partilerinde ortaya çıkar. 19. yüzyıl müziğinde terim biraz farklı anlamlar kazanmıştır. Piyano ve başka çalgı virtüözleri hem operaların, hem de birbirlerinin yapıtlarının çok ince işlenmiş parafrazlarını yapmışlardır.

paragenez, PARAJENEZ olarak da yazılır, cevher çökellerinde minerallerin oluşum sırası. Sıcaklık ve basınç koşulları ile hidrotermal çözeltilerdeki kimyasal bileşenlerde görülen değişimler farklı minerallerin farklı zamanlarda çökelmesine neden olur. Genel çökelme sırası, önce gang mineralleri (silikatlar ve karbonatlar); daha sonra oksit mineralleri ile bu minerallerle birlikte ya da bunların hemen ardından demir, nikel, kobalt ve molibden sülfürler ve arsenyürler, ardından da kurşun ve çinko sülfürler; son olarak da doğal metaller ve tellürürler ile bunların ardından antimon ve civa sülfürler biçimindedir. Cevher çökelinin birden çok hidrotermal etkinlik döneminin sonucunda oluştuğu bölgelerde paragenez çok karmaşıklaşabilir.

paragonit, bazik sodyum ve alüminyum silikatlarından oluşan, muskovite benzer mika minerali. Önceleri ender rastlanan bir mineral olduğu düşünülmüş, ama daha sonraları yapılan araştırmalar sonucunda başkalaşım şistlerinde ve fillitlerde, gnayslarda, kuvars damarlarında ve ince taneli tortullarda yaygın biçimde bulunduğu ortaya çıkartılmıştır. İnce taneli parajonite, muskovitte olduğu gibi, serisit ya da beyaz mika denir. Kimyasal formülü ve ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* mika (tablo).

Paraguaçu Irmağı, Portekizce RIO PARAGUAÇU. Brezilya'nın doğusunda, Bahia eyaletinin (*estado*) orta ve doğu kesiminde ırmak. Diamantina Tepelerinden doğar, önce kuzeye, ardından doğuya doğru 500 km kadar aktıktan sonra Maragogipe'nin hemen aşağısında Todos os Santos Körfezine dökülür. Irmak ağzından yaklaşık 40 km içeride yer alan Cachoeira'ya kadar ulaşıma elverişlidir. Yukarı çığırının çevresindeki bölgeden siyah sanayi elması çıkarılır. Cachoeira dışında ırmak kıyısındaki başlıca kentler Andaraí ve Itaetê'dir. Brezilya hükümeti 1970'lerin sonunda Paraguaçu Irmağı vadisinde sulama, sığır yetiştiriciliği ve meyve üretimini geliştirmek ve yöreye elektrik sağlamak için bir dizi proje başlatmıştır.

Paraguay, resmî adı PARAGUAY CUMHURİYETİ. İspanyolca REPÚBLICA DEL PARAGUAY. Güney Amerika'nın ortagüney kesiminde, denize kıyısı olmayan ülke. Birçok akarsuyun geçtiği 406.752 km²'lik bir alanı kaplar. Adını Guarani Yerli dilinde "büyük ırmaklı yer" anlamına gelen bir sözcükten alır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda yaklaşık 992 km boyunca uzanır; doğudan batıya en geniş yeri 685 km'yi bulur. Doğuda Brezilya, güneydoğu, güney ve güneybatıda Arjantin, batı ve kuzeybatıda Bolivya ile çevrilidir. Başkenti Asunción, 1992 tahmini nüfusu 4.519.000'dir.

Doğal yapı. Kuzeyden güneye doğru akan Paraguay Irmağı ülkeyi Doğu Bölgesi ve Batı Bölgesi olarak ikiye ayırır. Ülke topraklarının beşte ikisini kapsayan ve Brezilya Platosunun bir uzantısı olan Doğu Bölgesi'nin yüksekliği güneybatı uçta ancak 50 m'yi bulurken, bazı tepelerde 750 m'ye ulaşır. Brezilya sınırının bir bölümü boyunca kuzey-güney doğrultusunda uzanan Amambay Dağları daha sonra doğuya dönerek Mbaracayú Dağları adını alır. Kuzeydoğudan çıkan bazı sıradağlar kabaca güney yönünde ilerleyerek alçak tepelerde sona erer. Bu sıradağların doğusunda Yukarı Paraná Irmağı, batısında da Paraguay Irmağı vadileri yer alır. Chaco Boreal olarak da bilinen Batı Bölgesi, Bolivya ve Arjantin'e taşan geniş ve düz ovalarla kaplı Gran Chaco'nun bir bölümünü oluşturur.

Ulaşıma elverişli ırmaklardan Paraguay kuzeyde, Yukarı Paraná doğu ve güneyde, Pilcomayo da güneybatıda ülke sınırlarının yaklaşık beşte dördünü çizer. Bu ırmaklar uzak Atlas Okyanusu kıyısıyla bağlantıyı sağladıklarından ve büyük bir hidroelektrik enerji kaynağı olduklarından ekonomik açıdan yaşamsal bir önem taşırlar. Paraguay Irmağının doğudan aldığı önemli kollar kuzeyden güneye Apa, Aquidabán, Yapané, Jejuí ve Tebicuary'dir. Chaco Boreal'deki kolların çoğu bataklıklara dökülür, bir bölümü de kurak mevsimlerde toprakta kaybolur. Asunción yakınlarındaki bataklık Ypoá ve Ypacaraí başlıca göllerdir. Egemen toprak dokusunu oluşturan killi ve milli toprak örtüsü içerik bakımından yoksuldur. Paraguay Irmağının taşıdığı birikintiler doğu kıyısı boyunca uzun bir şerit oluşturur. Yukarı Paraná Vadisinde bazalt kökenli verimli topraklar bulunur.

Ülke genelinde astropik bir iklim görülür. Ortalama sıcaklık yazın (ekim-mart) 25°C-40°C, kışın (nisan-eylül) 10°C-20°C arasında değişir. Kışın sıcaklık bazı yerlerde −1°C'ye kadar iner. Güneydoğuda 1.700 mm olan yıllık yağış miktarı, Paraguay Irmağı kıyılarında 1.375 mm'ye, batı sınırında da 575 mm'ye düşer. Dönemsel sel taşkınları ve kuraklıklar ülkenin her yanında tarımsal üretimde önemli kayıplara yol açar.

Doğu Bölgesi'nin yaklaşık beşte ikisi, Chaco Boreal'in de yarıdan fazlası ormanlarla kaplıdır. Bu ormanlarda birçok palmiye türünün yanı sıra *urunday*, *peterebi* ve *curupay* gibi ilginç türleri de kapsayan 500'den fazla sertodunlu ağaç türü saptanmıştır. Chaco Boreal'in önemli bir bölümünde bitki örtüsünü kaktüsler ve dikenli çalılar oluşturur. Yabanıl ananas ve turunç Doğu Bölgesi'ne özgü meyvelerdir. Şifalı bitkiler oldukça yaygındır. Adı "av alanı" anlamına gelen Chaco bölgesi zengin bir hayvan varlığını barındırır. Büyük bölümüne Doğu Bölgesi'nde de rastlanan başlıca hayvanlar arasında jaguar, puma, yaban domuzu, geyik, kurt, tilki, kapibara, tapir, armadillo ve karıncayiyen sayılabilir. Zengin kuş varlığı balıkçıl, tukan, muhabbetkuşu, güvercin, papağan, kartal ve şahin gibi türlerden oluşur. Akarsularda timsah, kayman ve birçok değişik balık türü yaşar.

Nüfus. Öteki Güney Amerika ülkelerine göre daha homojen bir bileşim gösteren Paraguay nüfusunun (1980) yüzde 90'ını İspanyol ve Guarani karışımı bir kökene dayanan Mestizolar oluşturur. Bir dizi küçük kabileye ayrılan Amerika Yerlilerinin hemen hepsi Chaco bölgesinde toplanmıştır. Bir başka azınlık topluluk, sömürge dönemindeki göçmenlerin soyundan gelen beyazlardır. Küçük bir Japon kolonisi dışında göçmen azınlıkların çoğu Mestizo nüfus içinde erimiştir. Toplam nüfusun yüzde 96'sı Katolik Kilisesi'ne bağlıdır. Mennonitler ve Anabaptistler gibi küçük Protestan azınlıklar da vardır. Resmî dil ve öğretim dili İspanyolcadır. Bununla birlikte nüfusun yaklaşık yarısı İspanyolcanın yanı sıra Guarani dilini de konuşur.

Ülke genelinde kilometrekare başına ancak 11,1 kişiyi bulan nüfus yoğunluğu (1992) dengesiz bir dağılım gösterir. Toplam nüfusun yüzde 95'ten fazlası Doğu Bölgesi'nde yaşar. Kentlerde oturanların toplam nüfus içindeki oranı (1990) yüzde 47,5'tir; kırsal kesimden göçler son yıllarda hızlanmıştır. Başkent Asunción ülke nüfusunun yaklaşık sekizde birini barındırır. Geçmişte yoğun olan dışarıya göç hareketi 1970'lerin başlarından bu yana düşüş içine girmiştir.

Doğal nüfus artış hızı son yıllarda azalmış olmakla birlikte hâlâ yüksektir. Resmî nüfus politikası da nüfus artışını destekleme yönündedir. Doğum ve ölüm oranları (1990) sırasıyla binde 34,1 ve binde 6,5'tir.

Ekonomi. Paraguay'da büyük ölçüde tarım, ticaret ve hizmet sektörleriyle hafif sanayilere dayanan, gelişme yolunda bir piyasa ekonomisi yürürlüktedir. 1990 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) 4,7 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 1.110 ABD Doları'dır. Yukarı Paraná Irmağı üzerindeki baraj inşaatlarının hızlı bir ekonomik büyüme sağladığı 1976-80 arasındaki dönemde yıllık GSMH artışı yüzde 10'un üzerine kadar çıkmıştır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1990) yüzde 27,8 olan tarım sektöründe toplam işgücünün (1982) yüzde 42,9'u çalışır. Sınırlı ekim alanlarında bireysel işletmecilik ağır basar; ortalama çiftlik büyüklüğü 40 hektardır. Devlet kuruluşları köylülere kredi, araç-gereç yardımı ve kılavuzluk hizmeti sağlar. Paraguay son yıllarda dünyanın en büyük soyafasulyesi üreticileri arasına girmiştir. Öteki önemli ürünler arasında manyok, şekerkamışı, mısır, tütün ve pamuk sayılabilir. *Maté* (Paraguay çayı) üretimi eski önemini yitirmiştir. Ülke topraklarının yaklaşık beşte ikisini kaplayan çayır ve otlaklar gelişmiş bir hayvancılığa olanak verir; daha çok Doğu Bölgesi'nin kuzeyi ile Chaco bölgesinin doğusunda yürütülen kesimlik sığır besiciliği ihracata önemli katkıda bulunur. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) 1974'te Paraguay'dan et ithalatına kısıtlama getirmesinden sonra pamuk ve soyafasulyesi ekimine geçiş hızlanmıştır.

Madenciliğin ekonomiye katkısı son derece küçüktür. Paraguay'ın başlıca yeraltı kaynakları kireçtaşı, tuz, kaolin ve apatittir. Petrol ve petrol ürünleri bütünüyle dışarıdan sağlanır. Ama ülkenin dev hidroelektrik enerji potansiyeli bu alanda bağımlılığı önemli ölçüde azaltır. Yılda 1,64 milyar kW-sa düzeyinde olan elektrik üretiminin bir bölümü ihraç edilir. Yukarı Paraná Irmağı üzerindeki Itaipú Barajı'nın(*) yanı sıra Yacyretá-Apipé ve Corpus hidroelektrik santral projelerinin tamamlanmasından

sonra Paraguay'ın elektrik enerjisi ihracatında dünyada ilk sıraya yükselmesi beklenmektedir.

GSYİH içindeki payı yüzde 17,3 olan imalat sektöründe toplam işgücünün yüzde 12'si çalışır. Sanayi büyük ölçüde yerli hammaddelerin işlenmesine dayanır. Başlıca sanayi ürünleri çimento, deri eşya, dokuma, işlenmiş şeker ve et, bitkisel yağ ve kerestedir. Yabancı yatırımları özendirmek için çeşitli vergi teşvikleri getirilmiş, belirli hammaddelerle yatırım mallarının ithalatından alınan gümrük vergileri düşürülmüştür.

İhracat gelirlerinin büyük bölümü soya fasulyesi, pamuk elyafı, işlenmiş et, kereste ve bitkisel yağdan sağlanır. Başlıca ithalat kalemlerini ise makine, ulaşım araçları, madeni yakıtlar, kimyasal maddeler, demir ve çelik oluşturur. Dış ticaret yapılan ülkelerin başında Brezilya, Arjantin, ABD, Almanya ve Hollanda gelir.

Büyük ölçüde vergilere dayanan kamu gelirleri genellikle harcamalara denk ya da biraz daha yüksektir. Devlet son yıllarda yoğun döviz girişinden kaynaklanan para arzı üzerindeki baskıyı hafifletmeye yönelik bir politika izlemektedir. Başlıca harcama alanlarını savunma, eğitim ve bayındırlık işleri oluşturur. Dış borçlar 1970'ten bu yana altı kattan fazla bir artış göstermiştir.

Paraguay deniz taşımacılığından Paraná Irmağı aracılığıyla yararlanır; Paraguay Irmağının Asunción ve Concepción arasındaki kesimi de büyük teknelerle ulaşıma elverişlidir. Karayolları ağının yalnızca sekizde biri kaplanmıştır. Başkentten çıkan otoyollar komşu ülkelere bağlanır. Asunción'da bir uluslararası havaalanı vardır.

Yönetsel ve toplumsal koşullar. Paraguay'ın yönetim biçimi son derece merkeziyetçi bir yapı ve güçlü bir yürütme organıyla belirlenen, temsili demokrasiye dayalı bir cumhuriyettir. 1977'de bazı değişiklikler yapılan 1967 tarihli anayasa uyarınca, yürütme yetkileri beş yıllık bir dönem için halk tarafından seçilen başkanın elinde toplanmıştır. Aralık 1991'de yeni anayasayı hazırlamakla görevli bir Kurucu Meclis oluşturulmuştur. Yüksek görevlileri atama, kararnameler çıkarma ve Kongre'yi dağıtma gibi yetkileri bulunan başkan, devlet işlerini bir danışma organı niteliğinde olan ve atanmış Bakanlar Kurulu üyelerinin yanı sıra toplumun değişik kesimlerinin temsilcilerinden oluşan Devlet Konseyi'nin yardımıyla yürütür. Yasama yetkisi 72 üyeli Temsilciler Meclisi ile 36 üyeli Senato'dan oluşan Kongre kullanır. Kongre seçimleri başkanlık seçimiyle birlikte beş yılda bir yapılır. Seçimlerde en çok oyu alan parti her iki meclisteki sandalyelerin üçte ikisini alır. Geri kalan sandalyeler aldıkları oy oranına göre öteki partilere dağıtılır. Yasalarla tanınan örgütlenme özgürlüğüne karşın, siyasal partiler sıkı denetim altındadır. Seçime katılmak için yürütme organının onayı gerekir. Colorado (Renkli) Partisi uzun yıllardan beri egemen partidir.

Yargı sisteminin başında başkanın atadığı beş yargıçtan oluşan Yüksek Mahkeme yer alır. Alt mahkeme yargıçları da Yüksek Mahkeme'nin onayıyla başkan tarafından

atanır. Güçlü bir donanımı olan silahlı kuvvetler 16 bin askerden oluşur.

Sosyal refah sistemi emeklilik ve işgörmezlik aylığıyla hastalık, annelik ve iş kazası yardımı gibi hizmetleri kapsar. Sayıları giderek artan hastanelerin çoğu kentsel alanlarda toplanmıştır. Kırsal kesimde ciddi bir sağlık personeli açığı vardır. Yaygın hastalıkların başında hepatit, tifo ve difteri gelir. Sert kışlar ve barınma koşullarının yetersizliği nedeniyle grip, zatürree ve verem geniş bir kesimi etkiler. Kırsal kesimin yanı sıra kentlerin çevresindeki dış mahallelerde de sağlık ve beslenme koşulları kötüdür. Ortalama ömür (1990-95) kadınlarda 69,5 yıl, erkeklerde 65,1 yıldır. Bebek ölüm oranı (1990-95) ise binde 39'dur.

Paraguay'da okuryazarlık oranı (1990) yüzde 90 gibi oldukça yüksek bir düzeydedir. Temel eğitim 7-14 yaşlar arasında zorunlu ve parasızdır. Ama bazı uzak yörelerde hâlâ okul açığı sürmektedir. Okullaşma oranı ilköğretimde yüzde 85, ortaöğretimde ise yüzde 20'dir. Parasız eğitim veren Asunción Ulusal Üniversitesi (1890) ile özel Meryem Ana Katolik Üniversitesi (1960) dışında teknik ve meslek yüksekokullarıyla bilim enstitüleri vardır.

Kültürel yaşam. Paraguay kültürünün ana özelliği Guarani ve İspanyol gelenekleri arasındaki kaynaşmadır. Folklor, güzel sanatlar ve edebiyat bu ikili kökeni yansıtır. En seçkin el sanatı *ñandutí* dantel üretimidir. Bu sanatın Avrupa'dan gelen 16. yüzyıl tığ dantel işleme tekniklerinin Guarani gelenekleriyle birleştirilmesi sonucunda ortaya çıktığı sanılır. Asunción'daki kültür kurumları arasında Paraguay ve Guarani tarih ve kültürüyle uğraşan kuruluşlar, akademik dernekler, araştırma enstitüleri, Müzik Öğretmen Okulu, Müzik Konservatuvarı, Ulusal Güzel Sanatlar Akademisi, Asunción Senfoni Orkestrası sayılabilir. Etnografya, doğa tarihi ve askeri tarih müzelerinin yanı sıra Paraguaylı sanatçıların yapıtlarından oluşan koleksiyonların yer aldığı müzeler de vardır.

Anayasada basın özgürlüğü tanınmış olmasına karşın, uygulamada gazete ve dergiler yönetime yönelik eleştirilerde otosansür yoluyla baskıdan kaçınma yoluna gider. Paraguay basını oldukça genç sayılır; en eski gazete olan *La Tribuna* yayınına 1925'te başlamıştır. Devlet denetiminde olan radyo ve televizyon yayınlarını özel kuruluşlar yürütür.

Tarih. Avrupalıların bugünkü Paraguay topraklarına ulaşmasından çok önce, zengin doğal kaynakların bulunduğu Paraguay ve Yukarı Paraná ırmakları arasındaki bölgede Guarani dili konuşan Yerli kabileleri yaşıyordu. Savaşçılıklarıyla Gran Chaco bölgesindeki kabilelere boyun eğdiren bu kabilelerin göçebe yaşam biçimi tarım, avcılık ve balıkçılığa dayanıyordu.

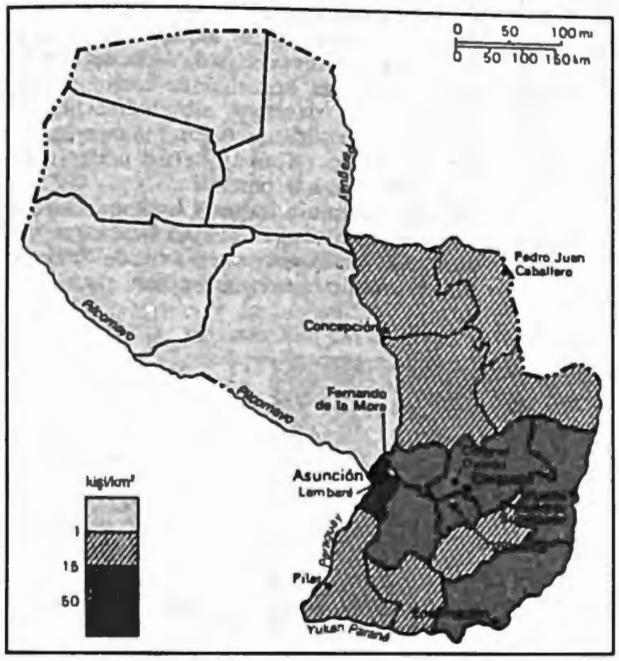

Paraguay'da Nüfus Yoğunluğu

Bölgeye ulaşan ilk Avrupalılar, 1524'te Brezilya kıyılarından yola çıkan Alejo García ile 1526'da Paraná Irmağı boyunca ilerleyen Sebastian Cabot oldu. İspanyol Domingo Martínez Irala 1537'de Asunción adıyla ilk koloni yerleşmesini kurdu. Bu yerleşme uzun yıllar Güney Amerika'nın güneydoğusundaki İspanyol topraklarının merkezi işlevini gördü. Cizvit misyonerlerin 17. yüzyıl başlarında kurmaya başladığı *reducción*'lar(*) zamanla zengin ve özerk yerleşim alanları durumuna geldi. Asunción yöresindeki kolonici toprak sahipleri 1721-35 arasında, Cizvitlerin Yerlilerle ticaret tekelini yıkmak için bir dizi savaşa girişti. Sonunda 1767'de Cizvitler bölgeden bütünüyle sürüldü. 1776'da merkezi Buenos Aires'te bulunan Río de la Plata Genel Valiliği'nin oluşturulmasıyla, Asunción önemini yitirmeye başladı.

1810'da Buenos Aires'teki genel valinin devrilmesiyle kurulan yeni yönetim Paraguay'ı denetim altına almaya çalıştı. Milis kuvvetleriyle bu girişime karşı koyan Paraguaylı önderler, İspanyol valinin sömürgeyi korumak için Portekiz birliklerinden yardım almaya çalışması üzerine ayaklanarak 14 Mayıs 1811'de Paraguay'ın bağımsızlığını ilan ettiler. Kısa süreli bir karışıklık döneminin ardından José Gaspar Rodríguez de Francia önderliğindeki bir grup duruma egemen oldu. Yerlilerin "El Supremo" (Yüce) adını verdiği Francia 1816'da diktatörlüğünü ilan ederek dışa kapanma politikasını benimsedi. Dış ilişkileri sınırlı düzeyde tutarak Paraguay'ı ekonomik bakımdan kendine yeterli bir duruma getirmeye çalıştı. Kilisenin ve toprak sahibi aristokrasinin gücünü önemli ölçüde kırdı. Francia'nın ölümünden (1840) dört yıl sonra benzer bir diktatörlük kuran Carlos Antonio López Paraguay'ı dış dünyaya açarak birçok alanda yatırımlara girişti. Arjantin ve Brezilya gibi güçlü komşu devletlerin tehditlerine karşı Paraguay'ın askeri gücünü artırmaya özel bir önem verdi. 1862'de yerine geçen oğlu Francisco Solano López, Arjantin ve Brezilya ile öteden beri var olan sınır anlaşmazlıklarını daha da körükleme yoluna gitti. Bölgede etkili bir konum kazanma düşüncesiyle 1864'te Uruguay'daki iç savaşa karışarak Brezilya'yla doğrudan çatışmaya girdi. Bunu izleyen kanlı Paraguay Savaşı(*) (1864-70) sırasında Brezilya, Arjantin ve Uruguay karşısında alınan yenilgiler ülkeye büyük bir yıkım getirdi. Brezilya ve Arjantin işgal kuvvetleri 1876'ya değin Paraguay'da kaldı. İki ülke arasındaki çekişme, ABD'nin arabuluculuğu sayesinde Paraguay'ın az bir toprak kaybıyla kurtulmasını sağladı.

İşgal sonrasında birbirini izleyen siyasal çatışmalar, askeri darbeler ve iç savaşlar yeniden inşa çabalarının sancılı bir süreç izlemesine yol açtı. 1887'de iktidarı ele geçiren Colorado Partisi'nin egemenliğinin sona erdiği 1904'ten sonra başkanlık 30 yıl kadar Liberal Parti'nin elinde kaldı. I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalan Paraguay ekonomisini bir ölçüde düzeltme olanağını buldu. Bu arada denize çıkış yolu arayan Bolivya'nın Chaco Boreal'e sızma çabaları yüzünden 1920'lerde başlayan çatışmalar Chaco Savaşı'na(*) (1932-35) yol açtı. Savaşın sonunda tartışmalı bölgenin büyük bölümü Paraguay'ın elinde kaldı.

Şubat 1936'da Albay Rafael Franco öncülüğündeki Febrerista adlı radikal bir grubun yönetime el koymasına karşın, askeri rejim pek uzun sürmedi. 1939'da başkanlığa seçilen Chaco Savaşı kahramanı General José Félix Estigarribia'nın ölümünden (1940) sonra ülke yeni bir istikrarsızlık dönemine girdi. Bir dizi güçsüz başkanın ardından 1954'te Colorado Partisi'nin ve ordunun desteğiyle başa geçen General Alfredo Stroessner ABD'den geniş çaplı yardım alarak ekonomiyi düzene koymayı başardı ve ülkeyi yabancı yatırımlara açtı. 1960'tan sonra baskıcı yöntemlerin yumuşatılmasına karşın, Stroessner ve Colorado Partisi seçim sistemine dayanarak otoriter yönetim biçimini sürdürdü. Bununla birlikte kilise siyasal baskılar, sansür, Yerli azınlığa kötü muamele gibi konularda etkili bir muhalefete öncülük etti. Rejimin insan haklarını çiğnediğine yönelik eleştirilerin arttığı 1970'lerde ABD ile ilişkiler bozulurken, Paraguay ve Brezilya arasında sıkı bir yakınlaşma başladı. Yaşlı diktatör Stroessner 1980'lerde gelişen muhalefeti önlemede güçlüklerle karşılaşmanın yanı sıra partisi içinde de eski gücünü yitirmeye başladı. Öte yandan 1970'lerde ekonomide yaşanan canlılık yerini durgunluğa bıraktı. Stroessner Şubat 1988'de bir kez daha başkan seçildiyse de Şubat 1989'da General Andrés Rodríguez tarafından gerçekleştirilen bir darbeyle devrildi. Mayıs ayında yapılan seçimlere Colorado Partisi'nin adayı olarak katılan Rodríguez başkanlığa seçildi.

Aralık 1991'de yeni anayasayı hazırlamakla görevli Kurucu Meclis seçimleri yapıldı. Seçimlerde iktidardaki Colorado Partisi ezici bir zafer kazandı. Kurucu Meclis Temmuz 1992'de Başkan Rodríguez'in Mayıs 1993'te yapılması öngörülen başkanlık seçimlerine katılmasını yasaklayan bir karar aldı. Bu karar Rodríguez yandaşlarının protesto gösterilerine yol açtıysa da Rodríguez sonunda karışıklıkların yaygınlaşmasını önlemek için yeni anayasaya bağlılık yemini etti. Mayıs 1993'te yapılan, ülke tarihinin ilk çok partili başkanlık seçimini Colorado Partisi'nin adayı Juan Carlos Wasmosy kazandı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

Paraguay Irmağı, Portekizce RIO PARAGUAI, İspanyolca RÍO PARAGUAY, Güney Amerika'nın beşinci büyük akarsuyu ve Paraná Irmağının en büyük kolu. Brezilya'nın Mato Grosso bölgesinde, deniz düzeyinden 300 m yükseklikte doğar. Paraguay'ı geçerek Arjantin sınırı yakınında Paraná Irmağına katılır. Uzunluğu 2.550 km, su toplama havzası 984.000 km², yıllık ortalama debisi 1.900 m³/sn'dir.

Kaynağının ve yukarı çığırının yer aldığı Brezilya'dan ayrılmadan önce Paraguay'la olan sınırın bir bölümünü çizer. Paraguay'ı kuzey-güney doğrultusunda boydan boya geçer ve son 240 km'lik çığırı boyunca Paraguay-Arjantin sınırını oluşturur. Ardından, Arjantin topraklarında akan Paraná Irmağıyla birleşir. Okyanus gemileriyle ulaşıma elverişli olmayan Paraguay Irmağından yalnızca yerel taşımacılıkta yararlanılır. Arjantin'in başkenti Buenos Aires'le Paraguay'ın başkenti Asunción arasında buharlı gemiler çalışır. Sıtma ve benzeri tropikal hastalıklara yol açan bataklıklar ve mevsime bağlı taşkınlar ırmak havzasının gelişmesini önemli ölçüde engellemiştir. Concepción'a (Paraguay) kadar olan yukarı çığırda aralık-mart arasında, Concepción'dan Asunción'a kadar olan orta çığırda ise mayıs-haziran arasında taşkınlar görülür. Taşkınların şubatta ortaya çıktığı aşağı çığırda 78.000 km²'lik bir alan sular altında kalır. Irmak havzasında kışlar kurak, yazlar bol yağışlı geçer. İki kıyı boyunca ormanlar ve savan çayırları uzanır. Irmakta yaşayan başlıca balıklar dorado, pirana ve levrek benzeri bir balık olan *pacu*'dur. Seyrek bir nüfus barındıran havzada başlıca geçim kaynağı hayvancılık ve geçimlik tarımdır.

Paraguay Savaşı, ÜÇLÜ İTTİFAK SAVAŞI olarak da bilinir, Paraguay ile Arjantin, Brezilya ve Uruguay'dan oluşan Üçlü İttifak arasında, Latin Amerika tarihinin en kanlı savaşı (1864-70).

1864'te Brezilya yönetimi, Uruguay'daki Beyaz Parti'nin (PB) devrilmesinde Renkli Parti'ye (PC) yardım etmişti. Paraguay diktatörü Francisco Solano López, bunun bölgedeki güç dengesini tehlikeye soktuğu düşüncesiyle Brezilya'ya savaş açtı. Arjantin cumhurbaşkanı Bartolomé Mitre'nin Uruguay'daki PC yönetimi ve Brezilya ile oluşturduğu Üçlü İttifak 1 Mayıs 1865'te Paraguay'a savaş ilan etti.

O dönemde Latin Amerika'nın en güçlü ordusuna sahip olan Paraguay önce Arjantin'e, hemen ardından da Brezilya topraklarına girdi. Ama sayıca çok üstün durumdaki Üçlü İttifak kuvvetleri kısa sürede Paraguay ordusunu geri püskürttü. Brezilya gemilerinin Haziran 1865'te Paraná Irmağında kazandığı zaferden sonra Paraguay'a açılan ırmaklar abluka altına alındı. Arjantin ordusu nisanda Paraguay'a girdi. Arjantin kuvvetleri iki yıl boyunca bulundukları noktanın ilerisine geçemediler; bu süre içinde çok kanlı çarpışmalar oldu. Eylül 1866'da Curupayty'de Paraguay'ın yengisiyle sonuçlanan çarpışmadan sonra ittifak bir yıl süreyle hiçbir saldırıya girişmedi.

Ocak 1868'de Mitre'nin yerine başkomutanlığa Brezilyalı Marki (sonradan Dük) Caxias getirildi. Şubatta, Brezilya'nın zırhlı gemileri Paraná ve Paraguay ırmaklarının birleştiği yerde Paraguay savunmasını yarıp geçerek başkent Asunción'u bombaladılar. Aralıkta Lomas Valentinas'a düzenlenen sefer Paraguay ordusunun yok edilmesiyle sonuçlandı. Kuzeye kaçan López çete savaşına girişti ve Mart 1870'te öldürüldü.

Savaş Paraguay'a korkunç bir yıkım getirdi. Savaştan önce 525 bin olan nüfus 1871'de 221 bine düşmüştü. Ölenlerin yalnızca 28 bininin erkek olması ise savaş boyunca ülkeyi saran açlık ile salgın hastalıkların, ayrıca López yönetiminin uyguladığı katliam ve işkencenin boyutlarını ortaya koyuyordu. Arjantin ile Brezilya Paraguay'ın 88.000 km²'lik toprağını ilhak ettiler ve büyük bir tazminat talebinde bulunarak 1876'ya değin ülkeyi işgal altında tuttular; tazminat hiçbir zaman ödenemedi. Uruguay'da ise PC yeniden yönetime geldi ve iktidarını 1958'e değin sürdürdü.

Paraíba, PARAHYBA ya da PARAHYBA DO NORTE olarak da bilinir, Brezilya'nın kuzeydoğu kesiminde eyalet (*estado*). Yüzölçümü 53.958 km²'dir. Eyaletin başlıca kentleri yönetim merkezi João Pessoa ile bir pamuk ticareti merkezi olan Campina Grande'dir. Eyalet topraklarını Pernambuco yakınlarında doğan ve João Pessoa'yı geçtikten sonra Atlas Okyanusuna dökülen Paraíba Irmağı sular.

Eyaletin adı, Tupi Yerlilerinin dilinde "ırmağın kolu" anlamına gelir. 5 Ağustos 1585'te Itamaracá *capitania*'sı adıyla Portekiz Krallığı'nın bağışladığı topraklarda kurulan Paraíba şekerkamışı tarımına bağlı olarak hızla gelişti. 18. yüzyılda, bugün de eyaletin en önemli ürünü olan pamuk tarımı başladı.

Eyalette kıyı ovası yoktur; arazi, kıyı şeridinden başlayarak birdenbire yükselir. Kıyılardaki masadağlar (*taboleiros*) ile iç kesimlerdeki ırmak vadileri eyaletin en verimli kesimidir. Bu bölgelerde pamuk, sisal, tütün, mısır, manyok, kakao, muz ve ananas yetiştirilir, hayvancılık yapılır. Eskiden kıyı bölgelerini kaplayan sık tropik ormanlar bölgede ilk plantasyonların kurulduğu dönemden başlayarak yeni tarım alanları ve otlaklar elde etmek amacıyla kesilmiştir. Eyaletin orta kesimindeki Bordorema Platosunda niyobyum, tantal ve başka mineraller çıkarılmakla birlikte madencilik ekonomik açıdan tarım kadar önemli değildir. Federal hükümetin bölgede çok sayıda baraj inşa etmesine karşın, arazinin tepelik yapısı nedeniyle tarım yalnızca baraj göllerinin kıyılarında yapılabilmektedir.

1960'lardan sonra eyalette sanayi gelişmeye başlamıştır. João Pessoa ve Campina Grande'de giysi, tarım makineleri, selüloz, plastik maddeler, sabun, sentetik elyaf, soba ve kauçuk ayakkabı üretilir.

1955'te kurulan Paraíba Federal Üniversitesi'nin João Pessoa, Campina Grande, Areia, Bananeiras, Cajazeiras, Sousa ve Patos'ta kampusları vardır. Nüfus (1991 geç.) 3.200.620.

Paraíba do Sul Irmağı, Portekizce RIO PARAÍBA DO SUL, Brezilya'nın doğu kesiminde ırmak. Toplam uzunluğu 1.100 km'dir. Paraibuna ve Paraitinga ırmaklarının São Paulo'nun doğusunda birleşmesiyle oluşur. Doğu-kuzeydoğu yönünde akarak Mantiqueira Dağları ve Serra do Mar'dan inen kollarını aldıktan sonra Minas Gerais ve Rio de Janeiro eyaletleri arasındaki sınırın bir bölümünü çizer. Başlangıçta 1.500 m yükseklikteki bir bölgede akan ırmak São Fidélis'de bir dizi çavlan oluşturarak kıyı ovasına iner ve São João da Barra yakınlarında Atlas Okyanusuna dökülür.

Aşağı çığırında ulaşıma elverişli olan ırmak Brezilya'nın toplumsal ve ekonomik yaşamında önemli rol oynamıştır. Kıyılarında Volta Redonda gibi birkaç büyük kent bulunur.

parakete, gemilerin su yüzeyindeki hızını ölçmekte kullanılan alet. 16. yüzyılda geliştirilen ilk kullanışlı paraketeler üçgen biçimli bir tahta şamandıradan oluşuyordu. Üçgenin iki köşesine kurşun safralar asılarak, şamandıranın su yüzeyinde dik ve sabit halde kalması sağlanıyordu. Şamandıraya bağlı olan halatın (savlo) üzeri ise belirli aralıklarla düğümlenmişti. Parakete, seyir halindeki geminin arkasından suya atıldıktan sonra, belirli bir zaman aralığı içinde savlonun boşalmasına izin veriliyordu. Sonra parakete tekneye çekiliyor, düğümler sayılarak açılmış bölümünün uzunluğu saptanıyor ve savlonun bu uzunluğu zaman aralığına bölünerek geminin hızı bulunuyordu. (Denizcilikte kullanılan hız birimi knot, İngilizcede "düğüm" anlamındaki *knot* sözcüğünden gelir.)

19. yüzyılda tahta paraketelerin yerini rotorlu ya da uskurlu paraketeler aldı. Gene suya bırakılan bu paraketeler kablolarla otomatik hız ve uzaklık ölçüm aletlerine bağlıdır. Günümüzde, pitometreli ve dip paraketesi olmak üzere başlıca iki tür parakete kullanılır. Pitometreli paraketede, geminin alt bölümüne yerleştirilmiş bir pitot borusu bulunur. İki ucu açık olan bu borunun bir ucu geminin ön tarafına, öteki ucu ise arka tarafına bakar. Gemi hareket halindeyken, borunun ön ucundaki basınç, arka ucundakine oranla daha fazla olur. Bu basınç farkı özel bir aygıta aktarılarak hız ölçüsüne dönüştürülür. Dip paraketesi de geminin dibine yerleştirilir. Gemi seyrederken paraketedeki uskur dönmeye başlar ve küçük bir elektrik üretecini hareketlendirir. Üretecin ürettiği akımın şiddeti geminin hızı ile orantılıdır. Bu akım daha sonra hız ölçüsüne dönüştürülür.

parakete hesabı, gemilerin ya da uçakların konumunun, göksel gözleme gerek kalmaksızın, rota verilerine, katedilen yolun uzunluğuna (hızdan kestirilebilir), bilinen hareket noktasına ve bilinen ya da tahmini sürüklenme miktarına dayalı olarak belirlenmesi. Hemen her seyir sisteminde parakete hesabından yararlanılır.

Denizde seyirde, parakete hesabından (İngilizce *Dead Reckoning*'den DR) elde edilen konum ile tahmini konum (İngilizce *Estimated Position*'dan ET) birbirinden farklıdır. DR yalnızca geminin yöneldiği doğrultu ile katedilen yola dayalı olarak belirlenir; ET ise DR'nin, akıntının ve konumu etkileyen öteki etmenlerin etkilerinin dikkate alınmasıyla düzeltilmiş biçimidir.

Havada seyirde DR, uçağın yöneldiği doğrultu, katedilen uzunluk, rüzgâr doğrultusu ve aracın hızı temelinde belirlenir; ET ise göksel seyire bağlı olarak hesaplanır.

Parakramabahu I, BÜYÜK PARAKRAMABAHU olarak da bilinir (d. y. 1123, Punkhagama - ö. 1186, Polonnaruwa, Seylan [bugün Sri Lanka]), 1153-86 arasında Seylan kralı. Adada birliği sağlamış, dinsel reformlar yapmış, Hindistan ve Birmanya'ya başarılı seferler düzenlemiştir.

Seylan'daki dört yerel hükümdardan biri olan ve adanın güneyini denetimi altında tutan Manabharana'nın oğluydu. Babasının ardılı ve Seylan'ın fiili hükümdarı olan Siri Megha'nın ardından tahta çıktı. Göreve başladıktan sonra on iki bölge valisi ile prenslerin, generallerin ve önde gelen tüccarların katıldığı bir yönetim oluşturdu. Görevlerini aksatan Budacı keşişleri görevden uzaklaştıran ve yeni tapınaklar yaptıran Parakamabahu Hindulara da tapınma özgürlüğü tanıdı.

paralaks *bak.* ıraklık açısı

paraldehit, PARASETALDEHİT olarak da bilinir, tıpta sakinleştirici-uyutucu, kimyada ise çeşitli organik bileşiklerin üretiminde hammadde olarak kullanılan kötü lezzetli ve yakıcı kokulu renksiz sıvı. İlaç olarak alındığında, akciğerler yoluyla dışarı atılınca nefese kötü bir koku verir. Çoğunlukla, tedavisi kolay olmayan vakalarda kullanılan bu bileşikten eskiden özellikle *delirium tremens* ve sarada yararlanılmıştır.

Paraldehit sanayide, asetaldehitin çok az sülfürik asit eşliğinde polimerleştirilmesiyle elde edilir; bu işlemle elde edilen sıvı haldeki ham ürün önce kalsiyum karbonatla nötrleştirilir, ardından ayrımsal damıtmayla temizlenir. Arı paraldehit 124°C'de kaynar, 12,5°C'de erir.

paralel, Yer'in yüzeyinde, Ekvator'a paralel olarak yerküreyi çevreleyen imgesel çizgi. Enlem belirlemede paralellerden yararlanılır. Örneğin 38. paralel, 38° kuzey ya da 38° güney enlemlerinden geçer. *Ayrıca bak.* enlem ve boylam.

paralel bar, özellikle bedenin üst bölümünü güçlendirmeye yarayan jimnastik aleti. 19. yüzyıl başlarında Friedrich Jahn tarafından bulunmuştur. Büyük ekseni 5,1 cm, küçük ekseni 4,1 cm olan oval biçimli, birbirine paralel konumda iki esnek ahşap çubuktan oluşur. Uzunlukları 3,5 m olan iki bar arasındaki uzaklık (genellikle 42-48 cm) ve yerden yükseklikleri (genellikle 1,7 m) sporcuya göre ayarlanabilir. Yalnızca erkeklere açık olan paralel bar yarışmalarında sallanma, sıçrama, güç ve denge hareketleri birleştirilirse de, ağırlık sallanma ile sıçramadadır. Bunun dışında, barların altındaki hareketlerin yanı sıra barların bırakılıp yeniden yakalanması gibi hareketlerin de yapılması zorunludur. *Ayrıca bak.* asimetrik paralel. Dünya ve Olimpiyat şampiyonları için *bak.* spor ve oyunlar: sonuçlar (jimnastik); Olimpiyat Oyunları.

Paralepididae, *Aulopiformes* takımından yaklaşık 50 türü kapsayan deniz balıkları familyası. Derin sularda yaşayan bu familya üyelerinin vücudu ince uzun, gözleri iri, burnu sivri, ağzı geniştir. Ağzında hem küçük, hem daha iri koni biçimli dişler bulunur. Uzunlukları yaklaşık 60 cm'ye erişebilir. Bazen deniz yüzeyine yansıyan parlak ışıklara gelirler. Orkinos ve kılıçbalığı gibi iri balıkların önemli besin kaynakları arasında oldukları sanılmaktadır. Bu familyanın Akdeniz sularında yaşadığı bilinen beş türü vardır.

paralı asker, siyasal bir amaç gözetmeksizin herhangi bir devlet adına para karşılığı savaşan profesyonel asker.

Paralı askerlerden yararlanmak pahalı olduğu kadar siyasal açıdan tehlikeli de olabilir. Örneğin 14. yüzyıl başlarında Bizans İmparatorluğu'nun Osmanlılara karşı tuttuğu İspanyol paralı askerleri (*almogavares*), Bizans'a zafer sağladıktan sonra Magnesia'ya (bugün Manisa) saldırmıştı. Komutanlarının öldürülmesi üzerine iki yıl Trakya'yı yakıp yıktılar ve ardından Makedonya'ya yöneldiler.

Yüz Yıl Savaşları'ndan (1337-1453) sonra Avrupa'da binlerce paralı asker vardı. 15. yüzyıl boyunca İsviçreli, İtalyan ve Alman askerlerin oluşturduğu bağımsız birlikler para karşılığı çeşitli prenslerle düklerin hizmetinde savaştılar. Ama disiplinsizlikleriyle pek çok kez kendilerini tutan ordunun başına bela oldular, ücretlerini alamadıklarında sivil halka saldırıp yağma hareketlerine giriştiler. İsviçre'de kanton yönetimlerinin bütün Avrupa ülkelerine kiraladığı paralı askerler büyük ün kazanmıştı. 18. yüzyıl Fransa'sında İsviçreli paralı askerler düzenli ordunun seçkin birliklerini oluşturuyordu.

18. yüzyıl sonlarında paralı asker birliklerinin yerini bireysel olarak çalışan paralı askerler almaya başladı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra başta Afrika olmak üzere Üçüncü Dünya'daki savaşların çoğuna paralı askerler de katıldı.

paramagnetizma, kuvvetli bir mıknatıs tarafından zayıf bir biçimde çekilen cisimlere özgü mıknatıslık türü. İngiliz fizikçi Michael Faraday tarafından ayrıntılı olarak incelenmiş ve adlandırılmıştır. Elementlerin çoğu ve bazı bileşikler paramagnetizma özelliği gösterir. Demir, palladyum, platin ve azrak toprak metalleri içeren bileşikler güçlü paramagnetik maddelerdir (bu özelliği demir, kobalt, nikel ve bunların oluşturduğu alaşımlarda gözlenen ferromagnetizma özelliğiyle karıştırmamak gerekir). Bu maddelerin atomlarında dolmamış iç elektron kabukları vardır; bunun sonucu olarak, kendi eksenleri çevresinde ve çekirdek çevresindeki yörüngeler üzerinde dönen eşlenmemiş elektronlar her atomun küçük bir mıknatıs gibi davranmasına yol açar. Bu küçük mıknatıslar bir dış magnetik alanın etkisiyle toplam net bir mıknatıslık gösterecek biçimde yönlenir, böylece uygulanan dış magnetik alanı güçlendirirler.

Güçlü paramagnetizma sıcaklığın yükselmesiyle azalır. Bunun nedeni sıcaklık yükseldikçe artan rasgele hareketler sonucunda atomların magnetik yönlenişlerinin ortadan kalkmasıdır. Zayıf paramagnetizma ise sıcaklıktan bağımsızdır ve katı durumdaki birçok metal elementte (örn. sodyum ve öteki alkali metaller) gözlenir. Bu tür paramagnetizma atomlara gevşek bağlı bazı iletim elektronlarının kendi eksenleri çevresindeki dönüşlerinin dış magnetik alandan etkilenmesi sonucunda ortaya çıkar. Paramagnetik maddelerde magnetik alınganlık(*) pozitif ve küçük bir sayıdır; zayıf paramagnetik maddelerin magnetik alınganlığı, oda sıcaklığında 1/100.000 ile 1/10.000 arasındadır; güçlü paramagnetik maddelerin magnetik alınganlığı ise 1/10.000 ile 1/100 arasında olabilir.

Paramanuçit, PARAMANUCİTA CİNORASA olarak da bilinir (d. 1791 - ö. 9 Aralık 1852), Siyam (bugün Tayland) Budacılığının önderi prens ve başrahip (*krom somdec-phra Paramanujit*). Yurtseverlik, ahlak gibi temalara dayalı manzum ve düzyazı yapıtlarıyla da tanınır.

Watphra Jetubon'da keşiş olduktan sonra başrahipliğe getirildi. Ayutthaya kralı Nareşvara'nın, Birmanya'ya (bugün Myanmar) karşı verdiği bağımsızlık mücadelesini konu alan destanı *Taleng Phai* (Monların Yenilgisi), başyapıtı sayılır. Yurtsever bir hava taşımakla birlikte destanın Birmanlara karşı önyargılı bir bakışı yoktur. Paramanuçit'in *Samuddhaghosa* adlı yapıtı ise 18. yüzyıldan kalma, tamamlanmamış *Pannasajataka* derlemesinden uyarlanan bir halk masalıdır. Düzyazıda da başarılı olan Paramanuçit, Kral III. Rama'nın desteğiyle Watphra Jetubon'daki taş yazıtlarından bir derleme hazırlamış, Siyam şiirinin bu klasik örnekleri günümüze ulaşmıştır.

Paramaribo, Surinam'ın başlıca limanı, en büyük kenti ve başkenti. Atlas Okyanusundan 15 km içeride yer alır. Bir Yerli köyü olarak kuruldu ve yaklaşık 1640'ta bir Fransız yerleşmesi haline geldi. Lord Willoughby'nin 1651'de kurduğu İngiliz kolonisi bölgenin 1816'da Hollandalıların denetimi altına girmesine değin varlığını korudu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra turizm ve sanayi alanındaki gelişmelere bağlı olarak kent büyümeye başladı. Günümüzde kentte boya, margarin, çimento ve bira fabrikaları vardır.

Ağzında bir kıyıdili bulunduğundan limana yalnızca su kesimi çizgisi 5 m'yi aşmayan tekneler ulaşabilir. Izgara planlı olan kent ağaçlı geniş caddeleriyle dikkati çeker. Yapıların çoğu ahşaptır. Kentte, hükümet konağı ve botanik bahçelerinin yanı sıra Surinam Müzesi ve büyük bir kitaplık bulunur. Eğitim kuruluşları arasında Surinam Üniversitesi (1968), Surinam Tarımsal Araştırma Merkezi (1965) ve Surinam Tıp Okulu (1969) sayılabilir. 17. yüzyıldan kalma Zeelandia Kalesi kentin yakınlarındadır. Nüfus (1988) 192.109.

Paramecium *bak.* terliksihayvan

Paramesvara *bak.* Jayavarman II

parametre, matematikte, bir değer kümesinden alabileceği değerlere göre, bir problem için farklı durumlar belirleyen değişken. Parametreler cinsinden ifade edilmiş denklemler parametrik denklem olarak adlandırılır. Örneğin, bir doğrunun $y=mx+b$ biçiminde verilen genel denklemi parametrik bir denklemdir; burada m ve b parametrelerdir. Bu denklemde doğrunun eğimini belirleyen m parametresi için örneğin $m=2$ değeri; doğrunun y ekseni ile kesişme noktasını belirleyen b parametresi için de $b=3$ değeri konursa, $y=2x+3$ denklemi elde edilir; bu denklem belirli bir doğrunun denklemidir ve parametrik değildir.

İstatistiksel fonksiyonlarda parametreler, örneklerden gözlem yoluyla elde edilmeye çalışılan değerlerdir. Sonuçta, parametre için kabul edilen değere kestirim denir.

parametre değişimi yöntemi, bir diferansiyel denklemin özel bir çözümünü bulmak için uygulanan yöntem. Bu yöntemde çözülmesi istenen diferansiyel denkleme ilişkin homojen denklemin çözümündeki sabitlerin yerine fonksiyonlar konur ve bu fonksiyonlar esas diferansiyel denklemi sağlayacak biçimde belirlenir.

Yönteme örnek olarak $y''+p(x)y'+q(x)y=g(x)$ denkleminin çözümünün arandığını düşünelim. Yöntemin uygulanması için bu denkleme ilişkin homojen denklemin (yani bu denklemin sağ yanı sıfıra eşitlenmiş biçiminin) genel çözümünün bilinmesi gerekir. Eğer $y_1(x)$ ve $y_2(x)$ denklemin iki farklı çözümü ise, herhangi a ve b sabitleri için, $ay_1(x)+by_2(x)$ ifadesi de denklemin bir çözümüdür ve denklemin genel çözümü olarak adlandırılır.

Parametre değişimi yönteminde a ve b sabitleri yerine $u_1(x)$ ve $u_2(x)$ fonksiyonları konur ve esas diferansiyel denklemin sağlanması için bu fonksiyonların ne olmaları gerektiği bulunur. Burada $u_1(x)$ ve $u_2(x)$ fonksiyonlarının $u'_1y_1+u'_2y_2=0$ ve $u_1'y_1'+u_2'y_2'=g$ denklemlerini sağlaması durumunda $u_1y_1+u_2y_2$'nin esas diferansiyel denklemi sağlayacağı gösterilebilir. Bu son iki denklem çözülerek $u_1'=-y_2g/(y_1y_2'-y_1'y_2)$ ve $u_2'=y_1g/(y_1y_2'-y_1'y_2)$ elde edilir. Bu son iki denklemden u_1 ve u_2 belirlenebilir ya da yaklaşık bir çözüm elde etmek için bu denklemlerden yararlanılabilir.

paramita, Mahayana (Büyük Taşıyıcı) Budacılığında, aydınlanmaya yaklaşan *bodhi-*

sattva'ların (gelecegin Budası) gösterdiği erdemler ya da yetkinlikler. Başlıca altı erdem, cömertlik (*dana-paramita*), ahlaklılık (*şila-paramita*), yılmazlık (*kshanti-paramita*), güçlülük (*virya-paramita*), tefekkür (*dhyana-paramita*) ve bilgeliktir (*pracna-paramita*). Bazı listelerde bunlara, başkalarına yardım becerisi (*upaya [kauşalya]-paramita*), aydınlanmayı sağlayacak derin kararlılık (*pranidhana-paramita*), 10 yetinin kusursuzluğu (*bala-paramita*) ve aşkın bilginin uygulanması (*cnana-paramita*) eklenir.

Paramount Communications Inc., eskiden (1958-60) GULF & WESTERN CORPORATION, (1960-86) GULF+WESTERN INDUSTRIES, INC., (1986-89) GULF+WESTERN INC., ABD'deki iletişim ve medya şirketleri gruplarının en büyük ve önde gelenlerinden biri. ABD'nin çok çeşitli alanlarda etkinlik gösteren anonim şirketlerinden birinin yapısını değiştirerek eğlence ve yayın alanlarına yönelmesiyle bugünkü şirket ortaya çıkmıştır. Yönetim merkezi New York kentindedir.

Gulf+Western'i göçmen olarak Avusturya'dan gelen Charles Bluhdorn 1958'de kurdu. Bluhdorn Gulf+Western'i, 1934'te kurulmuş Michigan Bumper Corporation'ı, oto parçaları üreten bir Houston firmasıyla birleştirerek oluşturmuştu. Bu şirket Körfez Bölgesi'nde oto yedek parçaları üreterek bunları batıya gönderecekti. Bluhdorn hızla başka şirketleri bir araya getirmeye koyuldu ve Gulf+Western, çoğu birbiriyle ilgisiz, değişik alanlarda çalışan şirketlerden oluşan bir bütün halinde gelişti. Belli başlı çalışma alanları arasında filmcilik, televizyon programları hazırlama ve dağıtma, eğitsel ve genel yayımcılık, kablolu televizyon ağı kurma, profesyonel spor takımları ve spor tesisleri yönetme, oto yedek parçası dağıtma, sigara ve giyecek üretimi, doğal kaynakları geliştirme, kâğıt ve inşaat malzemeleri yapımı ve mali hizmetler bulunyordu. Ayrıca dış ülkelerde tarım ve madencilik alanlarında da etkinlik gösteriyordu.

1980'lerin başlarında Gulf+Western medya ve iletişim alanlarındaki etkinliğini yaygınlaştırdı. 1989'da adını, eğlence ve yayımcılık sektörlerindeki çalışmalarını yansıtacak biçimde Paramount Communications Inc. olarak değiştirdi. Paramount Communications'in sahibi olduğu belli başlı kuruluşlar arasında Paramount Pictures Corporation, Madison Square Garden ve Simon and Schuster, Inc. vardır.

Paramount Pictures Corporation, Hollywood'un en eski ve en başarılı film şirketlerinden.

Şirket 1914'te, W.W. Hodkinson'ın film dağıtım şirketinin Adolph Zukor'ın şirketi Famous Players'a, Jesse Lasky'nin şirketi Jesse Lasky Feature Play Company'ye ve öbür yapımcılara filmleri için bir dağıtım ağı önermesiyle oluştu. Kısa sürede Mary Pickford, Fatty Arbuckle ve sonra da Rudolph Valentino gibi yıldızları bünyesinde topladı. İlk "büyük western" olan ve ABD'de 1849'daki altına hücum(*) olayını anlatan *The Covered Wagon*'ı (1923; Kapalı Araba) gerçekleştirdi. İngiltere ve Fransa'da şubeler açtı. Cecil B. deMille'in *The Ten Commandments* (1923, ikinci çevirim 1956; *On Emir*) ve *The King of Kings* (1927; *Hazreti İsa*) filmlerinin de yapımcısıydı. 1933'te iflas eden Paramount iki yıl sonra yeniden örgütlendi. *Going My Way* (1944; *Yolumda Giderken / Benim Yolum*) ve Bob Hope, Bing Crosby ve Dorothy Lamour'ın oynadığı *Road to Zanzibar* (1941; Zanzibar Yolu), *Road to Rio* (1947; *Rio Yolu*) gibi bir dizi "yol" komedisiyle hafif, eğlenceli filmler alanında ünlendi.

Paramount 1950'lerde, küçük perdenin renk ve görüntü netliğine sahip olan ve geniş perdeye geçişte önemli bir aşama oluşturan VistaVision işlemini gerçekleştirdi. 1960'larda Joseph E. Levine, Inc.'le birleşti. Sonradan şirketin denetimi, bugün adı Paramount Communications Inc. olan Gulf & Western Industries'in eline geçti.

Paraná, Arjantin'in doğu kesiminde, Entre Ríos eyaletinin yönetim merkezi kent. Santa Fe'nin karşısında, Paraná Irmağı yakınındadır. 1730'da kilise bölgesi olarak kuruldu. Eski adı Bajada de Santa Fe olan kent Arjantin Konfederasyonu'nun yönetim merkezi olduğu 1853'e değin varlık gösteremedi. Buenos Aires konfederasyondan ayrılınca 1862'ye değin federal hükümetin merkezi olması Paraná'nın ekonomik ve kültürel gelişmesini sağladı. 1882'de il merkezi olunca gelişmesi sürdü.

Taşkın tehlikesinden dolayı, Paraná ırmak kıyısından 3 km uzakta ve yüksekte kurulmuştur. Demir ve kara yoluyla, tarım ürünleri sevkıyatının yapıldığı Bajada Grande limanına bağlanır. Meryem Ana'nın bir tasvirinin yer aldığı Paraná Katedrali (1883) ve Arjantin Konfederasyonu'nun Senato Binası (1858) kentin iki önemli tarihsel yapısıdır. Nüfus (1991) belediye, 277.338.

Paraná, Brezilya'nın güney kesiminde eyalet (*estado*). Yüzölçümü 199.554 km²'dir. Adını, batı ve kuzeybatı sınırını oluşturan Paraná Irmağından (*rio*) alan eyaletin yönetim merkezi, doğu kesimindeki Curitiba'dır.

Bugün eyalet sınırları içinde yer alan bölgeye ilk olarak Cizvit misyonerler ile São Paulo'dan İspanyol kâşifler geldiler. Bölge 1640'larda Portekiz özel temsilcisi Gabriel de Lara'ya bağlı kuvvetlerce işgal edildi. 17. yüzyılda değişik yerlerde altın bulunması bölgeyi göçmenler için çekici duruma getirdi. Sonunda İspanya'nın değil Portekiz'in nüfuz alanı içinde sayılan bölge önce São Paulo *capitania*'sına, sonra da aynı adı taşıyan eyalete bağlandı. Paraná 1853'te Brezilya İmparatorluğu'na bağlı ayrı bir eyalet, 1891'de de Brezilya Cumhuriyeti'nin eyaleti oldu.

Paraná eyaleti her biri kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan beş kuşağa ayrılır. Doğuda, kum tepecikleri ve mangrov bataklıklarıyla çevrili bir kıyı şeridi yer alır. Arkada Serra do Mar dağ sırası yükselir. Graciosa Dağında 1.888 m yüksekliğe ulaşan Serra do Mar, kıyı bölgesiyle batıda art arda sıralanan ve giderek alçalan üç platodan ilki arasındaki su bölümü çizgisini oluşturur. Deniz düzeyinden yüksekliği 885-984 m arasında değişen birinci plato kristalleşmiş kayalardan oluşur. Bu platonun batısında, bir yanı dik, bir yanı yumuşak eğimli bir yamaçtan oluşan *kuesta* 1.150-1.250 m arasında yüksekliklere ulaşarak ikinci platonun başlama noktasını oluşturur. 1.250 m'ye ulaşan ve ikinci platonun batı sınırında yer alan bazaltlı yamaç üçüncü platonun sınırını çizer. Bu plato batıya doğru alçalarak Paraná Irmağı kıyısına iner.

İkinci ve üçüncü platolardan geçen üç büyük ırmaktan Iguaçu ve Ivaí, Paraná Irmağının batı yönünde akan kollarıdır. Üçüncü ırmak, kuzey yönünde akarak Paraná'nın kolu olan Paranápanema ile birleşen Tibagi'dir. Paraná Irmağının üçüncü plato ırmaklarından Piquiri ile birleştiği noktanın hemen aşağısındaki Guaíra Çağlayanları 123 m yükseklikten dökülür. Kuzey bölgesi Oğlak Donencesi'nde yer alan Paraná eyaletinin iklimi ılımandır. Kıyıdaki Paranaguá'da yıllık ortalama sıcaklık 21°C'dir. Bu kesimlerde en çok ocak ve şubatta yağan yağmur yılda 2.057 mm'ye ulaşır.

Eyalet nüfusunun büyük bölümü Portekizlilerin soyundan gelir. Portekizlilerin ardından yöreye gelen Polonyalı, Ukraynalı, Italyan, Alman, Arap, Hollandalı ve Japon göçmenlerin soyundan olanlar da öteki grupları oluşturur. Ortak dil Portekizce, yaygın din Katoliklikdir. Eyaletteki yükseköğretim kurumları arasında, her ikisi de Curitiba'da bulunan Paraná Federal Üniversitesi ve Paraná Katolik Üniversitesi sayılabilir.

Paraná Brezilya'nın zengin eyaletlerinden biridir. Özellikle Umuarama, Rondon ve Londrina'daki kahve plantasyonları Paraná'yı Brezilya'nın en önemli kahve üretim bölgelerinden biri durumuna getirmiştir. Kerestenin yanı sıra öteki önemli ürünler çay, pamuk, yerfıstığı ve dokumaya elverişli sağlam bir elyaf olan ramidir.

Düzenli olarak çıkarılan dolomit, kurşun, demir, talk ve kirecin yanı sıra Venceslau Brás'ta kömür, Rio Branco do Sul'da da çimento üretilir. Eyalet sınırları içindeki ırmakların bazı bölümleri taşımacılığa elverişlidir. Paranaguá ve Antonina en önemli limanlar, Curitiba ve Londrina ise belli başlı havaalanlarının bulunduğu kentlerdir. Guaíra kentindeki tiyatro modern mimarisiyle bütün Güney Amerika'da ünlüdür. Nüfus (1991 geç.) 8.415.659.

Paraná Irmağı, Portekizce RIO PARANÁ, İspanyolca RÍO PARANÁ. Güney Amerika'da Amazon'dan sonra ikinci en büyük akarsu. Orta Brezilya'nın güneydoğu kesimindeki platodan doğan ırmak genellikle güney yönünde akar ve 4.880 km'lik bir çığırdan sonra Uruguay Irmağıyla birleşerek Atlas Okyanusu kıyısında geniş Rio de la Plata Halicini oluşturur.

Paraná'nın yaklaşık 2,8 milyon km²'lik su toplama alanı Brezilya'nın güneydoğu kesiminin büyük bir bölümünü, Paraguay'ı, Bolivya'nın doğu kesimini ve Arjantin'in kuzey kesimini kapsar. Kaynaklandığı yerden Paraguay Irmağıyla birleştiği noktaya kadar Yukarı (Alto) Paraná olarak anılan ırmağın bu kesimdeki en önemli kolları Brezilya'nın Atlas Okyanusu kıyısı yakınlarından kaynaklanan Tietê, Paranápanema ve Iguaçu ırmaklarıdır. Iguaçu ve Paraguay ırmaklarıyla birleştiği noktalar arasında Paraguay-Arjantin sınırını oluşturan Paraná, Paraguay Irmağıyla birleştikten sonra Aşağı Paraná adını alarak yalnızca Arjantin sınırları içinde akmaya başlar ve Santa Fé yakınında son önemli kolu olan Salado'yu alır. Santa Fé ve Rosario arasında oluşan Paraná deltasının yukarı ucu 17,5 km, aşağı ucu ise 65 km genişliğindedir. Paraná Irmağı deltanın içinde birçok kola ayrılır. Bunların en önemlileri Paraná Guazú ve Paraná de las Palmas'tır.

Paraná'nın yıllık ortalama debisi saniyede 17.290 m³'tür. Yukarı Paraná Havzasının iklimi hemen bütün yıl sıcak ve nemlidir. Kışlar kuru, yazlar yağışlıdır. Yukarı Paraná'nın doğusunda ormanlar, batısında ise savanlar egemen bitki örtüsü görünümündedir. Corrientes'ten sonra savanlar her iki yakayı da kaplamaya başlar. Paraná yenebilir balık türleri de içinde olmak üzere zengin bir hayvan varlığını barındırır. Büyük bölümü ekonomik olarak henüz işlenmemiş olan havzada, 1980'lerin başında dört barajın

yapımına başlanmıştır. Bunlardan 1982'de tamamlanan Itaipú Barajı'nın 12.600.000 kW'lik bir enerji üretim kapasitesi bulunmaktadır. Irmağın aşağı kesimi taşımacılık ve sulama bakımından önemlidir.

Paraná ve Paraguay Irmaklarının Havzaları

Paraná Platosu, Brezilya'nın güneyindeki Rio Grande do Sul ve São Paulo eyaletlerine yayılan, lavlardan oluşmuş plato. Dünyanın en geniş platolarından biridir. Katılaşmış lav kayası tabakalarından oluşur. Bu tabakalara Uruguay, Arjantin ve Paraguay'da da rastlanır. Yüzeyde kalan bölümü hava koşullarının etkisiyle koyu mor renkli iyi akaçlanmış toprağa dönüşür. *Terra roxa* adıyla bilinen bu toprakta çok iyi kahve yetişir. Bölgenin öbür ürünleri arasında *feijão* (fasulye), mısır, pirinç, pamuk ve patates sayılabilir. Platoyu parçalayan ırmakların arası düzlüklerle kaplıdır.

Paranaguá, Brezilya'da, Paraná eyaletinin güneydoğu kesiminde liman kenti. Paranaguá Körfezinde, kıyıdaki Serra do Mar'ın eteklerinde yer alır. 1585'te Portekizli kâşifler tarafından kuruldu. Koloni döneminden kalma başlıca yapılar Nossa Senhora dos Prazeres Kalesi (1767), barok üsluptaki Arkeoloji ve Halk Sanatı Müzesi (eskiden Colegio dos Jesuitas) ve São Benedictus Kilisesi'dir.

20. yüzyılın ortalarına doğru Brezilya'nın başlıca kahve limanı haline gelen Paranaguá'da 1970'lerin sonlarında bir petrol terminali kuruldu. Nüfus (1980 geç.) 68.366.

Paranaíba Irmağı, Portekizce RIO PARANAÍBA. Brezilya'nın ortagüney kesiminde ırmak. Toplam uzunluğu 1.000 km'dir. Mata da Corda Dağlarının (*serra*) batı yamaçlarından doğar. Batı-güneybatı doğrultusunda akarak en önemli sekiz kolunu aldıktan sonra Grande Irmağı ile birleşerek Paraná Irmağını oluşturur. Minas Gerais'in Gofas ve Mato Grosso do Sul eyaletleri ile olan sınırının küçük bir bölümünü çizer. Irmağın kıyılarından elmas elde edilir. 1970'lerin sonlarında Brezilya hükümetinin yürürlüğe koyduğu sulama projesi çerçevesinde Paranaíba ve Araguaia ırmaklarının birleştiği yerin yaklaşık 96 km kuzeyindeki São Simão'da bir hidroelektrik santral kurulmuştur.

Paranapanema Irmağı, Brezilya'nın güneydoğu kesiminde ırmak. São Paulo'nun güneyinde, Paranapiacaba Dağlarından (*serra*) doğar. Batı-kuzeybatı doğrultusunda 900 km boyunca aktıktan sonra, Pôrto São José'de Paraná Irmağına katılır. São Paulo ve Paraná eyaletleri arasındaki sınırın bir bölümünü oluşturan ırmak, üzerindeki ivinti yerleri nedeniyle yalnızca son 80 km'lik kesiminde ulaşıma elverişlidir. Irmak havzasında kahve ve pamuk yetiştirilir. Başlıca kolları Tibagi ve Cinzas ırmaklarıdır.

Parañaque, Filipinler'de, Luzon Adasının orta kesimindeki Rizal ilinde kent. 20. yüzyılın ortalarında Manila'nın güney banliyölerinden biri durumuna geldi. Eskiden beri büyük önem taşıyan nakış işleri bugün de evlerde sürdürülmektedir. Balıkçılık da kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Kentin doğusunda Manila Uluslararası Havalimanı yer alır. Ulusal bir park olan Manila Körfezi Dinlence Bölgesi de buradadır. Nüfus (1990) 300.000.

Parandowski, Jan (d. 11 Mayıs 1895, Lemberg [bugün Lvov], Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 26 Eylül 1978, Varşova, Polonya), Polonyalı yazar, deneme yazarı ve çevirmen. Lwów'daki (bugün Lvov, Ukrayna) klasik *gimnazjum*'da (lise) öğrenim gördü. I. Dünya Savaşı'nın başında Çarlık ordusu Galiçya'nın doğu kesimini ele geçirince çok sayıdaki Polonyalı seçkinle birlikte Rusya'ya gönderildi. Sovyet Devrimi'nin ardından ülkesine dönerek 1923'te Lwów Üniversitesi'nde klasik filoloji ve arkeoloji öğrenimini tamamladı. Daha sonra Fransa, İtalya ve Yunanistan'ı dolaştı. Yunanistan ve İtalya ile ilgili, türleri tarihsel romanlardan gezi kitaplarına kadar değişen 12 kitap yayımladı. Bunlar dışında, bir gencin dinsel bunalımlarını konu alan *Niebo w płomieniach* (1936; Alevler İçinde Cennet) adlı romanı vardır. Parandowski 1933'ten sonra Polonya PEN'inin başkanlığını, 1962'den sonra da Uluslararası PEN'in başkan yardımcılığını üstlendi.

Parangaba, Brezilya'nın kuzeydoğu kesimindeki Ceará eyaletinin kuzeyinde kent. Eyalet merkezi Fortaleza'nın hemen güneybatısında yer alır ve Fortaleza metropoliten alanının bir parçasını oluşturur. Eski bir Yerli köyü olan Parangaba'nın (eskiden Porangaba) bulunduğu yerde kuruldu. 1940'lara değin küçük bir pamuk üretim merkezi olarak kalan kent daha sonra olağanüstü bir gelişme gösterdi. Kentin çevresinde kaju ve karnauba mumu üretilir. Nüfus (1980 geç.) 226.749.

paranın miktar kuramı, iktisatta, para miktarındaki değişmeler ile fiyatların genel düzeyindeki değişmeler arasındaki ilişkiyi

ortaya koyan kuram. Gelişmiş biçimiyle enflasyon ve deflasyona yol açan etkenlerle ilgili bir çözümleme niteliği taşır. Kuram 17. yüzyılda İngiliz filozof John Locke, 18. yüzyılda ise İskoç filozof David Hume ve başkalarınca para ve refahın özdeşliğini savunan merkantilistlerin görüşlerini eleştirmek amacıyla kullanıldı. Buna göre, bir ülkede para miktarının artması yalnızca fiyatların artmasına yol açıyorsa, dış ticaret dengesinin fazla vermesi merkantilistlerin savunduğu gibi refahı artırmayacak, yalnızca para arzının artmasına neden olacaktı. Kuram 19. yüzyılda serbest ticaret yanlılarının korumacılığı savunanlara karşı kullandığı silahlardan biri oldu. 19. ve 20. yüzyıllarda iktisadi dalgalanmalar ve döviz kurlarıyla ilgili kuramların çözümlenmesinde de kullanıldı.

Paranın miktar kuramı deflasyonla mücadelede para arzını artırma politikasının etkisiz kaldığı 1930'larda sert eleştirilere uğradı. Bazı iktisatçılar, iktisadi etkinlik düzeyini belirlemede yatırım ve kamu harcamalarının para arzından daha büyük bir rol oynadığını öne sürdüler.

1960'larda, çeşitli ülkelerde görülen sürekli enflasyonla para ve fiyat ilişkisi üzerine yapılan yeni araştırmaların bir sonucu olarak kuram yeniden güncelleşti. Paranın miktar kuramına göre fiyatların denetim altında tutulmasında ve tam istihdamın sağlanmasında para miktarını düzenlemek hükümetlerin elindeki en önemli ekonomik politika araçlarından biridir. 1970'lerde monetaristler tarafından savunulan bu görüş birçok ülkede para politikası uygulamalarına ağırlık verilmesine yol açtı. *Ayrıca bak.* monetarizm.

paranoit bozukluklar, temelinde kuşkulanma ve kuşku sanrıları (hezeyan) olan bir grup ruhsal bozukluğa verilen ortak ad. Paranoya ile paylaşılmış ve akut paranoit bozuklukları içerir.

Bilinen en eski paranoit bozukluk paranoyadır. Bu terimi ilk kez 1863'te Alman psikiyatr Karl Ludwig Kahlbaum kullanmış, 1913'te yurttaşı Emil Kraepelin hastalığı tanımlamıştır. Oldukça seyrek görülen paranoit bozukluklarda sistemli ve iyi düzenlenmiş sanrılar vardır. Kişilik bütünlüğünün korunmasına karşın yaşam bu sanrılara göre ayarlanmıştır. Örneğin kıskançlık paranoyasında kıskanılan kişiyi izleyip gözlemek yaşamın temel amacıdır. Dava paranoyasında ise kişi haklılığını kanıtlamak için sürekli davalar açar, ama öte yandan işini ve toplumla olan bağlarını sürdürür. Paranoyada birey kendini çoğu kez olağanüstü güçlerle donatılmış olarak görür.

Paylaşılmış paranoit bozukluklarda, karıkoca gibi yakın yaşayan iki kişiden birinde kuşku sanrılarının olması durumunda, öbürünün de bunların bir bölümünü ya da tümünü paylaşması söz konusudur. Genellikle bozukluk aynı anda iki kişide birden görülmez; birinde azalır ya da kaybolurken öbüründe ortaya çıkar.

Akut paranoit bozuklukta savaş, göç, tutsaklık, hapislik, izlenmiş olma gibi bir dış etken söz konusudur. Genellikle paranoit kişilik yapısı temelinde gelişen bu bozuklukta paranoit sanrılar geçici olmakla birlikte yinelenerek kalıcı duruma gelebilir. Örneğin, trafik kazası geçirerek aylarca yatağa bağlanan biri, çevresinin canına kasteden insanlarla dolu olduğuna, bunların kendisini hastaneye kapatarak öldürmek amacıyla kazayı hazırladıklarına inanabilir.

Paranoit bozukluklarda temel düşünce biçimine yansıtma mekanizması egemendir (*bak.* savunma mekanizması). Kişi kendinde beğenmediği düşünce ve özellikleri yadsıyarak başkalarına yükler ve onlardan geliyormuşçasına algılar. Örneğin güvensiz, içine kapanık ve yalnız bir kişi, bu durumundan ötürü kendine olan kızgınlığını karşısındakilere yansıtarak "bana karşı komplo kuruyorlar"a dönüştürür. Böylece kendine güvensizlik yerini, başkalarının onu yok etme isteğine ilişkin düşüncelerle sanrılara bırakır; böylelikle bunaltı (anksiyete) önlenir ya da alt edilir.

Paranoit bozukluklar psikiyatride tedavisi en güç hastalıklar arasındadır. Hastanın çevresi ile hekime olan güvensizliği ve kuşkuları tedaviyi güçleştirir. Bu nedenle bazen hastane tedavisi gerekebilir. Hekimin açık ve dürüst davranması hasta-hekim ilişkisinin kurulmasına, hastanın hekime güven duyarak tedavi olmasına katkıda bulunabilir.

paranoya (Yunanca *para*: "yanlış ya da aslından farklı" ve *nous*: "düşünce, zihin"), ana teması kuşku olan kronik, sistemli ve mantıklı sanrılarla (hezeyan) tanınan psikoz. İlk kez 1863'te Alman psikiyatr Karl Ludwig Kahlbaum'un kullandığı terim, günümüzde bir tanı kategorisi olarak geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiş ve yerine paranoit bozukluklar kullanılır olmuştur. *Ayrıca bak.* paranoit bozukluklar.

Paranthropus, Robert Broom'un Güney Afrika'daki Kromdraai'de ve Swartkrans'ta bulduğu insangil fosili. *Australopithecus*'un daha güçlü yapılı bir cinsi olarak değerlendirilmiştir. *Australopithecus*'tan ayrı bir cins olarak değerlendirmeyen bilim adamları tarafından *Australopithecus robustus* olarak adlandırılır.

parapsikoloji, doğa yasalarıyla ya da bilinen algı, duyum ve usavurma yollarıyla açıklanamayan olayları inceleyen bilim.

Parapsikoloji çalışmalarına konu olan olaylar genellikle iki türe ayrılır. Bir bölümü önbiliş, durugörü ya da telepati gibi tümüyle zihinsel (*bak.* duyudışı algı), bazıları da fiziksel olarak algılanabilen olaylardır. Örneğin, zar atışında ya da iskambil kâğıtlarının dağılımında kişisel dilek ve iradenin etkili olduğu düşünülür. Olağan yollarla algılanabilen bir güç olmaksızın nesnelerin hareket etmesi (*bak.* telekinezi) bu tür olaylara örnektir. Böyle olaylarda *Poltergeist*(*) denen ruhların rol oynadığı da öne sürülmüştür.

Bu tür olaylara ilişkin anlatı ve inançlara çok eski çağlardan beri rastlanmakla birlikte, bu konudaki bilimsel çalışmalar yenidir. Yüz yılı aşkın süredir bu konuda, önde gelen birçok bilim adamının da katıldığı çalışmalar yapılmaktadır, ancak parapsikolojinin bulguları ile savları büyük ölçüde tartışma konusudur.

Bu alandaki ilk örgüt, 1882'de Londra'da kurulan Psişik Araştırmalar Derneği oldu. Bir süre sonra ABD'de, tanınmış psikolog ve düşünür William James'in de katkılarıyla benzer bir dernek kuruldu. Sonradan birçok ülkede parapsikoloji kuruluşları ortaya çıktı; bunlardan özellikle Hollanda, Fransa, İtalya, eski SSCB ve Japonya'daki örgütler etkili oldu. Üniversitelerin genellikle parapsikolojiyi ciddiye almamasına karşın, ABD'li parapsikolog J. B. Rhine'ın 1930'lardan 1960'lara değin Durham'daki Duke Üniversitesi'nin parapsikoloji laboratuvarında yürüttüğü çalışmalar geniş ilgi gördü. Hollanda'daki Utrecht Devlet Üniversitesi'nde de W. H. C. Tenhaeff yönetiminde bir psişik araştırma laboratuvarı açıldı.

19. yüzyılda psişik araştırmalara ilgi duyulmasının bir nedeni, ruhlarla iletişim kurmayı yeni bir dinin temeli olarak gören bir akımın doğuşuydu. İngiliz fizikçi Sir Oliver Lodge ile F. W. H. Myers gibi ilk psişik araştırmacılardan bazıları medyumluk da yapıyordu. Ama Fransız fizyolog Charles Richet gibi, parapsikolojik olayları kabul etmekle birlikte, bunların ruhlarla açıklanmasını reddeden araştırmacılar da vardı. Psişik araştırmalar yapan bazı bilim adamları da parapsikolojiyi tümüyle reddettiler.

parasalcılık *bak.* monetarizm

Paraschwagerina, *Foraminiferida* (delikliler) takımının soyu tükenmiş *Fusulinidae* familyasından tekhücreliler cinsi. Fosillerine yalnız deniz kayaçlarında rastlanan bu cins üyelerinin kıyıların açıklarındaki temiz sularda yaşadığı sanılmaktadır. Erken Permiyen Dönemin (Permiyen Dönem y. 280-225 milyon yıl önce) en yararlı kılavuz fosilleri arasında yer alan bazı türleri çok farklı bölgelerde oluşmuş kayaç katmanları arasında ilişki kurulabilmesini sağlar.

Paráskhos, Akhilléfs (d. 6 Mart 1838, Návplion - ö. 26 Ocak 1895, Atina, Yunanistan), Yunan romantik şiir okulunun ikinci ve son döneminin (y. 1850-80) en önemli temsilcisi olan şair. Alfred de Musset, Victor Hugo ve Lord Byron'ı örnek almış, ama onların başarısına ulaşamamıştır.

Paráskhos coşkulu tarzı ve gösterişli diliyle Fenerlilerin(*) büyük ölçüde etkisinde kaldı ve onların şiir geleneğini sürdürdü. Romantik okulun bütün klasik konularına değinmekle birlikte, en çok aşk ve yurtseverlik konularını işledi. Çok sayıda şiir yazdı; bunlarda hem Bizans'tan miras kalan "incelmiş" Rumcadan, hem de günlük konuşma dilinden yararlandı, ama sözcük dağarcığı fazla zengin değildi. Çağdaşları arasında büyük hayranlık uyandıran Paráskhos'un şiirleri Yunancada iki cilt halinde yayımlanmıştır. (1881, 1904).

Paraşurama (Sanskrit dilinde "Baltalı Rama"), Hindu tanrısı Vişnu'nun 10 bedenleşmesinden (*avatara*) altıncısı. *Mahabharata*'da (Bharata Hanedanının Büyük Destanı) ve *Purana*'larda (Eski Bilgi), soylu kast *Kshatriya*'ların zulmünden dünyayı kurtarmak üzere Brahman bilgesi Camadagni'nin oğlu olarak dünyaya geldiği anlatılır. Yeryüzündeki bütün erkek *Kshatriya*'ları 21 kez öldürür (çünkü her seferinde sağ kalan karıları yeni çocuklar doğurur) ve beş gölü kanla doldurur. Araştırmacılara göre Budacılık öncesi Hindistan'da toplumun iki sınıfı arasındaki çatışmayı yansıtan Paraşurama'nın Malabar'ın kurucusu olduğuna inanılır. Paraşurama, *Kshatriya*'ları öldürmesini bağışlatmak amacıyla, kuzeyden getirdiği ruhban kastının üyelerine toprak bağışlar. Yedinci *avatara* Rama'nın sağlığında da yeryüzünde yaşadığı ve onu kıskandığı söylenir.

paraşüt, atmosferde düşen cisimlerin hareketini yavaşlatmakta kullanılan şemsiye benzeri donanım. Önceleri insanlar için bir spor ya da arızalı hava taşıtlarından kurtulma aracı olarak geliştirilen paraşüt, daha sonraları savaş ve barış dönemlerinde havadan personel ve malzeme ikmalinde ve uzaydan atmosfere dönen uzay araçlarının yavaşlatılarak yere indirilmesinde de yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.

Paraşüt, balonla hemen hemen aynı zamanda, ama ondan bağımsız olarak geliştirildi. Paraşüt ilkesine ilk değinenlerden biri Leonardo da Vinci idi; bu ilkeyi uygulamaya koyan ilk kişi ise 1783'te Fransa'da Louis-Sébastien Lenormand oldu. Lenormand iki şemsiyeyi açarak bir ağacın tepe-

sinden aşağıya atladı; birkaç yıl sonra da ilk Fransız havacılar balonlardan atlamaya başladılar. Düzenli olarak paraşüt kullanan ilk havacı André-Jacques Garnerin oldu; bir dizi gösteri düzenleyen Garnerin 1802'de İngiltere'de 2.400 m'den atladı.

İlk paraşütler çadır bezinden (kendir bezi) yapılıyordu; daha sonraları ise ipek kullanılmaya başladı. Uçaktan ilk başarılı atlayışı 1912'de ABD'li Yüzbaşı Albert Berry

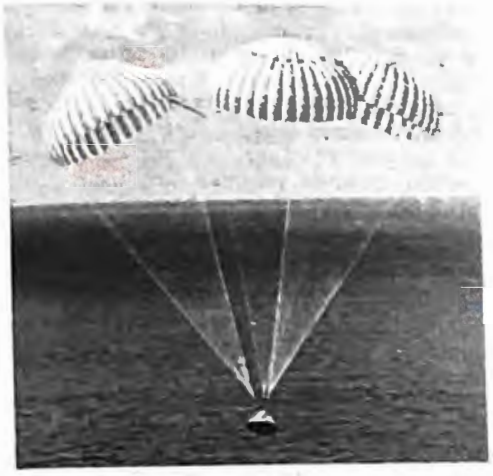

"Apollo 14" kumanda modülünün paraşütler yardımıyla Büyük Okyanusa inişi, 9 Şubat 1971
National Aeronautics and Space Administration

gerçekleştirdi. I. Dünya Savaşı sırasında gözlem balonlarındaki personel, balon yara aldığında atlayıp kurtulabilmek için paraşütlerle donatılmıştı; paraşütün hava indirmesinde kullanılmasına ise ancak savaşın sonlarında geçildi. II. Dünya Savaşı sırasında, Almanlar özel savaş birliklerinin indirilmesinde, düşman bölgelerine casus sızdırmakta ve birliklere malzeme ikmalinde paraşütten yaygın olarak yararlandılar. Uçakların hızının artmasıyla koltuk fırlatma sistemi geliştirildi; bu sistemin yardımıyla pilot, yara alan ya da bozulan uçaktan kısa sürede fırlatılabiliyor ve paraşütünün otomatik olarak açılması sağlanıyordu.

Günümüzde personel paraşütleri naylondan yapılır ve belirli bir düzende katlanarak paraşüt çantasının içine yerleştirilir. Paraşütün şemsiye gibi açılan üst bölümüne kubbe denir; kubbe askı ipleriyle paraşütçünün vücudunu geçirdiği kuşam tertibatına bağlanır. Kubbe, son derece dayanıklı olması için, birbirine dikilen ayrı dilimlerden oluşur; böylece kubbenin belirli bir bölümü delindiğinde ya da yırtıldığında, yırtık yalnızca o dilimde kalır. Kuşam tertibatına bağlı paraşüt çantası paraşütçünün önüne ya da arkasına takılır; paraşüt ise paraşütçünün asılmasıyla harekete geçen bir deklanşör, otomatik bir zamanlama aygıtı ya da uçağa bağlı bir kolanın yardımıyla açılır. Kuşam tertibatı atkıların yardımıyla ağırlığı ve rüzgâr etkilerini güvenlikli biçimde paraşütçünün vücuduna dağıtır.

Özel amaçlar için değişik türden paraşütler geliştirilmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlarca geliştirilen şeritli paraşütün kubbesi, eşmerkezli bez şeritlerden oluşur; birbirine dikilen halka biçimindeki bu şeritlerin arasına delikler açılarak, bir miktar hava akışı sağlanır. Şeritli paraşütler yüksek bir aerodinamik dengeye sahiptir ve kargo indirme ya da inişe geçen uçakları yavaşlatma gibi ağır işlemlerde kullanılır. Kanat tipi paraşütlerle de, askı iplerine kumanda ederek havada süzülmek olanaklıdır.

Sesüstü hızlarda açılması gereken paraşütlerin kubbesi çok farklı bir yapıdadır. Bunlar koni biçiminde yapılır ve havanın, ya bezin içindeki açıklıklardan ya da koninin çevresine açılan büyük bir dairesel delikten dışarı akması sağlanır. "Balut" olarak adlandırılan bir başka tipte ise paraşüt, kubbenin çevresindeki deliklerden içeri akan havanın etkisiyle şişerek açılır.

paraşütçülük, yarışma ve eğlence amacıyla yapılan paraşütle atlama. Yarışma amaçlı paraşütçülükte genellikle 3.000 m'nin altında bir yükseklikte alçak hızla hareket eden bir uçaktan atlanır. Sporcunun paraşütünü açmasından önce serbest düşme gerçekleşir. Üsluplu atlama, hedefe atlama ve takım gösterileri başlıca yarışma dallarıdır. İlk dünya paraşütçülük şampiyonası 1951'de Yugoslavya'da düzenlendi. Sonraki şampiyonalar Uluslararası Havacılık Federasyonu'nun (FAI) denetiminde iki yılda bir, en çok 40 ülkenin katılımıyla yapıldı.

Üsluplu atlama, serbest düşme sırasında sağa, sola ve geriye salto atmak gibi bazı hareketleri içerir. Bu dalda yarışmacılar indikleri yere bakılmaksızın gerçekleştirdikleri hareketler açısından değerlendirilir. Hedefe atlamada amaç hassas elektronik araçlarla donatılmış, 37 cm çapındaki bir dairenin içinde bulunan çapı 5 cm olan çemberin olabildiğince yakınına inmektir. Takım gösterilerinde yarışmacılar hem serbest düşme sırasında hem de paraşütler açıldıktan sonra birbirlerine bayrak sopası vermek, halka oluşturmak gibi toplu hareketler yaparlar.

Normal paraşütlerdeki bazı parçalar manevra yeteneğini artırmak amacıyla yarışmalarda kullanılan paraşütlerden çıkartılır. Yarışma paraşütünde ayrıca sporcunun yön değiştirmesini ve inişi ayarlamasını sağlayan bir düzenek vardır. Paraşütçünün uçaktan nasıl atlayacağı ve paraşütünü hangi yükseklikte açacağı da kurallara bağlıdır. Yeni yarışma dallarından olan paraşütle havada kayma (*paragliding*) paraşüte esnek kanatlar takılarak gerçekleştirilir. Paraşütle yükselmedeyse (*para-ascending*) paraşütçünün bir aracın hızla çekmesi sonucunda yükselmesi sağlanır. Eğlence amaçlı paraşütçülükte inme hızını ve paraşütün ne zaman açılması gerektiğini gösteren bir altimetre kullanılır.

paratifo, tifoya benzemekle birlikte sıklıkla daha hafif geçen bulaşıcı hastalık. *Salmonella paratyphi*, *S. schottmulleri* ve *S. hirschfeldii* olmak üzere üç mikroorganizmanın etken olduğu üç farklı klinik tablo halinde ortaya çıkar. Enfeksiyonun yayılması, belirtileri, dokulardaki patolojik değişimler, tanınması, korunma ve tedavisi tifoya benzer.

Tifo ve paratifo insana özgü hastalıklar olsa da, *S. schottmulleri* özellikle kümes hayvanları olmak üzere başka canlıların vücudunda da yaşar; bu hayvanların temas ettiği besin ve sular da ek bulaşma kaynakları oluşturur. *Ayrıca bak.* tifo.

parathion, böcek ilacı (insektisit) olarak kullanılan, çok zehirli organik fosfor bileşiği. Böceklerde olduğu gibi memelilerde de kolinesteraz enzimini ketleyerek ölümle sonuçlanan solunum yetersizliklerine neden olur. Parathion ve öbür organik fosfor bileşiklerinin yol açtığı zehirlenme olaylarında antidot olarak atropin kullanılır. Bu bileşikler ağız ve solunum yoluyla olduğu kadar deri yoluyla da zehirli olduğundan çok dikkatli kullanılmalıdır. Deriye bulaştığı yerler bazik çözeltilerle yıkanmalıdır.

paratiroit adenomu, kemiklerdeki minerallerin açığa çıkması, kahverengi kiste benzer kemik urları, böbrek taşları ve ilerleyen böbrek yetmezliğiyle ortaya çıkan ve ender rastlanan bozukluk. Paratiroit bezlerindeki salgı hücrelerinin sayısının herhangi bir nedenle artması (hiperplazi) kan dolaşımında parathormon miktarının çok yüksek düzeylere ulaşmasına yol açar. Parathormonun etkinleşmesiyle kemikteki kalsiyum serbest kalarak kana geçer, daha sonra başka bir organda (örn. böbrek) birikerek taşlar oluşturur.

Başlıca belirtiler kronik yorgunluk ve uykusuzluk, halsizlik, iştah kaybı, kabızlık, bulantı, susuzluk hissi ve kişilik değişmeleridir. Kemiklerdeki güç kaybına ağrı da eşlik eder. Vakaların yüzde 25'inde uzun kemiklerin uçlarında ura benzer kahverengi oluşumlar belirir. Kemikler herhangi bir travma olmaksızın sık sık kırılır. Dişler diş yuvalarında serbestleşir, yuvaların katı kemik örtüsü eriyerek kaybolur. Hastalık kadınlarda erkeklere oranla iki kat daha fazla, orta yaşta daha sık görülür. Mide ülseri olan bireylerde hiperparatiroidizm belirtilerine daha fazla rastlanır. Tedavide hiperplaziye uğrayan paratiroit bezleri cerrahi girişimle çıkartılır.

paratiroit bezi, amfibyumlar ve daha üstün yapılı omurgalılarda bulunan, genellikle tiroit bezinin hemen arkasında yer alan 4-16 iç salgıbezinin ortak adı. Paratirsitlerden salgılanan parathormon, serumdaki kalsiyum düzeyinin normal sınırlar içinde kalmasını sağlar. İnsanda paratiroit dokusu kırmızımsı kahverengidir; ince lifsi şeritlerle birbirinden ayrılmış yoğun epitel hücresi topluluklarından oluşur. Bu hücreler, kimi zaman ortada boşluk kalacak biçimde halka halinde dizilir; bu boşlukta jelatinsi bir madde bulunabilir.

Paratiroit bezinin işlevi tam olarak bilinmemektedir; parathormonun vücut sıvılarındaki kalsiyum yoğunluğunun sabit tutulmasında önemli bir rol üstlendiği düşünülmektedir. Kandaki kalsiyum iyonu yoğunluğunun azalması sinirlerin uyarılmasını kolaylaştırdığından kas spazmları, çırpınmalar (konvülsiyon) ve kimi zaman bunamayla ortaya çıkan tetaniye neden olur. Normal olarak vücut sıvılarındaki kalsiyum yoğunluğunun hafifçe azalması paratiroit bezlerinin etkinliğinin artmasına neden olur. Parathormon iskeletteki kalsiyumun bir bölümünün kemikten ayrılarak kana geçmesini sağlar. Öte yandan vücut sıvılarındaki kalsiyum yoğunluğunun artmasıyla parathormon salgısı azalır ya da kesilir.

Parathormon fosfor metabolizmasını da etkiler. Hormon düzeyinin artmasıyla serumdaki inorganik fosfat yoğunluğu azalır, idrarla fosfat atılımı artar. Paratiroit bezinin yetersiz işlev görmesiyle serumdaki inorganik fosfat düzeyi yükselir, idrarla fosfat atılımı azalır.

Parathormonun magnezyum atılımını da artırarak magnezyum metabolizmasında etkili olduğu sanılmaktadır.

paratoner, yapıları yıldırım etkisinden korumak amacıyla kullanılan, çoğunlukla bakır metal çubuk. Paratonerin sivri ucu yıldırımı çekerek akımı toprağa iletir. Yıldırım çevresindeki en yüksek cisim üzerine düşme eğilimi gösterdiğinden, paratonerler yüksek yapıların tepesine dikilir. Toprağa ise düşük dirençli kablolarla bağlanırlar. Binalara kurulan paratonerlerde, topraklamak için yerden yararlanılır; gemilerde ise paratonerler suya topraklanır. Paratonerin toprak hattının çok düşük dirençli olması gerekir; yoksa akım çevresini ısıtarak

yangına yol açabilir. Paratonerin çevresine sağladığı koruma konisinin taban (yer) yarıçapı, yaklaşık olarak yerden yüksekliğine eşittir.

paratüberküloz, etkeni *Mycobacterium* (ya da *Bacillus*) *paratuberculosis* olan ve sığır, at, koyun, geyik ve keçide görülen bulaşıcı hastalık. Hastalık belirtileri etkenin vücuda girmesinden bir yıl kadar sonra görülmeye başlayabilir.

İlk belirtiler kronik ishal ve kilo kaybıdır, süt yapımı önemli ölçüde azalır. Hasta hayvanın postu sertleşir, tüyleri dökülüp yenilenmemeye başlar, deri kurur. Başlıca bulaşma yolu hasta hayvanların dışkılarıdır. Hastalığın yayılmasını engellemek amacıyla hasta hayvan kesilir.

parazit yayını *bak.* bozucu radyo yayını

parazitoloji *bak.* asalakbilim

Parbhani, Hindistan'nın batı kesimindeki Maharashtra eyaletinde il ve il merkezi kent. Dudna Irmağının yaklaşık 16 km güneyinde, Manmad-Haydarâbad Demiryolu'nun üzerinde yer alan Parbhani kenti adını, Babürlüler döneminde camiye dönüştürülen Prabhavati Tapınağı'ndan almıştır.

Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından önce Haydarâbad eyaletinin bir parçası olan Parbhani ili, Godavari Irmağı vadisinde 12.600 km²'lik bir alanı kaplar. İl topraklarının sularını Godavari Irmağı ile kolları toplar. İl kuzeyde Ajanta Tepelerinin platoları, güneyde de Balaghat Sıradağlarıyla çevrilidir. İl ekonomisi hemen tümüyle tarıma dayalıdır. Başlıca ürünler kocadarı ve pamuktur. İlde çırçır ve bitkisel yağ fabrikaları vardır. Kutsal kabul edilen Godavari Irmağı ile Aundah'taki Şivacı Cyotirlinga Tapınağı'nı çok sayıda hacı ziyaret eder. Nüfus (1991) kent, 190.235; (1981) il, 1.829.378.

parça alışverişi, ÇARPAZLANMA ya da PARÇA DEĞİŞİMİ olarak da bilinir, eşeyli üreyen canlılarda, meyoz bölünme sırasında iki homolog kromozomdan ayrılan parçaların birbiriyle yer değiştirmesi. Birinci meyoz bölünmesinin profaz evresinde kromozomların kendini eşleyip kromatitlere dönüşmesi sırasında iki ana hücrenin kromozomlarının bir bölümü yer değiştirir. Böylece kromatitlerin ana hücrelerin ikisinin de genlerini taşıması ve yeni genetik düzenlemelerin gerçekleşmesi sağlanır. Parça alışverişinin sağladığı genetik çeşitlilik sonucunda aynı dişi ve erkek bireyin eşey hücrelerinin bir araya gelmesiyle farklı zamanlarda oluşan yavru bireylerin hiçbiri birbiriyle tıpatıp aynı genotip ve fenotipe sahip olmaz. Bu çeşitlilik evrim süreci boyunca ortaya çıkan yararlı değişimlerin (mutasyon) seçilmesini ve saklanmasını olanaklı kılmıştır.

parça başına ücret, işçi ücretlerinin üretilen malın miktarına göre belirlenmesine verilen ad. Ücretlerin belirlenmesinde kullanılan en yaygın yöntemdir. Parça başına ücret ödemesi ancak üretilen ürün miktarının ölçülebildiği durumlarda uygulanabilir. Bazı durumlarda ise, bireysel temelde değil, bir çalışma grubunda yer alan bütün işçileri kapsayacak biçimde uygulanması gerekir. Yöntemin amacı işçiyi belli bir sürede daha çok üretmeye özendirmektir. Bazı araştırmalara göre, saat başına ücretten parça başına ücret uygulamasına geçildiğinde üretim yüzde 15-30 arasında artmaktadır.

Parça başına ödenecek ücret düzeyi, genellikle ortalama işçinin bir birim ürünü üretmek için harcadığı süre göz önüne alınarak saptanır. Bu sürenin belirlenmesi, bazen işçilerle işveren arasındaki pazarlıklar sonucunda gerçekleşir. Üretim tekniğindeki gelişmeler söz konusu sürenin değişmesine yol açar. Bu yüzden bazı işverenler parça başına ücret yerine, çeşitli denetim yöntemleriyle birlikte yürütülen saat başına ücret uygulamasını yeğler.

parça değişimi *bak.* parça alışverişi

parçacığımsı, fizikte, belirli bir ortamda, bir parçacık gibi davranan ve çözümlemede kolaylık sağlamak amacıyla parçacık olarak kabul edilebilen tedirginlik. Kaba bir benzetmeyle, bira bardağındaki hava kabarcıkları örnek gösterilebilir: Kabarcıklar aslında kendi başlarına birer cisim değil, birer olgu, karbon dioksit gazının yol açtığı boşluklardır, ama bu gaz kabarcıklarıyla temas halindeki sıvı yüzeyinin özelliklerinden ötürü kabarcık yükselirken ve yüzeyde yüzerken kendi yapısını korur. Bu nedenle, tıpkı bir parçacığımsı gibi, boyut, biçim, enerji ve momentum gibi cisimlere özgü bazı özellikler taşır. Kabarcıklar çarpışarak birbirlerini sektirebilirler; parçacığımsılar da benzer biçimde çarpışabilirler. Eksiton(*), fonon(*), magnon(*) ve polaron(*) özel parçacığımsı türleridir.

Katılar fiziği ile parçacık fiziğinde parçacığımsılar önem taşır, çünkü bunlar maddenin özelliklerinin oluşmasında etkili olurlar. Öte yandan, aslında tüm parçacıkların içinde bulundukları ortamda birer tedirginlik, yani parçacığımsı oldukları yolunda düşünceler de geliştirilmiştir.

parçacık, PARTİKÜL olarak da bilinir, çok küçük boyutlara ama belirli bir kütleye sahip madde. Eğer bir cisim dönmüyorsa ya da dönme etkileri dikkate alınmayabilecek kertedeyse, bu cisim, tüm kütlesi kütle merkezinde toplanmış tek bir parçacık olarak kabul edilebilir. Eğer dönme etkileri dikkate alınmayabilecek kertede değilse, Newton denklemlerinin uzantısı olan katı cisim denklemlerinden yararlanılarak, bu cismin parçacıklardan oluşan bir sistem olarak kabul edilmesi gerekir. Herhangi bir cismin parçacık ya da katı cisim olarak tanımlanması, cismin boyutlarının katedilen uzaklıklarla ve geçilen yolların niteliğiyle karşılaştırılmasına bağlıdır. Yıldızlar ve gezegenler binlerce kilometre çapındadır, ama bu boyutları dolandıkları yörünge uzunluğuna göre çok küçük olduğundan uzayda parçacıklar olarak kabul edilebilirler. Bir top mermisinin kendi çevresinde dönmesinin havada izleyeceği yol üzerinde pek bir etkisi yoktur; ama eğer bu mermi yerde yuvarlanıyorsa, dönme etkisinin mutlaka dikkate alınması gerekir.

parçacık fiziği, YÜKSEK ENERJİ FİZİĞİ olarak da bilinir, maddeyi oluşturan temel (atomaltı) parçacıkların yapılarının ve davranışlarının incelenmesini konu edinen fizik dalı. Nükleer fizik ve kozmik ışınlar fiziği alanlarındaki deneysel çalışmaların sonucunda 1930'larda geliştirilmiştir.

Son yıllarda bulunan üç temel parçacık türü (lepton, kuvark ve alan kuvantumu) üzerinde yapılan araştırmalarla, maddenin yapısına ilişkin bilgiler önemli ölçüde geliştirilmiştir (başka parçacık türleri de önerilmiş olmakla birlikte henüz algılanamamıştır). Temel parçacıklar klasik bakış açısıyla, normal cisimlerin (örn. bilardo topu) çok küçük örnekleri olarak kabul edilemez; bunlar yük, spin (fırıl), magnetiklik yanında pek çok başka karmaşık özelliğe sahiptir. Leptonlar(*) ve kuvarklar(*) çiftler halinde bulunur (örn. bir lepton çifti elektron ile nötrinodan oluşur). Her bir kuvark ve leptonun birer karşıt parçacığı vardır (negatif yüklü elektronun karşıt parçacığı pozitif elektron [pozitron]; nötrinonun karşıt parçacığı ise antinötrinodur). Kuvarklar, elektriksel ve magnetik özelliklerinin yanı sıra hem zayıf çekirdek etkileşimine girerler, hem de çok güçlü nükleer kuvvetlere sahiptirler; leptonlar ise ancak zayıf etkileşime girerler.

Sıradan madde, elektron bulutuyla çevrelenmiş çekirdeklerden, çekirdekler ise proton ve nötronlardan oluşur. Her proton ve nötronun üç kuvark içerdiği kabul edilir. Kuvarklar +2/3'lük ya da −1/3'lük elektron yüküne sahiptir; karşıt kuvarkların yükü ise bunun tersidir. Çekirdeği oluşturan parçacıkları bir arada tutan kuvvetlerden (güçlü etkileşim) sorumlu olan mezonlar(*) bir kuvark ile bir karşıt kuvarktan oluşur. Sıradan maddedeki parçacıklara ve bunların karşıt parçacıklarına birinci kuşak parçacıklar denir; bunun yanı sıra kuvarkların ve leptonların, birincisinden daha kütleli iki ya da üç kuşağının daha bulunduğu sanılmaktadır.

Kuvarkların ve leptonların, kendileriyle ve birbirleriyle etkileşime girdikleri kuvantum alanları, kuvantum(*) olarak adlandırılan parçacık benzeri enerji paketlerinden oluşur. İlk kuvantumlar elektromagnetik alanlarda belirlendi; ışık, foton(*) denen bu parçacık benzeri paketlerden oluşur. Zayıf ve elektromagnetik etkileşimlere ilişkin modern birleşik alan kuramına(*) göre, zayıf çekirdek etkileşimleri protonlardan 100 kat daha ağır parçacık değiş tokuşlarını içerir. Gözlemlenen bu kütleli kuvantumlar, yüklü iki parçacık (W^+ ve W^-) ile yüksüz bir parçacıktır (W^0). *Ayrıca bak.* kuvantum alanlar kuramı.

parçacık hızlandırıcısı, iyonların ve elektrik yükü taşıyan temel (atomaltı) parçacıkların hızlarını, dolayısıyla kinetik enerjilerini yükseltmekte kullanılan aygıt. Parçacık hızlandırıcıları çok önemli işlevi olan aygıtlardır. Atom çekirdeğinin yapı ve özellikleriyle temel parçacıkların etkileşimlerinin incelenmesini olanaklı kılan parçacık hızlandırıcılarından ayrıca sanayi radyografi-

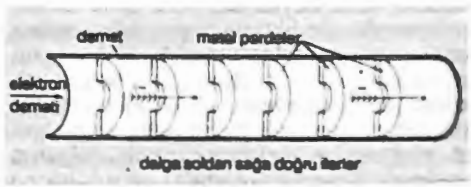

Çizim 1: Bir doğrusal elektron hızlandırıcısının dalga kılavuzu işlevini gören hızlandırma kanalı

sinde, kanser tedavisinde, radyoaktif izotopların üretilmesinde, plastiklerin polimerleştirilmesinde ve başka birçok uygulamada yararlanılır.

Yapay olarak hızlandırılmış parçacıklarla ilk başarılı deneyi İngiliz fizikçiler J.D.Cockcroft ve E.T.S.Walton 1932'de gerçekleştirdiler. Bu deneyle 710 kiloelektronvoltluk bir enerjiye yükseltilen protonlar lityum çekirdeği ile tepkimeye giriyor ve bu çekirdeğin bozunarak yüksek enerjili iki alfa parçacığına dönüşmesini sağlıyordu.

Parçacık hızlandırıcılarında hızlandırılan parçacıklar genellikle hafif atomların çekirdekleridir (örn. hidrojen çekirdeği olan proton ya da helyum çekirdeği olan alfa parçacığı). Daha ağır çekirdekler ya da kütlesi çekirdeğe oranla çok küçük olan elektronlar da kullanılır. Parçacıkların

enerjisi elektronvolt (eV) birimiyle ölçülür. Bir elektronun, elektriksel potansiyeli 1 volt artırıldığında kazandığı enerji olarak tanımlanan elektronvolt $1{,}602\times10^{-12}$ erge eşittir. Bu birimin en çok kullanılan katları kiloelektronvolt (keV; 1.000 eV), megaelektronvolt (MeV; 1.000.000 eV) ve gigaelektronvolttur (GeV; 1.000.000.000 eV).

Hızlandırıcıların çalışması bir elektrik alanının parçacıklara kuvvet uygulaması ilkesine dayanır. Elektrik alanının parçacıklara

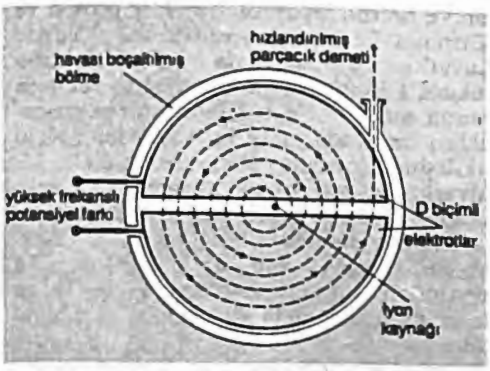

Çizim 2: Klasik bir siklotronun üstten görünüşü

etkime biçimine göre hızlandırıcılar iki ana türe ayrılırlar: Doğrusal ve çevrimsel hızlandırıcılar.

Doğrusal hızlandırıcılar. Bu tür hızlandırıcılarda parçacık doğrusal bir yol izler; parçacığın kazandığı enerji, izlenen yol boyunca uygulanan potansiyel farklarının toplamına eşittir. Doğrusal hızlandırıcılar iki türe ayrılır: Yürüyen dalgalı hızlandırıcılar ve durağan dalgalı hızlandırıcılar. Birinci türden hızlandırıcılar elektron hızlandırıcılarıdır; bunlarda, elektronların izleyeceği yol boyunca, yürüyen bir elektromagnetik alan oluşturulur, elektronlara kinetik enerjiyi bu alan sağlar. Bu amaçla büyük klistronlar(*) aracılığıyla üretilen güçlü elektromagnetik dalgalar mikrodalga frekansındadır (örn. 3.000 MHz). Havası boşaltılmış silindirik bir borudan oluşan hızlandırma kanalı, hızlandırıcı elektromagnetik alan için dalga kılavuzu(*) görevini de görür (*bak*. çizim 1). Boru içindeki elektromagnetik dalganın faz hızı ışığın boşluktaki hızından daha büyüktür; boru içine birkaç santimetrelik aralıklarla yerleştirilen ortası delik metal perdeler aracılığıyla bu hızın düşürülmesi sağlanır. Boru içine, hızları ışık hızının yarısı dolayında elektronlar verilir; kümeler oluşturacak biçimde bir araya gelen elektronlar elektromagnetik dalganın tepelerini izleyerek yol alırlar ve ışık hızına yakın bir hıza erişirler. Yürüyen dalgalı hızlandırıcılarda elektronların enerjisi 20 GeV düzeyine çıkarılabilmektedir.

Durağan dalgalı hızlandırıcılar proton hızlandırıcılarıdır. Protonun kütlesi elektron kütlesinin 2 bin katı kadardır, bu nedenle protonlara değişik bir hızlandırma tekniği uygulamak gerekir. Havası boşaltılmış silindirik bir kap içine aralıklı olarak bir dizi taşıma borusu yerleştirilmiştir. Borular arasındaki aralıklarda yüksek frekanslı güçlü elektrik alanları oluşturulur. Silindire verilen protonlar bu aralıklardan geçerken hızlanırlar ve bir aralıktan öbürüne borular aracılığıyla, hızlarını kaybetmeksizin taşınırlar. Böylece hızlandırılan protonların enerjileri 200 MeV düzeyine çıkarılabilmektedir. Bu tür hızlandırıcılarda elde edilen protonlar, çevrimsel hızlandırıcılara beslenerek çok daha yüksek enerji düzeylerine yükseltilebilirler.

Çevrimsel hızlandırıcılar. Bu tür hızlandırıcılarda parçacığın izlediği yol bir magnetik alan aracılığıyla saptırılır ve parçacığın dairesel ya da daireye çok yakın sarmal bir yol izlemesi sağlanır. Parçacık bu dairesel yörüngede birçok kez dolanır ve her dolanımda giderek artan bir hız kazanır. Çevrimsel hızlandırıcıların en yaygın türleri siklotron(*) ve senkrotrondur(*).

Siklotronda, yarım daire biçiminde içi oyuk iki elektrot bir mıknatısın kutupları arasına yerleştirilmiştir (*bak*. çizim 2). D harfi biçiminde oldukları için D elektrotları olarak adlandırılan bu elektrotlar havası boşaltılmış bir bölme içinde yer alır. Merkeze yakın bir noktadan salınan protonlar, döteronlar ya da başka türden ağır iyonlar magnetik alanın etkisiyle elektrotların içinde dönmeye başlarlar ve her dönüşte elektrotlar arasındaki aralıktan iki kez geçerler. D elektrotlarına yüksek frekanslı bir potansiyel farkı uygulanmıştır. Bu frekans iyonların dönme frekansına hemen hemen eşittir. Böylece, parçacıklar yarıçapı gittikçe büyüyen yarım dairelerden oluşmuş bir sarmal boyunca yol alırlar. Parçacıkların dağılıp birbirlerinden uzaklaşmasını engellemek amacıyla magnetik alan şiddetinin merkezden dışarıya doğru hafifçe azaltılması gerekir. Parçacıkların sarmal yörüngede aldıkları yolun toplam uzunluğu 100 m'nin üzerindedir. Odaklama amacıyla magnetik alan şiddetinin yarıçap büyüdükçe azaltılması ve hızı gittikçe artan parçacıkların kütlelerinin de (görelilik etkisi nedeniyle) büyümesinden dolayı dolanma frekansı ile elektrotlara uygulanan alanın frekansı arasında bir fark ortaya çıkar. Bu fark parçacıkların her dönüşünde biraz daha büyür ve böylece oluşan faz farkı, hızlanma yerine yavaşlamaya neden olacak düzeye erişebilir. Bu nedenle elektrotlara çok yüksek gerilimler uygulamak ve parçacıkların dolanma sayısını belirli bir sınırın altında tutmak gerekir. Bu sınırlamalar yüzünden, siklotronlarda elde edilebilen enerji düzeyleri 10-50 MeV değerini aşamaz.

Siklotronun bu sakıncasını ortadan kaldırmak amacıyla senkrosiklotron adı verilen parçacık hızlandırıcısı geliştirilmiştir. Senkrosiklotronda elektronlara uygulanan gerilimin frekansı değişkendir; bu frekans odaklama amacıyla alınan önlemleri ve parçacıklar hızlandıkça kütlelerinin artmasından doğan etkiyi dengeleyecek biçimde değiştirilir. Böylece, istenen enerji düzeyine ulaşıncaya kadar parçacıkların yörüngede dolandırılması olanaklı olur. Senkrosiklotronlarda elde edilebilen enerji düzeyinin üst sınırını, kullanılması gereken mıknatısların büyüklüğü, dolayısıyla maliyeti belirler. Bu sınır 1 GeV dolayındadır.

Siklotronlarda uygulanan magnetik alanın şiddeti sabittir. Buna karşılık, bir başka çevrimsel hızlandırıcı türü olan senkrotronda parçacıklar hızlandıkça magnetik alan şiddeti de yükseltilir; böylece parçacıkların, yarıçapı hemen hemen sabit kalan dairesel bir yörüngede dolanması sağlanır. Parçacıkların hızlandırılmasını frekansı dolanım hızına göre ayarlanan elektrik alanı sağlar. Magnetik alan yalnızca yörüngeyi dairesel tutma işlevini gördüğü için, bu alanı oluşturan mıknatısın dairesel yörüngeyi kapsayan bir halka biçiminde olması yeterlidir; böylece mıknatısın büyüklüğü ve maliyeti önemli ölçüde azaltılmış olur.

Elektronlar böylece sabit yarıçaplı, halka biçimli magnetik alanda hızlandırılmaya özellikle uygundur, çünkü kütlesi çok küçük olan elektronlar çok yüksek olmayan enerji düzeylerinde bile hemen hemen ışık hızına erişmiş olurlar; böylece sabit hızlı, sabit yarıçaplı bir yörüngeye yerleşirler. Elektron senkrotronlarında enerji sınırı, magnetik alanda saptırılan elektronların elektromagnetik enerji salarak enerji yitirmelerinden kaynaklanır. Işınım yoluyla yitirilen bu enerjinin elektronlara sürekli olarak sağlanması gerekir, bu da sistemin maliyetini yükseltir. Elektron senkrotronlarında ulaşılabilen enerji düzeyi 12 GeV dolayındadır.

Protonların, pratikte elde edilebilen enerji düzeylerinde, ışınım yoluyla yitirdikleri enerji miktarı çok daha küçük olduğundan proton senkrotronlarında maliyeti belirleyen ana öğe halka mıknatısın büyüklüğü olmaktadır. Bu nedenle proton senkrotronlarıyla çok daha büyük enerji düzeylerine (örn. 800 GeV) çıkılabilmektedir.

Başka hızlandırıcı türleri arasında mikrotron ve çarpışma halkası anılabilir. Çalışma ilkesi açısından siklotrona benzeyen mikrotronun üstünlüğü, hızlandırılan parçacıkların magnetik alanın dışına kolaylıkla çıkartılabilmesidir. Çarpışma halkasında, karşıt yönlerde sürekli olarak dolanan yüksek enerjili iki parçacık demeti bulunur. Bu parçacıkların çarpıştırılması yoluyla başka hızlandırıcı türleriyle gerçekleştirilmesi olanaksız deneyler yapılabilmekte, çok yüksek enerjili parçacıklar arasındaki etkileşimler incelenebilmektedir.

parçalama *bak*. kraking

parçalı bohça, YAMALI BOHÇA ya da KIRKPARE olarak da bilinir, belirli biçimlerde kesilmiş, aynı büyüklükteki kumaş parçalarının yan yana dikilmesiyle oluşturulan örtü. Eski Mısır'dan beri bilinen bu el sanatı giysi, perde, yatak örtüsü vb yapmakta kullanılırdı. Ortaçağ ve Rönesans'ta da Avrupa'da çok yaygındı.

Amerika'ya yerleşen ilk göçmenler işlevsel amaçlarla, genellikle geometrik desenli parçalı bohça yorganlar diktiler. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda gözde olan bu tür yorganların yapımı 20. yüzyıl Amerika'sında da bir halk sanatı olarak sürmektedir.

Eski Türk yaşamında önemli bir yeri olan bohçalar arasında parçalı bohça bazı inanç ve geleneklere de konu olmuştu. Anneler, evlenme çağı gelip de kısmeti çıkmayan kızları için kırk evden kırk parça kumaş toplar ve çeyizi için bohça dikerlerdi.

parçaüstü birim, PARÇAÜSTÜ SESBİRİM ya da PARÇAÜSTÜ ÖZELLİK olarak da bilinir, sesbilgisinde, ünlü ve ünsüzlerin söylenişine eşlik eden vurgu, titrem, durak, süre ya da kavşak (bir sözcükteki anlambirim sınırı) gibi prozodi öğelerine verilen ad. Parçaüstü birimler söz zincirinin parçaları olarak değerlendirilen ünlü ve ünsüzlerden farklı oldukları için bu adla anılır ve tek tek seslerle sınırlı olmayıp çoğu zaman hece, sözcük ve sözcük öbeklerini de kapsar. İspanyolcada vurgu, yazılışı aynı olan sözcükleri ayırt etmeye yarayan bir parçaüstü birimdir (örn. *término* "sonuç", *termino* "bitiriyorum", *terminó* "bitirdi"). Mandarin Çincesinde de titrem anlam ayırt etmek için kullanılır (örn. *shi* sözcüğü yüksek titremde söylendiğinde "yitirmek", hafifçe yükselen bir titremde söylendiğinde "on", alçalan bir titremde söylendiğinde "kent, pazar", alçalan-yükselen bir titremde söylendiğinde ise "tarih" anlamına gelir).

Yukarıda verilen örnekler işlevsel parçaüstü birimleri gösterir. Bunun dışında, sözcüklerin ya da söz öbeklerinin anlamını değiştirme işlevi taşımayan parçaüstü birimler de vardır (Fransızcadaki vurgu buna örnek gösterilebilir).

Dilbilimci Doğan Aksan, Türkiye Türkçesindeki parçaüstü sesbirimlere örnek olarak da vurgu, titrem ve ezgiyi gösterir: Örneğin

çizme ("çizmek" eyleminin buyrum kipi) ile *çizmé* ("uzun konçlu ayakkabı") sözcüklerinin değişik kavramları yansıtmasını sağlayan, bir parçaüstü özellik olan hece vurgusudur. Öte yandan Türkçedeki "ha" ünlemi, değişik kullanımlarda alçalan ve yükselen titremlerle farklı işlevleri yerine getirir: Yükselen titremde "Efendim, ne?"; alçalan titremde "Anladım, o muydu!" anlamına gelir.

Pardo Bazán (Kontesi), Emilia (d. 16 Eylül 1852, La Coruña - ö. 12 Mayıs 1921, Madrid, İspanya), İspanyol romancı, öykücü ve edebiyat eleştirmeni.

Polemik niteliğindeki *La cuestión palpitante* (1883; Önemli Sorun) adlı denemesiyle adını duyurdu. Zola ve doğalcılığı tartışan bu yapıtıyla hem Fransız ve Rus edebiyat akımlarının İspanya'da tanınmasını sağladı, hem de bireyin özgür iradesine dayalı bir doğalcılığı savunarak edebiyatçılar arasında önemli bir tartışma başlattı. En başarılı ve tipik romanları, *Los Pazos de Ulloa* (1886; Ulloa Şatosu) ile onun devamı olan *La madre naturaleza*'ydı (1887; Tabiat Ana). Bir ahlaki yozlaşma ortamında geçen ve Galicia'nın doğal güzelliklerini yansıtan bu romanlar yörenin toprak sahiplerinin maddi ve manevi çöküşlerini konu alıyordu. Her ikisi de 1889'da yayımlanan *Insolación* (Güneş Çarpması) ve *Morriña* adlı yapıtları ise, yetkin birer psikolojik incelemeydi. Madrid Üniversitesi'nde Roman edebiyatı dersleri veren Pardo Bazán 1916'da aynı üniversitede edebiyat kürsüsü başkanlığına getirildi.

Pardubice, Almanca PARDUBITZ, Çek Cumhuriyeti'nin Doğu Bohemya (Východočeský) ilinde (*kraj*) kent. Prag'ın doğusunda, Labe (Elbe) ve Chrudimka ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. 13. yüzyılda bir ticaret merkezi olarak kuruldu. 1490'a doğru Pernštejn ailesinin yönetimi altına girdi. 16. yüzyılda bu aile tarafından Rönesans üslubunda yeniden inşa edildi. Mimari açıdan önem taşıyan kent meydanında soylulara ait evler ile 16. yüzyıldan kalma gotik bir şato ve Yeşil Kapı (Zelená brána, 1507) yer alır. Kentin 6 km kuzeydoğusunda 305 m yüksekliğinde, koni biçiminde bazalt bir tepe olan Kunětická hora yer alır. Tarihöncesi dönemde mezarlık olan tepede 15. yüzyıldan kalma bir şato vardır.

At yarışlarıyla, özellikle de Büyük Pardubice Engelli Yarışı ile ünlü olan kentte motosiklet yarışları da düzenlenir. Doğu Bohemya İl Müzesi ile Kimya Teknolojisi Yüksekokulu (1950) buradadır. Kentte makine, şeker ve bira fabrikaları ile bir petrol rafinerisi vardır. Nüfus (1988 tah.) 95.540.

Paré, Ambroise (d. 1510, Bourg-Hersent - ö. 20 Aralık 1590, Paris, Fransa), Fransız hekim. Modern cerrahinin babası olarak kabul edilir.

1530'larda Paris'e giderek Hôtel-Dieu'de berber-cerrah çıraklığına başladı. Anatomi ve cerrahi eğitimi gördükten sonra 1537'de orduya cerrah olarak girdi. Kazandığı ün nedeniyle 1552'de saray cerrahlığına getirildi; sırasıyla II. Henri, II. François, IX. Charles ve III. Henri'nin hizmetinde çalıştı.

Orduya cerrah olarak girdiği dönemde, zehirli olduğu sanıldığından kurşun yarası kaynar yağla tedavi ediliyordu. Eldeki yağın tükendiği bir gün böyle bir yaraya yumurta sarısı, gül yağı ve terebentinle hazırladığı bir karışım sürdü; bu uygulamanın kaynar yağdan daha başarılı sonuç verdiğini gördü. Bir süre sonra elde ettiği bulguları *La Méthod de traicter les playes faites par les arquebuses et aultres bastons à feu*'de (1545; Arkebüz ve Oteki Ateşli Silah Yaralarında Tedavi Yöntemleri) topladı. Kitap Latince yerine Fransızca yazıldığından alaya alındı. Paré'nin tıp çevrelerinde hemen kabul görmeyen bir başka buluşu,

Paré, bir oymabaskıdan ayrıntı, 1582
H. Roger-Viollet

kol ya da bacak ampütasyonunda kanamanın durdurulması için büyük atardamarların kızgın demirle dağlanması yerine damarların bağlanması yöntemiydi.

Çağının birçok cerrahının tersine ancak mutlaka gerekli gördüğü vakalarda cerrahi girişime başvuran Paré, kasık fıtığında hastanın iğdiş edilmesi yerine ameliyat öneren ilk cerrahlardandı. Yapay diş, kol, bacak ve göz takılmasını da ilk kez uyguladı. Ayrıca bilimsel uygulamalarda kullanılan birçok aygıt geliştirdi, fıtıkta kasık bağının kullanımını yaygınlaştırdı, ilk kez frenginin anevrizmaya yol açabileceğini ileri sürdü.

Parecis Dağları, Portekizce SERRA DOS PARECIS. Brezilya'nın ortabatı kesiminde Rondônia ve Mato Grosso eyaletlerinde dağ sırası. Bolivya sınırı yakınındaki Rondônia'dan başlayarak güneydoğudaki Diamantino'ya (Mato Grosso) kadar 800 km boyunca uzanır. Kuzeybatı kesimi, yüksekliği yer yer 700 m'yi aşan engebeli platolardan oluşur. Kuzey ve batı yamaçlarından Amazon Irmağının kolları olan Juruena ve Guaporé ırmakları, güney uzantılarından da Paraguay Irmağını besleyen kaynak suları doğar.

parenkima *bak.* özekdoku

Parentalia, Eski Roma'da ölüleri anmak için düzenlenen dinsel törenler. 13 Şubat günü öğle vakti başlayıp 21 Şubat'ta sona ererdi. Başlangıçta, her ailenin kendi ölülerini andığı özel bir törendi. Zamanla tüm ölüler için düzenlenir oldu. Tören günlerinde tapınaklar kapatılır, evlenme olmazdı. Son gün düzenlenen Feralia'da mezarlara adaklarla armağanlar konur, cenaze töreninin yıldönümü kutlanırdı.

Pareto, Vilfredo (d. 15 Temmuz 1848, Paris - ö. 20 Ağustos 1923, Cenevre), İtalyan iktisatçı ve sosyolog. Matematiği iktisadi çözümlemelere uygulamasının yanı sıra kitleler ve seçkinler arası etkileşim konusundaki kuramıyla da tanınır.

Torino Üniversitesi'nde matematik ve fizik öğrenimi gördükten sonra (1869) bir İtalyan demiryolu şirketinde yöneticilik yaptı. Bir süre büyük bir demir-çelik işletmesinde çalıştıktan sonra Floransa'ya yerleşerek felsefe ve siyaset konularında araştırmalara yöneldi. İktisadi sorunların çözümlenmesinde matematiksel yöntemlerin kullanılmasına öncülük ederek bu alanda birçok makale yayımladı. 1893'te, Lozan Üniversitesi'nde Walras'tan boşalan siyasal iktisat kürsüsüne atandı.

İlk yapıtı olan *Cours d'Économie Politique*'te (1896-97; Siyasal İktisat Dersleri) gelir dağılımıyla ilgili ünlü kuramını geliştirdi. Buna göre, tarih boyunca bütün toplumlarda gelirin ve zenginliğin dağılımı rastlantısal olmayan, istikrarlı bir denge gösteriyordu. Karmaşık matematiksel formüllerle kanıtlamaya çalıştığı bu kuram birçok iktisatçı tarafından eleştirildi.

En etkili yapıtı olan *Manuale d'economia politica*'da (1906), saf iktisatla ilgili kuramını ve *ophélimité* (tatmin etme gücü) konusundaki çözümlemesini daha da geliştirdi. Pareto optimumu olarak bilinen kavramı geliştirerek modern refah iktisadının temelini kurdu. Buna göre, kaynakların en iyi biçimde dağılımı, hiçbir bireyin, başka bireylerin gelirini azaltmadan kendi gelirini artıramadığı bir durumda gerçekleşecektir. Pareto ayrıca, özellikle 1930'lardan sonra iktisatta yaygın olarak kullanılan kayıtsızlık eğrisi tekniğini geliştirdi.

İktisadın ele almadığı bazı sorunları çözümlemek amacıyla sosyolojiye yönelen Pareto *Trattato di sociologia generale* (1916; Genel Sosyoloji Tezi) adlı yapıtında bireysel ve toplumsal eylemin doğasını ve temellerini araştırdı. Üstün yeteneğe sahip kişilerin toplumsal konumlarını etkin biçimde kabul ettirmeye ve güçlendirmeye çalıştıklarını ileri sürdü. Ona göre, toplumsal sınıfların oluşması böylesi güdülere dayanıyordu. Alt sınıfların üyeleri üst tabakadaki seçkinlerin konumuna yükselmeye çalışırlarken, aynı zamanda yeteneklerini de geliştiriyorlardı. Seçkinler ise ayrıcalıklı konumlarını korumaya çalışıyorlardı. Sonuçta, alt sınıfların en yetenekli bireyleri üst tabakaya girmeyi başarıyor, böylece "seçkinlerin dolaşımı" ortaya çıkıyordu. Seçkinlerin üstünlüğüne inanmasından dolayı Pareto bazı düşünürlerce faşizmin ideolojik öncüllerinden sayılmıştır. Türkçede Pareto'nun *Sosyalist Meslekleri* (1923) adlı bir çalışması yayımlanmıştır.

pareve, Yahudilerin beslenme kurallarında (*kaşrut*), etli ya da sütlü her türlü yiyecekle birlikte yenebilen yiyecekler. Etli ve sütlü yiyecekler aynı öğünde yenemez. Etli ya da sütlü niteliği kazanacak biçimde pişirilmedikçe ya da benzer bir işlemden geçirilmedikçe meyve ve sebzeler *pareve* sınıfına girer. Çağımızda, tereyağı yerine bitkisel yağla ve süt yerine "nötr" sıvılarla yapılan pasta ve benzeri yiyecekler de *pareve* sayılmaktadır.

parfüm, güzel kokulu maddelerin belirli oranlarda birbirine karıştırılmasıyla elde edilen hoş kokulu ürün. Parfüm terimi, Latincede "tümüyle uçucu" anlamına gelen *per fumum* sözcüğünden kaynaklanır. Çok eski çağlardan beri bilinen bu ürün Çinliler, Hindular, Mısırlılar, İsrailoğulları, Kartacalılar, Araplar, Yunanlılar ve Romalılar tarafından kullanılıyordu. Kitabı Mukaddes'te de kokulu bileşiklere ve parfüm formüllerine ilişkin bilgilere rastlanır.

Parfüm yapımında bitkisel ve hayvansal kökenli doğal maddelerden ve yapay ürünlerden yararlanılır. En önemli parfüm hammaddelerinden biri uçucu yağlardır(*). Bunlar bitkilerden çok çeşitli yöntemlerle çıkarılır. En çok kullanılan yöntemlerin başında, özellikle ısıya dayanıklı ürünler için uygun olan damıtma işlemi gelir. Öbür önemli yöntemlerden biri de, hassas yağlar için uygulanan çözücüyle özütleme yöntemidir. Uçucu yağlarla birlikte bitkisel mumların da özütlendiği bu işlemde, çözücü uçurulduktan sonra geriye "konkret" adı verilen katı bir özüt kalır. Konkret çoğunlukla içeriğindeki yabancı maddelerden (mum gibi) temizlenmek üzere etil alkolle özütlenir; bu yolla elde edilen saf haldeki ürüne ise "absolü" denir. Uçucu yağ içeriği çok

düşük olan bitkisel ürünler (örn. taçyapraklar) için de "anfloraj" adı verilen bir yöntemden yararlanılır. Bu yöntemde taçyapraklar cam levha gibi ince yüzeylere yayılmış temiz ve kokusuz bir hayvansal yağ üzerine serilerek bir süre bekletilir. Yağ uçucu maddelerle doyduğunda, bulunduğu yüzeyden kazınıp etil alkolle özütlenir ve uçucu yağ elde edilir. Limon esansı gibi turunçgil meyvelerinin damıtmayla bozunan uçucu yağları ise meyve kabuklarının sünger arasında sıkılmasıyla, mekanik olarak elde edilir. Uçucu yağlar genellikle parfümlerde doğrudan değil, damıtma yöntemiyle bileşenlerine ayrılarak kullanılır; bazen de bu bileşenler yeniden işlenerek parfüm yapımında yararlanılan başka kimyasal maddelere dönüştürülür.

Bazı hayvanlarca salgılanan hoş kokulu maddeler parfümlerin niteliklerinin korunmasında önemli rol oynar. Bu tip maddeler parfümlerdeki çok uçucu bileşenlerin hızlı buharlaşmasını önleyerek, sabitleştirici etki yaparlar. Çoğunlukla alkollü çözeltiler halinde saklanan bu hayvansal ürünlerin başlıcaları amber (kaşalot balığı salgısı) ve misktir (misk geyiğinin salgısı). Kunduz ve miskkedisi salgıları da yaygın olarak kullanılan öbür ürünlerdir.

Bireşimsel olarak da doğadaki çiçek kokularını andıran ya da doğada hiç bilinmeyen kokulara sahip yüzlerce yapay madde üretilebilir.

Çok sayıda bileşiğin karışımından oluşan üstün nitelikli parfümler yüzü aşkın sayıda bileşik içerebilir. Bir parfümün yapısı tipik olarak, çok çabuk uçan tazelik verici grup, özgün yapıyı sağlayan değiştirici grup ve en kalıcı olan temel gruptan oluşur. Parfümler genel olarak sahip oldukları en baskın ve belirgin kokuya göre sınıflandırılır. Çiçek kokulu karışımlar yasemin, gül, müge ya da gardenya gibi çeşitli çiçeklerin kokularından oluşur. Baharatlı karışımlarda karanfil çiçeği, kuru karanfil, tarçın ya da küçükhindistancevizi kokuları duyulur. Odunsu kokulu parfümler vetiver, santal ve sedir esansı gibi kokuları içerir. Yosun kokulu grupta ise başlıca meşe likeninden çıkarılan kokulu bir madde yer alır. Odunsu ve baharatlı kokuların vanilya ve balsam gibi tatlımsı kokularla karıştırıldığı, çoğunlukla misk gibi hayvansal kokularla belirginleştirildiği parfümler de vardır. Üçgül gibi çeşitli otlardan çıkarılan kokuların oluşturduğu grup otsu kokulu parfümler; deri, tütün ya da huşağacı katranından elde edilen kokuların oluşturduğu grup deri-tütün kokulu parfümler; genellikle meyve kokusunu andıran aldehitli bileşiklerin oluşturduğu grup da aldehitli kokular olarak sınıflandırılır.

Parfümler genellikle derişik halde değil, yüzde 10-25'lik alkollü çözeltiler halinde satışa sunulur. Tuvalet sularında yüzde 2-6 arasında parfüm bulunur. Tıraş losyonları ise çoğunlukla yüzde 0,5-2 arası parfüm içerir. Parfümler kozmetik sanayisinde şampuan, sabun, pudra, deodorant ve krem gibi çeşitli kozmetik ürünlerine hoş koku vermek amacıyla da yaygın olarak kullanılır. Bunların dışında, başta boya ve temizlik malzemelerinin istenmeyen kokularını maskelemek amacıyla olmak üzere başka sanayi dallarında da parfümden yararlanılır.

parfüm şişesi, koku koymak için yapılmış kap. Bilinen en eski örneği Mısır'da bulunmuştur ve İÖ y. 1000 yılından kalmadır. Eski Mısırlılar özellikle dinsel törenlerde çok çeşitli kokular kullanırlardı. Camı icat ettiklerinde de çok sayıda parfüm şişesi yaptılar. Parfüm kullanma modası Eski Yunan'a da geçti; çoğunlukla pişmiş toprak ya da camdan sandaletli ayak, kuş, hayvan ya da insan başı gibi çeşitli biçimlerde parfüm şişeleri yapıldı. Parfümlerin afrodizyak nitelikte olduğunu düşünen Eski Romalılar kalıba dökülerek yapılmış cam şişelerin yanı sıra, Suriyeli cam ustalarının İÖ 1. yüzyılın sonunda geliştirdikleri cam üfleme yöntemiyle ürettikleri şişeleri de kullandılar. Hıristiyanlığın ortaya çıkmasından sonra parfüm kullanımı azalınca cam üretimi de geriledi.

12. yüzyılda Fransa kralı II. Philippe (August) ilk parfümcüler loncasının kurulmasına olanak veren bir yasa çıkardı; 13. yüzyılda ise Venedik cam işçiliği iyice gelişti. 16., 17., özellikle de 18. yüzyıllarda çok çeşitli, zarif biçimlerde altın, gümüş, bakır, cam, porselen gibi malzemelerden koku şişeleri yapılıyordu. Kedi, kuş, palyaço gibi biçimlerdeki bu parfüm şişelerinin üstü mine işi resimlerle bezeniyordu. Bezemelerde işlenen çeşitli konular arasında kır manzaraları, Çin tarzı desenler, meyve ve çiçekler sayılabilir. 18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın sonlarına değin, İngiltere'de genellikle altın ya da gümüşten, *vinaigrette* adı verilen küçük parfüm kapları yapıldı. Kutu ya da sandık gibi özgün biçimlerdeki bu kapların içinde delikli bir metal bölme olur, bunun altında güzel kokulu bir maddeye batırılmış bir sünger parçası bulunurdu.

19. yüzyılda bir el sanatı ürünü olarak parfüm şişesi üretimi geriledi. 1920'lerde ise, önde gelen bir Fransız kuyumcu olan René Lalique, kalıba dökülmüş, buzlu yüzeyli ve kabartma desenli cam parfüm şişeleriyle bu konuya duyulan ilginin yeniden canlanmasını sağladı.

Parhe, Çince POHAI, Wade-Giles yazımında PO-HAI, Mançurya'nın ve Kore'nin kuzeyindeki Tunguz kabilelerinin, 8. yüzyılda Koreli komutan Tae Ço-yang önderliğinde kurduğu devlet. Silla Krallığı'na bağlanmadan (668) önce bölgeye egemen olan Kogurya soylularınca yönetilmiştir.

Silla gibi Parhe de Çin'deki Tang hanedanına (618-907) bağlı bir devlet oldu. Hanedanın Silla ile ticari ve kültürel ilişkileri önlemesi yüzünden kuzeydeki göçebe kabilelere, Japonya ve Çin'e yakınlaştı. Yüksek bir refah düzeyine ulaştığından Kore'de *Hedong-songguk* (Doğu'nun Zengin Ülkesi) olarak anılırdı. Bu dönemde toprakları Mançurya'nın kuzey kesimindeki Songhua ve Amur ırmaklarından, Kore'nin kuzey yarısına kadar uzanıyordu.

Parhe kültürel açıdan Kogurya'yla büyük bir benzerlik gösteriyordu. Günümüze ulaşan resimlerle taş fenerlerden anlaşıldığı kadarıyla Budacılık halkın yaşamında önemli bir rol oynamıştı. Yönetimde ise Tang bürokrasisi örnek alınmıştı.

927'de, Orta Asyalı Kitan kabilelerinin saldırılarıyla Parhe'nin varlığı sona erdi. Kitanlar bir süre sonra Çin'in kuzey sınır bölgesinde Liao hanedanını kurdular.

parheli, YALANCI GÜNEŞ olarak da bilinir, Güneş'in her iki yanında, 22° uzaklıkta ve Güneş'le aynı yükseklikte parlak noktalar halinde beliren atmosfer ışık olayı. Güneş'e en yakın kenarları çoğunlukla kızıl renge bürünür. Kimi zaman başka renkler de görülür, ama genellikle dış bölümleri beyazımsıdır.

Parheliler, Güneş ya da Ay ışığının altıgen buz kristallerinden oluşan ince bir bulut örtüsünün içinden geçtiği zaman oluşur. Parhelinin ayladan başlıca farkı, olaya yol açan buz kristallerinin asal eksenleri yere dik biçimde düşüyor olmasıdır; ayla olayı sırasında ise kristallerin asal eksenleri rasgele doğrultulara yönelmiş durumdadır. Ay ya da dairelerden oluşan parhelilerde renk dizilimi en içte kırmızıdan (en az bükülmüş ışık ışınları) en dışta maviye doğrudur. *Ayrıca bak.* ayla.

parıltı, bazı minerallerin fasetasız kesilmiş (yuvarlak, dışbükey bir yüzey halinde tıraşlanmış) örneklerinde, taşın merkezinde görülen ve kedigözünü andıran, dalgalı, ışıldayan şeritler halindeki ipeksi parlaklık. Taşın içindeki yönelmiş kusurlardan, kalıntılardan (enklüzyon) ya da paralel liflerden kaynaklanan bu etkiye özellikle kedigözü, kaplangözü, atlas taşı ve bronsit gibi taşlarda rastlanır. Lifler, kusurlar ya da kalıntılar bir kristal ekseni boyunca yönelmiş durumdadır; aynı yönlenme üç eksen boyunca olursa, yıldızlı gökyakuta ve yakuta özgü yıldızlanma etkisi ortaya çıkar.

parıltılı yıldız, UV BALINA TİPİ YILDIZ olarak da bilinir, parlaklığı birkaç dakika içinde, kimi zaman bir kadir kertesinde değişen yıldızların ortak adı. Bu ani parlamaların, Güneş'tekine benzer ama çok daha büyük püskürmelerden kaynaklandığı sanılmaktadır. Parıltılı yıldızlara kimi zaman UV Balina tipi yıldız denmesinin nedeni, bunların belirgin örneklerinden birinin Balina (Cetus) takımyıldızında bulunmasıdır. Güneş'e en yakın yıldız olan Proksima Erboğa da bir parıltılı yıldızdır. Bilinen bütün parıltılı yıldızlar kırmızı cücedir; mutlak parlaklığı daha yüksek başka parıltılı yıldız türü henüz saptanamamıştır. Parıltılı yıldızların radyo dalgası yayımı optik parıldamalarına koşut olarak azalıp çoğalır.

Paricutín Yanardağı, Meksika'nın ortabatı kesimindeki Michoacán eyaletinin batısında yanardağ. Tancítaro Yanardağının hemen kuzeyinde, Uruapan'ın 32 km kuzeybatısında yer alır. Yeryüzündeki en genç yanardağlardan biridir. 20 Şubat 1943'te başlayan püskürmesi sırasında iki köy lav ve küller altında kaldı. Püskürmenin ilk yılında yanardağın konisi tabandan 450 m yükseldi ve Paricutín köyünü örttü. Püskürmenin sona erdiği 1952'de doruğu 2.808 m yüksekliğe ulaşmıştı.

Parilia, Eski Roma'da, hayvan sürülerinin koruyucusu Pales onuruna her yıl 21 Nisan'da kutlanan şenlik. Temelde çobanlar, hayvanlar ve ahırlar için bir arınma töreni niteliğindeydi. Önceleri kralın, daha sonra başrahibin (*pontifex maximus*) yönetiminde kutlandı. Tören, Vesta Rahibeleri'nin saman ve kurban edilen hayvanların külüyle kanını dağıtmalarıyla başlardı. Ardından sürülerle ahırlar törenle temizlenir, yağlanıp süslenir ve basit yiyeceklerden oluşan adaklar sunulurdu. Bir şenlik ateşinin üzerinden üç kez atlayarak arınma işi tamamlanır, son olarak da açık havada bir şölen düzenlenirdi.

Sonradan 21 Nisan, Romulus'un Roma'yı kurmaya başladığı gün olarak kabul edildi ve kentin *dies natalis*'i (doğum günü) olarak kutlandı.

Parini, Giuseppe (d. 22/23 Mayıs 1729, Bosisio, Milano yakınları - ö. 15 Ağustos 1799, Milano), İtalyan şair ve yazar. İncelikli bir üslupla kaleme aldığı Horatius tarzı odları, özellikle de dört kitaplık yergili şiiri *Il giorno*'yla (1763-1801; Gün) tanınmıştır.

Klasik şiirden esinlenmiş pastoral şiirlerden oluşan *Alcune poesie di Ripano Eupilino* (1752; Ripano Eupilino'nun Birkaç Şiiri) adlı kitabıyla edebiyat çevrelerine katıldı. Ertesi yıl Milano'daki Accademia dei Trasformati'ye girdi.

Dialogo Sopra la nobiltà (1757; Soyluluk Üzerine Diyalog) adlı yapıtı, bir soylunun cesediyle bir şairin cesedinin soyluluk üzerine yaptıkları tartışmadan oluşuyordu. Başyapıtı sayılan *Il giorno* ise, Milano aristokrasisinin yüzeyselliğini ve bencilliğini yeriyordu.

Il giorno'nun ilk iki bölümünün yayımlanması Parini'ye büyük ün kazandırdı. *Gazzeta di Milano*'nun yayın yönetmeni oldu, ardından Palatino ve Brera okullarında beşeri bilimler dersleri vermeye başladı. Milano'da genç Mozart'la tanıştı; 1771'de sahnelenen *Ascanio in Alba* (Ascanio Alba'da) adlı operasının müziklerini de Mozart yazdı. Fransızlar Milano'yu alınca (1796) Parini gönülsüz de olsa, üç yıl süreyle hükümet görevinde çalıştı.

Parini'nin öteki yapıtları arasında en önemlisi, yaklaşık 20 yıllık bir süre içinde yazdığı yapıtlardan oluşan *Odi*'dir (1795; Odlar). Parini'nin ayrıca edebi incelemeleri ve estetik üzerine *Dei principi generali e particolari delle belle lettere* (1801; Edebiyatın Genel ve Özel İlkeleri Üzerine) adlı bir incelemesi vardır.

Paris, ALEKSANDROS (Yunancada "Koruyucu") olarak da bilinir, Yunan mitolojisinde, Troya kralı Priamos ile karısı Hekabe'nin oğlu. Annesinin onu doğurmadan birkaç gün önce gördüğü bir rüyayı falcıların kötüye yorması üzerine, Priamos'un emriyle İda Dağına bırakılır. Orada bir ayı tarafından emzirilir; sonra da çobanlar kendisini bulup yetiştirirler. Büyüyünce Troya'da bir şölene katılan Paris bilmeden kardeşleriyle dövüşür ve onları yener. Kim olduğu anlaşılınca Priamos onu yanına alır.

Güzel sanatlarda çok sık işlenen Paris'in Seçimi teması, Zeus'un onu üç tanrıça arasında seçim yapmakla görevlendirmesine ilişkin öyküye dayanır. Buna göre Paris Hera, Athena ve Aphrodite'den hangisinin daha güzel olduğuna karar verecek ve altın bir elmayı seçtiği tanrıçaya sunacaktır. Onu etkilemek için Hera kudret, Athena yiğitlik, Aphrodite de yaşayan en güzel kadının aşkını vaat eder. Sonunda Paris elmayı Aphrodite'ye verir ve Sparta kralı Menelaos'un karısı Helena'yı baştan çıkararak Troya Savaşı'na neden olur. Savaşta yiğitlik gösterirse de, kardeşi Hektor gibi savaşçıların yanında sönük kalır. Teke tek dövüşte Menelaos'a yenilmek üzereyken Aphrodite'nin araya girmesiyle kurtulur ve savaş devam eder. Savaşın sonuna doğru, Apollon'un yardımıyla kahraman Akhilleus'u öldüren Paris, bir süre sonra Philoktetes'in attığı okla vurularak ölür.

Paris, Fransa'nın başkenti. Ortakuzey kesimdeki verimli Paris Havzasının ortasında, Manş Denizine dökülen Sen Irmağının ağzından 375 km içeride yer alır. Sen'in iki yanına yayılan kent alanı 105 km², dış banliyölere taşan metropoliten alanı 2.118 km²'dir. Önemli kara ve su yollarının buluşma noktasındaki elverişli konumuyla 2 bin yılı aşkın bir süreden beri Fransa'nın gelişmesine damgasını vurmuş, ayrıca ülkenin siyasal, ekonomik ve kültürel merkezi olarak Avrupa tarihinde her zaman önemli bir yer tutmuştur. Kent nüfusu (1990) 2.152.423, metropoliten alan nüfusu 9.060.257'dir.

Doğal yapı. Paris, yüksekliği 25-130 m arasında değişen bir çöküntü alanında kuruludur. Kentin içinden kıvrılarak geçen Sen Irmağı orta kesimde, İle de la Cité ve İle Saint-Louis olarak bilinen iki küçük ada oluşturur. Ayrıca kenti Sağ Yaka ve Sol Yaka adlı iki ana kesime ayırır. Irmağın iki yanındaki parke taşlı ve ağaçlıklı rıhtımların gerisinde yer yer açılmış surlar yükselir. Kenti çevreleyen kayın ve meşe ormanları geniş bir yeşil kuşak oluşturur. Kentte serin yazlar ve oldukça yumuşak kışlarla belirlenen ılıman bir deniz iklimi görülür. Ortalama sıcaklık ocakta 3°C, temmuzda 18°C, yıllık ortalama ise 10°C'dir. Yağışlar yıl içinde dengeli bir dağılım göstermekle birlikte yaz ve sonbahar aylarında daha şiddetlidir. Yıllık yağış miktarı 619 mm'yi bulur.

Kentin görünümü ve ilginç yapılar. Sen Irmağının güneybatıya kıvrıldığı kesimde, Sağ Yaka'ya düşen bir yükseltide kurulu Chaillot Sarayı kente egemen bir noktada yer alır. Bir dizi müzeyi barındıran iki bölümlü bu sarayın aşağısındaki yamaç, Trocadéro Bahçeleri olarak bilinen sekili bir parka dönüştürülmüştür. Yamacın eteğinde başlayan İéna Köprüsü'nün karşısında Eiffel Kulesi(*) yükselir. Hemen geride geniş bir alana yayılan Champ-de-Mars hâlâ kullanılan Askeri Okul'a (1769-72) kadar uzanır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) merkezi, akademininin arkasına düşer. Bir sokak ötede ise Napoléon'un da gömülü olduğu Invalides(*) adlı yapı yer alır. Alanın yumuşak bir eğimle sona erdiği Orsay Rıhtımı, III. Alexandre Köprüsü'yle Sağ Yaka'da Grand Palais (Büyük Saray) ve Petit Palais'nin (Küçük Saray) bulunduğu kesime bağlanır.

Sağ Yaka'da İle de la Cité'nin batı ucunun karşısında yer alan ünlü Louvre Müzesi(*), II. Philippe'in 12. yüzyılda yaptırdığı kalenin yanına inşa edilmiş büyük sarayın Kare Avlu'ya (Cour Carrée) bakan bölümlerini kapsar. Müzenin yakınındaki Sanatlar Köprüsü (1803) en ilgi çekici köprülerden biridir. Köprünün Sol Yaka'ya açıldığı kesimde beş Fransız akademisini barındıran Fransız Enstitüsü ile hemen yanı başında bulunan, ziyaretçilere açık Darphane (Hôtel des Monnaies) yer alır.

Günümüze olduğu gibi ulaşmış en eski Paris köprüsü olan Pont-Neuf(*), İle de la Cité'nin ucundan geçerek iki yakayı birbirine bağlar. Bir gemiyi andıran adanın bu köprüyle ayrılan üçgen biçimindeki ucunu güzel bir park süsler. Köprünün gerisinde başlayan üçgen Dauphine Meydanı (1607) gotik üslupta inşa edilmiş Adalet Sarayı'na açılır. Sarayın avlusunda Fransa'nın en büyük anıtlarından biri olan, 13. yüzyıldan kalma Sainte-Chapelle Kilisesi yer alır. III. Napoléon döneminde adayı yönetsel bir merkeze dönüştüren Baron Georges-Eugene Haussmann'ın(*) açtığı geniş meydanın doğusunda, geçmişi 12. yüzyıla değin inen Notre-Dame Katedrali(*) yükselir. İle de la Cité'ye bir köprüyle bağlanan, duba biçimli İle Saint-Louis, 17. yüzyıldan kalma dar sokakları ve eski evleriyle kentin sakin bir köşesini oluşturur. Marie Köprüsü adanın Sağ Yaka'yla ulaşımını sağlar.

Sağ Yaka'da Marie Köprüsü'nü izleyen yol, Fransız Devrimi yönetiminin yıktırdığı Bastille'in(*) yerini almış olan Bastille Meydanı'na uzanır. Irmağa bağlı bir suyolu olan Arsenal Havuzu, meydanda bir süre yeraltında aktıktan sonra güzel görünümlü Saint-Martin Kanalıyla birleşir. Meydanın batısında ırmak kıyısı ile Cumhuriyet Meydanı arasında üçgen biçimli bir alanı kaplayan Marais yer alır. Geçmişte soyluların gözde bir yerleşim merkezi olan bu kesimdeki eski yapıların bir bölümü müzeye dönüştürülmüştür. İki kez yeniden inşa edilen ve kent yönetiminin merkezi olarak birçok önemli tarihsel olaya sahne olan Belediye Binası da (Hôtel de Ville) buradadır. Marais'nin eski ve ilginç köşelerinden biri, park olarak düzenlenmiş ve üç katlı eski evlerle çevrili olan Vosges Meydanı'dır.

Belediye Binası'nın batısında, Rivoli Caddesi'ne bakan Saint-Jacques Çan Kulesi yükselir. Birkaç sokak ötede bulunan kentin eski (1183-1969) pazaryeri Les Halles (Haller), pazarların Orly yakınındaki Rungis'e taşınmasından sonra yıkılarak yeniden düzenlenmiştir. 1979'da açılan dev alışveriş merkezi Forum des Halles'i açık alanlar çevreler. Bu kesimde ayakta kalmış yapılar arasında Saint-Eustache Kilisesi (1532-1637) ve 1880'lerde Ticaret Borsası olarak restore edilen daire biçimli Tahıl Hali (1811-13) sayılabilir. Marais'nin bir başka ilginç köşesi özgün bir cam ve metal yapı olan ve halk arasında Beaubourg Merkezi olarak anılan Pompidou Ulusal Sanat ve Kültür Merkezi'dir (1977).

Rivoli Caddesi üzerinde, Louvre Sarayı'nın karşısına düşen meydan Palais Royal'e (Kraliyet Sarayı) açılır. Saray bahçesinin çevresindeki yapılarda Comédie-Française ile Conseil d'État (Devlet Şûrası) ve hemen geride Ulusal Kütüphane yer alır. Yeni barok üsluptaki görkemli Paris Operası sarayın yanından geçen yolun başındadır. Rivoli Caddesi'ne yakın olan Piramitler Meydanı'nda Jean d'Arc'ın, sekizgen Vendôme Meydanı'nda Napoléon'un heykeli bulunur.

Louvre Sarayı'nın açık iki kolu arasındaki avludan başlayan Zafer Yolu, Tuileries Bahçeleri'nden geçerek Concorde Meydanı'na(*) çıkar ve hafif bir eğimle yükselen Champs-Élysées Bulvarı boyunca ilerleyerek Zafer Takı'na ulaşır. Kral XVI. Louis ile Marie-Antoinette'in giyotinle idam edildiği yer olan Concorde Meydanı'nın kuzeydoğusuna düşen geniş Kraliyet Caddesi, tarihselci bir anlayışla bir Yunan tapınağı gibi inşa edilen Madeleine Kilisesi'ne doğru ilerler. Kilisenin önündeki meydan, 1750'den 1880'lere değin Paris'in yaşamında önemli yer tutan Büyük Bulvarlar alanının batı sınırını oluşturur. Kuzeye ve doğuya doğru yayılan bu bulvarların çevresindeki tiyatroların ve eğlence yerlerinin yalnızca bir bölümü ayakta kalmıştır. Kraliyet Caddesi'ni kesen Saint-Honoré Caddesi'nde şık mağazalar sıralanır. Fransa cumhurbaşkanlarının oturduğu Élysée Sarayı da bu caddenin yakınlarındadır.

Champs-Élysées Bulvarı'nın Concorde Meydanı ile Champs-Élysées Kavşağı arasındaki bölümünün iki yanında çayhane, lokanta ve tiyatroların bulunduğu bahçeler uzanır. Kavşak ile Zafer Takı arasındaki bölümün geniş ve ağaçlıklı kaldırımlarını ise *café*, gece kulübü, sinema, mağaza, banka ve büroların yer aldığı modern yapılar çevreler. Ortasında Zafer Takı'nın yer aldığı Charles de Gaulle (eskiden Étoile) Meydanı'nda 12 büyük cadde buluşur.

Zafer Takı'nın birkaç kilometre ötesinde, yüksek ve modern yapılarla eğlence ve işyerlerinin bulunduğu La Défense adlı semt başlar. Çevredeki banliyölerle birleşmiş olan semtte Ulusal Sanayi ve Teknoloji Merkezi'nin yanı sıra çeşitli yüksekokullar yer alır.

Kentin batıya doğru gelişmesini ve konut alanlarındaki sıkışmayı önlemek amacıyla 1960'lardan başlayarak işyerleri ve konutlar için beş yeni "çekim merkezi" oluşturulmuştur. Bu merkezlerden Sen Kıyı Bölgesi, Sol Yaka'da Eiffel Kulesi'nden kentin güney sınırına doğru uzanır. Bu bölgedeki eski fabrikaların ve düzensiz yapıların yerini büyük iş merkezleri ve apartman blokları almıştır. Kentin güneydoğuya düşen öteki ucunda ise yeni işyeri alanları, Austerlitz (Sol Yaka) ve Lyon (Sağ Yaka) garlarıyla ırmağın hemen sağ kıyısında bulunan eski şarapçılık yöresi Bercy'yi çevreler. Güneyde Paris merkezi ile Orly Havaalanı arasında kalan "İtalyan kesimi"nde eski evler

yıkılarak yeşil alanların ve spor sahalarının yer aldığı yeni konut alanları açılmıştır. Öteki çekim merkezlerini ise Maine-Montparnasse yerleşim alanları oluşturur.

Paris'in önemli bir bölümü de resmi kuruluşlara ayrılmıştır. Sol Yaka'da Eiffel Kulesi ile Carrousel Köprüsü arasındaki kıyı şeridi "bakanlıklar semti" olarak bilinir. En gösterişli bakanlık binası Orsay Rıhtımı üzerinde olan Dışişleri Bakanlığı'dır. Bakanlıkların yerleştiği eski yapılar genellikle yeterli büyüklükte olmadığından, hizmet birimleri çok sayıda binaya dağılmıştır. Ulusal Meclis'in yer aldığı Bourbon Sarayı da ek yapılarla çevrilidir. Bu kesimde bulunan eski Orsay Garı 1986'da müzeye dönüştürülmüş ve Tuileries Bahçeleri'ndeki Jeu de Paume ve Orangerie müzelerinin değerli koleksiyonları buraya taşınmıştır.

Sol Yaka'nın en eski kesimini Quartier Latin (Latin Mahallesi) oluşturur. Concorde Köprüsü'nden başlayan Saint-Germain Bulvarı doğuya kıvrılarak Quartier Latin'den geçtikten sonra Sully Köprüsü'nde

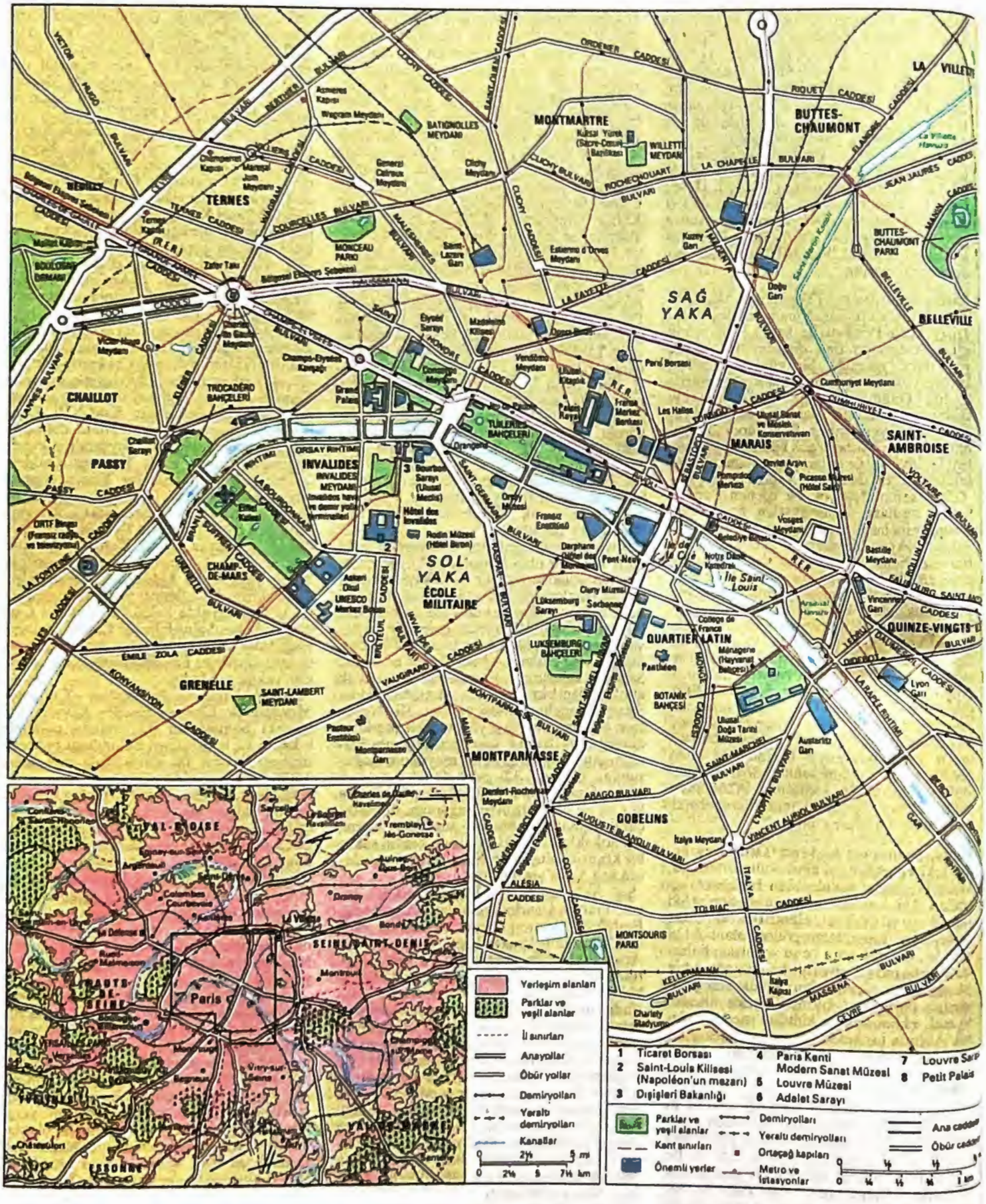

Paris kenti ve (çerçeve içinde) metropoliten alan

yeniden ırmakla birleşir. Bulvarın orta noktasına yakın olan Saint-Germain-des-Prés Kilisesi'nin çevresindeki *café*'ler 19. yüzyıldan beri sanatçıların, yazarların ve yayıncıların buluşma yerleridir. Varoluşçuluk akımının ve bohem yaşamın odağı olan bu kavşağın kuzeyinde, Malaquais Rıhtımı'ndaki Güzel Sanatlar Yüksekokulu yer alır. Saint-Michel Bulvarı'yla kesişme noktasının doğusunda ırmağa doğru uzanan alanın iç içe geçmiş dar sokakları turistlerin gözündeki canlı ve kalabalık Paris'in tipik bir köşesini oluşturur. Ortaçağ sanat ürünleriyle ünlü Cluny Müzesi de bu kesişme noktasının yakınındadır.

Geniş ve düz Saint-Michel Bulvarı, kitabevleri, kafeteryaları ve sinemalarıyla üniversite öğrencilerinin toplandığı bir yerdir.

Paris'in genel görünümü, Fransa
ABC Ajansı

1968-71 arasında bir dizi üniversiteye bölünmüş olan Paris Üniversitesi'nin binaları caddeye açılan sokaklara bakar. Eski ve köklü yükseköğretim kurumu Sorbonne (1257) günümüzde Paris Üniversiteleri'nin bir bölümünü oluşturur. Collège de France(*) başlı başına bir kurumdur. Bulvarın yukarısındaki bir tepeyi kaplayan Lüksemburg Bahçeleri'nin yanında Fransız Senatosu'nun yer aldığı Lüksemburg Sarayı yükselir. Quartier Latin'in bir başka önemli köşesi, Fransız Devrimi kahramanlarının yanı sıra Hugo, Voltaire, Rousseau ve Zola'nın gömülü olduğu Panthéon'dur(*) (1755-92).

Sağ Yaka'da ırmak vadisine bakan tepeler yoğun yerleşim alanlarını barındırır. Kentin batı sınırı ile Zafer Takı arasındaki Passy Tepelerinde zengin semtler bulunur. Daha doğudaki Butte-Montmartre ve Buttes-Chaumont işçi semti özelliği gösterir. Bazı kesimlerinde turistik mağazalarla gece kulüplerini barındıran Montmartre semtinin en ünlü anıtı Kutsal Yürek (Sacré-Cœur) Bazilikası'dır (1876-1919). Çevre Bulvarı'nın kuşattığı kent sınırları içindeki en büyük park olan Buttes-Chaumont Parkı (1864-67) gölü, çavlanı, mağara, patika ve köprüleriyle romantik bir görünüm taşır. Parkın çevresindeki semtler Belleville olarak bilinir. Bir tepelik alanı kaplayan Père-Lachaise Mezarlığı, Paris Komünü'nün son direnişçilerinin vurulduğu Federalistler Duvarı'nın bulunduğu yerdedir. Mezarlıkta gömülü ünlü kişiler arasında Chopin, Baron Haussmann, Balzac, Isadora Duncan, Colette, Edith Piaf ve Yılmaz Güney sayılabilir. Kentin kuzeydoğu ucundaki La Villette'te, 1986'da bir bilim müzesine dönüştürülmüş olan eski mezbahaların yakınında, boş zamanları geçirmeye yönelik büyük bir park ve kültür kompleksi ile küresel panoramik bir sinema vardır.

Sen kıyısındaki ve caddelerdeki ağaçlıkların Paris'e yeşil bir görünüm vermesine karşın, parklar kent alanının yalnızca yüzde 11'ini kaplar. Kentin batı ve doğu sınırında "İngiliz" parklarını andıran Boulogne ve Vincennes ormanları uzanır.

Nüfus. Paris'in 1850'de yalnızca 600 bin olan nüfusu, sanayileşmenin getirdiği göçlerle birlikte 1870'te 1 milyonu geçerek 1931'de, yarıdan fazlası kent içinde olmak üzere 5 milyona ulaştı. Bu büyümenin II. Dünya Savaşı'ndan sonra da sürmesiyle 1980'lerde metropoliten alan nüfusu 10 milyon sınırını aşarken, kent nüfusu 2 milyon dolayına indi. Günümüzde toplam nüfusun beşte dördünün banliyölerde yaşamasına yol açan bu gelişmenin bir başka sonucu da kentte görece yaşlı bir nüfusun kalması ve evlerin hemen hemen yarısının tek kişiyi barındırmasıdır.

Paris'e sonradan yerleşenlerin oranı asıl kentlilerin oranını geçer. Dolayısıyla birçok semt, dükkân ve lokanta bölgesel bir hava taşır. Bu arada yabancı kökenlilerin oranı da beşte bire kadar yaklaşmıştır. Yabancı kökenliler içinde çoğunluğu oluşturan Cezayir, Fas ve Tunus kökenli Müslümanlar yoksul semtlerde yaşar ve kötü işlerde çalışırlar. Oldukça kalabalık olan Siyahların büyük bölümünü Fransız Antilleri'nden gelen göçmenler oluşturur. Çok eski bir geçmişe dayanan Yahudi topluluğu Marais'de toplanmıştır. Paris aynı zamanda siyasal sürgünlerle yabancı yazar ve sanatçılar için de gözde bir merkezdir.

Ekonomi. Paris Fransa'nın finans ve ticaret merkezi olmanın yanı sıra sanayi kuruluşlarının da yaklaşık dörtte birini barındırır. Kuzey ve batı banliyölerinde toplanmış olan imalat sektörünün en gelişmiş dalları otomobil, uçak, elektronik, kimya, ilaç ve gıda sanayileridir. Bir başka önemli sanayi dalı mücevherat, deri eşya, seramik ve kadın giyimi gibi ürünleri kapsayan lüks eşya yapımıdır. Bu işleri yapan kuruluşların çoğu kent merkezinde yer alır. Dış banliyöler mobilyacılık, ayakkabı yapımı, hassas ölçüm aletleri üretimi ve optik araç yapımı gibi dallarda uzmanlaşmıştır. Quartier Latin ile kent merkezindeki Réamur Caddesi önemli basım ve yayım merkezleridir. Fransız sinemasının odağı durumunda olan Paris'te birçok film yapım şirketi ve stüdyo bulunur. Turizm kentin önemli bir gelir kaynağını oluşturur. Ülkedeki birçok banka, sigorta şirketi ve finans kuruluşunun merkezi Paris'tedir. Bunların çoğu, altın rezervlerini binasının altındaki mahzenlerde tutan Fransa Merkez Bankası'nın çevresindeki semtte toplanmıştır.

Kent merkeziyle iç banliyölerde toplu taşımacılığı Paris Özerk Taşımacılık İdaresi'nin (RATP) işlettiği metro ile otobüsler sağlar. Bölgesel Ekspres Şebekesi (RER) yönetimindeki ekspres demiryolu hatları dış banliyölere kadar uzanan geniş bir ağ oluşturur. Fransa'nın kara ve demir yolları bütün yönlerden Paris'te buluşacak biçimde düzenlenmiştir. Aynı zamanda en büyük iç liman olan Paris gelişkin bir kanal sistemiyle de birçok bölgeye bağlanır. Orly ve Charles de Gaulle havaalanları iç ve dış seferlere açıktır.

Yönetsel ve toplumsal koşullar. İle-de-France planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı bir il (*département*) statüsünde olan Paris metropoliten alanı, yönetim açısından 20 ilçeyi (*arrondissement*) kapsar. Kent merkezinden başlayarak dışa doğru spiral bir dönüşle birbirini izleyen ve numaralara göre sıralanan bu ilçelerin kendi belediye başkanları ve yerel meclisleri vardır. Bucak (*commune*) statüsüyle tek bir siyasal birim oluşturan Paris kentini altı yılda bir seçilen belediye başkanı ve belediye meclisi yönetir. Elektrik, gaz, itfaiye, telefon ve kolluk hizmetleri merkezi hükümete bağlı kuruluşlar aracılığıyla yürütülür.

Paris Üniversitesi'nin yeniden düzenlenmesiyle oluşturulan 13 özerk üniversitede yaklaşık 250 bin öğrenci okur. Belli alanlarda uzmanlaşmış yükseköğretim kurumları arasında Yüksek Ticaret Araştırmaları Okulu, Politeknik Okulu, Yüksek Öğretmen Okulu (École Normale Supérieure) ve Siyasal Bilimler Enstitüsü sayılabilir. Kentteki araştırma kurumlarının en ünlüsü Pasteur Enstitüsü'dür (1887).

Kültürel yaşam. Batı kültürünün önemli bir odağı sayılan Paris yenilikçi akımların beşiği sayılır. Kentte canlı sanat etkinliklerinin yanı sıra hareketli bir gece yaşamı da vardır. Çeşitli devlet tiyatrolarının başında Comédie-Française, Odeon Tiyatrosu ve Chaillot Ulusal Tiyatrosu gelir. Kabare ve deneysel oyunlara ağırlık veren özel tiyatroların sayısı 150'yi geçer. Sinema özellikle küçük "sanat evleri" aracılığıyla canlılığını sürdürmektedir. Kentte sık sık gösterişli sanat sergileri düzenlenir. Müzik ve tiyatro ağırlıklı şenliklerin en önemlileri Marais ve Sonbahar şenlikleridir.

Tarih. Paris kentinin ilk çekirdeği, Parisli olarak bilinen Gal kabilesinin İÖ 3. yüzyılın sonunda bugünkü İle de la Cité'de kurduğu yerleşmedir. Lutetia (Latince "Su Ortasındaki Konak Yeri") adını taşıyan bu yerleşme, İS 1. yüzyılda bir Roma kenti olarak Sen'in sol yakasına doğru gelişmeye ve 4. yüzyıl başlarında Paris adıyla anılmaya başladı. Sal Franklarınca ele geçirildikten sonra 584'e değin başkent olarak kullanıldı. Hugues Capet'nin Fransa kralı olarak tahta geçtiği 987'de yeniden bu konumu kazandı ve elde ettiği ticari ayrıcalıklarla gelişme sürecine girdi.

Kentin büyümesinde II. Philippe dönemi (1179-1223) önemli bir dönüm noktası oldu. 14. yüzyılda salgınların ve savaşların yol açtığı iç karışıklıklar 15. yüzyıl ortalarına değin sürdü. 16. yüzyılda İtalyan Rönesansı'nın etkisi kentin mimari yapısını değiştirirken, mutlakıyetçi yönetimin güçlenmesi kentin gelişmesini hızlandırdı. Din Savaşları ve Fronde(*) ayaklanmalarının yarattığı sarsıntıya karşın, 17. yüzyılda yeni yolların açılması düzenli bir büyümeyi sağladı. Paris'in çevredeki köylerle birleşmeye başladığı 18. yüzyılda soylıların ve zenginlerin evlerinin yer aldığı gösterişli semtler de ortaya çıktı.

Fransız Devrimi boyunca yaşanan siyasal olaylar Paris'in merkezî ağırlığını daha da pekiştirdi. Napoléon dönemindeki geniş çaplı bayındırlık işleri ve düzenlemeler kentin modernleşmesinin ve sanayileşmesinin yolunu açtı. Ama bu gelişmenin gerektirdiği hizmetler hızlı büyümenin gerisinde kaldığından, Paris bakımsız ve düzensiz bir yapıya bürünmeye başladı. III. Napoléon döneminde Paris valiliği yapan Georges-Eugene Haussmann yeni bulvar, köprü, park ve yapıların yanı sıra altyapı hizmetleriyle de kente modern bir görünüm kazandırdı.

Paris Komünü'nü(*) (1871) izleyen dönemde kentsel gelişme eski sınırların dışına taşmaya başladı. Nisan 1919'da kent çevresindeki tahkimatlar yıkıldı. Bu arada modern anıtsal yapılar inşa edildi. II. Dünya Savaşı'ndaki Alman işgali sırasında Direniş Hareketi'nin merkezi olan Paris, gene de pek az yıkım gördü. Savaş yaralarının sarıldığı dönemde kente toplumsal gerginliklerin yanı sıra canlı bir düşünsel ortam egemen oldu. Eski konut alanlarının yenilenmesi 1960'larda başladı. Mayıs 1968'deki öğrenci olayları ülke çapında bir grev dalgasına yol açtı. Bu gelişme Paris'in ekonomik ve toplumsal sorunlarının dikkatle ele alınmasında önemli rol oynadı.

Paris, (Bruno-Paulin-) Gaston (d. 9 Ağustos 1839, Avenay - ö. 6 Mart 1903, Cannes, Fransa), döneminin en önemli Fransız filologu. Alman üniversitelerinde ve Paris'teki École des Chartes'ta öğrenim

Gaston Paris
H. Roger-Viollet

gördükten sonra, Collège de France'ta ortaçağ Fransız edebiyatı dersleri vermeye başladı. Fransız filolojisi alanında yayın yapan önde gelen dergilerden *Romania* ve *Revue critique*'in kurucusu ve yöneticilerindendi. 1876'da Yazıtlar Akademisi'ne, 1896'da da Académie Française'e kabul edildi.

Paris (Kontu), (Louis-) Philippe (-Albert) d'Orléans (d. 24 Ağustos 1838, Paris - ö. 8 Eylül 1894, Stow House, Twickenham, Middlesex, İngiltere), Louis-Philippe'in ölümünden sonra Fransız tahtı üzerinde hak iddia eden Fransız soylusu.

Louis-Philippe'in oğlu ve vârisi olan Orléans dükü Ferdinand'ın oğluydu. 1842'de babasının ölümü üzerine tahtın vârisi oldu ve kendisi için Paris kontu unvanı yaratıldı. 1848 Devrimi sırasında İngiltere'ye sürgüne gönderildi. Kardeşi Chartres dükü Robert ile birlikte Amerikan İç Savaşı'na katılarak Federasyon ordusunda gönüllü olarak görev yaptı (1861-62).

III. Napoléon'un iktidardan düşüşünden (1870) sonra Fransa'ya döndü. Ağustos 1873'te Avusturya'nın Frohsdorf kentinde Chambord kontu Henri d'Artois'nın Fransa tahtı üzerindeki hak iddialarını kabul ettiğini açıkladı. Ama Chambord kontunu destekleyen Lejitimistlerle(*) Orleanistler(*) arasında kurulan ittifak 1875'te bozuldu. Chambord kontunun ölümünden (1883) sonra Lejitimistlerin çoğu Paris kontunu desteklemeye başladı. Haziran 1886'da eski kraliyet hanedanı üyelerinin Fransa'dan sürülmesini öngören yasanın çıkarılmasından sonra İngiltere'ye giden Philippe, General Georges Boulanger'nin kralcı bir yönetim kurma yolundaki girişimi engellenince tahta çıkma konusundaki bütün umutlarını yitirdi. Philippe'in İngiltere'deki sendikalar üzerine bir çalışması (1869) ile Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na ilişkin bir incelemesi (1874-90) vardır.

Paris antlaşmaları, çeşitli tarihlerde Paris'te imzalanan bir dizi önemli barış antlaşması.

Fransa'yla İngiltere arasındaki Yedi Yıl Savaşı'na (1756-63) ve bu savaşın Amerika'da Fransız ve Yerli Savaşı (1754-63) olarak bilinen evresine son veren 10 Şubat 1763 tarihli Paris Antlaşması'yla, Fransa Mississippi Irmağının doğusunda kalan ve Kanada'yı da kapsayan Kuzey Amerika'daki bütün topraklarını İngiltere'ye bıraktı. Florida'yı İngiltere'ye bırakan İspanya ise karşılığında Fransa'dan Louisiana Toprakları'yla New Orleans'ı aldı. İngiltere'ye Kanada yerine Fransa'nın sömürgesi olan, şeker üretiminde uzmanlaşmış, zengin Batı Hint Adalarının bırakılmasını isteyen İngiliz kamuoyu antlaşmayı tepkiyle karşıladıysa da, 1763 Paris Antlaşması genellikle İngiltere'nin büyük bir imparatorluk olma yolunda attığı en önemli adım olarak kabul edilir.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nı (1775-83) sona erdiren 3 Eylül 1783 tarihli Paris Antlaşması'yla İngiltere ABD'nin bağımsızlığını tanıdı ve Florida'yı İspanya'ya bıraktı. Aynı antlaşmayla Mississippi Irmağı ABD'nin batı sınırı olarak belirlendi. Amerikalıların İngiliz vatandaşlarına olan özel borçlarını ödemeleri ve Newfoundland'deki balıkçılık alanlarını kullanmaları kararlaştırıldı, Kongre'nin İngiltere'ye bağlılığını koruyanlara adil biçimde davranması istendi.

Fransa'yla Napoléon'u yenilgiye uğratan Koalisyon devletleri (İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya, İsveç ve Portekiz) arasında 30 Mayıs 1814'te imzalanan Paris Antlaşması'yla Napoléon'un Avrupa üzerindeki egemenliği sona erdi. Antlaşmada, yeniden Bourbon hanedanının yönetimi altına giren Fransa'nın yararına birçok koşul yer aldı.

Kısa bir süre için yeniden yönetimi ele geçiren Napoléon'un Waterloo'da kesin olarak yenilgiye uğratılmasının ardından Koalisyon kuvvetlerinin Fransa'ya dayattığı yeni Paris Antlaşması'yla (20 Kasım 1815) Fransa 1790'daki sınırlarına çekildi, yüksek bir tazminat ödemeyi ve ülkede bir işgal ordusunun bulunmasını kabul etti.

Kırım Savaşı'nın (1853-56) sonunda 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü güvence altına alındı ve Rusya Tuna Irmağının ağzındaki Besarabya'nın güneyinden çekilmek zorunda bırakıldı. Karadeniz savaş gemilerinden arındırılırken bütün ülkelere Tuna Irmağında ulaşım hakkı tanındı.

İspanyol-Amerikan Savaşı'nı (1898) sona erdiren 10 Aralık 1898 tarihli Paris Antlaşması'yla İspanya Küba'nın bağımsızlığını kabul etti ve Filipin Adaları, Porto Riko ve Guam'ı ABD'ye bıraktı. I. Dünya Savaşı'nın sonunda Paris'in çeşitli banliyölerinde savaşı sona erdiren bir dizi barış antlaşması imzalandı. *Ayrıca bak.* Paris Barış Konferansı.

II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer alan İtalya, Romanya, Macaristan, Bulgaristan ve Finlandiya'yla savaşı kazanan Müttefikler arasında imzalanan 10 Şubat 1947 tarihli Paris antlaşmalarıyla yenilen ülkelerin hepsi tazminat ödemeyi kabul etti, bir bölümü de toprak yitirdi.

Paris Antlaşması, Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere ve Sardinya-Piemonte'nin Rus Çarlığı ile imzaladığı barış antlaşması (30 Mart 1856). Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda yenen devlet konumunda imzaladığı tek antlaşmadır.

Osmanlı Devleti Kırım Savaşı'nda(*), Batılı devletlerin desteğiyle Rusya karşısında üstünlük sağladı. Rusya, Avusturya'nın müttefiklere katılma tehdidinden sonra, 1 Şubat 1856 tarihli Viyana Protokolü'nde barış için öne sürülen koşulları kabul etmek zorunda kaldı. Paris'teki barış görüşmeleri 25 Şubat 1856'da başladı. Görüşmelere Osmanlı Devleti, Fransa, İngiltere, Sardinya-Piemonte, Rusya, Prusya ve Avusturya katıldı. Aralıksız yürütülen görüşmelerin sonucunda 34 madde ve bir geçici maddeden oluşan antlaşma imzalandı.

Antlaşmaya göre Rusya savaş sırasında işgal ettiği Kars'ı ve öteki Osmanlı topraklarını boşaltacaktı. Taraf devletler Osmanlı Devleti'nin bütünlüğüne ve bağımsızlığına saygı göstermeyi, ayrıca Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın parçası olarak tanımayı kabul ediyorlardı. Osmanlı Devleti'nin iç işlerine ve uyruklarıyla ilişkilerine başka devletlerce müdahale edilmeyecekti. Karadeniz tarafsız olacak, gerek Rusya gerekse Osmanlı Devleti bu denizin kıyılarında askeri tersane bulundurmayacaktı. Rusya'nın boşaltacağı Besarabya toprakları Boğdan'a bırakılacaktı. Eflâk ve Boğdan antlaşmaya taraf devletlerin güvencesi altına alınıyor, Osmanlı Devleti'ne bağlılığı sürmekle birlikte iç işlerinde ve ticarette serbest bırakılıyordu.

Antlaşmaya Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyan azınlıklarla ilgili bir madde konulmasının gelecekte önemli sorunlar yaratacağını gören Sadrazam Âli Paşa, Islahat Fermanı'nın (18 Şubat 1856) yayınlanmasını sağlayarak bu konunun antlaşma metninde yer almasını önledi.

Paris Barış Konferansı (1919-20), I. Dünya Savaşı'ndan sonra barış görüşmelerinin yapıldığı konferans.

Konferans İtilaf Devletleri'nin Bulgaristan'la Selanik (29 Eylül 1918), Osmanlı Devleti'yle Mondros (30 Ekim), Avusturya-Macaristan'la Villa Giusti (3 Kasım) ve Almanya'yla Rethondes (11 Kasım) mütarekelerini imzalamasının ve çarpışmaların resmen durmasının ardından 18 Ocak 1919'da toplandı. Konferansın başlamasından önce 12 Ocak 1919'da Fransa, İngiltere, ABD ve İtalya hükümet başkanları ile dışişleri bakanlarının katıldığı bir ön görüşme yapıldı. Bu görüşmede Japonya'nın tam yetkili iki temsilcisinin katılımıyla bir Yüksek Konsey'in (Onlar Konseyi) oluşturulması ve bütün önemli konularda bu konseyin yetkili kılınması kararlaştırıldı. Ama martta Japon heyetinin başkanı Prens Saionci Kimmoço'nun, ele alınan konuların Japonya'yı ilgilendirmediği gerekçesiyle çekilmesi üzerine Yüksek Konsey yalnızca dört Batılı devlet başkanını içeren Dörtler Konseyi'ne dönüştü. Dışişleri bakanları ise Beşler Konseyi adıyla toplanarak ikincil konuları ele almayı sürdürdü. Ayrıca barış anlaşmasında yer alacak ekonomik önlemler konusunda konferansa danışmanlık yapması için Şubat 1919'da oluşturulan Yüksek Ekonomik Konsey'in denetimi de beş büyük devletin elindeydi.

Konferansın başlıca sonuçları şunlardı: 1) ilk taslağı 14 Şubat 1919'da sunulan Milletler Cemiyeti Sözleşmesi bazı yönleriyle değiştirilerek 28 Nisan'da onaylandı, 2) 7 Mayıs 1919'da Alman heyetine sunulan Versailles Antlaşması 28 Haziran'da imzalandı; 2 Haziran 1919'da taslak halinde ve 20 Temmuz'da tamamlanmış biçimiyle Avusturya heyetine sunulan Saint Germain Antlaşması 10 Eylül'de imzalandı, 3) 19 Eylül 1919'da Bulgar heyetine sunulan Neuilly Antlaşması 27 Kasım'da imzalandı. Almanya ve Avusturya'yla imzalanan antlaşmalarla ilgili olarak Amerikalılarla İngilizler, Almanya'nın batı sınırları konusundaki Fransız taleplerine ve Polonya'nın Gdansk (Danzig) konusundaki iddialarına karşı çıkmıştı. Amerikalılar ayrıca Almanların Çin'de Shandong'daki özel ayrıcalıklarına ilişkin Japon taleplerini benimsememişti. İtalyanlarla Yugoslavlar arasında ise Avusturya'nın Adriya Denizi kıyısındaki topraklarının paylaşılması konusunda anlaşmazlık çıkmıştı.

Konferans, Osmanlı Devleti ve Macaristan'la antlaşmaların imzalanmasından önce, 16 Ocak 1920'de Milletler Cemiyeti'nin resmen kurulmasıyla sona erdi.

Paris fayans ve porseleni, Paris bölgesinde 16. yüzyıldan başlayarak üretilen fayans (kalay sırlı seramik) ve porselenler. Paris'te fayans imalathanelerinin çoğunun Faubourg Saint-Antoine Caddesi'nde bulunduğu bilinir, ama 18. yüzyıldan önce üretilen işler konusunda çok az bilgi vardır. Paris fayansları Rouen fayanslarından çok etkilenmiştir, ama desenleri onlar gibi kırmızı değil, koyu sarı renklidir. Bunlar sık sık Saint-Cloud ürünleriyle karıştırılır, çünkü her ikisinde de Rouen'e özgü ışınsal desen kullanılmıştır.

Sert hamurlu porselen sanayisi varlığını, Sèvres porseleni tekelinde 1766'dan sonra ortaya çıkan bir boşluğa borçludur. Sèvres'deki önemli imalathanelerin krala ait olmasına karşılık Paris'tekiler ya yüksek soylulara aitti ya da onların koruması altındaydı; bu koruyucuların ve üzerinde yer aldıkları sokağın adı ile bilinirlerdi. Genelde bütün Paris porselenleri Sèvres porselenlerinden daha saydamdır; hamurları da eşsiz bir beyazlıktadır.

Paris Gözlemevi, Fransız Bilimler Akademisi'nce yönetilen Fransız ulusal astronomi gözlemevi. J.-B. Colbert'in önerisi üzerine Kral XIV. Louis tarafından 1667'de inşa ettirilmiştir. Yapım sırasında işlevsel gereksinmelerden çok dönemin mimari estetik anlayışı egemen olmuş ve gözlemevinin ilk yöneticisi olan Jean-Dominique Cassini'nin tüm itirazlarına karşı yapıya kubbe eklenmemiştir.

Gözlemevi 1730, 1810, 1834, 1850 ve 1951'de büyütülmüştür. Kuruluşun Paris'teki binasında bugün Uluslararası Zaman Dairesi bulunmaktadır. Paris yakınlarındaki Meudon'da kurulu olan Güneş gözlemevi 1926'da Paris Gözlemevi'nin bünyesine alınmıştır. Paris'in 160 km kadar güneyindeki Nançay'de kurulu olan radyoastronomi istasyonu da gözlemevince yönetilmektedir.

Paris Kodeksi, Latince CODEX PERESIANUS. Kolomb öncesi Maya döneminden kalma hiyerogliflerden oluşan ve 16. yüzyılda İspanyol din adamlarının giriştiği kitap yakımından kurtularak günümüze ulaşan başlıca üç metinden biri. Ötekiler Madrid ve Dresden kodeksleridir. Latince adı, 1860'ta Paris'teki Ulusal Kütüphane'nin bir köşesinde bulunan yazmanın sarılı olduğu yırtık kâğıtlara yazılı Perez adından gelir.

Paris Kodeksi hemen hemen bütünüyle ayin ve törenleri kapsar. "Alnı sıgarlı tanrı" olarak bilinen önemli bir Maya tanrısının kesilmiş başının da bu kodekste yer alması, bu tanrının mitolojik kimliğine ve ölümüne ilişkin araştırmalara yeni varsayımların eklenmesine neden olmuştur.

Paris Kodeksi eksik bölümlerle doludur ve öteki kodekslerden daha kötü bir durumdadır. Akordeon gibi katlanan uzun bir şerit biçimi verilmiş ağaç kabuğundan yapılmıştır. On bir yapraklık bu şerit, glifler (oyma resim yazısı karakterleri) ve tanrı resimleri kolonlarından oluşan 22 sayfadır. Maya takviminde yılları belirleyen gün adları dizisinin varlığı, kodeksin Maya tarihindeki klasik dönem ile İspanyol fethi arasındaki bir zamana tarihlenmesini sağlamıştır.

Paris Komünü, Fransız-Alman Savaşı'nda (1870-71) Fransa'nın aldığı yenilginin ve III. Napoléon yönetimindeki İkinci İmparatorluk'un (1852-70) çöküşünün hemen ardından, 18 Mart-28 Mayıs 1871 arasında Paris'te baş gösteren ayaklanma. Marksistler tarafından tarihteki ilk sosyalist devrim denemesi olarak kabul edilir.

Almanya ile barış yapmak üzere Şubat 1871'de seçilen Ulusal Meclis'te çoğunluk, taşranın tutucu görüşlerini yansıtan kralcıların elindeydi. Cumhuriyetçi Parisliler Versailles'daki Ulusal Meclis toplantısının monarşiyi geri getirmesinden çekiniyorlardı.

Geçici ulusal hükümetin başında bulunan Adolphe Thiers Paris'te düzeni sağlamak için, çoğunluğu Paris'in kuşatılması sırasında çarpışan işçilerden oluşan Ulusal Muhafızlar'ı silahsızlandırmaya karar verdi. Muhafız birliklerinin Paris çevresindeki toplarının sökülmesine girişilince, 18 Mart'ta kentte direniş başladı. 26 Mart'ta muhafızların merkez komitesince düzenlenen belediye seçimleri, devrimcilerin zaferiyle sonuçlandı ve Komün yönetimi kuruldu. Yeni yönetimde, 1793 Fransız Devrimi geleneğini sürdüren ve devrimin Paris Komünü'nün denetiminde olmasını savunan Jakobenler, ülke çapında bir komünler federasyonu kurulmasını savunan Proudhon'cular ve şiddet eylemlerini savunan Blanqui'ciler bir arada yer aldılar. İç çekişmelerin sürmesine karşın, Komün 1793'teki platformu andıran bir programı onayladı. Dinin devlet tarafından desteklenmesine son verilmesi, Fransız Cumhuriyet takviminin kullanılması gibi uygulamaların yanında 10 saatlik işgünü, fırıncıların gece çalışmalarının önlenmesi türünden reformlar öngörüldü. Bütün kamu yetkililerinin kendilerini seçen kitleye karşı her an sorumlu ve görevden alınabilir olması da devlet mekanizması açısından büyük bir yeniliği ifade ediyordu.

Lyon, Saint-Étienne, Marsilya ve Toulouse'da oluşturulan komünlerin çabucak bastırılması üzerine, Paris Komünü Versailles hükümetinin baskılarını tek başına göğüslemek zorunda kaldı. Fransa'da federal bir sistem kurulmasını savundukları için Federeler adıyla anılan direnişçiler iyi bir askeri örgütlenmeyi gerçekleştiremediler ve zamanında inisiyatifi ele almayı başaramadılar. Toparlanma fırsatı bulan hükümet birlikleri 21 Mayıs'ta Paris'in savunmasız bırakılmış bir kesimine girdi. Bunu izleyen Kanlı Hafta boyunca düzenli birlikler, savunma amacıyla caddelere barikatlar kuran ve Tuileries Sarayı, Belediye Binası gibi kamu binalarını ateşe veren Komüncülerin direnişini adım adım kırdılar. Hükümet birlikleri 750 kayıp karşılığında Komüncülerden 20 bin kişiyi öldürdüler. Komün'ün bastırılmasından sonra hükümet başka acımasız önlemlere başvurdu; 38 bin kişi tutuklandı ve 7 binı aşkın kişi sınır dışı edildi.

Karl Marx Paris Komunu'nu, kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecinin siyasal biçimi saydığı "proletarya diktatörlüğü"nün tarihteki ilk örneği olarak görmüş ve kayıtsız şartsız desteklemiştir.

Paris-Match, Fransa'da yayımlanan haftalık resimli dergi. Yayın yaşamına, II. Dünya Savaşı'nda gözden düşen *L'Illustration*'un (1843-44) devamı olarak 1949'da başladı. Özellikle *Le Figaro* gazetesinin yayımcısı Jean Prouvost'un eline geçtikten sonra büyük saygınlık ve malı başarı kazandı. En çok okunan Fransız dergilerinden biri olarak daha çok alt orta sınıfa seslenir. Resimli haberlerin ve güncel olayların yer aldığı popüler bir dergidir. Ayrıca kamuoyunu ilgilendiren konularla ilgili resimli yazı dizilerine, hükümet yetkililerini ve ünlü kişileri tanıtıcı yazılara ve tüketim mallarıyla ilgili haberlere yer verir. Boyutu ve biçimiyle ABD'de yayımlanan *Life* dergisini andırır; konulara yaklaşımı ve çarpıcı fotoğrafları bakımından da ilgi çekicidir.

Paris Opera Balesi, 1661'de XIV. Louis'nin Kraliyet Dans Akademisi adıyla kurduğu, dünyanın en eski bale topluluğu. 1671'de Kraliyet Müzik Akademisi ile birleşen topluluk Ulusal Opera Tiyatrosu'nun bir bölümünü oluşturdu. 18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başlarında Avrupa dramatik dansına egemen olan topluluğun sanatçıları klasik balenin temel tekniklerini geliştirdiler. Topluluğun ilk yönetmeni Pierre Beauchamp balenin beş temel duruşunu sistemleştirdi; virtüöz dansçılar Jean Balon, Louis Duport, Marie Camargo ile Gaetano ve Auguste Vestris ise dans adımlarının, özellikle sıçrama ve hoplamaların kapsamını genişletti.

Topluluk 1832'de Filippo Taglioni'nin *La Sylphide*'ini sahneleyerek romantik baleye öncülük etti. Bu dönemin dansçıları arasında Jules Perrot, Arthur Saint-Léon, Fanny Elssler ile Paris Operası'nda 1841'de *Giselle*'de başrolü canlandıran Carlotta Grisi vardı.

Topluluk 19. yüzyıl sonlarındaki gerilemenin ardından 1914-44 arasında Paris Operası ile Opéra-Comique'in yönetmenliğini yapan Jacques Rouché tarafından yeniden canlandırıldı. Rouché, Diaghilev'in kurduğu Rus Balesi adlı topluluğun Paris Operası'nda başarıyla sahnelediği *avant-garde* gösterilerin ardından Michel Fokine, Anna Pavlova ve Bronisława Nijinska'yla konuk sanatçı olarak sözleşme imzaladı. Topluluğun yönetmenliğine de Serge Lifar'ı getirdi (1930). Lifar yönetimindeki topluluğun başdansçıları arasında Yvette Chauviré, Solange Schwarz, Marjorie Tallchief, Michel Renault ve George Skibine vardı. 1976'da dansçı Violette Verdy topluluğun ilk kadın yönetmeni oldu.

Paris Operası, resmi adı ACADÉMIE NATIONALE DE MUSIQUE (Ulusal Müzik Akademisi), dünyanın en saygın opera kurumlarından biri.

17. ve 18. yüzyıllarda Paris Operası dev müzikçilerin çalışmalarına sahne oldu. 1672-87 arasında kurumu, Fransız operasının gelişmesini derinden etkileyen Jean-Baptiste Lully yönetti. Daha sonra, Fransız opera tarihinde Lully kadar önemli bir yeri olan Jean-Philippe Rameau ve opera müziğinde reform yapanların başında gelen Christoph Gluck da Paris Operası'nda çalıştılar.

1789 Fransız Devrimi devrimci konuları işleyen operaların sahnelenmesine yol açtı. 19. yüzyılın ortalarında ve sonunda, Giacomo Meyerbeer'in örneklerini verdiği bir tür olan görkemli (*grand*) opera yaygınlaştı. 20. yüzyılın ilk yarısında bir gerileme sürecine giren Paris Operası'nı canlandırmak için yüzyılın ortalarında girişimlerde bulunuldu ve yönetim bakımından Opéra-Comique'e bağlandı.

Paris Operası'nın bugün içinde bulunduğu yapı, Ulusal Opera Tiyatrosu (Théatre Nationale de L'Opéra) adını taşır ve kısaca Opéra diye anılır. Mimar Charles Garnier'nin gerçekleştirdiği ve İkinci İmparatorluk üslubunun başyapıtlarından biri sayılan Opéra'nın yapımı 1861'de başlamış, 14 yılda tamamlanmıştır. Ocak 1875'te bir orkestra konseri ile açılan yapıda sahnelenen ilk opera Fromental Halévy'nin *La Juive* adlı yapıtı olmuştur (8 Ocak 1875).

Opéra'nın içinde, XIV. Louis döneminde, 1669-71 arasında kurulan Académie Nationale de Musique de (Ulusal Müzik Akademisi) yer almaktadır.

Paris Şartı, tam adı AVRUPA'NIN GELECEĞİ İÇİN PARİS ŞARTI. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) Paris'teki doruk toplantısında kabul edilen belge (21 Kasım 1990). Toplantıya katılan 34 ülkenin devlet ya da hükümet başkanlarının imzaladığı belge ile Avrupa'da insan hakları, demokrasi, hukuk devleti ve barışa dayalı yeni bir dönemin başladığı ilan edilmiş ve onaylanmıştır.

"Avrupa'da çatışma ve bölünme dönemi sona ermiştir. İlişkiler bundan böyle saygı ve işbirliği temeline dayanacaktır," sözleriyle başlayan Paris Şartı'nda insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti ilkeleri en önemli yeri tutmaktadır. Belgede ayrıca, "ekonomik özgürlük, sosyal adalet ve çevre sorunları konusunda sorumlu bir yaklaşımın insanlığın refahı için vazgeçilmez olduğu" vurgulanmıştır. Belgenin "Yeni Bir Demokrasi, Barış ve Birlik Dönemi" ve "Geleceğe Yönelik Tasarılar" adını taşıyan iki bölümünde, "insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti", "ekonomik özgürlükler ve sorumluluklar", "üye devletler arasında dostça ilişkiler", "güvenlik", "birlik", "insani boyut", "ekonomik işbirliği" gibi konulardaki ilkeler dile getirilmiş, bu ilkelerin yaşama geçirilmesi için belli mekanizmaların oluşturulması öngörülmüştür. Azınlık haklarının güvence altına alınması, terörizmin ortadan kaldırılması, göçmen işçilerin ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının korunması, Akdeniz bölgesinde barışın sağlanması gibi konuların da yer aldığı belgede, pazar ekonomisi AGİK üyesi ülkeler için ortak bir değer haline getirilmiştir.

Paris Ulusal Bankası, Fransızca BANQUE NATIONALE DE PARIS, Fransa'da devlete ait ticari banka. Yetmiş beşi aşkın ülkede şube ve temsilcilikleri vardır. Merkezi Paris'tedir.

1966'da Fransa maliye bakanı M. Michel Debré'nin, her ikisi de 1945'te kamulaştırılmış olan Banque Nationale pour le Commerce et l'Industrie'yle (kuruluşu 1932, Ulusal Ticaret ve Sanayi Bankası) Comptoir National d'Escompte de Paris'i (kuruluşu 1848; Paris Ulusal İskonto Bankası) birleştirmesiyle kuruldu. Böylece Avrupa'nın en büyük bankası oluştu.

Paris Ulusal Bankası çeşitli yurtiçi bankacılık hizmetlerinin yanı sıra yatırım bankacılığı ve uluslararası bankacılık alanlarında da etkinlik gösterir. Fransız hükümetince alınan kredilerde teminatların büyük bölümünü üstlenir, şirket hisse senedi ve tahvilleri için teminat sağlar, ayrıca Euro-döviz ve tahvil piyasasında da etkinlik gösterir. Fransız ihracat şirketleriyle, Fransa'dan ithalat yapan yabancı şirketlere kredi sağlayan banka uluslararası bankacılık hizmetlerinin büyük bölümünü yabancı bankalar ve bağlı kuruluşlar aracılığıyla yürütür.

Paris Üniversiteleri I-XIII, Fransızca UNIVERSITÉS DE PARIS I À XIII. Fransa'da yükseköğretimde reform yapan 1968 Yönlendirme Yasası ile kurulmuş üniversiteler (1970). Yaklaşık 1170'te kurulan ve Avrupa'nın en eski üniversitelerinden biri olan Paris Üniversitesi'nin yerini almışlardır.

Notre-Dame katedral okullarının devamı niteliğindeki Paris Üniversitesi, ortaçağdaki öteki üniversitelerin çoğu gibi öğrencilerinin ve öğretim görevlilerinin katılımıyla oluşturulan bir tür anonim şirketti. Papalığın desteğiyle Paris Alpler'in kuzeyindeki en büyük ilahiyat öğrenimi merkezi haline geldi. 13. yüzyıl sonunda ve 14. yüzyıl boyunca, özellikle ilahiyat konusunda Hıristiyan dünyasının en ünlü eğitim merkeziydi. Hales'li Alexander, Bonaventura ve Aquino'lu Tommaso, burada ders veren ünlüler arasındaydı.

En gelişmiş olduğu dönemde üniversitede üç "üst" (ilahiyat, kilise hukuku, tıp) ve bir "alt" (güzel sanatlar) fakülte vardı. Her fakültenin başında bir dekan bulunuyordu. Başlangıçta yalnızca güzel sanatlar fakültesinden sorumlu olan rektör sonradan tüm üniversitenin başı oldu.

Ortaçağdaki bu demokratik yapı, 16. ve 17. yüzyıllarda yönetimin bir zümrenin elinde toplanmasıyla büyük ölçüde bozuldu. Rektör, dekanlar ve proktor adı verilen alt düzeyde görevlilerden oluşan Üniversite Meclisi Oxford ve Cambridge'deki *college*'ların başkanlarına benzer bir konuma geldi. İngiliz üniversiteleri gibi Paris Üniversitesi de bir yüksekokullar federasyonuna dönüştü. Paris'teki en ünlü yüksekokul, yaklaşık 1257'de ilahiyatçı Robert de Sorbon'un kurduğu Sorbonne'du. Salonları birçok din tartışmasına sahne olduğundan Sorbonne adı, yaygın olarak Paris İlahiyat Fakültesi için kullanılmaya başladı.

Fransız Devrimi ve Napoléon döneminde birçok kurumun yeniden düzenlenmesiyle Paris Üniversitesi yeni oluşturulan Fransa Üniversitesi'ne bağlı akademilerden biri durumuna geldi. İlahiyat (1886) gibi bazı fakülteler kapatılırken, fen ve eczacılık gibi yeni fakülteler kuruldu. Eğitim giderek siyasal ve dinsel öğretilerden bağımsızlaştı.

20. yüzyılın ortalarında merkezî örgütleme organı olarak yetkinin Halk Eğitim Bakanlığı'na geçmesiyle, Paris Üniversitesi yeniden saygın bir bilim ve kültür merkezi durumuna geldi. Altı yüzü aşkın kürsü açıldı ve en seçkin öğretim görevlileri burada ders verdi. Mayıs 1968'de öğrencilerin Sorbonne'da başlattığı protesto, okullardaki merkezî yapıyı değiştiren, öğrencilerin üniversite yönetimine daha fazla katılmasını sağlayan büyük bir eğitim reformunun gerçekleştirilmesini sağladı.

Parisien Libéré, Le (Fransızcada "Özgür Parisli"), Paris'te yayımlanan günlük sabah gazetesi. Fransa'daki en büyük ve en etkili gazetelerden biridir. II. Dünya Savaşı sırasında, Alman işgalinin son yıllarında Fransız direnişçilerinin yayın organı olarak kuruldu (1944). Çarpıcı mizanpajıyla dikkati çeken gazete birinci sayfada çok sayıda fotoğraf ve manşet kullanıyor, haber metinlerine ise genellikle iç sayfalarda yer veriyordu. *Le Parisien Libéré* savaştan sonra yeni günlük gazetelerin arasında ön plana çıkmayı başararak, 1960'lara doğru Fransa'nın en çok okunan ikinci gazetesi durumuna geldi. Sahibi Emilien Amaury, sendika sorunları ve maliyetin yükselmesi nedeniyle 1975'te gazetenin matbaalarını Saint-Ouen ve Chartres'a taşıdı. Sendika ile anlaşmazlık 1977'de çözümlendiyse de okuyucu sayısında belirli bir düşüş gözlendi. Gazete 1980'lerin ortalarında eski tirajına yeniden ulaştı.

parite, EŞLEM olarak da bilinir, bir fiziksel sistemin kuvantum mekaniksel betimlemesinde önem taşıyan özellik. Parite, temel parçacıklardan oluşan bir sistemi betimleyen dalga fonksiyonunun bakışım (simetri) özelliğiyle ilişkilidir. Parite dönüşümü, böyle bir sistemin yerine onun ayna görüntüsünü geçirir. Matematiksel olarak ifade edilirse, parite dönüşümü, dalga denkleminde uzay koordinatlarının ters çevrilmesine, yani x, y ve z koordinatlarının yerine $-x$, $-y$, $-z$ konulmasına karşılık gelir. Böyle bir dönüşüm sonucunda dalga denklemi aynı kalıyorsa sistemin paritesi çift, denklemin işareti değişiyorsa sistemin paritesi tektir. Gözlenebilen fiziksel nicelikler dalga denkleminin karesine bağlı olduklarından, parite farklılığından etkilenmezler. Karmaşık bir sistemin toplam paritesi sistemi oluşturan bileşenlerin paritelerinin çarpımına eşittir. 1956'ya değin temel (atomaltı) parçacıklardan oluşan yalıtılmış bir sistemde yer alan etkileşimlerin toplam pariteyi değiştiremeyeceği, bir başka deyişle paritenin korunumlu olduğu kabul ediliyordu. Paritenin korunumu, temel fiziksel etkileşimlerde sağ ile solu ya da saat yönü ile saatin tersi yönünü birbirinden ayırt etmenin olanaksız olduğu anlamına gelir. Fizik yasalarının ayna görüntülerinden bağımsız olduğunu belirleyen paritenin korunumu yasası 1930'larda Macar asıllı fizikçi Eugene P. Wigner tarafından ortaya kondu ve kuvantum mekaniğinin temel kurallarından biri durumuna geldi.

Parite korunumunun her durumda geçerli olmayabileceği görüşünü ilk kez 1956'da Çin asıllı ABD'li fizikçiler Tsung-Dao Lee ve Chen Ning Yang ortaya attı. Temel parçacıklar açısından üç temel etkileşim biçimi önem taşır: Elektromagnetik etkileşim, kuvvetli etkileşim ve zayıf etkileşim. Lee ve Yang parite korunumunun ilk iki etkileşim türü için geçerli olduğunu, ama zayıf etkileşim için geçerli olmadığını öne sürdüler. Bunun sonucu olarak zayıf etkileşime ilişkin temel yasaların ayna görüntüsü işleminden bağımsız olmaması ve zayıf etkileşimin doğasında, deneysel olarak saptanabilmesi gereken bir sağ-sol bağımlılığının bulunması gerekiyordu. Ertesi yıl (1957) kararsız bazı kobalt çekirdeklerinden beta bozunumu (bir zayıf etkileşim türü) yoluyla salınan elektronların çoğunun solak nitelikte olduğu deneysel olarak belirlendi. Bu elektronların spin (fırıl) vektörleri yayılma doğrultusuna göre ters yönlüydü; bir başka deyişle, bunların spinleri (kendi eksenleri çevresinde dönüş yönleri) bir sol vidanınki gibiydi. Buna karşılık, güçlü kuramsal nedenlerden (CPT teoremi) dolayı, parite evirtiminin (P) yük eşlenimi (C) ve zaman evirtimi (T) ile birlikte ele alınması durumunda temel fizik yasalarının değişmez kalacağına inanılmaktadır. *Ayrıca bak.* bakışım; CP bozulması.

parite, iktisatta, fiyatlar, döviz kurları, satın alma gücü ve ücretler arasındaki belirli eşitlik düzeylerine verilen ad.

Parite uluslararası ticarette, iki ülke parasi biriminin değerini birbirine eşitleyen döviz

kurunu belirtir. Kuramsal olarak, iki para birimi arasındaki parite, yani bir ülke parasının bir başka ülke parası cinsinden fiyatı belirlenebilir. Paritedeki ayarlamalar piyasada, arz ve talep koşullarına bağlı olarak döviz kurundaki değişmeler yoluyla kendiliğinden gerçekleşebilir. Ama 1944'teki Bretton Woods Konferansı'nda olduğu gibi sabit bir kur sistemi benimsendiğinde ya da kambiyo kurlarının çok sınırlı ölçüde dalgalanmasına izin verildiğinde, parite düzeyleri dalgalanmaya bırakılmaz ve hükümetlerin ya da Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşların müdahalesiyle sabit tutulabilir.

ABD'de tarımsal iktisatta parite terimi, çiftçilerin satın alma güçlerinin korunabilmesi amacıyla devletin destekleme fiyatı ve üretim kotaları gibi uygulamalarla tarım ürünleri fiyatlarını düzenlemesini belirtir. Örneğin, bir ölçek buğdayın ortalama fiyatının 88 cent olduğu 1910-14 dönemi temel alındığında, sonraki herhangi bir yılda öbür tarım ürünlerinin fiyatı dört katına çıkmışsa bir ölçek buğdayın parite fiyatının 3,52 dolar olduğu kabul edilir. Parite terimi ayrıca personel yönetimi alanında, belirli kademelerde çalışan işçilerin ücretleri arasında uyum sağlamaya yönelik uygulamalar için kullanılır. Örneğin polis ile itfaiyeci maaşları arasında bir parite oranı belirlenebilir.

park, gezme, dinlenme, hava alma amacıyla kullanılmak üzere ayrılmış arazi parçası. En eski parklara örnek Pers krallarının av alanlarıydı. Başka bir park türü de Eski Yunan'daki açık hava toplantı yerleriydi. Buralarda atletler çalışır, insanlar beden eğitimi yapardı.

Rönesans'tan sonra düzenlenen parkların çoğunda korular, önemli noktaları birbiriyle birleştiren düz yollar, kuş evleri ve yabanıl hayvan kafesleri bulunurdu. Parklar daha sonra bu niteliklerini yitirmiş, özellikle 19. yüzyılda yoğun bir yapılaşmaya uğrayan kentlerin içinde temiz hava alınabilecek yeşil alanlar durumuna gelmiştir. Bu amaçla kurulan parklar arasında İngiltere'de Joseph Paxton'ın düzenlendiği Birkenhead Parkı (1844), Fransa'da Paris yakınlarında Jean Charles Alphand'ın düzenlediği Boulogne Ormanı, ABD'de New York kentinde F. L. Olmstedt ve C. Vaux'un düzenlediği Central Park, Almanya'da Friedrich Wilhelm Bahçesi, Avustralya'da Melbourne Kraliyet Botanik Bahçesi, Japonya'da Kobe'deki Akaşi Parkı bulunmaktadır.

Parkların tasarımı her ülkenin kültürel, iklimsel koşullarına, toplumsal geleneklerine ve boş zaman değerlendirme alışkanlıklarına göre değişir. Günümüzde spor yapmak, top oyunları oynamak, yarışmalar düzenlemek türünden aktif dinlenme türlerine olanak sağlayan parkların sayısı gitgide çoğalmaktadır.

Parklar için en büyük tehlike otomobildir. Bu ulaşım aracının büyük bir hızla çoğalması ve trafik yetkililerinin ona giderek daha geniş alan ayrılmasını istemeleri, pek çok yerde parkların bir bölümünün yollara dönüştürülmesine neden olmuştur. Zamanla bu konuda duyarlı bir bilinç oluşmuş, Avrupa'da kent tasarımında trafiği başka işlevlerden kesin bir biçimde ayıran, onun başka işlevler için ayrılmış yerlere taşmasını engelleyen bir anlayışa yönelinmiştir. ABD'de de parkları kullananlar otomobile karşı zaman zaman başarılı mücadeleler vermişlerdir. Örneğin San Francisco'da eyalet otoyolunun kent içine girmesi engellenmiş, New York kentinde Washington Meydanı trafiğe kapatılmıştır.

Çeşitli park düzenlemeleri vardır. 19. yüzyılda ortaya çıkan ve İngiliz bahçesi olarak adlandırılan tür, doğal biçimde düzenlenmesiyle bunların arasında öne çıkar. Buna karşılık pek çok Avrupa kentinin parkı barok dönem bahçeleri üslubunda düzenlenmiştir. Çoğu eskiden bir sarayın bahçesi olan bu parklarda birbirini dikine kesen yollar, dikdörtgen çiçek tarhları, hatta budanarak geometrik biçimler verilmiş ağaç ve çalılar yer alır. Başka bir gelenek de İslam ülkelerinde uygulanan bahçelerdir. Bahçe İslamda cennetin simgesi olmuştur. Burada en önemli öğe sudur. Havuz, fıskıye, kaskad gibi biçimler en başarılı olarak İslam bahçe mimarlığında kullanılmıştır. Bu, geometrik yanı ağır basan bir bahçe düzenlemesidir.

Hindistan'da 17. yüzyılda Tac Mahal'i yaptıran Şah Cihan, çevresindeki 8 hektarlık araziyi de insanların içinde dolaşabileceği ve ağaçlarındaki meyveleri koparabileceği, kamuya ait bir bahçe biçiminde düzenletmiştir. Çin ve Japonya'da da saray bahçeleri vardır. Bu ülkelerde kamuya açık park işlevini tapınak bahçeleri üstlenir. İnsanın doğadaki "bin şeyden biri" olduğunu vurgulayan Uzakdoğu düşüncesine uygun olarak düzenlenen bu bahçelere çok iyi bakılır; içlerindeki bitkiler, taşlar, su, yüzey dokuları büyük bir başarıyla kullanılır.

Geleneksel Türk kentlerinde özel olarak kamu yararına düzenlenmiş parklar yoktur. Kentliler, bahçe içindeki konutlarıyla yeterince doğal bir ortam içinde yaşarlar. Cami avluları ise toplumsal buluşma yeri işlevini görür. Bu durum İstanbul gibi işlevi, büyüklüğü ve yoğunluğu farklı kentlerde de çok fazla olmamıştır. Yalnız Lale Devri'nde bir değişme başlamış, herkese açık gezinti yerleri düzenlenmiştir; ama dönemin kapanmasıyla bu gelişme durmuş ve ancak bir yüzyıl sonra yeniden söz konusu edilmeye başlamıştır. Türkiye'de kamu yararı için düzenlenmiş ilk park İstanbul'da 1865/66'da yapılan Taksim Bahçesi'dir. Belediye, halk, millet bahçeleri gibi adlarla anılan bu dönem bahçeleri arasında Sarıkaya (1868-69), Tepebaşı (1870-71), Sultanahmet (1871-72), Bakırköy, Tophanelioğlu Millet bahçeleri vardır. Gene Abdülaziz döneminde Büyük Çamlıca Parkı halka açılmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra bazı köşk ve kasır bahçelerinin halka açık parklara dönüştürüldüğü de bilinmektedir. Osmanlı sarayına bağlı Bebek Kasrı'nın bahçesi bu tarihte, Gülhane Parkı da 1911'de açılmıştır.

Başka alanlarda olduğu gibi park konusunda da çağdaş atılımlar Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir. Atatürk devrimlerinin Türk toplumunu yavaş yavaş dışa dönük bir topluma dönüştürmesi, hızlı kentleşme ve yapılaşma, endüstrileşme ve çevre kirliliği, çağdaş kent tasarımı ilkelerinin en önemlilerinden biri olan yeşil alanların, parkların yapılmasını, var olanların da korunmasını kaçınılmaz kılmıştır. Pek çok kent ilk kez Cumhuriyet yönetiminde bir parka kavuşmuştur. Ankara'nın başkent olmasından sonra o zamanki yerleşme bölgesinin sınırında bulunan bir bataklığın Gençlik Parkı'na dönüştürülmesi, gene bu kentte bir hayvanat bahçesinin kurulması, İzmir'deki Ünlü Bahri Baba Parkı'nın, içine yapılan fuar ve sergi pavyonları, müze, lunapark ve hayvanat bahçesiyle Kültür Park'a dönüştürülmesi bu konudaki ilk örnekler arasındadır. İstanbul'da yıkılan Taksim Topçular Kışlası'nın yerinde düzenlenen İnönü Gezisi (bugün Taksim Gezisi) 1943'te açılmıştır. Son yıllardan bir örnek de Ankara'da 1970'lerin başında düzenlenen Kuğulu Park'tır.

Park, Mungo (d. 10 Eylül 1771, Fowlshiels, Selkirk, İskoçya - ö. y. Ocak 1806, Bussa [bugün Nijerya'da] yakınları, Nijer Irmağı), Nijer Irmağına düzenlediği araştırma gezileriyle tanınan İskoç kâşif.

Edinburgh Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. 1792'de Batı Hint Adalarına sefer yapan bir ticaret gemisinde hekim olarak çalışmaya başladı. Sumatra'nın bitki ve hayvan varlığına ilişkin başarılı çalışmaları sayesinde Nijer Irmağına yapmayı düşündüğü keşif gezisi için Afrika Derneği'nin desteğini kazandı. 21 Haziran 1795'te Gambia Irmağının ağzından yola çıkan Park zorlu bir yolculuktan sonra 20 Temmuz'da Ségou'ya (bugün Mali'de) ulaştı. Akıntıyı izleyerek yaklaşık 120 km uzaktaki Silla'ya kadar yol aldıktan sonra yanında yeterli yiyecek kalmadığını görünce daha güneydeki bir yoldan yaya olarak geri dönmek zorunda kaldı. Dağlık bölgeyi geçtikten sonra Mandingo bölgesindeki Kamalia'ya ayak bastı. Orada hastalanarak yedi ay yattı ve sonunda bir köle tüccarının yardımıyla 10 Haziran 1797'de Pisania'ya ulaştı. Daha sonra İngiltere'ye dönerek, gezilerini anlattığı *Travels in the Interior Districts of Africa* (1797; Afrika'nın İç Bölgelerinde Yolculuk) adlı kitabını yazdı. Park birkaç yıl sonra, İngiliz hükümetinin isteği üzerine Nijer Irmağına ikinci bir keşif gezisi düzenledi. Ama, 40 kişilik keşif grubundan Nijer Irmağı kıyısındaki Bamako'ya (bugün Mali'de) yalnızca 11 kişi ulaşabildi (19 Ağustos 1805). Yolculuğu kanoyla sürdürerek Ségou'ya ulaşan Park, 19 Kasım 1805'te sekiz arkadaşıyla birlikte Sansanding'den ırmağın ağzına doğru yola çıktı. Kısa bir süre sonra Yerlilerin saldırısına uğradığı ve boğularak öldüğü haberi geldi.

Park, Robert E(zra) (d. 14 Şubat 1864, Harveyville, Pennsylvania - ö. 7 Şubat 1944, Nashville, Tennessee, ABD), etnik azınlıklar (özellikle ABD'deki Siyahlar) ve insan ekolojisi üzerindeki çalışmalarıyla tanınan ABD'li sosyolog. Bazılarınca insan ekolojisi

Robert E. Park
Fisk University News Bureau

teriminin yaratıcısı olarak kabul edilir. "Chicago okulu"nun önde gelen adlarındandır.

Michigan Üniversitesi'nde felsefeci John Dewey, Harvard Üniversitesi'nde gene felsefeci William James ve Josiah Royce, Almanya'da da sosyolog Georg Simmel'den ders aldı. Lisansüstü çalışması için çeşitli büyük kentlerde 11 yıl gazete muhabirliği yaptı. Harvard'da (1904-05), Chicago Üniversitesi'nde (1914-33) ve Nashville'deki Fisk Üniversitesi'nde (1936-43) ders verdi.

Belçikalı sömürge yöneticilerinin Kongolulara uyguladığı baskıları ele alan iki makalesinin yayımlanmasından (1906) sonra ABD'deki Siyahlarla ilgilenmeye başladı. Bir süre Siyah haklarının savunucusu Booker T. Washington'ın sekreterliğini yaptı.

Keskin etnik farklılıklara dayalı kast sistemlerinin, kastlar arasındaki işbölümünün sonucu olarak, genellikle ekonomik temelde bir sınıflaşmaya dönüştüğü görüşünü ortaya attı. Ernest W. Burgess ile birlikte *Introduction to the Science of Sociology* (1921, yb 1929; Sosyoloji Bilimine Giriş) adlı ders kitabını yazdı. *The Immigrant Press and its Control* (1922; Göçmen Basını ve Denetimi) adlı kitabında, yabancı dillerde yayımlanan gazetelerin uzun vadede göçmenlerin özümlenmesini hızlandıracağını öne sürdü. Ölümünden sonra yayımlanan *Collected Papers*'ın (1950-55, 3 cilt; Toplu Yazılar) ikinci cildi, 1926'da Chicago Üniversitesi'nde verdiği kent ve insan ekolojisi dersinin konusuyla ilgilidir.

Park Çung Hi (d. 30 Eylül ya da 14 Kasım 1917, Tegu bölgesi, Kore - ö. 26 Ekim 1979, Seul, Güney Kore), 1963'ten ölümüne değin devlet başkanı olarak görev yapan Güney Koreli general ve siyaset adamı. On sekiz yıllık yönetimi sırasında, insan hakları ve siyasi özgürlükler pahasına ekonomide büyük gelişme sağlanmıştır.

Yoksul bir köylü ailesinden geliyordu. 1937'te Tegu Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra ilkokul öğretmenliği yaptı. Daha sonra bir Japon askeri akademisinde öğrenim gördü. II. Dünya Savaşı'nda Japon ordusunda asteğmen olarak görev yaptı. Savaştan sonra Kore ordusunda subay oldu. Kore'nin Müttefikler tarafından parçalanmasına karşı çıkan küçük rütbeli subayların başlattığı ayaklanmaya katıldığı için 1948'de ölüme mahkûm edildi. İddia makamı adına tanıklık yapmayı kabul edip öteki subayları komünistlikle suçlayınca affedildi ve rütbesi geri verildi.

Kore Savaşı (1950-53) sırasında tuğgeneral (1953), 1961'de de tümgeneral oldu. 16 Mayıs 1961'de kansız bir darbeyle yönetime el koyan askeri cuntaya önderlik etti. İki yıl boyunca cuntanın lideri olarak kaldıktan sonra cumhurbaşkanlığına seçildi.

Yurtiçinde baskıcı bir politika izlerken, dış ilişkilerde, kendisinden önceki başkanların başlattığı ABD ile yakınlaşma siyasetini sürdürdü ve Vietnam'a ABD askerlerinin yanında savaşmak üzere Kore birlikleri gönderdi.

Öte yandan uygulamaya koyduğu programlarla, sonradan "Kore mucizesi" olarak adlandırılan bir iktisadi büyüme sağlayarak, ülkeyi yoksul bir tarım toplumu olmaktan çıkarıp bir sanayi toplumuna dönüştürdü. Ekonomide sağlanan bu gelişmelere karşın, yönetimi sırasında kişisel özgürlükler kısıtlandı, basın ve muhalefet partileri üzerinde baskı kuruldu, mahkemeler ve üniversiteler denetim altında tutuldu. Aldığı bütün bu önlemlerin komünizmle mücadelede gerekli olduğunu ileri süren Park, kendisine üçüncü bir dönem için seçilme olanağı sağlayan bir anayasa değişikliği ile 1971'de rakibi Kim De Cung'u az farkla geçerek yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Ama kendisine karşı sürdürülen muhalefetin gitgide güçlenmesi üzerine 17 Ekim 1972'de sıkıyönetim ilan etti. Bir ay sonra, kendisine Ulusal Meclis üyelerinin üçte birini atama yetkisi gibi olağanüstü yetkiler veren yeni bir anayasa kabul edildi. Siyasi muhaliflerine karşı gitgide daha sert bir politika izleyen Park'ın 1979'da halkın sevdiği bir muhalefet liderini Ulusal Meclis'ten uzaklaştırması ülkede yaygın gösterilere ve karışıklıklara yol açtı. Biri karısının ölümüyle sonuçlanan (1974) iki suikast girişiminden yara almadan kurtulan Park sonunda, arkadaşı olan Kore Merkezi Haberalma Örgütü (KCIA) başkanı Kim Ce Kyu tarafından öldürüldü.

parka, Eskimoların ren geyiği, fok gibi hayvanların kürkünden yaptığı kapüşonlu ceket. Kadın parkalarında, bebek taşımak için ek bir kapüşon bulunur.

Günümüzde parka günlük yaşamda ve özellikle kayak gibi sporlarda dünyanın birçok yerinde yaygın olarak kullanılır. Genellikle su geçirmez sentetik kumaşlardan yapılıp içine sıcak tutması için pamuk ya da kuştüyü konmaktadır.

Parker, Bonnie *bak.* Bonnie ve Clyde

Parker, Charlie, asıl adı CHARLES PARKER JR., lakabı BIRD ve YARDBIRD (d. 29 Ağustos 1920, Kansas kenti, Kansas - ö. 12 Mart 1955, New York kenti, ABD), ABD'li alto saksofoncu, besteci ve caz topluluğu şefi. Birçoklarınca caz tarihinin en büyük doğaçlamacısı ve *bebop*(*) akımının babası olarak

Charlie Parker, 1949
AP/Wide World Photos

kabul edilir. 1940'ların ortalarında Dizzy Gillespie ile doldurduğu plaklar caza yeni bir yön vermiştir.

Parker'ın üslubunda, Missouri'deki Kansas kentinde 1930'larda dinlediği Buster Smith ve Lester Young'ın ileri *swing* çağı denemeleri belirgin rol oynadı. Ayrıca Afro-Amerikan halk müziği biçimlerinden 20. yüzyıl konser müziğine kadar çok çeşitli kaynaklardan etkilendi. En çok kullandığı müzik cümleleri çağdaş caz doğaçlamacılarının ortak dili durumuna geldi ve zamanla kalıp melodilerini oluşturdu.

Parker'ın "Confirmation", "Donna Lee", "Billie's Bounce", "Scrapple from the Apple", "Now's the Time" gibi parçaları yeni kuşak cazcıların repertuvarlarında yer aldı; müziği akademik incelemelere konu oldu ve müzik okullarında ders programına alındı. Saksofoncu Sonny Rollins, John Coltrane ve Ornette Coleman gibi sanatçıların hepsinin ilk plaklarında Parker'ın etkisi belirgindi. Bu etki öğrencisi ünlü *bebop* piyanisti Bud Powell'ın aracılığıyla 1960'ların ve 1970'lerin caz piyanistlerine de dolaylı olarak yansıdı. Modern cazın en büyük adlarından Miles Davis, Parker'dan kendi düşüncelerinin temel kaynağı olarak söz eder.

Parker'ı konu alan kitaplardan Robert Reisner'ın *Bird: The Legend of Charlie Parker*'ı (Bird: Charlie Parker Efsanesi) 1962'de ve Ross Russell'ın *Bird Lives*'ı (Bird Yaşıyor) 1973'te yayımlandı. Clint Eastwood, *Bird* (1988) adlı filmle Parker'ın yaşamını sinemaya aktardı.

Parker, Dorothy (d. 22 Ağustos 1893, West End, New Jersey - ö. 7 Haziran 1967, New York kenti, ABD), ABD'li şair ve öykü yazarı. Dönemin kent yaşamını alaycı bir yaklaşımla dile getirmiştir.

Liseyi bitirdikten sonra New York'ta *Vanity Fair* dergisinde çalışmaya başladı. Oradaki Algonquin Oteli'nde, mizahçı Robert Benchley ve oyun yazarı Robert Sherwood ile birlikte "Algonquin Yuvarlak Masası" adlı edebiyat çevresinin çekirdeğini oluşturdu.

Tiyatro eleştirilerindeki keskin dili yüzünden *Vanity Fair*'den kovulunca serbest yazar olarak çalışmaya başladı. 1927-33 arasında *The New Yorker*'da "Sürekli Okur" imzasıyla oldukça kişisel bir üslupta kitap eleştirileri yazdı; bu yazıların bir bölümünü *A Month of Saturdays* (1971; Cumartesilerden Bir Ay) adıyla kitaplaştırdı. İlk şiir kitabı *Enough Rope* (1926; Ne Hali Varsa) en çok satan kitaplar arasına girdi. Onu *Sunset Gun* (1928; Günbatımında Atılan Top) ve *Death and Taxes* (1931; Ölüm ve Vergiler) izledi. Bu üç kitap 1936'da *Collected Poems: Not So Deep as a Well* (Toplu Şiirler: Kuyu Kadar da Derin Değil) adıyla bir araya getirildi.

1929'da Parker, yaşlanmakta olan bir sosyete fahişesini anlattığı "Big Blonde" (Büyük Sarışın) adlı öyküsüyle O. Henry Ödülü'nü kazandı. Öykülerini *Laments for the Living* (1930; Yaşayanlara Ağıt) ve *After Such Pleasures* (1933; Böylesi Zevklerin Ardından) adlarıyla kitaplaştırdı. Bu iki kitabı, yeni öyküler de ekleyerek *Here Lies* (1939; Burada Yatıyor) adıyla bir araya getirdi. İnsanlığın durumunu trajik ve aynı zamanda da gülünç olarak değerlendiren bir bakış açısı şiirleriyle öykülerinin ortak özelliğiydi.

1933'te, ikinci kocası Alan Campbell ile birlikte Hollywood'a giderek, aralarında Oscar adayı *A Star is Born*'un da (*Bir Yıldız Doğuyor*) bulunduğu 15'in üzerinde filmin senaryosuna katkıda bulundu. Ardından İspanya İç Savaşı'nda muhabirlik yaptı. McCarthy döneminde siyasal görüşlerinden ötürü Hollywood'da iş bulamayınca *Esquire* dergisinde kitap eleştirileri yazmaya başladı. İngiliz denemeci Charles Lamb'in yaşamını konu alan ve ilk kez 1949'da sahnelenen *The Coast of Illyria* (Illyria Kıyısı) ile New York'un yan sokaklarındaki otellerde yaşayan yalnız dullar üzerine *The Ladies of the Corridor* (1953; Koridordaki Hanımlar) adlı iki oyunun yazılmasına katıldı. Daha önce Elmer Rice ile birlikte yazdığı *Close Harmony* de (Yakından Uyum), 1924'te bir süre New York'ta sahnelenmişti.

Parker'ın "Hayat Pahalılığı" adlı öyküsü *Amerikan Hikâyeleri Antolojisi* (1983) içinde yayımlanmıştır.

Parkes, Alexander (d. 29 Aralık 1813, Birmingham, Warwickshire - ö. 29 Haziran 1890, West Dulwich, Londra yakınları, İngiltere), çeşitli sanayi süreçleri ve malzemeleri geliştiren İngiliz kimyacı ve mucit. Daha çok metalurji alanında çalışan Parkes metal alaşımlarına az miktarda fosfor katıldığında, malzemelerin dayanımlarının arttığını ilk bulanlardan birisidir. En önemli buluşu ise 1850'de geliştirdiği kurşundan gümüş özütleme işlemidir. Parkes işlemi

olarak bilinen bu yöntemde kurşuna çinko katılır ve birlikte eritilir. Bu eriyik karıştırıldığında, erimiş olan çinko kurşunun içindeki gümüşle ve eğer varsa ortamdaki altın, bakır ve nikelle de tepkimeye girerek bileşikler oluşturur. Kurşundan daha hafif olan bu çinko bileşikleri, malzemenin yüzeyinde, alaşım soğuduğunda kolayca alınabilen bir kabuk oluşturur.

Parkes'in bir başka önemli buluşu da 1841'de geliştirdiği kauçuğu soğukta kükürtle sertleştirme işlemidir. Bu yöntemle daha sonraları kauçuk çözeltisi ve karbon disülfürden su geçirmez kumaşlar yapıldı. Parkes ayrıca 1855'te kloroform ve hintyağı karışımından esnek ve dayanıklı bir malzeme üretti; bu buluş ilk plastik türlerinden biri olan selüloitin geliştirilmesini olanaklı kıldı.

Parkes, Frank Kobina, tam adı FRANCIS ERNEST KOBINA PARKES (d. 1932, Korle Bu, Altın Kıyısı [bugün Gana]), gazeteci, radyo yayımcısı ve şair. Üslubu ve Afrika'nın geleceğine olan güveni büyük ölçüde Senegalli şair David Diop'un etkisiyle biçimlenmiş, şiirleri pek çok antolojiye alınmıştır.

Gana'da Accra ve Sierra Leone'de Free Town'da öğrenim gördü. Bir süre gazetecilik yaptıktan sonra Radio Ghana'da çalışmaya başladı. Gana Yazarlar Birliği'nin başkanlığını üstlendi ve 1965'te *Songs from the Wilderness* (Yabandan Şarkılar) adlı şiir kitabını yayımladı.

Parkes sözcük ve deyimlerin sık sık yinelendiği serbest nazımla yazılmış ritmik şiirlerinde Afrika'ya özgü her şeyi, insanının rengini, yerel müzik, dans ve törenleri romantik bir yaklaşımla yüceltti. Kıtada yaşanan acıları anımsatarak okurlarını Siyahlar üzerinde hâlâ süren baskılara (örn. Güney Afrika'da) karşı bir şeyler yapmaya çağırdı; büyük devletleri insanların gereksinimleri yerine atom silahları ve Ay'a yolculukla uğraşmaları yüzünden eleştirdi. Geçmişin sömürge yöneticilerini geriye bıraktıkları kötü miras nedeniyle suçladı. Tıpkı Diop gibi, Afrikalıların kendi çabalarıyla görkemli bir gelecek kurabileceklerine duyduğu güçlü inancı dile getirdi.

1970'lerin başlarında Accra'daki Haberleşme Bakanlığı'nda çalışmaya başlayan Parkes'ın şiirleri başta *Messages* (1971; Mesajlar) ve *Katchikali* (1971; Uzak Yerlerden Şarkılar) olmak üzere çeşitli Afrika ve Gana şiiri antolojilerinde yer aldıysa da başka şiir kitabı yayımlenmadı.

Parkes, Sir Henry (d. 27 Mayıs 1815, Stoneleigh, Warwickshire, İngiltere - ö. 27 Nisan 1896, Sydney, Avustralya), 19. yüzyılın ikinci yarısında Avustralya'nın önde gelen siyaset adamlarından. Çoğu zaman

Sir Henry Parkes
National Library of Australia

Avustralya federasyonunun babası olarak anılır. 1872-91 arasında beş dönem Yeni Güney Galler başbakanı olarak görev yapmıştır.

Mahkûmların İngiltere'den Avustralya'ya gönderilmesine karşı çıkanlara sözcülük ederek 1849'da siyasal yaşamda sivrildi. Ertesi yıl çıkardığı *Empire* gazetesini, tam temsil ilkesine dayalı bir hükümet kurulmasına yönelik kampanyada 1858'e değin kullandı. İlk resmî görevine 1854'te başladı ve neredeyse kesintisiz olarak milletvekili ve çoğu kez bakan ya da başbakan sıfatıyla 1894'e değin görev yaptı.

Bir federasyon kurulmasından yana olduğunu ilk kez 1867'de açıkladı. 1891'de Ulusal Avustralasya Meclisi'ne başkanlık etti. Ama bu toplantı sonunda ortaya çıkan Avustralya Uluslar Topluluğu Bildirgesi'ni desteklemedi ve federasyon 1901'e değin kurulamadı. Parkes 1891 seçimlerinden sonra siyasal önderlik konumunu yitirdi. *Fifty Years in the Making of Australian History* (Avustralya Tarihinin Oluşmasında Elli Yıl) adlı otobiyografisi 1892'de yayımlandı.

Parkhurst, Helen (d. 7 Mart 1887, Durand, Wisconsin - ö. 1 Haziran 1973, New Milford, Connecticut, ABD), ABD'li eğitimci ve yazar. Dalton Laboratuvar Planı'nı geliştirmiş ve New York'taki Dalton Okulu'nu kurmuştur.

Massachusetts'te Dalton'daki bir lise için geliştirdiği deneme projesini New York'taki okulunda uyguladı. Öğrencilerle sözleşme ilkesine dayanan bu projeye göre, öğrenciler sözleşmelerde belirtilen özel ödevleri yerine getirecek "laboratuvar tugayları"nda çalışıyordu. Biçimsel disiplin en düşük düzeydeydi, test ya da sınav uygulanmıyordu. Ödevlerini yürüten öğrenciler öğretmenlere gelişmeleri bildiriyordu.

Parkhurst 1942'de emekli oluncaya değin New York'taki Dalton Okulu'nun yöneticiliğini yaptı. Yaşamının son 30 yılında, dünyanın çeşitli yerlerinde seminerler verdi, kitaplar yazdı, gençler için ve gençlerle ilgili radyo ve televizyon programları hazırladı. Yapıtları arasında *Education on the Dalton Plan* (1922; Dalton Planı'yla Eğitim), *Work Rhythms in Education* (1935; Eğitimde Çalışma Temposu), *They Found Johnny* (1947; Johnny'yi Buldular), *Exploring the Child's World* (1951; Çocuğun Dünyasını Araştırmak) ve *Undertow* (1959; Dalganın Geri Çekilişi) sayılabilir.

Parkinson, C(yril) Northcote (d. 30 Temmuz 1909, Barnard Castle, Durham - ö. 9 Mart 1993, Canterbury, İngiltere), İngiliz tarihçi ve yazar. "İş, bitirilmesi için tanınan süreye yayılır," biçiminde özetlediği, "Parkinson Yasası" denen yergili özdeyişiyle tanınır. 1955'te *The Economist* dergisinde yayımlanan bir denemesinde geliştirdiği bu "yasanın" ardından 1960'ta *The Law and the Profits* (Yasa ve Kârlar) adlı bir başka denemesinde kamu görevlilerini yermek amacıyla ikinci bir yasa geliştirdi. "Harcamalar geliri karşılayabilmek için yükselir" biçiminde özetlediği bu yasayla devlet memurlarının, vergileri yükseltebildikleri ölçüde, kendi sayılarını da olabildiğince artırmaya yöneldiklerini öne sürdü.

Lisans ve lisansüstü öğrenimini Cambridge Üniversitesi'nde, tarih alanındaki doktorasını ise Londra'daki King's College'da tamamladı. Daha sonra İngiltere'de çeşitli okullarda, 1950-58 arasında Malaya'da ders verdi. Bürokrasinin doğasına ilişkin yorumlarını II. Dünya Savaşı sırasında Birleşik Krallık Kara Kuvvetleri'nde subay olarak görev yaparken edindiği deneyimlere dayandırdı. Yöneticilerin birbirleri için iş yaratarak bağlı memurların sayısını artırmaya ve kendi saygınlıklarını pekiştirmeye çalıştıklarını savundu. Duru ama acımasız bir yergi ve mizah üslubuyla kaleme alarak *The Economist*'te yayımladığı denemelerini sonradan *Parkinson's Law, or The Pursuit of Progress* (1958; Parkinson Yasası ya da İlerleme Peşinde) adlı kitapta topladı. Ayrıca, aralarında *The Evolution of Political Thought* da (1958; *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, 1976, 1984) olmak üzere çok sayıda tarih incelemesiyle çocukluğundan beri ilgi duyduğu denizciliği konu alan çeşitli romanlar yayımladı.

Parkinson hastalığı, sıklıkla orta yaşta ve daha sonra görülen, istençli hareketlerde yavaşlama ve azalma, kaslarda katılaşma ve istençsiz titremelerle ortaya çıkan kronik, ilerleyici merkez sinir sistemi hastalığı. Nedenlerinin tam olarak bilinmemesine karşın, Parkinson hastalığına benzer belirtilere yol açan pek çok etken vardır. Bunlardan başlıcaları fenotiyazin, haloperidol ve rezerpin gibi ilaçlar, karbon monoksit ya da manganez zehirlenmesi, beynin her iki yarımküresindeki bazal gangliyonların enfarktüsü, hidrosefali, bazal gangliyonların çevresinde çıkan urlar ve kafa travmalarıdır.

Hastalık genellikle ellerden birinde istençsiz titremelerle başlar; hareketler giderek yavaşlar, katılaşır. Hastalığın belirleyici özelliklerinden biri yüz ifadesindeki değişmelerdir: Bakışlar sabit, yüz kasları dümdüz ve hareketsiz, gözkapakları sürekli açık, ağız hafif açıktır. Başparmak ve öbür parmaklar karşılıklı para saymaya benzer bir hareket yapar. Tremor genellikle ruhsal gerginlik ve yorgunluk durumlarında artar, istençli hareketlere başlarken azalabilir, uykuda bütünüyle kaybolur. Sertleşen ve katılaşan kasların aynı anda değil de kesik kesik, aşamalarla gevşemesi "dişli çark belirtisi" olarak bilinir. Bütün istençli hareketler yavaşlar (bradikinezi), kendiliğinden harekete geçme güçlüğü vardır. Örneğin durmakta olan hasta bir türlü yürümeye başlayamaz; küçük ve kesik adımlarla başladıktan sonra da öne doğru tökezlemeye, hatta bazen düşmeye engel olmak için koşmaya başlar. Yürürken kolları hareket etmez, gövde öne doğru eğiktir, ayaklarını yere sürür. Alçak ve tekdüze bir sesle konuşur, çoğunlukla söyledikleri anlaşılmaz. İnce el becerisi kaybolur. Kaslardaki katılaşma ve sonradan ortaya çıkan eklem rahatsızlıkları kol ve bacaklarla omurgada ağrılara neden olur. Kas gücü de azalır. Duyu işlevleri ve reflekslerde bir değişme olmaz.

Parkinson hastalığında beyindeki sinir uyarılarını ileten aminlerin metabolizmasında bir bozukluk olduğu, bazal gangliyonlardaki dopamin, noradrenalin ve serotonin yoğunluğunun düşük olduğu anlaşılmıştır. Dopamin kan-beyin sınırını aşamadığından tedavide bunun ön maddesi olan levodopa (L-dopa) kullanılır. Levodopanın yan etkilerinden iştahsızlık, bulantı, kusma ve düşük tansiyon, ilaç karbidopa adlı maddeyle birlikte alındığında kaybolur. Dopa dekarboksilaz ketleyicisi olan karbidopa, levodopa metabolizmasının beyin dokusuna ulaşmadan, kan dolaşımındayken sonlanmasına engel olur. Günümüzde Parkinson hastalığının tedavisinde bu ilaçların yanı sıra antikolinerjikler (atropine benzer etki gösteren ilaçlar), virüs enfeksiyonlarında da etkili olan amantadin ile ergo alkaloitleri ve türevleri de kullanılmaktadır.

parlak keler *bak.* düz keler

parlak kesim, metal, özellikle de gümüş eşyanın bezemesinde uygulanan oyma tek-

niği. Desenler, sivri bir oyma kalemiyle metalin üstüne kısa kısa kesikler yapılarak oluşturulur; böylece eşyanın yüzeyi ışığı yansıtır ve parlak bir görünüm kazanır. Bazen elmaslı takılarda da taşları olduğundan büyük göstermek için montürlerde parlak kesim kullanılır.

Parlak kesim bezemeli bir sütlük, 1790-91; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

Parlak kesim en çok İngiltere'de ve 18. yüzyılın sonlarıyla 19. yüzyılın başlarında İngiliz kuyumculuğunun etkisindeki ülkelerde uygulanmıştır.

parlaklık, fizikte, bir yüzeyden ya da nokta kaynaktan yayılan ışığın şiddetine bağlı öznel görsel duyum. *Ayrıca bak.* ışık şiddeti.

parlaklık, mineralojide, mineral yüzeylerinin ışığı yansıtma niteliklerine bağlı görünüm özelliği. Bir mineralin parlaklığı, ışığı kırma gücüne, saydamlık derecesine ve yapısına bağlıdır. Bu özelliklerdeki değişimler farklı parlaklıklara yol açar; yansıyan ışık miktarındaki değişimler ise aynı tipten ama değişik şiddetten parlaklığa neden olur. Aynı bakışıma (simetri) sahip kristal yüzeylerin parlaklık tipi ve şiddeti de aynıdır.

Minerallerin tanımlanmasında genellikle yararlanılan parlaklık tipleri şunlardır: Metalsi (altın, kalay, bakır gibi metallerin parlaklığına benzer; metalsi parlaklığa sahip mineraller çoğunlukla saydamsızdır ve kırma indisleri 2,5 dolayındadır); elmas parlaklığı (elmas gibi saydam ya da yarı saydam, yüksek kırma indisli [1,9 - 2,5 arasında] ve görece yüksek yoğunluğa sahip minerallerin metalsiye yakın parlaklığı [örn. serüsit ve öteki kurşun bileşikleri]); camsı (kırılmış cam parlaklığı; mineraller arasında en sık rastlanan parlaklık tipidir ve kırma indisi 1,3-1,8 arasında değişen saydam ve yarı saydam minerallerde [örn. kuvars] görülür); reçinemsi (sarı reçine parlaklığı [örn. sfalerit]); yağ parlaklığı (yağlı yüzeylere özgü parlaklık [örn. nefelin, serarjirit]); incimsi (inci parlaklığı [örn. talk]; kusursuz dilinimlere paralel yüzeylerde, çok küçük dilinim çatlaklarının ışığı birçok kez yansıtmasından kaynaklanır); ipeksi (ipek parlaklığı [örn. atlas taşı]; lifli yapılı minerallerde rastlanan bir parlaklık tipidir); mat ya da topraksı (parlaklığın bulunmaması [örn. tebeşir]). Bu tiplerin önüne getirilen "yarı" sıfatı (örn. yarı metalsi), tipin kusurlu bir türünü belirtir.

parlama noktası, petrol ürünlerinin tutuşarak yanmaya başladıkları en düşük sıcaklık. Bu sıcaklığın altında ürünün yanmasını sağlayacak düzeyde buharlaşma olmaz. Benzinin otomobil yakıtı olarak önem kazanmasından önce en yaygın kullanılan petrol ürünü gazyağı (kerozen) idi. O dönemde gazyağının içinde, kolayca buharlaşabilen bir petrol türevi olan benzin oranının yüksek tutulması gaz lambalarında ve tanklarında patlamalara ve yangınlara yol açıyordu. Bu nedenle tehlikeyi önlemek amacıyla alınması gereken tedbirlere ilişkin yasalar çıkarıldı, deney yöntemleri tanımlandı ve en düşük parlama noktaları belirlendi.

Gazyağı ve öbür uçucu petrol ürünlerinin yanı sıra yağlayıcı yağlar, mazot ve yağyakıt (*fuel oil*) gibi uçuculuğu düşük olan ürünler için de en düşük parlama noktaları belirlenmiştir.

Bu standartlar uçuculuğu yüksek petrol ürünlerinin güvenli bir biçimde taşınmasında, depolanmasında ve kullanılmasında yararlı olmakla birlikte, uçuculuğu düşük olan ürünler için gereksizdir.

parlamenter sistem, PARLAMENTER REJİM olarak da bilinir, yasama ve yürütme arasında yumuşak bir güçler ayrılığı, denge ve işbirliği kuran yönetim biçimi. Temsili sistem yasama ve yürütme ilişkileri açısından, güçler birliği (meclis hükümeti ya da konvansiyonel sistem) ve güçler ayrılığı rejimleri olarak iki farklı görünüm alır. Güçler ayrılığı rejimlerinin katı biçimi olan başkanlık sisteminde(*) yasama ve yürütme ilişkileri en alt düzeyde tutulmuştur. Bu organlar adeta birbirlerine sırtlarını dönerek çalışırlar. Güçler ayrılığının yumuşak biçimi olan parlamenter sistemde ise bu organlar arasında eşitlik, denge ve işbirliği vardır. Dolayısıyla birbirlerinden kopuk ve bağımsız olarak değil, çoğu kez işbirliği halinde çalışırlar. Ayrıca birbirlerine karşı kullanabildikleri etkileme araçlarına da sahiptirler. Parlamentonun hükümeti düşürebilmesi, buna karşılık yürütme organının da belli koşullarda parlamentonun feshine gidebilmesi bu karşılıklı silahların başlıcalarıdır.

Parlamenter sistem belli bir kuramın yaşama geçirilmesi biçiminde değil, pratik ve deneysel gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Parlamenter sistem, parlamentoların beşiği sayılan İngiltere'de doğmuştur. Parlamenter rejim ana çizgileriyle ilk olarak 18. yüzyıl İngiltere'sinde belirginleşmiş, daha sonraki yüzyılda da Avrupa'ya yayılmıştır. Parlamenter sistemin doğuş özelliklerinin başlıcası mutlak monarşiye ve hükümdara karşı halkı temsil eden bir parlamentonun doğup gelişmesi, yasama yetkisini kuşanması ve hükümeti denetler duruma gelmesidir. Doğumu bakımından pratik ve önceden tasarlanmamış birtakım siyasal ve toplumsal gelişmelerin ürünü olan parlamenter sistem, 20. yüzyılda pek çok ülkede, özellikle kara Avrupa'sında anayasalar eliyle hukuki kalıplara dökülmek istenmiş ve bu anlamda kuramsal düzeltme çabalarına da konu olmuştur. Parlamentarizmin ussallaştırılması olarak adlandırılan bu yeni çığır 1919 Weimar, 1949 Bonn, 1958 Fransa Beşinci Cumhuriyet anayasalarında en tipik ifadelerini bulur. Bu ve benzeri örneklerde güdülen amaç, yazılı kurallarla çemberlenen parlamenter rejimin hükümet istikrarsızlıklarından korunmasını sağlamak ve bir ölçüde de yürütme organını güçlendirmektir.

Parlamenter sistemde yasama ve yürütme organları arasındaki işbirliği organik ve işlevsel biçimler gösterir. Organik işbirliği bu organların birbirlerinin kuruluş ve varlıklarına belli ölçülerde karışabilmesi anlamındadır. Hükümetin ve bazen de cumhurbaşkanının parlamento içinden seçilmesi, başbakan ve bakanlar kurulu üyelerinin parlamento içinden çıkması, yasama organının yürütmenin organik oluşumu üzerindeki etkisine örnektir. Buna karşılık, yürütmenin belli koşullarda parlamentonun görev süresine son verebilmesine olanak sağlayan fesih yetkisi de yürütmenin yasamanın organik oluşumuna müdahale hakkını gösterir. İşlevsel işbirliği özellikle yasaların hazırlanmasında ortaya çıkar. Başkanlık sisteminde yürütme organının yasama meclisi içinde bu alanda herhangi bir rol ve yetkisi yokken, parlamenter sistemde yasaların yapılmasında yürütme organı da belli ölçüde rol oynar. Günümüzde yasaların büyük ölçüde hükümetlerce hazırlanması bunun en belirgin göstergesidir. Hükümet yasaların mecliste görüşülmesi sırasında da kendi tasarısını savunma, açıklamalarda bulunma gibi yollarla yasama sürecini etkileme olanağına sahiptir. Yasaların parlamentoca kabulünden sonra yürütmenin, daha doğrusu devlet başkanının onayına sunularak yayımlanması, yürütmenin yasalaştırma süreci içinde oynadığı bir başka önemli roldür.

Parlamenter sistemlerde yürütme iki başlıdır: Devlet başkanı ya da cumhurbaşkanı ile başbakan ve bakanlar kurulu. Bazı sistemlerde başbakan değişik adlarla anılabilir (örn. Almanya'da şansölye, Fransa'da Beşinci Cumhuriyet'te bakanlar kurulu başkanı). Yürütmenin iki başlı bir organ görünümünde olmasına karşın, sembolik bir konumu olan devlet başkanı ya da cumhurbaşkanı, kural olarak, devletin birliğini ve ülkenin bütünlüğünü temsil etmekten öteye bir yetki taşımaz. Bu bağlamda yürütme organı açısından iki başlı görünen parlamenter sistem gerçekte tekçi (monist) bir karakter gösterir. Klasik parlamentarizmde devlet başkanı etkin politikanın dışında kalır; yürütmenin asıl başı olan başbakan ve bakanlar kurulu ona karşı değil, yalnız parlamento önünde sorumludur.

Parlamenter rejimde devlet başkanı soya dayalı olarak bu makama gelen bir hükümdar olabileceği gibi seçimle gelen cumhurbaşkanı da olabilir. İngiltere, Belçika, Hollanda, Danimarka, İsveç, Norveç gibi meşruti monarşiler bunların birincisine, Fransa, Almanya, Avusturya, Portekiz, Yunanistan, Türkiye gibi parlamenter cumhuriyetler de ikincisine örnektir. Parlamenter rejimde devlet başkanı siyasal bakımdan sorumsuz olduğundan kendine tanınmış görünen yetkileri tek başına kullanamaz. Bu yetkiler ancak başbakanın ve ilgili bakanın da destek imzalarıyla oluşan kararnamelerle kullanılabilir. Devlet başkanlarının siyasal bakımdan sorumsuz olması meşruti monarşilerde mutlak, parlamenter cumhuriyetlerde ise istisnası olan bir kuraldır. Cumhurbaşkanı hukuki ve cezai sorumluluğa bağlıdır; ayrıca göreviyle ilgili alanlarda da vatana ihanet durumunda cezai sorumluluğu vardır.

Devlet başkanının parlamenter rejimde oynadığı en önemli rol yasama ve yürütme organları arasında uyuşmazlık çıktığı durumlarda hakemlik yapmasıdır. Bu, özellikle, belli koşullar gerçekleştiğinde yasama meclisinin feshedilmesinde devlet başkanının oynadığı rolde kendini gösteren bir etkinliktir.

Parlamenter rejimde bakanlar kurulu siyasal açıdan parlamento önünde sorumludur.

Bu sorumluluk, her bakanın kendi görev alanını ilgilendiren bireysel sorumluluğu ile bakanlar kurulunun genel politikasından dolayı sorumluluğunu ifade eden kolektif sorumluluk biçiminde iki türlüdür. Siyasal sorumluluğun özü, parlamentonun güvenine sahip olmayan bir bakanlar kurulunun görev başında kalamamasıdır. Bu güvenin bulunup bulunmadığı göreve başlarken ve görev sırasında yapılan güven oylamalarında belli olur. Bakanlar kurulunun görevi sırasında kendisine karşı güvensizlik önergesi ya da gensoru önergesi verilebilir. Bunların gereği olarak yapılan güven oylaması sonucunda hükümetin göreve devam edip edemeyeceği anlaşılır. Ayrıca bakanlar kurulu da dilerse parlamentodan güven isteminde bulunabilir. Parlamenter rejimlerde hükümetin istikrarını sağlamak ve krizleri önlemek düşüncesiyle, hükümetlerin güvenoyu alması genellikle basit çoğunluk, düşürülmesi ise salt çoğunluk koşullarına bağlanmış, böylece kurma kolaylaştırılmış, düşürme ise göreli olarak zorlaştırılmıştır. İki meclisli sistemlerde bakanlar kurulu bu meclislerden aristokratik değil, demokratik yapılı olana (İngiltere'de Avam Kamarası), her iki meclis de demokratik karakterde ise bunlardan birincisine (Türkiye'de 1961 Anayasası) ya da her ikisine (Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet, İtalya'da 1948 Anayasası) karşı sorumlu tutulmuş olabilir.

Fesih mekanizması parlamenter sistemin başlıca denge araçlarındandır. Bu kurum, yasamaya karşı sorumlu olan yürütmenin elinde bir karşı silah niteliği taşır. Zaman zaman caydırıcı bir rol de oynayan fesih yetkisi yasama organını ihtiyatlı davranmaya ve hükümet istikrarına özen göstermeye teşvik eder. Bazı parlamenter rejimlerde fesih yetkisi devlet başkanına (Fransa'da Beşinci Cumhuriyet), bazılarında başbakana (Fransa'da Dördüncü Cumhuriyet), bazen de başbakanın girişimi üzerine devlet başkanına (Türkiye'de 1961 Anayasası) verilmiştir. Fesih mekanizması bazı durumlarda otomatik olarak da çalışır. Örneğin Türkiye ve Yunanistan'da cumhurbaşkanı seçiminde belli sayıda turda sonuç alınamaması durumunda, Belçika'da da anayasa değişikliği yapıldıktan sonra meclislerin kendiliğinden fesholmuş sayılması anayasa hükmüdür. Fesih mekanizması aslında yasama ve yürütme arasında dengeyi sağlayacak ve yürütmenin yasamaya karşı kullanabileceği bir silah olarak ortaya çıkmış olmakla birlikte, bu mekanizma anavatanı olan İngiltere'de belli bir işlev sapmasına uğramıştır. İki partili sistemin ve disiplinli partilerin var olduğu bu ülkede yasama ile onun içindeki çoğunluktan çıkmış bulunan hükümet arasında siyasal uyuşmazlığa rastlanmamakta, buna karşılık çoğunluk partisi hükümeti kendisi için seçimlere gitmenin en uygun olduğu dönemlerde fesih kararları almaktadır.

Fesih mekanizmasının bir benzeri seçimlerin yenilenmesi adıyla anılan usuldür. Türkiye'de 1961 ve 1982 anayasalarının benimsediği bu sistemde, fesih kurumundakinden farklı olarak, seçimlerin yenilenmesine karar verilmesiyle birlikte yasama meclisinin ve parlamenterlerin görevi derhal son bulmaz, seçimler yenilenip yeni meclis göreve başlayana değin eski meclisin ve üyelerinin işlevi devam eder. 1961 Anayasası seçimlerin yenilenmesi mekanizmasını gerçekleşmesi oldukça güç koşulların bir araya gelmesine bağlarken, 1982 Anayasası hükümet istikrarsızlıklarına karşı önlem alma ve yürütmeyi güçlendirme düşüncesinden hareketle bu yetkinin kullanılmasını kolaylaştırmıştır.

Parlamenter sistem günümüz uygulamalarında, siyasal partilerin varlığı nedeniyle, yumuşak bir güçler ayrılığını öngören klasik anlamından hayli uzaklaşmıştır. Yasama meclislerinde disiplinli parti çoğunluklarının varlığı ve hükümetlerin bunların içinden çıkması nedeniyle, hükümet ile meclis ya da iktidar partisi arasında bir siyasal uyuşmazlığın çıkması olasılığı son derece azalmaktadır. Böylece yasama-yürütme klasik ayrılığı eski anlamını da yitirmekte, bunun yerini iktidar-muhalefet ayrılığı olgusu almaktadır. Bu yüzden günümüzde parlamenter rejimler parlamentarizmin geleneksel ve anayasal şemaları tarafından olduğu kadar günlük siyasal hayatın temel kurumları olan siyasal partiler ve partiler sistemi tarafından da biçimlendirilmektedir.

parlamento, temsili demokrasilerde, özellikle de parlamenter rejimlerde yasama yetkisini kullanan ve hükümeti denetleyen organ. Geniş anlamda parlamento, değişik adlarla anılsa bile bütün temsili rejimlerde var olan ve genel seçimler sonucunda oluşan yasama organını ifade eder. Bu bağlamda, örneğin ABD Kongresi ya da Rusya'daki Halk Temsilcileri Kongresi parlamento kavramına giren yasama organlarıdır. Dar anlamda ise bu kurum daha çok yasama-yürütme ayrılığına ve dengesine dayalı parlamenter rejimlerdeki yasama organını ifade eder. Günümüzde parlamento kavramı ve terimi, uluslararası ve ulusüstü toplulukların merkezî ve temsili karar organları (örn. Avrupa Parlamentosu) için de kullanılmaktadır.

Tarihsel evrim. Parlamentonun beşiği olarak kabul edilen İngiltere'de bu kurum, I. Edward'ın 1295'te halkın şikâyetlerini iletmek ve vergileri belirlemek üzere il, kent ve kasaba temsilcilerini *Magnum Concilium* adlı krallık meclisine çağırmasıyla ortaya çıktı. 14. yüzyılın ilk yarısında *Magnum Concilium*'daki halk temsilcileri ile soylular ve yüksek din görevlileri ayrı ayrı toplanmaya başladı. Bu arada kralın danışmanlarının yer aldığı Özel Danışma Kurulu da Parlamento'dan ayrıldı. Parlamento'nun yargı işlerini bu kuruma bırakmasıyla yasama işlevi öne çıktı. Daha düzenli biçimde toplanmaya başlayan Parlamento giderek siyasal yaşamın ağırlık merkezi durumuna geldi. Parlamento'nun iki kanadını oluşturan Avam Kamarası(*) ve Lordlar Kamarası(*) resmen 16. yüzyılda birbirinden ayrıldı. 1688 Devrimi'nden sonra kabinenin ortaya çıkması, Parlamento'yu yürütmeyi denetleyen bir organ durumuna getirdi. Parlamento'nun bugünkü yapısı ve işleyişi ise parti sisteminin yerleştiği 19. yüzyılda biçimlendi. İzleyen dönemde Parlamento'nun asıl temsili ve yetkili kanadı olan Avam Kamarası, Lordlar Kamarası karşısında daha büyük bir ağırlık kazandı.

Kara Avrupa'sında modern anlamda parlamento Fransız Devrimi ve Ulusal Meclis'le ortaya çıktı. Bununla birlikte Fransa'da *ancien régime* (eski rejim) döneminin kurumları olan *Parlement*'lar(*) ile *États-Généraux*(*) da modern parlamentonun doğumuna bir ölçüde kaynaklık etti. 19. yüzyılda Fransız Devrimi'nin ve İngiliz parlamentarizminin etkisiyle krallardan yasama yetkisini koparan ve seçimle işbaşına gelen parlamentolar bütün Avrupa demokrasilerinin temel anayasal organı durumuna geldiler. Bunlar yasama yetkisinin yanı sıra yürütmeyi, özellikle de hükümeti denetleme gücünü ellerinde topladılar.

Avrupa 20. yüzyılda, siyasal öğretide "parlamentoların sönüşü" denen olaya sahne oldu. Bunun başlıca nedenlerinden biri karşıt siyasal güçlere bölünmüş olan ve ağır çalışan yasama meclislerinin ekonomik, toplumsal ve siyasal sorunlara acil çözümler getirmede tıkanmasıydı. Bu dönemde parlamentoda çoğunluğu elde eden siyasal partilerin yönetici kadrolarının ve dolayısıyla hükümetlerinin parti meclis gruplarını denetimleri altında tutmaları, parlamentoların yürütme karşısında güçsüzleşmesine yol açtı. Ayrıca Avrupa ülkelerinin ekonomik ve askeri yayılma çabaları da önemli ve acil kararları daha çok yürütme organında almayı gerekli kılmaya başladı. Bütün bunların sonucu olarak 20. yüzyıl ortalarında Batı demokrasilerinin çoğunda parlamentolar yasa koyucu ve denetleyici işlevlerini eskisi kadar etkin biçimde yerine getiremez duruma düştüler ve daha çok birer görüşme organı niteliği kazandılar. Yürütmenin güçlendirilmesi anlayışı çerçevesinde ortaya çıkan yarı parlamenter, yarı başkanlık sistemleri (örn. 1958 Fransa Anayasası) bu dönüşümün belirgin örnekleridir.

Yapı ve işleyiş. Bir yasama meclisi olarak parlamento bazı demokrasilerde tek meclisli, bazılarındaysa çift meclislidir. Tek meclisli parlamentoların kökleri Fransa'da, çift meclislilerinki ise İngiltere'dedir. Tek meclisli parlamento modelinin demokratik eşitlik ilkesine daha uygun düştüğü düşünülebilirse de, ülkelerin çoğunda çift meclis sistemi uygulanmaktadır. Hatta Fransa'da bile tek ve çift meclis sistemleri arasında gidip gelindikten sonra, günümüzde seçimle oluşan iki meclisli bir parlamentoya ulaşılmıştır.

İkinci meclis aristokratik (İngiltere) ya da demokratik (Fransa, İtalya) yapıda olabilir. Federal devletlerde ise parlamentonun çift meclisten oluşması bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Federe devletlerin temsilini ve bunlar arasında bir denge kurulmasını sağlamak amacıyla, federal parlamento, biri bütün ülke yurttaşlarının temsil edildiği, öbürü de federe devletlerin genellikle eşit sayıda temsil edildiği iki meclisten oluşur. ABD, Almanya, Avusturya ve İsviçre parlamentoları bu modelin örnekleridir. Pek seyrek olmakla birlikte sosyoekonomik temele dayalı ikinci meclis tipine de rastlanır (İrlanda). Aristokratik ve korporatif nitelikte olmayan ikinci meclislerin (Fransa 1958, İtalya 1949, Türkiye 1961) varlığı, yasama organı içinde denge ve ılımlılık, yasama faaliyetlerinde de olgunluk sağlama amacıyla açıklanır.

Türkiye'de gerek Cumhuriyet öncesinde, gerekse Cumhuriyet döneminde tek ve iki meclisli modeller uygulanmıştır. 1876 Kanun-ı Esasi'sinin kabul ettiği iki meclisli sistem Heyet-i Mebusan(*) ve Heyet-i Ayan'a(*) dayanıyordu. Kurtuluş Savaşı ve bölünmez ulusal egemenlik anlayışı gibi nedenlerle Türkiye Büyük Millet Meclisi(*) (TBMM) adı altında tek meclisli yapılar getiren 1921 ve 1924 Teşkilat-ı Esasiye kanunlarından sonra 1961 Anayasası iki meclisli parlamento modelini benimsedi. Bunun başlıca nedeni, egemenliğin kullanılma biçiminin bölünebileceği anlayışına geçilmesi ve tek meclisli bir parlamentonun 1950-60 döneminde yarattığı ileri sürülen güç yoğunlaşmasını dağıtma ve frenleme isteğiydi. Böylece TBMM bünyesinde, büyük bölümü seçilmiş, bir bölümü de atanmış üyelerden oluşan karma yapılı bir ikinci meclis (Senato) oluşturuldu. Daha sonra ikinci meclisin yasama işlerini yavaşlattığı ve gereksiz olduğu gerekçesiyle 1982 Anayasası'yla yeniden tek meclis sistemine dönüldü.

Parlamentoların iç yapısı ülkelere göre değişiklik gösterir. Bu yapılar sırasıyla

anayasadan, meclis iç tüzüklerinden ve teamüllerden kaynaklanan kurallarla oluşur ve bunlara göre işler. Parlamentoların günümüzde ortak ve vazgeçilmez alt birim ve organları başkanlık divanı, komisyonlar, siyasi parti grupları ve teknik personeldir. Başkan ve başkanlık divanı meclis tarafından seçilir. Parlamento başkanının tarafsızlığı kuraldır. Başkanlık divanı üyelikleri genellikle meclisteki partiler arasında sayısal güçleriyle orantılı olarak dağıtılır. Meclislerin birer iç organı durumunda olan komisyonlar genellikle uzmanlık alanlarına göre kurulurlar (milli savunma, eğitim, dışişleri vb).

Meclis komisyonlarının kökleri de İngiltere ve Fransa'ya dayanır. İngiltere'de oldukça zayıf ve etkisiz olan bu kurullar kara Avrupa'sında, başta yasaların hazırlanması olmak üzere daha önemli işlevler görürler. Bazı ülkelerde yasa taslakları öncelikle komisyonlarda görüşülür, bazılarında ise parlamento genel kuruluna geldikten sonra ilgili komisyonlara aktarılır. Bu komisyonlar yasa tasarılarıyla ilgili olarak vardıkları sonuçları birer rapor halinde parlamentoya sunarlar.

Uzmanlık komisyonları genellikle bütün yasama dönemi boyunca faaliyet gösteren sürekli kurullardır. Buna karşılık hükümetin ve yürütmenin denetlenmesi ya da belli konularda araştırma yapılması gibi, zamanla sınırlı görevleri üstlenen komisyonlar (soruşturma ya da araştırma komisyonları ya da komiteleri) işlerini tamamlayınca dağılırlar. Bunlara özel komisyon adı da verilir.

Çağdaş parlamentolarda siyasal parti grupları yasama ve denetleme etkinliklerinin belkemiğini oluşturur. Bunlar siyasal partilerin ayrı birer örgütü değil, parlamento içindeki uzantıları durumundadır. Partili parlamenterlerden oluşan parti grupları yasama etkinliklerinin parti görüşleri doğrultusunda yönlendirilmesine çalışırlar. Bazı sistemlerde ise parti gruplarının mecliste görüşülecek bazı sorunlarla ilgili olarak bağlayıcı karar almaları, hatta bu konuları görüşmeleri yasaklanmıştır. Örneğin 1961 ve 1982 anayasalarına göre yasama dokunulmazlığının kaldırılması, meclis başkanının seçilmesi, meclis soruşturması açılması gibi konular parti gruplarında önceden görüşülüp karara bağlanamaz.

Meclislerin idari ve teknik işleri meclis üyesi kişiler ile teknik personel (yazmanlar, stenografiar vb) tarafından yürütülür.

Parlamentoların iç işleyişi genellikle iç tüzüklerde belirlenir. Bunların toplantı düzeni iki genel seçim arası dönemi ifade eden yasama dönemi ile bunun yıllara bölünmüş biçimi olan dilimlerden (yasama yılı) oluşur. Parlamentonun belli bir gün boyunca yaptığı toplantı birleşim, o günkü birleşimin çeşitli aralarla bölünen parçalarının her biri ise oturum olarak adlandırılır. Parlamentoların çalışmalarını birkaç ay süreyle ertelemeleri tatil, daha kısa süreyle ertelemeleri ise ara verme terimleriyle karşılanır. Parlamento tatil ya da ara verme durumundayken devlet başkanı, meclis başkanı ya da belli sayıda parlamenterin isteği üzerine toplantıya çağrılabilir. Seçilmiş bir parlamentonun görevi yasama döneminin (genellikle dört ya da beş yıl) tamamlanması, erken seçim kararı alınması ya da devlet başkanının anayasal usullere uygun olarak fesih yoluna gitmesiyle sona erer. Fesih mekanizmasına benzeyen ve devlet başkanınca verilen "seçimlerin yenilenmesi" kararı ise var olan parlamentonun görevine derhal son vermez; bu meclis seçimlerle yenisi oluşana değin görevine devam eder. 1961 ve 1982 anayasalarının benimsediği sistem budur.

Parlamentolarda toplantı yeter sayısı genellikle üye tam sayısının yarıdan bir fazlasıdır. Ancak bazı sistemlerde parlamentonun işleyişinin aksamamasını sağlamak ve muhalefetin engellemelerini etkisiz kılmak amacıyla toplantı yeter sayısının daha düşük tutulduğu da görülür. Parlamentoların karar yeter sayısı oylamaya katılanların yarıdan bir fazlası kuralına dayanır. Bazı önemli kararların alınması ya da seçimlerin yapılması söz konusu olduğunda ise üye tam sayısının salt çoğunluğu ya da üçte iki çoğunluğu gibi özel ve güçlendirilmiş yeter sayılar aranır. Anayasa değişiklikleri ve cumhurbaşkanı seçimi bunların başlıcasıdır.

Mecliste yasa görüşmelerinde normal usuller dışında öncelik ve ivedilik yöntemlerine de başvurulabilir. Öncelik yönteminde bazı yasa tasarıları, özel önem taşıdıkları gerekçesiyle öbürlerinden önce görüşülür. İvedilik yöntemi ise bir tasarının kabulü için normalde iki görüşmenin öngörüldüğü durumlarda bir görüşmeyle yetinilmesine dayanır. Parlamentoda oylamalar açık ya da gizli olabilir.

Parlamento üyelerinin ve özellikle muhalefete mensup olanların yasama ve denetleme işlevlerini hiçbir etki ve baskı altında kalmadan yerine getirebilmelerini sağlayıcı ve koruyucu mekanizmalar parlamenter bağışıklıkları oluşturur. Bu bağışıklıklar parlamenterlerin oy ve sözlerinden dolayı kovuşturulmamalarını sağlayan yasama sorumsuzluğu (mutlak dokunulmazlık) ile parlamento dışı faaliyetleri sırasında işledikleri öne sürülen suçlardan tutuklanmalarını ya da kovuşturulmalarını yasama organının vereceği karara bağlayan yasama dokunulmazlığı (nispi ya da geçici dokunulmazlık) güvencesidir (*bak.* dokunulmazlık).

Parlamento Binası, WESTMINSTER SARAYI olarak da bilinir, Londra'nın Westminster ilçesinde, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı'nın yasama organının toplandığı yer. Canute döneminde (1016-35) burada bir kraliyet sarayının bulunduğu söylenirse de, William Fitzstephen'ın "benzersiz" olarak nitelediği yapı Aziz Edward (hd 1042-66) tarafından yaptırılmış, I. William (Fatih) (hd 1066-87) tarafından genişletilmişti. Büyük hasara yol açan 1512 yangınından sonra kraliyet konutu olarak kullanılmadı. Önceleri Westminster Abbey'nin papazlar meclisi bölümünde toplanan Avam Kamarası 1547'den sonra St. Stephen Şapeli'nde toplanmaya başladı. Lordlar Kamarası sarayın başka bir bölümünde toplanırdı. 1834'te tarihsel Westminster Hall ve St. Stephen Şapeli dışında bütün saray yandı.

Günümüzdeki Parlamento yapılarının tasarımını Sir Charles Barry, A. W. N. Pugin'in de yardımıyla yaptı. Üslup olarak gotik canlandırmacılık benimsendi. 1840'ta başlayan yapım çalışmaları 1867'de tamamlandı. II. Dünya Savaşı sırasında bir hava saldırısında yanan Avam Kamarası onarılarak 1950'de yeniden açıldı. Günümüzde Lordlar Kamarası 29,5 m uzunluğunda süslemeli bir salonda, Avam Kamarası ise 21 m uzunluğunda bir salonda toplanır. Güneybatıdaki Victoria Kulesi 102 m yüksekliğindedir. 100 m yüksekliğindeki Saat Kulesi, Big Ben adlı 13 tonluk çanıyla ünlüdür.

Parlamento Yasası, İngiltere'de Lordlar Kamarası'nın yetkilerini kısan 1911 ve 1949 tarihli iki yasaya verilen ad. *Bak.* Lordlar Kamarası.

Parlement, Fransa'da, *ancien régime* (eski rejim) döneminde yüksek mahkeme. Kökeni, ilk Capet krallarının feodal haklar ve siyasal sorunlarla ilgili konularda danışmada bulunmak üzere düzenli olarak topladığı, önde gelen vasallardan ve yüksek rütbeli din adamlarından oluşan *Curia Regis*'e(*) dayanır. Egemen yargıç olarak kralın yetkisine giren bazı hukuk davalarına da bakardı.

12. yüzyılda ve 13. yüzyıl başlarında önemi artan *Curia Regis*'e *consiliarii* denen meslekten danışmanlar da alındı. Bu arada duruşmalar öteki işlerle ilgili toplantılardan ayrılmaya başladı. IX. Louis döneminin (1226-70) ortalarında bu duruşmalara *curia regis in parlemento* ya da *Parlement* adı verildi. *Parlement*'ın, *bailli* (saraya bağlı yerel görevli) kararlarına karşı itirazlara bakmasıyla bir istinaf sistemi gelişti. Krallık beratı olan kentlere ilişkin sorunlar da *Parlement*'da ele alınmaya başladı. Krallık sınırlarının genişlemesiyle yetkileri artan *curia regis in parlamento* tartışılmaz nitelikte nihai kararlarıyla (*arrêt*) krallık otoritesini güçlendirici siyasal bir işlev de kazandı.

IX. Louis Paris'te, bugün Adalet Sarayı'nın bulunduğu yerde özel bir *Chambre aux plaids* (Dava Dairesi) kurarak *curia regis in parlamento*'nun burada toplanmasını sağladı. *Grand Chambre* (Büyük Daire) olarak anılmaya başlayan *Chambre aux plaids*, zamanla başka *chambre*'ların da kurulmasına karşın, *Parlement*'ın merkezi olarak kaldı. Öbür *chambre*'lar 14. yüzyılda kurulan *Chambre des enquêtes* (Soruşturma Dairesi) ve *Chambre des requêtes* (Dilekçe Dairesi), varlığı çok daha eskiye dayanmakla birlikte resmen 16. yüzyılda kurulan *Chambre de la tournelle* (Ceza Dairesi), 16. yüzyılda Huguenot'larla ilgili davalara bakmak için kurulan ve 1699'da kaldırılan *Chambre de l'édit* (Ferman Dairesi) idi.

Ortaçağ sonlarında *Parlement*'ın boş kadroları yeni üyelerin eski üyeler tarafından belirlenmesi yoluyla dolduruluyordu. 14. yüzyılda üyeler oğulları ya da belirli bir bedel ödemeyi kabul edenler lehine çekilmeye başladılar. Rüşvete açık olan bu uygulama 1552'de taht tarafından da resmen onaylandı. Yüzyılın sonlarına doğru uygulamayı ortadan kaldırmaya yönelik çabalar sonuç vermedi. Maliyeci Charles Paulet'nin girişimiyle 1604'te *paulette* kuralı kondu. Buna göre *Parlement* üyeleri her yıl belirli bir alım bedelinin altıda birini ödeyerek makamlarının oğullarına geçmesini güvence altına alıyorlardı. Ama *Parlement*'ın birinci başkanlık makamına gelebilmek için kralca aday gösterilmiş olmak gerekiyordu.

Başlangıçta yalnız Paris'te olmak üzere tek *Parlement* görev yapıyordu. Sonradan taşra illerinde de *Parlement*'lar oluşturuldu. Bununla birlikte Paris *Parlement*'ının yetki alanı krallığın hemen hemen yarısını kapsamaya devam etti.

Parlement'ların siyasal alanda da hak iddialarıyla ortaya çıkmalarının temelinde yatan olgu, krallık ferman ve buyruklarını tescil etme görevleriydi. *Parlement*'lar bir kararı tescil etmeden önce hukuk ve adalet ilkeleriyle, kralın ve krallığın çıkarlarıyla uyuşup uyuşmadığını inceler ve gerektiğinde tescilden kaçınarak krala itirazlarını sunarlardı. Kral tescilde direnirse bir emir yazısı (*lettre de jussion*) gönderme ya da doğrudan *Parlement*'a katılarak fiili varlığıyla yetki devrini geçici olarak kaldırma (*lit de justice*) yoluna giderdi. Bununla birlikte *Parlement*'ların itiraz hakkı krallık iktidarını dengeleyici bir rol oynardı.

Parlement'lar 16. yüzyılda ve 17. yüzyıl başlarında krala karşı sistemli bir muhalefet yürüttüler. XIV. Louis'nin bir ölçüde

sindirdiği *Parlement*'lar 18. yüzyılda eski tutumlarına döndü. Bu dönemdeki muhalefet, büyük ölçüde üyelerin kendi ayrıcalıklarını korumak kaygısından kaynaklanmakla birlikte, siyasal ve toplumsal hoşnutsuzlukları da yansıtan bir işlev gördü. Ama *Parlement*'lar aynı zamanda bir ayrıcalık ve gericilik kaynağı olarak görüldüklerinden Fransız Devrimi'nin başlarında ortadan kaldırıldılar.

Parléř, Petr (d. 1330, Schwäbisch Gmünd, Württemberg - ö. 13 Temmuz 1399, Prag), yapı ustaları yetiştiren bir Alman ailesinin en tanınmış üyesi. Yapıtları, geç gotik mimarlığın aşırı bezeme ve teknik gösteriş gibi niteliklerinin örnekleridir.

Yirmi üç yaşındayken Bohemya kralı IV. Karl tarafından St. Vitus Katedrali'ni tamamlamak üzere Prag'a çağrıldı. İngiliz geç gotik üslubundan çok etkilendiği anlaşılan Parléř karmaşık kaburgalı tonozlar inşa etti. Bunlar kara Avrupa'sındaki ilk gerçek ağ tonozlardı. Parléř'in heykelleri ve tonoz yapımına getirdiği yenilikler kendisinden sonraki mimarları büyük ölçüde etkiledi.

Parma, ABD'de, Ohio eyaletinin kuzeydoğu kesimindeki Cuyahoga ilinde kent. Cleveland'ın güney banliyölerinden biridir. 1816'da New England'dan gelen göçmenlerce kuruldu. 1826'ya değin Greenbriar adıyla anıldı. 1826'da, İtalya'daki Parma kentinin adını aldı. 1932'de kent olarak örgütlenen Parma'da otomobil parçaları, takım tezgâhları, kalıplar ve metal döküm makineleri üretilir. Nüfus (1990) 87.876.

Parma, İtalya'nın kuzey kesiminde, Emilia-Romagna yönetim bölgesindeki Parma ilinin merkezi kent. Bologna'nın kuzeybatısında, Parma Irmağı kıyısında yer alır. İÖ 183'te Romalılar tarafından kuruldu. 4. yüzyılda piskoposluk merkezi oldu. Ostrogot kralı Theoderich tarafından yakılıp yıkılan kent ortaçağda yeniden inşa edildi. 9. yüzyıldan sonra piskoposlar tarafından yönetilmeye başladı. 12. yüzyılın sonlarında bağımsız bir komün oldu. 14. yüzyılın başlarında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu ile papalık arasındaki mücadeleye karışınca bağımsızlığını yitirdi ve birkaç kez el değiştirdi. 1545'te Papa III. Paulus tarafından Parma ve Piacenza Düklüğü'ne bağlandı ve Avusturyalıların eline geçene değin Farnese dükleri tarafından yönetildi. Napoléon, 1815'te kenti Avusturyalılardan alarak, ikinci karısı Marie-Louise'e verdi. 1831 ve 1848'de İtalya'nın bağımsızlığı için başlatılan ayaklanmalara katılan Parma, 1861'de İtalya Krallığı'nın bir parçası oldu. II. Dünya Savaşı sırasında Müttefik saldırılarından ağır hasar gördü.

Kentteki tarihsel yapıların başında, 12. yüzyıldaki bir depremden sonra yeniden inşa edilen romanesk katedral gelir. Katedralde ressam Correggio ile heykelci Benedetto Antelami'nin yapıtları, katedralin hemen yanındaki vaftizhanede de (1196-1260), Antelami'nin ve aynı okula bağlı öteki sanatçıların heykelleri bulunur. Kentin bir başka önemli yapısı olan S. Giovanni Evangelista Kilisesi (1494-1510), Correggio'nun freskleri ve Michelangelo Anselmi'nin girift bezemeleriyle dikkati çeker. Farnese ailesinin gömülü olduğu Sta. Maria della Steccata Kilisesi'nin (1521-39) küçük kubbesi Parmigianino'nun freskleriyle bezelidir. 16. yüzyıldan kalma S. Paolo Rahibeler Manastırı'nda Correggio'nun bezemeleri bulunur. Kentteki öteki yapılar arasında Palatino Kütüphanesi ile Ulusal Eski Eserler Müzesi'ni barındıran, Farnese dükleri ait Pilotta Sarayı, bir bölümü yıkılmış olan Düklük Sarayı (1564) ve Farnese Tiyatrosu (1618) sayılabilir. Kentteki üniversite 11. yüzyılda kurulmuş ve 1601'de I. Ranuccio Farnese tarafından yeniden düzenlenmiştir. Ekonomisi tarıma dayanan kentin peyniri dünyaca ünlüdür. Nüfus (1991 tah.) belediye, 173.991.

parmak, karada yaşayan omurgalılarda el ve ayakların ucunda yer alan oluşumların ortak adı. Parmakların ucu genellikle tırnak ya da toynak gibi keratinli yapılarla korunur; bu yapılar el ya da ayağı kullanma becerisine de katkıda bulunur. Parmaklar, el ayası ya da ayak tabanı aşağıya bakarken içte kalan başparmaktan başlayarak birden beşe kadar sayılarla adlandırılır.

Türlerin çoğunda parmak sayısı evrim süreci boyunca azalmıştır. Her ayakta dört parmağı olan amfibyumlarda başparmak, kuşlarda ise beşinci parmak körelerek kaybolmuştur. Sürüngenlerde genellikle beş parmak vardır. Soyu tükenmiş bazı dinozor türlerinde parmak sayısı bundan çok daha fazlaydı. Kuşlarda kanattaki parmak kemiklerinin çoğu körelmiş, geriye kalanlar genellikle uçuş sırasında destek olacak biçimde uzamıştır. Memelilerde parmak sayısı türden türe büyük ölçüde değişir. Primatlar ve rakun gibi beş parmağı olanlarda başparmakta iki, öbür parmaklarda üç parmak kemiği bulunur. Sığır ve öbür çift toynaklılarda yalnız üçüncü ve dördüncü parmaklar varlıklarını sürdürür.

Denizde yaşayan memelilerde yüzgeçteki parmak kemiği sayısı çok fazla olabilir. Yarasalarda başparmak dışındaki parmaklarda parmak kemikleri ve öbür kol kemikleri kas yapısı gelişmiş bir kanadın iskeletini oluşturacak biçimde uzamıştır. Başparmak kısa ve öbürlerinden bağımsızdır; ucundan, kıvrılarak uzayan bir tırnak çıkar.

Primatlarda beş parmak bulunur; çoğunda tırnak parmak ucundan çıkmaz ve parmak ucunu üstten örter. Bu parmaklar bağımsız ve ince hareket yapabilme özelliğini taşır. İnsanda kısa, görece hareketsiz ve iş yapma becerisinden yoksun olan ayak parmakları iki ayak üstünde yürümeye uyarlanmıştır.

parmak, özellikle kumaş ölçümünde kullanılan ve ¼ yardaya ya da 4½ ince (11,4 cm) eşit olan uzunluk birimi. Bu birim Eski Roma temel uzunluk birimlerinin en küçüğü olan *digitus*'tan türemiştir. İngiliz ölçü birimi tırnak da *digitus*'tan gelir; bu birim ¾ ince ya da 1/16 ayağa (*foot*) eşitti; tırnak 1/16 yardaya, yani 2 ¼ ince eşit olarak da kabul ediliyordu. Bir tırnak, yarım parmak (orta parmağın ucundan ikinci boğumun ortasına kadar) olarak da tanımlanmıştır; böylece iki tırnak, bir parmağa (parmağın ucundan oynak yerine kadar) eşit oluyordu. Leonardo da Vinci de parmak birimini kullanmıştı, ama onun kullandığı birim parmağın enine eşitti (0,75 inç). Da Vinci'nin kullandığı parmak biriminin dört katı bir avuca (*palm*), altı avuç ise bir *cubit*'e eşitti.

Günlük dilde "parmak", kadehe konacak içki miktarı ölçüsü olarak kullanılır; örneğin "üç parmak içki" üç parmak eni kadar bir yüksekliği ifade eder.

parmak izi, parmak uçlarında derideki kıvrımlı çizgilerin belirli yüzeylerde bıraktığı iz. Her insanda farklı olan ve yaşam boyu değişmeyen bu çizgilerden kimlik saptamada yararlanılır. El ya da ayakların çizgiler taşıyan herhangi bir bölümü de kimlik saptamaya olanak verir. Ama bu amaçla tutulan polis kayıtlarında, alınması daha az zaman ve çaba gerektirdiği, ayrıca dosyalamada gruplara ayırma kolaylığı sağladığı için parmak izi yeğlenir. Parmak izleri genel biçim ve kenar çizgilerine, desen türlerinin parmaklardaki konumuna, büklüm ve sarmal biçimli çizgiler sayılarak belirlenen görece büyüklüğe göre üç yönlü bir işlemle sınıflandırılır. Böylece elde edilen bilgiler, parmak izi sınıflandırması olarak bilinen kısa bir formül altında birleştirilir.

Galton-Henry parmak izi sınıflandırma sistemi Haziran 1900'de ortaya atıldı, 1901'de de Scotland Yard tarafından resmen kabul edildi ve suçlu tanımlama kayıtlarında kullanılan antropometrik, yani insan vücut ölçülerinin karşılaştırmalı olarak incelendiği Alphonse Bertillon sisteminin yerini aldı. Bir başka özgün sınıflandırma sistemi ise Arjantinli bir polis olan Juan Vucetich'in 1888'de *Dactilosopía Comparada* (Karşılaştırmalı Parmak İzi Alma) adlı kitabında açıkladığı yöntemdir.

Parmak izi almaya daktiloskopi adı verilir. İz almak için parmaklar benzen ya da eter eriyiği ile temizlendikten sonra kurutulur ve her parmağın ucu matbaa mürekkebi sürülmüş cam bir yüzeye bastırılarak döndürülür. Daha sonra ayrı ayrı hazırlanmış kartlar üzerine bastırılarak, her parmak izindeki her çizginin belirgin olarak çıkması sağlanır.

1980'lerin başında Japon Ulusal Polis Örgütü pratik ve çok etkili bir bilgisayarlı kimlik saptama yöntemi geliştirmiştir.

Daha başka kimlik saptama yöntemleri de vardır. Bunlardan birinde ses spektrografisi yardımıyla insan sesinin süre, şiddet ve frekans gibi değişken özellikleri çizim biçiminde gösterilir. DNA kimlik saptama yönteminde de sanıktan alınan kan, ersuyu, saç gibi örneklerdeki DNA'ların kişiden kişiye değişen alanları kullanılarak tanımlama yapılır. DNA yöntemi adli tıpta olduğu kadar babalık davalarında da kullanılmaktadır.

Parmak izinin kullanıldığı bir başka alanda imza atamayan kimselerin bu yoldan onaylarını belirlemeleridir. Parmak izi çıkarılarak işaretlenmiş senet ve benzeri belgeler Türk hukuk yargılama usulünde resmî senet sayılır. Yalnız bu işaretin, o kimsenin oturduğu köy ya da mahallenin ihtiyar meclisi ya da o yerde tanınmış iki kişi tarafından onaylanmış olması gerekir. Yasada öngörülen bu yöntem, belgenin kanıtlanması açısından kabul edilmiştir. Bu nedenle imza yerine parmak iziyle işaretlenmiş bir senetle borç altına giren kişinin söz konusu senedin içeriğine karşı bir itirazı yoksa, parmak izi senedin geçerliliğini etkilemez.

parmak oluşum bozukluğu, başka açılardan normal olan bireylerde ya da daha yaygın etkili bir kalıtsal bozukluğun belirtilerinden biri olarak el ve ayak parmaklarında ortaya çıkan biçim bozukluklarının ortak adı. Parmak sayısının normalin üstünde olduğu polidaktilide fazla parmak çoğunlukla normalden küçüktür ve elin ya da ayağın dış kenarında yer alır, cerrahi girişimle çıkartılabilir. Polidaktili, Ellis-van Crevald sendromu ve D_1 trizomisi (trizomi 13) gibi kalıtsal sendromlarda görülebilir. Birçok kalıtsal bozuklukta sık görülen sindaktilide parmaklar birbiriyle kaynaşmış ya da perdelidir; bu biçim bozukluğu da ameliyatla düzeltilebilir. Parmakların anormal ölçüde kısa olması brakidaktili olarak adlandırılır; el ve ayaktaki parmak kemikleri ya da el ve ayak tarak kemiklerinin az gelişmesi ya da yokluğundan kaynaklanabilir. Araknodaktili (Yunanca *arakhnaios*: "örümcek", *daktylos*: "parmak") olarak bilinen aşırı derecede uzun ve ince parmak-

lar Marfan sendromunda görülür. Kimi zaman da, özellikle ayaklarda ortadaki parmaklar gelişmediği ve öbürleri yanlarda iki kütle halinde kaynaştığında ıstakoz kıskacına benzer bir görünüm ortaya çıkar.

parmakla boyama, boyayı parmak uçları ile sürerek resim yapma tekniği. İlk örnekleri, İspanya'daki Altamira Mağarasının duvarlarındaki Tarihöncesi resimlerinde görülen meandr izleridir. Daha çok çocukların kullandığı bir yöntemse de, Çin, Japon ve Kore resim sanatında özellikle yağlı pigmentler ve su ile karışabilen boyaları parmaklarıyla kullanmış ressamlar vardır. 18. yüzyılda yaşamış Çinli ressam Gao Qipei bu tekniğin en ünlü ustasıdır.

Parmenides (d. İÖ y. 515), Elea okulunun kurucusu Eski Yunanlı filozof. *Peri Physeos* (Doğa Üzerine) adlı manzum yapıtından günümüze ancak 160 dize ulaşmıştır. Öğretisi bu parçalardan yola çıkarak derlenmiştir.

Parmenides var olan nesnelerin birbirinden farklılıklarının, değişen biçimlerinin ve hareketlerinin tek bir sonsuz gerçekliğin, yani Varlık'ın (*On*) görünümleri olduğunu ileri sürdü. Böylelikle "bütün birdir" ilkesine ulaştı. Bu Varlık kavramından yola çıkarak her türlü değişme ya da Varlık Olmayan (*Mé-On*) savlarının mantıksız olduğunu savundu. Görünümlerle ilgili savları mantıksal bir Varlık kavramına dayandırdığı için metafiziğin kurucularından sayıldı.

Düşüncesi Platon'un *Parmenides* diyalogunun konusunu oluşturan Parmenides'in ortaya attığı Varlık ve Varlık Olmayan sorunu 20. yüzyılda Martin Heidegger tarafından yeniden ele alınmıştır.

Parmigianino, PARMIGIANO olarak da bilinir, asıl adı GIROLAMO FRANCESCO MARIA MAZZOLA ya da MAZZUOLI (d. 11 Ocak 1503, Parma, Milano Düklüğü - ö. 24 Ağustos 1540, Casalmaggiore, Cremona), İtalyan ressam. Zarif ve gelişmiş bir maniyerizmin ilk yaratıcılarından olmuş, bu üslup yüksek Rönesans sonrası kuşağı derinden etkilemiştir.

"Azize Caterina'nın Mistik Evliliği" (y. 1521) gibi ilk dönem resimlerinde de görüldüğü üzere, Parmigianino Correggio'dan çok etkilenmişti. Correggio Parma'daki S. Giovanni Evangelista Kilisesi'nin kubbe resimlerini yaptığı sırada Parmigianino da yan şapelleri bezemekle görevlendirilmişti (1522-23). Aynı dönemde yaptığı Fontanellato Şatosu freskleri de Correggio'nun etkilerini açıkça yansıtır.

"Kendi Portresi", Parmigianino'nun bir yağlıboya çalışması, 1524; Sanat Tarihi Müzesi, Viyana
Kunsthistorisches Museum, Viyana

Parmigianino 1524'te Roma'ya gitti. Orada yaptığı "Aziz Hieronymus'un Hayali" (1527) adlı resmi Michelangelo'nun etkilerini yansıtmakla birlikte, genelde Raffaello'nun ideal güzellik kavramıyla doludur. İmparatorluk ordusunun Roma'yı alması üzerine Parmigianino bu resmi bitiremeden Bologna'ya gitti. "Madonna, Azize Margaret ve Başka Azizelerle Birlikte" adlı en önemli yapıtlarından birini orada gerçekleştirdi. 1531'de Parma'ya geri döndü ve yaşamının sonuna değin bu kentte kaldı. Son dönem yapıtları arasında "Uzun Boyunlu Madonna" (1534) ve Sta. Maria della Steccata Kilisesi'nin tonoz freskleri vardır.

Parmigianino Venedik dışında çalışan en önemli 16. yüzyıl portre ressamlarından biriydi. "Gian Galeazzo Sanvitale" (1524) ve "Antea" (y. 1535-37) gibi en güzel portreleri bugün Napoli'deki Capodimonte Ulusal Müzesi Galerisi'ndedir. Parmigianino'nun üslubu, bütün inceliği ve teknik üstünlüğü ile maniyerizmin en parlak ve etkileyici ifadesiydi ve bir bakıma Raffaello'nun geç döneminin gelişmiş bir biçimi niteliğindeydi. Onun yapıtlarının en önemli özelliği mekânsal kompozisyonun belirsizliği ve figürdeki biçim bozmalardır. İnce uzun figürleri doğal güzelliğin ötesinde zarif, ince ve duyumsal bir güzellik yansıtır. Bu özellikler Parmigianino'nun çizimlerinde de söz konusudur. Parmigianino aside yedirme baskıyı uygulayan ilk İtalyan ressamlardan biridir. Son derece rahat bir oyma tekniği geliştirmiş ve kendi çizimlerini bu yolla çoğaltmıştır.

Parnaíba, Brezilya'nın kuzeydoğusunda, Piauí eyaletinin kuzeybatı kesiminde liman kenti. Atlas Okyanusundan 15 km kadar içeride, Parnaíba'nın kolu Igaraçu Irmağı kıyısında yer alır. 1761'de kurulmuş, 1884'te tüzel kimlik kazanmıştır. Parnaíba Vadisinin en önemli ticaret ve pazarlama merkezidir. En önemli ticari ürünler karnauba mumu, pamuk, babassu yağı, şeker, canlı hayvan, kimyasal madde ve posttur. Nüfus (1980) 102.181.

Parnaíba Irmağı, Portekizce RIO PARNAÍBA, Brezilya'nın kuzeydoğu kesiminde ırmak. Tabatinga Dağlarından doğup kuzey-kuzeydoğu yönünde 1.700 km akar ve bir delta oluşturarak Atlas Okyanusuna dökülür. Maranhão ve Piauí eyaletleri arasındaki sınırı oluşturur. Büyük bölümü ulaşıma elverişlidir. Üzerindeki önemli limanlar, Piauí eyaletinin başlıca kentleri olan Floriano, Parnaíba ve eyalet merkezi Teresina'dır.

Parnasçılar, Fransızca PARNASSIEN, Leconte de Lisle'nin önderliğinde bir araya gelmiş 19. yüzyıl Fransız şairler grubu. Romantiklerin kesinlikten uzak duygusal diline tepki olarak ölçülü ve nesnel bir anlatıma, teknik kusursuzluğa ve kesin betimlemelere önem verdiler. Ölçü ve nazım biçimlerinde deneysel arayışlara ve sone türünün yeniden canlanmasına yol açan Parnasçı şiir akımı, tiyatroda ve 19. yüzyılın sonlarına doğru romanda görülen gerçekçi eğilimle koşutluk içinde gelişti. Başlangıçta konularını o dönem toplumundan alan Parnasçılar daha sonra mitolojiden, uzak ülkelerin ve başta Hint ve Eski Yunan olmak üzere geçmiş uygarlıkların öykü ve destanlarından esinlendiler. Adlarını, yapıtlarının toplandığı ve Louis-Xavier de Richard ve Catulle Mendès'in hazırlayıp Alphonse Lemerre'in bastığı *Le Parnasse contemporain* (1866-76, 3 cilt; Çağdaş Parnasçılık) adlı antolojiden aldılar. Savundukları ilkeler daha önce, sanat için sanat anlayışının savunulduğu *Mademoiselle de Maupin*'in (1835) önsözünde Théophile Gautier, *Poèmes antiques*'in (1852; Antik Şiirler) önsözünde Leconte de Lisle ve *La Revue Fantaisiste*'de (1860) Mendès tarafından dile getirilmişti. Gautier'nin üzerinde özenle çalıştığı, kusursuz teknikleriyle dikkat çeken şiirlerini içeren *Émaux et camées* (1852; Mine ve Kamayö) adlı kitabı şiire yeni bir anlayış getirmiş ve Albert Glatigny, Théodore de Banville, François Coppée, Leon Dierx ve José Maria de Heredia gibi önde gelen Parnasçıları etkilemişti. Grubun en tipik temsilcilerinden olan Heredia ince ayrıntılar, çift uyaklar, ses özellikleriyle dikkat çeken sözcükler ve yabancı kültürlerden alınma adlar kullandı ve sonelerinde en çarpıcı ifadeyi 14. dizede vermeye çalıştı.

Parnasçılar bütün Avrupa şiirini, özellikle de İspanya ve Portekiz'deki *modernismo* akımıyla Jeune Belgique (Genç Belçika) hareketini etkilediler. 19. yüzyılın sonlarında, gençliklerinde Parnasçı olan Stéphane Mallarmé ve Paul Verlaine'in izinden giden simgeciler, kesin betimlemelerden uzaklaşarak nüansın ve müziğin egemen olduğu yeni bir şiire yöneldiler.

Parnassia, *Parnassiaceae* familyasından, 15 kadar alçak boylu, çokyıllık otsu bitki türünün oluşturduğu cins. Kuzey Yarımkürenin hemen her yerinde bulunan bu bitkiler öbekler oluşturarak büyür ve beyaz ya da sarı çiçekler açar. Çiçeklerin beş verimli erkekorganı ile balözü keseleri taşıyan beş verimsiz erkekorganı vardır.

Parnassos Dağı, Yunanistan'ın orta kesiminde, kireçtaşı oluşumlu çıplak dağ. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda, Korinthos Körfezindeki Opos Burnuna kadar uzanan Pindos Dağlarının ikincil bir kolunda yer alır. Sistemin en yüksek noktasıdır (2.457 m) ve Delphoi'den görülebilir. Dorlarca kutsal sayılan Parnassos, mitolojide de Apollon'un ve Korykion *nympha*'larının kutsal mekânı olarak geçerdi. Doruğu ile Delphoi arasındaki platoda *nympha*'lar ve Pan için kutsal olan Korykion sarkıtlı mağarası yer alıyordu. Dağdaki Kastalia pınarı üzerine birçok şiir yazan Romalı şairler, Musaların evinin Helikon Dağı değil, Parnassos olduğunu kabul ederlerdi.

Zengin boksit yataklarını barındıran Parnassos'tan çıkarılan cevher yakınlardaki fabrikalarda alüminaya ve alüminyuma dönüştürülür. Arakhova'nın yukarısında 1977'de açılmış bir kayak merkezi vardır.

Parnell, Charles Stewart (d. 27 Haziran 1846, Avondale, Wicklow, İrlanda - ö. 6 Ekim 1891, Brighton, Sussex, İngiltere). 19. yüzyıl sonlarında Yönetsel Özerklik için verilen mücadeleye önderlik eden İrlandalı milliyetçi. Katharine O'Shea ile evlilik dışı ilişkisinin ortaya çıkması siyasal yaşamını sona erdirmiştir.

İngiliz yatılı okullarında okuduktan sonra Cambridge'e giden Parnell, 1869'da önemsiz bir disiplin suçu nedeniyle okuldan uzaklaştırılınca bir daha İngiltere'ye dönmemeye karar verdi. İrlanda'ya geldiğinde ülke karışıklık içindeydi. Hükümetin İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşlik Birliği'ne (IRB) yönelik baskıları ılımlı İrlandalıların bile tepkisini çekmişti. İrlanda'nın özerkliği için çalışmak amacıyla 1870'te Yönetsel Özerklik Birliği kuruldu. Birliğin 56 temsilcisi 1874'te parlamentoya seçildi. Parnell Nisan 1875'te Meath milletvekili olarak parlamentoya girdi. İrlanda sorununa dikkat çekebilmek için parlamento çalışmalarını engelleme taktiğiyle ve yöneticilik nitelikleriyle öne çıkarak Eylül 1877'de Büyük Britanya Yönetsel Özerklik Konfederasyonu başkanlığına seçildi.

1878'deki tarım bunalımından sonra, toprağın 1840'lardaki gibi kiracı çiftçilerin elinden alınmasını engellemek ve İrlanda'daki büyük toprak sahipliği sistemini işlemez hale getirmek amacıyla, Michael Davitt'in önderliğinde İrlanda Toprak Birliği kuruldu (1879). Birliğin ilk başkanı olan Parnell 1880'deki genel seçimlerden kısa süre sonra parlamentodaki Yönetsel Özerklik grubunun da başkanlığına seçildi. İrlanda'da ılımlı bir toprak reformu yapılmasının Lordlar Kamarası'nda reddedilmesi üzerine köylüleri harekete geçirdi ve din adamları ile ılımlıların desteğini kazandı. Bu hareket parlamento çalışmalarını engelleme taktiğiyle birleşince, 36 İrlandalı parlamenterin üyeliği askıya alındı. Ama, Parnell Toprak Birliği'nin parlamentodan çekilme önerisine karşı çıktı.

1881'de adil toprak kirasının yargı kararıyla belirlenebileceği ilkesini getiren Gladstone Toprak Yasası'nın çıkarılması Toprak Birliği için büyük bir başarıydı. Ama birliğin en etkin üyelerinin bunu yeterli saymaması hareket içinde bölünme tehlikesini ortaya çıkardı. Parnell saldırgan konuşmalarına karşın özünde ılımlı bir politika izleyerek bölünmeyi önledi. Sonuçta 13 Ekim 1881'de, bir olasılıkla kendi rızasıyla Dublin'deki Kilmainham Hapishanesi'ne kapatılması hem halkın gözünde saygınlığını korumasını, hem de sonraki olayların sorumluluğundan kurtulmasını sağladı.

Parnell'in tutuklanmasını Toprak Birliği'ne uygulanan baskılar ve zaman zaman ortaya çıkan yerel şiddet olayları izledi. Sonunda hükümet, düzeni ancak Parnell'in sağlayabileceği düşüncesine vardı. Parnell 1881'den beri metresi olan Katharine O'Shea'nın kocası Yüzbaşı William O'Shea aracılığıyla 1882 ilkbaharında serbest bırakılması için görüşmelere başladı ve 2 Mayıs 1882'de serbest bırakıldı. Birkaç gün sonra milliyetçiler Dublin'deki Phoenix Parkı'nda İrlanda işlerinden sorumlu bakan ile daimi müsteşarı öldürdüler. Olay, terör eylemlerine karşı genel bir tepki yarattı ve Parnell'in, Toprak Birliği'nin devamı olan İrlanda Ulusal Birliği'ni Yönetsel Özerklik Partisi'ne bağlayarak milliyetçi hareketi sıkı bir disiplin altına almasını sağladı.

Ara seçimler, Ulster'ın doğu kesimi dışında Parnell'in önderliğinin tartışılmaz olduğunu gösterdi. 1884'teki Reform Yasası'yla tarım işçilerine oy hakkının tanınması, bir sonraki seçimde parlamentodaki gücünün daha da artacağı beklentisini doğurdu. Gücüne güvenen Parnell, Liberal Parti'nin Joseph Chamberlain ve Charles Wentworth Dilke önderliğindeki radikal kanadının işbirliği önerisini reddetti. Haziran 1885'te Liberal hükümeti devirmek amacıyla Muhafazakârlarla işbirliği yaptı. Ertesi seçim kampanyasında, liberallerin önderi William Ewart Gladstone'dan yönetsel özerklik yolunda doyurucu bir karşılık alamayınca Muhafazakârları destekledi. Ama kurulan Muhafazakâr hükümetin başkanı Lord Salisbury'nin özerklikten yana olmadıklarını açıklaması üzerine, İrlandalı milletvekilleri liberallerle birlikte hükümeti düşürdü. Şubat 1886'da Gladstone yeniden başbakanlığa geldi. Bu yıllarda Parnell ile Gladstone arasındaki yazışmalara Katharine O'Shea aracılık etti.

Parnell, Katharine ve William O'Shea ile Joseph Chamberlain'den gelen baskılar sonucunda, partisiyle birlikte davranmayı reddetmesine karşın, William O'Shea'yi Yönetsel Özerklik Partisi'nin Galway adayı olarak gösterdi. Ama seçimi kazanan O'Shea, Chamberlain'in beklentisine uygun olarak Başbakan Gladstone'un Yönetsel Özerklik Yasası'nı desteklemedi. Gladstone'un yerini Muhafazakâr Lord Salisbury'nin almasından sonra Parnell etkin siyasal yaşamdan bir ölçüde uzaklaştı. 18 Nisan 1887'de *The Times* gazetesi Parnell'in Mayıs 1882'deki Phoenix Park cinayetlerini onayladığını gösteren bir belge yayımladı. Ama, iki yıl sonra suçlamanın düzmece olduğu ortaya çıkınca Parnell bir kahraman haline geldi. Karısı Katharine'in ölen halasının mirasından yararlanamayacağını anlayan ve göstermelik evliliğini sürdürmesinin anlamı kalmayan William O'Shea, 24 Aralık 1889'da zina suçlamasıyla boşanma başvurusunda bulundu. 17 Kasım 1890'da boşanma gerçekleşti. İngiliz Püritenlerinin bunun üzerine şiddetle Parnell'e karşı çıkması, İrlandalı milletvekillerini zor durumda bıraktı. Sonunda Parnell küçük bir azınlık dışında milletvekillerinin desteğini yitirdi. Haziran 1891'de Katharine'le evlenmesi Katolik muhalefeti daha da şiddetlendirdi. Dört ay sonra ölen Parnell Dublin'de görkemli bir törenle gömüldü. Katharine O'Shea ise 5 Şubat 1921'de Sussex'te öldü.

Parniler, APARNİLER olarak da bilinir, Hazar Denizinin doğusunda bir konfederasyon kuran Dahlara bağlı göçebe ya da yarı göçebe üç kabileden biri. Part İmparatorluğu'nu kurmuşlardır. Büyük İskender'in ölümünden (İÖ 323) sonra güneydeki Part topraklarına, bir bölümü de büyük olasılıkla doğudaki Baktriane'ye göç etti. Zamanla Part dilini benimseyerek bu halk içinde eridiler. Parthia'da hüküm süren Parni kral ailesi Arsaklı hanedanı olarak anılır, Part krallarına da Arsakes adı verilirdi.

Pärnu, Rusça PYARNU, eskiden (1918'e değin) PERNOV. Estonya'da kent. Riga Körfezindeki Pärnu Koyunun kıyısında, Pärnu Irmağının ağzında yer alır. Adı kayıtlara ilk kez 1251'de, Hansa Birliği'ne bağlı bir kent olarak geçti. Daha sonra sırasıyla Töton Şövalyeleri'nin, Polonyalıların, İsveçlilerin ve Rusların yönetimi altına girdi. Bugün önemli liman kenti ve turizm merkezi olan Pärnu'da gıda, ahşap ve deri işleme tesisleri vardır. Nüfus (1987 tah.) 53.000.

parodi (Yunanca *parodeia*: "bir başka şarkının yanı sıra söylenen şarkı"), edebiyatta, belli bir yazar ya da akımın tarz ve üslubunu, zayıf ya da abartılı yanları öne çıkaracak biçimde taklit eden yergili eleştiri ya da alay biçimi. Daha sağlam bir teknik kurguya sahip olmasıyla bürleskten(*) ve ciddi konuları hafif bir üslupla ele alan travestiden ayrılır. Gerçek parodi, alay edilen kişi ya da akımın üslup ve düşünce özelliklerini acımasızca sergilemekle birlikte, söz konusu yapıtın derinlemesine kavranmasını gerektirir.

Parodi türünün en eski örneklerinden biri, adı bilinmeyen Eski Yunanlı bir şairin Homeros'un destan üslubunu taklit ettiği *Batrakhomyomakhia*'ydı. Aristophanes de *Batrakhoi*'da (İÖ 405, *Kurbağalar*, 1946) Aiskhylos ve Euripides'in tiyatro üslubunu alaya aldı. Chaucer'ın *Tale of Sir Thopas*'ı (y. 1375; Sir Thopas'ın Öyküsü) gibi Cervantes'in *Don Quijote*'si de (1605; *Don Kişot*, 1933) şövalye romanslarının parodisiydi. Rabelais *Pantagruel* (1532) ve *Gargantua* (1534) adlı yapıtlarında skolastiklerin parodisini yaptı. Shakespeare *Hamlet*'in oyuncular sahnesinde Christopher Marlowe'un üslubunu taklit etti. Kendisi de John Marston'ın *Venus and Adonis*'le ilgili *The Metamorphosis of Pigmalions Image* (1598; Pigmalion İmgesinin Değişimi) adlı parodisine konu oldu. Buckingham 2. Düku'nün *The Rehearsal* (1671; Prova), Sheridan'ın *The Critic* (1779; Eleştirmen) adlı oyunları kahramanlık tiyatrosunun, özellikle de Dryden'ın *The Conquest of Granada*'sının (1670; Granada'nın Fethi) parodileriydi. Racine *Les Plaideurs*'de (1668; *Davacılar*, 1958) Corneille'in tiyatro üslubunu, John Phillips *The Splendid Shilling*'de (1705; Parlak Şilin) Milton'ın *Paradise Lost*'undaki (1667; Kaybedilmiş Cennet) abartılı epik üslubu alaya aldı. Fielding'in *Shamela* (1741) ve *Joseph Andrews* (1742) adlı romanları Richardson'ın duygusal romanı *Pamela*'nın (1740), *Tom Thumb* (1730) adlı yapıtı da kahramanlık oyunlarının parodisiydi.

İngiltere'de yaygın başarı kazanan ilk parodi kitabı, Horace ve James Smith'in Drury Lane Tiyatrosu'nun yeniden açılması dolayısıyla Scott, Byron, Southey, Wordsworth ve Coleridge gibi o dönem şairlerinin üslubunu taklit ederek yazdıkları bir dizi oddan oluşan *Rejected Addresses*'di (1812; Reddedilen Hitaplar). Victoria dönemi parodi yazarları arasında, parodileriyle Robert Southey ve Isaac Watts gibi şairlerin yapıtlarının tanınmasını sağlayan Lewis Caroll'ın eşsiz bir yeri vardır.

ABD'de ise Poe, Whitman, Whittier ve Bret Harte gibi 19. yüzyıl şairlerinin yapıtları çağdaşlarınca, özellikle de şair ve çevirmen Bayard Taylor tarafından taklit edildi. 19. yüzyıl göçmenlerinin aksan farklılıklarından ötürü, Amerikan parodileri genellikle lehçe taklidine dayanıyordu. Örneğin Charles G. Leland'ın ilk kez 1884'te yayımlanan *Hans Breitmann's Ballads* (Hans Breitmann'ın Baladları) adlı yapıtı, Alman şairleri Heine ve Uhland'ın bozuk Almanca ve İngilizce karışımı bir dille yazılmış bir parodisiydi. Çağdaş parodi yazarları arasında, A. E. Housman ve George dönemi İngiliz şairlerinin yapıtlarını ustaca bozduğu parodileriyle Samuel Hoffenstein dikkat çeker.

Parodi, 20. yüzyılda *Punch* ve *The New Yorker* gibi dergilerce desteklendi ve kapsamı, düzyazı parodisini de içine alacak biçimde genişledi. Bu türdeki en başarılı örneklerden biri, Sir Max Beerbohm'un çeşitli çağdaş yazarların, özellikle de Henry James'in üslubunu taklit ederek yazdığı Noel öykülerinden oluşan *The Christmas Garland*'dı (1912; Noel Çelengi). Parodi sanatındaki bir başka yenilik ise, I. ve II. Dünya savaşları arasında Sir John Squire'in geliştirdiği ikili parodiydi. Bu tarz parodide, bir şairin anlatmak istediği, bir başka şairin üslubuyla anlatılıyordu. Örneğin Squire, Thomas Gray'in "An Elegy Written in a Country Church Yard" (Bir Köy Mezarlığında Yazılmış Ağıt) adlı şiirini, Edgar Lee Masters'ın *Spoon River Anthology*'sinin (Spoon River Antolojisi) üslubuyla ele alarak *If Gray Had Had to Write His Elegy in the Cemetery of Spoon River Instead of in That of Stoke Poges* (Gray Ağıdını Stoke Poges Yerine Spoon River Mezarlığında Yazmak Zorunda Kalsaydı) adlı parodiyi kaleme almıştı. Öbür önemli çağdaş parodi yazarları arasında Sir Arthur Quiller-Couch, Stephen Leacock ve E. B. White sayılabilir.

parodi, müzikte, eski bir bestenin birkaç ses partisinden birinde daha işlenmiş bir biçimde kullanılmasıyla yaratılan yeni beste (çoğunlukla da bir missa). Günümüzde ise ciddi kompozisyonları alaya almak ya da hicvetmek için yazılan taklit parçalara parodi adı verilir.

Bilinen ilk örnekleri 14. yüzyılda yazılan parodi missalar 15. ve 16. yüzyıllarda daha da yaygınlaştı. Besteciler parodi missa bestelerken temel müzik öğesi olarak şanson, madrigal ya da motet gibi, insan sesi için yazılmış bir yapıtı kullanır, özgün malzemeyi özgür bir biçimde yeniden düzenler ve genişletir, çoğu zaman da değişiklikten geçirilmiş bu parçaların arasına yeni ara parçalar koyarlardı. Bir parodi missa, model olarak kullanılan motetin adını taşırdı. Örneğin Josquin des Prez'nin *Missa malheur me bat*'ı, Jean d'Ockeghem'in "Malheur me bat" (Talihsizlik Çattı Bana) şansonu üzerinde yapılmış bir çalışmaydı.

Daha yakın dönemlerde, müzikal parodi terimi eski vokal parçalara hicivli yeni sözler eklemek, ayrıca belli müzik üsluplarına gerek ciddi, gerekse taşlama biçiminde dokundurmalarda bulunmak için bestelenen parçaları anlatmada kullanılmaya başladı. Örneğin Mozart (K. 522) *Ein musikalischer Spass*'ında (*Müziksel Şaka*) bütün teknik kuralları bile bile çiğnemiş ve parçayı açık bir biçimde "yanlış" notalarla bitirmişti. Hector Berlioz ise Opus 25 *L'Enfance du Christ* (*İsa'nın Çocukluğu*) adlı oratoryosunda "amin" sözcüğünü hiç durmadan tekrarlatarak 19. yüzyıl başlarındaki dinsel müzik parçalarının saçmalıklarıyla açıkça alay etmişti.

Jacques Offenbach da operetlerinde (örn. *Orfeus Cehennemde*) sık sık ciddi operanın parodisini yapmıştı. Aynı biçimde Gustav Mahler, Arnold Schoenberg gibi besteciler hem kendilerinden öncekilerin, hem de çağdaşlarının üsluplarının parodisini yapmışlar, ayrıca valsten tango ve fokstrota kadar günün moda danslarını hicveden parodiler yaratmışlardı. Müzikal parodinin bir ustası da ABD'li Charles Ives'dı (1874-1954).

Páros, Ege Denizinde, Yunanistan'a bağlı Kyklad Adalarından biri. Doğusundaki Náksos'tan 6 km genişliğinde bir boğazla ayrılır. Yüzölçümü 194,5 km²'dir. Profítis Ilías (Antik Çağda Marpessa) adlı 771 m yüksekliğindeki tek bir tepeden oluşur. Yönetim merkezi Páros (Paroikía) kuzeybatudaki bir körfezin kıyısında, adanın eski ve orta çağlardaki merkezinin bulunduğu yerde kurulmuştur. Kentin küçük limanı, kuzey kıyısındaki Náousa limanına göre daha önemsizdir. Marpessa Dağının kuzey tarafındaki yeraltı ocaklarından çıkarılan ve heykelcilikte kullanılan beyaz renkli, yarı saydam Páros mermeri (*Paria Marmara*) Antik Çağda Páros'un başlıca gelir kaynağıydı.

Öteki Kyklad Adaları gibi İlk Tunç Çağı kültürünün merkezlerinden olan adaya, önce Arkadialılar, daha sonra da İonlar yerleşti. Pároslular İÖ 7. yüzyılda Thásos (Taşoz) Adasında ve Marmara Denizindeki Parion'da, İÖ 385'te ise Adriya Denizindeki Hvar (Lesina) Adasında koloniler kurdular. Páros İÖ 480'den sonra Delos Birliği'ne, İÖ 378'de ise İkinci Atina Birliği'ne katıldı. Siyasal açıdan gerilemeye başladıktan sonra Mısır'ı yöneten Ptolemaios hanedanının, ardından da Roma'nın egemenliği altına girdi. Konstantinopolis'in (İstanbul) Latinlerin eline geçtiği 1204'ten sonra Venedik'e bağlandı ve 1389'da bağımsız bir düklük oldu. 1537'de Osmanlı, 1830'da da Yunanistan topraklarına katıldı.

Páros önemli bir arkeolojik sit alanıdır. Klasik Dönem ve öncesi önemli sanat olaylarını anlatan, mermer üzerine kazılmış Páros Vakayinamesi(*) 17. yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır. Ada ekonomisi günümüzde tarıma dayanır. Başlıca ürünler tahıl, üzüm, incir, zeytin ve tütündür. Nüfus (1981) kent, 2.716; ada, 7.881.

Páros bibloları, Copeland & Garrett adlı İngiliz firmasının 1840'larda Sèvres biblolarının taklidi olarak ürettiği biblolar. Görünüşleri Páros mermerine benzediği için bu ad verilmiştir.

Páros biblosu, 1857, Staffordshire, İngiltere; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

Bazısı büyük boyutta olmak üzere pek çok Páros biblosu üretilmiştir. Bunların çoğunda, Victoria döneminde gözde olan duygusal konular ele alınmış ya da yarı erotik çıplak kadınlar işlenmiştir.

Páros Vakayinamesi, MARMOR PARIUM (Latincede "Páros Mermeri") olarak da bilinir, mermer üstüne Attika Yunancasıyla yazılmış vakayiname. Atina'nın efsanevi kralı Kekrops'un hükümdarlığından, Diognetos'un *arkhon*'luğuna (İÖ 264/263) değin Yunan tarihini içerir. Yıllar, Diognetos'un *arkhon*'luğundan geriye doğru giderek anlatılır ve Atina kralları ya da *arkhon*'larının hükümdarlıklarına göre belirlenir. Vakayinamede cumhuriyet dönemine ve savaşlara fazla yer verilmemiş, şenliklerin başlangıcı, çeşitli şiir türlerinin ortaya çıkışı, şairlerin doğum ve ölümleri, şiir yarışmalarındaki başarıları kaydedilmiştir.

Vakayinamenin 17. yüzyıl başlarında İzmir'de satılan büyük bir parçası Oxford'daki Ashmolean Müzesi'nde, 1897'de Páros'ta bulunan bir başka parçası da Páros Müzesi'nde sergilenmektedir.

Parra, Nicanor (d. 5 Eylül 1914, San Fabian, Şili), yaşadığı dönem İspanyol-Amerikan şiirinin en önemli adlarından, "karşı şiir" olarak bilinen akımın öncüsü Şilili şair.

Fizik ve matematik öğrenimi gördü. 1952'den sonra Şili Üniversitesi'nde kuramsal fizik dersleri verdi. İlk şiir kitabı *Cancionero sin nombre* (1937; Adsız Şarkı Kitabı) hem olumlu, hem olumsuz eleştiriler aldı. Parra sonradan bu kitabını reddetmişse de, bu şiirlerin konuşma diline ve yer yer teklifsiz bir dile dayalı üslubu, mizahi tonu ve klasik biçimleri hafif bir tarza uyarlaması sonraki "karşı şiir"lerinin habercisi oldu.

Şiiri özgürleştirip yığınlara ulaştırmaya çalıştığı *Poemas y antipoemas* (1954; Şiirler ve Karşı Şiirler) Parra'ya hem ülkesinde, hem de dünya çapında ün kazandırdı. Kitapta yer alan şiirler grotesk ve saçma bir dünyanın olağan sorunlarını ironik bir bakış açısı ve kara mizahla, açık ve doğrudan bir dille anlatıyordu.

Parra, Şili'nin alt sınıflarının yerel deyişlerine ve mizahına yer veren deneysel yapıtı *La cueca larga*'nın (1958; Büyük Dans) ardından, "karşı şiir" tekniklerini sürdürdüğü *Versos de salón*'u (1962; Salon Şiirleri) yayımladı. Şiirsellikten uzak basmakalıp bir dil ve ironik sözcük oyunlarıyla daha da belirginleştirilmiş bir hoşnutsuzluk havasının egemen olduğu *Obra gruesa* (1969; Büyük Yapıt), ilki dışındaki kitaplarından derlenmiş şiirler içerir.

Parra 1967'de kısa deneysel şiirler yazmaya başladı ve bunları sonradan *Artefactos* (1972; Küçük Sanat Yapıtları) başlığıyla, bir kartpostal dizisi olarak yayımladı. Bu çalışmalarda, toplumsal ve felsefi etkisini koruyarak dili en basit biçimine indirgemeye çalıştığı görülür.

Parramatta, Avustralya'da, Yeni Güney Galler eyaletinde kent. Sidney metropoliten alanının bir parçasını oluşturur. Port Jackson limanına dökülen 24 km uzunluğundaki Parramatta Irmağının kıyısındadır. 1788'de Vali Arthur Philip tarafından Sidney'in tarım kolonisi olarak kuruldu ve Rose Hill adını aldı. 1861'de belediye, 1938'de de kent oldu. Kentin çevresinde fidanlıklar ve sebze bahçeleri uzanır. Boya, otomobil lastiği, çivi, asbest, tekstil ve un fabrikalarının bulunduğu kentte ulaşım araçları montajı da yapılır. Kentin tarihsel yapıları arasında, ülkenin günümüze kadar ayakta kalabilen en eski evi olan Elizabeth Çiftlik Evi (1793), Deneme Çiftliği (1798) ve Kings Okulu (1832) sayılabilir. Nüfus (1981) 130.943.

Parrasios (ö. İÖ 5. yy, Atina), Eski Yunanlı ressam. Ephesos'ta (Efes) doğduğu, daha sonra Atina'ya yerleştiği bilinir. İlkçağ eleştirmenleri tarafından taslak çiziminde bir usta olarak kabul edilmiştir. İnsan gövdesine derinlik vermek için ışık-gölge yönteminden çok, ustaca çizilmiş konturları kullanmıştır. Portrelerinde psikolojik durumları ve duyguları göstermeyi denemiştir. Ahşap ve parşömen üzerine yaptığı çizimlerin birçoğu sonraki ressamlar için çok değerli inceleme malzemesi olmuştur. Yaptığı Theseus resmi Roma'da Capitolino'ya yerleştirilmiştir. Öbür yapıtlarında çoğunlukla mitolojik konuları işlemiştir. Eski Atina halkını canlandırdığı "Demos" adlı resmi ünlü yapıtlarındandır. Parrasios'un hiçbir yapıtı günümüze ulaşmamıştır.

Parrington, Vernon L(ouis) (d. 3 Ağustos 1871, Aurora, Illinois, ABD - ö. 16 Haziran 1929, Winchcombe, Gloucestershire, İngiltere), ülkesinin düşünce yaşamında etkili olmuş ABD'li edebiyat tarihçisi ve öğretmen.

Harvard Üniversitesi'ni bitirdikten sonra College of Emporia ile Oklahoma (Norman) ve Washington (Seattle) üniversitelerinde ders verdi (1893-1929). William Morris ile John Ruskin'den, Taine'in eleştiri ilkelerinden ve Popülist Hareket'in siyasal programından etkilendi. *Main Currents in American Thought* (1927, 2 cilt; Amerikan Düşüncesinde Başlıca Akımlar) adlı kitabında Amerikan edebiyat tarihini yeniden değerlendirdi. *The Beginnings of Critical Realism in America* (Amerika'da Eleştirel Gerçekçiliğin Başlangıcı) adlı üçüncü cildi tamamlayamadan öldü. Bu çalışmayı 1930'da E. H. Eby yayımladı. Jefferson yanlısı bir liberal olan Parrington estetikçiliğe ve bilimde seçkinciliğe karşı çıkmış,

ekonomik etkenlerin önemi üzerinde durarak önemli düşünce ve duyguları başarıyla aktaran her türlü yazının edebiyat olduğunu savunmuştur. *The Connecticut Wits* (1926; Connecticut'lı Dehalar) ile *Sinclair Lewis, Our Own Diogenes* (1927; Bizim Diogenes'imiz Sinclair Lewis) öbür yapıtlarıdır.

Parrott, Robert Parker (d. 5 Ekim 1804, Lee, New Hampshire - ö. 24 Aralık 1877, Cold Spring, New York, ABD), kendi adıyla anılan yivli top türünü geliştiren ABD'li mucit.

1824'te, West Point'teki ABD Askeri Akademisi'nden mezun oldu, ama 1836'da ordudan ayrılarak West Point Dökümhanesi'nde çalışmaya başladı. 1861'de, topların dökme demirden yapılan kama bölümlerinin, ateş sırasında büzülen, dövme demirden yapılmış çemberlerle güçlendirilmesine ilişkin bir yapım yöntemi ile ağızdan dolma yivli toplar için bir top mermisi türünün patentini aldı. Mermi tunçtan halkalarla çevrelenmişti; halkalar atış sırasında genleşerek merminin namlu yivlerine sıkıca oturmasını sağlıyordu. Parrott topları Amerikan İç Savaşı (1861-65) sırasında karada ve denizde yaygın biçimde kullanıldı.

Parry, Sir (Charles) Hubert (Hastings) (BARONET) (d. 27 Şubat 1848, Bournemouth, Hampshire - ö. 7 Ekim 1918, Rustington, Sussex, İngiltere), 19. yüzyıl sonlarında İngiliz müziğindeki canlanışta etkili olmuş müzikçi.

Eton'da kompozisyon eğitimi gördüğü sırada Oxford'dan müzik diploması aldı (1867); özellikle piyanist Edward Dannreuther'den etkilendi. *Scenes from Prometheus Unbound* (1880; Zincirlerinden Kurtulmuş Prometheus'tan Sahneler), 19. yüzyılın sonuna değin İngiliz müziğine egemen olacak kitlesel efektler konusunda yeteneğini ortaya koyduğu korolu yapıtların ilkiydi. Daha sonra koro ve orkestra için *Blest Pair of Sirens*'ı (1887; Bir Çift Kutsal Denizkızı), *Judith* (1888; Yudit), *Job* (1892; Eyub), *King Saul* (1894; Kral Saul) adlı oratoryoları ve *Songs of Farewell*'i (1916-18; Veda Şarkıları) besteledi. Sözleri William Blake'in *Milton*'ından alınan eşsesli (unison) şarkısı "Jerusalem" (1916; Kudüs), I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'de ikinci bir ulusal marş haline geldi.

1894'te Londra'daki Kraliyet Müzik Okulu'nun başına getirilen Parry 1900'de Oxford'da müzik profesörü oldu. 1903'te baronet yapıldı. Yazdığı müzik kitapları arasında *Studies of Great Composers* (1886; Büyük Besteciler Üzerine Çalışmalar), *The Evolution of the Art of Music* (1896; Müzik Sanatının Evrimi), *Johann Sebastian Bach* (1909) ve *Style in Musical Art* (1911; Müzik Sanatında Üslup) sayılabilir.

pars (*Panthera pardus*), LEOPAR ya da PANTER olarak da bilinir, *Carnivora* (etçiller) takımının *Felidae* (kedigiller) familyasından yırtıcı memeli türü. Uzunluğu, 90 cm'lik kuyruğu dışında 210 cm, ağırlığı 50-90 kg, omuz yüksekliği 60-70 cm'dir. Ama bu ortalama değerleri çok aşan bireylere rastlanabilir. Üst bölümleri sarımsı, alt bölümleri beyazımsı olan postu genellikle rozet biçimli irili ufaklı siyah lekelerle bezelidir. Jaguarın postundan farklı olarak rozetlerin içinde siyah benekler bulunmaz. Rozetlerin içindeki tüyler genellikle daha koyu sarıdır.

Pars orman ve çalılıklarda barınan, yalnız yaşayan ve büyük ölçüde geceleri etkinlik gösteren bir hayvandır. Ama bazen güneşlendiği de olur. İyi bir tırmanıcıdır. Sık sık avından arta kalan parçayı ağaç tepelerine taşıyıp saklar. Küçük kemiricilerden antiloplara kadar, gücünün yettiği her hayvana saldırırsa da özellikle Afrika'da küçük ve orta büyüklükte antilopları, Asya'da gene benzer irilikteki antilopları ve geyikleri avlar. Köpekler ve Afrika'da babuinler sevdiği avlar arasındadır. Bazen sürülerden evcil hayvanları kaptığı gibi insanlara da saldırabilir.

Parsın belli bir üreme mevsimi yoktur. Dişi üç ay kadar süren gebelik döneminin

Pars (*Panthera pardus*)
Leonard Lee Rue III

ardından iki-dört (genellikle üç) yavru doğurur. İyi bir yüzücü olan pars çekinmeksizin suya atlar. Parsın tümüyle siyah renkte olanları da vardır. Bu özellikteki bireylere daha çok Güneydoğu Asya'da rastlanmaktadır.

Parsın doğal yaşama alanı Afrika, Arabistan Yarımadası, Anadolu, İran, Orta Asya, Hindistan, Güneydoğu Asya, Çin ve Mançurya'dır. Günümüzde bu geniş alanın birçok kesiminde soyu tükenmiştir. Türkiye'de yakın tarihlere değin Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Karadeniz Bölgesi'nin batı, Ege Bölgesi'nin güney kesimlerinde ve Akdeniz Bölgesi ormanlarında yaşadığı bilinen bu türün 1974'ten beri izine rastlanmamıştır.

pars foku (*Hydrurga leptonyx*), *Pinnipedia* (yüzgeçayaklılar) takımının *Phocidae* familyasından, Antarktika ve alt-Antarktika bölgelerinde yaşayan fok türü. Genellikle yalnız yaşayan bu hayvanlar penguen, fok

Pars foku (*Hydrurga leptonyx*)
John Warham

yavrusu gibi sıcakkanlı hayvanlarla beslenen tek fok türüdür. Pars fokunun oldukça ince yapılı vücudu, görece uzun başı, iyi gelişmiş, çiğneme yüzeylerinde üç çıkıntı bulunan yan dişleri vardır. Adını, gri üstüne siyah benekli postundan alır. Uzunluğu 3,5 m'ye, ağırlığı 380 kg'ye ulaşabilir. Yırtıcılığıyla tanınmış olmasına karşın zorda kalmadıkça insana saldırdığı görülmemiştir.

pars kedisi (*Felis bengalensis*), *Carnivora* (etçiller) takımının *Felidae* (kedigiller) familyasından, Hindistan ve Güneydoğu Asya'da yaşayan kedi türü. Adını, parsınkine benzeyen sarı ya da kızıl kahverengi üstüne siyah benekli ve çizgili postundan alır. Uzunluğu, 23-35 cm'lik kuyruğunun dışında 45-75 cm'dir. Geceleri avlanan pars kedisi kuş ve küçük memelilerle beslenir. Üreme mevsimi ilkbahar aylarına rastlar. Dişiler bir batında 2-4 yavru doğurur. Gebelik dönemleri yaklaşık 56 gün sürer.

pars köpekbalığı (*Triakis semifasciata*), *Triakidae* familyasından, ABD'nin batı kıyıları boyunca sığ sularda görülen köpekbalığı türü. Vücudu oldukça ince yapılı, uzunluğu 90-150 cm'dir. Sırtında enine siyah bantlar, yanlarında siyah benekler bulunur. Balıkları ve kabukluları yiyerek beslenir. Zararsız bir tür olarak bilinmekle birlikte insanlara saldırabilir.

pars kurbağası (*Rana pipiens*), *Ranidae* familyasından, Kuzey Amerika'da yaşayan kurbağa türü. Laboratuvarlarda deney hayvanı olarak da kullanılan bu tür ABD ve Kanada'da yaygın biçimde görülür. Batak-

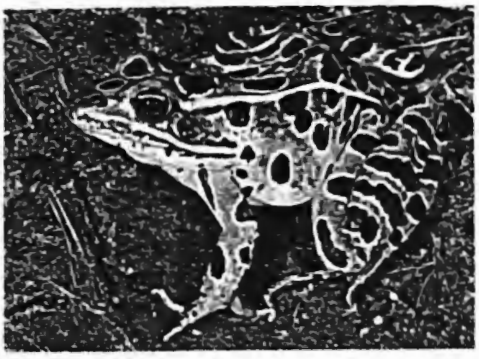

Pars kurbağası (*Rana pipiens*)
John Kohout-Root Resources

lık ve göl gibi çeşitli sulak alanlarda yaşamakla birlikte sık sık sudan uzaklaşır.

Uzunluğu 5-13 cm, rengi gri, yeşil ya da kahverengidir. Üst bölümlerinde koyu lekeler, sırtında uzunlamasına açık renk çizgiler ve tümsekler bulunur.

parsek, astronomide, yıldızların ve gökadaların uzaklıklarının belirtilmesinde kullanılan birim. Bir parsek, Yer'in yörünge yarıçapını bir yay saniyelik açıyla gören uzaklığa eşittir; buna göre, bir parsek uzaklıktaki bir yıldızın ıraklık açısı (paralaks) bir saniyedir. Herhangi bir cismin parsek cinsinden uzaklığı, yay saniyesi cinsinden ıraklık açısının tersidir. Örneğin, en yakın üçlü yıldız sistemi olan Alfa Erboğa'nın ıraklık açısı 0,753 yay saniyesidir; Yer'den ve Güneş'ten uzaklığı ise 1,33 par-

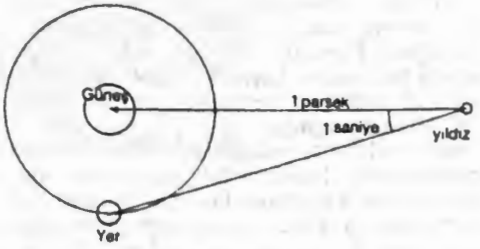

Parsek; gösterilen açı gerçekte bir yay saniyesinden (1") çok daha büyüktür
Ake Wallenquist, *Dictionary of Astronomical Terms*, © 1966, Sune Engelbrekson; Doubleday & Company, Inc.

sektir. Bir parsek 3,26 ışık yılına, bu da $3{,}09 \times 10^{13}$ kilometreye eşittir. Yer'in de içinde bulunduğu Samanyolu Gökadası'nda, uzak yıldızların uzaklığı kiloparsek cinsinden ölçülür (1 kiloparsek=1.000 parsek). Güneş'in Samanyolu sisteminin merkezinden uzaklığı 8,5 kiloparsektir. Öteki

gökadalara ve yıldızlara yönelik ölçümler genellikle megaparsek cinsinden belirtilir (1 megaparsek=1.000.000 parsek). Andromeda Gökadası'nın uzaklığı yaklaşık 0,7 megaparsektir. Bazı gökadalarla kuvazarların uzaklığı 3.000 megaparsek, yani 9-10 milyar ışık yılı düzeyindedir.

Parsiler, Farsça FARSI. Hindistan'da Zerdüşt dinine bağlı cemaat. Müslümanların baskısından kaçarak Hindistan'a göç eden Zerdüştlerin soyundan gelirler. Bombay, Bombay'ın kuzeyindeki birkaç yerleşme ile Bangalore'da (Karnataka), ayrıca Karaçi'de (Pakistan) yaşarlar. Hindu olmadıkları için tam anlamıyla bir kast oluşturmasalar da, iyi örgütlenmiş bir cemaattirler.

Parsilerin ne zaman göç ettiği kesin olarak bilinmemektedir. Önce Basra Körfezindeki Hürmüz'e yerleştikleri, ama baskılar devam ettiği için 8. yüzyılda denizyoluyla Hindistan'a gittikleri kabul edilir. Göçün 10. yüzyıla değin sürdüğü sanılmaktadır. Önce Kathiavar'daki Diu'ya yerleşen Parsiler, kısa süre sonra Gucerat'a geçerek yaklaşık 800 yıl boyunca küçük bir tarım topluluğu olarak orada yaşamıştır.

Hindularla Müslümanlara göre dış etkilere daha açık bir topluluk olan Parsiler, 17. yüzyılda bölgede İngiliz ticaret karakolları kurulunca ticaretle uğraşmaya başladılar. Bombay 1668'de İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın denetimine girince Gucerat'tan ayrılıp oraya yerleştiler. Zanaat ve ticaret alanındaki becerileriyle 18. yüzyılda kentin büyüyüp gelişmesine katkıda bulundular. 19. yüzyılda artık zengin bir topluluk olan Parsiler, özellikle 1850'de demiryolu ve gemicilik sanayilerine el atmaya başladılar.

Parsiler 1477'de İran'a resmi bir heyet göndererek orada kalan kolları ile yeniden ilişki kurdular. İran'daki Müslümanların Gebriler olarak adlandırdığı bu küçük topluluklar 1768'e değin dinsel ayin ve hukuk konularında mektuplaştılar. *Rivayat* adıyla bilinen bu mektupların 17'si günümüze ulaşmıştır. Bu ilişki Parsilerin, inançlarını ilk biçimiyle koruyan Gebrilerle çatışmaya girmeleriyle sonuçlandı ve 18. yüzyılda Parsiler, dinsel ayin ve takvim sorunları konusunda iki gruba ayrıldılar. *Ayrıca bak.* Zerdüşt dini.

Parsons, Sir Charles Algernon (d. 13 Haziran 1854, Londra, İngiltere - ö. 11 Şubat 1931, Kingston, Jamaika), çok aşamalı buhar türbinini geliştirerek buharlı gemi teknolojisinde yeni bir çığır açan İngiliz mühendis.

1877'de Newcastle upon Tyne'daki Armstrong makine fabrikasında çalışmaya başlayan Parsons, 1889'da Newcastle'da kendi fabrikasını kurarak buhar türbinleri, elektrik üreteçleri ve başka elektrikli aygıtlar üretmeye girişti.

Parsons 1884'te çok aşamalı buhar türbinini geliştirdi. Türbinin her aşamasında buhar, türbin kanatlarında aşırı bir hıza yol açmadan en fazla kinetik enerjinin elde edilebileceği bir oranda genleştiriliyordu. 1891'de yoğunlaştırıcıyla donatılan Parsons türbinleri elektrik santrallarında kullanılmaya başladı. 1897'de ise bu türbinler uskurlu gemilere takılmaya başladı; bu türden donanımlı ilk gemi olan "Turbinia", o dönem için çok yüksek olan 34 ½ deniz mili (knot) hıza ulaştı. Bir süre sonra da Parsons türbinlerinden savaş gemilerinde yararlanılmaya başladı.

Parsons ayrıca, türbin ile uskur arasına mekanik bir hız azaltıcı kavrama düzeneğini ekleyerek türbinin verimini artırdı. 1898'de Royal Society'nin üyeliğine kabul edilen Parsons 1902'de bu kurumun Rumford Madalyası'yla ödüllendirildi, 1911'de de "sir" unvanı aldı.

Parsons, Elsie (Worthington) Clews (d. 27 Kasım 1875, New York kenti - ö. 19 Aralık 1941, New York kenti, ABD), ABD'li sosyolog ve antropolog. ABD'nin güneybatı kesiminde yaşayan Pueblolar ve öteki Yerli toplulukları üzerine çalışmaları günümüzde de temel başvuru kaynağı olma özelliğini korumaktadır.

Sosyoloji alanındaki doktora çalışmasını 1899'da Colombia Üniversitesi'nde tamamladı. Birkaç yıl New York kentindeki Barnard College'da ders verdi. İlk yapıtlarında çeşitli dönem ve kültürlerde kadınların karşı karşıya kaldıkları baskıları ele alan Parsons, John Main takma adıyla yayımladığı ve Victoria sonrası dönemin toplumuna ilişkin görüşlerini ortaya koyduğu *The Old-Fashioned Woman* (1913; Eski Zaman Kadını) adlı yapıtında cinsel ilişkiler konusunda bir tartışmaya da yer verdi.

1915'te ABD'nin güneybatısına yaptığı bir ziyaret sırasında tanıştığı Franz Boas ve Pliny E. Goddard'ın etkisiyle Kuzey ve Güney Amerika Yerlileri üzerine çalışmaya başladı. Pueblo Yerlileriyle ilgili pek çok veri topladı ve bu verilere dayanarak *Pueblo Indian Religion* (1939; Pueblo Yerli Dini) adlı iki ciltlik yapıtını yazdı. Meksika'nın Oaxaca eyaletinde yaşayan Zapotek Yerlileri üzerine araştırmalarını *Mitla: Town of the Souls* (1936; Mitla: Ruhlar Kenti) adlı kitabında özetledi. And Dağlarındaki araştırmalarının sonuçları ise *Peguche, Canton of Otavalo* (1945; Otavalo'nun Kantonu Peguche) adıyla yayımlandı.

Meslek yaşamının sonlarına doğru Amerikan Antropoloji Derneği'nin başkanlığına seçilen Parsons, bu göreve getirilen ilk kadın oldu. Ama göreve başlamadan öldü.

Parsons, Talcott (d. 13 Aralık 1902, Colorado Springs, Colorado, ABD - ö. 8 Mayıs 1979, Münih, Batı Almanya), ABD'li sosyolog. Geliştirdiği toplumsal eylem kuramıyla modern sosyolojideki çeşitli düşünce akımlarını etkilemiş, deneysel araştırmalardan çok, toplumun çözümlenmesine yönelik genel kuramsal sistemlerle ilgilenmiştir.

1924'te Amherst College'dan mezun olduktan sonra London School of Economics and Political Science'da öğrenim gördü. Doktorasını 1927'de Heidelberg Üniversitesi'nde tamamladı. Öğretim üyesi olduğu Harvard Üniversitesi'nde, emekliliğine (1973) değin çeşitli görevler üstlendi. Önce iktisat dersleri verdi. 1931'de sosyoloji dersleri vermeye başladı. 1944'te profesörlüğe getirildi. 1946-56 arasında, yeni kurulmuş olan toplumsal ilişkiler bölümünün başkanlığını yürüttü. 1949'da Amerikan Sosyoloji Derneği'nin başkanlığını yaptı. Klinik psikoloji ve toplumsal antropolojiyle sosyolojiyi birleştirerek toplum bilimlerinde bugün de geçerliliğini koruyan bir yaklaşım geliştirdi.

İlk önemli çalışması olan *The Structure of Social Action*'da (1937; Toplumsal Eylemin Yapısı) Alfred Marshall, Vilfredo Pareto, Émile Durkheim ve Max Weber gibi Avrupalı düşünürlerin çalışmalarından öğeler alarak toplumsal eylemde bireysel seçime dayalı sistematik bir kuram geliştirdi. Bireylerin çeşitli değerler ve eylemler arasından kısmen de olsa özgürce seçim yapabileceğini savundu. Sosyoloji kuramının alanını, Freud ve Max Weber'de olduğu gibi içsel kişilikle değil, toplumun geliştirdiği kurumların dışsal yapılarıyla ilgili olarak tanımladı. Bu yapılar hem toplumsal eylemi belirleyici rol oynuyor, hem de toplumsal eylem aracılığıyla süreklilik kazanıyordu. *The Social System* (1951; Toplumsal Sistem) adlı yapıtında büyük ölçekli sistemler, toplumsal düzen, bütünleşme ve denge sorunlarıyla ilgili çözümlemelere yönelen Parsons bir toplumsal sistemin yapılarını oluşturan karşılıklı ilişki ve etkileşim içindeki birimlerin, o sistemin gelişmesine ve sürdürülmesine hangi araçlarla katkıda bulunduğunu inceleyen bir yapısal-işlevsel çözümleme yöntemi geliştirdi.

Öbür çalışmaları arasında *Essays in Sociological Theory* (1949, yb 1954; Sosyoloji Kuramı Üzerine Denemeler), *Structure and Process in Modern Societies* (1960; Modern Toplumlarda Yapı ve Süreç), *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives* (1966; Toplumlar: Evrimsel ve Karşılaştırmalı Yaklaşımlar), *Sociological Theory and Modern Society* (1967; Sosyoloji Kuramı ve Modern Toplum), *Politics and Social Structure* (1969; Siyaset ve Toplumsal Yapı) ve *The American University* (1973, Gerald M.Platt ve Neil J.Smelser ile birlikte; Amerikan Üniversitesi) sayılabilir.

parşömen, üstüne yazı yazmak ya da resim yapmak için özel olarak hazırlanmış hayvan derisi. Anlatıldığına göre, Büyük İskender'in ölümünden sonra kurulan Ptolemaios hanedanı zamanında papirüsün Mısır'dan dışarıya çıkarılması yasaklanmıştı. Pergamon'daki (bugün Bergama) ünlü kitaplığına yeni yazmalar kazandırmak isteyen Pergamon kralı II. Eumenes üstüne yazı yazılabilecek yeni bir malzemenin bulunmasını istedi. Bu konuda çalışan Pargamonlu ustalar sonunda parşömeni yaptılar. Bu öykünün tarihsel bir gerçekten mi, yoksa parşömenin türediği Yunanca *pergamene* sözcüğünün Pergamon kentinin adıyla olan benzerliğinden mi kaynaklandığı kesin olarak bilinmez.

Koyun, keçi, dana, ceylan, domuz gibi hayvanların derisinden yapılan parşömen (Osmanlılarda tirşe ya da rak) önceleri el yazmalarıyla fermanların yazılmasında kullanılmıştır. Yapımı zor ve pahalı olduğu için bazen hükmü geçen fermanlar kazınıp yerine başkaları yazılmıştır (*bak.* palimpsest). Büyük değer taşıyan yapıtlar için özellikle dana ve koyun derisinden yapılmış kaliteli parşömen kullanılmıştır. Paçavradan kâğıt yapılmaya başlaması ve matbaanın icadıyla Avrupa'da parşömen kullanımı çok azalmıştır. Bugün de koyun, keçi, dana, tay ve yeni (ya da ölü) doğmuş kuzuların derileri özellikle minyatürlerde ve lüks baskılarda kullanılmaktadır.

Parşvanatha (Sanskrit dilinde "Yılan Tanrı"), PARŞVA olarak da bilinir, Caynacılıkta 23. Tirthankara (kurtarıcı). Hakkında tarihsel bilgi bulunan ilk Tirthankara olmasına karşın, yaşamına ilişkin olgularla efsaneler ayrılmaz biçimde iç içe geçmiştir. Yirmi dördüncü ve sonuncu Tirthankara olan Mahavira'dan (ö. İÖ y. 527) yaklaşık 250 yıl önce yaşadığı söylenir. Ana babasının izinden giderek Parşvanatha'nın öğretisini benimseyen Mahavira onun ilkelerini geliştirerek Caynacılığı kurmuştur. Parşvanatha'nın cemaatine katılanlar hiçbir canlıyı öldürmeyecekleri, hırsızlık etmeyecekleri, yalan söylemeyecekleri, canlı ya da cansız hiçbir şeye bağlanmayacakları konusunda yemin ederlerdi. Mahavira ise bunlara cinsel zevkin reddedilmesini ekleyerek Caynacılığın

beş büyük yeminini (*mahavrata*) oluşturdu. Parşvanatha keşişlerin giyinmesine izin vermiş, ama Mahavira giyinmeyi reddetmişti.

Parşvanatha, taş heykel, Madhya Pradesh, y. 10. yy
Pramod Chandra

Zamanla ikisinin görüşleri uzlaştırıldı ve Parşvanatha yandaşları da Mahavira'nın reformlarını benimsedi.

Parşvanatha'yla ilgili efsanelerde onun yılanlarla ilişkisi önemli yer tutar; annesinin onu doğurmadan önce yanı başında yerde sürünen bir kara yılan gördüğü söylenir. Bütün resim ve heykellerinde Parşvanatha'nın başının üzerinde yılanlardan oluşan bir kubbe vardır. Caynacılığın kutsal metinlerinden *Kalpa-sutra*'da, bir çilecinin yaktığı ateşte kütüğün içinde kalan bir yılan ailesini kurtardığı anlatılır. Sonradan yeraltındaki *naga*'ların (yılan) kralı Dharana olarak yeniden doğan yılan da, onu düşman bir cinin yolladığı fırtınadan korumuştur.

Part dili, eski Parthia ülkesinde konuşulan ve Arsaklılar döneminde (İÖ 2. yy-İS 3. yy) Part İmparatorluğu'nun resmî dili olan Orta İran dili. Bu dilde günümüze ulaşan en eski belgeler arasında, Rus arkeologların Arsaklıların başkentlerinden Nisa'da (bugün Türkmenistan'da) yaptığı kazılarda (1949-58) ortaya çıkardığı 2 binden fazla yazılı çömlek parçası vardır; bunların çoğu İÖ 1. yüzyıldan kalma şarap alım satım kayıtlarıdır. İlk Sasani krallarının (224-303) yazıtlarıyla bunların Orta Farsça uyarlamaları da Part dilinin günümüze ulaşmasında önemli rol oynamıştır. Manicilerin Part dilinde ortaya koyduğu edebiyat yapıtları, özellikle de şair Mar Ammo'nun 3. yüzyılın ikinci yarısında yazdığı ilahi dizileri bu dil için zengin bir kaynak oluşturur. Part yazısı Aramî alfabesinden türetilmiştir.

Partch, Harry (d. 24 Haziran 1901, Oakland, California - ö. 3 Eylül 1974, San Diego, California, ABD), çok çeşitli temalara ve düşsel öğelere dayalı besteleriyle tanınan ABD'li müzikçi. Kendi buluşu olan alışılmadık çalgılarla seslendirdiği besteleri partisyonlarının karmaşıklığıyla tanınır; örneğin, her çalgının kendine özgü bir notalaması vardır, bazen her oktavda 43 ses yer alır. Çoğunlukla insan için yazılmış ilk yapıtlarında Partch, Büyük Bunalım sırasında dolaştığı yerlerden derlediği sözlere yer vermiştir. Bunlar arasında *The Letter, a Depression Message from a Hobo Friend* (1943; Mektup, Aylak Bir Arkadaştan Büyük Bunalım Mesajı) ile *8 Hitchhiker Inscriptions from a California Highway Railing* (California'daki Bir Otoyol Korkuluğundan 8 Otostopçu Yazıtı) sayılabilir.

Sonraları, Partch mitoloji ve gizli bilimlere duyduğu ilginin de etkisiyle ampul, kâse gibi bildik nesnelerin büyülü seslerini keşfetti. Sonuçta *boo* (bambu marimba), tahta tuşlarının en büyüğü 2,4 m boyunda olan *marimba eroica*, sis odası kâseler, mazda marimbası gibi birçok çalgı yaptı. Bu çalgılardan bazıları San Francisco Sanat Müzesi ile New York'taki Whitney Müzesi'nde sergilendi.

İlk önemli sahne yapıtı *Oedipus* (1951; Oidipus), *Plectra and Percussion Dances* (1952; Mızrap ve Vurmalı Çalgı Dansları), danslı yergi *The Bewitched* (1955; Büyülenmiş) ve *Windsong* (1958; Rüzgârın Türküsü) filminin müziği, Partch'ın 1950'lerdeki tipik yapıtlarıdır. *And on the Seventh Day Petals Fell on Petaluma* (1963-64; *Ve Yedinci Günde, Petaller Petaluma'ya Düştü*) adlı görkemli süitinde, müzik parçalarındaki geleneksel gelişim süreci dikkate alınmamış, müzikal düşünceler yalın bir biçimde sunulup sonra bir yana bırakılmıştır.

Partch sonraları, birer ayin niteliği taşıyan sahne müzikleri hazırladı. Kuramlarını *The Genesis of a Music* (1949; Bir Müziğin Yaratılışı) adlı kitabında özetledi. 1966'da Ulusal Sanat ve Edebiyat Enstitüsü'nün ödülünü kazandı.

Parteciaco AİLESİ. PARTECIPAZIO olarak da yazılır, 810-932 arasında yedi *doge*(*) ile birçok piskopos ve kilise görevlisi yetiştirmiş Venedikli aile.

Ailenin *doge* unvanını taşıyan ilk üyesi 727-739 arasında hüküm süren I. Orso Parteciaco'ydu. Ama hanedanın kurucusunun Agnello Parteciaco (ö. 827) olduğu kabul edilir. Venedik'i Charlemagne'ın oğlu, Frank kralı Pepin'in denetimine bırakan gruba karşı Agnello, siyasal bağımsızlığın daha kolay korunabileceği düşüncesiyle yönetim merkezini Malamocco (bugün Lido) Adasından Rialto Adalarına taşıdı. Adaları birbirine bağlayan çok sayıda köprü inşa ettirdi ve ilk düklük sarayının yapımını başlattı. Ayrıca Bizans imparatorları V. Leon ve II. Mikhail'den önemli ticari ayrıcalıklar sağladı.

Parter, Lante Villası, Bagnaia, İtalya
Peter Coats

Agnello'nun yerine sırasıyla oğulları Giustiniano ve I. Giovanni geçti. Giustiniano'nun hükümdarlığı sırasında Aziz Markos'un İskenderiye'den kaçırılan kemiklerini saklamak için, bugün San Marco Bazilikası'nın bulunduğu yerde bir bazilikanın yapımına başlandı (828). II. Orso döneminde, başta kilisenin yeniden örgütlenmesi olmak üzere birçok reform gerçekleştirildi.

partenogenez *bak.* döllenmesiz üreme

partenokarp *bak.* döllenmesiz meyve

Partenopea Cumhuriyeti, İtalyanca REPUBBLICA PARTENOPEA, Fransızca RÉPUBLIQUE PARTHÉNOPÉENNE, Napoli'de Kral IV. Ferdinando'nun Napoléon yanlısı cumhuriyetçilerce tahttan indirilmesinin ardından kurulan (23 Ocak 1799) kısa ömürlü cumhuriyet. Aynı yıl, papalık ordusu ve bir İngiliz filosunca desteklenen bir karşı ayaklanma sonucu yıkıldı. Partenopea Cumhuriyeti'nin yıkılmasının ardından cumhuriyetçiler öldürüldü ve Amiens Antlaşması (1802) sonucu Ferdinando Napoli'ye dönerek yeniden tahta çıktı. Ama, Napoléon 1806'da bölgeye kardeşi Joseph'in komutasında bir ordu göndererek Napoli'yi işgal etti. Joseph 30 Mart 1806'da Napoli kralı ilan edildi ve Ferdinando Sicilya'ya kaçtı.

parter, belli bir desen oluşturacak biçimde bölünmüş çiçek tarhı. Eskiden bir tarhın içindeki çeşitli bitkiler çalı, şimşir, çimkaranfil ya da yavaş büyüyen başka bodur bitkilerle birbirinden ayrılırdı. Ortaçağdan sonra bu uygulamanın geliştirilmesiyle parterler ortaya çıktı.

16. yüzyılda desenli çiçek tarhları önem kazanmaya başlayınca, bunları ayırmak için, bitkilerin olanak verdiğinden daha kalıcı ve kesin çizgili bölmeler oluşturmak gereği doğdu. Bodur bitkiler yerine tahta ya da kurşundan bölmeler kullanılmaya ya da deniz kabuğu, kömür gibi maddelerle çizgiler oluşturulup araları renkli kum ya da taş kırıklarıyla doldurulmaya başladı. Çiçek tarhının içindeki bölmelerin dik açılı değil de kurdele gibi kıvrımlı desenler oluşturduğu parter türüne broderi deniyordu. 16. yüzyılda Fransa'da Étienne Dupérac'ın geliştirdiği broderinin en iyi örnekleri Fransa'da Versailles Sarayı'nın ve İngiltere'de Hampton Court'un bahçelerindeki uygulamalardır.

17. yüzyılın sonlarında parter bahçe düzenlemesinin en önemli öğesi olmuştu. Ama bu tür düzenli bahçelerin yapaylığından hoşlanmayanlar da çoktu. 18. yüzyılda İngiliz bahçesi adı verilen doğal görünümlü bahçe düzenlemesi ortaya çıkınca parterler de uygulanmaz oldu.

Parthenios, NİKAİA'LI (ü. İÖ 1. yy, Roma), İskenderiye şiir okulunun son temsilcisi olarak nitelenen Eski Yunanlı şair ve dilbilgisi uzmanı.

Nikaia'da (bugün İznik) doğdu. Üçüncü Mithradates Savaşı sırasında esir alınarak

İtalya'ya götürüldü. Orada, Vergilius'un Yunanca öğretmeni oldu. Şair Cornelius Gallus için derlediği 36 aşk öyküsünden oluşan *Erotika Pathemata*'nın (Aşk Acıları) tamamı ve birini karısı Arete için yazdığı iki ağıttan bazı parçalar günümüze ulaşmıştır. Karısı Arete için ayrıca üç kitaplık bir övgü de yazmıştır. Yapıtları, İmparator Tiberius ve Hadrianus'un en beğendiği şiirler arasındaydı.

Parthenon, Atina Akropolisi'nde, Eski Yunan tanrıçası Athena'ya adanmış Dor düzeninde tapınak. Adı Athena Parthenos (Bakire Athena) kültünden kaynaklanır.

İÖ 5. yüzyılın ortalarında, Atinalı devlet adamı Perikles'in yönetimi sırasında yapılmıştır. Mimarları İktinos ile Kallikrates'tir. Genel denetimini heykelci Phidias'ın yaptığı sanılmaktadır. Yapım çalışmalarına İÖ 447'de başlanmış, İÖ 438'de bitirilmiştir.

Parthenon, İÖ 447-432, Atina
Alson Frantz

Phidias'ın altın ve fildişinden yaptığı Athena heykeli de aynı yıl kutsanmıştır. Yapının dışındaki süsleme çalışmaları İÖ 432'ye kadar sürmüştür.

Dikdörtgen planlı tapınak üç basamaklı bir taban (30,89 m × 69,54 m) üstüne oturur. Batı ve doğuya bakan kısa kenarlarında 8'er, kuzey ve güneydeki uzun kenarlarında ise 17'şer sütunu vardır.

Parthenon'u süsleyen kabartma ve heykeller de yapının görkemli mimarlığı ile boy ölçüşecek bir uyum içindedir. Doğu frizindeki kabartmalar tanrılarla devler arasındaki savaşı anlatır. Güneydekinin konusu ise Yunanlılar ile Kentaurlar arasındaki savaştır. Batı frizinin konusunun Yunanlılar ile Amazonlar arasında geçen bir savaş olduğu sanılmaktadır. Kuzeydeki kabartmaların büyük bölümü kaybolmuştur. *Naos* (tanrı heykelinin bulunduğu kutsal mekân) duvarının üstünü çevreleyen frizde, her yıl yapılan Panathenaia şenlikleri anlatılmıştır.

Parthenon, İS 5. yüzyılda Phidias'ın heykeli çıkarılıp bir kiliseye dönüştürülene değin özgün durumunu korudu. 7. yüzyılda içinde bazı değişiklikler yapıldı. Osmanlılar 1458'de Atina'yı alınca, güneybatı köşesine yerleştirdikleri bir minareden başka önemli bir değişiklik yapmadan Parthenon'u camiye çevirdiler. 1687'de Osmanlılarla savaşan Venediklilerin attığı bir gülle tapınağın ortasında bulunan cephaneliğe gelerek bu bölümün yıkılmasına neden oldu. Bir İngiliz soylusu olan Lord Elgin 1801-03 arasında Osmanlı Devleti'nin izni ile yapının geri kalan heykel ve kabartmalarını ülkesine götürdü ve 1816'da Londra'daki British Museum'a sattı. Parthenon'a ait bazı heykeller Louvre, Kopenhag'daki Ulusal Müze gibi yerlerde, önemli bir bölümü de gene Atina'da bulunmaktadır. *Ayrıca bak.* Elgin Mermerleri.

Parthia, İran'da, kabaca bugünkü Horasan'a denk düşen tarihsel bölge. İÖ 247 - İS 224 arasında Part İmparatorluğu'nun topraklarını oluşturmuştur. Adının geçtiği en eski belge, Ahameniş hükümdarı I. Dareios'un (hd İÖ 522-486) Bisütun yazıtıdır. Ancak yazıtta bölgeden, Parsa'nın (Pers) söylenişindeki bir lehçe farklılığından kaynaklandığı sanılan Parthava adıyla söz edilir.

Parthia'nın Ahameniş İmparatorluğu'nun bir satraplığına bağlı olduğu döneme ilişkin bilgi yoktur. Parthia, Büyük İskender döneminde Hyrkania ile birleştirildi. İskender'in ölümünden sonra iki bölge de Selevkos Krallığı'na bağlı bir eyalet oldu. I. Selevkos (İÖ 312-281) ile I. Antiokhos Soter (İÖ 281-261) dönemlerinde göçebe Parnilerin (Aparniler) Orta Asya'dan Parthia'ya geldikleri ve yerleşik nüfus içinde eridikleri sanılır.

Part İmparatorluğu'nun ilk yöneticisi I. Arsakes'in, Baktriane hükümdarı Didotos'a bağlı bir valiyken ayaklanarak batıda bu imparatorluğu kurduğu kabul edilir. Onun ardılları İÖ 200'de Hazar Denizinin güney kıyılarına egemen olmuştu. I. Mithradates (hd İÖ 171-138) ve II. Artabanos'un (hd İÖ 128-124) fetihleriyle, İran Platosunun tümü ile Dicle-Fırat Vadisi Partların denetimine girdi. Ama gerek kuzeydoğudaki göçebelerin akınları, gerekse Roma'nın yayılması imparatorluk için tehdit oluşturuyordu. Romalılara karşı İÖ 53'te Carrhae'de (bugün Harran) büyük bir zafer kazanan Partlar, sonradan başkentleri Ktesiphon'u kaybetmelerine karşın, Roma topraklarının doğuya doğru genişlemesini bir ölçüde engellemeyi başardılar.

İlk Part başkentinin Dara olduğu sanılır. Sonraki başkentlerden biri de, bugünkü Damgan yakınlarında olduğu sanılan Hekatompylos'tu. İmparatorluğu yöneten soylular, Selevkosların kurduğu toplumsal örgütlerden başarıyla yararlandıkları gibi, bağlı krallıkların gelişmesine de olanak tanıdılar. Asya ile Yunan-Roma dünyası arasındaki ticaret yollarını denetleyerek edindikleri serveti bayındırlık işlerinde kullandılar. Gene de imparatorluk sıkı bir iç denetimden yoksundu; sonunda İran'ın güneyinde yerel bir hükümdar olan Ardeşir İS 224'te ayaklanarak Sasani İmparatorluğu'nu kurdu.

partikül *bak.* parçacık

partisyon, BÖLÜNTÜ olarak da bilinir, matematikte ve mantıkta, bir kümenin, hiçbiri boş olmayan, birbirlerinden ayrık ve birleşimleri söz konusu kümeye eşit olacak biçimde bir altkümeler takımına ayrılması. Bu tanımdan görüldüğü gibi, söz konusu kümenin her öğesi partisyondaki altkümelerden yalnızca bir tanesinin öğesi olabilir ve altkümelerin tümü söz konusu kümenin bütün öğelerini içerir.

Bu kavramdan farklı, ama onunla yakından ilişkili bir başka kavram, bir pozitif tamsayının partisyonu kavramıdır. Özellikle kombinatuvar çözümlemede ve sayılar kuramında önemli bir yeri olan bu kavram şöyle tanımlanır: Bir n tamsayısının partisyonu, bu sayının, kendisinden daha küçük k tane tamsayının toplamı olarak kaç türlü ifade edilebileceğini gösteren sayıdır. Örneğin 7 sayısı, kendisinden daha küçük 3 tamsayının ($n=7$, $k=3$) toplamı olarak 4 türlü ifade edilebilir: 5+1+1; 4+2+1; 3+3+1 ve 3+2+2.

partisyon, çoksesli müzikte, bir parçanın aynı anda çalınacak ya da söylenecek bütün partilerini üst üste gösteren nota yazımı. Bir parçada hangi çalgıların bulunduğu, bunlardan hangisinin nerede başlayıp nerede sustuğu partisyonda kolayca izlenir. Tam orkestra partisyonunda çalgıların belirli bir yeri ve sırası vardır. Çalgılar gruplar halinde ve her bir grup kendi içinde ince sesli çalgıdan kalın sesli çalgıya doğru sıralanırlar. Buna göre tam bir orkestra partisyonunda yukarıdan aşağıya doğru tahta nefesli çalgıların (flüt, obua, klarnet, fagot), bakır nefesli çalgıların (korno, trompet, trombon, bazen tuba), vurmalı çalgıların (başta timpani olmak üzere yapıtına göre değişen büyük davul, trampet, zil, çelik üçgen, bazen ksilofon vb), arp, piyano gibi telli çalgıların ve en altta da yaylı çalgıların (birinci ve ikinci kemanlar, viyolalar, viyolonseller ve kontrbaslar) notaları sıralanır. Konçertolarda solo çalgılar, vokal yapıtlarda ise solo ses partisi ya da koro partileri bu sıralamada yaylı çalgıların hemen üstünde yer alır.

Böyle tam bir partisyonun piyanonun olanakları alanına indirgenmiş biçimine piyano partisyonu (piyano redüksiyonu, piyano indirgemesi) denir. Bu türlü bir indirgeme tek piyanonun sınırlarını aşıyorsa iki piyano için düzenlenir. Opera, oratoryo vb gibi büyük vokal yapıtların, çalışmayı kolaylaştırmak amacıyla vokal partinin (ya da partilerin) üstte yer aldığı, orkestranın ise piyanoya indirgendiği bir şan-piyano partisyonu kullanılır. Vokal yapıtların partisyonunda ise partilerin standart sıralaması, yukarıdan aşağıya soprano, alto, tenor ve bas biçimindedir.

Orkestra şefinin çaldırdığı parçayı partisyondan izlemesine karşılık, çalgıcılar ya da vokalistler yalnızca kendi bölümlerini gösteren ayrı notalardan çalarlar. Bu notaya parti adı verilir ve notasını gösterdiği çalgının adıyla birlikte anılır (örn. klarnet partisi, korno partisi, ikinci keman partisi ya da soprano partisi).

Partisyonlu müzik yazma uygulaması, ortaçağın ortalarında kontrapuntal çokseslı (polifonik) müzik okullarından bu yana kullanıldı. 13. yüzyıl başlarında partisyonun yerini koro defteri aldı. Bir sehpa üstüne konan koro defterinin çevresine kümelenen koronun tümü müziği buradan okurdu. 15. ve 16. yüzyıllarda vokal müzik ve çalgı müziği parçaları parti kitapları biçiminde yayımlanıyordu. Bu kitapların her biri tek bir partinin müziğini içeriyordu. Madrigallerin partileri bazen tek bir yaprak üstünde, her kolunu bir partinin oluşturduğu bir haç biçiminde düzenlenerek yayımlanıyordu. Bu da, şarkıcıların dörtgen bir masaya oturarak kendi partilerini okumalarına olanak veriyordu. Bütün partilerdeki ölçü çizgilerinin dikey olarak birleştirildiği ilk modern partisyon biçimi 16. yüzyılda Cipriano de Rore'nin madrigalleriyle Giovanni Gabrieli'nin orkestra müziğinde görüldü.

Partizan, II. Dünya Savaşı'nda, Tito ve komünistlerin önderliğinde Mihver birliklerine ve kralcı Çetniklere karşı çarpışan Yugoslav gerillalarına verilen ad. Mihver birliklerinin savaşın en kızgın döneminde Partizanları sindirmek için yedi saldırı harekâtı düzenlemesi, öteki Müttefik cephelerinden çok sayıda düşman askerinin çekilmesini sağladı. Savaş sırasında iki önemli siyasal toplantı (Kasım 1942'de Bihać; Kasım 1943'te Jajce) düzenleyen Partizanlar, kurtarılmış bölgeleri kapsayan, geçici nitelikte yerel ve federal yönetim organları oluşturdular. Partizanların denetimindeki bu örgütlenme ağı, komünistlerin savaş sonrasında iktidarı ele geçirmesinde belirleyici rol oynadı. Tito'nun 1948'de Stalin'in siyasal saldırılarına karşın ayakta kalmasını sağlayan en önemli etken de Partizanların yurtseverliği ve Tito'ya bağlılığı oldu.

partizanlık, seçimi kazanan partinin, seçim kampanyasında etkin olarak çalışanları ve öteki destekleyicilerini, devlet görevlerine atayarak ve başka çıkarlar sağlayarak

ödüllendirmesi. Kamu görevlilerinin ellerindeki yetki ve olanakları siyasal amaçlarla kullanmalarını ve iktidarı kaybeden partiye bağlı kamu görevlilerinin tasfiye edilmesini de kapsar. İktidardaki partinin değişmesi genelde siyasi sorumluluk taşıyan yüksek devlet görevlerine yeni görevlilerin getirilmesini gerektirir. Ama partizanlık bu kadro değişiminin daha alt kademelere ve en küçük memurlara kadar yayılmasına yol açar. Partizanlığı savunanlar, sistemin partiye bağlılıkla hizmet edenleri ödüllendirme yoluyla etkin bir parti örgütlenmesini sağladığını vurgularlar. Ayrıca memurların siyasal iktidarla uyum içinde çalışması ve siyasal iktidarın programını daha iyi uygulaması açısından bir güvence oluşturduğunu öne sürerler. Buna karşılık partizanlığın gerekli nitelik ve yetenekleri gözetmeden, bütünüyle parti içi gereklere göre yapılmış atamalara yol açması sık görülen bir durumdur. Geniş çaplı değişiklikler de genellikle verimsizliğe ve aksamalara neden olur.

ABD siyaset yaşamında resmî bir kurum olarak geçmişte önemli bir yer tutan partizanlığın kökeni 19. yüzyıl başlarına değin iner. Partizanlık için kullanılan *spoils system* (ganimet sistemi) teriminin yaygınlık kazanması ise New York senatörü William Marcy'nin 1832'de Başkan Andrew Jackson'ın bir atama kararını savunmak için kullandığı "Zaferi kazanan, düşmanının ganimetini alır" sözlerine dayanır. Bu dönemde seçimle gelmiş görevlilerin geniş atama yetkilerinden dolayı yaygın bir uygulama alanı bulan partizanlığı sınırlamaya yönelik ilk adımlar Amerikan İç Savaşı'ndan (1861-65) sonra atıldı. 1883'te çıkarılan Pendleton Memur Yasası'yla federal görevlilerin işe alınmasında liyakat sisteminin uygulanması benimsendi. Liyakat sistemi 20. yüzyılda hemen hemen bütün kademelerde partizanlığın yerini aldı.

Partizanlık, siyasal iktidarın partilileri zenginleştirmek ve onlara çıkar sağlamak amacıyla yetkilerini başka biçimlerde kötüye kullanmasını da kapsamına alır. Partiye yardımda bulunanlara, büyük paralar karşılığında kamu projelerinin yapımını vermek ya da kamu hizmetlerinden düşük fiyatlarla yararlanmalarını sağlamak gibi yollarla kamu kaynaklarını partiye aktarmak bu tür uygulamalar arasında yer alır. Adliye, sosyal sigorta ya da vergi gibi alanlarda partililerin ya da yandaşların kayırılması da partizanlıktır.

Parton, Sara Payson Willis, eö GRATA PAYSON WILLIS, takma adı FANNY FERN (d. 9 Temmuz 1811, Portland, Maine - ö. 10 Ekim 1872, New York kenti, ABD), 19. yüzyılın en tanınmış ABD'li yazarlarından biri.

Ev yaşamını konu alan öykülerini önceleri Boston ve New York'taki dergilerde yayımladı. Bunları derlediği *Fern Leaves from Fanny's Port-Folio* (1853; Fanny'nin Defterinden Eğreltiotu [*fern*] Yaprakları) ve öteki kitaplarıyla büyük bir başarı kazandı. Böylece ABD'nin ilk kadın köşe yazarlarından biri oldu (1855) ve ölümüne değin haftada yaklaşık 500 bine ulaşan bir okur kitlesine seslendi.

Yazıları, edebi içerik ya da üsluptan çok, 19. yüzyıl ortalarının toplumsal yaşamını ve yaygın beğenilerini yansıtmaları açısından önemli kabul edilir. Satış rekoru kıran kitapları arasında *Ruth Hall* (1855) ile *A New Story Book for Children* (1864; Çocuklar İçin Yeni Bir Öykü Kitabı) sayılabilir.

Partridge, Eric (Honeywood) (d. 6 Şubat 1894, Waimata Vadisi, Gisborne, Yeni Zelanda - ö. 1 Haziran 1979, Moretonhampstead, Devon, İngiltere), *A Dictionary of Slang and Uncoventional English* (1937, yb 1970; İngilizce Argo ve Kuraldışı Deyişler Sözlüğü) adlı yapıtıyla tanınmış Yeni Zelanda asıllı İngiliz sözlükçü.

Başlıca yapıtları arasında *Usage and Abusage* (1942; Dilin İyi ve Kötü Kullanımı), *Shakespeare's Bawdy* (1947; Shakespeare'in Müstehcen Sözcükleri), *Origins: An Etymological Dictionary of Modern English* (1958; Kökenler: Çağdaş İngilizce Etimoloji Sözlüğü) ve *A Dictionary of Catch Phrases* (1977; Kalıplaşmış Deyimler Sözlüğü) yer alır.

Parulidae, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Passeres* (özötücüler) alttakımından, tümü Yenidünya'da yaşayan 119 türü içeren kuş familyası. Uzunluğu 10-18,5 cm arasında değişen bu familya üyeleri küçük, hareketli, parlak renkli ve güzel ötüşlü orman kuşlarıdır. Gagaları ince, kanatları sivri, kuyrukları yuvarlak uçludur. Böcekçil olan bu kuşların çoğu besinlerini ağaç ve çalılarda, çok azı da yerde arar.

Parulidae familyasının en iri üyesi olan *Icteria virens* iyi bir ötücü ve mükemmel bir taklitçidir. Sarıgerdan (*Geothlypis trichas*), *Setophaga ruticilla* ve *Seiurus aurocapillus* ötüş özellikleri sayesinde kolayca ayırt edilebilir. *Seiurus aurocapillus* türü çömlekçikuşlarınkine benzer; küre biçimli yuvasıyla dikkat çeker. *Dendroica petechia* türü Alaska'dan Peru, Batı Hint Adaları ve Galápagos Adalarına kadar yayılmıştır.

Parvati (Sanskrit dilinde "Dağın Kızı"), Hindu tanrısı Şiva'nın karısı. Şakti'nin, iyilik tanrıçası olarak bedene bürünmüş biçimi olan Parvati bazen Uma ile özdeşleştirilir. Katı bir çileci yaşam sürerek Şiva'nın dikkatini çekmeyi başarır ve onunla evlenir.

Parvati, tunç figür, erken Çola dönemi, 10. yy; Freer Sanat Galerisi, Washington, D.C.
Smithsonian Institution, Freer Gallery of Art, Washington, D.C.

İki çocukları olur: Fil başlı Ganeşa ile altı başlı Skanda. Heykellerde Parvati, genellikle Şiva'nın yanında, onun mucizevi bir kahramanlığını izlerken ya da dağdaki kralıkları Kailasa'da onunla birlikte avlanırken görünür. Hep olgun ve güzel bir kadın olarak betimlenmiştir. Şiva'ya tapınan mezheplerin kutsal metinleri olan *Tantra*'lar (Öğreti), Parvati ile Şiva arasında geçen bir tartışma biçiminde kaleme alınmıştır.

Parvus, asıl adı ALEKSANDER ISRAEL LAZAREVITSCH HELPHAND. Rusça ALEKSANDR IZRAİL LAZAREVİÇ GELFAND (d. 8 Eylül 1867, Berezino, Rus Çarlığı - ö. 12 Aralık 1924, Berlin, Almanya), Rus asıllı Alman sosyalist. İsviçre'de sürgünde bulunan Lenin'in 1917 Ekim Devrimi öncesinde Almanya üzerinden Rusya'ya dönmesine yardımcı olmuştur.

Yahudi bir aileden geliyordu. Karadeniz kıyısında, Odessa'da büyüdü. Gençlik yıllarında devrimci sosyalizmden etkilendi. 1891'den başlayarak Almanya'da yaşadığı uzun süre içinde Marksizmi benimsedi. Lenin, Troçki ve sürgündeki öbür Rus devrimcilerle tanıştı. 1905 Devrimi'ne katılmak amacıyla Rusya'ya geçti. Ertesi yıl polisçe yakalanarak Sıbirya'ya sürgün edildiyse de Almanya'ya kaçmayı başardı. Bir daha ülkesine dönmedi.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Alman hükümetine para karşılığında Çarlık rejimine ilişkin bilgi verdi. Alman hükümetini, Bolşeviklere ulaştırılmak üzere kendisine çok miktarda para vermeye de ikna etti. Nisan 1917'de Lenin'in ünlü "mühürlü tren"le Almanya üzerinden Rusya'ya geçmesini sağladı. Ama Lenin güvenilir bulmadığı Parvus'un Ekim Devrimi'nden sonra Rusya'ya dönmesine izin vermedi.

II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra bir süre İstanbul'da da bulunan Parvus İttihatçılarla ilişki kurdu ve onlara maddi çıkar karşılığında mali konularda danışmanlık yaptı. *Türkiye'nin Can Damarı Devlet-i Aliyyenin Borçları ve Islahı* (1914; yb *Türkiye'nin Mali Tutsaklığı*, 1977; yay. haz. Muammer Sencer) adlı kitabını yayımladı. *Tanin*, *Tasvir-i Efkâr*, *Jeune Turc*, *Bilgi Mecmuası* ve *Türk Yurdu*'nda iktisat politikasıyla ilgili yazılar yazdı. Türkçüleri önemli ölçüde etkiledi. Çarlık Rusyası'nın yenilmesinin sosyalist devrimi çabuklaştıracağı düşüncesiyle Osmanlı yöneticilerine I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında savaşa girmelerini öğütledi. *Umumi Harb Neticelerinden: Almanya Galib Gelirse* (1914) ve *Umumi Harb Neticelerinden: İngiltere Galib Gelirse* (1914) adlı broşürlerinde I. Dünya Savaşı'nın sonuçlarını önceden kestirmeye çalıştı.

Parvus I. Dünya Savaşı sırasında ticaretten ve serüvenlerini anlattığı kitaplardan kısa zamanda çok para kazandı. Gözüpek bir düşünür olmasına karşın, kendisini çok zeki ama ilkesiz ve disiplinsiz biri olarak gören devrimciler arasında önemli bir konum elde edemedi.

parya, Hindistan'da, aşağı Hindu kastlarından birinin üyelerine verilen ad. Önceleri "dokunulmazlar" adıyla bilinirlerdi. Mohandas Gandhi adlarını *Harican* "Tanrı Hari Vişnu'nun çocukları" ya da kısaca "Tanrı'nın çocukları" olarak değiştirdi. Tamil dilindeki *paraiyar*'dan (davulcu) türemiş olan parya sözcüğünün, aşağı sınıftan işçiler ve çiftlik uşaklarından oluşan bir Tamil kastıyla bağlantılı olduğu söylenir. Sonraları, saf kast grupları dışında kalan, farklı statülerdeki birçok grup için parya adı kullanılır olmuştur. *Ayrıca bak.* dokunulmazlar.

Paryushana (Sanskrit dilinde), Prakrit dilinde PACCUSANA. Caynacılıkta sekiz gün süren dinsel şenlik. Şvetambara (Beyaz Giysililer) mezhebince Bhadrapada (ağustos-eylül) ayında, Ay'ın karanlık yarısının 13. gününden Ay doğduktan sonraki 5. güne değin; Digambaralarda (Çıplaklar) ise bundan hemen sonra, Daşalakshana adıyla kutlanır.

Paryushana ile Cayna yılı sona erer. Caynacılar bir araya gelip itiraflarda bulunarak kavgaların yeni yıla taşınmamasına çalışırlar. Din adamı olmayan birçok Caynacı bir süre keşiş gibi yaşar. Bu geleneğe *poshadha* adı verilir. Paryushana'nın dördüncü günü Mahavira'nın doğum gününe denk düşer.

Şenliğin son günü Bhadra-şukla-pançami (Bhadra Ayının Beşinci Günü) ise Hindulların Rishi-pançami (Bilgelerin Beşincisi) adını verdiği eski bir Hint şenliğidir. Bu günde Hindular Büyükayı takımyıldızındaki yedi yıldıza karşılık gelen yedi bilgeye bağlılıklarını sunarlar. Gene aynı gün Caynacılar yoksullara sadaka dağıtır, *İndra-dhvaca* (İndra'nın Asası) denen süslü bir sırığın ardında alay oluşturarak *Cina* (fatih) heykeli taşırlar. *Cina*'ların yaşamını anlatan kutsal metin *Kalpa-sutra* halkın önünde keşişlerce okunur; tarihsel olayları betimleyen minyatür resimler gösterilir. Son gün oruç günüdür; ama sofu Caynacılar bayram boyunca oruç tutarlar.

PAS *bak.* para-aminosalisilik asit

pas, metalurjide, gaz ya da sıvı ortamlarda, demirli metal malzemelerin üzerinde oluşan demir III oksit ($Fe_2O_3 \cdot H_2O$) katmanı. *Ayrıca bak.* yenim.

pas, yaklaşık 4 bin kadar mantar türünün başta ekonomik bitkiler olmak üzere çeşitli bitki türlerinde yol açtığı hastalıkların genel adı. Pas mantarları yaşam çevrimleri boyunca ya tek bir bitki türüne ya da iki ayrı türe asalak olur. Yaşam çevrimini iki ayrı bitkide tamamlayan ve bu süre boyunca birbiri ardına beş spor dönemi geçiren pas mantarlarının en tipik örneklerinden biri *Puccinia graminis*'tir; başta buğday olmak üzere çeşitli tahıl bitkilerinde kara pas hastalığına yol açar. Bu mantarın ara konağı kadıntuzluğu (*Berberis*) bitkisidir. Yaşam çevrimini iki ayrı bitkide geçiren öbür mantarlar arasında başlıca ana konağı ardıç, ara konağı elma, japon ayvası, alıç ve gül olanlar sayılabilir. Yaşam çevrimini tek bir bitkide geçiren mantarların zarar verdiği başlıca bitkiler ise kuşkonmaz, fasulye, kasımpatı, kahve, çobanpüskülü, kardelen, şekerkamışı ve ayçiçeğidir.

Konak bitkinin hücrelerine emeçler uzatarak beslenen bu mantarlar, bitkilerin yaprak, sürgün ve meyveleri üzerinde turuncu, sarı, kırmızı, kahverengi ve siyah tozlu lekeler oluşturur. Lekeler çoğunlukla demir pasını andırdığından hastalık kimi yörelerde "kınacık" adıyla anılır. Hastalığın etkisiyle direncini yitiren bitkilerin büyüme ve üremesi bozulur, bitki cılızlaşır; daha ileri aşamalarda da çürüyerek ölür. Hastalığın denetiminde rol oynayan en önemli etkenlerden biri dayanıklı çeşitlerin ve hastalık bulaşmamış bitkilerin yetiştirilmesidir; ara konakların yok edilmesi, ürünlerin dikkatlice izlenmesi ve ilaçlama, alınması gerekli öbür önlemlerdir.

Albugo cinsi mantarların otsu bitkilerde yol açtıkları hastalıklara da yaygın olarak beyaz pas denir. Gerçek paslardan farklı olarak ikinci bir konağa gereksinim duymayan bu mantarlar bulaştıkları bitkilerin yapraklarının üzerinde parlak sarı renkli lekelere ve beyaz mumlu ya da tozlu kabarcıklara neden olurlar. Yapraklar sararak vaktinden önce dökülür, gövde ve çiçekler eğrilir, bitki bodurlaşır. Hastalık, pasa dayanıklı çeşitlerin ve hastalık bulaşmamış bitkilerin yetiştirilmesiyle, hastalıklı organların yok edilmesiyle ve ilaçlamayla denetlenebilir.

Pas-de-Calais, Fransa'nın kuzeyindeki Nord-Pas-de-Calais planlama bölgesinde (*région de programme*) il (*département*). Manş Denizi kıyısından güneydoğuya doğru uzanır. Eski Artois iliyle Picardie planlama bölgesinin bir bölümü üzerinde kurulan ilin yüzölçümü 6.639 km²'dir. Kıyı şeridi, Somme iliyle sınırını oluşturan Authie Irmağından başlar ve kuzeyde Nord iliyle sınırını oluşturan Aa Irmağının halicinde son bulur. Manş Denizi kıyısındaki Gris-Nez ve Blanc-Nez burunları çevresinde tebeşir oluşumlu yüksek kayalıklar vardır.

Kuzey Fransa üzerinden Belçika'ya doğru uzanan kömür havzasının bir bölümünü içine alan ilin doğu kesiminde sanayi gelişmiştir. Kömür yataklarının bulunduğu Béthune - Liévin - Lens - Hénin - Beaumont-Liétard bölgesinde kok kömürü tesisleri, yüksek fırınlar, çelik fabrikaları, metal işleme atölyeleri ve kimya fabrikaları vardır. İl merkezi Arras eskiden beri dokumacılık ve gıda işleme merkezidir. Calais-Boulogne bölgesinde dokuma, metal ve çimento sanayileri gelişmiştir. Calais Fransa'nın en önemli yolcu, Boulogne da balıkçılık limanıdır.

Arras, Béthune, Boulogne-sur-Mer, Calais, Lens, Montreuil ve Saint-Omer adlı yedi ilçeye (*arrondissement*) ayrılan Pas-de-Calais ili, Lille eğitim bölgesi (*académie*) içinde yer alır. Nüfus (1991 tah.) 1.435.000.

pas de deux *bak.* ikili dans

pas d'élévation (Fransızcada "yüksek adım"), klasik baledeki bütün sıçrama ve atlama adımları. Dansçının ulaştığı yüksekliğe, zorlanmadan yükselme ve yumuşak bir biçimde yere inme yeteneğine bakılarak

Enrique Martinez'in "Coppélia"sında *pas d'élévation*, Amerikan Bale Tiyatrosu
Jack Mitchell

değerlendirilir. Havada bu tür hareketleriyle ünlü dansçılar arasında 17. yüzyıl sonları Fransız dansçısı Jean Balon ve havada beş çapraz bacak hareketini içeren *entrechat-dix*'nin (10'lu *entrechat*) ilk ustalarından Nijinsky sayılabilir. Kabriyol(*) *entrechat*(*) ve *jeté*(*) *pas d'élévation* türleridir.

pas önleyici, ANTİOKSİDAN olarak da bilinir, metal malzemelerin yükseltgenmesini ya da paslanmasını önlemek üzere yüzeylerine sıvanan koruyucu film. Çoğunlukla verniklere ve yağlayıcılara katılarak uygulanır. *Ayrıca bak.* vernik; yağlama.

Pasadena, ABD'de, California eyaletinin Los Angeles ilinde (*county*) kent. San Gabriel Vadisinde, San Gabriel Dağlarının eteğinde yer alır. 1874'te Thomas B. Elliott tarafından Indiana Colony adıyla kuruldu 1875'te Pasadena adını aldı. Santa Fe Demiryolu'nun ulaşıma açılmasının ardından bir kış sporları ve turunçgil üretim merkezi olarak hızla gelişti.

Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi'yle (NASA) birlikte çalışan Jetli İtme Laboratuvarı'nı da kapsayan California Teknoloji Enstitüsü'nün (1891) kentte yer alması Pasadena'nın bir araştırma ve sanayi merkezi durumuna gelmesini sağladı. Bugün kentin başlıca sanayi ürünleri bilimsel ve hassas ölçü aletleri, elektronik aletler, hava taşıtları ve füze parçalarıdır.

Kentteki kültür ve eğitim kuruluşlarının başında Pasadena City College (1924), Pacific Oaks Collage (1945), Ambassador College (1947), Sanat Merkezi Tasarım Yüksekokulu (1930) ve California Eyalet Tiyatrosu gelir. Pasadena Sanat Müzesi koleksiyonuyla ünlüdür. Nüfus (1990) 131.591.

Pasadena, ABD'de, Texas eyaletinin güneydoğusunda, Harris ilinde (*county*) kent. Houston Gemi Kanalının batısında, Houston'ın güneydoğusunda yer alır. 1895'te J. H. Burnett tarafından kuruldu. Kente sonradan Pasadena adı verildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişen kent, petrokimya ve uzay araçları sanayilerinin gelişmesiyle daha da büyüdü. San Jacinto College (1960) ve Texas Kiropraksi Yüksekokulu (1908) Pasadena'dadır. Nüfus (1990) 119.363.

Pasadena dağoluşumu, Kuzey Amerika'da California'daki Kıyı Sıradağlarında Orta Pleyistosen Bölümde (Pleyistosen Bölüm y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) kırılma ve kıvrımlanmalar biçiminde gelişen dağoluşumu olayı. Bu olayla birlikte, Kıyı Sıradağlarındaki Tersiyer (Üçüncü) Dönem (y. 65-2,5 milyon yıl önce) çökelme çukurlukları tümüyle yok olmuştur. Pasadena dağoluşumu, Büyük Okyanus Levhası ile Kuzey Amerika Levhasının karşılıklı etkileri sonucunda California'nın batısında gelişen bir dizi deformasyon sürecinden yalnızca birisidir.

pasaj, iki sokağa cephesi olan bir yapının içinde, bu iki sokağı birleştirmek için bırakılan geçit. 19. yüzyılda Batı mimarlığında uygulanmaya başladı. Çeliğin taşıyıcı, camın da örtücü malzeme olarak kullanılmasıyla yukarıdan ışık alan pasajlar kısa zamanda gelişerek içlerinde dükkânların da

yer aldığı alışveriş merkezleri durumuna geldi. Çok katlı pasajların üst katlarındaki dükkânlar bir iç balkona baktığından, bunlara galeri de dendi. Londra'daki Burlington Arkadı (1815-19) ile Paris'teki Orléans Galerisi (1828-31) gibi ilk örnekleri kısa sürede başkaları izledi. Milano'daki II. Vittorio Emanuele Galerisi (1865-67) geçit ve alışveriş işlevlerini karşılamasının yanı sıra gösterişiyle de dikkati çeken bir pasajdı.

Daha önce kapalıçarşı, arasta gibi üstü kapalı geçitlerin yapıldığı Osmanlı mimarlığında 19. yüzyılın sonlarına doğru Batı'daki gibi pasaj uygulamaları da başlamıştı. Özellikle İstanbul'da bu yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başından kalma pasajlar o dönemin üslup özelliklerini taşır. Aralarında Çiçek Pasajı, Aynalı Pasaj gibi çok ünlü olanları da vardır. Pasajlar, eskisi kadar özenli olmasa bile, işhanı, sinema gibi yapıların içinde, alışveriş edilen ya da yemek yenen dükkânlarıyla günümüz Türk mimarlığında da kentsel bir odak noktası olarak kullanılmaktadır.

Pasamakodiler, Algonkin dil öbeğinden bir dil konuşan ve bugün Maine-New Brunswick eyalet sınırı üzerinde yer alan Passamaquoddy Koyu, St. Croix Irmağı ve Schoodic Gölü çevresinde yaşayan Kuzey Amerika Yerlileri.

Yerli kabilelerinin oluşturduğu Abnakiler(*) adlı birliğin üyesi olan Pasamakodilerin dili Malekitlerinkiyle yakın akrabaydı. Geçimlerini avcılık ve balıkçılıkla sağlar, huşağacı kabuğu ve odunundan araç gereç yaparlardı. Huni biçimindeki kulübelerden ve büyük bir toplantı evinden oluşan köylerin çevresini zaman zaman çitle çevirirlerdi. Savaş reisi, kabile reisi ve aile temsilcilerinden oluşan kabile kurulu önemli sorunları karara bağlardı. Savaşla ilgili kararları ise bütün kabilenin katıldığı kabile genel kurulu alırdı.

Bölgeye yerleşen beyaz göçmenlerin baskısıyla toprakları giderek daralan Pasamakodiler 1866'da koyun güney kıyısındaki Sebaik'e ve Lewis Adasına yerleştirildiler. Pasamakodilerle Penobskotların(*) Maine Yasama Meclisi'nde, oy hakkı ve sandalyesi olmayan, yalnızca kabileyi ilgilendiren konularda söz hakkına sahip bir temsilcisi vardır. Günümüzde Maine'deki iki yerleştirme kampında yaşayan Pasamakodilerin sayısı bini aşmaktadır.

pasaport, bir yurttaşa, ülke dışına çıkabilmesi, başka ülkelere seyahat edebilmesi ve buralarda kimliğini kanıtlayabilmesi için Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ya da buna bağlı emniyet örgütleri tarafından verilen seyahat ve kimlik belgesi. Bazı ülkelere seyahat edebilmek için ayrıca vize almak gerekir.

Türk yurttaşları ve yabancılar Türkiye'ye girebilmek ve Türkiye'den çıkabilmek için yolcu giriş çıkış kapılarındaki polis yetkililerine usulüne uygun ve geçerli bir pasaport ya da pasaport yerine geçen bir belge sunmak zorundadırlar. Pasaport ya da belgesiz Türkiye sınırına gelen ve Türk yurttaşı olduğunu iddia eden birinin, kimlik cüzdanı ya da benzeri bir belgeye göre Türk yurttaşı olduğu kanısına varılırsa, bu kişi Türkiye'ye kabul edilir. Pasaportsuz ya da belgesiz Türkiye sınırına gelen yabancılar ise geri çevrilir. Yasalar ve uluslararası anlaşmalarla saptanmış olanların dışında, hangi belgelerin pasaport yerine geçerli olduğu konusunda karar almaya İçişleri ve Dışişleri bakanlıkları birlikte yetkilidir.

Türkiye Cumhuriyeti adına verilen pasaport çeşitlerinin başlıcaları diplomatik pasaport, hizmet pasaportu (yeşil ve gri pasaport) ve turistik pasaporttur. Pasaport yerine geçen başlıca belgeler ise pasavan, gemi adamı cüzdanı, demiryolu ve hava ulaşım araçları görevlilerine verilen geçiş izni belgesi ile siyasal mültecilere ya da pasaportunu kaybedenlere ülkelerine dönmeleri için verilen seyahat belgesidir.

Pasaport Kanunu'na göre yurtdışına çıkışları mahkemece yasaklanmış olanlara, vergi borçlularına ve ülkeden ayrılmalarında genel güvenlik bakımından sakınca bulunduğu İçişleri Bakanlığı'nca belirlenmiş olanlara pasaport ya da seyahat belgesi verilmez.

Pasargad, Ahameniş hanedanının ilk başkenti. Bugünkü İran'ın güneybatı kesiminde, Persepolis'in kuzeydoğusunda yer alır. II. Kyros (Büyük) (İÖ 590/580 - y. 529) bu yeri, Med hükümdarı Astyages'e karşı zafer kazandığı (550) savaş alanına yakın olduğu için seçmişti. Kentin adının, en büyük Pers kabilesini oluşturan Pasargadlardan türemiş olduğu sanılır.

Pasargad'ın görkemli, ama yalın mimarlığının yarattığı denge ve güzellik duygusuna Ahamenişlerin başka hiçbir döneminde rastlanmaz. Kentin içkalesi, koni biçimli alçak bir tepeye kurulmuş, taş kaplı çok geniş bir platformun üstünde yer alır. Yarım kalmış iki taş merdiven ve kule gibi yükselen bir cephe parçası, bu platformu çepeçevre saracak bir sarayın yapılmasına başlandığını düşündürmektedir. Ama beklenmedik bir olay nedeniyle bu saray gerçekleştirilememiş, onun yerine platformun üstüne, bazı bölümleri günümüze değin ulaşan büyük bir kerpiç duvar örülmüştür. Bu belki de İÖ 330'da Büyük İskender'e teslim edilen hazinenin saklandığı yapıdır.

İçkalenin güneyinde, içinde kraliyet yapılarının yer aldığı büyük bir park uzanır. Duvarlarla çevrili olan bu parkın tek bir girişi vardır. Bu giriş yapısının üstünde kraliyet arması bulunur. Dört kanatlı, taçlı bir figürden oluşan bu arma, Asur saraylarının kapılarında rastlanan dört kanatlı koruyucu ruh betimlemesinin Ahamenişlerce uyarlanmış biçimidir.

Daha güneydeki Kyros'un mezarı çok sağlam durumdadır. Beyaz renkli büyük kireçtaşı bloklardan yapılmış olan mezar, altı basamaklı bir kaide ile dikdörtgen planlı, beşik çatılı bir mezar odasından oluşur. İslam döneminde bu mezarın Hz. Süleyman'ın annesinin olduğuna inanılmış, bu nedenle kutsal sayılmıştır. Kentin en güneyindeki kayalara oyulmuş kanal biçimindeki iz, bir zamanlar Pasargad'ı Persepolis'e bağlayan yolun kalıntısıdır.

I. Dareios'un (Büyük) tahta geçmesinden (İÖ 522) sonra Pasargad'ın yerine hanedanın yeni başkenti Persepolis olmuştur.

Pasarofça Antlaşması, Osmanlı Devleti ile Avusturya ve Venedik arasındaki savaşları (1714-18) sona erdiren barış antlaşması (21 Temmuz 1718). Osmanlıların batıya doğru yayılmasını durdurmuş ve Balkanlardaki Osmanlı topraklarının büyük bölümünün Avusturya'ya geçmesine yol açmıştır.

Venedik'in Karlofça Antlaşması'yla (1699) ele geçirdiği Peloponnesos (Mora) Yarımadasının 1715'te Osmanlılarca geri alınmasından sonra Venedik denetimindeki Dalmaçya toprakları ve İon Adaları da tehdit altına girdi. Bunun üzerine Avusturya Venedik'le ittifak kurdu (1716). Osmanlı ordusu bir dizi çarpışma sonunda Prens Eugene yönetimindeki kuvvetler karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Savaş nedeniyle Doğu Akdeniz'deki ticareti kesintiye uğrayan İngiltere'nin ve Felemenk Cumhuriyeti'nin araya girmesiyle Pasarofça'da 24 yıllık bir barış antlaşması imzalandı. Antlaşma uyarınca Temeşvar, Eflâk ve Belgrad'ın yanı sıra Sırbistan'ın kuzeyindeki toprakların bir bölümü Avusturya'ya verildi. Venedik Mora Yarımadasını Osmanlılara bıraktı, buna karşılık İon Adalarını elinde tuttu ve Dalmaçya'daki topraklarını genişletti. Bu arada Avusturya'ya Osmanlı topraklarında ticari ayrıcalıklar tanıyan bir ticaret antlaşması da imzalandı.

Pasay, RIZAL CITY olarak da bilinir, Filipinler'de, Luzon Adasının orta kesimindeki Rizal ilinde kent. Manila Körfezinin doğu kıyısında yer alır. Manila'nın önemli bir banliyösü olan Pasay, deniz kıyısındaki Roxas (eskiden Dewey) Bulvarı boyunca uzanan gece kulüpleriyle ünlüdür. Yoğun nüfuslu önemli bir ticaret merkezi olan kentteki başlıca yükseköğretim kurumu Araneta Üniversitesi'dir (1946). Kent dışında bir havalimanı vardır. Nüfus (1990) 354.000.

PASCAL, ALGOL grubundan bilgisayar programlama dili. Adını Fransız fizikçi ve bilim adamı Blaise Pascal'dan alır. 1970'lerde, bilgisayar programlama öğretimine yönelik olarak geliştirilmiştir.

PASCAL yapısal programlamada son derece etkilidir; ayrıca programcılara kodlama hatalarının yerinin bulunmasında yardımcı olacak biçimde tasarımlanmış birkaç yordama (prosedür) yönelik dilden biridir. Hem sayısal, hem de metin halindeki verileri işleyebilen bir dil olan PASCAL, bugün akademik kuruluşlarda, iş yaşamında ve sanayide, özellikle mikrobilgisayarlarda yaygın biçimde kullanılmaktadır.

pascal, Uluslararası Birimler Sistemi'nde (SI) basınç birimi. Metrekare başına 1 newtonluk basınç olarak tanımlanır. Adını Fransız bilim adamı Blaise Pascal'dan alan pascal birimi için Pa simgesi kullanılır. Başka birim sistemlerindeki bazı birimlerin pascal cinsinden eşdeğerleri şöyledir: 1 milibar=100 Pa; 1 (standart) atmosfer=101.325 Pa; 1 mm cıva sütunu (0°C'de)=133,322 Pa; 1 kg/cm²= 98066,5 Pa.

Pascal, Blaise (d. 19 Haziran 1623, Clermont-Ferrand - ö. 19 Ağustos 1662, Paris, Fransa), Fransız matematikçi, fizikçi ve filozof. Modern olasılık kuramının temellerini atmış, akışkanlar mekaniğinin temel

Pascal, Jean Domat'nın bir mumboya çalışması, 1649; Ulusal Kütüphane, Paris
Bibliothèque Nationale, Paris

yasalarından biri olan Pascal yasasını bulmuş, ortaya koyduğu sezgicilik ilkesi Jean-Jacques Rousseau'yu, Henri Bergson'u ve varoluşçu filozofları etkilemiştir.

Clermont-Ferrand'da vergi mahkemesi başkanı olan babası iyi bir matematikçi ve bilgili bir kişiydi. Karısının ölümünden (1626) beş yıl sonra ailesiyle birlikte Paris'e yerleşti. Olağanüstü yetenekleri küçük yaşta beliren çocuklarının eğitimini üstlendi. On üç yaşındayken Eukleides'in *Stoikheia*'sının (Elemanlar) birinci kitabındaki teoremlerin büyük bölümünü bağımsız olarak yeniden bulan Pascal, Desargues'ın 1639'da yayımlanan izdüşümsel geometri kitabından esinlenerek *Essai pour les coniques*'i (1640; Koniklere İlişkin Deneme) kaleme aldığında 17 yaşındaydı. 1642-44 arasında dişli çarklardan oluşan ve toplama-çıkarma işlemlerini yapabilen bir hesap makinesi geliştirdi. Vergi hesaplarında babasına kolaylık sağlamak amacıyla tasarımlayıp yaptığı bu aygıt mekanik hesap makinelerinin ilk örneğini oluşturdu. Pascal 1640'larda hava basıncı, vakum, akışkanlar statiği ve akışkanlar mekaniği konularında çalışmalar yaptı. Cıvalı barometre ile Torricelli'nin deneylerini yineleyip geliştirdi; Paris'te ve Clermont-Ferrand yakınlarındaki bir dağın tepesinde cıvalı barometre ile gerçekleştirdiği basınç ölçümleri sonucunda, yükseklerde hava basıncının düştüğünü belirledi ve Yer'i çevreleyen atmosferin belirli bir yüksekliği olduğu, bunun ötesinin boşluk olması gerektiği sonucuna vardı. Akışkanlar statiği konusundaki çalışmaları sırasında Pascal yasası(*) olarak bilinen yasayı ortaya koydu. Kapalı bir kaptaki akışkanın herhangi bir noktasına uygulanan basıncın, değerinde bir azalma olmaksızın her yöne yayılacağını ve kabın çeperlerini etkileyeceğini belirleyen Pascal yasası, günümüzde çok yaygın bir kullanım alanı olan hidrolik presin çalışma ilkesidir. Pascal vakum, hava basıncı ve akışkanlar statiği konularındaki çalışmalarını *Expériences nouvelles touchant le vide* (1647; Hava Boşluğuna İlişkin Yeni Deneyler) ve 1651'de yazdığı *Traités de l'équilibre des liqueurs et de la pesanteur de la masse de l'air* (1663; Sıvıların Dengesi ve Hava Kütlesinin Ağırlığı Üzerine İncelemeler) adlı yapıtlarında ortaya koydu.

Pascal ile Fermat arasında 1654'te gerçekleşen ve şans oyunlarına ilişkin olasılık problemlerini irdeleyen yazışmalar çağdaş olasılık kuramının temellerini oluşturmuştur. Pascal'ın bu konudaki çalışmaları 1654'te yazdığı *Traité du triangle arithmétique* (1665; Aritmetik Üçgenin İncelenmesi) adlı yapıtında yer alır. İkiterimli (binom) katsayılarının özel bir diziliş biçimi olan ve günümüzde Pascal üçgeni denen "aritmetik üçgen", Pascal'ın üzerinde yoğun olarak çalıştığı bir konuydu (*bak.* ikiterimli teoremi). Koniklere ilişkin çalışmaları sırasında ortaya koyduğu ve "bir konik içine çizilen altıgenin karşılıklı kenarlarının kesişme noktaları bir doğru üzerindedir," biçiminde ifade edilen teorem de günümüzde onun adıyla anılmaktadır.

Pascal 1646'da, babasının bir hastalığı sırasında ona bakan iki din adamının etkisiyle Jansenciliğe(*) yakınlık duymaya başladı. Babasının 1651'de ölümünden sonra bir süre için dini etkilerden kurtulup bilimsel araştırmalara yöneldi. 23 Kasım 1654'te ise bir araba kazası geçirdi ve kazadan kurtulmuş olmanın etkisiyle kendini tümüyle dine verdi. Jansenciliğin Fransa'daki önemli merkezlerinden biri olan Port-Royal Manastırı'na girdi ve Jansenci akımın önde gelen ilahiyatçısı Antoine Arnauld ile tanıştı. Arnauld kaleme aldığı iki kitapçık nedeniyle suçlanıp Sorbonne'dan atılmak durumuyla karşılaşınca, Pascal onu savunmak amacıyla Ocak 1656-Mart 1657 arasında 18 kitapçık yayımladı; bu kitapçıklar toplu halde *Lettres Provinciales* (1657, genişletilmiş baskı 1659; Taşra Mektupları) başlığıyla yayımlandı. Cizvitlere karşı çok şiddetli eleştiriler içeren bu yapıtı kısa sürede yaygınlaştı.

Kendisini dine verdikten sonra bilimsel çalışmayı bırakan Pascal, 1658'de şiddetli bir diş ağrısı nedeniyle uykusuz geçen bir gecede sikloit(*) eğrisi üzerine düşünmeye başladı. İzleyen sekiz gün içinde sikloite ilişkin önemli buluşlar yaptı ve Port-Royal'a girişinden sonraki tek bilimsel çalışması olan *Histoire de la roulette* (1658; Sikloit Üzerine) adlı yapıtını yayımladı.

Pascal *Apologie de la religion chrétienne* (Hıristiyan Dininin Savunusu) adını verdiği yapıtı tamamlayamadan öldü. 1657-58'de bir araya getirmiş olduğu bu kitaba ilişkin notlar ve bölümler ölümünden sonra *Pensées* (1670; *Düşünceler*, 1942, 1979) adıyla yayımlandı. Pascal bu yapıtında Tanrı kayrasından yoksun olan insanın doğanın sunduğu gerçeklere ya da yüce iyiye hiçbir zaman ulaşamayacağını, ayrıca insanın Tanrı'yı ancak Hz. İsa'nın aracılığıyla bilebileceğini ileri sürdü. Bilime ilişkin görüşlerinde Descartes'tan etkilendiği gibi bilgi konusunda da onu izleyerek şüpheciliği yöntem olarak seçti. Ama onun için şüphecilik bir ara evreydi. Gerçek bilgiye ancak inanç yoluyla ulaşılabilirdi.

Pascal yasası, akışkanlar mekaniğinde, kapalı bir kapta hareketsiz haldeki bir akışkanın (gaz ya da sıvı) herhangi bir noktasındaki bir basınç değişiminin, değerinde bir azalma olmaksızın akışkanın her yanına ve kabın çeperine iletildiğini ifade eden yasa. Adını, bu yasayı ilk kez ortaya koyan Fransız bilim adamı Blaise Pascal'dan alır.

Basınç kuvvetin, etkilediği yüzeyin alanına oranı ile ifade edilir. Bir hidrolik sistemde bir pistona uygulanan basınç, Pascal yasası uyarınca sistemdeki başka bir pistondaki basıncın aynı miktarda artmasına yol açar. İkinci pistonun alanı birincinin 10 katı ise, üzerindeki basınç aynı olduğu halde, bu pistona etkiyen kuvvet birinci pistondaki kuvvetin 10 katı olur. Hidrolik preste, Pascal yasasının ortaya koyduğu bu olgudan yararlanılmaktadır; hidrolik presin en yaygın kullanım alanlarından biri hidrolik frendir.

Pascal hareketsiz haldeki bir akışkanın bir noktasındaki basıncın her doğrultuda aynı olduğunu da bulmuştur: Belirli bir noktadan geçen bütün düzlemler üzerindeki basınç değerleri birbirine eşittir. Bu olgu da Pascal yasası olarak bilinir.

Paschalis (I) (ö. 692, İtalya), rakip karşı-papa Theodorus ile meşru papa Aziz I. Sergius'a karşı 687'de karşı-papa. Sergius'un papa seçilmesi üzerine Theodorus'un çekilmesine karşın Paschalis karara boyun eğmeyi reddetmiş, yaşamının sonuna değin bir manastırda tutuklu kalmıştır.

Paschalis I (AZIZ) (d. Roma - ö. 11 Şubat 824, Roma; yortu günü 14 Mayıs), 817-824 arasında papa.

Paschalis, Charlemagne'ın oğlu ve ardılı I. Ludwig'e (Sofu) karşı Roma piskoposluğunun bağımsızlığını, kilise devletleri üzerindeki süzerenlik hakkını ve Romalıların seçme özgürlüğünü korudu. 823'te Ludwig'in oğlu I. Lothar'a imparatorluk ortağı olarak taç giydirdi. Bu olay, papanın imparatora kılıç vermesi geleneğini başlattı. Bu arada Paschalis'in hizmetindeki bazı kişilerin, papaya komplo hazırlamak ve Roma'yı imparatorluk denetimine almaya çalışmak suçundan Frank yanlısı grubun iki önderini papalık divanında idam ettirmesi üzerine, Ludwig bir soruşturma açılmasını buyurdu. Soruşturmada, Paschalis olayda sorumluluğu olmadığına ant içerek kendini aklamaya zorlandı. Paschalis'e duyulan tepki ve idamların doğurduğu huzursuzluk nedeniyle Roma sarayın daha sıkı denetimi altına girdi.

Paschalis ayrıca Bizans imparatoru V. Leon'un canlandırdığı İkonoklazm hareketine karşı kendisine başvuran Stoudion'lu Theodoros'un çağrısı üzerine Konstantinopolis'e elçiler gönderdi. Bu müdahalesinde başarısızlığa uğradıysa da Roma'ya kaçan Yunanlı keşişleri koruma altına aldı.

Paschalis'in Roma'daki inşaat çalışmalarına katkıları, Charlemagne'ın Kutsal Roma-Germen imparatoru olarak kutsanmasından sonraki dönemin tipik özelliğidir. Görkemli mozaikleriyle ünlü Sta. Prassede Kilisesi ile eski S. Zeno Şapeli'ni ve Sta. Maria in Dominica'yı yaptırmış, Sta. Cecilia'yı da yeniden inşa ettirmiştir.

Paschalis II, asıl adı RANIERO, Latince RANIERUS (d. Bieda di Galeata, Ravenna yakınları - ö. 21 Ocak 1118, Roma), 1099-1118 arasında papa.

Paschalis, Papa VII. Gregorius tarafından yaklaşık 1080'de kardinalliğe atandı. 13 Ağustos 1099'da II. Urbanus'un yerine papa seçildi. I. Haçlı Seferi'ni (1096) destekledi, Gregorius'un başlattığı kilise reformunu sürdürdü. Paschalis'in papalığı döneminde Tayin Çatışması(*) ağırlık kazandı. Bu konuda 1107'de İngiltere kralı I. Henry ve Fransa kralı I. Philippe'le anlaşmalar yapıldı.

Paschalis Kutsal Roma-Germen imparatorları IV. ve V. Heinrich'le arasındaki sorunları çözümleyemedi. 1106, 1107 ve 1110'daki sonuçsuz görüşmelerden sonra İtalya'yı istila eden V. Heinrich'i resmen mahkûm etti. Sutri'de yapılan görüşmelerden sonra Heinrich atama yetkisinden vazgeçti. Buna karşılık Paschalis de Alman Kilisesi'nin kraldan aldığı tüm toprakları ve hakları geri vermesini sağladı. 12 Şubat 1111'de Roma'da San Pietro Bazilikası'nda ilan edilen anlaşma Alman piskoposları arasında çalkantıya yol açtı. Halk ayaklanması sonunda Heinrich geçici olarak Roma'dan ayrılmak zorunda kaldı, ama Paschalis'i de tutsak aldı. İki ay sonra Paschalis, Heinrich'in piskoposların kral tarafından atanması isteğini kabul etti ve 13 Nisan 1111'de Heinrich'e Kutsal Roma-Germen imparatoru tacını giydirdi. Ama Paschalis'e karşı *Curia Romana*'da güçlü bir muhalefet oluştu. Toplanan bir konsille Heinrich'e verilen ayrıcalık geçersiz ilan edildi. Paschalis'e karşı gelen Viyana başpiskoposu Guido imparatoru aforoz etti. Paschalis sonunda 1112'de ayrıcalığı iptal etti. 1122'de Papa II. Calixtus'un kilise ile imparatorluk arasında barışı sağlayan Worms Konkordatosu'nu imzalamasıyla sorun çözümlendi.

Paschalis (III), asıl adı GUIDO DA CREMA (d. 20 Eylül 1168, Roma), 1164-68 arasında karşı-papa.

Papa III. Alexander'a karşı Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Friedrich Barbarossa tarafından karşı-papa olarak atandı. Ama imparatorluk içinde ancak sınırlı bir destek kazanabildi. 1165'te bir imparatorluk buyruğuyla Aachen'da Charlemagne'ı azizler listesine aldı. Bu karar kilise tarafından hiçbir zaman onanmamakla birlikte, Charlemagne bugün gayri resmî olarak kutlular listesine alınmış sayılmaktadır.

Friedrich'in Roma'yı almasından sonra Paschalis papalık tahtına oturdu. Beklenmedik bir salgın sonucunda imparatorluk ordusunun kırılması üzerine Friedrich 1168 baharında Paschalis'le birlikte Almanya'ya çekildi.

Pascin, Jules, asıl adı JULIUS PINCAS (d. 31 Mart 1885, Vidin, Bulgaristan - ö. 1 Haziran 1930, Paris, Fransa), Paris okulu ressamlarından. İnce işçiliği ve duyarlı kadın figürleriyle ünlüdür.

Biri Sırp, öbürü İspanyol Yahudisi bir ana babanın çocuğuydu; Viyana ve Münih'te öğrenim gördü. Bu dönemde, yergili yazılar yayımlayan *Lustige Blätter* ve *Simplicissimus* gibi dergilerde çalıştı. 1905'te Paris'e gitti; acı bir yergiyle yüklü çizimlerinde, toplumca lekelenmiş kadınları konu aldı. I. Dünya Savaşı başlayınca ABD'ye gitti. 1920'de Paris'e döndükten sonra dinsel ve mitolojik resimler yaptı. Çok büyük boyutlarda olan bu resimlerde konularına son derece duyarlı yaklaşmıştı. Sonra eski konusu olan kadınlara, özellikle de sokak kadınlarına döndü. Şiirsel bir hüzün ve ironi yüklü resimlerinde zarif tonlarla ince bir boya katı kullandı. 1930'da George Petit Galerisi'nde sergisinin açılacağı gün kendini astı.

Pasco, ABD'de, Washington eyaletinin güneydoğusunda, Franklin ilinin (*county*) merkezi (y. 1890) kent. Snake ve Columbia ırmaklarının birleştiği noktada, Kennewick'in karşısında, Richland'ın hemen güneydoğusunda yer alır. Kuzey Pasifik Demiryolu'nun (bugün Burlington Northern) yapımı sırasında 1880'de kuruldu. Günümüzde demiryollarının kavşak noktasında yer alan kent önemli bir ırmak limanıdır. 225 km doğudaki Lewiston'a gemi ulaşımını sağlayan dört barajdan biri olan, Snake Irmağı üzerindeki Ice Harbor Barajı kente 21 km uzaklıktadır. Columbia Havzası Yüksekokulu (1955) Pasco'dadır. Nüfus (1990) kent, 20.337; Richland-Kennewick-Pasco metropoliten alanı, 150.033.

Pasco, Peru'nun orta kesiminde yönetim bölgesi. And Dağlarından başlayarak doğudaki Amazon Havzasına doğru uzanır. 1944'te oluşturulmuştur. Yüzölçümü 21.854 km²'dir. Batı kesiminin sularını Huallaga Irmağını besleyen kaynak suları, dağlık doğu kesiminin ve yakınındaki ormanlık düzlüklerin sularını ise Pachitea Irmağı toplar. Batı Pasco dünyanın en büyük madencilik bölgelerinden biridir. Yönetim bölgesinin merkezi olan Cerro de Pasco'da gümüş yatakları vardır. Eyalette ayrıca, başta bakır, kurşun, çinko, altın, vanadyum ve bizmut olmak üzere pek çok maden çıkarılır. Nüfus (1991 tah.) 298.900.

Pascoli, Giovanni (d. 31 Aralık 1855, San Mauro di Romagna [bugün San Mauro Pascoli], Sardinya Krallığı - ö. 6 Nisan 1912, Bologna, İtalya), klasik yapıtlar konusunda uzman Sardinyalı bilgin ve şair. Şiirlerindeki biçimsel yetkinliği, ritmik üslubu ve yenilikçi anlatımıyla *crepuscolarismo*(*) akımını etkilemiştir.

İlk edebi yapıtı *Myricae* (1891; Ilgınlar) büyük başarı kazanmıştır. Doğayı ve aile yaşamını konu alan kısa, zarif, müzikal şiirlerinde Pascoli gençlik yıllarının duygusal sorunlarını da yansıtır. Benzer temalara dayalı ikinci kitabı *Canti di Castelvecchio* (1903; Castelvecchio Şarkıları) ise en başarılı yapıtı sayılır. Pascoli'nin öbür yapıtları Latin edebiyatından esinlenen, daha biçimsel *Poemi conviviali* (1904; Şenlik Şiirleri) ile Vergilius'un *Georgica*'sından, Carducci'nin yapıtlarından ve Fransız simgecilerinden izler taşıyan *Poemetti* (1897, yb *Primi poemetti* [1904; İlk Kısa Şiirler]) ve *Nuovi poemetti*'dir (1909; Yeni Kısa Şiirler). Latince şiirleriyle çeşitli ödüller kazanan Pascoli, Gabriele D'Annunzio tarafından Latincenin, Augustus döneminden beri en usta şairi olarak nitelendi. Son yıllarında, *Poemi del Risorgimento* (1913; Risorgimento Şiirleri) gibi milliyetçi ve tarihsel şiirler yazdı. Wordsworth, Shelley, Tennyson gibi İngiliz şairlerden çeviriler de yapan Pascoli'nin adına 1962'de bir edebiyat ödülü kondu ve doğduğu yere onun adı verildi.

Pašić, Nikola (d. 31 Aralık 1845, Zaječar, Sırbistan - ö. 10 Aralık 1926, Belgrad, Yugoslavya), Sırbistan'ın (1891-92, 1904-05, 1906-08, 1909-11, 1912-18) ve 1918'de kurulan Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın başbakanı (1918, 1921-24, 1924-26).

Orta halli bir tüccar ailesinin oğluydu. Belgrad'da mühendislik öğrenimi gördü.

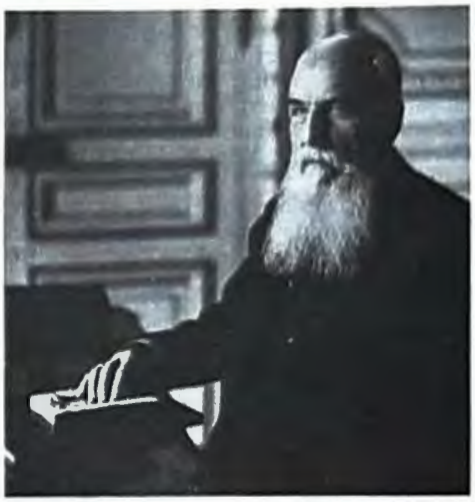

Pašić
H. Roger-Viollet

Ardından Zürich Politeknik Okulu'nu bitirdi. Zürich'te bulunduğu yıllarda tanıştığı Mihail Bakunin'in etkisiyle siyasetle ilgilenmeye başladı. 1873'te Sırbistan'a döndükten sonra Svetozar Marković önderliğindeki sosyalist gruba katıldı ve *Oslobodjenje* gazetesinin yayın yönetmenliğini üstlenerek Marković'in görüşlerinin yayılması için çalıştı. Aynı dönemde Prens Milan Obrenović'in (1882-89 arasında Sırbistan kralı IV. Milan) despotik yönetimine karşı mücadele amacıyla siyasete atılmaya karar verdi. 1878'de meclise seçildikten sonra muhalefetin önderliğini üstlenerek ülkede parlamenter demokrasinin kurulması için mücadele etti. 1881'de Radikal Parti'nin kuruluşunda görev aldı.

Radikallerin 1883'te Zaječar'da Milan yönetimine karşı başlattıkları ayaklanma baskıların daha da yoğunlaşmasına ve birçok Radikal önderin ağır biçimde cezalandırılmasına yol açtı. Ülkeden kaçmak zorunda kalan Pašić, Milan'ın 1889'da oğlu Aleksandar lehine tahttan çekilmesi üzerine sürgünden döndü ve hemen ardından Parlamento (*Skupština*) başkanlığına seçildi.

1899'da Milan'a karşı düzenlenen başarısız suikast girişiminden sonra birçok Radikal Parti üyesiyle birlikte ölüme mahkûm edilen Pašić sonradan bağışlandı.

Aleksandar'ın kanlı bir hükümet darbesiyle devrilip Karayorgiyeviç hanedanından I. Petar'ın başa geçtiği 1903'ten sonra, Pašić Sırbistan'ın en güçlü devlet adamı durumuna geldi. Aralık 1904-Mayıs 1905 ve Mayıs 1906-Haziran 1908 arasında başbakanlık ve dışişleri bakanlığı, Ekim 1909'dan yerini en büyük siyasal rakibi Milovan Milovanović'e bıraktığı 1911'e değin de başbakanlık görevini yürüttü. 1912'de yeniden başbakan ve dışişleri bakanı oldu.

I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında feshedilen parlamento Niš'te (Niş) yeniden toplandı ve Kasım 1914'te Pašić başkanlığında bir koalisyon hükümeti kuruldu.

Pašić I. Dünya Savaşı boyunca sürgündeki Sırbistan hükümetinin başkanlığını yürüttü. Koalisyon hükümetinin 1917'de dağılmasının ardından yalnızca Radikallerden oluşan bir hükümet kurdu. Rusya'da Çarlık rejiminin yıkılmasıyla (1917) konumu daha da zayıflayan Pašić, Sırplar arasındaki birliği öne çıkaran tutumundan vazgeçerek Slavların kurduğu, Ante Trumbić önderliğindeki Yugoslav Komitesi'yle eşit koşullarda görüşmeyi kabul etmek zorunda kaldı. Görüşmelerin sonucunda, savaştan sonra birleşik bir Yugoslav devletinin kurulmasını öngören Korfu Bildirisi (Temmuz 1917) imzalandı. Sırbistan ve Güney Slav eyaletleri 1 Aralık 1918'de Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı adı altında birleşti.

1921'de yeniden başbakanlığa atanan Pašić, Sırpların ülkede yaşayan öteki milliyetler üzerindeki hegemonyasını onaylayan ve güçlü bir monarşi yönetimi altında son derece merkezî bir yönetim yapısı oluşturan yeni anayasanın yürürlüğe girmesini sağladı. 1921 kışında Demokratları hükümetten uzaklaştırarak bütünüyle Radikallerden oluşan bir kabine kurdu. Mart 1923'teki seçimlerde çoğunluğu elde edemediyse de muhalefetin zaaflarından yararlanarak görevde kalmayı başardı. Temmuz-Ekim 1924 arasında iktidar olan Ljubomir Davidović başkanlığındaki koalisyon hükümetinin dağılmasının ardından bir kez daha başbakan oldu. Ama Kral Aleksandar'la ve merkeziyetçi yönetime karşı çıkan Hırvat ve Slovenlerle olan ilişkileri giderek gerginleşti. Şubat 1925'te parlamentoyu feshederek Stjepan Radić'i ve Hırvatistan Köylü Partisi'nin öteki önderlerini hapse attırdı. Aynı yıl Radić'le geçici olarak işbirliğine girdiyse de istikrarlı bir hükümet kurmayı başaramadı. Yönetimin merkeziyetçi yapısını daha da güçlendirmeye yönelik eğilimlerinin Radić tarafından kamuoyu önünde açıkça eleştirilmesi üzerine, Mart 1926'da istifa etmek zorunda kaldı.

Pasif Direniş Eylemi, İngiliz hükümetini Hindistan'a özerklik (*svarac*) vermeye zorlamak için Mohandas Gandhi önderliğinde yürütülen barışçıl hareket (Eylül 1920 - Şubat 1922). İngilizlerin yaklaşık 400 Hintliyi öldürdüğü Nisan 1919'daki Amritsar Katliamı'na(*) ve sömürge yöneticilerinin olayın sorumlularına karşı gerekli tutumu almamasına duyulan tepkinin geniş kitleleri harekete geçirmesiyle ortaya çıktı. Gandhi'nin aynı dönemde, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına karşı Müslümanların başlattığı kampanyayı şiddete başvurmama koşuluyla desteklemesi, harekete daha güçlü bir temel kazandırdı.

Pasif Direniş Eylemi'nin İngiliz mallarını, unvan ve makamlarını, okullarını, mahkemelerini, kamu hizmetlerini, seçimleri ve gerekirse vergileri boykot etmeye dayanan programı, Hindistan Ulusal Kongresi'nin Eylül 1920'de Kalküta'da düzenlediği toplantıda kabul edildi. Eylem planı ise aynı yılın aralık ayında uygulamaya konduu. 1921'de ilk kez Hindistan halkının oluşturduğu birleşik bir cepheyle karşı karşıya gelen İngiliz sömürge yönetimi büyük bir sarsıntıya uğradı. Ama Ağustos 1921'de Kerala'daki Müslüman Moplahların ayak-

lanması ve bir dizi şiddet olayı ılımlı çevrelerin hareketten çekilmesine yol açtı. Çauri Çaura'da öfkeli bir grubun polis memurlarını öldürmesi üzerine Şubat 1922'de eylemi durdurma çağrısında bulunan Gandhi, bir ay sonra somut bir gerekçe gösterilmeden bozgunculuktan tutuklandı.

Pasif Direniş Eylemi Hint milliyetçiliğinin tabanının orta sınıfla sınırlı olmaktan çıkarak kitlelere yayılmasında bir dönüm noktası sayılır.

pasif direnme, şiddete ya da etkin muhalefet yöntemlerine başvurmadan, yönetimin ya da işgalci gücün isteklerine ya da buyruklarına uymayı reddetme. Genellikle yönetimi ya da işgalci gücü belirli hakları vermeye zorlama amacını taşır. Afrika ve Hindistan'daki milliyetçi hareketlerin, ABD'de Siyahların Medeni Haklar Hareketi'nin ve çeşitli ülkelerdeki işçi hareketleri ile savaş karşıtı hareketlerin başlıca taktiği ve felsefesi olmuştur.

Pasif direnme, kurulu sistemi bir bütün olarak reddetmekten çok, yasaları sembolik ya da biçimsel düzeyde çiğnemeyi içerir. Bu eyleme girişenler, sistem içinde kalarak değişim sağlama yolunun kapalı ya da tıkalı olmasından hareketle, davranışlarının meşruluğunu yasaları aşan daha üstün bir ilkeye dayandırırlar. Ama hem direnişçiler, hem de kamuoyu eylemin yasalara göre bir suç oluşturduğunu ve cezayla karşılanabileceğini bildiğinden, pasif direnme bir protesto işlevi görür. Eyleme katılanlar cezaya boyun eğerek yönetimi ya da parlamento çoğunluğunu anlamlı bir değişime yöneltecek ahlaki bir örnek oluşturmayı umarlar. Bu ahlaki örnek oluşturma kaygısından dolayı, yasadışı eylemin şiddetten uzak ve barışçıl olmasına özen gösterirler. En yaygın başvurulan oturma eylemi gibi pasif direnme biçimlerini bastırmada genellikle şiddet kullanılması, ılımlı ve tarafsız çevrelerin de göstericilere sempati duymasını sağlar.

Pasif direnme felsefesine ve pratiğine karşı çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir. Radikal çevrelere göre pasif direnme var olan siyasal yapıyı kabullenmektir. Buna karşılık, tutucu düşünce akımları pasif direnmenin mantıksal uzantısının anarşi ve bireye istediği zaman istediği yasayı çiğneme hakkını tanımak olduğunu öne sürerler. Eylemcilerin kendileri de pasif direnmeyi bütünsel bir toplumsal değişim felsefesi ya da öbür araçlardan yoksun kalındığında başvurulacak bir taktik olarak görme noktasında ikiye ayrılırlar.

Pasif direnmenin felsefi kökleri Batı düşüncesinde çok derinlerde yatar. Cicero, John Locke, Thomas Jefferson ve Henry David Thoreau gibi düşünürlerin hepsinde pasif direnmeyi yüce ahlak ilkelerine uygun ve haklı bir eylem biçimi olarak yorumlayan bir yaklaşım görülür. Pasif direnmeye çağdaş bir içerik kazandıran kişinin ise Mohandas Gandhi olduğu kabul edilir. Doğu ve Batı düşüncesinden yararlanarak *satyagraha* (şiddete başvurmaksızın direnme) felsefesini geliştiren Gandhi, önce 1906'da Güney Afrika'da Transvaal'da, daha sonra Hindistan'da bu felsefeye dayalı pasif direniş eylemleriyle eşitlik ve özgürlük mücadelesine öncülük etti. ABD'de Siyahların Gandhi örneğinden esinlenerek giriştiği Medeni Haklar Hareketi de 1950'lerden 1970'lere değin pasif direnme taktiklerini ve felsefesini benimsedi. ABD'de en iyi ifadesini Martin Luther King'in öğretisinde bulan pasif direnme, çeşitli topluluklarca da protesto taktiği olarak kullanıldı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Nürnberg'de savaş suçlularının yargılanmaları sırasında, bir bireyin belirli koşullarda ülkesinin yasalarını çiğnememekten dolayı sorumlu tutulabileceği yolundaki kararlarla pasif direnme ilkesi de uluslararası hukuk kuralları arasında kabul gördü.

Pasifik Adaları, Büyük Okyanusun güneybatısındaki adaları kapsayan coğrafi bölge. Etnik yapı ve coğrafya temelinde Melanezya, Mikronezya ve Polinezya adını taşıyan üç gruba ayrılır. Avustralya ve çevresindeki adalar geleneksel olarak Pasifik Adaları tanımının dışında tutulur. Denizde milyonlarca kilometrekarelik bir alana yayılmış olan adaların toplam kara alanı yaklaşık 1.300.000 km²'dir. Bu alanın yaklaşık yüzde 90'ını Yeni Zelanda ve Yeni Gine oluşturur. Bölgede bir dizi bağımlı ve bağımsız devletin yanı sıra Pasifik Adaları dışındaki ülkelerin bir parçasını oluşturan adalar da bulunur.

Avustralya'nın kuzeyi ve doğusu ile Ekvator çizgisinin güneyinde yer alan adalara, Melanezya adı verilir. Bu grubu oluşturan adaların en büyükleri Yeni Gine, Bismarck Takımadaları, Solomon Adaları, Vanuatu (Yeni Hebridler), Yeni Kaledonya ve Fiji'dir.

Ekvator çizgisinin kuzeyinde ve Filipinler'in doğusunda kalan adaları kapsayan grup Mikronezya olarak adlandırılır. Bu grup Kiribati (Gilbert Adaları), Guam ve Nauru'yla, Kuzey Mariana Adalarını, Mikronezya Federe Devletleri'ni (Caroline Adaları), Marshall Adalarını ve Palau (Belau) adalar grubunu kapsar.

Büyük Okyanusun doğusunda, kabaca bir üçgen oluşturan grup ise Polinezya olarak adlandırılır. Bu grubu oluşturan adalar Yeni Zelanda, Hawaii Adaları, Paskalya Adası, Tuvalu, Wallis ve Futuna Adaları, Tokelau, Batı Samoa, Amerikan Samoası, Tonga, Niue, Cook Adaları ve Fransız Polinezyası'dır.

Yeni Zelanda ve Papua Yeni Gine dışında, Pasifik Adalarının nüfusu (Hawaii Adalarıyla birlikte) 1988'de 3.364.000 olarak tahmin edilmiştir.

Doğal yapı. Pasifik Adaları yüzey şekilleri bakımından okyanus ve kıta adaları olmak üzere iki gruba ayrılır. Pasifik ya da Andezit Hattı denen jeolojik oluşumun güneybatısında yer alan kıta adaları, kuzeydoğudaki Pasifik Havzasında yer alan okyanus adalarından birçok bakımdan büyük farklılık gösterir. Yüksek oranda silis ve alümina içeren volkanik kayaçlardan oluşan kıta adaları (Yeni Gine, Vanuatu, Fiji, Yeni Kaledonya ve Yeni Zelanda'nın Kuzey ve Güney adaları ile Bismarck, Mariana ve Solomon adaları) genellikle okyanus adalarından daha büyüktür ve mineral bakımından daha zengin topraklarla kaplıdır. Okyanus adaları yüksek volkanik adalar (örn. Hawaii) ve alçak mercan adaları (örn. Marshall Adaları) olmak üzere iki gruba ayrılır.

Pasifik Adalarının iklimi genelde tropiktir. Sıcaklık, nem oranı ve yağış miktarı yıl boyunca büyük değişiklik göstermez. Nauru ve Kiribati'de 28°C dolaylarında olan yıllık ortalama sıcaklık, güneydeki Norfolk Adasında 19°C'ye düşer. Yağış miktarı doğuya ve güneye doğru gittikçe azalır. Kuzeybatıdaki Yap Adasında (Mikronezya Federe Devletleri) 3.050 mm olan yağış miktarı, doğudaki Kanton Adasında 750 mm'ye iner.

Nüfus. Pasifik Adalarında Malezya-Polinezya dil ailesine bağlı yüzlerce farklı dil konuşulur. Nüfusu Papualılardan oluşan Papua Yeni Gine ile daha çok Avrupa kökenlilerin yaşadığı Yeni Zelanda'nın dışında Pasifik Adalarının nüfusu Hawaii, Fiji ve Solomon Adalarında yoğunlaşmıştır. Batı Samoa, Fransız Polinezyası, Yeni Kaledonya, Vanuatu ve Guam'ın nüfusu 100 bini aşar. Pasifik Adalarının çoğunda nüfus yoğunluğu oldukça yüksektir. Yeni Kaledonya'da kilometrekareye sekiz kişi düşerken, bu rakam Nauru'da 400 kişiye yükselir. Yerleşmeler daha çok kıyı bölgelerinde kurulmuştur. Doğum oranı, birkaç ada dışında, genelde dünya ortalamasının üstündedir. Eskiden yaygın olan animizmin yerini günümüzde Hıristiyanlık almıştır.

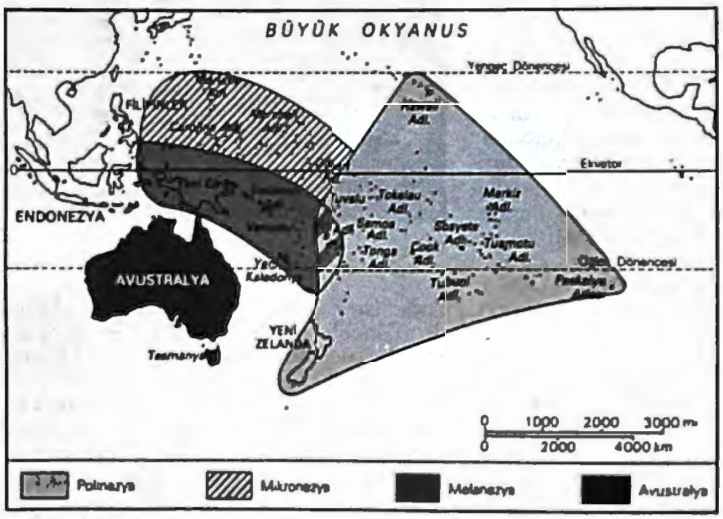

Pasifik Adaları

Ekonomi. Yeni Zelanda ve Hawaii dışında, Pasifik Adalarında gelişmekte olan bir karma ekonomi yürürlüktedir. Pasifik Adaları içinde gayri safi milli hasılası (GSMH) en yüksek olanı Hawaii'dir. Kişi başına düşen milli gelir ise, Tuvalu, Kiribati ve Solomon Adaları gibi gelişmemiş ülkelerle, Yeni Zelanda ve Fransız Polinezyası gibi gelişmiş ülkeler arasında büyük farklılıklar gösterir.

Adaların ekonomisi genelde tarım, balıkçılık ve hizmet sektörlerine dayalıdır. Madencilik ise yalnızca birkaç adada önem taşır. Toplam işgücünün yaklaşık beşte ikisi tarım sektöründe çalışır. Hawaii ve Yeni Zelanda gibi büyük adaların dışında tarım genelde geçimlik düzeyde yapılır.

Balıkçılık Pasifik Adalarının çoğunda önemli bir geçim kaynağıdır. Hawaii ve Yeni Zelanda dışında, bölgede avlanan toplam balık miktarının beşte dördü Solomon Adaları, Kiribati ve Fiji'den sağlanır.

Madencilik yalnızca birkaç yüksek kıta adasında önem taşır. Yeni Kaledonya'da nikel, ferronikel, kromit, kobalt, taş, kum ve çakıl, Fiji'de altın, tellür cevherleri ve

gümüş, Nauru'da fosfat, Solomon Adalarında altın ve gümüş çıkarılır. Yeni Gine'de bakır ve altın, Yeni Zelanda'da da kömür ve doğal gaz yatakları vardır.

Hawaii ve Yeni Zelanda dışındaki adalarda fazla gelişmemiş olan imalat sanayisi balık ve tarım ürünlerinin işlenmesine dayanır. Ayrıca, Guam, Fiji, Yeni Kaledonya, Fransız Polinezyası, Papua Yeni Gine ve Solomon Adalarında bazı sanayi tesisleri vardır. Elektrik üretiminin büyük bölümü ithal petrolden sağlanır.

Turizm Pasifik Adaları ekonomisinde önemli yere sahiptir. Fransız Polinezyası, Guam, Hawaii, Fiji ve Yeni Zelanda turizmin en gelişmiş olduğu adalardır. Öteki adalarda da turizm hızla gelişmektedir.

Pasifik Adalarının çoğunda, ithalat giderleri ihracat gelirlerini aşar. Yurtdışında çalışanların gönderdikleri paralar ve turizm gelirleri ise dış ticaret açığının sadece bir bölümünü karşılamaktadır. Adaların başlıca ihraç ürünleri kopra, çeşitli mineraller, kahve, çay, kakao, baharat, şeker ile dondurulmuş ve konserve balıktır. Bu ürünlerin gönderildiği başlıca ülkeler Japonya, Fransa, ABD ve Avustralya'dır. Başlıca ithal ürünleri ise çeşitli makineler, gıda maddeleri, ulaşım araçları, yakıt ve mamul maddelerdir. İthalatın büyük bölümü Avustralya, Fransa, Japonya ve ABD'den yapılır. Pasifik Adalarını oluşturan ülkeler arasındaki ticaretin payı ise çok düşüktür.

Yönetsel ve toplumsal koşullar. Pasifik Adalarındaki bağımsız devletler arasında altı meşruti monarşi (Fiji, Tonga, Tuvalu, Batı Samoa, Yeni Zelanda, Papua Yeni Gine), üç cumhuriyet (Kiribati, Nauru ve Vanuatu) ve bir parlamenter devlet (Solomon Adaları) bulunur. Bağımlı adalar ve ada grupları arasında ise, ABD'ye ait topraklar (Amerikan Samoası, Guam, Johnston, Midway ve Wake Adaları), Yeni Zelanda'ya bağlı, iç işlerinde özerk devletler (Cook Adaları, Niue ve Tokelau), Avustralya tarafından yönetilen adalar (Norfolk, Lord Howe ve Torres Boğazı Adaları), Fransa'nın denizaşırı toprakları (Fransız Polinezyası, Yeni Kaledonya, Wallis ve Futuna) ile İngiltere'nin kolonisi olan Pitcairn Adası yer alır. Pasifik Adaları dışındaki ülkelerin bir parçasını oluşturan adalar ise, ABD'nin bir eyaleti olan Hawaii ile Şili'ye bağlı bir il olarak yönetilen Paskalya Adasıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan ve 1986'ya değin varlığını koruyan ABD yönetimindeki Birleşmiş Milletler (BM) Pasifik Adaları Vesayet Bölgesi, Palau'yu, Mikronezya Federe Devletleri'ni, Marshall Adalarını ve Kuzey Mariana Adalarını kapsıyordu. 1986'da vesayet yönetimi statüsünün kaldırılmasından sonra, ABD'ye bağlı kalan Kuzey Mariana Adaları dışındaki adaların tümü özerkliklerini kazandılar.

Şilili bir vali tarafından yönetilen Paskalya Adası dışındaki bütün adalar değişen oranlarda özerkliğe sahiptir ve genel ya da kısmi oyla seçilen meclislerce yönetilir. Yerlilerin çoğunluğu oluşturduğu adalarda kabile reisleri büyük güç sahibidir. Adalarda genellikle ABD, İngiliz ve Fransız modelleri örnek alınarak hazırlanmış hukuk sistemleri yürürlüktedir.

Kültürel yaşam. Yerlilerin çoğunluğu oluşturduğu adaların kültürel yaşamına Polinezya ve Melanezya kültürleri egemendir. Mikronezya kültürünün en güçlü olduğu yöreler Yap, Chuuk ve Palau adalarıdır. Hawaii, Fransız Polinezyası ve Yeni Kaledonya gibi adalarda yerel kültürler Avrupa, Japon ve Amerikan kültürleriyle karışmış durumdadır. 19. yüzyıldaki misyoner etkinlikleri bölgedeki dinsel yapıların ve heykellerin yıkılmasına ve geleneksel dans, şarkı ve törenlerin ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bağımsızlık sonrasında turizmin gelişmesiyle birlikte geleneksel danslar, ayinler ve el sanatları yeniden canlandıysa da, bunlar büyük ölçüde turistik amaçlı olduklarından eski anlamlarını yitirmişlerdir. Paskalya Adası, Fiji, Fransız Polinezyası, Solomon Adaları, Palau ve Ponape'de (Mikronezya Federe Devletleri), Avrupalıların bölgeye gelmelerinden önceki döneme ait arkeolojik kalıntılar ortaya çıkarılmıştır.

Tarih. Pasifik Adalarındaki ilk yerleşmelerin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, Batı Melanezya'ya İÖ 3000-2000 arasında Filipinler ve Endonezya'dan gelen Avustronezyalıların yerleştiği sanılmaktadır. Bu halklar daha sonra doğuya doğru göç ederek Batı Mikronezya'ya, Melanezya'nın doğu ıç kesimlerine ve Batı Polinezya'ya (İÖ 2000-1000) yerleştiler. Polinezyalılar ve Mikronezya halkları, babadan oğula geçen kabile reisliğine dayanan hiyerarşik bir toplumsal örgütlenme geliştirdiler. Melanezya kültürleri ise, veraset yoluyla edinilen sosyal statüden çok, bireysel saygınlık kazanmaya önem verdiler.

Pasifik Adalarına ayak basan ilk Avrupalı, 1520-21'de bölgeye bir sefer düzenleyen Fernão de Magalhães (Macellan) oldu. 16., 17. ve 18. yüzyıllar boyunca İspanyollar, Felemenkliler ve İngilizler bölgeye çeşitli seferler düzenlediler. 18. ve 19. yüzyıllarda çeşitli misyoner kuruluşları ve Avrupa şirketleri adalarda merkezler kurdular. Aynı dönemde büyük Avrupa devletlerinin hemen hepsi bölgede sömürgeleştirme çalışmalarına başladılar. Almanlar ve İspanyollar Mikronezya'yı, İngilizler Melanezya ve Polinezya'nın bazı kesimlerini denetimleri altına aldılar. Fransızlar ise Tahiti ve yakınındaki adaları ilhak ederek, Fransız Polinezyası'nı kurdular. 1898'de Hawaii'yi ilhak eden ABD ertesi yıl da İspanya'yı yenerek Guam'ı ele geçirdi. İspanya, ABD karşısında uğradığı yenilginin ardından, sonradan BM Pasifik Adaları Vesayet Bölgesi'ni oluşturan adaları da Almanya'ya sattı.

I. Dünya Savaşı sırasında Japonlar Alman sömürgelerini, Yeni Zelanda da Samoa'yı ele geçirince Pasifik Adalarının siyasal yapısı büyük değişikliğe uğradı. Adalar savaştan sonra Milletler Cemiyeti tarafından Japonya ve Yeni Zelanda mandasına bırakıldı.

Japonya, I. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgedeki topraklarını silahlandırarak, bunları Mikronezya ve Melanezya'nın geri kalan kısımlarına yayılmak için bir üs olarak kullandı. Pasifik Adaları 1943-45 arasındaki şiddetli çarpışmalardan sonra ABD kuvvetlerince ele geçirildi. 1947'de Birleşmiş Milletler Mikronezya'daki eski Japon sömürgelerini ABD'nin vesayetine bıraktı. Fransız Polinezyası, Yeni Kaledonya ile Wallis ve Futuna ise Fransa'nın denizaşırı toprakları oldu. Hawaii 1959'da 50. eyalet olarak ABD'ye bağlandı.

Pasifik Adalarının çoğu II. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarını kazandı ya da bir ölçüde özerklik elde etti. 1962'de Batı Samoa, 1968'de Nauru, 1970'te Fiji ve Tonga, 1978'de Solomon Adaları ve Tuvalu, 1979'da Kiribati, 1980'de Vanuatu bağımsızlığını kazandı. BM Pasifik Adaları Vesayet Bölgesi'ni oluşturan adalar 1986'da özerk bir yapıya kavuştu. Fransız Polinezyası'nda da bir bağımsızlık hareketi başlatıldı. *Ayrıca bak.* Melanezya; Mikronezya; Polinezya.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

Pasifik Kıyı Bölgesi, Kuzey Amerika'nın batısında bölge. Batıda doğal bir sınır oluşturan Büyük Okyanus ve doğu sınırını çizen kıyıdaki dağ sıraları bölgenin temel coğrafi ve jeolojik özelliklerini oluşturur. Pasifik Kıyı Bölgesi'nin genellikle kabul edilen tanımı büyük ölçüde siyasal niteliktedir. Bu tanıma göre bölge ABD'nin California, Oregon, Washington, Idaho ve Alaska eyaletlerinin tamamını, Montana eyaletinin batısını ve eskiden Oregon Bölgesi'nin parçası olan Kanada'nın İngiliz Kolumbiyası eyaletini kapsar.

Vasco Núñez de Balboa'nın 1513'te Büyük Okyanusu keşfetmesinin ardından İspanyollar Pasifik Kıyı Bölgesi'ne ayak bastılar ve California üzerindeki egemenliklerini 300 yıl boyunca herhangi bir tehditle karşılaşmadan sürdürdüler. ABD'nin zaferiyle sonuçlanan Meksika Savaşı'nın ardından 1848'de imzalanan Guadalupe Hidalgo Antlaşması'yla California Meksika'ya ait başka topraklarla birlikte ABD'ye bırakıldı. 24 Ocak 1848'de California'da altın bulunması ertesi yıl kırkdokuzlular (*forty-niners*) adı verilen yaklaşık 80 bin kişinin Batı Kıyısına hücum etmesine yol açtı ve California 1850'de 31. eyalet olarak ABD'ye katıldı.

Pasifik Kıyı Bölgesi'nin Kuzeybatı(*) adı verilen kuzey kesiminin tarihi California'nınkinden oldukça farklı gelişti. Rusya'nın Bering Boğazı bölgesine duyduğu ilgi, 1799'da Alaska topraklarında ticaret merkezleri kuran Rus-Amerikan Kumpanyası'nın kurulmasıyla sonuçlandı. Rusya'nın 1867'de ABD'ye sattığı Alaska 1958'de ABD'nin 49. eyaleti oldu.

California'nın kuzeyinde hemen hemen Alaska büyüklüğünde, son derece çeşitli yüzey şekillerine, toprak yapısına ve iklim koşullarına sahip bir bölge olan Oregon yer alıyordu. Bu topraklar üzerinde İngiltere'yle ABD arasındaki rekabet 1846'da 49° kuzey enlemi boyunca Puget Boğazına kadar uzanan ama Vancouver Adasını kapsamayan kalıcı bir sınır oluşturulmasıyla sonuçlandı. 1848'de ABD toprağı ilan edilmiş olan Oregon 1859'da, Washington 1889'da, Idaho ise 1890'da eyalet statüsüyle ABD'ye katıldı.

Vancouver Adası 1866'da İngiliz Kolumbiyası'yla birleşti. 1871'de ise koloni Kanada'nın eyaleti oldu. 1885'te demiryoluyla doğu eyaletlerine bağlandıktan sonra İngiliz Kolumbiyası'nda kereste sanayisi ve tarım hızla gelişti. Aynı dönemde Büyük Okyanus deniz ticaretinde önemli rol oynamaya başlayan İngiliz Kolumbiyası 20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Kanada'nın en zengin, kentleşme oranı en yüksek ve etnik yapısı en karışık eyaletlerinden biri durumuna gelmişti. Hawaii'nin 1959'da eyalet statüsüyle ABD'ye katılmasına değin Pasifik Kıyı Bölgesi ABD'nin batı sınırını oluşturdu.

Pasifik Kıyı Sıradağları, Kuzey Amerika'nın batı kesiminde dağ sırası. Büyük Okyanus kıyısına koşut olarak Kanada (1.600 km), ABD'nin California, Washington ve Oregon eyaletleri (7.250 km) ve Meksika (1.300 km) boyunca uzanır. Daha yüksek olan doğudaki Sierra Nevada ve Cascade Sıradağlarından, Oregon ve Washington'da Willamette Vadisi-Puget Boğazı bölgesi, California'da ise Büyük Vadi olarak bilinen geniş çöküntülerle ayrılır. Batısındaki kıyı ovası çok dardır; kıyıdan 40 km açıkta derin sular başlar.

Pasifik Kıyı Sıradağları jeolojik köken ve topografik yapı bakımından kuzeyden güneye altı bölüme ayrılır: İngiliz Kolumbiyası

Kıyı Sıradağları, Washington ve Oregon Kıyı Sıradağları, San Francisco ile Oregon'daki Klamath Dağları arasında kalan Kuzey Kıyı Sıradağları, San Francisco'nun güneyinde yer alan Orta Kıyı Sıradağları, Los Angeles yakınlarındaki Çapraz Sıradağlar ve Baja California içlerine kadar sokulan Yarımada Sıradağları. Sistemin ortalama yüksekliği 1.000 m olmakla birlikte bazı doruklarda sırtların yüksekliği 2.000 m'yi bulur. En yüksek nokta, Çapraz Sıradağların doğusundaki San Gorgonio'dur (3.506 m). Washington eyaletinin kuzeybatı ucunda yer alan Olympic Dağlarının yüksek yamaçları, Alaska dışında ABD'deki en büyük etkin buzulları barındırır.

Dev sekoya ormanlarının da bulunduğu kuzeydeki yağmur ormanları dünyanın en zengin ormanları arasında sayılır. Zengin doğal kaynaklara sahip California bölgesinde altın ve petrol çıkarılır.

Pasifik Savaşı, İspanyolca GUERRA DEL PACÍFICO. Şili, Bolivya ve Peru arasında, Büyük Okyanus kıyısındaki Atacama Çölünün, başta sodyum nitrat olmak üzere değerli maden yataklarının bulunduğu bölümünün denetimi konusundaki anlaşmazlık nedeniyle çıkan çatışma (1879-83). Şili'nin söz konusu toprakları ilhakıyla sonuçlanmıştır.

Bölgedeki ulusal sınırlar kesin olarak saptanmamış olmakla birlikte, Şili ve Bolivya 24. paraleli iki ülke arasındaki sınır olarak kabul eden ve Bolivya topraklarının 23. ve 24. paraleller arasında bulunan maden kaynaklarından elde edilen ihracat gelirlerinin paylaşılmasını öngören bir antlaşma imzalamışlardı. Öte yandan, Büyük Okyanus kıyısının denetimi konusunda öteden beri Şili'yle rekabet içinde olan Peru, guano tekelini koruması ve Tarapacá bölgesindeki zengin nitrat sanayisini geliştirmesi Bolivya kıyısındaki madencilik etkinliklerine bağlı olduğundan, bölgedeki gelişmelerle yakından ilgileniyordu.

1873'te Peru'yla Bolivya birbirlerinin toprak ve bağımsızlıklarını güvence altına alan gizli bir anlaşma imzaladılar. 1874'te Şili ile Bolivya arasında yeni bir anlaşma imzalandı. Bu antlaşmayla, Şili Bolivya'dan yüklenen madenlerden aldığı ihracat vergisi payından vazgeçerken, Bolivya da Şili'nin Bolivya'daki işletmelerinin vergilerini 25 yıl için artırmamayı kabul etti. Ama Bolivya hükümeti 1878'de Antofagasta Nitrat Kumpanyası adlı Şili şirketinin vergilerini artırmaya kalkınca iki ülke arasındaki ilişkiler bozuldu. Bolivya hükümeti şirketin mal varlığına el koyma yolunda girişimlerde bulununca Şili silahlı kuvvetleri 14 Şubat 1879'da Antofagasta liman kentini işgal etti. Bunun üzerine Bolivya Şili'ye savaş ilan etti ve Peru'dan yardım istedi. Şili de 5 Nisan 1879'da Peru ve Bolivya'ya savaş açtı.

Şili, Bolivya'nın kıyı bölgesini işgal ettikten sonra Peru'ya karşı saldırıya geçti. Iquique (21 Mayıs 1879) ve Angamos'ta (8 Ekim 1879) kazanılan deniz zaferlerinden sonra Ocak 1881'de Peru'nun başkenti Lima'yı işgal etti. ABD'nin desteğini alan Peru üç yıl daha direndiyse de 20 Ekim 1883'te, Şili'yle Ancón Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Bu antlaşmayla Tarapacá bölgesi Şili'ye bırakılıyor, Tacna ve Arica bölgelerinin ise 10 yıl boyunca Şili'nin denetiminde kalması ve bu sürenin sonunda bu bölgelerin hangi ülkenin elinde kalacağı konusunda bir plebisite gidilmesi öngörülüyordu. Ama iki ülke plebisitin koşulları konusunda anlaşmaya varamadılar ve Pasifik Sorunu olarak bilinen bu anlaşmazlık ancak 1929'da, ABD'nin araya girmesiyle imzalanan bir antlaşmayla çözümlenebildi. Bu antlaşmayla, Arica Şili'ye bırakılırken, Şili Peru'ya Tacna'yla birlikte 6 milyon ABD Doları tutarında tazminat vermek zorunda kaldı.

Pasifik Skandalı, Kanada başbakanı John Macdonald'ın Pasifik Demiryolu'nun yapımıyla ilgili olarak rüşvet aldığı söylentileri üzerine çıkan skandal (1872-73). Macdonald'ın başkanlığındaki Muhafazakâr hükümetin iktidardan düşmesine yol açmıştır.

İngiliz Kolumbiyası'nın Kanada Dominyonu'na katılma (1871) koşullarından biri, bölgeyi doğuyla birleştirecek bir demiryolunun 10 yıl içinde inşa edilmesiydi. 1872'de kıtaaşırı demiryolu ihalesinin Kanadalı armatör ve yatırımcı Sir Hugh Allan'ın başında bulunduğu bir şirketler grubuna verilmesi kararlaştırıldı. Allan 1872 seçimlerinde Muhafazakârların seçim kampanyasına önemli miktarda mali yardım yapmıştı. Muhalefetteki liberaller Nisan 1873'te, ihalenin, yaptığı mali destek karşılığında Allan'a verildiğini ileri sürdüler. Suçlamalar Macdonald hükümetinin istifasına (5 Kasım 1873) ve ihale sözleşmesinin iptaline yol açtı. Ocak 1874 seçimlerinde Muhafazakârlar ağır bir yenilgiye uğradı.

Pasifik Yarışı, HONOLULU YARIŞI olarak da bilinir, Büyük Okyanusta, yelkenlilerin katıldığı, dünyanın en eski yarışlarından biri. California'daki çeşitli limanlardan başlayan ve Honolulu'da biten yarışlarda 2.225 mil kadar bir yol alınır. İlk kez 1906'da düzenlenen Pasifik Yarışı, 1939'dan başlayarak Bermuda Yarışı'yla dönüşümlü olmak üzere iki yılda bir yapılmaya başladı. 1941'de yarışın başlangıç ve bitiş noktaları California'daki San Pedro (Los Angeles'ın limanı) ile Honolulu'daki Diamond Burnu Şamandırası olarak belirlendi. Yarış sırasında tekneler genellikle rüzgârı arkadan aldıkları ve yatların büyüklüğü sınırlanmadığından oldukça yüksek hızlara ulaşılır.

pasifizm, halklar arasında barışı sağlamayı ya da daha genel olarak insan ilişkilerinde şiddet kullanımını ortadan kaldırmayı ya da sınırlamayı amaçlayan akım.

Tarihteki ilk gerçek pasifist hareket, başka canlılara karşı hiçbir zaman şiddet kullanmamayı öngören Budacılıktı. Ama bu öğreti Budacılığı benimseyen ülkelerde yöneticilerin savaşa girmesini engelleyemedi. Eski Yunan ve Roma kültüründe de pasifizm bir avuç aydının ülküsü olmaktan öteye geçemedi. Stoacılıkta ve öteki Yunan felsefelerinde, barış kavramı tüm halkların ya da kralların değil, bireylerin barışçı davranışları üzerinde odaklaşıyordu. Roma'da *pax* (barış), devletlerin ya da krallıkların karşılıklı olarak birbirlerinin haklarını tanımalarına dayalı "adaletli" ortamı yaratan bir sözleşme olarak tanımlanıyordu. Ama 1. ve 2. yüzyıllardaki Pax Romana (Roma Barışı) yalnızca "uygar" sayılan dünya içindeki ülkeler arasında barış olarak anlaşılıyor, barbarları kapsamıyordu.

Hıristiyanlık, bireylerin şiddete başvurmamasının yanı sıra halklar arasında barıştan yana da ilkeler getirdi. Ama Hz. İsa'nın sözünü ettiği "barış", yalnızca katı ahlak kuralları uygulayan azınlıklar ya da mezhepler için geçerli olabildi. Savaşlara katılmak ve barışı amaçlamak arasındaki bağdaşmazlık, yani "askerlik sorunu" daha Hz. İsa döneminden başlayarak Hıristiyanları uğraştırdı. 3. yüzyıl başlarından sonra İncil'deki bazı bölümler, askerliğin yalnızca kaçınılmaz değil, şeytanlarla savaşmak için gerekli de olduğu biçiminde yorumlandı. 5. yüzyıl başlarında Aziz Augustinus *De Civitate Dei* (Tanrı Devleti) adlı yapıtında, yeryüzünde barışın ancak Hıristiyan yasalarına uygunsa benimsenebileceğini savundu. Devlet kiliseye hizmet etmek, kiliseyi ortadan kaldırmak isteyenlere karşı onu savunmak zorundaydı. Bu düşünce bütün ortaçağ boyunca geçerliliğini korudu. Pax Romana gibi Hıristiyanlığın barışının da sürekli savaşlarla savunulması gerekiyordu.

Rönesans'tan sonra geliştirilen çeşitli barış kavramlarının değişik siyasal etkileri oldu. 17. ve 18. yüzyıllarda pasifist düşünce, savaşlara hanedanların siyasal hırslarının ya da bunlar arasındaki güç mücadelesinin yol açtığı düşüncesinden hareketle, siyasal iktidarın hükümdarlardan alınıp halka verilmesinin dünya barışı yolunda önemli bir adım olduğu inancına dayanıyordu. Krallar ülkelerini kişisel mülkleri gibi gördükleri için, monarşiler savaş yönünde olağan bir eğilim taşıyordu; cumhuriyet ise daha barışçı bir yönetim biçimi olacaktı. 19. yüzyılda Avrupa'da bu kuramlar temelinde gelişen pasifist örgütler genel silahsızlanma ve uluslararası anlaşmazlıkların çözümü için özel mahkemeler kurulması gibi öneriler getirdiler. Bu görüşlerin bir bölümü daha sonra 20. yüzyılda Lahey Daimi Hakemlik Divanı, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi kuruluşlar ile geçici silahsızlanma konferansları aracılığıyla gerçekleştirilecekti. Ama 19. yüzyıldaki görece barışçı dönem, ancak beş büyük Avrupa devletinin, aralarındaki güç dengesini koruyacak politikalar izleyebilmelerinin sonucu oldu. İki Dünya savaşı, nükleer güç dengesi ve hemen hiç eksilmeyen yerel çatışmalarıyla 20. yüzyıl pasifist ilke ve uygulamalar bakımından umut verici olmadı. 1980'lerin sonlarında Doğu ve Batı blokları arasındaki ilişkilerde gerçekleşen yumuşama, silahsızlanma yolunda atılan önemli adımlar ve barışçı eğilimlerin güçlenmesi pasifist ülkülerin gerçekliğe dönüşebileceği yönünde güçlü umutlar yarattı. Ama hemen ardından, milliyetçi düşmanlıkların ve etnik çatışmaların bütün dünyada alevlenmesi, yeni hegemonyacı eğilimlerin belirmesi 1990'ların başlarında yaygın bir düş kırıklığına yol açtı.

Pasifistler bir devlet politikası olarak savaşa son verebilmek için, dünya devletlerinin kendi aralarında hakkaniyeti gerçekleştirebilecek ve yaptırımlar uygulayabilecek bir örgütlenme düzeyine ulaşmış olmaları gerektiğini düşünürler. Pasifizme karşı çıkanlar ise bir dış saldırı karşısında pasifist bir tutum alan ülkelerin karşılaşabileceği olumsuz sonuçları vurgularlar. Buna karşılık, pasifistler bu kötülüklerle şiddete başvurmadan da, örneğin pasif direniş gibi yöntemlerle savaşılabileceğini ileri sürerler.

Bireysel pasifizm, bir devlet politikası olarak savaşa karşı çıkan pasifizmden daha yaygındır. Örneğin küçük Hıristiyan mezheplerine bağlı birçok kişi tarih boyunca Hz. İsa'nın sözlerini olduğu gibi uygulamaya çalışarak askerlik zorunluluğuna karşı çıkmışlar, bu nedenle çeşitli cezaları göze almışlardır. Savaşan bir ülkenin yurttaşı olan pasifistlerden bazıları savaşa katkıda bulunabilecek her davranıştan kaçınırken, savaşa doğrudan katılmak dışında her türlü yardıma hazır olanlar da vardır.

Askerlik hizmetine karşı çıkanlar belirli ülkelerde bazı sınırlı haklar elde ettiler. ABD'de 1940'ta çıkarılan askerlik yasalarında, inançlarından dolayı askerlik hizmetine karşı olanlara askerlikle doğrudan bağlantılı olmayan hizmetlere girme hakkı tanındı. Ama bu haktan yararlanabilmek için pasifist bir mezhebe resmen üyelik koşulu getirildi, siyasal, felsefi ve ahlaki gerekçeler kabul edilmedi. İngiltere'de I. Dünya Sava-

şı sırasında inançlarından dolayı askerlik hizmetine karşı olanlar için muharip sınıfına girmeyen bir birlik oluşturulduysa da, bu kişilerin çoğu birliğe katılmak istemedi. II. Dünya Savaşı'nda, koşulsuz olarak ya da bir başka hizmet karşılığında askerlik hizmetinden bağışıklık uygulaması getirildi. 1968'de de askere alınanlara, askere alındıktan sonraki altı ay içinde inançlarından dolayı terhis talebinde bulunma hakkı tanındı. Fransa'da Cezayir Bağımsızlık Savaşı'yla birlikte güçlenen kamuoyu baskısı sonucunda 1963'te, dinsel ve felsefi gerekçelerle askerlik hizmetine karşı olanlara bu hizmeti askerlik süresinin iki katı süreyle bir başka görevde yerine getirme olanağı sağlandı. Belçika'da da 1964'te buna benzer bir yasa çıkarıldı. İskandinav ülkelerinde herhangi bir gerekçeyle askerlik hizmetine karşı çıkanlar için çeşitli hizmet karşılıkları belirlendi, ama İsveç ve Norveç'te sivil savunmaya katılmak herkes için zorunlu tutuldu (İsveç'te 1966'da çıkarılan bir yasayla Yehova Şahitleri bu kapsam dışında bırakıldı). Hollanda ve Almanya gibi ülkelerde de benzer düzenlemeler gerçekleştirildi.

Pasinler, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Erzurum iline bağlı ilçe. İlçe merkezi Hasankale kentidir. Yüzölçümü 1.701 km² (1989) olan Pasinler ilçesi kuzeyde Narman, kuzeydoğuda Horasan, doğuda Köprüköy, güneyde Karayazı ve Tekman ilçeleri, batıda Merkez ilçe, kuzeybatıda da Tortum ilçesiyle çevrilidir.

İlçe toprakları ilin orta kesiminde, dağlarla kuşatılmış yüksek bir alanda yer alır. Kuzeybatı kesimini Kargapazarı Dağının (3.045 m) engebelendirdiği ilçenin kuzeydoğu kesimi Erzurum-Kars Platosundadır. Orta kesimdeki Pasinler Ovası(*), Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzey kesiminde batı-doğu doğrultusunda, Erzincan'dan Iğdır'a uzanan çöküntü alanı dizisinin orta bölümündedir. İlçe topraklarının sularını Aras Irmağı ile bu akarsuya katılan küçük çay ve dereler toplar.

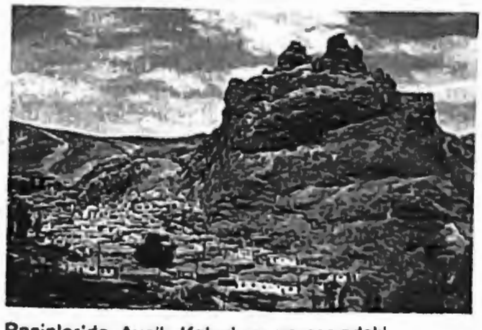

Pasinler'de Avnik Kalesi ve yamacındaki yerleşmeden bir görünüm, Erzurum
Şemsi Güner

İlçe ekonomisi tarıma dayalıdır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler patates, şeker pancarı, buğday ve arpadır. 1984'te Erzurum ilinde bu ürünlerin en çok elde edildiği ilçe Pasinler'di. Sığır besiciliğinin yaygın olduğu ilçede hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır. Bir tuğla ve kiremit fabrikasının dışında sanayi etkinliğine pek rastlanmaz. İlçe topraklarında perlit ve linyit içeren cevher yatakları ile şifalı su kaynakları vardır. Pasinler Kaplıcası'ndaki kaynarcanın tuzlu ve bikarbonatlı madensularının sıcaklığı 39°C'dir. Bu sıcak madensularının radyoaktivitesi düşükken, gene buradan çıkan ve sıcaklığı 18°C olan Pasinler madensuyu radyoaktivite açısından zengindir.

Önce Urartuların, ardından da İskitlerin yerleştiği sanılan yöre, Bizans döneminde uzun süre Bizans İmparatorluğu, Araplar, Ermeniler ve Gürcüler arasında el değiştirdi. 1048'de Türkmenler, eskiden Phasiane adıyla anılan bu yöreye kadar ilerlediler. Saltuklular ve Anadolu Selçukluları dönemlerinde de yöre birkaç kez Gürcülerin eline geçti. Daha sonra İlhanlıların egemenliğine giren yöre Eretna Beyliği, Karakoyunlu, Timur, Akkoyunlu ve Safevi yönetiminde kaldıktan sonra 1514'te Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Erzurum vilayetinin Merkez sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Pasinler yöresi 1828'de, 1877'de ve 19 Ocak 1916'da Rus ordularının işgaline uğradı. Yöre 1918'de işgalden kurtuldu.

Pasinler Ovasının batı kesiminde yer alan ve İskitlerce kurulduğu sanılan kent, İlhanlılardan Emir Hacı Togay'ın oğlu Hasan'ın yaptırdığı kale nedeniyle yüzyıllardan beri Hasankale adıyla anılır. Pasinler Kaplıcası'nın ilgi görmesi ve verimli bir tarım alanı olan Pasinler Ovasındaki bataklıkların kurutulması kentin gelişmesine yol açtı. Erzurum'u Ağrı üzerinden Gürbulak sınır kapısına bağlayan karayoluyla Erzurum-Kars demiryolu kentten geçer. Kent il merkezi Erzurum'a 37 km uzaklıktadır. Önemli bir deprem kuşağı üstünde yer alan Hasankale kenti birçok depremde hasara uğramıştır.

Kentteki başlıca tarihsel yapılar Hasankale (1336-39), kalenin içindeki Süleyman Han Camisi, Sivaslı Camisi (1388) ve Hasankale Ulucamisi'dir (1554). İlçenin çeşitli kesimlerinde yer alan öteki tarihsel yapılar ise, Ferruh Hatun Kümbeti (1324), Gülperi Hatun Kümbeti, Derviş Ağa Köprüsü (1703-04) ve Küpeli Köprüsü'dür.

Hasankale Belediyesi 1877'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 42.991; kent, 19.144.

Pasinler Ovası, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzey kesiminde ova. Deniz düzeyinden 1.650 m yüksekliktedir. Batıdaki Erzurum Ovasından(*) Deveboynu Geçidiyle (2.050 m) ayrılır. Kuzeyde volkanik kayaçlardan oluşan Kargapazarı Dağı, güneyde de Palandöken Dağının(*) doğu uzantısı durumundaki Şahvelet, Nalbant ve Sakaltutan dağlarıyla çevrilidir. Uzunluğu batıdaki Nebihanları yöresiyle doğudaki Çobandede Köprüsü arasında 40 km'yi, genişliği ise Büyükdere (eskiden Kurnuç) ve Çiçekli (eskiden Ortuzu) köyleri arasında 16 km'yi bulur. Horasan'ın 20 km doğusuna kadar uzanan dar şeridi de içine alan geniş sınırlarına göre, Çobandede Köprüsü'nde Yukarı Pasin ve Aşağı Pasin olarak ikiye ayrılır. Yukarı Pasin'in merkezi Hasankale kenti, Aşağı Pasin'in merkezi de Horasan kentidir.

Pasinler Ovasının sularını, başlangıçta Pusu Deresi adıyla anılan, doğuda ise Hasankale Çayı ya da Pasin Suyu denen akarsu toplar. Hasankale Çayı Çobandede Köprüsü yakınında Aras Irmağına katılır.

Erzincan Ovasından Iğdır Ovasına kadar uzanan tektonik kökenli çöküntü alanlarından biri olan Pasinler Ovasının kuzey ve güney kenarında batı-doğu doğrultulu kırık (fay) çizgileri yer alır. Kuzeydeki kırık çizgisi boyunca birçok şifalı su kaynağı vardır. Bu kırık çizgisi nedeniyle oluşan birçok şiddetli deprem (örn. 1901, 1924 ve 1952 depremleri) çevredeki pek çok yerleşmede büyük yıkıma yol açmıştır.

Pasinler Ovası bugünkü görünümünü Pliyosen Bölüm (y. 7-2,5 milyon yıl önce) sonu ile Pleyistosen Bölüm (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) başlarında oluşan tektonik hareketler sonucunda ortaya çıkan kırılmalarla almıştır. Bu kırılmalarla çevredeki kesimler yükselirken ovanın bulunduğu alan çökerek bir graben oluşmasına yol açmıştır. Çöküntü alanındaki ana kayaç serpantinlerden oluşur. Çöküntü tabanını volkanik kökenli taşların ayrışmasıyla ortaya çıkan ve kalınlığı 15-60 m arasında değişen alüvyonlar doldurmuştur. Ovanın kuzey kenarında, derelerin dik yamaçlardan koparıp taşıdığı volkanik kökenli taş ve tüflerden oluşan birikinti konileri yer alır.

Eskiden önemli ölçüde tahıl ve patates ile şalgam gibi kış sebzelerinin yetiştirildiği Pasinler Ovasında Erzurum Şeker Fabrikası'nın açılmasından sonra şeker pancarı üretimi de yaygınlaşmıştır.

Ulaşım açısından eskiden beri önem taşıyan Pasinler Ovasından Haydarpaşa-Kars demiryolu ile Gürbulak sınır kapısından gelen karayolu geçer. Erzurum'u Kars'a bağlayan yol Horasan yakınında, Hınıs üzerinden Muş'a bağlayan yol ise Köprüköy ilçe merkezi yakınında Gürbulak yoluyla kesişir.

Paskalya, Latince PASCHA, Yunanca PASKHA, Hıristiyanlığın kilise takviminde temel yortu. Hz. İsa'nın çarmıha gerilişinin üçüncü gününde dirilişini kutlamak amacıyla düzenlenir.

Batı kiliselerinde Paskalya, ilkbahar gündönümünde (21 Mart) ya da sonrasında dolunayın görülmesinden sonraki ilk pazar günü kutlanır. Bu nedenle yortu günü 22 Mart - 25 Nisan arasında değişebilir. Ortodoks Kilisesi'nde ise yortu tarihleri Jülyen takvime göre belirlendiği için Paskalya bazen Batı'daki tarihle çakışmakla birlikte bir, dört ya da beş hafta sonraya da rastlayabilir. 20. yüzyılda Paskalya için değişmez bir tarih belirlenmesi tartışılmış, II. Vatikan Konsili (1962-65) de 1963'te bunda ilke bakımından bir sakınca bulunmadığını bildirmiştir. Değişik kiliseler arasında uzlaşmayı gerektiren ortak Paskalya tarihi için nisanın ikinci pazarı önerilmektedir. Hemen bütün kiliselerde Büyük Perhiz(*) dönemi Paskalya yortusuna hazırlık niteliği taşır; Büyük Perhiz'in son haftası Kutsal Hafta olarak adlandırılır. Paskalya'dan Pentekostes yortusuna değin geçen 50 günlük süre de Paskalya dönemi biçiminde anılır.

Doğu'da ve Batı'da en ilginç Paskalya ibadetlerinden biri Paskalya gecesi ayinidir. Günümüzde Katolik dua kitabında belirlenen biçimiyle bu ayin, yeni ateşin kutsanması, Paskalya mumunun yakılması, vahiy haberi olarak anılan derslerin okunması ve vaftiz kurnasının kutsanması ile vaftiz ve Paskalya Missası törenlerinden oluşur. Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında yılda bir kez, yalnızca Paskalya gününde vaftiz ayini yapılırdı.

Rum ve Rus Ortodoks kiliselerinde Paskalya yalnızca kilise takviminde yılda bir kez yapılan bir ibadet olarak değil, kilisenin bütün ruhani yaşamının temel direği olarak görülür. Gece ibadetinden önce kilise dışında bir ayin alayı düzenlenir; bunu Paskalya Komünyonu izler. Ayin alayı kiliseden çıkarken hiç ışık yakılmaz; dönüşteyse Hz. İsa'nın dirilişinin görkemini simgelemek üzere yüzlerce mum ve renkli fener yakılır. İngiltere Kilisesi'nin *Book of Common Prayer*'ında (Toplu Dua Kitabı), Paskalya günü okunacak Matutinum duaları için özel ilahilere yer verilir. Lutherci ilahi kitaplarında da Paskalya için özel bölümler bulunur. Protestan kiliselerinde Paskalya kutlamaları, Hurma Pazarı'nda(*) başlayarak Kutsal Hafta boyunca düzenlenen bir dizi ayinin doruğunu oluşturur. Paskalya için düzenlenen Komünyon ayini değişik Protestan kiliselerinde Kutsal Hafta'nın değişik

günlerinde yapılır. Birçok Protestan kilisesinin Paskalya günü şafak sökerken yaptığı ayin ABD'de büyük ilgi görür; bu törene radyo ve televizyon yayınlarında da geniş yer verilir.

Hıristiyan toplumlarında Paskalya kutlamaları çerçevesinde çeşitli halk görenekleri ortaya çıkmıştır. Bunların çoğu, yeniden diriliş inancı bağlamında Avrupa ve Ortadoğu'da doğmuş putperest bahar şenliklerinin eski tören ve simgelerinden kaynaklanır. Örneğin bu etkilerle, başlangıçta Büyük Perhiz sırasında yenilmesi yasak olan yumurta, daha sonra yeni yaşamın ve dirilişin simgesi olarak büyük önem kazanmış, boyalı yumurtalar Paskalya'nın simgesi haline gelmiştir. Eski Mısır'da doğurganlık simgesi olan tavşan sonradan Avrupa'da da benimsenmiş, ama Kuzey Amerika'ya ulaşmamıştır. Onun yerini, hem insanın hem de Ay'ın döngüselliğini ve doğurganlığı simgeleyen Paskalya tavşanı almıştır.

Paskalya Adası, İspanyolca ISLA DE PASCUA, RAPA NUI olarak da bilinir, Büyük Okyanusun doğusunda Şili'ye ait ada. Şili'nin 3.600 km batısında yer alır. Yönetsel bakımdan Şili'nin Valparaiso yönetim bölgesine bağlı bir ildir. Üçgen biçimindeki adanın yüzölçümü 163 km²'dir. Nüfusunun büyük bölümünü Polinezya kökenliler oluşturur. Nüfusun tamamına yakını batı kıyısındaki Hong-Roa'da yaşar.

İS 400 dolaylarında Markiz Adalarından gelen Polinezyalıların yerleştiği adayı gören

Paskalya Adası

ilk Avrupalı, Hollandalı Amiral Jacop Roggeveen oldu. Roggeveen adaya Paskalya günü ayak bastığından buraya Paskalya Adası adını verdi. Ada eskiden beri *rongorongo* adıyla anılan tahta tabletleri, taştan yapılmış dev platformları (*ahu*) ve insan biçimindeki büyük taş heykelleriyle tanınır. Yükseklikleri 3-12 m arasında değişen ve bazılarının ağırlığı 50 tonu aşan heykeller volkanik bir taş türü olan tüften yapılmıştır. Polinezyalılara ait olmayan kalıntıların kökeni tartışmalı olmakla birlikte son yıllarda yapılan arkeolojik çalışmalar heykellerin çoğunun Orta Dönemde (İS 1000-1600) yapıldığını ortaya çıkarmıştır. 1862-63'te ada halkının yaklaşık üçte biri Perulu köle avcılarınca kaçırılınca adanın nüfusu iyice azaldı. 1860'ların sonlarında bölgede Hıristiyanlığın yaygınlaşmasıyla birlikte o zamana değin varlığını koruyabilen Polinezya gelenekleri de unutuldu. Nüfus (1989 tah.) 2.095.

Paskalya Ayaklanması (1916), İrlandalı Cumhuriyetçilerin İngiliz yönetimine karşı 24 Nisan 1916'da, Paskalya Pazartesisi'nde Dublin'de başlattığı ayaklanma. Kötü barınma ve çalışma koşullarına karşı mücadele etmek amacıyla Dublin işçilerinin kurduğu bir birlik olan Yurttaş Ordusu'nun denetimindeki ayaklanmacılara, milliyetçi İrlanda Gönüllüleri, İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşlik Birliği (IRB) ve Sinn Féin adlı partinin bazı radikal üyeleri de katıldı. Ayaklanmayla ilgili planları önceden öğrenen İngilizler, İrlandalı milliyetçi Sir Roger Casement'i ayaklanmacılara silah sağladığı gerekçesiyle Kerry ilinde tutuklamışlardı (21 Nisan). Bunun üzerine İrlanda Gönüllüleri'nin önderi Eoin MacNeill ayaklanmanın ertelenmesini istedi. Ama Yurttaş Ordusu 2 bin kişiyle ayaklanmayı başlatarak Dublin Genel Posta İdaresi'yle başka bazı stratejik noktaları ele geçirdi. Ayaklanmacılar İrlanda Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiler. Dublin bir hafta boyunca sokak çatışmalarına sahne oldu. Ayaklanma, Patrick Pearse ve arkadaşlarının şiddetli bombardıman karşısında teslim olmalarının ardından bastırıldı. Pearse ve 13 arkadaşının idam edilmesi milliyetçi hareketin daha geniş kitle desteği kazanmasına neden oldu. H. H. Asquith'in başkanlığındaki İngiliz hükümeti istifa etmek zorunda kaldı. İngilizler İrlanda'da yönetimi elde tutabilmek için çeşitli politikalara başvurdularsa da sonuçta, 6 Aralık 1921'de Serbest İrlanda Devleti kuruldu. Ayaklanmanın sağ kalan önderlerinden Eamon De Valera'nın halk arasındaki saygınlığı büyük ölçüde ayaklanmadaki rolüne dayanır.

Paskalya Kırık Kuşağı, Büyük Okyanusun güneydoğusunda, Tuamotu Adalarının doğusunda, 20° güney enlemi, 131° batı boylamı noktasından, 26° güney enlemindeki Peru-Şili çukuruna kadar doğu-güneydoğu doğrultusunda uzanan deniz tabanı kırık hattı. Kuşağın haritası henüz tam olarak çıkartılmamış olmakla birlikte, uzunluğunun 5.900 km kadar olduğu sanılmaktadır. Kırık kuşağı, Paskalya Adasını da içine alan bir dizi volkanik ada ile bağıntılıdır. Bir dizi çukurluğun ve sırtın yer aldığı hattın en yüksek kesimi yaklaşık 3.000 m'dir. Hattın kuzeyinde yer alan Peru Havzasının derinliği ise 4.000 m kadardır; bu derinlik, hattın güneyindeki deniz tabanına oranla çok fazladır.

Paskalya Kırık Kuşağı, Albatross Cordillerası ile kesişir. Hattın sismik etkinliği de, bu kesişim bölgesindeki dönüşüm kırığı alanıyla sınırlıdır. Kırık hattına denizdibi yayılmasının yol açtığı sanılmaktadır.

Paskeviç, İvan Fyodoroviç, ERİVAN KONTU, VARŞOVA PRENSİ (d. 19 Mayıs 1782, Poltava, Rusya - ö. 1 Şubat 1856, Varşova), 1830-31 Polonya Ayaklaması'nı bastıran Rus şubay. 1832-56 arasında Polonya valiliği yapmıştır.

1800'de Rus ordusuna katıldı. Önce Osmanlılara (1806-12), Napoléon Savaşları sırasında da Fransızlara karşı (1812-14) çarpışarak savaş deneyimi kazandı. Zamanla Çar I. Nikolay'ın yakın çevresine girdi.

Paskeviç. Antoine Maurin'in bir taş baskısı
Novosti Press Agency

Devrimci Dekabristlerin Nikolay'ın tahta çıkışı sırasında Rusya'da anayasal rejime geçmek için başlattıkları ayaklanmanın başarısızlığa uğramasından sonra, Dekabristleri yargılayan mahkemede görev aldı 1826'da başlayan Rus-İran Savaşı'nda İranlılar karşısında üstünlüğü ele geçirirek Erivan Kalesi'ni zaptetti (Ekim 1827). Başarısı nedeniyle Erivan kontu unvanıyla ödüllendirildi. Art arda kazandığı zaferlerle, İranlıların 1828'de imzalanan Türkmençay Antlaşması'yla Nahçıvan ve Erivan eyaletlerini Rusya'ya bırakmalarını sağladı. 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı başlayınca Osmanlılara ait stratejik mevzileri ele geçirdi. 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması'yla Tuna Irmağının ağzındaki ve Anadolu'nun doğusundaki bazı topraklar Rusya'ya bırakıldı. 1829'da mareşalliğe yükseltildikten sonra, Polonya'daki ayaklanmayı bastırmakla görevli Rus birliklerinin başına getirildi (Haziran 1831). Ayaklanmacıları bozguna uğratarak Varşova prensi unvanıyla ödüllendirildi. Daha sonra Polonya valiliğine atandı ve 1832-56 arasındaki baskıcı yönetimi sırasında Polonya'yı hem kültürel hem de yönetsel olarak Ruslaştırmaya çalıştı.

Mart 1848'de Macaristan'da devrimin başlaması üzerine Avusturya hükümeti Rusya'dan askeri yardım istedi. Haziran 1849'da Macaristan'ı istila eden Rus birliklerine komuta eden Paskeviç ayaklanmanın bastırılmasında önemli rol oynadı. Kırım Savaşı sırasında, Nisan-Haziran 1854'te kısa süreyle batı cephesindeki Rus ordularına komuta etti. Silistre'de Osmanlılar tarafından bozguna uğratılınca (8 Haziran 1854) görevden alındı.

paslanmaz çelik, yüzde 4'ün üzerinde (çoğunlukla 10'un üzerinde) krom içeren demir-karbon alaşımı. Krom, malzemeye yenime ve ısıya karşı dayanıklılık kazandırır. Özel nitelikli paslanmaz çelik türleri elde etmek amacıyla alaşıma başka elementler de katılabilir. Bu özel türlerin içinde en önemlisi, nikel eklenmesiyle hazırlanan 18-8 paslanmaz çeliğidir (yüzde 18 krom, yüzde 8 nikel). Paslanmaz çeliğe katılan öteki önemli bileşenler niyobyum, manganez, molibden, fosfor, selenyum, silisyum, kükürt, titan ve zirkondur.

Paslanmaz çelik üretiminde yüksek sıcaklıklara ve duyarlı kimyasal denetime gereksinim olduğundan bu alaşımlar uzun süre elektrik fırınlarında hazırlanmıştır. Bu yöntemde fırınlara çoğunlukla, yalnızca son üründe bulunması istenen elementleri içeren hurda malzeme yüklenir. Son dönemlerde ise, malzemenin önce elektrik fırınında eritilmesi ve daha sonra bir başka potaya alınarak oksijenle işlenmesine dayalı bir teknik geliştirilmiştir. Tepkimeyi normalleştirmek için argonla seyreltilen oksijen gazı malzemeye üstten hamlaçla ya da potanın dibindeki bir delikten püskürtülür.

Paslanmaz çelikler kimyasal bileşimlerine ve ısıl işleme tepkilerine göre sınıflandırılabilir: Sertleştirilemeyen ve yüzde 15-30 krom ile yüzde 0,2'den daha az karbon içeren ferritli çelikler; su verme yoluyla sertleştirilebilen ve yüzde 10-18 krom ile değişen oranlarda (bazı alaşımlarda yüzde 1'in üzerinde) karbon içeren martensitli çelikler; yüzde 16-26 krom, yüzde 6-22 nikel ve yüzde 0,25'ten daha az karbon içeren ostenitli çelikler. Su vermeden sertleştirilebilen ostenitli çelikler yenime karşı dayanımı en yüksek malzemelerdir. *Ayrıca bak.* çelik.

PASOK *bak.* Panhelenik Sosyalist Hareket

Pasolini, Pier Paolo (d. 5 Mart 1922, Bologna - ö. 2 Kasım 1975, Ostia, Roma

yakınları, İtalya), İtalyan sinema yönetmeni, şair ve roman yazarı. Toplumsal eleştiriler içeren ve alışılmışa aykırı üslubuyla dikkati çeken çarpıcı filmleriyle tartışmalar yaratmıştır.

Subay olan babasının görevi nedeniyle İtalya'nın kuzeyindeki çeşitli kentlerde okudu. Bologna Üniversitesi'nde sanat tarihi ve edebiyat öğrenimi gördü. II. Dünya Savaşı sırasında Friuli bölgesinde, baskı altındaki köylülerle geçirdiği dönem sonradan Marksizmi benimsemesinde etkili oldu. Ama kendine özgü bakışını ve kutsal değerlere bağlılığını sürdürerek Marksizmle Hıristiyanlığı bağdaştırma çabasıyla çevresinde şaşkınlık yarattı.

1950'lerde Roma'da yoksulluk içinde geçen yaşamı, *Ragazzi di vita* (1955; *Ragazzi*, 1992) ve *Una vita violenta* (1959; Acımasız Yaşam) adlı ilk iki romanına malzeme oluşturdu. Roma'nın harap mahallelerindeki yoksulluk ve sefaleti katı bir gerçekçilikle irdeleyen bu romanlar, ilk filmi *Accattone*'yle (1961; *Dilenci*) benzer nitelikteydi ve üç yapıt da hırsızlar, fahişeler ve Roma'nın yeraltı dünyasından başka insanların yaşamı üzerineydi.

En tanınmış filmi *Il Vangelo secondo Matteo* (1964; *Aziz Matyas'a Göre İncil*) Hz. İsa'nın yaşamını ve ölümünü yalın, belgesel bir üslupla ele alıyordu. Komik bir alegori olan *Uccellacci e Uccellini* (1966; *Şahinler ve Serçeler*) filminin ardından çevirdiği *Edipo Re* (1967; *Kral Oidipus*) ve *Medea* (1969) filmlerinde eski mitolojik öyküleri çağdaş bir bakışla yeniden yaratmayı denedi. Başrolünde ünlü soprano Maria Callas'ın oynadığı *Medea*'nın bir bölümünü Türkiye'de çekti. *Teorema* (1968; *Teorem*) ve *Porcile* (1969; *Domuz Ahırı*) fibi filmlerinde siyasal ve dinsel görüşlerini aktarmak için erotizm, şiddet, yozlaşma öğelerini kullanması Katolik Kilisesi'nin tutucu kesimiyle çatışmasına yol açtı. Ardından *Il Decamerone* (1971; *Dekameron*) ve *The Canterbury Tales* (1972; *Canterbury Öyküleri*) filmleriyle ortaçağ erotizmini ele aldı. Bu filmler, 1974 tarihli *Il fiore delle mille e una notte* (*1001 Gece Masalları*) filmiyle bir üçleme oluşturur. Pasolini ayrıca birçok şiir kitabı ve edebiyat eleştirilerini topladığı kitaplar da yayımlamıştır. Türkçede *Fildişi Kulenin Dışında* (1992) adlı bir yapıtı daha yayımlanmıştır.

Paspalum, buğdaygiller (*Poaceae*) familyasından, 400 kadar biryıllık ya da çokyıllık bitki türü içeren cins. Dünyanın tüm ılıman bölgelerinde yaygındır. Bazı türleri yem bitkisi olarak değerlidir. *P. dilatatum* Güney Amerika'ya, *Paspalum urvillei* Kuzey Amerika'ya, *P. distichum* Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika'ya özgü türlerdir.

Pasquier, Étienne (d. 7 Haziran 1529, Paris - ö. 30 Ağustos 1615, Paris), Fransız hukukçu ve yazar. Ansiklopedik ve tarihsel bilgiler veren *Recherches de la France* (1560-1621; Fransa Üzerine Araştırmalar) adlı 10 ciltlik yapıtıyla tanınır.

1560'ta hastalandıktan sonra nekahet için çekildiği Amboise ve Cognac'ta aralıklı 40 yıl kadar çalışarak *Recherches*'i kaleme aldı. Fransız halkına tarihinin ve kurumlarının yüceliğini gösterme amacını taşıyan bu yapıtı yazarken birinci elden kaynaklara, özellikle mahkeme ve devlet kayıtlarına başvurdu. Bunlara daha sonra, Fransız tarihinin belirli dönemlerine ait malzemeler ve edebiyat eleştirilerini kattı.

Birçok bakımdan ılımlı bir kişiliği olmasına karşın, yaşamının büyük bölümünü Cizvitlere karşı mücadeleyle geçirdi. Cizvitlerin 1565'te ders verme hakkı için Paris Üniversitesi'ne karşı açtığı davada üniversiteyi başarıyla savundu. 1585'te III. Henri tarafından Paris'teki *Chambre des comptes*'un (Hesap Dairesi) hukuk danışmanlığına atandı. 1602'de keskin bir taşlama olan *Catéchisme des Jésuites* (Cizvit Kateşizmi) adlı yapıtını yayımladı. 1604'te hukuk işlerini bıraktıktan sonra bütün zamanını yazmaya ayırarak *Recherches*'i tamamlamaya ağırlık verdi. Aynı dönemde Roma ve Fransız hukuku üzerine *L'Interprétation des "Institutes" de Justinien*'i (1847; İustinianos'un "Institutiones"inin Yorumlanması) yazdı.

passacaglia (İtalyanca), İspanyolca PASSACALLE ya da PASACALLE (sokak şarkısı), ¾'lük ölçüde, sürekli çeşitlemeye dayanan bir müzik formu ve bir saray dansı. Dans 17. yüzyılda İspanya'da ortaya çıkmış, belki çok ateşli olduğundan edebe aykırı bulunmuştu. Müziği, çağdaşı olan *chaconne*'nunkiyle(*) hemen hemen aynıydı. *Chaconne* gibi *passacaglia* da bir müzik formuna kaynaklık etti. Barok besteciler her iki başlığı da hem rondo, hem çeşitleme biçimleri için kullandılar.

Passacaglia örnekleri arasında Bach'ın org için *Passacaglia ve Füg*'ü, Walter Piston'ın piyano için *Passacaglia*'sı, Max Reger'in *Passacaglia*'sı ve Alban Berg'in *Wozzeck* operasının I. perde IV. sahne müziği sayılabilir. Dansın özgün adı, Güney Amerika'da çiftler için canlı ve sevilen bir halk dansı olan *pasacalle*'de yaşamaktadır.

Passaic, ABD'nin New Jersey eyaletindeki Passaic ilinde kent. Passaic Irmağı kıyısındadır. 1678'de Felemenkliler tarafından bir kürk ticareti merkezi olarak kuruldu. Başlangıçta Acquackanonk adıyla anılan yerleşme 1854'te bugünkü adını aldı. Yaklaşık 1850'de bölgede bir barajın kurulmasından sonra dokumacılık merkezi durumuna geldi. Sanayinin gelişmesine koşut olarak nüfusu da hızla arttı. Eskiden kent ekonomisinde önemli bir yere sahip olan yünlü kumaş üretimi zamanla gerilemeye başladı ve son yünlü kumaş fabrikası 1955'te kapandı. Kent, tarihi boyunca önemli işçi ayaklanmalarına ve grevlere sahne oldu. Günümüzde bir sanayi merkezi olan kentin sanayi ürünleri arasında plastik eşya, iletişim araç ve gereçleri, dokuma makineleri, giyim eşyası ve mendil sayılabilir. Nüfus (1990) kent, 58.041; Bergen-Passaic metropoliten alanı, 1.278.440.

Passalidae, *Coleoptera* (kınkanatlılar) takımından yaklaşık 800 tür içeren böcek familyası. Büyük bölümü tropik bölgelerde yaşayan bu familya üyelerinin bazıları Kuzey Amerika'ya da dağılmıştır. Kanat örtüleri (kın kanatları) parlak siyah renkte, vücutları oldukça basık ve çomak biçimli, uzunlukları 30-40 mm'dir. Baş bölümlerinin ön ucu boynuz biçiminde uzamıştır. Genellikle çürüyen kütüklerin kabukları altında toplu

Passalidae familyasından *Popilius disjunctus*
Richard Parker

halde yaşarlar. Erkek ve dişiler çürüyen odundan kopardıkları parçacıklarla larvalarını besler. Erişkinlerin yavrularını koruyup besleme davranışına kınkanatlılar arasında çok seyrek rastlanmaktadır.

Passalidae üyelerinin çıkardığı, insan kulağının duyabileceği sesler larvalar ile erişkinler arasında iletişim kurmaya yarar. Erişkinler kanatlarını karın bölümünün üstündeki kabartılara sürterek, larvalar güdük kalmış arka bacak çiftini orta bacaklarına sürterek ses çıkartır.

Passau, Almanya'nın güneydoğusunda, Bavyera eyaletinde (*Land*) kent. Avusturya-Almanya sınırında, Tuna, Inn ve Ilz ırmaklarının birleştikleri noktada yer alır. Bojodurum adlı bir Kelt yerleşmesi olarak kuruldu. Daha sonra Romalılar tarafından ordugâh olarak kullanıldı. 739'da piskoposluk merkezi oldu. 1217'de Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlı prens unvanını kazanan Passau piskoposları kenti 1803'e değin yönettiler. Kentteki başlıca tarihsel yapılar müze olarak kullanılan Oberhaus Kalesi (1219) ve eski bir gotik yapının kalıntıları üzerine inşa edilen katedraldir (1668). Katedraldeki org (1928), 17 bin borusuyla dünyanın en büyük kilise orglarından biridir. Gotik belediye sarayında (1298-1389) kentin tarihindeki olayları anlatan ve *Nibelungenlied*'le(*) ilişkisini gösteren resimler vardır.

Passau'da St. Paul Kilisesi (solda) ve katedral (solda ortada), Almanya
Emil Bauer—Bavaria-Verlag

Passau ortaçağda önemli bir ticaret ve gemicilik merkeziydi. Günümüzde ise Bavyera'nın güneydoğu kesiminin ekonomi, kültür ve ulaşım merkezi durumundadır. Sanayi ürünleri arasında döküm çanlar, bira, optik araçları, kumaş ve işlenmiş tütün

sayılabilir. Turizm de önemli bir ekonomik etkinliktir. Passau'dan Viyana'ya gemi seferleri düzenlenir. Nüfus (1989 tah.) 49.137.

Passer, Ivan (d. 1933, Prag, Çekoslovakya), ülkesinde adını duyurduktan sonra ABD'de filmler çeken Çek asıllı sinema yönetmeni.

İki yıl Prag Sinema Okulu'nda (FAMU) öğrenim gördüyse de, ailesinin karşı çıkması nedeniyle okulu bitiremedi. Ama okulda tanıştığı, Miloš Forman gibi arkadaşlarının filmlerinde çalışarak kendini geliştirdi. 1964'te çektiği ilk filmi *Fadni odpoledne* (Sıkıcı Bir Öğle Sonrası) futbol tutkusunu ele alıyordu ve ince gözlemlerle örülüydü. Önce başka bir filmin bölümü olarak tasarlanmış, ama umulandan uzun olunca bağımsız olarak gösterime çıkarılmıştı. Passer ikinci filmi *Intimní osvětlení*'de (1966; Loş Işıklandırma) kendine özgü tavrını geliştirdi. Uluslararası alanda ilgi gören film, Forman gibi onu da Çekoslovak "Yeni Dalga"sının üyelerinden biri yaptı.

Çekoslovakya'da başka film yapmayan Passer, İtalyan yapımcı Carlo Ponti'den de öneri almasına karşın ABD'ye gitti ve orada çalışmaya başladı. ABD'de yaptığı *Born to Win* (1971; Yenmek İçin Doğanlar), *Law and Disorder* (1974; Kanun ve Kargaşa), *The Crime and the Passion* (1976; Suç ve Tutku) ve *Silver Bears*'de (1977; Gümüş Ayılar) ülkesindeki başarıyı sürdüremedi. Ama 1981'de çektiği ve Vietnam'dan dönmüş bir askerin çevreyle uyumsuzluğunu anlatan *Cutter's Way* (Cutter'ın Yolu) ve Lord Byron'ın İsviçre'de konuklarıyla geçirdiği bir yazı düş ve kâbuslarla yansıttığı *Haunted Summer* (1988; Meşum Yaz) ile yeniden dikkatleri çekti.

Passerat, Jean (d. 18 Ekim 1534, Troyes - ö. 14 Eylül 1602, Paris, Fransa), zarif, duyarlı dizeleriyle tanınmış Fransız şair. Ilımlı Kralcı Parti'nin 1594'te Navarre'lı Henri'nin taht iddialarını desteklemek için hazırladığı *Satire Ménippée* (Ménippée Yergisi) adlı manifestoya katılmıştır.

Paris Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Collège de Plessis'de öğretmenlik etti; 1572'de Latince profesörü olarak Collège de France'a atandı. Orada bilimsel Latince yapıtlar ile Catullus, Tibullus ve Propertius üzerine yorumlar yazdı. En tanınmış şiirleri "Du premier jour de mai" (Mayısın İlk Günü Üzerine) adlı kısa bir od ile sevimli *villanelle*'i ("J'ai perdu ma tourterelle"dir (Kumrumu Kaybettim). "Ménippée Yergisi"ne tam katkısının ne olduğu tartışmalıdır, ama genelde şiirlerinin çoğunun Passerat'ya ait olduğu kabul edilir. Aumale dükü'yle ilgili yazdığı "Sur la journée de Senlis" (Senlis Gezisi Üzerine) ünlü bir siyasal şarkı haline gelmiştir.

Passeres *bak.* özötücüler

Passeriformes *bak.* ötücükuşlar

Passiflora *bak.* çarkıfelek

Passiflorales, ikiçeneklilerden, ılıman bölgelere özgü ağaç, çalı, tırmanıcı ve otsu bitkilerin oluşturduğu takım. Bu takımda yer alan familyalar sırasıyla *Passifloraceae* (12 cins ve 600 tür), *Turneraceae* (7 cins ve 120 tür), *Malesherbiaceae* (1 cins ve 35 tür), *Achariaceae* (3 cins ve 3 tür) ve *Caricaceae*'dir (4 cins ve 55 tür). Takımın en büyük cinsi olan *Passiflora* (çarkıfelek[*]) gösterişli ve alışılmadık çiçekleriyle dikkati çeken 400 kadar türü kapsar.

Tek eşeyli ya da erdişi olabilen ışınsal bakışımlı çiçekler *Passiflorales* üyelerinin ortak özelliğini vurgular. Çiçeklerin, sayıları 3-5 arasında değişen çanakyaprakları, taçyaprakları ve erkekorganları vardır. Tek gözlü (odacıklı) ve üst durumlu (yumurtalığın çiçeğin öbür parçalarının bağlandığı

Çarkıfelek (*Passiflora edulis*)
E. Lastovica

noktanın üstünde yer alması) yumurtalıkları 3-5 meyveyaprağından yapılmıştır ve içinde çeperlere tutunmuş çok sayıda tohumtaslağı bulunur. Etli ya da kapsül tipi meyveleri vardır. Türlerin çoğu etli bir çıkıntısı (aril) bulunan tohumlar taşır. Bu takımın bazı üyelerinin çiçeklerinin ortasında, dişiorgan ile erkekorganları taşıyan bir kaide (androginofor) ile bunun çevresinde ipliksi uzantılardan oluşmuş, korona adı verilen bir halka bulunur.

Çarkıfelek türlerinden sonra takımın en önemli üyelerinden biri olan kavunağacı (*Carica papaya*, *Caricaceae* familyası) besin olarak yararlanılan meyvelerinden ötürü yaygın olarak yetiştirilir.

påssjo, Lap *kota*'sında (çadır), ortadaki ateşin hemen arkasında bulunan kutsal alan. Ayrı bir girişi olur, bazen *kota*'nın yaşanan bölümünden direklerle ayrılırdı. Kap kacak ve yiyeceklerin yanı sıra kadınların el sürmesinin yasak olduğu av silahları gibi değerli eşya da buraya konurdu. *Noiade* adıyla bilinen Lap şamanı *kobdas* denen büyülü davuluyla öteki büyü gereçlerini burada saklardı. Kadınlar kesinlikle kutsal alana giremezdi. Ayı avına *påssjo* kapısından çıkılır, avcılar aynı kapıdan döner ve dönüşlerinde kadınlar üstlerine kızılağaç suyu serperdi. Ölüler de gene bu arka kapıdan çıkarılırdı. Lap *kota*'sı, Lapların dünya görüşündeki düzenli evrenin küçük ölçekte bir örneğiydi. Böyle bir düzenlemede *påssjo* evrenin merkezini ya da en kutsal alanı temsil ediyordu.

Passo Fundo, Brezilya'nın güneyinde, Rio Grande do Sul eyaletinin kuzeyinde kent. Eyalet merkezi Pôrto Alegre'nin 225 km kuzeybatısında, Passo Fundo Irmağının doğduğu noktanın yakınlarında, deniz düzeyinden 709 m yükseklikte yer alır. 1857'de kuruldu. 1890'da kent statüsü kazandı. Günümüzde çevredeki tarım ve hayvancılık bölgesinin ticaret merkezidir. Kentte un ve kereste fabrikalarıyla et ve çay işleme tesisleri ve bir hidroelektrik santralı vardır. Passo Fundo Üniversitesi 1968'de kurulmuştur. Nüfus (1980) 103.121.

Passy, Frédéric (d. 20 Mayıs 1822, Paris - ö. 12 Haziran 1912, Paris, Fransa), Fransız iktisatçı. Uluslararası hakemlik kurumunun savunucularındandır. Barış mücadelesini etkin biçimde desteklemiş, ilk Nobel Barış Ödülü'nü (1901) Kızılhaç Örgütü'nün kurucusu Jean-Henri Dunant'la paylaşmıştır.

Fransız Devlet Şûrası'nda denetçi olarak çalıştıktan (1846-49) sonra yazıları ve konferanslarıyla çeşitli ekonomik reformların gerçekleştirilmesini savunmaya başladı. Birçok hayır işinin örgütlenmesinde görev aldı. Kişisel olarak tanıdığı İngiliz iktisatçılar Richard Cobden ve John Bright'ın liberal görüşleri doğrultusunda serbest ticaretin ateşli bir yandaşı oldu. Kırım Savaşı (1853-56) sırasında barışın sağlanması için girişimlerde bulundu. 1867'de *Le Temps* dergisin-

Passy, 1901
H. Roger Viollet

de yayımlanan çağrısıyla Fransa ve Prusya arasında savaş çıkmasını önledi. Aynı yıl, şonradan Fransa Uluslararası Hakemlik Derneği olarak bilinen Uluslararası Barış Birliği'ni kurdu. Fransız-Alman Savaşı'ndan (1870-71) sonra, Alsace-Lorraine'e tarafsızlık statüsü verilerek bağımsızlığının tanınmasını önerdi. 1881'den sonra Fransız Temsilciler Meclisi'nin bir üyesi olarak, Fransa ve Hollanda arasındaki Fransız Guyanası-Surinam sınırına ilişkin anlaşmazlıkta hakemliğe başvurulmasını sağladı. Uluslararası Parlamentolar Birliği'nin kurulmasına (1889) katkıda bulundu.

pastel, 8-10 cm boyunda çubuklar haline getirilmiş kuru resim boyama malzemesi ve bu boyalarla yapılan resimlere verilen ad. Pastel kalemler, toz pigment ile az miktarda yağsız bağlayıcı malzemenin (çoğunlukla kitre, 20. yy'ın ortalarından sonra da metil selüloz) karıştırılmasıyla yapılır. En koyu tonları saf pigment ve bağlayıcıdan oluşur; daha açık tonlar için karışımın içine değişen oranlarda beyaz katkılar eklenir.

Pastelde renkler kâğıda uygulandığında canlı ve parlak görünür; renk değerleri zamanla değişmez. Pastel boya kâğıdın dokusuna işlemeyip yüzeyinde kaldığı için kolayca bozulabilir. Bu nedenle resmi ya bir cam arkasına koyarak ya da üstüne bir sabitleştirici (fiksatif) sürerek korumak gerekir. Ama sabitleştiricilerin renk tonunu değiştirme ve kâğıt üstündeki boya taneciklerini düzleştirme gibi özellikleri resmin etkisini bir ölçüde bozar. Pastel çizgi halinde ya da kâğıda sürüldükten sonra parmak ucuyla ya da bir tamponla yayılarak uygulanır.

Pastel 16. yüzyılda Kuzey İtalya'da ortaya çıktı ve Jacopo Bassano ile Federico Barocci tarafından kullanıldı. Aynı dönemde Hans Holbein (Genç) ve François Clouet de pastelle portreler yaptılar. 18. yüzyılda portre yapmakta pastel iyice yaygınlaştı. Rosalba Carriera gibi İtalyan, Jean-Baptiste Chardin, François Boucher, Maurice-Quentin de La Tour, Jean-Baptiste Perronneau gibi Fransız, Jean-Étienne Liotard gibi İsviçreli ve Anton Raphael Mengs gibi Alman

ressamlar en önemli pastel ustalarıydı. 19. yüzyılın son 30 yılında E. Degas'nın yeniden canlandırdığı bu tekniği A. Renoir, H. de Toulouse-Lautrec, O. Redon, G. Moreau, E. Vuillard, P. Bonnard, M. Cassatt ve P. Klee de kullandılar.

"Dansçılar", Edgar Degas'nın bir pastel çalışması, 1899; Toledo Sanat Müzesi, Ohio
Toledo Museum of Art, Ohio

Pasternak, Boris (Leonidoviç) (d. 10 Şubat 1890, Moskova, Rus Çarlığı - ö. 30 Mayıs 1960, Peredelkino, Moskova yakınları, SSCB), Rus şair. *Doktor Jivago* adlı romanıyla 1958 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmış, ama bunun SSCB'de yol açtığı tepkiler nedeniyle ödülü reddetmek zorunda kalmıştır.

Kültürlü bir Yahudi ailesinden geliyordu. Romancı Lev Tolstoy'un, şair Rainer Maria Rilke'nin, besteci Sergey Rachmaninoff'un ve Lenin'in portrelerini yapan babası Leonid bir sanat profesörüydü. Annesi Rosa Kaufman piyanistti. Gençliğinde şiire yetenekli olmasına karşın altı yıl müzik kuramı ve beste öğrenimi gördü. Ardından birden felsefeye yönelerek Moskova Devlet Üniversitesi ve Almanya'daki Marburg Üniversitesi'nde felsefe dersleri aldı. I. Dünya Savaşı sırasında, bedensel durumu nedeniyle askere alınmayarak Ural Dağlarındaki bir kimya fabrikasında çalıştı. Devrimden sonra eğitim bakanlığının kütüphanesinde görev aldı.

İlk şiir kitabı 1913'te yayımlandı. *Poverh baryerov* (1917; Engellerin Üzerinden) adlı ikinci kitabı büyük ilgi uyandırdı. *Sestra moya jizn*'in (1922; Kız Kardeşimin Yaşamı) adlı yapıtının yayımlanmasıyla, şiirde önemli bir yeni lirik ses sayılmaya başladı. Bu dönemde simgeciliğin etkilerini taşıyan şiirleri *avant-garde* özelliklerine karşın oldukça başarılıydı. 1933-43 döneminde ise, ortaya koyduğu ürünlerle toplumcu gerçekçilik gibi resmî sanat akımları arasındaki uçurumun giderek büyümesi sonucunda şiirlerini yayımlayamaz duruma geldi.

Pasternak devrimin acımasız ortamı ve sonrasındaki göç, tinsel yalnızlık ve aşk üzerine epik bir roman olan *Doktor Jivago*'yu 1956'da Moskova'nın önde gelen bir aylık dergisine verdi. Ama dergi Sovyet Devrimi'ni, devrimi gerçekleştirenleri ve SSCB'nin toplumsal yapısını aşağıladığı gerekçesiyle romanı yayımlamayı reddetti. Yayın haklarını Pasternak'tan satın alan bir İtalyan yayınevi aracılığıyla 1957'de Batı dünyasına ulaşan roman bir yıl içinde, aralarında Türkçenin de bulunduğu 18 dile çevrildi (1958, 1987) ve bütün dünyada büyük ilgi gördü. SSCB'de uzun süre gizlice dağıtılan ve okunan roman, ancak 1985'ten sonraki demokratikleşme hareketi sırasında yayımlanabildi.

Nobel Ödülü'nün verilmesi üzerine SSCB'de Pasternak'a karşı yoğun bir saldırı kampanyası başlatıldı. Pasternak çevirmenler birliğinden kovularak geçim kaynağından yoksun bırakıldı. Yaşamının son yıllarını kansere ve kalp hastalığına yakalanmış olarak Peredelkino'daki evinde geçirdi.

Pasteur, Louis (d. 27 Aralık 1822, Dole - ö. 28 Eylül 1895, Saint-Cloud, Paris yakınları, Fransa), Fransız kimyacı ve mikrobiyolog. Mayalanma ile hastalıklara mikroorganizmaların neden olduğunu kanıtlamış, kuduz, şarbon ve tavuk kolerası aşılarını bulup uygulamış, pastörizasyon olarak bilinen yöntemi geliştirmiştir. Fransa'daki bira, şarap ve ipek sanayilerinin iyileşmesine katkıda bulunan Pasteur, stereo kimyanın öncüsüdür.

Sepicilik yapan bir ailenin oğluydu. İlk ve orta öğrenimini Arbois'daki okullarda tamamlandıktan sonra Besançon'daki Kraliyet Yüksekokulu'na girdi. Paris'teki Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) 1845'te lisansüstü, 1847'de de doktora çalışmasını tamamladı. 1848'de Fransız Bilimler Akademisi'ne, bazı kimyasal bileşiklerin birbirinin ayna görüntüsü olan sağ ve sol bileşenlere ayrıldığı yolundaki önemli buluşunu sundu. Rasemik asidin tuzları üzerine yaptığı kristalografik incelemelerde, bu tuzların kimyasal bileşimi aynı ama kristal yapısı farklı olan, ışığın kutupsal düzlemini sağa ve sola döndüren iki ayrı bileşenden oluştuğunu gösterdi; bunlardan birinin kimyasal bileşimi ve yapısı tartarik asidinkiyle aynıydı. Pasteur ayrıca üzümün mayalanması sonucunda oluşan tartarik asidin mikroorganizmaları beslediğini de buldu. Bu deneyler sonucunda da kimyasal bileşiklerin biyolojik özelliklerinin, molekülü oluşturan atomların yapılarının yanı sıra konumlarına da bağlı olduğunu kanıtlayan molekül bakışımsızlığı kuramını açıkladı.

Pasteur
Archives Photographiques

1848'de Dijon Lisesi'nde fizik dersleri vermeye başladı; kısa bir süre sonra da Strasbourg Üniversitesi'ne kimya profesörü olarak atandı. 1854'te Lille Üniversitesi'nde yeni kurulan Fen Fakültesi'nin dekanı oldu. Kuramın uygulama ile ilişki içinde olması gerektiği inancıyla, üniversiteyle sanayi arasında işbirliğini sağlayan bir eğitim programı başlattı. Şeker pancarı ve üzümden alkol üreten bir sanayicinin karşılaştığı sorunu çözmek amacıyla mayalanma üzerine araştırmalara başladı. Alkol ve sütün mayalanmasına ilişkin deneyler sonucunda mayanın, havasız bir ortamda da kendisini yeniden üretebilen (Pasteur etkisi) bir canlı olduğu kuramını ortaya koydu.

1857'de Paris'teki Yüksek Öğretmen Okulu'nun Bilimsel Araştırmalar yöneticiliğine getirildi. İmparator III. Napoléon'un desteğiyle aynı okulda kendisi için bir fizyolojik kimya laboratuvarı kuruldu. Aynı zamanda Sorbonne'da kimya profesörlüğüne atanan Pasteur, o güne değin bilim adamlarının desteklediği ve mikroorganizmaların kendiliğinden türediği varsayımına dayanan kuramın doğruluğunu araştırdı. Sonuçta alkol ve laktik asitte mayalanmanın, havayla ilişki halinde daha da hızlandığını gördü; böylece besinlerin mikropların kendiliğinden türemesiyle değil, havada bulunan ve kokuşmaya neden olan mikroplarla temas ettiğinde bozunduğunu kanıtladı.

Pasteur bu buluşunu kuramsal bir temele oturttuktan sonra, Fransa'nın ekonomisinde önemli rol oynayan sirke ve şarabın bozunmasına yol açan mikropların ısı yoluyla yok edilmesine dayalı pastörizasyon işlemini geliştirdi. Böylece bu ürünlerin bozunmadan korunması ve taşınması sağlandı. 1868'de Pasteur'e Fransa'nın ekonomisinde önemli bir payı olan ipek üretimini sona erdirebilecek olan ipekböceği hastalıklarını araştırma görevi verildi. Üç yıl sonra, Pasteur bu hastalıkların etkeni olan iki farklı basili tanımlayarak bunlara karşı ipekböceklerini korumanın yollarını açıkladı. 1870'te de biranın zamanla bozunmasını önleyecek bir yöntem geliştirdi.

1868'de kısmi felç geçiren ve emekliliğini isteyen Pasteur araştırmayı bırakmadı, 1873'te Fransız Tıp Akademisi üyeliğine seçildi ve 1874'te çalışmalarını sürdürebilmesi için kendisine parlamento bir ödül verdi.

1881'de Pasteur çeşitli hastalık yapıcı mikroorganizmaların etkisini azaltan bir teknik geliştirmişti. Şarbon ve tavuk kolerasına neden olan mikroorganizmaları elde ettikten sonra bunların zayıflatılmış kültürünü aşı olarak kullandı. 1882'de Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. Kuduz virüsünü elde edip güçsüzleştirerek geliştirdiği kuduz aşısını ilk kez 1885'te insanlara uyguladı. 1888'de Paris'te kuduz üzerine temel araştırmaların yapılması, kuduzdan korunma ve kuduz aşısının uygulanması

üzerine çalışmaların sürdürülmesi amacıyla Pasteur Enstitüsü kuruldu ve sağlığının bozulmasına karşın Pasteur ölene değin bu enstitüyü yönetti.

Pasteurella, çomak biçimli bakteri cinsi. Adını Louis Pasteur'den alan bu cins evcil hayvanlarda ve insanda birçok tehlikeli hastalığa yol açar. Mikrobiyolojik açıdan tümü gramnegatif olarak sınıflandırılır. Hareketsizdirler ve oksijensiz ortamda da yaşayabilirler. Enleri 0,3-1 μ (mikron; 1 μ=1/1.000 mm), uzunlukları 1-2 μ'dur. Doğrudan dokunma yoluyla, bazı durumlarda çeşitli kene ve pirelerin ısırığıyla bulaşan bu cins üyelerinin yol açtığı hastalıklar pastörelloz adı altında toplanır. *Pasteurella*, yakın akrabaları olan *Haemophilus* ve *Actinobacillus* cinsleriyle birlikte *Pasteurellaceae* familyasında sınıflandırılmaktadır.

Pasteurella multocida kümes hayvanlarında tavuk kolerasına; gevişgetirenlerde kan zehirlenmesine, buzağılarda zatürreeye, insanda solunum yolları enfeksiyonuna yol açar. *P. pneumotropica*, denek hayvanı olarak kullanılan kemiriciler ve tavşanlarda solunum yolları enfeksiyonuna neden olmuştur. *P. haemolytica* ise koyunlarda zatürree etkenlerinden biridir. Kedi ve köpeklerin ağız florasında yaygın biçimde rastlanan *P. multocida* ve *P. pneumotropica*, bu hayvanların ısırdığı bölgedeki dokulara bulaşarak iltihaplanmaya yol açabilir. Bu hastalıklara karşı korunma aşılarla sağlanmakta, tedavi için penisilin ve tetrasiklin gibi antibiyotikler kullanılmaktadır.

Vebanın etkeni *Yersinia pestis* ve tularemin etkeni *Francisella tularensis* eskiden bu cinsin üyeleri arasında sayılarak *P. pestis* ve *P. tularensis* adlarıyla sınıflandırılmıştı.

pastırma, tuzlanıp kurutulmuş, çemenli(*) et. Türkiye'nin birçok yerinde pastırmacılık yapılırsa da asıl merkez olarak Kayseri kabul edilir. Bu kentin 17. yüzyılda bile pastırmalarıyla ünlü olduğu Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* adlı yapıtından anlaşılmaktadır. Türklerde pastırmayla ilgili en eski bilgiler ise Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lugati't-Türk* (11. yy) adlı sözlüğünde yer almaktadır.

Pastırma yapımı için kesilen hayvanlar yüzüldükten sonra dokuz parçaya ayrılır, kan ve kan lekeleri iyice temizlenir ve tuzlanarak bir süre bekletilir. Ardından 36 parçaya ayrılan etler uçlarına ip bağlanarak yeniden tuzlanır ve üst üste konur. Ertesi gün etlerin öbür yüzü çevrilerek tuzlanır ve yeniden yatırılır. Üçüncü gün tuzlu soğuk suyla yıkanan etler kurumak üzere bezle örtülmüş olarak çengellere asılır. Duruma göre 7-10 gün arasında değişen bu sürede akşamları istif etme, sabahları güneşe asma, öğle üzeri gölgeye çekme işlemi sürekli yinelenir. Kuruduğu anlaşılan parçalar iyice yıkandıktan sonra çemenle sıvanır. Bir hafta etin bir yüzü, bir hafta da öbür yüzü çemenlenerek yatırılır. Pastırmacılar farklı kalitede birçok değişik pastırma yaparlar. Bunların en değerli olanları tütünlük, sırt ve kuşgömü adı verilenlerdir.

pastırma yazı, genellikle kasım ayının ortalarında ya da son haftasında görülen ve hava sıcaklığının mevsime göre yüksek olduğu dönem. Bazı yıllar birkaç kez yaşanır, bazen de hiç görülmez. Genellikle birkaç gün ya da bir hafta kadar sürer. Gündüzler güneşli, hafif rüzgârlı ve puslu, geceler serin geçer; yağış olmamakla birlikte geceleri don görülebilir.

Pastırma yazı, kutuplardan gelen alçak bir soğuk hava kütlesinin hareketsizleşerek sıcak bir yüksek basınç merkezi oluşturması sonucu ortaya çıkar. Bu merkezin özelliği, istikrarlı bir katmanlaşma yaratan önemli sıcaklık değişimleridir. Sonuçta havanın dikey hareketi engellenir ve alçaklarda yoğunlaşan duman, toz vb havanın puslu olmasına yol açar.

Pastırma yazı deyimi, bu dönemde kışa hazırlık olarak sucuk, pastırma gibi yiyecekleri yapma âdetinden kaynaklanır. Dünyanın pek çok yerinde yaşanan bu dönem Almanya'da "kocakarı yazı", İsveç'te "Azize Birgitta yazı", ABD'de "Yerli yazı" gibi adlar alır.

pastiş (Fransızca *pastiche*), bir başka sanat yapıtının bilinçli olarak taklit edildiği ya da çeşitli sanat yapıtlarının bazı bölümlerinin aynı yapıtta birlikte kullanıldığı örnek. Terim genellikle seçmeci (eklektik) resimlerde sanatçının etkileri özümseyemediği ya da alıntıları uyumlu bir biçimde bir araya getirerek özgün bir üslup birliği sağlayamadığı örnekler için kullanılır.

Pasto, Kolombiya'nın güneybatı kesimindeki Nariño ilinin merkezi kent. Sönmüş Galeras Yanardağının (4.267 m) eteklerinde, deniz düzeyinden 2.527 m yükseklikte yer alır. 1539'da kurulan kent İspanya'ya karşı girişilen ayaklanma sırasında kralcıların kalesiydi. Günümüzde çevresindeki tarım alanlarının ve altın madenlerinin ticaret merkezidir. Başlıca yükseköğretim kurumu Nariño Üniversitesi'dir. Ekvador sınırına 122 km uzaklıktaki Pan-Amerikan Karayolu üzerinde bulunan kent karayoluyla Büyük Okyanus kıyısındaki Tumaco limanına bağlanır. Nüfus (1985) 197.407

Paston Mektupları, Sir John Fastolf (y. 1378 - 1459) adında bir İngiliz askerin ve onun Norfolk'taki komşuları Paston ailesinin yazışmalarını içeren, 15. yüzyıldan kalma koleksiyon. Büyük bölümü British Museum'dadır; özellikle tarih ve filoloji disiplinleri açısından çok değerli bir belge niteliğindedir.

Fastolf'un bir hizmetkârının ortaya çıkardığı mektupların çoğunu Paston ailesinin hukukçu üyeleri kaleme almıştır. Bu yüzden koleksiyon, özellikle dönemin hukuk davaları hakkında bilgiler içerir; yasal kayıtlar, yerel ve ulusal haberler, dedikodularla ilgili bini aşkın mektuptan oluşur. İngilizcenin gelişimi açısından çok önemli bir dönemde yazılmış olmaları, mektupları filologlar için son derece değerli kılmıştır Tarihçiler içinse Paston Mektupları 15 yüzyılın siyasal tarihi ve ortaçağ İngiliz taşrasındaki ev yaşamı üzerine başlıca kaynaktır.

James Gairdner mektupların tümünü derleyerek *The Paston Letters, 1422-1509* (1904, 5 cilt; Paston Mektupları, 1422-1509) adıyla yayımlamıştır.

Pastor, Ludwig, CAMPERSFELDEN BARONU (d. 31 Ocak 1854, Aachen, Prusya - ö. 30 Eylül 1928, Innsbruck, Avusturya), Alman kilise tarihçisi. Papalığın karanlık dönemlerini açıklığa kavuşturan 16 ciltlik *Geschichte der Päpste Seit dem Ausgang des Mittelalters* (1886-1933; Ortaçağın Bitiminden Bugüne Papaların Tarihi) adlı yapıtıyla ünlüdür.

1881'de Innsbruck Üniversitesi'nde ders vermeye başladı, 1887'de modern tarih profesörü oldu. 1901'de Roma'daki Avusturya Tarihi Enstitüsü müdürlüğüne, 1920'de de Avusturya'nın Vatikan elçiliğine getirildi. Avusturya imparatoru Franz Joseph'in 1908'de soyluluk unvanı verdiği Pastor 1916'da baron oldu. 1881'de Papa XIII. Leo'nun, o güne değin araştırmacılara kapalı tutulan Vatikan arşivlerini açmasını sağladı. Eski öğretmenlerinden Johannes Jannsen'in sekiz ciltlik *Geschichte des deutschen Volkes* (1893-1926; Alman Halkının Tarihi) adlı yapıtını yayıma hazırladı.

Pastora Gómez, Edén, lakabı SIFIR ya da KOMUTAN SIFIR (d. 1937?), Nikaragualı gerilla önderi ve efsanevi kahraman.

Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (FSLN) askeri komutanlarındandı. 22 Ağustos 1978'de komutasındaki 20 kişiyle Managua'daki ulusal saraya bir saldırı düzenleyerek yaklaşık bin kişiyi rehin aldı. Aralarında Başkan Anastasio Somoza Debayle'nin oğlu José Somoza Abrego'nun da bulunduğu rehinelerin yaklaşık yarısını milletvekilleri ve hükümet görevlileri oluşturuyordu. Sonunda, hükümet isyancıların taleplerini kabul ederek siyasal tutukluları serbest bıraktı ve 500 bin dolar tutarında olduğu söylenen bir fidye ödedi. Pastora bu olayın ardından öbür gerillalarla birlikte Panama'ya iltica etti. Ulusal Saray'a düzenlenen saldırıdan sonra Somoza yönetimine karşı sürdürülen mücadele hız kazandı Sonunda Somoza ülkeyi terk etti ve 20 Temmuz 1979'da Sandinistalar iktidarı ele geçirdi. İçişleri bakanı yardımcılığına getirilen Pastora hemen bir bildiri yayımlayarak, ABD'nin kendilerine silah vermeyi reddetmesi durumunda silah gereksinimini sosyalist bloktan karşılayacaklarını açıkladı. Ama bu açıklama Sandinista yönetiminin ileri gelenlerince yalanlandı.

Siyasal bakımdan güç sahibi olmamasına karşın kitleler arasında çok sevildiği için, ulusal kutlamalarda ön planda yer alan Pastora Temmuz 1981'de savunma bakanı yardımcılığından ayrılarak ülkeyi terk etti. Sonradan Sandinista yönetimi baskıcı uygulamaları nedeniyle suçlayan Pastora, Alfonso Roberto Callejas ile birlikte isyancı Devrimci Demokratik Birlik'i (ARDE) kurdu. Ama, Pastora ABD'nin desteklediği Sandinista karşıtlarına katılmayı reddettiği için bu grup sonradan dağıldı.

pastoral edebiyat, kent yaşamının karmaşıklığından ve yozlaşmışlığından uzaktaki kırsal dünyayı, köylülerin ve çobanların yaşamını çoğu zaman yücelterek anlatan edebiyat türü. Bu türde başarılı ürünler vermiş yazarlar arasında Theokritos ve Vergilius gibi klasik şairlerle Edmund Spenser, Robert Herrick, John Milton, Percy Bysshe Shelley ve Matthew Arnold gibi İngiliz şairler sayılabilir.

Pastoral edebiyatta kullanılan tekniklerden biri, şairlerin çoban kimliğine büründükleri, iki ya da daha çok çoban arasındaki "şarkılı atışma"dır. En sık işlenen temaların başında aşk ve ölüm gelir. Gerek pastoral edebiyat geleneğini, gerekse temalarını yerleştiren, *Eidyllia* (İdiller) adlı yapıtıyla pastoral şiirin ilk örneğini veren Theokritos'tur. Daha sonra bu gelenek Bion, Moskhos ve Longos aracılığıyla Yunanistan'dan Roma'ya geçti. Vergilius kırsal yaşamı anlatırken bir yandan da dönemin tarımsal, siyasal ve kişisel konularına değindi. Şiirlerin geçtiği yeri de, Sicilya'dan Peloponnesos'taki Arkadia'ya (günümüzde burası pastoral cennetin simgesi sayılır) aktardı. Vergilius'un, *Eclogae* (Egloglar) adlı yapıtı İtalya'da Dante, Petrarca ve Boccaccio, Fransa'da Pierre de Ronsard, İspanya'da Garcilaso de la Vega gibi Rönesans şairlerini derinden etkiledi. Bu şairler ayrıca, Vergilius'un ortaçağ Hıristiyan yorumcularıyla, Eski ve Yeni Ahit'teki pastoral öykülerden de (Kabil ve Habil, Davud, Beytlehem çobanları ve İsa'nın iyi çoban olarak çizilmesi) etkilendiler. 15. ve 16. yüzyıllarda Poliziano,

Beccari, Tasso ve Guarini gibi yazarların yapıtlarıyla pastoral tiyatro, 16. ve 17. yüzyıllarda da Jacopo Sannazzaro, Jorge de Montemayor, Miguel de Cervantes ve Honoré d'Urfé'nin yapıtlarıyla pastoral romans gelişti.

İngiliz şiirinde ilk pastoral yapıtlar 16. yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştı. Ama pastoral edebiyatın moda haline gelmesi 1579'da, Edmund Spenser'ın yalnızca klasik şairleri değil, Fransız ve İtalyan Rönesans şairlerini de örnek aldığı *The Shepheardes Calender* (1579; Çoban Takvimi) adlı yapıtıyla oldu. (Shakespeare, kendisi de bir pastoral oyun olan *As You Like It*'de [*Nasıl Hoşunuza Giderse*] bu modayla alay eder.) Robert Greene ve Thomas Lodge'un yazdığı ilk İngiliz romanları da pastoral nitelikliydi. Shakespeare dışında, pastoral yapıtlar veren oyun yazarları arasında John Lyly, George Peele, John Fletcher, Ben Jonson, John Day ve James Shirley sayılabilir.

Pastoral geleneğin bu dönemi doruk noktasına Herrick ve Andrew Marvell'in yenilik ve taklidi özgün biçimde birleştiren şiirleriyle ulaştı. Milton'ın yapıtları dışında, 17. yüzyıldan sonraki yapıtlarda bir bilgiçlik havası egemendi. Pastoral edebiyatın 18. yüzyılda yeniden canlanışı, "klasik" şiiri yeğleyen yeni-klasik eleştirmenler ile "modern" şiiri savunanlar arasındaki tartışmanın parçasıydı. Fransa'da başlayan tartışmada "klasikler"i, basit bir ortamda yaşayan yalın ve erdemli çobanları konu alan pastoral şiirleriyle René Rapin temsil ediyordu. Bernard de Fontenelle'in başlattığı "modern" pastoral şiir ise, o dönem kırsal yaşamının zorluklarından çok masumluğu üzerinde duruyordu. Tartışma İngiltere'de, Alexander Pope ile Ambrose Philips arasında sürdü. O dönemin en canlı pastoral şiirleri ise, John Gay'in bürleskleriydi. Gay *The Beggar's Opera* (Dilenci Operası) adlı yapıtına, ironik biçimde "A Newgate Pastoral" (Bir Newgate Pastorali) altbaşlığını vermişti. (Newgate Londra'da bir hapishaneydi.)

Pastoral edebiyatın yapay yönlerine karşı artan tepkilerle doğal insan ve doğal çevre kavramlarına yeni yaklaşımların ortaya çıkması, Robert Burns, George Crabbe, William Wordsworth, John Clare, George Eliot, Thomas Hardy, George Sand, Émile Zola, B. M. Bjørnson ve Knut Hamsun gibi şair ve romancıların kır yaşamını anlatırken zaman zaman acı gerçeklere de yer vermelerine yol açtı. Shelley ve Matthew Arnold'un yapıtları sayesinde pastoral edebiyat türlerinden yalnızca eleji varlığını sürdürebildi.

Wordsworth'ten sonra, şairler zaman zaman pastoral şiiri canlandırdılarsa da, bunu daha çok şiirde özel bir etki yaratmak amacıyla yaptılar. Örneğin, pastoral öğeleri Louis MacNeice eglogularında ironik bir amaçla, W. H. Auden da barok bir eglog olarak nitelendirdiği uzun şiiri *The Age of Anxiety*'de (1947; Kaygı Çağı) belirsiz bir anlatım yaratmak amacıyla kullandı. *Ayrıca bak.* eglog; eleji; idil.

Pastoureaux (Fransızcada "Çobanlar"), Fransa'da 1251 ve 1320'de ortaya çıkan iki halk hareketine katılanlara verilen ad. Dinsel ve siyasal eğilimler taşıyan Pastoureaux hareketlerinin ilki, Kral IX. Louis'nin VII. Haçlı Seferi'nde yenilgiye uğradığı haberi üzerine Fransa'nın kuzeydoğu kesiminde başladı (1251). Soyluları, kiliseyi ve burjuvaları kralın kaderine kayıtsız kalmakla suçlayarak ayaklanan köylüler kiliseleri ve kasabaları yağmaladılar. Fransa kral naibesi Blanche de Castille başlangıçta hareketi desteklediyse de bir süre sonra ayaklanmayı bastırdı.

Daha ciddi boyutlara ulaşan ikinci Pastoureaux hareketi (1320) ise bir Haçlı seferi düzenlemediği için kınanan Kral V. Philippe'e karşı başlatıldı. Cüppelerini çıkaran rahiplerin ve şarlatanların önderlik ettiği köylüler Paris'te toplandıktan sonra sarayı kuşattılar ve kenti yağmalayıp hapishanelerdeki tutukluları serbest bıraktılar. Daha sonra 40 bin kişilik bir topluluk oluşturup bir Haçlı seferi başlatmak üzere güneybatıdaki Garonne Vadisinin içlerine doğru yürüyüşe geçtiler. Yol boyunca Yahudileri ve cüzamlıları öldürerek ilerledikten sonra sonunda Carcassonne vekilharcı (*seneschal*) tarafından bozguna uğratıldılar. Bununla birlikte dağınık çeteler 1322'ye değin Fransa'nın güney kesiminde eylemlerini sürdürdü.

pastörelloz, etkeni *Pasteurella* cinsinden bir bakteri olan, sığır ve koyunlarda görülen bulaşıcı hastalık. Sıklıkla kötü koşullarda yaşayan (örn. gemiyle nakledilen) hayvanlarda ortaya çıkar. Yüksek ateşin ardından solunum güçlüğü görülebilir, bu durum zatürree ve daha ağır bozukluklara yol açabilir. Tedavi amacıyla hayvan sağlıklı hayvanlardan ayrılır, dinlendirilir, antibiyotikler kullanılır. Antiserum ve başka önlemlerle belirli düzeyde bağışıklık sağlanabilir.

pastörizasyon, gıda sanayisinde, besin maddelerini hastalık yapıcı mikroorganizmalardan arındırmak amacıyla uygulanan ısıtma yöntemi. İlk kez 1860'larda Fransız bilim adamı Louis Pasteur tarafından geliştirilen ve onun adıyla anılan bu yöntem mikroorganizmaların ısı yardımıyla tahrip edilmesi esasına dayanır. Bu yöntemin yaygın olarak uygulandığı gıdaların başında süt gelir; ayrıca meyve suları, bira ve şarap gibi içeceklerle bazı katı yiyecekler de benzer biçimde işlenir. Çoğu ülkede süt yaygın olarak 62°C'de 30 dakika süreyle ya da 72°C ve daha yüksek sıcaklıklarda 15 saniye süreyle bekletilerek pastörize edilir. Bu süre ve sıcaklıklar spor oluşturmayan hastalık yapıcı mikroorganizmalar arasında ısıya karşı en dayanıklı olan verem mikrobuna (*Mycobacterium tuberculosis*) göre ayarlanır. Bu işlem sayesinde, yalnızca hastalık yapıcı olanlar değil, gıdaların bozulmasına yol açan ve uzun süre saklanmalarını engelleyen öbür mikroorganizmalar da ortadan kaldırılır.

Süt ve kremalar için çok yüksek sıcaklıklarda gerçekleştirilen pastörizasyon işlemleri de vardır; bu yöntemlerden birinde 138°C-150°C arasında değişen sıcaklıklarda 1-2 saniye bekletilen ürünler steril ve hava sızdırmaz kaplar içinde paketlenerek buzdolabına konmaksızın aylarca saklanabilir. Ama, yüksek sıcaklıklarda pastörize edilmiş olsa da bu sütler, ağzı açıldığında düşük sıcaklıklarda pastörize edilmiş sütlerle aynı sürede bozulur.

Bazı katı gıdaların pastörizasyonunda gıdanın türüne göre belirlenen daha duyarlı ısıtma işlemleri uygulanır. Ayrıca, gıdaların dayanıklılığını artırmak üzere beta ya da gama ışınlarından yararlanılan ışınım pastörizasyonları da kullanılır.

Pasuruan, Hollanda dilinde PASOEROEAN, Endonezya'da, Cava Adasındaki Doğu Cava ilinde (*propinsi*) kent (*kotamadya*) ve ilçe (*kabupaten*). Madura Boğazının kıyısındadır. Hollandalılar 1707'de Pasuruan'da bir kale inşa ettiler. 1811-1934 arasında kentte bulunan sömürge yönetim merkezinin 1934'te Malang'a taşınmasıyla Pasuruan ekonomik açıdan gerilemeye başladı ve ticaretin büyük bölümü Probolinggo'ya kaydı. Kentte bugün ormancılık ve bakır madenciliği enstitüleri, bir akciğer hastalıkları araştırma enstitüsü, bir hastane ve birçok okul vardır. Başlıca sanayi kuruluşları, pirinç ve deri işleme fabrikalarıyla gemi yapım tesisleridir. Marangozluk ve hafif sanayi araç gereci üretimi de önemlidir. Surabaya-Banyuwangi demiryolu Pasuruan'dan geçer. Nüfus (1980) kent; 95.864; ilçe, 1.034.967.

pasyans, tek kişilik iskambil oyunu. En yaygın oynanan iskambil oyunudur. Öteki iskambil oyunlarının hepsinin toplamından daha çok çeşidi vardır. Çoğunlukla bir ya da iki desteyle oynanır. Eldeki kâğıtların belirli kurallara göre açılmasına ve önceden belirlenmiş bir kombinezon oluşturacak biçimde dizilmesine dayanır. Bu kombinezonlarda kâğıtlar büyükten küçüğe doğru, genellikle papaz, kız, vale, onlu, dokuzlu, ... ikili, birli biçiminde sıralanır. Bazı oyunlarda ise birli (as) papazdan üstündür. Örneğin kâğıtların yedi sütun oluşturacak biçimde dizildiği Klondike oyununda öbür kâğıtlar ancak asın üstüne dizilebilir. Belki de en popüler pasyans olan Canfield'de birli papazın üstüne konur, onu ikili, üçlü ... izler. Kâğıtların papazla açıldığı ve yedi sütun olarak dizildiği bir pasyans çeşidi Türkiye'de iskambil falı olarak bilinir. Falın açılması halinde, önceden tutulmuş bir niyetin yerine geleceğine inanılır.

pasyon, müzikte, İsa'nın çektikleri ve özellikle çarmıha gerilişi konusunda Kitabı Mukaddes ya da bunlara dayanan manzum yapıtlar üzerine kurulmuş beste. 4. yüzyıldan beri eşliksiz düz şarkıdan solocular, koro ve orkestra için büyük kompozisyonlara kadar çok çeşitli pasyonlar yazılagelmiştir. Ortaçağda pasyonun bütün sözlerini diyakoz seslendirirdi. Bu pasyonların seslendirilmesi için yalnızca 11 notalık bir ses alanı gerekiyordu ve bu alan üç bölüme ayrılmıştı: En alttaki dört nota (*do-fa*) İsa'nın partisine, orta sesler (*fa-do'*) İncil yazarlarının partisine ayrılmıştı, en üstteki dört nota ise (*do'-fa'*) Petrus, Pilate, askerler ve başrahiplerin oluşturduğu *turba* (kalabalık) için kullanılırdı. Bu ses alanlarının her biri ayrı ve kendine özgü bir biçimde icra edilirdi.

15. yüzyılda her üç partiyi çoğunlukla ayrı bir diyakoz söylemeye başladı; bu, sözlerin dramatik niteliğinin artmasına yol açtı ve topluluk anlatıları daha kolay izleyebilir duruma geldi. 13. yüzyılda pasyonlar müzikli oyun olarak düzenleniyordu. Ünlü Alman el yazması *Carmina Burana*'da bunların birbirinden değişik iki örneği yer alır. Sonraki dönemde pasyonların sayısı arttı, daha uzun ve daha karmaşık oldu. 15. yüzyıl başlarında, maddi durumları uygun olan kurumlarda *turba* partilerini söyleyebilecek korolar bulunuyordu. Çoksesli pasyon müziği besteleyen ilk besteci Burgonyalı Binchois'ydı (y. 1438). Düz şarkıyla çoksesliliğin dönüşümlü olarak yer aldığı pasyon türünü Avrupa'nın bütün önemli bestecileri kullandılar.

Reform hareketinin başlarında Almanya'da pasyon metinleri Latince ve Almancaydı. Luther'in müzik danışmanı Johann Walther yaklaşık 1550'de ilk kez seslendirilen bir *Aziz Matta Pasyonu* besteledi. Öbür Alman bestecilerin benimsediği farklı üsluba motet pasyon adı veriliyordu. Çünkü bunda, motette olduğu gibi bütün sesler çoksesli olarak besteleniyordu. 16. yüzyıl Fransız bestecisi Antoine de Longaval düz şarkı kalıplarından geniş ölçüde yararlandı ve pasyonlarında işlenmiş bir çokseslilikten çok, sözlerin etkili biçimde seslendirilme-

sine önem verdi. Jacob Handl ve Leonhard Lechner gibi Alman müzikçiler de ağırbaşlı besteler yaptılar.

Longaval bestelerinde, 16. yüzyıl Fransız-Flaman okulu bestecilerinin motet pasyonlarından esinlendi. Dresden'de çalışan İtalyan Antonio Scandello ise bu iki tipi birleştirerek bir *Aziz Yuhanna Pasyonu* besteledi.

İtalyan Barok müziğinin solo sesli ve çokpartili koro üslupları Alman bestecileri çok etkiledi. Thomas Selle (1599-1663) *Aziz Matta Pasyonu*'nda iki korodan geniş bir biçimde yararlanırken, *Aziz Yuhanna Pasyonu*'nda Venedik tarzındaki gibi, kilisenin ayrı bir yerine yerleştirilmiş bir "uzak koro" kullanmıştı. Alman pasyonlarında koral ezgilerini ilk kez Johann Theile'yle Johann Kuhnau kullandılar. Seçkin bir besteci olan Heinrich Schütz ise üç pasyonunda yalın biçime geri döndü.

Kilise Kutsal Hafta'da karmaşık müziğin ve çalgıların kullanılmasını hoş karşılamadığı için 17. yüzyılda İtalya ve Fransa'da pek az pasyon bestelendi. Alessandro Scarlatti'nin *Aziz Yuhanna Pasyonu*, müziğin sözlere kesinlikle bağlı olduğu, gereksiz süslere yer vermeyen tam bir dinsel besteydi. Fransa'da Marc-Antoine Charpentier'nin beste lediği pasyon da içerdiği duygu yoğunluğu ve tınılarıyla dikkati çekiyordu.

Kitabı Mukaddes'ten alınmış yeni librettolarla bestelenen opera tarzı ilk pasyonlar Hamburg'da ortaya çıktı. Uyaklı olarak yazılmış bu duygusal öyküleri Alman dinleyici tuttuysa da, din adamları pek benimsemedi. 1704'te Handel'in *Aziz Yuhanna Pasyonu* ile J. S. Bach'ın *Aziz Yuhanna* ve *Aziz Matta* pasyonları bu akıma duyulan tepkinin sonucu bestelenmişti. Bach'ın pasyonlarıyla metin önemli ve ağırbaşlı bir hale geldi, coşku dolu bir müzikle güç kazandı.

C. P. E. Bach'ın yazdığı iki pasyon çok tutuldu; bunlarla boy ölçüşebilecek tek yapıt Karl Heinrich Graun'un *Der Tod Jesu*'su (*Mesih'in Ölümü*) oldu. Romantik dönem boyunca büyük orkestra ve koroların kullanıldığı oratoryo tarzında pek çok pasyon yazıldı. Haydn ve Beethoven pasyon oratoryosunu yaygın hale getirdiler. İngiliz besteci Sir John Stainer'in *The Crucifixion*'ı (1887; *Çarmıha Geriliş*) çok tutuldu. 20. yüzyılda da bu alanda Krzysztof Penderecki *Aziz Luka Pasyonu* adlı oratoryoyu, Charles Wood, Lorenzo Perosi ve Kurt Thomas *Aziz Matta* pasyonlarını, Arthur Somervell *İsa Pasyonu*'nu bestelediler.

pasyon oyunu, ortaçağ kökenli dinsel tiyatro oyunu. Hz. İsa'nın çektiklerini, ölümünü ve ölümden sonra dirilişini konu alır. Latince olan ilk örnekleri İncil okumalarından oluşuyor, bunların arasına İsa'nın çektikleri ve Mecdelli Meryem'in yaşamı, Lazarus'un dirilişi, Son Yemek ve Hz. Meryem'in yakarışı gibi ilgili konularda şiirsel bölümler ekleniyordu. Bu ek metinlerde yerel dilin kullanılması, zamanla yerel dilde bağımsız oyunların gelişmesini sağladı. Bunların günümüze ulaşmış en eski örnekleri Almancadır. Bu oyunlar önceleri, ölümden sonra diriliş olayını canlandıran oyunların giriş bölümü niteliğindeydi. Şeytan'ın sunuluşu (Alman ve Çek oyunlarının tipik özelliği olmuştu), buna bağlı olarak Lucifer'in ve insanın Cennet'ten kovuluşunu anlatan giriş bölümleri (14. yy başlarında Viyana pasyon oyunlarındaki gibi) ve Eski Ahit'ten sahnelerle Son Yargı sahnelerinin eklenmesi, Corpus Christi çevrimlerine benzer oyun dizilerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Kelt dilinde yazılmış Cornwall ve Bretanya pasyon dizileri ile Aziz Gall pasyon oyunu bu tür pasyon oyunlarının örneklerindendir.

Önceleri ayrı bir grup oluşturan Tirol oyunlarında yalnızca İsa'nın çektikleri ve ölümden sonra diriliş sahneleri canlandırılıyordu. Aziz Eger Pasyonu gibi Bohemya oyunları, Viyana Pasyonu'nun daha basit bir biçiminden türemişti ve hem üslup, hem de olaylar bakımından ötekilerden farklıydı.

Fransa ve Flandre'daki en eski pasyon oyunlarının, 13. yüzyılda yazılmış *Passion des jongleurs* adlı dramatik olmayan bir öykülü şiirden kaynaklandığı sanılmaktadır. Bu oyunlar zamanla gelişerek oldukça yetkin bir biçime kavuştu ve bir haftadan uzun süren gösterilerle (Mons, 1501; Valenciennes, 1547) doruk noktasına ulaştı. Pasyon oyunları sahnelemek üzere çeşitli birlikler de kuruldu. Bunların en ünlüsü Confrérie de la Passion'du(*).

16. yüzyıla gelindiğinde, dindışı etkilerle nitelik değiştiren pasyon oyunlarının çoğu kaba şakalar ve maskaralıklarla dolu bir eğlenceye dönüştü. Çoğu kilise yetkililerince yasaklandı; büyük bir bölümü de Reform'dan sonra ortadan kaldırıldı.

20. yüzyıla ulaşan pasyon oyunlarının en ünlüsü, Bavyera Alpleri'nde, Oberammergau'da 1634'ten bu yana sahnelenen oyundur. Günümüzde de yerel bir gösteri olma özelliğini korumakta, köylüler bütün rolleri oynayıp şarkıları da söylemektedir. Geleneksel pasyon oyunları Avusturya'da Tirol köylerinde de yeniden canlılık kazanmıştır. İspanya'nın kuzeyinde, Büyük Perhiz ve Kutsal Hafta boyunca köylüler Katalanca bir pasyon oyunu sahnelerler. Hollanda'da Tegelen'de de şair Jacques Scheurs'un yazdığı modern bir oyun beş yılda bir oynanır.

paşa, Osmanlı Devleti'nde, bu devletten ayrılan Müslüman ülkelerde ve 1934'e değin de Türkiye Cumhuriyeti'nde yüksek rütbeli askerlerle kamu görevlilerine verilen unvan.

"Büyük kardeş" anlamındaki "başağa" ya da "beşe"den gelen paşa sanı 13. yüzyılda kullanılmaya başladı. Orhan Bey'in kardeşi Alaeddin ile oğlu Süleyman paşa sanıyla anılırdı. Anadolu beyliklerinde de bu san yaygındı. Osmanlı yönetiminde ve ordusunda dönemlere göre farklı rütbeler için kullanılan paşa unvanı resmî olarak ilk kez 1360'a doğru Rumeli beylerbeyliğine atanan Lala Şahin'e verildi. Bir süre sonra Anadolu beylerbeyi de "paşa" unvanı aldı. 1370'te başvezirler, 15. yüzyıldaki Fatih Kanunnamesi'yle de kubbe vezirleri bu unvanla anılmaya başladı. 16. yüzyılda ayrıca eyalet beylerbeylerine, sancakbeyliği yapan iki tuğlu mirlivalara, kaptanıderyalara paşa denildi. Gene bu yüzyılda, paşaların atandığı merkezlere "paşalık" adı verildi. 19. yüzyıl başında 25'i paşa sancağı olmak üzere 70 paşalık vardı. Eyalet merkezlerinde beylerbeyinin başkanlığında toplanan eyalet divanları "paşa divanı" olarak biliniyordu.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından (1826), özellikle de Tanzimat'ın ilanından (1839) sonra bazı düzenlemeler yapılırken sivil ve askeri paşalık birbirinden ayrıldı. Askeri sınıfta mirliva, ferik ve müşir, mülkiye sınıfında da saniye sınıf-ı evveli, ulâ, bâlâ ve vezir rütbesinde olanlar paşa unvanı taşımaya başladı. II. Abdülhamid (hd 1876-1909) taşra ileri gelenlerine değişik amaçlarla paşalık sanı verdi. Halk arasında bunlara "Abdülhamid paşası" deniyordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk silahlı kuvvetlerinde general ve mareşal rütbeli subaylarla sınırlanan paşa unvanı 26 Kasım 1934'te 2590 sayılı yasayla kaldırıldı. Osmanlı Devleti'nden ayrılan Mısır, Ürdün, Suriye, Irak gibi Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletlerinde ise sivil ve asker üst görevlilere paşa unvanı verme uygulaması yakın dönemlere değin sürdü.

Paşa Kapısı, BÂB-I ÂSAFİ, SADRAZAM KAPISI olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık makamına ve sadrazamın konutuna verilen ad. 1840'tan sonra yerini Bâbıâli(*) almış, sadrazamın özel konutu ile resmî makamı birbirinden ayrılmıştır.

Sadrazam Divan-ı Hümayun'un dışındaki çalışmalarını kendi konağında ya da saraya yakın bir konağın selamlık bölümünde yürütürdü. Burada ikindi ve çarşamba divanlarına başkanlık eder, taşradan gelenleri, yabancı elçileri ve ulakları kabul ederdi. Paşa Kapısı'ndaki sivil ve askeri hizmetlilere kapı halkı denirdi. Kapı halkı çok kalabalıklaşınca, kendi konağı yetersiz kalan sadrazam Topkapı Sarayı yakınındaki İbrahim Paşa ya da Halil Paşa sarayları gibi büyük bir yapıyı Paşa Kapısı olarak kullanırdı. Sadrazamlar değiştikçe Paşa Kapısı da yer değiştirirdi. 1654'te Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'ya Halil Paşa Sarayı Paşa Kapısı olarak ayrıldı ve burası uzun süre bu amaçla kullanıldı. Sonraki yıllarda kısa aralıklarla Cağaloğlu'ndaki Fatma Sultan Sarayı (Yeni Paşa Kapısı), Kadırga'daki Esma Sultan Sarayı, Beyazıt'taki Reis Mahmud Efendi ve Valide Kethüdası Yusuf Ağa konakları, Necib Efendi ve Zeynep Hanım konakları da geçici olarak Paşa Kapısı oldu.

Beylerbeylerinin paşa sancağındaki resmî konaklarına da Paşa Kapısı denirdi.

paşa sancağı, Osmanlı eyalet merkezlerine verilen ad.

Eyaletin yönetiminden sorumlu olan beylerbeyi paşa sancağının da en büyük mülki ve askeri amiriydi. Sefere ya da uzun süreli bir başka göreve gitmesi durumunda paşa sancağının yönetimini mütesellime bırakırdı. Paşa sancağındaki önde gelen görevliler kapı kethüdası, tımar defterdarı, hazine kethüdası ve tezkireciydi. Beylerbeyinin başkanlığında toplanan ve bu görevlilerden oluşan kurula eyalet divanı ya da paşa divanı denirdi. Eyaletteki tımarlarla ilgili sorunlar bu divanda görüşülür, eyalet halkından gelen şikâyetler dinlenirdi. Beylerbeyi paşa sancağında, eyaletinin özelliğine göre sarıca, sekban, levent, tüfekçi, deli denen kolluk ve başıbozuk birlikleri bulundururdu. Sayıları bazen 3-4 bini bulan bu milis kuvvetlerinin giderleri ve maaşları, paşa sancağı ile öteki sancaklardan ayrılan haslar, tekâlif-i örfiye türünden vergi gelirleriyle karşılanırdı. Yönetimine getirildiği eyaletin paşa sancağına özel kolluk kuvvetleriyle giden beylerbeyleri, başka bir yere atanması durumunda da bu kuvvetleri ve hizmetlileri yanında götürürdü. Beylerbeyinin paşa sancağına gittiğinde atama fermanını halkın önünde okutması ve paşa sancağı kadısına, mahkeme siciline işletmesi gerekirdi.

Tanzimat döneminde yarı merkeziyetçi ve tımar esasına dayalı eyalet sistemi yerine vilayetler oluşturuldu. Vilayetin yönetildiği merkeze de makarr-ı vilayet adı verildi.

Paşalar, Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesi sınırları içinde, 1984'ten bu yana kazılmakta olan fosil yatağı. Miyosen Bölümün (y. 26-7 milyon yıl önce) ortalarına ait olan yatak özellikle primat kalıntıları bakımından zengindir. Buradan, *Ramapithecus* ve *Sivapithecus* gibi primatların evrimine ilişkin önemli bilgiler sağlanmıştır. Primat kalıntılarının yanı sıra fil, gergedan, çeşitli

etçil ve otçul türlere ait fosillerin de bulunması, Batı Anadolu'nun o dönemlerdeki doğal ortamının anlaşılmasına da yardımcı olmuştur.

Paşalimanı Adası, Marmara Denizinin güneybatısında ada. Marmara Adalarının(*) Marmara Adasından(*) sonraki ikinci büyük adasıdır. Yüzölçümü 21,37 km²'dir. Kıyıları girintili çıkıntılı olduğundan, yüzölçümü daha büyük olan Bozcaada ve Uzunada'dan daha uzun bir kıyı şeridine (40 km) sahiptir.

Ada, adını kuzeybatıdaki Paşalimanı Koyundan alır. Önündeki Koyun Adası (1,7 km²) ve Mamalıada (0,2 km²) ile rüzgârlardan korunan bu koy fırtınalı havalarda teknelerle gemilerin sığınabildiği doğal bir liman işlevi görür. Koyu, Kukumavtepe (213 m), Kalındağ (177 m), Yumrutepe (128 m) ve Kayalıtepe'den (115 m) oluşan dağlık bir alan çevreler. Üstünde Tuzla köyünün yer aldığı güneydoğu kesimi, Paşalimanı Adasına tombolo ile eklenmiş eski bir adadır.

Paşalimanı Adası, Avşa ve Ekinlik adalarına göre daha zengin bir bitki örtüsüne sahiptir. Paşalimanı ile Poyrazlı köyleri arasında ve güneydeki Balıklı köyü sırtlarında meşelerle öteki ağaç türlerine, Poyrazlı köyünün yer aldığı vadinin iç kesimlerinde de makilere rastlanır.

İlkçağda Halone adıyla anılan Paşalimanı Adası Osmanlı döneminde donanmanın toplanma ve sefere hazırlanma merkezi olarak önem taşıyordu. Bu dönemde Paşalimanı köyü halkının büyük çoğunluğu Türklerden; Harmanlı (eskiden Alonya), Balıklı (eskiden Skupia) ve Tuzla (eskiden Huhla) köylerinin halkı Rumlardan; Poyrazlı (eskiden Vori ya da Voria) köyünün halkı da Türklerle Rumlardan oluşuyordu. Ada halkı genellikle bağcılık ve meyvecilikle uğraşıyordu. Balıkçılık ikincil bir geçim kaynağı durumundaydı.

Topraklarının yarıya yakını tarıma elverişli olan adada tahıl üretiminin yanı sıra meyvecilik ve bağcılık yapılır; yetiştirilen üzümlerin büyük bölümü Tekirdağ'daki şarap fabrikasına satılır. Önemli bir turizm potansiyeline sahip olan adanın kıyılarında doğal plajlar uzanır.

Marmara Adalarını oluşturan öteki adalar 1987'de Erdek'ten ayrılarak yeni kurulan Marmara ilçesine bağlanırken, Paşalimanı Adası Erdek ilçesinin sınırları içinde kaldı. 1990'da adadaki beş köyde 526 kişi yaşıyordu. Bunun 62'si Balıklı köyünde, 194'ü Harmanlı köyünde, 124'ü Paşalimanı köyünde, 84'ü Poyrazlı köyünde, 62'si de Tuzla köyünde bulunmaktaydı.

paşmaklık, BAŞMAKLIK olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde, padişahın annesi (valide sultan), kızları, kız kardeşleri ile hasekilerine ayrılan ve 20 bin akçeye kadar olan gelirlere verilen ad.

İlk dönemlerde padişahın yakını kadınlara bir ya da birkaç köyün tımarı ayrılıyordu. Saray yaşamının önem kazanmaya başladığı 16. yüzyılda, boşalan zeamet ve tımarlar da bunlara eklenerek valide sultan ile hasekilerin gelirleri artırıldı. Valide sultanın paşmaklığı, valide sultan kethüdalığınca yönetilen özel bir bütçeydi. Her eyaletten gelen vergi paylarından belli bir oranda alınan paralar 1.000 keseden az olmamak koşuluyla valide sultan hazinesine aktarılır, valide sultan bu ödeneği dilediği gibi kullanabilirdi. Padişahın taç giydirerek haseki sultan sanını verdiği baş hasekiye de yılda 500 keseden az olmamak üzere paşmaklık bağlanırdı. Ama çoğu padişah bunun hazineye getirdiği yükü dikkate alarak hasekilerine baş haseki ya da haseki sultan sanını vermekten kaçınırdı. Padişahların kızlarına da gene 500 kese tutarında paşmaklık ayrılırdı. Saraydaki öbür kadınlara, eski valide sultanlara, ölen padişahın kız kardeşlerine ve cariyelerine "vazife ve âdet" denen aylıklar bağlanırdı.

Paşmaklığın değişik gelir kaynakları vardı. Savaşta zaptedilen toprakların hazineye ait mukataa ve malikâne gelirlerinden belirli oranlarda ayrılan paylar, İstanbul'da Pera'dan toplanan tüm vergiler, Mısır, Macaristan, Bosna ve öbür bazı eyaletlerden ayrılan özel gelirler başlıca kaynaklardı. Bu tür gelirler genellikle iltizam yoluyla toplanırdı.

18. yüzyılda valide ve haseki sultanlarla padişah kızlarına haslar ayrıldı. Bunlar mukataa ve malikâne usulüyle işletiliyordu. Valide sultan hasları, havass-ı hümayun (padişah hasları) ile havass-ı vüzera (vezir hasları) ve mirmiran haslarına göre üçüncü sırada yer alan düşük gelirlerdi. Paşmaklık haslarının mansıb haslarından başlıca farkı ömür boyu bağlanmasıydı. Bu uygulama Tanzimat döneminde kaldırıldı ve padişahlar yakınlarına kendi hazinelerinden ödenek vermeye başladılar.

Paşupata, Tanrı Şiva'ya tapınan en eski Hindu mezheplerinden biri. 12. yüzyıla değin Gucerat ve Racasthan'da ortaya çıkan çok sayıdaki küçük mezhebin doğmasına yol açmış, Cava ve Kamboçya'da da yayılmıştır. Mezhebin adı, Şiva'nın sıfatlarından "Sığırların Efendisi" anlamındaki Paşupati'den gelir. Bu sıfat sonradan "Ruhların Efendisi" anlamını da içerecek biçimde genişletilmiştir.

Hint destanı *Mahabharata*'da (Bharata Hanedanının Büyük Destanı) Paşupata mezhebinden söz edilir. *Vayu-Purana* ve *Linga-Purana* gibi daha yakın tarihli metinlere göre Şiva, Tanrı Vişnu'nun Vasudeva-Krişna olarak ortaya çıkacağı çağda yeryüzünde görüneceğini, ölü bir bedene girerek Lakulin (ya da Nakulin ya da Lakulişa; *lakula* "çomak") olarak dirileceğini bildirmiştir. 10. ve 13. yüzyıldan kalma yazıtlar, müritleri tarafından Şiva'nın bedenleşmesi sayılan Lakulin adında bir öğretmenden söz ederek bu efsaneyi doğrularlar. Vasudeva kültüyle benzerlik kuran bazı tarihçiler Paşupata'nın doğuşunu İÖ 2. yüzyıla değin geri götürürler; bazıları ise mezhebin ilk kez İS 2. yüzyılda ortaya çıktığını öne sürerler. Paşupata üyelerinin çileci uygulamaları arasında, meditasyon, üç günde bir gövdelerini küllerle sıvamak ve kutsal heceyi (*Om*) yinelemek sayılabilir.

Paşupati, Nepal'in orta kesiminde kent. Katmandu'nun hemen doğusunda, Katmandu Vadisinde, Baghmati Irmağının kıyısında yer alır. Nepal'deki en kutsal yer olarak kabul edilen Paşupati'de, Hindu tanrısı Şiva'ya adanmış eski Paşupatinatha Tapınağı bulunur. Pagoda tarzında inşa edilmiş olan tapınağın çatısı yaldızlıdır. Çevrede başka birçok tapınak vardır. Şubatta ya da mart başında yapılan Şivaratri Şenliği sırasında kente Hindistan'dan ve öteki ülkelerden çok sayıda Hindu hacı gelir. Ayakları Paşupati'den geçen ırmağın kutsal sularındayken ölürlerse ruhlarının esenliğe ulaşacağına inanan dindar Hindular ölmek için Paşupati'ye gelir.

Paşupati'de Paşupatinatha Tapınağı (geride ortada), Katmandu yakınları, Nepal
J. Allan Cash-EB Inc.

Patagonya, Arjantin'in güneyinde, çalılıklarla kaplı yarı kurak plato bölgesi. Yüzölçümü 637.000 km²'dir. Kuzeyinde Colorado Irmağı (*río*), doğusunda Atlas Okyanusu, güneyinde Coig Irmağı, batısında And Dağları yer alır.

Step benzeri bir görünümü olan düzlükler basamaklar halinde batıya doğru yükselir. Atlas Okyanusu kıyısında 90 m olan yükseklik Negro Irmağı boyunca artarak And yamaçlarında 900 m'ye ulaşır. Atlas Okyanusu kıyısında sarp yarlar, Buenos Aires ve Pueyrredón göllerinin doğusunda bazalt alanları vardır. Andlar'dan okyanusa akan ırmaklar bölgeyi batı-doğu doğrultusunda derin biçimde parçalamıştır.

Patagonya'nın yarı kurak kuzey bölümünde yıllık ortalama sıcaklık 12°C-20°C, yağış miktarı da 101-432 mm arasında değişir. Güney bölgesine soğuk ve kuru bir iklim egemendir.

Doğal kaynaklar açısından zengin olan Patagonya'da petrol (Comodoro Rivadavia, Plaza Huincul ve Cartriel çevresi), demir cevheri (Sierra Grande), bakır (Neuguen) ve uranyum ile manganez (Chubut) çıkartılır.

Patancali, GONARDİYA ya da GONİKAPUTRA olarak da bilinir (ü. İÖ 2. yy ya da İS 5. yy), iki büyük Hindu klasiğinin yazarı ya da yazarlarından biri. Bunlardan *Yoga-sutra*'lar (Yoga Özdeyişleri) "Ruhsal Güç", "Yoga Uygulaması", "Samadhi" (kendinden geçmenin sağladığı aşkınlık durumu) ve "Kaivalya" (özgürleşme) başlıklarını taşıyan dört ciltte Yoga düşüncesini kategorileştirir. *Mahabhashya* (Büyük Yorum) adını taşıyan ikinci yapıt ise dil bilgini Panini'yi hem başlıca eleştirmeni Katyayana'ya karşı savunur, hem de Panini'nin bazı özdeyişlerini çürütmeyi amaçlar.

Yoga-sutra'ların birkaç yüzyıl arayla yazıldığı anlaşılmaktadır. İlk üç cildin İÖ 2. yüzyılda, son kitabın da İS 5. yüzyılda yazıldığı sanılmaktadır. Dolayısıyla uzmanlar aynı adı taşıyan birden çok yazarın bu adı kullandığı görüşüne ağırlık vermektedirler. Petancali adının herhangi bir kastla ilişkili olmaması ve Büyük Yılan Şesha'dan gelen kutsal soyu belirtmesi, takma ad olduğunun açık kanıtıdır.

Patangorolar, PANTAGOROLAR olarak da bilinir, Kolombiya'nın batısında yaşayan ve Çipça dil öbeğinden bir dil konuşan Güney Amerika Yerlileri. 16. yüzyılın sonlarında soylarının tükendiği sanılmaktadır. Geçimlerini tarımla sağlayan Patangorolar mısır, manyok, fasulye, avokado ve çeşitli meyveler yetiştirirlerdi. Topraktaki bitki örtüsü yakılarak açılan tarlalar, tarla sahibi erkeğin kız kardeşleri tarafından çubuklarla kazılarak işlenirdi. Balıkçılık önemli bir besin kaynağıydı. Avcılık yapılmıyor ve büyük olasılıkla eğitilmiş yavru kuşlar

dışında evcil hayvan beslenmiyordu. Yüksek yerlerde kurulan 50-100 evlik köyler bazen savunma amacıyla tahta çitlerle çevriliyordu. Patangoro erkekleri çıplak dolaşır, kadınlar ise pamuklu dokumadan küçük önlükler takardı. Kafatasının biçimini değiştirecek çeşitli yöntemler uygular. tüy, boncuk ve ender olarak altın takılarla süslenirlerdi. Çanak-çömlek yaptıkları bilinen Patangoroların el sanatlarına ilişkin fazla bilgi yoktur. Evlilik iki erkeğin kız kardeşlerini değiş tokuş etmesiyle gerçekleşirdi ve birçok erkeğin, genellikle kardeş olan birden fazla eşi vardı. Kadının erkek kardeşi ya da kocası istediğinde evlilik kendiliğinden sona ererdi. Bu durumda boşanan kadın kendisiyle değiş tokuş edilmiş olan kız kardeş karşılığında geri verilirdi. Patangoroların en önemli tanrısı rüzgâr tanrısı Am'dı.

Savaş sırasında acımasız yöntemlere başvuran Patangorolar sık sık komşularıyla savaşır ve tutsaklarını yerlerdi.

Patara, Güneybatı Anadolu'da, Likya bölgesinde antik kent. Teke Yarımadasında, Kalkan'ın 15 km kadar batısındadır. 1988'de burada Fahri Işık başkanlığında kazılara başlanmıştır.

Likya'nın metropolis olarak nitelenen altı büyük kentinden biridir. Likya dili ile

Patara'da kent kapısı ve bir Likya lahti, Antalya
Emin Hakanar

yazılmış yazıtlarda Pttara olarak geçer. Ne zaman kurulduğu açık olarak bilinmemekle birlikte, İÖ 5. yüzyılda var olduğu kesindir. İÖ 6. yüzyılın ortalarından İÖ 334'e değin Pers satraplık bölgesi içinde kalan kent, bu tarihte Büyük İskender'e kapılarını açtı. İskender'in ardılları zamanında deniz üssü olarak büyük bir önem kazandı. İÖ 315'te Antigonos, İÖ 304'te Demetrios, sonraları ise öteki Likya kentleri gibi II. Ptolemaios Philadelphos'un eline geçti. Bu dönemde bir süre Arsinoe adıyla anıldı. İÖ 197'de III. Antiokhos'un Selevkos Krallığı'na bağlandıysa da, İÖ 190'da Roma tarafından Rodos'un denetimine bırakıldı. O dönemde Rodos denetimine karşın kurulan Likya Birliği'nde üç oya sahip, önde gelen altı kent arasında yer alıyordu ve birlik toplantıları çoğu kez Patara'da yapılıyordu. Roma egemenliğine geçtikten sonra, Romalı valinin adalet işlerini yürüttüğü bir merkez durumuna girdi. Noel Baba'nın (Aziz Nikolaos) doğum yeri de olan Patara, Bizans egemenliği sırasında hâlâ bir liman kenti kimliğini korumaktaydı. Sonraları limanın dolarak bir bataklığa dönüşmesiyle kent tüm önemini yitirdi.

Patara, Apollon kehanet merkezi olarak da ayrı bir önem taşıyordu. Yalnız kış aylarında açık olan bu merkez yaz aylarında Delos'a taşınırdı.

Kente zafer takı biçiminde üç gözlü bir kapıdan girilir. Bunun hemen güneyinde Vespasianus Hamamı bulunmaktadır. Bu yapıdan biraz ileride İS 2. yüzyılda Korent düzeninde yapılmış küçük bir tapınağın kalıntısı vardır. Kapısının büyük bölümü ayakta duran bu tapınağın bezemeleri de çok zengindir. Kentin en iyi korunmuş yapılarından biri olan tiyatro bataklıkla deniz arasındaki tepenin kuzeye bakan yamacında yer alır. Sahne yapısının doğu duvarındaki bir yazıtta, burasının İS 147'de yapıldığı yazılıdır. Tiyatronun yaslandığı tepenin üstünde Athena Tapınağı'nın kalıntıları görülür. Kentin batı ucunda, yarısı ayakta duran büyük bir mezar yapısı vardır. Bunun kuzeyinde ve eski limanın batısında Hadrianus döneminde yapılmış, sekiz eşit bölümden oluşan, 67 m × 19 m boyutlarında bir tahıl deposu yükselir. Kentin girişindeki üç gözlü kapının doğusuyla batısında ve limanın kuzeyinde, çoğu geç dönemlerde yapılmış Likya türü lahitlerden oluşan yüzlerce mezar nekropol alanını oluşturur.

Patara kumsalı, KUMLUOVA olarak da bilinir, Akdeniz Bölgesi'nin batı kesiminde kumsal. Adını Patara antik kentinden alır. Teke Yarımadasının güneybatısında, Eşen Çayının denize döküldüğü kesimin doğu ve batısında 15 km boyunca uzanır. En dar yeri yaklaşık 250 m'dir; Eşen Çayının batısında 3,5 km kadar içeriye sokulur. Türkiye'nin kesintisiz olarak uzanan en büyük kumsalıdır. Kumsalda çöllere özgü bazı yüzey şekillerine rastlanır. Bunların en ilginç olanı rüzgâr etkisiyle yer değiştiren kum tepeleridir.

patas maymunu (*Erythrocebus patas* ya da *Cercopithecus patas*), *Primates* takımının *Cercopithecidae* familyasından, Afrika'da yaşayan maymun türü. Bacakları uzun, postunun alt bölümleri beyaz, üst bölümleri

Patas maymunu (*Erythrocebus patas*)
George Schaller

kızıl kahverengidir. Koyu renkli yüzünde beyaz bıyıklar bulunur. Kuyruğu dışında uzunluğu 50-70 cm'dir. Kuyruğu da yaklaşık aynı uzunluğa erişir. Hepçildir ve genel olarak yerde yaşar. Orta Afrika çayırlarında sürüler halinde görülür. Dişiler 170 gün kadar süren gebelik döneminin ardından bir yavru doğurur.

patates (*Solanum tuberosum*), patlıcangiller (*Solanaceae*) familyasından, tahıllardan sonra dünyadaki en önemli bitkisel besin kaynakları arasında ilk sırayı alan tarım bitkisi. Anayurdunun Peru ve Bolivya Andları olduğu kabul edilir; nişastaca zengin yumrularından ötürü dünyanın hemen her yerinde yetiştirilir. Güney Amerika'da 1.800 yıldan beri yetiştirilen bu bitkinin pek çok çeşidi geliştirilmiştir. Patates 16. yüzyılın ikinci yarısında İspanyollar tarafından İspanya'ya götürüldü ve oradan tüm Avrupa'ya yayıldı. 17. yüzyıl sonlarında İrlanda'nın başlıca ürünlerinden biri haline geldi; 18. yüzyıl sonlarında da başta Almanya olmak üzere kara Avrupa'sındaki ve İngiltere'deki tarım alanlarında egemen oldu. Daha sonra tüm Batı ve Doğu Yarıküre'ye yayıldı.

Patates 50-100 cm uzunlukta, biryıllık otsu bir bitkidir. Ortalama 3-13 yaprakçıktan oluşan, sarmal dizilişli bileşik yaprakları vardır; orta damarın iki kenarı boyunca dizilen yaprakçıklardan biri uçta tek olarak yer alır. Beşli bir plana göre düzenlenmiş çiçekleri dal uçlarında kümeler oluşturur. Yumrular "stolon" olarak adlandırılan toprakaltı gövdelerinin uçlarında oluşur. Tek bir bitki birkaç tane ile 20 arasında değişen sayıda yumru oluşturabilir. Oval ya da yuvarlak biçimli olabilen yumruların ağırlığı 5-500 gr arasında değişir; kimi zaman 1,5 kg ağırlığında olanlara da rastlanır. Kabukları sarı, kahverengimsi beyaz ya da mor, eti ise beyaz ya da sarı renklidir; mor lekeli çeşitleri de vardır. Yumruların üzerinde göz adı verilen ve toprağa dikildiğinde sürgün vererek yeni bitkiler oluşturan tomurcuklar bulunur. Patates genellikle tohumlarla değil bu tomurcuklardan çoğaltılır. Seçme ve melezleme yoluyla çok sayıda patates çeşidi geliştirilmiştir. Bu nedenle ticarette patatesler yemeklik, sanayi tipi ve hayvan yemi olarak üç ana gruba ayrılır.

Patates ılıman ve serin iklim bitkisidir; en iyi yetiştiği topraklar tınlı, kumlu ve humusça zengin olanlardır. Ürün genellikle yapraklar sarardıktan sonra hasat edilir. En önemli zararlıları arasında başlıca, mildiyö(*) hastalığına neden olan *Phytophthora infestans* mantarı sayılabilir; bu mantar geçmişte özellikle İrlanda'da çok büyük zararlara yol açmıştır.

Patates bol miktarda nişasta içerdiği için besin değeri yüksek ve sindirimi kolay bir üründür; yapısında ayrıca C ve B_1 vitamini, çeşitli aminoasitler, protein ve nikotinik asit bulunur. Başlıca gıda maddesi olarak tüketilir; sanayide nişasta, ispirto, glikoz ve dekstrin üretiminde değerli bir hammaddedir.

Türkiye'nin son yıllarda önemli ölçüde artan patates üretimi Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre yılda 4 milyon tona ulaşmıştır. Bu üretimin önemli miktarı Nevşehir ve Niğde illerinden sağlanmakla birlikte, patates tarımı hemen hemen bütün bölgelerde ve illerde yapılmaktadır.

patatesböceği (*Leptinotarsa decemlineata*), *Coleoptera* (kınkanatlılar) takımının *Chrysomelidae* (yaprakböcekleri) familyasının *Chrysomelinae* altfamilyasından böcek türü. Kuzey Amerika kökenli olan bu tür patates yapraklarını yiyerek büyük zarara yol açar. Patatesin yakın akrabaları arasında yer alan ve Kayalık Dağlar bölgesinde yaygın biçimde bulunan *Solanum rostratum* türü bitkiyle beslenirken 1870'lerde önemli bir patates zararlısı olarak ortaya çıkmış, patates tarımının yapıldığı hemen her yere yayılmıştır.

Patatesböceğinin vücudu yarım küre biçiminde, uzunluğu yaklaşık 10 mm'dir. Vücudu kırmızıya yakın turuncu ya da sarı renkli, kanat örtüleri (kın kanatlar) uzunlamasına siyah bantlıdır. Dişiler patates yapraklarının altına 300-500 dolayında yumurta bırakır. Larvalar tombul ve kırmızı renklidir. Patates yapraklarıyla beslenip olgunlaştıktan sonra toprak içinde pupa evresine girerler. Patatesböceği hava sıcaklığına bağlı olarak yılda üç döl verebilir.

Patchen, Kenneth (d. 13 Aralık 1911, Niles, Ohio - ö. 8 Ocak 1972, Palo Alto, California, ABD), deneysel şiirleriyle tanınmış şair, romancı, ressam ve grafiker.

Gençliğini gezerek, sık sık öğrenimine ara verip çeşitli işlerde çalışarak geçirdi. *Collected Poems* (1968; Toplu Şiirler) en önemli şiir kitabı sayılır. Romanları arasında da *The Journal of Albion Moonlight* (1941; Albion Ay Işığı Güncesi), *Memoirs of a Shy Pornographer* (1945; Utangaç Bir Pornografi Yazarının Anıları) ve *See You in the*

Morning (1948; Sabaha Görüşürüz) yer alır. Oyunlar da yazan Patchen'ın tüm yapıtlarında yüksek bir idealizm, şiddete duyulan tiksinti, Amerikan düşüncesine aykırılık ve dindışı dünyanın maddeciliğinin yarattığı şaşkınlık görülür.

pate, Fransız mutfağında, dışına hamur sarılarak pişirilen et ve balık yemeklerine ve çeşitli sakatattan hazırlanan ezmelere verilen ad. En tanınanlarından biri olan *pâté en croûte* sığır, av hayvanları ya da balık etinden yapılır. Zengin bir sos içinde hazırlanan bu karışım hamura doldurularak pişirilir, sıcak ya da soğuk servis yapılır. *Pâté en terrine* ise sığır, av hayvanları ya da balık etine beykın karıştırılarak yapılan hamursuz bir pate çeşididir.

Ezilmiş kaz ya da ördek ciğerinden hazırlanan ve dışına hamur sarılan *pâté de foie gras* dünyaca ünlü bir yiyecektir. Fransa'da özel günlerde çeşitli geleneksel pateler yapılır. Örneğin, Poitou bölgesine özgü bir Paskalya yemeği olan *pâté de pâques*, sığır, domuz, tavuk ya da tavşan eti ve haşlanmış katı yumurta dilimleriyle hazırlanır.

Patel, Vallabhbhai Chaverbhai, lakabı SERDAR (Hintçede "Önder") PATEL (d. 31 Ekim 1875, Nadiad, Gucerat - ö. 15 Aralık 1950, Bombay, Hindistan), Hintli hukukçu ve devlet adamı. Bağımsızlık mücadelesi sırasında Hindistan Ulusal Kongresi'nin (INC; Kongre Partisi) önderleri arasında

Patel
Information Service of India, Londra

yer almış, bağımsızlığın ilanını (1947) izleyen üç yıl içinde başbakan yardımcılığıyla içişleri, enformasyon ve eyaletler bakanlığı yapmıştır.

Leva Patidar kastından, toprak sahibi orta halli bir ailenin oğluydu. Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra 1900'de Godhra'da avukatlık bürosu açtı. Ağustos 1910'da Middle Temple'da (İngiltere'de hukuk staj kurumu) öğrenim görmek üzere Londra'ya gitti. Öğrenimini başarıyla tamamlayarak Şubat 1913'te ülkesine döndü. Ahmedâbad'a yerleşti ve kısa sürede baronun en başarılı ceza avukatı olarak kendini gösterdi. Mahatma Gandhi'nin etkisiyle birçok başka Hintli gibi 1917'den sonra siyasetle ilgilenmeye başladı. İngilizlere karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesinde etkili bir yöntem olarak gördüğü, Gandhi'nin *satyagraha* (şiddete başvurmaksızın direnme) ilkesini desteklemekle birlikte Gandhi'nin ahlaksal inanç ve ülkülerini benimsemedi.

1917-24 arasında Ahmedâbad belediye meclisinde görev alarak meclisin ilk Hintli üyesi oldu. 1924'te Ahmedâbad belediye başkanlığına seçildi ve bu görevi 1928'e değin sürdürdü. 1928'de Bardoli'deki toprak sahiplerinin vergilerin artırılmasına karşı başlattıkları direnişe önderlik etti. Direniş sırasında oynadığı önemli rol nedeniyle "serdar" unvanıyla anılmaya ve Hindistan'ın ulusal önderlerinden biri olarak kabul görmeye başladı. Kongre Partisi'nin hedefleri konusunda 1928-31 arasında yürütülen tartışmalarda partinin amacının bağımsızlık değil, İngiliz Uluslar Topluluğu içinde dominyon statüsünün kazanılması olduğunu savundu. Bu görüşüyle Gandhi ve Motilal Nehru'nun yanında, Cavaharlal Nehru ve Subhas Çandra Bose'nin karşısında yer aldı. Bağımsızlık mücadelesinde şiddete göz yumulabileceğini savunan Cavaharlal Nehru'nun tersine, baskıların daha da artmasına neden olacağı gerekçesiyle silahlı eylemlere karşı çıktı. Öte yandan Hindu-Müslüman birliğinin bağımsızlık için bir önkoşul olmadığını savunarak Gandhi'yle görüş ayrılığına düştü.

Patel, Kongre Partisi'nin 1929'daki Lahor toplantısında Gandhi'den sonra partinin ikinci başkan adayıydı. Ama Gandhi'nin bağımsızlık kararının alınmasını engellemek amacıyla adaylıktan çekilmesi ve Müslümanlara karşı uzlaşmaz tutumunu bildiği Patel'i de adaylıktan çekilmeye zorlaması, Cavaharlal Nehru'nun başkan seçilmesiyle sonuçlandı. Patel 1930'da tuz vergisine karşı başlatılan, şiddete başvurmaksızın direnme kampanyası sırasında üç ay hapis yattı. Mart 1931'de Kongre Partisi'nin Karaçi toplantısına başkanlık etti. Ocak 1932'de yeniden tutuklandı ve Temmuz 1934'e değin hapis yattı. Partinin 1937-38 dönemi başkanlığı için ilk sıradan aday olduysa da Gandhi'nin baskıları karşısında bir kez daha adaylıktan çekilmek zorunda kaldı ve başkanlığa yeniden Cavaharlal Nehru seçildi. Ekim 1940'ta Kongre Partisi'nin öbür önderleriyle birlikte hapse atıldı ve Ağustos 1941'e değin hapiste kaldı. Bunu Ağustos 1942-Haziran 1945 arasındaki yeni bir tutukluluk dönemi izledi.

II. Dünya Savaşı sırasında, Japonların istila tehdidi altındaki Hindistan'da şiddete başvurmama politikasının artık geçerli olamayacağını ileri sürerek Gandhi'ye karşı çıktı. Ayrıca ülkenin Hindistan ve Pakistan olarak ikiye bölünmesinin kaçınılmaz olduğunu, bunun da Hindistan'ın yararına olacağını savundu.

Patel 1945-46 döneminde Kongre Partisi'nin başkanlığına ilk sıradan aday olduysa da, Gandhi'nin ağırlığını koymasıyla bu göreve bir kez daha Nehru seçildi. Bağımsızlığın ilk üç yılında başbakan yardımcılığı, içişleri, enformasyon ve eyaletler bakanlığı yapan Patel, Hint prensliklerinin barışçıl yollarla Hindistan Birliği çatısı altında toplanmasında ve Hindistan'ın siyasal birliğinin sağlanmasında önemli rol oynadı.

patella refleksi *bak.* dizkapağı refleksi

patent, BULGU BELGESİ ya da İHTİRA BERATI olarak da bilinir, bir ürün ya da mal üzerinde genellikle belirli bir süre için ticari kullanım hakkı tanıyan, devletçe onaylı resmî belge. Daha çok icat ya da buluş sonucu olan ürünlerle sınırlı tutulur.

Mucitlere ayrıcalıklı onay belgesi verme uygulaması 15. yüzyılda İtalya'da başladı ve sonraki 200 yıl içinde öteki Avrupa ülkelerine de yayıldı. Bu onay belgeleri genellikle yeni sanayilerin ithal edilmesi ve kurulmasıyla ilgiliydi. Ama çok geçmeden süre sınırlaması olmayan ayrıcalık haklarının haksız tekellere yol açtığı görüldü. İngiltere'de 1623'te çıkarılan Tekeller Yasası'yla icatlara ilişkin bu tür haklar 14 yılla sınırlandı; 1835'e değin hiçbir değişikliğe uğramayan bu yasanın temel ilkeleri günümüzde de yürürlüktedir. Resmî patent tescili ABD'de 1790'da, Fransa'da da 1791'de başladı. 19. yüzyıl sonuna doğru pek çok ülkede patent yasaları çıkarıldı.

Bir icada patent verilirken daha önce başkası tarafından tasarlanmamış olması ve genellikle de bir yenilik taşıması koşulları aranır. Ayrıca ilgili olduğu alanda oldukça önemli bir ilerleme getirmiş olması gerekir. Bu tür koşullar konmasının amacı temelsiz icat başvurularının sayısını azaltmaktır. Önceden patent aldıkları ürünlerde değişiklik yapan mucitler bu yenilikleri güvenceye almak üzere "ek patent" alabilirler. Patentler bir tür kişisel mülk sayılır, dolayısıyla başkalarına satılabilir, ipotek edilebilir ya da miras olarak bırakılabilir. Patent sahibi icat ettiği malın başkalarınca imal edilmesini, kullanılmasını ya da satılmasını engelleme hakkını elde eder. Ama istediği kişilere icadın imal, kullanım ya da satış haklarından herhangi birini bir lisans aracılığıyla devredebilir ve tanıdığı bu ayrıcalık için imtiyaz hakkı ya da başka türden karşılık alabilir. Patentli bir icattan yetkisi olmadan yararlanmaya kalkışanlar hak ihlali suçunu işlemiş sayılır. Böyle durumlarda patent sahibi hem zararı karşılığında bir tazminat elde etmek, hem hakkının yeniden ihlal edilmesini önlemek için mahkemeye başvurabilir. Çoğu ülkede patentlerin süreleri 16-20 yıl arasında değişir. Fransa gibi bazı ülkelerde icadın genel yarar özelliği taşıdığı durumlarda patent süresi daha kısa tutulur. Patent dairesinin yükünü hafifletmek amacıyla benzer sınırlamaların uygulandığı Hollanda'da ise önce yedi yıllık bir süre için geçici patent, bu süre sonunda da yeni bir başvuru olursa uzun incelemelerden sonra kesin patent verilir. Eski SSCB'de ve Doğu Avrupa ülkelerinde patent uygulaması yoktu. Bunun yerine mucitlere, çalışmalarının bir tür karşılığını elde etmelerini güvenceye almak üzere bir sertifika verilirdi.

Genelde patent vermede iki temel yöntem kullanılır. Belçika, İtalya, İspanya ve İsviçre gibi ülkelerde, başvuru belgeleri yasanın aradığı koşullara uygun olmak kaydıyla bütün başvuranlar patent alabilir. Daha eski ya da rakip patentlerle bir çatışma olasılığının giderilmesi, tescilden sonra mahkemenin kararına bırakılır. ABD'de 1836'da çıkarılan yasayı temel alan ikinci yöntem ise, patentin verilmesinde önce icadın özgün olup olmadığını belirlemeye yönelik bir araştırma yapılmasını öngörür. Almanya, Hollanda, İsveç, Avusturya, Japonya ve başka ülkelerde uygulanan bu ön araştırma işlemi oldukça uzun sürebilir. Ayrıca patent dairesinin uzman denetçiler çalıştırmasını ve önceki icatlara ilişkin düzenli kayıtlara sahip olmasını gerektirir.

Patent sahibinin icadını pazarlaması ya da icadının lisansını bunu pazarlayacak birine vermesi kural olarak zorunlu değildir. Ama bu durum yararlı bir icadın kamu tarafından kullanılmamasına yol açabildiğinden, 19. yüzyıldan başlayarak konuyla ilgili yasalara genellikle icadın "işletilmesini" zorunlu kılan maddeler konmuştur. Bu maddelerle güdülen amaç patent sahibini icadının imalatını yapmaya ya da icadın lisansını imalatı yapacak birine satmaya zorlamaktır. Ana patentin "bağımlı" patentler doğurduğu durumlarda da aynı yola başvurularak "bağımlı" patent sahiplerine lisans verilmesi sağlanır. Ellerinde patent bulunan şirketlerin tekel oluşturmasına karşı dava açarak, söz konusu ürünlerin üretimi için lisans vermelerini sağlayıcı önlem alınabilir.

Ticaret ve uluslararası iş ilişkilerinin giderek genişlemesi, günümüzde ülkeler arasında ikili patent anlaşmalarının yapılması gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda, mucitlerin başka ülkelerde imalat, kullanım ya da satış için berat başvurularını kolaylaştırmaya yönelik belirli adımlar atılmıştır.

Bu kolaylıklardan biri konuyla ilgili araştırma verilerine daha çabuk ulaşılmasını sağlayan bilgi merkezlerinin kurulmasıdır. 1970'te imzalanan bir antlaşmayla da berat başvurularının tek bir merkez aracılığıyla imzacı ülkelere aktarılması ve bu ülkelerde birer büro kurulması sağlanmıştır. Mucitlerin yararlandığı bir başka kolaylık, berat tarihinin mucidin anavatanında ilk kaydedildiği tarihe değin geriye yürütülmesidir.

Türkiye'de patent haklarına ilişkin mevzuat hükümleri 10 Mart 1880 tarihli İhtira Beratı Kanunu'nda yer almaktadır. Fransa'nın 1844 tarihli düzenlemesinden çevrilerek hazırlanan bu yasa 1918 ve 1932'de bazı değişikliklere uğramıştır. Yasa uyarınca patent verilmesinde icadın sanayide kullanılabilmesi, yenilik taşıması ve uygulanabilir nitelikte olması koşulları aranır. İcadın yenilik taşıması daha çok patentin bir hak olarak korunması açısından önem taşır. Yeniliğin incelenmesinde ilgilinin başvuru tarihi göz önünde tutulur. Ilaçlarla ahlaka ve adaba aykırı icatlar için patent verilemez. Patent başvuruları Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın ilgili dairesine yapılır. Yasada berat verilmeden önce herhangi bir araştırma öngörülmemiştir. İdarenin patent konusunda verdiği kararlara karşı idari yargı yolu açıktır. Haksız verilmiş patentlerin iptali için asliye hukuk mahkemelerine dava açılır. Patent süresi ilgilinin isteğine göre 5, 10 ya da 15 yıl olabilir. Sürenin başlangıcı başvurunun yapıldığı tarihtir.

patent duktus arteriozus (PDA) *bak.* duktus arteriozus açıklığı

Pater, Walter (Horatio) (d. 4 Ağustos 1839, Shadwell, Londra - ö. 30 Temmuz, 1894, Oxford, İngiltere), İngiliz eleştirmen, denemeci ve hümanist. Estetikçilik akımının temel öğretisi durumuna gelen "sanat için sanat" ilkesini savunmuştur.

Yunan felsefesi öğrenimi gördü. Leonardo da Vinci, Botticelli, Pico della Mirandola, Michelangelo gibi sanatçılar üzerine denemelerini 1873'te *Studies in the History of the Renaissance* (Rönesans Tarihi Üzerine İncelemeler) adlı kitapta topladı. Bu denemelerdeki titiz üslubu ve Rönesans sanatına duyarlı yaklaşımı sayesinde iyi bir araştırmacı olarak ün kazandı. Bu kitabının sonuç yazısında sanatın ne ahlaki ölçütlerle, ne de yararcı bir işlevle tanımlanabileceğini, yalnızca kendi güzelliği için var olduğunu öne sürdü. Bu görüşleri, Pater'in Swinburne ve Ön-Raffaelloculer ile ilişkiye girmesine yol açtı.

Marius the Epicurean (1885; Epikûrosçu Marius) en kapsamlı yapıtıydı. Pater, felsefi bir romans olan bu yapıtında estetik ve dinsel yaşam idealini bütün ayrıntılarıyla ortaya koyuyordu. Yapıt Marcus Aurelius döneminde Roma'da geçmekle birlikte, başkahramanın ruhsal gelişimi tümüyle 19. yüzyıl sonuna özgüydü. *Imaginary Portraits* (1887; Düşsel Portreler) ise aynı tarzda yazılmış daha kısa felsefi öykülerden oluşuyordu. Pater, İngiltere'yle ilgili konulara ağırlık verdiği *Appreciations* (1889) adlı yapıtıyla yeniden eleştirel deneme türüne döndü. Bunu 1893'te *Plato and Platonism* (Platon ve Platonculuk) izledi. *Greek Studies* (1895; Yunan İncelemeleri), *Miscellaneous Studies* (1895; Çeşitli İncelemeler), *Essays from The Guardian* (özel bas. 1896, 1901; The Guardian'dan Denemeler) ve tamamlayamadığı romansı *Gaston de Latour* (1896) ölümünden sonra yayımlandı.

Pater'in etkisi başlangıçta Oxford'daki küçük bir çevreyle sınırlıydı. Ama sonraki edebiyatçılar kuşağı ondan yaygın biçimde etkilendi. Oscar Wilde ve George Moore gibi yazarlarda onun hem düşüncelerinin, hem de üslubunun belirgin izlerine rastlanır.

pater patriae (Latincede "ülkenin babası"), Roma'nın efsanevi kurucusu Romulus'a yakıştırılan unvan. İlk biçimi *parens urbis Romanae*'ydı (Roma kentinin babası). İÖ 390 dolaylarında kenti Galyalılardan geri alarak yeniden kuran Marcus Furius Camillus'a, İÖ 1. yüzyılda da Senato kararıyla Cicero ve Julius Caesar'a verildi. Sonraları Roma imparatorlarının çoğu için kullanıldı. ABD başkanı George Washington gibi, bağımsızlık mücadelelerine önderlik etmiş çeşitli Batılı devlet adamları da bu unvanla anılır.

Paterna fayansı, 14. ve 15. yüzyıllarda İspanya'nın doğusunda, Valencia yakınlarındaki Paterna'da üretilen kalay sırlı seramik. 12. yüzyıl gibi erken bir tarihte Muvahhidler yönetimindeki Paterna'da seramik üretiliyordu; ama bu seramikler

Paterna fayansı bir albarello, İspanya, 14. yy; Cleveland Sanat Müzesi.
Cleveland Museum of Art

İspanya'daki son Müslüman emirlik olan Nasri hanedanı dönemine (1232-1492) değin fazla ün kazanmamıştı.

Başka büyük İspanyol-Arap seramik merkezlerinde (örn. Valencia, Manises, Málaga) üretilenler gibi, Paterna fayansının üslupsal kökeni de Ortadoğu'ya dayanır. Ama burada uygulanan üslup, öbür kentlerde yapılan lüster sırlı seramiklerden(*) daha gösterişsizdir, buna karşılık bezeme öğelerinin kullanımı çok zariftir. Hem betimleyici, hem de soyut desenler geometrik bir düzen içinde bir araya getirilmiştir. Zaman zaman gotik örgeler de görülmekle birlikte, Paterna fayansında, özellikle stilize hayvan figürlerinin yarattığı güçlü bir Doğu havası vardır. Beyaz bir zemin üstünde yeşilin çeşitli tonları, mavi, manganez moru ve kahverengi en çok kullanılan renklerdir. Paterna fayansının günümüze ulaşmış örnekleri Paris'te Louvre Müzesi'ndeki büyük tabak ve kâselerdir.

13. yüzyılda İtalya'nın Umbria bölgesindeki Orvieto kasabasında da Paterna fayanslarının taklidi majolikalar üretilmeye başlamıştır. İspanyol örneklerinde de görülen yeşil ve manganez morunun yanı sıra bazen mavi ve sarı renklerin de kullanıldığı bu majolikaların bezemeleri genelde gotik üsluptaysa da, bazen Ortadoğu'ya özgü çizgiler de içerir. En çok uygulanmış biçim *boccale* denen, ağzı gövdesine göre çok büyük bir sürahidir. Daha sonra bu üsluptaki bütün kaplara Orvieto majolikası denilegelmiştir.

Paterson, ABD'de, New Jersey'in kuzeydoğusundaki Passaic ilinin merkezi (1837) kent. Passaic Irmağı kıyısında, New York kentinin 19 km kuzeybatısındadır. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra, Amerika'nın sanayi alanında Avrupa'dan bağımsızlaşmasını savunanlarca kuruldu. Yakınlarındaki Büyük Çavlandan sağlanan enerjiyle kentin çok geçmeden bir sanayi merkezine dönüşeceği düşünülüyordu. Bölgede ilk olarak pamuk işleme fabrikaları kuruldu. Bunları, Samuel Colt'un 1836'da kurduğu tabanca fabrikası izledi. 1837'de lokomotif sanayisi kurulunca, makine üretimi önem kazandı. Kentte 1839'da ipek, 1864'te de keten ipliği üretilmeye başladı. Pek çok işçi-işveren anlaşmazlığına sahne olan kent, 20. yüzyılın ortasında çok çeşitli ürünlerin üretildiği bir sanayi merkezi durumuna geldi. Paterson Müzesi'nde New Jersey'den toplanmış kayaç örnekleri koleksiyonu ile Yerlilerden kalma çeşitli eşyalar sergilenir. Garret Mountain Yerleştirme Kampı'ndaki Lambert Kalesi'nde (1891) Passaic İli Tarih Derneği Müzesi yer alır. 1976'da Büyük Çavlan ve çevresi sit alanı olarak koruma altına alınmıştır. Nüfus (1990) kent, 140.891.

Paterson, Sir Alexander (Henry) (d. 20 Kasım 1884, Bowden, Cheshire - d. 7 Kasım 1947, Londra, İngiltere), ıslahevlerinde uygulanan Borstal sistemini(*) geliştirmiş İngiliz cezabilimci. 1947'de "sir" unvanı almıştır.

1922-47 arasında cezaevi müdürü olarak görev yaptı. Daha önce ıslahevinden tahliye edilen çocuklarla çalışarak bu kurumların sorunlarını yakından tanımıştı. Sıradan cezaevlerinden seçilecek 16-21 yaşlarındaki gençlere, bu amaçla oluşturulmuş kurumlarda ıslah edici bir program uygulanmasını savunuyordu. Borstal sistemi aslında 1902'de, Borstal'da (Kent) Sir Evelyn Ruggles-Brise tarafından ortaya atılmıştı. Paterson'ın getirdiği yeniliklerden biri ev sistemiydi. Bu sistemde suçlu çocuklar gruplar halinde evlerde yaşıyor, her evde, gerekli eğitimden geçmiş bir kâhya ile görevliler örnek davranışlarla çocukları yönlendirmeye çalışıyordu. Bir başka yenilik ise çocukları zor ama ilginç çalışmalara, genişletilmiş öğretim ve spor etkinliklerine yönelten eğitim programıydı. Paterson, ıslahın çocuğu değişmeye zorlamak değil, onun içinde bir değişme isteği uyandırmak olduğunu vurgulamıştı.

Paterson, William (d. Nisan 1658, Tinwald, Dumfries - ö. 22 Ocak 1719, İskoçya), İngiltere Merkez Bankası'nın kuruluşuna öncülük eden İskoçyalı tüccar ve girişimci.

Tüccar Terziler Birliği'nin üyesi olan Paterson 1694'te, Londralı tüccarların uzun süredir istedikleri bir kurum olan İngiltere Merkez Bankası'nı kurdu. Ertesi yıl, banka politikasına ilişkin bir anlaşmazlık nedeniyle yöneticilik görevinden ayrıldı. Londra'da İngiltere Merkez Bankası'na rakip bir banka kurma girişiminin başarısızlığa uğramasının ardından Panama Kıstağı üzerindeki Darién'de bir ticaret kolonisi oluşturmak için çalışmaya başladı. Bu amacını gerçekleştirmek için, yeni yatırım alanları arayan bir grup İskoç ve İngiliz tüccarın yardımıyla, Afrika ve Hint Adalarıyla ticaret yapan bir kumpanyanın kurulmasına yasal dayanak sağlayan yasayı 1695'te İskoçya Parlamentosu'ndan geçirtmeyi başardı.

Ama kumpanyanın fonlarını kendi çıkarı için kullandığı yolunda söylentiler ortaya atılınca, yeterli kanıt bulunamamasına karşın kumpanyadan uzaklaştırıldı. 1698'de kumpanyanın Darién'e düzenlediği sefere kendi adına katılan Paterson bu sefer sırasında servetinin büyük bölümünü yitirdi. Ölümünden kısa bir süre önce, gezide uğramış olduğu zararlar için İngiliz hükümeti Paterson'a tazminat ödedi.

patet, Cava ve Bali müziğinde, melodilerin çatısı olarak işlev gören mod. Bu müzikte, bir oktavın kabaca beş eşit aralığa bölündüğü *slendro* ve ikisi yardımcı yedi ses içeren *pelog* olmak üzere iki ses dizisi sistemi vardır. Bunların her birinden üçer *patet* oluşturulabilir. Her *patet* dizinin farklı notalarına ağırlık verir ve parçanın başlangıç ve bitişine, günün belli saatlerine ve gösterinin bölümlerine uygun düşen belli melodi kalıplarında kullanılır.

Pathé, Charles (d. 25 Aralık 1863, Paris - ö. 26 Aralık 1957, Monte-Carlo), elindeki film yapım ve dağıtım ağıyla 20. yüzyılın ilk yıllarında dünya sinema pazarına egemen olmuş öncü Fransız sinemacı.

Kardeşleriyle birlikte 1896'da Paris'te, gramofon ve gramofon silindiri üretip satan Pathé Frères (Pathé Kardeşler) şirketini

Pathé
H. Roger-Viollet

kurdu. Şirket Fransa'nın her yanındaki salonları Thomas A. Edison ve William Dickson'ın geliştirdiği film izleme aygıtı kinetoskopla(*) donattığı gibi, Lumière Kardeşler'in geliştirdiği kamerayla da birçok kısa film çevirdi. Bu filmlerin konularını çarpıcı serüvenler, melodramatik aşk öyküleri ve komediler oluşturuyordu. Pathé 1909'da ilk uzun filmini, Victor Hugo'nun romanının dört makaralık bir uyarlaması olan *Les Misérables*'i (Sefiller) gerçekleştirdi. Aynı dönemde ilk haftalık haber filmi(*) *Pathé-Journal*'i başlattı. Başta ABD ve İngiltere olmak üzere çeşitli ülkelerde gösterilen bu dizi 1956'ya değin ilgiyle izlendi. Pathé Frères 1914'te ABD'deki stüdyolarında, beyazperdenin ilk ve en ünlü dizi filmlerinden *The Perils of Pauline*'in ilk bölümlerini hazırladı. Şirket ayrıca sinema dergisi *Pathé Pictorial*'ı yayımlamaya başladı.

Fransa, İngiltere ve ABD'deki film yapım birimleri ve bütün dünyaya yayılmış dağıtım bürolarıyla Pathé Frères son derece kârlı bir kuruluştu. Bazı filmlerinin kazancı, maliyetlerin 50 ile 100 katı arasında değişiyordu.

Pathé 1917'de şirketin donanımlarını, film stüdyolarını ve gösterim salonlarını satmaya başladı. 1929'da da sinemacılığı bıraktı. Ama şirket dağıtımcı olarak etkinliğini ve önemli konumunu sürdürdü.

Pathet Lao (Lao dilinde "Lao Ülkesi"), Laos'ta 1975'te ülke yönetimini ele geçiren sol eğilimli milliyetçi grup. 1950'de kurulduktan sonra Vietnam'daki Viet Minh ile birlikte Çinhindi'deki Fransız yönetimine karşı silahlı direnişe girişti. 1956'da Lao Yurtsever Cephesi (Neo Lao Hak Xat) adıyla ortaya çıkan siyasal kanadı çeşitli koalisyon hükümetlerinde yer aldı. 1960'larda ve 1970'lerin başında ABD destekli Vientiane rejimine karşı sürdürdüğü iç savaşta ülkenin kuzey ve doğu bölgelerini denetim altına aldı. 1975 ilkbaharında bütün ülkeye egemen oldu. Vientiane'nın da düşmesiyle (Mayıs 1975) Pathet Lao önderleri yeni hükümeti kurdular.

pathos (Yunancada "duygu", "acı", "hastalık"), insan deneyiminin ya da onun sanattaki temsilinin seyirci ya da okurda duygudaşlık, acıma ya da üzüntü uyandırması. Trajedinin uyandırdığı yüce tutkulardan farklı olarak, daha çok hak etmediği halde acı çeken ya da çaresiz kişilere yönelik duyguları kapsar. *Pathos* sanatta başarısız uygulandığında, duygunun aşırı abartılması komik bir etki yaratır; buna *bathos*(*) denir. Sanatçı acıma hissi uyandırmak için izleyicinin, örneğin yetim ya da öksüzlere, yaşlılara, ezilenlere ya da hayvanlara karşı beslediği duyguları sömürmeye kalktığında da, *pathos* aşırı duygusallığa dönüşür. Buna karşılık gerçek *pathos* sanatta önemli bir yer tutar.

Pathum Thani, Tayland'da, Merkez bölgesinde il (*changwat*) ve il merkezi kent. Bir pirinç toplama ve pirinç unu üretim merkezi olan Pathum Thani kenti Bangkok'un kuzeyinde, Chao Phraya Irmağının batı yakasında yer alır. Yüzölçümü 1.526 km² olan il toprakları Chao Phraya'nın oluşturduğu ovaları kapsar. İyi sulanan bu ovalarda bol miktarda pirinç yetiştirilir. Balıkçılık da önemli bir ekonomik etkinliktir. Nüfus (1983 tah.) kent, 11.583; il, 357.809.

Patiala, Hindistan'ın kuzeybatısında, Pencap eyaletinde il ve il merkezi kent. Patiala kenti büyük bir demiryolu hattının üzerinde, Sirhind Kanalının kollarından birinin kıyısında yer alır. 1763'te Patiala Prensliği'nin merkezi olarak kurulan kent günümüzde bir ticaret ve sanayi merkezidir. Sanayi kuruluşları arasında dokuma, çırçır ve içki fabrikaları sayılabilir. Pencap Üniversitesi'yle (1962) üniversiteye bağlı 13 yüksekokul Patiala'dadır.

Yüzölçümü 4.538 km² olan Patiala ilinde başlıca ürünler buğday, pamuk, mısır ve nohuttur.

Bugünkü il topraklarını da kapsayan Patiala Prensliği Pencap'taki en önemli prenslikti. 1948'de bağımsızlığını kazanan Hindistan'la birleşti ve il 1966'da yeniden düzenlenen Pencap eyaletinin bir parçası oldu. Patiala dışındaki önemli kentler Nabha, Samana ve Racpura'dır. Nüfus (1991) kent, 253.341; (1981) metropoliten alan, 206.144; il, 1.568.898.

patimokkha (Pali dilinde "bağlayıcı olan"), Sanskrit dilinde PRATIMOKSHA. Budacılıkta rahip ve rahibelerin günlük etkinliklerini düzenleyen kurallar bütünü. İşlenen kusurun, dolayısıyla da ödenecek bedelin derecesine göre sıralanmış 227 yasaktan oluşur. Bedel, tarikattan süresiz ya da geçici ihraçtan, değişik ölçülerde tazminat ödemeye ve günah çıkarmaya kadar uzanır. Manastır cemaati içinde çıkacak anlaşmazlıklara çözüm getiren kurallar da vardır. *Uposatha* (Budacı keşişlerin toplantısı) sırasında *patimokkha* baştan sona okunur.

Mahayana Budacılığının Sanskrit dilindeki kurallar bütünü Sarvastivada da (Her Şey Gerçektir Öğretisi) benzer 250 kural içerir. Çin ve Japonya'da ise yerel uygulamalara uygun olmayan bu kurallar reddedilmiş, yerine mezhepten mezhebe, bazen de manastırdan manastıra farklılık gösteren disiplin kuralları konmuştur.

patina, BAKIRPASI olarak da bilinir, çöllük bölgelerde yüzeydeki çakılların ve kayaçların üstünde biriken ince, koyu kırmızı, siyah renkli mineral katmanı (genellikle demir ve manganez oksitleri ile silis). Çiy ve kılcal sular buharlaşırken, bunların içinde çözünmüş halde bulunan mineraller yüzeyde çökelir; yapılan araştırmalar patina malzemelerinin çevredeki kayaç ve toprak örtüsü üzerindeki bu çökellerden geldiğini ortaya çıkarmıştır. Rüzgâr yumuşak tozları alıp götürür ve patinayı cilalayarak malzemeye parlak bir görünüm kazandırır. Patina oluşum süresi çevre koşullarına göre değişir; kurak bölgelerde bu süre yaklaşık 2 bin yıldır. Buna karşılık Mojave Çölünde 50 yılda patina oluşur. Çölde patina oluşumu için hem yüksek buharlaşma düzeyi, hem de yeterli yağış gerekir.

Patinir, Joachim (de), PATENIER ya da PATENTER olarak da yazılır (d. y. 1485, Bouvignes, Dinan yakınları, Namur - ö. 5 Ekim 1524, Anvers, Felemenk), manzara

"Aziz Hieronymus", Joachim Patinir'in bir pano resmi; Prado Müzesi, Madrid
Museo del Prado, Madrid

resminde uzmanlaştığı bilinen ilk Batılı ressam. Yapıtlarında erken Felemenk okulunun son ressamı sayılan Gerard David'in etkisi görülür. Düşsel alegori ve manzara ressamı Hieronymus Bosch'un yanında çalıştığı sanılmaktadır.

Bazı Felemenkli ustaların figürlü kompozisyonlarının arka plan manzaralarını Patinir'in yaptığı bilinirse de, bu çalışmalarının günümüze ulaşan tek örneği, figürlerini Quentin Massys'in yaptığı "Aziz Antonius'un Baştan Çıkarılışı"dır (y. 1520-24, Prado Müzesi, Madrid). Aslında Patinir'in tüm resimleri dinsel konuludur, ama asıl konuyu oluşturan figürler küçük tutulup arka plandaki manzara öne çıkarılmıştır. Bu tür resimleri arasında "Mısır'a Kaçış" (1515-20, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Anvers), "Aziz Christophorus" (y. 1515-24, Prado Müzesi, Madrid) ve "Aziz Hieronymus" (Prado Müzesi, Madrid) sayılabilir. Patinir, yüksek bir noktadan görülen geniş manzaraları işlemiştir; ön plandaki kahverengi toprak geride yer alan yeşilliklere karışarak dağların buğulu maviliklerinde son bulur. Aynı yaklaşım özellikle Gerard David'in yapıtlarında da görülür. Ama "İsa'nın Vaftiz Edilmesi" (y. 1515-20, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) ile "Styks'i Geçerken" (y. 1520-24, Prado Müzesi, Madrid) gibi resimlerdeki şiirsel hüzün tümüyle Patinir'e özgüdür.

patio işlemi, MEKSİKA İŞLEMİ olarak da bilinir, 16. yüzyıldan 20.yüzyılın başlarına değin uygulanan, gümüşü cevherinden ayırma yöntemi. Bu yöntem Avrupalılar gelmeden önce de Amerika Yerlilerince kullanılmaktaydı.

Patio işleminde cevher önce, taşla örülmüş kuyularda kırılarak öğütülür. Öğütme işlemi, katır yardımıyla döndürülen ağır taş bloklarıyla gerçekleştirilir ve malzeme ince çamur haline getirilir. Daha sonra avluya (İspanyolca *patio*) yayılarak üzerine cıva, tuz ve bakır sülfat serpilen cevher gene katırlarla ezilerek iyice karıştırılır. Bu karışma sırasında oluşan kimyasal tepkimeler gümüşün bileşiklerinden ayrılarak cıva içinde çözünmesine neden olur. Karıştırma işlemi bittikten sonra amalgam suyla çalkalanır ve çamuru giderilir. Ardından malzeme ısıtılarak cıva giderilir. Özellikle Meksika'nın kurak bölgelerindeki gümüş cevherlerinin işlenmesi için çok uygun olan bu yöntem yaklaşık 350 yıl boyunca başlıca gümüş üretim tekniği olarak kalmış ve ancak 20. yüzyılın başlarında yerini siyanürleme işlemine bırakmıştır.

patiska, düşük gramajlı, sık ve düz dokunmuş pamuklu bez. Patiska özellikle Amerika ve Mısır'da yetişen nitelikli pamuklardan eğrilmiş, 60-80 numara ipliklerden dokunur ve çoğunlukla bir yüzüne hafif parlaklık kazandırmak amacıyla kalenderlenir.

Patiska ağartılabilir ya da parça halinde boyanabilir. Nitelikli patiskalar pürüzsüz, parlak apreli ve hafif bezlerdir. Bunlar kolay dikilebilir ya da üzerlerine ince nakışlar işlenebilir. Patiska kolay yıkanabildiğinden mendillerde, çocuk giysilerinde, iç çamaşırlarında ve geceliklerde kullanılır.

patka, *Anseriformes* (kazsılar) takımının *Anatidae* familyasının *Aythya* cinsini oluşturan 12, *Netta* cinsini oluşturan üç ördek türünün ortak adı. Patkalar büyük bir beceri ile suya dalar ve suyun altında yüzerler. *Anas* cinsini oluşturan ve su yüzeyinde beslenen türlere göre gövdeleri daha yuvarlak, başları daha iri, boyunları daha kısadır. Ayrıca hiçbirinde parlak tüylerden oluşan kanat aynası bulunmaz. Başlıca besinleri su bitkileridir. Dişi patka kendi yuvasına ya da başkalarınınkine 7-17 yumurta bırakır. Yaklaşık 23 gün süren kuluçka döneminin ardından yumurtadan çıkan palazlar hemen dişiyi izleyerek yüzmeye başlar; birkaç haftada dalmayı, 6-8 hafta sonra da uçmayı öğrenirler.

Türkiye'de beş patka türü görülür. 56 cm uzunluğundaki Macar ördeği (*Netta rufina*) en irileridir. Erkeğin başı parlak kızıl, boynu, karnı ve kuyruğu kara, sırtı kahverengidir. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde ürer ve kışlar. Uzunluğu 46 cm olan karabaş patkanın (*Aythya marila*) erkeğinde baş, boyun ve kuyruk bölgeleri siyah, sırt gri, karın beyazdır. Türkiye'de az sayıda Macar ördeği kışlar. Uzunluğu 43 cm olan tepeli patkanın (*A. fuligula*) erkeğinde baş, boyun ve kuyruk bölgeleri siyah, karın beyazdır. Başında, arkaya yatık biçimde uzunca bir tepelik bulunur. Uzunluğu 46 cm olan elmabaş patkanın (*A. ferina*) erkeğinde baş pas kızılı, boyun ve kuyruk bölgeleri kara, sırt gri, karın beyazdır. Türkiye'de ürer ve kışlar. Uzunluğu 41 cm olan pasbaş patkanın (*A. nyroca*) erkeğinde karın beyaz, öbür bölümler pas kızılıdır. Türkiye'de az sayıda pasbaş patka ürer ve kışlar.

Kuzey Amerika'ya özgü türlerden *A. valisineria*'nın erkeğinde baş kızıl, göğüs kara, sırt ve karın beyazdır. Amerika'da yaşayan kızılbaş patka (*A. americana*) Eskidünya'nın elmabaş patkasına çok benzemekle birlikte daha iridir. Bütün patkaların dişilerinde tüyler daha soluk ve kahverenginin tonlarında olduğundan tür ayrımı yapmak oldukça güçtür.

patlak çukur *bak.* maar

patlatma, iri kaya bloklarının patlayıcıların yardımıyla parçalanması yöntemi. Patlatma işleminde ender olarak sıkıştırılmış havadan da yararlanılır. Yöntemin başlıca işlemleri, 1) patlayıcılar için uygun bir düzende lağım deliklerinin açılması, 2) her deliğe patlayıcı ve kapsül yerleştirilmesi, 3) patlayıcının deliğe sıkılanması ve deliğin boş kalan bölümünün kil ya da taşla doldurulması, 4) yükün patlatılması, 5) parçalanan malzemenin taşınması biçimindedir.

Kayaların ana kütleden koparıldığı birincil patlatmada patlayıcı yükler kütlenin içine açılmış deliklere yerleştirilir ve bu yolla patlama enerjisinden en etkili biçimde yararlanılmaya çalışılır. Kayaların taş parçalarına ayrıldığı ikincil patlatmada ise yükler malzemenin yüzeyine ya da bir deliğe yerleştirilerek üstü çamurla örtülür. Bunda, patlama şoku yüke yakın bölümlerde daha etkilidir.

Taşkömürü ocaklarında, kömürün büyük kütleler halinde kopartılmasında daha çok sıkıştırılmış havadan yararlanılır, çünkü bu yöntemin yangına yol açma olasılığı çok daha düşüktür. Kara barut ve daha güçlü patlayıcılarla gerçekleştirilen patlatmalarda lağım deliğinin hemen yakın çevresindeki kaya bölümü kırılır, ama bunlarda şok dalgası çevreye yayılırken şiddetini kısa mesafede yitirir. Nükleer patlayıcılarda ise deliğin hemen yakınında bir erime ve buharlaşma bölgesi, bunun çevresinde bir parçalanma bölgesi ve eğer yük yüzeye yakınsa, bunun da çevresinde bir kırılma bölgesi oluşur.

Yüzeyde gerçekleştirilen patlatmalarda, yükler ortalama 15 cm çapında ve 9 m derinliğindeki lağım deliklerine yerleştirilir. Yeraltındaki patlatmalarda ise daha küçük ve kısa delikler açılır.

Delikler, en az yükle en fazla parçalama elde edilecek bir düzende açılır. Öte yandan, parçalanmanın düzenli boyutlarda gerçekleşebilmesi için, yüklerin belirli derinliklerdeki deliklere yerleştirilmesi gerekir. Büyük kaya bloklarının parçalanmasında yük delikleri belirli bir dizi halinde açılır; her patlama blokta yeni bir yüzey oluşturur ve bir sonraki patlamanın daha etkili olmasını sağlar. Her delik saniyenin binde biri kadarlık zaman aralıklarıyla patlatılır.

patlayıcılar, yakıldığında hızla genleşen gazlar oluşturarak çevreye ani yüksek basınç uygulayan maddeler.

En yaygın kullanılan patlayıcı türü kimyasal patlayıcılardır; bunların yanı sıra mekanik ve nükleer patlayıcılar da vardır. Mekanik patlayıcılar fiziksel tepkimelere dayalı olarak çalışır (örn. aşırı miktarda sıkıştırılmış havayla doldurulan bir kabın patlaması). Zincirleme çekirdek tepkimelerine dayalı olarak çalışan nükleer patlayıcılar ise en güçlü patlayıcı türleridir; nükleer patlayıcıların kullanımı nükleer silahlarla sınırlandırılmıştır.

Başlıca kimyasal patlayıcılar kara barut, nitrogliserin, dinamit ve trinitrotoluendir (TNT). Kimyasal patlayıcılar gaz, sıvı ya da katı halde bulunabilir; sıvı ve katı patlayıcılar gaz halindeki patlayıcılara oranla daha güçlüdür.

Başlıca iki tür patlayıcı vardır. Tahrip etkisi yüksek güçlü patlayıcılar ve tahrip etkisi düşük, tedrici yanıcı patlayıcılar. Güçlü patlayıcı maddeler (örn. dinamit) hızla ayrışarak çevrelerinde yüksek basınç oluştururlar; tedrici yanıcı patlayıcı maddeler ise hızla yanmakla birlikte, çevrelerinde görece düşük basınç oluştururlar. Güçlü patlayıcılar kendi içinde, birincil ve ikincil patlayıcılar olarak ikiye ayrılır. Birincil patlayıcılar alev ya da ısı oluşturan bir çarpma etkisiyle tutuşturulur; ikincil patlayıcıların ise ayrı bir ateşleme kapsülüne gereksinimi vardır.

Kara barut yaklaşık 1.000 yıl önce Çinliler tarafından geliştirilen ilk kimyasal patlayıcıdır. Güherçile (potasyum nitrat), kükürt ve odun kömürü karışımından oluşan kara barut önceleri yalnızca ateşli silahlarda kullanıldı. Madencilik gibi ticari alanlarda kullanımına ise 17. yüzyılın ikinci yarısında geçildi. Kara barut alev ya da yüksek ısı etkisiyle tutuşur. Bu amaçla başlangıçta gene barut dökülerek sağlanan ince uzun ateşleme yollarından ya da saman ve benzeri yanıcı maddelerle barut serpintilerinin karışımından oluşan kaba fitillerden yararlanılmıştır.

İtalyan kimyacı Ascanio Sobrero'nun 1846'da nitrogliserini, İsveçli bilim adamı Alfred Nobel'in de 1867'de dinamiti geliştirmesiyle kara barutun önemi azaldı. İlk dinamit yüzde 75 oranında nitrogliserin ile yüzde 25 oranında kizelgurun (geçirgen, soğurucu diyatome toprağı) karışımıydı ve nitrogliserine göre daha güven içinde taşınabiliyordu. Nobel 1876'da da nitroselüloz ile nitrogliserin karışımı olan, daha güçlü ve güvenli jelatinimsi dinamiti geliştirdi. Daha sonra nitrogliserin yerine amonyum nitrat kullanılarak çok daha güvenli ve ucuz olan dinamit türü elde edildi.

Son 200 yıl içinde pek çok değişik kimyasal patlayıcı türü geliştirildi, ama bunların kullanımı fazla yaygınlaşmadı. Kloratlar, perkloratlar, Sprengel patlayıcıları, sıvı oksijen patlayıcılar ile nişasta nitrat, Nitramon ve Nitramex'ten hazırlanan patlayıcılar bunlar arasındadır.

Patlayıcıların tarihinde önemli olan iki gelişme, güvenlik tapasının ve ateşleme kapsülünün bulunmasıdır. İngiliz William Bickford'un geliştirdiği güvenlik tapası başlangıçta bezden bir kordon içine yerleştirilmiş kara baruttan oluşuyordu; güvenlik

tapasıyla güvenli ve doğru zamanlanmış patlamalar elde etmek olanaklı duruma geldi. Nobel'in 1865'te geliştirdiği ateşleme kapsülüyle de nitrogliserinin güvenlikli biçimde ateşlenmesi sağlandı ve bu maddenin sanayide kullanımı hızla yaygınlaştı. 19. yüzyılın sonlarında başarıyla uygulanmaya başlayan elektrikli ateşleme yöntemi ise zamanlamanın daha iyi denetlenmesini sağladı.

20. yüzyılda askeri silahlarda en çok kullanılan patlayıcı TNT'dir. İlk olarak 1905'te Rus-Japon Savaşı'nda kullanılan TNT daha sonraki patlayıcıların temelini oluşturdu. Pikrik asit ve amonyum pikrat da öbür önemli askeri patlayıcılar arasındadır.

patlıcan (*Solanum melongena*), patlıcangiller (*Solanaceae*) familyasından, patatesle çok yakın akraba olan tarım bitkisi. Anayurdu Asya'nın güney ve doğu kesimleridir; 16. ve 17. yüzyıllar arasında İspanyollar tarafından Avrupa'ya götürülmüştür. Sebze olarak kullanılan etli meyvelerinden ötürü çok eski zamanlardan beri tarımı yapılan bu bitki özellikle Asya'nın doğu ve güney kesimlerinde, bazı Akdeniz ülkelerinde ve ABD'de yaygın olarak yetiştirilmektedir.

Gerçekte çokyıllık bir bitki olmasına karşın, genellikle biryıllık olarak yetiştirilir. Ortalama 60-100 cm arasında uzayabilen dik, çalımsı ve kimi zaman dikenli bir gövdesi vardır. Yaprakları hafif loplu ve iridir; mor renkli erdişi çiçekleri çoğunlukla tek tek bulunur, bazen de küme oluşturur. Koyu mor, kırmızı, sarı ya da beyaz renkli parlak bir kabukla örtülü ve beyaz etli silindirik, yuvarlak ya da uzunca yumurta biçimli meyveleri vardır; meyvelerin içinde çok sayıda disk biçimli tohum bulunur. Patlıcan en iyi sıcak ve nemli ortamlarda yetişir.

Fazla bir besleyici değeri olmayan bu sebze özellikle Türkiye, Yunanistan ve İtalya gibi Akdeniz ülkelerinin mutfaklarında önemli bir yer tutar. En çok sıcak yemek yapılarak tüketilir; turşu ve reçel yapılarak da değerlendirilir.

Türkiye'de büyük ölçüde Ege ve Akdeniz bölgelerinde yetiştirilir. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) verilerine göre yılda 700 bin ton dolayında patlıcan üretilmektedir.

patlıcangiller *bak.* Solanaceae

Patna, eskiden PATALİPUTRA, Hindistan'ın kuzeyinde, Bihar eyaletinin merkezi kent. Pataliputra İÖ 5. yüzyılda Magadha kralı Acataşatru tarafından kuruldu. Acataşatru'nun oğlu Udaya (Udayin) tarafından başkent yapıldı ve İÖ 1. yüzyıla değin bu konumunu korudu. İÖ 3. yüzyıldan Hintli ve Yunan askerler tarafından yağmalandığı İÖ 185'e değin Maurya hanedanının egemenliği altında kaldı. Bu tarihte başlayan Şunga hanedanı İÖ y. 73'e değin sürdü. İS 4. yüzyılda Gupta hanedanının başkenti olan kent zamanla önemini yitirerek 7. yüzyılda terk edildi. 1541'de bir Afgan hükümdar tarafından Patna adıyla yeniden kuruldu. Hint-Türk İmparatorluğu döneminde yeniden güçlendi. 1765'te İngilizlerin eline geçti. Kentin çevresindeki geniş bir alanda arkeolojik kazılar yapılmıştır.

Patna'daki tarihsel yapıların başlıcaları Hüseyin Şah Camisi (1499), 10. Sih gurusu Gobind Singh'in yaptırdığı Sih Tapınağı ve halk arasında Golghar olarak bilinen Bankipore'daki (bugün Bankipur) tahıl ambarıdır (1786). Nüfus (1991) 916.980.

Patnos, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Ağrı iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.421 km² olan Patnos ilçesi doğuda Van, güneyde Bitlis, batıda Muş illeri, kuzeyde de Tutak ve Hamur ilçeleriyle çevrilidir.

İlin güney kesiminde yer alan ilçe toprakları oldukça yüksek bir alan üstündedir. Bu toprakların kuzeydoğu kesimini Aladağ'ın batı uzantıları, güney kesimini Süphan Dağının kuzey uzantıları, batı kesimini de doruğu ilçe sınırları dışında kalan Top Dağı engebelendirir. İlçenin bazı kesimlerinde Süphan Dağı ile Aladağ'dan çıkan lavların oluşturduğu platolar vardır. İlçe topraklarından kaynaklanan sular küçük dere ve çaylar oluşturarak ilçe sınırları dışında Murat Irmağına katılır.

İlçe ekonomisi tarıma dayalıdır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa, şeker pancarı ve patatestir. Çok az miktarda soğan, kayısı ve elma da yetiştirilen ilçede hayvancılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Hayvancılığa bağlı olarak peynir üretilir.

Urartu yerleşmelerine ait kalıntılara rastlanan yöre 1514'te Osmanlı topraklarına katıldı. Cumhuriyet döneminde bir süre Malazgirt ilçesine bağlı bir bucak olarak yönetildikten sonra 1936'daki düzenlemeyle ilçe oldu.

İlçenin orta kesiminde yer alan kentin çevresinde verimli tarım alanları uzanır. Bu ovanın tarıma elverişli oluşu, kırsal kesimden kente doğru gelişen bir göç hareketine neden olmuştur. Kentin kalabalıklaşıp gelişmesinin bir başka nedeni de buradaki askeri birliklerdir. Muş, Bitlis ve Van'ı Ağrı'ya bağlayan karayolu kentten geçer. Kent bu yolla il merkezi Ağrı'ya (eskiden Karaköse) 78 km uzaklıktadır.

İlçe sınırları içindeki başlıca tarihsel kalıntılar Urartulardan kalmadır ve Patnos Kalesi olarak da bilinen Anzavurtepe ile Giriktepe'dedir.

Patnos Belediyesi 1936'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 85.698; kent, 33.759.

Patnos kazıları, Ağrı'nın Patnos ilçesinde, Anzavurtepe ve Giriktepe'de yürütülen, Urartu buluntularının ele geçtiği kazılar. Patnos'ta ilk araştırmayı 1960'ta Ankara Üniversitesi adına Kemal Balkan gerçekleştirdi. 1961-63 arasında da kazıları Kemal Balkan ve Raci Temizer yürüttüler.

Anzavurtepe Patnos'tan 2 km uzakta, Ağrı Karayolu'nun kenarındadır. Burada ortaya çıkartılan Tanrı Haldi'ye ait tapınağı Kral İşpuini, yerleşmeyi çevreleyen savunma sistemini ise Kral Menua yaptırmıştır.

Değirmentepe olarak da bilinen Giriktepe Patnos'un 4 km kadar güneyinde, 15 m yüksekliğinde bir höyüktür. Kazılarda höyüğü çevreleyen bir surun, tepe kesiminde de saraya benzeyen anıtsal bir yapının kalıntıları ortaya çıkmıştır. İzlerden büyük bir yangın geçirdiği anlaşılan yapıda bir iç avlu, salonlar, bir taht odası, kiler, mutfak ve iri küplerin dizili olduğu mekânlar vardır. Mutfakta duvar içine yerleştirilmiş bir ocakla, mangal, değirmen, havan, hamur yoğurma taşları gibi mutfak eşyası bulunmuştur. Ama yapıdaki en ilginç yer, harem dairesi olduğu varsayılan odadır. Burada, duvar diplerinde ve odanın ortasında, uzanmış durumda 37 tane yanmış iskelet ortaya çıkarılmıştır. İskeletlerin üstünde yüzük, küpe, bilezik, kemer, başlı iğne gibi altın ya da tunçtan yapılmış çok sayıda süs eşyası, boncuklar, mühürler bulunmuştur. İçinde hiçbir yazılı belge ele geçmemişse de, taş temel üstüne kerpiç duvarlı bu yapının Patnos bölgesine çok önem veren Kral Menua ya da oğlu I. Argişti döneminde (İÖ y. 786-764) inşa edildiği ve İÖ 714'ten sonraki bir tarihte kuzeyden gelen atlı kavimlerin akınında ya da Urartu Devleti'ne son vermiş olan istila sırasında yakılıp yıkılmış olduğu sanılmaktadır.

patola, Hintli kadınların giydiği sarının Gucerat kökenli eski bir türü. Günümüze ulaşan en eski örneği 18. yüzyıla ait olmakla birlikte, geçmişinin en azından 12. yüzyıla uzandığı bilinmektedir. Dokuma işleminden önce, atkı ve çözgü ipliklerı belli bir desene göre bağlamalı boyama yöntemiyle (*bak.* bandan işi) boyanmış ipek kumaştan yapılırdı. Koyu kırmızı zemin üstüne genellikle dans eden kız, fil, papağan, çiçek, yaprak, sepet örgüsü, çift çizgili baklava gibi desenler uygulanırdı. Evliliklerde gelinin dayısının çeyiz olarak verdiği eşya arasında bulunan *patola*, dokuma işleminin büyük emek gerektirmesi ve maliyetinin yüksekliği nedeniyle zamanla ortadan kalktı.

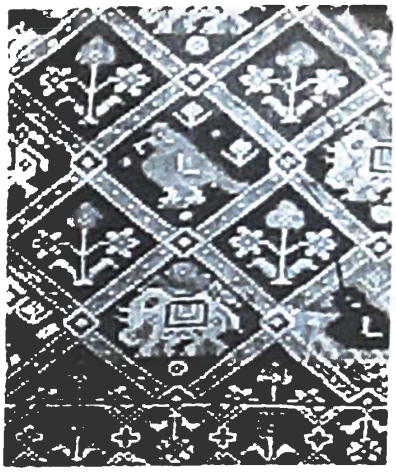

Bir *patola*'dan ayrıntı, Gucerat, 18. yy sonları; Batı Hindistan Galler Prensi Müzesi, Bombay
P. Chandra

Patola tekniği, dokuma malzemesi olarak kaba pamuk ipliği kullanılan Andra Pradesh'te, özellikle Poçampalli'de de uygulanıyordu. Endonezya'da da *ikat* adı verilen benzer bir giysi yapılırdı.

patoloji, tıpta, hastalık durumlarında ortaya çıkan yapı ve işlev değişiklikleriyle hastalık nedenlerini saptamayı amaçlayan uzmanlık dalı. Bu alandaki ilk çalışmalar çoğunlukla dinsel yasaklar nedeniyle engellendiyse de ortaçağ boyunca yasakların gevşemeye başlaması ve zamanla ölüm nedenini belirlemek amacıyla otopsiye izin verilmesi patolojinin temelini oluşturdu. İtalyan hekim Giovanni Morgagni 1761'de yayımladığı ilk sistemli patolojik anatomi ders kitabında hastalıkların ortaya çıktığı organları ilk kez belirledi. Klinik belirtilerle patolojik değişiklikler arasındaki ilişki 19. yüzyılın ilk yarısında kurulmaya başladı. Hastalıkların oluşmasını vücudun suyuk(*) dengesindeki değişimlere bağlayan kuramların yerini bilimsel hücre kuramı aldı. Rudolf Virchow 1858'de hastalıkların özelliklerinin hasta hücrelerin mikroskopla incelenmesiyle anlaşılabileceğini ileri sürdü. 19. yüzyılın sonlarına doğru Louis Pasteur bakteriyolojik hastalık kuramını geliştirdi; Robert Koch birçok hastalık sürecinin anlaşılmasına katkıda bulundu.

Patolojinin ayrı bir uzmanlık dalı olarak gelişmesi de bu döneme rastlar. Patoloji alanındaki çalışmalar büyük ölçüde laboratuvar incelemelerini ve hastayla klinikte ilgilenen hekimin bu incelemeleri değerlendirmesini kapsar. Laboratuvarda incelenen örnekler cerrahi girişimle alınan vücut dokuları, kan ve öbür vücut sıvıları, idrar, dışkı ya da cerahat olabilir. Patoloji uygulamaları, hastalık süreçlerine ilişkin değerli ve başka yollarla elde edilemeyecek bilgi sağ-

layan otopsiyi de içerir. Genel patoloji alanındaki bilgi birikiminin hızla artması çeşitli alt uzmanlık dallarının ayrılmasını gerekli kılmıştır; bunlardan bazıları nöropatoloji, pediatrik patoloji, dermatopatoloji ve adli tıp patolojisidir.

Enfeksiyonlarda hastalık etkenini saptamaya yönelik mikroorganizma kültürlerinin yapılması, biyopsi yapılırken optik elyaf aygıtların yardımıyla iç organlara kolayca erişilebilmesi, elektron mikroskopuyla hücrenin içindeki yapıların daha iyi ve ayrıntılı tanımlanması ve çeşitli kimyasal boyama yöntemlerinin geliştirilmesi hastalık nedenlerinin belirlenmesini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır.

Paton, Alan (Stewart) (d. 11 Ocak 1903, Pietermaritzburg, Natal - ö. 12 Nisan 1988, Durban yakınları, Natal, Güney Afrika Cumhuriyeti), Güney Afrikalı yazar. Irk ayrımına karşı görüşleri nedeniyle "Güney Afrika'nın vicdanı" olarak tanınır.

1935'te öğretmenlikten ayrılarak kentlerdeki suçlu Siyah çocuklar için kurulan,

Paton, 1961
UPI-EB Inc.

Johannesburg yakınlarındaki Diepkloof Yetiştirme Yurdu'nun yöneticisi oldu. Diepkloof'tan ayrıldıktan sonra büyük yankı uyandıran *Cry, the Beloved Country* (1948; *Ağla Sevgili Memleketim*, 1966/*Ağla Sevgili Yurdum*, 1990) adlı romanını yayımladı. Hem bunda, hem de sonraki romanı *Too Late the Phalarope*'da (1953; *Artık Çok Geç*, 1971, 1987), özellikle diyaloglarda, Mezmurları anımsatan dengeli, ölçülü ve ritmik bir üslup kullandı.

Diepkloof'taki gözlemlerine dayalı birkaç öykü de yazan Paton ırk ayrımına karşı mücadele etmek üzere 1953'te kurulan Güney Afrika Liberal Partisi'nin başkanlığını üstlendi. Bu görevini partinin 1968'de kapatılmasına değin sürdürdü. Irk ayrımına karşı yürüttüğü etkin mücadele nedeniyle 1960'ta pasaportu geri alındı. Aynı yıl ABD Özgürlük Madalyası verildi.

Paton liberal eğilimli *Contact* dergisindeki "The Long View" başlıklı köşesinde makaleler yazdı. Öfkeli, nükteli, tepkili ve derinlik içeren çok yönlü bir üslup kullandığı bu makalelerini, toplantılarda yaptığı bazı konuşmalarıyla birlikte *The Long View* (1968; Uzağa Bakış) adlı kitabında topladı. Uzun süren bir çalışmanın ardından, bakanlık yapan parlak bir siyasetçinin yaşamöyküsü niteliğindeki *Hofmeyr*'i (1964) yazdı. Yayımladığı öbür önemli yaşamöyküsü *Apartheid and the Archbishop: The Life and Times of Geoffrey Clayton, Archbishop of Cape Town*'dır (1973; Irk Ayrımı ve Başpiskopos: Cape Town Başpiskoposu Geoffrey Clayton'ın Yaşamı ve Dönemi). *Towards the Mountain* (1980; Dağa Doğru) adlı yapıtı 45 yaşına değin geçen olayları kapsayan otobiyografik bir romandır. *Ah, But Your Land Is Beautiful* (1981; Evet Ama Ülkeniz Güzeldir) adlı romanı ise sonraki yıllarını konu alır. Ayrıca şiir de yazmış olan Paton'ın otobiyografisinin ikinci bölümü ölümünden sonra, *Journey Continued* (Yolculuğun Devamı) adıyla yayımlanmıştır.

Patos Lagünü, Portekizce LAGOA DOS PATOS, Brezilya'nın Rio Grande do Sul eyaletinde lagün. Brezilya'nın en büyük, Güney Amerika'nın ise ikinci büyük lagünüdür. Uzunluğu 290 km, en geniş yeri 64 km'dir. Yüzölçümü 10.100 km²'yi aşar. Kuzeyde 30 km genişliğinde bir kıyıdiliyle Atlas Okyanusundan ayrılır; kıyıdilinin gitgide daraldığı güneyde daha küçük lagünler vardır. Patos Lagününe kuzeyde Jacuí Irmağı, güneyde de Mirim Lagününün fazla sularını boşaltan São Gonçalo Kanalı boşalır. Lagün 1.600 m genişliğindeki bir kanalla, güneyde Atlas Okyanusu kıyısında yer alan Rio Grande kentine bağlanır. Dibi taranmış olan kanalda Rio Grande ile eyalet merkezi Pôrto Alegre arasında vapur işler. Patos Lagününde balıkçılık yapılır, batı kıyılarında pirinç yetiştirilir.

Pátrai, PATRAS olarak da bilinir, Yunanistan'da, Akhaia ilinin (*nomós*) merkezi kent. Pátrai Körfezinin (*kólpos*) kıyısında yer alır. Peloponnesos'un en büyük, Yunanistan'ın üçüncü büyük limanıdır.

Akhaia'nın 12 kentinden biri olan Pátrai İÖ y. 280'de Makedonya'ya karşı kurulan Akhaia Birliği'ne girdi. İÖ 31'deki Aktium Savaşı'ndan sonra İmparator Augustus tarafından Roma topraklarına katıldı. İS y. 3. yüzyıla değin zengin bir ticaret kenti olarak gelişti.

8. ve 9. yüzyıllarda, Peloponnesos'u istila eden Slavlardan kaçanların yerleşmesiyle kentin nüfusu arttı. 1205'te Franklara bağlı bir baronluk, ardından da özerk bir Latin başpiskoposluğunun merkezi oldu. 1408'de ise başpiskopos tarafından Venedik'e satıldı. Venediklilerle Osmanlılar arasında uzun süre çekişme konusu olduktan sonra Osmanlı egemenliği altına girdi.

Eskiden başpiskoposluk merkezi olan Pátrai, 1899'dan bu yana Ortodoks Kilisesi'ne bağlı bir metropolitliğin merkezidir. Yunanistan'la Batı ülkeleri arasındaki gemi taşımacılığında önemli bir uğrak noktası olan Pátrai limanı, Yunanistan'la İtalya'nın doğu kıyıları arasındaki feribot seferleri açısından da önemlidir. Nüfus (1991) 155.180.

patralata, Hint sanatında lotus bitkisinin kökünden esinlenilerek oluşturulmuş bezeme örgesi. Eski Hindistan'da her şeye hayat veren su çok önem taşımıştır. Onun görsel sanatlardaki simgelerinden biri olan lotus bitkisi de bu ülkenin sanatında en eski çağlardan beri önemli bir yer tutmuştur.

Patralata, merkezî ve dalgalı bir kökün ucundaki çiçeklerden oluşur. En eski örneklerinden biri İÖ 1. yüzyıldan kalan Bharhut anıtları üstünde görülür. İlk başlarda oldukça gerçekçi biçimlerde işlenen bu örge zamanla stilize edilmiş ve sonunda lotus bitkisiyle ilişkisi olmayan, köpük gibi dalgalı şeritler biçimini almıştır. *Patralata*'nın arabeske dönüşmüş bir türü de Hint-Türk sanatında kullanılmıştır.

patria potestas, Roma aile hukukunda babanın, yaşları ne olursa olsun çocukları ve evlat edinme yoluyla ailesine girmiş kişiler üzerindeki velayet ve vesayet hakkı. Başlangıçta ölüm cezasına çarptırma hakkına kadar varan kesin bir otoriteyi ve özel hukuk bağlamında her türlü hakkı kendi başına kullanmayı kapsıyordu. Buna göre çocuğun her türlü malı sonuçta babanın malı sayılıyordu. Babanın çocuğa ya da köleye kullanılmak üzere verdiği mallar hukuken onun mülkiyetinde kalıyordu.

Patria potestas kural olarak yalnız babanın ölümüyle son bulurdu. Ama baba kendi isteğiyle çocuğu serbest bırakabilirdi. Kız çocuk da evlendiğinde babasının *potestas*'ından (yetki) çıkar ve benzer bir hak olan kocanın *manus*'u(*) altına girerdi.

Klasik dönemde babanın ölüm cezası verme yetkisi hafif cezalar vermeye indirgendi. Ayrıca erkek çocuklara asker olarak kazandıklarını (*peculium castrense*) ellerinde tutma hakkı tanındı. İustinianus döneminde (527-565) *peculium castrense* hükümleri birçok kazanç türü için de geçerli kılındı. Anadan kalan mal varlığı gibi başka kazanımlarda da *patria potestas* yaşam boyu yararlanma hakkına indirgendi.

Patrice Lumumba Halkların Dostluğu Üniversitesi, Rusça UNİVERSİTET DRUJBİ NARODOV İMENİ PATRİSA LUMUMBİ, Moskova'da devlete bağlı yükseköğretim kurumu. Sömürgeciliğin boyunduruğundan kurtulmuş halklara öğrenim olanağı sağlamak amacıyla 1960'ta kuruldu. 1961'de Kongo başkanı Lumumba'nın öldürülmesi üzerine onun adını aldı. Üniversitede çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerden gelen öğrenciler öğrenim görmektedir.

Üniversitenin mühendislik; tarım; tıp; fizik, matematik ve fen bilimleri; iktisat ve uluslararası hukuk; tarih ve felsefe olmak üzere altı fakültesi vardır. Mühendislik, tarım ve tıp öğrenimine büyük önem verilir. Öğrencilerin yalnızca yaklaşık yüzde 30'u beşeri bilimler öğrenimi görür. Öğrenim, bir yıl süren Rusça hazırlık sınıfıyla birlikte toplam altı yıldır.

patrici, Latince PATRICIUS, çoğul PATRICII. Eski Roma'da ayrıcalıklı yurttaşlar sınıfının üyesi. İlk Roma Senatosu'nun önderleri olarak ortaya çıktıkları sanılan ve pleblere Roma yurttaşlığının tanınmasıyla soylu üst sınıf durumuna gelen patriciler, İÖ 400'lerden önce yargıçlık ve rahiplik görevlerini tekellerinde tutuyorlardı. Ama cumhuriyetin ilk evresinin sonlarında siyasal nüfuzlarının pleblerce kısıtlanmasıyla, ellerinde yalnız bazı rahiplik, *interrex* (geçici yönetici) ve bir olasılıkla *princeps senatus* (birinci senatör) makamları kaldı. Cumhuriyetin son döneminde (İÖ 1. yy) patricilerle plebler arasındaki ayrım siyasal önemini yitirdi; patricilerden bazıları plebliği kabul etti. İmparatorluk döneminde (İS 27'den sonra) patricilik imparator olmak için önkoşul sayıldı ve patricilik unvanı verme yetkisi yalnız imparatora tanındı. İmparatorluk patricileri askerlik hizmetinin kısaltılması dışında pek az ayrıcalıktan yararlanıyordu. Constantinus döneminden (306-337) sonra *patricius*, sıralamada imparator ve konsüllerden sonra gelen ve babadan oğula geçmeyen bir onur unvanı niteliğini kazandı. Katolik Kilisesi'nin koruyucusu anlamına gelen *Patricius Romanorum*, Charlemagne'dan I. Friedrich'e (Barbarossa) değin papalarca imparatorlara verilen bir unvan olarak kullanıldı.

Patrick (AZİZ) (ö. 5. yy, İngiltere ve İrlanda; yortu günü 17 Mart), İrlanda'nın koruyucu azizi. İrlanda'ya Hıristiyanlığı getirmiş, büyük olasılıkla Piktlerin ve Anglosaksonların da Hıristiyanlığı benimsemesinde etkili olmuştur. Yaşamöyküsünü içeren *Confessio* (İtiraf) ve İngilizlerin İrlandalı Hıristiyanlara karşı olumsuz davranışlarını aktaran *Epistola* (Mektup) adlı iki kısa yapıtıyla tanınır.

Diyakoz olan babasının evinden İrlandalı akıncılar tarafından köle olarak İrlanda'ya kaçırıldığında 16 yaşındaydı. Burada altı yıl boyunca çobanlık yaptıktan sonra İngiltere'ye kaçtı. Orada ailesiyle buluşmadan önce kısa bir süre daha köle olarak yaşadı. Bundan sonra bir olasılıkla Avrupa'ya geçti. *Confessio*'daki öyküsüne göre, düşünde aldığı bir çağrıya uyarak yeniden İrlanda'ya gitti ve orada yaşamını Hıristiyanlığı yaymaya adadı.

Patrick, Papa Celestinus'un 431'de "İrlanda'daki inananların ilk piskoposu" olarak görevlendirdiği Palladius ile karıştırılmamalıdır. Patrick'le ilgili, daha 8. yüzyıl öncesinde doğan efsanelerden biri kurtarıcı azizin İrlanda'nın bütün yılanlarını denize döktüğü inancını aktarır. Patrick'in Tanrı'ya inanmayan bir kişiye Kutsal Üçleme'yi anlatmak için bir yonca yaprağı gösterdiği efsanesini yaşatan İrlandalılar, günümüzde de Aziz Patrick Yortusu'nda yakalarına ulusal simgeleri olan bir yonca yaprağı takarlar.

patrik (Yunanca *pater*'den: "baba", "ata"), Hıristiyan kiliselerinde, tarihsel ve onursal üstünlüğü bulunan bazı piskoposlukların ruhani başkanının taşıdığı unvan.

Kitabı Mukaddes'te İsrailoğullarının atalarını (Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Yakub ve 12 oğlu) belirten "patrik" sanı daha 4. yüzyılda yer yer önde gelen piskoposlar için kullanılmaya başladı. Kilise örgütlenmesindeki merkezileşmeye koşut olarak 5. yüzyılda gitgide özel bir anlam kazandı. I. Nikaia (İznik) Konsili'nden (325) sonra kilise örgütlenmesi Roma İmparatorluğu'nun yönetsel bölünümünü temel almıştı. Buna göre imparatorluğa bağlı eyaletlerin ana kentinde (metropolis) oturan ve eyalet sınırları içindeki toprakların dinsel yönetimini üstlenen piskoposlar metropolit(*) unvanını taşıyordu. Daha büyük yönetsel birimlerdeki piskoposlukların başında ise eksarh (Yunanca *eksarkhos*: "önder", "başkan") unvanını taşıyan din adamları vardı. Bu konumda bulunan din adamları zamanla patrik unvanıyla anılırken, eksarh unvanı onlar ile metropolitler arasındaki yeni bir kademeyi belirtmeye başladı (*bak*. Eksarhhane). Bazı patriklerin yetki alanı birden çok piskoposluk bölgesini içine alıyordu: Roma piskoposu bütün Batı piskoposlukları; İskenderiye piskoposu Mısır, Libya ve Pentapolis (Rimini, Pesaro, Ancona, Numana ve Osima) piskoposlukları; Konstantinopolis (İstanbul) piskoposu ise (451'deki Khalkedon [Kadıköy] Konsili'nden sonra) Pontos, Asya ve Trakya piskoposlukları üzerinde yetkiliydi.

Büyük kilise merkezlerinin gelişmesinin yol açtığı anlaşmazlıklar Doğu ve Batı arasındaki bölünmeyi derinleştirdi. Roma'ya göre, yalnızca Havarilerce kurulmuş piskoposlukların patrik unvanını kullanmaya yetkisi vardı. Doğu kiliseleri ise, ekonomik ve siyasal ağırlık gibi etkenlere dayalı öncelikleri temel alıyordu. Khalkedon Konsili de imparatorluğun başkenti olduğu için Konstantinopolis piskoposluğuna yeni yargı yetkileri vermişti. Ayrıca 4. yüzyıl sonlarında, Bizans (Byzantion) piskoposluğunu Hz. İsa'nın havarilerinden Aziz Andreas'ın kurduğu yönünde bir inanç gelişmişti.

İmparator İustinianos döneminde (527-565) beş patrikliğin konumu yasal olarak belirlendi. 692'de Trullo (Quinisexus) Konsili'nin de onayladığı bu patriklikler Roma, Konstantinopolis, İskenderiye, Antiokheia (Antakya) ve Kudüs piskoposluklarıydı. Mısır ve Suriye'nin 638-640'ta Müslümanların eline geçmesinden sonra, Roma ve Konstantinopolis dışındaki piskoposlukların gerçek bir gücü kalmadı. Konstantinopolis'in yeni patriklerin ortaya çıkmasına direnme çabalarına karşın, Bulgaristan'da Preslav (932) ve Trnovo (1234), Sırbistan'da Péc (1346) ve Rusya'da Moskova (1589) gibi Slav merkezlerinde yeni patriklikler doğdu. Öte yandan Doğu'da Maruniler, Melkailer ve Keldaniler kendileri için ayrı patrikler seçtiler; bu kiliseler daha sonra patriklik yapısını da koruyarak papalığa bağlandılar. Haçlı seferleri sırasında Ortodoks Kilisesi'nin etkinliğini kırmak amacıyla Ortadoğu'ya Katolik patrikler atandı; Batı'da da bazı piskoposlar patrik unvanıyla anılmaya başladı.

İstanbul'un Osmanlılarca fethinden sonra II. Mehmed'in (Fatih) "milletbaşı" statüsü tanıdığı Rum patriği Doğu kiliseleri arasında Bizans dönemindekinden daha da ayrıcalıklı bir konum kazandı. İstanbul'daki Ermeni patrikliği de II. Mehmed'in izniyle kuruldu. Osmanlı Devleti sınırları içindeki Hıristiyanlar İstanbul ve Tevabii Rum patriği, Antakya Rum patriği, Mısır ve Tevabii Rum patriği, Kudüs-ü Şerif Rum patriği, Ermeni patriği, Ermeni Katolik patriği, Süryani Kadim patriği, Rum Melkai Katolik patriği, Memalik-i Mahrusa-i Şahane'deki Keldani patriği olmak üzere, "rüesa-yı ruhaniye" adıyla anılan başlıca dokuz patriğe bağlıydılar. Slav uluslarının bağımsızlığına kavuşmasıyla birlikte 1920'de Sırbistan, 1925'te Romanya patriklikleri kuruldu. Günümüzde Ortodoks Kilisesi'ne bağlı dokuz patriklik şunlardır: İstanbul, İskenderiye, Antakya, Kudüs, Moskova, Gürcistan, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan. İstanbul'da Ekumenik Patriklik olarak da anılan Fener Rum Patrikhanesi(*) Ortodoks Kilisesi'nin onursal bakımdan en üstün sayılan ruhani merkezidir. Ama özerk kiliselerin ruhani başkanı olan öteki din adamları ile patrikler arasında unvan dışında bir ayrım yoktur. Katolik Kilisesi'nde de, özellikle II. Vatikan Konsili'nden (1962-65) bu yana Roma lehindeki merkezileşmeyi dengelemek amacıyla, Doğu ayin usulüne bağlı patrikliklerin (*bak*. Doğu Katolik kiliseleri) tarihsel saygınlığını canlandırma çabaları yürütülmektedir.

Patrona Ayaklanması, III. Ahmed'in tahttan indirilmesine yol açan ve Osmanlı tarihinde Lale Devri(*) olarak adlandırılan yenilikçi dönemi sona erdiren ayaklanma (28 Eylül-2 Ekim 1730).

Lale Devri'ndeki yenilikler özellikle tutucu çevrelerin tepkilerine yol açmıştı. Saray çevresiyle İstanbul'un varlıklı kesiminin savurganlık boyutuna ulaşan eğlence ve tüketim harcamaları, Anadolu'da bir türlü önü alınamayan haydutluk olayları, İran'la savaşta uğranılan toprak kaybı ve özellikle de gayrimüslimlere tanınan ayrıcalıklar ayaklanma için uygun bir ortam hazırlamıştı. Yeni vergilerin iyice yoksullaşan halk arasında yarattığı hoşnutsuzluk durumu daha da ağırlaştırdı. Üsküdar'da kurulan ordugâhta İran'a gidecek ordunun toplanmasını bekleyen III. Ahmed'in sefere katılmayacağını duyurması var olan bunalımın bir ayaklanmaya dönüşmesine yol açtı.

Patrona Halil(*) ile Muslu Beşe önderliğinde, 28 Eylül'de harekete geçen ayaklanmacılar Topkapı Sarayı'nı kuşattılar. Ertesi gün, aralarında Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa(*) ile yakınlarının da bulunduğu 37 kişinin başlarını istediler. Ayaklanmanın üçüncü günü Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile damatları sarayda boğularak cesetleri ayaklanmacılara teslim edildi. Patrona Halil ve Muslu Beşe'nin III. Ahmed'in tahttan çekilmesini de istemesi üzerine, III. Ahmed yeğeni I. Mahmud lehine tahttan çekildiğini duyurdu (1 Ekim 1730). Patrona Halil Rumeli beylerbeyi payesi aldı, Muslu Beşe de kul kethüdası oldu. Patrona Halil İstanbul'da Lale Devri'nde yapılan mimari açıdan değerli yapıları yıktırmaya başladı. I. Mahmud yönetimde etkisini gittikçe artıran Patrona Halil ve arkadaşlarını, İran'a savaş açılması konusunun görüşüleceği divana katılmak üzere saraya çağırdı. Patrona Halil ve Muslu Beşe ile yandaşlarından 14'ü 25 Kasım 1730'da önceden saraya yerleştirilen askerlerce öldürüldü. Bunları destekleyen ilmiye ileri gelenleri de sürgüne gönderildi. Geri kalan ayaklanmacıların 28 Ocak 1731'de başlatmak istedikleri ikinci ayaklanma ise kısa sürede bastırılarak yakalananlar idam edildi.

patrone (İtalyanca *padrone*), PATRONA olarak da bilinir, Osmanlı donanmasında deniz subayı rütbesi. Bugünkü koramiral karşılığıdır.

Patrone kapudanenin(*) altında ve riyalenin(*) üstünde yer alırdı. Bu üç rütbedekilere kaptanlık belirtisi olarak asa taşıdıkları için, "sahib-i değnek" denirdi. Patrone kalyonlardan ve refakat gemilerinden oluşan filonun ikinci kaptanıydı. Patrone olanlara ayrıca sancakbeyliği ya da beylerbeylik rütbesi verilirdi. Patronenin filodaki gemisine patrone-i hümayun, patrone kadırgası, sancak gemisi denirdi. Patrone, kaptanıderyanın önerdiği kişiler arasından sadrazam tarafından atanırdı. Patrone kapudane olunca boşalan patroneliğe de sıradaki riyale atanırdı. İstanbul liman reisliğine de genellikle patrone rütbesindeki bir amiral getirilirdi.

Päts, Konstantin (d. 23 Şubat 1874, Pärnu, Estonya, Rus Çarlığı - ö. 18 Ocak 1956, Kalinin, Rus SFSC), Estonya'nın Sovyetler Birliği'ne bağlanmadan önceki son cumhurbaşkanı (1938-40).

Bir köylü ailesinden geliyordu. Hukuk öğrenimi gördü. 1901'de Estonca yayımlanan, sosyalist eğilimli *Teataja*'yı çıkarmaya başladı. 1904'te Tallinn belediye başkan yardımcısı oldu. Rusya'daki 1905 Devrimi'nin ardından başlayan ayaklanmaya katıldığı için ölüm cezasına çarptırıldı ve yurtdışına kaçmak zorunda kaldı. 1910'da yurda dönünce kısa bir süre hapis yattı.

1917'den sonra Estonya bağımsızlık hareketinde önemli rol oynadı. Şubat 1918'de bağımsızlık ilan edilince kurulan geçici hükümetin başına getirildi. Ama çok geçmeden Estonya'yı işgal eden Almanlar tarafından tutuklandı. 1918'de ateşkesin ilanıyla yeniden göreve döndü.

1921-22, 1923 ve 1932-33'te Estonya başkanı ve başbakanı olarak (*riigivanem*) görev yaptı. Güçlü bir yürütmeyi öngören 1933 Anayasası'nın kabulünden sonra anayasanın hazırlanmasına yardımcı olan faşist eğilimli Özgürlük Savaşçıları Birliği'nin (Vabadussojalaste Liit-Vaps) bir darbe hazırlığı içinde olduğunu öğrenince sıkıyönetim ilan etti ve hareketin önderlerini tutuklatarak baskıcı bir yönetim kurdu. Şubat 1938'de altı yıl için cumhurbaşkanı seçildi. Haziran 1940'ta Sovyet birliklerinin Estonya'yı işgalinin ardından Sovyetler Birliği'ne sürgüne gönderildi ve orada öldü.

Patsayev, Viktor İvanoviç (d. 19 Haziran 1933, Aktyubinsk, Kazakistan SSC - ö. 29 Haziran 1971, uzayda, bir olasılıkla İran üzerinde), tasarım mühendisi olarak katıldığı "Soyuz II" uzay uçuşu sırasında, komutan Georgi Dobrovolski ve uçuş mühendisi Vladislav N. Volkov ile birlikte uzayda 24 gün kalarak rekor kıran Sovyet kozmonot. Bu uçuş sırasında "Soyuz II", iki ay önce fırlatılan insansız "Salyut" istasyonuyla ke-

netlenerek ilk insanlı uzay buluşmasını gerçekleştirdi. "Soyuz II" mürettebatı uzay istasyonunda meteoroloji ve bitki yetiştirme deneyleri yaptılar. Ne var ki, kozmonotlar Kazakistan'a kusursuz biçimde inen uzay kapsülünün içinde ölü bulundular. Uzay adamlarının ölümüne, kapsüldeki bir kaçak nedeniyle basınç düşmesinin yol açtığı sanılmaktadır.

Pattani, Tayland'ın güneyinde kent. Malakka Yarımadasının doğu kıyısında, Pattani Irmağının ağzında yer alan kent 16. yüzyıldan bu yana uluslararası bir ticaret limanıdır. Limandan kauçuk ve kalay ihraç edilir. Kentte bir de havalimanı vardır.

Önceleri bağımsız bir İslam kent-devleti olan Pattani 16. yüzyılda Siyam'a (bugün Tayland) bağlandı. 1880'den sonra yedi küçük birime bölündü. Bu birimler 20. yüzyılın başlarında Siyam'a bağlı iller haline geldi. Nüfus (1986 tah.) 38.775.

Patterson, Eleanor Medill (d. 7 Kasım 1884, Chicago, Illinois - ö. 24 Temmuz 1948, Marlboro, Maryland, ABD), ABD'li yayımcı. 1930-48 arasında, sahibi olduğu *Washington Times-Herald*'ın yayın yönetmenliğini yapmıştır.

Yayıncı bir ailenin kızıydı. 1930'da William Randolph Hearst tarafından *Washington Herald*'ın yayın yönetmenliğine getirildi. 1937'de bu gazeteyle *Washington Times*'ı Hearst'ten kiraladı. Bulduğu ilginç yöntemlerle *Washington Herald*'ın tirajını iki katına çıkardı. *Washington Post*'un sahibi Eugene Meyer'in Hearst'ten bu iki gazeteyi satın almak istediğini öğrenince gazeteleri kendisi satın aldı ve *Washington Times-Herald* adıyla tek bir gazete olarak yayımlamaya başladı. 1930'da yayın yönetmenliğini üstlendiği gazetenin tirajı II. Dünya Savaşı sırasında arttıysa da, daha sonra düşmeye başladı. Koyu bir muhafazakâr olan Patterson gazeteyi siyasal görüşleri doğrultusunda yönlendirdi ve Başkan Franklin D. Roosevelt'le New Deal politikasına karşı sert bir muhalefet yürüttü. Patterson'un, evlilik soyadı olan Gizycka adıyla yayımladığı *Glass Houses* (1926; Camdan Evler) ve *Fall Flight* (1928; Güz Uçuşu) adlı iki romanı vardır.

Patterson, Floyd (d. 4 Ocak 1935, Waco, Kuzey Carolina, ABD), dünya ağır sıklet boks şampiyonluğunu iki kez kazanan ABD'li profesyonel boksör.

Floyd Patterson, Tom McNeeley ile yaptığı karşılaşmada, 1961
AP/Wide World Photos

Duygusal sorunları olan çocukların gönderildiği bir okulda okurken boksa başladı. Birkaç kez Altın Eldiven ödülünü kazandı; 1952 Helsinki Olimpiyat Oyunları'nda orta sıklet (75 kg) şampiyonu oldu. Aynı yıl profesyonel olarak dövüşmeye başladı. Kasım 1956'da Archie Moore'u beşinci rauntta nakavt ederek, boksu bırakan Rocky Marciano'nun yerine şampiyon oldu. 1959'da İsveçli Ingemar Johansson'la yaptığı unvan maçını üçüncü rauntta kaybettiyse de, ertesi yıl Johansson'u beşinci rauntta nakavt ederek yeniden şampiyonluğu kazandı. 1962'de Sonny Liston ile yaptığı unvan maçını birinci rauntta nakavt olarak kaybetti. Dünya birinciliğini yeniden kazanmak için Liston ve Muhammed Ali ile yaptığı maçları, ayrıca Dünya Boks Birliği'nin (WBA) o sırada dünya şampiyonu saydığı Jimmy Ellis'le yaptığı unvan maçını kaybetti. 1972'de boksu bıraktı.

Patterson, Joseph Medill (d. 6 Ocak 1879, Chicago, Illinois - ö. 26 Mayıs 1946, New York kenti, ABD), ABD'li gazeteci, yayın yönetmeni ve yayımcı. Kuzeni Robert Rutherford McCormick'le birlikte 1914-25 arasında *Chicago Tribune*'u, daha sonra da New York'ta yayımlanan *Daily News*'u çıkarmıştır.

1901'de *Chicago Tribune*'da çalışmaya başladı. I. Dünya Savaşı'nın ilk yılında savaş muhabirliği yaptı. McCormick'le birlikte kurduğu *Daily News*'un ilk sayısı 26 Haziran 1919'da çıktı. Sansasyonel haberciliği nedeniyle büyük ilgi çeken gazete kısa sürede 1 milyona yaklaşan tirajıyla ABD'nin en çok satan tabloit gazateleri arasına girdi. Patterson 1925'te *Tribune*'daki haklarını McCormick'e bırakarak, karşılığında *Daily News*'un tek yöneticisi durumuna geldi. Gençliğinde ılımlı bir sosyalist olmasına karşın sonradan muhafazakâr bir çizgiye kaydı ve bu görüşlerini *Daily News*'a da yansıttı.

Patton, George S(mith) (d. 11 Kasım 1885, San Gabriel, California, ABD - ö. 21 Aralık 1945, Heidelberg, Almanya), II. Dünya Savaşı'nda Avrupa ve Akdeniz cephelerindeki tank savaşlarında gösterdiği üstün başarıyla tanınan ABD'li subay.

1909'da New York'taki West Point Askeri Akademisi'ni bitirdi. Amerikan İç Savaşı'nı (1861-65), özellikle de bu savaşa katılmış büyük süvari komutanlarının taktiklerini

Patton, 1945
U S Army

titizlikle inceledi. I. Dünya Savaşı sırasında ABD tank birliklerinde görev aldıktan sonra tank savaşlarının ateşli bir savunucusu oldu. II. Dünya Savaşı'nda Kuzey Afrika Seferi'ne (1942) katıldıktan sonra Sicilya'da 7. Ordu'nun komutanlığını üstlendi. Bu görevi sırasında komutasındaki zırhlı birlikler ani bir saldırıyla 1943'te Palermo'yu ele geçirdi.

Patton'ın komuta ettiği 3. Ordu'nun 1944 yazındaki Fransa seferi meslek yaşamının en büyük başarısı oldu. Bu seferde ortaya koyduğu büyük inisiyatif yeteneği, aşırı sert ve klasik askeri kuralları göz ardı eden komuta anlayışıyla dikkatleri üzerine çekti ve bir ay içinde Mayenne, Laval, Le Mans, Reims ve Châlons'u ele geçirdi. Aralık 1944'teki Ardennes Savaşı sırasında komutasındaki güçler Bastogne'un savunmasında stratejik bir rol oynadı. Ocak 1945'in son günlerinde Alman sınırına ulaşan Patton 1 Mart'ta Trier'i ele geçirdi ve izleyen 10 gün içinde Moselle Irmağının kuzeyindeki bölgenin tamamını düşman kuvvetlerinden temizledi. Daha sonra 7. Ordu'yla birleşerek Saar ve Pfalz bölgelerine saldırıya geçti. Saldırı sırasında 100 bin Alman askeri tutsak alındı.

Patton Mannheim yakınlarında geçirdiği bir trafik kazasının ardından Heidelberg'deki bir hastanede öldü. *War As I Knew It* (1947; Bildiğim Kadarıyla Savaş) adını taşıyan anı kitabı ölümünden sonra yayımlandı.

Patuakhali, Bangladeş'in ortagüney kesiminde kent. Arial Han Irmağının kolu Patuakhali Irmağı kıyısında yer alan kent, önemli bir ticaret merkezi olmanın yanı sıra bir pirinç unu ve kibrit üretim merkezidir. Kentte Dakka Üniversitesi'ne bağlı beş yüksekokul vardır.

Sundarbans'ın bir parçasını oluşturan ve bir taşkın ovasını içine alan yörenin sulanını Haringhata, Bişkhali ve Burişvar ırmakları toplar. Başlıca ürünleri pirinç, jüt, şekerkamışı, hindistancevizi, kırmızıbiber ve tütündür. Bölgede bol miktarda tatlı ve tuzlu su balığı bulunur. Nüfus (1981 geç.) 45.818.

Pau, Fransa'nın güneybatı kesiminde, Akitanya planlama bölgesindeki (*région de programme*) Pyrénées-Atlantiques ilinin (*département*) merkezi kent. Pireneler'den doğan Pau Irmağı vadisi üzerinde, 40 m yükseklikteki bir platonun eteklerinde yer alır. Bir kaplıca ve kış sporları merkezidir. Fransa kralı IV. Henri'nin (hd 1589-1610) doğum yeri olan ve günümüzde müze olarak kullanılan şatoda Gobelins'de imal edilen duvar halıları sergilenir. Son yıllarda kurulan sanayi tesisleri kentin gelişmesine ve nüfusunun büyük ölçüde artmasına yol açmıştır. Kentteki Pau Üniversitesi 1970'te kurulmuştur. Nüfus (1982) 82.186.

Paul, Alice (d. 11 Ocak 1885, Moorestown - ö. 9 Temmuz 1977, Moorestown, New Jersey, ABD), ABD'li kadın hakları savunucusu. ABD'de kadınlara oy hakkı mücadelesine önderlik etmiş ve anayasaya eşit haklara ilişkin bir ek madde konması için düzenlenen ilk kampanyayı başlatmıştır.

Lisansüstü çalışmalarını sürdürmek için gittiği İngiltere'deyken kadınlara oy hakkı hareketinin düzenlediği militan eylemlere katıldı ve üç kez hapis cezasına çarptırıldı. ABD'ye döndükten sonra kamuoyunun dikkatini kadınlara oy hakkı tanınması için yürütülen mücadeleye çekmek amacıyla militan taktiklere başvurulması gerektiğini savundu. 1913'te kurulan Kadınlara Oy Hakkı Kongre Birliği'nin ve daha sonra Ulusal Kadın Partisi'nin başkanı olarak yürüyüşler, Beyaz Saray önünde protesto gösterileri ve toplantılar düzenledi. 1920'de kadınlara oy hakkı tanıyan ek anayasa maddesinin onaylanmasından sonra, ABD Anayasası'na eşit haklara ilişkin bir ek maddenin konması için kampanya başlattı ve 1923'te ABD'li öncü kadın reformcu Lucretia Mott'un adını taşıyan ek maddeyi kaleme aldı.

1938'de Dünya Kadın Partisi'ni kuran Paul, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın giriş bölümünde ve 1964'te kabul edilen Medeni Haklar Yasası'nda cinsiyetler arası

eşitlik ilkesinin yer almasında da önemli rol oynadı.

Paul, Wolfgang (d. 10 Ağustos 1913, Lorenzkirch - ö. 6/7 Aralık 1993, Bonn, Almanya), 1989 Nobel Fizik Ödülü'nün yarısını Alman fizikçi Hans G. Dehmelt ile paylaşan Alman fizikçi. (Ödülün öbür yarısı ABD'li fizikçi Norman F. Ramsey'e verildi.) Paul ödülü, "Paul kapanı" adı verilen ve elektrik yüklü iyonları yakalayarak tutan, böylece özelliklerinin tam ölçülmesini sağlayan elektromagnetik bir aygıt geliştirmesi nedeniyle aldı.

Münih ve Berlin teknoloji enstitülerinde öğrenim gören Paul, 1939'da Berlin Teknik Üniversitesi'nde fizik doktoru oldu. 1944'te Göttingen Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı ve 1950'de profesörlüğe yükseldi. 1952'den başlayarak Bonn Üniversitesi'nde de ders verdi.

1950'lerde geliştirdiği "Paul kapanı" bir radyo frekansından yararlanıyordu. Bu radyo frekansı, yüklü parçacıkları ve atomları ayırarak küçük bir mekânda tutan alternatif bir elektrik alanı oluşturuyordu. "Paul kapanı" fizikçilere atomun özelliklerini büyük bir kesinlikle inceleme ve fizik kuramlarını deneme olanağını sağladı ve çağdaş spektroskopide önemli bir araç haline geldi. Paul ayrıca, sonradan modern spektrometrelerde yaygın olarak kullanılan, farklı kütlelerin iyonlarını ayırarak "Paul kapanı"nda depo etme yöntemini de buldu.

Paul, Lewis (ö. 1759, Londra, İngiltere), John Wyatt ile birlikte mekanik enerjiyle çalışan ilk iplik eğirme makinesini geliştiren İngiliz mucit.

Paul'un yaşamının ilk dönemlerine ilişkin çok az bilgi vardır. 1730 dolaylarında John Wyatt ile birlikte çalışmaya başladı ve iki mucit 1738'de buluşlarının patentini aldılar. Çıkrığın tasarımını Paul, yapımını ise Wyatt gerçekleştirmişti. Aygıtta yün ya da pamuk demetleri, art arda dizilmiş ve her biri bir öncekine göre daha hızlı dönen merdane çiftlerinin arasından çekilerek iplik haline getiriliyordu. Daha sonraları bu çıkrığın yerini Arkwright'ın su tezgâhı aldı. Paul 1748'de de bir taraklama tezgâhı geliştirdi.

Paul-Boncour, Joseph (d. 4 Ağustos 1873, Saint-Aignan - ö. 28 Mart 1972, Paris, Fransa), Aralık 1932-Ocak 1933 arasında başbakanlık yapan ve çeşitli bakanlık görevlerinde bulunan sol eğilimli Fransız siyaset adamı.

Paris Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra, bir süre avukat olarak çalıştı. 1898-1902 arasında Başbakan Pierre Waldeck-Rousseau'nun özel sekreterliğini yaptı. 1909'da milletvekili seçildi, 1911'de de çalışma bakanlığına getirildi. 1914'te meclisteki sandalyesini yitirdiyse de, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Sosyalistlerin adayı olarak yeniden Ulusal Meclis'e girmeyi başardı. 1931'de Sosyalist Parti'den istifa etti ve Cumhuriyetçi Sosyalist Birlik'in kurucuları arasında yer aldı. Aynı yıl senatör seçildi ve Senato üyeliğini 1940'ta Mareşal Philippe Pétain'in Vichy Hükümeti işbaşına geçinceye değin sürdürdü.

1932-36 arasında Milletler Cemiyeti'nde daimi delege olarak görev yaptı. 1932'de Édouard Herriot başkanlığındaki hükümette savaş bakanı oldu. Aralık 1932-Ocak 1933 arasında başbakanlık yaptı. Aralık 1932-Ocak 1934, Ocak-Haziran 1936 arasında ve 1938'de dışişleri bakanlığında bulundu. Temmuz 1940'ta Mareşal Pétain'e anayasal yetkiler verilmesine karşı oy kullandı ve Almanya'ya karşı savaşın Cezayir'den sürdürülmesini savundu. 1944'te Danışma Meclisi üyesi olan Joseph Paul-Boncour San Francisco'da Fransız heyetine başkanlık etti ve Fransa adına Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzaladı. 1946-48 arasında yeniden senatör oldu. Başlıca yapıtları, *Le Fédéralisme économique* (1900; İktisadi Federalizm), *Les Syndicats de fonctionnaires* (1906; Memur Sendikaları), *Art et démocratie* (1912; Sanat ve Demokrasi) ve *Entre deux guerres: souvenirs sur la III' République*'tir (1946: İki Savaş Arasında: Üçüncü Cumhuriyet Anıları).

Paulding, James Kirke (d. 22 Ağustos 1778, Dutchess ili, New York - ö. 6 Nisan 1860, Hyde Park, New York, ABD), oyun yazarı, romancı ve kamu görevlisi. Edebiyatta Amerika'nın yerli temalarına yer verilmesini ilk savunanlardan biridir.

William ve Washington Irving'le birlikte, genellikle yerel konularla ilgili hafif yergilere yer veren *Salmagundi* (1807-08) adlı dergiyi yayımladı. ABD ile İngiltere arasındaki savaş sırasında milliyetçi bir çizgiye yönelerek *The Diverting History of John Bull and Brother Jonathan* (1812; John Bull ve Kardeşi Jonathan'ın Eğlendirici Tarihi) ile Sir Walter Scott'la ilgili bir bürlesk olan *The Lay of the Scottish Fiddle: A Tale of Havre de Grace* (1813; İskoç Kemanın Nağmesi: Havre de Grace Masalı) adlı yapıtlarında İngiltere'nin tutumunu yerdi. İngilizlere yönelik yergi türündeki *A Sketch of Old England: by a New England Man* (1822; Bir New England'lıdan Eski İngiltere'nin Bir Eskizi) ve *John Bull in America* (1825; John Bull Amerika'da) adlı sonraki iki kitabı da benzer milliyetçi duygularla yüklüydü.

Paulding, Batı'ya göçün yararlarını ve güçlüklerini işlediği "The Backwoodsman" (1818) adlı şiirinde ABD'li yazarları yerli edebi temalar bulmaya çağırdı. *Koningsmarke, the Long Finne, a Story of the New World* (1823), *Westward Ho!* (1832; Batıya!) ve *The Old Continental, or, the Price of Liberty* (1846; Eski Kıta ya da Özgürlüğün Bedeli) gibi romanlarında Amerikan temalarını işledi. İlk kez 1831'de oynanan ve çok beğenilen *The Lion of the West* (1954; Batı'nın Aslanı) adlı oyununda Davy Crockett'e benzer bir kahramanın kişiliğinde sınır bölgesi mizahını tiyatroya uyarladı. *Life of Washington* (1835; Washington'un Yaşamı) adlı yapıtında da Amerikan temalarını işlemeyi sürdürdü.

Pauli, Wolfgang (d. 25 Nisan 1900, Viyana, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 15 Aralık 1958, Zürich, İsviçre), bir atomda birden fazla elektronun aynı anda aynı enerji düzeyinde bulunamayacaklarını belirleyen (1925) ve Pauli dışlama ilkesi olarak adlandırılan buluşuyla 1945 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanan Avusturya asıllı İsviçreli fizikçi. Pauli'nin bu buluşuyla kuvantum kuramı atomların gözlemlenen özellikleri ile uyumlu duruma getirilmiştir.

Henüz 20 yaşındayken görelilik kuramı üzerine 200 sayfalık bir ansiklopedi maddesi yazan Pauli 1923'te Hamburg Üniversitesi'nde öğretim görevlisi oldu. Ertesi yıl, elektronların enerji durumunu belirleyebilmek için sayısal değerleri +½ ya da −½ olabilen dördüncü bir kuvantum sayısının var olması gerektiğini öne sürdü. Daha sonraları bu iki değerin, fermiyonların spininin (fırıl) olanaklı iki yönünü gösterdiği anlaşıldı. Pauli'nin 1925'te ortaya koyduğu dışlama ilkesiyle, periyodik tablonun diziliş sırası daha iyi anlaşıldı.

1928'de Zürich'teki Federal Teknoloji Enstitüsü'nde kuramsal fizik profesörlüğüne atanan Pauli, bu enstitüyü kuramsal fizik alanında uluslararası bir araştırma merkezi durumuna getirdi. 1920'lerin sonlarında bir atom çekirdeğinden bir beta parçacığının (elektron) ayrılması sırasında, enerjinin korunumu yasasıyla tümüyle çelişir bir biçimde, bir miktar enerji ve momentumun yok olduğu belirlendi. 1931'de Pauli, kaybolduğu sanılan bu enerji ve momentumun, beta ışıması sırasında çekirdekten salınan kütlesiz ya da çok küçük kütleli ve elektrik yükü olmayan bazı parçacıklarca (daha sonra bu parçacıklara Enrico Fermi tarafından nötrino adı verildi) taşındığını ve bunlar diğer maddelerle çok ender olarak etkileşime girdiklerinden gözlemlenemediklerini ileri sürdü. 1956'da nötrino deneysel olarak gözlemlendi.

Pauli dışlama ilkesi, bir atomda birden fazla elektronun aynı anda aynı enerji düzeyinde bulunamayacaklarını belirten ilke. Atomların gözlenen ışık salım biçimlerini açıklayabilmek amacıyla 1925'te Avusturya asıllı İsviçreli fizikçi Wolfgang Pauli tarafından ortaya konmuş olan bu ilke sonradan genelleştirilmiş ve elektronu da içeren daha geniş bir parçacık kümesi için geçerli olduğu belirlenmiştir.

Temel (atomaltı) parçacıklar istatistiksel davranışları bakımından iki türe ayrılır. Pauli dışlama ilkesine uyan parçacıklar fermiyon(*) olarak adlandırılır. Kapalı bir sistemde (örn. elektronlar için bir atomda, proton ve nötronlar için bir çekirdekte) bulundukları zaman, fermiyonlar belirli bir enerji düzeyine yalnızca bir parçacık yerleşecek biçimde bir dağılım gösterirler.

Dışlama ilkesine uyan parçacıkların spin (fırıl) değerleri, bir başka deyişle açısal momentumları, ½'nin tek katıdır (örn. ½, 3/2). Atomun yapısına ilişkin modern görüşe göre, yoğun çekirdeği çevreleyen bölge, her biri yalnızca farklı iki enerji durumu içerebilen yörüngemsilerden oluşur. Pauli dışlama ilkesi, bu durumlardan birine spini ½ olan bir elektron yerleşmişse, ötekine yalnızca spini ters yönde ½ olan (yani −½ olan) bir elektron yerleşebileceğini ifade eder. Birbirine ters yönde spinli iki elektronun yer aldığı bir yörüngemsi dolmuş durumdadır; bir başka deyişle bu elektron çiftinden biri ayrılmadıkça bu yörüngemsiye başka bir elektron giremez. Atoma bağlı elektronlara ilişkin Pauli dışlama ilkesi, dört kuvantum sayısı da birbirinin aynı olan birden fazla elektronun bulunamayacağı biçiminde de ifade edilebilir.

Pauling, Linus (Carl) (d. 28 Şubat 1901, Portland, Oregon, ABD), molekül yapılarının, özellikle kimyasal bağların incelenmesinde kuvantum mekaniğini uygulayan ABD'li kimyacı. 1954 Nobel Kimya Ödülü'nü ve nükleer silahların uluslararası denetimi için gösterdiği çabalar ile nükleer denemelere karşı yürüttüğü çalışmalar nedeniyle 1962 Nobel Barış Ödülü'nü, 1972'de de Uluslararası Lenin Barış Ödülü'nü kazanmıştır.

Corvallis'deki Oregon Eyaleti Tarım Yüksekokulu'nda (bugün Oregon Eyalet Üniversitesi) yaptığı kimya mühendisliği öğrenimini 1922'de tamamladıktan sonra Pasadena'daki California Teknoloji Enstitüsü'nde asistan oldu. 1925'te aynı okulda fiziksel kimya dalındaki doktora çalışmasını tamamladı. Daha sonra çalışmalarını Avrupa'da sürdürdü. 1927'de California Teknoloji Enstitüsü'ne döndü. 1936-58 arasında Gates ve Crellin Laboratuvarları'nın yöneticiliğini yaptı.

Pauling basit moleküllerden proteinlere kadar pek çok molekülün yapısı üzerine

araştırmalar yaptı ve kuvantum mekaniği ilkelerini ilk olarak molekül yapısına uyguladı; atomlar arası uzaklıkların ve kimyasal bağlar arasındaki açıların hesaplanmasında X ışını kırınımı (X ışınlarının doğrultusunun bir atomun ya da atom gruplarının girişim etkisiyle saptırılması) ve elektron kırınımı (bir elektron demetinin doğrultusunun atomların girişim etkisiyle saptırılması) tekniklerinden, magnetik etkilerden ve kimyasal bileşiklerin oluşum ısılarından yararlandı. Atomlar arası uzaklıkların ve kimyasal bağlar arasındaki açıların molekülün özgün yapısına ve moleküller arası etkileşimlere bağlı olduğunu kanıtladı.

Pauling, karbon atomunun oluşturduğu dört kimyasal bağın birbirine eşit olduğunu açıklamak amacıyla, melez yörüngemsiler kavramını geliştirdi. Buna göre elektron yörüngeleri karşılıklı itme nedeniyle ilk konumlarından uzaklaşıyorlardı. Pauling ayrıca merkezdeki bir iyonun çevresinde belirli bir geometrik düzende yerleşmiş olan iyonlardan ya da iyon gruplarından oluşan düzenleşim (koordinasyon) bileşiklerinde de melez yörüngemsilerin bulunduğunu açıkladı. Ayrıca doğrultulu (artı ve eksi) değerlik (bir atomun başka atomlarla birleşme sığası) kuramını geliştirdi ve ortaklaşım bağlarının (atomların elektronları paylaşımı) kısmen iyon bağı özelliği gösterdiğini saptadı. Pauling'in deneysel elektronegatiflik kavramı (bir atomun bir başka atomla oluşturduğu ortaklaşım bağındaki elektronları kendine çekme eğilimi) bu sorunların çözümlenmesinde yararlı oldu. Molekülleri kesin olarak tek bir yapıyla gösterilemeyen bileşikler için rezonans melezleri kavramını ortaya attı; buna göre molekülün gerçek yapısı iki ya da ikiden çok, tanımlanabilen yapının arasındaki bir durumda yer alıyordu. Pauling kimyasal bağ üzerine geliştirdiği düşüncelerini çeşitli dergilerde yayımlanan makalelerinde açıkladı ve 1937-38 arasındaki ders notlarını *The Nature of the Chemical Bond, and the Structure of Molecules and Crystals* (1939; Kimyasal Bağın Doğası ve Molekül ve Kristal Yapıları) adlı yapıtında topladı. Bu ders kitabı 20. yüzyılın en önemli kitaplarından birisi oldu.

Pauling 1934'te canlı dokusundaki karmaşık moleküllerin (özellikle proteinlerin) yapısını araştırmaya başladı. Kanın oksijenlenmesi sırasında hemoglobin molekülünün magnetik alınganlığı (magnetik alan içine konan bir cismin mıknatıslanabilme düzeyi) üzerine yaptığı çalışmalar, proteinlerin doğal proteinler (canlılarda bulunan etkin proteinler), ısı ya da kimyasal etkenler tarafından bazı bağları kırılan proteinler ve topaklaşmış proteinler olarak sınıflandırılmasına yol açan bir dizi çalışmanın yapılmasına neden oldu. Bağışıklık tepkimelerinde rol oynayan proteinlerle de ilgilendi ve Alman asıllı biyolog Max Delbrück ile birlikte 1940'ta antijen-antikor birleşmesinde kompleman sistemi kavramını geliştirdi. Hidrojen bağının protein yapısındaki ve makromoleküller arası etkileşimlerdeki önemini vurguladı. ABD'li kimyacı Robert B. Corey ile birlikte aminoasitler ve polipeptitlerin yapısı üzerine çalışmaları sonucunda bazı proteinlerin sarmal yapıda olduğunu buldu.

Pauling 1940'ların sonunda orak hücreli kansızlıkta yalnız toplardamar kanındaki alyuvarlarda biçim bozukluğuna rastlandığını öğrendikten sonra bu konuya eğildi; biçim bozukluğuna neden olan kalıtsal kusurun hemoglobin oluşması sırasında ortaya çıktığı sonucuna vardı. Çalışmaları sonunda atardamarlardaki kanda bulunan yoğun oksijenin oraklaşmayı yok ettiğini gösterdi. Ayrıca anestezi sürecini açıklamak amacıyla geliştirdiği molekül modeli 1961'de yayımlandı; bellek süreçlerinin anlaşılmasına yönelik düşünceler ortaya attı. 1965'te, o zamana değin geliştirilen öbür modellerden daha üstün olan bir atom çekirdeği kuramını ortaya koydu.

Nükleer Silahsızlanma Kampanyası. Pauling nükleer silahların geliştirilmesinden sonra bu silahların denenmesi sırasında yayılan ışınımın neden olabileceği zararlar üzerinde durdu. Bu görüşlerini *No More War!* (1958; Artık Savaş Olmasın) adlı kitabında yayımladı. Bütün dünyadan 11.021 bilim adamının imzaladığı ve nükleer denemelere hemen son verilmesini talep eden dilekçeyi 1958'de Birleşmiş Milletler'e sundu. 1963'te California Teknoloji Enstitüsü'nden ayrılarak Santa Barbara'daki Demokratik Kurumları İnceleme Merkezi'nin üyesi oldu ve bundan sonra kendini barış ve savaş sorunları konusundaki çalışmalara adadı.

Paulo Afonso Çavlanı, Portekizce CACHOEIRA DE PAULO AFONSO, Brezilya'nın kuzeydoğu kesiminde, São Francisco Irmağının Bahia-Alagoas sınırını çizen bölümünde çavlan. Bir dizi ivinti ve üç çağlayandan

São Francisco Irmağı üstünde Paulo Afonso Çavlanı ve hidroelektrik santral, Brezilya
Carl Frank - Photo Researchers

oluşur. Irmak ağzından 305 km içeride yer alır. Toplam yüksekliği 84 m, genişliği 18 m'den azdır. Saniyede ortalama 3.000 m³'lük su boşaltır; üzerinde büyük bir hidroelektrik santral kurulmuştur. Çavlan, Paulo Afonso Ulusal Parkı'nın odak noktasını oluşturur.

Paulos (d. 14 Aralık 1901, Atina - ö. 6 Mart 1964, Atina), Yunan kralı (1947-64). I. Konstantinos'un üçüncü oğluydu. 1917'de tahttan indirilen babasıyla birlikte Yunanistan'ı terk etti. Kardeşi Aleksandros'un ölümünden (Ekim 1920) sonra yerine geçmeyi reddetti. Babasının tahta çıkışıyla (Aralık 1920) Yunanistan'a döndüyse de yükselen cumhuriyetçi akım karşısında yeniden ülkesinden ayrıldı (Aralık 1923). Kardeşi II. Georgios'un kral olmasına (1935) değin sürgünde kaldı. 1938'de genç kuzeni Braunschweig prensesi *Friederike*'yle evlendi. Çeşitli askeri birimlerde, İtalya'yla çıkan savaş (1940) öncesinde de genelkurmayda görev yaptı. Yunanistan'ın işgal edilmesi (1941) üzerine yurtdışına kaçarak Kahire'de ve Güney Afrika'da yaşadı. Savaş bitince ülkesine döndü ve Georgios'un ölümünden (1 Nisan 1947) sonra tahta çıktı. Yunan hükümetinin ABD'den yardım alarak komünistleri sindirmesini destekledi. Siyasetin dışında kalma sözü vermesine karşın, zaman zaman iç sorunlara karıştı.

Paulos (AIGINALI) Latince PAULUS AEGINETA (d. y. 625, Aigina, Yunanistan - ö. y. 690), İskenderiyeli hekim ve cerrah. Çağının tüm tıp bilgisini topladığı *Epitomes iatrikes biblio hepta* (Yedi Kitap Halinde Tıp Bilgilerinin Özeti) adlı yapıtıyla ünlüdür. Batı'da daha çok yapıtın Latince çevirisi olan *Epitomae medicae libri septem* tanınır.

Büyük ölçüde Galenos, Oribasios, Aetios gibi daha önceki Yunan hekimlerinin çalışmalarına dayanan yapıt, İslam dünyasının tıp bilginlerini de etkilemiş ve onlar aracılığıyla Batı'da tanınmıştır. Ebubekir Razi'nin *Kitabü'l-Mansuri*'de, Ebu'l-Kasım Zehravi'nin de *et-Tasrif*'in cerrahlıkla ilgili bölümünde *Epitomes*'ten yararlandığı görülür.

Paulos yapıtında, idrar kesesi taşlarının, bademciklerin, kafatasından belli bir kemiğin ya da göğsün alınması, vücudun belli bir yerinde toplanmış sıvının dışarı akıtılması gibi cerrahi işlemleri tanımlamanın yanı sıra, çocuk ve doğum hekimliği konularına da yer vermiştir. Ayrıca inme ile sara hakkında ayrıntılı bilgi verir, çeşitli hastalıklarla bağlantılı 62 tür nabız atışını sayar ve kurşun zehirlenmesinin bilinen ilk tanımlarından birini yapar.

Paulos (SAMOSATALI) (ü. 3. yy), Antiokheia (Antakya) piskoposu. Heretik Monarkiyanizm öğretisinin sözcülerinden biridir.

Paulos'a göre Hz. İsa bir insan olarak dünyaya gelmiş, ama Tanrı onun ağzından Söz'ünü (*Logos*) iletmişti. Dolayısıyla Hz. İsa'nın kişiliğinde Tanrı insanlaşmamış, insan tanrılaşmıştı. Yeni Ahit'te de, örneğin Resullerin İşleri'nde (2:36) bu tür görüşlerden söz ediliyordu. Kitabı Mukaddes bilgini Antiokheialı Aziz Lukianos ve okulu Paulos'un görüşlerinden etkilendi. 7. yüzyılda Ermeniler arasında gelişen Paulusçuluk da bir olasılıkla onun görüşlerini sürdürme savıyla bu adı benimsemişti.

260'ta piskoposluğa atanan Paulos'un öğretisine karşı 263 ile 268 arasında Antiokheia'da en az üç konsil toplandı. Üçüncü konsilde Paulos mahkûm edildi ve görevinden alındı. Paulos o sırada Antiokheia'nın bağlı olduğu Palmyra kraliçesi Zenobia'ya sığındı. İmparator Aurelianus'un Zenobia'yı yenerek Antiokheia'yı yeniden Roma'ya bağlamasıyla Paulos piskoposluktan indirildi.

Paulos (TEBLİ AZİZ), KEŞİŞ PAULOS olarak da bilinir (d. y. 230, Teb yakınları, Mısır - ö. y. 341, Teb Çölü; yortu günü 15 Ocak), ilk Hıristiyan münzevi olduğuna inanılan çileci din adamı.

Aziz Hieronymus'a göre, Roma imparatoru Decius'un (hd 249-251) uyguladığı Hıristiyan kıyımı sırasında Paulos Teb Çölüne kaçtı. Burada bir mağarada 111 yaşına değin nedamet içinde dua ederek yaşadı. Hieronymus'un onu ilk Hıristiyan münzevi saymasına karşın, ondan önce Mısırlı Aziz Anthonios'un inzivaya çekildiğini savunanlar da vardır. Paulos sanat yapıtlarında genellikle, dayanıklılığı simgeleyen bir hurma ağacıyla ya da mezarını kazdığına inanılan iki aslanla birlikte betimlenir.

Paulus I (AZİZ) (d. Roma - ö. 28 Haziran 767, Roma; yortu günü 28 Haziran), 757-767 arasında papa.

Papa II. (III.) Stephanus'un kardeşiydi. Onun ardından 26 Nisan 757'de papa seçildi. Lombardiya kralı Desiderio ve Bizans imparatoru V. Konstantinos Kopronymos'a karşı Frank kralı III. Pepin'in (Kısa) desteğini sağlayarak durumunu güçlendirdi. III. Pepin 763'te Bizans'ın müttefiki olarak Papalık Devletleri'ni işgal eden Desiderio'yla Paulus'un barışmalarını sağladı. Bundan sonra Konstantinopolis (İstanbul) kilisesine

bağlılıktan ayrılmayan Paulus, Konstantinos'un İkonoklazm hareketini canlandırma girişimine karşı çıktı. Bizans'tan kaçan birçok Hıristiyan onun döneminde Roma'ya sığındı.

Paulus II, asıl adı PIETRO BARBO (d. 23 Şubat 1417, Venedik - ö. 26 Temmuz 1471, Roma), 1464-71 arasında papa.

V. Nicolaus ve III. Calixtus dönemlerinde *Curia Romana*'da görev yaptıktan sonra 1456'da Campania valisi oldu. Papa II. Pius'un ardılı olarak 30 Ağustos 1464'te papa seçildikten hemen sonra aldığı kararlarla papalığın merkezî yetkilerini artırdı. 1438'de Fransa kralı VII. Charles tarafından çıkarılan ve papalığın Fransız Kilisesi üzerindeki yetkilerini kısıtlayan *Pragmatique sanction de Bourges* fermanını birkaç kez mahkûm etmesi Fransa kralı XI. Louis'yle arasının açılmasına yol açtı. Basel Konsili'nin (1431-37) Husçuları bağımsız bir kilise olarak tanıyan kararını geçersiz kılmaya çalıştı. Husçuluk yanlısı Bohemya kralı Poděbradlı Jiří'ye karşı bir birlik oluşturan Katolikleri destekledi. 23 Aralık 1466'da Jiří'yi aforoz etti. Jiří'nin, Husçuluğun uzantısı olarak bağımsız bir kilise kuran ve Roma tarafından tanınmayan Utrakistleri dağıtmayı reddetmesi üzerine onu tahttan indirdiğini ilan etti, Katoliklerin Jiří'nin hükümdarlığını tanımamalarını istedi. Mart 1468'de Macar kralı I. Mátyás, Corvin'i Jiří'ye karşı savaş ilan etmeye ikna etti. Bunun üzerine Fransa kralı Louis Jiří'nin yanında yer aldı. Mátyás Moravya'nın büyük bir bölümünü işgal edince Mart 1469'da Paulus ona Bohemya tacını giydirdi.

Osmanlıların yükselişini Hıristiyanlığa yönelik bir tehdit olarak gören Paulus 1468'de Kutsal Roma-Germen imparatoru III. Friedrich'in bir Haçlı seferi düzenlemesini sağlamaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Venedik yönetiminin İtalya'nın içişlerindeki egemen konumuna karşı çıktı ve Roma'yı üstün kılan yeni yasalar çıkardı. 1466'da Fransisken tarikatının aşırı kolu Fraticelli'yi (Tinciler) dağıtmak amacıyla, bir kovuşturma başlattı. Hümanist Julius Pomponius Laetus'un kurduğu Roma Akademisi'ni, maddeci bir dünya görüşünü savunduğu ve Hıristiyanlığın değerlerine karşı çıktığı kuşkusuyla Şubat 1468'de kapattı; üyelerini tutuklattı, önderlerinden biri olan hümanist Bartolomeo Platina'ya işkence yaptırdı. Bütün bunlara karşın Paulus bilim adamlarını korudu, eski kültür ürünleriyle yakından ilgilendi. Roma'da ilk matbaanın kurulmasını sağladı. San Marco Meydanı'ndaki ünlü sarayı da (bugün Palazzo Venezia) Paulus inşa ettirdi.

Paulus III, asıl adı ALESSANDRO FARNESE (d. 29 Şubat 1468, Canino, Papalık Devletleri - ö. 10 Kasım 1549, Roma), 1534-49 arasında papa. Rönesans'ın son, Karşı-Reform döneminin ilk papasıdır. Sanatı ve sanatçıları korumuş, 1545'te Trento Konsili'ni toplamıştır.

Alessandro 12. yüzyıldan beri papalığın hizmetinde olan bir aileden geliyordu. İlk eğitimini hümanist Julius Pomponius Laetus'tan aldı. Floransa'da, daha sonra X. Leo adıyla papa olan Giovanni de' Medici ile tanıştı ve Piza Üniversitesi'ne devam etti. Aile içindeki bir çatışma yüzünden Papa VIII. İnnocentius döneminde kısa bir süre hapiste kaldı. Daha sonra Kardinal Rodrigo Borgia'nın koruması altına girdi. Rodrigo'nun VI. Alexander adıyla papa seçilmesi üzerine Katolik Kilisesi hazinedarlığına getirildi. 20 Eylül 1493'te Alexander tarafından kardinal diyakozluğa atandı.

Sanat ve felsefeyle yakından ilgilenen Alessandro Roma'da Julius Yolu'ndaki (Via Giulia) ünlü Farnese Sarayı'nı yaptırdı. Romalı metresinden dört çocuğu oldu. 1509'da Papa II. Julius tarafından Parma piskoposluğuna atandıktan sonra özel yaşamına çekildüzen verdi. Mayıs 1512'de Julius'un elçisi olarak V. Laterano Konsili'ne (1512-17) katılmak üzere Roma'ya gitti. Konsil kararlarını Parma'da yürürlüğe koydu. Haziran 1519'da papazlığa atandı. Sırasıyla III. Pius, II. Julius, X. Leo, VI. Hadrianus ve VII. Clemens'in papa seçilmesinde etkili oldu. 13 Ekim 1534'te de kendisi papa seçildi.

III. Paulus, bir madalyon; Vatikan Kütüphanesi sikke koleksiyonu
Leonard von Matt-EB Inc.

İlerlemiş yaşına karşın, Paulus kentleşme ve istihkâm projelerini sürekli denetledi, tarımı destekledi, yeni yiyecek kaynaklarının bulunmasını sağladı.

Paulus'un kilise dışı etkinliklere önem vermesi ve astrologları bile sarayında ağırlaması da zamanla papalığa putperestlik suçlamalarının yöneltilmesine yol açtı. Buna karşın Paulus reformlar konusundaki kararlılığını sürdürdü. Kilise içinden kaynaklanan büyük bir muhalefeti göğüsleyerek yavaş ama kararlı bir biçimde Romalı ruhban topluluğu içinde ve *Curia Romana*'da reforma girişti. Daha papa seçildiğinde yeni bir konsil toplamak istediğini açıklamıştı. Protestanlar da uzun süredir Roma egemenliğinden uzakta, Alman topraklarında bir konsil toplanması için çalışıyorlardı. Paulus bir dizi danışma toplantısı düzenleyerek bütün Avrupa'da kendi görüşlerine yakın kardinaller atadı. Yeni tarikatların oluşmasını özendirdi. En önemlisi, Karşı-Reform süreci boyunca papalığın başlıca gücünü oluşturacak yeni Cizvit tarikatını onayladı.

Paulus, V. Karl ve Fransa kralı I. François'yı birbirleriyle savaşmaktan caydırarak, o dönemde İtalya kıyılarını ve Hıristiyanlığın Doğu'daki konumlarını tehdit eden Osmanlılara karşı güçlerini birleştirmelerini sağlamaya çalışıyordu. İmparatoru Lutherci Schmalkalden Birliği'ni bastırmaya, Fransa kralını da Huguenot'ları saf dışı etmeye iknaya uğraştı. Diplomatik yeteneği sayesinde de iki hükümdar arasında tarafsız kalmayı başardı. 1538'de Nice'e yaptığı bir yolculukta ikisini bir araya getirmeye çalıştı. Aynı yıl, kendisini İngiltere Kilisesi'nin başı ilan eden Kral VIII. Henry aleyhinde daha önce Papa VII. Clemens'in verdiği aforoz kararını yürürlüğe koydu. Mayıs 1536'da, Paulus öngördüğü konsilin Mantova'da toplanacağını açıkladı. Ayrıca kilise içindeki olumsuzlukları saptamak üzere bir kardinaller grubu kurdu. İmparatorun, kralların, papazların ve prenslerin konsili erteleme çabalarına dokuz yıl boyunca sabırla karşı koydu. Sonunda Kardinal Giovanni del Monte aracılığıyla 13 Aralık 1545'te konsili Trento'da topladı. Protestanların tepkisine kulak veren imparator, konsilin yalnızca disiplin ve reform sorunlarını ele almasında ısrar ediyordu. Ama Paulus'un kararlılığı sayesinde ilk oturumlarda kutsal metinler, ilk günah, aklanma ve kutsama ayinleri üzerindeki tartışmalar reform görüşmeleriyle birlikte yürüdü. Veba tehlikesi ve silahlı Protestanların saldırı tehdidi karşısında papa Şubat 1549'da konsilin Bologna'ya taşınmasına karar verdi. Ama imparator İspanyol ve Alman papazlarını Bologna'ya gitmesine izin vermeyince, papa 17 Eylül 1549'da konsile ara vermek zorunda kaldı. Gene de konsilin ilk toplantılarında kilise öğretisi ve disiplini konusunda reform kararları alındı.

Sanatı ve sanatçıları korumasıyla tanınan Papa III. Paulus Roma Üniversitesi'ni restore ettirdi. Vatikan Kütüphanesi'nin gelirlerini artırdı, ilahiyatçılara ve kilise hukukçularına yardım etti; bu arada güzel sanatları da destekledi. Sistina Şapeli'ndeki "Son Yargı" freskini tamamlaması, Paulus Şapeli'ni süslemesi ve yeni San Pietro Bazilikası'nın planlarını tamamlaması için Michelangelo'yu çağırdı. Antonio da Sangallo'yla (Genç) bir grup mimara Roma'nın ve Papalık Devletleri'nin çevresindeki surları onarttı. Vatikan'da Kraliyet Salonu'nun yapımını sürdürdü, Capitolino Tepesindeki yapıların yeniden inşasını emretti. Paulus'un, Michelangelo'nun öğrencisi Guglielmo della Porta tarafından San Pietro Bazilikası'nda yapılan görkemli mezarı kilise tarihindeki özgün yerinin bir göstergesidir.

Paulus IV, asıl adı GIAN PIETRO CARAFA (d. 28 Haziran 1476, Carpriglio, Abruzzi - ö. 18 Ağustos 1559, Roma, İtalya), 1555-59 arasında papa.

Soylu bir aileden gelen Carafa, amcası Kardinal Oliviero Carafa sayesinde kilise hiyerarşisinde yükseldi. Chieti piskoposu sıfatıyla Papa X. Leo'nun elçisi olarak İngiltere ve İspanya'ya gitti. 1524'te kendisine ait kilise mülklerini bırakarak, Thieneli Aziz Gaetano ile birlikte Teatinus tarikatını kurdu. Leo'dan sonraki papalara da danışmanlık eden Carafa, Papa III. Paulus'un kurduğu kilise reformu komisyonuna seçildi. 1536'da kardinal oldu ve Roma Enkizisyonu'nun yeniden düzenlenmesinden sorumlu kılındı. Ödün vermez reformculuğuna ve papalığın üstünlüğü konusundaki abartılmış görüşlerine karşın, Kardinal Alessandro Farnese'nin etkisiyle 23 Mayıs 1555'te papa seçildi. Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'ın (Şarlken) vetosu bile görmezlikten gelindi. Ama Paulus'un uzlaş-

IV. Paulus, Pirro Ligorio'nun yaptığı heykelden ayrıntı; Sta. Maria sopra Minerva Kilisesi, Roma
Alinari-Art Resource/EB Inc.

maz yaklaşımı siyasal uygulamaya dönüşünce çatışmalar kaçınılmaz oldu. Paulus Habsburglara ve İspanyollara karşı duyduğu nefretle, onları Napoli'den atmak için Aralık 1555'te Fransa'yla ittifak kurdu. Böylece V. Karl ile İspanya kralı II. Felipe'ye karşı savaşı körükledi. İspanyolların Ağustos 1557'de Fransa'da Saint-Quentin'de zafer kazanmaları ve Alba dükünün Roma'ya doğru yürümesi Paulus'u İspanya'yla anlaşmaya zorladı. 12 Eylül 1557'de barış ilan edildiyse de Paulus İspanya'ya ve Habsburglara karşı düşmanlığı sürdürdü. Bu arada, Karl'ın tahttan feragat etmesini ve kardeşi I. Ferdinand'ın tahta geçmesini (1558) onaylamayı reddetti.

Paulus, Luthercilik ile Katolikliğin Almanya'da yan yana yaşaması yönündeki ilk anlaşma olan Augsburg Barışı'nı (1555), heretiklik suçlamasıyla mahkûm etti. Fransa ile Habsburglar arasındaki gerginliği gidermeye çalışan Canterbury başpiskoposu Kardinal Reginald Pole'a karşı cephe aldı. Heretiklik suçlamasıyla Pole'u Roma'ya çağırdı. Bu çatışma ancak İngiltere kraliçesi I. Mary'nin müdahalesiyle yatıştı. Paulus, İngiltere'de manasturlara ait toprakların geri verilmesinde ısrar ederek ve I. Elizabeth'in İngiltere tahtı üzerinde hak iddialarını kendisinin onayına sunmasını isteyerek, bu ülkede de Protestanlığın zaferini kolaylaştırdı.

Paulus 1552'de ara verilen Trento Konsili'ni yeniden toplamadı; bunun yerine, kurduğu komisyonlar aracılığıyla reform etkinliklerini sürdürdü. Roma'da din adamlarının neden olduğu birçok yolsuzluğu önledi, başıbozuk papazları disipline soktu, papalık sarayında daha sıkı ekonomik önlemler uyguladı. Roma Enkizisyonu Paulus'un yönetiminde bir terör hareketi başlattı. Yahudilerin Reform hareketi içinde etkin oldukları yönündeki kaygıyı sonuna kadar götüren Paulus 1555'te Roma'daki gettoyu kurdu. Yahudilerin kimliklerini belirten rozetleri takmalarını zorunlu kıldı ve Hıristiyanlardan kesinlikle ayrı yaşamaları için önlemler aldı. Böylece yol açtığı çatışmalar reformcu amaçlarının tam karşıtı sonuçlar doğurdu.

Paulus V, asıl adı CAMILLO BORGHESE (d. 17 Eylül 1552, Roma - ö. 28 Ocak 1621, Roma), 1605-21 arasında papa. 16 Mayıs 1605'te XI. Leo'nun ardılı olarak papalığa seçildi. İlk adımlarından biri, kilise görevlilerinin sivil mahkemeler yerine kilise mahkemesinde yargılanma hakkını çiğneyen Napoli yöneticisini aforoz etmek oldu. Venedik'te ünlü ilahiyatçı Paolo Sarpi'nin önderliğinde papalığın yönetsel yetkilerine karşı gelişen direnişi önlemek amacıyla Mayıs 1606'da bir yasaklama kararı çıkardı. Venedik'in Roma'dan kopması ve İtalya'nın iç savaşın eşiğine gelmesi komşu devletlerin müdahalesine yol açtı. Özellikle Fransa'nın araya girmesi sayesinde 21 Nisan 1607'de uzlaşmaya varıldı. Paulus Venedik üzerindeki yasaklamayı kaldırdı ve Sarpi'yi aforoz etti.

Paulus 22 Eylül 1606'da İngiliz Katoliklerinin, Kral I. James'in zorunlu kıldığı bağlılık yeminini etmelerini yasaklamıştı. Ama bundan sonra temkinli davranarak Habsburglar ile Fransa arasında barışı korumaya çalıştı. Osmanlılara karşı Haçlı seferi girişimi sonuçsuz kaldı. Paulus Almanya'da Luthercilik ile Katolikliğin yan yana yaşamasını onaylayan Augsburg Barışı'nı (1555) çiğnemekten de özellikle çekiniyordu. Bu nedenle 1618'de, Alman Katolikleri ile Protestanlar arasında Otuz Yıl Savaşları'na yol açacak çatışmada Katolikleri desteklemedi.

Paulus özellikle Latin Amerika'daki misyonerlik çalışmalarını destekledi, yeni birçok cemaat ve tarikatı onayladı. Papalık belgelerinin korunması için Vatikan arşivini kurdu. 1612'de, Roma ayin usulünü düzenleyen kitaplardan *Rituale Romanum*'un yeni bir baskısını hazırlattı. Öte yandan ailesinin üyelerini kayırdığı ve onlara yasadışı gelir sağladığı için kötü bir ün edindi. Ama daha önemli gereksinimler için kullanılabilecek kaynakları sanat yapıtlarına harcaması onu güzel sanatların koruyucusu durumuna getirdi. Yapımına öncülük ettiği Santa Maria Maggiore Bazilikası'na gömüldü.

Paulus VI, asıl adı GIOVANNI BATTISTA MONTINI (d. 26 Eylül 1897, Concesio - ö. 6 Ağustos 1978, Castel Gandolfo, İtalya), 1963-78 arasında papa.

Sağlığı bozuk olduğu için öğrenimine evde başladı, daha sonra Brescia'da okudu. 29 Mayıs 1920'de papazlığa atandı ve eğitimini

VI. Paulus
AP/Wide World Photos

sürdürmek üzere Roma'ya gönderildi. Kısa süre sonra Vatikan'ın dışişleri kadrosuna katıldı. Mayıs 1923'te Varşova'da ilk görevine atandı, ama aynı yılın sonlarına doğru sağlık nedenleriyle geri döndü. Daha sonra Vatikan diplomatlarının eğitildiği Kilise Akademisi'ne devam etti; aynı zamanda papalık danışmanlığında çalışmaya başladı.

Bu arada Roma Üniversitesi'ndeki öğrencilerin dinsel eğitimiyle ilgilendi. Böylece, II. Dünya Savaşı'ndan sonra İtalya'nın siyasal yaşamında söz sahibi olacak gençlerle yakın dostluklar kurdu. Geleceğin cumhurbaşkanı Giovanni Gronchi ile geleceğin başbakanları Mario Scelba ve Aldo Moro bunlar arasındaydı.

Montini 1939'da papalık başdanışman yardımcılığına atandı. 1953'te Kardinaller Kutsal Kurulu üyeliği önerisini geri çevirdi. Kasım 1954'ün başlarında XII. Pius tarafından Milano başpiskoposluğuna getirildi. 1958'de XXIII. Johannes tarafından kardinalliğe atandı. 21 Haziran 1963'te VI. Paulus adıyla papa seçildi.

II. Vatikan Konsili'nin (1962-65) zorlu geçen ilk toplantısından sonra göreve başlayan Paulus konsilin son üç toplantısına başkanlık etti. Bu toplantılarda, Katolik Kilisesi'nin 20. yüzyılın koşullarına aykırı düşmeksizin geleneği yaşatması gereğini vurguladı. 8 Aralık 1965'te konsilin sona ermesinin ardından, her somut durumu özenle inceleyerek konsil kararlarını uygulamaya çalıştı. Haziran 1968'de *Humanae Vitae* başlıklı genelgesiyle, gebeliği önleyici yapay yöntemlere karşı olduğunu bildirdi. Bu genelge birçok çevrede şiddetli tepkilere yol açtı. Papazların bekârlığı kuralını savunduğu genelgesi *Sacerdotalis Caelibatus* da (Haziran 1967) benzer eleştirilerle karşılaştı; dinsel yeminlerini geri almak için başvuranların sayısı gitgide arttı.

Paulus toplumsal sorunların incelenip çözümlenmesine ve bunların dünya barışı üzerindeki etkilerine büyük önem verdi. Bu sorunları 6 Ağustos 1964'te *Ecclesiam Suam* adlı genelgesinde ayrıntılarıyla ele aldı. 26 Mart 1967 tarihli *Populorum Progressio*'da dile getirdiği toplumsal adalet özlemi, bazı tutucu çevrelerce Marksistlikle bile suçlanmasına yol açtı.

Paulus dünyanın her köşesine yaptığı yolculuklarla da önceki bütün papaları geride bıraktı. Ocak 1964'te ilk yolculuğunu yaptığı Kudüs'te İstanbul Rum Ortodoks (Fener) patriği Athenagoras'la tarihi buluşmasını gerçekleştirdi. Aynı yılın sonlarına doğru, Asya'yı ziyaret eden ilk papa sıfatını kazanarak Hindistan'a gitti. 4 Ekim 1965'te New York'ta Birleşmiş Milletler merkezini ziyaret etti, özel oturumda konuşarak Genel Kurul'a barış çağrısında bulundu. 1967'de Fátima'ya (Portekiz) kısa bir yolculuk yaptı. Ardından İstanbul ve Efes'e gitti, İstanbul'da Athenagoras'la ikinci kez görüştü.

Paulus Katolik Kilisesi ile öteki kiliseler, hatta dinsizler arasındaki gerilimi azaltmak amacıyla da çeşitli girişimlerde bulundu. İngiltere, ABD, SSCB ve başka ülkelerde çeşitli cemaatlerden dinsel önderlerle görüştü. Ateistler için de özel bir sekretarya kurdu, ateizmin ortaya koyduğu sorunların çözülmesi için çaba harcadı. Katolikler ile başka inançları benimseyenler arasındaki evlilikleri düzenleyen kurallar baştan sona yeniden ele alındı. Paulus'un bu amaçla yayımladığı özel ferman (*motu proprio*) genellikle olumlu karşılandı. Çağdaş ekumenik hareketin(*) gelişmesini destekleyen Paulus, Papa XIII. Leo'nun toplumsal reformlarla ilgili *Rerum Novarum* genelgesinin 80. yıldönümü dolayısıyla 15 Mayıs 1971'de yayımladığı "Octogesima Adveniens" adlı papalık mektubuyla, bütün insanları adalet ve barış sorunlarının çözümünde işbirliğine çağırdı.

Paulus (HAVARİ AZİZ), asıl adı TARSUSLU SAUL (d. İS 10?, Tarsus - ö. İS 67?, Roma), Hz. İsa'nın ölümünden sonra onun öğretisini benimseyen ve Hıristiyanlığın bir Yahudi mezhebi olmaktan çıkıp bir dünya dinine dönüşmesine belirleyici katkıda bulunan başlıca havari. Paulus'un Yeni Ahit'in yaklaşık üçte birini oluşturan mektupları günümüze ulaşmış en eski Hıristiyan metinleridir ve Hıristiyan ilahiyatının temellerini oluşturur. Yeni Ahit'teki Resullerin İşleri kitabının da yarıdan çoğu Aziz Paulus'un etkinliklerini aktarır.

Paulus'un doğum yeri olan Tarsus o dönemde ünlü stoacı düşünürlerin yurduydu. Yöredeki pek çok Yahudi gibi Paulus da Roma yurttaşlığını kazanmış bir aileden geliyordu. Bu nedenle hem Yahudi adı Saul'u, hem de Romalı adı Paulus'u kullanıyordu. Yahudi önderi I. Gamalyel döneminde Kudüs'te hahamlık öğrenimi gördü, geçimini çadır ustalığıyla sağladı. Bağnaz bir Ferisi olarak Hıristiyanlığı Yahudilik karşısında büyük bir tehdit saydığı için kilise üyelerine yönelik kıyımlarda etkin görev aldı. İnanışa göre, gene Hıristiyanların peşine düşmek üzere Şam'a giderken yolda Hz. İsa'nın görüntüsüyle karşılaşınca tövbe etti ve kendini Yahudi olmayanlar arasında Hıristiyanlığı yaymaya adadı.

Paulus bundan sonra bir süre Arabistan'da tek başına yaşadı, Şam'a yerleşti. Bir olasılıkla bu dönemde Hz. İsa'nın öğretisiyle ilgili geniş bilgi edindi. Üç yıl sonra inançları yüzünden buradan kaçmak zorunda kalarak Kudüs'e geldi. Orada Aziz Petrus'la ve Hz. İsa'nın kardeşi olarak anılan Yakub'la tanıştı, böylece Havariler arasına girdi. Ferisilerin kendisinden öç almasından ço-

kindiği için, iki hafta sonra Kilikya'ya doğru yola çıktı. Aziz Barnabas'a(*) yardımcı olmak için Antiokheia'ya (Antakya) gittiğinde Paulus'un Yahudi kökenli Hıristiyanlar karşısında Yahudi kökenli olmayanlardan yana tutum alması, onun Hıristiyan öğretisinin gelişmesine katkısının başlangıcını oluşturdu. Bundan sonra Antiokheia Paulus'un Hıristiyanlığı yayma etkinliklerinin merkezi oldu.

Paulus, yeni kiliseler kurmak amacıyla Antiokheia'dan yola çıkarak başladığı ilk gezisinde Barnabas'la birlikte Kıbrıs (Salamis ve Pophos [Baf]), Perge, Pisidya Pamfilya, İkonion (Konya), Lystra (Hatunsaray), Derbe ve Attaleia'da (Antalya) konakladı. Denizyoluyla Antiokheia'ya döndükten sonra, Yahudi kökenli olmayan Hıristiyanların da sünnet olmaya zorlandığı yönündeki haberler üzerine Barnabas ve Titus'la birlikte Kudüs'e gitti. Gene Antiokheia'dan başlayan ikinci gezisindeyse Roma yurttaşı Silas'la birlikte Galatya'ya doğru yola çıktı, Lystra'da yanına Timotheos'u da aldı. Ardından Troas'a, oradan da Makedonya'ya gitti; Thessalonike (Selanik), Philippi (Filippoi) ve Beroia'da (Veroia) kiliseler kurdu. Philippi'de Silas'la birlikte bir süre tutuklu kaldı. Thessalonike ve Beroia'da Yahudilerin düşmanca davranışları karşısında Atina'ya kaçmak zorunda kaldılar. Resullerin İşleri'nde (17:19-34) yer alan, Paulus'un Atina'da Areopagos Meclisi'nde yaptığı konuşma, felsefe geleneğiyle yetişmiş bir topluluğa Hıristiyanlığı sunma çabasını yansıtıyordu.

Paulus kilise kurmaksızın Atina'dan ayrılarak Korinthos'a gitti, orada Prokonsül Gallio'nun huzuruna çıktı. Ardından Ephesos (Efes), Caesarea ve Kudüs'e gittikten sonra Antiokheia'ya döndü. Bundan sonra, kurduğu kiliseleri güçlendirmeye girişti. Önce bir kez daha Ephesos'a giderek üç yıl orada kaldı. Büyük olasılıkla Kolossai, Hierapolis ve Laodikeia'da yeni kiliseler kurdu. En önemli mektuplarını bu dönemde kaleme aldı. Korinthos'ta ortaya çıkan ciddi sorunları çözme umuduyla oraya gittiyse de bu ilk girişiminde başarılı olamadı. Ephesos'a dönüşünden sonra ikinci kez Makedonya'ya, oradan da gene Korinthos'a gitti. Bu kez amacına ulaştı; orada kaldığı üç ay içinde, Hıristiyan ilahiyatına en önemli katkılarını içeren ünlü Romalılara Mektup'u yazdı.

Paulus'un Romalılara Mektup'unun görünüşteki amacı Kudüs'teki yoksul kilise için toplanan yardımları oraya götürdükten sonra İspanya'ya giderek bu ülkeyi Hıristiyanlaştırma tasarısında onların yardımını istemekti. Bu nedenle, Yahudi olmayanların da Hıristiyanlığa kazanılması gerektiği savını uzun uzadıya açıklıyordu. Paulus'a göre Tanrı bütün insanların kurtuluşunu amaçlamıştı; Tanrı'nın bu bağışı ancak İsa Mesih'in çarmıhta can vererek sunduğu kurbana iman ederek elde edilebilirdi. Tek başına Tanrı yasalarının kurtuluşu getirmesi olanaksızdı. Tanrı yasaları günahkârlığın doğasını sergileyebilirdi, ama insanları doğruluğa eriştiremezdi.

Toplanan yardımı Kudüs'e getiren Paulus orada, Yahudi kökenli olmayan yandaşlarından birini Yahudilerin ünlü Kudüs Tapınağı'nın onlara yasaklanmış bölmelerinden birine soktuğu suçlamasıyla tutuklandı. Tutuklanması gerçekte Paulus'u Yahudilerin galeyanından korumayı da amaçlıyordu; Roma yurttaşı olduğu için kötü davranışla da karşılaşmadı. Ama bir suikast girişimi ortaya çıkarılınca Roma garnizonunun bulunduğu Caesarea'ya götürüldü. İki yıl tutuklu kaldıktan sonra Festus adlı valinin onu yargılanmak üzere Kudüs'e göndermek istemesine karşın Paulus bunu reddederek Neron'a başvurdu. Sonbahar sonlarında başlayan Roma yolculuğu sırasında, onu da taşıyan geminin kazaya uğraması nedeniyle üç ay Malta'da kaldı; sonunda İS 60 ilkbaharında Roma'ya ulaştı. İki yıl süreyle yargılanmayı bekleyerek ev hapsinde tutuldu. Yeni Ahit'teki mektuplarının bir bölümünü de bu dönemde yazdı.

Paulus'un Resullerin İşleri'nde yer alan öyküsü bu aşamada sona erer. İmparator Neron döneminde (İS 54-68) ölüm cezasına çarptırıldığı yönünde savlar vardır. Buna karşılık, Paulus'un ilk kez aklandıktan sonra Yunanistan, Anadolu ve Girit'te Hıristiyanlığı yaymayı sürdürdüğü, ama ikinci kez yakalanarak Roma'ya getirildikten sonra idam edildiği savını destekleyen bazı metinlerin doğruluğu kuşkuludur.

Paulus Diaconus (d. y. 720, Cividale del Friuli, Lombardiya - ö. y. 799, Montecassino, Benevento), Lombardiyalı tarihçi ve şair. *Historia Langobardorum* (Lombardların Tarihi) adlı yapıtı bu halkla ilgili temel bilgi kaynağıdır. Yazılı kaynaklara ve geleneksel sözlü anlatılara dayanan yapıt Lombard tarihinin 744'e değin olan bölümünü kapsar. Paulus'un öbür yapıtları arasında Metz piskoposlarının tarihi, I. Gregorius'un (Aziz) yaşamıyla ilgili bir inceleme, kilise takvim yılı için vaaz derlemesi, Benedikten Tüzüğü üzerine bir yorum ve *Historia Romana* adlı başka bir tarih çalışması sayılabilir.

Paulus Venetus, İtalyanca PAOLO VENETO ya da PAOLO DI VENEZIA (Venedikli Paolo), asıl adı PAOLO NICOLETTI (d. 1372, Udine, Aquileia Patrikliği - ö. 15 Haziran 1429, Padova, Venedik Cumhuriyeti), Augustinusçu İtalyan düşünür ve ilahiyatçı.

Oxford ve Padova'da öğrenim gördü, 1408-15 arasında Padova'da ders verdi. Venedik'e girmesi yasaklanmadan önce, 1413'te Venedik'in Polonya elçiliğine atandı. 1424'te Bologna'da, 1422 ve 1427'de Siena'da ders verdi. Daha sonra Siena'da rektör oldu ve bu üniversitede Ockhamlı William'ın mantığını öğretti. Başlıca yapıtları arasında *Logica parva* (1473; Küçük Mantık), *Logica magna* (1481; Büyük Mantık), *Summa totius philosophiae* (1496; En Yüksek Felsefe) ve Aristoteles üzerine bazı tartışmalar sayılabilir. *Logica duplex* adıyla anılan ilk iki mantık kitabı 15. ve 16. yüzyıllar boyunca ders kitabı olarak kullanılmıştır.

Paulusçuluk, 7. yüzyılda ortaya çıkan dualist Hıristiyan mezhebi. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde doğan Markionculuğun dualist görüşlerinin ve 3. yüzyılda İran'da yayılan gnostik din Maniciliğin etkisinde kalmıştır. Mezhebe adını veren Paulus'un kim olduğu tartışmalıdır.

Paulusçuluğun temelinde, biri iyi öbürü kötü iki Tanrı olduğu öğretisi yatar. İyi Tanrı gelecekteki dünyanın, kötü Tanrı ise bu dünyanın yaratıcısı ve yöneticisidir. İyi Tanrı etten ve kemikten bir insan olamayacağına göre Hz. İsa gerçekten Meryem Ana'nın oğlu olamaz.

Paulusçuluğun kurucusu sayılan Konstantin adlı Ermeni, Paulus'un müritlerinden Silas'ın (Latince Constantinus-Silvanus[*]) adını almıştı. Ortaya çıktıktan kısa süre sonra mezhep imparatorluk sınırları içinde siyasal ve askeri çalkantılara yol açtı. 668-698 arasında III. Konstantinos ve II. İustinianos mezhebi dağıtmak amacıyla seferler düzenlediler. 9. yüzyılın başlarında Paulusçuluk yeniden canlandı, Kilikya'da ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde etkili oldu. İmparator I. Mikhail ile İmparatoriçe Theodora'nın giriştiği kırımlara karşın varlığını koruyabildi. 9. yüzyılın üçüncü çeyreğinde en güçlü dönemini yaşadı. 872'de I. Basileios'un düzenlediği sefer mezhebin askeri gücünü kırdı. Ama Haçlı seferlerine değin Paulusçuluk Asya'da ortadan kalkmadı. 9 yüzyıldan sonra, Bulgarlara karşı öncü güç olarak yerleştirildikleri Trakya dışında Paulusçuların etkileri kalmadı. Paulusçu öğreti Makedonya, Bulgaristan ve Yunanistan'da özellikle köylüler arasında etkili oldu. Bunun daha sonra Bogomilcilerin gelişmesine katkıda bulunduğu sanılmaktadır.

Paulus'un İşleri, Havari Aziz Paulus'un yolculuklarını ve öğretilerini aktaran metin. Kanonik sayılmadığı için Yeni Ahit'in hiçbir derlemesinde yer almayan metinlerden biridir. İS 160-180 arasında yazıldığı sanılmaktadır. 1904'te yayımlanan 6 yüzyıldan kalma bir yazma, metnin değişik yazarlarca kaleme alınmış üç ayrı metinden oluştuğu varsayımını güçlendirmiştir. Bu metinlerin başlangıçta tek bir kitap oluşturduğu görüşü de zayıflamaktadır.

Paulus'un mektupları, Yeni Ahit'te, yazar olarak Aziz Paulus'un adını taşıyan metinler. Bu grupta yer alan yedi mektubun (Romalılara, Korinthoslulara I ve II, Galatyalılara, Philippililere, Thessalonikelilere I, Philemon'a) yazarının Paulus olduğu konusunda tartışma yoktur. Kolossaililere ve Ephesoslulara seslenen iki mektup ile Thessalonikelilere II. Mektup'un Aziz Paulus'un müritlerince daha sonraki tarihlerde yazıldığı sanılmaktadır. Geleneksel olarak Paulus'a dayandırılan üç metnin (Timotheos'a I. ve II. mektuplar ile Titus'a Mektup) Paulus takma adıyla başka yazarlarca kaleme alınmış olabileceği tartışmalıdır. Doğu kiliselerinin Paulus'un mektupları arasında saydığı İbranilere Mektup başlıklı metin ise Batı kiliselerince bu grup dışında tutulur.

Paulus'un kurduğu kiliselerin sorunlarını aydınlatmaya çalışan mektuplar büyük olasılıkla 1. yüzyılın sonlarında ya da daha sonra bütün kiliselerde kullanılmak üzere bir araya getirilmiş ve o tarihten bu yana Yeni Ahit'in ayrılmaz parçası olmuştur. Galatyalılara (y. 53-54) ve Romalılara (y. 57) mektuplar Hıristiyanlığın Yahudilikle ilişkisini, dolayısıyla Yahudi kökenli olan ve olmayan Hıristiyanlar arasındaki ilişkileri işler. Bu metinlerde Eski Ahit'in getirdiği yasalar ve aklanma sorunu yoğun biçimde tartışılır. Korinthoslulara I. (y. 50-51) ve II. (y. 55) mektuplarda ise Yahudilikten hiç söz edilmez; bu metinler Paulus'un Yahudi olmayan topluluklar içindeki etkinliklerine dolaysız tanıklık eder. Yeni Ahit'in en eski metni olan Thessalonikelilere I. Mektup (y. 50) eskatologya(*) sorunlarını konu alır. Thessalonikelilere seslenen ikinci mektup ise birincisine hem üslup bakımından öykünür, hem de onun içeriğini yeniden işler. Philemon'a Mektup (y. 61), bağışlanacağı ve Paulus'a yardım etmek üzere geri gönderileceği umuduyla efendisine iade edilen bir köleyle ilgilidir. Philippililere Mektup (y. 62), Paulus'un öğretisinin çeşitli yönlerini bir tür vasiyet biçiminde bir araya getirir.

Bu metinlerde Paulus önce mektubun kimlere yazıldığını belirtir. Bundan sonra genellikle, mektubun amacına uygun bir şükran ve şefaat bölümü gelir. Öğretinin açıklandığı bölümden sonra yazarın öğütleri ve yüreklendirici sözleri sıralanır. Mektupların sonunda ise kişisel bazı bilgiler ve kutsayıcı sözler yer alır.

Paulus'un Timotheos'a mektupları ile Titus'a Mektup'u herhangi bir kiliseye değil, kiliselerinde önder konumunda bulunan iki ayrı kişiye seslenir. 2. yüzyılda kaleme alındığı sanılan mektupların üçünde de

imanı koruma, kilise görevlerine ehil kişileri atama, ibadet, kişisel yaşamda ve kilisede disiplini sürdürme gibi konular işlenir. İbranilere Mektup'ta ise ne yazarın adı, ne de kimlere yazıldığı belirtilir; bu metin gerçekte bir mektuptan çok bir ilahiyat özetidir. İçerdiği düşünceler ve eğretilemeler Yeni Ahit'in bütün metinlerinden farklılık gösterir. Yahudi kökenli bir Hıristiyanın kaleminden çıktığı sanılan metinde Hz. İsa'da gerçekleşen vahyin üstünlüğü ve öteki vahiyleri geçersiz kılması vurgulanır. Kolossaililere Mektup'un özgün olduğunu savunan araştırmacılar yaklaşık 62'de Roma'da yazıldığını öne sürerler. Ephesoslulara Mektup'un ise yaklaşık 90'da Paulus'un bir müridince yazıldığı üzerinde görüş birliği vardır.

Pauropoda, *Arthropoda* (eklembacaklılar) filumundan, yaşayan 60 kadar türü tanımlanmış çokayaklı omurgasızlar sınıfı. Hemen hemen bütün yeryüzüne dağılmış olan bu kara hayvanları yaprak döküntülerinin, taşların ve çürüyen odunların altında yaşar. Mantarlar ve çürüyen organik maddeler başlıca besinlerini oluşturur. Uzunlukları 0,5-2 mm, başları küçük ve koniktir. Başlarında geniş ve dallanmış duyargalar bulunur. Ağız parçaları içe doğru yerleşmiş bir çift üstçene ile az gelişmiş bir çift altçeneden oluşur. Gözler yerine bir çift titreşime duyarlı organları vardır. Gövdelerini oluşturan kısmen kaynaşmış 11 bölütten 9 çift bacak çıkar. Beş parçalı olan bacakların ilk çifti körelmiştir. Solunum vücut yüzeyinden sağlanır. Ayrı eşeyli olan bu hayvanların üreme organları basit yapılıdır.

Pausanias (ö. İS 143-176), Lidya doğumlu gezgin ve coğrafyacı. *Periegesistes Hellados* (Yunanistan Betimlemesi) adlı yapıtı Antik Çağ kalıntılarına ilişkin önemli bir rehberdir.

Yunanistan'a gitmeden önce Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır, Makedonya ve Epir (Epeiros) ile İtalya'nın bir bölümünü dolaştı. Ünlü yapıtında, Attika'dan başladığı Yunanistan gezisini anlattı. On ciltlik yapıtın ilk kitabını 143-161 arasında bir tarihte tamamladı. Yazılarında 176'dan sonraki olaylara ilişkin bilgi yoktur.

Önemli kentlerle ilgili açıklamaları kentin kısa bir tarihiyle başlar ve topografik özellikleriyle sürer. Günlük yaşama, dinsel törenlere, halkın boşinançlarına ilişkin kısa bilgiler verir. Başlıca ilgi alanı sanat yapıtlarıdır. Olympia ve Delphoi'nin dinsel sanatını ve mimarisini betimlemiş, Atina'da portre ve yazıtlarla ilgilenmiş, Akropolis'teki büyük tunç Athena heykelinden ve kent dışındaki anıtlardan söz etmiştir. Günümüze ulaşan kalıntılar betimlemelerinin doğruluğunu ortaya koymaktadır.

Sir James Frazer'a göre Pausanias Yunanistan'daki kalıntıların çoğunun içinden çıkılmaz bir labirent ya da çözümsüz bir bilmece olmasını önleyen kişidir.

Paustovski, Konstantin Georgiyeviç (d. 31 Mayıs 1892, Moskova, Rus Çarlığı - ö. 14 Temmuz 1968, Moskova, SSCB), Sovyet Devrimi öncesinin romantik geleneğini sürdürdüğü öyküleriyle tanınmış yazar.

Ukraynalı bir Kazak ailesinden geliyordu. Kiev, Petersburg ve Odessa'da öğrenim gördü. Roman, novella, öykü, tarihsel ve biyografik roman gibi çeşitli türlerde ürün verdi. *Kara-Bugaz* (1932) ve *Kolhkida* (1934; *Bataklık*, 1979) adlı kısa romanlarıyla büyük ün kazandı. Yapıtlarında, doğaya lirik bir yaklaşım ve insanların yaşamına duyduğu yoğun merak belirgindir. 1920'lerin ve 1930'ların en usta yazarlarından sayılan Paustovski'nin başyapıtı *Rasskaz Jizni* (1946-62; *Bir Hayatın Romanı*, 1975) anılara dayalı otobiyografik bir yapıttır.

Paustovski yaşı ve saygınlığı sayesinde, 1950'ler ve 1960'larda resmî çevrelerin eleştirilerine hedef olan Sovyet yazarların koruyuculuğunu üstlenebilmiştir.

pavane, 16. ve 17. yüzyılda Avrupa'da, soyluların çiftler halinde arka arkaya dizilerek yaptığı görkemli dans. 1650'ye değin baloların açılışında kullanılmış, şık giysilerin gösterilmesi için bir araç olmuştur. Daha önce ortaya çıkmış *basse danse*'tan(*) uyarlanan bu dansın İtalya'dan İspanya'ya, oradan Fransa ve İngiltere'ye ulaştığı, adının İtalyanca *padovana*'dan (Padovalı) geldiği sanılır. Güney İspanya'da dinsel törenlerde kiliselerde yapılmıştır.

Pavane'ın müziği $\frac{2}{4}$ ya da $\frac{4}{4}$ 'lük ölçüdeydi. Ardından genellikle hareketli bir saray dansı olan *galliard* gelirdi. *Passamezzo* ise aynı dönemde İtalya'da yapılan benzer ama

Pavane, *Roman de la rose*'da yer alan bir resim, 16. yy başları, British Library, Londra
British Library, Londra

daha canlı bir danstı. Birlikte yapılan *pavane* ve *galliard* dansları 17. yüzyılın çalgısal dans süitlerinin öncüsü oldu. Birkaç erken dönem dans süitinde de *pavane*'a yer verildi (örn. Johann·Hermann Schein'ın bazı süitlerindeki *padouana*'lar). Sonraki bazı besteciler, örneğin Fauré (*Orkestra için Pavane*) ve Ravel (*Pavane pour une infante défunte* [*Ölü Bir Prenses İçin Pavane*]) ise *pavane*'ı çalgısal bir parça olarak kullandılar.

Pavarotti, Luciano (d. 12 Ekim 1935, Modena, İtalya), lirik İtalyan tenor. Ses alanı içindeki en tiz notaları çıkarmadaki ustalığıyla tanınır.

Modena'daki bir eğitim enstitüsünden mezun olduktan (1955) sonra iki yıl ilkokul öğretmenliği yaptı. Bir şan yarışması olan Uluslararası Yarışma'yı (Concorso Internationale) kazanmasının ardından 1961'de Reggio Emilia'da profesyonel opera yaşamına başladı. İlk kez 1968'de sahneye çıktığı New York kentindeki Metropolitan Operası'nın 1971'den sonra düzenli yorumcusu oldu. Pavarotti verdiği konserler, doldurduğu plaklar ve çıktığı televizyon programlarıyla yaygın bir ün kazandı.

Yakın dönemin en iyi *bel canto* opera şarkıcılarından biri sayılır. En tiz notalarda bile sesindeki arı tonu korumakla ünlüdür. En ünlü opera rolleri arasında *Rigoletto*'daki dük, *La fille du régiment*'deki (*Alayın Kızı*) Tonio, *I puritani di Scozia*'daki Arturo ve *Aida*'daki Radamès sayılabilir.

Pavel, Rusça tam adı PAVEL PETROVİÇ (d. 1 Ekim 1754, Petersburg - ö. 24 Mart 1801, Petersburg, Rus Çarlığı), 1796-1801 arasında Rus çarı.

III. Petro (hd 1762) ile II. Yekaterina'nın (hd 1762-96) oğluydu. Babasının halası Çariçe Yelizaveta Petrovna'nın (hd 1741-62) yanında yetişti. 1762'de tahta el koyan annesi yönetim işlerinde etkili olmasını engellemek için onu Petersburg'dan uzaklaştırdı. İlk karısı Darmstadt'lı Wilhelmina'nın (Rusça adı Nataliya) ölümünden kısa süre sonra Württembergli Sophia Dorothea ile evlenen (1776) Pavel, 1783'te annesinin zorlamasıyla Gatçina'daki malikânesine yerleşti.

17 Kasım 1796'da annesinin ölümü üzerine tahta çıktı. İlk işi çar'a ardılını seçme hakkını tanıyan 1722 tarihli bildirgeyi yürürlükten kaldırıp yerine, tahtın belli bir düzen içinde Romanov ailesinin erkeklerine geçmesini öngören yeni bir sistem getirmek oldu. Ayrıca, otokrasiyi güçlendirmek amacıyla Yekaterina'nın 1775'te feshettiği merkezî yönetim birimlerini yeniden oluşturup soyluların yetkilerini sınırladı.

Dış ilişkilerde ise, başlangıçta barışçı bir politika izlemesine karşın sonradan bu politikayı terk ederek Napoléon'a karşı oluşturulan İkinci Koalisyon'a katıldı (1798). Ama daha sonra İngiltere'ye karşı düşmanca bir politika izlemeye başladı; Avusturya ile diplomatik ilişkileri kesti.

Tutarsız siyaseti ve baskıcı yönetimi, oğlu ve ardılı Aleksandr'ın onayıyla düzenlenen bir saray darbesi sonucunda devrilmesine ve yatak odasında öldürülmesine yol açtı.

Pavelić, Ante (d. 14 Temmuz 1889, Bradina, Bosna - ö. 28 Aralık 1959, Madrid, İspanya), Hırvat faşist önder. II. Dünya Savaşı'nda Almanya ve İtalya'nın uydusu olan Hırvatistan'ın devlet başkanı olarak görev yapmıştır.

Zagreb'de avukatlık yaparken, milliyetçi Hırvat Hak Partisi'ne girdi. 1920'de Zagreb il ve eyalet meclisine seçildi. 1927-29 arasında Yugoslav Parlamentosu'nda (*Skupština*) milletvekili olarak görev yaptığı sırada ülkenin merkezileştirilmesine şiddetle karşı çıktı. Kral Aleksandar'ın diktatörlük yetkileriyle donatılması (1929) üzerine İtalya'ya kaçtı ve Ustaša adlı terörist bir örgüt kurdu. Bu grup 9 Ekim 1934'te Marsilya'da Kral Aleksandar'ı öldürdü.

Yugoslavya'nın Nisan 1941'de Mihver Devletleri'nin denetimine girmesinden sonra Pavelić Bosna'yı ve Dalmaçya'nın bir bölümünü içine alan Bağımsız Hırvatistan Devleti'nin başkanı (*poglavnik*) oldu. "Za dom Spremni" (Anavatan İçin Hazırız) sloganını benimseyen Ustaša rejimi Ortodoks Sırplar ve Yahudiler üzerinde ağır bir baskı politikası uyguladı. Almanların yenilmesi üzerine Mayıs 1945'te Hırvatistan'dan ayrıldı, Avusturya ve İtalya'da saklandı; 1948'de Arjantin'e kaçtı. 1957'de düzenlenen bir suikasttan kurtuldu ve Paraguay'a kaçtı; daha sonra İspanya'ya yerleşti.

Pavese, Cesare (d. 9 Eylül 1908, Santo Stefano Belbo, - ö. 27 Ağustos 1950, Torino, İtalya), İtalyan şair, eleştirmen, romancı ve çevirmen. Pek çok çağdaş ABD'li ve İngiliz yazarın İtalya'da tanınmasını sağlamıştır.

Babasının kamu görevlisi olduğu küçük bir kasabada doğdu. Ailesiyle birlikte taşındığı Torino'da lise ve üniversite öğrenimi gördü. Yapıtlarının faşist yönetimce yasaklaması üzerine çeviriye yönelerek 1930'larda ve

1940'larda, aralarında Sherwood Anderson, Gertrude Stein, John Steinbeck, John Dos Passos, Ernest Hemingway, William Faulkner ve Herman Melville'in de bulunduğu birçok ABD'li yazarla İrlandalı romancı James Joyce'un yapıtlarını İtalyancaya çevirdi. Bu arada, sonradan *La letteratura americana e altri saggi* (ös 1951; Amerikan Edebiyatı ve Öbürleri) adlı kitapta toplanan denemeler yazdı. Kurduğu ve ölümüne değin yönettiği Einaudi adlı yayınevinin yanı sıra faşizm karşıtı *La Cultura* dergisini çıkardı. 1935'te tutuklanarak hapsedildi. Hapishane deneyimlerini sonradan *Prima che il gallo canti* (1949; Siyasal Tutuklu) adlı kitabıyla *Il compagno* (1947; *Yoldaş*, 1969, 1990) adlı romanında anlattı. Serbest bırakılmasının ardından lirik şiirlerinin ilk cildi olan *Lavorare stanca*'yı (1936; Sıkıcı İş) yayımladı. İlk romanı *Paesi tuoi*'de (1941; *Senin Köylerin*, 1990) sonraki birçok yapıtında olduğu gibi çocukluğunun geçtiği yerleri anlattı. 1943-45 arasında, antifaşist direnişçilerle birlikte Piemonte tepelerinde yaşadı.

Genellikle öykü ve kısa romanlardan oluşan yapıtlarının büyük bölümü, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yayımlandı. Melville'den etkilenerek efsanelere, simgelere ve arketipe ilgi duydu. En etkili kitaplarından *Dialoghi con Leucò* (1947; Leuco'yla Sohbetler) insanlığın durumuyla ilgili şiirsel konuşmalardan oluşur. En iyi romanı sayılan *La luna e i falò* (1950; *Ay ve Şenlik Ateşleri*, 1984) büyüdüğü yere dönerek kendini bulmaya çalışan bir kişinin tutkulu öyküsüdür. *Pavese, La bella estate* (1949; *Çıplak Modeller*, 1958, 1988) adlı yapıtıyla Strega Ödülü'nü kazanmasından kısa süre sonra bir otel odasında intihar etti.

Pavese'nin, aralarında en başarılı lirik aşk şiirlerinden oluşan *Verrà la morte e avrà i tuoi occhi* (1951; Ölüm Senin Gözlerinle Bakacak), öykülerinin derlendiği *Notte di festa* (1953; Festival Gecesi) ile *Racconti* (1960; Öyküler) ve iç dünyasının çarpıcı bir betimlemesi olan *Il mestiere de vivere, diario 1935-1950* (1952; *Yaşama Uğraşı*, 1973, 1984) gibi birçok yapıtı ölümünden sonra yayımlandı. Bunlar arasında ayrıca Italo Calvino'nun yayıma hazırladığı *Poesie edite e inedite* (1962; Basılmış ve Basılmamış Şiirler) ile 1924-50 arasındaki mektuplarından oluşan *Lettere* (1966; Mektuplar) sayılabilir.

1957'den başlayarak edebiyat dalında Pavese Ödülü düzenlendi. Pavese'nin Türkçede *Plaj* (1990) adlı bir yapıtı daha vardır.

Pavia, Latince TICINUM, İtalya'nın kuzeyindeki Lombardiya bölgesinde il ve il merkezi kent. Ticino Irmağının sol yakasında, bu ırmağın Po Irmağıyla birleştiği noktanın yukarısında, Milano'nun 32 km güneyinde yer alır.

Papiria kabilesi tarafından Ticinum adıyla kuruldu. İÖ 220'de Romalıların eline geçti ve zamanla Roma'nın Kuzey İtalya savunmasında kilit nokta durumuna geldi. Bizans İmparatorluğu döneminde Gotların önemli direniş merkezlerinden biriydi. 14. yüzyılda Milano vikontlarının ve Bretanyalı Viscontilerin egemenliği altına giren kent, Pavia Üniversitesi'ni kuran II. Gian Galeazzo Visconti döneminde İtalya'nın siyasal merkezi oldu. 18. yüzyılda Avusturyalılar, Fransızlar ve İspanyollar tarafından işgal edildi. İtalya'nın siyasal birliğini sağlamayı amaçlayan Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketi sırasında Venedik Lombardiyası'nın önde gelen kentlerinden olan Pavia 1859'da İtalya Krallığı'na bağlandı.

Kentin merkezinde, yapımına 1488'de Cristoforo Rocchi tarafından başlanan ve onun modeline uygun olarak 1898'de tamamlanan büyük kubbeli, haç biçiminde bir katedral yer alır. Kentteki kiliselerin en önemlileri eski bir Lombardiya katedrali olan S. Michele (1155), S. Pietro in Ciel d'Oro, 13. yüzyıla ait fresklerle süslenmiş S. Teodoro (12. yy), gotik Carminio (14. yy) ve yapımına 1288'de başlanan S. Francesco'dur. Kentteki öteki önemli yapılar arasında 12. ve 16. yüzyıllar arasında tamamlanan belediye binası (Broletto), değerli sanat koleksiyonlarının bulunduğu Visconti Şatosu ve Malaspina Sarayı sayılabilir. Kentin kuzeyinde, Lombardiya'daki en önemli dinsel yapı olarak kabul edilen, Chartreuse tarikatına ait Pavia Manastırı yer alır.

1361'de kurulan Pavia Üniversitesi geçmişi 825'e değin uzanan eski bir hukuk okulunun devamı sayılır. 16. yüzyılda Papa V. Pius ve Aziz Carlo Borromeo tarafından kurulan Ghislieri ve Borromeo okulları ile Cairoli, Castiglioni-Brugnatelli, Fraccaro ve Afrika-Asya araştırmaları yüksekokulları Pavia'yı İtalya'nın Oxford'u durumuna getirmiştir. Özellikle hukuk, fen bilimleri ve tıp öğrenimi veren okullarıyla tanınan kentte 400 binden fazla kitap ve yazma bulunan bir kitaplık vardır.

Ulaşım, tarım ve sanayi merkezi olan kentte demir, kimya ve dokuma sanayileri gelişmiştir. Nüfus (1983 tah.) belediye, 84.644; (1991) il, 496.924.

Pavia Çarpışması, Fransa kralı I. François ile Habsburg hanedanından İmparator V. Karl (Şarlken) arasında İtalya'da gerçekleşen çatışma (24 Şubat 1525). Çarpışma sonunda 28 bin kişilik Fransız ordusu yok edilmiş ve François tutsak düşmüştür. Böylece İtalya'da İspanyol üstünlüğü kurulmuş oldu. Madrid'e gönderilen François ertesi yıl barış imzalayarak İtalya üzerindeki Fransız taleplerinden vazgeçti.

Pavie, Auguste (-Jean-Marie) (d. 1847, Dinan - ö. 1925, Thourie, Fransa), Yukarı Mekong Vadisindeki araştırmalarıyla tanınan Fransız kâşif ve diplomat.

1869'da deniz kuvvetlerinde çavuşken Nam Ky'ye gitti. Daha sonra Posta ve Telgraf İdaresi'nde çalışmaya başlayan Pavie, 1879'da Kamboçya'nın başkenti Phnom Penh ile Siyam'ın (bugün Tayland) başkenti Bangkok arasına, 1882'de de gene Phnom Penh ile Saygon (bugün Ho Şi Minh) arasına telgraf hatları döşenmesini yönetti. Bütün Tayland, Kamboçya ve Vietnam'ı dolaşarak bu üç ülkenin gelenek ve dillerini kusursuz biçimde öğrendi. Mekong Irmağı Vadisindeki Lao devletlerini denetimi altına almak isteyen Fransız hükümeti 1886'da Pavie'yi Luang Prabang'da, Siyam hükümeti nezdindeki konsolos yardımcısı olarak görevlendirdi. Pavie beş yıl boyunca Kuzey Laos'u dolaşarak yerel yönetici ve şeflerin Fransa'yla dost olmalarını sağladı ve Çinli çetelerin kuşattığı bölgede düzeni sağlamaya çalışan Siyamlıların girişimlerini boşa çıkardı.

1891-93 arasında Bangkok'ta başkonsolos olarak görevli olan Pavie 1893'te Fransız-Siyam Anlaşmazlığı'nın çıkmasında rol oynadı. Lao devletlerinin zaman zaman Vietnam egemenliği altına girmiş oldukları gerekçesiyle, artık Fransa Vietnam'a egemen olduğuna göre Vietnam'ın Laos'taki haklarının da Fransa'ya geçtiğini savundu. Bunalım, Mekong Irmağının doğusundaki tüm Lao devletlerinin Fransız protektorasına girmesiyle sonuçlandı.

Pavie Fransa'ya dönmeden önce bir keşif gezisine çıkarak Laos'un Çin'le ve İngilizlerin 1886'da ilhak ettiği Yukarı Myanmar ile sınırlarını belirledi. *Mission Pavie: Indochine 1879-1895* (1898-1919; Pavie Misyonu: Çinhindi 1879-1895) ve *A la conquête des cœurs* (1921; Yürekleri Fethetmek İçin) adlı iki kitabı vardır.

Pavlodar, Kazakistan'ın kuzey kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Batı Sibirya Ovasının güney kenarında akan İrtiş Irmağının orta çığırı boyunca 127.500 km²'lik bir alanı kaplar. Toprakları daha çok, güneybatıda yarı çöle dönüşen düz bozkırlardan oluşur. İklim karasal ve kurudur. Yönetim biriminin merkezi Pavlodar ile Ekibastuz kenti, çok geniş olmakla birlikte düşük verimli kömür içeren Ekibastuz yataklarına dayalı, hızla büyüyen bir sanayi kompleksi oluşturur. Ayrıca Maykain'de altın çıkarılır, tuz göllerinden tuz üretilir. Bozşakol'da önemli bakır yatakları bulunur. Büyük bir tahıl deposu olan yönetim biriminde buğday ve mısır üretilir; koyun ve sığır besiciliği de yapılır. 1981'de nüfusun yaklaşık yüzde 60'ının kentlerde yaşadığı saptanmıştır. En kalabalık milliyetler Ruslar, Kazaklar, Ukraynalılar ve Almanlardır. İrtiş-Karaganda Kanalı 1961'de kurulan Yermak kasabasından başlar. Burada büyük bir enerji santralı ve demir alaşım tesisi vardır. İrtiş Irmağı ulaşıma elverişlidir. Nüfus (1991 tah.) 956.900.

Pavlodar, Kazakistan'da Pavlodar yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. İrtiş Irmağı üzerinde bir liman kentidir. Tahkim edilmiş İrtiş hattı üzerinde, tuz gölleri yakınında Koryakovski sınır karakolu olarak 1720'de kuruldu. 1861'de Pavlodar adını aldı. Tuz ve tarımsal ürünler ticaretine karşın, nüfusu 1897'de ancak 8 bin dolayındaydı. Bundan sonra, özellikle 1960'ların ortalarından başlayarak hızla gelişen kent traktör, alüminyum ve kimyasal madde fabrikaları bulunan büyük bir sanayi merkezi oldu. 1978'de petrol arıtım tesisi tamamlandı. Nüfus (1991) 342.500.

Pavlograd, Ukrayna'da, Dnyepropetrovsk yönetim biriminde (*oblast*) kent. 1797'de tüzel kimlik kazanan Pavlograd Sovyet Devrimi'nden (1917) önce önemsiz bir ticaret merkeziydi. Günümüzde büyük bir demiryolu kavşağı ve Donets Kömür Havzasının batı kesiminin merkezidir. Kentte, dökümhaneler için üretimde bulunan çeşitli makine fabrikaları, kimya sanayisi, tuğla fabrikaları vardır. Kentin tüketim malı sanayileri arasında gıda işleme, kumaş (keten bezi) ve mobilya fabrikaları sayılabilir. Nüfus (1991 tah.) 134.000.

Pavlov, İvan Petroviç (d. 26 Eylül 1849, Ryazan, Rus Çarlığı - ö. 27 Şubat 1936, Leningrad, SSCB), koşullu refleks kavramının geliştirilmesini sağlayan araştırmalarıyla tanınmış Rus hekim ve fizyoloji bilgini. Sindirim salgıları üzerine çalışmalarından ötürü 1904 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü kazanmıştır.

Yaşamı. Küçük bir köyde geçen gençlik yıllarında kilise okullarına gitti. 1870'te Petersburg Üniversitesi'nde kimya ve fizyoloji öğrenimi görmeye başladı. 1879'da Petersburg'daki Çarlık Tıp Akademisi'nden mezun olduktan sonra Almanya'ya giderek kardiyovasküler fizyoloji bilgini Carl Ludwig ile gastroentestinal fizyoloji bilgini Rudolf Heidenhain'in yanında araştırmalar yaptı (1884-86). Ludwig ile çalışırken gerçekleştirdiği ilk bağımsız araştırması dolaşım sisteminin fizyolojisi üzerineydi. Ülkesine döndükten sonra 1888-90 arasında Petersburg'da Botkin'in laboratuvarında kalp fizyolojisi ve kan ba-

sıncının düzenlenmesi üzerine araştırmalar yaptı.

Bu arada çok usta bir cerrah oldu; çeşitli kimyasal ve psikolojik uyarıcıların kan basıncına etkisini saptamak için, bir köpeğin

Pavlov
Nobelstiftelsen, Stockholm

uyluk atardamarına anestezi yapmadan ve ağrısız biçimde kateter sokabiliyordu. Kalp sinirlerini kesip açığa çıkararak, kalp atımının şiddetini kalp sinirağına gelen sinir liflerinin düzenlediğini buldu; göğüs sinirlerinin yaralı uçlarını uyararak sağ ve sol vagus sinirlerinin kalp üzerindeki etkisini gösterdi. 1890'da Çarlık Tıp Akademisi'nde fizyoloji dersleri vermeye başladı. Bu arada yeni kurulan Deneysel Tıp Enstitüsü'nde hayvanlar üzerinde ayrıntılı cerrahi işlemler uyguluyordu.

Özellikle 1890-1900 arasında sindirim sürecindeki salgı etkinliklerini inceledi. Heidenhain ile birlikte çalışırken minyatür bir mide ya da kese hazırlamak üzere bir ameliyat geliştirmişti. Böylelikle ağızdan alınan yiyeceklerin mideye girmelerini önlerken bir yandan da midedeki vagus siniri uyarısının sürmesini sağlıyordu. Bu cerrahi girişim, sağlıklı bir hayvanda yaşam boyu sindirim salgılarının incelenmesini olanaklı kılıyordu. Bu çalışmasını *Lektsi o rabote glavnk pişçevaritelnik zelez* (1897; Sindirim Bezlerinin Çalışması Üzerine Dersler) adlı yapıtında açıkladı.

Koşullu refleks yasalarını geliştirmesi. Sağlıklı ve anestezi yapılmamış hayvanlarda salgı işlevindeki düzensizlikleri gözlemleyen Pavlov 1898-1930 arasında yürüttüğü çalışmalarla koşullu refleks yasalarını ortaya koydu. Tükürük salgısını hayvanın psişik ya da öznel etkinliğinin nicel bir ölçütü kabul ederek zihinsel süreçler ile yüksek düzeydeki sinirsel etkinliklerde nesnel, fizyolojik ölçütlerin önemini savundu. Koşullu refleks ile omurilik refleksi arasında benzerlikler bulmaya çalıştı. (*Ayrıca bak.* koşullanma.)

1930'lardan başlayarak yasalarını insanda rastlanan psikozlara uygulamaya çalıştı. Psikozlu hastaya özgü olan aşırı ket vurmanın bireyi dış dünyaya karşı koruyan bir mekanizma olduğunu ve önceleri aşırı uyarılmaya neden olan zarar verici uyarıcıları dışarıda bıraktığını ileri sürdü. Bu düşünce hastaları sessiz ve uyarıcılara yer vermeyen çevre koşullarında tedavi etme ilkesinin temelini oluşturdu. Bu dönemde dil yetisi üzerinde de araştırmalar yapan Pavlov, sözcüklerden oluşan uzun koşullu refleks zincirlerinin dilin temeli olduğunu öne sürdü. Ama dil yetisi bunun yanında, daha basit yapılı hayvanlarda bulunmayan bir genellemeler zincirine de bağlıydı.

Pavlov 1930'lara değin ülkedeki yeni rejime ve komünizme sert biçimde karşı çıktı. Laboratuvarını yurtdışına taşıma isteğinin 1922'de, ülkenin bilim adamlarına ihtiyacı olduğu gerekçesiyle Lenin tarafından reddedilmesi yönetimle ilişkilerini gerginleştirdi. Yurtdışına yaptığı gezilerde de ülkesini açıkça eleştiren ve 1924'te Askeri Tıp Akademisi'nden (eskiden Çarlık Tıp Akademisi) istifa eden Pavlov 1930'larda görüşlerini değiştirdi. Sonradan SSCB Bilimler Akademisi onun adına bir ödül (1934) ve bir madalya (1949) koydu.

Değerlendirme. Pavlov, karmaşık bir durumu deneyin basit ilkelerine indirgeyebilme yeteneğiyle koşullu refleks kavramını geliştirebilmiş, zihinsel süreçleri bilimsel olarak incelemenin ancak bunları ölçülebilir fizyolojik niceliklere indirgemekle gerçekleşebileceğini savunmuştur. Pavlov'un çalışmaları bilimsel davranış çözümlemelerinin temelini oluşturmakla birlikte, günümüz psikolojisinde fazla geçerlilik taşımadığı söylenebilir. Felsefi açıdan, Pavlov öznel olanın önemini ve bilimsel yöntemlerden bağımsızlığını ortaya koymuşsa da, bir bilim adamı olarak bu ayrımı netleştirmeyi başaramamıştır. Şizofreni ile paranoya konusundaki görüşleri ve yüksek düzeydeki zihinsel etkinlikleri de sinirsel kavramlarla açıklamaya çalışması, psikiyatrlar açısından onun çalışmasının önemini azaltan başlıca noktalardır. Öte yandan, bugün bazı nörofizyologlar dikkatlerini elektrofizyoloji ve biyokimya gibi alanlara yöneltmiştir. Tüm çalışmalarını normal, sağlıklı ve anestezi uygulanmamış hayvanlarla yapmış olması da bulgularının önemini azaltıcı niteliktedir. Pavlov'un Türkçede *Şartlı Refleksler ve Sinir Bozuklukları* (1967) adlı bir yapıtı daha yayımlanmıştır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. *Eksperimentalnaya psikologya i psikopatologya na zivotnik* (1903; Hayvanlarda Deneysel Psikoloji ve Psikopatoloji). *Dvadıatiletni opit obektivnovo izuçenya vissey nervnoy deyatelnosti (povedenya) zivotnik* (1923; Hayvanların Üst Sinirsel Etkinlikleri Üzerine Yirmi Yıllık Deney). *Lektsi o rabote bolşik poluşari golovnovo mozga* (1927; Beyin Yarımkürelerinin İşlevi Üzerine Dersler).

Pavlova, Anna (Pavlovna) (d. 12 Şubat 1881, Petersburg, Rus Çarlığı - ö. 23 Ocak 1931, Lahey, Hollanda), Rus balerin. Zamanının en ünlü dansçısı olmuş, 1913'te Çarlık Balesi'nden ayrıldıktan sonra kendi topluluğuyla bütün dünyayı dolaşmıştır.

1891'de Petersburg'da Mariinski Tiyatrosu'ndaki (bugün Kirov Devlet Opera ve Bale Akademik Tiyatrosu) Çarlık Bale Okulu'na kabul edildi. 1899'da Çarlık Balesi'ne geçti ve 1906'da başbalerin oldu. 1907'de birkaç dansçı ile birlikte Riga, Stockholm, Kopenhag, Berlin ve Prag turnesine çıktı. Başarısı ertesi yıl yeni bir turneye yol açtı. 1909'da Diaghilev, Paris'te Rus Balesi'nin tarihsel önem taşıyan bir gösteri sezonunu açtı. Pavlova bu topluluk la kısa bir süre Paris'te, ardından da Londra'da sahneye çıktı, ama hiçbir zaman Rus Balesi'ne katılmadı ve ömrünü klasik balenin güzelliğini bütün dünyaya tanıtmakla geçirdi. Daha 1910'da, Mariinski Tiyatrosu'ndan izinli olduğu sırada New York ve Londra'da Mikhail Mordkin ile dans etti.

1913'te Çarlık Balesi'nden ayrıldıktan sonra, çeşitli eşlerle (örn. Laurent Novikoff ve Pierre Vladimiroff) ve topluluklarla dans ederek geri kalan yıllarında bir misyoner gibi durmadan dolaştı; sayısız insanın bale sanatıyla tanışmasını sağladı. Onu seyredenlerin anılarında Pavlova'nın dansı disiplinli zarafetin, şiirsel hareketin ve insan bedeninde somutlaşmış büyünün ifadesi olarak kaldı.

Pavlova'nın 1914'te başlayan bağımsız turneleri onu dünyanın uzak köşelerine kadar ulaştırdı. Bu turneleri eşi Victor Dandré yönetiyordu. Topluluğunun repertuvarı büyük ölçüde gelenekseldi. *Don Quixote* (Don Kişot), *La Fille mal gardée* (*Şımarık Kız*), *The Fairy Doll* (Peri Bebek) gibi başarılı Mariinski gösterilerinden, Pavlova'nın üstün yorumcusu olduğu *Giselle*'den parçalar, uyarlamalar sahneliyorlardı. En ünlü gösterileri ise, Pavlova'nın eşsiz bir büyüleyicilik kattığı küçük solo dizilerinden oluşuyordu. Bunlardan *The Dragonfly* (Kızböceği), *Californian Poppy* (California Gelinciği), *Gavotte* ve *Christmas* (Noel) ile tek koreografi çalışması olan *Autumn Leaves* (1918; Sonbahar Yaprakları) izleyicilerinin en çok beğendiği gösterilerdi.

Anna Pavlova
Culver Pictures

Pavlova etnik danslara olan tutkusunu programlarına da yansıttı. Topluluğu Polonya, Macaristan, Rus ve Meksika danslarını yorumladı. Hindistan ve Japonya gezileri sonucunda bu ulusların dans tekniklerini araştırmaya yöneldi. Bu incelemelerini *Oriental Impressions* (Doğu İzlenimleri) başlığı altında topladı. Hindistan'da birlikte çalıştığı Uday Şankar sonraları Hint dansının en büyük yorumcularından biri oldu ve böylece Pavlova Hindistan'da dansın yeniden doğmasında önemli rol oynadı.

Pavlova'nın özel yaşamı, 1911'de Mordkin'le kavgası ve bazı seyrek gazete manşetleri dışında, olaysız geçti. Londra'daki evi (Hampstead'de Ivy Evi), koreograf Fokine'in 1905'te onun için yarattığı *The Dying Swan* (Kuğunun Ölümü) solosunu anımsatan kuğulu yapay gölüyle ünlendi. Pavlova'nın burada çekilmiş fotoğraf ve filmleri *The Immortal Swan* (1936; Ölümsüz Kuğu) adlı derleme filmde kullanıldı.

Pavlovo, Rusya Federasyonu'nun batı kesiminde, Gorki yönetim biriminde (*oblast*), Pavlovo ilçesinin (*rayon*) merkezi kent. Oka Irmağı üzerinde yer alır. Kentteki metal işleme sanayileri bu alanda uzun geçmişi olan el sanatlarının bir uzantısıdır. Kentte günümüzde otobüs, traktör ve otomobil parçaları üretilmektedir. Kentte metal sanayisine yönelik bir teknik yüksekokul vardır. Nüfus (1983 tah.) 70.000.

Pavlovski Posad, Rusya Federasyonu'nun batı kesiminde, Moskova yönetim biriminde (*oblast*) kent. Klyazma Irmağı üzerinde yer alan kent daha önce bir manastır köyüydü. 18. yüzyılda köylülerin dokuduğu ipekli kumaşların pazarlandığı bir

merkez oldu. 1844'te öteki kasabalarla birlikte sanayi merkezi (*posad*) durumuna gelen Pavlovski Posad'da 2 bin kişinin çalıştığı dokuz ipek, üç de kâğıt fabrikası vardı. Kent günümüzde pamuklu ve yünlü kumaş ile giyim eşyası ve seramik sanayileriyle ünlüdür. Nüfus (1983 tah.) 71.000.

Pavniler, Kuzey Amerika'da, 19. yüzyılın ikinci yarısına değin Platte Irmağı kıyısında yaşayan, Kaddo dil öbeğine bağlı Yerli kabilesi. 19. yüzyılda Kitkehaki, Çaui, Pidahaurat ve Skidi adlı görece bağımsız gruplardan oluşuyordu. Her grup da kendi içinde temel toplumsal birim olan köylere ayrılmıştı.

Kubbe biçimli, toprakla örtülü büyük kulübelerde oturan Pavniler, buffalo avına çıktıklarında deri çadırlar kullanırlardı. 17. ve 18. yüzyıllarda güneybatıdaki İspanyol yerleşmeleri aracılığıyla başlayan at yetiştiriciliği, Pavnilerin bir başka uğraşı olan çömlekçiliğin gerilemesine yol açtı. Pavnilerde sınıf ayrımı reis, rahip ve şamanlara tanınmış ayrıcalıklara dayanıyordu. Her köy ya da grubun reisi kendi korumasında bulunan kutsal bir bohçaya sahipti. Şamanların hastaları iyileştiren, düşman saldırılarını ve kıtlıkları önleyen özel güçleri olduğuna inanılırdı. Rahipler dinsel törenleri yürütür ve kutsal şarkıları okurdu. Şamanist ve avcı toplulukların yanı sıra askeri topluluklar da vardı.

Pavnilerin dini oldukça gelişkindi. Bazı yıldızların tanrı olduğuna inanır ve doğmaları için törenler düzenlerlerdi. Mısır ekme tarihini belirleme gibi pratik işlerde de astronomiden yararlanırlardı. Mısırı Güneş tanrısının bağışlayıcılığına aracılık eden sembolik ana olarak kabul ederlerdi. Öteki önemli tanrılar en büyük güç sayılan Tirawa ile sabah ve akşam yıldızlarıydı. Pavni dininin bir parçasını oluşturan, tutsak bir yetişkin kızı sabah yıldızına kurban etme geleneği 19. yüzyılda ortadan kalktı.

Beyazlarla barışçıl ilişkiler kuran ve genellikle sınır ordularında izcilik yapan Pavniler, 1833, 1848 ve 1857'de yaptıkları antlaşmalarla Nebraska'daki topraklarının büyük bölümünü ABD yönetimine devrettiler. 1876'da Nebraska'daki son topraklarından çıkarılarak Oklahoma'ya yerleştirildiler. Son verilere göre Oklahoma yerleştirme kampında ve çevresinde 2.300'den fazla Pavni yaşamaktaydı.

pavurya, yenebilen birkaç yengeç türünün ortak adı. *Xanthidae* familyasından *Eriptia verrucosa* (ya da *E. apinifrons*), genişliği uzunluğuna yaklaşık olarak eşit ve 10 cm, yürüme bacakları çok kıllı, kıskaçları kalın, rengi kızıl kahverengi ya da yeşilimsi kahverengi olan bir pavurya türüdür. Kabuğunun yanlarında yedişer sivri çıkıntı, ön loplarında taraksı çıkıntılar bulunur. Türkiye'yi çevreleyen bütün denizlerde, taşlar ve yosunlar arasında yaşar. *Cancridae* familyasından *Canser pagurus* Atlas Okyanusunda 25 cm genişliğe ve 5 kg ağırlığa erişebilir. Bu türün birçok Avrupa ülkesinde ticari değeri oldukça yüksektir. *Portunidae* familyasından *Carcinus meditterraneus*, çingene pavuryası ya da çingene çağanozu adlarıyla tanınır. Uzunluğu 5 cm, genişliği 6 cm kadar olan bu türün kıskaçları çok daha ince yapılıdır.

pavyon, parklarda, eğlence yerlerinde geçici süreler için kurulmuş hafif ve küçük yapı. Sözcük önceleri balo, bahçe eğlentisi gibi nedenlerle kurulan yapıları anlatırken, daha sonra fuar pavyonu gibi özel amaçlarla geçici bir süre için kurulan bütün başka yapıları da kapsamıştır. Bazen daha büyük bir yapının çevresinde bulunan ayrı hizmet yapıları için de kullanılır.

Pawłikowska-Jasnorzewska, Maria (d. 20 Kasım 1893, Krakau, Avusturya-Macaristan - ö. 9 Temmuz 1945, Manchester, İngiltere), Polonyalı şair. Ülkesinin en başarılı şairlerindendir. Ünlü ressam Wojciech Kossak'ın kızıydı. Sanatçı ve aydın bir çevrede yetişti. *Niebieskie migdały* (1922; Aylak Düşler) adlı ilk şiir kitabı, lirik şairlerin oluşturduğu Skamander grubu tarafından övgüyle karşılandı. 1939'a değin lirik şiirlerin yer aldığı ondan fazla kitap yayımladı. Bu kitaplardan *Pocałunki* (1926; Öpücükler) ve *Surowy Jedwab*'de (1932; Ham İpek) kültürlü çağdaş bir kadının aşkları, düş kırıklıkları ve kaygısız yaşamı gibi konuları ele aldı.

II. Dünya Savaşı sırasında önce Fransa'ya, sonra da İngiltere'ye göç etti. Sürgün yıllarında yaşadığı acıları *Róża i lasy płonące* (1940; Bir Gül ve Yanan Ormanlar) ve *Gołąb ofiarny* (1941; Kurbanlık Güvercin) adlı yapıtlarında dile getirdi.

Pawtucket, ABD'de, Rhode Island eyaletine bağlı Providence ilinde kent. Providence kentinin kuzeydoğusuna düşer. Blackstone Irmağı kıyısında, Central Falls kentinin bitişiğinde yer alır. Irmak üzerindeki çavlanın batı yakasında 1671'de kurulan ilk yerleşme çok geçmeden bir demirci köyüne dönüştü. Kuzey Amerika'da su gücüyle çalışan ilk pamuk işleme imalathanesi 1790'da burada kuruldu. Kentin gelişkin sanayisi elektronik eşya, tel ve kablo, dokuma, kâğıt, plastik eşya, mücevher ve gümüş işleri gibi ürünlere dayanır. Federal projeler ve Narragansett Körfezine açılan kanal ırmak ulaşımını önemli ölçüde geliştirmiştir. Nüfus (1990) kent, 72.644; Pawtucket-Woonsocket-Attleboro metropoliten alanı, 329.384.

Pax, Roma dininde, barışın kişileştirilmesi. Siyasal barışı sağlamaya çalışan İmparator Augustus döneminde ilk kez bir tanrı olarak kabul edildiği sanılır. İÖ 9'da açılan Ara Pacis Augustae (Augustus Barış Sunağı) ile İmparator Vespasianus'un İS 75'te tamamladığı büyük bir tapınak Pax'a adanmıştı.

Pax Romana (Latincede "Roma Barışı"), Augustus döneminden (İÖ 27-İS 14) Marcus Aurelius dönemine (İS 161-180) değin Akdeniz'de hüküm süren göreli barış ortamı. Temelini Augustus'un attığı Pax Romana İskoçya, Kuzey Afrika ve İran'a kadar uzanan bir bölgeyi kapsıyordu. Bu dönemde elindeki eyaletleri koruyan Roma, buyruklarına uymaları koşuluyla bu eyaletlerin kendi yasalarını yapmasına ve uygulamasına izin verdi. Pax Romana, Roma'nın öteki halklar karşısındaki üstün gücüne dayanan zoraki bir barıştı. Öte yandan bütün Akdeniz çapında ticaret yollarının güvenliğini de sağlıyor ve böylece geniş ölçekli bir işbölümünü ayakta tutan mal ve para akımları için gerekli siyasal çerçeveyi oluşturuyordu.

Paxton, Sir Joseph (d. 3 Ağustos 1801, Woburn yakınları, Bedfordshire - ö. 8 Haziran 1865, Sydenham, Londra yakınları, İngiltere), İngiliz bahçe düzenleyicisi ve sera tasarımcısı. 1851'de Londra'da düzenlenen I. Dünya Sergisi için tasarladığı Kristal Saray(*) ile mimarlığa yönelmiştir.

Aslında Devonshire dükünün yanında çalışan bir bahçıvandı; giderek dükün arkadaşı, kâhyası ve danışmanı oldu. 1826'da dükün Chatsworth'taki (Derbyshire) malikânesinin bahçelerinin yönetimini üstlendi; orada, demir ve cam kullanarak ünlü serasını inşa etti (1840). 1850'de gene aynı yerde, bu kez dükün ender rastlanan, nilüfer benzeri su bitkileri koleksiyonu için ayrı bir sera yaptı. Aynı yıl, Dünya Sergisi düzenleyicilerinin daha önceden resmen onaylamış oldukları hantal tasarımdan vazgeçilerek, yerine Paxton'ın cam levha ve demirden prefabrik öğelerle inşa etmeyi önerdiği özgün projenin uygulanmasına karar verildi. Altı ayda inşa edilmesine ve Paxton'a "sir" unvanını kazandırmasına (1851) karşın, Kristal Saray'ın üslupsal bir devrimin göstergesi olarak kabul edilmesi için bir süre daha beklemek gerekti.

Paxton 1854'ten ölümüne değin Coventry temsilcisi olarak Parlamento'da yer aldı. Cam yapılarını inşa ettiği dönemde seçmeci üsluplarda pek çok konut tasarladı ve birkaç park düzenlemesi gerçekleştirdi.

Paxton Boys Ayaklanması, Pontiac Yerli ayaklanması sırasında Pennsylvania sınır görevlilerince bir Yerli yerleşmesine düzenlenen saldırı (Aralık 1763). Paxton'dan (Pennsylvania) gelen 57 sarhoş korucu Lancaster (Pennsylvania) yakınlarında suçsuz ve savunmasız 20 Suskehanna Yerlisini öldürdü. Bunun üzerine Vali John Penn katliamı gerçekleştirenlerin yakalanarak yargılanmasını istedi. Ama "Paxton Boys" denen korucuların eylemleri sınır bölgesinde oturanlarca desteklendiğinden saldırganlar yargılanamadı.

Paxton Boys Ayaklanması sınır görevlilerinin Yerli karşıtı tutumunu açığa çıkarmasının yanı sıra, Pennsylvania'nın iç kesimlerinde yaşayanların Doğu illerinin koloni yasama meclisindeki egemenliğinden duyduğu hoşnutsuzluğu da gösterdi. Ocak 1764'te 600 kadar silahlı sınır görevlisi eyalet meclisini protesto amacıyla Philadelphia'ya yürüdü. Benjamin Franklin'in de aralarında bulunduğu Philadelphia'lı önderler, istemlerinin dikkate alınacağı konusunda söz vererek protestocuların kente girmesini önledi. Ama sonradan mecliste bu yönde ciddi bir adım atılmadı.

payanda, mimarlıkta, duvar gibi düşey bir taşıyıcıya dıştan yapılan destek. Payandalar desteklikleri taşıyıcının yük kaldırma gücünü artırmak amacıyla olduğu gibi, kemer ya da kubbe türünden öğelerden gelen yana açıcı yükleri karşılamak amacıyla da yapılır. Ayrıca payandaların dekoratif öğeler olarak kullanıldıkları da olur.

Payanda yapılarda çok eski çağlardan beri kullanılmıştır. Mezopotamya tapınaklarında dekoratif amaçlı payandalar görülür. Roma ve Bizans mimarlıklarında da bu öğeye çok rastlanır. Ama payanda en çok gotik mimarlıkla özdeşleşmiş, aslında yalın bir destek öğesiyken karmaşık kemerler, delikler, kuleler içeren biçimlere dönüşmüştür. Gotik mimarlıkta çok karşılaşılan ve desteklikleri taşıyıcının uzağında olup da belli bir yükseklikte bir kemerle ona bağlanan payandalara uçan payanda adı verilir. Bu yöntem payandaların taşıma gücünü yükseltir ve gotik kiliselerde olduğu gibi, tavanı oldukça yüksek mekânların yapılmasına olanak verir.

Başka payanda türleri arasında bir kule ya da burç gibi çıkıntı yapan duvar destekleri sayılabilir. Ayrıca desteklediği duvardan uzakta yapılıp destekleme işlevini konsol çıkmalar aracılığıyla gören payandalar da vardır. Açılı, kelepçeli ve geri çekilmiş köşe payandaları ise kesişen iki duvarı desteklemek amacıyla yapılır.

Ahşap bir taşıyıcıya vurulan gene ahşaptan çapraz payandaya göğüsleme adı verilir.

paydaşlığın giderilmesi, İZALE-İ ŞUYU olarak da bilinir, bir taşınır ya da taşınmaz mal

ya da bir hak üzerindeki paylı mülkiyet ya da ortak mülkiyet ilişkisinin sona erdirilmesi. Geniş anlamda paylaştırmayı da içerir. Uygulamada da paydaşlığın giderilmesi davası paylaştırma davasıyla birlikte açılır. Paydaşlardan biri ya da birkaçı tarafından öteki paydaşlara karşı açılan ve kurucu nitelikte olan bu davaya taşınmazın bulunduğu yerdeki sulh hukuk mahkemesi bakar. Dava dilekçesinde aynen paylaştırma istenmişse mahkeme buna karar verir. Kat mülkiyeti kurulması isteminde ise, kat mülkiyetine çevirme ve payları denkleştirme yoluyla her ortağa bağımsız bir bölüm ayrılır. Aynen paylaştırma ya da kat mülkiyetinin kurulması olanağı yoksa ya da davacı ya da davalılardan biri satış yoluyla paylaştırma istemişse, yargıcın atadığı memur tarafından İcra İflas Kanunu hükümlerine göre satış yapılır.

paye *bak.* ayak

paye (Farsçada "derece", "rütbe"), Osmanlı Devleti'nde bir görevin fiili hizmet dışındaki kişilere onursal olarak verilmesi. Görevin fiili hizmet olarak verilmesine mansıb(*) denirdi.

Paye ilk kez ilmiye sınıfında kullanıldı. İlmiye ileri gelenlerinin çocuklarına, taşra soylularına verildiği gibi, sırası geldiği halde kadro yetersizliğinden terfi edemeyen gerçek ilmiye mensuplarına da verilirdi. Müderrisler ve kadılar bir yıl mansıbda kaldıktan sonra ikinci yıl ya mazul (açıkta) kalır ya da bunlara üst rütbenin payesi verilerek aylığı bağlanırdı. Örneğin bir hareket-i altmışlı müderrisi yargı sınıfına geçmek istediğinde önce Bilâd-ı Hamse payesi alır, bir yıl sonra Bilâd-ı Hamse kadılıklarından birine atanırdı. Bunun gibi, her yılki silsilede Galata payeliye Galata mansıbı, İstanbul payeliye İstanbul kadılığı, Anadolu payeliye Anadolu kazaskerliği, Rumeli payeliye de Rumeli kazaskerliği verilirdi. Paye sahipleri devlet törenlerinde, eş düzeydeki mansıp sahipleriyle yan yana yer alırdı. Bu tür payelerin dışında, 18. yüzyılda İzmir paye-i mücerredi ve Edirne paye-i mücerredi denen iki farklı paye daha kondu. Bunlar ilmiye sıralamasına ve yıllık atamalara bağlı olmayan rütbelerdi. Eski kadılara, taşra müderrislerine, mahkeme üyelerine, naiplere, nakibü'l-eşraf kaymakamlarına verilir, bu kişilere de "paye-i mücerrede eshabı" denirdi. Bu payenin verildiği kişinin ilmiye sınıfından olması koşulu aranmazdı.

Paye taşrada bazı kamu ve savunma görevlileri (örn. kale tezkireciliği payesi, evkaf muhasebeciliği payesi) için de kullanıldı. Tanzimat döneminde ise mülkiye sınıfındakilere de görevleriyle ilgisi aranmaksızın paye verilmeye başladı. Bu tür payeler daha çok teşrifatta bir değer taşırdı.

Payen, Anselme (d. 6 Ocak 1795, Paris - ö. 12 Mayıs 1871, Paris, Fransa), sanayi kimyası alanında önemli çalışmalar yapan Fransız kimyacı. Bitki hücrelerinin temel bileşeni olan selülozu bulmuştur.

1815'te bir boraks arıtma tesisinin başına geçen Payen boraks üretiminde yeni bir yöntem geliştirerek Felemenklerin boraks tekeline son verdi. 1820'de şekerin arıtılması konusunda çalışmalara başladı; iki yıl sonra şekerdeki renkli yabancı maddelerin etkinleştirilmiş odun kömürü kullanılarak uzaklaştırılabileceğini ortaya koydu. 1833'te diastaz enzimini buldu ve derişik halde elde etti. Daha sonra odun ve bileşenlerinin yapısı üzerinde çalışarak selülozu buldu. 1835'te Paris'teki Merkez Sanat ve Endüstri Okulu'nun sanayi ve tarım kimyası dallarında profesör olarak çalışmaya başladı. Nişasta ve bitüm üzerine de çalışmalar yapan Payen pektin ve dekstrini de buldu.

Payette Irmağı, ABD'de Idaho eyaletinin güneybatı kesimindeki Boise ilinde (*county*) ırmak. Toplam uzunluğu 110 km'dir. North Fork ve South Fork'un Boise Ulusal Ormanında birleşmesiyle oluşur. Genellikle güneye doğru akan ırmak Emmett'i geçtikten sonra Oregon eyaleti sınırında Snake Irmağıyla birleşir. Payette Irmağı üzerindeki Black Canyon Barajı ve Baraj Gölü ile North Fork üzerindeki Cascade Barajı ve Baraj Gölü, Boise Sulama Projesi'nin bir parçasıdır. Irmak adını, Hudson Körfezi Kumpanyası için avcılık yapan Francis Payette'den almıştır.

paylı mülkiyet, MÜŞTEREK MÜLKİYET olarak da bilinir, bir mala, birden çok kişinin paylı olarak sahip bulunması. Hukuki ya da resmî bir işlemle ya da doğrudan yasa gereğince ortaya çıkar. Her ortağın söz konusu mülkiyette payı bir oran olarak belirtilir. Paylı mülkiyeti ortaya çıkaran hukuksal nedenden dolayı pay oranı belirtilmemişse, herkesin eşit paya sahip olduğuna hükmedilir. Pay oranı paylı malikin paylı mülkün yönetiminde söz sahibi olma derecesini, yükleneceği giderleri ve öteki yükümlülüklerin oranını belirler. Ama paylı malikler bu konuları sözleşmeyle, pay oranına bağlı olmaksızın da belirleyebilirler. Paylı malik kendi payını devir ve rehin yoluyla başkasına geçirebileceği gibi pay üzerinde maddi kullanımı gerektirmeyen irtifak hakkı, intifa hakkı ve taşınmaz yükümlülüğü de kurabilir. Ayrıca pay miras yoluyla geçebilir ve paydaşın borcuna karşılık haczedilebilir. Taşınmazdaki paylı mülkiyet payının satışında öteki paydaşlar yasal önalım haklarını kullanarak taşınmazı öncelikle satın alabilirler. Paylı malik payını korumak açısından mülkiyet hakkının koruyucu yetkilerinden yararlanarak istihkak ve el atmanın önlenmesi davaları açabilir.

Paylı mülkiyet birliği paylı mülkiyetin kurulmasıyla doğar; sözleşmede aksine bir hüküm olmadıkça paydaşlar paylı mallarını birlikte yönetirler. Paylı mülkiyetten doğan ya da paylı mala ilişkin yönetim giderleri, vergiler ve öteki yükümler, tersine hüküm yoksa payları oranında bütün paydaşlara düşer. Paydaşların paylarını başkalarına geçirmeleri ya da paydaşın borcu için payının satılması durumunda paylı mülkiyet bir ya da birkaç paydaş için sona erer. Paylı mal paydaşlardan birine ya da üçüncü kişiye geçirilir ya da terk edilirse, paylı mülkiyet bütün paydaşlar için ortadan kalkar, paylı mülkiyet birliği de sona erer. Bunların dışında paylı mülkiyetin sona erdirilmesi için paydaşlara tanınmış olan "paylaşım isteme hakkı" yenilik doğuran bir haktır. Bir paydaş bu hakkını kullanınca, bütün paydaşlar paylaşımı yerine getirme borcu altına girerler. Paylı mal sürekli bir amaca özgülenmişse, hukuksal bir işlemle paylaşım isteme hakkının kullanılması 10 yıl için kaldırılmışsa ve paylaşım için zaman uygun değilse paylaşım istenemez. Paylaşım borcu kendiliğinden yerine getirilmezse yargı yoluyla yerine getirilir. Dava sulh hukuk mahkemesinde görülecek bir edim davasıdır. Yargıç bu davada, elverdiğince aynen paylaştırmaya karar verir.

Payne, Humfry (Gilbert Garth) (d. 19 Şubat 1902, Wendover, Buckinghamshire, İngiltere - ö. 9 Mayıs 1936, Atina, Yunanistan), Arkaik dönemde Korinthos'taki vazo resmi ve başka sanatlara ilişkin önemli bilgileri topladığı ve sınıflandırdığı *Necrocorinthia* (1931) adlı kitabıyla tanınan İngiliz arkeolog.

Oxford'daki Christ Church College'da okudu. 1924-26 arasında Akdeniz arkeolojisi alanında araştırmacı olarak eğitimini sürdürdü. 1926-31 arasında araştırmacı, Chricst Church'te 1926'dan 1928'e değin de Ashmolean Müzesi'nde asistan olarak çalıştı.

1929'da Atina'daki İngiliz Arkeoloji Okulu'nun yöneticiliğine atanan Payne *Necrocorinthia* ve *Archaic Marble Sculpture from the Acropolis* (1936; Gerard Mackworth Young'ın fotoğraflarıyla; Akropolis'teki Arkaik Dönem Mermer Heykelleri) adlı kitaplarını yayımladı. Korinthos yöresindeki Arkaik bir arkeolojik alan üzerine çok önemli bir yapıt olan *Perachora*'nın büyük bölümünü Payne yazdı, ama bitiremeden öldüğü için kitap ölümünden sonra yayımlandı. Payne, Mykenai'de gömüldü.

Payne, John Howard (d. 9 Haziran 1791, New York kenti - ö. 9 Nisan 1852, Tunus), ABD'li oyun yazarı ve oyuncu. Açık ölçüyle yazan romantik dönem Avrupalı oyun yazarlarından etkilenmiştir.

On beş yaşındayken ilk oyunu *Julia, or, The Wanderer*'ı (Julia ya da Avare) yazdı. Oyunun başarısı sayesinde Schenectady'deki (New York) Union College'a girebildiyse de, ailesinin parasal sorunları yüzünden iki yıl sonra okuldan ayrılmak zorunda kaldı. On sekiz yaşında John Home'un *Douglas* adlı yapıtıyla ilk kez sahneye çıktı, ama eski ve ünlenmiş oyuncuların tepkisiyle karşılaştı. 1812 Savaşı sırasında gittiği İngiltere'de tutsak kampına düştüyse de, sonradan Drury Lane Tiyatrosu'nda *Douglas*'taki rolüyle büyük başarı kazandı. Ardından öbür Avrupa kentlerinde sahneye çıktı; 60'ı aşkın uyarlama yapacağı Fransız tiyatrosunu yakından tanıdı. En iyi oyunu sayılan *Brutus: or The Fall of Tarquin* (Brutus ya da Tarquinius'un Düşüşü) 1818'den başlayarak 70 yıl boyunca sahnelendi; 19. yüzyılın en büyük üç trajedi oyuncusu Edwin Booth, Edwin Forrest ve Edmund Kean bu oyunda rol aldı. Öbür oyunları arasında Payne'in ünlü şarkısı "Home, Sweet Home"un yer aldığı *Clari: or, The Maid of Milan* (Clari ya da Milanolu Kız), *Charles the Second* (1824, Washington Irving ile birlikte; II. Charles) ve bir Fransız oyunundan uyarlanan *Therese* (1821) sayılabilir. Dönemin telif yasalarından ötürü oyunlarından çok az para kazanan Payne, 1842'de konsolosluk görevyle Tunus'a gitti.

Payne, Peter, Çekçe PETRA PAYNA (d. y. 1380, Hough-on-the-Hill, Lincolnshire, İngiltere - ö. y. 1455, Prag, Bohemya [bugün Çek Cumhuriyeti'nde), İngiliz ilahiyatçı, diplomat ve ilk reformculardan John Wycliffe'in izleyicisi. Bohemya'da Husçuların etkili olmasında önemli rol oynamıştır.

St. Edmund Hall College'ın müdürü olduğu dönemde (1410-12) Lollardlara katıldı. Öğretinin önde gelen savunucularından Sir John Oldcastle'ın 1413'te öldürülmesi üzerine Bohemya'ya kaçtı. Utrakist Husçuları destekledi, Husçu kilise yönetiminde önemli görevler aldı ve diplomatik misyonlar üstlendi. Basel Konsili'nde devletin kilise mallarına el koymasına karşı çıktı (1433). Lipany Çarpışması'nda (1434) tutsak düştü, ama çok geçmeden serbest bırakıldı ve barış görüşmelerine katıldı. Husçulara düşman olan Kral Sigismund'un Bohemya'ya dönmesi üzerine Prag'dan sürüldü. Avusturya'da iki yıl hapis kaldıktan sonra Husçuların yardımıyla Bohemya'ya döndü ve Husçu Kilise'yi birleştirme çalışmalarına katıldı.

Taborlular ile Başpiskopos Jan Rokycana'yı uzlaştırma çabaları sonuçsuz kaldı. Hiçbir zaman Çekçe öğrenmemesine karşın, ilahiyat yapıtlarıyla Husçu öğretiye önemli katkıda bulundu.

Paysandú, Uruguay'ın batı kesimindeki Paysandú ilinin merkezi kent. Uruguay Irmağı kıyısındadır. 1772'de rahip Policarpo Sandú ve Hıristiyanlaşmış 12 Yerli ailesi tarafından kuruldu. Günümüzde Uruguay'ın üçüncü büyük kenti olan Paysandú çeşitlenmiş bir ekonomiye sahiptir. Kentte tabakhaneler, tekstil, un, içki ve bira fabrikaları ile et işleme tesisleri vardır. Paysandú'da ayrıca bir tarım yüksekokulu ile bir televizyon istasyonu bulunur. Arjantın'deki Colón ile Paysandú arasında 1970'te bir köprü yapılmıştır. Nüfus (1985) 76.191.

Payutlar, Yuta-Aztek dil ailesinin, eskiden Yayla Şoşon dilleri olarak bilinen Numik grubuna ait bir dili konuşan iki farklı Amerika Yerli grubu. Yuta dilini konuşan Güney Payutlar bir zamanlar Utah'ın güney, Arizona'nın kuzeybatı, Nevada'nın güney ve California'nın güneydoğu kesiminde yaşar, California'dakiler Çemehuevler

Sepet ören bir Payut kadını, 1873
Smithsonian Institution, Washington, D.C., Bureau of American Ethnology

olarak bilinirdi. 19. yüzyılda ABD yönetiminin topraklarını almasına ve yerleştirme kamplarına gitmeye zorlamasına karşın Güney Payutlar beyazlarla pek sürtüşmediler. Nevada'da Paviotso adıyla anılan Kuzey Payutlar Califorina'daki Monolar ile akrabadır. Aşağılayıcı bir biçimde Diggers (Kazıcılar) olarak anılan bu grup California'nın ortadoğu, Nevada'nın batı ve Oregon'un doğu kesiminde yaşardı. Bu halkın bir kolu olan Banoklar Idaho'nun güney kesiminde Şoşonlarla bir arada yaşar, buffalo avcılığı yapardı. 1840'tan sonra bölgeye akın eden Avrupalı altın arayıcılarının ve çiftçilerin zaten kıt olan bitkisel yiyecek kaynaklarını yağmalaması üzerine, ateşli silah ve at edinerek beyazlarla savaşmaya başladılar. Savaş ABD yönetiminin son Payut topraklarına el koyduğu 1874'e değin aralıklarla sürdü.

Kuzey ve Güney Payutlar geleneksel olarak toplayıcı halklardı. Güney Payutların birçoğu küçük bahçe tarımı da yapardı. Geçici olarak çalıdan örme sığınaklarda oturur, tavşan derisinden battaniyeler örtünür, yiyecek toplamak ve pişirmek için çok çeşitli sepetler yaparlardı. California'daki Owen Vadisi gibi görece verimli alanlar dışında klan ya da bölge düzeyinde resmî örgütlenme yoktu. Şamanizm dışında pek az geleneği korunmuş olan Kuzey ve Güney Payutların sayısı 20. yüzyılın sonunda 4 bin kadardır.

Paz, Octavio (d. 31 Mart 1914, México, Meksika), II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika kıtasında yetişmiş en önemli edebiyatçılardan sayılan Meksikalı şair, yazar ve diplomat. 1990'da Nobel Edebiyat Ödülü'nü almıştır.

İspanyol bir anne ile Emiliano Zapata'yı destekleyen Yerli kökenli Meksikalı bir avukatın oğluydu. Ailesi İç Savaş yüzünden parasal sıkıntıya düştüğü için, zor koşullarda büyüdü. Tanıtanımaz olduğu kararına vardığı bir Katolik okulunda ve Meksika Üniversitesi'nde öğrenim gördü. On dokuz yaşındayken ilk şiir kitabı *Luna silvestre*'yi (Ormandaki Ay) yayımladı.

1937'de İspanya'ya giderek Cumhuriyetçilerin yanında yer aldı. Oradaki deneyimlerine yer verdiği *Bajo tu clara sombra y otros poemas* (Aydınlık Gölgen Altında ve Başka Şiirler) adlı kitabının 1937'de İspanya'da yayımlanması üzerine umut vaat eden bir şair olarak adından söz ettirdi. Ülkesine dönmeden önce gittiği Paris'te kendisini derinden etkileyen Robert Desnos ve öbür gerçeküstücü şairlerle tanıştı.

Paz, aralarında *Barandal* (1931), *Taller* (1939) ve *El hijo pródigo*'nun da (1943) bulunduğu çeşitli edebiyat dergilerini kurdu ve yönetti. 1970'lerde, edebiyat ve siyaset dergisi *Plural*'ın yayın yönetmenliğini üstlendi. *Raíz del hombre* (1937; İnsanın Kökleri), *Piedra de sol* (1957; *Güneş Taşı ve Başka Şiirler*, 1963), *La estación violenta* (1958; Acımasız Durum) adlı şiir kitaplarının yanı sıra felsefi denemelerini, edebiyat ve siyaset eleştirilerini topladığı *El laberinto de la soledad* (1950; *Yalnızlık Dolambacı*, 1978, 1990) ve *¿Águila o sol?* (1951; *Kartal mı, Güneş mi?*, 1984) adlı kitaplarını yayımladı.

1962'de Meksika'nın Hindistan büyükelçiliğine getirildi. Meksika hükümetinin radikal öğrencilere karşı acımasız tutumunu protesto ederek 1968'de görevinden istifa etti. Hindistan'da geçirdiği yıllar yaşamını ve yapıtlarını büyük ölçüde etkiledi. Sonraki yıllarda İngiltere, Fransa, ABD ve Meksika'da yaşayan Paz, kısa bir süre Cambridge Üniversitesi'nde ders verdi, 1970'lerin büyük bölümünü Harvard'da geçirdi. Solcu görüşlere eleştiriler yöneltti ve solcular tarafından eleştirildiyse de, kendini sosyalist olarak adlandırmayı sürdürdü.

Paz 1962'den sonraki şiirlerini *Blanco* (1967), *Topoemas* (1968), *Discos visuales* (1968), *Ladera este* (1971; Doğu Bayırı), *Hijos del aire* (1981; Havadan Doğma) ve *Sor Juana Inés de la cruz, o, Las trampas de la fe* (1982; Çarmıhtaki Rahibe Juana Inés ya da İnanç Sahtekârları) adlı kitaplarında topladı. Hindistan'dan döndükten sonra kaleme aldığı yazılarını ise *Posdata* (1970; Dipnot), *Conjunciones y disyunciones* (1970; Birleşme ve Ayrılıklar), büyükelçilik görevinden ayrılma gerekçelerini anlattığı *The Other Mexico: Critique of the Pyramid* (1972; Öbür Meksika: Piramidin Eleştirisi) ile *Corriente alterna* (1967; Değişken Akım), *Children of the Mire: Modern Poetry from Romanticism to the Avant Garde* (1974; Bataklık Çocukları: Romantizmden Avant-Garde'a Çağdaş Şiir), *The Siren and the Seashell* (1976; Siren ve Deniz Kabuğu), *El mono gramático* (1974; Maymun Gramerci) adlı kitaplarında topladı.

Paz'ın şiirlerinden yapılan bir seçme Türkçede *Uzak Komşu* (1985) adıyla, denemelerinden oluşan bir kitap da *Düşler Boyunca Yaratmak* (1990) adıyla yayımlanmıştır.

Paz Estenssoro, Víctor (d. 2 Ekim 1907, Tarija, Bolivya), Bolivyalı siyaset ve devlet adamı. Milliyetçi Devrimci Hareket'i (MNR) kurmuş, hareketin ve en önemli önderi olarak üç kez (1952-56, 1960-64, 1985-89) devlet başkanlığı yapmış, toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlarda köklü değişikliklere ön ayak olmuştur.

La Paz'daki Bolivya San Andrés Üniversitesi'nde iktisat profesörü olan Paz Estenssoro, 1937-39 arasında Başkan Germán Busch'un danışmanlığını yaptı ve 1939'da Temsilciler Meclisi'ne seçildi. 1941'de MNR'nin kuruluşuna öncülük etti. MNR'nin 1952'de çoğunluğu elde etmesiyle başkan oldu. Yerlilere oy hakkı tanıdı, üç büyük kalay şirketini kamulaştırdı. Yerlilere toprak verilmesini sağlayan tarım reformunu başlattı.

1956-60 arasında İngiltere'de büyükelçilik görevinde bulundu. 1960'ta yeniden MNR'nin adayı olarak başkanlığı kazandı. ABD yönetimi, Amerika Kıtası Kalkınma Bankası ve Batı Alman sanayicilerle kalay sanayisinin yeniden örgütlenmesini öngören bir anlaşmaya vardı. 1964'teki seçimde geçerli oyların yaklaşık yüzde 70'ini aldıysa da, kasımda askeri darbeyle görevinden uzaklaştırıldı ve Peru'ya sürgüne gönderildi. Bir süre Lima Üniversitesi'nde iktisat dersleri verdikten sonra, Ağustos 1971'de Bolivya'ya dönerek sağcı başkan Hugo Banzer Suárez'in yönetiminde danışmanlık görevini üstlendi.

1979 seçiminde Banzer ve Hernán Siles Zuazo ile birlikte adaylığını koydu. Ama hiçbir aday yeterli oyu sağlayamadı. Bolivya Ulusal Kongresi ertesi yıl seçim yapılmak üzere Walter Guevara Arce'yi geçici başkan seçti. Kasım 1979 ve Temmuz 1980'deki askeri darbelerle kurulan kararsız yönetimlerin ardından Ekim 1982'de Siles Zuazo başkanlığa seçildi. Paz Estenssoro ve MNR'den destek alamayan Siles Zuazo'nun ekonomik sorunların üstesinden gelememesi nedeniyle Temmuz 1985'te seçime gidildi. Kongre hiçbir adayın çoğunluğu sağlayamaması üzerine 5 Ağustos 1985'te ikinci sıradaki Paz Estenssoro'yu başkan seçti. Tüketim mallarına uygulanan sübvansiyonları azaltan, pesoyu devalüe eden ve devlet işletmelerini yeniden düzenleyen Paz Estenssoro, 1989'daki başkanlık seçimi sonunda yerini Solcu Devrimci Hareket'in (MIR) adayı Jaime Paz Zamora'ya bıraktı.

Pazar, Karadeniz Bölgesi'nin doğu kesiminde, Rize iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 315 km² (1989) olan Pazar ilçesi doğuda Ardeşen, güneydoğuda Çamlıhemşin, güneyde Hemşin, güneybatı ve batıda Çayeli ilçeleri, kuzeyde de Karadeniz ile çevrilidir.

İlçe toprakları dar bir kıyı şeridi ile bu şeridin hemen gerisinde yükselen ve akarsu vadileriyle derin biçimde parçalanmış dağlardan oluşur. Kuzeyden güneye doğru gidildikçe yüksekliği artan Doğu Karadeniz Sıradağlarının(*) ormanlarla kaplı kıyı dağlarındaki suları toplayan ve yukarı kesimde Ortaköy Deresi adıyla anılan Pazar Deresi, Pazar kentinin hemen doğusunda Karadeniz'e dökülür. Öteki önemli akar-

Pazar'da deniz kıyısındaki evler, Rize
Anadolu Yayıncılık Arşivi

sular Merdivenli, Kalecik, Bodaçavi ve Ocak dereleridir.

İlçe ekonomisi çay üretimi ve balıkçılığa dayanır. Üretimi 1984'te 44.939 ton olan yaş çay yaprağı dışında az miktarda armut, mısır, patates, fındık ve puro tütünü yetiştirilir. Kıyı kesiminde balıkçılık, iç kesimlerde ise sığır besiciliği önemli gelir kaynaklarındandır. Başlıca sanayi tesisleri çay atölye ve fabrikaları ile balıkyağı ve balık unu üretimi yapan tesislerdir. İlçe topraklarında sanayide kullanılan kil yatakları vardır.

İÖ 7. yüzyılda Miletoslular bir ticaret kolonisi kurduğu bilinen yöre, İÖ 180'de Pontus Krallığı'nın egemenliğine girdi. Daha sonra Bizans'a, 12. yüzyılda da Komnenosların Trabzon'da kurduğu devlete bağlandı. 1461'de Osmanlı topraklarına katıldı. 16. yüzyılda Abaza ve Gürcü korsanların saldırılarına uğradı. 19. yüzyıl sonlarında Trabzon vilayetinin Lazistan sancağına bağlı bir kaza olarak yönetilen yöre, I. Dünya Savaşı'nda 5 Mart 1916'dan Mart 1918'e değin Rus işgali altında kaldı.

Miletoslular tarafından bir ticaret kolonisi olarak kurulan ve eskiden Atina adıyla anılan kent, Karadeniz kıyısında ve kıyı yolu üzerinde yer alır. Bu yolla il merkezi Rize'ye 38 km uzaklıktadır. İlçedeki tek önemli tarihsel yapı olan Kız Kulesi, 8. yüzyılda yapıldığı sanılan bir kalenin kalıntısıdır.

Pazar Belediyesi 1854'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 37.241; kent, 11.068.

Pazar, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde, Tokat iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Turhal'a bağlı bir bucak olan Pazar, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Pazar Belediyesi 1957'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 21.625; kasaba, 5.669.

pazar (Farsça *bazar*: "kapı yanında yapılan iş"), belirli malların geçici bir süre için satışa sunulduğu sergi alanı. Eskiden surlarla kuşatılmış kentlerin içinde tarım ürünlerinin satışı yasak olduğundan, çevredeki kırsal yerleşmelerden gelen satıcılar mallarını kale kapılarının yanında, kendileri için ayrılan yerlerde satarlardı. Zamanla kentler bu alanları da içine alacak biçimde büyüyünce, üstü açık alışveriş yerleri olan pazarlar toplumsal odak noktaları durumuna geldi.

Pazaryeri kent içinde her zaman önem taşıyan bir öğe olmuştur. Eski Yunan agorası, içinde alışverişten başka dinsel törenlerin düzenlendiği, yönetim sorunlarının görüşüldüğü, gençlerin eğitildiği, hatta spor yarışmalarının yapıldığı çok amaçlı bir alandı. Zamanla bu işlevler kendilerine özgü yapı ya da alanlara kaydı, agora ise toplumsal buluşma yeri olarak kaldı. Bu işlev Roma forumlarında da sürdü. Bazı ürünler için özel pazaryerlerinin öngörüldüğü de oldu (örn. balık pazarı, odun pazarı).

Eski Türk kentlerinde de çeşitli günlerde kurulan pazarlar alışverişin yanı sıra birer iletişim merkezi işlevi de görürdü. Günümüzde hal, market, kapalı pazar gibi daha uzmanlaşmış tarımsal ürün satış yerlerinin bulunmasına karşın, büyük kentlerde bile semt pazarları hâlâ ucuz alışverişin yapılabildiği yerler olma özelliğini korumaktadır. Bunlar yerel yönetimlerin ayırıp düzenlediği alan ve yollar üstünde kurulur, satıcılar da yerel yönetim tarafından denetlenir.

pazar kayığı, Osmanlı döneminde İstanbul'da kullanılan toplu deniz taşımacılığı aracı.

Fetihten sonra Haliç, Boğazıçi ve Adalar gelişince, buralara insan, hayvan ve yük taşımak için düzenli kayık seferleri yapılmaya başladı. Bu iş için önceleri kullanılan peremelerin yerini sonradan pazar kayıkları aldı. Yük de alan bu kayıklar 50-60 kişi taşıyabilir ve günde bir iki sefer yapardı. Pazar kayıkları iki ya da üç çifte olur, her küreği ayakta duran bir hamlacı çekerdi. Bazı kimseler geliri cami, okul gibi yerlere harcanmak üzere iskelelere pazar kayığı vakfederdi. Boğaziçi iskelelerinde vakfedilmiş birçok pazar kayığı çalışırdı.

Pazar kayıklarında yolcuların oturması için yere kilim serilir, su içmek için küp ve maşrapalar konurdu. Erkekler önde, kadınlar arkada otururdu.

1826'da Üsküdar'daki Büyük İskele ve Balaban İskelesi'nde üçer, Ortaköy'de iki, Hasköy ve Balat'ta birer pazar kayığı çalışıyordu. Başka iskelelerde de semtin nüfusuna göre değişen sayıda pazar kayıkları bulunurdu. Herhangi bir iskeleye kaydı olmayan kayıkçının çalışmasına olanak verilmezdi. 1837'de sayıları artan pazar kayıklarının yönetimi, Evkaf Nezareti'nde 750 kuruş maaşla kurulan Kayıkçılar Kitabeti'ne bağlandı ve 10 yerde de Kayıkçılar Kethüdalığı kuruldu. Dolmuş yapan pazar kayıklarının hem kayık içi, hem kayık dışı müşterileri vardı. Kayık dışı müşteriler, bacaklarını kenardan sarkıtıp ayaklarını kayığın dışına bağlanmış kalasların üstüne koyarak yolculuk eder, bunun için daha az para verirlerdi.

Pazar okulu, KİLİSE OKULU ya da HIRİSTİYAN OKULU olarak da bilinir, kiliseye bağlı olarak genellikle çocuklarla gençlere din eğitimi veren kurum. Özellikle Protestan ülkelerde önem kazanmıştır.

İlk Pazar okulunu, Anglikan Kilisesi'nin desteğiyle Gloucester'lı (İngiltere) gazeteci Robert Raikes açtı (1780). Cezaevi reformlarıyla ilgilenen Raikes, haftanın altı günü fabrikada çalışan yoksul çocukların, pazarlarını da dinsel eğitimle geçirerek suç işlemekten uzak duracağını düşünüyordu. Başlangıçta öğretmenler din görevlisi değildi ve ilk dersler de onların evlerinde düzenlendi. Üç yıl sonra Raikes'in gazetesinde yayımladığı bir yazı okulların büyük ilgi görmesini sağladı ve sistem bütün İngiltere'ye yayıldı. Otuz yıl içinde öğrenci sayısı 500 bine yaklaştı ve okullar giderek kiliseye bağımlı oldu.

Zamanla okullar Avrupa kıtası ile Kuzey Amerika'ya yayıldı. Avrupa'da dinsel eğitim genellikle normal okullarda verildiği için pek etkili olmadılarsa da, devlet okullarında din eğitiminin yasaklandığı ABD'de hızla yayıldılar.

Ortodoks Kilisesi de benzer okullar açtı, ama bunlar Protestanlarınkiler kadar etkili olmadı. Katolikler ise kendi kilise okulları bulunduğundan böyle bir sisteme gereksinim duymadılar.

Pazarcık, Bulgaristan'ın ortabatı kesiminde kent. Rodop ve Sredna dağları arasında, Meriç Irmağının yukarı çığırında yer alır. Bir demiryolu kavşağı ve dokuma, kauçuk, mobilya, makine, işlenmiş gıda gibi ürünlere dayalı bir sanayi merkezidir. Ulusal Müze'de geçmişi İÖ 2000'e değin inen eski yapıtlar sergilenir. Rusya Tatarlarının kurduğu bugünkü yerleşme 15-16. yüzyıllarda Osmanlı egemenliğinde kaldı ve 1934'e değin Tatarpazarcığı adını taşıdı. Yarısı toprak altında bulunan Meryem Ana Kilisesi'nde Bulgar oymalarının en iyi örnekleri yer alır. Nüfus (1989 tah.) kent, 83.451.

Pazarcık, kuzey ve batı kesimi Akdeniz Bölgesi'nde, doğu ve güney kesimi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kalan, Kahramanmaraş iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 1.938 km² olan Pazarcık ilçesi doğuda Adıyaman ve Gaziantep, güneyde gene Gaziantep illeri, güneybatıda Türkoğlu ilçesi, batıda ve kuzeybatıda Merkez ilçe, kuzeyde de Çağlıyancerit ilçesiyle çevrilidir.

İlin güneydoğu kesiminde yer alan ilçe toprakları fazla yüksek olmayan dalgalı düzlüklerden oluşur. Doruğu ilçe sınırları dışında kalan Ahır Dağının doğu uzantıları kuzey kesimi engebelendirir. Kahramanmaraş-Hatay Çöküntü Oluğunun(*) kuzeydoğu uzantısı, Aksu Vadisi boyunca orta kesime doğru sokulur. Başlıca düzlükler Narlı Ovası ile Araban Ovasının batı uzantısıdır. İlçedeki suların büyük bölümünü toplayan Aksu Ceyhan Irmağına, güneydoğudaki suları toplayan Karasu ise Fırat Irmağına katılır. İlçenin başlıca gölü, Aksu üzerinde kurulan Kartalkaya Barajı'nın ardında suların birikmesiyle oluşan yapay göldür.

İlçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler buğday, üzüm, şeker pancarı, pamuk ve arpadır. Ayrıca az miktarda soya, elma, kayısı ve baklagiller yetiştirilir. 1984'te ilin en çok pamuk yetiştirilen ilçesi Pazarcık'tı. İlçe topraklarında manganez ile tuğla ve kiremit hammaddesi içeren cevher yatakları vardır.

Adana-Malatya demiryolu ilçe topraklarından geçer. Kahramanmaraş kentiyle bağlantı kuran şube hattı Narlı'nın batısındaki Köprüağzı istasyonunda, Bağdat Demiryolu'nun bir parçası olan ve Gaziantep yüzeriden Kargamış'a bağlanan hat Narlı'nın kuzeydoğusunda bu demiryoluyla kesişir. Kahramanmaraş ile Malatya'yı Gaziantep'e bağlayan önemli karayolları da Narlı'da kesişir.

Çok eski bir yerleşim alanı olan ilçe sınırları içindeki Gani Dağı yamaçlarında Paleolitik Çağın (y. 2 milyon-15 bin yıl önce) ilk evrelerine ait olduğu sanılan buluntulara rastlanmıştır. 16. yüzyıl başlarında Osmanlı topraklarına katılan yöre, 19. yüzyıl sonlarında Halep vilayetinin Maraş sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Maraş yöresindeki işgalci Fransız güçlerine karşı verilen yerel silahlı mücadelede Pazarcık Kuva-yı Milliye'si anılmaya değer başarılar gösterdi.

İlçenin orta kesiminde yer alan Pazarcık kenti yeni bir yerleşmedir. Eskiden bugünkü kentin 3 km kadar kuzeydoğusunda bulunan yerleşmenin demiryolu istasyonu çevresinde de bir mahallesi vardı. Demiryolu ulaşımının önem kazanmasıyla bu mahalle gelişerek asıl kent durumuna geldi. Eski yerleşme ise Eskipazarcık adıyla anılmaya başladı. İlçe merkezi Pazarcık'a 1941'de taşındı. Adana-Malatya demiryolu ile Kahramanmaraş'ı Adıyaman ve Malatya'ya bağlayan karayolu kentten geçer. Kartalkaya Baraj Gölü kıyısı yakınında yer alan kent il merkezi Kahramanmaraş'a 48 km uzaklıktadır.

İlçedeki başlıca tarihsel yapılar Turunçlu ve Ufacıklı köyleri çevresindeki Roma ve Bizans dönemlerine ait mezar şapelleri, konut kalıntıları ve günümüze değin kullanılan sarnıçlardır.

Pazarcık Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 81.644; kent, 25.154.

pazarlama, üreticilerden tüketicilere mal ve hizmet akışını sağlayan etkinliklere verilen ad. Pazarlamaya ticari şirketlerin yanı sıra kâr amacı gütmeyen çeşitli kuruluşlarla devlet işletmeleri de katılır. Pazarlama yalnızca gelişmiş ya da kapitalist ekonomi-

lere ve büyük işletmelere özgü bir etkinlik değildir; bağımsız üreticiler, zanaatçılar ve çiftçiler de ürünlerini pazarlamak zorundadır.

Sanayisi gelişmiş ekonomilerde, pazarlama şirket politikalarının belirlenmesinde önemli rol oynar. Eskiden şirketlerdeki pazarlama bölümlerinin ana görevi özellikle reklam ve başka tanıtım teknikleri ile satışları artırmaktı. Ama bu bölümler günümüzde daha çok kredi, ürün geliştirme, müşteri destekleme, kişisel satış, dağıtım ve şirket iletişimi konularıyla ilgilenmeye başlamıştır.

Bireysel kullanıcıya satılan ve tüketim malları denen mal türleri gıda maddeleri ve çeşitli ev eşyalarından, elektrikli araçlar ve otomobiller gibi daha dayanıklı ve pahalı mallara kadar çok büyük çeşitlilik gösterir. Mallar tüketicilere çok değişik kanallardan satılabilir. Perakende mağazalarının kökeni geleneksel ekonomilerin gezginci satıcılarına ve tüccarlarına kadar iner. Modern büyük mağazaların ilk örnekleri 19. yüzyıl ortalarında Paris'te ortaya çıktı ve daha sonra hızla yaygınlaştı. Çok çeşitli ve yararlandığı ölçek ekonomileri sayesinde ucuz mal sunan çok şubeli mağaza zincirleri de ilk ortaya çıktığı 19. yüzyıldan sonra hızlı bir gelişme gösterdi. Bazı mağaza zincirleri sunulan hizmete pek önem vermeyerek ucuz mal sunma alanında uzmanlaşırken, bazıları ise zevkte öncülüğe, malın çekici bir biçimde sunulmasına ve özenli hizmete ağırlık verir. Perakende satışlar bazen mağaza ya da dükkân aracılığı olmadan yürütülür. 19. yüzyılda postayla satış yapan işletmelerin kurulmasından bu yana, katalog ve reklam yoluyla yapılan doğrudan pazarlama giderek yaygınlaşmıştır. Gezginci satıcılar malı tükecinin kapısına getirir. Sigara ve hazır yiyecek gibi bazı ürünler ise satış makinelerinde de satılır.

Toptancılar büyük miktarlarda malı nihai satış fiyatından daha düşük bedeller üzerinden perakende mağazalarına ya da başka kullanıcılara satarlar. İmalatçılar ürettikleri malların toptan satışını kendileri yapabilecekleri gibi, bu işin yürütülmesini acentelere, komisyonculara ya da bölgesel dağıtımcılara bırakabilirler. Toptancılar da perakende mağazaları gibi değişik hizmet çeşitleri sunarlar. Kredi, düzenli teslim ve satış konularında müşterilerine destek sağlayan toptancı kuruluşların yanı sıra malı yalnızca müşteriye sunmakla yetinen toptancılar da vardır. Tarım sektöründe küçük işletme türü yaygın olduğundan, küçük üreticiler ürünlerini gelişmiş ekonomilerde bile genellikle açık artırma yoluyla ya da kooperatifler aracılığıyla büyük dağıtımcılara satmak zorunda kalırlar.

Başka malların imalatında kullanılan mallar ara malı ya da yatırım malı olarak bilinir ve hammaddeleri, yarı işlenmiş malları ve çeşitli sermaye donanımlarını kapsar. Bu malların satışı genellikle şirket yönetimlerinin üst düzeylerinde karara bağlanır; müşteriler ise söz konusu alanda bilgili ve pazarlık yeteneği olan kişilerdir.

Pazarlamacı, tüketicilerin gereksinimlerini ortaya çıkarmaya ya da mevcut malların satışını artırmaya yönelik stratejiler belirlemeye çalışır. Bu amaçla malların potansiyel pazarına ilişkin psikolojik ve demografik araştırmalar yürütmek, çeşitli pazarlama yaklaşımlarını denemek, satışın yöneltileceği kitleyle yüz yüze görüşmeler yapmak gibi değişik yöntemler kullanır. Pazarlamacı piyasadaki bir malın satışını artırmak için o malın tasarımının değiştirilmesine, yeni kullanım alanlarının bulunmasına ve mala ilişkin yeni bir imgenin oluşturulmasına yönelebilir. İmalatçı yeni bir mal üretirken onun yalnızca kalitesi ve yararı ile değil, pazara sunuluş biçimiyle de ilgilenir. Örneğin, ürettiği malı kullanıcının toplumsal konumuna ya da benlik duygusuna seslenecek biçimde ambalajlar. Bazı mallar yalnızca belli bir yaş ya da gelir düzeyindeki kitleye yönelik olarak pazarlanır. Özellikle otomobil ve elektrikli araçlar gibi pahalı eşyaların pazarlanmasında ise kredi ve garanti düzenlemeleri önemli bir unsur olarak kullanılır.

Belirli bir bölgede bir malın alım ve satımını denetlemek üzere hükümetlerce pazarlama kurulu denen örgütler oluşturulabilir. Pazarlama kurullarının yetkileri danışmanlık ve tanıtım hizmetlerinden, üretim ve satışın tam denetimine kadar geniş bir alanı kapsar. Bu tür örgütlerin örnekleri arasında Nijerya Kakao Pazarlama Kurulu, Sri Lanka Çay Propaganda Kurulu ve Zimbabve Tütün İhracatını Destekleme Konseyi sayılabilir. Pazarlama kurulunun kurulmasında temel amaç, özellikle fiyat dalgalanmalarının sıkça görüldüğü bazı uluslararası mal piyasalarında üretici fiyatlarını belli bir düzeyde tutabilmektir.

Pazarlar, Ege Bölgesi'nde, Kütahya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Simav'a bağlı olan 13 köy 9 Mayıs 1990 tarihli ve 3644 sayılı yasa uyarınca bir araya getirilerek, Pazarlar kasabası merkez olmak üzere bu adla ilçe yapılmıştır.

Pazarlar Belediyesi 1958'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 13.079; kasaba, 3.846.

Pazarlı, Çorum ilinin Merkez ilçesine bağlı Mustafaçelebi köyü yakınında kale tipi yerleşme. 1937 ve 1938'de Türk Tarih Kurumu adına Hamit Zübeyr Koşay başkanlığında kazılmıştır. Burasının Geç Kalkolitik ve İlk Tunç çağlarında, Hitit ve Frig dönemlerinde, Helenistik dönemde ve Bizans döneminde yerleşime sahne olduğu saptanmıştır. Bunlardan, özellikle üç evreli Frig yerleşmesi önemlidir. Bu yerleşme bir savunma sistemi ile çevrilidir. Savunma sistemi içinde yer alan yapılar gibi surlar da taş temel üstüne kerpiç duvarlarla oluşturulmuştur. Yapıların iki katlı oldukları saptanmıştır. Birinci evreden kalan yapılardan birindeki salonun tabanı pişmiş topraktan, yuvarlak başlı, ortalama 7 cm uzunluğunda çivilerle kaplanmıştır. Siyah ya da krem renkli bu çivi başlarıyla mozaiğe benzeyen geometrik bir desen oluşturulmuştur. Boya bezekli çanak çömlek dışında bu dönem kalıntılarının en ilginç grubunu pişmiş topraktan yapılmış duvar kaplama levhaları ile kiremit, çörten ve antefiks gibi yapı öğeleri oluşturur. Kenarları kırmızı boya ile belirlenmiş, belirli kesimleri siyaha boyanmış kabartma motiflerle bezeli, açık renk astarlı levhalar 47 cm ile 28 cm arasında değişen boyutlardadır ve kalıpta yapılmıştır. Duvara tutturmak için her birinde yapım aşamasında açılmış iki çivi deliği vardır. Levhaların üstünde, Batı'da ve Ege dünyasında Miken döneminde görülenleri anımsatan çeşitli savaşçı figürleri ile Doğu'ya özgü hayvan ve hayat ağacı örgeleri, kuş başlı aslan ya da insan başlı at gibi karışık yaratıklar, çanak çömleklerde de sık görülen geometrik bezemeler yer almaktadır. Pişmiş toprak levhalar kutsal amaçlı bir yapının giriş cephesini bezemekte kullanılmış olmalıdır. Çünkü Midas kentinde ve çevresinde, Friglere ait olduğu sanılan ve bir yapının ön cephesi biçiminde yapılmış açık hava tapınağı niteliğindeki kaya anıtlarında da benzer geometrik örgelerle oluşturulmuş kompozisyonlar ve kabartma hayvan figürleri bulunmaktadır. Friglere ait katlarda ayrıca tunçtan fibula, ok ucu gibi buluntular ele geçirilmiş, bir kabın dibine yazılmış, anlamı çözülemeyen Frigce bir yazıt bulunmuştur.

Pazaryeri, Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nde, Bilecik iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 333 km² olan Pazaryeri ilçesi kuzeyde Merkez ilçe, doğuda gene Merkez ilçe ve Bozüyük ilçesi, güneyde gene Bozüyük ilçesi, batıda da Bursa iliyle çevrilidir.

İlin batı kesiminde yer alan ilçe topraklarının güney kesimini Yirce Dağının kuzeydoğu uzantıları engebelendirir. Bu toprakların güney kesiminden kaynaklanan suları Kocadere'nin başlangıç kolları, orta, kuzey ve doğu kesiminden çıkan suları da Sorgun Çayı toplar. İlçenin dağlık kesimi ormanlarla kaplıdır.

İlçe ekonomisi tarıma dayalıdır. Yaygın olarak sığır besiciliği yapılan ilçede ipekböcekçiliğini özendiren çalışmalar da yürütülmektedir. Ormancılık önemli gelir kaynakları arasında yer alır. Geçimlik düzeyde buğday ve arpa, az miktarda da ayçiçeği, yulaf, baklagiller, elma, ayva ve üzüm yetiştirilir. Haydarpaşa-Eskişehir demiryolu ile İstanbul-Eskişehir karayolu ilçenin doğu kesiminden geçer.

1273'te Türkmenlerin yerleştiği yöre, ticari ve askeri yolların üzerinde yer alması nedeniyle Osmanlı döneminde uzun yıllar büyük önem taşıdı. 19. yüzyılın sonlarında Hüdavendigâr (Bursa) vilayeti Ertuğrul (Bilecik) sancağının Merkez kazasına bağlı bir nahiye oldu. Kurtuluş Savaşı sırasında birkaç kez Yunan işgaline uğrayan yöre, 5 Eylül 1922'de işgalden kurtuldu. 1954'te de ilçe yapıldı.

İlçenin orta kesiminde yer alan Pazaryeri kasabası gelişmemiş, küçük bir yerleşmedir. Bilecik-Eskişehir karayolunu İnegöl'e bağlayan yollardan biri kasabadan geçer. Eskiden Pazarcık adıyla anılan kasaba il merkezi Bilecik'e 25 km uzaklıktadır.

Pazaryeri Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 16.112; kasaba, 6.410.

Pazaryolu, Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz Bölümü'nde, Erzurum iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden İspir'e bağlı bir bucak olan Pazaryolu, 15 Haziran 1989 tarihli ve 3578 sayılı yasayla ilçe yapılmış ve daha sonra yapılan halkoylamasının sonucunda Erzurum iline bağlanmıştır.

Pazaryolu Belediyesi 1956'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 9.779; kasaba, 3.124.

pazen, pamuktan dokunmuş flanel kumaş. *Ayrıca bak.* flanel.

pazı (*Beta vulgaris*'in *cicla* çeşidi), ıspanakgiller (*Chenopodiaceae*) familyasından tarım bitkisi. Anayurdu Akdeniz bölgesidir. Pancar(*) grubunda yer alan bu bitkinin, gruptaki öbür üyelerin tersine köklerinden değil yapraklarından yararlanılır. Dallanmış kalın kökleri ve uzun saplı iri yaprakları vardır. Renkleri açık yeşilden koyu, hatta kırmızımsı yeşile kadar değişen yapraklar düz ya da kıvırcık ayalı ve dalgalı kenarlıdır. Gerçekte ikiyıllık bir bitki olduğundan, hasat edilmeyip bırakılırsa ertesi yıl bir sapın ucunda başaksı çiçekler açar.

Ilıman iklimli yerleri seven pazı en iyi, kireçli, organik maddelerce zengin ve fazla ağır olmayan topraklarda yetişir. Tohum ekiminden 2,5 - 3 ay sonra hasada başlanır. Başlıca A, B ve C vitaminlerince zengindir; kalsiyum gibi bazı mineralleri de içerir. En çok sıcak yemek yapılarak tüketilir.

pazıbent, genellikle altın, gümüş ya da başka metallerden yapılmış, çoğunlukla ko-

lun üst bölümüne takılan bant. Antik Çağdan beri kullanılmaktadır; örneğin, Asur sanatında pazıbent takmış tanrı, erkek ve canavar figürlerine rastlanır.

Bugün Londra'daki British Museum'da bulunan, İÖ 5-4. yüzyıllardan kalma Oxus Hazinesi'nde güzel pazıbentler vardır. Bunlardan biri, iki ucu ejderha figürü biçiminde altın bir halkadır. Pazıbent, Hindistan başta olmak üzere, Doğu ülkelerinde özellikle yaygındır.

Pazırık, Kazakistan'da, Altay Dağlarının doğu bölümünde İskit mezarlarının bulunduğu kazı alanı. Büyük Ulagan Irmağı vadisine açılan kuru bir vadidedir. Buradaki beş büyük ve dokuz küçük kurgan İÖ 5-3. yüzyıllar arasından kalmadır. 1929'da M. P. Grieznov ile S. İ. Rudenko'nun birlikte, 1947-49 arasında da Rudenko'nun yalnız başına yaptığı kazı çalışmalarında ele geçen buluntular, İskitlerin Asya'nın batı kesimine ve Avrupa'ya göç etmelerinden önceki gelenek ve el sanatlarına ilişkin belki de en önemli bilgi kaynağını oluşturur. Bunlar arasında dövmelerle kaplı, mumyalanmış bir insan vücudu, bugüne değin ele geçmiş en eski kumaş parçalarından bazılarıyla bir davula ve arpa ait olabileceği düşünülen çalgı parçaları vardır.

Pazvandoğlu Ayaklanması, Bulgaristan'ın batısı ile Doğu Sırbistan bölgelerini denetimi altına alan Vidin âyanı Pazvandoğlu Osman Ağa'nın çıkardığı ayaklanma (1795-1802).

Rumeli'deki güçlü âyandan Pazvandoğlu Ömer Ağa, merkezî yönetimden bağımsız bir tutum izlemeye başlaması üzerine 1787'de idam edildi. Oğlu Osman (1758-1807) da bu olayın ardından bir süre Vidin'den uzaklaştırıldı. Osmanlı-Avusturya Savaşı'nda (1787-92) gösterdiği yararlıklardan ötürü Vidin'e dönmesine izin verildi. Buradaki yeniçeri yamaklarını eski bir kapı yoldaşı olarak disiplin altına alan Pazvandoğlu Osman serhat ağaları ile işbirliği yaptı ve 1794'e değin babasının el konan bütün mallarını geri aldı. Nizam-ı Cedid'e karşı çıkan yeniçerilerle yamakları, İrad-ı Cedid vergilerini ödemek istemeyen yükümlüleri ve Kırcalı eşkıyasını çevresinde topladı. Böylece Belgrad'dan Ziştovi'ye kadar Tuna boyunu denetimi altına aldı.

Pazvandoğlu 1795'te yeniçeri yamaklarına destek vererek merkezî yönetime başkaldırdı ve Vidin Kalesi'ni kuşatan Osmanlı güçlerini püskürttü. Sorunun bu yoldan çözülemeyeceğini anlayan merkezî yönetim, Osman Ağa'yı bağışlamış gözükerek kendisini Vidin mukataatı ve cizyelerinin toplanmasıyla görevlendirdi. Pazvandoğlu ise vezirlik istedi ve isteği yerine getirilmeyince 1797-98'de yeniden ayaklandı. Eflâk'ta ve Belgrad'da kanlı çete savaşları başladı. Ayaklanmacılar, Niğbolu (Nikopol), Rusçuk (Ruse), Ziştovi ve Varna'yı işgal ettiler; Niş ve Sofya'yı denetim altına aldılar. Belgrad önünde güçlükle durdurulabilen Pazvandoğlu Rumeli'nin geniş bir kesiminde, 100 bin kişilik milis ordusuyla ayrı bir yönetim kurdu. Kent ve kasabalara mütesellimler, muhassıllar atadı. Bölgenin farklı uluslardan ve dinlerden topluluklarını hoşnut edici bir siyaset izlerken bir yandan da merkeze bağlı gözükerek üzerine kuvvet gönderilmesini önlemeye çalıştı. Bir süre sonra üzerine sevkedilen bir Osmanlı ordusunu yenilgiye uğrattı. 1797'de Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa Pazvandoğlu üzerine gönderildi. Devlete bağlı Rumeli âyanının desteklediği orduya karşı savaşmayı göze alamayan Pazvandoğlu'nun bağışlanma isteği kabul edilmedi. Ama Osmanlı ordusunun Vidin Kuşatması (Mayıs-Ekim 1798) başarılı olmadı. Güç koşullarda sürdürülen kuşatma Napoléon Bonaparte'ın Mısır'a çıkması üzerine kaldırıldı. Bu sonuç Pazvandoğlu Osman'ın gücünü ve ününü daha da artırdı. III. Selim, Pazvandoğlu'nu bağışlayarak önce kapıcıbaşılığa, 1799'da da vezirliğe yükseltti; Vidin muhafızlığı ve Niğbolu mütesellimliği verdi. Ama Şumnu'da ayaklanan Mehmed Giray'la ilişkisi olduğu gerekçesiyle vezirliği geri alınınca Pazvandoğlu 1800'de bir kez daha ayaklandı. Yamaklar ordusunu Belgrad, düzenli ordusunu da Eflâk üzerine gönderdi; Bükreş'i kuşattı. Osmanlı yönetimi, Bükreş kuşatmasını kaldırması koşulu ile 1802'de vezirliğini, 1804'te de Vidin ve Niğbolu sancaklarını geri verdi. Pazvandoğlu Osman Paşa bundan sonraki yaşamını devlete bağlı olarak sürdürdü.

Bazı tarihçilerce kötü yönetime karşı bir direniş ve kıyımlara boyun eğen yoksul kitleler adına yapılmış bir hareket olarak değerlendirilen Pazvandoğlu Ayaklanması Osmanlı Devleti'nin iç ve dış bunalımlarla çıkmazda olduğu bir sırada ortaya çıkmış ve yönetimi uzun süre uğraştırmıştır.

p'Bitek, Okot (d. 1931, Gulu - ö. 19 Temmuz 1982, Kampala, Uganda), Ugandalı şair, romancı ve sosyal antropolog. Afrika'nın en iyi şairlerinden biri sayılır.

Gençliğinde çok değişik alanlara ilgi duymuştu. Akoli dilinde bir roman yayımladı. Bir opera yazdı ve Uganda futbol takımında oynadı. İngiltere'de Bristol Üniversitesi'nden eğitim sertifikası aldı; Aberystwyth'teki Wales University College'da hukuk, Oxford'da sosyal antropoloji öğrenimi gördü. 1964-66 arasında Kampala'daki Makerere Üniversitesi'nde ders verdi. Uganda Ulusal Tiyatrosu ve Ulusal Kültür Merkezi'nin yöneticiliğini yaptı (1966-68). Daha sonra Kenya'ya giderek Nairobi'deki Kenyatta University College'da araştırmacı ve öğretim üyesi olarak çalıştı (1971-78). Ardından 10 yıl boyunca Nijerya'daki Ife Üniversitesi'nde ders verdi ve 1982'de ülkesine döndü.

İlk şiir kitabı *Song of Lawino*'da (1966; Lawino'nun Şarkısı) kültürler arasındaki çatışma temasını işledi. Kitaptaki şiirler, okuma yazma bilmeyen bir kadının, davranışları geleneksel erkeklik kavramlarına uymayan üniversite mezunu kocasının tuhaflıklarından duyduğu üzüntüyü dile getiriyordu. İkinci kitabı *Song of Ocol*'da (1970; Ocol'un Şarkısı) ise, p'Bitek kocanın yanıtını dile getirdi. 1971'de, *Song of a Prisoner* (Bir Mahpusun Şarkısı) ile *Song of Malaya*'dan (Metresin Şarkısı) oluşan *Two Songs*'u (İki Şarkı) yayımladı.

p'Bitek'in Akoli kültürü üzerine bazı yazıları *Africa's Cultural Revolution* (1975; Afrika'nın Kültür Devrimi) adıyla kitaplaştırıldı. *The Horn of My Love* (1974) hem İngilizce, hem de Akoli dilindeki şiirlerini, *Hare and Hornbill* ise (1978; Tavşan ile Boynuzgaga), p'Bitek'in derleyip İngilizceye çevirdiği Akoli halk öykülerini içerir.

PCP *bak.* fensiklidin

Peabody, Elizabeth Palmer (d. 16 Mayıs 1804, Billerica, Massachusetts - ö. 3 Ocak 1894, Jamaica Plain, Massachusetts, ABD), ABD'deki ilk anaokulunu (*Kindergarten*) kuran eğitimci. Transandantal hareketin temsilcilerindendir.

Küçük bir özel okulda öğrenim gördü. 1820'de Boston'da kendi okulunu kurdu. 1825-34 arasında, Üniteryen hareketin ABD'deki ilk lideri olan William Ellery Channing'in sekreteri olarak çalıştı. Daha sonra Temple Okulu'nda Bronson Alcott ile çalışmaya başladı ve oradaki deneyimlerini *Record of a School*'da (1835; Bir Okul Üzerine Notlar) kaleme aldı. Bu okulda geçirdiği iki yıldan sonra Boston'da yetişkinlerin eğitimi ile ilgilendi, tarih dersleri verdi.

1839'da, Bostonlu aydınların kulübü durumuna gelen West Sokağı'ndaki kitabevini açtı. Komünal bir yaşam biçiminin denendiği Brook Çiftliği'nin kurucuları bu kitabevinde bir araya geldiler. Peabody ayrıca, transandantal hareketin aylık yayın organı olan edebiyat eleştirisi dergisi *The Dial*'ı çıkardı, kendi matbaasında Nathaniel Hawthorne'un yapıtlarını ve Margaret Fuller'in çevirilerini bastı.

1860'ta kurduğu anaokulu o zamana değin Almanya'ya özgü bir kurum olan anaokullarının ABD'de benimsendiğinin işaretiydi. 1867'de ilk anaokulunun kurucusu olan Froebel'in yöntemlerini incelemek üzere gittiği Avrupa'dan birçok deneyimli Alman anaokulu öğretmeni getiren Peabody sonraki yıllarda yeni anaokulları açtı, bu konuda konferanslar verdi ve yazılar yazdı. Ayrıca *Kindergarten Messenger*'ın (1873-77) yayımcısı olarak, anaokullarının resmî okulların bir parçası olarak kabul görmesinde önemli rol oynadı. Kitapları arasında, *Kindergarten Culture* (1870; Anaokulu Kültürü), *The Kindergarten in Italy* (1872; İtalya'da Anaokulları) ve *Letters to Kindergartners* (1886; Anaokullulara Mektuplar) sayılabilir.

Peace Irmağı, Kanada'da, Alberta ve İngiliz Kolumbiyası eyaletlerinin kuzey kesiminde ırmak. Mackenzie Irmağı sisteminin güneybatı kolunu oluşturur. İngiliz Kolumbiyası'ndaki Kanada Kayalık Dağlarından doğan kaynak sularının birleşmesiyle oluşur. Kuzeydoğuya doğru akarak Alberta Çayırlıklarını geçer ve Wood Buffalo Ulusal Parkı'nda Slave Irmağı ile birleşmeden önce başlıca kolları olan Smoky ve Wabasca'yı alır. Toplam uzunluğu 1.923 km'dir. Adını, Alberta eyaletindeki Peace Point'ten almıştır. Sir Alexander Mackenzie'nin keşif seferlerinden (1792-93) sonra önemli bir kürk ticareti yolu olan ırmağın üzerindeki W.A.C. Bennett Barajı'nın yapımı 1967'de tamamlandı.

Peacekeeper füzesi, MX olarak da bilinir, ABD'nin 1986'da hizmete soktuğu kıtalararası balistik füze. MX adı, İngilizcede "deneysel füze" anlamına gelen *missile experimental*'ın baş harflerinden gelir.

Geliştirme çalışmaları 1971'de başlayan MX tamamlandığında boyu 22 m'yi buluyordu. Ayrı hedeflere yönlendirilebilir 10 ya da 12 termonükleer savaş başlığı taşıyan ön ucunda, "otobüs" denen bir itme takımı yer alıyordu. Bu düzenleme füzeye, yerini alacağı iki ya da üç savaş başlıklı "Minuteman III"e göre birkaç kat daha yüksek bir ateş gücü sağlıyordu. Ayrıca MX'in cayroskopla denetlenen ve uçuş sırasında seyir uydularından gönderilecek sinyallerle yeni durumlara göre ayarlanabilen son derece isabetli güdüm sistemi, 300 kilotonluk savaş başlıklarına SSCB'deki betonarme füze depolarını ve komuta sığınaklarını yok etmede daha büyük güç kazandırıyordu. MX'in erimi ise yaklaşık 11.000 km'ye varıyordu.

İsabet düzeyi bakımından daha geri olmakla birlikte çok daha güçlü olan Sovyet kıtalararası balistik füzelerinin saldırısından kaçınma açısından MX'ler için çeşitli üs tipleri önerildi. Bu öneriler arasında füzelerin havadaki dev nakliye jetlerinden fırlatılması, derinliği 305 m'yi geçecek yeraltı depolarına yerleştirilmesi, "çok katlı

koruyucu sığınaklar" arasında kamyonlar ya da vagonlarla sürekli taşınması, gelecek nükleer savaş başlıklarının birbirlerini yok etmelerini ya da rotadan saptırmalarını sağlamak amacıyla depoların "sık bir küme" biçiminde toplanması yer alıyordu. İncelemeler bütün bu yöntemlerin katlanılamayacak düzeyde pahalı olduğunu gösterdi ve siyasal çevreler hiçbirini tutmadı. Bunun üzerine 1983'te, füzelerin "Minuteman III" depolarına yerleştirilmesi kararlaştırıldı. Planlarda 100 "Peacekeeper" füzesi öngörülmüş olmakla birlikte, Wyoming eyaletindeki Warren Hava Kuvvetleri Üssü'ne yalnızca 50 adet füzenin konuşlandırılmasına izin verildi.

Peach, Charles William (d. 30 Eylül 1800, Wansford, Northamptonshire, İngiltere - ö. 28 Şubat 1886, Edinburgh, İskoçya), İngiliz doğa bilimci ve jeolog. Deniz omurgasızları ile fosil, bitki ve balıklar üzerine kapsamlı çalışmalar yapmıştır.

Norfolk'ta sahil koruma işinde çalışırken (1824-45) deniz canlılarıyla ilgilenmeye başladı ve örnekler topladı. Cornwall'da, fosil içermediği sanılan bazı yaşlı kayaçlarda fosiller buldu. Bu buluş sayesinde Bala yataklarının Ordovisiyen Dönemde (y. 500-430 milyon yıl önce) oluştuğu anlaşıldı. Peach 1841'de, "On the Fossil Organic Remains Found on the Southeast Coast of Cornwall" (Cornwall'un Güneydoğu Kıyısında Bulunan Fosilleşmiş Organik Kalıntılar Üzerine) adlı bir makale yazdı. 1843'te, Cornwall'daki Polperro yakınlarında Devoniyen Dönemde (y. 395 - 345 milyon yıl önce) oluşmuş arduvazlarda balık kalıntıları bulunduğunu açıkladı.

1849'da İskoçya'ya giderek Devoniyen Eski Kırmızı Kumtaşlarını, Caithness bölgesindeki yumru kil katmanını ve Karbonifer Dönemde (y. 345 - 280 milyon yıl önce) yaşamış bitkileri inceledi. 1854'te Durness'te, Kambriyen Dönemde (y. 570-500 milyon yıl önce) oluşmuş kireçtaşlarında ilk fosilleri buldu. Ayrıca pek çok yeni sünger, knidli ve yumuşakça türü saptadı.

Peacock, Thomas Love (d. 18 Ekim 1785, Weymouth, Dorset - ö. 23 Ocak 1866, Lower Halliford, Middlesex, İngiltere), döneminin entelektüel eğilimleri üzerine yergili romanlarıyla tanınan İngiliz yazar. Kişi ya da olaylardan çok konuşmalara dayanan romanlarında oldukça başarılı şiirler de yer alır.

Shelley'yle çok yakın arkadaş olan Peacock yapıtlarında da ondan etkilendi. Shelley ise, "A Defence of Poetry"yi (1840; Şiirin Savunusu) onun *The Four Ages of Poetry* (1820; Şiirin Dört Çağı) adlı kitabından esinlenerek yazmıştı.

Peacock, romanlarını "komik romanslar" olarak nitelemiştir. İlk romanı *Headlong Hall* (1816; Kaygısızlar Salonu) yapıtlarına tipik bir örnektir: Bir sofrada toplanmış karakterler bir yandan yiyip içerken, bir yandan da derin felsefi tartışmalara girer, günün yaygın düşüncelerini eleştirirler.

Peacock'ın en tanınmış yapıtı olan *Nightmare Abbey* (1818; Kâbus Manastırı), romantik melankoli üzerine bir yergidir; yapıtın kahramanları ise Shelley, Coleridge ve Byron'dan alınmıştır.

Peake, Mervyn (d. 9 Temmuz 1911, Kuling, Jiangxi, Çin - ö. 17 Kasım 1968, Burcot, Oxfordshire, İngiltere), İngiliz romancı, şair, ressam, oyun yazarı ve ilüstratör. Roman üçlemesi "Titus Groan" ve kitap resimlemeleriyle tanınır.

Resim öğrenimi gördü, ama ölümüne değin yakasını bırakmayan bir hastalık çalışmalarını olumsuz etkiledi. "Titus Groan" dizisini oluşturan *Titus Groan* (1946; İnleyen Titus), *Gormenghast* (1950) ve *Titus Alone* (1959; Titus Tek Başına), eksantrik, tuhaf karakterlerin birbiri ardına sergilendiği gotik romanlardı. Kendi romanları ve çocuk kitapları için hazırladığı ilüstrasyonlarla da ünlü olan Peake, şiir kitabı *The Glassblowers* (1950; Cam Üfleyiciler) ve *Gormenghast* ile ödül kazandı. *The Wit to Woo* (Baştan Çıkarmayı Bilmek) adlı oyunu ise 1957'de sahnelendi.

Peale, Charles Willson (d. 15 Nisan 1741, Queen Annes ili, Maryland - ö. 22 Şubat 1827, Philadelphia, ABD), Amerikan Bağımsızlık Savaşı önderlerinin portreleriyle tanınan ABD'li ressam. ABD'deki ilk önemli müzenin kurucusudur.

1782'de Bağımsızlık Savaşı kahramanlarının portrelerinin yer aldığı bir galeri açtı. 1786'da doğa tarihiyle ilgili araştırmaların yapılacağı ve portre çalışmalarının yanı sıra doldurulmuş hayvanlarla garip aletlerin sergileneceği bir enstitü kurdu. Peale Müzesi olarak bilinen bu enstitü büyük bir gelişme göstererek dönemin benzer müzelerine örnek oluşturdu.

Uzun yaşamı boyunca aralarında Washington, Franklin, Jefferson ve John Adams'ın portrelerinin de yer aldığı 1.100 kadar portre yaptı. Yapıtları J.-L. David'in Fransa'da geliştirdiği yeni-klasik üslubun özelliklerini taşır. Peale ayrıca *trompe l'oeil* (göz

"Sanatçı Kendi Müzesinde", Charles Willson Peale'in bir yağlıboya çalışması, 1822, Pennsylvania Güzel Sanatlar Akademisi, Philadelphia
Pennsylvania Academy of the Fine Arts, Philadelphia

aldatımı) tekniğinin bir ustasıydı. Oğulları Raphaelle ve Titian'ı gerçek insan boyutlarında betimlediği "Merdiven Grubu" (1795, Philadelphia Sanat Müzesi) adlı yapıtını bir kapı pervazı ile çerçeveleyerek bir basamağın üzerine yerleştirmesi, resimdeki kişilerin gerçek sanılmasına yol açmıştı.
in kardeşi James'le (1749-1831) oğulları Raphaelle (1774-1825), Rembrandt (1778-1860), Rubens (1784-1865) ve Titian (1799-1881) da ressamdı.

Peano, Giuseppe (d. 27 Ağustos 1858, Cuneo, Sardinya Krallığı - ö. 20 Nisan 1932, Torino, İtalya), simgesel mantığın kurucularından İtalyan matematikçi. Matematiğin temelleriyle ve biçimsel bir mantık dilinin geliştirilmesiyle ilgilenmiştir.

1884'te Torino Üniversitesi'nde diferansiyel ve integral hesap dersleri vermeye başladı. 1890'da profesör oldu. 1886-1901 arasında Torino'da Askeri Akademi'de profesör olarak görev yaptı. Başka yazarların da katılımıyla 1894-1908 arasında yayımladığı *Formulaire de mathematiques*, kendi mantıksal gösterim yöntemiyle bütün matematiği temel postülalardan başlayarak geliştirmeyi amaçlıyordu.

Peano'nun bu ve başka çalışmaları hem matematikçilerin genel yaklaşımında köklü değişikliklere yol açtı, hem de daha sonra matematiğin yeni bir yapı kazanmasında büyük rol oynadı. Peano'nun mantıksal gösterimlerinden bir bölümü Bertrand Russel ve Alfred North Whitehead tarafından benimsendi ve *Principia Mathematica* da (1910-13; Matematiğin İlkeleri) kullanıldı.

Peano'nun *Calcolo differenziale e principii di calcolo integrale* (1884; Diferansiyel Hesap ve İntegral Hesabın İlkeleri) ve iki ciltlik *Lezioni di analisi infinitesimale* (1893; Sonsuzküçükler Çözümlemesi Dersleri) adlı yapıtları, 1857'de ölen Fransız matematikçi Augustin Cauchy'nin çalışmalarından sonra, genel fonksiyonlar kuramının gelişmesine katkıda bulunan en önemli çalışmalar arasındadır. *Applicazioni geometriche del calcolo infinitesimale* (1887; Sonsuzküçükler Hesabının Geometrik Uygulaması) adlı yapıtında, Peano geometrik hesabın temel elemanlarını belirterek, yay uzunluğu ve eğrisel yüzeylerin alanı için yeni tanımlamalar gerçekleştirmiştir. *Calcolo geometrico* (1888; Geometrik Hesap) adlı yapıtı ise onun matematiksel mantıkla ilgili ilk çalışmalarını kapsar.

Peano ayrıca, sonraları İnterlingua(*) adı verilen Latino sine flexione (bükünsüz Latince) adlı yapay dilin yaratıcısıdır.

Pear dilleri, esas olarak Kamboçya'da yaygın, Güneydoğu Asya dil ailesinden Mon-Khmer dilleri içinde sınıflandırılan küçük dil öbeği. Kamboçya'da Poûthisât, Kâmpôt ve Siêmréab illeriyle Tayland'ın Trat ilinde konuşulan Chong, Pear, Samre, Sa'och dillerini ve olasılıkla Angrak dilini içerir. Bazı dilbilimciler Pear dillerinin Khmer diliyle birlikte bir alt öbek oluşturduğunu savunmuşsa da, çoğu dilbilimci bu dillerin Khmer dilinden birçok sözcük almış ayrı bir öbek olduğu görüşünde birleşir.

Pearl Harbor Baskını, Japonların, Oahu Adasındaki (Hawaii) Pearl Harbor'da bulunan ABD deniz üssüne düzenlediği ani hava saldırısı (7 Aralık 1941). Baskın ABD ile militarist ve yayılmacı bir çizgi izleyen Japonya arasında 10 yıldır giderek artan gerginliğin doruk noktasını oluşturmuş ve ABD'nin II. Dünya Savaşı'na girmesine yol açmıştır.

Japonya'nın 1937'de Çin'i işgal etmesi ve 1940'ta Mihver Devletleri'yle (Almanya ve İtalya) ittifak kurması üzerine, ABD ülkesindeki Japon varlıklarını dondurdu, ayrıca Japonya'ya petrol ve başka önemli savaş malzemesinin gönderilmesini durdurdu. Temmuz 1941'de de Japonya ile bütün ticari ve mali ilişkilerini kesti. Toco Hideki başkanlığındaki Japon hükümeti baskın gününe değin ABD ile diplomatik görüşmelerini sürdürdü, ama bir yandan da saldırı hazırlıklarını yürüttü.

Japon Birleşik Donanması'nın komutanı Amiral Yamamoto İsoroku ABD'nin Pasifik Donanması'na darbe vurmayı amaçlayan saldırıyı büyük bir dikkatle planlamıştı. Pasifik Donanması'nın hareket yeteneğinin kırılmasından sonra, Japonya Güneydoğu Asya'yı, Endonezya Takımadalarını ve Güney Pasifik'i kolayca ele geçirebilecekti. 23 Kasım günü komutan yardımcısı Nagumo Çuiçi'nin yönetiminde 6 uçak gemisi, 2

savaş gemisi, 3 kruvazör ve 11 destroyerden oluşan bir filo Hawaii'nin yaklaşık 440 km kuzeyindeki bir noktaya doğru hareket etti. Saldırı bu noktadan 360 uçakla gerçekleştirildi.

Yerel saatle 7.55'te Pearl Harbor'a ulaşan ilk Japon uçağını torpido, bombardıman ve avcı uçaklarından oluşan yaklaşık 200 uçaklık bir dalga izledi. Japon torpido uçakları özellikle ABD savaş gemilerine ağır darbe vurdu. "Arizona", "California" ve "West Virginia" adlı gemiler battı, "Oklahoma" ise alabora oldu. Yaklaşık 45 dakika sonra Pearl Harbor üzerine gelen ikinci bir uçak dalgası "Maryland", "Nevada", "Tennessee" ve kuru havuzdaki "Pennsylvania" gemilerine ağır hasar verdi. Bunların dışında 10 ABD gemisi daha battı ya da ağır hasar gördü ve 140'tan fazla uçak yok oldu. Askeri kayıpların toplamı, 2.300'ü ölü olmak üzere 3.400'ün üzerindeydi. Japonlar ise yalnızca 29 uçak ile 5 küçük denizaltı yitirdi.

Pearl Harbor Baskını ABD'nin Büyük Okyanustaki donanma ve hava gücüne büyük bir darbe indirdi. Ama o sırada Pearl Harbor'da bulunmayan, Pasifik Donanması'na bağlı üç uçak gemisi baskından kurtulmuştu. "Arizona" ve "Oklahoma" dışındaki savaş gemileri daha sonra tamir edilerek yeniden hizmete sokuldu. Ayrıca Japonlar adadaki önemli petrol depolarını yok etmeyi başaramamıştı. Baskın ABD komuoyundaki tarafsızlık yanlısı görüşlerin hızla gerilemesine yol açtı ve Kongre 8 Aralık'ta Japonya'ya savaş ilan etmeyi kararlaştırdı. Oylamada tek ret oyunu, ABD'nin I. Dünya Savaşı'na girmesine de karşı çıkan, Cumhuriyetçilerin Montana temsilcisi Jeannette Rankin kullanmıştı.

Pearl Irmağı, ABD'nin güneyinde ırmak. Mississippi eyaletinin ortadoğu kesiminden doğduktan sonra güneybatıya doğru akarak eyalet merkezi Jackson'dan geçer. Daha sonra genellikle güney doğrultusunda ilerler. Bogalusa'yı geçtikten sonra Louisiana eyaleti sınırları içine girer ve Meksika Körfezinde Mississippi Boğazına dökülür. Pearl Irmağı Mississippi eyaletindeki Picayune'nin batısında iki kola ayrılır: Grand Island yakınında Mississippi Boğazına dökülen Doğu Pearl ve birkaç kilometre batıdan Doğu Pearl'e koşut olarak akan Batı Pearl. Yaklaşık 661 km uzunluğundaki Pearl Irmağı, kolları olan Yockanookany ve Strong ırmakları ve Bogue Chitto'yla birlikte yaklaşık 19.700 km²'lik bir alanın sularını toplar. Batı Pearl üzerinde inşa edilen havuzlarla (1953) ırmağın ağzından 93 km yukarıdaki Bogalusa'ya kadar uzanan 2 m genişliğinde bir kanal oluşmuştur. Irmak kıyısındaki başlıca kentler Mississippi sınırları içinde kalan Columbia, Monticello ve Jackson'la Louisiana sınırları içinde kalan Bogalusa'dır. Jackson'ın kuzeyindeki Ross Barnett Göleti taşkınların ve kirliliğin denetim altına alınmasını sağlar. Gölet aynı zamanda bir sayfiye merkezidir. Pearl Irmağının aşağı çığırıyla Doğu Pearl Mississippi-Louisiana eyalet sınırını çizer.

Pearse, Patrick Henry, Patrick İrlanda dilinde PADRAIC olarak da yazılır (d. 10 Kasım 1879, Dublin - ö. 3 Mayıs 1916, Dublin), İrlandalı milliyetçi önder, şair ve eğitimci. 24 Nisan 1916'da başlayan Paskalya Ayaklanması'nda İngiltere'ye karşı mücadele eden kuvvetlerin komutanlığını ve bu sırada ilan edilen İrlanda Cumhuriyeti'nin başkanlığını üstlenmiştir.

Babası bir İngiliz heykeltıraş, annesi ise İrlandalıydı. İrlanda dilinin korunması ve

Pearse
Hulton Picture Library

yaygınlaştırılması amacıyla 1893'te kurulan Gael Birliği'nin yöneticisi oldu. 1903-09 arasında birliğin *An Claidheamh Soluis* adlı haftalık gazetesinin yayın yönetmenliğini yaptı. İrlanda dilini İngiliz egemenliğine karşı bir silah olarak kullanabilmek amacıyla eski İrlanda el yazmalarından öykülerle kendi şiirlerinden oluşan bir derlemeyi (1914) çağdaş İrlanda dilinde yayımladı. 1908'de Dublin yakınlarında, İrlanda gelenekleri ve kültürüne dayalı, iki dilde öğretim yapan St. Enda's College'ı kurdu.

İrlanda'nın İngiltere ile birliğini savunan Ulster Gönüllüleri'ne karşı Kasım 1913'te İrlanda Gönüllüleri'nin kurulması üzerine, örgütün geçici komitesine üye oldu ve *The Irish Volunteer* adlı gazetesinde şiir ve makaleler yayımladı. Temmuz 1914'te İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşlik Birliği'nin yüksek konsey üyeliğine seçildi. İrlanda Gönüllüleri'nin bölünmesi üzerine (Eylül 1914), I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin desteklenmesine karşı çıkan aşırı milliyetçi hizbin başına geçti.

Ocak 1916'da Paskalya Ayaklanması'nın planını hazırlayanlar arasında yer aldı. Ayaklanmanın ilk günü Dublin Genel Posta İdaresi'nin merdivenlerinde İrlanda Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etti. Birkaç gün süren sokak çatışmalarının ardından 29 Nisan'da ayaklanmanın bastırılması üzerine İngilizlere teslim oldu. Askeri mahkemede idama mahkûm edilerek kurşuna dizildi. *Collected Works* (1917-22, 3 cilt; 1924, 5 cilt; Toplu Yapıtlar) ve *Political Writings and Speeches* (1952; Siyasal Yazılar ve Konuşmalar) adlı kitapları vardır.

Pearson, Drew, asıl adı ANDREW RUSSELL PEARSON (d. 3 Aralık 1897, Evanston, Illinois - ö. 1 Eylül 1969, Rockville, Maryland, ABD), ABD'nin en etkili köşe yazarlarından biri.

Baltimore'da yayımlanan *Sun* gazetesinde çalışan Pearson, Robert S. Allen ile birlikte, muhabirlik yaptıkları Washington, D.C.'deki yaşamı dedikodu üslubuyla betimleyen *Washington Merry-Go-Round* (1931; Washington Atlıkarıncası) adlı bir kitap yazdı. Kitap Pearson ve Allen'ın işten atılmalarına neden oldu. Ama, kitabın başarısı üzerine ertesi yıl gene Allen'la birlikte gazete ve dergilere aynı başlıkla köşe yazıları yazmaya başladı. 1942'de Allen'ın ayrılmasından sonra da "Washington Merry-Go-Round" başlıklı yazılarını sürdürdü.

San Francisco Konferansı'yla (1945) Cenevre Zirve Konferansı (1955) gibi önemli olaylarda gazeteci olarak bulundu. Aralarında SSCB başbakanı Nikita S. Kruşçev'in de bulunduğu birçok ülke lideriyle röportajlar gerçekleştirdi.

1965'te "Washington Merry-Go-Round"u Pearson'la birlikte yazmaya başlayan Jack Anderson, onun ölümünden sonra da köşe yazılarını aynı başlıkla sürdürdü. Pearson'ın *Will Khrushchev Burry Us?* (Kruşçev Bizi Gömecek mi?) adlı yapıtı 1962'de, anılarının bir bölümünü içeren *Drew Pearson's Diaries: 1949-1959* (Drew Pearson'ın Günlükleri: 1949-59) ise ölümünden sonra, 1974'te yayımlandı.

Pearson, Hesketh (d. 20 Şubat 1887, Hawford, Worcestershire - ö. 9 Nisan 1964, Londra, İngiltere), İngiliz oyuncu, yönetmen ve yaşamöyküsü yazarı.

Bedford Grammar School'da öğrenim gördükten sonra bir nakliye bürosunda çalıştı. 1911'de tiyatro oyunculuğuna başladı. I. Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra oyuncu ve yönetmen olarak sahneye döndü. 1931'de yazarlığa başladı.

1930'da Oscar Wilde'ın yapıtlarını yayıma hazırladı. Kitapları arasında *Modern Men and Mummies* (1921; Modern İnsanlarla Mumyalar), *Doctor Darwin* (1930), *Gilbert and Sullivan* (1935), *A Life of Shakespeare* (1942; Shakespeare'in Bir Yaşamöyküsü), *G.B.S: A Full-Length Portrait* (1942; George Bernard Shaw: Kapsamlı Bir Portre), *Conan Doyle: His Life and Art* (1943; Conan Doyle: Yaşamı ve Sanatı), *The Life of Oscar Wilde* (1946; Oscar Wilde'ın Yaşamı), *The Man Whistler* (1952; İnsan Yönüyle Whistler), *Johnson and Boswell: The Story of Their Lives* (1958; Johnson ile Boswell: Yaşamlarının Öyküsü) ve *Henry of Navarre* (1963; Navarre'lı Henri) yer alır. Otobiyografisi, *Hesketh Pearson, by Himself* (ös 1965; Kendi Kaleminden Hesketh Pearson) adıyla yayımlanmıştır.

Pearson, Karl (d. 27 Mart 1857, Londra - ö. 27 Nisan 1936, Londra, İngiltere), modern istatistik biliminin kurucularından İngiliz matematikçi.

1881'den sonra üç yıl süreyle avukatlık yaptı. Londra'da radikal siyasal etkinliklerde bulundu. Ayrıca *The New Werther*

Karl Pearson, F. A. de Biden Footner'ın kurşunkalem çizimi, 1924
D V Lindley; fotoğraf, J R Freeman & Co Ltd

(1880; Yeni Werther) ve *The Trinity: A Nineteenth Century Passion-Play* (1882; Üçleme: Bir On Dokuzuncu Yüzyıl Pasyon Oyunu) adlı iki edebiyat yapıtını yayımladı. Londra'da 1884'te uygulamalı matematik ve mekanik profesörü olarak atandığı University College'da, geometri dalında Gresham Kürsüsü'nde profesör (1891), uygulamalı matematik bölümü başkanı (1907) ve öjenik dalında Galton Kürsüsü'nde profesör (1911) olarak görev yaptı: 1933'te emekli oldu.

Pearson'ın geometri profesörlüğü dönemindeki konferanslarını topladığı *The Grammer of Science* (1892; Bilimin Dilbilgisi) adlı yapıtı bilim felsefesine önemli katkılarda bulundu. Francis Galton'un evrimle ilgili makalelerinin ve yakın arkadaşı Walter F. R. Weldon'un etkisi altında kalan Pearson, kalıtım ve evrim konusundaki biyoloji sorunlarının çözümünde istatistiksel yöntemlerin uygulanması sorunuyla ilgili

çalışmalar yaptı. 1893-1912 arasında, *Mathematical Contributions to the Theory of Evolution* (Evrim Kuramına Matematiksel Katkılar) başlığı altında 18 makale yayımladı. Ki kare sınaması gibi en önemli çalışmaları bu yapıtta yer alıyordu. Pearson, Galton ve Weldon ile birlikte istatistik dergisi *Biometrika*'yı kurdu, 1901-36 arasında dergiyi yönetti. *The Annals of Eugenics*'in (1925-36; Öjenik Yıllıkları) de yayın yönetmenliğini sürdürdü.

Pearson'ın öteki yapıtları arasında şunlar sayılabilir: *The Ethic of Free Thought* (1888; Özgür Düşüncenin Ahlakı); *The Chance of Death and Other Studies in Evolution* (1897; Ölüm Olasılığı ve Evrime İlişkin Başka Çalışmalar), *The Life, Letters and Labours of Francis Galton* (1914, 1930; Francis Galton'un Yaşamı, Mektupları ve Çalışmaları), *Tables for Statisticians and Biometricians* (1914, 1931; İstatistikçiler ve Biometriciler İçin Tablolar), *Tables of the Incomplete Gamma Function* (1922; Tamamlanmamış Gamma Fonksiyonu Tabloları) ve *Tables of the Incomplete Beta Function* (1934; Tamamlanmamış Beta Fonksiyonu Tabloları).

Pearson, Lester B(owles) (d. 23 Nisan 1897, Toronto - ö. 27 Aralık 1972, Ottawa, Kanada), 1963-68 arasında başbakanlık yapan Kanadalı siyaset adamı ve diplomat. 1956'daki Süveyş Bunalımı'nın çözümüne ilişkin çabaları nedeniyle 1957'de Nobel Barış Ödülü'nü almıştır.

Toronto Üniversitesi'nde ve Oxford'da öğrenim gördü. I. Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra Toronto Üniversitesi'nde tarih dersleri verdi (1924-28). 1928'de Dışişleri Bakanlığı'na girerek birinci sekreter oldu. 1931'de iki kez kraliyet komisyonunda görev aldı. 1935'te danışman olarak Kanada Yüksek Komiserliği'nin Londra bürosuna atandı.

1941'de Kanada'ya geri çağrılan Pearson, 1945-46 yıllarında Washington büyükelçiliğinde bulundu. 1946-48 arasında Birleşmiş Milletler'de (BM) Kanada'yı temsil ettı. 1947'de BM Genel Kurulu Siyaset ve Güvenlik Komitesi'nin başkanlığını yürüttü. Bu görevi sırasında Filistin'in paylaşılması sorununun sonuçlandırılmasına katkıda bulundu. 1948'de Louis Saint Laurent başkanlığındaki Liberal hükümette dışişlerinden sorumlu devlet bakanlığına getirildi. 1951'de Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) genel sekreteri oldu. 1958'de Kanada Liberal Partisi başkanı, 1963'te de başbakan oldu. 1968'de başbakanlıktan istifa ederek siyasal yaşamdan çekildi.

Peary, Robert Edwin (d. 6 Mayıs 1856, Cresson, Pennsylvania - ö. 20 Şubat 1920, Washington, D.C., ABD), ABD'li kâşif. Kuzey Kutbu'na ayak basan (1909) ilk kâşif olarak kabul edilir.

1881'de ABD Deniz Kuvvetleri'ne katıldı. 1886'da yardımcısı Matthew Henson'la birlikte Disko Koyundan Grönland buz örtüsünün içlerine doğru 161 km ilerleyerek deniz düzeyinden 2.287,5 m yükseklikte bir noktaya ulaştı. 1891'de, aralarında karısının ve 1908'de Kuzey Kutbu'na kendisinden önce ulaştığını iddia edecek olan Frederick A. Cook'un da bulunduğu yedi kişilik bir ekiple Grönland'a döndü. Bu yolculuğunda kızakla Grönland'ın kuzeydoğusunda 2.100 km ilerleyerek Bağımsızlık Fiyordunu keşfetti ve Grönland'ın bir ada olduğuna ilişkin kanıtlar buldu. Bu arada, kendisine daha sonraki seferlerinde büyük yardımı olan bir Eskimo kabilesi üzerine incelemelerde bulundu.

Kuzey Kutbu'na ulaşmaya yönelik ilk girişimi olan 1893-94 yıllarındaki seferi sırasında kızakla gene Grönland'ın kuzeydoğusuna gitti. 1895 ve 1896 yazlarındaki seferlerde daha çok, Grönland'da bulduğu meteor demir kütlelerinin ABD'ye taşınması işiyle ilgilendi. 1898-1902 arasında Grönland'ın kuzeybatısındaki Inglefield Toprakları'nda bulunan Etah'tan ve Kanada'nın Kuzeybatı Toprakları sınırları içinde kalan Ellesmere Adasındaki Fort Conger'dan Kuzey Kutbu'na giden yollar aradı. Kuzey Kutbu'na ulaşmaya yönelik ikinci girişiminde, sefer için özel olarak yapılmış "Roosevelt" adlı gemiyle Ellesmere Adasındaki Sheridan Burnuna kadar ilerledi (1905). Ama kötü hava koşulları ve buz kızakla yolculuğu engelledi ğinden Peary ve ekibi ancak 87° 06' kuzey enlemine ulaşabildi. 1908'de Ellesmere'e dönen Peary, Kuzey Kutbu'na ulaşmak amacıyla düzenlediği üçüncü ve son seferine başlamak üzere, mart başında Columbia Burnundan ayrıldı. Zorlu yolculuğunun son aşamasında kendisine Henson ve dört Eskimo eşlik etti. Cook'un Kuzey Kutbu'na Peary'den bir yıl önce ulaştığını iddia etmesi başlangıçta tartışmalara yol açtıysa da, sonunda bu iddianın asılsızlığı anlaşıldı. 1911'de tümamiral rütbesiyle ABD Deniz Kuvvetleri'nden emekliye ayrılan Peary'nin yayımlanmış yapıtları arasında, *Northward over the "Great Ice"* (1898; "Büyük Buz" Üzerinden Kuzeye Doğru), *The North Pole* (1910; Kuzey Kutbu) ve *Secrets of Polar Travel* (1917; Kutup Yolculuğunun Gizleri) sayılabilir.

Peary Toprakları, Grönland'ın kuzeyinde bölge. Kuzey Buz Denizi boyunca, Victoria Fiyordu ve Grönland Denizi arasında 320 km kadar uzanır. Dünyanın en kuzeydeki karasal bölgelerinden biri olan Peary Toprakları Morris Jesup Burnunda sona erer. Grönland'da buzlarla kaplı olmayan en geniş arazidir. Genelde dağlık olan bölgenin yüksekliği 1.950 m'ye ulaşır. Kıyılar fiyortlarla derinlemesine parçalanmıştır. Peary Toprakları'nda insan yaşamamakla birlikte, bitki örtüsü miskökü sürülerinin yaşamasına elverişlidir. Bölgenin bir bölümü ABD'li kâşif Robert E. Peary tarafından 1892, 1895 ve 1900'de keşfedilmiştir.

Pease, Edward Reynolds (d. 23 Aralık 1857, Henbury Hill, Dorset - ö. 5 Ocak 1955, Limpsfield, Surrey, İngiltere), İngiliz yazar. Fabian Derneği'nin(*) kurucularındandır.

Zengin bir ailedendi. Tinselci sosyalist yazar Frank Podmore'la birlikte Ocak 1884'te Fabian Derneği'ni kurdu. Dernek çalışmalarını sürdürürken William Morris'in etkisiyle iş dünyasını bırakarak marangozluğa başladı. 1890'da sembolik bir ücret karşılığında derneğin sekreterliğini üstlendi. Bu görevi bıraktığı 1913'ten sonra 1938'e değin fahri sekreter olarak kaldı. İşçi Partisi'nin çekirdeğini oluşturan İşçi Temsil Komitesi'nin kurucuları arasında yer aldı (1900). Komitede 14 yıl Fabian Derneği'nin temsilciliğini yaptı. Başlıca yapıtları arasında *The Case for Municipal Drink Trade* (1904; Belediyelerin İçki Ticaretini Yürütmesi Üzerine) ve *History of the Fabian Society* (1916; Fabian Derneği Tarihi) sayılabilir.

Peć, eskiden IPEK, Latince PESCIUM, Yugoslavya'da, Sırbistan'a bağlı Kosova özerk bölgesinin en kalabalık kenti. Arnavutluk Alpleri (Prokletije) ile Mokra Dağları (*gora*) arasında, Beli Drim Irmağının küçük bir kolu üzerinde yer alır. Niš'te başlayan bir demiryolunun son durağıdır. Nüfusunun çoğunluğu Arnavuttur. Camileri, dar sokakları ve eski Türk evleriyle Doğulu bir görünümdedir. Tarım ürünleri için yerel bir pazar işlevi görür. Başlıca sanayi dalları dericilik, gıda işleme ve el sanatlarıdır. Kısa aralıklar dışında 1253'ten 1766'ya değin Sırbistan Ortodoks Kilisesi'nin en önemli piskoposluk merkezi olan kentin birçok kez yıkıma uğramış ve onarılan manastırında, zarif fresklerle süslü dört kilise, kütüphane ve hazine dairesi vardır. Yaklaşık 19 km güneyde bulunan, bini aşkın freskle süslü Dečani Manastırı (1327-35) Sırp mimarlığının ve süslemeciliğinin günümüze ulaşan en güzel örneklerindendir. Nüfus (1981) 54.497.

Pechiney, Fransa'da devlete ait çokuluslu holding. 1855'te kurulan alüminyum şirketi Pechiney SA ile 1889'da kurulan kimyasal madde şirketi Société Ugine Kuhlmann'ın Aralık 1971'de birleşmesi sonucunda Pechiney Ugine Kuhlmann SA adıyla oluşturuldu. 1982'de Fransız hükümetince devletleştirildi. Ertesi yıl bugünkü adını aldı. Dünyanın önde gelen alüminyum üreticisi ve Avrupa'nın önde gelen bakır üreticilerindendir. Merkezi Paris'tedir.

Holdingin kökeni, A. R. Pechiney'in (1833-1916) Gard'da, Salindres'deki bir fabrikada Sainte-Claire Deville süreciyle alüminyum üretmesine değin iner.

Demir dışı metallerle kimyasal maddelerin imalatında uzmanlaşan holdingin ürettiği öbür mallar arasında, alüminyum ve bakır ürünlerinin yanı sıra paslanmaz çelik, demir alaşımları, karbon ürünleri, kıt metaller, boyalar, organik ve inorganik kimyasal maddeler, çeşitli metalurji ürünleri ve ilaçlar sayılabilir. Holdingin ABD, Avustralya, Hindistan, Brezilya ve Malezya'nın yanı sıra birçok Avrupa ülkesinde fabrikaları vardır.

Pechstein, Max (d. 31 Aralık 1881, Zwickau, Almanya - ö. 29 Haziran 1955, Berlin), çıplak figür ve manzaralarıyla tanınan Alman dışavurumcu ressam ve özgün baskı sanatçısı. Die Brücke(*) grubunun önde gelen üyelerindendir.

Önceleri izlenimci üslupta resimler yaptı. 1906'da Die Brücke'ye katıldıktan ve Matisse'in yapıtlarını tanıdıktan sonra yoğun duygusal etki yaratan uyumsuz renk kompozisyonlarına yöneldi; "Yerli ve Kadın" (1910) adlı yapıtı buna örnektir.

Pechstein 1910'da Berlin'deki *Sezession* (*art nouveau*) grubuna katıldı. Bu dönem yapıtlarında daha basit kompozisyonlara ve ağırbaşlı renklere yer verdi. 1914'te gittiği Palau'da egzotik konuları bilinçli olarak "ilkel" bir tarzda betimledi.

Avrupa'ya döndükten sonra vitray ve mozaik tasarımları yaptı ve Berlin Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğretim üyesi oldu. Yapıtları Naziler tarafından "yoz sanat" olarak nitelenip zorla istifa ettirildiyse de, II. Dünya Savaşı'ndan sonra akademideki görevine döndü. Bununla birlikte son dönem yapıtları eskilerin canlılığından yoksundu.

Peck, (Eldred) Gregory (d. 5 Nisan 1916, La Jolla, California, ABD), rahat oyunuyla çeşitli rollerde başarılı olmuş ABD'li sinema oyuncusu.

1940'ların başında oyuncu olmak amacıyla tıp öğrenimini yarıda bıraktı. Sahneye ilk kez 1942'de Broadway'de, *The Morning Star* (Sabah Yıldızı) oyunuyla çıktı. Buradaki başarısı üzerine birkaç oyunda daha rol aldı ve 1944'te *Days of Glory* (Zafer Günleri) ve *The Keys of the Kingdom* (*Cennetin Anahtarları*) filmleriyle sinema oyunculuğuna başladı. *Spellbound* (1945;

Öldüren Hatıralar), *Duel in the Sun* (1946; *Kanlı Aşk*), *The Yearling* (1946; *İki Yavru/İki Arkadaş*), *Gentleman's Agreement* (1947; *Namus Sözü*) ve *Twelve O'Clock High* (1949; *Vazife Uğruna/Son Hücum*) gibi filmlerle kısa sürede yetenekli ve titiz bir oyuncu olarak ünlendi. *The Gunfighter* (1950; *Silahşör*) filminin başrolünde çizdiği bezgin, alaycı tiple usta oyunculuğunu kabul ettirdi. *To Kill a Mockingbird*'deki (1962; *Uğursuz Kuş*) insancıl avukat tiplemesiyle en iyi erkek oyuncu Oscar'ını kazandı.

Öteki filmleri arasında *The Paradine Case* (1948; *Celse Açılıyor*), *Roman Holiday* (1953; *Roma Tatili*), *Moby Dick* (1956; *Beyaz Balina/Moby Dick*), *Designing Woman* (1957; *Aşk Arzuları/Ayrı Dünyalar*), *The Guns of Navarone* (1961; *Navarone'un Topları*), *Behold a Pale Horse* (1964; *İntikam Ateşi/Beyaz Atlı*), *Arabesque* (1966; *Casuslar*), *The Omen* (1976; *Kehanet*), *MacArthur* (1977) ve *The Sea Wolves* (1981; *Deniz Kurtları*) sayılabilir. Peck çoğunlukla az konuşan, sınandığında yüksek ahlak değerlerine sahip olduğunu kanıtlayan dürüst adam tipini canlandırmıştır. *An Actor's Life* (Bir Oyuncunun Yaşamı) adlı otobiyografisi 1978'de, Michael Freedland'in yazdığı *Gregory Peck* de 1980'de yayımlanmıştır.

Peckinpah, Sam, asıl adı DAVID SAMUEL PECKINPAH (d. 21 Şubat 1925, Fresno, California - ö. 28 Aralık 1984, Inglewood, California, ABD), şiddet öğesine ağırlık veren filmleriyle ünlü ABD'li sinema yönetmeni ve senaryo yazarı.

Önceleri *western* türü televizyon filmlerinin ("Gunsmoke", "The Westerner", "The Rifleman") senaryo yazarlığını ve yönetmenliğini yapıyordu. *The Deadly Companions* (1961; Can Yoldaşları) filmiyle sinema yönetmenliğine geçti. *Ride the High Country* (1962) ve *Major Dundee* (1965; *Kahraman Binbaşı*) gibi filmlerinde Amerika'nın değişmiş, eski değerlerini ve ahlak kurallarını yitirmiş Batı'sında sürüklenip giden insanları anlattı; görkemli manzaralara ve gerçeğe uygun düzenlenmiş, dehşet verici silahlı çatışmalara yer vererek kendine özgü sinemanın temel özelliklerini ortaya koydu. En iyi yapıtlarından sayılan *The Wild Bunch* (1969; *Vahşi Belde*) ve *Pat Garret and Billy the Kid* (1973) kanlı sahneleriyle dikkati çekti. *Straw Dogs* (1971; *Köpekler*), *The Getaway* (1972; *Büyük Firar*) ve *Cross of Iron* da (1977; *Şeref Madalyası*) Peckinpah'ın, *western* türü dışında ama gene şiddet öğesinin ağır bastığı filmleriydi.

Çağdaş Batı'ya hüzünle bakan *The Ballad of Cable Hogue* (1970; *Çöl Şeytanı*) ve *Junior Bonner* (1972; *Vahşi Sürücü/Bitmeyen Yarış*) filmleriyle Peckinpah bir başka yanını ortaya koydu. Öteki filmleri arasında *Bring Me the Head of Alfredo Garcia* (1974; *Bana Onun Kellesini Getirin*), *Convoy* (1978; *Konvoy*) ve *The Osterman Weekend* (1983; *Güçlü ve Seri*) sayılabilir.

Pecos Bill, ABD folklorunda, Texas'ın Pecos Irmağı bölgesinin kovboy kahramanı. Batı insanının dayanıklılığının ve değerlerinin abartılarak kişileştirildiği bir tiptir. Başından geçen olaylar, efsanevi dev oduncu Paul Bunyan'ınkilere benzer.

Century dergisinden Edward O'Reilly ile öteki bazı gazetecilerin yarattığı Pecos Bill efsanesi, tarihsel temeli olmamakla birlikte kısmen gerçek sözel anlatıya dayanır. Efsaneye göre 1830'ların başlarında Texas'ta doğan ve çakallar tarafından büyütülen Pecos Bill büyüyünce bir dağ aslanına biner ve kement olarak kullandığı bir çıngıraklı yılanla kovboyların en güçlüsünü yener. Dikenli tellerden yapılmış yemeğin üzerine nitrogliserinli içkisini içince ölür. Daha çok sınır bölgesinden uzakta yaşayan ABD'lilerce ilgiyle okunan Pecos Bill öyküleri Avustralya ve Arjantin kovboyları arasında da tutulmuştur.

Pecos Irmağı, ABD'nin güneybatı kesiminde akarsu. New Mexico'nun ortakuzeyinde yer alan Mora ilindeki Sangre de Cristo Dağlarından doğar. New Mexico'nun doğusuyla Texas'ın batısında 1.490 km boyunca akar. Yaklaşık 99.200 km²'lik bir alanın suyunu toplar. Amistad Ulusal Dinlence Alanı'nda Rio Grande'ye karışır.

Çığırının son 200 km'lik bölümünde 300 m'den derin ve dar bir kanyon oluşturur. Akışını düzenleme ve sulama amacıyla üzerinde Alamogordo (1937), Avalon (1907), Carlsbad Toprak Islah Projesi'nin kapsamındaki McMillan (1908) ve Red Bluff (1936) barajları kurulmuştur. Kolları, hepsi de New Mexico sınırları içinde kalan Hondo, Gallinas, Felix ve Black ırmaklarıdır. Kıyısında ya da yakınında yer alan en önemli kentler New Mexico'daki Santa Rosa, Fort Sumner, Roswell ve Carlsbad ile Texas'taki Pecos'tur.

Pécs, Almanca FÜNFKIRCHEN, ortaçağ Latincesi QUINQUE ECCLESIAE (Beş Kilise), Macaristan'ın güneybatı kesimindeki Baranya ilinin (*megye*) merkezi kent. Budapeşte'nin 220 km güneybatısında, ormanlık Mecsek Dağlarının güney eteklerinde yer alır. Macaristan'da, il düzeyinde kent statüsü taşıyan beş yerleşmeden biridir. Önceleri Illyrialılar ile Keltlerin yaşadığı bölgede Roma döneminde Güney Pannonia eyaletinin başkenti olan Sopianae kenti kuruldu. 1009'da, Macaristan'ın ilk kralı I. István kenti piskoposluk bölgesi ilan etti. 11. yüzyılın sonlarında Pécs adıyla anılmaya başlayan kentin ana meydanında, günümüzde bir Katolik kilisesi olan Gazi Kasım Paşa Camisi bulunur. Kentteki bir başka önemli yapı 1009'da, eski bir Roma kilisesinin bulunduğu yerde kurulan ve 1960'larda büyük ölçüde yenilenen katedraldir.

Tanınmış eski bir ticaret ve el sanatları kenti olan Pécs 1543-1686 arasında Osmanlı egemenliğinde kaldı. Budin Eyaletine bağlı bir sancak yapıldığı ve Peçuy adıyla anıldığı bu dönemden günümüze birçok yapıt ulaşmıştır. Macaristan'ın ilk üniversitesi olan Pécs Üniversitesi 1367'de I. Lajos tarafından kuruldu. Osmanlılar tarafından kapatılan bu üniversite 1922'de yeniden açıldı. Kentteki bir başka yükseköğretim kurumu Pécs Tıp Üniversitesi'dir (1951). Macaristan'daki birkaç Alman azınlık topluluğundan biri de Pécs'tedir. Dunaújváros'a kok kömürü sağlayan Pécs-Komló kömür havzası kentin 19. ve 20. yüzyıllardaki gelişimine temel oluşturmuştur.

Kentteki başlıca sanayi dalları mobilya, tütün, porselen, bira ve takım tezgâhları üretimi ile deri işlemedir. Kentte ayrıca, seramik eşya (majolika) üreten ünlü Zsolnay Fabrikası yer alır. Roma döneminden bu yana kent çevresinde üzüm bağları vardır. Nüfus (1991 tah.) 170.023.

Peç Morena *bak*. Morena

peçe, bazı İslam ülkelerinde kadınların yüzlerini örtmek için kullandıkları ince tül. Çok eski zamanlardan beri çeşitli amaçlarla ve değişik biçimlerde kullanılmıştır. Asur'da özgür kadının simgesi olan peçeyi Tevrat kötü yola düşmüş kadının belirleyicisi sayarak yasaklamıştır. Hititlerde de rahiplerin peçe taktıkları anlaşılmaktadır. Hıristiyanlıkta ölümden sonra yas tutmanın bir işareti olan peçe, İslamda kadının örtünmesini tamamlayan önemli bir öğe olarak görülmüştür.

19. yüzyılda Bağdatlı kadınların örttüğü peçeden etkilenen Avrupa kadın modası, peçeden şapkayı tamamlayan bir tül olarak yararlandı. Bu yüzyılın sonunda İstanbul kadınları da çarşafla birlikte peçe kullanıyorlardı. Peçeler en ince tülden kalın krepe kadar çok çeşitli kumaştan yapılırdı. II. Meşrutiyet'in ilanına (1908) değin siyah peçe takılırdı. Meşrutiyet'ten sonra giyilen çarşafın rengine uygun renkte peçeler de kullanılmaya başladı.

peçeli baykuş, *Tytonidae* familyasının *Tyto* cinsini oluşturan sekiz baykuş türünün ortak adı. Adlarını, yüzlerini çevreleyen tüylerin oluşturduğu yürek biçimli peçeden alan bu kuşlar 30-40 cm uzunluğundadır.

Bayağı peçeli baykuş (*Tyto alba*)
Karl Maslowski-Photo Researchers

Renkleri beyaz, gri, açık kahverengi, açık ya da koyu sarıdır. Öbür baykuş türlerininkine göre küçük olan gözleri koyu renklidir. Peçeli baykuşların başlıca besinini başta fare ve sıvrifareler (soreks) olmak üzere kemiriciler oluşturur. Genellikle tarım alanlarında avlanır, ağaç kovuklarında ve binalarda yuva yapar ya da yırtıcı kuşların boşalttığı yuvalarda barınırlar.

En yaygın türü olan bayağı peçeli baykuş (*Tyto alba*) Antarktika ve Mikronezya dışında bütün yeryüzüne dağılmıştır. Türkiye'de Anadolu'nun çeşitli yörelerinde az sayıda bulunur. En çok tarım alanlarında ve ağaçlıklı açık arazide görülür. Öbür peçeli baykuş türleri yalnız Eskidünya'da yaşar.

Peçenek boyu, Oğuzların(*) 24 boyundan biri. Üçokların Gök Han Oğulları koluna bağlıdır. Aynı kola bağlı Bayındır, Çavuldur, Çepni boyları gibi Peçeneklerin de ongunu (kutsal hayvan) sungurdur. Adları, Oğuz boylarıyla ilgili ilk bilgileri derleyen Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lugati't-Türk*'ünde "Beçenek", Reşideddin'in *Camiü't-Tevarih*'inde "Beçene", Yazıcıoğlu'nun *Selçukname*'sinde (*Tarih-i Âl-i Selçuk*) "Biçene" olarak geçer. Kaşgarlı Mahmud Peçenek boyunu Karadeniz'in kuzeyinde ve Balkanlar'da önemli rol oynamış olan Peçeneklerden(*) ayırmak için birincisine "Oğuz Beçenek", ikincisine ise "Türk Beçenek" der.

16. yüzyıla ait Anadolu tahrir defterlerinde Peçenek adıyla Ankara'ya bağlı dört köy görülür. Bu belgelerde ayrıca Peçenek boyundan oymak ve obaların Halep Türkmenleri, Tarsus Türkmenleri ve At-Çekenler arasında yaşadıklarına ilişkin bilgilere rastlanır. Halep Türkmenleri arasındakiler dört kola ayrılmıştı. Hepsinin ayrı ayrı kethüdaları ve 267 vergi evi vardı. Pirinç tarlaları ve

öbür ekinlikleri Adana'nın Bahçe ilçesine kadar uzanıyordu. Vergi evleri 1540'ta 722'ye çıktı. Peçenek boyundan oymak ve obalar 17. yüzyılda da Halep Türkmenleri arasında yaşamayı sürdürdü.

Tarsus Türkmenleriyle yaşayan Peçenek oymak ve obaları dokuz vergi evinden, Akşehir'in doğusunda At-Çekenlerle yaşayanlar ise 34 vergi evinden oluşuyordu.

Peçenekler, Rumca PATZİNAKOİ, Latince BISSENI, Macarca BESENYO. Türk kökenli göçebe halk. 6-12. yüzyıllar arasında Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara egemen olmuşlardır. 10. yüzyıla gelindiğinde Macarları sürdükleri Don ve Aşağı Tuna ırmakları arasındaki toprakları ele geçirmiş ve Bizans için ciddi bir tehlike oluşturmuşlardır.

Başlangıçta Volga ve Ural ırmakları arasında yaşayan Peçenekler yaklaşık 889'da Hazar ve Oğuz boylarının saldırıları karşısında batıya doğru göç ederek Macarları Karpatlar havzasına ittiler ve Rus topraklarına akınlar düzenlemeye başladılar. Rusların ve Macarların direnişi karşısında ise Trakya'ya yöneldiler. 1018'de Bizans'ın Bulgaristan'ı fethederek sınır komşuları olmasından sonra akınlarını sıklaştırdılar. Bu sıralarda Peçenekleri tek yönetim altında toplamak isteyen Başbuğ Turak, rakibi Kegen'le mücadeleye girişti (1048). Bizans'a sığınan Kegen'in ardından, Turak da Bizans'a tutsak düştü ve Hıristiyanlığı benimsedi. Bundan sonra Hıristiyanlık Peçenekler arasında hızla yayıldı. 1050'den sonra Peçeneklerle Bizans'ın ilişkisi bozuldu. 1090-91'de Konstantinopolis (İstanbul) önlerine kadar ilerleyen Peçenek ordularına İmparator I. Aleksios, Kumanların da desteğiyle ağır bir darbe indirdi. Bizans yenilgisinin ardından Macaristan'da önemli Peçenek yerleşmeleri kuruldu. 1197'ye değin küçük çaplı eylemlerini sürdüren Peçenekler sonraki yıllarda bir erime sürecine girdiler. Aralarına girdikleri ulusların dinlerini ve kültürlerini benimseyerek zamanla kendi özelliklerini yitirdiler. Peçenek tarihi hakkında başlıca kaynak Bizans imparatoru VII. Konstantinos Porphyrogennetos'un *Peri Basileiou Takseos* (İmparatorluğun Yönetimi Üzerine) adlı yapıtıdır.

Bazı tarihçilerin Oğuzların(*) bir kolu olarak değerlendirdikleri Peçenek boyu için *bak*. Peçenek boyu.

Peçevi, tam adı İBRAHİM PEÇEVİ (d. 1574, Peçuy [bugün Pécs, Macaristan'da] - ö. y. 1650, Peçuy), 1520-1640 arasındaki dönemi anlattığı yapıtıyla tanınan Osmanlı tarihçi.

Lala Mehmed Paşa'nın yanında yetişti ve onun bütün seferlerine katıldı. Mehmed Paşa'nın ölümünden (1606) sonra Rumeli'deki bazı sancakların tahriri ile görevlendirildi. Daha sonra Diyarbakır defterdarlığına getirildi. Rakka beylerbeyliğinde, Tokat ve Tuna defterdarlıklarında bulundu. 1631'de Anadolu defterdarı oldu. Kısa bir süre sonra da Kirka sancakbeyliği ile Bosna'ya gönderildi. 1632-35 arasında İstolni-Belgrad (bugün Székesfehérvár) valiliği, daha sonra Bosna ve Temeşvar defterdarlıkları yaptı. 1641'de devlet hizmetinden ayrıldı. Yaşamının geri kalan yıllarını Budin ve Peçuy'da yapıtı üzerinde çalışarak geçirdi.

Genç yaşlarda tarih ile ilgilenmeye başlayan Peçevi, I. Süleyman'ın (Kanuni) Macaristan'a yaptığı seferlere ilişkin bilgileri toplayarak yazdığı *Gazavat ve Fütuhat-ı Sultan Süleyman Han* adlı yapıtını 1641'de Budin beylerbeyi Musa Paşa'ya sundu. Onun uyarısı üzerine yapıtını, barış dönemlerine de yer vererek genişletmek üzere yeniden ele aldı. Kendisinden önceki Osmanlı tarihçilerinin yapıtlarına, olay tanıklarından edindiği bilgilere ve kendi gözlemlerine dayanarak 1520-1640 dönemini kapsayan ve klasik Osmanlı vakayinamesi tarzında olan yapıtını yazdı. *Tarih-i Peçevi* ya da *Peçevi Tarihi* (1866; tıpkıbasım 1980; yb 1981-82, 2 cilt) adıyla bilinen yapıt, kapsadığı dönemin vezir, defterdar, nişancı, şeyh ve bilginlerinin yaşamöykülerine de yer verir.

peçiç (Hintçe *paçisi*), karelere ayrılmış haç biçimli bir tahta üstünde, karşılıklı iki eşten dört kişiyle oynanan oyun. Hindistan'ın ulusal oyunu olarak kabul edilir. Zar olarak atılan denizkabuklarına göre taşları belirli bir yol izleyerek ilerletmeye dayanır. Her oyuncunun ayrı renkle bo-

Peçiç tahtası
R. C. Bell

yanmış tahta parçalarından oluşan dört taşı vardır. Başlangıçta tahtanın ortasında duran taşlar, önce oyuncuya yakın kenara, sonra sağdan sola doğru ilerleyerek tahtanın çevresini dolanır ve yeniden ortaya döner. Bu dönüşü ilk tamamlayan ikili oyunu kazanır. Tahta üstündeki işaretli karelere "kale" denir; bu "kale"ye giren taşlar alınamaz. Bir "kale"yi elinde tutan taraf öteki taşlarını kareden geçirebilir; karşı tarafın taşları ise geçemez. Taraflar, rakiplerinin kale dışındaki karelerde duran taşlarını alabilir ve bunları oyuna yeniden başlamak üzere ortaya gönderebilir.

Peçora Denizi, Rusça PEÇORSKOYE, MORE. Rusya Federasyonu'nun Avrupa'daki topraklarının kuzeyinde deniz. Barents Denizinin güneydoğu uzantısını oluşturur. Ortalama derinliği 6 m, en derin noktası 210 m'dir. Doğuya doğru hareket eden Kolguyev Akıntısı güneydoğusundan geçer. Bu akıntının uzantısı olan Novaya Zemlya Akıntısı, Peçora Irmağının denize döküldüğü noktada kesintiye uğrar. Kasım-haziran ayları arasında buzlarla kaplanan Peçora Denizinde, morina, fok ve çeşitli deniz canlıları avlanır. Önemli bir kereste ihraç merkezi olan, Peçora Irmağı kıyısındaki Naryan-Mar bölgenin başlıca limanıdır.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

Peçora Irmağı, Rusya Federasyonu'nda akarsu. Urallar'ın kuzey kesiminde, Koyp Dağı yakınlarından doğar. Uzunluğu 1.809 km'yi bulur. Önce dar ve derin bir vadide güney, daha sonra geniş ve düz bir havzada batı ve kuzey yönünde aktıktan sonra bir delta oluşturup Barents Denizine dökülür. Su toplama havzası 322.000 km²'dir. Kasım başından mayıs başına değin donar. Ust-Unya'ya kadar ulaşıma elverişlidir; daha çok kereste taşımacılığında kullanılır. Havzasında büyük kömür, petrol ve doğal gaz yatakları vardır.

Peçora Irmağı, Rusya
Syndication International Ltd. Londra

pedal nota, PEDAL SESİ olarak da bilinir, müzikte, üzerinde çeşitli armoniler ve melodiler çalınırken genellikle basta devam ettirilen uzun ses. Terim, orgda sürekli olarak kullanılan pes seslerin pedallarla çalınmasından kaynaklanmış olabilir, ama pedal sesler bas dışında orta seslerde ya da sopranoda da yer alabilir. Pedal sesler genellikle bir tonalitenin önemli dereceleridir (çoğunlukla tonik [eksen] ile dominant [çeken] sesler; yani *Do* tonunda *Do* ile *Sol*). J. S. Bach'ın *Das Wohltemperierte Klavier*'inde (Eşit Düzenlenmiş Klavye), 2 No'lu füg, tonikte pedal sesi ile son bulur. Senfonilerde ve sonatlarda kullanılan sonat - allegrosu formunda çeken üzerinde yer alan pedal sesler, çoğunlukla dönüş köprüsü (sergi bölmesindeki ana temaların yeniden sergilenmesinden önceki pasaj) bölümünde ortaya çıkar. Bu uzatmalı çeken sesi, dinleyiciyi sonunda toniğe dönüşü bekler duruma getirir. Bunun örneğine Mozart'ın *K.551 Do Majör 41.(Jüpiter) Senfonisi*'nin birinci bölümünde rastlanır.

Pedal sesler burdon kullanımının özel örneklerini oluşturur ve bazen burdon adıyla anılır. François Couperin ve Jean-Philippe Rameau pedal sesleri bazı klavsen parçalarında kullanmıştır.

pedallı arp, belli bazı tellerin sesini yarım ton yükselten (tek hareketli) ya da hem yarım, hem de bir ton yükselten (çift hareketli) mekanizmanın pedallar aracılığıyla denetlendiği arp. Modern orkestralarda kullanılan, pedalları çift hareketli arpın ses alanı altı buçuk oktavdır. Bu alanın üç oktavı orta *Do*'nun üstünde, üç buçuk oktavı ise altındadır. Kol ya da armonik kavis üzerinde iki sıra döner pirinç disk bulunur. Sütunun ya da öndikmenin içine ve dibine gizlenmiş metal levhalardan oluşan bir mekanizma, her biri bir notaya ait olan yedi pedalla çalışır. Pedalın birinci kertiğe kadar bastırılması o teli yarım ton, ikinci kertiğe kadar bastırılması da bir tam ton tizleştirir. Bu tizleşmeyi döner diskler, teli uygun noktasından kavrayıp gerginleştirerek gerçekleştirir. Arp diyatonik (yedi notalı oktav) olarak *Do* bemol majöre akort edilir. Bütün pedalların ilk kertiğe bastırılması bu akordu *Do* natürele, ikinci kertiğe bastırılması *Do* diyez tonuna getirir. Arp çalmak, telleri çeken

ellerle tellerin perde değişikliklerini gerektiği yerde gerçekleştiren pedallar (yani ayak) arasında ustalıklı bir eşgüdümü gerektirir.

Pedallı arplar 18. yüzyılda, bir oktav içinde 12 ses olan kromatik oktavı çalabilmek üzere geliştirildi. 17. yüzyılda bu amaçla arpın kolu üzerine her telin yanına küçük kancalar takılmıştı; bunlar çevrildiğinde teli yarım ton tizleştiriyordu. Ama bu kancalar hem arpçının çalışında duraklamalara, hem de bazen telleri yerinden kaydırarak akordun bozulmasına yol açıyordu. 1720'de Bavyeralı Celestin Hochbrucker kancaları öndikmedeki yedi pedal tarafından denetlenen levyelere bağladı. Bu tarihten sonra öndikmeler oyuk olarak yapıldı.

Yaklaşık 1750'de, Parisli arp yapımcısı George Cousineau, kancaların yerine telleri kavrayan, ama onları yerlerinde bırakan metal levhalar kullandı. Ayrıca 14 pedallı çalgılar yaparak arpın kromatik olanaklarını artırdı. Hantal olmasına karşın, bu ikinci yedilik pedal takımı telleri yarım ton daha tizleştiriyordu. 1792'de Parisli yapımcı Sébastien Erard metal levhalar yerine döner diskler kullandı. 1810'da aynı pedallarla denetlenen ikinci bir disk takımı ekleyerek çift hareketliliği sağladı; böylece bütün majör ve minör tonların çalınabildiği modern arpı gerçekleştirdi.

Pedersen, Charles J(ohn) (d. 3 Ekim 1904, Pusan, Kore - ö. 26 Ekim 1989, Salem, New Jersey, ABD), ABD'li kimyacı. Taç eterleri bireşimlemesinden ötürü 1987'de Nobel Kimya Ödülü'nü Jean-Marie Lehn ve Donald J. Cram ile paylaşmıştır.

Babası Norveçli, annesi Koreliydi. 1920'lerin başında kimya mühendisliği öğrenimi için ABD'ye gitti. Lisans öğrenimini Ohio'daki Dayton Üniversitesi'nde organik kimya alanında, lisansüstü öğrenimini de Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde tamamladı. 1927'de araştırmacı olarak çalışmaya başladığı E.I. du Pont de Nemours & Company'de 42 yıl görev yaptı.

Pedersen 1960'larda, karbon ve oksijen atomlarının düzenli aralıklarla sıralanmasıyla oluşan gevşek ve esnek yapılı bir grup halkalı organik bileşiği bireşimledi ve bunlara taç eterler adını verdi. Taç eterlerin, halkalarındaki atom sayısı değiştikçe merkezlerinde belli metal iyonlarını bağlayabildiklerini gösterdi. Sonradan Lehn ve Cram'ın geliştirdiği bu buluşu, enzim gibi doğal biyolojik moleküllere benzer biçimde başka moleküllerle seçici olarak tepkimeye girebilen moleküllerin laboratuvarda bireşimlenmesini sağladı.

Pedersen, Christiern (d. y. 1480, Helsingør - ö. 16 Ocak 1554, Helsingør, Danimarka). Danimarkalı hümanist. Danimarka'nın ulusal edebiyat geleneğini canlandırmaya çalışmış, yerel dilin geliştirilmesine öncülük etmiştir.

Greifswald'da öğrenim gördükten sonra 1505'te papaz oldu. 1508'de Paris'e gitti. Burada Saxo Grammaticus'un *Gesta Danorum* (Danların Tarihi) adlı yapıtının birinci basımını *Historia danica* (1514) adıyla yayıma hazırladı. Bu yapıt günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca Peder Laale'nin derlediği atasözlerini yayıma hazırlayan ve Latince-Danca bir sözlük yayımlayan Pedersen Danimarka'ya dönerek Reform hareketini destekledi. II. Christian'ın yanında görev aldı ve 1525'te onunla birlikte sürgüne gitti. Felemenk'te Vulgata'dan Yeni Ahit'in bir bölümü (1529) ile Mezmurlar Kitabı'nı (1531) çevirdi. Luther'in bazı risalelerinden uyarlamalar yaptı. 1532'de Malmö'de bir matbaa kurarak Fransız romanslarıyla Charlemagne efsanelerinin Danca uyarlamasını yayımladı.

Pedersen, Holger (d. 7 Nisan 1867, Gelballe - ö. 25 Ekim 1953, Kopenhag, Danimarka), dilbilimin birçok alanına, özellikle de karşılaştırmalı Kelt dilbilgisine önemli katkılarda bulunmuş Danimarkalı dilbilimci.

1897'de *Aspirationen i Irsk* (İrlanda Dilinde Soluklular) adlı teziyle doktorasını tamamladıktan sonra Kopenhag Üniversitesi'nde ders vermeye başladı. Bir yandan da, dilbilime özgün katkılarla dolu çok sayıda kitap ve makale yazdı.

Pedersen, Yeni Dilbilgicilerin(*) kesin yöntemlerine dayalı bir öğrenim görmüştü. Sonraki yıllarda bu anlayışın dışına çıkarak çeşitli dilbilim akımları içinde yer aldı, birçoğuna eleştiri yöneltti, bazı yeni akımların da habercisi oldu. İki ciltlik kapsamlı yapıtı *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen*'de (1909-13; Kelt Dillerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi), H. Lewis'le birlikte hazırladığı *Concise Comparative Celtic Grammar*'da (1937; Karşılaştırmalı Özlü Kelt Dilbilgisi) ve birçok yazısında Kelt dilleri üzerine yaptığı araştırmalara yer verdi. Danca, İngilizce, Fransızca ve Almanca yazdığı 30 kadar kitabında Arnavutça, Ermenice, Rusça ve Hint-Avrupa lehçelerini, Litvanca, Çekçe ve Türkçeyle Hitit ve Tohar dillerinin sesbilgisini; Hint-Avrupa dillerinin Sami ve Fin-Ugor dilleriyle ilişkisini ve eski Germen alfabesindeki grafik işaretleri (*rune*) inceledi. Dilbilim tarihi üzerine yapıtı 1962'de, *The Discovery of Language* (Dilin Keşfi) adıyla yeniden basıldı. *A Glance at the History of Linguistics, with Particular Regard to the Historical Study of Phonology* (Tarihsel Sesbilim Araştırmaları Işığında Dilbilim Tarihine Bakış) adlı yapıtı 1980'de yayımlandı.

Pediastrum, tatlı sularda disk biçimli koloniler oluşturan yeşil alg cinsi. Dıştaki hücrelerin oluşturduğu boynuzsu çıkıntılarla ayırt edilen bu koloniler 2-128 arasında değişen sayıda hücreyi kapsar. Genç hücrelerin bir çekirdekli olmasına karşılık, olgun hücrelerdeki çekirdek sayısı sekize kadar çıkabilir. *Pediastrum* cinsinde hem eşeysiz, hem de eşeyli üremeye rastlanır. Eşeysiz üreme kolonideki hücrelerden birinin çekirdek ve sitoplazmasının birçok kez bölünmesi sonucu oluşan iki kamçılı hareketli sporlarla, eşeyli üreme ise hareketli gametlerle (eşey hücreleri) gerçekleşir.

pediatri, tıpta çocuk gelişimi ve bakımı ile çocuk hastalıklarının tanı ve tedavisini konu alan uzmanlık dalı.

Çocuk hastalıklarına ilişkin ilk önemli yapıt 12. yüzyıldan kalma, yazarı bilinmeyen *The Children's Practice*'tir (Çocuk Hekimliği). Pediatri 18. yüzyılda Avrupa'da özel bir uzmanlık alanı haline geldi; ilk kez Londra'da, terk edilmiş ve hasta çocuklar için hastaneler kuruldu. Bu kuruluşlar daha sonra pediatride uzmanlık eğitimi veren büyük merkezler haline geldi; pediatri 19. yüzyılın ortalarında tıp fakültelerinde ayrı bir bilim dalı olarak okutulmaya başladı.

Başlangıçta çalışmalar çocuklara özgü bulaşıcı hastalıkların tedavisi alanında yoğunlaşıyordu. 17. yüzyılda İngiltere'de Thomas Sydenham kızamık, kızıl ve öbür çocuk hastalıklarını ilk kez ayrıntılı olarak tanımladı. Bu alandaki klinik çalışmalar 18. ve 19. yüzyıllarda giderek gelişti; Fransa'da 1838-43 arasında Frédéric Rilliet ve Antoine Barthez'nin yayımladığı ilk çağdaş pediatri ders kitapları bu gelişmenin doruk noktasını oluşturdu. Bununla birlikte, çocuk hastalıklarının tedavisi konusunda 19. yüzyılın sonlarına değin fazla bir şey yapılamıyordu. Uzman hekimler, immünologlar ve halk sağlığı konusunda çalışanların ortak çabasıyla çocuk hastalıkları denetim altına alındıktan sonra pediatrinin odak noktası değişti. 20. yüzyılın başlarında çocukların normal büyüme ve gelişmesinin izlenmesi amacıyla ilk sağlıklı çocuk klinikleri kuruldu. Antibiyotik ve aşıların yaygınlaşmasıyla gelişmiş ülkelerde çocukluğa özgü bulaşıcı hastalıkların büyük bir bölümü yok edildi, bebek ölümleri en düşük düzeye indi. Pediatrinin sınırları, çocuk sağlığının davranışsal ve toplumsal yönlerini de kapsamına alacak biçimde genişledi. *Ayrıca bak.* çocuk hastalıkları.

Pedicularis, yüksükotugiller (*Scrophulariaceae*) familyasından, 500 kadar otsu bitki türü içeren cins. Kuzey Yarıküre'nin hemen her yerinde bulunan bu türler özellikle Asya'nın orta ve doğusundaki dağlık kesimlerde yaygındır. İkiyanlı bakışımlı çiçekler türlerin ortak özelliğini vurgular. Başka bitkilerin köklerinde yarı asalak yaşadıkları için, bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilmeleri çok zordur.

pedigri *bak.* soykütüğü

pedilavium (Latincede "ayak yıkama"), Katolik Kilisesi'nde ve bazı Hıristiyan mezheplerinde, Paskalya'dan önceki Kutsal Perşembe günü düzenlenen ayin.

Ayak yıkama ilkçağda Filistin'de bir konukseverlik gösterisiydi. Tozlu yollarda sandallarıyla yürüyerek gelen konukların ayağı bir uşak ya da evin hanımı tarafından yıkanırdı. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde bu görenek, Son Akşam Yemeği'nde (Yuhanna 13:1-15) Havarilerinin ayağını yıkayan Hz. İsa'nın alçakgönüllülüğüne ve cömert sevgisine öykünmek amacıyla canlandırıldı. Roma'da papanın ve yerel kiliselerde papazların Kutsal Perşembe'de uyguladığı *pedilavium* ayini 7. yüzyılda İspanyol Kilisesi'nde ortaya çıktı. Bazı Avrupa ülkelerinde Kutsal Perşembe'de krallar ya da krallık ailesi üyeleri yoksulların ayaklarını yıkar, onlara armağanlar verirdi. İngiltere'de Reform'dan sonra da bir süre uygulanan ayin 1754'te İngiltere Kilisesi'nde kaldırıldı. Bazı Episkopal kiliselerde bugün de uygulanmaktadır.

Pediler *bak.* Bapediler

pediment, ALINLIK olarak da bilinir, jeolojide, bir dağın eteğinde uzanan, görece düzgün ana kayaç yüzeyi. Yüzey çıplak olabileceği gibi alüvyonlu toprak ya da çakılla örtülü de olabilir. Pedimentlere daha çok çöllük bölgelerdeki havzalarda ve sıradağ eteklerinde rastlanır. Pedimentler dağ bulunmayan düzlüklerde de yer alabilir, ama bunları, birbirine bitişmiş birikinti yelpazeleriyle karıştırmamak gerekir.

Pedimentlerin eğimi 0,5°-7° arasında değişir ve hafifçe içbükeydirler. Genellikle yağışların düzenli olmadığı ve ancak kısa süreler için şiddetlendiği kurak bölgelerdeki dağların eteklerinde uzanırlar. Pediment ile üstünde yükselen yamaç arasında çoğu zaman büyük bir eğim farkı vardır. Sular pedimentin üstünden katmanlı yaygı biçimde akar, ama engellerle karşılaşırsa burgaçlanır ve sel yarıntıları oluşturur.

Pedimentler tipik görünümlerini temel olarak kurak bölgelerde kazanmakla birlikte, bu tür oluşumlara nemli bölgelerdeki şevli (eğimli) ana kayaç yüzeylerinde de rastlanır.

pedodonti, ÇOCUK DİŞ HEKİMLİĞİ olarak da bilinir, çocuklar ve ergenlik dönemindekilerin diş sağlığı ve hastalıklarıyla ilgilenen diş hekimliği dalı. Pedodontist öncelikle uygun beslenme, flüor kullanımı ve ağız-diş bakımı gibi önlemler önererek dişleri hastalıktan korumayı amaçlar. Bunun yanı sıra diş çürükleri ve diş dizilim bozukluklarını tedavi eder. Dişlerin yerleşimindeki kusurlar uzun süreli bir tedaviyle, tel ya da başka düzeltici gereçler kullanılarak düzeltilebilir. Pedodonti uzmanının çocuk davranışı üzerine, ayrıca fiziksel ve ruhsal bozuklukların ağız sağlığına etkileri konusunda bilgi sahibi olması gerekir.

pedofili, SÜBYANCILIK olarak da bilinir, yetişkinlerde, heyecan ve doyumun yalnızca çocuklarla yaşanması biçiminde görülen cinsel sapma. Çoğunlukla kendine güveni son derece az, yetişkinlerle ilişkiyi benliği açısından tehdit edici bulan bireylerde ve hemen hemen tümüyle erkeklerde rastlanır.

Pedofil için çoğu zaman bir çocuğu okşamak ya da ona cinsel organını göstermek doyum için yeterlidir. Çocuğun tepkisi, özellikle zor ya da şiddet kullanılmışsa korkudan, merak ve hoşlanmaya kadar değişebilir; isteyerek cinsel eyleme de katılabilir. Korkunun kaynağı, bu yaşantının kendisinden çok ana babanın daha önceki öğüt ve uyarıları da olabilir. Şiddet kullanılmamışsa cinsel ilişkinin kendisi travmatik değildir; buna karşılık, ana babanın gösterdiği iğrenme ya da panik gibi tepkiler çocuk için çok daha yıkıcı ve kalıcı etkiler yapabilir.

Hukuk açısından pedofili ağır bir suç oluşturur. Genel olarak çocuk ne kadar küçükse ve pedofil ile çocuk arasındaki yaş farkı ne kadar fazlaysa ceza o kadar ağır olur. En ağır cezalar sıklıkla erişkin erkekler ile erkek çocuklar arasındaki cinsel ilişki olan pederasti durumlarında verilir. Pedofili suçundan tutuklananların yarısından çoğu çocuğun arkadaşları, akrabaları ya da tanıdıklarıdır.

pedogenez, larva evresinde eşeysel olgunluğa erişen hayvanların genellikle döllenmeksizin üremesi. Larvanın oluşturduğu yeni kuşak yaşam çevrimine *Miastor* cinsinde olduğu gibi yumurta, bazı yapraksolucanlarda olduğu gibi larva evresinde başlayabilir. Pedogenez üreme, döllenmesiz olması ve canlının gelişimini sürdürerek ya da başkalaşmaya uğrayarak erişkin biçimini alması özellikleri nedeniyle, neoteni tipi üremeden ayrılır. *Ayrıca bak.* pedomorfoz.

pedoloji, TOPRAKBİLİM olarak da bilinir, toprakların fiziksel ve kimyasal özelliklerinin incelenmesi, organizmaların tarım toprakları üzerindeki etkilerinin ve toprak tipi ile olan ilişkilerinin belirlenmesi, toprak birimlerinin tanımlanması ve haritalandırılması ile toprakların kökeninin ve oluşumunun araştırılmasını konu edinen bilim dalı. Bu çerçevede pedoloji, toprak kimyası, toprak fiziği ve toprak mikrobiyolojisi gibi alt dallara ayrılır. Bu dalların hepsinde, genel olarak fizik, kimya ve mikrobiyoloji alanlarında kullanılanlara benzer karmaşık araştırma yöntemlerinden ve laboratuvar donanımlarından yararlanılır. Toprak birimlerinin tanımlanması, sınıflandırılması ve haritalandırılması, stratigrafidekine (katmanbilim) benzer işlem ve tekniklerle yapılır. Aslında toprak üzerindeki araştırma çalışmaları, zaman zaman stratigrafların ve jeologların çalışmalarıyla çakışır.

pedomorfoz, yaşamın ilk evrelerinde gelişimin duraklaması ya da yaşamın sonraki evrelerinde larva özelliklerinin görülmesi. Pedomorfoz, eşeysel olgunlaşma hızının vücuttaki öbür gelişmelerin önüne geçmesi ya da vücut gelişimi duraklarken üreme etkinliğinin başlaması (neoteni) biçiminde gerçekleşebilir.

Pedomorfozun en tipik örnekleri bazı çöreller arasında görülür. Bu amfibyumlar üreme yeteneği kazanmış olmakla birlikte, suda yaşama davranışı sürmekte ve vücut gelişimi larva evresinde kalmaktadır. Bazı türlerde geciken gelişme birkaç morfolojik özellikle sınırlıdır. Örneğin, erişkin insanların vücut yapılarıyla ilgili çeşitli özellikleri öbür erişkin primatlara göre gecikmeye uğrar.

Üreme yetkinliğine ulaşma hızında görülen bu değişiklikler canlının çevreye uyarlanma esnekliğini artırması açısından önemlidir. Evrim sürecinde, canlıların yaşam çevrimini kısaltan pedomorfoz olgusunun belli koşullar altında tümüyle yeni canlıların ortaya çıkmasına yol açtığı sanılmaktadır.

Pedrell, Felipe (d. 19 Şubat 1841, Tortosa - ö. 19 Ağustos 1922, Barselona, İspanya), İspanyol besteci ve müzik bilgini. Yaşamını, ulusal halk şarkılarıyla eski İspanyol başyapıtlarına dayanan bir İspanyol müzik okulunun geliştirilmesine adamıştır.

Chateaubriand'ın bir yapıtından esinlenerek bestelediği ilk operası *El último Abencerraje* (Son Abencerraje) 1874'te Barselona'da İtalyanca sahnelendi. 1891'de, geniş ilgi uyandıran *Por nuestra música* (Bizim Müziğimizden Yana) adlı bildirisini yayımladı. Bildiride, kökleri İspanyol halk şarkılarına dayalı bir İspanyol operasının geliştirilmesini savundu. Dört cilt olarak yayımladığı *Cancionero musical popular español* (İspanyol Halk Müziği Şarkıları) çok değerli bir halk şarkıları derlemesidir. Sekiz ciltlik *Hispaniae schola musica sacra*'da (İspanya Dinsel Müzik Okulu), aralarında Antonio de Cabezón'un klavye yapıtlarıyla Tomás Luis de Victoria'nın tüm yapıtlarının da bulunduğu erken dönem İspanyol kilise, sahne ve org müziğinin ilk kez kapsamlı bir derlemesini gerçekleştirdi. Üzerinde çalıştığı opera üçlemesinin ilk bölümü olan, librettosu Katalanca yazılmış *Los Pirineos* (Pireneler) 1902'de İtalyanca sahnelendi. Bestecinin en güzel müziklerinden parçalar içermesine karşın üçlemenin ikinci bölümü olan *La Celestina* sahnelenmemiştir. Pedrell'in öğrencileri arasında Manuel de Falla, Isaac Albéniz ve Enrique Granados sayılabilir.

Pedro I (d. y. 1068-74 - ö. 28 Eylül 1104), 1094-1104 arasında Aragon kralı. Üçüncü Aragon kralı Sancho Ramírez'in oğluydu. O sıralar krallığın henüz güvenilir bir tarihi yazılmadığından, dönemi hakkında bilinenler yalnızca Huesca (Vaşka) (1096) ile Barbastro'yu (1100) Magriplilerden almış olduğudur. Çocuğu olmadığı için Pedro'nun ardından kardeşi I. Alfonso tahta çıkmıştır.

Pedro II, lakabı KATOLİK, İspanyolca PEDRO EL CATÓLICO (d. 1174 - ö. 12 Eylül 1213, Muret, Fransa), 1196-1213 arasında Aragon kralı.

II. Alfonso'nun büyük oğluydu. 1204'te Montpellier'li Marie ile evlenerek Fransa'nın güney kesiminde büyük nüfuz kazandı. Şiddetli muhalefete karşın Roma'da Papa III. Innocentius'un elinden taç giydi ve krallığının Vatikan'ın vasalı olduğunu ilan etti (1204). İspanya'daki öbür krallıklarla birlikte, Las Navas de Tolosa'da Muvahhidleri yenilgiye uğrattı (1212). Simon de Montfort'a karşı kayınbiraderi ve Toulouse kralı VI. Raimond'la birlikte katıldığı Muret Çarpışması'nda ölünce yerine oğlu I. Jaime geçti.

Pedro III, lakabı BÜYÜK, İspanyolca PEDRO EL GRANDE (d. 1239 - ö. 11 Kasım 1285, Villafranca del Panades, Katalonya), 1276-85 arasında Aragon, 1282'den sonra da I. Pietro adıyla Sicilya kralı.

Aragon kralı I. Jaime'nin oğluydu. Hohenstaufen hanedanından Kral Manfredi'nin kızı Constanza'yla evlenince (1262) Sicilya'nın da vârisi oldu. 1282'de Sicilyalılar ayaklanınca adayı istila etti; Guelfolar'ın ve papalığın şiddetli muhalefetine karşın Palermo'da kral ilan edildi (*bak* Sicilya Vesperum Ayaklanması). Ama bu durum Aragon'da hoşnutsuzluk yarattı; soylular ile bazı yerel yöneticilerden oluşan Aragon Birliği'nin baskısıyla Pedro, *fuero*'ları (krallık güvencesini belirten ayrıcalık belgesi) onaylayan, ama kralın bazı haklarını kısıtlayan koşulları kabul etmek zorunda kaldı. 1285'te Aragon'a saldıran Fransa kralı III. Philippe'e karşı başarıyla direndi, ama kısa bir süre sonra öldü.

Pedro IV, lakabı RESMİ, ZALİM ya da HANÇERLİ, İspanyolca PEDRO EL CEREMONIOSO, EL CRUEL ya da EL PUÑAL (d. 5 Eylül 1319/15 Eylül 1317, Balaguer - ö. 5 Ocak 1387, Barselona, Katalonya), 1336-87 arasında Aragon kralı. IV. Alfonso'nun oğluydu. Mayorka kralı III. Jaime ile arasında anlaşmazlık çıkınca, ona ait bazı topraklara el koydu (1343-44). Daha sonra Aragon Birliği ordularını bozguna uğratarak (1348) Aragon soylularının kendisine karşı hak iddialarına son verdi. Siyasal ve askeri manevralarla Sicilya'nın ileride Aragon Krallığı'na bağlanması için gerekli koşulları hazırladı; 1380'de Katalonyalı Almogávares tarafından Atina ve Neopatras dükü olarak tanındı.

1356-66 arasında kesintili olarak Kastilya kralı Pedro'yla savaştı. Kişisel hırsı ve Fransa'nın baskısıyla, Kastilya'nın altıda birini almak üzere anlaşarak Trastámaralı Enrique'nin Kastilya tahtı üzerindeki hak iddiasını destekledi. Ama savaşta büyük kayıplar vermeye başlayınca Fransa'dan paralı asker getirmek zorunda kaldı.

Paralı askerlerin Trastámaralı Enrique'yi kısa bir süre için Kastilya tahtına çıkarmayı başarmasına karşın, Enrique verdiği sözlerin hiçbirini yerine getirmedi. Fransa kralı V. Charles da 1369'da, Aragon yerine Kastilya ile ittifak kurmayı yeğlediğini açıkladı. Bu yüzden Pedro Yüz Yıl Savaşları'nda bir ölçüde İngilizlere destek vermekle birlikte, tarafsız bir politika izlemeye çalıştı.

Pedro I (d. 12 Ekim 1798, Lizbon - ö. 24 Eylül 1834, Lizbon, Portekiz), Brezilya İmparatorluğu'nun kurucusu ve ilk imparatoru (1822-31). IV. Pedro adıyla Portekiz kralı olarak da kabul edilir.

Daha çok Dom Pedro adıyla tanınan I. Pedro Portekiz kralı VI. João'nun oğluydu. Napoléon'un 1807'de Portekiz'i fethetmesi üzerine kraliyet ailesiyle birlikte Brezilya'ya kaçtı. Kral João'nun 1821'de Portekiz'e dönmesinden sonra veliaht olarak Brezilya'da kaldı.

Brezilya'nın yeniden sömürge statüsüne indirilmesine karar veren Portekiz *Cortês*'i (Parlamento) kendisinden "siyasal eğitimini tamamlamak" üzere Portekiz'e dönmesini isteyince, 7 Eylül 1822'de Brezilya'nın bağımsızlığını ilan etti. Üç ay sonra da imparator olarak taç giydi.

Halkın kendisine sağladığı desteği hızla yitiren Pedro, 1823'te liberal bir anayasa hazırlamakta olan Brezilya Meclisi'ni dağıtarak radikal lider José Bonifácio de Andrada e Silva'yı sürgüne yolladı. Ama 25 Mart

1824'te Devlet Konseyi tarafından hazırlanan liberal bir anayasayı kabul etti. Böylece tahttan indirilme tehlikesini savuşturduysa da, halkın desteğini yeniden kazanamadı. Baskıcı tutumu, parlamenter yönetim konusundaki gönülsüzlüğü, Portekiz'in iç işleriyle ilgilenmeyi sürdürmesi ve bugün Uruguay sınırları içinde kalan bölgeyi ele geçirmek için Arjantin'le yaptığı savaşta uğradığı yenilgi halkı kendisinden iyice uzaklaştırdı. Brezilya Parlamentosu'ndaki güçlü muhalefet ve birbirini izleyen yerel ayaklanmalar karşısında 1831'de beş yaşındaki oğlu II. Pedro lehine tahttan çekilmek zorunda kaldı ve Portekiz'e döndü. VI. João'nun 10 Mart 1826'da ölmesi üzerine IV. Pedro adıyla Portekiz kralı oldu. İki ay sonra da kızı Maria da Glória (sonradan Kraliçe II. Maria) lehine Portekiz tahtından çekildiğini ilan etti. Kardeşi Miguel'in taht üzerindeki iddialarına karşı kızının haklarını korumaya çalıştı.

Pedro II, asıl adı DOM PEDRO DE ALCÂNTARA (d. 2 Aralık 1825, Rio de Janeiro, Brezilya - ö. 5 Aralık 1891, Paris, Fransa), Brezilya'nın ikinci ve son imparatoru (1831-89).

Babası I. Pedro'nun (Portekiz kralı IV. Pedro) 7 Nisan 1831'de kendisi lehine tahttan çekilmesiyle henüz beş yaşındayken imparator oldu. Dokuz yıl süren naiplik yönetiminin ardından 1840'ta reşit ilan edildi ve 18 Temmuz 1841'de imparator olarak taç giydi. Tahta çıktıktan sonraki beş yıl içinde, naiplik döneminde başlamış olan karışıklıklara son vererek ülkede istikrarı sağladı, şeker yerine kahve üretimini teşvik ederek ekonomiyi güçlendirdi, yeni demiryolları ve telgraf hatları döşetti, ABD ve Avrupa ülkeleri ile yakın ilişkiler kurdu.

Kırk dokuz yıl süren saltanatı sırasında 36 değişik kabineye başkanlık eden Pedro, Liberal ve Muhafazakâr partileri dönüşümlü olarak destekleyerek yaklaşık eşit sürelerle iktidarda kalmalarını sağladı. Ama her iki parti de toprak sahibi oligarşiyi temsil ettiğinden toplumun öteki kesimlerini ilgilendiren sorunlar genellikle gündem dışı kaldı.

Köleliğe karşı olmasına ve 1840'ta kendi kölelerini serbest bırakmasına karşın, Pedro büyük toprak sahiplerinin tepkisini çekmemek için köleliği aşamalı olarak kaldırma yoluna gitti. Birbirini izleyen birkaç yasadan sonra 1888'de kölelik tümüyle kaldırılınca 700 bin köle özgürlüğe kavuştu ve köle sahiplerine hiçbir tazminat ödenmedi. 1872'de masonlara yönelik sınırlamalara karşı çıktığı için kilisenin tepkisini çeken Pedro daha sonra da orduyu karşısına aldı. Sonunda 16 Kasım 1889'da askeri bir darbe sonucunda tahttan indirildi ve ailesiyle birlikte ülkeyi terk etmek zorunda bırakıldı.

Pedro I, lakabı ADIL ya da ZALİM PEDRO, Portekizce PEDRO O JUSTICEIRO ya da O CRUEL (d. 8 Nisan 1320, Coimbra - ö. 18 Ocak 1367, Portekiz), 1357-67 arasında Portekiz kralı.

Portekiz kralı IV. Afonso'yla Kastilyalı Beatriz'in oğluydu. 1357'de babasının yerine tahta çıktıktan sonra yetkilerin kötüye kullanılmasını önlemek ve kraliyet gücünü artırmak için çalıştı. Adalet sisteminde yenilikler gerçekleştirdi (1361); papalık fermanlarının ve mektuplarının yayımlanmadan önce krala sunulması uygulamasını (*beneplacet*) ısrarla savunarak, Portekiz Kilisesi'nin ulusal bir kimliğe kavuşmasında önemli rol oynadı.

Tahta çıkmadan önce Kastilya tahtı üzerinde hak iddia etmiş olmasına karşın (1354), sonradan Aragon'a karşı Kastilya'ya yardım etti (1358 ve 1360). 1363'ten sonra ise tarafsızlık politikası izledi. Ölünce yerine oğlu I. Fernando geçti.

Pedro II (d. 26 Nisan 1648, Lizbon - ö. 9 Aralık 1706, Lizbon, Portekiz), 1683-1706 arasında Portekiz kralı. Kral naipliği (1668-83) ve hükümdarlığı sırasında krallığın mutlak otoritesi güçlenmiş ve *Cortês*'in (Parlamento) önemi azalmıştır.

Portekiz kralı IV. João'nun oğluydu. Babasının 1656'da ölmesinin ardından ağabeyi VI. Afonso tahta çıktı. Zayıf bir hükümdar olan VI. Afonso Kasım 1667'de, gözaltında tutulmak üzere Asor Adalarına gönderildi. Böylece kral naibi olan Pedro kısa bir süre sonra, ağabeyiyle evliliğini iptal ettiren yengesi Savoie-Nemours'lu Marie Françoise Élisabeth'le evlendi. Portekiz'in 1663-65 arasında İspanya karşısında kazandığı zaferlerden yararlanmak yerine İspanya'yla hemen barış yaptı (13 Şubat 1668). Afonso'nun 12 Eylül 1683'te ölmesi üzerine tahta çıktı.

Pedro 17. yüzyılın sonlarında, Brezilya'daki altın madenlerinden elde edilen büyük servetin yardımıyla *Cortês*'den para istemeden ülkeyi yönetme olanağını elde etti ve *Cortês* 1697'den sonra toplantıya çağrılmadı. Sürmekte olan İspanya Veraset Savaşı'nda önce Fransa'yla ittifak kurduysa da, Mayıs 1703'te İngilizlerle Avusturyalıların tarafına geçti. Bunun hemen ardından, ülkede sanayi ve ticareti geliştirmek için İngiltere'yle Methuen Antlaşması'nı (1703) imzaladı. Antlaşmayla İngiltere'de üretilen yünlülerin Portekiz'e girişine kolaylık tanınması karşılığında, İngiltere Portekiz şaraplarına uygulanan gümrük vergilerini indirmeyi kabul etti. İspanya Veraset Savaşı sürerken ölen Pedro'nun yerine, 1687'de evlendiği ikinci karısından olan oğlu V. João geçti.

Pedro III (d. 5 Temmuz 1717, Lizbon - ö. 25 Mayıs 1786, Ajuda, Portekiz), Portekiz kraliçesi I. Maria'nın (hd 1777-1816) kocası. Portekiz kralı V. João'nun en küçük oğluydu. Temmuz 1760'ta ağabeyi Kral José'nin kızıyla evlendi. Karısı Şubat 1777'de I.Maria adıyla tahta çıkınca Pedro kral unvanını aldı ve bu tarihten sonra kendini bütünüyle dine adadı.

Pedro IV (Portekiz) *bak.* Pedro I (Brezilya)

Pedro V (d. 16 Eylül 1837, Lizbon - ö. 11 Kasım 1861, Lizbon, Portekiz), 1853-61 arasında Portekiz kralı.

15 Kasım 1853'te annesi II. Maria'nın yerine tahta çıktı. Babası Saksonya-Coburg-Gotha prensi II. Ferdinand'ın iki yıl süren naiplik döneminde sanayileşmiş Avrupa ülkelerini gezdi (1854-55). Hükümdarlığı sırasında demiryollarından askeri örgütlenmeye kadar her tür sorunla yakından ilgilendi. Sonradan Lizbon Üniversitesi'nin çekirdeğini oluşturan Edebiyat Yüksekokulu'nun kuruluşunu kişisel olarak destekledi. Küçük kardeşiyle birlikte tifodan ölen Pedro'nun yerine ikinci kardeşi Luís geçti.

Pedro, lakabı ZALİM ya da ADIL, İspanyolca PEDRO EL CRUEL ya da EL JUSTICIERO (d. 30 Ağustos 1334, Burgos, Kastilya - ö. 23 Mart 1369, Montiel, Fransa), 1350-69 arasında Kastilya ve León kralı.

Babası XI. Alfonso'nun ardından tahta çıktığında 15 yaşındaydı. Fransa Kralı II. Jean'ın zorlamasıyla İngiltere'ye karşı onunla ittifak kurdu (1352) ve Bourbon dükü Pierre'in kızı Blanche'la evlendi (1353). Ama María de Padilla'yla yaşadığı aşk, evlendikten hemen sonra Blanche'ı terk etmesiyle sonuçlandı ve Fransa-Kastilya ittifakı sona erdi.

Pedro, Trastámaralı Enrique'nin (sonradan II. Enrique) başını çektiği evlilik dışı kardeşlerinin entrikalarına karşı başarıyla mücadele etti. Sonunda Enrique ülkeden kaçarak (1356) Fransa tahtına hizmet etmeye başladı. Pedro 1356-66 arasında, Enrique'yi destekleyen Aragon kralı IV. Pedro'yla savaştı. Kastilya kuvvetlerinin savaşta üstünlüğü ele geçirmesi üzerine, Fransa kralı V. Charles, Papa V. Urbanus ve II. Pedro Aragon'un istila edilmesini engellemek amacıyla Fransa'dan paralı asker getirdiler. Sonunda Pedro devrildi ve Enrique tahta çıktı (1365). Gaskonya'ya kaçan Pedro, Edward (Kara Prens) önderliğindeki İngiliz kuvvetlerinin de yardımıyla 1367'de tahta döndü. Ama Enrique'nin Fransa'dan taze kuvvet alarak İspanya'ya dönmesi üzerine uzun bir iç savaş başladı. Sonunda Pedro Montiel'de kardeşi tarafından öldürüldü.

Pedro DE ALCÁNTARA (AZİZ), asıl adı PEDRO GARAVITO (d. 1499, Alcántara - ö. 18 Ekim 1562, Arenas, İspanya; azizler listesine kabulü 1669; yortu günü 18 Ekim), Fransiskenliğin katı çileci yaşam yanlısı bir kolu (Fratres Minores) olan Alcántaralı ya da Çıplak Ayaklı Fransiskenler cemaatinin kurucusu keşiş, Brezilya'nın koruyucu azizidir.

Soylu bir ailenin oğluydu. 1515'te Alcántara'da Fransisken tarikatına girdi ve 1524'te papazlığa atandı. Keşiş olarak Assisili Aziz Francesco'nun yaşamının tövbekâr yanlarını öne çıkardı. Müritleri için özel yönergeler hazırladı ve İspanya ile Portekiz'de inziva ve çileci yaşamın en iyi örneklerini veren manastırlar kurdu. İspanya'da El Pedroso'daki ilk manastırından çıkan keşişler İtalya, Almanya ve Fransa'daki manastırlara yayıldı.

Pedro, Aziz Francisco de Borjia, Granadalı Aziz Luis ve özellikle Karmelit rahibeleri reformunda yardımcı olduğu mistik yazar Ávilalı Teresa ile yazıştı. *Tratado de la oracion y meditación* (Dua ve Tefekkür Üzerine Bir İnceleme) adlı yapıtı çeşitli dillere çevrilen Pedro'nun yaşamına ilişkin en güvenilir kaynak Teresa'nın otobiyografisidir.

Pedrolino, *commedia dell'arte*'nin başlıca tiplerinden, genellikle genç, yakışıklı ve

Pedrolino, Nicolas Lancret'nin "Comédie-Italienne Sanatçıları" adlı yağlıboya resminden ayrıntı, 18. yy; Louvre Müzesi, Paris
Giraudon-Art Resource/EB Inc

dürüst ama aklı kıt uşak. Başarısız bir âşıktı, kaba şakalar hep ona yapılırdı. Kostümü, yuvarlak kırmalı yakası ve yakadan aşağı kadar inen büyük düğmeleri olan beyaz bir ceket, bol bir pantolon ve geniş kenarlı bir şapkadan oluşurdu. *Commedia dell'arte*'nin öteki karakterlerinden farklı olarak maskesiz oynar, yüzü pudrayla beyazlatılırdı.

Pedrolino'nun Fransız tiyatrosundaki uzantısı saf ve çekici Pierrot da büyük ilgi görmüştü. Ünlü Fransız pantomim sanatçısı Jean-Gaspard Deburau(*) etkileyici bir karaktere dönüştürdüğü, güzel Colombina ya(*) âşık, duygulu, beyaz giysili Pierrot'yu 20 yıl boyunca oynadı. Ruggero Leoncavallo'nun *I Pagliacci* (1892; *Palyaço*) operasındaki palyaço kahraman da Pierrot'nun bir uyarlamasıydı.

Peel, Sir Robert, 2. BARONET (d. 5 Şubat 1788, Bury, Lancashire - ö. 2 Temmuz 1850, Londra, İngiltere), İngiltere başbakanı (1834-35, 1841-46) ve Muhafazakâr Parti'nin kurucusu.

Varlıklı bir pamuk imalatçısı olan Robert Peel'in (1750-1830) en büyük oğluydu. Eğitimini Harrow Okulu ve Oxford'da tamamladıktan sonra babasının maddi desteğiyle 1809'da parlamentoya girdi. Ertesi yıl savaş ve sömürgeler bakanı müsteşarlığına atandı. İki yıl sonra, zor bir görev olan İrlanda bakanlığını kabul etti. İrlanda'da yetenekli ve dürüst bir yönetici olarak tanındı. Katoliklerin parlamentoya girmesine karşı çıkan "Protestan" grubun en güçlü adı olarak sivrildi. 1817'de Oxford Üniversitesi'ni temsilen parlamentoya seçildi. İrlanda dönüşünde hemen bir görev almayı reddetmesine karşın, 1819'da altın standardına geri dönüşü sağlayan para komisyonunun başkanlığına getirildi.

Liverpool 2. kontu Robert Banks Jenkinson'ın 1822'de bakanlıkları yeniden düzenleyerek kurduğu kabinede içişleriyle ilgili devlet bakanı olarak yer aldı. İlk iş olarak uzun süredir parlamentonun gündeminde olan ceza yasalarında köklü değişiklikler yapma konusuna eğildi. 1825-30 arasında ilgili suçların dörtte üçünü kapsayan reformları yürürlüğe koydu. 1829'da Londra metropoliten alanında ilk düzenli polis gücünü kurmak üzere Metropoliten Polis Yasası'nın çıkarılmasını sağladı. Bu konudaki çabalarından dolayı Londra polisi, halk arasında "Bobby'nin çocukları", daha sonraları da kısaca "bobby'ler" olarak anılmaya başladı. (İngilizcede Bobby, Robert'ın kısaltılmış biçimidir.)

Liverpool'un yerine 1827'de başbakan olan George Canning'in Katoliklere özgürlük verme eğilimi üzerine istifa eden Peel, 1828'de Wellington 1. dükü Arthur Wellesley hükümetinin kurulmasıyla içişleri bakanı ve Avam Kamarası lideri olarak göreve döndü. Ama dört ay geçmeden birçok Canning yandaşının Wellington'la anlaşmazlığa düşerek istifa etmesi hükümeti önemli ölçüde zayıflattı. Bunu 1823'te Katolik Birliği'nin kurulmasıyla canlılık kazanan İrlanda ayrılıkçı hareketinin yol açtığı bir bunalım izledi. Hareketin öncüsü Daniel O'Connell'ın parlamentoya girmesiyle daha fazla direnmenin anlamsız olduğunu gören Peel, başbakanı Katolik sorununa bir çözüm bulmaya zorlamak için istifasını sundu. Kralın ve İngiltere Kilisesi'nin muhalefetine göğüs geren Wellington, Peel'i görevde kalmaya ve Katoliklere verilecek ödünler konusundaki çalışmalara yardımcı olmaya ikna etti. Peel görüşlerini aniden değiştirdiği için büyük saldırılara hedef oldu ve Oxford sandalyesini kaybetti. Wellington hükümeti Kasım 1830'da parlamento desteğinin iyice zayıflamasıyla düştü.

Wellington'ın düşüşünü izleyen reform tartışmaları Peel'i güç durumda bıraktı. Mart 1831'de Charles Grey hükümetince önerilen kapsamlı reform tasarısını aşırı bulmakla birlikte, aşırı Tory'lerle uzlaşmaya da yanaşmadı. Wellington'la yeni bir hükümet kurma önerisini ve 1832'de hazırlanan bir Tory reform taslağını reddetmesi, eski yandaşları arasındaki konumunu daha da sarstı. Ama Reform Yasası'ndan sonraki ilk parlamentoda (1833-34) ılımlı tutumuyla siyasal saygınlığını yeniden kazandı. Kasım 1834'te Melbourne 2. vikontu William Lamb'ın görevden alınması üzerine, çok güç koşullarda başbakanlığı üstlendi. Avam Kamarası'nda çoğunluk sağlayabilecek bir desteğe ve örgütlenmeye dayanmamasına karşın, yandaşı milletvekillerini kendi hazırladığı Tamworth Manifestosu'nun "yeni Muhafazakâr reform ilkeleri" çerçevesinde kenetlemeyi başardı. Nisan 1835'te Whig'ler, radikaller ve İrlanda milliyetçilerinden oluşan bir cephe karşısında yenilgiye uğrayarak istifa ettikten sonra akıllıca ve temkinli taktiklerle Muhafazakâr Parti'nin sürekli güç kazanmasını sağladı. Bu partinin Avam Kamarası'nda 70 sandalyeden fazla bir çoğunluk elde ettiği 1841 genel seçimlerinin ardından ikinci kez başbakan oldu.

Peel, Çin ve Afganistan'da süregiden savaşlar, Fransa ve ABD ile gergin ilişkiler, yurtiçinde ekonomik sıkıntılar, Chartistlerin öncülük ettiği işçi hareketi, Tahıl Yasası Karşıtları Birliği'nin yürüttüğü kampanya, O'Connel'ın İrlanda-Büyük Britanya birliğini bozma yönündeki çalışmaları, beş yıllık birikmiş bütçe açığı gibi ağır sorunlarla karşı karşıyaydı. Yeni hükümeti kurarken dışarıda barış ve güvenliği, içeride çalışan sınıfların geçim yükünü hafifletmeyi ve ticaretle sanayiyi geliştirmeyi temel olan bir program hazırladı. Partisindeki büyük toprak sahiplerinin duyarlılığına karşın, ilk iş olarak Tahıl Yasası'nı yumuşatmak amacıyla koruyucu gümrük tarifelerini indirme yoluna gitti. Aynı yıl Napoléon Savaşları döneminde konmuş olan gelir vergisini yeniden yürürlüğe koyarak, hazine için sağlam bir gelir kaynağı oluşturdu. Böylece ülkeye giren gıda ve hammaddelerin gümrük vergilerinde önemli indirimler yapma olanağını buldu. Kâğıt para ile altın rezervleri arasında sıkı bir bağlantı kuran Banka Kuruluş Yasası'nı (1844) uygulayarak para ve banka sisteminin temellerini sağlamlaştırdı. Bu önlemlerin başarısı üzerine 1845'te serbest ticarete dayalı ikinci bir bütçe hazırladı. Gelir vergisini yeniden belirlerken, gümrük vergilerinde daha kapsamlı indirimlere gitti.

Peel'in aldığı bu önlemler sonucunda refah düzeyinin yükselmesiyle Chartist hareket geriledi. Tahıl Yasası Karşıtları Birliği de yasal propaganda yöntemlerine yöneldi. Kararlı ama esnek dış politika anlayışı Fransa'yla ilişkilerin düzelmesini sağladı. ABD ile sınır anlaşmazlıkları sona erdirildi. Aynı kararlı ve esnek tutum İrlanda sorunlarında da sürdürüldü. Ayrılıkçı hareketin etkisizleştirilmesinden sonra daha yapıcı önlemlere başvuruldu. Toprak sahipleri ile kiracılar arasındaki ilişkileri incelemek üzere bir komisyon kuruldu ve İrlanda'daki üniversite eğitimini düzenleyen kapsamlı bir tasarı yasalaştırıldı (1845).

İrlanda sorununa liberal yaklaşım, özellikle de Maynooth'taki Katolik ilahiyat okulu St. Patrick's College'a yapılan yardımın büyük ölçüde artırılması, İngiltere'deki Protestanları harekete geçirerek Peel'in partisiyle ilişkilerini bozdu. Bu arada 1845'teki kötü patates hasadı İrlanda'da kıtlık tehlikesine yol açtı. 1845 sonbaharında İrlanda'ya yardım programını Tahıl Yasası'nın kaldırılmasıyla birlikte yürütmeye karar veren Peel, kabinenin bu konuda bölünmesi üzerine istifa etti. Ama Lord John Russell hükümet kurmayı başaramayınca göreve geri döndü. Parlamentodaki şiddetli tartışmalardan sonra Tahıl Yasası Haziran 1848'de kaldırıldı. Peel, İngiltere'nin değişen toplumsal ve siyasal koşullarında Tahıl Yasası'nı korumanın aristokrasinin yönetimini tehlikeye atacağını düşünüyordu. Bununla birlikte partisinin büyük çoğunluğu karşı yönde oy kullandı ve küçük bir grup da muhalefete katıldı. Bunun üzerine Peel istifa etmek zorunda kaldı. Serbest ticaret ilkesini savunmayı sürdürerek korumacılığa karşı tek güvence olarak gördüğü Russell'ın Whig hükümetini destekledi. 1850'de attan düşerek öldü.

Peel Irmağı, Kanada'da, Yukon Toprakları'nın kuzey kesimiyle Kuzeybatı Toprakları'ndaki Mackenzie ilinin kuzeybatı kesiminden geçen akarsu. Mackenzie Irmağının en kuzeydeki koludur. En önemli kaynağı olan Ogilvie Irmağı Yukon Toprakları'nın orta kesimindeki dağlardan doğar. Genelde kuzeydoğu yönünde 684 km aktıktan sonra, Peel Irmağı Av Hayvanları Koruma Alanı'nın kuzey ucundaki tek önemli kıyı yerleşmesi ve kürk ticareti merkezi Fort MacPherson yakınlarında Mackenzie Irmağıyla birleşir. Peel Platosundan geçen yukarı çığırında derinliği 300 m'ye ulaşan kanyonlar vardır.

Peel Komisyonu, tam adı KRALİYET FİLİSTİN SORUŞTURMA KOMİSYONU, İngiliz hükümetince Filistinli Araplarla Yahudiler arasındaki huzursuzluğun nedenlerini araştırmak üzere Robert Peel başkanlığında 1936'da oluşturulan komisyon.

Filistin'deki hoşnutsuzluk İngiltere'nin Filistin'de manda yönetimi kurduğu 1920'de başlamıştı. Balfour Bildirisi'nin (1917) hükümlerini uygulaması beklenen manda yönetimi, Filistin'de hem İsrail yurdunun kurulmasını, hem de Yahudi olmayan Filistinli grupların haklarının korunmasını amaçlıyordu. Siyasal özerklik isteyen ve sürekli Yahudi göçünden tedirginlik duyan Filistinli Araplar İngiliz mandasını kabul etmediler. Hoşnutsuzluk 1936'da açık bir ayaklanmaya dönüştü.

Peel Komisyonu raporunu Temmuz 1937'de yayımladı. Raporda Yahudilerle Arapların Filistin'le ilgili tasarılarının bağdaşmadığı, bu nedenle manda girişiminin yararsız olduğu kabul ediliyor, Filistin'in bir Arap devleti, bir Yahudi devleti ve kutsal yerleri de kapsayan bir tarafsız bölge olmak üzere üç bölgeye ayrılması öneriliyordu. Başlangıçta bu önerileri benimseyen İngiliz hükümeti 1938'de böyle bir bölünmenin olanaksızlığına karar vererek komisyon raporunu reddetti.

Peele, George (d. 1556, Londra - ö. 1596), pastoral oyun, tarihsel oyun, melodram, trajedi, halk tiyatrosu ve *pageant*(*) oyunu gibi çeşitli türlerde ürün vermiş İngiliz oyun yazarı.

Edebiyat yaşamına Oxford'da, Euripides'in bir oyununu İngilizceye çevirerek başladı. 1581'de Londra'ya taşındı, ama 1583'te William Gager'in iki oyununu sahneleyen Christ Church'ün teknik yönetmeni olarak yeniden Oxford'a döndü.

Bu dönemde bir grup Oxfordlu şair arasına katıldı ve çeşitli ölçüler kullanarak deneysel şiirler yazmaya başladı. Üniversiteli yazarlar(*) olarak adlandırılan bu yazarlarla ilişkisi sonucu *The Arraignment of Paris* (1584; Paris'in Suçlanması) ve *The*

Hunting of Cupid (1591; Eros'un İzlenmesi) adlı mitolojik pastoral oyunlarını yazdı.

The Arraignment of Paris'i saraylılar için yazmıştı, ama sonraki oyunlarının hepsi halka yönelik yapıtlardı. Yazımında rol aldığı sanılan çok sayıda oyundan yalnızca *Edward I* (1593), *The Battle of Alcazar* (1594; Alcazar Çarpışması), *The Old Wives' Tale* (1595; Kocakarı Masalı) ve *The Love of King David and Fair Bethsabe*'nin (1599; Kral Davud ve Güzel Bat-şeba'nın Aşkı) ona ait olduğu kesindir.

peep show, üstündeki göz deliğinden, içindeki bir olayı ya da bir tiyatro oyunundan bir sahneyi canlandıran maketin izlenebildiği bir kutudan oluşan oyuncak. Eski *peep show*'lar, dönemlerindeki sahne tasarımı ve dekor anlayışını olduğu gibi yansıtan hemen hemen tek kaynaktır.

Bugün bilinen en eski *peep show*'ları 1437'de Leon Battista Alberti'nin yaptığı sanılmaktadır. Bunlarda cam üstüne saydam boyalarla çizilmiş sahneler yer almakta ve camlar güneş ışığından ay ışığına kadar çeşitli etkiler yaratmak üzere arkadan aydınlatılmaktadır. Daha geç tarihli örneklerde (Sanat Tarihi Müzesi, Viyana) Rönesans dönemi mask(*) ve *pageant*'larından(*) kaynaklandığı anlaşılan modeller vardır. Düzgün perspektifli bir fon önünde üç boyutlu, gerçeğe uygun figürlerle Aktaion'un Tanrıça Artemis'i yıkanırken görmesini canlandıran sahne bunlardan biridir.

17. yüzyılda gezgin göstericilerin sokak sokak dolaşıp parayla izlettiği *peep show* zamanla çocukların büyük ilgi duyduğu bir oyuncak oldu. Hareketli dekorları ve ahşap ya da karton figürleri olan bazı *peep show*'lar 19. yüzyılda oyuncak tiyatronun(*) gelişiminde rol oynadı. *Peep show* aynı zamanda stereoskop(*) türünden optik oyuncakların da habercisi sayılır.

Pegasos, Yunan mitolojisinde Perseus(*) tarafından başı kesilen Gorgo Medusa'nın kanından doğduğuna inanılan kanatlı at. Başka bir Yunan efsane kahramanı Bellerophontes(*), Athena'nın ya da Poseidon'un yardımıyla yakaladığı Pegasos'a binerek Khimaira'yla(*) dövüşür ve kendisine iftira atan Stheneboia'dan (Anteia) öcünü alır. Daha sonra Pegasos'la Olympos'a yükselmek ister, ama Zeus tarafından düşürülür ve ölür. Pegasos da bir takımyıldıza dönüşür ve Zeus'un hizmetine girer. Pegasos'un öyküsü Eski Yunan sanat ve edebiyatının gözde konularından biridir. Antik Çağın sonlarında ruhun ölümsüzlüğünü anlatan bir alegori olarak yorumlanan Pegasos'un göğe doğru yükselişi, modern çağda şiirsel bir esin simgesi olarak görülmüştür.

Pegasus, 1965'te ABD tarafından yörüngeye yerleştirilen üç bilimsel araştırma uydusunun ortak adı. Kanat benzeri bir yapıya sahip olan uyduların adı, Yunan mitolojisindeki kanatlı at "Pegasos"tan gelir. 29 metre açıklığındaki "kanat"lar, uyduya çarpan çok küçük göktaşlarının sıklığını ve metale işleme derinliğini belirleyecek biçimde özel olarak tasarlanmıştı. Bu uydulardan elde edilen bilgiler, insanlı uzay aracı "Apollo"nun dış bölmelerinin, hızla hareket etmekte olan uzay tozu parçacıklarının içeri işlemesini engelleyecek biçimde tasarımlanmasında kullanıldı. Verilerden ayrıca, araç dışında çalışan astronotları küçük göktaşlarından koruyan uzay elbiselerinin geliştirilmesinde de yararlanıldı. 21,6 m uzunluğundaki ana gövdesiyle "Pegasus", bugüne değin yapılan ABD uzay araçlarının en büyükleri arasındadır.

pegmatit, en azından bir bölümüyle çok ince taneli, sıradan korkayaçlara özgü mineralleri içeren ve çok değişik doku özelliklerine sahip, hemen hemen tümüyle kristal yapılı korkayaçların ya da başkalaşım kayaçlarının ortak adı. Bazı pegmatitlerde, metrelerce uzunluğunda dev kristallere de rastlanmakla birlikte, bu tür kayaçların ortalama tane büyüklüğü 8-10 cm arasındadır.

Pegmatit kütleleri masa gibi düz, puro biçimli ya da düzensiz yapılı olabilir; bunlar, tek bir feldispat kristali büyüklüğünden, onlarca metre kalınlığında ve bir kilometre uzunluğundaki dayklara (damarlara yerleşmiş tablamsı kütleler) kadar değişen boyutlarda olabilir. Pegmatitlerin büyük bölümü ince taneli aplit kütleleriyle bağıntılıdır. Dünyanın hemen her yerinde rastlanan pegmatitler, daha çok görece yaşlı kayaçlarda bulunurlar. Bazıları, çok daha büyük derinlik korkayacı kütleleri içinde dağılmış halde yer alır; diğerleri ise herhangi bir korkayaçla bağıntılı değildir.

Granit ve siyenit yapılı pegmatit çökelleri ticari feldispatların, yaygı mikalarının ve berilyum, tantal-niyobyum ve lityum minerallerinin başlıca kaynağıdır. Ayrıca önemli ölçüde değerli mineraller, mika, molibdenit, kasiterit, tungsten mineralleri, azrak toprak mineralleri ve çeşitli kaolin türleri de içerir.

İçerdikleri başlıca elementler açısından pegmatitler sıradan korkayaçlardan biraz farklıdır ve bileşimleri asidikten baziğe (silisce zenginden, silisce fakire) doğru değişir; en sık rastlananlar granit ve siyenit yapılı olanlarıdır. Pegmatitlerin en önemli bileşenleri kuvars ve alkali feldispatlardır; en önemli eklenti mineraller ise muskovit, biyotit, apatit, grena ve turmalindir. Pegmatitlerde, başta sülfürler ve oksitler olmak üzere çeşitli cevher mineralleri de bulunmakla birlikte, bunlar miktarca fazla değildir.

Pegolotti, Francesco Balducci (ö. 1315-40, Floransa), Floransalı tüccar. Döneminin ticaret yaşamını ve yolculuklarını kusursuz biçimde aktaran *Pratica della mercatura* (Pazarlama İşi) adlı yapıtıyla tanınır.

Varlıklı ve güçlü bir tüccar ailesi olan Bardilerin hizmetinde çalışıyordu. 1335-43 arasında kaleme aldığı yapıtının giriş bölümünde o dönemde ticari mallardan alınan vergi ve ödemelere ilişkin yabancı terimlerin açıklamalarını içeren bir tür sözlük ve kentlerde malların alınıp satıldığı yerlere ilişkin kayıtlar yer alır. Bunu, 14. yüzyılın önde gelen bazı ticaret yollarını ve İtalyan tüccarlarca bilinen belli başlı pazarları anlatan bir bölüm, önemli ticaret bölgelerinde ithalat, ihracat ve ticaretle ilgili kural ve geleneklere ilişkin bilgiler, başlıca para, ağırlık ve ölçü birimlerinin karşılaştırmalı değerleri izler. *Pratica*'nın bir yazma nüshası Floransa'da Riccardo Kütüphanesi'ndedir.

Pegu, Birman dilinde BAGO. Myanmar'ın (Birmanya) güney kesiminde liman kenti. Pegu Irmağı kıyısında, Rangoon'un (Yangon) 76 km kuzeydoğusunda yer alır. Mon Krallığı'nın başkenti olduğu dönemden kalma sur ve hendeklerle çevrilidir. Rangoon-Mandalay demiryolu üzerinde, tüm ülkeyle bağlantısı olan önemli bir pirinç ve kereste merkezidir.

Kentteki birçok pagoda içinde en önemlisi 88 m yükseklikteki Shwemawdaw'dır (Altın Tapınak). Mon Krallığı dönemine ait olan tapınakta Gautama Buda'ya ait iki saç telinin bulunduğu söylenir. Dev boyutlardaki Shwethalyaung (55 m), Buda'nın uzanmış durumdaki heykelleri içinde gerçeğe en yakını olarak bilinir. Mon kralı Dhammazedi'nin (hd 1472-92) yaptırdığı Kalyani Sima (Tören Binası) Myanmar Budacılığındaki en önemli reform hareketlerinden birinin ortaya çıktığı yerdir. Kralın Sima yakınlarında diktirdiği 10 taş yazıtta bu hareketin öyküsü dile getirilir. Pegu'ya 573'te güneydoğudaki Thaton'dan gelen Monların kurduğu söylenirse de, 825'te krallığın başkenti olarak kurulduğu sanılmaktadır.

Pagan kralı Anawrahta 1057'de yöreyi ele geçirince 30 bin Monu Pagan'a göndererek kenti boşalttı. Pagan'ın 1287'de Moğol egemenliğine girmesine değin, Pegu bir daha önem kazanamadı. Monlar bağımsızlıklarını yeniden elde edince yeni krallığın merkezi oldu (1369). Mon Krallığı'nın 1539'da Birman Taungo hanedanının egemenliğine girmesinin ardından 1599'a değin, daha sonra da 1613-34 arasında birleşik krallığın başkenti oldu.

Birmanların 1635'te başkentlerini Ava'ya taşımaları üzerine bir il merkezi durumuna düştü; ama 1740'taki Mon ayaklanmasıyla kurulan kısa ömürlü krallığın başkenti oldu. 1852'de İngilizler bölgeyi ilhak etti. 1862'de Birmanya bir eyalet olunca, yönetim merkezi de Rangoon'a taşındı.

Günümüzde bölgede büyük bir sulama ağı kurulmuştur. Rangoon üzerinden sevk edilen pirinç en önemli üründür. Nüfus (1983) 150.528.

Pegu Dağları, Birman dilinde BAGO YAMA. Myanmar'ın (eskiden Birmanya) ortagüney kesiminde sıradağ. Irrawaddy ile Sittang ırmakları arasında kuzeyden güneye doğru 435 km boyunca uzanır ve Rangoon'daki (Yangon) bir tepeyle son bulur. Ortalama yüksekliği 600 m'dir, en yüksek noktası, sönmüş bir volkan olan kuzeydeki Popa Tepesidir (1.519 m). Pegu Dağlarının doğu yamaçlarında tikağacı ve sert keresteli başka tropik ağaçlar yetişir. Bu dağlarda dönüşümlü tarım uygulayan etnik azınlıklar (dağ kabileleri), yaylalarda pirinç, mısır ve darı yetiştirirler. 1960'larda Pegu Dağları komünist ayaklanmacıların sığınma yeri olmuştur.

Péguy, Charles (d. 7 Ocak 1873, Orléans - ö. 5 Eylül 1914, Valleroy yakınları, Fransa), Hıristiyanlık, sosyalizm ve yurtseverliği kendine özgü biçimde birleştiren Fransız şair ve filozof.

Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Péguy çok küçükken dul kalan annesi, tek başına ailenin geçimini sağlamaya çalışıyordu. Péguy liseyi bursla okuduktan sonra 1894'te felsefe öğretmeni olmak amacıyla Paris'teki Yüksek Öğretmen Okulu'na (Ecole Normale Supérieure) girdi. 1895'te sosyalizmin yoksulluk ve yoksunluğu ortadan kaldıracak tek yol olduğuna inanarak sosyalist oldu. Yaşamının sonuna değin dinsel inançlarına bağlı kalmakla birlikte, geleneksel bir Katolik olmaktan uzaklaştı. Dinsel ve sosyalist ilkelerini açıkladığı *Jeanne d'Arc* (1897) adlı üçlemesinin ilk oyununu da bu dönemde yazdı. Daha sonra, 1898'de kamuoyunda büyük bir tartışma doğuran Dreyfus Olayı'nda etkili oldu. Dreyfus'un suçsuzluğunu kanıtlamaya çalışarak pek çok sosyalisti Dreyfus'un yanına çekti.

Péguy, Dreyfus yanlısı propagandanın merkezi olan bir kitapçı dükkânı işletmenin yanı sıra, 1900'de *Cahiers de la Quinzaine*'i çıkardı. Bu dergi hiçbir zaman geniş bir okur kitlesine ulaşmadıysa da, 15 yıl boyunca Fransa'daki entelektüel yaşamı derinden etkiledi. Anatole France, Henri Bergson,

Jean Jaurès ve Romain Rolland gibi önde gelen Fransız yazarlar bu dergide yazdılar.

Péguy, I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda birkaç deneme kitabı da yayımladı, ama olgunluk döneminin en önemli yapıtları şiirleriydi. Bunlar içinde en önemlileri, *Jeanne d'Arc* kitabındaki bazı sahneleri daha ayrıntılı olarak işleyen mistik bir düşünceyi yansıtan *Le Mystère de la charité de Jeanne d'Arc* (1910; Jeanne d'Arc'ın Yardımseverliğinin Gizemi), *Mystère des Saints Innocents* (1912; Masum Azizlerin Gizemi) ve son yıllarının ürünü olan düşünsel ve dinsel ağırlıklı *Eve*'dir (1913; Havva). Aleksandren ölçüsüyle yazılmış 4 bin dizeden oluşan *Eve*'de, Péguy insanlığın durumunu Hıristiyan inançları açısından değerlendirir.

I. Dünya Savaşı patlak verince teğmen olarak orduya katılan Péguy I. Marne Çarpışması'nda öldü.

pehblende *bak.* pekblend

Pehlevi, Muhammed Rıza Şah (d. 26 Ekim 1919, Tahran, İran - ö. 27 Temmuz 1980, Kahire, Mısır), İran şahı (1941-79). Batı yanlısı bir dış politika izlemiş ve Batı yardımıyla ekonomik kalkınmayı sağlamaya çalışmıştır.

Pehlevi hanedanının kurucusu Rıza Şah'ın en büyük oğluydu. İsviçre'de öğrenim gördükten sonra 1935'te İran'a döndü. SSCB ve İngiltere'nin, Almanya'yla işbirliğini önlemek için İran'ı işgal etmesi üzerine babasının yerine tahta çıktı (16 Eylül 1941). Bu ülkelerle, işgal kuvvetlerinin en kısa sürede geri çekilmesi karşılığında bir antlaşma imzalayarak 1943'te Almanya'ya savaş açtı. Bu arada sarsılan şahlık otoritesini İngiliz desteğiyle ayakta tutmayı başardı.

Savaş sonrasında ülkenin petrol yataklarını yabancı şirketlere açma politikası, Muhammed Musaddık önderliğinde güçlü bir milliyetçi hareketin doğmasına yol açtı. Mart 1951'de Anglo-Persian Oil Company Ltd.'nin İran'daki mal varlığını millileştirmeye ilişkin bir yasayı meclisten geçirmeyi başaran Musaddık hızla güç kazanmaya başladı. Nisan sonunda Muhammed Rıza, Musaddık'ı başbakanlığa atamak zorunda kaldı. Bunu iki yıl süren bir gerilim ve çatışma dönemi izledi. Ağustos 1953'te Musaddık'ı başbakanlıktan uzaklaştırma girişimi boşa çıkan ve ülkeden kaçan şah birkaç gün sonra, ABD'den de destek gördüğü sanılan Musaddık karşıtlarının yarattığı karışıklıkların ardından geri dönerek yeniden iktidarı ele geçirdi. Ardından Musaddık'ın millileştirme politikasına son verdi ve bir dizi antlaşma imzaladı. Batı'yla ekonomik ve siyasal işbirliğini artırmaya özen gösterdi ve 1955'te Bağdat Paktı'na katılma kararı aldı. 1956'da gizli polis örgütü Savak'ı kurdurdu. 1958'de evlendiği üçüncü karısı Farah Diba'nın 1960'ta Rıza'yı doğurmasıyla Pehlevi hanedanı bir erkek vâris kazandı.

Böylece konumunu pekiştirdikten sonra 1963'te ABD desteğiyle Beyaz Devrim adını verdiği bir ulusal kalkınma programı uygulamaya girişti. Hava, kara ve demir yolları ağının genişletilmesini, bir dizi baraj ve sulama projesini, sıtma gibi hastalıkların kökünün kazınmasını, sanayinin geliştirilmesini ve toprak reformunu kapsayan bu programla birlikte kırsal alanlara sağlık ve eğitim hizmetlerini götürecek bir örgütlenmeyi başlattı. 1960'larda ve 1970'lerde daha bağımsız bir dış politikaya yönelerek SSCB ve Doğu Avrupa ülkeleriyle de iyi ilişkiler kurdu. Bu arada 1967'de şehinşah unvanını aldı ve 1971'de Pers İmparatorluğu'nun 2.500. yıldönümünü kutlamak üzere görkemli bir tören düzenledi. Bu törende İran tarihinde yeni bir uygulama başlatarak karısı Farah Diba'ya imparatoriçe tacı giydirdi.

Beyaz Devrim reformlarını yetersiz bulan ve yavaş uygulanmasından yakınan çevrelerin yanı sıra Batılılaşmanın İslama karşı olduğunu savunan dincilerin tepkileriyle karşılaştı. Öte yandan baskıcı yönetim biçiminden, hükümetteki yolsuzluklardan, petrolden sağlanan gelirlerin dengesiz dağılımından ve gizli polis örgütü Savak'ın uygulamalarından dolayı, doğrudan şahı hedef alan bir muhalefet de gelişti. Toplumda geniş destek bulan muhalefet, Paris'te, sürgünde yaşayan dini önder Ayetullah Ruhullah Humeyni çevresinde toplandı (1978). İran'ın büyük kentlerinde başlayan ayaklanma ve karışıklıklar, art arda dört hükümetin düşmesine neden oldu. Şah 16 Ocak 1979'da ülkeyi terk etti. Humeyni'nin ülkeye dönüşünün ardından 1 Nisan'da yapılan halkoylamasıyla bir İslam cumhuriyeti ilan edildi.

Bir süre Mısır, Fas, Bahamalar ve Meksika'da kalan şah, yakalandığı lenf kanserinin tedavisi için 22 Ekim 1979'da ABD'ye gitti. İki hafta sonra İran'da militan gruplar Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'ni basarak 50'den fazla ABD'liyi rehine aldılar ve rehinelere karşılık şahın İran'a geri verilmesini istediler. Bu isteğin kabul edilmemesine karşın, ABD'den ayrılarak Panama'ya giden şah, Başkan Enver Sedat'ın çağrısı üzerine Kahire'ye geçti ve orada öldü.

Pehlevi, Rıza Şah, asıl adı RIZA HAN (d. 16 Mart 1878, Alaşt, Mazenderan, İran - ö. 26 Temmuz 1944, Johannesburg, Güney Afrika Cumhuriyeti), İran şahı (1924-41). Ordu içinde yükselerek başa geçmiş ve Pehlevi hanedanını kurmuştur.

Pehlevan kabilesine reislik eden bir ailedendi. Babası Albay Abbas Ali Han'ın ölümünden sonra annesiyle Tahran'a giderek Rusların eğittiği bir İran askeri birliğine yazıldı. Güçlü kişiliği ve önderlik yeteneğiyle kısa sürede yükseldi.

Bu sırada, yüzyıllardır süren kötü yönetim ve saldırgan dış güçlerin yürüttüğü savaşlar nedeniyle İran çökme ve bölünmenin eşiğine gelmişti. Kaçar hanedanından Ahmed Şah genç ve yetersiz, hükümeti de güçsüz ve yozdu. İngiltere ve Rusya'nın İran üzerindeki egemenliği ulusal güçlerin tepkisini çekiyordu. İktidara el koyup etkili ve disiplinli bir askeri gücün desteğiyle güçlü bir hükümet kurarak kargaşaya son vermeyi amaçlayan Rıza Han, ordu içindeki genç ve ilerici unsurları örgütleyerek 21 Şubat 1921'de 1.200 kişiyle Tahran'ı ele geçirdi. Böylece, genç bir gazeteci olan Seyid Ziyaeddin Tabatabai'nın başbakanlığa, kendisinin de önce silahlı kuvvetler komutanlığına, ardından savaş bakanlığına getirilmesini sağladı. Bu konumla yetineceğinin sanılmasına karşın, kısa sürede elinde geniş yetkiler topladı. Niyetini asla belli etmeden ustaca siyasal manevralarla kendisine karşı olanları bölerek etkisizleştirdi. Bazı yeni vergiler koyarak güçlü bir ordu kurdu ve sonunda bütün ülkeyi denetimi altına aldı. Perde arkasından yönlendirdiği birkaç başbakanın ardından 1923'te bu görevi de üstüne aldı. Avrupa'da tedavi gören ve çağrılara karşın dönmeyi reddeden Ahmed Şah'ın 1925'te tahttan indirilmesinden sonra toplanan kurucu mecliste yeni şah olarak seçildi.

Nisan 1926'da taç giyen Rıza Şah başbakanlığı sırasında başlattığı reformları sürdürdü. Göçebe kabileleri silahsızlandırarak ve bir bölümünü yerleşmeye zorlayarak güçlerini kırdı. 1928'de yabancı devletlerle imzalanmış tek yanlı antlaşma ve sözleşmeleri bozarak bütün ayrıcalıklara son verdi. Trans-İran Demiryolu'nu inşa ederek büyük kentlerin birbirine bağlanmasını sağladı (1927-38). Kadınlara bazı haklar tanıyarak çarşaflarını çıkarmalarını istedi (1935). Fiilen yabancıların denetiminde olan bankaları ve ulaşım sistemini millileştirdi. Okullar, yollar, hastaneler yaptırdı, ilk üniversiteyi kurdu (1934).

Rıza Şah'ın İngiltere ve SSCB'yi birbirine karşı kullanmaya dayanan dış politikası II. Dünya Savaşı koşullarında başarısızlığa uğradı. 1941'de Almanya'ya karşı aynı cephede birleşen bu iki devlet, Rıza Şah'ın Almanya'yla işbirliğine yönelmesinden çekinerek SSCB'ye savaş malzemesi gönderme gerekçesiyle İran'ı işgal ettiler. Bunun üzerine yeni duruma uygun bir politika benimsemesi ve hanedanı sürdürmesi için yerini oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'ye bırakan Rıza Şah Kanada'ya gitmek istediyse de, İngiliz hükümetince önce Mauritius'a, oradan da Johannesburg'a gönderildi ve orada öldü.

Pehlevi alfabesi, İran'da İÖ 2. yüzyıldan İslamiyetin kabulüne değin (İS 7. yy) kullanılan yazı sistemi. Arami alfabesinden türetilmiştir ve en az üç yerel biçimi vardır: Arsaklı yazısı olarak bilinen kuzeybatı biçimi, Sasani yazısı olarak bilinen güneybatı biçimi ve doğu biçimi. Bunların tümü sağdan sola doğru yazılır. Arami alfabesindeki 22 harfin çoğu Pehlevi alfabesinde birden çok sesi karşılar; bazıları hiç kullanılmaz, bazıları ise iki harfle karşılanır. Kuzeybatı Pehlevi alfabesinde 20, güneybatıdakinde 19 harf bulunur. Zerdüşt dininin kutsal kitabı Avesta, Pehlevi alfabesinin bir biçimi olan Avesta yazısıyla yazılmıştır. Bir el yazısı olan Avesta yazısı 50 harften oluşur ve büyük olasılıkla Pehlevi alfabesi örnek alınarak ayrıca geliştirilmiştir.

Pehlevi yazı sisteminin bir özelliği de, Pehlevi dilindeki sözcüklerin Aramca sözcüklerle gösterilmesiydi; yani Aramca sözcükler bir tür ideogram işlevi görüyordu. Örneğin, Pehlevi dilinde "kral" anlamına gelen *şah* sözcüğü, Aramcada aynı anlama gelen *malka*'ya dayanılarak *m-l-k* olarak yazılır, ama *şah* olarak okunurdu. Adıllar ve bağlaçların tümü, adlar ve eylemlerin çoğu bu tür ideogramlarla gösterildiği için, Pehlevi alfabesinin okunması çok güçtür.

Pehlevi dili, Orta Farsçanın 3. yüzyıldan 10. yüzyıla değin kullanılan başlıca biçimi. Sasani İmparatorluğu'nun (İS 224-651) resmi diliydi. Bu dille ilgili bilgiler Zerdüşt dininin kitaplarından, madeni paralardan ve yazıtlardan edinilmiştir. Bu dildeki kitaplar, Arami alfabesinden türetilmiş karışık bir yazı sistemi olan Pehlevi alfabesiyle yazılmıştır. Pehlevi edebiyatının büyük bölümü, başta Avesta çevirileri ve yorumları olmak üzere dinsel metinlerden oluşur. İslamiyet öncesi dönemden çok az metin günümüze ulaşmıştır. Zerdüşt dinsel metinleri *Bundahishn* ve *Denkart* İslamiyet dönemine aittir. Elyazmalarının birçoğu Bombaylı Parsiler (Zerdüştçüler) tarafından korunmuştur. Pehlevi dilinin yerini, Arap alfabesiyle yazılan Çağdaş Farsça almıştır.

Pehlivanköy, Marmara Bölgesi'nin Trakya kesiminde, Kırklareli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 114 km² olan Pehlivanköy ilçesi kuzey ve doğuda Babaeski ilçesi, güneyde Tekirdağ, batıda da Edirne illeriyle çevrilidir.

Alan açısından ilin en küçük ilçesi olan Pehlivanköy, Ergene Havzasının(*) oldukça düz bir kesiminde yer alır. Buradan kaynaklanan suları toplayan Teke ve Sülloğlu dereleri birleşerek güneyde doğal sınır oluşturan Ergene Irmağına(*) katılır

İlçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı ve ayçiçeğidir. Az miktarda üzüm, kavun, karpuz, arpa, baklagiller, elma ve erik de yetiştirilen ilçede yaygın olarak sığır besiciliği yapılır. Ayrıca bitkisel yağ üretimi ve toprak eşya yapımıyla uğraşan işyerleri vardır.

1920'den 9 Kasım 1922'ye değin Yunan işgalinde kalan yöre, Cumhuriyet döneminde uzun süre Babaeski ilçesine bağlı bir bucak olarak yönetildikten sonra 1957'de ilçe oldu. Eskiden Pavli ve Pavliköy adlarıyla anılan ilçe merkezi gelişmemiş küçük bir yerleşmedir. Ergene Irmağının kuzeyinde yer alan kasabadan Edirne-İstanbul demiryolu geçer. D-100 (eskiden E-5) Karayolu'na 18 km'lik bir yolla bağlanan kasaba il merkezi Kırklareli'ye 48 km uzaklıktadır.

Pehlivanköy Belediyesi 1949'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 7.096; kasaba, 3.045.

Pei, I(eoh) M(ing) (d. 26 Nisan 1917, Guangzhou), Çin doğumlu ABD'li mimar. İncelikle tasarlanmış büyük yapılarıyla tanınmıştır.

1935'te ABD'ye giderek Philadelphia'da Pennsylvania Üniversitesi'ne yazıldı, daha

I.M. Pei'nin tasarladığı Ulusal Atmosfer Araştırmaları Merkezi, Boulder, Colorado
Ezra Stoller (ESTO)

sonra Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ne geçti. Mimarlık eğitimini 1939'da bitirdi, ama II. Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle ülkesine dönemedi. Boston, New York ve Los Angeles'ta çeşitli bürolarda mimarlık yaptı. Savaş sırasında Ulusal Savunma Araştırmaları Komitesi ile çalıştı. 1945-48 arasında Harvard Üniversitesi Tasarım Yüksekokulu'nda asistanlık etti.

1948'de New York kentindeki Webb & Knapp adlı firmaya mimarlık bölümü yöneticisi olarak girdi. Colorado eyaletinde Denver'deki Mile High Merkezi (1955), Chicago'daki Hyde Park Geliştirme Projesi (1959) ve Kanada'da Montreal'deki Ville-Marie Meydanı (1965) gibi uygulamalar üstünde çalıştı.

1955'te, I. M. Pei & Associates (sonradan I. M. Pei and Partners) adını taşıyan kendi bürosunu kurdu. İlk çalışmaları arasında, Tayvan'daki Luce Anısal Şapeli, Colorado eyaletinde Boulder'daki Ulusal Atmosfer Araştırmaları Merkezi, New York eyaletinde Syracuse'deki Everson Sanat Müzesi vardı. Federal Havacılık Dairesi için geliştirdiği beşgen planlı bir kontrol kulesi ABD'deki pek çok havaalanında uygulandı.

1960'ta açılan bir yarışmayı kazanarak New York kentindeki John F. Kennedy Uluslararası Havaalanı'nda bir terminal yaptı. 1964'te Harvard Üniversitesi John F. Kennedy Anısal Kütüphanesi'ni tasarlamak için seçildi. Washington, D.C.'deki Ulusal Sanat Galerisi'nin doğu kanadı için tasarladığı ek yapı en başarılı yapıtlarından biriydi. New York kenti Kongre Merkezi'ni, Singapur'da bir işyerini ve Dallas'taki Konser Salonu'nu tasarlama işlerini üstlendi. Öteki yapıtları arasında, Boston'da John Hancock Kulesi (1973), Indiana Üniversitesi Müzesi (1979), Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nin batı kanadı (1980), Nestlé Merkez Binası (1981), El Paso Kulesi (1981), Pekin Fragrant Hill Oteli (1982) ve Paris'te Louvre Müzesi'nin avlularından birine kurulan ve üstünde çok tartışılmış olan cam piramit vardır.

Pei, kütleleri dikdörtgen prizma biçimindeki yapılarıyla Uluslararası Üslup anlayışını sürdürmüştür. Cesur ama o ölçüde ustalıklı düzenlemeleriyle, birbirine karşıt yapı malzemelerini, yüzeyleri ve mekânları büyük bir başarıyla bir araya getirmesiyle tanınır. Tek yapı tasarımlarının yanı sıra kent düzenlemesi çalışmaları da vardır.

Pei, Mario (Andrew) (d. 16 Şubat 1901, Roma, İtalya - ö. 2 Mart 1978, Glen Ridge, New Jersey, ABD), İtalyan asıllı ABD'li dilbilimci. Çok sayıdaki yapıtıyla dilbilim ve filolojinin, konunun uzmanı olmayan geniş bir okur kitlesine ulaşmasını sağlamıştır.

Yedi yaşındayken anne ve babasıyla birlikte ABD'ye yerleşti. Liseyi bitirdiğinde İngilizce ve anadili İtalyancanın yanı sıra Latince, Yunanca ve Fransızca da biliyordu. Zamanla bu beş dili çok iyi, bunların dışındaki 30 kadar dili de konuşabilecek kadar öğrendi. Yüzden fazla dilin yapısı konusunda da bilgi sahibiydi.

Pei Columbia Üniversitesi'nde lisansüstü öğrencisiyken Sanskrit, Eski Kilise Slavcası ve Eski Fransızca gibi eski dilleri de öğrenmişti. 1937'de Columbia Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. 1952-70 arasında da aynı üniversitede Roman filolojisi dersleri verdi. 1965'te gözden geçirip *The Story of the English Language* (İngiliz Dilinin Öyküsü) adıyla yeniden yayımladığı *The Story of Language* (1949; Dilin Öyküsü) ile *The Story of English* (1952; İngilizcenin Öyküsü) gibi sıradan okura yönelik ve çok satan kitaplar dışında, hem teknik, hem de popüler nitelikli çok sayıda yapıt yayımladı. Bunlar arasında, Frank Gaynor ile birlikte yayıma hazırladığı *A Dictionary of Linguistics* (1954; Dilbilim Sözlüğü), dünyanın en çok konuşulan yedi diliyle daha az yaygın 30 dili üzerine bir kılavuz niteliğindeki *Languages for War and Peace* (1943; Savaş ve Barış Dilleri) ve *Weasel Words: Saying What You Don't Mean* (1978; Kaçamak Sözcükler: Kastetmediğiniz Şeyi Söylemek) sayılabilir. Pei'nin ayrıca toplumsal konular üzerine *The Consumer's Manifesto* (1960; Tüketiciler Bildirgesi) ve *The America We Lost: The Concerns of a Conservative* (1968; Yitirdiğimiz Amerika: Bir Muhafazakârın Kaygıları) gibi yapıtları da vardır.

Peipus Gölü, Rusça ÇUDSKOYE OZERO, Estonca PEIPSI JÄRV, Estonya ile Rusya Federasyonu'na bağlı Pskov yönetim birimi (*oblast*) arasındaki sınırın bir bölümünü oluşturan göl. Dar Tyoploye Gölü aracılığıyla güneydeki Pskov Gölüne bağlanır. Yüzölçümü 3.600 km², ortalama derinliği 15 m'dir. Kumluk olan güney kesimi dışında tabanı çamur tabakasıyla kaplıdır. Kenarları genellikle alçak olan göl yılın altı ayında buz tutar. Başlıca gideğeni Narva Irmağıdır. 1242'de Aleksandr Nevski komutasındaki Rus kuvvetleri Germen Töton Şövalyeleri'ni buz tutmuş Peipus Gölü üzerinde yenilgiye uğratmıştır.

Peipus Gölü Savaşı, ÇUDSKOYE GÖLÜ SAVAŞI olarak da bilinir, Novgorod prensi Aleksandr Nevski'nin istilacı Töton Şövalyeleri'ni yenilgiye uğrattığı çarpışma (5 Nisan 1242). Fratres Militiae Christi tarikatının (Livonya Şövalyeleri) topraklarını genişletmek ve Ruslara Katolikliği benimsetmek amacıyla, Rusya'nın kuzeybatı kesimine 1239'da başlattığı askeri harekât 1241'de Polonya ve Silezya'nın Moğollarca istila edilmesiyle durdurulduysa da, tarikatla bağlantılı Töton Şövalyeleri'nce çok geçmeden yeniden başlatıldı. 1241'de Pskov'u ele geçiren şövalyeler Mart 1242'de Novgorod'a doğru ilerlemeye başladılar. Ama, şövalyelere karşı bir ordu toplayan Nevski, kaybetmiş oldukları toprakları geri aldı ve şövalyeleri donmuş Peipus Gölü (Çudskoye Ozero) üzerinde yenilgiye uğrattı. Tarihe "buz savaşı" olarak geçen bu savaşın sonunda tarikatın büyük ustası Rus toprakları üzerindeki hak iddiasından vazgeçmek zorunda kaldı ve böylece bölgedeki Töton tehdidi etkisini yitirdi.

Peirce, Benjamin (d. 4 Nisan 1809, Salem, Massachusetts - ö. 6 Ekim 1880, Cambridge, Massachusetts, ABD), Uranüs ve Neptün'e ilişkin genel tedirginlik hesaplarını gerçekleştiren ABD'li matematikçi, astronom ve eğitimci. 1829'da Harvard College'dan (sonradan Harvard Üniversitesi) mezun oldu ve Northampton'daki (Massachusetts) Round Hill Okulu'nda ders vermeye başladı. İki yıl sonra Harvard'da öğretim üyesi oldu. Peirce ününü daha çok ilk iki çalışmasına borçludur. Bunların ilki *Mathematical Diary* dergisinde bir matematik problemine önerdiği çözümdür. Pierce bu çözümle, dört farklı asal çarpandan daha az sayıda çarpanı olan hiçbir yetkin tek sayı bulunmadığını kanıtladı. İkinci önemli çalışması ise, Nathaniel Bowditch'in çevirmiş olduğu Laplace'ın *Traité de mécanique céleste* (Gök Mekaniği) adlı yapıtının ilk dört cildini yorumlaması ve gözden geçirmesidir.

Peirce 1833'te Harvard'dan yüksek lisans diploması aldı ve kendisine matematik ve astronomi profesörü unvanı verildi. Bunu izleyen 10 yıl içinde trigonometri, cebir, astronomi ve denizcilik konularında bir dizi kitap ve inceleme yayımladı. Bu dönemde ayrıca, fizikçi J. F. W. Herschel'in çalışmalarından esinlenerek *An Elementary Treatise on Sound* (1836; Ses Konusunda Temel Bilgiler) adlı yapıtını yayımladı. Harvard Gözlemevi'nin kurulmasında önemli bir rol oynayan Peirce, 1842'de Harvard'da Perkins Kürsüsü astronomi ve matematik profesörü oldu ve bu görevini ölümüne değin sürdürdü. O yıllarda yeni bulunmuş olan Neptün gezegeninin yörüngesini belirledi. Neptün'ün yörüngesi ile Uranüs ve öteki gezegenlerin yörüngeleri arasında oluşan tedirginlikleri hesapladı.

Ülkesinin önde gelen matematikçisi olarak kabul edilen Peirce, Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi tarafından 1847'de, Smithsonian Institution'ın kuruluşunu planlamakla görevli beş kişilik komiteye atandı. 1849-67 arasında, o sıralarda yeni yayımlanmaya başlayan *The American Ephemeris and Nautical Almanac*'ta (Amerikan Gökgünlüğü ve Denizci Almanağı) danışman astronom olarak çalıştı. 1852'de ABD Kıyı Araştırma Kurumu'nda boylam

belirleme bölümü yöneticisi olarak çalışmaya başladı, daha sonra bu kuruluşun yöneticiliğini yaptı (1867-74) ve ülkenin yerel araştırmalardan bağımsız ilk jeodezi haritasının hazırlanması çalışmalarını yönetti. Peirce ayrıca 1863'te Ulusal Bilimler Akademisi'nin 50 kurucu üyesinden biri olarak görev aldı. En önemli yapıtı *Linear Associative Algebra*'dır (1870; Doğrusal Birleşmeli Cebir).

Peirce, Charles Sanders (d. 10 Eylül 1839, Cambridge, Massachusetts - ö. 19 Nisan 1914, Milford yakınları, Pennsylvania, ABD), ABD'li bilim adamı, mantıkçı ve filozof. Bağlantılar mantığı ve bir araştırma yöntemi olarak pragmatizm üzerine çalışmalarıyla tanınır.

1871'de babasıyla katıldığı bir araştırmada, kütleçekimi kuvvetinin ölçümünde sarkaç salınımından yararlanmaya yönelik kuramsal ve uygulamalı çalışmalara katkıda bulundu. Bu çalışmalardan elde ettiği bulgulara dayanarak, metre uzunluğunun ışığın dalgaboyu cinsinden belirlenmesine yönelik bir öneri geliştirdi (1877-79). 1873-86 arasında ABD ve Avrupa'nın birçok yerinde bir dizi sarkaç deneyi yaptı.

Bir süre ABD Ölçüler ve Ölçümler Bürosu'nun başkanlığını yürüten Peirce Kongre'ye büronun genişletilmesi ve geliştirilmesi önerisinde bulundu. Bu öneri 1901'de ABD Ulusal Standartlar Bürosu'nun kurulmasında önemli rol oynadı.

1867'de Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi'ne, 1877'de de Ulusal Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. 1878-1911 arasında Ulusal Bilimler Akademisi'ne mantık, matematik, fizik, jeodezi, spektroskopi ve deneysel psikoloji üzerine 34 bildiri sundu. 1880'de Londra Matematik Derneği üyeliğine seçildi.

Mantık çalışmaları. Peirce'in mesleki çalışmaları fen bilimlerinde olmakla birlikte, asıl ilgi alanı mantıktı. Otuz bir yaşına geldiğinde kimya, filoloji, tarih felsefesi, din ve felsefe tarihi konusundaki yazılarının yanı sıra mantık konusunda da bir dizi çalışması yayımlanmıştı. Kıyı ve Jeodezi Araştırmaları Kurumu'nda görevliyken Johns Hopkins Üniversitesi'nde mantık dersleri verdi (1879-84).

Peirce mantığı en geniş anlamıyla göstergebilim olarak görüyordu. Kapsamlı bir göstergeler kuramı tasarlayarak dinamik ya da mekanikteki hareket ile göstergesel işlev (*semiosis*) arasındaki ayrım üzerinde durdu. Bitiremediği başyapıtının adı da *A System of Logic, Considered as Semiotic* (Göstergebilim Olarak Bir Mantık Sistemi) olacaktı.

Genel mantığın tümdengelimli ve matematiksel mantık gibi alanlarına çok önemli katkılarda bulunmasına karşın, Peirce daha çok "bilimin mantığı"yla uğraştı; bilimin açıklama yöntemleri üzerinde durarak tümevarımı ve *retroduction* ya da *abduction* dediği, bir olguyu mantık zincirini geriye doğru işleterek açıklama yöntemini irdeledi. Yaşamı boyunca mantıkta tümevarım ve *abduction*'ın tümdengelim ile birlikte yerleşmesine çalıştı. Her birinin öbür ikisinden ayrı birer mantıksal süreç olarak kendi özelliklerini taşıdığını, ama mantığın genel kuralları açısından birleştiğini ortaya koymaya uğraştı.

Felsefe çalışmaları. Peirce pragmatizm konusundaki felsefi görüşlerini ilk kez 1877-78'de *Popular Science Monthly*'de yayımladığı "bilimin mantığı" üzerine bir dizi yazıda ortaya koydu. Bilimsel yöntemin kanıların ya da inançların belirlenmesinin bir yolu olduğunu öne sürdü. İnançlar, belirli eylemlerde bulunma konusunda edinilmiş alışkanlıklardı. Bilimin kullandığı yöntemde de iki işlem iç içe yer alıyordu. Bilim adamı kuramlarını önce nesnelerin duyumsanabilir etkileri açısından, sonra da bu etkilerle uyumlu eylem alışkanlıkları açısından ortaya koyardı. Örneğin, bir mineralog "sertlik" kavramını açıklamak için bir maddenin, kendisi çizilmeden başka bir maddeyi çizmesi biçimindeki duyumsanabilir etkiyi kullanacaktı; bir maddenin öbüründen sert olduğu inancı da öbürünün çizilmesinin (ya da çizilmemesinin) istenmesi durumunda belli bir alışkanlıkla davranma (sert maddeyi yumuşağa sürtme ya da sürtmeme) anlamına geliyordu. Peirce pragmatizmin temelinde yatan bu yaklaşımı daha karmaşık konulara, bu arada olasılık hesaplarına uyguladı. 1903'te verdiği Harvard konferanslarında pragmatizmi daha dar bir anlamda, *abduction* mantığı biçiminde ele aldı. 1891-93'te verdiği metafizik ağırlıklı konferansları bile her bilimin kendi alt dallarında hipotez kurmasına yardımcı olabilecek üst düzeyde bir genel hipotez kurmaya yönelikti. Dolayısıyla rastlantı ve olasılık konularına ağırlık verdiği metafizik yazıları da bilimin mantığını ve onun pragmatik uygulamalarını aydınlatıcı nitelikteydi.

1990'lerin başlarında pragmatizm ABD'de yaygın bir anlayış haline geldiğinde, Peirce hem bu yaygınlaşmadan, hem de bu konudaki kendi düşüncelerinden hoşnutsuzluk duymaya başladı. Bu yüzden yaşamının son yıllarında ilk görüşlerini gözden geçirdi ve son dönemlerde pragmatizme "pragmatisizm" demeye başladı. Felsefe konusundaki çalışmalarının önemli bir bölümünü Kant'ın görüşlerine ayırarak, Kant'ın "kategori"lerine benzer ama üçlülere dayalı bir kategoriler sistemi oluşturdu.

Değerlendirme. Peirce bugün, ABD'de yetişmiş en özgün ve çok yönlü bilim adamı olarak tanınır, ama çalışmaları görüşünün bütünlüğü içinde ele alınmamıştır. En iyi bilinen pragmatizm görüşü bile öteki pragmatistlerin görüşleriyle ilişkisi içinde ele alınmış, genel görüşü içindeki yeri değerlendirilmemiştir. Felsefeciler Peirce'in metafizik görüşünü ya da rastlantı ve süreklilik üzerine irdelemelerini, matematikçiler doğrusal cebire katkılarını, mantıkçılar matematiksel mantık, bağlantılar mantığı ve kendisinden sonra gelişen niceleme mantığına katkılarını bilirler. Psikologlar, Peirce'in ABD'de ilk çağdaş psikoloji çalışmalarını yaptığını söyleyebilirler. Göstergebilimciler adını bu dalın kurucuları arasında sayarlar. Filologlar Elizabeth dönemi İngilizcesi konusundaki incelemelerini bilirler. Bilgisayar uzmanları, bir mektubunda anahtar devreli ilk bilgisayar tasarımını ve kuramını bulabilirler. Ama bütün bunlar Peirce'in çalışmalarının yalnızca birer parçasıdır.

Peirce'in günümüze kalmış bütün metinleri toplu olarak 1931-58 arasında yayımlanmıştır.

Peiresc, Nicolas-Claude Fabri de (d. 1 Aralık 1580, Belgentier, Fransa - ö. 24 Haziran 1637, Aix-en-Provence), Fransız antikacı ve hümanist. Bilime verdiği destekle çağını etkilemiş, Orion Bulutsusu'nu keşfetmiş (1610) ve tarih araştırmaları için metal paraların incelenmesinin taşıdığı öneme dikkati çeken ilk kişilerden biri olmuştur.

İtalya'ya yaptığı geziler (1599-1602), Padova'da yürüttüğü incelemeler ve orada Galileo ile tanışması Peiresc'in eski yapıtlara ve astronomiye ilgi duymasına yol açtı. 1605'te Aix Parlamentosu'na senatör olduktan sonra Flaman ressam Peter Paul Rubens ve döneminin önde gelen birçok bilginiyle mektuplaşmaya başladı. William Harvey'nin kan dolaşımını keşfettiğini doğrulayan ilk kişi Peiresc oldu; Sir Isaac Newton da onun optik üzerine çalışmalarından yararlandı. Felemenkli hukukçu Hugo Grotius'un yasa konusundaki incelemelerini destekledi. (Bugünkü uluslararası hukukun temellerinden biri Grotius'un çalışmalarıdır.) Ayrıca İskoç şair John Barclay'in o dönemde çok ünlü olan *Argenis* (1621) adlı siyasal yergisinin yayımlanmasında önemli rol oynadı. Bilindiği kadarıyla Peiresc'in yayımlanmış bir yapıtı yoktur, ama mektuplarından ilgi alanının çok geniş olduğu anlaşılmaktadır.

Peisistratos, PISISTRATOS olarak da yazılır (d. İÖ 6. yy başları - ö. İÖ 527), eski Atina tiranı. Attika'nın birliğini ve Atina'nın zenginleşmesini sağlayarak, kentin Eski Yunan'da güçlü bir konum edinmesinin koşullarını yaratmıştır.

Peisistratos'un anne tarafından akrabası olan Solon, İÖ 594'teki reformlarıyla Atina'daki alt tabakaların ekonomik durumunu düzeltmiş, ama getirdiği yönetsel düzenlemeler soyluların *arkhon*'luk mücadelesini sona erdirememişti. Dolayısıyla Lykurgos ve Megakles önderliğindeki Ova ve Kıyı grupları arasında bir iktidar çekişmesi sürmekteydi. Megara kentiyle İÖ 565'te yapılan savaşta Megara limanını ele geçirerek ünlenen Peisistratos, Attika'nın doğu kesimindeki soylu aileleri ve Atina nüfusunun önemli bir bölümünü kapsayan Dağlılar grubunu kurdu. Ardından Akropolis'i ele geçirerek kısa bir süre iktidarı elinde tuttu (İÖ 560/559). Konumunu sağlamlaştırmak için Megakles'in kızıyla evlenerek Atina'nın yönetimini yeniden ele geçirdiyse de (İÖ 556-555), kendisine karşı birleşen Lykurgos ve Megakles tarafından devrildi.

Bir süre Kuzey Yunanistan'da sürgünde kalan Peisistratos İÖ 546'da topladığı kuvvetlerle Euboia (Eğriboz) Adasındaki Eretria'ya geçti ve oradan Attika'ya bir saldırı düzenledi. Hymettos Dağı yakınlarında Atina ordusunu ani bir baskınla yenilgiye uğratarak üçüncü kez Atina'nın yönetimini ele geçirdi ve İÖ 527'de ölene değin tiran olarak başta kaldı. Ölünce yerine oğulları Hippias ve Hipparkhos geçti.

Peisistratos öncelikle, bir bölümü İskitli okçulardan oluşan paralı bir muhafız birliği kurdu, yurttaşları silahsızlandırdı ve kentin önde gelen ailelerinden rehineler alarak Naksos Adasında gözaltında tuttu. Ama yönetim biçimini koruyarak daha etkili biçimde işlemesini sağladı. İşbirliğine yanaşan soyluların dönüşümlü olarak *arkhon*'luk görevini üstlenmesine izin verirken, muhalif soyluları sürgüne zorladı. Atina'nın birliğini ve gücünü pekiştirmek amacıyla Eleusis'teki büyük Demeter Tapınağı'nı devlet denetimine aldı ve ilk büyük *telesterion*'u (üyeliğe kabul evi) inşa ettirdi. Attika'nın birçok yerel kültünü Atina'ya taşıma ya da Atina'da bu kültüre bağlı tapınaklar kurma yoluna gitti. Athena'yı Atina'nın ana tanrıçası durumuna getirdi. Ayrıca şenliklere ve edebiyata büyük önem verdi. Athena adına her yıl düzenlenen Panathenaia adlı şenliğin daha görkemli geçmesini sağladı. Dört yılda bir yapılan Büyük Panathenaia şenliğini spor karşılaşmaları ve Homeros destanları okuyan ozanlara verilen ödüllerle zenginleştirdi. Dionysos kültünün devlet korumasına alınmasından sonra, Dionysia şenliklerinde *dithyrambos*'lar ve İÖ 534'ten başlayarak trajediler için ödüller koydu.

Atina'nın kentleşme sürecinin yarattığı sorunlarla da uğraşan Peisistratos, agoranın kenarındaki Enneakrounos Çeşmesi'ni besleyen bir sukemeri inşa ettirerek kente bol

su getirdi. Agorayı güzelleştirerek düzene soktu. Solon'un kırsal kesimde zeytin ve üzüm yetiştiriciliğini özendirmek için aldığı önlemleri desteklemek üzere küçük çiftçilere alet ve donanım için kredi verdi. Sürgüne giden bazı soyluların mülklerini dağıtmakla birlikte, soyluların gücünü daha çok yeni yönetim düzenlemeleriyle kırmaya çalıştı. Kırsal alanlardaki davaların yerinde görülmesi için gezici yargıçlar sistemini kurdu, kendisi de teftiş gezilerine çıktı.

Peisistratos'un giriştiği geniş çaplı işlerin mali kaynağını Pangaion Dağındaki kendi madenlerinden gelen gelirler ve yurttaşlardan alınan vergiler oluşturuyordu. Laurion'daki gümüş madenleri devlet mülkiyetindeydi. Atina limanlarındaki ticaret vergiye bağlanmıştı. Tarımsal ürünlerden yüzde 10'luk bir vergi alınıyordu. Peisistratos'un sanayi ve ticaret alanındaki hızlı gelişmeye en büyük katkısı iç istikrarı sağlamak ve yabancı göçmenleri korumak oldu

Atina halkını silahlandırmaktan korktuğu için barışçı bir politika izleyen Peisistratos, daha çok Rusya'nın güneyinden gelen tahıl ürünlerinin geçiş noktası olan Hellespontos'un (Çanakkale Boğazı) denetimini ele geçirmeye çalıştı. Bu amaçla küçük oğlu Hegesistratos'u Sigeion'un yönetimine getirdi. Atinalı Miltiades'in Khersonesos üzerinde egemenlik kurmasını destekledi.

Peisistratos öldüğünde Atina siyasal ve askeri açıdan Sparta'dan geri, ticarette ise Miletos, Korinthos ve Aigina gibi devletlerle aynı durumdaydı. Bununla birlikte dinsel ve siyasal birlik yönünde attığı önemli adımlar, Aristoteles'in de belirttiği gibi döneminin altın çağ olarak anılmasını sağladı.

Pekalongan, Endonezya'da, Cava Adasındaki Orta Cava ilinde (*propinsi*) ilçe (*kabupaten*) ve ilçe merkezi kent (*kotamadya*). Kuzeydeki kıyı ovasında yer alan kentte bir kale (1753) ile küçük bir liman vardır. Kentte batik işleri ve küçük aile işletmelerinde sürdürülen dokumacılık önem taşır. Yüzölçümü 5.636 km² olan Pekalongan ilçesinin kıyı düzlüklerinde ve ırmak vadilerinde şeker, pirinç, kapok, kınakına, çivit ve mısır yetiştirilir. Nüfus (1980) kent, 132.558; ilçe, 651.709.

pekan *bak.* balıkçı sansar

Pekanbaru, Endonezya'da, Sumatra Adasının orta kesimindeki Riau ilinin (*propinsi*) merkezi kent (*kotamadya*). Siak Irmağı kıyısında, Malakka Boğazına yaklaşık 160 km uzaklıkta yer alır. İç bölgelerden gelen tarım ürünleri ile petrol, boksit ve altın gibi madenler için bir toplama merkezidir. Başlıca sanayi dalları, küçük aile işletmelerinde yürütülen ahşap oymacılığı, metal işleme, sepet örme ve dokumacılıktır. Kentin yakınlarında bir havaalanı vardır. Şeyh Burhaneddin Büyük Camisi ve Riau Üniversitesi (kuruluşu 1962) Pekanbaru'dadır. Nüfus (1980) 186.262.

pekancevizi (*Carya illinoensis*), cevizgiller (*Juglandaceae*) familyasından, Kuzey Amerika'nın ılıman bölgelerine özgü bir ağaç ve bunun besin olarak yararlanılan tohumları. Boyu yaklaşık 50 m'ye, gövde çapı ise 2 m'ye ulaşan bu iri ağacın derin oluklu kabukları vardır. Tüysü bir diziliş gösteren bileşik yaprakları dişli kenarlı 9-17 yaprakçıktan oluşur. Erkek çiçekler sarkık tırtılsı kümeler, dişi çiçekler ise dalların ucunda dik kümeler oluşturur. Meyvelerin etli kabuğu olgunlukta birleşme yerlerinden açılarak dört eşit bölmeye ayrılır ve içindeki tohumlar dışarı çıkar. Oval ya da yuvarlak biçimli ve sivri uçlu tohumları kahverengi lekeli bir kabukla örtülüdür.

Pekancevizi yağ içeriği en yüksek bitkisel ürünlerden biridir ve kalori değeri tereyağına yakındır. Çiğ olduğu kadar, kavrulup

Pekancevizi (*Carya illinoensis*)
Grant Heilman-EB Inc

tatlı ve tuzlu olarak da yenebilir; ayrıca pasta ve şekerleme yapılarak da değerlendirilir.

ABD'de kendiliğinden yetişen pekancevizi ağaçlarına rastlanırsa da asıl ürün kültüre alınmış aşılı ağaçlardan elde edilir; Georgia, Alabama ve Mississippi eyaletleri başlıca üreticilerdir. Avustralya ve Güney Afrika'da da sınırlı miktarlarda pekancevizi tarımı yapılır.

pekari, *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Tayassuidae* familyasını oluşturan iki memeli türünün ortak adı. Görünüş olarak domuzu andıran pekarilerin küçük, dik kulakları, çok kısa kuyrukları vardır. Uzunlukları 75-90 cm, ağırlıkları 15-30 kg'dir. Texas'tan (ABD) Patagonya'ya (Arjantin) kadar uzanan bölgede yaşayan bu hayvanlar postları ve etleri için avlanır. Güney Amerika Yerlileri tarafından evcilleştirildiği de görülür.

Pekariler akrabaları olan domuzlardan (*Suidae* familyası) bazı iskelet ve diş özellikleriyle ayrılır. Sırtlarındaki derinin altında keskin bir koku yayan salgı bezi bulunur. Pekariler çeşitli bitkisel maddeler, küçük hayvanlar ve leşle beslenir. Haylamayı andıran bağırışları uyarı işlevi görür. Ayrıca rahatsız edildiklerinde dişlerini birbirine çarparak ses çıkarırlar. Dişi beş ay süren gebelik döneminin ardından genellikle iki yavru doğurur.

Yakalı pekarinin (*Tayassu tajacu*) postu bozdur. Göğsünde geniş, beyaz bir bant bulunur. Genellikle 5-25 bireyden oluşan sürüler halinde çöl ve ormanlarda yaşar. Biraz daha iri olan ak dudaklı pekarinin (*T. pecari*) rengi daha koyu, ağzının çevresi beyazdır. Nemli, tropik ormanlarda 50-100, bazen daha çok hayvandan oluşan sürüler halinde yaşar.

pekblend, PEHBLENDE ya da PEŞBLEND olarak da bilinir, uranyum oksit (UO_2) mineralı uraninitin, ayrı biçimli (amorf), siyah renkli, katranımsı türü. Başlıca uranyum cevherlerinden biridir (yüzde 50-80 oranında uranyum içerir). Üç kimyasal element pekblend içinde keşfedilmiştir. 1789'da Alman kimyacı Martin Klaproth uranyumu, 1898'de de Fransız bilim adamları Pierre ve Marie Curie polonyum ve radyumu pekblendden ayırmışlardır. Çoğunlukla uraninit ya da ikincil uranyum mineralleri ile birlikte çökelir. Bulunduğu başlıca yerler Zaire, eski Çekoslovakya, İngiltere, Kanada'da Kuzey Toprakları ve ABD'de Arizona, Colorado, Montana, New Mexico ve Utah'tır.

Pekçe, Kore'de yaklaşık 660'a değin hüküm süren üç krallıktan biri. Ötekiler Kogurya(*) ve Silla'ydı(*). Kore Yarımadasının güneybatı ucundaki toprakları kapsayan Pekçe Krallığı'nın İÖ 18'de Kvangcu bölgesinde, Onco adını taşıyan efsanevi önder tarafından kurulduğu söylenir. Kral Koi'nin hükümdarlığı sırasında (234-286) güçlenen Pekçe, Kral Kunço-go (hd 346-375) tahta çıktığında, Kore'nin orta kesiminde, Han Irmağı havzasının tümünü içine alan bir bölgeyi denetimi altına almıştı.

5. yüzyılın sonlarında, Kuzey Kore'deki Kogurya Krallığı Pekçe'nin Han Irmağı havzasındaki topraklarını ele geçirince Pekçe'nin başkenti güneydeki Ungcin'e (bugün Kongcu) taşındı. Kral Sang'ın hükümdarlığı sırasında (523-554), Kogurya Krallığı'nın saldırılarının sürmesi üzerine, daha da güneydeki Sabi (bugün Puya) başkent oldu.

Beş yönetim bölgesine bölünmüş olan krallığın merkezi hükümeti hiyerarşik bakımdan 16 kademeye ayrılmıştı; birinci kademedeki altı görevli bir tür kabine oluştururdu. Merkezi hükümetin başında, üç yılda bir seçilen ve *sangcvapyong* adı verilen bir devlet görevlisi bulunurdu.

Krallık topraklarında zamanla Budacılık gelişti ve birçok Budacı tapınak yapıldı. Aynı dönemde Konfüçyüsçülük de yaygınlaştı ve pek çok Konfüçyüsçü bilgin yetişti. Pekçe döneminden kalma yapıtlar dönemin teknik ustalığını yansıttığı gibi, sıcak insanca çizgileriyle de dikkati çeker.

Pekçe Krallığı, Kogurya Krallığı'nın saldırılarına karşı koymak ve Han Irmağı havzasında yitirdiği topraklardan bir bölümünü geri almak için Kore'nin güneyindeki Silla Krallığı ile ittifak kurdu. Ama sonunda bu toprakları Silla'ya kaptırdı ve 660'ta Silla Krallığı ile Tang hanedanının birleşik kuvvetlerine yenilerek yıkıldı. Silla Krallığı, sekiz yıl sonra, Kore'nin kuzeyindeki Kogurya Krallığı'nı da yenerek, Kore Yarımadasını Birleşik Silla hanedanının (668-935) yönetimi altında birleştirdi.

pekdoku, KOLLENKİMA olarak da bilinir, bitkilerin büyüme ve gelişmeyi sürdüren

boyuna kesit

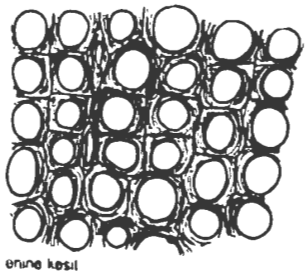

enine kesit

Pekdoku
T. Weier, C. Stocking ve M. Barbour, *Botany*, 1970, John Wiley & Sons.

organlarında yapısal dikliği ve sertliği sağlayan destekdoku çeşidi. Sertdokudan farklı olarak canlı hücrelerin oluşturduğu bu doku tipi özellikle gövde korteksinde ve yapraklarda bulunur. Boyları enlerinden daha uzun olan pekdoku hücreleri enine kesitlerinde çokgenler, boyuna kesitlerinde ise üst üste binen yığınlar halinde görülür ve kloroplast içerir. Çeperlerinin her yanı kalınlaşmadığından, esneyebilme özelliğine sahiptir.

Peker, Orhan (d. Mayıs 1926, Trabzon - ö. 28 Mayıs 1978, İstanbul), lekeci anlayışta yaptığı figüratif resimleriyle tanınan ressam.

Sanat eğitimini Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümü'nde Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun atölyesinde yaptı. 1950'lerin başında

"Aliye Berger", Orhan Peker'in bir yapıtı, 1971; özel koleksiyon, İstanbul
Artisan Sanat Galerisi

Oscar Kokoschka'nın Salzburg Yaz Akademisi'ne devam etti, bir süre de Paris'te yaşadı. 1953'te Türkiye'ye döndükten sonra 1959'da Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yayınlar Dairesi'nde grafik işleri sorumluluğuna getirildi. Bu görevi sırasında gerçekleştirdiği turizmle ilgili bir afişiyle Tokyo'da düzenlenen uluslararası bir yarışmada onur ödülü kazandı. "Beyaz Atlar" adlı resmiyle 1965'teki 26. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde birincilik ödülü aldı, 1966'da yılın ressamı seçildi. Osaka 1970 Dünya Fuarı'ndaki (Expo 70) Türk Pavyonu'nun iç düzenlemesi ile ilgili yarışmaya, mimar Ragıp Buluç'la hazırladığı projeyle katıldı. Birincilik ödülü kazanan bu proje uygulandı.

Orhan Peker resimlerinde biçimleri çeşitli tonlarla ve rengi ön planda tutarak, lekeci bir yaklaşımla oluşturmuştur. Kuş, kedi, balık, at, manda gibi hayvanlarla çeşitli insan tiplerini, soyutla somutun iç içe girdiği bir anlatımla yorumlamıştır. Simgesel ve zengin renk kullanımı, Ankara ve çevresinden bozkır manzaralarıyla Ayvalık kıyılarını betimlediği resimlerine şiirsel bir anlam katmıştır.

Peker, Recep (d. 5 Şubat 1889, İstanbul - ö. 1 Nisan 1950, İstanbul), asker, siyaset ve devlet adamı. 1946-47 arasında başbakanlık yapmıştır.

Ortaöğrenimini Kocamustafapaşa Askeri Rüştiyesi ve Kuleli Askeri İdadisi'nde yaptıktan sonra Harbiye Mektebi'ni bitirdi (1907). Yemen'de, Trablusgarp (1911-12) ve Balkan (1912-13) savaşlarında çarpıştı. I. Dünya Savaşı'nda (1914-18) Rumeli ve Kafkas cephelerinde görev aldı. 1919'da Erkân-ı Harbiye Mektebi'ni bitirdi. Kurtuluş Savaşı'na (1919-22) katılmak üzere Şubat 1920'de Anadolu'ya geçti. Binbaşı rütbesiyle 20. Kolordu'da görevlendirildi.

Recep Peker
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

23 Nisan 1920'de açılan TBMM'nin kâtib-i umumiliğine (genel sekreterlik) getirildi. 1923'te Kütahya mebusu seçilerek ikinci dönem TBMM'ye girdi. Aynı yıl Halk Fırkası (sonradan Cumhuriyet Halk Fırkası-CHF) kâtib-i umumisi seçildi; bir süre *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin başyazarlığını yaptı. 1924-25 yıllarında dahiliye vekilliğine getirildi; ayrıca mübadele, imar ve iskân bakanlıklarına vekâlet etti. Üçüncü ve dördüncü İsmet Paşa (İnönü) hükümetlerinde müdafaa-i milliye vekilliği (1925-27) ve nafıa vekilliği (1928-30) yaptı. 1927'de ikinci kez CHF (sonradan Cumhuriyet Halk Partisi-CHP) genel sekreterliğine seçildi. 1928'de CHF Meclis Grubu başkan vekilliğine getirildi.

Mayıs 1931'de toplanan CHF'nin III. Kurultayı'nda yeniden genel sekreterliğe seçildi. Bu görevi sırasında tek parti yönetiminin güçlenmesinde önemli rol oynadı. Mayıs 1935'teki IV. Kurultay'dan önce Avrupa'da, özellikle İtalya ve Almanya'da uzun bir inceleme gezisine çıktı. Bu gezideki gözlemlerinden yola çıkarak kurultaya sunulmak üzere yeni bir tüzük ve program tasarısı hazırladı. Onaylanmayan bu tasarı partinin devlete bütünüyle egemen olmasını öngörüyordu. Kurultayda dördüncü kez CHP genel sekreterliğine seçildiyse de ertesi yıl görevden alındı.

1934-42 arasında Ankara ve İstanbul'daki üniversite ve yüksekokullarla Harp Akademisi'nde inkılap tarihi dersleri veren Peker, 1942 ve 1943'te Saraçoğlu hükümetlerinde dahiliye vekilliği yaptı. 1945'te ikinci kez CHP Meclis Grubu başkan vekilliğine getirildi. Ağustos 1946'da çok partili dönemin ilk hükümetini kurdu. Sert tutumu muhalefet milletvekillerinin meclisi boykot etmesine yol açtı. İnönü'nün uzlaşma öneren 12 Temmuz Beyannamesi de sorunu çözemeyince Eylül 1947'de istifa etmek zorunda kaldı.

Recep Peker'in Halkevleri'nin yayın organı *Ülkü* dergisinde çıkan inkılap tarihi ders notları, 1935'te *İnkılâp Dersleri* adıyla kitap olarak yayımlanmıştır.

Pekin, Çince BEIJING, Wade-Giles yazımında PEI-CHING, Çin Halk Cumhuriyeti'nin başkenti ve Pekin belediyesinin merkezi. Çin'in kuzeydoğusunda, Sarı Denizin Bo Hai Körfezinden yaklaşık 160 km içeride, üçgen biçimli Kuzey Çin Ovasının kuzey ucunda yer alır. Kent alanı 4.567 km², metropoliten alanı 16.810 km²'dir. Moğol imparatoru Kubilay Han'ın burayı siyasal merkez edindiği 1272'den başlayarak, kısa aralıklar dışında Çin'in sürekli başkenti olmuştur. Ming hanedanı (1368-1644) döneminde, "Kuzey Başkenti" anlamına gelen bugünkü adını aldığı 1420'de resmî başkent oldu. Sekiz yüzyıl boyunca Çin'in tarihinde belirleyici bir yer tutan Pekin, günümüzde de birçok bakımdan Çin'in bir tür minyatürü sayılabilir. Kent nüfusu (1990) 5.769.607; belediye nüfusu (1988 tah.) 9.926.000'dir.

Pekin belediyesi, Tianjın belediyesiyle sınırdaş olduğu iki nokta dışında, Hebei yönetim bölgesiyle çevrilidir. Pekin'in kurulu olduğu 30-40 m yüksekliğindeki düzlüğün kuzey kenarını Moğolistan Platosu, kuzeydoğu kenarını ise Yan Dağları oluşturur. Jeologların "Pekin Koyu" adını verdiği çukur alan kenti kuzeydoğudan güneybatıya doğru kuşatır, güney ve doğuda da asıl büyük ovaya açılır.

Önemli dağ geçitlerinin güneydeki kesişme noktasında yer alan Pekin, Kuzey Çin Ovasını kuzeydeki sıradağ, ova ve platolara bağlayan ulaşım hattı üzerinde doğal bir geçit konumundadır. Bu stratejik öneminden dolayı 700 yılı aşkın bir süre geniş Orta Asya hinterlandına açılan kervan yollarının başlangıç noktası olmuştur.

Pekin kenti ve çevresinin dev bir metropoliten alan olarak düzenlenmesinin geçmişi 15. yüzyıl başlarına değin uzanır. Bugünkü metropoliten alan 1959'da oluşturulmuştur ve dördü kent merkezinde, altısı banliyölerde olmak üzere 10 semt (*chu*) ile çevredeki dokuz ili (*xian*) kapsar. Bununla birlikte kentsel işlevler açısından birbirini çevreleyen eşmerkezli üç kuşağa ayrılabilir. Surlarla çevrili eski kent merkezini içine alan birinci kuşakta eski saraylar, resmî binalar, alışveriş mekezleri ve eski konut alanları yer alır. Yakın banliyölerden oluşan ikinci kuşakta yeni fabrikalar, okullar, resmî binalar ve işçi yurtları vardır. Bu kuşağın sınırında tarım alanlarının oluşturduğu dar bir şerit bulunur. En dıştaki banliyöleri kapsayan üçüncü kuşak belediye alanının büyük bölümünü içine alır ve ilk iki kuşaktaki kentsel nüfusa kaynak sağlayan bir ekonomik dayanak işlevini görür.

Pekin'de, ılıman kuşakta görülen karasal bir muson iklimi hüküm sürer. Kışlar, Moğolistan Platosundan gelen Sibirya hava kütlelerinin etkisiyle uzun, soğuk ve kurak geçer. En soğuk ay olan ocakta ortalama sıcaklık −4°C'yi bulur. Yaz aylarında genellikle güneybatıdan Kuzey Çin'e giren sıcak ve nemli hava yağışlara yol açar. Yıllık yağış miktarının (635 mm) büyük bölümü bu mevsimde düşer. Temmuz ortalama 26°C ile en sıcak aydır.

Pekin 1950'lerde ve 1960'lardaki yatırımlarla Çin'in önde gelen sanayi merkezlerinden biri durumuna gelmiştir. Kentin sanayisi ağırlıklı olarak çelik, makine (özellikle inşaat, ulaşım, madencilik ve tarım makineleri), hassas ölçüm aletleri, dokuma, petrokimyasal maddeler ve elektrikli makine üretimine dayanır. Kilim, halı, porselen, çini, yeşim taşı ve fildişi oyma işleri gibi malları üreten geleneksel el sanatları hâlâ ekonomide önemli bir yer tutar.

Temelde devlet kuruluşlarının yönetiminde olan hizmet sektörü büyük ölçüde gelişmiştir. Çin Uluslararası Seyahat Servisi ve Çin Denizaşırı Turizm Servisi'nin çalışmaları ve giderek sayıları artan oteller canlı bir turizmin dayanağını oluşturur. Genel merkezi Pekin'de bulunan Çin Halk Bankası ülke çapında ve merkezi bankacılık sisteminde kilit bir rol oynar. Ayrıca devletin mali kaynaklarını ve Çin ekonomisinin başlıca sektörlerini denetleyerek bir tür ulusal

hazine işlevi görür. Çin Halk Bankası'yla işbirliği içinde ve onun gözetiminde çalışan öteki mali kuruluşlar arasında, temel inşaat çalışmalarını finanse eden Çin Halk İnşaat Bankası, tarımsal yatırımları yönlendiren Çin Tarım Bankası, dış ticaret ve döviz işlemlerini yürüten Çin Bankası sayılabilir. Pekin sebze, meyve, balık ve kümes hayvanları üretiminde büyük ölçüde kendine yeterli bir konumdadır. Sebzeler kent merkezini çevreleyen tarım alanlarında yetiştirilir. Birçok devlet çiftliği ve komün ıslah edilmiş arazilerde meyve bahçeleri kurmuştur.

Pekin'de Batı dünyasının çoğu kentinde görülen yoğun iş merkezine rastlanmaz. Kentin tarihsel alışveriş merkezleri İmparatorluk Sarayı'nın (bugün Pekin İmparatorluk Müzesi) güneybatı ve güneydoğusunda bulunurdu. Doğu ve Batı pazaryerleri günümüzde de başlıca alışveriş merkezleridir. 1949'dan bu yana ülke çapında ilk sırada yer alan Çin Büyük Mağazası gibi bir dizi çok katlı büyük mağaza inşa edilmiştir. Ayrıca el sanatları, şekerleme, gıda maddeleri

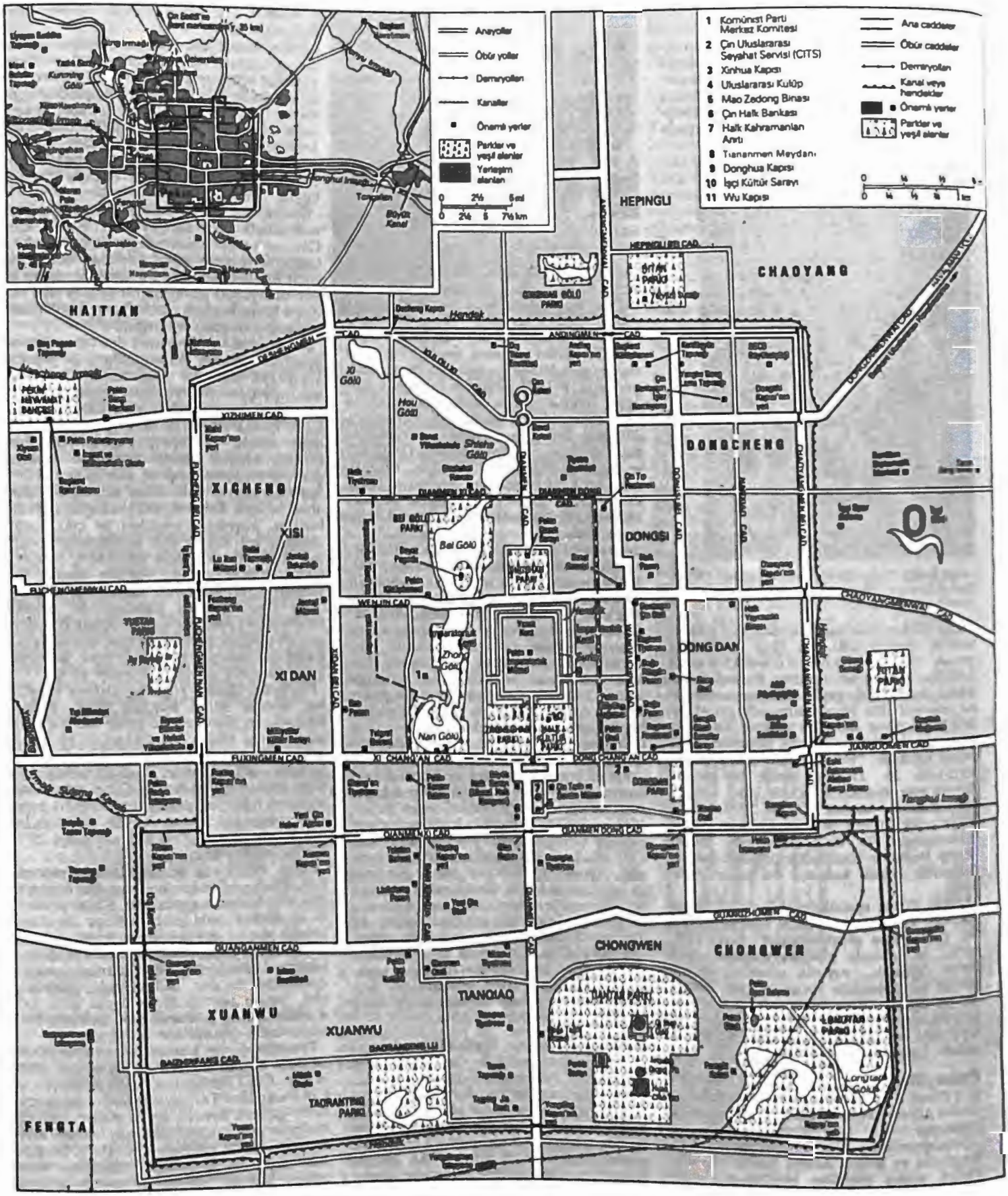

Pekin kenti ve (çerçeve içinde) metropoliten alan

imalatı, lokantacılık, antikacılık, sanat reprodüksiyonları ve tüketim maddeleri alanında uzmanlaşmış birçok geleneksel pazar vardır. Tianqiao Pazarı bir gıda pazarı olmanın yanı sıra masal anlatıcılarıyla sokak şarkıcılarının toplandığı bir halk eğlence merkezidir.

Asıl Pekin kenti temelde surlarla çevrili iki eski kentten oluşur: Kuzeydeki İç Kent (Kabaca Dadu) adlı Moğol kentinin bulunduğu yeri kaplayan "Tatar Kenti" ile güneydeki Dış Kent (Ming hanedanı döneminde

Pekin'den bir görünüm, Çin
Xinhua Haber Ajansı

inşa edilen "Çin Kenti"). İç Kent sınırları içinde kalan eski İmparatorluk Kenti'nin bir parçası olan "Yasak Kent"te İmparatorluk Sarayı yer alır.

İç Kent'in düz bir kuzey-güney çizgisi üzerinde kurulu olan simetrik ve dikdörtgen planı, son derece ilginçtir. Bütün kent surları, önemli kent kapıları, başlıca cadde ve sokaklar, dinsel yapılar ve günlük alışveriş merkezleri bu merkezi eksene uygun olarak düzenlenmiştir. Pekin'in planındaki düzen ve uyum dünyada pek az kentte bulunur. Pekin'in bir başka özelliği yeşil alanların ve parkların son derece geniş bir yer tutmasıdır.

Çin'in mimari mirasını en iyi yansıtan Pekin'in bazı kesimlerinin modernleştirilmiş olmasına karşın, geleneksel yerlerin korunması için yüzyıllardır büyük bir özen gösterilmiştir. 1949'dan bu yana kentin görünümünde meydana gelen en büyük değişiklik, eski surların dışında kalan sokakların uzatılmasıdır.

Pekin'deki tarihsel ve dinsel yapıların başında gelen Tiantan (Cennet Tapınağı), Cennet'in küre, Yer'in ise kare biçiminde olduğuna ilişkin, kökleri çok eskilere uzanan inancı somutlaştıran olağandışı geometrik planıyla, Çin mimarisinin en yetkin örneklerinden biri olarak eşsiz bir güzelliktedir. Qi Nian Dian (Bereketli Hasat İçin Dua Binası), Huang Qiong Yu (İmparatorluk Cennet Tonozu) ve Huan Chui Tan (Dairesel Tepe Sunağı) bu yapı içinde yer alır. Öteki önemli binalardan biri de kent ekseninin doğu yakasındaki İmparatorluk Ataları Tapınağı'dır (bugün Halk Kültür Parkı). Batıdaki Yer ve Hasat Sunağı (bugün Zhong Shan Parkı) bu binayı dengeler. Kent merkezinde 1949'dan sonra inşa edilen en görkemli yapı, iki bloktan oluşan Büyük Halk Binası'dır. En yüksek devlet organı Ulusal Halk Kongresi'nin oturumları bu binanın büyük toplantı salonunda yapılır.

Pekin'in bir yükseköğrenim merkezi olma özelliği 1949'dan sonra daha da pekişmiştir. Ünlü Pekin (1898) ve Qinghua üniversitelerinin çevresinde gelişmiş olan bilim ve eğitim merkezleri semtinde ideolojik eğitim, müzik, tıp ve teknik alanlarla ilgili çeşitli uzmanlık kurumları da yer alır. Çin'in en önde gelen araştırma kurumu Çin Bilimler Akademisi (Academia Sinica) de buradadır. Pekin'deki bazı kurumlar yabancı dillerde öğrenim görme olanağı sunar.

Birkaç yüzyıldan beri Çin'in kültür merkezi olan Pekin, ülkenin en seçkin kültür kurumları olan bir dizi kütüphane, müze ve tiyatroyu barındırır. Bu kurumların başında imparatorluk koleksiyonlarını içeren Pekin Kütüphanesi, Pekin İmparatorluk Müzesi ve Çin Tarih Müzesi gelir. Pekin aynı zamanda Çin'in önde gelen yayımcılık ve kitle iletişim araçları merkezidir.

Pekin'de kent içi taşımacılık yaygın bir otobüs ve tramvay şebekesiyle sağlanır. Bisiklet de kent trafiğinde önemli bir yer tutar. Düzenli otobüs seferlerinin işlediği karayolları, yakın yerleşim merkezleriyle başlıca bağlantıyı oluşturan demiryolları ve havayolu merkezi olan Pekin, Çin'in çeşitli büyük kentlerine, ayrıca Moskova (Rusya) Pyangyang (Kuzey Kore), Ulan Bator (Moğolistan) ve Hanoi (Vietnam) gibi yabancı başkentlere ekspres tren seferleriyle bağlanır. Pekin'den çıkan bir düzine kadar otoyol ülkenin çeşitli yörelerine uzanır. Başkent Uluslararası Havalimanı kentin 22 km dışındadır.

Pekin Hayvanat Bahçesi, İmparatoriçe Cixi tarafından Pekin'in batısında, 1906'da kurulan hayvanat bahçesi. Pekin Parklar ve Ormancılık İdaresi'ne bağlıdır. Asya'ya özgü ender türleri barındırmasıyla tanınır. 1911'den sonra daha çok bir deneme çiftliği olarak kullanıldı. Sosyalist yönetimin kurulduğu 1949'da yeniden hayvanat bahçesine dönüştürülerek halka açıldı. Toplam alanı 56 ha olan bahçeye 1952'den başlayarak filler, etçil memeliler, maymunlar ve suda yaşayan hayvanlar için yapılmış yeni bölümler eklendi. Bahçede günümüzde 485 kadar türün 4 bini aşkın örneği sergilenmektedir. Ak başlı langur, kulanın (Asya yaban eşeği) bir alttürü olan kiang, ak dudaklı geyik ve toynaklı bir memeli olan takin, hayvanat bahçesinde bulunan ender memeliler arasındadır. Ender bulunan bir sülün türü olan *Crossoptilon crossoptilon*'un soyunun tükenmesi buradaki çalışmalar sayesinde önlenmiş, ayrıca dev panda doğal ortamı dışında ilk kez burada üretilmiştir. Hayvanat bahçesinin geniş balık koleksiyonu içinde ilginç havuz balığı soyları dikkati çeker.

Pekin İnsanı, Pekin yakınlarındaki Zhoukoudian Mağarasında bulunmuş fosil kalıntılarıyla tanınan, insangillerin *Homo erectus* türünden insan. 1927'de Davidson Black tek bir dişe dayanarak, Pekin insanının yeni bir insan fosili olduğunu belirledi. Daha sonraki kazılarda 14 kafatası çatısı, birçok altçene, yüz, kol ve bacak kemikleri ile yaklaşık 40 ayrı bireyin dişleri ortaya çıkarıldı. Zhoukoudian'da bulunan bu insangil fosillerinin Pleyistosen Bölüm (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) ortalarından kaldığı saptanmışsa da daha kesin bir tarihlendirme yapılamamıştır. Pekin insanı *Homo erectus* olarak tanımlanmadan önce *Pithecanthropus* ve *Sinanthropus* gibi değişik cinsler içinde sınıflandırılmıştır.

Pekin insanının ayırt edici özelliklerinden biri ortalama 1.075 cm^3'e ulaşan kafatası boşluk hacmidir. Alt ve üst sınırları 850 - 1.300 cm^3 olan bu hacim aralığı günümüz insanının ortalama 1.350 cm^3 olan kafatası boşluk hacmi aralığıyla örtüşmektedir. Ayrıca, yandan bakıldığında düz olan kafatasının alın bölgesi küçüktür. Başın üstünde yankafa kemiklerinin bir yükselti oluşturarak birleşmesi güçlü çene kaslarına uygun bir destek sağlar. Kafatası kemikleri çok kalın, kaş kemerleri çıkık ve geniştir. Artkafa kemiğinde bir çıkıntı bulunur. Damağı geniştir. Altçenesinde çene çıkıntısı yoktur. Dişleri temel olarak insanınkilere benzer; ama köpekdişleri ile azıdişleri çok daha iri, azıdişlerinin minesi genellikle pürüzlüdür. Kol ve bacak kemikleri ise günümüz insanından farklı değildir. Bu insan kemikleriyle birlikte bulunan ilkel biçimde yontulmuş aletler, işlenmiş kemik aletler, yanmış hayvan kemikleri ve ocak kalıntıları Pekin insanının gelişmiş bir ortak yaşama kültürüne ulaştığını, avlandığını ve barınaklarında ateşi kullandığını göstermektedir. Pekin insanı Cava insanından(*) sonra yaşamıştır. Daha geniş kafatası boşluk hacmi, alın bölgesinin bulunuşu ve birbirinin üstüne binmeyen köpekdişleri nedeniyle Cava insanından daha üstün yapılı olduğu anlaşılmaktadır.

1941'de Japon kuvvetlerinin istila tehlikesi ortaya çıkınca, bu tarihe değin Pekin Birleşik Tıp Yüksekokulu'nda incelenen fosiller Çin'den gizlice ABD'ye kaçırılmak istendi. Bu sırada kaybolan kemikler bir daha bulunamadı ve geriye yalnız inceleme için çıkarılan alçı kalıplar kaldı. Mağaralarda 1958'de yeniden başlayan kazılarda yeni örnekler ortaya çıkarıldı.

Harry L. Shapiro'nun *Peking Man* (1975; Pekin İnsanı) adlı kitabı fosillerin ilk bulunuşunu, önemlerini ve kaybolmalarından sonra eksiklerin nasıl tamamlandığını açıklar.

Pekin köpeği, eski çağlarda Çin'de geliştirilen süs köpeği soyu. Eskiden kutsal sayılır ve sarayda imparatorluk ailesinin üyeleri tarafından beslenirdi. 1860'ta Pekin'deki İmparatorluk Sarayı'nı yağmalayan İngiliz

Pekin köpeği
Sally Anne Thompson-EB Inc

askerlerinin Batı'ya getirdiği bu köpeklerin uzunluğu 15-25 cm, ağırlığı yaklaşık 6 kg'dir. Uzun tüyleri başının çevresinde bir

yele oluşturur. Bacakları, ayakları ve kuyruğu da uzun tüylerle kaplıdır. Başı geniş ve yassı, burnu basık, kulakları sarkıktır. Postu tek renkli ya da alaca olabilir; ama yüzü her zaman siyahtır.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

Pekin operası, Çince JINGXI (başkent operası), Wade-Giles yazımında CHING-HSI. Çin sahne sanatlarında 19. yüzyıl ortalarında gelişen bir form. 14. yüzyıldan başlayarak yaygınlığını koruyan geleneksel *kunju*'nun (gösterişsiz halk tiyatrosu) bazı öğelerini içerir. Müzikli manzum oyunları seçkinlerin kullandığı Pekin lehçesi olan Mandarin dilinde ülkenin her yanında sahnelenmiş, ama birçok ilde ve büyük kentte de yerel lehçelerin kullanıldığı opera türleri gelişmiştir.

Pekin operasında son derece sıkı yerleşik kurallar vardır. Her karakterin davranışları belli adımlar, poz ve kol hareketlerine bağlanmıştır. Şiddet etkisi uyandırmak için sık sık akrobatik hareketlerden yararlanılır. Müzik eşliği yaylı ve telli çalgılardan, tahta şakşaklardan ve bir küçük davuldan oluşan küçük bir orkestrayla sağlanır. Gösteriler çok uzundur; araya giren konuşma bölümleri şarkıcıların dinlenmesine olanak verir.

1970'ten bu yana çeşitli topluluklar Batı ülkelerinde Pekin operası gösterileri düzenlemiştir.

Pekin ördeği, Pekin (Mandarin Çin) mutfağının en seçkin yemeklerinden biri. Zorla beslenen ve hareket edip eti sertleşmesin diye dar bir kafeste tutulan ördekten yapılır. Hayvan kesilip tüyleri temizlenirken, boynu ve başı olduğu gibi bırakılır. İç organları çıkarıldıktan sonra, karnındaki yarık dikilerek kapatılır. Etle deri arasına hava üflenir; böylece pişirilirken yağların akması ve yemeğin en lezzetli parçası olan derinin gevrekleşmesi sağlanır. Havayla şişirilen hayvanın üstüne tatlı bir sıvı sürülür. Asılarak birkaç saat kurumaya bırakılır, sonra silindir biçiminde, kilden özel bir fırında kızartılır.

Pekin ördeğinin servisi üç aşamalıdır. Önce derisi, buğday unundan hazırlanmış bir hamur ya da buğulanmış buğday unundan hazırlanmış "lotus çöreği" içinde *hoisin* sosu (soya fasulyesi, un, şeker, su, baharat, sarmısak ve kırmızıbiberden yapılan, kırmızımsı kahverengi sos) ve ince doğranmış yeşil soğanla birlikte sandviç gibi yenir. Sonra eti parçalara ayrılıp sebzeyle birlikte sofraya getirilir. Son olarak da kemiklerinden kereviz sapıyla pişirilmiş bir çorba içilir.

Pekin Üniversitesi, Çince BEIJING DAXUE. Wade-Giles yazımında PEI-CHING TA-HSÜEH. kısa adı BEIDA. Wade-Giles yazımında PEI-TA. Pekin'de 1898'de kurulan yükseköğretim kurumu. 1952'de Qinghua Üniversitesi'nin Beşeri ve Sosyal Bilimler bölümlerini de içine alarak yeniden örgütlenmiştir.

Kültür Devrimi sırasında önemli tartışma merkezlerinden biriydi. 1960'larda üç yıl kapalı kaldı ve bu süre içinde üniversitenin rolü şiddetli tartışmalara konu oldu. Ders programı pratik deneyim ve çalışmaya ağırlık verecek biçimde düzenlendikten sonra 1970'te yeniden açıldı. Üniversiteye kabul koşulları tarım ya da sanayide iki yıl çalışmak, çalışma arkadaşları tarafından önerilmek ve giriş sınavında başarılı olmak biçiminde belirlendi; geniş iş deneyimi olan öğrenciler sınavdan bağışık tutulabilecekti.

1970'lerin sonlarında yönetiminde Kültür Devrimi'ne karşı bir tutumun belirmesi eğitime de yansıdı. Çalışmayla bağlantılı öğrenim programı kaldırılmadı, ama temel araştırma yeniden ağırlık kazandı ve akademik gelecek vaat eden öğrenciler, ortaöğrenimden sonra doğrudan üniversiteye alınmaya başladı. Üniversiteye girişte sınav sonuçlarının ağırlığı artırıldı ve Kültür Devrimi'nden sonra ilk kez 1978'de ülke çapında standart bir giriş sınavı yapıldı. Pekin Üniversitesi'nin bütün öğrencileri yurtlarda kalır ve yiyecek için devlet yardımı alır. Öğrenim, kitaplar, ders gereçleri ve sağlık hizmetleri ücretsizdir.

Pekinel, Güher ve Süher (d. 1951, İstanbul), piyano ikilisi ikiz kardeşler. Piyanodaki olağanüstü uyumlarıyla tanınırlar.

Küçük yaşta Ferdi Statzer'den piyano dersleri aldılar. İlk kez altı yaşındayken dinleyici topluluğu önünde çaldılar. 1963'te devlet bursuyla müzik öğrenimi için Batı Almanya'ya gönderildiler. Leopolder'in öğrencisi oldukları Frankfurt Yüksek Müzik Okulu'nu 1972'de en iyi dereceyle bitirdiler. Daha sonra ABD'ye giderek önce Philadelphia'daki Curtis Müzik Enstitüsü'nde, ardından New York'taki Juilliard Okulu'nda bilgi ve tekniklerini geliştirdiler.

Solist ya da ikili olarak Avrupa'daki pek çok müzik festivaline katıldılar; ABD'de radyo ve TV programları yaptılar. Çeşitli firmalar için plaklar ve kompakt disk doldurdular. Batı Almanya'da ve başka Avrupa ülkelerinde düzenlenen piyano yarışmalarında, hem solist, hem de ikili olarak derece aldılar; dünyanın birçok yerinde resital ve konserler verdiler.

pekişme, jeolojide, belirli bir tortul kütlesinin, sıkıştırıcı dış etkilerle, genellikle de üste sürekli tortul birikmesi sonucunda hacimce küçülmesi. Tortulların yüzeyde ıslanması ve kuruması ya da belirli tortulların içindeki yeraltı sularının ya da petrolün boşalması da pekişmeye yol açabilir; her iki durumda da tortulu oluşturan tanelerin yönelimi değişir ve kütle kendi içinde çökerek pekişir.

pekmez, üzüm ya da dut gibi meyvelerin kaynatılarak koyulaştırılmış şırası. Bazı durumlarda bal ya da şeker yerine kullanılır.

Bağbozumunda kesilen üzümler bakır leğenlerde ya da tahta teknelerde çıplak ayakla çiğnenerek suları çıkarılır. Günümüzde üzüm suyu çıkarmak için makinelerden de yararlanılmaktadır. Posalar atıldıktan sonra kalan su kazanlara ya da bakır leğenlere doldurulup harlı ateşte kaynatılır. Bu sırada içine, hem çabuk koyulaşması, hem de renginin açık olması amacıyla pekmez toprağı karıştırılır. Katılaşmaya başlarken ocaktan indirilir; ince tel elekten geçirilip yeniden kaynatılır. Kıvamına gelen pekmez ocaktan indirilip dinlendirmeye alınır.

Pekmezin rengi kirli sarıya yakındır. Bir de ak pekmez denen daha açık renkli pekmez vardır. Bu pekmezi yapmak için dört beş yumurtanın akıyla sarısı birbirine karıştırılıp kaynamakta olan pekmeze katılır. Leğenin başına karşılıklı oturan iki kişi, avuçlarıyla pekmezin üstüne vururlar. Bu işlem pekmezin kirli sarı rengi tahin rengine dönünceye değin, yaklaşık bir saat sürer. Bu pekmeze bazı yörelerde bulama da denir.

Dut pekmezi de yaygındır. Taze toplanan dutlar bakır bir leğene boşaltılıp harlı ateşte kaynatılır. Şırası akmaya başlayınca ocaktan indirilip küfelere ya da bez torbalara doldurulur. Sonra da bir leğenin içine konup üstüne kuvvetlice bastırılır. Leğene akan şıra yeniden üzüm pekmezinde olduğu gibi kaynatılır. Dut pekmezinin rengi daha açık olur.

Peko, Estonya dininde tahılın, özellikle de arpanın büyümesine yardımcı olduğuna inanılan tarım tanrısı. Peko'yu temsil eden balmumundan yapılmış heykel ambardaki tahılın içine gömülür ve ilkbaharın başında, ürünün bereketli olması için yapılan bir törenle yerinden çıkarılırdı. Törene bütün köy katılır ve herkes tanrı için yiyecek ve bira getirirdi. Yapılan törensel şölenden artan yemekler yoksullara dağıtılır, ertesi yıl Peko'ya kimin bekçilik edeceğini belirlemek için erkekler arasında güreş ya da çit üzerinden atlama yarışmaları yapılırdı. Kan akacak bir yara alan ilk erkek, Peko'yu evine götürüp ambarında saklardı. Peko'nun bir İsveç tanrısı olan Beyggvir'in adından türediği, bu adın da "arpa" anlamındaki *beggwu* sözcüğünden geldiği sanılmaktadır.

peksimet, pişirildikten sonra dilimler halinde fırınlanıp kurutulan ve nem oranı çok düşük olduğu için uzun süre dayanabilen ekmek.

Kepekli undan yapılan peksimet hamuruna maya katılır. Önce somun büyüklüğünde pişirilen bu ekmek dilimler halinde kesilir. Sıcaklığı el dayanabilecek derecede olan fırında iki gün bekletilip kızarmaya başlayınca çıkarılır.

Yakın zamana değin orduda da kullanılan peksimet manevraya katılan askere dağıtılırdı. Eskiden uzun deniz yolculuklarına çıkan gemicilerin, başka dayanıklı yiyeceklerin yanında peksimet de bulundurmaları zorunluydu.

pekştayn, KATRANTAŞI olarak da bilinir, reçine parlaklığında, benekli, çizgili ya da tek renkli (kahverengi, kırmızı, yeşil, gri ya da siyah), kavkımsı yarılmalı doğal cam. Lav ya da magmaların hızla soğuması sonucunda oluşur.

Pekştaynların çoğu dayk ya da daykların son oluşum evresi olarak bulunur, bu nedenle de porfirik yapılılar içinde değerlendirilebilir. Pekştayn porfirleri (vitrofir), camsı bir gövdeye gömülü kuvars, alkali feldispat, plajioklaz, piroksen ya da hornblend fenokristallerinden (iri kristaller) oluşur. Pekştayndaki dalgalı çizgiler ve kristal zincirleri malzemenin oluşum sırasında akışkan halde bulunduğuna işaret eder. Pekştayn daykларındaki akış çizgileri ve katmanları dayk duvarlarına paralel olarak uzanır.

Bir riyolit(*) türü olan pekştaynın kimyasal bileşimi, kırılma indisi ve özgül ağırlığı, obsidiyeninkilere(*) benzer, ama daha mat görünümlüdür. İnce kenarları obsidiyeninki gibi yarı saydamdır; daha mat olması ise bol miktarda kristalit içermesine bağlanır. Ağırlığının yüzde 4-10'u arasında su içermesinden ötürü tüm camsı kayaçlar arasında su bakımından en zengin olan kayaçtır; pekştayn bu suyun çoğunu denizden ya da içinde bulunduğu nemli tortullardan soğurur. Lav ve magmaların bir bölümü camsı malzeme, bir bölümü de kristaller halinde katılaşır; kristalleşmekte olan bölümlerden sızan sular malzemenin içinde sıkışabilir ya da camsı bölümlere geçerek pekştayn oluşumuna yol açabilir. Kararsız bir yapıda olan pekştaynın çok ince taneli kristalin agregalar haline dönüş-

mesi, obsidiyenin cam özelliğini kaybetme (devitrifikasyon) sürecine benzer.

pektin, bazı bitkilerin hücre çeperlerinde yer alan, karbonhidrat yapısındaki maddelerin genel adı. Suda eriyerek jel (koyu kıvamlı çözeltiler) oluşturan bu maddeler jöle, reçel ve marmelat yapımında kullanılır. Gene aynı özelliğinden ötürü şekerleme, eczacılık ve dokuma sanayisinde de yararlanılır.

Pektinlerin ana yapısını uzun bir zincir halindeki galakturonik asitler oluşturur. Sanayide pektinler özellikle portakal ve limon gibi turunçgil meyveleri ile elmadan elde edilir ve suda daha kolay eridiğinden genellikle sodyum tuzu halinde satışa sunulur.

Pekuysal, Suna (d. 24 Ekim 1933, İstanbul), özellikle komedilerde canlandırdığı tiplerle ünlü tiyatro ve sinema oyuncusu.

İstanbul Belediye Konservatuvarı Şan ve Bale Bölümü'nde okurken İstanbul Şehir

Suna Pekuysal *Tırpan* oyununda Necdet Yakın ile
İsa Çelik

Tiyatrosu Çocuk Bölümü'nde Kadri Ögelman'ın *Artist Aranıyor* (1949) oyununda ilk kez sahneye çıktı. 1952'de İstanbul Şehir Tiyatrosu Dram Bölümü kadrosuna girdi. 1964'te evlendiği tiyatro sanatçısı Ergun Köknar'la birlikte kurduğu Üsküdar Oyuncuları topluluğunda oynadığı yıllar (1970-73) dışında emekli olduğu 1982'ye değin hep Şehir Tiyatroları kadrosunda kaldı.

Rol aldığı oyunlar arasında, Jean Anouilh'den *Vahşi Kız* (1952), Elmer Rice'tan *Sokakta* (1954), Henrik Ibsen'den *Peer Gynt* (1956), Noël Coward'dan *Ne Umurum* (1959), Flers-Caillavet'den *Yufka Yüreklinin Biri* (1961), Hidayet Sayın'dan *Topuzlu* (1964), Haldun Taner'den *Eşeğin Gölgesi* (1965), Shakespeare'den *Romeo ile Juliet* (1968) ve *Kısasa Kısas* (1976), Cahit dan *Gültepe Oyunları* (1974) sayılabilir.

Emekli olduktan sonra da sahneyi bırakmayan Pekuysal *Geceye Selam*, *Bit Yeniği*, *Sait Hopsait* gibi müzikallerde ve *Keşanlı Ali Destanı*'nın televizyon uyarlamasında (1988) oynadı. Başrollerinden birini oynadığı, İstanbul Şehir Tiyatroları'nda 1984'te sahneye konan *Lüküs Hayat* opereti 1993'te hâlâ sürmekteydi. Bu yapım 1989'da televizyonda da dizi olarak gösterildi.

Pekuysal 1953'te, Talat Artemel'in *Can Yoldaşı* filmiyle sinema oyunculuğuna başladı ve 100'ün üzerinde filmde rol aldı. Özellikle çaçaron kadın tipiyle büyük başarı kazandı. Bu tipi televizyondaki çeşitli skeç ve dizilerde de tekrarladı. Televizyonda *Tatlı Çarşamba* (1979) adlı dizide başarıyla canlandırdığı "Suna Abla" tipiyle büyük ilgi gördü.

Pekuysal 1979'da oynadığı Fakir Baykurt uyarlaması *Tırpan*'daki rolüyle 1980 Avni Dilligil ve Ulvi Uraz ödüllerini, *Lüküs Hayat*'taki kompozisyonuyla da Sanat Kurumu (1986) ve İsmail Dümbüllü (1987) ödüllerini kazandı.

Pelagius I (d. Roma - ö. 4 Mart 561, Roma), 556-561 arasında papa.

Diyakozluğu sırasında Papa Agapetus'la birlikte gittiği Konstantinopolis'te (İstanbul) bir süre papalık elçisi olarak görev yaptı.

Konstantinopolis'e ikinci gelişinde İmparator I. İustinianos'a danışmanlık etti, Roma'ya imparatorluk temsilcisi olarak döndü. Papa Vigilius 545'te Konstantinopolis'e gittiğinde, Pelagius, Ostrogot kralı Totila'ya (Baduila) karşı Roma'yı savundu. Gotlar İtalya'daki Bizanslılarla savaş halinde oldukları için, Totila Pelagius'u İustinianos'la görüşmek üzere Konstantinopolis'e gönderdi. Pelagius Vigilius'la birlikte Roma'ya döndü. İustinianos'un 553'te Konstantinopolis'te topladığı konsilin Nasturi metinlerini ve yazarlarını mahkûm eden kararı Vigilius tarafından onaylanınca Pelagius papayı desteklemekten vazgeçti ve bu yüzden aforoz edildi. Vigilius'un, Bizans imparatorunun ve II. Konstantinopolis Konsili'nin aleyhinde mektuplar yazıp dağıttı. Hapse atıldıysa da 555'te Vigilius'un ölümünden sonra salıverildi. İmparatorla uzlaşmaya vararak 555'te papa seçildi, 16 Nisan 556'da Roma'da kutsandı.

II. Konstantinopolis Konsili kararlarının Batı'da kabul edilmemesinin yol açtığı bölünme 610'a değin sürdü. Pelagius, imparatorun papanın dünyevi yetkilerini artıran 554 tarihli fermanından da yararlanarak Roma'yı yeniden inşa ettirdi, böylece sivil halkın da resmî koruyucusu oldu. Papalığın dünyevi yönetim aygıtını örgütledi, siyasal iktidarının temellerini attı. Doğu imparatorları artık papalığa cephe almadığı için, papalığın kiliseye ruhani önderlik işlevinin yerini, barbar istilası tehdidinin önlenmesi ve İtalyan halklarının korunması almaya başladı. Ama Pelagius'un bir süre sonra II. Konstantinopolis Konsili kararlarını onaylaması, Milano ve Istria piskoposlarının Roma'dan kopmasına yol açtı.

Pelagius II (d. Roma - ö. 7 Şubat 590, Roma), 579-590 arasında papa.

Got kökenli olan Pelagius, 26 Kasım 579'da imparatorun onayı olmaksızın papa seçildi. Lombard saldırılarına karşı Bizans imparatoru II. Tiberios'un yardımını alamayınca papalık tarihinde ilk kez Katolik Franklardan yardım istedi. Pelagius'un elçisi Gregorius (sonradan Papa I. Gregorius) Bizans imparatoru Tiberios'a bu isteği onaylattı. Bu durum karşısında Lombardlar savunmaya geçtiler, ama Franklar çekildikten sonra yeniden Roma'yı tehdit etmeye başladılar. Pelagius bu kez Tiberios'un ardılı Mavrikios'tan yardım istedi. İtalya'da imparatorluk temsilcisi olan Ravenna genel valisi Smaragdus sonunda 585'te barışı sağlayabildi. Bu arada II. Konstantinopolis (İstanbul) Konsili'nin (553) Nasturi metinlerini yasaklaması yüzünden Kuzey İtalya'da bazı piskoposların Roma'dan ayrılmalarıyla sonuçlanan bölünmeye son verme çabaları başarısızlıkla sonuçlandı.

Roma ile Mavrikios'un ilişkileri iyi olduğu halde Pelagius, Konstantinopolis piskoposu Aziz IV. İoannes'in 5. yüzyıldan beri Konstantinopolis'te gelenekleşen "ekumenik patrik" unvanını almasına karşı çıktı. Mavrikios'un İoannes'i desteklemesi üzerine Bizans ve Batı kiliseleri arasında bir tartışma başlamış oldu. Bu çatışma Pelagius'un, İoannes'in Konstantinopolis'te başkanlık ettiği bir konsilin kararlarına uymayı reddetmesiyle daha da şiddetlendi.

Pelagius Roma'da San Lorenzo fuori le Mura Kilisesi ile bir bazilikanın yanı sıra çeşitli inşaat projelerine öncülük etmiştir.

Pelagius (d. y. 354, İngiltere ? - ö. 418'den sonra, Filistin ?), kendi adıyla bilinen heretik ilahiyat sisteminin (*bak.* Pelagiusçuluk) kurucusu keşiş ve ilahiyatçı.

380'de Roma'ya gelen Pelagius'un müritlerinin katı çileciliği, Romalı Hıristiyanların ahlaki yozlaşmasına karşı bir tepki olarak gelişmişti. Pelagius, Tanrı'dan ancak tanrısal iradenin bağışladığı kadar kayra dilemeyi öngören Aziz Augustinus'un öğretisini, her türlü ahlak anlayışını tehlikeye düşürdüğü gerekçesiyle eleştirdi. Roma 410'da Vizigotların önderi Alaric'in eline geçince, Celestius'la birlikte Afrika'ya gitti. Orada Augustinus'un ağır eleştirileriyle karşılaştı. Augustinus, Pelagius'un insanın özünde iyi ahlaklı olduğu ve tinsel yükselişi için Hıristiyan çileciliğini gönüllü olarak seçmekten sorumlu olduğu yolundaki görüşlerini eleştiren mektuplar yazdı.

Pelagius yaklaşık 412'de Filistin'e doğru yola çıktı. 415'te Kudüs Sinodu'nda heretiklikle suçlandıysa da aforoz edilmekten kurtuldu. Augustinus ile Hieronymus'tan gelen saldırılara karşı 416'da *De libero arbitrio*'yu (Özgür İrade Üzerine) yazdı. Bu kitap yüzünden öğretisi iki Afrika konsilinde birden yasaklandı. 417'de Papa I. Innocentius, Pelagius'la Celestius'u aforoz etti.

Pelagiusçuluk, 5. yüzyılda Pelagius'un(*) izleyicilerinin oluşturduğu heretik Hıristiyan akımı. İnsan doğasının özünde iyi olduğunu ve insan iradesinin özgürlüğünü vurgulamıştır.

Günahkârlığın insanın doğuştan taşıdığı zayıflıktan kaynaklandığı görüşünü reddeden Pelagius, Tanrı'nın insanları, iyiyi ya da kötüyü seçmekte özgür kıldığını öne sürdü. Ona göre günah, Tanrı'nın yasasına karşı kişinin kendi iradesiyle işlediği bir eylemdi. Pelagius'un yandaşlarından Celestius da kilisenin ilk günah öğretisini ve çocukların vaftiz edilmesi gerektiğini reddetti. Afrikalı piskoposlarca 416'da toplanan iki konsilde ve 418'de Kartaca'da mahkûm edilen Pelagius ve Celestius, sonunda 418'de aforoz edildiler. Buna karşın Pelagiusçuluğu sürdüren Aeclanumlu Iulianus, Pelagius'un öğretilerine karşı çıkan Aziz Augustinus'la polemiğe girdi. Sonunda Iulianus da 431'deki Ephesos (Efes) Konsili'nde yandaşlarıyla birlikte mahkûm edildi. Galya'nın güneyinde Yarı-Pelagiusçuluk olarak bilinen bir başka heretik akım doğdu; bu akım da 529'daki II. Orange Konsili'nde lanetlendi.

Pelasglar, İÖ 12. yüzyıldan önce Yunanistan'da yaşamış halk. Homeros, Herodotos ve Thukydides gibi birçok yazarın yapıtlarında adları geçer; Trakya, Argos, Girit ve Khalkidikia gibi çeşitli yörelerde yaşadıklarından söz edilir. İÖ 5. yüzyılda Pelasg köylerinde Yunancadan farklı ortak bir dil konuşulduğu sanılmaktadır.

Antik Çağda kendilerine Pelasg adını veren bir topluluk olup olmadığı kesin değildir. Sonraları, bu ad Yunancada tüm yerli Ege halkları için kullanılmıştır.

Pelayo (ö. y. 737), Hıristiyanların İspanya'yı yeniden ele geçirmelerinde köprübaşı rolü oynayan Asturias Krallığı'nın(*) kurucusu.

Vizigot kralı Rodrigo'nun (Roderick) hizmetinde bir uşak ya da muhafız askeriydi. Bir olasılıkla kralla akrabalık bağı vardı. Emevilerin Medina Sidonia (Şezune) yakınlarında yapılan Guadalbeca (Vadi Bekke) Çarpışması'nda (711) Vizigotları yenilgiye uğratmasından sonra asıl yurdu Asturias'a geçti. Orada Magripli valiye karşı bir ayaklanma başlattı. Yakalanarak Kurtuba'ya (Córdoba) gönderildi. Ama 717'de kaçarak yeniden Asturias ayaklanmasının önderliğini üstlendi. Picos de Europa'ya çekilmek zorunda kalan ayaklanmacılar, özellikle Monte Auseba Çarpışması'nda Emevi saldırılarına başarıyla karşı koydular. Pelayo'nun kral seçilmesiyle (y. 718) başkenti Cangas da Onís olan küçük bir Hıristiyan devlet ortaya çıktı.

Pelé, asıl adı EDSON ARANTES DO NASCIMENTO (d. 23 Ekim 1940, Três Corações, Brezilya), dünyanın en ünlü ve en yüksek geliri elde eden futbolcusu. Brezilya milli takımının Dünya Kupası'nı (Jules Rimet Kupası) üç kez (1958, 1962 ve 1970) kazanmasında, böylece kupayı müzesine götürmesinde önemli rol oynamıştır.

São Paulo eyaletinin önemli takımlarınca beğenilmediğinden önce Bauru'da küçük

Pelé
A.F.P.-Pictorial Parade/EB Inc.

bir takımda oynadı. 1956'da Santos Futbol Kulübü'ne transfer olarak soliç mevkiinde oynamaya başladı. Pelé'li Santos birkaç kez Güney Amerika Kulüpleri Kupası'nı, 1962'de de ilk kez Dünya Şampiyon Kulüpler Kupası'nı kazandı. Pelé 17 yaşındayken 58 golle ilk kez gol kralı oldu. 20 Kasım 1969'da 1. ligdeki 909. maçında bininci golünü attı; 110 milli maçta oynadı. Toplam 1.326 maçta attığı gol sayısı 1.280'di; 1,70 m boyunda ve yaklaşık 75 kg ağırlığındaydı. Topa vurmadaki gücünü ve ustalığını, başka oyuncuların hareketlerini önceden sezmedeki büyük yeteneğiyle birleştirirdi. Bazen "Pérola Negra" (Siyah İnci) olarak da anılan Pelé, Brezilya'da ulusal bir kahraman durumuna geldi.

1974'te futbolu bıraktığını açıklamasına karşın 1975'te Kuzey Amerika Futbol Ligi'ndeki (NASL) New York Cosmos takımına üç yıl için 7 milyon ABD Doları karşılığında transfer oldu ve futbolun ABD'de yaygınlaşmasına katkıda bulundu. 1977'de Cosmos'un lig şampiyonu olmasını sağladıktan sonra futbolu bıraktı.

Pelé 1978'de Uluslararası Barış Ödülü'nü aldı ve 1980'de Yüzyılın Sporcusu seçildi. Spor alanındaki başarılarının yanı sıra, en çok satan kitaplar arasına giren otobiyografik türde birkaç yapıt yayımladı. Bazı başarılı belgesel ve yarı-belgesel filmlerde başrol oynadı, çok sayıda müzik parçası besteledi. Besteleri arasında *Pelé* (1977; *Siyah İnci*) adlı filmin müziği de vardır.

Pelecaniformes, çeşitli su kuşlarını kapsayan kuş takımı. Üç alttakım ve altı familya altında toplanan bu takım üyelerinin dört ayak parmağı da perdelidir. Üç tropikkuşu(*) türünü kapsayan *Phaethontidae* familyası *Phaethontes* alttakımında; beş fregatkuşu(*) türünü kapsayan *Fregatidae* familyası *Fregatae* alttakımında; yedi pelikan ya

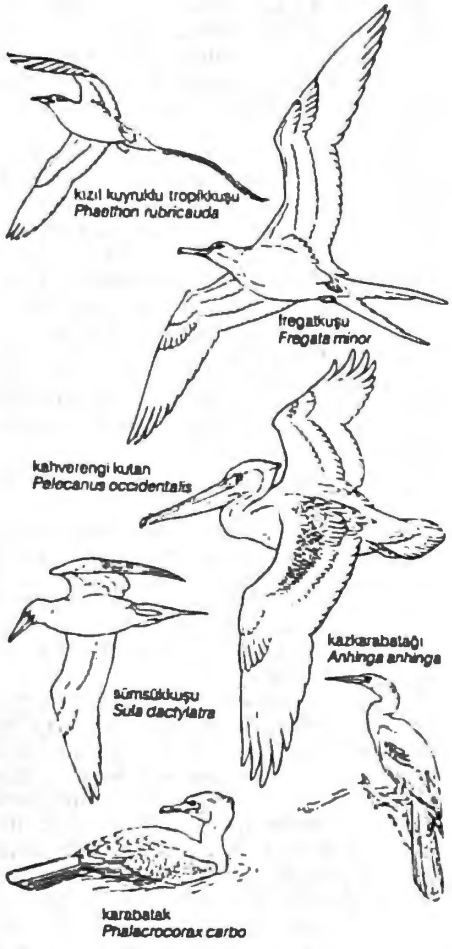

Pelecaniformes takımının bazı üyeleri
R. Keane'in çizimi

da kutan(*) türünü kapsayan *Pelecanidae*, yedi sümsükkuşu(*) türünü kapsayan *Sulidae*, 30 karabatak(*) türünü kapsayan *Phalacrocoracidae* ve kazkarabatağını(*) kapsayan *Anhingidae* familyaları *Pelecani* alttakımında yer alır.

Tropikkuşları bu takımın açık denizlerde yaşamaya en iyi uyarlanmış üyeleridir. Üç tür de balık ve kalamar avlamak için denizlerde iyice açılır, havadan gözledikleri yüzeye yakın avlarını birden dalarak yakalar. Havadaki çiftleşme gösterileri oldukça ilginçtir. Grup halinde uçarken bir çift gruptan ayrılarak birlikte uçmaya başlar. Gösteri, kuşlardan birinin ya da her ikisinin bir çalı ya da kaya dibinde, toprakta yapılmış yuvaya doğru uçmasıyla sona erer. Dişi yuvaya tek bir yumurta bırakır. Tropikkuşları yalnız tropik bölgelerde yaşar.

Fregatkuşları (ya da firkateynkuşları) da tropik bölgelere özgü kuşlardır. Uzun, güçlü kanatları, derin çatallı kuyrukları ve uzun, çengelli gagalarıyla ayırt edilirler. Fregatkuşları üstün uçma yetenekleri sayesinde öbür deniz kuşlarını kovalayarak onları kaptıkları avları bırakmaya zorlar. Kovalanan kuşun bıraktığı yiyeceği fregatkuşu bazen havada, bazen deniz yüzeyinde yakalar. Kendileri de avlanan fregatkuşlarının başlıca avı, havadayken yakaladıkları uçanbalıklardır. Ayrıca suya konmadan deniz yüzeyinden balık ve kalamar avlarlar.

Çiftleşme gösterisi yapan erkek fregatkuşu kanatlarını açarak gırtlağındaki parlak kızıl renkli hava kesesini şişirir, kanatlarını çırpar ve gagasını açıp kapatır. Tropikkuşlarında olduğu gibi dişi yuvaya bir yumurta bırakır.

Kutanlar tropik ve ılıman bölgelerde hem tatlı, hem de tuzlu su ortamlarında bulunurlar. Bu iri kuşlar çoğunlukla yüzerken uzun boyunlarını suya sokarak balık avlar ve balıkları uzun gagalarının altındaki esnek kesede taşırlar. Kutanlar avlanırken gruplar halinde balık sürülerini sığ sulara sürerler. Orta ve Güney Amerika'nın Büyük Okyanus kıyılarında yaşayan kahverengi kutan (*Pelecanus occidentalis*) öbür türlerden farklı olarak, avlanırken kıyıdan uzaklaşır ve havadan suya dalabilir. Kutanlar çırpı, ot ve sazlardan oluşan yuvalarını genellikle yerde kurarlar. Dişinin yuvaya bıraktığı yumurta sayısı 1-3 arasında değişir. Erkek ve dişi kuluçkaya yatma ve yavrulara bakma işini birlikte üstlenir.

Sümsükkuşları tropik ve ılıman bölge denizlerinde yaşar. İyi birer uçucu ve dalıcıdırlar. Mavi ayaklı sümsükkuşu (*Sula nebouxii*) avlanırken grup içinde yardımlaşır. Bütün türler balıkla beslenir, koloni halinde ürer. Çiftleşme gösterisi yapan kuşlar başlarını geriye atıp kuyruk ve kanatlarını kaldırırlar. Türlerin çoğu yumurtalarını toprakta açtıkları küçük bir çukura bırakırsa da bazı türler deniz kıyısındaki yarlara yuva yapar. Dişiler yuvaya bir ya da iki yumurta bırakır.

Karabataklar ve kazkarabatağı sualtında balık avlayan gruplardır. Karabataklar sualtında balıkları kovalayarak yakalar. Kaz karabataklarıysa sualtında bekleyerek önlerinden geçen balıkları ince uzun gagalarıyla yanlarından zıpkınlayarak yakalar. Bazı uzmanlar kazkarabataklarını bir yerine dört tür altında toplamaktadır. Kazkarabatağı tropik ve ılıman bölgelerdeki tatlı su ortamlarında, karabataklar ise çok daha geniş bir coğrafi alan içinde tatlı ve tuzlu sularda yaşar. Karabataklar sürü halinde avlanırken aralarında yardımlaşırlar. Her iki grupta da dalmaya yönelik bir uyarlanma olarak dış burun delikleri kapalıdır. İki grup da koloni halinde ürer. Çiftleşme gösterisi yapan erkek başını ve kuyruğunu kaldırarak kanatlarını çırpar. Dişiler yuvaya 2-5 yumurta bırakır.

Pelecaniformes takımının grupları arasında görünüş benzerliği pek azdır. Buna karşılık benzer yaşama biçimlerine sahip gruplar arasında ortak anatomik özellikler dikkat çeker. Yükseklerden suya dalan tropikkuşu, sümsükkuşu, kahverengi kutan gibi türlerde derinin altında kuşu darbe şiddetine karşı koruyan ve su yüzüne çıkmasını kolaylaştıran süngersi hava keseleri vardır. İyi uçucu olan türlerin kemiklerinde havayla dolu boşluklar bulunur. Karabatak ve kazkarabataklarının örtü tüylerinde su yalıtımı bulunmaz. Bu sayede tüylerin arasında hava tutulmadığından kolayca suya batabilirler.

Takım üyelerinin çoğu yuvasını açıkta yaptığı için yavrular aşırı sıcağın etkisinde kalabilir. Bu durumda erkek ve dişinin kanatlarını açarak yavrulara gölge sağlaması ortak bir davranıştır. Takım üyelerinin çoğu buharlaşmayı artırarak serinlemek amacıyla gırtlak keselerini (tropikkuşlarında yoktur) titreştirirler. Buharlaşma için gerekli su besinlerden ve içilen sudan sağlanır. Deniz suyundan vücuda giren aşırı tuz burunlarındaki tuz bezlerinin salgısıyla dışarı atılır. Tuz birçok türde burun deliklerinden, burun delikleri kapalı olan sümsükkuşu ve karabataklardaysa gaganın ucundan sulu çözelti halinde sızar. Bütün türlerde anne ve baba kuluçkaya birlikte yatar ve yavruları birlikte büyütürler.

Pelée Dağı, Fransızca MONTAGNE PELÉE. Antil Denizindeki Martinik Adasında etkin

yanardağ. Fort-de-France'ın 24 km kuzeybatısında yer alır. Yüksekliği 1.397 m'dir. Adı Fransızcada "dazlak" anlamına gelen dağ volkanik kül ve lavlardan oluşur. Dağın 1792 ve 1851'deki püskürmeleri çevreye fazla zarar vermemiş, ama 8 Mayıs 1902'deki püskürme Saint-Pierre limanını yıkarak yaklaşık 30 bin kişinin ölümüne yol açmıştır. Bu püskürmenin şiddeti, çevreye kül, gaz ve kızgın bulut (*nuée ardente*) saçan püskürmelerin "pele-tipi" olarak adlandırılmasına neden olmuştur.

pelemir (*Cephalaria syriaca*), ACIMIK olarak da bilinir, tarakotugiller (*Dipsacaceae*) familyasından biryıllık otsu bitki. Yaklaşık 1 m yüksekliğe uzayabilen bitkinin karşılıklı dizilen, dişli kenarlı yaprakları ve mavimsi mor renkli çiçekleri vardır. Yağ ve proteince zengin tohumları ekmeklik unlara karıştırılır ve hayvan yemi olarak kullanılır; ayrıca, tohumlardan özellikle dericilikte kullanılan bir yağ çıkarılır. Pelemir Türkiye'de, Orta Anadolu Bölgesi'nde sık rastlanan bir türdür.

pelerin ve kılıç oyunu, İspanyolca COMEDIA DE CAPA Y ESPADA. 17. yüzyıl İspanyol tiyatrosunda yukarı orta sınıf törelerini ve entrikalarını konu alan oyun türü. Bu ad, oyunların en sevilen kahramanları olan öğrencilerin, askerlerin ve şövalyelerin günlük yaşamlarında giyip kuşandıkları pelerin ve kılıçtan kaynaklanır.

Bartolomé de Torres Naharro'nun oyunları türün habercisi olmuş, Lope de Vega ve Tirso de Molina'nın yaratıcı yapıtları da bu oyunlara karşı ilgiyi büyük boyutlara ulaştırmıştır. Pelerin ve kılıç oyunlarında, son derece karmaşık bir olay örgüsü içinde onur sorunu yüzünden tehlikeye giren idealize edilmiş aşklar işlenir. Evin hanımıyla âşığının serüvenleri uşak ve hizmetçilerin oyunlarıyla yansıtılır ya da alaya alınır. Erkek kahramanının uşağı da efendisinin davranış biçimleri üzerine sağduyulu yorumlarda bulunur. Çeşitli yanlış anlamalar, yersiz kuşkular, düellolar ve ayrılıklardan sonra, oyunlar genellikle birkaç düğünle mutlu sona ulaşır.

Peletier, Jacques, lakabı MANSLI JACQUES PELETIER. Fransızca JACQUES PELETIER DU MANS (d. 1517, Le Mans - ö. 1582, Paris, Fransa), Eski Yunan ve Latin şiirine hayranlığıyla La Pléiade(*) adlı şairler grubunu etkilemiş Fransız şair ve eleştirmen. Horatius'tan 1545'te yaptığı *Ars poetica* (Şiir Sanatı) çevirisinin önsözünde ve kendi yazdığı *Art poétique française*'de (1555; Fransız Şiir Sanatı) Fransız şiirinde yapılması gereken yeniliklerle ilgili görüşlerini açıklamış, Fransız edebiyatının doruğa ulaşabilmesi için klasik şairlerin taklit edilmesi gerektiğini savunmuştur. Peletier lirik şiirlerin yanı sıra, yazım kurallarında yapılması gereken yenilikler ve matematik üzerine de temel kitaplar kaleme almıştır.

Peleus, Yunan mitolojisinde Tesalya'da yaşayan Myrmidonların kralı. Su perisi Thetis'in kocası ve Troya Savaşı'nın kahramanı Akhilleus'un babasıdır. Kardeşi Telamon'la birlikte babası Aiakos'un kral olduğu Aigina'dan kovulunca amcası Phthia kralı Eurytion'a sığınır. Eurytion Peleus'u suçlarından arındırdığı gibi, kızı Antigone ile evlenerek krallığın üçte birine sahip olmasına da izin verir. Ama, Kalydon'daki domuz avı sırasında bir kaza sonucu Eurytion'u öldürünce, bu kez kendisini aklaması için İolkos kralı Akathos'a sığınır. Orada, Akathos'un karısı Kraliçe Astydameia Peleus'a yakınlaşmak ister ve reddedilince intikam almak için Antigone'ye Peleus'un kendi kızıyla evleneceğini söyler. Bunun üzerine Antigone kendini asar. Peleus daha sonra su perisi Thetis'i yakalar ve Eris dışında bütün tanrıların katıldığı bir düğünle evlenirler. Thetis Akhilleus'u doğurduktan sonra denizin derinliklerine geri döner, daha sonra Peleus'u da yanına alır.

Pelham, Henry (d. 1696 - ö. 6 Mart 1754, Londra, İngiltere), 1743-54 arasında Büyük Britanya başbakanı. Önemli mali reformlar gerçekleştirmiştir.

1717'de parlamentoya girdi. Robert Walpole'un desteğiyle hazine bakanı (1721), savaş bakanı (1724) ve ordu mutemedi (1730) oldu. Walpole Avam Kamarası'nın baskısıyla 1742'de başbakanlıktan ayrılınca Pelham başbakan ve maliye bakanı oldu.

Kral II. George'un gözdesi Granville dükü John Carteret'in İngiltere'yi Avusturya Veraset Savaşı'na (1740-48) sokma çabaları üzerine onu görevden aldı (1744). II. George Granville'in göreve dönmesi için dayatınca da 1746'da bakanları topluca istifaya çağırdı. Ama Granville'in yeni bir hükümet kurmayı başaramaması üzerine, kralın hoşlanmadığı William Pitt'i de (sonradan Chatham kontu) hükümetine alarak üç gün sonra görevine döndü. 1748'de Aix-la-Chapelle Antlaşması'nı imzalayarak, ülke için ağır bir mali yük olan Avusturya Veraset Savaşı'nı sona erdirdi. Savaştan sonra askeri kuruluşlarda ve hükümet harcamalarında önemli bir kısıntı yaptı. Toprak vergisini azaltarak iç borçların vadesini uzattı.

Pelias, Yunan mitolojisinde Tesalya'daki İolkos'un kralı. Homeros'a göre Elis'teki Salmone'nin kurucusu Salmoneus'un kızı Tyro ile Deniz Tanrısı Poseidon'un oğlu, Neleus'un ikiz kardeşidir. Tyro bir tanrıdan gebe kaldığını saklar ve ikizleri bir dağa bırakır. Ölüme terk edilen ikizler bir at yetiştiricisi tarafından büyütülür. Daha sonra Pelias İolkos tahtını ele geçirip Neleus'u sürgüne yollar. İolkos kralı Aison'un oğlu olan yeğeni İason'a ise Altın Post'u getirmesi koşuluyla kendisine babasının tahtını geri vereceğini söyler. Altın Post'u ele geçiren İason döndüğünde, büyücü karısı Medeia'nın yardımıyla Pelias'ın kızlarını, babalarını parçalayıp kaynatırlarsa onun gençliğe kavuşacağına inandırarak öcünü alır.

pelikan *bak.* kutan

pelinotu (*Artemisia absinthium*), ACIPELİNOTU olarak da bilinir, bileşikgiller (*Asteraceae*) familyasından, çokyıllık otsu bitki. Anayurdu Avrupa'dır. Anadolu'da da yabani olarak yetişir. Kimi zaman 120 cm'ye kadar uzayabilen bu bitki grimsi ya da beyazımsı yeşil renkli, parçalı yapraklar ve yeşilimsi çiçeklerle donanmıştır.

Pelinotu (*Artemisia absinthium*)
Ingmar Holmasen

Yapraklı ve çiçekli dalları bileşimindeki uçucu yağ ve acı maddelerden (örn. absintin) ötürü kuvvet verici, iştah açıcı, ateş düşürücü ve idrar söktürücü olarak kullanılır. Çok yüksek dozlarda kullanıldığında kurt düşürücü etkisine de rastlanmıştır. Ancak bileşimindeki uçucu yağdan ötürü yüksek dozlarda kullanıldığında zehirlenmelere yol açar; nitekim, eskiden Avrupa ülkelerinde yaygın olan ve pelinotundan hazırlanan apsentin (bir çeşit içki) üretimi de sonradan bu nedenle yasaklanmıştır.

Pélissier, Aimable-Jean-Jacques, MALAKOFF DÜKÜ (d. 16 Kasım 1794, Maromme, Fransa - ö. 22 Mayıs 1864, Cezayir), Cezayir'in fethinde önemli rol oynayan Fransız general. Kırım Savaşı'nın son yıllarında Fransız ordusuna komuta etmiştir.

Pélissier, bir oymabaskı
H. Roger-Viollet

Askeri okullarda öğrenim gördükten sonra 1815'te orduya katıldı. 1828-29'da Peloponnesos'ta Osmanlılara karşı savaştı. 1839'da, Fransız yönetimine karşı ayaklanan Maskura (Muaskar) emiri Abdülkadir Cezayiri'ye karşı savaşmak üzere Cezayir'e gönderildi. Cezayir'deki başarıları karşılığında 1846'da generalliğe yükseltildi. 1852'de Cezayir'de geçici vali olarak görev yaptı ve Cezayir'in güneyindeki kabilelere boyun eğdirilmesinde önemli rol oynadı.

Ocak 1855'te Kırım'daki bir kolordunun komutanlığına atandı. 16 Ağustos'ta Traktir Sıradağlarında bir Rus saldırısını püskürttü ve 8 Eylül'de Malahov Kalesi ile Sivastopol kentini ele geçirdi. Dört gün sonra Fransa mareşali oldu ve Temmuz 1858'de Malakoff dükü yapıldı. 1860'ta Cezayir valiliğine getirildi ve bu görevi yaşamının sonuna değin sürdürdü.

Pella, Kral Arkhelaos döneminde (İÖ 5. yy) Makedonya'nın başkenti. Büyük İskender'in doğum yeridir. Önceleri Bounomos adıyla bilinen kent II. Philippos döneminde hızla gelişmiş, ama son Makedonya kralının Romalılara yenilmesinden (İÖ 167) sonra küçük bir taşra kasabası haline gelmiştir.

Pellaea, *Adiantaceae* ya da *Sinopteridaceae* familyasından, 80 kadar eğreltiotu türünü kapsayan cins. Dünyanın her yerine dağılmış olan bu türler özellikle kayalık arazilerde yetişir. Mavimsi yeşil renkli yaprakları ve verimli yapraklarının kenarlarına dizilmiş yuvarlak ya da oval biçimli soruslarıyla (spor kümeleri) ayırt edilir. Üst üste binen

Pellaea
Sven Samelius

yapraklar, yetiştiği ortamda sık bir örtü oluşturur.

pellagra, niyasin adlı vitaminin yetersizliğinden kaynaklanan ve deri lezyonları ile sindirim ve sinir sistemlerinde bozukluklara neden olan hastalık. Bu belirtiler tıp literatüründe pellagranın üç D'si olarak bilinen klasik tabloyu oluşturur: Dermatit, diyare (ishal) ve demans (bunama).

Genellikle derinin güneş ışığına aşırı derecede duyarlılaşması sonucu başlangıç evresinde ortaya çıkan lezyonlar, kollar, bacaklar ve boynun açıkta kalan alanlarında bakışımlı (simetrik) olarak yer alır. Önceleri şiddetli bir güneş yanığını andırırsa da daha sonra kırmızımsı kahverengiye dönüşür, yüzeyi kabalaşır, pullanır. Sindirim sistemi belirtileri birbiri ardına dönüşümlü olarak ortaya çıkan ishal ve kabızlıktır; bunun yanı sıra ağız ve dilde iltihaplanma, dudaklar ve iki dudağın birbiriyle birleştiği köşelerde çatlama ve kuruyarak pullanma görülür.

Vakaların çoğunda sinir sistemi belirtileri hastalığın ileriki evrelerinde ortaya çıkar. Bu dönemde deri ve sindirim belirtileri de çok belirgindir. Bunama ya da zihinsel bozukluklar genel bir huzursuzluk ve rahatsızlık hali, zihin bulanıklığı, ruhsal çöküntü (depresyon), çevreye karşı ilgisizlik ve deliryumu kapsar. İnsanda pellagra ender olarak yalnız niyasin eksikliğine bağlı oluşur. Niyasin tedavisi sonucunda belirtilerin yalnız bir bölümünün düzeldiği görülür, buna karşılık çeşitli vitaminler içeren ilaçlar verildiğinde hastanın hızla iyileştiği saptanmıştır. Hafif niyasin yetersizliği olduğu sanılan vakalar yalnız dengeli beslenmeyle bile tedavi edilebilir.

Pellagranın nedenleri 1937'de, köpeklerde kara dil olarak bilinen hastalığın niyasin ya da niyasin amitle tedavi edildiği anlaşıldıktan sonra aydınlandı. Günümüzde gelişmiş ülkelerde dengeli beslenmeye önem verildiğinden pellagraya çok ender rastlanırsa da, nişastalı besinlerin ağırlıkta olduğu ve yeterince temel aminoasit ve vitamin alamayan toplumlarda sıklığını korur. Süt ve yumurta gibi besinler düşük miktarda niyasin içerirse de, proteinlerinde niyasin bireşimlenmesine yetecek ölçüde triptofan olduğundan pellagraya engel olur. Pellagra kronik alkolizmin bir komplikasyonu olarak da ortaya çıkabilir. Triptofan metabolizmasındaki bir bozukluktan kaynaklanan Hartnup hastalığında(*) pellagradakilere benzer belirtiler görülür.

Pellegrini, Carlo, takma adı APE (İngilizcede "maymun", "taklitçi") (d. Mart 1839, Capua, Napoli Krallığı - ö. 22 Ocak 1889, Londra, İngiltere), *Vanity Fair* dergisinde yayımlanan, ünlü İngilizlere ait portreleriyle tanınmış karikatürcü.

Gençlik yıllarında, kendisinin de içinde olduğu Napoli sosyetesinden kişilerin sevimli karikatürlerini çiziyordu. Mutsuz bir aşk ilişkisi ve ardından da kız kardeşinin ölümü üzerine 1864'te İngiltere'ye gitti. Oradaki ilk çalışması Benjamin Disraeli'nin bir karikatürüydü ve 1869'da *Vanity Fair*'de yayımlandı. Bundan bir hafta sonra da William Gladstone portresi basıldı. Pellegrini bu arada "Ape" imzasını kullanmaya başlamıştı. En tanınmış yapıtlarından biri 1870'te yayımlanan Thomas Carlyle portresi olan Pellegrini'nin karikatürleri kendi yumuşak kişiliğiyle uyumlu, ince bir mizahın ürünüydü.

Pelletier, Pierre-Joseph (d. 22 Mart 1788, Paris - ö. 19 Temmuz 1842, Paris, Fransa), alkaloitlerin kimyasal yapısının anlaşılmasına katkıda bulunan Fransız eczacı ve kimyacı.

Paris Eczacılık Okulu'nda öğrenim gördükten sonra aynı yerde ders vermeye başladı; 1832'de kurumun yöneticisi oldu. 1817'de kimyacı Joseph-Bienaimé Caventou ile birlikte bitkilerde fotosentez sürecinde rol oynayan yeşil renkli pigmenti ayırdı ve "klorofil" olarak adlandırdı. Daha sonra, ileride alkaloit olarak adlandırılacak bitkisel bazlarla ilgili çalışmalar yaptı. İlk olarak emetini, ardından da Caventou ile birlikte brusin, kinkonin, kolşişin, kinin, striknin ve veratnin alkaloitlerini buldu (1820). Ayrıca kafein, piperin ve pikrotoksin gibi bazı bileşikler üzerinde de önemli araştırmalar yaptı. Kısa süre içinde tedavi edici özellikleri ortaya çıkarılan bu bileşikler tıpta kullanılmaya başladı. Pek çok alkaloitin kimyasal çözümlemesini gerçekleştiren Pelletier, bu çalışmalarıyla alkaloit kimyasının temellerini attı.

Pellico, Silvio (d. 25 Haziran 1789, Saluzzo - ö. 31 Ocak 1854, Torino, Sardinya Krallığı), İtalyan yurtsever, şair ve oyun yazarı. Siyasal mahkûmluk günlerini anlattığı *Le mie prigioni*'yle (1832; Benim Hapishanelerim) İtalyan milliyetçi hareketi Risorgimento'nun destek toplamasına katkıda bulunmuştur.

1815'te sahnelenen romantik trajedisi *Francesca da Rimini* (1818; Riminili Francesca) ile büyük başarı kazandı. Vincenzo Monti, Ugo Foscolo, Giovanni Berchet,

Pellico, Luigi Norfini'nin bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı
SCALA-Art Resource/EB Inc

Alessandro Manzoni gibi yazarların oluşturduğu romantik devrimci edebiyat çevresinde yer alan Pellico, 1818'de *Il Conciliatore* adlı yurtsever gazetenin kurulmasında rol oynadı. 1819'da Avusturya polisinin gazeteyi kapatması üzerine Ekim 1820'de Carbonaria'ya katıldı ve vatana ihanetten tutuklandı. 1822'de ölüm cezasına çarptırıldıysa da, cezası ömür boyu hapse çevrildi. Milano ve Venedik hapishaneleri ile Habsburgların siyasal mahkûmlar için hapishane olarak kullandığı Spielberg (Spilberk) Kalesi'nde 8 yıl geçirdi. 1838'den sonra yaşamını karısıyla birlikte Torino'da sürdürdü. Yalın, dolaysız anlatımı, dindar yaklaşımı ve yazarın iç dünyasını ortaya koyuşuyla büyük ilgi gören *Le mie prigioni* dışında şiir, düzyazı ve başka oyunlar da yazdı.

Pelloutier, Fernand (d. 1 Ekim 1867, Paris - ö. 13 Mart 1901, Paris, Fransa), Fransız işçi önderi ve kuramcı. Anarkosendikalizmin başlıca temsilcilerindendir.

Saint-Nazaire kentinde gazeteci olarak çalışırken Marksist eğilimli İşçi Partisi'ne üye oldu. Ama 1892'de parti lideri, romantik ve gerçekleştirilmesi güç olduğu gerekçesiyle genel greve karşı çıkınca partiden ayrıldı. Sol partilerin izlediği siyaset karşısında düş kırıklığına uğrayarak anarşizmi benimsedi. 1895'te, işçiler için kulüp, iş bulma kurumu ve yerel sendika federasyonu işlevi gören Fédération des Bourses du Travail'ın (FBT) sekreteri oldu. Toplumu değiştirmek için bir burjuva kurumu olan devlet aygıtını kullanmayı savunan katı kuralcı Marksistleri eleştiren ve devletin yerini "üreticilerin gönüllü ve özgür bir birliği"nin alacağını savunan Pelloutier, bu birliğin temelini Bourses du Travail'ın oluşturacağına ve işçilerin böylece "burjuva devleti içinde bir sosyalist devlet" yaratacaklarına inanıyordu.

Kuramcılığının yanı sıra yetenekli bir örgütçü olan Pelloutier'nin sekreterliği sırasında federasyonun üye sayısı 250 bini aştı. Pelloutier ayrıca işçilere iş olanakları sağlamak ve iş için rekabeti azaltmak amacıyla 1900'de Ulusal İstatistik ve Yerleştirme Dairesi'ni kurdu.

Histoire des bourses du travail (1902; İşçi Örgütleri Tarihi) adlı yapıtında anarkosendikalizmin dayandığı kuramsal temelleri ve uygulama biçimlerini anlattı.

Pelloux, Luigi (Girolamo) (d. 1 Mart 1839, La Roche, Savoie - ö. 26 Ekim 1924, Bordighera, İtalya), İtalyan general ve başbakan (1898-1900). Uyguladığı baskıcı politikalarla ülkeyi bunalımın eşiğine getirmiştir.

1857'de Torino'daki askeri akademiyi bitirdikten sonra Avusturya birlikleriyle yapılan çeşitli çarpışmalara katıldı. 1880'de siyasete atılarak Temsilciler Meclisi'ne girdi. 1885'te generalliğe yükseltildi. 1891-92, 1892-93 ve 1896-97 yıllarında savaş bakanlığı yaptı. 1896'da senatör oldu. Haziran 1898'de yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Şubat 1899'da anayasal özgürlükleri büyük ölçüde kısıtlayan baskıcı bir yasayı yürürlüğe koydu. Mart 1899'da daha tutucu yeni bir hükümet oluşturdu. Şubat 1899'da çıkardığı yasayı daha da sertleştirmek isteyince 18 Haziran 1900'de istifaya zorlandı. 1900-02 arasında Torino'daki bir kolordunun komutanlığını üstlendi.

Pelly Irmağı, Kanada'da, Yukon Toprakları'nın orta kesiminde ırmak. Yukon Irmağının başlıca kollarından biridir. Toplam uzunluğu 608 km'dir. Adını Hudson Körfezi Kumpanyası yöneticisi Sir John Henry Pelly'den alan ırmak Mackenzie Dağlarından doğar. Batıya doğru akarak Ross ve

Macmillan adlı kollarını aldıktan sonra Fort Selkirk'te Yukon Irmağına katılır. Bradens Kanyonu sığlıkları dışında, yaklaşık 300 km'lik kesimi küçük teknelerin ulaşımına elverişlidir.

Pelobatidae, yaklaşık 10 cinsten 60 kadar tür içeren kurbağa familyası. Üç altfamilyaya ayrılır. Bunlardan *Megophryinae* üyeleri Güneydoğu Asya'da, *Pelodytinae* üyeleri Avrupa ve Asya'nın güneybatısında, *Pelobatinae* üyeleri Kuzey Amerika, Avrupa, Batı ve Güneybatı Asya'da yaşar. *Pelobatinae* üyeleri Afrika'nın kuzeybatısında da sınırlı bir dağılım gösterir. Bu altfamilyayı oluşturan üç cinsten *Pelobates* ve *Scaphiopus* üyelerinde, arka ayakların iç yüzeyinde iyice gelişmiş, kazma işlevi gören birer çıkıntı vardır. Kurbağa, arka ayaklarındaki çıkıntıları kullanarak gevşek toprakları kazar ve açtığı oyuğa gömülür.

Erişkinlerin uzunluğu 4-15 cm arasında değişir. *Pelobates* ve *Pelodytes* cinsleri Eskidünya'ya dağılmıştır. Bunlardan toprak kurbağası (*Pelobates syriacus*) ve Kafkas kurbağası (*Pelodytes caucasicus*) Türkiye'de de görülür. *Scaphiopus* cinsinin Kuzey Amerika'ya dağılmış yedi türü vardır. Kazıcı türler gündüzleri toprağın içinde, öbürleri taşların altında gizlenirler.

Pelopidas (ö. İÖ 364, Kynoskephalai, Tesalya), Thebaili devlet adamı ve komutan. Epaminondas'la birlikte Yunan anakarasında Thebai egemenliğini (İÖ 371-362) kurmuştur.

Spartalıları desteklemek üzere İÖ 385'te Mantineia'ya gönderilen Thebai askerleri arasında yer aldı. Ağır bir yara aldıysa da Epaminondas tarafından kurtarıldı. Thebai Kalesi'nin İÖ 382'de Spartalıların eline geçmesi üzerine Atina'ya kaçtı ve Thebai'yi kurtarmayı amaçlayan bir hareketin başına geçti. Yandaşlarının İÖ 379'da halkı ayaklandırarak Sparta kuvvetlerini teslim almasından sonra *boiotarkh* seçildi. İÖ 375'te Tegyra'da (Orkhomenos yakınları, Boiotia), İÖ 371'de Leuktra'da Spartalıları yenen 300 kişilik seçkin piyade birliğine komuta etti. Tesalya kentlerinin çağrısı üzerine, İÖ 369'da Pherai tiranı Aleksandros'un bölgeye egemen olma girişimini önledi ve Makedonya kralının kuvvetlerini Tesalya dışına sürdü. Daha sonra Aleksandros'a tutsak düştü; Thebaililerin iki seferinin ardından serbest bırakıldı. Sonunda Aleksandros'u İÖ 364'te Kynoskephalai'de yendi, ama bu çarpışmada öldürüldü.

Peloponnesos, MORA olarak da bilinir, Modern Yunanca PELOPÓNNISOS, Yunanistan'ın güneyinde yarımada. Akdeniz'e doğru uzanan geniş ve dağlık bir kara kitlesidir. Yüzölçümü 21.439 km²'dir. Antik Çağdan bu yana Yunanistan'ın önemli bölgelerinden biri olan Peloponnesos, Korinthos Kıstağıyla Yunanistan anakarasına bağlanır. Siyasal olarak Peloponnesos yönetim bölgesi (*dhiamerísma*) Akhaia, Argolis, Arkadia (Arkadhía), İlía (Elis), Korinthos, Lakonía ve Messinía illerini (*nomos*) kapsar. Adı, bir efsane kahramanı olan Pelops'un adası anlamına gelen Pelopos Nisos'tan gelir. Miken uygarlığı İÖ 2000'lerde yarımadadaki Mykenai, Tiryns ve Pylos (Navarin) gibi merkezlerde gelişti. Peloponnesos'taki Sparta kenti İÖ y. 5. yüzyıldan 2. yüzyıldaki Roma istilasına değin, Yunanistan'da ekonomik ve siyasal egemenlik sağlama mücadelesinde uzun süre Atina'nın en büyük rakibi oldu. 13. yüzyılda Frankların eline geçen yarımada, 200 yıl sonra Bizans imparatorları tarafından geri alınana değin Frank egemenliği altında kaldı. 1460'ta Osmanlılar tarafından fethedildi. 14. yüzyılda önce kuzeybatıdaki bir dutçuluk bölgesi olan Elis, sonra da bütün yarımada Mora (Yunancada "dut") adıyla anılmaya başladı. Mora Despotluğu'nun da merkezi olan yarımadanın günümüzdeki en önemli kenti, Yunanistan'ın bağımsızlığından bu yana ticari önemi sürekli artan, kuzeydeki Pátrai'dir (Patras).

Peloponnesos Birliği, SPARTA İTTİFAKI olarak da bilinir, Sparta önderliğindeki Yunan kent devletlerinin İÖ 6. yüzyılda kurduğu askeri koalisyon. Birliğin izleyeceği politikalarla savaş, barış ya da ittifaka ilişkin kararlar, Spartalıların uygun gördükleri zaman toplantıya çağırdıkları bir mecliste belirleniyordu. Mecliste her üye devletin bir oy hakkı vardı. Yunanistan'da önemli bir ağırlığı olan Peloponnesos Birliği, Pers istilasına (İÖ 496-479) karşı direnişin çekirdeğini oluşturdu ve Peloponnesos Savaşı'nda (İÖ 431-404) Atina'yla çarpıştı. Ama Leuktra'da Thebai'ye yenilen (İÖ 371) Sparta'nın gücünün kırılmasıyla dağıldı (İÖ 366-365).

Peloponnesos Savaşı, Eski Yunan kent devletlerinin önde gelen ikisi olan Atina ile Sparta'nın arasındaki savaş (İÖ 431-404). Thukydides tarafından, o güne değin yapılan en büyük savaş sayılmıştır.

Atina ile Sparta, Yunan kent devletlerinin hemen tamamını kendi önderliklerindeki iki ittifakta toplamışlardı. Atina'nın başında olduğu ittifak, Ege Denizinin kuzeyiyle doğusundaki ada ve kıyı devletlerinin büyük çoğunluğunu kapsıyordu. Sparta ise bir deniz devleti olan Korinthos'un yanı sıra, Peloponnesos'taki ve Yunanistan'ın orta kesimindeki önemli kara devletlerinin çoğuna önderlik ediyordu. Dolayısıyla denizde Atinalılar, karada ise Spartalılar üstündü. Savaş İÖ 431'in ilkbaharında, Sparta'nın müttefiki Thebaililerin, Atina'nın müttefiki Plataia'ya saldırmasıyla başladı.

Savaş, aradaki altı yıllık ateşkesle bölünen ve birincisi 10, ikincisi 11 yıl süren iki döneme ayrılır. Birinci dönemde, önce Arkhidamos komutasındaki Sparta ordusu Atina'yı çevreleyen bölgeye yürüdü. Bunun üzerine savunmaya çekilen Perikles, birkaç ay sonra halkın büyük bölümünü yok edep veba salgını sırasında öldü. Spartalılar Yunanistan'ın batısındaki Atina üslerine saldırdıysa da sonuçta çekilmek zorunda kaldı (İÖ 430-429). Ayrıca denizde de yenilgiye uğrayan Spartalılar veba salgını sırasında yalnızca, stratejik bir konuma sahip olan Plataia kentini ele geçirebildi (İÖ 427).

Sonraki birkaç yıl üstünlüğü ele geçiren Atina önce Sicilya kenti Syrakusa'ya saldırdı. Ardından Yunanistan'ın batısında ve Peloponnesos'ta askeri harekâtlara girişti. İÖ 425'te oldukça zor duruma düşen Spartalılar barış girişiminde bulundu. Ama Delion Savaşı kahramanı Brasidas komutasındaki bir Sparta kuvvetinin İÖ 424'te Khalkidikia'da elde ettiği önemli başarı Atina'ya bağlı devletleri ayaklanmaya yöneltti. İÖ 422'de Amphipolis'te yapılan önemli savaşta hem Brasidas, hem de Atinalı önder Kleon öldü. Bunun üzerine Kleon'un rakibi Nikias, Atina'yı Sparta'nın barış önerisini kabul etmeye ikna etti.

İÖ 421'de başlayan ve altı yıl süren barış döneminde her iki taraf da küçük devletleri kendi safına çekmeye çalıştı. Zamanla diplomatik manevraların yerini küçük çaplı askeri harekâtlar aldı. İÖ 415'te Atinalıların Sicilya'ya karşı giriştiği büyük saldırıyla savaş yeniden başladı. Çarpışmalar Perslerin desteğini sağlayan Lysandros komutasındaki Sparta deniz filosunun Aigos-Potamoi'de Atina donanmasını yenilgiye uğratmasıyla (İÖ 405) son buldu. Yoğun kuşatma altında açlık tehlikesiyle karşılaşan Atina ertesi yıl teslim olmak zorunda kaldı.

Pelotas, Brezilya'nın güney kesimindeki Rio Grande do Sul eyaletinin güneydoğusunda kent. Mirim Lagünü ile Patos Lagününü birbirine bağlayan São Gonçalo Kanalının sol kıyısında yer alır. 1780'de São Francisco de Paula adıyla kuruldu. 1830'da adı değiştirildi, 1835'te de kent yapıldı. Güneydoğusundaki Rio Grande limanıyla birlikte, yüklüyken Patos Lagününün sığ sularını aşıp Pôrto Alegre'ye ulaşamayan gemiler için bir aktarma noktası işlevi görür. Brezilya'nın başlıca *xarque* (kurutulmuş sığır eti) üreticisi olan kentte et paketleme tezgâhları, un fabrikaları, tabakhaneler ve başka sanayi kuruluşları vardır. Başlıca yükseköğretim kurumları, üçü de 1960'ta kurulan Sul Riograndense, Rural do Sul üniversiteleri ve Pelotas Katolik Üniversitesi ile Pelotas Federal Üniversitesi'dir (1883). Nüfus (1980 geç.) 197.092.

Pelotas Irmağı, Portekizce RIO PELOTAS, ALTO URUGUAI IRMAĞI olarak da bilinir, Brezilya'nın güney kesiminde ırmak. Santa Catarina eyaletinde, Serra do Mar'ın batı yamacındaki Alto do Bispo'dan doğar. Kuzeybatıya doğru yaklaşık 450 km'lik bir yay çizerek platoları aştıktan sonra Marcelino Ramos yakınlarında Canoas Irmağı ile birleşir ve Uruguay Irmağını oluşturur. Santa Catarina ve Rio Grande do Sul eyaletleri arasındaki sınırın büyük bölümünü çizen ırmak ulaşıma elverişlidir.

pelte, PALUZE olarak da bilinir, kaynatılmış ve katılaştırılıp soğutulmuş meyve suyundan yapılan hafif tatlı. Besin değeri yüksek, sindirimi kolaydır.

Suyu alınmaya elverişli vişne, çilek, böğürtlen, elma, ahududu, limon, portakal, kayısı, frenküzümü gibi meyveler az su ile kısa bir süre kaynatılır. Kevgirden geçirilerek çıkarılan meyve suyuna, ılık suda eritilmiş ve elekten geçirilmiş nişasta katılır. Bu karışım, topaklanmaması için tahta kaşıkla sık sık karıştırılarak kaynatılır. Kaynamaya başlayınca içine şeker eklenir. Kıvamını bulduktan sonra kâselere boşaltılır ve soğumaya bırakılır.

Doğu ve Batı ülkelerinde çok eskiden beri yapılmakta olan bu tatlı bir tür jöle(*) sayılabilir.

Peltier, Jean-Charles-Athanase (d. 22 Şubat 1785, Ham - ö. 27 Ekim 1845, Paris, Fransa), uc uca eklenmiş iki farklı metal tele gerilim uygulandığında, bağlantı noktasında akımın yönüne bağlı olarak bir sıcaklık artışı ya da azalması oluştuğunu bulan (1834) Fransız fizikçi. Onun adıyla

Peltier, Maurin'in bir taş baskısından ayrıntı
Giraudon-Art Resource/EB Inc.

anılan bu etkiden, sıcaklık ölçme aygıtlarında ve yeni iletken malzemelerin bulunmasıyla da soğutucularda yararlanılmıştır.

Aslında bir saat yapımcısı olan Peltier, 30 yaşında bu işini bırakarak tüm zamanını bilimsel araştırmalara ayırdı. 1840'ta, iletken malzemelerin yüklenmesine yönelik olarak elektrostatik indükleme yöntemini geliştirdi. Bu yöntemde malzeme, yüklü başka bir malzemenin çok yakınına konularak bunun pozitif ya da negatif yüklerinden birini tümüyle çekmesi sağlanıyor, daha sonra da topraklanarak tüm öteki yükünden arındırılıyor ve böylece geriye aynı işaretli net bir yük kalıyordu. Peltier atmosfer elektriği, deniz hortumları, çok yüksek yerlerdeki kaynama noktası ve bunlara ilişkin başka konular üzerine pek çok makale yazmıştır.

Peltier etkisi, iki farklı iletkenden yapılmış bir malzemeye elektrik akımı uygulandığında, bağlantı noktasının bir yanı soğurken öteki yanının ısınması olayı. İki farklı yariletkenden yapılmış devrelerde bu etki daha da güçlüdür. Bir pilin kutuplarına bağlanan iki bakır telin boşta kalan uçları bizmuttan yapılmış bir telin uçlarına bağlanırsa, akımın bakırdan bizmuta doğru geçtiği bağlantı noktasında sıcaklık artışı, akımın bizmuttan bakıra doğru geçtiği bağlantı noktasında ise sıcaklık azalması ortaya çıkar. 1834'te Fransız fizikçi J.-C.-A. Peltier'nin bulduğu bu etkiden, 1960'larda termoelektrik soğutucuların yapımında yararlanılmıştır.

Pelusium, Yunanca PELOUSION. Nil Irmağının en doğudaki ağzında kurulu Eski Mısır kenti. Kaynaklara göre Eski Mısırlılarca Sainu ve Per-Amon (Amon'un Evi) adlarıyla anılıyordu. Port Said'in 32 km kadar güneydoğusundaki Tel Ferama kentinin adını Per-Amon'dan aldığı sanılır. Kitabı Mukaddes'te "Mısır'ın kalesi" olarak geçen (Hezekiel 30:15) Pelusium, 26. ve sonraki sülaleler döneminde Filistin'e karşı başlıca sınır kalesi ve Asya'dan gelen mallar için bir gümrük noktasıydı (İÖ 525). II. Kambyses komutasındaki Pers kuvvetleri, Sais firavunlarından III. Psamtik'i (Psammetikos) burada yendiler. Pers egemenliğinin yıkılmasından sonra önemli bir savunma noktası olan kent, Roma yönetimi altında Kızıldeniz'e giden yolda bir ticaret merkezi olarak kullanıldı. Kentte Roma dönemi kalıntıları vardır.

Pematangsiantar, Endonezya'nın Kuzey Sumatra ilinde (*propinsi*) kent (*kotamadya*). Medan'dan sonra ilin ikinci kalabalık kentidir. Nüfusunun çoğunluğunu Bataklar oluşturur. Kentte çoğu tüccar ve işadamı olan Çinliler ve Hintliler de yaşar. Kauçuk ve palmiye plantasyonlarının ortasında yer alan kent, kauçuk, tütün, çay, doğal elyaf, palmiye yağı ve pirinç gibi ürünlere dayalı bir ticaret ve taşımacılık merkezidir. Sanayi işlenmiş gıda, sabun, bitkisel yağ ve pirinç unu gibi ürünleri kapsar. Oymacılık, altın ve gümüş telkari, el dokumacılığı ve hasır örgücülüğü başlıca el sanatlarıdır. Nüfus (1980) 150.376.

Pemba Adası, Arapça CEZİRETU'L-HUDRE. Hint Okyanusunda Tanzanya'ya bağlı ada. Doğu Afrika kıyılarının 56 km açığında, Tanzanya'nın Tanga limanının karşısında yer alır. Yüzölçümü 984 km², uzunluğu 67 km, genişliği ise 22,5 km'dir. Arapça adı "yeşil ada" anlamına gelen Pemba dünyanın başlıca karanfil üreticisidir.

Zengibar gibi, Pemba'nın nüfusu ve kültürü de büyük ölçüde Afrika anakarasından, Ortadoğu'dan ve Hindistan Yarımadasından gelen göçmenlerden etkilenmiştir. Adanın yönetim merkezi batıdaki Wete'dir. Nüfus (1988 geç.) 65.039.

pembe kuvars, silis minerali kuvarsın(*) yarı saydam, çoğunlukla bulanık görünümlü ve iri taneli türü. Soluk ile parlak pembe arasında değişen rengiyle ayırt edilen ve değerlendirilen taşın renginin içerdiği manganezden geldiği sanılır. Tıraşlanarak parlatılan pembe kuvarstan çok eskilerden beri değerli taş olarak yararlanılagelmiştir. Sütsü görünümü, çok ince iğne benzeri rutil

Brezilya'dan pembe kuvars örneği
B M Snaub

kalıntılarına (enklüzyon) bağlanır. Bulunduğu başlıca yerler Brezilya, İsveç, Namibia ve ABD'de California ile Utah'tır. Özellikleri kuvarsınkiler gibidir (*bak.* silis mineralleri [tablo]).

Pembroke (ve Striguil) (1. Kontu), William Marshal, WILLIAM THE MARSHAL olarak da bilinir (d. y. 1146 - ö. 14 Mayıs 1219, Caversham, Berkshire, İngiltere), İngiltere'de saray teşrifatçısı (*marshal*) ve sonradan kral naibi.

1170'te Kral II. Henry'nin (hd 1154-89) büyük oğlu Prens Henry'nin koruyuculuğuna getirildi. Prensin ölümünden dört yıl sonra, 1187'de yeniden II. Henry'nin hizmetine girerek onunla birlikte Fransa'da savaştı.

1189'da tahta çıkan I. Richard ertesi yıl krallığın sorumluluğunu William Longchamp'e bırakarak Haçlı seferine çıktı. Pembroke 1191'de muhalefetle birleşerek Longchamp'i sürgüne gönderdi. Richard 1192-94 arasında Almanya'da tutsak kalınca kardeşi John'ın İngiltere'de tahta el koymasını önledi. Ama I. Richard'ın 1199'da ölümü üzerine John'ın barışçı yoldan tahta çıkmasını destekledi. Ardından Pembroke kontu oldu ve zamanla kralın en yakın danışmanı durumuna geldi. Saraya bağlılığını John'la baronlar arasında çıkan ve Haziran 1215'te Magna Carta belgesinin imzalanmasıyla sonuçlanan anlaşmazlıklar sırasında da sürdürdü. John'ın ölümünden sonra tahta oğlu III. Henry'nin çıkması üzerine *rector regis et regni* (kralın ve krallığın yöneticisi) unvanını aldı. Ardından İngiliz baronlarıyla Fransız istilacılarını yenilgiye uğrattı.

Pembroke (ve Striguil) (2. Kontu), Richard de Clare, lakabı RICHARD STRONGBOW (d. y. 1130 - ö. 20 Nisan 1176, Dublin), 1170'te İrlanda'yı istila ederek İngiliz fetih hareketini başlatan Anglonorman soylu.

De Clare ailesinden 1. Pembroke kontu Gilbert'in oğluydu. 1148'de babasından devraldığı, Galler'in güney kesimindeki mülklerini 20 yıl içinde yitirdi. Büyük olasılıkla 1168'de, İrlanda kralı Roderic'in (Rory O'Connor) sürgüne gönderdiği Leinster kralı Dermot MacMurrough'a destek sağladı. İngiltere kralı II. Henry'nin (hd 1154-89) izniyle İrlanda'yı istilaya girişti. 23 Ağustos 1170'te İrlanda'ya çıktı; Waterford'la Dublin'in kısa sürede Normanların eline geçmesini sağladı. 1173-74'te Normandiya'daki ayaklanmanın bastırılmasında desteklediği II. Henry'den Wexford, Waterford ve Dublin'i yönetme hakkını aldı. Öldüğünde bütün İrlanda'yı denetimi altına almıştı, ama yönetimi yalnızca Leinster'de tanınıyordu.

Ölümünden sonra kontluk, kızı Isabel'in (ö. 1220) kocası William Marshal'a geçti.

pemfigus, sağlıklı görünen deri ya da mukozalarda sıvı dolu kabarcıkların (bül) çıkmasına neden olan, ender görülen ve ölüme yol açabilen hastalık. Kabarcıklar önceleri ağız mukozası, kasık, koltuk altları ve avuçlar gibi sık sık sürtünmeye maruz kalan bölgelerde çıkar. Derinin damar içermeyen en dış katmanının (üstderi) hücreleri arasındaki bağlantıların yapısı değiştiğinden deri hücreleri birbirinden ayrılıp yıkılır. Yapısı bozulan deri katmanındaki yarıklar ve çatlaklar ölü hücre parçaları da içeren, seruma benzer bir sıvıyla dolu kabarcıkları oluşturur. Zamanla kabarcıklar delinir, içleri boşalır; geriye çıplak ve aşınmış deri alanları kalır.

Klinikte farklı pemfigus tablolarına rastlanır. En sık görülen adi pemfigusta hücreler üstderinin tabanında yıkıma uğrarken, eritemli pemfigus ve pullu pemfigusta bu süreç daha yukarıdaki bölümlerde ortaya çıkar ve genellikle daha iyi huyludur.

Eskiden kabarcıkların bakteri bulaşmasıyla iltihaplanması ve çıplak deri alanlarından sıvı ve protein kaybı hastalığın ilk birkaç ayda ölümle sonuçlanmasına neden olurdu. Günümüzde kortikosteroitler ve başka hormonların kullanılmasıyla hastalık başarıyla tedavi edilebilir. Nedeninin henüz tam olarak anlaşılmamış olmasına karşın pemfigusun bir özbağışıklık hastalığı olduğu sanılmaktadır.

Pempheridae, *Perciformes* takımından 25 dolayında tür içeren balık familyası. Seyrek rastlanan ve az tanınan bu familya üyeleri tuzlu ve acı sularda yaşar. Üç okyanusa da dağılmış olmakla birlikte Atlas Okyanusunun doğu kıyılarında bulunmazlar. Vücutları yanlardan basık, yüzgeçleri ve kuyrukları iyi gelişmiş, gözleri çok iridir. Birkaç türün vücudunda ışık organları bulunur.

PEN kulüpleri, uluslararası yazarlar kuruluşu. 1921'de İngiliz romancı John Galsworthy tarafından kurulmuş, o zamandan bu yana gelişerek bütün dünya yazarlarını kapsayacak düzeye ulaşmıştır. PEN adı İngilizce *poet* (şair), *playwright* (oyun yazarı), *editor* (yayımcı), *essayist* (denemeci) ve *novelist* (romancı) sözcüklerinin ilk harflerini içeren bir kısaltmadır. PEN'in amacı dünya yazarları arasındaki düşünce alışverişini ve iyi niyeti geliştirmek; ulus, ırk, din ya da siyasal sistem farkı gözetmeden bütün yazarların ifade özgürlüğüne kavuşmalarını sağlamaktır. PEN, özellikle de ülkelerindeki yönetim tarafından baskı altında tutulan ya da cezalandırılan yazarları korumak için çalışır. Kuruluş aynı zamanda edebiyat ödülleri verir, ihmal edilmiş ya da unutulmakta olan dillerde yazılmış yapıtların çevrilmesini destekler, güncel siyasal-edebi konular üzerine konferanslar düzenler, broşür ve bültenler yayımlar. Bir yazarın PEN'e üye olabilmesi için en az iki kitabının yayımlanmış olması ve bunlardan birinin belli bir edebi değer taşıyor olması gerekmektedir. Merkezi Londra'da olan PEN'in 60 kadar ülkede 80'den fazla örgütü vardır.

Türk PEN kulübü 1951'de İstanbul'da kuruldu. İlk başkanı Halide Edip Adıvar'dı. Daha sonra başkanlığa Refik Halit Karay, Sabri Esat Siyavuşgil ve Yaşar Nabi Nayır getirildi. 1981'de kapanan kulüp 1988'de yeniden kuruldu ve başkanlığına Yaşar Kemal getirildi. 1991'de ise Şükran Kurdakul başkan seçildi.

pena yelken *bak.* latin yelkeni

Penatlar, Latince PENATES. Romalıların ve öteki Latin halklarının ev tanrıları. Dar anlamda *penus* (kiler) tanrıları olmakla birlikte bütün evi koruduklarına inanılırdı. Vesta gibi öteki ev tanrılarıyla bağlantılandırılır ve adları bazen Larlarla(*) aynı anlamda kullanılırdı. Penatlara özel olarak ev halkı koruyucuları, genel olarak da Roma Devleti'nin koruyucuları olarak tapılırdı. Her evde tasvirlerinin yer aldığı küçük bir tapınak köşesi bulunurdu. Penatlara, yenen yemeğin bir bölümü ya da özel kekler, şarap, bal, tütsü ve ender olarak da kan sunulurdu. Kamu Penatlarına tapınmaya dayalı devlet kültünün Roma yurtseverliğinde önemli bir yeri vardı.

Pencap, Hindistan'ı oluşturan eyaletlerden biri. Ülkenin kuzeybatı ucunda yer alır. Kuzeyde Cemmu ve Keşmir, doğuda Hindistan'ın Himaçhal Pradesh eyaleti, güneyde Haryana ve Racasthan, batıda Pakistan'la çevrilidir. Yüzölçümü 50.362 km²'dir.

Beş akarsu ya da ırmak ülkesi anlamına gelen Pencap sözcüğü, Farsça *penç* (beş) ve *ab* (su) sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur. Ama sınır değişiklikleri nedeniyle günümüzde bu beş ırmaktan yalnızca Satlec ve Beas eyalet sınırları içindedir.

Pencap'ın kurucusunun, savaşçı Sih çetelerinin askeri önderliğini üstlenerek eyaletin doğu kesimini Hint-Türk İmparatorluğu'nun egemenliğinden kurtaran (1709-10) Banda Singh Bahadur(*) olduğu söylenebilir. Sihler daha sonra güçlü bir krallık kurup topraklarını genişleterek bölgeyi bütünüyle egemenlikleri altına aldılar. 1849'da İngiliz yönetimi altına giren Pencap toprakları 1947'de Hindistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Hindistan ve Pakistan arasında paylaşıldı ve daha küçük olan doğu kesimi Hindistan'a bırakıldı. 1966'da bölgede konuşulan farklı diller temel alınarak, Pencap dilinin konuşulduğu Pencap ve Hintçenin konuşulduğu Haryana olmak üzere iki eyalete bölündü. Çhandigarh kenti Pencap ve Haryana eyaletlerinin ortak merkezi oldu.

Pencap topraklarının tamamına yakın bölümü kuzeydoğuda yaklaşık 280 m yükseklikten güneybatıda 170 m'ye kadar alçalan engebesiz bir ovadan oluşur. Kuzeydoğuda yüksekliği 280-935 m arasında olan Sivalik Tepeleri uzanır.

Yarı kurak bir kara ikliminin hüküm sürdüğü Pencap'ta yazlar çok sıcak, kışlarsa serin geçer. Haziran ayı ortalama sıcaklığı 34°C, ocak ayı ortalama sıcaklığı ise 13°C'dir. Yıllık ortalama yağış miktarı kuzeydoğuda yaklaşık 1.250 mm'yle güneybatıda yaklaşık 357 mm arasında değişir. Pencap, Hindistan'da nüfusun çoğunluğunu Sihlerin oluşturduğu (yüzde 60) tek eyalettir. Halkın yaklaşık üçte ikisinin anadili Pencap dilidir; geri kalanlar Hintçe konuşur. Nüfusun üçte birinden fazlası Hindudur. Halkın yaklaşık dörttte biri kent ve kasabalarda yaşar. Eyalette nüfusu 100 binin üzerinde yedi kent vardır.

Ekonomisi tarıma dayalı olan eyalette küçük ölçekli sanayi de gelişmektedir. Halkın yaklaşık yüzde 70'i tarımla uğraşmakla birlikte, Pencap Hindistan'ın toplam tahıl üretiminin yüzde 10'undan azını, buğday üretiminin ise yaklaşık dörtte birini karşılar. Toprağın yaklaşık yüzde 70'i ırmak vadilerindeki kanal sistemleriyle sulanır. Modern tarım yöntemleri, yeni tohum ve gübre kullanımı ile sulamaya ağırlık veren Yeşil Devrim 1950'li yıllardan başlayarak bölgede büyük bir tarımsal üretim artışı sağlamıştır.

Pencap maden ve fosil yakıt kaynaklarından yoksun olduğundan eyalette tarıma ve tüketim malları üretimine dayalı bir sanayi gelişmiştir. Başlıca sanayi ürünleri arasında pamuklu, yünlü ve ipekli dokumalar, şeker, takım tezgâhları, gübre, tarım araçları, dikiş makinesi, bisiklet, spor malzemeleri, otomobil parçaları, un ve süt ürünleri sayılabilir.

Pencap halkı Dussehra, Divali ve Baisakhi gibi mevsimlik dinsel şenliklere ve gurularla azizlerin onuruna düzenlenen yıllık kutlama törenlerine kitlesel olarak katılır. Şarkılı bir kadın dansı olan *giddha* Pencap'a özgüdür. Dinsel Sih müziğinin yanı sıra, Hint-Türk müziğinin yarı klasik biçimleri de yaygındır. Hindu-Müslüman mimarlığının en güzel örneklerinden biri olan Amritsar'daki Altın Tapınak eyaletteki en önemli yapıdır. Amritsar'da ayrıca Hindu Durgiana Tapınağı, Kapurthala'da ise önemli bir cami vardır.

Eyaletteki başlıca yükseköğretim kuruluşları Patiala'daki Pencabi Üniversitesi, Amritsar'daki Guru Nanak Üniversitesi, Ludhiana'daki Pencap Tarım Üniversitesi ve Çhandigarh'taki Pencap Üniversitesi'dir. Pencap'ta ayrıca 160'tan fazla meslek, tıp ve mühendislik yüksekokulu vardır. Nüfus (1991 geç.) 20.190.795.

Pencap, Pakistan'ın doğusunda eyalet. Kuzeyde Cemmu ve Keşmir, doğuda Hindistan'a bağlı Pencap ve Racasthan eyaletleri, güneyde Sind eyaleti, batıda Kuzeybatı Sınır Eyaleti ve Belucistan eyaletiyle çevrilidir. Yüzölçümü 206.433 km²'dir.

İÖ y. 2500'den sonra İndus Vadisinde kent uygarlıkları kurulmaya başladı. Bölge sırasıyla Âri, Yunan, Part, Arap, Hint-Türk, Afgan, Sih ve İngiliz kuvvetlerince fethedildi. Hindistan'ın 1947'de bağımsızlığına kavuşmasının ardından Hindistan ve Pakistan arasında paylaşılan Pencap'ın daha geniş olan batı kesimi Pakistan'a bırakıldı. Bugünkü eyalet sınırları 1970'te belirlendi. Pencap'ın yönetim merkezi Lahor eyalet topraklarının ortadoğu kesiminde, Hindistan sınırı yakınındadır. Pencap, Belucistan'dan sonra ülkenin ikinci büyük ve nüfus yoğunluğu en yüksek olan eyaletidir.

Pencap toprakları güneye doğru akan İndus Irmağı ve kolları Cihelum, Çhenab, Ravi ve Satlec'in oluşturduğu alüvyonlu bir ovayı kapsar. Kuzeyde Dış Himalayalar'ın uzantısı olan Murri, Ravalpindi ve Pabbi tepeleri, daha kuzeyde ise Potvar Platosu uzanır. Eyalet toprakları muson iklim kuşağının sınırında yer alır. Genellikle yüksek olan sıcaklık mevsimlere göre değişir. Dış Himalayalar ve kuzeydeki yüksek bölgeler dışında yağışlar azdır.

Eyalette yaşayan başlıca etnik gruplar Catlar, Racputlar, Âriler, Gucarlar ve Avanlardır. Nüfusun büyük çoğunluğu Pencap dilini konuşur.

Tarım önemli bir gelir ve istihdam kaynağıdır. Ekili toprakların büyük bölümü sulanır. Başlıca tarım ürünleri buğday ve pamuktur. Pakistan'ın en sanayileşmiş eyaletlerinden biri olan Pencap'ın sanayi ürünleri arasında kumaş, makine, elektrikli aletler, cerrahi aletler, metal eşya ve işlenmiş gıda sayılabilir. Eyalet Hindistan, Çin Halk Cumhuriyeti ve Afganistan'a kara ve demir yoluyla bağlıdır.

Eyaletin başlıca yükseköğretim kuruluşları olan Pencap Üniversitesi'yle Mühendislik ve Teknoloji Üniversitesi Lahor'dadır. Kentte başka yüksekokullar, müzeler, kütüphaneler ve kültür merkezleri de vardır. Nüfus (1983 tah.) 50.460.000.

Pencap dili, Hint-Âri dillerinin Kuzeybatı öbeğine bağlı dil. Pencap'ta (Lahor ve Amritsar çevresinde) konuşulur ve batıya doğru Lahnda diliyle(*) karışır. Hindistan Anayasası'nın tanıdığı 14 yerel dilden biridir. Sözcük dağarcığı açısından Batı Hintçeye çok benzer. Farsça, Arapça ve Sanskrit dilinden çok az öğe almıştır. Devanagari yazısıyla benzerlik gösteren, bölgeye özgü Lahnda yazısı ve ikinci Sih gurusu Angad'ın (hd 1539-52) Sih kutsal metinlerini yazmak için geliştirdiği, bugün başka metinlerde de kullanılan Gurmukhi yazısı olmak üzere iki ayrı alfabeyle yazılır. Eskiden Hindistan'ın öteki bölgelerine, hatta Çin'e kadar yayılmış olan Pencap dilinin gelişmiş bir edebiyatı yoktur.

Pencap Himalayaları, Himalayalar'ın en batı kesimi. Hindistan ve Pakistan'ın kuzey kesimindeki Keşmir bölgesinde yer alır. İndus Irmağı dönemecinden Satlec Irmağına kadar doğu ve güneydoğu yönünde 560 km boyunca uzanır. İndus Irmağının yukarı çığırıyla kuzeydeki Karakurum Dağlarından ayrılır. Zaskar Sıradağları, Pir Pençal Sıradağları ve Sivalik Tepelerinin bir bölümünü kapsar. Cihelum Irmağı bu dağlardan doğar ve Keşmir Vadisinden geçerek batıya doğru akar. Pencap Himalayaları'nın en yüksek noktası kuzeybatı ucundaki Nanga Parbat'tır (8.126 m). Dalhousie bölgenin ünlü bir dağ sayfiyesidir.

Pencap Ovası, Hindistan'ın kuzeybatısında büyük alüvyon ovası. Yüzölçümü yaklaşık 99.200 km²'dir. Pencap ve Haryana eyaletleriyle Şahdara bölgesi dışında kalan Delhi birlik toprağını kapsar. Doğuda Yamuna Irmağı, kuzeyde Sivalik Tepeleri, güneyde Racasthan'ın kıraç kesimi, kuzeybatı ve güneybatıda sırasıyla Ravi ve Satlec ırmaklarıyla çevrilidir. Hindu destanı *Mahabharata*'ya göre, Ârilerin ilk yerleştikleri bölgelerden biri olan ovada Pandavalar ve Kauravalar arasında bir savaş olmuştur. Kuzeydeki eski Hindu hanedanlarınca yönetilen Pencap Ovası, Prithviraca Çauhan'ın (Çahamana) Muhammed Guri'ye yenildiği 1192'den sonra kesin olarak Müslümanların denetimi altına girdi. 1707'de Evrengzib'in ölmesinden sonra, merkezi Delhi olan Hint-Türk İmparatorluğu'nun zayıflamasından yararlanan Sihler tarafından ele geçirildi. Batı sınırı aynı zamanda Hindistan'la Pakistan arasında sınır oluşturduğundan Pencap Ovası büyük bir stratejik öneme sahiptir.

Hafif engebeli olan ovanın yüksekliği güneydoğuda 650 m, kuzeydoğuda ise 210 m'dir. Ravi, Beas, Satlec ve Yamuna ırmakları yıl boyu akan akarsulardır. Güneydoğuda dikenli ağaçlardan oluşan tropik ormanlar, kuzeyde ise yapraklarını döken ağaçlardan oluşan tropik ormanlar yer alır. Bölge ekonomisi tarıma dayalıdır. Başlıca ürünler tahıl, pamuk, şekerkamışı ve yağlı tohumlardır. Bölgede çok sayıda sulama kanalı vardır. Yeni Delhi, Amritsar, Ludhiana, Cullundur ve Çhandigarh'ta toplanmış olan büyük ölçekli sanayi tesislerinde kumaş, bisiklet parçaları, makine araçları, tarım aletleri, spor malzemeleri, kolofan, terebentin ve vernik üretilir.

Pencap Üniversitesi, Urduca CAMİA-İ PANCAB, Pakistan'ın Lahor kentinde üniversite. 1882'de bir Hint üniversitesi olarak kuruldu ve o sırada yetki alanı Hindistan'ın kuzey

kesiminin büyük bölümüyle Birmanya'nın (bugün Myanmar) bir bölümünü kapsayan Kalküta Üniversitesi'ne bağlı bazı yüksekokulları devraldı. 1947'de Pakistan'ın kuruluşundan sonra Hindistan topraklarında kalan yüksekokulları Hindistan'ın Çhandigarh kentinde yeni kurulan Pencap Üniversitesi'ne bağlandı. Lahor'daki üniversite güzel sanatlar, fen, mühendislik, İslam ve Doğu bilimleri, hukuk, ticaret, tıp, dişçilik ve eğitim dallarında lisans ve lisansüstü öğrenim veren yüksekokul ve fakültelerden oluşmaktadır. Eğitim dili İngilizce ve Urducadır.

pencere, bir yapının içine hava ve ışık girmesi için duvarlarda bırakılan boşluk. Eski çağlardan beri bu tür boşluklar taşla, ahşap ya da metal kafeslerle, cam, mika gibi saydam malzemelerle ya da Uzakdoğu'da olduğu gibi kâğıtla kapatılmıştır. Aşağıdan yukarı sürülerek açılan pencerelere giyotin pencere adı verilir. Kanatlı pencerelerde ise kanatlar içe ya da dışa doğru açılır.

Pencerenin bulunuşu, ilk evlerin yapılması kadar eski olmalıdır. Eski Mısır duvar resimlerinde, Asur kabartmalarında, Girit'te bulunmuş pişmiş toprak levhalarda pencere betimlemelerine rastlanır. Eski Yunan'da konutun bölümlerinin bir iç avluya bakıyor olması, neredeyse tümüyle penceresiz bir mimarlığın gelişmesine yol açmıştı. İlk camlı pencereler ise Roma İmparatorluğu'nda ortaya çıktı. Pompei ve başka yerlerdeki kalıntılarda tunç çerçeveler içinde cam kırıkları bulunmuştur. Isının dışarıya kaçmaması için Roma hamamlarındaki büyük pencere boşlukları da bir biçimde kapatılmış olmalıdır. Genel kanı bu iş için tunç çerçevelerin kullanıldığı, bunların da küçük parçalara bölünüp içlerine cam yerleştirildiği biçimindedir. Gene de eski çağlarda cam çok yaygın bir malzeme değildi.

Erken Hıristiyan ve Bizans kiliselerinde pencere sayısı arttı; bunların arasında camlı olanlar da vardı. Örneğin Konstantinopolis'teki (İstanbul) Ayasofya'nın pencerelerinde mermer bölmelerin arasına cam konmuştu. İslam mimarlığında da benzer bir yöntem uygulanmış, cam bazen doğrudan duvar örgüsü arasına, bazen de alçıdan kayıtlarla bölünmüş çerçeveler içine yerleştirilmişti. Bu tür pencerelerin yapımı özellikle Osmanlı mimarlığında bir sanat düzeyine yükseldi. Alçı kayıtlar çok zengin bir desen oluşturacak gibi düzenleniyor, aralardaki boşluklara da çeşitli renklerde camlar yerleştiriliyordu. Arkadan gelen ışık altında birer nakış gibi duran bu pencerelere revzen-i menkuş (nakışlı pencere) denirdi. İslam mimarlığında bir de cam kullanılmayan pencere türü vardı. Bu pencereleri ahşap bir kafes örterdi.

Batı ve Kuzey Avrupa'da renkli cam kullanımı 12. ve 13. yüzyıllarda doruğa ulaştı. Cam parçalarını tutturmak için mermer ya da alçı yerine kurşun kullanılıyordu. Bu maddenin yumuşak olması istenen biçimin verilmesine olanak sağlayarak özellikle gotik katedrallerin ünlü vitray pencerelerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Ayrıca dikey taşıyıcılar kullanılarak daha yüksek pencereler yapıldı.

Bizans döneminde ortaya çıkan kemerli pencereler ortaçağda hem Hıristiyan, hem de İslam ülkelerinde kullanıldı. Buna karşılık konut mimarlığındaki pencereler genellikle dikdörtgen biçimindeydi. Avrupa'da camın giderek daha ucuz elde edilen bir malzeme olmaya başlaması konutlarda da kullanılmasına yol açtı. Aşağı yukarı 15. yüzyıldan beri konut pencereleri camla yapılmaktadır. Gene de kanatlı ahşap pancurlar koruyucu olma özelliğini yitirmemiştir.

Rönesans'ta İtalya'da pencere bir yatay ve bir düşey kayıtla, ortasında bir haç oluşacak biçimde bölünüyordu. Barok mimarlıkta ise pencereler de öteki yapı öğeleri gibi yoğun bezemelerin uygulandığı bir yer oldu. Fransa'da yere kadar inen bir pencere türü ortaya çıktı. Bunların dışına, güvenlik amacıyla demir ya da mermer korkuluklar yerleştirilmişti.

Sanayileşmenin etkisindeki çağdaş mimarlıkta pencerelerde ahşap yerine demir ya da alumınyum gibi metal çerçeveler kullanılmaya başlamış, bu da cam yüzeylerin büyümesine olanak vermiştir. İskelet yapım yöntemi, döşemeden tavana ya da bir duvardan ötekine kadar giden pencereler yapmayı sağlamıştır. Eğer yapıda havalandırma donatımı varsa, pencerelerin açılan kanatları olması da gerekmez. Gökdelenlerin cephelerinde de boydan boya cam kullanılır; perde duvar adı verilen bu pencereler de açılmaz. Enerji sakınımı gözetilen yerlerde pencerelerde iki, hatta üç kat cam kullanılır.

pencere katı, bir mekânın duvarlarında, ışık sağlamak amacıyla çevredeki çatılardan daha yüksekte açılmış pencereler bulunan bölüm. Büyük yapılarda dış duvarlardan uzak iç bölümlerin gün ışığından yararlanabilmesi için bu yapım yöntemi kullanılır. Pencere katı bulunan en eski yapılardan biri

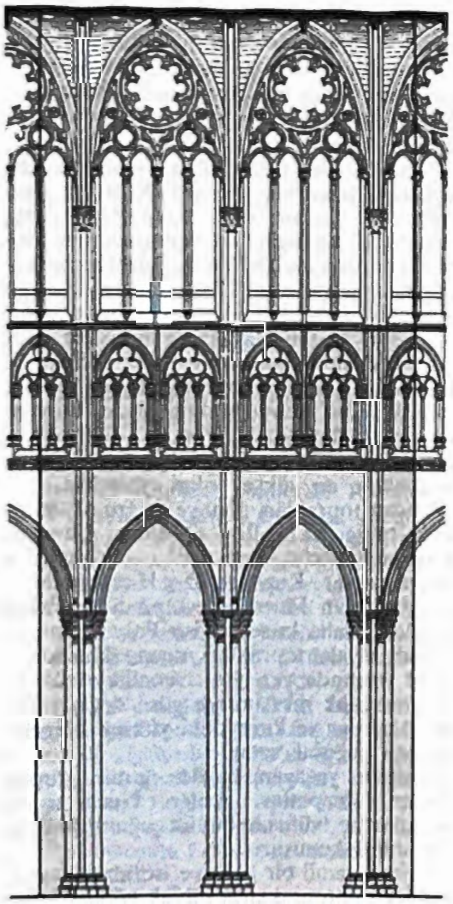

Amiens Katedrali'nin nefindeki pencere katı, 1220
N. Pevsner, *An Outline of European Architecture*, 1983, Penguin Books Ltd

Karnak'taki Amon Tapınağı'dır. Bu yapının, Firavun I. Seti ve II. Ramses'in yaptırdığı büyük salonunun ortasındaki sütunlar, yandakilere göre daha yüksek tutularak aralarında bir pencere dizisi elde edilmiştir.

Roma mimarlığında da birçok geniş mekân bu yolla aydınlatılmıştır. Tonozların üst bölümleri yarım daire biçiminde pencerelerin açılmasına olanak verir. Roma'daki Diocletianus Hamamı'nda böyle pencereler vardır. Erken Hıristiyan ve Bizans mimarlıklarında da bu yöntem kullanılmıştır. Konstantinopolis'teki (İstanbul) Ayasofya'nın yan duvarlarındaki kemerlerin içine yerleştirilmiş pencereler buna bir örnektir. Pencere katı romanesk ve gotik mimarlıklarda da çok sık kullanılmıştır. Chartres Katedrali'nin pencere katındaki pencereler neredeyse yan neflerdeki pencereler kadar geniştir.

penci kemer, TÜRK KEMERİ olarak da bilinir, kavsi, açıklığını beş eşit parçaya bölen dört noktadan ortadaki iki tanesi merkez alınarak çizilen sivri kemer. *Ayrıca bak.* kemer.

Penck, Albrecht (d. 25 Eylül 1858, Leipzig, Almanya - ö. 7 Mart 1945, Prag, Çekoslovakya), Almanya'da modern coğrafyanın gelişmesi üzerinde etkili olan ve Pleyistosen Bölüm (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) stratigrafisini kuran Alman coğrafyacı ve jeolog.

1885-1906 arasında Viyana Üniversitesi'nde profesörlük yapan Penck, Bavyera Alpleri'ndeki vadilerde yaptığı araştırmalar sonucunda, Pleyistosen'de gerçekleşen Günz, Mindel, Riss ve Würm buzullaşma dönemlerinin varlığını kanıtladı. Bulgularını, asistanı Eduard Brückner ile birlikte hazırladığı üç ciltlik *Die Alpen im Eiszeitalter* (1901-09; Buz Çağında Alpler) adlı yapıtta topladı. Penck ayrıca, Yer'in 1:1.000.000 ölçekli bir haritasını hazırladı ve jeomorfoloji (Yer'in yüzey şekillerinin incelenmesi) üzerine çok önemli bir çalışma yayımladı (jeomorfoloji terimini de kendisi ortaya atmıştır).

1906-26 arasında Berlin Üniversitesi'nde coğrafya bölümü başkanı olan Penck, Okyanusbilim Enstitüsü'nü de yönetti. Bu dönemde iklimlerin sınıflandırılması, bölgesel ekoloji ve siyasi coğrafya üzerine çalıştı, Alman coğrafyacı Friedrich Ratzel'in *Lebensraum* (yaşam alanı) kavramını geliştirdi.

Penck, Walther (d. 30 Ağustos 1888, Viyana, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 29 Eylül 1923, Stuttgart, Almanya), yüzey şekillerinin evrimine ilişkin olarak geliştirdiği kuramlarla tanınan Alman jeomorfolog. Coğrafyacı Albrecht Penck'in oğlu olan Walther Penck, yüzey şekillerinin Yer'in kabuk katmanlarındaki hareketlere bağlı olarak geliştiğini savunuyordu. Bu görüş döneminin jeomorfologlarınca kabul edilen kuramlarla tam bir zıtlık içindeydi. Penck'in ortaya attığı paralel yamaç gerilemesi kavramı, aşınma (erozyon) çevrimi düşüncesinin temel yaklaşımlarının yeniden gözden geçirilmesinde etkili oldu.

1912-15 arasında Arjantin'de, Buenos Aires'teki Madenler Genel Müdürlüğü'nde jeomorfolog olarak çalışan Penck, daha sonra İstanbul'daki Darülfünun-ı Osmani'de mineraloji ve jeoloji profesörlüğü yaptı. 1918'de de Leipzig Üniversitesi'ne geçti. Penck'in yüzey şekillerinin evrimini ele aldığı en önemli yapıtı *Die morphologischen Analyse*'dir (1924; Morfoloji Çözümlemesi).

pençe, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan önceki dönemde sadrazam, vezir ve beylerbeylerinin resmî belgelere koydukları özel istifli imza. Bu adın verilmesi, daha eskiden kâğıtlara yetkilinin mürekkebe batırdığı elini (pençe) basmasına ya da bu imza biçiminin pençeye benzemesine bağlanır.

Pençe koyma uygulaması 15. yüzyılda başladı. Pençe bazı özellikleriyle tuğradan ayrılırdı. Tuğranın her zaman belgenin üst ortasına konmasına karşılık pençe, kişinin rütbesine ve görevine bağlı olmak üzere, belgenin kenarında, yukarıya, ortaya ya da aşağıya konurdu. Pençeler tek kavisli olurdu (iki ve üç kavis tuğraya özgüydü). Üst uca konan flamaların sayısı kişinin rütbesini (örn. bir, iki ya da üç tuğlu) gösterirdi; ama bunların birer süs olduğu da ileri sürülür. Pençe, metin Arapça ise genellikle sağ, Batı dillerinde yazılmışsa sol kenarda yer alırdı. Pençe istifinde kişinin adı, pek ender olarak baba adı, "bende", "paşa" sözcüklerinden biri ya da ikisi, eyalet adı, bazı durumlarda bir dilek sözcüğü bulunurdu. Pençenin bulunduğu kenardan kâğıdın öbür kenarına, satırın bitimine kadar uzanan bir çizgi çekildiğinde buna "kuyruklu pençe"denirdi. Maliyeden çıkan önemli belgelere defterdarın, saray haremiyle ilgili yazılara da darü'ssaade ağasının kuyruklu pençe koymaları yasa gereğiydi. Divan-ı Hümayun'da işlem gören belgelere, kararı gösteren bir buyruldu yazılır ve tarih konurdu; bu işleme de pençe adı verilirdi. Sadrazamların buyruldularına pençe koymaları geleneği, 1861'de Keçecizade Fuad Paşa'nın sadrazamlığı sırasında sona erdi. Sadrazamlar bu tarihten sonra adlarını ve unvanlarını içeren sadaret mührü kullanmaya başladılar.

pençeli kurbağa, *Pipidae* familyasının *Xenopus* cinsini oluşturan, Afrika'ya özgü kurbağaların ortak adı. Arka ayaklarında, içten üçüncü parmağın ucunda siyah renkli birer tırnak bulunur. Güney Afrika'da yaşayan yaklaşık 13 cm uzunluğundaki *X. laevis*, sivrisinek yumurtalarını ve larvalarını yiyerek bu hayvanların üremesini önemli ölçüde

Pençeli kurbağalardan *Xenopus laevis*
Jane Burton-Bruce Coleman Ltd

sınırlar. *X. laevis* türünün döllenmemiş dişisi bir gebelik testinde başarıyla kullanılan ilk kurbağadır. Gebe bir kadından alınan idrar şırıngayla bu kurbağanın derisi altına verilince hayvanın yumurtladığı görülmüştür. Daha sonra benzer deneyler başka dişi kurbağalarda da olumlu sonuç vermiş, *Ranidae* gibi yaygın kurbağa gruplarının erkeklerinde aynı yolla sperma üretiminin başladığı ortaya çıkmıştır.

pençgâh, klasik Türk müziğinde iki bileşik makamın ortak adı. Küçük bir farkla birbirinden ayrılan bu iki makam, pençgâh-ı asl (asıl pençgâh) ve pençgâh-ı zaid (artık pençgâh) adlarıyla da anılır. Pençgâh-ı asl, rast makamı içinde bayati makamıyla pençgâh beşlisinin geçki öğesi olarak kullanılmasına dayanır. Pençgâhın bu türü rast beşlisiyle sona erer. Repertuardaki pençgâh yapıtların çoğu bu bileşimdedir. Pençgâh-ı zaidde ise gene bayati geçkisi vardır, ama rast beşlisiyle değil, pençgâh beşlisiyle sona erer. Ahmed Avni Konuk, ünlü *Kâr-ı Natık*'ında pençgâhın bu iki türünü de ayrı ayrı işlemiştir.

Avrupa'da *diabolus in musica* (müzikteki şeytan) diye adlandırılan ve 4-16. yüzyıllar arasında kullanımı yasaklanan, hatta Batı'da 20. yüzyılın başına değin itici bulunan triton aralığı, pençgâh makamında sıkça ve hiç de itici sayılamayacak biçimde kullanılmıştır.

pençik, akın ve savaşlarda ele geçirilen her beş tutsaktan birinin hükümdarın hakkı olarak ayrılması ya da devlete vergi olarak verilmesi. İslam devletlerinde yaygın olarak görülen köle (gulam, kul ya da memlûk) ordularının en gelişmişi olan Osmanlı devşirme sisteminin başlangıcına temel oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'ndeki ilk pençik uygulamasının Edirne'nin alınmasından (1361/62) ya da Sırpsındığı Savaşı'ndan (1364) sonra olduğu sanılır. Ama pençik sistemi Osmanlı Devleti'nden önce çeşitli Anadolu beyliklerinde de uygulanmıştır. Özellikle deniz savaşları yürüten kıyı devletlerinde tutsak alınan kişilerin beşte biri beye ya da devlete verilirdi.

Osmanlı veziri Çandarlı Kara Halil Paşa ile Karamanlı Kara Rüstem Paşa I. Murad'a (hd 1360-89), şer'i bir savaş vergilendirmesi olan "hums-ı ganaim"in (ganimetlerin beşte biri) tutsakları da kapsamasını önerdi. Kara Rüstem Paşa Gelibolu'da savaştan dönen Anadolu askerlerinden pençik resmi (pençik akçesi) ve pençik oğlanı almaya başladı. Ardından askerlerin ellerindeki her tutsak için, bir kölenin bedelinin 125 akçe olduğu hesabıyla hazineye 25 akçe ya da yetiştirilmeye uygun yaş ve fizikteki tutsaklar arasından pençik oğlanı vermesi zorunlu kılındı. Pençik akçesi olarak toplanan paralar doğrudan hazine geliri sayılırdı. Vergisi ödenen köleye "pençikli kul" denirdi.

Pençik oğlanı ve pençik resmi uygulaması fetihler döneminin kapandığı 17. yüzyılın sonlarına değin sürdü. 1847'de tutsak alım satımının resmen yasaklanması üzerine pençik resmi de kaldırıldı. *Ayrıca bak.* devşirme; yeniçeri.

Pend Oreille Gölü, ABD'deki Idaho eyaletinin en büyük gölü. Kaniksu Ulusal Ormanında yer alır. Yüzölçümü 325 km², derinliği 760 m'dir. Göl çok beğenilen Kamloops alabalığıyla ünlüdür. Adı Fransızların, kulaklarına küpe takan Kalispeller için kullandığı *pend d'oreille* (küpe) sözcüğünden gelir. Göle dökülen Clark Fork Irmağı buradan ayrılırken Pend Oreille Irmağı adını alır.

Penderecki, Krzysztof (d. 23 Kasım 1933, Debica, Polonya), Polonyalı besteci. Orkestra düzenlemelerindeki yenilikleri ve ustalığıyla dünya çapında ünlenmiştir.

Kraków'daki Yüksek Müzik Okulu'nda kompozisyon öğrenimi gördü. 1958'de mezun olduğu okulda daha sonra profesörlüğe getirildi. 1959'da 3. Varşova Çağdaş Müzik Festivali'nde seslendirilen soprano, anlatıcı ve on çalgı için *Strophes* (Kıtalar) adlı yapıtıyla adını duyurdu. Ertesi yıl ilk kez Donaueschingen Festivali'nde seslendirilen *Anaklasis* ve 52 yaylı çalgı için *Hiroşima Kurbanları İçin Ağıt* (*Threnoidia*) adlı yapıtlarıyla başarısını sürdürdü. 1961'de yenilikçi bestecilik nedeniyle UNESCO ve Polonya Kültür Bakanlığı'nın ödüllerini aldı. *Ağıt*'ta kullandığı teknikleri, vokal yapıtı

Penderecki
CAF Varşova

Zamanın Boyutları (1961) ile *Die Teufel von Loudun* (1968; Loudun Şeytanları) ve *Rajutracony* (1978; Kaybedilmiş Cennet) adlı operalarında da uyguladı.

Davud'un Mezmurları (1958) ile *Stabat Mater* (1962) Penderecki'nin bestelerindeki yalın, çizgisel eğilimi yansıtır. Geleneksel ve deneysel öğeleri kaynaştıran *Stabat Mater* onu öbür ünlü yapıtı *Aziz Luka Pasyonu*'nu (1963-66) bestelemeye yöneltmiştir. Penderecki, biçim açısından J. S. Bach'ınkiler gibi bir barok pasyona benzeyen bu yapıtında Bach'a bir saygı ifadesi olarak *Si* bemol-*La-Do-Si* (Alman nota yazımında B-A-C-H) motifini kullanır.

Penderecki 1962'de bestelediği 52 yaylı çalgı için *Canon*'da Rönesans çoksesliliğinden (iç içe örülü melodiler) yararlandı. Ayrıca raslamsal müziğin sağladığı özgürlükleri, geleneksel olmayan müzik notalamasını ve başka modern öğeleri kullanarak Avrupa *avant-garde* müziğinin önderi durumuna geldi. Sonraki yapıtları arasında, iki partili *Utrenja* (1969-71; Sabah Duası), bir viyolonsel konçertosu (1972), *Magnificat* (1973-74), *De Profundis* (1977) ve bir de keman konçertosu (1977) vardır.

Penderecki 1987'de Uluslararası İstanbul Festivali'nde bir yapıtını seslendirmiştir.

Pendik, Marmara Bölgesi'nde, İstanbul iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Eskiden Kartal ilçesine bağlı olan 15 mahalle ve dört köy, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasa uyarınca bir araya getirilerek Pendik adıyla ilçe yapılmıştır.

1930'da kurulan Pendik Belediyesi, 1989'da İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'ne bağlı bir ilçe belediyesi durumuna getirilmiştir. Nüfus (1990) ilçe, 295.651; kent, 289.380.

Pendik, İstanbul ilinde, Pendik ilçe merkezinin 1,5 km doğusunda, Temenye mevkiinde, Fikirtepe kültürüyle ilişkili Neolitik Çağ yerleşmesi. Bu yüzyılın başlarında Bağdat Demiryolu'nun yapımı sırasında ortaya çıkmış, buluntularının benzerlerine

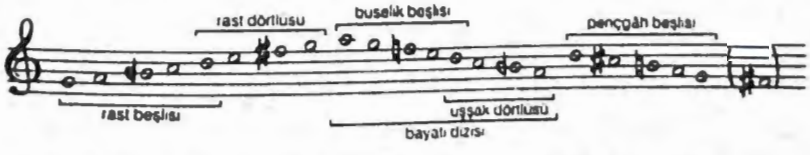

Pençgâh-ı asl ve pençgâh-ı zaid makamlarının bileşimindeki dörtlü ve beşliler
Ana Yayıncılık Arşivi

Fikirtepe'den başka hiçbir yerde rastlanmadığı için tarihlenmesi bir sorun olarak kalmıştır. 1960'larda Şevket Aziz Kansu, 1981'de de İstanbul Üniversitesi ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri burada sınırlı kazı çalışması yapmışlardır. Son değerlendirmeler Pendik yerleşmesinin İÖ 5000'lere, Geç Neolitik Çağa tarihlendiğini göstermektedir.

Yerleşmenin bulunduğu höyük yaklaşık 280 m × 179 m boyutlarındadır, 2 m'lik dolgusu vardır ve tek bir kültüre ait birkaç evre içermektedir. Yapıların hafif çukur tabanlı olduğu, duvarlarının dal ve kamışlardan örülüp kerpiç toprağı ile sıvandığı saptanmıştır. Planları da daire ya da elips biçimlidir. Ölüler, kulübelerin tabanlarının altına büzülmüş durumda yatırılmıştır. Beslenmenin geniş ölçüde balık, midye gibi su ürünlerine, avcılığa, sınırlı hayvancılık ve tarıma dayandığı anlaşılmıştır. Ayrıca elde yapılmış, koyu kurşuni, siyah, kahverengi ya da kırmızı renkli açkılı, basit geometrik çizgilerle bezeli Fikirtepe türü çanak çömlek ele geçmiştir. Çok sayıda kemik, boynuz ve çakmaktaşı alete rastlanmıştır. Az da olsa, hammaddesi Marmara Bölgesi'nde görülmeyen obsidiyen aletin bulunması, bu kültürün uzak bölgelerle ilişkisi olduğunu göstermektedir. Pendik-Fikirtepe kültürü, ilk tarımcı toplulukların Anadolu'dan Balkanlar ve Avrupa'ya yayılması ile ilgili bilgi vermesi bakımından kültür tarihinde büyük önem taşımaktadır.

Pendle, İngiltere'de, Lancashire ilinin (*county*) doğu sınırında ilçe (*borough*). Yüzölçümü 168 km²'dir. Adını, 17. yüzyılda Lancashire cadılarıyla olan bağlantısı nedeniyle ün kazanan Pendle Tepesinden (707 m) alır. 18. yüzyıl başlarında büyük önem taşıyan yünlü kumaş dokumacılığı, pamuğun Liverpool'dan taşınmasını kolaylaştıran Leeds ve Liverpool kanallarının yüzyılın sonunda tamamlanmasından sonra yerini pamuklu dokumacılığına bıraktı. Dokumacılığa sonradan mobilyacılık, halıcılık, plastik eşya üretimi, makine ve otomotiv sanayileri eklendi. Büyük bölümü kırsal özellik taşıyan ilçede tarım da önemli yere sahiptir. Nüfus (1983 tah.) 85.200.

Pendleton, George (Hunt) (d. 29 Temmuz 1825, Cincinnati, Ohio, ABD - ö. 24 Kasım 1889, Brüksel), ABD'li avukat ve Kongre üyesi. Modern kamu hizmetleri sisteminin kurulmasını sağlayan Pendleton Memurluk Yasası'nın (1883) çıkarılmasına öncülük etmiştir.

1847'de baroya kabul edildi. Cincinnati'de avukatlık yaptıktan sonra 1853'te Demokrat Parti'den eyalet senatosuna seçildi. Temsilciler Meclisi'nin üyesi olarak (1857-65) İç Savaş sırasında, *habeas corpus*'un kaldırılması da içinde olmak üzere Başkan Abraham Lincoln'ın uygulamaya koyduğu olağanüstü önlemlere karşı çıktı. 1864'te, Demokrat Parti'nin başkan yardımcısı adayı olduysa da seçimlerde ağır bir yenilgiye uğradı.

Savaştan sonra Greenback Hareketi'ni(*) destekledi. Bu tutumuyla Doğu Demokratlarını karşısına aldığından 1868'de Demokrat Parti'nin başkan adayı olamadı. Ohio senatörü (1879-85) olarak kamu görevlilerinin sınavla hizmete alınmasını ve bir federal memurluk komisyonunun kurulmasını öngören Memurluk Yasası'nın çıkarılmasını sağladı. 1885'te Almanya elçiliğine atandı; ölümüne değin yurtdışı görevini sürdürdü.

Pendleton Memurluk Yasası, ABD'de, liyakata dayalı sürekli bir federal memurluk sistemi getirerek partizanlığın ortadan kaldırılmasında bir dönüm noktası oluşturan yasa (16 Ocak 1883).

Federal daire ve kuruluşlarda artan ehliyetsizlik, yolsuzluk, rüşvet ve zimmet, özellikle Amerikan İç Savaşı'ndan sonra kamuoyunda idari reform talebini yaygın bir düzeye çıkarmıştı. Başkan James A. Garfield'in 1881'de memurluğa giremeyen bir kişi tarafından öldürülmesi üzerine, 1882 seçiminde idari reform gündemin ilk sıralarında yer aldı. Ohio senatörü George H. Pendleton'ın sunduğu konuyla ilgili yasa tasarısı Kongre'de görüşülerek Ocak 1883'te kabul edildi. Yasa, memurların Devlet Memurluğu Komisyonu gözetiminde açık bir seçimle belirlenmesini sağlamakta ve siyasal görüş, din, ırk ya da ulusal kökene bakılmaksızın herkese federal görevlere atanma hakkını tanımaktaydı. Yeni sistem içine alınan makamlar federal yönetimdeki kadroların yalnızca yüzde 10'unu oluşturuyordu. Ama yasayı yürürlüğe koyan Chester A. Arthur'dan sonra gelen her başkan yasanın kapsamını daha da genişletti. 1980'lere gelindiğinde federal memurların yüzde 90'ından çoğu yasa hükümlerinin koruması altında bulunuyordu.

pendname, NASIHATNAME olarak da bilinir, din, ahlak, toplumsal yaşam konularında öğütler içeren manzum ya da düzyazı yapıt. İyi ahlaklı bir insan olabilmenin koşullarının sunulduğu bu tür kitaplarda öğüt verilirken atasözleri, deyimler, âyet ve hadislerden örnek gösterilir; din ve tarikat ulularının sözlerine yer verilir. İslam edebiyatında bu türün en önemli yapıtı Feridedin Attar'ın(*) *Pendname*'sidir. Klasik mesnevi tarzında yazılmış olan ve 912 beyitten oluşan yapıt derin deneyimlerin ve geniş bir kültür birikiminin ürünüdür. Uzun yıllar Osmanlı medreselerinde hem Farsça, hem ahlak eğitimi için ders kitabı olarak okutulan yapıtın birçok ülkede özgün baskıları gerçekleştirilmiş ve çeşitli dillere çevrilmiştir. Birçok Türkçe şerhi de bulunan *Pendname* Türkçeye yeni harflerle iki kez aktarılmıştır (1946'da M. Nuri Gençosman tarafından aynı adla; 1948'de Niğdeli Hakkı Eroğlu tarafından *Sözün Özü* adıyla). Osmanlı divan şairi Güvahi'nin(*) *Pend-nâme*'si (1983) ise bütünüyle yerli özellikler taşıyan bir yapıttır. Yaklaşık 50 fıkra ve hikâyeyle, 500 kadar atasözü içerir. Türk edebiyatında öbür pendnameler arasında Nâbî'nin *Hayriye-i Nabî*'si (1890) ve Sümbülzade Vehbî'nin *Lutfiye*'si (1836) sayılabilir.

Pendred sendromu, vücutta iyotun tiroit hormonuyla birleşmesinde bir kusurla ortaya çıkan, guatr ya da tiroit bezinde büyümeye ve sağırlığa neden olabilen kalıtsal metabolizma bozukluğu. Doğuştan gelen sağırlıkların başlıca nedenlerinden biridir. Hastaların çoğunda hipotiroidizm (tiroit etkinliğinde yetersizlik) belirtilerine yol açmadığı gibi ortalama yaşam süresini de etkilemez.

Penelope, Yunan mitolojisinde Spartalı İkarios ile peri Periboia'nın kızı ve Odysseus'un eşi. *Odysseia*'da anlatıldığına göre kocasının Troya Savaşı'ndan sonraki uzun süreli yokluğunda İthake ve çevre adaların birçok ileri geleni tarafından arularından bir eş seçmeye zorlandı. Aşıklarını oyalamak amacıyla Odysseus'un babası Laertes için dokuduğu kefenin bitmesini beklemeleri gerektiğini söyledi. Hizmetçilerinden biri sırrını açıklayana değin üç yıl boyunca gündüz dokuduğu parçayı gece sökerek yeniden evlenmeyi geciktirmeye çalıştı. Odysseus'un dönüşüyle bu azaptan kurtulan Penelope, bazı yazarlara göre Odysseus'un ölümünden sonra, Odysseus ile büyücü Kirke'nin oğlu Telegonos ile evlendi.

peneplen, AŞINIM DÜZLÜĞÜ olarak da bilinir, çok hafif engebeli, üstünde hemen hemen başka hiçbir yüzey şekli bulunmayan düzlük ya da ova. Bu tür düzlüklerin jeolojik dönemler boyunca süren akarsu aşındırmaları etkisiyle oluştuğu kabul edilir; böylece düzlük hemen hemen deniz düzeyine kadar aşınmış ve artık herhangi bir aşınmanın gerçekleşemeyeceği kadar düz (sıfıra yakın eğim) bir yapı kazanmıştır. Peneplen kavramını 1889'da ABD'li jeolog William M. Davis ortaya attı; Davis'e göre peneplen, yüzey şekli evriminin son aşamasını oluşturuyordu.

Peneplen kuramı çok tartışılmıştır. Günümüzde bu tür peneplenlerin bulunmayışı bu kuramı olumsuzlamaktadır, ama bazı jeologlar bunu son dönemlerdeki tektonizmaya, yani yerkabuğunda görülen yükselme hareketlerine bağlarlar. Buna karşılık öteki jeomorfologlar da, yerkabuğunun hiçbir zaman peneplen oluşumuna izin verecek kadar uzun bir süre kararlı kalmadığını ileri sürerler.

Kuramın destekçileri, peneplenlerin zaman zaman oluşmuş olduğunu şu kanıtlara başvurarak savunurlar: 1) Uyumlu doruklar (yani, yükselerek bölünen peneplen kalıntıları), 2) tepe bölümleri düzenli biçimde kesilmiş, farklı aşınma direncine sahip katmanların bulunması, 3) peneplenler üzerinde oluşan artık toprak mantosu kalıntılarının varlığı. Bunlara ilişkin ileri sürülen örnekler de, Kayalık Dağ Penepleni, Apalaşlar'daki Schooley Penepleni ve Büyük Kanyon katmanlarında görülen gömülü peneplendir. Kuramın karşıtları ise, bu örnekler gerçekten hemen hemen düz ovalar olsa bile, bunların zorunlu olarak belirli bir jeomorfolojik çevrim sırasındaki akarsu aşındırmaları sonucunda oluştuğunu kabul etmek için bir nedenin bulunmadığını ileri sürerler.

Peng Dehuai, Wade-Giles yazımında PENG TE-HUAI (d. y. 1898, Xiangtan, Hunan yönetim bölgesi - ö. 29 Kasım 1974, Pekin, Çin), Çinli askeri önder. 1954-59 arasında savunma bakanlığı yapmış, Mao Zedong'un askeri ve ekonomik politikalarını eleştirmesi üzerine görevden uzaklaştırılmıştır.

Çan Kay-şek'in komutanlarındandı. Ama 1927'de solcuların Kuomintang'dan temizlenmesi üzerine ondan koptu ve ertesi yıl Çin Komünist Partisi'ne (ÇKP) girdi. Kısa süre sonra gerilla etkinliklerine katılarak bir dizi köylü ayaklanması yönetti. Mao Zedong'un yönetiminde önemli komutanlıklar üstlendi ve Uzun Yürüyüş'e (1934-35) katıldı.

1937'de çıkan Çin-Japon Savaşı'ndan 1954'e değin partinin askeri hiyerarşisinde ikinci adam konumundaydı. Kore'de Çin kuvvetlerini yönetti ve 27 Temmuz 1953'te Panmuncam'da ateşkes anlaşmasını imzaladı. 1954'te milli savunma bakanı ve ÇKP Politbüro üyesi oldu. 1959'da Mao Zedong'un politikasını eleştirmesinin ardından bakanlıktan ve parti üyeliğinden uzaklaştırıldı. Mao'nun ölümünden sonra Aralık 1978'de saygınlığı geri verildi.

P'enghu Adaları, PESCADORES ADALARI olarak da bilinir, Tayvan Adasının yaklaşık 50 km batısında, 64 kadar küçük adadan oluşan takımada. Tayvan'dan P'enghu Boğazıyla ayrılır. Çoğu volkanik kökenli olan adaların en yüksek noktası yaklaşık 47 m'dir. Kuroşio'dan (Japon Akıntısı) dolayı adaların iklimi ılımandır; yıllık ortalama sıcaklık 16°C-28°C arasında değişir.

Yıllık ortalama yağış miktarı yaklaşık 900 mm'dir ve bunun tamamı haziran ile eylül arasında düşer. Adalarda akarsu yoktur. Grubu oluşturan adaların en büyükleri, nüfusun yarısından fazlasının yaşadığı P'enghu (64 km²) ile Paisha, Yüweng ve Pachao'dur. P'enghu ve Paisha adaları birbirine bir köprüyolla bağlanmıştır. P'enghu Adalarının toplam kara alanı 127 km²'dir.

Adaların yaklaşık yarısında tarım yapılmakla birlikte topraklar genellikle verimsizdir. Nüfusun büyük bir bölümü balıkçılıkla uğraşır. Portekizcede "balıkçılar" anlamına gelen Pescadores adı adalara 16. yüzyılda Portekizliler tarafından verildi. İS 7. yüzyılın başlarında Çinlilerce Liujiu adıyla anılan adaların adı ilk kez 12. yüzyıl Çin kaynaklarında Penghu ya da Pinghu (Wade-Giles yazımında P'enghu ya da P'ing-hu) olarak geçti. Anakaradaki Fujian ya da Zhejiang yönetim bölgelerinden gelen balıkçılar da adalara büyük bir olasılıkla bu dönemde yerleştiler. 1388'de ada halkının anakaraya taşınmasından sonra P'enghu bir korsan üssü oldu. Ming imparatoru Wanli döneminde (1573-1620) Çinliler adalara yeniden yerleşmeye başladılar. 1622-24 arasında Felemenkliler tarafından işgal edilen adalar, 1721'de Tayvan'da patlak veren ayaklanmanın lideri Zhu Yigui'ye karşı başlatılan harekâtın üssü oldu.

19. yüzyılda Batılı devletler Tayvan'ı ele geçirmek için mücadeleye girişince P'enghu Adaları yeniden stratejik önem kazandı. 1884-85'te Fransızlar tarafından işgal edilen adalar 1894-95 Çin-Japon Savaşı'ndan sonra Tayvan ile birlikte Japonya'ya bırakıldı. 1945'te Çin'e geri verildi. 1950'de de Tayvan'a bağlı bir il (*hsien*) statüsü kazandı. Nüfus (1989 tah.) 97.327.

penguen, *Sphenisciformes* takımını oluşturan 16 kuş türünün ortak adı. Tek bir familya (*Spheniscidae*) altında toplanan bu hayvanlar suya ve soğuğa en iyi biçimde uyarlanmış kuş grubudur.

Penguenler uçamazlar ve karada güçlükle hareket ederler. Ayakları öbür kuşlara göre vücudun çok gerisindedir. Bu nedenle dik biçimde yürür ve öbür kuşların tersine, ayak parmaklarının ucuna değil ayak tabanlarına basarlar. Yüzme ve dalma becerileri çok gelişmiştir. Büyük bir başkalaşmaya uğrayan kanatları tümüyle yüzmeye uyarlanmış, genel olarak vücut yapıları da su ortamında hareketlerini kolaylaştıracak bir biçim almıştır. Uçabilen kuşların kanatlarına göre daha kısa, yassı ve kalın kemiklerden oluşan kanatları çok kısa tüylerle kaplıdır. Vücut tüyleri de çok kısa ve çok sıktır. Tüylerin kısalığı sürtünmeyi azaltır. Sık tüylerin arasında tutulan hava ise ısı yalıtımında çok önemli bir rol oynar.

(Üstte) Macellan pengueni (*Spheniscus magellanicus*), (altta) imparator penguen (*Aptenodytes forsteri*)
(Üst) Peter Johnson Natural History Photographic Agency EB Inc
(alt) Michael C T Smith-The National Audubon Society Collection/Photo Researchers

Penguenlerin yüzdüğü sular son derece soğuktur. Güney kutbu yakınlarında yaşayan türler sıcaklığı sürekli 0°C'nin altında kalan sularda yüzer. Ama tüylerinin arasında tutulan hava derinin suyla doğrudan ilişkisini tümüyle önlemektedir.

Penguenlerin suda yüzme hareketleri ile uçan bir kuşun havadaki hareketleri özdeştir. Su yüzeyine yakın olarak hızla yüzerken zaman zaman suyun dışına sıçrayarak 1 m'den fazla havada ilerler ve bu arada soluk alırlar. Karada paytak adımlarla yürümelerine karşın kısa bacaklarından beklenmeyecek ölçüde hızlı koşabilirler. Bazen buz üzerinde ilerlerken karın üstü yatıp ayak ve kanatlarıyla yeri iterek kaydıkları görülür.

Penguenler Antarktika'ya yakın bölgedeki adalar ile Afrika-Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Amerika'nın güneyindeki soğuk kıyılarda yuva yaparlar. Yalnız Adélie pengueni (*Pygoscelis adeliae*) ve imparator penguen (*Aptenodytes forsteri*) türleri Güney Kutbu'na ulaşabilirler. Galápagos pengueninin (*Spheniscus mendiculus*) coğrafi dağılımı ise tropik bölgeyle sınırlıdır.

Bütün penguen türlerinin sırtı siyah, karnı beyazdır. Türler birbirlerinden başlarındaki süsleri ve boyutlarıyla ayrılır. En küçük tür olan küçük mavi penguenin (*Eudyptula minor*) uzunluğu 40 cm, en büyük tür olan imparator pengueninin uzunluğu 120 cm'dir. Dişi ve erkek arasında renk ve irilik farkı yoktur.

Penguenler birey sayısı yüz binlere ulaşabilen büyük topluluklar halinde yaşar. Penguen sürüleri beslenmek için denize açılır ve haftalarca denizde kalırlar. Besinleri çeşitlidir. Kalamar ve mürekkepbalığı gibi kafadanayaklılar, küçük balıklar ve Antarktika sularında bol bulunan bir kabuklu türü olan kril temel besin kaynakları arasındadır. Pars fokları ve katil balinalar ise başlıca doğal düşmanlarını oluşturur.

Penguenler bazen deniz kıyısından oldukça içeride kalan üreme bölgelerinde koloni halinde ürerler. Üreme bölgesine ulaşmak için donmuş deniz üzerinde kilometrelerce yürüdükleri olur. Her yıl aynı yuva yerine gelir ve eski eşleriyle buluşurlar. Dişi yumurtladıktan sonra denize çıkarak 10-20 gün beslenir. Geride bıraktığı 1 ya da 2 yumurtayı erkek ısıtır. Daha sonra dişi dönünce erkek beslenmek üzere denize açılır. Yumurtadan çıkan yavrular erişkinlerin kısmen sindirip kustuğu besinleri yer. Erişkinler biraz büyüyen yavruları, yırtıcılardan korumak ve ısı kaybını azaltmak amacıyla, kreş denen büyük topluluklar halinde bir araya getirir. Kreşin başında birkaç erişkin bekler. Bu arada öbürleri denizde besin arar. Şiddetli fırtınalarda erişkin kuşlar da birbirlerine iyice yanaşarak kümelenirler.

Penibético Sıradağları, İspanyolca SISTEMA PENIBÉTICO; CORDILLERA PENIBÉTICA ya da BAETIC CORDILLERA olarak da bilinir, İspanya'nın güney kesiminde, Andalucia'daki dağları kapsayan dağ sistemi. Sistemin kuzeyindeki sıradağlar 580 km boyunca, Trafalgar Burnundan Nao Burnuna kadar, orta ve güney kesimdeki sıradağlar ise Estepona'dan Gata Burnuna kadar uzanır. Bu iki kesimi Antequera ve Baza arasında, ayrıca Lorca ve Guadalentín Vadisi arasında yer alan uzun koridorlar ve yüksek havzalar kompleksi birbirinden ayırır. Güneydeki iç dağlar, İber Yarımadasının en yüksek doruğu olan Mulhacén Dağının (3.478 m) yer aldığı Sierra Nevada'yı da kapsar. Daha alçak ve kesintili olan kıyı sıradağları arasında Gador, Almijara ve Alhamilla dağları sayılabilir.

Pénicaud AİLESİ. 16. yüzyılda Limoges'da etkinlik gösteren Fransız mine işi ustaları. Bu alanda dönemlerinin en yetkin zanaatçıları olarak kabul edilirler. Bu ailenin üyeleri, heykel görünümü vermek için tek rengin tonlarıyla yapılan grizay minelemede ünlendiler. Ailenin kayıtlarda adı geçen ilk üyesi Nardon Pénicaud (ö. 1542/43; Limoges), Fransız gotiği üslubunda çalıştı. Onun oğlu ya da kardeşi olan I. Jean (ü. 1510-40) İtalyan Rönesansı'na özgü örgeler kullandı; ayrıca, bakır üstüne yaygın biçimde saydam mine renkleri uygulayan ilk usta oldu. Bu ailenin gene Jean adında iki üyesinin daha var olduğu tartışma konusu olmakla birlikte, grizay tekniğinin önemli ustaları arasında sık sık III. Jean'dan söz edilir. Ailenin son ünlü mine ustası Pierre ortalama bir sanatçı olarak kabul edilir.

Penicillium, *Deuteromycetes* biçimsel sınıfından, mavi ya da yeşil küf mantarlarının oluşturduğu cins. Yaklaşık 100 kadar türü kapsayan bu cinsin üyelerine sıklıkla yiyecek maddeleri, deri ve dokumalar üzerinde rastlanır. Bunların bir bölümü antibiyotik (*bak.* penisilin), organik asit ve peynir üretiminde rol oynar. Örneğin, *P. roquefortii* rokfor peynirinin hazırlanmasında etkindir.

Peninj çenesi, taşıdığı dişlerle birlikte son derece iyi korunmuş, insangillerden kalma fosil altçene. 1964'te Kamaya Kimeu tarafından Tanzanya'da, Natron Gölünün batısında yer alan Peninj'de bulunmuştur. Olduvai Boğazından yaklaşık 80 km uzaklıktaki bu yerin yakınlarında ortaya çıkarılan Acheuleen kültüre ait 120 parça araç arasında el baltaları ve taş satırlar da vardır. Altçenenin bulunduğu kumtaşları yaklaşık 1,5 milyon yıl öncesine tarihlenmiş, araçlar ise daha sonraki bir dönemden kalmıştır.

Peninj çenesi güçlü ve kalın, içerdiği kesicidişler ve köpekdişleri küçük, azıdişleri daha iridir. Dişler çok yıpranmış durumdadır. Bu altçene fosilinin *Australopithecus boisei* türünden kaldığı sanılmaktadır.

penis *bak.* kamış

penis kemiği *bak.* bakulum

penisilin, 1928'de Sir Alexander Fleming tarafından bulunan ve ilaç tedavisinde yeni bir dönem açan antibiyotik. Fleming, *Staphylococcus aureus* adlı bakterinin kültüründe, kaza sonucunda *Penicillium notatum* küfüyle bulaşmış bölgelerde bakteri üremediğini gözlemledi. Kültürden ayırıp ürettiği küfün, içinde ürediği sıvıya, insanda enfeksiyon etkeni olan birçok bakteriyi öldürebilen bir madde saldığını buldu. İğneyle verilerek tedavide kullanılabilecek maddenin geliştirilmesi 1940'ta başka araştırmacılar tarafından gerçekleştirildi.

Penicillium küfünün farklı türlerinin yaptığı penisilinler başlıca iki gruba ayrılabilir: Küfün mayalanma süresinde oluşan biyosentetik penisilinler ve 6-aminopenisilanik

asidin türevleri olan yarı sentetik penisilinler. Kimyasal yapısı değişen penisilin molekülünün özellikleri de değiştiğinden farklı enfeksiyonlarda kullanmak üzere farklı penisilin türleri bireşimlemek mümkün olmuştur. Benzilpenisilin ya da penisilin G. doğal olarak elde edilen ve klinik amaçlarla günümüzde de kullanılmakta olan tek penisilindir. Penisilin G asit ortam içinde yapısını koruyamaz, bu yüzden de midede bulunduğu sırada büyük bir bölümü yıkıma uğrar. Bu özelliği nedeniyle kas içine enjekte edilerek kullanılması gerekir, bu da ilacın yararını sınırlar. Yarı sentetik penisilinlerden bazıları aside daha fazla dayanıklı olduklarından ağızdan verilebilir.

Bütün penisilinler benzer biçimde, hücre duvarı bireşiminden sorumlu olan bakteri enzimlerini ketleyerek ve organizmaların koruyucu duvarlarını yıkan öbür enzimleri etkinleştirerek etki gösterir. Bu yüzden de hücre duvarı üretmeyen mikroorganizmalara karşı etkili değillerdir.

Penisiline duyarlı bakterilerin neden olduğu hastalıklardan bazıları boğaz enfeksiyonları, zatürree, omurilik menenjiti, gazlı kangren, difteri, frengi ve belsoğukluğudur. Penisilin, mikroorganizmanın hücre duvarının yapılabilmesi için temel önemi olan bir maddenin bireşimlenmesini önler; sonuçta hücrenin içindeki yapılar ortam değişikliklerine karşı daha duyarlılaşır. Bazı bakterilerde penisiline karşı doğal bir direnç, bazılarında da penisilin molekülünü parçalayan penisilinaz adlı bir enzim bulunduğundan antibiyotik bütün bakteriler karşısında aynı etkiyi göstermez.

Penisilinin başlıca yan etkileri deri döküntüleri, ürtiker, şişmeler ve anafilaksi ya da alerjik şoktur. Daha ılımlı olan semptomlar, kortikosteroitlerle tedavi edilmenin yanı sıra, ilaçları dönüşümlü kullanarak da önlenebilir. Penisiline karşı duyarlılık kazanmış kişilerde saniyeler ya da dakikalarla ölçülen süreler içinde ortaya çıkması olası olan anafilaktik şok durumunda, yaşamı tehdit eden süreci sona erdirmek için hemen epinefrin verilmesi gerekebilir.

Penkovski, Oleg Vladimiroviç (d. 23 Nisan 1919, Vladikavkaz, Rusya - ö. Mayıs 1963?, SSCB), Sovyet askeri haberalma örgütü görevlisi. Soğuk Savaş yıllarında iki yanlı casusluk yaparak Batı'ya önemli bilgiler aktarmış, 1963'te ABD ve Birleşik Krallık adına casusluk yapmakla suçlanarak ölüme mahkûm edilmiştir.

1937'de Kızıl Ordu'ya katıldı. II. Dünya Savaşı sırasında topçu subayı olarak görev yaptı ve 1944'te yaralandı. 1945-48 arasında ülkenin en saygın askeri eğitim kurumu olan Frunze Askeri Akademisi'ne devam etti. 1949'da Sovyet askeri haberalma dairesine (GRU) geçti. 1949-53 arasında Askeri Diplomatik Akademi'ye devam ettikten sonra GRU'da subay oldu. 1960'a gelindiğinde örgüt içinde albaylığa yükselmişti. Aynı yıl Devlet Bilimsel Araştırmalar Eşgüdüm Komitesi'nin yabancı ülkeler bölümü başkan yardımcılığına getirildi. 1962'ye değin süren bu görevi sırasında ABD, Birleşik Krallık ve öteki Batı ülkelerindeki bilimsel ve teknolojik gelişmelere ilişkin bilgi topladı.

Penkovski bu arada Sovyet yönetimine, özellikle de Kruşçev'in liderliğine karşı büyük bir hoşnutsuzluk duymaya başlamıştı. Nisan 1961'de İngiliz işadamı Greville M. Wynne'ın aracılığıyla İngiliz haberalma örgütü için çalışmaya başladı. Nisan 1961-Ağustos 1962 arasında 5 binin üzerinde gizli askeri, siyasal ve ekonomik belgenin fotoğraflarını İngiliz ve Amerikan ajanlarına iletti. Penkovski'nin Sovyetler'in uzun menzilli füzelerinin oldukça zayıf olduğunu ortaya koyan bilgileri Batı'ya aktarması, Ekim 1962'deki Küba Bunalımı(*) sırasında ABD'ye büyük yarar sağladı. Sovyetler'den Batı'ya ayrıntılı bilgi aktarıldığının anlaşılması üzerine, Penkovski 22 Ekim 1962'de, Küba Bunalımı'nın doruğunda olduğu bir dönemde tutuklandı.

Mayıs 1963'te mahkeme önüne çıkarılan Penkovski, suçlu bulundu ve ölüme mahkûm edildi. Sovyet yetkilileri 16 Mayıs 1963'te idam edildiğini bildirdiyse de, bazı çevrelerce hapishanede intihar ettiği ileri sürüldü. 1965'te ABD'de *The Penkovskiy Papers* (Penkovski Belgeleri) başlığıyla yayımlanan günlüğünün gerçekten ona ait olup olmadığı tartışmalıdır.

Penn, Arthur (Hiller) (d. 27 Eylül 1922, Philadelphia, ABD), gizli akım ve eğilimleri de ortaya çıkararak toplumsal yapıya eleştirel bir bakışla eğilen ABD'li sinema yönetmeni.

İtalya'da Perugia ve Floransa üniversitelerinde edebiyat öğrenimi gördü. ABD'ye döndükten sonra Los Angeles'taki Actors Studio'da çalışmalar yaptı. Televizyonda yönetmen olarak deneyim kazandı. 1953'ten başlayarak "Philco Playhouse" ile "Playhouse 90." gibi önemli televizyon dizilerinde yazar ve yönetmen olarak görev aldı. Tiyatro yönetmeni olarak da ün kazandı. Broadway'de sahnelediği oyunlar arasında *Two for the Seesaw* (1953; Tahterevalliye İki Kişi), televizyon için çektiği *The Miracle Worker* filminin sahne uyarlaması (1959), *Toys in the Attic* (1960; *Kırık Oyuncaklar*), *All the Way Home* (1960) ve *An Evening With Mike Nichols and Elaine May* (1960-61; Mike Nichols ve Elaine May'le Bir Akşam) sayılabilir.

İlk sinema filmi, Billy the Kid'e(*) yaygın inanıştan çok farklı bir psikolojik yaklaşım getiren *The Left-Handed Gun*'dı (1958; *Solak Silahşör*). 1962'de bu kez beyazperdeye uyarladığı *The Miracle Worker* (*Karanlığın İçinden*) hem ticari, hem de sanatsal açıdan başarılı oldu. Penn bu filmiyle en iyi yönetmen Oscar'ına aday gösterildi. Sonraki iki filmi *Mickey One* (1965) ile *The Chase* (1966; *Kaçaklar/Takip*), toplumdan dışlanmış insanların çeşitli açılardan değerlendirilebilecek kahramanlıklarını anlatıyordu. Şiddet sahnelerini toplumsal eleştiri amacıyla kullandığı *Bonnie and Clyde* (1967; *Bonnie ve Clyde*) filmiyle uluslararası düzeyde ün kazandı. 1969'da *Alice's Restaurant*'la (Alice'in Lokantası) dönemin alternatif gençlik hareketlerine coşkuyla yaklaştı. Başyapıtı sayılan *Little Big Man*'deyse (1970; *Küçük Dev Adam*) geleneksel Hollywood *western*'ini alaya alıyor, Amerika'nın sınır politikalarının acımasızlığını, ırkçılığını ve zaman zaman katliama varan uygulamalarını anlatıyordu. Daha sonraki filmleri arasında *Night Moves* (1975), *The Missouri Breaks* (1976; *Bozgun*) ve *Four Friends* (1981; Dört Arkadaş) sayılabilir.

Penn, Irving (d. 16 Haziran 1917, Plainfield, New Jersey, ABD), etkileyici portreleri ve renkli fotoğraf alanındaki yenilikleriyle tanınmış ABD'li fotoğrafçı.

Önceleri ressam olmak istiyordu. Ama 27 yaşında, moda dergisi *Vogue*'un kapak tasarımını üstlendi. Kısa sürede çarpıcı grafik tasarımı ve parlak kontrast kullanımıyla dikkati çeken bir fotoğraf üslubu geliştirdi.

Meslek yaşamı boyunca birçok ünlü kişinin fotoğrafını çekti. İlk dönem portre çalışmalarında resmini çektiği insanların kişiliğini ortaya çıkarmak için aksesuvarlardan da yararlandı. Peru'daki Cuzco Yerlilerinin resimlerinden oluşan unutulmaz bir

Irving Penn, 1960
Alexander Liberman

portre dizisiyle *Small Trades* (Küçük Zanaatlar) başlığı altında topladığı, iş giysileri içinde ve ellerinde iş aletleriyle poz vermiş işçi portrelerinden oluşan bir dizi hazırladı. *Moments Preserved* (1960; Korunmuş Anlar) adlı kitabında 300 fotoğrafı yayımlandı. Öteki kitapları arasında *Worlds in a Small Room* (1974; Küçük Bir Odadaki Dünyalar), *Inventive Paris Clothes, 1909-1939* (1975; Yaratıcı Paris Giysileri, 1909-1939) ve *Flowers* (1980; Çiçekler) sayılabilir.

Penn özellikle renkli fotoğraf alanındaki yenilikleriyle tanınır. Baskı sırasında aşırı büyütme yoluyla çok büyük grenli renkler elde etmiş, ışık dağılımı ve yumuşak odaklama gibi romantik efektleri, görüntülediği sanayi donanımı gibi aykırı konularda kullanmıştır.

Penn, William (d. 14 Ekim 1644, Londra - ö. 30 Temmuz 1718, Buckinghamshire, İngiltere), İngiliz Quaker önderi ve din özgürlüğü savunucusu. Amiral Sir William Penn'in oğluydu. Altı yaşından 12 yaşına değin günde 8-10 saat çalışarak sağlam bir Yunan ve Latin kültürü edindi. Amiral Penn'in 1655'te Batı Hint Adalarında uğradığı yenilgi üzerine bir süre Londra Kulesi'ne hapsedilmesi nedeniyle aile önce Londra'ya, ertesi yıl da İrlanda'ya göç etti. Chigwell'deki Püriten ortamın da etkisiyle William'ın dinsel eğilimleri güçlendi. 1660'ta Oxford Üniversitesi'ne girdi, burada Anglikanların biçimciliğine karşı çıktı, ikinci yıl okuldan atıldı. Eğitimini tamamlamak üzere Fransa'nın Saumur kentindeki Protestan okuluna yollandı. Burada bulunduğu iki yılın büyük bölümünü ilahiyat öğrenimiyle geçirdi. İngiltere'ye döndükten sonra Lincoln's Inn'e girerek bir yıl hukuk okudu. Gezgin Quaker vaiz Thomas Loe'nun etkisiyle bu mezhebe bağlandı.

Penn, inançlarını yazıyla ve sözle açıkça dile getirdiği için dört kez hapse girdi. Mezhebe girişinden sonra yedi yılda 42 kitap ve broşür yayımladı. Londra Kulesi'nde inançlarının bir savunusu niteliğindeki ünlü *No Cross No Crown*'ı (1669; Ne Haç, Ne Taç) yazdı. Aşırılıktan ılımlılığa yönelişi yalnızca pragmatik mizacını değil, kişisel yaşantısındaki bir değişikliği de yansıtıyordu. Hoşgörü üzerine görüşlerini felsefi bir çalışmada değil, yeri geldikçe yazılmış risalelerde açıkladı. Bunun bir örneği, jürinin bağımsızlığını savunduğu "*The People's Ancient and Just Liberties Asserted, in the Trial of William Penn and William Meade*" (1670; William Penn ve William Meade Davasında Halkın Eski ve Hakça Özgürlüklerinin Savunusu) adlı çalışmasıdır. Bu çalışma, İngiliz hukuk tarihinde dönüm noktası oluşturan bir davada yaptığı savunmadan oluşuyordu.

Penn orta yaşlarındayken siyasete atıldı. Bu yıllarda, yasama gücünü ve dinsel hoşgörüyü savunan Whig'ler yükseliş döneminde idi. *England's Great Interest in the Choice of this New Parliament* (1679; Bu Yeni Parlamento'nun Seçiminde İngiltere'nin Büyük Çıkarı) adlı yapıtı Whig siyasetinin ilk açık anlatımlarından biriydi. Ama, İngiltere'de umduğunu bulamayan Penn, siyasal ve dinsel ilkelerini kurumsallaştırabilmek amacıyla çalışmalarını Amerika'ya yöneltti. Quaker'lar 1665'ten beri Atlas Okyanusunun ötesinde etkinliklerini sürdürüyorlardı. Bireysel mülk sahipliğinin erdemine inanan Penn, üst düzey yetkililer arasındaki bağlantılarına da dayanarak Amerika'da kendisine toprak verilmesi için krallığa başvurdu. Kendisini yüksek valiliğe atayan bir beratla Pennsylvania'nın sahibi oldu.

Yürütme gücünü dengeleyecek ve siyasal açıdan tutucu nitelikteki mali kaynakları çekebilecek etkin bir yasama organının kurulmasını savunan özgürlükçü Quaker'lar ile Tory'ler arasında kalan Penn, cumhuriyetçiliği sınırlayan bir hükümet sistemi geliştirdi. Bu sistemde iktidar valide ve valilik konseyinde toplanıyordu. Ama Penn vicdan özgürlüğünü güvenceye almış ve yurttaşların dilerlerse sistemi değiştirebileceklerine söz vermişti. Bu tutuma karşı gösterilen tepki, Penn'in beklediğinden çok daha şiddetli bir siyasal çatışma doğurdu.

Koloninin özerkliği bakımından merkezi hükümetin tutumu daha önemli olduğu için, Pennsylvania'da daha dördüncü yılını doldurmadan zamanının büyük bölümünü İngiltere'de geçirmek zorunda kaldı. Penn'in ilk ziyareti (1682-84) Maryland'le bir sınır anlaşmazlığı yüzünden yarıda kaldı. Hemen Londra'ya dönerek anlaşmazlığı kendi lehine çözüme kavuşturdu. Bu sırada II. James tahta geçmiş ve ağabeyinin mutlakıyetçi politikalarını güçlendirmeye başlamıştı. Pennsylvania'nın bağımsızlığının New England Dominyonu'na feda edilebileceğinden kaygılanan Penn hoşgörü yanlısı görüşleriyle kralın sempatisini kazandı. Böylece Penn, aniden devrimle son bulacak II. James iktidarına katılıyordu. Parlamentonun üstünlüğü ve dinsel hoşgörünün 1689'da bir kararnameyle sağlanması, Penn'in hükümetle ilişkilerinin bozulduğu bir döneme rastladı. Pennsylvania, özellikle Quaker'ların koloni savaşında işbirliği yapmamaları nedeniyle kısa bir süre krallığa bağlandı (1692-94). Penn'in koloniye yaptığı ikinci ziyaretin (1699-1701) doruğu olan Ayrıcalıklar Beratı'nda Pennsylvania meclisinin üstünlüğünü tanımasından sonra da bu mücadele sürdü. 18. yüzyılda Penn'in cumhuriyetçilik ve hoşgörü ilkelerinin meyveleri geç de olsa alındı ve Pennsylvania tek meclisli yasama organı ve kültürel çeşitliliğiyle önem kazandı.

Pennatulacea, *Cnidaria* (knidliler) filumunun *Anthozoa* (mercanlar) sınıfından 300 dolayında tür içeren omurgasızlar takımı. Kuş tüyüne benzeyen deniztelekleri(*), ince uzun yapılı üst bölümleri saçaklı olan denizkamçıları(*) en tanınmış *Pennatulacea* gruplarını oluşturur.

Takım üyeleri kutup denizlerinden tropik bölge denizlerine, sığ sulardan derin sulara kadar geniş bir dağılım gösterir. Gövdeleri bir ana eksenden (ana polip) oluşmuştur. Ana eksenin alt ucu kum ya da çamur gibi, deniz dibindeki yumuşak yüzeylere gömülürken üst bölümünden, serbest uçlarında bir ağız ve dokunaçların yer aldığı içi boş yapılar olan küçük polipler çıkar. Bu polipler ana polip üstünde tek tek ya da birçok polipi taşıyan dallar biçimde yer alır. *Chunella* gibi cinslerin kolonileri birkaç polipten oluşurken öbür gruplarda koloniyi oluşturan polip sayısı 30 bini aşabilir. Ana polipin ağız ve dokunaçları körelmiştir. İçinde az ya da çok kalkerleşmiş keratin bir öz bulunur. Küçük poliplerin iki tipi vardır. Dokunaçları körelmiş olanlar ana polipin içindeki kanal sisteminde su akımı yaratmaya yarar. Öbürleri ise dokunaçlarıyla küçük organizmaları yakalar, yumurta ve sperma üreterek üreme işlevi görür. Eşey hücreleri suya salınır ve döllenme su içinde gerçekleşir. Döllenmenin ardından gelişen planula tipi larva, yaklaşık bir hafta sonra dibe tutunarak yeni bir koloninin ana polipine dönüşür.

Penner Irmağı, KUZEY PENNER IRMAĞI olarak da bilinir, Hindistan'ın güney kesiminde ırmak. Karnataka (eskiden Mysore) eyaletinde, Çik Ballapur'un 10 km kadar güneybatısındaki Dekkan Platosundan doğar; kuzeydeki Andhra Pradesh eyaletine doğru akarak Koromandel Kıyısı yakınlarında güneydoğuya yönelir ve Nellor dolaylarında Bengal Körfezine boşalır. Toplam uzunluğu yaklaşık 565 km'dir.

Penney (East Hendred), William (George) Penney, Baron (d. 24 Haziran 1909, Cebelitarık - ö. 3 Mart 1991, East Hendred, Oxfordshire, İngiltere), İngiltere'de atom bombasının geliştirilmesine yardımcı olan İngiliz atom fizikçisi.

II. Dünya Savaşı'nda İç Güvenlik Bakanlığı'nda ve Deniz Kuvvetleri'nde nükleer fizik araştırmaları yapmak üzere görevlendirilen Penney, 1944-45'te New Mexico'daki Los Alamos Bilim Laboratuvarı'nın bilimsel ve sanayi araştırmaları bölümünde bilim subayı olarak yöneticilik yaptı. 1953'te Aldermaston'daki (Berkshire, İngiltere) atom silahları araştırma ve geliştirme merkezinde yönetici olarak görevlendirildi. 1964-67 arasında Birleşik Krallık Atom Enerjisi İdaresi'nin başkanlığı görevini yürüten Penney 1967'de baron unvanı aldı.

Penney Company, tam adı J C PENNEY COMPANY, INC. James Cash Penney (1875-1971) tarafından ABD'de 1902'de kurulan perakende ticaret şirketi. Giysi, ev eşyası, otomotiv ürünleri ve ilaçtan sigortacılığa kadar çeşitli mal ve hizmetleri doğrudan mağazalarında ya da katalog üzerinden satar. J. C. Penney Stores Company (1913-24), J. C. Penney Co. (1924-68) adlarıyla anıldıktan sonra 1968'de bugünkü adını almıştır. Merkezi Dallas'tadır (Texas).

Şirketin kurucusu Penney önce iki ortağıyla birlikte, Wyoming'in Kemmerer kasabasında Golden Rule adlı bir manifatura mağazası açtı. İki yıl içinde Wyoming'in iki sınır kasabasında daha mağaza işletmeye başladı. 1907'de iki ortağının hisselerini satın aldı, ardından Earl Corder Sams (1914-46 arasında şirketin genel müdürü) ve başka yeni ortaklar edindi. 1913'e gelindiğinde şirketin Wyoming, Utah, Idaho, Nevada, Oregon, Washington, Colorado ve Montana'da 34 mağazası bulunuyordu. Bir yıl sonra şirket merkezi New York kentine taşındı. 1929 Büyük Bunalımı öncesinde New York Borsası'na kayıtlı anonim bir şirkete dönüştürülürken, mağaza sayısı da 1.392'ye kadar çıktı. Bunalımın yol açtığı mali panik sırasında şirket hisselerinin değeri 120 puandan 13 puana düştü. Bütün servetini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Penney kredi alarak denetimi sağladı ve zamanla şirketi eski durumuna getirdi.

Penney'nin 1946'da emekliye ayrılmasından sonra uzun süre onun yönetim anlayışına bağlı kalan şirket, 1958'de kredili satışa yöneldi ve mal çeşidini genişletti. 1962'de katalogla satış alanına girdi, 1966'da iki sigorta şirketi satın aldı. Ayrıca Belçika'da perakende mağazalar zinciri Sarma, SA'yı alarak denizaşırı etkinliklere başladı (1968-69) ve İtalya'da J. C. Penney, SpA adıyla mağazalar açtı (1971). 1988'de şirket merkezi Dallas'a taşındı.

Pennine Alpleri, İtalyanca ALPI PENNINE Fransızca ALPES PENNINES Orta Alpler'in

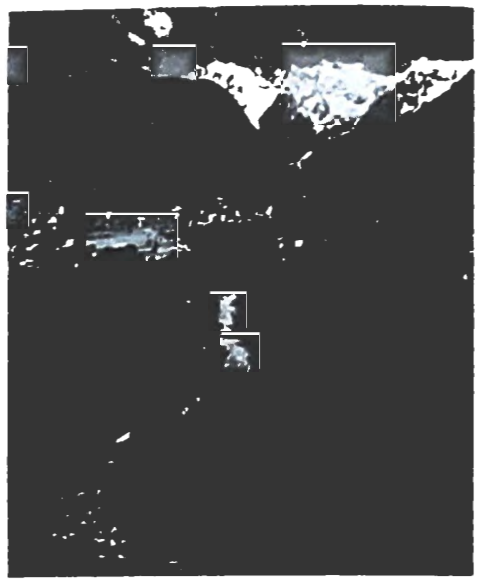

Pennine Alpleri'nde bir köy, İtalya
J. Alex Langley DPI

İtalya-İsviçre sınırı boyunca uzanan kesimi. Güneybatıda Büyük St. Bernard Geçidi ve Mont Blanc grubu, kuzeyde Yukarı Rhône Vadisi, kuzeydoğuda Simplon Geçidi ve Lepontine Alpleri, güneyde de Dora Baltea Irmağı vadisiyle çevrilidir. En yüksek noktası, Rosa Dağı grubunda bulunan Dufourspitze'dir(*) (4.634 m). Öteki önemli doruklar arasında Matter ve Weiss sayılabilir. Zermatt (İsviçre) yakınlarındaki ünlü Gorner Buzulu ile öteki buzulların çoğu kuzey yamaçlarında yer alır. Sıradağların İsviçre'deki bölümü Valais (Wallis) Alpleri olarak da bilinir.

Pennine Sıradağları, İngiltere'nin kuzeyinde dağ sırası. Northumberland'dan başlayarak güneydeki Derbyshire'ın içlerine doğru uzanan dağlar, İrlanda Denizine ve Kuzey Denizine dökülen akarsular arasında su bölümü çizgisini oluşturur. Doğu, batı ve güneyden sırasıyla York Vadisi, Lancashire ve Cheshire ovaları ile Trent Irmağının vadisiyle çevrilidir. Kuzeydeki Tyne Geçidi ve Eden Irmağı vadisiyle Göller Bölgesi'ndeki dağlardan ve Cheviot Tepelerinden ayrılır. Dağlar, en büyükleri Aire ve Ribble vadileri olan, bir dizi vadiyle parçalanmıştır. Dağların kuzey kesimi güneye göre daha yüksek ve geniştir. En yüksek noktalar, hepsi de dağların kuzey kesiminde yer alan Cross Fell (893 m), Whernside (737 m), Ingleborough (723 m) ve Pen-y-Ghent'tir (693 m). Güneyde ise, Derbyshire'ın Peak Yöresi'ndeki Kinder Scout (636 m) dışında 600 m'yi aşan doruklar görülmez.

Dağların arasında buzul hareketlerinin aşındırdığı güzel manzaralı vadiler vardır. Akarsuların aşındırmasıyla da Clapham yakınlarındaki Ingleborough Mağarası ile derinlikleri 100 m'yi aşan Gaping Koyağı ve Rowten Çukuru gibi yeraltı mağaraları ve suyolları oluşmuştur.

Pennineler'in ekonomisi koyun besiciliğine ve taşocakçılığına dayanır. Peak Yöresi, Yorkshire Dales ve Northumberland ulusal parklarının oluşturulmasıyla bölgede turizm gelişmeye başlamıştır.

Bölgede, daire biçimindeki Arbor Tümülüsü gibi Tarihöncesine ait kalıntılar vardır.

Roma döneminde inşa edilen Hadrianus Duvarı Pennine Sıradağlarının kuzey ucu boyunca, batıdaki Carlisle'den Tyne Irmağının Kuzey Denizindeki ağzına kadar uzanır.

Pennisetum, buğdaygiller (*Poaceae*) familyasından, 80 kadar biryıllık ve çokyıllık otsu bitki türünü kapsayan cins. Tropik ve astropik bölgelerde yaygındır. Bunların içinde en iyi bilineni tropik bölgelerde yemeklik tahıl olarak yetiştirilen hintdarısıdır (*P. glaucum*). Güney Amerika'da otlaklarda yetiştirilen ve "kikuyuotu" adıyla anılan *P. clandestinum* ile Afrika'ya özgü olmasına karşın, gene Güney Amerika'daki otlaklarda yem bitkisi olarak yetiştirilen *P. purpureum* çokyıllık türlerdir.

Pennsylvania, ABD'yi oluşturan eyaletlerden biri. Ülkenin doğu kesiminde yer alır. Yönetim merkezi Harrisburg, yüzölçümü 117.348 km²'dir.

Avrupalılar bölgeye ilk ayak bastıklarında burada Delaware (ya da Lenni Lenape), Suskehanna ve Şavni Yerlileri ile İrokua Birliği'ni oluşturan kabilelerden bir bölümü yaşıyordu. Pennsylvania'ya ilk yerleşen Avrupalılar bölgeye 1643'te gelen İsveçliler oldu. İngilizler 1664'te bölgenin denetimini ellerine geçirdiler ve İngiltere kralı II. Charles 1681'de verdiği bir beratla bölgeyi William Penn'e(*) bıraktı. Penn bölgede, desteğini halktan alan ve dinsel hoşgörüye dayanan bir Quaker kolonisi kurdu (1683). Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın (1775-83) arifesine gelindiğinde Pennsylvania, stratejik öneme sahip askeri, ekonomik ve siyasal bir merkez durumuna gelmişti. Birinci (1774) ve İkinci (1775-76) Kıta kongreleri Philadelphia'da toplandı. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi burada imzalandı. Kent yeni oluşturulan Konfederasyon'un başkenti oldu (1783-89).

Amerikan İç Savaşı (1861-65) başlayınca Pennsylvania bir kez daha askeri etkinliklerin merkezi durumuna geldi. Savaşın ardından sanayi ve ticaretteki gelişmeye bağlı olarak eyalet nüfusu da arttı.

Allegheny Kayalığı ve Allegheny Dağları kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanarak eyalet topraklarını boydan boya geçer. Eyaletin kuzeyinde ve batısında Erie Gölü Ovasına doğru alçalan engebeli bir plato yer alır. Güneydoğudaki Philadelphia ve Piedmont'un çevresinde uzanan Kıyı Düzlüğü ülkenin en verimli tarım bölgelerindendir. Eyaletin doğusunu Delaware Irmağı ve kolları, batısını Ohio Irmağı ve kolları, öteki kesimlerini ise Susquehanna Irmağı sular.

Eyalette mevsimlere göre büyük sıcaklık farkları gösteren bir kara iklimi hüküm sürer. Yıllık ortalama yağış miktarı 991 mm dolayındadır. Kuzeyde temmuz ayında 21°C, ocak ayında ise 4°C olan ortalama sıcaklık güneyde birkaç derece daha yüksektir.

Eyalet nüfusunun büyük bölümünü bölgeye koloni döneminde yerleşen İngilizler, Almanlar, İskoçyalılar, Fransızlar, Galliler, Cornwall'lılar ve İrlandalılar ile 20. yüzyılda göçmen olarak gelen İtalyanlarla Slavlar oluşturur. Pennsylvania'nın bir özelliği de Quaker'lar, Amish'ler, Mennonitler ve Moravya Kilisesi yanlıları ile Schwenckfel ve Dunkard mezhepleri gibi dinsel toplulukların varlığıdır. Büyük ölçüde kentleşmiş bir eyalet olan Pennsylvania'da nüfus Philadelphia ve Allegheny illerinde toplanmıştır. ABD'nin en zengin eyaletlerinden biri olan Pennsylvania bu konumunu verimli tarımsal topraklara, kerestesi değerli ormanlarına, kömür yataklarına, ulaşıma uygun akarsularına ve ekonomik olarak stratejik önemine borçludur. Toprakların yaklaşık üçte biri tarıma ayrılmıştır. Ülkenin kömür üretiminde büyük paya sahip olan eyalette az miktarda demir cevheri, kireçtaşı, gümüş, altın, bakır, kobalt, çinko ve tuz da çıkarılır. Pennsylvania çelik üretiminde bütün ABD eyaletleri içinde birinci sırada, imalat sanayisindeki istihdam bakımından da üçüncü sırada gelir.

Eyalette Philadelphia, Pittsburgh ve Erie limanlarının yanı sıra Delaware ve Susquehanna ırmakları ile İç Suyolu Sistemi boyunca uzanan başka limanlar bulunur. Ülkenin sekizinci büyük karayolu ağına sahip olan Pennsylvania'daki demiryollarının uzunluğu 11.600 km'yi bulur. Philadelphia ve Pittsburgh'ta uluslararası havalimanı vardır.

Eyaletin kültür merkezleri Philadelphia ve Pittsburgh'tur. Philadelphia Orkestrası ve Pittsburgh Senfoni Orkestrası ülkenin başlıca orkestraları arasında yer alır. Eyaletteki müzelerin en önemlisi Philadelphia Sanat Müzesi'dir. Philadelphia tıp eğitiminde, Pittsburgh ise bilimsel araştırmada ülkenin önde gelen merkezlerindendir. Nüfus (1992 tah.) 12.009.000.

Pennsylvania Güzel Sanatlar Akademisi, Philadelphia'da 1805'te kurulan, ABD'nin en eski sanat akademisi ve müzesi. 1872-76 arasında inşa edilen ve 18-20. yüzyıllar arasındaki Amerikan resim ve heykel sanatında uzmanlaşan akademiye bağlı Sanat Müzesi'nin tasarımını mimar Frank Furness (1835-1912) yaptı. Geç Victoria üslubundaki yapı yüzüncü kuruluş yılında (1976) bütünüyle yenilendi.

Müzede bulunan 19. ve 20. yüzyıl Amerikan manzara ve tür resmi örnekleri arasında Mary Cassatt, Thomas Eakins, Charles Willson Peale ve Andrew Wyeth gibi sanatçıların yapıtları vardır. Akademinin 9 bin kitaptan oluşan sanat tarihi kütüphanesindeki kaynakların çoğu özellikle Amerikan resim ve heykel sanatıyla ilgilidir.

Pennsylvania Railroad Company, kısa adı PENNSY. ABD'nin Doğu Kıyısını iç kesimlere bağlayan en önemli demiryolu ağına sahip şirket.

1846'da, Pennsylvania Yasama Meclisi'nden Harrisburg'u Pittsburgh'a bağlayan bir hattın yapımı için imtiyaz aldı. İlk yolcu trenini 1848'de Philadelphia ile Pittsburgh arasında çalıştırdı.

Pittsburgh, Fort Wayne ve Chicago Demiryolu'nu satın alarak 1856'da Chicago'ya ulaştı. Amerikan İç Savaşı'ndan sonra batıda St. Louis ve Cincinnati, güney ve doğuda ise New York, Washington, D.C. ve Norfolk'a (Virginia) uzanan hatlarla demiryolu ağını yaklaşık 16 bin kilometreye çıkardı. 1910'da Hudson Irmağının altından geçen tüneli tamamlayarak New York kentine güneyden giren tek demiryolu hattını inşa etti. Aynı dönemde Long Island Railroad Company'nin de denetimini eline geçirdi.

Uzun bir dönem sürekli kâr eden şirket ilk kez 1946'da zarar etti. Bunun başlıca nedeni Chicago'ya giden hattının Apalaş Dağlarından yer yer yüzde 0,5'i aşan eğimlerle geçmesi, buna karşılık en önemli rakibi New York Central Railroad Company'nin Chicago'ya deniz düzeyinden giden bir hattının bulunmasıydı. İki şirket Şubat 1968'de New York, New Haven and Hartford'ı da aralarına alarak 33.800 km'lik demiryolu ağına sahip Penn Central Transportation Company'yi oluşturdular. Yeni şirketin emlakçılık, petrol rafinerileri, boru hatları, dinlence-eğlence parkları ve çeşitli alanlarda etkinlik gösteren bir dizi bağlı kuruluşu da vardı.

Önemli mali güçlüklerle ve işletme sorunlarıyla karşılaşan yeni şirketin Haziran 1970'te iflas etmesi üzerine, yolcu servisleri federal yönetimce 1971'de kurulan Amtrak'a(*) devredildi. Şirketi yeniden düzenleme çabaları boşa çıkınca, şirkete bağlı demiryolları Nisan 1976'da Conrail'e (Consolidated Rail) geçti. New York-Washington demiryolunu işletme hakkı daha sonra Amtrak'a verildi. Şirket, demiryolu taşımacılığı dışındaki alanlarda Penn Central Corporation adıyla etkinliklerini sürdürdü.

Pennsylvania sistemi, hücreye kapatma yoluyla mahkûmları pişmanlığa zorlamayı ve ıslah etmeyi amaçlayan ceza yöntemi. Quaker'ların en etkin grup olarak yer aldığı Philadelphia Devlet Cezaevlerinde Eziyeti Azaltma Derneği'nce savunulan yöntem, 1829'da Philadelphia'da açılan Doğu Eyalet Cezaevi'nde "ayırma sistemi" olarak uygulanmaya başladı. Buna göre mahkûmlar yüksekliği 4,9 m, uzunluğu 3,7 m ve genişliği 2,3 m olan hücrelerde tek olarak kalıyor ve görevliler ile arada sırada gelen ziyaretçiler dışında kimseyi göremiyorlardı. Kısa bir süre sonra sistem, mahkûmların ayakkabıcılık ve dokumacılık gibi işler yapmasını sağlayacak biçimde yeniden düzenlendi. 19. yüzyılda Avrupa'da yaygın biçimde uygulanan Pennsylvania sistemi ABD'de çok pahalı olduğu ve mahkûmların ruh sağlığı üzerinde kötü etki bıraktığı gibi eleştirilerle karşılaştı ve yerini "sessiz sistem" olarak da bilinen Auburn sistemine bıraktı.

Pennsylvania Üniversitesi, 1740'ta ABD'nin Philadelphia kentinde bir hayır kurumu olarak kurulan özel üniversite. Benjamin Franklin'in ve önde gelen Philadelphialıların desteğiyle 1753'te akademi oldu. Oluşturulan ilk mütevelli heyetin başkanlığını Franklin üstlendi. Akademi 1765'te Kuzey Amerika'da ilk tıp fakültesinin kurulmasının ardından fiilen bir üniversiteye dönüştü. 1779'da üniversite adını aldı ve eyaletin desteğini sağladı. 1791'den beri, önemli miktarda eyalet yardımı sürmekle birlikte, mali ve yönetsel açıdan özel nitelikte bir üniversitedir.

Üniversiteye bağlı enstitüler arasında Wistar Anatomi ve Biyoloji Enstitüsü (1892) ile Henry Phipps Genetik ve Toplum Hastalıkları Enstitüsü (1910) sayılabilir. Arkeoloji ve etnoloji alanındaki Üniversite Müzesi bir öğretim ve araştırma kurumudur.

Penny Postası, Londralı tüccar William Dockwra'nın 1680'de kurduğu özel posta servisi. Bir pound (libre) ağırlığa kadar bütün mektup ve paketleri bir penny karşılığında yerine ulaştıran servis, paketleri 10 sterline kadar varan bedellerle sigorta ettiriyordu. Dockwra'nın sistemi mektup ve paketlerin her saat başında toplandığı birkaç yüz posta kabul bürosu ve altı tasnif merkezinden oluşmaktaydı. Londra'nın büyük bir bölümüne günde 4-8, iş merkezlerine 10-12 kez dağıtım yapılıyordu. Ek bir penny karşılığında Londra'ya 16-24 km uzaklıktaki yerlere de mektup teslim ediliyordu. Penny Postası 1683'te hükümetin işlettiği Genel Posta İdaresi'ne devredildi. Dockwra da I. Charles'ın 1635'te posta hizmetlerine koyduğu tekele karşı geldiği için tazminat ödemek zorunda bırakıldı.

Penobscot Irmağı, ABD'de, Maine eyaletinde ırmak. Eriyen buzulların yarattığı çok sayıda gölden çıkan akarsularca oluşturulmuştur. Eyaletin en uzun akarsuyudur (560

km). Batı ve doğu kolları Medway'de birleşir ve güneydoğu yönünde akarak Bucksport yakınındaki Penobscot Koyundan Atlas Okyanusuna dökülür. En büyük kolu Mattawamkeag'dır. Okyanustan 37 km içeridaki Bangor ırmak ulaşımının başlangıç yeridir.

Penobskotlar, Algonkin dil öbeğinden bir dil konuşan ve günümüzde ABD'nin Maine eyaleti sınırları içinde kalan Penobscot Körfezinin kıyılarıyla Penobscot Irmağı havzasında yaşayan Kuzey Amerika Yerlileri. Çeşitli Yerli kabilelerinin oluşturduğu Abnakiler(*) adlı birliğin üyesi olan Penobskotlar geçimlerini avcılık, balıkçılık ve toplayıcılıkla sağlarlardı. Kışları birbirinden ayrı aile arazilerinde kurdukları av kamplarında küçük aile toplulukları halinde, yazları ise daha büyük kamplarda ve köylerde yaşarlardı.

Penobskotlar ile Pasamakodilerin(*) Maine Yasama Meclisi'nde, oy hakkı ve sandalyesi olmayan, yalnızca kabileyi ilgilendiren konularda söz hakkına sahip temsilcisi vardır.

Penrith, Avustralya'da, Yeni Güney Galler'in ortadoğu kesiminde kent. Hawkesbury Irmağının kollarından biri olan Nepean Irmağı kıyısında yer alır. 1815'te kuruldu. 1871'de belediye, 1959'da da kent statüsü kazandı. Günümüzde demiryolu ve Büyük Batı Karayolu ile bağlandığı 48 km doğudaki Sidney'in banliyösü olan Penrith aynı zamanda bir sayfiye ve tarım merkezidir. Kentte alüminyum folyo, betonarme bloklar, yapı malzemesi, plastik eşya, tekstil, ilaç, makine ve elektrikli araçlar üretilir. Nüfus (1986) 135.342.

Penrose, Roger (d. 8 Ağustos 1931, Colchester, Essex, İngiltere), 1960'larda kara deliklerin birçok temel özelliğini hesaplayan İngiliz matematikçi. 1969'da Stephen Hawking ile birlikte kara deliğin(*), bir yıldızı oluşturan maddenin tümünün olanca ağırlığıyla merkeze doğru çökmesi sonucunda ortaya çıkan sıfır hacimli ve sonsuz yoğunluklu bir nokta (tekillik) olduğunu kanıtladı. Penrose ayrıca, bir kara deliğin çevresindeki uzay-zaman bölgesinin bir gönderimle betimlenmesine ilişkin bir yöntem geliştirdi (uzay-zaman, üç uzay boyutu ile bir zaman boyutundan oluşan dört boyutlu süremdir). Penrose diyagramı olarak adlandırılan bu gönderim, kara deliğe yaklaşan bir cisme uygulanan kütleçekimi kuvvetinin etkilerinin belirlenmesini olanaklı kılar.

Meslek yaşamının ilk yıllarında İngiltere ve ABD'de değişik üniversitelerde geçici görevler alan Penrose, 1964-1973 arasında Londra'daki Birbeck College'da uygulamalı matematik dalında öğretim üyesi olarak çalıştı. 1973'te Oxford Üniversitesi'nde Rouse-Ball Matematik Kürsüsü profesörlüğüne getirildi. 1966'da Adams Ödülünü, 1971'de Dannie Heineman Fizik Ödülü'nü aldı; 1972'de Royal Society üyeliğine seçildi. 1975'te de Kraliyet Astronomi Derneği'nin Eddington Madalyası'nı Hawking ile paylaştı.

Pensacola, ABD'de, Florida eyaletinin kuzeybatı ucundaki Escambia ilinin (*county*) merkezi (1821) kent. Pensacola Körfezi kıyısında yer alır. 16. yüzyılda bir İspanyol yerleşmesi olarak kuruldu. Yedi Yıl Savaşı'nın ardından İngilizlerin yönetimi altına girdi ve Batı Florida'nın başkenti oldu. 1781'de New Orleans'dan gelen bir İspanyol birliği tarafından ele geçirildiyse de 1818'de General Andrew Jackson tarafından geri alındı. 1821'de Florida ABD'ye devredilince, kentte bir askeri tersane kuruldu. Amerikan İç Savaşı'ndan sonra kentte kerestecilik, balıkçılık ve sanayi gelişti. Askeri tersane 1913'te deniz kuvvetlerine ait bir hava üssü oldu. Günümüzde kimya ve orman ürünleri sanayileri ile turizm kent ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Kentteki başlıca öğretim kurumları Pensacola Junior College (1948) ile Batı Florida Üniversitesi'dir (1967). Nüfus (1990) kent, 58.165; metropoliten alan, 344.406.

pense, küçük malzemeleri tutmakta, sıkmakta, telleri bükmekte ya da kesmekte kullanılan el aleti. Kayıcı kavramalı penselerin çenesi tırtıllıdır ve ağızlardan birindeki mil boşluğu, ağız açıklığının farklı boyutlardaki malzemeleri kavrayabilecek biçimde ayarlanmasını sağlar. Bazı penselerde yumuşak tel, kablo ve çivileri kesebilecek bir ağız bölümü vardır. Yalnızca keskin çenelerden oluşan pense türüne ise kerpeten denir.

Tel ya da ince metallerin bükülmesinde yuvarlak uçlu ve konik çeneli penseler kullanılır. Çapraz kesim penseleri ise daha büyük kesme aletleriyle ulaşılamayan yerlerde bulunan küçük pim ya da tellerin kesilmesi işleminde kullanılır. Kesici ağızları çapraz olarak 15 derece kaymış olduğundan, bu penselerle yüzeye gömülü malzemeler kesilebilir. Kargaburnu olarak adlandırılan eğik çeneli penselerle de, normal penselerle girilemeyen yerlerdeki cisimler kavranabilir.

Pensilvaniyen Dönem, Kuzey Amerika'da Permiyen Dönemden (y. 280-225 milyon yıl önce) önce ve Missisipiyen Dönemden (y. 345-325 milyon yıl önce) sonra yer alan jeolojik zaman dilimi. Pensilvaniyen Dönem kabaca Avrupa'daki Üst Karbonifer Döneme karşılık gelir (Karbonifer Dönem y. 345- 280 milyon yıl önce). Kuzey Amerika'daki Pensilvaniyen kayaçlar çok geniş kömür, petrol ve doğal gaz yatakları içerdiklerinden büyük ekonomik öneme sahiptir. ABD'de bilinen beş büyük kömür havzası vardır. Bunların arasında en büyüğü olan Apalaş Havzası Allegheny Platosu altında, Pennsylvania'dan Alabama'ya kadar uzanır; dünya kömür üretiminin dörtte biri bu havzadan sağlanır.

Pensilvaniyen Dönemin başlarında, Kuzey Amerika kıtasının kenar bölümlerinde dağ sistemleri oluştu. Bu arada Kanada ortaya çıkmaya başladı ve Kanada ile sınır dağları arasında geniş bir tortul havzası gelişti. Deniz suları geniş bir sığ deniz halinde havza boyunca doğuya doğru kaydı ve kıyı çizgisi önce geriledi, sonra ilerledi. Bulunan çok sayıda fosil bu dönemde yaşayan hayvanlar ve bitkiler hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler sağlamıştır. Yapılan değerlendirmelere göre nemli ovalar ağaç gibi büyümüş dev eğreltiler ve tohumlu bitkilerle kaplıydı. Kara hayvanları bol ve çeşitliydi. İlk sürüngenler ortaya çıkmış, kızböceği ve hamamböceği gibi yüzlerce böcek türü kara ortamına dağılmıştı. Deniz hayvanları da bol ve çeşitliydi. Bunlar arasında çok yaygın olan *Fusulinidae* familyasının üyeleri sert kabukları nedeniyle kolayca fosilleşebilmiştir. Bu tekhücreliler en önemli kılavuz fosiller arasında yer alır.

pensionaris, Felemenk Cumhuriyeti'nde siyasal önem taşıyan yönetim görevlisi. 15. yüzyılda kent yönetimlerine hukuk danışmanı olarak atanmaya başlamış, eyalet meclislerinde kentleri temsil etmişlerdir. Holland ve Zeeland *pensionaris*'leri özellikle etkili olmuş, 16. yüzyıl sonlarına gelindiğinde belli kent yönetimlerini ele geçirmişlerdir.

Holland'da soyluların ayrı bir *pensionaris*'i vardı; *landsadvocaat* (eyalet hukuk temsilcisi) olarak bilinen bu kişi meclisin de başkanıydı. 1586'da Rotterdam eski *pensionaris*'i Johan van Oldenbarnevelt'in bu göreve atanmasından sonra *landsadvocaat* ülke çapında güçlü bir konuma geldi. Ama Oldenbarnevelt'in gücü görevinden değil, birliğin en önemli eyaleti olan Holland'da yönetici oligarşinin önderi olmasından kaynaklanıyordu. 1618'de Oldenbarnevelt'in düşmesinden sonra adı *raadpensionaris* (danışman yönetici) olarak değiştirilen (1619) bu görev zamanla önemini yitirdi; *stadhouder* (vali) ise gittikçe güçlendi. İlk valisiz dönemde (1650-72), 1650'den beri Dordrecht *pensionaris*'i olan Johan de Witt'in *raadpensionaris* atanmasıyla (1653) görevin önemi yeniden arttı. Onun ardıllarının hiçbiri aynı güç ve saygınlığa erişemedi.

Raadpensionaris görevi cumhuriyetin çöküşüyle birlikte kaldırıldı (1795). Unvan 1805'te kısa bir süre yeni bir kamu görevi için kullanıldı.

Pentaceratops, iri yapılı, beş boynuzlu, otçul dinozor cinsi. Fosillerine Kuzey Amerika'daki Geç Kretase (Tebeşir) Dönemi (Kretase Dönemi y. 136-65 milyon yıl önce) kayaçlarında rastlanır. Daha iyi bilinen *Triceratops* cinsine akraba olan bu cins özellikle New Mexico'daki Kirtland Şeylinde bulunan fosil örneklerinden tanınmaktadır. *Pentaceratops* üyelerinin boynuzlarından biri burnunda, ikisi gözlerinin üstünde, ikisi geniş boyun kalkanında yer alır. Bu kemik kalkan güçlü kaslara destek sağlayarak çiğnemeye yardımcı olmakta, başın hareketlerini denetlemekteydi. Ayrıca düşmanlarının saldırılarına karşı vücudun daha zayıf bölgelerini koruyordu.

Ön bacakların arka bacaklardan daha kısa olması bu hayvanların iki ayak üstünde yürüyen dinozorlardan türediklerini, sonradan dört ayak üstünde yürümeye yeniden uyarlandıklarını düşündürmektedir. Bacaklarının eşitsiz gelişimi nedeniyle sırtları tipik bir biçimde kamburdu.

pentaeritritol tetranitrat (PETN), nitrogliserinle aynı sınıfta yer alan, güçlü patlayıcı özelliğe sahip organik bileşik. Bir polialkol olan pentaeritritolün nitrik asit esteridir.

PETN I. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Kapsül ve fünyelerde tek başına ya da el bombalarında ve mermilerde trinitrotoluen (TNT) ile birlikte, pentolit olarak adlandırılan karışımlar halinde kullanılır.

Renksiz ve kristal yapıda bir maddedir; genellikle sulu karışımları halinde depolanır. Nitrogliserinden daha az duyarlı olmakla birlikte daha kolay ateşlenir ve depolama sırasında özelliklerini daha uzun süre korur. Parçalama kuvveti yüksek, kararlılığı düşüktür. Ayrıca tıpta kalbi uyarıcı ilaç olarak da yararlanılır.

Pentagon, Washington, D.C. yakınlarındaki Arlington'da (Virginia) Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanlıkları da içinde olmak üzere ABD Savunma Bakanlığı'nın merkezinin bulunduğu beşgen biçimindeki büyük yapı. Tasarımını George Edwin Bergstrom'un yaptığı Pentagon, ABD Savaş Dairesi'nin farklı yerlerdeki bürolarının tek çatı altında toplanması amacıyla 1941-43 arasında inşa edildi. İki hektar büyüklüğündeki iç avlusuyla birlikte yaklaşık 13,5 hektarlık bir alanı kaplar. Yaklaşık 25 bin sivil ve askeri personelin görev yapabileceği 340.400 m²'lik bir kullanım alanı vardır. Tamamlandığında dünyanın en büyük resmi yapısı durumundaydı. Çelik ve betonarmeyle inşa edilen, bir bölümü ise taş kaplama

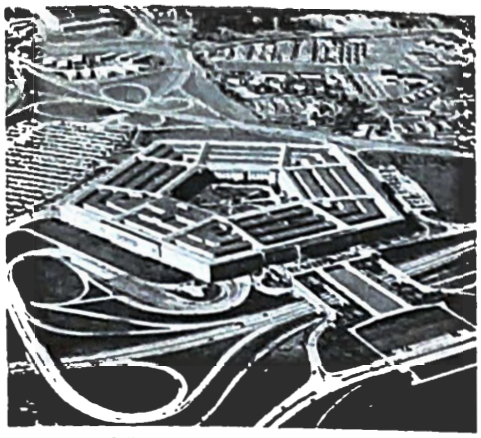

Pentagon, Arlington, Virginia
Ewing Galloway

olan yapının toplam maliyeti 83 milyon dolardı. On koridorun birbirine bağladığı, ortak merkezli beş beşgenden (ya da "halkadan") oluşur. Bir bodrumla bir asma katın dışında beş katlı bir yapı olan Pentagon, yatay boyutlarına göre çok alçak bir bina görünümündedir. Görevliler için büyük bir alışveriş merkeziyle 10 bin araçlık otoparkı vardır. 1956'da bir helikopter pisti eklenmiştir.

Pentagon Belgeleri, ABD savunma bakanı Robert S. McNamara'nın 1967'deki talimatı üzerine hazırlanan ve ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan Mayıs 1968'e değin Çinhindi'nde oynadığı rolün tarihini içeren belgeler. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'ne bağlı Uluslararası Araştırmalar Merkezi'nin araştırma görevlilerinden Daniel Ellsberg'in izinsiz olarak *The New York Times*'a verdiği bu dosyanın yayımlanması büyük yankı uyandırdı.

Toplam 3 bin sayfalık metin ile 4 bin sayfalık ek belgelerden oluşan ve 18 ayda tamamlanan Pentagon Belgeleri 47 cildi buluyordu. Projede görev alan Ellsberg, başlangıçta ABD'nin Çinhindi'nde oynadığı rolün ateşli bir destekçisiydi. Ama projenin sonlarına doğru ABD'nin politikasına karşı bir tutum içine girdi. ABD'nin bölgedeki müdahalesinin niteliğini açığa vurmanın zorunlu olduğu kanısına vararak, belgelerin büyük bir bölümünü basına sızdırdı.

The New York Times 13 Haziran 1971'de federal yönetimce "çok gizli" kaydı konmuş olan dosyaya dayalı bazı makaleler yayımlamaya başladı. Yayımın üçüncü gününden sonra ABD Adalet Bakanlığı, dosyadaki bilgilerin daha fazla açıklanmasının ABD'nin ulusal savunma çıkarlarına "doğrudan ve onarılmaz zararlar" vereceği gerekçesiyle ABD Bölge Mahkemesi'nden yayımın geçici olarak durdurulması yönünde bir karar aldı.

İzleyen 15 gün boyunca *Times* ile elinde aynı dosyanın kopyası bulunan *The Washington Post* kararı kaldırmak için bir hukuk savaşı yürüttü. Bu süre içinde yayım askıya alındı. Sonunda ABD Yüksek Mahkemesi 30 Haziran 1971'de 3'e karşı 6 oyla gazetelerin belgeleri yayımlamasını serbest bırakma kararına vardı. Karar gerekçesinde federal yönetimin yayımı durdurmayı haklı kılacak kanıtlar gösteremediği belirtiliyordu.

Pentagon Belgeleri özetle, Harry S. Truman'ın komünist önderliğindeki Viet Minh'e karşı giriştiği savaşta Fransa'ya askeri yardımda bulunarak daha işin başında Vietnam'daki çatışmaya doğrudan karıştığını, Dwight Eisenhower'ın 1954'te komünistlerin Güney Vietnam'ı ele geçirmelerini önlemeye ve Kuzey Vietnam'daki yeni komünist rejimi baltalamaya karar verdiğini, John F. Kennedy'nin devraldığı "sınırlı risk kumarı" politikasını bir "geniş taahhüt" politikasına dönüştürdüğünü, Lyndon B. Johnson'un Kuzey Vietnam'a karşı girişilen örtülü savaşı şiddetlendirdiğini, yani ABD müdahalesinin kapsamının kamuoyuna açıklanmasından tam bir yıl öncesine rastlayan 1964'te açık bir savaşın planlarını hazırlamaya başladığını ve ABD haberalma birimlerinin böyle bir hareketin Kuzey Vietnam yönetimini Güney Vietnam'daki Vietkong ayaklanmasını desteklemekten vazgeçirmeyeceği yargısını belirtmelerine karşın, 1965'te Kuzey Vietnam'ı bombalama emrini verdiğini ortaya koyuyordu.

Dosyanın yayımlanması ABD'nin Vietnam'a müdahalesinin meşruluğu ve ahlaki haklılığı konusundaki muhalefetin artmasından birkaç yıl sonrasına rastladığı için, ülke çapında ve uluslararası düzeyde yoğun tartışmalara yol açtı. "Çok gizli" bilgilerin kamuoyuna yansıması, 1972'de yeniden seçilmek üzere hazırlık yapan Başkan Richard M. Nixon'ı zor durumda bıraktı. Nixon dosyayı basına veren Ellsberg'i gözden düşürmek için yasadışı tertiplere girişilmesine izin verdi. Bu girişimler Watergate Skandalı'nın(*) araştırılması sırasında gün ışığına çıktı.

Belgeler daha sonra *The Pentagon Papers* (1971; *Pentagon Raporları*, 1971) adıyla kitap olarak yayımlandı.

pentaklorofenol, PENTA olarak da bilinir, klorlu organik bileşik. Ahşap malzemeler için koruyucu olarak kullanılır. *Ayrıca bak.* klorofenol.

pentametros *bak.* beşli ölçü

pentanol *bak.* amil alkol

Pentastomida, küçük yapılı, 70 dolayında asalak türünü içeren omurgasızlar grubu. Genellikle sınıf düzeyinde kabul edilen bu grup evrimsel gelişim açısından *Annelida* (halkalısolucanlar) ile *Arthropoda* (eklembacaklılar) filumları arasında yer alır. *Pentastomida* üyelerinin uzunluğu birkaç milimetre ile 14 cm arasında değişir. Solunum, dolaşım ve salgı organları yoktur. Omurgalı konaklarının solunum sistemlerinde yaşarlar. Büyük bölümü tropik ve astropik bölgelerde bulunmakla birlikte bazıları ılıman ve soğuk bölgelerdeki sıcakkanlı konaklarda görülür. Sürüngenler bu asalakların en sık yerleştiği konak hayvanlardır. *Porocephalus* cinsinin üyeleri yılanlarda ve kemiricilerde asalak olarak yaşar. *Lingulata* cinsinin üyeleri, köpek de aralarında olmak üzere çeşitli memelilerin asalağıdır. Birkaç türünün insana da bulaştığı bilinmektedir.

Pentateukhos (Yunancada "Beş Kitap"), Latince PENTATEUCHUS, Tevrat'ın (Hıristiyan geleneğinde Eski Ahit) Hz. Musa'ya vahyedildiğine inanılan Tekvin(*), Çıkış(*), Levililer(*), Sayılar(*) ve Tesniye(*) başlıklı ilk beş kitaptan oluşan bölümü. *Ayrıca bak.* Tora

pentatlon, beş ayrı karşılaşmayı kapsayan spor yarışması. Antik Olimpiyat Oyunları'nda stadyum uzunluğu (y. 160 ya da 180 m) kadar bir koşu, uzun atlama, disk atma, cirit atma ve bunlarda en başarılı iki atlet arasındaki güreş karşılaşmasından oluşurdu. Stadyum koşusunun 200 m olarak belirlenmesi ve güreş karşılaşmasının yerine 1.500 m koşusunun geçirilmesiyle günümüzdeki atletizm karşılaşmalarına uyarlanan Eski Yunan pentatlonu, modern Olimpiyat Oyunları'nda yalnızca 1912-24 arasında yer aldı. Savaşta askeri kuryelerin sahip olması gereken becerilere dayalı modern (askeri) pentatlona ise ilk kez 1912 Olimpiyat Oyunları'nda yer verildi ve 1952'den sonra bir takım yarışmasına dönüştürüldü. 1964'ten 1980'e değin Olimpiyat Oyunları'nda yer alan ve gülle atma, yüksek atlama, 80 m engelli, 200 m koşu ve uzun atlama dallarını kapsayan bayanlar arası bireysel pentatlon yarışmaları daha sonra yerini heptatlona(*) bıraktı.

Olimpiyat Oyunları'nda yalnız erkeklerin yarıştığı modern pentatlon, beş gün süren beş değişik karşılaşmadan oluşur: Kurayla belirlenen bir at sırtında 600 m engelli koşu, tabanca atışı, epe dalında eskrim karşılaşması, 300 m serbest stil yüzme ve 4.000 m kır koşusu. Günümüzde pentatlonun yönetici organı Uluslararası Modern Pentatlon ve Biatlon Birliği'dir. Her ülkeden üç kişilik bir takım oyunlara katılabilir. Değerlendirme puan temelindedir. Bireysel ve takım halindeki başarılar beş karşılaşmanın sonucunda elde edilen toplam puana göre belirlenir. *Ayrıca bak.* Olimpiyat Oyunları.

Pentatomidae *bak.* kalkanlı yarımkanatlılar

pentatonik dizi, BEŞ SESLİ DİZİ olarak da bilinir, bir oktav içinde beş ses içeren dizi. Dünya müziğinin çok büyük bölümünde farklı biçimlerine rastlanması müziğin gelişiminde erken bir aşamayı temsil ettiğini düşündürmektedir. En yaygın biçimi anhemitoniktir (yarım tonsuz; örn. *do-re-fa-sol-la-dó*). Hemitonik ise (yarım tonlu; *do-mi-fa-sol-si-dó*) daha seyrek rastlanan biçimdir.

Pentatonik dizilerin ilkçağda Yunan *kithara*'sının akort düzeninde kullanıldığı sanılır. Bazı erken dönem Gregorius dinsel ezgileri pentatonik melodiler içerir. Amerika Yerlilerinin, Afrika Siyahlarının ve çeşitli Asya ülkelerinin müziğinde (örn. Cava'da bir oktavın beş eşit sese bölündüğü *slendro*), ayrıca birçok Avrupa halk ezgilerinde pentatonik dizinin çeşitli türleri görülür. 20. yüzyıl Batı sanat müziğinde Claude Debussy gibi bazı besteciler bu diziyi özel etki yaratmak için kullanmıştır.

Türk müziğinin pentatonik kökenli olup olmadığı Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana tartışılmaktadır. Özellikle Türk halk müziğinin kökeninin pentatonik olduğunu düşündüren bazı belirtiler bulunduğunu savunan "Batı müzikçileri"ne karşı "Alaturkacılar" Türk müziğinin kökeninde pentatonizmin bulunmadığı görüşünü benimserler.

Pentekostalizm, ABD'de 19. ve 20. yüzyıllarda birçok Protestan kilisesinin doğmasına yol açan karizmatik dinsel akım. Bütün Hıristiyanların Kutsal Ruh'la doğrudan vaftiz deneyimi yaşamalarını öngörür. Pentekost adı, Yeni Ahit'te kaydedilen, Hz. İsa'nın Kudüs'te toplanan 12 havarisinin Pentekostes gününde Kutsal Ruh'la doluşunu anlatan öyküye (Resullerin İşleri; 1:12-2-4) dayanır. Pentekostalistler Kutsal Ruh'la vaftiz edilmiş bir Hıristiyanın kehanette bulunmak, şifa vermek ya da bir kişinin bilinmeyen dillerde söylediklerini yorumlamak gibi doğaüstü yeteneklerden en az birini taşıyabileceğini savunurlar. 19. yüzyılda gene ABD'de doğan öteki Fundamentalist akımlar gibi Kitabı Mukaddes metninin açık anlamıyla yorumlanmasını öngörürler.

Pentekost hareketinin yaygınlaşmasının kökleri, Amerikan İç Savaşı ertesinde duygusal dinsel anlatımın yerini, eğitilmiş vaizlerin yönettiği resmî kilise ibadetinin alma-

sında yatıyordu. Eskiden "yoksul kiliseleri" olarak bilinen geniş kitle mezhepleri (örn. Metodistler, Baptistler, İsa'nın Havarileri) bu dönemde orta sınıfın üst katmanlarının egemenliğindeki kiliselere dönüştükçe, geçim sıkıntısı içindeki topluluklar gitgide bu kiliselerden uzaklaştı, Kutluluk Akımı(*) çevresinde ve Pentekost kiliselerinde toplanmaya başladı. Sanayinin genişlemesinin doğurduğu kentsel yaşamın yalnızlığı ve artan yabancılaşma gibi olumsuzluklar ortamında Pentekost kiliseler toplumun bütün katmanlarına, özellikle iktisadi ve kültürel açıdan ayrıcalıksız, toplumsal bakımdan yalıtılmış kesimlerine yöneldi. Pentekostalizmin çekiciliğini sağlayan bir başka etmen, Hz. İsa'ya inanmanın fiziksel şifa kaynağı da olabileceği öğretisiydi.

Çağdaş Pentekostalist akımlar ABD'nin değişik bölgelerinde birkaç yıl arayla Kutluluk Akımı'ndan doğan bazı karizmatik hareketlerden kaynaklandı. 1890'ların ortalarında Kuzey Carolina'daki bir Kutluluk Akımı örgütünün 100 kadar üyesi Hıristiyanlar Birliği'ni oluşturdular. Bunlar daha sonra, başlıca Pentekostal mezheplerden olan Tanrı'nın Kilisesi'ni kurdular. Benzer gelişmeler aynı yıllarda Tennessee, Iowa ve başka yerlerde de yaşandı. Kansas'taki Topeka'da Bethel Bible College adlı küçük bir din okulunun müdürü olan Charles Fox Parham öğrencilerine, Kutsal Ruh'la doğrudan vaftiz edilmeyi beklemelerini öğretmeye başladı. Parham'ın öğrencilerinden Agnes N. Ozman 1901'de Kutsal Ruh'la vaftiz deneyimini yaşayan ilk kişi olduğunu ilan etti. Kıyametin yaklaştığına inanan Parham ve müritleri ABD'nin güneydoğusunu Hıristiyanlaştırmak için çalışmaya başladılar. Önceleri Kansas, Missouri ve Texas ile Alabama'da ve Florida'nın batısında yaygınlaşan akım 1906'dan sonra ülke çapında ve uluslararası önem kazandı.

Pentekostalist akım başlangıçta Protestan dünyasında da yaygın bir muhalefetle karşılaştı. Bu akıma katılan papazlar görevlerinden uzaklaştırıldı; akıma yakınlık gösteren misyonerlerin mali kaynakları kesildi. Pentekostal inancı benimseyenler, ibadetlerini geleneksel Protestan Kilisesi içinde gerçekleştirmenin gitgide zorlaştığını gördüler ve bağımsız Pentekostal cemaatler oluşturmak üzere kiliselerinden ayrıldılar. Başlangıçta özellikle kilise örgütlenmesi içinde yönetsel organların çoğalmasından ve merkezileşmeden çekiniyorlardı. Bunun sonucunda işlemeyen heterojen bir yapı doğunca Pentekostalistler karizmatik bir mezhep kurmayı denediler. Ama hiçbir zaman birleşik bir Pentekostal hareket gelişmedi. Pentekostal cemaatler kendi yörelerindeki yetenekli önderlerin çevresinde toplandıkları ya da kendi ilkelerini evrenselleştirmeye çalıştıkları için de bölünmeler baş gösterdi.

Günümüzde Pentekostal mezheplerin yaygın olduğu ABD'nin yanı sıra başta Meksika, Şili ve öteki Latin Amerika ülkeleri olmak üzere İsveç, Norveç, İngiltere, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Sovyet cumhuriyetlerinde de Pentekostalist cemaatler vardır. ABD'de Pentekostalist kiliseler genellikle uzak dağlık ve kırsal bölgelerde toplanmıştır. 1914'te çok sayıda küçük Pentekostalist grubunun birleşmesiyle Arkansas'daki Hot Springs'de kurulan Assemblies of God (Tanrı'nın Meclisleri) ABD'deki Pentekost mezheplerin en büyüğü sayılır. Pentekostalizmin görece geniş kolları, merkezi Galler'de bulunan uluslararası dayanışma örgütü Pentekost Dünya Konferansı'nda örgütlenmiştir.

Pentekostes (Yunancada "50. gün"), Paskalya'dan 50 gün sonraki Pazar günü kutlanan büyük Hıristiyan yortusu. Yahudilerin Şavuot (Hamsin) Bayramı'nın Hıristiyanlıkta aldığı biçimdir. Hz. İsa'nın göğe çıkışının ertesindeki Şavuot Bayramı sırasında Kutsal Ruh'un Havariler'in üzerine inişini (Resullerin İşleri 2) kutlamayı amaçlar. Pentekostes yortusundan, 2. yüzyılda Doğu Kilisesi'nde ortaya çıkan *Epistola Apostolorum*'da (Havarilerin Mektupları) söz edilir. 3. yüzyılda İskenderiye'deki bir katekümen (vaftiz adayı) okulunu yöneten Origenes ile Kartacalı yazar Tertullianus da bu yortudan söz ederler.

Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Hıristiyanlar Paskalya'yı (Yahudilikte Pesah Bayramı) izleyen 50 günlük süreye bütünüyle Pentekostes adını verirlerdi. Vaftiz ayinleri bu sürenin hem başlangıcında hem sonunda yapılabilirdi. Ama zamanla Kuzey Avrupa'da vaftizin Paskalya'dan çok Pentekostes günü yapılması yaygınlaştı. İngiltere'de bu yortu, yeni vaftiz edilen kişiye giydirilen özel beyaz giysi dolayısıyla genellikle Beyaz Pazar (*Whitsunday*) olarak adlandırılıyordu.

Penthoraceae, *Saxifragales* takımından, tek bir cins (*Penthorum*) içeren familya. Asya ve Kuzey Amerika'nın doğu kesimlerine özgüdür. *Penthorum* cinsi çokyıllık üç türü kapsar; bu tür toprakaltı gövdeleri, dişli yaprakları ve dalların ucunda açan tek yanlı çiçek salkımlarıyla dikkati çeker. Yaklaşık 60 cm uzunluğundaki *P. sedoides*'in yeşilimsi sarı çiçekleri ve dökülmeden önce turuncuya dönen açık yeşil yaprakları vardır. Havuz ve sığ suların kenarlarında süs bitkisi olarak yetiştirilir.

pentil alkol *bak.* amil alkol

pentimento (İtalyanca *pentirsi*: "pişman olmak"), yağlıboya bir resimde ressamın üstünü boyayla örterek yok ettiği bir bölüm ya da ayrıntının sonraki yıllarda yeniden belirmesi. Zaman içinde üstteki boya saydamlaşırsa yok edilen bölüm ortaya çıkar. *Pentimento* en çok, figürlerin ve giysilerin dış çizgilerini boyayan ressamın eskisinin tam üstünden geçememesi durumunda ortaya çıkar. Buna özellikle 17. yüzyılda, çok ince boyaların kullanıldığı Felemenk resimlerinde rastlanmıştır. En ünlü örneği Rembrandt'ın "Flora" (y. 1665, Metropolitan Sanat Müzesi, New York) adlı resminde şapkanın iki kenarını belirleyen çift çizgidir.

Pentland Boğazı, İskoçya'nın kuzey kesimi ile Orkney Adaları arasında boğaz. Batıdaki Atlas Okyanusunu doğudaki Kuzey Denizine bağlar. Uzunluğu yaklaşık 23 km'dir; genişliği ise 10-13 km arasında değişir. Hızlı gelgit akıntıları, tehlikeli girdaplar ve Well of Swona ile Swelkie gibi anaforlar nedeniyle boğazda ulaşım güçlükle yapılabilmektedir.

pentlandit, en önemli nikel cevheri olan nikel ve demir sülfür minerali. Hemen her yerde pirotit ve silis bakımından zengin kayaçlardaki benzer mineraller içinde bulunur. Elde edildiği başlıca yerler Güney Afrika'da Bosveld, Norveç'te Bodø ve ABD'de Ontario'dur. Pentlandit izometrik bakışımlı kristaller oluşturur. Kimyasal formülü ve ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* sülfür mineralleri (tablo).

pentot, beş elektrotlu elektron lambası. Triyot(*) lambada yer alan katot, anot ve kontrol ızgarasına, ekran ızgara olarak adlandırılan ikinci bir ızgaranın daha eklenmesiyle tetrot(*) elde edilir. Pentotta ise, ekran ızgara ile anot arasında, bastırıcı ızgara adı verilen üçüncü bir ızgara bulunur. Bu ızgara katot potansiyelinde tutulur, böylece anot yüzeyinden ikincil salım yoluyla çıkan elektronlar anota doğru geri itilir. Yükselteç, karıştırıcı, osilatör (titreşim üreteci) ve darbe üreteci olarak kullanılan pentotlardan zamanlama, denetim ve sayma devreleri ile benzer elektronik devrelerde yararlanılır. Günümüzde elektron lambalarının yerini, pek çok uygulama alanında, yariletken aygıtlar almıştır. *Ayrıca bak.* elektron lambası.

Pentremites, *Echinodermata* (derisidikenliler) filumundan soyu tükenmiş deniz omurgasızları cinsi. Gövdelerine bağlı sapla bir yere bağlı yaşadıkları anlaşılan bu cins üyelerinin fosillerine özellikle Kuzey Amerika'nın orta kesimlerindeki Misisipiyen Dönem (y. 345-325 milyon yıl önce) ve Pensilvaniyen Dönem (y. 325-280 milyon yıl önce) deniz kayaçlarında rastlanır. Büyük bölümü yalnız Misisipiyen Dönemde yaşamıştır ve bu dönemden kalma 80'i aşkın türü bilinmektedir. Evrimlerine ve anatomilerine ilişkin ayrıntılı araştırmalar yapılabilmesini sağlayan oldukça iyi korunmuş birçok örneği vardır.

pentrit *bak.* pentaeritritol tetranitrat

Penuti dilleri, İngiliz Kolumbiyası'ndan California ve New Mexico içlerine kadar Kuzey Amerika'nın batı kıyı şeridinde konuşulan Amerika Yerli dilleri öbeği (filum ya da üst aile). Yaklaşık 20 dil içeren 15 dil ailesinden oluşur. Bunlar, iki dil içeren Vintun, beş Mivok ve artık konuşulmayan üç Kostenyo dilini içeren Mivok-Kostenyo, iki dil içeren Sahaptin, artık konuşulmayan iki dil içeren Yakona, üç dil içeren Yokuts ve dört dil içeren Maydu ile her biri birer dilden oluşan Klamat-Modok, Kayus (ölü), Molala (ölü), Kus, Takelma (ölü), Kalapuya, Şinuk (bir *lingua franca* olan Şinuk jargonuyla karıştırılmamalıdır), Çimmesyan ve Zuni aileleridir. Dördü dışında, bugün varlığını sürdüren ailelerden bir dili konuşanların sayısı 150'yi bulmaz. Penuti dilleri içinde en önemlileri, New Mexico'da konuşulan Zuni ve İngiliz Kolumbiyası'nda konuşulan Çimmesyan diliyle Oregon'un ortakuzey kesimlerinde konuşulan Sahaptin lehçeleridir (Klikitat, Umatilla, Valavala, Warm Springs ve Yakima).

Bazı dilbilimciler Penuti dillerini birkaç Orta Amerika Yerli diliyle birlikte daha geniş bir üst öbek içinde sınıflandırır. Bu üst öbeğe genellikle Totonak, Huavi ve Mikse-Soke dilleri alınır; bazı dilbilimciler geniş Maya ailesinin de aynı öbekte sınıflandırılması gerektiğini savunur. ABD'li dilbilimci Benjamin L. Whorf, Mikse-Soke, Huavi, Totonako ve Maya dillerinin (Huastek dahil) yanı sıra, Kuzey ve Orta Amerika Yerli dillerinin öteki büyük ailesi olan Uto-Aztek ailesini de bu öbekte sınıflandırır. Ama bu sınıflandırma üzerinde görüş birliğine varılamamıştır.

Penuti dillerinde çekim sonekleri ve sözcüklerin gövdelerinde değişiklik yapılması oldukça yaygındır.

Penwith, İngiltere'nin güneybatı ucunda, Cornwall ilinde (*county*) ilçe (*district*). Yüzölçümü 303 km²'dir. Batıdaki Land's End Yarımadasında yüksekliği 185-245 m olan bozkırlar vardır. Kuzey Atlantik Akıntısından büyük ölçüde etkilenen deniz iklimi nedeniyle, genelde astropik olarak bilinen ortanca, kamelya ve portakal ağacı gibi bitkilere, özellikle korunaklı vadilerde sıkça rastlanır. İlçe merkezi Penzance, St. Ives ve Land's End gibi kıyı yerleşmeleri sanatçılar ve macera arayanlarca sevilen yerler arasın-

dadır. Penwith ilçesinin kuzeybatı ucundaki Pendeen köyünde küçük bir kalay ocağı işletilir. Nüfus (1991 geç.) 59.400.

Penza, Rusya Federasyonu'nun batı kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Batıdaki Oka-Don Ovasına doğru hafif bir eğimle alçalan Volga Platosunun batı kanadı boyunca 43.200 km²'lik bir alanı kaplar. Orman-step bölgesi içinde yer alır ve alanının yaklaşık beşte biri, çoğu Sura Havzasında olmak üzere çam ve meşe ormanlarıyla kaplıdır. Temel ekonomik etkinlik tarımdır. Başlıca ürünler tahıl, özellikle kış çavdarı ve ilkbahar buğdayıdır. Ayrıca kenevir, şeker pancarı ve ayçiçeği yetiştirilir. Yönetim merkezi olan Penza kentinde ve Kuznetsk'te makine sanayisi gelişmiştir. Nüfus (1991 tah.) 1.512.000.

Penza, Rusya Federasyonu'nun batısında, Penza yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Penza ve Sura ırmaklarının birbirine karıştığı noktada yer alır. 1666'da büyük bir kale olarak kuruldu ve 1684'ten sonra Sızran savunma hattının batı ucunu oluşturdu. Çevredeki topraklara yerleşmenin başlamasıyla önemli bir tarım merkezi durumuna geldi. Başlangıçta Sura Irmağı yoluyla, 1870'lerden sonra da demiryoluyla kentten Moskova'ya tahıl gönderilmeye başladı. Tarım ürünlerinin işlenmesi günümüzde de önemli bir ekonomik etkinlik olmakla birlikte, kent ekonomisi artık makine, dizel motorları kompresör, hesap makinesi ve bisiklet üretimine dayanmaktadır. Kentte saat, kâğıt ve kereste üreten tesisler de vardır. Eğitim ve araştırma kurumlarının başında öğretmen, politeknik, mühendislik ve tarım enstitüleri, bir rasathane ve çeşitli sınai araştırma kuruluşları gelir. Nüfus (1991 tah.) 551.500.

Penzias, Arno (Allan) (d. 26 Nisan 1933, Münih, Almanya), evrenin oluşumuna ilişkin büyük patlama (*big-bang*) kuramını destekleyen buluşuyla 1978 Nobel Fizik Ödülü'nü Robert Wilson ile paylaşan Alman asıllı ABD'li astrofizikçi.

New York'taki City College'da öğrenim gören Penzias doktora çalışmasını 1962'de Columbia Üniversitesi'nde tamamladı. Daha sonra, New Jersey'de Holmdel'deki Bell Laboratuvarları'nda çalışmaya başladı. Robert Wilson ile birlikte Samanyolu Gökadası'nı çevreleyen bir gaz halkasının yaydığı radyo dalgalarına ilişkin gözlemlerde bulundu. İki bilim adamı rastlantısal bir biçimde, tüm evrende 3 Kelvinlik artık bir ısıl enerjiye karşılık gelen bir fon ışıması keşfettiler. Günümüzde bunun, evrenin milyarlarca yıl önceki oluşumu sırasında gerçekleşen başlangıç patlamasından günümüze ulaşan bir artık fon ışınımı olduğu görüşünde birleşilmektedir (*bak.* büyük patlama modeli). Penzias 1976'da Bell Radyo Araştırma Laboratuvarı'nın yönetmeni, 1981'de de Bell Laboratuvarları araştırma bölümü başkan yardımcısı oldu.

Peoria, ABD'de, Illinois eyaletinin orta kesiminde, Peoria ilinin (*county*) merkezi kent. Peoria Heights, West Peoria, Bartonville, Bellevue, East Peoria, Creve Coeur ve Pekin ile birlikte yaygın bir sanayi merkezi durumundadır.

Eyaletin en eski yerleşmelerinden biridir. Eskiden adı Fort Clark'tı. 1825'te Peoria ilinin oluşturulması üzerine il merkezi seçilen yerleşme, Illinois Konfederasyonu'na bağlı beş Yerli kabilesinden biri olan Peoryaların adıyla anılmaya başladı.

Illinois Suyolunun üzerindeki büyük limanlardan biri olan kent geniş bir tarım ve hayvancılık alanının ticaret ve yükleme merkezidir. Başlıca sanayi ürünleri arasında kazı makinesi, römork, çelik, tel, kâğıt ürünleri ve kimyasal maddeler sayılabilir. Caterpillar Tractor Company'nin uluslararası merkezi kenttedir. 1835'te kasaba, 1845'te kent tüzel kimliği kazandı. Nüfus (1990) kent, 113.504; metropoliten alan, 339.172.

peperit, yeraltındaki bir yanardağ patlaması sırasında püskürmüş kırıntılar içeren yüzey kayacı. *Ayrıca bak.* tüf.

Peperomia, karabibergiller (*Piperaceae*) familyasından, tropik ve astropik bölgelere özgü 500'ü aşkın çokyıllık ya da biryıllık, etli otsu bitki türünü kapsayan cins. Türlerin bir bölümü epifittir(*), yani başka bitkilerin dallarında yetişir. Genellikle albenili renklere sahip oval biçimli, kalın, etli ve düz kenarlı yaprakları ve kırmızı sapları vardır. Küçük çiçekleri sık başaklar oluşturur.

Peperomia
F.K. Anderson-EB Inc

P. argyreia (ya da *P. sandersii*) süs bitkisi olarak yetiştirilen birkaç türden biridir. Anayurdu Brezilya olan bu bitki yaklaşık 10-15 cm'ye kadar büyür. Beyaz çizgili yaprakları albenili bir görünüm sergiler. Anayurdu tropik bölgeler olan *P. obtusifolia* (ya da *P. magnoliifolia*) süs amacıyla yetiştirilen türlerden biridir. Toprağın üzerinde yayılarak örtü oluşturan bu tür buruşuk, kırmızı gövdeleri ve küçük kırmızı çiçekleriyle dikkati çeker. Ortalama 7,5-12,5 cm uzunluktaki yapraklarının kenarları kırmızı çizgilidir. *P. vividispica*'nın genç yaprak ve gövdeleri Orta ve Güney Amerika'da besin olarak kullanılır.

Pepi I, 6. sülaleden (İÖ y. 2345 - y. 2181) üçüncü Mısır firavunu. Hükümdarlığı sırasında ticaret ve fetihlerle Yukarı Mısır'ın nüfuzunu artırmıştır.

Sülalenin kurucusu Teti'nin oğluydu. Topraklarını Birinci Nil Çavlanının güneyindeki Nübye'ye doğru genişletti. Kerma'daki kazılarda adını taşıyan gemi kalıntıları bulunmuşsa da, bazı uzmanlar gemilerin Kerma'ya sonradan getirildiğini öne sürer. Pepi'nin yakın arkadaşı olan Yukarı Mısırlı Uni, kuzeydoğu sınırında ayaklanan Bedevilere karşı düzenlenen seferde Nübye ve Mısır'dan asker toplamıştır.

Pepi'nin hükümdarlığı sırasında inşa edilen ve Byblos'ta bulunan çok sayıda gemi Lübnan'la yoğun ticaret yapıldığını kanıtlamaktadır. Nil Deltası'nın derinliklerinde firavuna ait bir tapınağın kalıntıları bulunmuştur. Kahire'nin güneybatısındaki Sakkara'da inşa edilen piramidin adı Menefer Pepi, sonradan Mısır'ın başkenti Memphis'le ilişkilendirilmiştir.

Pepi II NEFERKARE, Eski Mısır'da 6. sülalenin (İÖ y. 2345 - y. 2181) beşinci firavunu. Devletin iç ve dış sorunlar nedeniyle zayıfladığı bir dönemde hüküm sürmüştür. Altı yaşında tahta çıktığı ve Yeni Krallık firavun listelerine göre 94 yıl tahtta kaldığı kabul edilir. Yaşadığı dönemden kalma metinlerde hükümdarlığının 62. ve 65. yıllarına ilişkin bilgi vardır.

Babası I. Pepi'nin hükümdarlığının son yıllarında doğdu. Üvey ağabeyi Merenre'nin genç yaşta ölmesi üzerine çocuk yaşta tahta çıktı. Bir süre annesi naibelik yaptı; istikrarı ise firavun ailesinin hizmetindeki eski görevliler sağladı. Aşağı Nübye ve Punt'a (Somali kıyısı) karşı düzenlenen ticaret ve fetih amaçlı seferler direnişle karşılaştı ve dış ilişkilerde sorunlar ortaya çıktı.

Ülke içindeyse vezirlik önceki firavunlara hizmet etmiş aileden bir dizi başka görevliye geçti. Mezar yapılarına ayrılan aşırı harcamalar ülke kaynaklarını tüketti. Dahası, güçlü yerel soylular yetenekli insanları çekerek başkentten ayrılmalarına neden oldular. Pepi krallığın sorunlarıyla ilgilenmekten çok ölülere karşı görevlere önem verdi. Hükümdarlık döneminin çok uzaması da Mısır'ı, etkin bir öndere gereksinim duyduğu sırada bunak bir hükümdarın yönetiminde bıraktı. Çocukları arasında Pepi'den uzun yaşayanlar kısa sürelerle tahta çıktılar ve 6. sülelenin yıkılışı sırasındaki siyasal ve ekonomik krizlerle baş edemediler.

Pepi'nin Nil kıyısında, Kahire'nin karşısına düşen Sakkara'daki piramidi 5. ve 6. sülale piramitlerinin en büyüklerindendir.

Pépin I (ö. 13 Aralık 838), Karolenj hanedanından Akitanya kralı. İmparator I. Ludwig'in (Sofu) ikinci oğludur.

817'de Akitanya kralı ilan edildiyse de ağabeyi ve imparatorluğun vârisi Lothar'ın yanında ikinci planda kaldı. 830'da iki kardeşiyle birlikte babasına karşı ayaklandı; ama ertesi yıl onunla barıştı. 832'de yeniden ayaklanınca Ludwig tarafından tahttan indirildi. Akitanya'da Ludwig'e karşı propagandada bulunmayı sürdürdü ve ayaklanmalara katıldı (833). 834'te babasının otoritesini yeniden kurmasına yardım etti. Böylece Anjou ile birlikte Akitanya'yı yeniden aldı. Son yıllarında çıldırdığı söylenir.

Pépin II (ö. 864'ten sonra, Senlis, Fransa), Karolenj hanedanından Akitanya kralı.

Akitanyalı I. Pépin'in oğluydu. İmparator II. Karl'ı 844'te yenilgiye uğrattıktan sonra tahta çıktı (845). Savaş yeniden başlayınca Karl Akitanya'yı ele geçirdi. Pépin Gaskonların dükü Sancho'ya sığındıysa da, 852'de Karl'a teslim edildi. Saçları tıraş edilerek bir manastıra gönderildi. 854'te kaçtı ve mücadelesine devam etti, ama 859'dan sonra Akitanyalıların desteğini yitirdi. Gezgin olarak Viking akıncılarına katıldı ve 864'te Toulouse'a saldırdı. Kısa bir süre sonra yakalandı; Senlis'de hapisteyken öldü.

Pépin I, lakabı LANDENLI PÉPIN ya da YAŞLI PÉPIN, Fransızca PÉPIN DE LANDEN ya da PÉPIN LE VIEUX (ö. y. 640), Merovenj hanedanından Kral II. Clotaire'in danışmanı ve Austrasia sarayının nazırı.

Kızı Begga'nın Metz piskoposu Arnoul'un oğlu Ansegisel ile evlenmesi yoluyla Karolenj hanedanının kurucusu oldu. I. Dagobert'in tahta çıkmasıyla (629) saraydaki görevini kaybetti. Kralın Aralık 639'da ölmesi üzerine yeniden iktidarı ele geçirdiyse de kısa süre sonra öldü.

Pépin II, lakabı HERSTALLI, Fransızca PÉPIN D'HÉRISTAL (ö. 16 Aralık 714, Jupille, Liège yakınları), 687-714 arasında Frank hüküm-

darı. İlk büyük Karolenj saray nazırlarındandır.

I. Pepin'in ve Metz piskoposu Arnoul'un torunuydu. II. Dagobert'in ölümü (679) üzerine Austrasia'da saray nazırı oldu. Neustria hükümdarı III. Theoderich'e (Thierry) ve saray nazarı Ebroïn'e karşı Austrasia'nın özerkliğini korudu. 680'de Laon yakınlarında Lucofao'da Ebroïn'e yenildiyse de, Neustrialıları Péronne yakınlarındaki Tertry'de yenerek Frankların tek fiili hükümdarı oldu (687). Gene de III. Theoderich'i tahttan indirmedi ve onun ölümünden sonra sırayla üç Merovenj kralını başa geçirdi. Uzun bir savaştan sonra kuzeydoğu sınırında Frizyalıları yendi (689) ve oğlu Grimoald'u Frizya şefi Radbod'un kızı Theodelind ile evlendirdi. Alamanları Frank otoritesini tanımaya zorladı. Alaman toprakları ve Bavyera'daki Hıristiyan misyonerleri destekledi.

Pépin III, lakabı KISA, Fransızca PÉPIN LE BREF, Almanca PIPPIN DER KURZE (d. y. 714 - ö. 24 Eylül 768, Saint-Denis, Neustria), Karolenj hanedanından ilk Frank kralı. Charlemagne'ın babasıdır. 747'de fiilen iktidarı ele geçirmiş, 751'de kral ilan edilmiştir.

Tahta çıkışı ve hükümdarlığı. Merovenj topraklarında iktidar kontlarla öbür soyluların eline geçmiş, krallar saray nazırlarının gölgesi durumuna düşmüştü. Bunlar arasında öne çıkan ve Landenli Pépin (I. Pépin) soyundan zengin bir aileden gelen Charles Martel 741'de öldüğünde, büyük oğlu Carloman Austrasia, Alaman ülkesi ve Thüringen'in saray nazırı, küçük oğlu III. Pépin ise Neustria, Burgonya ve Provence saray nazırıydı. 737'den sonra bütün Franklara egemen olan bir kral çıkmamıştı. Pépin ve Carloman, Merovenj egemenliğini kâğıt üstünde de olsa sürdürmek amacıyla Childeric'e taç giydirdiler (743).

Charles'ın Bavyeralı soylu bir kadından doğan üçüncü oğlu Grifo, kardeşleri 741'de Frank saray nazırı ilan edilince ayaklandı. Sonraki yıllarda birçok ayaklanmaya önderlik etti ve yakalanarak hapsedildi. Franklara ve papaya düşman olan Lombardlarla birleşmeye giderken Alpler'de bir geçitte öldürüldü (753).

742'de Akitanyalılarla Alamanlar ayaklandı. 743'te Bavyera dükü Odilo savaş çıkardı. 744'te Saksonlar, 745'te Akitanyalılar, 746'da Alamanlar arasında ayaklanmalar görüldü.

747'de Carloman Roma'da manastıra kapanmak amacıyla tahtını bırakınca Pépin Frankların tek hükümdarı oldu. Ama Pépin saray nazırlığıyla yetinmiyor, kral olmak, ayrıca papalığı Frank dünyasıyla birleştirmek istiyordu. 750'de Papa Zacharias'a gönderdiği bir mektupla III. Childeric'in tahttan indirilmesini ve kendisinin kral ilan edilmesini sağladı. Kasım 751'de, Soisson'da Başpiskopos Bonifatius ve başka din adamları tarafından kral olarak kutsandı.

Papa II. Stephanus'la ilişkisi. 752'de Zacharias'ın ölümü üzerine II. Stephanus papa olduğunda Lombard kralı Aistulf, önemli bir piskoposluk merkezi olan Ravenna'yı alarak güneye yürümüş, Roma'yı kuşatma hazırlıklarına girişmişti. Kasım 753'te Frank topraklarına geçen Stephanus, 754 yazına değin Paris'teki Saint-Denis Manastırı'nda kaldı. Pépin'i kral, oğulları Charles ve Carloman'ı da onun vârisleri olarak kutsadı.

İtalya'ya dönerken Papa'ya eşlik eden Pépin ve ordusu Alpler'de Lombardlarla savaştı. Lombard kralı Aistulf başkenti Pavia'ya kaçmak zorunda kaldı. Pépin'in askerleri, Ravenna'nın yeniden papalığa bağlanması ve Roma mülklerinin geri verilmesi konusunda Aistulf'tan güvence alana değin Pavia yöresini yağmaladılar.

Aistulf sözünde durmayınca Papa Stephanus pek çok kez Pépin'den yardım istedi. 756'da bir kez daha İtalya'ya giren Pépin Aistulf'tan gene güvence aldı. Aynı yıl Aistulf'un attan düşerek ölmesi üzerine Nisan 757'de Desidario Lombard kralı oldu. 757'de ölen II. Stephanus'un yerine papa seçilen I. Paulus da sık sık Pépin'den yardım istemek zorunda kaldı.

Ama Pepin 748 ve 753'te Saksonya'da, 749'da Bavyera'da çıkan ayaklanmalarla uğraşmak durumundaydı; Akıtanya ile de sürekli savaş halindeydi. 768'de bir Akıtanya seferinden dönerken Saint-Denis'de öldü.

Pépin yalnızca ilk Karolenj hükümdarı olarak değil, papalığın güçlü bir destekçisi olarak da önem taşır. Papalığın İtalya'daki toprak talepleri Pépin'in Aistulf'a karşı seferlerine ve Aistulf'un Roma topraklarını geri verme sözüne dayanır. Pépin'in mektupları, onun Frank topraklarında başpiskoposluklar kurulması, sinod toplanması gibi taleplerini ve ilahiyata olan derin ilgisini göstermektedir.

Pépin'in Bağışı (754), Frank kralı III. Pépin'in (Kısa) Lombard işgalindeki İtalya topraklarını ele geçirmek üzere Papa II. Stephanus'a verdiği söz. 756'da yazıya dökülmüş, 19. yüzyıla değin papalığın toprak taleplerine dayanak oluşturmuştur.

Papanın onayıyla kral seçilen Pépin papayı Fransa'daki Quierzy-sur-Oise'da kabul ederek söz konusu vaadde bulunmuş, ardından papa tarafından kral olarak kutsanmıştı. Sözünü tutarak 754 ve 756'da İtalya'ya iki sefer düzenledi. Eski Bizans topraklarını Lombard kralı Aistulf'tan alarak papaya verdi. Pépin'in yerine geçen Charlemagne tarafından 774'te kapsamı genişletilen bağış, İS 4. yüzyılda ilk Hıristiyan Roma imparatoru I. Constantinus tarafından yapıldığına inanılan düzmece bir bağışa (*bak.* Konstantin'in Bağışı) dayandırılıyordu.

pepino tepesi (İspanyolca *pepino*: "hıyar"), HUM (Sırp-Hırvatçada "tepe") olarak da bilinir, derin biçimde aşınmış karst bölgelerinde görülen, koni biçimli artık kireçtaşı tepesi. Pepino tepeleri çoğunlukla, büyük dikdörtgenler halinde eklemlenmiş görece düzgün kireçtaşları üzerinde oluşur. Birbirini izleyen yağışlı ve kuru iklim koşullarında yüksek bölgeler giderek sertleşir, buna karşılık alçak bölgeler daha fazla aşınır ve çözünür. Çin'deki Quangxi bölgesinde görüldüğü gibi bazı yerlerde pepino tepelerinin yamaçları tümüyle dik ve duvarlarına oyuklar ve mağaralar açılmış durumda olabilir. Astropik yağış alan bölgelerde pepino tepeleri genelde olduğundan çok daha yüksek olabilir; bu türlerine *mogot* (İspanyolcada "tümsek") denir.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

---

peplos, Arkaik, Klasik ve Helenistik dönemlerde Yunan kadın giysisi. Boylamasına katlanan dikdörtgen bir kumaştan yapılırdı ve üst bölümü serbest bir parça halinde omuzlardan aşağı dökülürdü. İlk zamanlarda bele takılan bir kemerle kullanılırdı. Üst parça uzunsu kemer bunun altında kalır, kısaysa üstünden bağlanırdı. Helenistik dönemde kemer göğüslerin hemen altına takıldı. Büyüme çağındaki genç kızlar üst parçası uzun *peplos* giyerlerdi. Başka giysilerle birlikte kullanıldığı zaman *peplos* en

Peplos giymiş Tanrıça Eirene, IÖ 4. yy; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York

üste giyilirdi. Önceleri yün ve ketenden yapılırken, sonraları pamuk ve ipek *peplos*'lar da kullanıldı.

Pepoli AİLESİ, 13. ve 14. yüzyıllarda Bologna'nın siyasal ve ekonomik yaşamında önemli rol oynayan banker aile.

İtalya'daki Guelfo-Ghibellino Çatışması sırasında papalık yanlısı Guelfoları destekleyen aile, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu yanlısı Ghibellino hizbini destekleyen Lambertazzi ailesinin kentten sürülmesinde önemli rol oynadı (1274). Romeo de' Pepoli uzun yıllar kenti yönettikten sonra bir ayaklanma üzerine kaçmak zorunda kaldı ve 1321'de sürgünde öldü. Bologna Üniversitesi'nde hukuk doktoru derecesi alan oğlu Taddeo babasıyla sürgüne gittiyse de 6 yıl sonra döndü ve 1337'de kendini kentin yöneticisi ilan etti. Daha sonra da Papa XII. Benedictus tarafından papalık vekili olarak tanındı.

Taddeo'nun ölümünden sonra, Pepoliler Milanolu Visconti ailesi karşısında güçlerini yitirmeye başladılar ve kent 1352'de Başpiskopos Giovanni Visconti'nin yönetimine girdi. Pepoli ailesinden birçok asker, bilgin, edebiyatçı ve hukukçu yetişmiş ve aile 19. yüzyılda İtalya'nın birliğini sağlamayı amaçlayan Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketinde önemli rol oynamıştır.

PepsiCo, Inc., meşrubat, gıda, spor malzemesi imalatı, kargo taşımacılığı ve inşaat gibi çeşitli alanlarda etkinlik gösteren ABD'li şirketler topluluğu. Bugünkü adını Pepsi-Cola ve Frito-Lay'in birleşmesiyle 1965'te almış, bu tarihten sonra ürün çeşitlendirmesini daha da geliştirmiştir. Merkezi 1970'ten bu yana Purchase'dedir (New York).

Pepsi-Cola 1902-41 arasında birçok kez el değiştirdi. Bu ad altındaki ilk meşrubatı New Bern'li bir eczacı olan Caleb D. Bradham (1866-1934) geliştirdi ve 1902'de Pepsi-Cola Company'yi kurdu. Uzun süre başarılı bir gelişme gösteren şirketin durumu bozulunca 1922'de yeniden düzenlenerek The Pepsi-Cola Company adıyla yeniden kuruldu. Bu girişim ertesi yıl iflasla sonuçlandı ve birkaç ay bir holding şirketine bağlı kaldıktan sonra 1923'te yeni kurulan Pepsi-Cola Corporation'a satıldı. Bu girişim de 1928'de National Pepsi-Cola Corporation adıyla yeniden düzenlendi.

National Pepsi-Cola 1931'de iflas ettiğinde, şirketi ve markayı bugünkü Pepsi-Cola'nın yaratıcısı Charles G. Guth (1876-1948) satın aldı. Yeni bir Pepsi-Cola şirketi kuran Guth yeni bir formül ve yeni şişeleme yöntemleri geliştirerek beş sente satılan 12 onsluk Pepsi-Cola şişelerini piyasaya sürdü ve büyük başarı kazandı. 1941'de Pepsi-Cola ile Loft, Inc. birleşti ve Loft'un adı Pepsi-Cola Company olarak değiştirildi.

Savaş sonrasında Pepsi-Cola'nın işleri yeniden geriledi. 1950'de Coca-Cola'nın eski başkan yardımcılarından N. Steele (1901-59) şirketin genel müdürü oldu. Dev reklam kampanyalarıyla 1950'lerde Pepsi-Cola'nın net kârı on bir kat arttı. 1959'da Steele'in ölmesi üzerine karısı sinema oyuncusu Joan Crawford şirketin etkin yöneticilerinden biri oldu. Sonraki yıllarda şirket birçok kez satıldı ve başka firmalarla birleşti. Frito-Lay'le birleşmesinden sonra, Wilson Sporting Goods (1970), Monsieur Henri Wines, Ltd. (1972), Pizza Hut, Inc. (1977), Taco Bell, Inc. (1978), Seven Up International (1986) ve Kentucky Fried Chicken Corp. (1986) gibi şirketleri satın aldı.

pepsin, et, yumurta, tahıl ya da süt ürünlerindeki proteinleri sindiren mide sıvısı enzimi.

1836'da Alman fizyolog Theodor Schwann tarafından varlığının belirlenmesinden yaklaşık yüz yıl sonra, 1930'da kristal haliyle elde edildi ve protein yapısında olduğu saptandı.

Midenin içini döşeyen mukozadaki salgı bezlerinde, pepsinojen olarak bilinen ve etkinliği olmayan bir protein bireşimlenir ve depolanır. Vagus sinirinin uyarılması, gastrin ve sekretin salgılanması pepsinojenin mideye salınmasını başlatır. Pepsinojen burada hidroklorik asitle karışarak hızla etkin biçimi olan pepsine dönüşür. Pepsin etkinliğini en fazla mide sıvısının asitlik düzeyinde (pH 1,5-2,5) gösterir; bağırsaklarda mide asidi nötrleştiğinden (pH 7) etkinliğini yitirir.

Pepsin sindirim kanalında proteinlerin peptitlere yıkılmasını sağlar. Peptitler bağırsaklardan emilerek kana karışır ya da pankreas enzimleri tarafından daha küçük parçalara ayrılır. Pepsinin küçük bir bölümü mideden kana karışarak, incebağırsaklardan emildiği halde tümüyle sindirilmemiş olan protein parçalarının yıkılmasını sağlar.

Sanayide kullanılmak üzere domuz mide sıvısından elde edilen işlenmemiş pepsin dericilikte hayvan derilerindeki kıl ve benzeri kalıntıları temizlemek amacıyla tabaklama işleminden önce kullanılır. Ayrıca kullanılmış fotoğraf filmlerindeki gümüş bileşiğini yerinde tutan jelatin tabakasını erittiğinden gümüşün yeniden elde edilmesine yarar.

peptik ülser, asitli sindirim sıvılarının aşındırıcı ya da sindirici etkisiyle mide ya da onikiparmakbağırsağının içini döşeyen doku katmanında ortaya çıkan, kenarları keskin sınırlı, oyuk biçiminde yara. Mide ülserinin, mide duvarının sıvıların aşındırıcı etkisinden korunmasını sağlayan mekanizmaların bozulmasından kaynaklandığı düşünülür. Mukus hücrelerinin salgıladığı madde, duvarı koruyacak kalınlıkta mukus katmanını oluşturmaya yetmez. Hidroklorik asit salgısının normal düzeyde, hatta normalden az olduğu durumlarda da, asit mideye ulaşan besinlerle ya da bağırsaktan mideye geri dönen maddelerle yeterince karışıp sulanamadığı ve asitliği nötrleşmediğinden dokulara zarar verir. Öte yandan, onikiparmakbağırsağı ülserinde genellikle mide sıvısının asitliği çok yüksektir, sıvı miktarı da normalin üstündedir. Kimi zaman midedeki karışımın sindirim kanalının daha üst bölümlerine istençsiz olarak geçmesi (regürjitasyon) sonucunda yemek borusunun alt ucunda da peptik ülser ortaya çıkar.

Dünya nüfusunun yüzde 10-15'inde peptik ülser olduğu düşünülür; erkeklerde kadınlara göre daha sık görülür. Japonya dışındaki ülkelerde onikiparmakbağırsağı ülserine mide ülserinden daha fazla rastlanır. Nedenleri tam olarak bilinemezse de, ruhsal gerginlik, salisilatlar ve kortikoitler gibi bazı ilaçların alınması ve iç salgı sistemindeki değişiklikler gibi bazı etkenlerin ülser oluşmasında rol oynadığı bilinmektedir.

Mide ve onikiparmakbağırsağı ülserlerinde belirtiler birbirine çok benzer. Yemeklerden 1-3 saat ya da gece yattıktan birkaç saat sonra karnın üst orta bölümünde batmaya, yanmaya ya da açlıktaki mide kramplarına benzer ağrı görülür. Ülser ağrısının başlıca özelliği yiyecek, süt ya da karbonat gibi asitli ortamı sulandıran ve nötrleştiren maddelerin alınmasıyla hafifleyip geçmesidir.

Yeterli tedavi uygulanmayan peptik ülser vakalarında bir süre sonra çeşitli komplikasyonlar görülebilir. Mide kapısının çevresindeki dokuların iltihaplanması ve nedbe oluşması nedeniyle bu açıklığın tıkanması kusmaya neden olabilir. Mide kanaması sonucunda halsizlik ve kansızlık görülür. İlerleyen vakalarda mide ya da bağırsak duvarı delinebilir; karında çok şiddetli ağrının ardından peritonit oluşabilir.

1970'lerin sonlarıyla 1980'lerde peptik ülser tedavisini hızlandıran ve yeniden ülser oluşmasını önleyen çeşitli ilaçlar bulundu ve kullanılmaya başladı. Bu ilaçlar asitli mide sıvısı salgılanmasını azaltarak, asit ortamı nötrleştirerek, ülseri asitli sıvıdan doğrudan koruyarak ya da mukus salgılanmasını uyararak etki gösterir. Komplikasyonlar ortaya çıkarsa ya da ülser ilaç tedavisiyle iyileşmezse cerrahi girişim gerekebilir; asit salgısını azaltmak ya da yeniden ülser oluşmasını engellemek için sıklıkla midenin büyük bir bölümü ameliyatla çıkarılır.

peptit, molekül yapısı proteine benzeyen küçük organik birimlerin ortak adı. Hormonlar, antibiyotikler ve canlılarda metabolizma işlevlerinde rol alan bileşiklerden bazıları peptit yapısındadır. Art arda dizilen aminoasitlerden birinin karboksil grubunun ardındakinin amino grubuyla birleşerek amit oluşturmasıyla peptit molekülü ortaya çıkar. Amit grubundaki karbon ve azot atomları arasındaki kimyasal bağ peptit bağı olarak adlandırılır. Zincirde art arda gelen üçlü atom gruplarını birbirine bağlayan ve molekülün belkemiğini oluşturan peptit bağları bileşiğin hidrolizlenmesiyle parçalanabilir. Daha küçük peptit molekülleri ve sonuçta bağımsız aminoasitlerin ortaya çıkmasına yol açan bu tepkime, peptit ve proteinlerin bileşim ve yapısına ilişkin çalışmalarda sık kullanılır.

Pepys, Samuel (d. 23 Şubat 1633, Londra - ö. 26 Mayıs 1703, Londra, İngiltere), İngiliz günlük yazarı ve donanma yöneticisi. 1 Ocak 1660'tan 31 Mayıs 1669'a değin tuttuğu, Restorasyon dönemi Londra'sındaki yönetici ve yukarı sınıf yaşamının ayrıntılı tablosunu çizen günlüğüyle ünlüdür.

Huntingdonshire'dan Londra'ya göç etmiş bir terzinin oğluydu. Yoksul bir aileden gelmesine karşın, döneminin önemli kişileri arasına girebildi. İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nin ilk sekreteri oldu, Parlamento'ya girdi, Royal Society, Trinity House'ın ve Giyimciler Birliği'nin başkanlığına getirildi ve Cinque Ports baronlarından biri oldu. Ayrıca II. Charles ve II. James'in de güvenilir adamlarındandı; II. Charles'ın Worcester Çarpışması'ndan (Eylül 1651) sonra kaçışını kendi ağzından not almış, II. James'in 1688'de kaçışından önce vasiyetine tanıklık etmişti.

Pepys 1659'da bir maliyecinin bürosuna kâtip atanmış ve Axe Yard'daki küçük bir eve taşınmıştı. Günlük tutmaya da orada, 1 Ocak 1660'ta başladı. Bir süre sonra, sonradan Sandwich 1. kontu ve Cromwell'in güvendiği kişilerden biri olan kuzeni Amiral Edward Montagu'nun desteğiyle donanma kâtipliğine getirildi. Sonraki yıllarda sulh yargıcı, Tanca hazinesinde yüksek görevli ve donanmanın levazım işleri denetçisi olarak çeşitli görevlere getirildi.

1673'te, III. Ingiliz-Felemenk Savaşı sırasında York dükünün Katolikliği kabul etmesi ve halk buna tepki gösterince görevinden ayrılmak zorunda kalması üzerine, Pepys Deniz Kuvvetleri'nin yeni komisyonunun sekreterliğine ve donanmanın başına getirildi. Donanmayı temsil etmek üzere,

Pepys, John Hayls'in bir yağlıboya çalışması, 1666; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery Londra

önce Castle Rising'den, sonra Harwich'ten parlamentoya girdi. Altı yıl içerisinde İngiltere'nin denizlerdeki gücünü yeniden Fransa ve Felemenk'le rekabet edecek düzeye ulaştırdı. Ama hem Deniz Kuvvetleri'nde, hem de Parlamentoda'daki çalışmaları yüzünden birçok düşman kazanmıştı. Devlete ihanet suçlamasıyla Londra Kulesi'ne kapatıldıysa da, sonunda suçlamaların asılsızlığını kanıtlamayı başardı. 1684'te II. Charles tarafından yeniden eski görevine çağrıldı. Deniz Kuvvetleri birinci lordu ve sekreterliğine getirilerek hem donanmanın yönetimini, hem de Parlamento'ya karşı sorumluluğu üstlendi. Daha sonra, II. James döneminin (1685-88) tamamını da kapsayan dört buçuk yıl boyunca İngiltere'nin en önemli kişilerinden biri oldu. II. James'in ülke dışına kaçmasından sonra, 1689 başlarında görevinden ayrıldığında, denizler üzerindeki egemenliğini uzun süre koruyabilecek güçlü bir donanma yaratmıştı.

Siyasal düşmanlarının çeşitli girişimlerine karşın Pepys'in son 14 yılı York Buildings'deki evinde, sonradan Magdalene College'a bağışlayacağı kütüphanesini düzenlemek, bilginler ve sanatçılarla yazışmak ve tamamlamaya ömrünün yetmediği bir donanma tarihi için malzeme toplamakla

geçti. 1690'da yayımlanan, Deniz Kuvvetleri'ndeki son çalışmalarını konu ettiği *Memories relating to the State of the Royal Navy of England for ten years determined December 1688* (İngiliz Kraliyet Donanmasının Aralık 1688'e Değin On Yıllık Durumuna İlişkin Anılar) adlı yapıtı, yazmayı tasarladığı donanma tarihine giriş niteliğindeydi.

Pepys esas ününü borçlu olduğu günlüğünü 27-36 yaşları arasında tutmuştu. El yazısıyla yazılmış adlar dışında, Thomas Shelton'ın geliştirdiği steno tekniğiyle tutulmuş günlük 1 milyon 250 bin sözcük içeriyordu. Pepys başından geçen olayları ve düşüncelerini sıradan bir biçimde kaydetmekle yetinmemiş, önemli olayların yanı sıra yaşama anlam veren küçük ayrıntıları da ihmal etmeyen üstün bir sanat yapıtı ortaya koymuştu. Restorasyon, II. Charles'ın taç giyme töreni, Büyük Veba Salgını ve Londra Yangını gibi dönemin önemli olaylarının yanı sıra, kendi sadakatsizliklerini, zayıflıklarını, kendini beğenmişliğini, paraya düşkünlüğünü ve kıskançlığını, herkesin yaptığı ama kendine bile itiraf etmekten kaçındığı küçük kötülükleri açıksözlülükle anlatmış, kendi kusurlarını anlatırken bütün insanların zayıflıklarını da ortaya koymuştu.

Pepys'in günlüğü ilk kez 1825'te Braybrooke 3. lordu tarafından yayıma hazırlanarak *Memoirs of Samuel Pepys, Esq., F.R.S.* (Bay Samuel Pepys'in Anıları) adıyla iki cilt olarak yayımlandı; ama bu basım yapıtın yalnızca dörtte birini içeriyordu. Müstehcen bulunarak çıkartılmış 50 kısa bölüm dışında günlüğün tamamı 1893-99 arasında H. B. Wheatley tarafından derlenerek 10 cilt halinde yayımlandı. Günlüğün birçok başka basımı yapıldıysa da, eksiksiz ve en yetkin basım Robert Latham ve William Matthews'un yönetmenliğinde çıkan *The Diary of Samuel Pepys*'tir (Samuel Pepys'in Günlüğü). 1970-83 arasında dokuz cildi yayımlanan yapıtın yorum yazıları ve dizin içeren son cildi henüz yayımlanmamıştır.

Per Ramessu, PI RAMESSE olarak da bilinir, Kitabı Mukaddes'te RAAMSES, bugün KANTİR, HATANA ya da TEL ED-DEBAA, 15., 19. ve 20. sülaleler dönemlerindeki Eski Mısır başkenti. Kahire'nin 100 km kadar kuzeydoğusunda, Nil Deltasındadır.

Eski Krallık döneminde kurulduğu sanılan Per Ramessu'yu İÖ 1674'te Hyksoslar fethederek Avaris adıyla başkent yaptılar. İÖ y. 1567'de Hyksosları yenilgiye uğratan I. Ahmose kenti yağmaladı. Bu tarihten sonra 19. sülale dönemine değin kent önemsiz bir yer olarak kaldı. Bu arada yöreye İbraniler yerleştiler.

Burada bir saray yaptıran I. Seti (hd İÖ 1318-1304) seramik üretimini de başlattı. Onu izleyen II. Ramses yörenin askeri açıdan elverişliliğini görerek Per Ramessu'yu başkent yaptı. II. Ramses'in hükümdarlığının ilk yıllarında büyük tapınaklar, evler, ambarlar, doklar ve askeri tesisler inşa edildi (Kitabı Mukaddes'teki "ambar şehirleri" adı buradan gelir, Çıkış 1:11). Kent, her biri bir tanrıya adanan dört bölüme ayrıldı: Amon ve Buto Mısır, Set ve Astarte Asya kökenli tanrılardı. Bu durum II. Ramses'in Suriye ve Mısır dinlerini birleştirme çabasının bir sonucuydu. Kentin merkezinde firavun kültü egemendi. Kent yalnızca firavunun oturduğu yer değil, aynı zamanda yönetsel başkentti. Bürokrasi buraya taşınmıştı. Kentin, ırmak boyunca uzanan verimli hinterlandı halkın hem yiyecek, hem dinlence gereksinimini sağlıyordu. İmparatorluğun Suriye ve Filistin'deki topraklarının denetlenmesinde büyük rol oynayan kent, 20. sülale döneminin (İÖ 1200-1085) ortalarında Asya'daki toprakların yitirilmesi üzerine önemini yitirdi. 20. sülale döneminin sonlarına doğru, 23 km kuzeydeki Tanis (bugün Sanü'l-Hacerü'l-Kıbliye) kenti Per Ramessu'nun yerini aldı. 21. sülale döneminde (İÖ 1085-935) firavunların Tanis'te oturmaya başlaması Per Ramessu'nun iyiden iyiye geri plana düşmesine yol açtı.

Kentteki yapıların taşlarının yağmalanarak yeni yapılarda kullanılmış olması, II. Ramses'in başkentinin yerinin belirlenmesi konusunda büyük bir karışıklık yarattı. 1940'larda Mısırlı arkeologların başlattığı ve 1975'ten sonra Avusturyalıların sürdürdüğü kazılarla yeri saptanan kentin aynı zamanda Hyksoslar dönemi de aydınlığa kavuştu.

Pera *bak.* Beyoğlu

Peradeniya Botanik Bahçesi, Sri Lanka'da, odunsu tropik bitki koleksiyonuyla ünlü botanik bahçesi. Yaklaşık 59 hektarlık bir alanda kurulu olan bahçede, aralarında palmiye, iğneyapraklılar, çiçekli ağaçlar ve orkidelerin de bulunduğu 4 bin bitki türü yer alır.

Peradeniya Botanik Bahçesi 1821'de, kahve ağacı gibi ekonomik açıdan değerli tropik bitkileri tanıtmak amacıyla kuruldu. 1840'larda botanik bakımından önemi giderek arttıysa da botanik merkezi olmaktan çok bir bahçecilik merkezi olarak kaldı. Botanikçi Henry G. K. Thwaites'in yöneticilik yaptığı dönemde bahçe ülkenin çay sanayisinin geliştirilmesinde rol oynadı (1870'lerin sonu). Thwaites ayrıca Batı Hint Adalarından kauçuk ve kakao ağaçları da getirerek bunların o bölgede yetiştirilmesini sağladı.

Perak, Batı Malezya'nın (Malaya) kuzeybatı kesiminde eyalet (*negeri*). Yüzölçümü 21.005 km²'dir. Batıdaki kıyı düzlüklerinin büyük bölümünü içine alır ve Perak Irmağının (*sungai*) çevresinde uzanır. Bölgede 1818'de imzalanan bir ticaret antlaşmasıyla başlayan İngiliz etkisi, 1826'da korsanlarla mücadele amacıyla Dindings kıyı şeridi ve Pangkor Adası açıklarının İngilizlere üs olarak verilmesiyle arttı. 1874'te imzalanan Pangkor Antlaşması'yla bölgedeki yerel şefler İngiliz egemenliğini kabul edince Perak Federal Malaya Eyaletleri'nden biri oldu (1896). Dindings ve Pangkor 1935'te Perak'a geri verildi. Perak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Malaya Federasyonu'na katıldı.

Kinta Vadisinde ülke ekonomisi için büyük önem taşıyan maden yatakları yer alır. Batı Malezya'nın kalay üretiminin büyük bölümü eyalet merkezi Ipoh çevresindeki yataklardan karşılanır. Perak'ın ortakuzeyinde yer alan Chenderoh Gölünde (*tasek*) vadinin enerji gereksinimini karşılayan bir hidroelektrik santral vardır. Kauçuk üretimi, pirinç ve hindistancevizi tarımı ile balıkçılık da eyalet ekonomisinde önemli yere sahiptir. Büyük kentlerde Guangzhou'lu (Kanton) Çinlilerin sayısı fazlayken, Kerian, Sungai Manik ve Kampung Cangkat gibi tarım bölgelerinde nüfusun büyük bölümünü Malaylar oluşturur. Eyalette 20. yüzyıl başlarında kauçuk sanayisinin gelişmesiyle birlikte ülkeye akın eden Hintliler de yaşar. Ipoh dışındaki önemli kentler sultanın sarayının bulunduğu Kuala Kangsar, Batu Gajah, Kampar, Lumut, Tanjung Rambutan, Taiping ve Gerik'tir.

Eyaletin büyük bölümü ormanlarla kaplıdır; yolu olmayan dağlık bölgelerde nüfus çok seyrektir. Pinang ve Ipoh'ta havalimanı vardır. Nüfus (1990 geç.) 2.222.200.

Perak, Tun (ö. 1498), Malakka başveziri (*bendahara*). 1456'dan sonra ülkenin en etkili yöneticisi olmuştur.

1445-46 yıllarında Siyam (bugün Tayland) işgalini kıran Malakka önderlerinden biriydi. 1456'da Sultan Muzaffer Şah tarafından *bendahara* yapıldı. Siyamlıları bir kez daha ağır bir yenilgiye uğratan Malakka kuvvetlerine önderlik etti. Saldırgan bir dış politika izleyerek Malakka Yarımadasının güney yarısına ve Sumatra'nın doğu kıyısının bir bölümüne egemen oldu. Yaklaşık 1459'da ölen Muzaffer Şah'tan sonra tahta çıkan Mansur Şah, Alaeddin Şah ve Mahmud Şah, konumlarını onun akrabası olmalarına borçluydular.

perakende satış, malların ve hizmetlerin bir işletme aracılığıyla tek tek ya da küçük miktarlarda tüketiciye satılması. En geniş anlamda takasla birlikte başladığı söylenebilir. Daha dar anlamda ticari bir etkinlik biçimini kazanması ise seyyar satıcıların ürünlerini dolaşarak sattığı ve ilk pazaryerlerinin kurulduğu birkaç bin yıl önceye değin uzanır.

Öteki birçok işte olduğu gibi yoğun bir rekabete dayanan perakende satış alanında da işyerlerinin kapanması oldukça sık görülür. Asıl rekabet fiyat düzeyinde ortaya çıkarsa da satış yerinin uygunluğu, ürünlerin seçimi ve sergilenmesi, işyerinin çekiciliği gibi fiyat dışı öğelerle güvenilirlik, tanınmışlık gibi etkenler de önemli rol oynar. Rekabetin perakendecilikteki alışılmış ürün sınıflamalarını yıkması nedeniyle, işyerlerinin büyük çoğunluğu adlarının çağrıştırdığı alanların dışında da bir dizi ürün sunar. Örneğin eczaneler ilaç dışında oyuncak, giysi, büro malzemesi gibi mallar da satar. Günümüzde satış makineleri, gezgin satıcılık, mektup ya da telefon siparişleriyle satış, belli bir malda ya da alanda uzmanlaşmış mağazalar, büyük mağazalar, süpermarketler, indirimli satış mağazaları ve tüketici kooperatifleri gibi çok değişik perakende satış biçimlerinin ortaya çıkmış olmasına karşın, perakendeciliğin özü temelde değişmemiştir. Bu da uygun malın, uygun yerde, çekici ve göz alıcı bir biçimde sunularak uygun fiyata satılmasıdır.

Peranakan, Endonezya'da, ülkede doğan melezlere verilen ad. Çinli, Arap, Hollandalı, Hintli Peranakanı gibi çeşitli gruplara ayrılırlar. Çinli Peranakanları en kalabalık ve ağırlıklı grup olduğundan, bazen Peranakan adı yalnızca onları belirtmekte kullanılır.

Ülkeye yönelik Çinli göçü, ulaşım güçlükleri nedeniyle 19. yüzyıl sonuna değin sınırlı kalmıştı. Çin'in güney bölgelerinden Cava'ya gelen göçmenlerin büyük bölümü, bazıları Müslüman olan yerli kadınlarla evlendiler. Zamanla bir Çinli Peranakan topluluğu oluştu.

Peranakanlar yerel dili ve bir ölçüde de yerel yaşam biçimini benimsemiştir. Çinlilerin çoğunun yaşadığı Kuzey Cava kıyılarında Çarşı Malaycası ile Xiamen lehçesinin karışımı olan ve sonraları Bahasa Melaju Tionghoa (Çin Malaycası) adını alan bir dil konuşulur. Çinli Peranakanlar 19. yüzyıl ortalarında konumlarını sağlamlaştırmış, yerlilerle evlilik azalmıştır. Yeni kitlesel göçler olmadığından sonradan gelen Çinliler de kısa sürede Peranakan topluluğu içinde erimiştir.

20. yüzyıl başlarında Cava'ya Çinli göçü arttı. Çin milliyetçiliğinin etkisi ve Çince öğretim yapan okulların çoğalmasıyla bir Totok (Endonezya'da başka ülkede doğmuş kişilere verilen ad) Çinli topluluğu ortaya çıktı. Çinli Peranakanlardan farklı olarak Totok Çinliler, Çincenin bir lehçesini ya da

Mandarin dilini konuşan, Çin kültürünü büyük ölçüde koruyan, Çin doğumlu kişilerdi.

Nüfuslarının hızla artmasına karşın, Totoklar Peranakanların yanında azınlıkta kaldılar. 1930'da Endonezya doğumlu Çinliler Cava'daki toplam Çinli nüfusunun yüzde 79'unu oluşturuyordu. Toplam nüfusun yüzde 53'ü en azından üçüncü kuşak Çinliydi. Buna karşılık Peranakanlar türdeş bir siyasal grup oluşturmuyordu. II. Dünya Savaşı'ndan önce Çin yanlısı Sin Po, Hollanda Doğu Hint Adaları yanlısı Chung Hwa Hui ve Endonezya yanlısı Partai Tionghoa olmak üzere üç siyasal akım vardı. Bu üç grup Japon işgali sırasında (1942-45) dağıtıldı.

perasit *bak.* peroksi asit

Peravia, eskiden (1961'e değin) TRUJILLO VALDÉZ, Dominik Cumhuriyeti'nin güney kesiminde, Antil Denizi kıyısında il. Yüzölçümü 1.622 km²'dir. 1944'te Trujillo ve Azua illerinin bazı bölümlerinin birleştirilmesiyle kurulmuştur. Kuzeyinde Orta Cordillera, orta kesiminde Ocoa Dağları bulunur; güneyde yarı kurak bir kıyı ovası vardır. Kahve üretiminde önde gelen Peravia'da önemli miktarlarda pirinç ve yerfıstığı da yetiştirilir. Nizao Irmağı üzerinde bir hidroelektrik santral bulunur. İl merkezi Banf'dir. Nüfus (1990 tah.) 186.810.

Perceval, Arthur efsanesinin kahramanlarından biri. Dünyevi günahlardan uzak durmasını sağlayan, zaman zaman kabalığa varan çocuksu saflığıyla Kral Arthur'un öbür şövalyelerinden ayrılır ve halk masallarındaki basit ve budala kahraman tipine yaklaşır. Chrétien de Troyes'un 12. yüzyılda yazdığı *Perceval ou Le Conte du Graal* (Perceval ya da Kutsal Kâse Öyküsü) adlı şiirde, Perceval yaralı Balıkçı Kral'ın kalesini ziyaret eder. Kalede gizemli bir kâse görür, ama daha önce fazla soru sorduğu için azarlandığından, Balıkçı Kral'ı iyileştirecek soruyu soramaz. Daha sonra, Kutsal Kâse'yi(*) aramaya koyulur ve yavaş yavaş şövalyeliğin gerçek anlamını ve kilise öğretisiyle yakın bağını öğrenir. Kutsal Kâse efsanesini işleyen sonraki yapıtlarda, efsanenin başkahramanı kusursuz şövalye Sir Galahad olduysa da, Perceval kâsenin ele geçirilmesinde önemli bir rol oynamayı sürdürdü.

Perceval'ın saf şövalye kimliğinden Kutsal Kâse'nin koruyuculuğuna varan ruhsal gelişimi üzerine yazılmış en güzel yapıtlardan biri, Wolfram von Eschenbach'ın 13. yüzyılda yazdığı ünlü *Parzival* destanıdır. Bu şiir Wagner'in son operası *Parsifal*'in (1882) esin kaynağı olmuştur.

Perceval, Spencer (d. 1 Kasım 1762, Londra - ö. 11 Mayıs 1812, Londra, İngiltere), İngiliz hukukçu ve siyaset adamı. 1809-12 arasında başbakanlık yapmıştır.

Egmont 2. kontunun oğluydu. Harrow Okulu'nda ve Cambridge'deki Trinity College'da eğitim gördü. 1786'da, hukuk eğitimi veren bir kuruluş olan Lincoln's Inn'in kararıyla baroya kabul edildi. 1796'da kralın danışmanı oldu. Aynı yıl Parlamento'ya girdi ve William Pitt (Genç) ile ilişkileri sayesinde hızla yükseldi. 1801'de Henry Addington başkanlığında yeni bir hükümet kurulduğunda başsavcı yardımcılığına atandı. 1802'de başsavcı oldu ve bu görevi 1806'ya değin sürdürdü.

Mart 1807'de Portland 3. dükü William Henry Cavendish başkanlığındaki hükümette maliye bakanlığına getirildi. 4 Ekim 1809'da Portland dükünün yerine başbakan oldu. Kendisinden önceki hükümetlerin yıkılmasına yol açan dinsel hoşgörü politikasını terk eden Perceval hükümete karşı kişisel bir şikâyette bulunmak için kendisine başvuran ve yanıt alamayan John Bellingham adlı bir akıl hastası tarafından Avam Kamarası'nda vurularak öldürüldü.

Perche, Fransa'nın kuzey kesiminde, Normandiya sınırında bölge. Orne ilinin (*département*) doğu kesiminden komşu illere doğru uzanır. Eskiden bir kontluk iken 1525'te Fransa tahtına bağlanmıştır. Yüksekliği 300 m'ye varan Perche Tepeleriyle engebeli bir bölgedir. Mandıracılık ve hayvancılık yapılan yöre Percheron denen yük atları ile ünlüdür. Eskiden kontluğun yönetim merkezi olmuş Montagne-au-Perche ile Nogent-le-Rotrou kentleri günümüzde başlıca pazar merkezleridir.

Percheron, kökeni Fransa'nın Perche bölgesine dayanan ağır yük atı soyu. Felemenk'e özgü ünlü bir ortaçağ savaş atının soyuyla ilişkili olduğu sanılmaktadır. Percheron, önceleri koşum atı olarak kullanılmak üzere binek atlarıyla, 19. yüzyılda ağır

Percheron
Sally Anne Thompson-EB Inc

çiftlik işlerinde kullanılmak üzere yük atlarıyla melezlenmiştir. Geliştirilen soy tarımda makine gücünün yetersiz kaldığı dönemlerde hızla yaygınlaşmış, 1850'lerden başlayarak ABD tarımında başka hiçbir yük hayvanıyla karşılaştırılamayacak ölçüde önem kazanmıştır.

Percheron, ortalama cidago yüksekliği 163-173 cm, ağırlığı 860-950 kg olan bir at soyudur. Başı oldukça küçük, boynu uzun, kasları güçlü, uysal ve boyutlarına göre oldukça hareketlidir. Donu genellikle yağız ya da bozdur.

Percier, Charles (d. 22 Ağustos 1764 - ö. 5 Eylül 1838, Paris), Fransız mimar. Yaşam boyu ortak kaldığı P.-F.-L. Fontaine'le birlikte, ampir(*) üslubunun yaratıcılarındandır.

Percier ile Fontaine, mimar Antoine-François Peyre'in öğrencisiyken tanıştılar. Daha sonra J.-D. Leroy'un yanında öğrenimini sürdüren Percier İtalya'da çeşitli gezilere çıktı. 1790'da Paris'te Fontaine ile birlikte uygulamalar yapmaya başladı. Kısa sürede İmparatoriçe Josephine'in dikkatini çeken iki sanatçıya Malmaison Şatosu'nu yenileme (1800-02) görevi verildi. Peyzaj düzenleyicisi ve mimar François-Joseph Bélanger'nin(*) düş gücü ürünü yapıtlarından etkilenerek ikisinin yarattığı üslup sonradan ampir diye anıldı.

Napoléon'un yaptıkları işleri beğenmesi üzerine 1801'de Percier ile Fontaine'e saray mimarı unvanı verildi. Görevleri arasında, imparatorun Paris'i yeniden düzenleme planlarını yürütmek, yeni yollar ve pazar alanları açmak, mezarlık ve mezbahaları kent dışına taşımak vardı. Percier ve Fontaine eski kraliyet saraylarını onararak yeniden dekore ettiler ve Bonaparte ailesi için Avrupa'nın her yerinde yeni konutlar tasarladılar. En büyük projeleri, Napoléon ve Marie-Louise'in Mart 1811'de doğan ve Roma kralı unvanı verilen oğulları için aynı yıl Paris'te yapımına başlanan, Versailles'dan daha büyük olması tasarlanan, ama hiçbir zaman bitirilemeyen bir saraydı. İmparatorluğun çökmesiyle Percier ve Fontaine de gözden düştü.

Perciformes, yaklaşık 150 familyadan 6 bini aşkın türü kapsayan en geniş balık takımı. Yeryüzünün hemen hemen tüm denizlerine ve tatlı su alanlarına dağılmış olan bu kemiklibalıklara sığ göllerden okyanusların 2.300 m'yi aşan derinliklerine kadar rastlanabilir. Aralarında orkinos, uskumru, kılıçbalığı, levrek, lüfer, barbunya, mercan, istavrit, marlin ve sudak gibi en önemli sofra balıklarından birçoğu yer alır. Ayrıca beta, gurami gibi türler yaygın biçimde akvaryumlarda beslenmektedir.

Perciformes üyelerinin uzunluğu Filipinler'in tatlı sularında yaşayan Luzon kayabalığında (*Pandaka pygmaea*) yaklaşık 1,2 cm, kılıçbalığı (*Xiphias gladius*) ve bayağı orkinosta (*Thunnus thynnus*) 4 m'nin üstündedir. Ama büyük bölümünün uzunluğu 30-250 cm arasında değişir. Tropik bölge denizlerindeki mercan resifleri kayabalık-

Perciformes takımının iyi bilinen familyaları ve örnek türleri

Mugilidae (kelallar),
Sphyraenidae (barakudalar ve ıskarmozbalıkları),
Polynemidae,
Apogonidae (kardinalbalıkları),
Moronidae (levrekler),
Pomadasyidae ve *Banjosidae* (homurtubalıkları),
Latidae (nilleyreği vb),
Serranidae (haniler vb),
Lobatidae,
Pnacanthidae (kocagözler),
Embiotocidae,
Nandidae (yaprakbalığı vb),
Cichlidae (sihlidler, melekbalıkları),
Pomacentridae (papazbalığı, soytarıbalığı vb),
Percidae (sudak, tatlı su levrekleri vb),
Sciaenidae (minakop, eşkina, sarıağız vb),
Branchiostegidae (kiremitbalığı),
Cepolidae (kurdelebalıkları),
Mullidae (barbunya, tekirbalığı vb),
Lutjanidae,
Sparidae (kupes, sarpa, çipura, isparoz, mercanbalıkları, karagözler, sınarıtler vb),
Pemphendae,
Carangidae (akya, kılavuzbalığı, İskenderbalığı, sarıkuyruk, pompanolar, istavritler vb),
Rachycentridae (kobya),
Scalophagidae,
Chaetodontidae (kelebekbalıkları),
Centracanthidae (ızmarit, istrongilos, boyazgöz vb),
Pomatomidae (lüfer),
Labridae (güneşbalığı, papağanbalığı, günbalığı, kukla, çırçırlar, lapınalar),
Scaridae (ıskarozbalıkları),
Trachinidae (trakonyalar vb),
Uranoscopidae (kurbağabalıkları),
Stromateidae,
Centrolophidae,
Blennidae (horozbınalar),
Pholidae,
Anarhichadidae (kurtbalıkları),
Acanthuridae (cerrahbalıkları),
Trichiuridae,
Scombridae (kolyoz, uskumrular, palamutbalıkları, orkinoslar vb),
Xiphiidae (kılıçbalığı),
Istiophondae (marlinler, yelkenbalığı),
Anabantidae ve *Periophthalmidae* (tırmananbalık),
Helostomatidae (öpüşen gurami),
Osphronemidae (dev gurami),
Belontiidae (beta ve guramiler),
Mastacembelidae (dikenliyılanbalıkları),
Echeneidae (vantuzbalıkları),
Ammodytidae ve *Hypoptychidae* (kumbalıkları),
Goblidae (kayabalıkları),
Callionymidae (üzgünbalıkları)
Toxotidae (okçubalıkları)
Leiognathidae

Sınıflandırma üzerinde yapılan çalışmalar sürmekte, derinleşen bilgilerin ışığında yeni grupların eklenmesi ya da bazı grupların çıkarılması ve takım içinde yeni düzenlemelerin yapılması gündeme gelmektedir

ları, horozbinalar, kardinalbalıkları, lapinalar ve benzerleri gibi çok renkli türlerle doludur. Güneydoğu Asya kıyıları çeşit bakımından belki de yeryüzünün en zengin balık topluluğunu barındırır. Antarktika bölgesinde balık varlığının yaklaşık dörtte üçü *Perciformes* üyelerinden oluşur. Tatlı su balıklarından sudakın (*Perca fluviatilis*) dağılımı Sibirya'da kuzeye doğru iyice ilerlerken, sihlidler daha çok tropik bölgelere yayılmıştır.

Arkeoloji araştırmaları İskoçya'da ilk insanların besinleri arasında *Sparidae* familyasından bazı balıkların da yer aldığını göstermektedir. Nillevreği (*Latidae* familyası) Eski Mısır mezarlarında ölülerle birlikte mumyalanmış olarak bulunmuştur. Barbunya (*Mullidae* familyası) Eski Romalıların en çok değer verdiği sofra balıklarından biriydi.

Perciformes üyeleri günümüz ticari balıkçılığında önemli bir rol oynar. Bu balıklar yalnız besin kaynağı olarak önem taşımazlar, çok çeşitli amaçlar için de kullanılırlar. Örneğin *Scianidae* ve *Polynemidae* familyalarının üyelerinden elde edilen jelatin, jöle yapımında olduğu kadar şarap ve biraların berraklaştırılmasında da kullanılır. Kurtbalıklarının (*Anarhichadidae* familyası) dericilikte yararlanılan oldukça sağlam derileri vardır. *Trichurus* cinsinden balıkların derisinde bulunan guanin Japonya'da inci yapımında kullanılır. Kelebekbalıkları (*Chaetodontidae* familyası), melekbalıkları (*Cichlidae* familyası), beta ve gurami gibi labirentbalıkları (*Anabantoidei* alttakımı) akvaryum meraklılarının en çok ilgi duyduğu balıklar arasındadır.

Perciformes üyelerinden bazıları insanlar için tehlikelidir. Uzunluğu 2 m'ye ulaşabilen barakudalar (*Sphyraenidae* familyası) yüzücülere saldırabilir. Trakonyaların (*Trachinidae* familyası) sırt yüzgeçlerinde ve solungaç kapaklarında bulunan dikenleri zehirlidir. Üzgünbalıkları (*Callionymidae* familyası) ve cerrahbalıklarında da benzer zehirli yapılar bulunur. *Astroscopus* cinsinden kurbağabalıkları (*Uranoscopidae* familyası) 50 volta kadar elektrik üretebilmelerinin yanı sıra göğüs yüzgeçlerinin üstünde birer zehir dikeni taşır. Bu zehir insanlar için öldürücü olabilir. Tropik bölgelerde yaşayan bazı türlerin eti *ciguatera* denen balık zehirlenmesine yol açar. Bir bölgede yenmesinde sakınca olmayan türler birkaç yüz mil uzakta insanları zehirleyebilir. Bu şaşırtıcı olgu tam olarak anlaşılmış değildir. Ama zehirin beslenme zincirine bazı zehirli mavi-yeşil algleri yiyen küçük balıklar aracılığıyla girdiği sanılmaktadır.

Beslenme zincirinde *Perciformes* üyelerinin av ve avcı olarak çok önemli bir yeri vardır. Mercan resifleri çevresinde ya da sığ sularda yaşayan otçul balıklar büyük ölçüde plankton canlıları, algler ve çeşitli su bitkileriyle beslenir. Tatlı sularda yaşayan türlerin çoğu etçildir. Bu balıklar sivrisinekler, küçük böcekler ve böcek larvalarıyla beslenir. Tatlı ve tuzlu sularda yaşayan iri yapılı türlerin temel besin kaynağı küçük balıklardır. Lüfer (*Pomatomidae* familyası) ve barakudalar oburluklarıyla tanınırlar. Okçubalıkları (*Toxotidae* familyası) suya sarkan bitkilere konmuş böcekleri su püskürtüp düşürerek avlamasıyla dikkat çeker.

Perciformes takımından birçok tür başka canlılarla yakın ilişki içindedir. Lapinalara akraba olan *Labroides* cinsinin üyeleri iri etçil balıklara yapışan asalakları ayıklamasıyla tanınır. *Stromatidae* familyasından bazı türlerin yavruları denizanalarının dokunaçları arasına girerek korunur. Benzer ilişkiler bazı denizşakayıkları, denizhıyarları, denizyıldızları ve midyeler ile *Perciformes* grubundan çeşitli balık türleri arasında da görülür.

Bazı türler benzeşme ya da kamuflajdan yararlanarak yaşamlarını sürdürür. Örneğin *Lobotidae* familyasından balık yavruları su yüzeyinde yan dönerek kendilerini akıntıya bırakırlar. Bu balıkları suda sürüklenen yapraklardan ayırmak oldukça güçtür. Benzer davranış yaprakbalığında da (*Nandidae* familyası) gözlenebilir. Çırçır, lapina ve benzerleri (*Labridae* familyası) alacalı renkleriyle yaşadıkları ortamdaki yosunlara benzer. Horozbinalara akraba olan *Aspidontus taeniatus* türünde çok ilginç bir benzeşme olayı görülür. Bu tür, *Labroides* cinsinden balıklara olan benzerliği sayesinde kolayca yaklaştığı iri balıklardan küçük bir parça koparmayı becerir.

İçerdiği balık çeşitliliği nedeniyle *Perciformes* takımının genel bir tanımlamasını yapmak çok güçtür. İskelet yapıları ve bazı iç organları ayırt edilmelerinde önemli bir yer tutar. Sırt, anüs ve karın yüzgeçlerinde genellikle diken ışınlar vardır. Büyük bölümünde karın yüzgeci bulunur. Karın yüzgeci genellikle göğüs yüzgeçlerinin altında ya da az önünde yer alır. Çoğunun ağızları körüklüdür ve öne doğru uzayabilir. En eski fosilleri Kretase (Tebeşir) Döneminin (y. 136-65 milyon yıl önce) sonlarında oluşmuş kayaçlarda bulunmuştur.

Perciformes üyeleri arasında eşeysel ikibiçimlilik oldukça yaygındır. Özellikle üreme mevsiminde erkek ve dişinin renk, desen ya da vücut yapısında belirgin ayrımlar göze çarpar. Hanilerin çoğunda olduğu gibi birçok tür erdişidir. Döllenme genellikle su içinde, bazılarında dişinin içinde gerçekleşir. İç döllenme görülen türlerin çoğu yumurtlayarak değil doğurarak ürer. Birçok tür yuva yerini, yumurtaları ve yavrularını çeşitli biçimlerde korur. Bazı türler (örn. kardinalbalıkları) yumurtalarını ağızlarında taşımasıyla dikkat çeker.

Percy, Thomas (d. 13 Nisan 1729, Bridgenorth, Shropshire, İngiltere - ö. 30 Eylül 1811, Dromore, Down ili, İrlanda), İngiliz araştırmacı ve piskopos. *Reliques of Ancient English Poetry* (1765; Eski İngiliz Şiirinin Kalıntıları) adlı balad derlemesiyle geleneksel İngiliz ve İskoç şarkılarına yaygın ilgi uyanmasını sağlamıştır.

Percy'nin derlemesi, bir arkadaşının evinde bulduğu, 15. yüzyıldan kalma yıpranmış bir balad yazmasına dayanıyordu. Percy bu yazmayı temel almış ve derlemesini, arkadaşlarının onun isteği üzerine kütüphaneleri, tavanaralarını ve kitapçıların depolarını araştırıp buldukları çeşitli yazmalarda yer alan birçok başka balad, şarkı ve şiirle zenginleştirmişti. Bazı durumlarda yazmalar tam okunamadığı için özgün biçimlerden uzaklaşılmışsa da, Percy'nin derlemeyi hazırlarken gözettiği ilkeler özgün kaynaklara ve karşılaştırmalı çalışmalara duyulan ilginin artmasında önemli rol oynadı. Kitabın yayımlanmasıyla birlikte romantik dönem şairlerine esin kaynağı olan bir "balad canlanması" yaşandı; çok sayıda eski şarkı derlemesi yayımlandı.

Percy Northamptonshire'daki Easton Maudit'de (1753) ve Wilby'de (1756) papazlık yapmış, Northumberland kontesine ithaf ettiği *Reliques* yayımlandıktan sonra kontesin korumasına girmişti. Türünün ilk örneği olan *The Household Book of the Earl of Northumberland in 1512* (1768; 1512'deki Northumberland Kontu'nun Aile Kitabı) adlı yapıtı yayıma hazırladıktan sonra da kontun vaizi ve kâtibi oldu. 1778'de Carlisle başrahipliğine, 1782'de İrlanda Dromore piskoposluğuna getirildi.

Percy *Reliques* dışında Çince, İbranice ve İspanyolcayla İzlanda dilinden çeviriler yapmış, ayrıca eski İzlanda edebiyatından örnekler içeren *Edda*'nın *Northern Antiquites* (1770; Kuzey'in Eski Yapıtları) içinde yer alan ilk İngilizce çevirisini (Latinceden) hazırlamıştır. Cleanth Brooks'un yedi cilt olarak yayıma hazırladığı yazışmaları 1946-77 arasında yayımlanmıştır.

Percy, Walker (d. 28 Mayıs 1916, Birmingham, Alabama - ö. 10 Mayıs 1990, Covington, Louisiana), yapıtlarında sanayi ve teknolojinin etkisiyle dönüşüme uğrayan Yeni Güney'deki yaşamı anlatan Amerikalı romancı.

Küçük yaşta öksüz kaldı. Babasının kuzeninin yanında kalmak üzere kardeşleriyle birlikte Mississippi eyaletinin Greenville kentine gitti. Bekâr bir avukat ve yazar olan bu akrabasının etkisiyle düşünsel konulara ilgi duydu. Kuzey Carolina Üniversitesi'ni 1937'de bitirdikten sonra Columbia Üniversitesi'nde tıp öğrenimi görerek 1941'de mezun oldu. New York kentindeki Bellevue Hastanesi'nde patolog olarak çalışırken vereme yakalandı. Kent dışındaki bir sanatoryumda geçen iki yıllık nekahet döneminde bol bol kitap okuma olanağını buldu. Avrupalı varoluşçuların yapıtlarından etkilenerek yazarlığa başlamaya karar verdi. Bu arada Katolikliği benimsedi.

1950'lerde felsefe, edebiyat ve psikiyatri dergilerine makaleler yazdı. Daha sonra ilk romanı *Moviegoer* (1961; Sinemasever) ile 1962'de Ulusal Kitap Ödülü'nü kazandı. Modern toplumdaki köksüzlükten kaynaklanan umutsuzluğu belirtmek için kullandığı "kırıklık" kavramını ilk kez bu romanda işledi. Öteki romanları arasında *The Last Gentleman* (1966; Son Beyefendi), *Love in the Ruins: The Adventures of a Bad Catholic at a Time near the End of the World* (1971; Yıkıntılar Arasında Aşk: Dünyanın Sonunun Eşiğinde Kötü Bir Katoliğin Serüvenleri), *Lancelot* (1977), *The Second Coming* (1980; İkinci Geliş) ve *The Thanatos Syndrome* (1987; Thanatos Sendromu) sayılabilir. Ayrıca anlambilimi (semantik) ince bir felsefi yaklaşımla ele alan *The Message in the Bottle* (1975; Şişedeki Mesaj) adlı bir yapıtı vardır.

perçin, metal malzemelerin kalıcı biçimde birleştirilmesinde kullanılan başlı pim ya da cıvata. Özellikle 1950'lerden sonra çelik yapıların birleştirilmesinde yaygın olarak kullanılmıştır. Perçinlemede pimin dışardaki ucu dövülerek ezilir ve "kapama başı" haline getirilir. Bakır, pirinç, alüminyum, demir ya da çelikten yapılmış küçük perçinler soğuk halde uygulanabilir, ama daha büyük demir ve çelik perçinlerin çabuk ve kolay sıkışabilmesi için ısıtılması gerekir.

Makineli perçinlemede pres ya da dönel perçinleme makinesinden yararlanılır. Presli perçinlemede, dövme kafası tek bir darbeyle perçini deliğe sıkıştırarak başını ezer; dönel perçinleme makinesinde ise sert çelikten yapılmış merdaneler pim kuyruğunu hızla burarak perçini yerine oturtur ve başı ezer. İnşaatlarda kullanılan perçinleme makineleri taşınabilir pnömatik çekiçler ve sabit ya da taşınabilir hidrolik perçin presleridir.

Perçinler baş ve kuyruk biçimlerine bağlı olarak çeşitli tiplerde olabilir. Bunların başlıcaları şunlardır: Levhaya açılmış konik yuvaya gömülen gömme başlı perçin; yuvarlak başlı perçin; başının kenarları eğimli ve tepesi düz olan havşa başlı perçin; başının eğimli kenarları tepede sivri bir uç halinde birleşen konik başlı perçin; ince düz

başlı perçin. Kayışların bağlanmasında kullanılan çatallı perçinler ince başlıdır, ama bunların kuyruk bölümü birbirinden ayrılarak alta doğru kıvrılabilen iki koldan oluşur. Kazanların ya da başka sac levhaların bağlanmasında artık daha çok gaz ya da elektrik kaynağı kullanılmaktadır. İnşaatlardaki kiriş ya da kolon gibi yapı elemanlarının bağlanmasında da perçinin yerini elektrik kaynağı almıştır.

Uçak kanatlarının alüminyum kaplanması işleminde olduğu gibi, perçin ucunun bağlantı yerine kolayca giremeyeceği durumlarda içinde çok az miktarda patlayıcı bulunan patlamalı perçinler kullanılır.

perdahlama, metal malzemelerin yüzeyini parlatmak amacıyla uygulanan son bitirme işlemi. Parlatma işleminde kullanılanlara benzeyen perdahlama çarkları pamuklu bez ya da kendir bezi, flanel, keten ya da koyun derisinden yapılır. İşlem sırasında çarklara ince aşındırıcılar yüklenir. Hızla dönen çarklarla çok az bir metal malzeme aşındırılır. Perdahlama, kaplama işleminden önce de uygulanan bir işlemdir.

perde, müzikte bir sesin yüksekliği (tizlik-peslik) açısından öteki sesler arasındaki yeri. Örneğin bugün "la" perdesi dendiğinde, hemen her çalgının belirli bir yerinde çıkan, sol anahtarlı porte üstünde ikinci aralığa yazılan ve frekansı 440 hertz olan ses anlaşılır. Bunun gibi her sesin porte üstünde belli bir yeri, o sesi çıkarabilecek çalgılarda belirli bir çalış yeri ve belirli bir frekansı vardır. Perde sözcüğü her sesin kendine özgü bu yerini anlatır.

Gelişmiş bir müzik kültürü ses perdelerinin kesin olarak standartlaşmış olmasını gerekli kılar. Batı müzik kuramı daha İÖ 4. yüzyılda Aristoksenos'tan başlayarak bu konuyla ilgilenmiştir. Çalgıların yalnızca eşlik etmekten çıktığı, çalgı müziğinin giderek önem kazandığı Rönesans'tan bu yana, ses perdelerinin konumunu belirlemek (akort) ve bu perdeyi kâğıt üstünde iyi bir biçimde göstermek (nota yazımı) müzikçiler için sürekli bir sorun olageldi. Çünkü birlikte çalmak amacıyla yalnızca iki çalgıcının bir araya gelmesi durumunda bile, çalgılarının ses perdelerinin birbirini tutması gerekir. Oysa gelişen müzik sanatında daha pek çok çalgının bir arada çalınacağı açıktır. Perdelerin bütün dünyada kabul edilen standartlaşması yüzyıllar boyu süren çabalar sonucunda, ancak 20. yüzyılda gerçekleşmiştir.

17. yüzyılda Parisli çalgı yapımcısı Hotteterres ailesinden yetişen ustalar bütün tahta nefesli çalgılara yeniden biçim verdiler. Çalgılarında, bugünkü 440 frekanslı *la* 'nın yarım ton altında bulunan Paris orgunun 415 frekanslı *la*''sını kullandılar. Almanya' da *Kammerton* (oda perdesi) adı verilen bu yeni ya da Barok perde, bu durumuyla eski Rönesans tahta nefesli çalgı perdesinin, yani *Chorton*'un (koro perdesi) bir ton altındaydı.

Genel kabul görmüş olan bu perde 1760'lardan sonra tizleşti; 1820'lerde *la'*=440 oldu. 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde *la'* perdesi yaklaşık 453'e kadar çıktı. Bu perdeye "eski filarmonik perde" deniyordu. Ama şarkıcıların seslerini zorladığı ve nefesli çalgıları çok çabuk yıprattığı için uygun olmadığı anlaşıldı. Paris'te 1858-59'da toplanan uluslararası bir komisyon *la'*=435 olan ve "diyapazon normal" adı verilen (ABD'de "Fransız perdesi" ya da "uluslararası perde" olarak bilinir) bir perde üzerinde anlaşmaya vardı. İngiltere 1896'da *la'*=439 olan "yeni filarmonik perde"yi benimsedi, 1939'da da ABD'nin *la'*=440 olan standart perdesini kabul etti. 20. yüzyıl ortalarında bazı Avrupalı tahta nefesli çalgı yapımcılarının *la'*=444 olan perdeyi kullanmasıyla, perde gene yukarıya doğru yükselmeye başladı.

Değişik oktavlar içindeki sesleri birbirinden ayırt edebilmek için bu oktavlara değişik adlar verilir. Örneğin bir ses tanımlanırken frekansı belirtilmiyorsa, içinde bulunduğu oktav büyük ve küçük harflerden oluşan bir sistemle gösterilir. Bu sistemde orta *Do*'nun altındaki oktavda yer alan sesler *do*'dan *si*'ye kadar küçük harflerle, orta *Do*'nun altındaki ikinci oktavın sesleri ise *Do*, *Re*,..*Si* gibi büyük harflerle, onun da altındaki ikinci oktavın sesleri ise *Do* , Re_1,... *Si* biçiminde gösterilir. Orta *Do*, *c'* olarak da yazılır, o zaman Do'nun üstündeki oktavın sesleri de *re'*, *mi'*,...*si'* biçiminde gösterilir. Orta *Do*'nun üstündeki *Do*, *c''*, onun üstündeki *Do* da *c'''* olarak gösterilir. Bu oktavlar içinde yer alan öteki sesler de *c''*nin aldığı alt işaretleri ya da üsleri alır.

Perde sözcüğü bazı telli çalgıların saplarında bulunan, sesleri birbirinden kesin olarak ayırmak için konmuş enlemesine çubukları da anlatır. Gitar, mandolin gibi Batı müziği çalgıları buna örnektir. Bu çalgılarda perdeler, sapın üstüne metal çubuklar çakılarak sabitleştirilmiştir. Telli Türk çalgılarında ise (bağlama, tanbur vb) perdeler sapın üstüne kiriş ya da misina bağlanarak elde edilir; bazı perdeler de oynaktır, çalınan makamın yapısına göre ileri geri hareket ettirilerek ayarlanır.

Perde sözcüğü Türkçede flüt, obua, klarnet, fagot gibi bazı tahta nefesli çalgıların parmak basılan yerlerini anlatmak için de kullanılır. Ama çoğunluk, bu anlamda "anahtar" sözcüğünü yeğler.

Klasik Türk müziğinde bir sekizlide kaç perde olduğu tartışmalıdır. III. Selim döneminde geliştirilen, ama yaygın olarak kullanılmayan ebced nota sistemlerinde, bir sekizlide 17 ya da 18 perde için özel işaret belirlenmiştir. Arel-Ezgi Sistemi'nde bu sayı 24'tür. Töre-Karadeniz Sistemi'nde 41 perdeden söz edilir. Kemal İlerici Sistemi'nde 54 perde kabul edilmiştir.

Sistemlerin hepsinde de her perdenin özel bir adı vardır. Bunların bazısı en az 15. yüzyıldan beri kullanılan adlardır ve bütün sistemlerde ortaktır. Ortak adların pek çoğu ana seslerin adlarıdır (örn. rast, dügâh, segâh, çargâh, neva, hüseyni, acem, gerdaniye, muhayyer). Sistemler arası ad uyuşmazlıkları daha çok ara perdelerdedir. Arel-Ezgi Sistemi'nde bir tam aralıkta üç ara perde adlandırılmıştır. Genellikle bunların birincisi, ikincisinin başına nim (yarım), üçüncüsü ise, yine ikincinin başına dik sözcükleri eklenerek oluşturulmuştur. Örneğin neva (*re*) ile hüseyni (*mi*) arasındaki ara perdelerin adları "nim hisar", "hisar" ve "dik hisar"dır.

Perde terimi eski müzik kuramı kitaplarında ve bazı başka metinlerde (örn. Ahmed-i Dal'nin *Çengname*'sinde) makam anlamında da kullanılmıştır.

perde, pencere ve bazen de kapıların içine ışığı kesmek ya da hava akımını önlemek için asılan kumaş. Perdeler genellikle kalın kumaştan yapılır ve düz ya da pilili olmak üzere yukarıdan aşağıya doğru asılır.

Olynthos, Pompei ve Herculaneum gibi yerlerde yapılan kazılardan, Antik Çağda yapılarda kapı kanadı yerine perde kullanıldığı anlaşılmıştır. Hıristiyanlığın başlarından (2-6. yy'lar) kalmış mozaiklerde kemerler arasına yerleştirilmiş çubuklara asılı perdeler görülür.

Ortaçağ resimlerinde de kapılara asılmış perdeler vardır. Bu dönemin sonuna değin pencereler ya ahşap kanatlarla ya da kalın kumaşlarla örtülürdü. Yatakların yanlarının da perdelerle örtüldüğü olurdu.

17. yüzyıl Felemenk ressamlarının tablolarında görüldüğü üzere orta halli evlerde bile yarım ya da tam boy perdeler vardı. Yatakları da kumaş perdeler örtmektedir. Bu dokumaların evlerde yapıldığı anlaşılmaktadır. İtalya'da ise genellikle bir niş içine yerleştirilen yatakların önüne kadife ya da Şam işi ipekli kumaş perdeler asılırdı.

Fransa'da 14. Louis'nin sarayındaki görkemli törenlerin büyük bir bölümü kralın yatak odasında geçer, burada da her yanda kat kat perdeler bulunurdu. 15. Louis döneminde egemen olan Rokoko üslubunda pencere perdeleriyle yatak perdelerinin birbiriyle uyumlu olmasına özen gösterilirdi. Kat kat düzenlenen bu gösterişli perdeleri kordonlar, kurdeleler, boncuklar, püsküller ve fiyonklar süslerdi.

19. yüzyılın başında Fransa ve İngiltere'de geçerli olan dekorasyon üsluplarında Antik Çağdan esinlenilmiş, özellikle de Eski Mısır ve Yunan dönemlerindekilere benzeyen perdeler kullanılmıştı. Romantizm sırasında ise, aralarında Hindistan ve Uzakdoğu ülkeleri başta olmak üzere çok çeşitli esin kaynakları perde tasarımını etkiledi. Bazen pencerelerin üstüne tahtadan oyulmuş kuş, asma yaprağı gibi örgeler getirilerek perdeler bunlara tutturuldu. İngiltere'de Kraliçe Victoria döneminde kapı kanatlarına ek olarak odalardaki mobilyaların döşemelerine ya da yerdeki halılara, duvarlardaki kâğıtlara uyacak perdeler kullanıldı.

20. yüzyıldaki en önemli yenilik perde yapımında sentetik kumaşların kullanılmaya başlamasıdır. Bunların açılıp kapanmasında makinelerden yararlanmak büyük boyutlu perdeleri de kullanışlı bir duruma getirmiştir.

perde duvar, TAKMA CEPHE ya da GIYDIRME CEPHE olarak da bilinir, mimarlıkta, özellikle gökdelen gibi büyük yapıların dış cephesini oluşturan, cam yüzeyi fazla, hafif duvar. Ana strüktürüne asıldığı yapıyı dışarıdan bir perde gibi sarar. Dolayısıyla kendi taşıyıcı niteliği yoktur, yalnızca iç mekânı dış mekândan ayırma işlevini yerine getirir. 1950'lerde ABD'de ilk kez uygulanmaya başlamıştır.

Mimarlıkta, çelik ya da betonarme iskeletli bir yapının kolon, kiriş ve döşeme gibi taşıyıcı öğeleri arasına yerleştirilen, ama kendisi taşıyıcı olmayıp yalnızca mekânları bölen ince ve hafif duvara da aynı ad verilir.

perde gazeli, Karagöz(*) oyununda Hacivat'ın okuduğu gazel. Besteli ya da bestesiz olabilen perde gazeli oyunun mukaddime bölümünde yer alır. Çalınan tefin ritmine uygun hareketlerle perdeye önce Hacivat çıkar ve bir semai okur. Çeşitli makamlarda olabilen bu semainin sonunda Hacivat "Off... hay Hak" diyerek perde gazeline geçer. Perde gazeli dünyanın geçiciliği, dış görüntüye aldanmayıp onun arkasındaki gerçeği görmek gerektiği yolundaki tasavvuf görüşünü anlatan bir şiirdir. Perde gazelinin ardından Tanrı'ya ve dönemin padişahına dua eden Hacivat "yar bana bir eğlence" diye biten ünlü seslenmesiyle Karagöz'ü sahneye çağırır.

Perde ve Sahne, İstanbul'da yayımlanan aylık tiyatro ve sinema dergisi (1941-45). Muhsin Ertuğrul yönetiminde 25 sayı çıktıktan sonra yayımına ara verdi. İkinci dönemde Vasfi Rıza Zobu yönetiminde 31 sayı yayımlanan dergide dönemin tanınmış tiyatro ve sinema sanatçılarının fotoğraflarına,

sinema haberlerine geniş yer verildi. Muhsin Ertuğrul, İ. Galip Arcan, İbrahim Hoyi, Lütfi Ay gibi yazarların deneme, anı ve söyleşi yazılarıyla kısa sinema ve tiyatro eleştirileri yayımlandı.

Père David geyiği (*Elaphurus davidianus*), *Artiodactyla* (çifttoynaklılar) takımının *Cervidae* familyasından, ender bulunan Asya kökenli geyik türü. *Elaphurus* cinsinin tek türü olan Père David geyiğinin tarih boyunca doğada yaşadığını kanıtlayan bir kaynak yoktur. Anavatanı olasılıkla Çin'in kuzey kesimleridir. Günümüzde yalnız hayvanat bahçelerinde ve özel koruma alanlarında bulunur.

Père David geyiğinin omuz yüksekliği yaklaşık 1,1 m, bacakları kalın, toynakları geniş, kulakları küçük, kuyruğu uzun ve

Père David geyiği (*Elaphurus davidianus*)
P. Morris-W.C.I

tüylüdür. Yazın kızıl kahverengi olan postu kışın boza döner. Erkeğin uzun boynuzları dibe yakın bir yerde çatallanır. Arkaya doğru uzayan dal boyunca yeni bir çatal oluşmaz.

19. yüzyılda bilinen tek sürü Çin imparatorunun Pekin yakınlarındaki bir korusunda besleniyordu. Fransız misyoner Armand David'in 1865'te gördüğü bu geyikleri bir yıl sonra Fransız doğabilimci Henri Milne-Edwards sınıflandırmıştır. 1869-90 arasında birçok Père David geyiği Avrupa hayvanat bahçelerine getirildi. Çin'deki sürünün çoğu 1895'te sele kapılıp boğuldu, öbürleri de 1900'deki Boxer Ayaklanması'nda öldürüldü. Daha sonra bu türün üretme çalışmaları İngiltere'de, Woburn Abbey'de Bedford dükü tarafından başlatıldı. İnsan eliyle düzenlenmiş sınırlı ortamlarda kolay üreyebilen Père David geyiği günümüzde birçok hayvanat bahçesinde ve koruma alanında bulunmaktadır.

Peredvijniki *bak.* Gezginciler

Peregrinos PROTEUS (d. İS 100, Parion, Misya, Anadolu - ö. 165, Atina), Olimpiyat Oyunları ateşinde kendini yakmasıyla tanınan Yunanlı Kynik filozof.

Babasını öldürdüğünden kuşkulanılması üzerine Filistin'e kaçmak zorunda kaldı. Hıristiyan cemaati içinde nüfuzlu bir konum kazanınca tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra gittiği Mısır'da Kynik filozof Agathobulos'tan ders aldı. Oradan Roma'ya geçti. İmparator Antoninus Pius'a (hd 138-161) hakaret ettiği için kovulunca Yunanistan'a döndü. Önceleri iyi karşılandıysa da yönetici Herodes Atticus'u küçük düşürerek popülerliğini yitirdi. Bunun üzerine kendisini yakacağını ilan etti. Olimpiyat Oyunları sırasında, aralarında Lukianos'un da bulunduğu bir seyirci kitlesi önünde, yanmakta olan bir odun yığınına atlayarak intihar etti.

Peregrinus de Maricourt, Petrus, Fransızca PIERRE LE PÈLERIN DE MARICOURT, MARICOURT'LU PETER olarak da bilinir (ü. 13. yy), pusuladan denizcilikte nasıl yararlanılacağının ilk ayrıntılı anlatımını veren Fransız bilgin. Haçlı seferlerine de katılmıştır; adı Maricourt'lu Hacı Peter anlamına gelir.

Ağustos 1269'da İtalya'daki Lucera'nın Anjou'lu Charles tarafından kuşatılması sırasında, Peter mıknatıs konusunda *Epistola ad Sigerum de Foucaucourt militem de magnete* başlıklı bir mektup yazdı. Bu yazısında ayrıca yüzer (sıvılı) pusulanın yaygın biçimde kullanılabileceğini anlattı ve kendisinin geliştirdiği yeni bir iğneli pusulanın ayrıntılı tasarımını verdi. *Epistola*, ortaçağın deneysel araştırmalarının en önemli ürünlerinden biri ve modern bilimsel metodolojinin habercisi olarak kabul edilir. Roger Bacon, Peter'i zamanının en büyük deneysel bilim adamı ve tüm teknik sanatların ustası olarak tanımlamıştır.

Pereira, Kolombiya'nın ortabatı kesiminde, Risaralda ilinin merkezi kent. Cauca Vadisinin yukarısında, Orta Cordillera'nın batı yamaçlarında yer alır. 1863'te, eskiden Cortago'nun bulunduğu yerde Remigio Antonio Cañarte tarafından kurulmuş, sonradan, bu girişime toprak bağışlayan Francisco Pereira Gamba'nın adını almıştır.

Pereira, Kolombiya
Carl Frank-Photo Researchers

Önemli bir kahve üretim ve hayvancılık merkezidir; dokumacılık da gelişmiştir. Yakınlarda, balıkçılık ve avlanma alanı La Laguna del Otún ile kayak merkezi El Nevado de Santa Isabel yer alır. 1963'te Rodrigo Arenas Betancourt'un tunçtan yaptığı ünlü "Çıplak Bolivar" heykeli (1963) aynı adı taşıyan meydana dikilmiştir. Mimari bakımdan önemli yapıtlar Nuestra Señora de la Pobreza (Yoksulların Meryem Anası, 1890) adlı ketadral ve Pereira Teknoloji Üniversitesi'dir (1958). Kara ve demir yollarıyla Cali ile Armenia'ya bağlanan kentte bir havalimanı vardır. Nüfus (1985) 233.271.

Pereira, Nuno Álvares, NUN ÁLVAREZ olarak da yazılır (d. 24 Haziran 1360, Bonjardim - ö. 1 Nisan 1431, Lizbon, Portekiz), Portekizli asker. Kastilyalılarla yapılan Aljubarrota Çarpışması'nı (14 Ağustos 1385) kazanarak ülkesinin bağımsızlığını güvence altına almıştır.

Kudüs'teki Hospitalier tarikatının başrahibi Álvaro Gonçalves Pereira'nın evlilik dışı oğluydu. Daha 13 yaşındayken Kastilyalıların 1373'teki saldırısına karşı gösterdiği askeri başarılarla dikkati çekti. Portekiz kralı I. Fernando'nun ölümü (Ekim 1383) üzerine, Kastilya kralı I. Juan'la evli olan kızı Beatriz'e karşı Fernando'nun üvey kardeşi Avizli João'nun (sonradan Portekiz kralı I. João) tahta çıkmasını destekledi. I. Juan'ın komutasında Portekiz'e giren Kastilya kuvvetlerini Atoleiros Çarpışması'nda yenilgiye uğrattı (6 Nisan 1384). Savaş alanında elde ettiği bir dizi parlak zafer üzerine 1385'te başkomutanlığa getirildi.

Aynı yıl yeniden Lizbon üzerine yürüyen Kastilya kuvvetlerini Aljubarrota'da karşıladı. Sağlam bir savunma hattı oluşturarak cesur ve kararlı yönetimiyle sayıca daha kalabalık düşman ordusu karşısında kesin bir zafer kazandı. Kastilya'yla 30 Ekim 1411'de barışa varılmasına değin savaşmaya devam etti. Fas'ın kuzeyindeki Septe'nin 1415'te Merinilerden alınmasını sağlayan denizaşırı seferi bütün gücüyle destekledi.

Hizmetlerinin karşılığında çeşitli unvanlar, geniş topraklar ve mülklerle ödüllendirildi. Ayrıca kızı Beatriz'i I. João'nun oğlu Afonso'yla evlendirdi. Kökeni bu evliliğe dayanan Bragança hanedanı 1640'ta Portekiz'i yönetmeye başladı.

Bir adağını yerine getirmek üzere Lizbon'da Karmelit tarikatı için ev yaptıran Pereira, 1423'te Rahip Nuno de Santa Maria adıyla tarikata katıldı. 23 Ocak 1918'de Papa XV. Benedictus tarafından kutlular listesine alındı.

Perelman, S(idney) J(oseph) (d. 1 Şubat 1904, Brooklyn, New York kenti - ö. 17 Ekim 1979, New York kenti, ABD), özellikle sözcük oyunlarındaki ustalığıyla tanınmış ABD'li mizah yazarı. Senaryoları, oyunları ve denemeleriyle Amerikan mizahının gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Mizah dergisini yönettiği Brown Üniversitesi'nden mezun olduktan (1925) sonra, Marx kardeşlerin ilk çılgın komedilerinin, ardından *Monkey Business* (1931; *Maymun İşi*) ve *Horse Feathers* (1932) gibi klasik yapıtlarının senaryolarını yazdı. Ayrıca, "Beat Me Post-Impressionist Daddy", "No Starch in the Dhoti" ve "Methinks He Doth Protein Too Much" gibi başlıklar altında *The New Yorker* dergisine düzenli olarak yazdı. *All Good Americans* (1934; Bütün İyi Amerikalılar) ve *One Touch of Venus* (1943; Venüs'ün Bir Dokunuşu) adlı komedi oyunlarının yazımına katıldı. *Around the World in 80 Days* (*Seksen Günde Devriâlem*) filminin senaryosuyla 1956'da en iyi uyarlama senaryo Oscar'ını James Poe ve John Farrow'la paylaştı. Dergi yazıları, *Strictly From Hunger* (1937; Kesinlikle Açlıktan), *Westward Ha!, or, Around the World in Eighty Clichés* (1948; Batıya Doğru! ya da Seksen Klişede Devriâlem), *The Swiss Family Perelman* (1950; İsveçli Perelman Ailesi) ve *The Road to Miltown, or, Under the Spreading Atrophy* (1957; Miltown'a Giden Yol ya da Yayılan Atrofi) gibi kitaplarda toplandı.

Perelman'ın mizahı klişelere, sözcük oyunlarına ve taklide dayanır. Komik bir nihilizm ve edebi bir parodi etkisi yaratan yapıtlarının en yaygın temaları yapay kültürel konumlar ve Amerikan yaşamının gülünç gördüğü yanlarıdır.

Peres, Şimon, asıl adı SHIMON PERSKI (d. 16 Ağustos 1923, Wołożyn, Polonya), İsrailli siyaset ve devlet adamı. 1950'lerden 1970'lere değin İsrail savunma politikasının belirlenmesinde etkili olmuş, 1984-86 arasında başbakanlık yapmıştır.

Ailesiyle birlikte 1934'te Polonya'dan Filistin'e göç etti. Gençlik yıllarında bir kibutzda çalışırken siyasetle ilgilenmeye başladı ve Çalışan Gençlik hareketinin ön-

derleri arasına girdi. 1947'de David Ben-Gurion'un yönetimindeki Hagana adlı askeri örgüte katılmak üzere kibutzdan ayrıldı. İsrail'in bağımsızlığını ilan ettiği Mayıs 1948'de Başbakan Ben-Gurion tarafından deniz kuvvetlerinin başına getirildi. İki yıl bu görevi yürüttükten sonra, siyaset ve iktisat öğrenimi görmek üzere ABD'ye gitti. 1952'de Savunma Bakanlığı'nda genel müdür yardımcılığına atandı. Ardından genel müdürlük (1953-59) ve savunma bakanı yardımcılığı (1959-65) görevlerinde bulundu. Devletin silah üretimine geçmesi, nükleer araştırma programının başlatılması ve denizaşırı ittifakların kurulması gibi işlerde önemli rol oynadı. 1965'te Başbakan Levi Eşkol'a muhalif Rafi (İsrail İşçiler Birliği) adlı yeni bir partinin kuruluşunda Ben-Gurion'a yardımcı olmak amacıyla görevinden ayrıldı.

Şimon Peres
ABC Ajansı

Rafi'nin başarısızlığa uğraması üzerine, Altı Gün Savaşı'nın (1967) ardından, Ben-Gurion'un eski partisi Mapay ile daha solda yer alan Ahdut ha-Avoda'nın (İşçilerin Birliği) başlattığı birleşme görüşmelerine katıldı. Görüşmelerin sonunda kurulan İsrail İşçi Partisi'nin genel sekreter yardımcılığı görevini üstlendi. Başbakan Golda Meir döneminde hükümette birkaç küçük görev aldıktan sonra, onun ardılı Yitshak Rabin'in 1974'te kurduğu hükümette savunma bakanlığına getirildi. İsrail'in ilk atom reaktörünün yapımını hızlandırdı.

İşçi Partisi'nin başına geçtiği 1977'den sonraki ilk iki seçimde Menahem Begin karşısında yenilgiye uğradı. Yeni bir siyasal tablonun ortaya çıktığı 1984 seçimlerinin ardından Likud Cephesi'nin başkanı Yitshak Şamir'le, başbakanlık ve başbakan yardımcılığı ile dışişleri bakanlığı görevlerinin dönüşümlü olarak üstlenilmesine dayalı bir koalisyon anlaşmasına vardı. Başbakanlık döneminde ılımlı ve uzlaşmacı bir politika izleyerek Lübnan'daki İsrail kuvvetlerinin 1985'te geri çekilmesini sağladı. Ayrıca kapsamlı bir sıkı tasarruf programı uygulayarak yüksek enflasyon oranını önemli ölçüde düşürdü. 1986'da koalisyon anlaşması uyarınca başbakanlık görevini Şamir'e bıraktı. Hiçbir partinin çoğunluk elde edemediği 1988 seçimlerinden sonra Likud'la yeni bir koalisyona gitti; Şamir'in başbakanlığı altında maliye bakanlığını üstlendi. Ama bu koalisyon, Şamir'in İşçi Partisi'nin desteği olmadan bir sağ koalisyon kurmayı başardığı Mart 1990'da sona erdi. Peres 1992 seçimlerinden önce İşçi Partisi'nin 100 bin üyesinin katılımıyla yapılan başkanlık seçimini Rabin karşısında kaybetti. Ama hazırandaki seçimleri İşçi Partisi'nin kazanması üzerine Rabin'in kurduğu hükümette dışişleri bakanı olarak görev aldı.

Yayımlanmamış şiirleri bulunan Peres'in İsrail politikası ve savunmasıyla ilgili *Kela David* (1970; Davud'un Sapanı) gibi yapıtları da vardır.

Pereskia, kaktüsgiller (*Cactaceae*) familyasından, 20 kadar ağaç, çalı ve tırmanıcı bitki türünü içeren cins. Batı Hint Adalarına, Meksika'ya, Orta ve Güney Amerika'ya özgüdür. *P. aculeata* kışın dökülmeyen iri yapraklarıyla dikkat çeker. Yaygın biçimde çit bitkisi olarak yetiştirilir, ayrıca kerestesinden ve meyvelerinden yararlanılır. Meksika'da yetişen *P. pititache* 12 m'ye kadar uzayan ağaçsı bir türdür.

perestroika (Rusçada "yeniden yapılanma"), eski SSCB'de Mihail Gorbaçov'un Mart 1985'te Sovyetler Birliği Komünist Partisi (KPSS) genel sekreterliğine getirilmesiyle başlayan reform hareketinin genel adı. *Perestroika* terimi bazen yalnızca ekonomide aşırı merkezî planlamanın katılıklarını çeşitli derecelerde ademi merkezileşme ve piyasanın kapsamını genişletme yoluyla aşma denemeleri için kullanılmış, siyasal alandaki demokratikleşme süreci ise daha çok *glasnost*(*) (açıklık) terimiyle adlandırılmıştır.

İlk sosyalist devrim Marx'ın öngörülerinin tersine, ileri kapitalist ülkelerden birinde değil, 1917'de Çarlık Rusyası'nda gerçekleşti. İzleyen dönemde Batı'nın Sovyetler Birliği'ne bir yalıtma politikası uyguladığı, İtalya ve Almanya'da ise faşizm ve Nazizmin yükseldiği görüldü. Bu koşullarda SSCB 1920'lerin sonlarından başlayarak Stalin'in yönetiminde üretici güçleri bir an önce geliştirmek için hızlı sanayileşme ve zorla kolektifleştirmeye yöneldi. Toplumun kaldıramayacağı kadar ağır yüklenmeleri ve büyük bir gerilimi beraberinde getiren bu yöntemler bütün güç ve olanakların merkezde yoğunlaştırılmasına, devlet aygıtının alabildiğine gelişmesine ve yukarıdan aşağı büyük bir zor ve şiddet uygulamasına yol açtı. Böylece proletarya diktatörlüğü(*) kuramı uygulamada demokrasinin parti tabanından ve toplumdan tümüyle silinmesine dönüştü. Başlangıçta iç savaş koşullarında geçici bir yöntem olarak başvurulan tek partililik, bütün bir siyasal rejim biçiminde kemikleşti ve sovyetler göstermelik bir niteliğe bürünürken, gerçek iktidar, devletle özdeşleşen partinin *nomenklatura* denen daimi aygıt görevlileri zümresinde toplandı. Dış politikada, "sosyalist anavatanın savunulması" proleter enternasyonalizmi açısından temel görev sayıldı ve Komintern (*bak.* Enternasyonal) aracılığıyla hemen bütün komünist partilerine kabul ettirildi. Bu Sovyet modeli siyasal ve ekonomik, iç ve dış, bütün uygulamalarıyla sosyalizmin kuruluşunun biricik doğru yolu olarak tanımlandı ve II. Dünya Savaşı'nın bitiminde Kızıl Ordu'nun girdiği Doğu Avrupa ülkeleriyle 1949 devriminden sonra Çin'e de yayıldı. Böylece merkezinde Sovyetler Birliği'nin ve KPSS'nın yer aldığı bir uluslararası sosyalist sistem doğdu.

1930'larda ve 1940'larda ülke çapında bütün kaynakları hızlı ve disiplinli bir biçimde harekete geçirerek önemli bir kalkınma hamlesini gerçekleştiren Stalinizm(*) 1950'lerin başlarında ilk tıkanmalarla karşılaştı. Demokrasinin ezilmesinin, çoğulculuğa yer verilmemesinin zararlı sonuçları her alanda belirmeye başladı. Halkın yönetime yabancılaşması, yaratıcılığın, inisiyatifin, yeni düşünceler geliştirmenin cezalandırılması, kimsenin risk almak istememesi teknolojik gelişmenin yavaşlamasına, emek verimliliği artış hızının düşmesine, kaynak dağılımının çarpıklaşmasına ve ekonomik ısrafın artmasına yol açtı. Yaygın birikimin üstesinden gelen Stalinist modelin yoğun birikime geçemediği görüldü. 1950'lerin ikinci yarısında Kruşçev ilk reform denemelerine girişti, ama tutarlı bir program oluşturamayışının körüklediği başarısızlıklar, 1960'ların ortasına doğru parti bürokrasisinin tutucu kesimi tarafından devrilmesine yol açtı. Leonid Brejnev yönetiminde Sovyet toplumu iyice durağanlaşarak, bütün çözümsüz sorunların üst üste yığıldığı bir çürümeyi yaşadı. "Uluslararası sınıf mücadelesi"nin Sovyet devletinin zor kullanım araçlarıyla yürütülmek istenmesi yüzünden, "sosyalist sistem" içindeki ülkelerde "kapitalizme geri dönüş" girişimleri olarak görülen reform denemeleri bastırıldı. Sosyalist blokun artan ölçüde içe kapanması ve giderek dünyadaki bilimsel, teknolojik gelişmelerden kopması bunalımın derinleşmesine katkıda bulunurken Sovyet partisi ve devletinin bütünsel dış görüntüsünün altında adım adım muhalif ve reform yanlısı bir iç kamuoyu oluştu.

1980'lerin ilk yarısındaki gelişmelerle SSCB'de yönetimi tutucu yaşlı kuşaktan devralan Gorbaçov, iktidara geldiğinde tutucuları tasfiye edip kendi ekibini kurmakla yetinmeyerek demokrasi olmadan hiçbir dönüşümün gerçekleşemeyeceği düşüncesini benimsedi. *Glasnost* politikasıyla birlikte siyasal alanda çok büyük değişimler gözlendi. "Proletarya diktatörlüğü" adına yürütülmüş birçok uygulamadan vazgeçildi: Basından sansür kalktı; ceza hukukunda, "Sovyet aleyhtarı propaganda" kavramının alanı hemen hemen yok oldu; polisin ve KGB'nin fiilen yasalar üstündeki dokunulmazlığı önemli ölçüde zedelendi. Bütün bunlar partide ve toplumda bir çoğulculuk patlamasına yol açtı; tartışma özgürlüğü içinde kanatların varlığı normal sayılmaya başladı. Parti ve devlet görevlilerinin yetkilerinin kısılması ve seçilmiş organların otoritesine bağlı kılınmaları yönünde adımlar atıldı; çok adaylı seçimlerde gizli oy, açık sayım ilkesi yürürlüğe kondu. Dış politikada da Stalinizmin oldukça kapsamlı bir özeleştirisi yapıldı. 1980'lerin sonunda 1956 Macaristan ve 1968 Çekoslovakya müdahalelerinin haksız ve yanlış olduğu resmen açıklandı. Uluslararası alanda Gorbaçov çeşitli girişimlerle önemli bir saygınlığa kavuştu. Sovyet askeri doktrinini saldırı ilkesinden savunma ilkesine döndürdü; uluslararası sorunların salt siyasal yöntemlerle çözülmesini savundu; buna bağlı olarak SSCB açısından çok daha düşük bir "yeterli caydırıcılık" kavramını benimsedi; bir yandan art arda silahsızlanma önerilerinde bulunurken bir yandan da kapsamlı kuvvet indirimlerini tek yanlı olarak gerçekleştirdi. Ekonomide ise *perestroika* çok daha zor ve yavaş gelişti. Olgun bir piyasa sosyalizmi ya da sosyalist meta ekonomisi kuramının yokluğunda el yordamıyla yürütülen bu alandaki girişimler sınırı belirsiz, pragmatik bir niteliğe büründü. Bu karışıklık bürokrasinin direnişiyle birleşince, devletçi sosyalizmin alışılmış mantığından da yoksun kalan Sovyet ekonomisinde her türlü sıkıntı artmaya, zor ve çetin bir geçiş süreci yaşanmaya başladı.

Bununla birlikte 1980'lerin sonunda *perestroika* dünyayı, II. Dünya Savaşı sonrasındaki başka herhangi bir olaydan çok daha fazla değiştirmişti. Sosyalist ülkelerde büyük bir altüst oluş yaşandı; SSCB'nin dış politikasının demokratikleşmesi ve Doğu Avrupa'daki tutucu rejimlerden desteğini çekmesi, bu ülkelerdeki muhalefet hareketlerinin ve komünist partilerin reformcu kanatlarının işine yaradı. Sonuçta Avrupa'daki dönüşüm ansızın SSCB'nin önüne geçti. Gorbaçov ise gerçekten çok sesli bir

parlamentoya dönüşmüş bulunan Yüksek Sovyet önünde, KPSS'nin siyasal yaşamdaki egemenliğini ikna yöntemleriyle ve zorlukla savunmak durumunda kaldı. Batı ile sosyalist ülkeler arasındaki ilişkiler açısından da kolay ölçülemeyecek sonuçlar doğdu. Soğuk savaşın uluslararası kutuplaşması sona erdi; askeri paktların önem ve anlamı çok zayıfladı; Batılılar da silahlanma harcamalarında radikal kısıntılar yapılabileceğini görmeye başladı. Berlin Duvarı yıkılıp sınırlar açılırken 1990'larda yepyeni bir Avrupa'nın belirmesi, uluslararası işbirliği ve gelişen ekonomik ilişkilerle birlikte yeryüzünde kaynakların büyük ölçüde yeniden dağıtılması olanağı doğdu. Böylece *perestroika* belki de dünya ölçeğinde bir yeniden yapılanmanın önünü açtı.

Öte yandan Sovyetler Birliği'nin kendi içinde, yıllardır birikmiş her türlü muhalefet talebinin patlak vermesi, kontrollü bir reform sürecini olanaksız hale getirdi. Bir yandan, SSCB'ye bağlı çeşitli cumhuriyetlerde milliyetçilik ve ayrılıkçılık canlanırken, öbür yandan KPSS içindeki tutucu kanadın, demokratikleşme yanlılarının elini kolunu bağlayacak kadar gücünü koruyabilmesi, bunalımı derinleştirdi. Sonuçta, Ağustos 1991'deki başarısız bir darbe girişimi, KPSS'nin bütün saygınlığını yitirmesine yol açınca, Gorbaçov önderliğinde yeni bir anayasa üzerinde anlaşmak da olanaksızlaştı ve SSCB'nin dağılması kaçınılmaz oldu.

Pereyaslav Anlaşması, Lehçe PEREJASŁAW. Ukrayna'daki Kazak Ordusu *rada*'sının (konsey) Ukrayna'yı Rus yönetimine bağlama kararı alması ve bunun Rus çarının temsilcilerince kabul edilmesi (18 Ocak 1654). Rusya ile Polonya arasında savaşa (1654-57) yol açmıştır.

Polonya yönetimine karşı 1648'de bir ayaklanma başlatan Zaporojye Kazaklarının atamanı Bogdan Hmelnitski, Tatar müttefiklerinin kendisini yalnız bırakması ve Polonya tehdidinin artması üzerine, 1651'de Rus çarına başvurdu ve Ukrayna'nın özerk bir birim olarak koruma altına alınmasını istedi. Ruslar böyle bir anlaşmaya pek istekli olmadığından, başvuru ancak Ekim 1653'te *zemski sobor*'da (ülke meclisi) görüşülerek kabul edildi. Böylece Çar Aleksey Kazaklara V. V. Buturlin başkanlığında bir heyet gönderdi.

Kazakların ağır bir askeri yenilgiye uğramalarından (Aralık 1653) hemen sonra Pereyaslav'da Moskova temsilcilerini kabul eden *rada*, iki ay sonra resmen Rus çarına bağlılığını bildirdi. Kazaklara geniş bir özerklik tanındı ve Polonya yönetimi sırasında Ukrayna'daki öbür halklarla birlikte yararlandıkları bütün hak ve ayrıcalıkları korundu. Ama bunu izleyen On Üç Yıl Savaşı (1454-66) Ukrayna'nın Rusya ile Polonya arasında bölünmesiyle sona erdi. *Ayrıca bak.* Andrusovo Ateşkesi.

Pérez (Rodríguez), Carlos Andrés (d. 27 Ekim 1922, Rubio, Venezuela), 1974-79 arasında Venezuela devlet başkanı.

Rómulo Betancourt'un önderliğindeki Demokratik Eylem (AD) adlı liberal eğilimli partiye üye olarak siyasete atıldı. Betancourt'un 1945'te Isaías Medina Angarita'yı deviren cuntanın başkanı olarak iktidara gelmesinden sonra onun sekreterliğine getirildi. 1948'deki sağ darbenin ardından öteki parti liderleriyle birlikte sürgüne gönderildi. Marcos Pérez Jiménes diktatörlüğünün yıkıldığı 1958'e değin yurtdışında yaşadı. 1959-64 ve 1969-72 arasında milletvekilliği, 1962-63 yıllarında da içişleri bakanlığı yaptı. Aynı dönemde önemli parti görevleri üstlendi. Betancourt tarafından desteklendiği 1973'teki devlet başkanlığı seçimlerini büyük farkla kazandı. Pérez'in devlet başkanlığı sırasında 1 Ocak 1976'da Venezuela petrolleri millileştirildi, ama verimlilik kaybına yol açmamak için yabancı teknik elemanlarla yönetim personelinin görevlerine son verilmedi. Ayrıca rezervleri korumak amacıyla petrol üretimi yavaşlatıldı; küçük işletmeleri ve tarımsal üretimi teşvik edici çeşitli önlemler alındı; petrolden elde edilen gelirlerle çelik fabrikaları ve hidroelektrik santrallar kuruldu, eğitim programları başlatıldı. Petrolden sağlanan ek gelirler ise yabancı ülkelere yatırım yapmak ve Latin Amerika ülkelerine borç vermek üzere oluşturulan Venezuela Yatırım Fonu'na aktarıldı. Pérez Venezuela'nın ekonomik bağımsızlığını ve başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere Üçüncü Dünya'yla işbirliğini öne çıkaran bir dış politika izledi. ABD'yle dostça ilişkileri sürdürmekle birlikte, Panama'nın Panama Kanalı üzerindeki denetim talebini destekledi, Küba'yla 1961'de kesilen diplomatik ilişkileri yeniden kurdu ve Nikaragua diktatörü Somoza'ya karşı Sandinista gerillalarının yanında yer aldı.

Yasalar gereği 10 yıl seçimlere katılamayan Pérez, 1988'de bu sürenin bitmesiyle Demokratik Eylem Partisi'nden yeniden devlet başkanı seçildi.

Pérez de Ayala, Ramón (d. 9 Ağustos 1880, Oviedo - ö. 5 Ağustos 1962, Madrid, İspanya), felsefi yergi ve düşünce romanı türlerinde yetkin ürünler vermiş İspanyol romancı, şair ve eleştirmen. 1928'de İspanyol Akademisi'ne üye seçilmiştir.

Oviedo Üniversitesi'nde hukuk, Madrid Üniversitesi'nde felsefe ve edebiyat öğrenimi gördü. I. Dünya Savaşı sırasında, Buenos Aires'te yayımlanan *La Prensa* dergisinin muhabiri olarak Fransa, İtalya, İngiltere, Güney Amerika ve ABD'de bulundu. 1931-36 arasında İspanya'nın İngiltere büyükelçisi olarak görev yaptı. İspanya İç Savaşı çıkınca kendi isteğiyle Güney Amerika'ya gitti (1936-39).

La paz del sendero (1904; Yolun Barışı) adlı şiir kitabının ardından, büyük ölçüde otobiyografik özellikler taşıyan dört roman yazdı: *Tinieblas en las cumbres* (1907; Yukarıdaki Karanlık), adını Cizvitlerin *Ad Maiorem Dei Gloram* (Ulu Tanrının Şerefine) sözünden alan *AMDG* (1910); *La pata de la raposa* (1912; Tilki Pençesi) ve bir gencin yaşamın anlamını öğrenme sürecini konu alan *Troteras y danzaderas* (1913; Tırıs Gidenler ve Dans Edenler). Daha sonra *Tres novelas poemáticas de la vida española*'da (1916; İspanyol Yaşamı Üzerine Üç Şiirsel Novella) topladığı "Prometeo" (Prometheus), "Luz del domingo" (Pazar Işığı) ve "La caída de los limones" (Limon Dökümü) düş kırıklığını konu alır ve ilk yapıtlarında da belirgin olan kötümserliğin izlerini taşır. Başyapıtları olarak değerlendirilen *Belarmino y Apolonio* (1921), *Tigre Juan* (1926; Kaplan Juan) ve onun devamı niteliğindeki *El curandero de su honra* (1926; Başkanı İyileştiren Şarlatan) adlı romanlarında daha evrensel karakterler yaratabilmiş, eğlenceli ve iğneleyici mizahına daha serbest bir anlatım kazandırabilmiştir.

Daha çok romancı olarak tanınmasına karşın, Pérez de Ayala şiir ve öykü türünde de ürün vermiştir.

Pérez de Cuellar, Javier (d. 19 Ocak 1920, Lima, Peru), Perulu diplomat ve Birleşmiş Milletler'in (BM) beşinci genel sekreteri. 1 Ocak 1982'de Avusturyalı Kurt Waldheim'ın yerine BM genel sekreteri olmuş ve 1991 sonuna değin bu görevi sürdürmüştür.

Lima'daki Katolik Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1940'ta Dışişleri Bakanlığı'na girdi, 1944'te diplomatik göreve başladı. Peru'nun Fransa, İngiltere, Bolivya ve Brezilya elçiliklerinde görev yaptıktan sonra 1961'de ülkesine döndü ve iki yıllık (1964-66) Bern büyükelçiliği dışında 1969'a değin merkezde kaldı. Peru'nun ilk Moskova büyükelçisi olan (1969-71) Pérez de Cuellar 1971'de ülkesinin BM daimi temsilciliğine atandı ve BM genel sekreteri oluncaya değin bu görevini sürdürdü.

Pérez de Cuellar sürekli olarak BM Güvenlik Konseyi'nin barışın korunması ve görüşmeler yoluyla anlaşmaya varılması için

Pérez de Cuellar
ABC Ajansı

bir forum olarak kullanılmasını savundu. 1986'da ikinci bir dönem için yeniden seçildi. Ağustos 1988'de, İran-Irak Savaşı'nı sona erdiren ateşkes görüşmelerini bizzat yürüttü. İspanyol ve Latin Amerika edebiyatı konusunda derin bilgiye sahip olan Pérez de Cuellar yetenekli ve dikkatli bir diplomat olarak tanınır. *Manual de Derecho Diplomático* (Diplomatik Kurallar Rehberi) adlı kitabı 1964'te yayımlanmıştır.

Pérez de Guzmán, Fernán (d. y. 1378 - ö. y. 1460), İspanyol şair ve tarihçi. İspanyol tarihi ve tarih yazımı alanındaki ilk önemli yapıtın yazarıdır. Çağdaşlarının tarihsel portrelerini kaleme aldığı için "İspanya'nın Plutarkhos'u" olarak anılır.

Seçkin bir aileden geliyordu; şair ve tarihçi Pedro López de Ayala'nın yeğeni, şair Marqués de Santillana'nın amcasıydı. Kastilya kralı II. Juan'ın danışmanı Alvaro de Luna tarafından hapsedildikten sonra kendini edebiyata adadı. Şiirlerinin birçok basımı yapıldıysa da, asıl ününü hükümdar, filozof ve azizlerin yaşamöykülerini içeren *Mar de historias* (1512; Tarihler Denizi) adlı yapıtıyla, özellikle de bu yapıtın III. Enrique'den II. Juan'a değin uzanan dönemin (1390-1454) önde gelen kişilerinin (33 erkek ve bir kadın) tarihsel portrelerini içeren üçüncü bölümüyle kazandı. Bu portreler belirli retorik kalıplarına göre yazılmışlarsa da, her kişiliği birkaç sayfada aktarabilen ekonomik, kesin ve açık seçik bir üslupları vardır. *Mar*'ın üçüncü bölümünün önsözü de kitap kadar önemlidir. Bu önsözde Pérez de Guzmán tarihsel kesinlik, tarihçinin kullanması gereken dil ve ünün tarihteki ahlaki rolü gibi sorunlara eğilerek tarih kuramı ve tarihçinin sorumluluğu üzerine ilk İspanyolca incelemeyi kaleme almıştır.

Pérez de Hita, Ginés (d. 1544, Mula, Murcia, İspanya - ö. 1619), *Historia de los bandos de los Zegríes y Abencerraves...* (1595-1619; Zegríe ve İbniserac Ailelerinin

Tarihi) adlı yapıtıyla ünlü İspanyol yazar. Daha çok *Guerras civiles de Granada* (Granada İç Savaşları) adıyla bilinen yapıt ilk İspanyol tarihsel romanı ve Magrip sınır baladlarının son önemli derlemesi sayılır.

Pérez de Hita, Magriplilerin Alpajurras dağlarındaki ayaklanmasının bastırılması için savaştı (1568-71). *Guerras*'ın ikinci bölümü oradaki deneyimlerini yansıtır. Yapıtın birinci bölümü, Magriplilerin 1492'deki fetihten önce Granada'daki yaşamını konu alır. Bu bölümde anlatılan Magripli İbniserac ailesi daha sonra Avrupa edebiyatındaki romantik Magripli tiplemesini başlatmış, Mlle de Scudéry'nin *Almahide ou l'Esclave reine* (1660; Almahide ya da Köle Kraliçe), Mme de La Fayette'in *Zaïde* (1670), François Chateaubriand'ın *Aventures du dernier Abencérage* (1826; *Sonuncu İbniserac'ın Maceraları*, 1937) ve Washington Irving'in *The Conquest of Granada* (1829; Granada'nın Fethi) adlı yapıtlarına kaynak oluşturmuştur.

Pérez Esquivel, Adolfo (d. 26 Kasım 1931, Buenos Aires), Latin Amerika'da insan haklarını ve barışçı reformları savunan Arjantinli heykelci ve mimar. Latin Amerika'daki insan hakları hareketleri arasında eşgüdüm sağlamak amacıyla 1974'te kurulan Barış ve Adalet (Paz y Justicia) adlı ekumenik örgütün genel sekreterliğini yaptı.

Bir balıkçının oğlu olarak doğdu. 1968'de Arjantin Ulusal Güzel Sanatlar Okulu'nda profesör oldu. O sırada tanınmış bir heykelciydi. 1974'te Barış ve Adalet'in yöneticiliğine seçilince görevinden ayrıldı. Arjantin'in iç savaşa sürüklenmesinin sorumluları olarak hem sağ, hem de sol görüşlüleri suçladığı için her iki uçtakilerin de düşmanlığını kazandı. Başlarına ne geldiği bilinmeden ortadan kaybolan (*desaparecido*) binlerce kişinin haklarını savundu. 1977'de yakalandı ve 14 ay mahkemeye çıkarılmadan gözaltında tutuldu, işkence gördü. 1980 Nobel Barış Ödülü Pérez'e verildi.

Pérez Galdós, Benito (d. 10 Mayıs 1843, Las Palmas, Kanarya Adaları - ö. 4 Ocak 1920, Madrid, İspanya), bazı eleştirmenlere göre Cervantes'ten sonraki en büyük İspanyol romancı. Yapıtlarında, geniş yetki sahibi olan ruhban sınıfının ikiyüzlülüğünü ve İspanyol entelektüel yaşamının bastırılmasını kınamıştır.

Orta sınıf bir ailenin çocuğu olan Pérez Galdós 1862'de başladığı hukuk öğrenimini yarıda bırakarak gazeteciliğe başladı ve yazarak geçimini sağladı. Öteki ilk dönem yapıtları gibi ilk romanı *La fontana de oro* da (1870; Altın Çeşme) gazete yazılarında belirgin olan siyasal eğilimlerini yansıtıyordu. Sonradan üzerinde çalışmaya başladığı, özgün tarihsel romanlardan oluşan 46 ciltlik *Episodios nacionales* (1873-1912; Ulusal Öyküler) Trafalgar Deniz Savaşı'ndan (1805) başlayarak İspanya'daki Bourbon restorasyonuna (1874) değin süren dönemde İspanya'yı anlatır. Bu çalışma günlüklerin, eski gazete makalelerinin ve görgü tanıklarının yorumlarının titiz bir şekilde taranmasıyla oluşturulmuştur. Galdós tarih bilgisiyle düş gücünü özgün biçimde kaynaştırdığı bu yapıtın ilk iki dizisini 10'ar roman halinde yayımladı. Konusunu çağdaş yaşamdan alan *Doña Perfecta* (1876) ile onu izleyen benzer romanlarında da, ilk yapıtlarında olduğu gibi siyasal eğilimlerini yansıtmayı sürdürdü ve güçlü tezler ileri sürdü; buna karşılık İspanyol toplumunu derin bir kavrayış ve sevgiyle ele aldı. Galdós'un doğalcı bir üslupla kaleme aldığı *Lo prohibido* (1884-85; Yasak), dört ciltlik başyapıtı *Fortunata y Jacinta* (1886-87) ve başka birçok yapıtında, o dönemde Avrupa'da yaygın olan edebi akım ve üslupların etkisi görülebilir.

Galdós'un sonraki romanlarından *Nazarín* (1895) İsa'yı andıran bir kahramanı konu alır. *Misericordia*'nın (1897; Merhamet) başkişisi ise Galdós'un dinsel hümanizmini yansıtır. Galdós'un tiyatro yapıtlarının bazıları büyük ilgi gördüyse de, bu yapıtların başarısı sanat değerlerinden çok, dile getirdikleri siyasal görüşlerden kaynaklanıyordu. Galdós 1898'de *Episodios nacionales*'in üçüncü, daha sonra dördüncü ve beşinci dizilerine başladı. Dizinin 46. cildi 1912'de yayımlandı.

Pérez Jiménez, Marcos (d. 25 Nisan 1914, Michelena, Venezuela), Venezuelalı asker ve devlet başkanı (1953-58). Başkanlık yılları savurganlığın, yolsuzlukların, polis baskısının doruğuna ulaştığı ve işsizliğin tırmandığı bir dönem olmuştur.

Venezuela Askeri Akademisi'ni bitirdi. 1944'te siyasete atıldı. Ekim 1945 ve Kasım 1948'deki hükümet darbelerine katıldı. İkinci darbeden sonra yönetimi üstlenen askeri cuntanın üyesi oldu. Aralık 1952'de silahlı kuvvetler tarafından geçici olarak devlet başkanlığına atandı. Denetimi altındaki Kurucu Meclis atamayı onaylayarak Pérez Jiménez'i beş yıllığına (1953-58) devlet başkanlığına seçti.

Pérez Jiménez görevi sırasında petrol imtiyazlarından sağlanan gelirlerle otoyollar, oteller, resmî binalar, fabrikalar ve barajların yapımını içeren kapsamlı bir kamu yatırımları programı başlattı. Kendisi ve yardımcıları her projeden komisyon alıyorlardı. Her yerde varlığını hissettiren gizli polis, üniversitenin kapatılması, basının susturulması, enflasyonun tırmanması ve son olarak da beş papazın hapse atılması hoşnutsuzlukları giderek artırdı. Sonunda kilise, Pérez Jiménez yönetimine karşı muhalefet partileri, işçiler ve yönetimin sunduğu olanaklardan paylarını almadıklarını düşünen genç subaylarla ittifak kurdu. Ocak 1958'de görevi bırakmaya zorlanan Pérez Jiménez yaklaşık 200 milyon ABD Doları tutarında bir servetle ABD'ye kaçtı.

1963'te ABD tarafından Venezuela'ya iade edildikten sonra devlet parasını zimmetine geçirmek suçundan mahkeme önüne çıkarıldı. Beş yıl hapis yattıktan sonra serbest bırakıldı ve Ağustos 1968'de İspanya'ya gitti. İspanya'dayken 1969'da Venezuela Senatosu'na seçildiyse de seçmen listelerinde kayıtlı olmadığı gerekçesiyle seçim sonucu geçersiz sayıldı. Mart 1972'de, bir sonraki devlet başkanlığı seçimlerinde adaylığını koyacağını açıkladı. Mayıs 1972'de Caracas'a dönüşü yoğun sokak gösterilerine yol açınca İspanya'ya geri dönmek zorunda kaldı.

Pergamino, Arjantin'de, Buenos Aires eyaletinin kuzey kesiminde kent. Buenos Aires kentinin yaklaşık 220 km kuzeybatısında, Pampalar'da yer alır. Buradan ilk kez 1626'daki kayıtlarda, bir grup İspanyolun parşömene (*pergaminos*) yazılı bazı belgeleri kaybettikleri ıssız bir yer olarak söz edilir. Sonradan yerleşime açılmış, 1784'te belediye olmuştur.

Kara ve demir yolları ağının merkezindeki kentte çeşitli sanayiler vardır. Bunların başlıcaları tarım ürünlerinin işlenip dağıtılması, mobilyacılık, metal işleme ve dokumacılıktır. Kentteki yerel müzede Pampalar'daki tarımın tarihine ilişkin sergiler yer almaktadır. Nüfus (1980) 68.989.

Pergamon, bugün BERGAMA. Anadolu'nun batı kesimindeki Misya bölgesinde antik kent. Bugünkü Bakırçay (Kaikos) vadisinin kuzey yamaçlarındaki yüksek bir tepe üstünde, kıyıdan 25 km içeridedir. Kuruluş tarihinin İÖ 5. yüzyıla değin indiği bilinmekle birlikte, kent Helenistik dönemde, Attalos hanedanının başkenti olarak önem kazanmıştır. Attalosların sarayı ve kalesi tepenin doruğunda (yukarı kent), kent ise yamaçlardaydı. Roma döneminde kent ovaya doğru genişledi.

Attalos hanedanı önceleri Pergamon'u Selevkos Krallığı'nın vasalı olarak yönetiyordu. Ama I. Antiokhos'u yenilgiye uğratan I. Eumenes İÖ 263'te bağımsızlığını ilan etti. İÖ 241'de ölen I. Eumenes'in yerine yeğeni I. Attalos geçti. I. Attalos Galatları yenilgiye uğrattı ve kral unvanını aldı (İÖ y. 230). Attalos hanedanı başlangıçta yalnızca Pergamon ve çevresini içine alan sınırlarını hızla genişletti. İÖ 188'e gelindiğinde, krallık eskiden Selevkos Krallığı'na bağlı olan Lidya'yı, Frigya'nın bir bölümünü, Likaonya'yı ve İÖ 183'ten sonra da Pisidya'yı topraklarına kattı. Bu genişlemeye, Roma İmparatorluğu ile Selevkos kralı III. Antiokhos arasındaki çatışmada Pergamon kralı II. Eumenes'in Roma ile ittifak yapması olanak sağlamıştı.

II. Eumenes'in oğlu ve II. Attalos'un ardılı III. Attalos bir varisi olmadığı için, ölürken krallığını Roma'ya bıraktı. Roma İmparatorluğu İÖ 129'da İonya'yı ve Pergamon topraklarını da içine alan, ama öteki bölgeleri Roma'nın koruması altındaki krallıklara

Pergamon'daki tiyatronun kalıntısı
Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz, Antikenabteilung, Berlin-Art Resource/EB Inc

bırakan Asya Eyaleti'ni kurdu. Pergamon yöresi önceleri Attalos hanedanına, sonra da Roma'ya özellikle tarımsal ürün ve gümüş sağlamıştı.

Attalos hanedanı Pergamon kentini Helenistik dönemdeki en önemli ve en güzel kentlerden biri yapmıştır. Ayrıca kent, o dönemdeki kent planlamasının önde gelen örneklerinden biridir. Attalosların yaptırdığı kütüphane, İskenderiye Kütüphanesi'nden sonra o çağın en büyük ikinci kütüphanesiydi. I. Attalos'tan sonraki krallar kentteki tapınak ve avluları süslemek için Yunanistan'dan pek çok sanat yapıtı getirttikleri gibi, Pergamonlu sanatçılara birçok heykel ve resim yaptırdılar. Roma döneminde kent nüfusu 200 bin dolayındaydı.

Berlin Müzesi'nin desteğinde 1878'de başlayan kazılar sonucunda hem birçok değerli sanat yapıtı çıkarıldı, hem de arkeologlar bu Helenistik kentin önemli kesimlerinin çoğunun planını çizebildiler. Yukarı kentteki anıt yapılar arasında bir tiyatro, Athena Nikephoros Tapınağı ve zengin süslü frizleriyle Helenistik sanatın başyapıtlarından olan büyük Zeus Sunağı(*) yer alır. Sunağın kabartmalarının büyük bir bölümü bugün Berlin'deki Pergamon Müzesi'nde bulunmaktadır.

Aşağı kentte bulunan kamu yapıları arasında büyük bir agora, bir *gymnasion* ve Hera ile Demeter tapınakları vardır. Roma dönemi kalıntıları arasında da bir amfitiyatro, bir tiyatro ve bir *stadion* bulunmaktadır. Yukarı kentteki yapılar ilk Attalos kralları tarafından, Pergamon'un mimarlık ve sanattaki ününü pekiştiren yapıların çoğuysa II. Eumenes ve III. Attalos dönemlerinde yapılmıştır. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra 14. yüzyıl başında Osmanlıların eline geçinceye değin Pergamon Bizans egemenliğinde kalmıştır.

Perge, Güney Anadolu'da Pamfilya bölgesinde antik kent. Antalya'nın 18 km doğusunda, Aksu bucak merkezinin kuzeyindedir. İlk kez 1946'da Arif Müfid Mansel, 1975-87 arasında da Jale İnan tarafından kazılmıştır. Araştırmaları 1988'den beri Haluk Abbasoğlu sürdürmektedir. Kazılarda bulunan yazıtlarda kentin kurucuları olarak Mopsos ve Khalkas'ın adları geçer. İÖ 1200'lerden sonra Akhaların ve daha sonra Yunanistan ve Batı Anadolu'dan başka halkların yerleştiği sanılan kent Antik Çağda Pamfilya'nın kültür merkeziydi. Perge'de Artemis'e tapınılırdı. Adı ilk kez İÖ 4. yüzyılda geçen ve kentin yakınında bulunan Kestros (Aksu) o dönemde gemilerle ulaşıma elverişliydi. İÖ 333'te Büyük İskender'in fethettiği Perge İÖ 3. yüzyılda Selevkos Krallığı'nın, İÖ 2. yüzyılda da Pergamon Krallığı'nın egemenliğine girdi. Aziz Paulus ile Barnabas Hıristiyanlığı yaymak üzere Anadolu'daki ilk gezilerine Perge'de başladılar (Resullerin İşleri 13:13). İS 1. yüzyılda Roma egemenliğine giren kent büyük bir gelişme gösterdi. Günümüzde kalıntıları görülen yapıların çoğu Roma döneminden kalmadır. Uzun süre Pamfilya'nın en büyük kenti olan Perge'nin önemi Bizans döneminde azaldı. Kentin limanı konumundaki Attaleia (Antalya) 1084'te metropol olunca, Perge ikinci plana düştü. 1207'de Selçuklular, 1391'de de Osmanlılar Perge'yi topraklarına kattılar.

Perge'deki en önemli kalıntılar arasında bir tiyatro, bir *stadion*, iki bazilika ve agora sayılabilir. Kenti çevreleyen surların büyük bölümü Helenistik dönemden kalmadır.

Perge'nin genel görünümü, Antalya
Fusun Yaraş

pergel, çember ve yay çizmede, ölçü almada, ölçülerin taşınmasında ya da işaretlenmesinde kullanılan ve oynak biçimde birleştirilmiş sivri uçlu, düz ya da eğri iki koldan oluşan alet. Çember ve yay çiziminde kullanılanlara çizim pergeli, parçaların boyutlarını ölçmede kullanılanlara çap pergeli, ölçülerin taşınmasında kullanılanlara ise taşıma pergeli denir. Bunlar dışında özel amaçlarla kullanılan pek çok pergel türü vardır.

Pergellerin kolları ve uçları da kullanım amacına göre çeşitli şekillerde olabilir. Örneğin çizim pergellerinin bacakları genellikle düz, bazı çap pergellerininki ise eğridir.

pergelisol *bak.* permafrost

pergende, PERKİNDİ, BİRGENDE VE PERGANDİ olarak da bilinir, Osmanlı donanmasında yelkenli ve kürekli savaş gemisi. İtalyanca *brigantino* sözcüğünden Türkçeleşmiştir. Yabancı donanmalardaki benzerlerine *brigantin* denirdi.

Pergende, 18-19 oturaklı (çift kürekli), 25-26 m boyunda, çekdiri sınıfından hafif bir gemiydi. Yelkeni de vardı. Düşman izlemede kullanıldığından hem hızlıydı, hem de topları baş tarafında olurdu. Barışta kıyı karakol gemisi olarak da kullanılan pergendeden savaş sırasında haberleşme, sığ sulara girme, yara alan gemileri savaş hattı gerisine çekme gibi işlerde de yararlanılırdı. İşlevini yitiren hasarlı ve eski pergendeler ateş gemisi yapılırdı. 18. yüzyılda kadırgalar gibi pergendeler de donanma dışı kaldı.

pergola, üstü ahşap ya da demir bir kafesle örtülmüş balkon ya da teras parçası. Bu kafese tırmanıcı bitkiler sardırılarak doğal bir gölgelik sağlanır. Pergolanın Eski Mısır'da kullanıldığı, İtalya'da da Rönesans bahçelerinde uygulandığı bilinir. Buradan bütün Avrupa'ya yayılmıştır.

Pergolesi, Giovanni Battista (d. 4 Ocak 1710, Jesi - ö. 16 Mart 1736, Pozzuoli, İtalya), İtalyan besteci. *La serva padrona intermezzo*'su (ara müzik) 18. yüzyılın en ünlü sahne yapıtlarından biridir.

1726'da girdiği Napoli'deki Conservatorio dei Poveri di Gesù Cristo'da kemancı olarak büyük ün kazandı. 1732'de Napoli'de Stigliano prensinin müzik yönetmeni oldu. Bestelediği *Lo frate 'nnammorato* (Âşık Keşiş) adlı Napoliten *opera buffa* ile bir missa (bir olasılıkla kendi yazdığı *Fa Tonunda Missa*'sı) ilgiyle karşılandı. 1733'te *Il prigionier superbo* (Haşmetli Mahpus) *opera seria*'sı (ciddi opera) sahnelendi, ama özellikle perde aralarına serpiştirdiği komik *La serva padrona intermezzo*'su beğenildi. 1734'te Napoli müzik yönetmeni yardımcılığına atandı. Aynı yıl mayısta *Fa Tonunda Missa*'sının seslendirilmesini yönetmek üzere Roma'ya gitti. 1736'da Napoli'den ayrılarak yakınlardaki Pozzuoli'de Kapuçin manastırına yerleşti. Orada son yapıtı olan ünlü *Stabat Mater*'i tamamladı. Büyük yoksulluk içinde 26 yaşında öldü ve Pozzuoli'deki katedrale gömüldü.

peri, folklorda, insan ilişkilerini büyülü biçimde etkilediğine inanılan doğaüstü varlık.

Peri sözcüğü Avrupa'da ancak ortaçağdan beri kullanılmaktadır. Oysa periler başka yazılı ve sözlü edebiyatlarda, Hint mitolojisindeki *gandharva*'lardan (kutsal şarkıcı) Yunan mitolojisindeki ve Homeros'taki *nympha*'lara (su perisi), Arap mitolojisindeki cinlerden Eskimolar, Amerika Yerlileri ve Samoalılardaki benzer varlıklara kadar, çeşitli biçimlerde, çok daha eskilerden beri vardır.

Güzel ya da yakışıklı oldukları düşünülen perilerin yaşamı insanlarınkine benzer. Ama onlar insanlardan daha uzun yaşarlar, ruhları yoktur ve ölünce yok olurlar. Genellikle çocukları kaçırır, yerlerine bir başka çocuk bırakırlar. Yetişkinleri de periler ülkesine kaçırdıkları olur. Hıristiyanlık öncesi inançlardaki ölüler ülkesine benzeyen periler ülkesinde bir şey yiyen ya da içenler artık geri dönemezler. Bir periyle bir insan belli sınırlamalara uymak koşuluyla evlenebilir. Bu sınırların çiğnenmesi evliliğin sonu ve genellikle insan olan eşin ölümü anlamına gelir. Kimi peri kızlarına âşık olanların sonu da ölümdür. Periler insan boyunda olabildiği gibi, 10 cm'den küçük de olabilirler. Peri kızları, özellikle doğum ve ölüm gibi olayları önceden bilebilirler.

Peri inancı özellikle İrlanda, Cornwall, Galler ve İskoçya'da yaygındır. İskoçyalı papaz Robert Kirk 1691'de yazdığı *The Secret Commonwealth of Elves, Fauns and Fairies* (1763; Elfler, Faunlar ve Perilerin Gizli Dünyası) adlı kitabında, perilerin insanla melek arasında varlıklar olduğunu söyler. 15. yüzyılda Jeanne d'Arc'ın heretiklik suçlamasıyla yargılandığı davanın iddianamesinde perilerin tam bir tanımı da yer alır. Ortaçağdan beri İtalyan Matteo Boiardo ve Ludovico Ariosto, İngiliz Edmund Spenser, Fransız Charles Perrault ve Danimarkalı Hans Christian Andersen gibi sanatçılar yapıtlarında perileri konu almışlardır.

Katharine Briggs'in *An Encyclopedia of Fairies* (1976; Periler Ansiklopedisi) adlı yapıtı İngiltere'deki peri inançlarını anlatır. 1977'de Kurt Ranke'nin yönetiminde yayımlanmaya başlayan *Enzyklopädie des Märchens* (Masal Ansiklopedisi) konuyu çok kapsamlı bir biçimde ele alır.

Türk folklorunda birçok boşinanca, masal ve halk öykülerine konu olan periler, cinlerin dişisi kabul edilirler. Masallarda periler

padişahı, periler padişahının kızı ya da herhangi bir peri kızı kimliği ile yer alırlar. Bir peri kızına âşık olan şehzade ya da sıradan bir masal kahramanı erkek binbir güçlüğü aşarak periler padişahının sarayına ulaşır; sevdiği peri kızını elde etmek için doğaüstü güçlerin yardımıyla olmayacak işler başarır. Masal kahramanlarının karşısına, bir kötülüğe uğradıkları için kurbağa, keçi, tilki, kuş vb biçimlerde çıkan peri kızları sonunda kurtulurlar ve kendilerini kurtaran delikanlıyla evlenirler. Çoğu zaman iyilik yapan peri kızları, güçlerini kötü kimseleri cezalandırmak için de kullanırlar.

Peri kızı ile bir insanın birleşmesinden olan masal ya da halk öyküsü kahramanları da vardır. *Dede Korkut Kitabı*'nda(*) yer alan "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi" öyküsündeki Tepegöz bunlardan biridir. Halk arasındaki söylentilerde perilerin mavi gözlü genç erkeklere düşkün oldukları, çarptıklarını aralarına alıp sersemlettikleri, deli ettikleri anlatılır. Bu nedenle halk perilerin kötülüklerinden çekinir ve onları etkisiz kılmak için çeşitli önlemler alır. Cin ya da peri çarpan kişiler nefesi keskin hocalara okutulup üfletilir. Hocaların ayrıca muska yazarak perileri bağlaması ve şikâyetçileri kurtarması da söz konusudur. Halk inanışına göre cin ve perilerin mekânı lohusa odası, hamam külhanı, saçak altı, kapı arkası, çöplükler, ören yerleri ve mezarlıklardır.

Peri, Jacopo, lakabı IL ZAZZERINO (d. 20 Ağustos 1561, Roma - ö. 12 Ağustos 1633, Floransa), erken dönem barok operada dramatik vokal üslubun gelişmesine katkılarıyla tanınan İtalyan besteci. Büyük olasılıkla, aralarında Giovanni Bardi ile Vincenzo Galilei de olmak üzere, Eski Yunan sahne yapıtlarının yalınlığını canlandırmaya çalışan şair, müzikçi ve edebiyatçıların oluşturduğu Floransalı Camerata grubundan etkilenmiştir.

Ottavio Rinuccini ile birlikte, ilk opera olduğu sanılan *Dafne*'yi (1598), Giulio Caccini ve Rinuccini ile birlikte de müziğinin tamamı günümüze ulaşan ilk opera olan *Euridice*'yi (1600) besteledi. Geleneksel Rönesans müziğinin çoksesli ve karmaşık dokusundan oldukça farklı olan yeni dramatik şan üslubunu geliştirdi.

periaktos (Yunancada "döner"), çoğul PERIAKTOI. Eski Yunan tiyatrosunda bir sahneyi ya da sahne değişimini göstermede kullanılan araç. Vitruvius'un *De architectura* (İÖ y. 14; Mimarlık Üzerine) adlı yapıtında verdiği tanıma göre, üç yüzünde değişik birer sahnenin resmi olan tahtadan yapılmış bir üçgen prizmaydı. İzleyici bir yüzü görürken öteki iki yüzdeki görüntüler değiştirilebiliyordu.

Önceleri klasik Yunan tiyatrosunda kullanıldığı sanılan *periaktos*'un aslında Helenistik dönemde ortaya çıktığı anlaşılmıştır. Yaklaşık 1500'de İtalyan tiyatrosunda ve 17. yüzyılda da İngiliz tiyatrosunda kullanılmıştır. *Ayrıca bak.* döner sahne.

Periandros (ö. İÖ y. 588), Korinthos'un ikinci tiranı (İÖ y. 628-y. 588). Katı ve etkili bir yönetim kurarak soylulara karşı sert bir tutum izledi. Korinthos'un ticaretini korumak ve geliştirmek amacıyla Khalkidikia'daki Poteidaia ve Illyria'daki Apollonia'da koloniler kurdu. Epidauros'u fethetti ve Korkyra'yı ilhak etti. Bazı kaynaklara göre Korinthos Kıstağındaki *diolkos*'u (ulaşım yolu) inşa ettirdi. Miletos tiranı Thrasybulos'la dostça ilişkiler kurdu. Lidya ve Mısır hükümdarlarıyla da ilişkiye girdi. Sanat ve edebiyat çevrelerini korudu, şair Arion'u Lesbos'tan (bugün Midilli) Korinthos'a çağırdı. Eski Yunan'ın Yedi Bilgesi arasında sayılan Periandros'un 2 bin mısradan oluşan bir vecizeler derlemesinin yazarı olduğu kabul edilir.

peribacaları, değişik dirençteki kayaçların farklı aşınımı sonucunda oluşan, silindir ya da koni biçimli yüzey şekli. Bazılarının yüksekliği 35 m'ye ulaşır, ama bazılarınınki 1 m'yi bile bulmaz.

Genellikle eski yanardağ etkinliklerinin çeşitli aşamalarında püskürtülmüş tüf ve lavların farklı katmanlar halinde bulunduğu yörelerde oluşur. Bu alanlarda aşınmaya karşı daha dirençli olan eski lav akıntısına

Ürgüp-Göreme yöresinde bir peribacası, Nevşehir
Nezih Başgelen

ait parçalardan her biri, altında yer alan daha az dirençli tüf katmanlarını sel sularının aşındırıcı etkilerine karşı korur. Bunun sonucunda katılaşmış lav blokunun çevresi aşınarak alçalırken, gittikçe artan düzey farkı sonucunda üstünde sert blok bulunan kesim yüksekte kalır ve böylece tepesi şapkalı bir sütun biçimindeki peribacası ortaya çıkar. Aşınım süreci sırasında sütunun tepesindeki dayanıklı blok dengesini yitirerek düşebilir. Koruyucu şapkası düşen peribacası hızla alçalmaya başlar. Aşınma olayı sürerken daha derindeki başka bir blokun aynı koruyucu işlevi yerine getirmesiyle yeni bir peribacası oluşumu başlayabilir.

Bir yörede peribacalarının oluşması için sözü edilen yeryüzü koşullarından başka, yörenin uzun bir kurak mevsim ile sağanak halinde yağışların görüldüğü yarıkurak iklimli bir bölgede yer alması gerekir. Ayrıca, arazi yüzeyini koruyan sık bir bitki örtüsünün olmaması da peribacalarının oluşmasını kolaylaştırır. Bu koşullardan hepsinin bir araya geldiği ve bunun sonucunda yeryüzünün en tipik peribacalarının oluştuğu alan Ürgüp-Göreme yöresidir. Ürgüp kasabasının hemen yanı başındakiler ile Göreme Vadisinde(*) ve Avanos'un Zelve Vadisi içinde sıralanmış olan peribacaları turistik açıdan büyük önem taşır. Bunlardan başka Uçhisar, Ortahisar ve Gülşehir çevresiyle Aksaray ili sınırları içinde kalan Ihlara Vadisinde(*) ve Kayseri ilindeki Soğanlıdere Vadisinde de peribacalarına rastlanır.

Göreme çevresindeki peribacalarından birçoğunun içleri eskiden oyularak uzun bir süre ibadet yeri ve konut olarak kullanılmıştır.

Pericrocotus, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Campephagidae* familyasından, 10 tür içeren kuş cinsi. Bu cins üyelerinin erkekleri siyah ve kırmızı, dişileri sarı ve boz renklidir. Coğrafi dağılımları Afganistan'dan Japonya, Filipinler ve Malezya'ya kadar uzanır. Ormanlarda küçük sürüler halinde yaşar, yumuşak ve melodik bir sesle

Pericrocotus flammeus
A. W. Ambler-The National Audubon Society Collection/Photo Researchers

öterler. Başlıca besinlerini ağaç tepelerinde avladıkları böcekler oluşturur.

Peride Celal, tam adı PERİDE CELAL YÖNSEL (d. 1916, İstanbul), roman ve öykü yazarı. Kolay okunan romanlarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da Sainte Pulchérie Fransız Kız Ortaokulu'nda okudu. 1944'te İsviçre'ye gitti. Bern Basın Ataşeliği'nde üç yıl sekreter olarak çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yabancı İşçilerle İrtibat Bürosu'nda görev aldı. *Yeni İstanbul* gazetesinde çalıştı. *Son Posta*, *Cumhuriyet*, *Tan*, *Milliyet* gazetelerine öyküler, röportajlar, romanlar yazdı.

"Ak Kız" adlı ilk öyküsü 1935'te *Yedigün* dergisinde çıkan Peride Celal, başlangıçta gazete yazarlığının etkisiyle hareketli aşk ve serüven kitapları yazdı. Kolay okunan popüler bir yazar oldu. 1950'den sonra gözlem, sanat ve çözümleme yanları ağır basan ürünler verdi.

Peride Celal'in özellikle 1970'ten sonraki yapıtlarında anlatım özgünlüğünün yanı sıra, dilinde de belirgin bir yalınlığa yöneldiği görülür. *Üç Yirmidört Saat* (1977, 1991) adlı romanıyla 1977'de Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü şair Fazıl Hüsnü Dağlarca ile paylaşmış, *Kurtlar* (1990) adlı yapıtıyla 1991 Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazanmıştır. Öbür romanları arasında *Sönen Alev* (1938), *Yaz Yağmuru* (1940), *Kızıl Vazo* (1941), *Ben Vurmadım* (1942), *Aşkın Doğuşu* (1944), *Dar Yol* (1949), *Üç Kadının Romanı* (1954/*Üç Kadın*, 1987), *Kırkıncı Oda* (1958), *Gülz Şarkısı* (1966), *Evli Bir Kadının Günlüğünden* (1971) sayılabilir. *Jaguar* (1978), *Bir Hanımefendinin Ölümü* (1981), *Pay Kavgası* (1985) Peride Celal'in öykü kitaplarıdır.

peridot, YEŞİL ZEBERCET olarak da bilinir, forsterit-fayalit dizisinden(*) olivinin, değerli taş niteliğinde, saydam yeşil bir türü. Peridot çok eskilerden beri mücevher yapımında kullanılmıştır; Plinius (Yaşlı) *Naturalis historia* (Doğa Tarihi) adlı yapıtında Mısır'da Kızıldeniz üzerindeki Zeberced Adasında bulunan zengin peridot yataklarına değinir. Sarı-yeşil renkli peridot türüne krizolit (Yunanca *khrysolithos*: "altın taş") denir. Krizolitten daha değerli olan peridot genellikle basamaklı (yastık) kesim yoluyla fasetalanır.

peridotit, iri taneli, koyu renkli, ağır, en az yüzde 10 oranında olivin ve en fazla yüzde

10 oranında feldispat ile demir ve magnezyum bakımından zengin çeşitli mineraller (genellikle piroksenler) içeren derinlik korkayacı. Başlıca dört jeolojik çevrede bulunur: 1) Levhamsı biçimde katmanlaşmış korkayaç karmaşıklarının ya da kütlelerinin alt bölümlerinde, demir, kireç ve magnezyum bakımından zengin kayaçlarla iç içe geçmiş katmanlar halinde; 2) Alp tipi dağ kuşaklarında, ilgili gabrolar ile birlikte ya da onlarsız, olivin bakımından zengin düzensiz kütleler halinde; 3) volkan borularında (giderek daralan oval biçimli huniler) kimberlit olarak; 4) potas ve soda bakımından çok zengin kayaçlar ile birlikte dayklar (damarlara püskürmüş tablamsı kütleler) ve düzensiz kütleler halinde. Katmanlaşmış karmaşıkların ayrımsal kristalleşme ve daha önceden sokulmuş magmadan kristal çökelmesi yoluyla yerinde oluştuğu kabul edilir. Diğer tiplerinin ise, sıvı magma ile yarıkatı kristal kümelerinden geliştiği sanılmaktadır. *Ayrıca bak.* dünit; kimberlit.

Peridotit krom cevherlerinin, doğal elmasın ve krizotil asbestin başlıca kaynağıdır. Talk çökelleri ile platinli metallerin ana konakçı kayacı olan peridotit, önceleri magnezit mineralinin de en önemli kaynağıydı. Taze dünit cam fırınların çeşitli parçalarında kullanılır. Peridotitin hemen hemen tümü serpantine dönüşür ve birçok düzensiz kayma yüzeyleri halinde kesilir. Peridotit ve serpantin sıcak ve yağışlı iklimlerde kum ve başka çökeller halinde ufalanır; bu malzemeden demir, nikel, kobalt ve krom cevheri olarak yararlanılır.

Perier, Casimir (-Pierre) (d. 21 Ekim 1777, Grenoble - ö. 16 Mayıs 1832, Paris, Fransa), Fransız banker ve devlet adamı. Kral Louis-Philippe döneminin önde gelen siyasetçilerindendir.

1798-1801 arasında İtalya'daki Fransız ordusunda görev aldı. Fransa'ya döndükten sonra kardeşi Antoine-Scipion'la birlikte bir banka kurdu. 1814'e gelindiğinde Paris'in en önemli bankerlerinden biri olmuştu. 1817'de Temsilciler Meclisi'ne seçildi ve mecliste ılımlı solcuları destekledi.

1830 Temmuz Devrimi'nden sonra Temsilciler Meclisi başkanlığına seçildi. 13 Mart 1831'de başbakan ve içişleri bakanı oldu. Bu görevi sırasında Paris'teki göstericilere karşı Ulusal Muhafızlar'ı harekete geçirdi ve Lyon'da ipek işçilerinin başlattığı ayaklanmayı (Kasım-Aralık 1831) orduyu kullanarak bastırdı. Dış ilişkilerinde etkin bir politika izleyen Perier, Portekiz hükümetinin Fransız tüccarların uğradığı zararları karşılamasını sağlamak için Temmuz 1831'de Lizbon'a bir filo gönderdi. Aynı yıl Hollanda'dan bağımsızlığını ilan eden Belçika'yı desteklemek için bölgeye asker yolladı. Şubat 1832'de Avusturya'nın Papalık Devletleri'ndeki üstünlüğünü kırmak amacıyla Adriyatik'teki Ancona limanının işgalini emretti. İzlediği politikalar nedeniyle hem sol hem de sağ kanadın eleştirilerine hedef olan, otoriter tutumu yüzünden de zaman zaman Louis-Philippe'le arası açılan Perier koleradan öldü.

perifiton, AUFWUCHS (Almancada "büyüme") olarak da bilinir, suyun altındaki bitki gövdeleri, ahşap malzemeler, kaya ya da döküntülerin üstünde yaşayan bitki ve hayvan topluluğu. Örneğin iskele kazıklarına yerleşmiş midyeler ve algler perifiton kolonileridir.

periglasiyoloji, jeolojik çağlar içindeki buzullaşma dönemlerinde, Yer'in buzullarla kaplı bölgelerinin bitişiğindeki alanların incelenmesini konu edinen bilim dalı. Bu tür alanların günümüzdeki benzerleri Kuzey Yarıküre'deki kutupaltı tundraları ve permafrost bölgeleridir. Buralarda yapılan araştırmalar, jeolojik buzullaşma dönemlerinde buzullarla örtülü olmayan alanlara egemen olan çevre koşullarının anlaşılmasına yardımcı olur.

Périgord, Fransa'nın güney kesiminde tarihsel ve kültürel bölge. Dordogne ve Lot-et-Garonne illerinin (*département*) bir bölümünü kapsayan bölge, eski Périgord Kontluğu ile kabaca aynı sınırlara sahiptir. Bölgede önceleri, Petrocorii (ya da Petragorici) adlı bir Galya kabilesi yaşıyordu. Périgord 1259'dan sonra Fransa ile İngiltere arasında çekişme konusu oldu. 1470'te Albret ailesinin yönetimi altına girdi. Daha sonra miras yoluyla Navarre Krallığı'na geçti. IV. Henri Périgord'u 1607'de Fransa Krallığı'na kattı.

Périgord, Massif Central'in güneybatı yamaçlarındaki bir platoyu içine alır. Bölge topraklarının sularını Lot ve Dordogne ırmakları ile Garonne Irmağının öteki kolları toplar. Nüfusunun büyük bölümü Katolik olmakla birlikte, Bergerac'ta büyük bir Protestan topluluğu yaşar. Kırsal kesimde üç Oksitan lehçesi konuşulur. Bölgenin Bergerac dışında kalan kesiminde Pécharmant şarabı üretilir.

Perigordien kültür, Üst Paleolitik Çağ'da Avrupa'da Mousterien kültürü izleyen kültür. Bir bölümü Aurignacien kültür ile aynı döneme rastlar; yerini Solutreen kültüre bırakmıştır. Bu dönemde, Mousterien kültürde de bulunan dişli aletler ve günümüzdeki bıçağa benzeyen, bir yüzü keskin, bir yüzü düz taş bıçaklar kullanılmıştır. Kazıcı ve delici aletler, tahta işlemeye yarayan keski benzeri kalemlere de rastlanır. Kemik alet kullanımı pek yaygın değildir.

Perigordien kültür iki ana döneme ayrılır. Châtelperronien adı verilen ilk dönemin (her ne kadar izlerine Fransa'nın Périgord bölgesinde çok rastlanırsa da) Güneybatı Asya'da başladığı sanılmaktadır. Aynı dönemde ortaya çıkan öbür taş alet kültürlerinden farkı, eğri sırtlı (her iki yüzü de kesici) bıçakların kullanılmasıdır. Gravettien adı verilen ikinci dönemin izlerine Fransa, İtalya ve Rusya'da (bu sonuncular Doğu Gravettien adını alır) rastlanır. Batı Gravettien kültür insanları yaban atı avlamışlar, ama aynı dönemde yaşayan öbür halkların avladığı ren geyiği ve bizonu hemen hiç avlamamışlardır. Doğu Gravettien insanlarının en çok avladığı hayvan ise mamuttur. Her iki grubun da tuzak kurarak toplu sürek avı yaptıkları ve bir avda çok sayıda hayvan avladıkları sanılmaktadır. Doğu Gravettien insanları kışlık barınaklarını yaparken mamut kemikleri kullanmışlar, mamut yağıyla da ateşlerinin sürekli yanmasını sağlamışlardır. Gravettien insanları küçük Venüs heykelcikleri, denizkabuklarından, hayvan dişlerinden ve fildişinden takılar yapmışlardır (*bak.* Paleolitik Çağ).

Périgueux, Fransa'nın güneybatı kesiminde, Akitanya planlama bölgesindeki (*région de programme*) Dordogne ilinde (*département*) kent. Bir piskoposluk bölgesidir. Önce Petrocorii adlı Galya kabilesinin yerleştiği kent, Romalıların eline geçince yöredeki Vésone kaynağından dolayı Vesuna adını aldı.

Günümüzdeki kent, önceleri çatışmakla birlikte daha sonra 1251'de birleşen Cité ve Puy-Saint-Front adlı kesimlerin gelişmesinden doğdu. Kentin güneybatısında yer alan Cité, istilalar sonucunda Civitas Petrocorium adlı küçük bir ordugâha dönüşen Vesuna'nın bulunduğu yerde kuruldu. Cité ve Périgueux adları da Civitas Petrocorium adından türetildi. Kentin doğu kesiminde yer alan Puy-Saint-Front 5-13 yüzyıllar arasında, Périgueux'nün ilk piskoposu olan Périgordlu havari Aziz Front'un mezarının bulunduğu manastırın çevresinde gelişti. Kent günümüzde Puy-Saint-Front'un batı ve kuzeybatısına doğru yayılmaktadır.

Kentteki başlıca tarihsel yapı, 1120'de yanan manastırın yıkıntıları üzerinde 12. yüzyılda inşa edilen Saint-Front Katedrali'dir. Périgord Müzesi'nde dindışı ve dinsel yapıtların yanı sıra, yöreye ait Tarihöncesi ve arkeolojik sanat ürünleri sergilenir. 12. yüzyılda yapılan ve 1669'a değin katedral olan Saint-Étienne Kilisesi de Cité'dedir.

Kentte büyük demiryolu onarım atölyeleri vardır. En yakın havaalanı doğudaki Bassilac'tadır. Kaz ciğeri ezmesi, mantar ve şarabıyla ünlü olan kent aynı zamanda önemli bir domuz pazarıdır. Sanayi etkinlikleri arasında madeni eşya, çatal bıçak, kimyasal madde ve deri eşya üretimiyle dokumacılık sayılabilir. Nüfus (1990) 32.848.

Perijá Dağları, İspanyolca SERRANÍA DE PERIJÁ, SIERRA DE PERIJÁ olarak da bilinir, And Dağlarının Batı Cordillera olarak adlandırılan sırasının kuzey uzantısını oluşturan dağ sırası. Kolombiya'nın Norte de Santander ilindeki Ocaña yakınlarından başlayan dağlar 306 km boyunca kuzey doğrultusunda uzanarak Guajira Yarımadasına ulaşır ve Kolombiya ile Venezuela arasındaki sınırın bir bölümünü oluşturur. Doruk çizgisinin deniz düzeyinden ortalama yüksekliği 3.750 m'yi bulur. Dağları oluşturan başlıca sıralar Los Motilones, Valledupar ve Oca'dır. Dağların batısında, César Irmağının karşı kıyısında yüksek Sierra Nevada de Santa Marta, doğusunda ise Venezuela sınırları içinde kalan Maracaibo Düzlüğü uzanır.

perikardit, kalbi saran perikart adlı zarsı kesenin iltihaplanması. Akut perikardite yol açan bozukluklardan bazıları kalp kasının (miyokart) bir bölümünün ölümüne yol açan miyokart enfarktüsü, kanda üre ve öbür azotlu metabolizma artıklarının çok yüksek düzeye ulaşmasıyla ortaya çıkan üremi, alerjiler ve bulaşıcı hastalıklardır. Enfeksiyonların başında frengi, ateşli romatizma ve veremle öbür bakteri kökenliler sayılabilir. Virüs ya da tekhücreliler de perikardit etkeni olabilir; örneğin, amipli dizanteriye yol açan *Entamoeba histolytica* karaciğerdeki apseden çıkıp perikartta yerleşebilir. Bunların yanı sıra enfeksiyon *Histoplasma capsulatum* gibi bir mantardan da kaynaklanabilir.

Perikarditli hasta kalbinin olduğu bölgede, boynunda ve omuzlarında ağrı duyar. Ağrı soluk alırken artabilir, öne doğru eğilmesiyle hafifler. Yatmak da ağrının artmasına ve sol kol, sol omuz ve boyuna yayılmasına neden olabilir. Soluk alıp vermekte güçlük çekebilir, halsiz, tedirgin ve çökkündür. Deri soluk ya da morarmıştır, ateş yükselebilir. Eletrokardiyogramda hastalığa özgü dalga değişiklikleri görülür; X ışınlarıyla çekilen filmle perikart boşluğunda sıvı biriktiği saptanabilir. Bu sıvının hızla artması kalp tamponadı olarak adlandırılır ve şoka yol açabilir. Tedavide sıvının yavaş yavaş vücut dışına çekilmesi ve hastalığa neden olan enfeksiyonun yok edilmesi amaçlanır.

Akut perikardit sonucunda kalbin çevresinde nedbe dokusunun gelişmesiyle birlikte bu doku kasılıp kalbin çalışmasına engel

olabilir. Kronik sıkıştırıcı perikardit olarak bilinen bu durum perikardın cerrahi girişimle çıkarılmasıyla tedavi edilir.

periklaz, magnezyum oksit (MgO) yapısında, mermer ve bazı dolomitli kireçtaşlarının içinde, renksiz ile grimsi arasında değişen renklerdeki camsı, yuvarlak kristaller halinde bulunan oksit minerali. Dolomitlerin yüksek sıcaklıklarda başkalaşıma (metamorfizma) uğraması sonucunda oluşur. Bulunduğu başlıca yerler, İtalya'da Somma Dağı ve Predazzo, ABD'de California'daki Crestmore'dur. Periklazın Yer'in manto katmanının başlıca bileşenlerinden biri olduğu sanılmaktadır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* oksit mineralleri (tablo).

Perikles (d. İÖ y. 495, Atina - ö. İÖ 429, Atina), Atina demokrasisini geliştiren ve yayılmacılığı en uç noktasına götüren devlet adamı. Atina'yı Yunanistan'ın siyasal ve kültürel odağı durumuna getirmiş, ünlü Atina Akropolisi'ni inşa ettirmiştir.

Perikles demokratik geleneklere bağlı aristokratik bir çevrede yetişti. Köklü bir aileden gelen babası Ksanthippos, ünlü Alkmaionlar ailesinden Agariste ile evlenerek siyasete girdikten sonra Alkmaionların başını çektiği kamptan ayrılarak, güçlü ailelere karşı halka dayanmaya çalışan yeni akımın safına geçmişti. Büyük olasılıkla, açtığı bir davayı kaybederek İÖ 484'te sürgüne gönderilen Ksanthippos İÖ 480'de Atina'ya geri çağrıldı ve İÖ 479'da Mykale'de Perslere karşı Atina kuvvetlerine komuta ettikten kısa bir süre sonra öldü. Damon'dan ders alan ve onun demokrasiyle ilgili görüşlerinden etkilendiği anlaşılan Perikles, sonraki yıllarda Atina'ya gelen sofist düşünürlerle tanıştı. Zenon'un, özellikle de Anaksagoras'ın yakın çevresinde yer aldı.

İÖ 472'de oyun yazarı Aiskhylos'un *Persai* (*Persler*, 1968) adlı üçlemesinin sahnelenmesi için gerekli giderleri karşıladı. Siyasal alanda ise ilk kez İÖ 463'te dönemin önde gelen komutan ve devlet adamı olan Kimon'a(*) karşı, Makedonya'yı fethetme fırsatını değerlendirmediği için açtığı davayla öne çıktı. Başarısızlıkla sonuçlanan bu davayı izleyen iki yıl içinde Sparta'yla ittifaka karşı çıkan ve giderek güçlü bir konum kazanan demokrasi yanlılarının lideri Ephialtes'i destekledi. Ephialtes'in ölümünden (İÖ 461) sonra grubun önderleri arasına girdi.

Yunan devletleri arasında İÖ 459'da başlayan savaş sırasında Korinthos Körfezine düzenlenen sefere komuta ederek Akhaları yenilgiye uğrattı, ama daha önemli bazı hedefleri gerçekleştiremedi. Bazı kaynaklara göre, Perslerle savaşmak üzere sürgündeki Kimon'un geri çağrılmasını sağladı. Öte yandan, önerdiği yasalarla demokratikleşme yönünde önemli adımlara öncülük etti. İÖ 451 ya da İÖ 450'de yurttaşlık hakkını hem ana, hem baba tarafından Atinalılarla sınırlayan bir yasayı kabul ettirdi. Bazı kaynaklarda annesi Atinalı olmayan Kimon'u hedef aldığı öne sürülen bu yasa, büyük olasılıkla Atina toplumunun dokusunu bozabilecek göçmenleri engelleme kaygısından kaynaklanıyordu.

İÖ 451'de Beş Yıllık Ateşkes'i imzalayarak Yunan devletleriyle düşmanlıklara son veren Atina, aynı yıl Kimon'un ölümünden sonra Perslere karşı savaş politikasından da vazgeçti. Bu ortamdan yararlanan Perikles, Atina'nın Yunanistan'daki kültürel ve siyasal önderliğini güvence altına almayı amaçlayan bir politika izlemeye başladı. Atina, Pers Savaşları sırasında kurulan ve Sparta'nın İÖ 478'de çekilmesinden sonra da savaşı sürdüren ittifakın liderliğini ele geçirmiş, ayrıca ittifaka ait hazineyi İÖ 454'te Delos'tan Atina'ya getirerek bu liderliğini pekiştirmişti. Perslerle yapılan anlaşmadan sonra ittifakın dağılmaması için çalışan Perikles, Perslerin yıktığı Yunan tapınaklarının yeniden inşası, tanrılara sunulacak adakların karşılanması ve denizlerde serbest dolaşım gibi sorunları tartışmak üzere bütün Yunan devletlerini toplantıya çağırdı. Sparta'nın işbirliğini reddetmesine karşın, daha dar temelde de olsa ittifakı ayakta tutmayı başardı. Toplantıda ittifak hazinesine yıllık ödemelerin sürdürülmesi ve hazinenin önemli bir bölümünün Akropolis'in inşasına ayrılması kararlaştırıldı. Daha sonra Parthenon olarak anılan tapınakla altın ve fildişinden Athena heykelinin yapımına İÖ 447'de başlandı. O güne değin yapılmış en görkemli ve pahalı Yunan yapısı olan Akropolis çeşitli tapınakları ve dev bir *propylaia*'yı kapsıyordu.

Perikles ittifak hazinesine ödemelerin müttefik kentler arasında yarattığı kırgınlıkları ve tek tük başkaldırıları çözmek için bir koloniler ağıyla Atina'nın denetimini güçlendirme yoluna gitti. Böylece artan Atina nüfusunun yeni toprak gereksinimini karşılama olanağını da buldu. Bu arada Trakya'daki Khersonessos'un (bugün Gelibolu Yarımadası) alınmasıyla sonuçlanan parlak bir zaferle barbar akınlarına son verdi. Ama Boiotia kentlerinin İÖ 447 ya da İÖ 446'da Atina egemenliğine meydan okuması ciddi bir bunalıma yol açtı. Bunu Atina'nın denizlerdeki egemenliği ve gıda ikmali açısından yaşamsal önem taşıyan Euboia (Eğriboz) ile Megara'nın ayaklanması izledi. Bir Sparta ordusunun Attika Kıstağını aşması üzerine hemen harekete geçen Perikles, rüşvet ve görüşmeler yoluyla çatışmayı önledi. Atina'nın anakaradaki topraklarından vazgeçmesi ve denizlerdeki egemenliğiyle yetinmesi karşılığında Sparta ordusu geri çekildi. Bu düzenleme Otuz Yıl Barışı'yla (İÖ 446 kışı-İÖ 445) onaylandı. Anlaşmayla Euboia'yı denetimi altında tutan Atina'nın başlıca kaybı Megara oldu. Bunun anlamı Sparta ordusunun istediği zaman Attika önlerinde boy göstermesiydi. Bu nedenle, Perikles Atina'nın ve Pire limanının savunmasını güçlendirmek amacıyla üçüncü bir tahkimatın yapımına girişti.

Sparta ordusunun çekilmesinden sonra Atina'daki gerginlikler de yumuşadı. Muhalefeti büyük ölçüde saf dışı eden ve art arda seçildiği *strategos* (komutan) makamının yanı sıra yetenekleri ve dürüstlüğüyle otoritesini kabul ettiren Perikles daha dengeci ve ılımlı bir çizgiye yöneldi. Ama biçimsel olarak demokrasiyi korurken, Atina'yı tek başına yönetmeye başladı. Yürütmenin gücünü her zaman sınırlı tutmaya özen gösteren Ekklesia, Perikles'e istediği her şeyi yapma yetkisini tanıdı.

Perikles, bir mermer büstten ayrıntı; Vatikan Müzesi, Roma
Anderson-Alinari, Art Resource/EB Inc

Tarihçi Thukydides Perikles'i değerlendirirken, onun zihinsel yeteneğini öne çıkararak sıkı çalışması üzerinde pek az durur. Buna karşılık Plutarkhos kendi mülkleriyle ilgilenmeyen ve devlet dairelerı dışında bir yere gittiği görülmeyen bir Perikles portresi çizer. Ama Perikles'in özel yaşamına ilişkin bazı bilgiler bu portredeki katı çizgileri yumuşatmaktadır. Otuzuna doğru evlendiği karısından anlaşmazlık nedeniyle 10 yıl kadar sonra boşanan Perikles, 50'sine yaklaştığında Miletoslu Aspasia'yla(*) birlikte yaşamaya başladı. Kendi çıkardığı yasaya göre yeniden evlenmesi olanaksızdı. İlk karısından olan oğullarının ikisi de ölünce, Aspasia'dan olan ve kendi adını taşıyan oğlunu meşru vârisi yapmak için özel bir yasa çıkarmak zorunda kaldı.

Perikles döneminde Atina'nın üstünlük kazanmasında tapınak yapımı dışında bazı girişimler de önemli rol oynadı. İÖ 443'te İtalya'nın güneyindeki Thurioi'de, Atinalıların desteğiyle Panhelenik bir koloni kuruldu. Ama bu koloni beklendiği gibi Atina etkisinin sürekli bir merkezi olamadı. Bir başka önemli adım buğday yolunu güvence altına almak amacıyla Karadeniz'e bir filo gönderilmesiydi. Öte yandan Atinalıların insanlığa mısırı ve uygarlığı getirdikleri iddiasını simgeleyen Eleusis Mysterionları daha görkemli bir nitelik kazandı.

İÖ 440'ta Atina'nın önde gelen müttefiklerinden biri olan ve büyük bir filosu bulunan Samos (Sisam) başkaldırdı. Samos'a karşı kazanılan zorlu zafer, Perikles'ten sonraki Atinalı komutanların kendi başarılarını karşılaştırdıkları bir ölçü oluşturdu. Bu arada Otuz Yıl Barışı sarsıntıya uğramadan geçerliğini sürdürdü. Ama İÖ 430'a doğru, özellikle Sparta'nın müttefiki Korinthos ile Atina arasındaki gerilim artmaya başladı. İÖ 433'e gelindiğinde durum, Atina'nın maliyesini savaşa göre düzenlemesini gerektirecek ölçüde ciddileşmişti. Perikles diplomatik alanda titizlikle davranarak Atina'yı haklı zeminde tutmaya özen göstermekle birlikte kararlı ve sert bir politikaya yöneldi. Bu çerçevede Megaralılara koyduğu ticaret yasağı, Peloponnesos Savaşı'nın(*) (İÖ 431-404) ilk aşamasını hazırlayan bir çatışmaya dönüştü.

Perikles'in savaşta izlediği temel strateji Atina'nın denizlerdeki üstünlüğünü kullanmaya dayanıyordu. Bu nedenle Atina'nın kırsal alanını boşaltarak halkı Uzun Duvarlar'ın gerisinde toplama, Sparta ordusuyla karada savaşa girmekten kaçınma, gıda ikmali ve Atina topraklarının güvenliği için deniz kuvvetlerinden yararlanma yolunu tuttu. Ama bu strateji siyasal açıdan zayıflıklar içeriyordu. Atinalılar kırsal alandaki topraklarına oldukça köklü bir biçimde bağlıydı. Topraklarını savaşmaksızın Spartalıların yağmasına bırakmalarını sağlamak çok zordu. Öte yandan kentin aşırı kalabalıklaşması ve yaşam koşullarının kötüleşmesiyle birlikte savaşın ikinci yazında çıkan veba salgını nüfusun dörtte birinin ölümüne yol açtı. Savaşın yarattığı huzursuzlukları dengeleyecek belirgin bir zafer de kazanılamadı. Bunun üzerine Perikles *strategos*'luktan alınarak para cezasına çarptırıldı. Kısa bir süre sonra yeniden bu göreve seçildiyse de, savaşa ilişkin yeni bir girişimde bulunamadan İÖ 429 sonbaharında öldü.

perilla yağı, Asya'ya özgü bitkiler olan *Perilla* türlerinin tohumlarından çıkarılan yağ. Keten tohumu yağından daha kolay

kurutan bu yağ kururken sarı renkli, sert ve ince bir tabaka oluşturur. Yapay reçinelerle birlikte cila yapımında, ayrıca boya, matbaa mürekkebi ve linolyum üretiminde kullanılır. Yemeklik yağ olarak da değerlendirilir.

Perilla tohumlarında yüzde 35-45 oranında yağ bulunur. Başlıca üretici ülkeler arasında Çin, Kore, Japonya ve Hindistan sayılabilir.

Perinçek, Doğu (d. 17 Haziran 1942, Gaziantep), siyaset adamı ve yazar.

İlk ve orta öğrenimini Ankara'da tamamladıktan sonra 1964'te Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi, ardından aynı fakültenin Kamu Hukuku Kürsüsü'nde asistanlığa başladı. Bu dönemde Türkiye İşçi Partisi (TİP) bilim kurulu üyeliğinde bulundu. 1967'de akademik çalışma amacıyla gittiği Berlin'de Türk Toplumcular Ocağı'nı kurdu. Aynı yıl *Forum* dergisinin yayınında görev alan Perinçek 1968'de hukuk doktorasını tamamladı.

Mart 1968'de Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun (FKF) genel başkanlığına seçildi. *Türk Solu* dergisi çevresinde "Millî Demokratik Devrim" tezini savunan grup içindeki en etkili kişilerden biri oldu. Perinçek'in bir grup arkadaşıyla birlikte Kasım 1968'de yayımlamaya başladığı *Aydınlık*(*) dergisi içinde 1969 yazında ortaya çıkan görüş ayrılıkları bölünmeyle sonuçlandı. Perinçek ve arkadaşları Ocak 1970'te *Proleter Devrimci Aydınlık* adıyla çıkarmaya başladıkları yeni dergide Mao Zedong'un görüşlerini temel alan bir siyasi çizgi izlediler. Perinçek Temmuz 1969'dan sonra 15 günlük *İşçi-Köylü* gazetesinin başyazarlığını yürüttü.

12 Mart 1971 müdahalesinden sonra Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP) davası dolayısıyla Mayıs 1972'de tutuklandı. Ayrıca Kara Kuvvetleri Devrimci Subaylar Örgütü Davası'nda da yargılandı. TİİKP davasında 20 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. 1974 affından yararlanarak serbest bırakıldı. 1974 sonbaharında haftalık *Aydınlık* dergisini yayımlamaya başladı. Şubat 1975'te *Aydınlık*'ın kapatılmasından sonra Nisan 1975'ten başlayarak haftalık *Halkın Sesi*, Ekim 1975'ten sonra da aylık *Aydınlık* dergisinin yeniden yayımlanmasına önderlik etti. 29 Ocak 1978'de Türkiye İşçi Köylü Partisi'nin (TİKP) kuruluşuna katıldı; partinin ilk genel başkanlığını üstlendi. Mart 1978'den sonra günlük *Aydınlık* gazetesinin başyazılarını yazdı.

12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra TİKP'nin öteki kurucu ve yöneticileriyle birlikte Perinçek de tutuklandı, sıkıyönetim mahkemesinde yargılandı. Önce 12 yıla, Yargıtay'ın kararı bozmasından sonra da 8 yıla mahkûm edilen Perinçek 4 yıl kadar tutuklu kaldı. 1985'te serbest bırakıldıktan sonra *Saçak* dergisinde yazıları yayımlandı. 1987 başında da haftalık *2000'e Doğru* dergisinin genel yayın yönetmenliğini ve başyazarlığını üstlendi. 1990'da Diyarbakır'da bir süre tutuklu kaldı. 1991'de Sosyalist Parti genel başkanlığına getirildi. Parti Temmuz 1992'de kapatılınca hemen ardından İşçi Partisi genel başkanı oldu. Doğu Perinçek'in başlıca yapıtları arasında *Türkiye'de Siyasi Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması Rejimi* (1968), *Kıvılcımlı'nın Burjuva Devlet ve Ordu Teorisinin Eleştirisi* (1975), *Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek* (1976), *Kemalist Devrim* (1977), *Lenin, Stalin ve Mao'nun Türkiye Yazıları* (1977), *Doğru Eylem Nedir* (1977), *Türkiye Devriminin Yolu* (1979), *Anayasa ve Partiler Rejimi* (1985), *Osmanlı'dan Bugüne Toplum ve Devlet* (1986), *Stalin'den Gorbaçov'a* (1990) ve *Parti ve Sanat* (1992) sayılabilir.

periodonti, diş çevresi zarı, dişetleri ve çene kemikleri gibi, dişleri çevreleyip destekleyen dokulardaki hastalıkların önlenmesini ve tedavisini amaçlayan diş hekimliği dalı. Vücudun tümünü ya da bir bölgesini etkileyen hastalıklar ya da ağız ve diş bakımına önem verilmemesi bu dokularda yapı ve işlev bozukluğuna ve iltihaplanmaya neden olabilir. Bu hastalıkların en sık rastlanan nedeni, bakterilerin dişin üstünde oluşturduğu plak adlı katmanın diş çevresindeki dokuyu örselemesidir. Periodontitde en sık rastlanan hastalık, diş çevresindeki dokuların iltihaplanması olan piyore olarak da bilinen periodontittir.

periodontit, dişleri çevreleyen yumuşak dokuların iltihabı. Dişetlerinin şişmesi, duyarlılaşması ve dişlerin kaçınılmaz olarak dökülmesiyle ortaya çıkar. Hastalık, dişeti sınırının altında bakteri plağının birikmesi ve komşu dokuları tahriş ederek aşındırmasıyla başlar. Bu evrede, dişetinin eski sağlıklı durumuna döndürülmesi olanağı vardır. Buna karşılık, tedavi edilmemesi durumunda dişetinin iltihaplı kenarı çekilmeye başlar ve diş köküne açıkta bırakır. Sonunda dişin içine oturduğu diş yuvası kemiği de yıkıma uğrayarak gevşer ve dişin düşmesine neden olur. Plak birikimleriyle zedelenmiş yumuşak dokuların hepsinin alınması, diş yuvası kemiğinin bozulmasını önler, ama diş eski durumuna döndürülemez.

Periodontiti hızlandıran ana neden plak birikimine yol açan kötü diş bakımıdır. Ayrıca, hastalığın ilerlemesinde kalıtsal osteoporoz (kemiğin sert dolgu dokusunun azalması) ile bağdokunun yozlaşma eğilimi de etkin olabilir. Ergenlik dönemini başında diş yitimiyle sonuçlanan ailesel çocuk periodontiti bu sistemik yatkınlığın aşırı bir dışavurumudur.

periost, KEMİK DIŞZARI olarak da bilinir, kemiklerin dış yüzeyini kaplayan çift katmanlı yoğun lifsi zar. Dış katmanın büyük bölümü kollajen yapısındadır; sinir dokusu içerdiğinden bu bölge örselenince ağrı duyulur. Burada yer alan çok sayıda kan damarından çıkan dallar Volkmann kanalları yoluyla kemiğin içine girerek kemik hücrelerini besler ve kemiğin içinde uzunlamasına yer alan osteonlardaki damarlara dökülür. Periostun iç katmanındaki lifler de alttaki kemik dokusunun içine girerek kan damarlarıyla birlikte periostu kemiğe bağlar.

Kemik yapıcı osteoblastları içeren iç katman, kemik oluşumunun en fazla olduğu dölütte ve bebeklerde oldukça belirgindir. Erişkinlerde hücreler azalırsa da işlevlerini sürdürür ve kemiğin yaşam boyunca yeniden yapılanmasında rol oynarlar. Kemik örselenirse sayısı önemli ölçüde artan osteoblastlar yeni kemik maddesi üreterek onarıma katkıda bulunur. Kemik kırıldıktan sonra, kırığın çevresindeki periostta kanama olur, kırılan kemik parçaları kan pıhtısıyla çevrelenir. Kırk sekiz saat içinde osteoblastlar çoğalır, periostun iç katmanı kalınlaşır. Hücreler farklılaşmaya başlar, kemiğin kırılan uçlarında yeni kemiği oluşturmak üzere yerleşir.

Periost, kemiğin kıkırdakla kaplı bölümleri dışında kalan yüzeyini örter; kirişlerin kemiğe yapıştığı bölgede lifsi kıkırdak periostun yerini alır. Kafatasının iç yüzünü örten periost bir ölçüde değişime uğrayarak beyin zarlarından sertzarla (*dura mater*) birleşir.

peripatetik okul *bak.* gezimci okul

peripeteia (Yunancada "tersine dönüş"), bir tiyatro yapıtında dönüm noktası. Bundan sonra olay örgüsü düzenli biçimde sonuca ulaşır. Aristoteles *Peri poietikes*'te, (*Poetika*) bu noktada kahramanın yazgısında iyiden kötüye dönüşümü olduğunu, bunun da tragedyanın temelini oluşturduğunu ileri sürer. Sophokles'in *Oidipus Tyrannos*'unda (*Kral Oidipus*) olduğu gibi, *peripeteia* genellikle ironik bir dönüşümdür. Burada bir haberci, Oidipus'u(*) sevindireceği düşüncesiyle ona anne ve babası hakkında haber getirir. Ama öğrendikleri Oidipus'un yavaş yavaş olayların farkına varmasına yol açarak yıkımına neden olur. *Peripeteia* terimi komedide kahramanın yazgısının kötüden iyiye dönüşümü için de kullanılır.

periphrasis *bak.* dolaylama

periskop, bir engelin üstünden çevreyi gözlemlemekte yararlanılan, özellikle denizaltılarda, deniz ve kara savaşlarında kullanılan optik aygıt.

Periskop, gözlemlenen yerden gelen ışığın yönünü değiştirmeye yarayan iki ayna ya da yansıtıcı prizmadan oluşur. Bunlardan birincisi ışığı dikey bir boru boyunca saptırırken, diğeri ise bu gelen ışığı bu kez yatay doğrultuda saptırarak görüntünün uygun biçimde görülebilmesini sağlar. Periskoplarda genellikle, geniş bir açının gözlemlenebilmesini sağlayan optik bir büyütme sistemi vardır. Ayrıca bir görüntü çizgisi ya da artı işaretiyle, gözlemlenen cısmın hedeflenmesi sağlanır. Askeri uygulamalarda uzaklık tahmini, hedefin rotasının saptanması ve fotoğraf çekilmesini sağlayan donanımlar da bulunur.

En basit periskop tipi, iki ucunda birbirine paralel ama boru eksenıyle 45°'lik bir açı yapan iki ayna bulunan bir borudan oluşur. Bu aygıt büyütmez ve görüntü çizgisi yoktur. Görüş açısı borunun geometrisiyle sınırlıdır; boru ne kadar uzun ve darsa, görüntü alanı o kadar küçüktür. Bu tür periskoplar II. Dünya Savaşı sırasında zırhlı araçlarda yaygın olarak kullanılmıştır. Dikdörtgen kesitli periskop borularıyla daha geniş gözlem açıları elde edilebilir.

Perissodactyla *bak.* tektoynaklılar

peristaltizm, öncelikle sindirim kanalında, kimi zaman da vücuttaki öbür içi boş organlarda yer alan uzunlamasına ve yuvarlak kasların, art arda gelen dalgalara benzer kasılmalarla ortaya çıkan istençdışı hareketi. Yemek borusu, mide ve bağırsaklarda ortaya çıkan dalgalar kısa ve belirli bir bölgeyle sınırlı refleksler halinde olabileceği gibi, organı boylu boyunca aşan uzun ve sürekli kasılmalara da dönüşebilir. Dalganın niteliği büyük ölçüde dalganın ortaya çıktığı bölgeye ve dalgayı başlatan etkene bağlıdır.

Yemek borusundaki peristaltizm hareketleri borunun üst ucunda başlar, aşağıya doğru iner ve dalganın önünde kalan yiyecekleri mideye doğru iter. Dalga alt uçta sonlandıktan sonra yemek borusunda kalan yiyecek parçaları ikinci bir dalgayı başlatarak boruda hiç artık kalmamasını sağlar. Tek bir dalga boruyu dokuz saniyede aşar. İnsanda yemek borusundaki peristaltizm kasılmaları öbür memelilerle karşılaştırıldığında oldukça zayıf kalır. İnek gibi geviştiren hayvanlarda ortaya çıkan tersine peristaltizm midedeki yiyeceklerin yeniden çiğnenmek üzere ağza getirilmesini sağlar.

Hareketlerin hızı ve sayısı mide dolunca azalır. Yağlı yiyeceklerin alınması bu hareketleri kısa bir süre için tümüyle durdurabilir. Yağlar mide sıvılarıyla karışıp seyrelince

ya da mideden onikiparmakbağırsağına geçince hareketler yeniden başlar. Dalgalar midenin başlangıç bölümünde hafif kasılmalar olarak başlar, bağırsağa yaklaştıkça şiddeti artar. Peristaltizm besinlerle mide sıvılarının iyice karışmasını ve bu karışımın incebağırsağa doğru ilerlemesini sağlar. Genellikle aynı anda midenin farklı bölümlerinde iki üç farklı dalga birden vardır, dakikada yaklaşık üç dalga ortaya çıkar.

İncebağırsakta yiyecek parçaları duvardaki düz kasları uyararak, uyarı bölgesinden aşağı ve yukarı doğru ilerleyen kasılmaları başlatır. Normal olarak ağız yönünde yukarı doğru yönelen kasılmalar kolayca baskı altına alınabilir. Ağızdan sindirim kanalının ileriki bölümlerine giden kasılmalar kalıcıdır. Bağırsak duvarı nikotin ya da kokain gibi ilaçlarla felce uğratılırsa yerel uyarılardan kaynaklanan kasılmalar her iki yönde de eşit olarak ilerler. İncebağırsakta peristaltizm hareketleri belirli aralıklarla ortaya çıkar ve farklı mesafelere ulaşır. Bazıları yalnız birkaç santim gidebilirken bir iki metre kadar sürenler de vardır. Bu dalgaların işlevi, içindeki maddelerin kana emilmesini kolaylaştırmak amacıyla besinlerin bağırsak duvarına değmesini sağlamak ve ilerlemesine yardımcı olmaktır.

Kalınbağırsaktaki dalga hareketi sürekli ve ilerleyicidir. Sabit bir hızla anüse doğru ilerler, dalganın önündeki artık maddeleri bu yönde iter. Bu hareketler dışkıyı düzbağırsağa itecek kadar şiddetli olduğunda dışkılama isteği doğar. Dışkı vücuttan atılmayıp düzbağırsakta tutulursa tersine peristaltizmle kalınbağırsağın son bölümüne geri döner ve orada uzun bir süre tutulur. Peristaltizm hareketleri kalınbağırsaktaki gazların vücuttan atılmasında ve zararlı olabilecek bakteri kolonilerini yerinden oynatıp vücuttan atarak bakteri üremesini denetlemede büyük önem taşır.

peristerit, feldispat minerallerinin plajioklaz(*) dizisinden, yanardöner nitelikli değerli taş. Yunanca *peristera* (güvercin) sözcüğünden gelen peristeritin yanardönerliği güvercin boynunun görünümünü andırır. Çoğunlukla oligoklaz ya da plajioklaz albitin sodyum bakımından zengin bir türü olan peristeritte, sodyum alüminosilikat ve kalsiyum alüminosilikat bileşenler iç içe büyümüş ayrı mikroskopik kristaller halinde bulunur. Taşın yanardönerliği, ışığın farklı optik özelliklere sahip bölgelerin bitişme kesimlerinde yayınıma uğramasından, farklı kristallerce farklı biçimlerde kırılmasından ya da kırınıma uğratılmasından kaynaklanır.

peristil (Yunanca *peristylos*: "sütunlu"), Eski Yunan mimarlığında bir yapının (örn. tapınak) çevresini saran sütunlu galeri. Helenistik dönemde evlerin iç avlusunu çepeçevre ya da üç yandan dolanan sütunlu galeriye de aynı ad verilirdi. Daha sonra Avrupa mimarlığında rastlanan kolonadlar, yapıların cephelerindeki sütunlu galeriler, hatta Osmanlı mimarlığında büyük camilerin şadırvan avlusunu (iç avlu) çevreleyen revaklar da geniş anlamda birer peristil sayılır.

periton *bak*. karın zarı

peritonit, KARIN ZARI İLTİHABI ya da PERİTON İLTİHABI olarak da bilinir, karın duvarının içini döşeyip karın organlarının çevresini saran zarın iltihaplanması. Karın zarının iki katmanı arasında kalan boşlukta serum, fibrin, hücreler ve irin birikir; karında ağrı ve gerginlik, kusma ve ateş görülür.

Peritonit akut ya da kronik, yaygın ya da belirli bir bölgeyle sınırlı olabilir. Akut peritonit genellikle vücudun başka bir bölgesindeki iltihaplanmanın ardından, iltihaplı bölgeden karın zarına gelen bakterilerin yayılması ya da delinen bir organdan çevreye yayılan kan ve başka sıvıların bulaşmasıyla oluşur. Peritonitin en sık rastlanan nedenlerinden biri mide-bağırsak kanalının, özellikle apandisin delinmesidir. Enfeksiyon kaynağının ortadan kaldırılmasından sonra karın zarındaki iltihaplanma hafifleyebilir. Katmanların her iki yandan karın duvarına ya da birbirine yapışmasıyla karın zarı boşluğu kapanabilir, karın zarında apseler oluşur. Bu apselerin zaman geçirmeden boşaltılması gerekir. Antibiyotik tedavisindeki gelişmeler apse oluşması olasılığını büyük ölçüde azaltmıştır.

Peritrichia (çevrekirpikliler), tatlı ve tuzlu sularda yaşayan, çan ya da vazo biçiminde bini aşkın tür içeren kirpikli tekhücreliler altsınıfı. Tek bir takım (*Peritrichida*) altında toplanan bu altsınıf üyeleri genellikle suyun içinde bir yere bağlı olarak yaşar. *Telotrochidium* gibi bazı cins üyeleri ise yaşamlarını bir yere bağlanmaksızın sürdürür.

Çoğunun arka ucunda bulunan bir disk yüzeylere tutunmayı sağlayan kasılgan bir sap salgılar. *Scyphidia* cinsi gibi bazı ilkel gruplar bu diskin yapışkan salgısıyla yüzeylere doğrudan bağlanmıştır. *Peritrichia* üyelerinde tüm gövdeyi saran kirpiklere rastlanmaz. Kirpik sıraları ya ön uçtaki ağız bölgesinin çevresinde dizilmiştir ya da serbest yaşayan erişkinlerde ve larvalarda görüldüğü gibi gövdenin arka ucunda bir halka oluşturur. Öbür kirpiklilerin enine bölünerek üremesine karşılık bu altsınıf üyeleri uzunlamasına ikiye bölünerek ürerler. Bir yere bağlanan cinslerden bazıları *Vorticella* (*bak*. çanhayvanı) gibi yalnız, öbürleri *Zoothamnium* gibi koloni halinde yaşar. Bu altsınıf üyelerinden ekolojik araştırmalarda, sudaki kirlenmenin bir göstergesi olarak yararlanılmaktadır.

periyodik fonksiyon, DEVİRLİ FONKSİYON ya da DÖNEMLİ FONKSİYON olarak da bilinir, n bir tamsayı, a sabit bir sayı olmak üzere, $f(x)=f(x+n\ a)$ özelliği olan f fonksiyonu. Böyle bir fonksiyon temel periyodu a olmak üzere yinelenme özelliği gösterir. Matematikte en sık karşılaşılan periyodik fonksiyonlar, temel periyodu 2π olan $\sin x$ ve $\cos x$ fonksiyonlarıdır. Herhangi bir periyodik fonksiyon sinüs ve kosinüs fonksiyonları cinsinden sonsuz serilere açılabilir (*bak*. Fourier serisi).

periyodik hareket, DÖNEMLİ HAREKET olarak da bilinir, fizikte, eşit zaman aralıklarında yinelenen hareket; bu zaman aralığı periyot (dönem) olarak adlandırılır. Salıncaklı bir koltuğun, zıplayan bir topun, titreşen bir diyapozonun, suda oluşan dalgaların ve Güneş çevresindeki yörüngesinde dolanmakta olan Yer'in hareketi periyodik harekete örnek olarak verilebilir. Bütün bu hareketlerde hareketin kendini yineleme süresi periyot (dönem) olarak adlandırılır.

Basit harmonik harekette(*), periyot bir titreşimin tamamlanması için gereken zamandır. Bu nedenle periyot frekansın tersidir: Periyot=1/frekans. Örneğin bir sinek kanatlarını saniyede 50 kez çırpıyorsa kanat hareketinin periyodu 0,02 saniyedir.

Bir çember üzerinde sabit hızla dolanan bir noktanın çemberin herhangi bir çap çizgisi üzerindeki izdüşümü basit harmonik hareket yapar. Noktanın çember üzerinde sabit hızla hareket ediyor olmasına karşın, noktanın izdüşümü, merkeze yaklaşmakta ya da uzaklaşmakta oluşuna göre hızlanır ya da yavaşlar. İzdüşüm noktasının merkezden uzaklığının ivmesine oranı c ile gösterilirse, bu basit harmonik hareketin periyodu (T) şu eşitlikle verilir: $T=2\pi\sqrt{c}$.

Harmonik dalga biçimleriyle (örn. sinüs biçimli dalga) betimlenebilen dalgalar periyodiktir. Dalganın yayılma hızı v ve dalgaboyu da λ ise, periyodu $T=\lambda/v$ olarak verilir. Frekans (f) periyodun tersi olduğundan (bir başka deyişle $f=1/T$ olduğundan) bu eşitlik $f=v/\lambda$ olarak da yazılabilir.

periyodik yasa, PERİYOTLAR YASASI olarak da bilinir, kimyada, elementlerin atom numaralarına (atom çekirdeğindeki toplam proton sayısı) göre dizildiklerinde özelliklerinin de periyodik olarak değiştiğini belirten yasa.

Tarihçe. 19. yüzyıl başlarında kimyasal çözümleme yöntemlerindeki hızlı gelişmeler elementlerin ve bileşiklerin fiziksel ve kimyasal özelliklerine ilişkin çok geniş bir bilgi birikimine neden oldu. Bunun sonucunda bilim adamları elementler için çeşitli sınıflandırma sistemleri bulmaya çalıştılar. Rus kimyacı Dimitriy İvanoviç Mendeleyev 1860'larda elementlerin özellikleri arasındaki ilişkileri ayrıntılı olarak araştırmaya başladı; 1869'da, elementlerin artan atom ağırlıklarına göre dizildiklerinde özelliklerinin de periyodik olarak değiştiğini ifade eden periyodik yasayı geliştirdi ve gözlemlediği bağıntıları sergilemek için bir periyodik tablo hazırladı. Alman kimyacı Lothar Meyer de, Mendeleyev'den bağımsız olarak hemen hemen aynı zamanda benzer bir sınıflandırma yöntemi geliştirdi.

Mendeleyev'in periyodik tablosu o güne değin tek başına incelenmiş kimyasal bağıntıların pek çoğunun birlikte gözlemlenmesini de olanaklı kıldı. Ama bu sistem önceleri pek kabul görmedi. Mendeleyev tablosunda bazı boşluklar bıraktı ve bu yerlerin henüz bulunmamış elementlerle doldurulacağını öngördü. Gerçekten de bunu izleyen 20 yıl içinde skandiyum, galyum ve germanyum elementleri bulunarak boşluklar doldurulmaya başladı.

Mendeleyev'in hazırladığı ilk periyodik tablo 17 grup (sütun) ile 7 periyottan oluşuyordu; periyotlardan, potasyumdan broma ve rubidyumdan iyoda kadar olan elementlerin sıralandığı ikisi tümüyle doluydu; bunun üstünde, her birinde 7 element bulunan (lityumdan flüora ve sodyumdan klora) iki kısmen dolu periyot ile altında üç boş periyot bulunuyordu. Mendeleyev 1871'de tablosunu yeniden düzenledi ve 17 elementin yerini (doğru biçimde) değiştirdi. Daha sonra Lothar Meyer ile birlikte, uzun periyotların her birinin 7 elementlik iki periyoda ayrıldığı ve 8. gruba demir, kobalt, nikel gibi üç merkezi elementin yerleştirildiği 8 sütunluk yeni bir tablo hazırladı.

Lord Rayleigh (John William Strutt) ve Sir William Ramsay'in 1894'ten başlayarak soy gazlar(*) olarak anılan helyum, neon, argon, kripton, radon ve ksenonu bulmalarından sonra, Mendeleyev ve öbür kimyacılar periyodik tabloya yeni bir "sıfır" grubunun eklenmesini önerdiler ve sıfırdan sekize kadar olan grupların yer aldığı kısa periyotlu tabloyu geliştirdiler. Bu tablo 1930'lara değin kullanıldı.

Daha sonraları elementlerin atom ağırlıkları yeniden belirlenip periyodik tabloda düzeltmeler yapıldıysa da, Mendeleyev ile Meyer'in 1871'deki tablolarında özelliklerine bakılarak yerleştirilmiş olan bazı elementlerin bu yerleri, atom ağırlıklarına göre dizilme düzenine uymuyordu. Örneğin argon-potasyum, kobalt-nikel ve tellür-iyot çiftlerinde, birinci elementlerin atom ağırlıkları daha büyük olmakla birlikte periyodik sistemdeki konumları ikinci elementler-

periyot	grup Ia	IIa	IIIb	IVb	Vb	VIb	VIIb	VIII			Ib	IIb	IIIa	IVa	Va	VIa	VIIa	0
1	1 1,00797 H 1s¹ hidrojen																	2 4,0026 He 1s² helyum
2	3 6,939 Li 1s²2s¹ lityum	4 9,0122 Be 1s²2s² berilyum											5 10,811 B 1s²2s²2p¹ bor	6 12,01115 C 1s²2s²2p² karbon	7 14,0067 N 1s²2s²2p³ azot	8 15,9994 O 1s²2s²2p⁴ oksijen	9 18,9984 F 1s²2s²2p⁵ flüor	10 20,183 Ne 1s²2s²2p⁶ neon
3	11 22,9898 Na [Ne]3s¹ sodyum	12 24,312 Mg 3s² magnezyum											13 26,9815 Al 3s²3p¹ alüminyum	14 28,086 Si 3s²3p² silisyum	15 30,9738 P 3s²3p³ fosfor	16 32,064 S 3s²3p⁴ kükürt	17 35,453 Cl 3s²3p⁵ klor	18 39,948 Ar 3s²3p⁶ argon
4	19 39,102 K [Ar]4s¹ potasyum	20 40,08 Ca 4s² kalsiyum	21 44,956 Sc 3d¹4s² skandiyum	22 47,90 Ti 3d²4s² titan	23 50,942 V 3d³4s² vanadyum	24 51,996 Cr 3d⁵4s¹ krom	25 54,938 Mn 3d⁵4s² manganez	26 55,847 Fe 3d⁶4s² demir	27 58,933 Co 3d⁷4s² kobalt	28 58,71 Ni 3d⁸4s² nikel	29 63,54 Cu 3d¹⁰4s¹ bakır	30 65,37 Zn 3d¹⁰4s² çinko	31 69,72 Ga 3d¹⁰4s²4p¹ galyum	32 72,59 Ge 3d¹⁰4s²4p² germanyum	33 74,922 As 3d¹⁰4s²4p³ arsenik	34 78,96 Se 3d¹⁰4s²4p⁴ selenyum	35 79,909 Br 3d¹⁰4s²4p⁵ brom	36 83,80 Kr 3d¹⁰4s²4p⁶ kripton
5	37 85,47 Rb [Kr]5s¹ rubidyum	38 87,62 Sr 5s² stronsiyum	39 88,905 Y 4d¹5s² itriyum	40 91,22 Zr 4d²5s² zirkon	41 92,906 Nb 4d⁴5s¹ niyobyum	42 95,94 Mo 4d⁵5s¹ molibden	43 (98) Tc 4d⁶5s¹ teknetyum	44 101,07 Ru 4d⁷5s¹ rutenyum	45 102,905 Rh 4d⁸5s¹ rodyum	46 106,4 Pd 4d¹⁰5s⁰ paladyum	47 107,870 Ag 4d¹⁰5s¹ gümüş	48 112,40 Cd 4d¹⁰5s² kadmiyum	49 114,82 In 4d¹⁰5s²5p¹ indiyum	50 118,69 Sn 4d¹⁰5s²5p² kalay	51 121,75 Sb 4d¹⁰5s²5p³ antimon	52 127,60 Te 4d¹⁰5s²5p⁴ tellür	53 126,904 I 4d¹⁰5s²5p⁵ iyot	54 131,30 Xe 4d¹⁰5s²5p⁶ ksenon
6	55 132,905 Cs [Xe]6s¹ sezyum	56 137,34 Ba 6s² baryum	57 138,91 La 5d¹6s² lantanyum	72 178,49 Hf 4f¹⁴5d²6s² hafniyum	73 180,948 Ta 4f¹⁴5d³6s² tantal	74 183,85 W 4f¹⁴5d⁴6s² tungsten	75 186,2 Re 4f¹⁴5d⁵6s² renyum	76 190,2 Os 4f¹⁴5d⁶6s² osmiyum	77 192,2 Ir 4f¹⁴5d⁷6s² indiyum	78 195,09 Pt 4f¹⁴5d⁹6s¹ platin	79 196,967 Au 4f¹⁴5d¹⁰6s¹ altın	80 200,59 Hg 4f¹⁴5d¹⁰6s² civa	81 204,37 Tl 4f¹⁴5d¹⁰6s²6p¹ talyum	82 207,19 Pb 4f¹⁴5d¹⁰6s²6p² kurşun	83 208,980 Bi 4f¹⁴5d¹⁰6s²6p³ bizmut	84 (210) Po 4f¹⁴5d¹⁰6s²6p⁴ polonyum	85 (210) At 4f¹⁴5d¹⁰6s²6p⁵ astatin	86 (222) Rn 4f¹⁴5d¹⁰6s²6p⁶ radon
7	87 (223) Fr [Rn]7s¹ fransiyum	88 (226) Ra 7s² radyum	89 (227) Ac 6d¹7s² aktinyum	104 (261) Rf	105 (262) Ha hahniyum	106 (263)	107 (262)	108 •••	109 •••	110 •••								

6	58 140,12 Ce [Xe]4f¹5d¹6s² seryum	59 140,907 Pr 4f³6s² praseodim	60 144,24 Nd 4f⁴6s² neodim	61 (147) Pm 4f⁵6s² prometyum	62 150,35 Sm 4f⁶6s² samaryum	63 151,96 Eu 4f⁷6s² evropiyum	64 157,25 Gd 4f⁷5d¹6s² gadolinyum	65 158,924 Tb 4f⁹6s² terbiyum	66 162,50 Dy 4f¹⁰6s² disprosyum	67 164,930 Ho 4f¹¹6s² holmiyum	68 167,26 Er 4f¹²6s² erbiyum	69 168,934 Tm 4f¹³6s² tulyum	70 173,04 Yb 4f¹⁴6s² itterbiyum	71 174,97 Lu 4f¹⁴5d¹6s² lutesyum
7	90 232,038 Th [Rn]6f⁰6d²7s² toryum	91 (231) Pa 5f²6d¹7s² protaktinyum	92 238,03 U 5f³6d¹7s² uranyum	93 (237) Np 5f⁴6d¹7s² neptünyum	94 (242) Pu 5f⁶7s² plütonyum	95 (243) Am 5f⁷7s² amerikyum	96 (247) Cm 5f⁷6d¹7s² kürium	97 (247) Bk 5f⁹7s² berkelyum	98 (249) Cf 5f¹⁰7s² kalifornyum	99 (254) Es 5f¹¹7s² aynştaynyum	100 (253) Fm 5f¹²7s² fermiyum	101 (256) Md 5f¹³7s² mendelevyum	102 (254) No 5f¹⁴7s² nobelyum	103 (257) Lr 5f¹⁴6d¹7s² lawrensiyum

en yüksek değerlikte bulunduğu oksitlerinin asit-baz özellikleri

kübik, yüz merkezli — kübik, gövde merkezli — kuvvetli baz — zayıf baz — normal koşullarda gaz — heksagonal — romboedral — kuvvetli asit — ortorombik

normal koşullarda katı — normal koşullarda sıvı — elmas — kübik — zayıf asit — görece eşit kuvvetle — yapay yolla elde edilmiş — tetragonal — monoklinal

••• veriler tartışılmakta

karelerin sol üst köşesinde atom numarası sağ üst köşesinde atom ağırlığı verilmiştir

Elementlerin periyodik tablosu

den önce geliyordu. Bu tutarsızlık atom yapısının iyice anlaşılmasından sonra çözümlendi.

Yaklaşık 1910'da Sir Ernest Rutherford'un ağır atom çekirdeklerinden alfa parçacıkları saçılımı üzerine yaptığı deneyler sonucunda çekirdek elektrik yükü kavramı geliştirildi. Çekirdek elektrik yükünün elektron yüküne oranı kabaca atom ağırlığının yarısı kadardı. A. van den Brock 1911'de, atom numarası olarak tanımlanan bu niceliğin elementin periyodik sistemdeki sıra numarası olarak kabul edilebileceği görüşünü ortaya attı. Bu öneri H. G. J. Moseley'in pek çok elementin özgün X ışını tayf çizgilerinin dalgaboylarını ölçmesiyle doğrulandı. Bundan sonra elementler periyodik tabloda artan atom numaralarına göre sıralanmaya başladı. Periyodik sistem, Bohr'un 1913'te başlattığı atomların elektron yapıları ve tayfın kuvantum kuramı üzerindeki çalışmalarla tam olarak açıklığa kavuştu.

Periyotlar. Periyodik sistemin bugün kullanılan uzun periyotlu biçiminde, doğal olarak bulunmuş ya da yapay yolla elde edilmiş olan 107 element artan atom numaralarına göre yedi yatay periyotta sıralanır; lantandan(atom numarası 57) lütesyuma(71) kadar uzanan lantanitler dizisi ile aktinyumdan(89) lavrensiyuma(103) kadar uzanan aktinitler dizisi bu periyotların altında ayrıca sıralanır. Periyotların uzunlukları farklıdır. İlk periyot hidrojen periyodudur ve burada hidrojen(1) ile helyum(21) yer alır (*bak.* tablo). Bunun ardından her birinde 8 element bulunan iki kısa periyot uzanır. Birinci kısa periyotta lityumdan(3) neona (10) kadar olan elementler, ikinci kısa periyotta ise sodyumdan(11) argona(18) kadar olan elementler yer alır. Bunları, her birinde 18 elementin bulunduğu iki uzun periyot izler. Birinci uzun periyotta potasyumdan(19) kriptona(36), ikinci uzun periyotta rubidyumdan(37) ksenona(54) kadar olan elementler bulunur. Sezyumdan(55) radona(86) kadar uzanan 32 elementlik çok uzun altıncı periyot, lantanitlerin ayrı tutulmasıyla 18 sütunda toplanmıştır ve özellikleri birinci ve ikinci uzun periyottaki elementlerinkilere çok benzeyen elementler bu elementlerin altında yer alır. 32 elementlik en son uzun periyot tamamlanmamıştır. Bu periyot ikinci en uzun periyottur ve atom numarası 118 olan elementle tamamlanacaktır.

Gruplar. Helyum, neon, argon, kripton, ksenon ve radondan oluşan altı soy gaz, tümüyle dolu altı periyodun sonunda yer alır ve bunlar periyodik sistemin 0 grubunu oluştururlar. Lityumdan flüora ve sodyumdan klora kadar uzanan ikinci ve üçüncü periyottaki yedişer element ise sırasıyla I., II., III., IV., V., VI. ve VII. grupları oluştururlar. Dördüncü periyotta yer alan, potasyumdan broma kadar sıralanan 17 elementin özellikleri farklıdır. Bunların periyodik sistemde 17 alt grup oluşturdukları düşünülebilir, ama bu elementler geleneksel olarak 15 alt grupta toplanırlar ve demir, kobalt, nikel ve bundan sonraki periyotta benzer özellikte olan elementler tek bir grupta, VIII. grupta yer alırlar. Potasyumdan(19) manganeze(25) kadar olan elementler sırasıyla Ia, IIa, IIIa, IVa, Va, VIa, VIIa alt gruplarında, bakırdan (29) broma(35) kadar olan elementler de Ib, IIb, IIIb, IVb, Vb, VIb, VIIb alt gruplarında toplanırlar.

I. grup alkali metaller(*) grubudur; lityum ve sodyumun yanı sıra potasyumdan fransiyuma kadar inen metalleri kapsayan bu grup, farklı özelliklere sahip Ib grubu metallerini (bakır vb) içermez. Aynı biçimde, berilyumdan radyuma kadar inen elementleri kapsayan II. grup toprak alkali metallerdir(*) ve IIb grubundaki elementleri kapsamaz. III. grubu oluşturan bor grubu elementlerinin(*) özellikleri, IIIa grubunun mu yoksa IIIb grubunun mu bu grupta yer alacağı sorusuna kesin bir yanıt getirmez, ama çoğunlukla IIIa grubu elementleri bor grubu olarak düşünülür. IV. grubu karbon grubu elementleri(*) oluşturur; bu grup silisyum, kalay, kurşun gibi elementleri kapsar. Azot grubu elementleri(*) V. grupta toplanmıştır. VI. grup oksijen grubu elementlerinden(*), VII. grup ise halojenlerden(*) oluşur.

Hidrojen elementi bazı tablolarda Ia grubunda gösterilmekle birlikte kimyasal özellikleri alkali metallere ya da halojenlere çok benzemez ve elementler arasında benzersiz özelliklere sahip tek elementtir. Bu nedenle hiçbir grubun kapsamında değildir.

Uzun periyotların (4., 5. ve 6. periyotlar) orta bölümünde yer alan IIIb, IVb, Vb, VIb, VIIb, Ib gruplarındaki ve VIII. gruptaki 56 elemente geçiş elementleri(*) denir.

Özelliklerin periyodik değişimi. Artan atom numaralarına göre dizildiklerinde elementlerin özellikleri bakımından da periyodik bir değişim sırasına uydukları, özellikle bu elementlerin fiziksel haline ve erime noktası, yoğunluk ve sertlik gibi özelliklerine bakıldığında çarpıcı biçimde ortaya çıkar. Örneğin 0 grubu elementlerinin hepsi gaz haldedir ve yoğunlaşmaları çok zordur. Ia grubunda yer alan alkali metaller ise yumuşak, erime noktaları düşük katı metallerdir. Toprak alkali metaller komşu alkali metallere göre daha serttir ve erime noktaları daha yüksektir. Elementlerin sertlikleri ve erime noktaları III. ve IV. gruplara doğru artar ve V. gruptan sonra VII. gruba doğru azalır. Uzun periyotlardaki elementlerin sertlikleri ve erime noktaları da alkali metallerden başlayarak periyodun ortasına kadar yavaş bir artış gösterir ve VIb'den başlayarak halojenlere kadar düzensiz bir düşüş olur.

Elementlerin değerlikleri de periyodik tablodaki konumlarıyla yakından ilgilidir. Ana gruplardaki elementlerin bulunabilecekleri en yüksek artı değerlik grup numarasına, bulunabilecekleri en yüksek eksi değerlik ise, sekiz ile grup numarası arasındaki farka eşittir.

Elementlerin metal olma, baz oluşturma, metalsi ya da amfoter olma, ametal olma ya da asit oluşturma gibi kimyasal özellikleri de periyodik tablodaki konumlarıyla basit bir biçimde ilişkilidir. Çoğu metaller tablonun sol ve alt bölümünde yer alırken, soy gazlar düşünülmezse ametallerin çoğu tablonun sağ ve üst bölümlerinde toplanmıştır. Metalsiler ise bordan polonyuma kadar çizilen bir köşegene komşu konumlardadır. Elementlerin elektronegatifliği de tablodaki konumlarıyla yakından bağıntılıdır ve ametal olma özelliğiyle aynı biçimde değişir; yani flüor elektronegatifliği en yüksek element iken, sezyumun ya da fransiyumun elektronegatifliği en düşüktür.

Elementlerin atom yarıçapları da periyodik tabloda düzgün olarak değişir ve tablonun sağ üst köşesinden sol alt köşesine doğru büyür.

Elektron yerleşimi. Periyodik sistemin temelini atomların elektron yerleşimi oluşturur. Soy gazlar kimyasal tepkinliği en düşük elementlerdir, bunlar hemen hiç kimyasal bileşik oluşturmazlar. Bunun nedeni çok kararlı bir elektron yapısına sahip olmalarıdır. Atom fiziğinin ve kuvantum mekaniği kuramının gelişmesiyle soy gazların ve öbür atomların elektron yapıları ayrıntılı biçimde çözümlenmiş ve periyodik yasa tümüyle açıklığa kavuşturulmuştur.

Periyodik sistemde, bir soy gazın yanında yer alan bir element, başka bir atomdan bir ya da birden çok elektron alarak ya da başka bir atoma bir ya da birden çok elektron vererek ya da bir başka atomla elektron paylaşarak soy gaz atomunun kararlı elektron yapısına ulaşabileceğinden oldukça tepkindir. Örneğin, I. gruptaki alkali metaller en dış kabuklarındaki, gevşek olarak tutulan bir elektronu elektron ilgisi daha yüksek olan bir başka atoma vererek +1 yüklü kararlı iyonlar oluştururlar. Soy gazlardan hemen önce gelen halojen atomları ise bir elektron alarak soy gaz atomunun kararlı elektron yapısında eksi yüklü iyonlar oluşturur.

Periyodik sistemin aynı grubunda bulunan elementlerin kimyasal özellikleri özdeş olmamakla birlikte birbirine çok benzerdir. Hafif elementlerden ağır elementlere doğru değişme eğilimi atom yarıçaplarının artmasına ve en dış kabuktaki elektronların tutunma gücüne bağlıdır.

Bugüne değin varlığı saptanmış olan 107 elementten atom numarası 84'ten büyük olanların hepsi radyoaktiftir ve bu elementler uranyum, toryum ve aktinit dizilerini oluştururlar. Radyoaktif tepkimeler sonucunda 107'nin ötesinde bazı yeni elementlerin bireşimlendiği duyurulmuş olmakla birlikte, veriler henüz resmî olarak onaylanmamıştır. Yapay yolla elde edilmiş olan 11 radyoaktif elemente (uranyumötesi elementler) doğada rastlanmamıştır.

Perkin, Sir William Henry (d. 12 Mart 1838, Londra - ö. 14 Temmuz 1907, Sudbury, Harrow yakınları, Middlesex, İngiltere), anilin boyalarını bulan İngiliz kimyacı.

1853'te girdiği Londra'daki Kraliyet Kimya Yüksekokulu'nda August Wilhelm von Hofmann'ın öğrencisi oldu. Hofmann'ın laboratuvarında anilinden kinin üretmeye çalışırken üstün boyama nitelikli mavimsi bir madde elde etti. 1856'da, sonradan anilin moru olarak adlandırılan bu maddenin patentini alarak babasının ve kardeşi Thomas'ın yardımıyla Harrow yakınlarında bir anilin üretim tesisi kurdu (1857).

1858'de Perkin ve B. F. Duppa laboratuvar koşullarında ilk kez aminoasit üreterek glisin, 1860'ta da yapay tartarik asit elde ettiler. Graebe ve Liebermann'ın kırmızı renkli alizarin boyasını elde ettiklerini açıklamalarından sonra, Perkin daha ekonomik bir üretim yöntemi geliştirerek patentini aldı ve yıllarca alizarin üretimini tekelinde tuttu. 1867'de, doymamış asitlerin üretimine yönelik kimyasal bir yöntem geliştirdi ve sonradan Perkin tepkimesi adı verilen bu yöntemle ilk yapay parfüm bileşeni olan kumarini elde etti. Bu arada başka boyalar, salisil alkol ve çeşitli koku verici maddeler üzerinde de çalıştı. 1874'ten sonra üretim etkinliklerinden vazgeçerek zamanını bilimsel araştırmalara ayırdı; kimyasal yöntemlerin yanı sıra çeşitli maddelerin optik döndürme özelliklerini de inceledi. Anilin morunu buluşunun 50. yılında "sir" unvanı aldı (1906).

Perkins, Anthony (d. 4 Nisan 1932, New York kenti - ö. 12 Eylül 1992, Hollywood, California, ABD), tedirgin, sinirli tipleri başarıyla canlandıran ABD'li sinema oyuncusu.

Tiyatro ve sinema oyuncusu Osgood Perkins'in (1892-1937) oğludur. Columbia'da Rollins College'da öğrenim gördü. On beş yaşında sahneye, 21 yaşında da kamera karşısına çıktı. İlk filmi *The Actress*'ta

Anthony Perkins *Psycho II* filminde, 1983
ABC Ajansı

(*Aktris*) Jean Simmons'ın erkek arkadaşını canlandırdı. Bir süre tiyatroda ve televizyonda çalıştıktan sonra 1956'da *Friendly Persuasion*'la (*Kan Dökmeyeceksin*) sinemaya döndü. Tecrübesiz bir şerifi canlandırdığı *The Tin Star* (1957; *Kanlı Vadi*) ve *Desire Under the Elms* (1958; Kara Ağaçlar Altında Arzu) gibi filmleriyle dikkati çekti. 1960'ta oynadığı, Alfred Hitchcock'ın *Psycho*'suyla (*Sapık*) uluslararası üne kavuştu. Bu filmde canlandırdığı, annesinin etkisi altındaki psikopat Norman Bates tipiyle sinemada sorunlu adam rollerinin aranan oyuncusu oldu. 1962'de Orson Welles'in yönettiği Fransa-AFC-İtalya ortak yapımı *Le Procès*'te (*Dava*) rol aldı.

ABD'de oynadığı *Pretty Poison* (1968; *Tatlı Zehir*), *WUSA* (1970; *Bugünün Adamı*), *The Life and Times of Judge Roy Bean* (1972; *Yargıç Roy Bean*), *Remember My Name* (1978; Adımı Unutma) gibi filmlerde başarısını sürdürdü. 1983'te çekilen devam filmi *Psycho II*'da (Sapık II) bir kez daha Norman Bates tipinde gözüktü. Ertesi yıl Ken Russell'ın *Crimes of Passion*'ında (*Tutku Suçları*) psikolojik sorunları olan bir din adamını gene başarıyla canlandırdı.

Perkins, Jacob (d. 9 Temmuz 1766, Newburyport, Massachusetts, ABD - ö. 30 Temmuz 1849, Londra, İngiltere), buluşlarıyla tanınan ABD'li mucit.

1790'da çivilerin tek bir işlemle kesilip başlarının şekillendirilmesini sağlayan bir makine geliştiren Perkins, bir süre sonra da sahte kâğıt para basılmasını oldukça zorlaştıran bir oymabaskı kalıp hazırlama yöntemi buldu. Buluşu ABD'de ilgi görmeyince İngiltere'ye geçerek 1819'da yerel bankalar için değerli kâğıtlar basmaya başladı; 1840'ta da İngiltere'nin ilk 1 penny değerindeki posta pullarını basma yetkisini aldı.

Perkins yüksek basınçlı buhar kazanları üzerinde de çeşitli deneyler yaptı ve 1823'te çalışma basıncı 800-1.400 psi olan kazanlar geliştirdi. 1827'de Woolf tipi bir buhar makinesi yaptı, 1829'da çarklı gemiler için gelişkin bir çark tasarımı hazırladı ve 1831'de de kazanlar için serbest su dolaşımı sistemini geliştirdi. Gemiler için bir havalandırma yöntemi de bulan Perkins, bu başarısıyla Sanat, İmalat ve Ticareti Teşvik Derneği'nce madalyayla ödüllendirildi.

perkloroetilen *bak.* tetrakloroetilen

Perkūnas (Litvanca "Gökgürleten"), Letonca PĒRKONS, Eski Prusya dilinde PERKUNIS. Baltık dininde yasa ve düzeni koruduğuna ve bereket getirdiğine inanılan gökgürültüsü tanrısı. En çok yıldırım çeken meşenin kutsallığı ondan gelir. Gökyüzü tanrısı olarak sık sık Dievs'le karıştırılır. İşlevleri ve görünümü bakımından Slav tanrısı Perun'a, Germen tanrısı Thor'a ve Yunan tanrısı Zeus'a benzer. Baltık tanrılarının en gözdesi olduğu sanılan Perkūnas, Litvanca *dievas*'ın (tanrı) arkaik küçültmeli biçimi olan *dievaitis* adıyla da anılır.

Perlis, Batı Malezya'nın (Malaya) kuzeybatı kesiminde eyalet (*negeri*). Tayland ile Kedah eyaleti arasında yer alır. Güneybatıda Andaman Denizi kıyısında kısa bir kıyı şeridine sahiptir. 795 km²'lik yüzölçümüyle Batı Malezya eyaletlerinin en küçüğü ve en kuzeyde yer alanıdır. 1821'e değin Kedah'ın bir parçası olan Perlis 1841'de Tayland'dan sultanlık statüsü kazandı. Uzun yıllar Day egemenliği altında kaldıktan sonra İngiliz himayesine girdi ve federasyon dışı Malay eyaletlerinden biri oldu. 1943'te Tayland tarafından ilhak edildi. 1945'te yeniden İngiliz himayesine girdi. Daha sonra da Malaya Federasyonu'na katıldı.

Eyalet topraklarının büyük bölümünü, Perlis Irmağını (*sungai*) besleyen akarsuların oluşturduğu verimli ve yoğun nüfuslu bir ova kaplar. Perlis ülkenin başlıca pirinç üretim bölgelerinden biridir. Chuping'te 8.100 hektarlık şeker plantasyonu ile bir şeker fabrikası vardır. Bölgede ayrıca kauçuk ve hindistancevizi de yetiştirilir. Eyalet merkezi dağınık bir yerleşme olan Kangar'dır. Bukit Tengku Lembu'da bir Neolitik mezar alanı bulunur. Nüfus (1990 geç.) 187.700.

perlit, İNCİTAŞ olarak da bilinir, eşmerkezli çatlaklar içeren doğal cam. Ağdalı lavların ya da magmanın hızla soğuması sonucunda oluşur. Yağlı ile incimsi arasında değişen parlaklığa sahip olan perlit çoğunlukla gri ya da yeşilimsi renktedir, ama kahverengi, mavi ya da kırmızı renklilerine de rastlanır.

Bazı perlitler magma sokulmalarının ürünüdür (dayklar), ama büyük bölümü lav akıntıları sırasında oluşur. Camsı kayaçlar hemen hemen tümüyle kristalin volkanik kayaçların içine yerleşebilirler. Obsidiyende olduğu gibi bunlar da kuvars, alkali feldispat, plajiyoklaz feldispat ve bazı durumlarda biyolit ya da hornblend fenokristalleri (iri kristal) içerebilirler; fenokristallerin bolluğu arttıkça kayaç vitrofir durumunu alır.

Riyolit(*) tipi bir kayaç olan perlitin kimyasal bileşimi, kırma indisi ve özgül ağırlığı, obsidiyeninkilerin(*) aynıdır. Ama su içeriği onunkinin yaklaşık 3-4 katıdır. Suyunun büyük bölümünü pekişme sonrasında denizden ya da üzerinde büyüdüğü ıslak tortullardan soğurur.

Camın mikroskopik kristal agregalarına dönüşmesi (devitrifikasyon) genellikle çatlaklarda ya da fenokristallerin ve kristal kütlelerinin (sferulit) yüzeyinde kendiliğinden başlar. Bazı çok küçük kristalin kayaçlar iyi gelişmiş bir perlitik yapıya sahiptir; bunlar cam olma özelliğini tümüyle yitirmiş perlitlerdir. Cam içermeyen bazı kayaçlarda kıvrımlı ve eşmerkezli şeritler boyunca sferuritlerin bulunması, bunların önceden perlitik çatlaklarında sferurit büyümeleri gerçekleşen perlitler olduğuna işaret eder.

1950'den önce perlit ticari yaşamda hemen hemen hiç bilinmeyen bir malzemeydi. Ama bu tarihten sonra ABD'nin New Mexico, Nevada, California ve öteki batı eyaletlerinde geniş perlit yatakları bulundu; bunun üzerine ABD dışındaki ülkelerde de perlit üretimi yavaş yavaş gelişti ve Avrupa'da eski SSCB ile Yunanistan bu alanda birinci sıraya yerleştiler. Perlit kırılıp hızla ısıtıldığında, içerdiği su buhara dönüşür; yumuşayan kayacın içinde küçük kabarcıklar oluşur ve bunun sonucunda malzeme başlangıç hacminin 20 katı kadar genleşir. Yoğunluğu çok düşük olduğundan perlit hafif duvar sıvalarında ve beton agregalarında kullanılan kumun yerini alabilir. Ayrıca gözenekli olduğundan, ısı ve ses yalıtım malzemesi olarak kullanılmaya çok elverişlidir. Öbür kullanım alanları hafif seramik ürünleri, filtreler ve dolgu malzemeleridir.

Türkiye'de perlit. Türkiye'deki başlıca perlit yataklarının coğrafi dağılışı incelendiğinde, batıda Ege Denizi kıyısından doğuda Kars ve Van yörelerine kadar kalın bir çizgisel yayılışla karşılaşılır. Bu yayılım alanı Anadolu'daki volkanik kökenli arazilerle örtüşür. Perlit cevheri açısından zengin bir ülke olan Türkiye'de bulunan yatakların tüm rezervi milyarlarca tondur. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nün (MTA) verilerine göre 1980'lerin sonlarında bu yataklardaki yüksek tenörlü cevherlerin görünür rezervi 11,5 milyon ton, iyi kaliteli cevherlerin görünür rezervi yaklaşık 1,9 milyar ton, muhtemel rezervi ise yaklaşık 68 milyon tondur. Bunlardan başka orta, kötü ve tanımlanmamış kalitedeki cevher yataklarının görünür, muhtemel ve potansiyel rezervlerinin tümü 3,5 milyar tonu aşar.

Türkiye'deki başlıca perlit cevheri yatakları İzmir, Manisa, Balıkesir, Eskişehir, Çankırı, Ankara, Nevşehir, Erzincan, Erzurum, Kars, Bitlis ve Van illerindedir.

Perlman, Itzhak (d. 31 Ağustos 1945, Tel Aviv, İsrail), İsrail asıllı ABD'li kemancı. Virtüöz tekniğiyle ünlenmiş, ayrıntıları yorumlamadaki titizliği yüzünden birçok eleştirmen tarafından keman repertuvarının en iyi yorumcularından biri olarak kabul edilmiştir.

Dört yaşındayken yakalandığı çocuk felci sonucunda kötürüm kaldı. İlk konserini dokuz yaşındayken Tel Aviv'de verdi. 1958'de New York'ta Juilliard Müzik Okulu'na giderek Ivan Galamian ve Dorothy DeLay'in öğrencisi oldu. New York'ta ilk kez 1963'te Carnegie Hall'da dinleyici karşısına çıktı ve ertesi yıl Leventritt Ödülü'nü kazandı. Londra'daki ilk konserini 1968'de verdi. Daha sonra pek çok konser turnesine çıkan Perlman, önemli müzik festivallerine bu arada 1992'de Uluslararası İstanbul Festivali'ne de katıldı ve repertuvardaki keman yapıtlarının çoğunu plağa doldurdu.

Perm, Rusya Federasyonu'nun batısında yönetim birimi (*oblast*). Urallar'ın orta kesiminde, dağların batı yamacında yer alır. Doğuda Urallar'ın doruk çizgisinden, batıda Yukarı (Verhne) Kama Platosuna kadar uzanır ve Kama Irmağının orta kesimindeki geniş havzayı kapsar. Yüzölçümü 160.600 km²'dir. Kuzeybatısında Komi-Permyak özerk yönetim birimi yer alır. Yönetim biriminin neredeyse tamamı ladin, göknar, çam ve huşağacından oluşan batıklık ormanlarla (tayga), ırmak boylarındaki geniş taşkın ovaları ise çayırlarla kaplıdır. 1982'de yönetim birimi nüfusunun yüzde 75'i kentlerde yaşıyordu. Perm son derece zengin kaynaklara sahiptir; Kama Irmağı kıyısından çıkarılan tuz ve potasyum, Berezniki, Solikamsk ve yönetim merkezi Perm'de toplanmış olan kimya sanayisinin temelini oluşturur. Kama Irmağı kıyılarında, Silva ve İren vadilerinde ve güneyde çıkarılan petrol Perm ve Krasnokamsk'ta arıtılır. Çusovoy ve Lisva'da metalurji tesisleri, kentlerin çoğunda da makine fabrikaları vardır. Kizel bölgesinde kömür çıkarılır. Ormanlardan kâğıt, kâğıt hamuru ve kereste sanayileri için hammadde elde edilir. Perm'de, başta Kama Irmağı üzerindeki hidroelektrik santrallar olmak üzere, elektrik enerjisi üreten tesisler de vardır. Nüfus (1991 tah.) 3.109.400.

Perm, eskiden (1940-57) MOLOTOV. Rusya Federasyonu'nun batısında, Perm yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Kama Irmağının her iki yakasına yayılmış durumdadır. 1723'te, Yegoşiha ve Kama ırmaklarının birleştiği noktada yer alan Yegoşiha köyünde bir bakır eritme tesisi kuruldu. Irmağın 240 km yukarısında 14. yüzyılda kurulmuş Perm Velikaya (bugün Çerdin) adlı bir kent bulunmasına karşın, Yegoşiha'ya 1780'de Perm adı verildi. Ulaşıma elverişli Kama Irmağının kıyısında yer alan kent, 1783'te yapılan Büyük Sibirya Karayolu'nun ve 1878'de Yekaterinburg'a (bugün Sverdlovsk) kadar gelen Trans-Sibirya Demiryolu'nun üzerinde bulunmasının da yardımıyla ticari açıdan önem kazandı. Günümüzde de önemli bir ulaşım merkezi olan Perm, aynı zamanda Urallar bölgesinin başlıca sanayi merkezlerinden biridir. Kentte makine üreten büyük ölçekli tesisler, büyük bir petrol rafinerisi, gübre ve boya üretiminde uzmanlaşmış büyük bir kimya sanayisi vardır. Kentteki yedi yükseköğretim kuruluşunun başında 1918'de kurulan Perm A. M. Gorki Devlet Üniversitesi gelir. Sanat kuruluşları arasında birçok tiyatro, bir sanat galerisi ve bir bale okulu sayılabilir. Kentin adı, ilk olarak yörede saptanan Permiyen Dönem (y. 280-225 milyon yıl önce) kayaç katmanlarına verilmiştir. Nüfus (1991 tah.) 1.100.400.

Perm dilleri, PERMYAK DİLLERİ olarak da bilinir, Ural dil ailesinin Fin-Ugor koluna bağlı dil öbeği. Udmurt (Votyak) ve Komi (Ziryan) dillerini içerir. Rusya'da Ural Dağlarının kuzey ve batı sırtları boyunca, Udmurt ve Komi özerk cumhuriyetleriyle komşu bölgelerde konuşulur. Udmurt dilinde lehçe farklılıklarına pek rastlanmaz. Komi dilinde ise üç ana lehçe öbeği ayırt edilebilir: Kuzey (Ziryan) Komi, Batı (Permyak) Komi ve Doğu (Yazua) Komi lehçeleri. Komi dilinin biri Ziryan lehçesine, öbürü Permyak lehçesine dayanan iki edebiyat dili vardır.

Komi dilinde yazılı edebiyatın ilk örnekleri 14. yüzyıla aittir. Ama hem bu dildeki, hem de Udmurt dilindeki edebiyat esas olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişmeye başlamıştır. Perm dilleri, Ural dillerinde pek rastlanmayan titreşimli ve titreşimsiz ünsüzlerin (titreşimli *b* ve titreşimsiz *p*) karşıtlığına yer vermesiyle dikkat çeker. *Ayrıca bak.* Fin-Ugor dilleri.

permafrost, DONMUŞ TOPRAK ya da PERGELİSOL olarak da bilinir, en az iki yıl boyunca sıcaklığı hep 0°C'nin altında kalan, sürekli donmuş haldeki toprak. Permafrost alanların kara yüzeyinin yüzde 20'sini kapladığı ve derinliğinin Sibirya'nın kuzeyinde 1.525 m'ye ulaştığı tahmin edilmektedir. Alaska'nın yüzde 85'i, Rusya ile Kanada'nın büyük bir bölümü ve Antarktika'nın hemen hemen tamamı permafrostla kaplıdır. Kuzey Yarıküre'de, permafrost bölgenin güney sınır hattı yaklaşık olarak, yıllık ortalama hava sıcaklığı 0°C olan noktalardan geçen çizgidir.

Permafrostun üstünde yılın sıcak aylarında çözülen bir yüzey katmanı bulunur. Yıl içinde donup çözülen bu bölüme etkin katman denir; bu katmanda çözülmenin en fazla işleme derinliği permafrostun üst sınırını oluşturur. Toprağın çözülme derinliği yaz aylarındaki sıcaklık ortamalarına bağlı olarak değişir. Bu nedenle permafrost tablasının üstünde, ancak bazı yıllarda çözülen bir toprak katmanı bulunabilir. Bu katmana *pereletok* (permafrost üstü katman) denir. Yer yer rastlanan süreksiz permafrost kütlelerinin üstü çoğunlukla bütün yıl boyunca çözülmüş halde bulunan toprakla, bunun üstü de mevsimsel olarak donan etkin katmanla örtülüdür. Bu donmamış katmanlar ile permafrostla çevrili çözülmüş toprak adalarına *talik* denir.

Permafrost toprak yüzeyinde gerçekleşen negatif ısı dengesinin bir sonucudur. Yıllık ortalama yüzey sıcaklığı 0°C'nin altında olan yerlerde, kışın toprağın buz tutma derinliği yaz aylarındaki çözülmenin derinliğinden daha fazladır; bunun sonucunda da permafrost bölge giderek derinleşir. Bu koşullar geçerli olduğu sürece permafrost bölgenin giderek büyümesi belirli bir derinlikten sonra Yer'in iç kesimlerinden kaynaklanan jeotermal ısı akışıyla dengelenir. Sonuçta ortaya çıkan denge derinliği permafrostun taban sınırını belirler. Ortalama yüzey sıcaklığı ne kadar düşükse, bu dengenin gerçekleştiği sınır hattı da o kadar derindir.

Permafrost buz içermeyebilir, ama çoğunlukla toprak buzu ile birlikte bulunur. Buz çeşitli biçimlerde ve miktarlarda olabilir; genellikle de permafrosttaki öteki malzemelere oranla miktarca daha fazladır. Değişik biçim ve boyutlardaki kristaller taneler, ince katmanlar, damarlar, mercekler ya da iri kütleler halinde bulunabilir. Yıllık yüzey sıcaklık değişimleri, permafrostun en üst bölümündeki (yüzeyden 10-20 m derinlikte) buzu etkiler. Kış aylarındaki hızlı soğuma ısıl büzülme çatlaklarının permafrost tablasından aşağıya ve yüzeye doğru ilerlemesine neden olabilir. Bu çatlaklara kar, kırç ya da mineral tanecikleri dolabilir. Birbirini işleyen çatlamalar ve buz büyümeleri, düşey buz kamaları ile yatay çokgenlerin gelişmesine yol açar; buz kamaları ve çokgen toprağı permafrostta rastlanan en yaygın jeomorfik özelliklerdir. Permafrost katmanları içinde gelişen karmaşık gerilim kuvvetleri çamur kazanı, don tümseği, buz tepeceği ve pingo gibi yüzey şekillerinin ortaya çıkmasına neden olur. Büyük ölçüde buzdan oluşan tepeler olan pingolar bataklık bölgelerde gelişerek 60 m yüksekliğe ulaşabilir; kimi yerlerde bunların çapı birkaç yüz metre kadardır.

Jeomorfologların çoğu permafrostu, kesintili ve kesintisiz bölgeler biçiminde iki alt bölgeye ayırır. Kesintisiz bölgede permafrostun üstü tümüyle yüzey toprağıyla örtülüdür ve derinliği alt sınırına kadar kesintisiz olarak iner. Kesintili (ya da süreksiz) bölgede ise permafrostun yatay sürekliliği kesintiye uğrar ve burada birbirini izleyen donmuş bölgeler ve talik alanlarına rastlanır. Yüzeye doğru, yıl içinde donup çözülen bölgeye yaklaşıldıkça, kalınlı permafrostun kalınlığı azalır. Kutup bölgelerinde permafrost büyük ölçüde kesintisizdir; daha alt enlemlere doğru giderek daha kesintili bir hal alır ve coğrafi sınırlarına yakın bölgelerde iyice seyrek ve dağınık bir özellik kazanır.

permalloy, DEMİR-NİKEL ALAŞIMI olarak da bilinir, tek başına demirden daha büyük magnetik geçirgenliğe sahip nikel-demir alaşımlarının ortak adı. Transformatör çekirdeklerini oluşturan ince metal yaprakların üretiminde yaygın olarak kullanılır. Bileşimindeki nikel oranı, istenen özelliklere bağlı olarak, yüzde 35 ile yüzde 90 arasında değişebilir; düşük güçlü transformatörler için bu oran yüzde 78'dir. Yüksek güçlü transformatörlerde kullanılan ve nikel oranı yüzde 50 olan alaşıma hipernik denir. Yüzde 5 molibden içeren permalloyun ari hidrojende ısıtılması yoluyla geçirgenliği daha da yüksek olan supermalloy elde edilir.

Permeke, Constant (d. 31 Temmuz 1886, Anvers - ö. 4 Ocak 1952, Ostende, Belçika), Belçika'da dışavurumculuğun gelişmesine önemli katkılarda bulunmuş ressam ve heykelci.

Brugge ve Gent sanat akademilerinde öğrenim gördü. Fritz van den Berghe, Gustave ve Léon de Smet gibi genç Belçikalı ressamlarla tanıştıktan sonra onlarla birlikte Laethem St. Martin'deki sanatçılar topluluğunda çalıştı (1910-12).

Permeke en güçlü resimlerinden bazısını I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'de yaptı. Kalın fırça vuruşları, yoğun renkleri ve canlı figüratif üslubu ile Belçika resminde yeni bir dönemin başlamasına yol açtı. Konularını Felemenk geleneği doğrultusunda günlük yaşamdan almakla birlikte, "Kürekçiler"de (1921) görüldüğü gibi kişisel bakış açısıyla sıradan olaylara güçlü bir anlatım kazandırdı. 1935'te "Marie Lou" (1935-36) gibi çıplak insan heykelleri yapmaya başladı.

Permiyen Dönem, Permiyen Sistem kayaçlarının oluştuğu jeolojik zaman dilimi. Yer'in jeolojik tarihinin ayrıldığı 11 dönem içinde, en eski altıncı dönemdir. Birkaç jeolojik bölüm bir dönemi, birkaç dönem de daha büyük bir jeolojik zaman birimi olan zamanı oluşturur. Permiyen Dönem, Paleozoyik (Birinci) Zamanın (y. 570-225 milyon yıl önce) bir dönemidir ve Karbonifer Dönemden (y. 345-280 milyon yıl önce) sonra, Triyas Döneminden (y. 225-190 milyon yıl önce) önce gelir. 280-225 milyon yıl öncesini kapsayan Permiyen Dönem, stratigrafik açıdan Alt ve Üst Permiyen olarak iki alt bölüme ayrılır.

Permiyen Dönem, Rusya'da Urallar'daki Perm bölgesinde araştırmalar yapan Sir Roderick Murchison tarafından 1841'de tanımlanmış ve adlandırılmıştır; Perm'deki bu kayaçlar Permiyen Sistemin standart kayaç örnekleri olarak kabul edilir. Sistem kayaçlarının en önemli özelliği, bol miktarda kırmızı kara tortulları ve evaporitler (asidik ortamda kimyasal çökelmeler dizisi sonucunda oluşan tuzlar) içermesidir.

Karbonifer Dönemde kabuk levhalarında görülen büyük ölçekli hareketler onu izleyen Permiyen Dönemde de sürmüştür. Kuzey Yarıküre'de bugünkü Kuzey Amerika ile Avrasya'yı içine alan Lavrasya(*) kıtası batı ucundan, Güney Yarıküre'deki bugünkü Güney Amerika, Afrika, Hindistan, Avustralya ve Antarktika'yı içine alan Gondvana(*) kıtası ile birleşerek, güneydeki ılıman iklim bölgelerinden Güney Kutbu'na kadar yayılan devasa tek bir kıta olan Pangaea'yı(*) oluşturmuştur. Bunun sonucunda Lavrasya'da ılıman ve kurak, buna karşılık Güney Kutbu'na yakın olan Gondvana'da ise buzullaşmalara yol açan soğuk iklim koşulları egemen duruma gelmiş, Gondvana'daki bu koşullar ancak dönemin sonunda değişerek iklim ılımanlaşmıştır. Lavrasya ve Gondvana, doğu uçlarında Tetis Deniziyle ayrılmış halde kalmışlardır. Yer yüzeyinin diğer bölümleri ise Panthalassa olarak adlandırılan okyanusla kaplıydı. Pangaea'nın oluşumu sırasında kıtaların çarpışması sonucunda ortaya çıkan dağoluşum süreçleri Permiyen Dönemde de sürmüş ve Kuzey Amerika'da Apalaş dağ zinciri ile Avrupa ve Asya'da Hersiniyen dağ zincirleri büyümeye devam etmiştir; Permiyen'in sonlarına doğru Avrupa ve Asya'nın çarpışmasıyla Ural Dağları kıvrımları ortaya çıkmıştır.

Bu dönemde oluşan Permiyen Sistem kayaçları ve mineral yatakları dünya ölçeğinde yaygınlaşmıştır; bu kayaçlar ve yataklar, kıta kütlelerinin hareketi ve buna bağlı dağoluşumları sonucunda ortaya çıkan paleo-

coğrafya ve iklim değişikliklerini açık biçimde yansıtır. Korkayaçlar genellikle, dağoluşum alanlarındaki geniş derin su havzalarının (jeosenklinaller) içinde dönem boyunca birikmiş olan çökellerle bağıntılıdır.

Doğu Avrupa'da, kararlı Rusya Platformunun doğu kesiminde bir derin deniz çukuru olan Ural Jeosenklinali gelişmiş, jeosenklinal daha sonra sıkışarak kıvrımlanmış ve sonuçta yükselerek Ural Dağlarını oluşturmuştur. Jeosenklinalde binlerce metre kalınlığında klastik (kırıntılı) tortullar ve bunun yanı sıra kireçtaşları ve korkayaçlar birikmiştir. Platform üzerinde oluşan sığ denizlerde, kumtaşı şeyl ve karbonat kayacı katmanları çökelmiştir. Permiyen Dönemin ortalarında ve sonlarında bu acı su denizleri çekilmiş ve buralarda evaporitler ve kırmızı yataklar (büyük ölçüde kırmızı kumtaşı ve şeylden oluşan tortul katmanlar) oluşmuştur.

Avrupa'nın batısında kırmızı kumtaşları, konglomeralar, şeyller, dolomitli kireçtaşları ve evaporitler gibi kara kökenli ve sınırlı havza çökelleri egemendir. Permiyen çökeller Kuzey Amerika'da özellikle Texas, New Mexico, Nevada ve Utah'ta yaygındır; buralarda deniz ve kara kökenli çökeller çok büyük kalınlıklara ulaşır. Kuzey Amerika'daki Permiyen çökeller temel olarak kumtaşlarından, şeyllerden, kireçtaşlarından ve evaporitlerden oluşur.

Permiyen Dönemde oluşan başlıca zengin mineral çökelleri evaporit mineralleri, kömür, petrol, gaz ve metal cevherleridir. Kayatuzu (halit) ve potas minerallerinden oluşan evaporit çökelleri ABD'nin güneybatısında, Almanya'nın kuzeyinde, Rusya'da, Polonya'da, Hollanda'da, Danimarka'da ve İngiltere'de yaygındır. Sibirya, Çin, Hindistan, Avustralya ve Afrika'nın güneyinde Permiyen kömür yatakları yer alır. Petrol ve gaz içeren Permiyen kayaçlara ise ABD, Rusya, Hollanda, Almanya ve Kuzey Denizinde rastlanır. Almanya'da zengin bakır içerikli Permiyen çökeller vardır.

Bulunan fosiller hayvan varlığının evrimlenerek Karbonifer Dönemden Permiyen Döneme ulaştığını gösterir. Ammonitler, yosunhayvanları, mercanlar, *Brachiopoda* filumunun üyeleri, *Fusulinidae* familyası ve benzer gruplardan tekhücreliler gibi başlıca deniz omurgasızları dönem içinde evrimlerini sürdürerek çeşitlendi. Ammonitlerin ve *Fusulinidae* üyelerinin hızlı evrimleşme süreci Permiyen Dönemin tarihlendirme çalışmalarında son derece yararlı olmuştur. Permiyen Dönemde deniz ve tatlı su balıklarının yanı sıra amfibyumlar da evrimlerini sürdürmüş ve soyağaçlarında birçok yeni dallanma ortaya çıkmıştı. Sürüngenler birbirlerinden belirgin biçimde ayrılan üç grup halinde evrimlendi: *Cotylosauria*, *Pelycosauria* ve daha sonra Triyas Döneminde memelilerin türediği *Therapsida*. Karbonifer Dönemin (y. 345-280 milyon yıl önce) eğreltilerinden evrimlenen kara bitkileri daha kurak ve geçirimli toprak koşullarına uyarlandı. Gondvana'daki *Glossopteris* florası hızlı ve çok geniş bir yayılım gösterdi.

Permiyen Dönemin sonlarına doğru *Glossopteris* faunası yok olurken Kuzey Yarıküre'de iğneyapraklılar varlıklarını sürdürdü. Ama Permiyen Dönem içinde çeşitlilik gösteren birçok hayvan grubu dönem sonuna doğru yok olma sürecine girdi. Trilobitlerin ve *Fusulinidae* üyelerinin soyu tükenirken, ammonitler, yosunhayvanları ve *Brachiopoda* üyeleri son derece azaldı. Bu gelişmenin nedenleri hâlâ belirsizliğini korumaktadır.

Permiyen Havza *bak.* Texas Havzası

permütasyon ve kombinezon, verili bir kümenin sıra gözetilerek (permütasyon) ya da gözetilmeksizin (kombinezon) seçilen öğelerinden oluşturulan farklı altkümeler. Permütasyon ve kombinezon kuramındaki gelişmeler ve verili bir durum için olanaklı permütasyon ve kombinezonların sayılarını belirleme yöntemlerinin ortaya konması, 17. yüzyılda olasılık kuramı alanındaki çalışmaların önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Bunun nedeni, olasılık kuramının kâğıt ve zar oyunlarında ortaya çıkabilecek durumların belirlenmesi çabalarından kaynaklanması ve bu durumların genellikle permütasyon ve kombinezonlar aracılığıyla ifade edilebilmesidir.

Permütasyon ve kombinezonlara örnek olmak üzere, birbirlerinden farklı beş nesneyi (örn. A,B,C,D,E harfleri) alalım ve bunlar arasından ikisini kaç farklı biçimde seçebileceğimizi düşünelim. Hem seçilen harfler, hem de bunların sıralanış biçimi dikkate alınırsa, aşağıda gösterilen 20 farklı seçim olanaklıdır:

AB	BA	AC	CA	AD
DA	AE	EA	BC	CB
BD	DB	BE	EB	CD
DC	CE	EC	DE	ED

Bu 20 farklı seçimin her birine permütasyon (devrişim) adı verilir; ele alınan örnekte bunlar beş nesnenin ikişer ikişer permütasyonlarıdır, bu permütasyonların sayısı ${}_5P_2$ olarak gösterilir ($'P_2$ ya da P_2^5 simgeleri de kullanılır). Genel olarak n tane nesne içinden k tanesi seçilerek oluşturulan permütasyonların sayısı ${}_nP_k$ ($'P_k$ ya da P_k^n) simgesiyle gösterilir. ${}_nP_k$'nin değeri aşağıdaki formülle verilir:

$$ {}_nP_k = \frac{n!}{(n-k)!}, $$

burada $n!$ simgesi, 1'den n'ye kadar (n dahil) bütün tamsayıların çarpımını göstermektedir. Bu formül yukarıdaki örneğe uygulanırsa,

$$ {}_5P_2 = \frac{5!}{(5-2)!} = \frac{5!}{3!} = \frac{(1)(2)(3)(4)(5)}{(1)(2)(3)} $$

$$ = \frac{120}{6} = 20. $$

bulunur.

Eğer seçilen harfler önemli, buna karşılık bunların sıralanış biçimi önemsiz ise bu durumda elde edilen altkümeler kombinezon (katışım) olarak adlandırılır. Sıra gözetilmediği için, örneğin AB ile BA birbirine özdeştir ve bir tek kombinezona karşılık gelir. Bu durumda, yukarıdaki örnek için 10 farklı seçim olanaklıdır, bunlar beş nesnenin ikişer ikişer kombinezonlarıdır. Bu kombinezonların sayısı ${}_5C_2$ simgesi ile gösterilir. Genel olarak n tane nesne içinden sıra gözetmeksizin k tanesi seçilerek oluşturulan kombinezonların sayısı,

$$ {}_nC_k = \frac{n!}{(k)!\,(n-k)!}. $$

formülü ile verilir. Yukarıdaki örnekte $n=5$, $k=2$ olduğundan,

$$ {}_5C_2 = \frac{5!}{(2)!\,(5-2)!} = \frac{5!}{(2)!\,(3)!} = \frac{(1)(2)(3)(4)(5)}{(1)(2)(1)(2)(3)} $$

$$ = \frac{120}{12} = 10. $$

bulunur. ${}_nP_k$ ve ${}_nC_k$ formülleri, sayma formülleri olarak adlandırılır; çünkü belirli bir durum için olanaklı permütasyon ve kombinezonların sayısı, bu permütasyon ve kombinezonları tek tek bulmaya gerek kalmaksızın, bu formüller aracılığıyla hesaplanabilir.

Pernambuco, Brezilya'nın kuzeydoğusunda eyalet (*estado*). Güney Amerika'nın Atlas Okyanusuna doğru yaptığı çıkıntının doğu ucunda yer alır. Yüzölçümü 98.307 km², yönetim merkezi Recife kentidir.

Bölgedeki ilk kalıcı yerleşme 1535'te Olinda'da, Duarte Coelho tarafından kuruldu. Felemenk işgali (1630-54) sırasında, günümüzde Recife'nin bulunduğu yerde planlı bir kasaba kuruldu ve burası Mauritzstad adıyla yönetim merkezi ilan edildi. Recife 1823'te kent (*cidade*) statüsü kazandı, 1827'de de il merkezi yapıldı. 1817'de Pernambuco'da Portekiz yönetimine karşı bir ayaklanma çıktı. Bunu, 1821-22, 1824, 1831 ve 1848'deki ayaklanmalar izledi. Pernambuco 1891'de Brezilya Cumhuriyeti'nin bir eyaleti oldu.

Eyalette, marttan temmuza değin yağışlı, geri kalan kalan aylarda da kurak geçen iki mevsimli bir iklim hüküm sürer. Eyalet topraklarının sularını güneye doğru akarak São Francisco Irmağına katılan birkaç küçük akarsu ile doğuya doğru akarak Atlas Okyanusuna dökülen akarsular toplar. Atlas Okyanusuna dökülen akarsuların başlıcaları, kuzeydoğudaki zengin tarım bölgesinin sularını toplayan Goiana ile Capibaribe, Beberibe Ipojuca, Sirinhaém ve Una ırmaklarıdır. Una'nın büyük bir kolu olan Jacuípe Irmağı eyaletin Alagoas ile olan sınırının bir bölümünü çizer.

Eyalet nüfusunun büyük bölümünü, özellikle kıyı bölgelerinde yaşayan Siyahlar ile Avrupalı-Afrikalı karışımı Mulattolar oluşturur. Eyaletteki başlıca yükseköğretim kurumları Recife'deki Pernambuco Federal Üniversitesi ve Pernambuco Katolik Üniversitesi'dir.

Eyalet ekonomisi tarıma dayanmakla birlikte, hayvancılık, ticaret, imalat ve madencilik de önemli gelir kaynağıdır. 16. yüzyıldan beri kıyıdaki düzlüklerde yetiştirilen ve büyük bölümü ihraç edilen şekerkamışı eyaletin başlıca bitkisel ürünüdür.

Eyaletin şeker, pamuklu kumaş ve puro üretimi gibi geleneksel sanayi dallarına sonradan çelik üretimi ve metal işleme eklenmiştir. Şeker üretimi eyaletin başlıca sanayi dalı olma özelliğini bugün de korumaktadır.

Eyaletin kültür merkezi Recife'dir. Olinda ise sömürge döneminden kalma kiliseleri ve evleriyle önemli bir turizm merkezidir. Nüfus (1991 geç.) 7.109.626.

Pernik, eskiden (1949-62) DIMITROVO, Bulgaristan'ın ortabatı kesiminde kent. Sofya'nın 30 km güneybatısında, Struma Irmağı kıyısında yer alır. Bizans ordularının saldırılarına karşı koymak için yapılmış birkaç Bulgar kalesinden biri olan Pernik 1396-1878 arasında Osmanlı yönetiminde kaldı. Başlangıçta küçük bir köy iken, 1891'den sonra, bölgede kömür bulunmasının ardından bir sanayi merkezi durumuna geldi. Günümüzde toplam sanayi üretimi ve sanayide istihdam edilen nüfus bakımından Bulgaristan'daki başlıca sanayi kentlerinden biridir. Nüfus (1990 tah.) kent, 99.643; (1987 tah.) il, 175.469.

peroksi asit, PERASİT olarak da bilinir, bir oksi asitin (bir hidrojen atomunun ortaklaşım bağıyla bir oksijen atomuna bağlandığı bileşik) $-O-H$ grubunun, $-O-O-H$ grubuyla yer değiştirmesi sonucu oluşan kimyasal bileşiklerin genel adı. Örneğin, peroksiasetik asit ($CH_3CO-OOH$) ve peroksisülfürik asit ($HOSO_2-OOH$ ya da H_2SO_5) bu grubun tipik üyeleridir.

Peroksi asitler çoğunlukla oksi asitlerin hidrojen peroksitle tepkimeye sokulmasıyla hazırlanır. Zayıf oksi asitlerin yer aldığı

süreçlerde tepkimeyi hızlandırmak amacıyla ortama az miktarda sülfürik asit gibi kuvvetli bir asit eklenir. Peroksi asitlerden başlıca yükseltgeyici madde olarak yararlanılır. Alkenlere kolaylıkla oksijen bağlayarak epoksitleri oluşturan bu bileşiklerden ketonları esterlere, aminleri nitro bileşiklerine, amin oksitlere ve nitrozo bileşiklerine dönüştürmede yararlanılır.

peroksit, iki oksijen atomunun tek bir ortaklaşım bağıyla birbirine bağlandığı kimyasal bileşiklerin genel adı. Organik ve inorganik peroksitlerin çoğu ağartıcı ve polimerleşme tepkimelerini başlatıcı olarak kullanılır; ayrıca hidrojen peroksit(*) gibi pek çok oksijen bileşiğinin üretiminde de yararlanılır. Eksi yüklü peroksit iyonu (O_2^{-2}), zayıf asit özelliğindeki hidrojen peroksidin tuzu olarak kabul edilen bazı inorganik bileşiklerde bulunur; örneğin, ağartıcı bir madde olan sodyum peroksit (Na_2O_2) ile eskiden hidrojen peroksit kaynağı olarak yararlanılan baryum peroksit (BaO_2) bu tip bileşiklerdir.

Peroksitler oksijen atomlarından yalnızca birisinin ya da her ikisinin birden ortaklaşım bağıyla hidrojen dışındaki atomlara bağlanmasına göre iki gruba ayrılır. Organik bir bileşik olan kümen (izopropil benzen) hidroperoksit ile inorganik bir bileşik olan peroksisülfürik asit birinci grupta, amonyum peroksidisülfat ise ikinci grupta yer alan tipik örneklerdir.

Perón, Eva (Duarte de), eö MARÍA EVA DUARTE, lakabı EVITA (d. 7 Mayıs 1919, Los Toldos - ö. 26 Temmuz 1952, Buenos Aires, Arjantin), Arjantin devlet başkanı Juan Perón'un ikinci karısı. Kocasının birinci başkanlık döneminde (1946-51), herhangi bir resmî görevi bulunmamasına karşın yoksul tabakaların hayranlığını kazanarak, yönetimin en nüfuzlu kişilerinden biri durumuna gelmiştir.

Juan Duarte ile Juana Ibarguren'in evlilik dışı beş çocuğundan biriydi. 1945'te pek tanınmamış bir sahne ve radyo sanatçısı iken Albay Juan Perón ile evlendi. Kocasının 1945'teki cumhurbaşkanlığı seçim kampanyasına katılarak, *los descamisados* (gömleksizler) olarak hitap ettiği kitlelerin sevgisini kazandı.

Hiçbir resmî görevi bulunmamasına karşın fiilen sağlık ve çalışma bakanı gibi davranan Eva, kocasına siyasal destek sağlamak için işçi ücretlerini artırdı, seçkin tabakanın yardım derneğine (Sociedad de Beneficencia) devletin yaptığı mali katkıyı kesti ve bu derneğin yerine kendisine bağlı Eva Perón Vakfı'nı kurdu. Çeşitli dernek ve sanayicilerin "gönüllü" yardımları ile ülkede düzenlenen piyangolardan ve öteki fon gelirlerinden yapılan büyük aktarmalarla vakfa destek sağladı. Elde edilen gelirle binlerce hastane, okul, kimsesizler yurdu, yaşlılar

Eva Perón
ABC Ajansı

için bakımevleri ve başka yardım kurumları kurdu. Arjantin'de kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olmalarını sağlayan yasanın kabul edilmesinde önemli rol oynadı. 1949'da Peronist Feminist Parti'yi kurdu ve bütün okullara zorunlu din dersleri koydurdu. 1951'de kanserden ölmek üzere olduğunu bilmesine karşın, başkan yardımcılığına aday olduysa da ordunun baskısıyla adaylıktan çekildi.

Ölümünden sonra işçiler arasındaki yandaşları onu azize ilan etmeye çalıştılarsa da bunda başarı sağlayamadılar. Düşmanları ise Peronizmin simgesi olarak gördükleri Eva'nın cesedini Perón'un 1955'te devrilmesinden sonra gömüldüğü yerden gizlice çıkararak 16 yıl boyunca bilinmeyen bir yerde sakladılar. 1971'de Madrid'de sürgünde yaşayan kocasına gönderilen cenazesi, Juan Perón'un ölümünden (1974) sonra üçüncü eşi Isabel Perón tarafından Arjantin'e getirtildi (1976) ve başkanlık sarayında Perón'un yanına gömüldü. İki yıl sonra Peronizm karşıtı cunta yönetimi sırasında her iki mezar da saraydan çıkarıldı ve Eva, Recoleta Mezarlığı'nda kendi ailesinin yanına gömüldü.

Eva Perón'un Türkçede *Evita "Hayatım"* (1990) adıyla yayımlanan yaşamöyküsünü temel alan *Evita* adlı müzikal 1979'dan bu yana Türkiye'nin de içinde olduğu çeşitli ülkelerde başarıyla sahnelenmektedir.

Perón, Isabel (Martínez de), eö MARÍA ESTRELA MARTÍNEZ CARTAS (d. 4 Şubat 1931, La Rioja, Arjantin), Juan Perón'un üçüncü karısı ve 1974-76 arasında Arjantin başkanı.

Dansçı olduktan sonra Isabel adını kullanmaya başladı. 1955-56'da Perón'la tanıştıktan sonra, gösteri dünyasındaki işini bırakarak onun özel sekreteri oldu. Perón'la birlikte Madrid'e sürgüne gitti ve 1961'de orada onunla evlendi. 1960'larda ve 1970'lerde birkaç kez Arjantin'e dönerek eyaletlerde Peronist adayların seçim kampanyalarına katıldı. Perón 1973'te başkanlık seçimlerine katılmak üzere Arjantin'e döndüğünde Perón'un danışmanı José López Rega'nın önerisiyle başkan yardımcılığına seçildi. Perón'un hastalığı sırasında birkaç kez ona vekâlet etti. 1 Temmuz 1974'te Perón'un ölümü üzerine başkan olarak onun yerine geçti.

Yönetimi sırasında geçmiş yönetimlerden devraldığı enflasyon, işçi olayları ve siyasal şiddet hareketleri gibi sorunlarla karşı karşıya kalan Isabel, bu sorunları yeni kabineler kurarak, dış borç ödemeleri için para basımını artırarak ve Kasım 1974'te sıkıyönetim ilan ederek çözmeye çalıştı. Ekonomik ve siyasal durumun giderek kötüleşmesi, 24 Mart 1976'da ordunun yönetime el koymasına yol açtı. Hava kuvvetlerine bağlı subaylarca tutuklanan Isabel beş yıl boyunca evinde göz hapsinde tutuldu. 1981'de rüşvet suçlamasıyla yargılandı. Aynı yılın yazında serbest bırakıldıktan sonra İspanya'ya sürgüne gitti. 1983'te affa uğradı. 1985'te Peronist Parti (Ulusal Adaletçi Hareket-MNJ) başkanlığından istifa ettiğini açıkladı.

Perón, Juan (Domingo) (d. 8 Ekim 1895, Buenos Aires eyaleti - ö. 1 Temmuz 1974, Buenos Aires, Arjantin), Peronist hareketin kurucusu ve önderi olan Arjantinli albay. 1946-55 ve 1973-74 arasında başkanlık yapmıştır.

Çoğu Arjantinli gibi, Fransız ve İtalyan ataları olan bir Kreoldu. Buenos Aires eyaleti Pampalarındaki bir kasabada doğdu. On altı yaşındayken askeri okula girdi. 1930'ların sonunda İtalya'da askeri ataşe olarak görev yaptı. Bu sırada Faşistlerle Nazilerin siyasal yükselişlerini yakından

Juan Perón, 1954
OAS (Colombus Memorial Library)

izledi. Tarih ve siyaset felsefesine ilgi duyan Perón'un bu konularda yayımlanmış çalışmaları vardır.

1943'te Arjantin'de sivil yönetime son veren darbeci kliğe katıldı. İzleyen üç yıl içinde yönetime gelen askeri hükümetlerde çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığı gibi küçük bir görev üstlenmesine karşın, yönetim üzerindeki etkisini artırmaya başladı. 1945'e gelindiğinde başkan yardımcısı ve savaş bakanı olmuştu. Ekim 1945 başlarında anayasal yönetim yanlısı sivil ve subayların düzenlediği bir darbeyle bütün görevlerinden uzaklaştırılarak tutuklandı. Ama metresi Eva Duarte'yle sendikalardaki destekçilerinin girişimleri sonucu Buenos Aires'te büyük bir grev dalgası başladı ve Perón 17 Ekim 1945'te serbest bırakıldı. Aynı gece düzenlenen bir mitingde gelecek seçimlerde başkanlığa adaylığını koyacağını açıkladı. Birkaç gün sonra da Eva Duarte'yle evlendi.

Perón federal polisin ve silahlı çetelerin liberal muhalefete yoğun baskılar uyguladığı bir seçim kampanyasının ardından oyların yüzde 56'sını alarak Şubat 1946'da başkanlığa seçildi. Başkanlığı sırasında Arjantin'i ekonomide devletçiliğe dayalı bir sanayileşme sürecine soktu. Hem iç, hem de dış politikada, komünizmle kapitalizm arasında "üçüncü yol" olarak nitelendirdiği bir çizgi izleyerek ABD ve İngiltere'ye karşı katı bir tutum takındı. Arjantin'in ekonomik ve toplumsal yapısında köklü değişiklikler gerçekleştirememekle birlikte, ülkeye yeni bir çehre kazandırdı. *Justicialismo* (Adaletçilik) adını verdiği, pek de açık olmayan bir öğretiye dayanan politikaları çerçevesinde, işçilerin gelir düzeyini yükseltti. Demiryollarını ve öteki hizmet kuruluşlarını devletleştirdi ve bayındırlık işlerine büyük fonlar ayırdı. Öte yandan silahlı kuvvetler üzerindeki etkisine dayanarak ülkenin siyasal yaşamını bütünüyle denetimi altına aldı. Anayasal özgürlüklere ciddi kısıtlamalar getirdi, bazı özgürlükleri ise bütünüyle ortadan kaldırdı.

1951'de oy oranını biraz artırarak başkanlığa yeniden seçildikten sonra, bazı politikalarında değişikliğe gitti. Ama enflasyon, yolsuzluklar ve baskılar halkın yönetimden duyduğu hoşnutsuzlukların artmasına yol açtı ve sonunda kara ve deniz kuvvetlerine bağlı birlikler yönetime karşı ayaklandı (19 Eylül 1955). Ayaklanma sırasında iktidardan uzaklaştırılan Perón Paraguay'a kaçtı. Çeşitli ülkelerde kaldıktan sonra Madrid'e yerleşti. 1961'de Isabel Perón'la üçüncü evliliğini yaptı.

Perón'un iktidardan uzaklaştırılmasını izleyen yıllarda, Peronistler halk arasında büyük bir güç olarak varlıklarını korudular. 1955'ten sonra yönetime gelen sivil ve askeri iktidarlar, Peronistlere siyasal görev vermeye kesinlikle yanaşmamalarının da etkisiyle, ülkenin acil ekonomik sorunlarına çözüm getiremediler.

Mart 1971'de iktidarı ele geçiren General Alejandro Lanusse 1973 sonlarında demok-

rasiye dönüleceğini açıkladı ve aralarında Peronist partinin de (Ulusal Adaletçi Hareket-MNJ) bulunduğu bütün siyasal partilerin yeniden kurulmasına izin verildi. Perón Kasım 1972'de askeri hükümetin çağrısı üzerine kısa bir süre için Arjantin'e döndü. Peronist adaylar Mart 1973'te yapılan seçimlerde çoğunluğu elde ederek başkanlığı ve meclis çoğunluğu kazandılar. Haziranda Arjantin'e dönüşünde büyük bir coşkuyla karşılanan Perón, ekimde yapılan özel bir seçimin sonucunda ikinci kez başkan oldu.

Perón sürgün yıllarında Peronistlerin sol kanadının desteğini kazanmaya çalışmış ve en militan sendikaları desteklemişti. Ama iktidara geldikten sonra silahlı kuvvetlerle ve eskiden kendisine muhalif olan öteki sağ gruplarla yakın ilişkiler kurdu. Ölümünden sonra başkanlık görevini üstlenen karısı Isabel Perón'un yönetimi sırasında Peronist hareket ve hükümet içindeki görüş ayrılıkları iyice açığa çıktı. Isabel Perón ülke içindeki güç odaklarının hiçbirinden, hatta sendikalardan bile sağlam bir destek elde edemedi. Şiddet olayları artarken enflasyon oranı yüzde 600'ün üzerine çıktı. Isabel Perón 24 Mart 1976'da iktidara el koyan silahlı kuvvetler tarafından görevden uzaklaştırıldı.

Peronistler, İspanyolca PERONISTA. Arjantin'de 1946-55 arasında ve 1973-74'te devlet başkanlığı görevinde bulunan Juan Perón'un(*) popülist ve milliyetçi politikalarını savunanlara verilen ad. 1943'teki askeri darbenin liderleri arasında yer alarak çeşitli bakanlıklarda bulunan Perón daha sonraki devlet başkanlığı döneminde kentlerdeki sanayi işçileri ve sendikaların yanı sıra alt ve orta sınıflar ile sanayicilerin de desteğini kazandı. 1955'te gene bir askeri darbeyle devrilerek sürgüne gönderilmesine karşın, Adaletçi Milliyetçi Hareket adı altında toplanan Peronistler 1973'te askeri yönetimin izin verdiği ilk genel seçimlerde büyük bir zafer kazandılar. Ülkeye dönen Perón yeniden devlet başkanlığını üstlendi; bir yıl sonra ölmesi üzerine de yerine karısı Isabel Perón(*) geçti. Bu dönemde Peronistlerin sağ ve sol kanatları arasında şiddetli çatışmalar baş gösterdi. Sonunda Isabel Perón da bir askeri darbe sonucunda devrildi. Ama Peronist hareket bundan sonra da etkinliğini sürdürdü. Peronistler 1983 başkanlık seçiminde başarılı olamadılarsa da 1989'da Peronistlerin adayı Carlos Saúl Menem başkanlığa seçildi.

Perot, H. Ross, tam adı HENRY ROSS PEROT (d. 27 Haziran 1930, Texarkana, Texas, ABD), bağımsız aday olarak 1992 ABD başkanlık seçimine giren Amerikalı sanayici ve hayırsever.

Bir pamuk tüccarının oğlu olan Perot, iki yıl Texarkana Junior College'da okuduktan sonra 1949'da Annapolis'teki ABD Deniz Kuvvetleri Akademisi'ne girdi. ABD Deniz Kuvvetleri'ne 1953'te katılarak 1957'ye değin görev yaptı. Ardından International Business Machines (IBM) şirketinde satış elemanı olarak çalışmaya başladı. IBM'den 1962'de ayrılarak Electronic Data Systems (EDS) adıyla kendi şirketini kurdu. Sözleşme temelinde müşterilerine bilgisayar veri işlem sistemleri tasarlayan, kuran ve işleten EDS zamanla Blue Cross ve başka büyük sigorta şirketleri için sağlık poliçesi ödemelerini işleyerek piyasada önemli bir yer edindi. Perot 1968'de ustalıkla yürüttüğü bir hisse pazarlama politikasıyla EDS'yi halka açtı. EDS hisselerinin büyük bir hızla yükselmesi, en büyük hissedar konumunu koruyan Perot'ya birkaç yüz milyon dolar kazandırdı.

Perot 1969'da Kuzey Vietnam'da bulunan Amerikalı savaş tutsaklarını kurtarmak amacıyla başarısız bir girişimde bulundu. Zor durumda bulunan F. I. duPont, Glore Forgan & Company adlı Wall Street aracılık kurumunu düze çıkarmak için 1970-74 arasında gösterdiği çabalar da başarısızlığa uğradı. Ama 1979'da İran'da hapiste bulunan iki EDS çalışanının başarılı bir operasyonla kurtarılmasını sağladı. Bu arada yönetimi altında gelişmeye devam eden EDS'yi 1984'te General Motors (GM) şirketine sattı. Bu satış işleminde özel olarak çıkarılmış hisse senetlerinin değeri için 2,5 milyar dolar aldı, ayrıca GM'nin yönetim kurulunda bir sandalye elde etti. Ama GM'nin yönetimiyle ilgili açık sözlü eleştirileri, şirketi 1986'da 700 milyon dolar karşılığında sandalyesini geri almaya yöneltti.

Perot 1992'de ABD başkanlığına seçilmek için etkili bir kampanya başlatınca ülke çapında tanınan bir kişi durumuna geldi. Başlangıçta geleneksel parti politikalarından hoşnutsuz seçmenler arasında yaygın bir destek buldu, ama temmuz ayında birdenbire adaylık kampanyasını sona erdirdi. Daha sonra 1 Ekim'de yeniden adaylığını koydu ve yanına başkan yardımcısı adayı olarak James Stockdale'i aldı. İlk başta yaratmış olduğu havanın kaybolmasına karşın, televizyondaki tartışmalarda başarılı oldu. Kasımdaki seçimlerde yüzde 19 oy oranıyla üçüncü sırada yer aldı. Bu, 1912'den sonra iki parti dışındaki bir başkan adayının aldığı en yüksek oy oranıydı.

Pérotin, Latince PEROTINUS (ö. 1238?, Paris?, Fransa), Fransız dinsel müzik bestecisi. Batı müziğindeki dört partili çoksesli kompozisyonun öncüsüdür.

12. yüzyıl dinsel müziği neredeyse bütünüyle iki partili *organum* biçimindeydi. Bu yüzden Pérotin'in dört partili yapıtları çok önemli bir yenilik içeriyordu. Onun *organum*'larında tenorun söylediği yalın dinsel ezgi bir sesin değil, pek çok dekoratif süsleme içeren iki ya da üç sesin karşısında yer alır. "Viderunt" ile "Sederunt" adlı dört partili iki yapıtın yanı sıra dört partili bir başka beste olan "Mors"un da ona ait olduğu sanılır. Pérotin, önceli Léonin'in *Magnus liber organum* (y. 1170; Büyük Organum Kitabı) adlı *organum*'lar derlemesini genişletti ve ritmin kullanılışına yenilikler getirdi. "Viderunt" ile "Sederunt"un her ikisi de modern yorumlarıyla plağa kaydedilmiştir.

perovskit, kalsiyum titanat ($CaTiO_3$) yapısında, çoğu bazik korkayaçta, pegmatitlerde ve başkalaşım değme bölgelerinde pırıltılı siyah küpler halinde bulunan oksit minerali. Ayrıca kloritli ya da talklı şistlerde de rastlanır. Bulunduğu başlıca yerler Almanya, İtalya, Brezilya, İsveç, eski Sovyet cumhuriyetleri ve ABD'dir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* oksit mineralleri (tablo).

perpendiküler gotik *bak.* düşey gotik

Perpignan, Fransa'nın güney kesiminde, Languedoc-Roussillon planlama bölgesindeki (*région de programme*) Pyrénées-Orientales ilinin (*département*) merkezi kent. Eski Roussillon ilinin merkezi olan Perpignan günümüzde, üzerinde bulunduğu verimli ovanın şarap, meyve ve sebzeleri için bir pazar merkezidir. Kenti çevreleyen surlar 19. yüzyılda yıkılmış olmakla birlikte, ana kapıyı korumak için inşa edilen 14. ve 15. yüzyıllardan kalma Castillet günümüze kadar ulaşmış ve bir müzeye dönüştürülmüştür. Castillet'nin yakınında, içinde bir denizcilik mahkemesi de bulunan eski Loge de Mer ile 14. ve 15. yüzyıldan kalma Saint-Jean Katedrali yer alır. Kentin güneyinde, Mayorka krallarına ait, bir bölümü onarılmış bir ortaçağ sarayı bulunur.

Önceleri Roussillon kontlarının merkezi olan Perpignan 1172'de Aragon hanedanına geçti. Aragon kralı I. Jaime topraklarını oğulları arasında paylaştırdığında Roussillon ve Mayorka'yı küçük oğlu Jaime'ye bıraktı. Jaime Perpignan'ı 1276'da başkent ilan etti ve kent bu statüsünü 1344'e değin korudu. 1659'da Pirene Antlaşması'yla Fransa'ya bağlanan Perpignan'a 1936'dan sonra İspanya İç Savaşı'ndan kaçanlar, 1960'tan sonra Kuzey Afrika'dan gelen göçmenler sığındı. Nüfus (1990) belediye, 108.049.

Perrault, Charles (d. 12 Ocak 1628, Paris - ö. 15/16 Mayıs 1703, Paris, Fransa), *Contes de ma mère l'oye* (1697; Kaz Anamın Öyküleri) adlı çocuk masallarıyla ünlü, Académie Française'in önde gelen üyelerinden Fransız şair ve yazar. Klasik-modern tartışması(*) olarak bilinen edebi tartışmada da önemli rol oynamıştır.

Hukuk öğrenimi gördükten sonra hafif manzum yapıtları ve aşk şiirleriyle adını duyurdu. 1671'de Académie Française üyeliğine seçildi. Akademide kısa süre sonra başlayan klasik-modern tartışmasında, özellikle de klasik yazarları savunan Nicolas Boileau-Desperéaux'ya karşı, uygarlığın ilerlemesiyle birlikte edebiyatın da geliştiğini, bu yüzden klasik edebiyatın modern edebiyata göre daha geri ve kaba olduğunu savundu. *Le Siècle de Louis le Grand* (1687; Büyük Louis Dönemi) adlı şiirinde Molière ve François de Malherbe gibi çağdaş yazarların Eski Yunan ve Roma'nın klasik yazarlarından daha ileri olduğunu öne sürdü. Bu tartışmada aldığı tavırla, egemen edebi geleneğe karşı başlatılan başkaldırıda önemli rol oynadı.

Perrault *Contes de ma mère l'oye*'da topladığı masallarını, başlangıçta kendi çocuklarını eğlendirmek amacıyla kaleme almış, unutulmak üzere olan halk masallarını yapmacıktan uzak basit bir dille yeniden yazmıştı. Bu kitapta yer alan "Çizmeli Kedi", "Uyuyan Güzel", "Parmak Çocuk", "Külkedisi", "Kırmızı Şapkalı Kız" ve "Mavisakal" gibi birçok masal çocuk edebiyatının klasikleri arasına girmiş, Türkçeye de birçok kez çevrilmiştir.

Perrault, Claude (d. 1613 - ö. 9 Ekim 1688, Paris, Fransa), Fransız fizikçi ve mimar. Louis Le Vau ile birlikte tasarladığı Louvre Sarayı'nın doğu cephesi XIV. Louis döneminin mimarlıktaki ilk örneğidir.

Perrault matematik ve tıp öğrenimi gördü. Ünlü bir yazar olan kardeşi Charles ile birlikte, aralarında Vitruvius'un *De architectura*'sı da (Mimarlık Üzerine) olmak üzere klasik mimarlık kuramıyla ilgili birçok önemli yapıtı çevirdi ve yayına hazırladı. Louvre'un görkemli doğu cephesindeki Kolonad'ı (Colonnade) inşa etti. Bu, yalın bir alt katın üstünde yer alan sütun çiftlerinin oluşturduğu bir sıraydı. Günümüze ulaşmış olan Paris Gözlemevi'nin yapım sorumluluğunu tek başına üstlendi. Öbür yapıtları arasında, J.-B. Colbert'e ait şatodaki Şafak Pavyonu'yla (1673-77) Thetis Grottosu ve Diana Hamamı da aralarında olmak üzere Versailles Sarayı'nın iç düzenlemeleri sayılabilir. Perrault'nun incelemek üzere bir deveyi keserken yakalandığı bir hastalık nedeniyle öldüğü sanılır.

Perrault, Pierre (d. 1611?, Paris - ö. 1680, Paris, Fransa), kaynarca kaynaklarının belirlenmesine yönelik araştırmalarıyla hidroloji biliminin nicel temellere dayandırılmasına yardımcı olan Fransız hidrolog. Araştırmaları sonucunda, yağışların akarsuları yeterince beslediğini ortaya çıkarmıştır. Böylece akarsulardan ve kaynarcalardan boşalan suyun kaynaklandığı haznelerin sürekli olarak yeniden dolabilmesi için bir tür yeraltı buharlaşması olması ya da deniz suyunun bu kaynaklara doğru geri akması gerektiği yolundaki, kökeni Aristoteles ve Platon'a kadar uzanan eski kuramı geçersiz kılmıştır.

Başarılı bir avukat, devlet yöneticisi ve yazar olan Perrault'nun asıl mesleği bilim adamlığı değildi. En önemli bilimsel çalışması olan *De l'origine des fontaines*'de (1674; Kaynakların Kökeni Üzerine), Seine Irmağı boyunca, ırmağın kaynağına kadar yaptığı araştırmaları verdi. Sayısal tahminleri, bu ırmağın yıllık su boşaltma miktarının akaçlama havzasına bir yılda kar ya da yağmur şeklinde düşen su miktarının yalnızca altıda biri olduğunu ortaya çıkardı.

Perréal, Jean, PERÉAL olarak da yazılır, JOHANNES PARISIENSUS ya da JEAN DE PARIS olarak da bilinir (d. y. 1460, Paris? - ö. Haziran/Temmuz 1530, Paris/Lyon, Fransa), 16. yüzyıl başlarında Fransa'nın en önemli portrecilerinden biri sayılan ressam, mimar ve heykelci. Portrelerinde geleneksel Felemenk gerçekçiliği ile Fransızlara özgü zarif tasarım anlayışını ustaca birleştirmiştir.

Bourbonların saray ressamıydı. Sonradan VIII. Charles, XII. Louis, I. François gibi başka Fransız kralları için de çalıştı. 1492-1530 arasında birkaç kez İtalya'ya, 1514'te de İngiltere'ye gitti; orada Prenses Mary Tudor'un portresini yaptı. Mezar projeleri, madalyalar, önemli törenler için tasarımlar da hazırladı.

Fransa kralı VIII. Charles'ın bir resmi (Ulusal Kitaplık, Paris) ve "Pierre Sala" (British Museum, Londra) adlı bir minyatür bugün Perréal'e atfedilen en önemli yapıtlardır.

Perret, Auguste (d. 12 Şubat 1874, Brüksel yakınları - ö. 25 Şubat 1954, Paris), betonarme kullanımında öncü rol oynamış Fransız mimar.

1881'den sonra Paris'e yerleşip müteahhitlik yaparak işlerini genişleten bir taşçı ustasının oğluydu. Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda mimarlık eğitimi gördü, ama diplomasını almadan babasının bürosunda çalışmaya başladı. 1903'te kardeşleri Gustav ve Claude ile birlikte Franklin Caddesi'ndeki 25 No'lu apartmanı yaptı. Bu yapı büyük bir olasılıkla betonarme olarak yapılan ilk apartmandı. Perret'nin Ponthieu Caddesi'nde yaptığı garaj ise, yapının içindeki taşıyıcı sayısını en aza indirmeye olanak veren betonarme yapım sistemiyle ne kadar aydınlık ve geniş iç mekânlar yaratılabileceğini ortaya koydu. Perret gene Paris'teki Théâtre des Champs-Élysées'de de (1913) taşıyıcı olarak betonarme çerçeve sistemi, hem de gizlemeden kullandı. Kazablanka'da yaptığı mağazaların (1915) çatısında beton kabuk tonozlara, Paris'te yaptığı bir giysi fabrikasında da (1919) ince kemerlere yer verdi. Le Raincy'deki Notre-Dame Kilisesi, uyandırdığı ilgiyle hem Perret kardeşlerin ününü pekiştirdi, hem de betonarmenin çok geniş taşıyıcı olanaklarının tanınmasını sağladı

Perret'nin çok sayıdaki yapıtı arasında Paris'teki Müzik Öğretmen Okulu (1929) pek çok kimse tarafından bir akustik başyapıtı sayılır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Le Havre kentinin yeniden yapımdan sorumlu imar müdürlüğüne atanan Perret'nin oradaki yapıtları arasında, tasarımları 1950'de yapılan Belediye Binası ile Saint-Joseph Kilisesi bulunmaktadır. Auguste Perret İstanbul'daki Fransız Konsolosluğu'nun da (1915) mimarıdır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul Operası için bir öneri hazırlaması istenmiş, ama mevcut arsaya göre çok büyük olan bu tasarı uygulanmamıştır.

Perrin, Jean(-Baptiste) (d. 30 Eylül 1870, Lille, Fransa - ö. 17 Nisan 1942, New York kenti, ABD), sıvı içinde asılı halde bulunan çok küçük parçacıkların Brown hareketlerini(*) inceleyerek maddenin atomlardan oluştuğunu kanıtlayan Fransız fizikçi. Bu çalışmasıyla 1926 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

Paris'teki Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) öğrenim gören Perrin, 1898'de Paris Üniversitesi'nde ders vermeye başladı, 1910-40 arasında da burada fiziksel kimya profesörlüğü yaptı. 1895'te katot ışınlarının eksi yüklü parçacıklar (elektron) olduğunu ortaya çıkardı. 1908'de, koloit haldeki parçacıkların yerçekimine karşı koyarak sıvı içinde nasıl asılı kaldıklarını belirledi. Bu parçacıkların çökelme sırasındaki davranışları üzerine yaptığı gözlemlerle Einstein'ın bu olayla ilgili denklemini doğruladı, ayrıca atom ve moleküllerin boyutları ile verili bir hacimdeki miktarları konusunda kestirimler geliştirdi.

Perrine, Charles Dillon (d. 28 Temmuz 1867, Steubenville, Ohio, ABD - ö. 21 Haziran 1951, Villa General Mitre, Arjantin), 1904 ve 1905'te Jüpiter'in altıncı ve yedinci uydularını bulan ABD'li astronom. Küçük gezegen (asteroit) Eros'un Yer'in yakınından geçişi sırasında yaptığı gözlemlerden yola çıkarak, 1904'te Güneş'ın ıraklık açısını hesapladı.

1893-1909 arasında California'daki Lick Gözlemevi'nde ve daha sonra da Córdoba'daki Arjantin Ulusal Gözlemevi'nin yöneticisi olarak çalışan Perrine, gökada ötesi bulutsular üzerinde sayım çalışmaları yaptı, ayrıca 13 yeni kuyrukluyıldız keşfetti.

Perron, (Charles) Edgar du (d. 2 Kasım 1899, Meester Cornelis, Cava - ö. 14 Mayıs 1940, Bergen, Hollanda), Menno ter Braak ile birlikte Hollanda'nın en etkili edebiyat dergilerinden *Forum*'u (1932-35) kuran yazar ve eleştirmen. *Forum* yazarları Nasyonal Sosyalizme ve Almanya'nın Hollanda'yı işgaline karşı çıkmışlardır.

Doğu Hint Adalarına yerleşen bir Hollandalı çiftçinin oğlu olan Perron, 1921'de Avrupa'ya dönerek Paris'te Sen Irmağının Sol Yakası'na yerleşti. Buradaki deneyimlerini *Een voorbereiding* (1927; Hazırlık) adlı romanında yansıttı. Felemenk edebiyatını taşralılıktan kurtarmak amacıyla, Fransız yazarlar André Gide ve André Malraux'nun yapıtlarını yayımladı. Malraux'nun ona ithaf ettiği *La Condition humaine*'i (1933; *İnsanlık Durumu*, 1962) Felemenkçeye çevirdi. Toplu denemeleri *De smalle mens*'de (1934) sağ ve sol akımlar arasında kalmış bireyi ele aldı. *Parlando*'da (1941) toplanan şiirleri, gündelik sözcüklere yer vermeleri ve konuşma tarzında yazılmış olmalarıyla dikkat çeker.

Perron II. Dünya Savaşı'ndan kısa süre önce Doğu Hint Adalarına gitti ve orada ünlü Hollandalı romancı Multatuli'nin eleştirel yaşamöyküsü *De man van Lebak* (1937; Lebaklı Adam) için malzeme topladı.

Perronet, Jean (-Rodolphe) (d. 8 Ekim 1708, Suresnes - ö. 27 Şubat 1794, Paris, Fransa), yaptığı kemerli taş köprülerle, özellikle de Paris'teki Concorde Köprüsü ile ünlü inşaat mühendisi.

Bir subayın oğluydu. O günlerde yeni kurulmuş olan Köprüler ve Yollar Birliği'ne katıldı. 1747'de, dünyanın ilk mühendislik okulu olan Köprüler ve Yollar Okulu'nu kurdu ve buranın yöneticiliğine getirildi.

1763'te Mantes'ta bir köprü yapımı sırasında, bir dizi yuvarlak kemerin yarattığı yatay kuvvetin köprünün uçlarındaki mesnetlere iletildiğini keşfetti. Bu bilginin ışığında taş kemerlerin kavsini iyice basıklaştırdı ve ayaklarını narinleştirdi. Böylece kemer gözü daha genişlediği için altından gemiler daha rahat geçebiliyor, su akıntısı da narin ayaklarda daha az aşınmaya yol açıyordu.

Bu yöntemle gerçekleştirilen köprüler estetik açıdan da güzel oluyordu. Perronet'nin yaptığı Neuilly Köprüsü en zarif taş kemerli köprü olarak nitelendirilmiştir. Perronet 1787'de XV. Louis Köprüsü'nü yapmaya başladığında 80 yaşında idi. Bir süre sonra Fransız Devrimi'nin çıkmasına karşın çalışmalarını sürdürerek köprüyü 1791'de tamamladı. Köprüye daha sonra Concorde Köprüsü adı verildi. Perronet'nin mesleki uygulamalarını da anlattığı anıları 1782'de yayımlandı.

Perrot, Sir John (d. y. 1527, Harroldston, Pembrokeshire, Galler - ö. Eylül 1592, Londra), 1584-88 arasında İrlanda kral vekili. İrlanda'nın güneybatı kesimindeki Munster'da bir İngiliz kolonisi kurmuştur.

İngiltere kralı VIII. Henry ile Mary Berkley'in oğlu olduğu söylenir. 1547'de "sir" unvanı aldı. 1570'te Kraliçe I. Elizabeth tarafından Munster'ın yöneticiliğine atandı. Munster'da James Fitzmaurice Fitzgerald'ın başlattığı ayaklanmayı bastırdıktan sonra, ayaklanmacıları bağışladı ve İngiltere'ye döndü (1573). 1584'te İrlanda kral vekilliğine atandı. Bu görevi sırasında bölgeyi İngilizlerin yerleşimine açmak için Munster'da geniş topraklara el koyduysa da kurulan koloninin yönetiminde başarılı olamadı. Öte yandan, belirli bir kira karşılığında, Connaught'lu toprak sahiplerinin mülklerine el koymayarak onların İngiliz yasalarına bağlılığını sağladı.

Bu arada Katoliklere hoşgörüyle yaklaşması ve Dublin'deki St. Patrick Katedrali'ni üniversiteye çevirme tasarısı yüzünden Dublin'in Anglikan başpiskoposu Adam Loftus'un düşmanlığını kazandı. 1588'de Loftus tarafından devlete karşı İspanya'yla işbirliği yapmakla suçlanınca İngiltere'ye çağrıldı. Suçlu bulunarak idama mahkûm edilen Perrot hapiste öldü.

Perrot, Jules (Joseph) (d. 18 Ağustos 1810, Lyon - ö. 24 Ağustos 1892, Paramé, Fransa), Fransız virtüöz dansçı ve koreograf. Romantik balenin başyapıtlarını içeren çalışmaları arasında, 19. yüzyılın önde gelen dört balerini için koreografisini yaptığı ve 20. yüzyılda da sık sık sahnelenen *Pas de Quatre* (1845; Dörtlü Dans) vardır. Özellikle *Giselle* (1841) balesinde Giselle'in dansları için düzenlediği koreografiyle ünlüdür. Anlatımcı balenin önde gelen temsilcilerinden Auguste Vestris ve Salvatore Viganò'dan ders aldı. İlk sahne çalışmasını 1830'da Paris Operası'nda gerçekleştirdi. 1835'te operadan istifa etti.

1842-48 arasında çalıştığı Londra'da *Ondine* (1843) ve *Esmeralda* (1844) gibi balelerin yanı sıra Marie Taglioni, Carlotta Grisi, Lucile Grahn ve Fanny Cerrito'nun birlikte

dans ettikleri *Pas de Quatre*'ın koreografisini hazırladı. 1848'de Petersburg Çarlık Tiyatrosû'nda başdansçı (*premier danseur*) oldu ve birçok balenin sahnelenmesinde görev aldı.

Perry, Matthew C(albraith) (d. 10 Nisan 1794, South Kingston, Rhode Island - ö. 4 Mart 1858, New York kenti, ABD), Japonya'yı iki yüz yıllık bir dışa kapanma döneminden sonra Batı'yla ticari ve diplomatik

Matthew C. Perry, suluboya bir Japon resminden ayrıntı, y. 1853; Norfolk Bilim ve Sanat Müzesi, Virginia
Norfolk Museum of Arts and Sciences, Virginia

ilişki kurmaya zorlayan sefere (1853-54) komuta eden ABD'li deniz subayı. ABD'nin Doğu Asya'da İngiltere, Fransa ve Rusya'yla boy ölçüşebilecek sömürgeci bir güç durumuna gelmesinde önemli rol oynamıştır.

1837-40 arasında ABD'nin ilk buharlı gemisi "Fulton"da kaptan olarak görev yaptı. 1843'te köle ticaretini engellemek için Afrika'ya gönderilen bir filoya komuta etti. Meksika Savaşı'nda (1846-48) deniz kuvvetleri komutanlığı görevini başarıyla yürüttü. Mart 1852'de Başkan Millard Fillmore tarafından, Japon hükümetini ABD'yle diplomatik ilişki kurmaya zorlamak üzere Japonya'ya bir deniz seferi düzenlemekle görevlendirildi.

Perry'nin 8 Temmuz 1853'te iki firkateyn ve iki yelkenliyle, tahkim edilmiş Uraga limanına girişi bütün dünyaya geniş biçimde duyuruldu. "Amiral" olduğunu söyleyen Perry, Japonların limandan hemen çıkması yolundaki emirlerine uymayı reddetti ve Japon hükümetinin elindeki belgeleri almak üzere uygun bir temsilci göndermemesi durumunda gerekirse belgeleri zor kullanarak teslim edeceğini bildirdi. Japon savunması kendisine direnecek durumda olmadığından, birkaç gün süren tartışmalardan sonra Japon hükümeti ABD başkanının antlaşma talebini içeren mektubu kabul etti.

Japonlar bu arada, Çin'in kısa bir süre önceki Afyon Savaşı'nda (1839-42) Batılı güçler karşısında uğradığı yenilgiyi göz önünde tutarak, savunmalarını güçlendirmek üzere zaman kazanmak amacıyla Perry'nin koşullarını kabul etmeye karar vermişlerdi. Perry'nin Şubat 1854'te bu kez dokuz gemiyle Edo (bugün Tokyo) Körfezine girmesinin ardından 31 Mart'ta iki ülke arasındaki ilk antlaşma imzalandı. Antlaşmayla deniz kazasına uğrayan gemicilerin daha iyi muamele görmesi güvence altına alınıyor, ABD gemilerinin iki küçük limandan yakıt ve erzak almalarına izin veriliyor, Şimoda'da bir ABD konsolosluğunun açılması öngörülüyor ve ABD'nin Japonya'da önemli ticari ayrıcalıklar elde etmesinin koşulları hazırlanıyordu. Japonlar çok geçmeden başka Batı ülkeleriyle de benzer antlaşmalar imzalamak zorunda kaldılar.

Perry, Ralph Barton (d. 3 Temmuz 1876, Poultney, Vermont - ö. 22 Ocak 1957, Cambridge, Massachusetts, ABD), ABD'li eğitimci ve felsefeci. Amerikan pragmatizmindeki yeni-gerçekçilik akımının kurucusu olarak tanınır.

Philadelphia'daki özel bir okulda öğrenim gördükten sonra Princeton Üniversitesi'ni bitirdi (1896). Lisansüstü öğrenimiyle (1897) doktorasını (1899) Harvard Üniversitesi'nde tamamladı. 1899'da öğretim üyesi olduğu Williamstown'daki (Massachusetts) Williams College'da, ardından da kısa bir süre Northampton'daki (Massachusetts) Smith College'da felsefe dersleri verdi. 1902'de öğretim üyeliğine başladığı Harvard Üniversitesi'nde 1913'te profesör, 1930'da da Edgar Pierce Kürsüsü felsefe profesörü oldu. 1946'da bu üniversiteden emekli olduktan sonra 1948'e değin Glasgow Üniversitesi'nde ders verdi.

William James'den büyük ölçüde etkilenen Perry, onun pragmatizm anlayışı temelinde yeni-gerçekçilik akımını geliştirdi. James'in yapıtlarını yayıma hazırladı; ayrıca *The Thought and Character of William James* (1936; William James'in Düşüncesi ve Kişiliği) adlı yaşamöyküsüyle Pulitzer Ödülü'nü aldı. Öbür yapıtları arasında, *The Approach to Philosophy* (1905; Felsefeye Yaklaşım), *The Present Conflict of Ideals* (1918; Günümüzde İdealler Çatışması), *General Theory of Value* (1926; Genel Değer Kuramı), *Shall Not Perish From the Earth* (1940; Yeryüzünde Kalacak), *Puritanism and Democracy* (1944; Püritenlik ve Demokrasi), *One World in the Making* (1945; Kurulmakta Olan Dünya), *The Citizen Decides* (1951; Yurttaş Karar Verir) ve *Realms of Value* (1954; Değer Alanı) sayılabilir.

Perry, W(illiam) J(ames) (d. 1868 - ö. 1949), kültür yayılması kuramıyla tanınan İngiliz coğrafyacı ve antropolog. Tarım, çömlekçilik, sepetçilik, hayvanları evcilleştirme gibi etkinliklerin, ayrıca evlerle kentlerin İÖ 4000'lerde Mısır'da ortaya çıkıp bütün dünyaya oradan yayıldığını savunmuştur. Buna uygun olarak bütün kültürel farklılık ve benzerlikleri göçlerle, karmaşık kültürel özelliklerin birbirine eklenmesi ya da birbirini yok etmesiyle açıklamıştır. Görüşleri çağdaş antropolojide kabul edilmemektedir.

Perry Sözleşmesi *bak.* Kanagava Antlaşması

Pers Savaşları, GREK-PERS SAVAŞLARI olarak da bilinir, Perslerle Yunan devletleri arasında yaklaşık yüzyıl (İÖ y. 546-448) süren savaşlar. Savaşın en yoğun çarpışmaları İÖ 490-479 arasında, Perslerin Yunan anakarasını işgal için bölgeye düzenlediği iki sefer sırasında yaşanmıştır. Savaşın Yunan devletlerinin zaferiyle sonuçlanması, Yunan kültürünün ve politik yapılarının Pers İmparatorluğu'nun çöküşünden çok sonralara değin yaşamasını sağlamıştır.

Persler II. Kyros (hd İÖ 559-529) ve II. Kambyses'in (hd İÖ 529-522) hükümdarlıkları sırasında İndus Vadisinden Ege Denizine kadar uzanan bölgeyi egemenlikleri altına almışlar, Lidya kralı Kroisos'un (hd İÖ y. 560-546) yenilgisinden sonra da, Anadolu kıyılarındaki Yunan kent devletlerini birer birer ele geçirmişlerdi. İÖ 522'de tahta çıkan I. Dareios Pers İmparatorluğu'nun gücünü daha da pekiştirdikten sonra, İÖ 514'te Avrupa'yı işgal için hazırlıklara girişti. İskitlere karşı düzenlediği seferde Ukrayna'nın içlerine doğru ilerlediyse de bir süre sonra geri çekilmek zorunda kaldı ve Güney Trakya'da, Asya ile Avrupa sınırı yakınında orduları için sürekli bir üs kurmaya karar verdi.

Anadolu kıyılarındaki İon kent devletleri İÖ 499'da Pers yönetimine karşı ayaklandı. Ayaklanma İÖ 493'e doğru bastırıldıysa da Dareios'un Yunan anakarasına düzenlemeyi düşündüğü saldırıyı ertelemesine yol açtı ve Yunan devletlerinin sonraki yıllarda Perslere karşı başlatacakları direniş için örnek oluşturdu.

İÖ 491'de Dareios'un Eretria ve Atina'ya saldıracağı anlaşılınca, Atina ile Sparta, ortak düşmana karşı birleşmek üzere aralarındaki savaşa son verdiler. İÖ 490'da yapılan Marathon Savaşı'nda(*) Miltiades komutasındaki 10 bin kişilik Yunan ordusu, 15 bin kişilik güçlü Pers ordusu karşısında büyük bir zafer kazandı.

Persler Marathon yenilgisinden sonra ülkelerine döndülerse de 10 yıl sonra Dareios'un ardılı I. Kserkses'in (hd İÖ 486-465) hükümdarlığı sırasında bölgeye yeni bir sefer düzenlediler. Bu saldırı karşısında bölgedeki 30 Yunan devleti arasında Sparta'nın öncülüğünde bir ittifak kuruldu. Ordunun yönetimi Sparta'ya, donanmanın yönetimiyse Atina'ya verildi ve ittifakı yönetmek üzere her devletin tek oyla temsil edildiği bir meclis oluşturuldu. Persler İÖ Ağustos 480 ortalarında yapılan Thermopylai Çarpışması'nda Yunanlıları yenilgiye uğrattıktan sonra boşaltılmış olan Atina kentini ateşe verdiler. Ama, Salamis Deniz Çarpışması'nda (İÖ Eylül 480) yenilgiye uğrayınca geri çekilmek zorunda kaldılar. Kserkses o kış İran'a döndüyse de, ordusu İÖ 479 yazına değin Yunanistan'da kaldı. Persler, ordularının Plataia Çarpışması'nda, donanmalarının da Mykale'de yenilgiye uğramasından sonra ülkeyi terk ettiler. Bununla birlikte Yunanlılarla Persler arasındaki savaş bir 30 yıl daha sürdü. Atina'nın önderliğinde kurulan Delos Birliği Anadolu kıyılarındaki İon Kent devletlerini Pers egemenliğinden kurtarmak için bölgeye saldırılar düzenledi ve bazı başarılar kazandı. Sonunda İÖ 448'de Atina ve müttefikleri ile Pers kralı I. Artakserkses arasında imzalanan antlaşmayla savaş sona erdi.

Perse Novası, NOVA PERSEI olarak da bilinir, mutlak kadri −9,2'ye ulaşan parlak nova. 1901'de görülen nova üzerinde yapılan spektroskopik gözlemler sonucunda, yıldızlararası gazlar üzerine önemli bilgiler elde edildi. Patlayan yıldızın fırlattığı kabuk bakışımsızdı (asimetrik) ve yıldızın yakınlarında, inanılmaz bir hızla (hemen hemen ışık hızıyla) genişleyen parlak bir bulutsu (nebula) oluştu. Bu hızın yıldız çevresinde daha önceden bulunan karanlık bir bulutsunun içindeki yansımanın bir sonucu olduğu sanılmaktadır. Işık yankısı olarak da bilinen bu olaydan yararlanılarak bu bulutsu ile Yer arasındaki uzaklığın 650 ışık yılı olduğu saptanmıştır.

Persephone, Latince PROSERPINA ya da PROSERPINE. Eski Yunan inanışında Zeus'la Bereket Tanrıçası Demeter'in kızı. Yeraltı dünyasının kralı Hades'in karısıdır. Homeros'un Demeter'e adadığı ilahideki öyküye göre, Nysa Vadisinde çiçek toplayan Persephone Hades tarafından kaçırılarak yeraltına götürülür. Bunu öğrenen annesi büyük üzüntüye kapılarak hasattan uzaklaşır ve yaygın bir kıtlığa yol açar. Zeus duruma müdahale ederek Hades'e Persephone'yi bırakmasını emreder. Ama Persephone yeraltında bir nar tanesi yediğinden özgürlüğüne tam olarak kavuşamaz. Yılın üçte ikisini annesiyle birlikte geçirirken, kalan bölümde Hades'in yanında olmak zorundadır.

Persephone'nin Persephassa adıyla da anılması nedeniyle Helenistik dönem öncesinde ölüler tanrıçası olduğu, Demeter'le bağının ise Demeter'in kızı ve tahıl tanrıçası olan Kore'yle (Yunanca *kore:* "genç kız") özdeşleştirilerek sonradan kurulduğu öne sürülmüştür. Persephone/Kore'nin her yıl dört ay yeraltında kalışı, hasat ve ekim dönemleri arasındaki boş tarlaların simgesi sayılır.

Orpheus efsanesinde ise, Persephone'nin Zeus'tan olma oğlu Zagreus henüz çocukken Titanlar tarafından parçalanır.

Persepolis, Eski Farsça PARSA, çağdaş Farsça TAHT-I CEMŞID (Cemşid'in Tahtı), İran'da Ahameniş krallarının eski başkenti. İran'ın güneybatı kesiminde, Fars ilindeki (*ostan*) Şiraz kentinin 51 km kuzeydoğusunda, Sivan (Pulvar) Irmağının Kur Irmağı ile birleştiği yerde bulunur.

Ele geçen yazıtlara göre, kentin yapımı Dareios'un döneminde (İÖ 522-486) başlamıştı. Dareios başkenti, II. Kyros'un (Büyük) gömülü olduğu Pasargad'dan Persepolis'e taşıdı. Uzak ve dağlık bir yörede bulunan kent kralların oturması için çok uygun değildi ve bu nedenle krallar buraya genellikle bahar aylarında gidiyorlardı. Ahameniş İmparatorluğu fiilen Susa, Babil ya da Ekbatana'dan yönetiliyordu. Büyük İskender'in Asya'yı istila etmesine değin Yunanlıların Persepolis'i bilmemeleri bu yüzdendi. İÖ 330'da İskender kenti yağmaladı ve Kserkses'in sarayını yaktı. İÖ 316'da Persepolis Makedonya İmparatorluğu'nun bir eyaleti olan Persis'in başkentiydi. Kent Selevkoslar döneminde giderek önemini yitirdi ve harap bir hale geldi. İS 3. yüzyılda, yakınındaki İştar kenti Sasani İmparatorluğu'nun merkezi oldu. Yıkıntılar arasında en dikkati çeken şey, doğu yanı Rahmet Dağına (Kuh-i Rahmet) yaslanan geniş bir terastır. Terasın öbür üç yanında, yüksekliği eğime göre 4-12 m arasında değişen istinat duvarı vardır. Batı duvarı boyunca 111 basamaklı dev bir taş merdiven yükselir. Koyu gri renkli taştan yapılmış büyük yapıların kalıntıları bu terasın üstündedir. Dareios'un yaptırdığı taht salonunun dev boyutlu sütunlarının 13 tanesi hâlâ ayaktadır. Kserkses Kapısı'nın sütunlarının ikisi durmaktadır; bir üçüncüsü de, parçaları birleştirilerek yeniden dikilmiştir.

1933'te Dareios'un taht salonunun temelinde bulunan Eski Pers, Elam ve Babil dillerinde çiviyazısıyla yazılmış altın ve gümüş levhalarda Pers İmparatorluğu'nun sınırları belirtilmiştir. I. Dareios, I. Kserkses ve III. Artakserkses'e ait bir dizi taş yazıttan da hangi yapının hangi krala ait olduğu anlaşılmıştır.

Kentin arkasındaki dağda kayalara oyulu üç mezarın ön cepheleri zengin kabartmalarla bezelidir. Persepolis'in arkasındaki iki mezarın ise II. ve III. Artakserkses'e ait olduğu sanılır. Üçüncüsü ise en fazla iki yıl hüküm süren Arses'e ya da İskender tarafından sona erdirilen Ahameniş egemenliğinin son temsilcisi III. Dareios'a ait olabilir.

13 km kadar kuzeydoğuda, Sivan'ın karşı kıyısındaki sarp bir yamaçta, vadi tabanından oldukça yüksekte kayalara oyulmuş dört mezar daha bulunmuştur. Mezarların altında yer alan, Sasanilerden kalma kaya kabartmalarının efsane kahramanı Rüstem'i temsil ettiği sanıldığından bu yöreye Nakş-ı Rüstem (Rüstem'in Resmi) adı verilmiştir. Bulunan heykellere göre bu mezarlarda Ahameniş kralları gömülü olmalıdır. Mezarlardan birinin Hystaspes'in oğlu I. Dareios'a ait olduğu yazıtında açıkça belirtilmiştir.

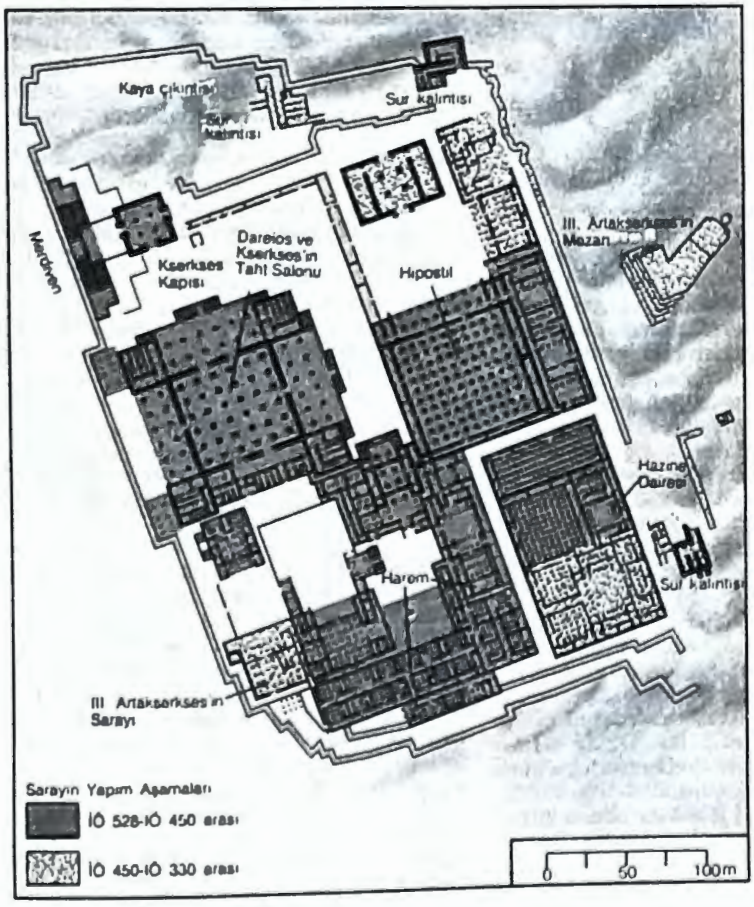

Persepolis
Westermann Grosser Atlas zur Weltgeschichte Georg Westermann Verlag Braunschweig

Perseus, Yunan mitolojisinde Medusa'yı öldüren ve Andromeda'yı kurtaran kahraman. Argos kralı Akrisios'un kızı Danae'nin Zeus'tan olma oğludur. Torunu tarafından öldürüleceği yolundaki kehanet üzerine, Akrisios onu annesiyle birlikte bir sandığın içine koyarak denize atar. Perseus sandığın karaya vurduğu Seriphos Adasında yetişir; ama Danae'ye göz koyan Kral Polydektes, onu tek ölümlü Gorgo olan Medusa'yı öldürmekle görevlendirip başından savar.

Gorgo'lara, tek bir göz ile dişi ortak kullanan Graia'lar bekçilik etmektedir. Hermes ve Athena'nın yardımıyla Perseus bu gözü ve dişi ele geçirir; karşılığında Graia'lardan bir çift kanatlı sandalet, Hades başlığı, bir orak ve bir çuval alır. Efsanenin bir başka biçiminde ise Graia'lar tarafından, Gorgo'ların yerini bilen Stygia *nympha*'larına gönderilir; sandaletleri, başlığı ve çuvalı onlardan, orağı ise Hermes'ten alır. Hades başlığını takınca görünmez olan Perseus sandaletleri giyip uçarak Gorgo'ların yanına varır. Athena'nın ayna gibi tuttuğu kalkanın yardımıyla, kendisine bakanları taşa çeviren Medusa'ya yaklaşır ve o uyurken orakla kafasını uçurur. Çuvalın içinde Seriphos'a götürdüğü Medusa başını Polykdetes'le yandaşlarına gösterip onları taşa çevirerek annesini kurtarır.

Perseus Medusa'nın başıyla Seriphos'a dönerken Etiyopya üzerinden geçer. Etiyopya kraliçesi Kassiepeia Nereidler'den(*) daha güzel olduğunu ileri sürünce, Poseidon da ceza olarak ülkeyi sular altında bırakıp bir deniz canavarı göndermiştir. Kral Kepheus kâhinlerinin öğüdüne uyarak kızı Andromeda'yı canavara kurban etmek üzereyken, Perseus Medusa'nın başıyla canavarı taşa çevirip onu kurtarır; daha sonra ikisi evlenirler. Annesiyle birlikte Argos'a döndükten sonra, Perseus bir disk atma yarışında yanlışlıkla dedesini öldürür. Bunun üzerine oradan ayrılarak Mykenai'de kendi krallığını kurar ve Perseus oğullarının atası olur.

Perseus efsanesi Antik Çağ ve Rönesans'ta güzel sanatlarda sık sık işlenmiştir. Gorgo'nun başının kesilmesini Freud iğdişlik kuramı doğrultusunda açıklar; İngiliz yazar Iris Murdoch da *A Severed Head* (1961; *Kesik Bir Baş*, 1989) adlı romanında bu olayı bir simge olarak kullanır.

Perseus (d. İÖ y. 212 - ö. İÖ y. 165, Alba Fucens, Roma yakınları), son Makedonya kralı (İÖ 179-168). Yunanistan'ı ele geçirme çabaları, topraklarının Romalılar tarafından ilhakıyla sonuçlanmıştır.

Kral V. Philippos'un büyük oğluydu. Babasının Roma (İÖ 199) ve Aitolia (İÖ 189) seferlerinde ordulara komuta etti. Kardeşi Demetrios'u tahta göz dikmekle suçlayarak İÖ 181'de idam ettirdi. Tahta geçtikten sonra nüfuz alanını Trakya ve Illyria'ya kadar genişletti. Yunan dünyası üzerinde egemenlik kurmak için özel çaba harcayan Perseus bu amaçla Delphoi Amphiktyonia'nın (Delphoi Birliği) denetimini eline geçirdi, Rodos'la iyi ilişkiler kurdu, Aitolia ve Tesalya'daki ayaklanmaları destekledi. Dolopia'daki bir ayaklanmayı bastırdıktan sonra Delphoi'yi ordusuyla ziyaret ederek bütün Yunanistan'da büyük korku uyandırdı. Pergamon kralı II. Eumenes'in Roma'yı Perseus'a karşı kışkırtmasıyla III. Makedonya Savaşı (İÖ 171-168) başladı. Perseus Romalılara karşı üç yıl direndiyse de İÖ 168'de Illyrialı Genthios'un desteğini yitirince ordusunun batı kanadını denetleyemez duruma geldi. Sonunda Makedonya'nın güneyindeki Pydna'da Lucius Aemilius Paulus'a yenildi ve yaşamının sonuna değin tutsak kaldı.

Pershing füzesi, 1960'ların başlarında ABD tarafından geliştirilen, konvansiyonel ya da nükleer başlık taşıyabilen ve katı yakıtla çalışan kısa ya da orta erimli balistik füzelerin ortak adı.

Pershing füzeleri üzerine ilk çalışmalar ABD Kara Kuvvetleri balistik silahlar programı çerçevesinde, 1950'lerin sonlarında Wernher von Braun'un yönetiminde başlatıldı. İlk Pershing füzesi olan "Pershing 1"in yapımı 1962'de tamamlandı. "Pershing 1"in erimi 640 km, uzunluğu 10,30 m, gövde çapı 1 m ve fırlatma ağırlığı yaklaşık 4.530 kg idi. 1960'ların sonlarına doğru "Pershing 1"in fırlatma sisteminde bazı değişiklikler yapılarak, erimi 720 km olan "Pershing 1A" füzesi geliştirildi. 1970'lerin sonlarında ise "Pershing 1A"ların SSCB'nin yeni geliştirdiği "SS-20"ler karşısında yetersiz kaldığı görüldü. Bu nedenle "Pershing 1A"larda bazı değişiklikler yapıldı, radarla hedef bulma gibi yeni güdüm sistemleri eklendi ve sonuçta "Pershing II" füzesi ortaya çıktı. "Pershing 1A"lardan biraz daha büyük olan "Pershing II"lerin erimi 1.700 km'nin üzerindedir.

Her biri yalnızca bir nükleer ya da konvansiyonel başlık taşıyabilen Pershing'lerin vurucu gücü, üzerlerine takılan başlığın gücüne bağlıdır ve bu güç birkaç kilotona kadar çıkabilir.

Pershing'ler NATO ile ABD arasında varılan anlaşmalar gereğince daha çok AFC'ye yerleştirildi. Ama 8 Aralık 1987'de ABD ile SSCB arasında imzalanan silahsızlanma anlaşması uyarınca bu füzelerin sökülmesi kararı alındı.

Persichetti, Vincent (d. 6 Haziran 1915, Philadelphia - ö. 14 Ağustos 1987, Philadelphia, ABD), ABD'li besteci. Kontrapuntal çoksesliliğe dayanan üslubu, güçlü ritimleri ve çoğunlukla diyatonik melodileriyle tanınır.

Beş yaşında piyano, sekiz yaşında da müzik kuramı dersleri almaya başladı. İlk iki yapıtını 14 yaşında besteledi. Besteci Roy Harris'in ve Philadelphia'daki Curtis Müzik Enstitüsü'nde orkestra şefi Fritz Reiner'in öğrencisi oldu. 1942'de Philadelphia Konservatuvarı'nda, 1948'de de New York kentindeki Juilliard Müzik Okulu'nda ders vermeye başladı. Ayrıca Philadelphia'daki Elkan-Vogel Company'nin müzik editörlüğünü üstlendi.

Persichetti'nin bando ve çeşitli oda grupları için pek çok yapıtı yayımlandı; bunlardan *Piyano Beşlisi* (1955) büyük hayranlık uyandırdı. Ayrıca dokuz senfoni, birçok piyano konçertosu, şarkılar, biri klavsen için (1951) olmak üzere solo sonatlar, bale müziği ve büyük bir grup oluşturan serenatlar yazdı. *The Creation* (*Yaratılış*) oratoryosu ilk kez 1970'te seslendirildi. Korangle ve yaylı çalgılar orkestrası için konçertosu 1978 Friedheim Ödülü yarışmasında birincilik ödülünü kazandı.

Persichetti'nin *Twentieth-Century Harmony: Creative Aspects and Practice* (1961; Yirminci Yüzyıl Armonisi: Yaratıcı Yanları ve Uygulama) adlı bir de kitabı yayımlanmıştır.

Persigny (Dükü), Jean-Gilbert-Victor Fialin (d. 11 Ocak 1808, Saint-Germain-Lespinasse - ö. 12 Ocak 1872, Nice, Fransa), Fransız devlet adamı. Louis-Napoléon'un II. Napoléon adıyla tahta çıkmasında önemli rol oynayan koyu bir Bonapartisttir.

1825-31 arasında *hüsar* birliklerinde görev yaptı. Siyasal bir ayaklanmaya katıldığı gerekçesiyle görevden alındıktan sonra imparatorluğun yeniden kurulması ve Louis-Napoléon'un tahta çıkması için yürütülen mücadeleye katıldı. Louis-Napoléon'un 1836 ve 1840'taki darbe girişimlerinde ve 1848'de cumhurbaşkanlığına seçilmesinde önemli rol oynadı. Daha sonra Louis-Napoléon'un yaverliğine atandı. Aynı dönemde Loire milletvekili (1849-51) olarak görev yaptı ve entrikalar yoluyla büyük nüfuz sahibi oldu.

Persigny içişleri bakanlığı sırasında (1852-54) İkinci İmparatorluk'un ilanını hızlandırdı ve Bonapartist bir parti kurmak için yoğun çaba harcadı. Daha sonra Londra büyükelçisi (1855-58 ve 1859-60) ve yeniden içişleri bakanı (1860-63) olarak görev yaptı. 1863'te III. Napoléon tarafından dük yapıldıysa da imparatorla arası giderek açıldı. *Mémoires* (Anılar) adlı kitabı 1896'da yayımlandı.

Persis, Farsça PARSA. İran'ın güneybatısında, bugünkü Fars ili (*ostan*) topraklarını kapsayan eski ülke. Adını, İÖ 7. yüzyılda buraya yerleşen Parsua (Parsuaş, Parsumaş) kabilesinden alır. Herodotos kabilenin kolları olarak, Ahamenişlerin de geldiği Pasargadları, Maraphları ve Maspileri sayar. II. Kyros (Büyük) İÖ 550'de Med hükümdarı Astyages'e karşı ayaklanırken bu topluluklara dayandı. Dolayısıyla Ahameniş hanedanının anayurdu sayılan Persis imparatorluk boyunca önemli bir konum taşıdı. Kyros başkentini Pasargad'da inşa ettirdi. I. Dareios da Yunanlıların Persepolis dediği yeni başkenti Parsa'yı yaklaşık 48 km güneybatıda kurdu. Ahamenişlerin yıkılışından (İÖ 330) sonra İran'ın ana stratejik ve ekonomik ulaşım yollarının uzağında kalan Persis, Selevkoslar döneminde eski kültürünü, dilini ve dinini korudu. Part döneminde de belirli bir özerklikten yararlandı. Ahameniş geleneğinin mirasçısı olan Persis hükümdarları, İS 3. yüzyılda Sasani İmparatorluğu'nu kurdular.

Persius, tam adı AULUS PERSIUS FLACCUS (d. İS 34, Volaterrae - ö. 62, Campania, İtalya), Romalı stoacı şair. Yergileri Iuvenalis'in yapıtlarında görülen yabanıl öfkeyi taşımamakla birlikte, bütün öbür klasik Latin yergilerinden daha derin bir ahlaki boyut içerir.

Stoacı filozof Lucius Annaeus Cornutus'un öğrencisi ve dostu, şair Lucanus'un okul arkadaşıydı. Yergi yazmaya, Lucilius'un 10. kitabını okuduktan sonra başladı. Genç yaşta öldüğünde yergi kitabı henüz tamamlanmamıştı. Dostları Cornutus ve Caesius Bassus tarafından yayına hazırlanan kitap kısa sürede büyük ün kazandı. Persius, bu kitapta toplanan toplam 650 dizelik altı yergisini altılı ölçüyle yazmıştı. Esin geldiği için değil, geçimini sağlamak amacıyla şiir yazdığını açıkladığı ironik öndeyişte ise (Persius aslında çok zengindi) aksak *iambos* ya da *kholiambos* ölçüsünü kullanmıştı. İlk yergi dönemin edebi zevkini eleştirir ve ulusal ahlak değerlerinin yozlaşmasını yansıtır. Öbür kitaplar ise, tanrılardan nelerin istenmesinin doğru olduğu, toplum yaşamında rol oynayan kişilerin kendilerini bilmeleri gereği, stoacı özgürlük öğretisi gibi, daha önce Seneca'nın ele aldığı konular üzerine felsefi tartışmalardır.

Persler, bugünkü İran'ın güneybatısını kapsayan eski Persis(*) ülkesine adını veren halk. Tarihsel kaynaklarda Parsalar ve Parsuular olarak da geçen bu halkın kökeni, İÖ 10. yüzyılda kuzeyden gelerek İÖ 7. yüzyılda bölgeye yerleşen göçebe Hint-Avrupa kabilelerine dayanır. Perslere ilişkin ilk değinme Asur hükümdarı III. Şalmanezar'a ait İÖ 844 tarihli kayıtlarda yer alır. Pers kökenli Ahameniş hanedanının yükselişinden sonra, İran Platosunda yaşayan öteki halklar için de Persler terimi kullanılmaya başladı. *Ayrıca bak* Ahamenişler, İran (Tarih).

persona, edebiyatta, belirli bir yapıtı anlattığı ya da yazdığı düşünülen kişi. Yazarı değil, yazarın belirli bir sanatsal etkı yaratmak amacıyla seçtiği sesi belirtir. *Persona* yapıtın karakterlerinden biri olabileceği gibi, adı belirtilmeyen bir anlatıcı da olabilir. Ama yapıtın anlatım tarzı ve üslubu beğeni, yargı ya da duygu gibi kişisel özellikleri yansıttığı sürece, yapıtın bir *persona*'nın ağzından yazıldığı söylenebilir.

Terim, mim sanatçılarının taktığı maskalara verilen Latince addan gelir; bir oyundaki kişileri belirten *dramatis personae* sözcüğüyle de etimolojik yakınlığı vardır.

persona, psikolojide, gerçek beninden farklı olarak bireyin başkalarına yansıttığı kişiliği. Terim, İsviçreli psikiyatri bilgini Carl G. Jung tarafından Etrüsk mim sanatçılarının taktığı maskalara verilen Latince addan türetilmiştir. Jung'a göre *persona*, bireyin yaşamdaki rolünü dışarı yansıtarak çevresindeki dünyayla ilişki kurmasını sağlar. Böylece kişi doğuştan gelen psikolojik yapılanmasıyla toplum arasında bir uzlaşmaya varabilir ve toplumun beklentileriyle daha kolay uyum sağlar.

personalismo, Latin Amerika'da siyasal önderleri yüceltip putlaştırma geleneğine verilen ad.

Latin Amerika'da siyasal partiler belirli inanç ya da amaçlardan çok bir öndere kişisel bağlılık temelinde kurulmuştur. Parti politikalarının hep önderlerin adıyla (örn. Peronista, Fidelista) belirtilmesi de bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Meksika'da *personalismo*'nun en iyi örneği, 1821-55 arasında ülkeye egemen olan General Antonio López de Santa Anna'dır. Özellikle Dominik Cumhuriyeti ve Ekvador'da derin siyasal sıkıntılara yol açmasına karşın, *personalismo* Latin Amerika tarihinde geçerliliğini korumuştur.

Personalismo, gene Latin Amerika'ya özgü *caudillismo* (*caudillo* denen diktatörlerin yönetimi) olgusuyla yakından ilişkilidir. *Caudillo*'lar 19. yüzyıldaki bağımsızlık hareketini izleyen siyasal istikrarsızlık döneminde güç kazanmıştır; o yüzden bu dönem, "*caudillo*'lar çağı" olarak anılır. Simón Bolívar bu tür önderlerin ilk örnekleri arasındadır. 19. yüzyılın sonlarında Arjantin ve Şili gibi bazı ülkelerde anayasal yönetimi kurumlaştırma yolunda önemli adımlar atılmışsa da, *caudillismo* Latin Amerika ülkelerinin ortak bir özelliği olarak 20. yüzyıla taşınmıştır. Juan Vicente Gómez döneminde (1908-35) Venezuela'da olduğu gibi çok sert açık askeri diktatörlük biçimini de alabilen *caudillismo*, Arjantin'deki Péron döneminde siyasal şef ideolojisi biçiminde varlığını sürdürmüştür. 19. yüzyılın öteki tanınmış *caudillo*'ları arasında, Juan Manuel de Rosas (Arjantin), Francisco Solano López (Paraguay) ve Andrés Santa Cruz (Bolivya) sayılabilir. Arjantin ve Meksika gibi ülkelerde, merkezi yönetimin zayıf olduğu dönemlerde yerel *caudillo*'lar da ortaya çıkmıştır.

personel eğitimi *bak.* meslek içi eğitim

personel yönetimi, işyerleri ve kurumlarda çalışanların yönetimi. Genel işletme yönetimi içinde insan kaynaklarıyla ilgili bir alt sistemi oluşturur. Uzmanlaşmış personel yöneticilerine ya da bölümlerine verilen özgül işlev ve etkinlikleri ifade eden terim, işe alma, işbölümü, önderlik ve işgücünün

kullanılmasına ilişkin bütün yönetim politikaları ve programlarını tanımlamak amacıyla da kullanılır.

Personel yönetimi, belirli kişisel yeteneklerin ne ölçüde gerekli olduğunun tanımlanmasıyla başlar. Bundan sonra gerekli kişilerin bulunması, işe alınması, seçilmesi, eğitilmesi ya da yeniden eğitilmesi, görüşlerinin alınması, yönetilmesi, yönlendirilmesi, görevlendirilmesi, ödüllendirilmesi, başka görevlere verilmesi, yükseltilmesi, işten çıkarılması ya da emekli edilmesi sorunları gelir. Bu ilişkilerin çoğunda yöneticiler çalışanlarla bireysel olarak ilgilenirler. Ama bazı iş örgütlenmelerinde çalışanları sendikalar temsil eder, yöneticiler de bu örgütlerle pazarlık ederler. Bu toplu sözleşme ilişkileri genellikle işçi-işveren ilişkileri olarak tanımlanır.

Günümüzde personel ya da işçi-işveren ilişkileri bölümlerinin üstlendiği sorumluluklar kapsamlı ve değişken bir nitelik kazanmıştır. Personel yönetiminin başlıca sorumluluk alanları şunlardır: 1) Yetki ve işlevlerin örgütsel yapısını tasarlama, gerektiğinde gözden geçirme ve iki yönlü, karşılıklı, dikey ve yatay iletişimi kolaylaştırma (örgütleme), 2) sayı ve özel nitelikler açısından personel gereksinimini hesaplama, işe girişleri düzene bağlama ve uygun yönetim politikalarını ve programlarını belirleme (planlama), 3) işleri çözümleme, iş tanımlarını ve özelliklerini ortaya koyma, eldeki yetenekleri değerlendirme ve buna ilişkin bir envanter tutma, işe alım, seçim, yerleştirme, aktarma ve kademelendirme yoluyla nitelikli işgücünün gerektiği zaman ve gerektiği yerde bulunmasını sağlama (kadrolaşma), 4) iş öncesi ve işe hazırlık eğitimlerinden uygulama programlarına kadar çeşitli aşamalarda personelin kişisel gelişmesine yardımcı olma (eğitim ve geliştirme), 5) sözleşmeleri görüşme ve uygulamayı günü gününe izleme (bireysel ya da toplu pazarlık), 6) bireysel yükümlülük ve katkıları özendirmek için parasal ve parasal olmayan teşvikler sağlama (ödüllendirme), 7) örgütlenmenin bütün alanlarında uygun önderlik tarz ve modellerini geliştirme (genel yönetim), 8) denetimi kolaylaştırma ve gelecek verimliliği artırma açısından mevcut performansı ve çalışma süreçlerini değerlendirme (hesapları denetleme, gözden geçirme ve araştırma).

Personel yönetimiyle ilgili tek tek bölümler sayılan alanların bir kısmında, çoğunda ya da tümünde değişik ölçülerde sorumlu kılınabilir. Her personel bölümüne, yönetimine verilen alanla ilgili farklı düzeylerde yetki tanınır. Bazı yöneticiler ve bölümler politika üretir ve önemli kararları alırlar. Bazı bölümler ise mevcut politikaları inceler, yeni politikalar önerir, uygun programları bulur ve yönetirler. Personel müdürünün işgücü yönetimi ve programlamasıyla ilgili bütün konularda önderliği ve sorumluluğu üstlenmesi de istenebilir. Bu durumda öteki personel bölümleri esas olarak "kurmay" ya da danışmanlık görevi görürler; etkinlikleri öneride bulunma, danışmanlık ve işletme yöneticilerinin gereksindiği özel teknik ve mesleki hizmetleri sağlamakla sınırlı kalır. Bu hizmetler arasında iş tanımları hazırlama, potansiyel istihdam kaynaklarını araştırma, ön eleme görüşmelerini yapma, testler uygulama, değerlendirme programlarını denetleme, çalışanlara danışmanlık yapma, eğitim ve geliştirme programlarını uygulama, sözleşme görüşmelerini yürütme, şikâyetlerin giderilmesini gözetme, güvenliği sağlama, kaza denetimi programlarını hazırlama, çalışanlara sağlanan olanak ve hizmetleri yönetme, gelecekte işgücü gereksinimini belirleme, örgütsel yapıda değişiklikler önerme, iç iletişimi denetleme, çalışanların tutumları ve psikolojik durumlarıyla ilgili araştırmalar yapma ve halkla ilişkiler gibi ilgili hizmetleri yürütme sayılabilir.

perspektif, üç boyutlu nesneleri ve aralarındaki mekân ilişkilerini iki boyutlu bir düzlemde grafik olarak betimleme yöntemi. Kavramsal yöntemlerin tersine, mekân ile hacmin belli bir zamanda ve sabit bir noktadan bakılarak betimlendiği algısal perspektif yöntemleri Çin resminin ve Rönesans'tan başlayarak Batı resiminin tipik özelliği olmuştur. Çocukların ve naif ressamların yapıtlarında, Eski Mısır, Girit, Hindistan, İslam uygarlıklarında, Rönesans öncesi Batı resminde ve bazı modern örneklerde nesne ile içinde bulunduğu çevre birbirlerinden bağımsız, görünmeleri gerektiği gibi değil de bilindikleri gibi betimlenmiştir. Örneğin pek çok Mısır ve Girit resminde gözler ve gövde cepheden verilirken baş ve bacaklar profilden çizilir. Bu yöntem derinlik yanılsaması yerine, nesne ve çevresinin resim düzleminin arkasındaki sığ bir boşluğa sıkıştırıldığı duygusunu yaratmaktadır. Batı sanatında, algısal hacim ve mekân yanılsamaları genellikle doğrusal perspektif yöntemiyle yaratılır. Bu yöntemde derinlik duygusu, izleyiciden uzaklaştıkça nesnelerin küçülmesi, koşut çizgi ve düzlemlerin ise sonsuz uzaklıktaki bir noktada (kaçma noktası) birleşmesi biçiminde ortaya çıkar. Koşut çizgilerin tek bir kaçma noktasında birleşmesine tek noktalı perspektif adı verilir. Algısal mekân ve hacim, resim düzleminde bu temel ilkenin çeşitlenmesine yani kaçma noktalarının sayısına ve konumlarının farklılığına göre çeşitlenir. Ressam tek noktalı ya da merkezi perspektif yerine, iki kaçma noktası bulunan açık perspektifi kullanabilir.

Çin resminde koşut perspektif ile yukarıdan bakış açısını birleştiren bir başka yöntem yaygındır. Resimde manzaranın doğal çizgileri değil de bir yapı betimlenmişse, genellikle yapının yatay koşut çizgilerini göstermek önemlidir. Bu durumda doğrusal perspektifte olduğu gibi çizgiler bir noktada birleştirilmek yerine birbirine koşut olarak kullanılır. Bu çizgiler yapının eğrilmiş gibi görüneceği kadar uzamadan, önlerine bitki kümeleri getirilerek kesilir.

Perspektifi kullanan ilk Avrupalı sanatçılar genellikle belirli bir yöntem yerine, kendilerine özgü yöntemler kullandılar. Perspektifin matematiksel kurallarını 15. yüzyılın başlarında, İtalyan Rönesansı'nın ilk döneminde mimar Filippo Brunelleschi buldu. Brunelleschi, Yunanlılar ve Romalılar tarafından bilinen ancak sonradan unutulan kaçma noktası kavramı da içinde olmak üzere, perspektifin bazı temel ilkeleri üzerinde çalıştı. Bu ilkelerin ressam Massaccio tarafından resme uygulanmasıyla resim sanatında yeni bir evre başladı. Özellikle dinsel resimlerin arka planında mimari iç ve dış mekânların kullanılması resme büyük bir derinlik yanılsaması kazandırdı. Leon Battista Alberti, *Della pittura* (1436; Resim Üzerine) adlı yapıtında kendinden önceki çalışmaları sistemleştirdi.

Doğrusal perspektif, Paul Cézanne'ın geleneksel Rönesans resim mekânını derinliksiz bir resim düzlemine dönüştürdüğü 19. yüzyıl sonlarına değin Batı resminde egemenliğini sürdürdü. Doğrusal perspektif bir tasarımın bitmiş biçimini algılamaya yardımcı olması açısından mimar, mühendis, peyzaj mimarı ve endüstri tasarımcıları tarafından da yaygın olarak kullanılır. İlkesel açıdan doğrusal perspektiften ayrılan başka bir perspektif uygulaması da, renk ve tonlardan yararlanılarak elde edilen hava perspektifidir(*).

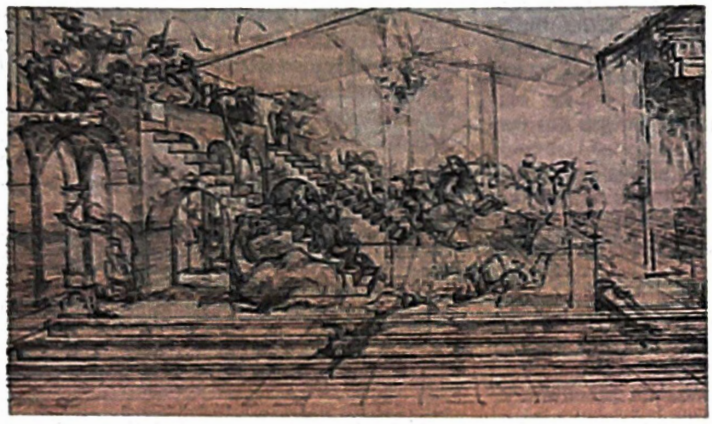

Leonardo da Vinci'nin "Müneccim Kralların Tapınması" adlı yapıtı için doğrusal perspektif çalışması, y. 1481; Ulfizi Galerisi, Floransa
Alinari-Art Resource/EB Inc.

Perşembe, Karadeniz Bölgesi'nde, Ordu iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 226 km² olan Perşembe ilçesi kuzey ve doğuda Karadeniz, güneyde Merkez ilçe, batıda Fatsa ilçesi, kuzeybatıda da gene Karadeniz ile çevrilidir.

İlin kuzey kesiminde yer alan ilçe toprakları küçük derelerle parçalanmış, fazla yüksek olmayan engebeli bir alandadır. İlçe sınırları içindeki en yüksek nokta orta kesimde 735 m'ye ulaşan Sakarattepe'dir. İlçe topraklarının önemli bir bölümü, doğudaki Ordu kenti ile batıdaki Fatsa kenti arasında Karadeniz'e doğru oldukça geniş bir çıkıntı oluşturan yarımadanın üstündedir. Bu yarımadanın doğu ucunda Vona (Çam) Burnu, batı ucunda da Yasun (Kiremit) Burnu yer alır. Yarımadanın doğu kıyısında yer alan ve Perşembe Limanı olarak da bilinen Vona Limanı (ya da Vona Koyu), gemilerle teknelerin fırtınadan korunmak için sığındığı doğal bir limandır. İlçe kıyılarında birçok doğal plaj vardır.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini tarım ve balıkçılıktan sağlar. Başlıca bitkisel ürünler mısır, fındık, patates, elma, armut ile çeşitli sebzelerdir. Ayrıca az miktarda soya ve çay da üretilir. İç kesimlerdeki yaylalarda küçükbaş hayvan yetiştiriciliği önemlidir. Balıkçılığın önemli bir gelir kaynağı olduğu ilçe kıyılarında bir balıkçı barınağı vardır.

İÖ 8. yüzyılda Miletosluların bu kıyılarda bir ticaret kolonisi kurduğu bilinir. İS 13. yüzyıl başlarında Komnenosların Trabzon'da kurduğu devlete bağlanan yöre, kısa bir

süre Haciemiroğullarının, ardından Osmanlıların eline geçtiyse de bir süre sonra gene Komnenosların yönetimine girdi. 1461'de Osmanlı topraklarına katılan yöre, 19. yüzyıl sonlarında Trabzon vilayeti Merkez sancağının Ordu kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu.

Miletosluların bir ticaret kolonisi olarak kurduğu yerleşmenin eski adı Vona'ydı. Adını verdiği koyun kıyısında yer alan Vona 1945'te Perşembe adıyla ilçe merkezi yapıldı. Kasabadaki başlıca ekonomik etkinlikler fındık üretimi ve ticareti ile balıkçılıktır. Karadeniz kıyı yolu üzerinde kurulmuş olan kasaba halkının bir bölümü çalışmak için her gün Ordu'ya gider. Perşembe kasabası il merkezi Ordu'ya 15 km uzaklıktadır. İlçedeki başlıca tarihsel yapı Yasun Burnundaki kilise kalıntısıdır.

Perşembe Belediyesi 1922'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 44.128; kasaba, 9.963.

Pertek, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Tunceli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 947 km² olan Pertek ilçesi doğuda Mazgirt ilçesi, güneyde Elazığ ili, batıda Çemişkezek ilçesi, kuzeyde de Hozat ilçesi ve Merkez ilçeyle çevrilidir.

İlin güney kesiminde yer alan ilçe toprakları, yüksekliği 2.000 m'yi aşmayan dağların akarsu vadileri tarafından parçalanmasıyla oluşan engebeli bir alan üstündedir. Bu toprakların sularını, günümüzde kısmen Keban Baraj Gölü haline gelmiş olan Munzur Suyu ve Murat Irmağı ile bu akarsulara katılan küçük akarsular toplar. Keban Baraj Gölünün kuzeydeki bir bölümü ilçe sınırları içinde kalır.

İlçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı, armut ve arpadır. Az miktarda üzüm, elma, patates ve baklagiller de yetiştirilir. Hayvancılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Yazın ilin kuzey kesimindeki yaylalara çıkarılan koyun sürüleri kışın ilçenin kuytu kesimlerindeki ağıllarda barındırılır. İlçedeki başlıca sanayi tesisi Sümerbank tarafından kurulan Pertek Halı İpliği Fabrikası'dır.

Tarihine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan Pertek yöresi, 19. yüzyıl sonlarında Mamuretü'l-Aziz vilayeti Dersim (bugün Tunceli) sancağının Çarsancak (bugün Akpazar) kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu. 1926'da ilçe yapıldı.

Eski yerleşme Pertek Kalesi'nin eteğinde yer alıyordu. 1848'de buraya geçici olarak bazı askeri birliklerin yerleştirilmesi üzerine, kasaba halkı bugünkü yerleşmenin bulunduğu kuzeydoğudaki bağlar yöresine taşındı. Beş yıl sonra askerler çekilince, halk eski yerleşme yerine dönmedi ve böylece bugünkü kasaba ortaya çıktı. İlçenin güney kesiminde yer alan Pertek kasabası il merkezi Tunceli'ye 51 km uzaklıktadır. Daha yakındaki Elazığ kentine 31 km uzunluğundaki bir karayoluyla bağlanır. Bu karayolunda seyreden motorlu taşıtlar Keban Baraj Gölünü feribotla aşar.

İlçedeki çok sayıda tarihsel yapıdan bazıları Keban Baraj Gölünün suları altında kalmıştır. Bunlardan biri de, bir bölümü adayı andırır biçimde baraj gölünün suları üstünde kalmış olan Pertek Kalesi'dir. İlçedeki başlıca tarihsel yapılar Pertek ve Sağman camileri, Süryani ve Ermeni kiliseleri, Aşağı (Çelebi Ali) Cami (1570), Yukarı (Baysungur) Cami (1572) ve Sağman Camisi'dir (1555).

Pertek Belediyesi 1926'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 18.833; kasaba, 5.428.

Pertev Paşa, tam adı MEHMED SAİD PERTEV PAŞA (d. 1785, Darıca, Kocaeli - ö. Kasım 1837, Edirne), Osmanlı devlet adamı ve şair.

Divan-ı Hümayun'un Rüus ve Divan kalemlerinde, Sadaret Mektubi Kalemi'nde çalıştı. Daha sonra amedcilliğe (1820), Divan-ı Hümayun beylikçiliğine (1824) ve reisülküttaplığa (1827) atandı. II. Mahmud'un çevresindeki en etkili devlet adamlarından biri oldu. 1828'de Rusya'yla savaşa girilmesini savunan kişilerin başında yer aldı. 1830'da Girit'teki Rum ayaklanması sorunuyla ilgili olarak Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yla görüşmek üzere Mısır'a gönderildi. Dönüşünde sadaret kethüdalığına getirildi. 1835'te sadaret kethüdalığının yerine Umur-ı Mülkiye Nezareti (sonradan Dahiliye Nezareti) kuruldu ve ilk nazırlığına da vezirlik rütbesi ile Pertev Paşa getirildi. 1837'de II. Mahmud'un yerine Veliaht Abdülmecid'i tahta geçirmeyi tasarladığı gerekçesiyle görevinden alınarak Edirne'ye sürüldü ve padişahın iradesiyle orada öldürüldü.

Nakşi şeyhlerinden Ali Behçet Efendi'nin müritlerinden olan Pertev Paşa, devlet adamlığının yanında döneminin tanınmış şairlerindendi. Pertev mahlasıyla yazdığı şiirleri *Divan*'ında (1837; 1840) toplanmıştır.

Pertev Paşa Camisi, İzmit'te, D-100 Karayolu'nun kara tarafında, Osmanlı vezir Pertev Mehmed Paşa için kethüdası Sinan Ağa'nın yaptırdığı cami. Mimar Sinan tarafından yapılmış ve 1579/80'de tamamlanmıştır. Camiyle birlikte bir külliye oluşturan kervansaray, sıbyan mektebi ve hamam günümüze ulaşmamıştır.

Cami kare planlı, kesme taş duvarlı, tek bir kubbeyle örtülü bir yapıdır. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbe kasnağı sekiz tane payanda kemeriyle çevrilidir. İç mekân, kuzey duvarında ileriye taşan iki payanda ayağının oluşturduğu üç derin nişle genişletilmiştir. Son cemaat yerinin beş gözünden ortadaki üç tanesi kubbeyle, iki baştakiler aynalı tonozla örtülüdür. Son cemaat yeri, Sinan'ın başka birçok camisinde olduğu gibi, üç yandan ahşap bir sundurmayla çevrilidir. Sundurma dışta mermer sütunlu, 11 sivri kemerli bir revağa oturmaktadır, üstü kurşun kaplıdır. Bu sundurma ve son cemaat yeri, duvarla çevrili bir şadırvan avlusuna açılmaktadır.

Pertevniyal Valide Sultan Camisi, AKSARAY VALİDE CAMİSİ olarak da bilinir, İstanbul'da Aksaray Meydanı'nda, Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valide Sultan'ın 1871'de mimar Montani'ye yaptırdığı cami. Mimarlarının Agop ve Sarkis Balyan olduğunu ileri süren kaynaklar da vardır.

Cami üç büyük kapıyla girilen bir iç avluya bakar. Bütün kuzey cephesini kaplayan ve iki yana taşan iki katlı bir hunkâr köşku ile tek kubbeli bir ibadet mekânından oluşur. Gövdeleri yivli, ince minareler hunkâr köşkünün iki yanında yer almaktadır. Kare planlı ibadet mekânının köşeleri içeriye doğru taşırılarak büyük ayaklar oluşturulmuş, bunlara oturan dört büyük kemere onaltıgen kubbe kasnağı bindirilmiştir. Her kenarında bir pencere bulunan bu oldukça yüksek kasnağın tepesi de çok süslü bir parapetle bitmekte, kubbe eteği bunun arkasında kaldığı için dışarıdan gözükmemektedir. Camının doğu, güney ve batı cephelerinin orta bölümleri dışarıya taşırılmış, en üstte de birer uçgen alınlıkla bitirilmiştir. Bu çıkıntılı bölümlerde yer alan ve iki sıra oluşturan uçer pencerenin üstü gotik mimarlığa özgü sivri kemerlerle geçilmiştir. Bunlardan başka bütün cepheleri ve avlu kapılarının çevresini kaplayan oyma ve kabartma bezemeler de yapının hiçbir belirli mimarlık uslubuna girmeyen seçmeci karakterini vurgulamaktadır. Bu bezemelerde klasik dönem Osmanlı mimarlığının Hatai ve Rumi desenlerinden kıvrık dallara, arabesklere, Hint mimarlığına özgü örgelere kadar pek çok şey bir araya getirilmiştir. Pertevniyal Valide Sultan'ın türbesi 1957'de yıktırılmış, cami kütlesi de Aksaray Meydanı bugünkü haline getirilirken oldukça çukurda kalmıştır.

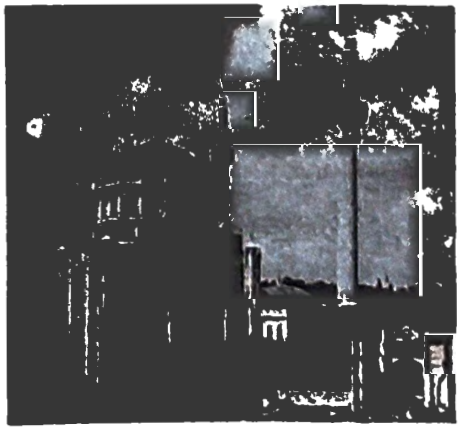

Pertevniyal Valide Sultan Camisi, eski bir kartpostaldan ayrıntı, 1871; Aksaray, İstanbul
Nezih Başgelen Arşivi

Perth, Avustralya'da, Batı Avustralya eyaletinin başkenti. Swan Irmağı halicinde, ırmağın Fremantle limanını oluşturan ağzından 20 km kadar yukarıda kuruludur. Ülkenin beşinci büyük kenti ve eyalet nüfusunun yaklaşık dörtte üçünün toplandığı bir metropoliten bölgenin merkezidir. 19. yüzyılın başlarında, Fransa ve ABD'nin Avustralya'nın batı kıyısını ele geçirmesinden çekinen İngiltere bölgedeki yerleşim alanını genişleterek bütün kıtaya egemen olmaya karar verdi. 1827'de Kaptan (sonradan Sir) James Stirling bir yerleşme yeri seçmek üzere yöreye geldi. 1829'da yörede bir İngiliz kolonisi kuruldu ve sömürgelerden sorumlu devlet bakanı Sir George Murray'nin doğduğu yerin adı verildi. 1856'da kent statüsü alan Perth, yörede altın bulunması (1890), Fremantle limanının açılması (1901) ve kıtayı baştan başa geçen demiryolunun tamamlanmasıyla (1917) hızla gelişti.

Günümüzde Perth, banliyölerde yoğunlaşmış ağır sanayileriyle önemli bir imalat merkezidir. Başlıca ürünler boya, alçı, sac, çimento, lastik, traktör, çelik, alüminyum ve nikeldir; ayrıca matbaacılık, petrol arıtma ve gıda işleme gelişmiştir.

1962 Uluslar Topluluğu ve İmparatorluk Oyunları Perth'te düzenlenmiştir. Kentte Anglikan ve Katolik katedraller, Batı Avustralya Üniversitesi (1911) ve Murdoch Üniversitesi (1975) bulunur. Kuzey kesiminde ve Fremantle'de çok sayıda İtalyan göçmen yaşar. Nüfus (1990) kent, 1.930.100; (1991) istatistiksel birim, 1.143.265.

Perth, İskoçya'da, Tayside ilinde (*region*), Perth-Kinross ilçesinin (*district*) merkezi kent ve kraliyet kasabası (*royal burgh*). Tay Irmağının sağ yakasında yer alır.

Britonların Hıristiyanlığı benimsemesinden ve kentte yapılan ilk kilisenin Vaftizci Yahya'ya adanmasından sonra, Perth "Aziz Yahya'nın Kenti" olarak da anılmaya başladı ve 17. yüzyıla değin her iki ad da kullanıldı.

12. yüzyıla gelindiğinde tam anlamıyla kurulmuş olan Perth 1106'da ilçe ve 1210'da da bir kraliyet kasabası yapıldı. Yaklaşık

1452'ye değin İskoçya'nın başkenti konumunda olan kent bu nedenle sık sık hem krallık ailesinin oturduğu yer, hem de yönetsel merkez olmuştur.

İskoç Bağımsızlık Savaşı sırasında İngiltere kralı I. Edward Perth'i ele geçirdi ve kentin surlarını sağlamlaştırdı (1298). Kent, 13. ve 14. yüzyıllarda İngilizlerle İskoçlar arasında el değiştirdi. Perth 1715 ve 1745'teki İskoç ayaklanmaları sırasında Jacobusçuları destekledi. İngiltere tarihinde krallık iddiasında bulunanların yaşlısı (*The Old Pretender*) James Edward, Perth'te kral ilan edildi.

Kentteki tarihsel yapılardan çok azı günümüze ulaşmıştır. Bunların başında yaklaşık 1440'ta inşa edilen St. John the Baptist Kilisesi gelir. Önemli modern yapılar arasında St. Ninian Piskoposluk Katedrali (1850-90) ve Perth Cezaevi (1812) sayılabilir.

Ortaçağda Tay Irmağı halicinin girişinde bir ırmak limanı olan kentin önemi zamanla azaldı. Perth eskiden beri bir boya, viski, jüt ve cam sanayisi merkezidir. Nüfus (1981) 43.009.

pertit, iç içe büyümüş çok küçük albit (sodyum bakımından zengin feldispat; $NaAlSi_3O_8$) ve ortoklaz (potasyum bakımından zengin feldispat; $KAlSi_3O_8$) kristallerinden oluşan alkali feldispatlar sınıfı üyelerinin ortak adı. Ortoklazın yerini ender olarak mikroklin de alabilir. Eriyik halde bulunan homojen bir sodyum ve potasyum feldispat karışımı yavaş yavaş soğuduğunda, karışım kararsızlaşır ve iki faz çok küçük kristaller halinde ayrışır. Pertitte bu kristaller kimi zaman çıplak gözle görülebilir; ama mikropertit ve kriptopertitte kristaller o

Sango Pond'dan pertit örneği, Maine, ABD
B. M. Shaub

kadar küçüktür ki, ancak X ışını kırınımı yoluyla ayırt edilebilirler. Pertit ilk olarak ABD'deki Ohio'da, adını aldığı Perth yakınlarında belirlenmiş ve başlangıçta tekil bir mineral olarak düşünülmüştü.

pertürbasyon *bak.* tedirginlik

pertürbasyon yöntemi *bak.* tedirginlik yöntemi.

Peru, resmî adı PERU CUMHURIYETI, İspanyolca REPÚBLICA DEL PERÚ. Güney Amerika'nın üçüncü büyük ülkesi. Büyük Okyanus kıyısında, And Dağları boyunca yayılan 1.285.216 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeybatıda Ekvador, kuzeydoğuda Kolombiya, doğuda Brezilya ve Bolivya, güneyde Şili, batıda da Büyük Okyanus ile çevrilidir. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda 2.132 km boyunca uzanır; doğudan batıya en geniş yeri 917 km'yi bulur. Adını Keçuva Yerli dilinde "bolluk ülkesi" anlamına gelen bir sözcükten alır. Başkenti Lima, 1992 tahmini nüfus 22.454.000'dir.

DOĞAL YAPI. Yüzey şekilleri. Peru batıdan doğuya doğru üç farklı coğrafi bölgeye ayrılır: Costa (kıyı bolgesi), Sierra (dağlık bölge) ve Montaña (ormanlarla kaplı geniş ovalar).

Yüksekliği 460 m'ye kadar ulaşan kıraç düzlüklerin yer aldığı Costa, güneye doğru gittikçe daralan bir kuşak oluşturur. Chimbote'nin kuzeyinde kalan kesimin genişliği Sechura Çölünde 145 km'yi geçer. Nazca'ya kadar uzanan orta kesimde dalgalı tepeler kıyılara kadar sokulur. Güney kesimde dar vadilerin parçaladığı dağlar kıyıların yakınında sona erer.

Sierra, And sisteminin Batı, Orta ve Doğu Cordillera kollarına bağlı sıradağlardan oluşur. Ortalama yüksekliği 2.750-5.800 m arasında değişen ve sık sık depremlere sahne olan bu genç kütle kuzeyde 95 km, güneyde ise 320 km genişliğe ulaşır. Aşınmış bir görünümü olan kuzeydeki sıradağlar yalnızca birkaç yerde 5.000 m'yi geçer. Dorukları genellikle kar ve buzullarla kaplı olan orta kesimdeki sıradağlar aşılması güç bir set biçiminde yükselir. Lima'nın doğusundaki başlıca geçidin yüksekliği 4.500 m'nin üzerindedir. Ülkenin en yüksek doruğu olan Huascarán Dağı (6.768 m) orta kesimdeki Cordillera Blanca'da yer alır. Sıradağların yüksek bir platoya dönüştüğü güney kesimde Misti Yanardağından (5.822 m) başlayan bir volkanik zincir Şili'ye doğru uzanır.

Ülke topraklarının beşte üçünden fazlasını içine alan Montaña, genelde Amazon Havzasının sık tropik ormanlarıyla kaplıdır. Andlar'ın doğu eteklerindeki düzlüklerde 915 m'ye yaklaşan yükseklik, Brezilya sınırına doğru alçalarak 90 m'ye kadar iner.

Peru sismik hareketler açısından oldukça etkin bir kuşakta yer alır. En son yanardağ püskürmesi 1869'da saptanmıştır. Buna karşılık depremler günümüzde de sık sık görülür.

Akarsular ve toprak dokusu. Andlar'dan inerek Büyük Okyanusa dökülen kısa ırmakların akışı genelde düzensizdir. Montaña'dan Amazon'u besleyen birçok akarsu geçer. Kaynağını Peru Andları'ndan alan başlıca kollar Marañón, Huallaga ve Ucayali'dir. Derin vadileri yararak kuzeye doğru akan bu ırmaklar, Andlar'ı geçtikten sonra doğuya dönerek Amazon'a katılır. Andlar'dan doğan bazı ırmakların sularını toplayan, Bolivya sınırındaki Titicaca Gölü (8.288 km²) dünyanın ulaşıma elverişli en yüksek (3.810 m) su kütlesidir. Peru'nun verimli toprakları kıyıdaki ırmak vadileri ve bazı dağ havzalarıyla sınırlıdır.

İklim. Peru'da iklim koşulları büyük bir değişkenlik gösterir. Büyük Okyanus üzerindeki yüksek basınç sistemi, soğuk Peru Akıntısı ve Amazon kökenli rüzgârları kesen Andlar kıyılarda kurak ama serin bir iklime yol açar. Yılda ancak 50 mm yağış alan bu bölgede yıllık ortalama sıcaklık 19°C-22°C arasında değişir. Dağlık bölgenin iklimini enlem ve yükseklik farklılığı, yöresel rüzgârlar ve yamaçların konumu belirler. Sıcaklık yükseklikle birlikte düşerken, yağışlar da kuzeyden güneye ve doğudan batıya doğru gittikçe azalır. Mevsimler arasında çok belirgin bir farklılık görülmez. Buna karşılık günlük sıcaklık farklılığı 22°C'ye kadar ulaşır. Yıllık ortalama sıcaklık yörelere göre 1°C-14°C arasında değişir. Kar sınırı 4.480-5.000 m'den geçer. Amazon Havzasında sıcak ve nemli bir iklim hüküm sürer. Yıllık ortalama sıcaklık sınırları 24°C ve 35°C'dir. Yağışlar yıl boyunca sürer; yıllık yağış miktarı 1.900-3.175 mm arasında değişir. Peru açıklarında aralıklarla görülen El Niño Akıntısı ekolojik değişikliklerin yanı sıra kıyılara şiddetli yağışlar getirir.

Bitki örtüsü ve hayvan varlığı. Kıyılardaki seyrek bitki örtüsü kaktüs ve *algarroba* türlerinden oluşur. Dağlık yörelerde uzun ömürlü çalılar, yüksek otlar ve okaliptüs ağaçları yetişir. Andlar'ın doğu yamaçlarıyla Amazon Havzasındaki tropik ormanlar kauçuk, maun, kınakına, kakao ve vanilya gibi ağaç türlerini kapsar. Peru sularının başlıca balık türleri hamsi, levrek, kılıçbalığı, torbalığı ve marlindir. Kıyılardaki kuşlar arasında pelikan, karabatak, sümsük kuşu ve değişik martı türleri sayılabilir. Dağlık bölgede lama, alpaka, yabanıl vikunya ve guanako sürüleri bulunur. Amazon Havzasında en çok rastlanan hayvanlar maymun, jaguar, kapibara, tapir, tembelhayvan, papağan ve alligatordur. Akarsularda yırtıcı piranalar yaşar.

Yerleşme dokusu. Peru'nun kırsal ve kentsel yerleşmeleri doğal koşulların yanı sıra tarihsel gelişmenin etkisini yansıtır. Koloni öncesi döneme tarihlenen başlıca yerleşim alanları kıyılardaki ırmak vadileriyle verimli dağ havzalarıdır. İlk İspanyol yerleşmelerinin önce korunaklı limanların yakınında, ardından maden yatakları çevresinde kurulduğu gözlenir. Koloni döneminden kalma kırsal yerleşmeler ise malikâne sisteminin izlerini taşır. 20. yüzyılda yerleşime açılan Amazon Havzası yoğun göçlerin yarattığı hızlı bir değişimi yansıtır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir kentleşme sürecine giren Peru'nun en büyük kentleri kıyı şeridinde toplanmıştır. Bezemeli koloni dönemi mimarisiyle modern yapıların iç içe geçtiği Lima sanayileşmiş dev bir metropol görünümündedir. Güneydeki Arequipa tarımsal bir bölgenin merkezi olarak öne çıkar. Kuzeydeki Trujillo, Chiclayo, Chimbote ve Piura kentleri ticaret ve sanayi merkezleri özelliği gösterir. Genellikle küçük olan And kentlerinin en ünlüsü zengin İnka kalıntılarını barındıran Cuzco'dur. Doğudaki Pucallpa ve Iquitos yeni çekim merkezleri durumuna gelmiştir.

NÜFUS. Peru, koloni dönemindeki göçlere ve etnik karışıma karşın Yerli nüfusun hâlâ ağırlıkta olduğu bir ülkedir. Dağlık bölgede yoğunlaşmış olan Keçuva Yerlileri toplam nüfusun (1981) yüzde 47,1'ini oluşturur. Titicaca Gölü çevresindeki Aymaraların (yüzde 5,4) yanı sıra Amazon Havzasında da çeşitli Yerli toplulukları yaşar. Öteki iki büyük etnik topluluk ekonomik ve siyasal yaşama egemen olan İber-Yerli karışımı Mestizolar (yüzde 32) ve beyazlardır (yüzde 12). Siyahlar ve Asyalılar (özellikle Japonlar) küçük azınlıklar olarak varlıklarını sürdürmektedir. İspanyolcanın yanı sıra Keçuva dili de resmî dil olarak tanınmıştır. Toplam nüfusun yaklaşık yüzde 70'i İspanyolca konuşur. Aymaraların büyük çoğunluğu kendi dillerini korumuştur. Nüfusun yüzde 90'dan fazlası Katolik mezhebine bağlıdır. Yerliler arasında eski dinsel geleneklerin izlerine hâlâ rastlanır.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına ancak 17,5 kişidir. Kentlerde oturanların toplam nüfus içindeki oranı (1992) yüzde 71,3 düzeyindedir. Kırsal kesimden göçler daha çok kıyı kentlerine yöneldiğinden, orta ve küçük çaplı kentlerin büyüme hızı yavaştır. Başkent Lima toplam nüfusun yaklaşık dörtte birini barındırır. Doğal nüfus artış hızı Latin Amerika ortalamasına yakındır. Doğum ve ölüm oranları (1990) sırasıyla binde 32,8 ve binde 8,3'tür. Yüksek doğum oranının ve genç nüfus yapısının ekonomi için büyük bir yük oluşturması nedeniyle, 1976'dan sonra ka-

PERU

İşaretlerin büyüklüğü kentlerin görece büyüklüğünü gösterir • ● ■ ■

Yükseklikler metre cinsindendir

0 100 200 400 600 km

0 100 200 400 mi

dınların çalışma hayatına daha fazla katılmasını sağlayarak nüfus artışınr düşürme politikası benimsenmiştir.

EKONOMİ. Peru'da büyük ölçüde imalat, hizmet, tarım ve madencilik sektörlerine dayanan karma bir ekonomi yürürlüktedir. 1960'ların sonları ve 1970'lerin başları arasında petrol üretimiyle birçok sanayi dalının devletleştirilmesi ve sanayi kuruluşlarının yönetiminde işçi katılımının getirilmesi, yabancı şirketlerin yatırımlarında büyük bir gerilemeye yol açmıştır. İşsizlik ve eksik istihdam sorunları ciddi boyuttadır. 1990 verilerine göre ülke gayri safi milli hasılası (GSMH) 25,1 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir 1.160 ABD Doları'dır.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1990) yüzde 8,8 olan tarım sektöründe toplam işgücünün (1990) yüzde 34'ü çalışır. Ekime elverişli alanlar ülke topraklarının ancak yüzde 3'ünü oluşturur. Sık sık kuraklıklar yaşanmasına karşın, sulamadan yararlanma düzeyi düşüktür. Köylülerin küçük bir kesiminin yararlandığı 1969'daki toprak reformuyla birlikte küçük arazileri kolektif çiftlikler altında birleştirme yoluna gidilmiştir. Dağlık bölgede daha çok geçimlik tarımla uğraşılır. Rekoltenin genellikle yüksek olduğu kıyılardaki verimli vadilerde ise ticari tarım ağır basar. Peru tarımsal üretim açısından kendine yeterli olmaktan uzaktır. Başlıca tarım ürünleri şekerkamışı, patates, mısır, pirinç, muz, pamuk ve kahvedir. Koka yetiştiriciliği genelde kokain üretimine dönüktür. Kaçak olarak elde edilen kokain yasadışı yollardan ve Kolombiya üzerinden ABD ve Avrupa'ya sevk edilir.

Yün üretimi için beslenen koyun, lama, alpaka ve vikunya hayvancılığın temelini oluşturur. El Niño Akıntısının balık varlığını büyük ölçüde yok ettiği 1972'den önce dünyanın en büyük balıkçı ülkesi olan Peru, sonraki yıllarda eski düzeye ulaşamamakla birlikte sıkı önlemlerle balıkçılığı yeniden geliştirmiştir. Avlanan balık miktarı (1990) yılda 6,8 milyon tonu bulur. Zengin orman varlığı ulaşım güçlükleri nedeniyle tam olarak değerlendirilememektedir.

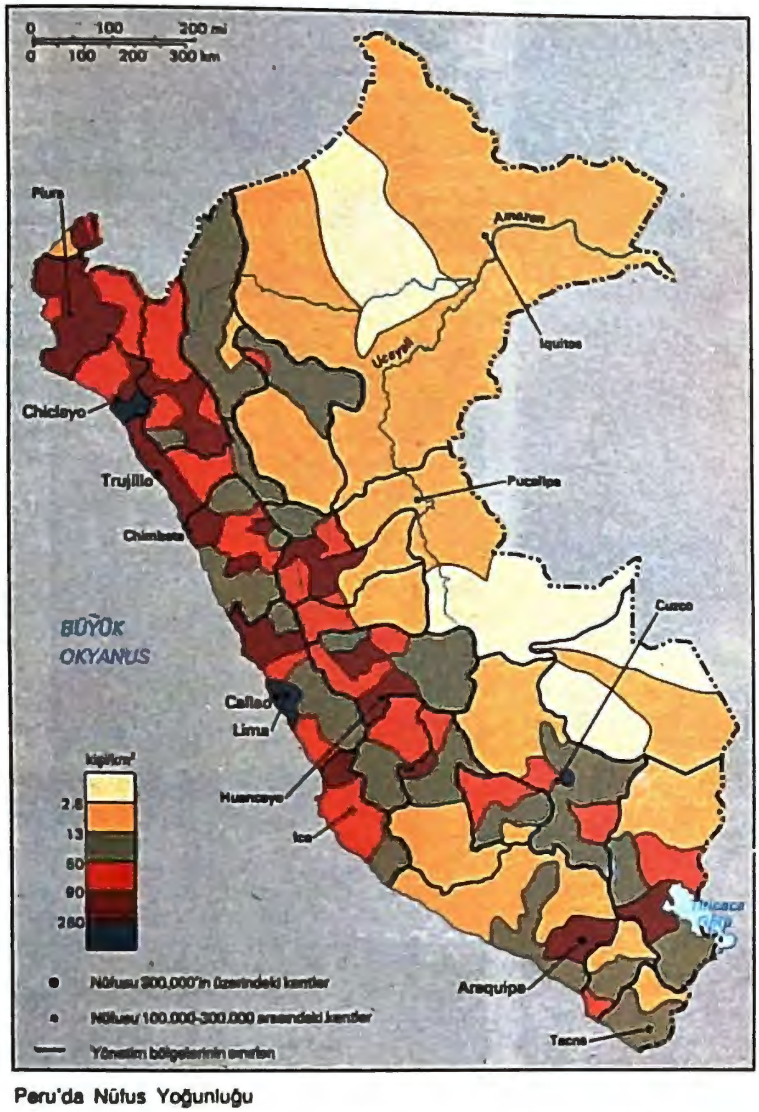

Peru'da Nüfus Yoğunluğu

Peru yeraltı kaynakları bakımından son derece zengindir. Amazon Havzası, kuzey kıyılarındaki çöller ve dar kıta sahanlığı büyük petrol ve doğal gaz yataklarını barındırır. Titicaca Gölünün kuzeyinde zengin uranyum yatakları saptanmıştır. Peru demir, çinko, bakır, bizmut, kurşun ve gümüş üretiminde dünyada ilk sıralarda yer alır. Öteki önemli madenler arasında altın, fosfat ve manganez sayılabilir.

GSYİH içindeki payı yüzde 29,9 olan imalat sektöründe toplam işgücünün yüzde 10,5'i çalışır. Sanayi kuruluşlarının çoğu Lima metropoliten alanıyla hemen yakındaki Callao'da toplanmıştır. Başlıca sanayi ürünleri çimento, dokuma, işlenmiş gıda, çelik, petrol türevleri, kimyasal maddeler ve motorlu araçlardır. Elektriğin büyük bölümü hidroelektrik enerji santrallarından sağlanır; yıllık elektrik üretimi (1990) yaklaşık 13,8 milyar kW-sa düzeyindedir.

İhracat gelirlerinin büyük bölümünü madencilik ürünleri, tarım ürünleri, balık ve petrol sağlar. Başlıca ithalat kalemleri ise ham ve ara maddeler, yatırım malları ve gıda maddeleridir. Dış ticaret yapılan ülkelerin başında ABD, Japonya ve Almanya gelir. İthalat kotalarının kaldırılmış olmasına karşın, gümrük vergisi oranları yüksektir. İhracat ürünlerinin dünya piyasalarındaki fiyatlarının düşmesi nedeniyle dış borç ödemelerinde büyük çaplı indirimlere gidilmesi, Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) Peru'ya verdiği kredileri kısmasına yol açmıştır.

Ulaşımın temelini oluşturan karayollarının yalnızca yüzde 11'i kaplanmıştır. Batıdan doğuya uzanan iki demiryolu hattı madencilik açısından önem taşır. Uzak yörelerle bağlantıyı havayolu sağlar. En önemli uluslararası havaalanı başlıca liman kenti olan Callao'dadır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Peru'nun yönetim biçimi başkanlık sistemine dayanan cumhuriyettir. 1979 tarihli anayasa beş yıllık bir dönem için halk tarafından seçilen başkana geniş yetkiler tanır. Başkan devlet işlerini kendi atadığı Bakanlar Kurulu'nun yardımıyla yürütür. Yasama yetkisini 180 üyeli Temsilciler Meclisi ile 60 üyeli Senato'dan oluşan Kongre kullanır. Kongre seçimleri beş yılda bir yapılır. Senatörler bölge esasına, milletvekilleri ise nispi temsil sistemine göre seçilir. Geniş bir yelpazeye dayanan siyasal yaşamın en güçlü partisi merkez eğilimli Amerika Devrimci Halk Birliği'dir (APRA). Başkan Alberto Fujimori Nisan 1992'de sivil bir darbe gerçekleştirerek Kongre'yi dağıtmış, Kasım 1992'de de 60 üyeli Demokratik Kurucu Kongre seçimleri yapılmıştır.

Sosyal refah sistemi emeklilik ve işgörmezlik aylığıyla hastalık, annelik ve iş kazası yardımı gibi hizmetleri sağlar. İşçi hakları yasalarla güvence altına alınmıştır. Tifo, verem, paraziter hastalıklar, boğmaca, sıtma ve zatürree alınan bazı önlemlere karşın hâlâ çok yaygındır. Beslenme yetersizliği özellikle çocuklar açısından ciddi bir sorun oluşturur. Sağlık kuruluşları ve personel sayısı kırsal kesimde yetersizdir. Altyapı hizmetlerinin geriliği halk sağlığını korumayı güçleştirir. Ortalma ömür (1990) kadınlarda 65,3 yıl, erkeklerde 61,5 yıldır. Bebek ölüm oranı (1990) ise binde 80,7'dir. Gecekondu mahalleleriyle çevrili kentlerin çoğunda konut açığı sorunu vardır.

Okuryazarlık oranı (1981) yüzde 81,6 gibi yüksek sayılabilecek bir düzeydedir. Eğitim okul bulunan yerlerde 6-15 yaşlar arasında zorunlu ve parasızdır. Yetişkinlerin eğitimine ve teknik öğretime büyük önem verilmektedir. Ülkedeki üniversitelerin sayısı 30'u geçer. Lima'da bulunan San Marcos Ulusal Üniversitesi (1551) Güney Amerika'nın en eski yükseköğretim kurumudur.

KÜLTÜREL YAŞAM. Peru'nun zengin kültürel geçmişinin en iyi bilinen örneği, Cuzco'nun kuzeybatısında, 2.450 m yükseklikte kurulu olan, İnkaların "kayıp kenti" Machu Picchu'daki kalıntılardır. Peru halk kültürü Yerli ve Mestizo geleneklerinden gelen birçok öğe taşır. Geleneksel el sanatlarının başında dokumacılık, seramik işleri ve metal işlemeciliği gelir. Yerlilerden kalma yapılar doğal yapıya uyumlu mimarileriyle dikkat çeker. Koloni döneminin en eski yapısı Lima Katedrali, mimari açıdan en önemli yapısı ise Lima'daki San Francisco Manastırı ve Kilisesi'dir.

19. yüzyıl sonlarında gelişmeye başlayan Peru edebiyatının önde gelen adları arasında César Vallejo, José María Arguedas ve Mario Vargas Llosa sayılabilir. 19. yüzyılın en önemli Peru klasik müzik yapıtları J. M. Valle-Riestra'nın *Ollanta*'sı ile Vicente Stea'nın *Sinfonía autóctona*'sıdır (Yerli Senfoni). 17. ve 18. yüzyıllarda gelişen Cuzco

okulu Peru resminin doruk noktası olarak kabul edilir. Modern Peru sanatının en ünlü temsilcileri ressam Fernando de Szyszlo ile heykelci Joaquin Roca Rey'dir. Tiyatro köklü bir geçmişe dayanan gözde bir sanat dalıdır.

İlk gazetenin 1791'de yayımlandığı Peru'da basın, askeri yönetim dönemindeki sansürün kaldırılmasından sonra geniş bir özgürlükten yararlanmaya başlamıştır. Radyo ve televizyon istasyonları kısmen ya da tamamen devletin elindedir.

TARİH. Yerli kültürler ve sömürgecilik. Bugünkü Peru topraklarında insan yerleşiminin geçmişi en az 10.000 yıl önceye iner. İÖ 1250'lerde çeşitli bölgelerde Chavín, Çimu, Nazca ve Tiahuanaco gibi ileri kültürler ortaya çıkmaya başladı. İlk kez 1438'de ülke genelinde siyasal birliği sağlayan İnkalar(*), sonraki 50 yıl içinde Cuzco'daki merkezlerinden giriştikleri fetihlerle Peru'nun yanı sıra bugünkü Bolivya, Şili, Ekvador ve Kuzey Arjantin topraklarını da egemenlik altına aldılar.

1524'te İspanya adına Peru'daki ilk keşif seferini gerçekleştiren Francisco Pizarro(*), 1531'de küçük bir orduyla dönerek bir tuzak sonucunda ele geçirdiği İnka hükümdarı Atahualpa'yı öldürdü ve İnka topraklarında İspanyol egemenliğinin temelini attı. Bu arada *encomienda*(*) sistemi aracılığıyla Yerliler boyunduruk altına alındı. Etkili bir sömürge yönetimi ancak 1543'te Peru Genel Valiliği'nin oluşturulmasından sonra kurulabildi. Aynı dönemde gelişen Yerli köle emeğine dayalı madencilik sömürgenin en önemli gelir kaynağı durumuna geldi. 17. yüzyıl sonlarında artan korsan saldırıları, yasadışı ticaret ve yolsuzluklar sömürgenin ekonomik durumunu önemli ölçüde sarstı. 18. yüzyılda Nueva Granada ve Río de la Plata genel valilikleriyle Şili'deki özerk askeri valiliğin oluşturulması sonucu sınırları daralan Peru bir gerileme sürecine girdi. Yerlilerin ağır vergilere ve angaryaya karşı Túpac Amaru (José Gabriel Condorcanqui) önderliğinde 1780'de başlattığı ayaklanma acımasız yöntemlerle 1783'te bastırılabildi. Yüzyılın sonlarında Avrupa'dan gelen liberal düşünceler belirli bir çevrede yayılmaya başladı.

Bağımsızlık ve istikrar arayışı. Güney Amerika sömürgelerinde 1810'dan sonra gelişen bağımsızlık mücadeleleri sırasında, tutucu bir aristokrasinin ve güçlü bir ordunun bulunduğu Peru'da İspanyol yönetimine karşı hiçbir direniş baş göstermedi. Arjantinli General José de San Martín'in Lima'yı ele geçirmesiyle Temmuz 1821'de Peru'nun bağımsızlığı ilan edildi. Daha sonra Peru'ya giren Simón Bolívar iç kesimdeki İspanyol kuvvetlerini yenilgiye uğratarak 1824'te sömürge yönetimine son verdi.

Bolívar'ın 1826'da Peru'dan ayrılmasından sonra *caudillo*'lar (askeri şefler) arasındaki çekişmeleri bastıran General Andrés de Santa Cruz, 1836'da Peru-Bolivya Konfederasyonu'nun(*) oluşturulmasını sağladı. Ama 1839'da Şili karşısında alınan askeri yenilgiyle bu birlik bozuldu. İzleyen karışıklık döneminde 1845'te yönetimi ele geçiren ve kısa bir ara (1851-55) dışında 1862'ye değin başta kalan Ramón Castilla, ülkeyi siyasal istikrara kavuşturmanın yanı sıra guano ve nitrat yataklarına dayanarak ekonomiyi düzeltti. Ayrıca eğitim sistemini yaygınlaştırma, köleliği kaldırma, Yerlilerden vergi alınmasını yasaklama gibi önemli adımlar attı ve 1860'ta ilk kalıcı anayasayı hazırladı. Sonraki yıllarda eski sömürgelerini ele geçirmek isteyen İspanya'ya karşı yürütülen savaş (1864-69) Peru'nun kaynaklarını önemli ölçüde tüketti.

Perulu toprak sahipleri ve tüccarların kurduğu Sivil Parti 1872'de ordunun yönetimdeki ağırlığına son vermekle birlikte geniş çaplı yatırımların yol açtığı ekonomik bunalımın üstesinden gelemedi. Atacama Çölündeki zengin nitrat yatakları için Şili'yle girişilen Pasifik Savaşı(*) (1879-83) ekonomiyi daha da sarstı. Peru'nun artan dış borçlarla iflasın eşiğine gelmesi üzerine, alacaklı devletler 1889'da Peru Şirketi'ni kurarak demiryolu ve maden ayrıcalıkları karşılığında bir kurtarma planı uygulamaya başladı.

1895-1930. Artan iç ve dış sorunlar karşısında giderek güçlenen liberal muhalefet 1895'te Demokrat Parti altında örgütlendi. Aynı yıl Demokrat Parti lideri Nicolás de Piérola'nın başkan seçilmesiyle daha geniş tabanlı bir siyasal sisteme geçildi. Bu arada madenciliğin ve ticari tarımın gelişmesi ekonomik kalkınmayı hızlandırdı. Sivil Parti'nin adayı olarak 1908'de başkan seçilen Augusto Leguía y Salcedo, mali ve idari reformların yanı sıra Bolivya ve Brezilya ile sınır sorunlarını çözdü. Daha uzun süren ikinci başkanlık döneminde (1919-30) ABD'den sağlanan kredilerle geniş çaplı bayındırlık projeleri gerçekleştirdi. Bu arada ülkenin maden kaynaklarını ABD şirketlerine açtı. 1920'de çıkardığı yeni anayasayla özellikle Yerlileri korumaya yönelik ilerici düzenlemeler getirmekle birlikte kişisel bir diktatörlük kurma yoluna gitti. Victor Raúl Haya de la Torre'nin 1924'te sürgünde kurduğu Amerika Devrimci Halk Birliği (APRA) radikal programıyla geniş destek bulmaya başladı. Aprista hareketinin muhalefetiyle konumu giderek sarsılan Leguía, 1930'da Albay Luis Sánchez Cerro öncülüğündeki bir askeri darbeyle devrildi.

1930-68. Darbenin ardından 1931 seçimlerinde Haya de la Torre'yi yenilgiye uğratan Cerro, 1933'te bir APRA militanı tarafından öldürüldü. Ardılı General Oscar Benavides Aprista hareketini baskıyla sindirdi ve bozulmuş olan ekonomiyi düzene koydu. 1939'da Aprista hareketinin de desteğiyle başkan olan Manuel Prado II. Dünya Savaşı boyunca ABD'ye yakın bir çizgi izledi. Savaş sonrasında yeni başkan José Luis Bustamante y Rivero'nun muhalefete geçen Aprista hareketi karşısında güçsüzlüğünü gerekçe göstererek Ekim 1948'de yönetime el koyan General Manuel Odría, radikal hareketleri sindirerek otoriter bir yönetim kurdu. Bu dönemde ABD sermayesinin ekonomideki ağırlığı daha da arttı. Odría'nın adayı olarak 1956 seçimlerini kazanan Manuel Prado, maliye bakanlığına getirdiği Pedro Beltrán'ın yardımıyla hızlı bir ekonomik büyümeyi başlattı. Ama alınan sıkı önlemler topraksız Yerlilerin ve kent işçilerinin durumunu daha da sarstı. Hiçbir parti adayının çoğunluğu elde edemediği 1962 seçimlerinin ardından müdahalede bulunan ordu, ertesi yıl Halk Eylemi Partisi'nin lideri Fernando Belaúnde Terry'nin başkan seçilmesini sağladı. Belaúnde toprak reformu programında ve Amazon Vadisini yerleşime açma konusunda önemli başarılar elde etti. Ama ABD petrol şirketi International Petroleum Company'ye geniş ayrıcalıklar tanıması Ekim 1968'de devrilmesine yol açtı.

Askeri yönetim. Juan Velasco Alvarado başkanlığındaki cunta, petrol üretimini millileştirmenin ardından madencilik ve sanayi alanında da geniş çaplı devletleştirmelere gitti. Köylüleri topraklandırmanın yanı sıra sulama projeleri için büyük yatırımlar yaptı. Eğitim sisteminde köklü reformlar gerçekleştirdi. Kadınlara eşitlik tanıma, okullarda Keçuva ve Aymara dillerinde öğretime izin verme ve üniversitelerin özerkliğini sağlama gibi ilerici adımların yanında sıkı bir sansür ve siyasal baskı politikası izledi. Askeri yönetimle birlikte Peru'nun dış politikası da köklü bir değişim geçirdi. Çin ve SSCB ile ilişkiler geliştirilirken, Japon yatırımcılara geniş olanaklar tanındı.

Balıkçılığın gerilemesi, ihracat gelirlerinin düşmesi ve dış borçların artması gibi etkenlerle bozulan ekonomi Velasco rejiminin zayıflamasına yol açtı. Ağustos 1975'te General Francisco Morales Bermúdez başkanlığında oluşturulan yeni cunta çok geçmeden sağa kayarak radikal ekonomik önlemlerden vazgeçmeye başladı. Bu arada yeni bir anayasa hazırlamak üzere Haziran 1978'de seçimle gelen bir Kurucu Meclis toplandı. Aprista yanlılarının çoğunlukta olduğu meclisin ilk tasarısını geri çeviren askeri yönetim ikinci tasarıyı Temmuz 1979'da yürürlüğe koydu.

Sivil yönetime dönüş. Mayıs 1980 seçimlerinde başkan olan Belaúnde, devlet müdahalesini sınırlayarak ekonomiyi düzeltme çabalarından sonuç alamadı. Yeni serbest piyasa politikaları ithalatın artmasına yol açarken, ihracat gelirleri düşmeye devam etti. Ödemeler dengesindeki büyük açığın yanı sıra enflasyon olağanüstü boyutlara ulaştı. Öte yandan Maocu eğilimli Sendero Luminoso (Aydınlık Yol) ile Túpac Amaru Devrimci Hareketi'nin gerilla eylemleri, kaynakları daha da zorlayarak ekonomiyi çöküş noktasına getirdi.

Bu ortamda 1985'te APRA'nın yeni adayı olarak başkan seçilen Alan García Pérez, ilk iş olarak dış borç ödemelerini ihracat gelirlerinin yüzde 10'uyla sınırlama yoluna gitti. IMF'nin buna tepki olarak kredileri kısmasıyla derinleşen mali bunalım karşısında 1987'de bankaları devletleştirdi. García'nın şiddetlenen gerilla eylemlerini geçmişteki insan hakları ihlallerine izin vermeyerek bastırma çabası, sertlik yanlısı muhalefetin eleştirilerine neden oldu.

Nisan 1990'da yapılan başkanlık seçimlerini kazanan Alberto Fujimori, siyasal yelpazenin bütün öğelerini ve orduyu temsil eden bir hükümet kurdu. Sendero Luminoso (Aydınlık Yol) ve Túpac Amaru Devrimci Hareketi gerillaları yeni hükümete savaş açarak cinayet, adam kaçırma ve ekonomik sabotaj gibi eylemlere giriştiler. 1991'de Peru'nun kıyı kesimini etkileyen kolera salgınında 2 binden fazla insan öldü. Başkan Fujimori Nisan 1992'de bir sivil darbe yaparak Kongre'yi kapattı. Fujimori Kongre'yi ekonomiyi güçlendirme ve gerilla eylemlerini bastırma çabalarını engellemekle suçluyordu. Polis Eylül 1992'de Sendero Luminoso örgütünün lideri Abimael Guzman'ı yakaladı. On iki yıldır aranan Guzman kasımda yargılandıktan sonra yaşam boyu hapis cezasına çarptırıldı. Aynı ay yapılan, muhalefet partilerinin çoğunun boykot ettiği Demokratik Kurucu Kongre seçimlerini Fujimori'yi destekleyen partiler kazandı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

Peru Akıntısı, HUMBOLDT AKINTISI olarak da bilinir, Büyük Okyanusun güneydoğu kesiminde soğuk deniz akıntısı. Genişliği yaklaşık 900 km'yi bulur. Görece ağır ve sığ bir akışı vardır; saniyede ancak 10-20 milyon m^3 su taşır. California Akıntısına benzer bir doğu sınırı akıntısıdır. Batı Rüzgârı Akıntısı olarak bilinen kolu 40° güney enleminin güneyinde, doğu yönünde Güney Amerika'ya doğru akar. Bu kütlenin büyük bölümü Drake Geçidinden Güney Amerika'nın güney ucunu dönerek Atlas Okyanusuna girerken, sığ bir akıntı da kuzeye dönerek kıtaya koşut biçimde akar ve 4°

güney enleminde batıya dönerek Pasifik Güney Ekvatör Akıntısına karışır. El Niño Akıntısının ortaya çıktığı dönemler dışında soğukluğunu koruyan Peru Akıntısı, kıyılarda sise ve yoğun bir kuraklığa yol açar. Buna karşılık yüzeye yakın kesimlere taşıdığı bol miktarda besinle Peru, Şili ve Ekvador sularında balıkçılığa büyük katkıda bulunur.

Akıntının ikinci adı, 1802'de çevredeki hava ve denize göre soğukluğunu ölçümlerle gösteren Alman bilgin Alexander von Humboldt'dan gelir.

Peru-Bolivya Konfederasyonu, Peru ve Bolivya arasında kurulan geçici birlik (1836-39). Bolivya diktatörü Andrés Santa Cruz, 1835'te Peru başkanı Luis José de Orbegoso'ya karşı bir askeri isyanı bastırdıktan sonra Peru'yu ikiye ayırarak kuzeyde Orbegoso'yu, güneyde de General Ramón Herrera'yı başkanlığa getirdi. Ardından bu bölgeleri Bolivya'ya bağlayarak José Miguel de Velasco'yu başkan yaptı. Kendisini de, ömür boyu sürmek ve babadan oğula geçmek üzere konfederasyonun "koruyucu"su ilan etti. İngiltere, Fransa ve ABD konfederasyonu tanırken, Güney Amerika devletleri düşmanca bir tutum benimsedi. 1836'da konfederasyon ile Şili arasında çarpışmalar başladı. Ertesi yıl Santa Cruz kendisini devirmek üzere gönderilen bir Arjantin ordusunu püskürttü. Bu arada muhalif Perulularla birleşen Şilililer, General Manuel Bulnes komutasında Yungay Çarpışması'nı (20 Ocak 1839) kazanarak konfederasyon kuvvetlerini yenilgiye uğrattılar. Bu yenilgi konfederasyonun hemen dağılmasına yol açtı.

Peru Genel Valiliği, İspanyolca VIRREINATO DE PERU. İspanya'nın Yenidünya'daki dört genel valiliğinden ikincisi (1543-1824). Başlangıçta bugünkü Venezuela'nın kıyı bölgeleri dışında İspanya denetimindeki bütün Güney Amerika topraklarını kapsıyordu. 1739'da Nueva Granada Genel Valiliği'nin kurulmasıyla bugünkü Kolombiya, Ekvador, Panama ve Venezuela, 1776'da da Río de la Plata Genel Valiliği'nin kurulmasıyla bugünkü Arjantin, Uruguay, Paraguay ve Bolivya'nın büyük bölümü üzerindeki egemenliğini yitirdi. Güney Amerika sömürgelerinde başlayan bağımsızlık hareketlerinin ardından 1824'te resmen ortadan kalktı.

Peru-Şili Çukuru, ATACAMA ÇUKURU olarak da bilinir, Büyük Okyanusun doğusunda, Peru ve Şili kıyılarının 160 km kadar açığında uzanan denizaltı çukuru. En derin noktası Richards Deep'te 8.064 m olan çukur 5.898 km uzunluğunda ve 64 km genişliğindedir; 590.000 km²'lik bir alanı kaplar. Etkin volkanik arazi açıklarında yer alan çukurun dibi kil, volkanik kül, silisli çamur ve karbonatlı bataklık katmanlarıyla doludur.

Perugia, Latince PERUSIA. İtalya'nın orta kesiminde, Umbria yönetim bölgesi ve Perugia iliyle bir başpiskoposluğun merkezi kent. Umbria Vadisiyle Tiber (Tevere) Vadisinin orta kesimine ve Trasimeno Gölüne egemen olan düzensiz tepeler kümesinin üzerinde yer alır.

Umberlerce kurulan Perugia, sonradan Etrüsk Konfederasyonu'na bağlı 12 müstahkem mevkiden biri oldu. İÖ 310'dan sonra Roma'nın eline geçti. İS 592'de bir Lombardiya Düklüğü'ne dönüştü. Oddi ve Baglioni ailelerinin iktidar çatışmasına sahne olduktan sonra, 1540'ta papalığın yönetimine girdi.

Perugia, 15. yüzyılda etkinliğinin doruğuna ulaşan Umbria resim okulunun merkeziydi. 1859'da İtalyan Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketinde önemli rol oynayan kent, ertesi yıl birleşik İtalya'nın parçası oldu.

Kentte, aralarında üç kapılı sur kalıntıları ve 13. yüzyılda inşa edilmiş, duvarlarla çevrili, iyi korunmuş bir ortaçağ kentinin merkezi de olmak üzere önemli Etrüsk kalıntıları vardır. Dış kesimlerinde İÖ 2. yüzyıldan kalma San Manno ve Volumnii'

Perugia'da Priori Sarayı, İtalya
Mildred Bernhaut-Photo Researchers

ye ait Etrüsk yeraltı mezar odaları (*hypogeum*) yer alır. Merkezindeki Quattro Novembre (4 Kasım) Meydanı'nda, Umbria'nın önemli resim ve heykel koleksiyonunun sergilendiği Ulusal Galeri'yi barındıran Palazzo Comunale (Halk Sarayı) (1293-97, genişletilmesi 1443), S. Lorenzo Katedrali (1345-1430) ve Fra Bevignate tarafından yapılan Maggiore Çeşmesi (1278) bulunur. Öbür önemli tarihsel yapılar arasında Pietro Perugino'yla öğrencilerinin inşa ettiği Cambio İlahiyat Okulu (1452-57) ve birçok ünlü kilise sayılabilir. Eski manastır Perugia Üniversitesi'nin, Gallenga Sarayı ise yabancıların okuduğu İtalyan üniversitesinin merkez binalarıdır.

Perugia çikolatasıyla ünlü bir ticaret merkezidir. Gıda, makine ve ilaç üretimiyle dokumacılık başlıca sanayi dallarıdır. Nüfus (1991 tah.) belediye, 150.576.

Perugia Üniversitesi, İtalyanca UNIVERSITÀ DEGLI STUDI DI PERUGIA. İtalya'nın Perugia kentinde karma eğitim veren devlet üniversitesi. 1200'de Bologna Üniversitesi'nden ayrılan bir grup öğrenci tarafından kuruldu. 1308'de Papa V. Clemens tarafından, Avrupa'nın her yerinde geçerli bir diploma veren bir öğretim kurumu olarak tanındı. 1860'ta İtalyan Krallığı'nın papalık topraklarını ilhak etmesinden sonra özerklik kazandı. Günümüzde üniversitenin hukuk, tıp, edebiyat, felsefe, siyasal bilimler, iktisat, veterinerlik, tarım ve eczacılık ile fizik ve biyoloji bilimleri fakülteleri vardır.

Perugino, tam adı PIETRO DI CRISTOFORO VANNUCCI (d. y. 1450, Città della Pieve, Perugia yakınları, Romagna - ö. Şubat/Mart 1523, Fontignano, Perugia yakınları), Umbria okulundan erken Rönesans dönemi ressamı. Raffaello'nun öğretmenidir.

Resme nasıl başladığı belli değilse de, Perugia'da Fiorenzo di Lorenzo'nun (y. 1440-1525), Arezzo'da (Luca Signorelli ile birlikte) Umbrialı Piero della Francesca'nın (y. 1420-92) öğrencisi olduğu bilinmektedir. Çizimlerindeki sertlik bir ölçüde Signorelli'den etkilendiğini gösterir. Floransa'da Leonardo da Vinci'nin yardımcılığını yaptığı (1472), ressam ve heykelci Andrea del Verrocchio'nun atölyesinde çalıştığı sanılmaktadır.

Perugino'nun bilinen ilk yapıtı Perugio yakınlarındaki Cerqueto'da bulunan "Aziz Sebastiano"dur (1478). Onun 1478-79'da Roma'da Papa IV. Sixtus için çalışmış olması, bu tarihlerde artık usta bir ressam olduğunun kanıtıdır. 1481-82'de Vatikan'da Sistina Şapeli'nin arka duvarına yaptığı fresk dizisinin yerine 1535-36'da Michelangelo ünlü "Son Yargı" freskini yapmıştır. Sistina Şapeli'nde bugün Perugino'ya ait tek fresk "İsa'nın Kilisenin Anahtarlarını Aziz Petrus'a Vermesi"dir. Bu fresk, aynı dizide yer alan Botticelli fresklerinde görülen kalabalık kompozisyonların ve bu karışıklık içinde ana temanın seçilememesinin tersine, rahat bir kompozisyon anlayışı ve ana temanın açık seçik ortaya çıkması ile dikkati çeker. Perugino Sistina Şapeli fresklerini tamamladıktan sonra Floransa'ya geri döndü ve Signoria Sarayı'nda çalıştı.

1490-1500 arası Perugino'nun en verimli dönemi oldu. "Aziz Bernardino'nun Hayali" (y. 1491-94, Eski Pinakotek, Münih), "Madonna ve Azizler" (1493, Uffizi Galerisi, Floransa), "Çarmıha Geriliş" (1493-96, Sta. Maria Maddalena dei Pazzi Manastırı, Floransa) ve "Pietà" (y. 1494-95, Uffizi Galerisi, Floransa) gibi en önemli yapıtları bu döneminin ürünleridir. Gene bu döneme ait en yetkin portre çalışması "Francesco delle Opera" (1494, Uffizi Galerisi, Floransa), Perugino'nun 15. yüzyıl Flaman portre ressamlarından, özellikle de Hans Memling'den etkilendiğini gösterir.

Perugino 1500'lerde Perugia Bankerler Loncası'ndan aldığı bir sipariş üzerine Cambio İlahiyat Okulu'ndaki kabul salonunun fresklerini tamamladı. Öğrencisi olan Raffaello da bu fresklerin yapılmasında ona yardım etti.

1500'den sonra Perugino'nun sanatında bir gerileme başladı. Eski konularını rasgele bir tavırla yinelemesi ve siparişleri geciktirmesi Floransa'da hoş karşılanmamaya başlamıştı. Perugino bu çevreden uzaklaşabilmek için 1505 dolaylarında Umbria'ya gitti. 1508'de Roma'ya dönüp kısa bir süre Vatikan'daki Incendino Odası tavanında çalıştı; ama duvarların resimlerini yapma işi Raffaello'ya verildi. Perugino'nun aldığı son önemli sipariş, Rafaello'nun yapmaya başladığı Perugia'daki S. Severo Kilisesi fresklerinin tamamlanmasıydı (1521).

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Çarmıha Geriliş" (y. 1485, Ulusal Galeri, Washington, D. C.), "Tahtta Oturan Meryem Azizlerle Birlikte" (y. 1495-96, Ulusal Resim Galerisi, Bologna), "İsa'nın Göğe Çıkışı" (1496-98, Güzel Sanatlar Belediye Müzesi, Lyon), "Ölümden Sonra Diriliş" (y. 1501, Vatikan Müzeleri), "Meryem'in Göğe Çıkışı" (1506, Uffizi Galerisi, Floransa), "Müneccim Kralların Tapınması" (1521, Sta. Maria delle Lacrime Kilisesi, Trevi), "İsa'nın Doğumu" (1522, Ulusal Galeri, Londra).

peruk, gerçek ya da yapay saçtan yapılmış takma saç. Tiyatro kostümünün bir parçası olarak, süslenme amacıyla, görev ya da statü simgesi olarak takılabilir. Kökeni Antik Çağa dayanan peruğun Asur, Fenike, Yunanistan ve Roma'da kullanıldığı bilinmektedir; saçlarını tıraş eden Eski Mısırlılar da güneşten korunmak amacıyla peruk takmıştır.

Peruk 16. yüzyılda Avrupa'da kadınlar arasında yaygınlaştı. Erkekler ise 17. yüzyılda, Fransa kralı XIII. Louis'nin öncülüğüyle peruk takmaya başladılar. Yüzyıl ortalarında Fransa'da peruk yapımcılığı oldukça gelişmiş, hatta bir perukçular loncası kurulmuştu. Sonraki yüzyılda kadınlar arasında kullanımı giderek azalırken, peruk erkekler

arasında sınıf, statü ya da görev belirten bir simge durumuna geldi. Belli meslekler için resmî giysinin bir parçası olarak özel peruklar benimsendi. Bu uygulama, Uluslar Topluluğu'na bağlı ülkelerin yargı görevlileri arasında bugün de sürmektedir.

18. yüzyılda, peruğun başlangıç çizgisini örterek doğal bir görünüm elde etmek amacıyla perçemler arkaya doğru taranmaya başladı. Zamanla alnın üstüne takılan kabarık yapay saç tomarları yapıldı. Giderek yüksekliği artan bu yarım peruklar 1770'lerde en abartılı biçimini aldı; öndeki saçlar tel çerçeveler ya da keçe bigudilere sarılmaya başladı. Bu tür peruklar Fransız Devrimi'ne değin tüm Batı'da kullanıldı.

18. yüzyıldan sonra kadınların da takmaya başladığı peruk artık doğal bir görünüm almıştı. 20. yüzyılda, özellikle ucuz yapay saçların geliştirilmesinden sonra kadınlar arasında yayılan peruk modası 1970'lerden sonra ortadan kalktı. Doğu'da ise geleneksel Çin ve Japon tiyatrosu dışında peruk çok az kullanıldı.

Perun, Hıristiyanlık öncesi eskiçağ Slavlarında gökgürültüsü tanrısı. Bereket ve saflığın sağlayıcısı, doğruluk ve düzenin bekçisidir. Eylemleri duyularla algılanabilir: Şimşek aracılığıyla görülür; kayaların tıkırtısı, boğanın böğürtüsü ya da tekenin meleyişi aracılığıyla işitilir ve baltanın ağzına dokunularak hissedilir. İngilizcede "perşembe" anlamına gelen *Thursday* (*Thor's*: "şimşek tanrısının" ve *day*: "gün") sözcüğünün ölü Leh dillerinden Polab dilindeki karşılığı *perûndan*'dı. Lehçe *piorun* ve Slovakça *parom* sözcükleri de "gökgürültüsü" ya da "şimşek" anlamına gelir.

6. yüzyıl Bizans tarihçisi Prokopios Slavlardaki "şimşek-tanrı" inanışından söz eder. *Povest vremennıh let*'e (der. y. 1111; Geçmiş Yılların Öyküsü) göre 945 ve 971 antlaşmalarında Perun'un adı anılmış; Aziz Vladimir'in 980 tarihli tanrılar listesinin de başında yer almıştır. Batı Slavlarının meşe korularında taptığı tanrının adı Prone'dur. Bu ad, Helmold'un *Chronica Slavorum* (y. 1172; Slav Vakayinamesi) adlı yapıtında geçer. Danimarkalı tarihçi Saxo Grammaticus 13. yüzyıl başlarında Perun'un oğlu Porenut'tan söz eder.

Hıristiyanlık döneminde Perun inanışının yerini zamanla İlya (İlyas) inanışı almıştır. Ama bugün de halk inançlarında Perun'un bereket getirme, yaşama gücü verme ve saflaştırma işlevlerinin gene onun araçları olan balta, boğa, teke, kumru ve guguk kuşu aracılığıyla yerine getirildiği kabul edilir. Perun ya da İlya'nın onuruna 20 Temmuz'da düzenlenen kutlamalar ve kurban törenleri Rusya'da çağdaş döneme değin sürmüştür.

Perutz, Max Ferdinand (d. 19 Mayıs 1914, Viyana, Avusturya), Avusturya asıllı İngiliz biyokimya bilgini. X ışını kırınımı yöntemiyle hemoglobinin yapısını çözümleyen çalışmasından dolayı 1962 Nobel Kimya Ödülü'nü İngiliz biyokimyacı John C. Kendrew ile paylaşmıştır.

Viyana Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra doktora çalışmasını 1940'ta Cambridge Üniversitesi'nde tamamladı. Araştırmalarına Cambridge'deki Cavendish Laboratuvarı'nda 1937'de başladı; X ışını kristalografisi yoluyla hemoglobin kristallerinin ilk X ışını kırınım desenlerini elde etmeyi başardı. 1947'de İngiliz biyokimyacı John C. Kendrew ile birlikte Cambridge'de Moleküler Biyoloji Tıbbi Araştırma Konseyi Laboratuvarı'nı oluşturdu; Kendrew kas dokusundaki miyoglobinin, Perutz ise hemoglobinin yapısı üzerine araştırmalara yöneldi. Perutz 1959'da hemoglobin molekülünün tetrahedral (dörtyüzlü) yapıda olduğunu, dört ayrı polipeptit zinciri içeren bir globin grubuyla bunun çevresinde yer alan dört hem grubundan oluştuğunu buldu. Hemoglobine oksijenin bağlanmasıyla bu dört zincirin yeniden düzenlendiğini göstermesi, solunum sırasında oksijenin hemoglobin aracılığıyla taşınması sürecinin molekül düzeyinde açıklanmasını sağladı.

Buzulların akışı üzerine de çalışmalar yapan Perutz 1938'de karın buzul buzuna dönüşümünü kristalografi yoluyla inceledi. Bir buzulun hız dağılımını ilk kez ölçtü ve en hızlı akışın buzulun yüzeyinde, en yavaş akışın da buzul yatağının yakınında olduğunu kanıtladı.

Peruzzi AİLESİ, ortaçağın önde gelen İtalyan banker ailelerinden. 14. yüzyılda iflas etmeleri ortaçağın sonlarında yaşanan büyük ekonomik bunalımın habercisi olmuştur.

Halktan gelen eski bir Floransa ailesi olan Peruzziler, Floransa Cumhuriyeti'ne hizmet eden 10 *gonfaloniere*(*) ve 54 *priore* (yönetim organı üyesi) yetiştirdiler. Yaklaşık 1275'te banker olarak adlarını duyurduktan sonra kısa sürede Avrupa'nın önemli merkezlerinin çoğunda şubeler kurdular ve Bardi ailesinden(*) sonra en önemli ikinci banker ailesi durumuna geldiler. 1330'lardan başlayarak önce Bardilerle birlikte, daha sonra kendi başlarına İngiltere kralı III. Edward'a büyük miktarda borç veren Peruzziler, para ve yün bağışlarıyla gümrük ve vergi gelirlerini toplama ayrıcalığı karşılığında Edward'ın İskoçya ve Fransa'daki savaşlarını finanse ettiler. Ama 1338-39 yıllarında Edward'ın giderek artan savaş giderlerini karşılamak için verdikleri borçlar Bardilerle birlikte kaynaklarının tükenmesine neden oldu. 1342-45 arasında iki ailenin üyeleri de iflas gerekçesiyle tutuklandı ve her tür faiz talebinden vazgeçmeleri koşuluyla serbest bırakıldılar. Olayın ardından İngiltere kralı Peruzzilere olan büyük borcunu iptal etti. Napoli kralı aynı tarihlerde her iki aileye olan borçlarını ödemeyeceğini açıkladı. Fransa kralı ise iki ailenin üyelerini de sınır dışı edip mallarına el koydu.

Bu gelişmeler Floransa'da da paniğe yol açtı. Bardiler, Peruzziler ve öteki büyük banker aileleri iflastan kurtulabilmek amacıyla, maliye ve dış politika alanlarında denetim altında tutmayı umdukları Atina dükü Brienneli Gualtiero'yu Floransa'da yönetime getirdiler. Ama beklentileri gerçekleşmeyince 1343'te Gualtiero'yu devirdiler. Peruzziler *popolo minuto*'yu (küçük esnaf ve tüccar) iktidara getiren devrimin ardından kesin olarak iflas ettiler.

Alfabetik sıralama sözcük esasına göre yapılmıştır.

Peruzzi, Baldassarre (Tommaso) (d. 1481, Siena?, Siena Cumhuriyeti - ö. 6 Ocak 1536, Roma), yanılsamacı mimari resmin ilk uygulayıcılarından, Raffaello ile Bramante'nin çağdaşı Sienalı mimar ve ressam.

İlk resimleri Siena Katedrali'ndeki S. Giovanni Şapeli'nin freskleri, ilk mimari yapıtı ise Roma'daki Farnesina Villası'ydı (1509-21). Peruzzi bu yapıdaki fresklerin yapılmasında da çalıştı. 1520'de Raffaello'nun ölümü üzerine Roma'daki San Pietro Bazilikası'nın mimarlarından biri oldu. Gerçekleştirdiği sanılan yapılardan en önemlisi Roma'daki Massimo alle Colonne Sarayı'dır (y. 1535).

"Tanrıça Ceres", Baldassarre Peruzzi'nin bir yağlıboya çalışması; Ulusal Galeri, Roma
Photo SASKIA, North Amherst, Massachusetts

perükeçalısı *bak.* dumanağacı

Pervane, asıl adı ZEYNEL ABİDİN, AŞIK SIDKI BABA olarak da bilinir (d. 1863, Yenice köyü, Tarsus - ö. 1928, Hanız köyü, Merzifon), Bektaşi edebiyatı geleneğine bağlı şiirleriyle tanınan âşık.

Küçük yaşta Hacıbektaş'a gitti. Şeyh Feyzullah Efendi'ye bağlanarak dergâha girdi. Saz çalmayı öğrendi. Pervane mahlası ile şiirler söyledi. 1879'da Feyzullah Efendi ölünce yerine oğlu Cemalettin Efendi geçti. Cemalettin Efendi Pervane'yi kendisine sır kâtibi yaptı ve ona Sıdkı mahlasını verdi. 1894'te Merzifon'un Hanız köyüne yerleşti ve ölünceye değin orada yaşadı. Pervane, şiirlerinde bir yandan Alevi-Bektaşi edebiyatının geleneksel konularını işlerken, bir yandan da çağının insanlarında ve düzeninde görülen olumsuzlukları eleştirmiştir. Yaşamı ve şiirleri Hayrettin İvgin'in *Aşık Sıtkı (Pervane)* (1976) ve torunu Muhsin Gül'ün *Şeyh Cemalettin Efendi Aşığı Halk Ozanı Sıdkı Baba-Hayatı ve Şiirleri* (1984) adlı kitaplarında toplanmıştır.

pervane *bak.* gece kelebeği

pervane, bir motorun mekanik gücünü genellikle çekme, bazı özel durumlarda da itme kuvvetine dönüştürmekte kullanılan aygıt. Bir merkez "göbek" çevresine eşit açısal aralıklarla yerleştirilmiş ve uygun aerodinamik ya da hidrodinamik biçim verilmiş belirli sayıdaki (uçak ve helikopterler için 2-5, gemiler için 2-7 arasında) "pala"dan oluşur.

Pervanenin dönmesi sonucu ortaya çıkan itme ya da çekme kuvveti gemi, uçak ya da helikopterlerin hareket etmelerini, ayrıca helikopterlerin havada asılı halde durmalarını sağlar.

Pervaneler genel olarak, oluşturdukları kuvvete göre itici ya da çekici pervane;

kullanıldıkları taşıta göre uçak, gemi (uskur) ya da helikopter pervanesi (rotor); pala sayılarına göre de çift palalı, üç palalı vb olarak sınıflandırılırlar.

Uçak pervanesi bir pistonlu motora ya da gaz türbinine bağlı olarak çalışabilir. Motor dönüş hızı ile pervane dönüş hızı aynı değilse, motor ile pervane arasına bir redüktör (hız düşürücü dişli) konur.

Helikopterde pervanenin işlevi biraz daha değişiktir. Bu taşıtta kanat bulunmadığı için, rotor hem helikopterin havada tutunmasını sağlayarak bir bakıma kanat görevini yüklenmek, hem de aracın hareketini sağlamak zorundadır. Helikopterin değişik hız ve yüksekliklerde hareket edebilmesi amacıyla rotor palalarının hücum açıları (pala veteri ile hava akımı arasındaki açı) değiştirilebilir. Rotorun bir başka özelliği de, pervane düzleminin hava akımına dik değil paralel olmasıdır. Rotor ve uçak pervaneleri hafif alaşımlı metalden yapılır.

Gemi uskurları uçak pervanelerine göre daha büyüktür ve genellikle daha çok "pala"lıdır. Bu uskurlar dökme demir, çelik ve aşınmaya dayanıklı bazı özel metal alaşımlarından yapılır.

Teknolojide bazı uygulamalarda pervanelerden soğutma amacıyla da yararlanılır.

pervanebalığı *bak.* aybalığı

pervaneci, EMİR-İ PERVANE ya da PERVANE olarak da bilinir, Anadolu Selçuklu Devleti'nde dirlik işlerine bakan yüksek kamu görevlisi.

Anadolu Selçuklularında arazi defterlerinin işlenmesi, toprak yazımlarının yenilenmesi, has ve ikta verilmesi, bunlara ilişkin menşurların yazılması pervanecinin başlıca görevleriydi. Ayrıca pervaneleri (ferman, berat) yazdırır, inceler ve gerekli işlemleri yapardı. Yeni alınan toprakların durumunu saptamak için, müfarede ve gulaman-ı has denen memurları görevlendirirdi. Arazi defterlerini hazırlayarak iktaların bu kayıtlara göre yapılmasını sağlardı. Devlet protokolünde emir-i büzürg (büyük vezir) ve divanın sekiz üyesi arasında yedinci sırada yer alırdı. Bu göreve atananlar genellikle pervane unvanıyla (örn. Muineddin Süleyman Pervane, Taceddin Pervane) anılırdı.

Fermana İlhanlılarda pervane, Akkoyunlularda pervançe-i eşref-i âla, bunları yazanlara da pervaneci denirdi. Osmanlı Devleti'nde benzeri işleri yapan görevliler ise nişancı(*) unvanını taşırdı.

Pervaneoğulları, 1277-1322 arasında Sinop ve çevresini yöneten Türk beyliği. Adını Anadolu Selçuklu devlet adamı Muineddin Süleyman Pervane'den alır. 1266'da Sinop'u Trabzon İmparatorluğu'ndan geri alan Muineddin Süleyman, kendisine ikta edilen bu toprakların yönetimini oğlu Muineddin Mehmed'e bıraktı. Muineddin Mehmed, babasının 1277'de öldürülmesi üzerine bağımsız bir beylik kurdu. Böylece İç Anadolu'nun tek ticaret kapısı durumunda olan Sinop limanının olanaklarından yararlandı. Başlangıçta çatışmamaya özen gösterdiği İlhanlı yönetimince Kuzeybatı Anadolu pervaneciliğine getirildi. İlhanlılara karşı savaş hazırlığı içindeyken öldü (1297). Yerine geçen yeğeni Muhezzebeddin Mesud (hd 1297-1301) Bafra ve Samsun'u da topraklarına kattı. Onun oğlu Gazi Çelebi (hd 1301-22) Pontus Devleti ve Karadeniz'deki Cenovalılarla savaştı. 1313'te Kırım kıyılarına bir sefer düzenledi. 1319'da Trabzon'a saldırdı. Sinop Kalesi'ni kuşatan Cenova donanmasını puskürttü. Candaroğlu Süleyman Paşa'nın egemenliğini tanıyan Gazi Çelebi'nin ölümünden sonra beyliğin toprakları Candaroğullarına geçti.

Pervari, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Siirt iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.459 km² olan Pervari ilçesi kuzeyde Bitlis, doğuda Van, güneydoğu ve güneyde Şırnak illeri, batıda da Eruh ve Şirvan ilçeleriyle çevrilidir.

İlin doğu kesiminde yer alan ilçe topraklarını Güneydoğu Toroslar'a bağlı dağlar engebelendirir. Akarsu vadilerinin derin biçimde parçaladığı dağlık alandaki başlıca yükselti Yazlıca (Herekol) Dağıdır (2.953 m). Yüksek kesimlerde yazın göçer aşiretlerin sürülerini otlattığı sulak çayırlarla kaplı yaylalar bulunur. İlçenin kuzey ve doğu kesiminden kaynaklanan suları, Botan Çayının başlangıç kollarını oluşturan Çatak Deresi, Bahçesaray Deresi ve Büyükdere toplar. Güney kesiminden çıkan sular ise Hezil Çayı tarafından toplanır ve Habur Çayı aracılığıyla Dicle Irmağına ulaşır.

Ekime elverişli alanları çok kısıtlı olan ilçede temel ekonomik etkinlik hayvancılıktır. Yetiştirilen başlıca hayvanlar koyun, kıl keçisi ve Ankara keçisidir. Sürüler yaylaya çıkarıldığında peynir üretilir. Yöreye özgü Ankara keçilerinin koyu renkli tiftiğinden dokunan "Siirt battaniyesi" yörenin tanıtıcı ürünlerindendir. İlçede yaygın biçimde arıcılık yapılır. Pervari balı ülke çapında ünlüdür. Ayrıca az miktarda soğan, buğday, arpa, üzüm, nohut, nar ve badem yetiştirilir.

İÖ 6. yüzyılda Perslerin egemenliği altında olan yöre, daha sonra Makedonya, Selevkos, Part ve Roma yönetiminde kaldı. İS 4. ve 5. yüzyıllarda Sasaniler ile Bizanslılar arasında el değiştirdikten sonra, 8. yüzyılda Arapların, 13. yüzyılda da Moğolların denetimine girdi. 1514'te Osmanlı topraklarına katılan ve halkının bir bölümü Ermenilerden oluşan yöre, 19. yüzyıl sonlarında Bitlis vilayetinin Siirt sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu.

Eskiden Bervade adıyla da anılan kasaba ilçenin kuzey kesiminde yer alır. Düşük kaliteli bir yolla bağlandığı il merkezi Siirt'e 92 km uzaklıktadır.

Pervari Belediyesi 1927'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 26.871; kasaba, 5.178.

Pervomaysk, Ukrayna'daki Nikolayev yönetim biriminde (*oblast*) kent. Sinyuha ve Yujni ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. Eskiden Olviopol adıyla anılan kent 1773'te tüzel kimlik kazandı. 1919'da, "Bir Mayıs" anlamına gelen bugünkü adını aldı. Irmaklar kenti üç ayrı parçaya böler. Pervomaysk günümüzde makine, gıda maddesi ve mobilya üretilen bir sanayi merkezi durumundadır. Nüfus (1991 tah.) 83.800.

Pervouralsk, Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki Sverdlovsk yönetim biriminde (*oblast*) kent. Çusovaya Irmağı kıyısında, Sverdlovsk'tan Perm'e uzanan demiryolu hattının üzerinde yer alır. 1732'de bir demirci kasabası olarak kurulan Pervouralsk'ta günümüzde iki büyük çelik boru fabrikası vardır. Kentte ayrıca madencilik makineleri, boru, kimyasal madde, giyim eşyası ve gıda maddeleri de üretilir. Kentin yakınlarında vanadyumlu demir cevheri çıkarılır. Nüfus (1991 tah.) 143.700.

Pesah, FISIH ya da HAMURSUZ olarak da bilinir, Yahudilikte, İsrailoğullarının Mısır'daki tutsaklıktan kurtuluşunu anmak amacıyla kutlanan bayram. Mısır'dan Çıkış'ın arifesi sayılan 14 Nisan'da başlayan bayram İsrail'de ve Reformcu Yahudi cemaatlerinde yedi, öteki topluluklarda ise sekiz gün sürer. Pesah, aile içinde *seder* adı verilen simgesel bir yemekle başlar. Eskiden bu yemek için kurban edilen kuzuyu günümüzde incik kemiği simgeler. *Seder* boyunca dualar okunur ve geleneksel ayinler düzenlenir. Aşkenazi sinagoglarında Sebt (Şabat) günü, ayinin bir parçası olarak Megillot'tan Neşideler Neşidesi okunur. Yahudi tarihinin en önemli olayı dolayısıyla sevinç içinde kutlanmasına karşın bayramda gene de bazı katı diyet kuralları uygulanır. Bayramın başında ve sonunda çalışmak yasaktır.

Pesaro, Latince PISAURUM. İtalya'nın kuzey kesiminde, Marche yönetim bölgesindeki Pesaro e Urbino ilinin merkezi kent. Foglia (Pisaurum) Irmağının ağzında, Adriyatik kıyısında bir deniz limanıdır. Ostrogotların komutanlarından Witigis tarafından 536'da yıkılan kent, Bizans generali Belisarios tarafından yeniden kuruldu ve zamanla Ravenna'nın egemenliği altındaki beş deniz kentinden biri oldu. Daha sonra papalık ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu arasında anlaşmazlık konusu olan kent yaklaşık 1285'te Riminili Malatesta ailesinin eline geçti. 1631'de Papalık Devletleri'ne bağlandı. II. Dünya Savaşı'nda stratejik konumu nedeniyle önem kazandı. Kentin önemli yapıları arasında, 1474-1505 arasında Constanzo Sforza için yaptırılan Constanza Kalesi, ön cephesi 14. yüzyıldan kalma katedral, Düklük Sarayı (1450-1510) ve Alessandro Sforza için yaptırılan kent yakınlarındaki İmparatorluk Villası (1469-72) sayılabilir.

Pesaro 1462'den bu yana majolikalarıyla tanınır. Belediye müzelerinde, İtalya'nın en zengin majolika koleksiyonu ile bir resim galerisi yer alır. Kentteki öteki önemli kültürel kuruluşlar arasında Oliveriano Arkeoloji Müzesi ile besteci Gioacchino Antonio Rossini'nin bıraktığı mirasla kurulan Rossini Müzik Okulu sayılabilir.

Zengin bir tarım bölgesine hizmet veren kentin sanayi etkinlikleri arasında kükürt arıtımı, tekne yapımı ve motosiklet imalatı yer alır. Nüfus (1990 tah.) belediye 90.325.

Pesaro Uluslararası Modern Sanat Galerisi, İtalyanca GALLERIA INTERNAZIONALE D'ARTE MODERNA DI CA'PESARO. Venedik'te 17. yüzyılda B. Longhena'nın yaptığı, günümüzde içinde Modern Sanat Galerisi ile Doğu Sanatı Müzesi'ni barındıran barok saray. Büyük Kanal'a bakan bazı odalarının çok görkemli manzarası vardır. Resim ve heykel koleksiyonunun büyük bölümü Venedik Bienali sergilerinden satın alınmıştır. Medardo Rosso ve Arturo Martini gibi önemli çağdaş İtalyan sanatçıların yapıtlarının yanı sıra Kandinsky, Klee, Matisse, Corot ve Chagall gibi ünlü modern sanatçıların resim ve heykellerini de barındırır. Rodin'in "Düşünen Adam" ve "Calais'liler" adlı heykellerinin döküm kopyaları da burada sergilenmektedir.

Doğu Sanatı Müzesi daha çok Çin ve Japon sanatına ayrılmıştır. Buradaki yapıtların büyük bölümü Bardi kontu Prens Enrico'nun koleksiyonundan oluşmaktadır. Dikkat çekici bir Kamboçyalı Buda figürü 12. yüzyıldan kalmadır.

Pescadores Adaları *bak.* P'enghu Adaları

Pescara, Latince ATERNUM. İtalya'nın orta kesiminde, Abruzzi yönetim bölgesindeki Pescara ilinin merkezi kent. Roma'nın kuzeydoğusunda, Pescara Irmağının ağzında Adriyatik kıyısında yer alır. Roma döneminde Aternum adını taşıyan kent barbar istilaları sırasında neredeyse tümüyle yıkıldı. Ortaçağın başlarında Piscaria (balıklı

dolu) adıyla yeniden kuruldu. Tarih boyunca birçok savaşa sahne olan kent II. Dünya Savaşı'nda ağır hasar gördü. Irmağın kuzey kıyısındaki Castellammare Adriatico 1927'de Pescara'ya bağlandı.

Bologna'dan Bari ve Brindisi'ye giden demir ve kara yolu üzerinde bulunan Pescara bir sayfiye ve turizm merkezidir. Elektrik, makine, tekstil ve gıda sanayileri ile balıkçılık kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 128.553.

Pesellino, asıl adı FRANCESCO DI STEFANO, GIUOCHI olarak da bilinir (d. 1422, Floransa - ö. 29 Temmuz 1457, Floransa), küçük boyutlu resimleriyle tanınan İtalyan erken Rönesans dönemi ressamı.

Yanında yetiştiği büyükbabası ressam Giuliano il Pesello'nun ölümünden sonra Fra Filippo Lippi'yle, 1453'te de Piero di Lorenzo di Pratese'yle çalıştı. Bu sıralarda yapmaya başladığı Pistoia'daki Trinità Kilisesi altar panosunu (Ulusal Galeri, Londra) bitiremeden öldü.

Pesellino en çok, efsane ve masal konularını duvar halısına benzer bir tarzda işlediği çeyiz sandıklarıyla (*cassone*) tanınır. Bu resimlerinden bazıları bugün Boston'daki Gardner Müzesi'nde bulunmaktadır.

pesendide, klasik Türk müziğinde bir bileşik makam. Padişah III. Selim tarafından, nişabur makamına rast beşlisi eklenerek

Pesendide makamının bileşimi
Ana Yayıncılık Arşivi

düzenlenmiştir. Rast (*sol*) perdesinde, rast beşlisiyle sona erer. Az kullanılmış makamlardandır.

Pesne, Antoine (d. 23 Mayıs 1683, Paris - ö. 5 Ağustos 1757, Berlin), Fransız asıllı Alman ressam. Rokoko üslubundaki tarihsel konulu tabloları ve portreleri ile 18. yüzyılın ilk yarısında Prusya'nın en önemli sanatçılarından biri olmuştur.

Paris'te eğitimini sürdürürken Fransız portre ressamları Hyacinthe Rigaud ile Nicolas de Largillière'den etkilenmişti. Daha sonra gittiği Roma, Napoli ve özellikle Andrea Celesti'nin yanında çalıştığı Venedik'te renk kullanma yeteneğini geliştirdi.

1707'de yaptığı, Prusya'nın Venedik büyükelçisi Baron von Knyphausen'in tam boy portresi Prusya kralı I. Friedrich'in dikkatini çekince sarayın portre ressamlığına atandı. Pesne II. Friedrich döneminde yaptığı duvar ve tavan resimlerindeki destansı anlatımı ve zengin renkleriyle ününü sürdürdü. Bazı portrelerindeki fırça vuruşlarıyla daha sonraki izlenimci ressamları, özellikle de Renoir'ı andıran parlak renkler elde etti. Pesne, II. Friedrich tarafından Berlin Operası'na getirtilen Fransız ve İtalyan dansçı ve oyuncuların da, Watteau'yu anımsatan bir tarzda ilginç portrelerini yaptı.

peso, çok sayıda Latin Amerika ülkesiyle Filipinler'in para birimi. 100 centavoya eşittir. 1497'de İspanya'da para sistemini yeniden düzenleyen II. Fernando ve I. İsabel tarafından çıkarılan peso, I. Carlos (İmparator V. Karl) döneminde yaygın olarak kullanılmaya başladı. Başlangıçta sekiz reale bölünen peso, 1772-86 para reformundan sonra İspanya'nın gümüş para sisteminin temelini oluşturdu. Amerika'daki İspanyol sömürgeleri bağımsızlıklarını elde ettikten sonra da pesoyu temel para birimi olarak kullanmayı sürdürdü. Ama bu ülkelerin çoğunda ondalık sisteme geçilmesinin ardından para biriminin adı olarak pesonun yerine yöresel adlar kullanılmaya başladı. Böylece para biriminin adı Peru'da sol (1985'ten sonra inti), Venezuela'da bolívar, Ekvador'da sucre, El Salvador ve Kosta Rica'da colón, Panama'da balboa, Honduras'ta lempira, Guatemala'da quetzal, Nikaragua'da córdoba, Bolivya'da boliviano (sonradan peso) oldu. Arjantin (austral=1.000 peso), Şili, Kolombiya, Küba, Meksika ve Uruguay'da ise peso adı değişmedi. Adının resmî olarak değiştiği ülkelerde bile halk günlük dilde peso adını kullanmayı sürdürdü. İspanya'nın para birimi ise 1859'dan beri (1864-68 arası dışında) pesetadır.

Pessanha, Camilo (d. 7 Eylül 1867, Coimbra - ö. 1926, Macau, Portekiz), Portekiz şiirinde katıksız bir simgeciliğin temsilcisi ve modernist şiirin başlıca habercisi olmuş şair.

1891'de Coimbra Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra, bir Portekiz sömürgesi olan Macau'da lise öğretmenliği yaptı. Yue dilini öğrendi; bu dilden çevirdiği ağıtları *Oito Elegias Chinesas*'da (Sekiz Çin Ağıdı) topladı. *Introdução a um Estudo sobre a Civilização Chinesa* (Bir Çin Uygarlığı Üzerine İncelemeye Giriş) ve *Elegias* (Ağıtlar) gibi Çin'le ilgili yapıtları, ölümünden sonra *China* (1943; Çin) adlı kitapta toplandı.

Pessanha şiir yazmaya Coimbra'da başlamış, ama ancak 1916'da, yenilikçi simgeci şiirlerinin *Centauro* adlı ilerici dergide yayımlanmasıyla ün kazanabilmişti. Bu şiirlerini topladığı *Clépsidra* (1920) adlı kitabı da, sonradan modernist şairlerin temel kitaplarından biri olmuştur. Pessanha Portekizli şairlerin en lirik olanlarından biri olarak nitelendirilir.

Pessinus, bugün BALLIHISAR. Orta Anadolu'da, önceleri Frigya, daha sonraları da Galatya bölgesinin sınırları içinde kalan antik kent. Ankara-Eskişehir-Afyonkarahisar karayolunda Sivrihisar kavşağının 14 km güneyindedir. Burada 1967'de Belçikalı arkeolog Pierre Lamberchts başkanlığında kazı yapılmıştır.

Antik Çağda Agdistis ya da Dindymos adıyla anılan dağın eteğinde kurulmuştu. Eskiçağda Kybele, Agdistis vb adlarla tanınan ana tanrıça kültüyle ünlüydü. Pessinus'ta, bu tanrılar anasının, içinde siyah bir göktaşının bulunduğu tapınağının çevresinde, hadım rahiplerin yönetiminde adeta bir din devleti kurulmuştu. Tanrıçanın büyük ünü, taşın İÖ 204'te Roma'ya taşınmasına yol açtı (*bak.* Kybele). Helenistik dönemde Pergamon Krallığı'nın yönetimi altında olan kent, Galatların İÖ 3. yüzyılın ortalarında Anadolu'ya gelmelerinden sonra, bir Galat kavmi olan Tolistobagların yerleşim bölgesi içine girdi. Dinsel yönden olduğu kadar ticari yönden de önemli bir yer olan Pessinus, İÖ 25'te Roma'nın eline geçti ve Galatya Eyaleti içine alındı. İS 3. yüzyılın ortasında Got istilasına uğradı. Bizans egemenliği sırasında ticaret yolları üzerindeki elverişli konumunun sağladığı avantajlardan yararlanarak varlığını sürdürdü. Ama yakınındaki Iustinianopolis'in (bugün Sivrihisar) gelişmesiyle önemini yitirmeye başladı. 8. yüzyılda bir piskoposluk merkeziydi.

Kentteki en önemli kalıntı, Roma döneminde inşa edildiği anlaşılan bir tapınaktır. Aslında bir Yunan tapınak türünden yola çıkılarak yapılmış olmakla birlikte, yerli özellikleriyle dikkati çeker. Dar cephesinde 6'şar, uzun cephesinde 11'er sütunu olan, *peripteres* planlı bir yapıdır. Kentin nekropolünde pek çok Roma ve Bizans mezarı ortaya çıkarılmıştır.

Pessoa, Fernando António Nogueira (d. 13 Haziran 1888, Lizbon - ö. 30 Kasım 1935, Lizbon, Portekiz), modernist hareket içinde oynadığı rolle Portekiz edebiyatına Avrupa çapında önem kazandıran şair.

Yedi yaşından sonra, üvey babasının konsolos olarak görev yaptığı Durban'da (Güney Afrika Cumhuriyeti) yetişti. İyi İngilizce öğrendi; ilk dizelerini de bu dilde yazdı. 1905'te Lizbon'a döndü. Dönemin yenilikçi dergilerinde, özellikle de modernistlerin yayın organı *Orpheu*'da (1915) yazdı ve akımın önde gelen estetik kuramcılarından biri oldu. 1918'de İngilizce şiir kitapları yayımlamaya başladıysa da, Portekizce yazdığı ilk yapıtı *Mensagem* ancak 1934'te yayımlandı ve çok az ilgi gördü. Pessoa da ancak ölümünden bir yıl sonra, olağanüstü zengin düş dünyasıyla ün kazandı. Kendi adının yanı sıra, farklı yönlerini yansıtan hayali şairlerin adıyla değişik bakış açıları ve üsluplarda yazdığı yapıtları içinde en önemlileri *Poesias de Fernando Pessoa* (1942; Fernando Pessoa'nın Şiirleri), *Poesias de Álvaro de Campos* (1944; Álvaro de Compos'un Şiirleri), *Poemas de Alberto Caeiro* (1946; Alberto Caeiro'nun Şiirleri) ve *Odes de Ricardo Reis*'tir (1946; Ricardo Reis'in Odları).

Pestalozzi, Johann Heinrich (d. 12 Ocak 1746, Zürich - ö. 17 Şubat 1827, Brugg, İsviçre), İsviçreli eğitim reformcusu. Yoksulların eğitilmesini ve öğrencinin yeteneklerini geliştirici eğitim yöntemlerine ağırlık verilmesini savunmuştur. Yöntemi yaygın biçimde benimsenmiş ve ilkelerinin çoğu çağdaş ilköğretime girmiştir.

Pestalozzi eğitimin bilinenden başlayarak yeni olana doğru ilerlemesi, somut el becerileri ve gösterilen duygusal tepkilerle bü-

Pestalozzi, G. A. Hippius'un bir çiziminden yapılmış taş baskı, 1818
Bibliothèque Nationale Suisse

tünleşmesi ve hızının çocuğun gelişimine uyacak biçimde ayarlanması gerektiği görüşündeydi. Pedagojik görüşleri Johann Friedrich Herbart, Maria Montessori, John Dewey, son zamanlarda da Jean Piaget ve dil deneyimi yaklaşımının R. V. Allen gibi savunucularını andıran bir düşünce çizgisini yansıtıyordu.

Pestalozzi ders programında Jean-Jacques Rousseau'nun *Émile* adlı yapıtını örnek aldı. Öğrencilerin ezberlerindeki dersi tek tek değil, grup halinde anlatmaları üzerinde durdu; ayrıca resim, yazı, şarkı, beden eğitimi, maket yapma, koleksiyonculuk, harita yapma ve geziler düzenleme gibi toplu etkinliklere önem verdi. Bireysel farklılıkları dikkate almak, öğrencileri yaş yerine yeteneğe göre gruplandırmak ve öğretmenlerin eğitilmesini eğitime bilimsel yaklaşımın parçası sayarak özendirmek gibi o dönem için çok yenilikçi düşünceleri vardı. Pestalozzi ülkesinin siyasal koşullarından ve Rousseau'nun eğitim anlayışından etkilendi. "Doğaya dönmek" üzere ilahiyat öğrenimini yarıda bıraktı ve 1769'da Aare Irmağı yakınında boş bir arazide (Nuehof) tarıma başladı. Bu girişim başarısızlığa uğrayınca (1774) yoksul çocukları evinde topladı; eğirme ve örme işlerinde çalıştırdığı bu çocuklara kendi kendilerini geçindirmeyi öğretti. Maddi açıdan gene başarısız kalan bu proje değerli deneyimler edinmesine yol açtı.

Düşüncelerini uygulama olanağı bulamayan Pestalozzi bu kez yazmaya yöneldi. Temel kuramını ortaya koyduğu *Die Abendstunde eines Linsiedlers* (1780; Münzevinin Akşam Saati) adlı kitabında eğitimin "doğaya uyması" gerektiğini ve insanın mutluluğunun evdeki güvenliğine dayandığını söyledi. "Halk" için yazdığı *Lienhard und Gertrud* (1781-87; Lienhard ve Gertrud) adlı romanı, kırsal yaşamı gerçekçi bir biçimde anlatan ilk Almanca yapıt olarak edebi başarı kazandı. Roman, yoz uygulamaları açığa çıkararak düzenli ev yaşamıyla köy okuluna ve topluluğuna örnek olan ideal bir kadının öyküsüydü. Pestalozzi eğitimin ilk aşamasında annenin rolüne yazılarında sık sık değindi.

Otuz yıl Neuhof'taki arazisinde yaşayan Pestalozzi eğitim, siyaset ve ekonomi üzerine pek çok yapıt verdi; yoksulların durumunun düzeltilmesi için yollar önerdi, ama önerileri ilgi görmedi. Temel felsefi yapıtı olan *Meine Nachforschungen über den Gang der Natur in der Entwicklung des Menschengeschlechts*'te (1797; İnsanlığın Gelişiminde Doğanın İzlediği Yol Üzerine Araştırmalarım) bir yandan uğradığı düş kırıklığını dile getirirken, bir yandan da insan doğasının enginliğine duyduğu sarsılmaz inancı ve kişilerin hem ahlaki, hem de düşünsel durumlarından kendilerinin sorumlu olduğunu belirtti. Eğitim kendi adına düşünebilmesi için bireyin yeteneklerini geliştirmeliydi.

Pestalozzi Fransız Devrimi'nin ardından, 50 yaşını geçtikten sonra düşüncelerini uygulama olanağı buldu. İsviçre'de Fransız baskısıyla kurulan Helvetia Cumhuriyeti tarafından yükseköğretimi örgütlemeye çağrıldı, ama o işe başından başlamayı seçti. Savaşın öksüz bıraktığı pek çok çocuğu topladı ve neredeyse tek başına onlara baktı; bir aile havası içinde manevi değerlerini yeniden edindirmeye çalıştı.

1800-04 arasında Burgdorf'taki bir eğitim kurumunun, 1805-25 arasında da Neuchâtel yakınındaki Yverdon'da bir yatılı okulun yöneticiliğini yaptı. Bu okullarda zihinsel ve ahlaki eğitim yanında, meslek ve yurttaşlık eğitimini de içeren beden eğitimi konularındaki yöntemlerini deneme olanağı buldu. Gene bu okulların parasal desteğiyle en büyük düşü olan sanayi (yani yoksullar) okulunu kurabildi. Yverdon Enstitüsü dünya çapında ünlendi. Okula hayran olan Friedrich Froebel, J. F. Herbart ve Carl Ritter gibi konuk eğitimciler orada kalarak Pestalozzi'nin yöntemini incelediler ve sonradan kendileri de kullandılar.

Kendilerini işlerine adamış yardımcıları öğretimi yürütürken enstitünün kalbi ve ruhu olan Pestalozzi yöntemini geliştirmeyi sürdürdü. *Wie Gertrud ihre Kinder lehrt* (1801; Gertrud Çocuklarını Nasıl Eğitir) adlı kitabında zihinsel eğitimin ana ilkelerini ortaya koydu. Çocuğun doğuştan var olan yeteneklerinin geliştirilmesinin ve düşünmeyi öğrenmesinin, yani berrak düşüncelere varmak üzere yavaş yavaş gözlemden kavrayışa doğru ilerlemesinin gerektiğini söyledi. Öğretim yöntemini daha ayrıntılı biçimde ele almasına karşın en büyük önemi ahlaki eğitime verdi.

Öğretmenlerin Pestalozzi'nin gözüne girmek için aralarında mücadele etmesi sonraki yıllarda Yverdon'daki aile ortamını bozdu. İki yıl yaşatabildiği Yverdon Enstitüsü'nün ününü ve öğrencilerini yitirmesi üzerine Pestalozzi, 1825'te birkaç öğrencisiyle Neuhof'a çekildi.

Pestel, Pavel İvanoviç (d. 5 Temmuz 1793, Moskova - ö. 25 Temmuz 1826, Petersburg, Rusya), Dekabristlerin(*) radikal önderlerinden olan Rus subay.

Napoléon Savaşları'ndan, Avrupa'nın batı ve orta kesimleriyle karşılaştırıldığında Rusya'nın geri bir ülke olduğuna ilişkin düşüncelerle döndü. Reformlar ve anayasal monarşi yönetimine geçiş konularını tartışmak amacıyla Selamet Birliği'ne (1816) katıldı. Tulçin'e gönderildikten sonra Selamet Birliği'nden daha radikal eğilimli Güney Birliği'ni (1821) kurdu. Rusya'nın sosyoekonomik ve siyasal dönüşümüne ilişkin tasarılarını ortaya koyduğu *Russkaya Pravda*'da (1824; Rus Gerçeği) imparatorluk ailesinin idam edilmesi, serfliğin kaldırılması, otokratik Çarlık yönetiminin yerini cumhuriyet yönetiminin alması ve özgürlüğüne kavuşan serflere toprak dağıtılması gerektiğini savundu. Dekabristlerin 26 Aralık 1825'te Petersburg'da başlattıkları ayaklanmadan bir gün önce, Güney Birliği'ne yeni katılan bir subayın ihbarı sonucunda Tulçin'de tutuklandı. Birkaç ay sonra dört Dekabrist önderle birlikte idam edildi.

pestil, kaynatılmış meyve şıralarının yufka biçiminde kurutulmasıyla elde edilen çerez. Genellikle üzüm, dut, kayısı ve erikten yapılır. Geniş bir kapta kaynatılan şıra, kalburdan ve ince tel elekten geçirildikten sonra tepsilere ya da ince uzun bezler üstüne yayılır. İyice kuruyuncaya değin birkaç gün güneş altında bekletilir. Ardından tepsiden ya da bezden çıkarılarak deste biçiminde katlanır. Özellikle kışın ceviz ya da bademle birlikte çerez olarak yenir. Küçük pestil dilimleri yumurta ve undan oluşan bulamaca bulandıktan sonra kızartılarak pestil tatlısı da yapılır.

Peşaver, Pakistan'da Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nin orta kesiminde kent. Aynı zamanda eyaletin merkezi olan Peşaver kenti Kâbil Irmağının kollarından Bara Irmağının hemen batısında, Hayber Geçidinin yakınında yer alır. Doğudaki Şahci-ki Dehi Höyüğü'nde Hindistan Yarımadasının en büyük Budacı *stupa*'larından (kutsal eşyaların saklandığı yapı) birinin (İS 2. yy) kalıntıları bulunur. Eskiden tarihsel Gandhara(*) bölgesinin merkezi olan kent, Parashavara ve Purushapura (Purusha'nın kenti ya da ikametgâhı) gibi çeşitli adlarla anılırdı. Begram olarak da bilinen kente bugünkü adını (*peş avar*: "sınır kenti") Hint-Türk hükümdarı Ekber'in (hd 1556-1605) verdiği sanılır. Afganistan ve Orta Asya'yla yapılan transit kervan ticaretinin en büyük tarihsel merkezlerinden olan Peşaver'in başlıca sanayi ürünleri arasında kumaş, şeker, konserve meyve, ayakkabı, deri, fildişi ve bakır eşya, halı, mobilya ve küçük silahlar sayılabilir. Eski Kıssa Hani Bazar (Masalcılar Çarşısı) kırsal kesimlerden getirilen çeşitli gıda ürünlerinin ve giyim eşyasının satıldığı bir ticaret merkezidir.

Başlıca tarihsel yapılar bir Sih kalesi olan Bala Hissar, eskiden bir Budacı manastırıyken sonradan bir Hindu tapınağı olan Gur

Peşaver'de Mahabat Han Camisi, Pakistan
Frederic Ohringer, Nancy Palmer Agency-EB Inc.

Khatri, Hint-Türk mimarisinin en güzel örneklerinden Mahabat Han Camisi (1630) ve Hükümet Binası'dır. 1867'de belediye yapılan kentte üç hastane, Gandhara Budacılarına ait kutsal emanetlerden oluşan büyük bir koleksiyonun sergilendiği bir müze ve bir tarım yüksekokulu vardır. Kentin başlıca yükseköğretim kuruluşu 1950'de kurulan Peşaver Üniversitesi'dir.

Büyük bir havzanın parçasını oluşturan sulak ovalardan ve güneydoğudaki alçak tepelerle kaplı bir arazi parçasından oluşan bölgenin sularını Kâbil Irmağı toplar. Başlıca ürünler buğday, mısır, şekerkamışı, arpa, pamuk ve meyvedir (elma, şeftali, kayısı, nar ve ayva). Yöre nüfusunun çoğu Peştudur. Yörede zengin demir, jips, cam kumu, barit, kromit ve mermer yatakları vardır.

Erken dönem Sanskrit edebiyatında, Strabon, Arrhionos ve Ptolemaios'un yapıtlarında Peşaver bölgesinin adı geçer. Baktriane kralı Eukratides İÖ 2. yüzyılda Peşaver Vadisini topraklarına kattı. Kushan hanedanının en büyük kralı olan Kanishka İS 1. yüzyılda Purushapura'yı Kushan Krallığı'nın başkenti yaptı. Çinli Budacı keşiş ve gezgin Faxian 5. yüzyılda bölgeden geçtiğinde Budacılık hâlâ gücünü korumaktaydı. 998'de Müslümanların eline geçen Peşaver 16. yüzyılda, kâğıt üzerinde Hint-Türk İmparatorluğu'na bağlı olan Afganistan'ın egemenliği altına girdi. Sihlerin 1834'te kesin bir denetim kurdukları Peşaver 1849-1947 arasında İngiliz yönetimi altında kaldı. Nüfus (1981) kent, 566.248; metropoliten alan, 1.084.347; ilçe, 2.281.752; (1981 geç.) merkezden yönetilen bölgeler dışında il, 4.420.000.

peşblend *bak.* pekblend

Peşitta (Süryanicede "yalın" ya da "sıradan"), 3. yüzyıldan başlayarak Süryani kiliselerince kabul edilen Süryanice Kitabı Mukaddes. Peşitta adını ilk kez 9. yüzyılda, Latince Vulgata gibi metnin ortak kullanıma açık olduğunu belirtmek amacıyla Muşe bar Kifo kullanmıştır. Ama bu adın, daha

karmaşık olan Heksapla'ya karşı kullanıldığı da sanılır. Kökeninin 1. ya da 2. yüzyıla uzandığı sanılan Eski Ahit Peşittası, yerel dillerdeki Kitabı Mukaddes uyarlamaları içinde eskilik bakımından Yunanca Septuagint'ten sonra gelir.

peşkir, yemek yerken dize örtülen, genellikle keten ya da pamuk ipliğinden dokunmuş bez. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde bu amaçla kullanılan havlu türünden dokumalara da peşkir denir.

El tezgâhlarında dokunan peşkirlerin enleri 50 cm'ye yakın, boyları 70-80 cm kadar olur. Bazen bir yer sofrasını boydan boya kuşatacak gibi 2-2,5 m uzunluğunda olanları da vardır. Hesap işi, pesend işi, iğneardı, çin iğnesi gibi işlemelerle süslenen peşkirlerin iki kısa yanı genellikle kendinden püsküllü yapılır. İşlemesiz ve kendinden motifli peşkirlere "Tatar havlusu" denir.

Doğu ve İslam geleneğinde yerde bir sini çevresinde yemek yiyenlerin dizlerine örttükleri peşkirlerin 16. yüzyıldan kalma örnekleri kırmızı, mavi, siyah renkli ipekle ve küçük örgelerle süslüdür. 17-18. yüzyıllarda süslemeleri daha da zengin peşkirler yapılmıştır. Osmanlı sarayında peşkirlerin ve mutfak eşyasının bakımından sorumlu peşkir ağası, peşkir başı ve peşkir gulamı gibi görevliler vardı. Bu görevler II. Mahmud'un yenilik girişimleri sırasında kaldırıldı.

peşrev, PİŞREV olarak da bilinir, klasik Türk müziğinde en büyük çalgı yapıtı formu. Hane denen birkaç bölümü ve her haneden sonra yinelenen teslim ya da mülazime denen bir nakaratı vardır. Klasik saray fasıllarında baş taksim ile kâr ya da birinci beste arasında çalınırdı. Günümüzdeki fasıllarda genellikle yalnızca iki hane olarak en başta çalınır.

Peşrevler çoğunlukla dört hanelidir. Ama hane sayısı üç ya da beş olan peşrevler de vardır. Her peşrev bir makamın adıyla anılır (örn. rast peşrev, hüzzam peşrev, nihavend peşrev). Bestecisi tarafından özel olarak adlandırılmış pek az peşrev vardır. Peşreve adını veren makam birinci hane ve teslimde, belli başlı özellikleriyle kullanılır. Öteki hanelerde, makam değiştirilmeksizin tiz ya da pes tarafta yapıtın ses alanı genişletilebileceği gibi, tümüyle başka makamlara da geçilebilir. Ama hane sonları genellikle birbirine benzer. Bazı peşrevlerde başlı başına bir teslim bulunmaz ve birinci ya da ikinci hane teslim görevini yapar. Gene de, bu yapıdaki peşrevlerde hanelerin en azından son cümleleri aynıdır. Bazı araştırmacılar bu son cümleye mülazime adını verir ve böylece teslimle mülazimeyi birbirinden ayırırlar. Ama zaman içinde peşrev formu epeyce değişikliğe uğramıştır.

Peşrevlerde en çok rastlanan usuller hafif, darb-ı fetih, berefşan, zencir, devr-i kebir, fahte, çember, muhammes gibi büyük usullerdir. Devrirevan, frenkçin, lenk fahte, düyek, sofyan gibi küçük usullerle ölçülmüş peşrevler de vardır. Peşrev formunda genellikle usul geçkisi yapılmaz. Yalnızca birkaç peşrevde son hane başka bir usulle bestelenmiştir. Bu yapıdaki peşrevlerin hemen hemen tümü de 20. yüzyıl bestecilerinin yapıtlarıdır.

Çok sayıda ve başarılı peşrev besteleyen müzikçilerin sayısı azdır. Saba, hicazkâr, nihavend, nişabürek, hüzzam, yegâh, uşşak makamındaki peşrevleriyle Tamburi Büyük Osman Bey, ferahfeza, mahur, muhayyer, neva, hicazkâr, şedaraban, kürdilihicazkâr peşrevleriyle Tamburi Cemil Bey, sultaniyegâh, şedaraban, acemaşiran, nihavend, hicaz peşrevleriyle Refik Fersan peşrev bestecilerinin en önemlileridir.

Peşte, Macaristan'ın ortakuzey kesiminde il (*megye*). Macaristan'ın en yoğun nüfuslu ve en sanayileşmiş ilidir. Yüzölçümü 6.394 km², yönetim merkezi aynı zamanda ülkenin başkenti olan Budapeşte'dir.

Peşte'deki sanayi kuruluşları arasında Vác'daki çimento fabrikası, Dunakeszi'deki prefabrike konut fabrikası ve Cegléd ile Nagykörös'teki konserve tesisleri sayılabilir. Petrol rafinerisi ile bir enerji santralının bulunduğu Szászhalembatta hızla gelişen bir sanayi merkezidir. Barok yapılarla, çeşitli müzelerin bulunduğu Szentendre'de kalabalık bir sanatçı topluluğu yaşar. İlgi gören bir dinlence merkezi olan Tuna Dirseğinin ortasında Visegrád kenti yer alır. Nüfus (1991 tah.) 951.057.

peştemal, FUTA olarak da bilinir, hamamda örtünmek, iş yaparken önlük gibi bele bağlamak için kullanılan dokuma. Bazı yörelerde kadınlar başlarına da örterler.

Peştemal renkli çubuklu desenli olur ve keten, ipek ya da pamuk ipliğinden dokunur. Boyu bir metreyi aşar, eni 75-80 cm kadardır. Eskiden peştemalların iki ucuna enlemesine işlemeler de yapılırdı. Tümüyle sırma işlemeli peştemallar da vardı. Bazı peştemallar ise, üstlerine beyitler yazılarak süslenirdi.

Osmanlı döneminde esnaf loncalarında bir zanaatı öğrenenler çıraklık ve kalfalığı geçtikten sonra usta olacakları zaman bir peştemal kuşanma (ya da şit bağlama) töreni düzenlenirdi. Peştemal kuşandıktan sonra ayrı dükkân açmak isteyen usta, tutacağı yerin durumuna göre mal sahibine peştemallık denen bir para öderdi.

peştemallık, HAVA PARASI olarak da bilinir, bir işletmenin ticari ünü, bulunduğu yerin önemi ve kendisine bağlanmış olan müşteri kitlesi dolayısıyla taşıdığı değer. Terimin kökeni Osmanlı lonca geleneğine dayanır. Gelenek uyarınca peştemal kuşandıktan sonra bağımsız işyeri açmak isteyenler, tutacakları işyerinin durumuna göre peştemallık denen belli bir tutarı öderlerdi. Günümüzde bir işletmenin satışında ya da devletleştirilmesinde ödenecek olan bedelin ya da bir işyerinin kiralanması durumunda saptanacak olan peşin paranın hesaplanmasında peştemallık kavramının öğeleri göz önünde tutulur. Vergi Usul Kanunu'nun 283. maddesine göre iktisadi işletmelerin varlıkları değerlendirilirken peştemallıklar kayıtlı değerleriyle hesaplanır.

Peştuca, Peştuca PAŞTU ya da PAHTU, AFGANCA olarak da bilinir, Afganistan'ın doğusuyla Pakistan'ın kuzeyinde yaşayan Peştuların konuştuğu Doğu İran dili. İki ana lehçe öbeği vardır: Eski *ş* (örn. *Paştu*'daki) ve *j* seslerinin korunduğu güney lehçeleri ile bu seslerin yerine *kh* (örn. *Pakhto*'daki) ve *gh* seslerinin geçtiği kuzey lehçeleri. Bazı değişiklikler geçirmiş bir Arap alfabesiyle yazılan Peştucada güçlü bir Hint etkisi görülür. Ayrıca Arapça ve Farsçadan geçmiş birçok sözcükle Eski İran dillerine özgü bazı özellikler de barındırır. 16. yüzyılın başında yazıya geçirilmeye başlayan Peştuca, 18. yüzyılda Afgan devletinin kurulmasıyla önem kazanmış, 1936'da Afganistan'ın ulusal dili olmuştur. Bugün Afganistan'da Peştuca eğitim zorunludur. İkinci dil ise Farsçadır.

Peştu dilindeki edebiyat esas olarak 17. yüzyılda ortaya çıktı. Khatak kabilesinin reisi ve Afganistan'ın ulusal şairi olan Hoşhal Han (1613-94) güçlü şiirler yazdı. Torunu Efdal Han da Peştuların tarihini kaleme aldı. Mistik halk şairleri arasında, 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılın başında Abdurrahman ve Abdülhamid önem kazandı. Afganistan'ın kurucusu Ahmed Şah da (Dürranı) aynı zamanda şiirleriyle dikkat çekti.

Peştular, Peştuca PAŞTUN ya da PAHTUN, Hindustani dilinde PATHAN, Farsça AFGAN, Afganistan'ın güneydoğusu ile Pakistan'ın kuzeydoğusunda yaşayan ve Peştuca konuşan halk. Afganistan nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Peştular Afgan adının bütün Afganistan halkı için kullanılmaya başlamasından önce bu adı taşırlardı.

Peştular Afganistan'da ortaya çıktıklarına ve ortak bir atadan geldiklerine inanırlar. 13. ve 16. yüzyıllar arasında bazı Peştu kabilelerinin Afganistan'dan Pakistan'a göç ettikleri bilinmektedir. Peştular, soylarını ortak bir ataya dayandıran kabileler halinde örgütlenmişlerdir. Soy çizgileri babayanlıdır. Her kabile kendi içinde klanlara, alt klanlara ve ataerkil ailelere ayrılır. Peştular çiftçi, çoban ve savaşçıdırlar. Kabilelerin çoğu yerleşik tarım yapar ve hayvan besler. Bazı kabileler hayvancılık ve kervancılıkla uğraşır. Askerlik Peştuların her zaman ilgi duydukları bir meslek olmuştur.

Afganistan'da yaklaşık 7.500.000, Pakistan'da da 14.000.000 Peştunun yaşadığı tahmin edilmektedir. Peştular farklı büyüklükte ve önemde 60 kabileye ayrılmış ve her kabile belirli bir bölgeye yerleşmiştir. Afganistan'daki başlıca Peştu kabileleri ya da kabile federasyonları Kâbil'in güneyindeki Dürraniler ile Kâbil'in doğusundaki Gılzailerdir.

Peştular Pakistan'da Süleyman Dağları ile İndus Irmağı arasında, Kuetta'nın kuzeyinde kalan bölgede toplanmışlardır. Dağlık bölgelerdeki başlıca kabileler güneyden kuzeye sırasıyla Kakarlar, Şeraniler, Ustaranalar, Mahsudlar, Derviş Heller, Vaziriler, Bitaniler, Turiler, Bangaşlar, Orakzailer, Afridiler, Şinvariler, Mahmandlar, Utman Heller, Tarklaniler ve Yusufzailerdir. Ova kabilelerinin en önemlileri ise Benuciler, Khataklar, Haliller ve Mandanlardır.

Petah Tikva, İsrail'in ortabatı kesiminde kent. Şaron Ovasında, Yarkon Irmağı yakınındaki Ahor Vadisinde yer alır ve Tel Aviv-Yafa metropoliten alanının bir parçasını oluşturur. 1878'de bataklık bir bölgede kuruldu. Bölgede önce akaçlamayı sağlamak için okaliptüs ağaçları dikildi, ardından da sebze ve turunçgiller tarımı başladı. Petah Tikva 1939'da kent statüsü kazandı. Günümüzde kentte konserve meyve, yağ ve sabun ile dokuma ve tarım makineleri üretilir. Nüfus (1990 tah.) 135.400.

Pétain, (Henri-)Philippe (d. 24 Nisan 1856, Cauchy-à-la-Tour - ö. 23 Temmuz 1951, Yeu Adası, Fransa), Fransız general. I. Dünya Savaşı sırasında Verdun Çarpışması'nda kazandığı zaferle ulusal bir kahraman durumuna gelmiş, ama II. Dünya Savaşı'nda Nazilerle işbirliği yapan Vichy Hükümeti'nin başkanlığını üstlenerek bütün saygınlığını yitirmiştir.

Bir köylü ailesinden geliyordu. Saint-Cyr Askeri Akademisi'nde öğrenim gördü. Bir süre askeri akademide ders veren Pétain, bu görevi sırasında ordunun üst kademelerince savunulan taktik kuramlarına karşı çıktığı için oldukça yavaş yükseldi ve tuğgeneralliğe ancak 1914'te, 58 yaşındayken getirildi. 1916'da Verdun kentine yönelik Alman saldırısını durdurmakla görevlendirildi. Durumun umutsuzluğuna karşın cephe ve ikmal sistemini yeniden düzenleyerek, topçu birliklerini akıllıca kullanarak ve birliklerine büyük bir moral gücü vererek

Verdun'da tarihe geçecek bir zafer kazandı. Başkomutan General Robert-Georges Nivelle'in başarısızlıkla sonuçlanan saldırılarının ardından Fransız ordusunda ciddi ayaklanmalar baş gösterince Nivelle'in yerine başkomutanlığa getirildi.

Yapmak istediklerini askerlere anlatarak ve onların yaşam koşullarını düzelterek orduda disiplini yeniden sağlayan Pétain, 1918'de İtilaf Orduları komutanı General

Pétain
EB Inc

Ferdinand Foch'un zaferle sonuçlanan saldırısına katıldı. Kasım 1918'de Fransa mareşalliğine yükseltildi. Daha sonra da Yüksek Savaş Konseyi başkan yardımcılığı ve ordu genel müfettişliği gibi önemli görevlere atandı.

II. Dünya Savaşı sırasında Almanların Mayıs 1940'ta Fransa'ya saldırmalarının ardından, Başbakan Paul Reynaud tarafından başbakan yardımcılığına getirildi. 16 Haziran'da da başbakan oldu. Kısa bir süre sonra Fransa'nın yenilgisinin kaçınılmaz olduğunu öne sürerek ateşkes çağrısında bulundu. Ateşkesin imzalanmasından sonra Vichy'de toplanan Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından devlet başkanı ilan edilerek olağanüstü yetkilerle donatıldı.

Almanlarla işbirliği yaparak saldırının yol açtığı yıkımı onarabileceğine ve savaş tutsaklarını kurtarabileceğine inanan Pétain, ateşkes antlaşması uyarınca Nazi işgali dışında kalan ve ülke topraklarının yalnızca üçte birini oluşturan Güney Fransa'da "İş, Aile ve Vatan" sloganıyla otoriter bir yönetim kurdu. Mason localarını kapattı ve Yahudilerin belirli mesleklere girmelerini yasaklayan yasalar çıkardı.

Aralık 1940'ta, Almanya'yla yakın işbirliğine gidilmesini savunan Başbakan Pierre Laval'i görevden alarak yerine Amiral François Darlan'ı getirdi. Bu tarihten sonra tarafsız bir politika izleyerek zaman kazanmaya çalışan Pétain Londra'ya gizlice bir elçi gönderdi, İspanya diktatörü Francisco Franco ile buluşarak ondan Hitler'in ordusunun Kuzey Afrika'ya geçmesine izin vermemesini istedi ve Aralık 1942'ye değin ABD'nin Vichy büyükelçisi olan William Leahy ile iyi ilişkiler kurdu.

Laval'i Almanların baskısıyla yeniden başbakanlığa getirmek zorunda kaldığı Nisan 1942'den sonra yönetim üzerindeki etkisini yitirdiyse de, Hitler'in bütün Fransa'yı Alman yönetimi altına sokacağından çekinerek istifa etmemekte direndi. Müttefiklerin Kasım 1942'de Kuzey Afrika'ya çıkmalarından sonra, bir yandan Afrika'daki Fransız kuvvetlerinin Müttefiklere katılmalarını sağlamak için o sırada Cezayir'de bulunan Amiral Darlan'a gizlice emirler gönderirken, öte yandan da çıkarmayı protesto eden mesajlar yayımladı.

Ağustos 1944'te General Charles de Gaulle'ün Paris'i kurtarmasından sonra iktidarın barışçı bir biçimde devredilmesini sağlamak amacıyla de Gaulle'e bir elçi gönderdiyse de de Gaulle elçiyi kabul etmedi. Ağustos sonunda Almanlar tarafından Vichy'den Almanya'ya götürülen Pétain daha sonra Fransa'da yargılandı. Ağustos 1945'te idama mahkûm edildiyse de cezası sonradan ömür boyu hapse çevrildi. Atlas Okyanusundaki Yeu Adasında bir kaleye hapsedildi ve 95 yaşında orada öldü.

petal *bak.* taçyaprak

Petaling Jaya, Batı Malezya'daki (Malaya) Selangor eyaletinde kent. 1953'te, Kuala Lumpur'un gecekondu mahallelerinde yaşayanları yerleştirmek üzere, bir uydu kent olarak kuruldu. Günümüzde Malezya'nın en sanayileşmiş kentlerinden biridir. Sanayi dalları arasında gıda, kauçuk, kereste, kâğıt, kimyasal maddeler, ilaç, gübre ve meşrubat üretimi sayılabilir. Kentte bir teknik meslek okulu ile Kraliyet Asya Kurumu'nun Malezya şubesi, Malezya ulusal arşivleri ve Malezya Kooperatif Yüksekokulu (1956) yer alır. Nüfus (1980) 207.805.

Petar I, tam adı PETAR PETROVIĆ NJEGOŠ (d. y. 1747, Njegoš - ö. 30 Ekim 1830, Çetine, Karadağ), 1782-1830 arasında Karadağ prens-piskoposu (*vladika*).

Amcası Sava'nın ardından tahta geçti. İki yıl sonra piskopos olarak takdis edildi. Osmanlılara karşı Rusya ve Avusturya ile ittifak kurdu. Osmanlıların 1796'daki saldırısını püskürttü ve 1799'da imzalanan bir antlaşmayla III. Selim'in Karadağ'ın bağımsızlığını tanımasını sağladı. Napoléon Savaşları (1800-15) sırasında 1807'ye değin Rusla, 1813'te de İngilizlerle ittifak kurarak Karadağ'ın Kotor kenti ve körfezi üzerindeki egemenliğini korumaya çalıştı. Fransızların bölgeden ayrılmaları üzerine, Ekim 1813'te Kotor'u ilhak etti. Kotor bir yıl boyunca Karadağ'ın başkenti olduysa da Viyana Kongresi'nde (1814-15) alınan bir kararla Avusturya'ya geri verildi.

Petar II, tam adı PETAR PETROVIĆ NJEGOŠ (d. 13 Kasım 1813, Njegoš, Karadağ - ö. 31 Ekim 1851, Çetine), 1830-51 arasında Karadağ prens-piskoposu (*vladika*).

Amcası I. Petar'ın ardından tahta geçince, vaftiz adı olan Rado yerine Petar adını aldı. Teokratik bir sistemle yönetilen Karadağ geleneği gereğince, 1833'te piskopos olarak takdis edildi. Hükümdarlığı sırasında Rus çarı I. Nikolay'ın mali desteğiyle çeşitli reformlar yaptı, okullar açtı ve başkent Çetine'de (Cetinje) Karadağ'daki ilk basımevini kurdu. Ayrıca Radoniç ailesinin elinde olan sivil valilik makamını kaldırarak ve yerel beylerin gücünü 12 beyden oluşan, kendi denetimi altında Çetine'de toplanan senatoya devrederek yönetimini güçlendirdi. Aydın bir hükümdar ve cesur bir asker olmanın yanı sıra bir şair olarak da tanınan Petar'ın başlıca şiirleri "Mikrokozmun Işını", "Sahte Çar Küçük Stefan" ve "Dağ Çelengi"dir.

Petar I (d. 11 Temmuz 1844, Belgrad - ö. 16 Ağustos 1921, Topčider, Belgrad yakınları), Sırbistan kralı (1903-18) ve Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın (sonradan Yugoslavya) ilk hükümdarı.

Sırbistan prensi Aleksandar Karayorgiyeviç'in (hd 1842-58) üçüncü oğluydu. Ağabeyi Svetozar'ın 1847'de ölmesiyle tahtın vârisi oldu. Babasının parlamentonun baskısıyla tahttan çekilmek zorunda kaldığı 1858'de Sırbistan'dan ayrıldı ve sonraki 45 yılı sürgünde geçirdi. Sürgün yıllarında Karadağ prensi Nikola'nın ilk çocuğu olan Zorka'yla evlenerek hanedan bağlarını güçlendirdi (1883).

Sırbistan kralı Aleksandar Obrenović'in (hd 1889-1903) bir suikast sonucu öldürülmesiyle Obrenović hanedanı son buldu ve Petar Sırbistan Krallığı'na seçildi. Liberal olarak tanınması ve anayasal yönetimi hararetle savunması ülkeye siyasal istikrar getirdiği gibi Petar'a yurtdışında saygınlık da kazandırdı. Yaşının ilerlemesi ve sağlığının bozulması üzerine 24 Haziran 1914'te vârisi Prens Aleksandar'ı naipliğe getirdi. Sırbistan'ın yenilgisiyle sonuçlanan I. Dünya Savaşı'ndan sonra Sırp, Hırvat ve Sloven kralı ilan edildi (1 Aralık 1918).

Petar II, tam adı PETAR KARAĐORĐEVIĆ (d. 6 Eylül 1923, Belgrad - ö. 3 Kasım 1970, Los Angeles, ABD), son Yugoslavya kralı.

Fransa'yı ziyareti sırasında bir suikast sonucu öldürülen (9 Ekim 1934) I. Aleksandar'ın oğluydu. On bir yaşındayken kral unvanı aldı, ama henüz reşit olmadığından yönetimi naip sıfatıyla amcası Prens Pavle üstlendi. 27 Mart 1941'de General Dušan Simović önderliğindeki subayların düzenlediği bir darbeyle Pavle'nin tahttan indirilmesi üzerine fiilen iktidarı üstlendiyse de birkaç hafta sonra Mihver Devletleri Yugoslavya'yı işgal edince ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Londra'da bir sürgün hükümeti kuran Petar 1944'te Yunan prensesi Aleksandra ile evlendi. 1945'te Tito'nun Yugoslavya'da krallık yönetimini devirmesinden sonra ABD'ye yerleşti. Petar'ın *A King's Heritage* (1955; Bir Kralın Mirası) adlı bir kitabı vardır.

Petare, Venezuela'nın kuzeyindeki orta dağlık bölgede, Miranda eyaletinin kuzeybatı kesiminde kent. Önceleri kahve, kakao ve şekerkamışı üreten verimli bir tarım alanının ticaret merkezi olan kent, günümüzde başkent Caracas'ın konut banliyösü ve metropoliten alanının bir parçasıdır. Kentte karton üretilir. Bir otoyol Petare'yi yaklaşık 16 km batı-kuzeybatıdaki Caracas'a bağlar. Nüfus (1990 tah.) 531.866.

petek limonit, bir ana kayaçtaki sülfür minerallerinin çözünmesi sonucunda kayaçta oluşan arı peteği görünümündeki boşluklarda tortu olarak kalan limonit (hidratlı demir oksit mineralleri karışımı) minerali. Petekli yapı süngersi, üçgen, piramit, elmas biçimli ya da düzensiz bir yapıda olabilir. Rengi ise portakal rengi ile kahverenginin değişik tonları arasında değişir. Petekli yapının renk ve biçiminden, çözünmüş sülfür minerallerinin belirlenmesinde yararlanılır. *Ayrıca bak.* gossan.

Petén Itzá Gölü, İspanyolca LAGO PETÉN ITZÁ, Guatemala'nın kuzeyindeki Petén bölgesinin iç kesiminde göl. Guatemala kentinin 260 km kuzeydoğusunda yer alır. Kireçtaşı oluşumlu alçak bir platonun üzerindeki çöküntü alanını kaplayan göl, doğudan batıya yaklaşık 35 km, kuzeyden güneye de 16 km boyunca uzanır; derinliği 50 m, yüzölçümü 100 km²'dir. Fazla suları dipten boşaldığından görünür bir gideğeni yoktur. Bir zamanlar, 1697'ye değin İspanyollara baş eğmeyen Maya Itzá Yerlilerinin yönetimi altında olan gölün kıyılarında günümüzde bir dizi kasaba yer alır. Bunların en önemlileri gölün güneybatı kesimindeki bir adanın üzerinde bulunan Flores ile güneybatı kıyısındaki San Benito ve kuzeybatıdaki San Andrés'tir.

Peterborough, İngiltere'nin Cambridgeshire ilinde (*county*) ilçe (*district*) düzeyinde

kent. Kuzey Denizine açılan Nen Irmağı kıyısında, Fens bölgesi sınırında yer alır. Islah edilerek yoğun biçimde tarım yapılan Fens'teki ürünlerin çoğu burada işlenir. Fens'in ıslah edilmesi, yöreye demiryolunun gelmesi ve Nen'in güney kıyısında İngiltere'nin en büyük tuğla fabrikalarının kurulması sonucu Peterborough 19. yüzyılda hızla gelişmiştir. Çevresinde toplanmış banliyö alanlarına otoyollarla ulaşım sağlanır. Kentteki en önemli yapı St. Peter Katedrali'dir. 1118'de yapımına başlanıp 1238'de ibadete açılan katedral geç Norman üslubunda yapılmış, ama sonradan eklenen bölümlerle özgün biçimi büyük ölçüde bozulmuştur. Nüfus (1981) kent, 115.544; (1991 geç.) ilçe, 148.800.

Peterborough, Kanada'da, Ontario'nun güneydoğu kesimindeki Peterborough ilinin (*county*) merkezi kent., Otonabee Irmağı kıyısında, Toronto'nun 115 km kuzeydoğusunda yer alır. 1825'te bir grup İrlandalı göçmen tarafından kuruldu ve göçmenlerin lideri Peter Robinson'ın adını aldı.

Otonabee Irmağı üzerinde yükseltme havuzları, Peterborough, Ontario
Shostal-EB Inc

1905'te tüzel kimlik kazanan kent, zamanla çevre bölgeler için bir ticaret ve imalat merkezi olmanın yanı sıra Kawartha Gölleri bölgesinin turizm merkezi durumuna geldi. Otonabee Irmağının kanallarla Trent Kanalı sistemine bağlanmasıyla, Ontario Gölü ve Georgia Körfezi ile Peterborough arasında dünyanın en yüksek (20 m) hidrolik savağı (1904) aracılığıyla doğrudan bağlantı sağlandı. Kentte elektrikli aletler ve makineler ile tekneler ve tekne donanımı, bilgisayar aksamı, kereste, kol saatleri ve gıda maddeleri üretilir. Nüfus (1986) 61.049.

Péterfi, Tibor (d. 22 Haziran 1883, Dej [bugün Romanya'da], Avusturya-Macaristan - ö. 14 Ocak 1953, Budapeşte, Macaristan), dokuların mikroskop altında incelenebilmesini sağlayan mikromanipulatör adlı aygıtı geliştiren Macar bilim adamı.

Tıp öğrenimini 1906'da Klausenburg'daki (bugün Cluj-Napoca) üniversitede tamamladıktan sonra aynı üniversitenin Histoloji Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. 1908'de Budapeşte Üniversitesi'nin Anatomi Enstitüsü'ne geçti. I. Dünya Savaşı sırasında sahra hastanelerinde bulaşıcı hastalıklar konusunda çalışmalar yaptı. Savaştan sonra Prag ve Jena üniversitelerinde ders verdi. 1921-34 arasında Berlin'deki Kaiser-Wilhelm Biyoloji Enstitüsü'nü yönetti. Bu yıllarda Jena'daki Carl Zeiss optik fabrikalarının bilim danışmanlığını da yürüttü. 1934-36 arasında Cambridge Üniversitesi'nde Zooloji Laboratuvarı'nda, 1936-39 arasında Kopenhag Üniversitesi'nin Carlsberg Vakfı Biyoloji Enstitüsü'nde çalıştı. Nisan 1939'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Histoloji ve Embriyoloji Enstitüsü'nde profesör olarak ders vermeye başladı. 1941-46 arasında bu enstitünün yöneticiliğini yaptı. 1946'da Macaristan'a döndü ve çalışmalarını Budapeşte Üniversitesi'nde sürdürdü.

Hücrebilim, histofizyoloji ve histogenetik konularında araştırmalar yapan Péterfi, özellikle kirişlerle kas liflerinin birleşmesi, sinirlerde uyarı iletimi ve mikroskopla incelenmek üzere doku hazırlama teknikleri üzerinde durdu. Türkiye'de yayımlanan kitaplarından bazıları *Histoloji* (1942; N. Erenus ile birlikte) ve *Genel Histoloji*'dir (1943).

Peterloo Katliamı, İngiltere tarihinde, Manchester'daki St. Peter Alanı'nda radikallerce düzenlenen bir toplantıyı zorla dağıtmaya çalışan süvari birliklerinin yol açtığı katliam (16 Ağustos 1819). İngiliz egemen sınıfının Fransa'dakine benzer bir devrim korkusuyla düşmanca bir şiddete başvurduğunu belirtmek için Waterloo çağrıştırmasıyla Peterloo olarak anılan olay, radikal ve reformcu çevrelerce daha sonra baskıcı Tory yönetimini simgeleyen bir örnek olarak işlendi.

Sanayideki bunalım ve yüksek gıda fiyatları nedeniyle büyük bir sarsıntının yaşandığı 1819'da daha önce de bir dizi siyasal nitelikli toplantı yapılmıştı. Radikal lider Henry Hunt başkanlığında St. Peter Alanı'nda düzenlenen toplantının protestoları doruğa çıkarması ve parlamento reformunu gündeme getirmesi bekleniyordu. Toplantıya büyük bölümü kadın ve çocuklardan oluşan 60 bin kişi katıldı. Hiçbiri silahlı değildi ve davranışları tamamen barışçıydı. Toplantının başlamasından hemen sonra hükümet yetkilileri Manchester gönüllü süvari alayına konuşmacıları gözaltına alma emri verdi. Süvariler yalnızca liderleri yakalama yerine kılıçlarını çekerek kalabalığa saldırdılar. Ardından 15. Husar Birliği ve Cheshire Gönüllüleri de saldırıya katıldı. Olayda 11 kişi öldürüldü, yaklaşık 500 kişi de yaralandı.

Peters, Lenrie (d. 1932, Bathurst, Gambia), Gambialı hekim, romancı ve şair.

Sierra Leone'nin başkenti Freetown'daki Bathurst'te okuduktan sonra Cambridge'deki Trinity College'da tıp öğrenimi gördü. 1959'da hekim olduktan sonra çalışmalarını cerrahi dalında sürdürdü. Ayrıca British Broadcasting Corporation'ın (BBC) pek çok programında görev aldı ve "Africa Forum" programının başkanlığını yürüttü, ardından Gambia'ya döndü.

The Second Round (1965; İkinci Raund) adlı yarı otobiyografik romanı tıp öğrenimini bitirdikten sonra İngiltere'den Freetown'a dönen ve ülkesinin karışık, huzursuz ortamından düş kırıklığına uğrayan genç bir hekimin yaşamını konu alır. Halkın bütün geleneksel değerleri yadsıdığını, ama yerine olumlu bir şey koymadığını gören genç hekim, bir süre eski dostlarıyla birlikte amaçsız bir yaşam sürdürür. Sonuçta ülkenin uzak bir köşesindeki hastanede görev alarak yaşamına bir anlam kazandırmaya çalışır.

Poems (1964; Şiirler), *Satelites* (1967; Uydular) ve birçok başka yapıtta topladığı şiirlerinde bilimle sağduyunun üstün geleceği umuduna dayalı daha iyimser ve yenilikçi bir yaklaşım izler. Gene de bazı şiirleri *The Second Round*'dakine benzer bir yabancılaşma duygusuyla yüklüdür. Üslup açısından genelde Avrupa ölçülerine bağlı kalan Peters, yapıtlarında daha çok Afrika'ya özgü tema ve imgelere yer verir.

Petersburg, eskiden (1924-91) LENİNGRAD, Rusya Federasyonu'nun kuzeybatı kesiminde yönetim birimi (*oblast*). Yüzölçümü 85.900 km²'dir. Batıda Karelya Kıstağının tamamını ve Finlandiya Körfezinin Narva'ya kadar olan güney kıyılarını içine alır. Doğuda Ladoga Gölünün güney kıyıları ve Svir Irmağı boyunca Onega Gölüne kadar uzanır. Kuzeydeki Karelya Kıstağı, göller ve bataklıklarla kaplı çukurlarla birbirinden ayrılan, buzultaş kökenli uzun ve dolambaçlı tepelerden oluşur. Finlandiya Körfezi kıyısındaki bataklık ve düz ova birdenbire yükselerek yerini İjora adlı yüksek alana bırakır. İç kesimdeki geniş düzlükler doğuda buzultaşlarla oluşmuş bir dizi sırta doğru yükselir. Yönetim biriminin bütün yüzeyini kaplayan buz çağı kili ve buzultaş birikintileri oldukça kalın bir katman oluşturur. Bölgede sayısız göl bulunur.

Baltık Denizine yakınlıktan ve Atlas Okyanusunun etkisinden dolayı, Rusya'nın Avrupa kesimindeki birçok bölgeye göre daha sıcak, ama daha yağışlı ve daha değişken bir iklim görülür. Yıllık yağış miktarı alçak kesimlerde 450-475 mm, yüksek kesimlerde 600 mm dolayındadır; yağışlar en çok yazın düşer. Kuzey, doğu ve orta kesimlerde ıhlamur, çam ve huşağacından oluşan tayga örtüsü egemendir. Batıda karışık ormanlar bulunur; daha yağışlı alanlarda kızılağaç ve kavak yaygındır. Her yerde rastlanan turbalıkların ve sazlık bataklıkların çoğu akaçlanmıştır.

Ekonominin odak noktasını Petersburg kenti ve banliyöleri oluşturur; yönetim birimindeki sanayilerin büyük bölümü bu metropoliten alana bağlıdır. Volga-Urallar alanından boru hatlarıyla taşınan petrol, Kirişi'de arıtılır. Öteki madenler arasında Kingisepp'te çıkarılan fosfat, Boksitogorsk'ta çıkarılarak Volhov'da ergitilen boksit sayılabilir. Kerestecilik, kâğıt ve kâğıt hamuru üretimi oldukça gelişmiştir. Kimya sanayisi petrol şeyli ve keresteye dayanır. Finlandiya Körfezi ve Ladoga Gölü kıyılarında, Viborg ve Primorsk gibi balıkçılık merkezleri bulunur. Tarım, Petersburg'un kalabalık kent nüfusunu besler. Geniş doğal otlaklar büyük ölçekli mandıracılığa olanak verir. Çok sayıda domuz beslenir. Bölgenin her yerinde kümes hayvancılığı yapılır; ekilebilir topraklarda pazara yönelik bahçecilik ve hayvan yemi üretimi yaygındır. Kuzeyde ve doğuda ekime elverişli alanlar daha azdır, çavdar ve yulaf ekimi sebze üretiminden daha büyük önem taşır. 1980'lerin ortasında nüfusun yüzde 90'dan fazlası kentlerde yaşamaktaydı. Nüfus (1990 tah.) 6.698.000.

Petersburg, eskiden (1703-1914) PETERSBURG (Rusça SANKT-PETERSBURG), (1914-24) PETROGRAD ve (1924-91) LENİNGRAD, Rusya Federasyonu'nun kuzeybatı ucunda Petersburg yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Moskova'nın 640 km kuzeybatısında ve Kuzey Kutup Dairesi'nin yalnızca 7° güneyinde yer alır. Ülkenin ikinci büyük kenti, işlek bir liman, önde gelen bir sanayi ve kültür merkezidir. 1703'te Çar I. Petro (Büyük) tarafından kurulduktan sonra 200 yıldan uzun bir süre (1712-1918) başkent olarak kalmış, 1917'de Şubat ve Ekim devrimlerine, II. Dünya Savaşı'nda da Almanlara karşı gerçekleştirilen, tarihin en büyük savunmalarından birine sahne olmuştur. Görkemli ve uyumlu mimarisiyle Avrupa'nın en güzel kentleri arasında sayılır. Metropoliten alanı içinde kalan

yerleşmelerle birlikte 1.355 km²'lik bir alanı kaplar. 1991 tahminlerine göre kent nüfusu 4.466.800, metropoliten alan nüfusu ise 1989 tahminlerine göre 5.020.000'dir.

Doğal yapı. Finlandiya Körfezine dökülen Neva Irmağının deltası üstünde kurulu olan Petersburg, 100 kadar adayı ve ırmağı çevreleyen taşkın ovasının bu adalara bitişik kesimlerini kaplar. Adaların çoğu günümüzde toprak doldurularak birbirine bağlanmıştır. Genelde kurutulmuş bataklıklardan oluşan yerleşim alanının alçak olması nedeniyle, kent dönem dönem taşkın tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Taşkın sırasında suları akıtmak için açılmış kanallar, doğal boğazlar ve sayısız köprüler kente ilginç bir görünüm verir.

Petersburg'dan bir görünüm
ABC Ajansı

Körfez sularını bir at nalı gibi kuşatan metropoliten alan kuzeyde yaklaşık 80 km'lik bir şerit biçiminde batıya doğru uzanarak Zelenogorsk'u içine alır. Güzel kumsallara bakan bu şeritte pek çok koru, park ve yazlık yerleşim yeri bulunur. Körfezin güney kıyısındaki Petrodvorets ile Lomonosov'u da kapsayan metropoliten alan, Neva Irmağını izleyen doğu kesiminde İvanovskoye'ye kadar uzanır.

Petersburg'da, denizin etkisiyle, yumuşak bir kara iklimi egemendir. Ocak ayı ortalama sıcaklığı –8°C'dir; bazı kışlarda sıcaklık –40°C'ye kadar düşer. Yılın ortalama 132 gününde yerde kar bulunur. Yazlar genelde serin geçer; temmuz ayı ortalama sıcaklığı 18°C'dir. Yıllık yağış miktarı 585 mm'dir. Kentin coğrafi konumu nedeniyle kış geceleri uzun sürer; yaz başlarında görülen yarı aydınlık geceler ("beyaz geceler") kentin en ilgi çekici yönlerinden biridir.

Kentin görünümü. Kent merkezi Neva Irmağının kollarıyla dört kesime ayrılır: Neva Irmağının sol (güney) kıyısı boyunca uzanan Oktyabrski yakası, Büyük (Bolşaya) Neva ve Küçük (Malaya) Neva kolları arasında kalan Vasilyevski Adası, Küçük Neva ve Büyük Nevka kollarının çevrelediği bir dizi adayı kapsayan Petrograd yakası ve Büyük Nevka'nın doğusuyla Neva'nın kuzeyinde yer alan Viborg yakası.

Kentin zengin tarih ve kültür mirasının en büyük bölümünü barındıran Oktyabrski yakasının merkezi, günümüzde bir deniz harp okulunun bulunduğu Donanma Binası'dır. Bunun hemen doğusunda başlayan Saray Meydanı'nın ortasında tek parça granitten yapılmış 50 m yüksekliğindeki Aleksandr Sütunu (1830-34) yer alır. Meydan ile ırmak arasında çok büyük ve görkemli barok bir yapı olan Kışlık Saray vardır. 1754-62 arasında İtalyan mimar B. F. Rastrelli'nin yaptığı saray 1837'de çıkan bir yangında, bitişiğindeki Ermitaj dışında bütünüyle yanmış, iki yıl sonra eski planına göre yeniden yapılmıştır. Bugün iki yapı birlikte ünlü sanat müzesi Ermitaj'ı(*) barındırmaktadır. Sarayın karşısına düşen yarımay biçimli Genelkurmay Binası meydana egemen bir konumdadır. Oktyabrski yakasının batısındaki Dekabristler Meydanı'nı da Senato, Sinod ve Atlı Muhafızlar Binicilik Okulu gibi eski yapılar kuşatır. Daha ilerideki İsakievsky Meydanı'nda Aziz İsak Katedrali yer alır. Katedralin altın kaplama kubbesi kentin her yanından görülür.

Donanma Binası ile çevresindeki meydanlardan dışa doğru üç büyük cadde uzanır. Bu caddelerin en önemlisi olan ve Neva Irmağının kıvrılmasıyla oluşmuş yarımadayı güneydoğu yönünde kesen Nevski Bulvarı'nın iki yanında bir dizi saray (Stroganov, Şuvalov, Aniçkov vb), kilise (Şvitoy Pyotr Reform Kilisesi, Svitoya Yekaterina Katolik Kilisesi, Kazan Katedrali vb), mağaza, tiyatro, lokanta ve *café* sıralanır. Bulvarın doğu ucunda bulunan Aleksandr Nevski Meydanı'nı aynı adlı manastırla, anıt ve heykelleriyle ünlü Lazarus ve Tihvin mezarlıkları çevreler. Daha geride Meryem'e Müjde Kilisesi ile Kutsal Üçleme Katedrali'nin kule ve kubbeleri yükselir.

Oktyabrski yakasındaki bulvarları çok sayıda suyolu keser. Bunların başında Moyka ve Fontanka ırmakları ile Griboyedov ve Obvodni kanalları gelir. Fontanka'nın Neva'ya döküldüğü yerin aşağısında kentin en güzel yeşil alanlarından biri olan Mars Meydanı uzanır. Daha yukarıda bulunan, heykellerle süslü Yazlık Bahçe'nin kuzeydoğu kesiminde Yazlık Saray yer alır. Sarayın Neva'ya bakan cephesi dökme demirden yapılmış zarif bir parmaklıkla çevrilidir.

Kent merkezinin en doğu ucunda, Neva Irmağının kıvrımı içinde kalan Smolni de birçok tarihsel yapıyı barındırır. Bu kesimdeki Smolni Enstitüsü 1917 Devrimi sırasında Lenin tarafından karargâh olarak kullanılmıştır. Smolni Rahibe Manastırı beş kubbeli katedraliyle ünlüdür.

Savunmaya elverişli konumundan dolayı ilk yerleşilen yerlerden biri olan Vasilyevski Adasının Donanma Binası ile Kışlık Saray'ın karşısına düşen doğu ucu Strelka (İşaretparmağı) adıyla anılır. Neva Irmağının iki kola ayrıldığı kesime bakan bu alanda ilginç mimarlık örnekleri vardır. Gemi pruvalarıyla süslenmiş olan Deniz Zaferi Sütunları'nın gerisinde, Puşkin Meydanı'na egemen bir konumda eski Borsa Binası yükselir. Klasik bir Yunan tapınağını andıran bu yapı, günümüzde Merkez Deniz Müzesi olarak kullanılmaktadır. Daha geride Neva kıyısına doğru dik açıyla uzanan birbirinin aynı 12 yapıdan oluşan Sankt Petersburg Devlet Üniversitesi bulunur. Bu kıyı boyunca Bilimler Akademisi, Menşikov Sarayı ve Güzel Sanatlar Akademisi gibi yapılar sıralanır. Borsa Binası'nın kuzeyinde günümüzde Puşkin Evi olarak bilinen Gümrük Binası yer alır.

Petrograd yakasının Strelka'nın karşısına düşen kesiminde Petro-Pavel Kalesi bulunur. 19. yüzyıl başlarında özellikle siyasal tutuklular için bir hapishane olarak kullanılan kale günümüzde müzeye çevrilmiştir. Alçak kale duvarlarının ufuk çizgisi üzerinde Svitoy Pyotr ve Svitoy Pavel Katedrali'nin ince ve sivri kulesi yükselir. Daha doğuda, Büyük Nevka Irmağının hemen girişinde demirlemiş olarak duran "Aurora" adlı kruvazör, müze ve eğitim gemisi olarak kullanılmaktadır.

Kent merkezinin kuzeydoğusuna düşen Viborg yakası 19. yüzyıl sonlarında bir sanayi banliyösüne dönüşmüştür. Bu kesimin en ünlü köşelerinden biri Nisan 1917'de Lenin'i getiren trenin durduğu yer olan Finlandiya İstasyonu'dur. İstasyonun yakınına Lenin'in büyük bir heykeli dikilmiştir. Viborg yakasının en önemli caddesi olan Karl Marx Bulvarı boyunca modern Petersburg Oteli ve Svitoy Sampson Katedrali gibi yapılar sıralanır.

Kentin delta alanı dışına taşmasıyla ortaya çıkan banliyölerin en ünlüsü Petrodvorets'tir. Banliyönün körfezden iç kesime doğru sekiler biçiminde uzanan park ve bahçeleri, Rus mimarlığının tipik örneklerini kapsar. İkinci sekinin kenarında yükselen Büyük Saray, kuzeyde gösterişli bir park olan Büyük Çağlayan'a bakar. Bir mağara ve 64 çeşmenin bulunduğu yapıdan inen iki ayrı merdiven, yarım çember biçiminde geniş bir havzaya açılır. Burada Rusya'nın askeri başarılarını simgeleyen ve Şimşon'u bir aslanla boğuşurken gösteren dev bir heykel vardır. 18. yüzyılda bir çarlık yerleşim alanı olarak gelişen Puşkin'in başlıca tarihsel yapıları arasında Yekaterina Sarayı, Çin Köyü ve Lise sayılabilir. Mısır Kapıları'nın yakınında Puşkin'in ünlü bir heykeli vardır. Bir başka güney banliyösü olan Pavlosk'taki Büyük Saray'ın dev kubbesi 64 sütun üstünde durur. Daha iç kesimde yer alan Gatçina banliyösü de saray ve parkıyla tanınır. Kentin daha yeni olan bütün semtleri geniş yeşil kuşakların yanı sıra, büyük blokların oluşturduğu konut alanlarıyla kaplıdır.

Ekonomi. Ülkenin başlıca sanayi merkezlerinden biri olan Petersburg, bilimsel ve teknik araştırmalara da önemli katkıda bulunur. Temel sanayi dalı olan makine yapımının toplam sanayi üretimi içindeki payı yüzde 50'yi geçer. Bu daldaki başlıca ürünler silah araç ve gereçleri, nükleer reaktörler, elektrikli makineler, buhar, hidrolik ve gaz türbinleri, jeneratör gibi enerji aygıtları, elektrikli ve elektronik ev eşyasıdır. Köklü bir geçmişe dayanan gemi yapımcılığı günümüzde de önemini korumaktadır. Oldukça gelişmiş olan kimya sanayisi gübre, oto lastiği, sentetik kauçuk eşya, plastik eşya, sentetik elyaf, boya ve ilaç gibi ürünleri kapsar. Basım sanayisi ileri bir düzeydedir. Kentte çeşitli tüketim malları üreten fabrikalar da vardır.

Sanayi için gerekli elektrik enerjisi Volhov, Svir ve Vuoksa ırmakları üzerinde kurulmuş hidroelektrik santrallardan sağlanır. Yakın dönemde nükleer enerji santralları da inşa edilmiştir. Ülkenin başka bölgelerinden kente boru hatlarıyla doğal gaz taşınır.

Ülkenin en büyük limanı olan Petersburg önemli bir dış ticaret kapısıdır. İthal ürünlerin başında metal borular, fabrika donanımı, kimyasal maddeler, şeker, pamuk ve meyve gelir. Limandan yapılan ihracat ise makine, kereste, kömür, potasyum tuzları ve piritlere dayanır. Yaz aylarında Stockholm ile Tilbury'ye (İngiltere) düzenli yolcu seferleri yapılır. Küçük açık deniz gemileriyle Neva Irmağı ve Ladoga Gölü üzerinden Beyaz Deniz, Hazar Denizi ve Karadeniz'e kadar giden iç kesimdeki suyolu sistemlerine ulaşılabilir. Pulkovo Uluslararası Havalimanı kentin 18 km güneyindedir.

Petersburg, Moskova ve ülkedeki öteki büyük kentlerin yanı sıra Helsinki ve Varşova'ya bağlanan demiryolu hatlarının ke-

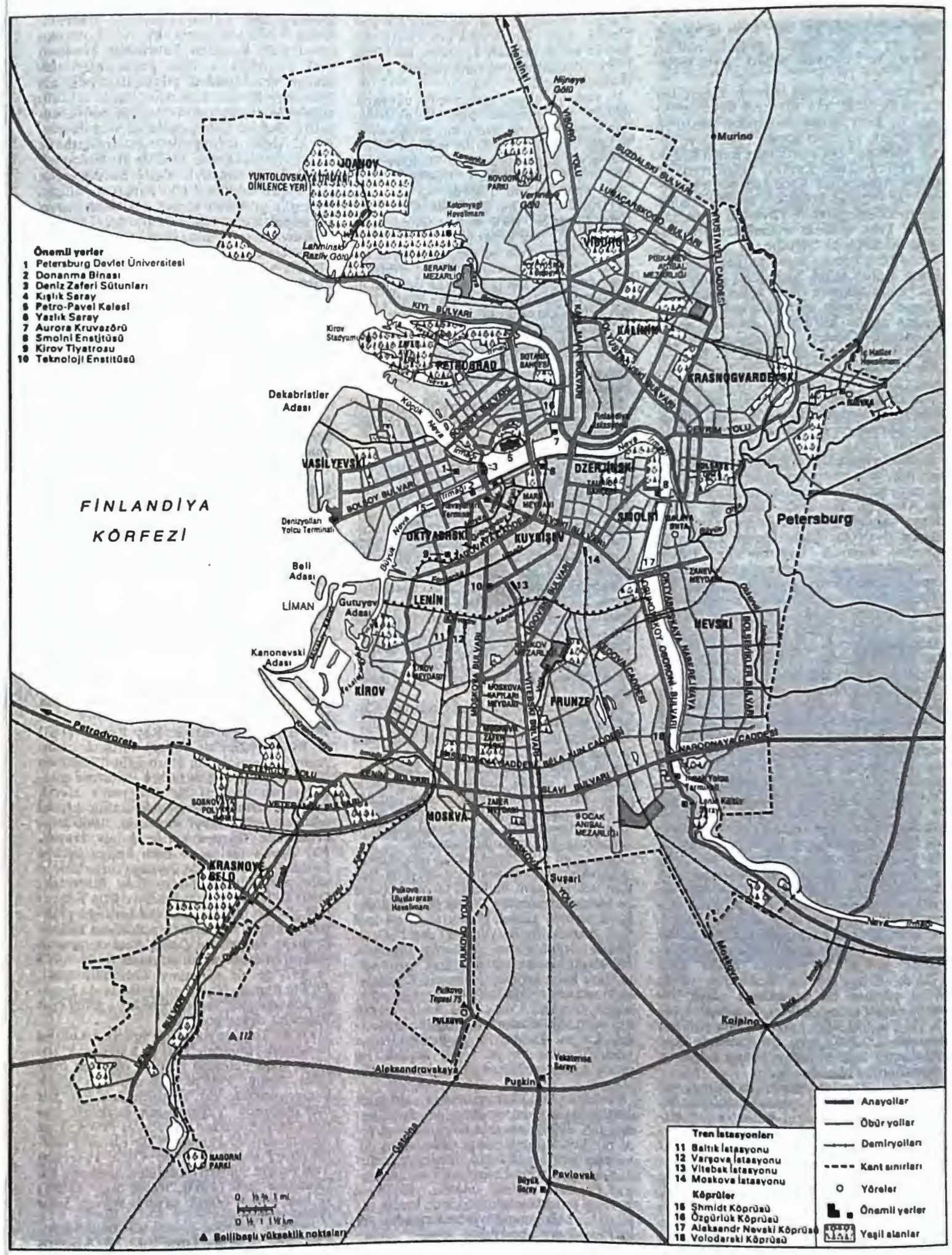

Petersburg kentli ve metropoliten alanı

sişme noktasında yer alır. Kent içi ulaşım metroyla ve son derece gelişmiş otobüs, tramvay ve troleybüs hatları ağıyla sağlanır.

Yönetsel ve toplumsal koşullar. Doğrudan Rusya Federasyonu merkezî hükümetine bağlı bir kent meclisi tarafından yönetilen Petersburg, yönetsel açıdan 14 bölgeye ayrılır. Metropoliten alan içinde kalan Kolpino, Petrodvorets, Puşkin, Sestroretsk ve Kotlin Adasındaki Kronştadt yerleşmelerinin de yönetsel bölgelere eşit bir statüsü vardır. Zelenogorsk ve Pavlovsk yerleşmeleriyle kent içindeki mahalleler yönetsel bölge meclislerine bağlıdır.

Konutların hemen hepsi merkezî sistemle ısıtılır. Bütün sağlık hizmetleri parasızdır. Petersburg ülkenin önde gelen eğitim ve bilimsel araştırma merkezlerinden biridir. Başlıca eğitim kurumları arasında Sankt Petersburg Devlet Üniversitesi (1819), Güzel Sanatlar Akademisi (1757), Madencilik Enstitüsü (1773), Askeri Tıp Akademisi (1798) ve Petersburg M. I. Kalinin Politeknik Enstitüsü (1899) sayılabilir. Rusya Bilimler Akademisi'ne bağlı kütüphane ülkenin en önemli araştırma kuruluşudur.

Kültürel yaşam. Petersburg müzik, görsel sanatlar, bale ve tiyatro alanlarında köklü ve canlı bir geleneğe sahiptir. Kirov Devlet Akademi Tiyatrosu Opera ve Balesi dünya çapında ün kazanmıştır. Öteki tanınmış tiyatrolar Mali, Gorki, Puşkin ve Müzikal Komedi tiyatrolarıdır. Büyük Ekim Konser Salonu 4 bin izleyiciyi alacak kapasitededir. Ermitaj ve Rusya Devlet Müzesi önde gelen müzeleri oluşturur. Kent içinde birçok kütüphane vardır. Nevski Bulvarı'ndaki Saltikov-Şçedrin Halk Kütüphanesi (1795), önem bakımından Moskova'daki Lenin Kütüphanesi'nden sonra ikinci sırayı alır.

Tarih. Petersburg'un bulunduğu yörede ilk yerleşim 8. ya da 9. yüzyılda başladı. Önce Novgorod'un, 15. yüzyılda da Moskova'nın yönetimine giren yöre 1617'de İsveç'in eline geçti. Batı'ya denizden bir çıkış yolu arayan Rus çarı I. Petro, 1703'te yöredeki İsveç kalelerini aldıktan sonra "Avrupa'ya açılan bir pencere" olarak yeni bir kentin inşasına girişti. Petro'nun kurduğu kale ve tersanenin çevresindeki tek katlı ahşap evler çok geçmeden yerini taş yapılara bırakırken, kentin gelişmesi geniş meydan ve caddelerle belirlenen düzenli bir plan izledi. Başkentin Moskova'dan buraya taşınmasından (1712) sonra resmî yapılar ve özel saraylar hızla yükselmeye başladı. Bataklık alanlarda kanallar açılarak çok sayıda köprü inşa edildi. Petro'nun girişimiyle kurulan liman daha 1726'da Rusya'nın dış ticaretinin yüzde 90'ını yürüten bir kapasiteye ulaştı. Bu arada çeşitli sanayi dalları da gelişti. Kentin 1765'te 150.300'e varan nüfusu yüzyılın sonunda 220.200'e çıktı. Bu dönemde kent nüfusunun üçte birinden fazlası asker ve memurlardan oluşuyordu.

Kentin ilk kuruluş yıllarına damgasını vuran yalın ve ağırbaşlı mimarlık anlayışı 18. yüzyıl ortalarında yerini, kesin ve sert çizgileri zengin süsleme ve renklerle birleştiren Rus barok üslubuna bıraktı. Bu üslubun tipik örneklerini birinci dönemde Svitoy Pyotr ve Svitoy Pavel Katedrali ile Yazlık Saray, ikinci dönemde ise Kışlık Saray, Smolni Rahibe Manastırı ile Vorontsov ve Stroganov sarayları oluşturur. Bir geçiş döneminin ardından 18. yüzyıl sonlarına doğru Kazan ve Aziz İsak katedralleri ile Smolni Enstitüsü'nde ifadesini bulan saf bir klasik üslup ortaya çıktı. Mimarlık alanındaki hızlı adımlara kültürel alanda da bir canlılık eşlik etti. Çeşitli eğitim ve sanat okulları açılırken, kent Rus bilim adamlarının ve sanatçılarının beşiği durumuna geldi.

19. yüzyılda ulaşım ağının ve dış dünyayla ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak hızlanan sanayileşme kentte yoğun bir işçi sınıfı yarattı. Öte yandan 1861'de serfliğin kaldırılmasıyla kente akın eden köylüler hızlı bir büyümeye yol açtı. 1864'te 539.400 olan kent nüfusu 1900'de 1,5 milyona, 1917'de 2,5 milyona ulaştı. Bu arada kent nüfusu içinde yerli halkın oranı daha 1910'da üçte bire kadar indi.

Kentte çok sayıda işçi çalıştıran büyük ölçekli fabrikaların kurulmasıyla, işyerlerinin hemen yakınında kalabalık işçi mahalleleri ortaya çıktı. Bu nedenle kentin işçileri Rusya'nın öteki kesimlerine göre siyasal bakımdan daha gelişmiş ve daha örgütlü bir yapı kazandı. Buna karşılık birçok temel hizmetten yoksun kalan işçi mahallelerindeki yaşam koşulları son derece sağlıksız ve kötüydü.

Kentte çarlık düzenine karşı ilk ciddi başkaldırıya öncülük eden Dekabristlerin başlattığı ayaklanma (26 Aralık 1825) acımasızca bastırıldı. Bununla birlikte işçiler arasındaki devrimci etkinlikler 19. yüzyıl boyunca yaygın ve şiddetli bir biçimde sürdü. Ocak 1905'te kentte başlayan greve yaklaşık 150 bin işçi katıldı. Çara dilekçe sunmak üzere Kışlık Saray'a yürüyen bir kitlenin üzerine ateş açılmasıyla yaşanan Kanlı Pazar, bütün ülkeyi saran bir ayaklanmaya yol açtı. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra devrimci hareket yeraltına geçti. I. Dünya Savaşı'nda kentte yaşanan büyük sıkıntılar üzerine düzenlenen genel grev, Petrograd Sovyeti'nin Mart 1917'de çarlığı devirmesiyle sonuçlandı. Bunu izleyen Ekim Devrimi'nde Petrograd işçileri ve Kronştadt denizcileri öncü bir rol oynadı.

Mart 1918'de yeni Sovyet devletinin başkenti Moskova'ya taşındı. Sanayinin durma noktasına geldiği iç savaş yıllarında kentin nüfusu 722 bine kadar düştü. Lenin'in ölümünden (1924) sonra kentin adı Leningrad olarak değiştirildi ve 1928'de yeni bir sanayileşme sürecine girildi. 1939'a gelindiğinde ülkedeki toplam sanayi üretiminin yüzde 11'ini karşılayan kentin nüfusu da 3 milyonu geçiyordu.

Leningrad II. Dünya Savaşı'nda Alman saldırısının ilk hedeflerinden biri oldu. Bunun üzerine kent halkının büyük bölümü ve sanayi tesislerinin dörtte üçü daha doğuya taşındı. Geride kalan asker ve sivil halk Almanların 8 Eylül 1941'den 27 Ocak 1944'e değin süren kuşatması sırasında, büyük güçlüklere göğüs gererek yoğun saldırılara karşı koydu. Leningrad Kuşatması(*) sırasında yalnızca 1942'de çoğu açlık, soğuk ve hastalıktan olmak üzere 650 bin kişi öldü. Ablukanın Ocak 1943'te kırılmasına karşın, Almanların dış mahallelerden püskürtülmesi bir yıl sonra başladı. Bu arada Almanlar birçok tarihsel yapıyı yıktı.

Yeniden inşa çalışmalarının ardından 1960'larda eski nüfus düzeyine ulaşan Leningrad, 1970'lerde dışa doğru yayılan yeni bir kentleşmeye sahne oldu. Aynı dönemde kentin altyapısı modernleştirilirken, zengin tarihsel mirasın da korunmasına özellikle önem verildi. SSCB'nin 1991'de parçalanması sürecinde kentte yapılan bir halkoylamasıyla Leningrad'ın adı da Petersburg'a çevrildi.

Petersburg porseleni, Rusya'nın en önemli porselen imalathanesi olan, Petersburg'daki Çarlık Porselen Fabrikası'nda (1925'ten sonra M. V. Lomonosov Devlet Porselen Fabrikası) 1744'ten beri üretilmekte olan porselenler. İlk dönem ürünlerinden günümüze pek azı kalmıştır. Bunlar arasında, bazısı sır altı tekniğiyle yapılmış mavi desenli enfiye kutuları, Doğulu tipleri canlandıran biblolar, çay ve kahve takımları vardır. İmalathane en başarılı dönemine 1762'de II. Yekaterina'nın çariçe olmasıyla ulaştı. Bu dönemde yeni-klasik üslupta 1.000 parçadan oluşan 60 kişilik görkemli yemek takımları, sırsız porselenden grup bibloları üretildi. O yıllarda Rusya'da çalışmakta olan Fransız heykelci Dominique Rachette de bir dizi Rus köylüsü biblosu ve portre büstler yapmıştı. Daha sonra I. Pavel döneminde büyük vazolar; I. Aleksandr döneminde, üstlerinde savaş sahneleri yer alan kaplar; I. Nikolay döneminde askeri örgelerle bezeli örnekler; III. Aleksandr döneminde *art nouveau* üslubunda porselenler; II. Nikolay döneminde ünlü Paskalya yumurtaları başta olmak üzere çok çeşitli ürünler yapıldı. 1920'lerin porselenlerinde ise propaganda amacı başta geliyordu. Bugünkü Petersburg porselenlerinde çoğunlukla yurtseverlik konulu desenlere ya da balerin figürlerine yer verilmektedir.

Peterson, Oscar (Emmanuel) (d. 15 Ağustos 1925, Montreal, Kanada), Kanadalı caz piyanisti. Kusursuz solo tekniğiyle ünlüdür.

Piyano çalmaya yedi yaşında başladı. Bir yıl Montreal Konservatuvarı'na gittikten sonra Macar piyanist Paul de Marky'den özel ders aldı. 1942-47 arasında Kanada'nın en sevilen caz topluluklarından Johnny Holmes Orkestrası'yla çaldı. 1949'da emprezaryo Norman Granz'ın çağrısı üzerine ABD'ye giderek onun Carnegie Hall'da düzenlediği bir konserde izleyici karşısına çıktı. 1950'lerde önce Granz'ın Jazz at the Philharmonic adlı konser grubuyla, daha sonra da kendi üçlüsüyle turnelere çıktı. 1952'de kurduğu üçlüde Ray Brown (bas) ve Irving Ashby'yle (gitar) birlikte çaldı. Ashby'nin yerini alan Herb Ellis 1950'lerin sonlarında üçlüden ayrılınca üçlüsüne gitarist yerine davulcu Ed Thigpen'i alarak *swing* ve *bebop* geleneğinde kendi kişisel üslubunu geliştirmeyi sürdürdü. 1960'ların ortalarında Thigpen yerine Louis Hayes, Ray Brown yerine de Sam Jones üçlüye katıldı. Peterson büyük Avrupa turnelerinin yanı sıra Billy Holiday, Roy Eldridge, Dizzy Gillespie, Count Basie ve Ella Fitzgerald gibi büyük cazcılarla doldurduğu plaklar aracılığıyla da büyük bir dinleyici kitlesine ulaştı. On iki kez *Down Beat* dergisinin yılın en iyi caz piyanisti ödülünü, 1974, 1975 ve 1977'de de Grammy Ödülü'nü aldı. 1973'te Kanada Nişanı'na, 1989'da da Fransız hükümetince verilen Sanat ve Edebiyat Nişanı'na değer görüldü.

1959'da Toronto'da açtığı müzik okulunu konserleri yüzünden 1963'te kapatmak zorunda kalan Peterson 1980'de öğretim üyeliğine döndü. 1985'te Toronto'daki York Üniversitesi'nde caz araştırmaları için bir burs oluşturdu. Yayımlanmış kitapları arasında *Jazz Exercises and Pieces* (1965; Caz Alıştırmaları ve Parçaları) ile *Oscar Peterson New Piano Solos* (1965; Oscar Peterson Yeni Piyano Soloları), besteleri arasında ise *Canadiana Suite* (1963), *Royal Suite* (1981) ve bale müziği olarak yazdığı *Africa Suite* (1983) sayılabilir.

Peterson, Roger Tory (d. 28 Ağustos 1908, Jamestown, New York, ABD),

ABD'li ornitolog, yazar, çevre korumacısı ve yabanıl yaşam ressamı. *A Field Guide to the Birds* (1934; Kuşlar İçin Alan Kılavuzu) ve sonraki kitapları ABD ve Avrupa'da kuşların incelenmesine yaygın ilgi uyanmasında çok etkili olmuştur. "Peterson Field Guide Series"de (Peterson Alan Kılavuzları Dizisi) bölge bölge Kuzey Amerika kuşlarını (1954; 1980), İngiltere ve Avrupa kuşlarını (İngiliz kuşbilimciler Guy Mountfort ve P. A. D. Hollum ile birlikte; 1954), Meksika kuşlarını (1973), Kuzey Amerika kır çiçeklerini (Margaret McHenney ile birlikte, 1968) tanıtmış ve çeşitli yazarların kılavuz kitaplarına yer vermiştir.

New York Sanat Öğrencileri Birliği'nde (1927-29) ve New York Ulusal Tasarım Akademisi'nde öğrenim gördü. Alan kılavuzları için resim yaparken, okuyucunun o kuşu doğada görmesine ve tanımasına yardımcı olacak özelliklerini vurguladı. Kılavuzların yanı sıra doğa konusunda geniş kitlelere genel kapsamda seslenen birçok kitap yazdı. Bunlar arasında *Birds Over America* (1948; Amerika Üzerindeki Kuşlar), *Wildlife in Color* (1951; Renkli Yabanıl Yaşam), *Wild America* (1955; Yabanıl Amerika), *The Birds* (1963; Kuşlar) ve *The World of Birds* (James Fisher'la birlikte, 1964; Kuşların Dünyası) sayılabilir.

Petersson, Olaf *bak.* Petri, Olaus

Pethick-Lawrence, Frederick William, Baron Pethick-Lawrence (Peaslake), asıl adı FREDERICK WILLIAM LAWRENCE (d. 28 Aralık 1871, Londra - ö. 10 Eylül 1961, Londra), 20. yüzyılın ilk 20 yılında İngiltere'de gelişen kadınlara oy hakkı hareketinin önderlerinden İngiliz siyaset adamı. 1945-47 arasında Hindistan ve Burma'dan (bugün Myanmar) sorumlu devlet bakanlığı görevinde bulunmuştur.

1901'de, Londra'nın East End semtinde sosyal hizmet görevlisi olarak birlikte çalıştığı Emmeline Pethick'le evlendi ve karısının soyadını kendininkine ekledi. Karısıyla birlikte İngiltere'nin Güney Afrika Savaşı'ndaki (1899-1902) tutumunu sert biçiminde eleştirdi. Daha sonra da gene karısıyla birlikte kadınlara oy hakkı hareketinin önderleri arasına katıldı.

İşçi Partisi üyesi olan Pethick-Lawrence 1923 Avam Kamarası seçimlerinde, o sırada Liberal Parti üyesi olan Winston Churchill'i yenilgiye uğratarak West Leicester'dan parlamentoya girdi. Ramsay MacDonald başkanlığındaki ikinci İşçi Partisi hükümeti (1929-31) sırasında hazine mali sekreteri, Clement Richard Attlee başkanlığındaki İşçi Partisi hükümetinde ise Hindistan ve Burma'dan sorumlu bakan olarak görev yaptı (Ağustos 1945-Nisan 1947). 1945'te baron yapıldı. *Fate Has Been Kind* (Kader Benden Yanaydı) adlı otobiyografisi 1943'te yayımlandı.

Pétion, Alexandre Sabès (d. 2 Nisan 1770, Port-au-Prince - ö. 29 Mart 1818, Port-au-Prince, Haiti), Haiti bağımsızlık mücadelesi önderi ve 1807-18 arasında devlet başkanı. Liberal yönetimi ve İspanya'ya karşı verilen bağımsızlık savaşında Simón Bolívar'ı desteklemesiyle tanınır.

Ülkenin güney eyaletlerinde bağımsız bir melez devleti kurmuş General André Rigaud'nun ordusuna katıldı. Rigaud'nun Toussaint-Louverture tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra Fransa'ya kaçtı. 1802'de adayı yeniden ele geçirmek üzere bölgeye gönderilen Fransız ordusuyla birlikte Haiti'ye döndü. Ama sonradan, Fransa'ya karşı ayaklanan ilk Haitili subaylar arasında yer aldı. 1806'da, Fransızların ülkeden çıkartılmasında önemli bir rol oynayan Jean-Jacques Dessalines'e karşı başlatılan ayaklanmaya katıldı. Dessalines'in ölümünden sonra, Henri Christophe Haiti'nin kuzeyinde ayrı bir devlet kurdu. Pétion ise 1807'de Haiti'nin güney topraklarının devlet başkanlığına seçildi. 1811'de aynı göreve bir daha getirildi. 1816'da ise yaşam boyu devlet başkanı ilan edildi.

Fransız liberalizminin ideallerinden etkilenen Pétion, geniş plantasyonları küçük parçalara ayırarak askerlerine dağıttı. Öte yandan plantasyon sahipleri için çalışma zorunluluğundan kurtulan çiftçilerin yalnızca kendi gereksinimlerine yetecek kadar üretmeye başlamaları ekonomik durgunluğa ve yüksek bir enflasyona yol açtı. Pétion'un yönetimi sırasında hem Christophe'la, hem de yönetim karşıtı generallerle çatışmalar sürdü.

Pétion de Villeneuve, Jérôme (d. 3 Ocak 1756, Chartres - ö. 1794, Saint-Émilion yakınları, Fransa), Fransız siyaset adamı. Devrim sırasında desteklediği Jakobenlerin önderi Robespierre'e sonradan karşı çıkmıştır.

Bir avukatın oğluydu. Bir süre avukatlık yaptıktan sonra 1789'da toplanan *États-Généraux*'da *Tiers-États* (Halk Meclisi) üyeliğine seçildi. *Tiers-États*'nın kendini Ulusal Meclis ilan ederek feodal kurumları kaldırmaya başlaması üzerine, Robespierre'le birlikte, köklü demokratik reformların gerçekleştirilmesini savunan küçük grubun önderliğini üstlendi. Kurucu Meclis'in (eskiden Ulusal Meclis) 30 Eylül 1791'de feshedilmesinin ardından kasımda Paris belediye başkanlığına seçildi. Robespierre'le ilişkisini sürdürmekle birlikte yeni kurulan Yasama Meclisi'nde ılımlı burjuvaziyi temsil eden Jirondenleri desteklemeye başladı.

20 Haziran 1792'de Paris'te Jirondenlerin XVI. Louis'ye karşı gösterileri sırasında düzeni sağlamaya yönelik gerekli önlemleri almadı. Bunun üzerine 12 Temmuz'da kral tarafından görevden uzaklaştırıldı, ama 3 Ağustos'ta Yasama Meclisi'nin kararıyla görevine döndü. Gene de 10 Ağustos'ta Paris'te monarşinin devrilmesiyle sonuçlanan ayaklanmayı desteklemekten kaçındı.

Pétion Eylül 1792'de Yasama Meclisi'nin yerini alan Konvansiyon'un başkanı seçildi. Robespierre'in Konvansiyon'da Montagnard'lara öncülük etmesine karşı çıkarak Jirondenlere katıldı. 2 Haziran 1793'te 28 Jironden önderle birlikte Konvansiyon'dan uzaklaştırıldı. Kaçtığı Saint-Émilion yakınlarında, Jirondenlerin liderlerinden François Buzot ile birlikte intihar etti. Her ikisinin cesedi 18 Haziran 1794'te ortaya çıkarıldı.

Petipa, Marius (d. 11 Mart 1819, Marsilya, Fransa - ö. 14 Temmuz 1910, Gurzuf, Kırım, Rus Çarlığı), dansçı ve koreograf. Yaklaşık 60 yıl Petersburg'daki Mariinski Tiyatrosu'nda çalışmış, modern klasik Rus balesini derinden etkilemiştir. İlk derslerini, çalışmalarını Brüksel'de sürdüren babası, bale ustası Jean Petipa'dan aldı. 1838'de Fransa'nın Nantes kentinde sahneye çıktı. Belçika, Fransa ve ABD'de, (1839'da New York'ta) dans ettikten sonra bir sözleşme yaparak İspanya'ya yerleşti. İspanya'dayken topladığı malzemeyi sonradan Rusya'da sahnelediği balelerde kullandı. Bu dönemde yetenekli bir pantomim sanatçısı ve çağının seçkin dansçılarından biri olarak ünlendi.

Petersburg'daki Mariinski Tiyatrosu'nda ilk kez 1847'de *Paquita* balesinde dans etti ve ilk özgün balesi olan *Un Mariage sous la régence*'ı 1858'de sahneledi. *Le Marché des Innocents*'ı (1859; Masumların Yürüyüşü) karısı balerin Mariya Surovşçikova için düzenledi. İlk büyük başarısını *Doç faraona* (1862; Firavunun Kızı) ile kazandı. 1862'de koreograf, 1869'da da başkoreograf oldu; ayrıntıları dikkatle belirlenmiş planlarla çalışarak günümüz Rus klasik balesinin temelini oluşturan 60'tan fazla baleyi sahneledi. *Uyuyan Güzel* ve koreografisini yardımcısı Lev İvanov'un yaptığı *Fındıkkıran* balelerinde Çaykovski ile birlikte çalıştı; *Kuğu Gölü*, *Raymonda* ve *Giselle* balelerinin yeni yorumlarını sahneledi. Petipa'nın öbür önemli baleleri arasında *Don Kişot* (1869), *La Bayadère* (1877) ve *Le Corsaire* (1899; Korsan) sayılabilir.

Petit, Roland (d. 13 Ocak 1924, Villemomble, Fransa), Fransız dansçı ve koreograf. Dramatik balelerinde fanteziyle çağdaş gerçekçilik öğelerini birleştirmiştir.

Paris Opéra Balesi okulunda eğitim gördü. 1940'ta bu topluluğa katıldı, ama dört yıl sonra Sarah Bernhardt Tiyatro Topluluğu'nda kendi yapıtlarını canlandırmak ve sahnelemek üzere oradan ayrıldı. 1945'te Champs-Elysées Baleleri'nin kurulmasında rol oynadı ve 1947'ye değin başdansçı, bale öğretmeni ve koreograf olarak burada çalıştı. 1948'de Paris Roland Petit Balesi'ni kurdu ve bu toplulukla 1948-50, 1953-54, 1955 ve 1958'de Avrupa ve ABD'de çeşitli turnelere çıktı. Petit'nin kurduğu bale topluluklarında ün kazanan dansçılar arasında Jean Babilée, Colette Marchand, Leslie Caron ve 1954'te evlendiği Renée ("Zizi") Jeanmaire vardır. Yapıtlarından *Les Forains* (1945; Gezgin Oyuncular) balesi yoksul sirk oyuncularını konu alan gerçekçi bir çalışmadır. *La croqueuse de diamants*'ın (1950; Elmas Yiyen) kadın kahramanı, ortaklarının çaldığı elmasları yer. *L'Oeuf à la coque*'ta ise (1949; Rafadan Yumurta) başkadın dansçı cehennemdeki bir yumurtadan çıkar. Petit'nin en popüler koreografilerinden biri olan *Carmen* (1949) ateşli ve erotiktir; Jeanmaire bu balede oynadığı başrolle ün kazanmıştır. Petit'nin çok tutulan başka baleleri arasında *Le Jeune homme et la mort* (1946; Genç Adam ve Ölüm) ve *Les Demoiselles de la nuit* (1948; Gecenin Hanımefendileri) sayılabilir.

Petit ve Danielle Jossy *Maldoror*'da
Serge Lido

Petit eşi için de birkaç revü sahnelemiş, *Hans Christian Andersen* (1952), *The Glass*

Slipper (1955), *Daddy Long Legs* (1955; *Sihirli Bacaklar*), *Anything Goes* (1956; Her Şey Mubah) gibi filmlerdeki dans sahnelerini hazırlamıştır. *Black Tights* ise (1962; Siyah Çoraplar) Petit'nin *La Croqueuse de diamants*, *Cyrano de Bergerac*, *A Merry Mourning* (Mutlu Bir Sabah) ve *Carmen* koreografilerinden oluşan bir bale filmidir. 1970-75 arasında Casino de Paris'yi çalıştıran Petit, burada Jeanmarie'nin rol aldığı revüler sahneledi. 1973'te Marsilya Balesi'nin yönetmenliğine getirildi. Paris Opera Balesi için 1975'te *Coppélia*, 1980'de de *Phantom of the Opera* (Operadaki Hayalet) balelerinin koreografisini hazırladı.

Petit porseleni, Jacob Petit'nin (d. 1796) ürettiği sert hamurlu Fransız porseleni.

Petit porseleni çay kavanozu, Jacob Petit imalathanesi, Fontainebleau, Fransa, y. 1840; Victoria ve Albert Müzesi, Londra
Victoria and Albert Museum, Londra

Petit Sèvres'deki porselen imalathanesinde ressam olarak çalıştı. 1830'da, kardeşi Mardochée ile birlikte Fontainebleau'da bir porselen imalathanesi satın aldı; sonunda 1863'te Paris'e yerleşti. Vazo, biblo, saat gibi porselenler üretti. Yüksek nitelikteki bu porselenleri Limoges'da fırınlatmış olabilir. Petit porselenlerinde en çok kullanılan renkler uçuk pembe, açık yeşil, leylak, siyah ve altın sarısıydı. Daha çok Louis-Philippe dönemi rokoko beğenisine özgü rokay üslubunda biçimler gözdeydi. Petit porseleninin damgası olan JP eşyanın altına ya kalıpla basılıyor ya da mavi renkle yazılıyordu.

Petitot, Jean (d. 12 Temmuz 1607, Cenevre - ö. 3 Nisan 1691, Vevey, İsviçre), mine işi minyatür portre alanındaki ilk büyük ressam.

Heykelci Faulle Petitot'nun oğluydu. 1622-26 arasında bir kuyumcunun yanında çıraklık yaptı. Yaklaşık 1633'te gittiği Fransa'da Jean ve Henri Toutin'in yanında çalıştı. 1637'de İngiltere'ye gitti, orada I. Charles tarafından korundu. Bu dönem ürünlerinin hemen hepsi saray ressamı Sir Anthony Van Dyck'ın potrelerinin kopyalarıdır.

İngiltere'de İç Savaş'ın çıkmasıyla Fransa'ya dönen Petitot uzun yıllar XIV. Louis'nin koruması altında çalıştı. 1685'te Nantes Fermanı kaldırılınca, Protestan olduğu için hapse atıldı. Ama hasta ve yaşlıydı; bir pişmanlık belgesi imzalaması üzerine serbest bırakıldı. 1687'de Cenevre'ye döndü ve yeniden Protestan Kilisesi'ne alındı.

Mine işi minyatür portreyi ilk uygulayanlar Toutinlerdi. Ama bu sanatı üstün bir düzeye çıkartan Petitot'dur. Daha çok başka sanatçıların özgün portrelerini kopya etmiştir. Oğlu Jean Louis Petitot (1653-1699'dan sonra) babasınınkini anımsatan bir üslupla mine işi portreler yapmıştır.

PETKİM, tam adı PETROKİMYA HOLDİNG A.Ş. Türkiye'de entegre petrokimya sanayisinin öncüsü olarak Nisan 1965'te kurulan kamu kuruluşu. Ekim 1987'de özelleştirme kapsamına alınmış, holding statüsünü de Nisan 1988'de kazanmıştır. Daha önce merkezi Ankara'da bulunan PETKİM'in holding merkezi bugün Aliağa'dadır. 299,9 milyar liralık sermayesinin yüzde 99,95'i Kamu Ortaklığı İdaresi'nin (KOİ) elindedir; Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) yüzde 0,05'lik payla ikinci ortak durumundadır.

Üretime Yarımca tesisleriyle 1970'te başlayan PETKİM, üretmediği ürünler için de yurtdışından ithal hakkını elinde tuttu; bu ayrıcalığı 1980'de dışa açılma programıyla uyumlu olarak kaldırıldı. Talep yetersizliği nedeniyle 1976'da ürünlerinin bir bölümünü ihraç etmeye başladı. 1983'e değin anonim şirket niteliğini sürdüren PETKİM, bu tarihte 2929 sayılı yasayla Türkiye Kimya Sanayii'ne bağlı bir ortaklık durumuna getirildi. Haziran 1984'te iktisadi devlet teşekkülüne dönüştürüldü.

PETKİM'in iki büyük kompleksi olan Yarımca ve Aliağa petrokimya tesisleri Temmuz 1986'da teşekkülün genel müdürlükleri biçiminde bağlı ortaklıklar durumuna getirildi. Böylece Yarımca Petrokimya Sanayii ve Ticaret AŞ (YARPET) ile Aliağa Petrokimya Sanayii ve Ticaret AŞ (ALPET) oluştu. 1976'dan sonra PETKİM'in önemli bir iştiraki olan Petlas Lastik Sanayii ve Ticaret AŞ de 1984'te teşebbüsün bir bağlı ortaklığı durumuna getirildi. Daha sonra da özelleştirme kapsamına alındı. 1990'da ALPET ve YARPET, PETKİM bünyesinde birleştirildi.

Petlyura, Semen Vasilyeviç (d. 17 Mayıs 1879, Poltava, Ukrayna, Rus Çarlığı - ö. 26 Mayıs 1926, Paris, Fransa), 1917 Devrimi'nden sonra Ukrayna'da başarısızlıkla sonuçlanan bağımsızlık mücadelesinin önderi.

1905'te Ukrayna Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. I. Dünya Savaşı'ndan önce sosyalist çizgide iki dergi yayımladı. Savaş başlayınca Rus ordusunda subay oldu. Şubat Devrimi'yle (1917) Rusya'daki çarlık yönetiminin devrilmesi üzerine, Ukrayna Merkez Konseyi'ne (*Rada*) seçildi. Bu meclisin Haziran 1917'de Ukrayna'yı özerk bir cumhuriyet ilan etmesinden sonra temmuzda yeni kurulan hükümetin savaş bakanlığını üstlendi. Ama kısa bir süre sonra Ukrayna'yı işgal eden Almanlarca kukla bir hükümet kuruldu. Petlyura savaşın sonunda Almanların çekilmesinin ardından konseyin beş kişilik yürütme organının başkanlığını ve Ukrayna ordusunun *ataman*'lığını (önder) üstlenerek Ukrayna bağımsızlık hareketinin başına geçti. Hem Kızıl Ordu birlikleri, hem de Bolşevik karşıtı Beyaz Rus kuvvetleriyle çarpıştı. 1918 sonunda Ukrayna'yı işgal ederek onu düşüren Beyaz ordular 1919 sonbaharında Sovyet kuvvetlerine yenildi. Böylece Ukrayna, Sovyet yönetimine girdi.

Petlyura Sovyet rejimini yıkmak amacıyla 20 Nisan 1920'de Polonya devlet başkanı Józef Piłsudski ile ittifak kurarak Sovyetlere karşı savaşan Polonyalıları destekledi. Ama Polonyalılarla Bolşevikler arasında imzalanan Riga Antlaşması (18 Mart 1921) Ukrayna'yı Sovyet denetiminde bıraktı. Petlyura birkaç ay sonra Varşova'yı terk ederek Paris'e taşındı. Burada, ona bağlı kuvvetlerin düzenlediği *pogrom*'larda öldürülmüş Yahudilerin intikamını almak isteyen Şalom Şvartsbard tarafından öldürüldü.

PETN *bak.* pentaeritritol tetranitrat

Peto, John Frederick (21 Mayıs 1854, Philadelphia - ö. 23 Kasım 1907, Island Heights, New Jersey, ABD), ABD'li ölüdoğa ressamı. Göz aldatımı (*trompe l'oeil*) ustası ölüdoğa ressamı William Harnett'in etkisinde kalmakla birlikte, yeni bir anlatım biçimi geliştirmiştir.

Yaşamına ilişkin bilgiler sınırlı, yapıtlarının ise pek azı imzalı ya da tarihlidir. Philadelphia Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğrenim gördüğü sanılır. 1879-86 arasında bazı akademi sergilerine katıldı. Harnett'i tanıyordu ve büyük olasılıkla onun yakın arkadaşıydı. İkisi de benzer konuları işliyorlardı: Para, kitaplar, kemanlar, tüfekler, mektuplar.

1875-89 arasında Philadelphia'da 1889'dan ölümüne değin de Island Heights'te çalıştı. Yapıtlarının pek çoğu bu ikinci döneme aittir. Yaşarken fazla tanınmamasından ve sanat dünyasından uzak

"Eski Moda Mektupluk", John Frederick Peto'nun bir yağlıboya çalışması, 1894; Modern Sanat Müzesi, New York kenti
Museum of Modern Art, New York

yaşamasından ötürü yapıtları çoğu kez Harnett'in sanılmıştır. Ama onun yapıtları, daha yumuşak, parlak renkleri ve şiirsel atmosferleriyle Harnett'inkilerden ayrılır.

Petőfi, Sándor (d. 1 Ocak 1823, Kiskőrös - ö. 31 Temmuz 1849, Segesvár [bugün Sighişoara, Romanya], Macaristan), en büyük Macar şairlerinden biri. Macarların özgürlük özleminin simgesi olmuştur.

İlk şiirini 1842'de yayımladı. 1844'te, o dönemin en önemli Macar şairi Mihály Vörösmarty'nin önerisi üzerine *Pesti Divatlap* adlı edebiyat dergisinin yayın yönetmeni yardımcısı oldu. Aynı yıl ilk şiir kitabı *Versek* yayımlandı. Kitaptaki şiirler pek çok tartışmaya yol açtıysa da, Petőfi'yi hızla üne kavuşturdu. En güzel aşk şiirlerine esin kaynağı olan Julia Szendrey ile 1847'de evlendi.

Petőfi, Macar Devrimi'nden (1848-49) önceki dönemin edebiyat yaşamında önemli bir rol oynadı. 1847'den sonra, Mór Jókai ile birlikte *Életképek* dergisini yönetti.

Fransız Devrimi'nin ateşli bir savunucusu olarak, ülkesindeki toplumsal koşulları eleştirdi; monarşinin ve soyluların ayrıcalıklarına karşı çıktı. Devrim sırasında, Erdel (Transilvanya) ordusu komutanı Jósef Bem'in yaverliğini yaptı. 31 Temmuz 1849'da Segesvár Çarpışması sırasında kayboldu. Macar halkı öldüğüne uzun süre inanamadı.

Petőfi'nin şiirleri gerçekçi anlatımları, mizahi üslupları, kendine özgü canlılığı ve betimleme gücüyle dikkat çeker. Petőfi bu şiirleri yazarken Macar halk şarkılarını örnek almış, onların iddiasız ve dolaysız üslubunu ve yalın dilini kullanmıştır. İncelikli duyguları, siyasi ve felsefi düşünceleri bu yalınlıkta dile getirmesi şiirini daha da etkileyici kılar. Petőfi'nin epik şiirleri arasında en ünlüsü, büyüleyici bir masal olan *János vitéz*'dir (1845). Macar Devrimi'nin hemen öncesinde yazdığı "Talpra Magyar" (Haydi Macar, Uyan!) adlı şiiri devrimin marşı olmuştur.

Petőfi'nin yapıtlarının açıklamalı basımı, B. Varjas Béla tarafından 1948-56 arasında altı cilt olarak yayımlanmıştır. Petőfi'nin şiirlerinden yapılmış bir Türkçe derleme, *En Güzel Şiirleriyle Petőfi* (1970) başlığını taşır.

Petra, Arapça BETRA. Helenistik ve Roma dönemlerinde Nebatilerin(*) başkenti olan ve günümüzde Ürdün'deki Maan ilinin (*muhafaza*) sınırları içinde kalan antik kent. Musa Vadisinin doğu-batı doğrultusunda boydan boya kestiği bir seki üzerinde kurulmuştu. Vadi kırmızı ve eflatundan soluk

Petra'da kayalara oyulmuş Nebati tapınağı el-Hazne
Brian Brake-Rapho/Photo Researchers

sarıya kadar değişen renklerde kumtaşı kayalarla çevrili olduğundan Petra sık sık "gül kırmızısı kent" olarak anılır.

Petra'da Paleolitik ve Neolitik çağlara ait kalıntılar bulunmuştur. Bir Arap halkı olan Nabatiler İÖ y. 312'de Petra'yı alarak krallıklarının merkezi yaptılar. Kent Nebatiler döneminde bir baharat ticareti merkezi olarak hızla gelişti. Roma imparatoru Traianus İS 106'da Nebatileri yenerek, Petra'yı bölgede kurduğu Arabistan Eyaleti'nin topraklarına kattı. 7. yüzyıldaki Müslüman işgalinden sonra tarihten silinen kentin kalıntıları 1812'de İsviçreli gezgin Johann Ludwig Burckhardt tarafından bulundu.

Kudüs'teki İngiliz Arkeoloji Okulu'yla Amerikan Doğu Araştırmaları Okulu'nun 1958'den sonra gerçekleştirdiği kazılar sonucu, kentin Roma öncesi dönemine ilişkin ayrıntılı bilgiler edinildi. Yöredeki kayalara oyulmuş çok sayıdaki yapıdan biri olan el-Hazne'nin sütunlu cephesi son derece etkileyicidir. Bu yapının İS 2. yüzyıldan kalmış olduğu sanılmaktadır. Petra'daki en ilginç kalıntılar, genellikle ince bir işçilikle bezenmiş cepheleri olan ve günümüzde konut olarak kullanılan mezarlardır.

Petralona kafatası, yaklaşık 70 bin yıl öncesinden kaldığı sanılan insan fosili. 1960'ta iki Yunanlı arkeolog tarafından, Yunanistan'ın Selanik kenti yakınlarındaki bir mağarada bulunmuştur. Bir sarkıt sütununa yapışık halde bulunan bu kafatasının çene kemiği kopmuş, öbür bölümleri ise hemen hemen eksiksizdir.

Kafatasının kaş kemeri geniş, alnı basıktır. Yüz yapısından, kayıp çenenin bilinen Neanderthal insanın çenesinden daha iri olduğu sonucuna varılmıştır. Gene de bu fosilin Afrika'da bulunmuş olan Rodezya kafatasına benzer ve Avrupa'da bulunmuş kimi örneklerle de akrabalığı bulunan bir erken dönem Neanderthal insanına ait olduğu sanılmaktadır.

Petrarca, Francesco (d. 20 Temmuz 1304, Arezzo, Toscana - ö. 18/19 Temmuz 1374, Arquà, Padova yakınları, Carrara, İtalya), yaşadığı dönemin en büyük bilgini sayılan İtalyan hümanist ve şair. Araştırıcı zekâsı ve klasik yazarlara düşkünlüğü yüzünden birçok yer dolaşmış, dönemin bilginleriyle yakın ilişki kurmuş, klasik elyazmalarını bulmak için manastır kitaplıklarında araştırmalar yapmıştır. Laura adlı yüceltilmiş sevgiliye yazdığı şiirleriyle de Rönesans lirik şiirinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Öğrenimi ve ilk yapıtları. Öğrenimine Fransa'daki Carpentras'da başladı. Daha sonra babasının ısrarıyla hukuk öğrenimi görmek üzere Montpellier Üniversitesi'ne gönderildi (1316). Ardından kardeşi Gherardo ile birlikte İtalya'ya dönerek, öğrenimini Bologna Üniversitesi'nde sürdürdü (1320).

Petrarca'nın bilinen ilk şiirleri, annesinin ölümü üzerine Montpellier ve Bologna'da yazdıklarıdır. Bu sırada, bir yandan klasik yazarlara duyduğu hayranlık ve klasik şiir bilgisi artarken, bir yandan da yerel dil İtalyancayla yazılan yeni şiire ilgi duymaya başladı. 1326'da babası ölünce, hukuk öğrenimine son vererek edebiyata yöneldi. Avignon'a giderek kilisede küçük bazı görevler aldı ve Kardinal Giovanni Colonna'nın hizmetine girdi. Birçok şiirine konu oluşturan Laura'yı ilk kez 1327'de Avignon'daki St. Clare Kilisesi'nde görüp âşık olmuştu, ama ulaşamadığı bu kadının kimliğini hiçbir zaman açıklamadı. Bu aşkı anlatan İtalyanca şiirlerini topladığı *Rime*'yi (Şiirler) yerel dilde yazılmış olduğu için küçümsüyormuş gibi görünmesine karşın, yaşamı boyunca genişletti ve zaman zaman yeniden gözden geçirdi.

Petrarca 1330 yazını Fransa'da, Lombez'de geçirdi. 1335'te burada kilise heyeti üyeliğine getirildiyse de, 1337'ye değin Avignon'da, kardinalin hizmetinde kaldı. Bu sırada, bir yandan klasik Latince alanında araştırmalar yaptı, bir yandan da gezilere çıktı. 1333'te Fransa, Flandre, Brabant ve Rhineland'a giderek, birçok bilgini ziyaret etti ve "kaybolmuş" bazı klasik elyazmalarını bulabilmek için manastır kitaplıklarında araştırmalar yaptı. Liège'de Cicero'nun iki konuşmasının nüshalarını buldu. Paris'te, yakın arkadaşı Augustinusçu keşiş Sansepolcrolu Dionigi'nin kendisine verdiği Aziz Augustinus'un *Confessiones*'i (İtiraflar), ruhsal gelişimini etkileyen temel kitaplardan biri oldu.

Francesco Petrarca'nın, *De remedius utrusque fortunae* adlı yapıtında yer alan bir portresi, 1366, Marciana Ulusal Kütüphanesi, Venedik
Biblioteca Nazionale, Venedik

Petrarca, klasik kültür ile Hıristiyanlık arasındaki sürekliliğin kararlı bir savunucusuydu. Klasik kültürü zengin bir vaat, Hıristiyanlığı onun ilahi tecellisi olarak görüyordu. Görünüşte çelişen bu iki ideali bir senteze ulaştırmasıyla, Avrupa hümanizmi olarak bilinen hareketin kurucusu ve önemli bir temsilcisi olmaya hak kazanmıştı. Ortaçağ skolastik düşüncesinin içine düştüğü kısır ve sonu gelmez diyalektik tartışmalara karşı çıkarak, aydınlanmayı klasik dünyanın ahlak anlayışında aradı. 1337'de ilk kez gittiği Roma'da, geçmişin görkemi onu derinden etkiledi. Avignon'a döndükten sonra, oradaki yozlaşmış yaşamdan (o sırada papalık tümüyle dindışı sorunlarla uğraşıyordu) uzaklaşmaya çalışarak, Avignon'un birkaç kilometre doğusundaki Vaucluse'e çekildi.

Petrarca'nın yazdıklarını sık sık gözden geçirerek değişiklikler yapma alışkanlığı, yapıtlarının tarihlendirilmesini zorlaştırır. Sonradan *Epistolae metricae*'de (Manzum Mektuplar) topladığı, altılı ölçüyle yazılmış 66 manzum Latince mektuptan birçoğunu ve sonradan *Rime*'de toplanan, Laura'ya olan aşkını dile getirdiği İtalyanca şiirlerden bazılarını Vaucluse'e gitmeden önce yazmıştı. Vaucluse'de, II. Pön Savaşı'nı (İÖ 218-204) konu alan *Africa* adlı epik şiiriyle Roma tarihinden kahramanların yaşamöykülerini anlattığı *De viris illustribus*'u (Ünlü Kişiler Üzerine) yazmaya başladı. Klasik dönem, Eski Ahit ve Hıristiyanlık ideallerı arasındaki sürekliliği vurgulamak amacıyla, daha sonra bu kitabı Âdem'den başlayarak tarihteki bütün ünlü kişileri kapsayacak biçimde genişletecekti.

Ahlak ve edebiyat anlayışının gelişimi (1340-46). Petrarca'nın bilgin olarak ünü oldukça yayılmıştı. 1341'de de, Roma'daki Capitolino Tepesinde şair olarak taç giydi. Bir süre Parma ve Selvapiana'da kaldıktan sonra 1343'te Avignon'a döndü. Bu sırada, yaşamıyla dinsel inançları arasındaki kopukluktan, kısmen de kardeşinin bir Chartreuse manasırına girme kararından kaynaklanan ahlaki bir bocalama içine düştüğü sanılır. Çoğu uzman, *Secretum meum* (1342-43; İç Dünyam) adlı yapıtını buna dayanarak yorumlar. Yapıt, Petrarca ile Aziz Augustinus'un Hakikat huzurundaki üç konuşmasından oluşan otobiyografik bir incelemedir. Petrarca bu yapıtta, dünya işlerinde kendinden başka bir şey düşünmeyen ve yanlışlar yapan insanın bile Tanrı'ya ulaşabileceği umudunu dile getirir. Böylece manevi "sorun"unu kendine özgü bir bakış açısıyla, hümanist din ve ahlak anlayışı içinde bir çözüme ulaştırmıştır. Bu yüzden, Laura'ya duyduğu aşkı Yaratan'dan çok yaratılana duyulan bir aşk ve dünyaya bağlılığının kanıtı olarak görmesi de, ahlak ve edebiyat anlayışındaki bir "bunalım"dan çok, bir evrim olarak nitelendirilebilir. Benzer bir evrim sonucu, klasik yazarlara duyduğu aşırı hayranlığın ötesine geçerek başka kaynaklara yönelebilmiş, *De viris*'i dinsel tarihi de kapsayacak biçimde geniş-

letmiş, *De vita solitaria*'da (1346; Yalnız Yaşam Üzerine) insanın doğa ve araştırmanın yanı sıra ibadetle kendini avuttuğu bir "münzevi yaşam"ın kuramsal temellerini atmıştır.

Geçmişten kopuş (1346-53). Bunu izleyen birkaç yıl Petrarca'nın hem kişiliğinin, hem de yazarlığının gelişimi açısından önemliydi. Cola di Rienzo'nun Roma Cumhuriyeti'ni canlandırma ve Roma'da halk yönetimini yeniden kurma çabaları, Petrarca'nın Avignon sarayıyla ilişkilerinin ve 1346'da Kardinal Collonna'yla dostluğunun bozulmasına yol açtı. 1348'deki Büyük Veba Salgını ise birçok dostuyla birlikte Laura'nın da ölümüne neden oldu. Petrarca, 1350'de Roma'ya hacca gitti; sonradan, tensel hazları bırakma kararını o yıl verdiğini açıklayacaktı.

Bu olaylar, Petrarca'nın yazarlık yaşamının dönüm noktalarıydı. Ama Petrarca bir yandan da diplomatik bazı görevleri, araştırmalarını ve yoğun edebiyat çalışmalarını sürdürdü. 1345'te Verona'da Cicero'nun Atticus, Brutus ve Quintus'a yazdığı mektupları buluşu, ünlü hatibi derinden kavramasını sağlamıştı. 1345'in sonuna doğru yeniden Vaucluse'e çekilen Petrarca, orada kaldığı iki yıl içinde bir yandan *De vita solitaria*'yı gözden geçirmiş, bir yandan da manastırdaki yaşam bağlamında yalnızlık temasını ele alan *De otio religioso* (Dinsel Huzur Üzerine) adlı yapıtı üzerinde çalışmıştı.

Petrarca 1351'de Roma'ya yaptığı hac yolculuğundan döndükten sonra yeniden Vaucluse'e yerleşti ve *Rime*'ye yeni bir düzen vermeye çalıştı. *Rime in vita di Laura* (Laura'nın Sağlığındaki Şiirler) ve *Rime in morte di Laura* (Laura'nın Ölümünden Sonraki Şiirler) olarak ikiye ayırmış olduğu şiirleri, bu kez kendi ruhsal gelişimini yansıtacak biçimde yeniden düzenledi. Şiirlerin yeni düzeni, incelikli estetik beğenisinin yanı sıra Laura'ya âşık oluşundan Meryem Ana'ya yakarışına, "gençlik yanlışları"ndan "bütün dünya zevklerinin geçici bir düş" olduğunu kavramasına, bu dünyaya olan bağlılığından, sonunda Tanrı'ya duyduğu güvene uzanan gelişimi yansıtıyordu. Bu yüzden daha çok *Canzoniere* (Şarkı Kitabı) adıyla tanınan bu şiirler, görünürdeki temanın, yani Laura'ya duyulan aşkın çok ötesine geçiyordu. Petrarca bu yapıtlarda, kendinden önceki iki yüz yıllık lirik şiir geleneğinin en ince ve en güçlü özelliklerini kendine özgü klasik anlayışının süzgecinden geçirerek modern lirik şiirin biçimini ve dilini yaratmış, Avrupa'nın lirik şairlerine ortak bir miras bırakmıştı.

Petrarca Vaucluse'de, 1350'de başladığı *Epistolae metricae* üzerinde çalışmayı sürdürdü. Bir yandan da, okullardaki yaygın Aristotelesçiliğe karşı klasik yazarların manevi değerini vurguladığı ve *litterae humanae*'e (insani bilimler) dayalı yeni bir eğitim anlayışını savunduğu için kendisine cephe alan tutucularla polemiğe girdi. Gene bu dönemde, insan ruhunun dünyevi tutkulardan sıyrılarak Tanrı'ya ulaşma sürecini daha genel bir biçimde ele alan *Trionfi* (Zaferler) şiirine başladı.

Son yılları (1353-74). Petrarca 1361'de, veba salgınından kaçarak Padova'ya gitti, 1362'de oradan Venedik'e geçti. Bir süre kent yaşamı ve politikasında önemli rol oynadıktan sonra 1367'de Padova'ya döndü. 1370'ten sonraki yaşamı Padova ile yakınındaki Arquà arasında geçti. Arquà'da, Venedik'ten yöneltilen eleştirilere karşı hümanist görüşlerini savunan *De sui ipsius et multorum ignorantia*'yı (Kendimin ve Başkalarının Cehaleti Üzerine) yazdı. 1370'te Papa V. Urbanus tarafından Roma'ya çağrıldı. Yeni bir papalık düşünün gerçekleştiğini umarak yola çıktı, ama Ferrara'da felç geçirdi. Gene de çalışmalarına son vermedi. Bir yandan eski yapıtlarını gözden geçirirken, bir yanda da yeni yapıtlar kaleme aldı. *Seniles* (Yaşlılar) adlı yapıtının sonuç bölümünü oluşturan, gelecek kuşaklara seslendiği otobiyografik mektubu *Posteritati*'ye (Gelecek Kuşaklar) yeni bölümler ekledi. *Trionfi*'nin son bölümlerini de bu dönemde tamamladı.

Petrarca'nın düşüncesi, bugünün geçmişten beslendiği bilincine dayanıyordu. Ona göre evrene yön veren bir ilahi güç varsa, bu güç insanı evrenin merkezine yerleştirmişti. Bu görüşüyle Petrarca, Rönesans'ı doğuran 15. yüzyıl İtalyan hümanizminin kurucusu sayılır.

Petrarca'nın toplu yapıtları *Opera* (Yapıtlar) 1554'te yayımlandı. Abbé de Sade'ın üç ciltlik *Mémoires pour la vie de François Pétrarque* (Francesco Petrarca'nın Yaşamıyla İlgili Anılar) adlı kitabı, Petrarca üzerine yazılmış temel yaşamöykülerinden biridir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. *Familiarium Rerum Libri XXIV* (1351-66; Tanıdık Olayların Kitapları), *De remediis utriusque fortunae* (1366; Alınyazılarına Çareler Üzerine), *Senilium rerum libri* (1361-74, Geçmiş Olayların Kitapları).

Petrassi, Goffredo (d. 16 Temmuz 1904, Zagarolo, Roma yakınları, İtalya), 20. yüzyılın önde gelen İtalyan bestecisi.

Yapıtlarını çeşitli üsluplarda besteledi. İlk bestelerinde Casella ve Hindemith'in, sonrakilerde ise Stravinsky ve Schoenberg'in etkisinde kaldı. *Coro di morti* (1940-41; Ölüler Korosu), *Noche oscura* (1950-51; Karanlık Gece) kantatı ve *Orationes Christi* (1974-75; İsa'nın Konuşmaları) gibi yapıtlarındaki koro besteleri müziğinin gelişmesinde önemli rol oynadı. Sonraki bestelerinde oniki ton çalışmalarına ilgi duydu ve orkestra için sekiz konçertosunun birçoğunda (1931-72) atonaliteyi önemli ölçüde kullandı. Öbür yapıtları arasında operalar, baleler, oda ve klavye müzikleri ile şarkılar vardır.

Petri, Elio (d. 29 Ocak 1929, Roma - ö. 18 Kasım 1982, Roma, İtalya), siyasal içerikli filmleriyle tanınan İtalyan sinema yönetmeni.

Roma Üniversitesi'nde edebiyat öğrenimini tamamladıktan sonra İtalyan Komünist Partisi'nin yayın organı *L'Unita*'da film eleştirileri yazmaya başladı. Bir dizi belgesel film çekti. Guiseppe de Santis ve başka İtalyan yönetmenlerin filmlerinin senaryo yazımına katıldı. 1961'de ilk konulu ve uzun filmi olan *L'assassino*'yu (Katil) yönetti. 1965'te çektiği *La decima vittima*'da (*Onuncu Kurban*) siyasal bir bilim kurgu öyküsü anlattı. *Un tranquillo posto di campagna* (1968; *Çılgın Ruhlar*) ise bir ressamın yaratım sorunlarını ele alan psikolojik bir yapımdı.

Filmlerinde yenilikçi bir üslupla siyasal konuları ele alan Petri, 1970'te en iyi yabancı film Oscar'ını kazanan *Indagine su un cittadino al di sopra di ogni sospetto*'yla (Her Türlü Kuşkunun Ötesinde Bir Yurttaş İçin Soruşturma) uluslararası düzeyde ilgi gördü. Metresini öldürüp yanlış ipuçlarıyla yetkilileri yanıltmaya çalışan faşist bir polis şefinin öyküsü olan film Kafka yapıtlarını andıran gerilimli bir karabasan ortamında gelişiyordu. Petri'nin 1971'de yönettiği *La classe operaia va in paradiso* (İşçi Sınıfı Cennete Gider) 1972 Cannes Film Şenliği'nde büyük ödülü kazandı. Petri sonraki filmleri *La proprieta non e piu un furto* (1973; Mülkiyet Artık Hırsızlık Değil), *Todo Modo* (1976) ve *Stanza delle buono notize*'de (1979; İyi Nam Salmış Ev) kendine özgü çizgisini sürdürdü.

Petri, Olaus, İsveçce OLOF PETERSSON (d. 6 Ocak? 1493, Örebro - ö. 19 Nisan 1552, Stockholm, İsveç), Lutherci din adamı. Kardeşi Laurentius'la birlikte İsveç Kilisesi'ndeki Reform hareketinde belirleyici rol oynamıştır.

Wittenberg'de öğrenim gördü (1516-18). Martin Luther'in ve Philipp Melanchthon'un Reform öğretilerini benimsedi. Gustaf Vasa tahta çıktığında (1523) vaazlarıyla dikkat ve eleştiri toplamaya başlamıştı. Kral Reform hareketini desteklediğinden Petri seçkin bir konuma yükselerek kısa süre şansölyelik yaptı (1531). Daha sonra ise kralın otokratik yönetimine karşı çıktığı için gözden düştü. 1540'ta ölüme mahkûm edildiyse de karar ağır para cezasına çevrildi. Yeniden kralın gözüne giren Olaus Petri Stockholm'deki Storkyrkan (St. Nicholas Katedrali) papazlığına atandı. İsveç Reform hareketinin temelini oluşturan yapıtları arasında İsveçce Yeni Ahit (1526), ilahi kitabı (1526), kilise elkitabı (1529) ve İsveçce bir ayin kılavuzunun (1531) yanı sıra birçok vaaz ve polemik yazısı yer alır. Vakayinamesi de önemli bir tarihsel belgedir.

Petrie, Sir (William Matthew) Flinders (d. 3 Haziran 1853, Charlton, Greenwich yakınları, Londra, İngiltere - ö. 28 Temmuz 1942, Kudüs), İngiliz arkeolog ve Eski Mısır uzmanı. Kazı tekniklerinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuş, eski kültürlere ait kalıntılar yardımıyla tarihin yeniden kurulmasını sağlayan ardışık tarihleme yöntemini geliştirmiştir.

Avustralya ve Tasmanya kâşiflerinden birinin torunuydu. Özel eğitim gördü ve 24 yaşındayken arkeoloji çalışmalarına yeni bir yaklaşım getiren *Inductive Metrology, or the Recovery of Ancient Measures from the Monuments*'ı (Tümevarıma Dayalı Ölçümbilim ya da Anıtları İnceleyerek Eski Ölçü Birimlerinin Bulunması) adlı bir kitap yazdı. Stonehenge gibi arkeolojik sitlerde yürüttüğü alan araştırmalarında, matematiksel hesaplamayla anıtların yapımında kullanılan ölçüm birimlerini bulmayı başardı. *Stonehenge: Plans, Description, and Theories* (1880; Stonehenge: Planlar, Betimleme ve Kuramlar) adlı yapıtını yayımladıktan sonra, Mısır'a giderek Gize'de Firavun Keops (Hufu) için yapılmış olan Büyük Piramit'te araştırmalara başladı.

1884'te Tanis Tapınağı'nda yaptığı kazılarda dev bir II. Ramses heykelinin parçalarını buldu. 1885 ve 1886'da Nil Deltasındaki Naukratis ve Daphnae'de sürdürdüğü çalışmalarda, bu yerleşimlerin Eski Yunan ticaret kolonileri olduğunu kanıtlayan boyalı çanak çömlekler ortaya çıkardı.

Ardışık tarihleme yöntemini ilk kez Filistin'de, Kudüs'ün güneyindeki Tel Hasi kazılarında uyguladı. Bir tepedeki yerleşme alanında, Heinrich Schliemann'ın Troya'da yaptığı kazılardan sonra arkeoloji tarihindeki ikinci katman (stratigrafi) çalışmasını gerçekleştirdi. Böylece, birbiriyle ilintisiz bulguların karışıklık yaratmasına yol açan rastgele kazı uygulaması terk ediliyordu. Petrie'nin, kırık çanak çömlek parçalarından bir zamandizini (kronoloji) oluşturulabileceği yolundaki varsayımı çağdaşlarınca eleştirildiyse de, zamanla bu yöntem arkeolojide yaygınlaştı.

Mısır'da Feyyum yöresinde birçok bulgu elde eden Petrie, Gurob'da bulduğu papirüsler ve Ege çanak çömlekleriyle, Miken de içinde olmak üzere Eski Yunan uygarlık-

larının tarihlerinin saptanmasına katkıda bulundu. Feyyum'da 12. sülaleye ait mücevherler buldu; bunlar 1919'da New York kentindeki Metropolitan Sanat Müzesi'ne gönderildi. Firavun Merneptah'a (hd İÖ y. 1236-1223) ait bir stel ise İsrail'den söz eden, bilinen en eski belgeydi.

1892'de Londra'daki University College'da Eski Mısır konusunda ders vermeye başlayan Petrie, 1933'te emekli olduktan sonra da bu görevini sürdürdü. 1894'te Mısır Araştırmaları Kurumu'nu (1905'ten sonra İngiliz Arkeoloji Okulu) kurdu.

Ölüler Tanrısı Osiris kültüne adanmış Abydos nekropolündeki araştırmalarıyla piramitlerin yapımına ilişkin yeni bilgiler elde etti. Tel el-Amarna'da, Firavun Ahenaton'a (hd İÖ 1379-1362) ait kentte yaptığı kazılar sonucu, aralarında ünlü resimli kaldırımın da bulunduğu Amarna dönemi (İÖ 14. yy) yapıtlarını ortaya çıkardı. Teb'in kuzeydoğusundaki Nakada'da ilk Mısırlılara ait 3 bin kadar mezar buldu.

Sina Yarımadasında bulduğu yazıtlarla, yazılı iletişimde Mısır hiyeroglif yazısı ile Sami alfabesi arasında en geç İÖ 1500'e uzanan bir ara dönem olduğunu ortaya koydu. Amerikan Araştırma Okulu'nun desteğiyle 1927-38 arasında Filistin'de kazılar yaparak Tel Hasi'de 10 kentin yıkıntılarını ortaya çıkardı. 1923'te kendisine "sir" unvanı verilen Petrie'nin öbür yapıtları, dönemin en önemli arkeoloji çalışmalarından sayılan *Methods and Aims in Archaeology* (1904; Arkeolojide Yöntemler ve Amaçlar) ve alanı dışına çıktığı için çeşitli yanlışlar içeren *The Formation of the Alphabet*'tir (1912; Alfabenin Oluşumu).

Petro I, Rusça tam adı PYOTR ALEKSEYEVİÇ, lakabı BÜYÜK PETRO. Rusça PYOTR VELİKİ (d. 9 Haziran 1672, Moskova - ö. 8 Şubat 1725, Petersburg, Rus Çarlığı), Rusya tarihinin en büyük devlet adamlarından ve reformcularından biri sayılan Rus çarı (1682-1725). Rusya'nın geri ve kapalı bir yapıdan kurtularak Avrupa'nın büyük güçleri arasına girmesini sağlamıştır.

Çar Aleksey ile Batı'ya açık bir ortamda yetişen Natalya Kirillovna Narişkina'nın oğluydu. Babasının ölümünden (1676) sonra başa geçen üvey ağabeyi III. Fyodor'un vâris bırakmadan ölmesi (1682) üzerine Kremlin'de toplanan soylularca çarlığa getirildi. Ama saray muhafız birliklerinin (*streltsi*) ayaklanmasını izleyen kanlı saray darbesinin ardından hastalıklı üvey kardeşi V. İvan'la birlikte çar ilan edildi. Naibeliği üstlenen üvey ablası Sofiya'nın kararıyla devlet işlerinin dışında tutuldu. Annesiyle birlikte çekilmek zorunda kalduğı Moskova yakınlarındaki Preobrajenskoye köyünde sıkı kurallara bağlı saray yaşantısından uzak, özgür bir ortamda yetişti. Sağlıklı, enerjik ve meraklı kişiliğiyle dülgerlik, demircilik, tornacılık ve matbaacılık gibi zanaatları öğrendi. Kendisi için özel olarak yapılan küçük bir kalede, sonradan düzenli Rus ordusunun çekirdeğini oluşturan birliklerle savaş oyunları düzenlemeyi başlıca uğraş edindi. Köyün yakınındaki Alman kolonisi aracılığıyla Batı'nın yaşam biçimini yakından tanıma olanağı buldu. Yöredeki bir İngiliz gemi kalıntısı denizcilik tutkusunu kamçıladı. 1689 başlarında yönetimde söz sahibi olacak yaşa geldiğini göstermek isteyen annesinin zoruyla Yevdokiya'yla evlendirildi. Bu mutsuz evlilik Yevdokiya'nın 10 yıl kadar sonra manastıra kapatılmasıyla son buldu.

Ağustos 1689'da Sofiya'nın yeni bir darbe planladığını öğrenen Petro, Moskova'ya baskın düzenleyerek onu naibelikten uzaklaştırdı. Tahtı İvan'la paylaşmayı sürdürmekle birlikte yönetim işlerini büyük ölçüde annesinin akrabalarına bıraktı. Kendisi ise daha çok gemi yapımıyla uğraştı. Avusturya, Polonya ve Venedik'le birlikte Rusya'nın da yer aldığı Kutsal Birlik'in Osmanlılarla savaşa girmesi üzerine, Tatar akınlarını önleme ve Karadeniz'e inme düşüncesiyle 1695'te Kırım'a bir sefer düzenledi. Başarısızlıkla sonuçlanan bu seferin ardından 1696'da yeni bir filoyla Don Irmağını aşarak Azak (bugün Azov) kentini ele geçirdi. Aynı yıl İvan'ın ölmesiyle tek başına çar oldu ve devlet işlerini fiilen eline aldı.

1697'de Büyük Elçilik Kurulu denen kalabalık bir maiyetle birlikte Avrupa'nın ekonomik ve kültürel yaşamıyla ilgili bilgiler toplamak ve Osmanlılara karşı ittifakı güçlendirmek amacıyla bir Avrupa gezisine çıktı. Takma bir adla Amsterdam tersanelerinde çalıştı. İngiltere'de gemi yapımı üzerine öğrenim gördü, fabrika ve okulları gezdi, hatta bir parlamento oturumunu izledi. Ama Avrupa'daki iç sorunlarla uğraşan İngiltere ve Felemenk Cumhuriyeti'ni Osmanlılara karşı yeni bir savaşa çekmeyi başaramadı. Bu arada yeni bir ayaklanma haberi üzerine 1698 yazında Moskova'ya dönerek olayları sert bir biçimde bastırdı ve *streltsi* birliklerini dağıttı.

Avusturya'nın da Osmanlılarla barış yapmasından sonra Karadeniz'e inme planından vazgeçerek dikkatini Baltık Denizine yöneltti. Bu amaçla İsveç'e savaş açmadan önce Osmanlılarla İstanbul Antlaşması'nı imzaladı, ayrıca Saksonya ve Danimarka-Norveç ile ittifak kurdu. Hükümdarlığının en büyük askeri girişimi olan II. Kuzey Savaşı'nın (1700-21) hemen başında Narva'da uğradığı ağır yenilgiden yılmayarak orduyu yeniden düzenledi. 1703'te Neva Irmağının ağzını ele geçirerek sonradan Petersburg adını alan kentin temelini attı. Ertesi yıl başarılı bir kuşatmayla Narva'yı aldı. 1709'da yeni bir saldırı başlatan İsveç kralı XII. Karl'ı Poltava Çarpışması'nda(*) tam bir bozguna uğrattı. Savaşın dönüm noktasını oluşturan bu zafer Rusya'nın Avrupa'daki konumunu da güçlendirdi. Değişik tarihlerde Avrupa'ya geziler yaparak bir dizi antlaşma imzaladı. Bu arada İsveç'in çabaları sonucunda savaşa giren Osmanlı ordusunu durdurmak için 1711 yazında Besarabya ve Boğdan üzerinden yürüyüşe geçti. Prut Irmağı yakınlarında bütün kuvvetleriyle kuşatılmasına karşın, Azak'ı geri vermeyi kabul ederek bu güç durumdan kurtuldu. Osmanlıların yeni savaş girişimini diplomatik manevralarla önledi ve Edirne Antlaşması'yla (1713) düşmanlığa son verdi. Böylece yeniden İsveç cephesine döndü. 1714'te Rusya'nın ilk deniz zaferi sayılan Gangut (Hango) Deniz Savaşı'nı kazandı. Sonunda II. Kuzey Savaşı'nı noktalayan Nystad (Uvsikaupunki) Antlaşması'yla (Eylül 1721) Baltık Denizinin doğu kıyılarını topraklarına kattı. İsveç'in bölgedeki nüfuzunu kıran bu sonuç, aynı zamanda Polonya'yı egemenlik altına almanın yolunu açtı. Senato bir ay sonra Petro'ya bütün Rusların imparatoru (*imperator*) unvanını verdi.

Daha Kuzey Savaşı sırasında Orta Asya, Hazar bölgesi ve Sibirya'ya keşif heyetleri gönderen Petro, savaşın bitiminde güneydoğu sınırında daha saldırgan bir politikaya yöneldi. 1722'de Osmanlılardan önce davranarak İran topraklarına girdi. Ertesi yıl askeri yardım karşılığında İran'dan Hazar'ın batı ve güney kıyılarını aldı. Yoğun ve zorlu yaşam biçimi yüzünden bozulmuş olan sağlığı bu seferde daha da kötüleşti. 1724 sonbaharında Finlandiya Körfezinde batan bir gemideki askerleri kurtarmak için denize atladı ve soğuk alarak ağır hastalandı. Bering Boğazına sefer hazırlıklarını yürüttüğü bir sırada öldü.

Petro'nun başa geçtiği sırada Rusya'nın geriliği Avrupa'dan kaynaklanan dış tehdidi ciddi bir boyuta çıkarmış bulunuyordu. Bir yandan denizlere açılmaya yönelik savaşları sürdürürken, bir yandan da Avrupa'nın gelişmişlik düzeyine ulaşmaya çalışan Petro, boyarların ve din adamlarının direnişini sert önlemlerle bastırarak geniş çaplı bir reform programına girişti. Öncelikle kentlerin gelişmesini sağlamak için 1699'da bir fermanla kent tüccar ve zanaatçılarına, Moskova belediyesine (*ratuşa*) bağlı olmak üzere kendi belediyelerini kurma hakkını tanıdı. Kent yerel yöneticilerini ve seçilmiş belediye görevlilerini 1720'deki düzenlemeyle Petersburg'daki bir üst düzey görevliye bağladı. Bu arada tüccar ve zanaatçıların meslek ve servetlerine göre ayrı loncalarda örgütlenmesine dayanan bir sistem getirdi. Merkezi otoritenin denetimine esneklik kazandırmak amacıyla 1708'de ülkeyi sekiz bölgeye ayırdı ve her bölgeye idari, askeri ve yargısal yetkilere sahip birer vali atadı. 1719'da bu bölgeleri kaldırarak illere ve alt birimlere dayalı yeni bir yönetim biçimi oluşturdu. Kuzey Savaşı'nın ardından askeri alayları ülke çapında dağıtarak ayrı bir denetim mekanizması kurdu. Öte yandan 1711'de boyarlar meclisini kaldırarak devlet organları arasında eşgüdümü sağlama, mali işlemleri denetleme ve yasama işlerini yürütme görevlerini Senato adlı yeni bir kuruma verdi. Karmaşık ve bütünlükten uzak bir yapısı olan merkezi devlet dairelerinin yerine daha düzenli ve sıkı bir işleyişe dayanan kurulları (*kollegi*) geçirdi. Devlete karşı işlenen suçlara bakmak üzere doğrudan çara bağlı Preobrajenski Dairesi'ni kurdu. Moskova Patrikliği'nin varlığına son vererek kilise hiyerarşisinin başına kendisine bağlı olan Kutsal Sinod'u getirdi. Kiliseyi mutlakıyetçi yönetimi destekleyen güçlü bir dayanağa dönüştürdü. 1716'da çıkardığı yönetmeliklerle ilk düzenli Rus ordusunun temelini attı. Askeri teknik ve donanımın düzeyini yükseltti.

Savaşlarda karşılaşılan güçlükler Petro'yu ülke ekonomisini de güçlendirmeye yöneltti. Silah ve gemi yapımı açısından madenciliğin ve sanayinin gelişmesine büyük önem verdi. Yerli ve yabancı yatırımcılara geniş

I. Petro, Aert de Gelder'in portre çalışması, Devlet Müzesi, Amsterdam
Rijksmuseum, Amsterdam

ayrıcalıklar tanıdı, dışarıdan çeşitli uzmanlar ve teknisyenler getirdi. Daha önce düşük olan dış ticaret hacmini yedi kat artırdı. Toprak sahiplerinin arazilerini ve serfler üzerindeki haklarını genişletti. 1714'te mülkiyetin babadan en büyük oğula geçmesini sağlayan düzenlemeyle geniş toprakların bölünmesini önledi. Köylülerin aile başına ödediği vergiyi kişi başına vergiye dönüştürdü. Ayrıca serflerin imalat ve bayındırlık işlerinde çalıştırılmasını sağladı.

Kültürel alanda da yeniliklere girişen Petro, eğitim sistemine laik bir yapı kazandırarak devletin ilk kez bu alana el atmasına öncülük etti. Yeni okulların kapılarını soyluların dışındaki kesimlere açtı, Avrupa'ya çok sayıda öğrenci gönderdi. Batı dillerinden Rusçaya kitap çevirilerini özendirdi. Eski Rus takvimini 1700'de Avrupa'nın kullandığı takvime uygun hale getirdi. 1710'da Eski Kilise Slav alfabesini modernleştirdi. 1703'te ilk Rus gazetesi *Vedomosti*'nin yayımlanmasını sağladı, 1724'te Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi'ni kurdurdu.

Petro'nun reform girişimlerine baskıcı ve keyfi bir yönetim de eşlik etti. Savaşların ve kalkınma projelerinin asıl yükünü çeken serflerin ve işçilerin başlattığı Astrahan (1705-06) ve Don Havzası (1707-08) ayaklanmalarını acımasızca bastırdı. Yevdokiya'dan olan oğlu Aleksey'in muhalif saflara geçmesi üzerine, onu tutumunu değiştirmeye ya da veraset hakkından vazgeçerek manastıra kapanmaya zorladı (1716). Kutsal Roma-Germen imparatoruna sığınan Aleksey'i geri getirterek (1718) ağır işkencelerden geçirtti. Aleksey, hakkında verilen idam kararı infaz edilemeden öldü.

Petro 1705'ten sonra Litvanyalı bir çamaşırcının kızı olan Marta Skowronska'yla (sonradan I. Yekaterina) yaşamaya başladı ve 1712'de onunla resmen evlendi. Çarlara ardıllarını belirleme hakkını tanıyan kendi fermanı (1722) doğrultusunda ardılını bildiremeden ölünce yerine, 1724'te imparatoriçe tacını giydirdiği I. Yekaterina geçti. Geride sınırları Beyaz Deniz kıyısındaki Arhangelsk'ten Hazar kıyısındaki Mazanderan'a, Baltık Denizinden Büyük Okyanusa uzanan ve sağlam temellere dayanan bir devlet bıraktı.

Petro II, Rusça tam adı PYOTR ALEKSEYEVİÇ (d. 23 Ekim 1715, Petersburg - ö. 29 Ocak 1730, Moskova, Rus Çarlığı), 1727-30 arasında Rus, çarı. I. Petro'nun (hd 1682-1725) torunuydu. I. Yekaterina (hd 1725-27) tarafından Rus tahtının vârisi ilan edildi ve 18 Mayıs 1727'de, 11 yaşındayken taç giydi. Ama henüz reşit olmadığından, ülkenin yönetimini Yekaterina'nın atadığı Özel Danışma Kurulu üstlendi. Hükümdarlığının ilk yıllarında yönetime, I. Petro ve I. Yekaterina'nın en yakın danışmanlarından olan Özel Danışma Kurulu üyesi Aleksandr D. Menşikov egemen oldu. Petro Menşikov'un evine yerleşip onun kızıyla nişanlanmasına karşın, koruyucusunun yönlendirici tavırlarından rahatsız olduğundan eski ve soylu bir aile olan Dolgorukilere yaklaştı. Menşikov Eylül 1727'de, Dolgorukilerin girişimiyle tutuklandı ve Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Bu tarihten sonra ülke yönetimine egemen olan Dolgorukiler başkenti Petersburg'dan Moskova'ya taşıdılar (1728) ve genç çarın Prenses Yekaterina Alekseyevna Dolgorukaya ile nişanlanmasını sağladılar. II. Petro düğününün yapılacağı gün, bir süre önce yakalandığı çiçek hastalığından öldü.

Petro III, Rusça tam adı PYOTR FYODOROVİÇ, asıl adı HOLSTEIN-GOTTORP DÜKÜ KARL PETER ULRICH (d. 21 Şubat 1728, Kiel, Holstein-Gottorp - ö. 18 Temmuz 1762, Ropşa, Petersburg yakınları, Rus Çarlığı), 5 Ocak 1762'den 9 Temmuz 1762'ye değin Rus çarı.

I. Petro'nun (Büyük) kızlarından Anna ile Holstein-Gottorp dükü Karl Friedrich'in oğluydu. Teyzesi Yelizaveta'nın çariçe olmasından kısa bir süre sonra Rusya'ya getirildi (5-6 Aralık 1741). Adı değiştirilerek Rus Ortodoks Kilisesi'ne kabul edildi (18 Kasım 1742) ve Rus tahtının vârisi ilan edildi. 21 Ağustos 1745'te, Anhalt-Zerbst'in prensesi olan ve sonradan Yekaterina Alekseyevna adını alan Sophie Frederike Auguste ile evlendi.

Yekaterina'nın yerine geçtikten sonra onun izlediği dış politikayı terk eden Petro, Prusya ile barış yaparak Yedi Yıl Savaşı'ndan (1756-63) çekildi; Prusya ile ittifak kurdu ve Holstein'ın Schleswig'i ele geçirmesine yardım etmek için Danimarka'ya karşı savaş hazırlıklarına girişti. Ayrıca, Rus Ortodoks Kilisesi'ne Lutherci uygulamaları zorla benimsetmeye çalıştı ve imparatorluk muhafızlarının yükümlülüklerini artırarak onları da karşısına aldı. Bütün bu uygulamalar halkı ve saray çevrelerini kendisinden uzaklaştırdı. Soyluların devlete hizmet etme yükümlülüğünü kaldırması (1 Mart 1762) bile bu durumu değiştirmedi. Sonunda çarın kendisinden boşanmayı planladığından kuşkulanan Yekaterina, sevgilisi Grigori Grigoryeviç Orlov ve öteki bazı imparatorluk muhafızlarıyla işbirliği yaparak Petro'yu tahttan indirdi ve 9 Temmuz 1762'de muhafızlar, senato ve kilisenin onayıyla II. Yekaterina adıyla tahta çıktı. Petersburg yakınlarında Oranienbaum'daki konutunda bulunan Petro Ropşa köyünde, Aleksey Grigoryeviç Orlov'un gözetimi altındayken öldürüldü.

Petrobrás, tam adı PETRÓLEO BRASILEIRO SA, Brezilya'da, çoğu hissesi devlete ait bir tekel olarak 1953'te kurulan petrokimya şirketi. Etkinlikleri arasında ham petrol, doğal gaz ve ilgili hidrokarbonları arayıp çıkarmak, yerli ve ithal petrol arıtmak, petrol, gaz ve türevlerinin dağıtımını yapmak bulunur. Ülkenin en büyük anonim şirketidir. Ulusal Petrol Konseyi adlı kamu kuruluşunun belirlediği politikalara göre çalışır. Merkezi Rio de Janeiro'dadır. Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Kolombiya'da da girişimleri vardır.

Petrodvorets, eskiden (1944'e değin) PETERHOF, Rusça PETERGOF, Rusya Federasyonu'nun kuzeybatısındaki Petersburg yönetim biriminde (*oblast*) kent. 1709'da Çar I. Petro (Büyük) tarafından bir kır malikânesi olarak kuruldu. Petro 1717'de Fransız sarayını ziyaret ettikten sonra burada Versailles'la rekabet edebilecek bir saray yaptırmaya karar verdi. 1721'de tamamlanan barok üsluptaki Büyük Saray'ın tasarımını Domenico Trezzini, bahçelerin tasarımını ise Alexandre Le Blond yaptı. Büyük Saray 1752'de Bartolomeo Rastrelli tarafından genişletildi.

Petrodvorets günümüzde bir liman ve sayfiye kentidir. Kenti çevreleyen tarım bölgesinde kereste elde edilir, inek, domuz, sebze ve patates yetiştirilir. Saat yapımcılığı ve değerli taş işlemeciliği de önemlidir. Bugün müze olan Büyük Saray ile küçük köşkler, saraylar, bahçeler ve 1802'de Mihail Kozlovski tarafından yapılan Aslanın Ağzını Yırtan Samson heykelinin bulunduğu alan, 1.000 hektarlık Petrodvorets Kenti Saray-Müze ve Parkları'nın bir bölümünü oluşturur. Nüfus (1991 tah.) 83.800.

Petrofina SA, Belçika'nın petrol alanında etkinlik gösteren en büyük şirketler grubu. Petrol arama ve arıtma ile petrokimya ürünleri üretimi yapar. Merkezi Brüksel'dedir.

1920'de Compagnie Financière Belge des Pétroles adıyla kurulan şirket, başlangıçta Romanya'daki petrol alanlarının geliştirilmesi ve Afrika'daki Belçika yatırımları ile ilgileniyordu. Bugünkü adını 1957'de aldı. Bu dönemde temel olarak petrol dağıtımı ve artılmasıyla uğraşıyor, bu arada ABD ve Kanada'da bağlı şirketler kuruyordu. 1962'den sonra petrokimya ürünlerinin üretiminde yoğunlaştı ve dünyanın en büyük etilen üreticilerinden biri haline geldi. Bugün Belçika ve ABD'de petrokimya tesisleri bulunan şirketin petrol arama etkinlikleri Kuzey Denizi ve Kuzey Amerika'da yoğunlaşmıştır. Avrupa, Amerika ve Angola'da rafinerileri bulunan şirket ürettiği petrolün büyük bölümünü kendi kuruluşları aracılığıyla satar.

Petrograd *bak.* Petersburg

petrokimya ürünleri, petrol ve doğal gazdan elde edilen, yakıt olarak kullanılanlar dışındaki kımyasal maddeleri kapsayan geniş grup. Ticarette çok çeşitli amaçlar için kullanılan petrokimya ürünleri büyük ölçekli kesintisiz süreçlerin uygulandığı oldukça otomatik yöntemlerle üretilir. Petrokimyasal hammaddeler en çok plastik, yapay lif, yapay kauçuk, deterjan, gübre, böcek ilacı ve çeşitli çözücülerin üretiminde kullanılır; ayrıca otomobil, uçak, inşaat, dokuma, patlayıcı ve boya sanayilerinde, gıda işleme tekniklerinde ve tarımda da yararlanılır.

Petrokimya sanayisi 1913'te, ham petrol arıtma yöntemi olan ısıl kraking (parçalanma) işleminin geliştirilmesiyle güçlenmeye başladı. Bu işlemle elde edilen gaz haldeki yan ürünler önceleri aydınlatma amacıyla ve yakıt olarak kullanılırken, 1920'lerde ve 1930'larda bu ürünlerin pek çok alanda hammade oluşturacak değerli birer kaynak oldukları anlaşıldı. 1937'de, katalitik kraking işleminin bulunması ve doğal gaz kaynaklarının artması petrokimya sanayisinin daha da gelişmesine yol açtı.

Petrol arıtma yöntemleriyle üretilen hidrokarbonlar polimerleştirilerek sert, esnek ve dayanıklı yapıdaki plastik, yapay kauçuk ve liflere dönüştürülür.

1913'ten beri ısıl kraking işlemiyle üretilen petrokimya ürünlerinden etilen ve propilen pek çok kimyasal ürünün hammaddesidir. Etilenden poliester liflerde, reçinelerde ve antifrizlerde kullanılan etilen glikol; değerli bir çözücü ve kimyasal ayıraç olan etil alkol; plastik ve filmlerde kullanılan polietilen; reçine, yapay kauçuk, plastik ve poliesterlere dönüştürülen stiren; vinilklorüre dönüştürülen etilen diklorür ve vuruntu önleyici olarak benzine katılan tetraetil kurşunun hammadesi olan etil klorür üretilir. Propilenden çözücü olarak yararlanılan izopropil alkol; akrilik, reçine ve yapay kauçuk üretiminde kullanılan akrilonitril; reçine, yapıştırıcı, plastik ve deterjanların bileşimine giren fenolün üretiminde kullanılan kümen (izopropil benzen); plastik, film ve yapay lif eldesinde kullanılan polipropilen; propilen glikol ve poliüretana dönüştürülen propilen oksit; gliserin ve epoksi reçinelerin üretiminde yararlanılan epiklorohidrin ve yapay kauçuklarda kullanılan poliizopren hazırlanır. Bütan ve bütilenlerden ise yapay kauçuk ve plastiklerin üretiminde yararlanılan bütadien, yapay kauçuk üretiminde kullanılan izobütilen ve yağ katkılarında, hava geçirmez contalarda, ka-

lafatlama maddelerinde ve yapıştırıcılarda kullanılan polibüten üretilir.

Benzen, tolüen, ksilen ve naftalin gibi bromatik bileşikler de gene çok kullanılan petrokimya ürünlerindendir. Benzenden, yüzeyetkin maddelerde (suyun yüzey gerilimini değiştiren) kullanılan alkil benzenler ve naylon üretiminde kullanılan sikloheksan elde edilir. Tolüenden çeşitli çözücülerin, benzin ve patlayıcıların üretiminde yararlanılır. Naftalinden böcek ilaçları yapılır. Kauçuğun dayanımını artırıcı ve pigment olarak kullanılan karbon karası; formaldehit üretiminde, yapay reçinelerde ve çözücülerde kullanılan metil alkol; soğutucularda, çözücülerde, aerosol iticilerinde ve temizleme sıvılarında kullanılan klorometanlar ve yapıştırıcılarda, suda çözünen boyalarda, dokumalarda, kâğıt yapımında yararlanılan vinil asetatı veren asetilen, doğal gazın başlıca bileşeni olan metandan hazırlanan kimyasal ürünlerdir.

petrol, Yer'in iç kesimlerinde sıvı, gaz ya da katı halde bulunan, bitki ve hayvan kökenli doğal hidrokarbonlar karışımı. Genel tanımı bu olmakla birlikte petrol sözcüğü daha çok, ham petrol de denen sıvı haldeki doğal mineral yağı için kullanılır. Dünyadaki en önemli doğal enerji kaynaklarından biri olan bu fosil yakıt türünden çok çeşitli türev ve ürünlerin elde edilmesinde yararlanılır. Petrol sözcüğü, Latincedeki *petra* (kaya) ve *oleum* (yağ) sözcüklerinden türetilmiş ve ilk olarak Alman mineralog Georgius Agricola'nın 1556'da yayımlanan *De re Metallica* (Metaller Üzerine) adlı yapıtında kullanılmıştır.

Tarihi. Yer yüzeyine doğal gaz ve yağ sızıntıları halinde çıkan petrolden ilk yararlananların Sümerler, Asurlular ve Babilliler olduğu bilinmektedir. 5 bin yıl önce, Fırat Irmağı kıyısındaki Tuttul (bugün Hit, Irak), dönemin başlıca asfalt üretim merkezlerinden biriydi; buradaki sızıntılardan toplanan ham petrol ve asfalt çok çeşitli biçimlerde kullanılıyordu. Eski Mısırlıların sıvı petrolden deri ve müshil ilacı olarak yararlandıkları sanılmaktadır. Persler ise İÖ 480'deki Atina kuşatması sırasında sıvı petrol emdirilmiş liflere sarılı oklar kullandılar. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde de Araplar ve Persler ham petrolü damıtarak askeri amaçlar için yanıcı ürünler elde ettiler. Arapların 12. yüzyılda İspanya'yı istila etmesinden sonra Avrupa'da damıtılmış petrol aydınlatmada kullanılmaya başladı. İspanyol kâşifler Kuzey Amerika'da ve bugünkü Küba, Meksika, Bolivya ve Peru bölgelerinde pek çok petrol sızıntısına rastladılar ve Yerlilerin bunu ilaç olarak kullandıklarını yazdılar.

Sanayi Devrimi enerji alanında ve yağlayıcı üretiminde daha ucuz ve daha bol yeni kaynakların bulunması yönünde bir hareket başlattı. Böylece petrol yavaş yavaş ağaç, turba ve kömür gibi katı yakıtların yerini almaya başladı. İlk petrol kuyusunu 1859'da Edwin L. Drake Pennsylvania'daki Titusville'de açtı. Bir süre sonra da başta ABD olmak üzere pek çok ülkede petrol sanayisi hızla yaygınlaştı ve kömürden gazyağı üreten fabrikalar petrol rafinerilerine dönüştürülmeye başladı.

20. yüzyılın başlarında otomobilin yaygınlaşmasıyla petrol başlıca enerji kaynağı durumuna geldi. Petrolün üretimi ve tüketimi uluslararası ilişkilerde yaşamsal bir önem kazandı ve çoğunlukla dış politikaların belirlenmesinde etken oldu.

Oluşumu. Petrolün kaynağı olan organik malzemelerin, diyatomeler (silisli algler) ve mavi-yeşil algler gibi tekhücreli planktonik (serbestçe yüzen) bitkiler ile delikliler (*Foraminiferida*) gibi tekhücreli planktonik hayvanlardan geldiği sanılır; bunlar deniz, acı su ya da tatlı su ortamlarında yaşayan canlılardır. Bu tür basit organizmaların Paleozoyik (Birinci) Zamanın (y. 570-225 milyon yıl önce) çok öncelerinden başlayarak ortaya çıktıkları ve yaygınlaştıkları bilinmektedir. Tekhücreli planktonik bitkilerin ve hayvanların kısa bir zaman aralığında gömülerek ince taneli tortulların arasında sıkışması, bunların korunarak, protopetrol olarak tanımlanan ilk organik malzeme kaynağını oluşturmalarına neden olmuştur. Bunlar daha sonraki taşoluşumu süreçleriyle (diyajenez; biyolojik, kimyasal ve fiziksel dönüşümleri içeren süreçler dizisi) gerçek petrole dönüşmüştür.

Petrolün ilk oluşum aşamasında, organik malzemeler biyolojik ve kimyasal etkilerin sonucunda kerojene dönüşür. Bu ilk aşamanın ticari açıdan önemli tek ürünü biyojenik metandır. Tortullaşmanın sürmesiyle gömülü malzemelerin daha derinlere inmesi, kerojenin öteki petrol ürünlerine dönüşmesine yol açar. Organik malzemenin miktarına ve türüne bağlı olarak, 760-4.880 m arasındaki derinliklerde ve 65°C-150°C arasındaki sıcaklıklarda sıvı petrol oluşumu başlar. Maksimum petrol oluşum derinliği 2.000-2.900 m'dir; bunun altında doğal gaz oluşumu egemen duruma geçer. *Ayrıca bak.* doğal gaz.

Petrol görece iri taneli, geçirgen ve gözenekli, ancak çok az çözünür organik malzeme içeren tortul hazne kayaçların içinde toplanır. Ama petrolün özgün oluşum yeri burası değildir. Çoğunlukla kil, şeyl ya da klastik (kırıntılı) karbonatlar gibi ince taneli kayaçlarda, kerojenin jeotermal etkiyle dönüşüme uğramasıyla oluşan petrol, küçük deliklerden ve kanallardan geçerek hazne kayaçta toplanır. Bu göçe yol açan başlıca etmen, üstte biriken tortulların malzemeyi sıkıştırmasıdır.

Hazne yataklarının gözenekliliği ve geçirgenliği petrolün göçü ve birikmesi açısından önemlidir. Petrolün büyük bölümü klastik haznelerde (kumtaşları ve miltaşları) toplanmıştır. Bunu karbonatlı hazneler (kireçtaşları ve dolomitler) izler. Kırılmaların görüldüğü şeyllerde, korkayaçlarda ve başkalaşım kayaçlarında da birkaç hazneye rastlanır.

Petrolün toplandığı kapanlar, yukarı doğru dışbükey biçimli gözenekli ve geçirgen hazne kayaçlardır. Bunun üstünde de daha yoğun, görece geçirimsiz bir takke kayaç yer alır (örn. şeyl ya da evaporitler). Kıvrımlanma ya da kırılma sonucunda biçimlenen kapanlara yapısal kapan denir. Yapısal kapanlar tuz domlarıyla(*) bağıntılıdır. Bu tür kapanlar, derinlerdeki evaporit yataklarında gömülü olan tuz kütlelerinin yukarıya doğru hareket etmesi sonucunda gelişir. İkinci önemli kapan türü, stratigrafik kapanlardır. Bunlar tortul birikimi ve aşınma süreçleri sonucunda ortaya çıkar. Ama birikim ve aşınma süreçleri tektonik hareketlerden etkilendiğinden, yapısal özelliklerden etkilenmemiş stratigrafik kapan sayısı oldukça azdır.

Fiziksel ve kimyasal özellikleri. Petrol temel olarak, yapısında yalnızca karbon ve hidrojen elementleri bulunan hidrokarbonlardan oluşmakla birlikte bu iki element çok çeşitli karmaşık molekül yapıları oluşturur. Fiziksel ve kimyasal özellikleri çok değişik olmakla birlikte hemen hemen bütün sıvı petrol türleri ağırlıkça yüzde 82-87 arasında karbon, yüzde 12-15 arasında da hidrojen içerir. Ağdalılığı daha yüksek olan asfaltlarda ise bu oranlar yüzde 80-85 arasında karbon ve yüzde 8-11 arasında hidrojen biçimindedir.

Ham petrol başlıca üç kimyasal dizi halinde gruplanabilir: Alkanlar(*) (parafinler), naftenler ve aromatik bileşikler(*). Ham petrollerin büyük bölümü bu üç dizideki bileşiklerin çok çeşitli oranlardaki karışımları halinde bulunur. Değişik kaynaklardan elde edilen ham petrollerin bileşimleri de birbirinden farklıdır.

Petrolde hidrokarbon bileşiklerinin sonsuz sayıdaki karışımının yanı sıra, görece düşük oranlarda ama malzemenin yapısını etkileyebilecek düzeylerde azot, kükürt ve oksijen de bulunur. Kükürt bolluk (ağırlıkça yüzde 0,05-5 arasında) bakımından ham petroldeki elementler arasında üçüncü sırada yer alır. Genellikle ham petrolün özgül ağırlığı arttıkça kükürt miktarı da artar. Oksijen miktarı ağırlıkça yüzde 2'den daha düşüktür; oksijen çoğunlukla ağır hidrokarbon moleküllerinin yapısında yer alır. Azot ise hemen hemen bütün ham petrollerde ağırlıkça yüzde 0,1'den daha azdır. Çoğu ham petrolün bileşiminde sodyum klorür de vardır ve bunlar da üründen kükürt gibi uzaklaştırılır.

Petrolde, deniz suyunda bulunan metal elementlerin çoğu içinde olmak üzere pek çok metal element yer alır. Bunun nedeni büyük bir olasılıkla petrolü oluşturan organik biçimler ile deniz suyu arasındaki yakın ilişkidir. Petrolde en bol bulunan metal elementler vanadyum ve nikeldir. Petrolde ayrıca çok az miktarda bitkisel ve hayvansal kökenli fosil kalıntılarına da rastlanır.

Değişik kaynaklardan elde edilen petrolün, kimyasal bileşiminin yanı sıra renk, özgül ağırlık ve ağdalılık gibi fiziksel özellikleri de çok değişiktir. Petrol suyla karışmaz ve sudan daha hafif olduğundan onun üstünde yüzer. Ham petroller özgül ağırlıklarına ve akışkanlıklarına göre bitümlü (katranlı) kumlar, ağır petroller ve orta ve hafif petroller olarak sınıflandırılır. Bitümlü kumların içerdiği petrol akışkan değildir ve kuyulardan akmaz. API ölçeğinde (Amerikan Petrol Kurumu'nun uygulamaya koyduğu uluslararası ham petrol yoğunluğu ölçeği) arı suyun API değeri 10 olarak kabul edilir; sudan daha hafif olan sıvıların API değerleri 10'dan büyüktür. Genellikle API yoğunluğu 20'den küçük olan petroller ağır,

Tablo 1: Dünyadaki Kullanılabilir Petrol Kaynakları*

Bölge	1985'e değin toplam üretim	görünür rezervler	muhtemel kaynaklar	toplam rezervt
Kuzey Amerika	166	59	132	357
Güney Amerika	53	35	33	121
Batı Avrupa	12	26	17	55
Doğu Avrupa	96	63	109	268
Ortadoğu	146	398	125	669
Afrika	41	57	46	144
Asya/Okyanusya	30	19	58	107
Toplam Dünya	544	657	520	1.721

* Milyon varil olarak † İlk rezervlerin API yoğunluğuna göre yüzde oranları: 10-20°: yüzde 5, 20-25°: yüzde 6; 25-35°: yüzde 57, 35°'nin üstü: yüzde 32

20-25 arasında olanlar orta, 25'ten büyük olanlar ise hafif petrol olarak tanımlanır.

Ham petroller kaynama noktaları ve donma noktaları birbirinden çok farklı olan çeşitli bileşiklerin karışımı olduğundan, bunlarda tek bir kaynama noktası ya da donma noktasından söz edilemez. Buna karşılık petrolün plastikleştiği ve akışkanlığını yitirdiği sıcaklık olan akma noktası kuyudan çıkarma işlemlerinde ve taşımada çok önemlidir. Akma noktaları 32°C ile −57°C arasında değişir.

Çıkartılması ve arıtılması. Ham petrolün hemen hemen tümü yerin altından çıkarılır. Ama çok az da olsa bazı petrol gölleri ya da zift çukurlarının var olduğu bilinmektedir. Petrolün yüzeye çıkartılması işlemi üç temel aşamadan oluşur: Araştırma, sondaj ve çıkarma. Karada varlığı bilinen petrol yataklarının beşte dördü işletilmektedir, açık denizlerdeki petrol kaynaklarının önemi ise 1960'tan beri artmaktadır.

Petrol aramaları sırasında jeolojik tekniklerin yardımıyla kayaçların petrol yatağı oluşumuna uygun olup olmadığı saptanır; ama buralarda gerçekten petrol bulunup bulunmadığı ancak sondaj yoluyla anlaşılabilir. Günümüzün modern, dönel delme aygıtlarıyla 7.600 m derinliğe kadar kuyular açılabilmektedir. *Ayrıca bak.* sondaj makineleri.

Petrol, yatağından çeşitli yollarla yüzeye çıkarılabilir. Yataktaki doğal gaz ya da su tarafından yaratılan yeraltı basıncı petrolü yukarı doğru itebilir. Doğal basınç petrolün yükselmesine yetecek kadar büyük değil ise, yatak boyunca açılan bir kuyudan su ya da buhar püskürtülerek petrolün yükselmesi sağlanabilir. Üretimi artırmak amacıyla geliştirilmiş kimi çıkarma yöntemleri kullanılabilir. Bu amaçla petrolün ağdalılık ve kılcallığını azaltmak amacıyla, yatağa karbon dioksit, polimer ve çözücü maddeler püskürtülür. Ayrıca ağdalı ağır petrollerin çıkartılmasında ısıl yöntemlerden yararlanılır.

Ham petrol çoğunlukla doğrudan kullanılmaz. Arıtma yoluyla benzin, mazot, yağlama yağı ve petrokimya ürünleri gibi kullanışlı ürünlere dönüştürülür. Temel arıtma işlemi ayrımsal damıtmadır. Bunun sonucunda elde edilen karışımlar soğurma, sıyırma, çözücüyle özütleme ve kristallendirme gibi fiziksel yöntemler uygulanarak ayrıştırılabilir. Petrol arıtma işlemleri ABD'de ve Rusya'da 19. yüzyılın ikinci yarısında başladı. İlk arıtma tesislerindeki basit kazanlarda ham petrolden arı olmayan benzin, gazyağı (kerozen), yağlama yağı ve yağyakıt (*fuel oil*) ayrılabiliyordu. İlk otomobil yakıtı ise ham petrolün gazyağında bulunmayan hafif bileşenlerinden oluşuyordu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra arıtma işlemlerindeki en büyük gelişme kraking(*) (parçalama) sürecinin bulunması oldu. Bu işlemde, çok miktarda ağır petrol basınç altında ısıtıldığında büyük moleküller parçalanarak ya da bölünerek daha hafif ve değerli küçük moleküllere ayrılır. Bu yolla elde edilen benzin otomobil motorlarında, doğrudan damıtma yoluyla elde edilen benzinden daha çok verim sağlar.

1930'larda ve II. Dünya Savaşı sırasında geliştirilen katalitik kraking, polimerleştirme, alkilleme, izomerleştirme gibi daha ileri arıtma işlemleriyle yakıtların niteliği ve üretim miktarı daha da arttı.

1950'lerde ve 1960'larda jet yakıtlarına ve üstün nitelikli yağlama yağlarına duyulan gereksinim büyüdü ve katalitik reforming (düzeltim) işlemiyle benzinin niteliği artırıldı. Bu yakıt yüksek sıkıştırmalı motorlarda yaygın olarak kullanılmaya başladı. Ayrıca arıtma sırasında hidrojenin eklendiği hidrokraking işlemiyle de ham petrol ayrımlarının niteliği iyileştirilebildi.

Arıtma süreci ayrımsal damıtma işlemiyle başlar. Günümüzdeki damıtma birimlerinde çoğunlukla günde 100 bin - 200 bin varil petrol işlenebilir; bu tesisler uzun süre kesintisiz olarak çalışır. Bu işlemde ham petrol önce bir fırına pompalanarak 315°C-750°C arasındaki bir sıcaklığa kadar ısıtılır. Buharlaşan ve buharlaşamayan petrol belirli aralıklarla yerleştirilmiş delikli tavaları bulunan damıtma kolonuna geçer. Buharlar kolonda yükselerek en tepedeki bir yoğunlaştırıcıda sıvı hale geçer. Yoğunlaşan sıvının bir bölümü (*reflux*) kolonun tepesine geri döndürülerek tavalardan aşağıya doğru akıtılır ve yükselen buharlarla da temas etmesi sağlanır. Sıvı, yükselen buharlardaki ağır bileşenleri soğururken kendisindeki hafif bileşenler de buharlaşır ve böylece her tavada yoğunlaşma ve yeniden buharlaşma sürer. Sonunda kolon boyunca sıcaklığın ve petrolün özelliklerinin kesintisiz olarak değiştiği bir denge oluşur. En hafif bileşen en üst tavadan, en ağır bileşen ise en alt tavadan alınır. Ayrımın derecesi ve hidrokarbonların birbirinden kesin olarak ayrılabilmesi tavaların sayısına, verimliliğine ve geri döndürme oranına bağlıdır. Kolona buharlaşmadan giren petrol ise kolonun alt bölümündeki sıyırma tavalarına doğru akar ve içinde kalan hafif bileşenler burada ayrılır. Kolonun altından alınan atık yağyakıtlarla karıştırılabilir ya da vakum altında yeniden damıtılarak elde edilen damıtık yağlama yağı üretiminde kullanılır.

Ayrımsal damıtmadan başka, atmosfer koşullarında yüksek sıcaklıklarda parçalanabilen ve uçuculuğu az olan bileşenleri ayırabilmek için vakumlu damıtma ve arı hidrokarbonları teker teker ayırabilmek için 100'den çok tava kullanılan duyarlı ayırma yöntemleri de uygulanır.

Ayırma kulesinin tepesinden alınan benzin buharının içindeki propan, propilen, bütan ve bütilen gibi değerli ürünler, gazyağı ya da ağır naftayla gene bir kolonda soğurulabilir ve çözünen bu hafif ürünler daha sonra bir sıyırma kolonunda buharlaştırılarak ayrılabilir.

Gazyağının niteliğini bozucu aromatik bileşikler ve yağlama yağlarındaki ağır aromatikler çözücü özütlemesi yoluyla uzaklaştırılırlar. Silis jeli, etkinleştirilmiş karbon, zeolitlerden oluşan molekül eleği gibi çok gözenekli katı maddeler de belli molekülleri seçici olarak yüze tutma yoluyla öbür hidrokarbonlardan ayırabilirler. Yağlama yağlarındaki mumların ise kristallendirme yoluyla uzaklaştırılması gereklidir.

Bu ayırma yöntemleri ham petroldeki bileşenlerin fiziksel özelliklerinin farklı olmasına dayanır. Bunların dışında, değerli olmayan bileşenlerin molekül yapılarını kimyasal yollarla değerli olan ürünlere dönüştürebilen yöntemler de vardır. Isıl kraking, katalitik kraking, katalitik reforming, polimerleşme, alkilleme, izomerleşme, hidrojenleme ve hidrokraking bu yöntemler arasındadır.

Dünyadaki dağılımı. Dünyadaki petrolün büyük bir bölümü çok büyük birkaç yatakta toplanmıştır, geri kalan yatakların çoğu ise küçüktür. Öte yandan araştırmalar sürdükçe, bulunan yatakların büyüklüğü ve içerdiği petrol miktarı da düşmektedir. Petrolün ilk çıkarıldığı 1859'dan beri yaklaşık 40 bin petrol yatağı bulunmuştur, ama bunların yüzde 90'ından çoğunun dünya petrol üretimindeki payı önemsizdir. Elde edilebilir rezervleri 5 milyar varilin (1 varil=158,76 litre) üstünde olan 37 çok büyük yatak bulunmuştur; bunların 26'sı Basra Körfezindeki Arap-İran tortul havzasında, ikisi eski Sovyetler Birliği'nde, ikisi ABD'de, ikisi Meksika'da, ikisi Libya'da, biri Cezayir'de, biri Venezuela'da, biri de Çin'dedir. Elde edilebilir rezervi 500 milyon - 5 milyar varil olan 300 kadar da büyük yatak vardır; çok büyük ve büyük yataklar birlikte dünya toplam elde edilebilir petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 80'ini oluşturur. Rezervleri başlangıçta 50 milyon - 500 milyon varil arasında değişen 1.000 kadar yatak da dünya rezervinin yaklaşık yüzde 14-16'sını oluşturur.

Bütün dünyada yaklaşık 600 tortul havza bulunduğu bilinmektedir. Bunlardan 160'ından petrol elde edilebilmişse de bu yatakların ancak 26'sı önemli petrol kaynaklarıdır ve 7'sinde bulunan petrol dünyadaki toplam petrolün yüzde 65'ini sağlar. 240 havzada kuyular açılmış, ama ticari açıdan önemli olmamıştır.

Jeolojik çalışmalar sonucunda bazı tortul havzaların deniz dibinde de uzandığının belirlenmesinden sonra, açık denizlerde de petrol araştırmalarına girişildi. İlk deniz dibi sondaj platformu 1890'da ABD'de California'daki Santa Barbara açıklarında kuruldu. Ardından 1940'ta Meksika Körfezinde araştırmalar başlatıldı ve günümüze değin körfezde yaklaşık 30 bin kuyu açıldı, 3 binden çok platform kuruldu. Ayrıca Kuzey Denizinde İngiltere ile Norveç arasında, Nijerya'daki Nijer Deltası kıyıların-

Tablo 2: Başlıca Petrol Üreten Ülkeler

Ülke	1985'e değin toplam üretim*	görünür rezerv*	muhtemel kaynaklar*	toplam rezerv*
Suudi Arabistan	51,7	168,8	41	261,5
SSCB	90,0	61,0	107	258,0
ABD	139,1	28,0	54	221,1
Irak	17,7	44,1	56	117,8
Kuveyt	21,9	89,8	3	114,7
İran	33,8	47,9	19	100,7
Meksika	12,4	26,5	50	88,9
Venezuela	39,4	25,6	17	82,0
Çin	10,1	18,4	34	62,5
Kanada	12,6	6,5	26	45,1
Birleşik Arap Emirlikleri	9,3	32,9	1	43,2
Libya	14,8	21,3	7	43,1
Endonezya	11,9	8,5	9	29,4
Norveç	1,9	10,9	16	28,8
Nijerya	10,9	7,9	6	24,8
Cezayir	7,7	8,8	5	21,5
İngiltere	5,9	13,0	2	20,9
Toplam	491,1	619,9	453	1.564,0

* milyon varil

da, Basra Körfezinde, Venezuela'daki Maracaibo Gölünde ve Endonezya'daki Sumatra, Cava ve Kalimantan adalarının açıklarında da önemli petrol yatakları bulundu.

Dünyadaki petrolün ilk 200 milyar varili 1859-1968 arasında, ikinci 200 milyar varili ise 1968-78 arasında çıkarıldı. Bundan sonra petrol üretimi sabit bir hıza ulaştı. Dünya toplam petrol rezervlerinin yaklaşık 1.721 milyar varil olduğu sanılmaktadır; bunun yüzde 70'i bulunmuş, yüzde 32'si de çıkarılarak tüketilmiştir (*bak.* Tablo 1). Bu doğruysa ve petrol tüketimi bugünkü hızıyla sürerse bilinen kaynaklar 2035 yılında tükenecektir.

Ortadoğu'nun dünyadaki toplam petrol rezervlerinin yüzde 39'una sahip olduğu sanılmaktadır. Bunu Kuzey Amerika ve eski Sovyet cumhuriyetlerindeki büyük çökeller ile Doğu Avrupa yatakları izlemektedir.

Toplam rezervi 20 milyar varilin üstünde olan 17 ülke Tablo 2'de verilmiştir. Bu 17 ülke dünyadaki petrol üretiminin yüzde 90'ını sağlamaktadır. Bu ülkeler görünür rezervlerin yüzde 94'üne sahiptirler ve bulunmamış rezervlerin de yüzde 67'sine sahip oldukları sanılmaktadır.

Suudi Arabistan en zengin yataklara sahip olan ülkedir. 1948'de bulunan 86 milyar varil rezervli el-Ghavar yatağı dünyanın en büyük petrol yatağıdır. Basra Körfezindeki Saffaniyah yatakları da dünyadaki dördüncü en büyük yataktır. Bunların yanı sıra Suudi Arabistan'da çok büyük dokuz yatak daha vardır. Eski Sovyet cumhuriyetlerindeki petrol rezervlerinin de hemen hemen Suudi Arabistan'dakine yakın olduğu belirlenmiştir. ABD'de de pek çok tortul havza vardır. Bunların çoğunda sondaj yapılmıştır ve 25 bin yatak bulunmuştur. Bunlardan yalnızca Alaska'daki Prudhoe Koyu ve Texas'ın doğusundaki yataklar çok büyüktür. ABD dünya petrol üretiminde başta gelmektedir.

Ortadoğu ülkelerinden Irak, Kuveyt ve İran'ın 100 milyar varilin üstünde rezervleri olduğu belirlenmiştir. Bu ülkelerde çok sayıda çok büyük yatak yer almaktadır. Bunlardan, başlangıçtaki işlenebilir rezervi 75 milyar varil olan Kuveyt'teki el-Burkan yatağı dünyanın ikinci en büyük yatağıdır.

Türkiye'de petrol. Petrol araştırmalarına 19. yüzyıl sonlarına doğru başlanan Türkiye'de ilk petrol arama izni bir Alman-İngiliz şirketine verildi. İskenderun çevresinde sondajlar yapan bu şirketin açtığı kuyularda doğal gaza rastlandı. Musul ve Bağdat vilayetlerinin bazı yörelerindeki ham petrol sızıntı alanları 1890'da II. Abdülhamid'in taşınmaz mallarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Trakya'da bazı petrol arama çalışmaları yapıldı. 1900'de bir yabancı şirketin Mürefte yakınlarında açtığı sondaj kuyusunda petrole rastlandı; 31 m'den çıkan ham petrol çok az olduğundan üretime geçilmedi. Doğu Anadolu'nun bir bölümünü işgal eden Ruslar bu yörede petrol aramaları yaptı ve 1916-17'de Hasankale, Katranlı ve Tercan'da petrol buldu. 19. yüzyıl sonlarında II. Abdülhamid tarafından geliri hazineye geçirilen Musul yöresindeki petrol alanında arama yapma izni I. Dünya Savaşı'ndan sonra Iraq Petroleum Company'ye verildi. Bu şirket daha sonra Irak'taki tüm petrol alanlarına egemen oldu. Musul'daki petrol alanları üzerinde hakları olduğu kabul edilen Türkiye 1926'da yapılan bir anlaşmaya göre Irak'ın bu şirketten elde edeceği gelirin yüzde 10'unu 25 yıl süreyle kendisine vermesi koşuluyla haklarından vazgeçti. Cumhuriyet'in ilk yıllarında tüm petrol arama etkinlikleri devlet tekeline alınan Türkiye'de yalnızca Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Mürefte çevresinde bazı petrol araştırmaları yapıldı. Aramalar yapmak amacıyla 1935'te Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) adıyla anılan bir kurum oluşturuldu. 1937'de Siirt ilinin Raman Dağı çevresinde jeolojik incelemeler yapmaya başlayan MTA tarafından açılan Raman-1 kuyusunda inilen 1.048 m derinlikte 20 Nisan 1940'ta petrol bulundu. Verimsizliği nedeniyle kapatılan bu kuyudan sonra bu yörede birçok sondaj çalışması yapıldı ve R-8 ile R-9 kuyularından olumlu sonuç alınınca, Raman alanı üretime açıldı. İlk deneme sondajları 1945'te yapılan Gürzan'da G-2 kuyusu verimli çıkınca, bu alan 1951'de işletmeye açılan ikinci alan oldu. 1954'te çıkarılan Petrol Kanunu petrol arama ve üretme açısından devlet tekelini ortadan kaldırdı. Bu yasaya göre ülkedeki petrol alanlarında yerli ve yabancı şirketlere arama izni verilebilecekti. Aynı yıl çıkarılan bir başka yasayla da Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) kuruldu. Buna göre MTA'nın petrol arama görevi sona erdi ve bu kurumun tüm araç ve gereci ile personeli, sermayesinin tümüne yakını kamuya ait olan TPAO'ya devredildi. Yasanın çıkışından sonra petrol arama izni alan birçok yabancı şirket ilk etkinliklerinden olumlu sonuç alamadı. TPAO 1958, 1961, 1962 ve 1963'te Siirt ilinin çeşitli yörelerinde, bir ABD şirketi de 1958'de Adıyaman ilinde petrol buldu. Mobil 1960-64 arasında Adana ve Siirt yörelerinde, Shell ise 1961-64 arasında Diyarbakır ve Siirt yörelerinde petrole rastladı. Daha sonra bunlara katılan birçok şirket de ülkenin çeşitli kesimlerinde ve kıta sahanlığı alanlarında birçok petrol arama çalışması yaptı. Ama bu çalışmaların çoğundan olumlu bir sonuç alınamadı. 1950'de yalnızca 18 bin ton, 1960'ta 375 bin ton, 1965'te 1 milyon 533 bin ton olan Türkiye ham petrol üretimi 1969'da 3,6 milyon tona ulaştı. 1970'te 3,5 milyon ton olan üretim, 1975'te 3,1 milyon tona, 1980'de 2,3 milyon tona, 1985'te 2,1 milyon tona düştü, 1990'da ise 3,7 milyon tona ulaştı.

Dünya Enerji Konferansı (WEC) Türkiye Milli Komitesi'nin 1986'da İzmir'de topla-

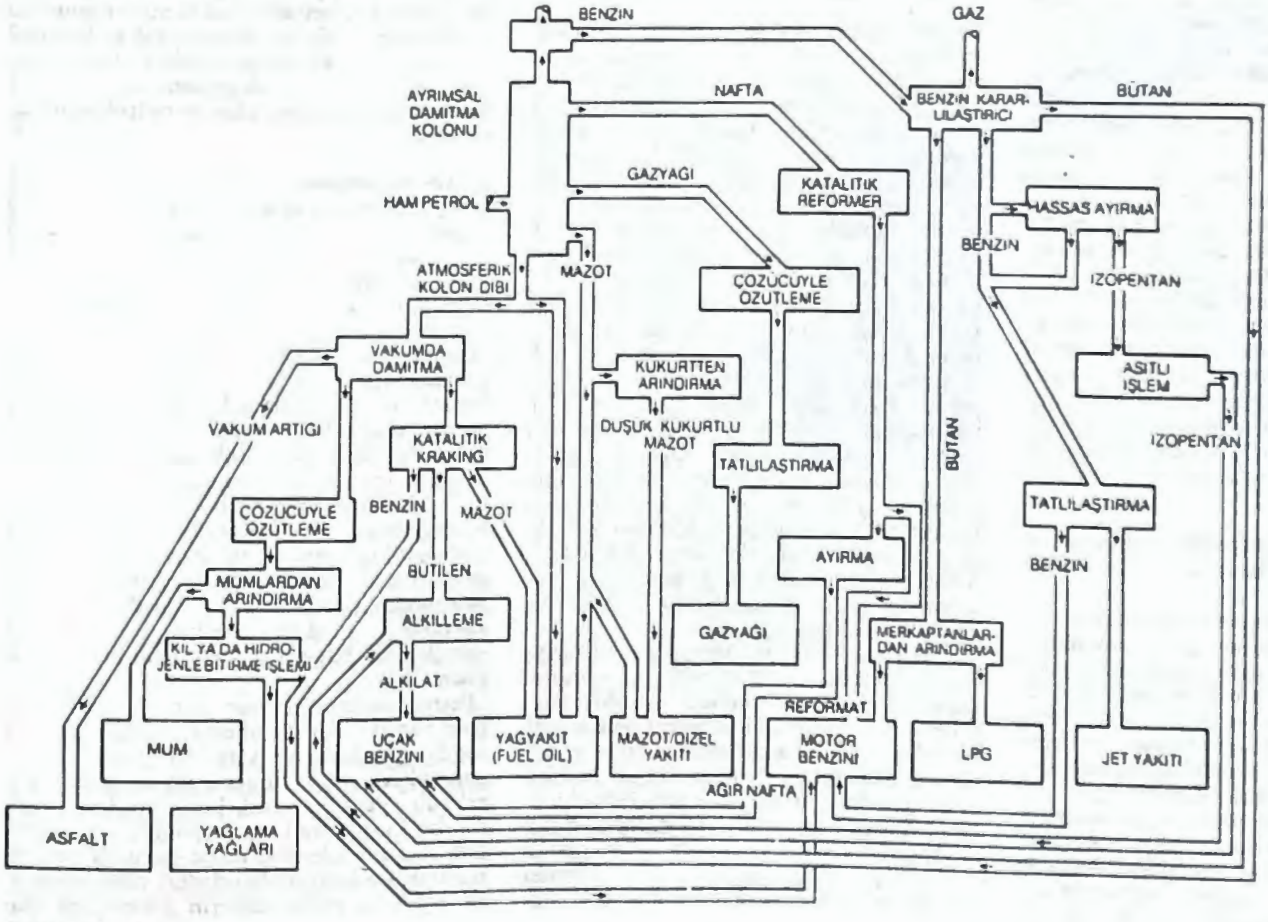

Arıtma süreci akım şeması

nan Türkiye 4. Enerji Kongresi'ne sunduğu enerji istatistikleri verilerine göre Türkiye'de saptanmış tüm ham petrol rezervleri 757,7 milyon ton, üretilebilir durumdaki rezerv miktarı ise 85,9 milyon tondur. 1986'da saptanan tüm rezervin yaklaşık yüzde 73'ü ile üretilebilir rezervin yaklaşık yüzde 41'i yerli kuruluşların, bu rezervlerin geri kalan bölümleri ise yabancı şirketlerin elindeydi. 1990'da 3,7 milyon ton ham petrol üretilen ve ham petrol tüketimi 23,5 milyon ton olan Türkiye 19,8 milyon ton ham petrol ithalatı yaptı. Aynı yıl ülkedeki rafinerilerde 23 milyon ton ham petrol işlendi. Rafinerilerin toplam kapasitesi ise 33,5 milyon tondu.

Ham petrol yataklarının büyük bölümünün yer aldığı Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 1980'lerde yeni petrol üretim alanları bulunan Türkiye'de beş rafineri vardır. Bunlar Batman (1955), İpraş (1961), Ataş (1962), Aliağa (1972) ve Orta Anadolu (1987) rafinerileridir. Bu rafinerilerde arıtılan ham petrolün çok büyük bir bölümü yurtdışından ithal edilir. Bu ithalatın yapıldığı ülkelerden biri olan Irak, ürettiği ham petrolün bir bölümünü boru hattıyla Yumurtalık limanına pompalar. Kerkük ile Yumurtalık arasında 986 km uzunluğundaki Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı'nın işletmeye açıldığı 1977'de 5 milyon ton/yıl olan kapasitesi 1984'te 46,5 milyon ton/yıl'a çıkarıldı. Yapılan ikinci boru hattıyla bu kapasite 70,9 milyon ton/yıl düzeyine ulaştı. Ama 1990'daki Körfez Bunalımı ve onu izleyen savaş nedeniyle bu boru hatları kapatılmıştır. Kerkük'ten gelen bu ham petrolün bir bölümünün Orta Anadolu Rafinerisi'nde işlenmesini sağlamak amacıyla yapılıp 1986'da işletmeye açılan 447 km uzunluğundaki Yumurtalık-Kırıkkale Boru Hattı'nın kapasitesi ise 5 milyon ton/yıl'dır. Türkiye'de ham petrol taşıma amacıyla yapılan ilk boru hattı, 1967'de işletmeye açılan 494 km uzunluğundaki Batman-Dörtyol Ham Petrol Boru Hattı'dır. Batman Rafinerisi'nin işleme kapasitesini aşan ham petrolü İskenderun Körfezine ulaştırma amacıyla yapılan bu boru hattının kapasitesi ise 3,5 milyon ton/yıl'dır. Mobil'in Şelmo petrol üretim alanından çıkardığı ham petrolü Dörtyol'a ulaştırmak amacıyla yapılan 42 km uzunluğundaki Şelmo-Batman Boru Hattı'nın kapasitesi de 803 bin ton/yıl'dır.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) verilerine göre 1990'da tüm rafinerilerden elde edilen petrol ürünleri miktarı şöyleydi: 2,854 milyon ton benzin, 32 bin ton çözücü, 167 bin ton gazyağı, 6,6 milyon ton motorin, 8,8 milyon ton yağyakıt, 721 bin ton asfalt, 752 bin ton sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG), 936 bin ton jet yakıtı ve 1,5 milyon ton nafta.

petrol hukuku, petrolün aranması ve işletilmesine ilişkin kurallar içeren hukuk dalı.

Petrolün özel bir maden olması nedeniyle, Türkiye'de bu konuda genel nitelikteki Maden Kanunu'nun yanı sıra ayrı bir yasal düzenlemeye gidilmiştir. 1954 tarih ve 6326 sayılı Petrol Kanunu'na göre Türkiye'deki petrol kaynakları devletin hüküm ve tasarrufu altındadır ve bu nedenle özel mülkiyet konusu olamaz. Petrol işlemleri için izin, ruhsat ya da belge alınması zorunludur. Bakanlar Kurulu, devlet adına petrol işlemlerini yürüten Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) dışında, sermayesinin yarıdan fazlası doğrudan ya da dolaylı biçimde devlete ait kuruluş ve ortaklıklara, ayrıca yasadaki esaslara uygun olmak koşuluyla yerli ve yabancı sermaye ortaklıklarına belge verebilir. Petrol Kanunu'nu ve petrol ürünleriyle ilgili ve öteki mevzuat hükümlerini Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı ve katma bütçeli Petrol İşleri Genel Müdürlüğü uygular. Bu kuruluşun verdiği izin, arama ruhsatnamesi ya da belgeden doğan hakları etkileyen kararlara karşı itiraz için, yasa hükümleri çerçevesinde, bildirim tarihinden başlayarak 20 gün içinde bakanlığa başvurulabilir. Bakanlık uyuşmazlıkları en çok 20 gün içinde karara bağlayarak en çok 10 gün içinde ilgililere bildirir. Karara karşı idari dava açma süresi bildirim tarihinden başlayarak 20 gündür. Bu davalar öncelikle ve ivedilikle karara bağlanır.

Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü, Arapça MUNAZAMATÜ'D-DÜVELİ'L-ARABİYETİ'L-MUSADDARA LİL-BİTRUL, İngilizce ORGANIZATION OF ARAB PETROLEUM EXPORTING COUNTRIES (OAPEC), üye Arap ülkeleri arasında petrol sanayisi alanında ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulan örgüt (Ocak 1968). Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Irak, Katar, Kuveyt, Libya, Suriye ve Suudi Arabistan'ın üye olduğu örgütün merkezi Kuveyt'tedir. Yılda dört kez toplanan OAPEC'in başkanlığını her yıl bir başka ülke üstlenir (Mısır'ın üyeliği 1979'da askıya alınmış, Tunus ise 1987'de üyelikten ayrılmıştır).

Örgütün başlıca amaçları ulusal bağları güçlendirmek, üye ülkelerin çıkarlarını korumak, petrolün dünya piyasasına kârlı fiyatlarla sunulması için harcanan çabalar arasında eşgüdüm sağlamak ve üye ülkelerde sanayi yatırımlarına elverişli bir ortam yaratmaktır.

OAPEC'in girişimleri ham petrol, doğal gaz ve rafineri ürünlerinin taşınması, tanker ve petrokimya tesislerinin yapımında ve taşımacılıkta Arap ülkelerinin payının artırılması alanlarında yoğunlaşmıştır.

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü, İngilizce ORGANIZATION OF PETROLEUM EXPORTING COUNTRIES (OPEC), üye ülkelerin petrol politikaları arasında eşgüdüm sağlamak ve üye devletlere teknik ve ekonomik yardımda bulunmak amacıyla kurulan çokuluslu örgüt. Ocak 1961'de Irak, İran, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela tarafından kuruldu. Sonradan Katar (1961), Endonezya ve Libya (1962), Abu Dabi (1967), Cezayir (1969), Nijerya (1971), Ekvador (1973) ve Gabon (1975) da üyeliğe kabul edildi. Abu Dabi'nin de yer aldığı Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) kurulmasının ardından 1974'te Abu Dabi'nin yerine BAE örgüt üyesi oldu. OPEC'in başlangıçta Cenevre'de olan merkezi 1965'te Viyana'ya taşındı. Örgütün izleyeceği politikalar üye ülkelerin delegelerinin katıldığı, yılda en az iki kez toplanan konferanslarda belirlenir. Kararlar oybirliğiyle alınır. Üye ülkeler tarafından atanan Yönetim Kurulu'nun başkanı konferanslar sırasında seçilir. Viyana'da bir yönetim ve araştırma sekreterliği vardır.

Eylül-Ekim 1973'te Viyana'da toplanan 35. konferansta alınan kararla petrol fiyatlarının yüzde 70 oranında artırılmasıyla, OPEC'in kararları dünya petrol piyasasında önemli rol oynamaya başladı. Örgüt içinde ağırlığı oluşturan Ortadoğu ülkeleri, birbirini izleyen fiyat artışlarını Ekim 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda İsrail'i destekleyen Batılı devletlere karşı siyasal bir silah olarak kullandılar. Aynı amaçla petrol fiyatları Aralık 1973'te Tahran'da toplanan konferansta yüzde 130 oranında artırıldı ve ABD'yle Hollanda'ya petrol sevkıyatı bir süre için durduruldu. 1975, 1977, 1979 ve 1980'deki yeni fiyat artışlarıyla, 1973'te varili 3 ABD Doları olan ham petrolün fiyatı 1980'de 30 ABD Doları'na yükseldi.

Petrol fiyatlarındaki yükseliş OPEC üyesi ülkelerin bütçe gelirlerinde büyük artış yarattı. Üye ülkeler bu gelirlerin bir bölümünü kalkınma projelerine harcarken, önemli bir bölümüyle de sanayileşmiş ülkelerde, özellikle de ABD'de büyük yatırımlara giriştiler. ABD bankalarına yatırılan "petrodolar"ların büyük bölümü, bu bankalarca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere verilen borçların finansmanında kullanıldı. Ayrıca Avrupa para piyasasına bir miktar para aktarıldı ve gelişmekte olan ülkelere yardım amacıyla OPEC Uluslararası Kalkınma Fonu oluşturuldu.

1980'lerin başında OPEC'in dünya petrol fiyatları üzerindeki etkisi azalmaya başladı. Batılı sanayileşmiş ülkeler fiyat artışları karşısında başta kömür ve nükleer enerji olmak üzere farklı enerji kaynaklarına yöneldiler; kendi ülkelerinde petrol arama ve çıkarma çalışmalarına ağırlık verdiler; petrol gereksinimlerini Meksika ve SSCB gibi OPEC dışındaki petrol ihracatçısı ülkelerden karşılamaya başladılar ve enerji talebini kısmaya yönelik tasarruf politikaları benimsediler. Bu çabaların sonucunda Batılı ülkelerin OPEC ülkelerinde üretilen petrole olan bağımlılığı azaldı ve OPEC 1982'de petrol fiyatlarını düşürmek ve üretimi kısmak zorunda kaldı. Batı'nın petrol talebinin düşmesi, örgütün iç çekişmeler ve 1980'de başlayan İran-Irak Savaşı nedeniyle zaten zayıflamış olan iç bütünlüğünü daha da sarstı.

Suudi Arabistan'ın örgüt içindeki etkisi bugün büyük ölçüde azalmış olmakla birlikte, OPEC'in en fazla petrol rezervine sahip üyesi olarak uzun yıllar petrol fiyatlarının saptanmasında belirleyici rol oynamıştır.

petrol mumu, parafin, mikrokristalli mum ve vazelin gibi petrolden elde edilen mumsu maddelerin ortak adı. Hayvansal ve bitkisel mumlar genellikle daha pahalı, bulunmaları zor ve bileşimleri değişken olduğundan bunların yerini büyük ölçüde petrol mumları almıştır.

petrol mühendisliği, ham petrol ve doğal gaz yataklarının araştırılmasını, sondaj ve çıkarma kuyularının açılmasını ve üretim sürecinin verimli biçimde sürdürülmesini konu edinen mühendislik dalı. Petrol mühendisleri yeni yatakların aranmasında jeolog ve jeofizikçilerle birlikte çalışırlar.

Başlangıçta petrol mühendisliği öğretim programlarının başlıca konuları üretim işlemleri ve donanımlardı. Daha sonraları üretim alanında kaydedilen gelişmelerle, belirli bir ölçekteki yataktan elde edilecek petrol miktarını maksimuma çıkarma konusu ağırlık kazandı ve böylece yatakların betimlenmesi ve bilgisayarlar aracılığıyla matematiksel benzetimlerinin (simülasyon) geliştirilmesi çalışmalarına yönelindi. Bugün sondaj işlemlerinin, borularda ve hazne kayaçlarda akışkan akışının ve çıkarma süreçlerinin bilgisayar benzetimleri büyük önem taşır.

Petrol mühendisliğinin birçok uzmanlık dalı vardır. Petrol arama çalışmalarında sondaj işlemlerinin tasarımını, planlamasını yapacak ve yönlendirecek mühendisler gereklidir. Yeni bir yatak bulunduktan sonra sondaj kuyularının açılmasından ve kuyunun çıkarma işlemine hazır duruma getirilmesinden sondaj mühendisleri sorumludur. Bu aşamada mühendislerin görevi, en dü-

şük sondaj maliyetiyle en verimli petrol ve doğal gaz üretimini sağlamaktır.

Kuyular açılıp üretime hazır duruma getirildikten sonra, üretim mühendisleri akışkanı yüzeye pompalamak, petrolü gaz ve sudan ayırmak, yataktan çıkan sıvı ve gaz ürünleri depolamak ve taşımak için gerekli olan donanımların tasarımlarını yaparlar. Üretim mühendisleri ayrıca, çıkarma kuyularının verimli olarak çalışmasından ve kuyu ve yüzey çalışmaları için gerekli olan öteki donanımların tasarımından da sorumludurlar.

Bir başka uzmanlık dalı da, sondajdan hemen sonra kuyuya ilişkin bütün verilerin değerlendirilmesine yönelik log çözümlemesidir. Log çözümleyicileri yatağın kalınlığı, genişliği, içerdiği petrol, gaz ve suyun derişimi gibi özellikleri saptarlar. Yataktaki petrol ve gaz miktarını hesaplamak için bu parametrelere gereksinim vardır.

Üretim mühendisleri ise yataktaki bütün petrolün çıkarılmasından sorumludurlar ve bu üretim süreci sırasında topladıkları verilere bakarak, çıkarma işleminin hangi tempoda ne kadar süreceğini hesaplarlar. Ayrıca yeni kuyuların açılmasının ve değişik üretim tekniklerinin kârlı olup olmayacağını saptarlar.

Petrol mühendisliğinin 1859'da ABD'de Pennsylvania'da, Titusville'deki ilk petrol kuyusunun açılmasından sonra ayrı bir mühendislik dalı haline geldiği söylenebilir. Türkiye'de oldukça yeni olan petrol mühendisliği öğrenimi 1961'de İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Maden Fakültesi'nde başlamış, bunu 1964'te Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Maden Mühendisliği Fakültesi'nde de uygulamaya konan program izlemiştir. 1982'de de ODTÜ'de ayrı bir petrol mühendisliği bölümü kurulmuştur.

Petrol Ofisi AŞ, petrol ürünlerini dağıtmak ve pazarlamak amacıyla Şubat 1941'de kurulan, Haziran 1984'te Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) bağlı bir ortaklığa dönüştürülen kamu kuruluşu.

II. Dünya Savaşı sırasında 2,5 milyon TL sermaye ve dokuz personelle kurulan Petrol Ofisi'nin amacı hem sivil hem de askeri gereksinimleri karşılamaktı. 1957'de Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) altyapı programı gereğince Türkiye'de yapılan akaryakıt tesisleri ile boru hatlarının yönetim, işletme, bakım ve korunmasıyla da görevli kılındı. Çeşitli tarihlerde imzalanan protokollerle Türk ordusunun akaryakıt gereksiniminin sağlanması ile boru hatlarına ve birliklere ulaştırılması görevi de ofise verildi. Petrol Ofisi AŞ özelleştirilmesine karar verilen KİT'ler arasına alınmış ve 1990'da Başbakanlık Kamu Ortaklığı İdaresi'ne bağlanmıştır.

Petrol Ofisi'nin oldukça çeşitlenmiş etkinlikleri içinde birinci büyük grubu akaryakıt ve madeniyağ pazarlaması ile madeniyağ ve gres üretimi oluşturur. İkinci büyük grup ise taşımacılık ile askeri ikmal ve NATO tesisleri hizmetleridir. Askeri İkmal ve NATO Tesisleri İşletme Başkanlığı (ANT) merkeze bağlı bir birimdir. Ofis bünyesinde bir Gemi İşletme Bölge Müdürlüğü vardır. Petrol Ofisi ayrıca yurtiçindeki havalimanlarında ikmal hizmeti yapmaktadır.

Ofis, zirai mücadele firmalarının yakıt ikmalini de karşılamaktadır. Petrol Ofisi'nin pazarlama etkinlikleri bayileri aracılığıyla yürütülmektedir. Ofisin Derince'de (İzmit) bulunan 100 bin ton/yıl kapasiteli madeniyağ ve 10 bin ton/yıl kapasiteli gres fabrikasına İzmir Aliağa'da 60 bin ton/yıl kapasiteli madeniyağ fabrikası 1989'da eklenmiştir.

petrol şeyli, hidrokarbonlar ve fosil haldeki organik malzemeler bakımından zengin, koyu renkli, ince taneli tortul kayaç. Bu tür şeyllerden damıtma yoluyla elde edilen ürüne şeyl petrolü(*) denir.

Petrol şeylleri tortullaşma ve birikme, organik malzemelerin ayrışması gibi jeolojik ve kimyasal süreçler ile su yitirme, karbonlaşma ve bitümleşme gibi belirli çevre koşulları (örn. yüksek basınç) altında gelişen öteki etkilerin sonucunda oluşmuştur. Petrol şeylleri, kerojen denen katı organik malzeme bakımından oldukça zengindir; kerojen, jeolojik geçmişteki bataklıklarda ve deniz ortamlarında biriken bitki ve hayvan artıklarından kaynaklanmıştır.

Petrol şeyllerinin ve petrollü kömürlerin özellikleri birçok bakımdan sıvı petrol ve kömürünkilere benzer. Bunlar tutuşmaz ve isli bir alevle yanarlar. Kahverengi ya da siyah renklidirler, özgül ağırlıkları düşüktür ve havanın yükseltgeme etkisine karşı çok dirençlidirler. Petrol şeylleri 500°C dolayındaki sıcaklıklarda petrol verir.

Şeyl petrolü üretimi ilk olarak 19. yüzyılın ilk yarısında Fransa ve İskoçya'da başlatıldı. Ocaklardan kazı yoluyla çıkarılan şeyl kırıldıktan sonra imbiklere beslenir ve burada petrol öteki ürünlerden damıtılarak ayrılır. Şeyl petrolü daha sonra rafinerilerde arıtılır. Bir ton şeylden yaklaşık 42 litre petrol elde edilir. Ama üretim maliyeti oldukça yüksektir, çünkü şeyl petrolü klasik yöntemlerle arıtılamaz; ayrıca elde edilen petrol hidrojen bakımından çok yoksuldur (ürüne arıtma sırasında hidrojen eklenir) ve aşırı miktarda kükürt ve azot içerir (bunlar da arıtma sırasında giderilir). Sonuçta, şeylden elde edilen yakıt sıvı petrolden elde edilenden çok daha pahalı olur.

Öte yandan petrol şeyli madenciliğinin bazı kârlı yönleri vardır. Oldukça az miktarlarda da olsa, petrol şeylinden çekirdek bölünmesinde (fisyon) kullanılabilecek maddeler (örn. uranyum ve toryum) elde edilir. Ayrıca şeyl petrolünün arıtımı sırasında sülfür ve azot bileşikleri gibi, öteki sanayi dallarında yararlanılabilecek yan ürünler kazanılır.

Öteki fosil yakıt türleri tükendikçe, şeyl petrolü üretimine doğru bir yöneliş ortaya çıkmıştır. Ama petrol şeyli madenciliği oldukça tartışmalı bir yatırım alanıdır. Çıkarma işlemlerinde çok miktarda suya gereksinim vardır, ama öte yandan bu tür şeyl yatakları daha çok kurak bölgelerde yer alır. Ayrıca kazı sırasında önemli çevre sorunları doğar, arıtma işlemleri sırasında da pek çok kanserojen atık ortaya çıkar. Bu nedenle geniş ölçekli şeyl petrolü üretimi büyük olasılıkla petrol yataklarının tümüyle kuruması ve gerekli teknolojik, ekolojik önlemlerin alınmasıyla olanaklı duruma gelecektir. Bugün petrol şeyli çok sınırlı miktarlarda Estonya, Çin ve Brezilya'da üretilmektedir. ABD'de ise bir deney tesisi bulunmaktadır.

Petróleos de Venezuela, SA, Venezuela'da devlete ait petrol şirketi. 1976'da petrol sanayisinin ulusallaştırılmasıyla kurulmuştur. Ülkeye en büyük döviz girdisini sağlar ve gelirleri ulusal bütçenin yaklaşık dörtte üçünü oluşturur. Merkezi Caracas'tadır.

Venezuela 1971'de, I. Dünya Savaşı'ndan beri ülkedeki petrol alanlarını işletmekte olan yabancı şirketlerin denetimini kırma çabalarına başladı. Petrol sanayisinin ulusallaştırılmasından bu yana şirket petrol arama, çıkarma, arıtma ve satışının yanı sıra, petrokimya ürünleri ve doğal gaz alanında etkinlik göstermekte, ihracat ile de uğraşmaktadır. Şirket bu etkinliklerinin yanı sıra Venezuela'nın bilinen petrol alanlarının kullanımını planlamak ve denetlemekten de sorumludur.

Petróleos Mexicanos, kısa adı PEMEX, Meksika'da devlete ait petrol şirketi. Petrol, doğal gaz ve petrol ürünlerinin çıkarılıp üretilmesi, arıtımı ve dağıtımıyla uğraşır. Latin Amerika'nın en büyük petrol şirketidir. Merkezi México'dadır. Meksika'da ticari amaçlı ham petrol üretimi 1901'de, Tampico yakınındaki Ebano'da başladı. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ülke dünya yıllık petrol üretiminin yaklaşık dörtte birini gerçekleştiriyordu. Ama Texas ve Ortadoğu'da geniş petrol alanlarının bulunmasıyla bu payı azaldı. Sonuçta ülkedeki tüm yabancı petrol şirketleri ulusallaştırılarak petrol sanayisini yönlendirmek üzere Pemex kuruldu (1938).

Etkili bir petrol arama programı başlatan Pemex her yıl yüzlerce kuyu açtı. 1970'lerde, Tabasco ve Chiapas eyaletlerinde yeni bulunan büyük yataklardan petrol çıkarmaya başladı. Devlet desteğiyle petrol çıkarma ve işleme kapasitesinin genişletilmesi, 1976-82 arasında Meksika'da ham petrol üretiminin üç kat artmasını sağladı. Meksika'nın 1974'te ham petrol bakımından kendine yeterli hale gelmesinden sonra Pemex dünyanın başlıca fosil yakıt ihracatçılarından biri oldu.

Petrolina, Brezilya'nın kuzeydoğu kesimindeki Pernambuco eyaletinin güneybatısında kent. São Francisco Irmağının sol kıyısında, Bahia eyaletindeki Juàzeiro'nun karşısında yer alır. Juàzeiro'ya feribotla ve yapımı 1951'de tamamlanan demiryolu köprüsüyle bağlanır. Kentten ülkenin öteki kesimlerine pamuk, tekstil ürünleri, kimyasal maddeler, parfüm, tütün ve şeker gönderilir. Nüfus (1980 geç.) 73.436.

petroloji, KAYAÇBİLİM olarak da bilinir, kayaçların kimyasal bileşimini, dokusunu ve yapısını; bulundukları yerleri ve dağılımlarını; fizikokimyasal koşullar ve jeolojik süreçlerle bağıntılı olarak kökenlerini ve oluşumlarını inceleyen bilim dalı. Başlıca üç kayaç tipi olan korkayaçlar, başkalaşım kayaçları (metamorfik kayaçlar) ve tortul kayaçlar petrolojinin araştırma alanına girer. Deneysel petrolojide, laboratuvar koşullarında yapay olarak elde edilen kayaçlar üzerinde yürütülen araştırmalarla gerçek kayaç oluşum süreçleri belirlenmeye çalışılır. Petrografide ise, kayaçlardan alınan ince kesitler, tek düzlemde titreşen kutuplanmış ışıktan yararlanılarak incelenir, böylece kayaçlar sistematik biçimde sınıflandırılır.

Petrolojide mineralojideki ilke ve yöntemlerden yararlanılır; çünkü çoğu kayaç minerallerden oluşur ve onlarla aynı koşullar altında gelişir.

Petronius Arbiter, Gaius, asıl adı TITUS PETRONIUS NIGER (ö. İS 66), Romalı yazar. İS 1. yüzyıl Roma toplumunun edebi bir tasviri olan *Satyricon*'un yazarı olduğu sanılır.

Petronius'un yaşamıyla ilgili en eksiksiz ve en özgün bilgiler Tacitus'un *Annales* (Yıllıklar) adlı yapıtı içinde yer alır. Buna göre, Petronius soylu bir aileden geliyordu ve stoacı düşünür Seneca'nın eleştirilerine hedef olan, aylaklığıyla ünlü bir kişiydi. Roma'nın Bithynia Eyaleti'nde yöneticilik yapmış, 62 ya da 63'te konsüllüğe seçilmişti. Ardından İmparator Neron tarafından saraydaki eğlencelerden sorumlu "zevk danışmanı" (*arbiter elegantiae*) görevine getiril-

miş, "Arbiter" sıfatını da bu görevi nedeniyle almıştı. Petronius'un Neron hakkındaki düşünceleri, *Satyricon*'da zengin ama kaba bir adam olarak anlatılan Trimalchio'yla ilgili bölümlerden çıkarılabilir.

Tacitus'a göre, Neron'la olan yakın dostluğu Petronius'a imparatorun muhafız alayı komutanı Tigellinus'un düşmanlığını kazandırdı. Tigellinus İS 66'da Petronius'u imparatoru öldürmeye yönelik bir komploya katılmakla suçladı. Bunun üzerine Petronius suçsuz olmasına karşın İtalya'nın güneyindeki Cumae'de tutuklandı. Ölüm cezasına çarptırılacağını sezerek kendini öldürmeye karar verdi. Damarlarını kesti ve ölümünü geciktirmek için sonra yeniden sardı. Yaşamının son saatlerini bir şölende dostları ve köleleri arasında müzik ve şiir dinleyerek ve sanki doğal bir ölümle dünyaya veda ediyormuş gibi uykuda geçirdi. Vasiyetinde de, alışılmış olduğu üzere imparator ve yakınlarına bağlılığını dile getireceği yerde, Neron'un cinsel sapkınlıklarını ayrıntılarıyla açıkladı.

Tacitus'un çizdiği başına buyruk, zaman zaman alaycı ve fırsatçı Petronius portresi *Satyricon*'un genel havasıyla da uygunluk içindedir. Üç genç adamın Roma sokakları ve batakhanelerindeki serüvenlerini anlatan çeşitli episodlardan oluşan yapıt komik bir pikaresk roman olarak nitelendirilebilir. Hem son derece gerçekçi, hem de edebi bir üslupla yazılmıştır ve yer yer Seneca'nın parodisi biçiminde, yer yer de beylik sözler aracılığıyla sofu felsefelere karşı bir düşmanlığı yansıtır. Bu da, Tacitus'un verdiği bilgilerle, Petronius'un ölüm döşeğinde ruhun ölümsüzlüğü üzerine düşünmektense eğlenmeyi tercih eden, "felsefeye karşı" bir kişi olduğu görüşüyle uygunluk içindedir.

Satyricon Epikuros felsefesine bazı göndermeler içerirse de, bir bütün olarak ele alındığında tutarlı bir felsefi ya da ahlaki amacı yansıtmaz. Yapıtta var olan herhangi bir ahlaki tutumdan söz edilecekse, bunun ancak hazcılığın (hedonizm) önemsiz ve oldukça bozulmuş bir yorumu olduğu söylenebilir; bu da, yapıtın yazıldığı dönem ve kültürün bir ürünü olarak ele alınmalıdır.

Satyricon o dönem toplumunun çeşitli yönlerini sergileyerek okuru eğlendirmek amacıyla yazılmıştı. Bu yüzden o dönemin toplumsal bir portresi olması açısından büyük değer taşır. Karakterlerin konuşmaları, davranışları, görünümleri ve çevreleriyle ilişkileri keskin bir gözlem ve canlı tasvirlerle anlatılmıştır. Yapıtın mesajı ise ahlaksal olmaktan çok estetiktir. Günümüze kalan biçimiyle yapıtın en uzun ve en ayrıntılı bölümü olan, Trimalchio'nun verdiği şölenin anlatıldığı bölüm zevk ile zevksizlik arasındaki çatışma ekseninde gelişir. Yapıt kolay anlaşılır, arı ve zarif bir dille yazılmışsa da, yaratıcılığını denetim altına almak istemeyen bir yazar tarafından kısa sürede ve zaman zaman çalakalem bir üslupla kaleme alınmış izlenimini verir.

Satyricon 1969'da İtalyan yönetmen Federico Fellini tarafından *Fellini Satyricon* adıyla sinemaya uyarlanmıştır.

Petropavlovsk, Kazakistan'da, Kuzey Kazakistan yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. İşim Bozkırının ortasından akan İşim Irmağının kıyısında yer alır. Pavlodar'dan sonra Kazakistan'ın kuzey kesimindeki ikinci eski yönetim birimi merkezidir. 1752'de bir Rus kalesi olarak kuruldu. Kısa sürede Rusya ve Orta Asya ile Kazak stepleri arasında önemli bir ticaret merkezi oldu. 1896'da Trans-Sibirya Demiryolu Petropavlovsk'a ulaştı ve kentin nüfusu 1917'de 50 bine yaklaştı. Günümüzde, Kuzey Kazakistan'ın toplam sanayi üretiminin onda dokuzunu karşılayan Petropavlovsk'ta önemli sanayi tesisleri vardır. Nüfus (1991 tah.) 248.300.

Petropavlovsk-Kamçatski, Rusya Federasyonu'nun doğu ucundaki Kamçatka yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent ve liman. Büyük Okyanusun Kamçatka Yarımadasında oluşturduğu bir girinti olan Avaçinskaya Körfezi (*guba*) kıyısında yer alır. 1740'ta, V. J. Bering'in İkinci Kamçatka Keşif Seferi sırasında kuruldu. Kırım Savaşı sırasında kente saldıran İngiliz-Fransız birlikleri püskürtüldü (1854). Günümüzde bir balıkçılık merkezi olan kentte balık işleme ve ağ yapım tesisleriyle gemi onarım atölyeleri vardır. Nüfus (1991 tah.) 272.900.

Petrópolis, Brezilya'nın Rio de Janeiro eyaletinde kent. Rio de Janeiro kentinin kuzeyindeki Órgãos Dağlarında (*serra*), deniz düzeyinden 813 m yükseklikteki bir vadide yer alır. 1845'te Brezilya imparatoru II. Pedro'nun koruması altındaki Bavyeralı

Petrópolis'te katedral, Brezilya
Walter Aguiar

göçmenler tarafından kuruldu ve bu imparatorun adını aldı. I. Pedro, II. Pedro ve Portekiz kralı VI. João'nun eşyaları, günümüzde İmparatorluk Müzesi olan kraliyet sarayında sergilenir. 1894-1903 arasında eyalet merkezi olarak hizmet veren Petrópolis'te çeşitli sanayi tesisleri ile Petrópolis Katolik Üniversitesi (1961) yer alır. Nüfus (1980) 150.249.

Petrosyan, Tigran V(artanoviç) (d. 17 Haziran 1929, Tiflis, Gürcistan SSC - ö. [resmî olarak bildirilen] 14 Ağustos 1984, Moskova), Ermeni asıllı Sovyet satranç ustası. 1963'te Mihail Botvinnik'i yenerek şampiyon oldu. Unvanını Boris Spasski'ye karşı 1966'da başarıyla savundu, ama 1969'da ona yenilerek şampiyonluğu yitirdi. Oyun stili rakibini tek bir hamlede yıkmak yerine, kurnaz ve sabırlı bir oyunla yavaş yavaş zayıflatmaya dayanırdı. Büyük ustalarla oynadığı birçok oyun beraberlikle sonuçlanmıştır.

Petrosyan 1947'de ustalığa yükseldi. Ermenistan SSC'deki Erivan Öğretmen Yüksekokulu'nda öğrenim gördü; dünya satranç şampiyonu olduktan sonra bu okulda felsefe dalında lisansüstü çalışması yaptı. Başarılarıyla birçok madalya kazandı. SSCB Satranç Federasyonu Prezidyumu'nun etkin bir üyesiydi. 1968'de *Chess and Philosophy* (Satranç ve Felsefe) adlı bir kitabı yayımlandı.

Petrosyan, Yuriy Aşatoviç (d. 20 Temmuz 1930, Rostov, Rusya Federasyonu), Ermeni Türkolog ve tarihçi. Özellikle Jön Türklere ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

1952'de Leningrad Devlet Üniversitesi Doğubilim Enstitüsü'nü bitirdi. 1956'da SSCB Bilimler Akademisi'nin Leningrad'daki bölümünde çalışmaya başladı. 1963'te bu bölümün yöneticiliğine getirildi. Çalışmalarını Türkiye'nin genel tarihi, siyasal ve toplumsal düşünce akımları üzerinde yoğunlaştırdı.

Başlıca yapıtları arasında *Noviye Osmani i Borba za Konstitutsiyu 1876 g.v. Turtsii* (1958; *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, 1974), *Mladoturetskove Dvijeniye* (1971, Jöntürk Hareketi) sayılabilir. Ayrıca *Naroda Azii i Afriki* ve *Turkologiçeskiy Sbornik* adlı dergilerde de Türkiye'ye ilişkin yazılar yayımlamıştır.

Petrozavodsk, Rusya Federasyonu'nun kuzeybatı kesimindeki Karelya Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti. Onega Gölünün batı kıyısında, Şuya Irmağı kaynağının güneyinde yer alır. 1703'te I. Petro (Büyük) tarafından, yeni başkent Petersburg'un savaş gereçleri gereksinmesini karşılayacak bir demir işleme merkezi olarak kuruldu. Günümüzde makine yapımı ve kereste sanayilerinin de geliştiği kentte bir üniversite ve bir öğretmen enstitüsü ile Rusya Bilimler Akademisi'nin şubesi vardır. Nüfus (1991 tah.) 278.200.

Petrucci, Ottaviano dei (d. 1466, Fossombrone, Ancona yakınları, Papalık Devletleri - ö. 1539, Venedik), İtalyan müzik basımcısı. *Harmonice Musices Odhecaton A* (1501) adlı şanson derlemesi kurşun el hurufatıyla basılmış ilk çoksesli müziktir.

Petrucci 1490'da Venedik'e gitti. 1498'den 1511'e değin orada, daha sonra da Fossombrone'de müzik yayınlarını tekelinde tuttu. 1536'da Venedik Senatosu'nun isteği üzerine Venedik'e döndü. Bastığı 61 müzik yayınında Josquin des Prez, Jean d'Okeghem ve Loyset Compère gibi 15. ve 16. yüzyılların önde gelen bestecilerinin missa, motet, şanson ve *frottola*'larına yer verdi. Ayrıca basılı ilk lavta müziği olan Francesco Spinaccino'nun *Intabolatura de Lauto*'sunu (1507; Lavta Tablaturası) yayımladı.

Petrus AUREOLI, Aureoli AUREOLUS olarak da yazılır, Fransızca PIERRE AURIOL, ORIOL ya da D'ORIOL (d. 1280, Gourdon yakınları, Guyenne - ö. 1322, Aix-en-Provence/Avignon, Provence), Fransız din adamı ve geç dönem skolastik filozofu. *Doctor facundus* (belagatlı öğretmen) lakabıyla anılmıştır. Ockham'lı William'ın öncülü olarak önem taşır.

1300'den önce Gourdon'da Fransiskenlere katıldığı, öğrenim için bulunduğu Paris'te (1304) Johannes Duns Scotus'un öğrencisi olduğu sanılır. Bologna (1312), Toulouse (1314-15) ve Paris'te (1316-18) ders verdi. Fransiskenlerin Akitanya bölge sorumlusu olarak yaklaşık 1320'de Aix-en-Provence başpiskoposluğuna atandı. Yaklaşık 1316'da *Commentariorum in primum librum sententiarum*'unu (1596-1605, 2 cilt; Hükümlerin Birinci Kitabı Üzerine Yorum) adadığı Papa XXII. Johannes tarafından 1321'de kutsandı.

Duns Scotus ve Aquinolu Aziz Tommaso'nun kuramlarını eleştiren Petrus bilgi edinme sürecinde bireysel deneyciliği savundu; usavurmanın yerine deneyimin rolünü vurguladığı bu görüşünü birden çok nesne için kullanılabilen genel sözcükler ya da tümeller öğretisiyle destekledi. Bu öğreti bir ölçüde evrensel özlerin gerçekliğini reddeden adcılığa, bir ölçüde de tümellerin yalnızca zihinde var olduğunu ileri süren kavramcılığa yakındı. Petrus'a göre bilgi nesnelerin görünüşüydü: İnsan var olanı dolaysız izlenimlerle az ya da çok açık seçik, ama kesinlikle aracısız olarak bilirdi; biçimler, özler ve tümeller uydurmaydı. Petrus bazı bireysel felsefe kuramları geliştirmekle birlikte, genellikle sonradan "Ockham'ın usturası" olarak tanınan ilkeye uydu.

Başlıca yapıtları arasında *Tractatus de paupertate* (1311; Yoksulluk Üzerine İnceleme), tamamlanmamış bir çalışma olan *Tractatus de principiis naturae* (4 cilt; Doğanın İlkeleri Üzerine İnceleme) ve *Tractatus de conceptione beatae Mariae Virginis* (1314/15; Kutsal Bakire Meryem Anlayışı Üzerine İnceleme) ile 1319'da yazdığı ünlü *Compendium ... totius Scripturae* (Tüm Kutsal Kitaplar ... Derlemesi) sayılabilir.

Petrus (HAVARİ AZİZ), asıl adı ŞIMEON (İbranice) ya da SIMON (Yunanca) (ö. y. 64, Roma), Hz. İsa'nın On İki Havarisi'nin önderi, Katolik Kilisesi'ne göre ilk papa. Latince Petrus adı, Yeni Ahit'teki öyküye göre Hz. İsa'nın verdiği Kephas (Kaya) adının Yunanca karşılığı Petros'tan (Yunanca *petra*: "kaya") gelir. Katolik Kilisesi takviminde Petrus'la ilgili beş ayrı yortu yer alır.

İlk üç İncil'de ve Paulus'un Korinthoslulara I. Mektubu'nda (9:5) Yuhanna'nın oğlu sıfatıyla anılan Petrus'un evli olduğundan

Aziz Petrus, Nardo di Cione'nin ahşap üstüne bir tempera çalışması, 14. yüzyılın ikinci yarısı; Yale Üniversitesi Sanat Galerisi
Yale University Art Gallery

dolaylı olarak söz edilir. Ailesinin Beytsayda'dan geldiği (Yuhanna 1:44), ama Petrus'un Hz. İsa'nın peygamberliği döneminde Taberiye Gölü'nün kuzeydoğu ucundaki Kefernahum'da yaşadığı sanılmaktadır. Burada kardeşi Andreas ve Zebede'nin oğulları Yakup ve Yuhanna'yla birlikte balıkçılıkla geçindiği belirtilir. Yeni Ahit'te ayrıca Petrus'un Yahudi şeriatı üzerine eğitimi olmadığından ve büyük olasılıkla Yunanca bilmediğinden söz edilir. Bu bilgileri zamanla edinmiş, sık sık yanlışlara düşmüş, ama sorumluluk üstlendiğinde olgun ve yetenekli olduğunu göstermiştir.

İnciller'deki öyküler Petrus'un daha Hz. İsa'nın peygamberliğe başladığı dönemde havarilere katıldığında birleşir, ama bunun yeri ve zamanı konusunda farklı bilgiler verir. İlk üç İncil'in, Petrus'un Celile'de İsa'nın çağrısına uyduğu yönünde verdiği bilgi büyük olasılıkla doğrudur. Bu İnciller Petrus'un havariler arasındaki önderliğini vurgulamakta da büyük ölçüde birleşir. Bazı küçük farklarla, Petrus'un havarilerin sözcüsü olarak davrandığı ve ötekilere göre bir öncelik taşıdığı konusunda gene görüş birliği vardır. İncillerde birkaç kez Petrus'un adı tek başına anılır ve öteki Havarilerden onun "yanındakiler" biçiminde söz edilir (Markos 1:36; Luka 8:45). Hz. İsa'nın Tanrı'nın Oğlu olduğunu ilk kavrayan ve bunu ilk dile getiren Petrus'tur (Matta 16-15; Markos 8:29; Luka 9:20). Öte yandan en güçlülerin bile Hz. İsa'yı inkâr etme zayıflığını gösterebileceğini de Petrus örnekler (Matta 26:69-75; Markos 14:66-72; Luka 22:54-61). Ama daha sonra ötekileri aşan bir olgunlukla kendi gücünü toplar ve onların da güçlenmesine yardımcı olur (Luka 22:31-32). Sonunda Hz. İsa'nın dirilişine gene ilk kez Petrus tanık olur (Luka 24:34). Yuhanna İncili'nde bile, Yuhanna ile Hz. İsa arasındaki yakınlığın vurgulanmasına karşın, Petrus'un temsilcilik ve sözcülük konumu değişmez. Hz. İsa'nın Petrus'a Kephas adını ne zaman verdiği tartışmalı olmakla birlikte, bu adın Hz. İsa tarafından verildiği kesin sayılabilir.

Hz. İsa'nın dirilişinden sonraki yaklaşık 15 yıl boyunca Petrus Hıristiyan toplumunun önderliğini elinde tuttu (Resullerin İşleri 14-39; 4:5-22). Akdeniz kıyısı boyunca kuzeye doğru giderek Caesarea'da Yahudi olmayanların da Hıristiyanlığa kazanılmasına öncülük etti. Büyük olasılıkla Yahudi kökenli Hıristiyanların tepkisi nedeniyle Kudüs'te hapsedildi. "Bir meleğin yardımıyla" hapisten kaçtıktan sonra Petrus'un kilise içindeki önderliği, Hz. İsa'nın "kardeşi" olarak anılan Havari Aziz Yakub'a geçti. Kudüs'te 49 ya da 50'de bir araya gelen Havarilerin toplantısında Petrus Yahudiler arasında Hıristiyanlığı yaymakla görevlendirildi.

Paulus'un Korinthoslulara I. Mektup'ta (1:12) "Kephas'ın yandaşlarından" söz etmesi Korinthos Kilisesi'ndeki bir grubun Petrus'a bağlı olduğu, hatta Petrus'un bir süre Korinthos'ta bulunduğu biçiminde yorumlanır. Aynı mektupta (9:5) Paulus ayrıca Petrus'un karısıyla birlikte dolaşarak Hıristiyanlığı yaydığından söz eder. I. Mektup başlıklı metin de (1:1) Petrus'un Anadolu'da bir misyonerlik yolculuğuna çıktığı biçiminde yorumlanabilir. Bu metnin yazarının gerçekten Petrus olduğu varsayılırsa, Petrus'un en azından bir süre Roma'da kaldığı savı güçlenir. Buna karşılık mektubun yazarı Petrus değilse, 1. yüzyılın sonlarından ya da 2. yüzyılın başlarından beri, Petrus'un Roma'da bulunduğu yönünde bir inanışın yerleşmiş olduğu sonucunu çıkarmak gerekir. Ama Roma Kilisesi'nin Petrus tarafından kurulduğu ya da Petrus'un bu kilisenin ilk piskoposu olduğu savları tartışmalıdır ve en erken 2. yüzyıl ortalarında ortaya çıkmış verilere dayanır. Petrus'un Roma'da öldürüldüğüne ilişkin en güçlü kanıt ise Aziz I. Clemens'in Korinthos Kilisesi'ne Mektup adlı metninde (y. 96) yer alır. Bu metinle birlikte daha sonraki bazı kaynaklar, bilim adamlarını Petrus'un Roma'da İmparator Neron döneminde inançları yüzünden öldürüldüğü sonucuna yöneltmiştir. Bazı araştırmacılar Papa Damasus'un (hd 366-84) bir yazıtına dayanarak, Petrus'un Appia Yolu (Via Appia) üzerinde, S. Sebastiano'daki "katakomplarda" ("Ad Catacumbas") gömülü olduğunu savunurlar. Daha sonraki yazılı kaynakların tümü Petrus'un mezarının Vatikan Tepesinde olduğunu belirtir. Vatikan Tepesinde Petrus'un gömülü olduğu varsayılan, bugünkü San Pietro Bazilikası'nın yüksek altarının oldukça altındaki edikulanın temelinde 1939'da başlatılan kazılar doyurucu sonuç vermemiştir.

Petrus İncili, 2. yüzyıl ortalarında yazılmış, hiçbir kilisece kanonik sayılmayan Hıristiyan metni. Bugüne ulaşan parçalarında Hz. İsa'nın mahkûm edilişi, çarmıha gerilişi ve dirilişi anlatılır. Hz. İsa'nın bedeninin gerçek değil yalnızca bir görüntü olduğu görüşünü yansıttığı için, Antiokheia (Antakya) piskoposu Serapion kitabın heretik Doketizm akımına bağlı biri tarafından kaleme alındığını öne sürmüştür (y. 190). Günümüzde ise uzmanlar, metni Suriyeli gnostik bir Hıristiyanın yazmış olabileceği kanısındadırlar.

Pétrus Ky, TRUONG VINH KY ya da JEAN-BAPTISTE PÉTRUS olarak da bilinir (d. 6 Aralık 1837, Vinh Long eyaleti - ö. 1 Eylül 1898, Vietnam), Vietnam ve Batı uygarlıkları arasında köprü kurmayı amaçlamış bilgin ve yazar. Vietnam dilinin Latin alfabesi ile yazımını (Quoc-ngu) yaygınlaştırmaya çalışmıştır.

Katolik bir aile çevresinde yetişti ve misyoner okullarında öğrenim gördü. Fransızca, Latince, Yunanca öğrenerek çeviri alanında yetkinleşti. 1863'te çevirmen olarak diplomatik görevle Fransa'ya gitti. Orada gördüğü büyük kültürel farklılıktan etkilenerek 1865'e değin Avrupa'da kaldı. İngiltere, İspanya, İtalya ve Mısır'ı dolaştı; bu arada Vietnam dilinden Fransızcaya bir sözlük hazırladı. 1867-74 arasında Saygon'da (bugün Ho Şi Minh) Doğu dilleri dersi verirken, Fransızların parasal desteğiyle Vietnam dilinde yayımlanan *Gia-Dinh Bao* gazetesinde yazıları yayımlandı. 1876'da Kuzey Vietnam'a giden Pétrus Ky, bölge hakkında hazırladığı gizli raporda Fransızların orayı da sömürgeleştirmelerini öneriyordu.

Başlıca yapıtları *Thanh suy bi tho'i phu* (1883; Kaderin Cilveleri), *Phong hoa dieu hanh* (1885; Ahlak ile Eylem), *Grammaire de la langue annamite* (1867; Vietnam Dilinin Dilbilgisi), *Petit cours de géographie de la Basse-Cochinchine* (1875; Aşağı Cochinchine Coğrafyası Elkitabı), *Histoire d'Annam*'dır (Vietnam Tarihi).

Petrus Lombardus *bak.* Pierre LOMBARD

Petrus'un mektupları, Yeni Ahit'te, Hz. İsa'nın On İki Havarisi'nin önderi Petrus'a dayandırılan iki metin. 2. yüzyıl başlarında yazıldığı sanılmaktadır.

Anadolu'nun beş bölgesinde zulme uğrayan Hıristiyanlara seslenen birinci mektup okurlara, çektiği acılardan ve ölümünden sonra Tanrı katına yükselen İsa'yı unutmamalarını öğütler. Ayrıca Hıristiyanlardan kötülüğe iyilikle karşılık vermeleri, birbirlerini sevmeleri, haksızlığa uğradıklarını herkesin görmesini sağlamak amacıyla yüksek ahlaklı, iyi yurttaşlar olarak tanınmaya çalışmaları istenir. Mektubun gerçek yazarının kim olduğu konusunda uzmanlar ara-

sında görüş birliği yoktur. İkinci mektup, İsa'nın İkinci Gelişi'nin gecikmesini, Tanrı'nın evrensel kurtuluş için zaman tanıması biçiminde yorumlar. Mektubun yazarı kendisini Petrus adıyla tanıtmakla birlikte, 3. yüzyıldan bu yana metnin gerçek yazarı konusunda kuşkular doğmuş, bu kuşkular sonraki araştırmalarla da desteklenmiştir.

Petty, Sir William (d. 26 Mayıs 1623, Romsey, Hampshire - ö. 16 Aralık 1687, Londra, İngiltere), İngiliz siyasal iktisatçı ve istatistikçi. En önemli yapıtı olan *Treatise of Taxes and Contributions* (1662; Vergiler ve Katkılar Üzerine İnceleme) adlı yapıtında devletin ekonomideki rolünü incelemiş ve emek değer kuramına değinmiştir.

Deneysel bilimsel yaklaşımı savunan Royal Society'nin kurucularındandı. Yönetimle ilgili konuları sayılarla açıklama sanatı olarak tanımladığı siyasal aritmetiğin geliştirilmesine katkıda bulundu. *Essays in Political Arithmetick and Political Survey or Anatomy of Ireland* (1672; Siyasal Aritmetik ve İrlanda'nın Siyasal Yapısı ya da Anatomisi Üzerine Denemeler) adlı yapıtında nüfus tahminleriyle basit toplumsal gelir hesaplarına yer verdi. Para kuramı ve politikasıyla ilgili görüşlerini *Verbum Sapienti* (1665, Akıllıca Sözler) ve *Quantulumcunque Concerning Money* [1682] (1695; Para Üzerine Küçük Bilgiler, 1682) adlı çalışmalarında geliştirdi. *Treatise*'de bireysel çıkarlara dayalı doğal mekanizmaların serbestçe işlemesini savundu. Ama Adam Smith'ten sonraki liberal düşünürlerden farklı olarak devletin para politikaları, mali politikalar ve kamu hizmetleri yoluyla yüksek bir istihdam düzeyini sağlaması gerektiğini öne sürdü. *Treatise*'de ayrıca, üretim için gerekli emeğin, değişim değerinin temel belirleyicisi olduğunu savundu.

petunya (*Petunia*), patlıcangiller (*Solanaceae*) familyasından, albenili çiçekleri nedeniyle çok sevilen süs bitkisi cinsi. Güney Amerika kökenli olan bu bitkiler gerek bahçelerde, gerekse evlerin balkon ve pencerelerinde yaygın olarak yetiştirilirler.

En yaygın petunya türlerinden biri *P. axillaris* ile *P. violacea*'nın melezi olan *P. hybrida*'dır. Bundan geliştirilen çok sayıda petunya çeşidi varsa da bunların tümü bahçe ve balkon petunyaları olarak iki ana grupta toplanır. Sık topluluklar oluşturan, 15-25 cm uzunluktaki dik gövdeli bahçe petunyalarına karşılık, çok daha uzun gövdeli (45 cm) olan balkon petunyaları çoğunlukla saksılarda yetiştirilir. Petunyaların fırfırlı ya da dalgalı kenarlı, huni biçimli çiçekleri beyaz, pembe, kırmızı ya da mor renklidir; zıt renklerle bezenmiş lekeli ya da katmerli çeşitlerine de rastlanır. Rüzgârın etkisiyle kolayca pörsüyen yumuşak yapraklarının yüzeyi sık bir tüy katmanıyla kaplıdır.

Petunya (*Petunia*)
Vesile Buket

Botanik açısından çokyıllık olmasına karşın petunyalar genellikle mevsimlik, yani biryıllık olarak yetiştirilir. En iyi gelişmeyi ılıman yerlerdeki güneşli ve iyi sulanmış, akaçlanmış topraklarda gösterir. Gölgelik yerlerde büyüme ve gelişmesi yavaşlar. Yazın ilk günlerinden başlayarak, sonbaharın geç dönemlerine kadar uzun bir süre çiçek açan petunyalar bu nedenle çoğu zaman öbür süs bitkilerine yeğlenirler.

Peugeot SA, Fransa'nın önde gelen otomotiv şirketi. 1896'da Société Anonyme des Automobiles Peugeot adıyla kurulmuş; 1976'da Citroën ile birleşerek Peugeot-Citroën SA adını almıştır. 1979'da adını Peugeot SA olarak değiştiren şirketin genel merkezi Paris'tedir.

Kurucusu, sanayici bir aileden gelen Armand Peugeot'ydu. İlk Peugeot otomobili, ailenin iki ve dört tekerlekli velosipet üretmek üzere 1885'te kurdukları atölyede tasarlanmıştı.

Citroën'in kurucusu André Citroën, I. Dünya Savaşı sırasında savaş gereçleri üretmek amacıyla 1914'te kendi şirketini kurdu. Büyüyen şirket savaştan sonra otomobil üreticisi Mors Company'yi satın aldı. 1920'lerde ucuz fiyata seri olarak otomobil üretecek kapasiteye ulaştı ve adı 1924'te Citroën SA olarak değiştirildi. Fransa'daki taksilerin modernleştirilmesinde önemli rol oynayan Citroën, 1933'te Paris'te çalışan taksilerin yüzde 90'ının üreticisiydi.

Büyük Bunalım sırasında mali sıkıntıya düştü ve 1936'da otomobil lastiği üreticisi Michelin şirketine satıldı. Citroën 1960'larda, aralarında Fransa'nın otomobil üreten en eski şirketlerinden Panhard-Levassor'un da bulunduğu birçok otomobil üreticisi ile birleşti. 1975'te yeni bir iflası önlemek amacıyla Fransız hükümetinin katkılarıyla, aralarında Peugeot'nun da bulunduğu bir şirketler grubuna satıldı. Peugeot ertesi yıl şirketteki payını artırdı.

1978-79 yıllarında ABD'nin otomotiv şirketlerinden Chrysler Corporation'ın Avrupa'da otomobil ve kamyon üreten yan şirketlerini satın alan Peugeot bu şirketlerin adını Talbot olarak değiştirdi. Günümüzde otomobil ile kamyonun yanı sıra, büyük bir bisiklet ve motosiklet üreticisi olan holdingin Avrupa'nın çeşitli yerlerinde bankalarıyla finansman kuruluşları vardır.

Peuller *bak.* Fulaniler

Peutinger Haritası, Colmar'lı (Alsace) bir keşişin 1265'te 12 parşömen yaprağına çizdiği eski bir Roma haritasının kopyası. Conradus Celtis'in 1494'te bulduğu ve arkadaşı Augsburglu Konrad Peutinger'e (1465-1547) miras bıraktığı harita günümüzde bir yaprağı eksik olarak Viyana'daki Ulusal Kütüphane'de korunmaktadır. Uzunca bir dikdörtgen (6,82 × 0,34 m) biçiminde olduğundan, Roma topraklarını biçimi bozulmuş olarak gösterir. Kuzey ile güney arasındaki uzaklıklar kısaltılmış, doğu ile batı arasındaki uzaklıklar ise orantısız uzatılmıştır. Kullanılan renkler siyah, kırmızı, yeşil, sarı, mavi ve pembedir. Haritanın kayıp olan aslının, Roma *itinerarium*'larına ve dünya haritalarına ne ölçüde dayandığı konusunda farklı görüşler vardır. Harita Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırlarının ötesindeki bir alanı da gösterir. *Ayrıca bak.* itinerarium.

Pevsner, Antoine (d. 18 Ocak 1886, Oryol, Rus Çarlığı - ö. 12 Nisan 1962, Paris, Fransa), kardeşi Naum Gabo ile birlikte yapımcılık akımının öncülerinden Rus asıllı Fransız heykelci ve ressam.

Kiev'de sanat eğitimi gördü. 1911 ve 1913'te Paris'e, 1915'te de Oslo'ya gitti. Bu sıralarda Oslo'da bulunan Gabo ile birlikte "yoğun kütleden uzaklaşmayı sağlayan boşluk" kavramı üzerine deneylere girişti. 1917 Devrimi'nden sonra ikisi birlikte Rusya'ya döndüler; Pevsner Moskova'daki Güzel Sanatlar Okulu'nda profesör oldu. Ama kısa bir süre sonra siyasal güçlerin deneysel sanatı propaganda amacıyla kullanmaya başladığını gördüler. 1920'de yapımcılığın ilkelerini savunan Gerçekçi Bildirge'yi yayımladılar. Bildirgede sanatçının bağımsız olarak gerçeği ve doğruyu araması gerektiğini savunmuşlardı. 1922'de bir Rus sanat sergisi ile Berlin'e gönderilen Pevsner bu ülkeye iltica etti. 1930'da Fransız uyruğuna geçti ve Réalités Nouvelles (Yeni Gerçekler) grubunun kurucularından biri ve daha sonra da onursal başkanı oldu.

Yapıtlarında metal, cam ve tel kullanarak geleneksel kütle anlayışı yerine mekân ve zaman içinde hareket öğesini vurgulayan Pevsner plastik sanatlar, resim, heykel ve mimarlığı birleştirmiştir.

pey akçesi, KAPORA olarak da bilinir, sözleşmenin yapılması sırasında kanıt olmak üzere bir tarafın ötekine verdiği para ya da taşınır mal. Sözleşmeden doğan alacaktan bağımsız bir nitelik taşır. Taahhüdün yerine getirilmesinden sonra geri verilmesi zorunlu olmadığı gibi alacağa mahsup edilmez. Ama yerel âdet ya da sözleşme hükmü uyarınca tersi bir yola gidilebilir. Yasada taahhüdün yerine getirilmemesi durumunda pey akçesinin ne olacağına ilişkin bir hüküm bulunmadığından, bu konuda genel hükümler uygulanır. Taraflardan hiçbirinin kusuru yoksa pey akçesinin geri verilmesi gerekir. Sözleşmenin yerine getirilmemesi pey akçesini verenin kusurundan ileri gelmişse, karşı taraf pey akçesini geri vermez ve gerekirse tazminat da isteyebilir. Pey akçesi alanın kusurlu olması durumundaysa, karşı tarafın tazminat isteme hakkı saklı kalmak koşuluyla pey akçesi geri ödenir.

Peyam-ı Sabah, İstanbul'da yayımlanan (12 Ocak 1920-11 Eylül 1922) günlük gazete.

Mihran Efendi'nin çıkardığı *Sabah* gazetesi, son Meclis-i Mebusan'ın toplandığı günlerde İttihat ve Terakki yönetimine karşı yıllarca sert bir muhalefet yürüten *Peyam* gazetesiyle birleşti (12 Ocak 1920). *Peyam-ı Sabah* adını alan gazetenin yönetimini de başyazar Ali Kemal üstlendi. *Peyam-ı Sabah* onun yönlendiriciliğinde, İttihat ve Terakki'nin ardılı olarak görülen Kuva-yı Milliye'ye karşı sert bir mücadele yürüttü. Bu çizgi Kurtuluş Savaşı (1919-23) boyunca değişmedi. 11 Eylül 1922'de *Peyam-ı Sabah*'ın adının yeniden *Sabah*'a dönüştürüldüğü belirtildi. Gazete yayımını 12 Eylül 1922'den sonra bu adla sürdürdüyse de, kısa bir süre sonra Mihran Efendi *Sabah*'ı kapatarak Avrupa'ya kaçtı.

Peyam gazetesinin verdiği "Peyam-ı Edebi" ekleri *Peyam-ı Sabah* tarafından da yayımlandı ve edebiyat çevrelerinden ilgi gördü. Ankara'da, *Peyam-ı Sabah*'ın yayınlarını alaya almak amacıyla, Aka Gündüz tarafından *Anadolu'da Peyam-ı Sabah* adıyla bir mizah gazetesi yayımlandı.

Peyer plağı, incebağırsağın ileum olarak bilinen en alt bölümünde yer alan lenf hücresi düğümlerinin ortak adı.

Yuvarlak ya da oval biçimli Peyer plakları bağırsağın içini döşeyen mukozada yer alır.

Çıplak gözle uzun ve kalınlaşmış bölgeler olarak görülür; yüzeylerinde bağırsak duvarına özgü uzantılar (villüs) ve Lieberkühn bezleri yoktur. İnsanda genellikle 30-40 plak vardır; genç erişkinlerde bu sayı artabilir, yaş ilerledikçe giderek daha az belirgin hale gelirler. İşlevleri tam olarak bilinmemektedir. Bağışıklıkla ilgili çevrel lenf düğümlerininkine benzer bir işlevleri olduğu düşünülür.

Tifoda iltihaplanan Peyer plakları ülserleşebilir, kanayabilir ya da delinebilir.

peygamber, Tanrı buyruklarını vahiy yoluyla alarak insanlara ilettiği ve yorumladığı kabul edilen kişi. İslam terminolojisinde peygamberler, görevleri ve konumları bakımından resul(*) ya da nebi(*) olarak adlandırılır.

Peygamber, ilettiği vahiylere hiçbir kişisel katkıda bulunmadığını öne sürmesiyle öteki dinsel önderlerden ayrılır. Kitabı Mukaddes'teki peygamberler ya Tanrı'nın gönderdiği haberle "esinlenmiştir" ya da kendisini aracı olarak kullanan ve onun ağzından seslenen Kutsal Ruh'un ya da Tanrı'nın etkisindedir. Platon, peygamberi vecd halinde konuşan biri olarak niteler. İskenderiyeli Philon, peygamberin "kendinden hiçbir şey söylemediğini" belirtir ve onu, bir başkasının çaldığı bir lire benzetir.

Dinler tarihindeki öykülerde peygamberler çoğu zaman kendilerine yönelik kutsal çağrıya önce direnirler, ama sonunda onları bir araç olarak kullanmak isteyen "üstün güç" iradesini kabul ettirir. İnsanların özel gereksinimlerine ve isteklerine seslenmek üzere fiziksel yöntemlere başvuran kâhinlerden farklı olarak peygamber, ruhsal bir yönlendirmeyle daha genel ve toplum için temel önem taşıyan bir mesaj iletir. Yaşadığı dönemi eleştirir, reformcu ya da toplum düzenini yıkıcı ilkeler getirir. Kendi kabilesine ya da kavmine seslenebileceği gibi, mesajını hayata geçirebileceği yeni bir toplum kurar. Max Weber'in yaklaşımıyla "ideal tip" olarak peygamber, yeni bir din kurmak ya da devrimci reformlar yapmaktan çok, toplumun varlığının temeli olan yerleşik kutsal kurallar ışığında toplumu içinden eleştirir. Peygamberlere dayalı dinlerin temel nitelikleri arasında dinamik bir Tanrı kavramı, dinsel gerçekliğin temel bileşenlerinden biri olarak Tanrı'nın ve insanın iradesinin vurgulanması, tabu bilincinden farklı olarak günah bilinci, iyi ve kötü arasında belirgin bir seçime dayalı köktenci bir ahlak anlayışı, topluma ve genel olarak dünyaya karşı olumlu bir tutum ve ahiret inancı sayılabilir.

İslam inancına göre peygamberlerde bulunması zorunlu (vacib) nitelikler doğruluk (sıdk), güvenilirlik (emanet), günahtan arınmışlık (ismet), akıllı ve zeki olmaktır (fetanet). Kuran'da adı geçen 25 peygamber şunlardır: Hz. Âdem, Hz. İdris, Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Yakub, Hz. Yusuf, Hz. Şuayb, Hz. Musa, Hz. Harun, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Eyub, Hz. Zülkifl, Hz. Yunus, Hz. İlyas, Hz. Elyesa, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya, Hz. İsa ve Hz. Muhammed. Ama Kuran'da adı geçmeyenlerle birlikte peygamberlerin sayısı bazı hadislerde 124 bin, bazılarında ise 224 bin olarak belirtilir. Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed, kararlı ve dirençli olduklarını belirtmek amacıyla "ulü'l-azm" olarak adlandırılır.

peygamberağacı (*Guaiacum officinale*). GUAYAKAĞACI olarak da bilinir, yabanikimyongiller (*Zygophyllaceae*) familyasından, kışın yaprağını dökmeyen ağaç. Yenidünya'nın tropik kesimlerine özgü olan bu ağaç ABD'nin güneyinden Güney Amerika'nın kuzeyine kadar uzanan bölgelerde yaygındır.

Peygamberağacının boyu ortalama 9 m'ye, gövde çapı ise 25 cm'ye ulaşır. Karşılıklı dizilen derimsi, bileşik yaprakları, ilk açtığında parlak mavi olmasına karşın giderek beyaza dönüşen çiçekleri ve yaklaşık 2 cm uzunlukta, kalp biçimli sarı meyveleri vardır.

Ağacın yeşil renkli sert ve ağır odunu ticari açıdan değerlidir. Bu odun zengin reçine içeriğinden ötürü göreceli olarak su geçirmez özelliğe sahiptir. Başlıca, makara, mil, dingil ve bowling topu yapımında kullanılır. Reçinesinden solunum hastalıklarının tedavisinde yararlanılır. Geçmişte odunundan hazırlanan çözeltiler frengiye karşı kullanılmıştır.

Gene aynı cinsten bir ağaç olan *G. sanctum*'un odunundan da benzer biçimde yararlanılır. Bu türün odunu öbürüne göre daha açık renklidir.

peygamberçiçeği, bileşikgiller (*Asteraceae*) familyasının *Centaurea* cinsini oluşturan 500 kadar otsu bitki türünün genel adı. Eskidünya'nın hemen her yerinde bulunan bu bitkiler özellikle Akdeniz bölgesinde yaygındır.

Peygamberçiçeklerinin en yaygın olanlarından biri adi peygamberçiçeğidir (*Centaurea cyanus*). Yaklaşık 20-60 cm arasında

Peygamberçiçeği (*Centaurea cyanus*)
Adnan Baltacı

boylanabilen bu biryıllık bitkinin tüylü yaprakları ve sapların ucunda başçıklar oluşturan mavi çiçekleri vardır. Akdeniz bölgesinde bol bulunan bu bitki bahçelerde süs için de yetiştirilir. Kurutulmuş çiçeklerinden hazırlanan çaylar halk arasında ishal tedavisinde ve iştah açıcı olarak kullanılır.

Kuzeydoğu Anadolu'da bulunan çayır peygamberçiçeği (*C. jacea*) kırmızımsı mor renkli, Kuzeybatı Anadolu'da yetişen timurdikeni ya da çobankaldıran (*C. calcitrapa*) soluk pembe renkli, zerdalidikeni ya da akbehmen (*C. behen*) ise sarı çiçekleriyle ayırt edilir.

peygamberdevesi, *Mantodea* alttakımında yer alan ve hamamböcekleriyle birlikte *Dictyoptera* takımını oluşturan yaklaşık 2 bin böcek türünün ortak adı. Bazı uzmanlar *Dictyoptera*'nın bu iki alttakımını takım düzeyinde sınıflandırırlar. Peygamberdeveleri yavaş hareket eden ve öngöğüs bölütleri çok uzamış olan böceklerdir. Ön bacaklarının birbirine eklemlenen biri dikenli iki uzun parçası (uyluk ve kaval kemikleri) kıvrıldığında avlarını yakalayıp parçalayan bir kıskaca dönüşür. Peygamberdevesi yalnız canlı böceklerle beslenir. Tehlike karşısında dikleşerek, kanatlı türleri ise kanatlarını hışırdatıp parlak uyarı renklerini göstererek düşmanına gözdağı verir. Yerde dolaşmaktan çok bitkiler arasında bulunmayı yeğlerler. Bir peygamberdevesi yeşil ya da kurumuş bir yaprağa, ince bir dala, bir likene, parlak renkli bir çiçeğe ya da bir karıncaya benzer görünümde olabilir. Bu maskelenme (kamuflaj), peygamberdevesi-

Bayağı peygamberdevesi (*Mantis religiosa*)
Lia E. Munson-Root Resources

ni düşmanlarından gizlemenin yanı sıra, avına sezdirmeden yaklaşmaya ya da kurbanını hareketsiz bir biçimde bekleyerek tuzağa düşürmeye yarar. Erkekler dişilerden daha küçüktür. Dişi genellikle çiftleştikten sonra erkeği yer ve kozaya benzer büyükçe bir kapsül içinde yaklaşık 200 yumurta bırakır. Kapsül yumurtaları düşmanlardan ve kötü hava koşullarından korur. Yumurtadan çıkan nemfin kanatları yoktur; ama vücudunun öbür bölümleri erişkinlere çok benzer. Nemfler erişkinler kadar oburdur ve birbirlerini bile yerler.

Peygamberdevelerinin büyük bölümü tropik ve astropik bölgelerde yaşar. En iyi bilinen türlerinden olan 7-10 cm uzunluğundaki *Mantis religiosa* Afrika'nın kuzeyinden Avrupa içlerine kadar yayılmıştır. Yenidünya'daki peygamberdevelerinden *Litaneutria minor* Kanada'da yaşayan tek peygamberdevesi türüdür.

Birçok dilde dinle ya da doğaüstü güçlerle ilintili olan adı gerçekte bir avlanma davranışından kaynaklanır. Peygamberdeveleri avlarını başları dik, ön bacakları kalkık biçimde, hareketsiz durarak ya da öne arkaya yavaş yavaş sallanarak beklerler. Bu davranışları onlara dua ediyormuş görünümü verir.

Peygamberlerin Yaşamları, Tevrat'ta anılan bazı peygamberlerle ilgili halk öyküleri ile efsaneleri bir araya getiren derleme. Kaynağı ve doğruluğu kuşkulu olduğu için hiçbir kilise tarafından kutsal metin sayılmaz. Yapıt, Yahudiliğin İÖ 3. yüzyıldan İS 3. yüzyıla değin süren Helenistik döneminde Akdeniz ve Yakındoğu bölgelerinde dinsel ve felsefi yaşamöykülerine yönelik ilginin yaygınlığını gösterir. İS 1. yüzyılda İbranice yazılan metnin yalnızca Yunanca çevirisi ile bu metinden Süryanice, Latince ve Geez diline yapılan çeviriler günümüze ulaşmıştır.

peyk (Farsçada "haberci", "eşlik eden"), PEYKÂN-I HASSA olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nin ilk döneminde postacılık, kuryelik ve muhafızlık yapan, Fatih Kanunnamesi ile de solaklarla birlikte alaylarda (tören) yer alan asker sınıfı. Peykler törenlerde görev aldıktan sonra, postacılık yapanlara "sai" denmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında peykler, hükümdarların buyruklarını ilgililere tebliğ ederlerdi. Sayıları 40 olup amirlerine peykbaşı denirdi. Fatih Kanunnamesi peyklerin de solaklar gibi, mevkib-i hüma-

yun denen saltanat alaylarında, padişahın yakın çevresinde yer almalarını öngördü. Koçi Bey peyklerin cuma ve bayram selamlıklarında, sefere çıkan padişahın atının önünde ve solaklara oranla daha önemli bir konumda yer aldıklarını yazar. Üniformaları, sırma işlemeli çuha üstlük, mücevherli gümüş kuşak, altın işlemeli bıçak, sorguç ve sarıktan oluşurdu. 1492'de II. Bayezid'e karşı düzenlenen bir suikasttan sonra törenlere bir balta taşıyarak katılan peykler, ateşli silahların yaygınlaşmasından sonra da törenlerde uzun namlulu tabanca taşımaya başladılar. Padişah, herhangi bir tören için saraydan çıktığı zaman 30 peyk, biniş ve gezintilerde de 12 peyk tören kıtası içinde yer alırdı. Peyklerin sayısı 18. yüzyılda 150 dolayındaydı. Sultan Ahmed Camisi'nin yakınındaki Peykâne Kışlası'nda barınırlar, az yer, sürekli eğitim yapar ve hızlı koşarlardı. Peyk olacaklar küçük yaşlarda eğitime alınırdı. Terfi eden peyk kapıkulu süvarisi olurdu.

Peyklerin bir bölümü Hicaz'a surre götüren kafileye eşlik ederdi. Müjdeci denen bu peyklerin amiri olan müjdecibaşının görevi surrenin Hicaz'a ulaştığını, Mekke emirinin mektubuyla birlikte padişaha bildirmekti. Mektubu padişaha mevlid alayı sırasında sunması bir gelenekti. Peyk örgütü solak örgütüyle birlikte 1828'de kaldırıldı.

Peykler Medresesi, Edirne'de Üç Şerefeli Cami'nin hemen doğusunda, II. Mehmed'in (Fatih) yaptırdığı sanılan medrese. Kesme taş yapıya batı cephesinin ortasındaki taçkapıdan girilir. Taçkapı nişinin üzeri dilimli bir yarım kubbeyle örtülüdür. Bunun arkasındaki bir eyvan yaklaşık 18 m × 26 m ölçülerindeki avluya açılır. Avlu doğu, kuzey ve batıdan revaklar ve bunların arkasındaki hücre sıralarıyla çevrilidir. Revak sütunları, ortaları hafifçe sivri sepet kulpu kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Giriş eyvanının önündeki açıklık ise bir Bursa kemeriyle geçilmiştir. Avlunun güney kenarında revak yoktur. Bu kenarı yan yana iki dershane mekânı kaplar. Her ikisi de kubbeyle örtülü olan dershanelerden doğudaki kapalıdır, batıdaki bir eyvan biçiminde avluya açılır. 20. yüzyıla çok harap durumda ulaşan yapı onarılıp 1968'de öğrenci yurdu olarak yeniden hizmete açılmıştır.

peynir, sütün pıhtılaşmasıyla elde edilen besin maddesi. Peynir yaygın olarak dışardan katılan bazı maddelerin (maya) yardımıyla pıhtılaştırılırsa da, günümüzde dünyanın bazı yörelerinde hâlâ sütün kendi kendine pıhtılaşmaya bırakılması yoluyla da üretildiği bilinmektedir. Süt hayvanlardan elde edildikten sonra işlenmeksizin bırakılırsa kısa bir süre içinde kendiliğinden ekşiyerek pıhtılaşır (kesilir) ve bileşiminde suda çözünebilen bileşenlerin bulunduğu asidik bir su (peyniraltı suyu) salar. Bu suyun ayrılmasından sonra geriye kalan pıhtılaşmış yarı katı maddeye teleme ya da taze peynir denir. Peynir üretimi kabaca sütün pıhtılaşması, pıhtı ya da telemenin ayrılması ve olgunlaşmaya bırakılmasıyla üç aşamada gerçekleşir.

Peynirin ilk olarak insanoğlunun yabanıl ya da evcil hayvanlardan süt sağmaya başlamasından kısa bir süre sonra yapıldığı sanılmaktadır. İÖ 1000'lerde peynir yapımında başlıca inek sütünden yararlanılıyordu. Eski Yunanlılar ve Romalılar da Kuzey Avrupa'nın eski halkları gibi peyniri biliyorlar ve üretiyorlardı. O dönemlerde peynir yapım yöntemleri genellikle gizli tutulurdu; bugün bile bazı yöntemler gizlidir.

Peynir, sütü korumak amacıyla geliştirilmiş bir üründür. Yaklaşık 10 ölçek sütten bir ölçek peynir elde edilir. Pıhtılaşma sütte bulunan mikroorganizmaların laktozdan (sütşekeri) ürettikleri laktik asitin ya da dışardan süte eklenen peynir mayasının en önemli süt proteini olan kazaeni etkilemesi sonucu oluşur. Peynir mayası olarak, geviş getiren hayvanların yavrularının midelerinin şirden bölümünden salgılanan bir enzim (renin) kullanılır.Peynir mayası üretiminde en çok buzağıların şirdeninden yararlanılır. Pıhtılaşma sırasında sütün yağ ve kazein gibi suda çözünmeyen bileşiklerinin önemli bölümü telemede kalır, suda çözünenler ise peyniraltı suyuna geçer. Telemenin yapısında bir miktar peyniraltı suyu da bulunur.

Dünyada inek, keçi, koyun, manda, at, lama ve yak sütünden yapılan yüzlerce peynir çeşidi geliştirilmiştir. Bunların özellikleri tümüyle kullanılan sütün türüne ve işlenmesine, yağ içeriğine, ısıtma ya da pastörizasyona, süte eklenen enzimler ile bakteri, küf ya da maya kültürlerine bağlıdır. Telemenin yapısı ise pıhtılaşma sıcaklığına, zamanına ve asitliğine, süte eklenen peynir mayası ya da pıhtılaştırıcı asidin oranına, peyniraltı suyunun telemeden ayrılma hızına ve miktarına bağlı olarak değişir. Peynirin olgunlaşması sırasında bir dizi kimyasal ve biyolojik değişiklik meydana gelir. Bu değişiklikler peynirin bileşimini olduğu kadar lezzetini de etkiler. Olgunlaşma sırasında gerçekleşen başlıca kimyasal olaylar yağların yağ asitlerine, proteinlerin aminoasitlere, laktozun laktik, asetik ve propiyonik asit ile diasetil ve karbon dioksite parçalanmasıdır. Olgunlaşmayla oluşan koku ve tat verici maddeler arasında uçucu yağ asitleri, ketonlar, esterler, alkoller, peptitler, aminoasitler, amonyak ve hidrojen sülfür sayılabilir.

Modern işletmelerde, geliştirilen standart yöntem ve teknikler yardımıyla peynir aynı kalitede ve büyük ölçeklerde üretilmektedir. Ama bu yolla üretilen peynir çeşidi sınırlıdır. Peynirin dayanıklılığını artırmak için değişik işlemler uygulanır. Örneğin İtalyan *Provolone* (kaşar benzeri peynir) ısıtılıp yoğrularak, Mısır Domiati peyniri ise tuzlu su içinde korunur.

Peynir üretiminde yüzyıllardan beri önemli bir yer tutan başlıca ülkeler arasında Hollanda, Fransa, İtalya ve İsviçre sayılabilir.

Türkiye, hem bir kültürel geçit bölgesinde bulunmasından, hem de Balkan, Kafkas ve Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerinden dolayı, peynir çeşidi açısından zengin bir konumdadır. Bununla birlikte, endüstriyel boyutlarda üretilen peynir sayısı oldukça sınırlıdır. Yerli peynir çeşitleri içinde en yüksek ekonomik değeri olanlar sırasıyla, beyaz, kaşar ve tulum peynirleridir. Bu çeşitler kendi içlerinde birçok alt gruba ayrılır. Yöresel özellikteki peynirlerin önemli bölümü aile işletmeleri tarafından, geleneksel teknolojiler kullanılarak üretilmekte ve pazara çıkmadan kendi gereksinimleri için tüketilmektedir. Bu peynirlerden Van'ın otlu, Diyarbakır'ın örgü peynirleri ve Urfa peyniri gibi bazı çeşitler bir süredir pazar için de üretilmeye başlamıştır.

peyote, kaktüsgiller (*Cactaceae*) familyasının *Lophophora* cinsinden, halüsinojen etkili (varsanı yaratıcı) iki kaktüs türüne verilen ad. Kuzey Amerika'da, özellikle Meksika'nın kuzey ve orta kesimlerinde bulunan bu türlerden biri *L. williamsii*, öbürü *L. diffusa*'dır. Bunlardan ilki yazın açan pembe ya da beyaz renkli çiçekleriyle ve mavimsi yeşil renkli dikensiz gövdeleriyle, ikincisi ise sarımsı yeşil gövdelerin üzerinde açan beyaz ya da sarı renkli çiçekleriyle ayırt edilir.

Peyotelerde halüsinojen etkiye yol açan 28 kadar alkaloit bulunur; en önemlisi meskalindir(*). Eskiden Kuzey Amerika Yerlilerince dinsel ayinlerde yaygın olarak kullanılan peyote ayrıca yerel bir dinsel hareket de (*bak.* Peyote dini) adını vermiştir.

Peyote dini, Kuzey Amerika Yerlileri arasındaki en yaygın yerel dinsel hareket. Adı, uç kesimlerinde halüsinojen bir madde bulunan peyoteden gelir. Bir tür kaktüs olan bu bitki, kişinin doğaötesi hayaller görmesini sağlaması ve şifalı etkisi nedeniyle Meksika'da yüzyıllarca kullanılmıştır.

19. yüzyılın ortalarından başlayarak ABD'deki Büyük Ovalar'a kadar yayılan peyote kullanımı, 1885 dolayında Oklahoma'daki Kiyovalar ve Komançiler arasında dinsel bir uygulama niteliği kazanmıştır. 1890'larda Kanada'ya da ulaşan bu dinin günümüzde 50'yi aşkın kabile ve toplam 225 bin kişi tarafından benimsendiği tahmin edilmektedir.

Peyote dini değişen ölçülerde Hıristiyanlığa ait öğelere yer verir. Örneğin bazı gruplarda ayin sırasında Kitabı Mukaddes okuma ve vaaz verme uygulaması görülürken, bazıları bunu reddedip yalnızca Hıristiyan ahlakını öğretirler. Genel olarak öğreti tek Tanrı (Büyük Ruh) inancına dayalıdır; Tanrı, duaları kendisine ileten ruhlar aracılığıyla insanlarla ilişki kurar. Pek çok kabilede ise peyotenin kendisi Peyote Ruhu olarak kişileştirilmiştir; bu ruh beyazların İsa'sına denk düşer. Bazı kabileler İsa'nın bir Yerli kahramanı olduğuna inanır; buna göre Tanrı ile ilişki kurmak için geri gelmiş ya da beyazlar tarafından öldürüldükten sonra bir koruyucu ruh olarak Yerlilere dönmüştür. Ayin sırasında yenen peyote kişinin Tanrı'yla ve hem yaşayanların, hem de ölülerin ruhuyla ilişki kurmasını sağlar. Peyote Yolu adı altında toplanan ilkeler kardeşçe sevgi, aileye bağlılık, düzenli çalışarak kendi kendine yeterli olma ve alkolden kaçınmaya dayanır.

Büyük baskılarla karşılaşan Peyote dini yandaşları, Yerli Dairesi ve Kongre'nin de desteğiyle peyotenin yasaklanmasına karşı koymaya çalıştılar. İlk olarak 1914'te Oklahoma'da İlk Doğan İsa Kilisesi, 1918'de de Amerika Yerlileri Kilisesi adı altında örgütlenme çabaları görüldü. 1960'larda Peyote dini yandaşlarının anayasal din özgürlüğü adına başlattığı girişimler, kilise ve bilim çevrelerinin de desteğiyle birçok eyaletin yüksek mahkemesinde ele alındı.

peyzaj *bak.* manzara

peyzaj mimarlığı, içinde tek tek yapıların, yapı kümelerinin ya da bütün bir kentin yer alabileceği doğal çevreyi düzenleyerek güzel ve uyumlu bir ortam yaratmak için yapılan çalışma. Peyzaj mimarlığı dekoratif sanatların bir koludur; mimarlık, resim, heykel ve bahçe düzenleme ile yakından ilişkilidir.

Peyzaj mimarları doğal bir arazi parçasından yola çıkar, var olan toprağı çeşitli yollarla değiştirip zenginleştirerek yeni bir düzenleme yaratırlar. Bahçe genellikle bir yapının çevresinde bulunur, görece küçüktür ve yoğun bakım gösterilen bir toprak parçasıdır. Peyzaj sözcüğü de park, yerleşme bölgesi, kampus ya da bir yol kıyısında yer alan geniş arazi parçalarını anlatmak için kullanılır. Peyzaj mimarlığı ise arazi kullanımı, trafik ağının düzenlenmesi gibi daha geniş alanları da kapsar.

Bahçe ve peyzaj mimarlığı kavramsal olarak klasik-simetrik ya da romantik-doğal, biçimci ya da serbest, işlevsel ya da salt

süslemeye yönelik, özel mülk ya da kamuya açık gibi çeşitli kümelere ayrılır. Tasarımcının görevi bir yapının çevresinde, onu vurgulayarak öne çıkaracak bir bahçe oluşturmak ya da hiçbir yapıya bağlı olmadan doğal bir arazi parçasını güzelleştirmek olabilir. Pazaryeri ya da gezinti, oyun ve spor alanı gibi peyzaj düzenlemeleri ise daha çok kullanmaya yöneliktir.

Peyzaj mimarlığının tarihsel süreci. Tarihsel gelişmesine bakıldığında bahçelerin kamu yararını gözetmekten çok, özel beğeni ve kullanım amacıyla yapıldığı görülür. Eski Mısırlıların, Yunanlıların, Romalıların kendilerine özgü bahçe tasarımları vardı. İtalya'da Tivoli yakınlarındaki Roma imparatoru Hadrianus'a ait villanın bahçesi daha sonraki bahçe tasarımlarının pek çoğunu etkilemişti. İtalyan Rönesansı'nda dış mekân iç mekânın bir uzantısı gibi görülerek bahçe tasarımında biçimci bir yaklaşım geliştirilmişti. Gene Tivoli yakınlarındaki 16. yüzyıldan kalma Este Villası'nın bahçesi buna örnektir.

17. yüzyılda İtalyan Rönesans bahçelerinden etkilenen André le Nôtre Fransa kralı XIV. Louis için Versailles'da simetrinin, büyük havuzların ağır bastığı gösterişli bir bahçe düzenledi. Pek çok kez kopya edilen bu düzenleme bir bakıma insanın doğaya egemen oluşunu simgeliyordu. Bu tür klasik bahçeler güzel olmakla birlikte düz çizgileri, ağaç ve çalıların geometrik biçimlere dönüşmesi ve çiçek tarhlarının birbirinden ayrı kutular gibi ele alınmasıyla kusursuz, biçimci, katı, üstünde çok çalışılmış ve mantıklı bir görünüm içindeydi. Bunları kendi dönemlerinin mimarlığının bir uzantısı olarak görmek de olasıdır.

18. yüzyılda İngiltere'de Burlington dükü, bahçe mimarları William Kent, Lancelot "Capability" Brown ve Humphrey Repton düzenlemelerinde doğal öğelere ağırlık vermeye başladılar. Artık eğri çizgiler düz olanlardan daha güzel bulunuyor, ağaçları geometrik biçimlerde ya da heykel gibi budamak yerine, oldukları gibi bırakmak yeğleniyordu. Yüzyılın sonuna doğru özel olarak bu amaçla yapılan yapay yıkıntılar da bu bahçelerin öğeleri arasına girdi. ABD'de bahçe ve peyzaj mimarlığının öncüsü Frederick Law Olmsted oldu. Olmsted, Calvert Vaux ile birlikte New York kentindeki Central Park'ı düzenledi, ülkesinin pek çok kenti için parklar tasarlayarak uyguladı.

Doğu ülkelerinde bahçe. Doğu'da apayrı bir gelenek vardı. Çin'de başlayıp Kore ve Japonya'da süren bu yaklaşımda bahçe düzenlemesi dinsel geleneklere bağlıydı. Bu ülkelerde bahçe tasarımları insanda belli bir duygu ya da düşünce durumu yaratmaya, özel bir etki elde etmeye yöneliktir. Örneğin Japon çay bahçesi, çay içme törenine katılmak üzere buraya gelenleri ruhsal açıdan hazırlar. Bu bahçelerde doğal oluşumlar, simetri gibi insan yapısı düzenlemelerin önünde gelir. Taşlar çok önem taşır, hatta Japon bahçelerinde bunlar dinsel simgeler olarak kullanılır. Su, ağaçlar ve köprüler en önemli öğelerdir. 18. yüzyılda Çin, 20. yüzyılda da Japon bahçeleri Batı peyzaj mimarlığını, özellikle ABD'deki bazı uygulamaları etkilemiştir.

Türklerde bahçe. Türkler eskiden beri bahçeye önem vermişlerdir. Günümüze en eski Türk bahçelerinin yapısıyla ilgili çok az bilgi kalmıştır. Anadolu Selçuklu sultanlarının saraylarındaki bahçeler, o dönemde yazılmış az sayıdaki betimlemelerden bilinir. Buna karşılık, bazısı günümüze değin gelebilmiş Osmanlı bahçeleri daha iyi tanınır. Anadolu Türk kentleri bahçe içindeki evlerden oluşurdu. Bu, yüksek duvarlarla dışa kapalı bir iç bahçeydi. İçinde hem çiçek gibi süs bitkileri, hem de meyve ve sebze yetiştirilirdi.

Cülus, elçileri kabul etme, bayramlaşma gibi dışa açık olayların da yer aldığı saray bahçeleri daha gösterişli düzenlenmişti. Burada kuşhane, aslanhane gibi yaban hayvanlarının bulunduğu yerler, kış bahçeleri ve seralar olurdu. Ayrıca cirit, ok atma, güreş, binicilik gibi spor etkinlikleri de bu bahçelerde yapılırdı.

Osmanlı saray bahçelerinin bakım ve korunmasından bostancılar sorumluydu. Bu unvanın da çağrıştırdığı gibi saray bahçeleri, en azından başlangıçta, daha çok yararcı amaçlara, yani sarayın gereksinimini karşılayacak meyve ve sebze yetiştirmeye yönelikti. İstanbul'da bugünkü Gülhane Parkı'na inen yol üstünde Topkapı Sarayı'nın bağları ile bostanları yer alırdı. Osmanlıların her döneminde çiçekçiliğe de önem verilmişti; hatta padişahların çoğu doğrudan bu konuyla ilgilenmişti.

İstanbul'da saray bahçelerinin yanı sıra konak, köşk, yalı bahçeleri de vardı. Bir başka bahçe türü de çevredeki saray ve kasırların has bahçeleriydi. Bunlar kent çevresinde havası, suyu, manzarası güzel mesire yerlerinin yakınlarında yer alırdı. Zaman zaman çıkan yangınlar çoğunu yok ettiği için, eski dönemlerin bahçe düzenleme ilkeleri ancak yazılı belgelerden öğrenilebilmektedir. Bunların biraz da İran bahçe tasarımı etkisiyle geometrik düzenlemeler olduğu anlaşılmaktadır. Mermer havuzlar, fıskiyeler, çeşmeler, gölge veren ağaçlar, sarmaşıklı ve asmalı çardaklar bu bahçelerin belli başlı öğeleri arasındaydı. Eğimli arazide setler ve merdivenler de bunlara eklenirdi.

Lale Devri'ndeki Batı'ya açılış Avrupa bahçelerine benzer düzenlemelerin ortaya çıkmasına yol açtı. 1720'lerde İstanbul'daki Fransız elçisi aracılığıyla bu ülkeden bahçe düzenleyiciler getirtildi. 19. yüzyılın başında III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan'ın mimarı olarak çalışmış olan Melling, onun Beşiktaş'taki sarayının bahçesini Fransız bahçelerine benzeterek geometrik yol ve tarhlarla düzenlemişti. Bu daha sonra pek çok saray ve konak bahçesine örnek oldu. Doğal oluşumları örnek alan İngiliz bahçelerindeki düzenleme anlayışı bilinçli olarak uygulanmamakla birlikte, Boğaziçi'ndeki günümüze kalmış bahçe ve korularda görülür.

Pfaff, Johann Friedrich (d. 22 Aralık 1765, Stuttgart, Württemberg - ö. 21 Nisan 1825, Halle, Saksonya), birinci basamaktan kısmi diferansiyel denklemlerin çözümüne ilişkin ilk genel yöntemi geliştiren Alman matematikçi.

1788-1810 arasında Helmstedt Üniversitesi'nde matematik profesörlüğü yapan Pfaff 1810'da Halle Üniversitesi'ne geçti. Diferansiyel ve integral hesap, seriler kuramı ve diferansiyel denklemlerin çözümü gibi alanlarda önemli katkılarda bulundu. Kısmi diferansiyel denklemlerin çözümüne ilişkin genel yöntemi 1814-15'te geliştirdi. Yayımlanmış en önemli yapıtları arasında, *Disquisitiones analyticae* (1797; Analiz Çalışmaları) ve *Observationes ad Euleri institutiones calculi integralis* (İntegral Hesapta Euler Yöntemleri Üzerine Gözlemler) anılabilir.

Pfalz, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlı palatin kontunun toprakları. Ren-Pfalz ya da Aşağı Pfalz ve Yukarı Pfalz olarak iki bölüme ayrılır. Aşağı Pfalz, Ren Irmağının Main ve Neckar kolları arasında kalan orta bölgesinin her iki yanında yer alır. 18. yüzyıla değin merkezi Heidelberg idi. Yukarı Pfalz ise Kuzey Bavyera'da, Tuna'ya doğru güney yönünde akan Naab

Irmağının ıkı yanına yayılır ve doğuya doğru Bohemya Ormanına uzanır. Pfalz topraklarının sınırları, palatin kontlarına aileden kalan ya da sonradan kazanılan yerlere bağlı olarak zaman içinde değişiklik göstermiştir.

Ortaçağın ilk dönemlerinde Almanya'da palatin kontları, imparatorun yokluğunda imparatorluk topraklarına nezaret etmekle görevliydi. 12. yüzyılda, Lotharingia (Lothringen; bugün Lorraine) palatin kontlarının toprakları, Ren-Pfalz adıyla ayrı bir birim oluşturdu. Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich, 1214'te bu toprakları Wittlesbach soyundan Bavyera dükü I. Ludwig'e verdi. Bundan sonra Pfalz'ı bu eski Bavyera hanedanının çeşitli kolları yönetti. 1329'da hanedan içindeki paylaşma sonucu Bavyera'nın kuzey sınır kontluğu Wittlesbach soyundan ayrıldı ve aile içinde Ren topraklarını elinde tutan gruba verildi. Bu yöre sonradan Yukarı Pfalz adını aldı.

Palatin kontları 14. ve 15. yüzyıllarda topraklarına düzen ve refah getirdiler. Papalarla imparatorların evrensel egemenlik isteklerine karşı Alman prenslerinin haklarını savundular. Pfalz elektör prensleri kendilerini imparatorluğun en üst düzeydeki prensi konumuna getiren papalık kararı Altın Ferman'la (1356) imparator seçimlerine katılma hakkını elde ettiler.

Reform hareketinin başlarında Katolik olarak kalan bu prensler, 1560'ta Ren-Pfalz elektörü III. Friedrich yönetiminde Kalvenciliği benimsediler. Pfalz, Almanya'da Protestanlığın kalesi oldu. Ren-Pfalz elektörü IV. Friedrich 1608'de Protestan Birliği adıyla bilinen askeri ittifakın başına geçti. V. Friedrich'in 1619'da Bohemya tahtına seçilmesi Pfalz'a büyük zarar veren Otuz Yıl Savaşları'na (1618-48) yol açan etkenlerden biri oldu. Friedrich 1620'de Bohemya'dan sürüldü, 1623'te Almanya'daki toprakları elinden alınarak elektörlük hakları Bavyera'ya devredildi. Katolik askerler Ren-Pfalz topraklarını yağmaladılar. Vestfalya Barışı'yla (1648) Friedrich'in oğlu Karl Ludwig Ren topraklarıyla seçmenlik hakkını geri aldı. Yukarı Pfalz topraklarıysa Bavyera'da kaldı.

Büyük İttifak Savaşı (1689-97) sırasında Fransa kralı XIV. Louis'nin orduları Ren-Pfalz'ı yağmalayarak buradaki Almanları göçe zorladı. Amerika'ya yerleşen ilk Almanlar, özellikle Pennsylvania'dakiler, bu topraklardan gelenlerdi. 18. yüzyılda Pfalz, Alman politikasında önemli bir rol oynadı. Fransız Devrimi ve Napoléon Savaşları sırasında (1792-1815) Ren'in batı kıyısındaki Pfalz toprakları Fransa'ya, doğu kıyısındakiler ise komşu Baden ve Hessen dükülklerine verildi. Napoléon'un yenilgisi üzerine toplanan Viyana Kongresi'yle (1814-15) Ren'in sol kıyısında kalan topraklar Bavyera'nın oldu. Çevredeki öteki topraklarla birlikte bu alan, 19. yüzyılda Ren Bavyerası'nı oluşturdu. Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nda yenilmesi üzerine Fransızlar Ren topraklarını aldı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu toprakların bir bölümü Almanya Federal Cumhuriyeti'nin Rheinland-Pfalz eyaletine katıldı.

Pfeffer, Wilhelm (Friedrich Philipp) (d. 9 Mart 1845, Grebenstein, Kassel yakınları - ö. 31 Ocak 1920, Leipzig, Almanya), Alman botanikçi. Geçişme (osmoz) basıncına ilişkin çalışmalarıyla bitki fizyolojisinin öncüleri arasında yer almıştır.

Hücre metabolizması üzerinde çalışırken, yarı geçirgen bir zar tasarımlayarak geçişme

olayını inceledi. Geçişme basıncını ölçmeye yarayan bir yöntem geliştirdi ve basıncın zardan geçemeyecek büyüklükteki moleküllerin boyutlarına bağlı olduğunu açıkladı. Bulgularına yer verdiği *Osmotische Untersuchungen, Studien zur Zellmechanik* (1877; Osmoz Üzerine Araştırmalar, Hücre Mekaniği İncelemeleri) ile *Pflanzenphysiologie. Ein Handbuch des Stoffwechsels und Kraftwechsels in der Pflanze* (1881; Bitki Fizyolojisi: Bitkilerin Metabolizması ve Enerji Kaynakları Üzerine Bir Elkitabı) başlıca yapıtlarıdır.

Pferschy, Othmar (d. 16 Ekim 1898, Graz, Avusturya - ö. 7 Nisan 1984, Münih, AFC), Cumhuriyet Türkiyesi'ni fotoğraflarıyla ilk kez çok yönlü olarak belgeleyen ve tanıtan Avusturyalı fotoğrafçı.

Othmar Pferschy'den bir Ortaköy manzarası
Astrid von Schelf'in izniyle

Çocukluğu Avusturya-Macaristan sınırındaki Fürstenfeld'de geçti. I. Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan ordusunda askerlik yaptı ve İtalyan cephesinde savaştı. 1926'da İstanbul'a gitti. Orada Photo Français adlı fotoğrafhanenin sahibi Jean Weinberg'in yanında çalıştı. 1935'te Matbuat Umum Müdürlüğü'nde sözleşmeli tanıtma fotoğrafçısı olarak çalışmaya başladı ve arşiv düzenlemekle görevlendirildi. Beş yıl boyunca bütün Türkiye'yi dolaşarak yaklaşık 16 bin fotoğraf çekti. Bunları Münih'te basılan ve Türkçe, Fransızca, İngilizce, Almanca açıklamalar içeren *Fotoğrafla Türkiye* (ty) adlı albümde topladı. Yapıtları ayrıca, Türkiye'yi uluslararası alanda tanıtmak amacıyla yayımlanan *La Turquie Kemaliste* dergisinde yer aldı. Atatürk ve İnönü'nün yanı sıra bazı devlet adamlarının da fotoğraflarını çeken Pferschy'nin bazı fotoğrafları pullara basıldı. Bazı başka çalışmaları ise kartpostallarda ve kâğıt paralarda kullanıldı. Pferschy'nin 1939-40'ta New York kentinde düzenlenen "New York Dünya Fuarı" için hazırladığı, fotoğraflardan oluşan bir albümle çeşitli broşürler Türkiye'nin tanıtılmasına yardımcı oldu

Pforzheim, Almanya'nın güneybatı kesimindeki Baden-Württemberg eyaletinde (*Land*) kent. Porta Hercyniae adını taşıyan bir Roma yerleşmesi olarak kuruldu 1195'te berat aldı. Otuz Yıl Savaşları (1618-48) ve Büyük İttifak Savaşı sırasında (1689-97) yağmalanan kentin büyük bölümü II. Dünya Savaşı sırasında yıkıldı. Önemli yapıları arasında Michaeliskirche (St. Michael Kilisesi) (13-15. yy) ve Fransisken Çıplak Ayaklı Rahipler Kilisesi (13. yy) ile bir tarih ve mücevher müzesini barındıran Reuchlin Evi sayılabilir. 18. yüzyıldan bu yana Alman mücevher ve saat sanayisinin merkezi olan Pforzheim'da metal işleme ve saat yapım alanında eğitim veren okullar vardır. Nüfus (1991 tah.) 112.944.

pH, sıvı çözeltilerin asitlik ve bazlık derecelerinin belirlenmesinde kullanılan niceliksel ölçü. Kimyada, biyolojide ve tarımda yaygın olarak kullanılan pH ölçüsü, çözeltideki hidrojen iyonlarının derişikliğini (normal olarak değeri litrede 1 ile 10^{-14} eşdeğer-gram arasında değişir), 0 ile 14 arasında değişen sayısal değerlere dönüştürür. Ne asit ne de baz özelliği gösteren (nötr) arı suda hidrojen iyonunun derişikliği litrede 10^{-7} eşdeğer-gramdır, dolayısıyla arı suyun pH'si 7'dir. pH'si 7'den küçük olan çözeltiler asidik, 7'den büyük olan çözeltiler ise bazik olarak tanımlanır.

pH ölçüsünü ilk olarak Danimarkalı biyokimyacı S. P. L. Sørensen, sulu bir çözeltideki hidrojen iyonu derişikliğini belirtmek amacıyla kullandı ve $pH = -Log\ [H^+]$ bağıntısından yararlandı (bu tür bir ifadede, köşeli parantez, parantez içindeki kimyasal simgenin tanımladığı kimyasal maddenin derişikliğini gösterir).

Hidrojen iyonu derişikliğinin fiziksel anlamı konusunda belirsizlik olduğundan, pH ölçüsü yalnızca işlevsel bir tanımdır, yani bir ölçüm yöntemine dayalıdır. ABD Ulusal Standartlar Bürosu pH değerlerini, belirli çözeltilere daldırılmış belirli standart elektrotlar arasında oluşan elektromotor kuvvetine göre tanımlar.

pH değerleri çoğunlukla bir pH-ölçer yardımıyla ölçülür. Aygıt, pH'si ölçülecek çözeltiye daldırılmış elektrotlar arasındaki elektromotor kuvveti farkını pH değerlerine çevirir. pH-ölçerler, pH'ye duyarlı bir elektrot ile bir referans (değişmeyen) elektrotuna bağlanmış bir gerilimölçerden (voltmetre) oluşur. pH elektrotu çoğunlukla camdan, referans elektrotu ise cıva-cıva(I) klorürden (kalomel) yapılır, kimi zaman da gümüş-gümüş klorür referans elektrotları kullanılır. İki elektrot çözeltiye daldırıldığında, sistem pil özelliği gösterir. Çözeltideki hidrojen iyonunun etkinliğine bağlı olarak cam elektrotta bir elektrik potansiyeli gelişir ve gerilimölçer cam elektrot ile referans elektrot arasındaki potansiyel farkını ölçer. Aygıt pH değerini sayısal (dijital) ya da örneksel (ölçeklenmiş bir kadran üzerinde hareket eden ibre) olarak gösterebilir. Sayısal gösterimlerde çözeltinin pH değeri tam olarak elde edilir. Öte yandan örneksel gösterimde çözeltinin pH değerindeki değişim hızı açıkça görülebilir. Tarım alanlarında toprağın pH'sinin ölçülmesinde çoğunlukla pille çalışan taşınabilir pH-ölçerler kullanılır.

PH alaşımı *bak.* ÇS alaşımı

Phacelia, *Hydrophyllaceae* familyasından, 200 kadar mavimsi mor ya da beyaz çiçekli otsu bitki türünü içeren cins. Kuzey Amerika'ya ve Andlar'a özgüdür. Bazı türleri bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

California'nın güney kesimlerindeki dağların yamaçlarında yetişen *P. campanularia* yaklaşık 23 cm uzunlukta bir türdür. Beş loplu, mavi çiçeklerin oluşturduğu gevşek çiçek başakları ve kenarları dişli bir özellik gösteren, koyu yeşil renkli oval yaprakları vardır. Buna çok benzeyen *P. whitlavia* vazo biçimli çiçekleriyle ayırt edilir.

Phacops, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki Silüriyen Dönem (y. 430-395 milyon yıl önce) ve Devoniyen Dönem (y. 395-345 milyon yıl önce) kayaçlarında fosillerine

ABD'nin Ohio eyaletindeki Sylvania'da bulunan *Phacops rana*
Buffalo Museum of Science Buffalo, N Y

rastlanan trilobit (soyu tükenmiş eklembacaklı) cinsi. Dış çizgilerinin yuvarlak, baş bölümünün küre biçiminde olması ve iri bileşik gözleri nedeniyle kolayca tanınır.

Phaedrus (d. İÖ y. 15, Trakya - ö. İS y. 50, İtalya), Latin edebiyatının ilk önemli fabl yazarı. Aisopos masalları olarak bilinen Eski Yunan'a ait düzyazı fabllarını Latince serbest ve manzum (*iambos* ölçüsüyle) çevirilerini yapmıştır.

Köle olarak doğdu. Genç yaşta İtalya'ya gitti, İmparator Augustus'un sarayında azat edildi. O dönemin klasik öğrenimi gereği Yunan ve Latin yazarlarını okudu.

Phaedrus'tan önce Ennius, Lucilius ve Horatius gibi Latin şairleri de fabl yazmışlardı; ama Phaedrus kendisini, yapıtlarında öğreticilikle güzelliği kaynaştırabilen öncü bir şair olarak görüyor, ölümsüzlüğe ulaşacağını düşünüyor, kısa yazışıyla da gurur duyuyordu. "Tilkiyle Ekşi Üzümler", "Kurtla Kuzu", "Aslan Payı", "İki Cüzdan", "Gübredeki İnci" en ünlü fablları arasındaydı. Phaedrus ortaçağda da çok büyük ilgi gördü. Avrupa ve İngiltere'de yapıtlarının düzyazı ve manzum çevirileri yayımlandı. Bunların çoğu *Romulus* adlı bir derlemeye dayanıyordu. Phaedrus'un kimliği zamanla unutulduğu için, bazı uzmanlar Romulus'un yazarın adı olduğunu varsaydılar.

18. yüzyıl başında Parma'da Phaedrus'un 30'u yeni, toplam 64 fablının bulunduğu bir elyazması ortaya çıkarıldı. Daha sonra Vatikan'da bir başka elyazması bulundu ve 1831'de yayımlandı. Sonraki araştırmalar, Phaedrus'un *iambos* ölçüsüyle yazılmış 30 fablını daha ortaya çıkardı.

Phaeophyta, esmer algler adıyla bilinen algleri içeren bölüm. *Ayrıca bak.* esmer algler.

Phaethon (Yunancada "parlayan", "ışık saçan"), Yunan mitolojisinde Güneş Tanrısı Helios'un Klymene (bir efsaneye göre Rhodos) adında bir kadın ya da *nympha*'dan doğma oğlu. Babası belli olmadığı için kendisiyle alay edilince, annesinin babası

olduğunu söylediği Helios'a gider. Bunu onaylayan Helios, doğru söylediğini kanıtlamak için ne isterse vereceğine yemin eder; böylece güneşin arabasını sürerek bir gün için göklerde dolaşmasına izin verir. Ama Phaeton arabanın azgın atlarını dizginleyemez ve araba dünyaya fazla yaklaşarak onu kavurmaya başlar. Bunun üzerine Zeus, bir yıldırım göndererek Phaethon'u dünyaya, Eridanos Irmağının ağzına düşürür. Irmağın bugünkü Po olduğu söylenir.

Phaidon (d. İÖ y. 417, Elis, Peloponnesos), Eski Yunanlı filozof. Elis'teki Sokratesçi felsefe okulunun kurucusudur. Diyalektik ve etik üzerine yapıtları vardır.

Soylu bir ailenin oğluydu. Sparta ile savaşta (İÖ 400-399) tutsak düştü ve köle olarak satıldı. Sokrates'in dostu bir Atinalı tarafından satın alınıp azat edildikten sonra Sokrates'in öğrencisi oldu. Sokrates'in ölümünden sonra Elis'e dönerek kendi okulunu kurdu.

Platon'un *Phaidon* diyaloguna adını verdiği Phaidon'un yazdığı kabul edilen çok sayıda diyalogdan günümüze yalnızca *Zopyrus* ve *Simon* ulaşmıştır.

Phainias, PHANIAS olarak da bilinir (ü. İÖ y. 300), Eski Yunanlı filozof. Lesbos (Midilli) Adasındaki Eresos kentindendi. Aristoteles'in öğrencisi, gezimci okuldan Theophrastos'un arkadaşı oldu. Kayıtlara göre Aristoteles'in öğretisine bağlı kaldığı mantık yazıları vardı. Theophrastos gibi botanik üzerine inceleme metinleri, ayrıca günümüze parçaları ulaşan şairler, Sokratesçi filozoflar ve tarih üzerine yazılar yazdı. *Prytaneis Eresion* (Eresos Seçkinleri) adlı yapıtında Yunan dünyasındaki olayları tarihsel sırası içinde ele aldı. *Peri Ton en Sikelia Tyrannon* (Sicilya'daki Tiranlar Üzerine) adlı yapıtında ise Panhelenik bir temelden yola çıkarak Batı tarihini ele aldığı anlaşılmaktadır.

Phaistos, Girit'in güney kesimindeki ovanın en batısında yer alan antik kent. Denizden yaklaşık 5,6 km uzaktadır. İÖ 4. binyıldan beri bir yerleşim yeridir. İlk ve orta Tunç çağlarında (İÖ y. 3000 - İÖ y. 1600) önemi artan kentteki ilk saray orta Tunç Çağında inşa edildi. Son Tunç Çağında, 1400'lerde Knossos başta olmak üzere Girit'teki bütün yerleşmelerin yıkılmasına yol açan deprem Phaistos'u da altüst etti. Son Bronz Çağının son dönemlerinde (İÖ 1200'ler) insanlar buraya yeniden yerleştiler. Klasik ve Helenistik dönemlerde (İÖ y. 6. ve İÖ 1. yy) ünü çok yayılan kent, Roma İmparatorluğu zamanında komşusu Gortyn'in gölgesinde kaldı.

phala (Sanskrit dilinde "meyve"), Hint felsefesinde kişinin geçmiş eylemlerinin (*karman*) gelecekteki yaşamını etkileyen meyvesi ya da sonucu. Bu yaşamın geçici dünyalardan (*samsara*) yalnızca biri ve toplumsal sınıf ile kişisel özelliklerin daha önceki yaşamlardaki eylemlerin sonucu olduğu biçimindeki inanış hem *phala*, hem de *karman*'ın temelini oluşturur. Buna göre insanın geçmiş eylemlerinin manevi gücü korunmakta ve meyveleri gelecek bir yaşamın koşullarında kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. *Ayrıca bak.* karman.

Phalaenopsis, salepgiller (*Orchidaceae*) familyasından, Asya'nın güneydoğusuna ve Avustralya'ya özgü 40 kadar orkide türünü kapsayan cins. Kısa bir gövde ile geniş, derimsi yapraklar üyelerin ortak özelliğini vurgular.

Bitkinin tabanından çıkan çiçek başağı bir ya da daha çok sayıda uzun ömürlü çiçekten

Phalaenopsis violaceae
Walter Chandoha

oluşur. Çiçekçilikte çok değerli olan bazı türlerinin yanı sıra çaprazlama çalışmalarıyla da beyaz, pembe ve mor çiçekli pek çok melez çeşidi geliştirilmiştir.

phalanks, Eski Yunan'da ağır zırhlı piyadenin omuz omuza ve genelde sekiz sıra halinde dizilerek aldığı savaş düzeni. İÖ 7. yüzyılda tüm Yunanistan'a yayılarak Eski Yunan tarihi boyunca kullanıldı. *Phalanks*'ta yer alan ağır zırhlı Yunan piyadeleri (*hoplites*) yuvarlak bir kalkan, deri ve metalden ağır bir göğüs zırhı, baldır zırhları, uzunluğu 2,5 m ile 6,5 m arasında değişen bir mızrak ve 60 cm uzunluğundaki iki ağızlı bir kılıç taşırlardı. Süvari saldırılarını mızraklarla engelleyebilen *phalanks*'lar atlı ya da yaya okçulara karşı savunmasızdı.

Aralıksız sıralardan oluştuğundan ve yalnızca merkez ve kanatlara bölündüğünden, *phalanks* düzeninde genellikle subay gerekmezdi ve bütün birlik flüt sesiyle uygun adım yürürdü. Ama Spartalı subaylar *phalanks*'ı yönetmek için eğitim görürlerdi.

Phalaris *bak.* kanyaş

Phalaris (ö. İÖ y. 554), Sicilya'daki Akragas'ın (bugün Agrigento) zalimliğiyle ünlü tiranı. Kurbanlarını tunçtan bir boğa heykeli içinde, boğa böğürmesine benzer feryatlarla diri diri kızarttığı söylenir. Bir tür boğa heykelinin var olduğu anlaşılmaktaysa da bunun kullanımına ilişkin olaylar abartılmıştır.

Zeus Atabyrios Tapınağı'nı yaptırırken işçilerini silahlandırarak iktidarı ele geçirdi. Akragas'ın zenginleşmesini ve topraklarını genişletmesini sağladı. Kentin kusursuz imar planının onun döneminden kaldığı sanılır. Sonunda tiran Theron'un (hd. İÖ 488-472) atası Telemakhos tarafından tahttan indirildi ve kaynaklara göre kendi tunçtan boğası içinde yakılarak öldürüldü.

Zalimliğine ilişkin söylencelerin tersine Romalı sofistlerce insancıl ve kültürlü biri olarak betimlendi. İngiliz klasik çağ uzmanı Richard Bentley, Phalaris'in "148 Mektubu"nun çok sonradan bir sofist ya da retorikçi, bir olasılıkla Tyroslu (Sur) Hadrianos (ö. İS y. 193) tarafından yazıldığını kanıtlamıştır.

Phan Boi Chau, PHAN GIAI SAN, PHAN SAO NAM, PHAN THI HAN ya da HAI THU olarak da bilinir, asıl adı PHAN VAN SAN (d. 1867, Nghe An, Kuzey Vietnam - ö. 29 Eylül 1940, Hue), Vietnam'da Fransız sömürge yönetimine karşı başlatılan ilk direniş hareketlerinin önderlerinden. Bağımsızlık konusundaki tutkulu yazıları ve çabaları nedeniyle Vietnam'ın en büyük yurtseverlerinden biri kabul edilir.

1903'te Japonya'nın Ryukyu Adalarını yitirmesiyle Vietnam'ın bağımsızlığını yitirmesi arasında benzerlikler kurduğu, alegorik bir yapıt olan *Luu cau huyet le tan thu*'yu (Ryukyu'nun Acı Gözyaşları) yazdı. 1904'te bağımsızlık yanlısı arkadaşlarıyla birlikte Duy Tan Hoi'yı (Reform Derneği) kurdu ve Prens Cuong De'nin(*) etkin desteğini sağlayarak tahtla direniş hareketi arasındaki ittifakın temellerini attı.

1905'te direniş hareketinin merkezini Japonya'ya taşıdı. Cuong De'yi Vietnam tahtına çıkarma tasarısını görüşmek üzere 1906'da Japonya'da Cuong De ve Vietnamlı reformcu Phan Chau Trinh'le(*) buluştu. 1912'de ülkede monarşi yönetimi kurma planlarından istemeyerek de olsa vazgeçmek zorunda kaldı. Ardından Çin'deki Guangzhou'da (Kanton) yeni bir direniş örgütü kurdu. Örgütün Fransa'nın Çinhindi genel valisini öldürme planı başarısızlıkla sonuçlandı. 1914-17 arasında Guangzhou'da hapis yatan Phan Boi Chau, otobiyografisi *Nguc trung thu*'yu (Hapishane Notları) bu sırada yazdı.

Salıverildikten sonra Marksızmi inceledi ve Fransızlara karşı yeniden direnişe geçti. Haziran 1925'te yakalanarak Hanoi'ye götürüldü. Ama tutuklanması yüzlerce Vietnamlının protestosuna neden olunca Fransızlar tarafından bağışlandı. Fransızların önerdiği devlet görevini reddederek sonraki yıllarını Fransızların gözetiminde herhangi bir eylemde bulunmadan geçirdi. Vietnam'ın ilk devrimci tarih kitabı olarak kabul edilen *Viet Nam vong quoc su* (1906; Vietnam'ın Yitiriliş Tarihi) ve siyasal boyutları da olan tarihsel romanı *Hau Tran dat su* (Geç Tran Hanedanının Garip Öyküsü) başlıca yapıtları arasındadır.

Phan Chau Trinh (d. 1872, Tay Loc, Quang Nam - ö. 24 Mart 1926, Saygon [bugün Ho Şi Minh], Vietnam), Vietnam bağımsızlık hareketinde önemli rol oynayan milliyetçi önder ve reformcu. Fransızları ülkeden çıkararak Vietnam toplumunu yeniden yapılandırmayı amaçlayan reformist programın başlıca savunucusu olmuştur.

1885'te Fransız sömürge yönetimine karşı ayaklanan Kral Ham Nghi'yi yakalamaya çalışan Fransız birliklerine karşı savaştı. 1887'de öğrenimine yeniden başlayarak Çin klasiklerini inceledi. 1900'de yüksek devlet memurluğu (*mandarin*) sınavlarını verdi. 1906'ya gelindiğinde yüksek devlet memurlarından oluşan bürokrasinin ve Vietnam monarşisinin teknolojik ilerleme ve bağımsızlığın önünde sürekli engel oluşturan köhne kurumlar olduğu görüşünü benimsemişti. Aynı yıl Japonya'ya giderek Vietnamlı milliyetçi Phan Boi Chau'yla(*) sömürge yönetimini devirme planlarını tartıştı. Ekonomik ve sınai kalkınma yolunda sağlam temeller atılarak bağımsızlığın adım adım kazanılması görüşünü savunan Phan Chau Trinh'in temel hedefi modernleşmeydi. Ona göre ülkede demokratik cumhuriyet yönetimi ancak modernleşmenin sonucunda kurulabilirdi.

Vietnam'a dönüşünde yönetimi yerel sanayilerin geliştirilmesi ve bütün Vietnamlılara modern eğitim olanaklarının tanınması için adımlar atmaya çağıran kapsamlı bir propaganda çalışması başlattı. Çok sayıda yandaş kazanarak Fransızları önemli reformlar yapmaya ikna etmeye çalıştı. Yüksek devlet memurluğu sisteminin kaldırılmasını, meslek okullarının ve ticaret şirketlerinin kurulmasını savundu. Varlıklı Vietnamlılardan kişisel yatırımlara girişerek ulusal sanayiyi geliştirmelerini istedi.

Jean-Jacques Rousseau ve Montesquieu'nün yapıtlarından büyük ölçüde etkilenen Phan Chau Trinh, Fransız sömürgecilere kendi devrimci geleneklerini anımsatarak seslenme çabalarından sonuç alamadı.

1908'de sömürge yönetimine karşı kitleleri harekete geçirmeye çalışan başka milliyetçilerle birlikte Hanoi'de tutuklandı. Mayıs 1908'de ömür boyu hapse mahkûm edildi. Ama yönetimin modernleşme yolundaki girişimlerine destek olmayı kabul edince 1911'de affedilerek salıverildi. Ardından Fransızların mali desteğiyle Paris'e gitti. I. Dünya Savaşı'nın başlarında askerlik yoklamasından kaçtığı ve Alman yanlısı olduğu gerekçesiyle yeniden tutuklandı. 1915'te salıverildiyse de bir daha Fransızlardan para yardımı almadı. 1924'te Vietnam'a döndükten iki yıl sonra veremden öldü.

Phan Dinh Phung (d. 1847, Ha Tinh ili - ö. 28 Aralık 1895, Nghe Tinh ili, Vietnam), Vietnamlı devlet adamı. Vietnam'daki Fransız yayılmacılığına karşı çıkmış ve milliyetçi direniş hareketinin önderleri arasında yer almıştır.

Vietnam imparatoru Tu Duc'un sarayında yüksek bir devlet görevlisiydi (*mandarin*). Tu Duc'un 1883'te ölmesinden sonra imparatorun yeğeni Ham Nghi'nin tahta çıkmasına muhalefet etti. Ham Nghi'nin 1884'te imparator olmasının ardından saraydaki düşmanları tarafından ölüme mahkûm edildiyse de cezası sonradan sürgüne çevrildi. 1885'te Fransızlara karşı başlatılan başarısız bir ayaklanmaya göstermelik olarak önderlik etti.

1894'te önderliğini yaptığı bir başka ayaklanma da yeterli destek alamadığından başarısızlıkla sonuçlandı ve devrimci arkadaşlarıyla birlikte Nghe Tinh ilindeki dağlara çekilmek zorunda kaldı. Fransızlar Temmuz 1895'te Nghe Tinh'e 3 bin kişilik bir birlik gönderdilerse de Phan'ın direnişi aylarca sürdü. Aynı yılın sonunda dizanteriden öldü. Öteki ayaklanmacılar ise yakalanarak idam edildi.

Phan Khoi (d. 1888?, Quang Nam, Güney Vietnam - ö. 1958, Hanoi, Kuzey Vietnam), Vietnamlı aydın. Kuzey Vietnam'da bilim adamı ve aydınlara komünist rejimi eleştirme izni veren, Çin'deki "yüz çiçek açsın" kampanyasına benzer bir hareket başlatmış, ama eleştirileri nedeniyle sonunda Komünist Parti'nin baskılarına hedef olmuştur.

İnançlı bir milliyetçiydi. Gençliğinde Vietnamlı yurtsever Phan Chau Trinh'i izleyerek ülkede toplumsal ve siyasal reformların gerçekleşmesi için çalıştı. Vietnam'ın 1954'te ikiye bölünmesinden sonra komünistlerin denetimindeki Kuzey Vietnam'da kalmayı seçti. Zamanla ülkenin en ünlü aydınlarından biri olan Phan Khoi, *Nhan Van* ve *Giai Pham Mua Xuan* adlı iki edebiyat dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı. Bu sırada Mao Zedong'un farklı görüşlere özgürlük anlamına gelen "yüz çiçek açsın" siyasetini benimsemesinden yararlanarak Hanoi rejimine sert eleştiriler yöneltti. Komünist Parti'yi yozlaşmayla, Vietnam Halk Ordusu'nu ise aydın düşmanı olmakla suçladı.

Kişiye özel bir alan olan sanata siyasal müdahalede bulunulmaması gerektiğini savunan Phan'ın eleştirileri çok geçmeden yönetimi tedirgin etmeye başladı. Sonunda liberalleşme politikası terk edildi ve Phan "sapma" suçlamasıyla hapse atıldı.

Phan Thanh Gian (d. 1796, Ben Tre - ö. 4 Ağustos 1867, Vinh Long, Güney Vietnam), tutuculuğu ve Konfüçyüsçülüğün siyasal ve manevi ilkelerine aşırı bağlılığıyla tanınan Vietnamlı devlet adamı ve diplomat. İzlediği politikalar Fransızların Vietnam'ı sömürgeleştirmesine yardımcı olmuştur.

Sarayda hızla yükselerek ikinci dereceden yüksek devlet memuru (*mandarin*) ve İmparator Minh Mang'ın danışmanı oldu. Konfüçyüsçü ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalarak imparatorluk fermanları ve uygulamalardaki hata ve eksiklikler konusunda imparatoru bilgilendirmekten kaçınmaması Minh Mang'ın tepkisine yol açtı. Sonunda bütün unvanları geri alındı ve er rütbesiyle savaşmak üzere Vietnam'ın orta kesimindeki Quang Nam bölgesine gönderildi. Ama savaş alanındaki başarısı ve disipliniyle üstlerinin saygısını kazandı ve sonunda Minh Mang tarafından yeniden saraya çağrıldı. Minh Mang ve sonraki hükümdarlar döneminde en yüksek devlet görevlerinde bulundu.

Vietnam hükümdarlarının Hıristiyan misyonerlere uyguladığı baskıları gerekçe göstererek Vietnam'ın güneyini istila eden Fransızlar, 1862'ye gelindiğinde Saygon (bugün Ho Şi Minh), Bien Hoa ve Vinh Long'u ele geçirmişlerdi. Phan Thanh Gian Vietnam'ın öteki bölümlerini işgal tehlikesinden korumak amacıyla imzaladığı bir antlaşmayla Gia Dinh ve Dinh Thong'u (bugün My Tho) Fransızlara bıraktı. Fransızlar böylece Vietnam'ın güney kesiminin en zengin bölgeleri olan en doğudaki üç ili denetim altına aldılar.

Phan Thanh Gian 1863'te Fransızlara bir antlaşma önerisinde bulundu. Buna göre Fransızlar Vietnam'daki sömürgeci etkinliklerini durduracak ve üç ili geri vereceklerdi. Karşılığında kendilerine Saygon, My Tho ve Mui Vung Tau (Cap Saint-Jacques) çevresinde ticari yerleşmeler kurma izni ve toprak verilecek, her yıl haraç ödenecek ve Vietnam'ın güneyindeki bütün topraklar Fransız protektorası ilan edilecekti. Bu koşullar Fransa tarafından onaylandı ve İmparator Tu Duc'un bazı koşulları kabul etmeyerek Vietnam lehine değişiklikler yapmasına karşın 1864'te antlaşma imzalandı. Ama Fransa ertesi yıl yalnızca ilk antlaşma metnindeki koşullara uyacağını açıkladı. Açıklama karşısında büyük bir düş kırıklığına uğrayan Phan Thanh Gian, Fransızların 1867'de kişisel koruması altındaki topraklara el koyması üzerine, olayı protesto etmek amacıyla intihar etti.

Phan Thiet, Vietnam'ın güney kesimindeki Thuan Hai ilinin (*tinh*) merkezi kent ve liman. Güney Çin Denizi kıyısında, Ho Şi Minh kentinin (eskiden Saygon) kuzeydoğusunda, hilal biçimindeki geniş bir körfezin ağzında yer alır. Başlangıçta bir balıkçı köyü olan Phan Thiet'te Fransız sömürge döneminde sayfiye tesisleri kuruldu. Phan Thiet günümüzde Vietnam'ın en önemli balıkçı limanlarından ve balık işleme ve pazarlama merkezlerinden biridir; Vietnam balıkçılık kooperatiflerinin merkezi de buradadır. Tuğla ve kiremit sanayilerinin bulunduğu kentteki bir başka üretim etkinliği de, mayalanmış balıktan elde edilen ve Vietnam mutfağında yaygın olarak kullanılan *nuoc mam* yapımıdır. Nüfus (son tah.) 76.652.

Phao Sriyanond (d. 1 Mart 1910, Siyam [bugün Tayland] - ö. 21 Kasım 1960, Cenevre, İsviçre), Tayland polis örgütünün genel müdürü. Luang Phibunsongkhram(*) ve Sarit Thanarat'la(*) birlikte yönetimde güçlü bir konum edinmiş, büyük bir silahlı güç oluşturarak iktidarı ele geçirme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Luang Phibunsongkhram'ı yeniden iktidara getiren 1947'deki darbeye katıldı. Yeni yönetim sırasında çeşitli bakanlık görevlerinde bulundu ve polis örgütünün başına getirildi. 1952-53 yıllarında Taylandlı Komünistlere yönelik temizlik hareketi sırasında Çin karşıtı katı bir politika izledi. Afyon kaçakçılığı ve vurgunculuk yapmakla suçlanan polis görevlileri hakkındaki yaygın yolsuzluk iddiaları ve rejim muhaliflerinin kuşkulu ölümleri nedeniyle kötü bir ün kazandı. 1950'lerin başında Sarit'le birlikte Phibunsongkhram karşısındaki konumunu güçlendirdi. Ama Sarit'le arasındaki rekabet 1957'de kansız bir darbeye yol açtı. Darbenin ardından Phibunsongkhram'la birlikte sürgüne gönderildi.

Pharnabazos (ö. İÖ 5. yy sonları ve 4. yy başları), Pers asker ve devlet adamı. II. Dareios Okhos ve II. Artakserkses dönemlerinde Daskylion satraplığını yapmıştır.

Atina ve Sparta'ya karşı yürütülen savaşlarda seçkin bir kara ve deniz komutanı olarak sivrildi. Atina'yla İÖ 413'te savaşa giren Spartalıların Hellespontos'taki (Çanakkale Boğazı) harekâtını destekledi. İÖ 400'de Sparta'yla savaş başlayınca, Artakserkses'i denizden bir karşı saldırı düzenlemeye ikna etti. İÖ 394'te Atinalı amiral Konon'la birlikte Pers donanmasına komuta ederek Knidos açıklarında Sparta donanmasını tamamen yok etti ve Ege'nin denetimini ele geçirdi. Artakserkses'in İÖ 388'de Atina'nın yayılmacı emelleri karşısında Sparta'yla ittifaka girmesinden sonra, Sparta'ya düşmanlığı nedeniyle komutanlık görevinden alındı. İÖ 385 ve İÖ 373'teki Mısır seferlerinde başarısızlığa uğradı.

Pharnakeia *bak.* Giresun

Pharsalos Çarpışması, Julius Caesar ile Pompeius arasındaki iç savaşta dönüm noktasını oluşturan çarpışma (İÖ 48). Caesar'ın Dyrrhachium'da yenilgiye uğramasından sonra, iki ordu bugünkü Fársala (Yunanistan) yakınlarında yeniden karşılaştı. Caesar'ın yaklaşık 22 bin, Pompeius'unsa 45 bin kadar askeri vardı. Günlerce süren manevralardan sonra başlayan çarpışmada süvari birlikleriyle giriştiği saldırıda piyade lejyonları karşısında tutunamayarak yenilen Pompeius Larissa'ya kaçtı. Pompeius'un askerlerinden 24 bin kadarı teslim oldu, kalanlarsa öldü ya da Caesar'ın ordusuna katıldı.

Phaselis, Anadolu'nun güneybatı kesiminde, Likya bölgesinde antik kent. Antalya-Finike sahil yolu kenarında, Antalya'ya 50 km uzaklıktadır. 1980-81'de Antalya Bölge Müzesi müdürlüğünce, 1982-84 arasında da Cevdet Bayburtluoğlu yönetiminde kazılmıştır.

İÖ 691'de Rodoslu koloniciler tarafından kuruldu. İÖ 545'te Pers egemenliğine girdi. Daha sonra Persler'e karşı kurulan Delos Birliği'ne katıldı ve İÖ 449'da özgürlüğüne kavuştu. İÖ 334'te Büyük İskender'e kapılarını açtı; İÖ 309'dan İÖ 197'ye değin Ptolemaiosların yönetiminde kaldı. İÖ

Phaselis'te tiyatro, Antalya
Celal Kolay

188'deki Apameia Antlaşması ile Roma tarafından Rodos denetimine bırakıldı. İÖ 160'a değin Rodos egemenliğinden kurtulmak için sık sık ayaklanan öbür Likya kentlerine karşılık sessiz kaldı, hatta çoğu kez Rodosluların yanında yer aldı. İÖ 160'tan sonra bir süre bağımsızlığına kavuştu ve bu sırada Likya Birliği'ne katıldı. İÖ 1. yüzyılda Kilikyalı korsanların eline geçti. İS 3. yüzyılda karışıklık, yağma ve korsanlık olayları kenti bir kez daha etkiledi. Daha sonraları Arap korsanların denizlerde yarattığı terör nedeniyle giderek önemini yitirmeye başladı ve 1158'de Türk egemenliği altına girdi. Bu sırada Antalya ve Alanya gibi limanların önem kazanması üzerine tümüyle ıssızlaştı.

Bir yarımada üstünde kurulu olan Phaselis'te kuzey limanı, ana liman ve güney limanı olmak üzere üç liman vardır. Bugün görülen kalıntıların hepsi Roma ve daha sonraki dönemlere aittir. Akropolisi çevreleyen surlar büyük ölçüde ayaktadır. Roma tiyatrosu akropolisin kuzeybatı yamacındadır. Ana limandan gelen cadde güney limanında bir kapıyla son bulur. Roma imparatoru Hadrianus zamanında yapılmış olan bu kapının ve caddenin kuzey tarafında yan yana üç agora yer almaktadır. İlk agoranın gerisindeki yükseltide son bulan sukemeri Phaselis'in en iyi korunmuş yapısıdır. Kuzey limanı kenarında ve bu limanı kuşatan kıyıda birçok lahit ve iyi durumda bir anıtmezarın yer aldığı nekropol uzanır.

Phaulkon-Tachard Komplosu, Siyam (bugün Tayland) kralı Narai'nin danışmanı Konstantinos Phaulkon'la Fransız Cizvit misyoner Gui Tachard'ın Siyam'ı Fransa'nın denetimi altına sokmaya yönelik başarısız girişimi (1685-88).

Yunan kökenli Phaulkon Cava'da İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nda çalıştıktan sonra Siyam kralının hizmetine girerek başbakanlık görevine denk düşen danışmanlık konumuna yükselmişti. Başkent Ayutthaya'ya 1685'te gelen Tachard ise Siyam halkını Hıristiyanlaştırarak Fransa'nın bölgedeki nüfuzunu artırmayı umuyordu. Phaulkon ve Tachard arasındaki görüşmelerin sonunda Fransa'ya geniş ticari ayrıcalıklar tanıyan ve Fransız birliklerinin Singora (Songkhla) kentinde üslenmesine olanak sağlayan bir antlaşma kaleme alındı (Aralık 1685). Ama bununla yetinmeyen Fransa kralı XIV. Louis, stratejik öneme sahip Bangkok ve Mergui kentlerinde Fransız garnizonları kurulmasını öngören ek hükümlerin kabul edilmesini sağlamak amacıyla 1687'de Siyam'a askeri bir birlik gönderdi. Narai Fransa'nın planlarından kuşkulanmaya başlayınca, Phaulkon kralı yatıştırmak için Fransızları ücretli askerler olarak işe aldı. Narai bunun üzerine, Fransa'yla kurulacak yakın ilişkilerin Ayutthaya ekonomisini denetimleri altında tutan Felemenkliler karşısında bir denge oluşturacağı umuduyla antlaşmayı onayladı.

Fransız askerlerinin bölgedeki varlığı saray çevrelerinde geniş tepkilere yol açtı. Narai'nin süt kardeşi Phetracha'nın önderliğinde birleşen Fransız karşıtı bir grup saray görevlisi, Mart 1688'de Narai'nin sağlık durumunun ağırlaşmasından yararlanarak Phaulkon'u görevden alarak idam ettiler ve Fransız birliklerini ülkeden sürdüler.

Phenacodus, soyu tükenmiş ilkel memeli cinsi. Fosillerine Eosen Bölüm (y. 54-38 milyon yıl önce) başlarında oluşmuş çökellerde rastlanır. Bu grup üyeleri toynaklı memelilerin evrim sürecinde ilk ortaya çıkan hayvanlar arasında yer alıyordu. *Phenacodus* cinsinin türediği ortak atâya özgü olduğu sanılan birçok ilkel özelliği vardı. Vücut yapıları ve dişleri ilk etçiller ile ilk otçullar arasında bir geçiş aşamasını

Phenacodus cinsinden iki memeli, Charles R. Knight'ın bulunan fosillere dayanarak yaptığı bir resim, 1898
American Museum of Natural History, New York

oluşturduklarını gösteriyordu. Köpekdişleri iri ve iyi gelişmişti. Ama yan dişleri bir ölçüde bitkisel maddelerle beslenmeye uygundu.

Pherekydes (SİROSLU) (ö. İÖ y. 550), Yunanlı Yedi Bilge, özellikle de Thales ile birlikte anılan Yunanlı mitoloji yazarı ve kozmogonist. İnsan ruhunun ölümsüz olduğunu, ölümden sonra bir başka insanın ya da hayvanın bedenine geçtiğini savunan ölümden sonra diriliş öğretisinin temellerini attığı kabul edilir. Dünyanın oluşumunu açıklayan ve günümüze ancak bazı parçaları ulaşan *Heptamykhos* adlı yapıtın yazarı olarak bilinir. Aristoteles'e göre felsefe ile mitolojiyi birleştiren bir ilahiyatçıdır. Genel kabule göre de Pythagoras'ın hocasıdır. Yaklaşık bir yüzyıl sonra yaşamış olan genetikçi Atinalı Pherekydes ile karıştırılmamalıdır.

Phetracha, BEDRAÇA ya da P'RA P'ETRAJA olarak da bilinir, (d. 1633? - ö. 1703, Ayutthaya, Siyam), 1688-1703 arasında Siyam (bugün Tayland) kralı. Yabancıların ülke üzerindeki nüfuzunu kırmaya yönelik önlemler alarak Siyam'ın bağımsızlığının korunmasında önemli rol oynamıştır.

Kral Narai'nin süt kardeşiydi. Onunla olan yakın ilişkisi sayesinde önemli yönetim görevlerine getirildi. 1688'de krallık danışmanı Yunanlı Konstantinos Phaulkon'un görevden alınmasına ve Fransız birliklerinin ülke dışına sürülmesine yol açan darbeyi yönetti (*bak.* Phaulkon-Tachard Komplosu). Narai'nin yerine tahta çıktıktan sonra Siyam'daki yabancı nüfuzunu kırmaya yönelik önlemler aldı. Bu amaçla Hıristiyanlara baskı yapıp Batılı tüccarlara engeller çıkarırken, daha kolayca denetleyebileceğini düşündüğü Asyalı tüccarları destekledi.

Ülkenin sivil ve askeri yönetimini yeniden düzenleyen Phetracha'nın baskıcı yönetimi ülkede sık sık ayaklanmaların çıkmasına yol açtı. Yerine oğlu Sua (Kaplan) geçti.

Phetsarath Ratanavongsa, Prens (d. 19 Ocak 1890, Luang Prabang [bugün Louangphrabang] - ö. 1959, Vientiane, Laos), Laoslu milliyetçi ve siyasal önder. Bağımsız Laos'un kurucusu olarak kabul edilir.

Luang Prabang kralının naibi Boun Khong'un en büyük oğlu ve Souvanna Phouma'yla Souphanouvong'un ağabeyiydi. Saygon (bugün Ho Şi Minh) ve Fransa'da öğrenim gördü. 1913'te Laos'a dönüşünde o sırada Fransız protektorası olan Luang Prabang'da devlet hizmetine girdi. 1919'da bürokrasinin Laoslulardan oluşan bölümünün başına getirildi. Sonraki 20 yıl boyunca Fransızların prenslik ve eyaletlere böldüğü Laos'u ülke çapında bir bürokrasi kurarak birleştirmeye çalıştı.

Fransızlar 1940-41 yıllarında, Tayland'la yaptıkları savaşın ardından aralarında Vientiane'nin de bulunduğu bazı eyaletleri Luang Prabang Krallığı'na bıraktılar ve kral naibi Phetsarath'ın başbakan olduğu, Laoslulardan oluşan bir hükümetin kurulmasına izin verdiler. Phetsarath II. Dünya Savaşı'nın sonunda Japonların Laos'tan çekilmeleri üzerine, ülkede Fransız yönetiminin yeniden kurulmasını engellemeye çalıştı ve Laos'un tek ve bağımsız bir krallık olarak birleştiğini ilan etti. Kral Sisavangvong tarafından görevden uzaklaştırıldıktan sonra, Fransızların dönüşünü destekleyen Sisavangvong'a karşı çıkan Lao Issara (Özgür Laos) hareketine katıldı. Fransızların 1946'da Laos'u yeniden işgal etmeleri üzerine Tayland'a kaçtı. Sürgündeki Lao Issara hükümetinin kuruluşuna önderlik etti ve Aralık 1946'da bu hükümetin başına geçti.

Fransızların Laoslu milliyetçilere belli ödünler vermeye başlaması, Phetsarath'la kardeşleri arasında görüş ayrılıkları doğmasına ve hareketin parçalanmasına yol açtı. Souphanouvong Viet Minh'le ittifak kurarak komünist eğilimli Pathet Lao'yu(*) kurdu ve silahlı direnişe devam etti. Souvanna Phouma ise Fransızlarla işbirliğine karar vererek onların desteklediği hükümetlere katıldı. Phetsarath sağcılarla solcular arasındaki iç savaşa son vermek için somut adımlar atılıncaya değin Laos'a dönmeyi reddetti. 1956'da ülkesine döndüyse de taraflar arasında çok geçmeden yeniden çatışmalar başladı.

Phibunsongkhram, Luang, PİBUL SONGGRAM olarak da bilinir, asıl adı PLAEK KHITTASANGKHA (d. 14 Temmuz 1897, Bangkok yakınları, Siyam [bugün Tayland] - ö. 12 Haziran 1964, Tokyo, Japonya), Taylandlı mareşal ve başbakan (1938-44 ve 1948-57). Tayland'da baskıcı askeri hükümetler dönemini başlatmıştır.

Kraliyet Askeri Akademisi'ni bitirdi. 1914'te topçu birliklerine katıldı. 1924-27 arasında Fransa'da yüksek askeri eğitim gördü. Bu sırada Siyam'da mutlak monarşi yönetimine son verme planları yapan Siyamlı öğrencilerin çevresine girdi. Bangkok'a dönüşünde binbaşı rütbesiyle genel kurmayda göreve başladı. 1928'de Luang Phibunsongkhram adını aldı.

1932'de Kral Prajadhipok'u anayasal monarşi yönetimine geçmeye zorlayan kansız darbe girişiminin örgütlenmesine katıldı. Askerlerin denetimindeki yeni hükümette hızla yükseldi ve Prens Boworadet'in 1933'te başlattığı ayaklanmayı bastırdı. Ertesi yıl savunma bakanlığına getirildi. Bu görevdeyken orduyu güçlendirmeye ve o sırada İtalya ve Almanya'da olduğu gibi halka askeri değerleri benimsetmeye çalıştı. Aralık 1938'de başbakan olduktan sonra halkı aşırı milliyetçi ve yayılmacı görüşler doğrultusunda seferber etmek için çaba harcadı. 1939'da ülkenin adını Tayland olarak değiştirdi. Fransa'nın Almanya'ya teslim olması üzerine, 19. yüzyılın başında imzalanan bir antlaşmayla Laos ve Kamboçya'ya bırakılan toprakları geri almak amacıyla Çinhindi'ndeki Fransızlarla savaşa girdi (1940-41). Japonların 8 Aralık 1941'de Tayland'ı işgal etmelerinin hemen ardından onlarla ittifak kurdu ve 25 Ocak 1942'de İngiltere ve ABD'ye savaş ilan etti. Tayland kâğıt üzerinde Japonya'nın müttefiki olmakla birlikte, giderek fiilen Japon işgali altına girdi. Bu durum Japon karşıtı güçlü

bir Özgür Tay Hareketi'nin gelişmesiyle sonuçlandı. Savaşın Japonya'nın aleyhine dönmeye başlaması üzerine hükümet düşürüldü (Temmuz 1944) ve perde arkasından Pridi Phanomyong'un denetlediği sivil bir hükümet işbaşına geldi.

Savaş sonrasında kurulan sivil hükümetler düzeni korumak ve ekonomiye istikrar kazandırmak için gerekli halk desteğinden yoksundular. Kral Ananda Mahidol'un(*) kuşkulu ölümü (1946) yönetime duyulan güveni daha da sarstı ve ordu 1947'de yönetime el koydu. 1948'de yeniden başbakanlığa getirilen Phibunsongkhram Tayland'ı 1954'te Batı'yla ittifaka soktu ve merkezi Bangkok'ta bulunan Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı'nın (SEATO) kurulmasına destek oldu. Siyasal partilerin kuruluşuna ve ifade özgürlüğüne izin verilen kısa bir demokrasi denemesinden sonra (1956-57) ordu tarafından görevden uzaklaştırıldı. Tokyo'ya kaçarak son yıllarını orada geçirdi.

Phidias, PHEIDIAS olarak da yazılır (ü. İÖ y. 490-430) Parthenon'un yapımını yönetmiş Atinalı heykelci. Bu tapınakta yer alan en önemli heykelleri gerçekleştirdiği gibi, bütün kabartma ve bezemeleri de büyük bir olasılıkla kendisi tasarlamış ve yapımlarını denetlemiştir. Onun tanrıları gördüğü ve görüntülerini yapıtlarıyla insanlara aktardığı söylenirdi. Athena ve Zeus'un bugüne değin geçerliliğini sürdüren genel tiplerini yaratan da Phidias'tır.

Yaşamı üzerine çok az şey bilinmektedir. İÖ 449'da Perikles'in başa geçmesiyle Atina'da kapsamlı bir bayındırlık etkinliği başlamış ve Phidias bu etkinliği yönetmekle görevlendirilmişti. En önemli yapıtları, günümüze yalnızca kopyaları ulaşan Atina Akropolisi'ndeki "Athena Promakhos", "Limni Athenası" ile Parthenon'daki büyük "Athena Parthenos" heykeli, Olympia'daki

"Herakles", Phidias'ın Parthenon için yaptığı bir mermer heykel, Akropolis, Atina, İÖ y. 5. yy; British Museum, Londra
British Museum, Londra. fotoğraf J.R. Freeman & Co. Ltd.

Zeus Tapınağı için yaptığı büyük boyutlu, oturan "Zeus" heykeliydi.

İÖ y. 456'da tamamlanan 9 m boyundaki tunç "Athena Promakhos", Atina'da o döneme değin dikilen en büyük heykeldi. "Limni Athenası" ise İÖ 451-448 arasında Lemnos'a (Limni) gönderilen Atinalı koloniciler tarafından tanrıçaya adanmak üzere ısmarlanmıştı. Bologna'daki bir Athena başı ile Dresden'deki iki Athena heykelinin Phidias'ın bu tunç yapıtının mermer kopyaları olduğu sanılmaktadır.

Phidias'ın Parthenon için yaptığı büyük "Athena Parthenos" heykeli İÖ 438'de tamamlandı ve tanrıçaya adandı. Altın ve fildişinden yapılan özgün yapıt yaklaşık 11,5 m boyundaydı. Günümüze birkaç kopyası kalmıştır. Bunların en önemlileri, Roma dönemine ait "Varakion" (İS y. 130, Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina) ve İÖ y. 160'ta Pergamon'daki (Bergama) kraliyet kütüphanesinin ana salonu için yapılmış olan bir Helenistik dönem kopyasıdır (Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin).

Antik Çağ yazarları Olympia'daki Zeus Tapınağı için yaptığı Zeus heykelini Phidias'ın başyapıtı kabul ederlerdi. Vücudu fildişinden, giysileri ise altından olan bu heykel normal insan boyunun yaklaşık yedi katı (13 m) büyüklükteydi ve tapınağın tavanına kadar yükseliyordu.

Phidias'ın yaşamının son yılları bir sır olarak kalmıştır. Perikles'in düşmanları tarafından "Athena Parthenos" heykelinden altın çalmakla suçlanan Phidias bu savı çürütmeyi başarmış, ama ardından heykelindeki kalkana Perikles'le kendinin portlerini eklediği için dinsizlikle suçlanmış ve hapse atılmıştır. Yakın zamana değin Phidias'ın hapse atıldıktan hemen sonra öldüğü düşünülmüşse de, artık Elis'e sürgün edildiği ve orada oturur durumda bir Zeus heykeli üzerinde çalıştığı ileri sürülmektedir. Olympia'da Phidias'ın olduğu sanılan bir atölye ile Zeus'un giysilerinin yapımı için kullanıldığı sanılan pişmiş topraktan birkaç kalıp bulunmuştur.

Phidias Parthenon'un heykel ve kabartmalarının gerçekleştirilmesini de yönetmişti. Elgin Mermerleri(*) olarak anılan bu yapıtların büyük bölümü bugün British Museum'da bulunmaktadır. Öteki birkaç heykeli de Phidias'ın yaptığı ileri sürülmekle birlikte, bunların hiçbiri kesin değildir.

Phidias'ın günümüze ulaşmış yapıtları üslubuna ilişkin önemli ipuçları verir. Özellikle hareketin vurgulandığı bazı kabartmalarında bile anıtsallık egemendir. Yapıtlarından belli olduğuna göre insan vücudunun yapısını çok iyi kavramış, ama bunu abartılı değil, denetimli ve uyumlu hareketler içinde betimlemeyi seçmiştir. Dolayısıyla Phidias, İÖ 5. yüzyılın sonlarında ve 4. yüzyıl (Klasik dönem) boyunca Yunan sanatında geçerli olan klasik, idealist üslubun başlatıcısı olarak nitelendirilebilir.

Phigalia, PHIGALEIA ya da PHIALIA olarak da bilinir, Arkadia'nın güneybatısında, Neda Irmağı kıyısında Eski Yunan kenti. Apollon Epikourios Tapınağı da buradadır. 2. yüzyılda yaşayan Yunanlı coğrafyacı Pausanias bu yapıyı Tegea'daki Artemis Tapınağı'ndan sonra, Peloponnesos'taki en güzel tapınak olarak nitelemiştir. Apollon Tapınağı ayrıca, Atina'daki Parthenon ve Hephaistos Tapınağı'ndan sonra Yunanistan'daki en iyi korunmuş tapınaktır. Yunan tarih yazarları Phigalia konusunda çok az bilgi verirlerse de, Pausanias kentin bazı dinsel özelliklerinden ve büyük olasılıkla Arkadia'nın başka yörelerinde de görülen gizli ayinlerden söz eder. Buradaki tanrılar

Phigalia'da Apollon Epikourios Tapınağı
Alison Frantz

arasında at başlı Siyah Demeter ve balık kuyruklu Artemis Eurynome de vardır.

Philadelphia, ABD'de, Pennsylvania eyaletinin güneydoğusunda, sınırları Philadelphia iliyle (*county*) örtüşen kent ve liman. Delaware ve Schuylkill ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. Eyaletin en büyük kentidir. Quaker'lar tarafından kurulduğu 1681'den günümüze değin ABD tarihinin dönüm noktasını oluşturan olaylarda önemli rol oynayarak ekonomik ve kültürel bir merkez olmuştur. Philadelphia'nın yüzölçümü 352 km², Philadelphia-Wilmington-Trenton metropoliten alanınkiyse 9.202 km²'dir. Philadelphia'nın büyük bölümü verimli Atlantik Kıyı Düzlüğünde yer alır. Batı ucunda ise Piedmont Platosunun yaklaşık 134 m yüksekliğe ulaşan tepeleri uzanır. Kara ikliminin egemen olduğu kentte yazlar sıcak ve nemli, kışlar oldukça soğuk geçer. Dünyanın en büyük ırmak limanlarından olan Philadelphia limanı, dünyanın en işlek gemicilik merkezleri olan ve topluca Ameriport adıyla anılan Delaware Irmağı limanlarının da en büyüğüdür. Aynı zamanda bir araştırma merkezi olan bölgede geliştirilen yeni teknoloji ve ürünler, sanayinin büyümesini hızlandırmıştır. Giyim, gıda, elektrikli makine üretimi, basım ve yayım önde gelen sektörlerdir. Hizmet ve imalat sanayisi dışındaki sektörlerde de büyük bir işgücü istihdam edilir. Önemli bir bankacılık merkezi olan Philadelphia'da aralarında ABD'nin en eski borsasının da bulunduğu dört borsa vardır.

Philadelphia'nın merkezi kentin kurucusu William Penn'in hazırladığı ilk plana uygun olarak ızgara planlıdır. İki ırmağın arasında yer alan Penn Meydanı, kentin merkezini oluşturur. Meydanın kuzeybatısına düşen ağaçlık Fairmount Parkı, ABD'nin kent sınırları içinde yer alan en büyük parkıdır. Penn Meydanı'nın doğusunda yer alan Southwark, Society Hill ve Bağımsızlık Sarayı bölgesi kentin en eski kesimleridir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve ABD Anayasası, Bağımsızlık Ulusal Tarihsel Parkı'ndaki Bağımsızlık Sarayı'nda imzalanmıştır. Tarihsel Özgürlük Çanı da buradadır. Birinci Kıta Kongresi'nin toplandığı Carpenters' Hall, yakınlardaki Elfreth Sokağı'ndadır. Bu bölgelerde ve kentin öteki kesimlerinde görülen iki-üç katlı kırmızı tuğla evler yerel mimarinin özelliklerini yansıtır. Siyahlar ve Porto Rikolular Kuzey Philadelphia'da, İtalyanlar ve öteki Avrupalılar ise Güney Philadelphia'da toplanmıştır.

Ünlü müzeleri, sanat galerileri, orkestra ve tiyatrolarıyla Philadelphia canlı bir kültürel yaşama sahiptir. Müzelerin başında ortaçağdan günümüze Batı ve Doğu sanatının paha biçilmez örneklerinin sergilendiği, dünyaca ünlü Philadelphia Sanat Müzesi gelir. Philadelphia Orkestrası ve İngilizce konuşulan ülkelerdeki en eski tiyatro binasına sahip olan Walnut Sokağı Tiyatrosu, kentin zengin müzik ve tiyatro geleneğinin temsilcisidir. Aynı zamanda bir tıp eğitimi merkezi olan Philadelphia'da aralarında Pennsylvania Üniversitesi'nin de bulunduğu birçok üniversite ve yüksekokul vardır.

Philadelphia biri uluslararası olmak üzere iki havaalanıyla Atlas Okyanusu kıyısındaki önemli ulaşım merkezlerinden biridir. Nüfus (1990) kent, 1.585.577; metropoliten alan, 4.856.881; Philadelphia-Wilmington-Trenton metropoliten alanı, 5.899.345.

Philadelphia Hayvanat Bahçesi, ABD'nin ilk hayvanat bahçesi. Philadelphia Zooloji Derneği'nin girişimiyle 1874'te kuruldu ve günümüze değin aynı dernek tarafından işletildi. Amerikan İç Savaşı (1861-65) bittikten sonra Fairmount Parkı'nda, 17 hek-

tarlık bir alan içinde kurulması kararlaştırıldı. 1930'larda ilk kez burada, hayvanat bahçesinde yaşayan hayvanlar için geliştirilmiş özel yiyecekler yapıldı. Bunlardan biri olan "maymun keki" günümüz hayvanat bahçelerinin birçoğunda kullanılmaktadır. 1970'lerde kolibriler, sürüngenler, kurt, ayı gibi yırtıcı memeliler ve Afrika'ya özgü çeşitli hayvanların sergilendiği, doğal yaşama ortamlarına yakın biçimde düzenlenmiş geniş bölümler oluşturuldu. 500'ü aşkın türden yaklaşık 2 bin örneğin barındığı Philadelphia Hayvanat Bahçesi, geniş kapsamlı kedigiller ve su kuşları varlığıyla tanınır.

Philadelphia Inquirer, The, Philadelphia'da yayımlanan sabah gazetesi. ABD'nin doğu kesiminin en eski ve etkili gazetelerindendir.

1847'de *Pennsylvania Inquirer* adıyla kuruldu. Yaklaşık 1860'ta bugünkü adını aldı. İç Savaş sırasında Kuzey'i etkin biçimde destekleyen gazete cephedeki Birlik askerleri arasında dağıtıldı. 19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyılın başlarında basın alanında yürütülen tiraj savaşına katıldı. Haberlere ayrıntılı yer ayırması ve tesislerini sürekli yenilemesi sayesinde ayakta kalmayı başardı. 1863'te kâğıdın iki yüzüne aynı anda baskı yapılmasını sağlayan rulo kâğıt beslemeli makineyi ilk kullananlardan biri oldu.

20. yüzyılın başında gazete birkaç kez el değiştirdi, ama saldırgan üslubunu sürdürdü. 1936'da Moses L. Annenberg tarafından satın alınmasının ardından dört yıl içinde tirajını pazar günleri 1 milyonun üzerine çıkardı. 1969'da, akşam gazetesi *Philadelphia Daily News*'la birlikte John S. Knight'ın eline geçti; 1974'te ise Knight ve Ridder grupları birleşti.

Philadelphia Kurultayı, ABD Anayasası'nı hazırlayan toplantı (1787). Kurultay ağır ekonomik bunalımın yol açtığı sorunlarla daha güçlü bir merkezî yönetimin oluşturulmasına yönelik istekleri görüşmek ve Konfederasyon Maddeleri'nde değişiklik yapmak üzere 25 Mayıs-17 Eylül 1787 arasında, Philadelphia'daki Pennsylvania Eyalet Yönetim Binası'nda toplandı. 1786'da Annapolis Konvansiyonu'nun çağrısıyla düzenlenen kurultaya Rhode Island dışındaki bütün eyaletler katılmayı kabul etti. Eyalet yasama meclislerince seçilen 74 delegeden 55'i kurultay çalışmalarına katıldı ve sonuçta Anayasa 39 delegenin oyuyla onaylandı. Kurultay başkanlığını yürüten George Washington'un yanı sıra James Madison, Benjamin Franklin, James Wilson, John Rutledge, Charles Pinckney, Oliver Ellsworth ve Gouverneur Morris gibi, dönemin önde gelen siyaset adamları delegeler arasında yer alıyordu.

Kurultay Konfederasyon Maddeleri'ni değiştirmeyi bir yana bırakarak yeni bir yönetim biçimi oluşturmaya yöneldi. Ama küçük eyaletlerin delegeleriyle büyük eyaletlerden gelen delegeler arasında temsil sorunu üzerinde anlaşmazlık çıktı. Edmund Randolph her eyaletin nüfusuna ya da zenginliğine göre temsil edileceği iki bölümlü bir meclis oluşturulmasını önerdi. William Paterson'un önerisi ise her eyaletin Kongre'de eşit temsilini öngörüyordu. Sonuçta aralarında Oliver Ellsworth ve Roger Sherman'ın da bulunduğu delegelerce önerilen uzlaşma formülü 16 Temmuz'da onaylandı. Buna göre, meclisin bir bölümünün üyeleri eyaletlerin nüfuslarına göre seçilecek, öbüründe ise her eyalet eşit sayıda temsilci bulunduracaktı. Devlet gelirleriyle ilgili konular önce birinci bölümde ele alınacaktı.

Temsilci sayısını belirlerken kölelerin ne ölçüde hesaba katılacağı konusundaki tartışmalar da uzlaşmayla sonuçlandı. Buna göre, kölelerin beşte üçü nüfusa dahil edilecek, ayrıca köleler vergilerin hesaplanmasında mal varlığı sayılacaktı. Dışarıdan köle getirilmesi ise 1808'e değin serbest bırakıldı. Kurultay federal yürütme ve yargı organlarının yetkilerini belirleyerek Anayasa'yı ülkenin temel yasası olarak tanımladı. Kurultayın kararları eyaletlerin çoğu tarafından ertesi yıl onaylandı.

Philai, Arapça CEZIRET FILE. Nil Irmağında ada. Birinci Çağlayan ve eski Assuan Barajı'nın biraz yukarısında, Mısır'ın Assuan ili (*muhafaza*) sınırları içinde, Assuan kentinin 11 km güneybatısındadır. Eski Assuan Barajı'nın yapımıyla 20. yüzyılın başlarında oluşan gölün altında kalmadan önce, alüvyonla kaplı 150 m × 460 m boyutlarındaki granit ada Nil'in en taşkın olduğu dönemlerde bile su düzeyinin üstünde kalırdı. Bu da tarih boyunca üstünde birçok tapınak ve kutsal yer yapılmasına neden oldu. Günümüzde kullanılan ve Tapınak Adası anlamına gelen Ceziretü'l-Birba adı da buradan gelir.

Ada en eski dönemlerinden beri Tanrıça İsis'in kutsal yeri sayılmıştı. Bilinen en eski yapıları 25. sülaleden Firavun Taharka (hd İÖ 690-671) yaptırmıştı. En eski tapınak ise Sais sülalesi döneminde (İÖ 663-525) inşa edildi. 30. sülalenin son firavunu II. Nektanebos (hd İÖ 360-343), tapınağa bugün de var olan kolonadı ekletti. İsis Tapınağı'na ait yapılar II. Ptolemaios Philadelphos ve ardılı III. Ptolemaios Euergetes tarafından tamamlandı. Mısır tanrılarına adanmış başka küçük tapınak ve mabetler arasında İmhotep ve Hathor tapınakları ile Osiris, Horus ve Nephthys'e ait şapeller vardır.

Tapınak Roma döneminde de gelişmeye devam etti ve 378'den beri I. Theodosius'un Osiris ve İsis'e tapınılmasını yasaklayan bir fermanının yürürlükte olmasına karşın, İustinianos'un hükümdarlığı dönemine (İS 527-565) değin açık kaldı. İustinianos yönetiminin sonlarına doğru kiliseye dönüştürüldü. Zenginliğini koruyan kasabada iki tane de Kopt kilisesi yapıldı.

Bu yapılar, kısmen eski Assuan Barajı'nın suları altında kalmadan önce ayrıntılı biçimde incelendi ve sağlamlaştırıldı (1895-96). Irmağın yukarı kesimindeki Assuan Yüksek Barajı'nın tamamlanmasından sonra 1970'te yeniden su yüzüne çıkan tapınakların oldukça zarar gördüğü anlaşıldı. Bunun üzerine yapıların yakındaki daha yüksek Agilkia Adasına taşınmasına karar verildi. Philai'ye benzemesi için adanın yüzeyi düzleştirildikten sonra 1980'de yeniden inşa edilen tapınaklar bir ölçüde de olsa eski güzelliklerine kavuşturuldu.

Philanthropinum, eğitimci Johann Bernhard Basedow'un 18. yüzyıl sonlarında Dessau'da (Almanya) kurduğu okul. İnsancıl dünya görüşünü ve insanlar arasında dayanışmayı yerleştirmeyi amaçlamış, öğrenci kabulünde din ve sınıf ayrımı gözetmemiştir. Başta İsviçre olmak üzere komşu ülkeleri de etkileyen okul Kant, Lessing, Mendelssohn gibi filozoflardan da destek görmüştür.

Basedow eğitimde kilisenin değil devletin denetimini ve pragmatik bir yaklaşımı savunuyordu. Klasik dillerden çok modern dillerin öğretilmesinden, bunun konuşma ve oyun gibi uygulamalı yöntemlerle gerçekleştirilmesinden yanaydı. Doğa bilgisi, anatomi, fizik gibi bilimsel konulara ve marangozluk gibi el becerilerine ağırlık verdi; öğrencilerle stüdyo, çiftlik, maden ocağı, atölye gibi işyerlerine geziler düzenledi. Ayrıca ders programında beden eğitimine ve açık hava oyunlarına önemli yer veriliyordu. Sıkı disiplinin eğitimde en önemli öğe olduğu bir çağda, Basedow okulun hoş ve ilgi çekici kılınmasıyla cezalandırmaya gerek kalmayacağını gösterdi.

Hareketin Almanya'daki en önemli etkisi çocuk edebiyatının gelişmesi oldu. Basedow'un çalışma arkadaşı J. H. Campe'nin *Robinson der Jungere* (1779; Genç Robinson) adlı yapıtı Almanya'da yayımlanan ilk çocuk kitaplarından biriydi; bunu çocuklar için yazılmış sayısız öykü ve ders kitabı izledi.

Philaretos, asıl adı FYODOR NIKITİÇ ROMANOV (d. y. 1554/55 - ö. 22 Ekim 1633, Moskova), Rus Ortodoks Moskova patriği ve Romanov hanedanından ilk çarın babası.

Kuzeni Çar I. Fyodor döneminde 1590'da İsveç seferine katıldı. Daha sonra iki ülke arasındaki barış görüşmelerine başkanlık etti (1593-94). Fyodor'un ölümünden sonra Boris Godunov döneminde (1598-1605) bir manastıra sürüldü. İlk Düzmece Dmitri'nin 1605'te tahta çıkması üzerine salıverildi ve Rostov metropolitliğine getirildi. Polonya Kralı Prens Władysław'ın Rus tahtına geçmesi için çalıştığı sırada 1610'da Polonyalılarca hapse atıldı. 1619'da oğlu Mihail çar seçilince serbest bırakıldı ve aynı yıl Moskova patriği oldu.

Devlet politikası üzerinde etkili olan Philaretos kilise yönetiminde de reformlara girişti. Moskova'da topladığı bir sinodda, Rus Ortodoks Kilisesi'ne katılmak isteyen Latin Hıristiyanlarının yeniden vaftiz olmaları gerektiğini bildirdi. Katolik Kilisesi'nin Rus ve Polonyalı piskoposlar üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik bir kilise politikası izledi. Ayrıca köylülerin durumunu düzeltecek toplumsal yasalar çıkarılmasını sağladı. Vergi sisteminde ve orduda yeni düzenlemeler gerçekleştirdi.

Philaretos, asıl adı VASİLİ MİHAYLOVİÇ DROZDOV (d. 26 Aralık 1782, Kolomna, Moskova yakınları - ö. 19 Kasım 1867, Moskova), Rus Ortodoks Kitabı Mukaddes uzmanı ve Moskova metropoliti. Araştırmacılığı ve yöneticilik yeteneğiyle 19. yüzyılın en etkili Rus din adamı sayılır.

1808'de felsefe ve ilahiyat profesörü oldu. Daha sonra Petersburg Kilise Akademisi'nde rektörlüğe getirildi. 1818'de Kutsal Sinod üyeliğine seçildi. 1819'da Tver (sonradan Kalinin) metropoliti oldu, 1821'de Moskova'ya atandı. Kısa sürede kendi çabasıyla kilise ve devlet içinde önemli bir yer edindi. 1858'de, çok karşı çıkılmasına karşın Kitabı Mukaddes'in modern Rusçaya çevrilmesi çalışmalarını başarıyla yönetti. İlahiyat alanındaki en önemli yapıtı, 4. yüzyıl Nikaia (İznik) Amentüsü'nü, ibadet kurallarını ve Yahudi şeriatını konu alan kateşizmdir. İlk kez 1823'te yayımlanan yapıt Lutherciliğin etkilerinden arındırılmak amacıyla birkaç kez yeniden gözden geçirildiyse de, 1839'dan sonra Rus ilahiyatı üzerinde etkili olmuştur.

Philastre, Paul-Louis-Félix (d. 7 Şubat 1837, Brüksel - ö. 11 Eylül 1902, Buyat-Beayeau, Fransa), Fransız sömürge yöneticisi ve diplomat. Fransızların Çinhindi'ni sömürgeleştirmeye başladıkları yıllarda bir yandan Avrupalı sömürgeciler ve Fransız sömürge yönetimi, bir yandan da yerli halk ve Hue'deki imparatorluk sarayı arasındaki ilişkilerde önemli rol oynamıştır.

1861-70 arasında Vietnam'daki Fransız sömürge yönetiminde çeşitli görevler aldı. 1870'te Fransa'ya döndükten sonra 1870-71 Fransız-Alman Savaşı ve Paris Komünü sırasında, Paris'i savunmakla görevli bir topçu alayına komuta etti. 1873'te Saygon'a (bugün Ho Şi Minh) geri dönerek Amiral Marie-Jules Dupré'nin komutası altında çalışmaya başladı.

Hırslı bir yayılma politikası izleyen Dupré, Vietnam imparatoru Tu Duc'tan 1862'de imzalanan bir antlaşmayla Fransa'ya bırakılan batıdaki üç ilden Fransızlar lehine resmen vazgeçmesini istiyordu. Çin'le yürüttüğü ticarette üs olarak kullanmak üzere Vietnam'ın kuzeyini ele geçirmeyi amaçlayan Fransız tüccar Jean Dupuis, tam bu sırada Hanoi'ye saldırdı (1873). Dupré bunun üzerine Dupuis'nin girişimini engelleme görünümü altında Francis Garnier komutasındaki bir birliği kuzeye gönderdi. Ama Garnier Dupré'nin de onayıyla Dupuis kuvvetlerine katılarak Hanoi üzerinde hak iddia etmeye başladı. Bu arada Dupré Philastre'ı Tu Duc'tan ödün koparmaya çalışması için büyükelçiliğe atadı.

Hue'de Tu Duc tarafından pek iyi karşılanmayan Philastre, imparator tarafından ülkenin kuzeyine giderek Fransız kuvvetleriyle ilgili sorunu çözmekle görevlendirildi. Hanoi'ye vardığında Vietnamlılara haksızlık yapıldığını düşünerek Dupré'nin emirlerini çiğnedi ve Dupré'nin temsilcisi olduğunu söyleyerek ateşkes emri verdi. Garnier kısa süre önce öldüğünden otoritesini kolayca kabul ettirdi ve Tu Duc'un Vietnam'ın güneyinde Fransız egemenliğini kabul etmesiyle sonuçlanan 1874'teki antlaşmanın temellerini attı. 1876-79 arasında Fransız sömürge yönetiminde çeşitli görevler aldıktan sonra 1880'de Fransa'ya döndü. 1882-94 arasında Cannes ve Nice'te matematik öğretmenliği yaptı.

Vietnam yasalarını Fransızcaya çeviren Philastre'ın bu çalışması Paris'te *Le Code annamite* (1876, 2 cilt; Annam Yasası) adıyla yayımlandı.

Philby, H(arry) Saint John (Bridger) (d. 3 Nisan 1885, Saint Johns, Badula, Seylan [bugün Sri Lanka] - ö. 30 Eylül 1960, Beyrut, Lübnan), İngiliz kâşif ve Arabistan uzmanı. Rubü'l-Hali'yi doğudan batıya aşan ilk Avrupalı ve İngiliz gizli servisinde çalışan ünlü Sovyet casusu Kim Philby'nin babasıdır.

Cambridge'deki Trinity College'da öğrenim gördü. 1907'de Hindistan Devlet Memurluğu İdaresi'nde (ICS) görev aldı. 1917'de Mezopotamya Sefer Kuvveti'nin siyasi yetkilisi olarak diplomatik görevle II. Abdülaziz'in yanına gönderildi. Daha sonra el-Ukayr'dan Cidde'ye kadar süren yolculuğunu *Heart of Arabia* (1922; Arabistan'ın Kalbi) adlı yapıtında anlattı. Mavera-i Ürdün'de T. E. Lawrence'ın yerine İngiliz baş temsilcisi olarak görev yaptı (1921-24). Bu görevden istifa ettikten sonra Arabistan'da bir iş kurdu. II. Abdülaziz'in resmî olmayan danışmanlığını üstlendi ve 1930'da İslam dinini benimsedi. 1955'te Suudi yönetimini açıkça eleştirince ülkeden sürüldü. Arabistan'daki incelemelerine dayanan yapıtlarıyla arkeoloji, haritacılık ve dilbilim alanlarında önemli katkılarda bulundu.

Philby, Kim, gerçek adı HAROLD ADRIAN RUSSELL PHILBY (d. 1 Ocak 1912, Ambala, Hindistan - ö. 11 Mayıs 1988, Moskova, SSCB), 1951'e değin görev yaptığı İngiliz istihbarat servisinde Sovyet casusu olarak çalışan ikili ajan. Soğuk Savaş döneminin en başarılı Sovyet casuslarındandır.

Cambridge'de öğrenciyken komünizmi benimsedi. 1933'te Sovyet ajanı oldu. Gene SSCB adına casusluk eden İngiliz ajanı Guy Burgess tarafından 1940'ta İngiliz istihbarat servisinin MI-6 bölümüne yerleştirildi. II. Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde, Philby MI-6 adına yürütülen karşı-casusluk operasyonlarının başı konumuna yükselmişti; bu konumda SSCB'nin Batı Avrupa'daki yıkıcı etkinlikleriyle mücadeleden sorumluydu. 1949'da MI-6'nın baş ajanı ve İngiliz ve ABD istihbarat servisleri arasındaki bağlantının en yetkili sorumlusu olarak Washington'a gönderildi. Bu görevdeyken Müttefiklerin 1950'de Arnavutluk'a silahlı gruplar gönderme planını SSCB'ye sızdırarak girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasını ve Sovyet ajanı olan İngiliz diplomatları Burgess ile Donald MacLean'ı önceden uyararak 1951'de SSCB'ye kaçmalarını sağladı; SSCB'ye MI-6 ve Merkezî Haberalma Örgütü'yle ilgili bilgi iletti.

Burgess ile MacLean'in kaçışından sonra kuşkuları üzerinde toplayan Philby 1951'de istihbarat görevlerinden alındı, 1955'te de MI-6'dan çıkarıldı. Bundan sonra Beyrut'ta gazeteci olarak çalıştı. 1963'te SSCB'ye kaçtı ve Moskova'ya yerleşti; Sovyet istihbarat servisi KGB'de albaylığa kadar yükseldi. Bazı casusluk etkinliklerini *My Silent War* (1968; Sessiz Savaşım) adlı kitabında ayrıntılı olarak anlattı.

Philby'nin etkinlikleri bütünüyle öğrenilemedi, ama onun yürütmüş olduğu casusluk eylemlerine başka kişilerin de katıldığı 1960'lardaki ve 1970'lerdeki soruşturmalar sırasında ortaya çıktı. 1981'de Parlamento'nun kararıyla açıklanan Dışişleri Bakanlığı belgelerine göre, Oxford Üniversitesi profesörlerinden Anthony Blunt ile eski İngiliz istihbarat ajanı Leo Long bilgi sızdırdıklarını 1974'te itiraf etmişler, ama bu itiraflar gizli tutulmuştu.

Tanınmış İngiliz yayıncı ve gazeteci Andrew Boyle *The Climate of Treason* (1979; İhanet İklimi) adlı kitabında Philby dosyasının ayrıntılı bir dökümünü verdi. Geniş ilgi uyandıran kitap Blunt'ın Philby'yle olan bağlantısının ortaya çıkarılmasını sağladı. Ama Philby Haziran 1980'de *Times*'a gönderdiği mektubunda kitabın birçok yanlış içerdiğini öne sürdü. Ölümünden birkaç hafta önce ise bir İngiliz gazetecisine casusluk etkinliklerinin ayrıntılarını açıkladı. Philby'nin, 1940'larda ve 1950'lerde Sovyet yetkililerine ihbar ettiği birçok Batılı ajanın ölümünden sorumlu olduğu sanılmaktadır.

Philemon (d. İÖ y. 368, Syrakusa, Sicilya - ö. İÖ y. 264), Atina toplumunu yergili bir bakışla işleyen Yeni Komedya(*) şairlerinden. Menandros'un başlıca rakiplerinden biriydi. Oyunları ustalıkla kurulmuş olay örgüleri, canlı tasvirleri, beklenmedik olaylara yer vermeleri ve yer yer yavan ahlaki tutumlarıyla dikkat çeker. Philemon 328'e gelindiğinde, oyunlarıyla Atina'da adını duyurmuştu. Daha sonra Atina vatandaşı oldu. Bir süre de İskenderiye'de çalıştı. Doksan yedi komedyasından yaklaşık 60'ının bazı parçaları ya da Latince uyarlamaları günümüze ulaşmıştır.

Philemon ile Baukis, Eski Yunan mitolojisinde, yolcu kılığındaki Zeus ve Hermes'i zengin komşularının yaptığı gibi kovmak yerine konukseverlikle kabul eden Frigyalı dindar karı-koca. Bu davranışları yüzünden tanrılar tarafından ödüllendirilir ve bütün ülke sular altında kalırken onlar selden kurtulur. Kulübeleri ise bir tapınağa dönüşür ve kendi istekleriyle bu tapınağın rahip ve rahibesi olurlar. Birlikte ölme dilekleri de kabul edilir ve çok zaman sonra aynı anda iki ağaca dönüşürler. Benzer öykülere Grimm kardeşlerin masallarında da rastlanır.

Philepittidae, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımından, Madagaskar ormanlarına özgü dört türü içeren kuş familyası. Küçük yapılı olan bu familya üyelerinin uzunlukları 9-16,5 cm arasında değişir.

Philepitta cinsini oluşturan iki türün vücudu tıknaz, bacakları güçlüdür. Meyveyle

Philepittidae familyasından *Philepitta castanea*
H. Douglas Pratt

beslenir ve ağaçlardan sarkan kubbe biçimli yuvalar yaparlar. Erkeklerde tüy değiştirme döneminden sonra çıkan yeni tüyler sarıdır. Bu tüylerin rengi yıprandıkça siyaha döner.

Neodrepanis cinsini oluşturan iki türün vücudu daha ufak, bacakları daha zayıftır. Yalancı nektaremen denen bu türlerin çiçeklerin içine sokarak balözü emmek ve böcek yakalamakta kullandıkları, uzun, aşağı doğru kıvrık gagaları vardır. Daralan (ya da yaklaşan) evrim sonucu ortaya çıkan bu benzerlikten ötürü *Neodrepanis* üyeleri önceleri gerçek nektaremenlerle birlikte *Nectariniidae* familyasında sınıflandırılmıştır. Dört türün de gözlerinin çevresinde tüysüz bir bölge bulunur.

Philepittidae familyası hâlâ *Passeriformes* takımının *Tyranni* alttakımına alınmakla birlikte bu familya üyelerinin *Eurylaimi* alttakımını oluşturan familyalarla daha yakın akraba olabileceklerini düşündüren bazı anatomik özellikleri vardır.

Philetairos (d. İÖ y. 343, Tios, Paphlagonia - ö. İÖ 263), İÖ 282-263 arasında Pergamon (Bergama) kralı. İÖ 3. ve 2. yüzyıllarda Anadolu'nun kuzeybatı kesimindeki Pergamon Krallığı'nı yöneten Attalos hanedanını kurmuştur.

İÖ 302'ye değin Anadolu'nun kuzey kesimindeki Frigya'da hüküm süren I. Antigonos Monophthalmos için çalıştı. Daha sonra Trakya hükümdarı Lysimakhos'un hizmetine girdi ve 9 bin talentlik bir hazineyi barındıran Pergamon Kalesi'nin muhafızlığına getirildi. İÖ 282'de bu görevden ayrılarak Suriye'de Büyük İskender'den sonra tahta geçen ve kendisine daha fazla bağımsızlık tanıyan I. Selevkos'un hizmetine girdi.

Yunanistan'da Delphoi'ye ve Ege Denizinde Delos Adasındaki tapınaklara gönderdiği armağanlarla ailesine Anadolu dışında nüfuz kazandıran Philetairos, I. Selevkos'un ölümüyle (İÖ 280) Anadolu'da Selevkos egemenliği zayıflayınca topraklarını geniş-

letme olanağı buldu. Ölümünden kısa bir süre önce Selevkosların hizmetinden ayrılarak Mısır'a bağlandı. Hadım olduğu söylenen Philetairos'un yerine yeğeni Eumenes geçti.

Philetas (İSTANKÖYLÜ, PHILITAS olarak da yazılır (d. İÖ y. 330 - ö. İÖ y. 270), İstanköy (Kos) Adasında yaşamış Eski Yunanlı şair ve dilbilgisi uzmanı. İÖ y. 323'ten sonra İskenderiye'de gelişen Helenistik şiir okulunun kurucusu kabul edilir. II. Ptolemaios ve şair Theokritos'un öğretmeni olduğu sanılmaktadır. Romalı şairler Propertius ve Ovidius, onu örnek aldıklarını söylerler, ama Philetas'ın yapıtlarından yalnızca bazı parçalar günümüze ulaşabilmiştir. En önemli şiiri, Tanrıça Demeter'in gezilerini anlattığı *Demeter* ağıtıdır. Philetas ayrıca Homeros'ta, Yunancanın bazı lehçelerinde ve başka kaynaklarda rastladığı az kullanılan sözcüklerden oluşan bir sözlük hazırlamıştır.

Philidor, André, asıl adı ANDRÉ DANICAN, lakabı L'AÎNÉ (Fransızcada "Ağabey") (d. y. 1647 - ö. 11 Ağustos 1730, Dreux, Fransa), müzikçi ve besteci. Fransız sarayına uzun süre hizmet etmiş büyük ve önemli bir müzikçi ailesinden yetişmiştir.

Ailenin, adları kayıtlarda yer alan ilk üyeleri Michel Danican (ö. y. 1659) ve André'nin babası Jean'dı (ö. 1679). XIII. Louis, ustalığına övgü olarak Michel'e ünlü İtalyan müzikçi Philidor'un adını vermişti. Jean ise, kraliyet topluluğu Grand Écurie'de çeşitli çalgılar çalıyordu. André ile "le Cadet" olarak tanınan Jacques (ö. 1708) ve doğum ölüm tarihleri bilinmeyen Alexandre adlı kardeşleri de kraliyet topluluğundaydılar. André, XIV. Louis'nin sarayında ve şapelinde icracı olarak sivrildi ve kral ailesinin eğlenceleri için birkaç opera ve bale, ayrıca marşlar, fanfarlar ve benzeri parçalar besteledi. 1684'te kraliyet müzik kütüphanesinin başına getirildi. III. Henri döneminden beri yazılmış yüzlerce dans, opera, dinsel müzik, şarkı, marş ve daha başka parçalar derledi. Değerine paha biçilemeyen bu koleksiyonun büyük bir bölümü zamanımıza ulaşmıştır.

André ile Jacques'ın ailenin geleneğini sürdüren çocukları vardı. Bunlardan en önde geleni, André'nin oğlu, besteci ve satranç oyuncusu olarak ün yapan François-André Philidor'du. André'nin, doğum ve ölüm tarihleri bilinmeyen ve Grand Écurie'de davulcu olan öbür oğlu Michel'in, obuanın bulunmasında çalgı yapımcısı Jean Hotteterre ile birlikte çalıştığı söylenir.

Philidor, François-André, asıl adı FRANÇOIS-ANDRÉ DANICAN (d. 7 Eylül 1726, Dreux, Fransa - ö. 24 Ağustos 1795, Londra, İngiltere), operalarıyla tanınmış Fransız besteci. Ayrıca ünlü bir satranç oyuncusuydu. Tanınmış bir müzikçi aileden geliyordu. Kapsamlı bir müzik öğrenimi görmekle birlikte 18 yaşındayken bütünüyle satranca yönelerek Avrupa'daki birçok yarışmaya katıldı. Saygın bir konum edindiği ve satranç üzerine bir kitap yayımladığı İngiltere'de Londra Satranç Kulübü'nden düzenli maaş aldı. 1754'te Paris'e dönerek *Sancho Pança dans son isle* (1762; Sancho Pança Kendi Adasında) ve *Tom Jones* (1765) gibi beğenilen operalarının yanı sıra çeşitli sahne müziği ve dinsel müzik parçaları da besteledi.

Philikí Hetaireía (Yunancada "Dostluk Derneği"), FİLİKİ ETERYA olarak da bilinir, Osmanlı egemenliğine son vererek bağımsız bir Yunan devleti kurmak amacıyla Yunan tüccarlarca 1814'te Odessa'da kurulan gizli örgüt. Rusya'dan destek aldığına ilişkin propagandayla ve serüvenci yapısının (her üye "Ülkemin tiranlarına onulmaz nefret duyacağım" diye yemin etmekteydi) yarattığı çekicilikle kısa sürede binlerce kişiyi saflarında topladı. Bazı üyeler örgütün Yunan kökenli Rus dışişleri bakanı Kont Ioánnis Antónios Kapodístrias tarafından gizlice yönetildiğini sanıyordu. Ama 1820'de örgütün önderliğini üstlenen kişi, gerçekte Rus ordusunda subaylık yapan Aleksandr İpsilanti'ydi. Eflâk ve Boğdan'ın yanı sıra Mora (Peloponnesos) ve Yunan adalarında ayaklanma planları hazırlayan İpsilanti, 1821 ilkbaharında genel bir harekât başlattı. Romanyalı köylülerin ayaklanmaya katılmaması ve Rus çarı I. Aleksandr'ın yardım etmeyi reddetmesi nedeniyle, Osmanlı ordusu İpsilanti kuvvetlerini kolayca yendi. Bu girişimin asıl sonucu Fenerli Rumların Boğdan ve Eflâk'taki egemenliğinin sona ermesi oldu.

Philip, EDİNBURGH DÜKÜ, tam adı GREENWICH BARONU, MERIONETH KONTU VE EDINBURGH DÜKÜ PRENS PHILIP MOUNTBATTEN olarak da bilinir, asıl adı YUNANİSTAN VE DANİMARKA PRENSİ PHILIP (d. 10 Haziran 1921, Korfu, Yunanistan), İngiltere kraliçesi II. Elizabeth'in kocası.

Yunanistan kralı I. Georgius'un (eskiden Danimarka prensi Vilhelm) torunu, Yunanistan ve Danimarka prensi Andreas'la (1882-1944) Prenses Alice'in (1885-1969) oğludur. İngiltere'de yetişen Philip, Moray'de Elgin yakınlarındaki Gordonstoun Okulu'unda ve Dartmouth'taki Kraliyet Denizcilik Okulu'nda öğrenim gördü. II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri'nde görev alarak Akdeniz ve Büyük Okyanustaki çarpışmalara katıldı.

Şubat 1947'de İngiliz yurttaşlığına geçerek Yunanistan ve Danimarka tahtları üzerindeki haklarından vazgeçti ve annesinin soyadı olan Mountbatten'ı aldı. 20 Kasım 1947'de uzaktan kuzeni olan Prenses Elizabeth'le Westminster Abbey'de evlendi. Düğünden önce K.G. (Knight of the Garter), Greenwich baronu, Merioneth kontu, Edinburgh dükü ve prens unvanlarını aldı. Elizabeth'in 6 Şubat 1952'de tahta çıkmasına değin bir savaş gemisinin komutanı olarak Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ndeki görevini sürdürdü.

1957'de II. Elizabeth tarafından İngiltere prensi yapıldı. 1960'ta Elizabeth'in soyundan gelen, ama prens ya da prenses unvanını taşımayan kraliyet ailesi üyelerinin Elizabeth'in soyadı olan Windsor'un önüne Philip'in soyadı olan Mountbatten'ı ekleyerek Mountbatten-Windsor soyadını kullanmalarına karar verildi.

Philip Morris Companies Inc., Philip Morris Inc., General Foods Corporation ve Kraft Inc. gibi pek çok tanınmış şirketi bünyesinde toplayan holding. 1985'te kurulmuştur. Merkezi New York kentindedir.

Holdingin kökeni 1919'da Philip Morris & Company, Ltd. Inc.'in, New York'ta aynı adı taşıyan şirketin hisselerini satın alarak kurulmasına değin iner. 1930'lardan sonra Philip Morris tütün işleme ve pazarlama alanlarındaki etkinliklerini genişleterek en büyük sigara üreticilerinden biri oldu. Philip Morris markası sonradan çıkan sigara markaları karşısında gerilediyse de, holding toplam gelirinin beşte üçünü aşkın bölümünü tütün ürünlerinden sağlar.

Philip Morris 1969'da, ABD'de en çok satan bira markalarından birini üreten Miller Brewing Company'nin çoğunluk hissesini alarak düşük kalorili bira piyasasına girdi. 1978'de uluslararası sigara şirketi Liggett Group Inc. (eskiden Liggett & Myers) ile meşrubat üreticisi Seven-Up Company'yi ele geçirdi, ama 1986'da Seven-Up'ı satıp 1985'te, Maxwell House kahvesi ve Birds Eye donmuş yiyecekleri gibi tanınmış markaların üreticisi General Foods Corporation'ı satın aldı. 1988'de, başta peynir ve öteki süt ürünleri olmak üzere gıda maddeleri üretimi ve pazarlamasında uzmanlaşmış Kraft Inc.'i de bünyesine kattı. Böylece dünyanın en büyük tüketim malı üreticilerinden biri durumuna geldi.

Philipe, Gérard (d. 4 Aralık 1922, Cannes - ö. 25 Kasım 1959, Paris, Fransa), Fransız tiyatro ve sinema oyuncusu. Parlak tiplemeleriyle dünya çapında ün kazanmış, ülkesinin en sevilen ve çok yönlü oyuncularından biri olmuştur.

Paris Sahne Sanatları Konservatuvarı'na devam etti. On dokuz yaşında *Une Grande Fille toute simple* adlı komediyle ilk kez Nice'te sahneye çıktı. Paris'e çağrılarak *Sadome et Gomorrhe* (1942) oyununda rol aldı ve büyük bir başarıyla bir gecede yıldızlaştı. Film teklifleri aldı ve beş yıl içinde sinemadaki tiplemeleriyle uluslararası çapta ün kazandı. İlk rollerinden ikisi, George Lampin'in Dostoyevski uyarlaması *L'Idiot*'daki (1946; Budala) Prens Mışkin ve Claude Autant-Lara'nın *Le Diable au corps*'unda (1947; *İçimizdeki Şeytan*) kendisinden büyük bir kadına âşık olan 17 yaşındaki duygusal genç rolleri, oyunculuk yaşamı boyunca süregidecek ikili imajını belirlemişti. Bu rollerden ilkindeki acı çeken kahraman tiplemesi zekâsını ve yaratıcı yeteneğini ortaya koyuyor, ikincisindeyse yakışıklılığı ve gizli cinselliği kendisine ayrı bir hayran kitlesi kazandırıyordu. René Claire, Max Ophüls ve Luis Buñuel gibi büyük yönetmenlerle çalıştığı öteki filmleri arasında *La Beauté du diable* (1949; *Şeytanın Güzelliği*), *La Ronde* (1950; *Aşk Çemberi*), *Fanfan la tulipe* (1951; *Kahraman Âşık*), *Les Belles de nuit* (1952; *Gecenin Güzelleri*), *Le Rouge et le noir* (1954; Kırmızı ve Siyah) ve *Les Grandes Manoeuvres* (1955; *Hileli Aşk*) sayılabilir.

Sinemadaki başarısı Philipe'in tiyatroya olan ilgisini azaltmadı. 1951'de *Le Cid*'le Théâtre National Populaire'de (TNP) sahneye çıktı ve ölümüne değin burada çalışmayı sürdürdü. *Caligula* (1945; *Caligula*), *Prinz Friedrich von Homburg* (1951), *Lorenzaccio* (1952), *Ruy Blas* (1954) ve *Richard II* (1954) oyunlarında çok başarılı oldu. Ayrıca Bertolt Brecht'in *Mutter Courage und ihre Kinder* (*Cesaret Ana ve Çocukları*) adlı yapıtının ilk Fransızca sahnelenişinde (1951) rol aldı. SSCB, ABD ve Kanada turnelerine çıktı. 1947'de Brüksel Film Şenliği'nde en iyi erkek oyuncu ödülünü kazandı. Öldüğü sırada Fransa'da oyuncular sendikası başkanıydı.

Philipon, Charles (d. 19 Nisan 1806, Lyon - ö. 25 Ocak 1862, Paris, Fransa), karikatürü gazeteciliğin bir parçası durumuna getirmiş Fransız karikatürcü, taş baskı sanatçısı ve gazeteci.

1830'da siyasal bir mizah dergisi olan *La Caricature*'ü çıkardı. Derginin çalkantılı yayın yaşamı, çok sayıda dava açılmasıyla 1835'te sona erdi. Philipon bu arada 1832'de, her gün yeni bir karikatüre yer veren *Le Charivari* adlı bir gazete çıkarmıştı. *Le Charivari* 10 yıl sonra *The London Charivari* altbaşlığını taşıyan *Punch* dergisinin isim babası olacaktı. 1838'de *La Carica-*

ture dergisi *La Caricature Provisoire* adıyla, daha çekingen bir çizgide olmak üzere kısa bir süre yeniden yayımlandı. Philipon bundan sonraki önemli yayını *Le Journal pour Rire*'i (sonradan *Le Journal Amusant*) 1848'de, gazete boyutlarında çıkardı. Dergide yoğunlukla ağaç baskı çalışmalara yer veriliyordu. Bu süreli yayınlar dışında *Le Musée Philipon, Les Robert Macaires, Les Physiologies* gibi yapıtlarla çok sayıda siyasal içerikli kitapçık yayımladı.

En ünlü çalışması, Kral Louis-Philippe'in aşamalı olarak bir armuda dönüşmesini

Charles Philipon'un ünlü "Armut" karikatürü, y. 1830-35; Carnavalet Müzesi, Paris
Giraudon-Art Resource/EB Inc

gösteren karikatürdü. Bundan sonra armut, kralın simgesi haline geldi ve Philipon'un yanında çalışan çizerlerin hepsi karikatürlerinde bunu kullandılar. Philipon ülkenin en yetenekli sanatçılarını yanında toplamış, çalışmalarını yönlendirmiş ve seçkin bir grup oluşturmuştu. En ünlüleri Honoré Daumier ve Gustave Doré olan bu sanatçılar grubunda Paul Gavarni, Grandville (J.-I.-I. Gérard), Henri Monnier, Auguste Raffet ve Charles-Joseph Traviès de Villers gibi adlar yer alıyordu.

Philipp, SCHWABENLI PHILIPP olarak da bilinir, Almanca PHILIPP VON SCHWABEN (d. 1178 - ö. 21 Haziran 1208, Bamberg, Almanya), Hohenstaufen hanedanından Alman kralı. Welf hanedanından IV. Otto'yla arasındaki taht çekişmesi 10 yıl süren bir savaşa neden olmuştur.

Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Friedrich'in (Barbarossa) küçük oğluydu. Din adamı olmak üzere eğitildi. Aachen Katedrali'nin başına getirildikten sonra 1190 ya da 1191'de Würzburg piskoposu seçildi. Ağabeyi Friedrich'in ölümünden (1191) kısa süre sonra kilisedeki görevlerinden ayrıldı Friedrich'in yerine Kutsal Roma-Germen imparatoru olan öbür ağabeyi VI. Heinrich tarafından 1195'te Toscana, 1196'da da Schwaben dükü yapıldı. Mayıs 1197'de Bizans imparatoru II. İsaakios'un (Angelos) kızı Eirene'yle evlendi.

Eylül 1197'de VI. Heinrich öldüğünde, Alman prensleri iki yaşındaki oğlunun (sonradan İmparator II. Friedrich) kral olmasına karşı çıktılar. Hohenstaufen hanedanına yakınlık duyan prensler Mart 1198'de Philipp'i Alman kralı seçerken, Köln başpiskoposu Adolf'un önderliğindeki bir başka grup aynı yılın haziran ayında rakip Welf hanedanından III. Heinrich'in (Aslan) oğullarından Otto'yu kral ilan etti. Otto Alman krallarının taç giyme törenlerinin yapıldığı Aachen'da Başpiskopos Adolf'un elinden taç giydi. Philipp'in taç giyme töreniyse Eylül 1198'de Mainz'ta yapıldı.

Bu çekişmeyi izleyen savaşın başlarında Hohenstaufenler üstün durumdayken Papa III. Innocentius 1201'de kral olarak Otto'yu tanıdığını açıkladı ve Philipp'i aforoz etti. Ama, 1204'te Başpiskopos Adolf ve Otto'nun öteki destekçilerinin bir bölümünün taraf değiştirmesi üzerine Philipp Haziran 1205'te Aachen'da Adolf'un elinden taç giydi. Otto'yu destekleyen Köln kenti de Ocak 1207'de Philipp'in eline geçti.

1208'de Papa Innocentius Philipp'in krallığını tanıdığını açıkladı ve ona imparatorluk tacını giydirmeye söz verdi. Philipp aynı yıl kızlarından biriyle evlenme isteğini reddettiği Bavyera palatin kontu Otto von Wittelsbach tarafından öldürüldü. Daha sonra kızlarından Beatrix (Büyük) eski rakibi Otto'yla, Kunigunde Bohemya kralı I. Vaclav'la, Beatrix (Küçük) de Kastilya kralı III. Fernando'yla evlendi.

Philipp, lakabı ALICENAP PHILIPP, Almanca PHILIPP DER GROSSMÜTIGE (d. 13 Kasım 1504, Marburg - ö. 31 Mart 1567, Kassel, Hessen), 1509-67 arasında Hessen kontu. Almanya'da Protestanlığın önde gelen isimlerinden biri olarak Alman prenslerinin Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl'a (Şarlken) karşı bağımsızlığını savunmuştur. Aydın despotizmi olarak adlandırılan yönetim anlayışının ilk temsilcilerindendir.

Hessen kontu II. Wilhelm'in oğluydu. Babasının 1509'da ölmesiyle henüz beş yaşındayken kont oldu. Mart 1518'de İmparator I. Maximilian tarafından reşit ilan edilerek yönetimi dokuz yıldır naiplik görevini yürüten annesinden devraldı. Babasının ve annesinin yetenekli danışmanlarını görevde tutan Philipp kısa sürede devlet yönetimini düzene soktu ve başarılı bir ittifak politikası izleyerek Hessen'in dış politikadaki yalnızlığına son vermeyi başardı. 1523'te güçlü Pfalz ve Trier elektörleriyle birlikte imparatorluk şövalyesi Franz von Sickingen'in ayaklanmasını bastırdı.

İki yıl sonra komşu imparatorluk manastırları Fulda ve Hersfeld'deki köylü ayaklanmasını bastırarak ilk kişisel zaferini kazandı. Ardından Thüringen üzerine yürüyerek Braunschweig-Wolfenbüttel ve Saksonya dükleri ve Saksonya elektörüyle birlikte Thomas Müntzer'i(*) Frankenhausen yakınlarında bozguna uğrattı (Mayıs 1525).

Almanya'nın güneyindeki tutucu Katolik prenslerin kilisedeki yenilenme hareketine karşı birleştikleri bir sırada, 1524 yazında Luther'e katılan Philipp dinsel sorunun aynı zamanda siyasal bir nitelik taşıdığına inanıyordu. Aynı zamanda Protestanlığın yaşaması için Protestan hükümdarların ve kentlerin bir savunma birliği oluşturması gerektiğini gören ilk kişiydi. Mayıs 1526'da Saksonya elektörü Johann'la yaptığı savunma ittifakına kısa süre içinde Almanya'nın kuzey ve doğusundaki öteki prensler de katıldı.

Philipp Hessen'deki Reform uygulamasına ancak, Speyer Meclisi'nin (*Diet*) Ağustos 1526'da aldığı kararla buna hukuksal bir zemin hazırlanabileceği izlenimi vermesinden ve Homberg'de toplanan Hessen Sinodu'nun sorunu kamuya açık biçimde tartışmasından sonra geçti. Sinodda eski Fransisken rahibi Franz Lambert'in hazırladığı *Reformatio ecclesiarum Hassiae* (Hessen'deki Kiliselerde Reform Hareketi) onaylanmıştı. Lambert'in metninde cemaatlerin kilise yönetiminde kendi seçtikleri rahipler tarafından temsil edilmesi ve piskoposların kaldırılması gibi demokratik ilkeler yer alıyordu. Ama Luther'in fazla demokratik bulduğu bu ilkeler Hessen'de uygulanmadı ve Hessen'de Saksonya Elektörlüğü'ndekine benzer bir model benimsendi.

Philipp gene de Almanya'nın güneyindeki ve İsviçre'deki Reformculara beslediği yakınlığı korudu ve Luthercilerle İsviçreli reformcu Huldrych Zwingli'nin yandaşları arasında uzlaşma sağlamaya çalıştı. 1527'de bütün manastır topraklarına el koydu ve yeni bir kilise örgütü kurmak üzere hareke-te geçti. Aynı yıl Marburg'da ilk Protestan üniversitesini kurdu. Eski manastır ve kilise topraklarında tıp tarihinin ilk psikiyatri kurumları sayılan dört akıl hastanesi açtı.

Böylelikle, uyruklarının dinsel ve manevi yaşamından kendini sorumlu tutan ve inançları üzerinde denetim kuran otoriter bir Protestan devletin temelleri atıldı. Öbür prensler gibi Philipp de hoşgörüsüz bir hükümdardı ama, çoğunun tersine Protestanlığı benimsemeyenlerin ülkeden göç etmesine izin vererek kişisel vicdan özgürlüğüne saygı gösterdi. 1539'da Strasbourglu reformcu Martin Bucer'le birlikte, sonradan Protestan kiliseleri tarafından model olarak kabul edilen konfirmasyon ayinini uygulamaya koydu.

Philipp çok geçmeden Protestan devletlerin önderi durumuna geldi. Katolik İmparator V. Karl'ın Avrupa'yı egemenliği altına alma çabalarının başarıya ulaşması durumunda Protestanların durumunun kötüleşeceğini görerek büyük bir Protestan ittifakı oluşturmaya çalıştı. 1529'daki II. Speyer Meclisi'nin 1526'da aynı kentte toplanan meclisin aldığı kararı iptal etmesi üzerine, Philipp önderliğindeki bir grup prens ve kent inanç sorunlarında imparatorluk içindeki her devletin yalnızca tanrıya karşı sorumlu olduğunu ileri sürerek kararı protesto ettiler.

Philipp 1531'de altı prens ve 10 kenti bir savunma ittifakı olan Schmalkalden Birliği'ni kurmaya ikna etti. Örgütsel zaaflarına karşın birlik giderek Protestanların siyasal merkezi durumuna geldi. Aynı zamanda Habsburg hanedanının düşmanlarıyla bağımsızlıklarını korumaya çalışan Katolik prenslerin de desteğini kazandı.

Sonunda V. Karl dinsel sorunu silah zoruyla çözmeye karar vererek 1546 yazında saldırıya geçti. Önderlik yanlışları, mali sıkıntılar ve Protestan Saksonya dükü Moritz'in birliğin önderlerinden, kuzeni Saksonya elektörü Johann Friedrich'in topraklarına saldırması birliğin bir yıl içinde dağılmasıyla sonuçlandı.

Johann Friedrich'in yakalanması üzerine Haziran 1547'de imparatora teslim olan Philipp, kendisini affedeceğini umduğu V. Karl tarafından hapse atıldı. Damadı Saksonya dükü Moritz'le büyük oğlu Wilhelm'in Fransa kralı II. Henri ve öbür Alman prensleriyle ittifak kurarak Mart 1552'de imparatorluk topraklarına saldırmalarının ardından Johann Friedrich'le birlikte özgürlüğüne kavuştu ve Hessen'e döndü.

V. Karl karşısında elde edilen zaferden sonra, Luthercilerin resmî öğretisi olan Augsburg İtikatnamesi'nin yandaşları 1555'te ilan edilen Augsburg Barışı'yla imparatorluk sınırları içinde Katoliklerle eşit yasal haklara kavuştular. Son yıllarında siyasal konularla fazla ilgilenmeyen Philipp bütün gücünü savaşın ve yabancı birliklerin yıkıma uğrattığı ülkesini yeniden inşa etmeye harcadı.

Philippe II, lakabı CESUR PHILIPPE, Fransızca PHILIPPE LE HARDI (d. 17 Ocak 1342, Pontoise, Fransa - ö. 27 Nisan 1404, Halle, Brabant), Burgonya dükü (1363-1404) ve Fransa kralı II. Jean'ın en küçük oğlu.

Babasının Eylül 1363'te kendisine bıraktığı Burgonya Düklüğü'nün başına resmen Haziran 1364'te ağabeyi V. Charles'ın onayıyla geçti. Haziran 1369'da Flandre'lı Marguerite'le evlendi. 1384'te miras yoluyla Flandre, Artois, Rethel, Nevers, Franche-Comté ve Champagne'ın bir bölümünü topraklarına kattı. Ayrıca satın alma ve ittifaklar yoluyla Felemenk'te de araziler edindi. Topraklarının genişlemesi üzerine, kuzey ve güney topraklarının yönetimi için 1386'da Lille ve Dijon'da iki ayrı merkez oluşturdu.

Yeğeni VI. Charles'ın küçüklüğü sırasında naiplik görevini üstlenerek Fransa'yı kardeşleriyle birlikte yönetti. Kendi çıkarları doğrultusunda Almanya ve İngiltere'yle dostluk politikası izledi. Kasım 1388'de kendisini naiplikten uzaklaştırarak yönetimi eline alan Charles'ın 1392'de delilik belirtileri göstermesinden sonra yeniden eski gücüne kavuştu. Fransa'nın 1396'da İngiltere'yle ittifak yapmasını ve daha önce Avignon papası XIII. Benedictus'a verdiği desteği çekmesini sağladı. Güzel sanatları koruyarak değerli kitap, yazma, mücevher ve kumaş koleksiyonları oluşturdu. Oğlu Jean'ın Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği Haçlı seferini (1396) finanse edebilmek için yüklü bir borç altına girdi. Kraliyet hazinesinden büyük miktarda para alması, VI. Charles'ın kardeşi ve rakibi Orléans dükü Louis'yle çatışmasına yol açtı.

Philippe III, lakabı İYİ PHILIPPE. Fransızca PHILIPPE LE BON (d. 31 Temmuz 1396, Dijon, Burgonya - ö. 15 Haziran 1467, Brugge, Flandre), Valois hanedanından Burgonya dükü (hd 1419-67). 15. yüzyılda Fransa'ya rakip olan Burgonya devletini kurmuştur.

Korkusuz Jean ile Bavyeralı Marguerite'in oğluydu. Yirmi üç yaşında Burgonya dükü oldu ve ilk iş olarak kısa sürede Fransız sorunundan kurtulmaya çalıştı. Babasının 1419'da öldürülmesinden veliaht prens Charles'ı (sonradan Fransa kralı VII. Charles) sorumlu tutarak 1420'de İngiltere kralı

III. Philippe, Rogier van der Weyden'in yaptığı sanılan bir portreden ayrıntı; Louvre Müzesi, Paris
Cliché des Musées Nationaux Paris

V. Henry ile Troyes Antlaşması'nı imzaladı. Buna göre Fransa kraliçesi Bavyeralı Isabelle Fransız tahtının verasetini Henry'ye bırakacak, Fransa'yı İngiltere, Burgonya ve mirastan mahrum edilen oğlu Charles arasında bölüştürecekti. Philippe başarısız kalan Calais'yi ele geçirme girişimi (1435-39) dışında İngiltere'yle ittifakını sürdürdü, ama Fransa'ya karşı mücadelesinde İngiltere'ye ciddi bir yardımda bulunmadı. Öte yandan, özellikle Charles'ı Fransa kralı olarak tanıyıp Korkusuz Jean'ın öldürülmesinde payı olmadığını kabul ettikten (1435) sonra, Fransa kralıyla iyi ilişkiler kurmaya çalıştı, çünkü gerçek çıkarları Fransa'da değil, kendi topraklarının geliştirilmesindeydi. Yönetiminin ilk yarısında, küçük komşularına saldırarak topraklarına el koydu; 1420'de Namur'u satın aldı; Hainaut'yu 1427'de, zengin Brabant Düklüğü'nü 1430'da ele geçirdi; 1424-33 arasında ordularının başında bulunduğu zorlu bir savaşla Holland ve Zeeland birleşik kontluklarını fethetti. 1443'te Luxembourg Düklüğü'nü topraklarına kattı.

Ortaçağda saray yaşamının zenginlik ve görkemi, Philippe'in hükümdarlığında doruk noktasına ulaştı. 1430'da Toison d'Or (Altınpost) adıyla yeni bir şövalyelik tarikatı kurdu. Sarayını dönem dönem Brabant'ta Brüksel, Flandre'da Bruges, Fransa'nın kuzeydoğusunda Hesdin ya da Lille ve başka merkezlere taşıdı. Dönemin en iyi sanatçılarını bayrak ve flamalarını hazırlamak, saray ve arabalarını süslemek ve dünyanın belki de en iyi resimli kitap koleksiyonunu oluşturmak üzere görevlendirdi. Emrinde heykelciler çalışıyor, kişisel gözetimi altında zarif duvar halıları işleniyordu. Sarayı müzikçi, kuyumcu ve çeşitli zanaatçılarla dolup taştı.

Philippe I (d. 1052 - ö. 29/30 Temmuz 1108, Melun, Fransa), 1059/60-1108 arasında Fransa kralı. Capet monarşisinin çok zayıfladığı bir dönemde tahta çıkmasına karşın, çeşitli yöntemlerle kraliyet hazinesini zenginleştirmeyi başarmıştır.

I. Henri'nin bir Rus prensesinden olan en büyük oğluydu. Mayıs 1059'da Reims'de taç giydi, 1060'ta babasının ölümüyle tahtın tek sahibi oldu. 1068'de Anjou konusunda ortaya çıkan bir aile anlaşmazlığında tarafsızlığını korumasının karşılığı olarak Gâtinais Kontluğu'nu aldı. Böylece Sens'deki kraliyet topraklarıyla Paris, Melun ve Orléans çevresindekileri birleştirdi. Normandiya dükü II. Robert Curthose'u önce babası İngiltere kralı I. William'a, ardından ağabeyi II. William'a karşı destekleyerek İngiliz etkisini zayıflatmaya çalıştı. Açıkça satışa çıkardığı dini görevlere atamaları denetiminde tutmak istediğinden papalıkla anlaşmazlığa düştü. Bir vasalının karısı olan Monfortlu Bertrada'yla evliliği yüzünden aforoz edildi. Papalıkla çatışmanın sona erdiği 1104'ten önce krallığın yönetimini yasal karısı Bertha'dan olan oğlu VI. Louis'ye bırakmak zorunda kaldı.

Philippe II, lakabı PHILIPPE AUGUST (d. 21 Ağustos 1165, Paris - ö. 14 Temmuz 1223, Nantes, Fransa), Capet hanedanından ilk büyük Fransa kralı (1179-1223). İngiltere krallarının elindeki Fransa topraklarını geri almış ve krallığın sınırlarını kuzeyde Flandre'a, güneyde de Languedoc'a kadar genişletmiştir.

Fransa kralı VII. Louis ile Champagne'lı Adela'nın oğluydu. Babasının ağır hastalığı nedeniyle 1 Kasım 1179'da Reims'de taç giyerek tahta ortak oldu. Dayılarının vesayetinden kurtulmak için Nisan 1180'de anne tarafından Flandre kontu Alsace'lı Philippe'in yeğeni olan Hainaut'lu Isabelle'le evlendi. Champagne ailesinin çağrısı üzerine Normandiya'ya çıkan İngiltere kralı II. Henry ile görüşmeye oturarak, babasının 1177'de yaptığı anlaşmayı yeniledi. Babasının ölümüyle (18 Eylül 1180) tek başına yönetimi eline aldıktan sonra, Champagne ailesiyle ittifaka giren Flandre kontunun başlattığı bir ayaklanmayla karşı karşıya kaldı. Sonunda anlaşmazlık konusu olan Picardie'deki Vermandois topraklarını paylaşmayı kabul ederek bu sorunu çözdü (1186). Ardından krallığı için sürekli bir tehdit oluşturan Fransa'daki İngiliz topraklarını alma mücadelesine girişti.

1187 yazında Berry'ye düzenlediği saldırıyla Henry'yi ateşkese zorlayarak Issoudun ve Fréteval'i aldı. Ertesi yıl Henry ve oğlu I. Richard (Aslan Yürekli) arasındaki anlaşmazlıktan yararlanarak yeniden savaşı başlattı. Böylece Henry'nin kendisine yeniden bağlılık bildirmesini ve Auvergne üzerindeki hak iddialarından vazgeçmesini sağladı (1189).

Salaheddin Eyyubi'ye karşı III. Haçlı Seferi'ne katılmak üzere Filistin'e giderken Sicilya'da, Henry'nin yerine geçmiş olan ve seferin öncüleri arasında yer alan Richard'la karşılaştı. Mart 1191'de Messina'da bir antlaşma imzaladığı Richard'la Filistin'deki çarpışmalarda da işbirliği yaptı. Alsace'lı Philippe'in ölümüyle Flandre'da ortaya

II. Philippe, bir mühür
Archives Photographiques, Paris

çıkan boşluğu doldurmak için, hastalığını gerekçe göstererek 1191 sonlarında Fransa'ya döndü. Fransa'daki İngiliz topraklarına karşı saldırı hazırlığını öğrenerek seferden vazgeçen ve dönüş yolculuğunda Avusturya dükü V. Leopold'a tutsak düşen Richard'ın serbest bırakılmaması için büyük çaba gösterdi. 1194'te tutsaklıktan kurtulan Richard'la girdiği bir dizi çarpışmada yenilgiye uğradı. Richard'ın Nisan 1199'da öldürülmesiyle İngiltere tahtına geçen ve içeride güçlü bir muhalefetle karşılaşan John'la Le Goulet Antlaşması'nı (Mayıs 1200) imzalamayı başardı. Bu antlaşma Évreux ve Norman Vexin'in Fransa tahtına geçmesini sağladı.

Kısa bir süre sonra John'la anlaşmazlığa düşen Akitanya'daki Lusignan ailesi sorunun çözümü için Philippe'e başvurdu. John'un hesap vermeyi reddetmesi üzerine Nisan 1202'de Fransa'daki topraklarına el koyma kararı alan Philippe, bunu uygulamak amacıyla Normandiya'ya bir sefer düzenledi. John'un karşı saldırısıyla seferin başarısızlığa uğradığını görünce güneybatıya yöneldi ve Paris'e dönmeden önce geçtiği toprakları yakıp yıktı. Normandiya'ya karşı 1203'te başlattığı harekâtla John'u çekilmek zorunda bıraktı ve Normandiya'nın merkezi Rouen'i 40 günlük bir direnişten sonra ele geçirdi. Ardından büyük bir güçlükle karşılaşmadan Maine, Touraine, Anjou ve Poitou'nun büyük bölümünü tahta bağladı (1204-05). Loches ve Chinon'un direnişini ise ancak bir yıl sonra kırabildi. Fetihlerini güvence altına almak için kentlere ve dinsel kurumlara ayrıcalıklar dağıtmakla birlikte yerel baronların yönetimine dokunmadı. Poitou'daki karışıklıklardan yararlanarak 1206'da ve 1208'de Fransa'ya çıkan John'u geri aldığı toprakların büyük bölümünden

sürdü. Sonunda İngiltere'nin elinde yalnızca Poitou'nun güneyiyle batısının bir kesimi, Saintonge, Guyenne ve Gaskonya kaldı.

John'un Papa III. Innocentius'la çatışmaya girmesinden sonra, Philippe papalığın desteğiyle İngiltere'ye saldırarak oğlu Louis'yi tahta çıkarmaya hazırlandı. Ama John'un 1213'te papaya boyun eğmesiyle bu tasarı suya düştü. İntikam için Kutsal Roma-Germen imparatoru, Flandre ve Boulogne kontlarıyla birlikte Fransa'ya yönelik ortak bir harekât planlayan John Şubat 1214'te La Rochelle'e çıkıp Anjou'ya doğru ilerledi. Ama Louis'nin saldırısı karşısında kaçmak zorunda kaldı. Müttefikleri de Bouvines Çarpışması'nda Philippe'e yenildiler. Böylece Fransa'daki İngiliz nüfuzu kırılmış oldu.

İngiliz toprakları dışında da yayılmacı bir politika izleyen Philippe, birinci evliliğinden elde ettiği Artois'nın yanı sıra Vermandois ve Valois'nın kalan bölgelerini de adım adım ele geçirdi. Ayrıca terk edilmiş mülklerin süzerenliğini, ergin olmayan vârislerle kadın mirasçıların vasiliğini üstlenme (örn. Flandre) yoluyla egemenliğini genişletti. Papa III. Innocentius'un Languedoc'taki Katharosçulara karşı açtığı Haçlı seferine doğrudan katılmamakla birlikte vasallarının ve şövalyelerinin bölgeye gitmesine izin verdi. Simon de Montfort'un bölgedeki fetihleri, Philippe'in ölümünden altı yıl sonra Languedoc'un doğusunun kraliyet topraklarına katılmasını ve Fransa'nın kuzeyiyle güneyinin Capet hanedanının yönetiminde birleşmesini sağladı.

Philippe hükümdarlığı boyunca Fransız soylularını sıkı denetim altında tutarken din adamlarıyla iyi ilişkiler kurarak katedral meclislerine kendi piskoposlarını seçme özgürlüğü tanıdı ve manastır kurallarına saygı gösterdi. Ayrıca tüccarlara ayrıcalık ve özgürlükler vererek kentlerin soylulardan kurtulmasına destek oldu. Bunun karşılığında kentlerden mali ve askeri yardım aldı. Paris'i büyük surlarla çevirdi, cadde ve sokaklarını düzenledi. Taşradaki ayrıcalıklı yeni kentlerin (*villes neuves*) sayısını artırdı. Yargı, maliye ve askerlik gibi işlerden sorumlu, saraya bağlı *bailli* ve *sénéchal*'ler aracılığıyla bütün yörelerde güçlü bir denetim mekanizmasının temelini attı.

Philippe III, lakabı CESUR PHILIPPE. Fransızca PHILIPPE LE HARDI (d. 3 Nisan 1245, Poissy - ö. 5 Ekim 1285, Perpignan, Fransa), 1270-85 arasında Fransa kralı. Dış politikada ve askeri alanda büyük ölçüde başarısızlığa uğramasına karşın krallık yönetiminin otoritesini pekiştirmiş ve ülke topraklarını genişletmiştir.

Fransa kralı IX. Louis'nin (Aziz Louis) ikinci oğluydu. Ağabeyi Louis'nin 1260'ta ölmesi üzerine tahtın vârisi oldu. 1270'te babasının Tunus'a düzenlediği Haçlı seferine katıldı. Babasının bu sefer sırasında ölümü üzerine Fransa'ya dönerek 1271'de Reims'de taç giydi.

Yetenekli ve deneyimli memurları görevde tutarak babasının başarılı yönetimini sürdüren Philippe'in yönetiminin en etkili kişisi, IX. Louis'nin naipliğe getirdiği Saint-Denis rahibi Mathieu de Vendôme'du. 1271'de Poitiersli Alphonse'la Toulouse Kontluğu'nun vârisi olan karısının ölümü üzerine Philippe onların geniş topraklarını kraliyet mülklerine kattı. Ama 1279'da Agenais Kontluğu'nu İngiltere kralı I. Edward'a bırakmak zorunda kaldı. 1284'te oğlu Philippe'in (sonradan IV. Philippe) Navarre tahtının ve Champagne ile Brie kontluklarının vârisi Jeanne'la evlenmesi üzerine bu bölgeler de Capet hanedanının denetimine girdi. Philippe ayrıca hükümdarlığı boyunca birçok küçük araziyi topraklarına ekledi.

Askeri alanda başarı gösteremeyen Philippe 1276'da yeğenlerinin Kastilya tahtındaki hak iddialarını desteklemek için savaş ilan ettiyse de kısa süre sonra savaştan vazgeçti. 1284'te Papa IV. Martinus'un kışkırtmasıyla Aragon kralı III. Pedro'ya karşı düzenlediği sefer ise askerlerinin zalimlikleri nedeniyle bölgede bir ayaklanmanın başlamasına neden oldu. Gerona'da kazandığı zaferin ardından filosu Las Hormigas'da yok edildi. Geri çekilmek zorunda kalan Philippe ülkesine dönerken hummaya yakalanarak öldü.

Philippe IV, lakabı YAKIŞIKLI PHILIPPE. Fransızca PHILIPPE LE BEL (d. 1268, Fontainebleau - ö. 29 Kasım 1314, Fontainebleau, Fransa), 1285-1314 arasında Fransa kralı. 1284-1305 arasında I. Felipe adıyla karısı I. Jeanne ile birlikte Navarre Krallığı'nı yönetmiş, uzun yıllar süren bir mücadele sonucu papalığın gücünü kırmayı başarmıştır.

III. Philippe (Cesur) ile Aragonlu Isabelle'in oğlu Louis'nin (Aziz) torunuydu. On altı yaşına gelince şövalye oldu ve Navarre'lı Jeanne ile evlendi. 1285'te babasının, kardeşi Charles'ı Aragon tahtına çıkarmak için güneye düzenlediği sefere katıldı. Ekim 1285'te babasının ölümü üzerine tahta geçti.

Hükümdarlığının ilk yıllarında Aragon sorununu çözüme ulaştırdı ve kendisinden önceki kralların başlatmış olduğu reform programına hız verdi. 1294'te İngiltere ile başlayan savaş, ülke kaynaklarını zorlayan 10 yıllık bir çatışma dönemini başlattı. 1303'te imzalanan barış antlaşmasıyla sona eren bu savaş Fransa'ya toprak kazandırmadıysa da bazı önemli sonuçlar doğurdu. Bunların en önemlisi barış antlaşmasına Philippe'in kızı Isabelle'in (sonradan İngiltere kraliçesi Isabella of France) İngiltere'nin gelecekteki kralı II. Edward'la evlenmesini şart koşan bir hükmün konmasıydı. 1308'de gerçekleşen bu eviilik iki krallık arasındaki barışın uzun yıllar sürmesini sağladı. Savaşın bir başka sonucu da Philippe'in vasalı Flandre kontu Gwijde van Dampierre'in savaş sırasında I. Edward ile ittifak kurması nedeniyle Fransa ve Flandre arasında Philippe'in ölümünden sonra da sürecek bir düşmanlığın başlaması oldu.

Philippe, İngiltere ile savaşın sona ermesinden hemen sonra Flandre'a bir sefer düzenledi. 1302'de Courtrai'de yenilgiye uğradıysa da iki yıl sonra Mons-en-Pévèle'de büyük bir zafer kazandı ve 1305'te imzalanan barış antlaşmasıyla Flandre'ı ağır bir savaş tazminatı ödemek zorunda bıraktı. Flandre'a karşı sürdürülen savaşın giderlerini karşılamak amacıyla, savunma giderleri için toplanan mülkiyet vergisini kaldırıp bunun yerine savaşmak istemeyenlerin belirli bir bedel ödemeleri zorunluluğunu getirdi. Bu yöntem daha sonra, Fransız krallarının savaş sırasında yürürlüğe koydukları geleneksel bir uygulamaya dönüştü.

IV. Philippe, mezarındaki bir heykelden ayrıntı, 14. yy;
Archives Photographiques, Paris

Philippe'in papalıkla olan ilişkileri İngiltere'ye karşı sürdürülen savaş sırasında bozulmaya başlamıştı. Papalığın bir Haçlı seferine ilişkin planlarını engelleyen bu savaşı sona erdirmek için bazı saldırgan girişimlerde bulunan Papa VIII. Bonifatius Şubat 1296'da papanın onayı olmaksızın ruhban sınıfının vergilendirilmesini yasaklayan *Clericis Laicos* fermanını yayımlamış, ama I. Edward ve Philippe'in baskıları karşısında koyduğu yasağı kaldırmak (Temmuz 1297) zorunda kalmıştı. Philippe'in 1301'de Pamiers piskoposu Bernard Saisset'yi vatana ihanet suçlamasıyla tutuklatması papalıkla olan ilişkilerinin yeniden gerginleşmesine neden oldu. Bonifatius Aralık 1301'de Philippe'in din görevlilerini vergilendirme hakkını askıya aldığını ilan etti ve Fransız krallık yönetimi ile Fransız Kilisesi'nin durumunu tartışmak üzere Fransız din adamlarını Roma'ya çağırdı. Philippe, Saisset'nin Roma'ya gitmesine izin verdiyse de, papalığın bir fermanını yaktırdı ve Nisan 1302'de büyük bir meclis toplayarak halkın desteğini sağladı. Philippe'in bakanlarından Nogeret, 7 Eylül 1303'te İtalya'nın Anagni kentinde Bonifatius'u yakalayarak, onun Philippe'i aforoz etme planlarını engelledi. İki gün sonra Anagni halkı tarafından serbest bırakılan Bonifatius bir ay sonra öldü. Bonifatius'un yerine geçen XI. Benedictus ve daha sonra papa seçilen V. Clemens Philippe'le iyi ilişkiler kurdular. Clemens'in papalık meclisini Roma'dan Avignon'a taşıması (1309) ve 1311'de Bonifatius'un Kasım 1301'den sonra yayımladığı bütün fermanları iptal etmesi Philippe için tam bir zafer oldu.

Philippe 1304-13 arasındaki barış döneminde, papalık üzerinde tam bir denetim kurarak gücünü pekiştirecek planlarını yürürlüğe koyma ve krallığa yeni gelir kaynakları sağlama olanağını buldu. Bu doğrultudaki ilk girişimi Papa Clemens'in kendisine gelecekte yapılacak Haçlı seferlerine katılmama hakkını veren, savaşta din görevlilerinden haksız yere alınan paraları geri verme yükümlülüğünden kurtaran ve 1305 barış antlaşmasının hükümlerini yerine getirmemeleri halinde Flamanların dinsel cezalara çarptırılacağını ilan eden fermanlar çıkarmasını sağlamak oldu. 1306'da bütün Yahudileri Fransa'dan sürüp mülklerine el koydu. Ardından heretiklik ve ahlaksızlıkla suçladığı güçlü Templier tarikatına karşı saldırıya geçti. 1312'de Clemens'in onayıyla tarikatı dağıtıp mallarını Hospitallier tarikatına aktardı.

Philippe ayrıca, Lyon kentini denetimi altına alarak ve oğullarının yaptığı evlilikler yoluyla Burgonya Kontluğu'nu Fransız egemenliğine sokarak doğu sınırını güçlendirdi. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu üzerinde denetim kurma girişimlerinde ise aynı ölçüde başarılı olamadı. 1308'de kardeşi Charles'ı, 1313'te de ikinci oğlu Philippe'i imparator seçtirmek için girişimlerde bulunduysa da sonuç alamadı.

1313'te barış antlaşmasının hükümlerini yerine getirmedikleri için aforoz edilen Flamanlara, bölgeye oğullarının komutasında bir ordu göndererek boyun eğdiren

Philippe, ertesi yıl çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldı. Papa Clemens'in ölümüyle (1314) en önemli destekçisini yitiren Philippe için Flandre'da ilkinden daha büyük bir ayaklanmanın başlaması ikinci bir darbe oldu. Flandre'a yeni bir sefer düzenlediyse de ateşkes görüşmelerinde güçlükle karşılaştı. Öte yandan bakanlarından biriyle ilgili ihanet söylentileri çıkması ve savaş için toplanan bütün paraların geri verilmesi yolunda taleplerin yoğunlaşması durumunu daha da güçleştirdi. Paraya gereksinim duyan Philippe ödemeyi geciktirince muhalefet birleşerek harekete geçti. Bu arada kısmi bir felç geçiren Philippe, ölümünden bir gün önce koyduğu son verginin kaldırılmasını emretti ve kendi adına Haçlı seferi düzenlenmesi için para verdi. Oğulları X. Louis ve V. Philippe art arda Fransız kralı oldu.

Philippe V, lakabı UZUN PHILIPPE, Fransızca PHILIPPE LE LONG (d. y. 1293 - ö. 3 Ocak 1322), 1316'dan sonra Fransa, 1314'ten sonra II. Philippe adıyla Navarre kralı. Krallığa babası IV. Philippe dönemindeki gücünü kazandırmayı başarmıştır.

Fransa kralı IV. Philippe'in ikinci oğluydu. 1311'de babası tarafından Poitiers kontu yapıldı. Ağabeyi Kral X. Louis'nin 1316'da ölmesinin ardından Louis'nin henüz doğmamış olan çocuğunun naibi oldu. Ama yeğeninin Kasım 1316'da doğduktan beş gün sonra ölmesi üzerine kendini kral ilan etti ve Ocak 1317'de Reims'de taç giydi. Barış ve düzeni sağlamak amacıyla, krala karşı sorumlu görevlilerin denetiminde yerel milisler kurdu. Ayrıca yönetim aygıtının işleyişine her düzeyde etkinlik kazandırdı ve yerel görevlilerin yolsuzluk yapmalarını engelleyici önlemler aldı. Ölümünden sonra yerine kardeşi IV. Charles geçti.

Philippe VI, lakabı VALOIS'LI PHILIPPE, Fransızca PHILIPPE DE VALOIS (d. 1293 - ö. 22 Ağustos 1350, Paris yakınları, Fransa), Valois hanedanından ilk Fransa kralı. 13. yüzyılda hüküm süren Capet hanedanının yönetimi Paris'te merkezileştirme çabalarını sürdürmüş, ama hükümdarlık dönemi Yüz Yıl Savaşları'nın (1337-1453) başlangıcına rastladığından gücünü korumak için gerekli önlemleri alma fırsatını bulamamıştır. Savaş giderlerini karşılamak üzere vergi toplayabilmek için soylulara, kiliseye ve burjuvalara ödün vermek zorunda kalması *États-Généraux*'nun(*) siyasal gücünü artırmıştır. Gücünden yararlanan burjuvalar kendisine sadık kalmış, ama kilise ve soylular arasında mali reformlar isteyen bir hareket doğmuştur.

Charles de Valois'nın büyük oğlu, son Capet kralları X. Louis, V. Philippe ve IV. Charles'ın kuzeniydi. İngiltere kralı III. Edward'ın Fransa tahtı üzerindeki hak iddialarını destekleyenlerin muhalefetine karşın, IV. Charles'ın 1328'de ölmesinin ardından onun dul karısı doğum yapana değin naiplik görevini üstlendi. Doğan çocuk kız olduğu için tahtın vâristen yoksun kalması üzerine kral ilan edildi ve Mayıs 1328'de Reims'de taç giydi.

Aynı yılın ağustos ayında Flandre'da çıkan ayaklanmanın ardından Flandre kontunun yardıma çağırdığı Philippe'in şövalyeleri Cassel Çarpışması'nda binlerce ayaklanmacı Flamanı kılıçtan geçirdi. Bundan kısa süre sonra, Philippe'in tahta çıkmasına yardım etmiş olan Artois'lı Robert, kraliyet ailesinden birine karşı Artois Kontluğu üzerinde hak iddia ettiğini açıkladı. Philippe'in bunun üzerine Robert'e karşı harekete geçmesi Robert'in düşmanlığını kazanmasına yol açtı. 1334'te İngiltere'ye giden Robert III. Edward'ı Philippe'e karşı kışkırtarak İngiltere-Fransa ilişkilerinin bozulmasında ve sonunda Yüz Yıl Savaşları'nın başlamasında etkili oldu. Savaşın başlangıcında askeri harekâtlar sınırlıydı. Ama Fransızlar 1340'taki Sluis Deniz Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğradılar. Bu sırada güçlü Burgonya dükünün temsilcilerinin kraliyet danışma konseyinde büyük nüfuz sahibi olmalarının yarattığı huzursuzluklar yoğunlaşmıştı. Philippe gittikçe derinleşen bunalım karşısında zümre temsilcilerini toplantıya çağırmak zorunda kaldı (1343). Paris'te toplanan *États-Généraux* halkın tepkilerini yatıştırmaya ve yönetimin mali yüklerini hafifletmeye yönelik bazı önlemler aldı. Ama Fransa'nın İngiltere karşısında Crécy'de uğradığı ağır yenilgi (1346) yeni bir bunalıma neden oldu. Hükümet muhalefetle uzlaşabilmek için maliyenin denetimini üç din adamına bırakmak zorunda kaldı. Kasım 1347'de bir kez daha toplanan *États-Généraux* kralı konseyin yapısında değişiklik yapmaya zorladı. Ama 1348-49 yıllarında yayılan Büyük Veba Salgını her tür siyasal tartışmayı ikinci plana attı. Philippe satın alma yoluyla bazı önemli toprakları krallık sınırlarına katmakla birlikte, öldüğünde ardında savaş ve veba nedeniyle yıkıma uğramış bir ülke bıraktı.

Philippe, Charles-Louis (d. 4 Ağustos 1874, Cérilly - ö. 21 Aralık 1909, Paris, Fransa), yapıtlarında, kişisel deneyimine de dayanarak yoksulların acılarını dile getirmiş Fransız yazar.

Paris'te geçen yapıtlarının en önemlisi *Bubu de Montparnasse*'ta (1901; Montparnasse'lı Bubu) genç bir fahişenin, pezevengiyle ve onu kurtarmaya çalışan genç bir aydınla ilişkilerini anlatır. Kırsal kesimde, özellikle doğup büyüdüğü Bourbon yöresindeki yoksulluğu konu edinen romanlarından *La Mère et l'enfant* (1900; Ana ve Oğul) kendi çocukluğundan izler taşır. *Le Père perdrix* (1902; Keklik Baba), hastalık yüzünden sefalete düşmüş bir demirci ile bağımsızlığa tutkusu nedeniyle işini kaybeden bir mühendisin öyküsüdür. Tamamlayamadığı *Charles Blanchard*'da (1903) Philippe babasının mutsuz çocukluğunu anlatmıştır.

Philippikos Bardanes, asıl adı VARDAN (d. Ermenistan - ö. 713'ten sonra), 711-713 arasında Bizans imparatoru. Hükümdarlığı sırasında papalıkla anlaşmazlığa düşmüş, imparatorluk topraklarını Bulgar ve Arap istilacılara karşı savunmada başarısız kalmıştır.

Pergamonlu bir soylu olan Nikephoros'un oğluydu. Taht üzerinde hak iddia ettiği için İmparator III. Tiberios (hd 698-705) tarafından İon Adalarından biri olan Kefalonya'ya sürüldü. II. Justinianos'un ikinci kez tahta çıkmasından sonra Khersonesos'ta başlayan ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi. Ama ayaklanmayı bastırmak yerine Khersonesos halkıyla birleşti ve Philippikos adıyla imparator ilan edildi. Ardından denizyoluyla Konstantinopolis'e (İstanbul) geldi ve Justinianos'la ailesini öldürerek tahtı ele geçirdi.

Monotelitliği destekleyen Philippikos, Konstantinopolis'e girmeden önce 680'de Monotelitliği mahkûm eden III. Konstantinopolis Konsili'nin (VI. Ekumenik Konsil) resimlerinin saray duvarlarından indirilmesini ve bu konsilin mahkûm ettiği kişilerin temize çıkarılmasını emretti. Patrik Kyros bu yeni politikayı desteklemeyi reddedince görevden alındı ve yerine İoannes getirildi (712). Bunun üzerine Papa Constantinus yeni imparatoru tanımayı reddetti.

Philippikos'un hükümdarlığı döneminde dış politikada tam bir yıkım yaşandı. 712'de Bulgarlar Konstantinopolis'i kuşattı. 712-713'te Araplar çok sayıda Bizans kentini ele geçirdi. Philippikos 3 Temmuz 713'te askeri bir darbeyle devrildi ve gözlerine mil çekildi. Yerine II. Anastasios adıyla başkâtibi Artemis geçti.

Philippos II, lakabı MAKEDONYALI PHILIPPOS (d. İÖ 382 - ö. İÖ 336, Küçük Asya), İÖ 359-336 arasında Makedonya kralı. Ülkesinde iç barışı sağlayarak ve Yunanistan'da egemenlik kurarak oğlu Büyük İskender'in fetihlerine uygun bir zemin hazırlamıştır.

III. Amyntas'ın oğullarındandı. Çocukluğunda krallığın dağılma sürecine, bağımlı yerel prenslerin başkaldırılarına, güçlü Yunan kenti Thebai'nin müdahalesine ve

II. Philippos'un olduğu sanılan bir büst, İÖ 4. yy ortaları; Ny Carlsberg Heykel Galerisi, Kopenhag
Ny Carlsberg Glyptotek, Kopenhag

Illyrialıların işgaline tanık oldu. Thebai'de bir süre rehin kaldı. Orada askeri eğitimini geliştirme olanağını buldu. Ağabeyi Perdikkas'ın bir Illyria saldırısında öldürülmesi üzerine İÖ 359'da tahta çıktı.

Öncelikle iç ve dış tehdit odaklarını parayla satın alarak ve Amphipolis'i Atina'ya bırakan bir antlaşma imzalayarak, askeri hazırlıklar için zaman kazanmaya çalıştı. Başta *sarissa* (uzun kargı) olmak üzere yeni silahlarla donattığı ordusuyla İÖ 358'de Paionia'ya saldırarak Illyrialıları kesin yenilgiye uğrattı. Ertesi yıl Molos soyundan Epeiros (Epir) prensesi Olympias'la (Büyük İskender'in annesi) evlenerek batı sınırında istikrarı sağladı. Daha sonra Trakya'ya girişi sağlayan ve doğu sınırında stratejik bir konumda bulunan Amphipolis'i Atina'dan geri aldı. Yunan devletleri arasında bir koalisyon oluşturan Atina, Amphipolis için yürüttüğü 10 yıllık savaşta, Makedonya'ya boyun eğdiremedi. Aynı dönemde Orta Yunanistan'da Delphoi'yi Phokis işgalinden kurtarmaya yönelik Kutsal Savaş da sürüyordu. Bu durum Philippos'a Thebai'nin ve kent devletlerince kurulan Tesalya Birliği'nin müttefiki olarak savaşa müdahale etme olanağı verdi. İÖ 353'te Tesalya'da savaş alanındaki tek büyük yenilgisini almasına karşın, bir yıl sonra kazandığı zaferle Atina'yı savunmaya çekilmek zorunda bıraktı.

Philippos savaş alanında gücünü denemektense Atina'nın işgal ettiği Thermopylai'yi görüşmeler yoluyla almayı yeğledi. Bu arada Tesalya Birliği'nin başyöneticiliğine (*arkhon*) seçildi (İÖ 352). Bir Yunan konfederasyonunda bu görev ilk kez bir yabancıya veriliyordu. Olynthos ve Khalkidikia'nın Makedonya egemenliğine girmesi (İÖ 348) ve Makedonya ordularının Trakya'ya sefer düzenlemesi (İÖ 346), doğrudan Ati-

na'nın Yunanistan'daki üstünlüğünü sarsmaya başladı. Ama gelecek için yaptığı planlar açısından Atina'yı yenmiş bir düşman olarak değil, gönüllü bir müttefik olarak görülmek isteyen Philippos, barış girişiminde bulunarak sorunları görüşmelerle çözme yoluna gitti.

Daha Atina'yla barışa varılmadan (İÖ 346) önce, Atinalı İsokrates Philippos'u Yunanistan'ın dört büyük kentini uzlaştırmaya ve Pers yayılmasına karşı Yunan ittifakına önderlik etmeye çağırmıştı. Philippos'un bu yöndeki ilk adımı Kutsal Savaş'ı durdurmak için müdahale etmek oldu. Bunun karşılığında Delphoi Birliği Konseyi'ne kabul edildi. Ardından Tesalyalıların oylarıyla konseyin denetimini ele geçirdi ve savaşmadan Yunanistan'a nüfuz etmesini sağlayacak her fırsatı kullandı. Bu arada başını büyük hatip Demosthenes'in çektiği bazı düşmanlar da kazandı. Kışkırtmalara kapılmadan Atinalılarla uzlaşmaya çalıştıysa da bir sonuç alamadı. Aynı dönemde Illyria ve Tesalya üzerindeki denetimini pekiştirdi. İÖ 342'den başlayarak Trakya'ya bir dizi sefer düzenledi ve iki yıl içinde bölgenin büyük bölümünü ele geçirdi. Tuna Deltasının güneyinde yaşayan İskitlere gücünü kabul ettirdi. Trakya'daki gelişmeler sonucu karşısına geçen Perinthos (sonradan Herakleia, bugün Marmara Ereğlisi) ve Byzantion kentlerini kuşattı. Böylece Güney Rusya'dan gelen tahıl yolunu da tehdit etmeye başladı. Atina'nın İÖ 340'ta savaş açması üzerine, Thebai'nin denetimindeki Orta Yunanistan'ı ele geçirerek Atina üzerine yürümeye karar verdi.

İÖ 339 sonbaharında ordusuyla harekete geçen Philippos, ittifakın gereklerini yerine getirmeyen Thebai'nin direnmesiyle güçlü bir Yunan cephesiyle karşı karşıya geldi. Ama süvari birlikleri sayesinde Khaironeia Çarpışması'nı kazanarak Yunan devletlerini barışa zorladı. Thebai'ye bir Makedonya garnizonu yerleştirdi, ayrıca Makedonya yanlısı bir yönetimin kurulmasını sağladı. Ama Atina'ya karşı herhangi bir müdahaleye girişmedi. Bunun nedeni güçlü donanmasıyla Ege Denizine egemen olan Atina'yı yanına çekmeyi gerekli görmesiydi.

Bütün Yunan devletlerinin desteğiyle Perslere karşı savaşmayı planlayan Philippos, Yunanistan'da genel barışı (*koine eirene*) sağlamak ve korumak üzere İÖ 337'de Korinthos Birliği'nin kurulmasını sağladı. Sparta dışındaki bütün Yunan devletleri ve adalardan gelen delegeler barışı sürdüreceklerine ve bu amaçla Philippos'u *hegemon* olarak tanıyacaklarına ant içtiler. Ayrıca bütün devletlerin temsilcilerinden oluşan ve barışın bozulması durumunda alınacak önlemlere karar vermekle yetkili bir meclis (*synedrion*) oluşturuldu. Alınan kararlar *hegemon* olarak Philippos tarafından uygulamaya konacaktı. Devletler, *hegemon* tarafından talep edildiğinde meclisteki oy hakları oranında gemi ve askeri birlik sağlamakla yükümlü kılındı. Böylece kalıcı bir birlik yerine, Makedonya önderliğinde Perslere karşı bir tür ittifak ortaya çıktı. Korinthos'taki *synedrion* Philippos'un bu savaşla ilgili programını İÖ 337 başlarında onayladı. Ertesi yıl bir öncü kuvvet Küçük Asya'ya geçti. Philippos da Yunanlıların desteklediği asıl orduyla harekete hazırlandı.

Ama gücünün doruğunda görünen Philippos'un hazırlıkları boşa çıktı. Savaşta ve politikada zamanlama ustası olan bu ince zekâlı, esnek, sabırlı ve hesaplı diplomatın yaşamı beceriksizce noktalandı. Özel yaşamı kötü huylar ve çelişkilerle dolu olan Philippos, ilk karısından sonra siyasal amaçlı başka evlilikler de yapmıştı. Ama İÖ 338'de Makedonyalı Kleopatra ile evlenmesi, Kraliçe Olympias'ın tahtın varisi İskender'i de yanına alarak ülkeyi terk etmesine yol açtı. Bu olaydan kısa bir süre sonra ve Asya'ya geçiş hazırlıklarının ilerlediği bir sırada, kızının düğün töreninde, kendisini adaletsizlikle suçlayan genç Makedonyalı soylu Pausanias tarafından öldürüldü.

Savaşlarda acımasız yöntemlere başvurmaktan kaçınmayan ve Yunan dostluğunda bile siyasal amaçları önde tutan Philippos, Makedonya'nın üstünlüğünü sağlamaya çalışırken Yunan uygarlığına değer vermeyi bildi. Başkenti Pella uzun yıllar edebiyatçılar için bir sığınak oldu. Platon'un Akademisi'ni destekledi, Theopompos ve İsokrates'i ağırladı, Atina sahnelerinin tanınmış oyuncularını Makedonya'ya getirtti. Babası Amyntas'ın sarayında çalışmış bir hekimin oğlu olan Aristoteles, 3-4 yıl İskender'e ders verdi.

Tarihçiler Philippos'un Asya'yı istila amacını Pers İmparatorluğu'nu yıkmaktan çok Akdeniz'de egemenlik kurma isteğine bağlama eğilimindedir. Bu durumda Yunanlılar sömürgeciliğin nimetlerinden yararlanacak, ama daha geri bir kültürün egemenliğinden kurtulamayacaktı. Bu sorunun farkında olan Philippos'un Korinthos Birliği aracılığıyla eşit ve özgür bir ilişki görünümü yaratma çabası, Yunanlılar üzerinde pek etkili olamadı. Dolayısıyla bölgede yeni bir güç olarak yükselen Makedonya, kendi gelişme çizgisi doğrultusunda Asya içlerine uzanan bir imparatorluğa yöneldi.

Philippos V (d. İÖ 238 - ö. İÖ 179, Amphipolis, Makedonya), İÖ 221-179 arasında Makedonya kralı. Yunanistan'a egemen olmaya yönelik çabaları Romalılar tarafından engellenmiş, hükümdarlığı sırasında Roma İmparatorluğu'nun yayılması hız kazanmıştır.

II. Demetrios'la karısı Phthia'nın (Khryseis) oğluydu. Babasının İÖ 229'da ölmesinin ardından tahta çıkan kuzeni Antigonos Doson tarafından evlat edinildi. Antigonos'un İÖ 221 yazında ölümü üzerine tahta çıktı. Sparta, Aitolia ve Elis'le yaptığı savaşta (İÖ 220-217) Helen Birliği'ni destekleyerek ünlendi. II. Kartaca Savaşı sırasında İÖ 215'te İtalya'yı istila eden Kartacalı general Hannibal'le ittifak kurdu. Aynı yıl Illyria'da Roma himayesindeki devletlere saldırarak Roma İmparatorluğu'yla Makedonya arasında 10 yıl sürecek I. Makedonya Savaşı'nı başlattı. Romalılar Philippos'a karşı Aitolia Birliği'ne bağlı Yunan kentleriyle ittifak kurdularsa da Philippos müttefiklerine yardımı etkin biçimde sürdürdü. Romalıların İÖ 207'de bölgeden çekilmesinin ardından İÖ 206'da Aitolia'yı ayrı bir anlaşmaya zorladı. Ertesi yıl da Makedonya lehine koşullar içeren Fenike Barışı'nı imzalayarak Roma'yla savaşa son verdi.

Bu tarihten sonra doğuya yönelen Philippos Rodos'u hedef alan çeşitli entrikalar düzenledi. İÖ 203-202 yıllarında Mısır kralı V. Ptolemaios'un topraklarını yağmalamak üzere Suriye kralı III. Antiokhos'la anlaştı. Ama Khios (Sakız Adası) açıklarındaki bir deniz savaşında Rodoslular ve Pergamonlular (Bergamalılar) tarafından yenilgiye uğratıldı (İÖ 201). Saldırıya ilişkin abartılı öyküler, Roma'nın Makedonya'ya yeniden savaş açmasına neden oldu. II. Makedonya Savaşı (İÖ 200-196) olarak bilinen bu savaş sırasında Romalıların Makedonya (İÖ 199) ve Tesalya'ya (İÖ 198) düzenledikleri seferlerle Yunanistan'daki konumu sarsılan Philippos, İÖ 197'de Tesalya'daki Kynoskephalai'de Romalılar karşısında kesin bir yenilgiye uğradı.

Philippos yaşamının son yıllarında krallığını güçlendirmek için çalıştı. Mali alanda düzenlemelere gitti, çeşitli toplulukları yaşadıkları yerlerden başka yerlere yerleştirdi, madenleri yeniden işletmeye açtı, merkezi ve yerel paralar çıkarttı. İÖ 184, İÖ 183 ve İÖ 181 yıllarında gerçekleştirdiği üç seferle Balkanlar'da üstünlüğünü kabul ettirdi. İÖ 179'da Bastarnae halkını Dardanielilere karşı kışkırtmanın yollarını aradığı bir sırada öldü.

Philippos (d. İÖ 20 - ö. İS 34), Yahuda kralı I. Herodes'in (Büyük) oğlu.

Herodes'in vasiyetinde Roma imparatoru Augustus'un yaptığı değişiklik doğrultusunda, Taberiye Gölünün doğusunda kalan bölgeye (bugün İsrail'in kuzeyi, Lübnan ve Suriye'nin güneyi) *tetrarkhes* (eyaletin dörtte birinin yöneticisi) olarak atandı. Yahuda'nın bu en geri ve yoksul bölgesini başarıyla yönetti. Yahudilerin sayısı çok az olduğundan Helenleştirme politikası izledi. Bastırdığı sikkelere Roma imparatorunun resmini koydu. Taberiye Gölünün kuzey kıyısındaki Beytsayda kentini yeniden kurdu ve imparatorun kızının onuruna adını Iulias olarak değiştirdi. Şeria Irmağının kaynağı yakınlarında kurduğu kente Yunan modelinden yola çıkarak geniş özerklik tanıdı. Hükümdarlığının sonlarına doğru evlendiği Salome, Vaftizci Yahya'yı öldürmesi için Herodes Antipas'a baskı yapan annesi Herodias'a yardım etti.

Philippus, lakabı ARAP PHILIPPUS. Latince tam adı MARCUS IULIUS PHILIPPUS (ö. 249), 244-249 arasında Roma imparatoru.

Eques (şövalye) sınıfından, Arap kökenli ünlü bir aileden geliyordu. İmparator III. Gordianus onun da katılmış olabileceği bir ayaklanmada öldürüldüğünde, *praefectus praetorio*'ydu (yüksek vali). Imparator olur olmaz Perslerle barış yaptı; Gotlara ve Tuna boyundaki öbür kabilelere karşı sefer düzenledikten sonra 248'de kentin kuruluşunun 1000. yıldönümünü kutlamak üzere Roma'ya döndü. Eyaletlerdeki bazı ordu komutanlarının başlattığı ayaklanmalardan birinde Decius'a yenilerek öldürüldü (249). Ardından Decius tahta çıktı.

4. yüzyıldan başlayarak Hıristiyan yazarlar Philippus'u ilk Hıristiyan imparator kabul etmiştir. Ama kendisi Hıristiyanlığı açıkça kabul etmediği için bu savın doğruluğu kuşkuludur.

Philips, Peter (d. 1561 - ö. 1628, Brüksel). İngiliz madrigal, motet ve klavyeli çalgı müziği bestecisi.

Papalığa bağlı bir Katolik olduğundan 1582'de İngiltere'den ayrılarak İtalya'ya gitti ve Roma'daki English College'da orgcu oldu. 1585'te hizmetine girdiği Lord Thomas Paget'le birlikte birçok yer dolaştı. O ölünce (1590) Anvers'e gitti. 1597'de Brüksel'e yerleşerek Avusturya arşidükü Albrecht'in kraliyet şapelinin orgculuğuna atandı. 1593'te Felemenk yönetimince Kraliçe I. Elizabeth'i öldürmeyi planlamakla suçlandı, ama hapse atılıp yargılandıktan sonra salıverildi. 1610'da kilise kurulu üyeliğine seçildi.

Philips 1596, 1598 ve 1603'te İtalyanca sözlü madrigallerini yayımladı. 1612-33 arasında kilise müziğinin sekiz cildi çıktı. Ölümünden sonra yayınlanan bir missa kitabı günümüze ulaşmadı. Kompozisyonları Thomas Morley'nin *First Book of Consort Lessons* (1599; Birinci Toplu Seslendirme Dersleri Kitabı) ve *Fitzwilliam Virginal Book* (Fitzwilliam Virginal Kitabı) gibi derlemelerde yer aldı. Philips'in üslubu hem

İtalyan ve Felemenk, hem de İngiliz özellikleri taşır. J. P. Sweelnick'ten etkilenmiş, yer yer William Byrd'ü andıran çoksesli pasajlar yazmıştır.

Philips' Gloeilampenfabrieken NV, elektrikli ve elektronik donanımla ev araçları üretiminde uzmanlaşan Hollanda şirketi. Merkezi Eindhoven'dadır.

Şirketin kökleri 1891'de Philips and Company'nin kurulmasına değin iner. 1899'da bir ortaklığa dönüşen ve 1912'de bugünkü adını alan şirket, 1939'da Avrupa dışındaki varlıklarını İngiltere'deki British Trust'la ABD'deki American Trust'a devretti.

Şirketin ürünleri arasında ampul, pil, televizyon, radyo, video, elektrikli ev araçları, büro donanımı, telekomünikasyon ve bilgisayar sistemleriyle çeşitli sanayi donanımları sayılabilir. Şirket ayrıca müzik aletleri, mobilya ve spor gereçleri üretir. Avrupa ve ABD'de müzik kayıtları ve film yapımında etkinlik gösteren bağlı şirketleriyle birçok ülkede üretim ve pazarlama işlerini yürüten yan kuruluşları vardır.

Phillips eğrisi, iktisatta, parasal ücretlerin değişim oranıyla işsizlik oranı arasındaki ilişkinin grafik anlatımı. A. W. Phillips 1958'de yayımladığı makalede İngiltere'de 1861-1957 arasındaki işsizlik oranlarıyla parasal ücretlerin değişim oranlarını bir grafik

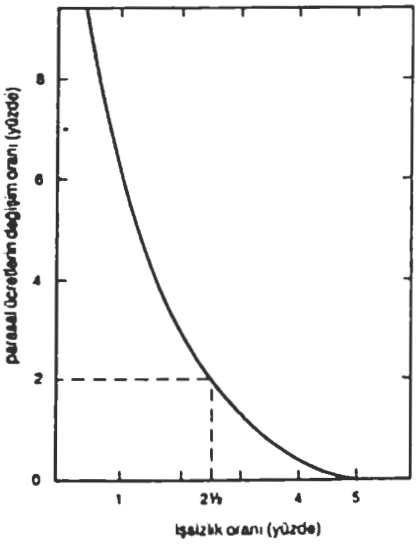

Phillips eğrisi
Economica, 1958

üzerinde göstererek, ithalat fiyatlarında olağanüstü artışların görüldüğü yıllar dışında, parasal ücretlerin değişim oranının işsizlik düzeniyle açıklanabileceğini savundu. Geleneksel iktisat kuramında da öngörüldüğü gibi, işsizlik oranlarının düşük olduğu dönemlerde işverenler arasındaki rekabet nedeniyle nitelikli işgücüne ödenen ücretler yükselecek, işsizlik oranlarının yüksek olduğu dönemlerde ise parasal ücretlerdeki değişim oranı daha düşük olacaktır.

Phillips eğrisinin en önemli sonucu, belirli bir işsizlik oranının belli bir ücret artış oranına denk düştüğü görüşüne dayalı olarak, düşük işsizlik oranıyla düşük enflasyon oranı hedeflerinin aynı anda gerçekleşmeyeceğini öngörmesidir. Ama özellikle son yıllarda işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkinin istikrarsızlığına dikkat çeken bazı iktisatçılar, bu ilişkinin açıklanmasında Phillips eğrisinin yeterli bir araç olmadığını öne sürmüşlerdir. 1970'lerin başlarında birçok ülkede olduça yüksek işsizlik oranlarının parasal ücretlerdeki olağanüstü artışlarla birlikte görülmesi Phillips eğrisinin bir çözümleme aracı olarak önemini azaltmıştır.

Phillips Petroleum Company, ABD'nin önde gelen petrol şirketi. Merkezi Oklahoma'daki Bartlesville'dedir.

1917'de kurulan şirket, Oklahoma'yla Kansas'ta Frank ve L. E. Phillips'e ait petrol çıkarılan arazileri satın aldı. 1927'de bir petrol rafinerisini bünyesine kattı. Günümüzde araştırma, çıkarma, taşıma, işleme, pazarlama ve dağıtım da içinde olmak üzere petrol sektörünün bütün dallarında etkinlik gösterir. Kuzey Denizi, Nijerya ve Endonezya'da petrol ve doğal gaz alanında önemli varlıkları bulunan şirket, ürünlerini Phillips 66 adıyla başta Ortabatı'da olmak üzere ülke içinde ve dışında pazarlar. Ayrıca Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa, Afrika, Avustralya ve Uzakdoğu'da yan kuruluşları vardır.

Phillpotts, Eden (d. 4 Kasım 1862, Abu Dağı, Racasthan, Hindistan - ö. 29 Aralık 1960, Broad Clyst, Exeter yakınları, Devon, İngiltere), İngiliz romancı, şair ve oyun yazarı. Özellikle Devon ortamında geçen ve Thomas Hardy'nin üslubunu anımsatan romanlarıyla tanınır.

Plymouth'ta öğrenim gördü. On yıl bir sigorta şirketinde çalıştı. Daha sonra tiyatro öğrenimi gördü, ardından da yazarlığa başladı. Çoğu Devon'daki kırsal yaşamı konu alan yüzü aşkın roman yazdı. Önemli yapıtları arasında *Children of the Mist* (1898; Sis İçindeki Çocuklar), *Sons of the Morning* (1900; Sabahın Oğulları) ve *Widecombe Fair* (1913; Widecombe Panayırı) adlı romanlar; çocukluğuyla gençliğini anlattığı *The Human Boy* (1899; İnsan Çocuk) ve *The Waters of the Walla* (1950; Walla'nın Suları) adlı otobiyografik yapıtlar; *The Farmer's Wife* (1917; Çiftçinin Karısı) ve *Yellow Sands* (1926, kızı Adelaide ile birlikte; Sarı Kumlar) adlı oyunlar; *The Iscariot* (1912), *Brother Beast* (1928; Kardeşim Hayvan) ve *The Enchanted Wood* (1948; Büyülü Orman) adlı şiir kitapları ile şiirleriyle denemelerini derlediği *One Thing and Another* (1954; Bu ve Başkası) sayılabilir.

Phillyrea *bak.* akçakesme

Philodemos (d. İÖ y. 110, Gadara [bugün Ümm Kays], Suriye - ö. İÖ y. 35, Herculaneum, Campania), Epikurosçuluğun Roma'ya yayılmasında önemli rol oynamış Eski Yunanlı şair ve filozof.

Atina'da Epikurosçu filozof Saydalı (Sidon) Zenon'un öğrencisi olduktan sonra İÖ y. 75'te Roma'ya giderek, Romalı soylu Lucius Calpurnius Piso'nun öğretmeni oldu ve Piso'nun Napoli yakınlarındaki Herculaneum'da bulunan villasına taşındı. Bu villanın kalıntıları arasında, Philodemos'un yazılarından bazı bölümler bulunmuştur. Philodemos, klasik estetik öğretilerine ters düşen sanat kuramıyla da tanınmakla birlikte, ünü daha çok Palatin Antolojisi'ndeki aşk epigramlarından kaynaklanır. Sonraki Romalı şairler Vergilius, Ovidius ve Horatius yapıtlarında bu şiirlere anıştırmalar yapmışlardır.

Philodendron *bak.* filodendron

Philokalia (Yunancada "İyilik ve Güzellik Sevgisi"), Rum keşiş metinlerinden oluşan düzyazı derleme. Doğu'da manastır yaşamının ve genel olarak Ortodoks dindarlığın ruhani bakımdan yenilenmesinin bir parçası olmuştur. Rum keşiş Nikodimos'la Korinthos piskoposu Makarios tarafından derlenerek ilk kez 1782'de Venedik'te yayımlanmıştır. Euagrios Pontikos'tan Gregorios Palamas'a değin Doğu'nun bütün ünlü münzevilerinin yayımlanmamış yazılarını içerir.

Philoksenos (MABBUGLU), Süryanice AHSENAYA (d. y. 440, Tahal, Bet-Germai [Kerkük yakınları, Irak] - ö. y. 523, Gangra, Paflagonya [Samsun yakınları]), Süryani Kadim Kilisesi'nin önderlerinden ilahiyatçı ve yazar.

Edessa (Urfa) Okulu'nda öğrenim gören Philoksenos Nasturi öğretisine karşı çıktı. İskenderiyeli Kyrillos'un ılımlı yaklaşımını izleyerek Hz. İsa'nın tanrısal doğasının insani doğasına üstün olduğunu vurguladı. Ama Monofizit kuramı yaydığı ve başta Khalkedon (Kadıköy) Konsili'nin (451) kararları olmak üzere geleneksel ilahiyatçıların öğretilerini heretiklik olarak nitelediği için Antiokheia (Antakya) patriği tarafından Edessa'dan sürüldü. Kendisine yöneltilen suçlamaları İmparator Zenon'un huzurunda yanıtladı ve yaklaşık 482'de kilise yöneticilerinin istekleri doğrultusunda bir iman ikrarında bulundu. 485'te, Monofizit Antiokheia patriği Petros'un desteğiyle Suriye'de bugünkü Halep yakınlarında Hierapolis (Mabbug) piskoposluğuna atandı. Petros'un ardılı II. Flavianos döneminde kovuşturmaya uğradı ve Konstantinopolis (İstanbul) patriği Makedonios tarafından heretiklikle suçlandı. Ama yeni imparator I. Anastasios'un desteğiyle geleneksel öğretiye bağlı piskoposların yerine Monofizit din adamlarını yerleştirmeye girişti. 512'de Monofizit Severos'un Antiokheia patrikliğine atanmasını sağladı. İmparator I. Justinos'un tahta çıkması üzerine Bulgaristan'daki Philippopolis'e (bugün Plovdiv) sürüldü.

Yaklaşık 508'de yardımcı piskoposu (*khorepiskopos*) Hierapolisli Polykarpos'la birlikte Yeni Ahit'i Süryaniceye çeviren Philoksenos'un kuramsal yazılarının Monofizit öğretiyle bağlantısı yüzeyseldir. Ama Hz. İsa'nın doğasıyla ilgili karmaşık sorunları aydınlatma yönündeki özgün katkıları dolayısıyla Süryani Kadim Kilisesi'nin azizi olarak anılmıştır.

Philoksenos Sarnıcı *bak.* Binbirdirek Sarnıcı

Philoktetes, Troya Savaşı'nın son aşamalarında önemli rol oynayan efsanevi Yunan kahramanı.

Herakles'in cesedinin yakıldığı odun yığınını ateşlemesi için Herakles'in yayı ve okları, Philoktetes'e (ya da babası Poias'a) verilir. Zamanla ünlü bir okçu olarak tanınan Philoktetes, Troya Savaşı'na katılmak üzere yola çıkar. Ama yolda ayağını yılan sokunca Troya'ya gidemez ve bir adaya bırakılır. Bir kâhinin, Troya'nın ancak Herakles'in yayı ve oklarının yardımıyla alınabileceğini söylemesi üzerine, Yunanlı savaşçılar Odysseus ve Diomedes, Philoktetes'i kendileriyle birlikte Troya'ya gelmesi için ikna ederler. Troya'ya geldikten sonra yarası iyileştirilen Philoktetes, Troya kralı Priamos'un oğlu Paris'i öldürerek kentin düşmesinde önemli rol oynar. Daha sonra yurduna döner ve İtalya'nın güney kesimlerinde yapılan bir çarpışmada ölür. Öyküsü eski Yunanlı yazar Sophokles'in *Philoktetes* adlı yapıtına konu olmuştur.

Philolaos (ü. İÖ y. 475), Pythagorasçı okula bağlı Eski Yunanlı filozof.

Pythagoras'ın sayısal gruplandırmanın önemini vurgulayan sayı kuramını savundu; özellikle de ilk dört sayının toplamı olan 10 sayısının içkin özellikleriyle ilgilendi. Akademia'da Platon'un ardılı olan Speusippos'un ilk dört sayı öğretisini Philolaos'un bir kitabından aldığı söylenir. Yapıtlarının ancak bazı parçaları günümüze ulaşan Philolaos'un Pythagorasçılığı sistemleştiren ilk filozof olduğu görüşü de tartışmalıdır.

Philombe, René, asıl adı PHILIPPE-LOUIS OMBEDE (d. 1930 Ngaoundéré, Kamerun), Kamerunlu romancı, şair, gazeteci, oyun ve deneme yazarı.

Genç yaşta siyasal ve kültürel etkinlikler içinde yer aldı. 1949'da polis oldu. Polislerin sendikalaşmasında önemli bir rol oynadı ve Douala'daki sendikanın sekreterliğine getirildi. 1950'lerin ortalarında belkemiğindeki bir hastalık sonucu sakat kalınca, yazmaya ağırlık verdi. 1957'de yazdığı *Lettres de ma cambuse* (1964; Kulübemden Öyküler) ile Académie Française'in verdiği Mottard Ödülü'nü kazandı. Öbür yapıtları arasında, adil olmayan evlilik âdetlerini konu aldığı *Sola, ma chérie* (1966; Sola, Sevgilim) ve küçük bir köyde bir misyonerin sömürge yönetimiyle çatışmasını anlattığı *Un Sorcier blanc à Zangali* (1970; Zangali'de Bir Beyaz Büyücü) adlı romanları ile şiirlerden oluşan bir roman olarak nitelendirilen *Choc anti-choc* (1978) ve bir trajedi olan *Africapolis* (1978) sayılabilir. Son iki yapıt, diktatörlük baskısı altındaki yaşamın yarı örtük alegorileridir.

Philombe, Kamerunlu Ulusal Şair ve Yazarlar Birliği'nin (1960) kurucularından biridir; ayrıca birliğin genel sekreterliğini de üstlendi. Yurtsever edebi etkinlikleri yüzünden uzun yıllar hapsedildi. 1981'de, evinde göz hapsinde tutulma koşuluyla serbest bırakıldı, ama çalışmalarının tümüne el kondu.

Philon (İSKENDERİYELİ), YAHUDİ PHILON olarak da bilinir, Latince PHILO IUDAEUS (d. İÖ 15-10, İskenderiye - ö. İS 45-50, İskenderiye), Helenistik Yahudiliğin en önemli temsilcisi sayılan Yahudi filozof. Vahye dayalı iman ile felsefi düşünce arasında bir bireşim deneyen ilk düşünür olarak felsefe tarihinde önemli yeri vardır.

Yahudi tarihçi İosephos (ü. 1. yy) Philon'un soylu bir aileden geldiğini yazar. İskenderiyeli öteki Yahudiler gibi Philon da bir Yunan *gymnasion*'unda öğrenim görmüş olabilir. Tümünü Yunanca kaleme aldığı yapıtlarında çok sayıda Yunan yazarından, özellikle manzum oyun ve destan şairlerinden söz eder; Yunan retorik okullarının tekniklerini kullanır, *gymnasion*'ları över.

Öte yandan yapıtları, kendini tam anlamıyla dindar bir Yahudi saydığını gösteren ipuçları içerir. Ortaçağdan önce Yahudi hukukunun Talmud dışında en geniş derlemesi sayılan Philon'un yapıtları Halaha(*) ve ibadet alanlarında Filistin ile Diaspora(*) ilişkilerini aydınlatmak bakımından özel önem taşır. Hukuk alanında Filistin'de yürürlükte olan yaklaşımı genel olarak paylaşır; ama bazı ayrıntılarda ondan ayrılır ve genellikle Yunan ve Roma hukukuna dayanır.

Philon'un yaşamında belirlenebilen olaylardan biri, 39 ya da 40'ta İskenderiye'de Yahudilere karşı düzenlenen bir soykırımdan sonra, Ptolemaios döneminde güvence altına alınan ve İmparator Augustus'un onayladığı Yahudi haklarını geri vermesini istemek için İmparator Caligula'ya giden bir heyete başkanlık etmesidir.

Philon'un özgün yapıtları üç grupta toplanabilir:

1) Tora'nın, özellikle Tekvin'in belirli bazı âyetlerini ya da konularını temel alan deneme ve vaazlarının 25'i günümüze ulaşmıştır.

2) Felsefi ve dinsel denemeleri insanın özgürlüğü, dünyanın yaratılmamışlığı ve yok edilemezliği, Tanrı'nın dünyayla ilişkisi, hayvanların ruhları gibi konuları işler. Bazılarının yalnızca Ermenice çevirileri günümüze ulaşmıştır.

3) Dönemin güncel sorunlarını konu alan denemeleri arasında Therapeutae mezhebiyle ilgili bir övgü, İosephos'un *Pros Apiona* (Apion'a Karşı) adlı yapıtına benzer bir Yahudilik savunusu, Roma'nın Mısır valisi Aulus Avillius Flaccus'un İskenderiye Yahudilerine karşı işlediği suçlarla ilgili bir yazı ile Caligula'ya elçilik deneyimini aktardığı bir metin sayılabilir.

Philon'un felsefi görüşleri özellikle Platon, Aristoteles, Yeni-Pythagorasçılar, Kynikler ve stoacıların etkisi altında gelişmiştir. Temel felsefi yaklaşımı Platon'a yakındır. Ama kozmoloji ve etik gibi konularda özellikle Aristoteles'e çok şey borçludur. Öte yandan Yeni-Pythagorasçılardan, sayıların özellikle de yedi sayısının mistik anlamı ve ölümsüzlüğe hazırlık olarak özdisiplinli bir yaşam sürdürmekle ilgili görüşlerini almıştır. Kynikler de eleştiri yöntemleriyle, Philon'un görüşlerini açıklama biçimi üzerinde etkili olmuştur.

Başka okullara oranla stoacıların terminolojisini daha sık kullanmakla birlikte, Philon bu okulun da düşüncelerini eleştirdi. Tanrı'nın varlığının bilinebilirliği ile özünün bilinemezliği arasındaki ayrımı ilk kez vurguladı. O dönemde geçerli olan Yunan felsefi düşüncesinin, doğanın değişmez yasalarına bağımlı evrensel kayra anlayışına karşı, doğa yasalarını geçersiz kılabilen bireysel kayra anlayışını savundu. Platonculuğun maddenin öncesizliği kuramını reddetmedi, ama bu maddenin de yaratılmış olduğunu ileri sürdü. Yahudi ilahiyatına ilişkin görüşlerini de Platon'un idea öğretisiyle özgün bir biçimde uzlaştırdı. İdeaların Tanrı'nın öncesiz ve sonrasız düşünceleri olduğunu, Tanrı'nın bunları dünyayı yaratmadan önce gerçek varlıklar olarak yarattığını öne sürdü.

Philon kozmosu, ikinci bir tanrı olarak tanımladığı *Logos*'un yönettiği büyük bir varlık zinciri olarak görüyordu. Platon'dan farklı olarak *Logos* terimini ideaların ideası ve bir bütün olarak idealar anlamında kullandı, düşünülür dünyanın *Logos*'un sınırları içinde yer aldığını ileri sürdü. *Logos*'u Tanrı'nın ilk oğlu ve Tanrı'nın imgesi biçiminde adlandırarak Hıristiyan öğretisine öncülük etti. Mistik Tanrı aşkını vurgulamasıyla da yeni bir adım attı. Bazı araştırmacılara göre, yalnızca dönemin yaygın söyleminin parçası olduğu için, pagan dinlerinin ve gizem kültlerinin terminolojisini, örneğin *enthousiasmos* (Tanrı'yı kendi içinde taşımak) terimini kullandı. Belki de Yahudiliği mistik bir biçimde sunarak, Diaspora döneminde Yahudiliğin gizem dinleriyle rekabet edebilmesini sağlamaya çalıştı. Tevrat'ı sözüne uygun biçimde yorumlamaya özen göstermesi, aşırı alegorileri reddetmesi, dine yeni girenler için uygulanan özel ayinlerden söz etmemesi ve belirli bir gizem kültüne bağlı olduğu yönünde hiçbir kanıtın olmaması, Philon'un özünde Yahudiliğin ana akımı içinde yer aldığının göstergesi sayılabilir. Ama beden-ruh dualizmini, Tanrı ile dünya çelişkisini ve Tanrı'nın dolaysız bir deneyimle tanınmasını vurgulayarak İÖ 2. yüzyılda önem kazanan dualist din gnostisizmin de habercisi olmuştur.

Philon etik kuramında o güne değin Yunan felsefe yazınında sözü edilen iki erdemi, iman ve insanca davranışı vurguladı. Ama ona göre mutlak mutluluk insanların kendi çabalarıyla değil, ancak Tanrı'nın kayrasıyla elde edilebilirdi. Siyaset kuramında ise Philon en iyi yönetim biçiminin demokrasi olduğunu da birçok yerde belirtti. Ama onun için demokrasi özel bir yönetim biçimi değildi; tüm insanların yasa önünde eşit olduğu her yönetim biçiminin gereğiydi. Dolayısıyla tüm yönetim biçimlerinin en iyi öğelerini birleştiren Yahudi yasaları temel amaç olmalıydı. Tarihin sonul hedefi de bütün dünyanın demokratik yapıda bir devlet durumuna gelmesiydi.

Philopoimen (d. İÖ y. 252, Megalopolis, Arkadia - ö. İÖ 182, Messinia, Messenia), Akhaia Birliği'nin askeri gücünün artmasında önemli rol oynayan Yunanlı general.

Akademia üyesi filozoflardan Ekdelos ve Demophanes tarafından orduda görev almak üzere yetiştirildi. Girit'te 10 yıl paralı askerlik yaptıktan sonra Akhaia'ya döndü ve İÖ 210-209 dönemi için birliğin süvari komutanlığına seçildi. Süvari birliklerinde yeniden örgütlenmeye giderek Elea sınırında Aitolialıları yenilgiye uğrattı. Konfederasyon generali olarak görev yaptığı İÖ 208-207 döneminde Makedonyalıların ağır zırhlarını ve *phalanks*(*) taktiklerini kullanarak Makhanidas komutasındaki Sparta ordusunu İÖ 207'de Mantineia'da yendi. İÖ 206-205 ve İÖ 201-200 dönemlerinde iki kez daha generallik yapan Philopoimen, Ispartalı Nabis'i Messinia'dan çıkardı ve Tegea'da bozguna uğrattı. Dördüncü generallik döneminde (İÖ 193-192) bir deniz savaşında Nabis'e yenildiyse de Gythieon yakınlarında Nabis'in ordusunu hemen hemen bütünüyle yok etti. Romalı general Flaminius'un engellemesi sonucu ele geçiremediği Sparta'yı Nabis'in öldürülmesinin (İÖ 192) ardından ilhak etmeyi başardı. Bu tarihten sonra Akhaia Birliği'nde tartışmasız bir siyasal otorite elde etti. Messinia'nın ayaklanmasının ardından çıkan çarpışmada tutsak düştü ve zehirlenerek öldürüldü (İÖ 182). Yaşamöyküsü Plutarkhos tarafından kaleme alınmıştır.

Philoponos, Ioannes, IOANNES GRAMMATIKOS olarak da bilinir (ü. 6. yy), Yunanlı Hıristiyan düşünür, ilahiyatçı ve edebiyat bilgini. İlkçağ Helenistik düşüncesine Hıristiyanlığa dayalı bağımsız bir bireşim kazandırmıştır. Yapıtlarının Süryanice ve Arapça ile bazı Batı dillerine çevrilmesi bu kültürler üzerinde etkili olmuştur.

İskenderiyeli olan Philoponos burada Aristoteles'in ünlü yorumcusu Ammonios Hermiai'nin yanında öğrenim gördü. Yeni-Platoncu idealizm ve Hıristiyan öğretisi çerçevesinde Aristoteles'e eleştirel bir yorum getirdi. Aristoteles'in ilk neden kavramı ile Hıristiyanlığın Tanrı kavramını özdeşleştirdi. Hıristiyanlığın yaratılış öğretisini savunmak amacıyla yazdığı incelemesinde 5. yüzyılın Yeni-Platoncu düşünürlerinden Proklos'un görüşlerine karşı çıktı. Philoponos'un Aristoteles'in öğretisini Hıristiyanlaştırması, kiliseden gelen eleştirilere karşın İskenderiye Okulu'nun varlığını sürdürmesine bir olasılıkla katkıda bulundu. Philoponos Aristoteles'in önemli yapıtları üzerine yorumlar yazdı. Din felsefesiyle ilgili en önemli yapıtı *Diaitetes e peri henoseos*'ta (Aracı ya da Birlik Üzerine) Üçleme öğretisini işledi. Hz. İsa'nın yalnızca tanrısal tek bir doğası olduğunu, ama İsa'nın insani varlığının kişilik özelliği taşımasa da tanrısal doğayla yapısal birliği yüzünden tümüyle ortadan kalkmadığını savundu. Bu kuramının geleneğe uygun olduğunu öne sürerek Papa I. Leo'nun (440-461) ve Khalkedon (Kadıköy) Konsili'nin (451) öğretilerini eleştirdi; Monofizit eğilim taşıdığı öne sürülen yapıtları Konstantinopolis (İstanbul) Konsili tarafından yasaklandı.

Philoponos Aristotelesçilerin ve stoacıların bütün insanlarda tek bir evrensel zihnin etkin olduğu görüşüne karşı çıktı ve herkesin bireysel bir zihin taşıdığını savundu. Batı düşüncesine öteki özgün katkıları arasında,

hızın, kuvvetin bu kuvvete karşı koyan direnci aşan bölümüyle doğru orantılı olduğunu ileri sürerek Aristoteles'in harekete ilişkin kinetik kuramını geliştirmesinden söz edilir. Philoponos'un dilbilgisi üzerine iki incelemesi daha sonra gözden geçirilerek düzeltilmiş ve bir sözlük biçiminde ortaçağ boyunca kullanılmıştır.

Philostorgios (d. y. İS 368, Borissos, Kapadokya - ö. y. 433, Konstantinopolis? [İstanbul]), Ariusçu Bizanslı tarihçi. Philostorgios'un ancak bir bölümüyle korunabilmiş olan kilise tarihi, yazılı Ariusçu kaynakların tek kitapta toplanmış en kapsamlı derlemesidir.

Philostorgios, 20 yaşından sonra Konstantinopolis'te öğrenim gördü. Aşırı Ariusçuluğun önde gelen savunucularından Kyzikos'lu Eunomios'un müritleri arasına katıldı. İmparator II. Theodosius döneminde 425-433 arasında imparatorluğun doğusundaki bütün Ariusçu toplulukları ziyaret ettikten sonra 12 ciltten oluşan kilise tarihini yazdı. 300-425 arasındaki dönemi kapsayan yapıt, 4. yüzyılda yaşayan tarihçi Eusebios'un *Ekklesiastike historia* (Kilise Tarihi) adlı anıtsal yapıtını sürdürmeyi amaçlıyordu. Yapıt, Hıristiyan inancının us yoluyla anlaşılabilirliğini vurgulayan Ariusçu yaklaşımı nedeniyle kültürlü Yunanlılar arasında yankı uyandırdı. Philostorgios'a göre Roma İmparatorluğu'nun ve klasik kültürün yerini barbarlığa bırakarak yıkılması, Hıristiyanlığın kıyamet öğretisini doğruluyordu.

Bizans vakayinameleri Philostorgios'un, 3. yüzyılda yaşayan Yeni-Platoncu Porphyrios'a karşı Hıristiyanlığı savunan bir yapıtından söz ederse de bu yapıt bulunamamıştır.

Philostratos, Eski Yunanlı bir yazar ailesinin üyeleri. Genellikle birbirleriyle karıştırılır ve bazı yapıtların hangisine ait olduğu tartışma konusudur.

"Atinalı" olarak da bilinen Flavios Philostratos (d. İS y. 170 - ö. y. 245) Atina'da öğrenim gördü ve 202'den sonra Roma'nın Suriyeli imparatoriçesi Iulia Domna'nın çevresindeki filozoflar arasına katıldı. İmparatoriçe ölünce, Tyros (Sur) kentine yerleşti. Yapıtları arasında, atletizm yarışmalarıyla ilgili *Peri Gymnastikes* (Beden Eğitimi Üzerine), Pythagorasçı filozof Tyana'lı (Kemerhisar) Apollonios'un yaşamöyküsü, hem İÖ 5. yüzyılda yaşayan klasik sofistler, hem de daha sonraki filozof ve retorik ustalarını konu alan *Bioi sophiston* (Sofistlerin Yaşamı), hukuk ve doğa üzerine bir tartışma ve aralarından biri Ben Jonson'ın "Drink to Me Only with Thine Eyes" şiirine esin kaynağı olan manzum aşk mektupları sayılabilir.

"Lemnoslu" (Limni) olarak bilinen Philostratos (d. İS y. 190), Flavios Philostratos'un damadıdır. Ravennalı Aspasios'a yazılmış bir mektupla Napoli'deki bir sütunlu galeride bulunan mitolojik konulu, gerçek ya da hayali 65 resmi konu eden iki kitaplık *Eikones*'in (Tasvirler) ilk dizisinin yazarıdır. Helenistik dönem resim sanatı üzerine önemli bir kaynak olan bu yapıtıyla Goethe'nin hayranlığını kazanmıştır.

"Genç" olarak da bilinen Philostratos, Lemnoslu Philostratos'un torunu ve ikinci *Eikones* dizisinin (İS 3. yy) yazarıdır.

Philotheos Kokkinos (d. y. 1300, Salonika, Yunanistan - ö. 1379, Konstantinopolis [İstanbul]), 1353'ten sonra Konstantinopolis patriği. 14. yüzyılda Bizans'ta manastır ve din yaşamındaki canlanmaya öncülük etmiştir.

Aynaroz (Athos) Dağındaki büyük manastırda başkeşiş olan Philotheos burada Azız Gregorios Palamas'la(*) yakın dostluk kurdu, *hesykhia* akımının başlıca sözcüleri arasına girdi. 1347'de Konstantinopolis yakınlarındaki Herakleia'nın piskoposluğuna getirildi, ama genellikle başkentte kaldı. İmparator VI. Ioannes Kantakuzenos'un koruması altına giren Philotheos, Kasım 1353'te Konstantinopolis patrikliğine getirildi. 1354'te V. Ioannes Palaiologos tarafından görevinden alındıysa da I. Kallistos tarafından yeniden aynı göreve atandı. 1364'te yeniden patrikliğe getirildikten sonra, V. Ioannes'in Papa V. Urbanus ve XI. Gregorius ile görüşme girişimlerine karşı çıktı. Bağımsız bir kilise politikası izleyerek Sırp, Bulgar ve Rus Ortodokslarının Rum patrikliğiyle ilişkilerini güçlendirdi. Buna koşut olarak Konstantinopolis patrikliğinin tüm Doğu kiliseleri üzerindeki üstünlüğü kuramını ortaya attı. Kiev'in ve tüm Rusya'nın yönetsel yetkilerini Moskova'da oturan tek bir metropolite bağlayarak Rusya'nın siyasal ve dinsel ilişkilerini yönlendirdi.

Phitsanulok, Tayland'ın ortakuzey kesiminde kent. Nan Irmağı (*mae nam*) kıyısında, Bangkok-Chiang Mai demiryolu üzerinde yer alır. Havalimanı da bulunan kentin Sukhothai ve Khon Kaen'le havayolu bağlantısı vardır. Phitsanulok'un güney kesimindeki ticaret merkezinde pirinç, pamuk ve tütün alım satımı yapılır. Surlarla çevrili eski kent 13. yüzyılda kurulmuş, 1350'den 1767'ye değin büyüklük ve önem bakımından, başkent Phra Nakhon Si Ayutthaya'dan sonra ülkenin ikinci kenti olmuştur. Wat Phra Si Rattana Mahathat'ta güzelliğiyle ünlü bir tunç figür olan Phra Buddha Jinaraj yer alır. Nüfus (1985 tah.) kent, 76.008.

Phlox *bak.* alevçiçeği

Phnom Penh, Khmer dilinde PHNUM PÊNH. Kamboçya'nın başkenti. Basâk (Bassac), Sab ve Mekong (Mékôngk) ırmak sistemlerinin kavşağında yer alır. Irmakların oluşturduğu "X" biçimindeki kavşak Kamboçya'da Tônlé Buan Muk (dört yönlü ırmak) olarak bilinir. Phnom Penh 1434'te Angkor Thom'un yerine başkent olması için inşa edildi. Bu konumunu zaman zaman yitirdiyse de sonuçta 1865'te Kral Norodom tarafından yeniden başkent yapıldı. Çevresinde yönetsel olarak bağımsız Kândal ili (*khêt*) yer alır. Eskiden dokumacılık, ilaç ve makine üretimi gibi çeşitli sanayi etkinlikleriyle kültürel etkinliklerin merkezi olan kent Kızıl Khmerler'in iktidarı sırasında (1975-79) büyük ölçüde boşaltıldı. Etkileyici bir görünümü olan kent kraliyet sarayının ve gümüş yer döşemeleriyle ünlü Preah Morokot Pagodası'nın çevresinde kurulmuştu. VII. Jayavarman Sanat Müzesi'nde Khmer mücevherleri, Ulusal Müze'de ise Khmer sanat ürünleriyle tarihsel belgeleri sergilenirdi. Kentte Phnom Penh Ulusal Üniversitesi'nin (1956'da Khmer Kraliyet Üniversitesi olarak kuruldu) yanı sıra bağımsız Budacı Üniversite'yle, Budacılık ve Pali konularında araştırmalar yürüten enstitüler etkinlik gösterirdi. Yakın döneme değin gösterilerini yalnızca Kamboçya kraliyet ailesi önünde sunan Kraliyet Balesi uluslararası bir üne sahipti. Bu topluluğun gerçek mücevherler takan dansçı kızları, eski Budacı ve Hindu efsanelerinin pantomim türündeki uyarlamalarını sahnelerdi.

Phnom Penh'de Kraliyet Sarayı, Kamboçya
M. Mattson-Shostal/EB Inc

Phnom Penh denizden 290 km içeride olmakla birlikte Mekong Deltasındaki Hau Giang Kanalı aracılığıyla Vietnam üzerinden Güney Çin Denizine bağlanan önemli bir limandır. Kurutulmuş balık, mısır, pamuk ve biber başlıca ticari ürünlerdir. Nüfus (1989 tah.) 800.000.

Phobos, Mars'ın iki uydusundan, gezegene daha yakın yörüngede dolananı. Her iki uyduyu da (ötekisi Deimos) 1877'de ABD'li astronom Asaph Hall keşfetmiştir. 27 × 22 × 19 km'lik üçeksenli bir elipsoit biçiminde, kraterli, düzensiz bir kütle olan Phobos, Mars'ın çevresindeki bir tam dolanımını 7,65 saatte tamamlar. Gezegenin Mars'ın ekvator düzlemiyle 1°'lik bir açı yapan dairesel yörüngesinin yarı büyük ekseni 9.378 km'dir. Yörünge periyodu Mars'ın dönme periyodundan (24 saat 37 dakika) daha kısa olduğundan Phobos, Mars'a göre batıdan doğuya doğru hareket eder. Phobos'un, yoldaşı Deimos'unki gibi gri renkli ve çok karanlık regolitle (kayaç örtüsü) kaplı olan yüzeyinin yansıtma oranı yalnızca yüzde 6 kadar, yani Ay yüzeyinin yaklaşık yarısı kadardır. Bu olguların yanı sıra, ortalama yoğunluğunun çok düşük olması (cm^3 başına 2 gr), Phobos'un karbonlu bir yapıda olduğuna ve küçük gezegen (asteroit) benzeri kütleler gibi Mars tarafından kapılmış olabileceğine işaret eder. Uydu yüzeyinin büyük bölümü 100 m genişliğinde ve 20 m derinliğindeki belirgin doğrusal kanallarla kaplıdır. Bunların, Phobos'taki en büyük kraterin oluşumu sırasında ortaya çıktığı sanılmaktadır. Stickney Krateri olarak adlandırılan bu yapı yaklaşık 10 km genişliğindedir. Phobos'un konumu üzerine yapılan uzun ve ayrıntılı gözlemler, Mars'taki gelgit olaylarının uyduyu giderek gezegene doğru çektiğini ortaya koymuştur. Bu doğruysa, 1 milyar yıl kadar sonra Mars'ın tek bir uydusu (Deimos) kalacaktır.

SSCB'nin ön ayak olmasıyla geliştirilen uluslararası bir uzay sondası 1988'de Phobos'un 50 m yakınından geçerek, uydunun yüzeyini laser ve yüklü parçacık ışınlarıyla incelemiştir.

Phoenix, ABD'de, Arizona eyaletinin başkenti (1889). Eyaletin ortagüney kesimindeki Maricopa ilinin (*county*) de merkezidir (1871) ve ilin metropoliten alanını oluşturur. Salt Irmağı kıyısında, yarı kurak bir çanakta yer alır. 1867'de yörede sulama ve tarım etkinlikleri başlatıldıktan sonra küçük bir koy olarak kurulmuş, tıpkı kendi küllerinden yeniden doğan anka kuşu (İngilizce: *phoenix*) gibi, bölgedeki kalıntılardan gelişeceği inancıyla bu adı almıştır.

Phoenix, Roosevelt ve öteki barajlardan beslenen sulama projelerinin odağı olarak gelişti. 1940'tan sonra giderek çeşitlenen imalat sanayisi başlıca gelir kaynağı oldu. Tarım, madencilik, kerestecilik, turizm ve askeri havaalanları ile deneme istasyonları öbür gelir kaynaklarını oluşturuyordu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni toprakların da katılmasıyla kent hızla genişledi. Çöl

Botanik Bahçeleri ve Papago Parkı kent sınırları içindedir. Çok sayıda eğitim kurumu arasında Phoenix College (1920), Grand Canyon College (1949), Uluslararası İş Yönetimi Lisansüstü Okulu'nun Thunderbird kampusu (1946), DeVry Teknoloji Enstitüsü (1967) sayılabilir. Arizona Eyalet Üniversitesi yakınlardaki Tempe kentindedir. Her yıl geleneksel olarak Copper Bowl gösterileri ve futbol karşılaşması, Dünya Rodeo Şampiyonası ve Arizona Eyalet Fuarı düzenlenir. 1881'de tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) kent, 983.403; metropoliten alan, 2.122.101.

Phoenix Adaları, Büyük Okyanusun ortabatı kesiminde, Hawaii'nin güneybatısında, Kiribati'ye ait mercan adaları grubu. Phoenix (Rawaki), Sydney (Manra), McKean, Gardner (Nikumaroro), Birnie, Hull (Orona), Kanton (Canton) ve Enderbury'den oluşur. Toplam kara alanı 28 km²'dir. 19. yüzyılda ABD balina avcılarının bulduğu adalarda yerleşim yoktur. İçlerinden birkaçı guano kaynağı olarak kullanılmıştır. 1889'da İngiltere'nin ilhak ettiği adalar 1937'de Gilbert ve Ellice Adaları Kolonisi'ne katıldı. 1938'de bazıları sürekli yerleşime açıldıysa da, tutarsız yağış rejimi bu girişimi engelledi; nüfusun tümü 1958 ve 1963'te Solomon Adalarına aktarıldı. 1939'da Kanton ve Enderbury adaları okyanusu aşan uçakların uğrak yeri olarak ABD-İngiliz ortak yönetimine girdi. ABD 1970'te Kanton'u füze izleme noktası olarak kullanmaya başladı. Phoenix Adalarının tümü 1979'da Kiribati'ye bağlandı.

Phoenix Parkı Cinayetleri, İrlanda işleri bakanı Lord Frederick Cavendish ile yardımcısı T.H.Burke'ün Dublin'deki Phoenix Parkı'nda hançerlenerek öldürülmesi (6 Mayıs 1882). Yenilmezler adında gizli bir milliyetçi örgüt tarafından işlenmiştir.

Olay, yetersiz gördüğü Toprak Yasası'na (1881) karşı konuşmaları nedeniyle hapsedilen Yönetsel Özerklik Partisi lideri Charles Stewart Parnell'in serbest bırakılmasından hemen sonra gerçekleşmişti. Toprak sorunu konusunda İngiliz hükümetiyle uzlaşmış olan Parnell, bundan yararlanarak milliyetçi İrlanda Ulusal Birliği'nin parlamentoda ılımlı Yönetsel Özerklik Partisi'ne boyun eğmesini sağlamayı başardı.

Phoibe, Yunan mitolojisinde Uranos (Gök) ile Gaia'nın (Yer) kızı. Uranos ile Gaia'nın öteki çocukları gibi bir Titan olan Phoibe'nin Koios ile birleşmesinden Leto ile Asteria doğar. Phoibe aynı zamanda Hekate'nin annesi, Apollon ve Artemis'in büyükannesidir. Altın Taçlı lakabıyla anılmakla birlikte, adı, Apollon'un ön adı olan Phoibos gibi parlaklık anlamına gelir. Phoibe daha sonra Artemis ve onun Roma mitolojisindeki karşılığı Diana gibi Ay'la özdeşleştirilmiştir. *Ayrıca bak. Selene.*

Phoibe, Satürn'ün bilinen uydular arasında gezegene en uzak yörüngede dolananı. Çapı yaklaşık 220 km olan uydunun, Satürn'e olan ortalama uzaklığı yaklaşık 12.952.000 km'dir. Yörüngesi, önemli ölçüde dışmerkezli (eksantrik), doğudan batıya doğru gerileyen özellikli ve Satürn'ün halkaları ile düzenli uydularının düzlemine oldukça dik eğimlidir. Bu nedenle Phoibe'nin, Satürn'ün başlangıçtan beri var olan uydularından biri değil, sonradan gezegenin çekim alanına girmiş bir küçük gezegen (asteroit) olduğu sanılmaktadır.

Phoiniks, Yunan mitolojisinde, Tesalya'daki Hellas'ın kralı Amyntor'un oğlu. Oğluyla kavga eden Amyntor onun çocuksuz kalması için beddua eder. Phoiniks Tesalya'daki Myrmidonların kralı Peleus'un yanına kaçar ve Akhilleus'u yetiştirmekle görevlendirilir. Genç Akhilleus ile birlikte Troya'ya gider. Akhilleus ile Agamemnon'u uzlaştırmaya çalışan elçiler arasında Phoiniks de vardır.

Bir başka efsaneye göre Amyntor oğlunu kör eder. Phoiniks'in gözünü daha sonra Kheiron açar.

Phokaia *bak.* Foça

Phokas (ö. 610), 602-610 arasında Bizans imparatoru olan Trakyalı asker.

Ordunun 602'de İmparator Mavrikos'a karşı düzenlediği ayaklanmanın ardından, sözcü olarak Konstantinopolis'e (İstanbul) gönderildi. Başkentteki karışıklıklardan yararlanarak imparator seçilmeyi başardı ve Mavrikos'u oğluyla birlikte idam ettirdi. Roma'yla iyi ilişkiler kuran Phokas dinsel konularda papalığın üstünlüğünü kabul ederek Papa I. Gregorius'un desteğini kazandı. 604'te, ödediği yıllık haraç miktarını artırmaya razı olarak Avarlarla barış yaptı. Bu sırada eski müttefiki Mavrikos'un öcünü almak için Küçük Asya'ya giren Sasani hükümdarı II. Hüsrev 608'de İstanbul Boğazı'na dayandı. Monofizitlere ve Yahudilere uyguladığı baskılarla doğu eyaletlerinin nefretini kazanan Phokas başkentte de baskılarını gün geçtikçe artırdı. Sasanilerin yarattığı tehdit ve artan hoşnutsuzluklar karşısında Kartaca *eksarkhos*'undan (askeri genel vali) yardım talebinde bulundu. *Eksarkhos*'un 610'da Konstantinopolis'e yolladığı oğlu Herakleios Phokas'ı idam ettirdi ve 5 Ekim 610'da kendini imparator ilan etti. Phokas'ın onuruna Roma Forumu'na dikilen sütun bugün de ayaktadır.

Phokion (d. İÖ y. 402 - ö. İÖ 318), İÖ 322-318 arasında Atina'nın fiili yöneticisi olan Atinalı devlet adamı ve general. Kenti büyük bir başarıyla savunmuş, ama sonradan Atina'yı Makedonya Krallığı'yla uzlaşmaya zorlamıştır.

Platon'un öğrencisiydi. Yaşamının sonraki dönemlerinde Platoncu filozof Ksenokrates'le yakın dostluk kurdu. Pers ordusunda paralı asker olarak görev yaptıktan sonra, Atina'nın Makedonya'dan bağımsızlığını korumak için yürütülen mücadeleye katıldı. İÖ 348'de II. Philippos'un Eğriboz (Évvoia) Adasındaki müttefiklerinin üzerine gönderilen bir Atina ordusunu yenilgiden kurtardı. Philippos'un ordularına karşı kendilerini savunmaları için Megara'ya (İÖ 343) ve Byzantion'a (İÖ 340) yardım etti. Ama aynı tarihlerde Makedonyalıların durdurulamayacağı kanısına vararak istilayı önlemek amacıyla Makedonya'yla diplomatik ilişkileri geliştirdi. Büyük İskender'in İÖ 323'te ölmesinin ardından Lamia Savaşı'na (İÖ 323-322) girilmemesini savunduysa da, Atina topraklarına yönelik bir Makedonya saldırısı sırasında savunmaya komuta etti. Ertesi yıl barış istemek üzere Makedonya'ya gönderildi. Atina'nın ödeyeceği tazminat miktarını indirtmeyi başarmasına karşın, Atina'nın limanı Peiraieus'un (Pire) işgalini kabul etmek zorunda kaldı.

Phokion, Makedonya temsilcisi olarak Atina'yı büyük bir hoşgörü ve dürüstlükle yönetti. Makedonya'nın Atina'daki kral vekilinin İÖ 319'da ölmesinden sonra çıkan iktidar mücadelesi sırasında ihanetle suçlanarak görevden alındı ve yeniden demokrasiye geçmeyi uman Atinalılarca idam edildi. Ama ölümünden kısa süre sonra Atinalılar devlet töreniyle gömülmesine ve onuruna bir heykel dikilmesine karar verdiler.

Phokis, Çağdaş Yunanca FOKÍS, Yunanistan'ın orta kesiminde tarihsel bölge. Korinthos Körfezinden (*kólpos*) kuzeye doğru, Parnassos Dağı (*óros*) üzerinden, kuzey sınırını oluşturan Lokri Dağlarına kadar uzanır. Bu iki dağ arasında kalan verimli Kephissos Irmağı vadisinde Amphikleia (Amphikaia), Tithorea (Velitsa), Elateia, Hyampolis, Abaí ve Daulis (Daulia) gibi yerleşim merkezleri kurulmuştu. Parnassos Dağından körfeze doğru güney yönünde uzanan bir sırt, Krisa Ovasındaki Krisa kenti ile limanı Kyrrha'yı Antikyra liman kentinden ayırmaktaydı.

Yunanca konuşan en eski halklardan Aiolialıların yaşadığı bu kırsal bölgeye, İÖ 6. yüzyıldan önce doğudan Boiotialılar, kuzeyden Tesalyalılar girdi. Delphoi Tapınağı bölge halkının denetimindeydi. Kutsal kâhini ziyaret etmek için Kyrrha üzerinden gelen hacılar Krisa'dan geçerken yüksek bir geçiş parası ödemek zorundaydı. Bazı Yunan kentleri İÖ 590'da birleşerek Krisa'yı yıktılar ve tapınağı komşu kentlerin ortaklaşa yönettikleri bir kurulun denetimine verdiler. Yunanlıların Thermopylai'de (İÖ 480) Perslere yenilmesinde Phokislilerin kararsız tutumu önemli rol oynadı. Spartalılarca İÖ 449/448'de Delphoi'den çıkarılan Phokisliler Atina'nın yardımıyla burayı yeniden ele geçirdiler. Atina'nın kara gücü zayıflayınca Peloponnesos Savaşı'nda (İÖ 431-404) Sparta'yı destekledilerler. Korinthos Savaşı'nda (İÖ 395-387) Sparta'nın Boiotia'yı istila etmesine yardım ettiler. Ama çok geçmeden Boiotia'nın güçlü kenti Thebai'ye boyun eğmek zorunda kaldılar. Daha sonra bazı anlaşmazlıklar üzerine işgal ederek yağmaladıkları Delphoi'den Makedonya kralı II. Philippos tarafından atıldılar. İÖ 3. yüzyılda Makedonya'nın yönetimine giren Phokis, İÖ 196'da Aitolia Birliği'ne katıldı.

Günümüzde Ftiótis ve Fokís illerinin (*nomos*) güney kesimleri içinde kalan bölgede buğday, zeytin, üzüm yetiştirilir, hayvancılık yapılır ve boksit çıkarılır. Eski Kyrrha kalıntıları yakınındaki küçük Itea limanı, Delphoi'ye giden turistlere hizmet verir.

Phokos, Yunan mitolojisinde Aigina kralı Aiakos ile bir Nereid olan Psamathe'nin oğlu. Psamathe'nin Aiakos'un elinden kaçmaya çalışırken ayıbalığı (Yunanca *phoke*) kılığına girmesi nedeniyle bu adı almıştır. Aiakos'un meşru oğulları Peleus ve Telamon Phokos'un üstün atletik yeteneklerini çekemezler ve anneleri Endeis'in de kışkırtmasıyla onu öldürmeye karar verirler. Çektikleri kura sonunda Phokos'u öldürme işi Telamon'a düşer. Telamon kaza süsü vererek Phokos'u öldürür. Aiakos gerçeği öğrenince oğullarının ikisini de sürgüne gönderir.

Pholadidae, denizlerde çok geniş bir coğrafi dağılım gösteren çiftçenetli yumuşakçalar familyası. Özellikle kaya, kabuk, mercan, sert kil ya da çamuru oyarak buralara yuvalanmaya uyarlanmış olan bu familya üyeleri büyük ölçüde kıyılarda yaşar. Derin sularda yaşayan birkaç türü de vardır.

Çenetlerinin birer ucu oymaya yarayan törpüye benzer çıkıntılarla donanmıştır. Bazı türler sığ bir oyuğa gömülür. Derine gömülen ve sifonlarını yüzeye kadar uzatan türlerin birçoğunda suyu alıp vermeye yarayan bu sifonlar sağlam levhalarla korunmuştur.

Pholadidae üyelerinden *Martesia striata* ve *M. pusilla* gibi türler su içindeki ahşap malzemeyi, *Penitella* ve *Diplothyra* cinslerinin bazı türleri çeşitli yumuşakçaların ka-

buklarını oyar. *P. penita* gibi bazı türler deniz içindeki beton yapıları oyarak önemli zararlara yol açabilir.

Eskiden Avrupa'da değerli bir deniz ürünü sayılan *Pholas dactylus*, ışıldama özelliği gösterir ve gnays gibi çok sert kayaçları bile oyar.

Pholidae, *Perciformes* takımından yılanbalığına benzer sekiz türü içeren balık familyası. Atlas Okyanusu ve Büyük Okyanusun kuzey kesimlerindeki kıyılarda yaşayan bu

Pholidae familyasından *Pholis gunnellus*
Gilbert Emerson'in çizimi

familya üyelerinin dikenli, uzun sırt yüzgeçleri vücutları boyunca uzanır. Karın yüzgeçleri ya yoktur ya da çok küçüktür. Atlas Okyanusunun her iki yakasında oldukça yaygın olan *Pholis gunnellus* türü yaklaşık 30 cm uzunluğa erişebilir.

Phoronida, solucana benzeyen deniz omurgasızları filumu. Küçük bir grup oluşturan bu filum üyeleri özel bezlerinin salgıladığı borucuklar içinde yaşar. Borucuklar koruyucu bir işlev görür ve kabuk parçalarıyla kaplanmış ya da kuma gömülmüş olabilir.

Phoronida üyelerinin bir bölümü yalnız yaşarken öbürleri binlerce türdeş bireyden oluşan topluluklar halinde işbirliği ya da

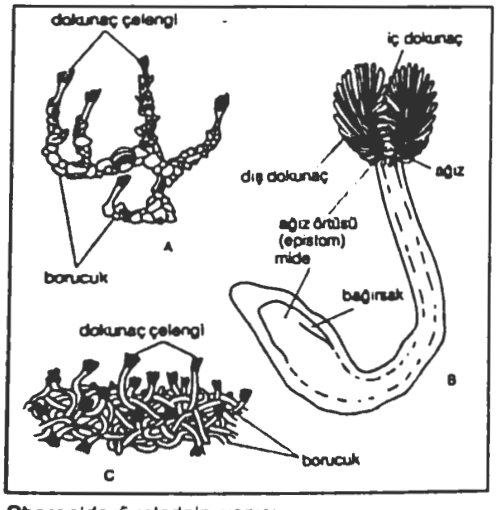

Phoronida üyelerinin yapısı
(A) borucukları kayaç taneleri ve kabuklarla örtülmüş *Phoronis psammophila*, (B) erişkin evreye yeni girmiş *Phoronis architecta*, (C) koloni oluşturmadan bir arada yaşayan *Phoronis hippocrepia*
L. Hyman, *The Invertebrates. Smaller Coelomate Groups*, 1959, McGraw-Hill Book Company

işbölümü yapmaksızın aynı yerde çoğalır. Koloni halinde yaşayan ve tomurcuklanma yoluyla eşeysiz olarak üreyen tek bir türü vardır. Vücut uzunlukları 15-200 mm arasında değişir. Sindirim kanalları U biçimini almıştır. Sinir, boşaltım ve üreme sistemleri vardır. Lofofor denen beslenme organı vücudun ön ucunda yer alır. Dışarı doğru uzatılabilen bu organ daire ya da çift sıralı sarmal biçimde düzenlenmiş, sayıları 1.600'e ulaşan kirpikli dokunaçlarla donanmıştır. Kirpikler su akımı yaratmaya, dokunaçlar suyla gelen besin parçacıklarını süzerek altta, bir kapağın (epistom) örttüğü ağıza doğru taşımaya yarar. Sık sık balıklara yem olan lofoforların yerine yenileri gelişir.

Phoronida üyelerinden bazı türler ayrı eşeyli olmakla birlikte çoğu erdişi özellik gösterir. Bütün türlerin yaşam çevrimi serbestçe yüzebilen bir larva evresinden geçer.

Phoronida üyelerinin büyük bölümü okyanusların ılıman bölge sularındaki gelgit kuşağında ya da sığlıklarda yaşar. Ayrıca tropik bölgelerde ve derin deniz bölgesinde yaşayan türler de vardır. Bu filum üyelerine genellikle seyrek olarak rastlanır. Ama bazı türler sığ körfez sularının dibini yaygın bir biçimde kaplayabilir.

Phoronida grubu 1846'ya değin bilim dünyası tarafından bilinmiyordu. Daha sonra yapılan çalışmalarda ise bu grubun birçok hayvan filumuyla ilişkili olabileceği öne sürülmüş, ama kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. *Phoronida* üyelerinin günümüze kalan fosilleri yoktur. Yalnız *Scolithus* adı verilen fosil borucukların bu gruba ait olduğu düşünülmektedir. Canlıların yaşam çevrimindeki ilk gelişim evreleri hayvan grupları arasındaki akrabalık ilişkileri üzerine genellikle yararlı bilgiler vermekle birlikte, *Phoronida* üyelerinin geliştirdiği larva tipine başka hiçbir hayvanda rastlanmaz. Erişkinlerin vücut yapısı gözetilerek, özellikle de benzer vücut bölümleri temelinde iki ayrı filuma yakın sayılmaktadırlar: Koloni halinde yaşayan yosunhayvanları ve kabuklu deniz omurgasızlarından *Brachiopoda* filumu.

Phoronida filumunda yapıları birbirine çok benzeyen 16 tür tanımlanmıştır. Bu türler *Phoronis* ve *Phoronopsis* cinsleri içinde yer alır.

Phothisan (d. 1501 - ö. 1547), Bir Lao devleti olan Lan Xang (Bir Milyon Fil) Krallığı'nın hükümdarı (1520-47). Topraklarını genişletme politikası Laos'u karıştırmış ve savaş bütün Güney Asya'ya yayılmıştır.

İnançlı bir Budacıydı; animizmi ve Brahma dini uygulamalarını bastırmaya, Budacılığı yaymaya çalıştı. Genellikle Luang Prabang'daki (bugün Louangphrabang) başkentte değil, bölgenin önemli kentleriyle daha iyi iletişim kurabildiği güneydeki Vientiane'da oturdu. Kayınpederi Chiang Mai (bugün Tayland'ın kuzey kesiminde) hükümdarı 1546'da erkek vâris bırakmadan ölünce kendi oğlu I. Setthathirat'ı Chiang Mai tahtına geçirdi. Bir yıl sonra da vahşi fil avında bir kaza sonucu öldü. Yerine geçen Setthathirat iki krallığı birleştirdi. İki ülke çok geçmeden yarım yüzyıl boyunca bölgenin büyük bölümünü harap eden Siyam-Birman savaşlarına boğuldu.

Photios (d. y. 820, Konstantinopolis [İstanbul] - ö. 6 Şubat 891?, Bordi), 858-867 ve 877-886 dönemlerinde Konstantinopolis patriği. Papa I. Nicolaus'u aforoz ederek (867) kendi adıyla anılan Photios Bölünmesi'ne yol açmıştır.

Photios baba tarafından Patrik Tarasios'la (hd 784-806), anne tarafından da İmparatoriçe Theodora ve 842-866 arasında gerçek iktidarı elinde tutan onun kardeşi Bardas'la akrabaydı. Çocukluk yıllarında, ikonoklastların (tasvir kırıcılar) yönetimindeki bir konsil tarafından sürgüne gönderilen ailesiyle birlikte dolaştı. Anne ve babasının ölümünden sonra Theodora'nın naiplik döneminin (842-856) başlarında seçkin bir öğretmen oldu. Photios'un çevresinde, Hıristiyan düzyazı metinlerinin yanı sıra tıp ve doğa bilimlerine ilişkin yapıtları inceleyen bir grup oluştu. Devlet hizmetine geçip öğretmenliği bıraktıktan sonra, Photios bu çalışmaları sırasında aldığı notlara dayanarak 270'i aşkın maddede Yunan düzyazı edebiyatını özetleyen *Myriobiblon* ya da *Bibliotheke* adlı ünlü yapıtını derledi.

Photios büyük olasılıkla daha 855'ten önce imparatorun başdanışmanlığına getirilmişti. 858'in Noel Günü'nde, Bardas'la arası açılan İgnatios'un yerine Konstantinopolis patrikliğine atandı. Bu atama Stoudion Manastırı keşişlerinin yanı sıra Papa I. Nicolaus'un tepkisine yol açtı. Photios, İkonoklazm tartışmaları sırasında Roma'nın yetki alanından çıkarılarak Bizans patrikliğine bağlanan piskoposluk bölgelerini geri vermeyi reddederek papayı daha da öfkelendirdi. Bu bölgeler, Slav halklarının (Moravyalılar, Hırvatlar ve Bulgarlar) başlıca önderlerinin Hıristiyanlığı benimsemesiyle önem kazanmıştı.

Roma, Germen ve Bizans misyonları arasındaki anlaşmazlıkların keskinleşmesi üzerine, Photios öbür Doğu patriklerine bir genelge göndererek Bulgaristan'daki Latin misyonerlerinin ilahiyat, ayin usulleri ve öbür alanlardaki yeni uygulamalarını eleştirdi. 867'de Konstantinopolis'te toplanan bir konsilde, kendisini yasal patrik olarak tanımayan Papa I. Nicolaus'u aforoz etti.

Ne var ki, bu sırada Bardas'ın düşüşü Photios'un konumunu zayıflatmıştı. İmparator III. Mikhail'in Makedonyalı Basileios tarafından öldürülmesini protesto edince Photios 867 sonbaharında görevinden alındı ve yerine yeniden İgnatios getirildi. Roma'da I. Nicolaus'un yerine geçen Papa II. Hadrianus Roma ile Konstantinopolis arasındaki anlaşmazlıklara ilişkin bir çözüm önerdi. Ama 869-870'te Konstantinopolis'te toplanan bir konsilde papalık elçilerince açıklanan koşullar Bizans kilise çevrelerinde kabul görmedi. 870'te İgnatios Bulgaristan'a kendi piskoposlarını atadı.

Photios 876'dan önce saraya dönerek imparatorluk ailesinin prenslerine özel öğretmenlik yapmaya başladı. 877 ya da 878'de İgnatios'un ölümü üzerine yeniden patrikliğe getirildi. Bu kez Roma'nın da desteğini almıştı; çünkü İtalyan kıyılarını yağmalayan Müslümanlara karşı Papa VIII. Johannes'in Bizans'ın deniz desteğine gereksinmesi vardı. Johannes 879-880'de Konstantinopolis'te, Ayasofya'da toplanan yeni konsile elçi gönderdi. Toplantı sonunda Bulgaristan, Roma patrikliğine bağlandıysa da Bizanslı piskoposlar aracılığıyla bu ülkenin Doğu'yla kültürel bağları sürdürüldü. Makedonya Slavlarının dilinde yapılan Bizans ayinleri kısa sürede Slavca konuşulan öbür ülkelere yayıldı. Roma, Konstantinopolis'in yetki alanına giren İtalya ve Yunanistan'daki Yunan piskoposluk bölgeleri için hak talebinde bulunmadı. Ayrıca papalık elçileri Nikaia (İznik) Amentüsü'ne Batı kiliselerince eklenen ifadelerin mahkûm edilmesi yönündeki Bizans isteklerini kabul ettiler. Papa VIII. Johannes'in 882'de öldürülmesi üzerine yerine geçen I. Marinus büyük olasılıkla Konstantinopolis'te kabul görmedi. Ama Photios onu izleyen III. Hadrianus (884-885) ve V. Stephanus'la (886) uyumlu çalışmayı sürdürdü. 886'da VI. Leo'nun tahta çıkmasıyla patriklik görevinden ayrıldı.

Photo-Secession Grubu, fotoğrafın bir sanat dalı olarak kabul edilmesi için çalışan, ABD'nin ilk önemli fotoğrafçılar grubu. Alfred Stieglitz(*) önderliğindeki grupta Edward Steichen(*), Clarence H. White (1871-1925), Gertrude Käsebier (1852-1934) ve Alvin Langdon Coburn(*) gibi sanatçılar vardı. Bu fotoğrafçılar 1902'de New York'taki Camera Club'dan ayrılmışlar ve çizime, aside yedirme baskıya ve yağlıboya resme yakın etkilerin film ve kart üstünde elde edilebileceği teknikler araştırmaya girişmişlerdi.

Grup görüşlerini yaymak için yoğun bir etkinlik gösterdi. Stieglitz üç ayda bir

yayımlanan ve önemli bir dergi olan *Camera Work*'ü çıkardı; grup üyelerinin yapıtlarını sergileyecekleri Küçük Galeri'yi açtı. (Burası Photo-Secession Galerisi ve 5. Cadde'deki numarasından dolayı Galeri "291" olarak da biliniyordu.) 1910'da, Photo-Secession üyelerinin ve aynı amaçları paylaşan başka fotoğrafçıların yapıtlarından oluşan, 500'den fazla fotoğrafın yer aldığı uluslararası bir gösteri düzenledi. Buffalo'daki Albright-Knox Sanat Galerisi'ndeki sergi mekânının yarısından fazlasını kaplayan gösteri büyük yankı uyandırdı ve fotoğrafın bir sanat dalı olarak kabul görmesinde önemli bir adım oluşturdu.

Aynı dönemde grupta bölünme de başlamıştı. Bazı sanatçılar fotoğraf dışı etkiler yaratmak üzere negatif ve kartlarda çeşitli işlemler yapmayı sürdürürken, ötekiler bu oynamaların dokuyu ve tonu bozduğunu ve fotoğraf sanatına uygun düşmediğini savunuyorlardı. Bu bölünmeyle sarsılan grup bir süre sonra dağıldı.

Phra Nakhon Si Ayutthaya, AYUTTHAYA, AYUTHIA ya da PHRANAKHORN SRI-AYUTHA olarak da bilinir, Tayland'ın Merkez bölgesinde il (*changwat*), il merkezi kent ve eski Tay başkenti. Bangkok'un kuzeyinde yer alır.

Pa Sak Irmağının (*mae nam*) ağzında, Lop Buri Irmağının oluşturduğu bir adada I. Ramathibodi tarafından yaklaşık 1350'de kurulan ilk yerleşme, zamanla Güneydoğu Asya'nın en güçlü devletleri arasına giren Ayutthaya Krallığı'nın çekirdeğini oluşturdu. Krallığın sınırları kabaca bugünkü Tayland topraklarını kapsıyordu. Genellikle Krungh Kao (eski başkent) olarak anılan kasaba, 400 yılı aşkın bir süre parlak bir dönem yaşadı. Birçok mimarlık, sanat ve edebiyat yapıtının yok edildiği Birman istilasının (1767) ardından krallığın yönetim merkezi Bangkok'un 72 km güneyine taşındı.

Bir ticaret merkezi olan bugünkü kent, geniş bir kanal ağıyla örülmüştür. Chao Sam Phraya Ulusal Müzesi'ndeki tunçtan Buda tasvirleri başkentin kuruluşundan kalmadır. Müzenin Tay Pavyonu'nda Buda'ya ait kutsal eşyalar saklanır. Geçmişte krallık tapınağı olarak kullanılan Phra Si Sanphet ile Kraliçe Si Suriyothai'ye adanmış Chedi Si Suriyothai öteki önemli yapıları oluşturur. Phra Mongkhon Bophit dünyanın en büyük oturan Buda heykellerinden birini barındırır. Bu tunçtan heykel 17. yüzyıl başlarında Kral Ekathotsarat tarafından yaptırılmıştır.

Phra Nakhon Si Ayutthaya ili Chao Phraya Irmağı sisteminin orta bölümünü çevreleyen 2.557 km²'lik bir alanı kaplar. İlde pirinç, ayrıca mısır, tütün ve susam yetiştirilir. Eski yazlık kraliyet sarayı Bang Pain'dedir. Nüfus (1980) kent, 47.189; il, 602.021.

Phraates II, Farsça FERHAD (ö. İÖ 128), İÖ y. 138-128 arasında Part kralı. I. Mithradates'in oğlu ve ardılıydı.

İÖ 130'da Part topraklarına bir saldırı düzenleyen Selevkos kralı VII. Antiokhos Sidetes'i İÖ 129'da Media'da yenilgiye uğrattı ve öldürttü. Antiokhos'un ölümüyle Selevkosların Fırat Irmağının doğusundaki egemenliği son buldu. Bu arada göçebe Tohar ve İskitler Doğu İran'ı istila etmişlerdi. Phraates, Antiokhos'un ordusundan tutsak alınan Yunanlıları da savaşmaya zorlayarak bu kabilelerin üzerine yürüdü. Ama çarpışmada Yunanlı askerlerin kendisini terk etmesi üzerine yenilgiye uğradı ve öldürüldü. Phraates'in yerine amcası II. Artabanos geçti.

Phraates III, Farsça FERHAD (ö. İÖ y. 57), İÖ 70-58/57 arasında hüküm süren Part kralı. Sanatrukes'in oğlu ve ardılıdır.

Tahta çıktığı sırada, Romalı general Lucullus, Part Krallığı'nın vasal devletlerinden bazılarını ele geçirmiş olan I. Dikran'a saldırmaya hazırlanıyordu. Phraates, Romalılara karşı Dikran'ı desteklemeyi reddetti. Romalı general Pompeius'la ittifaka girerek İÖ 66'da Ermenilere saldırdı. Pompeius önce Mezopotamya'nın tümünü Phraates'e bıraktı, ama sonradan Part vasal devletleri Gordyaia ve Osroene'yi ele geçirdi. Phraates herhangi bir karşılık veremeden oğulları II. Orodes ve III. Mithradates tarafından öldürüldü.

Phraates IV, Farsça FERHAD (ö. İÖ 2), İÖ y. 37-2 arasında hüküm süren Part kralı. Tahtı ele geçirmek için babası II. Orodes ile erkek kardeşlerini öldürmüştür.

İÖ 36'da Romalılar Marcus Antonius komutasında Parthia'ya saldırarak Media

IV. Phraates, bir sikke, 1. yy
British Museum, Londra, fotoğraf, J.R. Freeman & Co. Ltd.

Atropatene'ye girdiler. Ama Antonius Phraates'e yenildi ve ağır kayıplar vererek geri çekildi. İÖ 34'te Phraates'in vasalı olan Media kralı ile ittifaka giren Antonius anlaşmayı bozunca Partlar Media'yı yeniden ele geçirdiler. Çok geçmeden Parthia'da çıkan bir ayaklanma üzerine II. Tiridates tarafından devrilen Phraates göçebe İskitlere sığınmak zorunda kaldı. Ama İÖ 30'da iktidarı yeniden ele geçirince, Tridates Phraates'in oğlunu rehin alarak Romalılara sığındı.

İmparator Augustus Phraates ile barış yaptı ve oğlunu geri verdi. Gönderdiği Musa adlı cariye ise daha sonra Phraates'i zehirledi ve kendi oğlu V. Phraates ile birlikte hüküm sürdü.

Phraates V, Farsça FERHAD (ö. İS y. 4), İÖ y. 2-İS y. 4 arasında Part kralı. IV. Phraates'in oğlu ve ardılıydı.

Annesi Musa IV. Phraates'i öldürerek tahta çıkmasını sağladı ve oğluyla evlenerek (İS 2) ortak hükümdar oldu. Phraates'in yönetimi sırasında Ermenistan'ın denetimi konusunda Roma ile çıkan anlaşmazlık savaş tehlikesi yarattı. Roma İmparatoru Augustus evlatlığı Gaius Caesar komutasındaki bir orduyu bölgeye gönderince, Partlar Ermenistan'ın Roma'ya ait olduğunu kabul eden bir antlaşma (İS 1) imzalamayı yeğlediler. Phraates daha sonra annesi ile birlikte öldürüldü ya da Suriye'ye sürüldü.

Phrae, Tayland'ın dağlık kuzey bölgesinde kent. Yom Irmağı (*mae nam*) kıyısında ve Sukhothai-Nan karayolu üzerinde, çok sayıda tapınak ve kalıntının bulunduğu tarihsel bir bölgede yer alır. Başlıca ekonomik etkinlik kereste ticaretiktir. Çevrede tütün ve pirinç yetiştirilir. Kentte tarifeli uçak seferlerinin düzenlendiği bir havalimanı vardır. Nüfus (1986 tah.) 20.180.

Phraortes, Eski İran dilinde FRAVARTIŞ, HŞATHRITA olarak da bilinir, Asur dilinde KAŞTARITI (ö. İÖ 653), Med kralı (İÖ 675-İÖ 653). Kaynaklarda Phraortes olarak geçen adı, İÖ 5. yüzyılda yaşamış Eski Yunanlı tarihçi Herodotos'un yapıtlarında bu biçimde anılmasından kaynaklanır. Bir Kar Kaşi kabile şefi olan Phraortes daha sonra Med kralı olarak Perslere ve başka bir dizi Asya halkına boyun eğdirdi. Zamanla Asur'a karşı Medlere ve Kimmerlere dayanan bir birlik oluşturdu. Ama Asur'a karşı giriştiği seferde yenilgiye uğradı ve bir çarpışmada öldürüldü.

Ahameniş hükümdarı I. Dareios'a karşı İÖ 522'de gelişen ayaklanma sırasında kendisini kral ilan eden ve kısa bir süre Med bölgesinde hüküm süren bir başka Phraortes de vardır. Dareios'un Bisütun'daki kaya yazıtında şöyle bir değinme yer alır: "Med kökenli olan Fravartiş [Phraortes] adlı bir adam Med bölgesinde ayaklandı ve halka kendisinin 'Uvahştra [Kyaksares] ailesinden gelen Hşathrita' olduğunu söyledi." Bu kral kısa bir süre başta kaldıktan sonra yenildi ve Med başkenti Ekbatana'da idam edildi. Taht üzerinde hak iddia eden Phraortes'in başvurduğu aldatmaca, Herodotos'un daha önceki kralın adı konusunda yanılgıya düşmesine yol açmış olabilir.

Phrygia *bak.* Frigya

Phryne, asıl adı MUESARETE (d. Thespiai, Boiotia; ü. İÖ 4. yy), ünlü Yunanlı fahişe. Benzinin solukluğundan dolayı Yunancada "kurbağa" anlamına gelen Phryne adıyla anılmıştır.

Boiotia'da doğmasına karşın Atina'da yaşadı. Güzelliği ve zekâsıyla büyük bir servet kazandı. Üstünde "İskender yıktı, Fahişe Phryne onardı" yazılması koşuluyla Thebai kentinin surlarını yeniden inşa ettirmeyi önerecek bir zenginliğe ulaştı. Bir Poseidon şenliğinde ve Eleusis'teki şenlikte saçları dağınık ve çıplak olarak denize doğru yürüdü. Bu hareketi, ressam Apelles'in ünlü tablosu Denizden Doğan Aphrodite'nin esin kaynağı oldu ve bu resme modellik yaptı. Athenaios'a göre, sevgilisi Praksiteles'in "Knidos Aphroditesi" heykelinin de modeliydi. Bu heykelin kopyaları Vatikan'da ve başka yerlerde bulunmaktadır. Phryne tanrılara sövmekle suçlandığında hatip Hyperides tarafından savunuldu. Kararın aleyhine olacağını görünce giysilerini yırtarak göğüslerini gözler önüne serdi. Bundan çok etkilenen jüri aklanmasına karar verdi. Başka bir anlatıma göre ise elbisesini yırtarak jüri üyelerine tek tek yalvardı.

Phrynikhos (ü. İÖ y. 500, Atina), Atinalı tragedya şairi. Yapıtları hakkında bir fikir elde edilebilmiş ilk tragedya yazarıdır.

Aiskhylos'la aynı dönemde yaşadı; ama ondan daha yaşlıydı. İÖ y. 510'da kazandığı bir ödülle ünlendi. Oyunlarında kadın masklarına (dolayısıyla da kadın karakterlere) yer veren ilk oyun yazarı olduğu sanılmaktadır. Miletos'un İÖ 494'te Persler tarafından ele geçirilmesinden sonra yazdığı *Miletou alosis* (Miletos'un Ele Geçirilişi) adlı yapıtında Atinalıların duygularını zedelediği gerekçesiyle para cezasına çarptırıldı. Salamis Deniz Savaşı'yla ilgili haberlerin Pers sarayına ulaşmasını canlandıran *Phoenissai* adlı yapıtı ise konusu bakımından Atinalılara daha uygundu ve İÖ 476'daki yarışmada birinci oldu.

Phrynikhos (ü. İÖ y. 420), Eski Komedya'nın(*) temsilcilerinden Atinalı şair.
Aristophanes'le aynı dönemde yaşayan Phrynikhos yapıtlarını İÖ 430'da yazmaya başladı ve Büyük Dionysia şenliğinde iki büyük başarı elde etti. O dönem uygarlığına karşı çıkan *Monotropos* (Münzevi) adlı yapıtı, İÖ 414'te Aristophanes'in *Ornithes*'inden (*Kuşlar*) sonra üçüncülüğü, *Mousai* (Esin Perileri) adlı yapıtı da İÖ 405'te Aristophanes'in *Batrakhoi*'sinden (*Kurbağalar*) sonra ikinciliği elde etmişti.

Phrynikhos ARABIOS (ü. İS 2. yy, Bithynia), *Sophistike Paraskeue* (Sofistik Bir Temellendirme) adlı yapıtıyla tanınmış retorik ve dilbilgisi uzmanı. Yapıtından günümüze birkaç bölümle Photios tarafından yapılmış bir özet kalmıştır. Phrynikhos ayrıca, günümüze kısaltılmış biçimi *Ekloge*'yle ulaşan *Attikistes* adlı yapıtın yazarıdır. O dönem yazarlarının Eski Attika dilinden sapmalarının yanı sıra, bu dilde yazılmış eski yapıtlarda yanlış gördüğü kullanımları da eleştirmiş, genellikle geniş bilgiye dayanan zeki değerlendirmeleriyle yaşadığı dönemin dili üzerine önemli yorumlarda bulunmuştur.

Phuket, Tayland'ın Güney bölgesinde ada ve kent. Andaman Denizinde, Malakka Yarımadasının batı kıyısı açıklarında yer alan adanın güneydoğusundaki Phuket kenti, önemli bir liman ve ticaret merkezidir. Limandan Malezya, Singapur ve Myanmar'a kalay, kauçuk, kömür, kereste ve balık ihraç edilir; pirinç ve mamul maddeler ithal edilir. Yüzölçümü 543 km² olan ada, genelde düz olmakla birlikte, 520 m'ye varan bir dizi tekil tepeyle kaplıdır. İÖ 1. yüzyılda yerleşime açıldıktan sonra çeşitli Tay devletlerinin yönetiminde kaldı. Yaklaşık 16. yüzyılda Ayutthaya Krallığı'na bağlandı. 18. yüzyıldan sonra adaya gelmeye başlayan Çinliler günümüzde nüfusun yarısından fazlasını oluşturur. Phuket ülkedeki toplam kalay üretiminin yaklaşık üçte birini sağlayan zengin yataklarıyla ünlüdür. Düzlüklerdeki çakıllar içinde ve sığ deniz tabanında bulunan cevher, tarama makineleri ve pompalar yardımıyla çıkarılır. Birçok kıyı sayfiyesini barındıran adaya, dar bir boğazla ayrıldığı Phangnga'dan feribotla ulaşılır. Nüfus (1986 tah.) kent, 47.430; ada, 150.295.

phyi-mchod (Tibet dilinde "dışsal ibadet"), Tibet Budacılığında dingin tanrılara sunulan sekiz adak. Seçkin bir konuğu ağırlamak için hazırlanan sekiz ikramdan oluşur; bunlar içmek ve yıkanmak için iki ayrı su, çiçek, tütsü, fenerler, hoş kokular, yiyecek (adak çöreği *gtor-ma*) ve zillerle çalınan müziktir. Tanrılara yapılan günlük ziyaretlerde, bu adakları simgeleyen su dolu kaplar kullanılırken, özel tören ve şenlikler için sekiz adağın tümü de gereklidir.
Öfkeli Tantra tanrılarına ise altı adak sunulur: Bir mezarlık çiçeği, hafif yanmış et tütsüsü, insan yağıyla ya da onun yerini tutacak başka bir şeyle yakılmış lamba, safra kokusu, kan (simgesel olarak kırmızı su kullanılır) ve insan eti (simgesel olarak kavrulmuş arpa unu ve tereyağıyla yoğrulup aslını andıracak biçimde boyanmış hamur kullanılır). *Ayrıca bak.* nang-mchod.

phyle (Yunancada "kabile"), çoğul PHYLAI. Eski Yunan'da bütün Dor ve çoğu İon kent devletlerinde en büyük siyasal alt birim. Akrabalık grupları olarak bütün yurttaşları kapsar, kendi memur ve rahipleri bulunur, yönetsel ve askeri amaçlı yerel birimleri oluştururdu. Atina'nın ilk *phyle*'leri Geleontes, Hopletes, Argadeis ve (öteki İon devletlerinde de görülen) Aigikoreis idi. Yönetimin yapısında ya da yurttaşların bileşiminde görülen değişiklikler *phyle*'lere de yansırdı. Atina demokrasisinin hükümet organları belirli *phyle*'lerden seçilmiş kişilerden oluşurdu. Toplam *phyle* sayısı genellikle 12'yi geçmezdi.
Sparta'da önceleri üç Dor *phyle*'si vardı. İÖ y. 8. yüzyılda onların yerini alan beş yerel *phyle*, beş yargıç ve Sparta ordusunun beş alayı (*lokhos*) için temel oluşturdu.

Phyllanthus, sütleğengiller (*Euphorbiaceae*) familyasından, 650 kadar bitki türünü kapsayan cins. Bir bölümü süs bitkisi olarak değer taşıyan bu türlerin çoğu geliştirdikleri uyarlanmalardan ötürü botanik açısından dikkati çekerler. Örneğin, bazı türlerin yassılaşmış yeşil gövdeleri yapraklarınkine benzer bir işlevi üstlenmiştir. Batı Hint Adalarına özgü bir tür olan *P. arbuscula* yassı gövdelerin üzerinde açan beyazımsı, *P. angustifolius* ise kırmızımsı çiçekleriyle tanınır. *Phyllanthus* türlerinin çoğunda yaprakların dizildiği ince dallar kışın bu yapraklarla birlikte dökülür.
Küçük bir Hindistan ağacı olan *P. acidus*'un (ya da *Cicca disticha*) yaklaşık 2 cm çapında, sarımsı yeşil renkli ve ekşi lezzetli

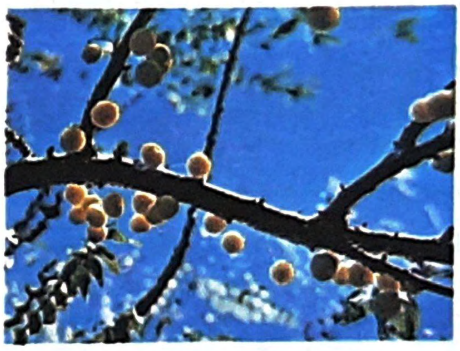

Phyllanthus acidus (ya da *Ciccu disticha*)
W. H. Hodge

sarkık meyveleri vardır. Kışın dökülen dalların her iki kenarına çok sayıda yaprak almaşık olarak dizilmiştir. Meyvelerinden reçel yapılan bu türün yanı sıra *P. emblica*'nın sarı ya da kırmızı renkli, ekşi meyvelerinden de Hint halkı arasında iştah açıcı olarak yararlanılır. Yaprak ve gövde kabuklarından sepicilikte ve boya üretiminde kullanılan tanen bileşiği çıkarılır. Ayrıca, kuru meyveleri de gene halk arasında mürekkep, saç boyası ve deterjan olarak kullanılır. Yeşil ve beyaz renkli yapraklarıyla oldukça gösterişli bir tür olan *P. nivosus* (ya da *Breynia nivosa*) tropik bahçelerde ve seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Phyllograptus, soyu tükenmiş graptolit (ilkel kordalılarla akraba oldukları sanılan ve bir zamanlar denizlerde koloniler halinde yaşayan küçük hayvanlar) cinsi. Bu cins üyeleri yaprağa benzer, ayırt edici biçimleri ve yapıları nedeniyle kolayca tanınırlar.

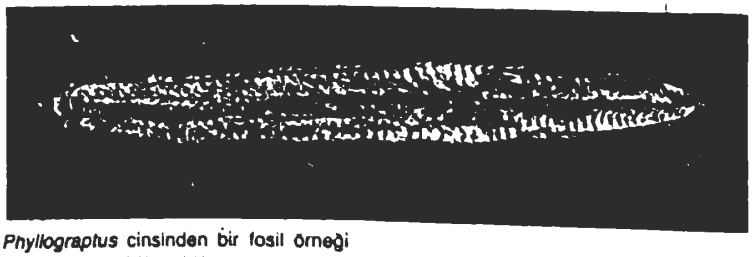

Phyllograptus cinsinden bir fosil örneği
British Museum of Natural History

Phyllograptus cinsinin çeşitli türleri Ordovisiyen Dönem (y. 500–430 milyon yıl önce) ve bu dönemde oluşmuş kayaçlar için son derece yararlı kılavuz fosillerdir.

Phyllostomatidae, *Chiroptera* takımından 130 tür içeren yarasa familyası. Amerika yaprak burunlu yarasaları olarak bilinen bu familya üyeleri Yenidünya'da, ABD'den Arjantin'e kadar uzanan astropik ve tropik bölgelerde, ormandan çöle kadar değişen çeşitli ortamlarda yaşar. Aralarında önemli farklar bulunmakla birlikte türlerin çoğunda kanatlar geniştir. Ayrıca burunlarının üzerinde mızrak biçimli bir oluşum vardır. Boz, kahverengi, turuncu, kızıl, sarı ya da beyazımsı olabilen renkleri yalnız türler arasında değil aynı türün bireyleri arasında bile değişir. Sarı yüzlü yarasa (*Uroderma bilobatum*) gibi bazı türlerin yüzü çizgilidir. Familya üyelerinin uzunluğu kuyruk dışında 4-14 cm, kuyruk uzunluğu en çok 6 cm dolayındadır. Bazı türlerdeyse kuyruk bulunmaz. Amerika yalancı vampir yarasası (*Vampyrum spectrum*), yaklaşık 14 cm uzunluğu ve 90 cm'yi aşabilen kanat açıklığıyla bu familyanın ve Yenidünya'da yaşayan yarasaların en iri türüdür.
Phyllostomatidae üyelerinin beslenme davranışları da çeşitlilik gösterir. Çıplak sırtlı yarasalar (*Pteronotus* cinsi) gibi birçok tür böcekçil, Amerika yalancı vampir yarasası gibi iri türlerin bir bölümü etçildir. Meyve, balözü ya da çiçektozuyla beslenen türler de vardır. Bunlar genellikle uzun dilleriyle dikkat çeker.
Familya üyeleri genellikle toplu halde yaşar. *Chilonycteris* cinsinin üyeleri gibi bazı türler birey sayısı 10 binleri bulan koloniler oluşturur. Genellikle mağaralarda, ağaç kovuklarında, binalarda ve köprü altlarında tünerler. Tüneyecekleri yeri hazırlayan iki türün bu davranışı yarasalar arasında benzersizdir. Bu türler palmiye yapraklarının altında baş aşağı tüneyebilmek için yaprak kenarlarını dişleriyle yırtarlar.

Phymatidae, *Heteroptera* (yarımkanatlılar) takımından yaklaşık 200 türü içeren

Phymatidae familyasından bir örnek
Earl L. Kubba, Root Resources-EB Inc

böcek familyası. Avustralya dışında tüm kıtaların özellikle tropik bölgelerinde yaşayan bu familya üyeleri öbür böcekleri avlayarak beslenir. Avlanırken bitkilerin üstünde gizlenerek bekler ve yeterince yaklaşan avlarını ön bacaklarıyla yakalarlar. Ön bacaklarının birbirine eklemlenen iki

parçası (uyluk ve kaval kemikleri) peygamberdevesinde de görüldüğü gibi avı yakalayan güçlü birer kıskaca dönüşmüştür. Uyluk kemiği (*femur*) çok kalındır ve üstündeki tırtıklar kaval kemiğinin tırtıklarına geçecek biçimdedir. Böcek küt gagasını sıkıca yakaladığı avının içine sokar ve vücut sıvısını emer. Uzunlukları genellikle 12 mm'yi geçmez. Ama yabanarısı, kelebek gibi görece iri böcekleri avlayabilirler.

Phymatidae üyeleri alışılmadık biçimde gelişmiş, yumrulu ve çıkıntılı vücut biçimleriyle dikkat çeker. Asya'da yaşayan *Carcinocoris* cinsinin üyeleri dikenlerle örtülüdür.

Physiologos, İS 2. yüzyılın ortalarına doğru, kimliği bilinmeyen bir yazarın hazırladığı öykü derlemesi. Her biri bir hayvan, bitki ya da taşın belirli özelliklerini betimleyen, Kitabı Mukaddes'le bağlantılı ve alegori yoluyla din eğitimi, ahlak dersi ya da öğüt veren 48 öyküden oluşur. Yalnızca lakabı bilinen Physiologos (Doğabilimci) adlı birince onaylanmış doğabilimi "doğru"larına dayandığı için, bu adla anılır. Ortaçağ edebiyatının yaygın türlerinden olan alegorik hayvan öykülerinin (*bestiarium*) temel kaynaklarından biridir.

Physiologos, büyük olasılıkla İskenderiye kökenlidir. Bazı yazmalarda, 4. yüzyılda yaşamış Basileios ve Epiphanios adlı piskoposlardan birine ait olduğu belirtilirse de daha eski olduğu sanılmaktadır. Öyküler, hayvan ve bitkilerle ilgili halk masallarından kaynaklanmış olabilir ve belirgin bir Hint etkisi taşır.

Physiologos ortaçağ başlarında Kitabı Mukaddes'ten sonra en çok okunan kitaptı. Latinceye (ilk kez 4. ve 5. yy'da), Etiyopya dillerine, Süryaniceye, Arapçaya, Kopt diline ve Ermeniceye, gene ortaçağ başlarında Yunancadan Gürcüceye ve Slav dillerine çevrildi. 1000'den önce de, Latince metinden Anglosakson diline çevirisi yapıldı. 11. yüzyılda adı pek duyulmamış Thetbaldus adlı bir yazar, *Physiologos*'un 13 bölümünün manzum Latince çevirisini yaptı. Orta İngilizcedeki *Bestiary* (13. yy) bu metnin bazı değişikliklerle yapılmış bir çevirisiydi. Bu çeviriyle birlikte, günümüze ulaşamamış öbür Orta İngilizce ve Anglonorman dilindeki çeviriler hayvan fabllarının gelişiminde etkili oldu. Flamanca ve Almanca çeviriler de destanın görkemli havasını alaya aldığı için hayvan destanı olarak adlandırılan yergili masal türünü etkiledi. *Physiologos*'ta olduğu gibi bir hayvan, bitki ya da taşın özelliklerini betimleyen öyküler 13. yüzyılda Fransa ve Felemenk'te büyük ilgi gördü. 14. yüzyılda Fransızca yazılan *Bestiarie d'amour*'da, bu alegori türü aşk temasına uyarlandı. *Physiologos*'un İtalyanca çevirisi *Bestiario toscano* ise 13. yüzyılda yapılmıştı.

Phyteuma *bak.* şeytantırnağı

Phytolaccaceae (şekerciboyasıgiller), Kuzey Amerika ve Afrika'ya özgü 20 kadar otsu bitki, çalı ve ağaç cinsini kapsayan familya. En tipik üyesi meyveleri gıda boyası olarak kullanılan şekerciboyasıdır (*Phytolacca americana*). Andlara özgü çalımsı bir bitki olan *Rivina humilis* ve yumru köklü *Agdestis clematidea* ılıman bölgelerde süs olarak yetiştirilir. *Ayrıca bak.* şekerciboyası.

Phytosauria, fosillerine Geç Triyas Dönemi (Triyas Dönemi y. 225-190 milyon yıl önce) dışında rastlanmayan, kalın zırhlı, soyu tükenmiş sürüngenler grubu. Hem suda hem karada yaşadığı sanılan bu grup üyeleri timsahların atası olmamakla birlikte, birçok özelliğiyle günümüz timsahlarını andırıyordu. Davranışları bakımından da timsahlara benzediği sanılmaktadır. Uzun ve sivri uçlu çenelerinde çok sayıda keskin diş vardı. Başlıca besinleri büyük olasılıkla çeşitli balıklardı. Burun delikleri kafataslarının üzerinde ve gözlerinin yakınındaki bir yükseltide yer alıyordu. Suda yaşamayla ilgili bir uyarlanma biçimi olduğu sanılan bu özellik sayesinde suyun altında ağızlarını açarak soluk alabiliyorlardı. Arka bacaklarının ön bacaklarına oranla daha gelişmiş olması bu hayvanların iki ayak üzerinde duran sürüngenlerden türediklerini, ama sonradan dört ayaklı konumuna geri döndüklerini göstermektedir. İskelet yapılarından anlaşıldığı kadarıyla karada kolay hareket edebiliyorlardı. *Phytosauria* üyelerinin fosilleri Kuzey Amerika, Avrupa ve Hindistan'da bulunmuştur. Bilinen cinsleri arasında tüm bu gruba adını veren *Phytosaurus* ve 3 m'yi aşan vücutlarının yaklaşık üçte biri uzunluğundaki kafataslarıyla dikkat çeken *Rutiodon* sayılabilir.

Phytotoma, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Phytotomidae* familyasından, üç tür içeren kuş cinsi. Güney Amerika'ya özgü olan bu cins üyelerinin taze sürgünleri,

Phytotoma raimondii
John P. O'Neill'in bir çizimi

tomurcukları ve meyveleri kolayca koparmalarını sağlayan kalın, kenarları tırtıklı gagaları vardır. Bazı bölgelerde bahçelere büyük zarar verirler. Kuyrukları köşeli, sırtları çizgilidir. Erkeklerin tüyleri yer yer kızıl kahverengidir. Coğrafi dağılımları Bolivya, Peru, Arjantin ve Şili'yi kapsar.

pıhtılaşma, zedelenen bir damarda, kan kaybının önüne geçmek ve damarın bütünlüğünü sağlamak amacıyla ortaya çıkan fizyolojik süreç. Bazı kan hastalıklarında ya da kanın kimyasal bileşimini değiştiren bozukluklarda damarda zedelenme olmadan da pıhtılaşma görülür; damar tıkanabilir, dolaşım bozukluğu başlar.

Normal olarak, kan damarının bütünlüğü herhangi bir nedenle bozulduğunda, damardan ve çevre dokulardan kaynaklanan ağrı uyaranları damarın büzülmesine (vazokonstriksiyon) neden olur. Bunun yanı sıra, çevrede biriken kanın damara yaptığı basınçla damar çeperi daralır, kanama durur. Bu mekanizma tek başına kanamayı durdurmaya yeterli olmazsa, zedelenen damar duvarındaki kollajen liflerine ya da endotel hücrelerine değen trombositler şişmeye başlar, adenozin difosfat (ADP) ve tromboksan A adlı maddeyi salgılar. Birbirine yapışarak bir tıkaç oluşturan trombositler damardaki açıklığı kapatabilir. Hafif zedelenmelerde 1-2 dakika, daha ağır durumlarda 15-20 saniye içinde pıhtılaşma başlar.

Kanda pıhtılaşmayı hızlandıran ya da engelleyen 40'tan fazla madde bulunur. Genellikle engelleyenlerin baskın durumda olması kanın sıvı halde kalmasını sağlar. Damar zedelendiğinde ya da bazı kimyasal bozukluklar sonucunda belirli bir bölgede pıhtılaşmayı hızlandıran maddeler etkin duruma geçer, pıhtılaşma süreci başlar. Bu sürecin ilk aşamasında kanın zedelenen damar duvarı ya da damar dışındaki dokulara değmesiyle ve kanın bileşenlerinin kimyasal değişime uğramasıyla protrombin etkinleştirici adı verilen madde oluşur. Bu madde protrombinin protein yıkıcı bir enzim olan trombine dönüşmesini sağlar. Trombinin etkisiyle fibrinojen molekülleri polimerleşerek fibrin iplikçiklerine ayrılır. Damar yüzeyine yapışan ve ağ yapısı alarak trombositler, öbür kan hücreleri ve plazmayla birleşen fibrin iplikçiklerinin oluşturduğu kütle pıhtı adını alır. Bu kütle damardaki açıklığı kapatır, kan kaybı önlenir.

Pıhtı, oluştuktan birkaç dakika sonra trombositlerdeki trombastenin adlı kasılabilen proteinin etkisiyle büzüşmeye başlar. Yaklaşık 60 dakika sonra içindeki sıvının çoğu ayrılır, damarın yırtılan kenarları bir araya çekilir. Geride kalan pıhtı oldukça sert ve dayanıklıdır, kan akımından etkilenmez, çözünmez.

pıhtılaşma önleyici, ANTİKOAGÜLAN olarak da bilinir, kanın pıhtılaşmasını önleyen maddelerin ortak adı. Tıpta kullanılan pıhtılaşma önleyicilerden başlıcaları, çeşitli hayvan dokularından elde edilen ve karmaşık yapılı bir karbonhidrat olan heparin, bishidroksikumarin ve varfarindir. Bu ilaçlar kanda bulunan pıhtılaşma faktörlerinden birini ya da birkaçını ketlerse de etki mekanizmaları tam olarak anlaşılmamıştır. Öte yandan, sitrat ya da edetat, pıhtılaşma sürecinde rol oynayan kalsiyum iyonuna bağlanarak pıhtılaşmayı önler.

Pınar, Selahattin (d. 22 Ocak 1902, İstanbul - ö. 6 Şubat 1960, İstanbul), döneminin en sevilen şarkılarını besteleyen müzikçi.

Amatör bir udi olan annesinden etkilenerek 12 yaşındayken ut öğrenmeye başladı. İtalyan Ticaret Mektebi'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak kendini tümüyle müziğe verdi. 1919'da uttan başka tamburla da ilgilenmeye başladı. 1920'de, Darü'l-Feyz-i Musiki'nin (bugün Üsküdar Musiki Cemiyeti) kurucuları arasında yer aldı. Doldurduğu plaklarla genç yaşta hanende, tamburi ve besteci olarak ün kazandı. Sonradan sesini yitirmekle birlikte, şarkı söylemeyi ölümüne değin sürdürdü.

Pınar asıl ününü bestelediği şarkılara borçludur. Şarkılarındaki üslubu içtenliğe ve kalıplaşmış melodi hareketlerinden kaçınmaya dayanır.

Pınar'ın 86 bestesinin dördü saz eseri (iki peşrev ve iki sazsemaisi), geriye kalanı şarkıdır. Başlıca şarkıları arasında "Yalancıdır hep aynalar" (kürdilihicazkâr), "Aşkınla yanan gönlüme busenle şifa sun" (kürdilihicazkâr), "Ümidini kirpiklerine bağladı gönlüm" (hüzzam), "Gecenin matemini aşkıma örtüp sarayım" (hüzzam), "Bir bahar akşamı rastladım size" (hicaz), "Kalbim yine üzgün seni andım da derinden" (bayati), "Geçti ömrüm, yine hâlâ ben o bin dert ileyim" (nihavend), "Hâlâ yaşıyor kalbimin en gizli yerinde" (nihavend), "Ben yürürüm yane yane" (neva), "Aylar geçiyor sen bana hâlâ geleceksin" (rast), "Söndü

yâdımda akisler gibi aşkın seheri" (evcârâ), "Beni de alın koynunuza ne olur hatıralar" (hisarbuselik), "Yüce dağdan esen rüzgâr" (mahur), "Ayrılık yarı ölmekmiş" (nişabürek) sayılabilir.

Pınara, Anadolu'nun güneybatı kesiminde, Likya bölgesinde antik kent. Fethiye-Kaş karayoluna 5 km uzaklıkta, Fethiye'nin Eşen bucağına bağlı Minare köyü yakınlarındadır.

Likya diliyle yazılmış yazıtlarda adı Pinale olarak geçen kenti Ksanthos'tan gelen koloniciler kurmuşlardır. Tarihi konusunda fazla bir şey bilinmez. İÖ 333'te direniş göstermeksizin Büyük İskender'e teslim oldu. Likya Birliği'nin metropolis olarak nitelenen altı büyük kentinden biriydi. İskender'in ölümünden sonra Helenistik dönem krallıkları arasında çekişme konusu oldu. İÖ 133'te Bergama kralı III. Attalos'un ölümü üzerine Roma egemenliği altına girdi. İÖ 1. yüzyılda çeşitli karışıklıklar yüzünden eski önemini yitirdiyse de, Roma İmparatorluğu zamanında yeniden canlandı ve imar edildi. İS 141 ve 240'taki depremlerden büyük zarar gördü. Sonraları bir piskoposluk merkezi olarak varlığını 9. yüzyıl sonlarına değin sürdürdü.

Kentin batısındaki kayalık akropolisi oluşturur. Buraya güney tarafındaki, kalıntıları yer yer görülebilen, kayaya oyulmuş merdivenli yolla çıkılır. Bir surla çevrili olan akropolis kentin ilk yerleşme alanıdır. Kentin resmî ve özel yapılarının çoğu akropolisin doğu eteğindeki terasta toplanmıştır. Burası kentin ikinci akropolisi gibidir. Bu alanın kuzeydoğu köşesi yakınında Roma dönemine ait bir tapınağın kalıntıları yer alır. Bunun hemen batısında özel bir koruma duvarıyla çevrili ikinci bir tapınak ya da mezar yapısı vardır. Daha batıda *odeion* ve agora yer alır. Kentin güneyinde, çoğunluğunu lahitlerin oluşturduğu bir nekropol bulunmaktadır. İkinci akropolisin doğu eteğinde bir Roma hamamının kalıntıları görülür. Doğudaki başka bir kayalığın batı eteğinde İS 2. yüzyılda inşa edilmiş ve günümüze oldukça iyi durumda kalmış tiyatro yükselir.

Pınarbaşı, Karadeniz Bölgesi'nde, Kastamonu iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Azdavay'a bağlı bir bucak olan Pınarbaşı, 19 Haziran 1987 tarihli ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Nüfus (1990) ilçe, 7.596; kasaba, 1.555.

Pınarbaşı, İç Anadolu Bölgesi'nde, Kayseri iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 3.328 km² olan Pınarbaşı ilçesi kuzey ve doğuda Sivas ili, güneyde Sarız, güneybatıda Tomarza, batıda Bünyan, kuzeybatıda da Akkışla ilçeleriyle çevrilidir.

İlin kuzeydoğu kesiminde yer alan ilçenin kuzey kesimi Uzunyayla'nın(*) üstündedir. Alan açısından ilin en büyük ilçesi olan Pınarbaşı topraklarının batı kesimini Hınzır Dağı (2.641 m), güney ve güneydoğu kesimini ise Tahtalı Dağlar engebelendirir. İlçe topraklarından kaynaklanan suların büyük bölümünü toplayan Zamantı Irmağı bu orta yükseklikteki alanı yer yer derin biçimde parçalamıştır. Doğu kesimdeki küçük bir alandan çıkan sular da Tohma Suyu aracılığıyla Fırat Irmağına ulaşır.

İlçe halkı geçimini tarımdan sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı, arpa, elma ve çavdardır. Az miktarda ayçiçeği, baklagiller ve vişne de yetiştirilen ilçede hayvancılık yapılır; en çok koyun ve sığır yetiştirilir. Sığır besiciliği temel olarak, pastırma ve sucuk üretimine yönelik et elde etmek amacıyla yapılır. Ayrıca koyunların yünü, kırsal kesimdeki kilim tezgâhlarında değerlendirilir. Uzunyayla'daki aygır deposunda iyi cins koşu atı yetiştirilir. İlçe topraklarında demir ve krom yatakları vardır. Krom yataklarından çıkarılan cevher Etibank'a bağlı Orta Anadolu Krom İşletmesi tarafından değerlendirilir.

İlkçağda Kapadokya bölgesinde yer alan yöreye 19. yüzyılda Kafkasya'dan gelen göçmenler yerleştirildi. Yöre 19. yüzyılın sonlarında Sivas vilayetinin Merkez sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu.

Sultan Abdülaziz'in tahta çıktığı 1861'de kaza merkezi yapıldığından Aziziye adıyla anılan yerleşme ilçenin orta kesiminde yer alır. Öteki Aziziye'lerle karıştırılmaması için uzun süre "Sivasaziziyesi" adıyla anılan yerleşme, daha sonra Zamantı Irmağını oluşturan kaynaklara yakınlığı nedeniyle Pınarbaşı olarak adlandırılmıştır. Kayseri-Malatya karayolu kentten geçer. Sivas'ı Kahramanmaraş'a bağlayan kısa yol bu karayoluyla kentin doğusunda kesişir. İlçedeki başlıca tarihsel yapı Melik Gazi Türbesi'dir (12. yy).

Pınarbaşı Belediyesi Cumhuriyet'ten önce kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 47.822; kent, 11.364.

Pınargözü Mağarası, Akdeniz Bölgesi'nin Göller Yöresi'nde, Isparta ilinin Yenişarbademli ilçe merkezi yakınlarında mağara. Mezozoyik (İkinci) Zamana (y. 225-65 milyon yıl önce) ait kalkerler içinde oluşmuştur.

Yüksek debili karstik kaynaklarla beslenen bir yeraltı akarsuyu mağara içinde çağlayanlar oluşturduktan sonra giriş bölümünden dışarı çıkar. Araştırma yapmak için suya karşı ilerlemek ve çağlayan duvarlarına tırmanmak gerektiğinden, Pınargözü sportif açıdan ülkenin en zor mağaralarındandır. Bundan başka, darlaşan bazı kesimlerinde hızı saatte 160 km'ye ulaşan hava akımıyla karşılaşılır.

Pınargözü Mağarasını ilk kez 1964'te Temuçin Aygen araştırmıştır. 1989'da Fransız araştırmacılar yaptıkları ölçümlerde, girişten 660 m yükseğe ulaşıldığını saptamışlardır. Mağaranın ölçülen uzunluğu ise yaklaşık 12 km'dir ve henüz son kesimine ulaşılamamıştır.

Pınarhisar, Marmara Bölgesi'nin Trakya kesiminde, Kırklareli iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 581 km²'dir. Doğuda Vize,. güneyde Lüleburgaz ilçeleri, batı ve kuzeyde Merkez ilçe, kuzeydoğuda da Demirköy ilçesiyle çevrilidir.

İlin orta kesiminde yer alan ilçe toprakları alçak bir plato alanı üstündedir. Bu toprakların kuzey kesimini, Istranca Dağlarının(*) en yüksek bölümünü oluşturan Mahya Dağı engebelendirir. Istranca Dağlarının güney yamaçlarından güneydeki Ergene Havzasına(*) doğru gidildikçe alçalan bu tepelik plato alanından kaynaklanan suları Sulucak, Poyralı ve Kaynarlı dereleri toplar. Bu akarsular ilçe sınırları dışında Ergene Irmağına(*) katılır. Doğal bitki örtüsü genellikle step görünümündedir.

Yarısından çoğu kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini daha çok tarımsal etkinliklerden sağlar. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler buğday, şeker pancarı, ayçiçeği, yulaf ve arpadır. Az miktarda üzüm, baklagiller, elma ve erik de yetiştirilen ilçede hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır. İlçede çok sayıda kıvırcık koyunu yetiştirilir. İlçedeki başlıca sanayi kuruluşları yem, bitkisel yağ, kireç ve çimento fabrikalarıdır. Ayrıca peynir yapım kuruluşları vardır. Tarihsel öneminin yanı sıra günümüzde de kullanılan eski İstanbul-Edirne yolu ile Lüleburgaz'ı Demirköy'e bağlayan karayolu ilçe topraklarından geçer.

1877'de Edirne vilayetinin Merkez sancağına bağlı bir kaza olan Pınarhisar yöresi, 19. yüzyılın sonlarında Edirne vilayeti Kırkkilise (Kırklareli) sancağının Vize kazasına bağlı bir nahiye olarak yönetiliyordu. Halkının bir bölümü Rumlardan oluşan yöre Balkan Savaşları sırasında Bulgar işgaline uğradı. Temmuz 1920'de uğradığı Yunan işgalinden ise 8 Kasım 1922'de kurtuldu. Cumhuriyet döneminde Kırklareli ilinin Merkez ilçesine bağlı bir bucak olarak yönetilen Pınarhisar 1953'te ilçe oldu.

İlçenin güney kesiminde yer alan Pınarhisar kenti nüfus artış hızı çok düşük bir yerleşmedir. Vize-Kırklareli karayolunun geçtiği kentten ayrılan bir yol güneybatıdaki Lüleburgaz yakınlarında D-100 (eskiden E-5) Karayolu'na bağlanır. Pınarhisar kenti il merkezi Kırklareli'ye 29 km uzaklıktadır.

İlçedeki başlıca tarihsel yapı, Erenler köyünde yer alan ve 16. yüzyıla ait olduğu sanılan Binoklu Hasan Baba Türbesi'dir.

Pınarhisar Belediyesi 1909'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 24.763; kent, 11.236.

pırasa (*Allium porrum*), *Alliaceae* familyasından, soğanla yakın akraba olan ve çoğu kez kış sebzesi olarak değerlendirilen tarım bitkisi. Çok kesin olmamakla birlikte kokusu soğanı andıran bu soğuğa dayanıklı bitki pek çok ülkede yaygın olarak yetiştirilmekte ve tüketilmektedir. Anayurdunun Orta ve Doğu Akdeniz ile Yakındoğu olduğu kabul edilir. Bu bölgelerde çok eski çağlardan beri tarımı yapılan pırasanın firavun mezarlarından çıkarılan bulgulardan Mısırlılarca kullanıldığı anlaşılmıştır. Avrupa'ya ise Romalılar tarafından yayıldığı sanılmaktadır.

Pırasa ikiyıllık bir bitkidir. İlk yıl birbiri içinden çıkan ince uzun yapraklar oluşur. Yapraklar sapsızdır ve kın biçimindeki geniş tabanları üst üste binerek etli bir sap ya da kın gövde oluşturur. Botanik açısından gerçek gövde olmayan bu beyaz gövdelerin çapı 1,5 cm ile 6-8 cm arasında değişir; uzunluğu ise çeşide bağlı olarak farklılık gösterir. Bazı çeşitlerde gövdenin tabanı şişkinleşerek bir soğancık oluşur. Gövdenin yani yaprak kınlarının bittiği noktada yapraklar birbirinden ayrılarak açılır. Bitkinin sebze olarak yenen bölümleri bu kın gövde ve yapraklardır. Ertesi yıl ise yaprakların arasından uzun bir çiçek sapı çıkar ve bu sapın ucunda çok sayıda çiçeği kapsayan beyaz ya da leylak renkli, yuvarlakça iri bir çiçek kümesi oluşur. Tohumları küçük, koyu siyah renkli ve üstleri girintili çıkıntılıdır.

Pırasa ikiyıllık bir bitki olmakla birlikte, tohumluk olarak yetiştirilenler dışında birinci yılın sonunda hasat edilir. Serin iklimli yerleri sever; en iyi gelişmeyi nemli, humuslu ve tınlı topraklarda gösterir. Pırasanın yazlık ve kışlık olmak üzere başlıca iki çeşidi vardır. Açık yeşil renkli yumuşak yapraklara sahip olan birinci çeşit soğuğa dayanıklı değildir; buna karşılık koyu yeşil renkli, sert yapraklarıyla ayırt edilen öbür çeşit soğuğa oldukça dayanıklıdır.

Pırasa çok tüketilen bir sebzedir. Bileşiminde A, B_1, B_2 ve C vitaminlerinin yanı sıra kalsiyum, demir, fosfor ve potasyum gibi mineraller de bulunur. En çok zeytinyağlı yemeği ve çorbası yapılır.

Türkiye'nin bütün coğrafi bölgelerinde yetiştirilen pırasanın Devlet İstatistik Ensti-

tüsü (DİE) verilerine göre yıllık toplam üretimi 300 bin ton dolayındadır.

pırıltı, bazı değerli taşlarda (örn. elmas) görülen ani renk çakmaları. Bazı minerallerin ışığı bileşen renklerine ayırma gücü yüksektir. Işık tayfının iki ayrı ucunda yer alan kırmızı ışık ve mor ışık ışınları arasındaki uzaklık ne kadar büyükse taşın pırıltılı görünümü de o denli yoğun olur. Güçlü ayırma özelliğine sahip değerli taşlar uygun biçimde tıraşlandığında, taşa giren beyaz ışık renkli ışık halinde yansıyarak dışarı çıkar. Tıraşlama kusurlu olduğunda, taşın yansıtma özelliği azdır ve pırıltılı görünümü kaybolur.

pırlanta kesim, elması, görsel niteliklerini en iyi biçimde ortaya çıkaracak biçimde tıraşlama yöntemi. Bu teknikle işlenen taşlarda en yüksek pırıltı ve parlaklık derecesi elde edilir. Elmas tıraşlamada en yaygın yöntemdir. Yukarıdan bakıldığında yuvarlak görünen pırlanta kesim bir taşın 58 fasetası vardır. Bunların 33 tanesi kemerin (taşın en geniş bölümü) üstünde, 25 tanesi ise altındadır. Üstteki fasetalar kemer düzlemi ile 35 derecelik, alttakiler ise 41 derecelik bir açı yapacak biçimde kesildiğinde, taşa düşen ışığın büyük bölümü alttaki fasetalardan geri yansır; böylelikle elmas çok parlak ve pırıltılı bir görünüm kazanır.

17. yüzyılın sonunda Venedikli taş kesme ustası Vicenti Peruzzi'nin geliştirdiği modern pırlanta kesim, bugün uygulanan biçimini 20. yüzyılın başlarında almıştır. Bu kesim yöntemi yakut, gökyakut, zümrüt ve zirkon gibi taşlara da uygulanır.

pıtrak, bileşikgiller (*Asteraceae*) familyasının, *Xanthium* cinsinde yer alan biryıllık otsu bitki türlerinin yaygın adı. Avrupa'nın büyük bir bölümüne dağılmış olan bu bitkiler Kuzey Amerika'da daha sınırlı bir yayılım gösterir. *Xanthium* cinsinin içerdiği tür sayısı tartışmalıdır; bazı uzmanlar 15, bazıları ise 2-4 türü bulunduğunu ileri sürer. Çengel biçimli dikenlerle kaplı meyveler türlerin tipik özelliğidir. Bunlar hayvanların tüylerine takılarak bitkinin dağılmasında rol oynarlar.

Ortalama 15 ile 100 cm arasında boylanabilen dikenli sıracaotu ya da adi pıtrak (*X. spinosum*) dikenli gövdesiyle ayırt edilir; üst yüzü yeşil, alt yüzü beyaz renkli, sapsız ve parçalı yaprakları ve sarı dikenli meyveleri vardır. Anadolu'da çok yaygın olan bu türün yaprakları halk arasında idrar artırıcı ve terletici olarak kullanılır. Gövdesi dikensiz olan büyük pıtraktan da (*X. strumarium*) benzer biçimde yararlanılır.

Pıtrak (*Xanthium*)
John H. Gerard

pi (π), çemberin çevre uzunluğunun çapına oranı. Çemberin büyüklüğünden bağımsız olarak her çember için çevre uzunluğunun çapa oranı sabittir. İsviçreli matematikçi Leonhard Euler'in (1707-83) benimseyip kullanması sonucunda π simgesiyle gösterilmeye başlayan bu sayı irrasyoneldir, bir başka deyişle iki tamsayının oranı olarak ifade edilemez. Bu nedenle π sayısının onlu açılımı sonlu ya da dönemli (düzenli olarak yinelenen bir rakam grubu içeren) bir kesir değildir. Yaklaşık değeri 3,14159265358979 olan π sayısı aşkındır (transandantal), bir başka deyişle bu sayı, katsayıları doğal sayılar (ya da bunların negatifleri) olan çokterimli bir denklemin kökü değildir. Bu, verili bir dairenin alanına eşit alanlı bir karenin yalnızca cetvel ve pergel kullanılarak ve sonlu sayıda işlem yapılarak çizilmesinin olanaklı olmadığı anlamına gelir. Dairenin karelenmesi olarak anılan bu problemi, eski çağlardan bu yana pek çok matematikçi çözmeye çalışmış ama başarılı olamamıştı. π sayısının irrasyonel olduğu Alman matematikçi Johann Heinrich Lambert tarafından 1768'de; aşkın bir sayı olduğu ise bir başka Alman matematikçi, Ferdinand Lindemann tarafından 1882'de kanıtlanmıştır.

Çember çevresinin çapına oranı eski uygarlıklarda belirli bir yaklaşıklıkla biliniyordu. Eski Mısır'dan günümüze ulaşan papirüslerde dairenin alanı çapın 8/9 katının karesi alınarak bulunuyordu; bu ise π için $(16/9)^2 \approx 3{,}16$ değerine karşılık gelir. Kitabı Mukaddes'te ise (I. Krallar 7:23 ve II. Tarihler 4:2) çember çevresinin çapın 3 katı olduğu belirtilmişti. Arkhimedes (İÖ y. 290/280-y. 212/211) bir çemberin içine ve çevresine çizdiği düzgün çokgenler yardımıyla π'nin değerinin 223/71 ile 22/7 arasında olduğunu belirledi. π sayısının değeri 15. yüzyılda 14 basamağa, 16. yüzyıl sonunda 35 basamağa, 18. yüzyıl sonunda 140 basamağa ve bilgisayar aracılığıyla 1947'de 2.035 basamağa, 1983'te de 8 milyonu aşkın basamağa kadar hesaplanmıştır.

Matematiğin hemen her alanında eşitliklere bir sabit olarak giren π sayısının sonsuz seri ya da sonsuz çarpım biçiminde pek çok değişik ifadesi vardır; π'nin yaklaşık değerleri genellikle bu ifadelerden hesaplanır. Bunlardan tarihsel önemi olanlar arasında,

$$\frac{\pi}{2} = \frac{2 \times 2 \times 4 \times 4 \times 6 \times 6 \times \ldots}{1 \times 3 \times 3 \times 5 \times 5 \times 7 \times \ldots}$$

sonsuz çarpımı ile

$$\frac{\pi}{4} = 1 - \frac{1}{3} + \frac{1}{5} - \frac{1}{7} + \ldots$$

serisi sayılabilir. Birinci eşitlik John Wallis (1655), ikincisi ise James Gregory (1671) ve Gottfried Wilhelm Leibniz (1673) tarafından ortaya konmuştur.

pi bağı, kimyada, iki atom arasında ve iki atomun belirlediği doğruya kabaca paralel iki bölgede konumlanmış bir yörüngemsideki bir çift elektron arasında oluşan bağlayıcı etkileşim. İki atom ancak aralarında bir sigma bağı varsa bir ya da iki pi bağıyla bağlanabilirler. Örneğin azot molekülündeki (N_2) azot atomları arasındaki üçlü bağ bir sigma bağıyla iki pi bağından oluşur.

pi teoremi, ABD'li fizikçi Edgar Buckingham'ın 1914'te ortaya koyduğu boyut çözümlemesi yöntemindeki temel tekniklerden biri. Bu teoreme göre, bir A_1 değişkeni $A_2, A_3, \ldots, A_n$ bağımsız değişkenlerine bağımlı ise, bu fonksiyonel ilişki, $f(A_1, A_2, A_3, \ldots, A_n) = 0$ biçiminde ifade edilebilir. Bu n tane değişken, m boyutsal birim cinsinden belirtilebiliyorsa, pi (π) teoremi uyarınca, bu değişkenler $n-m$ boyutsuz terim olarak gruplanabilir (bunlara π terimleri denir); yani $\varphi(\pi_1, \pi_2, \pi_3, \ldots, \pi_{n-m}) = 0$. Her π terimi $m+1$ değişken içerir ve terimden terime bunlardan yalnızca bir tanesinin değiştirilmesi yeterlidir.

Pi teoreminin uygulanması akışkanlar mekaniğinden bir örnekle açıklanabilir. Akışkan hareketinin özelliklerini ve çeşitli değişkenlerin etkisini incelemek amacıyla önemli değişkenleri üç grupta toplamak olanaklıdır: Kanalın geometrisini ve öteki sınır koşullarını belirleyen dört doğrusal boyut; akışın kinematik ve dinamik özelliklerini belirleyen akışkan akış hızı ve basınç gradyanı; akışkana ilişkin beş özellik (yoğunluk, özgül ağırlık, ağdalılık, yüzey gerilimi ve esneklik katsayısı). Toplam sayısı 11 (n) olan bu değişkenler üç (m) boyut cinsinden ifade edilebilir; bu nedenle sekiz ($n-m$) adet π terimini içeren bir fonksiyonel bağıntı yazılabilir. Bu problemi, π terimlerinin üslerini, her terimi boyutsuz kılacak, bir başka deyişle $\pi_i = U^{\alpha} K^{\beta} Z^{\gamma}$ yapacak biçimde belirlemek üzere bir denklem takımının çözümüne indirgemek olanaklıdır; burada $U^{\alpha} K^{\beta} Z^{\gamma}$, her değişkenin ifade edildiği üç temel birim olan uzunluk, kütle ve zamanın boyutsuz bir kombinezonunu göstermektedir.

Buradan şu ilginç sonuca ulaşılmaktadır: $E = k\varphi(a, b, c, F, R, W, C)$. Bu eşitlikte E akışın temel niteliğini belirleyen Euler sayısı, k bir sabittir; φ ise E ile a, b, c (a, b, c sınır özelliklerini belirleyen parametrelerdir) ve F, R, W, C arasındaki fonksiyonel ilişkiyi ifade eder. F, R, W ve C sayıları akışkan akışının, sırasıyla, ağırlık, ağdalılık, yüzey gerilimi ve esnekliğe bağımlılığını belirleyen Froude, Reynolds, Weber ve Cauchy sayılarıdır.

Piacenza, Latince PLACENTIA. İtalya'nın kuzeyinde, Emilia-Romagna yönetim bölgesinde, Piacenza ilinin merkezi kent. Milano'nun güneydoğusunda, Trebbia Irmağının ağzının hemen aşağısında, Po Irmağının güney yakasında yer alır. İÖ 218'de Placentia adlı bir Roma kolonisi olarak kuruldu. İÖ 200'de Galyalılar tarafından yağmalandıktan sonra onarıldı ve tahkim edildi. Zamanla Roma'daki büyük karayollarının kavşak noktası durumuna geldi. Barbar akınlarının ardından 997-1035 arasında Piacenza piskoposları tarafından yönetildi. 12. yüzyılda bağımsız bir komün oldu ve Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Friedrich'e (Barbarossa) karşı çıkan kentlerin oluşturduğu Lombardiya Birliği'nin önde gelen üyeleri arasına girdi. Kente egemen olmaya çalışan Visconti ve Sforza aileleri arasındaki uzun mücadelenin sonunda, Papa III. Paulus'un oğlu Pier Luigi Farnese için kurduğu Parma ve Piacenza Düklüğü'ne bağlandı (1545). Farnese ailesinin soyunun tükendiği 1731'de İspanyol Bourbonlarının eline geçen yöre 1868'de Fransa tarafından ilhak edildi. 1814-15'teki Viyana Kongresi'yle Napoléon'un ikinci eşi Marie-Louis'e, onun ölümünden sonra da (1847) yeniden Bourbonlara geçti. 1860'ta Parma'yla birlikte Piemonte-Sardinya topraklarına katılan Piacenza 1861'de İtalya Krallığı'nın parçası oldu.

Kentte Roma döneminden günümüze ulaşmış hiçbir yapı yoktur. Duvarları tuğladan örülmüş katedral (1122-1253) Lombardiya romanesk üslubunun güzel bir örneğidir. Öteki önemli ortaçağ kiliseleri arasın-

da, cephesi 11. yüzyıldan kalma eski S. Antonino Katedrali, tabanı 12. yüzyıl mozaikleriyle kaplı S. Savino Kilisesi, yapımına 1278'de başlanan San Francesco Kilisesi, Raffaello'nun "Sistina Madonnası" tablosunun ilk sergilendiği yer olan S. Sisto Kilisesi (1499-1511) ve Pordenone'ye ait fresklerle bezeli Sta. Maria di Campagna Kilisesi (1522-28) sayılabilir. Önemli sarayların başında ise yapımına 1281'de başlanan Halk Sarayı'yla, yapımına 1558'de başlanan ve hiçbir zaman tamamlanmayan görkemli Farnese Sarayı gelir.

Eskiden beri bir bağcılık ve tahıl yetiştirme merkezi olan kent hızla gelişen bir hafif sanayiye sahiptir. Nüfus (1991 tah.) belediye, 103.536.

Piaf, Édith, asıl adı EDITH GIOVANNA GASSION (d. 19 Aralık 1915, Paris - ö. 11 Ekim 1963, Paris, Fransa), Fransız şarkıcı ve oyuncu. Yaşamındaki trajedileri yansıttığı şansonlarıyla uluslararası ün kazanmıştır.

Café'lerde şarkıcılık yapan annesi onu doğumdan sonra terk ettiği için büyükanne-

Piaf
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

since büyütüldü. Üç yaşındayken yakalandığı menenjit nedeniyle kör oldu, ama dört yıl sonra yeniden görmeye başladı. Sirk cambazı olan babasıyla birlikte turnelere katılarak şarkı söylemeye başladı. Bir süre Paris sokaklarında şarkı söyledikten sonra Louis Leplée adındaki kabare sahibi sayesinde bir gece kulübünde çalışmaya başladı ve Paris argosunda "serçe" anlamına gelen Piaf adını aldı. Kulüpte şarkı söylediği ilk gece orada bulunan Maurice Chevalier'nin övgüsünü kazandı.

1935'te tiyatroda sahneye çıktıktan birkaç yıl sonra Paris müzikhollerinde şarkı söylemeye başladı. II. Dünya Savaşı sırasında yalnızca Fransız savaş tutsaklarına şarkı söyledi ve tutsakların kaçmalarına yardımcı oldu. Sonraki yıllarda Avrupa, Güney Amerika ve ABD'de turnelere çıktı. Basit ama dramatik üslubu ve gırtlaktan gelen, kendine özgü, sevecen, etkileyici sesiyle yaygın üne kavuştu. Elde ettiği başarılara karşın yaşamı boyunca hastalık, kaza ve kişisel mutsuzluklardan kurtulamadı.

Piaf'ın *Au bal de la chance* (1938; Kader Balosunda) ve *Ma vie* (Yaşamım) adlı iki kitabı vardır. Simone Bertaut'nun kaleme aldığı *Édith* (*Kaldırım Serçesi*, 1975) adlı yaşamöyküsü 1964'te yayımlandı. Dominique Grimault-Patrick Mahé'nin Piaf'ı konu alan yapıtının *Piaf-Bir Sevda Türküsü* (1984) ve *Serçenin Türküsü* (1986) adıyla iki Türkçe çevirisi çıktı. Başar Sabuncu'nun yazdığı *Kaldırım Serçesi* oyunu 1982'de Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu tarafından sahnelendi ve 1989'da televizyon dizisi olarak uyarlandı.

Piaget, Jean (d. 9 Ağustos 1896, Neuchâtel - ö. 17 Eylül 1980, Cenevre, İsviçre), gelişme psikolojisi alanındaki çalışmalarıyla tanınmış İsviçreli yapısalcı bilgin ve düşünür.

Önceleri zoolojiyle ilgileniyordu, daha 15 yaşındayken, bu alanda yaptığı çalışmalarla Avrupalı zoologlar arasında ün kazanmıştı. 1918'de Neuchâtel Üniversitesi'nde zoloji dalında doktora çalışmasını tamamladı; aynı yerde felsefe öğrenimi de gördü. Bu arada psikolojiye yöneldi ve aldığı biyoloji eğitimini epistemolojiye duyduğu ilgiyle birleştirdi. Zürich'te Jung ve Bleuler'in öğrencisi olduktan sonra, 1919'da Paris'e giderek Sorbonne'da iki yıl okudu.

Oradaki Alfred Binet Enstitüsü'nde ilkokul öğrencileri için okuma testleri hazırladı. Bu çalışmaları sonucunda çocukların derslerde yaptığı hataların gelişigüzel olmadığını, belli yaş gruplarında özgül hatalar yapıldığını ortaya koydu. Böylece çocuğun yetişkinliğe değin bir dizi zihinsel gelişim evresinden geçtiği sonucuna vardı. 1921'de Sorbonne'dan ayrılmadan önce bulgularını yayımlamaya başlamıştı. O yıl İsviçre'ye dönerek Cenevre'deki J. J. Rousseau Enstitüsü'nün başına geçti. 1926-29 arasında Neuchâtel Üniversitesi'nde felsefe dersleri verdi; 1929'dan ölümüne değin de Cenevre Üniversitesi'nde çocuk psikolojisi profesörü olarak görev yaptı. 1955'te Cenevre'de Uluslararası Genetik Epistemoloji Merkezi'ni kurdu ve yönetimini üstlendi.

Piaget'ye göre çocuk, sürekli kendi kafasındaki gerçeklik modelini yaratıp yeniler; böylelikle oluşturduğu basit kavramlar her evrede daha yüksek kavram düzeylerinde bütünleşir. Zihinsel gelişimde doğanın belirlediği bir zaman çizelgesi olarak "genetik epistemoloji" kavramını ortaya atan Piaget dört gelişim evresi saptamıştır. Yaşamın ilk iki yılını kapsayan duyusal-devimsel evrede çocuk temel olarak, doğuştan gelen fiziksel reflekslerini tanıyıp geliştirmekle ve bunları zevk veren ya da ilgi çekici eylemlere yaymakla ilgilenir. Gene bu evrede kendisini ilk kez ayrı bir fiziksel varlık olarak algılar ve yavaş yavaş çevresindeki nesnelerin de ayrı, sürekli bir varoluş içinde bulunduklarını kavrar. Kabaca 6-7 yaşlarına değin süren işlem öncesi evrede çocuk, çevresini dış dünyaya ilişkin zihinsel tasarımlar ya da düşünceler aracılığıyla simgesel olarak denetleyip yönlendirmeyi öğrenir. Bu evrede nesneler sözcüklerle temsil edilmeye başlar ve önceden nesnelerin zihinde yönlendirilmesi gibi, sözcükler de aynı biçimde yönlendirilir. Yedi yaşından 11-12 yaşlarına değin süren somut işlemsel evrede düşünce süreçlerinde mantık yürütme ve nesneleri benzerlik ya da farklılıklarına göre sınıflandırma başlar. Bu evre boyunca çocuk zaman ve sayı kavramlarını da edinir. Piaget'nin formel işlemsel olarak adlandırdığı dördüncü evre ise 12 yaş dolayında başlayıp yetişkinliğe değin sürer. Daha esnek bir zihinsel yapının geliştiği bu evrede düşünme yetisi düzenlilik kazanır ve mantıksal düşünce ön plana çıkar. Ayrıca soyut düşünme, varsayım oluşturma, kendine ve başkalarına ait düşüncelerin sonuçlarını tartma yetenekleri gelişir.

Piaget'nin gelişim evreleri kuramı çocuk, eğitim ve öğretim anlayışlarının önemli ölçüde değişmesini sağladı. Basit pekiştirme yöntemlerinin öğretimde yeterli olamayacağı, belli kavramların özümsenebilmesi için zihinsel gelişimde belli aşamaların tamamlanmış olması gerektiği anlaşıldı. Böylelikle öğretmenin de yalnızca bilgi aktarma değil, dünyayı keşfetmesinde çocuğa rehberlik etme işlevini de üstlenmesi gerekiyordu.

Piaget ayrıca, Uluslararası Genetik Epistemoloji Merkezi'nde 40 ciltlik bir bilimsel yayının yönetmenliğini yürütmüş, Fransız psikoloji bilgini Paul Fraisse'le deneysel psikoloji, ABD'li dilbilimci Noam Chomsky'yle dil öğrenme konusunda çalışmalar yapmıştır.

Başlıca yapıtları arasında *Le langage et la pensée chez l'enfant* (1923; *Çocukta Dil ve Düşünme*, 1938), *Le Jugement et la raisonnement chez l'enfant* (1924, *Çocukta Hüküm ve Muhakeme*, 1939), *De la logique de l'enfant à la logique de l'adolescent* (1955, Çocuğun Mantığından Ergenin Mantığına), *Mécanismes perceptifs* (1961, Algı Mekanizmaları), *Le structuralisme* (1968; *Yapısalcılık*, 1982), *L'épistémologie genetique* (1970; *Genetik Epistemoloji: Çocukta Ruhsal ve Zihinsel Gelişme*, 1984) ve *Psychologie et epistemologie* (1970; *Epistemoloji ve Psikoloji: Bir Bilgi Kuramına Doğru*, 1980, 1992) sayılabilir.

Piaggia, Carlo (d. 4 Ocak 1827, Lucca, Lucca Duklüğü - ö. 17 Ocak 1882, Karkoc, Sudan), Kyoga Gölünü (Uganda) bulan ve Yukarı (güney) Nil Irmağı sistemini araştıran İtalyan kâşif. Düzenli bir öğrenim görmedi. Ama keskin bir gözlemci olarak Sudan'ın güney ve Zaire'nin kuzeydoğu kesimlerinde yaşayan Azande kabileleriyle ilgili araştırmaların öncüsü oldu.

1856'da Mısır Sudanı'nda rastlanan bazı ender hayvanların örneklerini toplamak amacıyla Afrika'nın içlerine girdi. 1860-61'de başka doğabilimcilerle birlikte Mısır Sudanı'na giderek Bahrü'l-Gazal Havzasına ve Azandelerin yaşadığı toprakların sınırına ulaştı. 1863-65 arasında Azandeler arasında yaşayarak kapsamlı etnografik veriler topladı. Daha sonra (1871) Etiyopya yaylalarında keşif çalışmaları yürüttü ve tekneyle Tana Gölünün çevresini dolaştı. 1875'te Yukarı Nil'e yaptığı keşif yolculuğu sırasında Doğu Afrika'daki büyük gollerle Nil arasında bir ırmak geçidi bulmaya çalıştı. Bu yolculuk sırasında Kyoga Gölünü buldu (1876). Mavi Nil'e yaptığı keşif yolculuğu sırasında öldü.

Pianhi, PIYE olarak da bilinir (ö. İÖ 8. yy), Aşağı Mısır'ı istila ederek 23. sülaleye (İÖ y. 817-725) bağlı küçük devletleri ortadan kaldıran Kuş kralı. Kardeşi Şabaka'yla başlatılan 25. sülalenin temelini atmıştır.

Libyalı kabile şefi Tefnahte'nin Nil Deltasına yönelik tehdidi üzerine, Pianhi ordusuyla kuzeye doğru harekete geçti. Libyalıları üst üste yenilgiye uğrattıktan sonra Nil Deltasına geçerek 23. sülaleye son verdi. Tefnahte ve öteki yerel yöneticileri kendisine bağlılık bildirmeye zorladı. Elde ettiği ganimetlerle Cebel Barkal'daki yurduna döndü. Hükümdarlığının 21. yılında inşa edilen ve yaptığı işleri anlatan dikilitaş (stel) burada ortaya çıkarılmıştır.

piano nobile (İtalyancada "soylu kat"), mimarlıkta, Rönesans dönemi yapılarının birinci katına verilen ad. Tipik bir Rönesans sarayında ev sahibinin konuklarını kabul ettiği salonlar zemin katın üstündeki katta yer alır. Bu salonların bulunduğu katın tavanları da öbür katlara göre daha yüksek tutulmuş ve özenle bezenmiştir. Bu kata bazen görkemli bir dış merdivenle çıkıldığı da olur.

Piast HANEDANI, Polonya'nın ilk hükümdar ailesi. 12. yüzyıla ait bir efsaneye göre,

ailenin kökeni 9. yüzyılın ikinci yarısında Gnesen (bugün Gniezno) prensi Popiel'in yerine geçen Siemowit'in babası çiftçi Piast'a dayanır.

Başlangıçta Poznan çevresini (Büyük Polonya) ve bir olasılıkla Mazovia'yı da kapsayan Piast topraklarını genişleten I. Mieszko (hd y. 963-992) ile 1024'te kral olarak taç giyen I. Bolesław'dan (hd 992-1025) sonra, Piast hanedanı bir gerileme dönemine girdi ve genelde prens unvanını kullanmak zorunda kaldı. Polonya'yı yeniden eski sınırlarına kavuşturan (1125) III. Bolesław'ın (hd 1102-38) topraklarını oğulları arasında paylaştırması, prensliğin yeniden dağılmasına yol açtı. İzleyen 150 yıl boyunca Polonya, hanedan içi çatışmalara, iç savaşlara, dış müdahale ve işgallere sahne oldu. Ama ortak dil, ekonomi ve kilise örgütlenmesinin varlığı birçok prensin Piast topraklarını yeniden birleştirme çabalarına zemin oluşturdu. Sonunda I. Władysław (hd 1324-33) Macaristan ve papalığın yardımıyla, Polonya kralı oldu. İstikrarlı ve güçlü bir devletin temellerini atan III. Kazimiers (hd 1333-70) erkek vârisi olmadığından tahtını yeğeni olan Macaristan kralı I. Lajos'a bıraktı. Böylece sona eren Piast hanedanının yerini 1382'de Jagiełło hanedanı aldı. *Ayrıca bak.* Polonya.

Piatra-Neamţ, Romanya'nın kuzeydoğusunda, Neamţ ilinin (*judeţ*) merkezi kent. Bistriţa Irmağı vadisinde yer alır. Cozla, Petricica ve Cernegura dağlarıyla çevrili olan kent tarihsel kayıtlara ilk kez 15. yüzyılda, panayır düzenlenen bir pazar merkezi olarak Piatra lui Crăciun ya da Camena adıyla geçmiştir. Boğdan prensi Ştefan'ın (Büyük) 1497-98 yıllarında kentte yaptırdığı Sf. Ion Kilisesi Boğdan mimarisinin klasik bir örneğidir. Kentte bir devlet tiyatrosu, bölgesel bir doğa bilimleri müzesi ve Neolitik Çağdan kalma çanak çömleklerin sergilendiği bir arkeoloji müzesi vardır. Başlıca sanayi kuruluşları bir gübre fabrikası, bir kâğıt ve kâğıt hamuru fabrikası ve gıda maddeleri işleyen çeşitli tesislerdir. Kentin güneydoğusundaki, Bistriţa Vadisinde sentetik elyaf ve azotlu gübre üreten büyük fabrikalar vardır. Nüfus (1992) 123.175.

Piauí, Brezilya'nın kuzeydoğusunda eyalet (*estado*). 250.934 km²'lik yüzölçümüyle Brezilya'nın toplam yüzölçümünün yüzde 3'ünden az bir bölümünü kaplar. Atlas Okyanusuna yaklaşık 65 km'lik bir kıyısı vardır. Eyalet merkezi Teresina, Parnaíba ve Poti ırmaklarının birleştiği noktada yer alır.

Bölgede ilk yerleşmeler 17. yüzyılda, kuzeydoğunun iç kesimlerinde sığır yetiştiriciliğinin yayılmasıyla başladı. Doğudan gelen göçmenlerin önderlerinden Francisco Dias d'Avilla'yla beraberindekiler 1670'lerde ve 1680'lerde Parnaíba ve Gurguéia ırmaklarının kıyısında büyük çiftlikler kurdular.

Eyaletin batı sınırı boyunca akan Parnaíba Irmağı Atlas Okyanusu kıyısındaki Parnaíba limanını iç kesimlerdeki Teresina ve Floriano kentlerine bağlar. Sıcaklık yıl boyunca çok az değişir. Kuzeyde 26°C olan yıllık sıcaklık ortalaması güneyde bazı yüksek yerlerde birkaç derece daha düşüktür. Yıllık yağış miktarı kuzeyde 1.500 mm'yi bulur. Daha kurak olan doğu ve güneydoğuda ise 500 mm'ye iner. Eyaletin güney ve doğusu Brezilya'nın kuzeydoğusundaki yarı kıraç iç kesimlere özgü bitkilerle kaplıdır. Bölgenin tipik bitki örtüsü, *caatinga* olarak bilinen bodur ve yaprakdöken ağaçlardan oluşan seyrek ormanlardır.

Nüfus yoğunluğu düşük olan eyalette yaşayanların çoğu Yerli-Avrupalı melezlerinden oluşur. Sömürge döneminde çok sayıda Afrikalının şekerkamışı plantasyonlarında köle olarak çalıştırıldığı kuzeydoğudaki kıyı bölgelerinde Siyahlar da yaşar. En büyük kent eyalet merkezi Teresina'dır. Öteki önemli kentler arasında Atlas Okyanusu kıyısı yakınlarındaki Parnaíba'yla Floriano, Campo Maior, Picos ve Oeiras sayılabilir. Başlıca ekonomik etkinlikler hayvan besiciliği ile palmiye tohumu, palmiye yağı ve palmiye tutkalı üretimidir. Eyalet yaşam koşulları bakımından Brezilya'nın en geri bölgelerindendir.

Boa Esperança Hidroelektrik Santralı'nın toplam 108.000 kW elektrik üreten birinci bölümünün yapımı 1970'te tamamlanmıştır.

Komşu eyaletlerle bile ulaşım bağlantısı zayıf olan Piauí çevreden oldukça kopuk bir eyalettir. Eyalet merkezi Teresina batıdaki Maranhão eyaletinden geçen bir demiryoluyla São Luis limanına bağlanır. Federal hükümet çok sayıda yeni karayolu inşa etmektedir. Bunlar arasında Teresina ve Fortaleza'dan Picos'a ve güneydeki Brasília'ya giden yolla Amazon'un doğu-batı doğrultusunda aşan ve Picos'tan geçen karayolu sayılabilir. Nüfus (1991 geç.) 2.581.054.

Piave Irmağı, İtalyanca FIUME PIAVE. İtalya'nın kuzeydoğu kesiminde ırmak. Avusturya sınırı yakınındaki Carnia Alpleri'nde yer alan Peralba Dağının yamaçlarından doğduktan sonra Belluno Havzasına ve Feltre Geçidine doğru güney yönünde akar. Daha sonra güneydoğuya dönerek Venedik Ovasını geçer ve Venedik'in kuzeydoğusundaki Cortellazzo'da Adriyatik'e dökülür. 220 km uzunluğundaki ırmağın akaçlama havzası 4.092 km²'dir. 1966'da yağmur sularıyla kabaran ırmak, setlerini parçalamış ve büyük bir sel baskınına yol açmıştır. Irmağın yukarı çığırındaki vadide yer alan Pieve di Cadore'de ve Fadalto'da büyük hidroelektrik santralları inşa edilmiştir. Irmak I. Dünya Savaşı sırasında, Avusturya'nın 1917'de Caporetto'daki yarma harekâtının ardından İtalyan savunmasının ana hattını oluşturmuştur.

Piazzetta, Giovanni Battista, GIAMBATTISTA PIAZETTA olarak da bilinir (d. 13 Şubat 1682, Venedik - ö. 28 Nisan 1754, Venedik), 18. yüzyılın en önemli Venedikli sanatçılarından sayılan ressam, ilüstratör ve tasarımcı.

Ahşap oyma ustası olan babasının atölyesinde çalışmaya başladı. Ama kısa süre sonra aile mesleğini bırakıp resim öğrenimi için Antonio Molinari'nin yanına girdi. 1703'e doğru Bologna'ya giderek G.M. Crespi'nin atölyesinde çalıştı. 1711'de Venedik'e geri döndü ve ölümüne değin orada yaşadı.

Piazzetta'nın yapıtlarının, özellikle de gençlik yıllarına ait olanların tarihlerine ilişkin bilgiler çok azdır. "Aziz Giacomo Şehitlik Yolunda" (S. Stae, Venedik) adlı yapıtını 1717'de yaptı. Bu dönemde genç bir ressamı, ileride Venedik'in en ünlü ressamı olacak Giovanni Battista Tiepolo'yu güçlü biçimde etkilemişti. 1725-27 arasında SS. Giovanni ve Paolo Kilisesi'ndeki Ayin Şapeli için "Aziz Domenico'nun Yücelmesi" adlı tavan resmini gerçekleştirdi. Büyük bir olasılıkla 1732'de, en yetkin dinsel yapıtı sayılan "Aziz Francesco'nun Vecdi"ni (Belediye Resim Galerisi, Vicenza) yapmaya başladı. Yaklaşık üç yıl sonra Köln elektörü için "Meryem'in Göğe Çıkışı" (Lille Müzesi) konulu bir sipariş aldı. Her ikisi de Rokoko üslubu havasındaki "Pastoral" (Chicago Sanat Enstitüsü) ve "Kıyıda Doğa Görünümü" (Wallraf-Richartz Müzesi,

"Falcı", Piazzetta'nın bir yağlıboya çalışması, 1740; Venedik Akademisi
Alinari-Art Resource/EB Inc

Köln) adlı resimlerini büyük olasılıkla 1740 dolaylarında yaptı. Son yıllarında, konularını tarihten aldığı bir dizi büyük boyutlu dekorasyon işinde çalıştı.

Piazzi, Giuseppe (d. 16 Temmuz 1746, Ponte di Valtellina - ö. 22 Temmuz 1826, Napoli, İtalya), 1 Ocak 1801'de ilk küçük gezegen Ceres'i bulan ve adlandıran İtalyan astronom. 1764'te Teatinus keşişi, 1779'da Roma'da teoloji profesörü oldu ve 1780'de de Palermo Akademisi'ne yüksek matematik profesörü olarak atandı. Daha sonra Sicilya genel valisinin de yardımıyla Palermo Gözlemevi'ni kurdu. Burada, 7.646 yıldızın konumlarını gösteren büyük bir katalog hazırladı ve bu yıldızların çoğunun Güneş'e göre devinim halinde olduğunu gösterdi. Gene bu gözlemevinde yaptığı çalışmalar sırasında Ceres'i buldu ve önemli bir çiftyıldız olan Kuğu 61'in özdevinimini belirledi.

Picabia, Francis (d. 22 Ocak 1879, Paris - ö. 30 Kasım 1953, Paris, Fransa), sırasıyla kübizm, dadacılık ve gerçeküstücülük akımlarına katılmış Fransız ressam, ilüstratör, tasarımcı, yazar ve yayımcı.

Güzel Sanatlar Yüksekokulu'yla Dekoratif Sanatlar Okulu'nda eğitim gördükten sonra yaklaşık altı yıl Alfred Sisley'ninkine benzer izlenimci üslupta resimler yaptı. 1911'de kübistlerin oluşturduğu Altın Kesit grubuna katıldı. Aynı yıl Marcel Duchamp'la tanıştıktan sonra kübizmin duygusallıktan uzak temalarını bıraktı, karmaşık ölüdoğalar ve simgesel figürler yapmaya başladı.

1913'te New York kentinde Armory Show sergisine, ayrıca Alfred Stieglitz'in Galeri "291" sergilerine katıldı. Galerinin çıkardığı *291* adlı dadacı dergiye ve Stieglitz'in *Camera Work* adlı dergisine yazılar yazdı. 1917'de zengin bir şair, araştırmacı ve koleksiyoncu olan Walter Arensberg ile birlikte *291*'in devamı olan *391* adlı dergiyi yayımlamaya başladı. Marcel Duchamp, Marius de Zayas ve Man Ray gibi o da New York'ta yaşayan sanatçıların oluşturduğu dadacı bir grubun üyesiydi.

1917'de Avrupa'ya döndü, Barselona ve Paris'te çalıştı. 1918'de Tristan Tzara'nın işbirliğiyle Zürich'te *Der Dada* dergisinin dördüncü ve beşinci sayılarını yayımladı. 1920'de Paris'te *Cannibale* adlı bir edebiyat dergisi çıkardı. 1921'de dadacılığın dağılmasından sonra şair André Breton'un izinde gerçeküstücülüğe katıldı. Çok sayıdaki edebiyat yapıtı arasında en önemlisi *Poèmes*

"Sevgili Udnie'yi Gene Hayalimde Görüyorum", Francis Picabia'nın bir yağlıboya çalışması, 1914; Modern Sanat Müzesi, New York kenti
Museum of Modern Art, New York kenti SPADEM Paris

et dessins de la fille née sans mère'dir (1918; Annesiz Doğan Kız Üzerine Şiir ve Çizimler).

Picard, (Charles-) Émile (d. 24 Temmuz 1856, Paris - ö. 11 Aralık 1941, Paris, Fransa), matematiksel çözümleme, cebirsel geometri ve mekanik alanlarındaki katkılarıyla tanınan Fransız matematikçi.

1878'de Paris Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başlayan Picard ertesi yıl Toulouse Üniversitesi'nde profesör oldu. 1881-1898 arasında Toulouse Üniversitesi ile Yüksek Öğretmen Okulu'nda (École Normale Supérieure) çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1898'de Paris Üniversitesi'ne geçti. 1917'de Fransız Bilimler Akademisi'nde matematiksel bilimler daimi sekreterliğine seçildi.

Picard ikilenik (kuvadratik) biçimler, Fuchs ve Abel fonksiyonları, sürekli ve süreksiz dönüşüm grupları kuramı üzerinde çalıştı, hiperfuchs ve hiperabel fonksiyonlarını buldu. Günümüzde Picard çeşitlemi olarak adlandırılan ve cebirsel geometride büyük önem taşıyan cebirsel katmanlı uzayı inceledi.

1879'da karmaşık değişkenli bir tam fonksiyonun bir tek olası değer dışında bütün sonlu değerleri alacağını kanıtladı.

Günümüzde Picard teoremi olarak adlandırılan bu teoremin karmaşık değişkenli fonksiyonlar kuramında önemli bir yeri vardır.

Diferansiyel denklemlerin çözümlerinin varlığını kanıtlamada ardışık yaklaşımlar yöntemini buldu. Çok yararlı ve kullanışlı olan bu yöntem adi diferansiyel denklemler için uygulanmakta olan Cauchy-Lipschitz yönteminin yerini aldı. Picard'ın ortaya koyduğu ve cebirsel denklemlere ilişkin Galois kuramının benzeri olan doğrusal diferansiyel denklemler kuramı daha sonra öğrencisi Ernest Vessiot tarafından geliştirildi.

Norveçli matematikçi Niels H. Abel ve Alman matematikçi Bernhard Riemann'ın çalışmalarından esinlenerek cebirsel yüzeylere ilişkin integralleri inceleyen Picard'ın bu konudaki bulguları cebirsel geometrinin önemli bir bölümünü oluşturur ve topoloji ile fonksiyonlar kuramında çeşitli uygulamaları olanaklı kılar. Picard araştırmalarını, Georges Simart ile birlikte hazırladığı iki ciltlik *Théorie des fonctions algébriques de deux variables indépendantes* (İki Bağımsız Değişkenli Cebirsel Fonksiyonlar Kuramı) adlı yapıtta topladı. Harmonik titreşimlerin incelenmesine ilişkin çalışmaları ise, Hermann Schwarz ve Henri Poincaré'nin katkılarıyla birlikte, integralli denklemler kuramının temelini oluşturmuştur.

Picard, Jean (d. 21 Temmuz 1620, La Flèche - ö. 12 Temmuz 1682, Paris, Fransa), bir meridyen (boylam çizgisi) derecesinin uzunluğunu ilk kez tam olarak ölçen ve bunun yardımıyla Yer'in büyüklüğünü hesaplayan Fransız astronom.

1655'te, Paris'teki Collège de France'ta astronomi profesörü olan Picard'ın Yer'in büyüklüğüne ilişkin olarak yaptığı ölçümleri Sir Isaac Newton yerçekimi kuramının doğrulanmasında kullandı. 1671'de, 16. yüzyılın önde gelen astronomlarından Danimarkalı Tycho Brahe'nin Hven Adasındaki (İsveç) gözlemevine giden Picard, bu gözlemevinin gerçek konumunu belirleme çalışmaları yaptı ve böylece Brahe'nin gözlemlerini, başka yerlerde yapılanlarla kıyaslama olanağı elde etti. Picard teleskop gözlemlerinden de yararlandı ve astronomi gözlemlerinde önemli ölçüde duyarlık kazandıran sarkaçlı saatlerden yararlandı. 1675'te kayıtlara geçen ilk barometrik ışık gözlemini gerçekleştirdi; bu ışık, barometre hareket ettirildiğinde, barometredeki civanın üzerinde bulunan vakumda ortaya çıkıyordu. Picard 1679'da, ülkenin ilk ulusal gökgünlüğü (efemerit) olan *La Connaissance des temps ou des mouvements célestes*'i (Zaman Bilgisi ya da Göksel Hareketler) yayımlamaya başladı.

Picardie, Kuzey Fransa'daki Oise, Somme ve Aisne illerini (*département*) kapsayan planlama bölgesi (*région de programme*). Kabaca Picardie tarihsel bölgesiyle aynı yeri kaplar. Merkezi Amiens, yüzölçümü 19.411 km²'dir. Feodal dönemde tek bir yönetim altında birleşmemiş olduğundan bölgenin sınırları tartışmalıdır.

5. yüzyılda Sal Franklarınca işgal edilen Picardie feodal dönemde altı kontluk bölgesine ayrıldı: Boulogne, Montreuil, Ponthieu, Amiénois, Vermandois ve Laonnois. 1477'de XI. Louis tarafından Fransa adına yeniden fethedilerek bir sınır bölgesi haline getirildi. Sonraki yıllarda Felemenk Habsburglarınca sık sık istila edildi. Sonuçta 1659'da Artois'yla Hainaut'nun güneyini ele geçiren Fransızlar bu istilalara son verdi.

Paris Havzasının parçası olan Picardie genelde düz bir arazinin üstündedir. Yüksekliği 300 m'yi geçmez. Laon, Soissons ve Valois'nın kalkerli platoları doğuya doğru yükselir. Bölgede okyanus iklimi egemendir.

Nüfus 1946'dan sonra Oise'da Aisne ve Somme'a oranla daha hızlı artmıştır. Paris'e oldukça yakın olan Oise geniş bir göçmen nüfusuna sahiptir. Nüfusun yaklaşık yüzde 40'ı nüfusu 15 binden az kasabalarda yaşar.

Tarım önemli ölçüde makineleşmiştir. Ortalama çiftlik büyüklüğü Fransa ortalamasının üzerindedir ve 40 hektarı aşar. Önemli tarımsal ürünler arasında şeker pancarı, buğday, arpa ve patates sayılabilir. Metal eşya önde gelen sanayi koludur. Montataire, Beauvais ve Amiens'de otomotiv sektörü için çeşitli parçalar üretilir. Ayrıca bisiklet, uçak, tarım makineleri üretimi gelişmiştir. Bölge, eğitim düzeyi, doktor sayısı ve kişi başına düşen gelir bakımından ulusal ortalamanın gerisindedir. Nüfus (1991 tah.) 1.819.100.

Picasso, Pablo (Ruiz) (d. 25 Ekim 1881, Málaga, İspanya - ö. 8 Nisan 1973, Mougins, Fransa), çağdaş İspanyol ressam, heykelci, özgün baskı sanatçısı, seramikçi, dekor tasarımcısı. 20. yüzyılın en büyük ve etkili sanatçılarından biri olmuş. Georges Braque ile birlikte kübizm akımını kurmuştur.

Gençliği ve yetişmesi. Bir resim öğretmeni olan José Ruiz Blasco'nun oğluydu. On beş yaşında Barselona'daki güzel sanatlar okulu La Llotja'ya girdi. Bir yıl sonra da Madrid'deki San Fernando Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi'ne kabul edildi. Buradaki eğitimin biçimselliğinden sıkılarak yeniden Barselona'ya döndü. 1900'de Paris'e gitti. Sanatçıların yaşadığı Montmartre semtinde oldukça yoksul bir yaşam sürdü; bir yandan çalıştı, bir yandan öğrendi. Toulouse-Lautrec'in afişlerini keşfetti ve bunlardan esinlenerek resimler yaptı. Üç ay sonra İspanya'ya dönüp Madrid'e gitti. Orada, yaşamı kısa süren *Arte Joven* adlı bir dergi çıkardı (1901). Aynı yılın yazında ikinci kez Paris'e gitti, yapıtlarını Ambroise Vollard'ın galerisinde sergileme olanağı buldu ve şair Max Jacob ile tanıştı. Van Gogh'un yapıtlarını gördü ve bunlardan etkilenerek "Apsent İçen Adam" (1901, William Jaffe Koleksiyonu, New York) ile "Cüce Dansçı" adlı tablolarını yaptı. Yapıtlarını Picasso diye imzalamaya başlamıştı; bu annesinin soyadıydı. Maurice Denis, Isidro Nonell y Monturiol, El Greco gibi ressamların etkisiyle sefilliği simgesel bir biçimde dile getiren çalışmalara yöneldi. Yapıtlarında ağırlıklı olarak mavinin tonlarını kullanması nedeniyle bu dönem onun "mavi dönemi" olarak adlandırıldı. "Çağrı" ("Casagemas'ın Gömülüşü", 1901, Paris Kentsel Modern

Picasso
René Burri-Magnum

Sanat Müzesi), "Trajedi", "Celestine" (1903), bir aside yedirme baskı olan "La Vie", "Tutumlu Yemek" (1904), "Yaşlı Gitarcı" (1903, Chicago Sanat Enstitüsü), "Kargalı Kadın" (1904, Toledo Sanat Müzesi), "Ütü Yapan Kadın" (1904, Justin K. Thannhauser Koleksiyonu, New York) gibi yapıtlarında insanları trajik pozlar içinde gösterdi, durağan figürleri düşey doğrultuda uzatılmış biçimde canlandırdı.

Picasso 1904'de Paris'e yerleşti. Orada tanıştığı Fernande Olivier ile arkadaşlık kurmasından kısa bir süre sonra da "pembe dönemi"ne girdi. Pembenin tonlarını kullandığı bu dönem resimleri eski melankolikliğini yitirmemişti; ama insan figürleri daha dolgun, daha güçlüydü. Konu olarak da sokak kadınlarının, dilencilerin yerini aile sahneleri, anne çocuk düzenlemeleri almıştı. Arkadaşlarıyla sirklere gitmeyi seven Picasso burada çalışan palyaçoların da resimlerini yaptı. "Top Üstündeki Kız" (1905, Puşkin Güzel Sanatlar Müzesi, Moskova) "Yelpazeli Kadın" (1905, Averell Harriman Koleksiyonu, New York) gibi tablolarını bu döneminde üretti. 1906'da, aralarında Gertrude Stein'in ve kendisinin portrelerinin de bulunduğu resimlerinde figürleri birer heykel gibi ele alan bir anlatıma yöneldi.

Kübizm. Resimlerinde denediği biçim bozma çalışmaları 1907 ilkbaharında onu devrimci bir yapıta götürdü: "Avignonlu Kızlar" (Modern Sanat Müzesi, New York). Bu tablo bir yandan Paul Cézanne'ın, bir yandan Yunan-İspanyol resim geleneğinin, bir yandan da Afrika sanatının etkilerini taşıyordu. Ama 20. yüzyılın bu en büyük başyapıtının asıl önemi, izlenimcilikle başlayan anlatım geleneğiyle olan bağları köktenci bir biçimde koparmasıydı. Picasso 1908'de Cézanne'ın etkisiyle manzara resimleri ve ölüdoğalar yaptı. Onun bu çalışmalarını, "Avignonlu Kızlar"ı ve Georges Braque'ın benzer çalışmalarını, eleştirmen Louis Vauxcelles küçük küplere benzetti. Bir süre sonra da kübizm(*) sözcüğü bu tür yapıtları anlatan bir akım adı olarak yerleşti.

Picasso 1908'de Braque ile çalışmaya başladı. Birlikte evrensel bir resim dili arıyorlardı. "Horta'da Fabrika" (Hermitaj Müzesi, Leningrad), "Koltukta Oturan Çıplak" (Douglas Cooper Koleksiyonu, New York) gibi yapıtlarında görüldüğü üzere, Picasso paletini yeşilli grilerle sınırlandırmıştı. Her yapıtında ele aldığı nesneleri yeni bir yöntemle kuruyordu ve bu kurma yöntemi ele alınan konu ya da nesneden daha önemliydi. Ambroise Vollard'ın, Wilhelm Uhde'nin ve Daniel Henry Kahnweiler'in portrelerinden sonra Picasso kendine özgü geometrik bir soyutlama yöntemine ulaştı. Kullandığı biçimleri buruşturuyor, resimlerinde harflere yer veriyordu. Amacı izleyicinin dikkatini boyanan yüzeye çekmekti. 1910'da yapıtları New York kentinde sergilendi.

1911'de F. Olivier onu terk ettikten sonra Marcelle Humbert'le tanıştı. Ona "Eva" adını taktı ve bu adı bazı resimlerinde de kullandı. Aynı yılın yazında Braque gibi o da yapıştırma tekniklerini uygulamaya başladı. Gazete kâğıtları, sigara paketi ve kibrit kutusu kapakları gibi nesnelerle oluşturduğu resimler, onun 1910-11'lerin Cézanne etkisindeki çözümsel (analitik) kübizminden uzaklaşmaya başladığını, 1912-14'lerin bireşimsel (sentetik) kübizmine yöneldiğini gösteriyordu. Bu yaklaşımda gerçeğin bilinen görüntüleri kaba bir strüktür etkisi uyandıran simgelerle canlandırılmaktaydı. Bunları anlatmak için gitarlı ölüdoğalar kullanıyordu. Tam bu sırada I. Dünya Savaşı'nın çıkması bütün sanatçılar gibi Picasso'yu da etkiledi. Arkadaşları dağıldı, sergi düzenlenemez oldu. Kübizm, tam kamuoyunda tanınmaya başlamışken zorunlu bir duraklama dönemine girdi.

Bale dekorları. Savaşın olumsuz etkilerini gidermeyi amaçlayan genç yazar Jean Cocteau, Picasso'yu Diaghilev yönetimindeki Rus Balesi için dekor yapmaya özendirdi. O da metnini Cocteau'nun yazdığı, koreografisini Léonide Massine'in gerçekleştirdiği ve müziğini Erik Satie'nin bestelediği *Parade* (Geçit Töreni) adlı balenin dekorlarını hazırladı. Oyun bale olarak başarı kazanmadı, ama Picasso'nun boyadığı perde büyük ilgi topladı. Picasso 1918'de bu balede dansçı olan Olga Kohlova ile evlendi. 1935'e değin süren bu evlilik Picasso'nun bohem yaşamını değiştirdi. Sanatında da yeni bir dönem başladı. Kübizmi bıraktı, büyük figürler kullanarak yeni klasik bir tutuma yöneldi. Yeni bir döneme geçtiği, Ambroise Vollard, Max Jacob (1915), Jean Cocteau, Igor Stravinski (1917), André Derain, Sergey Diaghilev (1919) gibi kişilerin portrelerinde kendini göstermeye başlamıştı. Picasso bale dekorları yapmayı da sürdürüyordu. Manuel de Falla'nın *El sombrero de tres picos* (1919; Üç Köşeli Şapka) ve *Cuadro Flamenco* (1921), Stravinski'nin *Pulcinella* (1920), Satie'nin *Mercure* (1924; Merkür) adlı baleleri için dekorlar hazırladı. Palyaçolar, dansçılar, hokkabazlar gene en sevdiği konular arasındaydı. Kübizmi ileri götüren çalışmalar da yaptı. Bunlardan biri, iki çeşitlemesi bulunan "Üç Müzikçi" (1921, Philadelphia Sanat Müzesi), öteki de "Antik Büst ile Ölüdoğa" (1925, Ulusal Modern Sanat Müzesi, Paris) adlı yapıtlarıydı. Bunların ikincisinde Kübizmi bütün sınırlayıcı öğelerinden arındırmış, düz çizgilerin yerine eğrileri koymuştu.

1925'te yeni bir gelişme başladı. Picasso, gerçeküstücü olmadığını açıklamış olmasına karşın "Üç Dansçı" (1925, Tate Galerisi, Londra) adlı yapıtı ile Paris'te Pierre Loeb Galerisi'nde açılan ilk gerçeküstücüler sergisine katıldı. André Breton, Paul Éluard, Michel Leiris gibi gerçeküstücülerle arkadaş oldu. Ünlü "başkalaşma" dizisinde gerçeküstücülüğün yaygınlaşan etkisi vardı. Bu tür ilişki ve etkilenmeler daha sonraki yıllarda da sürdü.

Picasso bu arada Marie-Therese Walter ile tanışmış ve 1935'te Maya adlı bir kızları olmuştu. "Kırmızı Koltukta Oturan Çıplak" (1932, Tate Galerisi, Londra), "Düş" (1932, Victor Ganz Koleksiyonu, New York), "Ayna Önündeki Kız" (1932, Modern Sanat Müzesi, New York) gibi resimleri bu dönemin ürünüydü. Picasso 1909'da yaptığı bir kadın başından sonra hiç heykel çalışmamıştı. Kendi bulduğu yöntemleri uygulayarak bu alanda da yapıtlar üretmeye başladı. "...Heykel, bir ressamın yapıtlarını en iyi yorumlayış biçimidir..." diyordu. Zaman zaman bazı edebiyat yapıtlarını resimleyerek düş gücünün çalışmasını sağlıyordu. Aralarında Balzac'ınkiler de olmak üzere 35'ten çok bu tür çalışma yaptı.

Guernica. 1936'da, bir Yugoslav olan Dora Maar (Markovic) ile yaşamaya başladı. Ama yapıtlarındaki duygusal yoğunluk İspanya'da çıkan iç savaştan kaynaklanıyordu. Bu savaşa karşı duyduğu tepkiyi "Guernica" (Prado Müzesi, Madrid) adlı başyapıtına yansıttı. 28 Nisan 1937'de küçük bir Bask kasabası olan Guernica Hitler'in uçakları tarafından bombalanmıştı. Picasso 1 Mayıs'ta İspanya Cumhuriyeti'nin 1937 Paris Dünya Fuarı'ndaki İspanya Pavyonu için ısmarladığı büyük boyutlu bu tablonun ilk çalışmalarına başlamıştı bile. 3,50 m × 7,82 m boyutlarındaki tablonun ana çizgileri 11 Mayıs'ta ortaya çıkmıştı. Picasso'nun II. Dünya Savaşı'ndan önceki çalışmaları arasında "Ağlayan Kadın" dizisi, Dora Maar'ın ve ünlü şair Paul Éluard'ın karısı Nusch'un portreleri de vardı. Bu portrelerde yüzleri hem önden, hem de yandan görüntüleyerek klasik portre yaklaşımından ayrılmıştı.

II. Dünya Savaşı yılları Picasso için yeni bir sıkıntı ve yoksulluk dönemi oldu. Alman işgali altındaki Fransa'da yapıtlarını sergilemesi yasaklanmıştı. Çalışmaları da yaşam koşullarına koşut olarak haşinleşiyordu. İnsan figürlerini canavarlaştırırcasına biçim bozulmalarına uğratıyordu. "Oturan Kadın" (1937-44), "Saçını Tarayan Kadın" (1940, özel koleksiyon, ABD), "Öküz Kafaslı Ölüdoğa" (1938, Modern Sanat Müzesi, New York) bu dönem çalışmaları arasındaydı.

II. Dünya Savaşı sonrası. Paris'in işgalden kurtulmasının hemen ardından Picasso, Fransız Komünist Partisi'ne üye oldu, aynı zamanda ilk kez Salon d'Automne'da (Güz Salonu) bir sergi açtı. Atölyesi hem Paris'in önde gelen sanatçılarıyla, hem de yurtdışından gelen meraklılarla dolup taşıyordu. O ise bitmek tükenmek bilmeyen bir enerjiyle arayış ve deneylerini sürdürüyordu. Fernand Mourlot'nun atölyesinde taş baskı tekniğini öğrendikten sonra 1945-49 arasında 200 kadar büyük boyutlu taş baskı üretti.

1946'da Françoise Gilot ile tanıştı; bu dönemde su perileri, yarı insan yarı keçi faunlar, yarı insan yarı at kentaurlar, flüt çalan Pan'lar gibi Akdeniz mitolojisinden esinlenen resimler yaptı. 1946 tarihli "Yaşama Sevinci" (Picasso Müzesi, Antibes) gibi yapıtları onun en mutlu olduğu bir dönemdeki çalışmaları arasındaydı. Çocukları Claude 1947'de, Paloma da 1949'da doğdu.

Picasso 1947'de Madoura'daki bir fabrikada çömlekçilik çalışmaya başladı ve ertesi yıl Paris'te 150 parçalık bir sergi açtı. Ama bunlar çalışmalarının ancak onda biriydi. Onun parmakları arasında bir Eski Yunan amforası bir kadın ya da akbabaya (1947), bir ceylan ya da kentaura (1948) dönüşüyordu. Tabaklar yarı insan yarı hayvan mitoloji yaratıklarının yüzü ya da bir savaş alanı oluyordu. Boğa güreşleri (1948), güvercinler (1949) ve baykuşlar da işlediği konular arasındaydı.

Picasso 1948'de Polonya'nın Wrocław kentinde toplanan Dünya Barış Kongresi'ne, bir yıl sonra da Paris'te toplanan Barış Kongresi'ne katıldı. İkinci toplantının afişinde onun bir güvercininin kullanılması ününü daha da pekiştirdi. Daha sonra "Savaş ve Barış" (1952, Ulusal Picasso Müzesi, Vallauris) adlı yapıt üstünde çalıştı. Vallauris'deki bir kilise için yaptığı 4,70 m × 10,24 m boyutlarındak bu resim de, "Guernica" gibi onun politik düşüncelerini yansıtıyordu; ama "Guernica" daha iyimser bir hava içindeydi. Picasso bu arada çeşitli malzemeler kullanarak heykel üretmeyi de

"Guernica", Pablo Picasso'nun bir yağlıboya çalışması, 1937; Prado Müzesi, Madrid

S.P.A.D.E.M. Paris/V.A.G.A., New York kentl. 1984 Museum of Modern Art New York kentl

sürdürüyordu. Hayvanlardaki analık duygularını dile getiren "Şebek ve Yavruları" (1951) adlı yapıtında yüz yerine iki oyuncak otomobil kullanmıştı.

Yeni çalışmaları. 1953'te Françoise Gilot'dan ayrıldı, o da iki çocuğunu alarak ABD'ye gitti. Picasso bu sırada 72 yaşındaydı. Bu olay onun 1953-54 arasında sayıları 180'i bulan bir dizi *minotauros* (yarı insan yarı boğa mitolojik yaratık) çizimi yapmasına yol açtı. 1959-60'ta fırça ve çinimürekkebiyle çalışılmış 89 boğa güreşi sahnesi bunları izledi. 1954'te yaptığı Sylvette'in 12 portresi sürprizlerin sonu değildi. Yeni tanıştığı Jacqueline Roque'u Türk giysileri içinde çiziyordu. 1961'de de evlendiler. Picasso'nun yeniliklerinden biri de müzelerdeki resimlerden kopyalar yapmaktı. Bu çalışmalarında eski ressamların yapıtlarını kendi anlatım diline dönüştürerek yorumluyordu. Daha önce El Greco'dan kopyalar yapmıştı. Bunu Nicolas Poussin ve Gustave Courbet gibi ressamların yapıtları izledi. 1955'te Eugène Delacroix'nın "Cezayirli Kadınlar" adlı tablosunun 15 çeşitlemesini yaptı. Diego Velázquez ile Edouard Manet'nin yapıtları da birer dizi resmine esin kaynağı oldular. Çanak çömleklerinde ise antik Akdeniz kültürüyle haşır neşir olmayı sürdürmekle birlikte, Jacqueline'in portresini ya da Balzac'tan alınmış konular gibi başka şeyleri de kullanıyordu.

Picasso 85 ile 92 yaşları arasında da beklenmedik tazelikte çizimler üretmeyi sürdürdü. Bunlar mitolojiden sirk yaşamına, aşk resimlerinden yeme içme sahnelerine kadar çok çeşitli konulardaydı. Ayrıca 1925'ten beri işlemediği bir konu yeniden ortaya çıkmıştı: Kendi resmini bir palyaço olarak yapmak. 1971'de Louvre Müzesi, Leonardo'nun "Mona Lisa"sının durduğu salonda sekiz yapıtını sergileyerek Picasso'nun 90. yaşını kutladı.

Değerlendirme. Bir sanatçı olarak Picasso sonsuz bir değişkenlik içinde olmuştur; bu nedenle onu belli bir yere yerleştirmek olanaksızdır. Yapıtlarında insan, her şeyden de önce kendisi yer alır; duruma göre ya bir matador ya da bir palyaçodur. Mitolojiden, efsanelerden alınmış tipleri de kullanmıştır. Kübist dönemi dışında, kadınlar en çok işlediği konuların başında gelir. Büyük çalışkanlığıyla hem çağdaşları, hem de geçmiş ressamlarla yarışır gibidir. Ama en büyük yarışa kendi kendisini aşmak için girişmiştir. Bu da onun her zaman bir yenilikle ortaya çıkmasına neden olmuştur.

ÖBUR ÖNEMLİ YAPITLARI. Resim. "Kör Adamın Yemeği" (1903, Metropolitan Sanat Müzesi, New York), La Vie (1903, Cleveland Sanat Müzesi, ABD), "Kombinezonlu Kadın" (1905, Tate Galerisi, Londra), "Gertrude Stein" (1906, Metropolitan Sanat Müzesi, New York), "Oturan Çıplak" (1909-10, Tate Galerisi, Londra), "Mandolinli Kız" (1910, özel koleksiyon, New York), "Akordeoncu" (1911, Guggenheim Müzesi, New York), "Palyaço" (1913, Belediye Müzesi, Den Haag), "Palyaço" (1915, Modern Sanat Müzesi, New York), "Gitar" (1919, Kröller-Müller Devlet Müzesi Otterlo), "Üç Müzikçi" (1921, Modern Sanat Müzesi, New York), "Antibes'te Gece Balık Avı" (1939, Modern Sanat Müzesi, New York). Heykel. "Kadın Başı" (1909, Modern Sanat Müzesi, New York), "Apsent Bardağı" (1914, Modern Sanat Müzesi, New York), "Gitar" (1926), "D. M.'nin Başı" (1941), "Boğa Başı" (1943) ve "Çelik Heykel" (1967, Daley Merkezi Meydanı, Chicago, ABD). Çizim ve Baskılar. "Max Jacob" (1915, Dora Maar Koleksiyonu), "Yüzenler" (1918, Fogg Sanat Müzesi, Cambridge, ABD), "Stravinski'nin Portresi" (1920), "Minotauromachia" (1935), "Maymun Ressam ve Modeli" (1954). Seramik. "Kadın Biçiminde Vazo" (1948), "Üç Güvercin" (1953), "Boğa Güreşi Resimli Tabak" (1957).

Piccard, Auguste (d. 28 Ocak 1884, Basel - ö. 24 Mart 1962, Lozan, İsviçre), kendi geliştirdiği araçlarla stratosferin üst katmanlarında ve denizaltında gerçekleştirdiği araştırmalarla tanınan İsviçreli fizikçi. 1930'da kozmik ışınları incelemeye yönelik bir balon geliştirmiş, 1932'de balonlar için

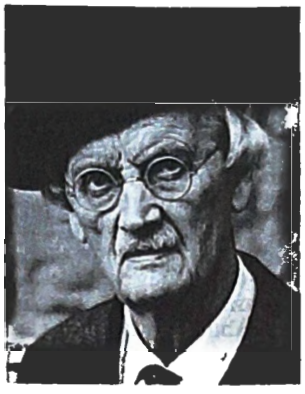

Auguste Piccard, 1961
Horst Tappe-EB Inc

yeni bir kabin tasarımı gerçekleştirmiş ve aynı yıl 16.196 m yüksekliğe çıkmıştır. 1948'de de bir batiskaf yaparak oğlu Jacques ile pek çok kez deniz dibine dalmıştır.

Zürich'teki Federal Teknoloji Enstitüsü'nde fizik öğrenimi gören Piccard, 1907'de doktora çalışmasını tamamladıktan sonra aynı okulda ders vermeye başladı. Bu dönemde balonlarla deneyler yapmaya girişti, bu arada salt fizik alanında gerçekleştirilen pek çok önemli araştırma çalışmasına katıldı. 1922'de Belçika'ya yerleşerek Brüksel Üniversitesi'nde uygulamalı fizik profesörü oldu. Buradaki çalışmalarının ilk dönemlerinde, atmosferin üst katmanlarından biri olan stratosferin kozmik ışın, radyoaktiflik ve iyon yüküne ilişkin araştırmalara yönelen Piccard, o dönemde kullanılan aygıtların yerden ölçüm yapmakta yetersiz kaldığını saptayarak en az 16.000 m yüksekliğe çıkabilecek bir balonun tasarım ve yapım çalışmalarına girişti. Bu denli yüksekte atmosfer basıncı çok düşüktü, bu yüzden de balon patlayabilir, araştırmacılar da havasızlıktan yaşamlarını yitirebilirdi. Bu nedenle Piccard, kalkış sırasında tamamen doldurulmadan gerekli yükselme kuvvetine sahip olabilen çok büyük bir balon tasarladı ve balonunu içine basınçlı hava verilen sızdırmaz bir çelik kabinle donattı. Belçika hükümetinin mali yardımıyla 1930'da balonun yapımını tamamlayan Piccard, 27 Mayıs 1931'de Paul Kipfer ile birlikte havalanarak 15.781 m'lik bir yüksekliğe ulaştı; bu yükseklikte atmosfer basıncı deniz düzeyindekinin yaklaşık onda biri kadardı. Piccard 1932'de de bu kez bir radyo ve yeni bir kabinle donatılmış balonuyla 16.940 m'ye çıktı.

Piccard 1930'larda ilgisini deniz diplerinin araştırılmasına yöneltti ve derinliklerdeki basınca dayanıklı tekne tasarımları yapmaya girişti. O dönemde deniz dibi araştırmaları, genellikle çelikten yapılan ve kabloyla bağlanarak deniz üstündeki bir tekneden daldırılan batisferlerle yürütülüyordu. Piccard ise, balonda uyguladığı ilkelerden yararlanarak bir batiskaf geliştirdi; bu tekne, yine su geçirmez bir kabin ile bu kabinin asılı olduğu şamandıradan oluşuyordu. Balonun yükselmesi için safra atılmasına benzer biçimde batiskafın yükselmesi için de ağırlık boşaltılıyordu. Piccard şamandıralarda da, kolayca sıkıştırılabilen hava yerine benzin kullanmayı yeğledi. II. Dünya Savaşı, batiskafın yapım çalışmalarını bir süre engelledi ve tekne Fransız donanmasının desteğiyle ancak 1948'de tamamlanabildi.

Aynı yıl Senegal açıklarında başarılı bir insansız dalış deneyi yaptı. 1953'te bu kez İtalyan-İsviçre yapımı "Trieste" adlı batiskafla, oğlu Jacques Piccard ile birlikte, Napoli açıklarında 3.150 m'lik bir dalış yaparak, o güne değin denizaltında ulaşılabilen en derin noktaya inmeyi başardı.

Piccard, Jacques (-Ernest-Jean) (d. 28 Temmuz 1922, Brüksel, Belçika), babası Auguste Piccard'ın deniz dibi araştırmalarında kullanılmak üzere geliştirdiği batiskafın yapımına yardımcı olan ve önceden belirlenmiş derinliklerde otomatik olarak asılı halde kalan bir başka denizaltı araştırma teknesi türü olan mezoskafı geliştiren İsviçreli mühendis, iktisatçı ve fizikçi.

Cenevre Üniversitesi'nde iktisat, tarih ve fizik öğrenimi gören Piccard, 1944-45 arasında Fransız ordusunda görev yaptı, 1946'da mezun olduktan sonra da iki yıl kadar aynı üniversitede ders verdi. Ama daha sonra görevinden ayrılarak özel dersler vermeye başladı.

Piccard bir yandan da, batiskaf tasarımı üzerinde çalışan babasına yardımcı oldu. 1953'te babası ile birlikte, "Trieste" adlı batiskafla, Napoli açıklarında 3.150 m'ye daldı. 1956'da mali destek sağlamak amacıyla ABD'ye geçti; iki yıl sonra ABD Deniz Kuvvetleri "Trieste"yi satın aldı ve Jacques'a da danışmanlık görevi verdi. 23 Ocak 1960'ta Jacques ve ABD Deniz Kuvvetleri'nden Teğmen Don Walsh "Trieste"yle Büyük Okyanustaki Mariana Çukurunda 10.911 m'ye inerek yeni bir dalış rekoru kırdılar. 1960'ların başlarında babası ile birlikte çalışarak, sualtı gözlemlerinde kullanılmak üzere, 40 kişi taşıyabilen mezoskafı geliştirdi.

Piccard, Jean-Felix (d. 28 Ocak 1884, Basel, İsviçre - ö. 28 Ocak 1963, Minneapolis, Minnesota, ABD), kozmik ışınların araştırılması amacıyla stratosfere birçok balonlu uçuş gerçekleştiren İsviçre asıllı ABD'li kimya mühendisi.

Auguste Piccard'ın ikiz kardeşi olan Jean-Felix, Zürich'teki Federal Teknoloji Enstitüsü'nde kimya mühendisliği öğrenimi gördü. 1909'da da doğa bilimleri alanındaki doktora çalışmasını tamamladıktan sonra Münih, Lozan, Chicago ve Minnesota'da öğretim üyeliği yaptı.

İlk balonlu uçuşunu 1913'te kardeşiyle ile birlikte gerçekleştirdi. 23 Ocak 1934'te karısı ile birlikte bulutların arasından 17.700 m'ye yükselerek ilk başarılı stratosfer uçuşunu gerçekleştirdi. 1937'de de, 98 balona bağlanmış metal bir kabini denemek amacıyla 3.353 m'ye çıktı. Daha sonraları balon kabinleri için buz tutmayan pencereler ve safra torbalarını boşaltmak için elektronik bir sistem geliştirdi.

Piccini, Niccolò (d. 16 Ocak 1728, Bari, Napoli Krallığı - ö. 7 Mayıs 1800, Passy, Fransa), Napoliten opera okulunun önde gelen bestecilerinden biri. Hem komik, hem de ciddi operalar bestelemiş, ama daha çok Gluck'a karşı yürüttüğü üslup mücadelesiyle ünlenmiştir.

Napoli'de öğrenim gördü ve birçok opera sahneledi. İlk yıllarının başyapıtı *La buona figliuola* (1760; İyi Kız) adlı *opera buffa*'sıydı. Öbür adı *La cecchina* olan bu yapıtında ciddi, duygusal bir temayı fars türündeki eski *opera buffa*'nın esnek müzik üslubu ile işlemişti. Bu yeni üslup, sonradan Mozart'ın operalarına örnek oluşturdu.

Piccini 1776'da Gluck'unkine karşıt üslupta opera yazması için çağrıldığı Paris'e gitti. Bu üslup mücadelesine iki besteci de etkin olarak katılmadı, ama gene de aralarında şiddetli bir rekabet oluştu. Oysa iki bestecinin yaklaşımları birbirinden oldukça fark-

lıydı. Piccini aryadan sonra resitatifin geldiği geleneksel uygulamayı sürdürürken Gluck müziği, dramın akışını bozmayacak bir konumda ele alan opera reformunun temelini atıyordu. Çatışmanın en keskin noktasında her iki besteciye *Iphigénie en Tauride*'i konu alan operalar ısmarlandı. Gluck'un ünlü operası 1779'da, Piccini'ninki ise 1781'de sahnelendi.

Piccolomini AİLESİ. 12. yüzyıldan sonra Siena'nın siyasal yaşamında önemli rol oynayan soylu aile. Papalığı destekleyen Guelfo yandaşlarının önderliğini üstlenen aile, Fransa, İngiltere ve İtalya'da şubeleri bulunan bir bankacılık şirketinin de sahibiydi.

Clusium (bugün Chiusi) kralı Lars Porsena'nın soyundan geldiklerini ileri süren Piccolominiler, 12. yüzyılda soyluların oluşturduğu bir meclis tarafından yönetilen Siena komününde önemli rol oynadılar. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu yanlısı Ghibellinoların kalelerinden biri olan Siena'dan iki kez kovulmalarına karşın, 13. yüzyılda ticari bakımdan güçlerinin doruğuna ulaştılar ve büyük toprak yatırımları sayesinde 14. yüzyıldaki ekonomik bunalımdan kurtulmayı başardılar. Kutsal Roma-Germen imparatoru III. Friedrich 1458'de ailenin bazı üyelerini palatin kontu yaptı. Aileden birçok asker, başpiskopos ve yazarın yanı sıra iki de papa yetişti: Enea Silvio, II. Pius (hd 1458-64), yeğeni Francesco ise III. Pius (hd 1503) adıyla papa oldu.

Piccolomini-Pieri, Ottavio, AMALFİ DÜKÜ, İMPARATORLUK PRENSİ (d. 11 Kasım 1599, Floransa - ö. 11 Ağustos 1656, Viyana), Otuz Yıl Savaşları (1618-48) sırasında Habsburg hanedanının hizmetinde çalışan ve imparatorluk orduları başkomutanı Albrecht von Wallenstein'ın en güvendiği yardımcılarından biri olan İtalyan general ve diplomat.

Toscanalı soylu bir aileden geliyordu. 1616'da Habsburgların hizmetine girdi. 1627'de imparatorluk orduları başkomutanı Albrecht von Wallenstein'ın hizmetine girdi. Avusturya ile Fransa'yı karşı karşıya getiren Mantova Veraset Savaşı başlayınca, askeri ve diplomatik görevlerle İtalya'ya gönderildi (1629). Almanya'ya döndükten sonra Wallenstein'ın yeniden başkomutanlığa getirilmesini sağlayan Lützen Çarpışması'nın (16 Kasım 1632) kazanılmasında önemli rol oynamasına karşın, Wallenstein'ın önemli komutanlık görevlerine başkalarını getirmesi üzerine büyük bir düş kırıklığına uğradı. Avusturyalı general Matthias von Gallas ile birlikte Wallenstein'ın İmparator II. Ferdinand tarafından görevden alınıp öldürülmesiyle (25 Şubat 1634) sonuçlanan komploda önemli rol oynadı. Piccolomini, Bavyera'nın kurtarılmasını sağlayan Nördlingen Çarpışması'ndan (6 Eylül 1634) sonra İspanyol ordusunda görev aldı ve Felemenk'te Fransızlara karşı çarpıştı (1635-39). Mayıs 1648'de İmparator III. Ferdinand tarafından başkomutanlığa getirildi ve Otuz Yıl Savaşları'nın son seferine komuta etti. Ertesi yıl, Vestfalya Barışı'nın (1648) çözüme ulaştırmadığı konuların görüşüldüğü Nürnberg Kongresi'nde imparatorluk heyetine başkanlık etti. 1650'de imparatorluk prensi (*Reichsfürst*) oldu

Picea *bak.* ladin

Pichincha Çarpışması, Latin Amerika bağımsızlık savaşları sırasında Antonio José de Sucre komutasındaki Güney Amerikalı ayaklanmacılar ile İspanyol kralcılar arasında yapılan çarpışma (24 Mayıs 1822). And Dağları üzerindeki Pichincha Yanardağının aşağı yamaçlarında yapılan ve bağımsızlık yanlılarının zaferiyle sonuçlanan çarpışma, bağımsızlık yanlılarının ertesi gün Quito kentini (Ekvador) işgal etmelerini sağladı. Güney Amerika'nın kuzeyindeki devrimci güçlerin lideri olan Simón Bolívar kurtarıcı ilan edildi ve Ekvador yeni kurulan geçici Kolombiya Cumhuriyeti'ne katıldı.

Picidae, *Piciformes* takımından kuş familyası. Ağaçkakanları, boyunburanları ve *Ficumniae* altfamilyasını oluşturan, Orta ve Güney Amerika'ya özgü 28 türü içerir. Bu familyanın Madagaskar, Borneo'nun doğusu ve Bali dışında yeryüzünün her yerine yayılmış 210 türü vardır. Genellikle gagalarıyla oydukları ağaç kabuklarından böcekleri toplamalarıyla tanınırlar. Bazıları böceklerin yanı sıra kabuklu yemiş, meyve ve bitki özsuyuyla beslenir. Yiyeceğini yerde arayan türleri de vardır.

Piciformes, varlığını sürdüren altı familya ve 380 dolayında tür içeren kuş takımı. Bu familyalarda *Picidae* ağaçkakanları, boyunburanları ve benzerlerini; *Ramphastidae* tukanları; *Indicatoridae* balkılavuzlarını; *Capitonidae* sakallıkuşları; *Bucconudae* şişikkuşları; *Galbulidae* jakamarları içerir.

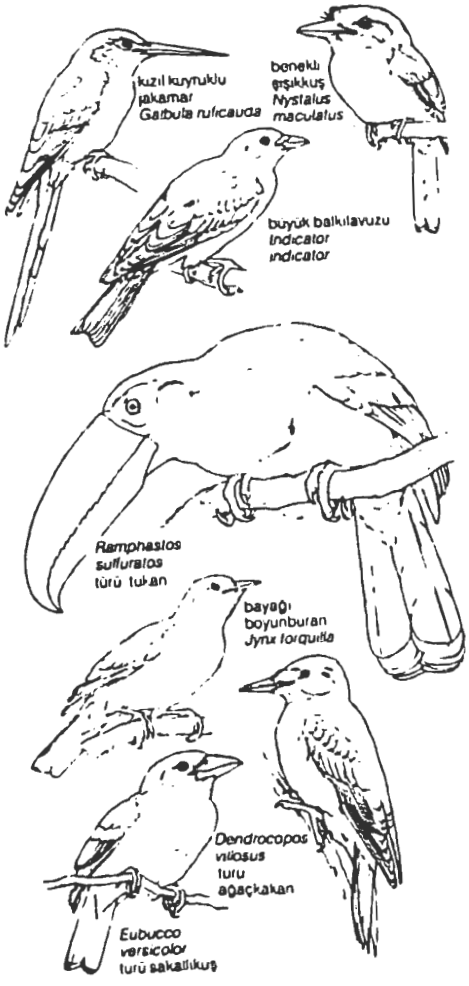

Piciformes takımının bazı üyeleri
R. Keane'nin bir çizimi

Piciformes üyelerinin uzunlukları 9-60 cm arasında değişir. Ayak parmaklarından ikisinin öne, ikisinin arkaya dönük olması bu takıma özgü bir özelliktir. Gaga yapısı ise gruplara göre değişir. Birçok ağaçkakan türünün dibi geniş, ucu sivri güçlü gagaları vardır. Burun deliklerinin dar birer yarığa dönüşmesi, ağaç kabuklarını delerken içeri kıymık kaçmasını önler. Tukanların, vücutlarına oranla son derece iri olan, kenarları tırtıklı gagaları vardır. Güçlü ama şaşırtıcı ölçüde hafif olan bu gaganın iskeleti birbirini kesen kemik kirişlerden oluşur.

Orta irilikteki jakamarların gagaları ince uzundur. Vücut biçimleri ve parlak, yanardöner tüyleri bakımından kolibrileri andırırlar. Jakamarlara benzeyen şişikkuşların kuyrukları ve gagaları daha kısadır. Tüyleri de daha soluk renkte, genellikle kahverengi, taba ve bazı türlerde beneklidir. Sakallıkuşların tıknaz gövdeleri, iri başları, kalın gagaları vardır. Adlarını gaganın dibindeki kıla benzer sert tüylerden alırlar. Bazı sakallıkuş türleri en güzel renkli kuşlar arasındadır. Bunların tüyleri genellikle yeşil zemin üzerine kızıl, turuncu ve sarı nakışlıdır. Balkılavuzlarının kalın derileri arı sokmasından korunmalarını sağlar. Küçük yapılı olan balkılavuzları genellikle donuk renklidir. Tukanlarsa canlı renkleriyle dikkat çeker. Üst bölümleri çoğunlukla siyah ya da koyu yeşil, göğüs, boyun ve arka bölümleriyle iri gagaları parlak kızıl, sarı, turuncu, mavi ve yeşil renklidir. Ağaçlarda yaşayan, ağaç gövdelerine yuva yapan ve ağaçlardaki böceklerle beslenen ağaçkakanların vücut yapısı yaşama biçimlerine çok iyi uyarlanmıştır. Güçlü bacak kasları ve parmakları dikey yüzeylere tırmanabilmelerini sağlar. Kuyruğun ortasındaki sert tüyler de tırmanma sırasında destek işlevi görür. Bir ağaçkakan ağaç yarıklarındaki böcekleri yakalamakta kullandığı, üzeri küçük pürtüklerle kaplı çok uzun dilini son derece hızlı hareket ettirebilir.

Piciformes takımındaki çeşitli grupların yaşama biçimleri arasında büyük farklar görülür. Jakamarlar ve şişikkuşlar bir ağaca tüneyip yakınlarından geçen uçan böcekleri havada yakalar, tekrar tüneklerine dönerek beklemeye devam ederler. Jakamarlar sık ormanlarda, şişikkuşlar ağaçlık ve açık alanlarda yaşamayı yeğler. Jakamarlar büyük bir böcek yakalayınca tünedikleri dala dönüp gagalarındaki böceği dala vurarak öldürdükten sonra yerler. Yavrularına verecekleri böceklerin kanatlarını da koparırlar. Sakallıkuşlar genellikle ormanda ve ağaçlık alanlarda bulunur, böcek, meyve ve tomurcukla beslenirler.

Balkılavuzları da ormanda ve ağaçlık alanlarda yaşar. Bu kuşların besini böcek, balmumu ve meyvedir. Kuşlar arasında yalnız balkılavuzları balmumuyla beslenir. Bağırsaklarında bu maddenin parçalanmasını sağlayan özel bakteriler vardır. *Indicator* cinsinden birkaç türde görülen beslenme davranışı son derece ilginçtir. Güçsüz gagalarıyla arı kovanlarını parçalayamayacaklarından, bu işi yapabilecek olan insanları ya da balı çok seven sansargillerden *Mellivora capensis*'i bulduğu kovanlara yöneltir. Afrika'nın birçok yöresinde yerliler balkılavuzunun bu davranışını iyi bilir ve bundan yararlanırlar.

Tukanların başlıca besinleri meyvedir. Bununla birlikte böcekleri, yumurtaları, bazen yavru kuşları bile yerler. Sık ormanlarda yaşarlar, ama zaman zaman besin aramak için ormana yakın tarım alanlarına gelirler.

Picidae familyası üyelerinden, yalnızca *Picinae* altfamilyasını oluşturan gerçek ağaçkakanların güçlü gagaları vardır ve ağaçları delebilirler. Ama *Campephilus* türleri gibi bazı en iri türler dışında, besin ararken ağaçları delmez, gövdedeki yarıkların içindeki böcekleri yakalarlar. *Jynginae* altfamilyasını oluşturan boyunburanların güçsüz gagaları, yumuşak kuyruk tüyleri vardır. Hem ağaçlardaki, hem de yerdeki karıncaları avlarlar. *Picumninae* altfamilyasını oluşturan küçük türler de vücut yapısı bakımından boyunburanlara benzer, gerçek

ağaçkakanlar gibi ağaçlarda gezerek böcek avlarlar.

Bütün takım üyeleri yuvalarını kovuk ya da oyuklarda yapar. Gerçek ağaçkakanlar canlı ya da kurumuş ağaçlara yuva kovukları oyar. Dişiler yuvaya 2-9 beyaz yumurta bırakır. Kuluçka dönemi 11-20 gündür. Erkek ve dişinin her ikisi de kuluçkaya yatar ve yavrulara bakar. Jakamarlar ve şişikkuşların çoğu toprakta kazdıkları derin oyuklara yuva yapar. Bazı şişikkuş türlerinin yuvalarıysa ağaçların üzerindedir. Kuluçka ve yavruların bakımını erkek ve dişi birlikte üstlenir. Sakallıkuşlar odunu iyice çürümüş kuru ağaçları oyarak yuva yapar. Yumurta sayısı 2-5, kuluçka süresi 13-15 gündür. Tukanlar yuva olarak genellikle eski bir ağaçkakan oyuğunu kullanır, bazen bunu biraz genişletirler. Dişinin yuvaya bıraktığı 1-4 yumurta üzerinde erkek ve dişi sırayla 16 gün kadar kuluçkaya yatar. İri tukan türlerinin yavruları yedi haftayı aşan bir süre yuvada kalabilir, uçtuktan sonra da uzun süre erişkinlerden ayrılmazlar.

Balkılavuzlarının üreme davranışları takımın öbür gruplarından farklıdır. Bu grup üyeleri, guguklar gibi kuluçka asalağıdır. Dişi, kovuk içine yuvalanmış bir kuş türünün yuvasına bir tane beyaz yumurta bırakır ve bu arada yuvada bulunan öbür yumurtaları kırar. Yavru balkılavuzu yumurtadan çıktığında gagasının ucu sivri ve çengel biçimindedir. Eğer yuvada konak kuşun yavrusu varsa, balkılavuzu gagasıyla bunları öldürür. Büyük balkılavuzu en çok kızıl gerdanlı arıkuşunu (*Merops bulocki*) konak olarak kullanır. Yavru büyük balkılavuzunun yuvada besin istemek için çıkardığı ses, iki arıkuşu yavrusunun birlikte çıkardığı sesi andırır. Bu da konak ana babayı asalak yavruya daha çok besin vermek için uyarır.

picin, İngilizceyle bazı dillerin (Çince, Melanezya dili) ilişkisi sonucu doğmuş karma dil. Başlıca örnekleri Çin Picin İngilizcesi(*) ile Melanezya Picin İngilizcesidir(*). Picin terimi (İngilizce *pidgin*), İngilizce *business* (iş) sözcüğünün Çinliler tarafından bozuk söylenişinden doğmuştur. *Ayrıca bak.* karma dil.

Pickard, Greenleaf Whittier (d. 14 Şubat 1877, Portland, Maine - ö. 8 Ocak 1956, Newton, Massachusetts, ABD), radyo yayınlarının algılanmasında yaygın olarak kullanılmış olan kristal detektörü geliştiren ve sesin radyo dalgaları aracılığıyla iletilmesini başaran ilk araştırmacılardan olan ABD'li elektrik mühendisi.

Harvard Üniversitesi'nde ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) öğrenim gören Pickard, 1899'da Milton'daki (Massachusetts) Blue Hills Gözlemevi'nde radyo dalgaları aracılığıyla sözlü mesajları 16 km'lik bir uzaklığa iletmeyi başardı; bu deneyde radyo frekanslı taşıyıcı dalgaya bindirilmiş ses sinyalinin taşıyıcıdan ayrılması (deteksiyon) işlemi kömür-çelikli bir detektör aracılığıyla sağlanıyordu. 1902-06 arasında American Telephone & Telegraph Company'de mühendis olarak çalışırken telsiz telefonun geliştirilmesine katkıda bulundu.

Pickard'ın en önemli buluşu kristal detektör denen aygıttır. Bazı kristallerin (özellikle silisyum) yüzeyine değen ince bir metal tel (bu tel "kedi bıyığı" olarak adlandırılmıştı) ile kristal arasındaki temas noktasının yüksek frekanslı alternatif akımı için doğrultucu işlevi gördüğünü ve bu nedenle üzerine bilgi (örn. konuşma, müzik) işareti bindirilmiş taşıyıcı radyo dalgasından bu işaretin ayrılması amacıyla kullanılabileceğini bulan Pickard 1906'da kristal detektörün patentini aldı. Kristal detektör, yerini triyot lambaya bırakıncaya değin radyo alıcılarının en önemli öğesini oluşturuyordu. Nokta değimli doğrultucu, 1948'de bulunan transistorun atasıdır.

Pickering, Edward Charles (d. 19 Temmuz 1846, Boston - ö. 3 Şubat 1919, Cambridge, Massachusetts, ABD), yıldızların kadirlerinin ölçülmesinde meridyen fotometresi kullanımını uygulamaya koyan ve bu yönteme dayalı olarak hazırlanan ilk büyük katalog olan *Harvard Photometry*'yi (1884) derleyen ABD'li fizikçi ve astronom.

1867'de Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) fizik profesörü olan Pickering, burada öğrenciler için bir ölçüm laboratuvarı kurdu. 1876'da astronomi profesörü ve Harvard College Gözlemevi'nin yöneticisi oldu.

Pickering'in geliştirdiği meridyen fotometresinde, kadri belirlenecek olan yıldızın görüntüsü, bir kalsit prizmanın yardımıyla, belirli bir Kuzey Kutup yıldızları grubunun yanına düşürülüyor ve böylece parlaklığı karşılaştırılabiliyordu. 1891'de Peru'da Arequipa Gözlemevi kurulduktan sonra, aynı yöntemle güney yıldızlarının kadirleri de belirlenmeye başladı. Pickering, fotometri, fotografik kadirler ölçeği, değişken yıldızların sınıflandırılması ve yıldız spektroskopisi alanlarında sürdürülen pek çok çalışmayı da yönetti.

Pickering, William Hayward (d. 24 Aralık 1910, Wellington, Yeni Zelanda), ilk ABD uydusu olan "Explorer 1"i geliştiren ekibin yöneticisi olan ABD'li mühendis ve fizikçi.

Pasadena'daki California Teknoloji Enstitüsü'nde öğrenim gören Pickering, 1932'de mezun oldu, doktora çalışmasını da 1936'da tamamladı. Aynı yıl enstitüde öğretim görevlisi oldu. ABD'li fizikçi Robert A. Millikan'ın yönetiminde sürdürdüğü çalışmaları sırasında, çok yükseklerdeki balon uçuşlarında kullanılmak üzere bir kozmik ışın algılama donanımı geliştirdi. 1944'te Jetli İtme Laboratuvarı'nda bölüm yöneticiliğine getirildi ve burada ABD roketlerinde kullanılan ilk telemetri sistemini geliştirdi. Güdüm ve haberleşme tekniklerinde ilk önemli gelişmelerin sağlandığı Corporal roket projesinin de yöneticiliğini yaptı.

1951'de enstitünün güdümlü füze elektroniği bölümünün yöneticiliğine getirilen Pickering, üç yıl sonra Jetli İtme Laboratuvarı'nın yönetimini üstlendi. Burada "Explorer 1" uydusunun geliştirilmesi ve "Jupiter C" fırlatma aracında değişiklikler yapılması çalışmalarını yönetti. Bu laboratuvarda ayrıca Ay'a insansız uçuş için geliştirilen "Ranger" ve "Surveyor" uzay araçlarının, Venüs ve Mars gezegenlerine yönelik araştırma uçuşlarında kullanılan "Mariner" uzay aracının ve Güneş sisteminin araştırılmasında kullanılan pek çok insansız uzay sondasının yapım çalışmalarına katıldı.

Pickering, William Henry (d. 15 Şubat 1858, Boston, ABD - ö. 17 Ocak 1938, Mandeville, Jamaika), Satürn'ün dokuzuncu uydusu olan Phoibe'yi bulan ABD'li astronom.

1891'de, kardeşi Edward Charles ile birlikte Peru'daki Arequipa'da Harvard Gözlemevi'ne bağlı bir istasyon kuran Pickering, 1893'te ABD'ye geri döndü ve ertesi yıl ABD'li astronom Percival Lowell için Arizona'da Flagstaff Gözlemevi'ni kurdu, ayrıca burada gelişkin bir teleskop inşa etti. 1900'de de Harvard Gözlemevi için Jamaika'daki Mandeville'de bir istasyon kurdu.

1899'da Phoibe'yi keşfeden Pickering, ayrıca bu uydunun Satürn çevresinde, diğer uyduların tersi yönde gerileyen bir yörüngede dolandığını belirledi. 1905'te, Satürn'ün onuncu uydusu olduğunu ileri sürerek Themis olarak adlandırdığı bir gökcismi keşfettiğini açıkladı. Ama bu uydu bir daha görünmediğinden bu savı benimsenmedi. Satürn'ün onuncu uydusu olan Janus 1967'de bulundu. Bu uydunun Pickering'in Themis'i ile aynı uydu olmadığı sanılmaktadır; çünkü Janus Satürn'e en yakın dolanan uydudur, oysa Themis'in yörüngesinin Titan ile Hiperion'un arasında olduğu düşünülür. Pickering 1919'da da Plüton'un varlığını öngördü ve konumunu tahmin etti.

Pickford, Mary, asıl adı GLADYS MARY SMITH (d. 9 Nisan 1893, Toronto, Kanada - ö. 28 Mayıs 1979, Santa Monica, California, ABD), Kanada asıllı ABD'li sinema oyuncusu. İlk film yıldızlarından biri olmuş, sessiz sinema döneminde "Amerika'nın sevgilisi" olarak adlandırılmış ve sinema yaşamının doruğunda ABD'nin en ünlü ve en zengin kadınları arasında yer almıştır.

Sahneye ilk kez beş yaşında Toronto'da çıktı. Sekiz yaşında bir turneye katıldı ve sonraki 10 yıl içinde Broadway'deki çeşitli yapımlarda rol aldı. Griffith'in *The Lonely Villa* (1909; Issız Ev) adlı filminde başrolde oynadı. Daha sonra kendini tümüyle sinemaya verdi ve Adolph Zukor'ın film şirketi Famous Players Film Company'nin en

Pickford
United Artists Corp. and the Museum of Modern Art, Film Stills Archive, New York

önemli oyuncularından biri oldu. Ünlü filmleri arasında *Tess of the Storm Country* (1914; Fırtınalar Ülkesinin Tess'i), *Pollyanna* (1920), *Rebecca of Sunnybrook Farm* (1917; Sunnybrook Çiftliğindeki Rebecca) ve *Poor Little Rich Girl* (1917; Zavallı Küçük Zengin Kız) sayılabilir.

Pickwick sendromu, aşırı şişmanlık, solunum ve dolaşım bozuklukları ve uyuklama gibi belirtilerle ortaya çıkan hastalık tablosu. Adını Charles Dickens'ın *Pickwick Papers* (1837; *Mr. Pickwick'in Serüvenleri*, 1974) adlı romanının kahramanından alan hastalıkta hareketle başlayan soluk alma güçlüğü, uyuklama, deri ve mukozalarda morarma (siyanoz), kalp atım hızında artma, damarlarda genişlemeyle kan basıncında yükselme, karaciğerde büyüme ve alyuvar sayısında aşırı derecede artma görülür. Karın bölgesinde yağ dokusunun artması diyaframın normal konumundan daha yukarı itilmesine, toplam akciğer hacminin azalmasına ve soluk alıp verme sırasında solunum yollarında direncin artmasına yol açar. Kandaki oksijen basıncı özellikle uyku sırasında çok düşebilir, öte yandan kandaki karbon dioksit miktarı artmıştır.

Hastalığın nedenleri kesin olarak bilinmemekle birlikte aşırı şişmanlığın (vücut ağırlığının 147 kg'nin üstünde olması) önde gelen bir etken olduğu düşünülmektedir. Şişmanlık kalbin iş gücünü artırarak yorulmasına neden olur. Akciğer dolaşımındaki kanda oksijen düzeyinin düşmesi ve kan basıncının artması kalp ve solunum yetmezliğiyle sonuçlanır. Göğüs bölgesindeki kaslarla diyaframdaki yağ dokusunun artması akciğerlerin esneme kapasitesinin azalmasına yol açar. Bazı kaynaklarda göğüs bölgesindeki ağırlık artışının solunum hareketlerini kısıtlamaya yeterli olduğu ileri sürülür. Tedavide amaç kilo kaybını sağlamaktır.

Pico della Mirandola, Giovanni, CONCORDIA KONTU (d. 24 Şubat 1463, Mirandola, Ferrara Düklüğü - ö. 17 Kasım 1494, Floransa), İtalyan bilgin ve Platoncu düşünür. Rönesans özelliklerini yansıtan *De hominis dignitate oratio* (1486; İnsan Onuru Üzerine Söylev) adlı yapıtında çeşitli felsefi görüşlerin en iyi öğelerini bir araya getirmiştir.

Bologna'da kilise hukuku, Padova'da da Aristotelesçi felsefe öğrenimi gördü. Paris ve Floransa'da İbranice, Aramca ve Arapça öğrendi. Kabalacı öğretiyi Hıristiyan ilahiyatını desteklemek için kullanan ilk Hıristiyan bilgin oldu. 1486'da çeşitli Yunan, İbrani, Arap ve Latin yazarlardan derlediği 900 tezi savunmak amacıyla birçok Avrupalı bilgini Roma'ya tartışmaya çağırdı.

Pico della Mirandola, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışmasından ayrıntı, 15. yy sonları; Uffizi Galerisi, Floransa
Alinari-Art Resource/EB Inc

Bu vesileyle ünlü *Oratio*'sunu (Söylev) yazdı. Ama bir papalık komisyonu tezlerden 13'ünü heretiklikle suçladı ve Papa III. Innocentius toplantıyı yasakladı. Bu suçlamaya karşı *Apologia*'yı (Savunma) yazdıysa da Fransa'ya kaçmak zorunda kalan Pico, orada tutuklandı ve bir süre hapiste kaldı. Daha sonra Floransa'ya yerleşerek Lorenzo de' Medici'nin korumasındaki Platon Akademisi'nin çalışmalarına katıldı. 1492'de Papa VI. Alexander tarafından heretiklik suçlaması kaldırılan Pico son yıllarında Girolamo Savonarola'nın etkisinde kaldı.

Pico kilise düşmanlarına karşı yazdığı tamamlanmamış yapıtında astrolojinin yetersizliğini de ele aldı. Eleştirisi bilimsel olmaktan çok dinsel temelli olmakla birlikte 17. yüzyıl bilgini Johannes Kepler'i etkiledi. Öteki yapıtları arasında Tekvin üzerine bir açıklama olan *Heptaplus* ile ancak *De ente et uno* (Varlık ve Teklik Üzerine) adlı bölümünü tamamlayabildiği Platon ve Aristoteles'in düşüncelerinin genel incelemesi sayılabilir. Yapıtları ilk kez *Commentationes Ioannis Pici Mirandulae* (1495-96; Mirandalalı Giovanni Pico'nun Düşünceleri) başlığıyla derlenmiştir.

Pictet de Rochemont, Charles (d. 21 Eylül 1755, Cenevre - ö. 28 Aralık 1824, Lancy, İsviçre), İsviçreli devlet adamı, yazar ve diplomat.

Fransız ordusunda görev yaptıktan sonra 1789'da Cenevre'ye yerleşti ve milis kuvvetlerini yeniden düzenledi. Fransız Devrimi'ni izleyen Terör Dönemi (1794) sırasında tutuklanarak hapsedildi. Napoléon'un ordularının çekilmesinin ardından Cenevre Cumhuriyeti'nin yeniden kurulması üzerine (1813), Aralık 1813'te oluşturulan geçici hükümette görev aldı.

Pictet, Cenevre kantonunun Mayıs 1814'te Paris Antlaşması ile bağımsız olmasını, Ekim 1814'te temsilci olarak katıldığı Viyana Kongresi'nde de yeniden kurulan İsviçre Konfederasyonu'na katılmasını sağladı. Napoléon'un Waterloo yenilgisinden sonra Paris'te toplanan barış konferansında (Ağustos-Kasım 1815), konfederasyonu temsil etti. Büyük devletlerin İsviçre'nin sürekli tarafsızlığını kabul ettikleri bildirinin (20 Mart 1815) taslağını hazırladı. Torino'daki son diplomatik görevi sırasında (Ocak-Mart 1816) İsviçre-Sardinya sınırının düzeltilmesini sağladı (Torino Antlaşması, Mart 1816). *Bibliothèque Britannique*'in (1815'ten sonra *Bibliothèque universelle*) yayına hazırlanmasına yardımcı olan Pictet ayrıca siyaset ve tarım konularında çeşitli yazılar yazdı.

Picus, Roma mitolojisinde Tanrı Mars'ın kutsal hayvanı olan ağaçkakan. Eskiçağda İtalya'nın birçok yerinde kutsal sayılmış ve ikincil bir tanrıya dönüşmüştür. Özellikle toprağın gübreyle verimli kılınmasıyla bağlantılı bir tarım tanrısı olarak düşünülmüş, bilicilik açısından da önemli sayılmıştır.

Daha sonraki dönemlerde Picus'u İtalya'nın eski bir kralı kabul eden açıklamalar yapıldı. Romalı şair Vergilius'a göre Saturnus'un oğlu, Faunus'un babası, Latinus'un da dedesiydi. Sevgisine karşılık vermediği için karısı Kirke tarafından ağaçkakana çevrilmişti. Daha sonra Saturnus'un oğlu olarak Zeus'la özdeşleştirildi. İlk betimlemelerinde ahşap bir sütun üzerinde bir ağaçkakana yer veriliyordu. Daha gelişmiş mermer heykellerde ise başının üzerinde ağaçkakan bulunan bir delikanlı biçiminde betimlendi. *Picus*, bir ağaçkakan cinsinin bilimsel adıdır

pide, mayalı hamurdan yapılan ince ekmek.

İnce elekten geçirilen has un, bira mayasıyla yoğrulur; üstü iyice kapatılıp kabarmaya başlayana değin, yaklaşık 1,5-2 saat kadar bekletilir. Sonra bu hamurdan kopartılan parçalar elle döndürülerek yan yana dizilir. Evde yapılan pide hamurlarına iki yumurta ile bir çeyrek kahve kaşığı süt de katılır. Sonra bu hamur parçaları, üstüne hafifçe un serpilmiş tezgâhta iki elle ters yönlere doğru bastıra bastıra inceltilir. Yaklaşık 30 cm çapında bir daire haline gelince, fazla kabarmaması için enine boyuna yer yer tırnak vurulur. Ramazan pidesinin üstüne yumurta sarısı sürülüp, susam ya da çörekotu da ekilir.

Uzun ya da değirmi biçimde açılmış pide hamuru üstüne peynir, kıyma, pastırma ve yumurta konarak değişik tatta pideler de pişirilmektedir.

Piedras Negras, Meksika'nın kuzeydoğu kesimindeki Coahuila eyaletinin kuzeydoğusunda kent. ABD'nin Texas eyaletindeki Eagle Pass'in tam karşısında, Rio Grande (Río Bravo del Norte) kıyısında yer alır. Karşı kıyıya iki köprüyle bağlanan kent 1849'da kuruldu. Günümüzde çevresindeki tarım bölgesinin ticaret ve imalat merkezidir. Kentin yakınında kömür, altın ve çinko çıkarılır. Kentte çinko ergitme fırınları ile çimento, un, dokuma, yağ fabrikaları ve bıçkıhaneler vardır. Kentten sığır, koyun, deri, buğday ve kepek ihraç edilir. Nüfus (1980) 67.455.

Pielinen Gölü, Fince PIELISJÄRVI Finlandiya'nın doğu kesiminde, Pohjois-Karjala ilinde (*läänі*) göl. Rusya sınırı yakınında yer alır. Uzunluğu Nurmes ile Uimaharju arasında yaklaşık 100 km'dir; genişliği 1,5-40 km arasında değişir. Yüzölçümü yaklaşık 850 km² olan gölde birçok ada vardır. Pielinen Irmağı (*joki*) gölün sularını toplayarak güneydeki büyük Saimaa göl sistemine boşaltır. Gölün çevresi, özellikle önemli bir kış sporları merkezi olan Koli Tepesinin (348 m) yükseldiği güzel manzaralı batı kıyısı sık ormanlarla kaplıdır.

Piemonte, İtalya'nın kuzeybatısında, Alessandria, Asti, Cuneo, Novara, Torino ve Vercelli illerini içine alan bölge. Yüzölçümü 25.399 km²'dir. Odağını Po Vadisinin oluşturduğu bölge, doğu dışında tüm yönlerden Apenninler ve Alpler'in uzantılarıyla çevrilidir. Adı "dağ eteği" anlamına gelir ve yeryüzünün başka kesimlerindeki benzer bölgeler için de kullanılır. Po'nun güneyinde yoğun tarım yapılan tepelik alanlar, Alpler'in eteklerinde Maggiore ve Orta gölleri bulunur. Po Irmağı ile kollarından tarımsal sulama amacıyla yararlanılır.

Roma döneminde Piemonte, yarımadayı Alpler'in ötesindeki imparatorluk topraklarına bağladığından büyük önem taşıyordu. Lombard ve Frank egemenliğinin ardından Savoia (Savoie) hanedanı bölgede güçlenmeye başladı. 1400'den sonra Alpler'in her iki tarafını da denetim altına alan hanedan, 1700'e gelindiğinde tüm Piemonte'ye egemen olmuştu. Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketi sırasında Piemonte, İtalya'yı birleştirmeyi amaçlayan 1848, 1859 ve 1866 hareketlerinde başı çekti. Başlangıçta Piemonte ve Sardinya kralı olan II. Vittorio Emanuele 1861'de ilk İtalya kralı oldu.

Piemonte'yi çevreleyen Alpler, burada kurulu birçok hidroelektrik santralıyla tüm Kuzey İtalya için büyük önem taşır. Ormanlık bölgelerde kerestecilik, yamaçlardaki çayırlarda mandıralara yönelik hayvancılık yapılır. Başlıca bitkisel ürünler buğday, pirinç, sebze ve meyvedir; Po'nun güneyindeki tepelerde ise İtalya'nın en kaliteli şarapları üretilir. Torino, Cenova ve Milano'nun oluşturduğu büyük sanayi üçgeninde yer alan Piemonte'de, imalat büyük ölçüde çeşitlenmiştir. Bölgenin en büyük kenti ve önde gelen sanayi merkezi olan Torino'da, Avrupa'nın en büyük otomobil fabrikalarından birinin yanı sıra basımevleri, dokuma ve makine fabrikaları vardır. Torino'nun kuzeydoğusunda bulunan Ivrea, Avrupa'nın önde gelen büro makineleri yapımcısıdır. Piemonte'nin öteki önemli sanayi ürünleri dokuma, kimyasal madde ve camdır.

Fransa ile İtalya arasındaki ana demiryolu bağlantısı olan Mont Cenis Tüneli-Paris hattı, Piemonte'den geçer. Kuzeydeki Simplon Tüneli de İsviçre ile bağlantı sağlar. Cenova limanı tüm bölgeye hizmet verir. Nüfus (1991) 4.338.262.

Pierce, Franklin (d. 23 Kasım 1804, Hillsboro, New Hampshire - ö. 8 Ekim 1869, Concord, New Hampshire, ABD), ABD'nin 14. başkanı (1853-57). Amerikan İç Savaşı (1861-65) öncesinde, kölelik sorunundaki keskin anlaşmazlıkları çözmede başarısız kalmıştır.

New Hampshire valisinin oğluydu. Bir süre avukatlık yaptıktan sonra siyasete atılarak Demokrat Parti'den eyalet yasama

meclisine (1829-33), Temsilciler Meclisi'ne (1833-37) ve Senato'ya (1837-42) seçildi. Bu dönemde Andrew Jackson'ı etkin biçimde destekledi. Daha sonra özel nedenlerle Senato'dan istifa etti.

Demokrat Parti'nin 1852'deki kongresinde başkan adayı seçildi. Başkanlık seçimi için yürütülen kampanyanın temel konusu kölelik sorunu oldu. Sonuçta Pierce, umulmadık biçimde ezici bir zafer kazandı. Bölgeler arası uzlaşma sağlamak amacıyla Güneyli büyük toprak sahipleri ile Kuzeyli işadamlarına dayalı bir yönetim oluşturdu.

O tarihe değin göreve seçilen en genç başkandı. Toplumsal uyumun ve ekonomik gelişmenin sürdürülmesi gerekçesiyle, köleliğe karşı mücadeleye karşı çıkarak Güneyli kamuoyunu yatıştırmaya yönelik bir çizgi izleyen Demokratların Doğu hizbini temsil ediyordu. Bölgeler arası şiddetli anlaşmazlıklara çözüm aramak yerine, ABD'nin ülke dışındaki topraklarını ve ticari etkinliklerini genişletmeye yöneldi. İspanya'nın Küba'yı ABD'ye satması için elçi Pierre Soulé aracılığıyla İspanyol hükümetine baskı yaptı. ABD'li diplomatlarca hazırlanan ve ABD'nin Küba'yı gerekirse zor kullanarak almasını öngören Ostende Bildirgesi (Ekim 1854) kamuoyunda yoğun tartışmalara yol açtı. Pierce bu belgenin hazırlanmasından sorumlu olmadığını açıklamak ve Soulé'yi görevden almak zorunda kaldı. Ertesi yıl William Walker, Orta Amerika'ya bir sefer düzenleyerek ABD denetiminde kölelik yanlısı bir yönetim kurmaya girişti. Kendini Nikaragua'da önce askeri diktatör, ardından da cumhurbaşkanı ilan etti. Walker'ın kurduğu yönetimi resmen tanıyan Pierce, ayrıca 1854'te ABD gemilerinin sınırlı ölçüde de olsa Japon limanlarına girmelerini sağladı. Bu arada, ABD'nin dış temsilciliklerini yeniden örgütledi ve Tazminat Mahkemesi'ni kurdu.

İç politika alanında ise, ülkeyi bir uçtan bir uca katedecek bir demiryolunun yapımıyla, Kuzeybatı'nın yerleşime açılmasına yönelik girişimleri başlattı. California'ya bir güney yolu açmak amacıyla 1853'te Meksika'dan yaklaşık 78.000 km²'lik araziyi 10 milyon dolara satın aldı. Bu projelerin gerçekleştirilmesi için 1854'te Kansas-Nebraska Yasası'nın(*) çıkarılmasını sağladı. Yasanın 1820 tarihli Missouri Uzlaşması'nı ortadan kaldırması ve yeni topraklarda kölelik sorununda şiddetli çatışmaların çıkması Cumhuriyetçi Parti'nin 1850'lerin ortalarından sonra güçlenmesine yol açtı. Kansas sorunundaki başarısızlığı nedeniyle ikinci kez başkan adayı seçilmeyen Pierce, 1857'de siyasetten çekildi.

Pierce, George Washington (d. 11 Ocak 1872, Webberville, Texas - ö. 25 Ağustos 1956, Franklin, New Hampshire, ABD), elektronik ve radyo iletişimi alanlarında önemli buluşlar gerçekleştiren ABD'li mucit.

Harvard Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladıktan (1900) sonra Leipzig'e giderek bir süre Ludwig Boltzmann'ın laboratuvarında çalıştı.

ABD'ye döndükten sonra 1903-40 arasında Harvard Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan Pierce, 1914'te bu üniversitede kurulan Cruft Yüksek Gerilim Laboratuvarı'nın yöneticiliğine getirildi. Bu laboratuvarda piezoelektrik etki ve magnetik büzülmeye ilişkin ve uygulama açısından önem taşıyan birçok buluş gerçekleştirdi.

Sabit bir frekansta titreşim üretmekte kullanılan ve Pierce osilatörü olarak adlandırılan kuvars kristalli osilatör bunlardan biridir.

Radyo iletişimi konusundaki ilk üniversite derslerini düzenleyen Pierce, olağanüstü öğretim yeteneğiyle ve telsiz telgraf ve elektroakustik alanındaki çok sayıda yayınıyla elektriksel iletişim biliminin temellerini atan bilim adamı olarak tanındı. Radyo antenlerinin yayın örüntülerinin matematiksel olarak hesaplanmasını gerçekleştiren Pierce, tiratronun öncüsü olan cıva buharlı elektrik boşalmalı lambayı buldu, ayrıca film üzerine ses kaydedilmesine ilişkin bir yöntem geliştirdi. Nikel ve nikromun magnetik büzülmesi üzerindeki çalışmaları sualtı haberleşme ve denizaltıların varlığının belirlenmesi gibi konularda uygulama alanı buldu. Pierce, yarasa ve böceklerde ses üretme olgusu üzerinde de araştırmalar yaptı. Klasik olarak nitelendirilebilecek iki kitabı vardır: *Principles of Wireless Telegraphy* (1910; Telsiz Telgrafın İlkeleri) ve *Electric Oscillations and Electric Waves* (1919; Elektrik Titreşimleri ve Dalgaları).

Pierce, John Robinson (d. 27 Mart 1910, Des Moines, Iowa, ABD), haberleşme uydularının geliştirilmesine öncülük eden ABD'li iletişim mühendisi.

1936'da New York'taki Bell Telefon Laboratuvarları'nda çalışmaya başlayan Pierce, geniş bantlı bir mikrodalga yükselteci olarak kullanılan ilerleyen dalga lambası üzerinde geliştirmeler yaptı ve duyarlı bir ışınım algılayıcısı olarak kullanılan, elektrostatik odaklamalı yeni bir elektron çoğaltıcı lamba tasarımı gerçekleştirdi. Ayrıca kendi adıyla anılan ve elektron demeti üretmekte kullanılan bir elektron tabancası geliştirdi. II. Dünya Savaşı sırasında, J. O. McNally ve W. G. Shepherd ile birlikte, ABD radar alıcılarına yerleştirilen alçak gerilimli klistron osilatörünü gerçekleştirdi.

1952'de Bell Laboratuvarları'nın New Jersey'deki elektronik araştırmalar bölümünün yöneticisi olan Pierce, iki yıl sonra haberleşme uyduları kuramı üzerinde çalışmaya başladı. Radyo dalgalarının yeryüzünün her yanına uydular aracılığıyla iletilmesi üzerine pek çok makale yayımladı, ama önceleri bu düşünceleri pek ilgi görmedi. Bir süre sonra, "Echo" balon uydularıyla sürdürülen uzay araştırmalarının sunduğu olanaktan yararlanarak, aluminyumla kaplı 30 m çapındaki plastik balonlardan oluşan bu uydulardan birinin radyo dalgası yansıtıcısına dönüştürülmesi konusunda Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi'ni (NASA) ikna etmeyi başardı. Bu amaçla geliştirilen "Echo-1", 12 Ağustos 1960'ta fırlatıldı. "Echo 1"le gerçekleştirilen haberleşme deneylerinin başarıyla sonuçlanması, yerdeki bir istasyondan aldığı sinyali güçlendirerek başka bir yer istasyonuna iletmek üzere tasarımlanan "Telstar" uydusunun geliştirilmesi çalışmalarını hızlandırdı.

Pierce, J. J. Coupling takma adıyla pek çok bilimkurgu öyküsü de yazdı. İlk öykülerinden birinde, haberleşme uydularını önceden haber vermişti. Başlıca yapıtları *Travelling-wave Tubes* (1950; İlerleyen Dalga Lambaları) ve *Symbols, Signals and Noise*'dır (1961; Simgeler, Sinyaller ve Gürültü).

Pieris, fundagiller (*Ericaceae*) familyasından, Asya'nın ve Kuzey Amerika'nın doğu kesimlerine özgü sekiz kadar beyaz çiçekli küçük ağaç ya da çalı türünün oluşturduğu cins.

Kışın yapraklarını dökmeyen bu ağaçların genellikle almaşık olarak dizilen mızrak biçimli geniş, derimsi ve dişli kenarlı yaprakları vardır. Çiçekleri ya yaprakların koltuğunda ya da dalların ucunda kümeler oluşturur

Pieris
Valerie Finnis

P. floribunda, *P. japonica* ve *P. taiwanensis* türleri süs bitkisi olarak yetiştirilir. En yaygınlarından biri olan *P. japonica*'nın pek çok çeşidi geliştirilmiştir.

Piero DELLA FRANCESCA (d. y. 1420, Sansepolcro? - ö. 12 Ekim 1492, Sansepolcro, Floransa Cumhuriyeti), İtalyan ressam. Perspektif konusunda yaptığı ciddi ve disiplinli araştırmaların kendi döneminde pek fazla dikkat çekmemesine karşın, 20. yüzyılda İtalyan Rönesansı'nın en önemli temsilcilerinden biri kabul edilmiştir.

Varlıklı bir ailenin çocuğuydu ve iyi bir eğitim görmüştü. Siena okulundan etkilenen bazı yerel ustaların yanında yetiştiği

"İsa'nın Vaftiz Edilmesi", Piero della Francesca'nın bir pano resmi, y. 1440-45; Ulusal Galeri, Londra
National Gallery, Londra. fotoğraf: A. C. Cooper Ltd

sanılır. 1439'da Floransa'da Sta. Maria Nuova Hastanesi'nin fresklerini yapmakta olan Domenico Veneziano'nun yanında çalışmaya başladı. Onun aracılığıyla tanıdığı erken Rönesans Floransa sanatı, üslubunun biçimlenmesinde önemli rol oynadı.

1442'de Sansepolcro'ya döndükten sonra belediye meclisine seçildi. Üç yıl sonra Confraternità della Misericordia'dan bir altar panosu siparişi aldı. Çok kanatlı (poliptik) bu pano Donatello ve Masaccio gibi Floransalı sanatçıların etkilerini ve Piero'nun geometrik biçimlere olan düşkünlüğünü yansıtır. Çok ağır ve titiz çalışan Piero bu yapıtı ancak 1462'de bitirebildi.

Bicci di Lorenzo 1447'de Arezzo'daki San Francesco Kilisesi fresklerini yapmaya başlamıştı. 1452'de onun ölümü üzerinde Piero bu işi devraldı ve "Kutsal Haçın Efsanesi" adlı diziyi 1466'da tamamladı. Yalın ve açık kompozisyon düzeni, aşırıya kaçmayan perspektif kullanımı ve ağırbaşlı atmosferi ile bu resim onun olgunluk döneminin en yetkin örneklerinden biri oldu. Piero aynı dönemde Arezzo Katedrali için "Magdalene" ve Sansepolcro'daki Halk Sarayı (Palazzo Comunale) için "Ölümden Sonra Diriliş" adlı freskleri yaptı. 1454'te Sansepolcro belediye başkanı tarafından S. Agostino Kilisesi altar panosunu yapmakla görevlendirildi. Ancak 1469'da tamamlanan yapıt Piero'nun anıtsal figürlere olan düşkünlüğünü yansıtıyordu.

Piero 1459'da Roma'da II. Pius için Vatikan fresklerini (bugün mevcut değildir), gene 1450'lerin sonlarında Urbino Katedrali'nin sakristiası için "İsa'nın Kamçılanması"nı (Marche Ulusal Galerisi, Urbino) yaptı. 1472-74 arasına tarihlenen S. Bernardino Kilisesi altar panosu ile (Brera Resim Galerisi, Milano) Rönesans'ın figür-mekân ilişkisinin en yetkin örneklerinden birini ortaya koydu. Bu yapıt Kuzey İtalya ve Venedik'teki anıtsal dinsel resimlerin kompozisyon düzeni üzerinde de etkili oldu.

Piero'nun yaşamının son 20 yılı Sansepolcro'da geçti. 1474-78 arasında burada yaptığı resimler bugün kayıptır. 1480'de Confraternita di San Bartolomeo'da birinci keşiş (*prior*) oldu. "İsa'nın Doğumu" (y. 1480, Ulusal Galeri, Londra), "Senigallia Madonnası" (1470'ler, Marche Ulusal Galerisi, Urbino) ve "Madonna, Çocuk İsa ve Azizlerle Birlikte" (y. 1472-74, Urbino Ulusal Galerisi, Perugia) bu dönemden günümüze ulaşan bazı resimleridir.

Piero yaşlılığında resim yapmayı bıraktı. 1474-82 arasında *De prospectiva pingendi* (Resimde Perspektif Üzerine) adlı yapıtını hazırladı. Eukleides ile Alberti'nin temel ilkeleri üzerine kurduğu bu kitabın ilk nüshasını (Palatino Kütüphanesi, Parma) kendi kâğıda geçirmiş ve resimlemişti. *De quinque corporibus regularibus* (Beş ana kural üzerine) adlı yapıtını da Platon ve Pythagoras'ın kusursuz oranlar ilkesi üzerine kurmuştu. Bugün Vatikan Kütüphanesi'nde bulunan bu yazmanın da resim ve çizimleri kendisine aittir. *Del abaco* (Abaküs Üzerine) adlı son çalışması ise (Medici-Lorenzo Kütüphanesi) matematik üzerinedir.

Piero'nun geometri ve metematiğe olan ilgisi yapıtlarına da yansımıştır. Kuramsal ifadeleri Alberti ve Leonardo da Vinci'yle benzerlikler taşımasına karşın, canlılığı ve tartışmalardaki mantık düzeni bütünüyle kendisine özgüdür.

16. yüzyıla ait güvenilir kaynaklar Piero'nun son yıllarında gözlerinin görmez olduğunu belirtir.

Piero'nun üslubu Orta İtalya'da kalıcı bir gelenek yaratmadı. Öğrencilerinden Luca Signorelli ve Perugino başka ustaları izlediler. Piero, döneminde resimlerinden çok kuramsal çalışmalarıyla ünlenmişti. 20. yüzyılda her iki yönüyle de bir usta olduğu kabul edildi.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "İsa'nın Vaftiz Edilmesi" (y. 1440-45, Ulusal Galeri, Londra), "Tövbekâr Aziz Hieronymus" (1450, Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin), "Aziz Augustinus" (Eski Yapılar Ulusal Müzesi, Lizbon), "Aziz Michele" (Ulusal Galeri, Londra), "Tolentinolu Aziz Nicola" (Poldi Pezzoli Müzesi, Milano), "Hercules" (y. 1460-66, Gardner Müzesi, Boston).

Piero DI COSIMO, asıl adı PIERO DI LORENZO (d. 1462, Floransa - ö. 1521, Floransa), garip kişiliği ve düşsel mitolojik konulu resimleriyle tanınan Rönesans ressamı.

Cosimo adını 1481'de Sistina Şapeli fresklerinde yardımcı olduğu ustası Cosimo Rosselli'den aldı. "İason'un Öyküsü" (1486, Ulusal Galeri, Londra) gibi ilk dönem resimlerinde Sandro Botticelli ve Domenico Ghirlandajo'nun Sistina Şapeli fresklerinin etkileri görülür. Yaklaşık 1487'de yaptığı "Meryem'in İki Azizle Birlikte Elisabet'i Ziyareti" (Güney Afrika Ulusal Galerisi, Cape Town) adlı yapıtında ise Hugo van der Goes'in mine benzeri renklerinin kalıcı etkisi belirmeye başladı.

Piero'nun olgunluk üslubu romantik, ama garip bir düşsellik içeren mitolojik konulu resimlerinde kendini gösterir. İnsanın evrimini konu alan bu resimlerden "Şarabın Bulunuşu" (y. 1500, Fogg Sanat Müzesi, Cambridge, ABD) ve "Lapithlerle Kentaurların Savaşı"nda (1486, Ulusal Galeri, Londra) insanla hayvan karışımı düşsel figürler eğlence ya da savaş sahnelerinde betimlenmiştir. Piero'nun "Orman Yangını" (y. 1487, Ashmolean Müzesi, Oxford) ve "Vulcanus ile Aiolos" (y. 1486, Kanada Ulusal Galerisi, Ottawa) gibi insanın ateşi ve aletleri kullanışını konu aldığı resimlerinde betimlediği ışıltılı, düzgün ciltli çıplaklar, Luca Signorelli'nin figürlerini anımsatır. "Balın Bulunuşu"nda ise (y. 1500, Worchester Sanat Müzesi, ABD) Signorelli'nin figürlerine bağlı kalmakla birlikte, yeni yeni kullanılmaya başlayan yağlıboya tekniğinde ustalaştığı ve ışığı daha sıcak, figürleri daha yumuşak betimlediği görülür. Aynı dönemde *sfumato* (biçimlerin dış çizgileriyle fon arasındaki yumuşak geçişler) tekniğini de kullanmış, daha zengin ve sıcak bir atmosferik etki elde etmeyi başarmıştır.

"Procris'in Ölümü", Piero di Cosimo'nun bir pano resmi, y. 1500, Ulusal Galeri, Londra
National Gallery Londra fotoğraf J. R. Freeman & Co. Ltd

Pierre, COURTENAY'LI PIERRE olarak da bilinir (ö. 1219?), 1217'den 1219'a değin Konstantinopolis'in (İstanbul) Latin imparatoru. Fransa kralı VI. Louis'in torunuydu. İlk evliliğiyle Auxerre ve Tonnerre kontluklarını elde etti. Daha sonra Konstantinopolis'in birinci ve ikinci Latin imparatorları I. Baudouin ile Flandre'lı Henri'nin kız kardeşi Yolande'yle (ö. 1219) evlenerek Nevers markisi oldu. Henri'nin vâris bırakmadan ölmesi üzerine ardılı seçildi. Nisan 1217'de Roma'da imparator olarak kutsandı. Ardından Epeiros despotu Theodoros Dukas'tan Durazzo'yu (bugün Dıraç) almak için, Venediklilerin sağladığı bir donanmayla sefere çıktı. Yenilgiye uğrayınca karadan Thessalonike'ye (Selanik) doğru kaçtı. Elbasan yakınlarındaki dağlarda Theodoros tarafından ele geçirildi. İki yıllık tutsaklıktan sonra büyük olasılıkla öldürüldü.

Pierre L'ERMITE (d. y. 1050, Amiens?, Fransa - ö. 8 Temmuz 1115, Neufmoustier, Huy yakınları, Flandre), I. Haçlı Seferi'nin düzenlenmesine önemli katkıda bulunan din adamı.

Papa II. Urbanus'un Kasım 1095'te Clermont Konsili'nde Haçlı Seferini ilan etmesi üzerine Orta Fransa'daki Berry'den başlayan ve Champagne'ı aşarak Meuse (Maas) Vadisinden Köln'e uzanan bir vaaz yolculuğuna çıktı. Mayıs 1096'da coşkulu yandaşlarıyla birlikte Köln'den yola çıkarak Konstantinopolis'e (İstanbul) ulaştı. 5-6 Ağustos'ta Haçlılar Nikomedeia'ya (bugün İzmit) doğru ilerlemeye başlayınca ordudaki disiplini sağlayamadığı için Konstantinopolis'e döndü ve Bizans imparatoru I. Aleksios'tan yardım istedi. İstanbul'da bulunduğu sırada Haçlı ordusunun büyük bölümü Selçuklularca yok edildi (21 Ekim). Batı Avrupa'dan gelen ordular Konstantinopolis'te birleştikten (Mayıs 1097) sonra Pierre yeni Haçlı güçleriyle birlikte Güneydoğu Anadolu'ya doğru yola çıktı. Ekim ayındaki Antiokheia (Antakya) Kuşatması'nda çıkan güçlükler karşısında umutsuzluğa kapıldı ve kuşatmayı kaldırma kararından güçlükle caydırılabildi (Ocak 1098). 1100'de Avrupa'ya dönerek Huy'daki Augustinusçu Neufmoustier Manastırı'nı kurdu.

Pierre LOMBARD, Latince PETRUS LOMBARDUS (d. y. 1100, Novara, Lombardiya - ö. 21/22 Ağustos 1160, Paris), ortaçağın standart ilahiyat yapıtı *Sententiarum libri IV*'ün (1148-51; Hükümler, 4 Kitap) yazarı Paris piskoposu.

Kilise Babaları'nın öğretileriyle ortaçağ din adamlarının görüşlerini sistemli biçimde bir araya getiren *Sententiarum* ünlü filozof Aquinolu Tommaso gibi yüzlerce bilginin yorumlarına konu olmuştur. Lombard'ın ortaçağ ilahiyatçıları arasındaki önemli konumu, metinleri seçme ve düzenlemede değişik düşünce akımlarından yararlanmasına, aşırılıktan kaçınmasına ve kutsama ayinlerine ilişkin açıklamalarına dayanır. Lombard'a göre yedi kutsama ayini yalnızca "görünmeyen kayranın görünür belirtisi" değil, aynı zamanda kayranın kaynağıydı. Doğası gereği kötü olan edimler dışında tüm insan edimleri niyet ve nedene göre yargılanmalıydı. Sonraki dönemlerde görüşlerinin bir bölümünün ilahiyatçılarca reddedilmesine karşın Pierre hiçbir zaman heretik sayılmadı ve yapıtlarını yasaklama çabaları sonuçsuz kaldı.

Pietà, Hıristiyan sanatında ölü İsa'nın vücudunu kollarında tutan Meryem betimlemesi. Bazı Pietà'larda Meryem'in yanında Havari Yuhanna ve Mecdelli Meryem, bazılarında ise daha başka kişiler vardır, ama çoğu kez yalnız Meryem'le İsa betimlenmiştir. Hiçbir yazılı kaynağa dayanmayan bu tema, İsa'ya yakarış öyküsünden kaynaklanmıştır. İlk kez 14. yüzyıl başlarında Almanya'da görülmüş, kısa sürede Fransa'ya yayılmış, 14. ve 15. yüzyıllarda Kuzey Avrupa'da çok sık kullanılmıştır.

Pietà genellikle Fransız ve Alman sanatçıların ele aldığı bir konu olmakla birlikte, en yetkin örneği Michelangelo'nun 1499'da San Pietro Bazilikası için yaptığı heykeldir. Kuzey sanatından esinlenerek İsa'yı kıvrımlı bir kumaşa saran Michelangelo, piramidal bir kompozisyon düzeni içinde acıyı, ağırbaşlılığı ve kahramanca bir kabullenişi yansıtır.

Pietà hem resim, hem de heykel sanatında yaygın olarak kullanıldı. 16. yüzyıla değin İsa'yı Meryem'in dizlerine uzanmış olarak gösteren kompozisyon düzeni geçerliydi. Mantık ve orana önem veren Rönesans düşüncesi doğrultusunda İsa, Meryem'in ayakları dibine uzanmış olarak betimlendi.

"Pietà", Michelangelo'nun mermer heykeli, 1499; San Pietro Bazilikası, Roma
SCALA-Art Resource/EB Inc

Yalnızca başı Meryem'in dizlerine dayanarak yerden yükseltiliyordu. İtalya'da barok dönemde benimsenen bu şema İspanya, Flandre ve Felemenk'te de yaygınlaştı. Pietà teması Fransa'da incelik ve psikolojik ifade ön planda tutularak işlendi. İspanya'da ise derin bir duygusallık egemendi.

17. yüzyıldan sonra dinsel konuların gittikçe daha az işlenmesine karşın Pietà, içerdiği duygusallıkla 18. ve 19. yüzyıl sanatında da görüldü.

Pietas, Roma dininde tanrılara, ülkeye, akrabalara ve özellikle ana babaya olan saygı ve bağlılığın kişileştirilmesi. İÖ 181'de Roma'da adına bir tapınak yaptırılan Pietas, çoğunlukla madeni paraların üstünde palmiye dalı ve âsa taşıyan bir kadın ya da bir sunakta tütsü hazırlayan ve bazen yanında bir leylek bulunan orta yaşlı bir kadın olarak betimlenirdi.

Pietermaritzburg, Güney Afrika'da, Natal yönetim bölgesinin merkezi kent. Umsindusi Irmağı vadisinde, ağaçlıklı bir yamacın eteklerinde yer alır. Kap Kolonisi'nden gelen Boerlerce 1839'da kuruldu. Adını, Blood Irmağı kıyısında Zulularla çarpışırken ölen Boer liderleri Piet Retief ve Gerrit Maritz'ten aldı. 1843'te kenti ele geçiren İngilizler, Napier Kalesi'ni inşa ettiler. 1854'te tüzel kimlik kazandı, 1856'da Natal'ın merkezi oldu. Açelyaları ve botanik bahçeleri nedeniyle "Çiçekler Kenti" olarak anılan Pietermaritzburg'da, Natal Üniversitesi (1909), 19. yüzyıldan kalma resmî binalar, Natal ve Voortrekker müzeleriyle çok sayıda dinlenme tesisleri vardır. Ekonomisi mobilya, alüminyum eşya ve hasır işleri üretimine dayanır. Nüfus (1985) 133.809.

Pietizm, Almanca PIETISMUS. 17. yüzyılda Alman Lutherciliği içinde doğan dinsel reform hareketi. Kilisenin laikleşmesine karşı kişisel imana ağırlık veren akım kısa sürede öteki ülkelere de yayılmıştır.

17. yüzyıl başlarında Luthercilik, Katoliklerle ve Reform karşıtlarıyla mücadele edebilmek için tinsel derinleşmeden uzaklaşarak katı skolastik bir sisteme dönüşmüştü. Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-48) Almanya'da yol açtığı yıkımdan sonra bazı yenilenme hareketleri görüldü. Dinsel kitaplara, dindar mistik geleneklere ilgi uyandı. Richard Baxter, John Bunyan ve başka yazarların yapıtlarının çevrilmesiyle İngiliz Püritenliğinin etkileri kara Avrupa'sında da yayıldı. Felemenk'te sürgünde bulunan William Ames gibi din adamları Felemenk'e özgü bir Pietizme öncülük ettiler. Bu hareket Alman Lutherci çevrelerinde biçimlenmeye başlayan katı Reformculuğun bir parçası olarak gelişti. Bu Lutherci çizgi Johann Arndt'ın (1555-1621) yazılarında anlatımını buldu ve geniş okuyucu kitlelerine ulaştı.

Philipp Jakob Spener (1635-1705) çeşitli yenilenme hareketlerini, çalışmaları ve yapıtlarıyla birleştirmeye çalıştı. Hıristiyanların dinsel yapıtlar okumak ve tinsel alışverişte bulunmak amacıyla bir araya gelebilecekleri ilk *collegia pietatis*'i (Tanrı'ya bağlılık toplulukları) kurdu. Bu uygulama kısa sürede hareketin belirgin bir özelliği durumuna geldi ve toplantılara katılanlar Pietist adıyla anılmaya başladı. Çağdaş tutucu eğilimlerin zayıf yanlarını sergileyen Spener'in reform önerileri arasında kutsal metinlere daha yaygın başvurulmasını sağlamak, cemaat üyelerinin daha çok sorumluluk üstlenmesi, imanın pratik kazanımlarının elde edilmesine önem vermek, kilise görevlilerinin eğitiminde münazaralardan çok, ibadete ve bilgilenmeye ağırlık vermek ve vaazlarda ahlaki aydınlatmayı amaçlamak sayılabilir.

Alman Pietizminin önderliğini Spener'den sonra Halle Üniversitesi'nden August Hermann Francke (1663-1727) üstlendi. Francke'nin yetkin önderliğinde Halle, Pietizmin kurumsal merkezi olarak gitgide önem kazandı. Halle'de eğitim gören Zinzendorf kontu Nikolaus Ludwig (1700-60) Saksonya'daki topraklarında yaşayan ve Pietist hareketten etkilenen Moravyalı sığınmacılar için Moravya Kilisesi'ni kurdu.

Zinzendorf'un çalışmaları, Pietizmin Almanya dışında yayılmasında belki de en önemli etken oldu. Metodizmin kurucusu John Wesley Moravya Kilisesi'nden esinlendi. Başka mezhepler de Pietizmin vaaz ilahiyatı, misyonerlik ve ibadet yöntemleri gibi uygulamalarının etkisinde kaldı. 18. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan Pietizm günümüzde Almanya'nın bazı yörelerinde ve Moravya Kilisesi'nde varlığını sürdürmektedir. Evanjelik Protestanlar da Pietizmin bazı ilkelerini uygularlar. 19. ve 20. yüzyıllardaki dinsel yenilenme hareketleri doğrudan ya da dolaylı olarak Pietizmle ilişkilidir.

Pietro DA CORTONA. Fransızca PIERRE DE CORTONE. asıl adı PIETRO BERRETTINI (d. 1 Kasım 1596, Cortona, Toscana - ö. 16 Mayıs 1669, Roma), barok üslubun önde gelen temsilcilerinden İtalyan mimar, ressam ve dekoratör.

Yaklaşık 1612'de Roma'da Andrea Commodi ve Baccio Ciarpi adlı Floransalı ressamların yanında çalışmaya başladı. Antik Çağ heykelleriyle Raffaello'nun yapıtlarından etkilendi. İlk çalışmaları arasındaki en önemli yapıtı Roma'daki Sta. Bibiana Kilisesi'nde yaptığı üç duvar resmiydi. 1620'lerde Roma yakınlarındaki Pigneto Villası'nı tasarladı.

1630'larda Roma'da yaptığı SS. Luca ve Martina Kilisesi (1635-50) ve gene bu kentteki Barberini Sarayı'nın tavan resimlerinden "İlahi Takdir Alegorisi" ile sanatında doruğa ulaştı. SS. Luca ve Martina Kilisesi'nin tasarımı Roma mimarlığından çok Floransa geleneğine dayanan, Borromini ya da Bernini'nin uyguladıkları barok üsluptan farklı bir yorumdu. Barberini Sarayı'nın büyük salonunun tavan resmindeki güçlü renkler ve derin perspektif, Pietro'nun 1637'de Venedik'te tanışmış olabileceği Veronese'nin üslubunu anımsatıyordu.

Pietro da Cortona'nın tasarladığı Sta. Maria della Pace Kilisesi, Roma
Anderson-Alinari, Art Resource/EB Inc

Pietro 1637'de Floransa'ya gitti ve Toscana grandükü II. Ferdinando'nun Pitti Sarayı'nda yer alacak "İnsanın Dört Evresi" adlı duvar resmi dizisine başladı. 1647'de Roma'da Vallicella'daki Sta. Maria Kilisesi ile Papa X. Innocentius için Piazza Navona'daki Pamphili Sarayı'nın tavan resimlerini (1651-54) yaptı. Bu dönemdeki mimarlık çalışmaları arasında Sta. Maria della Pace Kilisesi'nin (1656-57) ve Roma'daki Sta. Maria in Via Lata Kilisesi'nin (1658-62) cepheleri vardı. Pietro da Cortona 1634'ten 1638'e değin Roma'daki San Luka Akademisi'nin yöneticiliğinde bulundu.

Pietro DELLA VIGNA. PETRUS DE VINEA olarak da bilinir (d. y. 1190, Capua, Campania - ö. 1249, Piza?, Sicilya Krallığı), Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Friedrich'in başdanışmanı. Hukukçu, şair ve edebiyatçı olarak sivrilen Pietro'nun trajik ölümü Dante gibi birçok şaire ve vakanüvise esin kaynağı olmuştur.

Yoksul bir aileden geliyordu. Bologna'da hukuk öğrenimi gördü. 1221'de Palermo başpiskoposu tarafından II. Friedrich'e takdim edildi ve saray noterliğine atandı. 1225-34 arasında Sicilya Yüksek Mahkemesi'nde (*Magna Curia*) yargıçlık yaptı ve Sicilya Krallığı'nın anayasası niteliğindeki yasa metninin hazırlanmasında önemli rol oynadı (1231). *Ars dictaminis* olarak bilinen ve düşüncelerin güzel bir dille yazıya aktarılmasını öngören belagat sanatının temsilcilerinden biri olarak Friedrich'in mektuplarıyla resmî belgelerinin üslubunu ve bunlar aracılığıyla da Avrupa saraylarının retoriğini etkiledi. Latince ve İtalyanca yazdığı şiirleriyle de *dolce stil nuovo*'nun (tatlı yeni üslup) gelişiminde rol oynadı.

1230'dan sonra Friedrich'in en yakın danışmanı ve en güvendiği elçisi oldu. Böylece

imparatorun sağ kolu olan ve hükümdarlığın tüm önemli işlerini imparator adına yürüten Pietro, Sicilya Krallığı'nın saray başgörevlisi ve başmabeyinci yapıldığı 1246'da gücünün doruğuna ulaştı.

Ama 1249'da, II. Friedrich'i zehirleme girişiminde bulunmakla suçlanarak tutuklandı ve zincire vurularak kent kent dolaştırıldı. Sonunda Floransa yakınlarındaki San Miniato'da kör edildi. Bu olay sırasında aldığı yaradan mı öldüğü yoksa Piza yakınlarında intihar mı ettiği kesin olarak bilinmemektedir. Dante'nin, "Friedrich'in kalbinin iki anahtarını da elinde tutan adam" olarak nitelediği Pietro'nun ölümü o dönemin yazarlarının ilgisini çekmiş ve bunların çoğu Pietro'nun suçsuz olduğunu savunmuştur.

Pietro MARTIRE (AZİZ), VERONALI PIETRO olarak da bilinir, İtalyanca SAN PIETRO MARTIRE ya da SAN PIETRO DA VERONA (d. 1205?, Verona - ö. 6 Nisan 1252, Milano yakınları; azizler listesine kabulü, 1253; yortu günü, 29 Nisan), enkizitör ve dinsel önder.

Yeni-Manici heretik mezhep Katharosçuluğa bağlı olan ailesinin itirazlarına karşın Bologna Üniversitesi'nde okudu. Burada Aziz Domingo de Guzmán'la dostluk kurarak yaklaşık 1221'de Dominiken tarikatına girdi. Asılsız suçlamalar yüzünden, vaaz vermesi bir süre yasaklandı. Ama Papa IX. Gregorius tarafından 1232'de genel enkizitörlüğe getirildi. Kuzey ve Orta İtalya'da verdiği vaazlar yüzünden Katharosçuların düşmanlığını çekti. Bir kaynağa göre, 1240'larda Floransa'da Meryem Ana'nın Hizmetkârları (Servitler) tarikatının kuruluşuna katıldı. 1240'ta Asti'de, 1241'de Piacenza'da, 1251'de de Como'da İtalyan Dominiken merkezlerinde başkeşişlik yaptı. 1251'de Papa IV. Innocentius tarafından papalık enkizitörlüğüne atandı. Como'daki bir vaazın ardından Milano'ya dönerken Katharosçular tarafından öldürüldü, Milano'daki Sant' Eustorgio Kilisesi'ne gömüldü. Daha sonra enkizitörlerin koruyucu azizi ilan edildi.

piezoelektrik etki, mekanik basınç altında bırakılan bazı yalıtkan kristallerin bir yüzünde pozitif, buna karşıt yüzünde negatif elektrik yüklerinin ortaya çıkması. Bu etkiden mikrofonlarda, pikaplarda, iletişimde kullanılan filtrelerde ve daha birçok uygulamada yararlanılır.

Elektriksel olarak yüksüz ve yapısal bakışım merkezi bulunmayan bir kristale uygulanan basınç artı yüklerin merkezi ile eksi yüklerin merkezinin birbirlerinden hafifçe ayrılmasına ve kristalin karşılıklı yüzlerinde karşıt işaretli yüklerin ortaya çıkmasına yol açar. Yüklerin bu ayrılımı bir elektrik alanı oluşmasına neden olur ve kristalin karşılıklı yüzleri arasında duyarlı bir voltmetre aracılığıyla ölçülebilen bir potansiyel farkı (gerilim) doğar. Piezoelektrik etki denen bu olgunun tersi de geçerlidir: Yüzleri arasına bir elektrik alanı ya da potansiyel farkı uygulanan bir kristalde mekanik biçim bozulması ortaya çıkar. Uygulanan alanın yönü değiştirildiğinde biçim bozulmasının yönü de değişir. Alternatif bir elektrik alanı uygulandığında ise, kristal, alanın yön değiştirme frekansında mekanik titreşime girer. Piezoelektrik malzemeden, örneğin kuvarstan kesilmiş dilim biçiminde kalınca bir parça, yüksek frekanslı alternatif gerilimi aynı frekansta bir sesüstü dalgaya çevirir; böyle bir kristal mekanik titreşimleri, örneğin ses dalgalarını elektriksel bir sinyale (alternatif gerilim) dönüştürür. Ters piezoelektrik etki, elektrikle biçim bozulmasına(*) benzerlik gösterir.

Piezoelektrik etki 1880'de Pierre ve Paul-Jacques Curie tarafından bulundu. Bazı kristal türleri (örn. kuvars, turmalin, Rochelle tuzu) bazı eksenleri boyunca sıkıştırıldığında kristalin yüzleri arasında bir gerilim oluştuğunu gözlemleyen Curie kardeşler, ertesi yıl da ters piezoelektrik etkiyi buldular: Elektrik gerilimi uygulandığında bu tür kristallerde bir uzama gözleniyordu.

Bu buluşu izleyen 30-40 yıl boyunca piezoelektrik etkiden uygulamada yararlanmanın yolu bulunamadı. I. Dünya Savaşı'nda ters piezoelektrik etkiden yararlanılarak sualtında akustik dalgalar üretilmesi yoluyla sonarın ilk biçimi olan denizaltı detektörleri gerçekleştirildi. Daha sonra, piezoelektrik kristallerden yararlanılarak gerçekleştirilen frekansı kesin ve sabit titreşim üreteçleri (osilatör), radyoyla iletişimde yaygın olarak kullanılmaya başladı. II. Dünya Savaşı'nda uçaktan atılan bombaların patlatma düzeneklerinde piezoelektrik kristal kullanıldı; bomba yere çarpınca, bombanın ucuna yerleştirilmiş kristal bir elektrik gerilimi oluşturuyor, bu da bombanın patlamasını sağlıyordu. Günümüzde piezoelektrik kristaller her tür elektronik donanımda, çakmaklarda, masa ve kol saatlerinde ve daha birçok aygıtta kullanılmaktadır. Piezoelektrik etkiyle büyükçe gerilimler oluşturan Rochelle tuzu kristalleri daha çok pikaplarda kullanılır. Plaktaki izi izleyerek titreşen iğnenin bu titreşimleri iğnenin bağlı olduğu kristale geçer, böylece kristalde ses frekanslı gerilim oluşur. Rochelle tuzu kristallerinde oluşan piezoelektrik etki sıcaklığa büyük ölçüde bağımlı olduğundan bu kristaller iletişimde yararlanılan filtrelerde ve titreşim üreteçlerinde kullanılmaz. Kuvars kristalleri ise daha zayıf piezoelektrik etkinlik gösterirler, ama bunlar sıcaklıktan etkilenmeyecek biçimde kesilebilir; bu nedenle elektronik aygıtlarda ve saatlerde kuvars kristalleri kullanılır.

Seramik bir malzeme olan baryum titanatın yüksek sıcaklıkta güçlü bir elektrik alanı içinde tutularak piezoelektrik etkinlik gösterir duruma getirilebileceği 1940'larda bulundu. Günümüzde yüksek güç gerektiren uygulamalarda baryum titanat ve benzeri seramik kristaller kullanılmaktadır.

Pigalle, Jean-Baptiste (d. 26 Ocak 1714, Paris - ö. 21 Ağustos 1785, Paris, Fransa), değişik üsluplarda yaptığı özgün yapıtlarıyla tanınan Fransız heykelci.

Ailesinden birçok usta marangoz yetişmişti. Pigalle 18 yaşına gelmeden Robert Le Lorrain, sonra da Jean-Baptiste Lemoyne ile çalıştı. 1735'te Roma Ödülü'nü kazanamayınca kendi olanakları ile Roma'ya gitti. 1736-39 arasında kaldığı bu kentte en ünlü heykeli sayılan "Sandallarını Bağlayan Mercurius"u yaptı. Paris'e döndükten sonra çeşitli kiliseler için çalıştı.

"Mercurius"un mermer bir kopyasıyla 1744'te Kraliyet Akademisi'ne üye seçildi. Yapıt o kadar beğenildi ki, XV. Louis ona Prusya kralı II. Friedrich'e armağan etmek için gerçek insan boyutlarında mermer bir Mercurius heykeli ısmarladı. Pigalle 1752'de akademiye profesör olarak atandı.

1750'den 1758'e değin koruması altında çalıştığı Madame de Pompadour için "Dostluk ve Aşk" (1758, Louvre Müzesi, Paris) gibi, alegorik figürlerden oluşan grup heykelleri yaptı. Rokoko üslubunda küçük boy çocuk heykelleri de vardır. "Diderot" (1777, Louvre Müzesi, Paris), "Çıplak Voltaire" (1776, Louvre Müzesi, Paris) en önemli portre çalışmalarındandır. Mezar anıtları da yapan Pigalle, doğalcı eğilimlerini döneminin geleneksel klasik formülleriyle uyumlu biçimde bağdaştıramamışsa da, cesur, yenilikçi ve çekici bir üslup geliştirmişti.

Pigmeler, fiziksel antropolojide, erkeklerinin ortalama boyu 150 cm'yi geçmeyen insan grubu. Üyeleri biraz daha uzun boylu olan gruplara Pigmoid denir.

Pigme adıyla en çok tanınmış gruplar, tropik Afrika'da yaşar. Afrika'nın başka yerlerinde, örneğin Kalahari Çölünde yaşayan San (Buşman) halkının boyları da Pigmeler kadardır. Asya'da yaşayan bütün Pigmelere Negrito denir. Andamanlılar, Filipinli Aytalar (Balugalar), Malezyalı Semanglar gibi bu gruplar biyolojik köken açısından bağımsızdır.

Kültür açısından Pigme adı verilen bütün gruplar toplayıcıdır; tarım ya da hayvancılıkla uğraşmazlar. Hemen hepsi çevrelerinde bulunan daha ileri kültür düzeyindeki

Epulu Irmağı yakınlarında yaşayan Pigmeler
Huberlus Konus-Rapho/Photo Researchers

kabilelerle yoğun ilişki içinde yaşar. Bu yüzden birçok yerde kendi dillerini yitirmiş ve ilişki içinde yaşadıkları toplulukların dillerini benimsemişlerdir. Zaire'deki Ituri Ormanında yaşayan Bambutiler bir ölçüde kültürlerini korumayı başarmış gruplara örnektir. Bunların yörenin en eski halkı olduğu kabul edilir.

Afrika'da Ekvator kuşağına dağılmış Batualar da Pigme olarak nitelenir. Bunlar Kivu Gölünün çevresindeki dağlarda ve ovalarda hayvancılıkla geçinen Batusi, tarımla uğraşan Bahutu ve başka kabilelerle etkileşim içinde yaşarlar. Batıda, Kongo Irmağının güneyindeki bataklık bölgede yaşayan Batsvalar büyük bir grup oluşturur. Bunlar da Batualar gibi büyük ölçüde çevre kabilelerin kültür ve dillerini benimsemişlerdir. Kongo'nun kuzeyinde, Ubangi Irmağının batısındaki ormanda yaşayan Babingalar da kültür değişikliğine uğramıştır. Ama belki de çevre koşullarının benzerliği yüzünden Batualar ve Batsvalar kadar değişmemiş, Ituri Ormanında yaşayan Bambutilerinkine benzer özelliklerini daha çok korumuşlardır. Babingalar hâlâ temelde göçebe, avcı ve toplayıcı bir gruptur.

Daha batıda Kamerun ve Gabon'da da beden yapısı bakımından Pigme tanımına

daha çok uyan başka dağınık gruplar vardır.

pigment, çeşitli malzemelere renk vermekte kullanılan, yoğun renkli kimyasal bileşiklerin ortak adı. Boyarmaddelerin tersine çözünmeyen bileşikler olan pigmentler çok ince katı tanecikler halinde, başka bir deyişle katı asıltı oluşturarak uygulanır. En çok boyalarda, baskı mürekkeplerinde ve plastiklerde kullanılır.

Pigmentlerin organik ya da inorganik birçok örneği vardır; organik pigmentler inorganiklere göre daha parlak ve dayanıklıdır. Pigmentlerin özellikleri yalnızca kimyasal bileşimlerine göre değil, pigmenti oluşturan parçacıkların büyüklüğü ve biçimi gibi fiziksel etkenlere bağlı olarak da değişir.

Yüzyıllar boyunca doğal kaynaklardan elde edilen pigmentlerin yerini günümüzde daha çok yapay pigmentler almıştır. Yapay organik pigmentler kömür katranı ve petrokimya ürünlerinden elde edilir, yapay inorganik pigmentler ise çoğunluğu yükseltgenmeye dayalı basit kimyasal tepkimelerle hazırlanır.

İnorganik pigmentler başlıca, saydamlığı yok eden ve öbür renklerin tonunu açan beyaz pigmentleri kapsar. Bu sınıftaki pigmentlerin en önemli üyesi titan dioksittir. Kalsiyum karbonat, kalsiyum sülfat, diyatome toprağı ve kaolen gibi beyaz pigmentler ise boyaların niteliklerini düzeltmek ve maliyetlerini düşürmek amacıyla dolgu maddesi olarak kullanılır. Siyah pigmentlerin başında karbon karası gelir. Baskı mürekkeplerinin siyah rengi ise daha çok demir oksitle sağlanır. Demir ve oksijen bileşiklerinden çoğunlukla kahverengi, kırmızı, sarı ve turuncu, bazı krom bileşiklerinden sarı, turuncu, kırmızı ve yeşil, çeşitli kadmiyum bileşiklerinden de kahverengi, turuncu, kırmızı ve sarı tonları elde edilir. Mavi tonları veren inorganik pigmentlerin en önemlilerinden biri olan Prusya mavisi demirin azot, karbon ve hidrojenle belli orandaki karışımından oluşur.

Genellikle aromatik hidrokarbonlardan bireşimlenen organik pigmentler hidrojen ve karbon atomlarından oluşan halkalı bileşiklerdir. Başlıca, karbon atomları arasında bir tekli ve bir çift bağın birbirini izlediği altı birimli halkalara rastlanır.

Organik pigmentlerin en önemli üyeleri arasında yer alan azo pigmentleri kırmızı, turuncu ve sarı renkleri veren azotlu bileşiklerdir. Tetrabenzoporfirazin çekirdeği içeren bakır ftalosiyaninler ise kolay solmayan parlak ve kuvvetli renkler veren önemli pigmentlerdir.

Bazı pigmentler çöktürülmüş boyarmadde pigmentleri adıyla sınıflandırılır. Bu pigmentler kimyasal tepkimeler yoluyla çözünmez hale getirilmiş boyalardır. Örneğin, flüorışıl pigmentler özel çözeltiler içinde saklanan, ışığı yayan ve yansıtan flüorışıl boyalardır. *Karş.* boyarmadde.

pigmentli kseroderma, KSERODERMA PİGMENTOZUM olarak da bilinir, güneş ışığına ve morötesi ışınlara karşı direncin azalmasıyla ortaya çıkan, ender görülen ve çekinik kalıtımla geçen deri hastalığı. Bu tür ışınlarla karşılaşan deride çile benzer çok sayıda pigmentli nokta ortaya çıkar; bu noktaların kanserleşme eğilimi yüksektir. Hastanın güneş ışığıyla doğrudan karşılaşması önlenmelidir. Kansere dönüşme tehlikesi olan ya da kötü huy kazanan lezyonlar cerrahi girişimle çıkartılabilir.

pigmentli retinit, gözde ağtabakadaki (retina) pigmentlerde yapı bozukluğuyla ortaya çıkan ve görmenin azalmasıyla zamanla körlüğe yol açan kalıtsal hastalık. Hastalığın ilk evresinde, loş ışıkta görmeyi sağlayan ve çubuk olarak bilinen ışığa duyarlı alıcıların yıkıma uğraması, gece körlüğüne neden olur. Zamanla, ağtabakanın kendisi ve pigmentli hücrelerden oluşan katman da atrofiye uğrar; görme alanı, görüntü bir namlunun içinden bakarmış gibi görülecek biçimde daralır. Bu evrenin ardından, genellikle 50 yaş civarında, körlük başlar. İşitme sinirinde doku yıkımı varsa buna sağırlık da eşlik edebilir. Hastalığın kuşaktan kuşağa geçmesinde farklı kalıtsal kalıplar görülebilirse de, vakaların çoğu çekinik kalıtımla aktarılır.

Pigou, Arthur Cecil (d. 18 Kasım 1877, Ryde, Wight Adası - ö. 7 Mart 1959, Cambridge, İngiltere), 20. yüzyılın en ünlü İngiliz iktisatçılarından. Refah iktisadı alanındaki çalışmalarıyla tanınır.

Cambridge Üniversitesi'ne bağlı King's College'da öğrenim gördü. 1908'de Cambridge Üniversitesi'nde Alfred Marshall'dan boşalan siyasal iktisat kürsüsünün başına getirildi. Marshall'ın sonraları Cambridge okulu olarak adlandırılan ekonomi yaklaşımının kuramsal temelini oluşturan görüşleri, Pigou'nun çabalarıyla yaygınlık kazandı.

Pigou'nun en önemli ve etkili yapıtı ekonomik etkinliğin toplumun genel refahı ve çeşitli grup ve sınıflar üzerindeki etkisini açıklamaya çalıştığı *The Economics of Welfare*'dir (1920; *İktisada Giriş*, 1955). Gümrük politikaları, işsizlik, kamu maliyesi gibi konularda da önemli çalışmaları vardır.

pijama, uyurken ya da evde dinlenirken giyilen, ipekli, pamuklu ya da yapay kumaştan iki parçalı rahat giysi. İlk kez 17. yüzyılda İngiltere'de evde giyilerek kullanıldıysa da, kısa sürede modası geçti. 1870'lerde ülkelerine dönen İngiliz sömürgecilerin getirdiği Hint pijamalarının etkisiyle, Batı'da erkeklerin yatak giysisi olarak yeniden ortaya çıktı. 20. yüzyılın başında kadın yatak giysileri arasına girdi ve 1920'lerde de, akşamları evde giyilen bir giysi olarak yaygınlaştı.

pijonit, piroksen ailesinden, yalnızca çok çabuk katılaşan kayaçlarda rastlanan silikat minerali. Bir demir magnezyum silikat minerali olan pijonit, klinoenstatit ile diyopsit arasında bir bileşime sahip olarak kabul edilir. Evirtilmiş pijonite (monoklinal yerine ortorombik bakışımlı pijonit) plüton kayaçlarında, özellikle gabrolarda rastlanır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* piroksen (tablo).

pik, yüksek fırında indirgendikten sonra erimiş halde kalıplara dökülerek elde edilen ham demir külçesi. *Ayrıca bak.* dökme demir.

pika, tavşanların da yer aldığı *Lagomorpha* takımından 14 memeli türünün ortak adı.

Pikalardan *Ochotona princeps*
Kenneth W. Fink-Root Resources

Bütün yaşayan türler tek bir familya (*Ochotonidae*) ve tek bir cins (*Ochotona*) altında toplanır. Kuzey Amerika'nın batı, Avrupa'nın doğu kesimlerinde ve Asya'da yaşarlar.

Pikaların kulakları yuvarlak, postları yumuşak, uzun ve sık kıllı, renkleri kahverengi ya da kırmızıya yakın tonlarda, uzunlukları yaklaşık 15-30 cm, ağırlıkları yaklaşık 125-450 gr'dir. Çoğu kayalık ve dağlık bölgelerde yaşar. Ama Asya'da bulunan bazı türlerin yaşama ortamı ormanlar ve çöllerdir. Pikalar yaz ve güz aylarında dişleriyle biçtiği otsu bitkileri güneşte kurutur. Kuruyan otları kışın yemek üzere kaya altlarında ya da başka korunaklı yerlerde biriktirir. Dişiler bahar ve yaz aylarında iki-üç batın, bir batında iki-altı yavru doğurur. Gebelik dönemleri yaklaşık bir ay sürer.

pikap, plak üzerine kaydedilmiş ses bilgisini işitilebilir duruma getiren elektrikli ya da elektronik düzenek. Bir pikapta üzerine plağın yerleştirildiği bir döner tabla, plak üzerindeki izi izleyerek titreşen bir iğne ile bu titreşimlerin aktarıldığı ve elektrik sinyaline dönüştürüldüğü bir okuma kafası, iğne ve okuma kafasını taşıyan bir pikap kolu, elektrik sinyalini yükselten bir yükselteç ve bu sinyali ses dalgalarına dönüştüren hoparlörler bulunur.

Döner tabla (pikap tablası) bir elektrik motoru tarafından sabit hızla döndürülen yatay bir tabladır. Tablanın dönüş hızı dakikada 16⅔, 33⅓, 45 ve 78 devir olarak standartlaştırılmıştır. Eski plaklarda kullanılan 78 dev/da'lık dönüş hızı günümüzde artık kullanılmamaktadır; 16⅔ dev/da'lık plaklar da yaygınlık kazanmamıştır. Pikapların çoğunda bu dört dönüş hızının (ya da yalnızca en yaygın biçimde kullanılan 33⅓ ve 45 dev/da'lık hızların) seçilmesini sağlayan bir düzenek bulunur. Tablanın dönüş hızının tam gereken değerde ve sabit olması elde edilen sesin niteliği açısından büyük önem taşır. Bu nedenle üstün nitelikli pikaplarda pikap tablası bir senkron motor aracılığıyla döndürülür, ayrıca tabla eylemsizlik momentinin büyük olması, dolayısıyla hız değişiminin en aza indirilmesi amacıyla büyük kütleli (ya da büyük yarıçaplı) olarak yapılır.

Pikap kolu, sabit bir düşey eksen çevresinde serbestçe dönebilen bir koldur. Kolun ucunda plaktaki ses izini izleyerek titreşen bir iğne bulunur. Genellikle elmas ya da yapay gökyakuttan (safir) yapılmış olan bu iğnenin ucunun eğrilik yarıçapı 33⅓ ve 78'lik plaklar için farklı değerlerdedir. İğnenin titreşimleri mekanik olarak okuyucu düzeneğe iletilir. Okuyucular iki genel türe ayrılır: Piezoelektrik okuyucuda mekanik titreşimler bir kristal aracılığıyla piezoelektrik etkiden(*) yararlanılarak elektrik gerilimine dönüştürülür. Daha yüksek nitelikli pikaplarda ise iğnenin titreşimleri sabit bir magnetik alan içine yerleştirilmiş bir bobine (ya da bir iletkene) aktarılır. Titreşen bobinde (ya da iletkende) elektrik gerilimi indüklenir. Stereofonik plaklarda aynı ize birbirine dik doğrultuda titreşimler oluşturacak biçimde iki ses bilgisi yerleştirilmiştir. Stereofonik pikap okuyucusunda da iğnenin titreşimleri birbirine dik doğrultuda yerleştirilmiş iki piezoelektrik kristale (ya da iki bobine) iletilir ve böylece sağ ve sol kanal olarak iki ayrı elektrik sinyali elde edilir.

pikap tablası, pikaplarda plağı taşıyan ve bir elektrik motoruyla belirlenmiş bir hızda döndürülen döner tabla. *Ayrıca bak.* pikap.

pikaresk roman, aşağı tabakadan bir serüvencinin ya da bir serserinin (İspanyolca *pícaro*) yaşamını sürdürebilmek amacıyla bir toplumsal ortamdan bir başkasına sürüklenirken başından geçenleri birinci tekil kişi ağzından aktaran, romanın öncüsü kabul edilen anlatı. Episodik yapısı bakımından, şövalyelerin serüvenleriyle ilgili, konudan konuya atlayan uzun ortaçağ romanslarına benzemekle birlikte, gerçekçi oluşuyla onlardan ayrılır. Yüce ülkülere bağlı olan şövalyenin tersine, *pícaro* çalışıp onurlu yaşamaktansa kurnazlığıyla hayatta kalmayı yeğleyen, ahlaki değerlerle bağlarını koparmış alaycı biridir. Sürekli dolaşır, farklı sınıf ve mesleklerden insanlarla çeşitli serüvenler yaşar; yalanları, hileleri ve hırsızlıkları yüzünden tam cezalandırılmak üzereyken kaçmayı başarır. Geçerli toplum ve ahlak kuralları, sınıfların ve toplumun dışına sürüklenmiş *pícaro* için hiçbir anlam taşımaz; yalnızca çıkar gereği bunlara uyar görünür. Bu yüzden *pícaro* öyküleri bir yandan toplumdaki ikiyüzlülüğü ve yozlaşmayı yergili ve ironik bir üslupla yansıtırken, bir yandan da okura aşağı sınıftan ya da sıradan insanların yaşamıyla ilgili zengin gözlemler sunar.

İspanya'da doğan pikaresk romanın ilk örneği, Diego Hurtado de Mendoza'ya ait olduğu ileri sürülmekle birlikte yazarı kesin olarak bilinmeyen *Lazarillo de Tormes*'di (1554). Yapıtta, Lazaro adlı yoksul bir gencin, gerçek kişiliklerini ikiyüzlülük maskesi altında gizleyen, bazıları din adamı yedi kişinin hizmetinde geçirdiği yıllar kendi ağzından anlatılıyordu. Toplumdaki yerleşik kuralları hiçe sayan nükteli anlatımı sayesinde yapıt o dönemin en çok okunan kitaplarından biri oldu. Türün en tipik örneklerinden sayılan, Mateo Alemán'ın *Guzmán de Alfarache* (1599, ikinci bölüm 1604; Alfarache'lı Guzmán) adlı yapıtı da İspanyol romanının gerçekçi bir temele oturmasında önemli rol oynadı. İflasa sürüklenmiş Cenovalı bir faizcinin oğlu olan Guzmán'ın yaşamöyküsü olarak sunulan yapıt, buluşları, bölümlerinin çeşitliliği ve karakter tasvirleri açısından *Lazarillo*'dan üstündü ve o da yazıldığı dönemde büyük ilgi gördü.

Guzmán'ı, Cervantes'in *Rinconete y Cortadillo* (1613; Rinconete ve Cortadillo) ve *El Coloquio de los perros* (1613; Köpeklerin Konuşması) gibi kısa pikaresk romanları izledi. Francisco López de Úbeda'nın *La pícara Justina* (1605; Serseri Justina) adlı yapıtı, erkek *pícaro*'ların efendilerini aldatması gibi, sevgililerini aldatan bir *pícara*'nın (kadın *pícaro*) öyküsüydü. Türün başyapıtı sayılan, Francisco Gómez de Quevedo y Villegas'nın *La vida del buscón* (1626; Bir Alçağın Yaşamı) adlı yapıtı ise, bir yandan adi bir dolandırıcının psikolojik portresini çizerken, alttan alta ahlaki değerlere büyük ağırlık veriyordu. Pikaresk roman *Buscón*'dan sonra İspanya'da gerileyerek yerini serüven romanına bıraktı.

Bu arada, *Lazarillo de Tormes*'in Fransızca, Felemenkçe ve 16. yüzyılın ikinci yarısında İngilizceye çevrilmesinden sonra, pikaresk roman öteki Avrupa ülkelerine de yayıldı. İngiltere'deki ilk örneği, Thomas Nashe'in *The unfortunate traveller; or The life of Jacke Wilton* (1594; Talihsiz Gezgin ya da Jacke Wilton'ın Yaşamı) adlı yapıtıydı. Almanya'da türün en önemli örneği, H. J. von Grimmelshausen'in *Simplicissimus*'uydu (1669). Defoe'nun *Moll Flanders*'ıyla (1722; *Yosma Moll Flanders*, 1966) kahramanı kadın olan pikaresk roman yeniden canlandı. Henry Fielding'in *Joseph Andrews* (1742; *Kader Yolu*, 1976), *Jonathan Wild* (1743) ve *Tom Jones* (1749; *Tom Jones*, 1964) adlı yapıtlarıyla Tobias Smollett'in *Roderick Random* (1748), *Peregrine Pickle* (1751) ve *Ferdinand, Count Fathom* (1753) adlı romanları da pikaresk öğeler taşıyordu. Fransa'da türün en önemli örneği, Alain-René Lesage'ın *Histoire de Gil Blas de Santillane* (1715-35; *Gil Blas de Santillane'ın Maceraları*, 1945-46, 4 cilt) adlı romanıydı. Yapıt, İspanya'da geçmesine ve eski İspanyol romanlarındaki olayları kullanmasına karşın, daha kibar ve insancıl bir *pícaro*'nun öyküsünü anlatıyordu.

Pikaresk roman 18. yüzyıl ortalarında daha sağlam ve ayrıntılı bir olay örgüsüne ve daha gelişmiş karakter çözümlemelerine dayanan gerçekçi roman karşısında geriledi ve düzeysiz bir sanat ürünü olarak değerlendirilmeye başladı. Ama bütün sınıflardan kişileri bir araya getirişi, çeşitli mesleklerle ilgili canlı tasvirleri, gerçekçi dili, ayrıntıları ele alışı ve hepsinden önemlisi ahlak ve davranış kurallarına alaycı bir gözle bakışı gibi, yergiye geniş olanak sağlayan özellikleriyle gerçekçi romanın 18. ve 19. yüzyıllardaki gelişimini önemli ölçüde etkiledi. Nikolay Gogol'ün *Myortvye dışi*'si (1842; *Ölü Canlar*, 1950), Mark Twain'in *The Adventures of Huckleberry Finn*'i (1884; *Hakılberi Fin'in Maceraları*, 1944) ve Thomas Mann'ın *Die Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull*'u (1954; Dolandırıcı Felix Krull'un İtirafları) gibi gerçekçi romanlarda da pikaresk roman öğelerine rastlanır.

Pike, Kenneth L(ee) (d. 9 Haziran 1912, Woodstock, Connecticut, ABD), ABD'li dilbilimci ve antropolog. Meksika, Peru, Ekvador, Bolivya, Yeni Gine, Cava, Gana, Nijerya, Avustralya, Nepal ve Filipinler'in yerli dilleri üzerine yaptığı çalışmalarla tanınır. Tagmemik(*) olarak adlandırılan bir dilbilimsel çözümleme yöntemi geliştirmiştir.

Tagmemik, Bloomfield'in dili dolaysız kurucularına indirgeyerek çözümleme yöntemiyle Pike'ın üç ciltlik *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior* (1954-60, 2. bas. 1967; İnsan Davranışının Yapısının Birleşik Kuramı Açısından Dil) adlı yapıtında geliştirdiği genel davranış kuramından kaynaklanır. Bu çözümlemenin temel birimi olan tagmem bir işlevle (örn. özne) bu işlevi yerine getiren öğelerden (örn. adlar) oluşur. Bu çözümleme yöntemi, birkaç değişik öğenin aynı işlevi ya da aynı öğenin birçok işlevi gördüğü dillerin (örn. Orta ve Güney Amerika dilleri) çözümlenmesine daha uygundur. Bloomfield'in dil çözümlemesinden farkı, tagmemleri saptarken sözdizimsel işlevin yanı sıra anlambilimsel işlevi de göz önünde bulundurmasıdır.

Pike 1955-77 arasında Michigan Üniversitesi'nin Ann Arbor kampusunda dilbilim dersleri verdi. Tagmemik dışında sesbilim alanında da çalışmalar yaptı. *Intonation of American English* (1945; Amerikan İngilizcesinde Titremleme) adlı yapıtın yazarı, *Tone Systems of Tibeto-Burman Languages of Nepal, Parts I-IV* (1970; Nepal'de Konuşulan Tibet-Birman Dillerinin Titrem Sistemleri, I-IV. Bölümler) adlı yapıtı yayına hazırlayanlardan biri, *Grammatical Analysis* (1977; Dilbilgisel Çözümleme) ve *Songs of Fun and Faith* (1977; Eğlence ve İnanç Şarkıları) adlı yapıtların ise yazarlarından biridir. *Selected Writings*'i (Seçme Yazılar) 1972'de yayımlanmıştır.

Pikenler, Latince PICENI. Demir Çağının başlarında İtalya Yarımadasında, Adriyatik kıyılarının Rimini ile Sangro Irmağı arasında kalan kesiminde yaşamış halk. Biri kuzeydeki Novilara'da, öteki de güneyde Belmonte ve Fermo yakınlarında olmak üzere iki merkezleri vardı. İÖ 7. yüzyıldan sonra Yunanlılar ile ticaret yaptıkları bilinmektedir. İç kesimlerdeki Fabriano dışındaki yerlerde Etruria ile ticaret yaptıklarını gösteren pek az belirti vardır. Bulgular Pikenlerin savaşçı bir halk olduğunu, sanatsal yetenekleri bulunmadığını ama gelişen bir ticareti ayakta tutacak kadar varlıklı olduklarını göstermektedir. Piken erkekleri ve kadınları yünden yapılmış giysiler giyerdi. Erkekler bronz ya da demirden yapılmış zırhlar, silahlar ve takılar, kadınlar ise broşlar, metal gerdanlıklar, bilezikler, kuşaklar ve başka süsler kullanırlardı. Piken toprakları İÖ 268'de Roma tarafından ilhak edildi.

pikeringit, halotrikit mineralinin magnezyum bakımından zengin türü. *Ayrıca bak.* halotrikit.

Pikes Doruğu, ABD'nin Colorado eyaletine bağlı El Paso ilinde, Kayalık Dağların Front Sıradağlarında doruk (4.301 m). Colorado Springs'in 16 km batısında, Büyük Ovaların kenarında, Pike Ulusal Ormanının güneydoğu ucunda yer alır. Ünlü Cripple Creek altın havzası güneybatısına düşer. Kuzey eteklerinde 2,75 m, Güney eteklerinde 4,5 m'ye ulaşan kar kalınlığı kayak sporlarına olanak sağlar. Orman sınırı 3.400-3.600 m arasında sona erer; daha yukarıları çıplak granit kayaçlarla kaplıdır.

Kasım 1806'da doruğu keşfeden Teğmen Zebulon Pike kar yağışı ve yeterli giysilerinin olmayışı yüzünden tırmanışından vazgeçti. Binbaşı Stephen Harriman Long'un keşif ekibinden Edwin James, J. Verplank ve Z. Wilson 14-15 Temmuz 1820'de doruğa ulaşarak ABD'de 4.270 m'yi aşan ilk tırmanışı gerçekleştirdiler.

piket, geçmişi 15. yüzyıla değin inen bir kâğıt oyunu. Temelde iki kişilik bir oyundur, ama üç ya da dört kişilik türleri de vardır. As, papaz, kız, vale, 10'lu, 9'lu, 8'li ve 7'liden oluşan 32 kâğıtla oynanır. Oyunculara bir kerede ikişer ya da üçer olmak üzere 12'şer kâğıt dağıtılır. Kalan sekiz kâğıt ters olarak yere konur. Elinde resimli kâğıt olmayan oyuncu bunu açıklar ve 10 puan alır. Daha sonra oyuncular ortadan kâğıt çekip atarak ellerini istenen bileşime sokmaya çalışırlar. Her oyuncu kâğıt çektikten sonra elindeki kâğıdın puan alıcı üç bileşimden hangisine girdiğine bakar. Bu bileşimler sayı, dizi ve takım bileşimleridir. Her bileşim için yalnızca bir oyuncuya puan verilir. Sayı bileşimi aynı suitten en fazla kâğıdın, dizi bileşimi aynı suitten birbirini izleyen en fazla kâğıdın, takım bileşimiyse 10 ya da 10'un üzerindeki kâğıtların üç ya da dördünün (örn. üç 10'lu ya da dört vale) bir araya getirilmesidir. Her oyuncu elinde hangi bileşimler olduğunu açıkladıktan sonra, kâğıt dağıtmayan oyuncu elini açar. Öteki oyuncunun elinde de aynı bileşimden varsa iki bileşim karşılaştırılır. Bileşimi daha üstün olan kazanır. Koz sayılan renk yoktur. Piket genellikle altı el oynanır.

piknidyum, askılı mantarlar ve *Deuteromycetes* sınıfındaki bazı mantarlarda bulunan, şişe biçimli eşeysiz üreme organlarına ve ayrıca, *Uredinales* takımındaki mantarların (pas mantarları) erkek eşey hücresi üreten organlarına verilen ad. Piknidyumların taşıdıkları sporlara "piknidyospor" adı verilir. Sporlar piknidyumdaki bir delik aracılığıyla çevreye saçılır.

piknik tip, orta boy, geniş yüz, kısa ve kalın ense, geniş gövde ve gövdeye oranla kısa ince kol ve bacaklarla belirgin vücut yapısı. *Ayrıca bak.* Kretschmer, Ernst.

piknoklin, jeolojide, farklı yoğunluklardaki iki sıvı katmanını ayıran sınır. Okyanuslarda, yüzey suları (100 m derinliğe kadar olan su bölgesi) ile derin deniz suları arasında önemli bir yoğunluk farkı vardır ve bu durum dikey akıntıların oluşmasını engeller. Bu durumun görülmediği tek yer, piknoklinin bulunmadığı kutup bölgeleridir. Piknoklin oluşumuna, tuzluluk ya da sıcaklık farklılıkları yol açar. Piknoklin kuşağı son derece kararlı olduğundan, yüzey süreçlerinin derinlere yansımasını engeller. Bu nedenle piknoklin kuşağının altında tuzluluk ve sıcaklık değişimleri çok azdır; yüzey sularında ise bu özellikler mevsimlere bağlı olarak kolayca değişim gösterir.

pikolo (İtalyanca *flauto piccolo*: "küçük flüt"), orkestra ve askeri bandolarda kullanılan en tiz sesli tahta nefesli çalgı. Böhm sistemi bir perde düzeni olan, konik ya da silindirik borulu bir flüttür. Yandan çalınır, sesi normal flütten bir oktav tizdir.

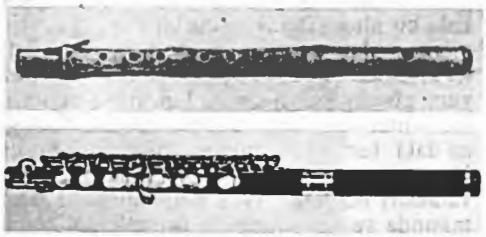

(Üstte) Tek perdeli İngiliz pikolosu, Pitt-Rivers Müzesi, Oxford; (altta) çağdaş tahta pikolo
(Üst) Pitt-Rivers Museum, Oxford. (alt) Conn Corporation, Oak Brook, Illinois

Pikolonun ses alanı orta *do*'nun üstündeki *re*'den başlamak üzere yukarıya doğru üç oktav genişliğindedir. Orkestrada ilk kez 18. yüzyıl sonlarında, flajolenin yerine kullanılmaya başlamıştır. Altı perdeli *Re* bemol pikolo, eskiden askeri bandolarda bemol notaların seslendirilmesine kolaylık sağlamak amacıyla kullanılırdı.

pikornavirüs, *Picornaviridae* familyasından virüslerin ortak adı. Bilinen en küçük hayvan virüslerindendir; çekirdeği ribonükleik asit (RNA) içerir. Omurgalılarda bağırsak kanalına ve sıklıkla merkez sinir sistemine yerleşen enterovirüsler (örn. çocuk felci ve Coxsackie virüsü), burundaki dokulara bulaşan rinovirüsler ve hayvanlarda şap hastalığına neden olan virüs bu familyadandır. Kapsül içermeyen pikornavirüsler küre biçimlidir, çapı 20-30 nanometredir (1 nm = 10^{-9} m); üst yüzeyi kapsomer adı verilen küçük alt birimlerle örtülüdür.

pikrik asit, 2, 4, 6-TRİNİTROFENOL olarak da bilinir, açık sarı renkli, kokusuz ve kristal yapılı katı madde. Başlıca patlayıcı, sarı boya ve antiseptik olarak kullanılır. 19. yüzyılda, Fransız kimyacı J.-B.-A. Dumas sulu çözeltilerinin acı lezzetinden ötürü bu bileşiğe Yunanca *pikros* (acı) sözcüğünden türeyen ve "acı asit" anlamına gelen pikrik asit adını verdi. Pikrik asit ve bakır, gümüş, kurşun gibi ağır metallerle oluşturduğu tuzları, kuvvetli bir çarpmayla ya da hızlı bir ısıtma sonucunda şiddetle patlar.

Pikrik asidi ilk kez 1771'de İngiliz kimyacı Peter Woulfe indigonun nitrik asitle tepkimesinden elde etti. 1849'da, özellikle başta ipek olmak üzere çeşitli malzemeler için boya olarak kullanılmaya başladı.

Pikrik asit eskiden en çok patlayıcı olarak değerlendiriliyordu. 1886'da, Fransızlar pikrik asidı melinit adıyla mermi kapsüllerinde kullanmaya başladı. Rus-Japon Savaşı'na (1904-05) değin bu biçimde yaygın bir kullanım alanı bulan Pikrik asidin, kovan metallerinin yüzeyini aşırı derecede yenime uğrattığı gerekçesiyle I. Dünya Savaşı'ndan sonra kullanımı giderek azaldı. Pikrik asidin amonyum pikrak tuzu günümüzde zırh delici mermilerde kullanılmaktadır.

Pikrik asit antiseptik, damar ve doku büzücü etkileri nedeniyle çeşitli merhem ve çözeltilerin bileşimine de girer. Fenolden çok daha kuvvetli bir asittir. Karbonatları bozundurabilir ve bazla nötrleştirilebilir. Bazik bir ortamda kurşun asetatla tepkimeye girerek parlak sarı renkli bir çökelek oluşturan kurşun pikratı verir.

pikrit, büyük ölçüde olivin ile ojitten oluşan ve peridotite benzeyen, ultrabazik bileşimli (silis bakımından çok fakir) derinlik korkayacı. Koyu renkli, ağır kayaçlar olan pikritler, az ama değişen miktarlarda plajiyoklaz feldispat içerir;-bunlarda ayrıca hornblend ve biyotite de rastlanabilir. Pikritler çoğunlukla sillerin (eriyik haldeyken başka kayaçların arasına sokulan tablamsı kütleler) içinde bulunur, ama peridotitlerin tersine büyük plütonik kütlelerin içinde yer almaz. Ojitli, enstatitli ve hornblendli olmak üzere çeşitli pikrit türleri vardır. Feldispat bakımından fakir, olivin içeriği zengin bazaltlara ise pikrit bazaltı denir.

Pikritlerdeki mineraller genellikle ayrışmış haldedir. Olivinin yerini tümüyle ya da kısmen serpantin almış olabilir; hornblend, talk ve klorit ise ikincil mineraller olarak gelişir. Ojit, hornblend ya da klorite dönüşebilir; başlıca feldispat mineralleri ise epidot, prehnit ve beyaz mikadır.

İskoçya'da ve Çekoslovakya'nın orta kesimlerindeki pikritler, analsimlidir (hidratlı sodyum alüminosilikat minerali) ve teşenitlerle bağıntılıdır. Öteki pikritler, daha açık biçimde alkali özelliklidir ve diyorit ya da diyabazlarla bağıntılıdır; Galler'deki hornblendli pikritler bu türdendir. Pikritler, Almanya ve İngiltere'deki Devoniyen Dönem (y. 395-345 milyon yıl önce) kayaçları ile birlikte bulunur.

Pikt dili, eskiden İskoçya'nın kuzeyinde yaşayan Piktlerin konuştuğu dil. 9. yüzyılda Pikt Krallığı'nın İskoçya'yla birleşmesinden sonra yerini Gaelceye bıraktı. Pikt diliyle ilgili bilgiler yer adlarından, *Pictish Chronicle* (Pikt Vakayinamesi) ve Aziz Bede'nin yazıları gibi ortaçağa ait yapıtlarda geçen adlardan, Piktlerin Britanya'da yaşadığı bölgelerde ortaya çıkarılan yazıtlardan, Pikt dilinin konuşulduğu dönemde yazan bazı ortaçağ yazarlarının bu dil konusunda söylediklerinden ve klasik yapıtlarda geçen İskoçya'nın kuzey bölgesine ait adlardan edinilmiştir.

Eldeki bilgiler Pikt dilinin Goidel dillerinden çok Galya ve Briton dillerine yakın bir Kelt dili olduğunu göstermektedir. Öte yandan, bazı dilbilimciler bu görüşe karşı çıkarak Pikt dilinin Hint-Avrupa dil ailesine girmediğini ileri sürerler.

Piktler (Latince *pictus*: "boyalı"), günümüzde İskoçya'yı oluşturan toprakların doğu ve kuzey kesiminde Caithness ile Fife arasında yaşamış halk. Adlarının bedenlerini boyamalarından ya da dövme yaptırmalarından kaynaklandığı sanılır.

Keltlerle hiçbir akrabalığı bulunmayan ve büyük olasılıkla Kelt öncesi dönemde yaşayan yerlilerin soyundan gelen Piktlerin adı ilk kez İS 297'de, Hadrianus Duvarı'na "saldıran Piktler ve İskoçyalılar"dan söz eden Romalı bir yazarın kitabında geçti. Romalılar İngiltere'yi işgal ederken sürekli olarak Piktlerle de savaştılar. Piktlerin işgalden kısa süre sonra Forth'un kuzeyinde ve güneyinde iki krallık kurdukları sanılır. 7. yüzyıla gelindiğinde bu iki krallık birleşmiş ve Piktlerin çoğu Hıristiyanlığı benimsemişti. İskoç kralı I. Kenneth (MacAlpin) 843'te Pikt topraklarını da krallık topraklarına katarak İskoçya'nın temelini oluşturan Alba Krallığı'nı kurdu.

Pikt Krallığı'ndan kalma oyma anıt taşları ve haçlar günümüze kadar ulaşmıştır. "Pikt kulesi"olarak bilinen yuvarlak taş kulelerle taş "Pikt evleri" ise, krallıktan önce yapılmıştır.

piktografi, resim ve çizim aracılığıyla iletişim. Piktograf denen bu çizim ve resimler genellikle gerçek yazının öncüsü sayılır. Piktografinin en önemli özelliği, iletişimde dile getirilmesine gerek olmayan tüm ayrıntıların atılması ve figürlerin standart oluşudur. Kayaların üstündeki çizim ve resimlere petrogram, kayaların oyulmasıyla yapılanlara ise petroglif denir. Bir düşünceyi ya da anlamı dile getiren piktografa ideogram(*), bir sözcük yerine geçene ise logogram(*) adı verilir.

Pikuatlar, ABD'de, bugün Connecticut eyaletinin bulunduğu Thames Vadisinde yaşayan ve Algonkin öbeğinden bir dil konuşan Yerli kabilesi. Nüfusu 1600'lerde yaklaşık 2.200'dü. Başlıca geçim kaynakları mısır, avcılık ve balıkçılıktı. Moheganlar ve Pikuatlar önceleri Pikuat şefi Sassacus'un yönetimindeyken, şef yardımcısı Oncas'ın önderliğindeki bir ayaklanmanın ardından Moheganlar bağımsızlıklarını elde etti. 1620'den sonra, Pikuatlarla İngiliz göçmenler uzun süre barış içinde yaşadılar, ama zamanla zor kullanarak batıya yayılan yeni kolonicilerle Pikuatların ilişkisi bozuldu. 1636'dan sonra Püriten rahiplerin kışkırttığı İngilizler, Moheganların ve Narragansetlerin de desteğini alarak Mystic'teki en büyük Pikuat kalesine bir baskın düzenledi ve 500-600 kadar Yerliyi öldürdü. Pikuat toprakları ise Moheganların eline geçti. Teslim olan Pikuat üyeleri başka kabileler arasında dağıtıldı, ama karşılaştıkları ağır baskı nedeniyle 1655'te koloni yönetimince Mystic Irmağı kıyısına yerleştirildi. Sayıları hızla azalan Pikuatlardan bugün yalnızca 200 kişi kalmıştır.

pil, kimyasal enerjiyi doğrudan elektrik enerjisine dönüştüren aygıtların ortak adı. İki ya da daha çok pil ya da akümülatörün iletkenler aracılığıyla birbirlerine bağlanmasıyla oluşan üreteçler grubuna ise batarya denir.

Pillerde elektrik üretimini sağlayan kimyasal bileşenler, elektronların pilin bir ucundan çıkıp dış devre üzerinden dolaşarak öteki uca ulaşmasını sağlayacak biçimde düzenlenmiştir. Elektronların dış devreye verildiği uca anot ya da negatif elektrot, dış devreden alındığı uca da katot ya da pozitif elektrot denir. (Elektrik akımı tüketen bir aygıtta ise [örn. bir elektroliz kabında ya da elektron lambasında] anot terimi pozitif elektrot için, katot terimi de negatif elektrot için kullanılır.)

İlk pili 1800'de İtalya'daki Pavia Üniversitesi'nde doğa bilimleri profesörü Allessandro Volta geliştirdi. Sonradan volta pili olarak adlandırılan bu aygıt, aralarında tuzlu su emdirilmiş mukavva levhalar bulunan gümüş-çinko levha çiftlerinin oluşturduğu bir diziydi. En üstteki gümüş levha en alttaki çinko levhaya bir telle bağlandığında

telden bir elektrik akımı akıyordu. 1836'da İngiliz kimyacı John Daniell volta pilini geliştirdi ve yaygın olarak bilinen biçimine kavuşturdu.

Volta pili, bir elektrolit içine daldırılan, elektron çekme yeteneği farklı iki kimyasal maddenin bir dış devre üzerinden birbirine bağlanmasıyla oluşur. Bu iki kimyasal madde elektrokimyasal çift olarak adlandırılır. Örneğin bir çinko-asit pilinde elektrokimyasal çift, çinko-hidrojen iyonu çiftidir. Elektrokimyasal çift arasındaki tepkime bir yükseltgeme-indirgeme tepkimesidir.

Volta pilinden akım çekilmezken, pilin elektrotları arasında bir potansiyel farkı (gerilim) oluşur. Bu potansiyel farkı, bir elektronun bir elektrottan öbürüne taşınmasında etkili olan kimyasal enerjinin miktarıyla belirlenir; bu yüzden de elektrotlarda kullanılan maddelerin kimyasal yapısına bağlıdır. Pilden akan akımın şiddetini, pilin kendi direnci de içinde olmak üzere devrenin toplam direnci belirler. Yüksek akım şiddeti elde etmek için direnci küçük bir pil kullanmak gerekir. Bu da elektrotların yüzeyleri geniş tutularak sağlanabilir. Pilden akım çekildiğinde, pilin gerilimi, pilin içdirenci ve elektrotlardaki kimyasal sürecin yavaşlığı yüzünden düşme gösterir.

Bir volta pilinin toplam enerjisi sınırlıdır. Bu enerji pilin sığası olarak tanımlanır; anottan salınıp katotta toplanan elektronların toplam sayısıyla belirlenen bu sığa amper-saat birimiyle ölçülür. Pildeki bütün kimyasal enerji tüketildiğinde (bunun nedeni çoğu kez elektrotlardan birinin tümüyle tükenmesidir) gerilim sıfıra düşer ve artık bir daha yükselmez. Pilin sığasını elektrotlardaki etkin kimyasal bileşiklerin miktarı belirler.

Birincil ve ikincil piller olmak üzere başlıca iki tür volta pili vardır. Birincil pillere kısaca pil, ikincil pillere ise akümülatör denir. Piller (sürekli ya da aralıklı olarak) yalnızca bir kez boşalma sağlayacak biçimde yapılmıştır. Akümülatörler ise boşaldıktan sonra yeniden doldurulup ilk durumlarına yaklaşık olarak geri döndürülebilirler. Boşalma ve dolma süreçleri birbirlerinin tersi olduğundan, akümülatördeki elektrot tepkimeleri de tersinir olmak zorundadır (*bak.* akümülatör).

Piller kuru, yaş ve katı elektrolitli olmak üzere üç türe ayrılır. Kuru piller aslında kuru olmayan ama akıp dökülmesi olanaksızlaştırılmış bir sıvı elektrolit içerirler. El fenerlerinde, pilli oyuncaklarda ve transistorlu el radyolarında kullanılan asitli piller (karbon-çinko pilleri); fotoğraf makinelerinde, teyplerde ve elektrikli tıraş makinelerinde kullanılan alkali (bazik elektrolitli) piller ve işitme aygıtlarında ve flaşlarda kullanılan cıvalı piller kuru pillerdir. Yaş piller serbest ve hareketli bir elektrolit içerirler. Bu tür piller telefon ve telgraf sistemleri ile deniz, maden, karayolu ve demiryolu işaret sistemleri gibi yüksek sığa ve büyükçe akım şiddeti gerektiren yerlerde kullanılır. Çinko-bakır-oksit-sodyum hidroksitten oluşan Lalande pili ile çinko-hava-sodyum hidroksit pili bu tür uygulamalarda yaygın olarak kullanılan pil türleridir. Yaş pillerin bir türü de, yedek pil olarak anılan ve elektrot gereci olarak magnezyum-gümüş klorür ya da magnezyum-bakır klorürlü pillerdir. Bu elektrotlar, kullanılan elektrolitler (deniz suyu ya da amonyak) tarafından hızla aşındırıldığından, batarya yapılırken elektrolitler ayrı bir kapta depolanmış olarak bulundurulur. Elektrolit, kullanımdan az önce sisteme eklenir. Bu tür pillerden temel olarak askeri uygulamalarda yararlanılır.

Katı elektrolitli pillerde, elektrolit olarak gümüş iyodür ya da kurşun klorür gibi temelde iyonik iletkenliğe sahip kristal yapılı tuzlar kullanılır. Bu tür pillerden çok düşük akımlar gerektiren uzun süreli kullanımlarda ya da yedek sistemlerin beslenmesinde yararlanılır. Katı elektrolitli pillerin çeşitli elektronik devrelerin beslenmesi amacıyla geliştirilmiş minyatür biçimleri de vardır.

Piła, Polonya'nın ortabatı kesiminde il (*województwo*). 1975'te kurulan il 8.205 km²'lik bir alanı kaplar. Noteć Irmağı ili kuzeydoğu-güneybatı yönünde aşar, kuzeyden güneye doğru akan Gwda Irmağı ile birleştikten sonra Oder'e (Odra) ulaşır. Sanayi etkinlikleri arasında kereste işletmeleri, demiryolu atölyeleri, patates işleme tesisleri ve yapı malzemesi fabrikaları sayılabilir. Noteć Irmağı üzerinde Wieleń, Czarnków ve Ujście limanları yer alır. İlin ormanlık alanlarında kaplıca ve dinlenme yerleri vardır. Piła kenti, il merkezidir. II. Dünya Savaşı'nda büyük zarar gören kent yeniden inşa edilmiştir. Öbür önemli kentler Wałcz, Wągrowiec ve Chodzież'dir. Nüfus (1991 tah.) 480.700.

pilaki, içine soğan, havuç, maydanoz, sarmısak ve domates katılarak yapılan zeytinyağlı yemek. En çok barbunya fasulyesi ve kuru fasulyeden yapılır. Eski yemek kitaplarında pek çok pilaki çeşidine yer verilmekte, kefal, uskumru, tekir, levrek, kılıç, torik gibi balıklardan; istiridye, midye gibi deniz kabuklularından; mantar, pırasa, kuşkonmaz, domates gibi sebzelerden; dana etinden ya da paçadan pilaki yapıldığı örneklerle açıklanmaktadır.

pilastr *bak.* gömme ayak

Pilatus, Pontius (ö. İS 36'dan sonra), İmparator Tiberius döneminde Yahuda valisi (İS 26-36). Hz. İsa'yı yargılayan mahkemeye başkanlık etmiş ve çarmıha gerilmesi emrini vermiştir.

İmparator Tiberius'un gözdesi Seianus'un desteğiyle Yahuda valiliğine getirildi. Bu görevi sırasında Kudüs'ün dört bir yanına imparatorun putlarını diktirip putperest simgeler taşıyan paralar bastırarak Yahudilerin düşmanlığını kazandı. Seianus'un iktidardan düşmesiyle (İS 31) en önemli destekçisini yitirince, Hz. İsa'nın ölüm cezasına çarptırılması için baskı yapan Yahudilerin bu isteğini kabul etmek zorunda kaldı (Yuhanna 19:12). Gerizim Dağında Samiriyelilere saldırınca (İS 36) Suriye *legatus*'u(*) Vitellius'a şikâyet edildi. Bunun üzerine halka zulüm yapma ve gerektiği gibi yargılama yapmaksızın idam cezaları verme suçlarından yargılanmak üzere Roma'ya çağrıldı. Bir 4. yüzyıl efsanesine göre İmparator Caligula'nın buyruğuyla İS 39'da kendini öldürdü.

pilav, pirinç ya da bulgurun suda haşlanıp içine yağ bazen de soğan eklenmesiyle hazırlanan yemek. Yalnız şehriye, erişte ve kuskustan da yapılabilir. Doğu mutfağının ana yemeklerinden biridir.

Türkiye'de pirinç pilavı salma, haşlama, süzme ve kavurma olarak dört ayrı biçimde pişirilir.

Salmada pirinç kaynar su dolu tencereye konup suyunu çekinceye kadar pişirilir. Daha sonra yağı eklenerek demlendirme denen dinlenme aşamasına geçilir. Haşlamada pirinç kaynar su içinde soğumaya bırakılır. Sonra suyu süzülüp yeniden su konarak çekinceye kadar kaynatılır; içine yağ katılıp dinlendirilir. Süzme olarak yapılan pilavda haşlanıp süzülen pirincin içine yağ katılır ve dinlendirilerek servise hazır duruma getirilir. Kavurma yönteminde ise pirinç önce yağda çok hafif pembeleşinceye kadar kavrulur. Daha sonra üstüne ılık su konarak kaynatılır ve suyunu çekince ateşten alınarak dinlendirilir.

Pilav, içine değişik malzemeler katılıp değişik yöntemlerle pişirilerek büyük ölçüde zenginleştirilmiştir. Belli başlı pilav çeşitleri arasında domatesli, şehriyeli, nohutlu, patlıcanlı, fıstık ve üzümlü, etli, midyeli, hamsili pilav, iç pilav ve Acem, Buhara, Özbek pilavları sayılabilir.

Pilbara, PILBARRA olarak da yazılır. Batı Avustralya'nın kuzeybatısında bölge. East Pilbara, West Pilbara, Roebourne ve Port Hedlan ilçelerini içine alan bir istatistiksel birimdir. De Grey Irmağından Ashburton Irmağına kadar uzanan 510.000 km²'lik bir alanı kaplar. Deniz düzeyinden ortalama yüksekliği 300 m'dir. Avustralya'nın en sıcak yerlerinden Marble Bar buradadır. Ekimden mayısa değin gündüz sıcaklığının genellikle 49°C'yi geçtiği Marble Bar'da 1923-24'te art arda 170 gün boyunca sıcaklığın 38°C'nin altına inmediği saptanmıştır. Eski bir altın (1883) ve çinko (1899) üretim merkezi olan bölgede işletilen öteki madenler arasında bakır, talk, manganez, magnezyum, gümüş, berilyum ve kolombit sayılabilir. Wittenoom Boğazındaki asbest, Wodgina'daki tantalit yatakları hâlâ zengindir. Hamersley Sıradağlarındaki demir cevheri yatakları bölgenin 1970'lerde nüfus kazanmasında ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Nüfus (1981) 47.284.

Pilcomayo Irmağı, İspanyolca RÍO PILCOMAYO. Güney Amerika'nın ortagüney kesiminde, Paraguay Irmağının en önemli batı kolu. Arjantin-Paraguay sınırının bir bölümünü oluşturur. Bolivya'da And Dağlarının doğusundan çıkar. Paraguay'ın Gran Chaco düzlüklerinde güneydoğu yönünde akarak Asunción'un karşısında Paraguay Irmağına karışır. Toplam uzunluğu 2.500 km'yi bulur. Kum setleriyle ayrılan küçük kanallardan oluşan ve her taşkın mevsiminde yön değiştiren aşağı çığırı küçük teknelerle ulaşıma elverişlidir.

Pilea *bak.* topçuçiçeği

pileus, PILLEUS olarak da yazılır. Eski Romalıların giydiği, başa sıkıca oturan siperliksiz şapka. Eski Yunanlı denizcilerin kullandığı *pilos* denen şapkadan türetilmiştir. Romalılar genellikle başları açık dolaşır, ama bazen sıradan halk ve özgürlüğüne kavuşmuş köleler keçeden yapılmış *pileus* giyerdi.

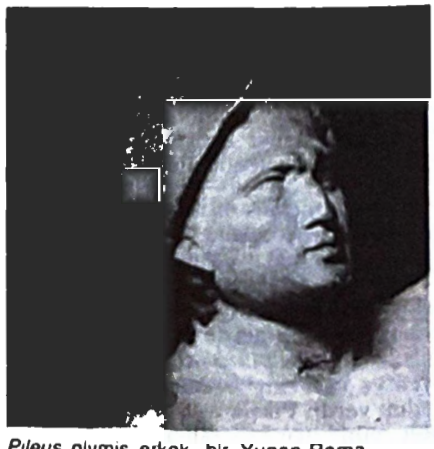

Pileus giymiş erkek, bir Yunan-Roma heykelinden ayrıntı
Mansell Collection

Bu şapka Rönesans döneminde özellikle İtalya'da yeniden yaygınlaştı. Siyah, kırmızı gibi renklerde, kadife ya da keçeden yapılırdı, kare ve yuvarlak biçimli olanları vardı. Din adamlarının giydiği, üç tane çıkıntısı olan kare biçimli başlık (*biretta*) ve yuvarlak takkeler de (*zucchetto*) *pileus*'tan türetilmiştir.

Pilevneli, Mustafa (d. 1940, İstanbul), konu olarak eski Anadolu tanrıçalarından yola çıkarak gerçekleştirdiği oymabaskılarıyla tanınan ressam. 1957-61 arasında İstanbul Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu Dekoratif Sanatlar Bölümü'nde okudu.

"Avcı", Mustafa Pilevneli'nin bir yapıtı, 1987; özel koleksiyon, İstanbul
Mustafa Pilevneli'nin izniyle

Bir süre aynı kurumda asistanlık yaptıktan sonra 1963'te burslu olarak Batı Almanya'ya gitti ve Stuttgart Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitim gördü. 1970'te Salzburg Yaz Akademisi öğretim üyeliğine seçildi. 1973'te Cumhuriyetin 50. Yılı Kültür Bakanlığı Resim Ödülü'nü kazandı, 1985'te de DYO Ödüllü Resim Yarışması'nda ödül aldı.

Pilevneli eski Anadolu uygarlıklarının konu ve biçimlerinden yararlanarak renkli oymabaskı tekniğinde çalışmış, ayrıca seramik ve vitray da yapmıştır.

Pilgrim Atalar, bugün ABD'deki Massachusetts eyaleti sınırları içinde kalan Plymouth'a yerleşerek New England'daki ilk kalıcı yerleşmeyi kuran (1620) göçmenler. Yüz iki kolonicinin 35'ini, ülkelerindeki dinsel baskılardan kurtulmak için daha önce Felemenk'teki Leiden'e kaçan Bağımsızlar (Radikal Püritenler) oluşturuyordu. Dinsel özgürlüğün yanı sıra daha rahat yaşam olanakları arayan Bağımsızlar, Londra'daki bir şirketle görüşerek Amerika'ya yapacakları yolculuğun finansmanını sağladılar. "Mayflower"(*) gemisiyle yola çıkanların yaklaşık üçte ikisi şirketin çıkarlarını korumak için tutulan kişilerden oluşuyordu; bunlar arasında John Alden ile Myles Standish de vardı.

Başlangıçta Old Comers (İlk Gelenler), daha sonra da Forefathers (Atalar) adlarıyla anılan bu ilk göçmenler iki yüzyıl kadar sonra Pilgrim Atalar adıyla tanındılar. Vali William Bradford'un Felemenk'ten "hacı" (*pilgrim*) olarak ayrılan "azizler"den söz eden el yazmalarının bulunması, göçmenler için kullanılan bu adın yerleşmesinde etkili oldu. 1820'de, koloninin 200. yıl kutlama töreninde konuşan Daniel Webster'in Pilgrim Atalar deyimini kullanmasından sonra bu ad yaygınlık kazandı.

Pilibhit, Hindistan'ın kuzey kesiminde, Uttar Pradesh eyaletine bağlı Pilibhit ilinin merkezi kent. Bareilly'nin kuzeydoğusunda, Ramganga Irmağının bir kolu üzerinde yer alır. Ekonomisi şeker üretimine ve Nepal'le yürütülen tarım ürünleri ticaretine dayanır. Batı ucunda, kurucusu Hafız Rahmet Han'ın yaptırdığı büyük bir 18. yüzyıl camisi vardır.

Pilibhit ili Himalaya eteklerindeki düzlüklerden oluşan 3.504 km²'lik bir alanı kaplar. Topraklarından Sarda Kanalı ve Ganj Irmağının kolları geçer. Doğu kesimi ormanlıktır. Güney kesimi verimli arazileri ve yoğun bir nüfusu barındırır. Başlıca ürünleri pirinç, buğday, nohut, arpa ve şekerkamışıdır. Nüfus (1991) kent, 106.329; (1981) il, 1.008.312.

Pilipino dili *bak.* Filipin dili

Pilnyak, Boris, asıl adı BORIS ANDREYEVIÇ VOGAU, PILNIAK olarak da yazılır (d. 1894, Mojhaisk, Rusya - ö. 1937), 1920'lerde ünlenen simgeci roman ve öykü yazarı.

Otobiyografisinde dokuz yaşında yazmaya başladığını belirtmekle birlikte, ünlenmesi toplumun bütün katmanlarını kucaklayan ve devrimle iç savaşın panoramasını geriye dönüşler yoluyla çizen *Goli god* (1922; Çıplak Yıl) adlı romanıyla oldu.

1926'da Frunze'nin bir harekât sırasındaki ölümünü gerçekçi bir yaklaşımla betimlediği *Povest nepogaşennoy luni* (Sönmeyen Ay'ın Öyküsü) adlı öyküsü resmî çevrelerin tepkisine yol açtı. Pilnyak yazdıklarının yanlış olduğu yolunda bir açıklama yapmak zorunda kaldı. Ama 1929'da, Berlin'deki Rus göçmenlerine ait bir yayınevine *Krasnoye derevo* (Maun) adlı romanını basması için izin vermesi üzerine yeniden güç durumda kaldı. Kahramanları arasında olumlu bir kişilikle çizilen Troçki yanlısı bir komünistin yer aldığı bu roman SSCB'de yasaklandı.

Pilnyak roman ve öykülerinde komünizmin amaçlarıyla yöntemlerini benimsemediğini giderek daha açık biçimde ortaya koydu. 1920'lerin sonunda yapıtlarına uygulanan yoğun sansürden kurtulabilmek amacıyla, bir barajın yapım çalışmalarını konu alan ve beş yıllık planı öven *Volga vpadayet v Kaspiyskoye more* (1930; Volga Hazar Denizine Dökülür) adlı romanını yazdı. Ama üstü kapalı eleştirileriyle resmî çevrelerin güvenini daha da yitirdi. Stalin'in baskı uygulamalarının yoğunlaştığı dönemde yapıtlarının yayımlanması bütünüyle yasaklandı. Stalin'in ölümünden sonra, 1937'de tutuklandığı ve aynı yıl öldüğü resmen açıklandı. Daha sonra saygınlığı geri verildi ve ilk kez 1976'da az sayıda yapıtı yeniden yayımlandı.

pilon (Yunanca *pylon*: "kuleli kapı"), çağdaş mimarlıkta destek işlevi gören her türlü büyük ayak. Yüksek gerilim hatlarını taşıyan çelik direkler, köprü ayakları, bazen de döşemeleri taşıyan kalın sütunlar böyle adlandırılırlar. Sözcüğün, anıt olarak yapılmış tek bir kule için kullanıldığı da olmaktadır.

Eski çağlarda taştan yapılan pilonlar tapınakların giriş kapısının iki yanına yerleştirilirdi. Eski Mısırlılar bu mimarlık öğesini oldukça sık kullanmışlardır. Altı geniş, üste doğru daralan biçimleriyle bu yapılar mezarların, tapınakların girişini belirtirdi (*bak.* Karnak). Pilonlar da başka yapı öğeleri gibi duvar resmi, kabartma gibi süslerle bezenirdi.

Pilon, Germain (d. 1535, Paris - ö. 3 Şubat 1590, Paris, Fransa), yaptığı büyük boyutlu mezar anıtlarıyla Fransa'da gotik üsluptan barok üsluba geçişi simgeler.

Bir heykel sanatçısının oğluydu. Yirmi yaşında Kral I. François'nın Saint-Denis'deki mezarının bezenmesi işini aldı. İlk yapıtlarında İtalyan etkisi egemen olduysa da, kısa sürede klasik öğeleri, gotik heykeli ve Michelangelo'nun temel özelliklerini Fontainebleau okulunun maniyerizmi ile birleştirerek belirgin bir Fransız üslubu geliştirdi.

En iyi yapıtları II. Henri'nin mezarları için yaptığı heykellerdir. O dönemde soylu kişilerin vücudunu, başını ve öbür organlarını ayrı ayrı yerlere gömme geleneği vardı. Pilon'un II. Henri'nin kalbi için yaptığı mermer anıtta (y. 1561, Louvre Müzesi, Paris) bir vazo tutan üç güzel (Kharisler) yer alır. Gerek bu mezarın, gerekse II. Henri ile Catherine de Médicis'nin Saint-Denis'deki ana mezarının tasarımı büyük olasılıkla Primaticcio'ya aittir. Özellikle Saint-Denis'deki mezarda bulunan *gisant*'lar(*), gotik geleneğin Rönesans anlayışına uyarlanışındaki ustalık ve derin duygusallıkla dikkati çeker.

Pilon'un yaptığı Catherine de Médicis ve II. Henri'nin *gisant*'ları, 1563-70; Saint-Denis Kilisesi, Paris
J. E. Bulloz

1568'de saray heykelcisi olan Pilon, portrede de çok başarılıydı. René de Birague'ın diz çökmüş heykeli (1583-85, Louvre Müzesi, Paris) bu konudaki en ünlü yapıtlarından biridir. 1572'de darphanede görevlendirilen Pilon, tunçtan madalyalar dökerek bu alanda da üstün yapıtlar yaratmıştır.

pilor *bak.* mide kapısı

Piłsudski, Józef (Klemens) (d. 5 Aralık 1867, Żułów, Polonya, Rus Çarlığı - ö. 12 Mayıs 1935, Varşova, Polonya), Bağımsız Polonya'nın ilk devlet başkanı (1918-22).

Yoksul düşmüş bir Polonya soylusunun oğluydu. Harkov'da tıp öğrenimini sürdürürken siyasal nedenlerle okuldan uzaklaştırıldı (1886). Bunun üzerine Vilna'ya (bugün Vilnius) dönerek genç sosyalistlerle ilişki kurdu. Mart 1887'de, Çar III. Aleksandr'a

yapılan suikasta karışmakla suçlandı ve Doğu Sibirya'da beş yıl sürgün cezasına çarptırıldı.

1892'de cezasını tamamlayıp geri döndükten sonra Polonya Sosyalist Partisi'ne (PPS) girdi ve çok geçmeden partinin önderi durumuna geldi. Aynı dönemde Vilna'da, el altından dağıtılan *Robotnik* adlı gazeteyi çıkarmaya başladı. Temmuz 1899'da Maria Juszkiewicz ile evlenerek Łódź'a yerleşti ve orada gazetesini çıkarmayı sürdürdü. Şubat 1900'de Ruslar tarafından tutuklanarak hapsedildi. Mayıs 1901'de hapisten kaçmayı başararak Avusturya Polonyası'ndaki Kraków'a yerleşti. 1902'de Rus Polonyası'na dönerek parti çalışmalarını sürdürdü.

1904'te Rus-Japon Savaşı (1904-05) çıkınca Tokyo'ya giderek Polonya'da bir ayaklanma başlatmak için Japonlardan yardım istediyse de bu girişiminden bir sonuç alamadı.

Piłsudski
Culver Pictures

1908'de Silahlı Eylem Birliği'ni kurdu; 1910'da Avusturya askeri yetkililerinin de desteğiyle örgütü yasallaştırarak Polonyalı subaylar için bir eğitim merkezi durumuna getirdi.

Piłsudski Polonya'nın bağımsızlığının, çıkmasına kesin gözüyle baktığı savaşın sonunda Rusya'nın yenilgiye uğramasıyla elde edileceğini düşünüyordu. I. Dünya Savaşı Piłsudski'nin bu öngörülerini haklı çıkardı. Asker sıkıntısı çeken Avusturya-Macaristan ve Almanya, Doğu Cephesi'nden batıya kaydırılmak istenen Alman askerlerinin yerini Polonya birlikleriyle doldurma umuduyla Kasım 1916'da Polonya'nın bağımsızlığını ilan ettiler. Yeni kurulan Polonya Devlet Konseyi'nin askeri bölümünün başına getirilen Piłsudski'nin konumu 1917 Sovyet Devrimi ile umulmadık biçimde güçlendi. Ama Alman hükümetinin, Polonya birliklerinin Almanya ve Avusturya ordularına bağlılık yemini etmeleri yolundaki isteğini reddedince Temmuz 1917'de tutuklandı ve Magdeburg'daki bir hapishaneye gönderildi. Almanya'nın yenilmesinden sonra serbest bırakıldı ve 10 Kasım 1918'de ulusal kahraman olarak Varşova'ya döndü. Dört gün sonra da oybirliği ile devlet başkanlığına ve Polonya ordusu genelkurmay başkanlığına seçildi.

Göreve başladıktan kısa bir süre sonra Almanya'ya girmek için Polonya sınırına kadar ilerleyen Kızıl Ordu'ya karşı bir saldırı başlattı ve Polonya'nın doğuda, 18. yüzyıldaki paylaşımdan önce sahip olduğu toprakların büyük bölümünü ele geçirdi. Sovyet birliklerinin Şubat 1920'de başlattıkları saldırı Polonyalıların neredeyse Varşova'nın banliyölerine kadar çekilmelerine yol açtıysa da, martta mareşalliğe getirilen Piłsudski kendi yönettiği bir saldırıyla Kızıl Ordu'yu Ağustos 1920'de kesin bir yenilgiye uğrattı.

Piłsudski, demokratik bir anayasanın kabul edilmesi ve genel seçimlerin yapılmasından sonra, yetkilerini 14 Aralık 1922'de devlet başkanlığına yeni seçilmiş olan dostu Gabriel Narutowicz'e bıraktı. Ama Narutowicz iki gün sonra öldürülünce seçimler yinelendi ve devlet başkanlığına gene Piłsudski'nin eski bir dostu olan Stanisław Wojciechowski seçildi. Piłsudski de genelkurmay başkanlığına getirildi. Ama, 29 Mayıs 1923'te partinin sağ kanadının oluşturduğu bir hükümet işbaşına geçince görevinden istifa etti ve ikinci karısı Aleksandra Szczerbińska ve iki kızıyla birlikte Varşova yakınlarındaki Sulejówek'e yerleşti.

1922'den sonra kurulan koalisyon hükümetlerinin ekonomik sorunların üstesinden gelmeyi başaramaması ve bunun halk arasında yarattığı huzursuzluklar üzerine Piłsudski 12 Mayıs 1926'da askeri bir darbeyle yönetimi ele geçirdi. Parlamento 31 Mayıs'ta kendisini devlet başkanı seçtiyse de, bu görevi kabul etmedi ve yerine gene eski arkadaşlarından Ignacy Mościcki seçildi. Piłsudski yeni kurulan hükümette savunma bakanlığını üstlendi ve bu görevi yaşamının sonuna değin sürdürdü. 1930 yazında eski sosyalist dostlarının kendisine karşı orta-sol bir koalisyon oluşturup "diktatörlük" yönetimini yıkmak için bir kampanya başlatmaları üzerine, partinin ileri gelenlerinden 18'ini tutuklattı.

30 Ocak 1933'te Hitler'in başa geçmesinden sonra Almanya Versailles Antlaşması'nın (1919) hükümlerini hiçe sayarak silahlanmaya başlayınca, Almanya'ya karşı bir ittifak oluşturmak için Fransa'ya elçi gönderdi. Fransa bu öneriyi kabul etmeyince Hitler'in 10 yıllık bir saldırmazlık antlaşması önerisini kabul etti (24 Ocak 1934). Bununla birlikte Polonya'nın niyetleri konusunda kuşkuya yer vermemek için şubatta Dışişleri Bakanı Józef Beck'i Moskova'ya göndererek Polonya-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nı 31 Aralık 1945 tarihine kadar uzattı. Sonradan Hitler SSCB'ye karşı bir Almanya-Polonya ittifakı oluşturulmasını ısrarla önerdiyse de Piłsudski bu öneriyi dikkate almadı ve Hitler'le buluşmaktan kaçındı. Kısa süre sonra karaciğer kanserinden öldü.

Piltdown insanı (*Eoanthropus dawsoni*), bulunan kalıntıların sahte olduğu anlaşılana değin uzun yıllar varlığına inanılan soyu tükenmiş insan türü. Bu aldatmaca yaklaşık 40 yıl süren bir akademik tartışma yaratacak ölçüde inandırıcıydı. Çene kemiği ve kafatası parçalarından oluşan fosilleri 1912'de Charles Dawson buldu. Bulduğu yer İngiltere'de, Lewes yakınlarındaki Piltdown Çayırında kurulmuş Barkham Malikânesi'nde bir çakıl oluşuğuydu. Pleyistosen Bölüm (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) başlarından kalma bir yerleşim alanı olduğu sanılan aynı yerde soyu tükenmiş hayvan fosilleri, kemik ve çakmak taşından yapılmış aletler vardı. Bu aletler Abbevillien öncesi eski bir kültürün izlerini taşıyordu. 1926'da çakıl oluşuğunun sanılandan çok daha yeni olduğu anlaşıldı. 1953 ve 1954'te Piltdown insanının büyük bir aldatmacadan başka bir şey olmadığı kesinlik kazandı. Bulunan fosil insan kalıntılarının çoğalması ve yapılan yoğun araştırmalar, Piltdown insanından kaldığı sanılan fosillerin gerçekte ustaca bir biçimde değiştirilmiş, günümüz insanınınkine çok yakın bir kafatası ile bir orangutan çenesi olduğu, öbür kalıntılar ve aletlerle birlikte sığ çakıl yatağına yerleştirildiğini gösteriyordu. Hayvan kemiklerinin ise gerçekten soyu tükenmiş hayvanlardan kaldığı, ama bunların da İngiltere dışından getirildikleri saptandı.

Piltdown fosillerinin çok eski dönemlerden kaldığına inanıldığı sürece Piltdown insanı, eldeki pek az kalıntı yüzünden *Pithecanthropus* cinsi olarak sınıflandırılan *Homo erectus* gibi, günümüz insanının atası sayılmıştı. 1930'dan sonra yeni *Pithecanthropus* örneklerinin, insangillerin daha eski bir grubu olan *Australopithecus*'un ve yeni Neanderthal insanı örneklerinin bulunması Piltdown insanını evrim sürecinde tümüyle yalıtılmış bir konumda bıraktı. Piltdown fosillerinin sahte olduğunun anlaşılması insangillerin evrimlenme sürecinin anlaşılmasında ortaya çıkan en büyük güçlüğü giderdi. Üstelik geliştirilen test yöntemleri paleontoloji araştırmalarına önemli katkılar sağladı. Ama yeterli kanıt toplanamadığından bu aldatmacayı kimin yaptığı anlaşılamadı.

pim, mekanikte, parçaların birbirine bağlanmasında ya da söküldükten sonra yeniden ilk konumlarını almalarının sağlanmasında kullanılan değişik biçim, kalınlık ve uzunluktaki bağlama elemanı.

Sertleştirilmiş ve duyarlılıkla biçim verilmiş olan tespit pimleri makine elemanlarının tam olarak hizalanmasında, zımba ile

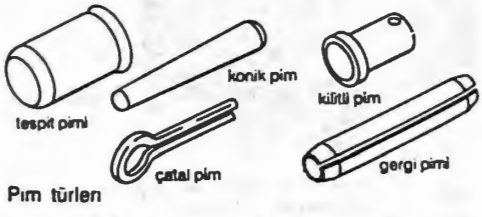

Pim türleri

kalıbın iki parçasının hizada tutulmasında ve bitişik makine parçalarını yerleştirme kılavuzu olarak kullanılır.

Dişli göbeğinin yerine takılmasında ya da mil-göbek bağlantılarında konik pim kullanımı ucuz ve uygun bir yöntemdir. Bu pim, göbek ya da mil boyunca radyal olarak genişleyen konik bir deliğe geçirilir.

Çatal (yarık) pimler, vidalarda, somunların gevşemesini önlemede ve gevşek geçmeli pimlerin yuvalarında kalmalarını sağlamada kullanılır. Somunun başında, cıvatadaki radyal deliklerden biriyle hizalandırılmış radyal yarıklar bulunur. Pim deliğe gevşek olarak geçirilir ve uçlara doğru genişletilerek yuvasında tutulur. Kilitli pim ise, bir ucunda bir flanş bulunan ve öbür ucundan bir kama yardımıyla yuvasında tutulan bir bağlama elemanıdır.

Gergi pimi, yerleştirildiği delikten biraz daha büyük çaplı, yay çeliğinden yapılmış yarık bir tüptür. Pim yuvaya geçirilirken sıkıştırılır, böylece deliğin çeperlerinde bir yay basıncı oluşur ve bu da bir sürtünme yaratarak kilitlenmeyi sağlar.

Çentikli pimlerin çevresinde 120 derece ara ile açılmış eksenel kanallar bulunur. Haddeleme ya da presleme yöntemiyle açılan bu kanalların kenarı dışa doğru taşmıştır ve pim yerine çakıldığında bu kenarlar deforme olarak delik çeperlerine büyük bir kuvvetle bastırırlar. Böylece çentikli pim sağlam biçiminde yerine oturur.

Pimalar, günümüzde Arizona eyaletini oluşturan topraklarda, Hohokam kültürünün(*) merkezi olan Gila ve Salt ırmakları boyunca yaşamış Kuzey Amerika Yerlileri.

Yuta-Aztek dillerinden birini konuşan ve kendilerini "Irmak Halkı" olarak adlandıran Pimaların Hohokamların soyundan geldiği kanıtlanmamış olmakla birlikte, genel kabul gören bir görüştür. Hohokamlar gibi, Pimalar da başlangıçta yerleşik tarım yapar, tek odalı evlerde yaşar ve ırmaktan sulama amacıyla yararlanırlardı. Yoğun tarım sayesinde, akrabaları ve komşuları olan Papagolarınkinden daha büyük köyler oluşturdular. Daha büyük topluluklar halinde yaşamaları daha güçlü ve karmaşık siyasi örgütlenmeleri beraberinde getirdi. Bölgeye İspanyollar geldiğinde Pimalar güçlü bir kabile örgütüne sahipti. Kabile reisi köy reisleri tarafından seçilirdi. Gerek kabile reisi, gerekse köy reisleri bu göreve ailelerinin konumu nedeniyle değil, kişisel nitelikleri sayesinde getirilirlerdi. Köyün bütün yetişkin erkeklerinden oluşan bir konseyin yardımını alan köy reisleri, sulama projelerinden ve köyü yabancı kabilelere, özellikle de Apaçilere karşı korumaktan sorumluydu. Ekim ve hasat işleri ortak olarak yapılırdı.

Beyazlarla hep iyi ilişkiler kurmuş olan Pimalar California'daki "altına hücum" (1849-50) sırasında beyaz göçmenlere ve altın arayıcılarına yiyecek verdiler ya da sattılar. Apaçi bölgesinde onlara rehberlik yaptılar, ABD birlikleriyle Apaçiler arasındaki savaşlar (1861-86) sırasında ABD ordusuna izci olarak hizmet ettiler. Beyazlarla kurulan bu yakın ilişki, Pima kültürünün ortadan kalkmasında önemli rol oynadı.

Günümüzde sayıları 10 bin dolayında olan Pimalar komşuları Marikopalarla birlikte, Arizona'da Gila Irmağı ve Salt Irmağı kıyısındaki yerleştirme kamplarında yaşamaktadır.

pina, *Pinnidae* familyasının *Pinna* cinsini oluşturan iri yapılı, çiftçenetli yumuşakçaların ortak adı. Tropik ve ılıman bölge denizlerindeki kumlu diplere dikey olarak gömülü yaşarlar. Uzun bir üçgen biçiminde olan ince kabuklarının arka bölümü genellikle gömüldükleri yerin dışında kalır. Çenetleri eşit büyüklükte, çenet kenarları dişsizdir. Bazı türlerinin uzunluğu 80 cm'yi aşar. Akdeniz'de yaşayan ve uzunluğu 70 cm'yi bulan *P. nobilis* türü turuncu kabuğuyla dikkat çeker. Türkiye'nin Akdeniz, Ege ve Marmara kıyılarında da rastlanan bu türün ince ve kırılgan kabuğu bazen süs eşyası olarak kullanılmaktadır.

Pinaceae (çamgiller), iğneyapraklılardan 10 ağaç (ender olarak çalı) cinsini içeren familya. Kuzey ılıman bölgelere dağılmış olan bu familya üyeleri sırasıyla şunlardır: Çam (*Pinus*), göknar (Abies), ladin (*Picea*), sedir (*Cedrus*), duglasgöknarı (*Pseudotsuga*), suga (*Tsuga*), melez (*Larix*), yalancımelez (*Pseudolarix*), *Keteleeria* ve *Cathaya*. *Pinaceae* familyası ekonomik açıdan önemli pek çok türü kapsar. Büyük bir bölümü kereste, kâğıt hamuru ve reçine kaynağı olarak değerlendirilirken, bazıları da süs bitkisi olarak yetiştirilir.

İğne biçimli yapraklar ve kozalaklar familya üyelerinin en tipik ortak özelliğidir. Yapraklar tek tek bir araya gelerek demetler oluşturur ya da kısa sürgünlerde yer alır. Aynı bitkide bulunan erkek ve dişi kozalaklar bir eksen etrafında sarmal olarak dizilmiş birçok puldan oluşur. Dişi kozalaklardan daha küçük olan erkek kozalaklarda her pulun altında iki çiçektozu kesesi, dişi kozalaklarda ise her pulun üst yüzeyinde iki tohumtaslağı bulunur. Kozalak pulları tohumlar olgunlaşıncaya kadar sıkıca kapalı kalmasına karşın, olgunlukta açılarak tohumların dağılmasını sağlar. *Ayrıca bak.* iğneyapraklılar.

pinakolo, mimarlıkta, payanda, kule külahı, çatı mahyası vb gibi öğelerin üstüne yerleştirilen, piramit ya da koni biçimli dikey süs. Alemden daha büyük ve karmaşık, kule külahından daha küçük ve daha az önemli bir öğedir. Bir kulenin tepesinde birkaç pinakolo birden bulunabilir.

Romanesk kiliselerde, özellikle kare planlı kuleden çokgen planlı külaha geçiş noktalarında basit pinakololar kullanılmıştır. Gotik mimarlıkta düşeyliği vurgulamak ve keskin dış çizgileri yumuşatmak için uygulanan gelişkin bezemeler arasında ise pinakolonun çok önemli bir yeri vardır. Gotik yapıların belli başlı bütün köşelerinde ve üçgen alınlıklarının kenarlarında yer aldığı gibi, parapet ve payandaları da süsler. En güzel örnekleri uçan payandaların ayakları üstündedir. Pinakolo öncelikle bezeme amacı taşırsa da, tonozların oluşturduğu yatay yükü karşılayan payandalara ağırlık kulesi işlevi görerek destek de olur. Paris'teki Notre-Dame Katedrali'nin koroyerini çevreleyen 14. yüzyıl başlarına ait payandaların ağırlık kuleleriyle, Reims'deki Notre-Dame Katedrali'nin 24 m yüksekliğindeki görkemli pinakoloları bu türün tipik örnekleri arasındadır.

Milano Katedrali'nde pinakololar, y. 1385-1485
A.F. Kersting

Pinang, eskiden PENANG, GEORGE TOWN olarak da bilinir, Malezya'nın önde gelen liman kenti. Pinang Adasının (*pulau*) kuzeydoğusunda, üçgen biçimli küçük bir ovanın üzerinde yer alır. Kentin korunaklı limanı anakaranın batı kıyısından 5 km genişliğinde bir boğazla ayrılır.

Pinang limanında yük iskelesi, Malezya
Jack Fields-Photo Researchers

1786'da İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'ndan Kaptan Francis Light tarafından kurulan kent zamanla Hindistan ve Çin arasında sefer yapan gemilerin uğrak limanı durumuna geldi ve Boğaz Kolonileri'nin yönetim ve ticaret merkezi oldu. Kültürel bakımdan nüfusun çoğunluğunu oluşturan Çinlilerin etkisinde olan kentte kalabalık bir Malay topluluğu da yaşar. Pinang 1967'de önemli ırk çatışmalarına sahne olmuştur.

Kentin güneyindeki banliyölerde kalay ergitme, pirinç ve hindistancevizi yağı işleme tesisleri ile sabun fabrikaları ve bambu eşya üreten atölyeler vardır. Bayan Lepas'taki sanayi bölgesinde elektronik montaj fabrikaları yer alır. Kentin başlıca ihraç ürünleri kalay, kauçuk ve kopradır. Perai, anakaradaki Glugo'ya yaklaşık 8,4 km uzunluğundaki bir köprüyle bağlanır. Kentteki başlıca yapılar, içinde yüzlerce yılanın saklandığı Yılanlı Tapınak ile On Bin Buda Pagodası olarak bilinen Ban Hood Pagodası'dır. Nüfus (1980) 248.241.

Pinang Adası, eskiden PENANG, Malezya'da ada. Malakka Yarımadasının kuzeybatı kıyısı açıklarında yer alır; anakaradan en dar yeri 4 km olan bir boğazla ayrılır. Yüzölçümü 293 km²'dir. Kabaca oval biçimli olan adanın iç kesimleri dağlıktır (en yüksek noktası 740 m). Dar kıyı ovaları kuzeydoğuda genişler. Malezya'nın önde gelen liman kenti Pinang, boğazın bu korunaklı bölgesindedir. Eskiden beri Asya'nın en işlek denizcilik merkezlerinden biri olan Pinang, 20. yüzyılda Malezya'nın turizm merkezi haline gelmiştir.

Adanın, Malakka Boğazının kuzey kesimindeki stratejik konumu, İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'ndan Kaptan Francis Light'ın 1786'da burada bir İngiliz kolonisi kurmasına yol açtı. 1791'de Kedah sultanıyla yapılan bir antlaşmayla İngiliz işgali yasallık kazandı. Pinang 1826'da Malakka ve Singapur'la birlikte Boğaz Kolonileri'ni oluşturdu. 1867 sonrasına değin Galler Prensi Adası olarak bilinen ve çok az sayıda insanın yaşadığı ada, Hindistan-Çin seferini yapan yelkenli teknelere sığınma olanağı ve su sağlıyordu. Kısa sürede Çinli, Hintli, Sumatralı ve Birmanlardan oluşan kozmopolit bir nüfusu kendine çeken ada, Batı Malezya'daki bütün öbür ticaret noktalarını hızla geride bıraktı. Pinang, 19. yüzyıl ortalarından başlayarak anakaraya giden göçmenler için bir geçiş noktası ve kalay ve kauçuğun pazarlandığı bir merkez oldu. Adanın kırsal kesiminde çok sayıda Malay yaşamakla birlikte kentlerde ve liman bölgelerinde Malay gelenekleri hemen tümüyle ortadan kalkmıştır. Adanın bu bölgesinde ağırlıklı olarak Çinli ve Avrupalı kültürü egemendir. Pinang, 1948'de Malaya Federasyonu'na (sonradan Malezya) katıldı.

Adanın kırsal nüfusu pirinç, sebze ve meyve yetiştirir. Pinang kentinde yıllık ortalama yağış miktarı 2.700 mm'dir; yağış en çok ekim ve mayıs aylarında görülür. Aylık ortalama sıcaklık kıyılarda 27°C'dir. Adayı çepeçevre dolaşan bir kıyı karayolu vardır. Ada anakaraya feribotla ya da Perai ile anakaradaki Glugo arasında bulunan 8,4 km uzunluğundaki modern bir köprü ile bağlanır. Pinang'ın güneydoğu ucunda, Bayan Lepas yakınlarında uluslararası bir havalimanı vardır. Nüfus (1980 geç.) 467.042.

Pinar del Río, Küba'nın batı kesiminde il. Kuzeyde Meksika Körfezi, batıda Yucatán Boğazı, güneyde Antil Denizi, güneydoğuda Batabanó Körfezi, doğuda da La Habana iliyle çevrilidir. Órganos ve Rosario gibi

Pinar del Río'da Viñales Vadisi, Küba
Atlas Photo

alçak sıradağların engebelendirdiği 10.925 km²'lik bir alanı kaplar. Vuelta Abajo yöresinin kumlu topraklarında dünyanın en iyi tütün türlerinden biri yetiştirilir. Matahambre'de 1913'ten beri bakır çıkarılır. Öteki gelir kaynakları şekerkamışı, pirinç, ananas ve kahve ekimiyle hayvan besiciliğidir. Nüfus (1989 tah.) 684.725.

Pinar del Río, Küba'nın batı kesiminde, Pinar del Río ilinin merkezi kent. Órganos Sıradağlarının eteklerinde, deniz düzeyinden yaklaşık 60 m yükseklikte yer alır. 1775'te kurulduktan sonra 1800'de Nueva Filipina adıyla batı bölgesinin merkezi yapıldı. Vuelta Abajo yöresinde tütün sanayisinin geliştiği 1830'larda önem kazanmaya başladı. Havana'dan gelen demiryolunun tamamlanmasıyla tütün, şekerkamışı, pirinç, ananas, kahve üreten ve çiftlik hayvanı yetiştiren bir hinterlandın ticaret merkezi durumuna geldi. Sanayisi puro, sigara ve mobilya üretimine dayanır. Kentte küçük bir termik santral vardır. Ayrıca merkezi otoyolun batıdaki son noktasıdır. Nüfus (1989 tah.) 116.500.

Pinatubo Yanardağı, Filipinler'deki Luzon Adasının batı kesiminde, 600 yıllık bir aradan sonra 1991'de püsküren ve büyük bir yıkıma yol açan yanardağ. Başkent Manila'nın 90 km kadar kuzeybatısına düşer. Püskürmeden önce yüksekliği 1.460 m dolayındaydı. İki ay kadar süren gaz sızmalarının ve küçük patlamaların ardından 12 Haziran'da bir dizi büyük patlama başladı. Bu patlamaların en yüksek düzeye çıktığı 14-16 Haziran günlerinde yüksekliği 30 km'yi geçen bir kül ve duman sütunu oluştu. Bu sütundan yanardağın çevresine saçılan kayaç döküntüleri 30 km kadar uzaklara varan geniş bir alana düştü. Püskürmenin yol açtığı ağır kül serpintisi yaklaşık 100 bin kişiyi evsiz bıraktı ve binlerce kişinin bölgeden kaçınasına neden oldu. Yanardağın 16 km doğusunda yer alan ve ABD'ye kiralanmış olan Clark Hava Üssü de kül serpintisinden dolayı boşaltıldı. Büyük tahribata uğradığı için üssü yeniden açma yoluna gidilmedi.

Pinatubo Yanardağından çıkan kül ve duman bulutunun içerdiği malzeme miktarı, 1982'de püsküren El Chichón Yanardağındaki düzeyin iki katını buluyordu. Bu nedenle Pinatubo'nun 20. yüzyılın en büyük püskürmesine sahne olduğu söylenebilir. Yanardağ 14-16 Haziran'daki şiddetli patlamaların ardından yavaş yavaş sakinleşerek durdu.

Pinay, Antoine (d. 30 Aralık 1891, Saint-Symphorien-sur-Coise, Fransa), Fransa'da Bağımsız Cumhuriyetçilerin önderi. 1952'de kısa bir süre başbakanlık yapmıştır.

1929'da Saint-Chamond belediye başkanlığına seçildi ve bu görevi 1977'de emekli olana değin sürdürdü. 1936-38 arasında Temsilciler Meclisi üyeliği, 1938-40 arasında senatörlük yaptı. II. Dünya Savaşı sırasında Pétain'i destekledi ve hükümetinde görev aldı. Savaştan sonra yeniden Ulusal Meclis'e seçildi. 1956'dan 1958'e değin mecliste Bağımsızların başkanlığını yürüttü. Bu dönemde çeşitli kabinelerde görev alan Pinay 1949'da devlet bakanlığı, 1950-52 arasında bayındırlık bakanlığı, 1955-56 arasında dışişleri bakanlığı ve kısa bir süre de (mart-aralık 1952) başbakanlık yaptı. 1958'de Charles de Gaulle'ün yeniden iktidara gelmesine yardımcı oldu. Yeni hükümette maliye bakanı (1958-59, 1960) olarak görev alan Pinay sanayinin gerilemesi pahasına enflasyonu dizginlemeye yönelik bir politika izledi. 1964'ten 1973'e değin Rhône-Alpes'de bölgesel iktisadi kalkınma programının başkanlığını üstlendi. 1973-74 yıllarında Fransa'nın ilk *médiateur*'ü (kamu görevlilerinin işlem ve davranışlarının yasalara uygun olup olmadığını araştıran denetçi) olarak görev yaptı.

Pincus, Gregory (Goodwin) (d. 9 Nisan 1903, Woodbine, New Jersey - ö. 22 Ağustos 1967, Boston, Massachusetts, ABD), steroitlerin döllenme karşıtı nitelikleri üzerindeki çalışmaları ilk etkin doğum kontrol haplarının geliştirilmesini sağlayan ABD'li endokrinoloji bilgini.

Pincus, Cornel ve Harvard üniversitelerinde öğrenim gördü ve doktora çalışmasını 1927'de tamamladı. Ayrıca İngiltere ve Almanya'da da incelemelerde bulundu. Harvard'da (1931-38), Worcester'daki Clark Üniversitesi'nde (1938-45), Medford'daki Tufts Tıp Okulu'nda (1946-50) ve Boston Üniversitesi'nde (1950-67) öğretim üyeliği yaptı.

1944'te Pincus ve Hudson Hoagland, Worcester Deneysel Biyoloji Vakfı'nı kurdular. Bu kurum steroit hormonlarıyla memelilerin üremesine ilişkin incelemelerin önemli bir merkezi haline geldi. Margaret Sanger, Pincus'un çalışmalarını teşvik etti ve 1951'de Pincus ve çalışma arkadaşları birleştirilmiş hormonlar ve gebeliğin önlenmesi üzerine çalışmalara başladı. Laboratuvar hayvanlarında yumurtlamanın ketlenmesinin gebeliğin önlenmesinde etkin bir araç olduğunu saptadılar ve kadınlar için ağızdan alınan bir gebelik önleyici ilacı yetkinleştirmek üzere çalışmalara başladılar.

Pincus'un yayınları arasında *The Eggs of Mammals* (1936; Memelilerin Yumurtaları) ve *The Control of Fertility* (1965; Doğurganlığın Denetimi) vardır. Ayrıca hormonların özellikleri üzerine monografiler de yayımlamıştır.

Pindar, Peter, asıl adı JOHN WOLCOT (v. 9 Mayıs 1738, Dodbrooke, Devonshire - ö. 14 Ocak 1819, Londra, İngiltere), İngiliz yazar. 1778-1817 arasında yazdığı, toplum, siyaset ve önemli kişilerle ilgili yergili şiirleri ve manzum yorumlarıyla tanınır. III. George'u şiddetle yerdiği *The Lousiad, an Heroi-Comic Poem* (1785-95; Lousiad, Komik Bir Kahramanlık Şiiri), *Ode Upon Ode or a Peep at St. James's or New Year's Day* (1787; Od Üstüne Od ya da Aziz Yakub ya da Yılbaşı Gününe Gizli Bir Bakış) ve *The Royal Visit to Exeter* (1795; Exeter'e Kraliyet Ziyareti) önemli yapıtlarıdır. Hedef aldığı öbür kişiler arasında, *The Life of Samuel Johnson, LL.D.* (1791, 2 cilt; Samuel Johnson'ın Yaşamı) adlı yapıtın yazarı James Boswell ve ressam Benjamin West sayılabilir. Resim sanatıyla ilgili sınırlı bilgisi olan Pindar özellikle ressamlara yönelik yergilerinde büyük başarı gösterdi ve *Lyric Odes to the Royal Academicians* (1782-85; Kraliyet Akademisi Üyelerine Lirik Odlar) adlı yapıtıyla ünlendi.

Aberdeen'de tıp öğrenimi gördükten sonra, 1767'de valinin özel hekimi olarak Jamaika'ya gitti. 1769'da papaz olduysa da, sonradan kiliseden ayrıldı. 1772'de İngiltere'ye döndü. Cornwall'da hekimlik yaptıktan sonra 1781'de Londra'ya yerleşti. Kör olmasına karşın, ömrünün sonuna değin yazmayı sürdürerek 70'i aşkın yergi yapıtı ve pek çok şiir yazdı. Vasiyeti üzerine, 17. yüzyıl yergi yazarlarından Samuel Butler'ın Londra'daki St. Paul's Covent Garden'da bulunan mezarının yanına gömüldü.

Pindariler, eskiden Hindistan'da orduların peşinde yağmacılık eden başıbozuk atlılar. Terimin kökeni büyük olasılıkla Maratha dilinde "ot yığını" ve "el koyan" anlamına gelen iki sözcükten gelir.

Pindariler, 17. yüzyıl sonlarında Babürlü topraklarına akınlar düzenleyen Maratha birliklerinin peşine takılmaya başladılar. Babürlülerin 18. yüzyılda çökmesinden sonra kendi aralarında gruplar oluşturarak önde gelen Maratha şeflerine bağlandılar. Bu şeflerin de zayıf düşmesi üzerine, başlarına buyruk bir yapı kazandılar ve Hindistan'ın orta kesimindeki üslerinden baskınlara giriştiler. Önderlerinin çoğu Müslüman olan bu Pindari çeteleri her sınıftan insanı kapsıyordu.

İngilizlerin 1803-04 harekâtıyla Maratha askeri gücünü kırmasından sonra merkezlerini Malva'ya taşıyan Pindariler, Gvalior ve İndur yöneticilerinin örtülü koruması altına girdiler. Gucerat'ı (1808-09), Mirzapur'u (1812) yağmaladılar. 1814'te sayıları 25-30 bin atlıya ulaştı.

Pindari baskınları karşısında İngilizler Pindari Savaşı ya da III. Maratha Savaşı olarak bilinen seferi düzenlediler (1817-18). Bundan sonra Pindariler dağıldı.

Pindaros (d. İÖ 518/522, Kynoskephalai, Boiotia - ö. İÖ 446'dan sonra [y. 438?], Argos, Yunanistan), Eski Yunan'ın en büyük lirik şairi. Pythia, İsthmia, Nemeia ve Olimpiyat oyunlarında galip gelen sporcuların onuruna yazılan *epinikion*(*) adlı od türünün ustasıdır.

Soylu bir aileden, olasılıkla da Spartalı Aigidlerden geliyordu. İlk müzik eğitimini, usta bir flütçü olan amcası Skopelinos Pindaros'tan aldı. Doğup büyüdüğü Boiotia'nın o dönemde bir şaire vaat edecek çok az şeyi olduğundan, öğrenimini tamamlamak için Thebai'den ayrıldı ve Atina'ya gitti. Orada, koral şarkılar yazan Alkman ve Stesikhoros gibi eski şairlerle Keoslu Simonides ve Hermioneli Lasos gibi kendinden daha yaşlı çağdaşlarının yapıtlarını, Homeros'u ve kendisi gibi Boiotialı olan Hesiodos'u incelemiş olmalıdır. Ayrıca, lirik *dithyrambos*(*) şarkılarının doğum yeri olan ve tragedyanın yeni yeni gelişmeye başladığı bu kentte, koral şiir tekniği konusunda kapsamlı bir eğitim gördüğü ve İÖ 5. yüzyılda Atina'nın düşünce ve müzik yaşamının önde gelen adlarından olan Damon'un öğretmeni Agathokles'ten müzik dersleri aldığı sanılmaktadır.

Antik Çağda Pindaros'un, hemen her tür koral şiiri içeren 17 kitabı olduğu biliniyordu. *Epinikion* kitaplarından ise yalnızca dördü, İS 2. yüzyılda ders kitabı olarak okutuldukları için günümüze ulaşabilmiştir.

Bunlar dışında, yapıtlarından kalan çeşitli bölümler ve son yıllarda bulunan papirüs yazmaları, Pindaros'un yapıtlarının, özellikle de dinsel koro şiirleri *paian*(*) ve *dithyrambos*'larının daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Ama eldeki bilgiler, *epiniklon*'larının Pindaros'un başyapıtları olduğunu göstermektedir. Toplam sayıları 44 olan ve 1513'te Aldo Manuzio tarafından dört kitaplık *Epinikia*'da toplanan bu odlar, konu aldıkları yarışmaların adlarına göre *Olympionikai* (Olympia Odları), *Pythionikai* (Pythia Odları), *Nemeonikai* (Nemeia Odları) ve *Isthmionikai* (İsthmia Odları) olarak adlandırılır. Yarışmalarda ödül kazananların başarılarını bir koral şarkı ve dans eşliğinde kutlayan bu yapıtlardan günümüze ulaşan en eski örnek, İÖ 498'e tarihlendirilen 10. Pythia Odu'dur ve Pindaros'un belli bir ustalığa ulaşmış olduğunu gösterir.

Pythia Oyunları'nın yapıldığı yıllarda doğan Pindaros gençliğinden beri Delphoi'de Apollon'un kehanet merkezinin rahipleriyle yakın ilişki içinde bulunmuştu. İlk şiirlerinden günümüze hemen hiçbir şey kalmamışsa da, Boiotia dışında ünlenmesini sağlayan yapıtları büyük olasılıkla tanrılara adadığı ilahilerdi. İlk *epinikion*'larını ise, Tesalya'daki Aleuaslar (10. Pythia Odu; İÖ 498); Atinalı Alkmaionlar (7. Pythia Odu; İÖ 486) Lokroi Epizephyrioili Agesidamos (11. Olympia Odu; İÖ 484) ve hepsinden önemlisi Aigina Adasında oturan Aiakidler (İÖ 490 tarihli 6. Paian ile başlayıp 7. Nemeia Odu'yla süren dizi) gibi soylular için yazmıştı. Yavaş yavaş ama giderek artan bir ün kazanmış, Akragaslı tiran Theron'un kardeşi Ksenokrates Pythia'da atlı araba yarışını kazandığında yazdığı odlar (6. ve 12. Pythia odları; İÖ 490) sayesinde Theron'un sarayıyla ilişki kurmuş, böylece üne giden yolda önemli bir adım atmıştı. Ama Yunanistan'ın Persler tarafından istila edilmesi, Pindaros'u zor durumda bıraktı: Isparta ve Atinalıların kahramanca direnişini takdir etmekle birlikte, her şeye karşın Pers yanlısı bir politika izleyen ülkesi Boiotia'ya bağlı kalışı, bir süre gözden düşmesine yol açtı. Kendini yeniden kanıtlaması, birkaç yılını aldı. Akragaslı Theron ve Syrakusalı I. Hieron'la iyi ilişkileri sayesinde yeniden bütün Yunan dünyasında adını duyurdu. Büyük İskender ve Kyreneli Arkesilaos'u öven odlar yazdı. Ama Simonides ve Bakhylides gibi rakiplerinin tersine, konumunun gerektirdiği diplomatik incelikten yoksundu. Örneğin, İÖ 468'de Olympia'daki araba yarışlarını kazanan Hieron onuruna şiiri Bakhylides yazdı. İÖ 460'tı da Pindaros, Arkesilaos'un Olympia'daki başarısını kutlamaya çağrılmadı. Gene de bu yıllarda Pindaros'tan çok sayıda şiir isteniyor, ustalığı her geçen gün giderek daha çok övgü topluyordu. Atina'yı övdüğü bir şiiriyle de Atina'da özel olarak onurlandırılmıştı.

Sonraki 10 yılda Yunanistan'ın iç kesimlerinin Atina egemenliğine geçişi, Delphoi'nin Phokaialıların denetimine geçişiyle aynı döneme rastlar. Pindaros, bu dönemde çok az şiir yazdı. Gene de Thebai zaferlerini (1. ve 7. İsthmia odları) ve bağımsızlıklarını yitirmek üzere olsalar da Aiakidlerin başarılarını (5. ve 6. İsthmia odları; 3-8. Nemeia odları) kutlamayı sürdürdü. Bilinen son şiiri de (8. Pythia Odu) Aiakidlerin başarılarıyla ilgiliydi. Bilindiği kadarıyla, İÖ 446'dan sonra şiir yazmadı.

Pindaros, Simonides'in gerçekçilik ve mizah öğeleri katarak zenginleştirdiği ve görece basit bir kutlama şiirine dönüştürdüğü *epinikion* biçimini bir dinsel ilahi düzeyine yükseltmişti. Şiirin tonunu, onuruna şenlik düzenlenen tanrıya övgü ve tapınma belirliyor, tanrıya şükranın belirtildiği bölüm şiirin ayrılmaz bir parçasını oluşturuyordu. Şiirin ikinci temel öğesi mitostu; kısa ve çarpıcı görsel sahnelerle izlenimci bir biçimde ele alınıyor ve günün başarılarını geçmişin görkemiyle birleştirerek geçici zafer anına yeni bir boyut kazandırması amaçlanıyordu. Bu şiirlerin üçüncü öğesi ise, ahlak dersleri içeren özdeyişlere yer vermesiydi; Pindaros başarı karşısında gurura kapılmanın zararlarını son derece güzel dizelerle dile getirmişti. Şiirin duygusunu ise, en iyi anlatımını savaşta bulan, ama üstün fizik ve ahlak özelliklerinin belirlenmesini sağlayan spor karşılaşmalarında da ortaya konan kendine güven, rekabet ve önderlik gibi soylu idealler belirliyordu. Pindaros bu şiirlerde çok çeşitli ölçüler kullanmış, en güç teknikleri bile büyük bir ustalıkla uygulamıştı. Boiotia lehçesinden çok az öğe barındıran seçmeci bir edebi dil, çok zengin, şiirsel ve oldukça kişisel bir sözcük dağarcığı kullanmıştı. Geleceğe ilişkin kehanetlerle dolu kapalı üslubu da, Delphoi'nin etkisini yansıtıyordu.

Pindaros, Yunan koral şarkıları geleneğini doruğuna ulaştıran kişidir. İlk örneklerini Stesikhoros'un (İÖ 7-6. yy) verdiği üçlü yapıya (strofik dizeleri aynı ölçüyle yazılmış strofik olmayan dizelerin izlediği ve farklı bir ölçüyle yazılmış *epodos* adlı bir dizeyle son bulan od düzeni) yetkin bir biçim kazandırmış, sonradan Pindaros Odu adı verilen od türüyle birçok Batılı şairi, özellikle de İngiliz romantik şairlerini etkilemiştir. Odlarına eşlik etmek üzere bestelediği müzikleri günümüze ulaşamadığından, Pindaros odların müziksel havasını, koronun yapısını (kaç kişiden oluştuğunu, hangi seslerin bulunduğunu, koro üyelerinin dans ederek mi, yoksa ayakta durarak mı şarkı söylediklerini) kestirmek ve şiirin arka planını oluşturan kutlamayı canlandırmak olanaksızdır. Gene de eldeki veriler, Pindaros'un bu odlar sayesinde, gerilemekte olan aristokrat değerleri yeniden canlandırdığını ve koral şiir geleneğinin gelişmekte olan tragedya karşısındaki bağımsızlığını korumasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Pindos Dağları, Yunanca OROSEIRÁ PÍNDHU, Yunanistan anakarasının belkemiğini oluşturan dağ sırası. Arnavutluk'tan başlayarak Peloponnesos (Mora) Yarımadasının kuzeyine kadar, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanır.

Antik Çağda, Pindos adı yalnızca Tesalya'nın batısındaki Arakynthos (Zygós) Geçidinin güneyinde kalan sıradağlar için kullanılırdı. Günümüzde bazı bilim adamları Pindos'un Arnavutluk'un içlerine kadar uzandığı ve Tymphrestos (Timfristós) Masifi ile Amphissa'nın kuzeyindeki Gióna Masifini de içine aldığını kabul ederler. Dağların en yüksek noktası Arnavutluk sınırı yakınındaki Smólikas Masifidir (2.637 m). Birbirlerinden enine vadilerle ayrılan bir dizi küçük sıradan oluşan Pindos Dağlarında az sayıda geçit vardır. Bunların en önemlilerinden biri Epir'den (Epeiros) Tesalya'ya giden yolun geçtiği tarihsel Métsovo'dur (Katára Geçidi; 1.678 m).

Pindos dağ sırasının güneyinde kalan Tymphrestos Dağları, Yunanistan
Anthony J. Huxley-EB Inc.

Dağların Karpenision'un kuzeydoğusunda kalan güney uzantıları genellikle Tymphrestos Dağları olarak adlandırılır. Arnavutluk sınırı ile Karpenision arasında Grámmos, Vóion, Tímfi, Smólikas, Lingos, Lákmos (Peristéri'de 2.295 m'ye ulaşır) ve Athamánon (Tzumérka'da 2.430 m'ye ulaşır) masifleri yer alır.

Meşe, göknar, kayın ve çam ormanlarıyla kaplı olan Pindos Dağları batıdan gelen hava cephelerine engel oluşturarak doğudaki Selanik Ovasının yağmur almasını önler. Kışın karla kaplanan dağlar bol yağış alır. Dağların batı yamaçlarından Akheloos ve Mégdhove, doğu yamaçlarından da Piniós ve Aliakmon ırmakları doğar.

Pinel, Philippe (d. 20 Nisan 1745, Saint-André, Tarn - ö. 25 Ekim 1826, Paris, Fransa), akıl hastalarının insanca koşullarda tedavi edilmesine öncülük etmiş, çağdaş psikiyatrinin kurucularından sayılan hekim.

Bir süre Toulouse'daki İlahiyat Fakültesi'nde okuduktan sonra tıp öğrenimine yöneldi. 1773'te Toulouse'da Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Bir yıl sonra gittiği Montpellier'de dört yıl boyunca tıp okulları ve hastanelerde çalıştı. 1784'te yayımlamaya başladığı *Gazette de santé*'de özellikle koruyucu hekimlik ve ruh sağlığı konularında yazılar yazdı. 1793'te hekim olarak çalışmaya başladığı Bicêtre Düşkünlerevi'nde akıl hastalıklarının tedavisi konusundaki düşüncelerini uygulamaya başlayarak zincire vurulmuş hastaları çözdürdü. 1795'te Salpêtrière Hastanesi'nin başhekimliğine getirildi ve yaşamının sonuna değin bu görevi sürdürdü. 1804'te Fransız Bilimler Akademisi'ne, 1820'de Fransız Tıp Akademisi'ne seçildi.

Psikiyatrinin kurucularından kabul edilmekle birlikte, *Nosographie philosophique* (1798; Hastalıkların Felsefi Yönden Sınıflandırılması) adlı yapıtında ortaya koyduğu sınıflandırma, döneminde iç hastalıkları konusunda yetkin bir uzman olarak tanınmasına yol açtı. Bu yapıtta hastalıkları hummalar, iltihaplar, kanamalar, nevrozlar ve organik lezyonlara bağlı hastalıklar olmak üzere başlıca beş sınıfta toplamıştı. Çeşitli ilaçların yararını değerlendirmek üzere bir dizi deney yaptı; bunların sonucunda yalnız 100 kadar bitkisel ve kimyasal bileşiği kapsayan bir farmakope hazırladı. Döneminde uygulanan tedavi yöntemlerinin (örn. hacamat, lavman) çoğuna karşı çıktı, kinin ve afyon gibi ilaçları kullanmaktan kaçındı. 1799'da Salpêtrière'de kurduğu klinikte Paris'teki ilk aşılama uygulamasını başlattı (1800).

Psikiyatri alanındaki çalışmalarıyla tımarhanelerin gerçek bir hastane haline gelmesini sağladı. Akıl hastalarının tedavisinde yenilikler getirmekle kalmayıp, psikiyatrinin bağımsız bir tıp dalı olarak yerleşmesine de öncülük etti. O zamana değin ruh hastalıkları için geçerli olan sınıflandırmayı (mani, melankoli, bunama ve zekâ geriliği) korumakla birlikte, maniyi deliryumdan ayırdı; dönemsel mani, melankoli ve hastalık

hastalığı (hipokondri) arasındaki ilişkiyi tanımlayarak melankolide hastanın intihar girişiminde bulunabileceğine dikkati çekti. İnsancıl amaçlarla hastanın yaşamına son verilebileceğinden söz etti. Ruh hastalığının nedenlerini araştırırken büyücülük ya da şeytanın ruhu ele geçirmesi gibi kavramları yadsıdı. Bu hastalıkların tedavisinde sevecen, anlayışlı ve iyi niyetli bir yaklaşım önerdi. Hastane çalışanlarının özel bir eğitimden geçmesi gerektiğini, akıl hastalıklarının özel kurumlarda ele alınmasını savundu. *Le Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale, ou la manie* (1801; Akıl Hastalıkları ya da Mani Üzerine Tıbbi Felsefi Bir İnceleme) adlı ikinci bir önemli yapıtı daha vardır.

pinen, izoprenoitler sınıfından, renksiz sıvı hidrokarbon. Molekül formülü $C_{10}H_{16}$ olan bu bileşiğin iki izomeri vardır: α-pinen ve β-pinen. Çam ağaçlarından çıkanları uçucu yağların başlıca bileşenleri olan bu iki izomer doğada çoğunlukla birlikte bulunur ve kolon kromatografisi yöntemiyle birbirinden ayrılır. α ve β-pinen genellikle kimyasal hammadde olarak kullanılır.

Sülfat yöntemiyle kâğıt üretimi sırasında yan ürün olarak elde edilen terebentin başlıca α-pinen kaynağıdır. Genellikle yüzde 90-95'lik saflıkta satışa sunulan α-pinen ticarette en çok kamfene dönüştürülerek değerlendirilir. Kamfenin klorlanmasıyla bir böcek ilacı olan toksafen, asetik asitle tepkimesiyle de çam yaprağını andıran kokusu nedeniyle parfümlerde ve yapay kâfur üretiminde aramadde olarak kullanılan izobornil asetat üretilir.

Pinero, Sir Arthur Wing (d. 24 Mayıs 1855, Londra - ö. 23 Kasım 1934, Londra, İngiltere), İngiltere'de geç Victoria dönemi ile Edward döneminin önde gelen oyun yazarı. Kusursuz olay örgüsüne ve rastlantı öğesinin başarıyla kullanılmasına dayalı, edebi değeri yüksek oyunlarında "toplumsal" konuları işlemiş, geniş ilgi uyandıran bir tiyatronun gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Portekiz Yahudisi asıllı bir İngiliz ailesinin oğluydu. On dokuz yaşındayken hukuk öğrenimini yarıda bırakarak oyunculuğa başladı. Henry Irwing'in yönettiği önde gelen bir İngiliz tiyatro topluluğunda yaşlı adam rollerine çıktı. İlk oyunu *£ 200 A Year* (Yılda 200 Sterlin) 1877'de sahnelendi. *The Magistrate* (1885; Yüksek Görevli), *The Schoolmistress* (1886; Öğretmen Hanım) ve *Dandy Dick* (1887) gibi en başarılı farslarını Londra'daki Kraliyet Saray Tiyatrosu için yazdı. Aynı zamanda, hem Fransızcadan *The Iron Master* (1884; Demirci Ustası) ve *Mayfair* (1885) gibi oyun uyarlamaları yaparak ciddi tiyatro alanında çalışmalar yürüttü, hem de *The Squire* (1881) ve *Sweet Lavender* (1888; Tatlı Lavanta) gibi oyunlarında kendine özgü duyarlılıkları işledi. *The Profligate* (1889; Edepsiz) ve *The Second Mrs. Tanqueray* (1893; İkinci Bayan Tanqueray) adlı oyunlarıyla ününü pekiştirdi. Toplumsal konumlarını değiştirmek için mücadele eden kadınları konu alan bu oyunlarında kadın oyunculara önemli roller vermekle kalmadı, kadın haklarını destekleyen bir yaklaşımı da benimsedi. Bu temaları sonraki oyunlarında da işlemeyi sürdürdü. Kraliyet Saray Tiyatrosu için yazdığı daha hafif üsluptaki *Trelawny of the "Wells"*de (1898'de sahnelendi) 1860'ların eski çizgisini izleyen bir tiyatro topluluğunu betimledi. *The Gay Lord Quex* (1899) adlı oyunu ise düşkün, ama gösterişli bir tiyatrocu üzerineydi. 1909'da "sir" unvanı aldı.

Pinetown, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, Natal yönetim bölgesinde kent. Kuzeybatıdaki Durban'a bitişik tepelerde, 305-395 m yükseklikte yer alır. Temelleri 1847'de atılan yerleşmeye sonradan Natal valisi (1873-75) Sir Benjamin Pine'ın adı verildi. 1948'de kent statüsü kazandı. Günümüzde deri eşya, oluklu mukavva, beton, kontrplak ve alüminyum ürünleri üreten önemli bir sanayi merkezidir. Nüfusun büyük bölümü çalışmak üzere her gün Durban'a gidip gelir. Kentte yaşayan önemli bir Hintli azınlık da vardır. Pinetown, Pietermaritzburg'a giden ulusal kara ve demir yolunun üzerindedir. Nüfus (1983 tah.) belediye, 86.000.

Ping Di, Wade-Giles yazımında P'ING TI (ö. İÖ 8 - İS 8), Batı (Eski) Han hanedanının son imparatoru.

İÖ 1'de güçlü bakan Wang Mang tarafından tahta çıkarıldı. Beş yıl sonra da Wang'ın kızıyla evlendi. Elde kanıt olmamakla birlikte, kayınpederi tarafından zehirlendiği öne sürülür. Ping Di'nin ölümünden sonra henüz çocuk yaştaki yeni imparatorun naipliğini üstlenen Wang, İS 9'da tahta çıkarak Xin hanedanının (İS 9-25) ilk imparatoru oldu.

ping-pong *bak.* masa tenisi

pingo, permafrost bölgelerde, yeraltı sularının donmasıyla oluşan hidrostatik basıncın donmuş toprak katmanını yukarı itmesi sonucunda ortaya çıkan kubbe biçimli tepe. Pingoların yüksekliği 90 m'ye kadar çıkabilir; çoğunlukla dairesel ya da oval biçimlidirler ve çapları 800 m kadardır. Yapının içi püskürmüş buzdan oluşur. Günümüzde pingolara tundra bölgelerinde, 65°-75° kuzey enlemleri arasında rastlanır. Yapının üst bölümünün göçmesi durumunda, içindeki buz kütlesi açığa çıkarak eriyebilir ve bunun sonucunda ortaya küçük bir krater ve göl çıkabilir.

Pleyistosen Bölüm (y. 2,5 milyon - 10 bin yıl önce) buz örtülerinin kenarlarında oluşmuş pingolardan bazıları günümüze kadar gelmiştir. Bu yapılar özgün koşullar altında oluştuklarından, iklim değişikliklerine ilişkin iyi birer göstergedir.

P'ingtung, Tayvan'ın en güneyinde il (*hsien*). Yüzölçümü 2.776 km²'dir. Kuzeybatıda Kao-hsiung, kuzeydoğuda T'aitung illeri, güneybatıda Luzon Boğazıyla çevrilidir. Güneydoğusunda Hsiatan, Kaop'ing ve Wulo ırmaklarının doğduğu Chung-yang Dağları (700-3.000 m) uzanır. Kuzeybatıdaki sulanan, alüvyonlu kıyı ovalarında şekerkamışı, çeltik, tatlıpatates, tütün, muz ve ananas yetiştirilir. Tayvan şeker sanayisinin merkezi olan ilde metal eşya, makine, kimyasal madde, alkollü içki ve konserve gıda da üretilir. Yönetim merkezi P'ingtung'da büyük bir askeri üs vardır. Hengch'un'daki tropik ağaçların yetiştirildiği 40 hektarlık park Asya'nın güneydoğusundaki en büyük deneme ormanlarından biridir. Hengch'un Yarımadasındaki (*pantao*) 49 km²'lik bir alan Tayvan'ın güneyindeki en büyük ormanlık tatil bölgesi olarak geliştirilmektedir. Asya'nın güneydoğu kıyılarındaki en büyük fenerlerden biri olan Oluan Pi Feneri (1882) güneydedir. Nüfus (1992 tah.) 897.328.

P'ingtung, AKOW (1920'ye değin) olarak da bilinir, Tayvan'ın güneybatısında belediye (*shih*) ve P'ingtung ilinin (*hsien*) merkezi kent. İlin batı kesimindeki ovanın güneyinde, Kao-hsiung kentinin 21 km kuzeydoğusunda, Kao-p'ing Irmağının (*hsi*) batısında yer alır. 18. yüzyılın başında kurulmuştur. Şekerkamışı, pirinç, muz, tütün ve meyve üretilen bir tarım bölgesinde bulunan kent Tayvan'ın önde gelen şeker sanayisi merkezlerindendir. Tayvan Taşra Tarım Enstitüsü'nün (1954) merkezi olan P'ingtung'da öğretmen, farmakoloji, hemşirelik ve teknoloji yüksekokulları da vardır. Nüfus (1991 tah.) 210.801.

Pingxiang, Wade-Giles yazımında P'ING-HSIANG. Çin'de, Jiangxi yönetim bölgesinin (*sheng*) batısında kent ve yöre düzeyinde belediye (*shi*). Hunan yönetim bölgesi sınırında, Wugong Dağlarının (*shan*) orta kesiminde, Lu Irmağının (*shui*) yukarı çığırında yer alır. Hunan yönetim bölgesindeki Changsha'yı Jiangxi yönetim bölgesindeki Nanchang'a bağlayan tarihsel anayolun üzerindedir.

İS 267'de kurulan Pingxiang ili genellikle Yuanzhou'ya (bugün Yichun) bağlı olarak varlığını korudu. Kısa bir dönem için (1295-1367) bağımsız bir yöre oldu. Hubei yönetim bölgesindeki Hanyang Demir İşletmeleri'nde çalışan Alman uzmanların 19. yüzyılın sonunda yöredeki zengin kömür yataklarını keşfetmeleriyle önem kazandı. 1903-05 arasında kömürü taşımak için bir demiryolu hattı inşa edildi ve kentte kok fırınları açıldı. Ama I. Dünya Savaşı'ndan sonra demir talebinin düşmesi demir işletmelerinin önce üretimi azaltmasına, sonra da kapanmasına yol açtı. Bunun sonucunda Pingxiang'dan çıkarılan kömüre olan talep büyük ölçüde düştü ve madenler 1925-26 yıllarında bir süre kapalı kaldı. 1930'larda, üretimdeki patlama döneminin ancak yüzde 20'si kadar kömür üretiliyordu.

Uzun süre bakım görmeyen ve II. Dünya Savaşı'nda hasar gören madenler 1950'lerde yenilendi ve Pingxiang 1970'lerde yeniden büyük bir madencilik merkezi durumuna geldi. 1950'lerin sonunda kentte pik ve külçe demir üreten büyük bir demir-çelik sanayisi kuruldu. Kentte günümüzde seramik üreten tesisler de vardır. Pingxiang, Nanchang'dan Changsha'ya giden ana demiryolunun üzerindedir. Nüfus (1990) 425.579.

Pink Floyd, İngiliz *rock* topluluğu. 1966'da Syd Barrett (vokal, gitar), Roger Waters (bas), Richard Wright (klavyeli çalgılar) ve Nick Mason'ın (davul) kurduğu topluluk, adını *blues* müzikçileri Pink Anderson ve Floyd Council'dan almıştır.

Topluluk 1966'da *underground* kulüplerinde çalmaya başladı ve 1967'de ilk 45'likleri *Arnold Layne*'i çıkardı. *Piper at the Gates of Dawn* (1967) adlı albümleri, sözlerini Barrett'in yazdığı çocuksu imgelerle dolu şarkılardan oluşuyordu. 1968'de uyuşturucu alışkanlığı nedeniyle topluluktan ayrılan Syd Barrett'in yerini David Gilmour aldı.

A Saucerful of Secrets (1968) adlı albümle birlikte topluluğun müziğine Roger Waters damgasını vurmaya başladı. Ses ve ışığın etkili biçimde kullanıldığı topluluk konserleri büyük ilgi uyandırdı. Topluluk 1973'te *The Dark Side of the Moon*'u çıkardı. Ölümle korkunun yol açtığı ruhsal çöküntü, yalnızlık ve duygusal yoksullaşma gibi temaları işleyen albüm, *rock* tarihinin listelerde en uzun süre kalan yapıtı oldu. Waters'ın bu albümde iyice belirginleşen karamsarlığı, aynı zamanda Barrett'in romantizmine tepki niteliği de taşıyordu.

Topluluk büyük bir satış başarısına ulaşan *Wish You Were Here*'in (1975) ardından *Animals* (1977) adlı albümünü çıkardı. Ama *The Dark Side of the Moon*'dan sonra en

büyük başarısını, Pinky adlı bir gencin öyküsü temelinde iletişimsizlik ve yalnızlık gibi temaları işleyen *The Wall*'la (1979) elde etti. 1982'de Alan Parker'ın gerçekleştirdiği *Pink Floyd-The Wall* (1982; *Duvar*) filminde Pinky'yi Bob Geldof(*) canlandırdı. *The Final Cut* (1983) adlı albümden sonra Roger Waters topluluktan ayrıldı ve solo çalışmalara yöneldi. Mahkeme kararıyla Pink Floyd adını kullanma hakkını kazanan Wright, Gilmour ve Mason ise 1987'de *A Momentary Lapse of Reason* adlı yeni bir albüm çıkardı.

Pinkerton, Allan (d. 25 Ağustos 1819, Glasgow, İskoçya - ö. 1 Temmuz 1884, Chicago, ABD), ABD'de ünlü bir özel dedektiflik bürosu kuran dedektif.

Babası komiser yardımcısıydı. Bir fıçıcının yanına çırak girdi. 1842'de ABD'ye göç ederek Chicago'ya yerleşti. Ertesi yıl yakındaki Kane ilinin Dundee kentine taşınarak bir fıçıcı dükkânı açtı. Bir gün ıssız bir adada ağaç keserken bir kalpazan çetesini ortaya çıkardı ve yakalattı. Bu ve benzeri başarılarından sonra 1846'da Kane, ardından da Cook ilinin şerif yardımcılığına getirildi.

1850'de Chicago polis örgütünden ayrılarak demiryolu soygunlarını araştıran özel Pinkerton Ulusal Dedektiflik Bürosu'nu açtı. Kısa zamanda çok tanındı. Başarıları arasında 1866'da 700 bin dolarlık Adams Express Company soygununun elebaşlarının yakalanması ve Şubat 1861'de Baltimore'da yeni Başkan Lincoln'a karşı bir suikast planının ortaya çıkarılması vardır. İç Savaş sırasında Birlik için E. J. Allen adıyla çalışan Pinkerton, 1861'de Güney eyaletlerinden askeri bilgi almak amacıyla kurulan bir örgütü yönetti.

İç Savaş'tan sonra yeniden kendi dedektiflik bürosunun başına geçti. 1877 grevlerinde işçi sendikalarına karşı katı tutumu yüzünden Pinkerton Bürosu işçi çevrelerinin sert eleştirilerine uğradıysa da, Pinkerton sendikalarla mücadele ederek işçilere yardım ettiğini öne sürdü. *The Molly Maguires and the Detectives* (1877), Lincoln'ın 1861 Washington yolculuğunu anlattığı *The Spy of the Rebellion* (1883; Ayaklanma Casusu) ve *Thirty Years a Detective* (1884; Otuz Yıllık Dedektif) gibi kitaplar yayımladı.

Pinnipedia (yüzgeçayaklılar), foklar ve morsu içeren memeli takımı. Bu takımın yaşayan türlerinden foklar(*) *Phocidae* ve *Otariidae* familyalarını, mors(*) *Odobenidae* familyasını oluşturur.

Pinochet (Ugarte), Augusto (d. 25 Kasım 1915, Valparaiso, Şili), Şili'de 11 Eylül 1973'te Başkan Salvador Allende'yi devirerek iktidarı ele geçiren askeri cuntanın lideri. 1990'a değin ülkeyi yönetmiştir.

1936'da Santiago'daki askeri akademiyi bitirdi. 1970'te tümgeneral oldu. 1973'te, darbeden 18 gün önce Allende tarafından genelkurmay başkanlığına atandı. Allende darbe sırasında başkanlık sarayına saldıran askerlerle çatışırken öldürüldü. Yönetimi ele geçiren Pinochet demokrat ve sosyalist muhalefeti ezmek üzere harekete geçti. Siyasal partileri kapattı, anayasayı yürürlükten kaldırdı ve üç yıl içinde yaklaşık 130 bin kişiyi tutuklattı. Haziran 1974'te cuntanın öteki üyelerini birer danışman konumuna indirerek bütün iktidarı kendi elinde topladı. Aralıkta da devlet başkanlığını üstlendi. Bu arada muhalefete yönelttiği sert baskı uygulamaları uluslararası kamuoyunda yoğun tepkilere yol açtı. Allende yönetiminin son savunma bakanı olan Orlando Letelier ise büyük olasılıkla onun emriyle Eylül 1976'da Washington, D.C.'de öldürüldü.

Pinochet, Allende hükümetinin ekonomi politikalarına son vererek ekonomik alanda liberal bir çizgi izlemeye başladı. Ülke ekonomisini uluslararası rekabete açtı. Uygulanan politikalar sonucunda ücretlilerin geliri büyük ölçüde geriledi. Bu arada uygulanan sıkı para politikasıyla enflasyon oranı belli ölçüde düşürüldü.

Pinochet 1978'de baskı altında yapılan bir plebisitte seçmenlerin yüzde 75'inin oylarını aldı. Yeni anayasanın 1980'deki halkoylamasında onaylanarak Mart 1981'de yürürlüğe girmesinin ardından da sekiz yıllık bir dönem için devlet başkanlığını üstlendi. Ayrıca ikinci kez seçilebilme hakkını saklı tuttu.

Pinochet yönetimine karşı zamanla güçlenen muhalefet, özellikle 1982-83 yıllarındaki ekonomik bunalımın ardından açık eylemler düzenlemeye başladı. Demokrasiye daha kısa sürede dönmek istemiyle gerçekleştirilen bir dizi kitle gösterisi Pinochet'nin konumunu sarstı. Pinochet gittikçe genişleyen bu protesto eylemleri ve 1984'teki gerilla saldırılarının ardından sıkıyönetim ilan etti. Eylül 1986'daki bir suikast girişiminden ise yara almadan kurtuldu. Ocak 1987'de sıkıyönetimi kaldırarak siyasal partilerin kurulmasına izin verdi. Bir dönem daha iktidarda kalabilmek için halkoylamasına başvurduysa da seçmenlerin yüzde 54,6'sının hayır oyu vermesinin ardından iktidarı 1990'da sivillere devredeceğini duyurdu. 14 Aralık 1989'da yapılan seçimleri 17 siyasal partinin oluşturduğu Demokratik İttifak'ın adayı Hıristiyan Demokrat Patricio Aylwin, oyların yüzde 56'sını elde ederek kazandı. Pinochet, Alylwin'in göreve başladığı 11 Mart 1990'a değin görevi sürdürdü.

Pinochet
ABC Ajansı

pinokl, bezikten türetilmiş bir kâğıt oyunu. En yaygın türü olan artırmalı pinokl 24'er kâğıttan (as, papaz, kız, vale, 10'lu, 9'lu) oluşan iki desteyle üç kişi arasında oynanır. Bir kerede üç tane olmak üzere her oyuncuya 15'er kâğıt dağıtılır. İlk üçer kâğıt dağıtıldıktan sonra üç kâğıt da masaya kapalı olarak konur. Kâğıtları dağıtanın solundan başlayarak her oyuncu, oyun sonunda kazanacağını tahmin ettiği puanı belirtir. Genellikle 300'den başlayan bu artırmada en yüksek puanı söyleyen kozu belirler, masadaki üç kâğıdı alır, elini düzenleyerek oluşturduğu bileşimleri gösterdikten sonra elinden üç kâğıdı yere atar. Bu oyuncu başta belirttiği puana ulaşmaya, ötekiler de ona engel olmaya çalışırlar.

Bileşimler ve taşıdıkları puan değerleri şöyledir:

Pinokl (maça kızı ve karo valesi)	40
Dix (Fransızca'da "on": kozun 9'lusu)	10
Dört as (her renkten birer tane)	100
Dört papaz (her renkten birer tane)	80
Dört kız (her renkten birer tane)	60
Dört vale (her renkten birer tane)	40
Evlilik (ayrı renklerden bir papaz ve bir kız)	20
Kraliyet evliliği (kozun papazı ve kızı)	40
Kraliyet floşu (asten 10'luya kadar koz dizisi)	150

Kâğıtlardan as 11, 10'lu 10, papaz 4, kız 3, vale 2 ve 9'lu 0 puan değeri taşır. İlk el bitmeden önce, en yüksek puanı söylemiş oyuncu ya da rakipleri daha fazla oynamadan teslim olabilirler. Oyunu en yüksek puanı soyleyen başlatır. Ötekiler onun oynadığı suitten oynamak, ellerinde o suitten kâğıt yoksa koz oynamak zorundadırlar. Eğer koz oynanmışsa, daha büyük bir koz oynamalıdırlar. Bir el sırasında iki oyuncu aynı kâğıdı oynarsa ilk oynanan kâğıt ikincisinden üstündür. Kazananı belirlemede, oyun sırasında alınan her eldeki kâğıtların puan değerleri toplamına kazanılan son el için 10 puan ve oyun başında eldeki kâğıtlarla yapılan diziler için de taşıdıkları puan eklenir. Bir kraliyet evliliğinde kullanılan papaz ve kız aynı zamanda bir kraliyet floşu için kullanılamaz. Bunun tersi de olanaksızdır. *Dix* denen 9'lu koz 10 puan değerindedir; bunun gerçekleşmesi için kâğıt dağıtan oyuncunun eline gelmiş olması, eli kazanan oyuncunun bileşimlerinden birinde yer alması ya da gösterilmesi gerekir. Ondan sonra *dix* yerdeki herhangi bir kozla değiştirilir.

pinositoz, canlı hücrenin çevresindeki parçacıkları ya da sıvı damlacıklarını içine aldığı süreç. Damlacık, hücre zarının bütünlüğünü bozmadan geçmek yerine, önce zara bağlanır ya da zar tarafından emilir. Daha sonra çevresini saran zardan kesecikle birlikte buradan ayrılır ve sitoplazmanın içinde koful oluşturur. Keseciğin hücrenin dışındaki sıvıyı hücrenin öbür ucuna taşıdığı ve orada tersine pinositozla hücre dışına çıkardığı düşünülür. Böylece sıvı damlacığı hücre içinde sitoplazmanın bütünlüğü bozulmadan taşınır. Koful duvarının hücre içinde sindirilmesiyle damlacık sitoplazmaya karışabilir. *Ayrıca bak.* fagositoz.

Pinsk, Beyaz Rusya'daki Brest yönetim biriminde (*oblast*) kent. Pina ve Pripyat ırmaklarının birleştiği noktada yer alır. Adı ilk kez 1097'de kayıtlara geçen kent bir Rus prensliğinin merkeziydi. 13-16. yüzyıllar arasında Litvanya, 1569-1793 arasında Polonya, 1793'ten I. Dünya Savaşı'na değin Rusya, 1920-39 arasında yeniden Polonya yönetimi altında kaldı. 1941-44 arasındaki Alman işgalinin ardından SSCB topraklarına katıldı. Dinyeper-Bug Kanalının doğu ucunda önemli bir ırmak limanı olan kentte ahşap eşya ve yapay deri üreten fabrikalarla metal işleme, gemi yapım ve onarım tesisleri vardır. Nüfus (1991 tah.) 123.800.

pinta, deride kuru, pullu kabartılı lezyonlarla, bunların görülmesinden yıllar sonra ortaya çıkan ve pintit adı verilen anormal renkli lekelere neden olan kronik deri hastalığı. Pintitler pigment hücrelerinin örselendiği bölgelerde beyaz, bunun dışında mavi, kırmızı ya da pembe olabilir. Tropik bölgelere özgü olan ve en çok Orta ve Güney Amerika'da görülen hastalığa frengi etkeninden ayırt edilemeyen *Treponema carateum* neden olur. Pinta ve frengi arasında çapraz bağışıklık olduğu düşünülür; her ikisinin de tedavisi aynıdır. Bununla birlikte, cinsel birleşme dışındaki yollarla geçen pintada hastanın genel durumu pek bozulmaz.

Pinter, Harold (d. 10 Ekim 1930, Londra, İngiltere), İngiliz oyun ve senaryo yazarı. Yerleşik kuralları sorgulayan karmaşık yapıtlarıyla II. Dünya Savaşı sonrasında dünya çapında ün kazanmış, oyunlarında önemsiz konuşma, hafifseme ya da suskunluk gibi öğelerden yararlanarak karakterlerin konuşmalarının ardında yatan gerçek düşünceleri sezdirmeye çalışmıştır.

Yahudi bir terzinin oğluydu. Londra'da East End'deki bir işçi mahallesinde büyüdü.

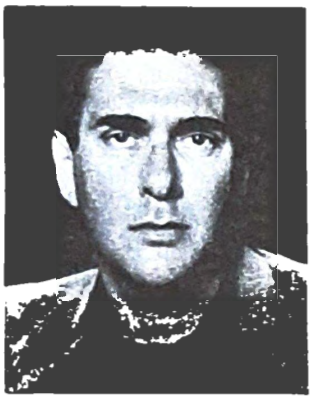

Pinter
ABC Ajansı

Küçük yaşta, oyunlarında önemli yer tutacak olan şiddeti yakından tanıdı. Çocukken, II. Dünya Savaşı sırasında Londra'nın bombalanmasına tanık oldu.

Kraliyet Tiyatro Akademisi'nde (RADA) oyunculuk öğrenimine başladıysa da, iki dönem okuduktan sonra okulu bıraktı. On sekiz yaşında askere çağrıldı, ama vicdani nedenlerle askere gitmeyi reddetti. Bu yüzden hakkında iki kez dava açıldı ve para cezasına çarptırıldı. 1950'de şiirleri *Poetry London* dergisinde yayımlandı. Pinter ertesi yıl Londra'daki Merkez Diksiyon ve Tiyatro Sanatları Okulu'nda yeniden oyunculuk derslerine devam etmeye başladı.

1951-52'de bir tiyatro topluluğunda oyuncu olarak İrlanda'yı dolaştı. (1968'de yayımlanan anı kitabı *Mac* bu dönemi anlatır.) 1954'ten 1957'ye değin David Baron adıyla taşradaki repertuvar tiyatrolarında oyunculuk yaptı. 1956'da oyuncu Vivien Merchant'la evlendi. Merchant sonradan Pinter'ın oyunlarının en başarılı yorumcularından biri oldu. Pinter'ın ilk oyunu, 1957'de sahnelenen ve ilk yapıtlarının hemen hepsinde görülen kara güldürü havasını yansıtan tek perdelik *The Room*'du (Oda). *The Dumb Waiter*'ın (1957; *Gitgel Dolap*, 1962) ardından sahnelenen ilk uzun oyunu *The Birthday Party* (1958; yayımlanışı *Doğum Günü Partisi*, 1965; oynanışı *Doğum Günü*) Londralı izleyicileri düş kırıklığına uğrattı ve ancak bir hafta oynayabildi. Ama sonradan televizyona uyarlandı, başarıyla sahnelendi ve 1968'de filme çekildi.

Pinter ününü ikinci uzun oyunu *The Caretaker* (1960; *Kapıcı*) ile sağlamlaştırdı. 1963'te sinemaya uyarlanan oyun, eski bir akıl hastasının, erkek kardeşiyle birlikte kaldığı eve bir serseriyi getirişini konu alıyordu. Pinter bu oyunuyla, o sıralar çok gözde olan uyumsuzluk tiyatrosu anlayışının sıradan bir uygulayıcısı olmadığını göstermişti. Bunu, ABD'de profesör olan ve karısını ailesiyle tanıştırmak için Londra'ya, East End'deki babaevine dönen bir adamı anlattığı *The Homecoming* (1965; Yuvaya Dönüş) izledi. *Landscape* (1969; Manzara), *Silence* (1969; Sessizlik), *Night* (1969; Gece) ve *Old Times* (1971; Eski Zamanlar) gibi sonraki oyunlarında sahne üstünde hareke-te çok az yer verdi. Pinter'ın sonraki başarılı oyunları arasında *No Man's Land* (1975; İssız Topraklar) ve *Betrayal* (1978; İhanet) yer alır. Pinter 1970'lerde yönetmenliğe başladı; hem kendisinin, hem de başka yazarların oyunlarını sahneledi. *Poems and Prose 1941-1977* (Şiirler ve Düzyazılar 1941-1977) adlı kitabı 1978'de yayımlandı. Pinter ayrıca radyo ve televizyon oyunlarıyla *The Servant* (1963; *Genç Hizmetçiler*), *The Go-Between* (1971; *Arabulucu*), *The Last Tycoon* (1976; *Seni Kaybetmek İstemiyorum*) ve *The French Lieutenant's Woman* (1981; *Fransız Teğmenin Kadını*) gibi filmlerin senaryolarını da yazdı.

Pinter Mart 1985'te Arthur Miller'la birlikte PEN adına Türkiye'yi ziyaret ederek birçok yazar, bilim adamı ve sendikacıyla görüştü. Türkiye'deki izlenimlerinden esinlenerek yazdığı, işkenceyle ilgili *One for the Road* (*Bir Tek Daha*) ve dil yasağını konu alan *Mountain Language* (*Dağ Dili*) adlı kısa oyunları 1989'da Türkçeye çevrilerek tek bir kitap olarak yayımlandı.

Pinto, Fernão Mendes (d. y. 1510, Monte-mor-o-Velho - ö. 8 Temmuz 1583, Almada, Lizbon yakınları, Portekiz), Portekizli serövenci. *Peregrinação* (1614; Uzak Ülkelere Yolculuk) adlı kitabı, Asya, özellikle de Çin uygarlığının bir 16. yüzyıl Avrupalısında bıraktığı izlenimleri ortaya koyan değerli bir kaynak olarak kabul edilir.

1537'de Hindistan'a gittikten sonra 21 yıl boyunca Asya'nın büyük bölümünü dolaştı, savaşlara katıldı ve ticaret yaptı. Çin'de kraliyet mezarlarını yağmalamak suçundan yakalandı. Ceza olarak başparmakları kesildi ve Çin Seddi'nin inşasında bir yıl işçi olarak çalıştırıldı. *Peregrinação* adlı kitabını 1558'de Portekiz'e döndükten sonra yazdı. Almada'ya yerleşerek evlenen Pinto'ya Kral II. Felipe ömür boyu maaş bağladı.

Pinturicchio, asıl adı BERNARDINO DI BETTO DI BIAGO (d. y. 1454, Perugia, Romagna - ö. 11 Aralık 1513, Siena Cumhuriyeti), bezemesel nitelikli freskleriyle tanınan İtalyan erken Rönesans ressamı.

1481'de Umbrialı ressam Perugino ile tanıştı ve bütün sanat yaşamı boyunca onun

"Azize Caterina'nın 'Tartışması'", Pinturicchio'nun freskinden ayrıntı, 1492-94; Borgia Dairesi, Vatikan
SCALA-Art Resource/EB Inc

etkisi altında kaldı. 1481/82'de Vatikan'daki Sistina Şapeli fresklerini yapan Perugino'ya yardım ettiği sanılır. Gene 1480'lerde Roma'da Sta. Maria in Aracoeli Kilisesi'ndeki Bufalini Şapeli'nde ve Sta. Maria del Popolo Kilisesi'nde çalıştı. 1492-94 arasında Papa VI. Alexander için Vatikan'daki altı odalı Borgia Dairesi'nin fresklerini yaptı. Bu resimlerde de Perugino'nun figürlerinin izlerine rastlanır; ama çiğ renkler, bol yaldız ve Roma sanatına özgü bezemeler gibi öğeler Perugino'nun net anlatımından uzaktır.

Pinturicchio'nun son önemli yapıtları, Siena Katedrali'ndeki Piccolomini Kütüphanesi'nde, Papa II. Pius'un yaşamından 10 sahnenin betimlendiği fresklerdir (1503-08). Bu fresklerde ustalıkla işlenmiş mekân, renk ve ayrıntıların Raffaello'yu etkilediği görüşünde olanlar vardır.

Pinus *bak.* çam

Pinyin transkripsiyon sistemi, ÇIN FONETİK ALFABESİ olarak da bilinir, Çince HANYU PINYIN WENZI (Çincenin Birleşik Sesler Alfabesi), Çin yazı dilini Mandarin Çincesinin Pekin lehçesi telaffuzuna dayanarak Latin harfleriyle yazma sistemi. Çin Halk Cumhuriyeti'nde resmi transkripsiyon sistemi olarak kabul edilmesiyle birlikte, Pekin lehçesinin ulusal standart dil olarak yaygınlaştırılması, ülkedeki azınlıklar arasında standart bir telaffuzun yerleştirilmesi ve Çin karakterlerini Latin harflerine çevirme ve alfabeye geçirme sırasındaki karışıklıkların giderilmesi amaçlanmıştır.

Çin'de yazı reformu 1913'te, Çin karakterlerine dayalı Ulusal Sesbilgisi Alfabesi'nin geliştirilmesiyle başladı. 1920'lerde ve 1930'larda Çincenin yazımında kullanılacak bir Latin alfabesinin geliştirilmesi ve benimsetilmesi yönünde çeşitli girişimlerde bulunuldu, ama bunlardan pek bir başarı elde edilemedi. 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilanından sonra kapsamlı bir yazı reformu üzerinde çalışmalar başladı. Çin karakterleri ya da Kiril alfabesinin kullanılması önerileri görüşülüp reddedildikten sonra, Latin alfabesinin kullanımına karar verildi ve Dil Devrimi Komitesi 1956'da Çin Fonetik Alfabesi'ni kabul etti. 1958'de bu alfabede bazı değişiklikler yapıldı.

Pinyin'in Çin karakterlerinin yerini almasından çok, telaffuzun öğrenilmesini kolaylaştırması ve Pekin lehçesini yaygınlaştırması öngörülmekteydi. Pinyin'in kabulü ayrıca, Çince kişi ve yer adlarının yabancı ülkelerde standart bir yazıma kavuşmasını da sağladı. Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Transkripsiyon Kurulu 1 Ocak 1979'da yabancı dile çevrilen bütün diplomatik belgelerle yabancı dildeki yayınlarda, İngilizce konuşulan ülkelerde Pinyin, Almanca konuşulan ülkelerde Lessing transkripsiyon sisteminin kullanılmasını karara bağladı. Bugün yabancılara verilen Çince derslerinde, telgraf şifrelerinde, Merkezi Radyo Yayın Sistemi'nde, kör ve sağırların eğitiminde, sözlük ve dizinlerde de Pinyin sistemi kullanılmaktadır. Pinyin Çin'deki bazı etnik azınlıkların geleneksel yazı sistemlerinin yerini almış, pek çok azınlığın da öteden beri yazısız olan dillerinin yazıya geçirilmesinde temel alınmıştır. Pinyin sisteminin ayırt edici özellikleri arasında, soluklu ve soluksuz ünsüzler (*p*, *t*, *c*, *ch* ve *k* soluklu; *b*, *d*, *z*, *zh* ve *g* de bunların soluksuz eşdeğerleridir) arasında açık seçik ve tutarlı bir ayrım yapılması ve üstdamaksıl ünsüzler için tek sesi temsil eden iki harfin (*zh*, *ch* ve *sh*) kullanılması sayılabilir. Pinyin ayrıca, tire kullanımını ortadan kaldırmış, kesme işaretinin (') kullanımını da asgariye indirmiştir. Pinyin sisteminin Wade-Giles karşılıkları için *bak.* Çin dilleri (tablo).

Pinza, Ezio (Fortunato) (d. 18 Mayıs 1892, Roma, İtalya - ö. 9 Mayıs 1957,

Stamford, Connecticut, ABD), bas sesli opera sanatçısı ve oyuncu.

İnşaat mühendisliği öğrenimi gördükten sonra babasının ısrarıyla şan çalışmalarına yöneldi. On sekiz yaşındayken Cremona'da Bellini'nin *Norma* operasında Oroveso'yu söyledi. Bologna Konservatuvarı'ndaki şan öğrenimine, I. Dünya Savaşı sırasındaki askerlik hizmeti nedeniyle ara verdi. Roma'da izleyici karşısına ilk kez 1920'de, Richard Wagner'in *Tristan und Isolde*'sindeki Kral Mark rolüyle çıktı. Daha sonra üç yıl Milano'daki La Scala'da birçok operada rol aldı. Burada 1924'te Arrigo Boito'nun *Nerone* operasının ilk sahnelenişinde Tigellino'yu söyledi. 1926'da New York kentindeki Metropolitan Operası'nda Gaspare Spontini'nin *La Vestale*'sinde (Vesta Rahibesi) Başrahip'i (Pontifex Maximus) söyledi. Ardından 22 yıl Metropolitan'ın baş bası oldu. Yakışıklılığı ve gür sesiyle izleyenlerin hayranlığını kazandı ve Boris Godunov, Figaro ve Don Giovanni gibi değişik rolleri canlandırdı.

1949'da, opera alanındaki ününün doruğundayken Metropolitan Operası'ndan ayrılarak Rodgers ile Hammerstein'ın *South Pacific* (*Pasifik Şarkısı*) adlı Broadway müzikalinde başrolü üstlendi. Bu roldeki başarısının ardından çalışmalarını müzikal, sinema, radyo ve televizyon alanında sürdürdü. Bu arada, yaptığı plaklar geniş ilgi topladı. Ölümünden sonra bir otobiyografisi yayımlandı.

Pinzón, Martín Alonso ve Vicente Yáñez (sırasıyla d. y. 1441, Palos - ö. 1493, Palos, Sevilla; d. y. 1460?, Palos - ö. y. 1523?), Kristof Kolomb'un Amerika'ya yaptığı ilk yolculuğa katılan İspanyol kardeşler.

Gemi sahibi ve denizci bir ailenin oğullarıydılar. Martín Pinzón sahiplerinden olduğu "Pinta" ve "Niña" adlı gemileri 1492'deki keşif yolculuğuna hazırladı ve tayfa sağladı. Yolculuk sırasında kardeşi Francisco'nun kılavuz olduğu "Pinta"ya komuta etti. 7 Ekim 1492'de onun önerisiyle filonun rotası değiştirildi ve beş gün sonra Bahamalar'da ilk kez kara göründü. Altın ve baharat ülkesini aramak üzere Küba yakınlarında filodan ayrılan Martín Pinzón birkaç ay sonra yeniden Kolomb'a katıldı. İspanya'ya dönüş yolculuğu sırasında keşif haberini veren ilk kişi olmak umuduyla bir kez daha filodan ayrıldıysa da İspanya'ya ilk ulaşan Kolomb oldu.

Vicente Pinzón 1492-93 yıllarında "Niña"ya komuta etti ve sefer süresince Kolomb'dan ayrılmadı. Başarılı ve usta bir kâşifti; 1500 başında çıktığı keşif seferi sırasında Santo Agostinho Burnunda Brezilya kıyılarına ayak bastı. Büyük olasılıkla São Roque Burnunun çevresinden dolaşıp kuzeye yöneldi. Ardından Amazon Irmağının halicini keşfederek Kosta Rika'ya kadar gitti. Yeni keşfedilen toprakların valiliğine atandıysa da buralarda mülk edinmedi. 1508'de Maluku Adalarına (Baharat Adaları) giden bir yol bulmakla görevlendirildi. Juan Díaz de Solís'le birlikte Orta Amerika kıyıları boyunca dolaştı. Bu yolculuk sırasında Honduras ve Yucatán'ı keşfettiği ya da güneye, Venezuela ve Brezilya'ya gittiği söylenirse de, tarihçiler bundan emin değildir. Díaz de Solís'le arasında çıkan bir anlaşmazlık nedeniyle Ağustos 1509'da Solís'le birlikte İspanya'ya dönen Vicente Pinzón'un 1523'ten sonraki yaşamına ilişkin bilgi yoktur.

pion, mezonun en hafif biçimini oluşturan temel (atomaltı) parçacık. *Ayrıca bak.* mezon.

Pioneer, gezegenlerarası araştırmalarda kullanılmak üzere ABD tarafından geliştirilen ilk insansız uzay sondaları dizisinin ortak adı. 11 Ekim 1958'de Ay yörüngesine yerleştirilmek üzere fırlatılan "Pioneer 1"in dışında, bu dizideki araçların tümü yeni gezegenlerin bulunması ve gezegenlerarası ortamdaki parçacık ve magnetik alan etkilerinin ölçülmesi amacıyla uzaya gönderilmiştir. Örneğin "Pioneer 6" (1965) Yer ile Venüs arasındaki uzay koşullarının belirlenmesi amacıyla Güneş yörüngesine oturtulmuştur. Sonda Güneş rüzgârları ve Güneş'in kozmik ışınlarına ilişkin pek çok veri toplamış, ayrıca Güneş tacı ile Kohoutek Kuyrukluyıldızı'nın kuyruğuna ilişkin ölçümler yaparak bu bilgileri Yer'e iletmiştir.

Aralık 1973'te Jüpiter'in yakınından geçen ve o bölgeye ulaşan ilk uzay sondası olan "Pioneer 10" (1972), bu gezegenin magnetosferinin büyük bir uzantısı olan magnetik kuyruğunu ortaya çıkardı. "Pioneer-Satürn" olarak da adlandırılan "Pioneer 11" (1973) Aralık 1974'te Jüpiter'in yakınından, Eylül 1979'da da Satürn'ün yaklaşık 20.900 km yakınından geçti. Aracın gönderdiği bilgiler ışığında Satürn'ün çevresinde iki ek halkanın ve magnetosferinde de ışınım kuşaklarının bulunduğu belirlendi. "Pioneer Venüs 1" ve "Pioneer Venüs 2" (1978) Aralık 1978'de Venüs'ün yörüngesine girdi. Bu ikiz uzay araçlarından ilki gezegenin alt atmosferine ilişkin radyo gözlemlerini Yer'e gönderirken, ikincisi de Venüs'ün yüzeyinde çok yüksek dağların ve çok derin havzaların bulunduğunu ortaya çıkaran radar fotoğrafları çekti.

Piotrków Trybunalski, Polonya'nın orta kesiminde il (*województwo*). 1975'te oluşturulmuştur. Yüzölçümü 6.266 km²'dir. Kuzeyde Łódź ve Skierniewice, güneyde Częstochowa, doğuda Radom ve Kielce, batıda da Sieradz illeriyle çevrilidir. Yönetim merkezi Piotrków Trybunalski kentidir. Öteki önemli sanayi kentleri arasında Tomaszów Mazowiecki ve Radomsko sayılabilir. Verimli alüvyonlu topraklarla kaplı olan ilin sularını Pilica ve Widawka ırmakları toplar. İl ekonomisi tarıma dayanır. Yetiştirilen başlıca ürünler buğday, çavdar ve patatestir. Nüfus (1991 tah.) 642.600.

Piotrków Trybunalski, Polonya'nın orta kesimindeki Piotrków Trybunalski ilinin (*województwo*) merkezi kent. Łódź Yaylalarında Katowice-Varşova Demiryolu'nun üzerinde yer alır. Bir sanayi merkezi olan kentte, tekstil ve cam fabrikaları ile ahşap eşya üreten atölyeler vardır. Adı kayıtlarda ilk kez 13. yüzyılda geçen kent, aynı yüzyılda kasaba ayrıcalıkları elde etti. 1578'de, hem adını aldığı Polonya mahkemesinin merkezi, hem de *diet* ve sinodların toplanma yeri oldu. 19. yüzyıl boyunca sanayisi gelişen kentte, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni fabrikalar kuruldu. Piotrków Bölge Müzesi kenttedir. Nüfus (1982 tah.) 73.700.

pipa, Wade Giles yazımında P'I-P'A. kısa saplı Çin lavtası. Çin operası orkestralarında kullanılır, ayrıca bir solo çalgısı olarak Çin müziğinde seçkin bir yeri vardır. Batı Asya kökenli olan *pipa* İS 2. yüzyılda Çin'de tanınıyordu. Teknesi sığ ve armut biçimlidir; göğüs kapağı tahtadandır. Bazen üstünde yarım ay biçiminde iki ses deliği de bulunur. Sapında dört tane (dışbükey), göğüs kapağı üstünde 6-13 tane perdesi vardır. Gene göğüs kapağı üstünde bulunan alt eşiğe kancalanmış dört tane ipek tel, sapın ucundaki arkaya dönük burguluğun iki yanında yer alan konik akort burgularına uzanır. *Pipa*, dizler üstünde dikey biçimde tutularak mızrapla çalınır. Genel akort düzeni *do-fa-sol-do'* 'dur.

Çin'de birkaç *pipa* türü vardır; Vietnam ve Kore'de de benzeri çalgılara rastlanır.

Pipa çalan kadın, ipek üstüne yapılmış bir resimden ayrıntı, 18. yy; Náprstek Asya Kültürleri Müzesi, Prag
Naprstkovo Muzeum Asijskych, Prag

Japonya'ya 8. yüzyılda ulaşmıştır. Bu ülkede *biva* (Japon lavtası) olarak adlandırılır ve birkaç çeşidi vardır. Anlatı ve saray müziğinde önemli bir yeri olan *biva*'nın tel sayısı dört ya da beş, perde sayısı yalnızca dörttür.

Piper, William T(homas) (d. 8 Ocak 1881, Knapps Creek, New York - ö. 15 Ocak 1970, Lock Haven, Pennsylvania, ABD), "Piper Cub" adıyla tanınan ve dönemin en yaygın aile uçağı durumuna gelen iki kişilik uçağın yapımcısı. Hava taşımacılığının yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmaları nedeniyle "Havacılığın Henry Ford'u" olarak tanımlanmıştır.

1903'te Harvard Üniversitesi'nden mezun olan Piper bir süre inşaat mühendisliği, 1914'ten sonra da petrol üreticiliği yaptı. 1929'da Piper Aircraft Corporation'ı kurdu. 1931'de uçak kullanmayı öğrendi, 1945'te, 73 yaşındayken iki motorlu uçak pilotu brövesini elde etti.

II. Dünya Savaşı sırasında ABD hükümeti için keşif, eğitim ve gözetleme uçağı olarak kullanılmak üzere, 5.600'ün üzerinde "Piper Cub" üretti. Düşük iniş hızı (saatte yaklaşık 32 km) ve yüksek manevra yeteneği nedeniyle "Piper Cub"lar düşman uçaklarından kolayca sıyrılabiliyordu.

Kurduğu şirket "Piper Cub"lardan başka, hafif ve orta büyüklükte ticari uçaklar da üretti.

Piperaceae (karabibergiller), *Piperales* takımından, tropik ve astropik bölgelere yayılmış 10 kadar ağaç, çalı, tırmanıcı ve otsu bitki cinsini kapsayan familya. Bu familyanın en önemli iki üyesinden biri *Piper* (yaklaşık 1000 tür), öbürü *Peperomia*(*) (yaklaşık 500 tür) cinsleridir. Taçyaprak ve çanakyaprağı bulunmayan çiçeklerin oluşturduğu sık çiçek başakları ve keskin kokulu basit yapraklar familya üyelerinin ortak özelliğini vurgular.

Piper cinsinin birçok üyesinden ilaç ve baharat olarak yararlanılır. Bunlardan en iyi bilineni, en önemli baharatlardan biri olan karabiberdir(*) (*Piper nigrum*). Anayurdunun Güneydoğu Asya olmasına karşın,

karabiber tropik bölgelerin çoğunda yaygın olarak yetiştirilir. Buna yakın bir tür olan *Piper cubeba* özellikle Güneydoğu Asya'da önemlidir; bitkinin kebabiye adı verilen meyveleri solunum sistemi ve idrar yolları antiseptiği olarak kullanılır; ayrıca koku vermek amacıyla tütüne karıştırılır. *P. betle*'nin yaprakları ise Doğu'da uyarıcı etkiye sahip arekcevizi ile ağızda çiğnenir. *P. methysticum*'un köklerinden de Polinezya'da sarhoşluk verici bir içecek (*kava*) hazırlanır. *Peperomia* türlerinin bir bölümü gösterişli yapraklarından ötürü süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Piperales, ikiçeneklilerden iki familya, 15 cins ve 3 bin kadar tür içeren takım. Bu iki familyadan *Piperaceae*'nin (karabibergiller) üyeleri her iki yarı kürenin tropik kesimlerinde, *Saururaceae*'nin üyeleri ise Asya'nın güneydoğusunda, ABD'de ve Meksika'da yaygındır.

Belirgin olmayan, küçük erdişi çiçeklerin oluşturduğu silindir biçimli sık çiçek kümeleri takım üyelerinin ortak özelliğini vurgular. Çiçekler örtüyapraklarını (çanakyaprak ve taçyaprak) yitirmiştir ve yumurtalıklarının her gözünde bir tohumtaslağı bulunur.

Saururaceae familyasının 5 cinsi ve 7 türü vardır. Hepsi de nemli ortamlarda yetişen bu otsu ve aromatik bitkilerin köksapları (rizom) toprağın altında yatay olarak yayılır. *Piperaceae*'nin etli meyvelerine karşılık, bu familya üyeleri kapsül tipi kuru ve kapalı meyveleriyle dikkati çeker.

Her iki familyanın üyeleri de esas olarak tohumlarıyla çoğalır; ama, *Saururaceae* familyasında yer alan bitkilerin, köksaplarından alınan parçalarla eşeysiz olarak çoğaltılabilmeleri de olasıdır.

piperazin, insanda ve evcil hayvanlarda bağırsaklardaki ipliksolucan enfeksiyonlarında, özellikle insandaki kılkurdu enfeksiyonunda etkili olan solucan düşürücü ilaç. Sıklıkla sitrat tuzu halinde ağızdan, birkaç dozda verilir; solucanların normal dışkıyla dışarı atılmasını sağlar.

piperin, karabiber (*Piper nigrum*) meyvelerinde bulunan, tadı keskin ve acımsı organik bileşik. Bazı uzmanlarca lipit, bazılarınca da alkaloit olarak kabul edilen bu bileşik ilk kez 1820'de elde edilmiş, o yüzyılın sonuna doğru da laboratuvarda yapay olarak hazırlanmıştır. Piperin, satışa sunulan karabiberlerde yaklaşık yüzde 5-9 oranında bulunur.

Öğütülmüş taze karabiberin keskin kokusu piperinin izomeri olan kavisinden kaynaklanır. Karabiber uzun süre bekletildiğinde kavisin yavaş yavaş piperine dönüştüğü için kokunun keskinliği azalır.

Pipino (ö. 8 Temmuz 810, Milano), 781-810 arasında İtalya kralı. Frank kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru Charlemagne'ın ikinci oğluydu. 787'den sonra Bavyera dükü III. Tassilo'ya karşı düzenlenen seferlere katıldı. 796'da Avarlara karşı savaştı. Venedik'e düzenlediği sefer (809-810), Charlemagne'ın Bizans İmparatorluğu ile iyi ilişkiler kurmasında önemli rol oynadı. Charlemagne 806'da topraklarını oğulları arasında paylaştırarak, İtalya, Bavyera ve Alaman topraklarının kendisinin ölümünden sonra Pipino'ya bırakılmasına karar verdi. Ama Pipino babasından dört yıl önce öldüğünden bu toprakların yönetimini üstlenemedi.

Pipiolo ve Pelucón (İspanyolca *pipiolo*: "çırak" ya da "acemi" ve *pelucón*: "kodaman"), Şili'nin 1820'lerde bağımsızlığını kazanmasından sonra, yaklaşık yüzyıl boyunca ülke siyasetinde önemli rol oynayan iki karşıt grubun üyeleri. Pipiololar liberal, Pelucónlar ise tutucuydu. 1830-61 arasında yönetime Pelucónların egemen olmasına karşın, 1861-91 arasında koalisyon hükümetlerinin kurulmasıyla, Pipiololar ve Pelucónlar ülke yönetiminde eşit düzeyde söz sahibi oldular. Aynı dönemde her iki grupta da bölünmeler ortaya çıktı. 1890'lara gelindiğinde her iki grup da çoğunlukla varlıklı kesimi ve kazanılmış hakları temsil ediyordu. 1900'den sonra Şili'de orta sınıfa ve işçi sınıfına dayanan yeni partilerin ortaya çıkmasıyla Pipiolo ve Pelucónlar eski güçlerini yitirdiler.

pipo, tütün içmek için kullanılan araç. İçine tütün doldurulan çanağımsı bir bölümle dumanın çekildiği bir saptan oluşur. Çanak bölümü kil, mısır koçanı, lületaşı vb'den yapılırsa da, bu iş için en yaygın malzeme ağaç fundası, ormangülü gibi bitkilerin köklerinden elde edilen ve *bruyer* adıyla bilinen odundur.

Pipoyla tütün içmek Amerika kıtasında ortaya çıkmıştı ve Meksika'da yapılan eski dinsel törenlerden kaynaklanıyordu. Daha kuzeydeki Amerika Yerlilerinin çeşitli tören pipoları vardı; bunların en önemlisi barış çubuğuydu. At kılı ve tüylerle süslenen bu pipoların çanakları mermer ya da steatitten (sabuntaşı) yapılır, dişbudak ağacından 75-100 cm uzunluğunda sapları olurdu. Pipo içme alışkanlığını Avrupa'ya Yenidünya'ya gidip dönen denizciler getirdiler.

Pippin, Horace (d. 22 Şubat 1888, West Chester, Pennsylvania - ö. 6 Temmuz 1946, West Chester, ABD), savaşın kötülüklerini ve Siyahların yaşamını naif bir yaklaşımla işleyen ABD'li halk ressamı.

"John Brown Asılmaya Gidiyor", Pippin'in bir yağlıboya çalışması, y. 1942; Pennsylvania Güzel Sanatlar Akademisi, Philadelphia
Pennsylvania Academy of the Fine Arts, Philadelphia

Çocukluğundan beri resim yapıyordu. I. Dünya Savaşı'na katılana değin çeşitli işlerde çalıştı. 1918'de yaralandı ve çürüğe ayrıldı. West Chester'a yerleştikten sonra ahşap panolara kızgın demirle desenler çizmeye ve bu çizgileri boyayla doldurmaya başladı. Savaşı protesto eden ilk büyük boyutlu tuval resmi "Savaş Sonu Eve Dönüş"tür (1931-34). Bunu "Mermi Delikleri ve Gözleme Balonu" ile "Kutsal Dağ" gibi savaş karşıtı resimler izledi. 1937'de sanat dünyası tarafından keşfedildikten sonra döneminin en ünlü Siyah ressamı olarak kabul edildi. Siyahların yaşamına ilişkin konuları çok seviyordu. Dinsel konulu resimlerle portreler de yaptı. İlk yapıtlarının çoğunda az sayıda renk ve kalın bir boya hamuru kullanmıştı. Sonraları daha çarpıcı renkler seçtiği gibi, özenli bir boyama tekniği de geliştirdi.

pir, tarikat kurucusu mutasavvıf. Tarikat pirinin tekkesi tarikat üyeleri için büyük önem taşır. Genellikle pirin türbesi ile iç içe olan bu tekkelere pir evi, pir makamı, huzur-ı pir gibi adlar verilir. Bazı tarikatlarda pirden sonra gelen mutasavvıflara pir-i sani (ikinci pir) denir.

Büyük tarikat pirleri tasavvufi nitelikleri, temsil ettikleri tasavvufi haller bakımından birbirinden ayrılırlar. Örneğin Ahmed er-Rıfai keramet ve fütüvvette, Abdülkadir Geylani tasavvuf ve imdatta, Ebu'l-Hasan eş-Şazeli ilim ve varidatta, Ahmed Bedevi sevgi ve acımada, İbrahim Desuki kerem ve cömertlikte, Mevlânâ Celaleddin Rumi aşk ve sevgide, Muhyiddin Arabi irfan ve olgunlukta, Sühreverdi gizlenme ve yoklukta, Necmeddin Kübra vecd ve cezbede öne çıkan pirlerdir.

Melametiye-Hamzaviyede kutb ve gavs da denen pir, Melamiliğin yaşayan en büyük temsilcisi, büyük şeyhidir. Bu tarikatta irşad yalnızca pirin hakkıdır. Pir dilerse doğrudan, dilerse irşad izni verdiği rehberler ve kalbebakıcı denen kişiler aracılığı ile isteklileri irşad eder, tarikata alır. Melamilikte hilafet ve icazet olmadığı için her dönemde yalnız bir şeyh (pir) bulunur.

Tasavvufa dayalı bir meslek örgütlenmesi olan ahilikte pir, belli bir mesleğin kurucusu olduğu kabul edilen peygamberdir. Hemen her peygamber bir mesleğin piri sayılır. Buna göre Âdem çiftçilerin, Nuh peygamber tacirlerin, Hz. İsa gezginlerin, Hz. Muhammed bahçıvan ve tacirlerin, Şit hallaçların, İdris terzi ve yazı ustalarının, Salih devecilerin, İbrahim sütçü ve marangozların, İsmail avcıların, İshak çobanların, Zülkifl fırıncıların, Lût tarihçilerin, Üzeyr bağcıların, İlyas dokumacıların, Davud zırh ustalarının, Yunus balıkçıların piri kabul edilir.

Pîr Mehmed Paşa, PİRİ MEHMED PAŞA olarak da bilinir (d. Karaman ya da Amasya - ö. 13 Ekim 1532, Silivri, İstanbul), Osmanlı sadrazamı.

Ulemadan Mehmed Celaleddin'in oğluydu. Amasya'da medrese öğrenimini tamamladıktan sonra mahkeme kâtibi olarak çalışmaya başladı. II. Bayezid tahta çıkınca (1481) İstanbul'a gitti. Sofya, Silivri, Serez kadılıklarında bulundu; İstanbul'daki Fatih Sultan Mehmed İmareti'nin mütevellisi oldu. Bir süre sonra ilmiye sınıfından ayrıldı; 1508'de hazine defterdarlığına atandı. I. Selim'in (Yavuz) Çaldıran seferine Rumeli defterdarı (şıkk-ı evvel defterdarı) olarak katıldı. Çaldıran Savaşı (23 Ağustos 1514) öncesinde yapılan savaş meclisinde hemen saldırıya geçilmesini savundu. Bu taktiğin başarıya ulaşıp savaşın kazanılması üzerine padişah tarafından Sadrazam Dukakinzade Ahmed Paşa ile birlikte Tebriz'in alınmasıyla görevlendirildi. Aynı yılın sonunda İstanbul'a döndü ve üçüncü vezirliğe getirildi. Bir yeniçeri ayaklanmasından sonra vezirlikten alınarak Sadrazam Hersekzade Ahmed Paşa ile birlikte Yedikule'ye hapsedildi. Yeni Sadrazam Hadım Sinan Paşa'nın araya girmesiyle serbest bırakıldı. Mayıs 1516'da Mısır seferine çıkan I. Selim tarafından İstanbul muhafızlığına atandı. Ocak 1518'de sadrazam oldu. Bu görevi I. Selim'in yerine tahta çıkan I. Süleyman (Kanuni) döneminde de sürdü. Belgrad (1521) ve Rodos Adasının (1522) alınmasında önemli rol oynadı. Başarılı bir asker ve devlet adamı olmasına karşın, saraydaki rakiplerinin etkisiyle konumu sarsıldı. Rüşvet al-

makla suçlanarak Haziran 1523'te sadrazamlıktan azledildi.

Dört yılı aşkın bir süre sadrazamlık yapmış olan Mehmed Paşa İstanbul'da bir tersanenin ve Rodos Adasını alan donanmanın kurulmasına ön ayak oldu; Suriye ve imparatorluğa yeni katılan yerlerdeki vergilendirmelerde önemli rol oynadı. İstanbul, Aksaray ve Silivri'de medrese, mescit, hankâh, imaret, zaviye ve camiler yaptırdı. Remzî mahlasıyla yazılmış şiirleri de vardır.

Pir Pencal Sıradağları, Hindistan'ın kuzeybatısıyla Pakistan'ın kuzeyinde yer alan ve Küçük Himalayalar'ın batı uzantısını oluşturan sıradağlar. Kişanganga'dan Beas Irmağının yukarı çığırına kadar güneydoğu doğrultusunda 320 km boyunca uzanırlar. Dik bir eğimle 4.000 m'ye yükselir ve güneydeki Cemmu Tepelerini Büyük Himalayalar'ın altındaki Keşmir Vadisinden ayırırlar. Başlıca geçitler Pir Pencal (3.494 m) ve Banihal'dir (2.739 m). Banihal Geçidi yakınındaki tünel Keşmir Vadisine kış aylarında da karayoluyla ulaşım olanağı sağlar. Bazı kaynaklar Pakistan'daki Kişanganga Irmağının kuzeyine doğru uzanan dağları da Pir Pencal Sıradağlarının uzantısı olarak kabul eder.

Pir Sultan Abdal (ö. 16. yy), Hatayî (I. İsmail) ile birlikte Alevi-Bektaşi edebiyatının kurucularından ve bu edebiyatın en güçlü şairlerindendir.

Hakkındaki bilgiler şiirlerine, yaşamı ve kişiliği çevresinde oluşan söylenti ve menkıbelere dayanır. Buna göre Pir Sultan Abdal'ın asıl adı Haydar'dı. Yaşamının büyük bölümü Banaz köyünde geçti. Atalarının Horasan'dan, Azerbaycan'ın Hoy kentinden ya da Yemen'den geldiği sanılır. Pir Sultan, 16. yüzyılın ikinci yarısında Sivas ve çevresinde baş gösteren Alevi-Bektaşi kökenli ve İran yanlısı mezhep olaylarına karışmış ve bu yüzden Rum (Sivas) beylerbeyi Deli Hızır Paşa tarafından astırılmıştır. Asılma olayı, Hızır Paşa'nın Sivas'ta görevli olduğu 1547-51 ya da 1587-90 arasında gerçekleşmiş olmalıdır.

Pir Sultan Alevi gelenekleri ve tarikat yaşamı içinde yetişip olgunlaştı. Anadolu Alevileri üzerinde büyük bir nüfuzu bulunan I. İsmail'in Hatayî mahlasıyla ve Anadolu Türkçesiyle söylediği nefeslerden etkilendi. Başta Kul Himmet ve Kul Hüseyin olmak üzere Orta Anadolulu Alevi-Bektaşi şairlerini etkiledi.

Aynı zamanda Erdebil sufilerinin şeyhi olan I. İsmail'in İran'da Safevi devletini kurmasından (1502) sonra Anadolu Alevilerinin üzerindeki etkisi artmıştı. Bunun yol açacağı gelişmelerden kuşkulanan I. Selim'in (Yavuz) Çaldıran Savaşı'ndan (1514) önce pek çok Aleviyi öldürtmesi, I. Süleyman'ın (Kanuni) 1534'te Şah İsmail'in oğlu I. Tahmasb'ın üzerine yürüyerek Bağdat'a girmesi ve I. Tahmasb'ın daha sonra toparlanarak 1548'de Anadolu'ya girmesiyle Osmanlı-İran ilişkileri gerginleşmişti. Şah İsmail'in başlattığı ve oğlu Şah Tahmasb'ın sürdürdüğü "Mehdi" propagandası hem İran halkı, hem de Anadolu Alevileri üzerinde etkili oluyordu. Aleviler tasavvufi bir yaklaşım içinde doğudan gelip kendilerini kurtaracak Mehdi'yi beklemeye koyulmuşlardı. Bu arada ayaklanmalar birbirini izliyordu. Bazı araştırmacılar, Pir Sultan'ın şiirinde sık sık andığı "şah"ın Şah Tahmasb değil, 1577'de Şam yöresinde ortaya çıkan ve Yozgat'a kadar gelip yöre halkını ayaklanmaya çağıran, sonra da 50 bin kişiyle Hacı Bektaş Veli Tekkesi'ni ziyaret eden düzmece Şah İsmail olduğunu belirtirler. Bazı araştırmacılar da "şah" sözcüğüyle Hz. Ali'nin kastedildiğini ileri sürerler. Pir Sultan Abdal ya da Pir Sultan mahlaslı şiirlerin bir tek kişiye ait olmadığını varsayan araştırmacı İbrahim Aslanoğlu aynı adı taşıyan altı ayrı şair bulunduğunu ileri sürmüştür. Bunlar Çorum yöresinden olup bir süre Ankara'da Hasan Dede Tekkesi'nde kalan ve Rumeli'ye de geçen Pir Sultan'ım Haydar; aruzla şiirler söyleyen Pir Sultan Abdal, Divriği yöresinden yetişen ve asıl adı Halil İbrahim olan Pir Sultan Abdal, 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyılın başlarında yaşamış olan Abdal Pir Sultan; 16. yüzyıl sonlarıyla 17. yüzyıl başlarında yaşadığı sanılan ve Pir Sultan'ın asılmasıyla ilgili deyişleri söyleyen Pir Sultan Abdal; bir de menkıbeleşmiş yaşamıyla tanınan ve Hızır Paşa tarafından asıldığı kabul edilen 16. yüzyıl şairi Banazlı Pir Sultan'dır. Bu sayı ileride belki daha da artacaktır. Asım Bezirci de bu görüşü benimseyerek *Pir Sultan* (1986) adlı incelemesinde yalnız Banazlı Pir Sultan'ın şiirlerine yer vermiştir.

Alevi ve Bektaşilerin yazdığı pek çok mecmua ve cönkte bulunan Pir Sultan mahlaslı şiirler tekkelerde vazgeçilmez nefesler olarak okunagelmiştir. Ayin-i cemlerde ve samahlarda da onun deyişleri herhangi bir ayırım gözetmeden çalınıp söylenmektedir. İlhan Başgöz gibi bazı araştırmacılar bundan yola çıkarak bir "Pir Sultan geleneği"nden söz ederler, eski ve yeni tüm şiirleri bu geleneğe bağlarlar.

Duru ve yalın bir halk diliyle söylenen bu şiirlerde doğa güzelliği, doğa ve insan sevgisi, Anadolu köylüsünün yaşayışı zaman zaman gerçekçi bir dille sergilenmiştir. Şiirlerde temel yapıyı aşk, tasavvuf, kavga gibi üç ana tema oluşturur. Aşk teması tasavvufun Tanrısal sesidir. Bu aşkta Hz. Ali en güzel, gerçek ve haklı varlık derecesine yükselmiştir. Kavga ve başkaldırı bir köy şairi olan Pir Sultan'ın dilinde en korkusuz ve dirençli temsilcisini bulur. Pir Sultan bazen kendi yoldaşlarının geri çekilmelerinden yakınırken, tek başına yoluna devam edeceğini haykırır. Tekkenin ve tasavvufun dar kalıplarının dışına taşarak bütün insanlığa seslenen bir çizgiye ulaşır. Medrese öğrenimi görmediği için divan edebiyatından hiç etkilenmemiştir.

Şiirleri ve yaşamı üzerine ilk yapıt Sadeddin Nüzhet Ergun'un *16. Asır Saz Şairlerinden Pir Sultan Abdal*'ıdır (1929). Daha sonra Abdülbaki Gölpınarlı ile Pertev Naili Boratav (*Pir Sultan Abdal*, 1943), Ali Balım (*Pir Sultan Abdal* [ty]), Cevdet Kudret (*Pir Sultan Abdal*, 1965, 1985), Cahit Öztelli (*Pir Sultan Abdal-Bütün Şiirleri*, 1971), Sabahattin Eyuboğlu (*Pir Sultan Abdal*, ös 1977), Memet Fuat (*Pir Sultan Abdal*, 1977), Orhan Ural (*Pir Sultan Abdal*, 1982), İbrahim Aslanoğlu (*Pir Sultan Abdallar*, 1984) ve Mehmed Bayrak da (*Pir Sultan Abdal*, 1986) aynı konuda yapıtlar yayımlamışlardır. Ayrıca ozanın yaşamı, Erol Toy tarafından *Pir Sultan Abdal* (1969) adıyla oyunlaştırılmıştır.

Piracicaba, Brezilya'da, São Paulo eyaletinin ortadoğu kesimindeki dağlık bölgede kent. Tietê Irmağı kıyısında, deniz düzeyinden 540 m yükseklikte yer alır. Eskiden Santo Antônio de Piracicaba ve Vila Nova da Constituição adlarıyla anılan yerleşme, 1821'de kent statüsü kazandı. 1856'da da belediye merkezi oldu. Eyaletin başlıca şekerkamışı üretim alanının merkezinde yer alan kentte pamuk, pirinç, kahve ve öteki tarımsal ürünler de yetiştirilir. Kentte şeker fabrikalarının yanı sıra, içki fabrikaları, gıda işleme tesisleri ve makine fabrikaları vardır. Yakınlarında eyaletin başlıca tarım yüksekokullarından biri bulunur. Nüfus (1980 geç.) 179.395.

piragua, iri ağaç gövdelerinin içinin oyulması tekniğine dayalı olarak gerçekleştirilen karmaşık yapılı, gelişkin tekne. Kanoların ve zarif gezinti teknelerinin bir bölümü bu yolla hazırlanır. Meksika Körfezinde kullanılan balıkçı teknelerinin önemli bir bölümü piragualardır. ABD'de Louisiana'daki bataklıklarda da dibi düz piragualardan yararlanılır. Piragualarının yaygın olarak kullanıldığı bir başka ülke de Guyana'dır. İki ayrı ağaç gövdesinin oyularak birleştirilmesiyle piragualarının eni genişletilebilir; kenarlarına ağaç plakaların çakılmasıyla da tekne derinleştirilebilir. *Karş.* kano.

piramit, mimarlıkta dörtgen tabanlı, duvarları tepede sivri bir uç oluşturacak gibi içe eğik üçgen biçimli anıtsal yapı. Genellikle taş ya da tuğladan yapılır. Çeşitli zamanlarda Mısır'da, Sudan'da, Etiyopya'da, Asya'nın batısındaki ülkelerde, Yunanistan'da, Kıbrıs'ta, İtalya'da, Hindistan'da, Tayland'da, Meksika'da, Güney Amerika'da ve bazı Büyük Okyanus adalarında piramitler yapılmıştır. En tanınmışları Mısır ile Orta ve Güney Amerika'da olanlardır.

Mısır piramitleri mezar yapılarıydı. Yaklaşık 2700 yıl boyunca uygulandılar. Ama en çok üçüncü, dördüncü ve beşinci sülaleler döneminde (İÖ y. 2686-2345) görülduler. Bu dönemde piramitler firavunlara özgü mezarlar durumuna geldi.

Piramitler hiçbir zaman tek olarak yapılmamıştır; içinde başka yapıların da bulunduğu bir yapılar bütününün parçasıdırlar. Çöldeki piramit mezar odasını içerir, yanında da bir mezar tapınağı bulunur. Çevresi duvarla çevrili bu yapılardan çıkan bir yol, verimli toprağın sınırında ya da Nil Irmağının kıyısında bulunan vadi tapınağına bağlanır. Mısır'da aşağı yukarı 80 kadar piramit bulunmuştur. Bunların büyük bir bölümü küçük birer kümbet büyüklüğündedir, içlerindeki hazineler ise yağmalanmıştır.

Mısır piramitlerinin öncüsü dikdörtgen bir tabana oturan ve eğik duvarlarıyla kesik bir piramidi anımsatan mastabadır(*). Üçüncü sülalenin ikinci firavunu olan Coser, veziri İmhotep'e tümüyle taştan bir mastaba yapmak görevini vermişti. O da taban kenarları 63 m, yüksekliği de 8 m olan bir mastaba yaptı. Bittikten sonra onu dört yönde eklerle genişletti ve taban gibi kullanarak üstüne yukarı çıktıkça küçülen beş mastaba daha yerleştirdi. Böylece Coser'in mastabası 120 m × 108 m boyutlarında bir tabana oturan, 60 m yüksekliğinde altı basamaklı bir piramit görünümü kazandı. Eski Mısır'ın en önemli taş yapılarından biri olan bu piramidin çevresinde bir kentteki yönetim yapılarını simgeleyen, ama içine girilemeyen yapılar yer alıyordu. Bunların hepsi duvarla çevrili, uzun kenarı 544 m, kısa kenarı da 277 m uzunluğunda bir alanın içindeydi.

Sakkara'daki basamaklı piramide yakın bir yerde, Dehşur'da da ünlü bir piramit bulunur. 4. sülalenin firavunu Snefru için yapılmış olan bu yapı gerçek piramit biçiminin gelişmesindeki aşamalardan birdir. Kenarları 118 m uzunluğundaki bir kareye oturan yapının yüksekliği 98 m'dir. Özelliği ise, eğik yüzlerinin eğiminin, yapının aşağı yukarı yarı yüksekliğinde değişmesi, üst bölümün alta göre daha az bir eğimi olmasıdır. Bu da piramide kırılmış gibi bir görünüm verir. Gene aynı firavun döneminde bu kez Meydum'da yapılmış bir yapı, piramide bir adım daha yaklaşır. Burada sekiz basamaklı

bir piramit yapılmış, basamakların üstü daha sonra doldurularak yapıya son biçimi verilmiş, bu dolgıuların üstü de kireçtaşı ile kaplanmıştır. En büyük Mısır piramitleri ise el-Gize'de 4. sülale firavunlarından Keops, Kefren ve Mikerinos'un yaptırdıklarıdır.

Amerika'daki piramitlerin en tanınmışları ise, Orta Meksika'da Teotihuacán'da bulunan Güneş ve Ay piramitleri, Chichén Itzá'da büyük bir piramit biçimindeki şato (*Castillo*) ve And Dağlarında yer alan çeşitli Çimu yerleşmelerindeki piramitlerdir. Amerika piramitleri genellikle içleri toprak dolgu, dışları da taş kaplama olarak yapılmıştır. Hepsi de basamaklıdır, en üstlerinde bir platform ya da tapınak bulunur. Güneş Piramidi 220 m × 230 m ölçüsündeki tabanıyla büyüklükte, kenarları 230 m uzunluğundaki bir karenin üstüne oturan el-Gize'deki Firavun Keops'un büyük piramidiyle yarışmaktadır.

Piramitler, Arapça AHRAMATU'L-CİZE, Mısır'da, el-Gize yakınlarında, Nil'in batı kıyısındaki kayalık bir düzlük üstünde, 4. sülale döneminde (İÖ y. 2613 - y. 2494) firavunlar için yapılmış piramit biçiminde üç mezar yapısı. Dünyanın Yedi Harikası arasında sayılırlar. En kuzeydekini 4. sülalenin ikinci firavunu Keops yaptırmıştır. Üçü içinde en büyükleri olduğu için Büyük Piramit adıyla da anılır. Taban kenarlarının uzunluğu yaklaşık 230,4 m'dir; yüksekliği ise yapıldığı sırada 147 m idi. Ortadaki piramidi 4. sülalenin dördüncüsü Firavun Kefren yaptırmıştır. Bu yapının taban kenarlarının uzunluğu 216 m, yüksekliği 143 m'dir. En son inşa edilen en güneydeki piramit 4. sülalenin altıncı firavunu Mikerinos'undur. Taban kenarlarının uzunluğu 109 m olan bu piramidin yapıldığı zamandaki yüksekliği 66 m'ydi. Piramitlerin üçü de zaman içinde sürekli yağmalanmış olduğundan, mezar eşyasının çoğu artık yoktur. Yumuşak, beyaz kireçtaşından dış kaplamaları neredeyse tümüyle aşındığı için ilk yapıldıkları yükseklikte de değildirler. Örneğin Büyük Piramit'in yüksekliği artık yalnızca 138 m'dir. Ama ortadaki Kefren Piramidi'nin en tepesinde dış kaplama hâlâ durmaktadır.

Keops Piramidi büyük bir olasılıkla insan elinden çıkma yapıların en büyüğüdür. 50° 52'lık bir açıyla yükselen yan yüzleri tam dört ana yöne bakar. Keops Piramidi sarımtırak renkte kireçtaşı bloklardan inşa edilmiştir; bugün bütünüyle aşınmış olan dış kaplamasıyla içindeki dehlizler daha nitelikli ve açık renkte kireçtaşından, mezar odası ise çok büyük granit bloklarından yapılmıştır. Bu görkemli yapı için her biri ortalama 2,5 ton ağırlığında yaklaşık 2,3 milyon blok taş kullanılmıştır.

Keops Piramidi, öteki iki piramit gibi, bir teknik ustalık ve mühendislik yeteneği başyapıtıdır. Yerleştirilişindeki geometrik doğruluk ve taşların kesimindeki titizlik, özellikle yapının dev boyutları ve kullanılan blokların boyut ve ağırlıkları göz önüne alındığında şaşırtıcıdır. Gerek iç duvarların, gerekse bugün (bazısının ağırlığı 16 tonu bulan) birkaç taşı kalmış olan dış kaplamanın birleşme ayrıntıları yalnız Eski Mısır'da değil, büyük olasılıkla dünyadaki bütün yığma taş duvarlardakinden daha yetkindir.

Keops Piramidi'nin girişi kuzey cephesinde, yerden 18 m yüksektedir. Buradan başlayarak piramidin oturtulduğu kayalık zeminin içine doğru inen eğimli bir geçit bitmemiş bir mezar odasında son bulur. Bu geçitten yukarı doğru ayrılan eğimli bir başka geçit Kraliçe Odası diye bilinen odaya ve 46 m uzunluğundaki eğimli bir galeriye ulaşır. Bu galerinin yukarı ucunda bulunan dar ve uzun bir geçitten de Kral Odası adı verilen, döşemesi, tavanı ve duvarları bütünüyle granit kaplı asıl mezar odasına geçilir. Bu odadan başlayıp piramidin dış yüzüne çıkan iki eğik baca kanalı vardır. Bu bacalar dinsel bir işlevi karşılamak için olabileceği gibi, havalandırma amacıyla da yapılmış olabilir. Kral Odası'nın üstünde, kütlesel yatay granit levhalarla birbirinden ayrılmış beş bölme bulunur. Bu levhaların, üstteki taş duvarlardan mezar odasının tavanına gelen büyük basıncı dağıttığı ileri sürülmektedir.

Piramitlerin nasıl inşa edilmiş olduğu sorusuna hâlâ doyurucu bir yanıt verilememiştir. Çeşitli savların içinde en inandırıcı olanı, ağır yükleri kaldırmak için makaralı halat sistemini bilmeyen Eski Mısırlıların bunun yerine, tuğla, toprak ve kumdan, piramitle birlikte yükselen rampalar yaparak taş blokları bunların üstünde kızaklar, silindirik takozlar ve manivelalar aracılığıyla çektikleridir. Eski Yunanlı tarihçi Herodotos'a göre, Keops Piramidi'nin yapılması 20 yıl sürmüş ve bu işte 100 bin işçi çalıştırılmıştır. Tarım işçisi oldukları varsayılan bu insanların yalnızca (ya da daha çok) Nil Irmağının taşarak tarlaları kapladığı dönemlerde piramitlerde çalıştıkları düşünüldüğünde, bu sayı inandırıcı olmaktadır.

Keops Piramidi'nin güneyine doğru Kefren'in vadi tapınağı yakınında Büyük Sfenks yer alır. Masif bir kayadan oyulmuş olan sfenks Kefren'in yüz çizgilerine ve yatan bir aslanın bedenine sahiptir. Yaklaşık 73 m uzunluğunda ve 20 m yüksekliğindedir (*bak.* piramit; sfenks).

1925'te, Keops'un piramidine giden yolun üst ucunda, annesi Kraliçe Heteferes'in defin eşyalarını içeren bir çukur mezar keşfedildi. Taş doldurulmuş derin bir kuyunun dibinde kraliçenin boş lahti bulundu. Lahit, 4. sülale dönemi zanaatçılarının yüksek sanatsal yeteneklerini ve teknik yetkinliklerini belgeleyen mücevherler ve mobilyalarla çevrilmişti.

Üç piramidin çevresinde, mastaba adı verilen, kesik piramit biçiminde mezar yapıları ile dolu geniş alanlar vardır. Bunlar kralların akrabalarının ya da memurlarının gömülmesi içindir. El-Gize'de 4. sülaleye ait, ızgara düzeninde yerleştirilmiş olanların yanı sıra, çok sayıda başka mastaba bulunmuştur. Bunlardan birkaçı 3. sülale (İÖ y. 2686 - y. 2613) dönemine, çoğunluğu ise 5. ve 6. sülalelere (İÖ y. 2494 - y. 2181) aittir.

Piramitler Çarpışması, Napoléon Bonaparte'ın Mısır seferi sırasında, Nil Irmağının batı yakasındaki İmbabe yakınlarında yapılan çarpışma (21 Temmuz 1798). El-Gize piramitleri yakınında yapıldığı için bu adla anılan çarpışmada, Napoléon'un 25 bin kişilik Mısır ordusu ile Murad Bey komutasındaki 40 bin kişilik Memlûk ordusu karşı karşıya kaldı. Napoléon tümenlerini beş ayrı kare biçiminde yerleştirme taktiğini ilk kez bu çarpışmada uyguladı. Memlûk süvarilerinin saldırılarını püskürten Fransızlar, daha sonra Mısırlıların kampına saldırarak, yalnızca 300 kayıpla Mısır ordusunu dağıttılar.

piran, heterosiklik bileşikler sınıfından, halkasında beş karbon atomu ile bir oksijen atomu bulunan organik bileşiklerin ortak adı. Piran ailesindeki en basit piran bileşiği ilk kez 1962'de bireşimlenmiş son derece kararsız bir maddedir. Dihidro bileşiğinin hidrojenlenmesiyle elde edilen tetrahidropiran bu ailedeki en kararlı üyelerden biridir. Basit şekerlerin çoğu tetrahidropiran halkası içeren ve piranoz denen molekül yapısına sahiptir. Örneğin, sükroz, nişasta, selüloz ve glikojenin başlıca bileşeni olan glikoz, piranoz biçimindedir.

Piranlardaki metilen grubunun ($>CH_2$) karbonil grubuyla ($>C=O$) yer değiştirdiği bileşiklere piron denir. Kara kurbağasının zehrinde ve adasoğanında piron halkası içeren steroitler bulunur.

Pirilyum tuzları artı yüklü iyonlar halindeki piran halkalarını kapsayan renkli maddelerdir. Bunlara çok benzeyen flavilyum tuzları ise gül ve peygamberçiçeği gibi bazı bitkilerin çiçeklerinde bulunan pigmentlerdir.

pirana, PIRANHA olarak da bilinir, *Characidae* familyasının *Serrasalmus* cinsinden etçil balıkların ortak adı. Yırtıcılığı ve oburluğuyla ünlü olan bu balıklar Güney Amerika'nın orta ve doğu kesimlerindeki akarsularda boldur. En tehlikeli türlerinden *S. nattereri* 60 cm uzunluğa erişebilirse de büyük bölümü daha küçük yapılıdır.

Renkleri çeşitlilik gösterir. Bazılarında alt bölümler turuncu, öbürlerinde bütün vücut hemen hemen siyahtır. Gövdeleri yanlardan basıklaşmış, karınları keskin kenarlı, başları iri ve küttür. Güçlü çeneleri ustura keskinliğinde üçgen biçimli dişlerle donanmıştır. Bu dişler kapanan çeneler arasında kalanları makas gibi keser. Piranalar sürüler halinde dolaşır ve genellikle öbür balıkları avlar. Kan kokusuna yöneldikleri ve kısa sürede iri bir hayvandan bile geriye yalnız iskelet bıraktıkları bilinmektedir.

Pirandello, Luigi (d. 28 Haziran 1867, Agrigento, Sicilya - ö. 10 Aralık 1936, Roma, İtalya), İtalyan oyun, roman ve öykü yazarı. 1934 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmış, *Sei personaggi in cerca d'autore* (1921; oynanışı *Altı Şahıs Muharririni Arıyor*, 1927/ *Altı Kişi Yazarını Arıyor*, 1988;

Pirandello
Italian Institute, Londra

yayımlanışı *Altı Şahıs Yazarını Arıyor* 1949, 1964) adlı oyununda sergilediği "oyun içinde oyun" anlayışıyla çağdaş tiyatroda önemli bir yenilik başlatmıştır.

Bir kükürt tüccarının oğluydu. 1887'de Roma Üniversitesi'ne girdi, ama ertesi yıl Almanya'daki Bonn Üniversitesi'ne geçti ve 1891'de Agrigento lehçesi üzerine verdiği tezle filoloji alanındaki doktora çalışmasını tamamladı. 1894'te babasının iş ortağının kızı Antonietta Portulano'yla evlendi ve bu evlilik sayesinde mali açıdan rahatlayarak Roma'da bütün zamanını yazmaya verdi. Daha önce, Giosuè Carducci'nin başlattığı şiir akımına bağlı *Mal giocondo* (1889; Neşeli Acı) adlı bir şiir kitabı yayımlamıştı. Bunu, Bonn'da bıraktığı sevgilisi Jenny Schulz-Lander'e ithaf ettiği *Pasqua di Gea* (1891) adlı şiir kitabıyla Goethe'nin

"Römische Elegien" (Roma Ağıtları) şiirinin çevirisi izledi. Ama ilk önemli yapıtları, çeşitli dergilerde ücret almadan yayımladığı öykülerdi.

1903'teki bir toprak kayması sonucunda karısının ve babasının sermayelerini yatırdıkları kükürt madeni kapandı. Birden yoksullaşan Pirandello, geçimini sağlamak için yazarlığın yanı sıra Roma'daki bir öğretmen okulunda İtalyanca dersleri vermek zorunda kaldı. Bu mali felaket, aynı zamanda karısının ruh sağlığının bozulmasına da yol açtı ve karısı 1919'da bir sanatoryuma kaldırıldı. Bu acı deneyim, Pirandello'nun daha önceki öykülerinde de görülen bir temaya (sonsuz değişkenliğe sahip insan kişiliğinin kapalı dünyasının araştırılması) giderek ağırlık vermesinde önemli bir rol oynadı.

Pirandello'nun ilk döneminde egemen olan anlatı üslubu, 19. yüzyıl sonu İtalyan romanının önde gelen adlarından olan Luigi Capuana ile Giovanni Verga'nın geliştirdiği *verismo* (gerçekçilik) akımının etkisini taşır. İlk öykü kitapları *Amori senza amore* (1894; Aşksız Aşklar) ve *Beffe della morte e della vita*'nın (1902-03; Yaşam ve Ölüm Jestleri) başlıkları, ilk romanları *L'esclusa* (1901; Safdışı Edilenler) ve *Il turno*'da da (1902; Dönemeç) belirgin olan acımasız ve alaycı gerçekçiliği yansıtır. Pirandello'yu üne kavuşturan yapıtı ise, birçoklarınca en iyi romanı sayılan *Il fu Mattia Pascal*'dı (1904; *Gölge Adam*, 1959/*Müteveffa Mattia Pascal*, 1967/*Gölgelenmiş Yıllar*, 1971). Kitabın teması, kahramanın karşısına çıkan engeller dış koşulların sonucu olduğu için, Pirandello'nun tipik temalarından farklıysa da, yapıt keskin bir psikolojik gözleme dayanır ve bu yönüyle de Pirandello'nun karakterlerinin bilinçaltını araştırdığı sonraki yapıtlarının habercisidir.

Pirandello'nun psikoloji anlayışının gelişmesinde, Fransa'da deneysel psikolojinin önemli adlarından Alfred Binet'nin *Les altérations de la personnalité* (1892; Kişilik Değişimleri) gibi yapıtları önemli bir rol oynadı. Pirandello'nun sanatının dayandığı ilkeleri tartıştığı *L'umorismo* (1908; Mizah) adlı uzun denemesi bu yapıtın etkisini yansıtıyordu. Her iki kitap da, bir insanın bildiği ya da bildiğini sandığı şeyin aslında insan hakkında çok az şeyi yansıttığını varsayan bilinçaltı kuramına dayanıyordu. Pirandello, daha psikanalizin kurucusu Sigmund Freud'un yapıtlarını okumadan, yapıtlarında psikolojik temalara ağırlık vermeye başlamıştı. *La trappola* (1915; Tuzak) ve *E domani, lunedì* (1917; Yarın Pazartesi) gibi öykü kitapları ve "Una voce" (Bir Ses), "Pena di vivere così" (Böyle Yaşamın Bedeli) ve "Con altri occhi" (Başka Gözlerle) gibi öykülerinde de bu temaları kusursuz bir anlatıma kavuşturdu.

Pirandello bu arada başka romanlar da yazdı. Bunların en önemlileri, her ikisi de *Müteveffa Mattia Pascal*'dan daha tipik bir Pirandello yapıtı sayılabilecek *I vecchi e i giovani* (1913; Yaşlılar ve Gençler) ve *Uno, nessuno e centomila*'ydı (1925-26; Bir, Hiç Kimse ve Yüz Bin). Birinci yapıt, 19. yüzyıl sonundaki Sicilya'yı ve İtalya'nın birliğini sağlayan Risorgimento (Yeniden Yükseliş) ideallerinin ortadan kalkmasının doğurduğu genel kırgınlığı yansıtan tarihsel bir romandı. Pirandello'nun en özgün ve en tipik romanı sayılan *Uno, nessuno e centomila* ise, oyunlarında daha çok ağırlık verdiği kişilik arayışı teması etrafında gelişiyordu. Romanın kahramanı, karısının ve başka insanların onu kendisinden çok daha farklı gördüklerini keşfediyor ve bunu izleyen olaylar, romanda gerçeküstücü bir biçimde anlatılıyordu.

Pirandello tiyatroya ilk kez 1898'de *L'epilogo* (Sondeyiş) adlı oyunuyla yönelmişti. Ama oyun 1910'a değin sahnelenememiş (bu tarihte oyunun adı *La morsa* [Mengene] olarak değiştirildi). Pirandello bazı küçük girişimler dışında, 1917'de başarıyla oynanan *Così è (se vi pare)*(1918; *Size Öyle Geliyorsa Öyledir*) oyununa değin tiyatrodan uzak kalmıştı. Gerçi bu gecikmenin Pirandello'nun oyun yazarlığı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim ilk oyunu *L'epilogo* dönemin öbür oyunlarından çok farklı değilken, *Size Öyle Geliyorsa Öyledir* 1920'lerde Pirandello'ya dünya çapında ün kazandıran bir dizi oyunun başlangıcı olmuştu. Oyunda, gerçeğin göreceliği teması işleniyor, bireysel bakışı ortadan kaldıracak herhangi bir nesnel gerçek düşüncesine karşı çıkılıyordu. Bu yönüyle de oyun, Pirandello'nun *Altı Kişi Yazarını Arıyor* ve *Enrico IV* (1922; oynanışı *IV. Henri*, 1933; yayımlanışı *IV. Henri*, 1969) adlı ünlü oyunlarının habercisi olmuştu. Bunlardan birincisi, Pirandello'nun sanatın değişmezliğiyle yaşamın sürekli akışı arasında gördüğü karşıtlığı işleyen en çarpıcı yapıtlarından biridir. Oyunda yazar tarafından reddedilen karakterler sahnede canlanırlar ve asıl oyuncular sunmaya çalıştıkları oyundan ister istemez sapmak zorunda kalırlar. *IV. Henri* ise delilik teması etrafında gelişir. Pirandello'ya göre delilik, gündelik yaşamdan ince bir çizgiyle ayrılmıştır ve insanı mutlu eden bir gerçeklik kurmada belki de gündelik yaşamdan daha üstündür. Oyun dramatik gücünü, belirsizliklerle dolu bir dünyada yaşamaktansa, gerçekdışına çekilmeyi seçen kahramanından alır.

Altı Kişi Yazarını Arıyor'un 1923'te Paris'te sahnelenmesi Pirandello'ya büyük bir ün kazandırdı ve yapıtları, Fransız tiyatrosunu büyük ölçüde etkiledi. Jean Anouilh ve Jean-Paul Sartre'ın varoluşçu yapıtlarından Eugène Ionesco ve Samuel Beckett'in uyumsuz komedilerine kadar Fransız tiyatrosunda "Pirandelloculuk"un izleri görülebilir. Öbür ülkelerin tiyatrolarında, hatta T. S. Eliot'ın manzum dinsel oyunlarında bile Pirandello'nun etkisinden söz etmek mümkündür.

Pirandello insanın yazgısına ilişkin umutsuzluğu, en çarpıcı biçimde oyunlarında ifade etmişti. Oyunları önceleri fazla "zihinsel" bulunarak eleştirildiyse de, sonraları derinde yatan sevecen ve duyarlı yaklaşımlarıyla dikkat topladı. Oyunlarında genellikle sıradan insanları ele almıştı. Bu özellikleriyle de bu oyunlar Capuana ve Verga'nın *verismo* yaklaşımını yansıtır; ama Pirandello sıradan insanların yaşamından bütün insanlarla ilgili evrensel sonuçlar çıkarabilmiştir.

Pirandello, *Altı Kişi Yazarını Arıyor* ve *IV. Henri*'nin uluslararası başarısının ardından, Roma'da kurduğu Teatro d'Arte topluluğuyla dünya turnesine çıktı ve *Ciascuno a suo modo* (1924; Herkes Kendi Havasında) gibi bazı sonraki oyunlarında yeni ve aykırı üsluplar denedi. Son dönemlerinde yazdığı bazı öykülerde de, gerçeküstücü ve fantastik öğelere ağırlık verdiği görülür. Teatro d'Arte'nin 1928'de parasal sorunlardan ötürü kapanmasından sonra, Pirandello ömrünün geri kalan bölümünü uzun yolculuklar yaparak geçirdi.

Elliden fazla oyunu olan Pirandello'nun birçok oyunu 1920-35 arasında 31 ciltlik *Maschere nude* (Çıplak Maskeler) adlı yapıtta toplanmıştır. Pirandello'nun öykülerinden yapılmış bir seçme, Türkçede *Seçme Hikâyeler* (1948-50) adıyla iki cilt olarak yayımlanmıştır.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Eleştiri. *Arte e scienza* (1908; Sanat ve Bilim). Roman. *Suo marito* ya da sonraki başlığıyla *Giustino Roncella nato Boggiòlo* (1911; Karımın Kocası, 1954). *Si gira...* ya da sonraki başlığıyla *Quaderni di Serafino Gubbio operatore* (1916). Oyun. *Il dovere del medico* (1912; Hekimin Görevi), *All'uscita* (1916; Dışarıda). *Pensaci, Giacomino* (1916; *Cakomino, Kendine Gel*), *Il piacere dell'onestà* (1918; Dürüstlüğün Zevki), *Il giuoco delle parti* (1919; *Oyunun Kuralları*, 1992), *Tutto per bene* (1920; Her Şey İyilik İçin), *Come prima meglio di prima* (1920; *Evvelki Gibi, Evvelkinden İyi*), *Vestire gli ignudi* (1923; *Çıplakları Giydirmek*, oynanışı 1961; yayımlanışı 1965), *La vita che ti diedi* (1924; Sana Verdiğim Yaşam), *Sagra del sigre della nave* (1925; Geminin Efendisi) *L'altro figlio* (1925; Öbür Oğul), *La giara* (1925; Küp), *L'uomo dal fiore in bocca* (1926; *Ağzı Çiçekli Adam*, 1963), *Diana e la Tuda* (1927; Diana ile Tuda), *La nuova colonia* (1928; Yeni Sömürge), *Lazzaro* (1929; Lazarus), *Questa sera si recita a soggetto* (1930; *Bu Akşam Tulûat Yapıyorum*), *Come tu mi vuoi* (1930; Beni İstediğin Gibi), *Quando si è qualcuno* (1933; Herhangibiri Biri Olduğunda).

Piranesi, Giovanni Battista, GIAMBATTISTA PIRANESI olarak da bilinir (d. 4 Ekim 1720, Mestre, Venedik yakınları - ö. 9 Kasım 1778, Roma), İtalyan özgün baskı sanatçısı, mimar ve sanat kuramcısı. Roma ve çevresindeki Roma dönemi yapılarını betimlediği büyük boy özgün baskılarıyla bu kentin ünlenmesinde, klasik arkeolojinin

"Cavello Meydanı", Piranesi'nin *Vedute di Roma* adlı yapıtından çizim, y. 1748-60; British Museum
British Museum, fotoğraf J. R. Freeman & Co. Ltd.

gelişmesinde ve yeni-klasik akımın doğmasında önemli rol oynamıştır.

Yirmi yaşındayken Venedik elçisinin ressamı olarak Roma'ya gitti. O dönemin önde gelen özgün baskı ustalarının yanında çalıştı ve 1745'te Roma'ya yerleşti. Bakır levha üstünde karmaşık çizgilerle zengin dokular ve belirgin ışık-gölge etkileri elde ettiği kendine özgü aside yedirme baskı tekniğini bu dönemde geliştirdi.

Yaşamı boyunca 2 bin kadar levha yaptı. 1745 dolaylarında yaptığı "Zindanlar" (*Carceri d'Invenzioni*) adlı baskılar erken dönem ürünlerinin en güzelleridir. Bu dizide, içleri garip idam sehpaları ve işkence aletleriyle dolu Eski Roma ve barok yapı kalıntıları betimlenmiştir. Piranesi'nin olgunluk döneminin en iyi yapıtları arasında *Antichità Romane* (1756; Roma Kalıntıları), *Vedute di Roma* (1748-78 arasında tek tek yapılmış baskılar; Roma Manzaraları) ve Paestum'daki Eski Yunan tapınaklarından görüntüler vardır.

piranha *bak.* pirana

pirarjirit, gümüş antimon sülfür (Ag_3SbS_3) yapısında, önemli bir gümüş cevheri olan sülfotuz minerali. Koyu kırmızı rengi nedeniyle kimi zaman yakut gümüşü olarak adlandırılır. Heksagonal bakışıma sahip en iyi kristalleşmiş örneklerine Almanya'da Harz Dağlarındaki St. Andreasberg'de, Freiberg'de ve Bolivya'da Colquechaca'da rastlanır. Çıkarıldığı başlıca yerler ise Meksika'da Guanajuato ve ABD'de Idaho'dur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* sülfotuzlar (tablo).

pirarucu *bak.* arapaima

pirazin, heterosiklik bileşikler sınıfından, halkalarında dört karbon ve iki azot atomu bulunan organik bileşiklerin ortak adı. Pirazin halkası sanayi ve biyoloji açısından önemli olan pek çok polisiklik bileşiğin yapısında yer alır. Bu ailenin en basit üyesi, suda çözünebilen renksiz bir katı olan pirazin ($C_4H_4N_2$) bileşiğidir; nadiren elde edilir. Pirazinin heksahidro türevi olan piperazin ilk kez 1888'de bireşimlenmiştir, bunun bazı türevleri kimyasal hammadde olarak kullanılır.

Pteridin, alloksazin ve fenazin pirazin ailesinin öbür önemli üyeleridir. 1891'de kelebek kanatlarından elde edilen bazı pigmentler ile insan vücudunda yaşamsal önemi olan folik asit pteridin, riboflavin (B_2 vitamini) ise alloksazin bileşiğidir. Büyük bir grup oluşturan fenazin boyaları arasında en iyi bilinenleri anilin siyahı ve indandrendir (ya da indantron).

Piraziz, Karadeniz Bölgesi'nin doğu kesiminde, Giresun iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Eskiden Bulancak'a bağlı bir bucak olan Piraziz, 19 Haziran 1987 tarih ve 3392 sayılı yasayla ilçe yapılmıştır.

Piraziz Belediyesi 1965'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 17.643; kasaba, 7.685.

pirazol, heterosiklik bileşikler sınıfından, halkasında üç karbon atomu ve birbirinin ardı sıra dizilmiş iki azot atomu bulunan organik bileşiklerin ortak adı. Pirazol ailesinin en basit üyesi, gene aynı adı alan ve molekül formülü $C_3H_4N_2$ olan pirazoldür.

Doğal olarak bulunmayan pirazol bileşikleri genellikle hidrazinlerin 1,3-diketonlarla tepkimeye sokulmasıyla elde edilir. Pirazol bileşiklerinin çoğundan boya ve ilaç olarak yararlanılır. Örneğin ağrı kesici ve ateş düşürücü bir ilaç olan antipirin, sarı renkli gıda boyası tartrazin ve artrit tedavisinde kullanılan fenilbütazon da pirazol bileşikleridir.

pire, *Siphonaptera* takımını oluşturan küçük, kanatsız, kan emici, 1.600 dolayında böcek türünün ortak adı. Tropik, astropik ve ılıman bölgelerden kutup bölgelerine kadar yayılmış olan bu böcekler özelleşmiş vücut yapıları sayesinde memelilerin ve kuşların derisine tutunarak kanlarını emer konakları arasında yer değiştirirken son derece tehlikeli hastalıkları da bulaştırabilirler.

Erişkin pirelerin uzunluğu 1-10 mm arasında değişir. Doğal yaşam süreleri birkaç haftadan başlayarak bir yılı aşabilir. Güçlü bacak kasları vücut uzunluklarını 200 kez aşan bir uzaklığa sıçrayabilmelerini ve sıçrarken yerçekimini 200 kez aşan bir ivmeye ulaşabilmelerini sağlar.

Bu takımın, ayrıntılı yaşam çevrimi bilinen pek az türü vardır. Ama genel olarak yaşamlarında dört temel evrenin bulunduğu bilinmektedir. Dişi pire, küçük, beyaz yumurtalarını konağın vücuduna, yaşadığı yere ya da çevreye bırakır. Bu yumurtalardan çok küçük, bacaksız larvalar çıkar. Larva evresinde kurumuş dışkılar, kan, deri döküntüleri ya da erişkinlerin özellikle bu evrede çıkardıkları kan bakımından zengin sindirim artıklarıyla beslenirler. Larvalar üç ya da bazen iki kez deri değiştirdikten sonra bir koza örerek pupa evresine girer. Günlerce ya da aylarca koza içinde kalan pupa, başkalaşmaya uğradıktan sonra kozadan bir erişkin olarak çıkar. Kozadan çıkan erişkin, üzerine yerleşebileceği bir omurgalı konak arar.

Siphonaptera takımının üyeleri öbür böcek gruplarından dış asalak olarak yaşama ve beslenme biçimine uyarlanmış vücut yapılarıyla ayırt edilirler. Vücutları yanlardan basıklaşmıştır. Arkaya doğru uzayan dikenleri, konaklarının tüyleri ve kılları arasında hızla hareket etmelerini sağlar. Ağız parçaları delmeye ve emmeye uyarlanmıştır. Özellikle ağız parçalarının sivri uzantısı deriyi delerek konağın dokusuna sıkıca yapışır.

Tavşan piresi (*Spilopsyllus cuniculi*) gibi bazı pireler tek bir konak türünde, öbürleri çok çeşitli konaklarda görülür. Kedi piresi (*Ctenocephalides felis*) konak olarak kedileri, köpekleri, tilkileri, miskkedisini ve kuyruksürenleri kullanır. Ama bu türleri bulamazsa insana bile bulaşır. İnsan piresi (*Pulex irritans*), insanların yanı sıra çeşitli evcil hayvanların da asalağıdır. Coğrafi bakımdan birbirinden ayrı yaşayan yakın akraba memelilere genellikle yakın akraba pire türleri asalaktır. Pireler memeliler arasında en çok kemiricilerde, en az atlar ve öbür toynaklılar ile maymunlarda görülür.

Siphonaptera takımının, ilkel ve etçil böcek takımlarından biri olan *Mecoptera* (gagalısinekler) ile aynı ortak atadan türediği sanılmaktadır. Avustralya'da bulunan bir pire fosili, yapılan incelemelere göre 200 milyon yıl öncesinden kalmıştır. Bilinen fosil pirelerin günümüz örneklerinden önemli bir farkı yoktur.

Pire salgınları, insanların ve öbür konakların sağlığı açısından ve ekonomik bakımdan büyük önem taşır. Pireler dış asalak olarak yerleştiği canlılarda şiddetli kaşıntılara, derinin tahrişine ve bu yollarla açılan yaralardan bulaşan ikincil enfeksiyonlara yol açar. Hayvanların üzerinde aşırı çoğalan pireler büyük zarara ya da kan kaybından ölümlere neden olabilir. Ama pirelerin insanlara ve hayvanlara bulaştırdığı hastalıklar bir asalak olarak yarattığı dolaysız etkilerden daha önemlidir. Vebanın insanlara bulaşmasında başrolü oynayan keme piresi (*Xenopsylla cheopis*) ve akrabaları, ortaçağda Avrupa nüfusunun yaklaşık dörtte birinin ölümünden sorumludur. Vebanın bulaştığı kemeler bu hastalığa dirençli değildir. Ölen konaktan ayrılan asalağın yeni konağı bir insan da olabilir. İnsan piresi kemiricilerden insana ve insandan insana vebayı bulaştırabilmektedir. Tropik bölgelerde hâlâ veba olayları bildirilmekle birlikte salgınlar, geliştirilen tanı yöntemleri ve antibiyotikler sayesinde engellenmektedir. Pireler vebanın yanı sıra tifüs ve tularemi gibi bulaşıcı hastalıkların taşıyıcıları arasındadır. Ayrıca pireler, bazı asalak solucanları kedi ve köpeklere bulaştırır.

Pire, Eski Yunanca PEIRAIEUS. Modern Yunanca PIRAIÉVS. Yunanistan'da Fáliru (Phaleron) Koyunun (*órmos*) kıyısında kent. Atina'nın güneybatısında yer alır. Ülkenin en büyük limanıdır. Ana liman Kántharos, batıda küçük İetionía Yarımadası, güneyde Akti Yarımadası (limanın Peraiki bölümü), doğuda da yörenin en yüksek noktası olan Munikhia'yla (bugün Kastélla) çevrilidir. II. Dünya Savaşı'nda bombalanan liman sonradan yeniden inşa edilmiştir. Kentteki yeni sanayi kuruluşlarının başında makine ve kimya fabrikalarıyla tersaneler gelir. Ülkedeki bütün ana demiryolu hatlarının son durağı olan Pire'yle Atina arasında ulaşım elektrikli trenler ve otoyollarla sağlanır. Kent Ege Adalarıyla Yunanistan anakarası arasındaki deniz ulaşımının da merkezidir.

Eskiden bugünkü limanla anakara arasında bataklıklar uzandığından İÖ 7. ve 6. yüzyıllarda Atinalılar donanmalarını Phaleron Koyunda demirlerdi. İÖ 460'tan sonra Munikhia'nın eteklerinden Atina'ya kadar uzanan surlar inşa edildi. Aynı tarihlerde temeli atılan kentin ızgara planlı sokak düzeni, hemen hemen hiç değişmemiştir. İÖ 86'ta Romalı Sulla tarafından yıkılan kent, bu tarihten yeniden canlandığı 19. yüzyıla değin önemsiz bir yerleşme olarak kaldı.

Sulla kenti yaktığı sırada Roma'ya gönderilmek üzere yerlerinden sökülen İÖ 6. ve 4. yüzyıllardan kalma tunç ve mermer heykeller 1959'da bulundu. Pire'de deniz kuvvetlerine bağlı bir akademi ve Eski Yunan ve Roma dönemlerinden kalma heykellerle çanak çömleklerin sergilendiği bir arkeoloji müzesi vardır. Nüfus (1991) 169.622.

Pire, Dominique (Georges) (d. 10 Şubat 1910, Dinant - ö. 30 Ocak 1969, Leuven, Belçika), Belçikalı din adamı ve eğitimci. II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da yurtlarından ayrılmak zorunda kalanlara yaptığı yardımlar nedeniyle 1958 Nobel Barış Ödülü'nü kazanmıştır.

1928'de Huy kentindeki Dominiken La Sarte Manastırı'na girdi. 1934'te papaz oldu. 1932-36 arasında Roma'daki Dominiken Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1936'da aynı üniversitede doktora çalışmasını tamamladı. 1937-47 arasında La Sarte Manastırı'nda ahlak felsefesi dersleri verdi. II. Dünya Savaşı sırasında direniş hareketine katıldı. Savaştan sonra mülteci sorunlarının çözümüyle yakından ilgilenen Pire, 1949'da Avrupa'da yurtlarından ayrılmak zorunda kalanlara milliyet ve din ayrımı gözetmeksizin yardım sağlayan Yurtlarından Ayrılanlara Yardım Örgütü'nü kurdu. 1950-54 arasında yaşlı mülteciler için Belçika'da dört ev açtı. 1956-62 arasında Almanya, Belçika ve Avusturya'da yedi Avrupa

"köyü" kurdu. Ayrıca yardımseverlerin başka ülkelerdeki mültecilere yardım edebilmesini sağlayan bir sistem oluşturdu.

Nobel Barış Ödülü'nü aldıktan sonra Huy'de gençlere barış ilkelerini öğreten ve sonradan Barış Üniversitesi adıyla anılacak olan Mahatma Gandhi Uluslararası Barış Merkezi'ni kurdu (1960). Çeşitli uluslardan insanlar arasındaki yakınlaşmayı artırmayı amaçlayan Dünya Dostluğu ile Afrikalı ve Asyalı mültecilere yardımı öngören Dünya Yardımseverliği adlı örgütün de kurucusu olan Pire'in *Bâtir la paix* (1966; Barışı Kurmak) adlı bir kitabı vardır.

Pirelli AİLESİ, lastik eşya, elektrik kablosu ve elektrik teli üretiminin ve ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmuş İtalyan sanayici aile.

Giovanni Battista Pirelli (d. 27 Aralık 1848, Varenna, Como, Avusturya İmparatorluğu - ö. 20 Ekim 1932, Milano, İtalya), Milano'da öğrenim gördü. 1872'de bu kentte kurduğu küçük lastik fabrikası, İtalya'nın ilk ve Avrupa'nın da ilk birkaç lastik fabrikasından biriydi. 1884'te ilk kez elektrik kablosu üreten ve 1899'da otomobil lastiği yapımına geçen şirket, 1902'de İspanya'da kurduğu ikinci fabrikayla dış ülkelere de açıldı.

Pirelli'nin iki oğlu Piero (d. 27 Ocak 1881, Milano - ö. 7 Ağustos 1956, Milano, İtalya) ve Alberto (d. 28 Nisan 1882, Milano - ö. 19 Ekim 1971, Casciano, İtalya) şirkette 1904'te çalışmaya başladılar. Sonraki yıllarda İsviçre'nin Basel kentindeki Société Internationale Pirelli'ye bağlı olarak çeşitli Avrupa ülkelerinde, İngiltere, Türkiye, Kuzey ve Güney Amerika'da fabrikalar kuruldu. Pirelli şirketler grubunun çalıştırdığı işçi sayısı zamanla 55 bini geçti. 1932'den sonra şirketi yöneten Piero Pirelli, İtalyan telefon şebekesinin gelişmesinde önemli rol oynadı. 1956-65 arasında şirketi yöneten kardeşi Alberto, aynı zamanda Versailles Yüksek Ekonomi Komitesi (1919) üyeliği, Cenevre'deki ilk Uluslararası Çalışma Örgütü'nde (ILO) (1920-22) İtalyan temsilciliği, Milletler Cemiyeti'ne bağlı ekonomi komitesinde (1923-27) üyelik yaptı. Ayrıca savaş tazminatları ve borçlarıyla ilgili Dawes ve Young komisyonlarının (1924, 1929) önde gelen görüşmecileri arasında yer aldı.

Pirelli SpA, otomobil lastiği ve öteki kauçuk ürünleri üreten büyük İtalyan şirketi ve uluslararası holding. Merkezi Milano'dadır. Lastik tekerlek üretiminin başladığı yıllarda, 1872'de kurulan şirket daha sonra Pirelli ailesinin üç kuşağınca yönetildi. 1971'de otomobil lastiği üreten İngiliz şirketi Dunlop Holdings PLC ile birleşti. Ama bağımsız varlığını ve markalarını koruyan iki holding 1981'de yeniden ayrıldı. Ürün çeşitlemesine giden Pirelli SpA, etkinliğini Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika, Ortadoğu ve Yeni Zelanda'da sürdürür. İtalya'nın en çok ihracat yapan şirketidir. Ayrıca Fiat SpA adlı otomobil şirketinin önemli ortaklarındandır. Otomobil lastiğinin yanı sıra, önde gelen metal kablo ve elektrikli donanım üreticisidir. Yan kuruluşlarından biri, haberleşmede kullanılan kablolar için optik elyaf üretir.

Pirene köpeği, Asya kökenli olduğu sanılan ve Avrupa'da İÖ 1800-1000 arasında ortaya çıkan, iri yapılı köpek soyu. 17. yüzyıl Fransa'sında saray çevresinin gözdesi olan bu soy, çok daha önceleri Pireneler'de koyun sürülerini kurt ve ayılara karşı korumak için kullanılmıştır. Pirene köpeği bekçi ve çoban köpeği olarak tanınmasının yanı sıra iki tekerlekli hafif arabalara koşulmuş ve bunlarla I. Dünya Savaşı'nda İspanya ile Fransa arasında kaçak mal taşınmıştır. Kendilerine özgü bir biçimde yalpalayarak yürüyen bu köpekler sağlam yapılı ve düşük kulaklıdır. Omuz yüksekliği 63-81 cm, ağırlığı 41-57 kg arasında değişir. Kalın ve uzun tüylü postu tümüyle beyaz ya da bazılarında boz, öbürlerinde kahverengi lekelidir.

Pireneler, İspanyolca PIRINEOS, Fransızca PYRÉNÉES, Katalanca PIRENEUS. Avrupa'nın güneybatısında düz tepeli masifler ve kıvrımlı sıradağlardan oluşan dağ zinciri. Akdeniz kıyılarından Atlas Okyanusundaki Biskay Körfezine kadar 430 km boyunca uzanır.

Eski bir dağ zincirinin jeolojik yenilenmesiyle ortaya çıkmış olan Pireneler, Fransa ile İspanya arasında yüksek bir duvar oluşturur. Bu iki ülke arasındaki sınır, genellikle zincirin sırt çizgisinden geçer. Küçük ve özerk bir prenslik olan Andorra, sınırdaki bazı dorukları içine alır. Genişliği 160 km'ye ulaşan, sürekli bir kar örtüsüyle kaplı olan, yaklaşık 2.750 m yüksekliğindeki kesimde sistemin en yüksek noktası Aneto Doruğu (3.404 m) yer alır. Bu kesimin doğu ve batısında kalan uzantılar birdenbire alçalır ve giderek daralır. Orta kesimdeki buzul aşındırmasının etkisini taşıyan gelişmemiş vadiler, buzyalakları ve buzul gölleri, Kuvaterner (Dördüncü) Dönemde (2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) buzullaşma olduğunun güçlü kanıtlarıdır. Sistemin kuzey ve batı kesimleri, güney ve doğuya göre daha fazla ve daha düzenli yağış alır. Batıdaki vadilerde mısır, tahıl ve meyve yetiştirilirken, doğudaki vadilerde zeytincilik ve bağcılık yaygındır.

Pireneler Antlaşması, PIRENELER BARIŞI olarak da bilinir, Fransa kralı XIV. Louis'yle İspanya kralı IV. Felipe arasında imzalanan ve 1648-59 Fransa-İspanya Savaşı'na son veren barış antlaşması (7 Kasım 1659). Avrupa'daki Fransız hegemonyasının temellerinin bu antlaşmayla atıldığı kabul edilir.

İspanya'yla Fransa Otuz Yıl Savaşı'nın sonundan 1659'a değin hemen hemen sürekli savaş halindeydiler. Bu sırada İspanya'nın İngiltere'yle olan ilişkileri de bozuldu ve İspanyol monarşisinin içinde bulunduğu gerileme süreci iyice açığa çıktı. Alman prenslerinin 1657 ve 1658'de Fransa'nın tam desteğiyle kurdukları dinsel ve dindışı birlikler İspanya'nın Kutsal Roma-Germen imparatorundan yardım alma olasılığını ortadan kaldırdı. Bu birliklerden ikincisi olan Ren Birliği'nin kuruluşunu izleyen, Haziran 1658'deki Dunes Çarpışması'nda(*) İspanya'nın uğradığı yenilgiden sonra, İspanya'yla Fransa arasında bir barış sağlama girişimleri hız kazandı.

Bu girişimlerin sonucunda imzalanan Pireneler Antlaşması'yla İspanya Roussillon ve Artois'yı Fransa'ya bıraktı. Fransa'nın bazı koşullarla Alsace ve Lorraine'i alması onaylandı. Fransa'nın Katalonya'da ele geçirdiği bütün topraklar İspanya'ya geri verildi. Savaştan önce İspanyolların hizmetine girmiş olan Condé 4. prensi Louis II de Bourbon affedildi ve Paris'e dönmesine izin verildi. Antlaşmayla ayrıca XIV. Louis'yle İspanya kralı IV. Felipe'nin kızı Marie-Thérèse d'Autriche'in evlenmesine karar verildi. Ertesi yıl gerçekleşen bu evlilikle Marie-Thérèse İspanya tahtı ve toprakları üzerindeki bütün haklarından vazgeçti. Ama XIV. Louis bunu gözardı ederek 1667'de karısının mirası olarak kabul ettiği İspanyol Felemenki'ni istila etti. Kırk yıl sonra da aynı gerekçeyle İspanya tahtına torunu Philippe'in (V. Felipe) çıkmasını sağladı. Pireneler Antlaşması ve Marie-Thérèse'le yaptığı evlilik XIV. Louis'nin ülke içindeki konumunu sağlamlaştırırken, onu aynı zamanda Avrupa'nın en güçlü hükümdarı durumuna getirdi.

Pirenne, Henri (d. 23 Aralık 1862, Verviers - ö. 24 Ekim 1935, Eccle, Brüksel yakınları, Belçika), Belçikalı eğitimci ve bilim adamı. En ünlü ortaçağ tarihçilerinden biridir.

Varlıklı bir sanayicinin oğluydu. Doktora çalışmasını Liège Üniversitesi'nde ortaçağ uzmanı Godefroid Kurth ile Hollanda ve Belçika tarihi uzmanı Paul Frédéricq'in yönetiminde tamamladı (1883). Çalışmalarını Leipzig ve Berlin üniversiteleri ile Paris'teki Yüksek Araştırmalar Okulu'nda sürdürdükten sonra, 1885'te Liège Üniversitesi'nde paleografi ve diplomatik belge çözümlemesi dersleri vermeye başladı. Ertesi yıl geçtiği Gent Üniversitesi'nde emekliliğine değin (1930) ortaçağ ve Belçika tarihi profesörlüğü yaptı. I. Dünya Savaşı'nda işgal altındaki Belçika'da ders vermeyi reddettiği için Almanlar tarafından hapsedildi (1916-18); bu dönemde tamamen belleğindeki bilgilere dayanarak yazdığı Avrupa tarihi ölümünden sonra yayımlandı.

Pirenne ilk önemli kitabı olan *Histoire de la constitution de la ville de Dinant au moyen âge*'da (1889; Ortaçağda Dinant Kentinin Yapılanması) ele aldığı ortaçağ kent yaşantısı temasını ömrü boyunca işledi. En büyük yapıtı olan *Histoire de Belgique*'deki (1900-32, 7 cilt; Belçika Tarihi) yeni, yaratıcı yaklaşımı nedeniyle uluslararası saygınlığa kavuştu. Ortaçağ kent yaşantısında sosyoekonomik gelişmeleri öne çıkardığı bu kitabında Belçika'nın birliğinin bir etnik kimlik belirleniminin ya da siyasal merkezileşmenin sonucu değil, ülkenin Latin ve Germen kültürleri arasında bir endüstriyel ve entelektüel alışveriş merkezi olmasının ürünü olduğunu savundu. Pirenne 1922'de ABD'de, Princeton Üniversitesi'nde bir dizi konferans verdi. *Medieval Cities* (1925; *Ortaçağ Kentleri*, 1982, 1991) başlığıyla kitaplaştırılan bu konferanslarında ortaçağın ileri bir aşamasında, eski yönetsel ve dinsel merkezlerin yanı başında, ticari etkinlik temelinde yeni kentlerin yükselişine ilişkin çözümlemesini sundu. Ölümünden sonra yayımlanan *Mahomet et Charlemagne* (1937; *Hz. Muhammed ve Charlemagne*, 1984) adlı kitabında ise, Roma İmparatorluğu ve uygarlığının kesin çöküşünün, Germen kabilelerinin İS 4-5. yüzyıllardaki saldırı ve istilalarından dolayı değil, "ikinci istila dalgası" sırasında, özellikle Arapların 8. yüzyılda Akdeniz'de üstünlük kurmaları sonucu gerçekleştiği, uluslararası ticaretin ve para ekonomisinin ancak bundan sonra gerilediği ve Roma toprak vergisinin Merovenj hanedanının sona ermesiyle, yani Karolenj döneminde toplanamaz hale geldiği görüşünü ortaya attı. "Pirenne Tezi" olarak bilinegelen bu görüşün gerek olgusal dayanakları, gerekse İslama karşı önyargılılığı o günden bu yana çok eleştirildi. Bununla birlikte, Batı Avrupa feodalizminin küçük, yerel, kapalı birimlerden oluşan ekonomik çehresinin biçimlenmesinde ekonomik nedenselliğe tanıdığı ağırlıklı pay, Pirenne'in siyasal olayların tarihçiliğinden gerçek sosyoekonomik tarihçiliğe geçişin öncüleri arasında yer almasının ve 20. yüzyılın ünlü Fransız Annales okulunun habercisi sayılmasının haklı dayanağını oluşturdu. Öte yandan Pirenne'in, maddi temeldeki uzun vadeli

süreçleri çok sıçramasız, düz-evrimci bir biçimde kavradığı söylenebilir. Bir başka tartışmalı yaklaşımı, feodalizmi doğal ekonomiye indirgemesi, dolayısıyla kentleri tümüyle feodalizm dışı düşündüğü gibi kapitalizmi de meta dolaşımının ve para ekonomisinin canlanmasıyla özdeşleştirmesidir. Pirenne yeni kentlerin serpilmesini hemen tümüyle uzak mesafeden getirilen lüks malların ticaretine bağlamıştı; bugün bu anlayışın da tarım ile zanaatlar arasındaki alışverişin boy attığı yerel pazarların önemiyle dengelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Henri Pirenne'in öteki yapıtları arasında *Origine des constitutions urbaines au moyen âge* (1895; Ortaçağ Kent Yapılanmasının Kökenleri), *Les anciennes démocraties des Pays-Bas* (1910; Belçika ve Hollanda'nın Eski Demokrasileri) ve *La Fin du moyen âge* (1931; Ortaçağın Sonu) sayılabilir. Genel editörlüğünü Gustave Cohen ve Henri Focillon ile paylaştığı *Histoire du Moyen Âge* (Ortaçağ Tarihi) koleksiyonunun 8. cildi için yazdığı *Histoire économique et sociale de l'occident mediéval* (1933), *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (1983) başlığıyla Türkçeye çevrilmiştir. Pirenne Belçika Kraliyet Tarih Komisyonu'nun başkanlığı görevinde bulunmuş, 1923'ten başlayarak Uluslararası Tarih Kongresi'nin ilk başkanı olmuştur.

pireotu, bileşikgiller (*Asteraceae*) familyasından, çiçeklerinden böcek ilacı olarak yararlanılan *Tanacetum* (bazı sınıflandırma sistemlerine göre *Pyrethrum* ya da *Chrysanthemum*) türlerine verilen ad. Başlıcalarından biri olan Dalmaçya pireotu (*Tanacetum cinerariaefolium*) yaklaşık 1 m'ye boylanabilen çokyıllık bir bitkidir. Gümüşsü yeşil renkli parçalı yaprakları ve sarı ortalı beyaz çiçekleri vardır. Gerçekte bunlar tek tek çiçek değil, çok sayıda sarı tüpsü ve beyaz dilsi çiçeğin oluşturduğu çiçek kümeleridir. Yugoslavya ve Arnavutluk'ta yabani olarak yetişen bu bitkinin böcek ilacı olarak değerinin anlaşılmasından bu yana başta Yugoslavya'nın Dalmaçya kıyıları olmak üzere Kenya, Japonya, Orta ve Güney Afrika, Brezilya, Ekvador ve Hindistan'da önemli ölçüde tarımı yapılmaktadır. Türkiye'de bulunmayan bu türe karşılık Kafkasya'ya özgü bir tür olan *T. coccineum* Anadolu'da da yetişir. Özellikle Erzurum yakınlarındaki, Oltu ve Olur yaylalarında bulunduğu için bu türe yaygın olarak "oltuotu" da denir. Sarı ortalı pembe çiçekleri ve ince parçalı yapraklarıyla tanınır.

Bu her iki türün çiçekleri de toz edilerek böcek ilacı olarak kullanılır. Etkisini böceklerde ve soğukkanlı omurgalılarda dokunma yoluyla gösterir; bitkiler ve sıcakkanlı hayvanlar üzerinde zararsızdır. Çiçeklerin böcek öldürücü etkisi bileşimindeki piretrinlerden kaynaklanır. Genellikle toz halinde serpilerek, kimi zaman da özellikle ev ve çiftlik hayvanlarındaki asalaklara karşı çözelti halinde püskürtülerek kullanılır.

Pirhasan, Abdülkadir *bak.* Türkali, Vedat

Piri Reis, tam adı MUHİDDİN PİRİ (d. y. 1470, Gelibolu - ö. 1554, Kahire, Mısır), yaptığı dünya haritaları ve yazdığı denizcilik kitabıyla tanınan Osmanlı denizci.

Amcası ünlü denizci Kemal Reis'in yanında yetişti. 1487-93 arasında onunla birlikte Akdeniz'in batı kıyılarında korsanlık yaptı. 1500-02 arasında Venedik'e karşı yapılan sefere ilk kez savaş gemisi kaptanı olarak katıldı ve büyük başarı gösterdi. Kemal Reis'in ölümünden (1511) sonra bir süre Gelibolu'ya çekildi. Orada, korsanlık yaptığı yıllarda ele geçirdiği Kristof Kolomb'un dünya haritasından da yararlanarak bir dünya haritası çizdi (1513). Mısır'ın fethi (1517) sırasında Osmanlı donanmasında komutan olarak bulundu. İskenderiye'nin ele geçirilmesinde gösterdiği başarıyla I. Selim'in (Yavuz) övgüsünü kazandı. Çizdiği ilk dünya haritasını 1517'de Mısır'da I. Selim'e sundu. Gelibolu'ya dönerek denizcilik kitabı üzerinde çalışmaya başladı. 1522'de Rodos seferine katıldı. 1524'te Mısır'a gönderilen Sadrazam Pargalı İbrahim Paşa'ya kılavuzluk etti. 1521'de tamamladığı ve İbrahim Paşa'nın önerisiyle genişleterek yeniden düzenlediği *Kitab-ı Bahriye*(*) adlı yapıtını 1525'te I. Süleyman'a (Kanuni) sundu. 1528'de ikinci bir dünya haritası çizdi. Bu tarihten sonra güney denizlerinde görev yapan Piri Reis 1547'de Süveyş'teki Osmanlı donanmasının komutanlığına (Hint kaptanlığı) getirildi. Ertesi yıl Aden'i Portekizlilerden geri aldı. 1552'de önemli bir Portekiz üssü olan Maskat'ı ele geçirerek Hürmüz Kalesi'ni kuşattı. Portekiz tehlikesine karşı donanmanın bir bölümünü Basra Körfezinde bırakıp kuzeye yöneldi ve Bahreyn Adalarını aldı. Başarılarını çekemeyen Basra beylerbeyi Kubad Paşa tarafından donanmayı Basra'da terk etmekle suçlandı. Gönderilen ferman üzerine Kahire'de idam edildi.

Piri Reis'in 1513'te çizdiği ilk dünya haritasından günümüze yalnızca Güneybatı Avrupa, Kuzeybatı Afrika, Orta ve Güney Amerika'nın kıyılarını gösteren bir parça kalmıştır. Renkli olan haritada bir bölümü resimlerle ilgili, bir bölümü bağımsız metinler vardır. Piri Reis haritanın çiziminde Kristof Kolomb'un 1498'de çizdiği harita ile Portekizli ve Müslüman coğrafyacıların haritalarından da yararlanmıştır. Piri Reis Haritası adıyla 1935'te Türkçe, Almanca, İngilizce ve Fransızca açıklamalı bir tıpkıbasımı yapılan bu harita 1966'da ikinci, 1981'de de üçüncü kez basılmıştır. Piri Reis'in 1528'de Gelibolu'da çizdiği ikinci dünya haritasından da günümüze ancak bir parça ulaşabilmiştir. 68 cm×69 cm boyutundaki bu parça Atlas Okyanusunun kuzeyi ile Kuzey ve Orta Amerika'nın o dönemde yeni keşfedilmiş kıyılarını ve Grönland'dan Florida'ya kadar uzanan kıyı şeridini gösterir. İlkinden daha büyük ölçekli olan bu harita teknik bakımdan döneminin deniz haritalarının en ileri örneği kabul edilir. Haritanın en önemli özelliği ise günümüzdeki bilgilere çok yakın bir doğrulukta çizilmiş olmasıdır.

Piri Reis'in yaşamöyküsünün de kaynağı olan ve 1935'te tıpkıbasımı yapılan *Kitab-ı Bahriye* ise (yay. haz. Y. Senemoğlu) Akdeniz kıyılarını ve adalarını ayrıntılarıyla ele alan bir portolandır. Özgün metni, çevriyazısı, sadeleştirilmiş biçimi ve İngilizcesi ile birlikte, 1988-91 arasında dört cilt olarak yeniden basılmıştır.

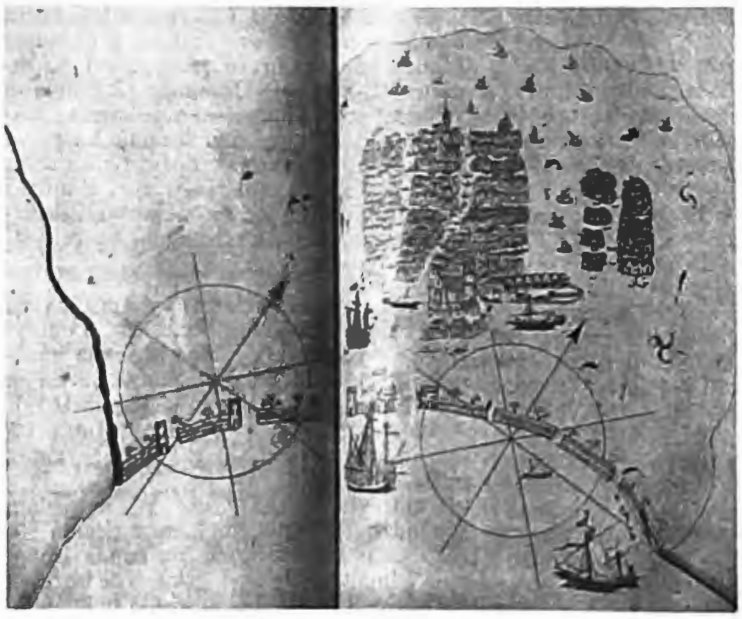

Piri Reis'in *Kitab-ı Bahriye* adlı yapıtındaki Venedik haritası
Ara Güler Arşivi

piridin, aromatik heterosiklik bileşikler sınıfından, halkasında beş karbon ve bir azot atomu bulunan organik bileşiklerin ortak adı. Piridin ailesinin en basit üyesi, molekül formülü C_5H_5N olan piridindir.

Piridin çözücü olarak kullanılır ve içilmesini önlemek amacıyla etil alkole katılır. Ayrıca bakteri ve virüs enfeksiyonlarına karşı etkin bir ilaç olan sülfapiridinin, antihistaminik olarak kullanılan piribenzamin ve prilaminin, kauçuk ve kimya sanayisinde yararlanılan piperidinin üretiminde kullanılır. Niyasin, piridoksal, izoniyazit, nikotin ile koenzim 1 ve 2 ise yapılarında piridin halkası taşıyan bileşiklerdir.

Piridin doğal olarak kömür katranında bulunur. Uzun yıllar boyunca yalnızca kömür katranından elde edilmiş, daha sonra asetaldehit ve amonyaktan bireşimlenmeye başlamıştır. Arı piridin suda çözünebilen, kolay alevlenen, renksiz ve kötü kokulu bir sıvıdır. Zayıf baz özellikteki bu sıvı 115,5°C'de kaynar.

pirilamin, ilk kez 1944'te kullanılan, yapay bireşimle elde edilen antihistaminik. Sıklıkla suda çözünen beyaz kristallerden oluşan pirilamin maleat bileşiği halinde, ağızdan alınır.

pirimetamin, 1940'larda kullanılmaya başlayan ve yapay olarak bireşimlenen sıtma ilacı. Sıtmayı tedavi etmekte olduğu kadar, kanda ve dokulardaki sıtma etkeninin (*Plasmodium*) gelişmesini önlediğinden hastalıktan korunmada da etkilidir.

pirimidin, heterosiklik bileşikler sınıfından, halkasında dört karbon atomu ve iki azot atomu bulunan organik bileşiklerin

ortak adı. Pirimidin ailesinin en basit üyesi, aileye adını veren ve molekül formülü $C_4H_4N_2$ olan pirimidindir.

1837-64 arasında pek çok pirimidin bileşiği elde edilmiş, ama bunların yapıları ancak 1868'den sonra aydınlatılabilmiştir. Nükleik asitlerin yapısında yer alan sitozin, timin ve urasil; tiyamin (vitamin B_1); bakteri ve virüs kökenli hastalıkların tedavisinde kullanılan sülfadiazin en yaygın pirimidin bileşikleridir.

pirinç, bakır-çinko alaşımlarının ortak adı. Oldukça sert ve kolay işlenebilen bir malzemedir ve çok eski tarihlerden beri kullanılagelmiştir. Günümüze kalan en eski pirinç malzeme kalamin pirincidir ve Neolitik Çağa tarihlendirilmiştir; bu alaşımın çinko ve bakır cevherleri karışımının indirgenmesi yoluyla elde edildiği sanılmaktadır. Bazı eski kitaplarda, bu arada Kitabı Mukaddes'te pirinç, zaman zaman bakır ve kalay alaşımı olan tuncun yerine kullanılmıştır.

Alaşımın özellikleri. Pirincin dövülebilirliği içerdiği bakır miktarına bağlıdır; yüzde 55'ten az bakır içeren pirinçler sıcak ya da soğuk yöntemlerle işlenemez. Beyaz pirinç olarak adlandırılan bu tür pirinçler toz haline getirilerek sert lehim işlemlerinde kullanılmanın ötesinde sanayide fazlaca bir öneme sahip değildir. Beyaz pirinçlerden, basınçlı döküm işlemlerinde kullanılan bazı alaşımların hazırlanmasında yararlanılır. Dövülgen pirinçler ise, soğuk olarak işlenebilen ve çoğunlukla yüzde 62'nin üzerinde bakır içeren tombak (yaprak yaldızı) ile bakır oranı daha düşük olan ve sıcak işlem gerektiren Muntz metali olarak başlıca iki gruba ayrılır. Birinci grupta yer alan alfa pirinçleri son derece üstün soğuk işlem özelliklerine sahiptir ve bu nedenle pim, vida ve cıvata yapımında yaygın olarak kullanılır. Beta pirinçlerinin çinko oranı daha yüksektir ve bu nedenle de bu alaşımlar daha az sünek ama daha dayanıklıdır; bunlar özellikle musluk vanası, su püskürteci kafası, kapı ve pencere kolu ve menteşesi ile benzeri bağlantı parçalarının yapımında kullanılır. Bir üçüncü pirinç grubu da, malzemenin fiziksel ya da mekanik özelliklerini, yenime karşı dayanıklılığını ya da işlenebilme özelliklerini artırmak ya da malzemeye renk kazandırmak amacıyla alaşıma bakır ve çinko dışında bazı elementlerin de katılması yoluyla hazırlanan özel pirinçlerdir. Başlıca özel pirinç türleri, yenime karşı son derece dayanıklı olan alüminyumlu pirinçler; çok kolay işlenebilen kurşunlu pirinçler; deniz suyunun yenim etkisine karşı çok dayanıklı olan kalaylı pirinçler; beyaz ya da gümüş renkli nikelli pirinçlerdir.

Pirinç eşya. Romalılar pirinci gemi parçalarından zırha, mücevherden kemer tokasına kadar değişik yerlerde kullandılar. Roma'nın Kuzey Avrupa'daki topraklarını yitirmesinden sonra azalan pirinç üretimi Karolenj döneminde yeniden canlandı. Tunca göre daha kolay dövülgen olan pirinçten ibrik, leğen, lamba, kâse, testi vb gibi çok çeşitli ev eşyası yapıldı.

13. yüzyıldan 17. yüzyıla değin ölü kültünde pirinç levhalar kullanıldı. Üstünde ölünün resmi, yaşamına ve yaptığı işlere ilişkin desenler, yazılar, hanedan armaları bulunan kabartma pirinç levhalar mezarların üstüne yerleştirildi. Bunların çoğu günümüze değin kalmıştır. 16. yüzyılda pirinçten leğen ve tabaklar orta sınıfın en önemli ev eşyası arasındaydı. Bunlar çekiçle dövülerek yapılır, üstlerine bazı desenler işlenirdi. Yeni dünya'dan getirilen gümüş ve altın dekoratif eşya yapımında pirincin yerini alınca, pirinç de avize, şamdan, duvar ve güneş saati gibi eşyanın yapımında kullanılmaya başladı. Pirinç ayrıca astronomi, jeodezi, denizcilik vb gibi alanlarda kullanılan bilimsel amaçlı araçların temel malzemesi haline geldi. *Ayrıca bak.* tunç; tunç işi.

pirinç, dünya tahıl üretiminde buğday ve mısırdan sonra üçüncü sırayı alan en önemli tahıl bitkilerinden biri ve bu bitkinin besin maddesi olarak değerlendirilen taneleri. Pirinç, dünyanın özellikle Doğu Asya'yı kapsayan yarısında insanların temel besin kaynağını oluşturur.

Buğdaygiller (*Poaceae* ya da *Gramineae*) familyasının *Oryzae* oymağında yer alan pirincin (*Oryza*) 25 kadar türü vardır. Ama, bunların içinde yaygın olarak kültürü yapılan tek tür *Oryza sativa*'dır. Binlerce çeşidi geliştirilen bu tür yaklaşık 100 cm'ye kadar boy atan biryıllık bir bitkidir. Buğdaygillerin öbür üyelerinde olduğu gibi boğumlu bir sapı (gövde), boğumlardan çıkan ince uzun ve yassı yaprakları ve başakçıkların birleşmesiyle oluşan bileşik salkım biçiminde çiçek toplulukları vardır. Her salkımda ortalama 100-150 başakçık, her başakçıkta da tek bir çiçek bulunur. Çiçekler döllenerek taneleri (tohum) oluşturur. Ortalama 5-15 mm uzunluğunda ve 2-4 mm genişliğindeki taneler kenarları üst üste binen iki kavuzla kaplıdır. Kavuzlu tanelere yaygın olarak "çeltik" adı verilir (bazen bitki de aynı adla anılır).

Pirinç tarımı ilk olarak İÖ 3000'lerde Hindistan'da başlamış, daha sonra Batı'ya doğru yayılmıştır. Avrupa'ya gelişi ortaçağa rastlar. Türkiye'ye ise 500 yıl önce güneyden girdiği sanılmaktadır.

Dünyanın 45° kuzey, 35° güney enlemleri arasında kalan bölümlerinde, yani tropik, astropik ve ılıman bölgelerinde yaygın olarak tarımı yapılan pirinç su içinde yetiştirilen tek tahıl bitkisidir. Öbür tahıl bitkileri su içinde uzun süre yaşayamayıp canlılığını yitirdiği halde, pirinç suda erimiş oksijeni kullanarak gelişir. Bununla birlikte, toprağın yüksek oranda nem içerdiği yağışlı bölgelerde su içinde bekletilmeksizin tarımı yapılan bazı pirinç çeşitleri de vardır; bunlar özellikle deniz düzeyinden yüksek kesimlerde yetiştirilir. Pirinç toprak özelliği açısından pek seçici olmamakla birlikte en iyi, derin, tınlı ve besin maddelerince zengin topraklarda yetişir. Geçirgenliği yüksek olan kumlu topraklar suyu iyi tutmadığı için pirinç tarımına uygun değildir. Pirinç tarlaları setlerle birbirinden ayrılan içi su dolu bölmelerden oluşur; tava adı verilen bu bölmeler dama tahtasını andıran bir görünüm sergiler. Pirinç ya doğrudan tohumlarla ya da fidelerle yetiştirilir. Fideli ekimlerde, özel tava-yataklarda tohumların çimlenmeye bırakılmasından ortalama 25-50 gün sonra 10-15 cm boya ulaşan fideler sökülerek asıl yerlerine aktarılır. Tavalarda, ortalama 5-10 cm yükseklikteki su içinde büyüyüp gelişmesini tamamlayan bitkiler olgunlaşma dönemine eriştiğinde hasat edilir. Hasat tavaların suyu boşaltılarak kuru ortamda yapılır. Pirincin en önemli hastalıkları yanıklık, kahverengi yaprak lekesi ve çeşitli çürüklükler, başlıca zararlıları ise pembe sapkurdu (*Sesamia nonagrioides*), sarı sapkurdu (*Tryporzae incertulas*) ve yaprakkurdudur (*Spodoptera exiqua*).

Hasadın ardından elde edilen ürün kavuzları çıkartılarak parlatılır ve beyaz renkli pirinç tanelerine dönüştürülür. Tanelerin görünümünü düzeltmek amacıyla yapılan parlatma işlemi, aslında ürünün besleyici değerinin büyük ölçüde yitirilmesine neden olur. Çünkü bu işlem sırasında tanelerin yüzeyini çevreleyen protein, yağ, tiyamin (B_1 vitamini), niyasin (nikotinik asit), riboflavin (B_2 vitamini), demir ve kalsiyumca zengin dış katman kaybolur, geriye yalnızca nişastaca zengin bir urun kalır. İşte bu yüzden tek yönlü olarak pirinçle beslenen topluluklarda sıklıkla tiyamin noksanlığından kaynaklanan beriberi(*) hastalığı görülür.

Üretilen pirincin büyük bir bölümü doğrudan yiyecek olarak tüketilir. Özellikle Asya ve Ortadoğu mutfaklarında çeşitli kullanımlarıyla önemli bir yer tutan bu ürün Türkiye'de en çok pilav, çorba, dolma ve sütlü tatlı hazırlamakta kullanılır. Pirinç ayrıca öğütülerek un ve nişastaya dönüştürülür. Glütenden yoksun olduğu için ekmek yapımına uygun olmayan pirinç unu daha çok dondurma ve pasta sanayisinde aranan bir üründür.

Dünya pirinç üretiminde ilk sırayı Çin, Hindistan, Japonya, Bangladeş, Endonezya, Tayland ve Myanmar alır. Vietnam, Brezilya, Güney Kore, Filipinler ve ABD öbür önemli üreticilerdir. 1990'ların başlarında yaklaşık 145 milyon hektarlık alanda üretilen yıllık toplam pirinç miktarı 360-430 milyon ton olmuştur.

Türkiye'de tahıl üretimine ayrılmış yaklaşık 14 milyon hektarlık tarım alanının ortalama 70 bin hektarında pirinç ekimi yapılır. Başlıca pirinç üretim alanları Marmara, Karadeniz ve Ege bölgelerindedir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) verilerine göre 1989'da gerçekleştirilen pirinç üretimi 198 bin tondur. En çok üretim yapılan iller arasında başta Edirne olmak üzere, sırasıyla Çorum, Samsun, Sinop, Balıkesir ve Kastamonu sayılabilir.

Pirinç Ana, Endonezya mitolojisinde yaygın biçimde rastlanan ve değişik tiplerle ortaya çıkan kişilik. Başlıca üç Pirinç Ana tipi vardır. Ayrı ya da birarada rastlanabilen bu tiplerden birincisi, ilk kez bedeninden pirinç üreten tanrıçadır. İkincisi, ürünlerin ve iyi talihin koruyucusu sayılan ve sütüyle pirinçte her canlının ruhundaki özü oluşturduğuna inanılan besleyici Pirinç Ana'dır (Me Posop). Üçüncüsü, her hasatta törenle kesilerek kadın giysileri giydirilen ve tarlanın yoğunlaşmış ruhunu taşıdığına inanılan son pirinç demetidir. (Benzer âdetlerin görüldüğü Avrupa köylüleri arasında son demete Buğday Ana, Arpa Ana ve öteki tahılların adları verilir.)

Başka bir geleneğe göre, ekim sırasında belirli bir pirinç bitkisi Pirinç Ana olarak kabul edilir ve bunun canlılığının tarladaki öteki pirinçlerin büyümesini etkileyeceğine inanılır.

pirinçkuşu (*Dolichonyx oryzivorus*), *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Icteridae* familyasından kuş türü. Kuzey Amerika'nın kuzey kesimlerinde üreyen bu kuş, kışı genellikle Güney Amerika'nın iç kesimlerinde geçirir. Göç sırasında bazen pirinç tarlalarını yağmalar. Uzunluğu 18 cm olan erkeklerin üreme mevsiminde alt bölümleri siyah, ensesi sarı, sırtı ve kuyruksokumu beyazdır. Ayrıca kanatlarında beyaz lekeler bulunur. Kışın ise dişiler gibi kahverengi tüylüdür. Öterken boğuk sesler çıkarır.

pirit, doğal demir disülfür minerali. Pirit adı, Yunanca *pyr* (ateş) sözcüğünden gelir, çünkü minerale çelikle vurulduğunda kıvılcım çıkar. Çok eski çağlardan kalma kalıntılarda pirit yumrularına rastlanmıştır; bu da eski insanların ateş yakmak için bu taştan yararlanmış olduklarını düşündürmektedir. Eskiden çakmaklı silahlarda da barutun yakılmasında, yay aracılığıyla çevrilen çen-

tikli bir çarkın pirit taşına sürtülmesi yoluyla elde edilen kıvılcımdan yararlanılırdı. Katışıksız pirit (FeS_2) yüzde 46,67 oranında demir ve yüzde 53,33 oranında kükürt içerir; kristalleri ise izometrik bakışımlıdır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* sülfür mineralleri (tablo).

Çok değişik koşullar altında oluşan pirit, yerkabuğunda yaygın bir dağılım gösterir. Magmanın (eriyik kayaç) ayrışması sonucunda, süblimleşme süreçleriyle ya da hidrotermal çözeltilerden çökelme yoluyla oluşabilir. Korkayaçlarda, kuvars ve sülfür mineralleri ile birlikte damar çökellerinde ve şeyl, kömür ve kireçtaşı gibi tortul kayaçlarda eklenti mineral olarak yer alır.

Tipik bir pirit örneği
KHD Humboldt Wedag AG, Almanya

En büyük pirit yataklarına, değme başkalaşımına (kontak metamorfizma) uğramış kayaçlarda rastlanır. Bakırlı pirit yatakları yaygın bir dağılım gösterir; bu çökeller genellikle büyük ölçeklidir. Bu yataklar çoğunlukla, püskürük kayaçların şistlerle ya da arduvazlarla temas bölgelerinde ya da bu bölgelerin yakınlarında yer alır. Pirit kolayca ufalanarak hidratlı demir okside, götite ya da limonite dönüşür. Bu ufalanma sonucunda, özgün kahverengi-sarı renkli bir örtü oluşur.

Pirit, ticari açıdan önemli bir kükürt ve sülfür dioksit (SO_2) kaynağıdır. Daha zengin demir cevherleri bulunduğundan, piritten demir üretiminde pek yararlanılmaz.

Pirit üretiminde İspanya uzun bir süre birinci sırada yer aldı. Öteki önemli pirit üreticisi ülkeler, Japonya, ABD, Kanada, İtalya ve Norveç'tir.

Türkiye'de pirit. Ülkedeki en verimli pirit yatakları Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerindedir. Bu yatakların büyük bölümü bakır içerir. Bakırın yanı sıra çinko ve kurşun içeren pirit yatakları da vardır.

Türkiye'deki başlıca pirit yatakları Artvin, Rize, Trabzon, Giresun, Elazığ ve Siirt illerindedir. Yalnızca Artvin ilindeki bakırlı pirit cevherlerinin görünür rezervi yaklaşık 53 milyon tondur. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nün (MTA) verilerine göre Türkiye'de pirit içeren tüm önemli cevher yataklarının görünür rezervi 75 milyon ton, görünür ve muhtemel rezervi 68 milyon ton, mümkün rezervi 4 milyon ton, potansiyel rezervi de 47 milyon ton kadardır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) 1988 yılı verilerine göre Türkiye pirit üretimi 176 bin tondur.

Pirithoos, PEIRITHOOS olarak da yazılır, Yunan mitolojisinde, kahraman Theseus'un yoldaşı ve yardımcısı. Theseus'la birlikte Tanrıça Demeter'in kızı Persephone'yi kaçırmak için Hades'e iner. Daha sonra kahraman Herakles, Theseus'u kurtarırken, Pirithoos'u Hades'te bırakır. Kuzeyli Lapith dağ kabilesinden gelen Pirithoos'u konu alan ilk efsanenin arıcı Butes'in kızı Hippodameia'yla yaptığı evlilikle ilgili olduğu sanılır. Düğüne konuk olarak gelen Kentaurlar sarhoş olarak geline ve nedimelerine saldırmaya kalkışırlar. Bunun üzerine, Yunan sanatının en gözde konularından biri olan Lapithler ile Kentaurlar arasındaki savaş çıkar.

piritli bakır *bak.* kalkopirit

Pirmez, Octave (d. 19 Nisan 1832, Châtelet - ö. 1 Mayıs 1883, Acoz, Belçika), Belçika'da 1880'lerdeki edebi canlanmadan önceki dönemin önde gelen yazarı. Özellikle denemeler, mektuplar ve edebi tartışmalardan oluşan yapıtları arasında *Pensées et maximes* (1862; Düşünceler ve Özdeyişler) ve *Heures de Philosophie* (1873; Felsefe Saatleri) sayılabilir.

Özdeyişleriyle, felsefe notlarında hem biçim hem içerik açısından Montaigne ve Pascal'dan büyük ölçüde etkilendi. Aklın duyguları ve tutkuları denetleyemeyeceği görüşüne dayalı olarak insanla ilgili kötümser bir yaklaşımı benimsedi. Daha çok Fransız edebi geleneğine bağlı kaldı. Üslubunun inceliği ve arılığı yapıtlarının başlıca özelliğidir.

pirobitüm, bitümden(*) erimez ve çözünmez olmasıyla ayırt edilen doğal, katı hidrokarbon malzeme. Isıtıldığında ise, bitüm benzeri sıvı ya da gaz petrol bileşiklerine dönüşür.

Pirobitümler asfaltlı ya da asfaltsız olabilir. Asfaltlı pirobitümler petrolden türer, oldukça serttir ve özgül ağırlıkları 1,25'in altındadır. Isıtıldıklarında erimezler ama kabararak ayrışırlar. Ayrışma ürünlerinin en önemlileri petrol şeylinin bileşenleridir; diğerleri ise elaterit, vurtzilit, albertit ve impsonittir.

Asfaltsız pirobitümler ise turba, linyit, taşkömür, antrasit ve linyitli şeyller gibi bitki kökenli maddelerden türer.

piroelektrik etki, bir kristalin farklı noktalarında, sıcaklık değişiminin etkisiyle karşıt işaretli elektrik yüklerinin oluşması. İlk kez kuvars kristalinde gözlenmiş olan (1824) piroelektrik etki, kristallerinde en az bir tane kutupsal bakışım ekseni bulunan yalıtkan maddelerde ortaya çıkar. Kristalin aynı bakışıma sahip olan bölümlerinde aynı işaretli elektrik yükleri ortaya çıkar. Sıcaklığın yükselmesi sırasında kristalin bir yüzünde artı elektrik yükü ortaya çıkıyorsa, sıcaklığın düşmesi sırasında aynı yüzde eksi elektrik yükü ortaya çıkar; bir başka deyişle, belirli bir noktadaki elektrik yükünün işareti sıcaklık değişiminin yönüne bağlıdır. Kristalin sıcaklığı sabit tutulduğunda, oluşmuş elektrik yükleri yavaş yavaş ortadan kalkar.

Piroelektrik etki ve buna bağlı olarak ortaya çıkan piezoelektrik etki, Alman fizikçi August A. Kundt'un (1839-94) geliştirdiği yöntemle incelenmiştir. Bu yöntemde, ince toz haline getirilmiş kükürt ve sülüğen karışımı, bezden yapılmış bir elekten geçirilerek kristalin üzerine üflenir. Sürtünmeyle eksi elektrik yükü kazanan kükürt parçacıkları kristalin artı yüklü yüzüne, artı elektrik yükü kazanan sülüğen tanecikleri de kristalin eksi yüklü yüzüne yapışırlar.

Sıcaklık değişimlerinin ölçülmesinde kullanılan piroelektrik termometrenin çalışması elektrik yüklerinin ayrışmasıyla ortaya çıkan gerilim farkının ölçülmesi ilkesine dayanır.

pirofillit, hidratlı alüminyum silikat [$Al(OH)_2Si_4O_{10}$] yapısında, çok yumuşak, soluk renkli silikat minerali. Bazı şistli kayaçların başlıca bileşenidir. En yaygın bulunduğu yerler ABD'de Kuzey Carolina ve California ile Kanada ve Güney Afrika'dır. Rusya'da Urallar'da ve İsviçre'de de talk benzeri yapraklanmış pirofillit kütlelerine rastlanır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* silikat mineralleri (tablo).

Pirofillit çok eskilerden beri taş kalem ve terzi sabunu olarak kullanılagelmiştir. Eskiden Çin'de bezemecilikte de bu taştan yararlanılmıştır. İyi bir yalıtkan olan pirofillit, ateşte akışkan hale geçmediğinden tuğlamsı malzemelerin yapımında da kullanılır.

Türkiye'deki en önemli pirofillit yatakları Doğu Anadolu Bölgesi'ndedir. Malatya ilinin Pötürge ilçesindeki bu cevher yatakları yüksek tenörlüdür. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nün (MTA) verilerine göre bu profillit yataklarının görünür ve muhtemel rezervi 20.554.400 tondur.

pirogallol, PIROGALLİK ASİT ya da 1, 2, 3-TRİHİDROKSİBENZEN olarak da bilinir, fenol ailesinden organik bileşik. Fotoğraf geliştirme banyolarında ve çeşitli kimyasal maddelerin bireşiminde kullanılır.

Pirogallol ilk olarak 1786'da, bazı ağaçların mazı ve kabuklarından çıkarılan gallik asitten elde edildi. Gallik asit basınç altında su ile ısıtılarak pirogallola dönüştürülür. Fotoğrafçılıkta çok eskiden beri kullanılan bu bileşiğin 1832'de gümüş tuzlarından gümüşü hızla çöktürdüğü anlaşıldı. Pirogallolün bazik çözeltileri, oksijeni çok iyi soğurdukları için karışım haldeki gazlarda oksijen miktarını saptamada kullanılır.

pirokateşol *bak.* katekol

piroklor, niyobyum, sodyum ve kalsiyum oksit flüor ($NaCa\ Nb_2O_6F$) yapısında, camsı sekizyüzlü kristaller ve düzensiz kütleler halinde bulunan karmaşık oksit minerali. Kimyasal yapısındaki niyobyumun yerini tantal alabilir ve piroklor böylece mikrolit minerali [$(Na, Ca)_2Ta_2O_6(O,OH,F)$] ile bir katı çözeltiler dizisi oluşturabilir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* oksit mineralleri (tablo).

Piroklora alkali kayaçlarda, bunlarla bağıntılı pegmatitlerde, başkalaşmış değme bölgelerinde ve grayzenlerde rastlanır. Bu tür kayaçların bulunduğu başlıca yerler Norveç'te Stavern ve Lurvik, İsveç'te Alnö, Fransa'da Brocq en Menet, eski SSCB'de Miass ve Alabaşka, ABD'de Maine, Wisconsin, California ve Colorado'dur. Norveç'te Låndas, İsveç'te Varuträsk, Grönland'da Igaliko ve ABD'de Connecticut mikrolitin bulunduğu başlıca yerlerdir.

piroksen, değişik kimyasal bileşimlere sahip, kayaç oluşturucu silikat mineralleri grubunun ortak adı. Bu önemli mineraller grubunda özellikle kalsiyum, magnezyum ve demir bakımından zengin üyeler egemendir.

Adi piroksenler ya düşük kalsiyum içerikli enstatit-(orto) ferrosilit dizisine ($[Mg,Fe]SiO_3$) ya da yüksek kalsiyum içerikli diyopsit-hedenberjit ($Ca[Mg,Fe]Si_2O_6$) dizisine aittir. Piroksenlerin kristal yapısı, bitişiklerindeki dörtyüzlülerle iki oksijen atomu paylaşan tekil silisyum dörtyüzlüleri zincirlerinden oluşur. Kristaller uzamış biçimlidir ve yaklaşık 90°'de iki iyi dilinim özelliğine sahiptir. Metal iyonları, zincirler arasında iki ayrı bakışım bölgesinde altı dönümlü düzenleşim içindedir. Düşük kalsiyum, yüksek magnezyum içerikli piroksenler çoğunlukla ortorombik bakışımlıdır ve ortopiroksen ya da hipersten olarak adlandırılırlar; yüksek kalsiyum, düşük magnezyum ve orta derecede demir içerikliler ise monoklinal bakışımlıdır ve klinopiroksen ya da ojit olarak adlandırılır. Ojit ve hipersten arasında bileşimlere sahip piroksenlere ise pijonit denir; bunlara daha çok volkanik kayaçlarda rastlanır. Katılaşma noktasının altındaki sıcaklıklarda, yüksek ve düşük kalsiyum içerikli piroksenler birbirine karışmadığından, bu minerallerde iç içe büyümüş ince levha yapıları sık rastlanan bir özelliktir. Bazaltlar gibi hızla soğumuş kayaçlar oldukça değişken bileşimlere sahiptir; bunlarda piroksenler, kayacın katılaşması sırasında erken bir evrede oluşmuşsa magnezyum, geç bir evrede oluşmuşsa demir bakımından zengindir. Buna karşılık korkayaçlar ve başkalaşım kayaçları gibi yavaş soğuyan kayaçların kimyasal bileşim değişkenlik aralığı daha dardır. Enstatit, yermantosunun üst kesimlerinin önemli bir bileşenidir. Daha ender rastlanan piroksenler ise jadeyit, aejirin (ya da akmit) ve johannsenittir.

piroksenit, temel olarak piroksenden oluşan koyu renkli derinlik korkayacı. Piroksenitler çok yaygın değildir; katmanlaşmış sillerde (başka kayaçların arasına sokulmuş levhamsı kütleler) ve lapolitlerde, dallanmış damarlarda, dar dayklarda (damarlara sokulmuş levhamsı kütleler) ve silis bakımından fakir plütonlarda (derinlik korkayacı kütleleri) ayrık kalıntılar (enklüzyon) halinde bulunurlar. Piroksenitler genellikle içerdikleri egemen piroksen mineraline göre adlandırılır; örneğin Pireneler'dekilere diyopsitit, Güney Afrika'da Bushveld'dekilere ise bronzitit denir. Piroksenitlerin bulunduğu öteki yerler, İrlanda'da Newry (biyotitli), Kanada'da Québec (hornblendli) ve İskoçya'da Ben More Assynt'tir (melanitli).

pirol, hetorosiklit bileşikler sınıfından, halkasında dört karbon ve bir azot atomu bulunan organik bileşiklerin ortak adı. Pirol ailesindeki bileşiklerin en basit üyesi aileye adını veren ve molekül formülü C_4H_5N olan piroldür. Prolin ve hidroksiprolin gibi aminoasitlerin, klorofil, hemoglobindeki hem grubu ve safra pigmentleri gibi doğal pigmentlerin yapısında pirol halkası bulunur. Ayrıca, alkaloitler arasında da pirol yapısında bileşiklere rastlanır.

Klorofil ve hem pigmentlerinde dört pirol halkası birleşerek porfirin adı verilen çok halkalı bir yapı oluşturur. Porfirin halkasının bozunmasıyla oluşan safra pigmentleri zincir biçiminde birleşmiş dört pirol halkası içerir.

pirolit, üç bölüm peridotit ile bir bölüm bazalttan oluşan kayaç. Pirolit adı, yermantosunun üst bölümünün kimyasal ve mineralojik yapısını belirtmek amacıyla ortaya atılmıştır. Pirolitte demir dışındaki metalik element bileşenlerin bağıl bolluğu, kumlu göktaşlarında (kondrit) ve Güneş'in fotosfer bölgesinde olduğu gibidir; bu oranlar tüm manto için yaklaşık olarak geçerli sayılabilir.

pirolüsit, CAMCI SABUNU olarak da bilinir, manganez dioksit (MnO_2) yapısında, önemli bir manganez cevheri olan oksit minerali. Her zaman güçlü yükseltgeyici ortamlarda, öteki manganez cevherlerinin (örn. rodokrozit) değişime uğraması sonucunda, açık gri ile siyah arasında değişen renklerde, metal parlaklığında ve oldukça ağır örtüler, kabuklar ya da lifler halinde oluşur. Dolaşım halindeki sulardan da çökelebilir. Elde edildiği başlıca yerler Almanya, Brezilya, Hindistan, ABD, Küba, Fas, Gana ve Güney Afrika'dır. Pirolüsit çelik ve manganezli tunç üretiminde, kuru pillerde ve renk giderici olarak cam üretiminde kullanılır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* oksit mineralleri (tablo).

piromani, içten gelen sürekli bir zorlamayla yangın çıkarma eğilimine dayanan dürtü denetimi bozukluğu. Terim sırf yangının verdiği cinsel ya da başka türden bir zevk için yangın çıkarmayı belirtir. Kazanç ya da intikam amacıyla kundaklama piromani kapsamına girmez. Piromani genellikle daha önce var olan ve çoğu kez saldırgan davranışlarla bağlantılı olan psikopatolojinin bir belirtisi biçiminde kendini gösterir. Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud piromanların çoğunlukla geçmişte yatağını ıslatan erkekler olduğuna işaret

Piroksenler

ad ve formül	renk	parlaklık	Mohs sertliği	özgül ağırlığı	yapısı ya da biçimi	kırılma ya da dilinim	kırma indisi	kristal sistemi ve uzay grubu	açıklamalar
aejirin $NaFe^{+3}Si_2O_6$	yeşil ile yeşilimsi siyah arasında değişen renklerde	camsı	6	3,4-3,6	kristaller	87°'lik bir iyi dilinim	α = 1,700-1,776 β = 1,710-1,820 γ = 1,730-1,836	monoklinal $C\frac{2}{c}$	bileşimindeki Na'un yerini Ca'un ve Fe^{+3}'ün yerini Na, Fe^{+2}, Mg ve Al'un aldığı aejirin-ojit ile katı çözeltiler dizisi oluşturur
diyopsit $CaMgSi_2O_6$	beyaz, soluk ile koyu yeşil arasında (diyopsit), kahverengimsi yeşil, koyu yeşil, siyah (hedenberjit)	camsı	5½-6½	3,2-3,6	ince uzun prizmatik kristaller; taneli ya da ince levhamsı kütleler	87°'lik bir iyi dilinim	α = 1,664-1,732 β = 1,672-1,730 γ = 1,694-1,757	monoklinal $C\frac{2}{c}$	bileşimindeki Mg'un yerini Fe^{+2}'nin aldığı hedenberjit ile katı çözeltiler dizisi oluşturur; ayrıca diyopsit-hedenberjit ile ojit arasında kesintisiz değişim
jadeyit $NaAlSi_2O_6$ (çoğunlukla Fe,Ca ile)	yeşil, elma yeşili, zümrüt yeşili, değişken	camsı	6	3,2-3,4	kriptokristalin agregalar ve yumrular	87°'lık bir iyi dilinim	α = 1,640-1,658 β = 1,645-1,663 γ = 1,652-1,673	monoklinal $C\frac{2}{c}$	Fe bakımından zengin türleri kimi zaman kloromelanit olarak adlandırılır; Ca bakımından zengin türleri kimi zaman diyopsit-jadeyit olarak adlandırılır
johannesit $Ca(Mn,Fe)Si_2O_6$	karanfil-kahverengi, grimsi, yeşil	camsı	6	3,4-3,6	merkezden dışa doğru yönelen sütun biçimli ya da küresel agregalar içinde prizmatik kristaller ve lifler	87°'lık bir iyi dilinim	α = 1,703-1,716 β = 1,711-1,728 γ = 1,732-1,745	monoklinal $C\frac{2}{c}$	
ojit $(Ca,Mg,Fe,Ti,Al)_2(Si,Al)_2O_6$	kahverengi, yeşil, siyah	camsı	5½-6	3,2-3,5	kısa, kalın, levhamsı kristaller	87°'lık bir iyi dilinim	α = 1,671-1,735 β = 1,672-1,741 γ = 1,703-1,761	monoklinal $C\frac{2}{c}$	ojit ile diyopsit-hedenberjit dizisi arasında kesintisiz değişim
ortopiroksen $(Mg,Fe)_2Si_2O_6$	çoğunlukla yeşil, renksiz, gri, sarı, kahverengi	inci parlaklığı ile camsı arasında	5-6	3,2-4,0	lifli ya da ince levhamsı	88°'lık bir iyi dilinim	α = 1,650-1,768 β = 1,653-1,770 γ = 1,658-1,788	ortorombik Pbca	ortopiroksen, enstatit ($Mg_2Si_2O_6$) ile ferrosilit ($Fe_2Si_2O_6$) arasındaki katı çözeltiler dizisinin adıdır
pijonit $(Mg,Fe)(Mg,Fe,Ca)Si_2O_6$ (yüzde 5-15 Ca içerir)	kahverengi, yeşilimsi kahverengi, siyah	camsı	6	3,3-3,5		87°'lık bir iyi dilinim	α = 1,682-1,722 β = 1,684-1,722 γ = 1,705-1,751	monoklinal $P\frac{2_1}{c}$	
spodumen $LiAlSi_2O_6$	çoğunlukla grimsi beyaz; ayrıca leylak rengi, sarımsı, renksiz	camsı	6½-7	3,0-3,2	yassılmış prizmatik kristaller (kimi zaman 2 m x 13 m kadar büyük), dikmebir kütleler	87°'lık bir iyi dilinim	α = 1,648-1,663 β = 1,655-1,669 γ = 1,662-1,679	monoklinal $C\frac{2}{c}$	

etmiş ve piromaninin içgüdüsel dürtülerin yadsınmasından kaynaklanan birçok bozukluktan biri olduğunu öne sürmüştü. Bu yaklaşıma göre piromaninin temelinde bir yangını işeyerek söndürme isteği yatıyordu. Daha sonraki psikanalistler Freud'un açıklamasını aşırı basitleştirme olarak görmüşlerdir. Piromani konusunda öne sürülen öteki nedenler arasında kabul etmeme duygusu ve kayıp babanın dönüşünü sağlama arzusu sayılabilir.

Piromani genellikle çocukluk döneminde kendini göstermeye başlar. Yetişkinler arasında yangın çıkaranların yalnızca küçük bir bölümü gerçekten bu bozukluğun etkisiyle hareket eder. Yangın çıkarma itkisiyle boğuşan piromanlar gittikçe tırmanan ve ancak teslim olmakla yatışan bir gerginlik içine girerler. Dürtüyü bir türlü bastıramayınca, bu gerginlikten kurtulmak için direnişten vazgeçebilirler. Piromani aile merkezli psikoterapi ve yatıştırıcı ilaçlarla tedavi edilebilir.

pirometalurji, yüksek sıcaklıklarda ısı etkisine dayalı olarak gerçekleştirilen metalurjik özütleme işlemlerinin ortak adı. Isı genellikle kok, yağyakıt gibi yakıtların yakılması yoluyla ya da elektrik enerjisinden elde edilir. Başlıca pirometalurji işlemleri ergitme(*), kavurma ve damıtmadır.

Ergitmede malzeme, metalin erimesini sağlayacak bir sıcaklığa kadar ısıtılır. Bunun sonucunda oluşan eriyik metal, özgül ağırlıklarına göre, birbiriyle karışmayan sıvılara ayrışır. Sürecin temel tepkimesine dayalı olarak indirgeme, yükseltgeme ya da sıvılaştırma ergitmeleri uygulanabilir.

Kavurma işlemi ise metalin erime sıcaklığının altında gerçekleştirilir. İşlem sırasında kullanılan ayıraçlar katı ya da gaz olabilir. Kavurmanın amacı malzemeyi daha sonraki işlemlere hazırlamaktır. Yükseltgeyici, indirgeyici, kloratlaştırıcı, sülfatlaştırıcı ya da başka türden kavurma işlemleri uygulanabilir. Ergitme ile kavurma sıcaklıkları arasında sinterleme(*) işlemi de uygulanır; sinterlemede metal kısmen erir, yani düşük erime sıcaklıklarındaki bileşenleri sıvılaşır. Soğuma sırasında sıvı faz katılaşır ve malzemenin tanelerini bağlayarak gözenekli ama güçlü bir sinter (topak) oluşturur. Sinterleme işleminden, kırıntılı malzemeleri daha iri kütleli topaklar haline getirmek için yararlanılır. Sinterleme yükseltgeyici, indirgeyici ya da başka türden kavurma işlemleri ile birlikte uygulanabilir.

Damıtma(*) işlemi, metali ya da metal bileşikleri buharlaştırarak, yükü uçucu olmayan bileşenlerinden ayırmada kullanılır. Bazı metal ve metal bileşikleri bu buharların daha sonra çökeltilmesiyle elde edilir.

pirometre, yüksek sıcaklıkları, örneğin fırın sıcaklıklarını ölçmekte kullanılan aygıt. En yaygın türü, sıcaklığı ölçülecek cisimden yayılan ışınımı ölçen pirometrelerdir. Işınım ölçen aygıtların en önemli üstünlüğü, ölçümün, sıcaklığı ölçülecek cisme dokunmaksızın gerçekleştirilebilmesidir. Örneğin optik pirometrelerde akkor durumdaki bir cismin sıcaklığı, sıcaklığı değiştirilebilen ve kalibre edilmiş bir akkor telle (filaman) gözle karşılaştırmak yoluyla ölçülür. Yalın ışınım pirometresinde sıcak cisimden gelen ışınım bir dizi ısılçiftten(*) oluşan bir termopil üzerine odaklanır; termopilde oluşan elektrik gerilimi gelen ışınımın bir fonksiyonudur. Bu gerilimin değeri ölçülerek, uygun bir kalibrasyon aracılığıyla cismin sıcaklığı belirlenir.

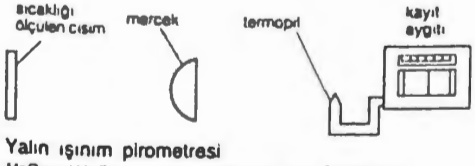

Yalın ışınım pirometresi
McGraw-Hill Encyclopedia of Science and Technology
1971, McGraw-Hill Book Company

Dirençli pirometrede, ince bir tel sıcak cisme değdirilir. Sıcaklık nedeniyle telin elektrik direncinde ortaya çıkan değişim aygıt tarafından ölçülür ve sıcaklığa çevrilir. Isılçiftli pirometrede ise sıcak cisme bir ısılçift değdirilir ve bunda oluşan elektrik gerilimi ölçülür.

piromorfit, kurşun klorür fosfat [$Pb_5(PO_4)_3Cl$] yapısında, ikincil bir kurşun cevheri olan fosfat minerali. Kurşun çökellerinin yükseltgenmiş bölgelerinde galen, serüsit ve limonit ile birlikte, çok açık renkli, ağır, fıçı biçimli kristaller ya da yuvarlak kütleler halinde bulunur. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* fosfat mineralleri (tablo).

Piromorfitin bileşimindeki fosforun yerini arsenik ve vanadyum alabilir. Bu nedenle piromorfit, doğada mimetit ve vanadinit mineralleri ile karışmış halde bulunur. Piromorfit yapı ve özellikleri bakımından, apatitle bağıntılı mineraller grubunda yer alır.

Piron, Alexis (d. 19 Temmuz 1689, Dijon - ö. 21 Ocak 1773, Paris, Fransa), epigramları ve *La Métromanie* (1738; Şiir Tutkusu) komedisiyle ünlü Fransız oyun yazarı. Bir bankerin yanında kâtip olarak çalıştıktan sonra hukuk eğitimi gördü. 1719'da Paris'e taşındı. El yazısıyla kitap kopya ederek yaşamını kazanırken bir yandan da edebiyat dünyasına girmek için çaba gösterdi. Théâtres de la Foire için yazdığı *Arlequin Deucalion* (1722) gibi başarılı birkaç oyunun ardından 1728'de Comédie Française'de *Le Fils ingrats* (Nankör Evlat) adlı oyunu sahnelendi. Ama en seçkin yapıtı, gözü edebiyattan başka bir şey görmeyen, tutkulu bir genç şair olarak kendini betimlediği, nükte dolu incelikli bir komedi olan *La Métromanie* idi. Bu oyun Comédie Française'de 19. yüzyılın ortalarına değin oynandı. Bir trajedi olan *Gustav Wasa* (1733) bir ölçüde başarı kazandı. Piron çok fazla ünlenmediyse de soylu koruyuculardan destek görerek birkaç edebiyat salonuna girdi; ama hep bağımsız ve tasasız bir yaşam sürdürmeyi yeğledi, hazırcevaplığı ve epigramlarıyla tanındı.

Kral XV. Louis 1753'te Piron'un Académie-Française'e seçilmesini, gençliğinde yazdığı müstehcen nitelikli *Ode a Priape* nedeniyle engelledi. Ama daha sonra Piron'a saray tarafından emekli maaşı bağlandı. Piron, ünlü epigramlarından biriyle Académie'den öcünü almıştır: "Burada, Académie üyesi bile olamayan Piron yatıyor."

pirop, BOHEMYA GRENASI olarak da bilinir, saydam türleri değerli taş olarak kullanılan magnezyum alüminyum grenası (Mg_3Al_2). Kahverengimsi kırmızıdan morumsu kırmızıya kadar değişen renklerde olabilir. Koyu kırmızı renkli güzel örnekleri kimi zaman yakutla karıştırılır. Elde edildiği başlıca yer Güney Afrika'dır.

piroplazmoz *bak.* babesiyoz

pirosilikat *bak.* sorosilikat

Pirothöyük, Malatya'nın Merkez ilçesinde Kalkolitik Çağdan Bizans dönemine değin buluntuları içeren yerleşme. *Ayrıca bak.* Aşağı Fırat Projesi.

pirotit, nikolit grubundan demir sülfür ($Fe_{1-x}S$) minerali. Demir atomlarının kükürt atomlarına oranı değişken olmakla birlikte, genellikle birden küçüktür. Silis bakımından fakir korkayaçlarda çoğunlukla pentlandit ve öteki sülfür mineralleri ile birlikte bulunur. Rastlandığı başlıca yerler Norveç'te Kongsberg, Almanya'da Andreas-Berg, İtalya'da Trentino ve ABD'de Ontario'dur. Kimyasal bileşimi demir sülfüre (FeS) oldukça yakın bir tür olan troylit bazı göktaşlarının önemli bir bileşenidir. Pirotit kristalleri heksagonal bakışımlıdır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* sülfür mineralleri (tablo).

pirouette (Fransızcada "fır dönme"), balede tek ayak üzerinde yerinde dönme.

Melissa Hayden'ın bir *pirouette en dehors*'u
Fred Fehl

Gösterişli figürler arasında yer alır. Kadınlar ayak parmaklarının uçlarında (*pointe*), erkekler ise ayak parmaklarına yüklenerek (*demi-pointe*) dönerler. Kaldırılan ayak, *pirouette sur le cou-de-pied*'de öbür ayak bileğine dayanır; *grande pirouette* olarak bilinen *pirouette à la seconde*'da ise ikinci bale duruşunda üzerinde durulan bacakla 90 derecelik bir açı oluşturur. Kaldırılan bacak önde (*attitude*), yanda (*à la seconde* ya da *grande pirouette*) ya da geride (*arabesque* ve *attitude*) tutulabilir. Vücut, kaldırılan bacağa doğru (*en dehors*: "dışa" ya da "geriye") ya da üzerinde durulan bacağa doğru (*en dedans*: "içe" ya da "ileriye") döndürülebilir. Günümüzde daha çok dört ve beş *pirouette* yapılmaktaysa da 20. yüzyıl dansçıları bu sayıyı 14'e kadar çıkarmışlardır.

Pirquet (Baronu), Clemens (d. 12 Mayıs 1874, Viyana - ö. 28 Şubat 1929, Viyana, Avusturya), kendi adını taşıyan ve veremde tanı koymaya yarayan deri testini geliştiren Avusturyalı hekim.

Viyana, Königsberg ve Graz üniversitelerinde öğrenim gördü. 1908'de Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nde pediyatri profesörü oldu; iki yıl bu görevde kaldıktan sonra Avusturya'ya döndü.

1906'da vücuduna at serumu şırınga edilen ya da çiçek aşısı yapılan hastalarda ikinci şırıngadan sonra daha hızlı ve daha şiddetli yanıt oluştuğunu gördü; bu yanıtı alerji olarak adlandırdı. İnek çiçeğinden hazırlanan aşının neden olduğu belirtileri incelerken bulaşıcı hastalıklarda kuluçka devresi ve antikor oluşması üzerine yeni bir kuram geliştirdi.

Pirquet'nin deri testinde, deride küçük bir alan hafifçe kazınarak verem etkeninden (*Mycobacterium tuberculosis*) elde edilen tüberkülin adlı maddeden bir damla sürülür. Bu alanda kırmızı, kabartılı bir lezyonun oluşması hastanın vücudunda verem mikrobu olduğunu gösterir. Pirquet'nin 1909'da yayımladığı ve Viyanalılara uyguladığı bir dizi testin sonuçlarını gösteren araştırmasına göre, test yapılan çocukların yüzde 70'inde 10 yaşından önce, yüzde 90'ından çoğunda ise 14 yaşından önce verem mikrobu saptandı.

Pirrie (Belfast), William James Pirrie, Vikont, BELFASTLI BARON PIRRIE (1909-21) olarak da bilinir (d. 31 Mayıs 1847, Québec, Kanada - ö. 7 Haziran 1924, denizde), İrlandalı gemi yapımcısı. Dünyanın en büyük gemi yapım şirketini kurmuş ve "Titanic" yolcu gemisini yapmıştır.

1862'de Belfast'ta, Harland ve Wolff gemi yapım şirketinde çırak olarak çalışmaya başlayan Pirrie, 27 yaşında şirketin ortağı oldu ve kısa bir süre sonra da şirketin yönetimini üstlendi. Gemi tasarımı alanında deneyim kazanmak ve gemiciliğin pratik gereksinimlerini incelemek amacıyla pek çok yer gezdi. O sıralarda yeni gelişmekte olan çelik gemi yapımı sanayisine önemli katkılarda bulundu. "Olympic", "Britannic" ve "Titanic" gibi dönemin en büyük yolcu gemilerini inşa etti. Ayrıca, gemi dizel motorlarının geliştirilmesine de katkıda bulundu.

Pirrie 1906'da baron, 1921'de de vikont oldu. 1918'de ticaret gemileri yapımının genel denetçisi iken, denizaltı saldırıları sonucunda yitirilmiş İngiliz gemilerinin yerine yenilerinin yapılması çalışmalarına katıldı. Gemilerin standartlaştırılması düşüncesini ortaya atan kişilerden biridir. Bu ilke II. Dünya Savaşı sırasında ABD ve İngiltere tarafından benimsendi.

pirvinyum pamoat, kılkurdu (*Enterobius vermicularis*) enfeksiyonunun tedavisinde kullanılan kırmızı renkli siyanin boya. Genellikle ağızdan alınan tek bir doz iyileşmeyi sağlar.

pis su çamuru, atık suların içinde bulunan ve tank ya da çukur toplama havuzlarında dibe çökerek biriken katı madde. Atık suların temizlenmesinde çeşitli yöntemler uygulanır; bunların başlıcaları kimyasal çökeltme, filtreden geçirme, etkinleştirme ve çözündürmedir. Bu işlemlerin sonucunda elde edilen çamur da, uygulanan yöntemin adıyla tanımlanır (örn. etkinleşmiş çamur).

Bazı pis su çamurları taşınarak ya da pompalanarak denize boşaltılırken, bazıları da kurutularak gübre olarak satılır. Bazı türleri ise, organik madde içeriğini azaltmak amacıyla ya da çökeltme tanklarında(*) mikroorganizmalarca çözündürülür. Bu işlem sırasında çamurun hacmi küçülür ve atık madde humus özelliği kazanır. Bu tür çamurlar da tarımda kullanılabilir. *Ayrıca bak.* etkinleşmiş çamur yöntemi.

Pisagor *bak.* Pythagoras

Pisanello, Il, asıl adı ANTONIO PISANO (d. y. 1395, Piza - ö. 1455), uluslararası gotik üslupta yapıtlar veren İtalyan ressam ve madalyoncu. İlk dönem yapıtlarının üslubu, Veronalı Stefano da Zevio'nun yanında yetişmiş olabileceğini düşündürür. Vasari onu Vittore adıyla anmış, asıl adının Antonio olduğu ancak 1907'de kanıtlanmıştır. Pisanello, Venedik'teki Düklük Sarayı (y. 1415-22) ve Roma'daki San Giovanni in Laterano Kilisesi fresklerinde (1427'den sonra) Gentile di Fabriano ile birlikte çalıştı. Onun ölümünden sonra kilisenin fresklerini Pisanello'nun tamamladığı sanılmaktadır.

Tümü kendisine ait olan ve günümüze ulaşan yalnızca iki fresk çalışması vardır.

"Madonna Aziz Antoninus ve Giorgio ile Birlikte", Pisanello'nun bir çalışması, 1422'den sonra; Ulusal Galeri, Londra
National Gallery, London. fotoğraf, J. R. Freeman & Co. Ltd

Bunlar Verona'da S. Fermo Kilisesi'nde Niccolò di Brenzoni'nin mezarının üstündeki "Meryem'e Müjde" ile (y. 1423-24) San Anastasia Kilisesi Pellegrini Şapeli'ndeki Aziz George efsanesini işleyen fresklerdir (y. 1433-38). Her iki yapıtta da uluslararası gotiğe özgü eğrisel çizim anlayışı, kaligrafik kıvrımlar ve bezemesel ayrıntılar egemendir. Pisanello'nun "Aziz Eustachius" (Ulusal Galeri, Londra) gibi olgunluk dönemi yapıtlarında bile, mekânsal netliğe karşın, aynı bezemesel ayrıntılar göze çarpar.

Pisano, Andrea, ANDREA DA PONTEDERA olarak da bilinir (d. y. 1270-90, Pontedera, Piza yakınları - ö. y. 1348-49, Orvieto, Papalık Devletleri), 14. yüzyılın en önemli İtalyan heykelcilerinden. Başlıca yapıtlarını Giotto'nun etkisi altında kaldığı Floransa'da gerçekleştirdi. 1336'da yapımı tamamlanan Floransa Katedrali Vaftizhanesi'nin tunç kapılarından en erken tarihli üç tanesini yaptı. Dört yapraklı yonca biçimindeki 20 tane panoda Vaftizci Yahya'nın yaşamından sahneleri konu almış, yaldızladığı figürleri düz bir arka planın önünde vermişti.

1337'de Giotto ölünce Floransa Katedrali'nin çan kulesinin yapımını sürdürmekle görevlendirilen Andrea, kuleye kabartmalarla bezeli iki kat daha ekledi. Alt bölümlerdeki kabartmaların çoğunun da onun atölyesinde yapıldığı düşünülür. Nişlerin içine yerleştirilmiş Davud, Süleyman ve iki Sibylla heykelini Pisano'nun yaptığı sanılmaktadır.

Pisano vaftizhane kapılarında ikonografi açısından yapının içindeki mozaiklerden ve Giotto'nun Sta. Croce'deki fresklerinden etkilenmişti. Yalın ve dengeli üslubu ile figürleri ustaca yerleştirmesi onu döneminin önde gelen heykelcilerinden biri yapmıştır. Adı en son Orvieto Katedrali'nin yapımı sırasında geçmiş, ölümünden sonra katedralin sorumlu mimarlığına oğlu Nino getirilmiştir.

Pisano, Giovanni (d. y. 1250 Piza - ö. 1314'ten sonra, Siena?), bazı uzmanların İtalya'daki tek gerçek gotik heykelci saydığı sanatçı. Mesleğe, klasikçi tutumundan etkilendiği babası Nicola'nın yanında başlamış, onun ölümünden sonra çalışmalarında sürekli olarak antik öğeleri Kuzey'e özgü gotik biçimlerle bütünleştirme çabası gütmüştür.

İlk yapıtlarını babasınınkilerinden ayırt etmek oldukça güçtür. Nicola'nın yardımcısı olarak adı ilk kez 1265'te Siena Katedrali vaiz kürsüsü için yapılan sözleşmede geçer. Giovanni 1285'te Piza yurttaşlığından Siena yurttaşlığına geçti ve aynı yıllarda Siena Katedrali'nin cephesi üzerinde çalışmaya başladı. Sonraları Orta İtalya'daki gotik katedrallerde örnek alınacak olan bu yapıtında Pisano, Fransız gotiğinin figürlerle bezeli cephelerini terk ederek, soruna mimari açıdan yaklaştı ve cephenin alt bölümünü bir dizi küçük sütun ve dilimli desenlerle bezedi. Giriş kemerleri hizasına ve üstüne yerleştirdiği hareketli figürler ise yapının belirgin mimari çizgisini yumuşatıyordu.

1301'de tamamladığı Pistoia Katedrali vaiz kürsüsü Giovanni'nin en önemli yapıtı sayılır. Hem konusu, hem de mimari düzeni babasının 40 yıl önce gerçekleştirdiği Piza Vaftizhanesi vaiz kürsüsüne benzeyen bu yapıtında Giovanni figürlerdeki ifade yoğunluğunu en üst düzeye ulaştırmıştı. "Meryem'e Müjde", "İsa'nın Doğumu" ve "Çobanlara Müjde" gibi panolarda gerek figürleri biçimlendirişi, gerekse uyguladığı derin oyma yöntemi, ifadeci nitelikleri daha da güçlendiriyordu.

Giovanni Pisano'nun S. Andrea Kilisesi için yaptığı mermer vaiz kürsüsü, 1297-1301; Pistola, İtalya
SCALA-Art Resource/EB Inc

Pisano bu yapıtından sonra babasının klasikçi tutumuna benzer bir anlayışla durağan ve anıtsal biçimlere yöneldi. Ondaki bu değişimi bazı uzmanlar çağdaşı ressam Giotto'nun anıtsal üslubundan etkilenmesine bağlarlar. Giotto'nun Padova'da Arena Şapeli fresklerini yaptığı sırada (y. 1305) Pisano da mermerden bir "Madonna ve Çocuk İsa" heykeli yapmıştı.

Pisano 1302-10 arasında Piza Katedrali vaiz kürsüsünü yaptı. Belgelenebilen son yapıtı Lüksemburglu Marguerite'in Cenova'daki mezar heykelidir (1311). 1314'te Siena'da olduğuna ilişkin kayıtların bulunması, onun bu kentte öldüğünü düşündürmektedir.

Pisano, Nicola (d. y. 1220, Apulia? - ö. 1278/84, Piza?), İtalyan heykelci. Oğlu Giovanni ile birlikte çalıştığı atölyesinde, 13. yüzyıl sonlarında başlayıp 14. yüzyıl boyunca süren yeni bir üslup yaratmıştır.

Adı ilk kez 1260'ta (ya da 1259) Piza'da geçer. 1266 tarihli iki belge ise ondan Apulialı olarak söz eder. Büyük bir olasılıkla yerel bir atölyede çıraklık yapmıştı. Kesinlikle Nicola'ya ait olduğu bilinen ilk yapıt Piza Vaftizhanesi vaiz kürsüsüdür (1259/60). Bu yapıtta antik Roma heykelciliğinin izlerine rastlanması ve II. Friedrich'in Capua'daki Appia Yolu (Via Appia) üzerinde yaptırdığı zafer takı kalıntılarıyla (Campano Müzesi, Capua) olan benzerliğinden ötürü, Nicola'nın II. Friedrich atölyelerinde yetiştiğine kesin gözüyle bakanlar da vardır.

Piza Vaftizhanesi'nin vaiz kürsüsü Batı sanatı tarihi içinde yeni bir üslubun başlangıcını göstermesi açısından büyük önem taşır. Nicola bu yapıtta Toscana ve Lombardiya'ya özgü biçim anlayışının yanı sıra, Roma kabartmalarını, erken Hıristiyan fresk ve mozaiklerini, Fransız gotik heykel ve mimarlığını kendine özgü bir anlayışla bir araya getirmiştir. Kürsü, onun üslupsal gelişimini ve değişimlerini yansıtması açısından da önemlidir. "İsa'nın Tapınağa

"İsa'ya Tapınma", Nicola Pisano'nun Piza Vaftizhanesi için yaptığı vaiz kürsüsünden ayrıntı, y. 1255-60
Alinari-Art Resource/EB Inc.

Götürülüşü" adlı ilk kabartma panodaki sıkışık olmayan, rahat figür-mekân ilişkisi giderek yerini küçük figürlerin sıkışık bir düzen içinde istiflendiği kalabalık bir kompozisyona bırakmıştır. Figürler daha canlı, daha bükülmüş ve konunun içeriğine uygun yoğun bir ifadeyle verilmiştir. Son panolardaki bu üslup gelişimi, Pisano'nun oğlu Giovanni ile atölyesinde çalışan başlıca sanatçıların etkilerine de bağlanabilir. Nicola oğluyla ve atölyesinde çalışan Fra Guglielmo ve Arnolfo di Cambio ile birlikte Siena Katedrali vaiz kürsüsünü (1265-68), Perugia'da kent meydanındaki Maggiore Çeşmesi'ni de (1278) gerçekleştirmiştir. Siena vaiz kürsüsü bir anlamda, onun Piza'daki vaiz kürsüsünde denediklerinin bir devamı gibidir. Ama Piza'da antik öğelerle gotik özelliklerin daha uyumlu biçimde bir araya gelmesine karşılık, Siena'da bu özellikler o kadar uyumlu bir bileşime ulaşamamıştır. Antik ile gotik arasındaki bu uyumsuz ilişki, 25 kenarlı Maggiore Çeşmesi'nde işlenen konuların farklılığı açısından daha da açık bir biçimde ortaya çıkar.

Pisauridae, *Arachnida* (örümceğimsiler) sınıfından örümcek familyası. Bu familyadan dişi örümcekler yumurtalarını bir kese içinde taşımalarıyla dikkat çeker. Salgıladıkları ipekten örülmüş yumurta keselerinde birkaç yüz yumurta bulunur. Yumurtaların açılmasına yakın, dişi bu keseyi bir bitkiye iliştirir. Ama kesenin yakınında bekleyerek

Pisauridae familyasından *Dolomedes triton*
Ann Moreton

yumurtadan çıkan yavruları yırtıcılara karşı korur.

Pisauridae familyası oldukça iri örümceklerden oluşur. Bazılarında gövdenin iki yanındaki bacaklar arasındaki açıklık 7 cm'yi aşar. *Pisaura* Eskidünya'da, *Dolomedes* Yenidünya'da yaygın olan cinslerdir.

Piscator, Erwin (d. 17 Aralık 1893, Ulm, Almanya - ö. 30 Mart 1966, Starnberg, AFC), Alman tiyatro yönetmeni ve kuramcısı. Özgün ve etkileyici dışavurumcu sahneleme teknikleriyle tanınmış, Bertolt Brecht'in ortaya koyacağı epik tiyatro(*) anlayışının gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Münih Üniversitesi'nde felsefe, sanat ve tiyatro tarihi öğrenimini tamamlayamadan askere alınarak I. Dünya Savaşı'na katıldı. 1917'de orduda bir tiyatro topluluğunda görev aldı. Ertesi yıl Alman Komünist Partisi'ne girdi. 1919'da Königsberg'de (bugün Kaliningrad) bir tiyatro topluluğu kurarak August Strindberg ve Frank Wedekind gibi yazarların yapıtlarını sahneledi. 1920'de, profesyonel oyuncuların yanı sıra işçilerin de yer aldığı Proletarya Tiyatrosu'nun kuruluşuna katıldı. Bu topluluk ertesi yıl kapatıldı. Piscator 1924'te *Revue Roter Rummel* (Kızıl İsyan Revüsü) adlı bir gösteri sahneledi. Ertesi yıl Alman Komünist Partisi'nin ilk kongresini kutlamak amacıyla, 1914-19 arasındaki siyasal olayları ele alan *Trotz Alledem*'i (Her Şeye Karşın) sahneye koydu. İlk belgesel oyun sayılan bu yapımda ses kayıtları, belgesel filmler ve haber filmleri kullandı; çok katlı sahne düzeniyle çeşitli olayları aynı anda canlandırdı. 1926'da sahnelediği Schiller'in *Die Räuber*'ine (1781; *Haydutlar*, 1958) güncelleştirerek getirdiği yorumla yankılar uyandırdı ve klasik yapıtların güncelleştirilmesi konusunda büyük tartışmalara yol açtı. 1927'de kurulan Piscator-Bühne, Piscator'un en verimli çalışmalarına sahne oldu.

Piscator 1931'de Anna Seghers'in *Der Aufstand der Fischer von St. Barbara* (1928; *Santa Barbaralı Balıkçıların Ayaklanması*, 1966) romanını filme çekmek için Moskova'ya gitti. Film 1934'te bitti; bu arada Almanya'da Naziler iktidara gelmişti, Piscator ülkesine dönemedi. 1936'da Paris'e, iki yıl sonra da New York'a gitti. New School for Social Research'te bir tiyatro atölyesi kurdu ve 1939-51 arasında bu atölyeyi yönetti. Daha sonra Amerika'ya Karşı Etkinlikleri Soruşturma Komitesi'nin yarattığı gergin ortamdan uzaklaşarak AFC'ye döndü ve Batı Berlin'deki Volksbühne'nin yönetmeni oldu. Rolf Hochhuth'un Papa XII. Pius'un Nazi dönemindeki rolünü işlediği *Der Stellvertreter* (1963; Temsilci) ve Peter Weiss'ın Auschwitz toplama kampındaki toplu katliamları konu alan *Die Ermittlung*'u (1965; *Soruşturma*) gibi çarpıcı yapıtları sahnelemeyi sürdürdü.

Piscator'un *Das politische Theater* (*Politik Tiyatro*, 1985) adlı kuramsal yapıtı 1929'da, Maria Lay-Piscator'un *The Piscator Experiment*'ı (Piscator Deneyi) 1967'de, John Willet'in *The Theatre of Erwin Piscator: Half a Century of Politics in the Theatre* (Erwin Piscator'un Tiyatrosu: Tiyatroda Siyasetin Yarım Yüzyılı) adlı kitabı da 1979'da yayımlanmıştır.

Pisces *bak.* Balık

Pisemski, Aleksey Feofilaktoviç (d. 23 Mart 1821, Ramenye, Kostroma - ö. 2 Şubat 1881, Moskova, Rus Çarlığı), birçok eleştirmenin Rus gerçekçiliğinin büyük ustalarından biri saydığı romancı ve oyun yazarı.

Yoksul düşmüş soylu bir aileden geliyordu. Moskova Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Doğduğu ilde memurluk ederken yazdığı ilk öyküleriyle dikkati çekti. 1854'te Petersburg'a yerleşti. En başarılı yapıtı *Tısyaça duş* (1858; Binlerce Can), başka birini sevdiği halde parası için sakat bir kızla (kızın "binlerce canı" yani serfi vardı) evlenen "yeni insan" Kalinoviç'in olağanüstü bir portresiydi.

Pisemski'nin *Gorkaya sudbina* (1859; Acı Talih) adlı trajedisi Rus tiyatrosunun başyapıtlarından biri oldu. Radikal genç kuşağı alaya aldığı romanı *Vzbalamuçennoye more* (1863; Fırtınalı Deniz) Pisemski'nin meslektaşlarından ve toplumdan uzaklaşmasına yol açtı. Radikallerin yönelttiği eleştirilerle ünü gölgelendi.

pisibalığı, *Pleuronectiformes* (yassıbalıklar) takımının *Pleuronectidae* familyasından çok sayıda balık türünün ortak adı. Öbür yassıbalıklar gibi gövdeleri üstten iyice basıklaşmıştır. Gözleri başın sağ yanında yer alır. Dipte yaşayan bu az hareketli balıklar yumuşakçalar, kabuklular ve küçük balıklarla beslenir. Dibe yatan kör yanları (gözlerin bulunmadığı alt bölüm) beyaz ya

Pisibalıklarından *Pleuronectes platessa*
Jacques Six

da kirli beyaz, bazen siyah lekeli; gözlü yanları esmer, boz ya da yeşilimsi kahverengi ve genellikle daha koyu renkte lekelidir.

Bayağı pisibalığı (*Platichthys flesus*) 50 cm uzunluğa ve 2,7 kg ağırlığa ulaşabilen değerli bir sofra balığıdır. Avrupa kıyıları, Akdeniz, Ege Denizi, Marmara Denizi ve Karadeniz'de yaşayan bu tür akarsulara da girdiği için birçok yerde dere pisisi adıyla tanınır. İlkbahara rastlayan üreme mevsiminde, gözlü yanlarında kırmızımsı turuncu lekeler belirir.

Pisibalığının tanınmış türlerinden *P. stellatus* Büyük Okyanusun kuzeyinde yaşar. Dere pisisine benzerse de 9 kg'ye ulaşabilen ağırlığıyla çok daha iri bir balıktır. *Pleuronectes platessa* Avrupa'nın Atlas Okyanusu kıyılarında yaşar. Uzunluğu en çok 90 cm'dir. Bu türün de üzerinde kırmızı ya da turuncu benekler görülür. Uzunluğu 60 cm dolayında olan *Hippoglossoides platessoides* Atlas Okyanusunun her iki yakasında, yaklaşık aynı uzunlukta olan Amerika pisibalığı (*Pseudopleuronectes americanus*) Kuzey Amerika'nın Atlas Okyanusu kıyılarında yaşar. Aynı familyada yer alan halibut(*) ekonomik değeri yüksek yassıbalıklardandır.

Pisidya, Anadolu'nun güney kesiminde antik bölge. Kuzeyde ve batıda Frigya, güneybatıda Likya, güneyde Pamfilya, doğuda Likaonya ile çevrilidir. Bugünkü Isparta ilinin tümünü, Afyonkarahisar, Burdur, Antalya ve Konya illerinin de bazı bölümlerini içine alıyordu. Bölgenin büyük bölümü Toros Dağlarının kuzey-güney doğrultusunda sıralanmış yalçın kireçtaşı tepeleri üstünde yer alırdı. Bu dağlar, yöreye egemen olmak isteyenlere karşı sürekli direnen, yasa tanımaz bir

Pisidya
W. Shepherd, *Historical Atlas*, 1964, Barnes & Noble, Inc.

halkın sığınağı idi. İÖ 1. yüzyılda bu halk küçük kabileler ya da köy grupları biçiminde örgütlenmişti. Eski Frigya'nın kendine özgü teokratik yönetimi, anlaşıldığı kadarıyla Pisidya'da da uygulanıyordu. Ülkede geniş topraklara sahip olan ve köle çalıştıran tapınaklar vardı.

Kral Amyntas ölünce (İÖ 25) Pisidya'nın büyük bölümü Roma eyaleti Galatya'ya bağlandı. Vespasianus döneminde ise, Likya ve Pamfilya ile birleştirildi (İS 74). Roma uygarlığının yöreyi etkilemesi önceleri çok yavaş olduysa da, kentleşme 2. yüzyılda hızlandı. Diocletianus'un düzenlemesiyle (y. 297) Pisidya (Diocesis Asiana) adlı yönetsel bölüme katıldı. Daha sonra Bizanslılar yöreyi Thrakesion ve Anatolikon *thema*'ları (yerel yönetim birimi) arasında böldüler.

piskopos (Yunanca *episkopos*: "gözeten"), bazı Hıristiyan kiliselerinde, birkaç cemaatten oluşan bir bölgenin başpapazı, üç kademeli kilise örgütlenmesinde(*) en yüksek kademe.

Piskoposluk kademesinin kökenleri bilinmemekle birlikte, 2. yüzyılda Hıristiyanlığın başlıca merkezlerinde kurumlaşmış olduğu kesindir. Piskoposlar Hz. İsa'nın Havarileri'nin ardılları sayılır ve ruhbanlık yetkilerinin kesintisiz biçimde onlardan kaynaklandığına inanılır.

2. yüzyılda, piskopos kilise ayinlerinin başlıca yöneticisiydi; ayrıca kilisenin mali işlerini yönetir, tartışmalı sorunları çözüme bağlardı. 4. yüzyılda Hıristiyanlığın devletçe tanınmasından sonra, piskoposlar kilise dışı yönetim işlerinde de sorumluluk almaya başladı. Piskoposların görevleri arttıkça ve cemaatler genişledikçe, bazı görevlerini papazlara(*) aktarmaları kaçınılmaz oldu. Ama konfirmasyon(*) ayinlerini yönetmek, papazları atamak ve öteki piskoposları kutsamak gibi yetkiler gene piskoposların elinde kaldı.

Ortaçağda kilisede sorumluluk dağılımı daha örgütlü bir biçim aldı ve bir kilise bürokrasisi doğdu. Piskopos adına davranan karmaşık bir alt görevliler hiyerarşisi gelişti. 16. yüzyılda Reform hareketi sırasında birçok Protestan kilisesi, bir ölçüde yozlaştığı, bir ölçüde de Yeni Ahit'te böyle bir kurum olmadığı gerekçesiyle piskoposluk kurumuna karşı çıktı. Günümüzde Katolik, Ortodoks, Anglikan, Eski Katolik ve İsveç Lutherci kiliselerinde piskoposluk temeline dayalı kilise örgütlenmesi geçerlidir. Katolik Kilisesi'nde tarihsel nedenlerle belirli bir ülke ya da bölgenin başlıca piskoposu sayılan din adamları *primas* unvanını taşır; ama bunların kendi bölgeleri dışında yargı yetkileri yoktur. Hıristiyanların çoğu, kilisede *episkopos*'un sözcük anlamına uygun bir "gözetim" görevinin gerekli olduğu görüşündedir; ama bu gözetimin işlevleri konusunda görüş ayrılıkları vardır. Katolik Kilisesi, Ortodoks piskoposların yetkilerinin Havariler'e dayandığını kabul etmekle birlikte Anglikan din adamlarının yetkilerini tanımaz. Anglikanlar ise piskoposluğu kilisenin varlığı için değil, yalnızca "esenliği" için zorunlu saydıklarından, hem öteki kiliselerin din adamlarının yetkilerini tanırlar, hem de Havarilerin ardıllığı kuramına karşı çıkan Protestan gruplarıyla yakın ilişkiyi sürdürürler.

piskoposkuşu, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Ploceidae* familyasının *Euplectes* cinsini oluşturan küçük yapılı Afrika kuşlarının ortak adı. Üreme mevsiminde erkeklerin karnı siyah, üst bölümleri kırmızı ya da sarıdır. Başındaki tüyler boyun çevresinde bir yaka oluştururken kuyruksokumu

Kızıl piskoposkuşu (*Euplectes orix*)
Eric Hosking

tüyleri küt kuyruğunu büyük ölçüde gizler. Erkek piskoposkuşu çayırlık ya da bataklıkta yer alan küre biçimli yuvasını türdeşlerine karşı bütün gücüyle savunur. Yuvada sayıları bazen altıyı geçen soluk renkli dişi vardır. Yaygın bir tür olan kızıl piskoposkuşu (*E. orix*) 13 cm uzunluğundadır. Bu türe Avustralya'nın güney kesimlerinde de rastlanmıştır.

Piskoposlar Savaşları, İngiltere kralı I. Charles ile İskoçlar arasında çıkan iki çatışma (1639, 1640). Savaşların nedeni, Charles'ın İskoçya Kilisesi'ne Anglikan ayin biçimlerini zorla benimsetmek istemesi ve İskoçların piskoposluğu kaldırmak konusundaki kararlı tutumları idi. 1637'de Edinburgh'da çıkan ayaklanma çok geçmeden ulusal direniş hareketine dönüştü. Kasım 1638'de Glasgow'da toplanan meclis Charles'ın emirlerine boyun eğmeyi reddedince İngiliz birliklerini toplayan Charles 1639'da İskoçya'ya doğru yürüyüşe geçti. Ama yeterli parası olmaması ve birliklerine güvenmemesi nedeniyle Berwick Barışı'nı kabul etmek zorunda kaldı. I. Piskoposlar Savaşı böylece hiç çatışma olmadan sona erdi.

Charles, ertesi yıl İskoçların Fransa ile gizlice ilişki kurduklarını öğrenince bölgeye yeni bir sefer düzenlemeye karar verdi. Sefer için gerekli parayı sağlamak için Nisan 1640'ta bir parlamento topladı. Ama, Kısa Parlamento adıyla anılan bu meclis halkın şikâyetlerinin giderilmesini ve kilise düzeninin bütünüyle değiştirilmesini isteyince meclisi dağıttı ve bir ordu toplayarak İskoçya'ya karşı yürüyüşe geçti. II. Piskoposlar Savaşı olarak bilinen bu çarpışma sırasında İskoçların Northumberland ve Durham'ı ele geçirmeleri üzerine Uzun Parlamento'yu toplamak zorunda kaldı (Kasım 1640). Bu da İngiliz İç Savaşları'nın başlamasında önemli rol oynadı.

Piskoposlar Sinodu, Katolik Kilisesi'nde düzenli aralıklarla toplanan piskoposlar meclisi. 1965'te Papa VI. Paulus tarafından oluşturulmuştur. II. Vatikan Konsili'nce yayımlanan "Piskoposların Kilise İçindeki Görevleri Hakkında Karar" uyarınca sinod, papaya kilise yönetiminde yardımcı olmak ve piskoposların kendi bölgelerindeki sorumlulukları yanında evrensel kilise içindeki sorumluluklarını da ortaya koymak amacıyla papa tarafından toplantıya çağrılır.

Sinodun usul ve gündemini papa belirler. Katılacak piskoposların en çok yüzde 15'i gene papa tarafından atanır. Kalan delegeler ulusal piskoposlar toplantılarında ya da resmen görevlendirilmiş üyeler tarafından seçilir. Kuruluşundan bu yana iki yılda bir toplanan sinoda ortalama 200 delege katılmıştır. Ele alınan konular arasında papazların görevleri, birlikte çalışma ilkesinin uygulanması, kilisenin sosyal adaletin sağlanmasına yönelik sorumlulukları ve kilise yasalarının gözden geçirilmesi sayılabilir.

Pissarro, Camille (d. 10 Temmuz 1830, St. Thomas, Danimarka Batı Hint Adaları - ö. 13 Kasım 1903, Paris, Fransa), izlenimci Fransız ressam.

Ticaretle uğraşan varlıklı bir Yahudi ailesinin çocuğuydu. Sanata yatkınlığı 12 yaşında, eğitim amacıyla yollandığı Paris'te

"Kendi Portresi", Pissarro'nun bir yağlıboya çalışması, 1903; Tate Galerisi, Londra
Tate Gallery, Londra

ortaya çıktı. Beş yıl öğrenim gördükten sonra babasının yanında çalışmak üzere Batı Hint Adalarına geri döndü, asıl amacı ressam olmaktı. Çevreyi ve insanları betimlediği ilk çalışmalarını bu yıllarda yaptı. Babası ressam olmasına izin vermeyince Caracas'a kaçtı ve iki yıl Danimarkalı ressam Fritz Melbye'nin yanında kaldı. Sonuçta babasının iznini alarak 1855'te Fransa'ya gitti. Bu dönemde yaptığı ilk resimler tropik manzaralar, Fransa'dan kır görünümleri ve figür çalışmalarıydı.

Girdiği Güzel Sanatlar Yüksekokulu'ndaki akademik eğitim sistemine yakınlık duyamayınca, Corot'nun izinden gitmeye başladı. Aynı dönemde Barbizon okulu ressamlarından Jean-Fronçois Millet ile Gustave Courbet'nin yapıtlarına da ilgi duydu. 1860'larda girdiği sanat çevrelerinde Auguste Renoir ve Claude Monet gibi genç ressamlarla dostluk kurdu. 1870'te Fransız-Alman Savaşı çıkınca İngiltere'ye gitti. Orada kendisi gibi savaştan kaçan Monet ile birlikte müzeleri gezdi ve İngiliz manzara resmini tanıdı. İngiltere'de evlendiği Julie Vellay ile birlikte gene Paris yakınlarındaki Pontoise'a yerleşti. Resimlerinin konusunu hep yaşadığı çevreden alıyordu.

Pissarro hiçbir zaman çarpıcı resimler yapmamıştı. Genellikle çevredeki evleri, fabrikaları, tarlaları ve çalışan köylüleri işliyordu. Biçimleri öbür izlenimcilerde olduğu gibi ışıltılı renkler içinde eritmiyor, güçlü renkler kullanarak onların belirginliğini koruyordu. 1870'lerin sonuna doğru virgüle benzeyen fırça vuruşlarıyla ışıltılı etkiler elde etmeye başladı. Koleksiyoncu Paul Durand-Ruel aracılığıyla yapıtlarını satmasına karşın bir türlü mali sıkıntıdan kurtulamadı. Sürekli üslup ve teknik sorunlarını irdeleyen kişiliğiyle 1885'te Georges Seurat'nın yeni-izlenimci kavramlarına yakınlık duydu. Beş yıl kadar divizyonizm tekniğini uyguladı; ama duygularını ve izlenimlerini yansıtmada bu tekniği yetersiz buluyordu. Ayrıca yeni-izlenimci türdeki yapıtları sanat çevrelerinde de tepkiyle karşılanmış, bu da onu mali açıdan daha zor bir duruma sokmuştu.

1892'de Durand-Ruel'in açtığı toplu sergi Pissarro'nun mali durumunu biraz düzeltti, ama bu kez de kronik göz iltihabından açık havada çalışamaz oldu. 1893 ve 1897'de Paris'te bir otel odası tuttu ve penceresinden gördüklerini resimlemeye başladı. Aynı görünümleri günün değişik saatlerinde betimlediği 24 resim bu döneme aittir. 1890'larda da bir süre Rouen'da ırmak manzaraları yaptı. En verimli dönemi son yılları oldu. Sanat yaşamında toplam 1.600 resim ve 200 baskı gerçekleştirmişti.

ÖNEMLİ YAPITLARI. "Ölüdoğa" (1867, Toledo Sanat Müzesi, Ohio), "Louveciennes, Versailles'a Giden Yol" (1870, Emil G. Bührle Koleksiyonu, Zürich), "Kristal Sarayı, Londra" (1871, Henry J. Fisher Koleksiyonu, Greenwich, ABD), "Pontoise Yakınlarında Taşocağı" (1874, Sanat Müzesi, Basel), "Kırmızı Çatılar, Kışın Bir Köy Manzarası" (1877, Louvre Müzesi, Paris), "Pontoise'da Yan Yol" (1882, Durand-Ruel Koleksiyonu, Paris), "Paris, Monmartre Bulvarında Gece" (1897, Ulusal Galeri, Londra), "Sabah, Güneşlenmiş İtalyanlar Bulvarı" (1897, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.), "Brugge'da Köprü" (1903, Kent Sanat Galerisi, Manchester).

pist yarışı, genellikle oval ve düz yarış pistlerinde yapılan otomobil ya da motosiklet yarışı. Grand Prix yarışlarıyla birlikte 1906'da başlayan otomobil pist yarışı, zamanla ABD'de en yaygın otomobil yarış türü durumuna geldi. Motosiklet pist yarışları ise ilk kez 1920'lerde Avustralya'da yapıldı. Ardından 1930'larda Avrupa'da yaygınlaşarak bu konumunu günümüze değin sürdürdü. Motosiklet pist yarışı küçük yakıt depolu, frensiz, hafif motosikletlerle yapılır. Uzunluğu 320 m dolayında olan pist asfalt yerine toprak, cüruf, çim ya da kumla kaplanır. Bu dalda yerel yarışların yanı sıra Avrupa, Avustralya ve Yeni Zelanda'da uluslararası yarışlar da düzenlenir. İngiltere'de 1980'lerde futboldan sonra en çok tutulan spor dalının motosiklet pist yarışı olduğu belirtilmekteydi. 1937'den bu yana Uluslararası Motosiklet Federasyonu'nun (FIM) gözetiminde dünya şampiyonaları düzenlenmektedir.

Pistoia, Latince PISTORIA, İtalya'nın ortakuzey kesiminde, Toscana yönetim bölgesindeki Pistoia ilinin merkezi kent. Apennin Dağlarının güneyinde, Ombrone Irmağı kıyısında, Floransa'nın kuzeybatısında yer alır. Eski kayıtlarda adı Pistoria olarak geçen kent Galyalıların, Ligurların, Etrüsklerin ve Romalıların yönetimi altında kaldı. 5. yüzyıldan sonra piskoposluk merkezi, 11. yüzyıl sonlarında da İtalya'nın ilk özgür komünlerinden biri oldu. 1329'da Floransa'nın egemenliği altına girdi.

Ortaçağdan kalma kent merkezindeki başlıca yapılar, 12. yüzyıldan kalma katedral, yapımına 1337'de başlanan vaftizhane, Halk Sarayı (1294-1385) ve Adliye Sarayı'dır (1367). Katedralde, Dante'nin sözünü ettiği gümüşten yapılmış ünlü San Giacomo Sunağı yer alır. Kentteki kiliseler arasında, Giovanni Fuorcivitas (12. yy), S. Andrea (12. yy), S. Francesco al Prato (1294-1394) ve Madonna dell'Umiltà (1494-1519) sayılabilir. Ospedale del Ceppo (1277); Giovanni della Robbia'nın yaptığı frizle ünlüdür. Nüfus (1989 tah.) belediye, 90.248; il, 265.743.

Pistoia Sinodu, 1786'da toplanan Jansenci piskoposlar meclisi. Pistoia-Prato piskoposu Scipione de' Ricci'nin başkanlığında ve Toscana grandükü Peter Leopold'ün (sonradan Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Leopold) koruması altında toplandı. Toscana Kilisesi'nde papanın yetkilerini sınırlamak isteyen Jansencilerle Gallikanların savunduğu yönde reformlar yapılmasını amaçlıyordu. Oybirliğine yakın bir çoğunlukla alınan bir dizi karar Avrupa'nın birçok yerindeki Jansenciler arasında büyük coşku yarattı. Leopold'ün ısrarı üzerine Toscanalı piskoposların daha sonra Floransa'da topladığı bir başka sinoddaysa (23 Nisan 1787) Pistoia kararları geri alındı. 1794'te Papa VI. Pius Pistoia kararlarındaki önermelerden 85'ini lanetledi.

piston, bakır nefesli çalgılarda havanın, çalgının aslını oluşturan metal borudan ya da bu boruyu uzatmaya yarayan ek borulardan geçmesine olanak veren düzenek. Pistonu ilk kez Berlinli müzikçi Heinrich Stölzel ile Friedrich Blühmel kullanmıştır. Aşağı basılan pistonlar ek borulara açılır, temel sesi kalınlaştırır (pesleştirir). Yukarıya çekilen pistonlara daha az rastlanır; bunlar borudan havayı keserek sesi tizleştirir. Pistonlar çalgıcıya, çalgının aslını oluşturan borunun doğal armonikleri dışında kalan sesleri elde etme olanağını sağlar. Tek parça boru olarak yalnızca bir sesin armoniklerini çıkarabilen çalgılar, ek borular ve bunlara komuta eden pistonlarla kromatik dizinin seslerini çıkarabilir.

Bakır nefesli çalgılarda normal olarak üç inici piston vardır. Bunlar birlikte kullanıldığı zaman çalgının sesini altı yarım ton pesleştirirler. Ses değiştirmede, piston, bir de "perde" adı verilen döner mekanizmalar olmak üzere iki temel yöntem vardır.

Piston, Walter (Hamor) (d. 20 Ocak 1894, Rockland, Maine, ABD - ö. 12 Kasım 1976, Belmont, Massachusetts, ABD), senfonileri ve oda müziği ile tanınan ABD'li besteci. ABD'de 20. yüzyıl yeni-klasik üslubunun gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Massachusetts Sanat Okulu'ndan mezun olduktan sonra Harvard Üniversitesi'nde müzik öğrenimi gördü. Ardından Paris'te Nadia Boulanger ve Paul Dukas'tan ders aldı (1924-26). ABD'ye döndükten sonra Harvard'da ders verdi; 1944'te de müzik profesörü oldu. 1960'ta emekliye ayrıldı. Bir öğretim üyesi olarak büyük saygı gören Piston, aralarında Leonard Bernstein'in de bulunduğu öğrencileri aracılığıyla çağdaş Amerikan müziğini önemli ölçüde etkiledi. *Principles of Harmonic Analysis* (1933; Armoni Çözümlemesinin İlkeleri), *Harmony* (1941; Armoni), *Counterpoint* (1947; Kontrpuan) ve *Orchestration* (1955; Orkestrasyon) adlı dört önemli ders kitabı yayımladı. Yer yer romantik doğal armonikler içeren yeni-klasik üsluptaki bestelerinin belirgin özelliği, yapısal sağlamlığı ve ritimlerindeki canlılıktır. Program müziği arasında orkestra süiti *Three New England Sketches* (1959; Üç New England Eskizi) sayılabilir. Sahne için yalnızca *The Incredible Flutist* (1938; İnanılmaz Flütçü) balesini bestelemiştir. Bestelediği sekiz senfoninin üçüncüsü (1947) ve yedincisi (1960) ile Pulitzer Ödülü'nü aldı. Ayrıca iki keman konçertosu, bir viyola konçertosu, iki piyano için bir konçerto, arp ve yaylı çalgılar orkestrası için bir *Capriccio* (1963), bir klarnet konçertosu, *Lincoln Center Festival Overture* (1962; Lincoln Merkezi Festivali Uvertürü) ve yaylı çalgılar dörtlüsü ile orkestra için bir konçerto (1974) besteledi. Oda müziği yapıtları içinde beş yaylı çalgılar dörtlüsü, piyano ve yaylı çalgılar dörtlüsü için bir beşli ve bir nefesli çalgılar beşlisi vardır.

piston ve silindir, silindir biçimli bir bölme (silindir) ile bunun içinde, bir akışkanın basıncıyla ya da bu basınca karşı ileri geri kayarak hareket eden silindir biçimli bir koldan (piston) oluşan mekanik düzenek. Buhar makinelerinde(*) silindirin her iki ucu da levhalarla kapalıdır; silindirin içinde hareket eden pistonun kolu, silindirin bir ucuna yerleştirilmiş buhar geçirmez bir salmastra donanımının içinden geçerek dışarı uzanır.

İçten yanmalı bir motorda ise silindir uçlarından biri kapalıdır; bu uca silindir kapağı denir. Silindirin diğer ucu ise, krank mili ile pistonu birleştiren biyelin (piston kolu) serbest salınımına olanak sağlamak amacıyla açıktır. Kıvılcım ateşlemeli benzin motorlarında bujiler ile sıkıştırmalı ateşlemeli dizel motorlarında püskürtme memeleri, ayrıca kimi motorlarda yakıt girişini ve yanmış yakıt çıkışını denetleyen supaplar da silindir kapağına yerleştirilir.

Motorların çoğunda silindirler, genellikle dökme demir ya da alüminyumdan yapılan motor bloklarına açılır. Bazı motorlarda da silindirin iç kısmında, aşındıklarında değiştirilebilen gömlekler bulunur. Alüminyum bloklarda, alüminyumun dökümü sırasında kalıba yerleştirilen dökme demir gömlekler kullanılır. Bu gömlekler aşındıklarında değiştirilemez, ama rektifiye yoluyla düzgünleştirilebilir.

Piston çevresinde genellikle segmanlar bulunur. Bunlar piston çeperindeki oyuklara yerleştirilmiş, pistonun silindir içine sıkı geçmesini sağlayan metal halkalardır. Ayrıca sıkışmış gazların piston çevresinden sızmasını ve yağlama yağının yanma odasına girmesini önlerler.

Pistonun tamamen genişlemiş durumda hızı sıfır iken bulunduğu noktaya alt ölü

nokta, tamamen sıkışmış durumda hızı sıfır iken bulunduğu noktaya da üst ölü nokta, alt ölü noktadan üst ölü noktaya kadar aldığı yola da kurs ya da strok denir.

İçten yanmalı bir motorun en önemli özelliği sıkıştırma oranıdır. Bu oran, pistonun alt ölü noktada bulunduğu andaki yanma odası toplam hacminin (maksimum hacim), pistonun üst ölü noktada bulunduğu andaki yanma odası toplam hacmine (minimum hacim) oranıdır. Ama uygulamada gerçek sıkıştırma oranı bundan biraz daha azdır. Sıkıştırma oranı büyüdükçe motorun verimi artar, ama bu tip motorlarda kullanılan yakıtın vuruntu önleyici özelliklerinin iyi olması gerekir.

Sıkıştırma oranıyla yakından ilgili bir başka özellik de, pistonun bir ölü noktadan öteki ölü noktaya hareketi sırasında yanma odası hacminde oluşan değişikliktir; silindir hacmi olarak tanımlanan bu özellik santimetre küp cinsinden belirtilir ve motorun beygirgücü cinsinden gücüyle ilişkilidir.

Pişaça dilleri *bak.* Dard dilleri

Pişekâr, Kavuklu ile birlikte ortaoyununun iki temel tipinden biri. Aynı zamanda hem oyuncu, hem sahneye koyucu, hem de yazar gibi davranır; oyunu açar, yürütür ve kapar. Elindeki pastavı bir dükkân ya da evin kapısını açmada, gerektiğinde adam dövmede ve oyuna yön vermede kullanır.

Karagöz oyunundaki Hacivat'ın karşılığı olan Pişekâr'a oyunun başından sonuna değin tiplerin hemen hepsi bir biçimde başvururlar. Pişekâr bunların her birinin derdini dinler. Ağırbaşlı, eğitim görmüş izlenimi veren, iyi konuşmayı ve görgü kurallarını bilen, anlaşmazlıklara çözüm getiren bir karakterdir. Her konudan anlar ve nabza göre şerbet vermeyi bilir.

Başına dört dilimli bir serpuş, sırtına kenarları kürklü bir cüppe, içine entari, altına çakşır, ayaklarına sarı mest giyer, beline şal kuşak bağlar.

Ortaoyununun tanınmış Pişekâr'ları arasında Terlikçi Ahmed Efendi, Hamamcı Süleyman Efendi, Abdi Efendi, Küçük İsmail Efendi, Tosun Efendi ve Tevfik İnce sayılabilir.

Pişin, Pakistan'ın, Belucistan eyaletinde ilçe ve ilçe merkezi kent. Pişin 1883'te İngilizler tarafından askeri ve sivil bir yerleşme olarak kuruldu. Günümüzde bir pazar merkezidir. Komşu Kuetta kentiyle karayolu bağlantısı vardır.

Pişin ilçesi, Kuetta ilçesinin kuzeyinde yer alır. Doğu ve kuzeydoğuda Afganistan'la çevrili olan ilçe, deniz düzeyinden 1.370-1.680 m yüksekliktekı bir dizi uzun vadiyi içine alır. Bu vadilerin kuzeyinde Toba Kakar Sıradağları uzanır. İlçe topraklarının sularını Pişin Lora Irmağı ile kolları toplar. Nüfusun büyük bölümünü Peştu, Kakar ve Tarinler oluşturur. Yörede yün, halı ve koyun postu ceketler üretilir, kömür çıkarılır. Yapımı 1888'de tamamlanmış olan demiryolu, Toba Kakar Dağlarında yer alan ve Güney Asya'daki en uzun tünellerden biri olan Hocak Tüneli'nden (3,9 km) geçer. Nüfus (1981) kent, 14.715; ilçe, 379.000.

Pişkin, Halide (d. 1906, İşkodra [bugün Shkodër, Arnavutluk] - ö. 1 Kasım 1959, İstanbul), Cumhuriyet döneminde sahneye çıkan ilk kadın tiyatro oyuncularından.

Sahneye ilk kez Şadi Fikret'in kurduğu Milli Sahne'nin(*) İzmir turnesinde, Paul Gavault'dan uyarlanan *Sevda Hanım Zevcem* (1923) adlı oyunda çıktı. Bu oyundaki başarısıyla parladı ve topluluğun dağılmasından sonra Darülbedayi'ye girdi. 1928'de Raşit Rıza, daha sonra da Naşit Özcan ve Sadi Tek'in topluluklarında çalıştı. 1930'da Halide Pişkin ve Arkadaşları adıyla bir topluluk kurarak Anadolu turnesine çıktı. Dönüşünde yeniden Darülbedayi'ye girdi. Hüseyin Kemal'le birlikte kısa ömürlü bir topluluk kuran Pişkin, bir süre revülere çıktıktan ve 1944'te Ses Tiyatrosu'nda gene kısa bir süre oynadıktan sonra ölümüne değin görev yapacağı Şehir Tiyatroları'na döndü.

Pişkin, çoğu Şehir Tiyatroları'nda olmak üzere Musahipzade Celâl'den *Kafes Arkasında* (1930), *Fermanlı Deli Hazretleri* (1930) ve *Bir Kavuk Devrildi* (1952), Nâzım Hikmet'ten *Kafatası* (1932) ve *Bir Ölü Evi* (1932), Rey Kardeşler'den *Üç Saat* (1932) ve *Lüküs Hayat* (1933), Shakespeare'den *Yanlışlıklar Komedyası* (1938), Tolstoy'dan *Anna Karenina* (1939), Reşat Nuri Güntekin'den *Balıkesir Muhasebecisi* (1953), Carlo Goldoni'den *Yelpaze* (1955) ve Refik Erduran'dan *Bir Kilo Namus* (1959) gibi oyunlarda oynadı.

Pişkin bir dönem radyoda da çalıştı ve özellikle radyo skeçlerinde canlandırdığı Pişkin Teyze, Habibe Molla gibi sağduyulu, nüktedan ve sözünü esirgemez yaşlıca mahalle kadını tipiyle dinleyicilerin sevgisini kazandı.

Muhsin Ertuğrul'un *Karım Beni Aldatırsa* (1933) filmiyle sinemaya geçen Pişkin, *Tosun Paşa* (1939), *Kıvırcık Paşa* (1939), *Sürtük* (1941), *Duvaksız Gelin* (1941), *Karanlık Yollar* (1946), *Tuzak* (1947), *Lüküs Hayat* (1950), *İstanbul Çiçekleri* (1952), *İki Süngü Arasında* (1954), *Gül Ayşe* (1955), *Senin İçin* (1957), *Balıkçının Kızı* (1958), *Kalpaklılar* (1959), *Ömrüm Böyle Geçti* (1959) gibi birçok filmde genellikle karakter rollerinde oynayarak ilgi topladı.

pişmaniye, TEL HELVA olarak da bilinir, un, tereyağı ve şekerle yapılan bir tür hafif helva. Anadolu'nun hemen her yöresinde bulunduğu halde, İzmit'te yapılanı ün kazanmış, çok miktarda üretilip satıldığı için bu kente özgü yiyeceklerden sayılmıştır. İlk yapıldığı yerin İran olduğu ileri sürülür. Bu ülkede "peşmek" diye adlandırıldığı ve bu sözcüğün sonradan pişmaniye biçimini aldığı da söylenir.

Pişmaniye yapmak için ağda haline gelinceye kadar eritilen şeker, dondurulduktan sonra büyükçe bir halka biçimine getirilir. Büyük bir sininin üstüne konan kavrulmuş una eritilmiş tereyağı yedirilir. Sonra tepsinin çevresinde duran birkaç kişi halka biçimindeki ağdayı unun üstünde çevirmeye başlar. Her çevirişten sonra ağda yeniden halka biçimine sokulur ve bu işleme sinideki unun tümü ağdaya yedirilinceye, ağda tel tel helva biçimine girinceye değin devam edilir. Çevirme sırasında ağdanın kopmamasına özen gösterilir.

pişmanlık akçesi, sözleşme sırasında taraflardan birinin ötekine verdiği ve sözleşmeden dönmesi durumunda karşı tarafa kalan tazminat. Pişmanlık akçesi verilmesi tarafların sözleşmeden serbestçe dönebilme haklarını ortadan kaldırmaz. Şu var ki, pişmanlık akçesini veren taraf sözleşmeden dönerse verdiği parayı geri isteyemez; pişmanlık akçesini alan taraf sözleşmeden dönerse aldığını geri vermenin yanı sıra bunun bir katını da karşı tarafa vermek zorundadır. Taraflar, sözleşmenin yerine getirilmemesinden doğan zararlarının pişmanlık akçesini aşan bölümü için ayrıca tazminat istemek haklarını da saklı tutabilirler.

pişmiş toprak, İtalyanca TERRA-COTTA, kilden yapılarak pişirilmiş eşya. Genel olarak, pişirildiğinde donuk koyu sarıdan kırmızıya kadar değişen bir renk alan, oldukça kaba ve gözenekli kilden yapılan ve çoğunlukla sırlanmadan bırakılan her türlü eşyayı (örn. kap kacak, heykel, yapı öğesi vb) anlatmak için kullanılır.

Antik Çağda pişmiş topraktan tuğla, kiremit ve lahit yapılması çok yaygındı. Lahitlerin üstü çoğu zaman resimlerle bezenirdi. Yunanistan'da İlk Tunç Çağından kalma pişmiş toprak figürlerle İÖ 7. yüzyıla ait daha büyük nesneler bulunmuştur. Yunanlı heykelciler bu sanatı Etruria'ya (bugün Toscana) taşıdılar. Eski Yunan pişmiş toprak heykellerinin çoğu, bir zamanlar düşünüldüğünden daha yaygın olarak, tapınakları bezemede kullanılıyordu. Üslup açısından bazen Yunan heykellerine çok benzemekle birlikte, çoğunlukla daha sert ya da daha neşeli bir havadaki Etrüsk heykelleri Antik Çağda çok tutuluyordu. Etrüsk lahitleri üstündeki figürler de çoğunlukla pişmiş topraktan yapılıyordu. Romalılardan ise çok az sayıda pişmiş toprak heykel kalmıştır.

Antik Çağda kalıpla yapılmış, boyları 15-18 cm arasında heykelcikler çok yaygındı; bunlar arasında Kıbrıs'ta yapılmış çok eski tarihli ilkel figürlerle Minos uygarlığı döneminde Girit'te yapılmış boyalı ve sırlı insan

"Madonna ve Çocuk İsa", Andrea Della Robbia'nın (1435-1525) atölyesinde yapılmış pişmiş toprak bir kabartma, erken Rönesans dönemi, Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti

Metropolitan Museum of Art, New York
Jules S. Bache Collection, 1949

heykelcikleri de vardı. Orta Yunanistan'daki (Boiotia) Tanagra'da bulunan Tanagra heykelcikleri bu türün en ünlü örnekleridir. Helenistik dönemde, İÖ 4. yüzyıldan başlayarak heykel üretim merkezleri Anadolu'ya ve Batı'ya kaydı (bugün Britanya'ya kadar bütün Roma topraklarında bu döneme ait heykeller bulunmaktadır). Daha süslü bir biçim alan Doğu'daki üsluplar ise desen ve konu açısından Doğulu değerlerin etkisinde kaldı.

Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden 14. yüzyıla değin pişmiş toprak fazla kullanılmadı. 15. yüzyılda İtalya ve Almanya'da yeniden ortaya çıktı. Bu dönemin başlarında Della Robbia ailesi Floransa'da pişmiş topraktan renkli ve sırlı heykeller üretti. Bu heykellerin pek çok taklidi yapıldı; sırlı ya da sırsız pişmiş toprak bütün Avrupa'da kullanılmaya başladı. Donatello, Verrocchio, özellikle de Modena'da çalışan Guido Mazzoni ve Antonio Begarelli gibi sanatçılar pişmiş toprak heykeli yaygınlaştırdılar. Bu heykeller ya doğal renklerle boyanıyor ya da mermer ve tunca benzetiliyordu.

Sonraki yüzyıllarda heykel sanatında pişmiş topraktan çoğunlukla ilk taslaklar yapıl-

dı. Ama Jean-Baptiste Lemoyne ve Jean-Antoine Houdon gibi 18. yüzyıl Fransız sanatçılarının pişmiş toprak taslakları, daha sert bir malzemeye aktarıldığında kaybolacak bir içtenlik içeriyordu.

Aynı dönemde Fransa'daki Sèvres gibi porselen merkezlerinde alegorik ve mitolojik konulu pişmiş toprak biblolar üretildi. 19. yüzyılda bu malzeme hem mimarlıkta, hem de biblo yapımında kullanıldı. 20. yüzyılda seramikçi ve mimarların estetik özelliklerini bir daha keşfetmeleriyle pişmiş toprak yeniden aranan bir malzeme oldu.

pişti, iki ya da dört kişiyle ve 52'lik desteyle oynanan kâğıt oyunu. Oyunculara dörder kâğıt dağıtılır. Yere de üçü kapalı, biri (en üstteki) açık dört kâğıt konur. Oyuna kâğıt dağıtanın solundaki oyuncu başlar. Bu oyuncunun elinde, yerdeki açık kâğıdın benzeri ya da vale varsa yerdeki kâğıtların hepsini alabilir, yoksa herhangi bir kâğıdını atar. Bu kez sıradaki oyuncu aynı hakkı kullanır. Yerde tek kâğıt kaldığı durumlarda, bu kağıdı benzeriyle alan oyuncu "pişti" yapar ve 10 sayı kazanır. Alınan kâğıtlardan bazılarının sayı değerleri vardır: Karo 10'lu ("güzel onlu") 3, sinek 2'li 2, as 1, vale 1. Ayrıca, el sonunda kâğıtların yarıdan fazlasını almış olan oyuncuya 3 sayı daha yazılır. Kâğıtların sayısı eşitse 3 sayı yerden son kâğıdı alana verilir. Dört kişiyle eşli olarak oynandığında eşlerin kâğıtlarının toplam sayısı esas alınır. Genelde 151 sayıya ulaşan taraf oyunu kazanır.

Blöflü piştide, yerde tek kâğıt varken sırası gelen oyuncu elinde bu kâğıdın benzeri varmış gibi "pişti" diyerek kâğıdını kapalı biçimde yere atar. Karşıdaki bu blöfü kabul ederse, atılan kâğıt yerdekinden farklı olsa da pişti yapılmış sayılır. Ama karşıdaki blöfü görürse kapalı kâğıt açılır. Bu durumda pişti gerçekse yapana, değilse karşıdakine 20 sayı yazılır. Blöflü pişti genellikle 251'de biter.

pişva, Hindistan'da yaşayan Marathaların en yüksek devlet görevlisi. Marathalar Farsça kökenli olan bu terimi kendilerinden önce bölgeye egemen olan Dekkan sultanlarından almışlardır. *Mukhya pradhan* olarak da anılan *pişva*, Şivaci'nin (hd 1674-80) danışma meclisi Ashta Pradhan'a (Sekizler Konseyi) başkanlık ederdi. Şivaci'nin ölümünden sonra meclis dağıldı ve *pişva*'lık makamı önemini yitirdi. Ama Şivaci'nin torunu Şahu, 1714'te Brahman Bhat ailesinden Balaci Visvanath Bhat'ı *pişva*'lığa getirince makam yeniden eski önemine kavuştu. Balaci'nin oğlu I. Baci Rao *pişva*'lığın babadan oğula geçmesi ilkesini güvence altına aldı. Şahu'nun kendisine kuzeye seferler düzenleme yetkisini vermesiyle gücünü daha da artıran Baci Rao, Şahu'nun ölümünden (1749) sonra yönetimi fiilen ele geçirdi. Ama Panipat'ta Afganlılar karşısında uğradığı yenilginin (1761) ardından eski gücünü yitirdi ve Maratha Devleti bu tarihten sonra, *pişva* ve ona bağlı dört kuzeyli şefin yönettiği bir konfederasyona dönüştü. 1772'den sonra baş gösteren iktidar mücadeleleri *pişva*'ların gücünü daha da zayıflattı. İndur'un yöneticileri olan Holkarlar karşısında yenik düşen II. Baci Rao İngilizlere sığınarak Bassein Antlaşması'nı (1802) imzaladı. 1818'de İngilizlere karşı ayaklanınca görevden alındı ve 1853'te öldü.

Pitagor *bak.* Pythagoras

Pitcairn Adası, Büyük Okyanusun ortagüneyinde volkanik kökenli ada. Tahiti'nin 2.170 km güneydoğusunda yer alır. Üzerinde yerleşme bulunmayan Oeno, Henderson ve Ducie adalarıyla birlikte İngiltere'ye bağlı Pitcairn Adası Kolonisi'ni oluşturur. Yüzölçümü 5 km² olan Pitcairn Adası, deniz düzeyinden yaklaşık 300 m yükseklikte engebeli bir yarı kraterdir. Sarp kayalarla çevrili olan adada astropik bir iklim hüküm sürer.

1767'de İngiliz deniz subayı Philip Carteret'in keşfettiği Pitcairn Adası, adını burayı ilk kez gören denizciden almıştır. Tahiti'den Batı Hint Adalarına ekmekağacı fidanı taşıyan "Bounty" adlı İngiliz kraliyet gemisinin tayfaları, ikinci kaptan Fletcher Christian önderliğinde ayaklandılar ve kaptan William Bligh ile ona sadık kalan denizcileri gemiden bir filikayla uzaklaştırarak Tubuai Adalarına yöneldiler. Üzerinde insan yaşamayan Pitcairn'e ulaştıktan (1790) sonra gemiyi yaktılar. Orada kendilerini unutturan ayaklanmacıların kurdukları koloniyi 1808'de ABD'li balina avcıları buldu. 1831'de Tahiti'ye yerleştirilen adalıların çoğu yeni yerlerinden memnun olmadıkları için Pitcairn'e döndüler. Bundan sonra ada balina avcılarının ve ABD ile Avustralya arasında sefer yapan yolcu gemilerinin uğrak limanı oldu. 1856'da nüfus fazlalığı nedeniyle ada halkının bir bölümü Norfolk Adasına taşındı. Günümüzde, Pitcairn Adasının nüfusunu ayaklanmacı gemicilerle onların Tahitili eşlerinin soyundan gelenler oluşturur.

1898'de İngiltere'nin Batı Pasifik Yüksek Komiserliği'nin yönetimine verilen ada, 1952'de bir İngiliz kraliyet kolonisi olan Fiji'ye bağlandı. Fiji Adası 1970'te bağımsızlığını kazanınca Yeni Zelanda'daki İngiliz yüksek komiseri, Pitcairn valisi sıfatıyla adanın yönetimini üstlendi ve yetkilerini yöre halkının seçtiği Ada Konseyi aracılığıyla kullanmaya başladı. Nüfus (1983) 61.

Piteşti, Romanya'nın ortagüneyinde, Argeş ilinin (*judeţ*) merkezi kent. Bükreş'in 110 km kuzeybatısında, Argeş Irmağı vadisinde yer alır. Tepelerle çevrili olan kent ortaçağda, dağlık Erdel (Transilvanya) bölgesiyle Tuna Ovası arasında bir ticaret merkezi olarak gelişti. Adı kayıtlara ilk kez 1388'de geçmiş olmakla birlikte, bölgede Romalılara ait metal paralar ve başka kalıntılar bulunmuştur. 1939'dan önce kentteki tek sanayi kuruluşu Gâvana'daki kumaş fabrikasıydı. 1960-70 arasında kentin kuzeybatısında bir sanayi bölgesi oluşturuldu. Otomobil üretimi zamanla en önemli sanayi kolu durumuna geldi. Bugün kentte ayakkabıyla ahşap ve metal eşya da üretilmektedir. Nüfus (1992) 179.479.

Pithecanthropus, soyu tükenmiş insangillerden Cava insanı ve Pekin insanı için eskiden kullanılan cins adı. Günümüzde bu insanlar *Homo erectus*(*) olarak sınıflandırılmaktadır.

Pithou, Pierre (d. 1 Kasım 1539, Troyes - ö. 1 Kasım 1596, Nogent-sur-Seine, Fransa), Fransız hukukçu ve tarihçi. Fransa tarihine ilişkin kaynak belgeleri toplayarak inceleyen ilk bilginlerdendir.

Protestanlığın kökünü kazımak amacıyla kurulan Kutsal Birlik'in avukatlık yapmasını engellemesi üzerine, kilise tarihi ve öğretisi konusunda araştırmalara yöneldi. Sarayın tutumunu destekleyerek, Kutsal Birlik'in önemli ölçüde zayıflamasına yol açan *Satire Ménippée* (1594; Menippos Yergisi) adlı broşürün hazırlanmasına katkıda bulundu. Aynı yıl Paris *Parlement*'ının başsavcılığına (*procureur général*) getirildi. Kral IV. Henri'nin buyruğu üzerine, yönetimle papalık makamı arasındaki çatışmada Fransız hukuk bilginlerinin görüşlerini ortaya koyan *Les Libertés de l'église gallicane* (1594; Gallikan Kilisesi'nin Özgürlükleri) adlı yapıtı kaleme aldı. Bu yapıt, papanın yetkileri konusunda Fransız ruhban sınıfınca yayımlanan bildirinin (1682) temelini oluşturdu.

Pithou'nun tarihle ilgili öbür yapıtları, Vizigot yasalarının ilk derlemesi olan *Leges Wisigothorum* (1579; Vizigot Hukuku) ile *Annales Francorum*'dur (1588; Frank Vakayinameleri).

Pitkin cam işi, ABD'deki Doğu Hartford'da (bugün Manchester, Connecticut) 1783'te Pitkin ailesinin kurduğu ve yaklaşık 1830'a değin etkinliğini sürdüren cam imalathanesinin ürünlerine verilen ad.

En ünlü Pitkin cam işleri 1920'lerde koleksiyoncuların gözdesi olan yassı şişelerdir. Yeşilden akvamarine ve kehribar sarısına kadar değişik renkleri olan bu cep şişelerinin sarmal ya da damarlı bir dokusu vardır. Doğu'daki cam imalathanelerinde yapılan Pitkin şişeleri daha çok zeytin yeşili ya da kehribar rengindedir; Ohio ya da Pennsylvania'da yapılanların renkleriyse yeşilden akvamarine kadar değişir ya da kehribar sarısı olur; biçimleri de biraz daha yuvarlak olur.

Pitman stenosu, sözcüklerin belli kurallar uyarınca yazımı yerine seslerini temel alan hızlı yazma yöntemi. İngiliz eğitimci Sir Isaac Pitman tarafından geliştirilen yöntem ilk kez 1837'de Pitman'ın *Stenographic Sound Hand* (Kısa Ses Yazısı) adlı kitabında yayımlanmıştır. Pitman sisteminde, dildeki sesler gruplara ayrılarak sınıflandırılır ve hızlı yazmak amacıyla basit kısaltmalar yapılır. Ünsüzler için basit geometrik biçimler, düz çizgiler ve hafif eğriler kullanılır ve bir işaretin elden geldiğince belirli iki harfi göstermesine çalışılır: Örneğin ince eğri çizgi *p*, daha kalın bir eğri çizgi *b*, ince dikey çizgi *t*, daha kalın bir dikey çizgi *d*'yi gösterir. Ünlüler, ünsüzlere ve yazının yönüne göre belirli yerlere yerleştirilen noktalar ve uzun çizgilerle gösterilir. Sık kullanılan ünsüz kümeleri ve heceler (örn. *s*, *st*, *str*, *spr* ya da *-ter*, *-der*, *-tion* gibi) için çember, halka ve kanca işaretlerinden yararlanılır. Ünsüz işaretlerinin uzunluğunun iki kez artırılması ya da yarıya indirilmesi yoluyla da yeni heceler oluşturulur.

Pitman stenosu ABD'de ilk kez 1852'de kullanılmaya başladı. Uyarlandığı pek çok dil arasında Hintçe, İbranice, Arapça, Farsça, Almanca, Fransızca, İspanyolca ve Felemenkçe sayılabilir.

Pitoëff, Georges (d. 4 Eylül 1884, Tiflis, Rus Çarlığı - ö. 17 Eylül 1939, Cenevre, İsviçre), Pirandello, Shaw, Çehov, Schnitzler ve O'Neill gibi çağdaş oyun yazarlarının yapıtlarını Fransa'da tanıtan Rus asıllı tiyatro yapımcısı ve yönetmeni. Louis Jouvet, Charles Dullin ve Gaston Baty ile birlikte Fransız tiyatrosuna canlılık kazandıran bir dörtlü oluşturmuştur.

İlk profesyonel tiyatro topluluğunu 1915'te Cenevre'de kurdu ve bu toplulukla Paris turnesine çıktı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden Paris'e gitti. Topluluğuyla çeşitli tiyatroların, bu arada 1922'den başlayarak Jacques Copeau'nun tiyatrosunun sahnesini kullandı; 1934'te de Théâtre des Mathurins'e yerleşti. Pirandello'nun *Sei personaggi in cerca d'autore*'sinin (*Altı Kişi Yazarını Arıyor*) ilk başarılı Fransızca sahnelenişi ile Shaw'un *Saint Joan*'u (*Ermiş Jeanne*) başta olmak üzere sahneye koyduğu 200 dolayın-

da oyun. Pitoëff'in uyarlama, çeviri, tasarım, yönetim ve oyunculuk alanlarındaki ustalığını ortaya koyuyordu. Yalnızca oyunculuğu aksanı yüzünden sınırlı kalmıştı. Oyun seçiminde belirli ilkeleri olmamasına karşın, her oyundaki temel düşünceleri yalın biçimde aktarmayı amaçlayan yönetiminde tutarlıydı. Ölümünden sonra topluluğun başına karısı oyuncu Ludmilla Pitoëff geçti.

Pitom, Eski Mısır dilinde PER-ATUM ya da PER TUM (Atum'un Toprakları), büyük olasılıkla günümüzdeki TEL EL-MASHUTA. İsmailiye ilinin (*muhafaza*) merkezi İsmailiye kenti yakınlarındaki Eski Mısır kenti. Kitabı Mukaddes'te (Çıkış 1:11). İbranilerin firavunlar için inşa ettiği hazine kentlerinden biri olarak adı geçer. Ramses dönemi firavunları, özellikle de hükümdarlığı sırasında İsrailoğullarının Mısır'dan göç ettikleri sanılan II. Ramses (hd İÖ 1304-1237) kenti genişletti. Daha sonra Pers hükümdarı I. Dareios'un (Büyük) yaptırdığı Kızıldeniz-Nil Kanalı da Pitom'dan geçiyordu.

piton, *Boidae* familyasının *Pythoninae* altfamilyasını oluşturan yılanların ortak adı. Tür sayıları uzmanlara göre 20-25 arasında değişen bu yılanlar Afrika'nın batısından Çin, Avustralya ve Pasifik Adalarına kadar uzanan tropik ve ılıman bölgelerde yaşar. Pitonlar zehirli değildir. Avlarını güçlü gövdeleriyle sıkarak öldürürler. Çoğu suya yakın yerlerde, bazıları ağaçlarda yaşar. Tümü yumurtlayarak ürer. Yumurta sayıları gövde iriliklerine göre 15-100 arasında

Kafesli piton (*Python reticulatus*)
John H. Gerard

değişir. Bazı türlerin dişileri yumurtalarının üzerine çöreklenerek 60-80 gün kuluçkaya yatar. Pitonlar yavaş hareket eden, genellikle uysal yılanlardır. En irileri küçük bir keçiyi, domuzu ya da geyiği yutabilir. Ama avları genellikle çok daha küçük havyanlardır. Kırsal kesimlerde yerleşim alanlarının yakınında bulunanlar zararlı kemiricileri yiyerek yararlı bile olur. Her yıl çok sayıda piton, eti ve derisi için öldürülmektedir.

Kafesli piton (*Python reticulatus*) Myanmar'ın (Birmanya) güneyinden Endonezya ve Filipinler'e kadar uzanan bölgede yaşayan, görece ince yapılı, gövdesi köşeli desenlerle bezeli bir türdür. Genellikle akarsu kıyılarında bulunur. Anakonda kadar ağır olmamakla birlikte yeryüzünün en uzun yılanıdır. Uzunlukları genellikle 8 m'yi aşmakta, bazılarında 9,6 m'ye ulaşmaktadır. Bu türden bir piton, güvenilir kaynaklara göre Endonezya'nın Salebabu Adasında 14 yaşındaki bir Malay çocuğunu yemiştir. Ayrıca benzer birkaç olay daha bilinmektedir.

Hindistan pitonu (*P. molurus*) Asya'nın güneyinde yaygındır. Kalın gövdesinin uzunluğu genellikle 4 m'yi aşmaz. Ama çok daha uzun örnekleri de görülmüştür. Bu tür, gösteri amacıyla yaygın biçimde kullanılır.

Afrika ya da kaya pitonu (*P. sebae*) genellikle 7 m uzunluğa ulaşır. Uzunluğu 1,5 m dolayında olan kral piton ya da top pitonu (*P. regius*) Afrika'nın batısındaki tropik kesimlerde yaşar. Bu tür, tehlike karşısında başı içeride kalacak biçimde top gibi kıvrılır.

pitoresk üslup, 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında İngiltere'de geçerli olan ve daha sonra gotik canlandırmacılığın habercisi sayılan mimarlık üslubu. Bilimsel ve matematiksel kusursuzluğa dayanan 18. yüzyıl biçimciliğine karşı bir tepki olarak gelişti. Mimarlıktaki temel oran ve düzen ilkeleri yadsınarak doğal duyarlıklar, çeşitlilik ve düzensizlik vurgulandı.

Thomas Whately'nin *Observations on Modern Gardening* (1770; Modern Bahçecilik Üzerine Gözlemler) adlı yapıtı pitoresk kuramın öncülüğünü yapan ilk çalışma oldu. Üslubun ilk örneklerine de İngiltere'de bahçe tasarımı alanında rastlandı. Bahçeler ya da daha genel olarak çevre, bu üslubun vazgeçilmez öğeleriydi. En çarpıcı yanlarından biri de mimarlığın çevrenin bir parçası olarak ele alınmasıydı.

Ünlü İngiliz mimar ve kent tasarımcısı John Nash ise bunu izleyen dönemde ilk "bahçe kent"le bazı başarılı yerleşmeler gerçekleştirdi. Atcham'daki Cronkhill yerleşmesi (1802) ve Blaise Hamlet (1811) yerleşmesi bunların bazısıdır. ABD'de ise James Renwick'in Washington, D.C.'deki parka benzeyen çekici bir peyzaj düzenlemesiyle çevrili Smithsonian Institution pitoresk üslubun ilginç bir örneğidir.

Pitot, Henri (d. 3 Mayıs 1695, Aramon - ö. 27 Aralık 1771, Aramon, Fransa), akışkanların akış hızını ölçmekte kullanılan pitot tüpünü geliştiren Fransız hidrolik mühendisi.

Önceleri matematikçi ve astronom olarak çalışan Pitot 1724'te Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. Daha sonra kanal ve ırmaklardaki su akışı sorunu üzerine eğilerek dönemindeki pek çok kuramın (örn. suyun akış hızının derinliğe bağlı olarak arttığı) yanlış olduğunu ortaya çıkardı. Bu arada Languedoc'a başmühendis olarak atandı; pek çok kanal, köprü ve sulama sisteminin bakım ve yapım işlerini üstlendi. En önemli çalışması, içinde uzunluğu bir kilometre olan Roma tipi bir taş kemer de bulunan, Montpellier kenti sukemeridir (1753-86).

Pitot'nun, akışkanların akış hızının duyarlı biçimde ölçülmesini sağlamak amacıyla geliştirdiği ve onun adıyla anılan tüp, hızı ölçülmek istenen akışkanın akış yönüne paralel olarak yerleştirilir. Bu sırada tüpün ön ucunda bir durma noktası (hızı sıfır olan nokta) oluşur. Bu noktadaki toplam basınç ile akışkanın barometrede okunan basıncı olan statik basınç Bernoulli denkleminde yerlerine konarak akış hızı bulunur (*bak.* Bernoulli teoremi). Pitot tüpü günümüzde rüzgâr hızını ölçen anemometrelerde, ayrıca uçak gibi hızlı taşıtlarda kullanılır.

Pitt, William (GENÇ) (d. 28 Mayıs 1759, Hayes, Kent - ö. 23 Ocak 1806, Londra, İngiltere), İngiliz siyaset adamı. İki kez başbakanlık (1783-1801, 1804-06) yapmış ve bu makamın güçlü bir konum kazanmasında önemli rol oynamıştır.

Ünlü devlet adamı Chatham 1. kontu William Pitt'in ikinci oğluydu. Evde gördüğü özel öğrenimin ardından 14 yaşında Cambridge'deki Pembroke College'a girdi. 1780'de baroya kabul edildi ve gezici yargıç oldu. Ertesi yıl Westmorland'daki Appleby'den parlamentoya seçildi.

Temmuz 1782'de başbakan olan Lord Shelburne'un kabinesinde maliye bakanı oldu. Muhalefete geçmiş olan Charles James Fox'la bir uzlaşma sağlamak için Shelburne'un da onayıyla Şubat 1783'te arabuluculuk girişiminde bulundu. Ama Fox'un Lord North'la beklenmedik bir ittifak kurması Shelburne kabinesinin düşüşünü hızlandırdı. Portland dükünün başkanlığında kurulan ve reform yandaşlarıyla karşıtlarının bir bileşimi olan yeni hükümetin karşısında yer alan Pitt parlamento reformunu gündeme getirdi. Oy hakkının yaygınlaştırılmasını savunmakla birlikte temsil sistemini daha gerçekçi hale getirmeye ve rüşveti önlemeye yönelik öneriler sundu. Tasarılarının kabul edilmemesine karşın, bu girişimiyle reformcuların lideri olarak öne çıktı.

Fox'un Hindistan'a ilişkin bir yasa tasarısının Lordlar Kamarası'nda reddedilmesini fırsat bilen III. George, Aralık 1783'te koalisyonun görevine son vererek Pitt'ten yeni bir hükümet kurmasını istedi. Pitt, Fox ve arkadaşlarını da yeni kabineye katmaya çalışarak, kralın maşası gibi davranan bir başbakan olmayacağını gösterdi. Ama Fox müttefiki Lord North'un dışarıda bırakıldığı bir hükümete katılmaya razı olmadı. Dolayısıyla Ocak 1784'te toplanan parlamentoda hükümetin sansürle ilgili bir önergesi 39 oy farkıyla reddedildi. Israrlı bir tutumla istifadan kaçınan Pitt, koltuklarını kaybetmekten korkan muhalif milletvekillerinin önemli bir bölümünü safına çekti. Muhalefetin tek oyluk üstünlüğe indiği martta parlamentoyu feshetme kararı verdi. Kralın desteğini ve iktidarın olanaklarını kullanarak seçimler sonunda gerekli çoğunluğu elde etti.

Bu sırada İngiltere Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın ağır faturasını ödemekteydi. Borçlar 250 milyon sterlin gibi çok yüksek bir düzeye ulaşmıştı. Bütçe açığını kapatmak için yeni vergiler koyan, yüksek gümrük vergilerini indirerek kaçakçılığı denetim altına alan ve gelişmiş bir hesap kontrol sistemi kurarak devlet gelirlerinde sahtekârlıkları azaltan Pitt, gümrük ve alım satım vergilerini basitleştirerek tek bir fonda topladı ve bütün kamu alacaklılarına buradan ödeme yapılmasını sağladı. 1786'da hisse alımı yoluyla devlet gelirlerini artıracak bir itfa fonu kurdu. 1792'de kredileri yüzde 1'lik itfa fonuna bağlayarak geri ödemeleri kolaylaştırdı.

Hindistan sorununa da el atan Pitt, 1784'ten başlayarak bir dizi yasayla İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nı denetim altına almaya ve genel valinin yetkilerini artırmaya yöneldi. İngiltere'nin bir başka sömürgesi olan Kanada'nın yönetimini belirlemek için 1791'de Québec'i Aşağı Kanada ve Yukarı Kanada olarak ikiye ayırdı. Öte yandan Avustralya'ya sürgünleri gön-

Genç William Pitt, John Hoppner'in bir yağlıboya çalışmasından ayrıntı, Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, London

derme uygulamasını başlatarak burayı bir mahkûm kolonisine dönüştürmeye çalıştı.

Pitt dış politikada ancak sınırlı bazı başarılar kazandı. Avrupa'daki Fransız nüfuzunu azaltmak amacıyla 1788'de Prusya ve Felemenk Cumhuriyeti'yle ittifak kurdu. Bu ittifakın tek yararı, 1790'da Prusya'nın diplomatik desteğine dayanarak Nootka Boğazı anlaşmazlığında savaşa girmeden İspanyolları alt etmesi oldu. Böylece İspanyolların Kuzey Amerika'nın batı kıyılarındaki ticaret ve yerleşim tekelini kırdı. Rus çariçesi II. Yekaterina'nın Karadeniz'de üstünlük kurmasını önleme çabası ise sonuçsuz kaldı. Mart 1791'de Yekaterina'ya bir ültimatom göndererek Kırım dışında aldığı bütün toprakları Osmanlılara geri vermesini istedi. Ama Osmanlı Devleti'ni destekleme politikası kabinede ve kamuoyunda destek görmeyince tutumunu değiştirmek zorunda kaldı.

Pitt hükümeti Fransız Devrimi'nin ardından Avrupa'da başlayan savaşlarda olabildiğince tarafsız kalmaya çalıştı. Ama 1792'de Avrupa halklarını monarşik yönetimlere karşı açıkça destekleme politikasını benimseyen Fransa'nın Şubat 1793'te İngiltere'ye savaş açmasıyla çatışma kaçınılmaz hale geldi. Fransız monarşisini yeniden kurmaya yönelik müdahalelerden kaçınan Pitt, daha çok İngiltere'nin ticaret ve sömürge çıkarlarını korumaya ağırlık verdi.

Fransız Devrimi Pitt'in 1785'te reddedilen parlamento reformu önerisiyle ilgili tartışmaları yeniden canlandırdı. Ama reformu savunanların Fransa'daki şiddet eylemlerini onayladığı görüşü ağırlık kazanınca tasarı gözden düştü. Radikallerin gösterileri hükümetin baskıcı yasalara başvurmasına neden oldu. Mayıs 1792'de kışkırtıcı yayınlara karşı bir bildiri yayımlandı. İnsanların mahkeme kararı olmadan tutuklanmasını engelleyen Habeas Corpus Yasası 1794'ten 1801'e değin askıda tutuldu.

Fransız Devrimi'nin etkileri İrlanda'da eski dinsel kavgaların şiddetlenmesi ve 1798 ayaklanmasıyla kendini gösterdi. Daha 1792'de İrlanda sorununun iki ülkenin birleşmesiyle çözülebileceğini savunan Pitt, ayaklanmadan sonra önerdiği yasa tasarısının İrlanda Parlamentosu'ndan geçmesini sağladı. Ama kabinesinin ve özellikle kralın karşı koyması nedeniyle Katoliklere özgürlük verme yolundaki adımı atamadı. Bunun üzerine 3 Şubat 1801'de istifa etti.

Yeni hükümeti kuran Henry Addington'un parlamento çoğunluğunu yitirerek istifa etmesinden sonra, 30 Nisan 1804'te yeni kabineyi kurmak üzere kral tarafından göreve çağrıldı. Ama Addington grubunun ve başka çevrelerin muhalefete geçmesi yüzünden, ikinci kabinesi ilki kadar güçlü olamadı. Bir süre sonra Napoléon'a karşı Rusya, İsveç ve Avusturya'yla oluşturulan Üçüncü Koalisyon, Ulm ve Austerlitz çarpışmalarındaki yenilgilerle dağıldı (1805). Amiral Nelson'ın ekimde Trafalgar'da kazandığı zafere karşın, 1805 yılı felaketle sonuçlandı. Sağlığı giderek bozulan Pitt, halkın karşısında son konuşmasını 9 Kasım 1805'te Londra'da Guildhall'da yaptı. Arkadaşlarının zorlamasıyla 15 Ocak 1806'da istifa etti, ama birkaç hafta geçmeden öldü. Kendini bütünüyle devlet işlerine adaması ve yanında çalışanların sorumsuzca harcamaları nedeniyle geride bıraktığı yüklü borç, Avam Kamarası'nın oybirliğiyle oluşturduğu bir fondan ödendi. Toplam 19 yılı bulan iktidar döneminde büyük ölçüde kralın desteğine dayanmakla birlikte, çeşitli bakanlıkların çalışmalarında eşgüdümü ve denetimi sağlayarak başbakanlık makamının siyasal yaşamda öne çıkmasının yolunu açtı.

Pitt, William (YAŞLI), CHATHAM 1. KONTU (1766'dan sonra) olarak da bilinir (d. 15 Kasım 1708, Londra - ö. 11 Mayıs 1778, Hayes, Kent, İngiltere), İngiliz devlet adamı. İki kez başbakanlık yapmış (1756-61, 1766-68), geniş bir sömürge imparatorluğu kurulmasında önemli rol oynamıştır.

Hindistan'la ticaretten büyük servet edinmiş seçkin bir ailedendi. Eton'dan sonra girdiği Oxford'daki Trinity College'dan bir yıl sonra diploma almadan ayrıldı. Utrecht Üniversitesi'nde birkaç ay hukuk okudu.

Ailenin küçük oğlu olarak eline düşük bir gelir geçmesine karşın, bir süre aylak bir yaşam sürdü. Ağabeyinin nüfuzu altındaki Old Sarum'dan seçilerek (1735) girdiği parlamentoda, Robert Walpole'u iktidar tekeli kurmakla ve dış politikada uzlaşmacılıkla eleştiren "Cobham'ın çocukları" ve "genç yurtseverler" adlı küçük gruba katıldı. Çok geçmeden öteki muhalif Whig'lerle birlikte Galler prensi Frederick Louis'in çevresinde yer aldı. Hükümete alışılmadık sertlikte

Yaşlı William Pitt, W. Hoare'in atölyesinde yapılmış bir resimden ayrıntı, 1754; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, London

eleştiriler yöneltmenin yanı sıra parlamentonun oligarşik yapısını yeren ve tüccarlarla denizaşırı kolonilerin sorunlarını dile getiren konuşmalar yaptı.

Walpole'un 1742'de iktidardan çekilmesinden sonra yeni hükümeti kuran John Carteret'a karşı sert bir muhalefete girişen Pitt, daha önce Avusturya Veraset Savaşları'na (1740-48) katılmaktan yana olmasına karşın, İngiltere kralının Almanya'daki toprağı Hannover'i korumak için asker gönderilmesini eleştirdi.

1745'te I. James yanlılarının ayaklanması sırasında etkili bir devlet adamı olarak konumunu güçlendirdi. Böylece Şubat 1746'da İrlanda hazinedar yardımcılığına, iki ay sonra da ordu mutemetliğine atandı. Henry Pelham'ın 1754'te ölmesinden sonra daha önemli bir göreve gelmeyi umduysa da, Newcastle ve Henry Fox'un çeşitli entrikalarıyla saf dışı bırakıldı. Gut hastalığının da şiddetlenmesi üzerine Bath'taki evine çekildi. Aynı yıl kendisinden 13 yaş küçük olan Lady Hester Grenville'le evlendi. Bu evliliğin getirdiği düzenli aile yaşamıyla yeniden sağlığına kavuştu. Parlamentoda mücadele etmeye hazırlanırken, 1755'te mutemetlik görevinden alındı.

Pitt'e devlet adamı olarak üstünlüğünü gösterme fırsatını Yedi Yıl Savaşı (1756-63) verdi. Savaşın başlangıcındaki ağır kayıplar ve politika kargaşası üzerine, Kasım 1756'da görünüşte Devonshire dükünün yönetiminde olan, ama Pitt'in ağırlığını taşıyan yeni bir hükümet oluşturuldu. Kraldan ve Avam Kamarası'ndan destek görmeyen bu hükümet ancak birkaç ay ayakta kalabildi. Newcastle savaşın yönetimini Pitt'e bırakma koşuluyla Haziran 1757'de görevine döndü.

Bütün kaynakları seferber ederek denizlerde savaşmayı temel alan Pitt, deniz kuvvetlerini yeniden örgütleyerek donanımını yeniledi. Bütün siyasal grupları ve kamuoyunu tutarlı ve açık bir savaş politikası etrafında birleştirmeye çalıştı. Savaş stratejisinin temel hedefleri olarak Amerika ve Hindistan'ı belirledi. Ana sefer kuvvetlerini Amerika'ya yollayarak Kanada'nın fethini sağlamaya çalıştı. İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın Robert Clive'ın komutasında Fransız Doğu Hindistan Kumpanyası'na karşı yürüttüğü mücadeleyi destekledi. Prusya'ya malzeme ve para yardımı yaparak anakaradaki Fransız kuvvetlerini durdururken, İngiliz donanması da Batı Hint Adaları ve Afrika kıyılarında Fransız gemilerini vurmaya yöneldi. Üst üste ağır yenilgiler alan Fransa, Paris Antlaşması'nı (1763) imzalamak zorunda kaldı. Böylece Kuzey Amerika ve Hindistan'daki üstünlüğünü koruyan İngiltere, Akdeniz'deki Minorka Adasının yanı sıra Afrika ve Batı Hint Adalarında da topraklar edindi.

İngiltere'ye yeni bir imparatorluk kazandıran Pitt, savaşın yönetimini antlaşmadan çok önce bıraktı. III. George'un 1760'ta tahta çıkmasından sonra konumu zayıflamaya başladı. İspanya'nın saldırıya geçmesine fırsat vermeden bu ülkeye savaş açma düşüncesini kabul ettiremeyince, Ekim 1761'de istifa etti.

1763'ten sonra hararetli bir özgürlük savunucusu olarak öne çıkan Pitt, kralın parlamento açış konuşmasını eleştirdiği için yurtdışına kaçmak zorunda kalan John Wilkes'a karşı alınan sert önlemleri kınadı. Ocak 1766'da Damga Yasası'na karşı direnen Amerikalı kolonicilere hoşgörü gösterilmesini ve yasanın iptal edilmesini savundu. Aynı yıl kral tarafından bütün grupları temsil edecek bir hükümet kurmakla görevlendirdi. Ama gut hastalığı nedeniyle akli dengesi ve karar verme yeteneği bozulduğundan ve siyasal manevralara pek alışık olmadığından uyumlu bir kabine kurmakta zorlandı. Kendisi Chatham kontu unvanıyla başmühürdarlık (*lord privy seal*) gibi ikincil bir görev aldı. Lordlar Kamarası'na girdikten sonraki iki yılı hastalıkla geçirdi. Kurduğu hükümet de başlangıçta belirlenen politikalardan uzaklaşmaya başladı. Delilik nöbetlerine tutulunca 1768'de görevinden ayrıldı.

Pitt elması, REGENT ELMASI olarak da bilinir (İngilizce *regent*: "naip"), bir zamanlar Fransız kraliyet hazinesinin en ilgi çekici taşı olan, hafif mavi, pırlanta kesimli elmas. 1701'de Hindistan'da bulundu; işlenmemiş haliyle 410 kırattı. Taşı satın alan Madras'taki İngiliz vali Sir Thomas Pitt, onu çaldığı yolunda çıkan dedikoduyu ortadan kaldırmak için Londra'daki *Daily Post* gazetesinde bir mektup yayımladı. Basamaklı kesim yöntemiyle tıraşlandıktan sonra 141 kırata düşen ve Pitt'in adı verilen elması 1717'de Fransa kral naibi Orléans dükü II. Philippe satın aldı. 1792'de öteki kraliyet mücevherleriyle birlikte çalınan taş sonra yeniden bulundu. Napoléon Bonaparte'ın kılıcının kabzasına koydurttuğu Pitt elması 1887'den beri Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir.

Pitta, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımının *Pittidae* familyasını oluşturan, Eski-dünya'ya dağılmış yaklaşık 23 türün yer aldığı kuş cinsi. Tüm cins üyeleri küt kuyruklu, uzun bacaklı, kısa boyunlu ve oldukça kalın gagalıdır. Uzunlukları 15-27 cm arasında değişir. Birçok türde eşeysel iki biçimlilik görülür. Çoğu Oryantal bölgede, dört türü Avustralya'da, iki türü Afrika'da

yaşar. Oryantal bölge türlerinin bazıları Solomon Adalarına kadar yayılmıştır. Daha çok Hindistan'da bulunan *P. brachyura* mavi, sarı, yeşil, kırmızı, siyah ve beyaz renklerle alacalanan bir türdür. Mavi ka-

Pitta brachyura
Tierpräparat Okapia Frankfurt am Main

natlı *P. moluccensis* Afrika'nın tropik kesimlerinde ve Myanmar'dan Sumatra'ya kadar uzanan bölgede yaygındır.

Bu cins üyeleri ormanlık ya da çalılık yerlerde yaşayan ürkek kuşlardır. Yerde sıçraya sıçraya dolaşır, böcekleri ve salyangozları avlarlar. Yuvalarını yerde ya da yere yakın olarak gelişigüzel yaparlar.

Pittakos (MYTİLENELİ) (d. İÖ y. 650 - ö. y. 570). Eski Yunan'ın Yedi Bilgesi'nden biri olarak tanınan devlet adamı ve bilge. Şair Alkaios'un kardeşleriyle işbirliği yaparak tiran Melankhros'u devirdi (İÖ 612/611?). Sigeion'u ele geçirmek için Atina ile yapılan savaşta komutan olarak kendini gösterdi ve Atinalı komutan Phrynon'u öldürerek büyük bir zafer kazandı. İÖ y. 590'da Mytileneliler tarafından *aisymnetes* (karışıklık dönemlerinde atanan diktatör) seçildi ve 10 yıl boyunca bu görevde kaldı. Diogenes Laërtius Eski Yunan felsefesinin tarihini anlatan yapıtına, Pittakos'a ait olduğu söylenen birkaç özdeyiş ve beş dize ile Pittakos'un ağzından Kroisos'a yazılmış sahte bir mektubu almıştır.

Pittosporaceae, *Saxifragales* takımından, dokuz ağaç, çalı ve tırmanıcı bitki cinsi içeren familya. Afrika'nın tropik kesimlerinden Pasifik Adalarına kadar geniş bir coğrafi dağılım gösteren bu familya üyeleri reçineli bitkilerdir. Kışın dökülmeyen uzun derimsi yapraklar ve beyaz, mavi, sarı ya da kırmızı renkli çiçekler üyelerin ortak özelliğini vurgular. Tobira (*P. tobira*) iyi tanınan ve sıcak iklimli bölgelerde çit bitkisi olarak yetiştirilen hoş kokulu bir bitkidir; iklimin uygun olmadığı yerlerde kapalı ortamlarda yetiştirilir. Karo adı verilen *P. crassifolium* ise deniz kıyılarında rüzgâr çiti oluşturmada iyi bir kaynaktır. *Hymenosporum*, *Bursaria* ve *Sollya* cinsleri de çeşitli süs türlerini kapsar.

Pittsburgh, ABD'de Pennsylvania eyaletinin güneybatısında, Allegheny ilinin (*county*) merkezi (1788) kent. Allegheny ve Monongahela ırmaklarının birleşerek Ohio Irmağını oluşturduğu noktada yer alır. Aliquippa, McKeesport, New Kensington, Washington ve Wilkinsburg kentlerini kapsayan kentsel sanayi bölgesinin merkezidir.

Bölge üzerinde hak iddia eden İngilizler ve Fransızlar arasındaki çatışmalar, General John Forbes komutasındaki İngiliz ve Koloni Ordusu'nun Fransızları 1758'de Duquesne Kalesi'nden (1754) çıkarmasıyla son buldu. Forbes bölgeye İngiliz devlet adamı William Pitt'in (Yaşlı) adından esinlenerek Pittsburgh adını verdi.

Pittsburgh'un stratejik konumu ve doğal kaynaklarının zenginliği, 19. yüzyılda ticaret ve sanayisinin hızla gelişmesini sağladı. George Anschutz yaklaşık 1792'de kentte bir yüksek fırın açarak Pittsburgh'daki demir-çelik sanayisinin temellerini attı. 1834'te tamamlanan Pennsylvania Kanalıyla Portage Demiryolu ticaret ve taşımacılığı geliştirdi. Andrew Carnegie, Henry Clay Frick ve Thomas Mellon sanayi imparatorluklarını Pittsburgh'da kurdular. Pittsburgh tarihi boyunca ülkedeki işçi işveren mücadelesinin merkezlerinden biri oldu. Amerikan İşçi Federasyonu (AFL) kentte kuruldu (1881).

Günümüzde ülkenin iç kesimlerindeki en büyük ırmak limanı ve önde gelen bir taşımacılık merkezi olan kentin yüzyılı aşkın bir süredir başlıca sanayi ürünü olan çelik 1970'lerin sonları ve 1980'lerin başlarında dış rekabet ve talebin düşmesi nedeniyle etkinliğini yitirmeye başladı. Birçok tesis işsizlik nedeniyle kapatıldı. Bununla birlikte, hafif sanayi, petrol, cam, elektrik donanımı, makine, kömür, kok kömürü ve kimyasal madde üretimine dayanan çeşitlenmiş bir sanayiye sahiptir. Kent ve çevresinde 150'den fazla sanayi araştırma laboratuvarı vardır.

Pittsburgh 1957'de atom enerjisinden elektrik üreten ilk ABD kenti oldu. 1787'de kurulan Pittsburgh Üniversitesi'nin dışındaki başlıca yükseköğretim kuruluşları Carnegie-Mellon Üniversitesi (1900) ve Duquesne Üniversitesi'dir (1878). Carnegie Enstitüsü'nün 2 milyon cilt kitaba sahip bir kütüphanesi, güzel sanatlar ve doğa tarihi müzeleri ve bir konser salonu vardır. Nüfus (1990) 369.879; metropoliten alan, 2.056.705; Pittsburgh-Beaver Valley metropoliten alanı, 2.242.798.

Pittsburgh cam işi, ABD'nin Pennsylvania eyaletinde, Pittsburgh kentindeki çeşitli atölyelerde 18. yüzyılın sonlarında üretilmeye başlayan eşyaya verilen ad. Pittsburgh sahip olduğu kömür yatakları ve ucuz ulaşım olanağı sağlayan bir suyolu üzerindeki konumuyla cam üretimi için çok uygun bir yerdi. Bu nedenle, 1763-1850 arasında Pennsylvania'da kurulmuş 50 cam imalathanesinden en az 40 tanesi Pittsburgh'da bulunuyordu. Ama bunlardan yalnızca

Pittsburgh cam işi bir su bardağı, Pittsburgh Flint Camı Fabrikası, Pennsylvania, y. 1824; Corning Cam Müzesi, Corning, New York
Corning Museum of Glass Corning N Y

14'ünde bir kristal türü olan flint camı üretiliyor, ötekilerde pencere camı ve şişe gibi kullanım amaçlı eşya yapılıyordu. Kent sonunda ABD'deki en büyük cam üretim merkezi haline geldi.

Pittsburgh'daki cam imalathanelerinin en ünlüsü 1808'de Benjamin Bakewell adlı bir İngilizin kurduğu ve 1882'ye değin üretimini sürdüren, adı önce Bakewell & Company, sonra da Bakewell & Page olarak değişen Pittsburgh Flint Camı Fabrikası'ydı. Fabrika 1810'da hem kesme, hem oyma cam işleri yapmaya başladı ve kesme camlarının üstün niteliğiyle ünlendi. İlk Bakewell cam işleri, incelikle gerçekleştirilmiş bezemeleri ve dönemin İrlanda camcılığından uyarlanmış biçimleriyle dikkati çekiyordu.

John P. Bakewell 1825'te, preslenmiş camdan dolap ve çekmece kulpları üretmek üzere mekanik araçlarla cam kalıplamak için bilinen ilk patenti aldı. Bu buluş camın seri üretimine yol açtı ve böylece bütün gelir gruplarının cam sofra takımları ve süs eşyası edinebilmesi olanağı doğmuş oldu.

Piura, Peru'nun kuzeybatısında, Piura ilinin ve yönetim bölgesinin merkezi kent. Piura Irmağının (*río*) kıyısında yer alır. San Miguel de Piura, İspanyol fatih Francisco Pizarro'nun Peru'da kurduğu ilk kenttir. Çevre koşullarının sağlıksız olduğu anlaşılınca, 1588'de bugünkü yerine taşınıncaya değin kentin yeri birkaç kez değiştirildi. Kentteki San Francisco Kilisesi sömürge döneminin atmosferini yansıtır. Piura ülkenin pamuk, pirinç ve şekerkamışı üretilen kuzeybatı kesiminin ticaret merkezidir. Kentin merkezinde ve çevrede çeşitli küçük imalathanelerin yanı sıra çırçır ve pamuk yağı fabrikaları vardır. Nüfus (1990 tah.) kent, 315.800; (1981) il, 413.688.

Pius I (AZIZ) (d. Aquileia, Venetia - ö. 155, Roma; yortu günü 11 Temmuz), yaklaşık 140-155 arasında papa. Papalığı döneminde, gnostisizme(*) ve Markionculuğa(*) karşı mücadele etmiş, inanışa göre 144/150'de Markion'u aforoz etmiştir.

Pius II, asıl adı ENEA SILVIO PICCOLOMINI (d. 18 Ekim 1405, Corsignano, Siena Cumhuriyeti - ö. 14/15 Ağustos 1464, Ancona, Papalık Devletleri), seçkin İtalyan hümanistleri arasında yer alan papa (1458-64). Yaşadığı dönemin olaylarını aktaran kitapların yanı sıra genel tarih ve coğrafya yapıtları, şiirler ve en az bir roman kaleme almıştır.

Yoksullaşmış bir soylu ailesinin oğluydu. Geçimini sağlayabilmek için Kardinal Domenico Capranica'nın sekreteri oldu. Onunla birlikte, Papa IV. Eugenius'un karşı çıktığı kilise reformunu destekleyen piskoposların düzenlediği Basel Konsili'ne (1431-37) katıldı. Kardinal Niccolò Albergati'yle birlikte, diplomatik görevle birçok Avrupa ülkesini gezdi. 1436'da Basel'e döndü ve konsilde görev alarak hitabet yeteneğini kanıtladı. Basel'de kalan piskoposlarca 5 Kasım 1439'da karşı-papa seçilen V. Felix'in sekreteri oldu. Basel'deki piskoposları Frankfurt Meclisi'nde (*Diet*) temsil ettiği sırada Avusturya imparatoru III. Friedrich'in dikkatini çekti; onun çağrısıyla Viyana'ya giderek (1442) imparatorluk baş şairi ve imparatorun özel sekreteri oldu. 1445'te karşı-papayla ilişkisini kesti ve hakkındaki aforoz kararını kaldırttı. 1446'da papazlığa atandı. Eugenius'un, başpiskopos olan iki Alman elektörünü görevden almasıyla çıkan huzursuzluğu yatıştırdı. Alman prenslerini papayla barıştırdı ve Friedrich'in

Basel Konsili'nden desteğini çekmesini sağladı. 1447'de yeni papa V. Nicolaus tarafından Trieste piskoposluğuna getirildi. Alman devletleriyle papalık arasındaki aracılığı başarıyla sürdürdü. Basel'i desteklemeyi bırakıp papalığın yanına geçmesinin nedenlerini bir mektupla açıkladı. 1449'da Siena piskoposluğuna atandı. Burada Friedrich'in Portekizli bir prensesle evlenmesi için görüşmeler yaptı, Friedrich'in Roma'da V. Nicolaus'un elinden Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu tacını giymesini sağladı (1452). Nicolaus'un ardılı III. Calixtus (hd 1455-58) tarafından Sta. Sabina Kilisesi'ne kardinal-papaz atandı. Calixtus'un ölümü üzerine 19 Ağustos 1458'de II. Pius adıyla papa seçildi.

En büyük amacı, 1453'te İstanbul'u ele geçiren Osmanlılara karşı büyük bir Haçlı seferi düzenlemekti. Konuyu görüşmek amacıyla Hıristiyan prensleri Mantova'ya çağırdı, ama beklediği sonucu alamadı.

İtalya'da Papalık Devletleri'nin denetimini yeniden ele geçirdi. Kiliseyle ilgili konularda Fransa'yı papalıktan büyük ölçüde bağımsız kılan 1438 tarihli *Pragmatique sanction de Bourges* adlı fermanı geri alması için Fransa'yla yaptığı görüşmeler Kral VII. Charles döneminde sonuç vermediyse de, oğlu XI. Louis döneminde başarılı oldu. Kimi düşmanlıkların sona erdirilmesi ve İmparator Friedrich ile Burgonya dükü Philippe'in destek sözü vermeleri üzerine, hasta olmasına karşın Ekim 1463'te kendi yönetiminde bir Haçlı seferi yapılacağını ilan etti ve 18 Haziran 1464'te Roma'dan ayrıldı. 11 Ağustos'ta yardımına yalnızca iki Venedik gemisi geldi. 14-15 Ağustos gecesi ölen Pius'un kalbi Ancona'ya gömüldü. San Pietro Bazilikası'na gömülen bedeni ise daha sonra S. Andrea della Valle Kilisesi'ne taşındı.

II. Pius. Andrea Guacialoti'nin tunçtan madalyonu, Samuel H. Kress Koleksiyonu, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.
National Gallery of Art, Washington, D.C.
Samuel H. Kress Collection

Pius III, asıl adı FRANCESCO TODESCHINI PICCOLOMINI (d. y. 1440, Siena, Siena Cumhuriyeti - ö. 18 Ekim 1503, Roma), İtalyan papa (1503).

Papa II. Pius'un yeğeniydi. II. Pius'tan sonraki papalar yönetiminde de önemli elçilik görevlerinde bulundu. Papa VI. Alexander'ın açıkça akrabalarını kayırmasına karşı çıktı. Alexander'ın ölümünden sonra oğlu Cesare Borgia askerleriyle birlikte Vatikan'a girerek papayı seçecek kardinaller meclisini etkilemeye çalıştı. Romalılar tarafından korunan kardinaller Minerva Kilisesi'nde toplanarak 22 Eylül 1503'te Francesco'yu III. Pius adıyla papa seçtiler. 1 Ekim'de kutsandıktan kısa bir süre sonra ölen III. Pius, II. Pius onuruna Siena Katedrali'nin bitişiğinde Piccolomini Kütüphanesi'ni kurmuştur.

Pius IV, asıl adı GIOVANNI ANGELO DE' MEDICI (d. 31 Mart 1499, Milano - ö. 9 Aralık 1565, Roma), Trento Konsili'ni (1545-63) sonuçlandıran İtalyan papa (1559-65).

Kilise hukukçusu olan Giovanni 25 Aralık 1559'da IV. Pius adıyla papa seçildi. Akraba kayırmanın önlenmesi gerektiğini ötedenberi savunmasına karşın, yeğeni Carlo Borromeo'yu Roma'ya çağırarak kardinaldiyakoz yaptı (1560). Ama Kardinal Carlo Carafa'yla kardeşi Giovanni'nin ve Papa IV. Paulus'un yeğenlerinin hemen Roma'ya getirtilerek yargılanmasını buyurdu; sanıklar 6 Mart 1561'de idam edildi. Giovanni, Borromeo'yla birlikte Avrupa'daki Katolik prenslere etkili mektuplar yazdı, 1552'den beri askıda bırakılan Trento Konsili'nin sonuçlandırılmasını istedi.

Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Ferdinand, Katolik Kilisesi'ne dönebilecekleri umuduyla Luthercilere öğreti alanında ödün verilmesinden yanaydı. Buna karşılık İspanya kralı II. Felipe her türlü değişikliğe karşıydı ve konsilin yeniden toplanmasını istemiyordu. Papalık yönetimi ise öğreti değişikliğine kesinlikle karşı olmakla birlikte kilise görevlerinin kötüye kullanılmasını engelleyecek reformları tartışmaya hazırdı. Pius da Komünyon ayininde kutsanan ekmeğin yanı sıra şarabın da cemaate dağıtılmasına ve din adamlarının evlenebilmesine razıydı. Ayrıca Almanya'dan sonra Fransa'nın da Protestanlığı benimsemesine engel olmaya çalışıyordu.

Trento Konsili 18 Ocak 1562'de yeniden toplandı. Önemli güçlüklerin çözülmesi bir yıl sürdü ve görüşmeler papalığın tam zaferiyle sonuçlandı. Ortayolcu tutucu Katoliklerin tutumunu yansıtan konsilin karar ve tanımları, Pius'un *Benedictus Deus* (Tanrı Benedictus) (26 Ocak 1564) fermanıyla onaylandı. Konsilin başlattığı ya da tavsiye kararına bağladığı bazı önemli adımların tamamlanmasını Pius üstlendi.

Enkizisyonun yetkilerini azalttı, Roma Üniversitesi'ni yeniden canlandırdı, yeni binalar yaptırdı ve Michelangelo'yu koruması altına aldı. Ama Alman Protestanlarını yeniden Katolik Kilisesi'ne döndürme çabaları onun ölümüyle birlikte tarihe karıştı.

Pius V (AZİZ), asıl adı ANTONIO GHISLIERI (d. 17 Ocak 1504, Bosco, Milano Düklüğü - ö. 1 Mayıs 1572, Roma; azizler listesine kabulü 22 Mayıs 1712; yortu günü 5 Mayıs), 1566-72 arasında papa.

Kuzey İtalya'da yoksul bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. On dört yaşında Dominiken oldu. Enkizitör olarak atandığı ilk görevinde acımasız yöntemleriyle uyandırdığı tepki yüzünden 1550'de görevden alındı. Roma'daki başenkizitör Giovanni Pietro Carafa tarafından bir görevle Lombardiya'ya gönderildi, 1551'de Enkizisyon'un genel gözetmenliğine atandı. Carafa'nın IV. Paulus adıyla papa olmasından sonra 1556'da Nepi ve Sutri piskoposu, 1557'de kardinal, ardından da Katolik Kilisesi'nin başenkizitörü oldu. IV. Paulus'un ardılı IV. Pius'un ölümünden sonra, onun yeğeni Kardinal Aziz Carlo Borromeo'nun(*) yandaşlarınca papa seçildi (7 Ocak 1566). Çileci yaşam tarzını sürdürerek hemen reform çalışmalarına başladı. Bu dönemde papalık mahkemesi saygın bir kurum durumuna geldi, fahişeler kentten sürüldü ya da kentin belirli bir kesimine kapatıldı; pazar ibadetine ve kutsal inançlara saygısızlık ile hayvanlara eziyet gibi suçlara cezalar öngörüldü. *Beneficium* (ömür boyu tasarruf hakkı sağlayan toprak bağışı) sahibi din adamlarının kendi yönetim bölgelerinde belirli bir süre kalmaları zorunlu kılındı. 1566'da yeni bir kateşizm, 1568'de bir dua kitabı, ardından da yeni bir *missalis* (Katolik ayinlerinde okunan dualar ile öteki metinleri bir araya getiren dua kitabı) yayımlandı. Endüljans uygulaması ve manastır yeminlerinin bağışlanması sınırlandı; günah çıkarma ve nedamet sistemi bütünüyle yeniden düzenlendi. Pius, yeğenlerinden birini kardinal yapmakla birlikte nüfuz sahibi olmasına izin vermedi ve ailenin öteki üyelerini kendisinden uzak tuttu. Papalığa geri dönen *fief*lerin yeniden bağışlanmasını yasakladı. Mart 1569'da Yahudilerin Papalık Devletleri'nden sürülmesini buyurdu, ama ticari nedenlerden ötürü Roma ve Ancona'da onur kırıcı koşullarda yaşamalarına izin verildi. Milano'da yolsuzluklarıyla tanınan Humiliati (Alçakgönüllüler) tarikatı Şubat 1571'de Kardinal Borromeo'yu öldürme girişimi nedeniyle dağıtıldı.

Enkizisyon kuralları daha da katılaştırıldı. En acımasız kovuşturmaya uğrayanlar aydınlardı. Bu koşullarda pek çok hükümdar heretik sayılanları korumaktan vazgeçti ve elebaşlarını teslim ederek papalık yönetiminden yana çıktı. İspanya kralı II. Felipe 1566'da İngiltere kraliçesi Mary'nın eski özel rahibi İspanyol ilahiyatçı Bartolomé de Carranza'yı, Cosimo de' Medici de 1567'de, IV. Paulus'un papalık döneminde bile kuşkuyla karşılanan Floransalı heretik Pietro Carnesecchi'yi teslim etti. Mart 1571'de Enkizisyon'dan ayrı olarak Yasak Kitaplar Listesi Kurulu oluşturuldu, yüzlerce matbaacı İsviçre ve Almanya'ya kaçtı. Pius, Felemenkli uyruklarının Katolikliğe bağlı kalmalarını sağlamak amacıyla İspanya kralı II. Felipe'yi en acımasız baskı yöntemlerine yöneltti. Catherine de' Médicis'nin Huguenot'ları (Fransız Protestanları) ezmesine yardımcı olmak için Fransa'ya askeri birlik gönderdi. Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Rudolf'u Protestanlara gösterdiği hoşgörüden ötürü protesto etti.

Pius'un döneminde papalığın ruhani saygınlığı yükseltildi; İtalya'da heretik akımların kökünün kazınması papalığın etkinliğini olağanüstü boyutlara ulaştırdı. Trento Konsili'nde (1545-63) alınan kararlar doğrultusunda kilise öğretisi yeniden yorumlandı. Pius'un izlediği politikanın pratik kusurlarından biri, kilise dışı yöneticilerin isteklerine hemen hiç kulak vermemesiydi. İngiltere kraliçesi I. Elizabeth'i aforoz edip tahtı zorla ele geçirmekle suçladığında (25 Şubat 1570) bu hükmü uygulama gücünden yoksundu. Böylece yalnız İngiltere'yi değil İspanya, Fransa ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nu da karşısına aldı. Osmanlılara karşı düzenlediği Haçlı seferi başarılı oldu ve İnebahtı Deniz Savaşı'nda zafer kazanıldı (7 Ekim 1571).

Pius VI, asıl adı GIANNANGELO BRASCHI (d. 25 Aralık 1717, Cesena, Papalık Devletleri - ö. 29 Ağustos 1799, Valence, Fransa), 1775-99 arasında papa.

Papa XIII. Clemens döneminde 1766'da papalık hazinedarı oldu. 1773'te Papa XIV. Clemens tarafından kardinal yapıldı. Clemens'in ölümünden sonra 15 Şubat 1775'te papa seçildi. Bu dönemde papalık gücünü ve nüfuzunu neredeyse bütünüyle yitirmişti. Kilise üzerindeki egemenliğinin temel aracı olan tarikatlar Aydınlanma düşünürlerinin saldırısı altındaydı. Papanın geleneksel müttefikleri arasında yer alan Katolik Avrupa kralları da papalığın çıkarlarına kayıtsız kalıyor, yalnızca ulusal kiliseleri kendi yönetsel reform projelerinde kullanmanın

yollarını arıyorlardı. Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Joseph Ekim 1781'de kilisede reform öngören Hoşgörü Fermanı'nı yürürlüğe koydu. Böylelikle Katolik olmayan azınlıklara din özgürlüğü tanındı; "gereksiz" manastırlar kapatıldı; piskoposluk bölgelerinin sınırları yeniden çizildi ve ruhban okulları devlet denetimi altına girdi. Aydınlanma anlayışıyla bağdaşmadığı düşünülen dinsel törenleri ve boşinançları yasaklayan daha ayrıntılı reformlar uygulamaya kondu. Pius 1782'de Viyana'ya giderek duruma müdahale ettiyse de sonuç alamadı. Habsburg hanedanının yönetimindeki ülkelerde kilise etkisini ve servetini koruduysa da devlete bağımlı kaldı.

Fransa'da da devrimin ilk aşamaları yaşanıyordu; yeni yönetim kilise mülklerine el koydu. 1790'da Fransız Kilisesi Temel Yasası(*) yürürlüğe girdi. Pius hemen karşı önlem almamakla birlikte, din adamlarından yeni rejime bağlılık andı içmeleri istenince Fransız Devrimi'ni ve yasayı 10 Mart 1791'de resmen mahkûm etti. Böylece, Fransız Kilisesi bütünüyle bölündü.

1793'te Fransa'ya karşı birleşen devletlerle iyi ilişkiler kuran Pius onlara güvenebileceğini düşünüyordu. Ama Avusturya'yı yenilgiye uğrattıktan sonra 1796'da İtalya topraklarına giren Napoléon 19 Şubat 1797'de papayı Tolentino'da bir barış antlaşması imzalamaya zorladı. Aralıkta Roma'da çıkan bir ayaklanma kentin 15 Şubat 1798'de Fransızlarca işgal edilmesine ve bir grup İtalyan yurtseverin cumhuriyet ilan etmesine yol açtı. Pius Roma'dan çıkartıldı; Mart 1799'da Fransızlarca ele geçirildi ve tutsaklığı sırasında öldü.

Pius VII, asıl adı BARNABA GREGORIO CHIARAMONTI (d. 14 Ağustos 1742, Cesena, Papalık Devletleri - ö. 20 Ağustos 1823, Roma), 1800-23 arasında papa.

1758'de Cesena'da Benedikten tarikatına girdi. VI. Pius tarafından Papalık Devletleri'nden Imola'nın piskoposluğuna ve kardinalliğe getirildi. Fransızlara tutsak düşen VI. Pius'un ölümünden sonra, Avusturya'nın koruması altında Venedik'te toplanan kardinaller meclisinde 14 Mart 1800'de papa seçildi. Napoléon'la barış yapmak ve Fransa'yla, kilisenin ilkelerine ters düşmeyecek bir uzlaşma sağlamak istiyordu. Bu amaçla Napoléon'la, piskoposluk bölgelerinin bütünüyle yeniden düzenlenmesini öngören ünlü 1801 Konkordatosu'nu(*) anlaşmaya bağladı. Kamulaştırılan kilise mülkleri üzerindeki haklarından vazgeçti ve piskoposlardan Fransa'daki görevlerinden ayrılmalarını istedi. Ama Fransızlar 1802'de tek yanlı bir girişimle, hükümetin izni olmaksızın papalık yetkilerinin kullanılmasını yasaklayan Temel Maddeler'i Konkordato'ya eklediler. Pius bunu protesto etti ve 2 Aralık 1804'te Paris'te, Napoléon'u resmen kutsadığı törende bu maddelerin değiştirilmesini istedi. Ama sonunda Napoléon'la da arası açıldı. Roma 1808'de Fransız birliklerince işgal edildi ve Napoléon Papalık Devletleri'ni Fransa'ya kattığını ilan etti (1809). Pius 10 Haziran 1809'da istilacıları aforoz etti; temmuzda da tutsak düştü.

İmparatorun zorbaca davranışı özellikle kuzeyli Katolikler arasında papaya karşı genel bir yakınlık duygusu uyandırdı. Haziran 1812'de Napoléon Pius'u Fontainebleau'ya naklederek burada onur kırıcı bir konkordato imzalamak zorunda bıraktı (25 Ocak 1813). Pius iki ay sonra bu konkordatoyu tanımadığını ilan etti. 1814'te Fransa'nın müttefiklerce işgal edilmesi üzerine serbest bırakıldı ve Roma'ya giderken yol boyunca büyük coşkuyla karşılandı. Viyana Kongresi'yle (1814-15) Papalık Devletleri hemen bütünüyle yeniden kuruldu ve 1815'te Roma resmen Pius'a iade edildi. Pius kiliseyi geleneksel temeller üzerinde yeniden kurmaya girişti. Fransa ve İspanya'da karşıdevrim hareketiyle işbirliği yaptı. Bir süre kararsız kaldıktan sonra İspanya'ya karşı ayaklanan Latin Amerika cumhuriyetlerini tanıdı.

Cizvit tarikatını yeniden canlandırdı (1814) ve öteki tarikatların yeniden örgütlenmesini teşvik etti. Kilisenin karşıtlarını, özellikle masonları sert bir dille mahkûm etti. Hümanist papalar geleneğini sürdürerek eğitim reformunu ve Roma'nın bir kültür merkezine dönüştürülmesi çabalarını destekledi. Papalığın çağdaş dünyanın siyasal, düşünsel ve toplumsal koşullarına ayak uydurması için çalıştıysa da Papalık Devletleri'nde yeniden otoriter bir yönetim kuruldu.

Pius VIII, asıl adı FRANCESCO SAVERIO CASTIGLIONI (d. 20 Kasım 1761, Cingoli, Papalık Devletleri - ö. 30 Kasım 1830, Roma), Mart 1829-Kasım 1830 arasında papa.

Papa VII. Pius tarafından 1800'de Montalto piskoposluğuna getirildi. İtalya'nın Fransız egemenliğine girdiği 1808'de Napoléon'a bağlılık andı içmeyi reddettiği için hapse atıldı. 1816'da kardinalliğe yükseltildi ve Cesena piskoposluğuna atandı. 1821'de Frascati piskoposluğuna getirildi. Sağlığının bozuk olmasına karşın XII. Leo'nun ardından 31 Mart 1829'da papa seçildi. Kilise içi sorunlarda VII. Pius'un izinden giden Pius genellikle açık fikirli ve uzlaşmacı bir tutum izledi. Dış politika işlerini Kardinal Giuseppe Albani'ye bıraktı. Fransa'da X. Charles'ı tahttan indirerek yerine Louis-Philippe'i geçiren Temmuz Devrimi'ni (1830) tanıdı. Fransız din çevrelerini yeni rejimi tanımaya çağırarak papalıkla iyi ilişkilerin kurulmasını amaçladı. ABD piskoposlarının ilk resmi toplantısı olan Baltimore Konsili'nde (Ekim 1829) alınan kararları onayladı.

Pius IX, asıl adı GIOVANNI MARIA MASTAI-FERRETTI (d. 13 Mayıs 1792, Senigallia, Papalık Devletleri - ö. 7 Şubat 1878, Roma), tarihte en uzun süre hüküm süren papa (1846-78).

Senigallia başyargıcı Girolamo Mastai-Ferretti ile Kontes Caterina Solazzi'nin dördüncü oğluydu. Çalkantılı 1827-32 döneminde Spoleto başpiskoposu olarak görev yaptı. 1832'de Imola piskoposluğuna getirildi. 1840'ta SS. Piero ve Marcellino'nun kardinal papazlığına atandı. XVI. Gregorius'un ardından 1846'da papa seçildi. Bu dönemde, Avusturyalı devlet adamı Metternich dışında tüm Avrupa, Papalık Devletleri'nde en kısa sürede reforma gidilmesinden yanaydı. İtalyan milliyetçileri de Avusturya'nın yarımada üzerindeki egemenliğinin dayanaklarından biri saydıkları papalığa sürekli karşı çıkıyorlardı. 1848'de Sicilya'da başlayan devrim dalgası kısa sürede bütün Avrupa'ya yayıldı. Pius 14 Mart'ta, eksiksiz yasama ve maliye yetkileriyle donanmış, kararlarını yalnızca papanın veto edebileceği iki meclisli bir parlamento öngören anayasayı kabul etmek zorunda kaldı. 23 Mart'ta Sardinya kralı Carlo Alberto Avusturya'ya savaş ilan etti. Pius bir süre daha orta yolu izlemeye çalıştıysa da dönemin duyarlı ortamında bu tutum ulusal davaya mutlak düşmanlık olarak yorumlandı.

IX. Pius
Fotoğ.

Pius devrimin Roma'ya sıçramasını önlemek için halkın desteklediği bakanların atanmasına razı oldu. Ama atananların hiçbiri durumu denetim altına alamadı. Sonunda 15 Kasım'da bakanlardan biri öldürülünce radikal bir bakanlar kurulu atandı. İsviçreli muhafızların da tasfiye edilmesiyle papa fiilen tutuklu durumuna geldi. Fransa ve Bavyera büyükelçilerinin yardımıyla 24-25 Kasım'da Napoli Krallığı'ndaki Gaeta'ya kaçtı. Onun yokluğunda kurucu meclis seçimleri yapıldı. Kurucu meclis 9 Şubat 1849'da papanın dünyevi erkinin sona erdiğini ve demokratik bir cumhuriyetin kurulacağını ilan etti. Bunun üzerine Pius Fransa, Avusturya, İspanya ve Napoli hükümetlerinden yardım istedi. Papanın gücünü yeniden elde edebilmesi için Papalık Devletleri'nde meşruti bir hükümetin sürekliliğini üstlenmesi zorunluydu. Fransa'da yeni cumhurbaşkanı seçilen Louis-Napoléon da böyle bir politikadan yanaydı. Ama Pius ödün vermeye yanaşmadı. Fransa'da ve Avusturya'da yürütülen askeri ve diplomatik manevralar sonucunda papanın koşulsuz dünyevi erki yeniden kuruldu ve Pius 12 Nisan 1850'de başkente döndü.

Pius'un göreve başlamasından hemen sonra gerçekleştirdiği yönetsel reformlar 1850'den sonra da sürdürüldü ve papalık toprakları Avrupa'daki genel refah artışından payını aldı. Ama meşruti yönetim asla yeniden kurulmadı. Papanın dönüşü üzerine çıkarılan af, getirdiği istisnalar nedeniyle göstermelik düzeye indirgendi. Papalık yönetimi, İtalyanların yöneldiği İtalyan birliği yolunun önünde mutlak bir engel oluşturuyordu. İtalyan birlikleri 20 Eylül 1870'te Roma'yı işgal ettiler. Ekimde yapılan plebisitte, Roma'nın İtalya Krallığı'na katılması ezici bir çoğunlukla onaylandı. Pius bundan sonrasını Vatikan'da kendi devişiyle "bir mahkûm gibi" geçirdi. İtalyan hükümetiyle her türlü ilişkiyi reddetti. Kasımda İtalyan Parlamentosu'nda kabul edilen bir yasayla papalık-hükümet ilişkileri yeniden düzenlendi. Buna göre papanın hükümranlığına dokunulmuyor, yitirdiği topraklar karşılığında papalığa yıllık bir ödeme öngörülüyordu. Papa ayrıca öbür devletlerle kendi diplomatik ilişkilerini yürütebilecek. Vatikan içinde ve çevresindeki küçük bir bölgede tam yetkili olacaktı; İtalya'nın öteki kesimlerindeyse kilise ve devlet birbirinden ayrılacaktı.

Pius'un papalık döneminde, siyasal olayların yanı sıra, öğreti alanında da doğrudan bu olaylardan kaynaklanan gelişmeler önem kazandı. Papa sonunda kiliseye yönelik gerçek tehlikenin, liberal Katoliklerin kendi öğretilerine katmaya çalıştıkları çağdaş laik düşüncelerde yattığı kanısına varmıştı. *Jamdudum Cernimus* (1861) genelgesiyle hem Piemonte saldırısını, hem de bütün çağdaş siyasal öğretileri mahkûm etti. İtalyan birliğini amaçlayan Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketi Pius'u kilisede liberalizmin yok edilmesi gerektiği kanısına ulaştırmakla kalmadı, liberal Katolikleri de papa-

ya bunca sorun çıkaranları destekler duruma düşürdü. I. Vatikan Konsili'nin (1869-70) ve papanın yanılmazlığı öğretisinin ortamı böylece hazırlandı. Kilisenin devletle ve çağdaş toplumla ilişkileri konusunda bağlayıcı bir tutumun gerekliliği artık herkesçe kabul ediliyordu; bu amaçla ekumenik bir konsilin toplanması da gündeme gelmişti.

15 Eylül 1864'te Fransız ve İtalyan hükümetlerinin, Fransız garnizonunun iki yıl içinde Roma'dan çekilmesi konusunda vardığı anlaşma Pius'un liberallere karşı hemen harekete geçme kararı almasına yetti. 8 Aralık 1864'te "zamanımızın başlıca günahlarından" 80'ini sıralayan ünlü *Syllabus*'la birlikte *Quanta Cura* genelgesini yayımladı. Bu metinler, liberal Katoliklerin aydınlar arasındaki desteğini temelden sarstı ve programlarını işlemez duruma getirdi.

Artık sıra papanın yanılmazlığını tanımlamaya gelmişti. Bu öğreti gerçekte yeni bir şey getirmiyordu. 8 Aralık 1854'te Günahsız Doğum dogmasını tanımlamak için bu öğretiye başvurulmuştu. Roma'da 1862'de ve 1867'de piskoposlar ve kilise ileri gelenlerinin katılımıyla yapılan toplantılarda yanılmazlık öğretisinin bağlayıcı biçimde tanımlanmasının gerekliliği vurgulanmıştı.

I. Vatikan Konsili 8 Aralık 1869'da toplandı. Alman, Fransız ve Amerikan piskoposlarından oluşan muhalefet grubu, kilisenin yapısının ve öğretilerinin *Syllabus*'ta önerilen çizgide tanımlanmasını önleyecek kadar güçlüydü. Bunun üzerine Ultramontanistler papanın yanılmazlığı sorununu gündeme getirerek durumlarını güçlendirdiler. Pius 20 Şubat 1870'te ve 29 Nisan'da duruma müdahale ederek konsil prosedürünü değiştirdi. Sonuç olarak yanılmazlık konusu dışındaki bütün görüşmeler ertelendi. Papanın yanılmazlığı öğretisi 18 Temmuz'daki oylama sonucunda bugünkü biçimiyle onaylandı. Son sekiz yılında Pius'un İtalyan hükümetiyle arası daha da açıldı ve Batı Avrupa'da antiklerikalizm hızla tırmandı. Bu hareket Almanya'da Bismarck'ın açtığı kültür savaşıyla (*Kulturkampf*) doruğa ulaştı. Pius Şubat 1875 tarihli *Quod Nunquam* genelgesiyle bu gelişmeyi de mahkûm etti.

Pius X (AZİZ), asıl adı GIUSEPPE MELCHIORRE SARTO (d. 2 Haziran 1835, Riese, Venetia, Avusturya İmparatorluğu - ö. 20 Ağustos 1914, Roma; azizler listesine kabulü 29 Mayıs 1954; yortu günü 3 Eylül), 1903-14 arasında papa.

Papa XIII. Leo tarafından 1884'te Mantova piskoposluğuna, 1893'te de kardinalliğe ve Venedik patrikliğine getirildi. 4 Ağustos 1903'te papa seçildi. Leo'nun toplumsal reformlarına soğuk bakan Pius, geleneksel Katolik öğretisini 19. yüzyılın felsefi, tarihsel ve psikolojik kuramlarına dayanarak yeniden yorumlamayı amaçlayan Modernizmi etkisizleştirmeye çalıştı. Hıristiyan Demokratlara karşı cephe aldı ve Fransa'da kilise ile devletin ayrılmasına karşı çıktı. Modernist eğilimli bazı kitapları *Index Librorum Prohibitorum*'a (1907; Yasak Kitaplar Listesi) aldı. 1907'de modernist öğretilere karşı *Lamentabili Sane Exitu* (Acınası Bir Sonuç Üzerine) başlıklı kararnameyi ve *Pascendi Dominici Gregis* (Rabbin Cemaatini Beslemek) başlıklı genelgeyi yayımladı. 1 Eylül 1910'da ilahiyat okullarındaki bütün öğretmenlerin ve papazlık töreninden önce bütün öğrencilerin *Lamentabili* ve *Pascendi*'yi destekleyen bir ant içmelerini buyurdu. Avrupa ülkelerinde gelişen materyalist öğretilere karşı kendi toplumsal hareketlerini ve eylem gruplarını kuran Hıristiyanlara da karşı çıktı. 1903'te İtalyan papaz Romolo Murri'nin toplumsal eylem hareketini ve Fransa'da öncü Hıristiyan Demokrat Marc Sangnier'nin Sillon hareketini resmen mahkûm etti.

Pius papa olduğunda Fransa'da kilise ile devletin ayrılması artık kaçınılmaz duruma gelmişti. 1905'te Fransa'da kilise resmen devletten ayrıldı. Pius 11 Şubat 1906'da bu kararı resmen lanetledi. Öte yandan günlük Komünyon ayinini düzenleyen kuralları basitleştirdi. Gregorius dinsel ezgisini canlandırdı, dua ve ayin kitaplarını yeniden düzenledi. Kilise hukukunu günün koşullarına uyarlayarak düzene koyan yeni yasa 1917'de yayımlandı ve 1918'de yürürlüğe girdi.

Pius XI, asıl adı AMBROGIO DAMIANO ACHILLE RATTI (d. 31 Mayıs 1857, Desio, Lombardiya, Avusturya İmparatorluğu - ö. 10 Şubat 1939, Roma), 1922-39 arasında papa.

1879'da papaz olduktan sonra Vatikan Kütüphanesi'nde araştırmacı, paleograf ve yönetici olarak çalıştı. 1921'de Papa XV. Benedictus tarafından Milano başpiskoposluğuna ve kardinalliğe getirildi. 6 Şubat 1922'de papa seçildi. Kısa süre sonra Benito Mussolini İtalya'da iktidara geldi. 11 Şubat 1929'da bağımsız Vatikan kent devletinin varlığına izin veren Laterano Antlaşması(*) imzalandı. Bunun karşılığında papalık da İtalya Krallığı'nın kuruluşunu tanıdı, dünyadaki askeri ve diplomatik anlaşmazlıklarda yansız kalacağını ilan etti. Pius bundan sonra, papaların dış politikaya, egemen bir devletin başı olarak değil, kilisenin başı olarak müdahale edebileceğini kabul etti. Öte yandan bir konkordatoyla İtalya'da din adamlarının evlenebilmelerine izin verildi; buna karşılık Katolik öğrenciler için din eğitimi zorunlu kılındı ve Katoliklik İtalya'nın tek dini kabul edildi.

Pius bu dönemde çağdaş siyasal gerçekleri ve kilisenin çıkarlarını çok iyi değerlendirerek başarılı sonuçlar elde etti. Kardinal Gasparri (1922-30) ve Kardinal Pacelli (1930-39) gibi yardımcılarının katkısıyla Letonya (1922), Polonya (1925), Romanya ve Litvanya (1927), Prusya (1929), Avusturya ve Almanya (1933) gibi ülkelerle Katolikliği güçlendiren konkordatolar imzaladı. Ama II. Dünya Savaşı bu anlaşmalardan çoğunu yürürlükten kaldıracaktı. Pius Alman Katoliklerinin karşılaştığı güçlükleri hafifletebilmek amacıyla 1933'te yeni kurulan Nazi hükümetiyle kısa süreli bir anlaşma yaptı. 1933-36 arasında Nazi yönetimini hedef alan pek çok protesto kaleme aldı. Nazilerin ırkçı uygulamalarının 1938'de İtalya'ya sıçraması üzerine faşist rejime karşı tutumunu da önemli ölçüde değiştirdi.

Pius, Papalık Hıristiyan Arkeolojisi Enstitüsü (1925) ve Papalık Bilim Akademisi (1936) gibi yükseköğretim kurumları ve araştırma merkezleri oluşturdu. İşçi sınıfına yönelik Katolik Eylem(*) örgütünü destekledi. Denizaşırı misyonlara eski papalara göre çok daha fazla önem verdi; onun papalığı döneminde misyonerlerin sayısı iki katına çıktı. 1926'da ilk Çinli piskoposları kutsadı. Tarihçileri ve ayin uzmanlarını Doğu Hıristiyanlığını incelemeye yöneltti. Doğu Kilisesi yasalarının düzene sokulması işini başlattı. 1930'da Güney Hindistan'daki Malankara Katoliklerinin Roma'yla birleşmesini sağladı.

Pius XII, asıl adı EUGENIO MARIA GIUSEPPE GIOVANNI PACELLI (d. 2 Mart 1876, Roma - ö. 9 Ekim 1958, Castel Gandolfo, İtalya), 1939-58 arasında papa. II. Dünya Savaşı'ndaki tutumu tartışmalara yol açmıştır.

1819'dan beri Vatikan'a hukukçu yetiştiren Toscana kökenli bir aileden geliyordu. Gregorius Üniversitesi'nde papazlık öğrenimi gördüğü sırada sağlık nedenleriyle Capranica'daki okulda değil evinde kaldı. 1899'da papaz oldu. Vatikan papalık danışmanlığında hızla yükselerek başpiskoposluğa, Almanya'da papalık elçisi olarak bulunduğu dönemde de (1917-29) XI. Pius tarafından kardinalliğe getirildi. 1929'un sonlarında papalık danışmanlığına atandı. Görevde kaldığı 10 yıl boyunca Kuzey ve Güney Amerika ile Fransa'ya geziler yaptı. 1939'da papa seçildi.

Pacelli Almanya'dayken İtalya'da faşizm iktidara gelmişti (1922). Pacelli'nin gene hukukçu olan kardeşinin de katkısıyla papalığın Benito Mussolini'yle gerçekleştirdiği konkordatoyla Katolik Halkçı Parti gözden çıkarılmış, faşizmi devirme olanakları da feda edilmişti. Ama Vatikan Kent Devleti'nin (1929) kurulmasını sağlayan Laterano Antlaşması'yla(*) XI. Pius'un ve pek çok İtalyanın isteği yerine gelmişti. Pacelli de Almanya'da bulunduğu yıllarda Alman toplumundaki sistemli ve yorulmak bilmez çalışma disiplinine hayran kalmış, Vatikan'da kendisine Alman yardımcılar edinmişti. Ama Almanya'yı çok yakından tanıması Nazizm konusunda yanılmasını önledi. Büyük ölçüde onun girişimleri sonucunda Hitler yönetimiyle yapılan konkordato (1933), düşman Alman toplumu içinde Katolik misyona bir yaşam alanı sağlamaya yönelik, bilinerek alınmış bir riskti. Pacelli, XI. Pius'un Nazi karşıtı *Mit brennender Sorge*

XII. Pius, Yousuf Karsh'ın bir fotoğrafı
Karsh-Woodfin Camp and Associates

(1937) başlıklı genelgesine katkıda bulundu; papalık danışmanı sıfatıyla Almanya'ya çok sayıda nota ve memorandum gönderdi; Nazi dışişleri bakanı Joachim von Ribbentrop'u Roma'da oldukça soğuk ve sözünü sakınmayan bir tutumla kabul etti.

XII. Pius papa seçildikten sonra da savaşı diplomatik yollarla ama ödün vermeden önlemeye çalıştı. İngiltere ve Fransa'nın Münih Anlaşması'yla (1938) Çekoslovakya'yı Almanlara sunması Vatikan tarafından olumsuz karşılanmıştı. Bu koşullarda Pius özellikle İtalya'nın yansızlığını korumaya çalıştıysa da başarılı olamadı. 1939-48 arasında Noel dolayısıyla yaptığı radyo konuşmalarında savaş sonrası geleceğe güvenle baktığını, savaşı besleyen bencil milliyetçiliğin yerini alacak ve uluslar topluluğuna gerçek anlatım olanaklarını kazandıracak yeni bir düzene inandığını belirtti. Ama yansızlık politikası uğruna, zulme uğrayan Hıristiyanları ve Yahudileri korumak için sesini yükseltmemekle suçlandı.

Savaştan sonra Pius uluslararası komünizme karşı bir Haçlı seferine itilmeyi reddetmekle birlikte, komünistlerle işbirliği yapan

Katoliklere karşı sert önlemler aldı (1946). İtalya'da aşırı sol ile Hıristiyan Demokratlar arasında ortaya çıkan hassas denge karşısında Katolik Eylem önderi Luigi Gedda'yı desteklemesi Hıristiyan Demokrat Parti'yi rahatsız etti. Pius'un sağlığının bozulması üzerine Vatikan'da denetim Kutsal Makam başkanı Alfredo Ottaviani'nin de içinde bulunduğu bir kardinaller "bürokrasisi"nin eline geçti ve kilisenin devlet işlerine müdahalesi doruğa ulaştı.

Pius, yaşamının sonlarına doğru her türlü savaşı reddetmeye ve caydırıcı politikaların haklılığından kuşku duymaya başladı. Kilisenin evrensel birliği konusunda, 1949'da verilen bazı küçük ödünler dışında Katolik düşüncesini ya da politikasını ileri götürmeye yönelik bir çalışması olmadı. *Divino Afflante Spiritu* başlıklı genelgesiyle modern Kitabı Mukaddes araştırmacılığı tekniklerinin Katoliklerce benimsenmesini sağladı. Sağlığının iyice bozulması nedeniyle Vatikan'da yönetim tutucu papalık bürokrasisinin eline geçince Pius'un düşüncelerinde ne kadar yalnız olduğu da ortaya çıktı.

Pixérécourt, (René-Charles-) Guilbert de (d. 22 Ocak 1773, Nancy - ö. 27 Temmuz 1844, Nancy, Fransa). Fransız oyun yazarı. 19. yüzyılın ilk 30 yılında, halkın çok beğendiği yüzü aşkın oyunuyla ünlenmiştir. Oyunları resmî tiyatroların dışında, geniş halk kitlesine yönelik, geleneklere daha az bağımlı bulvar tiyatrolarında sahnelendi. En önemli başarılarını *Victor* (1788) ve *Coelina, ou l'enfant du mystère* (1800; Coelina ya da Gizin Çocuğu) gibi melodramlarla kazandı. Heyecanlı olaylar ve yerel renklerle dolu oyunlarında komik öğeler ve acıma duygusu bir arada bulunur, sonunda kötülük mutlaka cezalandırılırken erdem üstün gelirdi. Oyunlarının yönetmenliğini de üstlenen Pixérécourt dekorların gerçekçi olmasına büyük önem verirdi. Melodramlarıyla başlattığı tiyatro geleneği 19. yüzyıl boyunca etkisini sürdürdü.

piyade, savaş alanında yaya çarpışan asker ya da asker sınıfı. Piyadenin geçmişi ilk düzenli savaşlara değin iner. İlk piyadelerin donanımı olan kılıç, ok ve mızrak sürekli gelişerek günümüzde yerini otomatik tüfeklere ve roketatarlara bırakmıştır. Atlı Moğol orduları nedeniyle piyadenin savaştaki öneminin çok azaldığı 12. yüzyıl dışında, piyade birlikleri eski çağlardan beri ordulanın en büyük birimi olmuştur. Piyadenin temel görevi geçmişte olduğu gibi günümüzde de belirli bir araziyi ele geçirmek ve elde tutmak, gerektiğinde düşman topraklarını işgal etmektir.

Piyale Paşa (d. Tolna, Macaristan - ö. 21 Ocak 1578, İstanbul), Osmanlı devlet adamı. 1554-68 arasında kaptanıderyalık yapmış, Akdeniz'de önemli deniz seferleri yönetmiştir.

Devşirme olarak saraya alındı ve Enderun'da yetişti. Kapıcıbaşılığa kadar yükseldi. 1554'te Gelibolu sancakbeyliğiyle kaptanıderyalığa getirildi. Fransa'nın Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi üzerine ertesi yıl Turgut Reis'le birlikte Akdeniz'e açıldı. İtalya'nın güneyindeki Reggio Kalesi'ni, ardından Fransız donanmasıyla birleşerek Elba Adasını aldı. Daha sonra da Cezayir kıyısındaki Oran'ı ve Tunus kıyısındaki Bizerte'yi ele geçirdi (1557). 1558'de Balear Adalarının en büyüğü olan Mayorka'ya bir baskın düzenleyerek çok sayıda köy ve kasabayı yağmaladı. Bu başarısından dolayı I. Süleyman (Kanuni) tarafından Cezayir beylerbeyliği payesiyle paşalık verilerek ödüllendirildi.

Müttefik Hıristiyan donanmasının Cerbe Adasını işgali üzerine Piyale Paşa 1560'ta yeniden Akdeniz'e açıldı. Turgut Reis'le birlikte adayı geri alarak büyük bir zafer kazandı. Ardından II. Selim'in kızı Gevherhan Sultan'la evlenerek (1562) saraya damat oldu. 1565'te Malta seferine çıktı. Turgut Reis'in öldüğü bu seferde Serdar Kızıl Ahmedlü Mustafa Paşa'yla düştüğü anlaşmazlığın da etkisiyle başarısızlığa uğradı. I. Süleyman, Zigetvar Seferi'ne çıkmadan önce Piyale Paşa'yı Sakız (Khios) Adasının alınmasıyla görevlendirdi. 14 Nisan 1566'da Sakız'ı kesin olarak Osmanlı egemenliği altına alan Piyale Paşa 1568'de II. Selim tarafından üçüncü vezirliğe getirildi.

Piyale Paşa, Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın muhalefetine karşın, Divan-ı Hümayun'da Kıbrıs'a sefer yapılmasını savunan Lala Mustafa Paşa'yı destekledi. 15 Mayıs 1570'te başlayan ve Lala Mustafa Paşa'nın serdar atandığı Kıbrıs seferine donanma komutanı olarak katıldı. 1571'de ikinci vezirliğe yükseltildi. 1573'te Kaptanıderya Kılıç Ali Paşa ile birlikte serdar olarak Puglia seferine çıktı. Puglia kıyılarını vurarak geri döndü.

Savaşlarda aldığı ganimetlerle büyük servet sahibi olan Piyale Paşa, Mimar Sinan'a İstanbul'un Kasımpaşa semtinde kendi adıyla bilinen camiyi yaptırmıştır.

piyan bağı, iki sereni, iki halatı ya da aynı halatın iki parçasını üçüncü bir halatla ya da ispavloyla birleştirmekte kullanılan bağ türü. Aynı halatın iki parçası bir kasa ya da bir halka yapmak için bu bağ yardımıyla birleştirilebilir.

Gergin iki halat birleştirildiğinde, birinin üzerindeki gerilme ötekinden daha fazla ise mürsele piyanı uygulanır. Piyan bağının en basit ve yaygın türü ise düz piyandır.

piyango, LOTARYA olarak da bilinir, bir grup insan arasında çekilişle para ya da ödül dağıtımını sağlayan şans oyunu. Çok sayıda insanın katıldığı bir kumar türünü oluşturur. Ortaya konan ödül için bilet satılmasına ve bu biletler arasında yapılan bir çekilişle ödül kazananın belirlenmesine dayanır. Piyangoyu düzenleyenin kârı, tanıtım giderleri, vergi ve öteki harcamaları içeren toplam giderler daha önce bilet gelirlerinden düşülür. Piyangoların çoğunda büyük ödülün yanı sıra küçük ödüller de dağıtılır. Düzenlemesi basit ve katılması kolay olduğundan para toplamak ve kazanmak için çekici bir yol sayılan piyango, son derece yaygın olmasına karşın, ahlaksal ve toplumsal açıdan eleştirilere de uğramaktadır.

Kura yoluyla arazi dağıtımının geçmişi ilk çağlara değin iner. Kitabı Mukaddes'te de bu konuda örneklere rastlanır. Örneğin Eski Ahit'te (Sayılar 26:55-56) Tanrı Hz. Musa'ya İsrail halkı arasında bir sayım yapmasını ve onlara kura yoluyla toprak dağıtmasını emreder. Roma imparatorlarından Neron ve Augustus'un Saturnalia (Satürn Şenliği) ile öbür eğlencelerde mal ve köle ödüllü çekilişler düzenlemesi de piyangonun ilk örnekleri arasında sayılabilir.

Avrupa'da savunma ya da yoksullara yardım için para toplama amacını taşıyan ilk piyangolar 15. yüzyılda, Burgonya ve Güney Felemenk kentlerinde ortaya çıktı. Fransa kralı I. François 1520-39 arasında, çeşitli kentlerde özel olarak ya da kamu yararına düzenlenen birçok piyangoya izin verdi. Halka açık para ödüllü ilk piyangonun 1530'da Floransa'da düzenlenen *La Lotto de Firenze* olduğu sanılmaktadır. Bu girişimin çok kârlı olması üzerine uygulama öbür İtalyan kentlerine de hızla yayıldı. İtalya'nın birliği sağlanınca 1863'te haftalık düzenli çekilişlerle devlete gelir sağlamayı amaçlayan ilk ulusal piyango kuruldu. *Lotto* olarak bilinen İtalyan Ulusal Piyangosu sayı oyunu, loto, keno ve bingo gibi modern şans oyunlarına temel oluşturdu.

İngiltere'de ilk kez Kraliçe I. Elizabeth limanların onarımı ve öbür kamu yatırımları için gerekli parayı sağlamak amacıyla 1566'da bir genel piyango düzenlenmesine izin verdi. Daha sonra Londra Virginia Kumpanyası, Yeni Dünya'daki Jamestown yerleşmesinin finansmanına katkıda bulunmak amacıyla 1612'de I. James'den bir piyango düzenleme izni aldı. Kumpanyanın düzenlediği piyangolar yeterli fonu sağlayamadı, ama piyangonun kaynak yaratmada "ilk ve en kesin" yol olarak kabul görmesinde önemli rol oynadı. Yıllık gelirinin yaklaşık yarısını piyangodan sağlayan kumpanyanın ortakları arasında 1621'de anlaşmazlık çıkması üzerine, Avam Kamarası kumpanyanın piyango düzenlemesini yasakladı. Londra'da 1627'de bir sukemerinin finansmanı için bir dizi piyango düzenlendi. Sonraki yıllarda kısa bir yasak dönemi (1699-1709) dışında yaygın bir biçimde sürdürülen ve British Museum'un yapımı, köprülerin onarımı, Amerika'daki kolonilere silah sağlanması gibi projelerin finansmanında kaynak olarak yararlanılan piyangolar, bilet satışlarıyla çekilişlerde ortaya çıkan suiistimaller üzerine 1826'da bütünüyle kaldırıldı.

ABD'de başlangıçta bir tür "gönüllü vergi" olarak değerlendirilen küçük çaplı piyangolar 1830'lara doğru gittikçe yaygınlaştı. Ama özel girişimcilerin haksız kazanç sağlamaları bazı tepkiler de doğurdu. Önce 1827'de postane müdürleriyle yardımcılarının piyango bileti satması yasaklandı. Ardından birçok eyalette piyangoyu yasaklayıcı yasalar çıkarıldı. Kongre 1868'de piyango ya da benzeri işler için postanın kullanılmasını yasakladı. ABD Yüksek Mahkemesi 1878'de piyangonun "halk üzerinde ahlak bozucu bir etki yarattığını" açıkladı. Son eyalet piyangosu olan Louisiana Piyangosu 1963'te kaldırıldı.

Piyangonun dayandığı temel öğeler genelde çok basittir. Katılımı belirlemede kayıt sistemi ya da numaralı bilet satışı yöntemi kullanılır. İkinci durumda, kazanan numarayı izleme sorumluluğu katılan kişide olur. Piyangonun ikinci temel öğesi olan çekiliş çeşitli biçimlerde yapılabilir. Bu konuda en önemli nokta seçimin yalnızca şansa bağlı olmasının sağlanmasıdır. Son yıllarda çekiliş için bilgisayar kullanımı yaygınlaşmıştır.

Piyangonun üçüncü öğesi oyuna yatırılan paranın toplanması mekanizmasıdır. Bu iş genellikle biletlere ödenen parayı piyangoyu düzenleyen kuruluşa aktaran bayiler ve satış elemanlarınca yürütülür. Son olarak, çekiliş tarihinin ve ödül tutarlarının belirli kurallara bağlanması gerekir. Piyangonun düzenleme ve tanıtım giderleri toplam bilet gelirlerinden çıkarılır. Ayrıca belli bir yüzde devlete ya da girişimciye ayrılır. Kalan miktar değişik ödüller biçiminde kazananlara dağıtılır. Toplam piyango geliri içinde ödüllerin payı genellikle yüzde 50-60 olarak gerçekleşir.

Günümüzde Afrika, Yakındoğu, Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinin çoğunda, ABD'nin bazı eyaletlerinde, Rusya'da, Japonya ve Avustralya'da devlet ya da özel sektör büyük çaplı piyangolar düzenlemektedir. Asya'da piyangonun yaygınlığı daha sınırlıdır. Örneğin Çin Halk Cumhuriyeti'nde piyango yoktur. Hindistan'da da

yasal olarak yalnızca "küçük" piyangoların düzenlenmesine izin verilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde ilk piyango Osmanlı Donanma Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi'nce (kuruluşu 19 Temmuz 1909) düzenlendi. Bu piyangodan elde edilen gelirler donanmaya savaş gemileri satın alınmasına önemli katkıda bulundu. Bunun dışındaki piyangolar devlet tahvili satışlarını özendirmek amacıyla tahvil alanlar arasında yapılan çekilişleri kapsıyordu. Cumhuriyet'in ilanından sonra piyango düzenleme yetkisi 9 Ocak 1926 tarihli ve 710 sayılı yasayla Türk Tayyare Cemiyeti'ne verildi. Halk arasında "tayyare piyangosu" olarak anılan bu piyango 1939'a değin sürdü.

Günümüzde Türkiye'de para ödüllü piyango düzenlemeye yetkili tek kuruluş, Temmuz 1939 tarihli ve 3670 sayılı yasayla kurulan Milli Piyango İdaresi'dir(*). Para ödüllü olmayan çekilişlerin düzenlenmesi de Milli Piyango İdaresi'nin izin ve denetimine bağlıdır.

piyano, tuşlarına basıldığında harekete geçen çekiçlerin tellerine vurmasıyla ses çıkaran bir çalgı. Tellerin titreşimi, üzerine gerili oldukları eşik aracılığıyla ses tablasına iletilir. Ses tablası sesi büyüterek niteliğini etkiler. Tellere vuran çekiçler tuşların en ucuna dayanan bir düzeneğe bağlıdır. Çekiç ve düzenek "aksiyon"u yani "hareket düzenini" oluşturur. Bu düzenek, çekicin hareketini hızlandırmak, geriye fırlatıldığında çekici yakalamak, sonraki atılım için yerinde tutmak işlevini görür. Çağdaş çekiçler keçe ile kaplıdır. Eskiden çekiçler deri ile kaplanıyordu. Modern piyanolarda tellerin büyük gerilimini karşılayabilmesi için dökme demirden yapılmış bir çerçeve ya da şasi kullanılmaktadır. İlk piyanolarda ise tahta şasiler vardı; bu yüzden de teller pek fazla gerilemiyordu. Modern piyanoların 18. yüzyıl piyanolarından daha gür sesli olmalarının nedeni budur. Ses gücündeki bu artışı biraz da 19. yüzyılda konser salonlarının büyümesi zorunlu kılmıştır. Çoğu piyanoda yer alan sağdaki ses uzatıcı pedal (susturucu ya da güçlü pedal olarak da bilinir), bütün keçe ses kısıcılarını kaldırarak tellerin serbest titreşmelerine olanak verir. Sol pedal çekiçlerin tuş ve aksiyon yönünde hareketlerini engelleyerek her orta ya da tiz ses alanındaki iki ya da üç telden oluşan ses tellerinden yalnızca bir tanesine vurmasını sağlar (bas seslerin telleri tektir). Orta pedal ise genellikle basılan tuşların ses kısıcılarını kaldırarak yukarı konumda tutar.

Bartolomeo Cristofori'nin yaptığı, çift işletme mekanizmalı piyano, 1720; Metropolitan Sanat Müzesi, New York kenti
Metropolitan Museum of Art, New York kenti, Crosby Brown Collection of Musical Instruments, 1889

İlk piyanoyu kimin yaptığı çok tartışmalı bir konudur. Bununla birlikte ilk piyanoyu yapan kişinin Fransa'da yaklaşık 1709'da *gravicembalo col piano e forte*'sini tasarımlayan Bartolomeo Cristofori olduğuna pek kuşku yoktur. Klavye vuruş hareket düzenini kullanan ilk çalgı bu değildir; piyano ilkesi daha 1440'ta biliniyordu. Cristofori 1726'da modern piyanonun aksiyonunun temellerini saptadı ve onun piyanosunun gelişmesiyle modern piyano ortaya çıktı.

18. yüzyılda, çeşitli biçimlerdeki piyanolar çok geniş kesimlere yayıldı. Daha hafif, daha yumuşak tuşeli, daha ucuz bir çalgıyı tercih eden Alman piyano yapımcıları masa piyanoyu geliştirdiler. Mozart ile Muzio Clementi'nin piyano için beste yapmaya başlamaları üzerine, kendine özgü bir piyano çalış ve besteleyiş üslubu gelişti. Ardından, piyano salon müziğinin, oda müziğinin, konserlerin ve şarkı eşliğinin tercih edilen çalgısı haline geldi.

Yaklaşık 1860'a gelindiğinde evlerde konsol piyano neredeyse bütünüyle masa piyanonun yerini almıştı. İlk konsol piyanolarda, telleri klavye düzeyinden yukarıya doğru yükselen konsol klavsenlerin biçimi benimsenmişti. O yüzden de bu çalgılar çok uzun ve çok şık biçimlerde yapılıyordu. Bununla birlikte John Isaac Hawkins telleri döşeme düzeyinden başlatarak konsol piyanonun boyunu kısalttı ve küçük odalara daha uygun duruma soktu.

Bunu 19. ve 20. yüzyıllardaki gelişmeler izledi. 1862'de 16 ton olarak belirlenmiş olan tel gerimi modern çalgılarda 30 tona çıktı. Bunun sonucu yüksek bir ses gürlüğü ve *sostanuto* (bir sesi uzatma olanağı) ile, Frédéric Chopin, Ludwig van Beethoven, hatta Franz Liszt'in bile bilmedikleri bir tonal spektrum elde edildi. Piyano bütün solo çalgıların en geniş anlatım alanına sahip olanıdır. *Ayrıca bak.* konsol piyano; masa piyano; otomatik piyano; sokak piyanosu.

piyasa, alıcı ve satıcıların, doğrudan ya da başka kişi ve kurumların aracılığıyla ilişki kurarak mal ve hizmet alışverişinde bulunmalarını sağlayan ortam. Piyasa terimi önceleri açık hava pazarları gibi mal alım satımı yapılan belirli yerleri anlatmak için kullanılırdı. Geniş anlamda piyasa, çeşitli yerler de içinde olmak üzere, alıcı ve satıcıların birbirleriyle ilişki kurabildikleri bütün oluşumları kapsar. Örneğin Londra ve ABD'deki mal piyasaları, dünyanın hemen her yanından alıcı ve satıcıların doğrudan ya da telefon ve teleks gibi iletişim araçlarıyla bağlantı kurarak mal alıp satabildikleri uluslararası piyasalardır. Ayrıca hisse senetleri, menkul kıymetler, devlet tahvilleri ve dövizin el değiştirdiği borsalar dikkate alındığında mali piyasalardan söz edilebilir.

Serbest piyasa koşullarında fiyatlar arz ve talebin karşılıklı etkileşimi sonucunda belirlenir. Klasik iktisat okulunca geliştirilen tam rekabet kuramı, alıcı ve satıcıların çok sayıda olduğu ve işlemlerle ilgili bütün bilgileri edindiği, malın ise türdeş olduğu ve kolayca devredilebildiği bir piyasa yapısı varsayımına dayanır. Bu koşullarda her üretici piyasadaki malın ancak çok küçük bir bölümünü sağlar. Dolayısıyla üretimini artırmak ya da kısmak yoluyla piyasa fiyatını etkileyemez. Benzer biçimde, piyasadaki toplam değişim içinde çok küçük bir paya sahip olduğundan, hiçbir alıcı satın aldığı mal miktarını artırmak ya da azaltmak yoluyla fiyatı değiştiremez. Bu nedenle bireysel üretici ve alıcıların davranışlarından bağımsız olarak bir mal için tek bir fiyat geçerlidir ve bu fiyat veri kabul edilir. Bu modelin öngördüğü koşulların bütünüyle geçerli olduğu bir piyasaya gerçek yaşamda rastlanmaz. Gene de, söz konusu koşulları kısmen de olsa barındıran çeşitli piyasalar vardır. Örneğin tarım sektöründe mallar, geniş bir alana yayılmış çok sayıda küçük üretici tarafından rekabet koşulları altında üretilir. Genellikle üreticiler, fiyat düzeyi ne olursa olsun, bütün ürünlerini satmak durumundadırlar. Tarımsal ürünlerin toplam arzı ise, kısa dönemde fiyat ve talep değişikliklerinden genellikle etkilenmez. Öte yandan, üretim önemli ölçüde hava koşullarına bağlıdır ve fiyat dalgalanmaları daha çok arzdaki değişikliklerin sonucunda ortaya çıkar.

1930'lardan sonra, özellikle imalat sanayisindeki piyasa yapılarını daha gerçekçi biçimde yansıtan eksik rekabet modeli önem kazanmıştır. Eksik rekabet kuramı, alıcı ve satıcıların sınırlı sayıda olduğu, malların tasarım, kalite, marka vb yönlerinden çeşitlendiği ve piyasaya yeni üreticilerin girmesinin çeşitli etkenlerce kısıtlandığı bir piyasa yapısını öngörür. Bu piyasa türünde arzın talep karşısındaki esnekliği kısa dönemde oldukça yüksektir. Fiyatlar ise daha yavaş değişme eğilimi göstermekle birlikte, talep azaldığında genellikle düşmezken, talep arttığında hemen yükselmeye başlar. Hükümetlerin belirli sanayileri teşvik amacıyla vergi indirimi gibi çeşitli maliye ve para politikaları uygulamaları sonucunda birçok piyasada eksik rekabet koşulları daha da pekişmiştir.

piyasa araştırması, çeşitli piyasalardaki talep koşulları, belirli mallara ilişkin satış tahminleri ve yeni pazarların geliştirilmesi konularında yürütülen araştırma. Piyasa araştırmasının amacına bağlı olarak çeşitli araştırma yöntemleri geliştirilmiştir. Bunlar arasında satıcıların beklentileri ya da geçmişteki satışlar temelinde bir malın gelecekteki talebiyle ilgili tahminler, tüketici davranışları ya da ürün tercihleri konusunda ülke çapında ya da belli bir bölgede yürütülen anketler, yeni bir malın özel olarak seçilmiş bir bölgede deneme amacıyla piyasaya sürülmesi sayılabilir.

Günümüzdeki anlamıyla piyasa araştırması uygulaması ilk kez 1920'lerde Almanya'da, 1930'larda da İsveç ve Fransa'da başladı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD şirketleri piyasa araştırması tekniklerinin kullanılması ve geliştirilmesine öncülük ederek bu tekniklerin Batı Avrupa'ya ve Japonya'ya yayılmasını sağladı. Sanayileşmiş ekonomilerde piyasa araştırması, genellikle belli bir şirketin ürettiği malların piyasadaki satış ve talep koşullarıyla ilgili gerekli bilgilerin toplanması amacıyla yürütülür. Az gelişmiş ekonomilerde piyasa araştırmaları daha çok genel bilgiler derlemeye yöneliktir.

piyasa sosyalizmi, SOSYALİST META EKONOMİSİ ya da LİBERAL SOSYALİZM olarak da bilinir, sosyalist planlama ile serbest girişimciliği uzlaştırmayı amaçlayan iktisadi sistem. Bileşimindeki ağırlıklar ya da denge noktaları konusunda çok çeşitli görüşler bulunmakla birlikte, genellikle işletmelerin devletin ya da yerel emekçi topluluklarının kolektif mülkiyetinde kalacağı, üretim ve tüketim kararlarının ise arz ve talep gibi piyasa güçleri tarafından belirleneceği kabulüne dayanır.

19. yüzyılın ikinci ve 20. yüzyılın ilk yarısında Marksizm(*), kapitalizmden sosyalizme geçişle birlikte meta(*) üretiminin hızla söneceğini öngörmüştü. Marx'ın kendi düşüncesi bu doğrultudaydı. 1917 Ekim Devrimi'nin ardından, sonradan verilen adıyla Savaş Komünizmini benimseyen Lenin de bunun başarısızlığını görünce hızla Yeni Ekonomi Politikası(*) (NEP) çerçeve-

sinde pazar kategorilerine geniş yer veren bir sisteme dönmüştü. Ama Stalin başa geçtikten sonra uluslararası alanda yalıtılmışlık ve faşizmin yükselişiyle de yüz yüze gelen SSCB, üretici güçleri hızla geliştirmek için devletçi zorlama yöntemlerine yöneldi. Lenin'in sosyalizmden geçici ve pragmatik bir geri çekilişi olarak yorumlanan NEP, tarımda kulak denen zengin köylülerin gelişmesine ve kapitalizme dönüş eğilimlerinin güçlenmesine yol açtığı gerekçesiyle terk edildi. Emir-kumanda yöntemleriyle başlatılan hızlı sanayileşme hamlesine gerekli kaynak aktarımını sağlamak için köylük bölgeler de zorla kolektifleştirildi; tarım fiyatları aşırı düşük tutularak ve bir çeşit örtük, sürekli müsadereye gidilerek *kolhoz*'ların sırtından yaygın birikim gerçekleştirildi. Kuramsal düzeyde de çok geniş bir devlet mülkiyeti sektörü ile gene devlet mülkiyetine yakın bir kolektif mülkiyet sektörü temelinde merkezi planlı ekonomi(*) uygulamasının, sosyalizmi kurmanın tek doğru yolu olduğu öne sürüldü. Büyük Bunalım'ın Batı'yı sarstığı 1930'lar boyunca SSCB üretim ve yatırım düzeylerini merkezi olarak belirleyerek enflasyondan da, işsizlikten de kaçındı ve yüksek kalkınma tempolarına ulaştı. Stalin son yıllarında Sovyet sosyalist ekonomisinde yalnızca tüketim mallarının meta karakteri taşıyabileceğini, tüketim ve üretim araçları açısından değer yasasının ise (*bak.* emek değer kuramı) ancak bir hesaplama yöntemi olabileceğini öne sürdü.

Bununla birlikte 1950'lerin ortalarında sistem sınırlarına dayanmış, yoğun birikime geçilememiş ve ekonomi büyüyüp karmaşıklaştıkça katı merkezi planlamanın yetersizlikleri daha göze batar hale gelmişti. Yugoslavya'nın 1940'ların sonlarında özyönetimi temel alan bağımsız bir yola girmesinden sonra Kruşçev döneminde SSCB'de de Stalinizmden(*) ilk uzaklaşma denemeleri görüldü. ABD'de çalıştığı 1930'larda devlet işletmelerinin yöneticilerinin rasyonel fiyatlandırma yöntemleri uygulayabilecekleri bir model geliştirmeye başlayan ünlü Polonyalı iktisatçı Oskar Lange, gene Polonya'da Włodzimierz Brus, Çekoslovakya'da Ota Šik, SSCB'de de Yevsey Liberman 1960'larda ve 1970'lerde piyasa sosyalizminin önde gelen kuramcıları oldular. Bu yıllarda pazar ekonomisi yönündeki reformları siyasal çoğulculukla birleştirme girişimleri ise 1956 Macaristan ve 1968 Çekoslovakya örneklerinde görüldüğü gibi SSCB'nin askeri müdahalesiyle cezalandırıldı; özellikle Macaristan'da reformcular, János Kádár yönetimi altında, siyasal alana taşmaksızın kendilerini teknik bir çerçeveyle sınırladılar. Buna karşılık Kruşçev'in deneylerinin kapitalizme geri dönüş diye suçlandığı Çin'de Mao'nun ölümünden (1976) ve Çin Kültür Devrimi'nin bitirilmesinden sonra sosyalist ekonominin kapitalist meta üretimi ile aynı üretici güçler temeline dayalı ve ona alternatif bir meta üretimi ekonomisi olduğu görüşü yaygınlaştı.

1985'te Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle reform akımı yeniden SSCB'ye sıçradı. *Perestroika*(*) süreci gerek SSCB'de ve Doğu Avrupa ülkelerinde komünist partilerin reformcu kesimlerinin başlattığı girişimlerin ölçüleri içinde, gerekse tutucu tek parti yönetimlerinde yol açtığı çözülmelerle katı merkezi planlamadan, 1980'lerin sonunda henüz nerede duracağı, sınırları ya da kuramı belli olmayan genel bir uzaklaşma yarattı. Bu uzaklaşma, 1990'lı yılların başında, siyasal liberalleşmenin, sosyalist rejimlerin tümüyle yıkılmasına yol açan halk hareketlerini ve kitlesel ayaklanmaları olanaklı kılmasıyla noktalandı. Bununla birlikte, yeni kurulan çoğulcu rejimlerin, katı devlet mülkiyeti ve planlamacılığından piyasa ekonomisine geçişte çok büyük sorunlarla yüz yüze geldiği gözlendi.

piyaz, kuru fasulye ve soğan ile yapılan bir tür salata.

Şişip yumuşaması için bir gece suda bırakılan kuru fasulyeler harlı ateşte pişirilir. Pıştikten sonra bir kaba alınır, üstüne domates, biber, yeşil (ya da kuru) soğan, maydanoz doğranıp tuz, zeytinyağı ve sirke konarak karıştırılır. Piyaza, haşlanıp dilimlenmiş yumurta da eklenebilir.

Kebap, ızgara köfte ve balık türünden yemeklerin servisi yapılırken yanına eklenen ince doğranıp tuzla oğulmuş maydanozlu soğana da piyaz denir. Eski yemek kitaplarında kuru fasulye dışında enginar, bakla, nohut, bezelye ve patatesten de piyaz yapıldığı örneklerle anlatılmaktadır.

Piye *bak.* Pianhi

piyedmontit, epidot dizisinden bir silikat minerali. *Ayrıca bak.* epidot.

piyelografi *bak.* ürografi

piyelonefrit, böbrek dokusu ile böbrek havuzunun (böbrek pelvisi) genellikle bakteri bulaşması nedeniyle iltihaplanması. En sık rastlanan böbrek hastalığı olan piyelonefrit akut ya da kronik olabilir.

Akut piyelonefrit genellikle böbrekte tek bir bölgeyi etkiler, öbür böbrek dokuları sağlamdır. Vakaların çoğunda hastalığın ortaya çıkışını kolaylaştıran bir neden yoktur. Buna karşılık, kan ya da idrar akımını engelleyen herhangi bir tıkanıklık böbreğin enfeksiyona yatkınlığını artırır. Bebeklerde siyekin (üretra) vücut yüzeyine açıldığı bölgenin dışkıyla kirlenmesi, kadınlarda idrar yollarının cinsel ilişki ya da doğum sırasında örselenmesi, ayrıca idrar sondası takılması da enfeksiyona neden olabilir.

Akut piyelonefritte böbrek havuzu ve böbreğin içine doğru uzanan çanak biçimli boşlukları döşeyen mukoza iltihaplanır. Böbrek dokusunda apseler oluşabilir; idrar yapan en küçük birim olan nefronlardaki borucuklar yıkıma uğrayabilir. İlaç tedavisiyle enfeksiyon 1-3 hafta içinde geriler, bu bölgede nedbe dokusu oluşur. Genellikle geriye kalan sağlıklı doku normal böbrek işlevlerini yerine getirebilir. En sık rastlanan belirtilerden bazıları titremeyle yükselen ateş, belin yan ve arka bölümlerinde ağrı, idrar kesesinin iltihaplanması nedeniyle idrar yaparken ağrı, idrarda akyuvar ve aşırı derecede yüksek sayıda bakteri bulunmasıdır. Tedavide amaç antibiyotiklerin yardımıyla bakteri üremesini durdurmaktır.

Uzun yıllar boyunca böbrekte art arda oluşan bakteri enfeksiyonlarının sonucunda kronik piyelonefrit ortaya çıkar. Enfeksiyon dönemleri fark edilmeden geçebilirse de her biri böbreğin bir bölümünü daha yıkıma uğratarak sonunda nedbe dokusunun sağlıklı dokudan çok daha fazla yer kaplamasına yol açar. Böbreğin dış yüzeyi genellikle çok sayıda kıvrımlı nedbelerle doludur. Böbreği saran ve normal olarak gevşek olması gereken kapsül, yüzeydeki böbrek dokusuna yapışmış ve kalınlaşmış olabilir. Mikroskopla incelendiğinde böbreğin iç bölgelerinde bol miktarda nedbe dokusu, irin, akyuvarlar ve yıkıma uğramış nefronlar saptanır. İdrar borucukları ya da kan damarlarının böbrek taşı, bakteri kümeleri ya da akyuvarlarla tıkanması enfeksiyonun başka bölgelere de yayılmasına neden olabilir. Hastalık tek böbrekle sınırlıysa ya da az sayıda bölge etkilenirse cerrahi girişimle böbrek işlevlerinin bir bölümü yeniden kazanılabilir. Ayrıca antibiyotik tedavisi uygulanır. Hastalık ortaya çıktığında böbrek dokusu genellikle yaygın ve bir daha iyileşmeyecek biçimde örselenmiştir. Üremi, şiddetli enfeksiyonlar ya da böbrek hastalığının şiddetlendirdiği kalp ve damar bozuklukları ölüme neden olabilir. Diyaliz makinelerinin kullanılması ya da böbrek naklı yaşam süresini uzatabilir.

piyemon *bak.* dağeteği

piyore, dış kokunun çevresini saran zar, sement, dişin içine oturduğu kemik yuva ve dişetleri gibi dokuların irinli iltihabı

piyotoraks, plevranın göğüs kafesinin içini döşeyen katmanıyla akciğerlerin çevresini saran katmanının arasında yer alan boşlukta irin birikmesi. En sık rastlanan nedeni zatürreede enfeksiyonun akciğerden çevreye yayılmasıdır. Akciğer apseleri ya da veremin bazı türleri de piyotoraksa neden olabilir. Bronşlar da iltihaplanırsa plevra boşluğuna hava girebilir; bu alanda hem hava hem de irin bulunması piyopnömotoraks olarak adlandırılır. Tedavide irin vücut dışına boşaltılır, hastalığa neden olan mikroorganizmanın duyarlı olduğu antibiyotik kullanılır.

piyyut (İbranicede "ayın şiiri"), çoğul PIYYUTİM Yahudilikte çeşitli ayın bestelerine ya da dinsel şiirlere verilen ad. Bir bölümü Yahudi ayinlerinin parçası haline gelmiş, özellikle Şebt (Şabat) günü ve dinsel bayramlarda zorunlu ibadetten ayrılmaz olmuştur.

İlk *piyyut*'lar İS 4. ya da 5. yüzyılda Filistin'de bestelendi. Dinsel duyguların doğal anlatımı olarak mı, yoksa dinsel baskılara karşı gizli ve bilinçli birer tepki olarak mı doğdukları bilinmemekle birlikte bazı durumlarda özel önem kazandılar. Örneğin İmparator İustinianos'un fermanıyla (İS 553) Talmud araştırmaları ve Tevrat'ın öğretilmesi yasaklandığında dinsel kavram ve geleneklerin korunması için kullanıldılar.

Ortaçağda *piyyut* özellikle Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya'da İbrani edebiyatının en gelişmiş türü haline geldi. Gelişiminin doruğuna ulaştığı İspanya'da uyaklı olarak yazılmaya başladı. 18. yüzyılda hâlâ *piyyut* yazılmakla birlikte bunların pek azı standart ayinlere girebildi. 20. yüzyıla girildiğinde Kahire'deki eski Ezra Sinagogu'nun *geniza*'sında(*) *piyyut* ustalarından Yanay'ın 800 kadar yapıtının bulunması türün gelişimi konusunda yeni bir ilginin uyanmasına yol açtı.

Piza, İtalya'nın orta kesiminde, Toscana yönetim bölgesinde il ve il merkezi kent. Arno Irmağının kıyısında, Liguria Denizinden yaklaşık 10 km içeride yer alır. Eski Piza ya da Pisae'de, bir deniz ussü olarak Romalıların denetimine geçmesinden önce Ligurların yaşadığı sanılmaktadır. İÖ 180'den kısa süre sonra Roma kolonisi olan kent İS 313'te piskoposluk merkezi olmuştu.

Piza ortaçağda güçlü bir kent devleti ve gelişen bir ticaret merkeziydi. Pizalılar 1016'da Cenovalılarla birlikte Müslümanları Sardinya'dan çıkardılar. 1063'te Piza donanması Müslümanların elindeki Palermo'yu yağmaladı. Piza'yla Cenova arasındaki uzun süreli mücadele, 1284'teki Meloria Çarpışması'nda Piza'nın Cenova donanması karşısında kesin bir yenilgiye uğramasıyla sona erdi. Mil birikmesi sonucu Arno Irmağının yüklü kadırgaların ulaşımına elverişsiz duruma geldiği 15. yüzyıla değin,

kent canlı bir ticaret merkezi olma özelliğini korudu. Büyük bölümü tuğla ve taştan yapılmış, konut olarak kullanılan uzun bir kule (*casatorre*); katedral, vaftizhane ve eğik çan kulesinden oluşan görkemli yapı grubu (*bak*. Piza Katedrali ve Vaftizhanesi) ve çok sayıda kilise kentin o dönemdeki zenginliğini yansıtır.

Floransalıların iç çatışmaların da yardımıyla 1406'da ele geçirdikleri Piza, Fransız ordularının İtalya'yı istila ettiği 1494'te kısa bir süre yeniden bağımsızlığını kazandı. Bir dizi savaş ve kuşatmanın ardından 1509'da bir kez daha Floransa'nın egemenliği altına girdi ve gittikçe önemini yitirerek bir taşra kenti durumuna geldi.

Galileo Galilei'nin (1564-1642) doğum yeri olan kent günümüzde bir başpiskoposluğun ve büyük bir üniversitenin merkezidir. Aynı zamanda önemli bir demiryolu kavşağıdır. Ekonomisi hafif sanayiye ve turizme dayalıdır. Nüfus (1991 tah.) kent, 101.500; (1991) il, 394.277.

Piza Katedrali ve Vaftizhanesi, İtalya'nın Toscana bölgesinde bulunan ve eğik çan kulesiyle ünlü romanesk kilise. Küçük İtalyan devletlerinden biri olan Piza, 1063'te Palermo açıklarındaki deniz savaşında bir Arap donanmasını yenilgiye uğratınca Batı Akdeniz'deki ticaret üstünlüğünü ele geçirdi. Pizalılar da bu zaferi kutlamak amacıyla bir katedral yaptılar. Katedral Toscana'nın en büyük dinsel yapısıdır. Beş nefli bazilikayı üç nefli bir transept keser. Yan neflerin üzeri tonozludur, orta nef ise içten düz bir tavanla örtülüdür. Orta nefle çapraz nefin kesişme noktasında elips planlı bir kubbe vardır. Ana nef gibi çapraz nefin uçları da yarım daire planlı apsislerle biter.

Bulunduğu kentin o çağdaki zenginliğini yansıtan Piza Katedrali işlemelerle, resim ve kabartmalarla bezenmiştir. Yapımında renkli mermerler kullanılmıştır. Dış cepheleri de elden geldiğince görkemli yapılmıştır. Çok katlıymış gibi düzenlenen ön cephede, üç büyük giriş kapısının üstünde birbirine kemerlerle bağlanmış sütunlu galerileri vardır. Yapının ve girişlerin iki yanında gömme sütunlar yer alır, kapıların üzerleri kemerlerle vurgulanmıştır.

Piza Katedrali'nin önünde, aynı üslupta, süslü vaftizhanesi vardır. Sekizgen planlı bu yapıyı dilimli bir kubbe örter.

Katedralin az rastlanan bir uygulama olan daire planlı çan kulesi çok ünlüdür. Yapımına 1174'te başlanan kulenin yüksekliğinin 56 m olması tasarlanmıştı. Temelinin çürük zemin üstünde olması ve dengesiz bir biçimde yerleşmesi nedeniyle sekiz katından üçü tamamlandığında bir yana doğru yatmaya başladı. Yapımdan sorumlu olan Bonnano Pisano bu eğriliği, kalan katların yatık taraftaki yüksekliğini biraz artırarak düzeltmeyi denedi. Ama artan yük kulenin toprağa daha da çok batmasına yol açtı. Mühendisler soruna çözüm ararlarken, kule inşaatı birçok kez ertelendi ve sonunda 14. yüzyılda eğik bir biçimde tamamlandı.

20. yüzyılda kulenin temelleri beton enjekte edilerek kuvvetlendirilmiştir. Ama çökme tehlikesi hâlâ önlenememiştir. Günümüzde 5,2 m yana yatık duran kuleyi kurtarmak için çeşitli tasarılar geliştirilmektedir.

Piza Katedrali (ortada), Vaftizhanesi (solda) ve Kulesi (sağda), 1063 - 14. yy
J. Allan Cash-Rapho / Photo Researchers

Piza Konsili, Roma ve Avignon'da hüküm süren rakip papalar arasındaki Büyük Bölünme'ye(*) son vermek amacıyla 1409'da toplanan konsil. Rakip papaları destekleyen kardinallerin ortaklaşa düzenlediği konsil, işbirliğine yanaşmayan iki papayı da görevden alarak V. Alexander'i papa seçti. Böylece Batı Hıristiyanlığı üç gruba bölündü. Sonunda Konstanz Konsili (1414-18) üç papayı da istifa ettirerek Oddone Colonna'yı V. Martinus adıyla papa seçti. İlahiyatçılar ve kilise hukuku bilginleri Piza Konsili'ni hiçbir zaman geçerli saymamışlardır.

Piza Kulesi, Piza Katedrali'nin ünlü eğik kulesi. *Ayrıca bak*. Piza Katedrali ve Vaftizhanesi.

Pizarro, Francisco (d. y. 1475, Trujillo, Extremadura, Kastilya - ö. 26 Haziran 1541, Lima [bugün Peru'da]), Peru'daki İnka topraklarını ele geçiren (1531-33) İspanyol fatih (*conquistador*), Lima kentinin kurucusudur (1535).

1502'de Hispaniola'ya (bugün Haiti ve Dominik cumhuriyetleri) atanan yeni İspanyol sömürge valisiyle birlikte İspanya'dan ayrıldı. Ama yerleşik koloni yaşamına uyum sağlayamadığından 1510'da kâşif Alonso de Ojeda'nın Kolombiya'daki Urabá'ya düzenlediği keşif seferine katılmaya karar verdi. Üç yıl sonra da kâşif Vasco Núñez de Balboa'nın Büyük Okyanusu keşfetmesiyle sonuçlanan sefere katıldı. 1519-23 arasında, yeni kurulan Panamá kentinin *alcalde*'si (idari ve adli başkanı) olarak görev yaptı. Bu sırada küçük bir servet edindi.

1523'te İspanyol asker Diego de Almagro ve papaz Hernando de Luque ile birlikte Güney Amerika'nın batı kıyılarını keşfetmek ve bölgede toprak ele geçirmek üzere Panama'dan ayrıldı. Seferin 1524-27 arasındaki ilk ve zorlu aşamasının tamamlanmasından sonra destek kuvvet sağlaması için Almagro'yu Panama'ya geri gönderdi. Ama yeni Panama valisi daha fazla kayıp verilmemesi için keşif seferinden vazgeçilmesini emretti. Bu emre uymayarak yoluna devam eden Pizarro 9° güney enlemine kadar indi. Bu sırada yörenin büyük bir Yerli imparatorluğunun egemenliği altında olduğuna ilişkin bilgiler edindi ve İnkalara ait çok sayıda küçük sanat yapıtı topladı. Sefer sırasında bölgeye kıyıdaki bir ırmağın adı olan Virú sözcüğünün bozulmuş biçimi olduğu sanılan Peru adı verildi.

Panama valisinin sefere karşı çıkmayı sürdürmesi üzerine Pizarro'nun İspanya'ya giderek Kral I. Carlos'tan (Kutsal Roma-Germen imparatoru V. Karl) fetih seferi için izin almasına karar verildi. Girişimi konusunda Carlos'u ikna eden Pizarro Temmuz 1529'da, yeni keşfedilen kıyı boyunca, Panama'nın yaklaşık 900 km güneyine kadar uzanan Castilla la Nueva adlı toprakların genel valiliğine atandı. Ardından dört erkek kardeşini de yanına alarak İspanya'dan ayrıldı ve Ocak 1530'da Panama'ya vardı. Ocak 1531'de ise 180 İspanyol, 37 at ve üç gemiyle Peru'ya doğru yola çıktı. Nisanda Cajamarca kenti yakınlarında 30 bin askeriyle beklemekte olan İnka imparatoru Atahualpa'nın elçileriyle ilişki kurdu. Pizarro'nun gücünü küçümseyen Atahualpa, onunla Cajamarca kentinde buluşmayı kabul etti.

15 Kasım'da kente varan Pizarro, toplarını uygun noktalara yerleştirdi. Ertesi gün yanında 3-4 bin kişilik bir grupla kent meydanına gelen Atahualpa'ya saldırarak onu esir aldı. Atahualpa 29 Ağustos 1533'te boğularak öldürüldü. İmparatorun ölüm haberini alan İnka orduları geri çekildi. Pizarro bunun üzerine İnkaların başkenti Cuzco'ya doğru ilerledi ve Kasım 1533'te hiçbir direnişle karşılaşmadan kenti işgal etti. İşgalden sonra Manco Capac İspanyollar tarafından imparator ilan edildi.

Pizarro yaşamının kalan bölümünde Peru'da İspanyol egemenliğini pekiştirmek, kendisinin ve kardeşlerinin talandan elde ettikleri payı korumak için çalıştı. Son iki yılını 1535'te kurduğu Lima kentinde geçirdi. Aralarında doğan çatışma sonucu idam ettirdiği Almagro'nun oğlunun çevresinde toplanan Almagro yandaşlarının Haziran 1541'de sarayına düzenledikleri saldırı sırasında öldürüldü.

Pizarro, Gonzalo (d. 1502?, Trujillo, İspanya - ö. 10 Nisan 1548, Cuzco, Peru), İspanyol fatih (*conquistador*) ve kâşif. İspanya kralına karşı çıkan Peru'daki İspanyol kuvvetlerine önderlik etmiştir. Bazı tarihçiler tarafından, İspanyol egemenliğinden kurtulmak isteyen Amerika'daki kolo-

nicilerin verdiği ilk gerçek bağımsızlık mücadelesinin önderi sayılır.

Peru'nun İspanyolların eline geçmesiyle sonuçlanan savaş sırasında (1531-33) üvey ağabeyi Francisco Pizarro'yla birlikte çarpıştı. Hizmetleri karşılığında kendisine geniş topraklar bağışlandı ve 1539'da Quito valiliğine getirildi. 1541'de 200 İspanyol ve yaklaşık 4 bin Yerliyle Quito'nun doğusundaki keşfedilmemiş bölgeye bir sefer düzenledi. Felaketle sonuçlanan bu keşif seferine katılan bütün Yerliler öldü. İspanyolların ise ancak birkaçı sağ kaldı.

Pizarro seferden dönüşünde üvey ağabeyi Francisco'nun 1541'de öldürülmüş olduğunu, kendisine de adamlarını dağıtması için emir verildiğini öğrendi. Yokluğunda İspanya kralı fatihlerin ayrıcalıklarını sınırlayan ve Yerlilerin haklarını koruyan yeni yasalar çıkarmıştı. Bu yasalara tepki duyan Peru'daki İspanyollar sahip oldukları hakları korumak için mücadele kararı aldılar ve Pizarro'yu Peru valisi ilan ettiler. Böylece krallık karşıtı güçlerin önderliğini üstlenen Pizarro, 1546'daki Anaquito Çarpışması'nda Genel Vali Blasco Nuñez Vela'yı yenilgiye uğrattı. Ama 9 Nisan 1548'de Genel Vali Pedro de la Gasca'ya yenildi ve tutsak düştü. Ertesi gün idam edildi.

pizolit, çapı 2 mm'den büyük olan küresel kristal taneciği. *Ayrıca bak.* oolit.

pizza, Napoli kökenli hamur yemeği. Bir tür ekmek hamurundan yapılır. Yuvarlak olarak açılan yassı hamurun üstüne zeytinyağı, domates ve *mozzarella* peyniri konup kısa sürede pişirilerek sıcak servis yapılır. Artık İtalya'nın bütün bölgelerinde yapılan pizza, Roma'da domatessiz ama soğan ve zeytin konarak hazırlanır; zeytin, soğan ve ançüezle hazırlanan Ligurya pizzası ise Provence'a (Fransa) özgü *pissaladière*'i andırır.

İtalyanların New York kentine yerleşmesiyle pizza ABD'de de yaygınlaştı. Burada ilk pizzacı (*pizzeria*) 1905'te açıldı. Pizza sanayisi II. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir gelişme gösterdi; ülkede neredeyse pizzacısız bir yerleşme kalmadı. ABD'de bu basit köylü yemeği sosis, beykın ya da sığır kıyması, mantar, biber, karides ve hatta midye eklenerek zenginleştirildi. 1979'da pizza sanayisi 4,3 milyar dolarlık bir rakama ulaşmıştı. Türkiye'de pizza 1980'lerde büyük kentlerde yaygınlaştı. 1980'lerin sonlarından başlayarak bazı büyük yabancı pizza firmaları da şubeler açarak bu pazara katıldılar.

PL/1, bilimsel problemlerin ve iş sorunlarının çözümüne yönelik olarak geliştirilen bilgisayar programlama dili. İngilizce *Program Language I* (Program Dili 1) sözcüklerinin baş harfleriyle adlandırılmıştır. PL/1'de FORTRAN ve COBOL'un pek çok özelliğinden yararlanılmıştır. FORTRAN'ın üstünlüğü basit deyimler kullanması, COBOL'unkü ise belirli bir bilgisayar için yazılan bir programın çok az uyarlamayla başka tip bilgisayarlarda da kullanılabilmesi ve pek çok önemli dosya düzenleme özelliği içermesidir. PL/1 ayrıca ilk kez ALGOL'un getirdiği blok yapıya da sahiptir.

Plaatje, Solomon Tshekiso (d. 1877, Boshof, Oranj Bağımsız Devleti [bugün Oranje Vrystaat] - ö. 19 Haziran 1932, Kimberley?, Güney Afrika), Güney Afrikalı dilbilimci, gazeteci, devlet adamı ve yazar.

Anadili Sisvana (Tsvana dili) idi. Ayrıca Sotho, Zulu ve Zosa dilleriyle İngilizce, Afrikaner dili, Felemenkçe, Almanca ve Fransızca öğrendi.

Güney Afrika Savaşı (1899-1902) sırasında savaş muhabirliği yaptı. 1901-08 arasında *Koranta ea Becoana*'nın ve 1912'den sonra *Isala ea Batho*'nun yayın yönetmenliğini üstlendi. Güney Afrika Ulusal Yerli Kongresi'nin genel sekreterliğini yürüterek bu örgütün Avrupa'ya gönderdiği çeşitli heyetlerde yer aldı. İngilizce yayımlanan çeşitli Güney Afrika gazetelerinde ve İngiliz dergilerinde yazıları yayımlandı. Güney Afrika'da Siyahların yaşadığı koşulları anlatmak amacıyla Avrupa, Kanada ve ABD'yi dolaştı.

Geleneksel Bantu dilleri, öyküleri ve şiirlerinin yok olmasını önlemek amacıyla *Sechuana Proverbs and Their European Equivalents* (1916; Sisvana Atasözleri ve Avrupa Dillerindeki Karşılıkları) ve Daniel Jones'la birlikte *Sechuana Phonetic Reader* (1916; Sisvana Sesbilgisi Rehberi) adlı yapıtlarla *Bantu Folk-Tales and Poems* (Bantu Halk Öyküleri ve Şiirleri) adlı derlemeyi yayımladı. Ayrıca Shakespeare'in bir dizi oyununu Sisvana diline çevirdi. Siyasal içerikli *Native Life in South Africa*'yı (1915; Güney Afrika'da Yerli Yaşam) yazdı. Bir aşk ve savaş öyküsü olan *Mhudi* (1930; Şair) adlı romanı 19. yüzyılda Oranj Bağımsız Devleti'yle Transvaal'ın güneyinde geçer. Plaatje geleneksel Bantu masal anlatıcılarının üslubuyla kaleme aldığı romanda, kahramanlarını oldukça canlı biçimde betimler.

Place, Francis (d. 3 Kasım 1771, Londra - ö. 1 Ocak 1854, Londra, İngiltere), İngiliz reformcu. İşçilerin sendikal amaçlarla birleşmesini yasaklayan 1799 ve 1800 tarihli Birleşme Yasaları'nın kaldırılması için yürüttüğü başarılı kampanya ile tanınır.

Bir çiftlik kâhyasının oğluydu. Bir deri pantolon atölyesinde ağır koşullarda çalışırken işkolundaki işçi kulübüne girdi ve radikal etkinliklere katılmaya başladı. 1793'te bir grev düzenlediyse de başarılı olamadı. 1794-97 arasında ilk işçi örgütlerinden Londra Yazışma Derneği'nin üyesiydi. 1799'da açtığı terzihane hızlı bir gelişme gösterdi.

Place 1814'te Birleşme Yasaları'nın kaldırılmasına yönelik kampanyayı başlattı. 1824'te parlamento üyesi Joseph Hume'un aracılığıyla kurulmasını sağladığı parlamento komitesi, yasaların kaldırılmasını öneren bir rapor hazırladı. İşverenler de işçilerle olan anlaşmazlıklarının çözümüne katkıda bulunacağı gerekçesiyle yasaların iptalini destekledi. 1824'te Birleşme Yasaları'nın kaldırılmasından sonra işçi sendikalarının sayısında hızlı bir artış oldu. Sendikal etkinliklerin genişlemesi üzerine hükümet yasaları yeniden yürürlüğe koymak için girişimde bulundu, ama Place ve arkadaşlarının başarılı muhalefeti karşısında sonuç alamadı. Place 1831 ve 1832'de Londra'da Reform Yasası'ndan yana kampanyalar örgütledi.

Yayımlanmış tek kitabı *Illustrations and Proofs of the Principle of Population*'dır (1822; Nüfus İlkesinin Açıklamaları ve Kanıtları). 1790-1850 arasındaki siyasal olaylara ilişkin değerli bir kaynak niteliğindeki el yazmaları ve derlediği gazete kupürleri ise British Museum'dadır.

Placetas, Küba'nın orta kesimindeki Villa Clara ilinin doğusunda kent. Çevresindeki zengin tarım ve hayvancılık bölgesinin ticaret ve imalat merkezidir. Kentte tütün, şekerkamışı, meyve ve sığır ürünleri işlenir. Yakınlarında altın ve asfalt çıkarılır. Bu ürünler Caibarién limanından ihraç edilir ya da kara ve demir yolu ile Santa Clara'ya gönderilir. Nüfus (1983 tah.) 73.456

Placide, Alexander (d. 1750, Fransa - ö. 26 Temmuz 1812, New York kenti, ABD), Fransız asıllı ABD'li dansçı, mim sanatçısı, akrobat ve emprezaryo. ABD'de bale ve pantomimden eskrim karşılaşmaları ve kuş taklitlerine kadar çeşitli ve yeni birçok gösteri düzenlemiştir.

Gezgin bir akrobat çiftin oğluydu. Paris'te dans eğitimi gördü. XVI. Louis'nin sarayında ip cambazlığı yaptı ve akrobatlardan oluşan topluluğuyla Avrupa'yı dolaştı. Santo Domingo'da dansçı ve koreograf Suzanne Theodore Vaillande (sonradan Douvillier) ile tanıştı. Vaillande, onunla evli olmadığı halde 1792'de New York'ta sahneledikleri *The Bird Catcher* (Kuş Avcısı) adlı dans gösterisinde Placide'in yanında "Madame Placide" olarak yer aldı. Placide 1794'te Güney Carolina'daki Charleston kentinde Fransız Tiyatrosu (sonradan Kent Tiyatrosu) adlı bir dans ve pantomim topluluğu kurdu. Burada, koreograf Jean-Baptiste Francisqui ve dansçı Jean-Baptiste Val, "Madame Placide" ve genç Louis Duport'la birlikte Jean-Georges Noverre'in *Caprices de Galathée*'si (Galateia'nın Kaprisleri) ve Maximilien Gardel'in *La Chercheuse d'esprit*'si (Tini Arayan Kız) gibi bale yapıtları sahneledi. Ayrıca pantomim gösterilerinde Fransız oyunculara yer verdi ve bir keresinde Moultrie Kalesi Çarpışması'nı anmak üzere düzenlediği bir gösteride yerel milisleri kullandı. 1798'de Georgia eyaletinin Savannah ve Augusta kentlerinde gösteriler sahnelemeye başladı. 1796'da oyuncu ve dansçı Charlotte Sophia Wrighten ile evlenmişti. Oğulları Henry (1799-1870) döneminin en sevilen oyuncularından biri oldu.

Placodermi, yalnız fosilleriyle tanınan soyu tükenmiş türlerin oluşturduğu balık sınıfı. Devoniyen Dönem (y. 395- 345 milyon yıl önce) boyunca varlığını sürdüren bu takım üyelerinden yalnız iki tür Karbonifer Döneme (y. 345-280 milyon yıl önce) ulaşabilmiştir. *Placodermi* Devoniyen Dönemin egemen hayvan gruplarından biriydi. Fosilleri Güney Amerika dışında tüm kıtaların deniz ve tatlı su çökellerinde bulunmuştur.

Placodermi üyelerinin çoğu küçük ya da orta irilikte balıklardı. Ama birkaçının uzunluğu 4 m'ye ulaşıyordu. Vücutları kemik levhalarla örtülmüştü. Deri türevi olan bu kemikler (dermal kemik) baş ve gövde kalkanlarını oluşturuyordu. Bu iki kalkan genellikle boyun bölgesindeki bir çift eklemle birbirine bağlanmıştı. Düzenleniş bi-

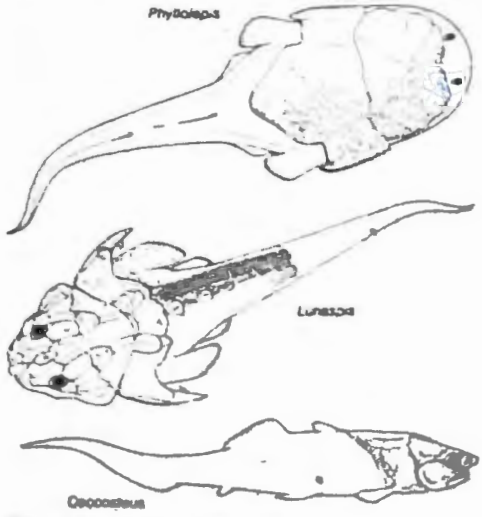

Placodermi sınıfının bazı örnekleri
E. A. Stensiö

çimleri bakımından kemikleri günümüzün kemik iskeletli balıklarınınkinden çok farklıydı. Bu nedenle iki grubun kemiklerinin benzer kökenli olmadığı düşünülmektedir.

Placodermi üyelerinin en eski örnekleri kalın zırhlı, dipte yaşayan ve ancak güçlükle yüzebilen balıklardı. Daha sonra ortaya çıkanların birçoğu bu yaşama biçimine çok daha iyi uyarlandı; öbürleri iyi yüzmelerini sağlayacak bir yapı kazandı. Dipte ağır hareketlerle dolaşan türlerin ağzı küçüktü ve altta yer alıyordu. Ağızlarının yeri ve biçimi dipteki küçük omurgasızlar ya da organik artıklarla beslenmelerine uygundu. Fosil kalıntılar, bazı türlerin çenelerinde sert kabuklu omurgasızları ezmelerine yarayan levhalar bulunduğunu göstermektedir. Öbürlerinin çeneleri ise küçük balıkları yutmalarını sağlayacak ölçüde açılabiliyordu.

Placodermi sınıfının kökeni bilinmemekle birlikte kıkırdaklıbalıklarla ortak bir atadan türedikleri sanılmaktadır.

Plaine, La (Fransızcada "Ova"), Fransız Devrimi sırasında Konvansiyon'da çoğunluğu elinde tutan ve siyasal yelpazenin merkezinde yer alan grup. Abbé Sieyès ve Bertrand Barère gibi La Plaine önderleri başlangıçta ılımlı Jirondenleri, sonra da daha radikal olan Montagnardları destekledi. La Plaine grubunun da olumlu oylarıyla Ocak 1793'te XVI. Louis idam edildi. Konvansiyon'da çoğunluğu elinde tuttuğundan, hem Jirondenler hem de Montagnardlar La Plaine'i kendi yanlarına çekmek için çaba harcadı. 1794'te öteki muhalefet gruplarıyla işbirliği yapan La Plaine, Robespierre ve yandaşı Jakobenleri iktidardan uzaklaştırmayı başardı. Sieyès, Direktuvar'ı devirerek Napoléon Bonaparte'ı iktidara getiren 18 Brumaire Darbesi'nin önderleri arasında yer aldı.

plajiyoklaz, çoğunlukla açık renkli, camsı, saydam ile yarı saydam arası, gevrek kristaller halinde bulunan yaygın bir feldispat mineralleri dizisi üyelerinin ortak adı. Plajiyoklaz bir albit (sodyum alüminosilikat, $NaAlSi_3O_8$) ve anortit (kalsiyum alüminosilikat, $CaAl_2Si_2O_8$) karışımıdır; iki mineral iç içe geçer ve aralarında bir katı çözeltiler dizisi oluşturur. Dizinin ara üyeleri, iki uç üyenin (albit ve anortit) homojen karışımından oluşur. Plajiyoklaz dizisinin kimyasal bileşimlerine göre sınıflandırılan üyeleri tabloda gösterilmiştir.

Plajiyoklaz minerallerinin kimyasal bileşimi
(*Ab* = albit; *An* = anortit)

mineral	bileşim (yüzde olarak)
albit	100-90 *Ab*; 0-10 *An*
oligoklaz	90-70 *Ab*, 10-30 *An*
andezin	70-50 *Ab*, 30-50 *An*
labradorit	50-30 *Ab*, 50-70 *An*
bitovnit	30-10 *Ab*; 70-90 *An*
anortit	10-0 *Ab*, 90-100 *An*

Plajiyoklaz minerallerinin büyük bölümü, mikroskopik ölçekli, birbirini izleyen katmanlar halinde albit ikizlenmeleri özelliği gösterir; bu da minerallerin bazı yüzeylerinde ince çizgili bir görünüme neden olur. İkizlenme kimi zaman, genellikle mavi ya da yeşil renkli yanardönerliğe yol açar; bu durum, ışığın katmanların ucunda yansımaya ya da kırınıma uğramasından ya da farklı optik özelliklere sahip bölgelerin birleşim sınırlarında yayınıma uğramasından kaynaklanır.

Plajiyoklazdan cam ve seramik üretiminde yararlanılır; yanardöner nitelikli peristerit ve labradorit üyeleri ise değerli taş olarak kullanılır. Ama plajiyoklazların asıl önemi, kayaç oluşturan mineraller olmalarıdır. En yaygın rastlanan plajiyoklaz türü olan oligoklaz, diyorit, granit ve öteki asidik korkayaçlarda ve bazı başkalaşım kayaçlarında yer alır; bulunduğu başlıca yerler Norveç'te Aust-Agder ve ABD'de New York'taki Fine'dir. Daha az rastlanan andezine ise, orta derecede silis içeren volkanik ve taneli kayaçlarda rastlanır; bu mineralın elde edildiği başlıca yerler ise Kolombiya'da Marmato ve Almanya'da Bavyera'daki Bodenmais'tir. En ender rastlanan plajiyoklaz minerali ise, bazik korkayaçlar ile taşsı göktaşlarında yer alan bitovnittir. Plajiyoklaz dizisinin ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* feldispat.

plaka tektoniği *bak.* levha tektoniği

plan, bir nesnenin, yatay bir düzlem tarafından kesilip üstten bakıldığında ortaya çıkacak görünümü. Üç boyutlu nesnelerin iç kuruluşunu göstermek amacıyla kullanılır.

Yapı üretiminde kullanıldığı için öncelikle bir mimarlık ve inşaat mühendisliği terimidir. Ama başka şeylerin üretilmesi için de plan (ya da yatay kesit) gereklidir. Planlar, anlatacakları ayrıntı düzeyine göre çeşitli ölçeklerde hazırlanır, gösterdikleri şeylere göre de adlandırılırlar (örn. temel planı, 1. kat planı, çatı katı planı vb). Vaziyet (konum) planı bir yapının çevresindeki öteki yapı ve yollarla ilişkisini gösterir, yapıldığı arsa içindeki yerini belirler. Kalıp planı, malzeme olarak betonarmenin kullanıldığı yapılarda döşeme demirlerini, kirişleri ve kolonların yerini gösterir.

Plan terimi kent tasarımı çalışmalarında da kullanılır. Burada plan yatay bir kesit olmaktan çok, bir üstten görünüş niteliğindedir. Kentlerin nasıl gelişeceğine ilişkin tasarımlara da plan denmesi, bu terimin ileriye dönük her türlü düzenleme için kullanılmasına neden olmuş, giderek de imar planı, düzenleyici (nâzım) imar planı, bölge planı, ülke planı gibi fiziksel ve ekonomik planlama kavramlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

plan tipleri, mimarlık tarihinde, yapıların plan özelliklerine göre sınıflandırıldıkları gruplar. Bir yapı tüm öğeleriyle, merkezinde bulunan bir mekân çevresinde simetrik olarak düzenlenmişse "merkezi plan" tipinden söz edilir. Benzer biçimde, uzunlamasına ya da enine gelişen, dağınık, bitişik düzen gibi plan tiplerini ayırt etme olanağı vardır.

Her çağda rastlanan konut, dinsel yapı gibi bazı yapı türlerinin plan tiplerini belirlemek daha kolay olur. Bu yapılarda uygulanan plan türlerindeki değişmeler, biçimsel ve üslupsal değişmeleri de yansıtır. Bunları bilmek bazen o yapıların hangi gruba bağlı olduğunu, dolayısıyla hangi dönemde yapıldığını, ne gibi etkiler altında oluşturulduğunu anlamaya yardımcı olur.

Örneğin camiler için "çok ayaklı" (ya da "ulucami"), "tek mekânlı", "ters T" (ya da "zaviyeli"), "eyvanlı" gibi plan özellikleri belirtilmektedir. Kiliselerin plan tiplerini belirtmek için bazilika, açık ve kapalı Yunan haçı, Latin haçı gibi anlatımlar kullanılır. Eski Yunan tapınakları çevrelerini saran sütun sayısına göre adlandırılır. Türk evleri için "dış sofalı", "iç sofalı", "orta sofalı" gibi temel plan tipleri ayırt edilmekte, bunlar da oda sayısına, eyvan ya da merdiveninin konumuna göre çeşitli alt türlere ayrılmaktadır.

planarya, *Turbellaria* sınıfının *Planariidae* familyasından yassısolucanların ortak adı. Bu ad önceleri yalnız *Planaria* cinsinin üyelerine veriliyordu. Sonradan *Planariidae*'nın ve öbür akraba familyaların bütün üyelerini kapsayacak biçimde kullanılması yaygınlaştı.

Planaryalar geniş bir coğrafi dağılım gösterir ve büyük ölçüde serbest yaşar. Çoğu tatlı sularda bulunur ve bazen geniş kitleler oluşturur. Ayrıca denizde, karada ve asalak yaşayan türleri vardır.

Gövdeleri uzun, yumuşak, yaprak biçiminde ve kirpiklidir. Türlere göre değişik biçimlerde olabilen ön uçta iki göz ve bazen dokunaçlar bulunur. Ağız alt bölümde ya da yanlarda, ama genellikle gövdenin kuyruğa doğru sıyrılan alt yarısında yer alır. Vücut boşluğu yoktur. Ağızdan dışarı doğru uzatılabilen yutak genellikle ucu kapalı bir bağırsağa bağlanır. Çoğunun uzunluğu 3-15 mm arasında değişir. Ama bazılarının uzunluğu 30 cm'yi aşar. Tropik bölgelerde yaşayan türler genellikle parlak renklidir.

Planaryalar gövdelerini dalgalandırarak yüzer ya da bir yüzey üstünde sürünerek ilerler. Karada yaşayanlar hareketlerini kolaylaştırmak için sümüklüböcekler gibi, salgıladıkları bir mukus katmanıyla sürünme yüzeyini örter. Çoğu etçildir ve gece beslenir. Başlıca besinlerini tekhücreliler, çok küçük salyangozlar ve solucanlar oluşturur.

Planaryalar erdişidir. Üreme organları güz başlarında gelişmeye başlar. Dollenmiş yumurtaları içeren yumurta kılıfları baharda bırakılır. Yumurtadan çıkan yavrular başkalaşmaya uğramayacak ölçüde gelişmiştir. *Planocera* cinsinin üyeleri yumurta içinde bir larva evresinden geçer.

Bazı türlerde yumurta kılıfı içindeki canlı ikiye bölünür ve bu parçalar ayrı bireyler olarak gelişir. *Microstomum* cinsinde yeni bireyler öbürlerinin kuyruk ucunda oluşur. Tomurcuk denen bu bireyler ana gövdeye bir süre bağlı kalır. Bu süre içinde art arda eklenmiş tomurcuk sayısı üç ya da dördü bulabilir. Planaryalar yitirdikleri parçalarını hızla yenileyebilme yetenekleri nedeniyle laboratuvarda deney hayvanı olarak kullanılmaktadır.

Planck, Max (Karl Ernst Ludwig) (d. 23 Nisan 1858, Kiel, Schleswig - ö. 4 Ekim 1947, Göttingen, Batı Almanya), kuvantum kuramını geliştiren Alman kuramsal fizikçi. Bu buluşu nedeniyle 1918 Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

Planck
EB Inc

1874'te Münih Üniversitesi'ne girdi, uç yıl sonra da Berlin Üniversitesi'ne geçti. Burada Helmholtz ve Kirchhoff'un öğrencisi olan Planck, doktora çalışmasını 1879'da Münih Üniversitesi'nde tamamladı. 1880-85 arasında Münih Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştıktan sonra 1885'te Kiel Üniversitesi'nde doçent oldu. 1889'da Berlin Üniversitesi'ne geçti, 1892'de aynı üniversitede kuramsal fizik profesörü oldu. Yaşamının bundan sonraki bölümünü hemen tümüyle Berlin'de geçirdi.

Daha lise yıllarından başlayarak termodinamiğin birinci yasasına (enerjinin korunumu yasası) ilgi duyan Planck, üniversite yıllarında termodinamiğin ikinci yasasının da (entropi yasası) mutlak bir doğa yasası olduğu görüşünü benimsedi. Doktora tezinin konusunu da entropi yasası oluşturuyordu; bu alandaki çalışmaları, günümüzde Planck sabiti olarak adlandırılan eylem kuvantumunu 1900'de bulmasıyla sonuçlanacak olan araştırmalarının temelini oluşturmuştur.

Kirchhoff 1859-60'ta üzerine düşen ışınım enerjisinin tümünü yeniden salan cismi kara cisimi(*) olarak tanımlamıştı. 1890'larda, kara cismin saldığı ışınımın tayftaki dağılımını (belirli bir sıcaklıkta, salınan enerjinin ne kadarının hangi frekansta olduğunu gösteren eğri) deneysel ve kuramsal olarak belirlemeye yönelik çabalar sürdürülmüştü. Bunlardan Planck'ı en çok etkileyeni Wilhelm Wien'in 1896'da ortaya koyduğu eşitlik oldu. Planck, Wien yasası olarak adlandırılan bu eşitliği entropi yasasının bir sonucu olarak elde etmeye çalışırken aynı konuda araştırma yapan deneysel fizikçilerin Wien yasasının yüksek frekanslarda geçerli olduğunu, ama tayfın alçak frekans bölgesinde geçerliğini tümüyle yitirdiğini deneysel olarak belirlediklerini öğrendi. Wien yasasının geçerli olduğu yüksek frekans bölgesinde ışınım entropisi ile enerji arasındaki matematiksel ilişkiyi bu yasadan yola çıkarak bulmak olanaklıydı. Bu matematiksel ilişkiyi alçak frekans bölgesinde elde edilmiş olan deneysel bulgulara da uyacak biçimde ifade eden Planck, sonradan Planck ışınım yasası(*) olarak adlandırılacak olan yasayı ortaya koydu (19 Ekim 1900).

Planck'ın ortaya koyduğu yasanın deneysel bulgulara tümüyle uyduğu kısa süre içinde belirlendi. Ama, Planck bu yasayı herhangi bir fizik kuramına dayanmaksızın elde etmişti, bu nedenle yasanın üstünlüğü, kara cisim ışımasını gözlemlere tümüyle uyan bir biçimde belirlemekten öteye gitmiyordu. Oysa, bu yasanın kuramsal bir temele oturtulmasına sıra gelince durum tümüyle değişti ve Planck'ın yoğun bir çalışma sonunda 14 Aralık 1900'de ortaya koyduğu kuramsal açıklama fizikte büyük bir devrimin başlangıcı oldu. Planck, yasasının kuramsal temellerini ortaya koyarken termodinamiğin ikinci yasasının mutlak bir doğa yasası olduğu görüşünden vazgeçmek ve Ludwig Boltzmann'ın yorumunu benimseyerek bu yasanın istatistiksel niteliğini kabul etmek durumunda kaldı. Işıma olgusunda enerjinin sürekli biçimde değil, enerji paketleri biçiminde kesikli olarak açığa çıktığı varsayımını yapan Planck, her biri belirli bir enerji miktarını içeren bu paketlere kuvantum(*) adını verdi ve bir kuvantumun enerjisinin ışınımın frekansıyla orantılı olduğunu öne sürdü. Bu enerji, ışınım frekansının (ν) bir sabitle çarpımına eşitti. Planck, sonradan Planck sabiti(*) olarak adlandırılan bu sabitin değerini kendi ışınım yasasından yola çıkarak $6{,}55\times10^{-27}$ erg-saniye olarak hesapladı (h simgesi ile gösterilen bu sabitin günümüzde kabul edilen değeri $6{,}626176\times10^{-27}$ erg-saniye'dir). Yine ışınım yasasından yola çıkarak Boltzmann sabitinin (gazların kinetik kuramının ve istatistiksel mekanığın temel sabiti), Avogadro sayısının ve elektron yükünün değerlerini hesapladı, böylece ışınım yasasının fizikteki önemli yerini kanıtlamış oldu.

Planck'ın ortaya koymuş olduğu enerji kuvantumu kavramı, o güne kadar geçerli sayılmış olan tüm kuramsal fizik ilkeleriyle temelden çelişiyordu. Bir başka deyişle, fizik kuramında büyük bir devrim söz konusuydu. Planck'ın görüşlerinin genel kabul görmesinde Einstein'ın önemli rolü oldu. Einstein, Planck'tan bağımsız olarak, ışınım enerjisinin bazı koşullar altında kuvantumlardan (ışık kuvantumu; sonradan foton olarak adlandırıldı) oluştuğu görüşünü 1905'te ortaya koydu; 1907'de katıların özgül ısılarının sıcaklığa bağımlılığını kuvantum varsayımıyla açıklayarak bu varsayıma genellik kazandırdı. Henri Poincaré'nin kuvantum kavramının Planck ışınım yasasının gereklı bir sonucu olduğunu matematiksel olarak kanıtlamasıyla James Jeans ve başka birçok fizikçi kuvantum kuramının savunucusu konumuna geçti. Niels Bohr 1913'te kuvantum kuramına dayalı atom modelini ortaya koyarak kuvantum kuramının gelişmesine büyük katkıda bulundu. Bundan sonra kuvantum kuramı hızla gelişti ve 1925'i izleyen birkaç yıl içinde, başta Heisenberg, Schrödinger, Born ve Dirac olmak üzere birçok fizikçinin katkısıyla oluşturulan kuvantum mekaniği çağdaş fiziğin temeli durumuna geldi.

Planck 1912'de Prusya Bilimler Akademisi'nin matematik ve fizik bölümlerinin daimi sekreterliğine getirildi, 1918'de Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. 1926'da Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine, 1930'da Berlin'deki Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nün (bugün Max Planck Kurumu) başkanlığına seçildi. Çok değer verdiği Einstein'ın 1914'te, en sevdiği öğrencisi Max von Laue'nin 1919'da Berlin Üniversitesi'ne katılmalarını sağladı. Planck'ın 1928'de emekliye ayrılmasıyla yerine, dalga mekaniğinin kurucusu Erwin Schrödinger atandı. Bütün bunlar, Berlin'in kuramsal fizik alanında çok önemli bir merkez durumuna gelmesini sağladı, ancak bu durum çok uzun sürmeyecek, 1933'te Hitler'in iktidara gelmesi bu gelişmeyi tümüyle tersine çevirecekti. Nazilerin iktidara gelmesinden sonra Almanya'da kalmayı seçmesine karşın Hitler'in birçok uygulamasına karşı çıkan Planck, Einstein'ın ve daha pek çok değerli bilim adamının Almanya'dan çıkarılması ya da kaçmak zorunda kalması üzerine, doğrudan doğruya Hitler ile görüşerek tutulan yolun yanlışlığını anlatmaya çalıştı. 1937'de Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nün başkanlığından, ertesi yıl da Prusya Bilimler Akademisi'ndeki daimi sekreterlik görevinden ayrılan Planck, 1944'te oğlu Erwin'in Hitler'e karşı girişilen Temmuz suikastına karıştığı gerekçesiyle kurşuna dizılmesine tanık oldu (büyük oğlu Karl ise 1916'da cephede ölmüştü). Yine 1944'te Berlin'deki evinin bir bombardıman sırasında yanıp kül olmasıyla bütün kitaplarını, notlarını, belgelerini yitirdi. Savaştan sonra Göttingen'e yerleşti. Planck'ın Türkçede basılan yapıtları arasında *Genel Mekaniğe Giriş* (1946) ve *Modern Doğa Anlayışı ve Kuantum Teorisi* (1987) vardır.

Planck ışınım yasası, Alman fizikçi Max Planck'ın 1900'de geliştirdiği, ısıtılmış yüzeylerden salınan ışınım enerjisinin dağılımına ilişkin yasa. Planck, ışınımın titreşen atomlardan kaynaklandığı ve bu titreşim kaynaklarının (osilator) her birinin titreşim enerjisinin bir dizi ayrık (kesikli) enerji değerinden birine eşit olduğu, ama bu ayrık değerler arasındaki herhangi bir değeri kesinlikle alamayacağı varsayımını yaptı. Ayrıca bir titreşim kaynağının enerjisinin bir E_1 düzeyinden, daha düşük bir E_2 düzeyine inmesi durumunda E_1-E_2 enerji farkının bir foton(*) olarak salındığını varsaydı. Bu fotonun enerjisi ışınımın frekansı (ν) ile bir sabitin çarpımına eşittir: $E_1-E_2=h\nu$; h ile gösterilen bu sabit sonradan Planck sabiti(*) olarak adlandırılmıştır.

Içi boş bir kara cismin(*) (kuramsal olarak tam bir ışınım soğurucu ve ışınım salıcı) λ dalgaboyu ile $\lambda+\Delta\lambda$ dalgaboyu arasındaki bölgede yaydığı E_λ enerjisi, Planck ışınım yasası uyarınca,

$$E_\lambda=\frac{8\pi hc}{\lambda^5}\times\frac{1}{e^{(hc/kT\lambda)}-1}$$

eşitliğiyle verilir; burada h Planck sabiti, c ışık hızı, T ise mutlak sıcaklıktır. Salınan ışınımın dalgaboyu, $\lambda=c/\nu$ bağıntısıyla verilir.

Birkaç yüz derecelik sıcaklıklara kadar kara cisim ışınımının büyük bölümü elektromagnetik tayfın kızılötesi bölgesindedir. Daha yüksek sıcaklıklarda toplam ışınım enerjisi yükselir ve salınan tayfın tepe noktası daha kısa dalgaboylarına doğru kayar, böylece ışınımın büyük bölümü görünen ışık bölgesine girer.

Planck sabiti (simgesi h), kuvantum mekaniğine ilişkin eşitliklerde yer alan, parçacık ve dalgaların atom ölçeğindeki davranışlarına ve ışığın parçacık niteliğine ilişkin temel fizik sabiti. İlk kez Alman fizikçi Max Planck'ın 1900'de ortaya koyduğu, kara cisim(*) ışımasının dağılımını veren eşitlikte yer aldığı için bu adla adlandırılmıştır (*bak.* Planck ışınım yasası). Planck sabiti, ışınımın, örneğin ışığın, ayrık (kesikli) enerji paketleri biçiminde salındığı, yayıldığı ve soğurulduğu ve kuvantum olarak adlandırılan bu enerji paketlerinin değerinin ışınımın frekansı ile Planck sabitinin çarpımına eşit olduğu gerçeğinden kaynaklanır. Her kuvantumun, bir başka deyişle fotonun(*) enerjisi, $E=h\nu$ eşitliğiyle verilir; burada h Planck sabiti, ν ise ışınım frekansıdır. Kuvantum mekaniğindeki eşitliklerde sık sık $\hbar$ sabiti ile karşılaşılır, Dirac h'sı olarak da adlandırılan bu sabit $h/2\pi$'ye eşittir.

Planck sabiti, eylem(*) olarak da adlandırılan enerji × zaman boyutundadır. Bu nedenle, Planck sabiti temel eylem kuvantumu olarak da tanımlanır. Planck sabitinin değeri metre-kilogram-saniye birimler sisteminde $6{,}626176\times10^{-34}$ joule-saniye; santimetre-gram-saniye birimler sisteminde ise $6{,}626176\times10^{-27}$ erg-saniye'dir.

planetaryum, gökcisimlerinin Yer'den görünümlerini ışıklı izdüşümleri halinde yarıküresel bir kubbe ekran üzerinde göstermekte kullanılan aygıt ve bu aygıttan yararlanarak astronomi, uzay bilimleri ve bunlarla ilgili alanlarda eğitim veren kurum. Planetaryum terimi başlangıçta, gezegenlerin ve uydularının hareketlerini görsel olarak sergilemekte yararlanılan aygıtlar için kullanılıyordu. Bu tür aygıtlar, merkezdeki döner bir kaide üzerine yerleştirilmiş olan ve üzerinde gezegenleri temsil eden küçük küreler bulunan metal halkalardan oluşan mekanik modellerdi. İlk olarak 1712'de İngiliz astronom George Graham (ö. 1751) tarafından gerçekleştirilen bu mekanik planetaryumlar oldukça duyarlı ve doğru bir gösterim sağlıyordu.

Planetaryum binalarının çoğunda geniş bir gösteri salonu, ayrıca çeşitli koleksiyonların

sergilendiği bir bölüm bulunur; bu kuruluşlarda çoğunlukla uzman bir personel kadrosu görev yapar. Yaklaşık 600 kişilik gösteri salonunun kubbe ekranının çapı 25 m kadardır.

Planetaryumlardaki en önemli alet göstericidir(*) (projeksiyon makinesi). Bugüne değin çok değişik büyüklüklerde göstericiler geliştirilmiştir. Bunların içinde en nitelikliler II. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman Zeiss şirketinin ürettikleridir. Zeiss marka modern göstericiler gelişkin mercek sistemlerinden, ışık üreteçlerinden, motor ve dişli donanımlarından oluşur. Bunların yardımıyla Güneş, Ay ve gezegenlerin geçmişteki ve gelecekteki konumları kubbe ekranın üzerine düşürülebilir. Yıldızların görüntüleri, biri kuzey, öbürü de güney gökküre için iki ayrı küresel birimden ekrana yansıtılır; öteki gökcisimlerinin görüntüsü ise, yıldız kürelerinden oluşan bir kafesin içine yerleştirilen ayrı aygıtlarla ekrana düşürülür. Amaç, oluşturulan yapay gökkürenin büyük ölçüde gerçeğe uygun olmasını sağlamaktır. Samanyolu Gökadası'nın, kuyruklu yıldızların, göktaşlarının, ufuk hattının ve referans çizgilerinin görüntüleri de başka göstericilerin aracılığıyla oluşturulur.

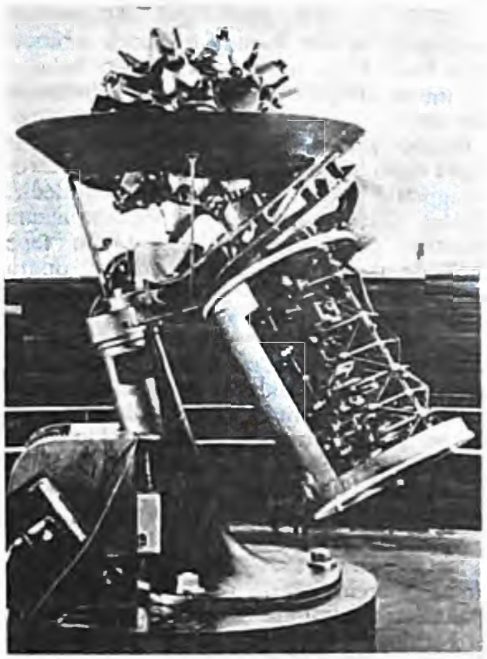

Carl Zeiss firmasının kurduğu ilk modern planetaryum göstericisi, 1923
Carl Zeiss, Oberkochen, Almanya

İlk planetaryum 1923'te Münih'teki Alman Müzesi'nde açıldı. Günümüzde pek çok ülkede halka açık gösteriler ve eğitim amacıyla kurulmuş planetaryumlar vardır. Planetaryumlardaki oturma yerleri değişik biçimlerde düzenlenebilir. En yaygın oturma düzeni, koltukların merkezdeki göstericinin çevresinde eşmerkezli daireler biçiminde yerleştirilmesidir. Bazı salonlarda, izleyicilere daha gerçekçi bir görme açısı sağlamak amacıyla, zeminin ufuk çizgisi eğik tutulmuştur. Günümüzdeki bazı modern "uzay salonlarında", eğik bir kubbe ekrana yansıtılan geniş açılı sinema filmleri kullanılmaktadır. Geliştirilmekte olan katot ışınlı göstericiler optik-mekanik göstericilerin yerini alacaktır. Elektronik olarak denetlenebilen bu sistemler, bilgisayarların yardımıyla, yıldızlararası uzayda gerçekleştirilebilecek uçuşların modellenmesini sağlayabilecektir.

planetoit *bak* küçük gezegen

planimetre, ALANÖLÇER olarak da bilinir, düzgün olmayan kapalı bir eğri içindeki alanı doğrudan ölçmeye yarayan, bu nedenle belirli integrallerin değerini bulabilen matematiksel aygıt (*bak.* çizim).

Disk ve tekerleklerden oluşan bir mekanizmadan yararlanarak integral alabilen ilk aygıtı 1814'te Bavyeralı mühendis J.H. Hermann gerçekleştirdi. Bu aygıtın geliştirilmiş biçimleri İskoç fizikçi James Clerk Maxwell (1855) ve İskoç mühendis James Thomson (1876) tarafından tasarımlandı. Bilindiği kadarıyla Maxwell tasarladığı ve platometre adını verdiği aygıtın pratik bir modelini geliştirmedi. Thomson'un tasarımı ise, planimetrelerde kullanılmanın yanı sıra, kardeşi fizikçi William Thomson (Lord Kelvin) tarafından gelgit olayının harmonik çözümlemesini yapabilen bir aygıtın gerçekleştirilmesini de sağladı. 1854'te İsviçreli matematikçi Jacob Amsler, oldukça kullanışlı ve ucuz bir kutupsal planimetre yaptı. Bu aygıtta, bir ucunda bir ağırlık bulunan bir çubuk ile alanı bulunacak eğri üzerinde gezdirilen bir izleme kolu vardır. Çubuk ve izleme kolu, kolun ucundaki nokta eğri üzerinde gezdirildikçe hareket eden bir taşıyıcıya bağlıdır. Taşıyıcıdaki bir verniye tekerleğinden alanın ölçüsü doğrudan okunur. Verniyenin ve ölçülecek alana ilişkin birimin kalibrasyonunun ölçümden önce yapılmış olması gerekir. *Ayrıca bak.* diferansiyel çözümleyici; integral alma aygıtı; örneksel bilgisayar.

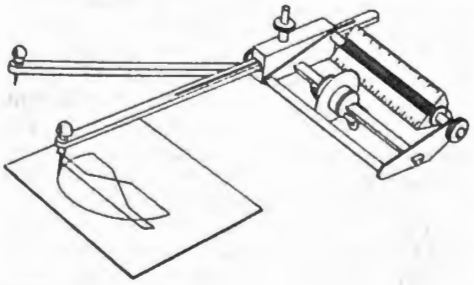

Willis planimetresi

plankton, denizlerde ve tatlı sularda sürüklenen çok küçük canlıların oluşturduğu topluluk. Sürüklenme canlıların hareketsiz, çok küçük ya da akıntıya direnemeyecek ölçüde zayıf yüzücü olmalarına bağlıdır. Plankton tanımının içine bazı algler, bakteriler, tekhücreliler, kabuklular, yumuşakçalar, knidliler ve öbür hayvan filumlarının hemen hemen tümünden birçok tür girer. Planktonlar, iyi yüzücü hayvanların yer aldığı nekton(*) grubu canlılardan olduğu kadar deniz tabanında yaşayan bentos(*) grubu canlılardan da ayrılır. Denizlerde geniş kitleler oluşturarak sürüklenen çok hücreli algler (örn. Sargasso Denizine adını veren *Sargassum* cinsi) plankton sayılmaz ve bu alglere *pleuston* denir. Ayrıca suyun üstündeki ince bir yüzey katmanında duran ya da yüzen canlılar *neuston* adıyla tanınır (örn. *Ochromona* cinsinden algler).

Planktonlar deniz ve tatlı su ekosistemlerinde daha iri hayvanlara ve insanlara besin sağlayan yaşam kaynağıdır. Ekoloji uzmanları planktonların büyük üreme yeteneğini ve yaygınlığını dikkate alarak zamanla insanların başlıca besinleri arasına girebileceğini düşünmektedir. Yapılan araştırmalar alglerin geniş çapta yetiştirilmeye yatkın olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalarda en çok tekhücreli yeşil alglerin *Chorella* cinsi kullanılmıştır. Bitkisel planktonların gelecekteki uzay yolculuklarında yalnız besin kaynağı olarak değil, oksijen kaynağı olarak da kullanılmalarını sağlayacak üstünlükleri vardır.

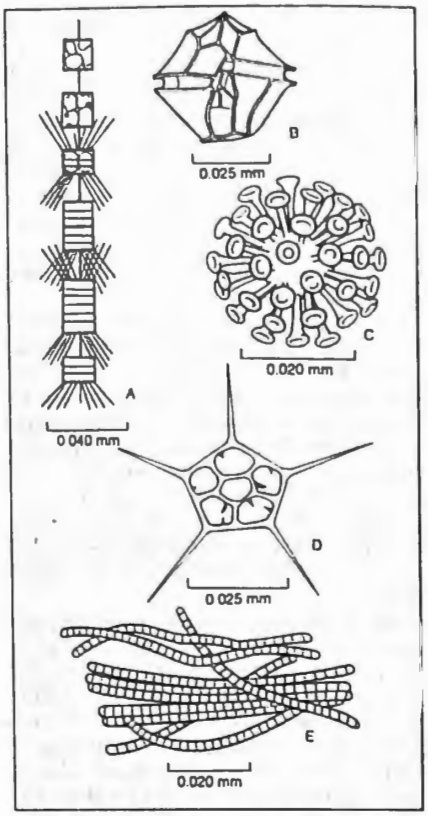

Deniz fitoplanktonlarının bazı üyeleri
(A) Diyatomelerden *Thalassiosira*,
(B) dinoflagellatlardan *Gonyaulax*,
(C) *Coccolithophorida* takımından *Discosphaera*,
(D) *Silicoflagellida* takımından *Distephanus*,
(E) mavi-yeşil alglerden *Trichodesmium*

Planktonlar genellikle içerdikleri canlıların yapısına ya da büyüklüğüne göre birkaç ana bölüme ayrılır. Planktonların bitki ya da bitki özellikleri ağır basan topluluklarına bitkisel plankton (fitoplankton ya da plankton bitkiler), hayvan ya da hayvan özellikleri ağır basan topluluklarına zooplankton denir. Ama bitki-hayvan ayrımı her durumda kolaylık sağlamaz. Bu nedenle hayvan ya da bitki kategorisine sokulması çok güç birçok plankton canlısı tekhücreli olarak tanımlanır. Planktonlar boyutlarına göre makroplankton, mikroplankton ve nanoplankton adıyla üç alt bölüme ayrılırsa da bu alt bölümler arasında kesin bir çizgi yoktur. Makroplanktonlar geniş gözenekli eleklerle toplanabilecek iriliktedir. İçerdikleri canlıların morfolojik ayrıntıları kolayca görülebilir. En az 1 mm büyüklüğündedirler ve genellikle zooplanktonlardan oluşurlar. Mikroplanktonlarda bireylerin boyutları 0,05-1 mm'dir. Bu grupta fitoplanktonlar ve zooplanktonlar karışık halde bulunur. Grubun boyut aralığının alt sınırında kalan canlılar çok ince dokunmuş plankton elekleriyle tutulabilir. Nanoplankton canlıları tüm eleklerden geçebilecek kadar küçüktür ve boyutları 0,05 mm'nin altında kalır. Nanoplanktonların büyük bölümünü fitoplanktonlar oluşturur.

Alg grupları deniz fitoplanktonlarının başlıca üyeleridir. Bunlar arasında diyatomeler ve botanikçilerin algler arasında sınıflandırdığı dinoflagellatlar ile *Coccolithophorida* takımının üyeleri sayılabilir. Yeşil algler ve *Cryptomonadida* takımının üyeleri de çoğu planktonda görülen canlılardır. Tatlı su planktonları genellikle yeşil algler bakımından zengindir. Bu planktonlar diyatomeleri, mavi-yeşil algleri ve kamçılıları da içerir.

Zooplanktonlar iki gruba ayrılır. Bunlardan geçici planktonlar, nekton ve bentos üyelerinin yumurta ve larvalarından oluşur. Yaşam çevrimlerinin tümünü sularda sürüklenerek geçiren hayvanlar ise sürekli

planktonları oluşturur. Geçici planktonlar özellikle kıyılara yakın bölgelerde boldur. Tür çeşitliliği mevsimlere göre değişir. Ama türlerin değişik mevsimlerde yumurtlaması, bu planktonların yıl boyunca var olmasını

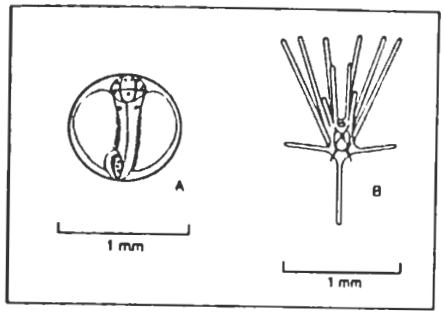

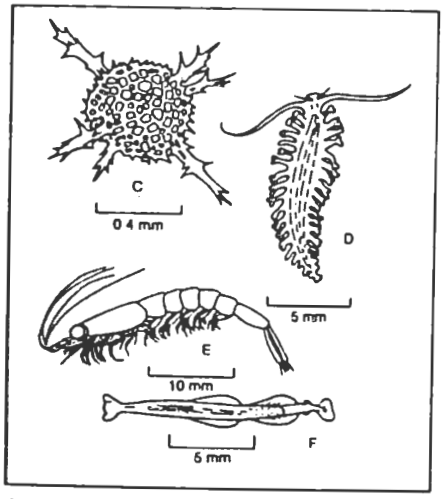

Üstte geçici, altta sürekli zooplanktonların bazı üyeleri
(A) içinde embriyonun görüldüğü bir yassıbalık yumurtası,
(B) bir denizkestanesi larvası,
(C) bir ışınlı,
(D) halkalısolucanlardan *Tomoptens*,
(E) kabuklulardan kril,
(F) kıllıçenelilerden *Sagitta*

sağlar. Sürekli planktonlar arasında hayvanlar âleminin hemen her filumundan örnekler bulunur. *Protozoa* filumundan planktonik delikliler ve ışınlılar denizlerde öylesine boldur ki bu canlıların iskeletleri okyanus diplerinde kalın ve çok geniş çökel katmanları oluşturur. Knidlilerden fizalya ve denizanaları iyi bilinen plankton hayvanlarıdır. Denizlerde planktonik ktenoforlar da boldur.

Tatlı su rotiferleri sıcak mevsimlerde aşırı biçimde üreyerek planktonlarda yaygın biçimde yer alabilir. Kıllıçeneliler (örn. *Sagitta* cinsi) bütün denizlerde, yüzey sularından derin deniz sularına kadar yayılmış, plankton yaşamının obur yırtıcılarıdır. İstiridyeler, midyeler, öbür deniz çiftçenetlileri ve deniz salyangozları yaşamlarına planktonik larva olarak başlar. Karındanayaklılardan deniz kelebekleri ise yaşamları boyunca plankton canlıları arasında yer alır.

Kabuklular zooplanktonların en önemli üyeleridir. Kürekayaklılardan *Calanus finmarchicus* ringaların, kriller Antarktika Okyanusunda mavi ve çatalkuyruk balinaların temel besin kaynağını oluşturur. Bu kabukluların ürediği sulara göç eden ve yalnızca planktonlarla beslenen çubuklu balinalar bu sayede hızla gelişir.

Zooplanktonlar göllerde ve denizlerde dikey doğrultuda ve günlük olarak göç etmeye eğilimlidir. Bu göç davranışı yaşam çevrimlerindeki evrelere, mevsimlere, coğrafi yerlerine, hidrografik yapıya ve hava koşullarına göre değişiklik gösterir. Bu hayvanlar gündüz kaldıkları derinliklerden yüzeye doğru genellikle günbatımında yükselirler. Bazıları gece yarısında (ay ve yapay ışık gibi bir uyarıcı yoksa) gündüzü geçirdikleri derinliğe döner. Güneş'in doğmasına yakın yeniden yüzeye yaklaşırlar. Plankton canlılarının tümü Güneş doğarken bir gün önceki yerlerine iner.

Suda, plankton tanımına giren bakteriler ve mantarlar da vardır. Ama toplanması, tanımlanması ve örnekleme çalışmaları özel yöntemler gerektirdiğinden bu canlılar genellikle ayrı bir grup olarak incelenir. Bakteriler ve mantarlar organik maddelerin ayrıştırılıp bitkilerin beslenebileceği inorganik maddelere dönüştürülmesinde büyük önem taşır. Suda çözünmüş havanın içerdiği azotu bağlayabilen bu canlılar ve algler fitoplanktonların gelişmesini sağlayan amonyak ve benzeri azotlu besinleri oluşturur. Karadeniz, derinliği 130-180 m'yi aşan sularında oksijen bulunmayan ve hidrojen sülfür içeren ilginç bir ekosistemdir. Bu koşullar altında yalnız bakteriler yaşar.

Deniz ekosisteminde bir bölgenin verimliliği kullanılabilir besinlere ve akıntılara bağlıdır. Kıtaların yakınından geçen akıntılar bir bölgedeki plankton varlığını önemli ölçüde etkiler. California Akıntısı, suların karadan uzaklaşmasına neden olurken, California kıyıları boyunca ilerleyen ve bu bölgedeki canlı varlığının artmasına büyük katkısı olan, besince zengin bir karşı akıntıyla karışır. Aynı durum Benguela Akıntısının etkisi altındaki Afrika'nın güneybatı kıyılarında ve Peru (Humboldt) Akıntısının etkisi altındaki Güney Amerika'nın batı kıyıları açıklarında görülür.

Sargasso Denizi besin bakımından en fakir okyanus bölgelerinden biridir. Bu bölgeye sular Atlantik Kuzey Ekvator Akıntısıyla gelir. Afrika kıyılarından Kanarya Adaları Akıntısıyla yola çıkan sular, taşıdığı besinleri yitirmiş olarak Sargasso Denizine ulaşır.

Denizlerde bulunan karbon dioksit gibi uygun besin kaynakları fitoplanktonların ve deniz dibi alglerinin yaşamasını sağlar. Bu canlılar da Güneş'in ışık enerjisini fotosentez yoluyla enerji bakımından zengin kimyasal maddelere dönüştürürler. Ürettikleri kimyasal maddelerin yaklaşık yüzde 2'sini dipte yaşayan algler, geriye kalan yüzde 98'ini fitoplanktonlar sağlar. Fitoplanktonların çoğu zooplanktonlar tarafında besin olarak kullanılırken, bir bölümü ışıklı bölgenin altına iner. Ölen fitoplanktonlar minerallere dönüşme sürecinden geçer, bakteriler tarafından ayrıştırılır ya da çökellerin bileşimine katılır. Fitoplankton varlığı genellikle su yüzeyinin 5-10 m altında en yüksek değere ulaşmaktadır. Işık yoğunluğu yüksek ve besinden yoksun olan daha üstteki su katmanı fitoplankton yaşamı için elverişsiz bir ortam yaratabilir. Bakteriler bütün su katmanlarında yaşar. Ama en çok büyük fitoplankton topluluklarının hemen altında ya da dip yüzeyinin biraz üstünde bulunurlar.

plankton bitkiler bak. bitkisel plankton

planlama *bak.* iktisadi planlama

Plano, ABD'de Texas eyaletinin kuzeyindeki Collin ve Denton illerinde kent. Dallas'ın yaklaşık 26 km kuzeydoğusunda yer alır. Bölgede ilk yerleşme 1845-46'da, Peter'ın Kolonisi olarak bilinen bir grup tarafından kuruldu. Başlangıçta Fillmore adıyla anılan yerleşmenin adı 1851'de Plano olarak değiştirildi. 1881'deki yangında kentin büyük bölümü yıkıldıysa da pamuk ve sığır yetiştirilen bir bölgenin ortasında küçük bir tarım merkezi olarak gelişimini sürdürdü. Nüfusu 1960'larda artmaya başlayan kent günümüzde bir finans ve ticaret merkezidir. Başlıca sanayi ürünleri kompakt disk, basılmış malzemeler, çeşitli metaller, uydu haberleşme araçları ve fırıncılık donanımıdır. Nüfus (1990) kent, 128.713.

planör, havada suzulerek yol alan, motorsuz, hafif hava taşıtı. Planörlerin dış yapısı küçük bir uçağınkine benzer, ama kanat açıklığı oranları daha büyük, gövdeleri uzun ve incedir. İniş hızları düşük olduğundan, iniş takımları dikmesizdir ve çoğunlukla gövdenin altında tek bir iniş takımı tekerleği vardır; çım ya da toprak yüzeylere inip-kalkan planörlerde iniş takımı bulunmayabilir. Planörlerde dümen pedallar yardımıyla; yatmayı sağlayan kanatçıklar ve yükselme-alçalmayı denetleyen yükseklik dümenleri ise bir levye ya da bir tekerlek aracılığıyla hareket ettirilir.

Planörün geliştirilmesinde pek çok bilim adamının katkısı vardır. Bunların en unlusu, 1867'de kardeşi Gustav ile birlikte havanın kaldırma kuvveti ve direnci üzerinde deneyler yapmaya başlayan Alman mücit Otto Lilienthal'dir (1848-96). Lilienthal kanatların kesit ve kamburlukları üzerinde çalışarak, planörlerin kararlılığını artırma yollarını araştırdı. Lilienthal'in geliştirdiği planörlerde denetim, sabit bir stabilizeye (uçağın kuyruğuna, bakışım eksenine paralel olarak yerleştirilmiş, yön kararlılığını denetleyen aerodinamik yüzey) yalnızca yukarı doğru hareket edecek biçimde bağlanmış yatay kuyruk yüzeyleriyle sağlanıyordu. Lilienthal 1891'de insan taşıyan ilk aracını yaptı ve bu araçla bayır aşağı koşarak havalanmayı başardı.

1896'da planör tasarımları yapmaya başlayan Fransız asıllı ABD'li mühendis Octave Chanute, Lilienthal'in denetim sistemini yetersiz bularak, dümen ve mafsallı kanatlar kullanımını başlattı. Chanute'ün geliştirdiği planörlerin kararlılığı o kadar yüksektı ki, bunlar hiç kaza yapmadan 2 binden fazla uçuş gerçekleştirdiler.

Orville ve Wilbur Wright kardeşler ise en başarılı planörlerini 1902'de gerçekleştirdiler. Bu planörlerde bir dikey dümen, uçuş sırasında hereket ettirilebilen bir yatay yükseklik dümeni ve kanadın firar kenarının yukarı aşağı hareket ettirilmesini sağlayan bir kanat eğme düzeneği bulunuyordu. Wright kardeşlerin geliştirdiği bu denetim sistemi hem planör uçuşlarını daha güvenli hale getirdi, hem de motorlu uçak tasarımı alanında önemli bir adım atılmasını sağladı.

I. Dünya Savaşı sonrasında uçak üretimi yasaklanan Almanlar kanat alanı ve taşıma kuvveti daha büyük, iniş hızı daha düşük olan ve uçuş sırasında daha büyük yükseklikleri çıkabilen yeni planörler geliştirdiler. Planörler 1935'ten sonra çeşitli havacılık ve meteoroloji gözlemlerinde kullanılmaya başladı. II. Dünya Savaşı sırasında birlikleri taşınmasında, özel olarak geliştirilmiş büyük planorler kullanıldı.

Bir planörün uçuş süresi, uçuş mesafesi ve çıkabileceği yükseklik, hava koşulları, kalkış hızı, planörün tipi vb gibi değişkenlere bağlıdır. Uygun koşullar gerçekleştiğinde bir planör 10.000 m yüksekliğe çıkabilir ve 1.300 km yol alabilir.

Planörlerde motor bulunmadığından bu taşıtların kalkış hızına erişebilmeleri için yardımcı itme sistemlerine gereksinimi vardır. Bu amaçla kullanılan en yaygın yöntem, planörün, hızı saatte yaklaşık 100 km olan bir uçak tarafından 600-700 m yüksekliğe çekilmesidir.

Planör uçuşunda havanın çeşitli hareketlerinden yararlanılır. En yaygın uygulanan yöntem, yükselen sıcak hava akımlarından yararlanarak planörün yükseltilmesidir. Sıcak hava akımları çok hızlı yükseldiğinden, iyi kumanda edilirse planör kolayca yükseklik kazanabilir.

Ayrıca, bir bayırın yukarı doğru yönlendirdiği hava akımından yararlanarak planörün uzun uçuşlar yapması, rüzgârdaki düşey dalgalardan (örn. bir sıradağ dizisinin rüzgâr almayan tarafında) yararlanarak da planörün çok yükseklere çıkması sağlanabilir. Manevraları ve uçuşu kolaylaştırmak amacıyla planör altimetre, hava hız göstergesi, pusula, dönüş ve yatış göstergesi gibi, uçaklarda bulunan aygıtlarla donatılır. Planördeki en önemli aygıt ise, sapma çok küçük olsa bile pilota planörün yükseldiğini mi yoksa alçaldığını mı gösteren varyometredir.

Pek çok ülkede her yıl ulusal nitelikte planörcülük yarışmaları düzenlenmektedir. İlki 1937'de gerçekleştirilen dünya şampiyonası ise 1950'den beri iki yılda bir yapılmaktadır.

Türkiye'de planörcülük alanındaki eğitim çalışmaları Türk Hava Kurumu'nun (THK) 10 Temmuz 1936'da Eskişehir'de İnönü Planör Kampı'nı kurmasıyla başlamıştır. 1944'te açılan Ankara Etimesgut Uçak Fabrikası'nda bir süre çeşitli tiplerde planör üretimi yapılmış, ama daha sonra fabrika kapanınca bu yöndeki çalışmalar durmuştur. THK halen planörcülük alanındaki eğitim hizmetlerini Eskişehir İnönü Eğitim Merkezi ile Akşehir ve Selçuk'taki tesislerinde sürdürmekte ve her yıl çeşitli yaş gruplarında planör pilotları yetiştirmektedir. Ülkemizde ulusal nitelikte planörcülük yarışmaları düzenlenmemesine karşın, THK ekipleri Uluslararası Havacılık Federasyonu (FAI) tarafından düzenlenen uluslararası yarışmalara katılmaktadır.

Plantagenet HANEDANI, ANJOU HANEDANI ya da ANGEVIN HANEDANI olarak da bilinir, İngiltere'de 1154-1485 arasında hüküm süren krallık hanedanı. Altısı hanedanın Lancaster ve York kollarından olmak üzere 14 hükümdar yetiştirmiştir. Hanedanın kurucusu, İngiltere kralı I. Henry'nin kızı Matilda ile evlenen Anjou kontu Geoffroi'dır.

Plantagenet adının, Geoffroi'nın şapkasına boyacıkatırtırnağı (Latince *Genista*) dalları takma alışkanlığından ya da daha büyük olasılıkla av sahasındaki çalılıkları artırmak amacıyla katırtırnağı diktirmesinden kaynaklanan takma adından geldiği sanılır.

Bazı tarihçiler Anjou ya da Angevin adını, Anjou kontu II. Henry ve onun 13 ardılı için kullanırken, başkaları II. Henry ile oğulları I. Richard ve John'ı Angevin kralları, onların ardıllarını, özellikle de I. Edward, II. Edward ve III. Edward'ı Plantagenetler olarak adlandırırlar. Kont Geoffroi'nın soyundan gelenler arasında Plantagenet adını resmen kullanan ilk kişi, 1460'ta Richard Plantagenet adıyla taht üzerinde hak iddia eden York dükü Richard oldu. III. Edward'ın vârisi Edward'ın (Kara Prens) babasından önce ölmesi üzerine, tahta tek oğlu II. Richard geçti. Çocuğu olmayan II. Richard'ın ölümüyle (1399) hanedan sona erdi. III. Edward'ın hayatta kalan oğullarından Lionel'ın tek çocuğu Philippa, March 4. kontu Edmund Mortimer'le evlendi. Bu evlilik Mortimer ailesinin taht üzerinde hak iddia etmesine yol açtı. Edward'ın öteki oğullarından John of Gaunt ise, Lancaster hanedanının vârisiyle evlenerek Lancaster düku oldu. John of Gaunt'un oğlunun II. Richard'ı devirip IV. Henry adıyla tahta çıkmasıyla Lancaster hanedanı iktidarı ele geçirdi. III Edward'ın oğullarından Edmund of Langley 1385'te York dükü oldu ve hanedanın York kolunu kurdu. Edmund'un iki oğlundan York dükü Edward Agincourt'ta öldürüldü. Cambridge kontu olan Richard ise, Lionel'ın torunuyla evlenerek tahta çıkma hakkını York hanedanına geçirdi.

York ve Lancaster hanedanları arasındaki taht mücadelesi Güller Savaşları'na (1455-85) yol açtı. Bu savaşlar, York hanedanından gelen son kral III. Richard'ın Bosworth Field Çarpışması'nda (1485) Henry Tudor'a yenilmesiyle sona erdi.

Plantagenet hanedanının yasal erkek soyu, York dükü Richard'ın torunu Warwick kontu Edward'ın 1499'da idam edilmesiyle son buldu.

Plantago *bak.* sinirliot

plantasyon, tropik ya da astropik bölgelerde, niteliksiz ya da yarı nitelikli işçilerle tarım yapılan büyük çiftlik. Terimin ortaya çıkışı, Avrupalıların özellikle Yenidünya'yı sömürgeleştirmeleri sırasında, köle emeğine dayalı tarımın temel ekonomik yapı olduğu döneme rastlar.

Tipik bir plantasyon kendi kendine yeterli ve çiftlik sahibinin mutlak egemenliğinde yönetilen ekonomik ve siyasal bir kurumdu. Ürünler toprağa ve iklime göre saptanırdı. Örneğin tütün, pamuk, pirinç, çivit ve şekerkamışı gibi ürünler Kuzey Amerika'nın güneydoğusundaki kolonilerin belirli bölgelerinde yetiştirilirdi.

ABD'de köleliğin kaldırılmasıyla birlikte gerileyen emek yoğun plantasyonların çoğu, mülk sahibi ya da kiracı çiftçiler tarafından işletilen küçük çiftliklere bölündü. Bazıları da ücretli emekçilerin ya da ortakçıların çalıştığı büyük plantasyonlar biçiminde varlıklarını sürdürdü. Bu işletmelerde işçiler kölelik koşullarında çalıştırılmasalar bile, işsizlik korkusuyla boyunduruk altında tutulabiliyordu.

18. yüzyıldan sonra dünyanın her yerinde tropik bölgelerdeki geniş ormanlık alanlar şekerkamışı, kahve, çay, kakao, kauçuk ağacı, yağ palmiyesi, sısal ve muz ekimi için ortadan kaldırıldı. Çoğunlukla yabancı sermaye ve teknisyenlere dayanan bu tür plantasyonlarda da yerli halktan işçiler çok düşük ücretlerle çalıştırılır.

Planté, Gaston (d. 22 Nisan 1834, Orthez - ö. 21 Mayıs 1889, Paris, Fransa), ilk elektrik akümülatörünü gerçekleştiren Fransız fizikçi.

1854'te Paris'teki Ulusal Sanat ve Meslek Konservatuvarı'nda fizik asistanı olan Planté, altı yıl sonra Halk Eğitimini Geliştirme Politeknik Birliği'nde fizik profesörlüğüne getirildi.

Elektrik enerjisini depolayabilecek bir aygıtın geliştirilmesine yönelik deneylere 1859'da başlayan Planté, birbirinden lastik şeritlerle ayrılmış ve yüzde 10'luk sülfürik aside batırılmış iki kurşun levhadan oluşan ilk akümülatörü(*) yaptı. Ertesi yıl, koruyucu bir kutu içine yerleştirilmiş ve paralel bağlanmış olan böyle dokuz aygıttan oluşan bir akümülatör bataryasını Fransız Bilimler Akademisi'ne sundu. Büyük akımlar verebilen bu akümülatörün geliştirilmiş biçimi günümüzde otomobillerde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Planudes, Maksimos, asıl adı MANUEL PLANUDES (d. 1260, Nikomedeia [İzmit] - ö. y. 1310, Konstantinopolis [İstanbul]), Rum Ortodoks ilahiyatçı ve bilgin. Latince felsefe ve edebiyat klasikleri ile Arapça matematik yapıtlarını Yunancaya çevirerek bu alanların Bizans kültür dünyasında tanınmasını sağlamıştır.

Konstantinopolis'teki siyasal çekişmeler nedeniyle 1283'te bir manastıra çekildi. Konstantinopolis'e döndükten sonra, Patrik I. Athanasios'un karşı çıkmasına aldırmaksızın, din adamı olmayanlar için bir manastır kurdu ve imparatorluk kütüphanesinin yanında bir okul açtı. Kraliyet ailesinden ve soylulardan öğrencileri olan okul, beşeri bilimler alanındaki kapsamlı programıyla ün kazandı. 1295-96'da İmparator II Andronikos Palaiologos'un Venedik elçisi olarak görev yapan Planudes, Kutsal Ruh öğretisi üzerine iki yapıt kaleme aldı. Hippolu Aziz Augustinus'un *De Trinitate* (410-416; Üçleme Üzerine) adlı yapıtını, Boethius'un mantık ve ilahiyat risalelerini, Cicero'nun denemeleri ile söylevlerini ve Ovidius'un şiirlerini Yunancaya çevirdi. İÖ 7 yüzyıl ile İS 10. yüzyıl arasında yaşamış Yunanlı sanatçıların manzum ve düzyazı ürünlerinin derlendiği ve 11. yüzyıla değin çeşitli biçimleri ortaya çıkan ünlü Yunan Antolojisi'ni gözden geçirerek Yunan edebiyat tarihine önemli katkıda bulundu. Yeniden biçimlendirdiği metinlerin bazı bölümlerinde Planudes'in kişisel yorumlarının da görülmesine karşın, Yunan edebiyatının yaklaşık 2 bin yıllık sürekliliğini sergileyen bu yapıt, 15. yüzyıl yazarları aracılığıyla çağdaş İtalyanca ve Fransızcanın gelişmesine katkıda bulundu. Planudes'in *Psephophoria kat İndous* (Hintlilere Göre Aritmetik) adlı yapıtı önce Bizans'ta, sonra da Avrupa'da matematiğin gelişmesini hızlandırdı. Bağdat okulundan etkilenen Planudes Arap rakamlarının ve sıfır işaretinin kullanılmasını özendirdi, karekök alma gibi öteki matematik işlemlerini tanıttı.

planya, metal ya da ağaç malzemelerin kesilip işlenmesinde kullanılan makine. Metal malzemeler için kullanılan planyada iş parçası, kesici takımın altında ileri geri hareket etmekte olan yatay tablanın üzerine yerleştirilir; açısı ve pasosu ayarlanmış kesici takım parçayı istenen biçimde işler. Tablanın hızı ve uzunluğu isteğe göre ayarlanabilir.

Ahşap malzemelerin planyalanmasında kullanılan marangoz planyaları ise iki tiptir. Birincisi, metal malzeme planyasına benzeyen, iş parçasının sabit olduğu planya; ikincisi ise, bıçağın sabit olduğu ve iş parçasının elle hareket ettirildiği planyadır.

Marangoz planyası, tezgâh, yukarı doğru hareket edebilen yatak, besleme mekanizması ve merdaneler ile ağaç malzemeyi tıraşlayan üç ya da daha fazla bıçağa sahip silindirik kesici takımından oluşur. Metal malzemeler için kullanılan planyada ise, bundan farklı olarak, besleme mekanizması ve merdane yoktur, kesici takım ise silindirik değil, bir kalem şeklindedir.

plasenta *bak.* etene

plaser çökeli, hareketli tanecikler üzerindeki yerçekimi etkisiyle oluşan ağır mineraller yatağı. Ufalanma süreçleri sonucunda kayaç gövdesinden kopan kararlı ağır mineraller yavaş yavaş aşağı sürüklenerek akarsulara karışır. Böylelikle, akarsularda, kumsallarda ve akıntıyla sürüklenmeyen çakıllarda birikerek işlenebilir cevher yataklarını oluşturur. Plaser çökellerini oluşturan minerallerin özgül ağırlıkları büyüktür ve ufalanmaya karşı oldukça dayanıklıdırlar. Başlıca plaser mineralleri altın, platin, kasiterit, magnetit, kromit, ilmenit, rutil, zirkon, monazit ve çeşitli değerli taşlardır.

Başlıca plaser çökeli türleri akarsu ya da alüvyon plaserleri, kalıntı plaserleri, kumsal

plaserleri ve rüzgâr plaserleridir. En önemli plaser çökelleri akarsu plaserleridir ve altın, kasiterit, platin gibi plaser mineralleri ile değerli taşların büyük bölümü bu çökellerde bulunur. Eski çağlardaki ilk maden kazılarının, kolayca işletilebilen bu yataklarda başlatıldığı sanılmaktadır; ayrıca bazıları çok zengin olan bu yataklar tarihin en büyük altına ve elmasa "hücum" olaylarına neden olmuştur. Akarsu plaserlerinin derişimi suyun akış hızına bağlıdır. Suyun katı malzemeleri taşıma yeteneği akış hızının karesiyle orantılı olduğundan, akış hızı çökelin birikmesini önemli ölçüde etkiler. Akış hızının azaldığı yerlerde ağır mineraller hafif olanlara oranla çok daha çabuk çöker. Başlıca akarsu plaserleri Alaska ve Klondike'taki zengin altın yatakları, Uralar'daki platin plaserleri, Malaya, Tayland ve Endonezya'daki kalay (kasiterit) çökelleri ve Zaire'deki elmas plaserleridir.

Kalıntı plaserleri, yağmur ve rüzgâr etkisiyle ufalanan kayaçtan hafif malzemelerin taşınması ve geriye ağır malzemelerin kalması yoluyla yerinde oluşur. Bu açıdan, kalıntı plaserleri akarsu plaserlerinin oluşumunda bir ara aşama olarak kabul edilebilir. Avustralya'nın çok önceleri işletilmiş olan altın çökelleri ve Malezya'nın kasiterit plaserleri bu tür yataklardır.

Kumsal plaserleri kıyılarda, dalga hareketleri ve kıyı akıntıları etkisiyle hafif malzemelerin hızlı yer değiştirmesi sonucunda ağır malzemelerin derişiminin artması yoluyla oluşur. Bu tür plaserlere örnek olarak Alaska'daki Nome altın çökelleri, Brezilya ve Avustralya'daki zirkonlu kumlar, ABD'de Oregon ve California'daki siyah kumlar (magnetit) ve Güney Afrika'da Namaqualan'daki elmaslı deniz çakılları gösterilebilir.

Rüzgâr plaserlerine ise kurak bölgelerde rastlanır. Bu tür plaserlerin oluşumunda, çökeldeki hafif bileşenleri uzaklaştırarak yatağın derişimini artıran etken rüzgârdır. Avustralya'nın kimi bölgelerindeki altın plaserleri bu biçimde oluşmuştur.

plaser madenciliği, alüvyonlu çökellerden altın çıkarmanın en eski yöntemi. Bu tür çökeller, hızlı akan akarsularca taşınan ve suyun akışının yavaşladığı bölgelerde çökelen altın içeren kum ve çakıllardan oluşur. Özgül ağırlığı daha büyük olduğundan altın, silisli malzemelere göre daha hızlı batar; plaser madenciliğinde de bu özellikten yararlanılır. Plaser işletmeciliğinin temel ilkeleri ilk günlerinden bu yana değişmemiş, ama uygulanan yöntemler oldukça gelişmiştir.

19. yüzyılın büyük altına hücum dönemlerinde madenciler temel olarak tavada yıkama yönteminden yararlanırlardı. Bu yöntemde bir tavanın içine birkaç avuç dolusu toprak ya da çakıl ile bol miktarda su doldurulur, daha sonra tava sallanarak içindekiler çalkalanırdı; böylece altın ve ağır malzemeler tavanın dibine çöker, silisli malzemeler ve su dışarı atılırdı.

Daha sonraları yıkama tavası geliştirilerek, bebek beşiğine benzediği için "beşik" olarak adlandırılan çalkalama aleti yapıldı. Daha bol miktarlarda cevherin incelendiği beşikte, delikli demir bir levhanın üstüne kurekle çakıl atılır, üstüne de su dökülürdü. Suyun etkisiyle ince malzemeler aşağıdaki bir oluğa dökülür, buradan da beşiğin tabanına dik olarak yerleştirilmiş ızgaralara taşınırdı. Beşikten geçiş sırasında ızgaralara takılan altın daha sonra toplanırdı.

20. yüzyılın başlarında geliştirilen tarama yöntemi günümüzde de önemini korumaktadır. Bu yöntemde, merdiven denen sabit bir çerçevenin çevresinde dönen bir dizi kepçeden yararlanılır. Daha sonraları da, kepçeli kazı araçlarıyla açılan havuzlarda yüzdürme yöntemi geliştirilmiştir.

Plaskett, John Stanley (d. 17 Kasım 1865, Woodstock, Ontario, Kanada - ö. 17 Ekim 1941, Victoria, İngiliz Kolumbiyası), geliştirdiği gözlem aleti tasarımları ve gerçekleştirdiği spektroskopik gözlemlerle tanınan Kanadalı astronom.

Yetenekli bir makine ustası ve fotoğrafçı olan Plaskett 1899'da Toronto Üniversitesi'nden mezun oldu. 1903'te Ottawa'daki Dominyon Gözlemevi'nde çalışmaya başladı, buradaki astrofizik araştırmalarına öncülük etti ve yeni bir spektrograf geliştirerek gözlemevindeki teleskopun gücünü artırdı.

1913'te Kanada hükümetinin mali yardımını sağlayarak 1.82 m çapında yansıtıcı bir aynanın tasarımına girişti. Yapımı, 1918'de tamamlanan aygıt İngiliz Kolumbiyası'ndaki Victoria yakınlarına yerleştirildi. Plaskett 1917'de Victoria'daki gözlemevinin yöneticiliğine getirildi, burada yeni teleskopu kullanarak çiftyıldızlar ve yıldızlararası uzayda kalsiyum dağılımı üzerine araştırmalar gerçekleştirdi. 1922'de çok büyük bir çiftyıldızın (Plaskett Yıldızı) varlığını ortaya çıkardı. 1930'da da Samanyolu Gökadası'nın ağırlık merkezinin doğrultusunu ve uzaklığını, gökadanın bunun çevresindeki dönme düzenini belirledi. 1935'te emekliye ayrıldıktan sonra, ABD'de Fort Davis'te kurulu olan McDonald Gözlemevi için yapılan teleskopun yaklaşık 2 m çapındaki aynasının kesilmesi ve işlenmesi çalışmalarını yönetti.

Plasmodiophoromycetes, *Myxomycophyta* bölümünden, asalak cıvıkmantarlar olarak bilinen mantar benzeri bitki asalakları sınıfı. Bazı uzmanlar bu grubu gerçek mantarların yer aldığı *Mycota* bölümü içinde sınıflandırırlar. Sınıf üyeleri tek bir takım (*Plasmodiophorales*) ve familya (*Plasmodiophoraceae*) altında toplanan 9 cinse ayrılır. Bu cinslerin en önemlileri *Plasmodiophora* ve *Spongospora*'dır.

Bütün sınıf üyeleri alglerin, mantarların ya da özellikle köklerinde hücre büyümesine yol açtıkları daha üstün yapılı bitkilerin zorunlu iç asalaklarıdır. Ayırt edici özellikleri olan ürettikleri hareketli hücrelerin (zoospor) ön bölümünde farklı uzunlukta iki kamçı (*flagellum*) bulunur.

Plasmodiophora brassicae lahana ve akrabalarında lahana kök uru(*) olarak bilinen hastalığa yol açar. *Spongospora subterranea* ise patates bitkisinde görülen tozlu uyuz adlı hastalığın etkenidir (*bak.* uyuz).

Plasmodium, *Coccidia* altsınıfından asalak tekhücreliler cinsi. Bu sporlu tekhücreliler başta tropik ve ılıman bölgeler olmak üzere yeryüzünün hemen her yerindeki memeliler, kuşlar ve sürüngenlerin alyuvarlarına yerleşerek sıtma(*) hastalığına yol açar. *Plasmodium* üyeleri *Anopheles* cinsinden dişi sıvrısineklerin kan emmesi sırasında bulaşır. Ayrıca bazı keneler ve böcekler de hayvanlara sıtma hastalığını geçirebilir.

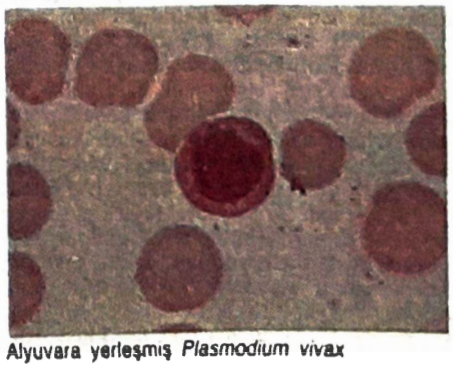

Alyuvara yerleşmiş *Plasmodium vivax*
A. L. Lev

İnsanda sıtmaya neden olan dört tür vardır: *P. vivax* (en yaygın görülen tür), *P. ovale* (daha az rastlanır), *P. falciparum* (birçok ağır belirtiye neden olur) ve *P. malariae*. Bu türler insana sıvrısineğin tükürüğünden sporozoitler halinde geçer. Önce karaciğer hücrelerine, sonra alyuvarlara giren asalaklar burada bölünme yoluyla eşeysiz olarak ürer ve alyuvarların yaklaşık aynı zamanda erimesine yol açar. Plazmaya dağılan asalaklar öbür alyuvarlara geçerek üremelerini sürdürür. Alyuvarların yıkımıyla açığa çıkan toksinler sıtmanın tipik belirtisi olan düzenli titreme ve ateş nöbetlerine yol açar.

plastik, kalıba dökme, haddeleme ya da herhangi başka bir teknikle kolayca biçimlendirilebilen çok çeşitli yapay malzemelerin ortak adı. Plastik sözcüğü, "biçimlendirme" anlamındaki Yunanca *plastikos* sözcüğünden gelir. Bazen kauçuk ve benzeri öbür doğal ürünler plastik tanımına sokulmakla birlikte, modern tanımlamada bu maddeler plastiklerin dışında tutulur. Reçineler ile plastikler arasındaki ayrımı yapmak da zordur. Yapay malzemelerin çoğu hem reçine, hem de plastik olarak adlandırılabilir. Eskiden reçine sözcüğü, kaplama maddelerinin bileşimlerindeki doğal ürünlerin yerine geçebilen ürünler için, plastik sözcüğü de üretim sırasında bir kalıplama işleminden geçen malzemeler için kullanılmıştır.

Plastiklerin büyük bölümünün en önemli özelliği, ısıtıldıklarında erimeden yumuşamaları ve yumuşak haldeyken mekanik yollarla kolayca biçimlendirilebilmeleri, soğutulduklarında ise yeniden sertleşmelerdir. Bu özellik plastiklerin molekül yapısından kaynaklanır. Plastikler çok büyük polimer molekülleri ağından oluşur; polimerler, ısı altında gevşeyerek ayrılan, soğuduklarında ise tekrar iç içe geçen uzun molekül zincirleri oluşturur. Bu polimer zincirleri London, Van der Waals ve dağılma kuvvetleri gibi oldukça zayıf ya da hidrojen bağları ve dipol-dipol etkileşimleri gibi daha güçlü kuvvetlerce bir arada tutulurlar. Malzeme ısıtıldığında bu kuvvetler zayıflar ve iç içe girmiş polimer zincirleri ayrılarak birbirlerinin üzerinden kayar. Malzeme soğutulduğunda da yeniden bir ağ oluşturacak biçimde iç içe geçerek sertleşirler.

İlk elde edilen plastik, İngiliz kimyacı ve mucit Alexander Parkes'in 1862'de nitroselülozu bitkisel yağlar ve çok az kâfur ile yumuşatarak geliştirdiği parkesindir. ABD'li matbaacı John W. Hyatt ise kâfurun plastikleştirme etkisini keşfederek 1869'da selüloitin patentini aldı. 1909'da ABD'li kimyacı Leo Baekeland fenol ve formaldehitten, tümüyle yapay plastik ilk malzeme olan bakaliti hazırladı. Daha sonra molekül fiziği ve makromoleküller konusundaki gelişmeler sonucunda da naylon, polietilen, polivinil klorür (PVC), poliüretan gibi pek çok başka plastik türü geliştirildi.

Bütün plastikler bir polimerleştirme süreci sonucunda elde edilir. Plastik maddeler, ısısertleşirler (termoset) ve ısıyumuşarlar (termoplastik) olmak üzere başlıca iki sınıfa ayrılır. Isısertleşir reçineler ısıtıldıklarında çözünmez ve erimez. Fenolik reçineler,

furan reçineleri, aminoplastlar, alkitler ve doymamış asit poliesterleri, epoksi reçineler, poliüretanlar ve silikonlar ısılsertleşir reçine türleridir. Isılyumuşar reçineler ise, ısılsertleşir reçinelerin tersine, birçok kez eritilip sertleştirilebilir. Selüloz türevleri, katılma polimerleri (polietilen, polipropilen, vinil akrilikler, flüorokarbon reçineleri ve polistirenler gibi) ve yoğunlaşma polimerleri de (naylonlar, polietilen tereftalat, polikarbonatlar ve poliamitler gibi) ısılyumuşar reçinelerdir.

Kömür ve selüloz gibi doğal kaynaklardan da plastik üretilmekle birlikte, en önemli plastik hammaddesi kaynağı petroldür. Plastiklere çok çeşitli yöntemlerle biçim verilebilir. Toz halindeki plastiğin, sıcak ya da soğuk bir hazne içinde vidalı bir taşıyıcıyla eritilip sıkıştırılarak bir düseden çekildiği ekstrüzyon yöntemi başta gelen plastik işleme tekniklerinden biridir. Ayrıca haddeleme, hidrolik preslerde ısılsertleştirme, püskürtme yoluyla kalıplama, santrifüj hareketinden yararlanarak döndürme yoluyla kalıplama, ısıl biçimlendirme, vakum altında kalıplama, baskı altında levha haline getirme, dökme gibi başka plastik işleme teknikleri de vardır. Plastik ürünlere daha sonra mekanik yollarla ya da laserle değişik biçimler verme, sesüstü yolla kaynak yapma, ışınım yoluyla işleme gibi bitirme işlemleri uygulanabilir.

Kolayca işlenebilen, ucuz, hafif ve yenime karşı dayanıklı malzemeler olan plastikler pek çok uygulamada metallerin, ağacın, cam ve öbür malzemelerin yerini almıştır. Sanayide ve evlerde çok çeşitli plastik ürünler kullanılmaktadır.

plastik cerrahi, PLASTİK VE REKONSTRÜKTİF CERRAHİ olarak da bilinir, biçim bozukluklarının düzeltilmesi, aksayan işlevlerin yeniden kazandırılması ve fiziksel görünümün iyileştirilmesini amaçlayan cerrahi dalı. Eski çağlarda Hindu hekimlerin ameliyatla burna yeniden biçim verdikleri bilinirse de, modern plastik cerrahi teknikleri I. Dünya Savaşı'nda, yaralanmaları ve biçim bozukluklarını düzeltmeye çalışan cerrahlar tarafından geliştirilmeye başladı.

Plastik terimi kemik, yağ, kas, kıkırdak ve deri gibi dokuların yeniden biçimlendirildiğini belirtmek amacıyla kullanılır. Vücudun herhangi bir yerindeki doku yerinden çıkarılarak başka bir bölgedeki boşluğu doldurmak, deri naklinde bir yaranın üstünü örtmek, rinoplasti (burnun yeniden biçimlendirilmesi) ve otoplastide (kulağın küçültülmesi) organın biçimini değiştirmek ya da ritidektomide (yüz ve boyundaki gevşek deri dokusunun çıkarılarak kırışıkların giderilmesi) daha genç bir görünüm kazandırmak için kullanılır. Doğal dokuların yetersiz kaldığı ya da hiç olmadığı durumlarda silikon gibi yapay bileşikler kullanılabilir.

Son yıllarda uygulanan plastik cerrahi ameliyatlarının yaklaşık yüzde 60'ı, yanık ya da başka travmalarla ve doğuştan biçim bozukluklarıyla ortaya çıkan ağır işlev bozukluklarını düzeltmek ve kanser cerrahisinde yerinden çıkarılan dokuların yerine başka bir doku koymak için yapılan yeniden biçimlendirici (rekonstrüktif) girişimlerdir. 1960'larda ve 1970'lerde mikrocerrahinin gelişmesi yeniden biçimlendirici cerrahinin sınırlarını genişleterek yerinden kopmuş parmak, el ve ayakların yerine konmasına olanak sağladı. Mikrocerrahide kullanılan son derece ince iğne ve ipliklerle küçük kan damarları ve öbür mikroskopik dokular özel bir ameliyat mikroskopunun yardımıyla birbirine bağlanabilir.

Plastik cerrahinin bir başka önemli alanı da sağlıklı kişilerin görünümlerinin düzeltilmesini ve iyileştirilmesini amaçlayan kozmetik cerrahidir. Rinoplasti, ritidektomi, meme büyütme ve işlevi etkilemeden organın fiziksel görünümünü değiştiren girişimlerin büyük bir bölümü bu alana girer.

plastik köpüğü, erimiş ya da sıvı haldeki plastiğin içinde gaz kabarcıkları oluşturularak elde edilen sünger görünümündeki, düşük yoğunluklu yapay reçine. Kapalı ya da açık gözeli, esnek ya da sert halde olabilen plastik köpüğü, yastık malzemesi, hava süzgeci, mobilya, oyuncak, ısı yalıtkanı, sünger, plastik kayık, bina panoları ve hafif kırışler gibi çok çeşitli ürünlerde kullanılır. Hemen hemen bütün ısılsertleşir ve ısılyumuşar reçineler uygun koşullar altında köpüğe dönüştürülebilir. Vinil plastikler, polietilen, polistiren, fenolik reçineler, silikonlar, selüloz asetat ve üretanlar köpük yapımında sık yararlanılan plastik türleridir.

Kapalı gözeli köpüklerin üretiminde plastiğin erime noktasında bozunabilen bir üfleme maddesi kullanılır. Bozunan maddeden çıkan gaz kabarcıkları jel oluşumu sırasında içeride hapsolur. Açık gözeli köpüklerin üretiminde ise reçineden basınç altında eylemsiz bir gaz geçirilir ve daha sonra karışım normal atmosfer koşullarına alınır. Oluşan bu köpük bir iyileştirme işleminden geçirilir.

plastiklik, yük altındaki bazı malzemelerde görülen kalıcı biçim değişikliğine uğrama ya da akma özelliği. Plastik biçim bozulmasına yol açan gerilimin büyüklüğü, geçici biçim değişikliğine (esnek davranış) yol açan gerilim ile kopmaya yol açan gerilim büyüklükleri arasındadır. Plastiklik özelliği gösteren malzemeler, dış kuvvetlerin etkisi altında kopmadan kalıcı bir biçim bozulmasına uğrarlar; buna plastik biçim değiştirme (plastik deformasyon) denir. Buna karşılık esnek malzemeler, etkisi altında oldukları kuvvet ortadan kaldırıldığında tekrar eski biçimlerine dönerler. Metallerin işlenmesinde (haddeleme, presleme, dövme) ya da jeolojik olaylar (yerkabuğunda çok yüksek basınç ve sıcaklık altında görülen kayaç kıvrımlanmaları ya da akmaları) sırasında plastik biçim değişiklikleri gerçekleşir.

Plastik biçim değiştirme sünek ve dövülgen katı malzemelerin bir özelliğidir. Dökme demir gibi gevrek malzemeler plastik biçim değişikliğine uğratılamaz; ama cam gibi, kristal yapılı olmayan bazı malzemeler yüksek sıcaklıkta plastik akmaya uğratılabilir. *Ayrıca bak.* malzemelerin biçim değiştirmesi ve akması.

Płaszow, Polonya'da Kraków kenti yakınlarında Nazi toplama kampı. Temelde bir çalışma kampı olarak kullanılmıştır.

Haziran 1942'de kurulan kamp önce Kraków bölgesinden, daha sonra da Macaristan'dan getirilen Yahudilerin toplandığı bir merkezdi. En kalabalık olduğu dönemde kampta 20 bin ya da daha fazla kişi yaşıyordu. Kötü beslenme ve sağlık koşullarının yanı sıra çevredeki fabrikalar ve taşocaklarındaki ağır çalışma koşulları tutuklular arasında ölüm oranlarının çok yüksek olmasına yol açtı. Naziler 1944 yılının son aylarında kampla ilgili kanıtları ortadan kaldırmak için birçok tutukluyu Auschwitz ve öteki toplama kamplarına gönderdiler; mezarlarından çıkardıkları yaklaşık 9 bin cesedi yakıp tesislerin büyük bölümünü yıktılar. Sovyet birlikleri Ocak 1945'te kampa ulaştığında yalnızca 600 tutuklu vardı. Płaszow'un komutanı olan SS subayı Amon Goeth Kraków Yüksek Mahkemesi'nde yargılandı ve 1946'da idam edildi.

Platanus *bak.* çınar

Plateau, Nijerya'nın ortadoğu kesiminde eyalet. 1976'da eski Benue-Plateau eyaletinin kuzey yarısından oluşturuldu. Yüzölçümü 58.030 km²'dir. Kuzeyde Bauchi ve Kaduna, güneyde Benue, doğuda Gongola eyaletleri, batıda da Kwara eyaleti ve Abuja Federal Başkent Toprakları Bölgesi ile çevrilidir. Ortakuzey kesiminde deniz düzeyinden yaklaşık 1.600 m yükseklikteki Jos Platosu yer alır. Eyaletin güneybatı sınırı boyunca Benue Irmağı vadisi uzanır. Güneydoğuda ormanlık vadiler bulunmasına karşın bitki örtüsü çoğunlukla çayırlardan oluşur. Fulani (Peul) çobanları sığırlarını çeçesineğinin bulunmadığı platoda otlatır ve Vom'daki mandıraya süt sağlarlar. Post ve deri eyaletin başlıca ihraç ürünleridir.

Eyalet Nijerya'nın en önemli madencilik bölgesi ve başlıca kalay ve kolumbit ihracatçılarındandır. Eskiden işlenmek üzere İngiltere'ye gönderilen kalay 1962'den bu yana, eyaletin merkezi ve en büyük kenti olan Jos'un hemen dışındaki tesislerde ergitilmektedir. Platoda tantalit, kaolin, tungsten, zirkon ve toryum bileşikleri gibi mineraller de çıkarılır. Eyaletin doğu kesimindeki Wase, Zurak ve Kigom çevresinde kurşun, çinko ve gümüş yatakları vardır.

Eyalette başta Vergam, Ankvei, Angas, Cavara (Carausi), Birom, Mango, Fulani, Hausa ve Eggenler olmak üzere 40'tan fazla etnik grup yaşar. Madencilik sanayisi İboları, Yorubaları ve Avrupalıları da eyalete çekmiştir. Eyalet merkezi Jos dışındaki başlıca yerleşmeler, birer pazar ve madencilik merkezi olan Lafia, Pankshin, Wamba, Shendam ve Akwanga'dır. Jos'ta bir hayvanat bahçesi ve Nok kültürüne ait pişmiş toprak heykellerin sergilendiği bir müze bulunur. Jos'ta bir federal üniversite, Bukuru'da da bir teknoloji yüksekokulu vardır. Nüfus (1991) 3.283.704.

Platen (-Hallermünde) (Kontu), August (d. 24 Ekim 1796, Ansbach, Ansbach Prensliği - ö. 5 Aralık 1835, Siracusa, Sicilya), Alman şair ve oyun yazarı. Çağdaşları arasında üslupta klasik arılığa yönelen tek sanatçı olmuş, romantizmin denetimsiz gösterişliliğine karşı çıkmıştır.

1814'te Bavyera Muhafız Alayı'na girdi. 1818'de Würzburg Üniversitesi'ne, ertesi yıl da Erlangen'e gitti. Orada romantizmin temsilcisi Friedrich Schelling'den ders aldı ve başta Goethe olmak üzere dönemin önde gelen yazarlarıyla tanıştı. Arkadaşı Friedrich Rückert'in üslubunu taklit ettiği *Ghaselen* (1821; Gazeller) adlı küçük şiir kitabının ardından birçok yapıt yayımladı.

Önceleri oyun yazarı olarak romantizmden, özellikle de bu akımın İspanyol örneklerinden etkilendiyse de Erlangen'de yazdığı oyunlar olay örgüsündeki açıklık ve romantizme yabancı üslubuyla dikkat çeker. Romantizmden zamanla daha da uzaklaşan Platen, *Die verhängnisvolle Gabel* (1826) ve *Der romantische Oedipus* (1829; Romantik Oidipus) adlı nükteli komedilerinde bu akımın aşırılıklarını, özellikle alınyazısı trajedisini (*Schicksalsdrama*) yoğun biçimde eleştirdi. *Oedipus*'ta alaya aldığı Karl Immermann ve Immermann'ın yakın dostu Heinrich Heine'nin düşmanlığını kazandı, ama oyunlarının klasik arılığından, inceliğinden ve anlatım üslubundan hoşlanan pek çok hayranınca desteklendi. 1826'dan sonra İtalya'da yaşamaya başladı ve son oyunu *Die Liga von Cambrai* (1833;

Cambrai Birliği) ile epik masalı *Die Abbassiden*'i (1834; Abbasiler) Napoli'de yazdı. Odları ve sonelerinin yanı sıra çara karşı ayaklanan Lehleri desteklemek amacıyla yazdığı *Polenlieder* (1831; Leh Şarkıları) dönemin en başarılı klasik şiirlerindendir.

Plateosaurus, fosil kalıntılarına Avrupa'daki Triyas Dönemi (y. 225-190 milyon yıl önce) sonlarında oluşmuş kayaçlarda yaygın biçimde rastlanan dinozor cinsi. Bilinen ilk dinozorlar arasında yer alan bu cins üyelerinden, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan dev otçul dinozorların türediği sanılmaktadır. Dinozorların evrim sürecinin başlarında yer almasına karşın, *Plateosaurus* cinsi, görece iri yapılı türlerden oluşuyordu. Aralarında yaklaşık 7 m uzunluğa erişebilenler vardı. Çok güçlü arka ayakları üstünde yürümekle birlikte iyi gelişmiş ön ayaklarını da kullanarak dört ayak üstünde yürüyebilecek yapıdaydı. Boyunları uzun ve esnek, kafatasları küçüktü. *Plateosaurus* üyelerinin etçil olduğu düşünülüyorsa da

Plateosaurus (ortada), Rudolph F. Zallinger'in yaptığı bir duvar resminden ayrıntı
Peabody Museum of Natural History Yale University

diş ve çene yapıları bitkiyle beslenmelerine uygundu. Kısmen suda yaşadıkları ileri sürülmekle birlikte bu konuda da bir görüş birliği yoktur. Uzmanlar Güney Afrika ve Çin'de bulunan *Plateosaurus*'a benzer örneklere dayanarak bu cins üyelerinin gerçekte çok geniş bir yayılım gösterdiğini sanmaktadırlar.

plateresk üslup (İspanyolca *plateresco*: "gümüş kuyumcusu benzeri"), 16. yüzyılın ilk yarısında İspanya'da ve Amerika'daki kolonilerinde görülen mimarlık üslubu. Plateresk deyimini ilk kez 1539'da, gotik bir yapı olan Léon Katedrali'ni anlatırken Cristóbal de Villalón kullandı. Daha sonra bu ad İspanyol mimarlığının belli bir dönemini anlatan bir deyim olarak yerleşti. Plateresk üslupta yapıların özellikle cephelerinde, taşıyıcılar dikkate alınmadan yapılmış, ince işli, yoğun bezemelere yer verilir. Genellikle bitkisel örgeler yeğlenmiş, en çok burmalı sütunlar, üstüne armalar işlenmiş kalkanlar, kıvrım ve sarmallar kullanılmıştır. Bezeme öğelerinin değerli taşlarmışçasına özenle işlenip duvarların üstüne yerleştirilmesi üsluba bu adın verilmesine yol açmıştır.

Plateresk üslup, gotik taşıyıcı sistem ile Mudejar süslemesini ve İtalyan Rönesansı'nın mekân anlayışını bünyesinde birleştiren kozmopolit İsabel üslubundan türemiştir. İki belirgin dönemi vardır. Oldukça dışavurumcu nitelikteki birinci dönemi Santiago de Compostela'daki Kraliyet Hastanesi'yle (1501-11) Enrique de Egas, Sevilla'daki Belediye Binası'yla Diego de Riaño, yapımına 1528'de başlanan Granada Katedrali'yle Diego Siloé (ö. 1563) temsil ederler.

Aşağı yukarı 1540'ta başlayan ikinci dönem yüksek Rönesans'ın ilke ve uygulamalarının etkisinde kalmış, süslemeler daha düzenli ve birörnek bir görünüm almıştır.

Salamanca'daki Alcalá de Henares Üniversitesi'nin ön cephesi, 16. yüzyılın ilk yarısı, İspanya
Archivo Mas, Barselona

Adı bu ikinci dönemle en çok özdeşleştirilen mimar Rodrigo Gil de Hontañón'dur. Onun Salamanca'daki Monterrey Sarayı ve Alcalá de Henares Üniversitesi'nin ön cephesi (1541-53) yaklaşık 10 yıl kadar süren ikinci dönemin başyapıtları arasındadır. Üslubun bu dönemdeki daha ölçülü havası bile 1556'da tahta çıkan II. Felipe'ye çok gösterişli gelmiş olmalıdır ki, süssüz ve ciddi görünümlü El Escorial'ı yaptırmıştır.

platform tenisi, tenisle *squash*'ın karışımına dayanan spor. 1928'de ABD'nin New York eyaletinde geliştirilmiştir. Boyutları 18 m × 9 m olan ve çevresinde 3,5 m yüksekliğinde sık tel örgü bulunan özel bir ahşap platformda oynanır. Ortasında 86 cm yüksekliğinde bir ağ bulunan kortun boyutları ise 13,4 m × 6,1 m'dir. Kısa saplı, metalle çevrili ve oval biçimli raketler delikli kontrplaktan yapılmıştır. Oyunda yapay süngerden toplar kullanılır. Oyunun kuralları, kortun içine düştükten sonra arka ya da yan duvarlara çarpan topla oynanabilmesi ve her oyuncunun bir seferde yalnızca bir servis atabilmesi dışında tenis kurallarıyla aynıdır. Platform tenisi genellikle kapalı salonlarda oynandığından ABD'de kış aylarında tenisin yerini tutan bir spor olarak yaygınlaşmıştır.

Plath, Sylvia (d. 27 Ekim 1932, Boston, ABD - ö. 11 Şubat 1963, Londra, İngiltere), ABD'li şair ve romancı. Yapıtlarında yabancılaşma, ölüm ve kendini yok etme temalarını işlemiş, intiharından sonra önemli çağdaş şairlerden biri sayılmaya başlamıştır.

İlk şiirini sekiz yaşında yayımladı. Katıldığı birçok edebiyat yarışmasında ödüller kazandı. Aldığı bursla Smith College'da, ardından 1955-57 arasında Fulbright Bursu'yla Cambridge Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Burada tanıştığı şair Ted Hughes'la evlendi.

1956-60 arasında yazdığı şiirlerini topladığı *Colossus* (1960; Devasa) adlı ilk önemli yapıtından sonra Victoria Lucas takma adıyla, tek romanı olan *The Bell Jar*'ı (1963; *Sırça Fanus*, 1982, 1987) yayımladı. Romanda, kendi deneyimlerine dayanarak yüksekokul öğrencisi bir genç kızın zihinsel rahatsızlığını, intihar girişimini ve sonuçta iyileşmesini anlattı. Ölümünden sonra yayımlanan yapıtları arasında *Ariel* (1965) ve *Crossing the Water* (1971; Suyu Geçmek) adlı şiir derlemeleriyle, öykü ve düzyazılarından oluşan *Johnny Panic and the Bible of Dreams* (1977; Johnny Panic ve Rüyaların Kutsal Kitabı) sayılabilir. Çoğu daha önce yayımlanmamış şiirlerinden oluşan *Collected Poems* (Toplu Şiirler) adlı yapıtı 1981'de yayımlanmıştır.

plati (*Xiphophorus maculatus*), HILALBALIĞI olarak da bilinir, *Poeciliidae* familyasından, yaygın biçimde akvaryumlarda yetiştirilen tatlı su balığı. Çok değişik renklerde olabilen bu tür, familyanın öbür üyeleri gibi doğurarak ürer. Gövdeleri oldukça kalın, uzunlukları yaklaşık 5 cm'dir. Göz alıcı renkte birçok soyu üretilen platiler, yakın akrabaları olan kılıçkuyruklar(*) gibi genetik ve tıp araştırmalarında kullanılmıştır.

platin (Pt), periyodik tablonun VIII. grubunda yer alan kimyasal element. Çok ağır, değerli, gümüş beyazı renginde, yumuşak ve sünek bir metaldir. Erime noktası oldukça yüksektir ve yenime (korozyon), kimyasal etkilere karşı çok dayanıklıdır. Örneğin havada akkor sıcaklığa ısıtıldığında bile yüzeyi parlaklığını korur. Kral suyunda kolayca çözünmekle birlikte, kuvvetli asitlerden bile ender olarak etkilenir. Genellikle az miktarda iridyum eklenerek, katışıksız platinin tüm özelliklerini taşıyan ama daha sert ve dayanıklı bir alaşım elde edilir. Katışıksız platin çok yumuşak olduğundan genellikle az miktarda iridyum ya da rutenyumla alaşımlanarak sertleştirilir.

Platin ve alaşımları, kimya laboratuvarlarında kullanılan çok yüksek sıcaklıklara dayanıklı krozelerin ve kapsüllerin yapımında kullanılır; bunlar ayrıca standart elektrot malzemeleridir. Platin elektrik arklarının neden olduğu yüksek sıcaklık ve kimyasal etkilerin her ikisine de dayanıklı olduğundan, elektrik kontaktlarında ve kıvılcım çakma uçlarında kullanılır. Mücevher yapımında ve dişçilikte de platin alaşımlarından yararlanılır. Platin-iridyum alaşımı ise tıp aletlerinin yapımında kullanılır. Kütle ölçümünde kullanılan uluslararası standart kilogram örneği de yüzde 90 platin, yüzde 10 iridyum içeren alaşımdan yapılmıştır. Platinin elektriksel direnci oldukça yüksektir ve sıcaklığa bağlı olarak değişir. −183°C'den 630°C'ye kadarki uluslararası sıcaklık ölçeği platin tel dirençli bir termometreyle tanımlanmıştır. Ayrıca platin pek çok başka üretim sürecinde katalizör olarak kullanılır.

Platini ilk olarak yaklaşık 1741'de İngiliz Charles Wood, Kolombiya'nın Chocó ilinde buldu ve bu metali Avrupa'ya tanıttı. Bugün dünyadaki en önemli platin yatakları, başta Rusya'daki Ural Dağları olmak üzere, Finlandiya, İrlanda, Borneo, Yeni Güney Galler, Yeni Zelanda, Brezilya, Peru, Madagaskar ve Güney Afrika'da Transvaal'da yer alır. Platin içeren korkayaçlar plaser çökelleri halinde bulunur. Yüzde 80-90 arasında platin, yüzde 3-11 arasında demir ve bunlardan başka öbür platin grubu metalleri ve altın, bakır, nikel içeren doğal platine poliksen denir (mineralojik özellikleri için *bak.* doğal elementler [tablo]). Platinin çok ender rastlanan bir başka doğal alaşımı ise platiniridyumdur. Arsenikle birleşmiş halde bulunan doğal platine sperilit ($PtAs_2$), kükürtle birleşmiş halde bulunanına ise kooperit (PtS) denir.

Platinin +2 ve +4 değerlikli olduğu pek çok bileşiği elde edilebilir. Ayrıca 0, +5 ve +6 değerlikli olduğu bazı bileşikleri de vardır. Bu bileşiklerin çoğu, klor iyonu (Cl^-), amonyak (NH_3) ya da başka grupların merkezdeki platin atomuna bağlı olduğu düzenleşim karmaşıklarıdır.

Geçiş metalleri arasında, karbonla doğrudan bağ oluşturma eğilimi en fazla olan element platindir. Doğal platin, platin-190 (yüzde 0,0127), platin-192 (yüzde 0,78), platin-194 (yüzde 32,9), platin-195 (yüzde 33,8), platin-196 (yüzde 25,3) ve platin-198 (yüzde 7,21) olmak üzere altı izotopunun bir karışımı halinde bulunur. Alfa parçacığı salan uzun ömürlü platin-190 ve platin-192 dışındaki izotopların hepsi kararlıdır.

atom numarası	78
atom ağırlığı	195,09
erime noktası	1.769°C
kaynama noktası	3.827°C
özgül ağırlığı	21,45
değerliği	2,4
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-17-1
	ya da (Xe) $4f^{14}5d^{9}6s^{1}$

plato vadilerle yarılmış, düz ya da hafif dalgalı yüzeyli alan.

Fransızca bir sözcük olan platonun (*plateau*) karşılığı olarak Türkçede yayla sözcüğü de kullanılır. Ama yayla sözcüğü, beşeri ve iktisadi coğrafya açısından ekonomik bir olayı ifade ettiğinden bu kullanım bazen karışıklığa yol açabilir. Bu nedenle, coğrafyacılar jeomorfoloji terimi olarak plato sözcüğünü, beşeri ve iktisadi coğrafya terimi olarak da yayla sözcüğünü kullanmayı yeğlerler.

Ovalarda olduğu gibi platoların yüksekliği de farklı olabilir. Örneğin Marmara Bölgesi'ndeki Çatalca-Kocaeli Platosu deniz düzeyinden 100-200 m yüksekteyken, İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Obruk ve Haymana platoları yaklaşık 1.000 m, Uzunyayla yaklaşık 1.500 m, Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Erzurum-Kars Platosu ise yaklaşık 2.000 m yüksekliktedir. Ova ile plato arasındaki başlıca fark, platodaki vadilerin oldukça derine gömülmüş olmasıdır. Bunun sonucunda plato yüzeyi ile vadilerin en derin noktalarını birleştiren talveg çizgisi arasındaki fark oldukça fazlayken, bu fark ovada çok azdır.

Çeşitli biçimlerde ortaya çıkan platolara en çok peneplenlerin gençleşmesi sonucunda oluşan alanlarda rastlanır. Taban düzeyi oldukça alçalmış ve iyice düzleşmiş olan bir peneplen, epirojenik hareket sonucunda yükselir ya da bir tersine östatik hareketle taban düzeyi alçalırsa, yeni taban düzeyine bağlı olarak akarsu aşındırması canlanır. Bunun sonucunda yataklarını yeniden derinleştiren akarsular araziyi parçalayarak platoyu oluşturur. Çok yaygın olan bu platoların en belirgin örneği Çatalca-Kocaeli Platosudur. İstanbul Boğazının iki tarafında uzanan bu plato, Pliyosen Bölümde (y. 7-2,5 milyon yıl önce) oluşan bir peneplenin epirojenik hareketlerle yükselmesi ve daha sonra Karadeniz Havzası ile Marmara Havzasına su gönderen akarsular tarafından yeniden yarılıp parçalanması sonucunda ortaya çıkmıştır. Parçalanmanın çok olduğu kesimlerde rastlanan bazı tepeler, peneplenin aşınmaya direnen kesimlerinden oluşan kalıktepelerdir. *Ayrıca bak.* Kocaeli Yarımadası.

Bazı platolar üst üste yığılmış lav örtülerinin vadilerle yarılması sonucunda oluşmuştur. Erzurum-Kars Platosu bunun en tipik örneklerindendir.

Bazı platolar ovaların iç kesimlere doğru uzantısı durumundadır. Örneğin ABD'de Mississippi'nin batısındaki ovalardan yavaş yavaş platolara geçilir. Bazı dağlık alanlar başka bir yöne doğru plato görünümü alabildiği gibi bazen de dağların yüksek kesimleri plato görünümünde olabilir. Örneğin Fransa'nın doğusunda Vosges Dağları Alsace Ovasından bakıldığında bir dağ görüntüsü verdiği halde, Lorraine tarafından bakıldığında bir plato izlenimi verir. İskandinav Dağları ile Hindistan'daki Batı Gatlar da aynı durumdadır. Bunlar, deniz tarafından bakıldığında dağ, iç taraftan bakıldığında ise plato görünümündedir. Bunun Türkiye'deki başlıca örneği Uludağ kütlesidir. Bursa Ovasından bakıldığında görkemli bir dağ olan Uludağ'ın kuzey kesimi doruktan bakıldığında plato görünümündedir.

Platon, EFLATUN olarak da bilinir (d. İÖ y. 428/427, Atina/Aigina [Aiyina] - ö. İÖ y. 348/347, Atina), öğretmeni Sokrates ve öğrencisi Aristoteles ile birlikte Batı felsefesinin kurucularından Eski Yunanlı filozof. Etik ağırlıklı felsefi sistemi, mutlak olanı temsil eden idea ya da *eidos* (biçim) kavramı üzerine kuruludur. Hem Hıristiyan, hem de İslam düşüncesini derinden etkilemiştir.

Platon, bir Yunan büstünün Roma kopyası, İÖ 4. yy; Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Berlin
Staatliche Museen zu Berlin

Yaşamı. Perikles'in ölümünden bir yıl sonra doğdu. Babası Ariston en eski Atina krallarının, annesi Periktione ise yasa koyucu Solon'un soyundandı. Babası ölünce annesi Perikles yanlısı Pyrilampos ile evlendi. Platon annesinin kuzeni Kritias ve kardeşi Kharmides aracılığıyla daha çocukluğunda Sokrates ile tanıştı. Atinalı her soylu genç gibi önce siyasete atılmayı düşündü. Atina'daki oligarşi-demokrasi çatışmaları içinde yetişti; ailesinde hem Perikles yanlıları, hem de sonradan en acımasız tiranlardan olan Kritias gibi oligarşi yanlıları vardı. Başlangıçta gelenekçilere yakın oldu, ama şiddet yanlısı tutumları yüz inden onlardan uzaklaştı. Oligarşi yıkılarak demokrasiye geri dönüldüğünde umutlandıysa da İÖ 399'da demokrasinin Sokrates'i idama mahkûm etmesi üzerine vicdanlı insanlara Atina siyasal yaşamında yer olmadığına karar verdi ve Sokrates'yanlılarıyla birlikte, Megara okulunun kurucusu Eukleides'in yanına Megara'ya gitti. Birkaç yıl Yunanistan, Mısır ve İtalya'yı dolaştı. Bu yolculuklar sırasında Syrakusa (Siracusa) kenti tiranı Dionysios'un (Yaşlı) kayınbiraderi Dion ile dostluk kurdu.

Platon İÖ 387'de Atina dışındaki bir zeytinlikte, bir anlamda bugünkü üniversitenin atası sayılan Akademia'yı kurdu. Yaşamı boyunca burada ders verdi ve yöneticilik yaptı. Bu okul, bir felsefi tartışma ortamı oluşturmasının yanında, sağlam bir araştırma merkezi olarak da etkili oldu; matematikten retoriğe birçok alanda eğitim verdi. İÖ 4. yüzyıldaki önemli matematik çalışmalarının çoğu Akademia'da Platon'un öğrencileri ya da dostları tarafından gerçekleştirildi. Konik kesitler kuramının ilk öğrencileri ve katılar geometrisinin yaratıcısı Theaitetos, Akademia üyesiydi. Orantılar kuramının yazarı, eğrilerle sınırlanmış alanları ve hacimleri, tüketme yöntemiyle hesaplamayı bulan ve daha sonra Aristoteles tarafından benimsenip değiştirilen eşmerkezli kürelerin astronomik şemasını hazırlayan Knidoslu Eudoksos, Platon'la çalışabilmek için okulunu Kyzikos'tan Atina'ya nakletti. Doğa tarihi, hukuk ve yasama konularında da çalışmaların yapıldığı Akademia Platon'un ölümünden sonra da yaklaşık üç yüzyıl etkinliğini sürdürdü.

Platon'un ileriki yaşamının belki en önemli olayı, İtalya'nın Syrakusa kentinin yeni tiranı Dionysios'u (Genç) aydın bir kral olarak eğitmeyi üstlenmesiydi. Dostu Dion'un isteği üzerine İÖ 367'de kabul ettiği bu girişim, Dionysios'un Dion'u saf dışı bırakmasıyla sona erdi. İÖ 361'de ikinci kez Syrakusa'ya giden Platon'un kralı felsefe yoluyla aydınlatma girişimi gene başarısızlığa uğradı; kendisi de siyasal karışıklıklardan zor kurtuldu. Dostu Dion İÖ 357'de bir darbeyle Syrakusa'yı ele geçirdiyse de İÖ 354'te öldürüldü.

Platon'un kişiliğiyle ilgili birincil kaynak çok azdır. Öğrencisi Aristoteles'e göre "övgüyle bile olsa, kötülerin hakkında konuşmasının hakaret olacağı" kadar soylu biridir. Yakışıklı ve çok etkileyici bir görünümü olduğu üzerinde anlaşan kaynaklarda, adının sözcük anlamına da dayanarak "geniş" omuzlu olduğu belirtilir.

Düşüncesi. Platon, Eski Yunan felsefesinde Herakleitos'tan Pythagoras'a uzanan önemli bir geleneğin mirasçısı oldu. Hem öğretmeni, hem de "yaşlı dostu" olan Sokrates'le birlikte, felsefenin, bir yandan sağlam ve tutarlı düşünce çıkarımlarına, bir yandan da ince ve zengin bir dil kullanımına önem veren çizgisi üzerinde yer aldı. Hiçbir yazılı metin üretmemiş olan Sokrates'in uyguladığı "diyalog" yöntemini bir yazı biçimi haline getirerek öğretmenini bu metinlerin başkişisi olarak kullandı. Yeniçağa değin kullanılan bu yazı türünün en yetkin örneklerini verdi.

Felsefi etki açısından, Sokrates-öncesi "fizikçiler"in yapıtlarını ilk elden bilen Platon'un, yarı dinsel bir akım olan Pythagorasçılıkla da yakın ilişkileri olduğu söylenir. Metinlerindeki mistik ve simgesel nitelikler genellikle bu etkilere bağlanır. Sokrates'in en önemli etkisi ise, felsefeyi temelde bir erdem ve iyi yaşam sorunu olarak görmesindedir. Sokrates'in, erdemin bir bilgi sorunu olduğu kanısına bağlı kalarak kendi sistemi içinde, erdemli ve iyi bir yaşamın bilgisel koşullarını incelemiştir.

Platon'un bütün yapıtları günümüze ulaşmıştır. Dahası, Hıristiyan ortaçağında birçok metin Platon adıyla yazılmıştır. Günümüzde bu sahte metinler elenmiş ve Platon'un yapıtları genel çizgileri içinde iki döneme ayrılmıştır.

Platon'a ait olmayan metinler arasında, *Alkibiades I* (*I. Alkibiades*, 1943, 1963), *Alkibiades Deuteros* (*II. Alkibiades*, 1943, 1973), *Theages* (*Theages*, 1973, 1975), *Kleitophon* (*Kleitophon*, 1975, 1982), *Hipparkhos* (*Hipparkhos*, 1943, 1975) ve *Minos* (*Minos*, 1943, 1975) sayılırken, bazı araştırmacılar *Epinomis*'in (*Epinomis*, 1943) matematikçi Opuslu Philippos tarafından yazıldığını ileri sürerler. Bazı uzmanlar da *Hippias Meizon* (Büyük Hippias) ile *Meneksenos*'un (*Meneksenos*, 1944, 1965) sahte olduğunu savunur. Mektuplarının ise çok büyük ölçüde sahte olduğu kesindir; yalnızca Yedinci Mektup'un özgünlüğü üzerinde tartışma hâlâ sürmektedir.

Platon'un yapıtları, genel olarak "sokratik" ve "platonik" diyaloglar olarak ikiye ayrılır. İlk bölüm, daha çok Sokrates'in etkisi altında, gençlik döneminde yazılmış metinleri, ikincisi ise kendi olgunluk düşüncelerini geliştirdiği metinleri kapsar. İki dönem arasında genellikle, *Theaitetos* (*Theaitetos*, 1945) diyologu sınır sayılır. Birinci dönem metinlerinde diyaloglarının başkişisi olan Sokrates ikinci dönemde tek bir diyalogun başkişisidir. Öte yandan, birinci dönem diyaloglarındaki kişiler gerçek kişilerken, ikinci dönemde uydurma adlar ve "Bir Atinalı" gibi hayali kişiler de yer alır. Ayrıca, iki dönem arasında belirgin dil farklılıkları vardır, ama çağdaş uzmanların çoğu, bu farklara karşın, Platon'un düşüncesinde büyük bir kopmanın olmadığı, iki dönem arasında yalnızca bir gelişme ve kesintisiz bütünlük olduğu üzerinde anlaşırlar. Tartışmalı kalan nokta, Platon'un diyaloglarının kendisi hiçbir metin yazmamış olan Sokrates'in düşüncelerini ne ölçüde doğrudan yansıttığı, ne ölçüde de Platon'un kendisine ait olduğudur.

Platon'un çeşitli metinlerinde farklı alanlarda işlediği, ama düşünsel açıdan bütünlüklü görüşünün temel öğesi idea öğretisidir. İdea Platon'a göre, dünyada insanların aynı adı verdikleri farklı ve çeşitli nesnelerin her birinin "o şey" (o adı taşıyan şey) olmasını sağlayan varoluş biçimidir. Terimi ilk kez kullanarak "bir şeyin 'ne'liğini belirleyen biçim" anlamını verdiği idealar maddesiz nesnelerdir. Bu varlıklar, algılanabilir fiziksel dünyadan farklı olan bir idealar dünyasında bulunurlar. Bu, ancak düşünce yoluyla ulaşılabilecek bir dünyadır. Biçimler burada, yukarıdan aşağıya sıralandıkları bir düzen içinde, hiç değişmeden yer alır. Bu düzende yukarıda her ideayı o idea yapan "İyi İdeası" vardır. "İyi İdeası" bütün biçimleri belirleyen biçimdir.

Platon'un bu varlık görüşüne bağlı bilgi görüşüne göre, her kişinin ruhu bedensel, yani fiziksel biçimine girmeden önce biçimler dünyasında yer almış ve bütün biçimleri görmüştür. Ama bedensel varlık bulduğu anda bir "şok" geçirir ve biçimler dünyasında gördüklerini "unutur". Çocukluğundan başlayarak algılanabilir dünyadaki nesneleri öğrendikçe de gerçekte bu nesnelerin asılları olan ideaları "anımsar". Bu yüzden, "öğrenmek, anımsamaktır".

Böylece biçimlenen eğitim ve felsefe görüşüne göre ise öğrenmek, zihne yeni bilgi parçaları sokmak değildir, çünkü ruhta zaten bütün bilgilerin temeli olan ideaların görüntüleri vardır. Ama bunlar unutulmuş olduğu için, öğrenmek anımsamak, öğretmek de anımsatmaktır. Dolayısıyla eğitim süreci, dünyadaki algılanabilir nesnelerden başlayarak idealara ulaşmak, bunların çeşitli düzeyleri içinde ilerleyerek yükselmek, en sonunda da "İyi İdeası"na ulaşmaktır. Ama insan bu süreci tek başına tamamlayamaz; daha önce aynı süreci geçirmiş birinin felsefenin temel yöntemi olan "diyalektik" yöntemi uygulamasıyla yönlendirilir ve adım adım ideaları anımsar. Bu felsefi eğitim yöntemi karşılıklı soru-yanıta, yani diyaloga dayanır. Hem "diyalektik", hem de "diyalog" sözcüklerinin kökü olan *dialogomai*, iki *logos*'un (us) karşı karşıyalığı anlamına gelir. Felsefe öğretmeni sorduğu sorular ve aldığı yanıtlarla felsefe öğrencisinin zihninde ideaları anımsamasını engelleyen inançları çürüterek yok eder ve onun idealara ulaşmasını sağlar.

Platon birbirine bağlı bu görüşler dizisini en önemli yapıtı olan *Politeia*'da (*Devlet*, 1942, 1946, 1988) "mağara eğretilemesi" ile gösterir. Burada insanlar görünür dünyadaki karanlık bir mağarada bir duvara karşı zincirli olarak otururlar. Yapay bir ışıkla duvara vuran yapay nesnelerin gölgelerini gerçek sanırlar. Oysa, diyalektik eğitim yöntemini kullanan biri, bu insanlardan birini zincirlerinden kurtarıp mağaranın çıkışına götürünce, o kişi önce yapay nesneleri, sonra bu nesnelerin kopya edildikleri gerçek nesneleri, en sonda da, bütün bu nesnelerin görülmesini sağlayan güneşi görür. Bu eğretileme görünür dünyadan idealar dünyasına, en son da "İyi İdeası"na ulaşmayı simgeler.

Platon *Devlet*'te bu eğretilemeyi bütün felsefesinin temel amacı olan "adalet nedir?" sorusuna ulaşmak için kullanır. Burada "adalet", hem tek kişinin doğru ve haklı biçimde yaşamasını, hem de bir bütün olarak toplumun adaletli ve dengeli örgütlenmesini içerir. Adalet doğru bilgi ile olanaklıdır ve ancak dünyadaki nesneleri o nesneler yapan temeller doğru olarak bilinir ve bu bilgilerin de kişinin ve toplumun yaşamında etkili olması sağlanırsa gerçekleşebilir. Bu anlamda adalet "herkesin kendi işini yapması"dır ve hem her kişinin toplum açısından kendisine düşenleri yapması, hem de yetenekleri ölçüsünde yapabildiklerini yapması anlamına gelir. Bu ilke bütün toplum içinde işler kılınabilirse, toplum da bir bütün olarak adaletli olur.

Platon bu adalet görüşüyle gerçekleştirilecek toplumda yer alacağını düşündüğü sınıfları da kişilerin diyalektik eğitim sonucu ulaşabildikleri bilgi düzeylerine göre belirler: Kişilerin ruhlarının gelişme düzeylerine de uyan süreç içinde, ruhun yalnızca fiziksel gereksinimlerle ilgili bölümleri gelişmiş olanlar üretici sınıfını, ruhun irade ve direnme bölümlerine çıkanlar "bekçi" sınıfını, ruhun ussal yanını geliştirerek felsefi bilgi düzeyine çıkmış olanlar da en üst yönetici sınıfı oluşturacaktır. Bütün bu düzeyleri ve kişilerin konumlarını da her doğan çocuğa eşit olarak uygulanacak eğitim belirleyecektir.

Bu devlet biçimi düşüncesiyle Platon felsefe tarihinin ilk toplumsal "ütopya"sını da geliştirmiştir. Öngördüğü düzen ise günümüze değin hem erdemli bulunarak övülmüş, hem de totaliter bir görüş olarak yerilmiştir. Platon bitiremediği son yapıtı *Nomoi*'da (*Yasalar*, 1988) bu devlet görüşünün ayrıntılarını ele alır. Özellikle de devlet içinde uygulanacak eğitim sistemi ile izin verilecek inanç sistemi üzerinde durur. Ayrıca toplumun tek tek sorunlarını işleyerek, *Politeia*'daki "Ütopya"ya karşılık, daha pratik ve güncel bir biçimde, bir kent devletinin (*polis*) benimseyip uygulayabileceği türden kurallar geliştirir.

Etkileri. Platon, felsefe tarihinin etkisi en yaygın filozofu olmuştur. Düşünceleri bazen ikinci ya da üçüncü elden de olsa Hıristiyanlık ve Müslümanlığı yoğun biçimde etkilemiştir. Bu etki içinde temel öğeler, ölümsüz bir ruh, her şeyi belirleyen tek bir etken ve insanların toplumsal yaşamlarında, yaşadıkları dünyanın dışında bulunan ama onu belirleyen bir dünyanın bilgisiyle biçimlendirilmesi düşünceleridir. Platon doğrudan böyle bir amaç gütmemişse de bu düşünceler, tek tanrılı dinlerde yaygın olan öteki dünya, ölümsüz ruh ve her şeyi belirleyen tanrı düşüncelerine yol açmıştır. Bu dinlerin ilk biçimlenmelerinde olduğu kadar, sonraki düşünsel gelişmelerinde de Platon'un yapıtlarının dinsel yorumları çok önemli olmuştur.

Yapıtları. Platon'un özgün Yunanca metinleri için Ioannes (John) Burnet'in hazırladığı *Platonis Opera* temel alınır (1900-07, 5 cilt, yb 1973, Platon'un Yapıtları). Geleneksel olarak araştırmacılarca kabul edilen yazılış sırasına göre ve sahtelikleri belli olan metinler dışında Platon'un yapıtları şunlardır: *Apologia Sokratous* (*Sokrates'in Mudafaası*, 1942/ *Sokrates'in Savunması*, 1973) yasalara saygı üzerine *Kriton* (*Kriton*, 1942, 1973), cesaret üzerine *Lakhes* (*Lakhes*, 1942, 1975), ölçululuk üzerine *Kharmides* (*Kharmides*, 1949, 1975), dindarlık üzerine *Euthyphron* (*Euthyphron*, 1942, 1973), yalan ve haksızlık üzerine *Hippias Elatton* (*Küçük Hippias*, 1943, 1975), erdemin öğretilebilirliği ve tekliği üzerine *Protagoras* (*Protagoras*, 1940, 1965), retoriğin özü üzerine *Gorgias* (*Gorgias*, 1946, 1960), yeniden anımsama üzerine *Menon* (*Menon*, 1942, 1989), dil üzerine *Kratylos* (*Kratylos*, 1944, 1960), sevgi üzerine *Symposion* (*Şölen*, 1958, 1972), *Politeia* (*Devlet*, 1942, 1946, 1988), idea öğretisi üzerine *Phaidros* (*Phaidros*, 1943), bilgi üzerine *Theaitetos* (*Theaitetos*, 1945), kozmoloji üzerine *Timaios*, *Phaidon* (*Phaidon*, 1943, 1989), şiir üzerine *Ion* (*Ion*, 1942, 1982), felsefe üzerine *Anterastai* (*Anterastai*, 1943, 1975), *Epinomis* (*Epinomis*, 1943), *Epistolai* (*Mektuplar*, 1962, 1970), *Euthydemos* (*Euthydemos*, 1942, 1945), *Kritias* (*Kritias*, 1942), dostluk üzerine *Lysis* (*Lysis*, 1942, 1975), *Nomoi* (*Yasalar*, 1988), *Philebos* (*Philebos*, 1943, 1959), *Politikos* (*Devlet Adamı*, 1944, 1960), *Sophistes* (*Sofist*, 1943, 1967) ve *Parmenides* (*Parmenides*, 1989).

Platoncu eleştiri, şiirin nitelikleri ve değeriyle ilgili ilk felsefi görüşler. Platon'a göre madde dünyası gerçek değil, görünüştür, duyularla algılanan varlıklar da, ideaların yalnızca kopyalarıdır. Sanat doğayı taklit eder. Şairler gerçekler yerine görünüşlerle uğraşırlar, yani kopyanın kopyasını yapar ve insanları gerçeklerden uzaklaştırırlar. Bu yüzden Platon ideal devletinde şairlere yer vermez.

Platonculuk, Platon'un diyaloglarının yorumlanmasıyla ortaya çıkan ya da genel olarak ondan esinlenmiş felsefe sistemlerine verilen ortak ad. Platon'un düşüncelerinin çok farklı biçimlerde yorumlanması farklı özellikler göstermesine yol açmıştır. Bugün Yeni-Platonculuk adıyla anılan akım, Plotinos'un 3. yüzyılda Platonculuğu canlandırmasıyla ortaya çıkmış, 6. yüzyılın ikinci yarısına değin Hıristiyanlığa karşı bir öğreti olarak gelişmiştir.

Platonculuğun çeşitli biçimlerinin temel ortak yanı idealar öğretisidir. Buna göre algılanabilir dünya, yalnızca düşünce içeriği olabilecek bir dizi ve belli bir düzen oluşturan kavramlardan etkilenir ya da kaynaklanır. Dünyayı anlamaya çalışmak kavramlar arası ilişkileri anlamaktır ve sürekli değişen dünyada asıl önemli olan değişmeyen değerlerdir. Dolayısıyla Platonculuğun temelinde kalıcı, değişmeyen ölçülere önem verilmesi yatar.

Platon'un ölümünden sonra en ünlü öğrencisi Aristoteles Lykeion'u kurarak kendi görüşlerinin ağır bastığı bir tür Platonculuk geliştirdi. Ama asıl Platonculuk Akademia'da sürdürüldü. Arkesilaos'un yönetiminde stoacılara karşı başlatılan polemik bir yüzyıl sonra Larissalı Philon'un önderliğinde doruğa ulaştı. Philon'dan sonra Akademia'da daha çok edebi ağırlıklı, yozlaşmış denebilecek bir Platonculuk yaygınlaştı. Atinalı Plutarkhos'un yazıları bu dönemin en iyi örneklerini oluşturdu. Platon'un görüşlerine yeniden 3. yüzyılda Plotinos ile dönüldü.

Hıristiyanlığın yerleşmesinden sonra Platonculuk zamanla resmi felsefe görüşü haline geldi. Hıristiyan düşünürler dinsel öğreti ile Platon'un düşüncelerini tam anlamıyla bağdaştıramadıysa da, Augustinus'un ve Boethius'un etkisiyle Platonculuk ortaçağ boyunca güçlü bir eğilim olarak sürdü. Kilise dışında ise Platon, Rönesans'ın başlangıcında yapıtlarının yeniden keşfi ve çevirisi yoluyla etkili oldu. Bununla birlikte 13. yüzyılda metinleri Arapça ve Farsçadan çevrilmeye başlayan Aristoteles'in olgusal bakışının çağa daha uygun düşmesi, ayrıca Aquino'lu Aziz Tommaso'nun Aristotelesçi tutumu, Platon'un daha mistik sayılan düşüncelerini gölgede bıraktı.

15. yüzyılın sonlarında Floransa'da Lorenzo de' Medici'nin kurduğu Platon Akademisi 16. yüzyılda Avrupa'da Platonculuğun canlanmasında önemli rol oynadı. 17. yüzyılda İngiltere'de Cambridge Platonculları olarak bilinen bir grup ortaya çıktı. Kara Avrupa'sında ise 18. ve 19. yüzyıllarda Alman idealizminin önde gelen düşünürleri hem Platonculuktan, hem de Yeni-Platonculuktan etkilendiler. 20. yüzyılda da Alfred North Whitehead sağlam bir matematiksel temelden yola çıkarak varlık ve doğa üzerine Platoncu bir görüş geliştirdi. *Ayrıca bak.* Yeni-Platonculuk.

Platonov, Sergey Fyodoroviç (d. 28 Haziran 1860, Çernigov, Rus Çarlığı - ö. 10 Ocak 1933, Samara, SSCB), 20. yüzyılın başlarında önde gelen Rus tarihçi.

1882'de Petersburg Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra, çeşitli üniversitelerde öğretim görevleri üstlendi. 1920'de SSCB Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. Bilimsel çalışmalarında genellikle Rurik hanedanının düşüşüyle ilk Romanov çarının seçilmesi arasındaki Karışıklık Dönemi'ni (1598-1613) ele aldı. Bu konudaki en önemli yapıtı 16. ve 17. Yüzyıllarda Moskova Devletindeki Karışıklık Döneminin Tarihi Üzerine Çalışmalar'dır (1899). Rusya'da, titiz ve kapsamlı arşiv araştırmasıyla çözümlemesine dayalı yeni bir tarih okulu kurdu. Rusya Tarihi (1909) adlı yapıtı liselerde, Rus Tarihi Üzerine Konferanslar (1899) ise üniversitelerde 20 yıldan fazla ders kitabı olarak kullanıldı. 1917 Sovyet Devrimi'nden sonra Leningrad (bugün Petersburg) Devlet Üniversitesi'nde ders vermeyi sürdürdü. Ama 1920'lerin sonlarında Marksist eleştirmenlerin giderek artan saldırılarına uğradı. 1930'da tutuklanarak yargılandı ve monarşiyi yeniden kurmayı amaçlayan bir komploya katıldığı yolunda uydurma bir gerekçeyle mahkûm oldu. Sürgüne gönderildiği Samara'da öldü.

Platte Irmağı, ABD'nin, Nebraska eyaletinde ırmak. Kuzey Platte(*) ve Güney Platte(*) ırmaklarının North Platte kentinde birleşmesiyle oluşur. Toplam uzunluğu 500 km'dir. Bir süre güneydoğuya doğru aktıktan sonra Kearney'de büyük bir kavis çizerek kuzeydoğuya döner ve Omaha'nın 24 km güneyindeki Plattsmouth'ta Missouri Irmağına katılır. İlkbaharda birçok yerde genişliğinin 1,5 km'ye ulaşmasına karşın, yılın geriye kalan kesiminde hemen tümüyle kurur. Çok sığ oluşu nedeniyle ulaşıma elverişli değildir. Adı Fransızcada sığ anlamına gelen *plat* sözcüğünden türemiştir. Su toplama alanı 233.000 km²'dir. Tarımsal sulama ve kentsel su tüketiminde yararlanılan ırmağın en önemli kolu Loup Irmağıdır.

Platycerium *bak.* geyikboynuzu

Platycodon, çançiçeğigiller (*Campanulaceae*) familyasından, tek bir türü (*Platycodon grandiflorum*) bulunan cins. Anayurdu Doğu Asya'dır. Çokyıllık bir tür olan *Platycodon grandiflorum* 30-70 cm arasında boylanır. Bitkinin balonsu bir görünüm sergileyen tomurcukları açtığında çan biçimli çiçeklere dönüşür. Mavimsi mor ya da beyaz renkli çiçekleri sivri uçlu beş loptan oluşur. Gövde boyunca dizilen oval biçimli, sivri yaprakları ve olgunlukta tepesinden açılan kapsül tipi meyveleri vardır. Süs bitkisi olarak yetiştirilen birçok çeşidi geliştirilmiştir.

Platycrinites, *Crinoidea* (denizlaleleri) sınıfından soyu tükenmiş omurgasız cinsi. Fosillerine özellikle Misisipiyen Dönemde (y. 345-325 milyon yıl önce) oluşmuş deniz

Platycrinites hemisphericus, ABD'de, Indiana eyaletinde Crawfordsville'deki bir şeylde bulunmuştur
Buffalo Museum of Science Buffalo N.Y.

çökellerinde rastlanır. *Platycrinites* üyelerinin kıvrımlı kalın sap bölümü ayırt edilmelerini kolaylaştırmaktadır.

Platyhelminthes *bak.* yassısolucanlar

Platystrophia, *Brachiopoda* filumundan soyu tükenmiş omurgasız cinsi. Fosillerine Ordovisiyen Dönem (y. 500-430 milyon yıl önce) ortalarından Silüriyen Dönem (y. 430-395 milyon yıl önce) ortalarına değin oluşmuş deniz kayaçlarında rastlanır. Yandan görünüşü dışbükey olan kabuklarının alt ve üst parçaları arasındaki eklem çizgisi geniştir. Kabuk yüzeyinde uzunlamasına yer alan kabartılar ve oluklar belirgin kıvrımlar oluşturur. Üst Ordovisiyen Dönemde yaygın olan bu cins üyelerinden kılavuz fosil olarak yararlanılmaktadır.

Plauen, Almanya'nın ortadoğu kesiminde, Saksonya eyaletinde (*Land*) kent. Elster Vadisinin yamaçlarında yer alır. 1220'de berat aldı. 15. yüzyılda hızla gelişen bir dokuma sanayisinin merkezi oldu. Önemli yapıları arasında 1548'de yeniden inşa edilen eski belediye binası, hemen yanındaki yeni belediye binası, 12. yüzyıldan kalma Johannes Kilisesi, Luther Kilisesi (1693-1708), mahkeme binası olan eski şato sayılabilir. Ekonomisi, ünlü dantellerinin yanı sıra çeşitli dokuma ürünleriyle ağır ve hafif sanayi mallarına dayanır. Kentte bir dokumacılık meslek okulu vardır. Nüfus (1989 tah.) 77.593.

Plautus (d. İÖ y. 254, Sarsina, Umbria? - ö. İÖ 184), Romalı komedya yazarı. Yunanca oyunlardan yaptığı serbest uyarlamalarla Latin tiyatrosunun temellerini atmıştır.

Dilbilgisi uzmanı Festus'a (ü. İS 2-3. yy) göre, İtalya'nın kuzeydoğusunda doğdu. Doğum ve ölüm yılları olarak kabul edilen tarihler, başta Cicero (İÖ 1. yy) olmak üzere sonraki Latin yazarlarının ifadelerine dayanır. Kendisine verilmiş adların üçünün de (Titus Maccius Plautus) özgünlüğü tartışmalıdır. Festus'a göre Plautus adı, pantomim dansçısı anlamındaki *planipes*'ten (düztaban) gelmektedir.

Plautus'tan önceki Romalı tragedya ve komedya yazarları olay örgülerini ve oyun tekniklerini Yunan tiyatrosundan almışlar, Roma yaşamı ya da efsaneleriyle ilgili temaları işlerken bile Yunan biçimlerini, dekor ve giysilerini kullanmışlardı. Plautus da onlar gibi, olay örgülerinin tümünü değilse de büyük bölümünü, başta Menandros ve Philemon olmak üzere, İÖ 4. yüzyıl sonu ve 3. yüzyıl başında yaşayan ve Yeni Komedya'nın(*) temsilcileri sayılan Yunanlı oyun yazarlarının yapıtlarından aldı. Ama bunları taklit etmekle yetinmeyerek, Yunanlıların yaşamıyla ilgili malzemeye Roma'ya özgü bir hava kattı. İtalya'daki kentlere, Roma'nın cadde, kapı ve pazarlarına, Roma yasalarına, mahkeme ve yargıçlarına, Senato gibi Roma kurumlarına atıfta bulundu. Gene de bu yapıtların Roma'ya tümüyle uyarlandığından söz edilemez. Plautus Yunanca malzemeyi uyarlarken tutarlı olmayı pek önemsememiş, Romalı seyircinin anlayamayacağını bildiği halde Yunanlılarla ilgili bazı anıştırmaları olduğu gibi korumuş, bazen iki Yunan oyununu tek bir oyunda birleştirecek kadar (bu yönteme *contaminatio* adı verilirdi) serbest bir tutumu benimsemişti. Bu yüzden, daha bilgili ve titiz bir oyun yazarı sayılan Terentius, Plautus'tan özensiz bir çevirmen olarak söz eder.

Plautus'un daha önemli bir özelliği ise dil anlayışıydı. Oyunlarında yer verdiği saçma durumlara ve çarpıcı olaylara dayalı güldürü anlayışına dil düzeyinde de karşılık bulabilmiş, Latinceyi ses ve ritim zenginliğine sahip akıcı bir konuşma diline dönüştürmüştü. Plautus'un kullandığı dilin halk dilinin kaba bir biçimi olduğu ileri sürülmüşse de, aslında bu dil o dönemde Roma'da konuşulan dile dayalı edebi bir söyleyişti.

Plautus'un oyunlarının olay örgüleri, bazen sağlam bir yapı ya da ilginç bir gelişme gösterse de, genellikle entrika ya da kimlik karışıklığı gibi durumlara dayalı fars sahnelerine çatı oluşturan basit olay örgüleridir. Plautus halkın beğenisine seslenen bir oyun yazarıdır. Bu yüzden de, yapıtlarındaki güldürü öğesi genellikle kaba mizaha, bürlesk öğelerine, abartıya ve yaşamdaki ilişkilerin ters çevrilmesine (örn. kölelerin efendilerine emir vermesi) dayanır. Ama Plautus oyunlarında başka temalara da yer vermiş, *Bacchides*'te (*Çifte Bakkhisler*, 1944) dürüstlük, *Captivi*'de (*Esirler*, 1950) bağlılık, *Amphitruo*'da (*Amphitryon*, 1943) soylu bir karakter gibi erdemleri savunmuştur.

Latin edebiyatının günümüze ulaşan hemen hemen en eski yapıtları olan Plautus'un oyunları Yunanca asılları gibi manzumdur. Plautus bu oyunlarda genellikle bir kısa bir uzun iki heceden oluşan altı ayaklı dizeler (*senarius*) ve Menandros'un da kullandığı, bir uzun bir kısa iki heceden oluşan yedi ayaklı dizeler (*septenarius*) kullanmış, ama dizenin uzunluğunu artırmış, daha incelikli bir ritme yer vermiş, oyuncunun sözlerine ve olayın havasına uygun ölçüler seçmiştir. Bu ölçü çeşitliliği ve yaratıcılık, günümüze ulaşamayan Yunan oyunlarından kaynaklanmış olabilir; ama Plautus'un İtalyan halk tiyatrosu geleneğini izlemiş olması daha büyük olasılıktır. Plautus'un oyunlarında, konuşma bölümleri (*senarii*) dışındaki bölümler, dilli kamış eşliğinde şarkı biçiminde söylenirdi.

İS 2. yüzyılda Plautus'a olan ilgi yeniden canlandı. 4. yüzyıl başında da *Casina* (*Casina*, 1947) adlı oyununun sahnelendiği bilinmektedir. Ortaçağda ise Terentius'un tersine Plautus neredeyse unutuldu. Ama yapıtlarının zamanla ortaya çıkarılmasının ve Rönesans döneminde Aristo'nun Plautus'un komedyalarının ilk İtalyanca taklitlerini kaleme almasının ardından, Plautus'un yapıtları Avrupa'da orta sınıf komedisinin gelişimi üzerinde etkili oldu. Örneğin Molière *L'Avare*'ı (*Cimri*, 1938, 1974) yazarken Plautus'un *Aulularia* (*Çömlek*, 1943) adlı yapıtından yararlanmıştı. Jean Giraudoux'nun *Amphitryon 38* (1929) adlı oyunuyla Cole Porter'in *Out of This World* (1950; Bu Dünyanın Dışında) adlı müzikali ve *A Funny Thing Happened on the Way to the Forum* (1963; *Dün Gece Yolda Giderken Çok Komik Bir Şey Oldu*) adlı müzikal ile film de çağdaş birer Plautus uyarlamasıdır. Plautus'un oyunlarındaki kalıplaşmış tipler sonraki birçok oyun yazarınca kullanılmıştır. Örneğin, *Miles Gloriosus*'taki (*Palavracı Asker*, 1948) asker tipi, İtalyan *commedia dell'arte*'sinde Capitano(*) tipi olarak karşımıza çıkar. Ayrıca, Nicholas Udall'ın *Ralph Roister Doister*'ında (16. yy), Shakespeare'in Pistol ve Falstaff gibi karakterlerinde, Rostand'ın *Cyrano de Bergerac*'ında (1897), Bernard Shaw'un *Arms and the Man*'indeki (1894; Silahlar ve İnsan) Sergius tipinde, Bertolt Brecht'in *Mutter Courage und ihre Kinder* (1938; *Cesaret Ana ve Çocukları*) adlı oyunundaki Eilif tipinde de, Plautus'un palavracı asker tipinin özelliklerine rastlanır. Böylece Plautus Yunan Yeni Komedyası'nı Roma koşulları ve beğenisine uyarlarken, Avrupa tiyatrosunun gelişimini de önemli ölçüde etkilemiştir.

Plautus'un komedyalarından 21'i günümüze ulaşmıştır, ama bunların çoğunun tarihi kesin olarak bilinmemektedir.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI *Asinaria* (Eşekler Komedyası). *Cistellaria* (Kutu). *Curculio* (*Buğday Kurdu*, 1947). *Epidicus* (*Epidicus*, 1947). *Menaechmi* (*İkizler*, 1946). *Mercator* (*Tecimen*, 1946). *Mostellaria* (*Hortlak*, 1947). *Persa* (Pers). *Poenulus* (*Kartacalı*, 1948). *Pseudolus* (ilk oynanışı İÖ 191; Hilekâr). *Rudens* (*Urgan*, 1945). *Stichus* (ilk oynanışı İÖ 200). *Trinummus* (*Üç Akçelik Kişi*, 1947). *Truculentus* (Vahşi). *Vidularia* (Çanta)

playa, TAKIR olarak da bilinir, çöllük alanların iç kesimleri ile kurak ve yarı kurak bölgelerde kıyılara bitişik alanlarda rastlanan ve periyodik olarak dolan suların yavaş yavaş dibe süzülmesi ya da buharlaşması sonucunda ortaya çıkan tuz, kum ve çamurla örtülü, düz zeminli çöküntü.

Playa kavramı, "kıyı" ya da "kumsal" anlamındaki İspanyolca sözcükten gelir; benzer çöküntülere Kuzey Afrika ve Arabistan'da *sehba*, İran'da *kevir*, Hazar Denizi civarında *solonçak*, Rusya'da ise *takır* denir.

Su toplama alanlarında rastlanan playaların genişliği onlarca metre ile onlarca kilometre arasında olabilir. Kıyı playaları ya da tuzlu düzlükler ise yalnızca birkaç yüz metre genişliğindedir; ama bunlardan bazıları 30 km genişliğinde olabilir ve kıyı boyunca yüzlerce kilometre uzanabilir. Dünyadaki yaklaşık 50 bin playanın büyük bölümü küçük ölçeklidir. Bunlardan ancak bin kadarı 65 km²'nin, yüz kadarı da 520 km²'nin üstünde bir alana sahiptir; küçük playaların çoğu dairesel biçimlidir. Playaların uzunluk-genişlik oranları genellikle 2:1 ya da 3:1'dir. Kıyı playaları genelde kıyıya koşut olarak uzanır; ama bunların düzeni büyük ölçüde kıyı topografyasınca belirlenir. Playaları, kuruyup dolan göllerden ayırt eden en önemli özellik, çöküntüde toplanan suyun burada kalma süresidir. Eğer su toplam üç aydan daha az bir süre kalıyorsa, bu çöküntü playa olarak tanımlanabilir. En ünlü playalardan biri, ABD'de Utah'taki Bonneville Gölündedir; bu playanın son derece düzgün yüzeyi otomobil yarışları için ideal bir parkur oluşturur.

Playfair, John (d. 10 Mart 1748, Benvie, Forfarshire - ö. 20 Temmuz 1819, Edinburgh, İskoçya), birörneklilik kuramı üzerindeki çalışmalarıyla tanınan İskoçyalı jeolog ve matematikçi. Bu kuram yüzey şekillerinin halen işlerlikte olanlara benzer jeolojik süreçler sonucunda oluştuğunu ve bu süreçlerin zamandan bağımsız olduğunu ileri sürer.

Edinburgh Üniversitesi'nde doğa felsefesi profesörü olan Playfair, akarsuların yataklarını aşındırdığını ve buzulların taşıyıcı rolünü öne süren ilk bilim adamı idi.

Başlıca yapıtları *Elements of Geometry* (1795; Geometrinin Öğeleri), *Illustrations of the Huttonian Theory of the Earth* (1802; James Hutton'un Yer Kuramının Açıklaması) ve *Outlines of Natural Philosophy*'dir (1812-16; Doğa Felsefesinin Ana Hatları).

plazma, bir gazdaki atomların iyonlaşması sonucunda oluşan ortamdakine sayıca ve yoğunlukça benzeyen yüklü parçacıklar topluluğu. Nitelikleri maddenin katı, sıvı ve gaz hallerinden çok farklı olduğu için maddenin dördüncü hali olarak kabul edilir.

Bir katıya sürekli olarak enerji (örn. ısı) verilirse, katı ilkin erir, sonra buharlaşır, daha sonra elektriksel olarak nötr olan atom ve moleküllerden elektronlar ayrılmaya başlar; böylece artı yüklü iyonlar ile eksi yüklü elektronlardan oluşan ve toplam elektrik yükü açısından nötrlüğünü koruyan bir karışım ortaya çıkar. Gazın büyük bölümü iyonlaştıktan sonra nitelikleri temelden değişir ve maddenin katı, sıvı, gaz olarak betimlenen hallerinden çok farklı nitelikler kazanır. Plazma, kendisiyle, çevresiyle, elektrik ve magnetik alanlarla etkileşim biçimleri açısından kendine özgü niteliklere sahiptir. Plazma, iyonlar, elektronlar, yüksüz atom ve moleküller ile fotonlardan oluşan, bazı atomlar iyonlaşırken bazı elektronların iyonlarla birleşerek atoma dönüştüğü, protonların sürekli olarak bir yandan ortaya çıktığı, bir yandan da soğurulduğu bir "çorba" olarak düşünülebilir.

Evrendeki toplam maddenin yüzde 99'undan fazlasının plazma halinde bulunduğu sanılmaktadır. Güneş başta olmak üzere gözlenen bütün yıldızlar, yıldızlararası ve gezegenlerarası ortam ve gezegenlerin dış atmosferleri plazma halindedir. Yer'de bulunan madde büyük oranda katı, sıvı ya da gaz halindedir; maddenin plazma hali, örneğin yıldırımda, alevde, kutup ışığında ve elektrik boşalmalı lambalarda (örn. neon lambası) gözlenir.

plazma, hayvanlarda kanın kan hücreleri ve trombositler gibi öğelerini içermeyen sarımsı renkli sıvı bölümü. Plazmanın yüzde 90'ından fazlası su, yaklaşık yüzde 7'si protein, geri kalanı inorganik tuzlar, glikoz, üre ve öbür metabolizma artıklarından oluşur. Besin maddeleri ve artık maddelerle kan hücrelerini taşımanın yanı sıra, kan basıncının belirli bir düzeyde korunmasını, vücut ısısının bütün dokulara eşit dağılmasını sağlar ve vücuttaki asit-baz dengesini sabit tutar.

Plazmadaki proteinlerden başlıcaları kanın pıhtılaşması için gerekli olan fibrinojen, geçişme (osmoz) etkisiyle kan damarlarında belirli bir basıncı sağlayan albümin ve aralarında alyuvar yapımını uyaran bir hormon ve gamaglobülin de olan çeşitli globülinlerdir. *Ayrıca bak.* kan.

plazma, mineralojide, silis minerali kalsedonun, saydamsız, çok küçük taneli ya da lifli, yarı değerli bir türü. Yeşilin çeşitli tonlarındaki rengi, içinde dağılmış halde bulunan çeşitli silikat minerallerinden (örn. amfibol mineralleri) gelir. Öteki özellikleri kuvarsınkilere benzer. Plazmanın içinde genellikle gri kuvars ya da kırmızı jasp (kantaşı) yumruları yer alır. Bulunduğu başlıca yerler Hindistan, Çin, Madagaskar, Almanya ve Mısır'dır.

plazma salınımı, bir plazmadaki elektronların ya da iyonların düzenli hareketi. Bir plazmadaki bütün parçacıklar, parçacıkların tümünden kaynaklanan kuvvetlerin toplamı sıfır olacak biçimde konumlanmış durumdadır; böylece yükler dengelenip nötrlenmiş olur. Bir elektron denge konumundan uzaklaştırılırsa, denge noktası artı elektrik yükü kazanmış olur ve elektrona elektrostatik çekim kuvveti uygular, bunun sonucu olarak elektron denge konumu çevresinde salınım yapmaya başlar. Elektronlar arasında güçlü bir etkileşim bulunduğundan bütün elektronlar toplu olarak salınıma girerler; bu salınımın frekansı, söz konusu plazmanın niteliğine bağlı özel bir değerdedir.

plazmapoz, magnetosferin, Yer'den yaklaşık 26 bin km (Yer yarıçapının yaklaşık 4 katı) yükseklikteki bölgesi. Yer'le birlikte dönen bu bölgenin ötesinde elektron derişimi hızla düşer ve elektronların dolaşım düzeni değişir. Güneş sakinken plazmapoz Yer yarıçapının 6 katı uzaklığa kadar genişler; Güneş etkinlikleri sırasında ise Yer yarıçapının üç katı uzaklığa kadar büzülebilir.

plazmit, mikrobiyolojide, birçok bakteri türünde bulunan ve kromozomların dışında yer alan genetik madde. Plazmit bakteri için temel önemi olmayan ve seçici yarar sağlayan yuvarlak bir dezoksiribonükleik asit (DNA) molekülüdür. Kolisinojen (ya da *Col*) etken olarak bilinen bir plazmit türü, bakteri öldürücü etkinliği olan kolisin adlı proteinlerin yapımını belirler. R etkeni olarak bilinen başka bir tür ise bakterinin antibiyotiklere karşı direncini etkiler. Bazı *Col* ve R etkenleri bakteri kolonisinde bir hücreden öbürüne geçerek hızla yayılabilir.

plazmodezma, bitkilerde hücre duvarlarının içinden geçen ve bitişik hücreler arasında doğrudan molekül bağlantısına olanak veren mikroskopik sitoplazma kanalları. Plazmodezmalar hücre bölünmesi sırasında, endoplazma retikulumu (zarımsı ağ yapı) kalıntılarının ana hücreyi bölen

yeni duvarda kalmasıyla oluşur. Endoplazma retikulumu dış hücre zarının öğelerini bireşimleyen bir organeldir. İki yavru hücre binlerce plazmodezmayla birbirine bağlanır. Plazmodezmanın her iki ucunda, moleküllerin geçişini düzenlediği sanılan zar halkaları bulunur. Hücre duvarının yarattığı engeli aşmayı sağlayan plazmodezmalar bitki hücrelerini birleştirerek işlevsel dokulara dönüştürür.

pleb, Latince PLEBS, çoğul PLEBES. Eski Roma'da ayrıcalıklı patriciler dışında kalan yurttaşlara verilen ad. Plebler ve patriciler arasında, büyük olasılıkla kabile toplumunun çözülüş süreci içinde adım adım beliren, servete ve siyasal nüfuza dayanan bir sınıf ayrımı vardı. Plebler asker olabilir, oy kullanabilir, ama Senato üyeliği, *magistra*'lık (üst yönetici), rahiplik gibi yüksek makamlara gelemez, patrici sınıfından kimselerle evlenemezlerdi. Bu tür fazla derinleşmemiş sınıf farkları ve kademelenmiş ayrıcalıklar, başka kabileden devlete geçiş süreçlerinde, örneğin Yunan sitelerinin evriminde de gözlenebilir.

İÖ 5. yüzyılda siyasal eşitlik için mücadeleye girişen plebler, *concilia plebis* denen kendi meclislerini oluşturdular ve kendi işlerini görmek üzere *tribunus* ve *aedilis*'ler seçmeye başladılar. Ayrıca Senato'nun ve yöneticilerin kararlarına karşı veto hakkını kullanmak ve ödünler koparmak amacıyla devlet işlerinden çekilme eylemlerine (*secessio*) başvurdular. Sonunda çatışmayı çözmekle görevlendirilen pleb kökenli Roma diktatörü Quintus Hortensius İÖ 287'de çıkardığı *Lex Hortensia* adlı yasayla pleb meclisinin kararlarını (*plebiscitum*) Senato'nun onayına gerek kalmaksızın bütün yurttaşlar için bağlayıcı duruma getirdi. Cumhuriyetin son yıllarında ve imparatorluk döneminde pleb terimi sıradan yurttaş anlamında kullanılmaya devam etti.

plebisit, bir yönetici ya da hükümetin seçilmesi, bağımsızlık ya da bir başka devlete katılma kararı alınması, iç politikaya ilişkin bir sorunda tercihin belirlenmesi ve benzeri amaçlara yönelik olarak bir ülke ya da bölge halkının oyuna başvurulması. Plebisitte seçmenlerden, birbirine seçenek oluşturan siyasal programlar ya da öneriler arasında bir seçim yapmaları değil, belli bir hükümet biçiminin ya da politikanın yasallığını onaylamaları ya da reddetmeleri istenir. Bu bakımdan plebisit daha demokratik bir nitelik taşıyan halkoylamasından (referandum) farklı bir nitelik taşır. Uygulamada bazı halkoylamalarının plebisite dönüştüğü ya da halkoylamasıyla plebisitin iç içe geçtiği görülür. Hükümetler plebisiti genellikle siyasal partiler gibi aracı kurumları devre dışı bırakarak doğrudan halka başvurmanın bir yolu olarak kullanır.

Kökeni Eski Roma'da pleb meclislerinin aldığı karar anlamındaki *plebiscitum*'a dayanan plebisit, Fransa'da 1789 Devrimi sonrasında, halk egemenliğinin bir ifadesi olarak görüldü ve yaygınlık kazandı. Napoléon 1804'te düzenlenen bir plebisitle imparator oldu. Plebisit ulusal sorunların çözümünde de kullanıldı. Örneğin 1935'teki plebisitte Saar, Fransa yerine Almanya'nın parçası olarak kalmayı yeğledi.

Plebisit, örgütlü ve partili muhalefeti etkisizleştirerek halk üzerinde egemenlik kurma olanağını sağladığı için, iktidarlarını meşrulaştırmak isteyen totaliter rejimlerce de kullanılabilir. Örneğin Hitler, gerek iktidara geliş sürecinde, gerekse iktidarını pekiştirme yolunda bu araçtan yararlanmıştır.

Plehanov, Georgi Valentinoviç (d. 11 Aralık 1856, Gudalovka, Rus Çarlığı - ö. 30 Mayıs 1918, Terioki, Finlandiya), Rusya'daki Marksist hareketin kurucusu ve uzun yıllar önde gelen sözcüsü olan Marksist

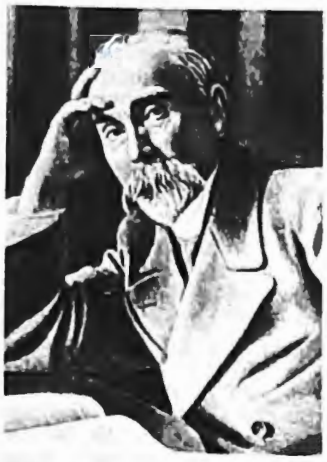

Plehanov
Sovfoto

kuramcı. Zaman içinde Menşeviklere katılarak Bolşeviklerin 1917'de iktidara gelmesine karşı çıkmış ve sürgünde ölmüştür.

Gençliği. Bir küçük eşraf ailesinin oğluydu. Voronej Askeri Akademisi'ndeki eğitimini tamamladıktan sonra 1873'te subay olmak üzere Petersburg'daki Konstantinovskoye Askeri Okulu'na yazıldı. Kısa süre sonra Madencilik Enstitüsü'ne geçtiyse de, ikinci sınıftan ayrılarak kendini tümüyle popülist devrimci harekete adadı. Hareketin bir köylü ayaklanması yoluyla tarım sosyalizmi kurmayı amaçlamasına karşın, Plehanov daha çok kentli fabrika işçileriyle ilişki kurmasına yol açan etkinliklerde bulundu. 1877'de Zemlya i Volya (Toprak ve Özgürlük) adlı popülist örgütün önderleri arasına katıldıktan sonra, yeraltı çalışmaları içinde yer aldı. Örgütün aynı adı taşıyan yayın organında, bazısında Marksizmin etkisi görülen yazıları yayımlandı. Zemlya i Volya şiddet yöntemlerine yönelince, kitle ajitasyonunu sürdürmeyi amaçlayan ve şiddete karşı çıkan ayrı bir grup oluşturdu. Ama bu grup kısa ömürlü oldu; Plehanov tutuklanmamak için 1880'de yurtdışına çıktı ve 1917'ye değin Rusya'ya dönmedi.

Rus Marksizminin biçimlenmesi. Plehanov sürgün yaşamının büyük bölümünü Cenevre'de geçirdi. 1883'te birkaç arkadaşıyla birlikte Emeğin Kurtuluşu adlı ilk Rus Marksist devrimci örgütünü kurdu. *Sotsializm i politiçeskaya borba* (1883; *Sosyalizm ve Siyasi Mücadele*, 1967) ve *Naşi raznoglasiya* (1885; Ayrılıklarımız) adlı iki önemli yapıtında popülizmi yerle bir eden eleştiriler getirerek Rus Marksizminin ideolojik temellerini attı. Rusya'nın, ülkenin toplumsal yapısını değiştiren ve Çarlık otokrasisini ortadan kaldırıp burjuva-demokratik rejimin ortamını hazırlayan bir kapitalist gelişme içinde olduğunu ileri sürdü. Plehanov'a göre, Marksistler gelişme halindeki sanayi proletaryasını otokrasiye karşı mücadele için örgütlemek zorundaydı. Çarlığın devrilmesinden sonra kapitalist gelişme sürecinde işçi sınıfı büyüyebilir ve sonunda, sosyal demokrat bir işçi partisinin önderliğinde sosyalist devrimle özgürlüğüne kavuşabilirdi. Bu iki aşamalı devrim şeması uzunca bir süre Rus Marksizminin temelini oluşturdu.

Sosyalizm ve Siyasi Mücadele'nin yayımlanmasını izleyen yaklaşık 10 yılda Plehanov'un grubu sosyalist edebiyata büyük katkıda bulundu, ama Marksistler Rus işçi sınıfından yalıtılmış olarak kaldılar. 1890'ların ortalarına doğru ise hükümete karşı etkinliklerin yeniden canlanmasıyla gruba Vladimir İliç Ulyanov (Lenin) gibi bazı önemli kişiler katıldı. Devrimci aydınlar işletme yönetimlerine karşı işçilerle ilişki kurdular. Plehanov ve arkadaşlarının da katıldığı bu grupların etkinlikleri sonucunda 1898'de Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi kuruldu.

Plehanov 1890'larda popülizme karşı mücadelesini *K voprosu o razvitii monistiçeskovo vzglyada na istoriyu* (1895; Tekçi Tarih Görüşünün Gelişimi Üzerine) adlı kitabında sürdürdü. 1898'de, kuramda değişiklik ya da farklı yorum önerenlere karşı klasik Marksizmi savunan bir dizi broşür yayımlamaya başladı. Bunlarda en çok, Alman Sosyal Demokratlarından Eduard Bernstein'ın savunduğu reformcu revizyonizm ile Rusya'da baş gösteren "Ekonomizm" eğilimini hedef aldı. Plehanov'a ve sonra Lenin'e göre, ekonomizm siyasi mücadelenin önemini küçümsüyor, işçi sınıfının kendiliğinden bilinci ve mücadelesiyle yetinmeyi öneriyordu.

Lenin'den kopuş. Bu kampanyalarda aynı görüşleri paylaşan Lenin ile Plehanov 1900'de militan *Iskra* (Kıvılcım) gazetesinin yayımlanmasında da birlikte çalıştılar. 1903'te Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin ünlü ikinci kongresi toplandı. Lenin ile Martov arasında üyelik koşulları konusunda baş gösteren bir anlaşmazlık sonucunda parti beklenmedik bir biçimde Bolşevikler(*) ve Menşevikler(*) diye anılan iki hizbe ayrıldı. Başlangıçta Bolşeviklerin yanında yer alan Plehanov, kısa zamanda Lenin'den uzaklaşarak Menşeviklere katıldı. Siyasal yaşamının sonraki yıllarında ve özellikle 1906-14 arasında ise partiyi birleştirmek için boşuna çabaladı.

Plehanov yaşamının son 20 yılında felsefe, sanat, edebiyat ve tarihle yakından ilgilendi ve bütün bu alanlarda önemli çalışmalar ortaya koydu. Bununla birlikte siyasal yaşamdan da tümüyle kopmadı. II. Enternasyonal'in önde gelen üyelerindendi. 1904-05 Rus-Japon Savaşı'nda ülkesinin yenilmesinden yana tavır aldı. I. Dünya Savaşı sırasında ise tam tersine, İtilaf Devletleri'ni destekledi, çünkü Alman militarizminin zaferinin Rusya'da ve başka ülkelerde ilerici işçi hareketine felaket getireceğine inanıyordu.

1905 Devrimi'yle, Plehanov'un 1880'lerde tasarladığı devrimci plan sınandı ve yetersizliği ortaya çıktı. Burjuvazi onun tahmin ettiği gibi hareket etmedi. Önemsemediği köylü sınıfı ise etkili bir devrimci güç olduğunu kanıtladı. Buna karşın kuramının hiçbir temel özelliğini değiştirmeyen Plehanov'un siyasal etkisi iki devrim arasında önemli ölçüde azaldı.

Plehanov 1917'deki Şubat ayaklanmasını uzun zamandır beklenen "burjuva" devrimi olarak karşıladı. 1917'de Rusya'ya dönerek Bolşeviklerin bitirmek istedikleri savaşın zafere ulaşana değin sürdürülmesini savundu. Gerek askerler, gerek siyasal taleplerini ertelemeleri için zorladığı işçi ve köylüler onu fazla önemsemediler. Geçici Hükümet'i eleştirmesine karşın birçok temel siyasetini de destekleyen Plehanov, Bolşeviklerin iktidara yürüyüşlerini durduramadı. Üstelik onlara yönelttiği saldırılar yüzünden, Kızıl Muhafızlar'ın aşırı kesimlerince "halk düşmanı" ilan edildi. Bununla birlikte, Lenin yazı ve konuşmalarında Plehanov'un özellikle felsefi katkılarının önemini vurgulamaktan geri durmadı. Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa ülkelerinde, sosyalizmin 1980'li yılların sonları ile

1990'lı yılların başlarında yıkılmasından sonra, genel olarak Menşeviklerin ve özel olarak Plehanov'un, geri bir ülkede şiddete dayalı bir devrimden sonra sosyalizmin bir seferde ve kısa bir sürede kurulabileceği konusundaki tereddütleri daha büyük önem kazanmıştır.

Plehanov'un yapıtlarının en eksiksiz baskısı, 24 ciltlik *Soçineniya*'dır (1923-27). Türkçede yayımlanmış öbür yapıtları arasında *Tarihe Maddeci Bir Bakış* (1935), *Marksist Düşüncenin Temel Meseleleri* (1964), *Sanat ve Sosyalizm* (1967/*Sanat ve Toplumsal Hayat*, 1987), *Tarihte Bireyin Rolü* (1982) ve *Materyalizm Üzerine Üç Deneme* (1987) sayılabilir.

Pléiade, La, 16. yüzyılda Pierre de Ronsard'ın önderliğinde bir araya gelmiş yedi Fransız yazarın oluşturduğu edebiyat grubu. Amacı, Fransızcayı edebi bir anlatım aracı olarak klasik dillerin düzeyine yükseltmekti. Ülker takımyıldızı anlamına gelen La Pléiade adını II. Ptolemaios döneminde (hd İÖ 285-246) İskenderiyeli eleştirmenlerin yedi tragedya şairine verdikleri addan alan grup Joachim du Bellay, Jean Dorat, Jean-Antoine de Baïf, Rémy Belleau, Pontus de Tyard ve Étienne Jodelle'den oluşuyordu.

La Pléiade'ın ilkeleri, *La Defense et illustration de la langue française* (1549; Fransız Dilinin Savunusu ve Açıklaması) adlı bildirgede du Bellay tarafından belirlenmişti. Buna göre, Fransızcanın zenginleşmesi için klasik diller ve edebi biçimlerle (örn. Pindaros ve Horatius'un odları, Vergilius'un destanları ve Petrarca'nın soneleri) İtalyan Rönesansı'na ait yapıtları ustaca taklit etmek gerekiyordu. Du Bellay ayrıca, artık kullanılmayan Fransızca sözcüklerin yeniden kullanıma sokulması, taşra lehçelerinden sözcük ve deyim alınması, edebi metinlerde teknik terimlerin kullanılması, yeni sözcüklerin türetilmesi ve Fransız edebiyatında olmayan yeni nazım türlerinin geliştirilmesi gerektiğini savunuyordu.

La Pléiade yazarları Fransız Rönesans şiirinin ilk temsilcileri sayılırlar. Bunun bir nedeni, Fransız Rönesansı'nda en yaygın şiir biçimine dönüşecek olan, aleksandren(*) ölçü ve 12 hecelik dizelerle yazılan nazım biçimini canlandırmış olmalarıdır. Grup üyeleri bazılarınca, Fransızcayı Latincenin kurallarıyla yazmak ve klasik şiirin basit taklitçileri olmaktan öteye geçemeyen şairler yetiştirmekle eleştirilmişlerdir.

Pleiadlar, Eski Yunan mitolojisinde, Atlas ile Pleione'nin kızlarına (Maia, Elektra, Taygete, Kelaino, Alkyone, Sterope ve Merope) verilen ad. Bir ölümlüyü seven Merope'nin dışında hepsi tanrılara âşık olurlar ve tanrı doğururlar. Daha sonra bir takımyıldız oluştururlar. Bir efsane bu dönüşümü kız kardeşleri Hyadların (Hyades) ölümünden duydukları üzüntüyle kendilerini öldürmelerine bağlar. Bir başkasına göreyse, Boiotia devi Orion tarafından yedi yıl izlendikten sonra Zeus tarafından yıldız haline getirilirler. Orion da bir takımyıldız haline gelir ve gökte onları izlemeyi sürdürür. Pleiadların en sönük yıldızının, bir ölümlüyü sevmesi nedeniyle utanç içinde olan Merope ya da oğlunun kenti Troya için üzülen Elektra olduğuna inanılırdı.

Pleione, Ülker (Pleiades) takımyıldızı içinde yer alan kabuklu yıldız (yaygın bir gaz halkası ya da kabuğuyla çevrelenmiş yıldız). 1938'de Pleione'un tayfında görülen ani değişiklikler, bu yıldızın gaz kabuğunu püskürttüğü yolunda yorumlandı; değişimler 1952'de görünmez hale geldi. Mavi-beyaz renkli bir yıldız olan Pleione 5. kadirdendir.

pleksiglas, polimetil metakrilatın ticari adı. Polimetil metakrilat çok sayıda basit metil metakrilat (monomer) molekülünün uzun zincirler oluşturacak biçimde birleşmesiyle meydana gelen yüksek molekül ağırlıklı yapay organik bir bileşiktir. Sanayide metil metakrilat kimyasal katalizörler eşliğinde polimerleştirilir; aslında ısı ve ışık da aynı işlevi görebilir.

Boyutsal kararlılığının yanı sıra, aşınma ve darbelere karşı dayanımı da yüksek olan pleksiglas renksiz ve oldukça saydam bir malzemedir. Ama eğer istenirse başka maddeler katılarak renklendirilebilir ya da saydamlığı giderilebilir. Kalıplama yoluyla ya da levhalar halinde dökülerek üretilir. Polimetil metakrilattan yapılmış boru, iplik ya da levha halindeki bir malzeme yüzeyine yansıtılan ışık demetini tutarak bunu uzak mesafelere taşıyabilir. Pleksiglastan en çok uçakların kanopi (savaş uçaklarında pilot kabininin üzerini örten saydam kapak) ve pencereleri ile gemilerin rüzgâr kalkanları yapılır. Ayrıca, çeşitli süs eşyaları, fotoğraf makinesi merceği ve otomobil arka lambalarının üretiminde kullanılır. Tıpta da iç organları incelemeye yarayan bazı aygıtların yapımında yararlanılır.

Plenty Körfezi, Büyük Okyanusun Yeni Zelanda'ya bağlı Kuzey Adasının doğusunda oluşturduğu girinti. Yaklaşık 160 km genişliğindeki körfeze Rangitaiki ve Whakatane ırmakları dökülür. Körfezde, en büyükleri White ve Motiti olan bir dizi ada vardır. Matakana Adası batıdaki Tauranga limanını rüzgârdan korur.

1769'da bu kıyılarda yaşayan Maorilerden erzak ve su alan Kaptan James Cook körfeze, bolluk anlamına gelen *plenty* adını verdi. Körfezin kıyısında Bay of Plenty yönetim bölgesi yer alır. Bölgedeki başlıca yerleşmeler Mount Maunganui, Maketu, Matata, Whakatane ve Opotiki'dir. Bölge halkı geçimini mandıracılık ve koyun besiciliğiyle sağlar.

pleokroizma, optikte, bir kristalden geçen değişik düzlemlerde kutuplanmış ışığın değişik miktarlarda soğurulması. Yunanca *pleon* (çok) ve *khros* (renk) sözcüklerinden türetilen pleokroizma, tek optik eksenli kristallerde gözlenen dikroizma olgusu ile iki optik eksenli kristallerde gözlenen trikroizma olgusunun ortak adıdır. Doğal ışık

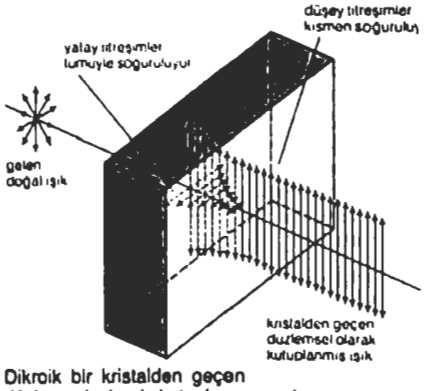

Dikroik bir kristalden geçen düzlemsel olarak kutuplanmış ışık
F.W. Sears, *Optics*

çift kırılma(*) özelliği gösteren bir kristal üzerine düşerse birbirine dik düzlemlerde kutuplanmış iki bileşene ayrılır: Olağan ışın ve olağandışı ışın. Dikroik bir kristal (örn. turmalin) olağan ışını soğurur, yalnızca olağandışı ışını geçirir (*bak.* çizim).

Kutuplanmamış (doğal) ışık tek optik eksenli dikroik bir kristal üzerine düştüğünde, belirli bir dalgaboyundaki ışınlar titreşim düzlemlerine bağlı olarak farklı miktarlarda soğurulurlar (optik eksen doğrultusundaki ışınlar iki bileşene ayrılmaz, dolayısıyla farklı soğurulma söz konusu değildir). Bu nedenle dikroik kristal optik eksen doğrultusunda bir renkte, öteki doğrultularda başka bir renkte görünür. İki optik eksenli trikroik kristalde ise üç farklı renk gözlenir. Örneğin kordiyerit kristalinde, beyaz ışık üç kristal ekseninden birine paralel olarak kristalden geçerse, mor, mavi ya da sarı ışık soğurulur. Ayrıtları kristal eksenleri ile çakışacak biçimde bir küp kesildiğinde, üç artık renk mavi+sarı, mor+sarı ve mor+mavi karışımları olur.

Bir mineralde radyoaktif bir kalıntı (enklüzyon) varsa, bunun çevresinde oluşan küre biçimli renklenmeye pleokroik ayla denir. Bu ayla, mineral örneği küreyi kesecek biçimde dilinirse bir halka olarak görülür. Bu renkli kabuğun, kristal yapısının radyoaktif elementlerce yayılan alfa parçacıklarının enerjisini soğurarak değişime uğramasından kaynaklandığı sanılmaktadır. Bir alfa parçacığının enerjisi büyük mineral içinde aldığı yolun sonunda büyük ölçüde soğurulmuş olduğundan bu renkli bölgeler en yoğun olarak radyoaktif kalıntının çevresinde oluşur. Pleokroik aylalar en çok biyotit, flüorit minerallerinde ve amfibollerde görülür; en çok rastlanan eklenti mineraller ise zirkon, ksenotim, apatit ve monazittir.

Halkaların ortadaki radyoaktif kalıntıdan uzaklığı alfa parçacıklarının mineral içinde alabilecekleri yola bağlıdır. Bundan yararlanılarak her halkanın hangi elementin saldığı alfa parçacıklarından kaynaklandığı belirlenebilmektedir.

pleomorfizm, mikroorganizmalarda aynı tür ya da soyun bireyleri arasında düzensiz ve değişik biçimlerin görülmesi. Daha üstün yapılı canlılardaki çokbiçimliliğe(*) benzeyen pleomorfizm özellikle bazı bakteri türleri, mayalar, riketsiyalar ve mikroplazmalarda sık görülür ve bu canlıların tanınması ve incelenmesini büyük ölçüde zorlaştırır.

Plesiosaurus, soyu tükenmiş deniz sürüngenleri cinsi. Fosillerine Triyas Döneminin (y. 225-190 milyon yıl önce) sonlarından Jura Döneminin (y. 190-136 milyon yıl önce) sonlarına değin oluşmuş kayaçlarda rastlanır.

Plesiosaurus üyeleri Doğu Yarıküre'de geniş bir dağılım gösteriyordu. Ayrıca

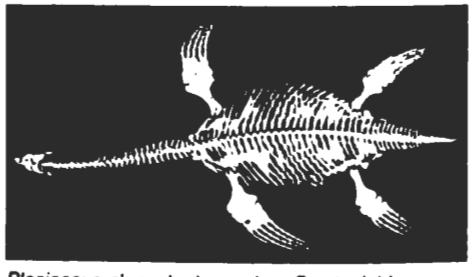

Plesiosaurus'un akrabası olan *Cryptocleidus* cinsinden bir fosilin üstten görünüşü
American Museum of Natural History, New York

Güney Amerika çökellerinde temsilcilerinin bulunduğu sanılan bu cins üyelerinin Kretase (Tebeşir) Döneminin (y. 136-65 milyon yıl önce) sonuna değin varlığını sürdüren, çeşitli kıtalara dağılmış yakın akrabaları da bilinmektedir.

Plesiosaurus üyeleri yaklaşık 4,5 m uzunluğundaydı. Gövdesi geniş ve yassı, boynu uzun ve esnek, kuyruğu vücuduna göre kısaydı. Burun delikleri geriye doğru, gözlerinin yakınında yer alıyordu. Damağı oldukça sertti. Çenelerinde uzun ve keskin dişler vardı. Olasılıkla bir balık sürüsüne

dalıp başını yanlara doğru savurarak avlanıyordu. Geniş birer küreği andıran bacakları her yöne yüzebilmesini sağlayacak ölçüde gelişmişti.

Plesiosaurus cinsini içeren *Plesiosauria* alttakımı evrim sürecinin başlarında iki ana gruba ayrılmıştı. Bunlardan *Pliosaurus* cinsi ve akrabaları, boynu kısa ve başı uzamış türlerden oluşuyordu. *Elasmosaurus* cinsi ve akrabalarında ise baş görece küçük kalmış, boyun yılan gövdesine benzer bir esneklik kazanarak çok uzamıştı. Bu alttakım üyeleri evrim süreçlerinin sonlarına doğru son derece irileşti. Avustralya'da Kretase Döneminin başlarında yaşamış olan kısa boyunlu *Kronosaurus* cinsi yaklaşık 12 m uzunluğa erişmişti. *Elasmosaurus* cinsinin boynunda 76 omur bulunuyordu ve yaklaşık 13 m'ye ulaşan toplam uzunluğunun yarısını baş ve boyun bölümleri oluşturuyordu.

plesit, demirli göktaşlarının bir bileşeni. *Ayrıca bak.* demirli göktaşı.

Plessner, Helmuth (d. 4 Eylül 1892, Wiesbaden, Almanya - ö. 12 Haziran 1985, Göttingen, Batı Almanya). Avrupa'da felsefi antropolojinin kurucusu sayılan Alman felsefeci. "İç" ve "dış" ben arasında bir denge anlayışı temelinde geliştirdiği varoluş kuramında, insanlar ile hayvanlar arasındaki farklılıkları ele almıştır. Ona göre, bireyler bedenlerinin dışına çıkarak kendi iç yaşamlarını fark ettiklerinde, sosyolojik ve tarihsel bakımdan önemli algılamalara, deneyimlere ve ifade biçimlerine ulaşma olanağını elde edeceklerdir.

Freiburg, Heidelberg ve Berlin üniversitelerinde tıp, zooloji ve felsefe öğrenimi gördü. 1916'da Erlangen Üniversitesi'nde felsefe doktorasını tamamladı. 1926-34 arasında Köln Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Nazi yönetimince uygulanan baskılar nedeniyle Groningen'e (Hollanda) giderek orada sosyoloji profesörü olarak çalıştı (1934-42). İşgal sırasında Nazilerce işine son verildi. Savaşın ardından, 1946-51 arasında Groningen'de felsefe profesörlüğü yaptıktan sonra, 1951'de Göttingen Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. 1962'de emekli oldu, ama ders vermeyi sürdürdü. Başlıca yapıtları arasında, *Die wissenschaftliche Idee* (1913; Bilimsel Düşünce), *Die Einheit der Sinne* (1923; Duyguların Birliği), *Macht und Menschliche Natur* (1932; İktidar ve İnsan Doğası), *Das Schicksal deutschen Geistes im Ausgang seiner bürgerlichen Epoche* (1935; Burjuva Çağının Sonunda Alman Ruhunun Kaderi), *Lachen und Weinen* (1941; Gülmek ve Ağlamak), *Zwischen Philosophie und Gesellschaft* (1953; Felsefe ve Toplum Arasında), *Die verspätete Generation* (1959; Gecikmiş Kuşak) ve *Grenzen der Gemeinschaft: Eine Kritik des sozialen Radikalismus* (1972; Toplumun Sınırları: Toplumsal Radikalizm Üzerine Bir Eleştiri) sayılabilir.

Pleurococcus, PROTOCOCCUS olarak da bilinir, ağaçların, kaya ve duvarların kuzeye bakan yanlarında, yani nemli ve gölgeli yerlerinde yetişen yeşil alg cinsi. Kuzeyi işaret eden bu yeşil katmanlar açık alanlarda yön saptamakta yardımcı olur. Tek tek ya da kümeler halinde bulunan küremsi hücreleri aşırı su kaybını önleyen kalın çeperlere sahiptir. Yoğun olarak kloroplast içeren bu hücrelerde üreme bölünme yoluyla gerçekleşir. *Pleurococcus*'un taksonomik konumu net olarak belirlenmemiştir.

Pleuromeia, *Pleuromeiales* takımından (*Lycopsida* sınıfı) soyu tükenmiş kibritotu cinsi. Alt Triyas Döneminde (Triyas Dönemi y. 225-190 milyon yıl önce) yaşamış bu bitkilerin günümüz bitkilerinden *Isoetes*'e akraba olduğu sanılmaktadır. *Pleuromeia*'nın, genel görünümü küçük bir ağacı andıran oldukça ilginç bir biçimi vardı. Uzunluğu 100 cm'ye, çapı 10 cm'ye varan dallanmış gövdelerin tepe noktasına yakın bir yerinden yapraklar çıkıyor ve en uçta tek bir iri kozalak bulunuyordu.

Pleuronectiformes *bak.* yassıbalıklar

Pleve, Vyaçeslav Konstantinoviç (d. 20 Nisan 1846, Kaluga - ö. 28 Temmuz 1904, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus devlet adamı. Mutlakıyet yönetimini, bürokratik polis devletini ve sınıf ayrıcalıklarını korumak amacıyla devrimci ve liberal hareketlere olduğu kadar ulusal azınlıklara da baskı uygulamıştır.

Çar II. Aleksandr'ın öldürülmesinden sonra (1881) İçişleri Bakanlığı'na bağlı polis örgütünün başına getirildi. 1899'da da Finlandiya Grandüklüğü'nden sorumlu devlet bakanı oldu. 1902'de içişleri bakanlığına atandı. Bu görevleri sırasında liberal politikalar izleyen yerel meclislerin (*zemstvo*) çalışmalarını engelledi. Özellikle Ermenilere ve Finlere karşı sert bir Ruslaştırma politikası izledi. Kişinyov'da (bugün Moldova'da) kitlesel bir Yahudi kıyımına yol açan Yahudi düşmanı propaganda çalışmalarını teşvik ettı. İşçi hareketlerini denetim altına alabilmek için, polis denetimindeki milliyetçi işçi sendikalarına destek sağladı. Kore'de Japonya'yla savaşa yol açan politikaları da destekleyen Pleve, Sosyalist-Devrimci Parti'nin bir üyesi tarafından öldürüldü.

Pleven, PLEVNE olarak da bilinir. Bulgaristan'ın kuzeyinde kent. Tuna Irmağının kollarından Vit Irmağının birkaç kilometre doğusunda yer alır. Başlangıçta Storgosia adlı bir Trak yerleşmesi olan kent Hunlar tarafından yıkıldı. 6. yüzyılda İmparator I. İustinianos tarafından yeniden inşa edildi. Slavların Kajluka adını verdiği kent 1266'da Macarların eline geçti. Pleven adı 1270'ten sonra kullanılmaya başladı. Osmanlı Devleti'nin önemli kalelerinden biri olarak 15-19. yüzyıllar arasında önde gelen bir ticaret merkezi oldu.

Bugün çevredeki tarım bölgesine hizmet veren Pleven, gıda işleme, dokuma, makine, çimento, doğrama, lastik ve tütün sanayilerine sahiptir. Kentte 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasındaki Plevne Savunması'yla(*) ilgili sekiz müze ve pek çok anıtla Kurtuluş Müzesi (1905-07) adlı önemli bir müze vardır. Tuna Irmağı ve kollarının suladığı yörenin verimli topraklarında tahıl, üzüm ve çeşitli meyveler yetiştirilir. Ayrıca büyükbaş hayvancılık yapılır. Nüfus (1991 tah.) kent, 138.323.

Pleven, René (d. 13 Nisan 1901, Rennes - ö. 13 Ocak 1993, Paris, Fransa), Dördüncü Cumhuriyet sırasında iki kez başbakan olan (1950-51 ve 1951-52) Fransız siyaset adamı. Birleşik bir Avrupa ordusu oluşturulması için hazırladığı Pleven Planı Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nın (NATO) kuruluşuna temel olmuştur.

Paris Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra bir sanayi kuruluşunda yönetici oldu. II. Dünya Savaşı sırasında General Charles de Gaulle önderliğindeki Fransız Ulusal Komitesi adlı gölge hükümete katıldı. Maliye, sömürgeler ve dışişleri komisyonlarına başkanlık ettikten sonra, 1944'te sömürgeler bakanlığına getirildi. Fransa'nın Alman işgalinden kurtarılmasının ardından de Gaulle hükümetinde maliye bakanı oldu. 1945'te Ulusal Meclis'e seçildi. 1946-53 arasında ortanın solundaki Demokratik ve Sosyalist Direniş Birliği'nin (UDSR) başkanlığını yürüttü. İki kez savunma bakanlığı (1949-50 ve 1952-54), iki kez de başbakanlık (Temmuz 1950-Şubat 1951 ve Ağustos 1951-Ocak 1952) yaptı.

ABD yanlısı görüşleriyle tanınan Pleven, Kuzey Atlantik ve Batı Avrupa savunmalarının tek bir komutanlığa bağlanmasını sağlayacak Avrupa Savunma Topluluğu adlı birleşik bir Avrupa ordusu oluşturma planını görüşmek üzere Temmuz 1950'de Paris'te bir konferans düzenledi. Bu plana Fransız Komünistleri, Sosyalistler ve de Gaulle'cüler karşı çıktılar. Öte yandan Pleven'in görev aldığı hükümetlerden hiçbiri planın uygulamaya konabilmesi için gerekli antlaşmayı onaylamaya yanaşmadı. Gene de bu girişimiyle NATO'nun temellerini atan Pleven, ABD yardımıyla Çinhindi'nde milliyetçi Viet Minh'e karşı savaşı sürdürdü.

Pleven de Gaulle'ün hazırladığı yeni anayasayı ve Beşinci Cumhuriyet'i desteklemek üzere 1958'de UDSR'den ayrıldı. 1959'da Çağdaş Demokrasi İçin Birlik adlı yeni bir parti kurdu. 1966'da de Gaulle'ün NATO'dan ayrılma kararını eleştirdiyse de, de Gaulle'ün istifasından (Nisan 1969) sonra hükümeti desteklemeyi sürdürdü. Daha sonra adalet bakanlığı (1969-73) ve Bretanya Konseyi'nin başkanlığı (1974-76) görevlerinde bulundu.

Plevne Savunması, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Plevne'yi (Pleven) kuşatan Rus ordusuna karşı Gazi Osman Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetlerinin verdiği savunma savaşı (20 Temmuz-10 Aralık 1877).

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı başladıktan bir süre sonra, Ruslar Plevne'nin güneyindeki Lofça (Loveç) (16 Temmuz) ile kuzeydoğusundaki Niğbolu'yu (Nikopol) (17 Temmuz) ele geçirdi. Bu durumda Osmanlıların Bulgaristan'ı elde tutabilmesi, Plevne'nin savunulmasına bağlıydı. Yeni istihkâm edilmiş olan Plevne'ye 19 Temmuz'da ulaşan Gazi Osman Paşa ertesi gün ilk Rus saldırısını püskürttü. I. Plevne Savaşı olarak da bilinen bu çarpışmadan sonra, 30 Temmuz'la (II. Plevne Savaşı) 7-12 Eylül'deki (III. Plevne Savaşı) Rus saldırılarına da karşı koydu. Bunun üzerine, Kırım Savaşı (1853-56) sırasında Sivastopol'un savunmasını üstlenmiş olan General Todleben'in önerisiyle Plevne'yi kuşatan Rus komutanı, Osmanlı kuvvetlerinin ulaşım, haberleşme ve ikmal bağlantılarını kesti. 24 Ekim'den sonra dışarıyla bağlantısı bütünüyle kesilen Osmanlılar gene de Rusların teslim çağrısını reddetti. Ama kasım sonunda baş gösteren erzak ve cephane sıkıntısının yanı sıra kış koşulları da Osmanlı askerinin barınma ve sağlık durumunu iyice güçleştirdi. 3 Aralık'ta padişahtan Plevne'yi tahliye emri alan Gazi Osman Paşa, komutanlarıyla yaptığı görüşmeler sonunda kuşatma hattını batıdan yararak Sofya'ya doğru çekilmeye karar verdi. Düşman kuşatma hatlarının ilkini yararak siperleri ele geçirdiyse de ikinci hattı zorlarken yaralandı ve teslim olmak zorunda kaldı.

Plevne'nin düşmesinden sonra Ruslar Osmanlıların Avrupa'daki toprakları üzerinde yayılma planını uygulamaya yöneldi. Ama Avrupa devletlerinin, özellikle de İngiltere'nin baskısı sonucunda Ayastefanos Antlaşması'nı(*) imzalamak zorunda kaldı.

Plevnelioğlu, Kemal Hüseyin (d. 1892, İstanbul - ö. 5 Şubat 1954, İstanbul), Türkiye'de ilk Cox tipi tifüs aşısını hazırlayıp uygulayan bakteriyolog.

I. Dünya Savaşı'nda Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de (Askeri Tıbbiye) okurken orduya alındı. 1917'de mezun olduktan sonra 1 Ordu Menzil Harp Hastanesi'nde ve Trab-

zon'daki 49. Tümen'de hekimlik yaptı. 1919'da Gülhane Tababet-i Askeriye ve Tatbikat Mektebi'nde (bugün Gülhane Askeri Tıp Akademisi) seririyat-ı bakteriyoloji ve emraz-ı intaniye (bakteriyoloji ve bulaşıcı hastalıklar) asistanı olarak yüzbaşılığa yükseldi. 1922'de Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Ankara'da Sarıkışla Hastanesi'nde iç hastalıkları uzmanı olarak çalıştı; 1923'te Yunan esirleri arasında çıkan tifüs salgınıyla mücadele amacıyla Uşak'a gitti. 1925'te gönderildiği Hamburg'da seroloji, tropik hastalıklar ve deneysel tedavi üzerinde, ayrıca Berlin'de Robert Koch Bulaşıcı Hastalıklar Enstitüsü'nde çalıştı. Türkiye'ye döndüğünde Gülhane'de seririyat-ı bakteriyoloji ve emraz-ı intaniye muallimliğine getirildi. 1945'te Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi İntan Hastalıkları Kliniği profesörü oldu. 1949'dan sonra çalışmalarını İstanbul'daki özel laboratuvarında sürdürdü.

Almanya'da verem üzerinde de çalışan Plevnelioğlu, Türkiye'de ilk kez Löwenstein besiyeri hazırlayarak kullandı, tularemi etkenini elde etti; kobaylarla yaptığı deneyler sonucunda 1936'da Türkiye'de pire tifüsünün varlığına dikkati çekti. Frankfurt, Kraków ve Marburg'daki incelemelerinin ardından 1942'de Ankara'da Cox tipi ilk tifüs aşısını hazırladı. 1948'de kabakulak virüsü üzerindeki araştırmasıyla İnönü Armağanı'nı aldı.

plevra, GÖĞÜS ZARI ya da AKCİĞER ZARI olarak da bilinir, göğüs boşluğunun içini döşeyen ve akciğerlerin çevresini saran iki katmandan oluşan zar yapısında organ. Dış (parietal) plevra akciğerlerin tabanında kendi üzerine katlanarak iç (viseral) plevrayı oluşturur. Sağlıklı bireylerde bu iki katman birbirine değer; buna karşılık, akciğerlerin içindeki hava herhangi bir nedenle azalırsa ya da iki katmanın arasında hava ya da sıvı toplanırsa plevra boşluğu belirgin hale gelir (*bak.* zatülcenp). Sağdaki ve soldaki plevra boşlukları birbiriyle ilişkisi olmayan kapalı birimler halindedir. Katmanların içe bakan yüzü mezotelyum adlı yassı hücre katmanından oluşur; bu katman, altındaki gevşek ve esnek dokuyu örter. Plevradan salgılanan sıvı, zarı ve boşluğu nemli ve kaygan tutmaya yarar.

plevra iltihabı *bak.* zatülcenp

Pleyel, Ignace Joseph, IGNAZ JOSEF PLEYEL olarak da yazılır (d. 18 Haziran 1757, Rupperstbal, Avusturya - ö. 14 Kasım 1831, Paris), Avusturyalı-Fransız besteci, müzik yayımcısı ve piyano yapımcısı.

Çok küçük yaşta müzik eğitimine başladı, 1772'de Haydn'ın öğrencisi olmak üzere Eisenstadt'a gönderildi. Pleyel'in ilk görevinin Pressburg'da Kont Erdödy'nin müzik yönetmenliği olduğu sanılır. 1794'te Strasbourg Katedrali'nin müzik yönetmen yardımcısıydı; Strasbourg günleri onun müzik açısından en üretken dönemi oldu; bestelerinin çoğu 1787-95 arasında yapılmıştır. 1791'de gittiği Londra'da Pleyel'in konserleri dinleyiciyi çekti ve besteleri eleştirmenlerce çok beğenildi. 1795 başlarında Pleyel Paris'e yerleşerek bir müzik atölyesi açtı, ayrıca bir de yayınevi kurdu. Etkinliğinin sürdüğü 39 yıl boyunca bu yayınevinde, Boccherini, Beethoven, Clementi, Dussek ve Haydn'ınkilerin birçoğu da içinde olmak üzere, 4 binden fazla yapıt yayımlandı. Pleyel'in Paris'te 1807'de kurmuş olduğu piyano yapım şirketi başarılı oldu ve gelişti. 1815'te Pleyel büyük oğlu Camille'i şirkete ortak aldı. 1855'te Camille ölünce bu kez onun damadı August Wolff'un (1821-87) katılmasıyla firmanın adı Pleyel, Wolff & Cie oldu. Wolff'un ölümünden sonra da onun damadı Gustave Lyon (1857-1936) yönetimi üstlendi ve firmanın adını Pleyel, Lyon et Cie olarak değiştirdi. Firma en çok, 19. yüzyıl sonunda kromatik arpı geliştirmesiyle tanındı.

Pleyistosen Bölüm, Kuvaterner (Dördüncü) Dönemde (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) oluşan kayaç katmanlarının başlıca iki bölümünden daha yaşlı olanı ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Jeolojik çağ dilimleri olarak bölümler, dönem olarak adlandırılan daha geniş zaman birimleri içinde yer alırlar ve kendileri de bir dizi kata ayrılabilirler. Birbirini izleyen buzul ve buzularası iklim çevrimlerinin gerçekleştiği Pleyistosen Bölümde oluşan kayaçlar, Pliyosen Bölüm (y. 7-2,5 milyon yıl önce) kayaçlarının üstünde ve Holosen Bölüm (y. 10 bin yıl öncesinden günümüze) kayaçlarının altında yer alır. Buna göre Pleyistosen Bölüm yaklaşık 2,5 milyon-10 bin yıl öncesini kapsar; ama son tahminler bu zaman aralığının 1,7 milyon-10 bin yıl öncesi olduğuna yöneliktir.

Önceleri Pleyistosen Bölümün Büyük (Dördüncü) Buzul Çağını kapsadığı sanılmaktaydı. Ama sonraları buzullaşma çağının, yaklaşık 2,5 milyon yıl öncesi gerçekleşen hızlı bir iklim soğumasıyla başladığı saptandı; bu tarih de bugün Pliyosen Bölüme girer. Dahası, günümüzde Holosen Bölüm buzul çağının son buzularası katı olarak kabul edilir. Bazı jeologlar Pleyistosen Bölümü günümüze kadar genişletmeyi ve Holosen'i daha çok bir kat olarak kabul etmeyi önerirlerken, diğerleri insan olgusunun ortaya çıkması açısından Pleyistosen ve Holosen'i Kuvaterner (Dördüncü) Dönemin ayrı bölümleri olarak almanın daha doğru olduğunu savunurlar.

Pleyistosen buzul çağlarının en şiddetli evresinde, yeryüzündeki karaların en az yüzde 28'lik bir bölümü buzul buzuyla kaplıydı. Bugün ise bu oran yüzde 10 dolayındadır ve daha çok yüksek enlemlerle sınırlıdır. Olasılıkla buzularası evrelerde de durum bugünkü gibiydi. Ama gene de, bugünkü canlı türleri ile fosil faunaları karşılaştırıldığında, günümüz ile geçmişteki buzularası evreler arasında bazı önemli farklılıklar olduğu ortaya çıkar.

Buzyalakları (buzul vadilerinin ağzında oluşan, sarp yamaçlı, amfitiyatro biçimindeki havza) ile kar sınırı (kalıcı kar örtüsünün alt sınırı) arasında kabaca bir ilişki vardır. Dünyanın birçok yerinde buzyalaklarının yükseltisi ölçülerek, son buzul çağının en şiddetli evresindeki kar sınırının konumu belirlenmiştir. Buna göre eski kar sınırı her yerde bugünkünden daha düşüktür; bu Ekvator'da da, kutup bölgelerinde de böyledir. Başka ölçümler de, kıyı alanlarının buzul çağlarında bugünkünden daha çok yağış aldığını ve buralardaki yıllık ortalama sıcaklığın bugünkünden birkaç derece santigrad daha düşük olduğunu ortaya çıkarmıştır. Buna karşılık, iç kesimlere gidildikçe yağışın artması ve sıcaklığın düşmesi özelliğinin bugünküne oranla daha az belirgin olduğu anlaşılmıştır. Bir başka deyişle, buzul çağlarında kutupaltı iklim kuşakları Ekvator'a doğru kaymıştır. Bu kayma, kuzey kuşağında yaklaşık 15°'lik bir enlem kadar olmuş, daha ılıman kuşaklarda ise daha küçük bir kayma gerçekleşmiştir.

Orta ve düşük enlemlerdeki kurak bölgelerde egemen olan yağış koşulları da bu sonucu desteklemektedir; çünkü, yağmur taşıyan siklonal fırtınaların bulunduğu orta enlem kuşakları da Ekvator'a doğru kaymıştır. Ayrıca, Kuzey Yarıküre'deki hayvan fosilleri üzerinde yapılan incelemeler, kuzeydeki soğuk iklim bölgesinin birkaç derece enlem güneye kaydığını açığa çıkarmıştır.

Öte yandan, bitki ve hayvan fosillerinden elde edilen bilgilere göre, buzularası çağlar sırasında iklim kuşakları kutuplara doğru kaymış ve Kuzey Yarıküre'de bu kaymanın sınırı en azından bir kez bugünkü konumundan daha kuzeye geçmiştir. Henüz tam olarak kanıtlanamamış olmakla birlikte, bu iklim kaymalarının dünyanın her yerinde eşzamanlı olarak gerçekleştiği sanılmaktadır.

Pleyistosen Bölümde Kuzey Yarıküre'de Kuzey Amerika'nın dağlık batı bölgesi buzullarla kaplıydı ve buz örtüsü tüm Kanada'nın üzerine yayılıyordu. Kanada'dan kaynaklanan Lavrensiyen buz örtüsü, güneyde ABD'nin kuzey kesimlerine, kuzeyde ise Kuzey Kutup Denizine kadar uzanıyordu. Grönland ve İzlanda hemen tümüyle buzla örtülüydü. Avrupa'nın da yaklaşık yarısı, Norveç'in kuzey kıyılarından güneyde Kiev'e kadar İskandinavya buz örtüsünün altındaydı. Sibirya'da pek çok buzul dağı vardı, kuzeybatı düzlükleri de buz örtüsüyle kaplıydı. Alpler'de, Kafkaslar'da, Pireneler'de ve öteki kıtalardaki yüksek dağların çoğunda, çeşitli boyutlarda buzullar bulunuyordu. Antarktika kıtasının hemen hemen tamamı (bugünkünden daha çok) buzla örtülüydü ve Andlar'ın güneyindeki buzullar batıda Şili kıyılarına ve doğuda Arjantin Pampalarına kadar yayılıyordu. Hawaii, Japonya ve Yeni Gine'deki yüksek dağlarda da buzullar egemendi.

Buzul iklimi ve buz örtüleri, deniz düzeyinin dünya ölçeğinde alçalıp yükselmesine neden oluyordu. Buzulları oluşturan nem denizlerden geliyor, bu da deniz düzeyinin alçalmasına yol açıyordu. Ilıman iklim koşulları sırasında buzullar eriyor ve erime suları denizlere dönerek bu kez deniz düzeyinin yükselmesine neden oluyordu. Bu nedenle, birbirini izleyen buzul ve buzularası evreler denizlerde yüz metreye ulaşan düzey değişimleriyle sonuçlanıyordu; bu değişimlerin alt ve üst sınırları denizlerin günümüzdeki düzeyinin çok üstünde ve altındaydı. Buzullaşmanın bir başka etkisi de, yerkabuğunda ortaya çıkan büyük ölçekli bükülmelerdi. Yerkabuğu büyük buz örtülerinin ağırlığına dayanamıyordu. Kayaç yapılı kabuğun altındaki bölgede plastik haldeki kayaç malzemesi ağırlığın bindiği bölgelerden yanlara doğru akıyor, bunun sonucunda da havza benzeri çöküntüler ortaya çıkıyordu. Buz örtüsü eriyip kabuğun üstündeki ağırlık azaldıkça, alttaki plastik akmanın doğrultusu yön değiştiriyor, kabuk yavaş yavaş yükselerek kubbe benzeri bir yapı kazanıyordu. Normal yüzey koşullarına, buzulların çözülmesinden ancak uzunca bir süre sonra ulaşılıyordu.

Pleyistosen Bölümde tüm kıtalarda, düşük ve orta enlemlerdeki kurak bölgelerde bugün geriye izi kalmamış pek çok gölün bulunduğuna ve bugünkü göllerin pek çoğunun da çok daha geniş olduğuna ilişkin güçlü kanıtlar vardır. Bu durum, o dönemde bu bölgelerde yağışın bugünküne oranla daha fazla, buharlaşmanın ise daha az olduğuna işaret eder.

Son buzul çağının bitişinden sonra yeni çevre koşullarına uyarlanan bitki ve hayvanlar, yaklaşık 10 bin yılda olabilecek gelişmelerin de ipuçlarını verir. Bu uyarlanma yeteneği sayesinde buzulların çekildiği kara yüzeyleri bitkiyle kaplanmış ve buzul

dönemi boyunca karalar birçok kez canlı varlığını yenilemişti.

Kuzey Yarıküre'deki memeli varlığı bir yandan soylarının tükenme, öte yandan yeni türlerin ortaya çıkma sürecinden geçerek büyük bir değişim geçirdi. Yeni türler arasına zebraya benzeyen atlar, sığır, develer, bazı filler, gergedanlar ve tüylü mamut katıldı. Tüylü mamut birinci buzullaşma öncesinden izine rastlanmayan, soğuk iklime iyi uyarlanmış bir türdü. Atlar ve sığır, bu bölümde Kuzey Amerika'ya göç etmişti. Pleyistosen Bölüm sonu ile Holosen Bölüm ortaları arasında birçok memeli türü ortadan kalktı. Bunlar arasında yer tembelhayvanları, miskökuzlerinin iki cinsi, bazı pekariler, antilop benzeri gevişgetirenler, kedigillerin birçok türü, mastodon, bazı atlar ve develer sayılabilir. İnsanın Kuzey Amerika'da birdenbire ortaya çıkışının Bering Boğazını birleştiren bir kara köprüsüyle ilişkili olduğu sanılmaktadır.

plié (Fransızcada "büklüm"), balede dizleri bükme hareketi. Sıçrama ve dönmelerde yaylanmaya olanak vermek ve düşüşü yumuşatmak, çalışmalarda ise kasları gevşetmek ve denge duygusunu geliştirmek için kullanılır. Beş temel bale duruşunun hepsinde yapılır. Dansçının dizlerini hafifçe bükerek, ikinci duruş dışında, topuklarını yerde tuttuğu *demi-plié* ve dizlerini iyice

Gelsey Kirkland'ın *Ateşkuşu* balesinde yaptığı parmak uçlarında *plié*
Martha Swope

bükerek topuklarını yerden kaldırdığı *grand-plié* olmak üzere iki biçimi vardır.

Plievier, Theodor, takma adı (1933'e değin) THEODOR PLIVIER (d. 12 Şubat 1892, Berlin, Almanya - ö. 12 Mart 1955, Avegno, Locarno yakınları, İsviçre), Alman yazar. Savaş romanlarında ülkesinin II. Dünya Savaşı'ndaki rolüyle ulusal suçluluk kavramını işleyen ilk Alman yazarlardandır.

Bir tarım işçisinin oğluydu. On yedi yaşındayken evini terk ederek bir süre düzensiz bir yaşam sürdü. I. Dünya Savaşı'nda Alman Deniz Kuvvetleri'nde görev aldı. Savaş sırasında 1918'deki denizci ayaklanmasına katıldı. Komünizmi benimseyerek 1920'lerde yazılarıyla yoğun propaganda etkinlikleri yürüttü. Savaş deneyimlerini, *Des Kaisers Kulis* (1930; Kayzer'in Kulileri), *Zwölf Münner und ein Kapitän* (1930; On İki Tayfa ve Bir Kaptan), *Der Kaiser ging, die Generäle blieben* (1932; Kayzer Gitti, Generaller Kaldı), *Der 10. November 1918* (1935; 1918'in 10 Kasımı) ve *Das grosse Abenteuer* (1936; Büyük Serüven) adlı romanlarında betimledi. Pek başarılı olmamakla birlikte romanları Nazi Partisi'nce yasaklandı. 1933'te Moskova'ya kaçmak zorunda kaldı ve ertesi yıl Alman yurttaşlığından çıkarıldı. 1947'de Batı'ya döndü. En önemli yapıtı, II. Dünya Savaşı'nda doğu cephesindeki gelişmeleri konu alan üçlemedir. Yapıtın birinci kitabı olan ve Alman 6. Ordusu'nun ağır yenilgisini betimleyen *Stalingrad* (1945; *Stalingrad*, 1978) dünyada en çok satan kitaplardan biri oldu. *Moskau* (1952; *Moskova*, 1977) ve *Berlin* (1954; *Berlin*, 1978) adlı romanlarla tamamladığı üçlemede canlı, doğalcı ayrıntılarla okuru sarsmakla birlikte, insanlığın yeniden doğuşuna beslediği umudu da dile getirdi.

plimsol çizgisi, yük gemilerinde, yükleme sınırını gösteren işaret. 1875'te, gemicilik alanındaki düzenlemeleriyle tanınan Samuel Plimsoll'un önerisi üzerine İngiliz Parlamentosu, her yük gemisinin gövdesine, alabileceği en fazla yük sınırını gösteren bir çizgi çizilmesini zorunlu kılan Tica-

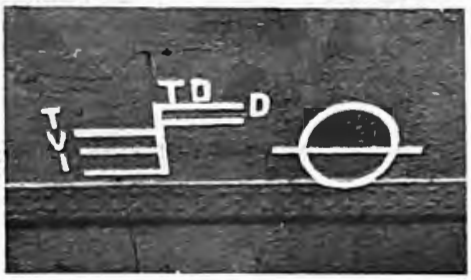

Bir geminin plimsol çizgisi
Alabama Dry Dock and Shipbuilding Corp.

ret Gemileri Yasası'nı onayladı. Daha sonra yasa, İngiliz limanlarından kalkan yabancı gemilere de uygulandı ve böylece yükleme çizgisiyle ilgili kurallar, deniz ticareti yapan ülkeler tarafından benimsendi. 1930'da 54 ülke, bir Uluslararası Yükleme Çizgisi üzerinde anlaştı. 1968'de, yeni ve büyük gemilerin, suya daha fazla batabilmelerine izin veren yeni bir çizgi sistemi saptandı.

Plinius (GENÇ), tam adı GAIUS PLINIUS CAECILIUS SECUNDUS (d. İS 61/62, Comum, İtalya - ö. y. 113, Bitinya), Romalı yazar ve yönetici. Roma İmparatorluğu'nun en parlak dönemindeki toplumsal ve özel yaşamı içtenlikle anlatan, edebi değeri yüksek bir dizi mektubun yazarıdır.

Zengin bir ailenin çocuğuydu. Yeğeni olduğu Plinius (Yaşlı) tarafından evlat edinildi. On sekiz yaşında avukatlık yapmaya başladı. Medeni hukuk mahkemelerinde sağladığı başarılar, zorbalık eden bölgesel görevlileri yargılayan siyasal mahkemelerde de aranan bir hukukçu olmasına yol açtı. En büyük başarıyı 100 yılında Afrika'daki bir valiyle İspanya'daki bir grup görevliyi mahkûm ettirerek kazandı. Bu arada 93'te *praetor*, 100'de de konsül oldu.

Mali konularda çok yetenekliydi; 94-100 arasında önce askeri hazineyi, sonra da senato hazinesini yönetti. 104-106 arasında Roma kentinin kanalizasyon işlerini yönetmekle görevli bir kurulun başında bulundu. Daha sonra, İmparator Traianus tarafından belediye hizmetlerindeki yolsuzlukları incelemek üzere Bitinya'ya gönderildi. İki yıl sonra orada öldü.

Plinius, Ekim 97'de İmparator Domitianus'un ölümünden 100'ün başlarına değin uzanan dönemin olaylarını anlattığı özel mektuplarını dokuz kitap halinde topladı (100-109). Onuncu kitabı da, çeşitli resmi sorunlarla ilgili olarak İmparator Traianus'a yönelttiği sorulara ve imparatorun bunlara verdiği karşılıklara ayırdı.

Özenle yazılmış olan bu mektupların her birinde tek bir konu ele alınmıştır. Bunlar yakın zamanlardaki toplumsal, siyasal ya da edebi olaylardır. Kısa bir süre önce yaşanmış bir olayın öyküsünün anlatıldığı ya da herhangi bir sorunun ahlak açısından tartışıldığı, delikanlılara öğüt verilip soruların yöneltildiği, doğadaki güzelliklerin ya da garip şeylerin tanımlandığı mektuplar da vardır. Plinius bunların her birini konusuna uygun ayrı bir üslupla yazdığını söyler.

Plinius'un en uzun mektupları siyasal mahkemelerdeki başarılarını konu alır. Bu mektuplarda İmparator Domitianus'un ölümünü izleyen 12 yıllık dönemdeki önemli kişilerin anlatılması, ciddi tarihsel kayıtların bulunmadığı bir dönemin anlaşılmasına olanak hazırlamıştır. Kısa kişilik betimlemeleri Tacitus'unkilerden daha az yergici, daha yumuşak ve olasılıkla daha tamdır. Tacitus'un *Historiae* (Tarihler) adlı yapıtının yazıldığı zamanın koşulları üzerine bilinenleri bu mektuplarda Plinius anlatmıştır.

Plinius (YAŞLI), tam adı GAIUS PLINIUS SECUNDUS (d. İS 23, Novum Comum, Transpadane Galya - ö. 24 Ağustos 79, Stabia, Vezüv Dağı yakınları), birçok yanlış içermekle birlikte ortaçağa değin bilimsel konularda temel bir kaynak olmayı sürdüren *Naturalis historia* (Doğa Tarihi) adlı ünlü ansiklopedik yapıtın yazarı Romalı bilgin.

Zengin bir aileden gelen Plinius eğitimini Roma'da tamamladı. Yirmi üç yaşında Almanya'da bulunan Roma birliklerine katıldı ve süvari komutanlığına kadar yükseldi. Daha sonra Roma'ya döndü. Orada hukuk öğrenimi gördüğü sanılır. Bundan sonra bir süre araştırma yaparak ve yazı yazarak yarı emekli yaşamı sürdürdü. Plinius Neron döneminin sonlarına doğru İspanya'da *procurator* oldu. Almanya'da birlikte çalıştığı Vespasianus'un 69'da imparator olması üzerine yeniden Roma'ya döndü ve çeşitli resmi görevlerde bulundu. Son olarak Napoli Körfezindeki korsanların bastırılmasıyla görevlendirilen donanmanın komutanlığına getirildi; bu görevdeyken öldü.

Plinius'un yazdığına inanılan yedi yapıttan bugün elde yalnızca *Naturalis historia* vardır. Ayrıca dilbilgisine ilişkin ilk çalışmalarından bazı parçalar, Pomponius Secundus'un bir yaşamöyküsü, bir Roma tarihi, Romalıların Almanya seferleri üzerine bir incelemesi ve mızrak fırlatma üzerine bir kitabı da günümüze kalmıştır.

Otuz yedi "kitap"tan oluşan *Naturalis historia*, son düzeltmeler dışında, 77'de tamamlanmıştır. Plinius önsözde, çalışmasının "eşyanın doğasını, yani yaşamı" incelemek amacına yöneldiğini söyleyerek kitaba neden bu adı verdiğini açıklar. O zamana değin hiç kimsenin "bütünsel eğitim"e (Eski Yunanca *enkyklopaideia*: "öğrenme çemberi") ilişkin eski, bölük pörçük bilgileri bir araya getirmeye girişmemiş olduğunu anlatır. Yüksek edebi bir üsluptan ve efsaneleşmiş siyasal olay anlatımından kaçınan Plinius, amacına uygun düşen, yalın bir üslup kullanmıştır. Ama sözcük dağarcığı son derece zengindir. *Naturalis historia*'nın ilginç özelliklerinden biri, Plinius'un, yararlandığı 100'den fazla kaynağın adlarını vermesidir. I. Kitap sonraki 36 kitabın bir özeti niteliğindedir ve Plinius burada yararlandığı yazarlarla (pek çoğu bugün kaybolmuş olan) kitapların listesini verir.

Naturalis historia, kozmoloji ve astronomiye ayrılan II. Kitap'la başlar. Başka yerlerde olduğu gibi burada da Plinius, özellikle

Yunan metinleri üzerindeki bilgisini ortaya koyar. Ama ayrıntıları aktarırken bazen dikkatsiz davranması yüzünden matematiğe ve tekniğe ilişkin bilgiler içeren birçok bölümün anlamını bozmuştur. III.Kitap'tan VI. Kitap'a kadar fiziksel ve tarihsel coğrafyayı ele almış, bazısı artık var olmayan birçok önemli kenti anlatmıştır.

VII. Kitap'tan XI. Kitap'a değin konu zoolojidir. Bunlarda insandan (VII) başlanarak memeliler ve sürüngenler (VIII), balıklar ve başka deniz hayvanları (IX), kuşlar (X) ve böcekler (XI) incelenir. Plinius biyolojik verilerin çoğunu Aristoteles'ten almıştır. Kendi katkısı daha çok efsanevi hayvanlar ve folklorik söylenceler konusundadır.

Botaniği ele aldığı XII-XIX. kitaplarda Plinius'un bir ölçüde bilimsel olduğu söylenebilir. Burada büyük ölçüde Theophrastos'tan yararlanmakla birlikte, özellikle Almanya'da bulunduğu sıradaki gözlemlerini de aktarmıştır. XVIII. Kitap tarım üzerine bilgi verir. Plinius'un Galya'da gördüğünü yazdığı öküzle çekilen bir biçerdövere bilim adamları uzun süre hayal ürünü olarak bakmışlar, ama 1958'de Belçika'nın güneyinde bulunan 2. yüzyıldan kalma taş bir levha üstündeki aynı aracı gösteren kabartmayla bunun doğruluğu ortaya çıkmıştır. Plinius ayrıca Yunanca bitki adlarının Latince karşılıklarını da kaydetmiştir. Böylece Eski Yunanca metinlerde adı geçen bitkilerin çoğunun neler olduğu anlaşılabilmiştir.

XX. Kitap'tan XXXII. Kitap'a kadar olan bölüm ilaç ve eczaları konu alır. Plinius'un yiyecekler ve pahalı eczaların bileşimindeki maddelerin fiyatlarıyla bunların ticari kaynakları üzerine verdiği bilgiler, o dönemdeki Roma yaşamına ışık tutan değerli tarihsel kanıtlardır. XXXIII. Kitap'tan sonraki bilgiler özellikle Romalı el sanatçılarının kullandığı metaller ve değerli taşlar üzerinedir. Plinius bunların nasıl kullanıldığını anlatırken, ünlü sanatçılardan, onların yapıtlarından, Roma mimarlığından ve teknolojisinden de söz eder.

Plinius'un önemi, daha önce aralarında bir bağ kurulmamış çeşitli bilgileri metodik bir biçimde bir araya getirmesinden, başkalarının görmediği ayrıntılara dikkat etmesinden, gerçek ve kurgusal bilgilerin iç içe geçtiği, kolay okunan öyküler yazmış olmasından kaynaklanır. Desteksiz savları, masalları ve abartılı ifadeleri bir yana, Plinius'un boşinançlara ve büyüye olan merakı sonraki yüzyıllarda bilimsel ve tıbbi kuramların biçimlenişini etkilemiştir. Savunduğu sözde bilimsel yöntemlerin belki en önemlisi görüntü öğretisidir. Buna göre bir bitki, hayvan ya da madenin dış görüntüsü ile bir hastalığın dışa vuran belirtileri arasındaki benzerlik, o maddelerin tedavi edici niteliği bulunduğunun bir göstergesidir.

Antik dünyanın yok olması ve Plinius'un büyük ölçüde yararlandığı Eski Yunan metinlerinin kaybolması, *Naturalis historia*'nın genel eğitim konusunda tek temel yapıt haline gelmesine yol açtı. Ortaçağda birçok manastırın kütüphanesinde bu yapıtın kopyası bulunuyordu. Bunlar Plinius'un Avrupa edebiyatındaki yerini pekiştirdi.

Plinius'un kitabına ilk karşı çıkan, 1492'de Ferrara'da yayımlanan *De errorbus Plinii* (Plinius'un Yanlışları Üzerine) adlı yapıtıyla Niccolò Leoniceno oldu. Savları gittikçe daha çok yazar tarafından sorgulanan Plinius'un etkisi azalmaya başladı. 17. yüzyılın sonlarında kitaba önde gelen bütün bilim adamları karşı çıkıyordu. 19. yüzyılda Latin edebiyatı uzmanları *Naturalis historia*'yı Antik Çağın en büyük edebiyat yapıtlarından biri olarak gördüler ve taşıdığı tarihsel önemi ortaya koydular. Yapıt günümüzde de 1. yüzyıl Roma tarihi üzerine doğru bilgi edinmek isteyenlerin başvurabileceği bir kaynak olarak önemini korumaktadır.

Pliohippus, atın evrim çizgisinde yer alan soyu tükenmiş memeli cinsi. Kuzey Amerika'da Pliyosen Bölümde (y. 7-2,5 milyon yıl önce) yaşayan bu cins, Miyosen Bölümde (y. 26-7 milyon yıl önce) yaşamış *Merychippus*'tan evrimlenen ve ayaklarındaki toynak sayısı bire inmiş ilk attı. Dişleri önceki gruplara göre daha çok gelişmiş, günümüz atlarınınkine yaklaşmıştı. Yerdeki otları yiyerek beslenen ve iyi koşucu olan bu cins üyelerinden günümüz atları evrimlendi.

plique-à-jour (Fransızcada "ışığa açık"), bezeme sanatında, tek tek tellerin ya da ince metal şeritlerin, bölmeli mine(*) tekniğinde olduğu gibi madeni bir yüzey üstüne değil de, birbirlerine lehimlenmesiyle oluşturulan boş çerçevelerin mineyle doldurulması. Çoğunlukla metal ya da mika levhadan geçici bir altlık kullanılır ve bu, minenin sertleşip soğumasından sonra çıkarılır. Sonuçta minyatür vitraya benzer bir etki elde edilir. 14. yüzyılda Fransa ve İtalya'da gelişen bu teknikle daha çok çeşitli kaplar, mücevherler ve Rusya'da küçük çay kaşıkları yapılmıştır.

Plisetskaya, Maya (Mihaylovna) (d. 20 Kasım 1925, Moskova, SSCB), Moskova daki Bolşoy Balesi'nin baş kadın dansçısı. Özellikle teknik ustalığı, kollarını etkileyici

Maya Plisetskaya *Kuğu Gölü*'nde, 1961
Paris Match-Pictorial Parade-EB Inc

biçimde kullanışı ve oyunu dansla bütünleştirmedeki yeteneğiyle ünlenmiştir.

Paul Gerdt'in kızı Yelizaveta'dan ve Agrippina Yakovlevna Vaganova'dan ders aldı. 1943'te Bolşoy bale okulundan mezun oldu. Hem Sovyet, hem de klasik balelerdeki kendine özgü benzersiz tiplemeleriyle tanınır. Repertuvarı arasında *Bahçesaray Çeşmesi*'nde Zarema, *Taş Çiçek*'te Bakır Dağının Hanımı, *Don Kişot*'ta Kitri, *Giselle*'de Giselle, *Uyuyan Güzel*'de Aurora ve *Kuğu Gölü*'nde Odette-Odile ikili karakteri sayılabilir. Plisetskaya, aralarında ABD, Hindistan ve Çin de olmak üzere çok sayıda ülkede sahneye çıktı. 1961 ve 1964 yıllarında Paris Operası'nda konuk sanatçıydı. Gösterileri *Stars of the Russian Ballet* (1953; Rus Balesinin Yıldızları), *Swan Lake* (1957; Kuğu Gölü) ve *Plisetskaya Dances* (1966; Plisetskaya Dansediyor) adlı filmlerde yer aldı. 1964'te sanat alanındaki başarısı nedeniyle Lenin Ödülü'nü, 1965'te de *Dance Magazine*'in koyduğu ödülü aldı. Roland Petit, Maurice Béjart ve Alberto Alonso gibi koreografların balelerinde de oynadı. 1975'ten sonra Brüksel'deki 20. Yüzyıl Balesi'nin gösterilerinde rol aldı. İlk koreografisi *Anna Karenina*'ydı (1972).

Pliyensbahiyen Kat, Jura Döneminde (y. 190-136 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının dünya çapında rastlanan standart bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Adını Alpler'deki Pilensbach yakınlarında saptanan yüzey oluşumlarından alan Pliyensbahiyen Kat marnlı kireçtaşlarıyla ayırt edilir.

Katta pek çok ammonit kuşağı saptanmıştır. Pliyensbahiyen Kat kayaçları, Sinemüriyen Kat kayaçlarının üstünde ve Toarsıyen Kat kayaçlarının altında yer alır.

Pliyosen Bölüm, Tersiyer (Üçüncü) Dönemde (y. 65-2,5 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının dünya çapında görülen başlıca iki bölümünden daha yaşlı olanı ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Tersiyer (Üçüncü) Dönemin öteki bölümü olan Miyosen Bölümden (y. 26-7 milyon yıl önce) sonra ve Kuvaterner (Dördüncü) Dönemin (y. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) Pleyistosen Bölümünden (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) önce yer alan Pliyosen Bölüm, buna göre yaklaşık 7-2,5 milyon yıl öncesini kapsar ve Tersiyer Dönemin son ve en kısa bölümüdür. Pliyosen Bölüm, özgün litolojileri (kayaç türleri) ve fosil faunalarıyla ayırt edilen bir dizi kata ya da daha kısa zaman dilimine ayrılır. En genç Pliyosen kat Astiyen Kattır. Astiyen katın altında Piasenziyen Kat yer alır. Onun altında da Pontiyen ve Sarmatiyen katlar bulunur, ama bu son iki kat bazı jeologlarca Miyosen Bölümün katları olarak kabul edilir. Bu nedenle kimi zaman Astiyen Katın altında, Pleyistosen Bölüm içinde kabul edilen Kalabriyen Katın yer aldığı söylenir.

Pliyosen çökellerine dünya ölçeğinde rastlanır. En yaşlı çökeller Akdeniz bölgesinde, Hindistan'daki Sivalik Tepelerinde ve Çin'deki Henan ve Shanxi yönetim bölgelerinde belirlenmiştir. Pliyosen Bölümde iklim, Tersiyer Dönemin öteki bölümlerine oranla daha soğuk ve daha kuruydu.

Kuzey Yarıküre'nin omurgalı faunası günümüze çok yakın özellikler gösteriyordu. Daha eski hayvan grupları Miyosen Bölümde yeryüzünden silinmişti. Avrasya ve Kuzey Amerika faunaları arasında önemli benzerlikler bulunuyordu. Ama iki bölge arasındaki hayvan hareketlerinin oldukça sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Benzerlikler olasılıkla Miyosen Bölümün sonlarında, iki bölge arasında göç eden türlerin varlıklarını sürdürmesiyle ilgiliydi. Pliyosen başlarında İspanya ve Afrika'dan Çin'e kadar uzanan bölgede yaşayan hayvanlar anlaşıldığı kadarıyla hiçbir kesintiye uğramaksızın dağılmıştı. File benzer hayvanlardan olan mastodonlar Pliyosen'de büyük bir başkalaşma süreci yaşamış, değişik ekolojik ortamlara uyarlanırken çok çeşitlenmişti. Bazı iri yapılı develer de atlar gibi bol ve çeşitliydi. Gergedanlar ise Kuzey Amerika'da yok oldu. Pliyosen memelileri daha önceki bölümlerdekilerden daha iriydi. Maymunlar evrimlerini bu bölüm boyunca da sürdürdü ve bölüm sonrasında insan olarak kabul edilebilecek ilk canlılar (*Australopithecus*) ortaya çıktı.

Ploceidae, *Passeriformes* (ötücükuşlar) takımından, serçeler, piskoposkuşları ve dokumacıkuşları gibi 150 dolayında türü kapsayan kuş familyası. Büyük bölümü Afrika'ya özgü olan bu familya üyelerinin birçoğu hemen her yere yayılmıştır. Küçük yapılı, tıknaz, kısa ve kalın gagalı kuşlardır. Birçok türün erkeği parlak renkleriyle dikkat çeker. Bazıları üreme mevsimi dışında dişiler gibi soluk renklidir.

Ploceidae üyeleri en çok sıcak ve kurak bölgelerde bulunur. Buralarda yerde dolaşarak tohum ve böcekleri yerler. Çoğu geniş

sürüler halinde yaşar. Civiltıları ve şakımaları gün boyunca sürer. Bazı türleri ayrı ayrı, öbürleri koloni halinde tipik yuvalar yapar. Genellikle yumurtaları uçuk renkli ve benekli, yuvaya bırakılan yumurta sayısı 5-6'dır.

Ploceidae familyasının öbür gruplarla ilişkisi kesinliğe kavuşmamıştır ve sınıflandırma konusundaki tartışmalar sürmektedir.

Płock, Polonya'nın orta kesiminde il (*województwo*). Yüzölçümü 5.117 km² olan il 1975'te oluşturulmuştur. Kuzeydoğuda Ciechanów, güneydoğuda Varşova ve Skierniewice, güneyde Łódź ve Sieradz, batıda Konin ve Włocławek illeriyle çevrilidir. İl merkezi Płock, il topraklarını doğu-batı doğrultusunda kesen Vistül Irmağının her iki yakasına da yayılmıştır. Büyük bölümü düzlüklerle kaplı olan ilin güneyinde 167 m yüksekliğinde buzultaşı oluşumlu tepeler uzanır. Çok sayıda kaplıcanın bulunduğu batıdaki Łąck Ormanı dışında ormanlık alan azdır. Tarıma elverişli topraklarda önemli miktarda buğday, çavdar, patates ve şeker pancarı yetiştirilir. Sanayi gıda işleme, demir madenciliği, petrol arıtma, kerestecilik, kimya ve petrokimya ürünleri ile tarım makineleri üretimine dayalıdır. Nüfus (1991 tah.) 516.400.

Płock, Polonya'nın orta kesiminde, Płock ilinin (*województwo*) merkezi kent. Vistül Irmağının kıyısında yer alır. Adı kayıtlara ilk kez 10. yüzyılda geçen kent, Mazovya'daki (Mazowsze) en eski yerleşmedir. 1079-1138 arasında Polonya hükümdarlarının yönetim merkeziydi; 1237'de kent beratı aldı. 17. Yüzyıl boyunca ticaret merkezi olarak gelişti. 1793'te Prusya'ya geçtiyse de 1918'de yeniden Polonya topraklarına katıldı. II. Dünya Savaşı'ndaki Alman işgali sırasında adı Schröttersburg olarak değiştirildi. Bugün ekonomisi, petrol arıtma, petrokimya ve plastik sanayilerine dayalıdır. Sanayinin hammadde gereksinimi Drujba (Dostluk) boru hattı aracılığıyla eski SSCB'den taşınan petrolle karşılanır. Kentte ayrıca tarım makineleri ve gıda maddeleri üretilir. Nüfus (1992 tah.) 124.500.

ploidi, genetikte, hücre çekirdeğindeki kromozomların sayısı. Normal olarak vücut hücrelerindeki kromozomlar (somatik) çiftler halindedir; bu durum diploidi olarak adlandırılır. Meyoz sırasında eşey hücresinin bölünmesiyle oluşan gametlerin her biri diploit sayının yarısı kadar kromozom içerir; bu durum da haploidi olarak bilinir. İki eşey hücresi (yumurta ve sperma) birleşince hücre yeniden diploit duruma geçer.

Haploit kromozom sayısının üç katı ya da daha fazla kromozom içeren hücrelerin poliploit olduğu söylenir. Bu durum sıklıkla bitkilerde, kromozomların sitoplazma bölünmesi olmadan eşleşip çoğalması ya da iki diploit gametin birleşmesi sonucunda görülür. Poliploit hayvanlar, normalden fazla sayıda eşey kromozomu içerdiğinden genellikle kısırdır.

Bazı hücrelerde haploit sayının katları olmayan sayıda kromozom bulunur; anöploidi olarak adlandırılan bu durum sıklıkla kromozomların yavru hücrelere eşit olmayan bir dağılımla geçmesine neden olan bir bozukluktan kaynaklanır. Anöploidi görülen canlılarda görünüm ve davranışlarda normalden sapma ortaya çıkabilir.

Ploieşti, PLOEŞTI olarak da yazılır. Romanya'nın güneydoğusunda, Prahova ilinin (*judeţ*) merkezi kent. Bükreş'in kuzeyinde, Prahova ve Teleajen ırmaklarının geçtiği vadilerin arasında yer alır. Adı kayıtlara ilk kez, Eflâk prensi Mihai'nin (Cesur) ordugâhı olarak kullanıldığı 16. yüzyılda geçmiştir. 1856'da yakınlarında dünyanın ilk petrol arıtma tesislerinden birinin kurulmasından sonra, Romanya'da petrol sanayisinin gelişmesine koşut olarak hızla büyümeye başladı. Kentin güneyindeki Brazi'de büyük bir petrokimya kompleksi vardır. Dokuma ve gıda işleme fabrikalarının da bulunduğu Ploieşti aynı zamanda bir kültür merkezidir. Nüfus (1992) 252.073.

Plomer, William (Charles Franklyn) (d. 10 Aralık 1903, Transvaal, Güney Afrika - ö. 21 Eylül 1973, Lewes, East Sussex, İngiltere). Güney Afrika asıllı İngiliz edebiyatçı. Şiir, roman, öykü, anı ve opera librettosu gibi çok çeşitli türlerde yapıtlar vermiştir.

İngiltere'de öğrenim gördü. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ailesiyle birlikte Güney Afrika'ya döndü. On yedi yaşındayken Cape Town'ın doğusundaki uzak bir çiftlikte çalıştı. Bu sırada edindiği deneyimler ilk yapıtlarında görülen duyarlığı etkiledi. Siyahlarla beyazlar arasındaki evliliğe değindiği, beyazların Siyahlara yönelik sözde iyiliksever davranışlarını eleştirdiği ve bazı beyaz karakterleri kötü adam rolünde betimlediği ilk romanı *Turbott Wolfe* (1925) ile tartışmalara yol açtı. Öykülerinin bir derlemesi olan *I Speak of Africa*'yla (1927; Afrika'dan Söz Ediyorum) ününü pekiştirdi. Laurens Van Der Post ve şair Roy Campbell ile birlikte Güney Afrika'da uygulanan ırkçı politikayı eleştirmeyi amaçlayan *Voorslag* dergisini çıkardı. Derginin yasaklanması üzerine Campbell'le birlikte ülkeyi terk etti. Japonya'yı ve Avrupa'yı dolaştıktan sonra İngiltere'ye yerleşti. Londra'yı konu alan *The Case Is Altered* (1932; Durum Değişti) ve *The Invaders* (1934; İstilacılar) adlı iki dramatik roman yazdı. Sonraki yapıtları arasında, kısmen kurgusal anılardan oluşan *Museum Pieces* (1952; Müze Parçaları) ile ailevi ve kişisel anılardan oluşan üç ciltlik *Double Lives* (1943; Çift Yaşam), *At Home* (1958; Evde) ve *Autobiography of William Plomer* (1975; William Plomer'in Otobiyografisi) sayılabilir. 1938-40 arasında, Victoria dönemi din adamlarından Francis Kilvert'in üç ciltlik güncesini yayıma hazırladı. İngiliz besteci Benjamin Britten ile ortak çalışmaları *Gloriana* (1953) operasıyla başladı ve *Curlew River* (1964; Curlew Irmağı). *The Burning Fiery Furnace* (1966; Alevli Kızgın Ocak) ve *The Prodigal Son* (1968; Savurgan Oğul) kantatları için librettolarla sürdü. Önemli yapıtlarından biri de *Collected Poems*'dır (1960; Toplu Şiirler).

Plomer II. Dünya Savaşı sırasında Deniz Kuvvetleri Haberalma Örgütü'nde çalıştı. Jonathan Cape yayınevinin yayın yönetmenliğini yürüttü. 1968'de C. B. E. (Commander of the British Empire) nişanını aldı.

Plotinos (d. İS 205, Lyko ya da Lykopolis, Mısır? - ö. 270, Campania), Yeni-Platonculuğun kurucusu eskiçağ filozofu.

Yaşamına ilişkin tek önemli kaynak, öğrencisi Porphyrios'un *Peri biou Plotinou kai tes takseos ton biblion autou* (Plotinos'un Yaşamı ve Yapıtlarının Düzenlenmesi Üzerine) adlı yapıtıdır. Plotinos'un Porphyrios tarafından *Ennead* (Dokuzluk) adı altında derlenen metinlerinin önsözü niteliğindeki bu yaşamöyküsü, Roma'da birlikte geçirdikleri son altı yıla ağırlık verir. Yapıtlarını son 15 yılında yazan Plotinos'un yazılarında da gençlik yıllarına ilişkin bilgi ya da düşünsel gelişimine ilişkin ipucu yoktur.

Porphyrios'a göre Plotinos ailesinden, soyundan ya da ülkesinden hiç söz etmezdi. 4. yüzyıl tarihçisi Eunapios ve sonraki bazı yazarlara göre Mısır'da Lyko ya da Lykopolis'te (bugün Asyut ya da Nil Deltasında küçük bir kasaba) doğmuştu. Ama gerek kendi yazılarında gerekse yaşamöyküsünde Mısır'la özel bir bağı olduğunun kanıtı yoktur; daha sonra İskenderiye'de felsefe eğitimi görmesi de Mısırlı olmasını gerektirmez. Adının Latincenin kurallarına göre yazılmış olmasıysa, 3. yüzyılda yaşamış bir kişinin etnik kökenini açıklamaz. Kesin sayılabilecek tek şey, dilinin Yunanca olduğu ve Yunan eğitimi aldığıdır. Bütün özgünlüğüne karşın Plotinos'un düşünce biçimi, düşünsel ve dinsel bağlılıkları açısından Helenistik kültürün parçasıdır.

Felsefe okuma isteğiyle 28 yaşında İskenderiye'ye gitti. Dönemin en seçkin düşünürlerinin derslerine girdiyse de tam bir umutsuzluğa düştü. Sonunda ne istediğini anlayan bir arkadaşı tarafından kendi kendini yetiştirmiş filozof Ammonios Sakkas'a götürüldü. Ammonios'u dinledikten sonra aradığını bulduğuna inanarak 11 yıl onun yanında kaldı.

Eskiçağ felsefesinin en gizemli kişilerinden biri, büyük olasılıkla Origenes'in de öğretmeni olan Ammonios ile geçirdiği dönemin sonunda Plotinos İran ve Hint felsefelerini ilk elden öğrenmek amacıyla Roma imparatoru III. Gordianus'un İran seferine katıldı. Ama Gordianus'un Mezopotamya'da askerler tarafından öldürülmesi ve yerine Philippus'un (Arap) geçmesiyle sefer tam bir felaketle sonuçlandı. Oradan güçlükle kaçan Plotinos önce Antiokheia'ya (Antakya), oradan da Roma'ya gitti ve 40 yaşında Roma'ya yerleşti. Doğu düşünürleri ile doğrudan bir ilişki kuramamıştı. Felsefesinin Hint düşüncesiyle yakınlığı ise, büyük olasılıkla Yunan geleneğinin doğal gelişiminden kaynaklanıyordu.

263'te Porphyrios kendisini tanıdığında Roma'da sade ve saygın bir yaşam sürüyordu. Aristokrat dostlarından çoğu, onu çocuklarının vasisi tayin ediyorlardı. Plotinos da Roma hukukuna göre bu gençlerin eğitimleri ve servetleriyle ilgileniyor, sorumluluklarını büyük bir dikkatle yerine getiriyordu. Geniş bir dost çevresi vardı. Porphyrios'a göre İmparator Gallienus (hd 253-268) ve karısı Salonina da ona saygı gösterenler arasındaydı. Bu durumdan yararlanan Plotinos imparatordan Campania'da yıkık bir kenti yeniden kurup çevresindeki toprakların gelirini vermesini istedi. Platonopolis adı verilecek kentte Platon'un ideal devletinin yasa ve kuralları uygulanacaktı. Plotinos da dostlarıyla oraya yerleşecekti. Yazılarında Platon'un düşüncesinin siyasal yönüyle hiç ilgilenmemesine ve kamu yaşamından uzak kalmayı öğütlemesine karşın Platoncu bir filozof olarak belki de Platon'un düşlediği kentin kurulması için çalışmayı bir görev saymıştı. İmparator ise Plotinos'a bütün kişisel saygısına karşın Platonopolis'i senatörlerin bir güç odağı ve kendi otoritesine karşı bir entrika merkezi olarak gördüğü için, öneriyi kabul etmedi.

Plotinos'un temel uğraşı öğretmenlikti. Roma'daki ilk 10 yılından sonra da zamanının büyük bölümünü yazmaya ayırdı. Skolastik bir eğitim yöntemi uygulamasına karşın dersleri akademik bir çerçeveye bağlı değildi ve arkadaşça bir hava içinde geçiyordu. Plotinos önceki Platon ve Aristoteles yorumlarından parçalar okutup sonra kendi görüşlerini aktarıyor ve tartışmayı hiç sınırlamıyordu. Porphyrios'un *Ennead* başlığı altında derlediği incelemelerini derslerine katılanlar için yazmıştı.

Dokuz bölümden oluşan altı kitaplık bu derleme ayrıca 54 küçük bölüme ayrılır. Felsefi görüşlerinin temelini Platon'un idea kuramı oluşturur. Plotinos'a göre evrenin temelini oluşturan varlık "Bir" olan Tanrı'dır. Tanrı bütün nesneleri yaratan, hareket ettiren, sonsuz ve etkin güçtür. Biçim (*eidos*) olan Tanrı'nın karşısında hiçbir tanrısal özelliği olmayan madde (*hyle*) vardır. Tanrı her türlü varoluşun olanağını taşır; tüm nesnelerin ölçüsü ve ereğidir. Nesneler yüce varlıktan en altta bulunana doğru üç aşama içinde oluşurlar: Zihin (*nous*), tin (*psykhe*) ve fiziksel dünya (*physis*). Plotinos'un felsefe anlayışı dinsel kaynaklı öğretilerin doğmasına neden olmuş, Hıristiyanlık ve Hıristiyan ilahiyatı Yeni-Platonculuğun izlerini uzun süre taşımıştır.

Bugün verem ya da cüzam olduğu sanılan bir hastalığa yakalanan Plotinos son günlerini yalnız geçirmiştir.

Plovdiv, FİLİBE olarak da bilinir. Bulgaristan'ın ikinci büyük kenti. Ülkenin ortagüney kesiminde, Meriç Irmağı kıyısında, Trakya Ovasındaki altı tepenin arasında yer alır. Trak döneminde Pulpudeva adıyla anılan kent Makedonya kralı II. Philippos'un eline geçtikten sonra Philippopolis adını aldı (İÖ 341). Roma'nın Trakya eyaletinin merkezi olunca (İS 46) adı Trimontium olarak değiştirildi. 1364'te Osmanlıların eline geçti ve Filibe adını aldı. Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (1877-78) sonra, Doğu Rumeli'nin başkenti oldu ve 1885'te Doğu Rumeli'nin öteki kesimleriyle Bulgaristan'a bağlandı. Kentin yakınlarında Çar II. İvan Asen'in ortaçağda yaptırdığı kale ile Başkovo Manastırı'nın kalıntıları bulunur. Kentte Trak döneminde yapılmış altın kapların sergilendiği bir müze vardır.

Belgrad-Sofya-İstanbul demiryolu kavşağında bulunan kent bir gıda işleme merkezidir. Kentte ayrıca, demir dışı metaller, makine parçaları, dokuma ürünleri, kilim ve kimyasal gübre üretilir ve iki yılda bir uluslararası ticaret fuarı düzenlenir. Nüfus (1991 tah.) 379.083.

Plowright, Joan (Anne) (d. 28 Ekim 1929, Scunthorpe, Lincolnshire, İngiltere), İngiliz tiyatro ve sinema oyuncusu.

Manchester'da Laban Hareket Sanatı Stüdyosu'nda ve Londra'da Old Vic Tiyatro Okulu'nda tiyatro eğitimi gördü. İlk kez 1951'de sahneye çıktı. Ertesi yıl Old Vic topluluğunun Güney Afrika turnesine katıldı. 1954'te *The Duenna* oyunuyla Londra sahnelerine adım attı. Tiyatro yaşamını bir süre Londra'da sürdürdükten sonra 1958'de New York kentine gitti. Eugène Ionesco'nun iki oyununda hem yaşlı bir kadını, hem de 17 yaşında bir kızı canlandırarak çok yönlü, güçlü oyunculuğunu kanıtladı ve eleştirmenlerin övgüsünü topladı.

Plowright'ın başarılı roller çıkardığı oyunlar arasında *A Taste of Honey* (1960; *Bir Parmak Bal*), *Saint Joan* (1963; *Ermiş Jeanne*) ve *Saturday, Sunday, Monday* (1973; Cumartesi, Pazar, Pazartesi) sayılabilir. Sinemada da rol alan Plowright'ın filmlerinden bazıları *Moby Dick* (1956; *Beyaz Balina/Moby Dick*), kocası Sir Laurence Olivier ile birlikte oynadığı *The Entertainer* (1960; *Sahte Tebessüm*) ve *Three Sisters* (1974; *Üç Kız Kardeş*) ile *Equus*'tur (1977; *Küheylan*).

plörezi *bak.* zatülcenp

plörodini, Coxsackie B virüsünün neden olduğu, salgınlara yol açan bulaşıcı hastalık. Kuluçka devresi 2-4 gündür; başlıca belirtiler kısa süreli ateş, derin soluk alma ve hareketle artan şiddetli göğüs ve sırt ağrısıdır. Hastalık birkaç günlük aralıklarla yeniden ortaya çıkabilir. Genellikle kendi kendine hafifler ve geçer. Ağrı kesici ve ateş düşürücü olarak aspirin kullanılabilir.

Plumbaginales, ikiçeneklilerden, tek bir familya (*Plumbaginaceae*) ile 10 kadar çalı ve otsu bitki cinsini içeren takım. Dünyanın hemen her yerine dağılmıştır, ama özellikle Avrupa, Asya, Afrika ve Avustralya'nın

Plumbago capensis
L.J. Uhal

yarı kurak tuzlu steplerinde ve kıyılarında bulunur. Bu takımdaki bitkiler yüzeylerinde salgı bezi bulunan, almaşık dizilişli basit yapraklarıyla olduğu kadar, ışınsal bakışımlı erdişi çiçekleriyle de ayırt edilir. Çiçeklerin kaynaşarak boru biçimini almış taçyapraklarının iç yüzeyinden beş erkekorgan çıkar. Öbür çiçek parçalarının yukarısında yer alan (yani üst durumlu) dişiorganlar beş meyveyaprağından yapılmıştır, tek gözlüdür ve tek bir tohumtaslağı içerir. Takımın en geniş cinsleri sırasıyla *Limonium* (300 tür), *Acantholimon* (150 tür), *Armeria* (80 tür), *Plumbago* (12 tür), *Limoniastrum* (10 tür), ve *Ceratostigma*'dır (8 tür). *Dyerophytum, Aegialitis, Plumbagella* ve *Limoniopsis* ise, her biri yalnızca bir ya da iki tür içeren küçük cinslerdir.

Plumbaginales takımında süs bitkisi olarak ekonomik değer taşıyan pek çok tür vardır. Bunlardan Avrupa'nın batı kıyılarındaki kayalık kesimlerde ve dağlık arazilerde yetişen *Armeria maritima* küçük kırmızı çiçekleriyle tanınır. Denizlavantası (*Limonium vulgare*) yaz sonunda açan leylak renkli çiçekleriyle yetiştiği toprakları leylak rengine büründürür. Uzun süre solmadan ve rengini yitirmeden kalabilen bu çiçekler kuru çiçek düzenlemelerinde kullanılır. *Acantholimon* türleri, özellikle de *A. glumaceum* kaya bahçelerinin sevilen süsleridir. *Plumbago indica* (ya da *P. rosea*) ve *P. scandens* pembe, beyaz ya da mavi renkli, alımlı çiçeklerinden ötürü yetiştirilir. Uzakdoğu'da yaygın bir tür olan *P. zeylanica*'nın yaprak ve kökleri halk arasında deri hastalıklarının tedavisinde kullanılmıştır. *Plumbago* köklerinden özütlenen plumbagin adlı sarı renkli bir pigment çeşitli ilaçların bileşimine girer.

plumbojarosit, demir ve kurşun sülfat [$PbFe_6(SO_4)_4(OH)_{12}$] yapısında, özellikle kurak bölgelerde, kurşun yataklarının yükseltgenmiş kesimlerinde rastlanan yaygın bir sülfat minerali. Önemli bir kurşun cevheri olan plumbojarositin elde edildiği başlıca yerler ABD'de Nevada ve Türkiye'de Bolkar Dağlarıdır. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* sulfat mineralleri (tablo).

Plummer, Christopher, tam adı ARTHUR CHRISTOPHER ORME PLUMMER (d. 13 Aralık 1929, Toronto, Kanada), tiyatroda klasik rollere getirdiği yorumlar ve sinemadaki başrol ve yardımcı rolleriyle tanınan Kanadalı oyuncu.

Profesyonel olarak ilk kez 1950'de Ottawa'da sahneye çıktı ve birkaç yıl boyunca Kanada'da çeşitli tiyatro topluluklarında çalıştı. 1954'te New York kentinde sahneye çıktı ve kısa sürede eleştirmenlerin dikkatini çekti. Ertesi yıl Connecticut eyaletinin Stratford kentindeki Amerikan Shakespeare Festival Tiyatrosu'na katıldı. Kısa sürede önde gelen bir Shakespeare oyuncusu olarak ün kazandı ve ABD'nin yanı sıra Kanada ve İngiltere'de de sahneye çıktı. Klasikler dışındaki rolleri arasında *The Dark Is Light Enough* (1955; Karanlık Yeterince Aydınlıktır), *The Lark* (1955; *Tarlakuşu*), *Arturo Ui* (1963), *The Royal Hunt of the Sun* (1965) ve *The Good Doctor* (1973; İyi Doktor) oyunlarındaki rolleri sayılabilir. Plummer 1981'de, James Earl Jones'un Othello'yu canlandırdığı oyunda Iago rolüyle Shakespeare oyunlarına döndü.

Plummer'ın rol aldığı ilk film *Stage Struck* (1956; *Sahne Korkusu*) oldu. Daha sonra oynadığı filmler arasında, *The Sound of Music* (1965; *Neşeli Günler*), *The Battle of Britain* (1969; *Göklerde Vuruşanlar*), *The Man Who Would Be King* (1976; *Kral Olacak Adam*), *The Silent Partner* (1978; *Gizli Ortak*), *Murder by Decree* (1978), *Starcrash* (1979; *Fezada Çarpışanlar*) ve *Eyewitness* (1981; *Şahit*) sayılabilir.

Plummer hastalığı, TOKSİK MULTİNODÜLER GUATR olarak da bilinir, tiroit bezinin belirgin biçimde irileşmesi (guatr), çok sayıda sert yumru oluşması ve hormon salgısında artışla (hipertiroidi) ortaya çıkan bozukluk. Sıklıkla yaşlılarda rastlanan hastalığın nedeni kesin olarak belirlenememiştir. Tiroit bezine duyarlı özantikorların neden olduğu Graves-Basedow hastalığına(*) benzer.

Plummer hastalığının en belirgin özelliği guatrın, hipertiroidi belirtilerinden yıllar önce ortaya çıkmasıdır. Taşikardi ve öbür kalp bozuklukları gibi hipertiroidi belirtileri genellikle elli yaşın üstünde görülür; hipertiroidiye neden olan öbür bozuklukların tersine egzoftalmiye ender rastlanır. Tiroit soluk almayı ya da yutkunmayı engelleyecek derecede büyürse, büyüyen dokuyu çıkarmak için cerrahi girişim gerekebilir. Bazı vakalarda konjestif kalp yetmezliğinin gelişmesi ölüme neden olabilir. Guatr soluk borusu ya da yemek borusunu tıkamıyorsa ve hastanın görünümünü bozacak kadar fazla değilse ameliyat gerekmez; bu durumda tiroit salgısını baskılayan ilaçlar ya da radyoaktif iyot tedavisiyle iyileştirilebilir. Bununla birlikte, hastalığa özgü çok sayıda yumru kanser olduğunu düşündürebilir ve bezin çıkarılması gerekir.

Plutarkhos, Latince PLUTARCHUS (d. y. İS 46, Khaironeia, Boiotia - ö. 119'dan sonra), yapıtlarıyla 16. yüzyıldan 19. yüzyıla değin Avrupa'da deneme ve yaşamöyküsü türleriyle tarih yazıcılığının gelişimini büyük ölçüde etkileyen Yunanlı yazar. Sayıları

227'ye yaklaşan yapıtlarının en önemlileri. *Bioi paralleloi* (*Hayatlar VI*., 1945; *Hayatlar XXI*., 1945) ile *Ethika*'dır (Latince *Moralia*: Ahlak).

Yaşamöyküsü yazarı ve filozof olan Aristobulos'un oğluydu. 66-67 arasında Atina'da filozof Ammonios'tan matematik ve felsefe dersleri aldı. Daha sonra görevi nedeniyle birçok kez Roma'ya gitti. Orada felsefe dersleri verdi, pek çok dost edindi ve büyük olasılıkla İmparator Traianus ve Hadrianus ile tanıştı.

Sürekli olarak Khaironeia'da yaşamakla birlikte sık sık gezilere çıkarak Yunanistan'ın iç kesimlerini, Sparta, Korinthos, Patrai (Patras), Sardes ve İskenderiye'yi dolaştı. Ayrıca Khaironeia'da üst yönetici (*magistratus*) olarak çalıştı, kent yönetiminde bazı görevler üstlendi ve bir felsefe okulunun yöneticiliğini yaptı. Bir Delphoi yazıtından Roma yurttaşlığına kabul edildiği anlaşılan Plutarkhos aynı zamanda Atina yurttaşıydı. Atina'daki Akademia ve Delphoi ile yakın bağları vardı.

Çok verimli bir yazar olan Plutarkhos'un yapıtlarının listesi, oğlu tarafından hazırlandığı söylenen ve Lamprias adıyla tanınan katalogda yer alır. Ama, 227 yapıtı içeren bu katalogda Plutarkhos'un bütün yapıtları bulunmadığı gibi, başka yazarlara ait kitaplara da yer verilmiştir.

Plutarkhos asıl ününü *Hayatlar* adlı yapıtına borçludur. Önde gelen Romalı ve Yunanlı kişilerin yaşamöykülerini anlatan bu kitap Yunanlılar ile Romalılar arasında karşılıklı saygıyı artırmak amacıyla yazılmıştı. Kitabın bir başka amacı da, yaşamöyküleri anlatılan kişilerin soylu davranışlarını sergileme yoluyla, örnek alınacak davranış kalıpları oluşturmaktı.

Kitabın "Epaminondas ve Scipio" bölümü ile resmi ithaf yazısı kayıptır. Ayrıca kitabın bir giriş bölümü olduğu ve bunun da kaybolduğu sanılmaktadır. Plutarkhos'un, meslekleri ya da kişilikleri benzeyen Yunanlı ve Romalı kahramanları, birbirleriyle karşılaştırabilmek için ikişer ikişer ele alıp, bunları birbirini izleyen kitaplar halinde çıkarmayı tasarladığı, *Hayatlar*'ın günümüze ulaşan parçalarından açıkça anlaşılmaktadır. Gene elimize ulaşan metinlerden anlaşıldığı kadarıyla Plutarkhos bu yapıtı yaşamının son yıllarında yazmıştır. Plutarkhos'un kitabı yazarken nasıl bir sıra izlediği ise tam olarak saptanamamıştır. Bugünkü sıralama, Yunanlıların başından geçen olayların kronolojisine dayanarak sonradan yapılmıştır. Kitaptan günümüze, 22 karşılaştırmalı yaşamöyküsü ile Artakserkses, Aratos, Galba ve Otho'nun yaşamlarını tek tek ele alan dört bölüm ulaşmıştır.

Şaşırtıcı bir bilgi zenginliğine dayanan *Hayatlar*'da çeşitli kaynaklardan alıntılar yer alır. Biçimsel bakımdan dönemindeki örneklerden tümüyle farklı olan bu yapıtın genel şeması, ele alınan kişilerin doğumunun, gençlik döneminin, kişiliğinin, başarılarının ve ölüm nedenlerinin anlatılmasına dayanır. Yaşamöykülerinin arasına yer yer Plutarkhos'un ahlakla ilgili düşünceleri serpiştirilmiştir.

Plutarkhos'un ahlak, din, doğa, siyaset ve edebiyat üstüne yazdığı yazılardan günümüze ulaşanlar toplu olarak *Ethika* adıyla anılır. Sayıları 60'ın üstünde olan bu denemeler genellikle diyalog ya da taşlama biçimindedir. Konular ve nitelikleri bakımından büyük çeşitlilik gösteren diyalogların hangi tarihte ve nerede geçtiği çok ender olarak belirtilmiştir. İÖ 3. yüzyılda yaşamış yergi yazarı Menippos'un etkisini taşıyan taşlamaları ise yalın bir dille yazılmış, güçlü metinlerdir. Platon'un felsefesinden etkilenmiş olan Plutarkhos'un asıl ilgi alanı felsefeden çok ahlaktı. Platoncu ve Dionysiosçu olarak ruhun ölümsüzlüğüne ve Yunan kültürünün üstünlüğüne, Roma İmparatorluğu'nun saygınlığına ve tanrısal niteliğine inanıyordu.

Plutarkhos'un sonraki kuşaklar üstündeki etkisi çok büyük oldu. Batı dünyasındaki etkisi zamanla azaldıysa da Doğu'daki etkisi hep sürdü ve yapıtları Yunanistan'da ders kitabı olarak okutuldu. 15. yüzyılda klasik eğitimin canlanmasıyla, yapıtları yeniden önem kazandı ve çeşitli Batı dillerine çevrildi. Rabelais'nin Plutarkhos'u çok iyi bildiği *Hayatlar*'dan ve *Ethika*'dan yaptığı alıntıların çokluğundan anlaşılır. Ama Plutarkhos'un etkisini yaygınlaştıran Montaigne oldu. Montaigne'in *Essais* (1580-88; *Denemeler*, 1947, 1983) adlı yapıtının üslubu *Moralia*'nın etkisini taşır. Plutarkhos'tan etkilenen bir başka yazar da Francis Bacon oldu. Bacon'ın *Essayes* (1625; *Denemeler*, 1975) adlı kitabında Plutarkhos'tan alındığı açıkça belli olan, kamu ahlakına ve erdeme ilişkin tavsiyeler yer alır. 19. yüzyıldan sonra Plutarkhos'un etkisi azalmış olmakla birlikte, Yunan ve Roma tarihine ilişkin yaygın düşünceler hâlâ büyük ölçüde Plutarkhos'un yapıtlarına dayanmaktadır.

Hayatlar'ın bir bölümü Türkçede *Demosten* (1936), *Büyük Sezar* (1936), *Çiçeron* (1936), *Lykurgos'un Hayatı* (1967) ve *Büyük İskender* (*Hayatı ve Savaşları*) (1980) başlığıyla yayımlanmıştır.

Plutos, Eski Yunan dininde bolluk ve zenginlik tanrısı. Yunancada "zenginlik" anlamına gelen *ploutos*'un kişileştirilmiş biçimidir. Hesiodos'a göre Bereket Tanrıçası Demeter ile Giritli Iasion'un oğluydu. Sanat yapıtlarında genellikle, *Kornukopia* (bereket boynuzu) taşıyan bir çocuk biçiminde gösterilir. Bazen Yeraltı Tanrısı Pluto'yla (Hades) karıştırılırdı.

Kısaltmalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

Plücker, Julius (d. 16 Haziran 1801, Elberfeld, Berg Düklüğü - ö. 22 Mayıs 1868, Bonn, Almanya), eşleklik (dualite) ilkesini ortaya koyan çalışmalarıyla tanınan Alman matematikçi ve fizikçi. Katot ışınlarının (boşlukta oluşturulan elektron demeti) magnetik alan etkisiyle yörüngelerinden saptığını bulmuştur; bu buluş günümüzde yararlanılan birçok elektronik aygıtın, örneğin televizyonun temel çalışma ilkeleri arasındadır.

Plücker Heidelberg, Berlin ve Paris üniversitelerinde öğrenim gördü. Bonn Üniversitesi'nde dört yıl okutmanlık yaptıktan sonra 1829'da bu üniversitede öğretim görevlisi oldu. Burada verdiği derslerini *Analytisch-geometrische Entwicklungen* (1828-31; Analitik Geometrinin Gelişimi) adlı iki ciltlik kitapta topladı.

Plücker 1829'da analitik geometride yeni bir çığır açan bir görüş geliştirdi. Buna göre geometride temel öğenin mutlaka nokta olması gerekmiyordu, temel öğe olarak doğru da alınabilirdi. Bu görüşten kalkan Plücker eşleklik ilkesini de geliştirdi. 1834'te Halle Üniversitesi'nde ve iki yıl sonra da Bonn Üniversitesi'nde matematik profesörü olarak görev alan Plücker, en önemli yapıtı olarak kabul edilen *Theorie der algebraischen Curven* (1839; Cebirsel Eğriler Kuramı) adlı yapıtında, cebirsel eğrilerde tekil noktaların (eğrinin tek bir teğetinin bulunmadığı noktalar) sayılarına ilişkin ve günümüzde Plücker eşitlikleri olarak bilinen eşitlikleri verdi. 1835'te yayımlanan *System der analytischen Geometrie* (Analitik Geometri Sistemi) adlı yapıtında da geleneksel koordinat noktaları yerine doğrusal fonksiyonların kullanılması yöntemini ortaya koydu. 1846'da yayımladığı *System der Geometrie des Raumes in neuer analytischer Behandlungsweise* (Uzay Geometrisinin Analitik Olarak Yeniden Ele Alınması) adlı yapıtı ise daha önce sergilemiş olduğu sonuçların daha sistematik ve geliştirilmiş bir biçimde sunuluşunu içeriyordu.

1847'de Bonn Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne atanan Plücker, kristallerin magnetik alan etkisi altındaki davranışları üzerinde araştırmalara başladı. Katot ışınlarının magnetik alanda sapmaya uğradığını bularak elektronikte ve atom fiziğinde ileride gerçekleştirilecek birçok buluşun yolunu açtı. Spektroskopiye ilişkin araştırmaları sonucunda her kimyasal maddenin ayrı bir tayf verdiğini göstererek kimyasal çözümlemede spektroskopiden yararlanacak olan Robert Bunsen'e ve üç çizgili hidrojen tayfını ilk kez gözlemleyerek gökcisimlerinin kimyasal yapısını belirleme çalışmalarında Gustav R. Kirchhoff'a öncülük etmiştir.

1865'te matematik çalışmalarına yeniden başlayan Plücker, yaşamının son yıllarında gerçekleştirdiği çalışmalarını içeren *Neue Geometrie des Raumes gegründet auf die Betrachtung der geraden Linie als Raumelement* (1868-69; Uzayın Temel Öğesi Olarak Doğrunun Kabulüne Dayalı Yeni Uzay Geometrisi) adlı yapıtında temel öğesi doğru olan geometri kavramını genişletti ve doğru geometrisinin temellerini attı.

plüralizm *bak.* çoğulculuk

Plüton, Güneş sisteminde, Güneş'e en uzak yörüngede dolanan gezegen. Adını Eski Yunan ve Roma mitolojisindeki yeraltı tanrısından almıştır. Güneş'ten ortalama uzaklığı yaklaşık 5.913.000.000 km'dir. Güneş'ten en uzak gezegen olmasına karşılık yörüngesinin dışmerkezliği (odak uzaklığının büyük eksene oranı) oldukça büyüktür (0,246) ve bu nedenle de her 248 yılda bir geldiği günberi noktasının çevresinde Güneş'e Neptün'den daha fazla yaklaşır. Böyle bir durum 1979'da gerçekleşmiştir ve 1999'a değin sürecektir. Bu 20 yıl boyunca Plüton, Neptün'ün yörüngesi içinde kalacaktır.

Plüton'un dönme ekseni Güneş sisteminin ortalama düzlemine 17°8' eğiktir; bu, bütün büyük gezegenler arasında en büyük eğikliktir. Yer'e çok uzak olduğundan Plüton teleskopla bile oldukça soluk (14. kadirden) bir gezegen olarak gözlemlenir. Plüton'un parlaklığı düzenli olarak her 6,39 günde bir yüzde 12 oranında değişir; bu durum, gezegenin yüzeyinin yansıtma özelliklerinin düzenli olmadığını ve kendi ekseni çevresindeki bir tam dönüşünü 6,39 günde tamamladığını gösterir.

Çapı 2.200 km'den biraz fazla olan Plüton'un büyüklüğü, Ay'ın yaklaşık üçte ikisi kadardır. Ortalama yoğunluğu 0,5-0,9 gr/cm³ arasında değişir. Yoğunluğunun bu derece düşük olması nedeniyle gezegenin, iç (Yer benzeri) gezegenlerde olduğu gibi daha yoğun kayaç malzemeden değil, katı metandan oluştuğu sanılır. Kızılötesi ışınlarla yapılan gözlemler sonucunda, gezegenin yüzeyinin metan donu ve buzundan oluştuğu ortaya çıkmıştır. Gezegendeki sıcaklıkların çok

düşük olması da bu donmuş yüzey malzemelerinin varlığını doğrular. Plüton'un Güneş alan tarafındaki ortalama yüzey sıcaklığının gezegen günberi noktasındayken yaklaşık −213°C, günöte noktasındayken de −226°C olduğu tahmin edilmektedir. Gezegenin Güneş almayan tarafında sıcaklık −253°C'ye kadar düşebilir. Sıcaklığının ve yerçekiminin çok düşük olması nedeniyle Plüton'un gene metandan oluşmuş çok ince bir atmosfere sahip olduğu sanılmaktadır.

Plüton'un kökeni ve geçirdiği evrim henüz bilinmemektedir. Ama Plüton'un büyüklük, kütle, eksenel dönme, yörünge dışmerkezliği ve eğiklik gibi fiziksel özellikleri öteki gezegenlerden çok farklı olduğundan bu gezegenin ötekilerinden daha değişik bir biçimde oluştuğu ve farklı bir evrim geçirdiği sanılmaktadır. Bazı araştırmacılar gezegenin eskiden Neptün'ün bir uydusu olduğunu ve sonradan bu sistemden ayrıldığını ileri sürerler. Gerçekten de Plüton'un hem özellikleri Triton'unkilere (Neptün'ün iki uydusundan büyük olanı) benzer, hem de yörüngesi periyodik olarak Neptün'ünkini keser. Öte yandan bilgisayarlar yardımıyla gerçekleştirilen benzetimler sonucunda, Yer'in kütlesinden üç kat daha büyük bir gezegen, dört öğeden oluştuğu varsayılan ilk Neptün uydu sistemine sokulduğunda, bu uydulardan birinin sistemin dışına fırlayarak Plüton'unkine benzer bir yörüngeye gireceği saptanmıştır.

20. yüzyılın başlarında ABD'li astronomlar Percival Lowell ve William H. Pickering, Neptün'ün tedirginliklerine bakarak, ondan daha ötede bir gezegenin bulunması gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Bu alanda sistematik bir araştırmaya giren ABD'li astronom Clyde W. Tombaugh, Arizona'da Flagstaff'taki Lowell Gözlemevi'nden çektiği bir dizi fotoğrafta, küçük gezegenlerden daha yavaş hareket eden bir gökcismi saptadı ve böylece Plüton'u ortaya çıkardı.

Plüton'un, boyutu kendisininkinin yarısı, kütlesi ise onda biri kadar olan bir uydusu vardır. Bu uyduyu 1978'de ABD'li astronomlar James W. Christy ve Robert S. Harrington keşfederek ona, Yunan mitolojisinde ruhları Styks Irmağının ötesine geçirerek yargılanmak üzere Plüton'un huzuruna çıkaran sandalcı Kharon'a atfen Kharon adını vermişlerdir.

plüton, DERİNLİK KAYACI olarak da bilinir, magma sokulmaları sonucunda oluşan korkayaç kütlesi. Plütonların boyutları, kimyasal bileşimleri, biçimleri ve türleri henüz kesin olarak tanımlanamamıştır. Bu nedenle, örneğin dayklar, lakolitler, batolitler, siller ve öteki sokulma türleri plütonlar olarak kabul edilir. Plütonların magmalardan oluştuğu kabul edilmekle birlikte bazı büyük granit yapılı kütlelerin kökeni üzerine yapılan tartışmalarda, ornatım (metasomatizma) süreçlerinin de dikkate alınması gerektiği ileri sürülmüştür.

plütonyum (Pu), periyodik tablonun IIIb grubundaki aktinitler dizisinde yer alan radyoaktif kimyasal element. Nükleer silahlarda ve bazı nükleer reaktörlerde yakıt olarak kullanılan önemli bir uranyumötesi elementtir. Gümüşsü renkli bir metal olan plütonyum, alfa parçacığı salımı sırasında açığa çıkan enerjinin etkisiyle ısınır ve havada bırakıldığında sarı bir katmanla kaplanır. Plütonyumu ilk olarak 1940'ta Glenn T. Seaborg, Joseph W. Kennedy ve Arthur C. Wahl, Berkeley'deki siklotronda uranyum-238'in döteronla bombardımanı sonucunda, plütonyum-238 izotopu halinde elde ettiler. Daha sonra uranyum cevherlerinde, yaşamın başlangıcında var olmayan, ama nötron ışıması sonucunda doğal olarak ortaya çıkan eser miktarda plütonyuma rastlandı.

Bütün izotopları radyoaktif olan plütonyumun en önemli izotopu yarı ömrü 24.360 yıl olan plütonyum-239'dur. Çekirdeği bölünebilen plütonyum-239 üretken reaktörlerde, çekirdeği bölünmeyen çok miktarda uranyum-238'in nötronlarla bombardıman edilmesi yoluyla kolaylıkla üretilir. 300 gramdan daha çok miktarlarla çalışıldığında kritik kütleye (bir arada olduğunda kendiliğinden patlayan kütle) dikkat etmek gerekir. Plütonyum-239'un kritik kütlesi, uranyum-235'inkinin yalnızca üçte biri kadardır.

Plütonyum ve atom numarası plütonyumunkinden büyük olan bütün elementler çok hızlı bir alfa salımı özelliği gösterirler; alfa parçacıkları kemik iliğince soğurulduğundan, bu özellik çok tehlikelidir. Yetişkin bir insanın vücudunda zarar vermeden bulunabilecek en yüksek plütonyum-239 miktarı 0,008 mikrocurie ya da 0,13 mikrogramdır. Daha uzun ömürlü olan plütonyum-242 ve plütonyum-244 izotoplarından kimya ve metalurji araştırmalarında yararlanılır. Plütonyum-238'in radyoaktif bozunma ısısından, çok küçük ve hafif ama çok uzun ömürlü termoelektrik ve termoiyonik dönüştürücülerin çalıştırılmasında yararlanılır (plütonyum-238'in yarı ömrü 86 yıldır). Plütonyumun, kristal yapıları ve yoğunlukları farklı altı ayrı biçimi vardır. Oda sıcaklığında alfa biçiminde bulunur. Plütonyum bütün metaller arasında elektriksel direnci en yüksek olan elementtir (145 mikroohm-santimetre). Kimyasal olarak tepkindir ve asitlerde çözünür. İyonlar halinde dört ayrı yükseltgenme durumunda bulunabilir ve sulu çözeltilerdeki plütonyum iyonlarının özgün renkleri vardır: Örneğin Pu^{+3} mavi-eflatun, Pu^{+4} sarı-kahverengi, PuO_2^{+} pembe, PuO_2^{2+} iyonu ise pembe-turuncu renkler verir. Plütonyum dioksit (PuO_2) katışıksız halde ve tartılabilecek miktarda ayrılmış olan ilk yapay element bileşiğidir (1942) ve pek çok plütonyum bileşiğinin eldesinde kullanılır.

atom numarası	94
en kararlı izotopu	244
erime noktası	639,5°C
kaynama noktası	3.235°C
özgül ağırlığı (alfa)	19,84 (25°C)
değerliği	3, 4, 5, 6
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-24-8-2
	ya da $(Rn)5f^6 7s^2$

Plymouth, ABD'de, Massachusetts'in güneydoğu kesimindeki Plymouth ilinin merkezi kent ve ilçe düzeyinde yönetim birimi (*township*). Boston'un 60 km güneydoğusunda, Plymouth Körfezinin kıyısında yer alır. Avrupalıların New England'da oluşturdukları ilk kalıcı yerleşme olan kent, İngiltere Kilisesi'nden ayrılarak dinsel özgürlük arayışı ile önce Felemenk'e, ardından da Kuzey Amerika'ya göç eden Pilgrim Atalar tarafından kuruldu. 1633'te Plymouth Kolonisi'nin merkezi oldu.

Günümüzde önde gelen bir dinlence merkezi olan kentin ekonomisi turizme dayanır. Hafif sanayi ve balıkçılık da kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Kentin arkasında yükselen tepede, 1889'da Pilgrim Atalar'ın anısına inşa edilmiş olan 25 m yüksekliğindeki Ulusal Anıt yer alır. Myles Standish Eyalet Ormanının (4.415 ha) büyük bir bölümü Plymouth sınırları içindedir. Nüfus (1990) 45.608.

Plymouth, İngiltere'de, Devon ilinde (*county*) ilçe ve kent. Plymouth Boğazına dökülen Plym ve Tamar ırmaklarının arasında yer alır. Kentin yüzölçümü 1.821 ha, ilçeninki ise 79 km²'dir. Plymouth limanında, özellikle İngiliz Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne bağlı gemiler demirler. Domesday Kitabı'nda (1086) adı Sudtone olarak geçen Plymouth'un eski limanı bugün de Sutton adını taşır.

Plymouth Fransa'ya gönderilen askerlerin toplandığı bir merkez ve ticaret kenti olarak hızla gelişti. II. Charles'ın (hd 1660-85) bir Tudor şatosunun yerine yaptırdığı kale güney kıyısına (The Hoe) tepeden bakar. 1690'da kurulan Plymouth Dock kentinin adı 1824'te Devonport olarak değiştirildi. Devonport'la Plymouth arasında gelişen Stonehouse adlı üçüncü kent 1914'te öteki iki kentle birleştirildi.

Plymouth II. Dünya Savaşı sırasındaki hava saldırılarında ağır hasar gördü. Günümüzde İngiltere'nin önde gelen ticaret, alışveriş ve kültür merkezlerindendir. Yeni yollarla Plym ve Tamar ırmakları üzerindeki köprülere bağlanan kentin yeniden inşası sırasında, hafif sanayi tesislerinin bulunduğu birçok uydu yerleşme kurulmuştur. Kentin başlıca sanayi ürünleri arasında takım tezgâhları, hassas ölçü araçları, yağlama donanımı, kimyasal maddeler ve çeşitli makineler sayılabilir. Nüfus (1983 tah.) 255.200.

Plymouth Kumpanyası, PLYMOUTH'TAN VİRGİNİA KOLONİSİ olarak da bilinir, İngiltere kralı I. James'in verdiği beratla kurulan ticaret şirketi (Nisan 1606). Amerika'nın 38° ve 45° kuzey enlemleri arasındaki doğu kıyısını kolonileştirmeyi amaçlayan kumpanyanın ortaklarını Plymouth, Bristol ve Exeter kentlerinde yaşayan kişiler oluşturuyordu. Kumpanya 1606'da iki koloni kurduysa da genelde pek başarılı olamadı. Bunun üzerine 1620'de yeni bir beratla kurulan New England Konseyi adlı kumpanyaya katıldı.

Plymouth porseleni, İngiltere'de yapılan ilk sert hamurlu porselen. 1768'den 1770'e değin Devon'da Plymouth'taki bir imalathanede üretilmiştir. William Cookworthy adlı bir kimyacının geliştirdiği bir bileşime göre yapılan ilk Plymouth porselenleri kusurlu olmuş, aynı kişi daha sonra kusursuz Bristol porselenlerini üretmiştir.

Cookworthy Cornwall'daki St. Austell yakınlarında kaolin ve porselen taşı (Çin taşı) yatakları bulmuş ve deneyler yapmaya başlamıştı. Defolu olan ilk porselenleri kabaydı ve fırınlama sırasında dumandan lekeleniyordu. Sonraları hem hamur, hem bezemeler geliştirildi. Worcester porselenlerindeki Çin örgelerinin kopya edildiği bu ürünlerin biçimlendirilmesinde ise, daha çok ilk Bow porselenleriyle gümüş işlerinden ya da deniz kabuklarından esinlenildi. Plymouth porseleninin damgası olarak kalayın simyadaki simgesi kullanılıyordu.

Plzeň, Almanca PILSEN. Çek Cumhuriyeti'nin Batı Bohemya (Západočeský) ilinin (*kraj*) merkezi kent. Berounka Irmağının suladığı verimli Plzeň Havzasında yer alır. Adı kayıtlarda ilk kez 10. yüzyılda geçen kent 1292'de berat aldı. 1295'te Kral II. Václav tarafından surlarla çevrildi. 15. yüzyıldaki Husçuluk Savaşları sırasında Katoliklerin kalelerinden biri oldu ve uzun süren kuşatmalara direndi.

Ortaçağdan kalma kent meydanında Bohemya'nın en yüksek (102 m) kulesine sahip olan St. Bartolomèje Kilisesi ile Meryem

Ana Kilisesi ve Rönesans üslubundaki belediye binası (1556) yer alır.

Yakınlarındaki kömür ve demir cevheri yatakları 19. yüzyılda Plzeň'de makine sanayisinin gelişmesine yol açtı. Aynı dönemde kentin batı kesiminin büyük bölümünü kaplayan Škoda fabrikaları kuruldu. II. Dünya Savaşı'nda büyük hasar gören fabrikalar savaştan sonra onarılarak yeniden üretime geçti. Škoda fabrikalarında başta savaş gereçleri olmak üzere, ağır makine, askeri uçak, lokomotif ve otomobil üretilir. Ortaçağdan bu yana biralarıyla tanınan kentte üretilen öteki sanayi ürünleri arasında kimyasal maddeler, çanak çömlek, madeni eşya ve kâğıt sayılabilir. Batı Bohemya'nın ulaşım, ekonomi ve kültür merkezi olan Plzeň'de Makine ve Elektrik Mühendisliği Yüksekokulu (1949) ile Batı Bohemya Galerisi ve Müzesi yer alır. Nüfus (1991) 173.129.

Pneumococcus *bak.* pnömokok

pnömatik aygıtlar, basınçlı hava kullanan ya da üreten alet ve aygıtlar. Sondaj matkapları, havalı çekiçler, perçinleme makineleri, dövme presleri, boya püskürteçleri ve atomizörler pnömatik aygıt türleridir.

Sıkıştırılmış havadan sağlanan güç esnek, ucuz ve güvenliklidir. Havayla çalışan aygıtlar kıvılcım üretmediğinden patlayıcı atmosferlerde, elektrik çarpma tehlikesi olmadığından da nemli koşullarda kolaylıkla kullanılabilir. Küçük bir sıkıştırıcı (kompresör) yardımıyla aygıtın çalışması için gerekli olan sıkıştırılmış hava üretilerek bir tankta toplanabilir ve buradan aralıklarla kullanılabilir. Sıkıştırılmış hava sisteminin öbür özellikleri de çeşitli özel uygulamalar açısından oldukça yararlıdır. Örneğin, supap ya da silindir ve piston gibi aygıtlar, boru, tüp ya da esnek hortumlar aracılığıyla başka aygıtlara kolayca bağlanabilir. Pnömatik aygıtların pek çok hareketi supaplar aracılığıyla basitçe denetlenebilir. Öte yandan, örneğin silindir içinde hareket eden bir pistonun hareket hızı kısa sürede ve herhangi bir sarsıntıya yol açmadan değiştirilebilir. Havalı sistemlerde hız ve hareket denetimi son derece kolaydır. Sistemin çeşitli yerlerine yerleştirilen güvenlik supaplarının yardımıyla, düzeneğin aksamadan ve güvenlikli biçimde çalışması sağlanır. Pnömatik aygıtların denetimi kolay, etkin ve merkezidir. Havalı sistemlerde hareketli parça sayısı genel olarak az olduğundan, bu aygıtların güvenilirlikleri yüksek, bakım giderleri düşüktür.

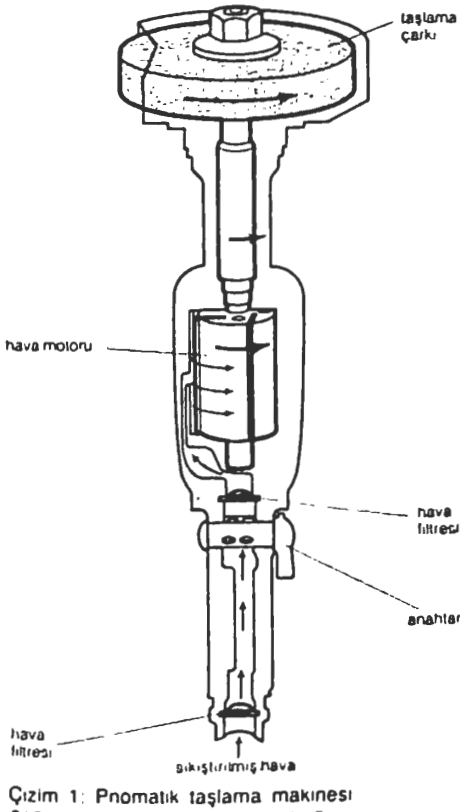

Çizim 1: Pnomatik taşlama makinesi
CAGI Fundamentals of Compressed Air Power
Compressed Air and Gas Institute

Pnömatik aygıtların gelişimi. Eskiden demir ve diğer metallerin ergitilmesinde kullanılan el körükleri basit hava sıkıştırıcılarıydı. Bu körüklerde hava giriş ağzı, bir tahta parçası üzerine açılmış deliklerden oluşuyordu ve bu delikleri kapatan küçük kapakçıklar da supap görevini görüyordu. Çıkış ağzına konan basit bir denetim supapıyla da emme sırasında dışarı püskürtülen havanın tekrar körüğe girmesi önlenmekteydi. Heron döneminde (olasılıkla İS 1. yüzyılda), ergitme ve dövme işlemlerinde gerekli olan havayı elde etmek için bu tür körüklerden yararlanılıyordu.

17. yüzyılda Alman fizikçi ve mühendis Otto von Guericke (*), giriştiği bir dizi deney sonucunda hava sıkıştırıcıları önemli ölçüde geliştirdi. 1829'da, havayı bir dizi silindirden geçirerek sıkıştıran bir bileşik ya da aşamalı sıkıştırıcının patenti alındı. 1872'de, sıkıştırma sırasında silindir içine basınçlı su püskürterek soğutma yöntemi bulundu; daha sonraları da daha etkili soğutma sağlayan su gömlekleriyle donatılmış silindirler kullanılmaya başladı. 1866'da ABD'de Massachusetts'teki North Adams'da inşa edilmekte olan Hoosac Tüneli'nin yapım çalışmalarında ilk kez büyük ölçekli, dört silindirli sıkıştırıcılardan yararlanıldı.

20. yüzyılda sıkıştırılmış hava ve pnömatik aygıt kullanımı hızla yaygınlaştı. Sivil ve askeri uçaklarda jet motorlarının kullanılmaya başlaması, eksenel ve merkezkaç akışlı sıkıştırıcıların geliştirilmesi yolundaki çalışmalara hız kazandırdı. Otomatik makinelerin, daha az iş gücüne gereksinim duyan aygıtların ve otomatik denetim sistemlerinin ortaya çıkması da pnömatik aygıt kullanımını artırdı. 1960'ların sonlarında çeşitli enerji ve denetim sistemlerinde kullanılabilen, sayısal mantıklı pnömatik denetim elemanları ortaya çıktı.

Başlıca pnömatik aygıtlar. Hava sıkıştırıcıları ve pnömatik aletler pnömatik aygıtların en önemli sınıfını oluşturur. Sıkıştırılmış havadan yararlanılan öteki donanımlar boya püskürtme aletleri, malzeme taşımada kullanılan pnömatik tüpler ve fren sistemleridir.

Sıkıştırıcı(*), havanın ilk giriş basıncından (genellikle atmosfer basıncı) daha yüksek basınçlara sıkıştırılmasında kullanılan motorlu bir makinedir. Diğer akışkan makinelerinde olduğu gibi sıkıştırıcılar da akışkanın ya da havanın etkisine bağlı olarak, statik basınçlı volümetrik ve dinamik tip olmak üzere başlıca iki grupta toplanır.

Statik basınçlı sıkıştırıcıların özgün hareketi, hacimsel değişim ya da yer değiştirmedir. Belirli hava hacimleri art arda kapalı bir bölmeye sokulduktan sonra, bölmenin hacmi daraltılarak havanın basıncı artırılır. Basit el pompalarında basınç, bir pistonun silindir içinde hareket ettirilmesiyle yükseltilir. Statik basınçlı sıkıştırıcılar alternatif (düz bir hatta ileri-geri) hareketli ve dönel (dairesel bir yol üzerinde) hareketli olmak üzere iki alt gruba ayrılabilir. Statik basınçlı sıkıştırıcılarda, sızıntı dikkate alınmazsa, sıkıştırıcının içindeki akışın hacimsel hızı (cm^3/sn cinsinden) geniş bir boşaltma basıncı aralığında sabit kalır.

Türbosıkıştırıcı olarak da adlandırılan dinamik tip sıkıştırıcılar merkezkaç ve eksenel olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Merkezkaç sıkıştırıcılarda akış dönel bir rotor içinde ve radyal doğrultuda gerçekleşir; eksenel sıkıştırıcılarda ise akış dönme eksenine paralel doğrultudadır. Akışkan jetli sıkıştırıcılar da bu gruba sokulabilir.

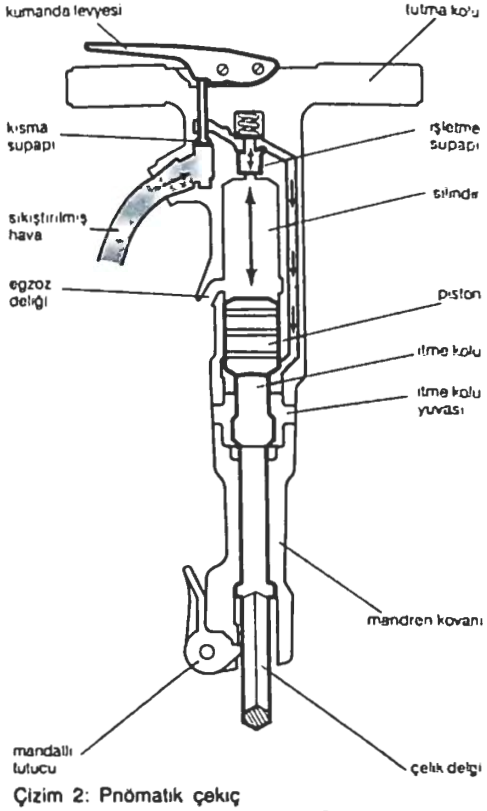

Çizim 2: Pnömatik çekiç
CAGI Fundamentals of Compressed Air Power
Compressed Air and Gas Institute

Pnömatik aletler çalışma sistemlerine göre, alternatif pistonla hareketli ya da rotorlu olmak üzere iki gruba ayrılır. Her iki alete de hava motoru denir. Bir dönel sıkıştırıcı ters yönde çalıştırıldığında bir tür hava motoru işlevi görür. Sıkıştırılmış hava motorun karterine girerek merkezdeki bir milin çevresindeki kanatlara çarpar ve milin dönmesini sağlar. Bu tür bir hava motoru milinin ucuna taşlama çarkı, matkap ucu ya da benzeri bir başka alet takılabilir. Alternatif hareketli bir sıkıştırıcı ters yönde çalıştırıldığında da motor işlevi görür. Sıkıştırılmış hava silindire girer, burada genleşerek pistonu hareketlendirir. Pistonun geri dönebilmesi için, ters yönden püskürtülen basınçlı havadan ya da bir yay düzeneğinden yararlanılabilir. Gel-git hareketi yapan pistonun ucuna da, örneğin bir perçin tabancası bağlanabilir. Pnömatik aletlerde kullanılan sıkıştırılmış havanın basıncı yaklaşık 6,33 kg/cm^2 kadardır.

Basınçlı havayla çalışan aletler daha hafiftir, daha kolay çalıştırılabilir ve rahatlıkla taşınabilir. Sualtında kullanıldıklarında basınçlı hava suyun hava motoruna girmesini önler.

Pnömatik aletler taşınabilir aletler ve sondaj matkapları olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Başlıca taşınabilir pnömatik aletler, aşındırıcı makineler (taşlama, kum püskürtme vb aletleri), el matkabı, el raybası, somun ve cıvata sıkma tabancaları, havalı çekiçler ve makaslardır. Bunlar çoğunlukla döner kanatlı hava motorlarıyla çalışır. Aletin çalışma hızı, motora giren hava miktarı değiştirilerek ayarlanır. Hava motorları aşırı yük altında ısınmaz; aniden durdurulduklarında ya da yükün yönü değiştiğinde alet bundan zarar görmez. Çizim

1'de görülen taşlama makinesi, hava motoruyla çalışan tipik bir taşınabilir pnömatik alettir.

Sondaj matkapları madencilikte ve kazı işlemlerinde kullanılır. Darbeli ya da çarpmalı sondaj makinesi bu tür pnömatik aletlerden biridir. Darbeli sondaj makinesi, bir piston ve yüksek karbonlu çelikten yapılmış bir delici uçtan oluşmaktadır. Silindirin sonundaki bir aynaya gevşek biçimde yerleştirilen matkap, serbestçe hareket etmekte olan pistonun darbeleriyle hızla kaya ya da taşa çarpar. Aşağıya doğru eğimli deliklerin açılması sırasında, delik içinde kalan molozların bir başka yolla temizlenmesi gerekir. Bu amaçla genellikle içi boş matkaplar kullanılır ve ucun içine su ya da hava püskürtülerek hem matkap soğutulur hem de delikteki molozlar boşaltılır. Tünel ya da yatay maden galerileri açma işleminde ise, *drifter* denen yatay kazı makineleri kullanılır. Bu aygıtlar çeşitli taşıyıcı zeminlerin üzerine yerleştirilir.

Elle çalıştırılan pnömatik çekiçlerde (*bak.* çizim 2) sert çelik delgiler kullanılır. Keskin ağızlı delgiler, dönerek değil, ileri geri çarparak kırar. Pnömatik çekiçler supaplı ya da supapsız olabilir.

Boya püskürtme tabancaları da sıkıştırılmış havayla çalışır. Tabancanın içinde boya atomize hale getirilir ve sıkıştırılmış havayla karıştırılır. Daha ince püskürtmeli, kalem biçimindeki püskürtücülere ise hava fırçası denir. Hava fırçalarından daha duyarlı işlemlerde (örn. fotoğraf rötuşu) yararlanılır.

Çeşitli malzemelerin taşınmasında pnömatik taşıyıcılardan (konveyör) yararlanılır. Basınçlı taşıyıcılarda, sıkıştırıcının çıkış ağzı taşıyıcı sistemin giriş ağzına bağlıdır. Vakumlu taşıyıcılarda ise sıkıştırıcının girişi, taşıma sisteminin çıkışına bağlıdır. Sistem boyunca oluşturulan hava basıncı farkı taşınacak malzemenin niteliğine bağlıdır. Bugün birçok ülkede pnömatik posta denen yöntem uygulanmaktadır. Bu sistemde özel bir kapsül içine yerleştirilen posta, basınçlı boruların içinden, bir yerden bir başka yere gönderilir.

Trenlerin, büyük otobüs ve kamyonların fren sistemleri hava basıncıyla çalışır. Sistem, bir hava silindiri içindeki piston aracılığıyla harekete geçirilir. Demiryolu vagonlarındaki havalı fren sistemi sıkıştırıcı, pnömatik supaplar, basınç ayarlayıcısı (regülatör), boru donanımı, sıkıştırılmış hava tankı ve başka yardımcı donanımlardan oluşur.

pnömoderma, DERİ ALTI AMFİZEMİ olarak da bilinir, deri altında hava ya da gaz kabarcıklarının birikmesiyle ortaya çıkan bozukluk. Ameliyat ya da travmalardan sonra görülebildiği gibi gazlı kangrende de sınırlı bir bölgede gelişebilir. Pnömodermanın en sık rastlanan nedeni akciğer dokusunun yırtılmasıdır. Travma sırasında yırtılan hava keseciklerinden (alveol) açığa çıkan havanın bir bölümü, akciğer dokusundan geçerek akciğerlerin arasındaki mediyastine ulaşır. Buradan yukarı çıkarak boyunda deri altında birikir.

Bu durum sıkıştırılmış hava soluyan dalgıçlarda da görülebilir. Dalgıç derine indikçe dış ortamın vücut yüzeyine yaptığı basınç derinlikle orantılı olarak artar. Yüzeye çıkarken çevre basıncının azalması akciğerlerdeki havanın genleşmesine neden olur. Dalgıç yüzeye çıkarken soluğunu tutarsa, çok hızlı yükselirse ya da solunum yollarını tıkayan bir etken yüzünden hava vücuttan atılamıyorsa akciğerler içindeki havayla birlikte şişer ve yırtılır. Açığa çıkan ve boyunda deri altında biriken hava şahdamara (karotis atardamarı) baskı yapıp daraltır ve beyne giden kan akımını azaltır. Benzer biçimde soluk borusunun sıkışması da solunumu güçleştirir. Pnömodermada başlıca belirtiler göğüs ağrısı, boyunda şişme, deride aşırı duyarlılık, solunum güçlüğü, siyanoz, dolaşım bozukluğu, seste değişme ve yutkunma güçlüğüdür. *Ayrıca bak.* mediyastin amfizemi; vurgun.

pnömoensefalografi, beyindeki çeşitli yapıların ayrıntılı incelenmesi amacıyla, beyin ve omuriliğin çevresini saran zarların arasına hava ya da gaz şırınga edildikten sonra X ışınlarıyla filminin çekilmesine dayanan radyolojik tanı yöntemi. Hava ya da gaz hasta oturuyorken, her aşamada bir miktar beyin-omurilik sıvısı çekildikten sonra azar azar belden şırınga edilir. Bu yöntem hidrosefalide, beyindeki karıncıkların biçimini ya da yerini değiştiren yer kaplayıcı lezyonlarda ve beyin dokularının atrofisi gibi durumlarda yararlı olabilir. Ventrikülografi olarak bilinen yöntemde ise hava ya da gaz doğrudan beyindeki karıncıkların (ventrikül) içine şırınga edilir.

Günümüzde, ağrılı ve kimi zaman tehlikeli bir yöntem olan pnömoensefalografinin yerini giderek artan oranda bilgisayarlı tomografi teknikleri almaktadır.

pnömokok (*Streptococcus pneumoniae* ya da *Diplococcus pneumoniae*), PNEUMOCOCCUS olarak da bilinir, *Streptococcaceae* familyasından, insanda zatürree, sinüzit, otit ya da menenjit gibi hastalıklara neden olan küre biçimli bakteri. Mikrobiyolojik sınıflandırmaya göre gram-pozitif bir koktur, çapı 0,5-1,25 mikrondur (1 mikron= 10^{-6} m). Genellikle art arda dizilip bir zincir oluşturan bakteriler polisakarit yapısındaki bir kapsülle sarılıdır. Pek çok serolojik tipi tanımlanmıştır. Sıklıkla üst solunum yollarına yerleşir.

Pnömokoklardan mikrobiyolojide genetik konusunun aydınlatılmasında yararlanılmış, dönüşüm (transformasyon) süreci ilk kez 1928'de bu mikroorganizmalarda gözlenmiştir. Pnömokok kolonileri genellikle küçük, yuvarlak ve düzgün yüzeylidir. Kapsül oluşturamayan bakterilerin değişinime uğramış girintili çıkıntılı yüzeyli koloniler oluşturduğu görülür. Bu koloni, düzgün yüzeyli koloniden alınan dezoksiribonükleik asit (DNA) eklenen ortamda yetiştirilirse, düzgün koloniye dönüşür.

Pnömokoklar kapsüllerindeki polisakaritin türüne göre farklı tiplere ayrılır. Mikroorganizmanın hastalık yapma özelliği kapsülün yapısına bağlıdır. Kapsül kandaki fagositlerin mikroorganizmayı yok etmesini önler ya da geciktirir.

pnömokonyoz, çeşitli organik ya da inorganik tozların ya da örseleyici etkisi olan kimyasal maddelerin, genellikle uzun bir süre boyunca solunmasıyla ortaya çıkan akciğer hastalıklarının ortak adı. Hastalığın türü ve şiddeti tozun kimyasal bileşimine bağlıdır. Silis ve asbest gibi bazı maddelerin küçük parçacıkları şiddetli doku yanıtına yol açarken daha hafif düzeyde örseleyici maddeler vücuda ancak çok büyük miktarlarda girerse akciğer hastalığına neden olur. Sigaranın pnömokonyozlardan çoğunda belirtileri ağırlaştırdığı kanıtlanmıştır.

Hafif vakalarda erken dönemde göğüste sıkışma duygusu ve soluk almada güçlük görülür. Bu durum zamanla daha şiddetli solunum bozukluklarına, kronik bronşite ve çok ağır vakalarda amfizeme yol açar. Solunan tozlar akciğerdeki hava keseciklerinde (alveol) birikerek normal akciğer dokusunun iltihaplanıp lifsi nedbe dokusuna dönüşmesine ve esnekliğinin azalmasına neden olur. Nedbe dokusu belirli bir düzeyin üstünde olursa akciğerin işlevi önemli ölçüde azalır, pnömokonyoz belirtileri ortaya çıkar. Akciğerlerdeki toplam toz miktarı, belirli toz türlerinin toksik etkileri ve daha önceden örselenen akciğer dokusunun iltihaplanması hastalık sürecini hızlandırarak zararlarını artırabilir.

Madencilik ve çömlekçilik ile taşocaklarında çalışanların soluduğu inorganik tozlardan şiddetli pnömokonyoza en sık neden olan silistir. Akciğerde 5-6 gr kadar silis bulunması hastalığa yol açabilir (*bak.* silikoz).

Grafit, kalay, baryum, kromat, kil, demir ve kömür tozları (*bak.* antrakoz) pnömokonyoza neden olduğu bilinen öbür inorganik maddelerdendir. Vakaların çoğunda bu tozlarla birlikte silisin de hastalığın oluşmasında rol oynadığı bilinir. Bu maddelerin genellikle uzun bir süre boyunca sürekli solunmasıyla pnömokonyoz oluşur. Asbest (*bak.* asbestoz), berilyum (*bak.* berilyoz) ve alüminyum tozlarının görece kısa sürelerle, çok büyük miktarlarda solunması çok ağır pnömokonyoz vakalarına neden olur. Asbestozun akciğer ve öbür organlardaki kanserlerle de ilgili olabileceği düşünülür.

Saman, malt, şekerkamışı, mantar ve arpa küflerindeki sporlar gibi organik tozların uzun süre solunması tozun vücuda girmesinden birkaç saat sonra başlayan ağır alerjilere yol açabilir. Tekstil işçilerinde görülen bisinozda, pamuk ya da keten liflerinin solunması histamin salgılanmasına yol açar; bu durum da solunum yollarının daralmasına neden olarak solunumu engelleyebilir.

Pnömokonyoz yapan örseleyici kimyasal maddelerden bazıları kükürt dioksit, amonyak, asit ve klorürdür. Bunların tümü akciğerlerin içini döşeyen mukozadan kolayca emilerek kana karışır. Ayrıca kimyasal maddenin kendisi akciğer dokusunu örseleyebilir; bu etki akciğerlerde önemli miktarda sıvının birikmesine neden olur. Kimyasal maddenin solunması sona erince hasta tümüyle iyileşebilirse de bazı vakalarda kronik bronşit gelişebilir.

pnömoni *bak.* zatürree

pnömotoraks, plevranın iki katmanı arasında hava birikmesiyle bu boşluğun genişlemesine ve altındaki akciğer dokusunu sıkıştırmasına neden olan bozukluk. Normal olarak plevra boşluğundaki basınç atmosfer basıncının altındadır. Akciğer dokusunun bütünlüğünü bozan travmalar hava keseciklerindeki (alveol) ya da bronşlardaki havanın dışarı kaçmasına neden olur. Bıçak ya da ateşli silah yaralarında olduğu gibi plevra boşluğuyla vücut yüzeyi arasında dışarıdaki havanın içeri girmesine yol açan bir bağlantı varsa açık, göğüs duvarının bütünlüğü bozulmadan akciğerlerdeki bir yırtılma nedeniyle plevra boşluğuna hava çıkıyorsa kapalı pnömotorakstan söz edilir. Amfizem, astım, akciğer apseleri ya da verem gibi akciğerleri örseleyen bazı hastalıklarda herhangi bir travma olmadan da dokular yırtılabilir ve pnömotoraks gelişir. Kendiliğinden ya da spontan pnömotoraks olarak adlandırılan bu durum, kimi zaman hiçbir hastalığı olmayan sağlıklı bireylerde de dış ortamdaki ani basınç değişikliklerine bağlı olarak, hatta şiddetli bir ıkınmanın ardından da ortaya çıkabilir. Eskiden veremde tedavi amacıyla plevra boşluğuna iğneyle hava vererek yaratılan yapay pnömotoraks günümüzde yalnız tanı yöntemi olarak, örneğin akciğerdeki bir kitlenin

sınırlarını daha belirgin hale getirmek için uygulanır.

Pnömotoraksta belirtiler büyük ölçüde plevra boşluğuna dolan havanın miktarına ve akciğerlerde önceden var olan hastalığın durumuna ya da yaralanmanın derecesine bağlıdır. Başlangıçta ani ve şiddetli göğüs ağrısı, solunum güçlüğü ve öksürük görülür. Ağrı omza, göğsün öbür yarısına ve karna yayılabilir.

Tedavide amaç plevra boşluğundaki havayı dış ortama çekmektir. Çok küçük spontan pnömotoraksler tedavi gerektirmeden, havanın çevre dokuları tarafından emilmesiyle birkaç haftada kendiliğinden iyileşir.

po, Wade-Giles yazımında PO. Çin Taoizminde, göksel ve tinsel ruhtan (*hun*) ayırt edilen maddesel insan ruhu. Bu ayrım, her şeyin kaçınılmaz olarak içerdiği ikilik ilkesi *yin-yang* kavramına dayanır. İnsanın iki ruhunun uyum içinde birleşmesi sağlık ve yaşam kaynağıdır; ayrılıkları ise hastalık ve ölüme yol açar. Çinliler *po*'yu organik işlevlerin de kaynağı sayarlar. Düzenin sağlanabilmesi için *po* (*yin*) ruhunun *hun*'a (*yang*) boyun eğmesi gerekirse de birçok durumda *po*'nun tutkuları insan yaşamına egemen olur. Ölenlerin gömulmesinde ya da kurban edilmesinde kurallara uyulmamışsa *po* ruhu bir *gui*'ye (kötü ruh) dönüşebilir. Bu nedenle, gömme törenlerinin gereği gibi yapılması yalnız ölünün huzur içinde yatmasını sağlamakla kalmaz, *hun* ruhunun yaşayan aile üyelerinden duacı olmasını da sağlar.

Po Irmağı, Latince PADUS. İtalya'nın en uzun ırmağı. Ülkenin batı sınırında yer alan Kott Alpleri üzerindeki Viso Dağından doğar ve doğudaki Adriyatik'e dökülür. Toplam uzunluğu 652 km'dir. Su toplama havzası (70.091 km²) İtalya'nın en geniş ve en verimli ovasını oluşturur.

Yukarı çığırında doğuya doğru hızla akan ırmak Saluzzo'nun hemen batısında kuzeye doğru keskin dirsek oluşturarak Torino'dan ve dağlık Monferrato bölgesinin kenarından geçer. Chivasso'da doğuya yönelir ve bir delta oluşturarak Adriyatik'e dökülür.

Lombardiya'nın Veneto ve Emilia-Romagna bölgeleri ile olan sınırının bir bölümünü çizen ırmak, Torino'nun aşağısında Dora Riparia ve Dora Baltea'yı alır. Öbür önemli kolları Sesia, Ticino, Adda, Oglio ve Mincio'dur. Irmağa güneyden katılan bir dizi akarsuyun en önemlileri Deniz Alpleri'nden gelen Tanaro ile Apenninler'den doğan Scrivia ve Trebbia'dır.

Irmağın en az 14 ağızdan oluşan deltası Avrupa ırmakları arasında en karmaşık yapıya sahip olanıdır. Bu ağızlar genellikle kuzeyden güneye beş grup halinde toplanır: Po di Levante, Po di Maestra, Po della Pila, Po delle Tolle ve Po di Goro e di Gnocca. Bunlar arasında Po della Pila en fazla su taşıyan ve ulaşıma en elverişli olanıdır.

Po Irmağının ağzından Pavia'ya kadar olan kesimi ulaşıma elverişlidir. Irmağın 1951'deki büyük taşkın sırasında sınırvede 12 bin m³ çıktığı tahmin edilen debisi genellikle 26.9,630 m³'sü arasında değişir. Hepsi de sonbahar aylarında görülen 589, 1150, 1438, 1882, 1917, 1926, 1951, 1957 ve 1966'daki taşkınlar çevreye büyük zarar vermiştir.

Irmağın çökel taşıma ve biriktirme hızının çok yüksek olması nedeniyle Po Deltasında her yıl 80 hektarlık bir genişleme olmaktadır. Deltanın güneyinde yer alan Ravenna gibi bazı antik limanlar, Po'nun getirdiği çamurun Adriyatik'teki akıntılarla taşınması sonucu bugün denizden 10 km içeride kalmıştır. Taşkınları denetim altına almayı ve ırmağın taşıdığı çamurların yönünü değiştirmeyi amaçlayan kanallama çalışmaları eskiden beri sürdürülmektedir. Son üç yüzyıldır yapılan çalışmalarla Ferrara ile Adriyatik arasındaki bölgede binlerce dönüm arazi tarıma açılmıştır.

Po Vadisinin aşağı kesiminde Paleolitik ve Neolitik çağlarda çeşitli uygarlıklar kurulmuştu. Irmağın akışını düzenlemek için başlatılan çalışmalar Roma döneminde hız kazandı. Bu dönemde bataklıklar kurutuldu ve ırmak kıyısındaki tapınaklar korumaya alındı. Barbar istilaları sırasında kesintiye uğrayan bu çalışmalar ortaçağda yeniden başladı ve 15. yüzyılın sonlarında büyük ölçüde tamamlandı.

Poa *bak.* salkımotu

Poaceae (buğdaygiller), GRAMINEAE olarak da bilinir, *Poales* takımından, başta buğday(*) olmak üzere tüm tahıl bitkilerini kapsayan familya. Kapalıtohumlulardan(*) olan bu familyanın 600 kadar cinsi vardır; oldukça tartışmalı olan tür sayısı ise uzmanlara göre 5 bin ile 10 bin arasında değişir. İnsanlığın en temel gıda maddelerinden olan buğday, pirinç(*), mısır(*) ve darı(*) gibi çeşitli tahıl bitkileri dünyanın hemen her yerinde yetiştirilir. Bazıları hayvan yemi olarak kullanılan buğdaygillerin bir bölümünden de aşınma (erozyon) denetiminde ve sanayide yararlanılır.

Her türlü iklimde yetişebildiği için, yeryüzüne dağılmış olan bu biryıllık ve çokyıllık otsu (ender olarak odunsu) bitkilerin çoğunlukla içi boş, yuvarlak ya da yassı biçimli boğumlu gövdeleri vardır. Gövdeler ya dik olarak büyür ya da tabana yakın bir yerden bükülerek toprağın üzerinde uzanır; bunlar toprağa değen eklem yerlerinden köklenerek yeni bitkiler üretir. Bitkilerin boyu, boğumlar arasında yer alan ve bölünme yeteneğini sürdüren hücreler yardımıyla uzar. Buğdaygillerin ince ve uzun yaprakları tabandan bir kın gibi gövdeyi sarar; ancak iki kenar birbiriyle kaynaşmayıp ince bir yarık oluşturur. Çanakyaprak ve taçyaprak taşımayan erdişi (bazen tek eşeyli) çiçeklerin tabanında iki burgu bulunur. Çiçekler başakçık adı verilen küçük birimlerde toplanır; bu birimler de bir araya gelerek başak, bileşik salkım gibi çiçek kümeleri oluşturur. Tohumlar yağ, nişasta ve proteince zengindir. Buğdaygillerin genellikle çok dallanmış saçak kökleri vardır. Çokyıllık olanlar bu köklere ek olarak toprakaltı gövdeleri de geliştirdiğinden bunlar erozyon tehlikesi olan bölgelerde toprağı korumak amacıyla yetiştirilir.

Eski ve yaygın sınıflandırma sistemine göre *Poaceae* familyası üyeleri başakçık düzenine göre iki altfamilyaya ayrılır: *Festucoideae* ve *Panicoideae*. Oysa, günümüz botanikçileri hem anatomik hem de mikroskopik özelliklerini esas alarak familyayı daha çok altı altfamilyaya bölme eğilimi gösterirler: *Pooideae*, *Panicoideae*, *Bambusoideae*, *Chloridoideae*, *Arundinoideae* ve *Oryzoideae*. Bu her iki sınıflandırma sisteminde de altfamilyalar oymaklara ayrılır.

Poales, kapalıtohumluların birçenekliler sınıfından, tek bir familya (*Poaceae*) içeren takım. Bu takım, aralarında buğdayın da yer aldığı dünyanın önemli gıda kaynakları olan tahıl bitkilerini kapsar. *Ayrıca bak.* Poaceae.

Pobedonostsev, Konstantin Petroviç (d. 21 Mayıs 1827, Moskova - ö. 23 Mart 1907, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus kamu görevlisi. Tutucu siyasal görüşleriyle tanınır. Rus çarları III. Aleksandr'la oğlu II. Nikolay'ın özel öğretmenliğini ve danışmanlığını yapmış, mutlak monarşi rejiminin simgesi olmuştur.

Moskova Üniversitesi'nde Rus edebiyatı profesörü olan bir Ortodoks rahibin küçük oğluydu. 1859'da sonra Moskova Üniversitesi'nde verdiği medeni hukuk derslerinden etkilenen II. Aleksandr tarafından 1861'de, Moskova'ya geldikleri dönemlerde çocuklarına özel ders vermekle görevlendirildi. 1864'te Rus adalet sisteminin yeniden düzenlenmesine önemli katkılarda bulundu. 1865'te Petersburg'a giderek çar ailesinin özel öğretmenliğini üstlendi. Zamanla II. Aleksandr'ın bütün reformlarına karşı çıkarak onun ardılı III. Aleksandr'ın gerici bir çizgi izlemesinde önemli rol oynadı. 1868'de senatoda ve 1872'de devlet konseyinde görevlendirildi. 1880'de atandığı Rus Ortodoks Kilisesi Kutsal Sinodu'nun başkanlığını 1905'e değin sürdürdü. Bu konumu ona iç politikada, özellikle din, eğitim ve sansürle ilgili konularda önemli güç sağladı.

Pobedonostsev ulusal azınlıkları oluşturan çeşitli toplulukların Ruslaştırılması politikasını destekledi. Kilisenin din adamı olmayan yöneticisi olarak, otokrasiyi güçlendireceği gerekçesiyle kilise okullarındaki ilköğretimin yaygınlaştırılmasını savundu. Ülkenin yabancı etkilerden uzak tutulması, özellikle anayasal ve demokratik yönetime ilişkin Batılı düşüncelerin yasaklanması için çalıştı. Devletin yoğun bir baskı politikası uygulamasında önemli rol oynadı.

II. Aleksandr'ın 1881'de bir suikast sonucunda öldürülmesinin ardından, III. Aleksandr'ın toplumda sınırlı ölçüde liberalleşme öngören Loris-Melikov reform tasarısını yürürlüğe koymasını önledi. 1880'lerde uygulanan gerici politikaları etkin biçimde destekledi. 1890 sonrasında yönetimdeki etkisi azaldı ve rejimin bir devrimle yıkılacağı korkusuna kapıldı. Siyasal konulardaki makaleleri *Moskovski sbornik* (1896; Moskova Günlüğü) adlı kitapta toplanmıştır.

Pocahontas, asıl adı MATOAKA, vaftiz adı REBECCA (d. y. 1595, bugünkü Jamestown yakınları, Virginia, ABD - ö. Mart 1617, Gravesend, Kent, İngiltere), Amerika'ya yerleşen İngiliz kolonicilerle Yerliler arasında barışı korumak için gösterdiği çabalarla tanınan, Povatan kabilesinden Yerli kadın.

Babası büyük bir kabile konfederasyonunun şefi olan Povatan'dı. 1607'de Chesapeake Koyu çevresine yerleşen kolonicilerle karşılaştığında genç bir kız olan Pocahontas, ertesi yıl Yerlilere tutsak düşen kolonin

Pocahontas, kimliği bilinmeyen bir sanatçının portre çalışmasından ayrıntı, 1916
Library of Congress, Washington, D.C.

kurucusu ve önderi Yüzbaşı John Smith'in hayatını kurtardı.

Smith'in 1609'da İngiltere'ye dönmesinden sonra kolonicilerle Povatanlar arasındaki ilişkiler bozuldu. Bunun üzerine Yüzbaşı Samuel Argall kalıcı bir barış sağlamak için yürütülen görüşmelerde kullanmak amacıyla Pocahontas'ı kaçırdı. Tutsaklığı sırasında Hıristiyan olan Pocahontas, Rebecca adıyla vaftiz edildi. Ardından, âşık olduğu John Rolfe adlı bir göçmenle evlendi.

Pocahontas'ın Virginia'daki Londra Kumpanyası için hoş bir reklam aracı olabileceğini düşünen Virginia valisi Sir Thomas Dale, Pocahontas ve koçasını 1616'da İngiltere'ye götürdü. Saraya kabul edilen ve sosyetede büyük ilgi toplayan Pocahontas Amerika'ya dönmek üzere yola çıkacağı sırada çiçek hastalığına yakalanarak öldü.

Poçangyo (Kore dilinde "Evrensel Din"), Kore kökenli bir din. Ayırt edici özelliklerinden olan *humçi* (gizemli anlamı olduğuna inanılan bir sözcük) ilahileri nedeniyle Humçigyo olarak da anılır.

Büyüyle ve ilaçlarla hastalıkları iyileştirdiğini öne süren Kang İl-sun (1871-1909) tarafından kuruldu. Kore'nin Japon yöneticileri Poçangyo'nun siyasal amaçlı bir yeraltı örgütü olabileceğinden korkarak Kang'ın etkinliklerini kısıtladılar. Bu nedenle onun ölümüne değin örgüt iyice zayıfladı. Karısı, Kang'ın eski dostlarından Ça Kyang-sak'ın güçlü direnişi karşısında önderlikten çekilerek kendi dinini kurdu. 1919'daki 1 Mart Hareketi sırasında Ça ve 30 bin yandaşı Japonlar tarafından hapse atıldı. Ça iki yıl sonra kaçarak Pohvagyo'yu (Evrensel Aydınlanma Dini) kurdu ve bu din ertesi yıl hükümet tarafından Poçangyo adıyla tescil edildi.

Poços de Caldas, Brezilya'da, Minas Gerais eyaletinin güneyinde kent. Pardo Irmağı yakınında, aynı adlı akarsuyun kıyısında yer alır. Özellikle ılıcalarıyla tanınan kentte sayfiye otelleri ve gazinolar vardır. Yörede boksit, toryum ve zirkonyum çıkarılır. Brezilya'da Angra dos Reis'teki Angra I nükleer santralını besleyen ilk uranyum zenginleştirme tesisi burada kurulmuştur. Nüfus (1980 geç.) 81.448.

Podandos *bak.* Pozantı

Podargidae, *Caprimulgiformes* takımından bir düzine kadar türü kapsayan kuş familyası. Güneydoğu Asya ve Avustralya'da yaşayan bu kuşlar çok geniş açabildikleri güçlü ve ucu uz kıvrık gagalarıyla dikkat çeker. Besinleri genellikle iri böcekler, küçük kertenkeleler ve kemiricilerden oluşur. Avlarını geceleri ağaç üzerinde ya da yerde yakalarlar. Avustralya'da yaşayan bazı türler üzümsü ve etli meyveleri de yer. Gündüzleri ağaçlarda bir dalın uzandığı yöne doğru çökerek uyurlar. Kızıl kahverengi ya da bozumsu renkleri yaşadıkları ortama uygun biçimde desenlidir. İki cins altında toplanan türlerin uzunluğu 25-55 cm arasında değişir.

podestà (Latince *potestas* "erk"), ortaçağ İtalyan komünlerinde en yüksek adli ve askeri yönetici. Makam olarak ilk kez İmparator I. Friedrich (Barbarossa) tarafından asi Lombard kentlerini denetim altına almak amacıyla oluşturuldu. 12. yüzyıl sonundan başlayarak komünler imparatordan bağımsızlaşmaya ve kendi *podestà*'larını seçmeye başladılar. Zamanla konsüllerin yerini alan *podestà*'lar genellikle hukuk öğrenimi görmüş soylular arasından ve tarafsızlığını sağlamak amacıyla başka bir kent tarafından seçilirdi. Katı yasal sınırlamalara karşın, bu makam bazen baskıcı yönetimlere basamak oluştururdu. 13. yüzyıldan sonra önemini yitirdi; 15. yüzyıl Floransa'sında temel görevi adli işlerle sınırlandı.

1815-1918 arasında, Avusturya'nın yönetimi altındaki İtalyan kentlerinin belediye başkanlarına *podestà* unvanı verildi. Faşist rejim sırasında ise İtalyan hükümetince atanan belediye başkanları bu adla anıldı.

Podgorica, eskiden (1946-92 arası) TİTOGRAD, Yugoslavya'da Karadağ Cumhuriyeti'nin başkenti. Ribnica ve Morača ırmaklarının birleştiği noktanın yakınlarında yer alır. Kentin bulunduğu yerde kurulan ve adı kayıtlara geçen ilk yerleşme Roma döneminde bir kervan durağı olan Birziminium'dur. Birziminium'un yerinde de daha önceleri Illyrialılara ait bir yerleşim merkezinin bulunduğu sanılır. Ortaçağın başlarında Ribnica adıyla anılan kent, 1326'da Podgorica adını aldı. 1474'te Osmanlılara, 1878'de yeniden Karadağ'a geçti. 1916'da Avusturyalılar, 1941'de İtalyanlar, 1943'te de Almanlar tarafından işgal edildi. II. Dünya Savaşı'nda büyük hasar gören eski kentte, yalnızca 18. yüzyılın sonunda Osmanlılar tarafından inşa edilen saat kulesi, bir cami ve birkaç ev ayakta kaldı.

1946'da Podgorica'ya Yugoslav lider Mareşal Tito'nun onuruna Titograd adı verildi. Neredeyse tamamen yeniden inşa edilen kentin yedide biri parklara ve dinlenme alanlarına ayrıldı. Podgorica'da kentin tarihini yaşatmak için dikilmiş birçok anıt, bir üniversite (1974), tiyatro, müze ve spor merkezi bulunur. Sanayi ürünlerinin çoğunluğunu tüketim malları oluşturur. Yakınlardaki zengin boksit yataklarını işleyen Podgorica Entegre Alüminyum Tesisleri 1972'de işletmeye açılmıştır. 1992'de komünizmin çöküşünden sonra kent tekrar eski adını aldı. Nüfus (1981) 96.074.

Podgorni, Nikolay Viktoroviç (d. 18 Şubat 1903, Karlovka, Ukrayna, Rus Çarlığı - ö. 12 Ocak 1983, Moskova, SSCB), Sovyet devlet adamı ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi (KPSS) görevlisi.

KPSS'nin çeşitli kademelerinde görev aldıktan sonra Ukrayna parti komitesi birinci sekreterliğini üstlendi (1957-63). 1960'ta Politbüro üyeliğine ve ardından KPSS Merkez Komitesi sekreterliğine getirildi (1963-65). 1964'te parti birinci sekreteri Leonid Brejnev'le giriştiği iktidar mücadelesinde yenik düşerek 1965'te sekreterlik görevinden istifa etti. 1965-77 arasında daha önemsiz bir görev olan Yüksek Sovyet Prezidyumu başkanlığını yürüttü. Brejnev'in parti sekreterliği ve Prezidyum başkanlığı görevlerini birlikte yürütme isteğine karşı çıkınca, 24 Mayıs 1977'de Politbüro'dan ve Prezidyum başkanlığından uzaklaştırıldı. Sonraki emeklilik yaşamını Moskova'da sürdürdü.

Podicipediformes, batağanları kapsayan kuş takımı. Daha çok tropik ve ılıman bölgelerde yaşayan bu takım üyeleri 19 türden oluşur. Erişkinlerin ağırlıkları 150 gr'den başlayarak 1,4 kg'yi aşar. Uzunlukları ise 21-73 cm arasında değişir. Tümü de dalıcı su kuşlarıdır. *Ayrıca bak.* batağan.

podiyatri, tıpta, ayak hastalıkları ve yapı bozukluklarının tanı ve tedavisiyle ilgilenen uzmanlık dalı. Eski Mısırlıların Ebers papirüsü (İÖ y. 1550) ayak hastalıklarında uygulanan tedavileri de içerir. Daha sonraki yüzyıllara ilişkin tıp literatüründe de bu konuya değinilir. 18. yüzyılın sonlarında İngiltere'de ayak bakımıyla ilgilenen uzmanlar vardı. 19. yüzyılda Kuzey Amerika'da kırsal kesimde gezgin nasır kesiciler ortaya çıktı.

Podiyatri uzmanı ayak hastalıklarında tanı koyup fizik tedavi, özel ayakkabılar ve başka mekanik aygıtların yardımıyla, ayrıca ilaç kullanarak ve küçük cerrahi girişimlerle bu hastalıkları tedavi eder.

Podkamennaya Tunguska Irmağı, SREDNYAYA TUNGUSKA olarak da bilinir. Yenisey Irmağının kolu. Batı Sibirya'da, Rusya Federasyonu'na bağlı İrkutsk yönetim biriminde (*oblast*) yer alır. Toplam uzunluğu 1.865 km, su toplama havzası 249.000 km²'dir. Yukarı çığırında Katanga olarak anılır. Orta Sibirya Platosunda, Lena-Angara ırmak sistemini ayıran su bölümü çizgisinin yakınında doğar. Genelde kuzeybatı yönünde akar ve Podkamennaya Tunguska köyünde Yenisey'e katılır. Aşağı çığırında birçok çavlan ve ivinti oluşturur. Vanavara köyüne kadar olan 1.140 km'lik bölümü ulaşıma elverişlidir.

Podocarpaceae, *Coniferophyta* bölümünden, 6-18 cins ile 125'ten çok herdemyeşil ağaç ve çalı türünü içeren familya. En çok Güney Yarıküre'de yaygın olan bu familya üyelerinin bazılarının kerestesinden, bazılarından da süs bitkisi olarak yararlanılır. İçerdiği cins sayısı tartışmalı ise de, kapsamındaki başlıca cinsler şunlardır: *Pherosphaera, Microcachrys, Saxegothaea, Dacrydium, Acmopyle, Podocarpus* ve *Phyllocladus*. Bunlardan *Saxegothaea* dışındakilerin tümü Avustralasya bölgesinde bulunur. *Podocarpaceae* üyeleri genellikle ikievciklidir (erkek ve dişi üreme organları ayrı bitkiler üzerinde bulunur) ve paralel damarlı, biz ya da iğne biçiminde (ya da geniş) yapraklar taşır. *Phyllocladus* cinsinde gerçek yaprakların yerini yaprağa benzeyen yassı dalcıklar almıştır. Çiçektozu taşıyan erkek kozalaklar yapraklı dalların koltuğunda ya da ucunda oluşur. Dişi kozalaklar olgunlaştığında etlenir; bu organlar bazı türlerde parlak renklidir.

Takımın en geniş üyesi olan *Podocarpus*(*) cinsi Avustralasya'ya yayılmış 100 kadar türü içerir. *Dacrydium* cinsinin Avustralasya'ya özgü 20, *Phyllocladus* cinsinin ise gene aynı bölgede yetişen altı türü vardır. Güney Amerika'da yetişen *Saxegothaea* cinsi, kereste kaynağı olan tek bir türü (*S. conspicua*) kapsar.

Podocarpus, *Podocarpaceae* familyasından, 100 kadar herdemyeşil (yaprakdökmeyen) ağaç ve çalı türünü kapsayan cins. Güney Yarıküre'nin dağlık kesimlerindeki ormanlarda yetişir. Yerel olarak "kahverengi ya da kara çam" adıyla anılan bu ağaçların çoğunlukla sarı, bazen de kahverengimsi ya da kırmızımsı odunları vardır.

Podocarpus
W. H. Hodge

Ekonomik önem taşıyan başlıca türler arasında, Avustralya'nın güneydoğusuna özgü *Podocarpus elatus*; hepsi de Yeni Zelanda'da yetişen matai (*P. spicatus*), kahikatea (*P. dacrydioides*), miro (*P. ferrugineus*) ve totara (*P. totara*); anayurdu Çin ve Japonya olan kusamaki (*P. macrophyllus*); Afrika'nın güney kesimlerinde bulunan *P. latifolius*, *P. elongatus* ve *P. falcatus*; Şili Andları'nda yetişen *P. andinus* ve *mañio* (*P. salignus*) ile Batı Hint Adalarına özgü yakka (*P. coriaceus*) sayılabilir.

Podokesaurus, çok küçük, etçil dinozor cinsi. Fosillerine Kuzey Amerika'da Triyas Döneminin (y. 225-190 milyon yıl önce) sonlarında oluşmuş kayaçlarda rastlanır. *Saurischia* takımının bir alt grubu olan *Coelurosauria* içinde sınıflandırılan bu cins üyeleri yaklaşık 1,5 m uzunluğunda ve çok hafifti. Aynı gruptan *Coelophysis* cinsinin üyeleri yaklaşık 2,5 m uzunluğundaydı ve çok daha ince yapılıydı. Ağırlıkları ise büyük olasılıkla 20-23 kg'yi aşmıyordu.

Coelurosauria üyelerinin kafatası küçük, gözleri iri, boynu uzun ve inceydi. Bu ilkel dinozorların genel olarak iki ayakları üstünde hızla hareket edebildikleri sanılmaktadır. Etkin birer yırtıcıydılar ve olasılıkla öbür küçük sürüngenlerin yanı sıra yeni ortaya çıkmaya başlayan memelileri yiyorlardı. Bu grup dev yapılı otçul dinozorlara (*Sauropoda* grubu) doğru gelişecek evrim çizgisinin başında yer alıyordu. Her iki grup arasındaki ilişkiyi kalça kemerlerinin yapısı açık bir biçimde kanıtlamaktadır.

Podolsk, Rusya Federasyonu'nun batı kesimindeki Moskova yönetim biriminde (*oblast*) kent. Moskova kentinin güneyinde, Moskova Irmağının bir kolu olan Pahra Irmağı kıyısında yer alır. Başlangıçta küçük bir köy olan Podolsk 1781'de kasaba oldu. Moskova'dan güneye giden demiryolunun ve önemli karayolunun üzerinde yer alması sayesinde hızla gelişti. Kentte makine, demirdışı metalurji, çimento ve gıda işleme sanayileri gelişmiştir. Nüfus (1991 tah.) 208.500.

Podolya, Ukrayna'nın batısında, Volinya'nın güneyinde bölge. Dinyester Irmağıyla Bug Irmağının güney kesiminin arasında yer alır. Podolya adı ilk kez Polonyalıların bölgeye yerleşmeye başladıkları 14. yüzyılda ortaya çıktı. Bölge, Zbruç Irmağının batısındaki bölümünün Avusturya'nın eline geçtiği 1772'ye değin 17. yüzyılın sonlarında Osmanlıların eline geçtiği kısa bir dönem dışında Polonya yönetimi altında kaldı. Kalan bölümü ise 1793'te Podolya ili (*guberniya*) adıyla Rusya'ya bağlandı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra da Polonya ve SSCB arasında paylaşılmış durumda kalan bölge toprakları, II. Dünya Savaşı'nın ardından bütünüyle SSCB'ye katıldı ve Ternopol, Hmelnitski ve Vinnitsa yönetim birimlerine (*oblast*) bölündü. 1990/91'de Sovyet yönetiminin dağılmasından sonra bölge Ukrayna'ya katıldı.

Podostemales, ikiçenekliler(*) sınıfından, tek bir familya (*Podostemaceae*) ile yosunlara hatta likenlere benzeyen 45 kadar su bitkisi cinsini kapsayan takım. Irmak kıyılarındaki ya da çavlanlardaki kayalıklarda yetişen bu takımın üyelerinin çoğunun gövde ve yaprakları yoktur; onun yerine kurdele biçiminde büyüme organları geliştirmiştir. Fotosentez görevini yürüten bu organlar bazen çiçek ve yaprak taşıyan ikincil sürgünler verirler. Türlerin büyük bölümünde sütsü bir özsu bulunur. Tropik ve astropiklere özgü bazı üyelerine başka bölgelerde de rastlanır. Takımın en tipik üyesi sığ sularda yetişen *Podostemum ceratophyllum*'dur.

Bu takımdaki bitkiler yalnızca su düzeyinin azaldığı dönemlerde çiçek açar. Çiçeklerin döllenmesiyle oluşan tohumlar kurak mevsimlerde çevreye dağılır, yağışlar başladığında tekrar çimlenir ve yeni bitkiler verir. Tohumların çoğunun yapışkan özellikte olması, bu türlerin kuşlar aracılığıyla çok daha geniş bir alana yayılmasını sağlar. Taçyaprağı taşımayan son derece küçük ve tek eşeyli çiçekleri tek tek ya da kümeler halindedir ve çoğunlukla çanaksı bir kılıf içinden çıkan uzun bir sap üzerinde açar. Sayıları genellikle bir ile dört arasında değişen erkekorganlar çiçeğin yalnızca bir yanında yer alır. Çiçeğin yumurtalıkları iki ya da üç gözlüdür ve her gözde çok sayıda tohumtaslağı bulunur. Meyve çok tohumlu bir kapsüldür.

En önemli cinsleri arasında sırasıyla, *Apinagia* (50 tür; Güney Amerika'nın tropik kesimleri), *Inservodicraea* (35 tür; Afrika ve Madagaskar'ın tropik kesimleri), *Rhyncholacis* (25 tür; Güney Amerika'nın kuzey tropik kesimleri), *Marathrum* (25 tür; Güney Amerika'nın kuzeybatısındaki tropik bölgeler ve Orta Amerika), *Podostemum* (17 tür, dünyanın tüm tropik ve astropik bölgeleri), *Dicraea* (12 tür; Asya ve Afrika'nın tropik kesimleri), *Castelnavia* (9 tür; Brezilya), *Mourera* (6 tür; Güney Amerika'nın kuzeyindeki tropik kesimler), *Oserya* (6 tür; Meksika'dan Güney Amerika'nın kuzeyine değin uzanan bölgeler) ve *Hydrobryum* (3 tür; Nepal, Assam ve Güney Japonya) sayılabilir. Geriye kalan 35 cinsin çoğunun yalnızca bir ya da iki türü vardır.

Podostemales takımının, *Saxifragales* takımında yer alan damkoruğugiller (*Crassulaceae*) familyasının soyu tükenmiş bir üyesinden türediği kabul edilir.

podzol, çok soğuk iklimlerde, iğneyapraklı ormanlarda, fundalarla kaplı alanlarda ve tundra bölgelerinde rastlanan toprak türü. Bu topraklarda oluşan humus hafif polimerleşmiş maddeler (örn. fülvik asit) bakımından çok zengindir; topraktan aşağı doğru çöken bu maddeler kil mineralleri ve demirle karmaşıklar oluşturur ve bütün ufalanma ürünlerini (bazlar, demir, alümina ve silis) topraktan yıkayıp götürür. Podzollar bir ya da birkaç özgün katmanla ayırt edilir: Külü andıran yıkanmış bir katman; suların taşıdığı kil ya da organik maddelerin ya da her ikisinin birden yığışmasıyla oluşan ve ayrı biçimli (amorf) kil (alofan), demir ve organik maddeler bakımından zengin olduğundan yüksek bir katyon değişimi (yapısında yer alan yüklü metal atomlarının, sulu çözeltideki öteki yüklü metal atomlarıyla yer değiştirmesi) yeteneğine sahip bir katman; taneleri organik maddeyle kaplanarak birbirine yapışmış olan bir katman; birbirine demir ya da organik maddelerle çimentolanmış ve su etkisiyle ufalanmaya karşı dirençli sert katmanlar (tavalar). *Ayrıca bak.* podzollu toprak.

podzollu toprak, genellikle geniş yapraklı ormanlarda rastlanan, kısmen yıkanmış ve başka bölgelerden sularca taşınmış kil ve bir oranda demir yığışımları içeren toprak türü. Bu tür topraklarda, humus yüzeyde yaklaşık 50 cm kalınlığında dokusal bir katman oluşturur. Humuslu katmanın yerine ya da onunla birlikte laterit de (demirle çimentolanmış toprak katmanı) bulunabilir. Podzollu topraklar podzoldan(*) kolayca ayırt edilebilir, çünkü bu topraklarda hümik asit kil taşınmasına yol açar; podzollarda ise demir taşınır ya da ufalanma ürünleri yıkanır ve bunun sonucunda külü andıran bir katman ortaya çıkar.

Poe, Edgar Allan (d. 19 Ocak 1809, Boston - ö. 7 Ekim 1849, Baltimore, ABD), ABD'li şair, öykü yazarı ve eleştirmen. "The Murders in the Rue Morgue" (1841; *Morg Sokağında İki Taraflı Cinayet*, 1948/ *Morgue Sokağı Cinayeti*, 1953, 1987) gibi yapıtlarıyla, korku edebiyatı ve polisiye türünün gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Dünya çapında ün kazanan ilk ABD'li yazardır.

Yaşamı. Her ikisi de tiyatro oyuncusu olan, İngiliz asıllı Elizabeth Arnold Poe ile Baltimore'lu David Poe, Jr.'ın oğluydu. Annesinin 1811'de ölümü üzerine, Richmond'lı tüccar John Allan ve karısı tarafından evlat edinildi. İngiltere'de başladığı klasik edebiyat öğrenimini Richmond'da sürdürdü. Bir süre Virginia Üniversitesi'nde Yunanca, Latince, Fransızca, İspanyolca ve İtalyanca öğrenimi gördüyse de (1826), kumar oynadığı için John Allan tarafından üniversiteden alındı. Richmond'a döndüğünde, sevgilisi (Sarah) Elmira Royster başkasıyla nişanlanmıştı. Daha sonra gittiği Boston'da, bazılarında Elmira'ya olan duygularını dile getirdiği, Byron'ın etkisiyle

Poe, S. S. Osgood'un yağlıboya portresi, 1845
New York Historical Society

dolu şiirlerden oluşan *Tamerlane, and Other Poems*'ı (1827; Timurlenk ve Başka Şiirler) yayımladı. Bunu Milton, Thomas Moore ve ABD'li şair E. C. Pinkney etkisindeki şiirlerini topladığı, Baltimore'da yayımlanan *Al Aaraaf, Tamerlane, and Minor Poems* (1829; Araf, Timurlenk ve Önemsiz Şiirler) izledi. Ardından John Allan'ın isteği üzerine West Point Askeri Akademisi'ne girdiyse de, kısa süre sonra kendini okuldan attırmanın yolunu buldu. New York kentine giderek bir bölümü Keats, Shelley ve Coleridge'in etkisini taşıyan, bazıları başyapıt sayılabilecek şiirlerini topladığı *Poems by Edgar Allan Poe*'yu (1831; Edgar Allan Poe'dan Şiirler) yayımladı. Daha sonra Baltimore'a dönerek öyküler yazmaya başladı; bunlardan "MS. Found in a Bottle" (Şişedeki Elyazması) 1833'te Baltimore'da çıkan haftalık bir gazetenin ödülünü kazandı. Poe 1835'te Richmond'da çıkan *Southern Literary Messenger*'ın yayın yönetmeni oldu ve bu dergide yayımlanan yazılarıyla eleştirmen olarak da adını duyurdu. Bu arada,

henüz 13 yaşındaki yeğeni Virginia Clemm ile evlendi. Dergideki görevinden büyük olasılıkla fazla içki içtiği için atıldıktan sonra New York'a gitti. 1838'de, Herman Melville'in *Moby Dick*'inin (1851; *Beyaz Balina, Moby Dick*, 1964) etkisini taşıyan uzun öyküsü *The Narrative of Arthur Gordon Pym*'i (Arthur Gordon Pym'in Öyküsü) yayımladı; çoğu öyküsünde olduğu gibi bu öyküde de gerçekle fantezi iç içeydi. 1839'da Philadelphia'da çıkan *Burton's Gentleman's Magazine*'in yayın yönetmenlerinden biri oldu. "William Wilson" ve "The Fall of the House of Usher" (Usher'lerin Çöküşü) gibi, doğaüstü öğelere yer veren korku öykülerini de ilk kez bu dergide yayımladı.

1839'un son aylarında *Tales of the Grotesque and Arabesque* (Grotesk ve Arabesk Öyküler) yayımlandı (kitap 1840 tarihini taşıyordu). 1840'ta *Burton*'s dergisindeki görevinden ayrıldı, ama 1841'de bu dergi yerine yayımlanmaya başlayan *Graham's Lady's and Gentleman's Magazine*'in yayın yönetmeni oldu. İlk polisiye öyküsü *Morgue Sokağı Cinayeti*'ni de ilk kez bu dergide yayımladı. 1843'te "The Gold Bug" (*Altın Böcek*; 1948, 1982) adlı öyküsü Philadelphia'da çıkan *Dollar Newspaper* gazetesinin ödülünü kazanınca adından yaygınlıkla söz ettirdi. Aynı yıl, *The Prose Romances of Edgar A. Poe*'yu (Edgar A. Poe'nun Düzyazı Romansları) yayımladı. 1844'te New York'a dönerek *The Sun* gazetesi için "Balloon Hoax" öyküsünü yazdı ve N. P. Willis'in çıkardığı *New York Mirror* gazetesinin yayın yönetmeni yardımcısı oldu. "The Raven" ("Kuzgun") adlı ünlü şiiri de burada yayımlanarak (1845) Poe'ya ülke çapında ün kazandırdı. Poe aynı yıl, öykülerinden çoğunu yeniden yayımlayacağı kısa ömürlü *Broadway Journal*'ın yayın yönetmenliğini üstlendi. *The Raven and Other Poems* (Kuzgun ve Başka Şiirler) ve seçme öykülerinden oluşan *Tales* (Öyküler) adlı kitapları da 1845'te yayımlandı. Poe 1848'de, evrenin aşkın bir "açıklama"sı niteliğindeki "Eureka"yı yayımladı. Yapıt bazı eleştirmenlerce başyapıt olarak yüceltilirken, bazılarınca saçma bulunarak eleştirildi.

Değerlendirme. Poe, o dönemin edebiyat yapıtları üzerine zeki ve sağlam değerlendirmeleri, şiirlerinde ortaya koyduğu müzikal yetenek ve öykülerindeki dramatik anlatım sayesinde dünya edebiyatında önemli bir yer edinmiştir. En önemli esin kaynaklarından biri, romantizmin gizliciliğe ve şeytani olana duyduğu ilgidir. Öte yanda, nesnel ve kendiliğinden bir üslupla yazdığı yapıtlarında kendi düş gücü ve gelişmiş tekniğinin de önemli bir payı vardır.

Poe, düşe ve ideal olana düşkün bir şairdir. "To Helen" (Helen'a), "Annabel Lee", "Eulalie", "To One in Paradise" (Cennetteki Birisine) gibi en etkileyici şiirlerinden bazıları, kadınların güzelliğine ve yumuşaklığına karşı duyarlılığını yansıtır. "Ligeia" ve "Eleonora" adlı yapıtları güzellik ve aşka adanmış birer düzyazı ilahiyi andırır. Okuru gerçek dünyadan düş dünyasına sürükleyen "Israfel" şiirinde, yaşamının son yıllarında daha da belirginleşen esrik bir hava egemendir. Ama "The Valley of Unrest" (Huzursuzluklar Vadisi), "Lenore", "The Raven", "For Annie" (Annie İçin) ve "Ulalume" gibi şiirleriyle öykülerinde de görüldüğü üzere, Poe'nun gündelik yaşamdan düş dünyasına kaçışı daha çok korku ve uğursuz düşünceler aracılığıyla gerçekleşir. "The Fall of the House of Usher", "The Masque of the Red Death" (*Kızıl Ölümün Maskesi*, 1928, 1991), "The Facts in the Case of M. Valdemar" (M. Valdemar Davasındaki Gerçekler), "The Premature Burial" (Ölmeden Gömülme), "The Oval Portrait" (Beyzi Portre) ve "Shadow" (Gölge) gibi ölümle ilgili öyküleri, "Berenice", "The Black Cat" (Kara Kedi), "William Wilson", "Imp of the Perverse" (Sapkınlar Şeytanı), "The Cask of Amontillado" (Amontillado Fıçısı) ve "The Tell-Tale Heart" (Geveze Yürek) gibi kötülük ve suçla ilgili öyküleri, "Ligeia", "Morella" ve "Metzengerstein" gibi ölümden sonraki yaşamı ele alan öyküleriyle "The Assignation" (Randevu) ve "The Man of the Crowd" (Kalabalıkların Adamı) gibi felaket öykülerindeki çarpıcı anlatımı da korku ve uğursuzluk temalarını ustaca işlemesine borçludur. Poe, "The Pit and the Pendulum" (Kuyu ve Sarkaç) adlı öyküsünde olduğu gibi, karakterlerini gizemli güçlere ya da bilinmeyene tutsak etmediğinde bile, okura her an ölümün soluğunu hissettirir, ölüm sonrasının tekinsiz atmosferini yaşatır. Öte yandan öykülerini ve onların geçtiği ortamı sunan tasvirlerde görüldüğü gibi, ayrıntıya ve gözleme çok düşkündür. Buna sıkı sıkıya bağlı bir başka özelliği de, akıl yürütme gücüdür. Güçlü bir mantığa sahip olmanın yanı sıra, birçok öyküsünde okuru etkileyebilmek için adeta mantık gösterilerine girişir. Örneğin Legrand ve Dupin karakterleri dedektifliğin yanı sıra başkalarının düşüncesini okuma ve şifreyazım gibi yeteneklere sahiptir. Çözümleyici yönün ağır bastığı bu tür öyküleriyle, Poe polisiye ve bilimkurgu gibi türlerin öncüsü kabul edilir.

Bir eleştirmen olarak Poe dilin, ölçü ve yapının doğru kullanımına ağırlık vermiş. Antik Çağın üç birlik kuralı temelinde her öykünün uyması gereken kuralları belirlemiştir. Ona göre öykü bütünlüğü olan bir olayı işlemeli, olaylar aynı gün ve yerde gerçekleşmelidir. Ayrıca öykücü okurda belli bir etki uyandırabilmeli, bir atmosfer yaratabilmelidir. Kaba olmamak koşuluyla alegori ve mesel Poe'nun en beğendiği türler arasındadır.

Poe'nun Avrupa'da tanınmasında Fransız şairler Charles Baudelaire ve Stéphane Mallarmé'nin rolü büyüktür. Poe hem şair, hem de eleştirmen olarak birçok Fransız edebiyatçıya örnek olmuş, Fransız simgeci şairleri "Philosophy of Composition" (Yazma Felsefesi) adlı yazısını temel almışlar, yapıtlarında onun imgelerini kullanmışlar ve "saf şiir" kuramını geliştirirken onun yapıtlarından yararlanmışlardır.

Poe'nun yapıtlarının en eksiksiz basımı, Thomas Olive Mabbott'un yayına hazırladığı üç ciltlik *The Collected Works of Edgar Allan Poe*'dur (1969, 1978; Edgar Allan Poe'nun Toplu Yapıtları). J. W. Ostrom'un yayına hazırladığı *The Letters of Edgar Allan Poe* (Edgar Allan Poe'nun Mektupları) 1948'de iki cilt olarak yayımlanmıştır.

Poe'nun seçme öyküleri Türkçede, *Işitilmedik Hikâyeler* (1938), *Edgar Allan Poe'dan Seçme Hikâyeler* (1985) ve *Olağandışı Öyküler* (1982) adlarıyla yayımlanmıştır.

Poeciliidae, *Atheriniformes* takımından, doğal olarak yalnız Yenidünya'nın tropik ve astropik bölgelerinde yaşayan çok sayıda türün yer aldığı balık familyası. Küçük yapılı ve ince uzun gövdeli olan bu familya üyelerinin uzunluğu en iri türlerde bile yaklaşık 15 cm'yi aşmaz.

Poeciliidae üyeleri aynı takım içinde sınıflandırılan dişlisazancıkları(*) (*Cyprinodontidae* familyası) çok benzer. Aralarındaki temel fark *Poeciliidae* familyasındaki dişilerin canlı yavru doğurması, erkeklerin ise anüs yüzgecinden türemiş gonopodyum denen döllenme organlarının bulunmasıdır. Erkek ve dişi arasındaki farklar bazı türlerde iyice belirgindir. Dişiler genellikle daha iri ve daha soluk renkli olur. Doğan yavru sayısı birkaçı geçmeyebildiği gibi 100'ü de aşabilir.

Poeciliidae üyeleri genellikle hepçil balıklardır. Sivrisinek larvalarıyla beslenen sivrisinekbalığı(*) gibi bazı türler bu zararlılara karşı yürütülen mücadelede kullanılmaktadır. Ama *Poeciliidae* familyası en çok içerdiği gözde akvaryum balıklarıyla tanınır. Bunlar arasında kılıçkuyruk(*) lepistes(*), moli(*) ve plati(*) en ünlüleridir.

Poelzig, Hans (d. 30 Nisan 1869, Berlin - ö. 14 Haziran 1936, Berlin), ülkesinde modern mimarlığın öncülerinden Alman mimar. Özellikle, dışavurumcu Alman mimarlığının en güzel örneklerinden biri sayılan Berlin'deki Grosses Schauspielhaus (1919) ile tanınır.

1900-16 arasında Breslau Sanat Akademisi'nde, 1920-35 arasında da Berlin Teknik Üniversitesi'nde mimarlık dersleri verdi. Posen yakınlarında inşa ettiği Luban Kimyasal Madde Fabrikası ile (1911-12) Breslau'daki (Bugün Wrocław, Polonya) büro yapısı (1911-12) alışılmamış öğeler içermekle birlikte, Grosses Schauspielhaus'daki kadar büyük bir düş gücünün ürünleri değildir. Eski bir sirk yapısının (Schumann Sirki) yeniden düzenlenmesiyle oluşturulan bu tiyatronun en önemli özelliği, değişken bir ışıklandırma altında mağaraya benzeyen bir atmosferin yaratıldığı, tavanı sarkıt biçimleriyle kaplı iç mekânıdır. Poelzig'in Frankfurt am Main'daki I. G. Farben yönetim yapısı (1930) gibi daha sonraki yapıtları anıtsal nitelikteyse de, geleneksel çizgiyi sürdürmektedir.

Poerio, Carlo (d. 13 Ekim 1803, Napoli - ö. 28 Nisan 1867, Floransa), Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketi sırasında önde gelen liberaller arasında yer alan İtalyan devrimci.

Napolili liberal bir avukatın oğluydu. Gençlik yıllarını Bourbonlar tarafından Napoli'den sürülen ailesiyle birlikte yurtdışında geçirdi. 1833'te Napoli'ye döndükten sonra siyasete karışmamaya özen göstermesine karşın 1837, 1844 ve 1847'de tutuklandı. Avrupa'da 1848 Devrimleri sırasında anayasal yönetim yanlılarının taleplerinin belirlenmesine yardımcı oldu. Ardından polis müdürü ve liberal hükümette eğitim bakanı oldu. Mayıs 1848'de hükümetten ayrılarak anayasacı muhalefetin başına geçti. Temmuz 1849'da yeniden tutuklandı ve Şubat 1851'de liberal yandaşlarıyla birlikte 24 yıl prangalı hapis cezasına çarptırıldı. Mahkemelerin yasadışılığı, cezaların ağırlığı ve hapishane koşullarının korkunçluğu, İtalya'yı ziyaret eden İngiliz siyaset adamı William Ewart Gladstone'un dehşete kapılmasına ve Temmuz 1851'de Napoli hapishanelerindeki kötü koşulları eleştiren *Letters to Lord Aberdeen* (Lord Aberdeen'e Mektuplar) adlı iki mektubu yazmasına neden oldu. Bu mektuplarla adı bütün Avrupa'da duyulan Poerio, Ocak 1859'da salıverildikten sonra Londra'ya gitti.

Sardinya-Piemonte'yle Avusturya arasında savaşın başlaması üzerine Torino'ya geçen Poerio, İtalya Krallığı'nın kurulmasının ardından parlamentoya seçildiyse de (1861) hükümette görev almayı kabul etmedi. Hapisteyken yakalandığı bir hastalık nedeniyle 1867'de öldü.

poet laureate *bak.* başşair

poète maudit *bak.* lanetli şair

Poggio Bracciolini, Gian Francesco (d. 11 Şubat 1380, Terranuova, Toscana - ö. 30 Ekim 1459, Floransa), İtalyan hümanist ve kaligraf. Klasik Latin yazmalarını yeniden ortaya çıkarma açısından Erken Rönesans araştırmacıları arasında eşsiz bir yer edinmiştir.

Floransa'da yazmaları kopya ederken hümanistlerin kullandığı yazıyı geliştirdi. Karolenj yazısını(*) temel alan bu yazı yuvarlak ve zarif görünümlüydü. Bir kuşak boyunca kullanılarak kusurları giderildi ve yeni yeni yayılmaya başlayan matbaacılıkta Latin yazısı(*) hurufatına örnek oluşturdu. Poggio 1403'te Roma'ya taşındı ve Papa IX. Bonifatius'un sekreteri oldu. 1415'te Cluny'de Cicero'nun bilinmeyen iki söylevini ortaya çıkardı. 1416'da Sankt Gallen Manastırı'nda Quintilianus'un *Institutio oratoria* (Hitabet Kurumu) adlı yapıtının ilk tam metnini, Valerius Flaccus'un *Argonautica* (Argonotlar Destanı) adlı yapıtının üç kitabını, dördüncüsünün bir bölümünü ve Asconius Pedianus'un Cicero'nun söylevleri üzerine yorumlarını buldu. 1417'de birçok kez Fulda, Sankt Gallen ve daha başka manastırlara giderek Pompeius Festus'un *De significatu verborum* (Sözcüklerin Anlamı Üzerine), Lucretius'un *De rerum natura* (*Evrenin Yapısı*, 1974), Manilius'un *Astronomica*, Silius Italicus'un *Punica* (Kartaca), Ammianus Marcellinus'un *Rerum gestarum libri* (Olayların Tarihi) adlı yapıtlarıyla Apicius'un yemek yapma konusundaki çalışmasını ve daha az önemli başka yapıtları ortaya çıkardı. Aynı yıl Langres'da Cicero'nun *Pro Caecina* (Caecina Savunması) adlı söylevini buldu. Köln'de de Cicero'nun yedi başka söylevini bulduğu sanılır.

1423'te Roma'da yeniden papalık sekreterliğine getirildi; orada gene bazı yapıtları ortaya çıkardı. Frontinus'un *De aquis urbis Romae* ve 1429'da Montecassino'da bulduğu sanılan Firmicus Maternus'un *Matheseos libri* adlı yapıtları bunlar arasındadır. Bracciolini, Ksenophon'un *Kyropaidia* ve Lukianos'un *Onos* (Eşek) adlı yapıtlarıyla Diodorus Siculus'un tarihlerini Latinceye çevirdi.

Ahlak konusundaki diyaloglarında gözlenen canlı anlatımı, kişi ve konuşmaları aktarmadaki yeteneği ile çağdaşı pek çok yazardan ayrılır. Bunların en önemlileri *De avaritia* (1428-29; Değişiklik Üzerine), *De varietate fortunae* (1431-48; Değişik Kader Üzerine), *De nobilitate* (1440; Soyluluk Üzerine) ve *Historia tripartita disceptativa convivalis* (1450) adlı yapıtlarıdır. Bazı yapıtlarında gözlenen keder ve kötümserlik özellikle *De miseria humanae conditionis* (1455; İnsanlık Durumunun Sefaleti Üzerine) adlı yapıtında belirgindir. Mizahi ve çoğu müstehcen öykülerini topladığı *Facetiae* (1438-52; Pırıltı) adlı yapıtında Francesco Filelfo, Guarino ve Lorenzo Valla gibi, önceden çok sert tartışmalara girdiği bilginlerle keşiş ve din adamlarını ağır biçimde hicveder. *Contra hypocritas* (1447-48; İkiyüzlülüğe Karşı) adlı, diyaloglardan oluşan yapıtına da aynı hava egemendir. Latinceyi canlı bir dil olarak kullanmadaki yeteneğinin en belirgin biçimde gözlendiği mektuplarının, gerek biçim, gerekse içeriğiyle hümanistlerin mektupları arasında seçkin bir yeri vardır.

Pogonophora (sakallısolucanlar), koruyucu, uzun borular içinde deniz dibine bağlı yaşayan omurgasız hayvanlar filumu. Bu filum üyelerine sakallısolucan adı, birçok türün ön ucundan sakala benzer biçimde çıkmış dokunaç demetlerinden ötürü verilmiştir. Çok hücreli hayvanlar arasında yalnız *Pogonophora* üyelerinin ne ağzı ne de anüsü vardır. Embriyonlarında oluşan bağırsak ise, daha sonraki gelişim sürecinde kaybolur.

Pogonophora üyeleri ilk kez 20. yüzyılın ortalarında ayrı bir filum olarak sınıflandırıldı. Malay Takımadaları çevresinde bulunan ve 1914'te tanımlanan ilk tür *Siboglinum weberi*'ydi. Bu türü Ohotsk Denizinden çıkarılan ve 1933'te tanımlanan *Lamellisabella zachsi* izledi. Uzmanlar 1937'de *Lamellisabella* cinsini *Pogonophora* adını

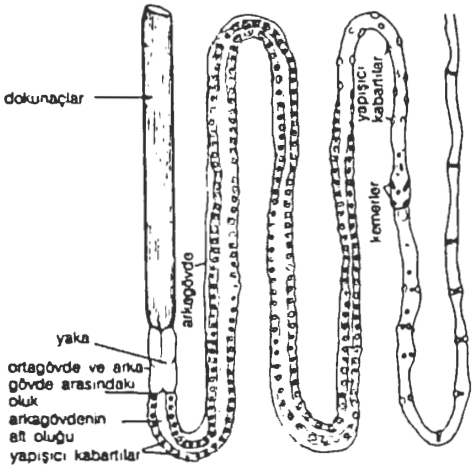

Pogonophora filumundan *Spirobrachia beklemischevi* türünün alttan görünüşü, gövdenin son altıda birlik bölümü çizim dışı bırakılmıştır
A. V. Ivanov, *Zoologische Jahrbücher Abt. 1 Systematik*, 85 (1957), Gustav Fischer Verlag

verdikleri yeni bir sınıfa yerleştirdiler. 1955'te *Siboglinium* ve *Lamellisabella* arasındaki yakınlık kanıtlandı ve her iki grup filum düzeyine yükseltilen *Pogonophora* altında toplandı.

Pogonophora üyeleri genellikle derinliği 1.000 m'yi aşan deniz diplerinde yaşar. Bazı türler 7.000-10.000 m arasındaki derinliklerde bulunmuştur. Birçok cins ise kesintisiz, geniş bir coğrafi dağılım gösterir.

Yaşam çevrimi. Pogonophora üyeleri ayrı eşeylidir ve genellikle erkek ile dişi bireylerin dış görünümü birbirine benzer. Yumurta sarısı bakımından zengin olan yumurtalar dişi tarafından içinde bulundukları borunun ön bölümüne bırakılır. Döllenme ve serbest yüzen larvanın ilk gelişim evresi burada gerçekleşir. Döllenmiş yumurtadaki ilk hücre bölünmeleri, iki yanlı bakışım gösteren embriyonun oluşumuna yol açar. Endoderm denen hücre katmanı besince zengin az sayıda hücre tarafından temsil edilir. Bu hücrelerin oluşturduğu ilkel bağırsak hücrelerdeki besinlerin tüketilmesiyle birlikte kaybolur. Ağız ve anüs ise hiç gelişmez. İlkel bağırsak boşluğundan, bölmeler halinde ayrılmış ikincil vücut boşluğu türer. Embriyon üç bölütlü vücudu ve iki kirpikli kuşağı bulunan bir larvaya dönüşür.

Anatomi ve fizyoloji. Pogonophora üyelerinin uzunlukları birkaç santimetreden başlayarak 0,5 m'ye, çapları 0,06 mm'den başlayarak 4 mm'ye kadar ulaşır. Vücutları üç bölütten oluşur. Öngövde ve ortagövde olarak bilinen ilk iki bölüt küçük, arkagövde olarak bilinen son bölüt uzun, her bölütün boşluğu ayrıdır.

Öngövde dokunaçları taşır. Beslenme işlevi gördüğü sanılan dokunaçların sayısı vücudun büyüklüğüne göre değişir. Dokunaçlar, içinden kan damarlarının geçtiği, üzerinde su akımı yaratarak besin maddelerinin süzülüp alınmasını sağlayan hücre sıralarının yer aldığı, gövde boşluğuyla bağlantılı uzun kollar biçimindedir.

Ortagövdede bulunan bir çift kitinli yükselti bu bölütün alt yüzündeki bir orta çizgi boyunca birleşir. Yaka denen bu yapı borunun dışına doğru uzanan hayvanı destekler.

Arkagövde, kuşak denen, yüzeyleri tırtıklı levhacıklardan oluşmuş bir çift paralel yükseltiyle iki bölüme ayrılmıştır. Arkagövde bölütünün kuşaklar önündeki bölümünde derin olmayan, uzunlamasına bir oluk görülür.

Pogonophora üyelerini kuşatan uzun boru kısmen dip çamuruna gömülüdür. Kitin içeren bu koruyucu boru özel bezler tarafından salgılanır. Hayvanlar borudan ayrılmasalar bile boru içinde hareket edebilirler. Gövde çeperini oluşturan üstderi katmanı bir kutikulayla kaplıdır. Üstderinin altında, boyuna kas liflerinden oluşmuş bir hücre katmanı bulunur.

Sinir sistemleri, üstderide yaygın bir ağ oluşturacak biçimde gelişmiştir. Duyu organları yoktur. Dolaşım sistemlerini oluşturan iki uzun damarın birinde kan öne, öbüründe arkaya doğru akar. Dokunaçların dibindeki, öne doğru akan kanı içeren damar parçası, dokunaç damarlarına kanı pompalayabilecek bir kaslı kalp biçiminde farklılaşmıştır. Kan hemoglobin içerir. Boşaltım sistemleri bir uçlarından vücut boşluğuna bağlanan bir çift nefridyumdan oluşur.

Üreme sistemlerinin temel yapısı bir çift eşey bezidir. Dişilerde yumurtalıklar arkagövdenin ön bölümünde yer alırken eşey delikleri ya da yumurta kanalları vücudun ortasında bulunur. Erkeklerde sperma keseleri vücudun arka bölümünde, eşey delikleri ya da sperma kanalı ön bölümdedir.

Evrim ve sınıflandırma. Pogonophora iki sınıfa ayrılır: *Afrenulata* ve *Frenulata*. *Afrenulata* sınıfının içerdiği bir tür (*Lamellibrachia barhami*), ABD'nin California kıyıları yakınında bulunmuştur. *Frenulata* sınıfının altı familya altında toplanan 16 cinsi vardır. *Pogonophora* filumunu oluşturan tür sayısı 110'u bulur. Ama henüz tanımlanmamış birçok türün var olduğu sanılmaktadır.

Vücutlarının genel düzenleniş biçimine ve embriyonlarının gelişimine uygun olarak, *Pogonophora* ikincil vücut boşluğu içeren geniş bir hayvan grubuna yerleştirilmektedir. Bu grupta *Chaetognatha*, *Tentaculata*, *Hemichordata* ve *Echinodermata* filumları da yer almaktadır. *Pogonophora* filumundan zengin fosil kalıntılar Rusya'da (Petersburg yakınlarında, Sibirya'da ve Polonya'daki Kambriyen Dönem (y. 570-500 milyon yıl önce) ile Ordovisiyen Dönem (y. 500-430 milyon yıl önce) çökellerinde bulunmuştur.

pogrom (Rusçada "yıkım" ya da "kargaşa"), kalabalıkların dinsel, ırksal ya da ulusal bir azınlığa ya da bu azınlığın mallarına resmî makamların açık ya da örtülü onayıyla saldırması. Daha çok Rusya'da 19. yüzyıl sonlarıyla 20. yüzyıl başlarında Yahudilere yöneltilen saldırılar için kullanılmıştır.

İlk yaygın *pogrom*'lar 1881'de, Çar II. Aleksandr'ın öldürülmesinden sonra ortaya çıktı. Suikastçının Yahudi olmamasına ve yalnızca bir Yahudiden yardım görmesine karşın, asılsız söylentiler 200'den fazla kent ve kasabada Rus kalabalıkların Yahudilere saldırmasına ve mallarını yağmalamasına yol açtı. İzleyen 20 yıl boyunca ara sıra görülen *pogrom*'lar, özellikle 1903-06 arasında yaygınlaştı. Bu tarihten Çarlığın yıkılmasına değin ise aralıklarla sürdü.

Nisan 1903'te Kişinyov'daki *pogrom*'da, kalabalıklar iki gün boyunca polisin ya da askerlerin engellemesiyle karşılaşmadan Yahudileri öldürdüler, evlerini yağmaladılar ve yakıp yıktılar. Sonunda askeri birliklerin müdahalesiyle kalabalık dağıtıldığında, 45 Yahudi öldürülmüş, 600 kadarı yaralanmış, 1.500'ünün evi yağmalanmıştı. Saldırıyı kışkırtmaktan sorumlu olanlar cezalandırılmadı.

Rus hükümeti yaygın inanışın tersine doğrudan *pogrom*'ları düzenlememekle birlikte Yahudi karşıtı politikasıyla saldırılara zemin hazırladı. Resmi baskılar Yahudi karşıtlarını uyguladıkları şiddeti meşru görmeye yöneltti. Bu eğilimi güçlendiren bir etken de çok sayıda resmi görevlinin saldırılara etkin biçimde katılması ve hükümetin *pogrom*'ları durdurma ya da sorumlularını cezalandırma konusunda isteksiz davranmasıydı.

Pogrom'lar özellikle Hitler döneminde Polonya ve Almanya'da da görüldü. *Ayrıca bak.* antisemitizm; Kristal Gece.

poğaça, bir tür çörek. Yeteri kadar un, yumurta, yağ, yoğurt, tuz ve suyla yoğrulan hamur birkaç kez açılıp katlandıktan sonra küçük yumaklar halinde hafifçe unlanmış tepsiye dizilir. Kurumaması için üzerine hafif nemli bir bez örtülür. Böylece yarım saat kadar dinlenen hamur yeniden ele alınır. Yumaklar elle ya da oklava ile açılır. İçli yapılacaksa, maydanozla ufalanmış peynir ya da çentilmiş soğanla birlikte kavrulmuş kıyma konur ve kapatılır. Yağlanmış tepsiye dizildikten sonra üstüne yumurta sarısı sürülür. Hafif ısıya ayarlanmış fırında 25-30 dakika pişirilir.

Pohang, Güney Kore'nin doğu kesimindeki Kyangsang-puk (Kuzey Kyangsang) ilinde kent. Bir balıkçılık limanı olan Pohang, il merkezi Tegu'nun 82 km doğu-kuzeydoğusunda, Yangil Körfezinin (*man*) doğu kıyısında yer alır. Eskiden küçük bir köy olan kent, 1930'dan sonra modern bir limanın inşasıyla gelişmeye başladı. Günümüzde çevresindeki ovalarda çeşitli tarım ürünleri yetiştirilir ve açıklarında balıkçılık yapılır. Öteden beri şarap ve konyak üretilen kentte 1970'lerden sonra demir ve çelik üretimi ile gemi yapımı gibi yeni sanayi dalları gelişti. Nüfus (1990) 318.595.

Pohjois-Karjala, İsveçce NORRA KARELENS. Finlandiya'nın ortadoğu kesiminde il (*län*). Doğuda ve güneydoğuda Rusya Federasyonu'yla çevrili 17.782 km²'lik bir alanı kaplar. Saimaa göller sisteminin kuzeydoğusundaki Pielinen Gölünü içine alır. Başlıca gelir kaynağı ormancılıktır. Ayrıca küçük ölçekli karma tarım yapılır. Pielinen Irmağı (*joki*) ağzındaki il merkezi Joensuu kenti, demiryolu ve göl limanı tesisleriyle bir kereste ihraç merkezidir. Öteki önemli kentler Lieksa ve Nurmes'tir. Nüfus (1992 tah.) 177.150.

Pohnpei Adası *bak.* Ponape Adası

poikilotermi *bak.* soğukkanlılık

Poimanenon *bak.* Manyas

Poincaré, (Jules-) Henri (d. 29 Nisan 1854, Nancy - ö. 17 Temmuz 1912, Paris, Fransa). Fransız matematikçi, kuramsal gökbilimci ve bilim felsefecisi. Çalışmaları özellikle kozmogoni, görelilik ve topoloji alanlarını etkilemiş, bilimsel konuları geniş okuyucu kitlelerine sunmakta büyük başarı göstermiştir.

Poincaré, birçok yönetici ve devlet adamı yetiştirmiş bir aileden geliyordu; I. Dünya Savaşı'nda Fransa cumhurbaşkanlığı yapan Raymond Poincaré ile kardeş çocukları idiler. 1872'de Paris'teki Politeknik Okulu'ndan mezun olan Henri, öğrenimini Ulusal Madencilik Yüksekokulu'nda sürdürdü; 1877'de maden mühendisi olarak çalışmaya başladı. 1879'da diferansiyel denklemler üzerindeki doktora çalışmasını tamamladıktan sonra bir süre Caen Üniversitesi'nde matematiksel çözümleme dersleri verdi. 1881'de Paris Üniversitesi'ne geçti. Yaşamının sonuna değin Paris Üniversitesi'nde çalışan Poincaré, yoğun derslerinin yanı sıra 500 dolayında makale, 30'u aşkın kitap

Henri Poincaré, 1909
H. Roger-Viollet

yazdı. Bunların konuları matematiğin bütün dallarını, mekaniği, deneysel fiziği ve kuramsal astronomiyi kapsar. Olasılık kuramına ilişkin yazılarında istatistiksel mekanik açısından temel önem taşıyan ergodiklik kavramını geliştirdi.

Poincaré cebirsel denklemlerin çözülebilirliği problemi üzerinde çalışırken 1880'de otomorf fonksiyonları ($az + b$ biçimindeki doğrusal ifadelerin oranıyla belirlenen dönüşümler grubu altında değişmez kalan fonksiyonlar) buldu. Rasyonel cebirsel katsayılı doğrusal diferansiyel denklemlerin otomorf fonksiyonlar aracılığıyla nasıl çözülebileceğini, cebirsel bir eğri üzerindeki herhangi bir noktanın koordinatlarının tek bir cebirsel değişkenin (parametre) düzgün fonksiyonları olarak nasıl ifade edilebileceğini gösteren Poincaré, otomorf fonksiyonları sınıflandırdı, bunların bir bölümünü diferansiyel denklemler kuramının kurucularından Alman matematikçi I.L.Fuchs'un anısına Fuchs fonksiyonları olarak adlandırdı. Bu fonksiyonların Eukleidesçi olmayan geometride karşılaşılan dönüşümlerle ilişkili olduğunu gösterdi. Matematiğe temel katkıları nedeniyle 1887'de Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi.

Gök mekaniği alanındaki en büyük katkısı üç cisim problemi (örn. Güneş, Yer ve Ay'dan oluşan sistem) konusunda oldu. Bu problem, İsveç kralı II. Oscar'ın çözümü için ödül koyduğu "*n* cisim problemi"nin (gezegenler, yıldızlar vb) bir parçasıydı; *n* cisim problemi şöyle ifade edilebilir: Şu andaki kütleleri, hızları, devinimleri ve aralarındaki uzaklıklar verilen *n* tane cismin karşılıklı ilişkileri kararlı mıdır, yoksa bunların yörüngeleri belirli bir gelecekte değişecek midir? Poincaré üç cisim problemine ilişkin çalışmasında önemli matematiksel teknikler geliştirdi; bunlar arasında asimtotik açılımlar ve değişmez kalan integraller kuramları sayılabilir. Ayrıca diferansiyel denklemlerin tekil noktalar yakınındaki çözümlerine ilişkin önemli buluşlar ortaya koyan Poincaré, problemin çözümünü ancak kısmen başarmış olmakla birlikte, II. Oscar'ın "*n* cisim problemi" ödülüne layık görüldü (1889). Fransız hükümeti Poincaré'ye aynı yıl Légion d'honneur nışanı verdi.

Poincaré gök mekaniğine getirdiği yeni matematik yöntemlerini *Les Méthodes nouvelles de la mécanique céleste* (1892, 1893, 1899, 3 cilt; Gök Mekaniğinde Yeni Yöntemler) adlı yapıtında sergiledi. *Analysis situs* (1895; Konum Çözümlemesi) adlı yapıtında yer alan çalışmalarıyla da bugün topoloji olarak adlandırılan matematik dalının gerçek anlamda kuruculuğunu yaptı. Poincaré'nin sayılar kuramı alanında da önemli katkıları vardır.

Matematiksel çözümleme alanındaki katkılarının en önemlisi dönen akışkan kütlelerin denge kuramına ilişkindir. Özellikle armut biçimli cisimlerin kararlılık koşullarını inceleyen Poincaré'nin bu çalışması, gökcisimlerinin evrimine ilişkin sonraki kozmogoni araştırmalarında büyük önem kazanmıştır. Poincaré bu konudaki bulgularını Satürn halkalarının kararlılığı ve çiftyıldızların kökeninin incelenmesine uyguladı. Elektronun dinamiği üzerine 1906'da yayımladığı bir makalede, Einstein'dan bağımsız olarak özel görelilik kuramına ilişkin birçok sonuç geliştirdi.

Poincaré bir yandan dönemin en büyük matematikçileri arasında yer almasını sağlayan çalışmalarını yaparken bir yandan da bilimin, özellikle de matematiğin önemine ilişkin düşüncelerini içeren ve bilim felsefesi konularına ağırlık veren yapıtlar yayımladı. Geniş okuyucu kitlelerine ulaşan, pek çok dile, bu arada Türkçeye de çevrilen bu tür yapıtları arasında *La Science et l'hypothèse* (1903; *Bilim ve Varsayım*, 1946), *La Valeur de la science* (1905; *Bilimin Değeri*, 1949), ve *Science et méthode* (1908; *Bilim ve Metot*, 1964) sayılabilir. Bu yapıtlarında Poincaré matematikte buluş mekanizmasının psikolojisini inceledi ve bilinçaltının önemini vurguladı. Matematikte tümevarımın en azından bir bölümüyle önsel (*a priori*) ve mantıktan bağımsız olduğu görüşünü öne sürerek modern sezgici okulun öncülüğünü yaptı. Poincaré'nin görüşüne göre, matematiksel yaratıcılık bilinçaltının uzun süreli çalışmasının sonucu olarak birden ortaya çıkan düşüncelere dayanıyordu. Onun felsefedeki en önemli katkısı kavramların uzlaşımsal niteliğinin bilimsel yöntemdeki önemini vurgulaması olmuştur.

Poincaré Fransız biliminin en önde gelen kişilerinden biri oldu. 1906'da Fransız Bilimler Akademisi'nin başkanlığına ve 1908'de Académie Française üyeliğine seçildi.

Poincaré, Raymond (d. 20 Ağustos 1860, Bar-le-Duc - ö. 15 Ekim 1934, Paris, Fransa). Fransız devlet adamı. 1912'deki başbakanlığı sırasında Fransa'nın I. Dünya Savaşı'na girmesiyle sonuçlanan politikala-

Raymond Poincaré, 1913
H. Roger-Viollet

rın belirlenmesinde önemli rol oynamış ve savaş sırasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

Politeknik Okul'da eğitim gördü. Paris Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra 1882'de baroya kabul edildi. 1887'de milletvekili seçildi. Altı yıl sonra eğitim bakanlığını üstlenerek Üçüncü Cumhuriyet tarihinin en genç bakanı oldu. 1894'te maliye, 1895'te ise eğitim bakanlığına getirildi.

1903'te Temsilciler Meclisi'nden ayrıldı ve 1912'ye değin Senato üyeliği yaptı. Bu dönemde, Mart 1906'da getirildiği maliye bakanlığı dışında hükümette görev almadı. Ocak 1912'de başbakan olduktan sonra dışişleri bakanlığını da üstlenen Poincaré, Ocak 1913'e değin sürdürdüğü bu görevi sırasında Almanya'nın tehditleri karşısında kararlı bir politika izledi. Ağustos 1912'de Rus hükümetine Fransa'yla Rusya arasındaki ittifaka sadık kalacağı konusunda güvence verdi ve aynı yıl kasım ayında İngiltere'yle, uluslararası bunalımlar sırasında başvurulacak bir antlaşma imzaladı. Rusya'nın Balkanlar'daki etkinliklerine sağladığı destek ve Almanya karşısındaki uzlaşmaz tutumu savaş kışkırtıcılığıyla suçlanmasına neden oldu. Ama, Avrupa'da savaşın kaçınılmaz olduğuna ve güvenliğin ancak güçlü bir ittifakla sağlanabileceğine inanan Poincaré'nin büyük korkusu, Fransa'nın 1870'te olduğu gibi yalnız kalarak askeri bakımdan üstün bir güç olan Almanya için kolay bir av durumuna düşmesiydi.

Poincaré, Georges Clemenceau önderliğindeki solun muhalefetine karşın 17 Ocak 1913'te cumhurbaşkanlığına seçildi. Bu görevi sırasında cumhurbaşkanlığını etkin bir siyasal makam durumuna getirmeye ve sol, sağ ve merkez güçler arasında bir tür kutsal ittifak oluşturmaya çalıştı. Hükümeti Clemenceau'ya teslim ederek I. Dünya Savaşı boyunca ulusal birliği korumak için çaba gösterdi.

1920'de cumhurbaşkanlığından ayrıldıktan sonra Senato'ya döndü. Yeniden başbakan ve dışişleri bakanı olduğu dönemde (1922-24) Almanya'nın tazminat ödemelerini ertelemesine tepki olarak Fransız birliklerine Ruhr bölgesini işgal emri verdi. Temmuz 1926'daki son başbakanlık döneminde Fransız Frangı'nın değerine istikrar kazandırıp altın standardına geçerek ülkenin içinde bulunduğu ağır mali bunalıma çözüm getirmeye çalıştı.

Hastalığı nedeniyle Temmuz 1929'da başbakanlıktan istifa etmek zorunda kaldı. Son yıllarını *Au service de la France* (1926-33, 10 cilt; Fransa'nın Hizmetinde) adlı anılarını yazarak geçirdi.

Poinsett, Joel R(oberts) (d. 2 Mart 1779, Charleston, Güney Carolina - ö. 12 Aralık 1851, Statesburg yakınları, ABD), ABD'li liberal devlet adamı. Özellikle Latin Amerika'daki diplomatik girişimleriyle tanınmıştır.

Tanınmış bir doktorun oğluydu. ABD'de ve İngiltere'de öğrenim gördü. Yedi yıl Avrupa'yı ve Batı Asya'yı dolaştı. Ülkesine döndüğünde İngiltere'ye karşı savaşa hazırlanan orduya katılmak istediyse de özel görevle Buenos Aires ve Şili'ye gönderildi (1810). İspanya'ya bağlı olan bu bölgelerde ABD'nin diplomatik ve ticari ilişkilerini başlattı; ayrıca gelişme sürecindeki devrimci güçleri destekledi. 1816-20 arasında Güney Carolina Yasama Meclisi'nde görev yaptı. 1820'de ABD Temsilciler Meclisi'ne seçildi. 1822-23 yıllarında özel görevle Meksika'ya gitmesinin ardından *Notes on Mexico*'yu (1824, Meksika Üzerine Notlar) yayımladı. 1825-29 arasında ABD'nin ilk Meksika elçisi oldu. Ülkenin siyasal yaşamına yoğun müdahaleleri nedeniyle Meksika hükümetince istenmeyen kişi ilan edildi. 1830'da Güney Carolina'da Birlik yanlılarının önderlerinden biri oldu. 1837'de Başkan Martin Van Buren tarafından savaş bakanlığına atandı. 1841'de emekliye ayrılarak Güney Carolina'ya çekildi. Poinsett, Smithsonian Institution'ın öncülü olan Bilim Geliştirme ve Yararlı Sanatlar Ulusal Enstitüsü'nün kurulmasını sağlamıştır.

Pointe-à-Pitre, Fransa'nın denizaşırı illerinden (*département*) Guadeloupe'un başlıca kenti ve ilçesi (*arrondissement*). Grande-Terre'in güneybatı kıyısında yer alan kent, kuzey ve güneydeki iki büyük körfezi birbirine bağlayarak Grande-Terre ile Basse-Terre'i ayıran Salée Irmağının doğusuna düşer. Limanının girişini güney körfezindeki birkaç küçük ada korur. Çevresinde de geniş mangrov bataklıkları uzanır. 17. yüzyıl ortalarında, Fransızların Guadeloupe'a yerleşmelerinin hemen ardından kuruldu. 18. yüzyıl sonlarına değin önem bakımından, bugün de yönetim merkezi olan Basse-Terre'in gerisinde kaldı. 1906'da Salée Irmağı üzerinde kurulan köprü ve liman tesisleriyle başlıca ticaret merkezi durumuna geldi. Günümüzde Guadeloupe'un başlıca ithalat kapısıdır. Nüfus (1982) 25.151.

Pointe-Noire, Kongo'nun başlıca limanı olan kent (*commune*). Atlas Okyanusu kıyısında, başkent Brazzaville'in 394 km batısında, Kongo-Okyanus Demiryolu'nun başlangıç noktasında yer alır. 1950-58 arasında Fransız Ekvator Afrikası'na bağlı Orta Kongo bölgesinin başkentiydi. 1958'de bağımsızlığın kazanılmasıyla başkent olarak yerini Brazzaville'e bıraktıysa da ülkenin başlıca transit ticaret merkezi ve ikinci büyük kenti olma özelliğini korudu. Kongo Irmağının aşağı kesimindeki ivintileri aşmak için yapılan ve Pointe-Noire'ı Brazzaville'e bağlayan Kongo-Okyanus Demiryolu 1934'te tamamlandı. 1939'da açılan liman tesisleri II. Dünya Savaşı sırasında genişletildi ve kentin güneyine uluslararası bir havalimanı inşa edildi. Sonradan çeşitli hafif sanayi kuruluşları ve maden işleme tesisleri kurulduysa da transit ticaret kentin başlıca ekonomik etkinliği olmayı sürdürdü. Pointe-Noire açıklarından çıkarılan ve kentteki rafineride işlenen petrol 1970'lerde ülkenin başlıca ihraç ürünlerinden biri durumuna geldi. Nüfus (1992) 576.206.

pointilizm *bak.* noktacılık

Poiret, Paul (d. 20 Nisan 1879, Paris - ö. 30 Nisan 1944, Paris, Fransa), I. Dünya Savaşı öncesinde Paris'in en ünlü moda tasarımcısı olarak tanınan Fransız kadın terzisi. Kadınları kısa adımlarla yürümeye zorlayan dar etek modasını yaratmıştır.

Bir süre Parisli moda tasarımcısı Charles Frederick Worth'un yanında çalıştıktan sonra, 1903'te küçük bir dükkân açtı. 1908'de, düz kesimli giysilere robadan bir kuşak takarak, Fransa'da I. Napoléon döneminde moda olan ampir üslubunu yeniden canlandırdı. Yaygınlaşmasını sağladığı dar eteklere, Uzakdoğu sanatına ve Rus Balesi'ne gösterilen ilgiden esinlenerek dize kadar uzanan, kıvrımlı ve kemerli tunikler ekledi. Geliştirdiği modellere püskullü ve saçaklı pelerinler, çok renkli tüyler, inci kolyeler ve beyaz tilki kürkünden atkılarla süslü, gösterişli bir görünüm kazandırdı. Hazırladığı gece giysileri morun, kırmızının, turuncunun, yeşilin ve mavinin parlak tonlarını taşırdı. I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, Eski Yunan giysilerine benzer yalın, dökümlü modellerle moda dünyasında adını duyurdu. 1920'lerde ününü yitirdi.

Poiseuille, Jean-Louis-Marie (d. 22 Nisan 1799, Paris - ö. 26 Aralık 1869, Paris, Fransa), akışkanların dairesel bir tüp içindeki katmanlı (çalkantısız) akış hızının matematiksel tanımını geliştiren Fransız hekim ve fizyolog. Alman hidrolik mühendisi Gotthilf Hagen'in de bağımsız olarak geliştirdiği bu bağıntı Hagen-Poiseuille eşitliği olarak bilinir.

1828'de tıp doktoru olan Poiseuille, Paris'te hekimlik yapmaya başladı. Kan dolaşımı üzerindeki çalışmaları sırasında akışkanların ince tüpler içindeki akışına ilişkin bir dizi deney yaptı ve bunun sonucunda kendi adıyla anılan yasayı geliştirdi. Bu eşitliğe göre, akışkanın akış hızı, ağdalılığına, tüp boyunca oluşan basınç farkına ve tüpün çapına bağlıdır. Poiseuille kan basıncının ölçümünde cıvalı monometreyi kullanan ilk bilim adamıdır.

Poisson, Siméon-Denis (d. 21 Haziran 1781, Pithiviers - ö. 25 Nisan 1840, Sceaux, Paris yakınları, Fransa), belirli integraller, elektromegnetizma kuramı ve olasılık üzerindeki çalışmalarıyla tanınan Fransız matematikçi.

Önce tıp öğrenimine başlayan Poisson, 1798'de bu öğrenimi bırakarak matematiğe yöneldi; Paris'teki Politeknik Okulu'nda Pierre-Simon Laplace ve Joseph-Louis Lagrange'ın öğrencisi oldu. Bütün yaşamını araştırmacı ve öğretim üyesi olarak matematiğe adamış bir bilim adamı olan Poisson, Politeknik Okulu'nda 1802'de yardımcı profesör, 1806'da profesör oldu. 1808'de Boylam Bürosu'na astronom olarak atandı; ertesi yıl yeni kurulan Paris Fen Fakültesi'nde matematik profesörü oldu.

Poisson'un en önemli çalışmaları, matematiğin elektriğe, magnetizmaya, mekaniğe ve fiziğin öteki dallarına uygulanmasıyla ilgilidir. *Traité de mécanique* (1811, 1833; Mekanik Üstüne) adlı yapıtı mekanik alanında yıllarca temel başvuru kitabı olarak kaldı. 1812'de yayımladığı bir makalede elektrostatiğin birçok önemli yasası yer almaktaydı; bu makalesinde Poisson, elektriğin, aynı türden olanların birbirini ittiği, farklı türlerin ise birbirini çektiği iki tür akışkandan oluştuğu kuramını da ortaya atmıştı.

Lagrange ve Laplace'ın gezegen yörüngelerinin kararlılığına ilişkin çalışmalarını geliştirerek gök mekaniğine katkıda bulunan Poisson, sferoit ve elipsoit biçimli gökcisimlerinin kütleçekimi kuvvetlerini de hesapladı. Gezegenlerin kütleçekimi kuvvetlerini, içlerindeki kütle dağılımı cinsinden hesaplayan Poisson'un elde ettiği ifadeler, 20 yüzyılın ikinci yarısında, Yer çevresinde dolanan gezegenlerin yörüngelerine ilişkin duyarlı gözlem değerlerinden yola çıkarak, Yer'in biçimine ilişkin ayrıntıların belirlenmesinde kullanıldı.

Poisson'un öteki önemli yapıtları arasında, *Théorie nouvelle de laction capillaire* (1831; Yeni Bir Kılcallık Etkisi Kuramı) ve *Théorie mathématique de la chaleur* (1835; Matematiksel Isı Kuramı) yer alır. *Recherches sur la probabilité des jugements...* (1837; Karar Olasılıkları Üzerine Araştırmalar) adlı yapıtı olasılık kuramına ilişkin önemli bir kitaptır. Günümüzde radyoaktiflik, trafik hesapları ve genel olasılık dağılımı gibi konularda büyük önem taşıyan Poisson dağılımı (ya da Poisson büyük sayılar yasası) ilk kez bu kitapta ortaya konmuştur.

Poisson'un belirli integraller ile Fourier serilerine ilişkin çalışmaları da büyük önem taşır; bu çalışmalarıyla Peter Dirichlet ve

Bernhard Riemann'ın araştırmalarına öncülük etmiştir.

Poitier, Sidney (d. 20 Şubat 1924, Miami, Florida, ABD), Hollywood'un ilk Siyah yıldızı olan ABD'li sinema oyuncusu ve yönetmeni.

Bahamalar'dan göçmüş yoksul bir ailenin çocuğuydu. Bahamalar'da büyüdü. On üç yaşında öğrenimini bırakarak çeşitli sıradan işlerde çalıştı. II. Dünya Savaşı sırasında ABD Ordusu Sağlık Birliği'nde görev yaptı. Savaştan sonra oyuncu olmaya karar verdi ve New York kentindeki Amerikan Siyah Tiyatrosu'na (ANT) başvurdu. Aksanı yüzünden kabul edilmediği bu kuruluşa, altı ay süreyle kendi kendine çalışıp diksiyonunu düzelterek girebildi. Oyunculuk eğitimi gördü ve 1946'dan başlayarak çeşitli oyunlarda rol aldı. 1959'da Lorraine Hansberry'nin Broadway'de sahnelenen *Raisin in the Sun* (1959; Güneşteki Üzüm) oyunundaki başrolüyle büyük övgü topladı.

Poitier 1949'da sinema oyunculuğuna başladı. Başlıca filmleri arasında *No Way Out* (1950; *Can Düşmanı*), *Blackboard Jungle* (1955; *Öğretmene Tam Not*), *Edge of the City* (1957; *Kenar Mahalle*), en iyi erkek oyuncu Oscar'ına aday gösterildiği ve Berlin Film Şenliği'nde en iyi erkek oyuncu seçildiği *The Defiant Ones* (1958; *Kader Bağlayınca*), *Paris Blues* (1961; *Paris Melodileri*), Oscar kazandığı *Lilies of the Field* (1963; *Çayırdaki Zambaklar*), *In the Heat of the Night* (1967; *Gecenin Sıcağında*), *To Sir With Love* (1967; *Sevgili Öğretmenim*), *Guess Who's Coming to Dinner* (1967; *Beklenmeyen Misafir*) ve *The Organization* (1971; *Korkunç Teşkilat*) sayılabilir. 1969'da First Artists Production Company adlı film şirketinin kurucuları arasında yer alan Poitier, ABD sinemasındaki ırkçı bakışı kıran ve böylece başka Siyah oyuncuların da önünü açan bir sanatçı olarak önem kazanmıştır. Yönetmenliğini yaptığı filmlerden bazıları *Buck and the Preacher* (1972; *Kızgın ve Sakin*), *A Warm December* (1973; *Ilık Bir Kış Günü*), *Stir Crazy* (1980) ve *Hanky Panky*'dir (1982).

Poitiers, Fransa'nın ortabatı kesimindeki Poitou-Charentes planlama bölgesine (*région de programme*) bağlı Vienne ilinin (*département*) merkezi kent. Paris'in güney-

Notre-Dame-la-Grande Kilisesi, Poitiers, Fransa
Shostal-EB Inc

batısında, Clain ve Boivre ırmaklarının birleştiği yüksek alanda yer alır.

Bir Gal yerleşmesi olarak kuruldu. 4. yüzyılda bir Hıristiyanlık merkezi durumuna geldi. Charles Martel'in 732'de Müslüman akınlarını durdurduğu çarpışma kentin yakınlarında gerçekleşti. 12-14. yüzyıllarda İngilizlerle Fransızlar arasında el değiştirdi. Fransız ulusal kahramanı Jeanne d'Arc 1429'da burada sorguya çekildi.

Kente dağılmış olan eski yapılar arasında, cephesi zarif heykellerle süslü romanesk üsluptaki Notre-Dame-la-Grande Kilisesi, gotik Saint-Pierre Katedrali (12-16. yy), günümüzde Merovenjler dönemine (5-8. yy) ait mezarları barındıran bir arkeoloji müzesinin yer aldığı, 4. yüzyıldan kalma, dikdörtgen biçimli Saint Jean Vaftizhanesi, Poitiers'nin bilinen ilk piskoposu Aziz Hilarius'un mezarı üzerinde kurulmuş romanesk üsluptaki Saint-Hilaire-le-Grand Kilisesi, 19. yüzyılda belediye binasına dönüştürülen ve günümüzde Roma ve ortaçağ heykelleri koleksiyonunu barındıran Güzel Sanatlar Müzesi'nin yer aldığı 12. yüzyıla ait düklük sarayı sayılabilir. Kentin yakın dönemde gelişen sanayisi basımcılık ile lastik eşya, elektrikli makine ve kimyasal madde üretimine dayanır. Nüfus (1982) 76.793.

Poitiers Çarpışması, Fransa'yla İngiltere arasındaki Yüz Yıl Savaşları'nın birinci aşamasının sonunda Fransa kralı II. Jean'ın ağır bir yenilgiye uğramasıyla sonuçlanan çarpışma (19 Eylül 1356).

Kara Prens olarak anılan İngiltere kralı III. Edward'ın oğlu ve vârisi Edward, İngiliz ve Gaskonlardan oluşan yaklaşık 7 bin kişilik bir orduyla Bordeaux'dan Fransa'nın orta kesimlerine doğru yürüyüşe geçti. Ama II. Jean'ın kuvvetleri peşine düşünce Loire Vadisinin aşağı kesiminden batıya ve güneye yönelmek zorunda kaldı. İki ordu 17 Eylül 1356'da Poitiers'nin doğusunda karşı karşıya geldi. Ama İngilizler ertesi gün ateşkes ilan edilmesinden yararlanarak Poitiers'nin güneyinde, Nouaillé yakınlarında bulunan Maupertuis'de (Le Passage) savunma konumu aldılar. Fransızlar düzenledikleri saldırıların hiçbirinde başarılı olamadılar. Son saldırıya bizzat komuta eden II. Jean çarpışmalar sırasında tutsak düştü. Özgürlüğünü kazanabilmek için Fransa aleyhine birçok koşul içeren Brétigny ve Calais antlaşmalarını (1360) imzalamak zorunda kaldı. Ama II. Jean'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu V. Charles bu antlaşmaları tanımayarak savaşı yeniden başlattı.

Poitiers Çarpışması, TOURS ÇARPIŞMASI olarak da bilinir, Austrasia'nın Frank saray görevlisi Charles Martel'in İspanya'dan gelen Müslümanlara karşı kazandığı zafer (732). Tam yeri bilinemeyen çarpışmanın bir dizi çatışma biçiminde geçtiği sanılır. Akitanya'yı işgal eden Kurtuba (Córdoba) valisi Abdurrahman karşısında yenilgiye uğrayan Eudes, süvarileriyle Tours'a yerleşmiş olan Charles'dan yardım istedi. Kaynaklara göre Müslümanların saldırısı Charles'ın süvarileri tarafından Poitiers yakınlarında durduruldu. Abdurrahman'ın öldürülmesinden sonra geri çekilen Müslümanlar bir daha Frank topraklarına saldırmadılar. Ama Müslümanların akınlarını kesen asıl etken iç çekişmeler ve Kuzey Afrika'daki Berberi ayaklanmasıydı. Charles kazandığı zaferle Akitanya'yı da nüfuz alanı içine aldı.

Poitiers Üniversitesi, Fransızca UNIVERSITÉ DE POITIERS. Fransa'nın Poitiers kentinde karma eğitim veren, devlete ait özerk yükseköğretim kurumu. Fransız yükseköğrenimini yeniden düzenleyen 1968 tarihli yasa uyarınca 1970'te eski Poitiers Üniversitesi'nin yerine kuruldu. 1431'de Papa IV. Eugenius'un fermanıyla kurulan ve kuruluşu ertesi yıl VII. Charles tarafından onaylanan eski Poitiers Üniversitesi Fransız Devrimi sırasında kapatıldı ve yerine hukuk, edebiyat ve bilim fakülteleriyle Fransa Üniversitesi'ne bağlı olan tıp okulu açıldı. Bütün bu okullar 1896'da yeniden üniversite çatısı altında birleştirildi.

Poitiers Üniversitesi hukuk ve sosyal bilimler, matematik ve doğa bilimleri, tıp ve eczacılık ile dil ve edebiyat alanında eğitim veren bir dizi bağımsız eğitim ve araştırma biriminden oluşur. Üniversiteye bağlı iki yıllık bazı teknoloji enstitüleri vardır.

Poitou, Fransa'nın batısında, Vendée, Deux-Sèvres ve Vienne illerini (*département*) kapsayan tarihsel ve kültürel bölge. Sınırları eski Poitou iliyle örtüşür.

Bölgenin adı Roma döneminde Akitanya'da yaşayan Galya kökenli Pikton ya da Piktav kabilesinden gelir. Akitanya'nın kuzey kesimini oluşturan Poitou yüzyıllar boyunca birçok çarpışmaya sahne oldu. Bölge aynı zamanda farklı kültürlere sahip

1789'da Poitou ili

kuzey ve güney halklarının birbiriyle ilişki kurduğu bir merkezdi. 11-12. yüzyıllar arasındaki altın çağında bölgede büyük bir romanesk mimarlık, resim ve heykel okulu gelişti. 10. yüzyılın ortalarında Akitanya dükü unvanını da alan Poitiers kontlarından sonra, 12. yüzyılda Angevin hanedanından gelen İngiltere krallarına geçti. 13. yüzyılın başlarında Fransa kralı II. Philippe (August) ve VIII. Louis tarafından işgal edilen Poitou, Brétigny ve Calais (1360) antlaşmalarıyla İngiltere'ye geçtiyse de 1375'te Fransa'ya geri verildi.

Poitou coğrafi bakımdan Armorik Masifi'nin güney ucundaki Yukarı Poitou ve Aşağı Poitou olmak üzere iki bölgeye ayrılır. Bölgenin kuzeyinde yer alan Vendée'deki La Tranche-sur-Mer'de her yıl Paskalya yortusunda bir lale şenliği, Les Sables-d'Olonne'da ise haziranın dördüncü haftasında bir çiçek şenliği düzenlenir. Vendée'de halkın çoğu Katoliktir. Chantonnay ve Pouzauges'de, Vienne'deki Loudun ve Châtellerault çevresinde ve Niort çevresindeki köylerde Protestan topluluklar yaşar.

Poitou-Charentes, Fransa'nın batı kesiminde planlama bölgesi (*région de programme*). Vienne, Charente, Charente-Maritime ve Deux-Sèvres illerini (*département*) kapsar. Merkezi Poitiers'dir. Biskay Körfezinin doğusunda 25.790 km²'lik bir alanı kaplar. Armorik Masifi kuzeybatı kesimine sokulur. Güneydoğusunda Massif Central yükselir. Alçak düzlüklerden oluşan orta kesimi sığ Vienne, Clain, Charente ve Sèvre Niortaise vadileriyle parçalanmıştır. Okyanus tipi bir iklimi vardır.

Seyrek olan nüfusu, 1901-46 arasındaki göçler nedeniyle yüzde 9'u aşan gerilemenin ardından ülke ortalamasından düşük bir artış hızına ulaşmıştır. Günümüzde de Paris'e yakın olan Vienne dışında dışarıya göç eğilimi sürmektedir. Kentsel nüfus oranı ülke ortalamasının gerisindedir. Bölgede buğday, arpa ve mısır ekilir. Charente ve Charente-Maritime illerinde konyak üretilir. Dağlık kesimlerde hayvancılık ve mandıracılık yapılır. Charente-Maritime'deki Seudre Irmağının ağzı bir istiridye yetiştirme merkezidir. Poitiers, Châtellerault, La Rochelle, Angoulême ve Niort'da yoğunlaşmış olan imalat sanayisi elektrikli makine, otomobil ve hayvancılık donanımı üretimine dayanır. Nüfus (1991 tah.) 1.598.200.

Poivre, Pierre (d. 23 Ağustos 1719, Lyon - ö. 6 Haziran 1786, Lyon yakınları, Fransa), Fransız misyoner ve girişimci. Çinhindi'yle ticareti geliştirme çabaları Uzakdoğu'daki Fransız yayılmacılığını hızlandırmıştır.

Varlıklı bir ipek tüccarının oğluydu. Genç yaşında Uzakdoğu'yla ilgilenmeye başladı ve ilahiyat öğrencisi olarak Yabancı Ülke Misyonerleri Derneği'ne katıldı. 1740'ta Uzakdoğu topraklarına ayak bastıktan sonra Hindistan, Çin ve Çinhindi'ne yaptığı geziler sırasında ticarete ilgi duymaya başladı. 1747'de Avrupa'ya döndükten sonra misyonerliği bıraktı ve Fransız Doğu Hindistan Kumpanyası'nı Vietnam'ın güneyinde bir banka kurmaya ikna etti. İki yıl sonra kumpanyanın temsilcisi olarak Vietnam'ın güneyine döndü. Vietnam kralı Vo Vuong' dan Tourane'da ikisi geçici, biri sürekli üç ticaret merkezi kurma izni aldıysa da çevirmenlik yapması için genç bir Vietnamlıyı kaçırması kralla arasının bozulmasına yol açtı. Bunun üzerine bütün Avrupalı misyonerler ülkeden çıkarıldı ve çevirmen iade edilene değin iki yıl Vietnam'a dönmelerine izin verilmedi.

Poivre daha sonra Felemenklilerin başka denizcileri yanıltmak için hazırladığı hatalı haritalara karşın Felemenklilerin egemenliğindeki Doğu Hint Adalarından Maluku (Baharat) Adalarına gitmeyi başardı. Timor Adasına çıkarak 3 bini aşkın küçük hindistancevizi ağacıyla çeşitli meyve ağaçlarını ve baharatı Fransa'nın sömürgesi olan, Afrika'nın doğu kıyısı açıklarındaki Mauritius ve Réunion adalarına kaçırdı. 1750'de Fransa'ya döndüğünde yanında getirdiği mal örneklerini göstererek Fransız işadamlarının ilgisini Uzakdoğu'ya çekmeye çalıştı. 1765'te Mauritius valiliğine atandı.

poker, genelde kumar olarak oynanan ve değişik türleri kapsayan kâğıt oyunu. Bütün dünyada oynanmakla birlikte en çok Kuzey Amerika'da yaygındır.

Pokerin öncüsü, 16. yüzyılda Avrupa'da yaygın olan ve İspanya'da *primera*, İngiltere'de de *primero* denen oyundu. Oyuncuların ellerindeki üç kâğıt üzerine bahse tutuştuğu bu oyunda, aynı türden üç ya da iki kâğıt ve aynı suitten üç kâğıt değer taşırdı. 18. yüzyılda bu oyunun bahis ve blöf (zayıf bir elle bahse girme) özellikleri İngiltere'deki *Brag*, Almanya'daki *Pochen* ve Fransa' daki *Poque* gibi oyunlara geçti.

18. yüzyılda Louisiana'ya yerleşen Fransız koloniciler oyunu Kuzey Amerika'ya taşıdılar. Oyunun Amerika'da yaygınlaşan adı olan "poker", *Poque* sözcüğünün bozulmasıyla ortaya çıktı. 1834'e doğru 52 kâğıtlık desteyle oynanacak biçimde yeniden düzenlendi. ABD'nin İngiltere elçisi Robert C. Schenck 1870 başlarında pokeri Avrupa'ya geri götürdü. Oyunda ellerin üstünlük bakımından sıralanışı da zaman içinde değişim gösterdi.

Pokerin başlıca iki türü vardır: Amerikan pokeri de denen açık poker ve oyuncuların birbirlerinin kâğıtlarını görmedikleri normal ya da kapalı poker. Açık poker standart 52'lik desteyle, kapalı poker ise 6, 5, 4, 3 ve 2'liler (üç kişilik oyunda ayrıca 7, iki kişilik oyunda ayrıca 7 ve 8) çıkarıldıktan sonra kalan kâğıtlarla oynanır. Kâğıtların değer sıralaması astan başlayarak papaz, kız, vale, 10'lu, 9'lu ... 2'li biçimindedir. As bileşimlerde hem papazın, hem de en düşük kâğıdın yanına gelebilir. Açık pokerde önce bir ya da iki kâğıt kapalı olarak teker teker dağıtılır. Oyun beş kâğıtla oynanıyorsa öteki üç kâğıt açık olarak, yedi kâğıtla oynanıyorsa öteki dördü açık, sonuncusu kapalı olarak gene teker teker verilir. Kapalı pokerde kâğıtlar dağıtıldıktan ve oyuncular oyuna girme konusunda karar verip ortaya para koyduktan sonra, her oyuncu bir, iki, üç ya da dört kâğıdını değiştirebilir.

Pokerde kâğıt bileşimlerinin değer sıralaması ülkeden ülkeye bazı farklılıklar gösterir. Türkiye'deki uygulamada geleneksel sıralama şöyledir: 1) Floş ruayal (aynı suitten as, papaz, kız, vale ve 10'lu), 2) floş (aynı suitten sıralı herhangi beş kâğıt), 3) kare (aynı türden dört kâğıt), 4) renk (aynı suitten sırasız beş kâğıt), 5) ful (bir üç ve bir per), 6) üç (aynı türden üç kâğıt), 7) kent (farklı suitlerden sıralı beş kâğıt), 8) döper (iki per), 9) per (aynı türden iki kâğıt), 10) beş benzemez (sayılan bileşimlerden hiçbirini oluşturmayan ve değeri en yüksek kâğıtla belirlenen beş kâğıt). Aynı düzeydeki bileşimlerden hangisinin yüksek olduğunu belirleyen kurallar vardır. Floş ruayal, floş ve renkte kâğıtların hangi suitten olduğuna bakılır. Suitlerin sırası, büyükten küçüğe doğru, kupa, maça, karo ve sinektir. Kare, ful ve üçte kâğıtların değer sıralaması geçerlidir. Kentte bileşimin en yüksek kâğıdına bakılır. Döperde yüksek per esas alınır. Perde kâğıt değeri üstün ikili kazanır; aynı türden ikişer kâğıdın oluşturduğu perlerde suite bakılır. Beş benzemezde en büyük kâğıtlar karşılaştırılır.

Her oyunda bir ya da daha fazla bahis turu vardır. Kapalı pokerde, oyunu açmak için en az iki papaz (bazı durumlarda oyuncular arasındaki anlaşmaya göre iki vale) gereklidir. Açık pokerde, açık kâğıtları (ya da kâğıdı) en yüksek olan oyuncu oyunu açar. Bahsi artırma kâğıt dağıtıcının solundaki oyuncudan başlar. Sonraki oyuncu bahsi kabul edebilir ya da yükseltebilir. Sonunda ulaşılan bahis miktarını kabul edenler, son bahis artırıcı ilk önce olmak üzere ellerini açarlar. En yüksek kâğıt bileşimi kazanır.

Pokomamlar, Guatemala'nın doğusundaki dağlık bölgede yaşayan Maya halkı. Temel olarak tarımla uğraşan Pokomamlar mısır ve fasulye yetiştirir, çanak çömlek ve odun kömürü üretirler. Kerpiç ya da sıraklardan yapılan evlerin çatıları saz, kiremit ya da tenekeyle örtülür. Evler çevreye dağılmış durumdadır ve kilise ya da toplantı binası çevresinde bile toplulaşma görülmez. Topraklar yönetim bölgesi işlevini gören ve sınıf ayrımlarını koruyan birimlere bölünmüştür.

Pokomamlar arasında çocukların vaftizi, evlilik gibi önemli olaylar için seçilen kişilerin oluşturduğu manevi akrabalık ilişkileri önemlidir. Genç bekâr erkekler arasında da törenlerde dostluk ilişkileri (*camaraderia*) kurulur. Yaş ve servete dayalı katı bir sınıf sistemine sahip olan Pokomamlar kutsal yer ve nesnelere tapınmayla Katolik ve putperest mitolojinin karışımından oluşan bir dine inanırlar.

Pokorny, Julius (d. 12 Haziran 1887, Prag, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu - ö. 8 Nisan 1970, Zürich, İsviçre), Hint-Avrupa dilleri etimolojisi ve Kelt dilleri üzerine çalışmalarıyla tanınmış dilbilimci.

1920'den 1935 ya da 1936'ya değin Berlin Üniversitesi'nde ders verdi. Daha sonra İsviçre'ye giderek 1944-48 arasında Bern, 1944-58 arasında da Zürich üniversitelerinde ders verdi. 1955'te Münih Üniversitesi'nden fahri profesör unvanı aldı. Başlıca yapıtları arasında *Altirische Grammatik* (1925; Eski İrlanda Dilbilgisi), *Altkeltische Dichtungen* (1944; Eski Kelt Şiirleri) ve iki ciltlik *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (1948-69; Hint-Avrupa Dilleri Etimoloji Sözlüğü) sayılabilir.

Pokrovski, Mihail Nikolayeviç (d. 29 Ağustos 1868, Moskova, Rus Çarlığı - ö. 10 Nisan 1932, Moskova, SSCB), SSCB'li tarihçi ve devlet adamı. Rus Marksist tarihçilerinin önde gelen temsilcilerindendir.

Genç yaşta devrimci harekete katıldı. 1905'te Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne (RSDRP) üye oldu. 1905 Devrimi'ni izleyen dönemde Rusya'yı terk etmek zorunda kaldı ve 1908-17 arasında yurtdışında yaşadı. Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmek için yürüttükleri mücadeleye katılmak üzere 1917 Sovyet Devrimi sırasında ülkesine döndü.

1920'lerin başında Leon Troçki'ye karşı yürütülen kampanyada etkin rol oynadı. Ardından hükümette, Rus Komünist Partisi'nde ve çeşitli akademik kuruluşlarda görev aldı. 1929'da SSCB Bilimler Akademisi'ne kabul edildi. Marksist tarihçilik ile "burjuva tarihçiliği" arasında hiçbir ortak yan olamayacağını öne süren; tarihçiyi proletaryanın ve partinin tarih cephesindeki bir neferi sayan katı anlayışlarına karşın, hep kitlelerin rolünü vurgularken önder-bireylerin rolünü gözden kaçırdığı gerekçesiyle, düşünceleri Stalin tarafından Marksizm ve bilim dışı olarak değerlendirildi ve ancak SBKP'nin 1961'deki XXII. Kongre'sinde saygınlığı iade edildi. Bu örnek, Lenin dönemi ile Stalin dönemi arasındaki belirli bir farkı ve bazı eski Bolşeviklerin Stalinizme geçemeyişlerini yansıtır.

Rus tarihini Marksist-Leninist ilkelere sıkı sıkıya bağlı bir bakış açısıyla yorumlayan Pokrovski, yapıtlarında sosyalist devrimin ve proletarya diktatörlüğünün Marksizmin kaçınılmaz siyasal sonuçları olduğunu ve diyalektik yöntemin önemini vurgulamıştır. Kitapları arasında *Russkaya istoriya s drevneyşih vremyon* (1911-12; Eski Çağlardan Bugüne Rus Tarihi) ve *Açerk istorii russkoy kulturi* (1915-18; Rus Kültür Tarihinin Ana Hatları) sayılabilir.

Pol Pot, POL PORTH, TOL SAUT, SALOTH SAR ya da SALOT SAR olarak da bilinir (d. 19 Mayıs 1925-28, Kâmpóng Thum, Kamboçya), Kamboçyalı siyaset adamı. Kurduğu baskıcı yönetimle (1975-79) kentleri zorla boşaltmış, halkın büyük sıkıntılara düşmesine ve milyonlarca kişinin ölümüne yol açmıştır.

Bir köylü ailesinden gelen Pol Pot iki yılı keşiş olmak üzere altı yıl bir Budacı manastırda kaldı. Phnom Penh'deki bir teknik okulda bir yıl marangozluk öğrenimi gördü. 1940'larda Ho Şi Minh önderliğinde Fransızlara karşı yürütülen direniş hareketine katıldı. 1946'da Kamboçya Komünist Partisi'ne üye oldu.

Ağustos 1949'da radyo elektroniği öğrenimi için gittiği Paris'te daha çok devrimci etkinliklerle uğraştı. Sınavlarını veremediği için bursu kesildi ve Ocak 1953'te Phnom Penh'e döndü.

1954-63 arasında Phnom Penh'deki özel bir okulda ders verdi. Komünist hareketle ilişkilerinin polisçe öğrenilmesi üzerine başkentten ayrıldı. Sonraki 12 yıl boyunca Komünist Parti'nin güçlenmesi için çalıştı ve parti sekreterliği görevini üstlendi. Norodom Sihanouk hükümeti ile General Lon Nol başkanlığındaki askeri hükümete karşı mücadele yürüten Kızıl Khmer gerillalarına önderlik ederek 1975'te yönetimi ele geçirdi. Ertesi yıl başbakanlık görevini de üstlendi. Onun yönetimindeki Kızıl Khmer hükümeti döneminde zorla çalıştırma, işkence, idam gibi yollarla yaklaşık iki milyon insanın öldüğü tahmin edilmektedir.

Ocak 1979'da Kamboçya'yı işgal eden Vietnam kuvvetlerince devrilen Pol Pot güneybatıdaki dağlara çekilerek Hanoi destekli yeni hükümete karşı silahlı mücadele yürüttü. 1985'te Kızıl Khmerlerin askeri ve siyasal liderliğinden resmen uzaklaştırıldıysa da, örgüt içinde niteliği açık olmayan görevler üstlenmeyi sürdürdü.

Polablar, ortaçağ Avrupa'sında, batıda Elbe Irmağının aşağı kesimi, kuzeyde Baltık Denizi, doğuda Oder Irmağının aşağı kesimi, güneyde Lausitz'le çevrili bölgede yaşayan Slav kabileleri. Slavların Avrupa'nın en batısındaki kolunu oluşturan Polabların adı, "Elbe boyunca" anlamına gelen *po* ve *Laba* sözcüklerinden türemiştir.

Polablar 9. yüzyılın başına gelindiğinde biri Obodritlerce(*) kurulan iki konfederasyon ya da prenslik halinde örgütlenmişlerdi. Obodritler dışında kalan Polab kabilelerinin çoğu 12. yüzyılda Saksonyalı Lothar ve Brandenburglu Albrecht'in egemenliği altına girdi. Öbür Polab grupları da 12. ve 13. yüzyıllarda Germenlere boyun eğdi. Ama Lehçeye yakın bir dil olan Polab dili, bugün Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaleti (*Land*) sınırları içinde kalan bölgede 19. yüzyıl başına değin varlığını korudu.

Polanski, Roman (d. 18 Ağustos 1933, Paris), Polanyalı sinema yönetmeni, senaryo yazarı ve oyuncu.

Ailesinin Kraków'a yerleşmesinden kısa süre sonra annesiyle babası bir Nazi toplama kampına götürülmüş ve annesi orada ölmüştü. Polanski 14 yaşında sahneye çıktı ve 1950'lerde de Polonya sinemasındaki canlanmanın öncülerinden Andrzej Wajda'nın filmlerinde rol aldı. Łódź Sinema Okulu'nda gördüğü yönetmenlik eğitimini 1959'da tamamladı. Daha öğrenciyken *Rozbijemy zabawę* (1957; Dansı Kes) ve karamsar bir mesel niteliğindeki *Dwaj ludzie z szafą* (1958; İki Adam ve Bir Gardrop) gibi birkaç kısa film çekmiş, ödüller kazanmıştı. Fransa'da hem senaryosunu yazdığı, hem de rol aldığı *Le Gros et le maigre*'i (1961; Şişman ve Zayıf) çektikten sonra Polonya'ya döndü ve kendisine dünya çapında ün kazandıracak olan ilk uzun metrajlı filmi *Nóż w wodzie*'yi (1962; *Sudaki Bıçak*) gerçekleştirdi. O yıl Polonya'dan ayrıldı. Çalışmalarını İngiltere ve ABD'de sürdürdü. *Repulsion* (1965; Tiksinti) filmiyle Berlin Film Şenliği'nde Gümüş Ayı, *Cul-de-Sac* ile de (1966; Çıkmaz Sokak) aynı şenlikte Altın Ayı ödüllerini kazandı. Öteki filmleri arasında *Rosemary's Baby* (1968; *Rosemary'nin Bebeği*), *Macbeth* (1971; *Kanlı Saltanat*) ve *Chinatown* (1974; *Çin Mahallesi*) sayılabilir.

Eşi sinema oyuncusu Sharon Tate'in 1969'da bir tarikatın üyeleri tarafından vahşice öldürülmesi büyük yankı uyandırdı. Polanski 1977'de California'da 13 yaşında bir kızın ırzına geçmek suçundan tutuklandı. Kefaletle serbest bırakıldıktan sonra Fransa'ya gitti ve Ocak 1978'deki karar duruşmasına katılmadı. Kaçak ilan edildiyse de, Fransız hükümeti kendisini iade etmedi. Polanski sürgün yıllarında hem tiyatro, hem de sinema etkinliğini sürdürdü. *Le Locataire*'den (1976; Kiracı) sonra Thomas Hardy'nin *Tess of the D'Urbervilles* (*Hayat Bağları*, 1972/*Tess*, 1986) romanından uyarladığı ve gene Fransa'da çektiği *Tess* (1979), ticari başarısının yanında eleştirmenlerin de övgüsünü kazandı. Polanski 1981'de Polonya'da Peter Shaffer'ın *Amadeus* unu sahneleyerek büyük bir başarı elde etti. Sonraki filmleri arasında *Les Pirates* (1986; Korsanlar) ve *Frantic* (1988) sayılabilir.

Polanski'nin *Roman* (1984; *Roman*, 1986) adlı bir otobiyografisi vardır.

Polanyi, John C(harles) (d. 23 Ocak 1929, Berlin, Almanya), kimyasal tepkime dinamiğine katkıları nedeniyle 1986 Nobel Kimya Ödülü'nü Dudley R. Herschbach ve Yuan T. Lee ile birlikte kazanan Kanadalı kimyacı ve eğitimci.

Macar asıllı bir aileden gelen Polanyi İngiltere'de Manchester Üniversitesi'nde öğrenim gördü ve doktora çalışmasını 1952'de tamamladı. Aynı yıl Kanada Ulusal Araştırma Kurumu'nda çalışmaya başladı. 1956'da Toronto Üniversitesi'ne geçti ve 1974'te de profesör oldu.

Polanyi, uyarıldıklarında moleküllerin kızılötesi ışın yaydıklarını gözlemleyerek, kızılötesi kimyasal ışıldama olarak bilinen tekniği geliştirdi. Bu teknikte, kimyasal bir tepkime sırasında yayılan ışığın spektroskopik çözümlemesi yoluyla kimyasal bağlar arasındaki alışveriş izlenebilmektedir. Böylece kimyasal tepkime süreci sırasındaki artık enerji kullanımının daha ayrıntılı anlaşılması olanaklı olmuştur.

Polanyi, Karl (Paul) (d. 25 Ekim 1886, Viyana, Avusturya - ö. 23 Nisan 1964, Pickering, Ontario, Kanada), iktisadi antropoloji uzmanı ve Macar siyaset adamı.

Macaristan'da öğrenim gördükten sonra 1912'de Budapeşte'de avukatlığa başladı. Üniversitedeyken kurduğu radikal örgüt Galilei Kulübü daha sonra Macaristan'ın düşünsel yaşamı üzerine kalıcı etkide bulundu. I. Dünya Savaşı sırasında süvari olarak görev yaptı. Ülkesine dönünce, Macaristan Radikal Yurttaşlar Partisi'ni kurdu. Daha sonra siyasal nedenlerle Macaristan'dan ayrılmak zorunda kaldı. Viyana'da iktisat muhabiri olarak çalıştıktan sonra (1924-33) İngiltere'ye, 1940'ta da ABD'ye gitti. Columbia Üniversitesi'nde iktisat profesörü olarak görev yaptı (1947-53).

İktisatta geleneksel kalıplara bağlı kalmayan Polanyi, ekonomik ilişkilerin değişik toplumsal çerçevelerde işleyişine bütünsel bir açıklama getirmeye çalıştı. Bu amaçla ayrıntılı tarih ve antropoloji çalışmalarına yöneldi. Toplumsal örgütlenmenin özgül bir biçimi olarak piyasa ekonomisiyle ilgili üç çalışma hazırladı. *The Great Transformation* (1944; *Büyük Dönüşüm*, 1986) piyasa biçimi örgütlenmenin 19. yüzyıldaki gelişmesini konu alıyordu. Polanyi'ye göre, bu örgütlenme biçiminin dayandığı güdüler toplumsal bakımdan bölücü nitelik taşıdığı için, piyasa toplumunun uzun vadeli bir geleceği olamazdı. *Trade and Markets in the Early Empires* (1957; Eski İmparatorluklarda Ticaret ve Piyasa) başlıklı ikinci ciltte ekonomik toplumun piyasa dışı biçimlerini ele aldı, bu tür ekonomileri açıklayan kavramsal bir çerçeve geliştirmeye çalıştı. Ölümünden sonra basılan son yapıtı *Dahomey and the Slave Trade* (1966; Dahomey ve Köle Ticareti) köle ihraç eden bir devletin ekonomik yapısını inceler.

polarılma *bak.* kutuplanma

polarimetri, analitik kimyada, bazı saydam maddelerin içinden geçen düzlemde kutuplanmış ışığın (elektromagnetik titreşimleri bir düzlemde gerçekleşen ışık demeti) kutuplanma düzleminin dönme açısını ölçme tekniği. Bir maddenin kutuplanmış ışığı bu biçimde etkileme özelliği kimyasal yapısıyla yakından ilgilidir. Bu nedenle polarimetri kimyacıların yararlandığı önemli bir kimyasal çözümleme tekniğidir. Bu özelliği gösteren maddelere optik açıdan etkin maddeler denir (*ayrıca bak.* optik etkinlik).

Polaritmetrik çözümleme özellikle şeker sanayisinde kullanılır; çünkü dönme açısı, bir çözeltide sükrozun derişikliğine bağlıdır ve bu nedenle yoğunluk gibi öteki özellikler ile birlikte, bu tür derişikliklerin kolayca ölçülmesinde dönme açısından yararlanabilir. Organik bileşiklerin çoğu ve bazı inorganik bileşikler optik açıdan etkindir; polarimetri yoluyla kolayca belirlenebilen bu özellik arılığın bir göstergesidir.

Polaris, günümüzde Kutup Yıldızı konumunda olan, Küçükayı takımyıldızının alfa yıldızı. *Ayrıca bak.* Kutup Yıldızı.

Polaris füzesi, ABD'nin geliştirdiği ilk denizaltıdan fırlatılan balistik füze (SLBM). 1970'ler ve 1980'lerde İngiltere'nin de temel caydırıcı nükleer silahı olmuştur.

ABD Deniz Kuvvetleri, dört yıllık bir araştırma ve geliştirme çalışmasından sonra 1960'ta, her biri 16 "Polaris" füzesi taşıyan nükleer denizaltıları hizmete soktu. Katı yakıtla çalışan iki kademeli füzeler, 9,4 m uzunluğunda ve 1,4 m çapındaydı. "Polaris" füzelerinin üç ayrı modeli geliştirildi: A-1, 2.200 km erimliydi ve bir megatonluk savaş başlığı taşıyordu; A-2, 2.700 km erimliydi ve bir megatonluk savaş başlığı taşıyordu; A-3 ise, 4.500 km erimliydi ve 200 kilotonluk üç savaş başlığı taşıyordu.

ABD'de 1971-78 arasında "Polaris" füzelerinin yerini, "Poseidon" füzeleri aldı. 1969'da A-3'leri hizmete sokan İngiltere de bunları daha sonra "A-3TK" sistemiyle değiştirdi. "Chevaline" olarak da adlandırılan bu sistem, Moskova çevresindeki balistik füze savunmasını delecek şaşırtma savaş başlıkları ve elektronik parazit aygıtlarıyla donatılmıştı. 1980'de İngiltere, 1990'larda "Polaris" füzelerini "Trident" SLBM'leriyle değiştireceğini duyurmuştu.

polarizasyon *bak.* kutuplanma

polarografi, POLAROMETRİK ÇÖZÜMLEME ya da VOLTAMETRİ olarak da bilinir, analitik kimyada, indirgenebilen ya da yükseltgenebilen maddelerin çözümlenmesinde kullanılan elektrokimyasal yöntem. Yöntemi 1922'de Çekoslovak kimyacı Jaroslav Heyrovský geliştirmiştir.

Kimyasal elementlerin büyük bir bölümü polarografik çözümleme yoluyla belirlenebilir; alaşımlar ve çeşitli inorganik bileşikler de bu yöntemle çözümlenebilir. Polarografiden ayrıca pek çok organik bileşiğin tanımlanmasında, çözeltilerdeki kimyasal dengelerin ve tepkime hızlarının incelenmesinde yararlanılır.

Polarografide, çözümlenecek çözelti iki elektrotlu bir cam kaba doldurulur. Elektrotlardan biri, içinden cıva damlayan kılcal bir cam boru, öbürü ise çoğunlukla kabın tabanında oluşturulan bir cıva havuzudur. Kap, bir pil ya da başka bir doğru akım kaynağından oluşan bir elektrik devresine bağlanır, bu arada devreye seri olarak bir de ampermetre eklenir; ayrıca, elektrotlara uygulanan gerilimi sıfır ile iki volt arasında değiştiren bir aygıttan yararlanılır. Damlayan cıva elektrotu genellikle kutuplayan gerilimin eksi kutbuna bağlanır ve gerilim çok küçük aralıklarla artırılırken, ampermetrede geçen akımın şiddeti ölçülür. Uygulanan gerilim çözümlenmekte olan maddeyi indirgeyerek damlayan cıva elektrotunda toplayacak bir değere ulaşana değin, akımın şiddeti çok küçük kalır. Gerilim bu kritik değerin üstüne çıktığında ise akımın şiddeti hızla artmaya başlar, ama gerilim daha da artırıldığında yavaş yavaş bir sınır değere ulaşır ve burada hemen hemen sabit olarak kalır. Akımdaki bu hızlı artışa neden olan kritik gerilim, indirgenen maddenin özgün bir değeridir ve maddenin tanımlanmasını sağlar (nitel çözümleme). Damlayan elektrot anot olduğunda ise, çözeltideki bazı yükseltgenebilir maddelerin yükseltgenmesi sınır akım şiddetine yol açar; bu akım şiddetine bakılarak da bu maddeler tanımlanabilir.

Çözeltide değişik gerilimlerde indirgenen ya da yükseltgenen birden çok madde bulunuyorsa, akım-gerilim eğrisi her madde için ayrı bir akım artışı (polarografi dalgası) ve sınır akım değeri verir. Bu nedenle polarografi yöntemi birkaç maddenin aynı anda tanımlanması ve belirlenmesinde uygulanabilir ve litrede 10^{-6} ile 0.01 mol arasında değişen oldukça küçük derişikliklerin ölçümünde kullanılabilir.

Polaroid Corporation, fotoğraf gereçleri ve malzemeleri üreten ABD şirketi. Merkezi Cambridge'dedir (Massachusetts).

Edwin Herbert Land ve George Wheelwright tarafından, Land'in ilk buluşu olan ucuz ve hafif plastikten yapılmış bir yansıma kesicisini üretmek üzere 1932'de Land-Wheelwright Laboratories adıyla kuruldu. 1936'ya doğru güneş gözlüklerinde ve öteki optik aygıtlarda yansıma kesici malzeme kullanmaya başladı. 1937'de Polaroid adıyla anonim şirket oldu. 1930'larda ve 1940'larda üç boyutlu sinema filmi hazırlama yöntemini ve askeri kullanıma yönelik yansıma kesici optik aygıtları geliştirdi. Land'in görüntüyü anında kaydeden bir film için yürüttüğü araştırmalar sonunda 1947'de, çekimden 60 saniye sonra sepya tonunda görüntü veren Polaroid Land Fotoğraf Makinesi'ni piyasaya çıkardı. Bu makineyi 1950'lerde geliştirerek siyah-beyaz fotoğrafları 15 saniyede verecek duruma getirdi. 1960'larda renkli fotoğraf makinesi ve film kartuşu üretimine geçti. 1972'de tek bir düzlem üzerinde negatif ve pozitif baskı yapabilen Polaroid SX-70 adlı makineyi, 1977'de anında geliştirmeli sinema filmlerini piyasaya sundu.

Fotoğraf makineleri ve filmleri hem amatör, hem de meslekten fotoğrafçılar arasında alıcı bulan Polaroid Corporation, bilimsel amaçlarla kullanılan özel filmlerle güneş gözlüklerinde ve çok çeşitli teknik uygulamalarda kullanılan yansıma kesici filtreler de (polarizasyon filtreleri) üretmektedir.

polaron, bir katı cismi oluşturan atomların arasında yol alan ve yöresindeki artı yüklerin kendisine doğru, eksi yüklerin de kendisinden öteye doğru kaymalarına neden olan elektron. Elektrik yüklerinin normal konumlarındaki bu değişme, hareket eden elektronla birlikte yol alan bir kutuplanma bölgesi oluşturur. Elektron geçip gittikten sonra bölge normal durumuna döner. Yöresindeki elektrik yüklerinde oluşan böyle kaymaların kendisine eşlik ettiği elektron, polaronu oluşturur.

Bir polaron, kütlesi yalıtılmış bir elektronun kütlesinden daha büyük olan eksi yüklü bir parçacık gibi davranır. Kütledeki büyüme, elektronun çevresindeki atomlarla etkileşiminden kaynaklanır. Bu etki iyon denen artı ve eksi yüklü atomlardan oluşan iyon bağlı(*) katılarda daha belirgindir, çünkü elektron ile iyonlar arasındaki kuvvetler büyüktür. Bu kuvvetler ne kadar büyükse polaronun kütlesi de o kadar büyük olur. İyon bağlı bir katı olan sodyum klorürde (sofra tuzu) bir polaronun kütlesi, bir serbest elektron kütlesinin iki katından fazladır.

Polatkan, Hasan (d. 1915, Eskişehir - ö. 16 Eylül 1961, İmralı Adası), siyaset ve devlet adamı. 1950-60 arasında Menderes hükümetlerinde maliye bakanlığı yapmıştır.

İlk ve orta öğrenimini Eskişehir'de tamamladı. Siyasal Bilgiler Okulu'nu (bugün Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) bitirdi (1936). Aynı yıl Ziraat Bankası'nda müfettiş yardımcısı olarak göreve başladı. Üç yıl sonra müfettiş oldu. 21 Temmuz 1946'da Demokrat Parti'den (DP) Eskişehir milletvekili seçilerek TBMM'ye girdi. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinde yeniden Eskişehir milletvekili seçildi ve Adnan Menderes'in 22 Mayıs'ta kurduğu ilk hükümette çalışma bakanı olarak görev aldı. 14 Aralık'ta maliye bakanlığına getirildi. Daha sonra kurulan dört Menderes hükümetinde de bu görevi sürdürdü. Polatkan'ın da katkısıyla benimsenen mali politikalar yüksek ve sürekli enflasyona neden oldu. Bu uygulamalar sabit ve dar gelirlilerin, asker ve sivil bürokratların tepkisine yol açtı.

27 Mayıs hareketinden sonra tutuklandı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, öbür hükümet üyeleri ve DP milletvekilleriyle birlikte anayasal düzeni bozma ve değiştirmeye kalkışmak suçundan (TCK 146) yargılandı. Yüksek Adalet Divanı'nca Yassıada'da yapılan yargılama sonunda ölüm cezasına çarptırıldı (15 Eylül 1961). Ceza ertesi gün İmralı Adasında yerine getirildi. Polatkan, Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'nun naaşları İmralı Adasındaki mezarlarından alınarak 17 Eylül 1991'de İstanbul'da Topkapı'da yaptırılan anıtmezara nakledildi.

Polatlı, İç Anadolu Bölgesi'nde, Ankara iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kent. Yüzölçümü 3.789 km² olan Polatlı ilçesi güneyde Konya, batıda Eskişehir illeri, kuzeybatıda Beypazarı, kuzeyde Ayaş, kuzeydoğuda Sincan, Yenimahalle ve Gölbaşı, doğuda da Haymana ilçeleriyle çevrilidir.

İlin güneybatı kesiminde yer alan ilçe toprakları orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerin üzerindedir. Haymana Platosunun(*) batı, Cihanbeyli Platosunun(*) da kuzeydoğu bölümleri ilçenin güney kesimine sokulur. İlçenin en yüksek noktasını oluşturan Çile Dağı (1.440 m) ilçe topraklarının kuzey kesimini engebelendirir. Kuzeydoğudaki Temelli yöresi, Mürtet Ovasının(*) güney kesiminin üzerindedir. İlçe topraklarından kaynaklanan suları Sakarya Irmağı ile kolları toplar. Bu kolların başlıcaları Ankara Çayı ile Yarözü ve Ilıcaözü dereleridir. Ankara Çayı kuzeyde, kollarından Babayakup Deresinin bir bölümü doğuda, Sakarya Irmağı da batıda doğal sınır oluşturur.

Nüfusun büyük bölümünün ilçe merkezinde yaşadığı Polatlı'da temel ekonomik etkinlik tarım ve ticarettir. Başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa, yulaf, şeker pancarı, mercimek, ayçiçeği, nohut ve üzümdür. 1984'te ilin en çok buğday (318.207 ton) üretilen ilçesi olan Polatlı'da az miktarda fasulye, elma ve armut da yetiştirilir. Hayvancılık önemli bir gelir kaynağıdır; en çok merinos koyunu ve Ankara keçisi yetiştirilir. İlçe tarımında güney kesimdeki Polatlı Tarım İşletmesi'nin önemli yeri vardır.

Fazla gelişmemiş olan ilçe sanayisinin başlıca kuruluşları un fabrikalarıdır. Küçük sanayisi gelişmiş olan ilçede tarım alet ve makineleri, traktör yedek parçası, dokumacılık, hayvansal ürünler ve orman ürünleri alanlarında etkinlik gösteren birçok işyeriyle döküm, onarım ve bakım atölyeleri vardır.

Ülke ulaşımı açısından önem taşıyan Haydarpaşa-Ankara demiryolu ile Ankara'yı İzmir'e bağlayan karayolu ilçe topraklarından geçer. Zengin yeraltı kaynakları bulunmayan ilçe topraklarında tuğla ve kiremit hammaddesi ile sanayide kullanılan kil yatakları işletilir.

İlçe toprakları Anadolu'daki en eski yerleşme alanlarından biridir. En eski yerleşme İÖ 3000'lerde kurulduğu sanılan Gordion'dur(*). İlçenin tarihi, Polatlı kentinin kuzeybatısında yer alan Yassıhüyük köyündeki Gordion'un tarihiyle koşutluk gösterir. Bizans döneminde önce Danişmendlilerin, ardından da Anadolu Selçuklularının yönetimine giren yöre 1516'da kesin olarak Osmanlı topraklarına katıldı. 19. yüzyıl sonlarında Ankara vilayetinin Merkez sancağı sınırları içindeydi. Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'nun içlerine doğru ilerleyen Yunanlılar Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ordularınca Polatlı yöresinde durduruldu. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı tarihinde önemli bir yeri olan Polatlı yöresi 1926'da ilçe yapıldı.

Eskiden yöredeki başlıca yerleşme olan Polatlı köyü, demiryolunun yapılmasından sonra kuzeybatıdaki istasyon çevresinde gelişmeye başladı. 1950'de 10.312 olan bu yeni yerleşmenin nüfusu 1960'ta 20 bini, 1970'te 30 bini, 1980'de 40 bini, 1990'da da 60 bini aştı. Günümüzde Eskipolatlı adıyla anılan eski yerleşme merkezi, nüfusu gittikçe azalan küçük bir köye dönüştü.

İlçenin orta kesiminde yer alan Polatlı kenti, tarımsal ürünlerin toplanıp pazarlandığı, ayrıca burada konumlandırılmış olan askeri birlikler nedeniyle ticaretin oldukça canlı olduğu bir yerleşmedir. Haydarpaşa-Ankara demiryoluyla Bursa ve İzmir'i Ankara'ya bağlayan karayolu kentten geçer. Haymana'yı ve Konya'yı Kadınhanı üzerinden Polatlı'ya bağlayan yollar bu karayoluyla kentin güneyinde kesişir. Kentteki başlıca eğitim kurumu Topçu Okulu, başlıca sağlık kurumu da Polatlı Devlet Hastanesi'dir.

İlçedeki Yassıhüyük köyünde 1965'te açılan Gordion Müzesi'nde köyde yapılan çeşitli kazılarda ele geçirilmiş arkeolojik buluntular sergilenir. Kurtuluş Savaşı sırasında Garp Cephesi Komutanlığı'nın karargâhı olarak kullanılan Temelli bucağına bağlı Alagöz köyündeki bina 1968'de, Alagöz Atatürk Karargâhı Müzesi olarak ziyarete açılmıştır.

Polatlı Belediyesi 1926'da kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 99.965; kent, 60.158.

Polatlı Höyüğü, Ankara'nın Polatlı ilçesinin güneyinde, Ankara-Eskişehir karayolunun kenarında yer alan höyük tipi yerleşme.

1949'da Ankara Müzesi ile Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına Nuri Gökçe ve Seton Lloyd tarafından kazılmıştır. Yüksekliği 24 m'yi bulan höyüğün ana topraktan başlamak üzere 31 mimari kattan oluştuğu saptanmıştır. Bunlardan I-XV. katların İlk Tunç Çağına, XVI-XXII. katların Orta Tunç Çağının Asur ticaret kolonileri, XXIII-XXVIII. katların eski Hitit ve XXIX-XXXI. katların da Büyük Hitit İmparatorluğu dönemlerine ait olduğu anlaşılmıştır. Polatlı Höyüğü'nde insanlar başlangıçtan beri basit taş temelli, kerpiç duvarlı ve olasılıkla düz damlı evlerde yaşamışlar, yaşamlarını tarım ve hayvancılıkla sürdürmüşlerdir. Ele geçen taştan kalıp ve tunçtan silah, alet, takı ve kaplardan, metal işlemeyi bildikleri anlaşılmaktadır.

polder, kıyı çizgisine paralel setler inşa ederek ve bu setlerle kıyı arasında kalan alanın sularını boşaltarak göllerden, özellikle de denizden kazanılan ve tarıma elverişli hale getirilen düz arazi. Kara yüzeyinin suların alçalma dönemindeki düzeyinin yukarısında olduğu yerlerde akaçlama için set kapaklarından yararlanılır. Bu kapaklar alçalma sırasında suyu boşaltır, yükselme sırasında geri dönmesini önler. Suların alçalma dönemindeki düzeyinin aşağısında kalan karaların kazanılması için, suların setler üzerinden pompalanarak boşaltılması gerekir. Tortu yüklü bir akarsu *polder* alanına yönlendirilebilirse, bu akarsuyun taşıdığı tortular *polder*'in dibinin yükselmesini sağlayarak boşaltma işlemini kolaylaştırabilir.

Denizden kazanılan topraklar çoğu bitkilerin yetişmesine olanak vermeyecek ölçüde tuzludur. Bu nedenle set çekme ve suyu boşaltma işlemleriyle birlikte toprağın tuzdan arındırılarak tarıma elverişli duruma getirilmesi gerekir.

Polder yapımının başlıca örneği, Hollanda'da, IJssel Gölü kıyısında uygulanmış olan sistemdir.

Poldi Pezzoli Müzesi, İtalyanca MUSEO POLDI PEZZOLI, Milano'da, G. G. Poldi-Pezzoli'nin kendisine ait eski evinde kurulan ve 14-17. yüzyıllar arasında yapılmış silah ve zırh örneklerinin sergilendiği müze. Müzede ayrıca ilkçağ ürünü duvar halıları bulunur. Merdivenleri, Alessandro Magnasco'nun yaptığı manzara resimleriyle süslenmiştir. Salonlardan biri Bernardino Luini ile Lombardiya okulu ressamlarının çalışmalarına ayrılmıştır. Müzedeki öbür önemli yapıtlar arasında Martin Luther ile karısının Lucas Cranach'ın yaptığı portreleri, Andrea Mantegna'nın ve Botticelli'nin birer Madonna'sı, Piero della Francesca'nın "Tolentinolu Aziz Nicolaus" ve Antonio Pollaiuolo'nun "Bardi Ailesinin Hanımı" adlı tabloları sayılabilir. Dante Salonu *art nouveau* üslubunda düzenlenmiştir. 1879'da kurulan müze II. Dünya Savaşı sırasında atılan bombalarla yıkıldıktan sonra yeniden inşa edilmiştir.

Polemoniales, sekiz familya, 208 cins ve 4 bini aşkın türü içeren bitki takımı. Dünyanın pek çok yerine dağılmış olan bu takımın üyeleri, birkaç ağaç ve çalı dışında, genellikle otsu bitkilerdir; ayrıca, fotosentez yapamayan asalak bitkilere de rastlanır. Pek çok tür, güzel renkli çiçekleri nedeniyle süs bitkisi olarak yetiştirilir; bazısı da ekonomik değer taşır. Takımı oluşturan sekiz familyadan beşi (*Convolvulaceae, Polemoniaceae, Hydrophyllaceae, Boraginaceae* ve *Loasaceae*) geniş kapsamlı, öbür üçü ise (*Cuscutaceae, Lennoaceae* ve *Hoplestigmataceae*) küçük familyalardır

Polemonium caeruleum
A-Z Botanical Collection-EB Inc

Kahkahaçiçeğigiller (*Convolvulaceae*) familyasından tatlıpatates (*Ipomoea batatas*), yumruları için yetiştirilen ve dünyanın bazı yörelerinde önemli besin kaynaklarından biri olan değerli bir tarım bitkisidir. Gene *Ipomoea* cinsinden *I. violaceae*'nin varsanı yaratıcı tohumları öteden beri Meksika Yerlilerince uyuşturucu olarak kullanılır. Kahkahaçiçeği (*I. purpurea*), *I. quamoclit*, *I. leptophylla* ve *I. arborescens* gibi bazı türler ise süs bitkisi olarak yetiştirilir. Huni biçimli beyaz, pembe ya da mavi çiçekleriyle kırları dolduran *Convolvulus* türleri tırmanıcı bitkilerdir. Bunlardan, kuzusarmaşığı (*Convolvulus arvensis*) Anadolu'da deniz düzeyinden 3.000 yüksekliğe değin, tarla ve taşlık arazilerde yetişir. Mahmudeotunun (*C. scammonia*) kökleri ise müshil olarak kullanılır. Tropik ve astropik bölgelerde yaygın olan *Dichondra* türlerinden de çoğu kez çim oluşturmakta yararlanılır.

Polemoniales takımının en geniş familyası olan hodangiller (*Boraginaceae*) 2 bin kadar tür içerir. Bazı ağaç ve çalıların dışında, üyelerinin çoğu tropik ve ılıman bölgelere özgü otsu bitkilerdir. Familyanın en tipik özelliği olan parlak mavi çiçekler unutmabeni (*Myosotis* türleri), hodan (*Borago officinalis*), *Mertensia virginica*, *Heliotropium* ve ciğerotu (*Pulmonaria*) türlerinin süs bitkisi olarak yetiştirilmesinde rol oynar. Pek fazla ekonomik bir değeri olmasa da hodangiller familyasından bazı bitkiler, örneğin hodan baharat, karakafesotu (*Symphytum officinale*) yara iyileştirici, havacıva (*Alkanna tinctoria*) kökleri kırmızı boya kaynağı ve tıbbi taşkesenotu (*Lithospermum officinale*) da idrar söktürücü olarak kullanılır. Ağaç ya da çalı boyutunda bitkiler olan *Cordia* türlerinin meyvelerinden besin, odunundan da mobilya yapımında yararlanılır.

Yaklaşık 18 cins ve 300 kadar tür içeren *Polemoniaceae* familyasının üyeleri en çok Kuzey Amerika'da bulunur. Albenili renklere sahip, huni biçimli çiçeklerinden ötürü pek çok türü süs bitkisi olarak yetiştirilir (örn. *Phlox* ve *Polemonium* türleri). Ortalama 250 türü bulunan *Hydrophyllaceae* familyası da *Hydrolea spinosa*, *Wigandia caracasana*, *Hydrophyllum virginianum* ve *Nemophila menziesii* gibi çeşitli süs bitkilerini kapsar. *Loasaceae* familyasında yer alan, iğne gibi batıcı tüylerle kaplı *Loasa*, *Caiophora* ve *Mentzelia* cinsleri bu özellikleriyle olduğu kadar alışılmadık biçimlerdeki kırmızı, turuncu, sarı ya da beyaz renkli alımlı çiçekleriyle de dikkati çeker.

Cuscutaceae ve *Lennoaceae* familyalarının üyeleri tümüyle asalaktır. Bunların en yaygınlarından olan cinsaçı (*Cuscuta*) yok denecek kadar az klorofil içerdiğinden su ve besinini konak bitkiden sağlar. Ama bunlar kök benzeri organlarıyla, dokularına girdikleri konak bitkilerin ölmelerine yol açabilir.

polen *bak.* çiçektozu

Polenta AİLESİ İtalyan soylu ailesi. Adını Cesena'nın güneybatısında yer alan Romagna'daki Polenta Şatosu'ndan alır. 13. yüzyılın sonlarından 15. yüzyılın ortalarına değin kent devleti Ravenna'yı yönetmiştir.

Ailenin nüfuz kazanması, Ravenna'da imparator yanlısı Ghibellinolara karşı papa yanlısı Guelfoların başını çeken Guido da Polenta'yla (ya da Guido Minore) başladı. Ravenna 1239'da Guelfoların eline geçti. Ertesi yıl İmparator II. Friedrich kenti yeniden alınca Guido'nun babası Lamberto idam edildi. Guido 1275'te Riminili Malatesta ailesinin yardımıyla kenti ele geçirdi.

Romagna'nın (Ravenna toprakları) 1278'de doğrudan papalık yönetimine girmesinden sonra Guido iktidarını sağlamlaştırdı ve 1285'ten sonra papalığa karşı direnişe geçti. 1290'da Floransa'da yönetici olarak görev yaptığı sırada, papalık görevlisi Stefano Colonna Ravenna'ya gelerek kentin teslim olmasını istedi. Guido'nun oğulları Lamberto ve Bernardino, Colonna'yı tutuklayarak Romagna'da papaya karşı bir ayaklanma başlattılar. Guido 1286-90 arasında ve 1292-93'te Ravenna'yı yönetti.

Sanatçıları koruyan ve Dante'yi sürgündeki son yıllarında (y. 1318-21) evinde ağırlayan şair ve bilgin Guido Novello da Polenta, Guido'nun torunuydu. 1322'de Bologna halkının önderliğine seçilen Guido Novello, Ravenna'nın yönetimini kardeşi Başpiskopos Rinaldo'ya bıraktı. Ama kuzeni Ostasio da Polenta Rinaldo'yu öldürterek kendisini kentin hükümdarı ilan etti. Ertesi yıl Bolognalıların yardımıyla Ravenna'yı yeniden ele geçirmeye çalışan Guido Novello yenildi ve sürgünde öldü.

Ostasio da sanatçıları korumuş, 1345-46 yıllarında Boccacio'ya yardım etmiş, ama şiddete dayalı bir yönetim kurmuştu. 1326'da amcasını ve kuzenini öldürerek Ravenna'nın güneyindeki Cervia'yı ele geçirdi. Oğlu Bernardino kendisine karşı komploya kalkışan kardeşlerini açlığa mahkûm ederek öldürttü (1347). Bernardino'nun oğlu Guido 1390'da kendi oğulları tarafından tahttan indirildi ve aç bırakılarak öldürüldü; oğullarından Obizzo da daha sonra kardeşlerini öldürdü. Obizzo'nun hükümdarlığı sırasında Ravenna Venedik'in etkisi altına girmeye başladı ve 1410'da Obizzo Venedikli bir yöneticiyi kabul etmek zorunda kaldı. 1441'de Polenta ailesi kenti Venedik'e teslim etti. Ailenin son üyeleri olan Obizzo'nun oğlu ve torunu Girit'e sığındılar.

Polevskoy, Rusya Federasyonu'nun batısında, Yekaterinburg yönetim biriminde (*oblast*) kent. Orta Urallar'da, Çusovaya Irmağı kıyısında yer alır. Yöredeki bakır yataklarının işletmeye açılmasıyla 1724'te kuruldu. 1928'e değin Polevskoy Zavod adıyla anıldı. 1942'de kent statüsü kazandı. Günümüzde ekonomisi bakır üretiminin yanı sıra demir metalurjisi, taşıma ve kaldırma araçları imalatı ve flüorit üretimine dayanır. Nüfus (1991 tah.) 71.900.

Poliakoff, Serge (d. 8 Ocak 1906, Moskova, Rus Çarlığı - ö. 13 Ekim 1969, Paris, Fransa), Fransa'da anlatımcı soyut üslubun en önemli temsilcilerinden biri sayılan Rus asıllı ressam.

1923'te Paris'e yerleşti ve ilk sanat eğitimini Grande Chaumière adlı okulda Othon Friez'in (1879-1949) yanında yaptı. 1935-37 arasında Chelsea Sanat Okulu'nda, sonra da Slade Sanat Okulu'nda öğrenim gördü. İlk soyut çalışmalarına 1937'de Kandinsky ile tanıştıktan sonra başladı ve yaklaşık

1950'de bu üslubun en önemli temsilcilerinden biri oldu. Parlak renkli geometrik biçimleri yan yana getirerek oluşturduğu resimlerinde yenilikçi bir tavır geliştirmekten çok var olan düşünceleri yetkinleştirmeye çalıştı.

poliakrilonitril, akrilonitrilden türetilen reçine, lif ya da kauçuk yapısındaki organik polimerlerin genel adı. Paliakrilonitril reçinelerinin hemen hemen tümü asıl yapıyı oluşturan akrilonitril monomeri ile butadien, stiren ya da viniliden klorür monomerlerinden oluşmuş kopolimerlerdir.

Orlon gibi akrilik lifler en az yüzde 85, modakrilikler ise yüzde 35-85 oranında akrilonitril içerir; katılan öbür monomerlerin oranı lifin öne çıkarılmak istenen özelliğine (örn. boyanma özelliğinin artırılması) göre değişir. Akrilonitrilin bütadien ve stirenle polimerleştirilmesiyle ABS reçineleri elde edilir. Son derece sert, sağlam ve dayanıklı olan bu reçineler genellikle boru, mutfak eşyası ve inşaat paneli yapımında kullanılır. Akrilonitril (yüzde 15-40) ve bütadien karışımlarından Buna N kauçuğu denen, aşınmaya ve benzin gibi hidrokarbon çözeltilerinin etkisine son derece dayanıklı elastomerler hazırlanır. Saran N ise akrilonitril ve viniliden klorürden üretilen bir reçinedir.

poliandri *bak.* çokkocalılık

poliarteritis nodosa, atardamarlarla bunları çevreleyen dokuların iltihaplanması. Sıklıkla orta kalınlıktaki atardamarlar boyunca ortaya çıkan lifsi düğümcükler nedeniyle bu adı (Latince *nodosa*: "düğümlü") alır.

Hastalığın belirtilerinde ve ilerlemesinde farklılıklar görülebilir. Erkeklerde kadınlardan daha sık ortaya çıkar. Genellikle astım gibi başka bir hastalıktan sonra gelişir; başlangıcında ilaçlara karşı aşırı duyarlılığın rol oynadığı düşünülmektedir. Tanı, iltihaplı dokunun mikroskop altında incelenmesiyle konur. Tedavide kortikosteroitlerden yararlanılır.

polibazit, gümüş, bakır ve antimon sülfür [$(Ag,Cu)_{16}Sb_2S_{11}$] yapısında, ağır, siyah renkli sülfotuz minerali. Gümüş damarlarında monoklinal kristaller ve kütleler halinde, kimi yerlerde bol miktarlarda bulunur. Elde edildiği başlıca yerler Şili, Peru, Meksika ve ABD'dir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* sülfotuzlar (tablo).

poliçe, alacaklının borçlusuna, belirli bir para tutarını üçüncü kişiye ödeme emrini içeren kambiyo senedi. Poliçede keşideci, muhatap ve lehdar arasında üçlü bir ilişki söz konusudur. Senedi düzenleyen kişi keşideci, senedi kabul edecek olan borçlu muhatap, senedin teslim edildiği kişi lehdardır. Muhatabın sorumluluğu senedi kabul etmesiyle doğar; ama borçlu olsa bile senedi kabul etmeye zorlanamaz. Lehdar senedi vade tarihinde işleme koyabileceği gibi ciro ve teslim yoluyla başkasına da devredebilir.

Türk Ticaret Kanunu'na göre poliçede poliçe sözcüğü, senet yabancı dilde yazılmışsa, sözcüğün o dildeki karşılığı, belirli bir para tutarının ödenmesi konusunda kayıtsız şartsız havale, muhatabın adı ve soyadı, vade, ödeme yeri, lehdarın adı ve soyadı, keşide tarihi ve yeri, keşidecinin imzası bulunmalıdır. Vade belirtilmişse senet görüldüğünde ödenir. Ayrıca vade belirli bir gün, görüldükten ya da keşide tarihinden belirli bir süre sonra biçiminde belirlenebilir. Ödeme yeri belirtilmemişse muhatabın adı ve soyadı yanında gösterilen yer ödeme yeri olarak kabul edilir. Poliçede birden fazla lehdar olabilir, ama seçmeli lehdar olamaz. Düzenleme yeri konusunda açıklık yoksa keşidecinin adı ve soyadı yanındaki yer düzenleme yeri olarak kabul edilir.

Polidúri, Maria, POLYDÚRE olarak da yazılır (d. 1905, Kalamata [Kalámai] - ö. 1930, Atina, Yunanistan), Yunanlı şair.

Küçük yaşta kimsesiz kaldı. 1921'de Atina'ya giderek hukuk öğrenimi gördü. Orada şair Kóstas Kariotákis ile arkadaşlık kurdu. 1926'da gittiği Paris'ten iki yıl sonra ağır hasta olarak döndü. 1930'da Atina yakınlarında bir sanatoryumda öldü.

İki kitapta derlenen şiirlerinde, ölümü çok yakınında duyan bir kişinin ruh halini yansıtır. İçinde bulunduğu durumu ve çektiği acıyı, dışarıdan seyreden birinin üslubuyla bazen keskin biçimde sorgular, bazen de donuk bir boyun eğişle betimler.

poliembriyoni *bak.* çokembriyonluluk

poliester, POLYESTER olarak da bilinir, çok sayıda küçük molekülün (monomer) birbirlerine ester bağlarıyla, düz bir zincir ya da çapraz (ağsı) biçimde birleşmeleri sonucu oluşan büyük moleküllü organik maddelerin ya da polimerlerin genel adı. Poliesterler çoğunlukla eşit miktarlarda glikol (iki hidroksil grubu içeren organik bileşik) ve dibazik asitlerden (iki karboksil grubu içeren asitler) hazırlanır.

Etilen glikol ve tereftalik asitten üretilen uzun zincirli poliesterler ticarette Dakron, Fortrel ya da Terilen adlarıyla anılan yapay lifler ile Mylar adlı filmin temelini oluşturur. Polikarbonat reçinesi olan Leksan da uzun zincirli bir poliesterdir.

Genellikle benzer özelliklere sahip olan poliester lifleri, uzatılıp bırakıldığında kolaylıkla eski haline dönen, çok az nem çeken ve 260°C'de eriyen malzemelerdir. Uzun süre ışık altında tutulduğunda dayanıklılığının azalmasına karşın, renklerinde değişme görülmeyen bu ürünler kimyasal maddelere, yıkanmaya, kuru temizlemeye, böcek ve mikroorganizmalara da dayanıklıdır. Nem içeriği düşük olduğundan bu lifler antistatik bir malzemeyle işlenmedikçe statik elektrikle yüklenir.

Poliesterler doğrudan ya da başka liflerle karıştırılarak kumaş yapımında, ayrıca sanayide halat, filtre, taşıyıcı kayışları ve kord bezi üretiminde kullanılır. Cerrahide ise yapay organ, doku ya da protez yapımında yararlanılır.

Maleik asit ve fumarik asit gibi doymamış dibazik asitlerden uzun zincirli, sıvı poliesterler hazırlanır. Bunlar, cam elyafıyla karıştırıldıktan sonra son derece dayanıklı yapıdaki çapraz bağlı reçinelere dönüştürülerek tekne gövdesi ve otomobil kaportası yapımında kullanılır.

Boya ve vernik gibi kaplama malzemelerinin üretiminde kullanılan alkit reçineleri de, başlıca bileşenleri gliserol ve flatik asit olan çapraz bağlı poliesterlerdir.

polieter, çok sayıda basit molekülün (monomer) birbirlerine eter bağlarıyla bağlanması sonucu oluşmuş polimer yapısındaki organik bileşiklerin genel adı. Polieterler düz bir zincir ya da ağsı yapıda olabilir.

Polietilen glikoller suda çözünebilen sıvı ya da mumsu katı halinde bileşiklerdir. Başlıca kozmetik ve eczacılık ürünlerinin, emülsiyon yapıcı ya da nemlendirici malzemelerin ve yağlayıcıların üretiminde kullanılırlar. Çoğunlukla suda çözünemeyen sıvı polipropilen glikollerden ise sanayide, çeşitli üretim süreçlerinde köpük önleyici olarak ve ayrıca poliüretan reçineleri ile hidrolik sıvıların hazırlanmasında yararlanılır.

Sıvı polieterlerden hazırlanan katı epoksi reçineler yaygın biçimde yapıştırıcı ve kaplama malzemesi olarak kullanılır. Yüksek molekül ağırlıklı fenoksi reçineleri de gene bir polieterdir. Polifenilen oksit reçineleri suya ve yüksek sıcaklıklara (175°-300°) son derece dayanıklıdır. Klorlu bir polieter bileşiği olan penton ise genellikle kimyasal maddelerden etkilenmediği için levha haline getirilerek depolama tanklarının içini kaplamada kullanılır.

polifoni *bak.* çokseslilik

poligami *bak.* çokeşlilik

poligini *bak.* çokkarılılık

Polignac AİLESİ. Avrupa tarihinde önemli yeri olan soylu Fransız ailesi.

Bugünkü Haute-Loire ilinin (*département*) sınırları içinde yer alan Polignac'ın vikontları en azından 1050'lerden, bir olasılıkla da 860'lardan beri Loire Irmağının doğduğu Velay bölgesinde hüküm sürüyorlardı. En son kadın vârisleri Valpurge 1349'da III. Guillaume de Chalençon'la evlendi; çocukları 1421'de Polignac adını aldılar. Feodalizmin çöküşüyle birlikte ailenin gücü azaldıysa da soylular arasındaki yüksek yerini korudu. Guillaume de Chalençon'dan sonraki dokuzuncu kuşağın üyesi Melchior (d. 11 Ekim 1661, Puy - ö. 3 Nisan 1742, Paris) Polignac'ta önce başkeşiş, sonra da kardinal oldu. Fransa ile Roma arasındaki diplomatik ilişkilerde ilk deneyimlerini kazanan Melchior, XIV. Louis'nin elçisi olarak 1693'te Polonya'ya gönderildi. Orada 1697'de Conti prensi François Louis de Bourbon'u Polonya tahtına çıkarma girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca bir süre gözden düştü. 1704'te Académie Française'e seçildi. İspanyol Veraset Savaşı (1701-14) sırasında Gertruydenberg (1710) ve Utrecht (1712) antlaşmalarında önemli rol oynadı. 1718'deki Cellamare Komplosu'na katıldığı gerekçesiyle sürgüne gönderildiyse de 1724'ten 1732'ye değin Fransa'nın Roma temsilciliğini üstlendi ve 1726'da Auch başpiskoposu oldu. Latince uzun şiiri *Anti-Lucretius*'ta (1747; Lucretius'a Karşı) Pierre Bayle'in felsefesine karşı çıktı.

Kardinalin büyük yeğeni Polignac kontu Armand-Jules-François (d. 1743, Claye - ö. 1817, Petersburg, Rus Çarlığı) 1767'de Yolande Martine Gabrielle de Polastron'la (1749-93) evlendi. Karısı Kraliçe Marie-Antoinette'in çok yakın dostu olunca Armand-Jules-François 1780'de Polignac dükü yapıldı. İlk dükün ikinci oğlu Auguste-Jules-Armand-Marie de Polignac (d. 14 Mayıs 1780, Versailles - ö. 30 Mart 1847, Paris) ağabeyi Armand-Jules-Marie-Héraclitus'la (d. 17 Ocak 1771, Paris - ö. 30 Mart 1847, Saint-Germain-en-Laye) birlikte Napoléon'a karşı gizlice savaşmak için 1804'te İngiltere'den Fransa'ya döndü. Ama ikisi de tutuklandılar. 1813'te serbest bırakılan Auguste-Jules Bourbon'ların yeniden tahta çıkması (1815) üzerine soyluluk unvanı aldı. Ama papalığın haklarının çiğnendiği gerekçesiyle, anayasaya bağlılık yemini etmeyi kabul etmedi. Bu tutumu karşılığında Vatikan tarafından 1820'de prens unvanıyla ödüllendirildi (Fransa tarafından tanınması 1822). Kiliseye ve krallığa aşırı bağlılığı X. Charles'ın dikkatini çekti. 8 Ağustos 1829'da dışişleri bakanlığına, 17 Kasım'da da başbakanlığa getirildi. 1830'daki Temmuz Devrimi'ne yol açan kararnamelerin sorumlusu olarak tutuklandı ve Aralık 1830'da ömür boyu hapse mahkûm edildi. Kasım 1836'da serbest bırakılarak sürgüne gönderildi. 1845'te Fransa'ya döndü.

1838'de Bavyera düklüğü Auguste-Jules'ün tüm varislerinin prens unvanını kullanmasını kararlaştırdı. Polignac kontları, ilk dükün üçüncü oğlu olan Camille-Melchior-Henri'nin (1781-1855) soyundan gelir. Bunlardan Kont Pierre (1895-1964) Monako prensi III. Rainier'in babasıdır.

Jules'ün beşinci oğlu olan Prens Edmond-Melchior (1834-1901) kompozitördü. 1893'te evlendiği Winnaretta Singer (1865-1943), Prenses Edmond de Polignac adıyla, 20. yüzyılın ilk yarısında Paris'te öncü müziğin koruyucuları arasında yer almıştır.

poligon *bak.* çokgen

polihalit, evaporit yataklarında, çoğunlukla anhidrit ile birlikte bulunan bir sülfat minerali. Kimyasal bileşimi potasyum, magnezyum ve kalsiyumun hidratlı sülfatlarından oluşur. Almanya'da Stassfurt'taki tuz yataklarında bulunan kayaçların yüzde 7'sini polihalit oluşturur. Rusya'daki Saratov bölgesinde de yaygın olarak bulunur ve buradaki bazı yatakların yüzde 85'ini oluşturur. ABD'de, Texas-New Mexico'daki potaslı alanlar da polihalit bakımından zengindir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* sülfat mineralleri (tablo).

polihidramniyos *bak.* hidramniyos

poliklorodifenil, difenil ve klorun tepkimesi yoluyla hazırlanan son derece kararlı, sıvı, kristal ya da reçine yapısındaki organik bileşiklerin ortak adı. Poliklorodifenil karışımları başlıca yağlayıcı, ateşe dayanıklı dielektrik akışkan, ısı iletim sıvısı, sığaç (kondansatör) ve yoğunlaştırıcı (kondansör) kılıfı olarak kullanılır. Ayrıca yapıştırıcıların, tel kaplama malzemelerinin, odun, metal ve beton gibi yüzeylerin kaplanmasında kullanılan koruyucu malzemelerin bileşiminde de yer alır. Difenil çoğu kez başka aromatik bileşiklerle karıştırılarak ürünün daha güç yumuşayan ve daha zor kristallenen bir hale gelmesi sağlanır.

Öbür klorlu organik bileşikler gibi poliklorodifeniller de zehirli maddelerdir; zehirleyici etkilerini özellikle balıklar üzerinde gösterirler. Toprağa karıştığında bozunup ayrışmadıkları için doğal yaşamda tehlike yaratırlar.

poliklorotriflüoroetilen, organik polimerler sınıfından yapay reçine. Bu reçine su içinde asıltı halinde bulunan klorotriflüoroetilenin sodyum persülfat ve sodyum hidrojen sülfit karışımından oluşan bir katalizör eşliğinde polimerleşmesiyle hazırlanır. Poliklorotriflüoroetilen politetraflüoroetilene benzerse de, kimyasal maddelere karşı dayanıklılığı biraz daha düşüktür. Ama çok daha kolay biçimlendirilebildiğinden kalıplama ve çekme (ekstrüzyon) yoluyla conta, pompa ve vana gibi bazı malzemelerin üretiminde kullanılır. Organik sıvılar içinde dağıtılarak hazırlanmış biçiminden ise koruyucu yüzey kaplaması olarak yararlanılır.

polikondrit, kıkırdak dokusunun iltihaplanması ve yıkıma uğramasıyla ortaya çıkan hastalık. Orta yaşlarda başlar, sıklıkla dışkulak ve burun kıkırdaklarını etkiler. Eklem kıkırdakları da etkilendiğinde eklemlerde ağrı ve şişme, soluk borusunun etkilenmesinde solunum güçlüğü ya da zatürree görülebilir. Yineleyen polikondrit içkulağa da yayılarak sağırlığa yol açabileceği gibi gözlerde iltihaplanmaya da neden olur. Belirtilerin hafiflemesi için kortikosteroit türü ilaçlar verilirse de, hastalığın kıkırdak dokusu üzerindeki örseleyici etkisi düzelmez.

polikraz, öksenit mineralinin titanyum bakımından zengin bir türü. *Ayrıca bak.* öksenit.

polikristal, rasgele düzenlenmiş çok sayıda kristal bölgesi içeren katı cisimlerin ortak adı. Bu kristal bölgelerine kristalit denir. Tekkristalli(*) maddelerden farklı olan polikristal yapılı malzemeler hızlı soğuma ürünüdür; bunlarda kristalleşme birçok bölgede birden başlar (*bak.* çekirdeklenme) ve bunun sonucunda yapısal olarak düzenli bölgeler büyüyerek birbiriyle kesişir. Polikristallerde, kristaller arasındaki kesişim bölgeleri ışığın saçılmasına yol açar; bu nedenle renksiz polikristaller bile saydamsızdır. Bu malzemelerin öteki mekanik, elektriksel ve magnetik özellikleri de tekkristalli maddelerden oldukça değişiktir.

polimer, monomer adı verilen, çok sayıda basit birimin (molekül) birbirine bağlanmasıyla oluşmuş büyük moleküllü yapay ya da doğal bileşiklerin ortak adı. Polimerler ya aynı monomerin çok sayıdaki molekülünden ya da çoğunlukla olduğu gibi değişik monomer moleküllerinden oluşur. Protein, nükleik asit, selüloz gibi, canlıların temel yapıtaşı olan bileşikler, kuvars, feldispat gibi mineraller ve kâğıt, cam, beton, plastik, kauçuk gibi sanayi ürünleri polimer yapısında maddelerdir.

Canlıların yaşam sürecinde önemli rol oynayan pek çok doğal organik polimer vardır. Örneğin, bitkilerde hücre çeperlerinin temel bileşeni olan selüloz 3 bini aşkın glikoz molekülünün polimerleşmesiyle oluşmuş bir polisakarittir. Gene bitkilerde sık rastlanan odunözü üç boyutlu ağsı bir özelliğe sahip karmaşık yapılı, reçineler ise izopren denen hidrokarbonların oluşturduğu daha basit yapılı polimerlerdir. Bazı bitkilerin sütsü sıvılarından (lateks) elde edilen doğal kauçuk da izopren yapısındadır. Değerli bir besin kaynağı olan nişasta, selüloz gibi glikoz moleküllerinden oluşmuş bitkisel bir polimerdir. Öbür doğal polimerlerden proteinler aminoasitlerden, hücrelerde genetik şifreyi taşıyan nükleik asitler ise nükleotitlerden oluşur.

Doğada pek çok inorganik polimer bulunur. Bunlardan elmas ve grafit karbon atomlarından oluşmuştur. Karbon atomları, bilinen en sert doğal madde olan elmasta üç boyutlu ağsı bir yapı, kurşunkalemlerin temel malzemesi olan grafitte ise yatay levhalar halinde düzenlenen altı birimli halkalar oluşturacak biçimde bağlanmıştır.

Laboratuvarlarda çeşitli yöntemler kullanılarak çok sayıda yapay polimer üretilmiştir. Etilen ve propilen gibi pek çok basit hidrokarbon bileşiği düz bir zincir oluşturacak biçimde polimerleştirilebilir. Örneğin, katılma polimerleşmesiyle üretilen polietilen uzun bir zincir biçiminde birleşmiş 10 bini aşkın etilen monomeri içerir.

Polietilen kısmi kristal yapıda, yarı saydam ve ısılyumuşar (termoplastik) bir maddedir. Kaplamalarda, ambalaj malzemelerinde, kalıplanmış malzemelerde, şişe ve çeşitli kapların üretiminde kullanılır. Polietilen gibi kısmi kristal yapılı, yarı saydam bir madde olan polipropilen 50 bin ile 200 bin arasında monomerden oluşur. Bundan en çok dokuma sanayisinde ve kalıplanmış malzemelerin yapımında yararlanılır.

Gene katılma polimerleri olan polibütadien, poliizopren ve polikloropren yapay kauçuk üretiminde önemlidir. Polistiren gibi bazı polimerler ise ısılyumuşar olmalarının yanı sıra oda sıcaklığında camsı ve saydam olmalarıyla da ayırt edilir. Her renge boyanabilen bu bileşikler çeşitli oyuncak ve plastik eşyaların üretiminde kullanılır.

Etilen molekülündeki bir hidrojen atomunun yerini klor atomunun almasıyla vinil klorür, vinil klorürün polimerleşmesiyle de renksiz, sert, sağlam ve ısılyumuşar bir malzeme olan polivinil klorür (PVC) elde edilir. PVC köpük, ince katman ve elyaf gibi çok çeşitli biçimlerde üretilebilir. Etilen ve asetik asitin tepkimeye girmesi sonucunda elde edilen vinil asetatın polimerleşmesiyle de kaplama malzemesi ve yapıştırıcı olarak kullanılan yumuşak reçineler oluşur. Vinil asetatın vinil klorürle kopolimerleşmesiyle ısılyumuşar özellikte pek çok polimer elde edilir.

Çoğu polimerin ana zincirinde karbon atomuyla birlikte azot ya da oksijen atomları da bulunur. Örneğin, poliasetaller oksijen içeren makromoleküllü malzemelerdir. Poliasetallerin en basit üyesi, aşınmaya ve kimyasal çözücülerin etkisine karşı oldukça dayanıklı, erime noktası yüksek, kristal yapıda bir bileşik olan poliformaldehittir. Plastikler arasında metallere en çok benzeyen asetal reçineleri dişliler ve dişli yatakları gibi makine parçalarının üretiminde kullanılır.

Ester gruplarının art arda dizilmesiyle oluşan düz zincirli polimerlere poliester adı verilir. Açık zincirli poliesterler renksiz, kristal yapılı ve termoplastik malzemelerdir. Yüksek molekül ağırlıklı (10 bin ile 15 bin arasında molekülden oluşan) poliesterlerden ince katmanların, kalıplanmış malzemelerin ve Dakron gibi liflerin üretiminde yararlanılır.

Süt proteini olan kazein ile mısır proteini olan zein doğal poliamitlerdir. Bunlardan plastik, lif, yapıştırıcı ve kaplama malzemeleri üretilir. Yapay poliamitler arasında yer alan, termoset özellikteki üre-formaldehit reçineleri kalıplanmış malzemeler ve yapıştırıcılar ile kâğıt ve dokuma sanayisinde yararlanılan kaplama malzemelerinin üretiminde kullanılır; ayrıca, kontrplak ve katmanlı levha üretiminde de yararlanılır. Naylon adıyla anılan poliamit reçineler de çok önemli polimerlerdir. Yanıcı ve zehirli olmayan, renklendirilebilen, ısıya ve aşınmaya dayanıklı bu malzemeler en çok lif halinde dokumacılıkta kullanılır.

Bir başka önemli yapay organik polimerler ailesi ise üretan gruplarının zincir biçiminde birbirine eklenmesiyle oluşan poliüretanlardır. Poliüretanlardan esnek liflerin, kaplama malzemelerinin, yumuşak ve sert köpüklerin üretiminde yararlanılır.

Organik ve inorganik bileşiklerin karışımından oluşan değişik tipte polimere de rastlanır. Bu sınıfın en tipik ve önemli üyesi, silikonlar olarak da bilinen polisiloksanlardır. Polisiloksanların yapısı, ardışık olarak dizilmiş silisyum ve oksijen atomu iskeletinden ve silisyum atomlarına bağlı organik gruplardan oluşur. Molekül ağırlığı düşük polisiloksanların yağ ve gresler halinde bulunmasına karşın, molekül ağırlığı yüksek olanlar çok düşük sıcaklıklarda bile yumuşak ve lastiksi özelliğini koruyan, yüksek sıcaklıklarda oldukça kararlı olan esnek malzemelerdir.

polimerleşme, monomer adı verilen küçük moleküllerin birbirleriyle birleşerek polimer denen ağsı ya da düz zincirli büyük molekülleri oluşturduğu kimyasal süreç. Polimerler esneklik, yüksek çekme gerilimi ve lif oluşturabilme gibi bazı önemli özellik-

lere sahip bileşiklerdir; bunun için de polimer yapısındaki bir ürünün bu özelliklerle donanabilmesi için yapısında en az 100 monomer molekülü bulunması gerekir. Aslında polimer molekülleri genellikle binlerce monomer molekülünden oluşur. Monomerler arasında kararlı ortaklaşım bağlarının oluştuğu bu süreç, moleküller arası zayıf güçlerin etkisiyle çok sayıda molekülün bir araya yığıştığı kristallenme gibi öbür kimyasal süreçlerden tümüyle farklıdır.

Polimerleşme süreçleri genellikle yoğunlaşma ve katılma polimerleşmesi olmak üzere iki grupta toplanır. Yoğunlaşma polimerleşmesinde işlemin çeşitli evrelerinde su gibi basit moleküller açığa çıkmasına karşılık katılma polimerleşmesinde hiçbir yan ürün oluşmaz. Katılma polimerleşmeleri çoğunlukla katalizörler eşliğinde yürür; katalizörler bazen polimerlerin özellikleri üzerinde çok önemli etkileri olan yapısal ayrıntıları denetler.

Zincir biçiminde dizilmiş moleküllerden oluşan polimerler ağdalı sıvılar ya da kristallenme dereceleri farklı katılar halinde bulunur. Bazı çözücülerde çözünebilen bu bileşikler ısıtıldıklarında yumuşar ya da erirler. Buna karşılık ağsı yapıdaki çapraz bağlı polimerler hiçbir çözücüde çözünmeyen termoset reçinelerdir; ısıyla oluşurlar, bir kez oluştuktan sonra da tekrar ısıtılarak yumuşatılamaz ve eritilemezler. Gerek düz zincirli, gerekse çapraz bağlı her iki tip polimerler de katılma ya da yoğunlaşma polimerleşmesiyle hazırlanabilirler.

polimiksin, gram-negatif bakterilere karşı etkili polipeptit yapısındaki antibiyotiklerin ortak adı. Bakterinin hücre zarında etki göstererek hücrenin içindeki yapıların yıkımına neden olur ve bakteri işlevlerini bozar.

Klinikte yalnız polimiksin B ve E kullanılır; öbür polimiksinler böbrek dokusunu örseler. Polimiksin B, toksik etkileri olduğundan yalnız ağır enfeksiyonlarda; kolistin olarak da bilinen polimiksin E sıklıkla çocuklarda ishal tedavisinde kullanılır. Polimiksinler özellikle penisilin ve aminoglikozitlere dirençli gram-negatif bakterilere bağlı enfeksiyonlarda yararlıdır.

polimiyozit, özellikle omuz ve leğen kemerlerindeki iskelet kaslarının iltihaplanması ve başka doku değişiklikleriyle ortaya çıkan bağdoku hastalığı. Polimiyozite çok benzeyen dermatomiyozitte(*) deride de iltihaplanma vardır. Polimiyozit hemen her yaşta, sıklıkla kadınlarda görülür. Yemek borusu ve gırtlak kaslarının da etkilenmesi yutkunma ve konuşmayı güçleştirebilir. Bunların yanı sıra kalp kasına da yayılabilir. Hastaların hemen yarısında göz çevresinde belirgin şişme, üst gözkapağında morarma, parmak eklemlerinin üzerini kaplayan ve sınırları keskin biçimde belirgin olan kırmızı lekeler görülür. Bu lekeler deride atrofi ve beyazlaşmayla birlikte ortadan kaybolur. Kaslardaki iltihaplanmanın ardından eklemlerin çevresindeki deride ve kaslarda kalsiyum birikir; bu durum bütün vücutta yaygın olarak da ortaya çıkabilir.

Polimiyozitin duyarlığı artan lenfositlerde yapılan toksik bir maddeye bağlı olduğu anlaşılmıştır. Birçok vakada elektron mikroskopunda incelenmek üzere alınan kas hücrelerinde virüs olduğu sanılan yapılara rastlanmıştır. Bununla birlikte, polimiyozitin öncelikle bir virüs enfeksiyonu nedeniyle değil de, bu tür enfeksiyonun örselediği dokuda ikincil olarak ortaya çıkabileceği düşünülür.

polimorfizm *bak.* çokbiçimlilik

Polinezya, Pasifik Adalarının etnik yapı ve coğrafya temelinde bölündüğü üç ada grubundan biri. Öteki iki grup Melanezya ve Mikronezya'dır. Büyük Okyanusun ortadoğu kesiminde, tepesinde Hawaii Adalarının, öteki köşelerinde ise Yeni Zelanda ve Paskalya Adasının yer aldığı büyük bir üçgen oluşturur. Adı, Yunanca *poly* (çok) ve *nesoi* (adalar) sözcüklerinden türemiştir. Polinezya, Samoa (Amerika Samoası ve Batı Samoa) ve Cook Adalarını, Fransız Polinezyası'nı (Tahiti ve öteki Société Adaları ile Markiz, Tubuai ve Tuamotu adaları), Niue Adasını, Tokelau, Tuvalu (eskiden Ellice Adaları), Tonga, Wallis, Horne ve Hawaii adaları ile Pitcairn Adasını içine alır. Yeni Zelanda'nın yerli halkı olan Maoriler de Polinezya kökenlidir. Nüfusunun büyük bölümünü Polinezyalıların oluşturması nedeniyle, bazı bilim adamları Fiji'yi de Polinezya'nın içinde kabul ederler.

Polinezya'yı oluşturan adalar, mercan adaları, "yüksek" ya da volkanik adalar ve yükselmiş mercan resifleriyle (*makatea*) çevrili adalar olmak üzere üç gruba ayrılabilir. Güneydoğuda yer alan mercan adalarına örnek olarak Fransız Polinezyası verilebilir. Hawaii ve Samoa gibi yüksek volkanik adalar engebeli yüzey şekilleriyle dikkat çeker. Cook Adaları gibi *makatea* adaları mercan adalarına göre daha zengin bir bitki örtüsüyle kaplıdır.

Polinezya Ekvator çizgisinin her iki yanında yer aldığından iklimi tropik ve tropik olmayan özellikler taşır. Adaların tropik kuşakta yer alan kesimi bol yağış (2.000-4.000 mm) alır. Yıllık ortalama sıcaklık 21°C ile 32°C arasında değişir. Polinezya'nın toplam kara alanının yarısından çoğu tarıma elverişlidir.

Polinezya adalarında konuşulan dillerin tümü Malezya-Polinezya dil ailesine girer. Adalarda yaşayanların çoğu İngilizce (Hawaii, Tuvalu, Tokelau, Samoa, Cook, Tonga ve Pitcairn) ya da Fransızca (Fransız Polinezyası) konuşur. Genellikle resmî dil bu Hint-Avrupa dillerinden biridir. Paskalya Adasında yaygın dil İspanyolcadır. Avrupalılarla ilişkiye geçilmeden önce Polinezya'nın yaygın yerleşme dokusu küçük köy (*hamlet*) ve köylerden oluşurdu. Küçük köy, nüfusun derin ve dar vadilerde toplandığı Markiz gibi büyük volkanik adalarda yaygındı. Dört ya da beş evden oluşan bu küçük köylerin hemen yakınında bostanlar, gölevez tarlaları yer alır, hindistancevizi ve ekmekağacı yetiştirilirdi. Otuz ya da daha çok evden oluşan köylere ise yaygın olarak Yeni Zelanda ve Samoa adalarının kıyılarında da rastlanırdı. Bu köyler taş duvarlar ya da ağaçtan yapılmış çitlerle çevrilirdi. Her iki yerleşme birimi de akrabalık ilişkileri temelinde örgütlenmişti. Polinezyalıların soy çizgisi genellikle babayanlıydı ve en büyük erkek çocuk tarafından sürdürülürdü. Bağımsız bir bölgenin ya da adanın reisinin, o topraklara ilk yerleşen ailenin başkanının soyundan geldiği kabul edilirdi.

Geleneksel Polinezya toplumunda dans ve büyü önemli yere sahipti. Tanrılar, iyiliği ve kötülüğü temsil edenler olmak üzere ikiye ayrılır, bu grupların içinde de önem derecelerine göre sınıflandırılırdı. Dinsel inançlar, bütün canlı ve cansız varlıklarda bulunduğuna inanılan ve *mana*(*) adı verilen doğaüstü güce dayanırdı. *Mana*'nın belirli davranışlarla yok edilebileceğine inanılır ve pek çok toplumsal kuralın temelinde *mana*'yı koruma düşüncesi yatardı. Polinezyalılar dinsel amaçlı büyük şenlikler, bereket törenleri ve zaman zaman insanların da kurban edildiği kurban törenleri düzenlerdi. Ayrıca büyüye büyük önem verirler, aşk, savaş, intikam, tarım ve balıkçılık için çeşitli büyüler yaparlardı.

Polinezya kültürü büyük ölçüde denize dayanırdı. Halkın temel gıda maddesi balık ve deniz ürünleri olmakla birlikte, bölgede patates, gölevez, ekmekağacı, hindistancevizi, şekerkamışı ve muz gibi ürünler de yetiştirilirdi. Aynı zamanda usta sanatkârlar olan Polinezyalıların sanatsal becerileri adadan adaya farklılıklar gösterirdi. Hawaii tüylü pelerin ve şapkaları, Yeni Zelanda oymalı evleri ve zarif savaş kanoları, Paskalya Adası ise insan biçimindeki büyük taş heykelleriyle tanınırdı.

Avrupalılarla kurulan ilişkilerin sonucunda, günümüzde geleneksel Polinezya sanatları büyük ölçüde ortadan kalkmış durumdadır. Bununla birlikte son zamanlarda, turistik amaçlarla da olsa Polinezya'nın kültür mirasının korunması ve canlandırılması için çeşitli çalışmalar başlatılmıştır.

Arkeolojik bulgular, Polinezya'ya ilk kez bundan 3 ya da 4 binyıl önce, Melanezya'dan gelen halkların yerleştiğini göstermektedir. Zamanla, merkezdeki adalardan göçlerle Polinezya'nın daha uzak kesimlerine de yerleşildiği düşünülmektedir. Hawaii'ye ilk gelenlerin, İS 1. binyılın ortaları ya da sonlarında Markiz Adalarından göç edenler olduğuna inanılır. Bunları birkaç yüzyıl sonra Société Adalarından gelenler izledi. İS 1000'den önce Yeni Zelanda'ya yerleşen Polinezyalıların da Société Adalarından geldiği sanılmaktadır. Polinezya'ya ayak basan ilk Avrupalılar Hıristiyanlığı yaymaya çalışan İspanyol kâşifler oldu. Alvaro de Mendaña de Neira 1595'te Markiz Adalarında karaya çıktı. Onu 1606'da Tuamotu ve Cook adalarına ulaşan Pedro Fernández de Quirós izledi. Kısa bir süre sonra bölgeye Felemenkliler geldi. 1642'de Abel Janszoon Tasman Yeni Zelanda'yı ve Tonga'yı keşfetti. İngiliz ve Fransız kâşifler ise bölgeye 18. yüzyılda ulaştılar. 1766'da İngiliz denizci Samuel Wallis Tahiti'yi keşfetti. Aynı yıl Fransız denizci Louis-Antoine de Bougainville Tahiti'ye ve Samoa Adalarına ayak bastı. İngiliz deniz subayı ve kâşif Kaptan James Cook 1769 ve 1770'te Yeni Zelanda'nın iki büyük adasının haritasını çıkardıktan sonra Tahiti'ye ve Hawaii Adalarına ulaştı. Hemen bütün Polinezya adalarında Avrupa egemenliğine karşı direnişler olduysa da bunlar kısa sürede bastırıldı.

Şili 1888'de Paskalya Adası üzerinde hak iddia ederken, ABD 1898'de Hawaii'yi, Fransa 1880'de Markiz ve Société adalarını, İngiltere ise 1840'ta Yeni Zelanda'yı, 1901'de de Cook Adalarını ilhak etti. Tonga bağımsız bir krallık olarak varlığını koruduysa da 1900'den sonra İngiltere'nin himayesi altına girdi. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Polinezya adalarının tümü Avrupa ülkelerinin ya da ABD'nin denetimi altına girmişti.

20. yüzyılda Polinezya adalarının bir bölümü bağımsızlığını kazanırken, bir bölümünün de statüsü değişti. 1962'de Batı Samoa, 1970'te Tonga, 1978'de de Tuvalu bağımsızlığını elde etti. Amerikan Samoası 1929'da ABD toprağı, Hawaii de 1959'da ABD'nin 50. eyaleti oldu. Yeni Zelanda 1947'de Uluslar Topluluğu içinde bağımsızlığını kazandı. Cook Adaları siyasal bakımdan Yeni Zelanda'ya bağlanırken içişlerinde özerklik kazandı. Markiz Adaları, Société ve Tuamotu adaları ise Fransız Polinezyası'na bağlanarak Fransa'nın denizaşırı toprakları oldu (1941). *Ayrıca bak.* Pasifik Adaları.

Polinezya dilleri, Malezya-Polinezya dil ailesinin Doğu ya da Okyanusya koluna bağlı dil öbeği. Mikronezya ve Melanezya dilleriyle yakın akraba yaklaşık 30 dilden oluşur. Büyük Okyanusta geniş bir alana

yayılmış adalarda 1 milyondan az kişi tarafından konuşulan Polinezya dillerinin görece türdeş yapısı, bu dillerin Tonga-Samoa bölgesinden öbür bölgelere son 2.500 yıl içinde dağıldığını gösterir.

En bilinen Polinezya dilleri, 200 bin kişinin konuştuğu Samoa dili, Yeni Zelanda'da 100 bin kişinin konuştuğu Maori dili, kaç kişinin anadili olduğu bilinmemekle birlikte Fransız Polinezyası'nda bir *lingua franca* olarak yaygın kullanılan Tahiti dili, eskiden yaklaşık 100 bin kişinin konuştuğu ama bugün çok az kişinin anadili olan Hawaii dilidir. Samoa dili Batı Samoa'nın, Tonga dili Tonga Krallığı'nın resmî dilidir.

Polinezya dillerinde az sayıda ünsüz bulunur. Buna karşılık hem uzun, hem kısa biçimleri olan ünlüler çok kullanılır. Dilbilgisinin en önemli özelliklerinden biri, sözcüklerden önce ya da sonra gelerek çeşitli işlevler gören ilgeçlerdir.

polinom *bak.* çokterimli

Poliokhni, Limni (Límnos) Adasında Ege yöresinin en önemli Tarihöncesi merkezlerinden biri olan İlk Tunç Çağı höyüğü. Çanakkale Boğazı açıklarında, adanın Anadolu'ya bakan güneydoğu kıyısında, doğal bir yükselti üstündedir. 1931-36 arasında, 1951-56 ve 1960'ta Bernabo Brea başkanlığındaki bir İtalyan ekibince kazılmıştır. Yapı katlarını adlandırmak için numaranın yanı sıra renk de kullanılmıştır. Eskiden yeniye doğru kültür katları ve önemli özellikleri şunlardır:

I. (siyah) evre: Ana kaya üstündedir. Yedi yapı katı ve basit kulübelerden oluşur. Siyah renkli, beyaz çizgili bezemeli çanak çömleği vardır. Kalkolitik Çağ içinde Troya I'den önceki bir döneme tarihlenir.

II. (mavi) evre: İki alt evresi vardır. Bir duvarla çevrilidir. Çanak çömleği Anadolu'da Kumtepe Ib'de çıkan çanak çömlekle benzerlik gösterir. Maden işçiliğinin varlığını kanıtlayan bir kalıpla bakır, kurşun ve gümüşten buluntular ele geçmiştir.

III. (yeşil) evre: Yerleşme büyümüş, çevre duvarı, en az bir kulesi olan bir sur görünümü almıştır. Bulunan çanak çömlek Troya I'dekilerle benzerlik gösterir.

IV. (kırmızı) evre: Sekiz alt evresi vardır ve bir yangın ile sona ermiştir. Ele geçen kırmızı açkılı çanak çömlek nedeniyle Troya I sonu ve Troya II başlarıyla eşzamanlı olduğu düşünülmektedir. Görece zengin maden işçiliğine işaret eden izler bulunmuştur.

V. (sarı) evre: Yerleşme geniş ölçüde büyüyerek doğal sırtın tümünü kaplamıştır. Bu, Troya II yerleşmesinin iki katı kadardır. Mahallelerle bunları ayıran sokaklar vardır. Mahallelerde tipik megaronlar, bunların iki yanında da depo yapıları yer almaktadır. Bu katta ele geçen, başta altın olmak üzere zengin metal eşya Troya'daki metal buluntularla yakından benzeşmektedir.

VI. (eflatun) evre: İlk Tunç Çağı sonu ya da Orta Tunç Çağı başına tarihlenen bu evre Anadolu ile benzerlik göstermektedir.

VII. (kahverengi) evre: Son Tunç Çağından kalma önemsiz bir yerleşmedir.

Poliokhni hem Anadolu ile Ege ve Yunanistan kültürleri arasında bağlantıyı sağlaması, hem Troya'dan daha eski kültür katlarını içermesi, hem de zengin metal buluntuları ve çanak çömleğinin biçim çeşitliliği açısından önem taşımaktadır. Bazı dönemlerde Anadolu'yla, bazen Kyklad Adalarıyla, bazen de Yunan anakarasıyla kültür yakınlığı olduğu anlaşılmaktadır.

poliolefin, olefinlerden (özellikle etilen ve propilen), katılma polimerleşmesiyle elde edilen organik maddelerin ortak adı.

Poliolefin lifler ağırlıkça en az yüzde 85 oranında polietilen ya da polipropilenden oluşur. Bu grupta yer alan liflerin bazıları DLP, Herkulon, Policrest ve Vectro ticari adlarıyla tanınır. Poliolefinler önceleri en çok çeşitli plastik malzeme ve film üretiminde kullanılmış, yapay lif üretimine ise ancak 1950'lerin ortalarında geçilmiştir.

Polietilen ve polipropilen liflerin dayanımı lif tipine göre değişir. Polietilenler çekildiğinde ilk uzunluklarının 10-40 katı, polipropilenler ise 15-30 katı (bazı tipler 50 katı) kadar uzayabilir.

Poliolefinler çok düşük miktarlarda nem tutabilme özelliğine sahiptir. Polietilenler 110°C-140°C'de, polipropilenler 165°C-175°C'de erirler. Uzun süre güneş ışığı altında kalan poliolefinlerin çoğunun dayanımları azalır.

Poliolefin lifler genellikle normal sıcaklık koşullarında eskimezler ve kimyasal maddelerin çoğuna karşı son derece dayanıklıdırlar. Kuvvetli alkali çözeltilerle yıkanabilirler, kuru temizlemede kullanılan güçlü çözücülerle temizlenebilirler. Böcek ve mikroorganizmalara karşı çok dayanıklı olan bu lifler aynı zamanda elektriği de iyi yalıtan malzemelerdir.

Poliolefinler doğrudan ya da başka liflerle karıştırılarak yer döşemesi ve mobilya döşemesinde taban malzemesi üretiminde kullanılır. Sanayide ise en çok filtre, denizaltı kabloları, elektrik yalıtkanları ve halı tabanı yapımında yararlanılır. Ayrıca, polietilen ambalaj malzemesi, polipropilen de plastik mobilya yapımında kullanılır.

polip, *Cnidaria* (knidliler) filumundan omurgasız hayvanların iki vücut biçiminden biri. Bir yüzeye bağlı yaşama evresinde ortaya çıkan polip, deniz şakayıklarındaki gibi tek tek, mercanlardaki gibi koloni halinde bulunabilir. İçi boş ve silindir biçiminde olan polipin üst ya da serbest ucunda dokunaçlarla çevrili bir ağız bulunur. Bir ölçüde uzayabilen bu dokunaçlar avlarını felce uğratan yakıcı kapsüllerle donanmıştır. Dokunaçlar topladıkları besinleri ağza gönderir. Vücut çeperi dışta ektoderm, içte endoderm denen basit doku katmanlarından oluşur. (Erişkin knidlilerin serbest yaşama evresinde görülen öbür temel vücut biçimi için *bak.* medüz.)

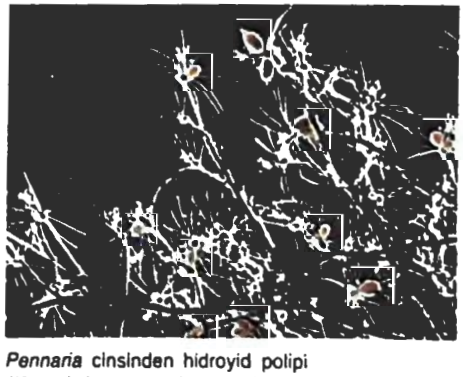

Pennaria cinsinden hidroyid polipi
William H. Amos-Helen Wohlberg, Inc

Polip adı bazen *Bryozoa* filumundan, koloni halinde yaşayan su hayvanlarının bireyleri için de kullanılmaktadır.

polip, tıpta, içi boş ve mukoza katmanıyla döşeli bir organın duvarından çıkan yapıların ortak adı. Polipin tabanı genişse altındaki katmanına yapışık olabilir ya da uzun ve ince bir sapı bulunur. Yüzeyi düzgün, girintili çıkıntılı ya da loblarla dolu olabilir. İnsan vücudunda en sık polip çıkan bölgeler burun, idrar kesesi ve özellikle düzbağırsak ve kalınbağırsağın kolon adlı bölümü olmak üzere sindirim kanalıdır.

Poliplerin neden olduğu belirtiler polipin büyüklüğüne ve çıktığı yere bağlıdır. Hiç belirti görülmeyebileceği gibi çevredeki dokulara yaptığı baskıya ya da burun ve bağırsak gibi organların tıkanmasına bağlı olarak ortaya çıkan belirtiler vardır. Polip zaman zaman kanayabilir. Genellikle basit yapılı, iyi huylu yapılardır; buna karşılık, çok küçük bir bölümü ileride kanserleşebilir ya da içinde kanserli doku barındırabilir. Bu nedenle, vücutta saptanan bütün poliplerin cerrahi girişimle çıkartılması ve mikroskop altında kanser olup olmadığının araştırılması gerekir.

poliploitlik, normalde diploit olan, yani iki kromozom takımı içeren bir hücrenin ya da bir canlının fazladan bir ya da birkaç kromozom takımı daha edinmesiyle ortaya çıkan durum. Başka bir deyişle, poliploit hücrede ya da canlıda haploit kromozom sayısının en az üç katı kadar kromozom bulunur. Poliploitliğin nedeni, mitoz ya da meyoz bölünme sırasında kromozomların ayrılmamasıdır.

Poliploitlik bitkilerde çok yaygındır ve kapalıtohumlulardaki tür zenginliğinin temel nedenlerinden biridir. Melez bir bitkide kromozom sayısının iki katına çıktığı alopoliploitlik bu açıdan özel bir önem taşır. Normal olarak bütün melezler kısırdır; çünkü meyoz bölünme sırasında eksiksiz bir gamet oluşturabilmesi için gerekli olan homolog (eşlenik) kromozom çiftleri yoktur. Ama böyle bir bitkinin, kendisini oluşturan yumurta ve sperma hücrelerinden aldığı kromozom takımları poliploitlik süreciyle iki katına çıkarsa, her kromozomun bu ikinci takımda bir eşi daha olacağından meyoz bölünme gerçekleşebilir. Böylece, eskiden kısır olan melez bir bitki poliploitlik sayesinde verimli bir bitkiye dönüşür ve ana babasından farklı özellikte gerçek bir tür düzeyine yükselir. Kapalıtohumlular arasında yer alan türlerin yarısının varlığını poliploitliğe borçlu olduğu sanılır; bunlar arasında çok değerli bazı tarım, sanayi ve süs bitkileri de vardır. Nitekim bitki ıslahıyla uğraşan uzmanlar, poliploitliğe yol açtığı bilinen kolşisin gibi kimyasal maddeleri istenen melezlere uygulayarak poliploit bitki üretirler.

Poliploitlik hayvanlar âleminde çok daha az rastlanan bir olgudur ve hayvan türlerinin çeşitlenmesinde, bilindiği kadarıyla pek büyük bir etkisi olmamıştır.

polis, çoğul POLEIS. Eski Yunan kent devleti. Coğrafi kopukluğun yanı sıra çeşitli yerel etnik topluluklara ve kültürlere ayrılmış olan Yunanistan'da birkaç yüz *polis* vardı. Bunların büyük çoğunluğunun tarihi ve devlet yapısı hakkında pek az şey bilinir. Dolayısıyla Eski Yunan tarihi ağırlıklı olarak Atina, Sparta ve öteki birkaç kent devletine ilişkin bilgilere dayanır.

Her *polis* genellikle surlarla çevrili bir kenti ve çevresindeki kırsal alanı kapsardı. Her kentte yüksekçe bir alana kurulu bir kale (akropolis) ve pazar meydanı (agora) bulunurdu. Yurttaşlar yönetime çeşitli düzeylerde katılırdı; devlet işleri genellikle yurttaşlar meclisi, daha dar karakterdeki bir konsey ve az sayıda, ancak genellikle seçimle işbaşına gelen yürütme görevlisi eliyle yürütülürdü. Yurttaşlık haklarından yoksun olan kadınların, küçüklerin, yabancıların ve kölelerin sayısı da önemli bir oranı bulurdu. Buna karşılık yetişkin erkek yurttaşlar açısından *polis*, Ege'deki olağanüstü ticari gelişme ve metalaşma temelinde, çok küçük ölçekli bir demokrasi-

yi ifade ediyordu. Bu, ilkçağ tarihi açısından benzersiz bir gelişmeydi.

Helenistik Dönemde Makedonya kökenli büyük krallıkların egemenliği altına giren *polis*'lerin çoğunda siyasal özgürlükler kısıtlandı. Bununla birlikte *polis*'lerin yerel konulardaki bağımsızlığı sürdü. Atina gibi bazı *polis*'ler kültür merkezleri olarak büyük gelişme gösterdi. Helenistik dönem kralları fethettikleri topraklarda yeni kentler kurdular ve buralara yerleştirdikleri Yunanlılar, Makedonyalılar aracılığıyla yerel nüfusun bir bölümünü Helenleştirdiler. Böylece *polis*'lere özgü kurumlar Ortadoğu'nun büyük bir bölümüne de yayıldı.

polis, kamu düzeni ve güvenliğini korumak, yasaların yerine getirilmesini sağlamak, suç işlenmesini önlemek, suçluları yakalamak ve yasaya aykırı eylemleri soruşturmakla görevli kişi ya da kurum. Polisin görevleri arasında çeşitli etkinliklerle ilgili ehliyet ya da ruhsat verme, denetleme ve düzenleme işleri de yer alır. Kamu düzenini korumanın temelini oluşturan kolluk(*) ve asayiş(*) ile ilgili silahlı birliklerin tarih boyunca bütün toplumlarda görülmesine karşın, özel görev ve sorumluluklar taşıyan düzenli polis örgütlerinin ortaya çıkışı karmaşık devlet yapısının biçimlendiği modern çağa rastlar. Günümüz toplumlarında yapı ve işleyişleri siyasal sistemler ve hukuk düzenlerince belirlenmiş olan polis örgütleri merkezî hükümet, yerel yönetim ya da belediyelere bağlı olarak görev yaparlar. Merkezî hükümetlerin istihbarat(*), casusluk(*), güvenlik ve koruma sistemleri(*) gibi alanlarla ilgili özel birimleri modern anlamda polis kurumunun dışında kalır. Polis hizmetlerinin örgütlenmesi ve yürütülmesi ülkeden ülkeye önemli farklılıklar gösterir. Bu farklılıklar büyük ölçüde toplumsal yapının öne çıkardığı gereklerden ve polisin merkezî ya da yerel yönetime bağlı olmasından kaynaklanır.

Tarihçe. Kolluk işlevi gören örgütlenmelerin geçmişi Babil uygarlığı dönemine değin iner. Hükümdarların ve yerel yöneticilerin özel muhafız birliklerinden ya da kentlerin ortak koruma için oluşturduğu topluluk örgütlerinden ortaya çıkan ilk kolluk birimleri askeri ya da yarı askeri bir nitelik taşıyordu. Bu birimlerin temel görevleri kamu düzenini korumak ve yöneticilerin siyasal ya da dinsel buyruklarının yerine getirilmesini sağlamaktı. Kolluk hizmetlerinin daha düzenli bir yapıya kavuşturulduğu ilk örnekler arasında, Roma imparatoru Augustus'un polis görevini de üstlenmek üzere İS 6'da kurduğu kent itfaiye örgütü (sonradan *cohortes urbanae*) sayılabilir.

Despotik Doğu toplumlarının çoğunda kolluk sistemlerinin temelini hükümdara bağlı askeri görevliler oluşturdu. Örneğin Japonya'da şogunların denetimindeki gelişkin kolluk örgütünün dayanağı aynı zamanda yöneticilik ve yargıçlık yapan *samurai*'lerdi(*). Rus çarları da yaygın ve sıkı örgütlenmiş yarı askeri bir kolluk ağıyla geniş bir toplumu denetliyordu. I. Nikolay (hd 1825-55) yetkilerini daha da genişlettiği bu kuvveti ilk gizli polis örgütlerinden biri sayılan ve ürkütücülüğüyle dehşet salan Ohranka'ya(*) dönüştürdü.

Batı toplumlarında halkın kendi güvenliğini ortaklaşa sağlamasına dayanan kolluk örgütlenmesinin bilinen en iyi örneği İngiltere'de uygulanan *frankpledge* sistemiydi. Sakson kökenli bu sistem uyarınca her yerel yönetim biriminde bütün erkekler birbirlerinin davranışlarından sorumlu tutuluyordu. Bir suç işlendiğinde suçlunun yakalanması için bütün erkekler birlikte hareket ediyordu. Normanların 1066'da İngiltere'yi istila etmesinden sonra *frankpledge* sistemine *constable*(*) makamı eklendi. Başlangıçta saraya bağlı komutanların taşıdığı *constable* unvanı 13. yüzyıl sonlarında düzeni sağlamakla görevli yerel birim yöneticilerine de verilmeye başladı. Toplumsal denetim sistemini *constable*'lık makamıyla kaynaştırarak belirli kurallara bağlayan 1285 tarihli Winchester Tüzüğü 19. yüzyıla değin yürürlükte kaldı. Bu dönemde yerel toplulukların suçluları yakalama işini para karşılığında belirli kişilere vermesi giderek ücretli polis sistemini ortaya çıkardı. Ücretli polislik özellikle kentlerde kısa sürede yeraltı dünyasıyla iç içe geçerek yozlaşmaya yüz tuttu. Öte yandan *constable* makamının önemini yitirmesi ve hızlı kentleşmenin yarattığı sorunlar karşısında yetersiz kalması bir boşluğun doğmasına neden oldu. Giderek artan olayları bastırmada orduya ve çiftçilerin oluşturduğu gönüllü süvari alaylarına başvurma zorunlu hale geldi. Ama bu uygulamanın siyasal otoritenin denetimsizliğine yol açmasından çekinildiği için kolluk hizmetlerini yeniden düzenlemeye yönelik reformcu arayışlar başladı.

İngiltere'de bu arayışın ilk ürünü olan Thames Irmağı Polisi'nin sağladığı başarı düzenli polis örgütü kurma düşüncesine güç kazandırdı. İçişleri Bakanı Robert Peel'in girişimiyle 1829'da çıkarılan Metropoliten Polis Yasası uyarınca Londra metropoliten alanıyla sınırlı bir polis örgütlenmesi oluşturuldu. Parlamentonun 1856'da kabul ettiği bir yasayla illere de polis örgütü kurma yetkisi tanındı. Böylece suçları önlemeyi temel alan, merkezî ve yarı askeri bir örgütsel yapıyla düzeni sağlamaya çalışan, meslek ve tarafsızlık kurallarına sıkı biçimde bağlı olan ve otoritesi iktidardaki parti yerine tahta, hukuk düzenine ve yurttaşların işbirliğine dayanan bir polis sistemi biçimlendi.

Kolluk alanında da Anglosakson geleneğini izleyen ABD'de sürekli göçler ve kentleşme 19. yüzyıla girerken yeni yasal düzenlemeleri zorunlu kıldı. İlk kez 1844'te bir polis idaresi kuran New York kentini öteki kentler izledi. Suçları ve karışıklıkları önlemekle görevli bu idareler çeşitli kamu hizmetlerini de yerine getiriyordu. ABD'de özerk polis birimleri İngiltere'nin tersine yerel güç odaklarının denetimine girdi. Bu durum etnik ve ekonomik çekişmelerde polisin kullanılmasına yol açtığından, polis idarelerinin siyasal denetim altına alınmasına yönelik bir mücadele başladı.

İngiltere ve ABD'deki polis örgütleri çok geçmeden suçları önleme işlevinin ötesinde suçları soruşturma ve dedektiflik görevlerini de üstlenmeye yöneldi. Bu amaçla oluşturulan birimlerin yozlaşmaya açık olması nedeniyle bu işlevlerin düzenli ve disiplinli bir yapı kazanması oldukça uzun bir zaman aldı. 19. yüzyılda İngiliz polis sisteminde özellikle mali alanda merkezî yönetimin ağırlığı artarken, ABD polis sistemi yerel ve özerk bir çizgide gelişmeye devam etti. ABD'de kolluk hizmetlerine daha etkili bir işlerlik kazandıran yerellik, ülke çapında bir örgütlenmenin yokluğu nedeniyle suçluların izlenmesini güçleştirirken önemli boşluklar da yarattı. Dolayısıyla eyaletler birçok kuruluşa özel polis kuvvetleri oluşturma ya da özel polis ajanslarıyla sözleşme yapma yetkisi tanıyan yasalar çıkarma yoluna gittiler. Bu tür bağımsız polis birimlerinin en ünlüsü Pinkerton Ulusal Dedektiflik Bürosu'ydu. 19. yüzyıl sonlarında birçok yerde polisin partizanlığa alet olması, ABD'de de polisi kent ya da eyalet yönetimlerine bağlama eğilimini güçlendirdi.

İngiltere'nin dünya çapındaki yayılması nedeniyle sömürge durumundaki birçok ülke İngiliz polis sistemini örnek aldı. İngiliz sistemi doğrultusunda kent polis birimlerinin ve eyalet polis idarelerinin kurulduğu Avustralya'da sağlık ve sosyal refahla ilgili konular da polisin görevleri arasına alındı. Başlangıçta İngiliz sistemi doğrultusunda bir gelişme çizgisi gösteren Kanada'da ise sınırlarda görev yapan Kuzeybatı Atlı Polisi (1920'den sonra Kanada Kraliyet Atlı Polisi[*]) zamanla federal ve askeri bir kolluk kuvvetine dönüştü.

İngiliz polis sistemiyle tam bir karşıtlık gösteren ve kara Avrupa'sında birçok ülkeye örnek oluşturan Fransız polis sistemi, doğrudan tahta bağlı ve siyasal denetim yanı ağır basan bir örgütlenmeden ortaya çıktı. *Ancien régime* (eski rejim) döneminde son derece gelişkin bir yapısı olan Paris polis örgütünün başında kralın atadığı *lieutenant-général de police* yer alıyordu. Kenti bir ağ gibi saran bu örgüt yerel yönetim ve yargı, soruşturma, kolluk, devriye ve hafiyelik gibi işleri gören bir dizi birimden oluşuyordu. Polis sokakların bakımı, pazarların denetimi, yangın söndürme, işyerlerine çekidüzen verme, temizliği sağlama gibi kent yaşamıyla ilgili birçok alanda da etkin bir rol oynuyordu.

Fransız Devrimi'nden sonra komitelerin denetimine bırakılan polis hizmetleri Mart 1800'de yönetsel bir makam olan *préfet de police* (polis müdürü) altında yeniden merkezileştirildi. Napoléon döneminin ünlü polis bakanı Joseph Fouché geniş hafiye ağıyla polise daha etkili bir yapı kazandırdı. Böylece Fransa bazı örgütsel değişikliklerle eski polis sistemine döndü.

20. yüzyıldaki gelişmeler. ABD'de 20. yüzyıl başlarında polisi siyasal denetim altına alma çabaları, sonradan öteki Batı ülkelerini de etkileyen bir polis sisteminin biçimlenmesine zemin hazırladı. Bu yöndeki ilk adım 1908'de Federal Soruşturma Bürosu'nun(*) (FBI) kurulması oldu. Bu kuruluş ülke çapında örgütlenirken, eyaletler de birbiri ardı sıra kendi polis kuvvetlerini oluşturmaya başladılar. Sıkı bir disipline dayanan eyalet polis idarelerinde mesleki bir örgütlenme ve hiyerarşik bir yapı önde tutuldu. Bu arada polisin toplumdaki otoritesini güçlendirmeye ve sorunları daha etkili biçimde çözmesini sağlamaya yönelik reformlar gündeme geldi.

1924'te FBI'nin başına getirilen J. Edgar Hoover, yarım yüzyılı bulan görev süresinde personel seçimi, eğitim ve soruşturma teknikleri alanındaki yenilikleriyle bu kuruluşa dünya çapında bir ün kazandırdı. Aynı dönemde ABD eyalet ve kent polis örgütleri siyasal etkilerden kurtarılarak daha merkezî ve bürokratik bir yapıya kavuşturuldu. Yüzyılın ortalarına doğru motorize polis birimleri ve telsiz kullanımı polisin suçlulara karşı harekete geçme gücünü büyük ölçüde artırdı.

1960'lardaki çeşitli araştırmalar yüksek teknik donanımının ve sistemli işleyişin sağladığı üstünlüğe karşın polis devriyelerinin suçları önlemede yetersiz kaldığını ortaya koydu. Bu durum 1970'lerden başlayarak polisin caydırıcılığını artırıcı yeni yöntemler bulma arayışını getirdi. Böylece suçların işlenmesini kolaylaştıran koşulları ortadan kaldırma anlayışı öne çıkarken, merkezileşmenin yarattığı yerel ortamdan kopukluk sorunu üzerinde durulmaya başladı. Bu yeni yönelim 1980'lerde ABD, Kanada ve İngiltere gibi ülkelerde toplumsal denetim geleneğine dönüş yönünde uygulamalara girilmesine yol açtı.

Türkiye'de polis. Osmanlı Devleti'nde genel düzenin ve güvenliğin korunması amacıyla 1839'dan sonra eyaletlerde kurulan ilk

zaptiye örgütleri Şubat 1846'da Seraskerlik bünyesinde Zaptiye Müşiriyeti'ne bağlandı. 1879'da Zaptiye Müşiriyeti kaldırılarak yalnızca polisten sorumlu Zaptiye Nezareti kuruldu. Zaptiye Müşiriyeti'ne bağlı olan kırsal zaptiye birlikleri de aynı yıl yeni bir nizamnameyle Jandarma Daire-i Merkeziyesi adı altında yeniden örgütlendi. 1898'de İstanbul'da ilk sivil polis örgütü oluşturuldu. 1907'de polisin görev ve yetkilerini yeniden düzenleyen bir nizamname çıkarıldı; İstanbul'da polis müdürlükleri kurulmaya başladı. Zaptiye Nezareti 1909'da kaldırılarak yerine Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti kuruldu. 1911'de Heyet-i İstihbariye (İstihbarat Şubesi), 1913'te de Kısm-ı Siyasi (Siyasi Şube) oluşturuldu. Aynı yılın sonunda Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti Dahiliye Nezareti'ne bağlandı ve örgütün görevlerine dair bir nizamname çıkarıldı.

Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara Hükümeti'nin oluşturduğu Emniyet-i Umumiye adlı küçük kadrolu polis örgütü, Dahiliye Vekâleti'ne bağlı olarak kolluk hizmetlerini yürüttü. Kurtuluş Savaşı sonrasında TBMM Hükümeti tarafından İstanbul'daki Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti kaldırıldı; ama Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu(*) çıkarılana değin 1907 ve 1913 tarihli polis nizamnameleri yürürlükte kaldı. 1937'de çıkarılan ve sonraki yıllarda bazı bölümleri değiştirilen 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'yla emniyet örgütünün merkez ve taşra kuruluşlarıyla görevleri, personel giyimi, özlük hakları vb yeniden düzenlendi.

Yapı ve örgütlenme. Çeşitli ülkelerde polisin ortaya çıkışında ve gelişmesinde görülen farklılıklara karşın, benzer toplumsal gereklere ve eğilimlere bağlı olarak bazı ortak özelliklerin varlığından söz edilebilir. Bu özelliklerin başında polisin görevlerini daha etkin biçimde yerine getirmesi açısından hemen her ülkede merkezileşmeye ağırlık verilmesi gelir. Personel seçimi ve eğitimi, birimler arasında eşgüdüm, düzenli ve sistemli kayıtlar tutma, değişen suç koşullarına ayak uydurma gibi etkenler merkezî bir yapıyı kaçınılmaz kılar. Ülkelerin çoğunda iç işleyişte belirli bir özerklikten yararlanan polis örgütleri siyasal ve idari denetime bağlıdır. Kişi hak ve özgürlüklerinin korunması da polis otoritesinin belirli sınırlar içinde tutulmasını gerektirir. Ayrıca birçok ülkede polisin görevini yerine getirirken yetkilerini aşması durumunda ceza ve hukuk davası açma olanağı tanınmıştır. Polisin merkezileşmesine karşı çıkan görüşler daha çok bu kurumun elinde toplanan gücün kötüye kullanılmasını önleme kaygısıyla ilgilidir. Dolayısıyla bazı ülkelerde polis kurumunun yerel birimlerden oluşması yeğlenir. Ama merkezilik ve yerellik esasına dayalı ayrımlar görelilik taşır ve genelde ülkelerin çoğu kendi koşullarına uygun bir denge bulma yoluna gider. Bu geniş yelpaze içinde yerelliğin en uç noktasını ABD polis sistemi, merkezileşmenin en aşırı biçimini ise totaliter devletlerin gizli polis örgütleri oluşturur.

ABD'de kural olarak her yönetim biriminde yerel polis örgütü sorumludur. Ama federal ve eyalet polis yetkilileri kendi görev alanlarına giren suçlarda soruşturma yürütebilirler. Ülkedeki polis kuruluşları beş ana bölüme ayrılır: 1) Adalet Bakanlığı'na bağlı FBI ile başka alanlarda görev yapan Uyuşturucu Denetleme Dairesi, Gümrük Bürosu ve Gizli Servis gibi bir dizi federal kurum; 2) eyalet polis kuvvetleri ve soruşturma büroları; 3) il şeriflikleri ve polis kuvvetleri; 4) kent ve kasaba polis kuvvetleri; 5) *borough* ve köy polis birimleri.

Anglosakson geleneğinin bazı özellikleriyle sürdüğü İngiltere, Galler ve İskoçya'da çok sayıda yerel polis biriminin varlığına karşın, merkezileşme yönünde güçlü bir eğilim görülmektedir. Londra Metropoliten Polisi doğrudan içişleri bakanına bağlıdır. Bu örgütün cinayet araştırma birimi olan Scotland Yard(*) istendiğinde öteki yerel polis örgütlerine de yardımcı olur. Yerel polis örgütleri 1964'te bazı ortak hizmetlerden yararlanmak üzere sekiz bölge merkezi altında toplanmıştır. İrlanda ile Kuzey İrlanda tek bir polis kuruluşunun görev yapması açısından Anglosakson geleneğinden ayrılır.

Kara Avrupa'sı ülkelerinden Belçika'da ulusal ve yerel düzeyde olmak üzere iki ayrı polis kuruluşu bulunur. Belediyelere bağlı polis kuvvetleri bütünüyle özerktir. Danimarka'da bütün polis etkinliklerini tahta bağlı görevliler yürütür. Batı Avrupa ülkelerinin çoğu Fransız ulusal polis sistemini örnek almıştır. Bu sistemde kamu düzeninin sağlanmasından, bütün ağır suçların soruşturulmasından ve büyük kentlerdeki polis hizmetlerinden tek bir ulusal polis örgütü sorumludur. Aynı örgüte bağlı olarak yerel düzeyde oluşturulan polis birimleri yasaların yerine getirilmesine ilişkin sıradan görevler ve yerel trafik işleriyle uğraşır. Fransa'da 1966'da, Préfecture de Police(*) ile taşra kentlerinden ve belirli uzmanlık işlerinden sorumlu Sûreté Nationale'in (Emniyet Genel Müdürlüğü) birleştirilmesiyle oluşturulan Police Nationale (Ulusal Polis Örgütü) bütün ülkeyi bir ağ gibi sarar. Gendarmerie Nationale (Ulusal Jandarma Örgütü) ise kırsal kesimde adli ve idari kolluk görevini yerine getirir. İtalya'da silahlı kuvvetlerin bir parçasını oluşturan Kamu Güvenliği Muhafızları, yarı askeri yapısına karşın normal polis işlevlerini görür ve yönetim açısından İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır. Bazı özel görevleri yerine getiren Carabinieri(*) bir başka güvenlik örgütünü oluşturur. Ayrıca idari polis, adli polis ve gümrük polisi gibi özel birimler de vardır.

Eski SSCB'de polis sisteminin yapısı, gizli siyasi polisin ağırlığı ve öteki polis hizmetlerinde merkezileşmeden uzaklaşma eğilimi açısından ayrı bir yer tutuyordu. Bu ülkede iç güvenlikten asıl sorumlu örgüt, 1917'den başlayarak sürekli yapısal değişiklikler geçiren ve aynı zamanda bir istihbarat kuruluşu olan KGB'ydi(*). Normal üniformalı polisin işlevlerini ise milis kuvvetleri yerine getiriyordu. Başlangıçta İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan bu milis kuvvetleri 1956'da üst milis örgütlerinin, yerel sovyetlerin ve savcıların denetimine girdi, 1960'tan sonra da bazı yörelerde yerini işçi, çiftçi, öğretmen ve öğrencilerden oluşan kamu düzeni birliklerine bıraktı.

Japonya'da bütün polis birimleri 1954'te oluşturulan Öz Savunma Kuvvetleri adlı bir merkezî örgüte bağlıdır. Bununla birlikte denetim, yönetim ve mali işler bakımından illere ve büyük belediyelere belirli bir özerklik tanınmıştır.

Gizli siyasi polis genelde polis kurumu içinde özel bir kategori olarak kabul edilir. Birçok ülkede polis sistemi içinde yer alan bu birim, totaliter ülkelerde bağımsız bir örgüt biçimini alarak başlı başına bir kurum niteliği kazanır. Son derece merkezî ve kapalı bir yapısı olan gizli polis örgütlerinin en iyi bilinen örnekleri Ohranka, Gestapo(*) ve KGB'dir. Bununla birlikte ABD'nin Merkezî Haberalma Örgütü(*) (CIA) ve Fransa'daki DGSE(*) gibi istihbarat kuruluşlarının da ülke içindeki yıkıcı sayılan etkinliklere yönelik çalışmalarıyla gizli polis örgütü işlevini üstlendiği söylenebilir.

Birçok ülkede polis örgütü kendi içinde yatay ve dikey birimlere ayrılır. Bu birimlerin oluşturulmasında suç ayrımları ve uzmanlık alanları temel alınır. Polisin olağan kolluk işleri karakollar ve devriyeler aracılığıyla yürütülür. Toplu eylemlerin ve kitle gösterilerinin bastırılmasında ise çevik kuvvet gibi birimler kullanılır. Cinayet, hırsızlık ve dolandırıcılık gibi suçların soruşturulmasında genellikle sivil giyimli görevlilerden oluşan ekipler görevlendirilir. Fuhuş, kumar ve uyuşturucu gibi alanlarda da ayrı sivil birimler oluşturma yoluna gidilir. Trafiğin düzenlenmesi başlı başına bir alan olarak ele alındığından, bu konudaki işler özel bir örgütlenme içinde yürütülür.

Uluslararası düzeydeki suçlara karşı mücadele ülkelerin polis kuvvetleri arasında belirli bir işbirliğini gerektirir. Bu alanda eşgüdümü sağlayan örgüt Interpol'dür(*).

Özel bir meslek niteliğini taşıyan polisliğe giriş bütün ülkelerde belirli koşullara bağlanmıştır. Bütün polis adayları ülkeden ülkeye değişen belirli bir eğitimden geçer. Bu eğitim belirli kademelere ayrılmış okulların yanı sıra ileri meslek kurslarını da kapsar. Polis örgütü içindeki atama ve terfiler kurallarla düzenlenmiş bir sisteme göre yürütülür.

Çalışma tarzı ve donanım. Polis örgütlerinin önemli bir öğesi de polisin çalışmasında kullandığı teknik ve yöntemler ile araç ve gereç donanımıdır. Devriye işlerinde kullanılan motosiklet, otomobil, helikopter ve telsiz geniş bir alanın denetimine olanak verir. Bu konuda elektrikli alarm sistemleri, gözetleme ve izleme araçları, polis köpekleri de önemli bir rol oynar. Polisin uğraştığı konularla ilgili bütün bilgilerin düzenli biçimde derlenmesi, sınıflandırılması, çözümlenmesi ve saklanması gerekir. Bu açıdan önem taşıyan bilgiler arasında parmak izi, suçluların davranış biçimi (*modus operandi*), otomobil ve silah ruhsatları, kayıp kişiler dosyası, işyerleri kayıtları, kayıp ya da çalınmış eşya dosyası sayılabilir. Son yıllarda bilgisayar kullanımına geçiş verilerin tutulmasını ve gerektiğinde hemen bulunmasını büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Polisin soruşturma tekniklerinde sanık ve tanıkların sorgulanması önemli bir yer tutar. Bu alanda başvurulan bir araç da yalan makinesidir.

Polis suçluları ortaya çıkarmada birçok değişik yöntemden yararlanır. Polis laboratuvarlarında çeşitli ipuçlarının değerlendirilmesine olanak veren araçlar bulunur. Bu çalışmalarda balistik(*) ve adli tıp(*) önemli bir rol oynar. Ayrıca parmak izi, yazılı belge, boya, kan lekesi, ersuyu, saç, iplik, ses kaydı gibi bulguların incelenmesiyle suçluları belirlemeye yönelik bazı sonuçlar çıkarılır.

Çeşitli suçlularla karşı karşıya gelen polis görevlileri birçok değişik silah ve araçlarla donatılır. Polisin kullandığı silah ve araçlar coptan tabancaya, makineli tüfekten gaz bombalarına, şok mermisi atan tabancalardan su sıkan araçlara, kelepçeden deli gömleğine, miğferden kalkana kadar birçok türü kapsar.

polis devleti, yöneticilerin halka karşı hiçbir hukuk kuralıyla bağlı olmadığı yönetim biçimi. Günümüzde "hukuk devleti" kavramının karşıtı olarak kullanılan terimin tarihsel kaynağı, mülk devlet kuramından sonra ortaçağda ortaya çıkan polis devleti kuramıdır. Bu kurama göre hükümdar devlet adına yetkilerini kullanırken yalnızca tanrıya ve vicdanına karşı sorumluluk taşır. Hükümdarın emirlerini uygulayan memurlar da halka karşı hiçbir hukuk kuralıyla bağlı değildir. Hükümdarın emirleri birer

hukuk kuralı sayılır; halkın kayıtsız şartsız bunlara uyması gerekir.

Polis devletinin tarihteki örneklerinde bazı farklılıklar görülür. Almanya'da prensler bütün kamu alanlarına ve hatta mahkemelere karışabiliyordu. Fransa'da en büyük adli merci olan *Parlement* hükümdara karşı daha bağımsızdı. İngiltere'de ise kralın hiçbir işlemine karşı yargı yoluna gidilemiyordu. Osmanlı Devleti de polis devleti esaslarına dayanıyordu.

Modern çağ siyasal terminolojisinde, polis devleti terimi monarşik olmayan siyasal biçimler için de kullanılır. Bu bakımdan askeri ya da sivil diktatörlüklerin ya da otoriter rejimlerin hukuk karşısındaki konumu değerlendirilirken, "polis devleti" nitelemesi kullanılır. Özellikle klasik faşist rejimler (Nazizm, İtalyan faşizmi) ile Stalin dönemi Sovyet yönetimi polis devletinin tipik örnekleri sayılır.

Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, polisin görev ve yetkilerini düzenleyen 4 Temmuz 1934 tarih ve 2559 sayılı yasa. Günümüze değin çeşitli değişiklikler geçiren yasada polisin asayiş, genel güvenlik ve kamu düzeniyle ilgili görevleri ve bu görevleri yerine getirirken kullanacağı yetkiler düzenlenmiştir. Yasaya göre polis hiçbir biçimde görevinden başka bir işte kullanılamaz. Polisin genel güvenlikle ilgili görevleri yasaya ve kamu düzenine aykırı hareketleri işlenmeden önce yasa çerçevesinde önlemek ve işlenmiş suçlar hakkında yasalarda belirtilmiş işlemleri yerine getirmektir. Kesin kanıt bulunan durumlarda kumar oynanan herkese açık yerler ve lokaller, yasalara aykırı biçimde uyuşturucu madde üretilen yerler, fuhuş yapılan evler ve başka suçların işlendiği yerler o bölgenin en büyük mülki amirinin emriyle polisçe kapatılır. İzinsiz taşınan her türlü silahı ve suç konusu oluşturan araçları almaya yetkili olan polis, kuşku üzerine sabıkalıları ve serserileri arayabilir.

Yasa polise toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ile can ve mal güvenliği, seyahat özgürlüğü, öğretim ve eğitim özgürlüğü gibi temel hak ve özgürlüklerin korunması bakımından da görev ve yetkiler vermiştir (m. 9). Polisin genel ahlak kurallarına aykırı tavır ve davranışta bulunan kimseleri engelleme, bunlar hakkında evrak düzenleme ve adliyeye sevk etme yetkisi vardır (m. 11). Genel ahlak kavramının belirsizliği nedeniyle, bu hüküm kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin keyfi biçimde sınırlanmasına açık bir düzenleme olarak çeşitli eleştirilere uğramıştır. Polis yasada belirtilen durumlarda önlem alınması gereken kişileri yakalar ve gerekli yasal işlemleri yaparak ilgili yerlere sevk eder (m. 13). Soruşturma sırasında bilgisine başvurulması gereken kişileri çağırarak sorgular (m. 15). Polisin silah kullanmaya yetkili olduğu durumlar yasada tek tek belirtilmiştir (m. 16). Yasa uyarınca polis suç işlenmesini önlemek ve failleri yakalamak için polis olduğunu belirleyen belgeyi gösterdikten sonra gerekli gördüğü kişilerden kimliğini sorabilir (m. 17). Yasa, imdat ya da yardım istenmesi ve tehlikeli bir durumun haber verilmesi ya da görülmesi durumunda, ayrıca ağır cezalı bir suçun işlenmesini önlemek gerektiğinde polisin mahkeme kararı ya da mülki amir emri olmadan konut ve işyerlerine girebileceğini öngörmüştür (m. 20).

16 Haziran 1985 tarih ve 3233 sayılı yasayla getirilen ek maddeler polisin yetkilerini önemli ölçüde genişletmiştir. Buna göre polis genel ahlaka, devletin bölünmez bütünlüğüne ve anayasa düzenine aykırı olduğu saptanan oyun, temsil ve gösterileri en büyük mülki amirin emriyle yasaklayabilir. Yasada belirtilmiş kişilerin saptanmış ev ya da iş adreslerinden ayrılmamalarını yazılı olarak isteyebilir. Yakalanması gerekli kişilerin ya da dağıtılması gereken toplulukların direnmesi durumunda zor kullanabilir.

polisakarit, GLİKAN olarak da bilinir, çok sayıda monosakarit biriminin birbirine bağlanmasıyla oluşan büyük moleküllü, karmaşık karbonhidrat bileşiklerinin ortak adı. Düz ya da dallanmış zincir yapısında olabilen bu bileşikler başlıca homopolisakaritler ve heteropolisakaritler olarak iki ana grupta toplanırlar. Homopolisakaritlere tipik bir örnek olarak bitkilerin temel yapıtaşı selüloz, heteropolisakaritlere ise bağdokuları ile öbür dokularda bulunan heparin verilebilir. *Ayrıca bak.* karbonhidrat.

Polisario, İspanyolca tam adı FRENTE POPULAR PARA LA LIBERACIÓN DE SAGUIA EL HAMRA Y RÍO DE ORO (Saguia el Hamra ve Río de Oro'nun Kurtuluşu İçin Halk Cephesi), Afrika'nın kuzeybatısında, eskiden İspanyol toprakları olan Batı Sahra'daki Fas egemenliğine son vermek ve bu bölgenin bağımsızlığını sağlamak için savaşan örgüt. Polisario üyelerinin büyük bölümünü Batı Sahra'nın yerli göçebe halkı Sahraviler oluşturur. Polisario hareketinin temelleri, komşu Moritanya'da üslenen güçlerin Batı Sahra'daki İspanyol denetimine karşı verdikleri mücadeleyle atıldı. İspanya'nın 1976'da Batı Sahra'dan çekilmesinin ardından Fas ve Moritanya bölgeyi aralarında paylaştılar. Bölgenin denetimini ele geçirmek isteyen Cezayir Polisario'ya kendi topraklarında üsler ve savaş teçhizatı sağladı. 1979'da Moritanya ile Polisario arasında barış yapıldıysa da, Fas Batı Sahra'nın Moritanya'ya ait kesimine tek taraflı olarak el koydu. 1980'lerde Polisario gerillaları Batı Sahra'daki Fas karakollarıyla savunma birliklerine saldırılar düzenlediler. Ayrıca diplomatik bir kampanya da yürüten Polisario sürgünde Sahra Arap Demokratik Cumhuriyeti adını taşıyan bir hükümet kurdu. 1980'lerin sonunda 60'tan fazla ülke bu hükümeti tanıdığını açıkladı.

polisilikat *bak.* tektosilikat

polisiloksan *bak.* silikon

polisitemi, kandaki alyuvarlar ve hemoglobinin aşırı derecede artmasıyla ortaya çıkan ve kanın yoğunluğunun artması, kan akımının yavaşlaması ve damarlarda kan pıhtısı oluşmasına yol açabilen bozukluk. Şiddetli kanamalarda kan plazmasının azalmasına bağlı olarak ya da kemik iliğinde depolanan alyuvarların aniden kana karışmasında görülen polisitemi görece ya da geçici olarak bilinir ve bu duruma yol açan asıl neden ortadan kalktığı zaman kaybolur. Yalnız alyuvar sayısındaki artış eritrositoz olarak adlandırılır ve doğuştan kalp hastalığı, bazı hemoglobin yapı bozuklukları, akciğer hastalıkları (örn. amfizem, silikoz) ve Pickwick hastalığıyla yüksek bölgelerde yaşayanlarda görülür.

Alyuvar sayısındaki artışın nedeni bilinmiyorsa eritremi ya da gerçek polisitemi olarak adlandırılır. Başlıca belirtiler baş ağrısı, baş dönmesi, solunum güçlüğü ve deride kaşıntı, dalakta büyüme ve yüzde, kimi zaman kol ve bacaklarda kızarmadır. Pıhtılaşma için gerekli maddelerden bazıları da yeterli miktarda yapılmadığından ülserler ya da küçük yaralar kendiliğinden kanayabilir. Eritremili hastada onikiparmakbağırsağı ülseri ve gut gibi hastalıkların görülme sıklığı da yüksektir. Hastalık Siyahlarda ender, Yahudilerde görece sık görülür. Erkeklerde, sıklıkla orta yaşlarda ya da daha sonra ortaya çıkar. Tedavide amaç alyuvar sayısını azaltmaktır.

polisiye film, genellikle suça ve suçlulara yer veren, yasa güçleriyle yasadışı güçler arasındaki mücadeleyi konu alan film türü.

Polisiye film, sınırları kesin olarak belirlenemeyen, kapsamı geniş film türlerinden biridir. Fransız sinema tarihçileri, kasvetli atmosferlerinden ötürü bu türün belli örneklerini *film noir* (kara film) terimiyle tanımlarlar. ABD'de ise daha çok gerilim filmi anlamına gelen *thriller* sözcüğü kullanılır.

Sinemanın ilk yıllarından başlayarak polisiye öyküler perdeye aktarılmıştır. Alman dışavurumculuk akımının başyapıtları *Das Kabinett des Dr. Caligari* (1919; *Dr. Caligari'nin Muayenehanesi*) ve *Dr. Mabuse* (1922), konularında yer alan cinayetlerle bir bakıma polisiye sinemanın ilk gelişkin örnekleri sayılabilir. Sessiz sinemanın sonlarıyla sesli sinemanın ilk yıllarında ABD'de, yeraltı dünyasının içki yasağı dönemindeki etkinliklerini konu alan gangster filmi(*) türü ortaya çıkmıştır.

1930'ların başındaki iktisadi bunalım ABD sinemasında polisiye filmlerde belirgin bir artışa yol açtı. İlk sayısı 1923'te yayımlanan *Black Mask* dergisinde öyküleri çıkan yazarlar bu dönemde sinemaya geçtiler. John Ford'un *The Whole Town's Talking*'i (1935; Bütün Kent Söz Ediyor), Fritz Lang'ın *Fury* (1936; *Öfke*) ve *You Only Live Once*'ı (1937; *Günahsız Katiller*), bunalım döneminde, yaşamak için suç işlemek zorunda kalmış insanların öykülerini anlatan nitelikli polisiye yapıtlardı.

John Huston'ın 1941'de Dashiell Hammett'tan perdeye aktardığı *The Maltese Falcon* (*Malta Şahini*), polisiye sinemanın bütün özelliklerini bir araya getiren tipik bir örnek oldu. Bu filmin kahramanı özel dedektif Sam Spade'i canlandıran Humphrey Bogart, Howard Hawks'un Raymond Chandler'dan uyarladığı *The Big Sleep*'te (1946; *Büyük Uyku*) Philip Marlowe rolünde de gözükerek polisiye filmlerin en ünlü oyuncusu oldu.

John Huston 1950'lerde *The Asphalt Jungle*'la (1950; *Elmas Hırsızları*) polisiye sinemayı geliştirerek sürdürürken, Alfred Hitchcock kendine özgü anlatımıyla, yanlışlıkla suçlu sanılan insanların öykülerini *Dial M for Murder* (1954; *Cinayet Var*), *The Wrong Man* (1957; *Lekeli Adam*), *Vertigo* (1958; *Ölüm Korkusu*) ve *North by Northwest* (1959; *Gizli Teşkilat/Zorlu Takip*) gibi filmlerinde perdeye getirdi. Orson Welles ise *Touch of Evil*'da (1958; *Bitmeyen Balayı*) suçlulardan çok yasa adamlarının suçları üzerinde durarak polisiye sinemaya değişik ve başarılı bir katkıda bulundu.

1940'larda ve 1950'lerde Michael Curtiz, Billy Wilder, Otto Preminger, Robert Siodmak, Fritz Lang, Edward Dmytryk, Jean Negulesco, Jules Dassin, Nicholas Ray gibi yönetmenler de ilginç polisiye filmler çektiler.

1950'lerin sonlarında Fransa'da Yeni Dalga(*) yönetmenleri, dolaysız anlatımlarına ilgi gösterdikleri küçük bütçeli Amerikan polisiyelerine özel bir önem verdiler. Jean-Luc Godard ilk uzun filmi *À bout de souffle*'da (1960; *Serseri Âşıklar*), Louis Malle gene ilk uzun filmi *Ascenseur pour l'échafaud*'da (1957; *İdam Sehpası/Ölüm Asansörü*), Claude Chabrol *Le Beau Serge* (1958; Yakışıklı Serge) ve *Les Cousins*'de (1958; Kuzenler), François Truffaut da *Tirez sur le pianiste* (1960; *Piyanisti Vurun*), *La Mariée était en noir* (1968; *Siyah Gelinlik*), *La Sirène du Mississippi* (1969; *Evlen-*

mekten Korkmuyorum) gibi filmlerinde polisiye geleneğini değişik biçimlerde yenilediler. Eski kuşaktan Jean-Pierre Melville ise *Le Samourai* (1967; *Kiralık Katil*), *Le Cercle Rouge* (1970; *Ateş Çemberi*) ve *Un Flic*'de (1972; *Gecelerin Adamı*) yalnızlık temasına ağırlık vererek kendine özgü bir tarz geliştirdi. Sonraki yıllarda Chabrol, Claude Sautet, Yves Boisset, José Giovanni, Alain Corneau, Claude Miller, Bob Swain ve Maurice Pialat gibi yönetmenler psikolojik öğelere çokça yer veren Fransız polisiyesi çizgisinde filmler yaptılar.

ABD sinemasında 1965'ten sonra yeniden gözde olan polisiye filmlere bu kez belirgin bir biçimde şiddet egemendi. Bu filmler, bazen John Boorman'ın *Point Blank*'i (1967; *Dönüşü Olmayan Nokta*) gibi haksızlığa uğramış insanın tek başına intikam alışını, bazen Don Siegel'ın *Dirty Harry*'si (1971; *Kirli Harry*) gibi işini görürken yasaları hiçe sayan ve her türlü yöntemi uygulayan bir polisi, bazen de Sidney Lumet'in *Serpico*'su (1973) gibi polisteki yozlaşma ve yolsuzlukları anlatıyordu. Gerçek mekânlarda çekilmiş şiddet ve takip sahneleriyle William Friedkin'in *The French Connection*'ı (1971; *Kanunun Kuvveti*) yeni tür polisiyenin en tipik örneği oldu. Büyük gişe geliri getiren *Kanunun Kuvveti* en iyi film Oscar'ını da kazandı. Bu dönemde polisiye, televizyon dizisi olarak da en çok üretilen türlerden biri oldu. 1980'lerde ise Brian De Palma'nın *Dressed to Kill*'inde (1980) görüldüğü gibi şiddetin yanı sıra Freudcu öğeler ve cinsellik de polisiye filmlerin ayrılmaz bir parçası haline geldi. David Mamet'in *House of Games*'i (1987; Oyun Evi) ve Bob Rafelson'ın *The Black Widow*'u (1987; *Kara Dul*) başkişilerinin kadın olması bakımından değişik polisiye denemeleriydi.

Türk sinemasında da polisiye öğelere birçok filmde rastlanır. Polisiye türüne sokulabilecek ilk Türk filmi Muhsin Ertuğrul'un 1922'de çektiği *İstanbul'da Bir Facia-yı Aşk*'tır. Lütfi Ö. Akad'ın 1952 tarihli filmi *Kanun Namına* ise hem sinemasal anlatımın ilk gelişkin uygulaması, hem de ilk çağdaş Türk polisiyesidir. Özellikle 1960'lardan sonra Türkiye'de kiralık katillerin, soyguncuların, mafya üyelerinin öykülerini anlatan, bazen toplumsal eleştiriye, bazen şiddete ve cinselliğe ağırlık veren polisiye filmler yapılagelmiştir.

polisiye roman, bir suçun, genellikle de bir cinayetin adım adım soruşturulup suçlunun ortaya çıkarılmasını konu alan popüler edebiyat türü.

Polisiye romanın klasik örneklerinde genellikle şu özelliklere rastlanır: 1) Kusursuz biçimde işlendiği izlenimini veren bir suç, 2) ikinci dereceden kanıtlarla yanlışlıkla suçlanan bir kişi, 3) polisin beceriksizliği, 4) dedektifin yüksek gözlem gücü ve üstün zekâsı, 5) dedektifin suçluyu nasıl ortaya çıkardığını anlattığı şaşırtıcı sonuç bölümü. Polisiye romanların çoğunda, başlangıçta suçu aydınlattığı sanılan ipuçları sonuç açısından fazla bir anlam taşımaz. Okur, suçluyu ortaya çıkaracak gerçek ipuçlarını genellikle dedektifle aynı anda öğrenir ve dedektif bu ipuçlarının mantıksal yorumuyla adım adım sonuca ulaşır.

Polisiye türünün ilk örneği, Edgar Allan Poe'nun "The Murders in the Rue Morgue" (1841; *Morgue Sokağı Cinayeti*, 1953) adlı öyküsüdür. Dedektiflik mesleğinin o dönemde uzun bir geçmişi olmadığı düşünüldüğünde, Poe'nun büyük ölçüde, 1817'de Paris'te dünyanın ilk dedektif bürosunu kuran François-Eugène Vidocq'un *Mémoires de Vidocq*'undan (1828-29; Vidocq'un Anıları) esinlendiği sonucu çıkarılabilir. Poe'nun kahramanı Fransız dedektif C. Auguste Dupin, "The Mystery of Marie Roget" (1845; Marie Roget'nin Gizemi) ve "The Purloined Letter" (1845; Çalınan Mektup) adlı öykülerin de kahramanıydı.

Polisiye türü Poe'dan sonra kısa sürede roman boyutlarına ulaştı. Fransız yazar Émile Gaboriau'nun *L'Affaire Lerouge* (1866; Lerouge Olayı) adlı romanı büyük başarı kazandı ve onun devamı niteliğinde birkaç roman daha yazıldı. Bunu, Wilkie Collins'in bugün de İngiliz edebiyatının en iyi polisiye romanlarından biri kabul edilen *The Moonstone* (1868; *Aytaşı*, 1969) adlı romanı izledi. Türün ABD'deki ilk örneğini ise *The Leavenworth Case* (1878; Leavenworth Olayı) adlı romanıyla Anna Katharine Green verdi. Avustralyalı Fergus Hume'un *The Mystery of a Hansom Cab* (1886; Atlı Arabanın Gizi) adlı romanı büyük ticari başarı sağladı.

Polisiye roman kahramanlarının en ünlüsü olan Sherlock Holmes, sadık ama saf yardımcısı Dr. Watson ile birlikte, ilk kez Sir Arthur Conan Doyle'un *A Study in Scarlet* (1887; *Sherlock Holmes: İntikam Tutkusu*, 1975) romanıyla tanındı. Daha sonra *The Memoirs of Sherlock Holmes* (1893; *Şerlok Holmes'in Anıları*) ve *The Hound of Baskervilles* (1902; *Baskervilleler'in Köpeği*, 1909) adlı öykü kitaplarıyla ünü 20. yüzyılda da sürdü. Sherlock Holmes'un olayları çözme tarzı o kadar tutuldu ki, Conan Doyle'un ölümünden sonra da birçok yazar onun yapıtlarını örnek alarak bu tarzı sürdürmeye çalıştı.

20. yüzyıl başlarında birçok yetkin polisiye roman yazıldı. Bunlar arasında, Mary Roberts Rinehart'ın *The Circular Staircase*'iyle (1908; Döner Merdiven), G. K. Chesterton'ın *The Innocence of Father Brown*'ının (1911; Peder Brown'un Masumluğu) dedektifleri din adamıydı. 1920'den sonra polisiye romanların dedektif kahramanları geniş okur kitlesince tanınmaya başladı. Freeman Wills Crofts'un *The Cask*'ında (1920; Varil) Müfettiş French; Agatha Christie'nin *The Mysterious Affair at Styles*'ında (1920; *Styles'daki Esrarengiz Vak'a*, 1963) Hercule Poirot ve *Murder at the Vicarage*'ında (1930; Papaz Evinde Cinayet) Miss Marple; Dorothy L. Sayers'in *Whose Body?*'sinde (1923; *Banyodaki Ceset*, 1967) Lord Peter Wimsey; S. S. Van Dine'ın *The Benson Murder Case*'sinde (1926; Benson Cinayeti) Philo Vance ve Frederic Dannay; Manfred B. Lee'nin *The Roman Hat Mystery*'sinde (1929) Ellery Queen ve Edgar Wallace'ın Dedektif Reeder tipi bunların en tanınmışlarıdır.

1930'lar polisiye romanın altın çağı sayılabilir. Bu dönemde 1920'lerin dedektiflerine birçok yenisi eklendi. Öykü ve romanlarında, özel dedektiflik yaparken edindiği deneyimlerden yararlanan Dashiell Hammett *The Maltese Falcon*'da (1930; *Maltalı Atmaca*, ty; film uyarlaması 1941; *Malta Şahini*) Sam Spade tipini yarattı. Akıl yürütme gücünden çok, yumruk ve silahlarıyla yaşama olanağı bulabilen "sert" dedektiflere yer verdiği, duygusallıktan uzak bir üslupla ve argoyla karışık bir günlük konuşma dilinde yazdığı, şiddet ve cinsellik ağırlıklı romanlarıyla *hard-boiled* olarak adlandırılan yeni bir polisiye türünün öncüsü oldu. *The Thin Man* (1932; Sıska Adam) adlı romanındaki zeki Nick ve Nora Charles çifti ise daha geleneksel bir çizgideydi. Hammett'ten sonra onun çizgisini sürdüren Raymond Chandler ve Ross MacDonald gibi yazarlar da, kaba ama insancıl Philip Marlowe ve Lew Archer tipleriyle dedektiflerinin kişiliklerini öne çıkardılar. 1940'ların sonlarında, Mike Hammer tipinin yaratıcısı Mickey Spillane, Hammett ve onun çizgisindeki yazarların *hard-boiled* cinayet romanlarını sürdürdü. Cinsellik ve şiddete ağırlık verdiği için de *I, the Jury* (1947; *Kanun Benim*, 1954) ve sonraki romanları büyük bir ticari başarı kazandı. Hammett'ın izinden giden öteki *hard-boiled* polisiye yazarları arasında *The Postman Always Rings Twice* (1934; *Postacı Kapıyı İki Defa Çalar*, 1947) ve *Double Indemnity*'nin (1936; *Ölüm Bizi Kovalıyor*, 1957) yazarı James M. Cain ile George Harmon Coxe ve W. R. Burnett sayılabilir.

1930'ların sonlarına doğru polisiye romanın son derece yaygınlaşması, polisiye yazarlarının da büyük paralar kazanmasına yol açtı. Bunlar arasında, mahkemede suçlunun kim olduğunu ortaya çıkaran avukat Perry Mason'ın yaratıcısı Erle Stanley Gardner, şişman dedektif Nero Wolfe ve kibar yardımcısı Archie Goodwin'in yaratıcısı Rex Stout, Bay ve Bayan North çiftini yaratan Frances ve Richard Lockridge sayılabilir. Fransa'da ise, art arda bir dizi polisiye roman yayımlayan Belçika asıllı yazar Georges Simenon, Sherlock Holmes'tan sonra en tanınmış dedektiflerden biri olan Müfettiş Maigret tipini yarattı. Holmes geleneğini sürdüren ya da yeni bir polisiye çizgisi başlatan yazarlar arasında Nicholas Blake (şair C. Day-Lewis'in takma adı), Michael Innes, Dame Ngaio Marsh, Josephine Tey ve Carter Dickson (John Dickson Carr) sayılabilir.

Soğuk Savaş'la birlikte casusluk ve uluslararası entrikalara dayalı gerilim romanının gelişmesi ve ardından teknolojik gelişmelere bağlı olarak bilimkurgunun ortaya çıkmasıyla polisiye roman giderek eski önemini kaybetti. Gene de, Poe ve Conan Doyle çizgisini sürdüren yazarlar geniş bir okur kitlesince okunmaya devam etti. Ayrıca, İtalyan yazar Umberto Eco'nun bir ortaçağ manastırındaki bir dizi cinayet çevresinde gelişen *Il nome della rosa*'sı (1981; *Gülün Adı*, 1986) gibi, polisiye öğelerden yararlanan felsefi ve tarihsel ağırlıklı yapıtlar da çok satan kitaplar arasına girdi.

Türk edebiyatında polisiye roman türüne giren yapıt çok azdır. Yalnızca Vedat Örfi Bengü'nün Lord Lister, Server Bedi'nin (Peyami Sefa'nın takma adı) Cingöz Recai ve Ümit Deniz'in Murat Davman tiplerinin kahramanı olduğu birkaç kitap yayımlanmıştır.

Polisiye roman üzerine yazılmış önemli yapıtlar arasında Howard Haycraft'ın *Murder for Pleasure*'ı ile (1941; Zevk İçin Cinayet) Jacques Barzun ve Wendell H. Taylor'ın *Catalogue of Crime*'ı (1971; Suç Katalogu) sayılabilir.

polistiren, genellikle 2 bin ile 3 bin arasında stiren molekülünün uzun bir zincir biçiminde birbirine bağlanmasıyla elde edilen yapay organik polimer.

Sanayide polistiren üretimine ilk kez 1930'larda başlandı. Bu süreçte, stiren çoğunlukla önce sabun yardımıyla su içinde dağıtılıp asıltı oluşturulduktan sonra serbest kök içeren bir katalizör eşliğinde polimerleştirilir. Bu yolla elde edilen ucuz, dayanımı yüksek ve ısıyumuşar (termoplastik) yapıdaki ürün asit, baz ve çeşitli çözücülere karşı dayanıklıdır, su çekmez ve elektriği iyi yalıtır.

Polistiren üretiminde, katı asıltıya kauçuk lateksi katılarak darbelere karşı dayanımı daha yüksek olan ürünler elde edilir. Polistiren, başta buzdolapları ve klimalar olmak üzere çeşitli eşyaların üretiminde kullanılır. *Ayrıca bak.* poliakrilonitril.

polisu, OLAĞANDIŞI SU ya da ORTOSU olarak da bilinir, su buharının ince cam ya da erimiş kuvars kılcalları halinde yoğunlaşması sonucunda oluşan sıvı su. Özellikleri olağan suyunkilerden oldukça farklıdır; örneğin buhar basıncı ve donma sıcaklığı daha düşük, yoğunluğu, ağdalılığı ve ısıl kararlılığı daha yüksek, kızılötesi ve Raman tayfı ise daha değişiktir. 1968'de Sovyet bilim adamlarının bu tür bir madde elde ettiklerini ilan etmelerinden birkaç yıl sonra, araştırmacılar bu maddenin suyun yeni bir biçimi, olasılıkla da bir polimer olduğu görüşünü ortaya attılar. 1970'lerde ise polisunun, maddeye olağandışı özellikler kazandıran iyonik malzemeler içeren normal sudan başka bir şey olmadığı saptandı.

polisülfon, temel yapısal zincirleri sülfonil ($-SO_2-$), eter($-O-$) ve izopropiliden [$-C(CH_3)_2-$] gruplarıyla bağlanmış benzen halkalarından oluşan polimerler sınıfından, reçine özelliğine sahip organik bileşiklerin ortak adı.

1960'larda bireşimlenen polisülfon reçineleri tok, sağlam ve serttir, ısıyla bozunmazlar ve kimyasal etkilere karşı dayanıklıdırlar. −70°C'den 150°C'ye kadar geniş bir sıcaklık aralığında mekanik özelliklerini korurlar ve tel kaplamalarında, otomobil parçalarında, boru tesisatlarında ve çeşitli ev aletlerinde kullanılırlar.

polisülfür, birbirine ortaklaşım bağıyla bağlanmış bir ya da birden çok kükürt atomu grubu içeren kimyasal bileşiklerin ortak adı. İnorganik polisülfürlerde bu gruplar iyonlar halindedir ve bunların genel formülü (S_n^{-2}) biçimindedir (*n*, 3 ile 10 arasında değişir); bu bileşikler, kükürdün sülfür iyonu (S^{-2}) içeren çözeltilerde çözündürülmesiyle elde edilirler. Sodyum polisülfürler sepileme işleminde hayvan postlarından kılların temizlenmesinde; kalsiyum polisülfür ve potasyum polisülfür ile potasyum tiyosülfat karışımları da başta böcekler olmak üzere çeşitli zararlılara karşı kullanılırlar.

Sodyum polisülfürler (*n* yaklaşık 4) ticari adı Tiyokol olan polimer yapısındaki reçinemsi organik polisülfürlerin hammaddesidirler. Tiyokol molekülleri polisülfür grupları ile iki ortaklaşım bağı oluşturabilen küçük organik grupların sırayla birbirini izlediği uzun zincir yapısındaki polimerlerdir. Bu polimerlerin çinko oksitle ısıtılmasıyla, depolama tanklarının iç kaplamasında, hortumlarda ve kimyasal, fiziksel etkilere karşı dayanıklı olması istenen başka işlerde yararlanılan sert, uzun ömürlü malzemeler üretilir. Tiyokoller ayrıca roketlerde katı yakıt olarak da kullanılır. Suda katı asıltı halinde hazırlanan Tiyokollerden ise, ahşap, metal ve beton yüzeylerin koruyucu bir katmanla kaplanmasında ve kalafatlama bileşiklerinin hazırlanmasında yararlanılır.

Politbüro, Rusya ve SSCB tarihinde komünist partinin, politikaları belirleyen en üst organı. Sovyet Devrimi'nden sonra devlet yönetimi üzerinde uyguladığı sıkı denetim 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla sona ermiş, ardından Rusya'da komünist partinin yasaklanmasıyla varlığı fiilen ortadan kalkmıştır. Politbüro sözcük olarak Politik Büro'nun kısaltılmış biçimidir.

Rusya'da ilk Politbüro, Ekim 1917 sonlarında Bolşevik Partisi Merkez Komitesi'nce hazırlanan ayaklanma sırasında kesintisiz ve esnek bir yönetim mekanizması sağlamak amacıyla oluşturuldu. Bu Politbüro'nun yedi üyesi arasında Vladimir İliç Lenin, Lev Troçki ve İosif Stalin de vardı. Bolşevik ayaklanmasının başarıya ulaşmasıyla Politbüro dağıtıldı. Mart 1919'daki VIII. Parti Kongresi, Merkez Komitesi'ne kendi üyeleri arasından beş kişilik yeni bir Politbüro seçme talimatını verdi. Bu organın resmî görevi, Merkez Komitesi'nin olağan oturumlarını bekleyemeyecek kadar acil sorunlar konusunda karara varmaktı. Çok geçmeden parti ve devlet yönetiminde önemli bir konum üstlenen Politbüro, görev açısından Merkez Komitesi'ni gölgede bıraktı.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nde (KPSS) gündemi hazırlayan, tartışılacak konularla ilgili belgeleri sağlayan ve Politbüro kararlarını alt kademelere aktaran organ parti sekreterliğiydi. Dolayısıyla KPSS genel sekreteri Politbüro'nun en etkili üyesi durumuna geldi. Bu makamı elinde tutan Stalin, Lenin'in 1924'te ölümünü izleyen iktidar mücadelesinin ardından Politbüro üzerinde denetleyici bir konum elde etti ve bu organın yanı sıra, bir bütün olarak partiyi de kesin egemenliği altına aldı.

Politbüro 1952'de kaldırıldı ve yerine, üye sayısı daha fazla olan Merkez Komitesi Prezidyumu getirildi. Ertesi yıl ölen Stalin'in tiranlığa varan aşırı uygulamalarının son bulmasıyla bu yeni organ içinde "kolektif yönetim" anlayışına daha büyük önem verildi. Böylece Prezidyum 1964'te Nikita Kruşçev'i parti genel sekreterliğinden uzaklaştıracak ölçüde güç kazandı. Partinin en üst organı için 1966'da yeniden Politbüro adı benimsendi.

Politbüro'nun üyeleri görünüşte KPSS Merkez Komitesi'nce seçiliyordu. Ama gerçekte Politbüro varlığını kendi başına sürdüren bir organdı. Yeni alınacak üyeler ve görevden uzaklaştırılacak üyeler Politbüro'da belirleniyordu. Sovyet tarihinin büyük bölümünde 12-15 arasında asil üye ile 5-8 arasında aday üyeden oluşan Politbüro'nun yapısı 1990'daki değişikliklerle Sovyet cumhuriyetlerinin hepsinden birer temsilciyi kapsayacak biçimde genişletildi. Bazı üst düzey hükümet yetkilileri Politbüro'dan çıkarıldı; bu düzenlemenin amacı parti üyelikleri süren söz konusu yetkililerin, Devlet Başkanlığı Konseyi üyesi olarak taşıdıkları sorumluluklara ağırlık vermelerini sağlamaktı. Politbüro başkanı konumunda olan KPSS genel sekreteri, uygulamada SSCB'nin de lideriydi. Savunma bakanı, Sovyet gizli polis örgütü KGB'nin şefi, en önemli cumhuriyet ve kentlerin parti örgütü başkanları genellikle Politbüro üyeleri arasında yer alıyordu. Politbüro'nun gedikli üyeleri olan eski Bolşevik ideologların yerini 1980'lerin sonlarına doğru belirli bir teknik eğitim görmüş olan, ayrıca bürokraside uzun ve sadık bir hizmet sicili bulunan parti üyeleri aldı.

Doğu Avrupa'daki komünist ülkelerin politbüroları da biçim ve görev bakımından Sovyet modeline benzer bir yapıdaydı. Aynı modeli izleyen Çin'de ise Politbüro'ya bağlı Daimi Komite adlı ayrı bir organ vardır. Genellikle yedi üyeden oluşan Daimi Komite geniş yetkileriyle hem Çin Komünist Partisi, hem de Politbüro içinde belirleyici bir rol oynar.

politeizm *bak.* çoktanrıcılık

Politeknik Müze, Rusça POLITEKNİÇESKİ MUZEY. Moskova'da bulunan bilim ve teknoloji müzesi. Sergilemede Sovyet bilim ve teknoloji tarihiyle çağdaş gelişme ve buluşlara ağırlık vermektedir.

1872'de Çar I. Petro'nun (Büyük) doğumunun 200. yıldönümünde düzenlenen ilk Rus teknik sergisinden sonra kuruldu, yapısı 1877'de bitirildi. Müzede bazı yabancı sergiler de yer almaktadır.

Politeknik Okul, Fransızca ECOLE POLYTECHNIQUE. Paris'te, Silahlı Kuvvetler Bakanlığı'nın yönetiminde mühendislik okulu. 1794'te Konvansiyon tarafından Merkezi Bayındırlık Okulu adıyla Lazare Carnot ve Gaspard Monge'un önderliğinde kuruldu. Günümüzdeki adını 1795'te aldı. 1802'de Devlet Topçuluk Okulu'nu içine aldı. Kurulduğunda İçişleri Bakanlığı'na bağlıyken, 1804'te Napoléon tarafından askeri okula dönüştürüldü. Eskiden mezunlarının çoğu silahlı kuvvetlerde teknik eleman olarak görev alıyordu; günümüzde ise büyük bölümü kamu kesiminde ya da özel sektörde çalışmaktadır. Matematik, makine mühendisliği, fizik ve kimya fakülteleri vardır.

politetraflüoroetilen (PTFE), organik polimerler sınıfından, yanıcı olmayan, mumsu yapıda, sert, sağlam ve dayanıklı reçine. Ticarette teflon adıyla anılan bu bileşik kimyasal maddelerin hemen hiçbirinden etkilenmez ve −270°C'den 250°C'ye varan çok geniş bir sıcaklık aralığında fiziksel özelliklerini korur. İşte bu nedenle, contalarda, yataklarda, boru ve tankların iç kaplamalarında, yenime uğratıcı maddelerle temas eden vana ve pompa parçalarıyla çeşitli mutfak eşyalarının yapımında kullanılır.

Politetraflüoroetilen, tetraflüoroetilenin oksijenle tepkimeye girmesi sonucu oluşur. Tetraflüoroetilen monomeri ise klorodiflüorometanın yaklaşık 600°C-750°C'ye ısıtılmasıyla elde edilir. Politetraflüoroetilenden çeşitli malzemelerin üretiminde özel bir teknikten yararlanılır. Bunun için toz PTFE uygun bir seyreltici içinde katı asıltı haline getirilerek hazırlanmak istenen ürünlerin kalıplarına dökülür, daha sonra seyreltici buharlaştırılıp uzaklaştırılır ve malzeme sinterleştirilerek (parçacıkların erimeden birbirlerine yapışacakları sıcaklığa ısıtma) pekiştirilir.

Tetraflüoroetilen ve heksaflüoropropilen karışımlarının polimerleşmesiyle ısıya ve kimyasal etkilere karşı dayanımı oldukça yüksek, kauçuk yapısında ürünler elde edilir. Viton ticari adıyla tanınan bu maddeler en çok contalarda ve hava sızdırmayan cihazlarda kullanılır.

Politis, Nikolaos Sokrates (d. 7 Şubat 1872, Korfu, Yunanistan - ö. 4 Mart 1942, Cannes, Fransa), Yunanlı hukukçu ve diplomat. 1937-42 arasında Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün başkanlığını yapmış, Lahey'deki Uluslararası Hukuk Akademisi'nin kuruluşunda önemli rol oynamıştır.

Aix-en-Provence, Poitiers ve Paris'te hukuk profesörlüğü yaptı. 1914'te Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nı yeniden düzenlemekle görevlendirildi. Bu kuruluşta önce genel müdür, ardından 1916'da bakan oldu. 1919'daki Paris Barış Konferansı'na Yunanistan delegesi olarak katıldı. Milletler Cemiyeti'ndeki Yunan temsilcisi olarak Cenevre Protokolü'ne ilişkin raporu kaleme aldı (1924), ayrıca Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nın başkan yardımcılığı sırasında cemiyetçe benimsenen saldırı tanımını formüle etti. Hukuk alanındaki yayımlanmış yapıtları arasında *La Justice internationale* (1924; Uluslararası Adalet) ile *Les Nouvelles Tendances du droit international* (1927; Uluslararası Hukukta Yeni Eğilimler) sayılabilir.

poliüretan, diizosiyanatların glikol gibi maddelerle tepkimeye girmesi sonucu elde edilen organik polimerlerin ortak adı. Poliüretanlardan en çok, yatak dolgu malzeme-

si ve döşemelik olarak kullanılan esnek köpükler ile hafif yapı malzemelerinin üretiminde yararlanılan sert köpükler hazırlanır.

Poliüretan köpükler, diizosiyanatların genellikle poliesterler gibi bazı organik bileşiklerle tepkimeye girmesi sonucu elde edilir. Bu tepkimeler sırasında açığa çıkan karbondioksit kabarcıkları ürünün içinde dağılarak kalır ve köpüksü görünüm yaratır. Hidroksil grupları içeren polieterler ya da poliesterler kullanıldığında ise ozona karşı çok dayanıklı, ama asit ve bazlardan etkilenebilen esnek lifler ya da kauçuklar elde edilir.

Dokumacılıkta, ağırlıkça en az yüzde 85 oranında poliüretan içeren ve spandeks genel adıyla tanınan yapay lifler çok kullanılır. Lycra, Numa, Spandelle ve Vyrene ticari adlarıyla anılan lifler bunlardan birkaçıdır. Son derece esnek özellikte olan bu lifler dokuma sanayisinde büyük ölçüde doğal ve yapay kauçuk liflerin yerini almıştır.

Spandeks lifler çekildiğinde kopmadan ilk uzunluklarının 5-6 katı kadar uzayabilir, bırakıldığında ise kolaylıkla eski boyutlarına döner. Kolay boyanan, çok az nem çeken ve 250°C'de eriyen bu lifler genellikle mat beyaz renklidir, ama ısı ve ışık altında çok uzun süre kaldığında sarıya dönüşür. Spandeks liflerden yapılmış giyim eşyaları makinede yıkanabilir ve normal sıcaklıklarda kurutulabilir, ama klorlu bileşiklerle ağartılmak istendiğinde sararabilir. Bunlar çoğunlukla naylon gibi öbür yapay liflerle kaplanarak kullanılır. Çok hafif, serin, tere karşı dayanıklı oldukları ve kolayca yıkanıp kuruyabildikleri için spandeks lifler en çok mayo, korse ve jartiyer yapımında kullanılır.

Polivanov, Aleksey Andreyeviç (d. 16 Mart 1855 - ö. 25 Eylül 1920, Riga, Letonya), Rus general. *Duma*'daki İlerici Blok'un muhalefetini yatıştırmak amacıyla 1915'te savaş bakanlığına atanmış, ama liberal eğilimleri nedeniyle bir yıl geçmeden görevden alınmıştır. Sovyet Devrimi'nin ardından Kızıl Ordu'ya katılan Rus Çarlık Ordusu generallerinden biridir.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na katıldı. Genelkurmayda görev aldığı 1899-1904 arasında birkaç gazetenin yayın yönetmenliğini yürüttü. 1905-06 yıllarında genelkurmay başkanlığı, 1906-12 arasında savaş bakanı yardımcılığı, 1912-15 arasında da Devlet Konseyi üyeliği yaptı. 1915'te savaş bakanlığına atandıysa da *Duma*'nın liberal üyeleriyle arasındaki yakınlık gerekçe gösterilerek çok geçmeden bu görevden alındı.

Polivanov Şubat 1920'de Kızıl Ordu'ya katıldıktan sonra başkomutana danışmanlık yapan Özel Konsey'de ve çeşitli komitelerde görev aldı. 1920'de Riga'da Polonya'yla başlatılan barış görüşmelerine askeri uzman olarak katıldı. Bu sırada tifüse yakalanarak öldü.

polivinil alkol, organik polimerlerden, suda çözünebilen, yanıcı, renksiz reçine. Kâğıt ve dokumaların yağlara ve greslere karşı dayanımını artırmak için kullanılan tutkallama maddelerinde, oksijene ve çözücülere karşı dayanıklı ince katmanların yapımında, yapıştırıcı ve emülsiyonlaştırıcılarda ve çeşitli reçinelerin üretiminde kullanılır.

Polivinil alkol, polivinil asetatın asitlerle ya da bazlarla tepkimeye sokulması sonucunda elde edilir. Bu tepkimede asit ya da bazlar molekülün uzun zincir yapısını bozmaksızın asetat gruplarını uzaklaştırır. İşlem asetat grubu kalmaksızın sonuna kadar sürdürülüp tamamlandığında suda kolaylıkla çözünen, buna karşılık organik çözücülerde hemen hiç çözünmeyen bir ürün elde edilir. Oysa, asetat grubu tümüyle uzaklaşmamış reçineler suda daha az, bazı organik çözücülerde daha çok çözünür.

Polivinil alkollerin özellikleri basit alkollere benzer. Aldehitlerle girdiği tepkimeler sonucunda sanayide çeşitli amaçlar için kullanılan reçinemsi maddeler elde edilir. Örneğin, formaldehitle polivinil formali, asetaldehitle de polivinil asetali verir; bu iki bileşik de lake, kaplama malzemesi ve ince katman üretiminde kullanılır. Bütiraldehitten ise polivinil bütiral elde edilir. Oldukça sağlam ve suya dayanıklı bu bileşik ince saydam katmanlar halinde üretilir; en çok, darbelere dayanıklı camların yapımında kullanılır.

polivinil asetat, vinil asetat monomerlerinin peroksit katalizörler eşliğinde polimerleşmesiyle elde edilen, suda çözünemeyen renksiz reçine. En çok su temelli boyalarda bağlayıcı madde olarak kullanılır; ayrıca yapıştırıcılarda, lakelerde, çimentolarda ve polivinil alkol üretiminde de yararlanılır. Polivinil asetat reçineleri ısıyumuşar (termoplastik) özelliktedir. Kolaylıkla yanabilen bu bileşikler metanol, benzen, bütil asetat ve metil etilen keton gibi bazı organik çözücülerde çözünürler.

polivinil flüorür, organik polimerler sınıfından yapay reçine. Vinil flüorürün basınç altında, oksijen ve peroksit katalizörler eşliğinde polimerleştirilmesiyle elde edilen polivinil flüorür kimyasal maddelerin etkilerine ve ufalanıp dökülmeye karşı dayanıklıdır. Genellikle ince katmanlar halinde üretilip binaların dış cephelerinde ve yenime uğratıcı kimyasal maddelerin taşındığı borularda kaplama malzemesi olarak kullanılır.

polivinil klorür (PVC), sulu emülsiyon ya da asıltı halindeki vinil klorürün (monomer) bir peroksit katalizör eşliğinde polimerleştirilmesiyle elde edilen yapay reçine. PVC plastikleştiriciler, kararlılaştırıcılar ve pigmentler ile karıştırılarak çeşitli malzemelerin üretiminde kullanılır. Bunların başında, haddeleme, kalıplama ya da ekstrüzyon yöntemleriyle üretilen yağmurluk, banyo perdesi ve ince ambalaj malzemesi gibi ürünler gelir. Su borusu, boru bağlantı elemanı ve plak gibi bazı sert malzemelerin yapımında kullanılacak PVC'ye plastikleştirici katılmaz.

Darbelere karşı yüksek dayanımlı boru ve inşaat panelleri yapımında ise PVC çoğunlukla, az miktarlarda kauçuksu yapay polimerlerle karıştırılır. Vinil klorüre polimerleşmeden önce vinil asetat katılarak polivinil klorürden daha kolay plastikleşebilen reçineler hazırlanır. Polivinil klorürün klorla işlenmesiyle de daha sert reçineler elde edilir.

Poliziano, Angelo, ANGELO AMBROGINI olarak da bilinir (d. 14 Temmuz 1454, Montepulciano, Toscana - ö. 28/29 Eylül 1494, Floransa), İtalyan şair ve hümanist. Dostu Lorenzo de' Medici'nin korumasında yaşamış, Rönesans'ın onde gelen klasik bilginlerinden olmuştur. Kusursuz Yunanca, İtalyanca ve Latince bilgisinin yanı sıra şiir, felsefe ve filolojide de üstün yeteneğiyle tanınır.

Poliziano, Ghirlandalo'nun "Aziz Zacharias ve Melek" adlı yapıtından ayrıntı, 1490-94; Sta. Maria Novella Kilisesi, Floransa

Alinari-Art Resource-EB Inc

1464'te babasının oldürülmesi üzerine ailesi yoksul düştü. Poliziano 1469'dan önceki bir tarihte Floransa'ya gönderildi. Latince ve Yunanca epigramlar yazmaya başlayarak Lorenzo de' Medici'nin dikkatini çekti ve *İlyada*'dan yaptığı Latince çevirinin ilk iki cildini ona adadı. Yaklaşık 1473'te Medicilerin sarayına girdi ve kitaplıkta çalışma olanağını elde etti. 1475'te Lorenzo'nun üç yaşındaki büyük oğlu Piero'nun eğitimini üstlendi. 1477'de kendisine San Paolo Manastırı'nın geliri bağlandı. *İlyada*'nın II-V. bölümlerini altılı ölçüyle Latinceye çevirerek (1470-75) ilk kez üne kavuşan Poliziano 1473-78 arasında, hümanist şiirin en iyi örneklerinden sayılan Latince ve Yunanca şiirler yazdı. Elejiler, odlar ve epigramlardan oluşan bu dönem yapıtlarından *In violas* (Menekşelere) ve *In Lalagen* adlı elejileriyle *In puellam suam* (Kızına) adlı odu özellikle başarılıydı. Uyuz hastalığının belirtilerinin gerçekçi bir tanımlamasını yapan *Silva in scabiem* (1475; Küflü Ağaç) deneysel nitelikli, değişik bir şiirdi. Bu dönem şiirlerinin başyapıtını ise, 1475-78 arasında *ottava rima* biçiminde İtalyanca yazdığı ve İtalyan edebiyatının da en büyük yapıtları arasında sayılan *Stanze cominciate per la giostra del Magnifico Giuliano de' Medici* (Görkemli Giuliano de' Medici'nin Yarışması İçin Yazılan Kıtalar) oluşturdu. Klasik edebiyatın görkemiyle Floransa halk şiirinin doğalcılığını birleştirdiği bu yapıt büyük olasılıkla Giuliano'nun 1478'de ölmesi üzerine II. kitap 46. kıtada, tamamlanmadan kaldı.

Poliziano, Lorenzo de' Medici ile birlikte İtalyanca edebiyatın yeniden değer kazanmasında önemli rol oynadı. İtalyan şiirinin tarihini anlatan, bu şiiri içtenlikle savunan ve Lorenzo de' Medici tarafından yaklaşık 1477'de Federico d'Aragona'ya *Raccolta Aragonese* (Aragon Derlemesi) adlı Toscana şiirleri derlemesiyle gönderilen mektubu da büyük olasılıkla o yazdı. Giuliano'nun Pazzi ailesi tarafından öldürülüşüne Lorenzo ile birlikte tanık olan Poliziano bu olay üzerine *Pactianae coniurationis commentarium* (1478; Yemin Bağının Yorumu) adlı dramatik öyküyü yazdı.

1479'da Mantova'da Kardinal Francesco Gonzana'nın koruması altına girdi. Burada bir saray toplantısı için İtalyanca yazdığı *Favola d'Orfeo* (1480; Orpheus'un Öyküsü) Orpheus ve Eurydike efsanesine dayanan kısa dramatik bir yapıtı; *Stanze* gibi hümanist güzellik idealini yansıtıyor, *Stanze* kadar incelmiş olmasa da yazarın şiirsel dehasını ortaya koyuyordu. Ağustos 1480'de Lorenzo onu geri çağırdı. 1480 sonbaharında Floransa Üniversitesi'nin Latince ve Yunanca bölümü başkanlığına getirildi.

Floransa Üniversitesi'nde *Silvae* (Ağaçlar) olarak bilinen dört manzum konferans verdi. Bunlardan *Manto* (1482; Manto) Vergilius'un şiiri, *Rusticus* (1483; Kırlık) Hesiodos ve Vergilius'un pastoral şiirleri, *Ambra* (1485; Amber) Homeros ve *Nutricia* (1486; Sütanne) Yunan ve Latin edebiyatının değişik türleri üzerineydi.

Poliziano 1488'de diplomatik görevle Papa VIII. Innocentius'a giden kurulda yer aldı. Son döneminden kalma çalışmaları arasında

Epiktetos'un *Enkheiridion*'unun (Elkitabı) Latince çevirisi (1479), 1477-79 arasında yazdığı İtalyanca *Detti piacevoli* (Nükteli Cümleler) derlemesi, Yunanca epigramlar, halk şiirine olan ilgisini gösteren yapıtlar, üslup ve edebiyat sorunları üstüne Latince mektupları yer alır. Klasik filoloji konusundaki en önemli yapıtı, her biri klasik metinler konusunda yüz kadar not (*centuria*) içeren iki derleme halindeki *Miscellanea*'dır (1489). Bu ve benzeri yapıtları sonraki klasik filoloji araştırmalarının temelini oluşturmuştur.

Polk, James K(nox) (d. 2 Kasım 1795, Mecklenburg ili, Kuzey Carolina - ö. 15 Haziran 1849, Nashville, Tennessee, ABD), ABD'nin 11. başkanı (1845-49).

Sağlığının bozuk olması nedeniyle çocukluğunda okula gidemedi. Ama 20 yaşındayken bir sınav kazanarak Kuzey Carolina Üniversitesi'nin ikinci sınıfına kaydoldu. Üniversite'yi bitirdikten (1818) sonra Tennessee'ye döndü ve Nashville'de avukatlığa başladı. 1820'de baroya kabul edildi. Koyu bir Demokrat olan Polk'un siyasette hızla yükselmesine, Eyalet Temsilciler Meclisi'nde görev yaptığı sırada (1823-25) evlendiği eşi Sara Childress Polk (1803-91) önemli katkıda bulundu. Yakın dostları arasında yer alan Andrew Jackson da Polk'un yükselmesine yardımcı oldu; nüfuzunu kullanarak ABD Temsilciler Meclisi'ne girmesini sağladı (1825-39).

Polk Temsilciler Meclisi başkanı sıfatıyla Jackson ilkelerinin sapmaz bir savunucusu olarak ün kazandı. 1839'da Tennessee valisi seçilince meclisten ayrıldı. 1841 ve 1843'te valilik seçimlerini az farkla kaybetti. Bunun üzerine, partisini güçlendirmek için belli bir görevle Washington'a dönmesi gerektiğine karar verdi. Polk'un 1844'te Demokrat Parti'den başkan adaylığına seçilmesi, Martin van Buren, Lewis Cass ve James Buchanan gibi tanınmış adaylar arasındaki uyuşmazlıkların giderilememesinin sonucuydu. Seçim kampanyası sırasında, dönemin en çok tartışılan iki sorunu üzerinde takındığı olumlu tavırla ülkeyi şaşırttı. 1836'dan beri Meksika'dan bağımsız olan Texas'ın ilhakı konusunda öteki adayların kaçamaklı tutumlarına karşın Polk tek başına ilhakı talep etti. Öteki adaylar Oregon Sorunu'na(*) değinmekten kaçınırken, Polk 54°40′ kuzey enleme kadar uzanan bütün toprakların alınmasını savundu. Sonunda az farkla da olsa seçimi kazandı.

Polk, başkanlığı döneminde resmî danışmanlarının seçimi ve denetimi konusunda büyük beceri gösterdi. Partisi, kendisinin karşı çıktığı bir politika etrafında kenetlenince Kongre'nin isteklerine uydu. Onun döneminde ABD geniş topraklar kazandı. Texas'ın eyalet olarak ilhakı gerçekleşti ve bu amaçla 1846-48 arasında Meksika'ya karşı savaşıldı. Bu savaş sonucunda, güneybatı ile uzakbatının (California) bir bölümü savaşla, bir bölümü de para karşılığında ABD'ye katıldı. Kuzeybatı sınırı anlaşmayla çizildi ve kıtada Birleşik Devletler gerçeği kabul edildi. Ayrıca Nueva Granada'yla (Kolombiya) yapılan bir antlaşma sonucunda ABD yurttaşları için Panama Kıstağından geçiş hakkı elde edildi; ithal vergilerini azaltan ve uluslararası sınırın 49. paralelden geçmesini sağlayan Oregon Uzlaşması (1846) nedeniyle İngiliz kamuoyunda uyanan tepkilerin yatışmasında önemli bir rol oynayan 1846 tarihli Walker Gümrük Yasası çıkarıldı. Ülkenin batıya doğru genişlemesi yeni bir kurum olarak İçişleri Bakanlığı'nın kurulmasına yol açtı. Annapolis'te ABD Deniz Kuvvetleri Akademisi ile bütün bilim dallarını kapsayan ulusal bir vakıf olarak Smithsonian Institution kuruldu. Polk, Kongre'nin talep ettiği bilgileri vermeyi, kamu çıkarına aykırı olduğu gerekçesiyle reddetti; Fransa'daki yeni devrim hükümetini tanıdı; Monroe Doktrini'nin geçerliğini ilan etti. Ondan sonra gelen başkanlar da bu kararları tanıdılar.

polka, Bohemya halk danslarından çıkmış hareketli bir dans. Hızlı üç adım atılıp ardından sıçranır; müziğinin ölçüsü $\frac{2}{4}$'tür. Çiftler dönerek dans pistini dolaşırlar. 1843'lerde Paris'e gelen polka balolarda çok tutulduğu gibi gösteri amacıyla sahnelerde de yapıldı. Oradan bütün Avrupa'ya, Kuzey ve Güney Amerika'ya yayıldı, birçok türleri ortaya çıktı. Jaromir Weinberger'in *Švanda Dudák* (Gaydacı Şvanda) ve Bedřich Smetana'nın *Prodaná nevěsta* (*Satılmış Nişanlı*) operaları gibi, polkaya yer verilmiş sahne yapıtlarına da rastlanır.

Pollack, Sydney (d. 1 Temmuz 1934, South Bend, Indiana, ABD), toplumsal konulara değindiği sürükleyici filmleriyle tanınmış ABD'li sinema yönetmeni.

New York kentindeki Neighborhood Playhouse Tiyatro Okulu'nda eğitim gördükten sonra sahne ve televizyonda oyunculuğa başladı. New York Üniversitesi'nde tiyatro

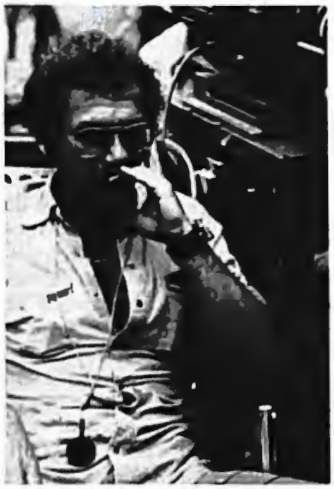

Pollack
ABC Ajansı

eğitmenliği ve televizyon yönetmenliği yaptı. İlk sinema filmi *The Slender Thread*'i (*Seni Yaşatacağım*) 1965'te çekti. 1966'da Tennessee Williams'tan *This Property Is Condemned*'i (*Yolun Sonu*) sinamaya uyarladı. Frank Perry'nin, ABD toplumundaki sınıfsal davranış farklılıklarına eğildiği *The Swimmer* (1968; *Aşıklar/Yüzücü*) filminin bir bölümünü yönetti. 1969'da çektiği, Büyük Bunalım'ın insanlar üzerindeki etkilerine çok çarpıcı bir açıdan yaklaşan *They Shoot Horses, Don't They?* (*Son Gerçek! Atları da Vururlar*) filmiyle büyük başarı kazandı.

Geniş izleyici kitlesinin ilgisini çeken görsel bakımdan etkileyici ve sürükleyici bir anlatım tutturan Pollack, *The Way We Were*'de (1973; *Bulunduğumuz Yol*) ABD'li aydınların yaşamına hafif alaycı bir açıdan yaklaştı. *Three Days of the Condor*'da (1975; *Akbabanın Üç Günü*) CIA'nın ortadan kaldırmaya çalıştığı bir görevlisinin gerilim dolu üç gününü anlattı. *The Electric Horseman* (1979; *Elektrikli Kovboy*) değişen koşullara uyum sağlayamayan insanları, *Absence of Malice* de (1981; *Yanlış Karar*) basının insanların özel yaşamlarında yaptığı tahribatı ele aldığı filmlerdi. Dustin Hoffman'ın kadın kılığında gözüktüğü filmi *Tootsie* (1982; *Tootsie*), cinsiyet farkını işleyen bir komediydi. Pollack *Out of Africa*'da (1985; *Benim Afrikam*) Danimarkalı yazar Isak Dinesen'in (Karen Blixen) yaşamından bir kesiti gösterişli bir anlatımla perdeye aktardı. Woody Allen'ın *Husbands and Wives* (1992; *Kocalar ve Karılar*) filminde oynadı.

Pollaiuolo, Antonio del ve Piero del, POLLAJUOLO olarak da yazılır, asıl adları ANTONIO VE PIERO DI JACOPO D'ANTONIO BENCI (sırasıyla d. 17 Ocak 1432/33, Floransa - ö. 4 Şubat 1498, Roma; d. 1443, Floransa - ö. 1496, Roma), ortak olarak sayısız yapıt vermiş İtalyan heykelci, ressam, oymabaskı sanatçısı ve kuyumcu kardeşler. Floransa sanatı üzerinde büyük etkileri olmuştur.

Pollaiuolo adının, iki kardeşin babalarının tavukçuluk yapmasından (İtalyanca *pollaio*: "tavuk kümesi") kaynaklandığını ileri sürenler varsa da, onun da aslında kuyumcu olduğu sanılır. Antonio kuyumculuğu ya babasından ya da Andrea del Castagno'dan öğrenmiş olmalıdır. Piero da Andrea del Castagno'dan resim yapmayı öğrenmiş olabilir; daha sonra kuyumculuk, resim, heykel ve oymabaskı işlerinde kardeşiyle birlikte çalıştığı bilinmektedir.

1460'tan sonra sürekli birlikte çalışan Pollaiuolo kardeşlerin, yapıtlarına bireysel katkılarının ne olduğunu belirlemek çok güçtür. Floransa'da gerçekleştirdikleri yapıtlar arasında San Miniato al Monte Kilisesi'ndeki Portekiz Kardinali Şapeli'nin altar panosuyla SS. Annunziata Kilisesi'nin Pucci Şapeli'ndeki "Aziz Sebastianus'un Şehit Edilmesi" (1475) adlı resim sayılabilir. 1484'te Roma'ya giden iki kardeş orada da San Pietro Bazilikası'ndaki Papa IV. Sixtus'un mezarıyla (1484-93) Papa VIII. Innocentius'un mezarını (1493-97) yapmıştır.

Antonio Pollaiuolo, ustalığı özellikle hareket halinde betimlediği insan figürlerinde ortaya çıkan üstün bir çizim sanatçısı olarak tanınır. İnsan vücudunu incelerken anatomik diseksiyona başvuran ilk sanatçılardan biridir. Manzara resmine de önemli yenilikler getirmiştir. Yapıtları arasında, "Çıplakların Savaşı" (y. 1470) adlı oymabaskısıyla "Herakles ve Antaios" (y. 1475) adını taşıyan tunçtan küçük boy heykeli başta gelir.

Pollard, A(lbert) F(rederick) (d. 16 Aralık 1869, Ryde, Wight Adası, Hampshire - ö. 3 Ağustos 1948, Milford-on-Sea, Hampshire, İngiltere), İngiliz tarihçi. 20. yüzyılın başlarında Tudor dönemi İngiltere'sine ilişkin kapsamlı çalışmalarıyla tanınmıştır.

Felsted Okulu'nda ve Oxford'daki Jesus College'da öğrenim gördü. 1893'te *Dictionary of National Biography*'nin (Ulusal Yaşamöyküsü Sözlüğü) yayın kurulunda görev alarak çoğu Tudor döneminin önde gelen kişileriyle ilgili 500 kadar maddenin yazımını üstlendi. Ayrıca *Dictionary*'nin tamamlanmasından önce *England Under Protector Somerset* (1900; Naip Somerset Döneminde İngiltere) ve *Henry VIII* (1902; VIII. Henry) adlı iki yaşamöyküsü yayımladı.

1901'de *Dictionary*'deki görevini bıraktı. 1903'te Londra'daki University College'da anayasa tarihi kürsüsünde görevlendirildi. 1931'de emekli olana değin sürdürdüğü bu görevi sırasında tarih bölümünün gelişmesini sağladı ve bu alandaki lisansüstü araştırmaları destekledi. 1906'da tarih öğretmenlerine hizmet veren Tarih Kurumu'nu kurdu. Kurum 1916'da *History* dergisini çıkarmaya başladı. Kuruculuğunu yaptığı Tarih Araştırmaları Enstitüsü'nde 1921-31 arasın-

da başkanlık, 1931-39 arasında da onur başkanlığı görevlerinde bulundu.

Tudor dönemi İngiliz tarihi üzerine çalışmaları arasında *The History of England from the Accession of Edward VI to the Death of Elizabeth (1547-1603)* (1910; VI. Edward'ın Tahta Çıkışından Elizabeth'in Ölümüne Değin İngiltere Tarihi [1547-1603]), *Thomas Cranmer and the English Reformation* (1904; Thomas Cranmer ve İngiliz Reform Hareketi), *The Elizabethans and the Empire* (Elizabeth Dönemi ve İmparatorluk) ve *Wolsey* (1929) sayılabilir. Yakın tarih konusunda ise *The Commonwealth at War* (1917; İngiliz Uluslar Topluluğu Savaşta), *A Short History of the Great War* (1920; Büyük Savaşın Kısa Tarihi), *Factors in American History* (1925; Amerikan Tarihindeki Etkenler) ve *The Evolution of Parliament* (1920; Parlamentonun Evrimi) adlı kitapları vardır.

Pollen, Daniel (d. 2 Haziran 1813, Dublin, İrlanda - ö. 18 Mayıs 1896, Yeni Zelanda), İrlanda asıllı hekim ve Yeni Zelanda başbakanı (1875-76). Mesleğini, iş ve siyaset yaşamıyla birlikte yürütmüş, kadınlara oy hakkı verilmesi ve Maorilerin haklarının tanınması konularında olduğu gibi, demokratik haklardan yana bir çizgi izlemiştir.

1840'larda Yeni Zelanda'ya yerleşti. Bir yandan hekimlik yaparken, bir yanda da *New Zealander* gazetesinde alkole karşı çıkan, kütüphaneler kurulmasını savunan ve özerk bir yönetimin oluşturulmasını destekleyen makaleler yazdı. Auckland üst yöneticiliğine (1852, 1854) getirildi, ardından da yerel meclise (1856, 1857-61) seçildi. Auckland'da İngiliz kraliyet toprakları komiserliğini üstlendi (1858-62). 1861-62 ve 1868-70 dönemlerinde Yasama Konseyi'nde görev aldı. 1870'te bir Maori gerilla liderine yaptığı anlaşma önerisine hükümetin karşı çıkması üzerine istifa girişiminde bulundu. Ama ardından Auckland'ı temsil etmek, vergi gelirlerini toplamak ve müsadere edilmiş topraklarla 1870 tarihli Yerli Toprakları Yasası'nda belirtilen toprakları yönetmek gibi görevler üstlendi.

Sir Julius Vogel hükümetince yeniden Yasama Konseyi'nde görevlendirilen Pollen, birkaç ay sonra kendi başkanlığında özerk bir yönetim oluşturdu (1875-76). Ayrıca Vogel ve Sir Harry Atkinson hükümetlerinde sömürgelerle ilgili bakanlık görevleri üstlendi (1876-77).

Pollio, Gaius Asinius (d. İÖ 76 - ö. İS 4, Tusculum, Roma yakınları, İtalya), Romalı hatip, şair ve tarihçi.

İÖ 56'da Romalı şair Catullus'un çevresine girdi. İç savaş sırasında Rubicon'da Caesar'a katıldı. Curio'yla Afrika, Caesar'la da Yunanistan, Afrika ve İspanya seferlerinde (İÖ 49-45) bulundu. Caesar adına İspanya'da Sextus Pompeius'a karşı muhafız birliğine komuta etti (İÖ 44). Caesar'ın ölümünden sonra Antonius'u izledi ve onun adına Gallia Cisalpina'yı yönetti. Burada Vergilius'la dost oldu ve savaşa katılanlara toprak dağıtılırken şairin topraklarına el konulmasını önledi. İÖ 40'ta konsül oldu; Vergilius *Eclogae*'sindeki (İÖ 42-34; Egloglar) dördüncü şiiri ona adadı. İÖ 39'da Illyria halklarından Parthinlere boyun eğdirdi. Elde ettiği savaş ganimetiyle, onarılmasını sağladığı Atrium Libertatis'te Roma'nın ilk halk kitaplığını kurdu.

Tacitus ve Seneca'ya göre Pollio, görüşlerini Attika'ya özgü yalın bir incelikle sunan seçkin bir hatipti. Ama üslubu eleştirmenlerin hoşuna gitmiyordu; söylevleri de kayboldu. Pollio bir şair olarak Catullus, Helvius Cinna ve Vergilius'un övgüsünü kazandı. Vergilius ve Horatius'un övdüğü trajediler de yazdı, ama İÖ 35'ten sonra tarih yazıcılığına başlayınca şairliği bıraktı. Caesar'ın yanlışlarını düzeltti, Cicero'yu eleştirdi, Brutus'u övdü. Sallustius'u eskiye bağlılığı, Livius'u da taşracılığı nedeniyle şiddetle eleştirdi. Augustus'un imparatorluğu döneminde Roma'nın özgürlüğünü savundu. Günümüze ulaşmamış olan *Historiae* (Tarih) adlı yapıtı birinci triumvirlikten (İÖ 60) Philippi (Filippoi) Çarpışması'na (İÖ 42) değin, Roma Cumhuriyeti'nin çöküşünün yaşandığı dönemi kapsıyordu.

Pollitt, Harry (d. 22 Kasım 1890, Droylsden, Lancashire, İngiltere - ö. 27 Haziran 1960, İngiltere'ye giderken denizde), Büyük Britanya Komünist Partisi'nin 1929-39 ve 1941-56 dönemlerinde genel sekreteri ve 1956-60 arasında başkanı.

On üç yaşındayken okulu bırakarak yerel bir dokuma fabrikasında çalışmaya başladı. Zamanla kazancı ustası oldu ve kazancılar sendikasının önderliğini üstlendi. 1921'de Moskova'ya giderek Komintern'in (III. Enternasyonal) kongresine katıldı. Aynı yıl, Büyük Britanya Komünist Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. 1925'te ayaklanma kışkırtıcılığı iddiasıyla yargılandı ve bir yıl hapis cezasına mahkûm oldu. 1929'da partinin genel sekreterliğine getirilen Pollitt, İngiltere'nin 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan etmesini destekledi. Ama iki hafta sonra SSCB'nin dış politika çizgisini değiştirerek Polonya'yı işgal etmesi üzerine zor durumda kaldı. Sekreterlik görevinden uzaklaştırıldıysa da Haziran 1941'de Almanya ile SSCB arasındaki savaşın başlamasından sonra partinin liderliğine yeniden getirildi.

1956'da Stalin'i övdüğü bir dönemde, Stalin'in SSCB'de mahkûm edilmesi üzerine konumu yeniden sarsıldı. Partideki etkin görevlerden alınarak simgesel bir konum olan parti başkanlığına getirildi. Otobiyografisi *Serving My Time* (1940; Günlerimi Doldururken) adıyla yayımlanmıştır.

Pollock, Sir Frederick, 3. BARONET (d. 10 Aralık 1845, Londra - ö. 18 Ocak 1937, Londra, İngiltere), İngiliz hukukçu. F. W. Maitland ile birlikte yazdığı *The History of English Law Before the Time of Edward I* (1895, 2 cilt; I. Edward Döneminden Önceki İngiliz Hukuku Tarihi) adlı kitabı ve ABD Yüksek Mahkemesi başyargıcı Oliver Wendell Holmes'la 60 yılı aşkın süre sürdürdüğü yazışmalarıyla tanınmıştır.

1871'de baroya kabul edildi. 1883-1903 arasında Oxford Üniversitesi'nde hukuk dersleri verdi. 1888'de babasının ölümü üzerine baronet unvanını aldı. 1920'de kraliyet özel danışma konseyi üyeliğine atandı. *Law Quarterly Review*'nun kurucularından ve ilk yayın yönetmeni olan (1885-1919) Pollock 1895-1935 arasında, içtihat derlemelerinden oluşan *Law Reports*'un da yayın yönetmenliğini yaptı. *Principles of Contract* (1876; Sözleşme İlkeleri), *Digest of the Law of Partnership* (1877; Şirketler Hukuku Yargı Kararları Derlemesi) ve *The Law of Torts* (1887; Haksız Fiil Hukuku) adlı yapıtları uzun yıllar ders kitabı olarak kullanıldı. Mark De Wolfe Howe'un derlediği *Holmes-Pollock Letters* (Holmes-Pollock Yazışmaları) 1941'de yayımlandı.

Pollock, (Paul) Jackson (d. 28 Ocak 1912, Cody, Wyoming - ö. 11 Ağustos 1956, East Hampton, New York, ABD), soyut dışavurumculuğun ve bu akımdan doğan hareketli soyutun en önemli temsilcilerinden biri sayılan ABD'li ressam. Çeşitli üslup ve teknik denemelerden sonra 1947'de "akıtma resim" tekniğini geliştirmiştir.

Çocukluğu California ve Arizona'da geçti. 1920'lerin sonlarına doğru Los Angeles'ta, Teosofi Derneği üyelerinden ressam ve ilüstratör Frederick John de St. Vrain Schwankovsky'nin öğrencisi oldu. Aynı dönemde gerçeküstücülerin bilinçaltı imgelerinden etkilendi.

1930 sonlarında New York kentine giden Pollock, Sanat Öğrencileri Birliği'ne girdi ve "bölgeselci" okuldan Thomas Hart Benton'ın öğrencisi oldu. 1935'te Federal Sanat Projesi'ne (FAP) katıldı. 1937'de alkolizm nedeniyle tedavi görmeye başladı. 1943'te FAP sona erince Peggy Guggenheim'ın Bu Yüzyılın Sanatı adlı galerisi ile bir sözleşme imzaladı, aynı yıl ilk kişisel sergisini açtı. 1945'te ressam Lee Krasner ile evlendi ve East Hampton'a taşındı. Bir araba kazasında yaşamını yitirmesine değin bu kentte yaşadı.

Pollock, Benton'ın öğrencisi olduğu yıllarda, onun anlayışı doğrultusunda manzara ve figür resimleri yaptı. 1938-43 arasında duvar ressamı J.C. Orozco ile Picasso ve Miró'nun etkilerini yansıtan yarı-soyut resimler gerçekleştirdi. "Kuş" (y. 1941, Lee Krasner Pollock Koleksiyonu, New York) ve "Kadın ve Erkek" (1942, Bayan H. Gates Lloyd Koleksiyonu, Haverford) gibi resimlerinde, gördüğü psikiyatrik tedavinin de etkisiyle, Jung'un simgeselliğinden ve gerçeküstücü kuramlardan yararlandı.

1943'ün sonu ile 1944'ün başında "Duvar Resmi" (Iowa Üniversitesi Sanat Müzesi, Iowa kenti) adlı ilk büyük boyutlu tuvalini yaptı. Benton'ın kompozisyon anlayışı ile gerçeküstücülerin serbest çağrışımlar yoluyla elde ettikleri bilinçaltı imgeleri birleştirdiği bu yapıt, Pollock'un özgün üslubunun ilk örneğiydi. 1940'lar boyunca tüm kişiliğini yansıtabileceği bir üslup arayışını sürdürdü ve en sonunda akıtma resim tekniğini geliştirdi. Pollock bu yöntemde tuvali genellikle yere serip boyayı çeşitli aşamalarda tuvale akıtıyordu; bir resmin tamamlanması bazen haftalar sürüyordu. Pollock elde ettiği karmaşık çizgisel imgelerle çok çeşitli etkiler ve anlatımlar yaratıyordu. "Yaz" (1948), American Broadcasting Company Koleksiyonu, New York), "On Numara 1949" (Alfonso A. Ossorio Koleksiyonu, East Hampton), "Bir" (1950, Modern Sanat Müzesi, New York) ve "Sonbahar Ritmi" (1950, Metropolitan Sanat Müzesi, New

Jackson Pollock Long Island'daki stüdyosunda çalışırken, New York, 1950
Hans Namuth

York) gibi resimler bu döneminin en önemli ürünleriydi. Pollock 1951-52 yıllarında neredeyse yalnızca siyah-beyaz çalıştı. 1952'de yeniden renk kullanmaya başladı ve "Mavi Kutuplar" (1953, Ben Heller Koleksiyonu, New York) gibi çok büyük boyutlu tuvaller gerçekleştirdi. 1953'te "Portre ve Düş" (Dallas Güzel Sanatlar Müzesi), "Okyanus Griliği" (Guggenheim Müzesi, New York) ve "Derinlik" (Lee Krasner Pollock Koleksiyonu, New York) gibi en önemli yapıtlarını üretti. Bu tarihten sonra sağlığı hızla kötüleşmeye başladı.

Pollock uçlarda yaşayan bir insandı. Yumuşak ve bilge bir kişiliği olmasına karşın, alkolün etkisiyle saldırganlaşıyor, ancak resim yaptığı zaman bu iki karşıt ucu dengeleyebiliyordu. Sanata olan derin bağlılığı ile anılan ve saygı duyulan Pollock çağdaş sanatçıları derinden etkilemişti. Hayattayken son derece düşük fiyatlara satılan yapıtları sonradan büyük değer kazandı. Pollock da 20. yüzyılın en önemli modern ressamlarından sayılan ilk Amerikalı sanatçılardan biri oldu.

Polluks *bak.* Dioskurlar

Polluks, burçlar kuşağındaki İkizler(*) takımyıldızının en parlak yıldızı (*Beta Geminorum*). Kırmızımsı renkli bir dev yıldız olan Polluks'un görünür kadri 1,15'tir. Polluks ile İkizler'in alfa yıldızı olan Kastor, Yunan mitolojisindeki ikizlerin adlarıdır. Polluks Yer'den yaklaşık 40 ışık yılı uzaktadır.

polo (Balti dilinde "top"), dörderli iki takım arasında oynanan oyun. At sırtındaki oyuncular, çim sahada ve iki kale arasında, tahtadan yapılmış topu hareket ettirebilmek için esnek saplı uzun polo sopaları (*mallet*) kullanırlar.

Orta Asya kökenli bir oyun olan polo, ilk kez İÖ 6 - İS 1. yüzyıllar arasındaki bir dönemde İran'da, çoğunlukla saray muhafızları olan seçkin süvari birliklerinin eğitim oyunu olarak ortaya çıktı. İran'dan Arabistan'a, ardından Tibet, Çin ve Japonya'ya geçti. 13. yüzyılda Hindistan'ı fetheden Müslümanlar aracılığıyla bu ülkede de hızla yayıldı. Assam'daki İngiliz çay üreticileri 1859'da Siçar'da ilk polo kulübünü kurdular. O sıralarda takımlar sekiz oyuncudan oluşuyordu ve oyunun hemen hiçbir kuralı yoktu.

Poloyu ABD'ye 1876'da sporcu ve gazete yayımcısı Gordon Bennett tanıttı. İzleyen dönemde takımların oyuncu sayısı önce beşe, ardından ABD'de 1881'de, İngiltere'de de 1883'te bugünkü sayısına indi. İlk uluslararası karşılaşma, 1886'da konan ve daha çok ABD ile İngiltere'nin çekiştiği Westchester Kupası'yla başladı. 1890'da kurulan Polo Birliği (sonradan ABD Polo Birliği) kuralların standartlaşmasını sağladı. ABD dışında polonun yönetici organı, birçok ulusal kuruluşla bağı bulunan Hurlingham Polo Birliği'dir. 1920'lerde ve 1930'larda Arjantin'de de yaygınlaşan polo Arjantin'in ulusal sporu oldu.

Polo, 274,3 m (300 yarda) uzunluğunda ve 146,2 m (160 yarda) genişliğinde açık bir çim sahada oynanır. Sahanın iki ucundaki kalelerin direkleri arasındaki uzaklık 7,3 m'dir. Sayı yapmak için topu kaleye sokmak gerekir. Oyun başlarken takımlar sahanın ortasında karşılıklı dizilirler. Oyunda saha içinde iki atlı hakem, ayrıca yan çizgide bir başhakem görev yapar. Oyunu başlatmak için hakemlerden biri topu iki takımın arasına atar. Maç, her biri 7,5 dakika süren ve *chukkar*, *chukker* ya da *chukkal* (Hintçe *çakar*'dan) denen altı devreden oluşur. Bir maç Arjantin'de sekiz, İngiltere ve kara Avrupa'sında dört *chukkar*'dan oluşur.

Takımdaki oyuncuların görevleri farklıdır; 1 numara forvet, 2 numara oyun kurucu, 3 ve 4 numaralarsa savunma oyuncularıdır. Polo maçlarında handikap sistemi uygulanır. Buna göre her oyuncu oyun becerisine göre −2 ile +10 gol değeri arasında bir değerle derecelendirilir.

Açık havada oynanan poloda bambu ya da söğüt kökünden, çapı 8,3 cm, ağırlığı 113,4 gr olan bir top kullanılır. Polo sopasının uzunluğu 112-135 cm arasındadır. Sopanın ucunda 24,2 cm uzunluğunda bir tokmak bulunur. Sopanın toplam ağırlığı 198,5 gr kadardır. Topa sopanın ucuyla değil yanıyla vurulur.

Kapalı polo sahası 91,4 m uzunluğunda ve 45,7 m genişliğindedir. Şişirme deriden topun çapı 11,5 cm, ağırlığı en az 170 gr'dir. Takımlar üçer oyuncudan oluşur. Ufak farklılıklar dışında açık havada oynanan polonun kuralları kapalı sahada da geçerlidir.

Polo, Marco (d. y. 1254, Venedik ya da Curzola [bugün Korčula, Hırvatistan] - ö. 8 Ocak 1324, Venedik), Venedikli tacir, serüvenci ve ünlü gezgin. Avrupa'dan yola çıkarak Asya'yı dolaşmış (1271-95), bu arada uzun süre Çin'de yaşamıştır. *Il milione* (Milyon) adlı yapıtı bir seyahatname klasiği olarak kabul edilir.

Polo ailesinin gezileri. Marco Polo'nun başarısının temelinde ailesinin, özellikle de babası Niccolò ile amcası Maffeo'nun daha önceki gezileri yatar. Uzun süre Ortadoğu'yla ticaret yapan aile önemli bir servet ve ün kazanmıştı. Konstantinopolis'te (İstanbul) siyasal bir değişim olacağını sezinleyen Polo kardeşler, yaklaşık 1260'ta buradaki mallarını elden çıkardılar ve servetlerini değerli taşlara yatırdılar. Ardından Moğol İmparatorluğu'nun batı topraklarını yöneten Berke Han'ın yönetimi altındaki Volga kıyılarına doğru yola çıktılar. Kısa sürede servetlerini iki katına çıkardılar. Siyasal gelişmeler Venedik'e dönmelerini engelleyince doğuda Buhara'ya doğru yola çıktılar. Yolculukları dört yıl sonra (1265), Moğol İmparatorluğu'nun başkenti ve büyük olasılıkla da Kubilay Han'ın yazlık merkezi olan Shangdu'da sona erdi. Polo kardeşler Kubilay Han'la dostça ilişkiler kurdular. Sonunda, Kubilay Han'ın elçisi olarak ve "Yedi Sanat'ı bilen" 100 akıllı adam göndermesi için papaya yazdığı mektuplarla birlikte Avrupa'ya döndüler.

Marco'nun doğumu ve çocukluğu bu döneme rastlar. Venedik'te geçen çocukluk yılları hakkında elde hiç bilgi yoktur. Babası 1269'da Doğu'dan döndüğünde, 15-16 yaşlarında bir delikanlı olarak onunla ilk kez karşılaştı.

Marco'nun Asya gezisi. Papa IV. Clemens'in kısa süre önce öldüğünü öğrenen Niccolò ve Maffeo, Venedik'te iki yıl yeni papanın seçilmesini beklediler. Sonunda beklemekten bıkınca, genç Marco'yu da yanlarına alarak 1271'de yola çıktılar. Filistin'deki papalık elçisi Piacenzalı Tebaldo onlara Moğol hükümdarına götürmeleri için mektuplar verdi. Pololar yola çıktıktan birkaç gün sonra dostları Tebaldo'nun X. Gregorius adıyla papa seçildiğini haber aldılar. Bunun üzerine Akkâ'ya dönerek papadan resmî belgeleri ve yanlarına da iki rahip alarak yeniden yola çıktılar. Kısa bir süre sonra cesaretlerini yitiren rahipleri bırakarak yollarına yalnız devam ettiler.

İskenderun Körfezindeki Ayas (bugün Yumurtalık) üzerinden kuzeydoğuya yönelerek 1272 başlarında büyük olasılıkla Erzurum'dan ve Tebriz'den geçtiler. Ardından haydutlarla dolu tehlikeli çölleri aşarak Basra Körfezi kıyısındaki Hürmüz'e ulaştılar. Ama Hindistan ve daha ötesine kadar uzanacak bir deniz yolculuğunu göze alamadıklarından, Moğol başkentine karadan gitmeye karar verdiler.

İran'ın doğusunda kalan Horasan bölgesinden sonra daha dostça karşılandıkları topraklara vardılar. Afganistan'daki Bedehşan'da (Marco'nun yazılarında "Balascian") bir yıl kadar kaldılar; yörenin yumuşak iklimi uzun süredir çektikleri hastalığın (bir olasılıkla sıtma) geçmesini sağladı. Bu arada Marco'nun Afganistan'ın öbür bölgeleri-

Marco Polo'nun 1271-95 arasında yaptığı gezide izlediği yol

ni, Hindukuş'taki Nuristan'ı, Çitral'i ve bir olasılıkla Keşmir'i dolaştığı ileri sürülür. Ama hangi yöreleri gerçekten dolaştığını, hangilerini yolda edindiği bilgilerle tanıdığını belirlemek zordur.

Bedehşan'dan ayrılan Pololar, Vahan ("Vocan") vadilerini izledikten sonra Pamirler'in kuzeydoğu yamaçlarından inerek Kaşgar'a ulaştılar. Böylece asıl İpek Yolu'na çıkmış oldular. Taklamakan Çölünün güney ve doğusundaki Yarkent ("Yarcan"), Hotan ("Cotan"), Charchan ("Ciarcian") ve Lop Gölü vahaları boyunca ilerleyerek Çin sınırındaki Shazhou'ya ("Saciu") vardılar.

Daha önce küçük Nasturi, Hıristiyan, Budacı, Manici ve Zerdüştçü toplulukların da yaşadığı Müslüman ağırlıklı yörelerden geçmiş olan Pololar, Gansu ("Tangut") topraklarına girince, Çin kültürünün etkilerini taşıyan bir Budacılıkla biçimlenmiş, bütünüyle farklı bir uygarlıkla karşılaştılar. Bir rehberle sürdürdükleri yolculuğun bu kesiminde, Ningxia yöresine geçmeden önce büyük olasılıkla Suzhou ("Sukchu") ve Ganzhou'yu ("Campiciu") dolaştılar. Sonunda, 1274'te yeniden Kubilay Han'ın Shangdu'daki yazlık sarayına ulaştılar. Koruyucuları Kubilay Han'a Kudüs'ten getirdikleri kutsal yağı ve papanın mektuplarını sundular.

Marco'nun Çin dönemi. Pololar izleyen 16 ya da 17 yıl boyunca Hitay (bugün Kuzey Çin), Mangi ("Manzi"; bugün Güney Çin) ve Moğollara bağlı başka topraklarda yaşadılar. Olasılıkla Shangdu ile kışlık sarayın bulunduğu Dadu ("Taidu"; bugün Pekin) arasında imparatorla birlikte dolaştılar.

Marco Hitay'a vardığında ancak 20 yaşlarındaydı. Hemen hiç Çince bilmemesine karşın, Moğolların konuştuğu Koman lehçesi, Arapçalaşmış Farsça, Moğolca ve Uygur Türkçesi gibi o dönemde Doğu Asya'da konuşulan birçok dilden bazılarını konuşabiliyordu. Yabancı ülkeler hakkında anlatılanları dinlemekten büyük zevk alan Kubilay Han'dan yakın ilgi gördü ve onun tarafından, araştırma yapmak üzere sık sık imparatorluğun uzak bölgelerine gönderildi. Bu gezilerin birinde Çin'in güneybatısına, Yunnan'a ve belki de Birmanya'daki (bugün Myanmar) Tagaung'a kadar gitti. Başka bir gezide Çin'in güneydoğusunu dolaştı. Sonradan büyük bir coşkuyla anlattığı "Quinsay" (bugün Hangzhou) kentiyle Moğolların yeni fethettiği bölgeleri gördü. Marco'nun anılarında kişisel konulara girmemesi nedeniyle ortaya çıkan boşluk, onu parlak bir saray gözdesi düzeyine çıkaran bir efsaneyle doldurulmuştur. Buna karşılık eldeki Çin kayıtlarında adının hiç geçmemesinden ve olayları aktarma biçiminden hareket eden bazı çevreler, gerçekte önemli görevler üstlenmediğini ve verdiği bilgilerin sağdan soldan duyduklarına dayandığını öne sürmüşlerdir. Büyük olasılıkla gerçek bu iki uç görüşün arasındadır. Çin kayıtlarında Marco adına rastlanmaması, daha sonra Çin'e giden İtalyan misyoner Matteo Ricci ve ressam Giuseppe Castiglione gibi bir Çin adı kullanmış olmasından gelebilir. İmparator adına yaptığı gezilerin dışında, tuzla ilgili konulardaki geniş bilgisi bu alanda bazı sorumluluklar üstlenmiş olabileceğini düşündürür. Ama *Il milione*'nin bazı metinlerinde 1282-87 arasında üç yıl "Yonju" (bugün Yangzhou) kentini yönettiği anlatılırsa da bu bilgi güvenilir olmaktan uzaktır ve bütünüyle tek bir sözcüğün belli bir biçimde okunuşuna dayanır.

Venedik'e dönüş. Pololar 1292 dolaylarında, Argun Han'la evlenmek üzere İran'a gönderilen bir Moğol prensesine eşlik etmekle görevlendirildiler. Kubilay Han'ın onları yollamak istemediği, ama sonunda izin verdiği sanılmaktadır. Poloların ve prensesin yanı sıra yaklaşık 600 saraylı ve denizciyi taşıyan 14 gemilik filo Quanzhou ("Zaiton") limanından yola çıktı. Serüven ve tehlikelerle dolu bir yolculuktan sonra Hürmüz'e ulaştı. Oradan Horasan'a giden kafile, Argun'un öldüğünü öğrenince prensesi, oğlu Gazan Han'a teslim etti. Birkaç ay Tebriz'de kaldıkları sanılan Pololar, Hıristiyan ülkesine ayak bastıktan hemen sonra, büyük güçlüklerle kazanmış oldukları servetin çoğunu Trabzon'da çaldırdılar. Birçok gecikmeden sonra Konstantinopolis'e ve sonunda 1295'te Venedik'e vardılar.

Il milione. Marco Venedik'e döndükten hemen sonra Akdeniz'deki bir çatışma sırasında, Venediklilerin denizdeki en büyük rakipleri Cenovalılara tutsak düştü. Ardından Cenova'daki hapishanelerden birine kapatıldı.

Hapishanede tanınmış romans yazarı Rustichello (Rusticiano) ile karşılaştı. Rustichello'ya Asya'da geçirdiği 25 yılın öyküsünü yazdırmaya başladı. Rustichello öyküyü 13. ve 14. yüzyıllarda yaygın olarak kullanılan Fransızca ve İtalyancanın karışımı bir dille kaleme aldı. Bazı kaynaklar Rustichello'nun özellikle çarpışmalara ilişkin bölümlerde katkılar yaptığını öne sürerler. Kısa bir süre sonra özgürlüğüne kavuşarak Venedik'e dönen Marco, önemli bir miktar tutmayan servetiyle sakin bir yaşam sürdü ve 70 yaşında öldü.

Il milione basıldıktan hemen sonra büyük ilgi topladı. 16. yüzyıl İtalyan coğrafyacısı Giovanni Battista Ramusio'nun deyimiyle "birkaç ayda bütün İtalya'yı dolaştı". Kitabın bu denli tutulmasının nedeni fantastik bir romans olarak görülmesiydi. O sırada henüz matbaa keşfedilmediğinden kitabın çıkarılan kopyalarında ve çevirilerinde birçok çıkarma, ekleme ve yanlışlıklar yapıldı.

Il milione'nin özgün kopyası bugüne ulaşamamıştır. Kitabın farklı dillerde ve lehçelerde 140 farklı yazma metni bulunmaktadır. Çok karmaşık ve çelişkili bir malzeme oluşturan bu kopyalar ortaçağdan günümüze değin filolojik bakımdan çözülmesi en zor sorunlardan biri olmuştur. Marco'nun yaşamının son 20 yılında kitabın çeşitli kopyalarında eklemeler ve düzeltmeler yaptığı sanılmaktadır. Özgün metnin başarılı bir Latince çevirisini yapan rahip Pipino gibi bazı yazar ya da çevirmenler, Marco'nun anlattıklarının ve yorumlarının çoğunu din düşmanı ya da heretikliğe tehlikeli ölçüde yakın bulduklarından metnin önemli bir bölümünü sansüre uğratmışlardır.

Marco kitabını, doğrudan deneyimlere dayanan büyük bir kozmografi olarak değerlendiriyordu. Kitabın özgün adının *Divisament dou Monde* (Dünyanın Hikâyesi) olması da dikkat çekicidir. Marco kişisel anılarını çoğu yerde kuramsal tutkusuna feda etmiştir. Kitapta gezilerle, arada geçen süre ve mevsimlerle ilgili ayrıntılara pek rastlanmaz. Kitabın genel havası nesnel ve geniş bir bakış açısını yansıtır. *Il milione*'de Marco belirli bir tarih ve yol sırası izler; ama sık sık, bir olasılıkla akraba ve tanıdıklarının gördükleri yerleri de ayrıntılarıyla anlatır. Bu sapmalara Mezopotamya, Sabbahiler, Semerkand, Sibirya, Japonya, Hindistan, Etiyopya ve Madagaskar üzerine bilgilerin verildiği bölümlerde rastlanır.

Kitabın yaygın adı olan *Il milione*'nin kökeni belli değildir. Bir "uzun öykü" düşüncesiyle ilişkisi olabileceği gibi aile lakabı Aemilione'nin (Büyük Emil) bozulmuş biçimi de olabilir. Şair Dante Alighieri'nin ünlü çağdaşı Marco Polo'dan hiç söz etmemesi dikkat çekicidir. Büyük olasılıkla kitabı bir fabl, uydurma ve bu nedenle de tehlikeli derecede heretik olarak değerlendiriyordu. Marco'nun, o dönemin geçerli görüşüne göre kimsenin yaşamadığına inanılan Ekvator'un aşağısındaki bölgede yaşayan insanları anlatması özellikle tehlikeli görülmüş olabilir.

Marco'nun anlattıklarının ortaçağ düşüncesine yeni bir bakış açısı getirdiği açıktır. Batı'nın ufukları genişledikçe Marco'nun etkisi de giderek arttı. Marco'nun Japonya betimlemesi Kolomb'un 1492'de güneşin doğduğu yere doğru yaptığı yolculukta belirleyici rol oynadı. Baharatların kaynağı olan bölgeler hakkında verdiği ayrıntılı bilgiler, Batılı tacirleri bu topraklara ulaşmaya ve Arapların baharat ticaretu tekelini kırmaya yöneltti.

Il milione'nin, 1985'te *Marco Polo'nun Geziler Kitabı* adıyla yayımlanan Türkçe bir çevirisi de vardır.

polonez, 17. ve 19. yüzyıllar arasında çoğunlukla saray balolarıyla benzeri törenlerin açılışında yapılan tören dansı. Eskiden büyük olasılıkla savaşçıların zafer dansıydı. Polonez müziği 1573'te Anjoulu Henri'nin Polonya kralı olarak taç giydiği tören sırasında soylularca resmî marş olarak benimsendi.

Dansın soylulara özgü biçiminde, toplumsal konumlarına uygun olarak dizilen çiftler üç adımda bir dizlerini hafifçe bükerek kayar adımlarla balo salonunun çevresinde dolaşırlardı. Müziğinin ölçüsü ¾ olan polonez, Beethoven, Handel, Mussorgski ve Chopin gibi ünlü bestecilerce bir müzik biçimi olarak kullanılmıştır.

Polonya, resmî adı POLONYA CUMHURİYETİ. Lehçe RZECZPOSPOLITA POLSKA. Avrupa'nın yedinci büyük ülkesi. Baltık Denizi ile Karpat Dağları arasında yer alır. Kuzey Avrupa Ovası içinde kalan 312.683 km²'lik bir alanı kaplar. Doğuda Beyaz Rusya (Belarus) ve Ukrayna, kuzeydoğuda Litvanya, güneyde Çek Cumhuriyeti ve Slovakya, batıda Almanya, kuzeyde Rusya Federasyonu ve Baltık Denizi ile çevrilidir. Sınırlarının toplam uzunluğu 3.538 km'ye ulaşır. Kuzeyden güneye 650 km boyunca uzanır; doğudan batıya en geniş yeri 690 km'yi bulur. Tarihte sınırları sık sık değişmiş, uzun bir dönem de komşu devletler arasında parçalanmış bir ülke olarak kalmıştır. Başkenti Varşova, 1992 tahmini nüfusu 38.429.000'dir.

DOĞAL YAPI. Yüzey şekilleri. En güney uçta yer alan Karpat sistemine bağlı dağlar dışında Polonya'nın tamamına yakını düzlüklerden oluşur. Genelde ortalama yükseklik ancak 173 m'yi bulur; ülke topraklarının dörtte üçünden fazlası 200 m'nin altında kalır. Yüzey şekillerinin çoğu Pleyistosen Bölüm (y. 2,5 milyon-10 bin yıl önce) sırasındaki buzul hareketleriyle ortaya çıkmıştır. Düzlükler jeolojik bakımdan geniş bir yapısal havzayı örten genç tortul katmanlardan oluşur. Güneydeki dağlık kesimde ise daha yaşlı ve daha değişken jeolojik oluşumlar bulunur.

Polonya fiziksel coğrafya bakımından kuzeyden güneye doğru beş kuşağa ayrılır. Baltık kıyısı boyunca bataklıkların ve kumulların yer aldığı bir şerit uzanır. Kıyı gerisinde, binlerce gölün bulunduğu buzultaş oluşumlu geniş ova son buz kütlesinin güney sınırını belirler. Hafif yükseltilerle kaplı olan orta kesimdeki düzlüklerin oluşturduğu üçüncü kuşak, ülkenin candamarı sayılan Varşova, Wrocław ve Poznań kentleriyle zengin tarım bölgelerini barındırır.

Daha güneydeki Küçük Polonya Yaylaları alçak ve aşınmış tepeleri kapsar. Beşinci kuşak ise Karpat Dağlarını ve bunların kuzeye doğru inen eteklerini içine alır. Ülkenin en yüksek doruğu bu kuşakta bulunan, Slovakya sınırındaki Rysy'dir (2.499 m).

Akarsular, göller ve toprak dokusu. Başlıca akarsular Nysa-Łużycka (Neisse) koluyla birlikte batı sınırının büyük bölümünü çizen Odra (Oder) Irmağı ile ülkeyi bir ağ gibi saran kolların beslediği Vistül (Wisła) Irmağıdır. Suları ilkbahar ve yaz aylarında yükselen her iki ırmak da Baltık Denizine dökülür. Sayıları 9.300 dolayında olan bir hektardan büyük göller ülke topraklarının yaklaşık yüzde 1'ini kaplar. Toprak dokusuna podzollu türler egemendir. Besleyici maddeler bakımından daha zengin olan kahverengi topraklar ikinci sırada yer alır. Küçük Polonya Yaylalarında verimli lös topraklarına rastlanır. Irmak vadileriyle göl çevreleri alüvyonlu topraklarla kaplıdır.

İklim. Soğuk kutup ve okyanus, ayrıca ılık astropik hava kütlelerinin etkisine açık olan Polonya'da okyanus iklimi ve karasal iklim arasında geçiş niteliği taşıyan bir iklim hüküm sürer. Mevsimler arasında da yumuşak bir geçiş görülür. Yıllık ortalama sıcaklık güneybatı düzlüklerinde 8°C, daha soğuk olan kuzeydoğu bölgesinde ise 6°C'dir. Ülke genelinde yıllık ortalama yağış miktarı 600 mm'yi bulur. Dağlık yörelerde 775-1.175 mm arasında değişen bu miktar, orta kesimdeki düzlüklerde 450 mm'ye kadar iner. Ovalarda kış yağışlarının yarısı, dağlık yörelerde de tamamı kar olarak düşer.

Bitki örtüsü ve hayvan varlığı. Ülke topraklarının dörtte birinden fazlası karışık ormanlarla kaplıdır. Başlıca ağaç türlerini çam, kayın, meşe ve huşağacı ile yüksek kesimlerde görülen ladin oluşturur. Karpatlar'ın daha yüksek kesimlerinde orman örtüsü yerini alp ve alpaltı bitkilere bırakır. Güneydoğuda yer yer orman-step bitki örtüsüne, kuzeydoğuda da taygaaltı alanlara rastlanır. Korularda geyik ve yaban domuzu, kuzeydoğudaki iğneyapraklı ormanlarda sığın, güneyde benekli avurdukeseli gibi step kemiricileri, dağ ormanlarında boz ayı ve yaban kedisi, daha yüksek kesimlerde dağ keçisi ve dağ sıçanı yaşar. Ulusal park ilan edilen, Beyaz Rusya sınırındaki Białowieża Ormanı küçük bir Avrasya bizonu sürüsü barındırır. Yerel kuş türlerinin sayısı 200'ü geçer.

Yerleşme dokusu. Baltık Kıyı Ovasındaki başlıca kentsel merkezler, Vistül Irmağının bir delta oluşturarak döküldüğü Gdańsk Körfezi çevresinde toplanmıştır. Ovanın seyrek nüfuslu orta kesiminde yalnızca küçük balıkçı limanları vardır. Bir başka önemli merkez Odra ağzının yakınlarındaki Szczecin'dir. Geniş ırmak vadileri kıyı gerisindeki düzlükleri Pomeranya, Mazur ve Büyük Polonya göller bölgelerine ayırır. Bu kesimde büyük yerleşmeler ve ana yollar genellikle ırmak vadilerini izler. Orta kesimdeki başlıca yerleşim bölgelerini havzalar içinde yer alan ve batıdan doğuya doğru sıralanan Silezya, Büyük Polonya, Mazovya ve Podlasia düzlükleri oluşturur. Zengin maden yataklarını barındıran Küçük Polonya Yükseltileri sanayileşmenin ve kentleşmenin en ileri düzeye ulaştığı bölgedir. En önemli sanayi merkezleri Katowice, Kraków ve Kielce'dir. Bohemya Masifinin bir parçası olan sınırdaki Südetler bölgesinin odağı, Wałbrzych çevresinde gelişen sanayi merkezidir. Bu merkezden kopuk yörelerde birçok küçük kasaba, sayfiye ve kaplıca bulunur. Karpatlar'ın yerleşme dokusunu havzalarda toplanmış olan geniş bir kırsal nüfus ile orta büyüklükte kasabalar belirler.

NÜFUS. II. Dünya Savaşı öncesinde Polonya'da birçok değişik etnik topluluk yaşıyor ve bunların sayısı önemli bir oranı buluyordu. Öte yandan Polonya kökenli toplulukların yaşadığı bölgeler Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'ya kadar uzanıyordu. Savaş boyunca işgal altında kalan Polonya'da nüfusu 3 milyona yaklaşan Yahudileri de kapsayan yaklaşık 6 milyon kişi Nazilerce yok edildi. Savaş sonrasındaki göçler ve sınır değişiklikleri nüfusun bileşimini ve dağılımını önemli ölçüde etkiledi. Böylece Polonya nüfusu etnik ve dilsel bakımdan son derece homojen bir nitelik kazandı. Günümüzde küçük etnik azınlıklar kuzeyde dağınık olarak yaşayan Ukraynalılar, doğu sınırındaki Beyaz Ruslar ve Litvanlar, Silezya'daki Almanlarla sınırlıdır. Nüfusun büyük çoğunluğu resmî dil Lehçeyi konuşur. Toplam nüfusun yüzde 95'e yakını Katoliktir. Toplumda büyük bir ağırlığı ve siyasal nüfuzu olan Katolik Kilisesi oldukça geniş bir özerklikten yararlanır.

Savaş sonrasında çoğu Avrupa ülkesine göre daha yüksek bir düzeye ulaşan doğal nüfus artışı 1970'lerin ortalarından bu yana sürekli bir düşüş eğilimi göstermektedir. Buna bağlı olarak nüfus bileşiminde yaşlıların ağırlığı önemli ölçüde artmıştır; 15 yaş altındaki grubun toplam nüfus (1990) içindeki oranı ancak yüzde 25'tir. Doğum ve ölüm oranları (1991) sırasıyla binde 14,3 ve binde 10,6'dır.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 122,9 kişidir. Savaş sonrasındaki sanayileşmenin bir sonucu olarak kırsal kesimdeki genç nüfusun önemli bir bölümü kentlere göç etmiş, kentlerde oturanların oranı 1950'deki düzeye göre iki kata yakın bir artışla 1992'de yüzde 62'ye ulaşmıştır. Sanayi bölgelerinin çevresinde yaşayan ve kırsal kesimle de bağlarını sürdüren "köylü işçiler"in sayısı oldukça yüksektir.

EKONOMİ. Polonya'da büyük ölçüde hafif ve ağır sanayilerle madencilik ve tarım sektörlerine dayanan, gelişmiş bir ekonomi vardır. Polonya 1990'ların başlarında devlet denetimindeki planlı bir ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişin yol açtığı ekonomik sorunlarla karşı karşıyaydı. 1990'da yürürlüğe konan programla tüketim malları üzerindeki devlet sübvansiyonu kaldırıldı, fiyatlar serbest bırakıldı, ücretler bir fiyat endeksine bağlandı ve ülkenin para birimi zloti serbestçe dalgalanmaya bırakıldı. 1990 verilerine göre ülkenin gayri safi milli hasılası (GSMH) yaklaşık 64,4 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 1.700 ABD Doları'dır.

Net maddi hasılaya katkısı (1989) yüzde 14,5 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yüzde 30,1'i çalışır. Ülke topraklarının yarıya yakını ekime elverişlidir. 1950'lerin başlarındaki kolektifleştirme programının terk edilmesinden sonra tarım arazilerinin yüzde 80'inden fazlasında küçük işletmeler temelinde özel mülkiyete dönülmüştür. İşletme büyüklüğünde üst sınır 100 hektardır; ama işletmeler genellikle çok daha küçüktür. Makineleşme düzeyinin hâlâ yetersiz olması ve işgücü açığının artması tarımsal üretimi olumsuz yönde etkilemektedir. 1975'ten sonra birbirini izleyen kötü hasatlar hayvan yemi ve tahıl ithalatına bağımlılığın yanı sıra temel gıda ürünlerinin karneye bağlanmasına ve fiyatların hızla yükselmesine yol açmıştır. Başlıca tarım ürünleri patates, şeker pancarı, çavdar, buğday ve arpadır. Hayvancılık-domuz ve sığır yetiştiriciliğine dayanır. Devlet mülkiyetindeki ormanlardan elde edilen yumuşak tahtalı kereste önemli bir ihracat kaynağıdır. Baltık Denizi ve Atlas Okyanusunda yürütülen balıkçılık da ekonomiye belirli bir katkıda bulunur. Avlanan yıllık balık miktarı (1990) 473 milyon tonu biraz geçer.

Polonya yeraltı kaynakları bakımından oldukça zengin sayılır. Geniş rezervleriyle dünya çapında ilk sıralarda yer aldığı kaynakların başında maden kömürü (Yukarı ve Aşağı Silezya), kükürt (güneydoğudaki Tarnobrzeg yöresi) çinko ve kurşun (Katowice yöresi) gelir. Linyit, kayatuzu (halit), doğal gaz ve bakır rezervleri de önemli bir miktarı bulur. Öteki önemli maden ve metaller barit, kaolin, kireçtaşı, mermer, nikel, kobalt ve gümüştür; petrol ve demir cevheri gereksinimi büyük ölçüde eski Sovyet cumhuriyetlerinden karşılanır. Ayrıca Macaristan ve Yugoslavya'dan alınan alüminadan büyük miktarda alüminyum üretilir. Geçmişi çok eskiye dayanan madencilik ihracata katkısıyla da önem taşır.

Birlikte net maddi hasılanın yüzde 50,2'sini karşılayan madencilik ve imalat sektörleri toplam işgücünün yüzde 26,7'sine iş olanağı sağlar. 1970'lerin ortalarına değin çarpıcı bir büyüme gösteren imalat sektörünün en gelişmiş dalını, uzun bir dönem öncelik verilen ağır sanayi oluşturur. 1972'den bu yana başta taşıtlar ve ev eşyaları olmak üzere tüketim malları üretimini geliştirmeye ve modern teknoloji kullanımını genişletmeye yönelik yeni bir sanayileşme politikası izlenmektedir. Bu yapısal değişiklik döneminde, özellikle 1980-81 yıllarında hızlı bir düşüş gösteren sanayi üretimi sonraki yıllarda yavaş da olsa yeniden düzelme yoluna girmiştir. En önemli sanayi ürünleri demir-çelik, makine ve ulaşım araçları, kimyasal maddeler, pamuklu dokuma, kâğıt, metal ürünler ve elektrikli ev eşyalarıdır. Elektrik enerjisinin büyük bölümü kömürle işleyen termik santrallardan elde edilir. Yıllık elektrik üretimi (1990) yaklaşık 136 milyar kW-sa düzeyindedir.

Polonya dış ticaretinin büyük bölümünü Almanya, Avusturya ve eski Sovyet cumhuriyetleriyle yürütür. İthal ürünlerinin başında makine, taşıt araçları donanımı, yakıt ve kimyasal madde gelir. Ekonomide yaşanan bunalımın getirdiği bir sonuç da Polonya'nın Batı'dan borçlanma yoluna gitmesidir. 1980'lerin ortalarında alacaklarının tutarı 26 milyar ABD Doları'nı geçen Batılı ülkeler, Polonya'nın içinde bulunduğu ekonomik güçlükler nedeniyle borç ödemelerini ertelemeyi ve yeni bir plana bağlamayı kabul etmiştir.

Demiryolları iç ve dış yük taşımacılığı açısından büyük önem taşır. Başlıca hatlar Varşova'yı Poznań ve Kraków'a, Yukarı Silezya'yı Gdynia limanına bağlayan demiryollarıdır. Geniş karayolu ağının odak noktasını Varşova oluşturur. Yukarı Silezya'ya Gliwice Kanalıyla bağlanan Odra'dan suyolu taşımacılığında yararlanılır. En büyük deniz limanları Szczecin, Gdynia ve Gdańsk'tır. Varşova'daki havalimanından birçok uluslararası sefer yapılır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Polonya 1947'den 1989'a değin fiilen tek partinin yönetimi altındaki sosyalist bir cumhuriyetti. O dönemde ülkedeki en önemli siyasal güç Polonya Birleşik İşçi Partisi'ydi (PZPR). Ülkedeki yönetim sistemi Sovyetler Birliği örneğine göre düzenlenmişti. 1989'da siyasal sistemde gerçekleştirilen köklü değişikliklerle Polonya çok partili parlamenter sisteme geçen ilk Doğu Avrupa ülkesi oldu. Nisan 1989'da Dayanışma ve PZPR arasında imzalanan

tarihsel bir antlaşmayla, 460 üyeli *Sejm*'in yanı sıra 100 üyeli bir Senato oluşturularak parlamento iki meclisli hale getirildi. Aynı antlaşmayla 17 üyeli Devlet Konseyi dağıtılarak, devlet başkanı görevini gören konsey başkanlığı makamı yerine, geniş yürütme yetkilerine sahip bir cumhurbaşkanlığı makamı oluşturuldu.

Sosyal refah sistemi bütün çalışanlar için parasız tedavi ve bakımın yanı sıra emekli aylığıyla çeşitli sosyal yardım hizmetlerini kapsar. Hastane, sanatoryum ve tatil merkezleri ağı oldukça yaygındır. Yaşlılar, sakatlar ve kimsesizler devletin açtığı özel kurumlarda barınır. Ortalama ömür (1990) kadınlarda 75,5 yıl, erkeklerde 66,5 yıldır. Bebek ölüm oranı (1989) binde 15,9 düzeyindedir. Kentlerde konut açığı sorunu bütünüyle çözülememiştir.

Yüksek okuryazarlık oranı (1988'de yüzde 98,7) kapsamlı ve yaygın eğitim sisteminin gelişmişlik düzeyini yansıtır. Eğitim 7-14 yaşlar arasında zorunlu ve bütün aşamalarda parasızdır. Ortaöğretim kurumlarının önemli bir bölümü meslek okullarıdır. Başlıca üniversiteler arasında Varşova Üniversitesi (1808), Kraków'daki Jagiełło Üniversitesi (1364) ve Lublin Katolik Üniversitesi (1918) sayılabilir. Polonya Bilimler Akademisi çeşitli araştırma enstitüleriyle en yüksek akademik kurumdur.

KÜLTÜREL YAŞAM. Tarih boyunca Batı kültürünün bütün büyük hareketlerinden ve akımlarından derin biçimde etkilenen Polonya, hemen her alanda zengin ve özgün bir mirasa dayanır. Katolik inancın öğeleri Polonya'nın kültür dokusunda hâlâ önemli bir yer tutar. Giyim, süsleme sanatları, şarkılar ve halk dansları gibi alanlarda genellikle bölgelere özgü çizgiler taşıyan zengin ve renkli folklorik gelenekler ise II. Dünya Savaşı sonrasında sanayileşmenin ve yeni kitle iletişim araçlarının etkisiyle yaşanan köklü değişim sonucunda hızla silinmeye yüz tutmuştur. Günümüzde bu gelenekler ancak bazı dinsel uygulamalarda ve Devlet Halk Dansları Topluluğu gibi kurumların etkinliklerinde yaşamaktadır.

Ulusal kimliğin biçimlenmesinde ve korunmasında önemli rol oynayan Polonya edebiyatının 19. yüzyılın ilk yarısında yetiştirdiği adlar arasında üç büyük şair öne çıkar: Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki ve Zygmunt Krasiński. İzleyen dönemin önde gelen temsilcilerini ise her üçü de Nobel Edebiyat Ödülü sahibi olan Henryk Sienkiewicz, Władysław Reymont ve Czesław Miłosz oluşturur.

Polonya müziğinin temelini ünlü besteci Frédéric Chopin'in attığı kabul edilir. 19. yüzyılın bir başka ünlü adı popüler operaların bestecisi Stanisław Moniuszko'dur. Polonya'nın yetiştirdiği birçok ünlü çalgıcı, orkestra şefi ve şarkıcı 19. yüzyıldan günümüze değin uzanan bir gelenek içinde yer alır. Piyanist Ignacy Jan Paderewski ile

0 50 100 km
0 50 100 mi
Yüksekliklerin metre cinsindendir
Kaliningrad (Königsberg)
RUSYA FED.
LİTVANYA
Gdańsk (Danzig)
Gdynia
Sopot
Elbląg
Olsztyn
Grudziądz
Bydgoszcz
Toruń
Włocławek
Płock
VARŞOVA
Białystok
Poznań
Gorzów Wielkopolski
Szczecin (Stettin)
Koszalin
Słupsk
Łódź
Kalisz
Konin
Piotrków Trybunalski
Radom
Lublin
Wrocław (Breslau)
Legnica
Częstochowa
Katowice
Kraków
Tarnów
Rzeszów
Opole
Gliwice
Zabrze
Bytom
Chorzów
Sosnowiec
Ostrava
Brno
Frankfurt an der Oder
Zielona Góra
Świnoujście
Stargard Szczeciński
Piła
Tczew
Malbork
Ostrołęka
Siedlce
Biała Podlaska
Brest
Włocławek
Tomaszów Mazowiecki
Ostrowiec Świętokrzyski
Starachowice
Kielce
Nowy Sącz
Przemyśl
Zamość
Tomaszów Lubelski
Łomża
Suwałki
Ełk
Giżycko
Olecko
Węgorzewo
Gołdap
Braniewo
Frombork
Elbląg
Tczew
Malbork
Kołobrzeg
Szczecinek
Chojnice
Tuchola
Świecie
Chełmno
Wąbrzeźno
Brodnica
Nidzica
Olsztyn
Ostróda
Iława
Lubawa
Mrągowo
Ełk
Giżycko
Węgorzewo
Suwałki
Augustów
Sokółka
Hrubieszów
Zamość
Biłgoraj
Tarnobrzeg
Stalowa Wola
Mielec
Łańcut
Przemyśl
Sanok
Nowy Sącz
Tarnów
Bochnia
Wadowice
Oświęcim
Chrzanów
Olkusz
Jaworzno
Sosnowiec
Bielsko-Biała
Cieszyn
Rybnik
Racibórz
Nysa
Kłodzko
Wałbrzych
Jelenia Góra
Świdnica
Legnica
Głogów
Lubin
Bolesławiec
Żary
Żagań
Nowa Sól
Krosno Odrzańskie
Gubin
Ostrów Wielkopolski
Kępno
Ostrzeszów
Pleszew
Jarocin
Leszno
Rawicza
Wrocław
Oława
Brzeg
Opole
Kluczbork
Olesnica
Wieluń
Sieradz
Zduńska Wola
Pabianice
Tomaszów Mazowiecki
Opoczno
Skarżysko-Kamienna
Końskie
Szydłowiec
Starachowice
Ostrowiec Świętokrzyski
Sandomierz
Opatów
Kozienice
Dęblin
Puławy
Lubartów
Ostrów Lubelski
Włodawa
Chełm
Zamość
Biłgoraj
Tarnobrzeg
Stalowa Wola
Nisko
Leżajsk
Łańcut
Rzeszów
Jarosław

Artur Rubinstein bu geleneğin ilk temsilcileri sayılır. 20. yüzyılın tanınmış Polonyalı bestecilerinin başında Karol Szymanowski, Witold Lutosławski ve Krzysztof Penderecki gelir.

Polonya'daki eski kilise, şato ve saraylar romanesk, gotik, Rönesans ve barok mimari üslup larının yetkin örneklerini oluşturur. En büyük gelişmesini 19. yüzyılın ikinci yarısında gösteren Polonya resminin ünlü ustaları arasından Jan Matejko, Henryk Siemiradzki ve Stanisław Wyspiański sayılabilir.

Öncülüğünü Wojciech Bogusławski'nin yaptığı Polonya tiyatrosu, yabancı yönetimlerin altındaki sönük dönemin ardından 20. yüzyılda gösterdiği canlılıkla dikkati çeker. Çağdaş Polonyalı sanatçıların deneysel tiyatro çalışmaları dünya çapında da ilgi uyandırmıştır. Geçmişi 1909'a değin inen Polonya sinemasının uluslararası sahneye çıkışı daha çok 1950'lerin sonlarına rastlar. Çağdaş Polonyalı yönetmenlerin en tanınmışları Andrzej Wajda, Andrzej Munk ve Roman Polanski'dir.

Polonya kentlerinin çoğunda sanat, etnografya, arkeoloji ve doğa tarihi müzeleri vardır. Kraków'daki Czartoryski Müzesi 1805'ten, Poznań'daki Melżyński Müzesi 1857'den, Varşova'daki Ulusal Müze 1862'den kalmadır.

Basın ve kitle iletişim araçları üzerinde uygulanan sansür son yıllardaki siyasal değişime koşut olarak önemli ölçüde gevşemiştir.

TARİH. Eski Çağlar ve Piast hanedanı. Arkeolojik veriler Slav kabilelerinin Vistül Irmağı havzasına İÖ 2. binyılda yerleşmeye başladığını göstermektedir. Bu bölgeden çeşitli yönlere doğru göç eden kabileler zamanla Doğu, Güney ve Batı Slavları olarak bilinen farklı gruplar oluşturdular. Ortak bir kültürü ve dili paylaşan Batı Slav kabileleri 800-960 arasında bir dizi küçük devlet kurdular. Aynı dönemde batı ve doğuya uzanan ticaret yolları canlılık kazanırken, Baltık kıyısında da büyük ticaret merkezleri ortaya çıktı. Ayrıca madencilik gelişmeye başladı.

Batı Slavlar içinde ilk büyük siyasal örgütlenmelere Wiślanie ve Polanie kabileleri öncülük etti. Wiślanie hanedanının güneyde egemenlik altına aldığı geniş topraklar Büyük Moravya ve Bohemya yönetimlerinin ardından Küçük Polonya olarak bilinen bağımsız bir siyasal birime dönüştü. Küçük Polonya toprakları bazı sınır bölgeleri dışında, 969'da oluşturulan Kraków piskoposluk bölgesine denk düşüyordu. Kuzeyde Büyük Polonya olarak anılan, Poznań çevresindeki toprakları birleştiren Polanie kabilesinin başındaki Piast hanedanı güçlü bir devletin temelini atarak zamanla egemenliğini öteki bölgelere de kabul ettirdi.

İlk ünlü Piast dükü I. Mieszko (hd y. 963-992) egemenliğini Odra Irmağına kadar genişleten Alman kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru I.Otto'ya karşı Bohemya ile ittifaka girdi. Bu arada 966'da benimsediği Hıristiyanlığın kendi topraklarında yayılmasını sağladı. Alman egemenliğini sarsan Slav ayaklanmalarının yarattığı elverişli ortamda Baltık kıyılarını, Bohemya ile ittifakın bozulmasından sonra da Silezya ve Küçük Polonya'nın bazı bölgelerini ele geçirdi. Mieszko'nun oğlu I.Bolesław (hd 992-1025) bağımsız bir kilise örgütlenmesini sağladı, giriştiği fetihlerle sınırlarını Orta Elbe Irmağının batı kollarından Batı Bug Irmağının doğusuna kadar genişletti ve Aralık 1024'te resmen krallık tacı giydi. Yerine geçen II. Mieszko Lambert (hd 1025-34) iç ayaklanmaların ve dış tehditlerin üstesinden gelemeyerek geniş toprakları yitirdi ve Kutsal Roma-Germen egemenliğini tanımak zorunda kaldı. Almanların yardımıyla karışıklıklara son veren I. Kazimierz'in döneminde (1034-37, 1040-58) Küçük Polonya, Pomeranya, Mazovya ve Silezya yeniden tahta bağlandı.

Kazimierz'den sonra başa geçen II.Bolesław (hd 1058-79) imparatorluk ve papalık arasındaki çatışmadan yararlanarak Polonya tahtının bağımsızlığını kazanmasını sağladı. Ama Nisan 1079'da Kraków piskoposunu öldürtmesini izleyen iç savaş sonunda Macaristan'a kaçmak zorunda kaldı. Kardeşi I.Władysław Herman'ın (hd 1079-1102) 1082'de kral yerine prens unvanını almasıyla Polonya yeniden Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun egemenliğine girdi. Pomeranya'yı Hıristiyanlaştırarak kesin denetim altına alan III.Bolesław'ın (hd 1102-38) prenslik en büyük oğulda kalmak üzere toprak paylaşımı sistemini getirmesi zamanla iç çekişmelere ve prensliğin dağılmasına yol açtı. Bu süreçte bazı topraklar yitirilirken, 13. yüzyılda bazı ayrıcalıklar tanınan Töton Şövalyeleri başlı başına bir güç odağı durumuna geldi. Öte yandan 1241'de başlayan Moğol akınları geniş çaplı bir yıkım yarattı.

Polonya'daki bölünmüşlüğe son verme çabaları bu karışıklıklar sırasında başladı. Bohemya Kralı II.Václav (hd 1278-1305) Silezya düklerini kendisine bağlarken, Polonya prensi II.Przemysł (hd 1279-96) Büyük Polonya ve Doğu Pomeranya'yı birleştirdi. 1295'te kral olarak taç giyen Przemysł'in yerini alan Václav, Polonya topraklarının yaklaşık üçte ikisine egemen oldu. Ama kendisinden bir yıl sonra oğlunun da ölümüyle Polonya ve Bohemya tahtları boş kaldı.

Küçük ve Büyük Polonya'yı birleştirerek 1320'de resmen krallık tacı giyen Piast hanedanından I.Władysław (hd 1320-33), Macaristan ve Litvanya'nın yardımıyla Bohemya ve Töton Şövalyeleri'nin müdahalelerine son verdi. Yerine geçen III.Kazimierz (hd 1333-70) Silezya ve Doğu Pomeranya üzerindeki hak iddialarından vazgeçerek bu güçlerle barışı sağladı. Böylece öteki Polonya düklükleri üzerinde egemenliğini pekiştirirken, içeride de düzeni sağlamaya çalıştı. Erkek vârisi olmadığından tahtını yeğeni olan Macaristan kralı I.Lajos'a bıraktı. Lajos'un tahta çıkması sırasında Polonya soyluları geniş ayrıcalıklar elde etti.

Polonya'da kentlerin ve ticaretin geliştiği 14. yüzyıl, aynı zamanda yazılı yasalara dayalı bir idari mekanizmanın biçimlenmesine sahne oldu. Bununla birlikte soylular krallık yönetiminin asıl dayanağı olarak kaldı. Katolik Kilisesi'nin nüfuzuna karşın öteki mezhepler de geniş bir hoşgörüden yararlandı. Birçok değişik etnik topluluk Polonya'da barınma olanağını buldu.

Jagiełło hanedanı. Lajos'un ölümünden (1382) sonra Macar soylularının büyük kızı Maria'yı, Polonya soylularının da küçük kızı Hedvig'i (Jadwiga) kraliçe seçmesiyle iki ülke arasındaki taht birliği sona erdi. Ardından Hıristiyanlığı kabul ederek Jadwiga'yla evlenen (1386) Litvanya grandükü Jogaila, II. Władysław Jagiełło adıyla Polonya kralı oldu. Polonya topraklarının dört kat daha büyümesini, doğu sınırlarının güvenceye kavuşmasını ve Kızıl Rutenya, Podolya ve Moldavya'nın (Boğdan) ele geçirilmesini sağlayan bu birleşme, aynı zamanda zengin Doğu ticaretinin yolunu açtı.

Litvanya'nın yönetimini temsilcisi bir valiye (sonradan grandük) bırakan II. Władysław Jagiełło (hd 1386-1434) Tannenberg (Grundwald) Çarpışması'nda (1410) yenilgiye uğrattığı Töton Şövalyeleri'ni geriletmeye çalışırken Bohemya ve Macaristan'a karşı da yayılmacı bir politika izledi. Küçük yaşta yerine geçen oğlu III. Władysław Warneńczyk (hd 1434-44), Macar başkomutanı János Hunyadi'nin yardımıyla 1440'ta I. Ulászló adıyla aynı zamanda Macaristan tahtına çıktı. Ama 1444'te Varna'da Osmanlılar karşısında uğranan bozgunda yaşamını yitirmesinden sonra Macaristan'da yeniden bağımsız bir yönetim kuruldu.

Üç yıllık bir boşluğun ardından Polonya kralı olarak taç giyen IV. Kazimierz (hd 1447-92), Töton Şövalyeleri'ne karşı açtığı On Üç Yıl Savaşları'nı (1454-66) kazanarak tarikata ait toprakların büyük bölümünü tahta bağladı. Ayrıca en büyük oğlu Władysław'ın Bohemya (1471) ve Macaristan (1490) tahtlarına geçmesini sağladı. Kraliyet Prusyası adı verilen eski Doğu Pomeranya'yı alarak uzun bir aradan sonra yeniden Baltık Denizine çıkış yolunu açtı. Ama bu genişleme yeni iç çekişmeleri körüklerken, Osmanlılardan ve Moskova Büyük Prensliği'nden kaynaklanan dış tehdidi de artırdı.

Jagiełło hanedanı altında, kralı seçme yetkisinden ve geniş ayrıcalıklardan yararlanan soylu ların güçlenmesine koşut olarak yönetimde büyük ağırlığa sahip merkezî ve yerel nitelikte temsili organlar ortaya çıktı. Büyük soyluların yer aldığı Senato ile küçük soyluların temsil edildiği Delegeler Meclisi 1493'ten sonra *Sejm* denen iki meclisli bir parlamento niteliğine büründü. Giderek Polonya'yla bütünleşen Litvanya'da da soylular *diet*'ler (meclis) içinde örgütlenmeye başladı. Kazimierz'in ikinci oğlu I. Jan Olbracht'tan (hd 1492-1501) sonra Litvanya grandükü olan üçüncü oğlu Aleksander'in (hd 1501-06) tahta geçmesini sağlayan Mielnik Birliği, Polonya ve Litvanya'yı tek bir devlete dönüştürdü. Ama Jagiełło hanedanından II. Ulászló'nun (hd 1490-1516) ve II. Lajos'un (hd 1516-26) yönettiği birleşik Macaristan ve Bohemya Krallığı'nın bu devletle bağları gevşek bir düzeyde kaldı.

Osmanlıların ve Kırım Tatarlarının Karadeniz çevresindeki bazı kentleri ele geçirerek (1475-84) Polonya'nın Doğu ticareti yolunu kesmesinden sonra, Moldavya da Osmanlı nüfuzu altına girdi. Bu durumdan yararlanmaya çalışan Moskova büyük prensi III. İvan Litvanya'ya iki kez (1486-94, 1500-03) saldırarak Dinyeper Irmağının orta kesimine kadar olan toprakları ele geçirdi. Aynı dönemde Moskova'yla ittifaka giren Kutsal Roma-Germen imparatoru I. Maximilian, Bohemya ve Macaristan tahtları üzerinde hak iddia etmenin yanı sıra Töton Şövalyeleri'ni Polonya'ya karşı ayaklandırdı. Bu güç koşullarda kardeşi Aleksander'in yerine Polonya tahtına çıkan I. Zygmunt (hd 1506-48) Smoleńsk'in alınmasını (1514) önleyememekle birlikte Rus saldırılarının çoğunu püskürttü. Bu arada Bohemya ve Macaristan tahtlarına ilişkin bir veraset anlaşmasıyla Maximilian'ın barışa yanaşmasını sağladı (1515). Mazovya'yı Polonya topraklarına katmanın (1526) yanı sıra Töton Şövalyeleri'ne karşı başarılı bir seferin (1519-22) ardından Dukluk Prusyası olarak düzenlenen tarikat topraklarını Polonya tahtına bağladı. Mohaç Savaşı'yla (1526) Jagiełło hanedanının Macaristan'daki egemenliğine son veren Osmanlıların sürekli akınları karşısında 1533'te bir barış antlaşması imzalama yoluna gitti.

Babasının Osmanlı ve Rus tehditlerini ittifaklarla önleme politikasını sürdüren II.

Zygmunt August (hd 1548-72), Rus baskısına karşı koruma isteyen Livonya'yı 1561'de bir anlaşmayla doğrudan Polonya'ya bağladı. Bunu izleyen savaşta (1563-70) Rus orduları Polonya topraklarına kadar girdi. Artan dış tehlike ve kralın vârisinin olmaması *Sejm*'i kalıcı bir birlik sağlamaya yöneltti. Böylece 1569'da krallık altında birleşik ve bölünmez bir cumhuriyet öngören bir anayasa hazırlandı ve Lublin'de eski krallık toprakları, Litvanya, Krallık Prusyası ve Livonya'yı birleştiren bir antlaşma imzalandı.

Son Jagiełło kralları döneminde büyük ve küçük soylular arasında belirli bir denge oluşurken, soyluların köylüler üzerindeki baskı ve sömürüsü de giderek ağırlaştı. Orta ve Doğu Avrupa'nın en önemli ticaret merkezi durumuna gelen Gdańsk'tan ihraç edilen tarım ürünleri soylular için yeni bir zenginlik kaynağı yarattı. Ama geri ekonomik yapı nedeniyle bu sermaye birikimi Batı Avrupa'da olduğu gibi kapitalizmin gelişmesi sonucunu doğurmadı. Aynı dönemde Rönesans ve hümanizmin etkisi eğitim ve bilimin düzeyini yükseltti. Edebiyat dili Latincenin yerini Lehçe almaya başladı. Reform hareketine karşı baskıcı önlemlerin 1550'lerde kaldırılmasından sonra Polonya uzun yıllar Avrupa'da dinsel hoşgörünün uygulandığı tek ülke olarak kaldı.

Krallık Cumhuriyeti ve Waza hanedanı. II. Zygmunt'un ölümünü izleyen üç yıllık boşluk dönemi ve Fransız Valois hanedanından Henri'nin kısa süreli hükümdarlığı (1573-74) anayasalı yönetimin daha da pekişmesini sağladı. Seçimle başa geçen ikinci kral Stefan Batory (hd 1575-86) Rusların ele geçirmiş olduğu Livonya ve Litvanya topraklarını geri alarak (1578-81) bir süre için dış tehdidi ortadan kaldırdı.

Batory'den sonra kral seçilen İsveç kökenli III. Zygmunt Waza (hd 1587-1632) babasının ölümünden (1592) sonra İsveç tahtını da elinde tutmaya çalıştı. İsveç soylularının 1599'da başlattığı ayaklanma Polonya'yı yeni bir savaşa soktu. Üstün İsveç ve Rus ordularına karşı kazanılan parlak zaferlerle konumu güçlenen Polonya, Otuz Yıl Savaşları'nda (1618-48) tarafsız görünmekle birlikte Erdel (Transilvanya) saldırılarına karşı Avusturya'yı destekleme yoluna gitti. Bunu izleyen Osmanlı akınları giderek Polonya'yı güç duruma düşürdü. Böylece Polonya karşısında üstünlüğü ele geçiren İsveç, Altmark Ateşkes Antlaşması'yla (1629) Livonya'nın büyük bölümünü ve bazı Baltık kıyı kentlerini aldı.

Zygmunt'un yerine geçen oğlu IV. Władysław Waza (hd 1632 - 48) olumsuz gidişi tersine çevirerek 1635'te İsveç'in Baltık kıyısındaki işgaline son verdi. Ama soylula-rın desteğini kazanamadığı için Livonya'yı yeniden Polonya'ya bağlama (1639) ve Osmanlılara karşı geniş çaplı bir savaş açma (1646-47) girişimleri sonuçsuz kaldı. Bu sırada doğu sınırındaki bölgelere yerleşen Kazakların ayaklanmaları yeni güçlükler doğururken, Düklük Prusyası'nı da elinde tutan Brandenburg elektörleri yeni bir tehdit kaynağı durumuna geldi.

Avrupa'nın tahıl ambarı olan Polonya 17. yüzyılın ilk yarısında büyük bir ekonomik canlanma içine girdi. Savaşların da etkisiyle hızla gelişen dış ticaret büyük toprak sahiplerinin köylüler üzerindeki sömürüsünü daha da ağırlaştırdı. Bu ortamda büyük soyluların oluşturduğu dar bir kesim siyasal yaşama bütünüyle egemen olmaya başladı. *Sejm* üyesi bu soyluların, yasama kararlarını tek başına geçersiz kılma olanağını tanıyan *liberum veto*'yu(*) pervasızca kullanmaya yönelmesi devletin işleyişini bozduğu gibi yabancı ülkelere rüşvet yoluyla müdahale yolunu açtı. Aynı dönemde Karşı Reform hareketinden güç alan Cizvitlerin kazandığı nüfuz dinsel hoşgörüyü ortadan kaldırdı. Eğitim kurumları Cizvitlerin denetimine girdi.

II. Jan Kazimierz Waza'nın (hd 1648-68) başa geçmesinin hemen ardından ayaklanan Kazaklar yarı bağımsız bir devlet kurdular. Kazakları sindirme girişimi üzerine Rusya'yla başlayan savaşta doğudaki topraklar Polonya'nın elinden çıktı. Bu durumdan yararlanan İsveç 1655'te Bradenburg'un da desteğiyle saldırıya geçerek Polonya'nın büyük bölümünü işgal etti. Sert yöntemlere başvuran İsveç ordusu Polonya soylularının ve köylülerinin genel direnişi karşısında tutunamayarak 1657'de çekilmek zorunda kaldı. Sonunda varılan anlaşmayla II. Jan İsveç tahtı ve Livonya'nın kuzeyi üzerindeki hak iddialarından vazgeçti ve Düklük Prusyası üzerindeki egemenliği Brandenburg'a bıraktı (1660). Daha sonra Rusya'ya karşı elde edilen bazı askeri başarılara karşın, imzalanan barış antlaşmasıyla (1667) Ukrayna'nın doğu yarısı, Smolensk ve Kiev yitirildi. Birbirini izleyen ve genelde ülke topraklarında yapılan bu kanlı savaşlar, Polonya nüfusunun yüzde 45'ini oluşturan 4 milyon kişinin ölümüne, çoğu kentlerin yıkımına, ekonominin alt üst olmasına ve II. Jan'ın tahttan çekilmesine yol açtı.

Michał Korybut Wiśniowiecki'nin kısa süreli hükümdarlığı (1669-73) Fransız ve Habsburg yanlıları arasında yoğun çekişmelere sahne oldu. Bu sırada Osmanlılar Podolya'yı ve Dinyeper'in batısındaki Ukrayna topraklarını ele geçirdi. Osmanlıları durdurmada oynadığı rolle Michał'dan sonra kral seçilen III. Jan Sobieski (hd 1674-96), Fransa ve İsveç'in desteğine dayanarak toprak kayıplarını giderme politikasından sonuç alamayınca, Habsburglarla ittifaka yöneldi. Viyana'yı kuşatan Osmanlı ordusunun yenilgiye uğratılmasında önemli rol oynadı (1683). Ama Avusturya, Venedik ve Rusya'yla oluşturulan Kutsal Birlik içinde Osmanlılara karşı giriştiği seferlerden (1684-91) önemli bir sonuç alamadı. Bu arada Avusturya ve Rusya Avrupa'nın iki yeni büyük gücü olarak yükseldi. Osmanlıların elindeki toprakların yeniden Polonya'ya geçmesini bu ülkelerin dayattığı Karlofça Antlaşması (1699) sağladı.

Polonya'nın Taksimi, 1772-95

Yabancı koruması ve Polonya'nın taksimi. Saksonya elektörü I. Friedrich August'un birçok aday arasından sivrilerek II. August (hd 1697-1733) adıyla Polonya kralı olması, Saksonya'nın gelişmiş sanayisiyle Polonya'nın zengin hammaddelerini değerlendirme olanağını yarattı. Ama yeni kral Livonya'yı yeniden Polonya'ya katma hedefine yönelerek İsveç'e karşı Rusya ve Danimarka ile ittifaka girince, Polonya II. Kuzey Savaşı (1700-21) olarak bilinen ve ağır bir bedelle sonuçlanan bir serüvene sürüklendi.

Danimarka ve Rus ordularını püskürterek Polonya'ya giren (1701-02) İsveç kralı XII. Karl, kendisine bağlı Stanisław Leszczyński'yi (I. Stanisław) Polonya tahtı-

na geçirdi (1704). Ardından Saksonya'ya saldırarak August'a boyun eğdirdi (1706). İsveç işgaliyle birlikte iç karışıklıklara ve salgın hastalıklara sahne olan Polonya, nüfusunun yaklaşık dörtte birini yitirdi. Bütün kentler yağmaya uğrayarak birer yıkıntıya dönüştü. Karl'ın Poltava Çarpışması'nda (1709) Ruslara yenilmesinden sonra August yeniden tahtı ele geçirdi. Ama Rus çarı I. Petro, Polonya'nın zayıflığından yararlanarak Livonya'yı ilhak etti ve Kazakları bastırma gerekçesiyle Ukrayna'daki Rus denetimini pekiştirdi. 1701'de kendini Prusya kralı ilan etmiş olan Brandenburg elektörü I. Friedrich'in Baltık kıyılarını ele geçirme girişimi (1716) ancak Petro'nun müdahalesiyle önlenebildi. Böylece Polonya Rusya'nın koruması altına girdi.

Rusya'nın desteğiyle Polonya kralı seçilen III. August'un döneminde (1733-63) giderek güçlenen Prusya, Silezya'yı ilhak ederek aynı zamanda Polonya'nın Orta ve Batı Avrupa'yla ticareti üzerinde denetim kurdu. Yedi Yıl Savaşı (1756-63) sırasında Rusya bazı Polonya topraklarını Prusya'ya yönelik harekâtlarda kullandı.

18. yüzyılda Avrupa'daki reformcu akımların gerisinde kalan Polonya'da parlamenter sistem bütünüyle işlemez hale geldi. Katoliklik dışındaki mezheplere kısıtlamalar getirildi. Bu arada dışarıdan göçlerin de etkisiyle hızlı bir nüfus artışı başladı. Polonya'nın her yanına dağılmış olan Yahudi topluluk, o sırada dünyadaki toplam Yahudi nüfusunun yarısını geçiyordu.

August'tan sonra tahta çıkan II. Stanisław August Poniatowski'nin (hd 1764-95) siyasal reform girişimleri, Rus çariçesi II. Yekaterina'nın müdahaleleri yüzünden sonuçsuz kaldı. Rusya'nın dinsel kısıtlamaları kaldırmaya yönelik baskılarına tepki olarak kurulan Bar Konfederasyonu'nun(*) giriştiği mücadele (1768-72) Rus kuvvetlerince bastırıldı. Prusya'nın Polonya'yı paylaşma önerisine önce karşı koyan Yekaterina, aynı amaçla harekete geçen Avusturya'nın askeri tehdidi üzerine anlaşmaya oturmayı kabul etti. Polonya topraklarının yaklaşık üçte birini kapsayan Birinci Taksim (1772) sonunda Rusya Dvina ve Druć (Drut) ırmakları arasındaki Livonya ve Beyaz Rutenya topraklarını, Avusturya Vistül Irmağının güneyindeki Küçük Polonya topraklarıyla Galiçya'nın büyük bölümünü, Prusya da Krallık Prusyası ve Ermland ile Büyük Polonya'nın bir bölümünü aldı. Baltık kıyılarının kaybedilmesiyle Polonya'nın dış ticareti büyük ölçüde Prusya'nın denetimine girdi.

Paylaşımın yarattığı sarsıntı Polonya soylularını köklü reformlara yöneltti. Vergi sistemi ve ordu yeni baştan düzenlendi. 1775'te gerçek anlamda bir merkezî hükümet kuruldu. Köylüler üzerindeki baskı gevşetildi. Madenciliğin ve dokumacılığın gelişmesiyle kentler yeniden canlandı. Bu arada hızla yayılan meşrutiyetçi görüşler doğrultusunda "halk egemenliği"ni öngören, güçler ayrılığı ve parlamentoya karşı sorumlu hükümet anlayışını getiren, *liberum veto*'yu kaldıran ve köhnemiş idari sisteme son veren yeni bir anayasa hazırlandı. Bu adımları kendi otokratik yönetimi için de tehlike olarak gören Yekaterina, reformları bastırmak üzere 1792'de Rus birliklerini Polonya'ya gönderdi.

İşgalin ardından Rusya ve Prusya arasındaki İkinci Taksim'le (1793) Polonya daha da küçüldü. Böylece Kızıl ve Beyaz Rutenya'nın tamamı Rusya'ya, Gdańsk, Toruń, Büyük Polonya ile Mazovya'nın bir bölümü Prusya'ya bağlandı. Ertesi yıl Tadeusz Kościuszko önderliğinde genel bir ayaklanma başladı. Asıl gücünü köylülerin oluşturduğu 150 bin kişilik Polonya ordusu başlangıçtaki başarılara karşın yenilgiye uğradı. Rusya, Avusturya ve Prusya'nın katıldığı Üçüncü Taksim'le (1795) Polonya siyasal haritadan bütünüyle silindi. Neman ve Bug ırmaklarının doğusundaki toprakları Rusya'nın, Kraków'la birlikte Küçük Polonya'nın tamamı Avusturya'nın, geri kalan topraklar ve Varşova Prusya'nın yönetimine girdi.

Parçalanmışlık dönemi. Polonya topraklarının büyük bölümünü ele geçiren Ruslar, kültür ve eğitim düzeyi daha yüksek olan bu bölgeyi sekiz yönetim bölgesine ayırmakla (1801) birlikte başlangıçta Polonyalıları önemli görevlerde tutarak var olan kurumlara dokunmadılar. Prusya'ya bırakılan topraklar Batı Prusya, Güney Prusya ve Yeni Doğu Prusya olarak doğrudan Prusya tahtına bağlanırken, Galiçya olarak anılan Avusturya'nın elindeki topraklar bir dizi yönetsel düzenlemeden geçti. Baskıcı Alman yöneticilerin görevlendirildiği iki bölgede de çok geçmeden gizli milliyetçi örgütlenmeler ortaya çıktı. Paris'le bağlantılı olan bu örgütlenmeler Fransız-Avusturya Savaşı'yla (1792-1801) özellikle Galiçya'da güç kazandı. Bu dönemde Kuzey İtalya'da savaş tutsaklarından oluşturulan Polonya lejyonları bir sonuç alamadı. Önceleri Prusya topraklarında tampon bir devlet oluşturmak için Polonyalıları destekleyen Rusya, Napoléon'un 1806'da bu ülkeye saldırması üzerine planlarından vazgeçti.

Napoléon'un Prusya'yı yenilgiye uğratmasından sonra 1807'de oluşturulan Varşova Düklüğü, ikinci paylaşımda Avusturya'ya bırakılmış olan toprakları 1809'da geri alarak sınırlarını daha da genişletti. Ama Napoléon'un çöküşüyle birlikte Polonya'nın bağımsız gelişiminin önü yeniden tıkandı. Eski sınırlar çerçevesinde yeni bir düzenleme getiren Viyana Kongresi (1814-15), Prusya ve Avusturya'ya verilen topraklarla küçülen Varşova Düklüğü'nü kendi yönetim sistemini ve ordusunu korumak üzere Polonya Krallığı adı altında Rus Çarlığı'na bağladı. Polonya Kongre Krallığı(*) olarak bilinen bu kesimle sınırlı olmak üzere oldukça liberal bir anayasa yürürlüğe kondu. Aynı zamanda Polonya kralı unvanını taşıyan Rus çarı I. Aleksandr 1819'dan sonra sık sık anayasayı çiğnemeye başladı. Ama giderek artan baskılar Polonya milliyetçi hareketinin güçlenerek yayılmasını önleyemedi.

Çar I. Nikolay'ın bir Polonya ordusuyla Fransa'ya sefer düzenlemek istemesi, Kasım 1830'da askerlerin de katıldığı geniş çaplı bir ayaklanmaya yol açtı. *Sejm*'in Ocak 1830'da Nikolay'ı krallıktan uzaklaştırmasıyla başlayan savaşta, Avrupa devletlerinden bekledikleri yardımı göremeyen Polonyalı direnişçiler üstün Rus kuvvetlerine ancak Eylül 1831'e değin karşı koyabildiler. Ayaklanmanın bastırılmasını izleyen dönemde temsili sistem ve bağımsız ordu ortadan kaldırılırken, üniversitelere ve kiliseye ağır darbeler indirildi, binlerce kişi sürgüne zorlandı. "Sürgündeki Polonya kralı" Adam Jerzy Czartoryski'nin çevresinde toplanan tutucular diplomatik girişimlerle 1815 statüsüne dönülmesini sağlamaya çalışırken, radikal yurtseverlerin örgütlediği Polonya Demokratik Derneği 1772 sınırlarına dayalı bir bağımsızlığı ve toprak reformunu öngören bir programla ortaya çıktı.

Polonya topraklarında geniş bir destek bulan derneğin 1846'da başlattığı ayaklanma, hazırlık aşamasında açığa çıkarılması ve etkili karşı önlemler alınması nedeniyle başarısızlığa uğradı. Böylece güçten düşen Polonyalı yurtseverler, Avrupa'yı devrimci bir dalganın sardığı 1848-49 yıllarında etkisiz kaldılar. Önceleri Rusya'daki Polonya yurtseverlerini destekler görünen Prusya ve Avusturya, kendi ülkelerinde baş gösteren milliyetçi kıpırdanmaları sert biçimde sindirdiler. Polonya milliyetçi hareketinin ağırlığı giderek uluslararası kamuoyunu etkilemeye yönelik siyasal çalışmalara kaydı.

Kırım Savaşı'nın (1853-56) ardından içeride karışıklıklarla karşı karşıya kalan Rus Çarlığı, Polonya'ya karşı daha ılımlı bir tutuma yönelerek bazı reformlara girişti. Otokratik yapıyı reformlarla ayakta tutma çabaları, özellikle radikal yurtsever akımın etkilediği gençlerin yaygın tepkisini çekti. Dinsel törenlerdeki siyasal gösterilerle tırmanan olaylar Şubat 1863'te kitlesel bir ayaklanmaya dönüştü. Ayaklanmacıların Fransa ve Avusturya'dan yardım alma umudu boşa çıkarken, Prusya ve Rusya sıkı bir işbirliğine girdi. Ayaklanmanın Nisan 1864'te bastırılmasının ardından, geniş çaplı bir sindirme kampanyası uygulandı. Aynı dönemde serfliğin ve feodal kısıtlamaların kaldırılması yurtseverlerin köylüler arasındaki desteğini zayıflatmakla birlikte piyasa ekonomisinin gelişmesini hızlandırarak yeni toplumsal dinamikler yarattı. Rus bürokrasisinin ağırlaşan denetimine yoğun bir Ruslaştırma politikası eşlik etti.

Prusya'da Otto von Bismarck da aynı yolu izleyerek Polonya topraklarını Alman Devleti'nin bir parçası durumuna getirdi ve eğitim sistemini baştan aşağı Almanlaştırdı. Buna karşılık Avusturya'daki Polonyalılar özerkliklerini önemli ölçüde korudular; Galiçya Polonya kültürünün ve aydınlarının sığınağı olarak öne çıktı.

19. yüzyılın ikinci yarısında Polonya'nın bütün parçaları özellikle madencilik, metal eşya yapımı ve dokumacılık alanında hızlı bir sanayileşmeye sahne oldu. Prusya kesimi dışında güçlü bir Polonya burjuvazisi doğdu. Sanayi işçileri sayıca giderek büyüyen bir sınıf durumuna geldi. Tarımda birbirini izleyen bunalımlar birçok Polonyalı küçük soyluyu kentlere çekti. Aynı dönemde Almanya'nın sanayileşmiş bölgelerine, ardından ABD'ye kitlesel göçler başladı.

Rusya'daki Polonyalılar arasındaki ilk kalıcı siyasal partiler 1890'larda ortaya çıktı. Polonya burjuvazisine ve toprak sahibi soylulara dayanan, Roman Dmowski önderliğindeki Ulusal Demokratik Parti (ND), 1905 Devrimi'nin ardından özerkliği hedefleyen programıyla yasal çalışma olanağını buldu. Bir başka muhalefet odağı olan Polonya Sosyalist Partisi'nin (PPS) ikiye bölünmesinden sonra yurtsever kanat Józef Piłsudski önderliğinde "radikal bağımsızlık programı"nı korurken, sol kanat, örgütlenmesinde Rosa Luxemburg'un önemli rol oynadığı Polonya ve Litvanya Krallığı Sosyal Demokrat Partisi'yle (SDKPiL) birleşti. Avusturya'da 1907'de genel oy hakkının tanınmasından sonra kurulan ve çok geçmeden etkisini Polonya Krallığı'nın güney kesimine yayan Polonya Köylü Partisi de (PSL) 1913'te çoğunluğu oluşturan ılımlı ve radikal sol kanatlara ayrıldı. Prusya'da Polonya milliyetçilerine uygulanan baskı ise 1905'ten sonra daha ağır bir biçim aldı.

Bağımsızlığa geçiş. I. Dünya Savaşı'yla birlikte Polonya sorunu, Avusturya ve Rusya'nın birbirlerine karşı kullanmaya çalıştıkları bir silah niteliğini kazandı. Yüksek Ulusal Komite'yi (NKN) kuran ve Polonya-

lı askerlerden bir lejyon oluşturan Piłsudski yanlıları Avusturya'nın, Polonya Ulusal Komitesi'ni (KNP) kuran Dmowski ve Ulusal Demokratlar ise Rusya'nın yanında yer aldı. Almanya ve Avusturya birliklerinin Polonya Krallığı'nı işgal etmesinden sonra, Kasım 1916'da eski Polonya topraklarının yalnızca altıda birini kapsayacak bağımsız bir krallık planı açıklandı. Bu durum İttifak Devletleri'nin desteğine dayanarak bir cumhuriyet kurmayı tasarlayan Piłsudski yanlılarını hayal kırıklığına uğrattı. 1917 Şubat Devrimi'nin ardından Rusya'da kurulan geçici hükümetin Polonya'ya bağımsızlık hakkını tanımasıyla, Polonya sorununun çözümüne yönelik çabalar gündeme geldi. Rusya sınırları içinde özerklik programından vazgeçen Dmowski ve KNP Batılı İtilaf Devletleri'yle işbirliğine yöneldi. İşgalci İttifak birlikleriyle çatışmaya giren Piłsudski'ye bağlı kuvvetler ise sindirildi. Bununla birlikte Ekim Devrimi ve ABD başkanı W. Wilson'ın On Dört Madde bildirisi, Polonyalıların birleşmiş bir devlet kurma mücadelesi için elverişli bir ortam yarattı.

Avusturya ve Almanya'nın kesin yenilgisinden sonra Kasım 1918'de İkinci Polonya Cumhuriyeti'ni ilan eden Piłsudski, Ocak 1919'da Paris'te KNP ile anlaşmaya vararak yeni devletin temellerini atmaya girişti. Demokratik seçimlerle oluşturulan, kurucu meclis ve yasama organı niteliğindeki *Sejm*'de ND ve PSL milletvekilliklerinin çoğunluğunu, sol partiler ise yaklaşık dörtte birini elde etti. Bu arada çeşitli kentlerde ortaya çıkan işçi sovyetleri Haziran 1919'da hükümetçe dağıtıldı.

İkinci Polonya Cumhuriyeti başlangıçta eski Polonya topraklarının yalnızca bir bölümünü kapsıyordu. Bu nedenle yeni Polonya hükümeti diplomatik ve askeri yollardan bir genişleme politikası izledi. Paris Barış Konferansı'nın sonunda imzalanan Versailles Antlaşması'yla (Haziran 1919), Gdańsk özgür kent statüsünde kalmak üzere, daha önce Prusya'nın bir parçası olan Baltık kıyıları Polonya'ya bağlandı. Antlaşmayı izleyen plebisitlerle Mazur Göller Bölgesinin bazı sınır bölgeleri ve Yukarı Silezya'nın en çok sanayileşmiş kesimleri Polonya sınırları içinde kaldı. Bağımsızlıktan hemen sonra kurulan Polonya ordusuyla Litvanya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'ya karşı girişilen harekâtlar ise Sovyet yönetimiyle savaşa yol açtı. Karşı saldırıyla Polonya içlerine doğru ilerleyen Kızıl Ordu'nun Ağustos 1920'de yenilgiye uğratılmasından sonra Orta Litvanya, Beyaz Rutenya'nın batı kesimi ve Doğu Galiçya geri alındı. Sovyet yönetimi İtilaf Devletleri'nce çizilmiş Curzon Hattı'nın(*) daha doğusundan geçen fiili sınırı Riga Antlaşması'yla (Mart 1921) resmen kabul etti.

1921-45 arası. *Sejm*'den geçerek Mart 1921'de yürürlüğe giren anayasanın öngördüğü parlamenter sistem, birbirini izleyen istikrarsız koalisyonlar ve derinleşen mali bunalım nedeniyle etkili bir işleyişe kavuşamadı. İşçiler arasında artan hoşnutsuzluk, 1923'te yasadışı ilan edilmesine karşın Polonya Komünist Partisi'ne (KPP) önemli bir güç kazandırdı. Aralık 1922'de siyaset sahnesinden çekilmiş olan Piłsudski, bu gelişmeler üzerine Mayıs 1926'da PPS'nin de desteklediği bir darbeyle yönetime el koydu. Piłsudski'nin göstermelik bir parlamenter sistem altında yürüttüğü diktatörlük hem sağ, hem sol muhalefeti sindirmeye yöneldi. Ama diktatörlüğün desteğine dayanan partiler dışı blok ancak Kasım 1930 seçimlerinde istediği çoğunluğu elde edebildi. Daha sonra 1935'te anayasada yapılan düzenlemelerle yürütme erki güçlendirildi ve devlet başkanının yetkileri genişletildi.

1930'dan sonra ordu ve bürokrasi aracılığıyla ülkeyi perde gerisinde yöneten Piłsudski'nin ölümünü (Mayıs 1935) izleyen siyasal bunalıma yaygın grevler, kitle gösterileri ve seçim boykotları eşlik etti. Bu dönemde PPS, PSL ve KPP bir tür halk cephesi kurdu. Ama İ. Stalin'in 1938'de Komintern (III. Enternasyonal) aracılığıyla KPP'yi dağıtması cephenin iktidara geçme şansını önemli ölçüde azalttı. Baştaki hükümetin Mart 1937'de kurduğu Ulusal Birlik Kampı (OZN) ise gerçek anlamda bir siyasal ve toplumsal destek bulamadı.

Bağımsızlık sonrasında önemli toplumsal sorunların çözülememesinin temelinde ülkenin ekonomik kaynaklarının sınırlılığı yatıyordu. 1920'lerde başlatılan tarım reformunun öngördüğü toprak dağıtımı ekilebilir alanların yalnızca onda birinde uygulandı. Kimya sanayisiyle demiryolu yapımındaki ilerlemelere karşın, 1938'e gelindiğinde toplam sanayi üretimi ancak 1913'teki düzeye ulaşabildi. Toplam nüfusun yaklaşık üçte ikisi doğrudan ya da dolaylı olarak tarıma bağımlı kaldı.

Dış politikada Fransa ve Romanya ile ittifak antlaşmaları yaparak (1921) konumunu güçlendirmeye çalışan Polonya, bu güvenceleri SSCB (1932) ve Almanya (1934) ile saldırmazlık paktları imzalayarak pekiştirme yoluna gitti. Bunu İngiliz hükümetinin Mart 1939'da verdiği güvence izledi. Ama II. Dünya Savaşı'ndan hemen önce Hitler ve Stalin'in imzaladığı saldırmazlık paktında (Ağustos 1939) gizli bir protokolle Polonya Alman ve Sovyet nüfuz bölgelerine ayrıldı.

Eylül 1939'da Alman birliklerinin Polonya'ya girmesinin hemen ardından Sovyet birlikleri de Polonya'nın doğu kesimini işgal etti. Narew, Bug ve San ırmaklarının sınır olarak belirlenmesinden sonra, işgal altındaki topraklar ilhak yoluyla Almanya ve SSCB'ye bağlandı. Fransa'da Władysław Sikorski öncülüğünde kurulan Polonya sürgün hükümeti Haziran 1940'ta İngiltere'ye taşınırken, ülke içinde de sivil ve askeri bir direniş hareketi başladı.

Polonya'nın ulusal kimliğini bütünüyle ortadan kaldırmaya yönelen Almanlar okulları kapatma, kitlesel göç ve toplu kıyım gibi yöntemlere başvurmaktan çekinmediler. Ayrıca toplama kamplarıyla Yahudilere karşı bir soykırıma giriştiler. Nazi ordularının Polonya üzerinden SSCB'ye karşı saldırıya geçmesinden sonra, Sovyet yönetimi Temmuz 1941'de Polonya sürgün hükümetini tanıyarak Polonyalı savaş tutsaklarından bir ordu oluşturulmasına izin verdi. Ama gelecekteki Sovyet-Polonya sınırı anlaşmazlık konusu olarak kaldı. Bu arada Ocak 1942'de Polonya İşçi Partisi (PPR) adı altında yeniden örgütlenen Polonyalı komünistler işgal altındaki topraklarda silahlı bir direniş başlattılar.

Nisan 1943'te açığa çıkan Katyn Katliamı'na(*) ilişkin suçlamalar üzerine Polonya sürgün hükümetiyle ilişkilerini kesen Sovyet yönetimi, Tahran Konferansı'nda yeni Sovyet-Polonya sınırına Curzon Hattı'nın temel alınmasını kabul ettirdikten sonra PPR aracılığıyla ayrı bir hükümet ve ordu yaratmaya çalıştı. Kasım 1943'te genel sekreterliğini Władysław Gomułka'nın üstlendiği PPR, bu amaçla öbür sol grupları da içine alan Ulusal Halk Konseyi'ni (KRN) kurdu. Sovyet birliklerinin Polonya'ya girmesinden sonra Temmuz 1944'te Lublin'de KRN'ye bağlı geçici hükümet organı olarak Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi (PKWN) oluşturuldu. Bir hafta sonra Kızıl Ordu Varşova yakınlarına kadar ulaştı. Ama Polonyalı direnişçilerin oluşturduğu İç Ordu'ya bağlı birlikler Varşova'da genel bir ayaklanma başlatınca, Kızıl Ordu Stalin'in emriyle ilerleyişini durdurdu. Toplam 63 gün süren

II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Alman gemisi "Schleswig-Holstein"ın Gdańsk'ı bombardıman etmesi, Eylül 1939
ABC Ajansı

Varşova Ayaklanması(*) sırasında İç Ordu büyük kayıplar verirken, 200 bin dolayında sivil yaşamını yitirdi. Kızıl Ordu Ocak 1945'te bomboş ve yıkıntıya dönüşmüş Varşova'ya girdi. Alman işgaline Mart 1945'te bütünüyle son verildi.

1945 sonrası. Haziran 1945'te PKWN'nin yerini alan ve PSL önderi Stanisław Mikołajczyk gibi yeni üyelerle genişletilen Polonya Ulusal Birlik Hükümeti, ABD ve İngiltere tarafından da hemen tanındı. Ardından Potsdam Konferansı'nda Oder-Neisse Hattı ülkenin batı sınırı, Polonya-SSCB Antlaşması'yla da Curzon Hattı doğu sınırı olarak kabul edildi. Stalin'e yakınlığıyla tanınan Bolesław Bierut'un başkanlığındaki geçici hükümet toprak reformu ve büyük sanayi işletmelerinin devletleştirilmesi gibi adımların yanı sıra geniş çaplı tutuklamalara girişti. Ocak 1947'deki genel seçimler Demokratik Blok'u oluşturan PPR, PPS ve Demokratik Parti'nin üstünlüğüyle sonuçlandı. Yeni *Sejm* Bierut'u devlet başkanlığına seçti. Pragmatik bir sosyalist olarak bilinen Józef Cyrankiewicz de başbakan oldu. Aralık 1948'de PPR ve PPS Polonya Birleşik İşçi Partisi (PZPR) adı altında birleşti. Bu arada kolektifleştirme programına karşı çıkan Gomułka'nın tasfiye edilmesiyle parti yönetimi de Bierut'un eline geçti.

Temmuz 1952'deki anayasal düzenlemeyle devlet başkanlığı yerine başbakanlığı üstlenen Bierut, Mart 1954'te bu görevi yeniden Cyrankiewicz'e bıraktı. Bierut'un ölümünden (Mart 1956) birkaç ay sonra Poznań'da işçilerin başlattığı genel grevde 70 kişinin öldürülmesiyle tırmanan siyasal gerginlik, Gomułka'nın yeniden yükselmesinin yolunu açtı. Partinin birinci sekreteri olarak kolektifleştirmeye son veren ve kilise üzerindeki baskıları kaldıran Gomułka, zamanla katı ve otoriter bir yönetim kurdu. Gomułka yönetimine karşı artan hoşnutsuzluk Mart 1968'de aydınların ve öğrencilerin büyük kentlerde giriştiği eylemlerle doruğuna çıkarken, ekonomik sorunlar da giderek büyümeye başladı. Aralık 1970'te temel tüketim mallarına yapılan zamlar üzerine Gdańsk, Gdynia ve Szczecin işçileri greve

gitti. Grevi bastırmaya çalışan birliklerin 100 kadar işçiyi öldürmesi ülke çapında karışıklıklara yol açtı. Parti üst yönetiminde yapılan değişiklikle görevden alınan Gomułka'nın yerini Edward Gierek aldı. Başbakanlığı da Piotr Jaroszewicz üstlendi.

Karışıklıklardan kısa bir süre önce AFC ile ilişkilerin normalleştirilmesiyle başlamış olan Batı'ya açılma süreci, Gierek döneminde ekonomik alanı da kapsayacak biçimde daha da ileri götürüldü. Ama Gierek'in Batı'dan alınan kredilere ve ihracat gelirlerine dayanarak giriştiği ekonomik reformlar, 1974'te Batı'da başlayan durgunlukla çıkmaza girdi. Mali yükü hafifletmek amacıyla Ocak 1976'da açıklanan zamlar, işçilerin yaygın protestoları karşısında hemen geri alındı. Bu olay aynı zamanda yönetime karşı muhalefetin güçlenmesinde önemli bir dönüm noktası oldu. Polonya kökenli Papa II. Johannes Paulus'un Haziran 1979'daki ziyaretinde gördüğü coşkulu karşılama dolaylı bir protestoya dönüştü.

Artan ekonomik sıkıntılara tepki olarak 1980 yazında yükselen grev dalgası sırasında Gdańsk'taki Lenin Tersaneleri direnişin odağı durumuna geldi. Lech Wałesa'nın önderliğindeki işçilerin isteklerini kabul ettirmesiyle kurulan Dayanışma Sendikası(*) yeni ve bağımsız bir güç odağı olarak öne çıktı. Eylül 1980'de Gierek'in yerine birinci sekreterliğe Stanisław Kania getirildi. Şubat 1981'de General Wojciech Jaruzelski başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Yeni hükümet ile Dayanışma Sendikası arasında ekonomik ve siyasal reformlar için yürütülen görüşmeler giderek bir çatışma ortamı doğurdu. Bunun üzerine parti birinci sekreterliğini de üstlenmiş olan Jaruzelski, 13 Aralık 1981'de sıkıyönetim ilan ederek Dayanışma Sendikası önderlerine karşı tutuklamalara girişti. Ekim 1982'de *Sejm* kararıyla kapatılan Dayanışma Sendikası varlığını yeraltında sürdürmeyi başardı. Askeri yönetimin sert önlemlerle sağladığı istikrara karşın, ekonomik sorunlar çözümsüz kaldı. Sıkıyönetimin kaldırıldığı Temmuz 1983'ten sonra da baskıcı politikalar ve kurulu sistemi koruyarak ekonomiyi düzeltme çabaları sonuç vermedi.

Dayanışma Sendikası'nın boykot çağrısına karşın katılımın yüzde 80'e yaklaştığı 1985 seçimlerinin ardından Devlet Konseyi başkanlığını üstlenen Jaruzelski, hükümette geniş çaplı değişikliklere gitti ve Batı'yla

Yuvarlak masa toplantılarını sürdüren İçişleri Bakanı General Czeslaw Kiszczak (solda) ve Dayanışma Sendikası önderi Lech Wałesa, 5 Nisan 1989; Varşova, Polonya
ABC Ajansı

ilişkileri geliştirmeye özen gösterdi. Dayanışma Sendikası'na karşı izlenen sert tutum 1986'da yumuşamaya başladı. SSCB'de Gorbaçov'un başlattığı değişikliklerin ardından Jaruzelski yönetiminin hazırladığı siyasal ve ekonomik reform programları Kasım 1987'de halkoylamasında yüzde 67'lik bir çoğunlukla kabul edildi. Ama artan ekonomik sorunlar 1988'de yeni bir grev dalgasına yol açtı. Bunu hükümet ile Dayanışma Sendikası önderleri arasında reformlara ilişkin görüşmeler izledi. Görüşmelerde alınan kararlar doğrultusunda Haziran 1989'da yapılan ilk kısmi serbest seçimlerde PZPR ağır bir yenilgiye uğradı. Bunun üzerine Tadeusz Mazowiecki başkanlığında, ağırlığını Dayanışma Sendikası yanlılarının oluşturduğu bir koalisyon hükümeti oluşturuldu.

1990'da enflasyonu aşağıya çekmeyi ve piyasa ekonomisine geçiş sürecini hızlandırmayı öngören bir program yürürlüğe kondu. Bu programın bir parçası olarak ücretler fiyat endeksine bağlandı, aylık faiz oranları yükseltildi, devlet sübvansiyonu kaldırıldı, zloti konvertibl hale getirildi ve fiyatlar serbest bırakıldı. 1990'ın ikinci yarısında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini Dayanışma Sendikası'nın kurucusu Lech Wałesa kazandı. 22 Aralık'ta göreve başlayan Wałesa birkaç gün sonra Jan Krzystof Bielecki'yi başbakanlığa atadı. 1991'de iç karışıklıklar ve ekonomik sorunlar sürerken, ekimde yapılan parlamento seçimlerine katılım çok düşük oldu. Seçimlerden birinci parti olarak çıkan Demokratik Birlik *Sejm*'deki 460 milletvekilliğinden 51'ini kazanırken, aynı oranda oy alan Demokratik Sol İttifak'ın (SLD) sandalye sayısı 49'da kaldı. Aralıkta Jan Olszewski başkanlığında, Demokratik Birlik, Hıristiyan Ulusal Birlik, Liberal Demokratik Kongre ve öteki merkez sağ partilerin katıldığı bir koalisyon hükümeti kuruldu. Haziran 1992'de görevden uzaklaştırılan Olszewski'nin yerini Polonya Köylü Partisi'nin lideri Waldemar Powlak aldı. Ama Powlak göreve geldikten çok kısa bir süre sonra istifaya zorlandı ve yerine koalisyonu oluşturan kilit partilerin adayı Hanna Suchocka başbakan oldu. Eylül 1993'te yapılan seçimleri SLD'nin kazanması üzerine Powlak yeniden başbakanlığa getirildi.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

Polonya edebiyatı, Lehçe yazılmış edebiyat yapıtlarının tümü. Polonya'nın siyasal birliği dış istilalar ve iç bölünmelerle sık sık kesintiye uğradığı için, ulusal edebiyat görece geç gelişmiş, ama bir kez ortaya çıktıktan sonra Polonyalıların kültürel ve siyasal kimliğinin sürdürülmesini sağlayan başlıca kurumlardan biri olmuştur.

Ortaçağ ve Rönesans. Polonya'nın ilk edebi dili, 10. yüzyılda Hıristiyanlığın benimsenmesiyle birlikte kullanılmaya başlayan Latinceydi. Günümüze ulaşan ilk yapıtlar da, kilise adamlarınca kaleme alınan vakayinameler ve azizlerin yaşamlarıyla ilgili metinlerdi. Bunlardan en önemlileri, yaklaşık 1115'te bir Benedikten rahibinin derlediği *Chronicon* ile yaklaşık 1480'de Piskopos Jan Długosz'un yazdığı *Annales seu cronicae inclyti Regni Poloniae*'ydi (Polonya Krallığının Vakayiname ve Yıllıkları). Yerel dil Lehçe 14. yüzyılda kilise yaşamına girdi. 15. yüzyılın ikinci yarısına doğru da Lehçe yazılmış ilk dindışı metinler ortaya çıktı.

Polonya edebiyatının altın çağı, 16. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Rönesans dönemiydi. Bu dönemde ülkenin dış istilalara karşı güvenliği sağlandı, siyasal yaşam istikrara kavuştu ve dinsel Reform hareketiyle birlikte düşünsel ortam yeni bir canlılık kazandı. İtalyan Rönesansı'nın etkisinde kalan ilk yazarlar kuşağı içinde, Jan Dantyszek (Johannes Dantiscus) aşk şiirleri ve övgüleriyle, Başpiskopos Andrzej Krzycki (Cricius) ise nükteli epigramları, siyasal ve dinsel şiirleriyle dikkat çekti. Başşairliğe getirilen köylü şair Klemens Janicki (Janicius) ise dönemin en özgün şairiydi. Bu şairlerin hepsinin yapıtları Latinceydi.

Polonya ulusal edebiyatının ilk önemli adı, Mikołaj Rej'di. Günlük dili başarıyla kullanan ilk yazar olduğu ve görece geniş bir okur kesimine ulaşabildiği için "Polonya edebiyatının babası" olarak anılan Rej, *Żywot człowieka poczciwego* (1568; Dürüst Bir Adamın Yaşamı) gibi yapıtlarında ortaçağ ve Rönesans tarzlarını kaynaştırdı.

Polonya Rönesansı'nın ikinci kuşağının edebi önderi Jan Kochanowski'ydi. Kochanowski yergi şiirini ve klasik tragedyayı deneyen ilk Polonyalı yazar olmakla birlikte, asıl başarılı ürünlerini lirik şiir alanında verdi. Şiirlerinde günlük dili, Rej'in yapıtlarında görülen eskimiş sözcüklerden tümüyle arınmış bir biçimde kullandı. Kochanowski'nin izinden giden şairlerin en önemlisi sayılan Szymon Szymonowic (Simonides), 19. yüzyıla değin canlılığını koruyacak olan pastoral şiir türünün gelişmesinde önemli bir rol oynadı. 16. yüzyılda düzyazı alanında da şiirdekine koşut bir atılım yaşandı. Andrzej Modrzewski, Latince yazanların en önemlisiydi. *Commentariorum de republica emendanda libri quinque* (1551-54; Cumhuriyet Reformu Üzerine Beş Kitaplık Yorum) adlı yapıtında, insanların Tanrı ve yasalar önünde eşitliğine dayalı bir toplumsal ve siyasal düzen önerdi. Buna karşılık, Lehçe yazan tarihçi Marcin Kromer, *Rozmowy dworzanina z mnichen* (1551; Bir Rahiple Bir Saraylının Konuşmaları) gibi yapıtlarında Katolikliği savundu. Düzyazı alanındaki bir başka önemli ad da Łukasz Górnicki'ydi.

Rönesans döneminde Polonya, edebiyatıyla kendi doğusunu, özellikle de Rusya'yı etkilerken, bilim alanında modern astronominin kurucusu Mikołaj Kopernik ile Batı Avrupa'da etkisini duyurdu.

Barok dönem. 17. yüzyılda Avrupa'nın başka ülkelerinde olduğu gibi Polonya'da da barok üslup ve anlayış egemen oldu. Ama Polonya'da barok dönem her yerde olduğundan daha erken başladı. Bunda, Polonya Krallığı'nın 1564'te Cizvit rahiplerini ülkede yerleşmeye çağırması ve bu yüzden Protestanlığın etkisinin zayıflaması da rol oynadı. Barok üslup, egzotik renkleri, zengin dokusu, keskin karşıtlıkları ve gerilimleriyle, Polonya'nın karışık ulusal tarihini belki de en iyi yansıtan üsluptu. Barok şiirin öncüsü, İngiliz metafizik şairlerinin ürünlerini andıran dinsel şiirler yazan Mikołaj Sęp Szarzyński'ydi. Yergici edebiyatta, Krzysztof Opaliński karamsar metinleriyle dönemin güvensiz havasını yansıttı. Pastoral şiirin büyük ustası ise Samuel Twardowski'ydi. Szymon Zimorowicz ile kardeşi Józef Bartłomiej Zimorowicz yapıtlarında geleneksel pastoral şiire güncel dram öğeleri eklediler. Zbigniew Morsztyn kırsal yaşamın erdemlerini öven dinsel şiirleriyle, kuzeni Jan Andrzej Morsztyn ise saray yaşamını yansıtan lirik şiirleriyle dikkat çekti.

Barok dönemde Polonya'nın gözde edebiyat türlerinden biri de tarihsel destandı. III. Jan Sobieski'nin 1683'teki II. Viyana Kuşatması sırasında Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratmasından esinlenen Wespazjan Kochowski'nin *Psalmodia polska* (1695; Polonya Mezmurları) adlı epik şiiri Polonya tarihinin mesihçi bir yorumuna dayanıyordu. Destan alanında ürün veren öteki şairler arasında Piotr Kochanowski, Samuel Twardowski ve Wacław Potocki vardı. 17. yüzyılın ilginç gelişmelerinden biri de

anonim bir halk edebiyatının yaygınlık kazanmasıydı. Bu alanda, daha çok aşağı sınıftan oyun yazarlarının kaleme aldığı çok sayıda *komedia rybałtowska* (müstehcen komediler) dikkat çeker.

Barok edebiyatın son dönemi (y. 1675- y. 1750) genellikle sönük geçti. Bu duraklama dönemi yalnızca ilk kadın edebiyatçıların ortaya çıkması açısından ilginçti. Bununla birlikte barok edebiyatın etkisi, 19. yüzyılın romantizmiyle 20. yüzyılın modernist edebiyatçılarında da kendini duyuracaktı.

Aydınlanma. Polonya'da Aydınlanma, ülkenin son kralı II. Stanisław August Poniatowski döneminde başladı. Dönemin ilk önemli kültür olayı 1765'te Varşova'da bir ulusal tiyatronun açılmasıydı. Tiyatronun kurulmasıyla birlikte üç önemli oyun yazarı ortaya çıktı: Molière uyarlamalarıyla aristokrasiyi alaya alan Franciszek Bohomolec, *Fircyk w zalotach*'ın (1781; Züppenin Gönül Oyunları) yazarı Franciszek Zabłocki ve dönemin en popüler komik operalarından *Cud mniemany czyli Krakowiacy i górale*'nin (1794; Mucize ya da Krakówlular ve Dağlılar) yazarı Wojciech Bogusławski.

Aydınlanma çağı düzyazısında öğreticilik ağır basıyordu. Bununla birlikte, kuşkucu ve yergici zekâsıyla dönemin havasını en iyi yansıtan şair olan Piskopos Ignacy Krasicki yapıtlarında dar bir öğreticiliğin sınırlarını aştı. Krasicki'nin en önemli ürünleri *Monachomachia* (1778; Keşişler Savaşı), *Satyry* (1779; Yergiler), *Bajki i przypowieści* (1779; Masallar ve Ahlaki Öyküler) gibi uzun şiirlerle, Polonya edebiyatının ilk romanı olan, Swift ve Rousseau etkisinde yazdığı *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadki*'ydi (1776; Mikołaj Doświadczyński'nin Serüvenleri). Şiirin önde gelen öteki adları da, klasikçiliğin en önemli temsilcisi olan Stanisław Trembecki, lirik şiir geleneğini sürdüren Franciszek Karpiński ile Çingenelerin yaşamını konu alan yapıtlarıyla Franciszek Dionizy Kniaźnin'di. Julian Ursyn Niemcewicz'in yapıtlarında ise yurtseverlik ve reform temaları öne çıktı. Niemcewicz ayrıca, Walter Scott tarzında tarihsel romanlar da yazdı. *Powrót Posła* (1790; Milletvekilinin Dönüşü) adlı oyunu dönemin en başarılı komedilerinden biriydi.

1795'ten sonra ülkenin Rusya, Avusturya ve Prusya arasında paylaşılması, yurtseverlik şiiri geleneğinin güçlenerek sürmesine yol açtı. Bu yıllarda, Napoléon'un ordularında gönüllü olarak savaşan Polonyalı subay şairlerin yapıtları önem kazandı. Bunların en başarılılarından biri olan Józef Wybicki'nin "Mazurek Dąbrowskiego"su (1797; Dąbrowski'nin Mazurkası) 1918'de Polonya ulusal marşının güftesi olacaktı.

19. yüzyıl. Bu dönemde Polonya edebiyatına romantizm egemen oldu. Akımın en güçlü temsilcisi, *Poezye* (1822-23, 2 cilt; Şiirler) adlı yapıtı romantik dönemin başlangıcı sayılan şair Adam Mickiewicz'ti. Romantik akımın birçok şairinde olduğu gibi Mickiewicz'in yapıtında da ulusal bağımsızlık özlemi, Polonya'yı bütün ulusların kurtarıcısı olarak gören mesihçi bir anlayışla birleşmişti. 1830-31 ayaklanmasının yenilgisinden sonra, Polonya aydınlarının çoğu gibi Mickiewicz de Paris'e gitti. Burada katıldığı göçmenler grubu içinde Juliusz Słowacki, Zygmunt Krasiński ve Cyprian Kamil Norwid gibi romantizmin öteki büyük temsilcileri bulunuyordu. Słowacki'nin *W Szwajcarii*'si (1839; İsviçre'de) bazı eleştirmenlere göre Lehçe yazılmış en iyi lirik şiirdi. Krasiński'nin 23 yaşındayken yayımladığı *Nie-Boska komedia* (1835; İlahi Olmayan Komedya) yalnızca Polonya'da değil bütün Avrupa'da da, insanlık dramını aristokrasi ile mülksüz kitleler arasındaki bir çatışma olarak ele alan ilk edebi yapıtlardan biriydi. Krasiński'nin şiirlerinde de Polonya'ya bir "kurtarıcı mesih" misyonu yükleniyordu. Cyprian Norwid'in yapıtları ise 20. yüzyıla değin fazla ilgi görmedi. Bunun bir nedeni romantizmin genel olarak coşkulu ve inançlı ruh haline ters düşen ironik ve mesafeli tutumuysa, bir başka nedeni de şiirlerinde serbest nazım gibi o döneme göre yenilikçi sayılan biçimlerden yararlanmak istemesiydi. Romantik şiirin öteki temsilcileri arasında, Zygmunt Miłkowski (takma adı Teodor Tomasz Jeż), Antoni Małczewski ve Teofil Lenartowicz ile edebi geleneğin romantik milliyetçi yorumlarından farklı olarak, çeşitli ulusların halk edebiyatları arasındaki yakınlığa dikkat çeken *Studia o literaturze ludowej* (1854; Halk Edebiyatı İncelemeleri) adlı yapıtın yazarı Ryszard Wincenty Berwiński vardı.

Düzyazı alanında Józef Korzeniowski ile Józef Ignacy Kraszewski'nin romanları dönemin en çok okunan kitapları arasındaydı. Narcyza Żmichowska'nın (takma adı Gabryella) *Poganka*'sı (1846; Pagan) ince ruhsal çözümlemeleriyle 20. yüzyıl romanlarını önceliyordu.

Başarısız 1863 ayaklanması Polonya'da romantizmin de sonu oldu. Bu genel düş kırıklığı içinde, gerçekçi, doğalcı ve olgucu bir edebiyat doğdu. Aleksander Świętochowski haftalık *Prawda* dergisinde kiliseye ve aristokrasiye karşı ilerlemeci bir dünya görüşünü savundu. Olguculuğu savunan bir başka dergi de 1859'da kurulan *Tygodnik Ilustrowany*'ydi. *Lalka* (1890; Taş Bebek) adlı romanında Varşova'daki burjuva yaşamının çok yönlü bir portresini çizen, Polonya'nın en önemli romancılarından Bolesław Prus da (Aleksander Głowacki) bu yeni düşünce ortamının ürünüydü. Eliza Orzeszkowa'nın yapıtlarında, kadınların özgürleşmesi, köylülerin cehaleti ve Yahudi sorunu gibi temalar öne çıktı. *Quo Vadis?* (1896; *Kovadis*, 1952) adlı romanı hemen hemen bütün dillere çevrilen ve 1905 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Henryk Sienkiewicz olgucu ve doğalcı estetiğin en sistemli temsilcisiydi. Dönemin sonuna doğru Adolf Dygasiński'nin hayvanların yaşamını konu alan *Zając* (1900; Tavşan) gibi öykülerinde daha esnek, daha yumuşak bir doğalcılık ortaya çıktı. Gabriela Zapolska, *Moralność pani Dulskiej* (1906; Bayan Dulska'nın Ahlakı) gibi komedilerde burjuvazinin ikiyüzlülüğünü eleştirdi. Şiir alanında ise, olgucu düşünceyi biçimsel yenilikçilikle birleştiren Adam Asnyk ile yoksulların çilelerini dile getiren Maria Konopnicka önem kazandı.

20. yüzyıl. 20. yüzyıl başında edebiyat sahnesine, olguculuğa ve doğalcılığa tepki olarak doğan Yeni Polonya akımı egemen oldu. Romantik yazarları örnek alan ve Fransız simgeciliğine yakın bir estetiği savunan bu grup, Zenon Przesmycki'nin çıkardığı *Chimera* dergisi çevresinde toplanmıştı. Nostaljik şiirleriyle ünlü Kazimierz Tetmajer, *Ginącemu światu*'daki (1901; Ölen Bir Dünyaya) uzak çağrışımlar ve alıntılarla dolu uzun lirik şiirleriyle T. S. Eliot'ın yapıtlarını önceleyen Jan Kasprowicz, felsefi ve mistik şiirleriyle dikkat çeken Tadeusz Miciński, ayrıca Antoni Lange ve Leopold Staff, Yeni Polonya grubu içinde yer alan öteki önemli şairlerdi.

Polonya'da yenilikçilik yalnızca simgecilikle sınırlı kalmadı. Yeni Polonya hareketi içinde yer alan romancı Stefan Żeromski yapıtlarında sosyal adalet ve ulusal bağımsızlık sorunlarını ayrıntılı bir belgecilik anlayışı içinde ele aldı. Aynı akıma bağlı Władysław Stanisław Reymont, 1924 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandığı epik roman dizisi *Chłopi*'de (1904-09, 4 cilt, Köylüler) köy yaşamını doğalcı tekniklerle yansıttı. Józef Weyssenhoff'un *Żywot i myśli Zygmunta Podfilipskiego*'su (1898, Zygmunt Podfilipski'nin Yaşamı ve Düşünceleri) bencil insanın ironik bir portresiydi. Wacław Berent *Próchno* (1903; Çürük Tahta) adlı romanında 19. yüzyıl sonunda hem toplumda, hem de sanatta yaşanan yozlaşmayı betimledi. Ama 20. yüzyıl başının en önemli yazarı şiir ya da roman alanında değil, tiyatroda ortaya çıktı. Yeni Polonya hareketinin en önemli adı sayılan Stanisław Wyspiański'nin klasik trajedi, mitoloji, romantik tiyatro ve Polonya ulusal tarihi gibi farklı kaynaklardan beslenen oyunları, özellikle de bütün Polonya tarihinin sorunlarını bir kukla oyununun kalıpları içinde ele aldığı *Wesele* (1901; Düğün) gerek biçim, gerekse içerik yönünden dönemin en özgün ürünleri arasındaydı.

Polonya'nın 1918'de yeniden bağımsızlığını kazanması üzerine edebiyat yaşamı daha da zenginleşti. Ayrıca başka ülkelerin edebiyatlarıyla Polonya edebiyatı arasındaki ilişki yoğunlaştı. *Zdrój* dergisi Alman dışavurumculuğuna yakın görüşleri savunurken, *Skamander* adlı bir başka dergi de şiir dilinin modern çağın karmaşıklığını karşılayabilecek biçimde yenilenmesi gerektiği savıyla ortaya çıktı. Adını bu derginin adından alan Skamander(*) grubu şairleri içinde en önemlileri, grubun önderi olan Julian Tuwim, ayrıca Jan Lechoń, Kazimierz Wierzyński, Antoni Słonimski ve Jarosław Iwaszkiewicz ile kadın şairler Maria Pawlikowska-Jasnorzewska ve Kazimiera Iłłakowiczówna'ydı. Devrim heyecanını dile getiren lirik şiirleriyle dikkat çeken Władysław Broniewski, Skamander çevresiyle ilişkili olmakla birlikte, devrimci sosyalist görüşleriyle ötekilerden ayrılıyordu. Hiçbir grupla bağlantılı olmamakla birlikte, Orta Avrupa'da dönemin genel eğilimi olan dışavurumculuğun içinde düşünülmesi gereken Bolesław Leśmian ise, az sayıdaki şiir kitabıyla 20. yüzyıl Polonya edebiyatının en özgün şairlerinden biri oldu. Gene aynı dönemde yenilikçi sanatı savunan başka gruplar da vardı; bunların en özgünü Awangarda Krakowska'ydı(*). Tadeusz Peiper'in önderliğindeki bu grup fazla ürün çıkarmamakla birlikte, şiir dili ve tekniğinin yenilenmesini sağladı. Grubun öbür önemli şairleri Julian Przyboś ile Adam Ważyk'ti.

Bağımsızlığın ilk on yılında şiir, ikinci on yılındaysa düzyazı önem kazandı. Yeni Polonya akımından Zofia Nałkowska, kadın ruhunu inceleyen öykülerinin nesnelliği ve yalınlığı ile dikkat çekti. Zofia Kossak-Szczucka tarihsel romanları, Maria Kuncewicz(owa) psikolojik romanları, Bruno Schulz ise Kafka'yı anımsatan *Sklepy cynamonowe* (1934; Kimyon Dükkânları) adlı romanıyla dikkat çekti. 20. yüzyıl Avrupa edebiyatının en özgün yazarlarından biri olan Witold Gombrowicz de, birçok dile çevrilen romanı *Ferdydurke*'yi (1937) savaş ve yıkım atmosferinin bütün Doğu Avrupa'yı sardığı bu dönemde yazdı. Kara mizah, umutsuzluk ve fantezinin iç içe geçtiği bu yapıt, savaş sonrasında ortaya çıkacak olan uyumsuzluk akımının ilk örneklerinden biriydi.

Tiyatro alanındaki en önemli ad, sonradan uyumsuzluk tiyatrosu adını alacak akımın habercilerinden sayılan Stanisław Ignacy Witkiewicz'di. Witkiewicz aynı zamanda, gerçekçilik karşıtı estetik kuramlarıyla da Polonya ve Orta Avrupa edebiyatının gelişimine yön veren yazarlardandı.

1945'ten sonra ülkede komünistlerin iktidara gelmesiyle birlikte, eski kuşaktan bazı yazarlar yurtdışına göç etti. 1951'de Fransa, daha sonra ABD'ye yerleşen Czesław Miłosz, *Zdobycie władzy* (1955; İktidarın Alınması) ile Avrupa Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 1980'de de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan üçüncü Polonyalı oldu. Savaş sonrasını yurtdışında geçiren yazarlardan Gombrowicz de *Kosmos* (1965; Evren) adlı romanıyla 1967'de Uluslararası Edebiyat Ödülü'nü kazandı. İnsan yaşamındaki tuhaflığı, uyumsuzluğu ve gülünçlüğü vurgulamasıyla Gombrowicz bütün Doğu Avrupa edebiyatının genel eğilimini en iyi temsil eden yazarlardan biriydi.

Savaştan sonra birçok Polonyalı yazar Nazi kamplarının dehşetini anlatan romanlar yazdı. Bunlar arasında Tadeusz Borowski, Auschwitz kampındaki tutukluluk dönemi anılarına dayanan *Kamienny świat* (1948; *Taşlaşan Dünya*, 1981), Adolf Rudnicki de *Ucieczka z Jasnej Polany* (1949; Jasna Polana'dan Kaçış) ile ilgi topladı. Jerzy Andrzejewski'nin *Popiół i diament* (1948; *Küller ve Elmaslar*, 1969) adlı romanı ise, yeni rejime karşı örgütlenen gençlerin yaşadığı ahlaki açmazı konu alıyordu.

1949-54 arasında, SSCB'de geçerli olan toplumcu gerçekçilik(*) anlayışı, bütün Doğu Avrupa ülkeleri gibi Polonya'da da uygulanmak istendi. Bu akımın önde gelen yazarı, savaş öncesinde de sosyalist düşünceden beslenen romanlar yazmış olan Leon Kruczkowski'ydi. 1981'den sonra ülkeyi terk edecek olan Kazimierz Brandys de *Obywatele* (1954; Yurttaşlar) adlı romanıyla toplumcu gerçekçiliğin başarılı temsilcilerindendi. 1956'da Kruşçev'in Stalin'i eleştiren ünlü konuşmalarından sonra, toplumcu gerçekçilik de resmî edebiyat anlayışı olmaktan çıktı.

1950'lerin ve 1960'ların önemli romancıları arasında, siyasal romanlarıyla Jerzy Putrament, *Sennik współczesny* (1963; Çağımızın Düş Kitabı) adlı romanında savaş yaşantısını irdeleyen Tadeusz Konwicki, ciddi ve alegorik bilimkurgu romanları yazan Stanisław Lem, *Gwiazda Zaranna* (1955; Sabah Yıldızı) adlı öykü kitabıyla Maria Dąbrowska, psikolojik romanlarıyla Stanisław Dygat ve Tadeusz Breza vardı. Şiirde ise, dönemin kasvetli atmosferini yansıtan felsefi, zihinsel bir eğilim egemen oldu. Bu eğilimin başarılı temsilcileri Stanisław Jerzy Lec, Zbigniew Herbert ve *Głos anonima* (1961; Adsız Ses) kitabıyla genç kuşakları da etkileyen Tadeusz Różewicz'di. Daha genç kuşak şairler arasında, Miron Białoszewski deneysel yapıtlarıyla, Ernest Bryll ise geleneksel biçimleri yeniden kullanma sokmasıyla dikkat çekti. Stanisław Grochowiak'ın şiirleri de sert karşıtlıklardan yararlanması ve yaşamın tuhaf, gülünç, acılı yönlerini vurgulamasıyla Doğu Avrupa duyarlığının tipik ürünleri arasındaydı. Son 20 yılın en önemli romanları, Konwicki'nin 1970 sonrası siyasal ve toplumsal çatışmaları işleyen *Kompleks polski* (1977; Polonyalılık Kompleksi) ve *Mała apokalipsa* (1979; Küçük Çaplı Kıyamet) adlı yapıtlarıyla Andrzejewski'nin sansür yüzünden uzun süre yayımlanamayan *Miazga*'sı (1981) sayılabilir. Şiir alanında ise, Zbigniew Herbert'in *Raport z oblężonego miasta*'sı (1983; Kuşatılmış Bir Kentten Notlar) önemlidir.

Polonya halısı, 16. yüzyıl sonunda ve 17. yüzyılda, İran'da, Isfahan ve başka merkezlerde yapılmış ipek düğümlü döşeme yaygısı. Önceleri saray için yapılan bu halılar sonraları ticaret amacıyla da dokunmuştur. 19. yüzyılda Avrupa'da sergilenen ilk örneklerinin Polonya'dan getirilmiş olması bu halıların Polonya'da yapıldığının sanılmasına ve Polonya halısı adıyla anılmasına yol açmıştır. Madrid'de Ulusal Arkeoloji Müzesi'ndeki bir halı ile Kopenhag'daki Rosenborg Sarayı'nda bulunan Taç Giyme Töreni Halısı gibi örneklerde görülebileceği gibi Polonya halılarının renkleri, zevksiz sayılabilecek kadar çarpıcı ve pırıltılıdır. Birçoğunda bu etki, altın ya da gümüş ipliklerle dokunmuş geniş alanların yarattığı ışıltı ve parlaklıkla daha da artırılmıştır. Pamuk çözgü iplikleri kenarlarda gene altın ya da gümüşle sarılı ipek ipliklerden yapılan şeritlerle gizlenmiştir.

Günümüze ulaşmış birkaç yüz tane Polonya halısının çoğunun görünümü, aşınmaktan ketene benzemiştir. Kalan ipek yerlerin renkleri solarak pastele dönüşmüştür; üstelik bunlar da hızla toz haline gelmektedir.

Polonya Kongre Krallığı, POLONYA KONGRESI olarak da bilinir, Lehçe KRÓLESTWO KONGRESOWE POLSKIE ya da KONGRESÓWKA. Napoléon Savaşları'nın sonunda, Viyana Kongresi'nde oluşturulan Polonya devleti (3 Mayıs 1815). 1. Dünya Savaşı'nda yıkılıncaya değin Rus çarlarınca yönetildi. Eski Varşova Düklüğü'nün büyük bir bölümünü (127.470 km²) kaplayan Polonya Krallığı, kuzeyde ve batıda Prusya'nın Doğu Prusya, Poznań ve Silezya eyaletleri, güneyde Avusturya'nın Galiçya eyaleti ve doğuda Rus Çarlığı ile çevriliydi. Kralın kişiliğinde Rusya ile birleşmiş görünen Polonya'nın özerkliği Kongre'nin güvencesi altındaydı. Krallıkta Ulusal Meclis'le (*Sejm*) ordunun kurulmasını ve medeni hakların tanınmasını öngören anayasa 27 Kasım 1815'te Çar I. Aleksandr'ın onayıyla yürürlüğe girdi. Ama 1830-31'deki Polonya Ayaklanması'nın ardından Çar I. Nikolay bu anayasayı kaldırdı ve yerine, krallıkla Rus Çarlığı arasındaki birliği pekiştiren ve *Sejm*'le orduyu dağıtan Temel Yasa'yı uygulamaya koydu. Ayrıca Polonya'da askeri bir diktatörlük oluşturdu. 1863'teki ayaklanma üzerine Çar II. Aleksandr Kongre Krallığı'nı Rus Çarlığı'nın bir eyaletine dönüştürerek yoğun bir Ruslaştırma politikası uygulamaya başladı. Adı Vistül Ülkesi olarak değiştirilen Polonya'nın devlet yapısı yeniden düzenlendi ve Rus genel valisinin başkanlığında bütünüyle Rus görevlilerden oluşan yarı askeri bir yönetim kuruldu.

Polonya Koridoru, I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden kurulan Polonya Devleti'nin Baltık Denizine açılmasını sağlayan ve genişliği 32 km ile 112 km arasında değişen toprak şeridi. Vistül Irmağının aşağı çığırı boyunca uzanır ve Batı Prusya'yla Versailles Antlaşması'nın (1919) Polonya'ya devrettiği Poznań (Posen) ilinin büyük bölümünü kapsar. Pomeranya ile Doğu Prusya arasından geçerek Doğu Prusya'yı Almanya'nın ana bölümünden ayıran koridor, savaş sonrasında Almanların tepki gösterdiği düzenlemelerin başında geliyordu. Oysa 1) bu topraklar Polonya'nın 18. yüzyıl sonlarındaki bölünmesinden önce Polonya'ya aitti ve nüfusun çoğunluğunu Polonyalılar oluşturuyordu, 2) düzenleme ABD başkanı Woodrow Wilson'ın On Dört Maddesi'nde, Polonya'nın "denize serbest ve güvenli bir çıkış"ının sağlanmasını öngören 13. maddeyle uyumluydu, 3) bir Alman kenti olan ve Milletler Cemiyeti'nin yönetiminde serbest bir kent haline getirilen Gdańsk (Danzig), koridorun dışında bırakılmıştı. Almanlara koridordan serbest geçiş hakkı tanındı. II. Dünya Savaşı'na yol açan görünüşteki neden Polonya Koridoru sorunu oldu. Adolf Hitler Mart 1939'da Gdańsk'ın Almanya'ya devredilmesini ve koridor üzerinde Doğu Prusya'yı Almanya'ya bağlayan karayollarının yapımına izin verilmesini istedi. Bu istekleri reddeden Polonya, olası bir Alman saldırısına karşı Fransa ve İngiltere'nin desteğini aradı. Ama Almanya eylülde Polonya'yı istila ederek savaşı başlattı. Hitler Polonya Koridoru'nun yanı sıra Gdańsk, Poznań ve Silezya sınırındaki bölgeleri ilhak etti. Polonya topraklarının işgal ettiği öbür kesimlerini bir Alman valinin yönetimine verdi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Alman ve Polonyalı nüfusta büyük değişikliğin gerçekleştiği bölgenin haritası yeniden çizilerek Polonya Koridoru'nun kapsadığı kesim, Gdańsk ve Doğu Prusya Polonya'ya bağlandı.

Polonya Veraset Savaşı (1733-38). Polonya kralı II. August'un (Güçlü) ardılının belirlenmesi dolayısıyla birçok Avrupa ülkesinin girdiği savaş.

II. August'un ölmesi (1 Şubat 1733) üzerine Avusturya ve Rusya, onun oğlu Saksonya kralı II. Friedrich August'un Polonya kralı seçilmesinden yana tutum aldı. Ama Polonyalıların çoğu, İsveçlilerin II.August'u tahttan indirdiği 1704-09 döneminde taç giyen ve Fransa kralı XV. Louis'nin kayınpederi olan Stanisław Leszczyński'yi yeğlediler. İspanya ve Fransa, Avusturya ve Rusya'ya karşı çıkarak, 12 Eylül 1733'te Varşova'da toplanan 12 bin delegeli bir meclis (*Sejm*) tarafından Polonya kralı seçilen Leszczyński'yi destekledi. Ama 30 bin kişilik bir Rus ordusunun Varşova'ya yaklaşması üzerine Leszczyński Gdańsk'a kaçtı. Bunun üzerine, 3 bin delegeden oluşan bir başka meclis II. Friedrich August'u III. August adıyla 5 Ekim 1733'te Polonya kralı seçti. Bunun üzerine Fransa, Habsburglara karşı 26 Eylül'de Sardinya-Savoia'yla, 7 Kasım'da da İspanya'yla ittifak kurdu. 10 Ekim'de Avusturya'ya savaş ilan etti.

İspanyol prensi Don Carlos 40 bin kişilik bir İspanyol ordusuyla Toscana ve Papalık Devletleri üzerinden Napoli'ye giderek 25 Mayıs 1734'te Bitonto'da Avusturyalıları yendi. Sicilya'yı fethederek III. Carlo adıyla Napoli ve Sicilya kralı oldu. Ama Avusturya prensi Eugène de Savoie-Carignan, Lorraine'i istila eden Fransızların ilerlemesini Almanya'nın güneyinde durdurdu. Üstelik, Lombardiya'yı işgal eden Fransız ve Savoia (Savoie) kuvvetleri Mantova'yı alamadı. Rus kuşatması altındaki Gdańsk'ı kurtarmak için denizyoluyla gönderilen küçük Fransız kuvveti etkili olamadı. Gdańsk Haziran 1734'te düştü.

Prusya'ya kaçan Leszczyński'yi desteklemek için Polonyalıların örgütlediği Dzików Konfederasyonu da (Kasım 1734) Rusları ve August'u yenmeyi başaramadı. Dahası, İspanya ile Savoia arasındaki anlaşmazlık 1735'teki İtalya seferinin sonuçsuz kalmasına yol açtı; İngiltere ve Hollanda'nın Avusturya'nın müttefiki olarak savaşa girmesinden korkan Fransa Avusturya'yla bir ön barış anlaşması imzaladı (Viyana Barışı; 3 Ekim 1735). Bu anlaşmayla August Polonya kralı olarak kalıyordu. Napoli-Sicilya'yı elinde tutan Don Carlos da 1731'de miras yoluyla kendisine geçen Parma ve Piacenza'yı Avusturya'ya verecek ve Toscana üzerinde hak iddia etmeyecekti. Sardinya-Savoia Lombardiya'dan Novara ve Tortona'yı aldı; Lombardiya ise Habsburgların elinde kaldı. Anlaşmadan sonra Leszczyński tahttan feragat ettiğini açıkladı (26 Ocak 1736) ve Dzików Konfederasyonu 1736'da August'u kral olarak tanıdı.

18 Kasım 1738'de Fransa ve Avusturya ön anlaşmanın koşullarını doğrulayan ve Fransa'nın Veraset Yasası'na (Pragmatische Sanktion) koşullu olarak güvence verdiği Viyana Antlaşması'nı imzaladı. Bu yasayla VI. Karl, kızı Avusturya arşidüşesi Maria Theresia'yı Habsburg topraklarının vârisi ilan etti. Savaşa katılan öteki büyük ülkeler de barışı 1739'da kabul etti.

polonyum (Po), periyodik tablonun VIa grubunda yer alan, gümüşsü gri ya da siyah renkli radyoaktif element.

Radyokimyasal çözümleme yöntemiyle keşfedilen ilk element olan polonyum metalini Marie ve Pierre Curie 1898'de, pekblendi (uranyum oksit minerali uraninitin biçimsiz, siyah renkli ve ziftli bir türü) incelerken buldu. Polonyum doğada uranyum, toryum ve aktinyumun radyoaktif bozunması sonucunda ortaya çıkan ve çok ender bulunan bir elementtir. Yerkabuğundaki bolluğu yaklaşık 10^{15}'te birdir. Yarı ömürleri saniyenin kesirleri ile 103 yıl arasında değişen izotopları vardır. En çok bilinen doğal izotopu olan polonyum-210'un yarı ömrü 138,4 gündür. Polonyum çoğunlukla uranyum cevherlerinden radyum özütlemesi sırasında ortaya çıkan yan ürünlerden elde edilir. Bizmut ya da kurşunun nötronlarla ya da hızlandırılmış yüklü parçacıklarla bombardımanı sonucunda yapay olarak da üretilir.

Polonyum kimyasal bakımdan tellür ve bizmuta benzer. Oldukça radyoaktif olması nedeniyle (artı yüklü parçacıklardan oluşan alfa ışınları salımıyla kurşunun kararlı izotopuna bozunur), taşınması ve korunması sırasında çok dikkat edilmesi gerekir. Alfa ışınımlarını geçirmeyen altın folyolar içine konan polonyumdan sanayide kâğıt levhaların kalenderlerden geçirilmesi, levha halinde plastik üretimi ve yapay elyafların eğrilmesi sırasında oluşan statik elektriğin yok edilmesinde yararlanılabilir. Ayrıca fotoğraf filmlerinin tozlarını almada yararlanılan fırçalarda ve nükleer fizikte alfa ışınımı kaynağı olarak da kullanılır. Polonyumun berilyum ve öbür hafif elementlerle karışımlarından ise nötron kaynağı olarak yararlanılır.

atom numarası	84
atom ağırlığı	210
erime noktası	254°C
kaynama noktası	962°C
yoğunluğu	9,4 gr/cm³
yükseltgenme durumları	−2, +2, +3(?), +4, +6
elektronların yerleşimi	2-8-18-32-18-6 ya da $1s^2 2s^2 2p^6 3s^2 3p^6 3d^{10} 4s^2 4p^6 4d^{10} 4f^{14} 5s^2 5p^6 5d^{10} 6s^2 6p^4$

Polotsk, Beyaz Rusya'daki Vitebsk yönetim biriminde (*oblast*) kent. Batı Dvina Irmağı kıyısında, ırmağın Polota ile birleştiği noktada yer alır. Adı kayıtlarda ilk kez 862'de geçen kent, tarihi boyunca önde gelen bir ticaret merkezi ve çeşitli çatışmaların meydana geldiği önemli bir kale olmuştur. Polotsk ile uydu kasabası Novopolotsk günümüzde önemli bir demiryolu kavşağı ve sanayi merkezidir. Petrol arıtımı ve gıda işleme ile petrokimya ürünleri, cam elyafı ve kereste üretimi başlıca sanayi dallarıdır. Kentte bir öğretmen okulu vardır. Nüfus (1991 tah.) 78.700.

polska (İsveççede "Polonyalı"), 16. yüzyılda ortaya çıkan İskandinav halk dansı. Polonya saray danslarından etkilendiği sanılır. Finlandiya'da *polska*, hem tek bir çiftin hem de çok sayıda çiftin yaptığı ¾ ölçülü çeşitli dansları belirtmek için kullanılır. İsveç'te ise, genellikle birbirine sıkıca sarılan çiftlerin ¾ ölçülü, yumuşak, özenle eşgüdümlenmiş adımlarla çevrelerinde dönerek yaptıkları bir danstır. Değişik türleri bulunan *polska*'nın en basit ve belki de en eski biçimi *gammal polska*'dır (eski *polska*). Canlı ve çok yaygın olan *hambo*, *gammal polska*'nın 19. yüzyılda gelişen bir türüdür. İsveç *polska*'sının Norveç'teki benzeri *pols*'tur.

Poltava, Ukrayna'da yönetim birimi (*oblast*). Yüzölçümü 28.800 km²'dir. Dinyeper Irmağının orta kesiminin sol yakası boyunca uzanır. Hemen tümüyle ormanbozkır kuşağında yer alan Poltava'nın yalnızca güney ucu bozkır kuşağında kalır. Dinyeper taşkın ovasındaki çayırlar dışında kalan kesimi verimli topraklarla kaplıdır. Toprağın sürülmesi sonucu doğal bitki örtüsünün ortadan kalkması nedeniyle toprak aşınımı ciddi boyutlara ulaşmıştır. Nüfusun yaklaşık yarısı kırsal kesimde yaşar. Yönetim biriminin merkezi olan Poltava ve Kremençug dışındaki yerleşmeler genelde küçük tarım kasabalarıdır. Poltava'nın birçok yerinde doğal gaz ve petrol yatakları vardır. Kremençug'da bir petrol arıtma tesisi bulunur: Kremençug yakınlarındaki Komsomolskoye'de demir cevheri çıkarılır. Nüfus (1991 tah.) 1.756.900.

Poltava, Ukrayna'da. Poltava yönetim biriminin (*oblast*) merkezi kent. Vorskla Irmağı kıyısında yer alır. Adının kayıtlarda ilk kez 1174'te, Oltava ya da Ltava olarak geçmesine karşın arkeolojik kanıtlar kentin geçmişinin 8. ve 9. yüzyıllara değin uzandığını göstermektedir. 13. yüzyılın başlarında Tatarların saldırıları sonucu yıkılan kent 17. yüzyıla gelindiğinde bir Kazak alayının merkeziydi. 1709'da I. Petro (Büyük), kenti üç aydır kuşatma altında tutan İsveç kralı XII. Karl'ı Poltava dışında ağır bir yenilgiye uğrattı. Kent 1802'de il merkezi oldu.

II. Dünya Savaşı'nda ağır hasar gören kentin büyük bölümü yeniden inşa edilmiştir. Verimli bir tarım bölgesinin merkezinde yer alan Poltava'da tarım ürünlerinin işlenmesine dayalı sanayiler gelişmiştir. Kentte ayrıca dokuma, giyim eşyası ve makine üreten fabrikalarla lokomotif onarım atölyeleri vardır. Nüfus (1991 tah.) 320.000.

Poltava Çarpışması, II. Kuzey Savaşı sırasında, Rus çarı I. Petro'nun İsveç kralı XII. Karl'ı kesin bir yenilgiye uğrattığı çarpışma (8 Temmuz 1709). Çarpışma sonucunda İsveç Avrupa'nın büyük güçleri arasındaki yerini yitirmiş ve kıtanın doğusunda üstünlük Rusya'ya geçmiştir.

I. Petro ve General Aleksandr Daniloviç Menşikov komutasındaki 80 bin askerden oluşan Rus ordusuyla XII. Karl komutasındaki 17 bin kişilik İsveç ordusu Ukrayna'da, Vorskla Irmağının batı yakasındaki Poltava'nın kuzey ve batısında karşı karşıya geldi. İsveçliler bir önceki kış Rusya'yı istila girişiminde başarısızlığa uğramışlardı. Asker, top ve barut sıkıntısına karşın savaşı sürdüren Karl Mayıs 1709'da Poltava'yı kuşattı. Kuşatmayı kırmak için kuvvetlerini birleştiren Ruslar, İsveçlilerin kuşatma hatlarının birkaç yüz metre dışına siperler kazarak düşmanı saldırıya zorladılar. Ama birkaç gün önce yaralanmış olan Karl harekâtı gerektiği gibi yönetemedi. İsveç saldırısı duraklayınca 40 bin kişilik bir orduyla karşı saldırıya geçen Ruslar, Osmanlı topraklarına sığınan Karl ve 1.500 kişi dışında bütün İsveç askerlerini öldürdüler ya da tutsak aldılar.

Poltergeist (Almanca *Polter*: "gürültü" ya da "kargaşa" ve *Geist*: "tin"), açıklanamayan gürültüler, beklenmedik şiddetli hareketler ya da ev eşyalarının kırılması gibi bazı uğursuz olayları doğurduğuna inanılan ruh ya da doğaüstü güç. Taş atmak, giysileri ve eşyaları yakmak gibi eylemlerle de ilişkilendirilir. Bu tür olayların genellikle yinelendiğine inanılır.

Poltergeist genellikle ailenin belli bir üyesine, çoğu zaman da bir ergene yönelir; onu sıkıntıya sokar, çok ender olarak da fiziksel zarar verir. Bu olağandışı olaylar yabancıların yanında çoğunlukla son bulur. *Poltergeist*'ların kurbanı olduğu bildirilen kişilerin büyük bölümünün histeriden yakındığı saptanmıştır. Ayrıca, *Poltergeist*'lara bağlanan pek çok olay da, örneğin eski evlerde tahtaların çatlaması gibi doğal nedenlerle açıklanmıştır.

poludnitsa, Slav mitolojisinde, dişi tarla cini. İnanışa göre, genellikle uzun boylu bir kadın ya da beyaz giysili bir kız görünümünde ortaya çıkar. Çalışanların dinlenmekte olduğu öğle saatlerinde tarlada görünür. Onun geleneksel ziyaretini bozan insanlar sağlıklarını ve yaşamlarını tehlikeye atarlar.

Tarlalarda ender olarak ve ancak öğleyin görülen erkek tarla cini *polevoy*'la ilişkilidir. Bazı betimlemelere göre *polevoy* toprak kadar karadır ve kafasında saç yerine çimen vardır. Başkaları ise beyaz giysileri olduğunu söyler. Bazı bölgelerde, üretkenliği sağlamak amacıyla geceleri *polevoy*'a armağanlar sunulur.

Polyaenus (ü. İÖ 2. yy), Roma'da yaşayan Makedonyalı hatip ve yazar. Part Savaşı'nın (162-165) başlarında İmparator Marcus Aurelius'la tahtı paylaştığı üvey kardeşi Lucius Verus'a adadığı *Strategemata* adlı yapıtıyla bilinir.

Günümüze ulaşan bu yapıt, strateji konusunda Yunanca yazılarak küçük öyküler biçiminde bir araya getirilmiş tarihsel özdeyişler ile savaş hilelerinden oluşmuş bir derlemedir. Sekiz kitaptan oluşan yapıtın altıncı ve yedinci kitaplarının bazı bölümleri kayıptır; içerdiği 900 anekdottan 833'ü günümüze ulaşmıştır. Aktardığı olgularda ve yargılarında birçok yanlış bulunan yapıtın içeriği gene de tarihsel değer taşır. Roma imparatorları değer verdikleri bu yapıtı miraslarının bir parçası sayarlardı. Sonunda Konstantinopolis'e (İstanbul) geçen yapıtı özenle inceleyen VI. Leon da bir taktik kitabı yazmıştır.

Polybios (d. İÖ y. 200, Megalopolis, Arkadia - ö. İÖ y. 118), Eski Yunanlı devlet adamı ve tarihçi. Roma'nın güçlü bir devlet konumuna yükseldiği dönemi kaleme almıştır.

Akhaialı varlıklı bir toprak sahibi ve devlet adamı olan Lykortas'ın oğluydu. Genç yaşta askeri konulara duyduğu ilgiyle Akhaialı komutan Philopoimen'in yaşamöyküsünü ve günümüze ulaşmayan *Taktikai* (Taktikler) adlı kitabı yazdı. Tarih ve edebiyat alanında zengin bir bilgi birikimi edinirken, felsefe konularına yakınlığı yüzeysel düzeyde kaldı. Akhaia Birliği ordusunda süvari komutanı olduktan (İÖ 170/169) sonra, Makedonya kralı Perseus'la savaşan Roma'nın yanında yer almak gerektiğini savundu ve bu amaçla elçi olarak görevlendirildi. Ama götürdüğü yardım önerisi geri çevrildi. Perseus'un uğradığı yenilginin (İÖ 168) ardından Roma'ya gönderilen bin kadar Akhaialı sürgün arasında yer aldı.

Scipio Aemilianus'un dostluğunu kazanarak danışmanı oldu ve Roma'da oturma izni aldı. Büyük olasılıkla Scipio'nun İspanya

seferine (İÖ 151) katıldı ve onunla birlikte Afrika'ya giderek Numidya kralı Masinissa'yla tanıştı. Dönüşte Hannibal'ın yolunu izleyerek Alpleri aştı. Gözetim süresi dolunca Kartaca'ya Scipio'nun yanına gitti; kentin kuşatılmasına ve yağmalanmasına tanık oldu (İÖ 146). Atlas Okyanusundaki keşif gezisini büyük olasılıkla bu tarihten sonra düzenledi. Bu sırada Akhaia ile Roma arasında savaş çıktığından Yunanistan'a döndü. Romalılarca yerle bir edilmesinden (İÖ 146) kısa bir süre sonra Korinthos'a ulaştı. Yurttaşlarının çıkarını koruyan bir anlaşma sağlamaya ve düzeni yeniden kurmaya çalıştı. Çabalarından dolayı çeşitli yerlerde onuruna anıtlar dikildi. Daha sonraki yaşamına ilişkin olarak, belirsiz bir tarihte İskenderiye ve Sardes'e gittiği, siyasal sorunlar üzerine Scipio ve Rodoslu Panaitios ile tartıştığı, Numantia Savaşı'nın tarihini (İÖ 133'ten sonra) ve Ekvator bölgesinin yaşamaya elverişli olduğuna ilişkin bir inceleme yazdığı bilinmektedir.

Polybios'a asıl ününü sağlayan *Istoriai* (Tarihler) adlı yapıt 40 kitaptan oluşur. Bunlardan yalnızca ilk beşi günümüze ulaşmıştır; ötekilere ilişkin bilgiler ise çeşitli kaynaklarda yer alan alıntılara dayanmaktadır. Polybios'un başlangıçtaki amacı Hannibal'ın İspanya seferinden Pydna Çarpışması'na değin süren ve Roma'nın yükselişiyle belirginleşen 53 yıllık dönemi (İÖ 220-168) aktarmaktı. Romalıların Kartacalılara karşı düzenledikleri Sicilya seferiyle (264) başlayan daha önceki dönemi ve başta Akhaia olmak üzere dünyanın başka yerlerindeki gelişmeleri ele alan ilk iki kitap yapıtın girişi niteliğindedir. Üçüncü kitapta Kartaca'nın İÖ 146'da yıkılışına değin geçen süreyi de kapsayan değiştirilmiş bir taslak yer alır. Bu olaylar 30-39. kitaplarda anlatılır.

Polybios'a göre tarihin temel işlevi öğreticilik olmalıdır. Dolayısıyla daha çok siyasal ve askeri konuları ele alması, olaylar arasındaki neden ve sonuç ilişkisini ortaya koyarak pratik dersler çıkarması gerekir. Polybios tarihle tragedyayı birbirine karıştıran daha önceki tarihçilerin olayları abartma ve çarpıtma eğilimini sert biçimde eleştirir. Tarihçinin olayları salt aktarma yerine aydınlatmaya da çalışması gerektiğini savunur ve gelişmeler arasındaki bağlantılara önem vererek evrensel bir tarih anlayışına yönelir. Bununla birlikte Roma'nın yükselişini açıklarken değerlendirmelerine bazen rastlantı, bazen de zorunluluk biçimini alan Talih Tanrıçası (Tykhe) gibi belirsiz bir kavram katar. Olayların asıl nedenleriyle (*aitiai*) olaylara yol açan görünürdeki etkenler (*arkhai*) arasında yaptığı ayrım, Yunanlı büyük tarihçi Thukydides'in yaklaşımına göre daha mekanik bir yapı taşır ve tarihsel olayların diyalektik özüne inmez.

Polybios'un yapıtında Roma devlet yapısını ve ordusunu incelediği, kentin kuruluş yıllarına ilişkin bilgiler verdiği dördüncü kitap önemli bir yer tutar. Roma'yı ayakta tutan karma devlet yapısı çözümlemesinde önemli sorunlar olmakla birlikte, bu konudaki görüşleri Cicero'dan Machiavelli ve Montesquieu'ye kadar birçok düşünürü etkilemiştir.

Polybios'a göre bir tarihçi belgeleri birbiriyle karşılaştırarak incelemeli ve kapsamlı bir coğrafya bilgisiyle geniş siyasal deneyime sahip olmalıdır. Kendisi de bu ilkelere uygun titiz bir araştırmacılık örneği vermiş, Yunanlı ve Romalı tarihçilerin yapıtlarıyla özel belge ve metinlerin yanı sıra sözlü kaynaklardan da yararlanmıştır. Buna karşılık uzun ve sıkıcı cümlelerle belirsiz soyutlamalara dayalı bir üslup kullanması yapıtının okunmasını önemli ölçüde güçleştirmiştir.

Polychaeta *bak.* denizsolucanları

polye *bak.* gölova

polyester *bak.* poliester

Polygalales, ikiçenekliler(*) sınıfından, beş familya ile 26 kadar küçük ağaç, çalı, tırmanıcı ve otsu bitki cinsini içeren takım. Üyelerinin çoğu basit yaprakları ve ilk bakışta baklagillerin çiçeklerini andıran iki yanlı bakışımlı erdişi çiçekleriyle ayırt edilir. Bu benzerliğe karşın, *Polygalales* takımının baklagillerle değil asıl *Geraniales* takımıyla akraba olduğu kabul edilir.

Takımın en büyük ve önemli familyası olan sütotugiller (*Polygalaceae*) 12 cins ile 1000 kadar tür içerir. Yeni Zelanda, Polinezya, Kuzey Amerika ve Asya'nın en kuzey kesimleri dışında dünyanın hemen her yerine dağılmıştır. Çoğu otsu yapıdaki yaklaşık 600 kadar bitki türünü kapsayan *Polygala* cinsinin yanı sıra *Monnina* (150 tür; Meksika'dan Şili'ye değin uzanan bölgeler), *Muraltia* (115 tür; Güney Afrika), *Securidaca* (80 tür; Avustralya dışındaki tropik bölgeler) ve *Xanthophyllum* (60 tür; Endonezya-Malezya) cinsleri de grubun önemli üyeleridir. Endonezya, Malezya ve Avustralya'da yetişen *Salomonia* cinsi (8 tür) çürükçül olarak yaşayan, pulsu yapraklı üyeleriyle tanınır.

Sütotu (*Polygala*) türleri etli bir yapıyla çevrili tohumlar taşır; tohumlar bu etli bölümü besin olarak tüketen karıncalar yardımıyla çevreye yayılır. Kuzey Amerika'da kendiliğinden yetişen *Polygala senega* ile Anadolu'da pembe, mavi ve beyaz renkli çiçekleriyle tanınan *P. vulgaris* türleri balgam söktürücü ve göğüs yumuşatıcı olarak kullanılır. Kaya bahçelerini süsleyen *P. chamaebuxus*, son derece alımlı sarı çiçekler açan *P. lutea* ve mor çiçekli *P. paucifolia* yaygın biçimde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bunların hepsi de 30 cm yüksekliğe uzar.

Orta Amerika'da ve Güney Amerika'nın tropik kesimlerinde dağılmış çeşitli ağaç ve çalı türlerinin oluşturduğu *Vochysiaceae* familyası altı cins ve 200 türe ayrılmıştır. Başlıca cinsleri arasında *Vochysia* (105 tür), *Qualea* (60 tür), *Erisma* (20 tür) ve *Callisthene* (10 tür) sayılabilir.

Yaklaşık dört cins ile 35 kadar çalı ve tırmanıcı bitki türünü kapsayan *Trigoniaceae* familyasının üyeleri *Vochysiaceae* familyasının üyeleriyle aynı bölgelerde yaygındır. *Trigonia* cinsi 30 türe, öbür üçü (*Lightia*, *Trigoniastrum* ve *Humbertiodendron*) ise yalnızca bir ya da iki türe sahiptir.

Tremandraceae familyası Avustralya'ya özgü küçük otsu ve fundamsı bitkilerden oluşur. Bu familya üyeleri, öbürlerinin tersine iki yanlı bakışımlı değil, ışınsal bakışımlı (düzenli) çiçekleriyle tanınır. *Tetratheca* cinsi 20, *Tremandra* iki, *Platytheca* tek tür içerir.

Krameriaceae familyasında ise tek bir cins (*Krameria*; 15 tür) yer alır. ABD'den Şili'ye değin uzanan ılıman bölgelerde yaygın bu türler başka bitkilerin köklerinde asalak olarak yaşar.

Polygnotos (d. İÖ y. 500, Thasos [Taşoz], Trakya - ö. İÖ y. 440, Atina), hiçbiri günümüze ulaşmayan klasik üsluptaki büyük boyutlu anıtsal duvar resimleriyle tanınmış ressam. Atina'da yaşamış ve sonunda yurttaşlığa kabul edilmiştir.

Yunanlı gezgin Pausanias'ın aktardığına göre Delphoi'deki Knidoslular Salonu'nda bulunan "Troya'nın Yağmalanması" ve "Odysseus'un Hades'i Ziyareti" adlı iki resimde gerçek insan boyutlarına yakın, idealize edilmiş figürler kompozisyon içine serbest bir biçimde yerleştirilmişti. Bu yöntem başta Asur sanatı olmak üzere daha önce de kullanılmıştı, ama Yunan sanatındaki ilk uygulayıcısı Polygnotos oldu. Daha önce ise Yunan sanatında figürler tek bir çizgi üzerine yerleştiriliyordu. Yeni yöntem büyük olasılıkla Polygnotos'un etkisiyle dönemin vazo resimlerinde de kullanıldı. Gerçek anlamda bir perspektif kullanımı yoktu, ama Polygnotos kısaltım (rakursi) uygulamasına başvurmuş, renk olarak da yalnızca siyah, beyaz, kırmızı ve kahverengiyi kullanmıştı. Yapıtlarında kişiliği, insanın eylemlerini belirleyen ve dış görünüşüne yansıyan içsel bir yönelim olarak kavramlaştırması, başta Aristoteles (*Poetika*, 6. bölüm) olmak üzere sonraki eleştirmenlerin övgüsüne yol açtı.

Polygonales, ikiçenekliler(*) sınıfından, tek bir familyayı (*Polygonaceae*) ve 40 kadar ağaç, çalı ve otsu bitki cinsini içeren takım. Kuzukulağıgiller adı verilen *Polygonaceae* familyası bazı uzmanlarca *Caryophyllales* takımında sınıflandırılır.

Yaprak saplarının tabanında yer alan ve birbirleriyle kaynaşarak yuvarlak bir kılıf ya

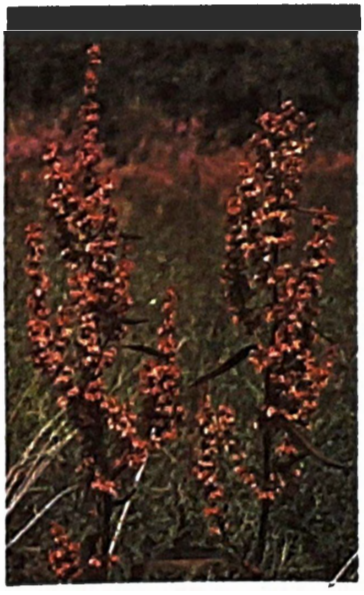

Polygonales
(Solda) Kuzukulağı (*Rumex*), (sağda) çobandeğneği (*Polygonum aviculare*)
(Sol) Jeanne White-The National Audubon Society Collection/EB Inc. (sağ) Peter L. Ames-EB Inc

da yüksük gibi gövdeyi saran kulakçıklar (okrea) bu familya üyelerinin en tipik ortak özelliğini vurgular. Tek gözlü bir yumurtalıktan oluşan ışınsal bakışımlı ve erdişi çiçeklerinin çiçek örtüyaprakları (periant) birbirinin aynıdır, yani taçyaprak ve çanakyapraklar farklılaşmamıştır. Çiçek örtüyapraklarının sayısı 3-6 arasında değişir. Zarsı kanatlar taşıyan, üçgen biçimli fındıksı meyvelerinde yalnızca tek bir tohum bulunur.

Takımın en geniş cinsleri arasında başlıca *Polygonum* (300 tür), *Erigonum* ve *Rumex* (200 tür), *Coccoloba* (150 tür), *Calligonum* (80 tür), *Chorizanthe* (50 tür), *Rheum* (25 tür) ve *Oxygonum* (30 tür) sayılabilir.

Polygonales takımı ekonomik açıdan çok değerli olmasa da çeşitli türleri bazı yörelerde günlük yaşamda önemli bir yer tutar. Bunlardan karabuğdayın (*Fagopyrum esculentum*) tohumlarından besin olarak yararlanılır; buğdayla ve öbür tahıl bitkileriyle hiçbir akrabalığı olmayan bu türün adı, buğday gibi kullanılan tohumlarından kaynaklanır. Çin'in yüksek kesimlerinde yetişen ravent (*Rheum palmatum*) bitkisinin kökleri müshil olarak, buna yakın türler olan Doğu Anadolu'da yaygın ışgın (*R. ribes*) ile Fransa ve İngiltere'de tarımı yapılan İngiliz raventi (*R. rhaponticum*) sebze olarak kullanılır. *Polygonum* (çobandeğneği) cinsinden bazı türler, *Homocladium platycadum* ve *Antigonon leptopus* süs bitkisi olarak yetiştirilir. Anadolu'da yaygın olarak "madımak" adıyla anılan *Polygonum cognatum* ile çeşitli kuzukulağı (*Rumex*) türleri de sebze olarak değerlendirilir.

Polygonatum *bak.* mührüsüleyman

Polykarpos (AZIZ) (ü. 2. yy; yortu günü 23 Şubat), Smyrna (İzmir) piskoposu. Hıristiyanlığın temel ilahiyat metinlerinin ortaya çıktığı ilk dönemde yapıt vermiştir.

En önemli yapıtı Philippililere Mektup'la Markioncuları etkisizleştirerek bu mezhebin Asya'da kilise kurmasını engelledi. Gnostik gruplardan Valentinianusçularla da mücadele etti. Tanrı'nın Hz. İsa'nın bedenine bürünmesini ve Hz. İsa'nın öldükten sonra dirilmesini yalnızca ahlaki ya da mitolojik önem taşıyan düşsel birer olay olarak gören mezheplere karşı geliştirdiği savlarla Havariler sonrası ilahiyatın önemli bir örneğini verdi. Ayrıca Kitabı Mukaddes yorumu alanında Hıristiyan ilahiyatına önemli katkılarda bulundu. Bazı uzmanlar Aziz Paulus'un Timotheos'a I. ve II. mektupları ile Titus'a Mektup'unun Polykarpos tarafından yazılmış olabileceğini ya da doğrudan onun görüşlerini yansıttığını öne sürmüşlerdir. Philippililere Mektup Yeni Ahit'teki başka metinlerin varlığına kanıt gösterilebilecek ilk kaynaklardan biri olması bakımından da önemlidir. Matta ve Luka İncilleri, Resullerin İşleri, Aziz Petrus'la Aziz Yuhanna'nın ilk mektupları gibi metinlerden alıntı yapan ilk yapıt olduğu sanılmaktadır. 2. yüzyıl Latin ilahiyatçılarından Lyon'lu Irenaeus, Polykarpos'un İncil yazarı Yuhanna'nın sırdaşı olduğunu ve onun mistik deneyimlerine katıldığını yazar. Irenaeus'a göre, bu ilişki Havarilerin öğretileriyle ikinci kuşak Hıristiyan ilahiyatçılar arasında önemli bir bağlantı oluşturur. Polykarpos'un öğretisi merkeziyetçilikten uzak bir kilise anlayışını yansıtır. Smyrna'da Roma konsülünce tutuklanmış, Hıristiyanlıktan dönmeyi reddedince yakılarak öldürülmüştür.

Polykleitos (ü. İÖ 5. yy sonu), tunçtan genç atlet heykelleriyle tanınan, Argos okuluna bağlı Yunan heykelci. Ayrıca sanat tarihinin en önemli estetikçilerinden biridir. En önemli yapıtları "Diadumenos" (İÖ 430) ve "Doryphoros"tur (Mızrak Taşıyan; İÖ y. 450-440). Bunlardan birincisi yalnızca Roma yapımı bir kopyasından bilinir. "Doryphoros" ise Polykleitos'un ideal oranları tanımladığı *Kanon* adlı kuramsal kitabının örneğini oluşturur. Bu kitapta insan heykellerinde yararlanılacak dinamik bir

Polykleitos'un "Doryphoros" adlı tunç heykelinin mermer Roma kopyası, İÖ y. 450-440; Ulusal Arkeoloji Müzesi, Napoli
Hirmer Fotoarchiv, Münih

denge kavramı önerilmiş, vücut ağırlığının yüklenmediği bölümlerle ağırlığı taşıyan bölümler ve hareket yönleri arasındaki karşılıklı denge incelenmiştir. Polykleitos'un dengeli, ritmik ve ayrıntılı genç atlet heykelleri bu ilkelerin en iyi uygulandığı örneklerdir.

Polykleitos'un bir başka ünlü yapıtı da Tanrıça Hera'nın altın ve fildişinden (krizelefantin) yapılmış heykelidir. Bu yapıt çağdaşı Phidias'ın "Athena Parthenos" ve "Zeus Heykeli" ile eşdeğerde tutulur. Ephesos'taki (Efes) Artemis Tapınağı'na konacak Amazon heykeli için düzenlenen yarışmada da Polykleitos'un yapıtı Phidias ve başka heykelcilerin yapıtları arasından birinci seçilmiştir.

Aynı aileden gelen Genç Polykleitos (İÖ 4. yy) hem heykelci, hem de ünlü bir mimardı. En önemli yapıtları Epidauros'taki *tholos*(*) ile Epidauros Tiyatrosu'dur.

Polykrates (ü. İÖ 6. yy), Ege Denizindeki Samos (Sisam) Adasında İÖ y. 535-522 arasında hüküm süren tiran. Doğu Ege'de Samos donanmasının üstünlüğü ele geçirmesini sağlamış, Ege Adaları ile Anadolu'daki İon kentlerinin denetimini elde etmeye çalışmıştır. Ayrıca edebiyatçıları korumuş, şair Anakreon'u sarayında ağırlamıştır.

Hera onuruna kent surları dışında düzenlenen bir şölen sırasında Samos kentini ele geçirdi. Başlangıçta iktidarı kendisiyle paylaşan iki kardeşini ortadan kaldırdıktan sonra zorba bir yönetim kurdu. Yüz gemiden oluşan donanması Ege'de korsanlık yaparak bütün Yunanistan'da Polykrates'e kötü bir ün kazandırdı. Mısır'la ittifak kurduysa da İÖ 525'te Persler Mısır üzerine yürüyünce müttefikini yalnız bıraktı ve 40 gemilik bir filoyu Pers donanmasına destek olarak gönderdi. Bu filoyla birlikte gönderdiği rakipleri yolda kaçtılar ve Sparta'nın desteğiyle Polykrates'i devirmeye çalıştılar, ama bu girişim başarısız oldu. Sonunda İÖ 522'de Sardes'in Pers valisi Oroites Polykrates'i Anadolu'ya çağırarak çarmıha gerdirdi.

Polyksene, Yunan mitolojisinde, Troya kralı Priamos ile karısı Hekabe'nin kızlarından biri. Troya'nın düşmesinden sonra, Akhilleus'un hayaletinin ganimet olarak istediği Polyksene Akhilleus'un mezarı başında öldürülür. Akhilleus'un ölmeden önce Polyksene'yle sevişiği öyküsü sonradan eklenmiştir.

Polymnia, POLYMNIS ya da POLYHYMNIA olarak da bilinir. Eski Yunan mitolojisinde, dansın ve geometrinin koruyucusu dokuz Musa'dan biri. Bazı efsanelerde, Demeter'in başrahibi ve tarımın mucidi Triptolemos'un annesi olarak anılır. Kocasıysa Savaş Tanrısı Ares'in oğlu Kheimarrhos ya da Eleusis kralı Keleos'tur. Polymnia başka efsanelerde, lir çalan kahraman Orpheus'un ya da Aşk Tanrısı Eros'un annesidir.

Polynemidae, *Perciformes* takımından, yaklaşık 24 tür içeren deniz balıkları familyası. Tropik ve astropik bölge denizlerinin kıyıya yakın sularında yaşayan bu familya üyelerinin iyi gelişmiş iki sırt yüzgeci, çatallı bir kuyruğu vardır. Göğüs yüzgeçlerinin üst bölümü alışılmış biçimde, duyarga işlevi

Polynemidae familyasından *Polynemus quadrifilis*
C. M. Richardson'un çizimi

gören alt bölümü iplik biçimini almış 6-7 uzun ışınlıdır. Çoğunun uzunluğu 30-60 cm dolayındadır. Ama Hindistan kıyılarında görülen *Eleutheronema tetradactylum* türü yaklaşık 1,8 m'ye ulaşır.

polyomiyelit *bak.* çocuk felci

Polyphemos, Yunan mitolojisinde Kyklopların(*) en ünlüsü. Deniz Tanrısı Poseidon'la Thoosa adlı *nympha*'nın (su perisi) oğludur. Bazı efsanelere göre, Sicilyalı Nereid Galateia'ya âşık olur. Sicilya kıyısına çıkan Odysseus'u yakalar ve onu 12 arkadaşıyla birlikte mağarasına kapatarak girişi dev bir kayayla örter. Odysseus sonunda Polyphemos'u sarhoş eder, o uykudayken yanan bir kazıkla gözünü çıkarır ve arkadaşlarının altısıyla (öbürlerini Polyphemos yemiştir) birlikte, dışarıda otlayan koyunların karınlarına sarılarak kaçar.

Polypodiaceae, *Polypodiales* takımından bini aşkın küçük eğreltiotu türünü kapsayan familya. Dünyanın pek çok yerine dağılmış olan bu familyanın cins sayısı tartışmalı olup çeşitli uzmanlara göre 30 ile 50 arasında değişir. Eski bir sınıflandırma sistemine göre bu familya 170 kadar cins ile 7 bin türe ayrılıyordu. Oysa günümüzde, bu türlerin çoğu başka familyalarda sınıflandırılmaktadır. Ama türlerin tümü farklı familyalarda yer alsalar bile, evrimsel açıdan gelişmiş bazı ortak özellikleri nedeniyle birbirlerine yakın gruplar olarak kabul edilir. Bu bitkiler saplı sporangiyumlarıyla (spor üreten yapılarıyla) dikkati çeker; sporangiyumların çevresinde, at nalı biçiminde kalınlaşmış hücrelerin oluşturduğu, tamamlanma-

mış, çembersi bir katman (anulus) bulunur. *Polypodiaceae* familyası üyelerinin çoğu, tropik ve astropik bölgelerde yaygın epifit (başka bitkileri destek olarak kullanıp onların üzerinde yaşayan, ama asalak olmayan) bitkilerdir. Yüzeyi pullarla kaplı sürünücü toprakaltı gövdeleri (rizom) ve yaprakların alt yüzünde bulunan yuvarlak ya da uzunca biçimli genellikle örtüsüz sporangiyum kümeleri (sorus) en tanıtıcı özellikleridir. Familyada yer alan cinsler, gövde ve yapraklardaki tüylerin tipi, sorusların yerleşme biçimi, rizom yapısı ve bitkinin genel biçimi gibi çeşitli özelliklerine göre birbirlerinden ayırt edilir. En önemlileri arasında başlıca *Polypodium* (75 tür), *Platycerium* (17 tür), *Pleopeltis* (40 tür), *Loxogramme* (40 tür), *Microsorium* (60 tür) ve *Pyrrosia* (100 tür) cinsleri sayılabilir.

Grammitis (y. 150 tür) ve *Ctenopteris* (200 tür) gibi cüce eğreltiotu cinsleri bazı uzmanlarca *Polypodiaceae* familyasında sınıflandırılırsa da, son çalışmalarla bunlara ayrı bir familyada, *Grammitidaceae*'de yer verilmesi uygun görülmüştür.

Polypodiaceae familyası, süs bitkisi olarak yetiştirilen birkaç üyesi dışında ekonomik değer taşımaz.

Polypodiopsida *bak.* eğreltiotları

Polyporales *bak.* deliklimantarlar

Pomaklar, Pomakça AGARYANI ya da AHARYANI, Bulgarca POMATSI, Balkanlar'da, çoğunluğu Bulgaristan'da yaşayan Müslüman etnik topluluk. Bulgarca, Rumence ve Türkçe sözcükler içeren, kuralları bakımından Bulgarcaya yakın bir dil konuşurlar. Bugünkü nüfusları 120 bin dolayında tahmin edilmektedir.

Uzun süre bölgedeki Osmanlı voynuklarına (hassa hizmetindeki at bakıcısı) yardımcılık eden Pomakların adının Slavca *pomagaçi* (yardımcı) sözcüğünden geldiği ileri sürülür. Kendi dillerindeki Agaryani ya da Aharyani adının Türkçedeki "ahiyan" (ahiler) sözcüğünü çağrıştırmasını temel alan bazı araştırmacılar Pomakların 14. yüzyılda Rodoplar bölgesine göçen, ahilik örgütüne bağlı Çepni ve Bozok Türklerinden olduğunu savunurlar. Son dönemlerde Bulgaristan'da, Pomakça ile Bulgarcanın benzerliği kanıt gösterilerek, Pomakların Osmanlılarca Müslümanlaştırılan Bulgarlar olduğu öne sürülmüştür.

Osmanlı tahrir defterlerinde adlarına ilk kez 19. yüzyılda rastlanan Pomaklar, bu dönemde yoğun olarak Rodoplar'da, Bulgaristan'ın kuzeyinde Lofça (Loveç), Selvi (Sevlievo), Plevne (Pleven), Rahova (Orehovo) yörelerinde yerleşmişlerdi. Doğu Rumeli, Makedonya ve Trakya'da da Pomak köyleri vardı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslara karşı çete savaşları veren Pomaklar büyük ölçüde nüfus kaybına uğradılar. Makedonya'ya ve Anadolu'ya göçe zorlandılar. Yaşadıkları toprakların bir bölümü 1878 Berlin Antlaşması ile Bulgaristan Prensliği'ne katılınca büyük bölümü Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kaldı. Bunlar Edirne, Kırklareli ve Bursa'da yeni kurulan köylere yerleştirildiler.

Pomare, Sir Maui, tam adı SIR MAUI WIREMU PITA NAERA POMARE (d. 13 Ocak 1876, Pahou Pa, Yeni Zelanda - ö. 27 Haziran 1930, Los Angeles, ABD), Maori devlet adamı ve hekim. Halk sağlığı alanındaki çalışmalarıyla, 19. yüzyılın sonlarında neredeyse yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan Maorilerin nüfusunun yeniden artmasına yardımcı olmuştur.

Hawkes Bay'deki Te Aute College'da öğrenim gördü. Aynı dönemde Genç Maori Partisi'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. 1900'de sağlık görevlisi olduktan sonra Batı tıbbına özgü yöntemlere karşı halk arasındaki direnişi kırmak amacıyla Maori yerleşim birimlerinde sağlık ve temizlik koşullarını düzeltmek için çalıştı. Yetkisiz kişilerin Yerlileri tedavi etmesini yasaklayan yasanın çıkarılmasında (1907) önemli rol oynadı.

1911-30 arasında parlamento üyesi, 1912-28 arasında da Maorilerden sorumlu bakan olarak görev yaptı. William F. Massey hükümetinde sağlık bakanı olduğu sırada (1923-26) Yeni Zelanda'daki akıl hastanelerinin yönetiminde köklü düzenlemelere gitti. 1916-28 arasında Cook Adalarının yöneticiliğini yaptı. James Cowan'la birlikte yazdığı *The Legends of the Maori* (1928; Maori Efsaneleri) adlı bir kitabı da olan Pomare'ye 1922'de "sir" unvanı verildi.

Pombal (Markisi), Sebastião de Carvalho, tam adı SEBASTIÃO JOSÉ DE CARVALHO E MELLO, MARQUÊS DE POMBAL, OEIRAS KONTU (1759-69) olarak da bilinir (d. 13 Mayıs 1699, Lizbon - ö. 8 Mayıs 1782, Pombal, Portekiz), 1750-77 arasında Portekiz'de gerçek iktidarı elinde tutan reformcu.

Coimbra Üniversitesi'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak orduya girdiyse de ancak

Pombal, João S. Carpinetti'nin bir oymabaskısı, 1759
Biblioteca Nacional Madrid

onbaşılığa kadar yükselebildi. Bu nedenle ordudan ayrılarak yalnızca tarih ve hukuk araştırmalarıyla uğraşmaya başladı. Otuz dört yaşında Portekiz Kraliyet Tarih Akademisi'ne kabul edildi. 1738'de İngiltere'ye Portekiz büyükelçisi olarak atandı.

Carvalho diplomatlıktaki başarısıyla kısa sürede ün kazandı. 1745'te Lizbon'a döndükten hemen sonra, Kutsal Roma-Germen imparatoriçesi Maria Theresia ile Vatikan arasındaki anlaşmazlığın giderilmesinde arabuluculuk yapmak üzere tam yetkili büyükelçi olarak Viyana'ya atandı. Bu görevinde başarılı olmakla kalmadı, imparatoriçenin de yakınlığını kazandı.

Kral V. João'nun Temmuz 1750'de ölmesinden kısa süre sonra Kraliçe Maria Ana tarafından kraliyet konseylerinden birine atandı. João'nun oğlu José tahta çıktıktan sonra Sebastião'yu bakan yaptı. Kısa sürede Portekiz'in siyasal yaşamına egemen olan Carvalho içeride yönetsel reformlara girişirken, dış politikada da Portekiz'in saygınlığını artırmayı başardı. İngiltere'ye, üretilmiş mal karşılığında bol miktarda altın alma hakkı veren ayrıcalıklar tanıdı. Ülkede sanayiyi canlandırdı; bazı hammaddelerin ihraç edilmesini yasakladı; ipek, yünlü kumaş, seramik ve cam üretimini geliştirdi. Doğuda ticaretin geliştirilmesi amacıyla kurduğu şirket başarısız oldu. Buna karşılık Brezilya'yla ticareti canlandırmayı amaçlayan Pará ve Maranhao Tahıl Kumpanyası amacına ulaştı.

1 Kasım 1755'te Lizbon'un üçte ikisini taş yığınına dönüştüren deprem reform çalışmalarını kesintiye uğrattı. Ama depremden sonra mimar Eugénio dos Santos'un çizdiği planlarla, ortaçağdan kalma Lizbon kenti Avrupa'nın en güzel kentlerinden birine dönüştürüldü. Carvalho kararlı ve etkili tutumuyla bunalımın üstesinden gelerek saygınlığını artırdı. 3 Eylül 1758 gecesi krala karşı düzenlenen suikast girişimini, soylular ve Cizvitler arasındaki düşmanlarından kurtulmak için kullandı. Böylece Carvalho mutlak iktidarı eline geçirdi. 1759'da Oeiras kontu unvanını aldı. Bundan sonra üniversite reformuna girişti, ticari eğitimi başlattı, ticari şirketlerin kurulmasını sağladı, orduyu yeniden düzenledi. Eylül 1769'da Pombal markisi unvanını aldı. Ama 24 Şubat 1777'de Kral José'nin ölmesinden sonra gücünü kaybetti. Kraliçe I. Maria siyasi tutukluları serbest bıraktırdı ve Carvalho yetkilerini kötüye kullanmakla suçlandı. Ekim 1779'dan Ocak 1780'e değin süren yargılama sonunda suçlu bulundu. Bunun üzerine Kraliçe Maria tarafından Lizbon'dan sürüldü ve Pombal'a çekildi.

Pomeranya, Lehçe POMORZE, Almanca POMMERN, Avrupa'nın kuzeydoğu kesiminde tarihsel bölge. Adı, Slav kökenli *po* (boyunca) ve *morze* (deniz) sözcüklerinden türemiştir. Baltık Kıyı Ovasının Oder ve Vistül ırmakları arasında kalan kesimi boyunca uzanır. Siyasal bakımdan Rügen (Rugia) Adası ile Oder Irmağının batısında Stralsund'a kadar uzanan toprakları da kapsar. Günümüzde Pomeranya'nın büyük bölümü Polonya'ya ait olmakla birlikte batı ucu Almanya sınırları içinde kalır. Genellikle düzlük olan bölgede pek çok küçük ırmak ve göl vardır.

Pomeranya bölgesine sırasıyla Keltler, Germen kabileleri, İS 5. yüzyıldan sonra da Slav kökenli Pomeranyalılar (Pomorzanie) ve Polablar yerleşti. Bölge daha sonra Polonya prensi I. Mieszko'nun yönetimi altına girdi. Mieszko'nun ardılı I. Bolesław (Yiğit) 1000 yılında merkezi Kołobrzeg'de bulunan bir piskoposluk kurdu. Sonraki yıllarda Pomeranya'yı ve batıdaki bölgeyi (sonradan Mecklenburg) yerel bir hanedan yönetti. Dük Swiatobor'un ölümünden (1107) sonra Pomeranya toprakları üç oğlu arasında paylaşıldı: I. Bogusław Doğu Pomeranya'yı (Hinterpommern), I. Warcisław Batı Pomeranya'yı (Vorpommern), Ratibor ise Orta Pomeranya'yı aldı. 12. yüzyılın sonlarında Almanların bölgeye göçü sonucunda Orta ve Batı Pomeranya'da Alman etkisi güç kazandı. 1225'te Pomeranya'daki Włocławek ve Kamien piskoposlukları Almanya'nın Magdeburg Piskoposluğu'na bağlandı.

Batı ve Orta Pomeranya (Wolgast ve Stettin düklükleri) 17. yüzyıla değin Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun süzerenliği altındaki Polonya dükleri tarafından yönetildi. Bu iki düklüğü yönetimi altında birleştiren Polonya dükü XIV. Bogusław ardında vâris bırakmadan ölünce, bu toprakları 1637'de Brandenburg elektörü ele geçirdi. Vestfalya Barışı'yla (1648) İsveç'e bırakılan Batı Pomeranya'nın bir bölümü 1720'de, geriye kalanı da (Stralsund ve Rügen) 1815'te Brandenburg-Prusya'ya geri verildi.

Doğu Pomeranya 1308'den, Polonya tarafından yeniden fethedildiği 1454'e değin Töton Şövalyeleri'nin elinde kaldı. 1772'de Batı Prusya adı altında Prusya tarafından ilhak edildi. Doğu Pomeranya bölgesinin bir bölümü I. Dünya Savaşı'ndan sonra, geri kalanı da 1945'te Orta Pomeranya'yla

birlikte Polonya'ya bırakıldı. Batı Pomeranya daha sonra ADC'ye bağlandı. İki Almanya'nın 1990'da birleşmesinden sonra da, yeni oluşturulan Mecklenburg-Batı Pomeranya eyaletinin parçası oldu.

Pomeranya Göller Bölgesi, Lehçe POJEZIERZE POMORSKIE. Polonya'nın kuzeybatı kesiminde göller bölgesi. Baltık kıyı ovasının hemen güneyinde yer alır. Batıda Aşağı Odra (Oder) Irmağı, güneyde Warta ve Noteć ırmaklarının geçtiği eski bir ırmak vadisi, doğuda da Aşağı Vistül Irmağı ile çevrili 52.000 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzeye ve batıya doğru hafif eğimli olduğundan, bu doğrultuda akan ırmakların oluşturduğu kafes ya da ızgara biçimli vadilerle dikdörtgen bloklara bölünmüştür. Çok sayıda bataklık, akarsu ve bini aşkın gölü barındırır. Bu nedenle moren (buzultaş) tepeleri, alüvyon birikintileri ve kumlu çökellerle kaplıdır. Toprak dokusu oldukça asitli ve humus bakımından yoksuldur. Batı kesiminde kahverengi orman toprakları bulunur. Doğu kesiminde, Vistül Irmağı deltasının yakınlarındaki verimli topraklarda çavdar, patates ve hayvan yemi yetiştirilir. Bölgedeki önemli kentsel merkezler Szczecin, Piła ve Bydgoszcz'dur.

pomerium (Latince *post-moerium*: "duvarın arkasında"), Eski Roma kentinin dört tepesini (Esquilinus, Palatium, Quirinalis ve Capitolino) çevreleyen surun içinde kalan kutsal alan. Surlarla çevrili çoğu İtalyan kentinde, kenti savunanların hareket etmesini kolaylaştırmak amacıyla bu tür boş alanlar bırakılırdı. Genellikle bir tekerlek iziyle ayrılan bu alanlar daha sonraları kutsal sayılmış, kentlerin koruyucu tanrılarına adanmıştı. Buralarda yapı yapmak ya da tarımsal üretimde bulunmak yasaktı. Roma kenti hızla yayılarak *pomerium*'unun dışına taşmış, ama efsaneye göre bu alanın sınırlarının ilk belirlendiği gün olan 21 Nisan'ın kentin kuruluş yıldönümü olarak kutlanması sürmüştür.

Pomolar, bugün San Francisco'nun bulunduğu yerin 80-160 km kuzeyindeki Russian Irmağı vadisiyle çevresinde yaşayan ve Hokan dillerinden birini konuşan California Yerlileri. Toprakları, komşu kıyı bölgeleri ve iç kesimlerde yer alan Clear Gölü yakınlarındaki dağlık bölgeleri de kapsıyordu. Sacramento Irmağı vadisinde, Vintunlarla kuşatılmış olarak yaşayan ayrı ve küçük bir Pomo grubu daha vardı.

Yiyecek ve öteki doğal kaynaklar bakımından sıkıntısı olmayan Pomolar varlıklı bir halktı. Yaşadıkları bölgede balık, su kuşları, geyik, meşe palamudu, yumruları yenen bitkiler ve başka yiyecekler boldu. Kuzeydoğudaki yerleşmelerin yakınında iyi kazanç getiren tuz yatakları vardı. Güneydoğuda ise, öğütülmüş kabuklarla birlikte boncuk yapımında kullanılan magnezit çıkarılırdı. Bu boncuklar California'nın ortakuzeyinde kullanılan standart para birimiydi. Pomoların evleri yaşadıkları yöreye göre değişirdi. Kıyıda yaşayanlar evlerini kalın kereste ve ağaç kabukları, iç kesimlerde yaşayanlar ise, sırık, çalı, ot ve hasır gibi malzemelerle yaparlardı.

Pomolar özel dans ve törenlere, kişileştirilmiş ruhlara, gizli derneklere dayalı törensel bir din olan Kuksu dinine inanırlardı. Ayrıca hayaletler, çakallar ve gök görültüsü için de törenler düzenlenirdi.

20. yüzyılın sonlarında kendi topraklarında, 20 kadar topluluk halinde yaşayan yaklaşık 900 Pomo kaldığı sanılmaktadır.

Pomona, ABD'de, California eyaletinin güneyinde, Los Angeles ilinde (*county*) kent. San Gabriel Dağlarının eteğindeki Pomona Vadisinde yer alır. Adını Romalıların meyve tanrıçasından alır. 1875'te tarım merkezi yapılan kent, demiryolu bağlantılarının kurulması ve sulu tarıma geçilmesiyle gelişmesini sürdürdü. 20. yüzyılın ortalarında bir konut ve sanayi bölgesi olarak Los Angeles metropoliten alanının genişlemesine koşut bir büyüme gösterdi. 1938'de kurulan California Eyalet Politeknik Üniversitesi Pomona'dadır. Nüfus (1990) 131.723.

pompa, akışkanları yükseltmekte, basmakta ya da sıkıştırmakta kullanılan aygıt. İlk pompalar, İranlılar ve Romalıların yükseğe su çıkarmakta kullandıkları su çarkları ile daha sonraları Arkhimedes'in geliştirdiği daha karmaşık burgu sistemiydi.

Ortaçağda madencilik çalışmalarının yaygınlaşmasıyla emme tulumbaları ortaya çıktı. Alman bilim adamı Georgius Agricola 1556'da yayımladığı *De re metallica* (Metaller Üzerine) adlı yapıtında, bu türden pek çok pistonlu tulumbaya yer vermiştir. Emme tulumbalarında atmosfer basıncından yararlanılır; tulumbanın pistonu yükseltildiğinde silindir içinde kısmi bir vakum oluşur, böylece silindirin dışındaki atmosfer basıncı suyu silindirin içine iter, çıkış valfı açıldığında da su silindirden dışarı püskürür. Atmosfer basıncı, suyu en çok 10 m yükseğe çıkarabilir; bu nedenle daha derin maden ocaklarındaki suyu dışarı atmak için basma tulumbaları geliştirilmiştir. Basma tulumbalarında piston silindir içinde aşağıya doğru hareket ederken suyu yandaki bir valftan dışarı püskürtür; suyun püskürme yüksekliği pistona uygulanan kuvvete bağlıdır.

Pompaların sınıflandırılması. Pompalar, enerjinin akışkana uygulanış biçimine göre sınıflandırılır. Temel yöntemler, 1) hacimsel (volümetrik) yer değiştirme, 2) kinetik enerji eklenmesi ve 3) elektromagnetik kuvvet kullanımıdır.

Bir akışkanın yeri mekanik olarak ya da başka bir akışkanın aracılığıyla değiştirilebilir. Akışkana kinetik enerji, akışkanı hızla döndürerek ya da akış yönünde bir itme vererek eklenebilir. Elektromagnetik kuvvet kullanabilmek için, pompalanan akışkanın iyi bir elektrik iletkeni olması gerekir. Gazların taşınması ya da basınçlarının artırılmasında kullanılan pompalara sıkıştırıcı (kompresör), üfleç ya da fan denir. Yer değişiminin mekanik yolla gerçekleştirildiği pompalara pozitif yer değiştirmeli ya da volümetrik pompalar denir. Hızla dönen bir pervanenin yardımıyla akışkana kinetik enerji yükleyen pompalara da kinetik pompa denir. Genel olarak söylenecek olursa, pozitif yer değiştirmeli pompalar görece az miktardaki akışkanı yüksek basınçla hareketlendirir; kinetik pompalar ise daha büyük miktarlardaki suyu daha düşük basınçla iter.

Akışkanın basınç ve hızını artırmadan önce, pompaya giren akışkanın belirli bir basınca sahip olması gereklidir. Giriş basıncı çok düşükse, pompanın içinde hava boşlukları oluşur (pompa hava yapar). Hava boşluklarına yol açan en yaygın nedenlerden biri, sıvının emme hattında buharlaşmasıdır. Akışkanla birlikte pompaya giren buhar kabarcıkları daha yüksek basınçlı bir bölgeye geldiklerinde patlarlar, sonuçta da aşırı gürültüye, titreşime, yenime ve aşınmaya yol açarlar.

Pompaların en önemli özellikleri, gerekli giriş basıncı, belirli bir toplam büyüklük karşısındaki sığası (basınç, hız ya da yüksekliğe bağlı olarak, kilogram başına enerji) ve belirli bir akışkanın pompalanmasındaki verim (etkinlik) yüzdesidir. Su gibi hareketli akışkanların pompalanma verimi, melas gibi ağdalı akışkanlarınkinden çok daha yüksektir. Normal olarak bir sıvının sıcaklığı arttıkça ağdalılığı azaldığından, sanayide pek çok uygulamada ağdalılığı çok yüksek akışkanlar pompalanmadan önce ısıtılarak işlemin verimi artırılır.

Pozitif yer değiştirmeli pompalar. Çalışmalarının her çevriminde belirli bir akışkan hacmini harekete geçiren pozitif yer değiştirmeli pompalar alternatif hareketli ve dönel olmak üzere iki ana gruba ayrılabilir. Alternatif hareketli pompalar, pistonlu, dalma pistonlu ve zarlı (diyaframlı); dönel pompalar ise dişli, loplu, vidalı, paletli (kanatlı) ve kamlı olabilir.

Dalma pistonlu pompalar en eski tulumba türüdür. Pistonlu ya da dalma pistonlu pompalarda ileri geri hareket eden bir piston ya da dalma piston vardır. Dalma pistonlu pompada piston sabit bir sızdırmaz contanın içinden geçerek akışkanın içine daldırılır; pistonlu pompada ise sızdırmaz conta pistonun ucundadır ve pistonla birlikte hareket ettirilerek akışkan silindirin dışına itilir. Piston dışarı doğru hareket ederken silindirin hacmi büyür ve akışkan tek yönlü giriş valfından içeri girer. Piston içeri doğru hareket ederken de silindirin hacmi daralır, akışkanın basıncı artar ve akışkan çıkış valfından dışarı çıkar. Çevrim sırasında piston ölü noktalarda iken pompalama hızı sıfırdır; piston, yolunun yaklaşık ortalarında iken ise en yüksek değerine yükselir. Pompalama hızının sabit kalması için pistonun her iki tarafıyla da akışkan pompalanır. Bu tür pompalar çift etkili olarak tanımlanır. Birden çok silindir kullanımıyla da hız değişimleri azaltılabilir.

Pistonlu pompaların toplam pompalama hızı, piston kolunun gel-git hızının ya da pistonun çevrim zamanının değiştirilmesi yoluyla ayarlanabilir. Piston buhar, sıkıştırılmış hava ya da hidrolik yağ aracılığıyla doğrudan hareketlendirilebileceği gibi, devindirici bir tekerleğin dönme hareketini piston kolunun gel-git hareketine çeviren bir mekanik bağlantı ya da kam mili aracılığıyla dolaylı olarak da hareket ettirilebilir.

Pistonlu ve dalma pistonlu pompalar çok pahalı olmakla birlikte çok dayanıklıdır. Yüz yılı aşkın bir süredir bozulmadan çalışan pistonlu pompalar vardır.

Zarlı pompaların çalışma ilkesi pistonlu pompalarınkine benzer, ama bunlarda, pistonun yerini titreşen esnek bir zar almıştır. Böylece pistonun sızdırmazlık donanımlarının pompalanan sıvıyla doğrudan temas etmesi önlenmiş olur. Bu pompalarda da sıvı, pompaya denetim valflarından (çekvalf) girip çıkar. Zar ya kendisine doğrudan bağlı bir piston tarafından ya da sıkıştırılmış hava, yağ gibi bir akışkan aracılığıyla mekanik olarak harekete geçirilir.

Çizim 1: Dıştan dişli pompa

Zarlı pompalar gaz, sıvı ya da bunların karışımını darbeler halinde pompalar. Bu tür pompalar, içinde katı parçacıklar bulunan sıvıların ve contalarda herhangi bir sızıntı istenmeyen, pahalı, zehirli ve aşındırıcı kimyasal maddelerin pompalanması işlemlerinde kullanılır.

Zarlı pompalar uzun süre kuru olarak çalıştırılabilir. Ayrıca bunların pompalama hızı çalışma sırasında bile değiştirilebilir.

En yaygın olarak kullanılan dişli pompa tipi çizim 1'de verilmiştir. Bu pompalarda dişlilerden biri tahrik edilir, diğeri ise serbest döner. Dönme sırasında dişler birbirinden ayrılırken oluşan kısmi vakum akışkanı pompanın içine çeker. Akışkan daha sonra dişler ile karter duvarı arasına çekilerek pompanın öbür bölümüne taşınır. Çarkların dişleri birbirine geçerken akışkanın basıncı artar ve bu da akışkanı çıkış valfından dışarı püskürtür. Dişli pompa, çarkların dönme yönüne bağlı olarak, akışkanı her iki yönde de boşaltabilir.

Çizim 2'de ise içten dişli bir pompa görülmektedir. Tahrik edilen dişli, iç kısmına dişler açılmış bir rotordur. Bu rotorun dişleri, çevresine diş açılmış ve rotor merkezinin dışına yerleştirilmiş bir avara dişlisinin

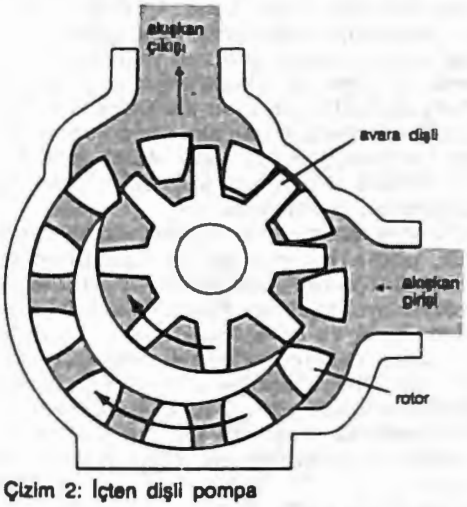

Çizim 2: İçten dişli pompa

dişleriyle iç içe geçer. Sabit karterin yarımay biçimindeki bölümünde akışkan avara dişlisi ile rotor arasında bölünür. Dişli pompalar içinde gaz ve buhar bulunan sıvıları da pompalayabilir. Ama pompa içindeki hareketli parçaların yağlanması amacıyla sıvıya gereksinim olduğundan, bu pompalar gazların pompalanmasına uygun değildir. İçten dişli pompalar sabit çıkışlıdır ve belirli rotor hızlarında hiç sarsıntı yapmaz. Aşınma ve yenim oranı arttıkça pompadan geriye kaçan sıvı miktarı da artar. Bu tür pompalar kolayca tıkanabildiklerinden, içinde küçük katı parçacıklar bulunan sıvıların pompalanması için uygun değildir. Ama denetim valfına gereksinim duyulmadığından, içten dişli pompalar ağdalılığı çok yüksek sıvıların pompalanmasına elverişlidir.

Loplu ya da tekercikli denen pompalar da dıştan dişli pompalara benzer, ama bunların rotorlarında diş yerine iki, üç ya da dört tane lop bulunur; ayrıca her iki rotor da tahriklidir. Loplu pompaların çıkışı dıştan dişli pompalara göre daha titreşimlidir, ama daha az aşınırlar. Loplu tip sıkıştırıcılar da gazların pompalanmasında kullanılabilir; bunlarda her rotorun iki lobu vardır.

Vidalı pompada, sabit bir karter içinde dönen helisel vidalı bir rotor bulunur. Karterin iç bölümü, vida döndükçe giriş ağzından çıkış ağzına doğru boşluklar oluşacak biçimde biçimlendirilmiştir. Boşlukla birlikte kısmi bir vakum oluşur ve bu da akışkanı pompanın içine emer. Akışkan daha sonra ilerleyen boşluğun içinde çıkış ağzına doğru taşınır. Karterin biçimi öyledir ki, çıkış ağzında boşluk kalmaz, bu da basıncın artarak akışkanın dışarı püskürmesine yol açar.

Vidalı pompalar katı parçacık ve buhar içeren sıvıların pompalanmasında kullanılabilir. Verili bir rotor hızı için, çıkış düzenli ve önemsenmeyecek derecede az titreşimlidir. Giriş ve çıkış ağızlarında denetim valflarına gereksinim duymadıklarından, ağdalılığı çok yüksek sıvıları pompalayabilirler. Bu tür pompalar büyük gövdeli, ağır ve pahalı olmakla birlikte, aşınmalara karşı dayanıklı ve oldukça uzun ömürlüdür.

Çizim 3'te görülen kayar paletli pompada rotor tam merkezde değildir. Rotorun

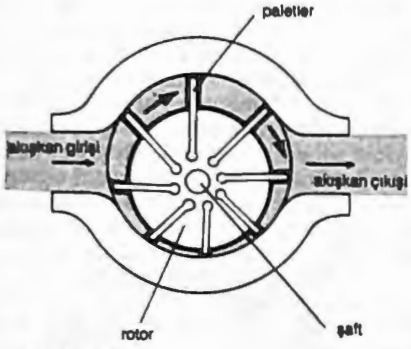

Çizim 3: Paletli pompa

eğri yüzeyinin çevresine dikdörtgen kesitli paletler yerleştirilmiştir. Her palet kendi yarığı içinde serbestçe kayarak hareket eder. Dönme hareketi sonucunda oluşan merkezkaç kuvvet paletleri dışarı iter, paletler karterin iç çeperlerine sıkıca dayanarak sızdırmaz conta işlevi görür. Rotor dönerken pompanın giriş ağzında kısmi bir vakum oluşur ve bu da akışkanı içeri emer. Akışkan daha sonra paletler ile karter duvarı arasına çekilerek pompanın öbür bölümüne taşınır. Çıkış ağzı tarafında paletlerin arasındaki hacim daralır, bunun sonucunda akışkanın basıncı artar, bu da akışkanın dışarı püskürmesine yol açar. Paletli pompalarda pompalama hızı, rotorun dışmerkezliliği değiştirilerek ayarlanabilir. Giriş ve çıkış denetim valflarına gereksinim duymayan paletli pompalar buhar ve gaz içeren sıvıların pompalanması için uygundur, ama içinde küçük katı parçacıklar bulunan sıvılar için kullanılmaz. Paletli tip sıkıştırıcılar da gazların pompalanmasında kullanılır.

Paletli pompalarda belirli bir rotor hızı için çıkış sabit, düzenli ve önemsenmeyecek derecede az titreşimlidir. Bu tür pompalar dayanıklıdır, paletleri aşındıkça kolayca değiştirilebilir. Paletler iyice aşınana değin pompalama sığasında büyük bir değişiklik olmaz.

Kinetik pompalar. Kinetik pompalar, merkezkaç (santrifüj) ve türbin tipinde olabilir. Kinetik pompalarda akışkana hız kazandırılır; daha sonra bu ek hız ek basınca dönüştürülür. İlk merkezkaç pompa 1680 yılında yapıldı, ama bu tür pompalar ancak 20. yüzyılda yaygınlaştı.

Merkezkaç pompalar radyal, eksenel ve karışık akışlı olabilir. Radyal akışlı pompalara genellikle düz merkezkaç pompa denir. Bunların en yaygın kullanılan tipi çizim 4'te verilen kıvrık kanatlı pompadır. Akışkan pompaya, hızla dönen çarkın eksenine yakın bir ağızdan girer ve kanatların dönme etkisiyle radyal olarak pompa karterinin duvarlarına doğru fırlatılır. Oluşturulan vakum aracılığıyla akışkan pompaya kesintisiz olarak emilir.

Kıvrımlı kanatlı merkezkaç pompalar dayanıklı, oldukça ucuz, sessiz ve güvenlidir,

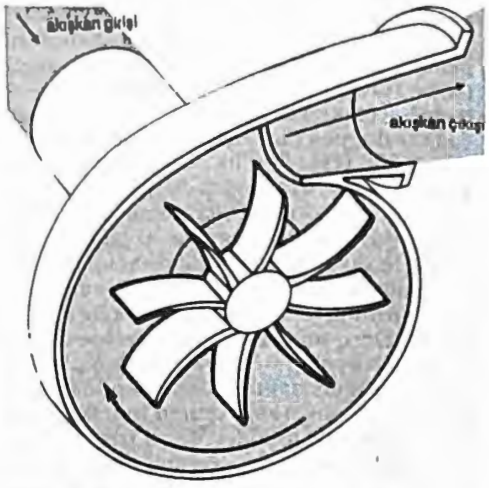

Çizim 4: Kıvrık kanatlı merkezkaç pompa

ayrıca yenim ve aşınmadan fazla etkilenmezler. Basit tasarımlı bu pompalarda giriş ve çıkış denetim valfları bulunmaz.

Kıvrımlı kanatlı merkezkaç pompalar katı parçacıklar içeren sıvıları pompalayabilir, ama buharlaşma biraz arttığında pompa hava yapar. Ağdalı akışkanlar pompalandıklarında bu pompaların verimi önemli ölçüde azalır. Radyal akışlı merkezkaç pompaların başka bir türü de yayıcı pompadır. Bu pompada akışkan, çarktan ayrıldıktan sonra, sabit kanatlardan oluşan bir halkanın içinden geçer ve bu kanatların etkisiyle yayınır. Böylece hem daha denetimli bir akış, hem de hız farkının basınç farkına daha etkin biçimde dönüşmesi sağlanır.

Eksenel akışlı merkezkaç pompalarında rotor olarak bir pervaneden yararlanılır (*bak.* çizim 5). Bu pompalarda akışkan pompanın ekseni boyunca taşınır. Pervanenin akışkana kazandırdığı dönme hızını yok

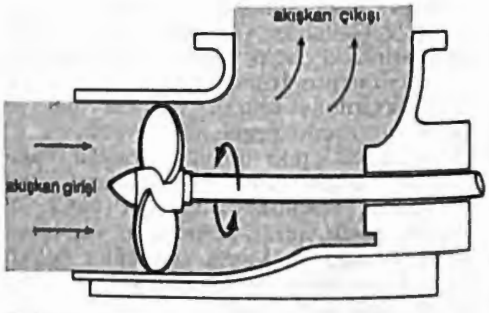

Çizim 5: Eksenel akışlı merkezkaç pompa

etmek için pompanın çıkış ağzına yayıcı kanatlar yerleştirilir. Eksenel akışlı sıkıştırıcılar da gazların pompalanmasında kullanılır. Karışık akışlı pompalarda akışkan kıvrımlı bir karter içinde hem radyal hem de eksenel olarak dışarı pompalanır.

Türbin tipi pompalarda, çarkın her iki yanında da kanatlar vardır ve kanatlar pompa karterinin içindeki çember kanalların içinde döner. Akışkan çarkın ucundan serbestçe dışarı boşaltılmaz, bunun yerine çark çapının daha alt noktalarına beslenerek yeniden dolaştırılır. Bu yeniden dolaştırma işlemi akışkanın basıncını artırır. Bu pompalar katı parçacıklar ile buhar ve gaz içeren sıvıların pompalanmasında kullanılabilir. Ama ağdalı sıvıların pompalanmasına elverişli değildirler.

Elektromagnetik pompalar. Elektromagnetik pompalar elektriksel iletkenliği yüksek akışkanların pompalanmasında kullanılabilir. Akışkanı taşıyan boru bir magnetik alan içine yerleştirilir ve boruya akım uygulanarak akış yönünde bir elektromagnetik kuvvet yaratılır. Akım ve alan değişik yollarla üretilebilir. Elektromagnetik pompanın temel ilkesi elektrik motorununkiyle aynıdır. Bu tür pompalardan, nükleer reaktörlerin soğutulmasında kullanılan sıvı metallerin pompalanmasında yararlanılır.

Öteki pompa türleri. Derin kuyulardan sıvıların yükseltilmesinde gazlı emme tulumbaları kullanılır. Bu amaçla kuyunun dibine yakın bir yerden akışkanın içine sıkıştırılmış gaz püskürtülür (*bak.* çizim 6). Bunun sonucunda oluşan gaz ve sıvı karışımı tek başına sıvıdan daha hafiftir. bu

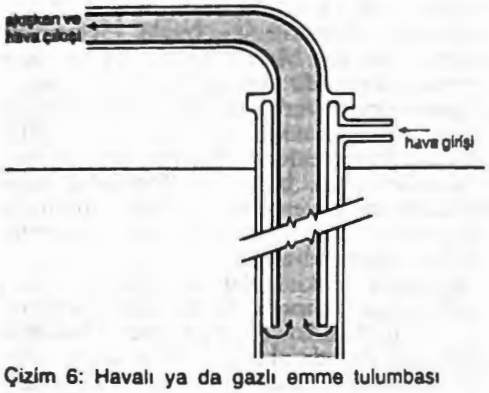

Çizim 6: Havalı ya da gazlı emme tulumbası

nedenle yukarı doğru yükselir. Gazlı emme tulumbalarının hiçbir hareketli parçası yoktur ve bunlar katı parçacıklar içeren sıvıların pompalanmasında kullanılabilir. Eskiden su, tuzlu su ve petrol pompalanması işlemlerinde yaygın olarak kullanılan gazlı ve havalı emme tulumbalarından günümüzde pek az yararlanılır.

Üflemeli pompalarda, pompalanacak sıvı bir denetim valfından geçirilerek depoya alınır. Daha sonra depoya sıkıştırılmış hava basılarak, sıvının çıkış ağzından dışarı boşalması sağlanır. Denetim valfları otomatik olarak denetlenebilir. Bu tür pompalar günümüzde bazı asitlerin pompalanmasında kullanılır.

Su koçlarında ise suyun daha yüksek düzeylere çıkartılmasında, aşağıya doğru akan suyun enerjisinden yararlanılır. Giriş borusundan akmakta olan su bir denetim valfının kapanmasına neden olur. Su çekicinde (akmakta olan suyun aniden durdurularak çekiç etkisi yaratma) olduğu gibi kinetik enerji basınç enerjisine dönüştürülür. Daha sonra ikinci denetim valfı açılır. böylece hava odasına ve boşaltım borusuna bir miktar su girer. Bunun üzerine su giriş borusundaki basınç düşer ve ilk denetim valfı tekrar açılır. Sıkıştırılmış hava, hava odasına açılan denetim valfını kapatır ve yukarıdaki tüm işlemler tekrarlanır. Giriş borusunda akmakta olan suyun yaklaşık yüzde 15'i giriş borusundaki düşmenin beş katı bir yüksekliğe çıkarılır. 18. yüzyılın sonlarında geliştirilen su koçları günümüzde evlere su dağıtan şebekelerde hâlâ kullanılmaktadır.

Vakum pompaları gazı atmosfer basıncından daha düşük bir basınç düzeyinde içeri emen, sıkıştıran ve dışarı basan kompresörlerdir. Düşük basınçlarda gaz hacmi yüksek olduğundan, vakum pompalarının gövdelerinin büyük olması gerekir. Buhar püskürtücüleri sanayide vakum yaratmada yaygın olarak kullanılır. Bu amaçla alternatif piston hareketli ve dönel paletli pompalardan da yararlanılabilir.

Pompadour (Markizi), Jeanne - Antoinette-Poisson, lakabı MADAME DE POMPADOUR, JEANNE-ANTOINETTE LE NORMANT D'ÉTIOLES (1741-45) olarak da bilinir (d. 29 Aralık 1721, Paris - ö. 15 Nisan 1764, Versailles, Fransa), 1745'ten başlayarak Fransa kralı XV. Louis'nin gözdesi.

Mali spekülasyonla uğraşan bir aileden geliyordu. Babası François Poisson bir karaborsa skandalına karışmış ve 1725'te ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştı. Karısı ile iki çocuğunu meslektaşı Le Normant de Tournehem'e emanet etti.

Mademoiselle Poisson evlenme çağına geldiğinde aralarında Voltaire'in de bulunduğu pek çok ünlüyle dostluk kurmuştu. Le Normant de Tournehem'ın aracılığıyla onun yeğeni Charles-Guillaume Le Normant d'Étioles'la evlenen genç kadın Paris sosyetesinde parladı ve kralın ilgisini çekti. 1744'te XV. Louis'nin gözdesi Châteauroux düşesi ansızın ölünce onun yerini almak üzere kocasından boşandı ve Pompadour markizi unvanını aldı.

Madame de Pompadour Versailles Sarayı'na önceleri çok mütevazı bir konuk olarak yerleşti. Beş yıl çatı katındaki odalarda kaldıktan sonra kral dairelerinden birine

Madame de Pompadour, François Boucher'nin bir portre çalışmasından ayrıntı; İskoçya Ulusal Galerisi, Edinburgh
National Galleries of Scotland, Edinburgh

taşındı. Erkek kardeşi, onun önerisi üzerine krallık binalarının yöneticiliğine atandı ve Marigny markisi ilan edildi. İki kardeş ve kral tam bir uyum içinde çalışarak Paris'te Askeri Okul'u, XV. Louis Meydanı'nı (bugün Concorde Meydanı), Compiègne Sarayı'nın büyük bölümünü, Versailles'da Petit Trianon Sarayı'nı, Fontainebleau Sarayı'nın yeni bir kanadını, Bellevue Şatosu'nu, çok sayıda köşk ve sayfiye evini planlayıp inşa ettirdiler. Madame de Pompadour'un 20 yıllık iktidarı sırasında Fransız beğenisi doruk noktasına ulaştı. *L'Encyclopédie*'nin yazarlarını ve yayımcısını koruyan Madame de Pompadour edebiyatı da geliştirmek istedi; ama kral edebiyatla ilgilenmiyor, tanıdığı aydınlardan da hoşlanmıyordu. Dönemin en yetenekli bakanlarından Choiseul dükü de Madame de Pompadour'un koruması altındaydı. Dük, Protestan Alman prensliklerine karşı Fransa'nın eski düşmanı Avusturya'yla birleşmesini sağlamak üzere göreve getirilmişti. Ama bu ittifak halk arasında destek görmedi ve Fransa için yıkımla sonuçlanan Yedi Yıl Savaşı'na (1756-63) yol açtı. II. Friedrich (Büyük) Fransa-Avusturya ordularını bozguna uğratırken İngilizler de Fransızları Kanada'dan çıkardılar. Bütün bu başarısızlıkların sorumluluğu Madame de Pompadour'a yüklendi. Son işlerinden biri, Voltaire'in de ilgilendiği büyük bir adaletsizlik örneği olan Calas davasının yeniden görülmesi için XV. Louis'nin desteğini kazanmak oldu.

pompano, *Perciformes* takımının *Carangidae* familyasından birkaç deniz balığı türünün ortak adı. Yanlardan iyice basıklaşmış gövdeleri geniş bir yaprağı andırır. Kuyruk sapları çok ince, pulları küçük, dişleri yoktur. Genellikle parlak gümüşsü renkte

Pompanolardan *Trachinotus carolinus*
Robert Redden-Animals Animals

olan bu balıklar tropik ve astropik denizlerin kıyı sularında yaşar. Amerika'nın Atlas Okyanusu kıyılarında bulunan yaklaşık 45 cm uzunluğunda ve 1 kg ağırlığındaki *Trachinotus carolinus* değerli bir sofra balığıdır.

Pompe hastalığı, vücuttaki glikojen metabolizmasının bozulmasından kaynaklanan ve genellikle yaşamın ilk yılında ölüme yol açan bir kas bozukluğuyla ortaya çıkan kalıtsal hastalık. Alfa-1,4-glikozidaz enziminin yokluğundan kaynaklanan bu bozukluk son derece ender görülür ve otozomal çekinik kalıtımla kuşaktan kuşağa geçer. Pompe hastalığında vücuttaki bütün dokularda, özellikle kaslarda glikojen birikir. Bunun sonucunda kalpte büyüme görülür, kalp kasında yetersizlik, solunum güçlükleri başlar. Glikojenin başka dokularda birikmesi zekâ geriliğine, karaciğer ve dalakta büyümeye yol açar. Ölüm nedeni sıklıkla kalp, dolaşım ya da solunum yetersizliğidir.

Pompei, İtalya'nın Campania bölgesinde, Napoli'nin 23 km güneybatısında antik kent. Vezüv (Vesuvius) Yanardağı yakınlarında, Sarno (Sarnus) Irmağı ağzının kuzeyinde, eski lavların oluşturduğu yüksek ve eğimli bir alan üstünde yer alır. Vezüv'ün İS 79'da patlaması sonucunda Herculaneum(*) ve Stabia'yla(*) birlikte yıkılmıştır. Lavlar altında kalarak korunan her üç kentten kalanlar Yunan-Latin dünyasına ilişkin çok değerli bir bilgi kaynağı oluşturur. Bugünkü Pompei (nüfus [1981 geç.] 22.896) eski kentin biraz daha doğusundadır. En önemli

yapısı, bir hac yeri olan Santa Mario del Rosario Bazilikası'dır.

Tarih. Pompei, Herculaneum ve Stabia'ya ilk yerleşenlerin en eski Campania halkı Osklar olduğu anlaşılmaktadır. Arkeolojik kazılar, Sarno Irmağı ağzında önemli bir Osk köyü olan Pompei'nin kısa bir süre sonra, daha İÖ 8. yüzyılda gelip körfeze yerleşmiş olan Yunanlıların egemenliğini kabul ettiğini göstermiştir. İÖ 7. yüzyılda Campania'ya gelen Etrüskler, İÖ 474'te Syrakusa kralı I. Hieron'a bir deniz savaşında yenilinceye değin Pompei'yi etkileri altında tuttular. Etrüskleri ikinci bir Yunan egemenliği dönemi izledi.

5. yüzyılın sonuna doğru savaşçı bir İtalik kabilesi olan Samnitler Campania'yı ele geçirerek Pompei, Herculaneum ve Stabia'yı aldılar. Bulunan eski sikkeler, bir yüzyıl sonra Pompei'nin de Herculaneum ve Stabia gibi, Nuceria (Nocera) kentinin önderi olduğu bir birlikte yer aldığını gösteriyordu.

Tarihte Pompei'nin adı ilk kez İÖ 310'da, II. Samnit Savaşı sırasında geçer. Bu tarihte Pompei limanına gelen bir Roma filosu Nuceria'ya başarısız bir saldırıda bulundu. Samnit savaşlarının sonunda Campania Roma'ya bağlandı, bölgedeki kentler de Roma'nın müttefiki oldu, ama İtalik Savaşı'na (İÖ 90-89) değin tam anlamıyla Romalılaştırılamadı. Pompei'nin savaşa katılmasına ceza olarak kentte, General Sulla'nın yeğeni Publius Sulla başkanlığında bir Romalı subaylar kolonisi kuruldu. Osk dili yerine Latince resmî dil oldu ve kent, bütün kurumları, mimarlığı ve kültürüyle kısa sürede Romalılaştı.

Pompei'nin sonunu getiren patlama 24 Ağustos 79'da oldu. Vezüv'ün patlamasına tanık olan Plinius'un (Genç), Misenum'daki (bugün Miseno) Roma donanmasının komutanı Plinius'un (Yaşlı) nasıl öldüğünü soran Tacitus'a yazdığı iki mektup günümüze ulaşmıştır. Bunlarda Plinius'un Stabia'da, arkadaşlarını kurtarmaya çalışırken öldüğü anlatılır. İkinci gün patlama kesildikten sonra Pompei, kalınlığı 6-7 m'yi bulan bir püskürtü (lapilli) örtüsü altında kaldı. Vezüv'e daha uzak olan Stabia'daki villaları kaplayan lavların yüksekliği bu kadar değildi. Herculaneum'da ise sel sularıyla sürüklenen volkanik maddeler, yüksekliği 18 m'ye ulaşan bir örtü halinde kenti olduğu gibi kapladı.

Kazıların tarihi. Pompei'deki kalıntıları 16. yüzyıl sonlarında, Sarno Irmağından Torre Annunziata kentine su getirmek için La Cività Tepesinde bir tünel açmakta olan mimar Domenico Fontana buldu. Lav altında kalan kentlerdeki ilk kazı 1709'da Herculaneum'da gerçekleştirildi. Pompei'de kazılar 1748'de başladı. 1763'te bulunan *rei publicae Pompeianorum* (Pompeililerin devleti) yazılı bir yazıtla kentin Pompei olduğu ortaya çıktı.

Araştırmalar günümüze değin aralıklarla sürdürüldü. Başlangıçta rasgele ve dikkatsizce yapılan kazılarda daha çok hazine ve müzelere konabilecek değerli eşya aranıyordu. 1860'ta kazıların başına getirilen arkeolog Giuseppe Fiorelli bu yönteme son verdi. Kazılan bölgeler arasındaki yerler temizlendi ve dikkatle belgelendi. Kent dokuz bölgeye ayrıldı, her bölgedeki yapı blokları (*insula*) numaralandı ve sokaklardaki her kapıya bir numara verildi. Böylece her bir evin yeri üç ayrı numarayla tam olarak belirtilebiliyordu (*bak*. plan). Fiorelli, volkanik küllerin içinde kalıp da sonradan dağılan insan vücutlarının bıraktığı boşluklara çimento dökerek bunların kalıbını çıkarma tekniğini geliştirdi.

Kazılara 1924-61 arasında Amedeo Maiuri başkanlık etti. II. Dünya Savaşı'nda ara verilen çalışmalara 1951'de yeniden başlandı. I. ve II. bölgelerde, Abbondanza Caddesi'nin (Via dell'Abbondanza) güneyindeki geniş alanlar ortaya çıkarıldı ve kent surunun dışındaki yığın temizlendi. Nocera Kapısı'yla, bu kapıdan Nuceria'ya giden yolun iki yanında yer alan büyük bir mezarlık bu çalışmalarla bulundu. 20. yüzyıl sonuna doğru kentin dörtte üçü kazılmıştı.

Napoli kralının desteklediği Stabia ve Gragnano çevresindeki kazılarda 1749-82 arasında 12 villa ortaya çıkarıldı. Bu tarihten sonra kesintiye uğrayan ve 20. yüzyılda yeniden başlayan çalışmalar bugün de sürmektedir. Peristilli iki büyük avlusu ve hamamıyla San Marco Villası en az zarar gören evlerdendir. Gragnano yakınlarında, Pompei çevresinde, Scafati, Domicella ve Torre Annunziata'da ve Vezüv'ün eteklerindeki Boscoreale ve Boscotrecase'de başka villalar da bulundu. Bunların çoğu kazıdan sonra yeniden toprakla örtüldüyse de birkaç tanesi, özellikle de Gizemler Villası açıkta bırakıldı.

Kalıntılar. Eski lavlar üstünde kurulmuş olduğu için Pompei kenti çok düzenli biçimlenmemiştir. Kazılar kentin en eski bölümünün güneybatıda olduğunu ortaya çıkarmışsa da, bilim adamları surların kimler tarafından ve hangi aşamalarda genişletildiği konusunda görüş birliğine varamamıştır. Üç kilometre uzunluğundaki kent suru 63 hektarlık bir alanı çevreler. Bu surun son

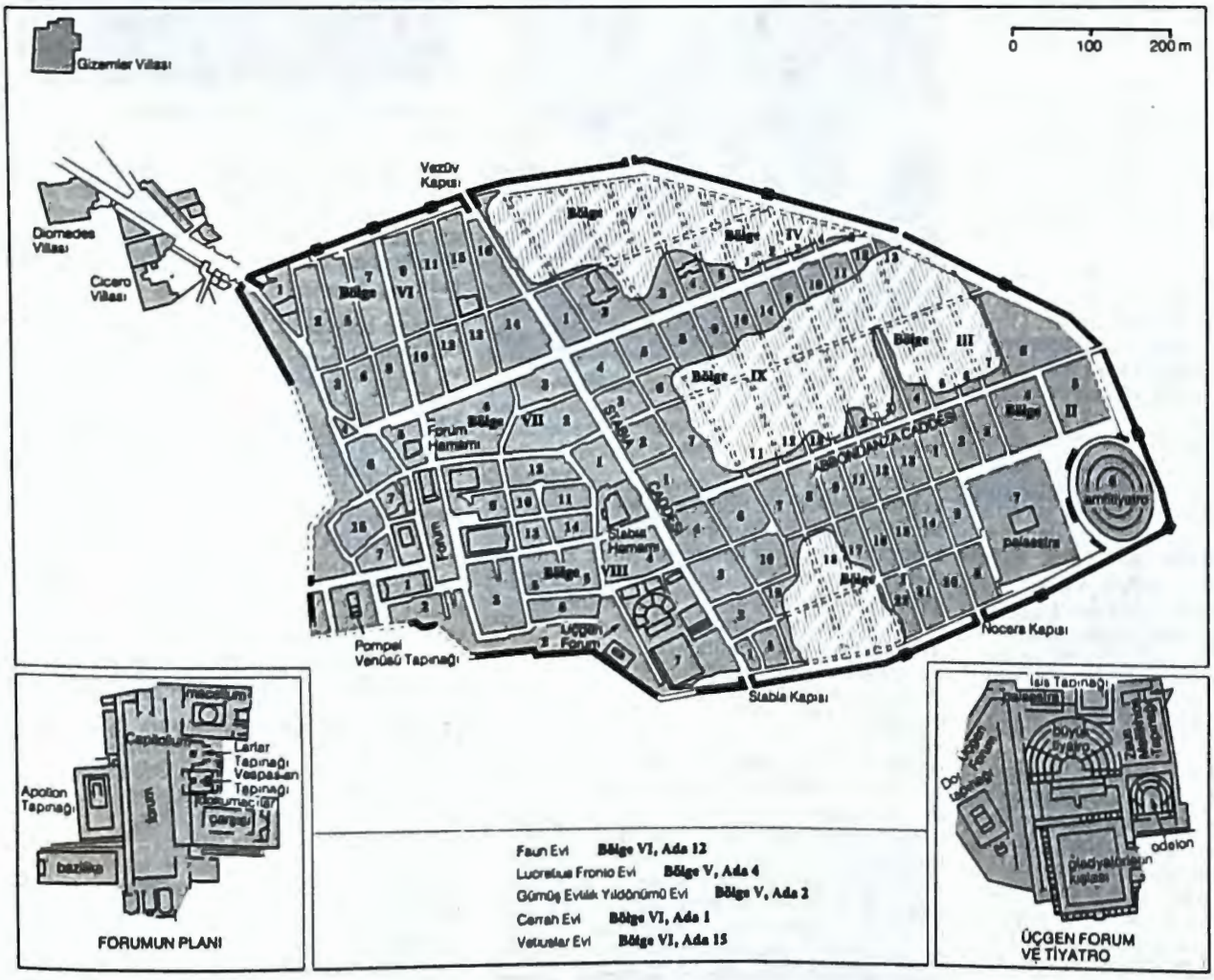

Pompei'nin planı

A. Maiuri, *Pompei*, Istituto Geografico de Agostini, Novara, İtalya

biçimini, kent Samnitlerin eline geçtikten sonra aldığı sanılmaktadır; ama Yunan etkisinin görüldüğü bölümler de vardır. Sur üzerinde yedi tane kapı ortaya çıkarılmıştır.

Kamu yapıları genellikle üç bölgede toplanmıştır: Forum güneybatıdaki büyük düzlükte, Üçgen Forum körfeze bakan güney surunun kenarındaki yüksek bir yerde, amfitiyatro ve *palaestra* (beden eğitimi ve güreş okulu) doğudadır.

Din, ekonomi ve kent yönetiminin merkezi olan forum, iki katlı bir kolonadla çevrili, dikdörtgen planlı geniş bir alandır. Forumun kuzeyinde Jüpiter (Iuppiter), Iuno ve Minerva'ya adanmış tapınak yer alır. Doğuda *macellum* (pazaryeri), onun güneyinde İS 62'deki depremden sonra yapılan kentin koruyucu tanrıları Larlar'ın küçük tapınağı, Vespasianus Tapınağı ve varlıklı bir kadın olan Eumachia'nın yaptırdığı büyük dokumacılar çarşısı vardır. Forumun güney ucunda, Capitolium'un tam karşısında, kent meclisinin toplandığı yer ve kent yöneticilerinin büroları bulunur. Orta nefi dört yandan bir koridorla çevrili büyük bazilika mimarlık açısından kentin en önemli yapısıdır; bugün Hıristiyan bazilikalarının kökeninin ve gelişmesinin incelenmesinde büyük önem taşır. Burası hem mahkemelerin ve yargıçların çalışma yeri, hem de kapalı bir alışveriş alanı olarak hizmet etmiştir. Tapınağın batısında, kentin koruyucu tanrısı Pompei Venüsü'nün tapınağı vardır. Bazilikanın yukarısındaki Apollon Tapınağı kentin en eski yapılarındandır. Buradaki kazılarda Yunan ve Etrüsk dönemlerinden kalma buluntular ortaya çıkmıştır.

Üçgen Forum'da, kenttekilerin en eskisi olan Dor düzenindeki tapınak yer alır. İÖ 3-1. yüzyıllar arasında Üçgen Forum'un doğusuna bir tiyatro, *palaestra* ve üstü örtülü küçük bir *odeion* yapılmıştır. Zeus Meilikhios ve İsis tapınaklarıyla eski Samnit *palaestra*'sı da yakınlardadır. Amfitiyatro kentin doğu köşesindedir; buradaki Roma kolonisi kurulduktan sonra yapılmıştır ve bilindiği kadarıyla en eski amfitiyatrodur. Eski Samnit *palaestra*'sının yerini almak üzere, batıya büyük bir *palaestra* yapılmıştır. Kentte birçok hamam vardır. Roma döneminden önce yapılan Stabia Hamamı, Forum Hamamı ve kent yıkıldığında henüz bitmemiş olan Merkez Hamamı bunların en önemlileridir. Ayrıca zenginlerin lüks evlerinin de hamamları vardır.

Pompei'nin villaları, birçok yerde örnekleri görülen kamu yapılarından daha önemlidir. Konut mimarlığının en az dört yüzyıllık bir bölümünün tarihi yalnızca Pompei evleri aracılığıyla incelenebildiğinden, bunlar özel bir önem taşır. En eski evler Birinci Samnit döneminden (İÖ 4-3. yy) kalmadır. Cerrah Evi bu dönemde yapılan ilk atriumlu evlerin en iyi örneğidir.

En lüks evler, gelişen ticaret ve kültür ilişkileriyle birlikte Helenistik dünyadaki inceliklerin Pompei'ye de ulaştığı İkinci Samnit döneminde (İÖ 200-80) yapılanlardır. Tüm bir yapı adasını kaplayan Faun Evi'nde iki atrium, dört *triclinium* (yemek odası) ve iki tane peristilli avlu vardır. Evin dış cephesi bu dönemin başlıca yapı malzemesi olan ve Nuceria'dan getirtilen tüfle yapılmıştır. Duvarlar birinci Pompei üslubunda dekore edilmiş, alçı sıva üstüne mermer taklidi boyanmıştır. Faun Evi'nde bulunan ve "İskender'in İssos Çarpışması" (Ulusal Arkeoloji Müzesi, Napoli) adıyla bilinen ünlü mozaiğin, kaybolmuş bir Helenistik dönem resminin kopyası olduğu sanılır. Bu dönemdeki evlerin çoğunda güzel yer mozaikleri vardır. Yüksek sütunlu, gösterişli atriumuyla Gümüş Evlilik Yıldönümü Evi olarak bilinen yapı da bu dönemde yapılmış, daha sonra değişiklikler geçirmiştir. Gösterişli şölen salonu ve evin çocuklarının ders gördüğü yarım daire biçimli mekân, İÖ 80-İS 14 arasında yaygın olan ikinci Pompei üslubunda bezenmiştir.

Samnitler zamanında yapılan evlerin çok sayıda olması Roma döneminde fazla yeni ev yapılmasına gerek bırakmamıştır. Roma evleri Samnit evleri kadar etkileyici değilse de, daha güzel bezenmiştir. Lucretius Fronto Evi, İmparatorluk döneminde yapılmış küçük ama zarif bir yapıdır. *Tablinum*'u (çalışma odası) İmparatorluk dönemiyle deprem arasında yaygın olan üçüncü Pompei üslubunda süslenmiştir. Vetiuslar Evi zengin tüccar sınıfına özgü bir yapıdır. Bazı odaları dördüncü Pompei üslubunda bezenmiştir.

Duvar resimleri, zarif eşyası, tunç ve mermer heykelli, çeşmeli bahçeleriyle atriumlu, peristilli evler genellikle sanıldığı gibi Pompei'nin tipik evleri değildir. Kentte çok sayıda, bir bölümü dükkân olarak da kullanılan küçük ev vardır.

Pompei'nin Avrupa kültürüne etkisi. Vezüv'ün patlamasıyla küller altında kalan Pompei ve çevresindeki kentlerin bulunuşu, Avrupalıların beğenisini büyük ölçüde etkiledi. Kazı haberleri eski çağlara karşı büyük bir hayranlık yarattı. İlk kez 1755'te Napoli'ye giden Alman eskiçağ uzmanı J.J. Winckelmann'ın övücü sözleriyle G. Piranesi'nin yaptığı oymabaskılar kazılara duyulan ilgiyi artırdı. 1764-1800 arasında İngiltere'nin Napoli elçisi olan amatör arkeolog Sir William Hamilton'ın coşkulu rehberliği ve ikinci eşi Lady Emma Hamilton'ın konukseverliği Napoli, Pompei ve Herculaneum'un Avrupa'da geziye çıkan İngilizler için önemli birer durak olmasını sağladı.

Pompei birçok sanatçı, mimar, seramikçi, hatta mobilya tasarımcısı için esin kaynağı oldu. Kazılarda bulunan fresklere benzeyen duvar resimleri yapılmaya başladı. 18. yüzyılda İngiltere'de mimar Robert ve James Adam'ın yaygınlaştırdığı alçı işlerinde Pompei motifleri kullanıldı. Ünlü seramik sanatçısı Josiah Wedgwood yapıtlarının üslubunu değiştirdi, atölyesine de "Etruria" adını verdi. Bu ad, Pompei'nin bir Etrüsk kenti olduğu yanılgısından kaynaklanıyordu. Fransa'da XVI. Louis üslubunda da Pompei desenleri kullanıldı. Ressam J.-L. David'le öğrencisi J.-A.-D. Ingres kazılardan esinlenerek resimler yaptılar. Pompei'deki kazıların etkisiyle gelişen yeni-klasik üslup rokokonun yerini aldı ve Fransız Devrimi'yle Napoléon döneminin neredeyse resmî sanat üslubu oldu.

Pompei'nin tarihsel kaynak olarak önemi. Eskidünya'daki toplumsal, ekonomik, dinsel ve siyasal yaşamı çeşitli yönleriyle aydınlatan Pompei'deki kazı alanları gerçek birer bilgi kaynağı oluşturur.

Pompei bütün Akdeniz'e mal ihraç eden işlek bir liman kentiydi. Tüccarlar, kent kapılarının ve forumun yakınlarındaki lokantalarda yiyip içer, hanlarda kalırlardı. Kamu yapılarının, mezar taşlarının, heykel kaidelerinin üstündeki yazıtlar, banker Lucius Caecilius Iucundus'un ünlü balmumu tabletlerine yazılmış iş anlaşmaları, gladyatör dövüşü ve seçim duyuruları Pompei'de bulunmuş çok önemli yazılı belgelerdir. Ayrıca hangi pazarın ne gün kurulduğunu gösteren, duvarlara kazınmış listeler, sevgililerin birbirlerine notları, Vergilius'tan alıntılar, çocuk karalamaları gibi duvar yazıları da ele geçen yazılı buluntulardır. Arkeolojik ve epigrafik araştırmalar çeşitli toplumsal sınıfların durumuna, Eski Roma dünyasındaki özgür insanların, kölelerin, küçük işadamlarının ve soyluların yaşamlarına ilişkin önemli bilgiler sağlamıştır.

Pompeiopolis *bak.* Taşköprü

Pompeius (BÜYÜK) tam adı GNAEUS POMPEIUS MAGNUS (d. İÖ 29 Eylül 106, Roma - ö İÖ 28 Eylül 48, Pelusium, Mısır), Romalı devlet adamı ve komutan. Roma Cumhuriyeti'nin son döneminde Julius Caesar ve Marcus Licinius Crassus'la birlikte birinci triumvirliği (üçler meclisi) kurmuştur.

Soylu bir aileden gelen Pompeius, konsul Pompeius Strabo'nun oğluydu. Strabo, İÖ 88-87'deki bir iç savaşta Lucius Sulla'ya karşı Gaius Marius'un yanında yer almıştı. Ama Pompeius babasının ölümünden sonra Sulla'nın saflarına geçti. İtalya ile Roma'nın denetimini ele geçiren Marius ile yandaşlarına karşı düzenlenen sefere (İÖ 83) Sulla'nın bağımsız bir müttefiki olarak katıldı ve Sulla'nın üvey kızıyla evlendi. Senato, Sulla'nın emriyle Afrika ve İtalya'yı Gaius Marius'tan geri almak üzere Pompeius'u görevlendirdi. İÖ 82 ve 81'deki iki yıldırım harekâtıyla görevini tamamlayan Pompeius, teslim olan Marius'un komutanlarını öldürdü. Pompeius'a askerleri "Imperator" ve "Magnus" (Büyük) unvanını verdiler. Birliklerini dağıtmayı reddeden Pompeius Roma kapılarına dayanarak Sulla'yı çekilmeye zorladı. Pompeius'un desteğiyle İÖ 78'de Marcus Lepidus konsül seçildi. Sulla'nın getirdiği yasaları yürürlükten kaldırmaya çalışan Lepidus'a karşı ayaklanan Pompeius başarıya ulaşamadı. Ama gene dağıtmayı reddettiği birliklerini kullanarak Senato'ya baskıda bulundu ve Marius'un komutanlarından Sertorius'a karşı çarpışan Metellus Pius'a katılmak üzere prokonsül yetkisiyle İspanya'ya gönderilmesini sağladı. İspanya'nın yeniden denetim altına alınmasından sonra ordusuyla birlikte İtalya'ya döndü. Spartacus ayaklanmasını bastırdıktan sonra İÖ 70'te Marcus Licinius Crassus'la birlikte konsül seçildi.

İÖ 67'de *tribunus* Aulus Gabinius, Roma için büyük tehlike oluşturan korsan sorununu çözmek amacıyla, Pompeius'a geniş yetkiler tanıyan bir yasa tasarısı sundu. Doğu'da korsanlara karşı başarıyla mücadele eden Pompeius, *tribunus* Gaius Manilius'un kendisine savaş, barış ve Roma'nın doğu eyaletlerinin düzenlenmesi yetkilerini veren yasa tasarısıyla, Pontus hükümdarı VI. Mithradates'in üzerine yürümekle görevlendirildi (İÖ 66). Pontus hükümdarı Mithradates'e karşı çarpışan Lucius Licinius Lucullus'un yerine geçen Pompeius kısa sürede Mithradates'i yenilgiye uğrattı. Mithradates'in ölümünden (İÖ 63) sonra doğu eyaletlerini yeniden örgütledi, sınırdaki krallıkları imparatorluğa bağladı ve çeşitli anlaşmalar yaptı. İÖ 62'de Brundisium'a (Brindisi) gelip ordusunu dağıttığında gücünün doruğundaydı. Doğu'daki düzenlemelerini ve anlaşmalarını Senato'ya onaylatmak isteyen ve askerleri için toprak talep eden Pompeius, Optimates'in (Senato aristokrasisi) muhalefetiyle karşılaştı.

Crassus ve Pompeius, İspanya'dan dönen Ceasar'la gizlice anlaşarak birinci triumvirliği kurdular. Pompeius, İÖ 59'da konsül seçilen Caesar'ın kızı Julia ile evlenerek bağlarını pekiştirdi. Beş yıl süreyle Illyria ve Galya valiliklerini elinde tuttu. Roma'nın buğday sorununun çözümlenmesi görevi Cicero'nun önerisi üzerine Pompeius'a verildi. Pompeius'la Senato'nun yakınlaşmasından endişe duyan Caesar, triumvirliğe yeniden işlerlik kazandırmak amacıyla Luca'da bir toplantı (İÖ 56) düzenledi. Burada alınan kararlara göre Pompeius ile Crassus'un İÖ 55 yılı konsüllüklerine seçilmesi

sağlanacak ve üçünün de valilik görevleri beş yıl uzatılacaktı. İÖ 55'te konsül seçilen Pompeius'a İspanya, Crassus'a da Suriye valilikleri verildi. Julia'nın ölümü (İÖ 54) Pompeius ile Caesar arasındaki en güçlü bağı kopardı; Crassus'un da Partlar karşısında ağır bir yenilgi alarak yaşamını yitirmesi triumvirliğin sonu oldu.

Bu arada Roma'daki iç karışıklıklar günden güne artıyordu. Pompeius, Caesar'ın evlilik yoluyla yeniden ittifak kurma önerisini reddetti. Şiddet olayları da konsüllük seçiminin yapılmasını engelledi. Konsüllüğe aday olan Titus Annius Milo'nun yandaşları İÖ Ocak 52'de, Milo'ya Pompeius'la birlikte karşı çıkan Clodius'u öldürdüler. İki hizip arasındaki çatışma daha da büyüdü ve halk Senato'ya saldırdı. Senato düzeni sağlamak üzere Pompeius'u göreve çağırarak onu tek başına konsül seçti (İÖ 52). Pompeius bir dizi yasayı yürürlüğe koydu, reformlar yaptı. İÖ 51 ve 50'de Caesar'ın geri çağrılması Senato'da birkaç kez gündeme geldiyse de Caesar'ın Roma'daki yandaşlarının aşırı gayretkeşliğinin yol açtığı kaygılar nedeniyle bunlar sonuçsuz kaldı. Pompeius İÖ 51'de Caesar'ın ordusunu dağıtmadan konsüllüğe seçilemeyeceğini bildirdi. Pompeius'la Caesar arasında savaş gündeme gelince Senato ikiye bölündü. Konsüller Pompeius'tan yanaydı. Caesar'ın Senato'da halk düşmanı ilan edilmesini sağlayamayan konsül Gaius Marcellus, göreve yeni getirilmiş konsüllerle birlikte İÖ 50'nin sonlarında Pompeius'a devleti savunmak üzere komutanlık ve yeni bir ordu toplama yetkisi verdi. Senato İÖ 7 Ocak 49'daki toplantısında savaş kararı aldı. Caesar da dört gün sonra ordularıyla Rubicon Irmağını geçti.

Pompeius'un planı, Roma ve İtalya'yı boşaltarak Doğu eyaletlerine çekilmek ve oradan topladığı birliklerle ve deniz gücüyle Caesar'ın ordusunu İtalya'da kuşatmaktı. Ama Optimates'in tam bağlılığını sağlayamayan Pompeius, hızla güneye inmeyi başaran Caesar'ın Brundisium'a ulaşmasından ancak kısa bir süre önce Adriyatik'i aşarak karşı kıyıya geçmeyi başardı. Pompeius'un ardından giden Caesar İtalya'daki birlikleriyle bağlantısını yitirdi ve kendini büyük bir kara ordusunun karşısında buldu. Ama sonuçta Caesar'ın Brundisium'daki birlikleri çevresindeki deniz kuşatmasını kaldırmak zorunda kalan Pompeius, onların Caesar'a katılmak üzere Adriyatik'i aşmasını engelleyemedi. Pompeius'un Dyrrhachium'daki (Dıraç) ordugâhına saldıran Caesar geri püskürtüldü ve Tesalya'ya geri çekilmek zorunda kaldı. Senato'nun Scipio önderliğindeki ordusuyla birleşen Pompeius, Caesar'la Pharsalos Ovasında yapılan çarpışmada bozguna uğradı (İÖ 48). Pompeius Kilikya ve Kıbrıs üzerinden Mısır'a kaçtıysa da Caesar Pompeius'un ordusuyla Afrika, İspanya ve Doğu eyaletlerinde üç yıl daha savaşmak zorunda kaldı. Ptolemaios'tan yardım sağlamak üzere Pelusium'a gitmeye karar veren Pompeius, üstün duruma geçmiş olan Caesar'ı karşılarına almaktan ürken Ptolemaios'un adamları tarafından öldürüldü.

Pompidou, Georges (-Jean-Raymond) (d. 5 Temmuz 1911, Montboudif - ö. 2 Nisan 1974, Paris, Fransa), Fransız devlet adamı. 1962-68 arasında başbakanlık, 1969'dan ölümüne değin de cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

II. Dünya Savaşı öncesinde öğretmen olan Pompidou, 1944-46 arasında Charles de Gaulle'ün özel kurmayında görev yaptı. De Gaulle'ün Ocak 1946'da başbakanlıktan istifa etmesinden sonra kurduğu "gölge kabine"de yer aldı. 1946-57 arasında Fransa'nın en yüksek idari mahkemesi olan Devlet Şûrası'nda (*Conseil d'État*) *maître des requêtes* (dilekçe görevlisi) olarak görev yaptı.

1955'te Paris'teki Rothschild Bankası'na girdi ve 1959'da bankanın genel müdürü oldu. Haziran 1958-Ocak 1959 arasında de Gaulle'ün özel kalem müdürlüğünü yaptı.

Pompidou
Dennis Brack-Black Star/EB Inc

Bu görevi sırasında Beşinci Cumhuriyet'in anayasa taslağının ve yaşanan ekonomik bunalımı aşmaya yönelik planların hazırlanmasında önemli rol oynadı. De Gaulle Ocak 1959'da cumhurbaşkanı olunca Anayasa Konseyi üyeliğine getirildi. 1961'de Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'yle (FLN) ilişki kurmak üzere Cezayir'e gönderildi ve sonunda ateşkes sağlandı.

De Gaulle Cezayir bunalımının çözülmesinden sonra Michel Debré'yi başbakanlıktan alarak yerine kamuoyunda hiç tanınmayan Pompidou'yu atadı (Nisan 1962). Hükümetin Ekim 1962'de Ulusal Meclis'teki bir gensoru oylamasını yitirerek düşmesi üzerine başbakanlıktan ayrılan Pompidou, de Gaulle'ün aynı ay yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini ezici bir çoğunlukla kazanmasının ardından yeniden başbakan oldu. Aralık 1962-Ocak 1966, Ocak 1966-Mart 1967 ve Nisan 1967-Temmuz 1968 arasında üç ayrı hükümete başkanlık ederek altı yıl üç ay süreyle başbakanlık yapması, de Gaulle'ün de belirttiği gibi Fransız siyasal yaşamında dört kuşaktır görülmeyen bir olay oldu.

Pompidou Mayıs 1968'de başlayan öğrenci eylemleri ve grev dalgasının sona ermesini sağlayan görüşmelere katıldı. Ertesi yıl görevinden ayrılan de Gaulle'ün yerine cumhurbaşkanlığına seçildi. Bu görevi sırasında de Gaulle'ün izlediği politikaları sürdürmede büyük ölçüde başarılı oldu.

Pompidou Merkezi, Fransızca tam adı CENTRE NATIONAL D'ART ET DE CULTURE GEORGES POMPIDOU (Georges Pompidou Ulusal Sanat ve Kültür Merkezi), Paris'in tarihsel Marais semtinde, Beaubourg Caddesi üzerinde yer alan kültür merkezi. Yapımına Georges Pompidou'nun cumhurbaşkanlığı döneminde başlandığı için merkeze onun adı verilmiştir.

31 Ocak 1977'de Fransa cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing tarafından açılan Pompidou Merkezi, bir sanayi yapısını anımsatan ve çevresindeki başka yapıların ikinci planda kalmasına neden olan etkileyici dış görünüşüyle, dış yüzünde yer alan parlak renkli boruları, merdiven tüpleri gibi öğeleriyle dikkati çeker. Mimarları İtalyan Renzo Piano ve İngiliz Richard Rogers'tır. Pompidou Merkezi kısa zamanda Paris'in en önemli ilgi odaklarından biri durumuna gelmiştir ve yeryüzünün en çok ziyaretçi çeken kültür evlerinden biri olduğu sanılmaktadır.

20. yüzyıl görsel sanatları için bir müze olarak kurulmuş olan merkezde birbirinden ayrı çeşitli etkinliklerin yer alması düşünülmüştür. Çağdaş resim sanatına ilişkin koleksiyonu, devletin elinde bulunup da o zamana değin çeşitli yerlerde dağınık biçimde sergilenen tabloları bir araya getirmektedir. Ayrıca çağdaş sanat çalışmalarının sergilendiği ya da gösteriye sunulduğu salonları vardır. Bunlara ek olarak büyük bir kitaplığı, bir endüstri tasarımı merkezi, bir film müzesi ve ünlü Fransız besteci ve orkestra şefi Pierre Boulez'nin yönetiminde Akustik Müzik Araştırmaları ve Eşgüdüm Enstitüsü (IRCAM) adında önemli bir deneysel müzik merkezi de bulunmaktadır. Özellikle çağdaş müzik çalışmalarına yönelen bu merkezde bir konser salonu, prova odaları ve stüdyolar yer alır.

Pomponazzi, Pietro (d. 16 Eylül 1462, Mantova, Mantova Markiliği - ö. 18 Mayıs 1525, Bologna), 14. yüzyılın hemen başında İtalyan üniversitelerinde gelişen Rönesans dönemi Aristotelesçiliğinin önde gelen temsilcisi.

Padova Üniversitesi'nde felsefe ve tıp öğrenimi gördü. Aynı üniversitede 1487'den 1509'a değin aralıklarla felsefe dersleri verdi. Ayrıca ölümüne değin Ferrara ve Bologna'da öğretmenlik etti. Aristoteles ve özellikle Aquino'lu Aziz Tommaso ve İbn Rüşd gibi Aristoteles yorumcuları üzerine geniş bilgi sahibiydi. Aristoteles'in düşüncelerini çağının hümanist görüşleri ışığında yorumladı. *Tractatus de immortalitate animae* (1516; Ruhun Ölümsüzlüğü Üzerine İnceleme) adlı yapıtı şiddetli eleştirilere hedef olduysa da resmen lanetlenmedi. Eleştiri konusu görüşlerini savunduğu *Apologia* (1518; Savunma) ve *Defensorium*'u (1519; Savunma) yayımlamasına da izin verildi.

Bireysel ruhun ölümsüzlüğünün Aristoteles ya da us kavramı temelinde kanıtlanamayacağını savunan Pomponazzi bunun bir inanç konusu olduğunu ileri sürdü. Bu görüşünü geliştirirken insan yaşamının tek amacının ahlaklı eylem olduğunu belirtti. Aristoteles'ten çok, stoacı filozofların erdem görüşünü benimseyerek erdemin insanın kendi eylemlerinden kaynaklanan bir ödül, kötülüğün de gene insanın kendi eylemlerinden kaynaklanan bir ceza olduğunu öne sürdü. Döneminin hümanist görüşlerine uygun olarak da insanın değerinin ahlaki erdeminden kaynaklandığını vurguladı. Ayrıca önce savunduğu görüşlere yöneltilen eleştirileri dile getirip sonra onları çürütmeye girişen skolastik inceleme üzerinde uzmanlaştı ve mucizevi olarak adlandırılan olguların doğal bir açıklaması olan *De incantationibus* (1556; Büyü Üzerine) ile yazgı ve özgür iradeyi konu alan *De fato* (1567; Yazgı Üzerine) adlı uzun incelemeleri kaleme aldı.

Ponape Adası, POHNPEI ya da ASCENSION olarak da bilinir, Büyük Okyanusun batı kesimindeki Caroline Adalarından biri. Çevresindeki atollerle birlikte Mikronezya Federe Devletleri'ne bağlı eyaletlerden birini oluşturur. Volkanik kökenli olan ada kabaca kare biçimindedir. Üzerinde mercan takkeler yükselir. Yüzölçümü 334 km²'dir. Yüksekliği Totolom Dağında 791 m'ye ulaşır. Verimli, bol yağış alan toprakları ve tropik bitki örtüsü nedeniyle "Mikronezya'nın bahçesi" olarak adlandırılır. Nukuoro ve Kapingamarangi'de yaşayan Polinezyalılar dışında nüfusun büyük bölümünü Mikronezyalılar oluşturur.

Adadaki başlıca tarihsel yapı, doğu kıyısındaki lagünün üzerinde yer alan ve Nan Madol olarak adlandırılan, Tarihöncesinden kalma 92 platformdur. İS 2. binyılın başlarına ait kent kalıntısında, bir zamanlar bütün adayı yöneten Sau Deleur hanedanına ait kral mezarları vardır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Mikronezya Milletler Cemiyeti kararıyla Japonya'nın mandasına bırakılınca Ponape yönetim merkezlerinden biri oldu. 1947'de Mikronezya Federe Devletleri'nin öteki kesimleriyle birlikte ABD yönetimindeki Birleşmiş Milletler Pasifik Adaları Vesayet Bölgesi'nin bir parçası oldu ve 1986'da vesayet yönetimine son verilene değin bu konumunu korudu.

Adadaki başlıca yerleşmeler Mikronezya Federe Devletleri'nin başkenti ve Ponape eyaletinin merkezi olan Kolonia ile Metalanim ve Ronkiti'dir. Başlıca eğitim kurumu Kolonia'daki Community College of Micronesia'dır. Nüfus (1985 tah.) ada (Ant Atolü ile birlikte), 24.788.

Ponce, Porto Riko'nun güneyinde kent, liman ve belediye. San Juan ve Bayamón'dan sonra adanın üçüncü kalabalık kenti olan Ponce'nin limanı Playa de Ponce 5 km güneydedir. 1670 ya da 1680'de Nuestra Señora de Guadalupe adıyla kuruldu. 1877'de kent statüsü kazandı. 1897'de İspanya'nın denizaşırı topraklar bakanı tarafından adanın iki önemli bölgesinden biri olan güney bölgesinin yönetim merkezi yapıldı. Ertesi yıl adanın geri kalan kesimiyle birlikte ABD'nin eline geçti.

Kentin başlıca sanayi ürünleri konserve, gıda, şeker, elmas, çimento, kâğıt, demir, ayakkabı, kumaş ve romdur. Ayrıca elmas kesim atölyeleriyle, bilyeli rulman, elektrikli alet ve alüminyum pencere imalathaneleri vardır. Mayagüez ve Guayama'yla demiryolu bağlantısı olan kentten San Juan'a da düzenli hava seferi yapılır.

Eğitim ve kültür kuruluşları arasında Porto Riko Katolik Üniversitesi (1948), Porto Riko Üniversitesi'ne (1903) bağlı bölgesel bir yüksekokul ve 16-18. yüzyıllar arası Avrupa resminden örnekler içeren, küçük ama değerli bir koleksiyona sahip Sanat Müzesi sayılabilir. Kentteki birçok eski İspanyol evi ve kilise korunmuştur.

Yıllık yağış miktarı yalnızca 375-1.000 mm'dir. Bununla birlikte yörede bol miktarda şekerkamışı, kahve, kakao ve meyve yetişir. Nüfus (1990) kent, 187.749.

Ponce de León, Juan (d. 1460, Tierra de Campos Palencia, León, İspanya - ö. 1521, Havana, Küba), Porto Riko'daki en eski yerleşmeyi kuran ve efsanevi gençlik pınarını ararken Florida'yı keşfeden (1513) İspanyol kâşif.

Soylu bir ailedendi. Aragon kralının sarayında yetişti. Daha sonra Granada'da Nasrilere karşı düzenlenen bir sefere katıldı. 1493'te Kristof Kolomb'un Yenidünya'ya düzenlediği ikinci keşif seferine katıldığı sanılır. 1502'de Batı Hint Adalarına giderek yüzbaşı rütbesiyle Hispaniola valisi Nicolás de Ovando'nun hizmetine girdi. Bu görevi sırasında bir Yerli ayaklanmasını bastırdı ve bu hizmeti karşılığında Ovando tarafından Hispaniola'nın doğu kesiminin eyalet valiliğine atandı. Porto Riko'da altın bulunduğu yolunda haberler alınca adaya bir keşif seferi düzenlemeye karar verdi. 1508-09 yıllarındaki bu seferi sırasında adanın en eski yerleşmesi olan Caparra'yı (bugün San Juan yakınlarında) kurdu. Hispaniola'ya dönüşünde Porto Riko valiliğine atandıysa da rakiplerinin entrikaları nedeniyle çok geçmeden valilikten alındı.

Saray tarafından yeni keşif seferleri düzenlemesi için teşvik edilen Ponce de León Yerlilerden, Bimini adını verdikleri bir adada (Bahamalar'da), suyunu içenlerin gençleştiği efsanevi bir gençlik pınarı olduğunu duydu. Bu pınarı aramak için Mart 1513'te, masraflarını kendisinin üstlendiği bir sefer düzenledi. Nisanda bugün St. Augustine'in bulunduğu yerin yakınlarında Florida kıyılarına çıktı. Kuzey Amerika anakarasına ayak bastığının farkında olmayan Ponce de León, ada olduğunu sandığı bölgeye Paskalya yortusunda (İspanyolca *Pascua Florida*) keşfedildiği ve zengin bitki örtüsü nedeniyle Florida adını verdi. Ardından kıyıyı izleyerek güneye yöneldi ve Florida Keyleri'nden geçip Florida'nın batı kıyısındaki Charlotte Harbor yakınlarında keşif seferini noktaladı. Porto Riko üzerinden İspanya'ya döndükten sonra, kendisine Bimini ve Florida askeri valisi unvanı ve bu bölgeleri kolonileştirme izni verildi (1514).

1521'de iki gemi ve 200 adamla Florida'ya doğru yeniden denize açılan Ponce de León, Charlotte Harbor yakınlarında karaya çıktı. Yerlilerin düzenlediği bir saldırı sırasında okla yaralandı ve Küba'ya döndükten sonra öldü. Porto Riko'nun üçüncü büyük kentine Ponce de León'un onuruna Ponce adı verildi.

Ponce de León, Pedro (d. 1520? - ö. 1584), sağır ve dilsizler için ilk konuşma ve yazma yöntemini geliştirdiği kabul edilen İspanyol Benedikten keşişi. Ponce ilk başarısını, sağırlığı yüzünden Benedikten tarikatına kabul edilmeyen Gaspard Burgos üzerinde elde etti. Ponce'den özel eğitim gören Burgos konuşmayı öğrendikten sonra çeşitli kitaplar yazdı. Birçok sağır ve dilsize konuşma ve yazma öğreten Ponce'nin yöntemi yazıya geçirilmemiş ya da sonradan kaybolmuştur. Öğrencilerine harflerin okunuşunu dudak hareketleriyle öğrettiği sanılmaktadır.

Poncelet, Jean-Victor (d. 1 Temmuz 1788, Metz - ö. 22 Aralık 1867, Paris, Fransa), izdüşümsel geometrinin kurucusu olan Fransız matematikçi.

Politeknik Okulu'ndan mezun olduktan sonra orduda görev alan Poncelet, istihkâm teğmeni olarak Napoléon'un Rusya seferine katıldı. Savaşta öldüğü sanılarak cephede

Poncelet, Patout'nun bir taş baskısından ayrıntı, 1849
Bibliothèque Nationale Paris

bırakıldı ve Ruslara tutsak düştü (1812). Saratov'daki bir tutsak kampına gönderildi. 1814'te ülkesine dönebildi.

Tutsak kampındayken izdüşümsel geometri(*) üzerinde çalışan Poncelet, 1822'de *Traité des propriétés projective des figures* (Şekillerin İzdüşümsel Özellikleri Üzerine İnceleme) adlı ünlü yapıtını yayımladı. Bu yapıtında her doğrunun sonsuzdaki bir noktaya uzatılabileceği ve bu noktanın bütün paralel doğrular için aynı nokta olduğu; benzer biçimde her düzlemin sonsuzdaki bir doğruya uzatılabileceği ve bu doğrunun bütün paralel düzlemler için aynı olduğu varsayımlarını yaparak, "nokta" ve "doğru" sözcüklerinin yerleri değiştirildiğinde doğru önermelerden yine doğru önermeler elde edileceğini ifade eden eşleklik(*) (dualite) ilkesini buldu; sentetik geometriye süreklilik ilkesini bir kavram olarak alıp buradan sanal noktaların varlığına ulaşarak izdüşümsel geometrinin temellerini attı.

1815-25 arasında ordudaki görevini sürdüren Poncelet, 1825'te Metz'deki topçu okulunda mekanik profesörlüğüne atandı. Uygulamalı mekanik alanında, özellikle türbinler üzerinde değerli çalışmalar yaptı. Fransız Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi; 1838-48 arasında Paris Fen Fakültesi'nde profesör olarak görev yaptı. 1848 Devrimi'nin ardından general rütbesiyle Politeknik Okulu'nun yöneticiliğine getirildi.

Yaşamının son yıllarında *Applications d'analyse et de géométrie* (1862-64, 2 cilt; Çözümleme ve Geometri Uygulamaları) adlı yapıtını, ayrıca *Traité des propriétés projective des figures*'ün genişletilmiş ikinci baskısını yayımladı (1865-66).

Poncet, Charles-Jacques (d. Franche-Comté - ö. 1706, İran), Fransız eczacı. 1630'da Cizvitlerin kovulmasından sonra Avrupalıların girmesi yasaklanan Etiyopya'ya ilişkin gezi notlarıyla tanınmıştır.

1687'den beri Mısır'da yaşayan Poncet, cüzama yakalanan İmparator I. İyasu'yla oğlunu tedavi etmek üzere Etiyopya'nın başkenti Gonder'e çağrıldı. Mayıs 1698'de yola çıktı ve Nil Irmağının yukarı çığırı boyunca gittikten sonra Nübye Çölü üzerinden güneye dönerek Temmuz 1699'da Gonder'e ulaştı. İmparatorla oğlunu tedavi etti. Ayrıca Etiyopya'da kaldığı dokuz aylık sürede ülkeyle ve kurumlarıyla ilgili ayrıntılı notlar tuttu. *A Voyage to Ethiopia in the Years 1698, 1699 and 1700* (1698, 1699 ve 1700 Yıllarında Etiyopya'ya Bir Yolculuk) adlı gezi notları, Etiyopya'nın o döneme ilişkin tarihi konusunda bir Avrupalının gözlemlerini içeren tek kaynaktır.

İmparator ile Fransa kralı XIV. Louis arasında diplomatik ilişki kurulmasına yönelik bir girişim sonuçsuz kaldı. Bu arada Poncet'nin gezi notları Fransa'da gereğince değerlendirilmedi. 1702'de Etiyopya'ya dönmek üzere Fransa'dan ayrılan Poncet, Etiyopya'daki iç savaş nedeniyle bu isteğini gerçekleştiremedi.

Ponchielli, Amilcare (d. 31 Ağustos ya da 1 Eylül 1834, Paderno Fasolaro, Cremona yakınları, Lombardiya - ö. 16 Ocak 1886, Milano, İtalya), İtalyan besteci. *La gioconda* adlı operasıyla ünlüdür.

Milano'da öğrenim gördü. Manzoni'nin romanından bestelediği ilk operası *I promessi sposi*'yi (Nişanlılar) 1856'da sahneledi. 1873-75 arasında iki bale ile dört opera yazdı. Librettosunu Victor Hugo'nun *Angelo tyran de Padoue*'suna (1835; Padova Tiranı Angelo) dayanarak Arrigo Boito'nun yazdığı *La gioconda* (1876) operası 19. yüzyılın sonunda büyük başarıya ulaştı. Sonradan daha çok *Saatlerin Dansı* balesiyle anımsanan bu opera, 1950'lerde İtalya'da birçok operanın repertuvarında yeniden yer aldı. Ponchielli 1881-86 arasında Bergamo Katedrali'nin müzik yöneticiliğini yürütürken çeşitli dinsel yapıtlar yazdı.

Pond, John (d. 1767, Londra - ö. 7 Eylül 1836, Blackheath, Kent, İngiltere), Green-

wich Kraliyet Gözlemevi'nde gerçekleştirdiği düzenlemelerle çok daha duyarlı gözlemlerin yapılmasını olanaklı kılan İngiliz astronom. 1807'de Royal Society üyeliğine seçildi, 1811-35 arasında altıncı İngiltere Kraliyet Astronomu olarak görev yaptı. Greenwich'teki eskimiş ve artık kullanılmayan aygıtları değiştirdi, gözlemevinin personel sayısını artırdı. 1833'te, 1.112 yıldızın konumlarını büyük bir duyarlılıkla veren bir katalog hazırladı. 1820'de kuruluşundan başlayarak Kraliyet Astronomi Derneği'nin üyesi oldu.

Pondiçeri, Hindistan'da birlik toprağı. Dört eski Fransız sömürgesi olan Pondiçeri, Karikal, Yanam ve Mahe'nin 1962'de birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Pondiçeri, Karikal ve Yanam, Koromandel Kıyısı adı verilen güneydoğu kıyı bölgesi boyunca sıralanır. Mahe ise Pondiçeri'nin karşısında, Malabar Kıyısı adı verilen kıyı şeridinde yer alır. Birlik toprağının toplam yüzölçümü 492 km², yönetim merkezi Pondiçeri kentidir.

Hindistan'daki birlik topraklarının en küçüklerinden biri olan Pondiçeri'de Hinduizmin dışında birleştirici öğeye rastlanmaz. Pondiçeri ve Karikal'da Tamil dili, Mahe'de Malayalam dili, Yanam'da ise Telugu dili konuşulur. Ünlü deniz sayfiyelerini barındıran bölgenin ekonomisi tarıma (pirinç, yerfıstığı, şekerkamışı ve pamuk) ve Pondiçeri kentinde kurulu sanayiye dayanır. Nüfus (1991) 807.045.

Pondiçeri, Hindistan'ın güneydoğu kesiminde, Pondiçeri birlik toprağının merkezi kent. Madras'ın 170 km güneyinde, Koromandel Kıyısında yer alır. Fransızlarca 1674'te satın alınan topraklarda ticaret merkezi olarak kuruldu. 17. yüzyıl sonlarında Fransa ve Hollanda arasındaki çekişmeye sahne oldu. 1761'de İngilizlerce ele geçirildi. Günümüzde turistik bir kıyı kentidir. Uluslararası araştırma merkezi olarak kullanılan Sri Aurobindo adlı bir Hindu inziva yeri (*ashram*) ve Madras Üniversitesi'ne bağlı birkaç yüksekokul vardır. Nüfus (1991) 202.648.

Pondolar, MPONDOLAR olarak da bilinir, Güney Afrika'da, Mtata ile Mtamvuna ırmakları arasındaki bölgede yaşayan ve bir Anguni dili konuşan topluluk. Toprakları, uluslararası alanda tanınmayan Transkei adlı sözde bağımsız cumhuriyetin sınırları içinde kalır.

Pondolar 19. yüzyıl başında dağınık yerleşim alanlarında tarım ve sığırcılıkla geçiniyordu. Babayanlı bir soy çizgisini ve dıştan evliliği uyguluyor, başlık (*lobola*) olarak sığır veriyorlardı. Siyasal örgütlenmeleri ise merkezî bir reise bağlı alt reislere dayanıyordu. 1828'de Zulu önderi Shaka'nın ordularına yenilince, Mzimvubu Irmağının öbür tarafına kaçarak Faku'nun önderliğinde yeniden örgütlendiler. Zuluları örnek alarak yeni bir ordu kuran Faku, 1840'ların başlarında Mzimvubu Irmağının doğusundaki toprakları yeniden ele geçirdi ve güçlü bir devlet yarattı. Pondolar 1860'larda Avrupalı tüccarlardan sığır ve deri karşılığında tarım araçları ve silah almaya başladılar. Bu arada çift hayvanı kullanımı ve yeni teknikler aracılığıyla tarımda daha yüksek bir verimliliğe ulaştılar. Ama 1894'te Kap Kolonisi'nin yönetimine girdiler, ardından da 1897'de bütün kıtaya yayılan sığır vebası salgınıyla sürülerini yitirdiler. Birçok yetişkin erkek, sığır satın alabilmek için Witwatersrand'daki altın madenlerinde göçmen işçi oldu. İzleyen dönemde yeniden kırsal ekonomiye dönen Pondolar arasında zamanla zenginliğe dayalı bir toplumsal katmanlaşma ortaya çıktı. Pondolar 1913'te çıkarılan Yerli Toprakları Yasası'ndan pek etkilenmediklerinden topraklarının çoğunu ellerinde tuttular. Sığır hastalıklarına karşı 1920'lerde ve 1930'larda yürütülen mücadeleyle yeniden sürüler edindiler. Ayrıca Güney Afrika yönetiminin de desteğiyle geleneksel kurum ve hukuklarını korudular.

Ponferrada, İspanya'nın kuzeybatısında, Castilla-León özerk bölgesindeki (*comunidad autónoma*) León ilinde kent. Sil ve Boeza ırmaklarının birleştiği noktada, León kentinin batısında yer alır. Interamnium Flavium adlı Roma yerleşmesiyle özdeşleştirilen kent, 11. yüzyılda Santiago de Compostela'ya giden hac yolu üzerinde bir konaklama yeri olarak yeniden kuruldu. Kentin başlıca tarihsel yapıları 12-14. yüzyıldan kalma, Templier Şövalyelerine ait şato, Mustariblere ait Santo Tomás de las Ollas Kilisesi (10. yy) ve gotik Santa María de la Encina Kilisesi'dir. Bir kömür ve demir havzasında yer alan Ponferrada'da çelik ve briket üretilir. Nüfus (1981) 52.499.

Pongal, Güney Hindistan'da, Tamil yeni yılının başlangıcının kutlandığı büyük Hindu bayramı. Geleneksel Hindu takvimine göre, Güneş'in en güneydeki noktaya ulaşıp kuzeye dönerek *makara* (Oğlak) burcuna yeniden girdiği zaman (kış gündönümü) kutlanır.

Pongal'dan önceki ay tümüyle uğursuz, sonraki ay ise uğurlu kabul edilir. Bayramın adının Tamil dilindeki kökü "kaynamak" anlamına gelir. Bu bayram sırasında süt içinde kaynatılan pirinç önce tanrılara, sonra ineklere, son olarak da aile üyelerine sunulur. Bütün Hindu bayramlarında yapılan karşılıklı ziyaretlerde esenleme amacıyla "Pirinç kaynadı mı?" diye sorulur ve buna "Kaynadı" biçiminde yanıt verilir. Pongal süresince ineklere özel bir saygı gösterilir. Boynuzları boyanır, başlarına çiçekten ve meyveden çelenkler takılarak geçit alayları düzenlenir, hayvanların serbestçe otlamasına izin verilir.

Pongidae, *Primates* takımından goril, orangutan ve şempanzeleri içeren insansılar familyası. Bazı sınıflandırmalarda gibonlar da bu familya içine alınmaktadır. *Pongidae* üyeleri Afrika'nın tropik bölgelerinde ve Güneydoğu Asya'da yaşar. *Ayrıca bak.* insansı maymun.

Ponkalar, Siu dil öbeğinin Dhegiha koluna bağlı bir dil konuşan Kuzey Amerika Yerlileri. Aynı öbeğe bağlı Omahalar(*), Ozaçlar(*), Kanzalar(*) ve Kuapolar(*) ile birlikte, göçmen beyazların baskısı karşısında Atlas Okyanusu kıyılarından batıya göç ettiler.

Ponkaların başlıca geçim kaynağı tarım ve avcılıktı. Kış aylarını toprak damlı küçük evlerden oluşan köylerinde geçirir, ilkbahar ve sonbahardaki av mevsimlerinde ise koni biçimindeki çadırlarda yaşarlardı.

1865'te kendilerine vaat edilen toprak Dakotalara verilince Ponkalar Yerli Toprakları'na (bugün Oklahoma) gitmek zorunda kaldılar. Ama oradaki yaşam koşullarının katlanılmaz olduğunu görünce, Nebraska'nın doğu kesimine giderek Omahaların yanına sığındılar. Bu arada tutuklanan Ponkalar, kendilerine sempati duyan beyazlar ile Omaha kanı taşıyan Susette La Flesche adlı genç bir kızın yürüttüğü mücadele sonunda mahkeme tarafından serbest bırakıldılar. Sonunda Oklahoma'ya yerleşen Ponkaların sayısı günümüzde binden azdır.

Pons, Lily, asıl adı ALICE JOSÉPHINE PONS (d. 12 Nisan 1904, Draguignan, Cannes yakınları, Fransa - ö. 13 Şubat 1976, Dallas, Texas, ABD), ABD'li koloratur soprano. Ses alanının genişliği, müzikal ustalığı ve anlatımının sıcaklığıyla tanınır.

Paris Konservatuvarı'nda piyano öğrenimi gördü. Daha sonra Albert di Gorostiaga'dan şan dersleri aldı. İlk kez 1928'de Alsace'taki Mulhouse Operası'nda Léo Delibes'in *Lakmé*'sindeki Lakmé rolüyle opera yaşamına başladı. Ardından bir dizi Fransız il operasında sahneye çıktı. Metropolitan Operası'nın genel yönetmeni Giulio Gatti-Casazza'nın isteğiyle 1931'de Metropolitan Operası'nda Gaetano Donizetti'nin *Lucia di Lammermoor* operasındaki Lucia'yı söyledi. Aralarında Donizetti'nin *La fille du régiment*'ı (*Alayın Kızı*) ile Vincenzo Bellini'nin *La Sonnambula*'sı da olmak üzere özellikle Fransız ve İtalyan koloratur parçalarında ünlendi. Baş soprano olarak 30 yılı aşkın süre Metropolitan'da sahneye çıktı. Son elli yıl içinde Delibes'in *Lakmé*'sindeki "Çan Şarkısı"nda tiz *Fa* notasına çıkabilen ilk soprano oldu.

Radyo ve televizyonda da söyleyen Pons ayrıca birkaç filmde oynadı. II. Dünya Savaşı sırasında Kuzey Afrika ve Asya cephelerinde askerler için programlar düzenledi. Maryland'deki bir yöreye onun onuruna Lilypons adı verildi.

Ponselle, Rosa, asıl adı ROSA MELBA PONZILLO (d. 22 Ocak 1897, Meriden, Connecticut - ö. 25 Mayıs 1981, Baltimore, ABD), ABD'li koloratur soprano. ABD'nin yetiştirdiği en büyük sopranolardan biridir. Özellikle Vincenzo Bellini'nin *Norma*'sındaki başarısıyla ünlüdür.

Gençliğinde sessiz film gösterilerinde piyano çaldı. On altı yaşında kız kardeşi Carmela ile birlikte vodvillerde şarkı söylemeye başladı. Yirmi bir yaşındayken Enrico Caruso'nun dikkatini çekerek New York kentindeki Metropolitan Operası'nda Giuseppe Verdi'nin *La forza del destino*'sunda Leonora rolüyle sahneye çıktı. Bu rol için ders aldığı Romano Romani'yle ses çalışmalarını daha sonra da sürdürdü.

Sanat yaşamının büyük bölümünü Metropolitan'da geçiren Ponselle bir sezon Londra'daki Covent Garden'da (1929) ve Floransa'daki Mayıs Müzik Festivali'nde (1933) söyledi. Metropolitan'daki 19 sezon boyunca toplam 22 dramatik ve dramatik-koloratur rolde söyledi. Sahne yaşamından çekildikten sonra öğretmenlik ve Baltimore Belediye Operası'nın sanat yönetmenliğini yaptı.

Pont-Aven okulu, 1886 ve 1888'in yaz aylarında Fransa'da Pont-Aven'de Paul Gauguin'in(*) önderliğinde toplanan ve bireşimcilik(*) akımını geliştiren genç sanatçılar topluluğu. En önemli temsilcileri Émile Bernard, Charles Laval, Paul Sérusier, Charles Filiger, Meyer de Haan, Armand Séguin ve E. Chamaillard'dı. İzlenimci ve divizyonist tekniklere karşı çıkarak bireşimci yöntemleri benimseyen ilk sanatçılar Gauguin ve Bernard oldu.

Bu sanatçılar Pont-Aven'de 1886-88 arasında, tinsel yanı ağır basan, renk yüzeylen ve çizgilerden oluşan resimler yaptılar. Bu resimlerde genelde bir yalınlaşma olduğu, biçimlerin bozulduğu ve rengin anlatımcı bir biçimde kullanıldığı görülüyordu.

Gauguin'in Breton köylüleri gibi basit ve dindar bir yaşam sürmek için gösterdiği çabalar Pont-Aven okulunun öbür üyele-

rine örnek oldu ve hemen hepsi bu dönemde Breton köylülerinin gündelik yaşamına ilişkin resimler yaptılar.

1888 sonbaharında Paris'e döndükten sonra da düzenli olarak buluşan Pont-Aven okulu sanatçıları, başta simgecilik olmak üzere, Fransa'da yeni gelişmekte olan akımları tartıştılar. Gauguin 1889'da kendisinin

"Sarı İsa", Gauguin'in Pont-Aven okulu dönemine ait bir resmi, 1889; Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo
Albright-Knox Art Gallery, Buffalo

ve arkadaşlarının yapıtlarının yer aldığı önemli bir izlenimci ve bireşimci sergi düzenledi. Pont-Aven okulunun ilk dönemlerinde düşünülen toplu yaşam ve çalışma biçimi, Gauguin'in Tahiti'ye gitmesi üzerine gerçekleşemedi. Pont-Aven okulunun ilk üyeleri giderek simgeci sanat kuramı ve tekniklerine ilgi duydular.

Pont du Gard *bak.* Gard Köprüsü

Pont-Neuf, Paris'te, Sen Irmağı üzerindeki ikinci en eski köprü. Île de la Cité adlı küçük adanın ucundan geçer. Baptiste du Cerceau ve Pierre des Illes tarafından tasarlanmış, yapımı aralıklarla 1578'den 1607'ye değin sürmüştür. Ulaşım açısından taşıdığı önemin yanı sıra, üstünde bulunan dükkânlarla yüzyıllar boyunca Paris'teki yaşamın odağı olmuştur. Sağ yakadan başlayan uzun kolunda yedi, kısa kolunda ise beş kemer gözü vardır. III. Napoléon döneminde köprünün ayakları yeniden inşa edilirken, uzun koldaki kemerler sepet kulpu kemer haline getirilmiş ve taşıt yolundaki dükkânlar kaldırılmıştır.

Ponta Delgada, Atlas Okyanusunun kuzeyinde, Portekiz'e bağlı Asor Adaları özerk bölgesinin (*região autónoma*) merkezi ve en büyük kenti. Aynı zamanda Asor Adalarını oluşturan üç ilden biridir. São Miguel Adasının (*ilha*) güney kıyısında yer alan Ponta Delgada kenti, 1540'ta Vila Franca do Compo'nun yerine adanın merkezi oldu. Kentteki Mucizelerin Kutsal İsası Kilisesi önemli bir hac yeridir. Yumuşak iklimi ve zengin bitki örtüsü kenti önemli bir turizm merkezi durumuna getirmiştir. Kentin yaklaşık 1,6 km uzunluğunda bir dalgakıranla korunan limanından gemiler gereksinimlerini karşılar. Ponta Delgada aynı zamanda Asorlar'ın en önemli ticaret merkezidir. Kentten ananas, portakal, çay, şarap, tahıl, sebze ve süt ürünleri ihraç edilir. Başlıca sanayi kuruluşları şeker ve içki fabrikalarıdır. Kentteki Asorlar Üniversitesi 1976'da kurulmuştur.

Ponta Delgada ili, São Miguel ve Santa Maria adalarıyla insan yaşamayan Formigas Kayalıklarını (*roca*) kapsar. Ilin Ponta Delgada kenti dışındaki kesimlerinin ekonomisi tarıma dayalıdır. Nüfus (1981) kent, 22.200; il, 203.914.

Ponta Grossa, Brezilya'nın güneydoğusunda, Paraná eyaletinin ortadoğusunda kent. Deniz düzeyinden 893 m yükseklikte bir platoda yer alır. Bir ticaret merkezi olan kent, Atlas Okyanusu kıyısındaki Antonina ve Paranaguá limanlarından *maté* (çay), kereste, tütün, pirinç, muz ve kurutulmuş sığır eti ihraç eder. Aynı zamanda eyaletin iç kesimlerine yönelik bir dağıtım merkezidir. Başlıca sanayi etkinlikleri arasında et paketleme, domuz yağı, kahve ve çay üretimi, bıçkıcılık ve oymacılık sayılabilir. Kentteki Ponta Grossa Eyalet Üniversitesi 1970'te kurulmuştur. Kentte devlete ait bir tarımsal deneme istasyonu da vardır. Nüfus (1980 geç.) 171.111.

Pontano, Giovanni, Latince IOVIANUS PONTANUS (d. 7 Mayıs 1426, Cerreto di Spoleto, Perugia yakınları, Papalık Devletleri - ö. Eylül 1503, Napoli), yapıtlarında Rönesans'ın geniş ilgi alanlarını ve bilgisini yansıtan İtalyan yazar, şair ve kraliyet görevlisi. Kıvrak ve rahat Latince üslubu Politianus'unkiyle birlikte Rönesans İtalyası'nın en iyisi sayılır.

Perugia'da dil ve edebiyat öğrenimi gördü. 1447'den 1495'e değin Napoli'de Aragon krallarının hizmetinde üst düzey görevlerde bulundu. 1495'te Fransızlarla barış görüşmelerine giriştiği için görevden uzaklaştırıldı. Bağışlandıysa da göreve dönmedi.

Pontano 1471'de Napoli'deki hümanist akademinin önderliğini üstlenerek kentin büyük edebiyatçıları arasına katıldı; Pontano Akademisi adıyla anılan bu kurum 15. yüzyılda İtalya'nın başlıca edebiyat akademilerinden biri oldu. Pontano bütün yapıtlarını Latince yazdı. Bunların arasında *De bello neapolitano* (Napoli Savaşı Üzerine) adlı tarihsel çalışması, *De prudentia* (Bilgelik Üzerine) ve *De fortuna* (Kader Üzerine) gibi felsefe yazıları, *Urania* (Astronomi Perisi) adlı astrolojik bir şiir ile ahlak, din, filoloji ve edebiyat üzerine diyaloglar yer alır. Çok sayıdaki lirik şiiri içinde bir ırmak tanrısıyla bir su perisinin evliliğini Napoliten havası belirgin çekici bir üslupla anlatan *Lepidina* (Zarafet) ve aile yaşamının mutluluk ve acılarını yansıtan *De amore coniugali* (Aşk Evliliği Üzerine) adlı şiir kitabı önemlidir.

Pontchartrain Gölü, ABD'de, Louisiana eyaletinin güneyinde göl. Yüzölçümü 1.619 km², uzunluğu 64 km, genişliği 40 km, ortalama derinliği 3-5 m'dir. Rigolets adı verilen bir kanal aracılığıyla doğuda Meksika Körfeziyle birleştiğinden gölden çok bir gelgit lagünüdür. Pontchartrain Gölünün tuzlu sularında bol balık yaşar. 1699'da Pierre Le Moyne tarafından keşfedilmiştir. Çevresinde Fontainebleau Eyalet Parkı ve birçok küçük sayfiye merkezi vardır. 1956'da tamamlanan 38 km uzunluğunda, çok açıklıklı öngerilimli bir beton köprü olan Pontchartrain Köprüsü gölün kuzeyinden geçer. Bonnet Carré Taşma Savağı Mississippi Irmağının taşkın sularını Pontchartrain Gölüne aktarır.

Ponte, Antonio da (d. 1512, Venedik - ö. y. 1595), Venedik'teki Rialto Köprüsü'nün mimarı.

Daha önceki yapılarının hangileri olduğu bilinmemektedir. 1587'de Rialto bölgesinde Büyük Kanalın üzerine yapılacak bir köprü için düzenlenen proje yarışmasını Antonio'nun önerisi kazandı. Üstünde arkadlı dükkânların bulunduğu bu tek kemerli büyük köprü yapılır yapılmaz kentin en önemli anıtlarından biri oldu. Antonio iki yıl sonra, yanan bir köprünün yerine ünlü Ponte dei Sospiri'yi (Özlem Köprüsü) yaparak Venedik'e ikinci bir simge daha kazandırdı.

Ponte Vecchio, Avrupa mimarlığındaki ilk basık kemerli köprü. İtalya'nın Floransa kentinde Arno Irmağı üzerinde yer alır. Ortaçağın seçkin bir mühendislik başarısı sayılan ve 1345'te tamamlanan köprünün mimarı Taddeo Gaddi'dir. Basık kemerle, Roma mimarlığında kullanılan beşik kemere göre daha geniş açıklıklar geçilebildiği

Ponte Vecchio, Floransa
J. Allan Cash

için ırmağın içine daha az sayıda kemer ayağı yapmak yeterli olmuş, böylece hem teknelerin köprünün altından geçerken daha az sayıda engelle karşılaşması, hem de suyun daha rahat akması sağlanmıştır. Köprü iki katlıdır. Üst kat çevredeki Pitti ve Uffizi gibi sarayları birbirine bağlar, alt katta ise dükkânlar yer alır. II. Dünya Savaşı sırasında geri çekilen Alman ordusu Arno Irmağı üzerindeki köprülerden bir tek Ponte Vecchio'yu uçurmamıştır.

Pontecorvo, Gillo, asıl adı GILBERTO PONTECORVO (d. 19 Kasım 1919, Piza, İtalya), az sayıda, ama düzeyli filmleriyle siyasal sinema alanında kendine özgü bir yer edinmiş İtalyan sinema yönetmeni.

Kimya öğrenimi gördükten sonra gazeteciliğe başladı. Paris'te sol eğilimli bazı İtalyan yayın organlarının muhabirliğini yaptı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız Yves Allégret, İtalyan Mario Monicelli gibi yönetmenlerin yardımcılığını yaparak sinema dünyasına girdi. 1953'te belgesel filmler çekmeye başladı. 1956'da Joris Ivens ve Alberto Cavalcanti'nin ADC'de yaptıkları, kadın haklarını savunan *Die Windrose*'nin (Rüzgâr Gülü) "Giovanna" bölümünü yönetti. 1957'de ilk uzun ve konulu filmi *La grande strada azzurra*'yı (Büyük Mavi Yol) çekti. 1960'ta Emmanuelle Riva ile birlikte yönettiği, Auschwitz toplama kampındaki bir Yahudi kadının öyküsü olan *Kapo*'yla adını duyurdu.

Pontecorvo 1966'da, sinema tarihinin en sarsıcı filmlerinden biri olan *La Battaglia di Algeri*'yi (*Cezayir Savaşı*) çevirdi. Halktan kişilerin rol aldığı ve gerçek mekânlarda çekilen film, Fransız sömürge yönetiminin uyguladığı terörü ve Cezayir halkının direnişini son derece gerçekçi biçimde yansıtıyordu. Venedik Film Şenliği'nde büyük ödül olan Altın Aslan'ı kazanan bu yapıt Fransa'da beş yıl süreyle yasaklandı.

Queimada (1969; *İsyan*) filminde 19. yüzyılda Antiller'deki İspanyol-İngiliz çıkar çatışmasından yola çıkarak sömürgeciliği ve emperyalizmi gözler önüne seren Pontecorvo, 1979'da çektiği *Ogro*'da İspanya'daki bir

suikast olayının çevresinde şiddet eylemlerini konu aldı. Pontecorvo, 1993'te Uluslararası İstanbul Film Festivali'nde jüri başkanlığı yapmıştır.

Pontecorvo, Guido (d. 29 Kasım 1907, Piza, İtalya), *Aspergillus* cinsi mantarda genetik maddenin yeniden düzenlenişini bulan İtalyan genetikçi.

1928'de Piza Üniversitesi'nde tarım bilimleri üzerine doktora öğrenimini tamamladıktan sonra, çalışmalarını Edinburgh ve Leicester üniversitelerinde sürdürdü. 1938'de, ABD'li genetik bilgini Hermann Muller'in etkisiyle birbiriyle çiftleştirildiğinde genellikle kısır melezler veren türler arasındaki genetik farklılıkları incelemek üzere bir yöntem geliştirdi. Bu yöntemin yardımıyla sirke sineğindeki (*Drosophila*) evrimsel dışa açılımı inceledi. Mikroorganizma genetiği araştırmalarının II. Dünya Savaşı'nda çok gereksinim duyulan penisilinin daha fazla üretilmesini sağlayacağına inandığından 1943'te mantarlarda genetik üzerine çalışmaya başladı. 1950'de *Aspergillus nidulans*'ta eşeyli üreme olmaksızın genlerin yeniden düzenlenebileceğini buldu. Eşeysiz gen düzenlemesi gen etkinliğinin araştırılmasında çok yararlı bir teknik haline geldi.

Edinburgh'daki Royal Society'ye ve Londra'daki Royal Society'ye seçildi. 1961'de Hansen Vakfı'nın mikrobiyoloji ödülünü, 1978'de Royal Society'nin Darwin Madalyası'nı aldı.

Pontederia, *Pontederiaceae* familyasından, özellikle Amerika'nın tropik kesimlerinde yetişen çokyıllık su bitkilerinin oluşturduğu cins. Sürünücü köksapları ve tabanda demetler oluşturan mızrak ya da kalp biçimli yaprakları vardır. Gövdelerin ucunda açan mavimsi-mor renkli çiçekleri başaksı demetler halinde bulunur. Kuzey Amerika'nın sığ göllerinde ve çamurlu kıyılarında rastlanan *P. cordata* sıklıkla havuz ya da akvaryumlarda süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Pontevedra, İspanya'nın kuzeybatısında, Galicia özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*) il. Özerk bölgedeki dört ilin en küçüğüdür. Yüzölçümü 4.477 km²'dir. Dağlarla kaplı olan ilin Atlas Okyanusu kıyılarını Arosa, Pontevedra ve Vigo koyları derinlemesine parçalamıştır. İlin güzel manzaraları ve plajları kadar çeşitli kesimlerinde düzenlenen çok sayıda geleneksel şenlik bölgeye çok sayıda turist çeker. Pontevedra'dan sığır, kereste, tarım ürünleri, balık ve kabuklu deniz canlıları ihraç edilir. Avrupa'daki en iyi limanlardan biri olan Vigo okyanus gemilerinin uğrak limanı ve İspanya'nın en önemli balıkçılık limanıdır. Öteki limanlar arasında, aynı zamanda bir sayfiye merkezi olan Villagarcía, Marín ve il merkezi Pontevedra sayılabilir. Nüfus (1988 tah.) 913.924.

Pontevedra, İspanya'nın kuzeybatısında, Galicia özerk bölgesinde (*comunidad autónoma*) Pontevedra ilinin merkezi kent. Lérez Irmağının (*río*) kıyısında, ırmağın Atlas Okyanusundaki Pontevedra Koyuna (*ría*) döküldüğü noktada yer alır. Kentteki liman ve tersaneler ortaçağda büyük önem taşıyordu. Kolomb'un gemisi "Santa María"nın Pontevedra'da yapıldığı sanılır. Kolomb'un da kentte doğduğu iddia edilir. Kentteki dikkate değer yapıların başında, ulusal bir anıt olan plateresk üsluptaki Santa María la Mayor Kilisesi (1520-59), 14. yüzyıldan kalma gotik San Francisco ve Santa Clara manastırları, rokoko üslubundaki Santuario de La Peregrina (1778-92) ve günümüzde arkeoloji müzesi olarak kullanılan 14. yüzyıl Santo Domingo Manastırı gelir.

Kentin sanayi ürünleri arasında giyim eşyası, şapka, deri, çanak çömlek, kimyasal gübre, kereste ve selüloz sayılabilir. Tahıl, şarap ve meyve ticareti de canlıdır. Nüfus (1988 tah.) 68.233.

Ponti, Gio(vanni) (d. 18 Kasım 1891, Milano - ö. 15 Eylül 1979, Milano, İtalya), İtalyan mimar ve tasarımcı. Ülkesinde çağdaş mimarlığın ve endüstri tasarımının gelişmesinde rol oynamıştır.

1921'de Milano Politeknik Okulu'nu bitirdi. 1923'ten 1938'e değin Richard-Ginori porselen imalathanesinde endüstri tasarımcısı olarak çalıştı. 1928'de özellikle iç mimarlık alanında etkili olan *Domus* dergisini kurdu ve 1946'ya değin yönetti.

1933'te Milano Trienali'nin yürütme kuruluna seçildi. Üç yılda bir düzenlenen bu serginin amacı Milanolu öncü mimarların çalışmalarını öne çıkarmaktı. Ponti'nin bu dönem çalışmaları arasında Roma Üniversitesi Matematik Enstitüsü (1934), Vatikan'daki Katolik Basın Sergisi (1936) ve Montecatini adlı şirketin Milano'da yaptırdığı büro yapısı (1936) bulunuyordu. Ponti bundan sonra pek çok ülkede yapılar yaptı. En ünlü yapısı Milano'daki Pirelli Binası'dır (1955-59, Pier Luigi Nervi ve başkalarıyla birlikte).

Mimarlığın yanında resim de yapmış ve grafik sanatlarla ilgilenmiştir. Ayrıca Milano'daki La Scala Operası ile tiyatro ve sinema yapıtları için dekor ve kostüm tasarlamış, iç mekân düzenlemeleri gerçekleştirmiştir.

Pontiac (d. y. 1720, Maumee Irmağı kıyıları, Ohio - ö. 20 Nisan 1769, Cahokia, Illinois, ABD), Ottava Yerlilerinin reisi. Büyük Göller bölgesindeki İngiliz egemenliğine karşı başlatılan ve Pontiac Savaşı (1763-64) olarak bilinen büyük Yerli direnişine önderlik etmiştir.

1755'e doğru kabile reisi oldu. Etkileyici kişiliği ve stratejik planlama yeteneği sayesinde, kısa sürede Ottavalar, Potavatomiler ve Ocibuaların oluşturduğu gevşek konfederasyonun önderi durumuna geldi. 1760'ta, Fransız ve Yerli Savaşı'nda (1754-63) Fransızlara teslim olan Michilimackinac Kalesi ile öteki kaleleri geri almak üzere ilerlemekte olan Binbaşı Robert Rogers komutasındaki İngiliz koloni birlikleriyle karşılaştı. Kendisine saygı gösterilmesi koşuluyla İngiliz birliklerinin zarar görmeden geçmesine izin verdi. Ama çok geçmeden halkının İngiliz egemenliği altında kalelere rahatça giremeyeceğini ve atalarının topraklarına tecavüz eden saldırgan göçmenlerin sonunda avlanma bölgelerini de ellerinden alacağını anladı. Bunun üzerine 1762'de, Superior Gölü ile Aşağı Mississippi arasında yaşayan bütün Yerli kabilelerini, İngilizleri bölgeden atmak için düzenlenecek ortak bir saldırıya katılmaya çağırdı. Mayıs 1763'te İngilizlerin "Pontiac Komplosu" olarak adlandırdıkları bir plan hazırladı. Bu plana göre önce her kabile en yakın kaleye saldıracak, daha sonra da bütün kabileler birleşerek savunmasız yerlere ortak bir saldırı düzenleyeceklerdi.

Detroit'in ele geçirilmesini kendisi üstlenen Pontiac, 7 Mayıs'ta düzenlemeyi planladığı saldırıyı biri kale komutanına bildirince, kaleyi kuşatmak zorunda kaldı. 31 Temmuz'da Bloody Run Çarpışması'nda parlak bir zafer kazanmasına karşın, destek birliklerinin kaleye ulaşmasını engelleyemedi ve 30 Ekim'de Maumee Irmağına çekilmeye zorlandı.

Bununla birlikte plan genelde başarılı oldu. Kabilelerin ortak saldırısı sonucunda kalelerin çoğu ele geçirildi, garnizonların büyük bölümü tahrip edildi ve sınır bölgelerindeki yerleşmeler yağmalandı. Ama İngilizlerin sürekli saldırıları sonucunda Pontiac Temmuz 1766'da barış antlaşmasını kabul etmek zorunda kaldı.

Üç yıl sonra Illinois'a yaptığı bir gezi sırasında bir Peoria Yerlisi tarafından bıçaklanarak öldürüldü. Ölümü, kabileler arasında kanlı bir savaşa yol açtı ve Peoriaların da üyesi olduğu Ilinua Konfederasyonu'na bağlı Yerlilerin çoğu Pontiac'ın öcünü almak isteyenlerce öldürüldü.

Pontiac, ABD'de, Michigan eyaletinin güneydoğusunda, Oakland ilinin (*county*) merkezi (1820) kent. Detroit'in 40 km kuzeybatısında, Clinton Irmağının kıyısında yer alır. Adını bir Yerli kabilesi olan Ottavaların reisi Pontiac'tan alır. 1880'lerde önemli bir vagon üretim merkezi durumuna geldi. Sonradan otomobil, oto yedek parçaları, otobüs ve kamyon üretimine geçildi. Yakınlardaki Rochester'de bulunan Oakland Üniversitesi'nde (1959) her yaz Meadow Brook Müzik Festivali düzenlenir. Nüfus (1990) 71.166.

Pontianak, Endonezya'da, Borneo Adasındaki Batı Borneo ilinde (*propinsi*) ilçe (*kabupaten*) ve ilçe merkezi kent (*kotamadya*). Batı Borneo ilinin de merkezi olan Pontianak kenti, Kapuas-ketjil Irmağının (*sungai*) kıyısında yer alır. 1772'de kuruldu ve çok geçmeden Pontianak Sultanlığı'nın merkezi oldu. Irmak taşkınlarından korunmak için yöredeki evler kazıklar üzerine inşa edilmiştir. Kentin hinterlandı tropikal orman ve bataklıklardan oluşur. Kentteki başlıca sanayi dalı gemi yapımıdır; kentte ayrıca palmiye yağı, kauçuk ve şeker işleme tesisleri vardır. Tarımsal ürünler arasında biber, pirinç, mısır, manyok ve tütün sayılabilir. Kentin yakınında Supadio Havalimanı yer alır. Nüfus (1980) kent, 304.778; ilçe, 608.893.

Pontianus (AZIZ) (d. Roma - ö. y. 236, Sardinya; yortu günü 19 Kasım), 230-235 arasında papa. Erken dönem Yunan Kilisesi'nin önde gelen ilahiyatçılarından Origenes'in mahkûm edilmesini onaylayan Roma sinodunu toplantıya çağırmıştır. İmparator Maximinus döneminin başlarında, kendisine karşı çıkan Aziz Hippolytus'la birlikte Sardinya madenlerine sürüldü. 28 Eylül 235'te görevini Aziz Anterus'a bıraktı. Anterus'un öldürülmesinden kısa süre sonra Pontianus ve Hippolytus da öldüler. Pontianus'un Roma'da Calixtus Mezarlığı'ndaki mezartaşı 1909'da bulundu. Mezartaşında yer alan papalıktan çekilme tarihi, papalık tarihinde kayda geçmiş ilk belirli tarihtir.

pontifex (Latincede "köprü yapımcısı"), çoğul PONTIFICES. Eski Roma'da rahipler kurulu (*collegium*) üyesi. Bu kurul özellikle *ius divinum*'un (Roma hukukunun, toplumun devletçe tanınan tanrılarla ilişkilerini düzenleyen bölümü) yönetimi ile gens ve aile ibadetinin gözetiminden sorumlu en yüksek din kuruluydu. Terimin sözcük anlamının Tiber üzerindeki kutsal köprüyle (Pons Sublicius) özel bir ilişkiyi belirttiği kesin değildir.

Monarşi döneminde bir olasılıkla üç kişiden oluşan kurul her türlü dinsel konuda *rex*'e danışmanlık ediyordu. Cumhuriyet döneminde ise, dinsel yasaların uygulamasında kralın yetkilerini alan *pontifex maximus*'un (başrahip) başkanlığında güçlerini artırdılar. Cumhuriyet döneminde *pontifex* sayısı sürekli artarak Julius Caesar zama-

nında 16'ya yükseldi. *Collegium*'a ayrıca *rex sacrorum* ile *flamen*'ler (belirli bir tanrıya hizmetle görevli rahipler), üç yardımcı *pontifex* (*pontifices minores*) ve *pontifex maximus*'un seçtiği Vesta rahibeleri katılıyordu. Kurulda boşalan yerlere önceleri üye oylarıyla atama yapılıyordu, ama II. Pön Savaşı (İÖ 218-201) sonrasında bir tür halkoylaması yapılmaya başladı. Cumhuriyetin son dönemlerinde tüm üyeler için bu seçim yöntemi geçerli oldu. Ama seçilen üyeler ömür boyu görevde kalıyorlardı.

Collegium'un geniş yetkileri *pontifex maximus*'ta odaklanmıştı; öbür üyeler onun *consilium*'unu (danışma kurulu) oluşturuyordu. *Pontifex maximus*'un görevlerinin bir bölümü kurban törenleriyle ya da dinsel ayinlerle ilgiliydi, ama gerçek iktidarı *ius divinum*'un yönetiminden kaynaklanıyordu. Bu alandaki başlıca görevleri şunlardı: 1) Yıldırım düşmesi, salgın hastalık gibi durumlarda kefaret törenlerinin düzenlenmesi, 2) devlet tarafından yüksek görevliler aracılığıyla tanrılara adanan her türlü tapınak, kutsal eşya ve yapıların kutsanması, 3) takvimin gerek gökbilim gerek kamu yaşamı açısından ayrıntılarıyla hazırlanması, 4) gömme törenleriyle ve mezarlıklarla ilgili yasaların uygulanması ve ölmüş atalara tapınmanın düzenlenmesi, 5) *confarreatio*'ların (Jüpiter'e ekmek sunarak gerçekleşen evlilik) ve bu çerçevede soyluların bütün yasal evliliklerinin gözetimi, 6) evlat edinme ve vasiyet yoluyla miras bırakmaya ilişkin yasaların uygulanması. Ayrıca devlet arşivlerinin ve yüksek devlet görevlilerinin listesi ile kendi kararlarının (*commentarii*) ve önemli olayların kayıtlarının (*annales*) tutulması da *pontifex*'lerin görevleri arasındaydı.

Böyle geniş yetkileri olan ve ömür boyu görevli üyelerden oluşan bir ruhbanlık organı devlet içinde büyük bir güç oluşturuyordu. *Pontifex maximus* bir tür yüksek devlet görevlisi konumundaydı. Julius Caesar yaşamının son 20 yılında bu makamı elinde tuttu. İÖ 12'de Lepidus'un ölümünden sonra Augustus bu görevi üstlendi ve bundan sonra *pontifex maximus* makamı imparatorluk makamının ayrılmaz parçası oldu.

Pontino Bataklıkları, İtalyanca AGRO PONTINO, İtalya'nın ortagüney kesimindeki Lazio (Latium) yönetim bölgesinin, Latina ilinde ıslah edilerek tarıma açılmış bataklık bölge. Lepini Dağları (*monti*), Alban Tepeleri ve Tiren Denizi arasında yer alır; Appia Yolu (Via Appia) bölgeyi boydan boya geçer. Roma'nın ilk dönemlerinde Pomptini ve Ufentini kabilelerinin yaşadığı bölge Roma Cumhuriyeti'nin son yıllarına gelindiğinde bataklık bir bölge olmuştu. Bazı imparator ve papalar bölgedeki bataklıkları kurutmak için çeşitli çalışmalar başlattılarsa da bu çabalarından sonuç alamadılar.

Benito Mussolini 1928'de bataklıkları kurutmak, bitki örtüsünü temizlemek ve yüzlerce aileyi yerleştirmek için büyük bir proje başlattı. Bu projenin sonucunda, eskiden hemen tümüyle boş olan bu bölgede 1932'de Littoria (bugün Latina), 1934'te Sabaudia, 1935'te Pontinis, 1937'de Aprilia ve 1939'da da Pomezia kasabaları kuruldu. Yaklaşık 777 km²'lik bir alanı kaplayan Pontino Bataklıkları günümüzde İtalya'nın en verimli bölgelerinden biridir. Pontino'da tahıl, şeker pancarı, meyve ve sebze yetiştirilir, çiftlik hayvanları beslenir. Bölgede 1960'tan sonra, bölgesel bir kalkınma programı olan Güney Fonu'ndan sağlanan mali yardımla bazı hafif sanayi tesisleri kurulmuştur.

Pontiyen Kat, Miyosen Bölümde (y. 26-7 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının başlıca bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi. Adını Karadeniz (Latince Pontus Euxinus) yakınlarında saptanan yüzey oluşumlarından alır. Pontiyen çökeller tatlı sulu lagünlü bir çevrede çökelmiştir; Pontiyen Katın altında yer alan Sarmatiyen Katta ise bunun tersine, tuzlu su çökelleri egemendir.

Pontiyen Katın fosil faunası yerel olarak zengin olmakla birlikte, tür bakımından çok çeşitli değildir. Yumuşakçalar, özellikle de çiftçenetliler egemendir.

Pontiyen kayaçlar, başlangıçta deniz basmasına uğrayan, daha sonra da suların çekildiği bir dizi havzada çökelmiştir. Deniz çekildikçe havzalarda tatlı ya da acı sulu göller oluşmuştur.

Pontoise, Fransa'nın kuzeyinde, İle-de-France planlama bölgesinde (*région de programme*), Val-d'Oise ilinin (*département*) merkezi (1964) kent. Paris'in kuzeybatısında, Oise Irmağının sağ yakasında yer alır. 1966'da piskoposluk bölgesi olan kentin katedrali (eskiden Saint-Maclou Kilisesi) 12. yüzyıldan kalmadır. Katedralin kulesi Rönesans üslubunda bir kubbeyle son bulur. Cephesi ise alevli gotik üslupta yapılmıştır. Kuzey tarafındaki çift yan nef bir Rönesans başyapıtıdır. Metalurji ve kimya sanayileri kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Pontoise'ın hemen güneyinde Cergy adlı yeni bir kent gelişmektedir. Nüfus (1982) 27.885.

Pontoppidan, Henrik (d. 24 Temmuz 1857, Fredericia - ö. 21 Ağustos 1943, Ordrup, Kopenhag yakınları, Danimarka), 1917 Nobel Edebiyat Ödülü'nü Karl Gjellerup ile paylaşan gerçekçi yazar. "Çağdaş Danimarka yaşamına ilişkin özgün betimlemeleri"nden ötürü bu ödüle değer görülmüştür.

Babası din adamıydı. Pontoppidan biraz da çevresine başkaldırarak 1873'te Kopenhag'da mühendislik öğrenimine başladı.

Pontoppidan, 1917
Nobel Foundation, Stockholm

1879'da öğrenimini yarıda bırakarak birkaç yıl öğretmenlik yaptı. *Stækkede Vinger* (1881; Açılmış Kanatlar) adlı ilk öykü kitabının yayımlanmasından sonra geçimini yazarlıkla sağladı; 1900'e değin çeşitli Kopenhag gazetelerinde de çalıştı. Çoğunlukla soğuk, mesafeli, destansı bir üslupla yazdığı roman ve öykülerinde yarım yüzyıllık bir zaman diliminde Danimarka yaşamının hemen her yönünü ele aldı.

İlk kitaplarının konusu bir taşra kasabasındaki yaşamdı. *Landsbybilleder* (1883; Köy Resimleri), *Fra Hytterne* (1887; Barakalardan) ve *Skyer* (1890; Gökyüzünden) gibi bu yapıtlarında hem topluma karşı bir öfke, hem de taşra halkının kendi halinden hoşnutluğunu ve edilgenliğini ironik bir anlayışlılıkla değerlendirme vardı. *Det Forjættede Land* (1891, 1895; Vaat Edilmiş Ülke) adlı üçlemesi ise taşra yörelerindeki dinsel tartışmaları aktarıyordu. 1890'larda Pontoppidan psikolojik, estetik ve ahlaki sorunlar üzerine kısa romanlar yazdı. *Nattevagt* (1894; Gece Bekçisi), *Den Gamle Adam* (1895; Yaşlı Adem) ve *Højsang* (1896; Yüksek Şarkı) gibi bu türden yapıtlarını başlıca romanlarından biri olan *Lykke-Per* (1898-1904; Şanslı Per) izledi. Romanın kahramanı tıpkı Pontoppidan gibi bir din adamının oğludur; evindeki Püriten ortama başkaldırır ve mühendis olarak şansını başkentte dener. Kitabın ana teması çevre baskısıdır. Hayallere dalma ve gerçeklerden korkma gibi yaygın eğilimler ise eleştirilir.

Pontoppidan'ın üçüncü büyük roman dizisi beş ciltlik *De dødes rige* (1912-16; Ölüler Ülkesi) 1901'de liberallerin zaferinden sonraki siyasal gelişmeler karşısında duyduğu hoşnutsuzluğu ve yeni dönemin çoraklığının verdiği endişeyi yansıtır. Acı bir dille yazılmış olan *Mands Himmerig* (1927; İnsanın Cenneti) başlıklı romanı I. Dünya Savaşı sırasındaki tarafsız Danimarka'yı anlatır ve kaygısız maddeciliği eleştirir. Son önemli yapıtı, 1933-40 arasında yayımlanan dört ciltlik anılarıdır. Sonradan *Undervejs til mig selv* (1943; Benliğime Doğru) başlığıyla tek ciltlik kısaltılmış biçimi de basılmıştır.

Pontormo, Jacopo da, asıl adı JACOPO CARRUCCI (d. 24 Mayıs 1494, Pontormo, Empoli yakınları, Floransa Cumhuriyeti - gömülüşü 2 Ocak 1557, Floransa), Floransalı ressam. Yüksek Rönesans'ın klasikçiliğinden uzaklaşarak bazen erken maniyerizm olarak tanımlanan daha kişisel ve anlatımcı bir üslup yaratmıştır.

Ressam Bartolommeo Carrucci'nin oğluydu. Vasari'ye göre Leonardo da Vinci'nin, ardından da Albertinelli ve Piero di Cosimo'nun yanında çıraklık yaptı. İlk dönem yapıtlarına daha çok, 18 yaşında yanında çalışmaya başladığı Andrea del Sarto'nun etkileri yansıdı. 1518'de tamamladığı S. Michele Visdomini Kilisesi (Floransa) altar panosu ise gergin duygusallığıyla yüksek Rönesans'ın denge ve sakinliğinden koptuğunu gösteriyordu.

Pontormo daha çok dinsel konuları işleyen bir ressamdı, ama bir dizi duyarlı portre de yaptı. 1521'de Medici ailesi tarafından Poggio a Caiano'daki villayı mitolojik konulu resimlerle bezemekle görevlendirildi. Floransa yakınlarındaki Certosa Manastırı için yaptığı "İsa'nın Çektikleri" dizisinde (1522-25) o sıralarda oymabaskıları ve ağaç baskıları İtalya'da elden ele dolaşan Dürer'den etkilendi. Olgunluk dönemi üslubunun en yetkin örneği bu dizinin hemen ardından Floransa'daki Sta. Felicità Kilisesi için yaptığı "İsa'nın Çarmıhtan İndirilmesi"dir.

Son yıllarında bir münzevi gibi yaşayan Pontormo'nun son 10 yılında üzerinde çalıştığı San Lorenzo Kilisesi freskleri günümüzde yalnızca çizimlerden bilinmektedir. Bu çalışmalarda Michelangelo'nun etkileri görülür.

Pontos *bak.* Pontus

Pontos Cemiyeti, Karadeniz Bölgesi'nde, eskiden Pontos adı verilen yörede yaşayan Ortodoks Rumların ayrı bir devlet kurmak amacıyla oluşturdukları örgüt (1904).

19. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı topraklarındaki Hıristiyan azınlıklar arasında milliyetçilik düşüncesi giderek güçlenmeye başladı. Ermeniler ve Rumlar, Batılı devletlerin etkisinden de yararlanarak ayrılıkçı siyasal örgütlenmelere yöneldiler. Bunlar-

dan biri, Merzifon'daki Amerikan Koleji'nde kurulan Pontos Cemiyeti'ydi. Kısa sürede bine yakın Rum gencini çevresinde toplamayı başaran örgüt 1910'da *Pontos* adında bir dergi yayımlamaya başladı. Bu yayın organı, 1908'de Pontos Cemiyeti bünyesinde kurulan "Müdafaa-i Meşrute" adlı gizli örgütün yayın organı işlevi görüyordu. Bu örgütü, terör eylemlerine hazırlanan "Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti" adlı örgütün kurulması izledi.

Merzifon Amerikan Koleji'nin Karadeniz Rumlarının ayrılıkçı çalışmalarına geniş olanaklar sağladığı Ankara Hükümeti'nce 1920 sonlarında öğrenildi. Pontos Cemiyeti'nin yönlendirdiği silahlı grupların Samsun, Tokat, Amasya yöresindeki baskınları 1921'de de sürdü. Bunun üzerine 1921 başlarında Merkez Ordusu'na bağlı birliklerin düzenlediği bir baskınla, Merzifon Amerikan Koleji'nde ayrılıkçı Rum örgütüne ait çok sayıda belge ve harita ele geçirildi; Pontos Cemiyeti tarafından hazırlanmış bir harita da bulundu. Haritada, kurulması düşünülen Pontos Cumhuriyeti, merkezi Samsun olmak üzere, Batum'dan İnebolu'nun batısına kadar olan Karadeniz kıyıları ile bugünkü Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Gümüşhane ile Erzincan vilayetinin bir bölümünü kapsayacak biçimde çizilmişti.

Baskından sonra Pontos Cemiyeti'nin çalışmaları sert biçimde engellendi. Öncelikle Karadeniz kıyısındaki Rum köyleri boşaltıldı ve bu bölgede yaşayan Rumlar Anadolu'nun içlerine yerleştirildi. Ardından Rum nüfus üzerinde etkili olan Ortodoks din adamları sınırdışı edildi, bir bölümü İstiklal Mahkemeleri'nde yargılandı. 1923'ten sonra Ahali Mübadelesi çerçevesinde Rumların Anadolu'yu terk etmesi ile cemiyetin varlık nedeni de ortadan kalktı.

Pontos Devleti *bak.* Trabzon İmparatorluğu

Pontus, Yunanca PONTOS. Anadolu'nun kuzeydoğu kesiminde antik bölge. Kuzeyde Pontus Euxinus (Karadeniz), batıda Paflagonya, güneybatıda Galatya, güneyde Kapadokya, doğuda ise Kolhis ile çevriliydi. Bugünkü Orta Karadeniz Bölümü'nün büyük bölümüyle Doğu Karadeniz Bölümü'nün tümünü içine alır. Doğal sınırlarını batıda Halys (Kızılırmak), doğuda Akampsis (Çoruh) ırmakları oluşturur. Önceleri Pontus'taki Kapadokya ya da

Pontus
W. Shepherd, *Historical Atlas* 1964, Barnes & Noble, Inc.

Pontus Kapadokyası olarak anılan bölgeye daha sonra yalnızca Pontus denmiştir. Pontus adı coğrafi bir alandan çok, siyasal bir bütünlüğü ifade eder.

Herodotos ve Ksenophon bölgeden yalnızca orada yaşayan kabilelerin adlarını vererek söz eder, Pontus adını kullanmazlar. Buradaki kabilelerden Khalybler, Tibarenler, Mossynoikialılar ve Makronlar, Strabon döneminde (İÖ 1. yy-İS 1. yy) bile Karadeniz boyunca uzanan dağlarda yaşıyorlardı. İÖ 5. yüzyıldan beri Themiskyra Ovasının doğusundaki kıyılarda yaşayan Khalybler Antik Çağın ilk demircileri olarak anılırlar.

Halys'ten başka bölgenin öteki önemli akarsuları Thermodon (Terme Çayı), İris (Yeşilırmak) ve onun kolları olan Lykos ile Skylaks'tı. İris'le Halys'in denize döküldüğü yerlerde ve iç kesimlerde bazı verimli ovalar oluşmuştu. Bu ovalar zeytin, üzüm, fındık ve tahıl tarımı bakımından verimliydi.

Pontus'taki bazı yöreler kral ya da soylıların nüfuzu altındaydı. Ülkenin çeşitli yerlerinde köy toplulukları yöresel birlikler oluşturmuştu. Bazı kentler ise bu yörelerin ticari merkezi durumundaydı. Örneğin bunlardan biri olan Kabeira'da (Niksar) Mithradates Eupator'un bir sarayı ve av parkı bulunuyordu. Daha güneyde, Dazimonitis'in aşağısında, İris'in kıyısında yer alan Gaziura'da da kraliyet konutları yer alıyordu. Ayrıca iç kesimde, rahiplerin yönetiminde çok sayıda kölenin hizmet verdiği tapınaklar vardı.

Pontus'un önemli kentleri kıyıda Amisos (Samsun), Kotyora (Ordu), Kerasous (Giresun), Trapezous (Trabzon), iç kesimde Magnopolis, Amaseia (Amasya), Kabeira, Zela (Zile), Megalopolis, Neapolis ve Nikopolis'ti. Amaseia ünlü coğrafyacı Strabon'un doğum yeriydi.

Pontus bir ara Pers yönetiminde kaldı. Büyük İskender'in ölümünden sonra komutanları arasında sürüp giden mücadele ve karışıklıktan fırsat bulan Pers kökenli I. Mithradates, Pontus Krallığı'nı kurdu. Ondan sonra tahta geçen Ariobarzanes, II. ve III. Mithradates, I. Pharnakes, IV., V. ve VI. Mithradates gibi Pontus kralları onun yayılma politikasını izlediler. Krallık VI. Mithradates Eupator döneminde altın çağını yaşadı. Romalı komutan Pompeius krallığın yönetimini yerli prenslere verdi ve İÖ 64'te Anadolu'daki Roma eyaletlerini yeniden düzenlerken Karadeniz kıyısında da Bitinya-Pontus Eyaleti'ni kurdu. Antonius, iç kesimdeki kentleri yerel yöneticilere verdi, ama İmparatorluk döneminin ilk yıllarında yeni adlar verilen bu kentler Roma eyalet sistemine katıldılar. Batı kesimi, metropolisi Amaseia olan Pontus Galaticus idi. Doğu kesimi, İÖ 64'te eyalet sistemine alınıncaya değin Polemon sülalesinin yönetiminde kaldı ve Pontus Polemoniacus adını taşıdı. Böylece Pontus, Galatya-Kapadokya Eyaleti'nin bir parçası oldu. Diocletianus, Pontus'u Diospontus ve Polemoniacus olarak ikiye böldü.

Pontypool işi, İngiltere'de Pontypool'da, Edward Allgood'un yaklaşık 1732'de kurduğu imalathanede üretilen kalay kaplama seramikler. *Ayrıca bak.* kalay kaplama.

ponza *bak.* süngertaşı

Poole, İngiltere'nin, Dorset ilinde (*county*) ilçe (*borough*). İngiltere'nin önde gelen sayfiye kentlerinden biri olan Bournemouth'un bitişiğinde, hemen tümüyle karayla çevrili geniş bir gelgit limanının kuzey kıyısında yer alır. Kentin 64 km²'lik bir alana yayılan limanı İngiltere'nin başlıca yatçılık merkezlerindendir. Öteden beri çanak çömlek üretilen kentte tekne yapımı ile takım tezgâhları ve kimyasal madde üretimi de önem taşır. Limanda en büyüğü Brownsea olan bir dizi ada yer alır. Bir kuş sığınağı olan Brownsea 1962'de National Trust'a devredilmiştir. Nüfus (1986 tah.) 126.400.

Poole, William Frederick (d. 24 Aralık 1821, Salem, Massachusetts - ö. 1 Mart 1894, Evanston, Illinois, ABD), ABD'li bibliyografya yazarı ve kütüphane yöneticisi. Süreli yayınların sınıflandırılması üzerine çalışmalarıyla tanınır.

Poole
Public Library of Cincinnati and Hamilton County, Ohio

Yale Üniversitesi'nde öğrenim gördüğü yıllarda, sonradan Philadelphia Ticaret Kütüphanesi yöneticisi olan John Edmands'dan (1820-1915) sınıflandırma ilkelerini öğrendi. Öğrenciliği sırasında *An Alphabetical Index to Subjects Treated in Reviews and Other Periodicals* (1848; Dergilerde ve Öbür Süreli Yayınlarda Yer Alan Konuların Alfabetik Sınıflandırması) adlı bir yapıt hazırladı. Bu yapıtı daha sonra yeniden gözden geçirilip genişletilerek *Poole's Index to Periodical Literature* (1887-1908; Poole'un Süreli Yayın Sınıflandırması) adıyla yayımlandı.

1852-69 arasında Boston'da iki kütüphane yöneten Poole, ayrıca Cincinnati ve Chicago kütüphanelerini kurdu ve yönetti. Chicago'daki Newberry Kütüphanesi'ni düzenledi.

Poopó Gölü, İspanyolca LAGO POOPÓ. Bolivya'nın ortabatı kesiminde göl. Deniz düzeyinden 3.686 m yükseklikteki Altiplano bölgesinde bulunan alçak bir çöküntü alanının sularla dolması sonucu oluşmuştur. Ülkenin ikinci büyük gölü olan Poopó'nun yüzölçümü yaklaşık 2.600 km²'dir. Uzunluğu yaklaşık 90 km, genişliği 32 km, derinliği ise yalnızca 2,5-3 m'dir.

Desaguadero ve del Márquez ırmaklarıyla beslenen gölün başlıca gideğeni Lacajahuira Irmağıdır (*río*). Suların yükseldiği dönemde 80 km güneybatıdaki Coipasa Tuzlasına kadar genişler. Aşırı buharlaşma nedeniyle göl suyunun tuz oranı yüksektir. Bataklık olan kıyılarında yerleşim oldukça seyrektir.

pop müzik, geniş kitlelerce dinlenmesi ve beğenilmesi amaçlanan müzik. Pop terimi İngilizcedeki *popular* (halka ilişkin) sözcüğünden kısaltılmış ve "popüler" anlamında yerleşmiştir. Pop müzik anonim olmamasıyla halk müziğinden ayrılır ve çoğunlukla profesyonel müzikçiler tarafından yazılır. Batı'da 1950'lerden bu yana, *rock and roll* adıyla bilinen, elektronik olarak güçlendirilmiş bir müzik türünden kaynaklanan ve sürekli değişen üslupları tanımlamakta kullanılmıştır.

Popüler müziğin tarihi ortaçağ *minstrel*'lerinden ve trubadur şarkılarından başlatılabilir. Sanayi Devrimi'nden sonra gerçek halk müziği büyük ölçüde kayboldu. Victoria döneminde ve 20. yüzyıl başlarında popüler müzik, daha sonra yerini müzikal şarkılarına bırakacak olan müzikhol ve vodvil müziğiydi.

20. yüzyılda Batı'da popüler müzik, Afrika halk müziği ve ritim öğelerini yüzyılın en

önemli yeni müzik üslubu olan cazda bir araya getiren Siyah Amerikalıların müziğinin egemenliği altına girdi.

1930'ların sonlarında, büyük orkestraların *swing* üslubu plak pazarının çoğuna egemen oldu, 1940'larda ise, "mırıldanma" olarak adlandırılan üslubu geliştiren orkestra vokalistleri dikkati çekti. Bu arada, bütünüyle Siyah Amerikalılara özgü bir müzik biçimi olan *blues* da değişiyordu. Güneyli Siyah şarkıcılar iş bulma umuduyla kuzeydeki sanayi kentlerine gidiyor ve müzikleri değişerek kent *blues*'u ya da *rhythm and blues* denen daha sert bir üsluba dönüşüyordu. 1940'larda Chicago'da kurulan *blues* topluluklarında, çoğunlukla elektrobas ve davulla desteklenerek elektrogitar kullanıldı. Bu çalgıları daha sonra pek çok *rock and roll* topluluğu da benimseyecekti.

Siyahlardan kaynaklanan üslupların yanında beyazlara özgü bir kırsal müzik de gelişiyordu. Bu bir ölçüde, Avrupa'dan gelen beyaz göçmenlerin İngiliz-Kelt baladlarından türetilmiş bir dans ve anlatım üslubu olan *country* idi. *Country* müziği bazen Siyah caz üsluplarından etkilendi (örn. bir Texas bireşimi olan *western swing*) ve 1950'lerde *country* şarkıcıları kendi müzikleriyle Siyahların *rhythm and blues*'unu karıştırarak *rockabilly*'yi yarattılar.

1950'lerde ortaya çıkan *rock and roll*, kent *blues*'unun yavaş ve güçlü ritimleriyle melankolik seslendirmesini daha hızlı bir tempo ve taşkın duygusal tonlara uygulamıştı. 1960'larda *rock and roll*'un daha karmaşık biçimleri kısaca *rock* olarak adlandırılmaya başladı. Yumuşak, ses uyumlu şarkılardan (*soft rock*), geleneksel tarzda yazılmış ve elektrikli çalgılarla desteklenmiş yeni şarkılara (*folk rock*), *gospel* müziğinden etkilenmiş dindışı Siyah balad üslubuna (*soul*) kadar çok çeşitli üsluplar ortaya çıktı.

İngiliz *rock* müziği 1960'larda, solo şarkıcılardan çok, dört ya da beş çalgıdan oluşan pop gruplarının yapıtlarıyla etkili oldu. İngiliz toplulukları başlangıçta Siyah *rhythm and blues* üsluplarını taklit ediyorlardı; ama daha sonra kendi deneysel üsluplarını geliştirdiler ve bu tür sonraları ABD'de de popüler oldu. Bu toplulukların en etkilisi olan The Beatles, 1960'larda ve 1970'lerde *rock* müziğinin aydın çevrelerde saygınlık kazanmasında önemli rol oynadı.

Kısalımalar için cildin başındaki tabloya bakınız.

---

pop sanat, 1950'lerin sonlarında ortaya çıkan ve daha çok İngiliz ve Amerikan kültüründen kaynaklanan sanat akımı. Eleştirmen Lawrence Alloway, o güne değin sanatın konusu olmamış sıradan (popüler) nesnelerin betimlenmesinden yola çıkarak akıma bu adı vermiştir.

Roy Lichtenstein, Andy Warhol, Claes Oldenburg, Tom Wesselman, James Rosenquist ve Robert Indiana gibi ABD'li, David Hockney ve Peter Blake gibi İngiliz sanatçılar yapıtlarında popüler kültürün çağdaş yaşam üzerinde güçlü etkiler yaratan bütün yönlerini betimlemeleriyle tanındılar. Televizyon, resimli romanlar, sinema dergileri ve her tür reklamdan yararlanarak geliştirdikleri ikonografiyi nesnel bir bakış açısıyla ve özellikle vurgulayarak, hiçbir övgü ya da yergi katmadan verdiler. İmgeleri reklamcılık tekniklerinden yararlanarak ve aynı malzemeyi kullanarak yaratmaya özen gösterdiler. Pop sanat, daha kişisel bir anlatım doğrultusunda gelişen soyut dışavurumculuğun hem ABD, hem de Avrupa'daki egemenliğinden sonra, daha nesnel ve evrensel olabilecek bir sanat biçimine dönme çabasını simgeliyordu. Ayrıca geçmişin "yüksek sanat"ının yüceliğini ve öbür çağdaş *avant-garde* akımlarını savlarını reddederek, "karşıt" bir tutum ortaya koyuyordu. Belirli bir toplumsal olguyu yansıttığı ve kolay anlaşılır imgeleri kullandığı için pop sanat hemen kabul

"Brillo Kutusu", Andy Warhol'un bir elek baskı çalışması, 1964; Leo Castelli Galerisi, New York kenti
Leo Castelli Gallery, New York kenti

edildi ve kültürel bir olgu haline geldi. Bazen bayağı, sansasyonel, estetik dışı, hatta sırf bir şaka olarak tanımlanmakla birlikte, yaşamı doğrudan yansıtan ve hem uzmanları, hem de eğitimsiz izleyicileri bir araya getiren demokratik bir sanat türü olarak da görüldü.

Pop sanatın oluşmasında dadacılığın(*) büyük rolü vardı. Dadacılığın önde gelen temsilcilerinden Marcel Duchamp(*) pop sanatın gelişmesini etkileyen en önemli sanatçıydı. Yapıtlarında makine ve sanayi çağının seri üretim ve ticari malzemelerini betimleyen Stuart Davis, Gerard Murphy ve Fernand Léger de Pop Sanatı etkilediler. 1950'lerde bayrak, bira kutusu ve benzeri nesneleri anlatımcı tekniklerle betimleyen Jasper Johns, Larry Rivers ve Robert Rauschenberg de bu akımın öncülerinden oldular.

ABD'de Roy Lichtenstein'ın(*) tram noktalarını anımsatan bir teknikle yaptığı çizgi roman türü resimleri, Andy Warhol'un(*) çorba kutusu etiketlerini, sabun kutularını ve meşrubat şişelerini betimlediği resimleri ve elek baskıları, Claes Oldenburg'un(*) daktilolar ve dev hamburgerler gibi yumuşak plastik heykelleri, Tom Wesselman'ın(*) yüz çizgilerini işlemeden boş bıraktığı seks simgeleri ("Ünlü Amerikan Çıplakları") ve George Segal'ın(*) gerçek insan boyutlarındaki alçı figürleri temelde aynı ilkelerden yola çıkarak vardıkları çeşitliliği gösteriyordu. Ayrıca Oldenburg'un sarkan nesneleri, Warhol'un tekdüze sıradan imgeleri, Segal'in gizemli ve yabancılaşma duygularını yansıtan çevresel heykelleri popüler kültürün dışında toplumsal eleştiriyi de içeriyordu.

Amerikan pop sanatı simgesel, anonim ve saldırgan olma eğilimindeydi; İngiliz popu ise daha özel, dokundurmalarla yüklü (belki de İngiltere'nin konudan görece uzaklığından kaynaklanan) romantik bir bakış açısı taşıyordu. İngiliz sanatçılar teknolojiyi ve popüler kültürü birer tema olarak işlerken, Amerikalı sanatçılar bu olguları gerçekten yaşıyordu.

Pop sanat toplum tarafından tam anlamıyla ciddiye alınmadı. Ama 20. yüzyıl ortalarında, sanayileşmiş Batı ülkelerinin yüksek teknolojiye sahip ve kitle iletişim araçlarıyla yönlendirilen insanlarına uygun temsili bir sanat biçimi olarak uluslararası düzeyde yaygın kabul gördü.

Popayán, Kolombiya'nın güneybatısında, Cauca ilinin merkezi kent. Puracé Yanardağının (4.756 m) eteğinde, Cauca Irmağının kollarından birinin kıyısında, deniz düzeyinden 1.739 m yükseklikte yer alır. 1535'te kurulan kent, bu tarihten başlayarak hep bir yönetim merkezi olmuştur. Sömürge döneminde önemli bir kültür ve din merkezi durumuna geldi. Kentteki çeşitli eğitim kuruluşlarının başında Cauca Üniversitesi (1827) gelir.

Kentteki sanayi etkinlikleri gıda, meşrubat, giyim eşyası ve inşaat malzemesi üretimine dayanır. Kuzeyde Cali ve Medellín'e giden demiryolunun güneydeki son durağı olan Popayán, Simón Bolívar Karayolu'nun ve Cauca Vadisini Ekvador'a bağlayan Pan-Amerikan Karayolu'nun bir bölümünün üzerindedir. Nüfus (1985) 141.964.

Popé (ö. 1692, San Juan Pueblo, Nueva España Genel Valiliği), Teva dilini konuşan Puebloların önderi. 1680'de, bugün ABD'nin güneybatısını oluşturan topraklarda, İspanyol istilacılara karşı bütün Yerli kabilelerinin katıldığı bir ayaklanmayı yönetmiş, İspanyolları Santa Fe'den kovarak Puebloların eski yaşam düzenini bir süre için yeniden kurmuştur.

Büyücülük yaptığı ve birçok misyoneri öldürdüğü savıyla 1675'te İspanyollarca hapsedildi. Serbest bırakıldıktan sonra Taos Pueblo'da saklanarak Pueblo Ayaklanması'nı planlayıp örgütledi. 10 Ağustos 1680'de hemen bütün Pueblo kabilelerini komutası altında birleştirerek İspanyolların başkenti Santa Fe'ye saldırdı. Bu saldırıda 500'e yakın İspanyol öldü. On günlük kuşatmadan sonra bine yakın İspanyol kenti terk ederek El Paso del Norte'ye kaçtı. Popé hemen İspanyol kültürü ile Hıristiyan dininin tüm izlerini silmeye girişti. Geleneksel Pueblo düzenini yeniden oluşturdu, ama zamanla despotik bir yönetim kurdu. Kuraklık, düşman kabilelerin saldırıları ve iç çekişmeler sonucunda birkaç yıl sonra önderliği kaybetti. 1688'de yeniden Pueblo önderi seçildi. İspanyollar 1692'de bölgede yönetimi ele geçirdiler, ama egemenlikleri hiçbir zaman eski gücüne ulaşamadı.

Pope, Alexander (d. 21 Mayıs 1688, Londra - ö. 30 Mayıs 1744, Twickenham, Londra yakınları), İngiliz edebiyatının Augustus döneminin önde gelen şair ve yergicisi. En tanınmış şiirleri *An Essay on Criticism* (1711; Eleştiri Üzerine Bir Deneme), *The Rape of the Lock* (1712-14; Bukleye Tecavüz), *The Dunciad* (1728) ve *An Essay on Man*'dir (1733-34; İnsan Üzerine Bir Deneme).

Katolik bir ailenin oğluydu. Kısa bir süre Katolik rahiplerden özel ders aldıktan sonra, Winchester yakınlarındaki Twyford'da ve Londra'daki Hyde Park Corner'da Katolik okullarına devam etti, ama temel olarak kendi kendini yetiştirdi. Latince, Yunanca, Fransızca ve İtalyanca öğrendi.

İlk yapıları. Pope iki yaşındayken taşındıkları Binfield (Windsor Ormanı) Londra'ya oldukça yakındı. Bu sayede Pope sık sık Londra'ya gitme olanağı buldu. Genç

yaşta yazar John Dryden'ın çevresinin eski üyelerinden William Wycherley, William Walsh ve Henry Cromwell ile tanıştı. 1705'e gelindiğinde *Pastorals* (Pastoral Şiirler) adlı yapıtının taslakları dönemin en iyi edebiyat eleştirmenleri arasında elden ele dolaşıyordu. 1706'da, dönemin önde gelen şiir

Alexander Pope, Thomas Hudson'ın bir portre çalışması; Ulusal Portre Galerisi, Londra
National Portrait Gallery, London

yayımcısı Jacob Tonson *Poetical Miscellanies* (Şiir Derlemesi) adlı derlemede bu şiirlere de yer verdi. Bu arada Pope'un omurgasında bir eğrilik ortaya çıktı. Ayrıca, fiziksel gelişimini engelleyen ve sağlığını ciddi biçimde tehdit edecek olan bir akciğer enfeksiyonuna (olasılıkla Pott hastalığı) yakalandı.

Pastorals yayımlandığında, Pope yazma sanatını konu alan bir şiir üzerine çalışıyordu. 1711'de *An Essay on Criticism* adıyla yayımlanan yapıt, İngiliz dilinde bugün birçoğu birer atasözü olmuş zarif epigramlardan oluşuyor, Horatius, Quintilianus ve Boileau gibi Antik Çağ ve o dönem eleştirmenlerinin eleştiri anlayışlarını ustalıkla kaynaştırarak sanatın doğayı en iyi nasıl yansıtabileceğini ortaya koyuyordu.

An Essay on Criticism'in kazandığı başarı sayesinde Pope daha geniş bir çevre edindi ve o sırada *The Spectator* gazetesini çıkaran Richard Steele ve Joseph Addison'ın dostluğunu kazandı. Pastoral şiirlerinin en özgünü olan "The Messiah" (Mesih) 1712'de *The Spectator*'da yayımlandı. Steele ve Addison'ın bu gazetede halkın ahlakını nükteli öğütler vererek düzeltme çabasından etkilenerek, iki Katolik aile arasında çıkan bir kavgayı konu alan alaycı destanı *The Rape of the Lock*'ın (1712, iki kanto; 1714, beş kanto) ilk biçimini kaleme aldı. Ailelerden birinin üyesi genç bir adam, bir başka aileden genç bir hanımdan bir bukle saç çalmıştı. Pope, bu olay yüzünden iki aile arasında çıkan kavgayı Homeros'un destanlarını andıracak bir tarzda, Yunanlılar ile Troyalılar arasındaki savaşa benzeterek gülünçleştirdi. Öyküyü gösterişli bir destan atmosferi içinde anlatarak, yalnızca çatışan tarafları değil, içinde yaşadıkları toplumu da gülünç gösterdi.

Pope birkaç yıldır "Windsor-Forest" (Windsor Ormanı) adlı şiiri üzerinde çalışıyordu. 1713'te yayımlanan bu şiirde Vergilius gibi pastoral temalardan tarımla ilgili temalara geçiyor ve onun Augustus yönetimini övdüğü gibi Kraliçe Anne yönetimini övüyordu. Gene bu dönemde yazdığı "Eloisa to Abelard"da, Ovidius'un bir hanımın kendisini terk eden sevgilisine seslendiği manzum mektup biçimini kullanarak, cinsel tutkularla dünyevi zevklerden uzak durma kararı arasındaki çatışmayı büyük bir ustalıkla yansıttı.

Homeros çevirileri ve The Dunciad. Pope'un ilk dönem şiirleri 1717'de *Works* (Yapıtlar) adlı kitabın birinci cildinde toplandı. Kitap yayımlandığında, Pope en kapsamlı çalışması olan, Homeros'un destanlarının manzum çevirisinde epey ilerlemişti. Çeviri üzerinde çalışmaya 1713'te başlamış, 1715'te *İlyada*'nın 1-4. kitaplarını içeren ilk cildi yayımlamıştı. Yapıtın tamamı da 1720'de altı cilt olarak yayımlandı. Pope *Odysseia* (1725, 1-3. cilt; 1726, 4-5. cilt) çevirisini, *İlyada* çevirisine de açıklamalarıyla katkıda bulunan William Broome ve Elijah Fenton'la birlikte gerçekleştirdi. Bu iki çeviri Pope'a büyük gelir getirdi ve "hiçbir prense ya da soyluya muhtaç olmadan" yaşamasını sağladı.

Pope'un Homeros çevirisinin başarısı, çevirinin doğruluğundan ya da özgün metnin ruhunu ustalıkla yansıtmasından çok, Pope'un o dönemin zevkine uygun bir kahramanlık şiiri ortaya koyabilmiş olmasında yatar. Çeviri, Homeros'un yapıtlarının atmosferini bir ölçüde korumakla birlikte, ağırbaşlılığı, ahlakçılığı ve görsel zenginliğiyle Vergilius'un destanlarını andırır. Pope'a göre, Homeros 18. yüzyılın başında İngiltere'de yaşasaydı, yapıtlarını tıpkı bu çeviriler gibi yazardı.

Çevirinin başarısında siyasal etmenlerin de rolü büyüktü. Bir Katolik olarak Pope Whig'lerden çok, Tory'lere yakındı. Bu yüzden, William Congreve, Nicholas Rowe ve ressam Charles Jerras gibi Whig'lerle arkadaşlığını sürdürmekle birlikte, Kraliçe Anne'in hükümdarlığının son dönemindeki siyasal çatışmalar yüzünden Steele ve Addison'la dostluğu zayıflamış, Jonathan Swift, John Gay, John Arbuthnot, Thomas Parnell, Oxford kontu ve Bolingbroke vikontu gibi Tory yanlılarına yakınlaşmıştı. Bunlardan ilk beşiyle Scriblerus Kulübü'nde bir arada olmuş (1713-14) ve birlikte, sonradan *Peri Bathouse, Or the Art of Sinking in Poetry* (1728; Hamam Üzerine ya da Şiirde Batma Sanatı) ve "Memoirs of Martinus Scriblerus" (1741; Martinus Scriblerus'un Anıları) adlarıyla yayımlanan, bilgiçlik üzerine yergiler yazmışlardı. Pope'u Homeros çevirmeye yüreklendirenler de bu yazarlardı. Öte yandan Addison ve öteki Whig yanlısı yazarlar bir başka çevirmene *İlyada*'yı çevirtmişler, ayrıca Pope'un dönemin zevkine uygun bir anlayışla yaptığı Shakespeare derlemesi bu yazarların saldırılarına hedef olmuştu. Pope kendi ilkelerini savunmak ve kendisine karşı başlatılan muhalefete son vermek amacıyla 1728'de alaylı destanı *The Dunciad*'ı yayımladı. Yapıtın başkahramanı, Pope'un Shakespeare derlemesine eleştiriler yönelten ve yapıtta Ahmaklık Tanrıçası'nın sevgili oğlu olarak kişileştirilen eleştirmen Lewis Theobald'dı. Pope 1729'da önsöz, notlar, ek, dizin ve dizgi yanlışlarından oluşan alaylı bir yorum ekleyerek kitabı yeniden yayımladı.

Twickenham'daki yaşamı. Babasının ölümünden (1717) sonra, Pope annesiyle birlikte küçük taşra kasabası Twickenham'a yerleşmişti. Yaşamının kalan bölümünü orada geçirdi. Olgunluk döneminin en tipik yapıtlarından biri olan, bir soylunun zenginliğini nasıl değerlendireceğine ilişkin öneriler içeren, mimarlık ve tasarım zevksizliğini Horatius tarzında yerdiği "Epistle to the Right Honourable Richard Earl of Burlington" (1731; Çok Saygıdeğer Burlington Dükü Richard'a Mektup) adlı şiirini de orada yazdı.

Pope Twickenham'da insan, doğa ve toplum ilişkilerini konu alan bir yapıt üzerinde çalışmaya başladı, ama yapıtı hiçbir zaman tamamlayamadı. *An Essay on Man*'in (1733-34) bu yapıtın giriş kitabı olmasını amaçlamıştı. Birçoklarınca yüzeysellik ve felsefi tutarsızlıkla suçlanan şiir, gerçekten de düşünsel planda pek az yenilik içeriyordu. Pope kendinden önceki düşünür ve yazarların görüşlerine bağlı kalmayı tercih etmişti. "Of the Use of Riches, An Epistle to Bathurst" (1732; Zenginliğin Yararı Üzerine Bathurst'e Mektup), "An Epistle to Cobham, Of the knowledge and characters of men" (1733; İnsanların Bilgisi ve Karakteri Üzerine Cobham'a Mektup) ve "Of The Characters of Women: an Epistle to a Lady" (1735; Kadınların Karakterleri: Bir Hanımefendiye Mektup) adlı yapıtlarını da bu dönemde yazdı. Ama bir süre sonra "Horatius tarzı bir ahlaki sistem" oluşturma girişimini yarıda bırakarak, yapıtlarına yöneltilen eleştirilere cevap vermek için yeniden yergi türüne yöneldi. Horatius'tan uyarladığı "First Satire Of the Second Book of Horace, Imitated" (1733; Horatius'un İkinci Kitabının İlk Yergisinin Taklidi) ile "Epistle to Dr. Arbuthnot"u (Dr. Arbuthnot'a Mektup) yazdı. Horatius uyarlamasının büyük ilgi toplamasının ardından, gene Horatius'tan dönemin toplumsal ve siyasal ortamına uyarladığı 10 ya da daha çok yapıt yayımladı (1734-38). Bu dizi, "Epilogue to the Satires" (1738; Yergilere Sondeyiş) adıyla yayımlanan iki manzum diyalogla son buldu. Pope bu diyaloglarda, iktidardaki Whig'lerin ticari zihniyetini, maddiyatçılığını ve paranın yozlaştırıcı niteliğini eleştirerek, Horatius'un dingin ve alçakgönüllü yaşam ilkesini savunuyordu. Tamamlanmış son yapıtı olan *The New Dunciad*'da (1742) toplumun yerleşik değerlerini bir kez daha alaya aldı. *The Dunciad*'ın gözden geçirilmiş basımının (1743) dördüncü kitabı olarak yeniden yayımladığı bu yergide, *The Dunciad*'daki Theobald tipinin yerini, Pope'un yozlaşmış değerlerin tipik temsilcisi olarak gördüğü oyuncu, tiyatro yöneticisi ve dönemin başşairi Colley Cibber almıştı. Londra'nın sığ kültürünün giderek saraya ve parlamentoya egemen olmasını anlatan şiir, görkemli ama uğursuz bir karışıklığın yaklaşmakta olduğu kehanetiyle son buluyordu. Pope, açık ölçüyle yazmaya başladığı epik şiiri *Brutus*'ü tamamlayamadan öldü.

Değerlendirme. Pope'un en yaygın olarak kullandığı nazım biçimi, beşli *iambos* ölçüsüyle yazdığı on hecelik uyaklı beyitlerdi. Bu nazım biçimini giderek daha ustaca ve çok çeşitli amaçlarla (örn. *Essay on Criticism*'in özet bölümünde kısa ve özlü bir dil, "Verses to the Memory of an Unfortunate Lady"de [Talihsiz Bir Hanımefendinin Anısına Şiirler] duygulu bir hava, *The Rape of the Lock*'ta alaycı destan havası, *Essay on Man*'de felsefi bir üslup, Homeros çevirisinde akıcı bir anlatı dili, *The Dunciad*'ın sonuç bölümünde ise Milton'ı andıran yüce bir üslup yaratabilmek için) kullandı. Ama Pope'un nazım tekniği alanındaki ustalığını en iyi gösteren şiirlerinden biri, canlı ve nükteli bir konuşmadan soylu ve yüce bir üsluba rahatça geçebildiği "Epilogue to the Satires"dır. Pope ölçü düzeninde olduğu gibi sözcük seçiminde de, ele aldığı konuyu ve kullandığı şiir biçimini dikkate almış, ayrıca son derece zengin bir imge dağarcığından yararlanmıştır. Düş gücünün zayıf olduğu iddia edilmişse de, en azından *The Rape of the Lock* ve *The Dunciad*'daki şiir düzeni ve buluşlar bunun dışında bırakılmalıdır. Pope, ünü sağlığında Fransa'ya, İtalya'ya ve bütün kara Avrupa'sına yayılan

ve şiirlerinin yabancı dillere çevrildiğini gören ilk İngiliz yazardır.

poplin, farklı çözgü ve atkı ipliklerinden tafta (düz) dokuma yoluyla üretilen hafif ve sağlam kumaş. Özellikle ince, sık ve çapraz fitiller halinde dokunur. Atkı iplikleri daha ağır, çözgü ipliklerinin sayısı ise daha fazladır.

Eskiden ipek çözgü ve yün atkı ipliklerinden dokunan poplin bugün ipek, pamuk, yün ya da yapay elyaftan ve bunların karışımlarından üretilmektedir. Gömlek, pijama, spor giyim eşyası yapımında ve bezeme kumaşı olarak kullanılır.

Popocatépetl Yanardağı, Meksika'nın orta kesiminde, México-Puebla eyalet sınırında yanardağ. Meksika Platosunun güney kenarını izleyen yanardağ ekseni üzerinde, ikizi Iztaccíhuatl'ın 16 km güneyinde ve México kentinin 72 km güneydoğusunda yer alır. Sürekli karla kaplı simetrik konisi 5.452 m'lik bir yüksekliğe ulaşır. Meksika'daki daha yüksek tek yanardağa Citlaltépetl'dir. Kolomb sonrası dönemde ilk kez 1519'da İspanyol fatih Cortés'in adamlarından birinin tırmandığı sanılan Popocatépetl 1802'den bu yana püskürmemekle birlikte, zaman zaman büyük duman bulutları yaymaktadır.

Popol Vuh, eski Maya mitolojisi ve kültürü konusunda değerli bir kaynak olan Maya belgesi. 1554-58 arasında bir Maya yazarı (ya da yazarları) tarafından İspanyol alfabesiyle ve Kiçe dilinde yazılmıştır. İnsanın yaratılışını, tanrıların işlerini, Kiçe halkının tarihiyle kökenlerini konu alır ve 1550'ye değin Kiçe krallarının kronolojisini verir.

Özgün belge 18. yüzyıl başlarında Guatemala'nın dağlık bölgesi Chichicastenango'da papaz Francisco Jiménez (ya da Ximénez) tarafından bulundu. Bugün kayıp olan özgün metnin Jiménez tarafından çıkarılan kopyası ve İspanyolca çevirisi Chicago'daki Newberry Kütüphanesi'ndedir.

Popolare, çoğul POPOLARI. 1919'da İtalya'da Hıristiyan Sosyalist ilkeler temelinde kurulan İtalyan Halk Partisi (PPI) üyelerine verilen ad. Partinin kuruluşu, hükümetin 1860-70 arasında papalık topraklarına el koymasından sonra siyasal yaşamdan uzaklaşan Katoliklerin İtalya'da siyaset sahnesine örgütlü bir güç olarak döndüklerini gösteriyordu.

Sicilyalı papaz Don Luigi Sturzo önderliğindeki Popolarelerin programı yerel yönetimde özerklik, tarım reformu, işçilerin örgütlenme hakkının tanınması, Senato üyelerinin atama yerine seçimle göreve gelmesi ve kadınların oy hakkına kavuşması gibi hedefleri içeriyordu. 1919 genel seçimlerinden zaferle çıkan Popolareler, 100'den fazla sandalye kazanarak Millet Meclisi'ndeki ikinci büyük parti durumuna geldiler. Ama parti içi bölünmeler nedeniyle parlamentodaki sayısal üstünlüklerinden yararlanıp hükümeti etkileyemediler. 1920'lerin başında İtalyan demokrasisinin düştüğü bunalım sırasında faşizmin yükselişini durdurabilmek için ne soldaki sosyalistlerle, ne de sağdaki liberallerle işbirliğine yanaştılar. İtalyan Halk Partisi faşistlerin 1920'lerin ortalarında İtalya'da parlamenter demokrasiye son vermesinin ardından öteki siyasal partilerle birlikte kapatıldı. Eski bir Popolare olan Alcide De Gasperi II. Dünya Savaşı'ndan sonra İtalyan Halk Partisi'nin devamı niteliğindeki Hıristiyan Demokrat Parti'yi kurdu.

Popolokalar, Meksika'nın orta kesiminde, Puebla eyaletinin güneyinde yaşayan Orta Amerika Yerlileri. Meksika'nın güneyinde yaşayan Popolukalardan ayrı bir grup olan Popolokaların dili, komşu Oaxaca eyaletinin kuzeyinde konuşulan İkskatek, Çoço ve Mazatek dilleriyle akrabadır. Tarımcı bir halk olan Popolokaların başlıca geçimlik ürünleri mısır ve siyah taneli bir fasulye cinsidir. Ayrıca tahıl ve sebze de yetiştirirler. Yerleşmeler köy merkezlerinin çevresinde toplanmıştır. Sıraklar ya da keresteden inşa edilen evlerin damları sazla örtülüdür. Başlıca el sanatı ürünler seramik ve palmiye lifinden örülmüş eşyadır. Dokumacılık fazla yaygın değildir. Geleneksel Yerli giysileri günümüzde neredeyse bütünüyle yok olmuştur.

Katolik olan Popolokalar arasında az sayıda putperest de vardır. Popolokalar hâlâ büyüye inanır ve bereket törenleri düzenler. *Compadrazgo* olarak bilinen vaftiz akrabalığı kurumu varlığını korumaktadır.

Popov, Aleksandr Stepanoviç (d. 16 Mart 1859, Turinskiye Rudniki, Perm - ö. 13 Ocak 1906, Petersburg, Rus Çarlığı), Rus fizikçi ve elektrik mühendisi. SSCB'de radyonun mucidi olarak kabul edilir. Guglielmo Marconi'nin çalışmalarından habersiz olarak 1896'da geliştirdiği ilk basit radyo alıcısı bir yıldırım algılayıcısı olarak çalışıyordu. Popov'un bu alandaki çalışmalarından ve üstün yeteneklerinden kuşku duyulmamasına karşın, SSCB dışında radyonun mucidi olarak genellikle Marconi tanınır.

Aleksandr Popov, P. D. Korin'in bir resminden ayrıntı
Sovfoto

Bir köy papazının oğlu olan Popov önce bir papaz okulunda okudu. On sekiz yaşındayken matematiğe ilgi duyarak girdiği Petersburg Üniversitesi'ni 1883'te üstün başarıyla bitirdi. Aynı üniversitede matematik ve fizik dersleri vermeye başladı. Elektrik mühendisliğine duyduğu ilgi, Rusya'da o dönemde bu alanda eğitim veren bir okul bulunmadığı için, Kronştadt'taki Deniz Kuvvetleri Mayıncılık Okulu'na geçmesine neden oldu. Bu okulun mezunları savaş gemilerindeki elektrik donanımının sorumluluğunu üstleniyorlardı. Popov, Alman fizikçi Heinrich Hertz'in bulmuş olduğu elektromagnetik dalgaların önemini görerek bu dalgaları uzak mesafelerden alabilmenin yöntemleri üzerinde çalışmaya başladı.

Atmosferdeki elektrik boşalmalarını alıp kaydeden bir aygıtı Temmuz 1895'te gerçekleştiren Popov, bu aygıtı Petersburg'daki Ormancılık Enstitüsü'nün meteoroloji gözlem merkezine kurdu. Bundan birkaç ay sonra yayımladığı bir makalede bu aygıta benzer bir düzeneğin insan yapısı bir titreşim üretecinden yayılacak dalgaları da alabileceğini, bunun için yeterli gücü sağlayacak bir enerji kaynağı gerektiğini öne sürdü. Mart 1896'da Petersburg'daki Rus Fizik Kurumu'nda bu amaçla gerçekleştirdiği aygıtının çalışmasını sergiledi; bu aygıt Petersburg Üniversitesi'nin iki ayrı binası arasında radyo dalgalarının iletimini ve alınmasını sağlıyordu.

1895-96 ders yılında Popov o sırada yeni bulunmuş olan röntgen ışınları (X ışınları) üzerinde çalışmaya başladı, bu nedenle yıldırım algılayıcısı üzerindeki çalışmalarına ara verdi. 1896 yazında Nijni Novgorod fuarının elektrik santralında elektrik mühendisi olarak çalıştı; bu fuarda sergilediği yıldırım algılayıcı aygıtı ona ödül kazandırdı.

Marconi'nin Haziran 1896'da buluşunun patentini almasıyla sonuçlanan çalışmaları Popov'u bu konuda yeni deneyler yapmaya yöneltti. Deniz kuvvetleri için gemilerle kara arasında 10 km'lik uzaklıklarda çalışabilen telsiz aygıtları gerçekleştirdi; ertesi yıl bu uzaklığı 50 km'ye çıkarmayı başardı. Aynı yıl Fransa ve Almanya'ya giderek oralarda kurulmuş olan telsiz istasyonlarını inceledi.

Popov'un buluşuna devlet hemen hiçbir destek sağlamadı. Buluştan çok sonra, 7 Mayıs 1945'te, SSCB'de Popov'un radyoyu buluşunun 50. yıldönümü büyük bir törenle kutlandı ve 7 Mayıs günü "radyo günü" olarak ilan edildi (Popov 7 Mayıs 1895'te Rus Fizik Kurumu'na radyo iletişimine ilişkin makalesini sunmuştu).

Popov'un Hertz dalgalarına ilişkin deneylerinin gerçekliği kabul edilmekle birlikte, radyo iletişimini ilk bulanın Popov olduğu genel kabul görmemektedir. Tarihsel incelemeler Popov'un ilk anlamlı radyo sinyallerini Mart 1896'da iletmeyi tasarladığını ortaya koymaktadır; buna karşılık Marconi'nin benzer deneyleri daha önceki bir tarihte gerçekleştirmiş, ama bunu bilim adamları önünde sergilememiş olduğu kabul edilir.

Popov 1901'de Petersburg Elektroteknik Enstitüsü'nde profesör oldu, 1905'te bu enstitünün yöneticiliğine getirildi. Aralık 1905'te öğrenci gösterilerini engellemek için baskı uygulamasını isteyen Petersburg valisinin emrine uymayı reddederek zor günler yaşadı; sağlığının birdenbire bozulmasına neden olan bu olay yüzünden bir ay içinde öldü.

Popov, Aleksey Dmitriyeviç (d. 12 Mart 1892, Nikolavsk, Rus Çarlığı - ö. 18 Ağustos 1961, Moskova, SSCB), doğalcı ayrıntılara özenle eğildiği yapımlarıyla tanınmış ve toplumcu gerçekçiliğin önde gelen temsilcisi olmuş Sovyet tiyatro yönetmeni.

Sanat yaşamına Moskova Sanat Tiyatrosu'nda oyuncu olarak başladı. Daha sonra Kostroma'ya giderek Konstantin Stanislavski'nin görüşleri doğrultusunda çalışmalar yapan bir topluluğun yönetimini üstlendi. Orada Sovyet propaganda oyunlarının yanı sıra, dünya tiyatrosundan da çeşitli yapıtlar sahneye koydu. Sonra Moskova'ya döndü ve 1923-30 arasında Vahtangov Tiyatrosu'nda, 1930-35 arasında da Devrim Tiyatrosu'nda, birkaçı dışında tümüyle yeni Sovyet oyunlarını sahneledi. Lidia N. Seifullina ile V. P. Pravduhin, Boris Lavrenev ve Nikolay F. Pogodin'in yapıtlarının ilk sahnelenişini gerçekleştirdi. 1935'te Kızıl Ordu Merkez Tiyatrosu'nun başına getirildi ve bu görevini 1960'a değin sürdürdü. Bazı Shakespeare oyunlarının yanında Rus klasiklerini de sahneye getirdi. Popov'un yapımları Sovyet bakış açısıyla sınıf mücadelesine ilişkin ahlak dersleri vermeye yönelikti.

Onun asıl ilgi alanı propaganda oyunlarıydı. Yönettiği yeni oyunlar arasında, İosif L. Prut, Yuri Çepurin, Nikolay G. Vinnikov ve Mihail Şolohov'un yapıtları sayılabilir. Popov 1948'de Sovyetler Birliği Halk Sanatçısı unvanını aldı. 1957'de kendisine verilen onur doktorluğundan başka çok sayıda ödül ve madalya kazandı.

Popov, Oleg Konstantinoviç (d. 3 Temmuz 1930, Virubovo, Moskova yakınları, SSCB), ülkesinin en sevilen palyaçosu. Moskova Sirki üyesidir.

1944-49 arasında Moskova Sirki Okulu'nda eğitim gördü, ardından Moskova Sirki'nde ip cambazlığı yaptı. 1952'de, sirkin palyaçosu yaralanınca onun yerine geçti ve ilk kez palyaço olarak izleyici karşısına çıktı. Charlie Chaplin'in Şarlo tipini örnek alarak, büyük ve tehlikelerle dolu dünyanın şaşkına çevirdiği bir duyarlı küçük adam tipi yarattı. Gösterilerinde akrobat, hokkabaz ve hayvan terbiyecisi olarak da yeteneklerini ortaya koyuyordu.

Oleg Popov, 1960
Novosti Press Agency

Ülkesi dışındaki ilk gösterisine 1955'te Varşova'da çıktı. 1956'daki Fransa, Belçika ve İngiltere turnelerinden sonra 1958 Brüksel Dünya Fuarı'nda gösteri yaptı. 1957'de Moskova'daki bir gösterisi Amerikan televizyonunda yayınlandı. 1963 ve 1972'de Moskova Sirki'yle ABD turneleri gerçekleştirdi.

Popoviç, Pavel Romanoviç (d. 5 Ekim 1930, Uzin, Ukrayna), 12 Ağustos 1962'de fırlatılan "Vostok 4" uzay aracının pilotu olan Sovyet kozmonot. Popoviç ve kendisinden bir gün önce "Vostok 3" ile fırlatılan Andriyan G. Nikolayev, uzayda aynı anda bulunan ilk kozmonotlar olmuşlardır.

1951'de Magnitogorsk'taki (Rus SFSC) bir teknik okulu bitirerek orduya katılan Popoviç kısa bir süre sonra Hava Kuvvetleri'ne atandı ve 1954'te Stalingrad Hava Kuvvetleri Yüksekokulu'nu bitirdi. Daha sonra pilot oldu ve 1960'ta kozmonot olarak eğitilmek üzere seçilen ilk adaylar arasında yer aldı.

"Soyuz 14"ün de (3-19 Temmuz 1974) pilotluğunu yapan Popoviç'e bu görevde Yuri P. Artyuhin eşlik etti. "Soyuz 14" 25 Haziran 1974'te Yer yörüngesine girmiş olan "Salyut 3" uzay istasyonu ile kenetlendi ve kozmonotlar burada 15 gün süreyle çeşitli bilimsel deneyler yaptılar. Popoviç 1974'te, yaşamöyküsünü anlattığı *Viletayu utrom* (Sabah Havalanış) adlı kitabını yayımladı.

Poppe, Nicholas (d. 8 Ağustos 1897, Çifu, Çin - ö. ?), Moğol; Altay ve Türk dilleri üzerine araştırmalarıyla tanınmış Rus asıllı ABD'li Türkolog.

Petersburg Üniversitesi'nde Doğu dilleri öğrenimi gördü (1916-21). SSCB Bilimler Akademisi Doğu Araştırmaları Enstitüsü Mongolistik Bölümü müdürlüğünde bulundu. Akademi üyesi olarak Moğolistan, Doğu Sibirya, Özbekistan, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'da araştırmalar yaptı (1926-40). Berlin Üniversitesi'nde Tatarca ve Moğolca dersleri verdi (1943-45). Daha sonra Washington Üniversitesi'ne geçti (1949-68) ve buradan emekli oldu. Başlıca yapıtları arasında, *Uçebnaya Grammatika Yakutskovo Yazıka* (1926; Yakutçanın Dilbilgisi), *Praktiçeski Uçebnik Mongolskovo Razgovornovo Yazıka* (1931; Moğol Konuşma Dilinin Pratik Ders Kitabı), *Khalkha-Mongolische Grammatik* (1951; Halha Moğolcasının Dilbilgisi), *Grammer of Written Mongolian* (1954; Moğol Yazı Dilinin Dilbilgisi), *Vergleichende Grammatik der Altaischen Sprachen* (1960; Altay Dillerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi), *Tatar Manual* (1963; Tatarca Elkitabı), *Bashkir Manual* (1964; Başkırtça Elkitabı), *Introduction to Altaic Linguistics* (1965; Altay Dilbilimine Giriş) sayılabilir.

Popper, Sir Karl (Raimund) (d. 28 Temmuz 1902, Viyana), Avusturya asıllı İngiliz düşünür. Bilginin zihinsel deneyimden kaynaklandığını ileri sürmüştür.

Logik der Forschung (1934; Buluşun Mantığı) adlı ilk kitabı Mantıksal Olguculuğun temsilcisi Viyana Çevresi tarafından yayımlandıysa da onların tümevarımcı deneyciliğine ve gelişimci tarihselciliğine karşı çıktı. Viyana Üniversitesi'nde matematik, fizik ve psikoloji okuduktan sonra, Yeni Zelanda'da Canterbury University College'da felsefe dersleri verdi (1937-45). 1945'te İngiliz yurttaşlığına geçerek London School of Economics and Political Science'da ders vermeye başladı; 1949'dan 1969'da emekli oluncaya değin aynı kurumda mantık ve bilimsel yöntem profesörlüğü yaptı.

Popper'in bilim felsefesine temel katkısı, deneysel bilimlerde tümevarım yöntemine karşı çıkmasına dayanır. Bu geleneksel görüşe göre, bilimsel bir varsayım, yapılan gözlemlerde üst üste aynı sonucun alınmasıyla sınanıp doğrulanır. Ama Hume'un da belirttiği gibi, ancak bu onaylayıcı sonuçtan sonsuz sayıda elde edildiğinde kuramın doğruluğu kanıtlanabilirdi. Popper bunun yerine varsayımların tümdengelim yoluyla, "yanlışlanabilirlik ölçütü" ile geçerlilik kazanabileceğini savundu. Bu yöntemi uygulayan bir bilim adamı, koyut olarak aldığı kurala, gözlemlenebilir bir istisna bulmaya çalışır. Böyle karşıt bulguların bulunmayışı kuramın kanıtı olur. Popper'a göre, astroloji, metafizik, Marksist tarih ve Freudcu psikanaliz gibi "sahte bilimler", yanlışlanabilirlilik ilkesini uygulamadıklarından deneysel bilim değildir.

Popper'ın sonraki yapıtları arasında *The Open Society and Its Enemies* (1945; *Açık Toplum ve Düşmanları*, 1967, 1989), *The Poverty of Historicism* (1957, *Tarihselciliğin Sefaleti*, 1985), *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach* (1972; Nesnel Bilgi: Evrimci Bir Yaklaşım), *The Self and Its Brain: An Argument for Interactionism* (1977; Benlik ve Beyni: Etkileşimcilikten Yana Bir Sav) ve *Postscript to the Logic of Scientific Discovery* (1981-82, 3 cilt; Bilimsel Buluşun Mantığına Ek) sayılabilir. Yaşamöyküsünü *Unended Quest: An Intellectual Autobiography* (1976; Bitmemiş Arayış: Düşünsel Bir Otobiyografi) başlığıyla yayımlayan Popper 1965'te "sir" unvanı almıştır.

Poprad, Slovakya'da, Doğu Slovakya (Východoslovenský) ilinin (*kraj*) batı kesimindeki Poprad ilçesinde (*okres*) kent. Yüksek ve Alçak Tatralar'la Levoča Dağları arasında uzanan Poprad Irmağı vadisinde yer alır. Patates, arpa, yulaf, keten ve koyun yetiştirilen bir tarım bölgesinin merkezidir. Başlıca sanayi dalı kerestecilikdir. Kentte ayrıca bir otomobil montaj fabrikası, gıda işleme tesisleri ve bir bira fabrikası vardır. Kentin 7 km batısındaki Svit'te bulunan sanayi tesislerinde kimyasal madde, tekstil, paketlenmiş et ve gıda maddesi üretilir.

Bölgenin ulaşım merkezi olan Poprad, aynı zamanda Yüksek Tatralar'a düzenlenen gezi turlarının başlangıç noktasıdır. Yakınında bir de havaalanı vardır. Kentteki Tatra Müzesi'nde çevredeki dağlık bölgenin doğa tarihine ilişkin bilgi veren örnekler sergilenir. Nüfus (1988 tah.) 50.375.

Populares *bak.* Optimates ve Populares

Populonia, İtalya'nın orta kesiminin batı kıyılarında, Monte Massoncello Yarımadasında antik kent. Bir Etrüsk yerleşmesi olarak kurulmuş, Etrüsklerin Şarap Tanrısı Fufluns'un adından esinlenilerek Pupluna ya da Fufluna adı verilmiştir. Deniz kıyısındaki tek büyük Etrüsk kentidir. Yakınlardaki Elba Adasından gelen gümüş ve demir cevherinin işlenmesi sırasında ortaya çıkan büyük miktardaki cüruf kentin kurulmasında ve gelişmesinde belirleyici rol oynamıştır. Zamanla zenginleşen ve ünlenen Populonia İÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında Etruria'da (bugün Toscana) gümüş para basılan ilk yerleşme olmuştur.

Populonia Romalıların eline geçtikten sonra Roma'yla Boiler arasındaki savaşlarda (İÖ 282), ardından da Marius'la Sulla arasındaki iç savaşta (İÖ 1. yy) büyük hasar gördü. Kentin Molino ve Del Castello tepelerine yayılmış olan eski bölümü sonradan *municipium*(*) yapıldı. Ortaçağda Lombardların yönetimindeki Lucca'ya bağlandı. 8. yüzyılın sonunda da Charlemagne tarafından Papa I. Hadrianus'a armağan edildi.

Populus *bak.* kavak

populus, Roma hukukunda, ortak yararı sağlamak için örgütlenmiş yurttaş topluluğu. Sıradan bir topluluk olmayan *populus*'u oluşturmak için yurttaşların devlet işlerine katılmaları ve bunu da belli bir örgüt içinde gerçekleştirmeleri gerekirdi. Patrici, pleb ve *cliens* (yanaşma) olmak üzere üç sınıfı kapsayan Roma *populus*'u askeri ve mali örgütlenmeye temel oluşturan *tribus*'lara dayanmaktaydı.

poputçik (Rusçada "yol arkadaşı"), Sovyetler Birliği'nde 1917 Sovyet Devrimi'ne karşı çıkmayan, ama devrimi propaganda yoluyla etkin biçimde de desteklemeyen yazarlar için kullanılan terim. Leon Troçki'nin de *Literatura i Revolutsiya* (1923; *Edebiyat ve Devrim*, 1976) adlı yapıtında bu anlamda kullandığı terim küçültücü bir anlam taşımıyordu. Amaç, sanatçının düşünsel özgürlük gereksinimini ve geçmişin kültürel geleneklerine bağlılığını anlatmaktı. Sovyet rejimi ilk dönemde poputçikleri destekledi; onları gerçek proleter sanat doğuncaya değin edebiyattaki boşluğu dolduracak uzmanlar olarak değerlendirdi. Osip Mandelstam, Leonid Leonov, Boris Pilnyak, İsaak Babel, İlya Ehrenburg ve Serapion Kardeşleri gibi en yetenekli ve en beğenilen Sovyet yazarları 1920'lerde poputçik sayılıyordu. Bu yazarların edebiyat alanına egemen olduğu dönem günümüzde Sovyet edebiyat tarihinin en parlak dönemi sayılmaktadır. Ama yeni proleter sanatının savunucuları bu yazarlara sert bir biçimde karşı çıkmışlar, 1920'lerin sonlarında da poputçik terimi "karşıdevrimci"yle eşanlamda kullanılmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği dışında da Komünist Parti üyesi

olmamakla birlikte partiye yakınlık duyan ve öğretisini destekleyen kişiler için "yol arkadaşı" anlamına gelen sıfatlar kullanılmıştır.

popülasyon *bak.* türdeş topluluk

Popülist Hareket, ABD'de, 19. yüzyıl sonlarında kapsamlı ekonomik ve siyasal reform yanlısı Ortabatılı ve Güneyli çiftçilerin oluşturduğu ittifak.

1880'lerde, tarımsal üretim ve fiyatlardaki düşmeler, pazarlama ve kredi alanındaki yetersizlikler nedeniyle zor durumda kalan Ortabatılı ve Güneyli çiftçiler, Çiftçi İttifakları adlı yerel eylem grupları oluşturdu. Bu grupların ülke düzeyinde etkisiz kalması üzerine hareketin önderleri 1892'de Halk Partisi'ni kurdu. Parti, işçilerin ve başka toplumsal katmanların da desteğini almaya çalıştıysa da bütünüyle çiftçilere dayalı bir hareket olarak kaldı. Parti sözcüleri dolaşımdaki paranın artırılması, artan oranlı gelir vergisi uygulanması, demiryollarının devletleştirilmesi, senatörlerin tek dereceli seçimle doğrudan seçilmesi ve çiftçilerin güçlendirilmesi gibi çeşitli reformlar önerdiler.

1892'de hareketin başkan adayı James B. Weaver bir milyonun üzerinde oy aldı. Parti, bazı eyaletlerde Demokratlarla işbirliği yaparak birçok üyesinin Kongre'ye girmesini sağladı, üç eyalet valiliğini kazandı, ayrıca özellikle Ortabatı'da çeşitli düzeylerdeki kamu görevlerine yandaşlarını seçtirdi. 1894'teki ara seçimlerde de gücünü belli ölçüde sürdüren Popülist Hareket, 1896'daki seçim kampanyası sırasında kendisi gibi Serbest Gümüş Hareketi'ni(*) destekleyen Demokrat Parti'nin içinde eridi. Demokratların adayı William Jennings Bryan'ın yenilgisinin ardından da iyice çöktü. Hareketin savunduğu bazı görüşler ise sonradan İlerici Parti tarafından benimsendi.

Porbandar, Hindistan'ın ortabatısında, Gucerat eyaletinin Cunagadh ilinde kent. Umman Denizinin kıyısında yer alır. Mahatma Gandhi'nin doğum yeridir. 16. yüzyılda Cethva Racputlarının denetimi altına giren kent, 1785-1948 arasında Porbandar Prensliği'nin başkentiydi. İnşaat yapımında kullanılan taşlarıyla ünlü olan kente kara, demir ve hava yoluyla ulaşılır. Nüfus (1991) kent, 116.546; (1981) metropoliten alan, 136.184.

Porcupine Irmağı, Kuzey Amerika'da, Kanada'nın Yukon Toprakları ile ABD'nin Alaska eyaletinde ırmak. Yukon Irmağının başlıca koludur. Yukon Toprakları'nın ortabatısındaki Mackenzie Dağlarından doğar. Önce kuzeye, sonra batıya akarak ülke sınırını aşar ve 721 km'lik büyük bir yay çizdikten sonra Alaska'daki Fort Yukon yakınlarında Yukon Irmağına katılır. Kanada'nın kürk üretim merkezlerinden Old Crow'a kadar ulaşıma elverişli olan ırmak, Yukon Toprakları'nın kuzey ve güney kesimleri arasındaki başlıca taşımacılık hattıdır. En önemli kolları Bell, Old Crow, Coleen, Sheenjek ve Black ırmaklarıdır.

Pordenone, asıl adı GIOVANNI ANTONIO DE' SACCHIS (d. y. 1483, Pordenone, Venedik Cumhuriyeti - ö. 1539, Ferrara, Ferrara Düklüğü), daha çok dinsel konulu freskleriyle tanınan yüksek Rönesans ressamı.

S. Daniele ile başka Friulili ustaların öğrencisi olduysa da ilk dönem üslubunu başta Andrea Mantegna olmak üzere Venedikli ustaların yapıtları belirledi. Daha sonra Tiziano ve Correggio ile Michelangelo ve Raffaello'nun Roma dönemi yapıtlarından etkilendi. Bu etkiler Pordenone'nin 1515/16 dolaylarında Roma'da olduğunu düşündürür.

Pordenone Kuzey İtalya'nın hemen her yerinde çalıştı. Venedik'te yapıtları öylesine popülerdi ki, kısa bir süre Tiziano'nun ciddi bir rakibi oldu. Venedik'teki freskleri günümüze ulaşmamakla birlikte, Cremona Katedrali için yaptığı "İsa'nın Çektikleri" (1521'den sonra) ile Treviso Katedrali'ndeki freskleri (1520-22) Pordenone'nin canlı renklerle ve geniş fırça vuruşlarıyla çalıştığını gösterir. Piacenza'daki "Campagna Madonnası" (1531) adlı freski Correggio'nun yanılsamacı üslubundan izler taşır. Önemli bir izleyicisi olmamakla birlikte Tiziano ve Rubens'in Pordenone'nin bazı yapıtlarından etkilendikleri görülür.

Pordenone, İtalya'nın kuzeydoğusunda, Friuli-Venezia Giulia yönetim bölgesinde, Pordenone ilinin yönetim merkezi (1968) kent. Udine'nin güneybatısında, Meduna Irmağının küçük bir kolunun kıyısında yer alır. Kentte Roma-gotik ve Venedik üsluplarında birçok güzel saray vardır. Bir resim galerisinin bulunduğu Halk Sarayı (1291) bunlardan biridir. 15. yüzyılda yapılan katedralin 13-14. yüzyıllardan kalma çan kulesi ulusal bir anıttır. Hem katedralde hem de galeride, İtalyan yüksek Rönesans ressamı Pordenone'nin tabloları sergilenir. Friuli bölgesinin başlıca sanayi merkezi olan kentte motorlu taşıtlar, ev aletleri, kumaş, seramik ve çatal bıçak takımları üretilir. Nüfus (1983 tah.) belediye, 51.978.

porfiri, porfirinler ya da öncüllerinin aşırı miktarda yapılması ve vücuttan atılmasıyla ortaya çıkan hastalıkların ortak adı. Porfirinler hemoglobinin demir içeren hem pigmentindeki kırmızı renkli bileşenlerdir. Vücut dokularında, özellikle deride birikmesi, biriken bileşiğin yapısına bağlı olmak üzere farklı belirtilere neden olur.

Hastalığın oluşma mekanizmasına göre iki tür porfiri vardır: Kemik iliği ve karaciğer porfirisi. Kemik iliğindeki hemoglobin bireşimindeki bir bozukluktan kaynaklanan kemik iliği porfirisinin iki türü vardır. Günther hastalığı olarak da bilinen doğuştan kemik iliği porfirisinde yeni doğan bebeğin idrarı pembe renklidir. Deri aşırı duyarlıdır, ışık alan bölgelerde içinde sıvı bulunan kabarcıklar oluşur. Dişler ve kemikler kırmızımsı kahverengidir. Sıklıkla kansızlık ve dalak büyümesi görülür. Hastalığın çekinik kalıtımla geçtiği düşünülür. Öte yandan, kemik iliği protoporfirisinde güneş ışığıyla karşılaştıktan kısa süre sonra deride iltihaplanma ve kaşıntı görülür. Bunun dışında önemli bir bozukluğa yol açmayan hastalık başat kalıtımla geçer.

Karaciğer porfirisinin üç türü vardır. Akut aralıklı porfiride sık sık yinelenen karın ağrısı nöbetleri, kusma, kol ve bacaklarda halsizlik ya da felçler ve histeriyi andıran psikolojik değişiklikler görülür. Barbitüratlar, doğum kontrol hapları ve alkol gibi maddelerin bu nöbetlerin ortaya çıkmasını kolaylaştırdığı sanılmaktadır. En sık görülen porfiri türü olan bu hastalık başat kalıtımla aktarılır; en sık İskandinavyalılar, Anglosaksonlar ve Almanlar arasında, 100 bin kişide bir görülür.

Değişken porfiride görülen kronik deri lezyonları çok yavaş iyileşir. Ayrıca akut ve geçici karın ağrısı nöbetleriyle sinir sistemine ilişkin belirtilere de rastlanabilir. Özellikle Güney Afrikalı beyazlarda sık görülen hastalık başat kalıtımla aktarılır.

Deri porfirisi erkeklerde daha sık görülür, sıklıkla 40 yaşından sonra ortaya çıkar. Işık gören bölgelerde deri ince ve duyarlıdır; kronik alkolik hastalarda karaciğer dokusu çok büyük ölçüde örselenmiştir. Hasta alkolü bırakırsa hastalık hızla iyileşir, hatta tümüyle geçebilir.

Kalıtımla aktarılan porfirinin yanı sıra bazı zehirlenme vakalarında karaciğer porfirisi ortaya çıkabilir. Hastalığın özgün bir tedavisi yoktur; amaç belirtileri hafifletmek, ortadan kaldırmak ve derinin ileri derecede örselenmesine engel olmaktır.

porfirik bakır yatağı, büyük bir kayaç kütlesinin parçalanmasıyla çevreye yayılan ve örtü biçiminde bir yatak oluşturan bakır mineralleri çökeli. Porfirik bakır yatakları milyonlarca ton düşük tenörlü (ağırlık olarak yüzde 1 bakır) cevher içerir. Bu cevherler kuvars monzonit ve diyorit gibi granit yapılı derinlik korkayaçlarının parçalanması ya da kırılması sonucunda bakır minerallerinin çevreye saçılmasıyla oluşur. Günümüzde ABD, Kanada, Peru, Şili ve Meksika'da pek çok porfirik bakır yatağı işletilmektedir.

porfirin, canlı hücrelerinde bulunan, suda çözünebilir özellikteki azotlu doğal pigmentlerin ortak adı. Porfirinin metallerle ve proteinlerle oluşturduğu hemoproteinler de bu grupta yer alır.

Üstün yapılı bitkilerin fotosentez sürecinde rol oynayan klorofiller, hayvanların çoğunun kanında bulunan hemoglobinler, yükseltgenme süreçlerinde görev yapan sitokrom enzimleri ile hidrojen peroksitin parçalanmasını hızlandıran katalaz enzimleri hemoproteinlerin en tipik örnekleridir.

Çeşitli hayvan türlerinde, bazı porfirinlerin hipofiz bezinden salgılanan hormonların (örn. dişide kızışma dönemiyle ilişkili eşey hormonlar) etkinleşmesinde rol oynadığı kanıtlanmıştır. Yumuşakçaların ve knidlilerin derilerinde bulunan porfirinlerin ise ışığa duyarlı alıcılar olduğu bilinir.

Pori, İsveç dilinde BJÖRNEBORG. Finlandiya'nın güneybatısında Turku ja Pori ilinde (*lääni*) kent. Turku'nun (Åbo) kuzeybatısında, Botni Körfezinin yakınlarında, Kokemäen Irmağının (*joki*) kıyısında yer alır. 12. yüzyılda Kokemäen Irmağının daha yukarısında kurulan ve 1365'te Ulvila adıyla berat alan kent bugünkü yerine 1558'de taşındı. Satakunta Müzesi (1888) ve Finlandiya'nın en büyük kısa dalga telsiz yayın istasyonu Pori'dedir. Kentte bir de tiyatro (1884) vardır. Yıl boyunca işlekliğini koruyan Pori limanından kereste ve ağaç ürünleri ihraç edilir. Kentteki sanayi kuruluşlarının başında nikel ve bakır arıtım tesisleriyle makine üreten ve pamuk işleyen fabrikalar gelir. Kokemäen Irmağı kıyısında liman tesisleri, Botni Körfezi kıyısında ise Mäntyluoto ve Reposaari adlı iki dış liman vardır. Nüfus (1983 tah.) belediye, 78.978.

Porifera *bak.* süngerler

pornografi, kitap, resim, heykel, film vb yapıtlarda cinsel istek uyandırmak amacıyla erotik davranışların sergilenmesi. Yunanca *porne* (fahişe) ve *graphein* (yazmak) sözcüklerinden türetilen sözcük, önceleri, fahişelerin yaşamını konu alan sanat ya da edebiyat yapıtları için kullanılmıştır.

Sonraki kuşaklara aktarılacak ya da korunacak kadar değerli sayılmadığından, pornografinin kökenleri ve ilk biçimleri üzerine çok az şey bilinmektedir. Batı kültüründe pornografinin tarihteki ilk örneklerinden biri, Eski Yunan'da Tanrı Dionysos onuruna düzenlenen şölenlerde söylenen açık

saçık şarkılardır. Pompei'de Bacchanalia ayinleri için duvarlara çizilmiş, İS 1. yüzyıldan kalma erotik resimler bulunmuştur. Yazılı pornografinin ilk örneklerinden biri Romalı şair Ovidius'un baştan çıkarma, entrika ve tahrik sanatı üzerine yazılmış bir inceleme olan *Ars Amatoria* (*Aşk Sanatı*, 1943/*Sevişme Yolu*, 1965) adlı yapıtıdır.

Ortaçağda çok yaygın olmasına karşın, pornografiye iyi gözle bakılmıyor, bu tür konular çoğunlukla bilmeceler, halk fıkraları, gülünç tekerlemeler ve yergi şiirlerinde ifade buluyordu. Boccaccio'nun *Decamerone* yapıtını bu eğilimin dışında tutmak gerekir; kitaptaki öykülerden bazısı oldukça açık saçıktır. Ortaçağda pornografinin yaygın temalarından biri, keşişler ve başka din adamlarının cinsel konulardaki ahlaksızlıkları ve ikiyüzlülükleri olmuştur.

Matbaanın bulunuşu pornografik yapıtların canlanmasına yol açtı. Bunlar genellikle mizah ve aşk öyküsü öğelerini de içeriyor, eğlendirmenin ötesinde tahrik etmek için yazılıyordu. Çoğu, evlilikte aldatma ve sadakatsizliğin verdiği zevk ve acıları işliyordu. Örneğin Marguerite d'Angoulême'in *Heptaméron*'u (ös 1558-59), *Decamerone*'de olduğu gibi, bazısı açık saçık öyküler anlatan bir grup insanı bir araya getiriyordu.

18. yüzyılda Avrupa'da edebi değeri olmayan, tümüyle cinsel heyecan yaratmak için hazırlanmış yapıtlar ortaya çıktı. Bunların, küçük çapta da olsa, el altından değiş tokuşu, İngiltere'de pornografi konusunda ayrı bir basım ve kitapçılık sanayisinin gelişmesine yol açtı. Bu dönemin klasikleri arasında John Cleland'ın çok okunan *Fanny Hill; or, Memoirs of a Woman of Pleasure* (1748-49; *Kiralık Kız*, 1970) sayılabilir. Aşağı yukarı aynı dönemde Paris'te de erotik görsel sanat yapıtları yaygınlaştı; bunlara sonraları Fransız kartpostalı dendi.

Victoria döneminde pornografi, cinsel konulardaki tabulara karşın ya da bu tabular yüzünden büyük bir gelişme gösterdi. 1834'te Londra'da yürütülen bir soruşturma, yalnızca Holywell Sokağı'nda 57 tane pornografi dükkânının bulunduğunu ortaya çıkardı. Bu dönemde dikkate değer pornografik yapıtlardan biri, oldukça uzun, yazarı bilinmeyen bir otobiyografiydi. *My Secret Life* (1890; Gizli Yaşamım) adlı kitap, hem püriten bir toplumun arka yüzünü sergileyen toplumsal bir inceleme, hem de bir İngiliz beyefendisinin yaşam boyu sürdürdüğü cinsel haz arayışının ayrıntılı anlatımıydı. Özel olarak dayak, kırbaçlama ve eşcinselliği konu alan yapıtlar da bu tarihte ortaya çıkmaya başladı.

Fotoğrafın ve sinemanın gelişmesi, pornografik ürünlerin yaygınlaşmasında önemli rol oynadı. 20. yüzyılda pornografinin kullanıldığı araçların çeşitliliği ve üretilen yapıtların çokluğu, daha önce görülmemiş boyutlara ulaştı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra tek amacı erotik davranışları en açık biçimde sergilemek olan ve hiçbir önemli sanatsal ya da toplumsal değeri bulunmayan görsel ürünler yazılı pornografiyi geride bıraktı.

Küçükleri ve yetişkinleri baştan çıkarmasına ve ahlakın bozulmasına yol açacağı, cinsel suçlara özendireceği düşüncesiyle pornografiye karşı öteden beri ahlaksal ve hukuksal yaptırımlar getirilmiştir. Belli durumlarda, önemli sanat yapıtları, hatta dinsel değeri olan yapıtlar bile bu tür varsayımlara dayanılarak pornografik sayıldığından, devlet ya da yargı organlarınca yasaklanabilmektedir. Hukuksal ve bilimsel açıdan bu varsayımlara karşı çıkılmakla birlikte, pornografik yayınları üretmek, dağıtmak ya da bulundurmak, müstehcenliğe(*) karşı yasaların yürürlükte olduğu birçok ülkede kovuşturma konusu olabilmektedir.

Porphyra *bak.* nori

Porphyrios, asıl adı MALKHOS (d. y. 234, Tyros [bugün Sur] ya da Batanaia, Filistin - ö. y. 305, Roma?), Eski Yunanlı Yeni-Platoncu filozof. Plotinos'un yapıtlarını yayına hazırlamış, yaşamöyküsünü yazmış, ayrıca Aristoteles'in *Kategoria*'sına (Kategoriler) yazdığı *Eisagoge eis tas Aristotelous Kategorias* (*İsagoji*, 1948/*İsagoge*, 1986) ile ortaçağın mantık ve tümeller tartışmalarının yolunu açmıştır. Boethius'un Latinceye çevirdiği *Eisagoge* ortaçağ boyunca ders kitabı olarak kullanılmıştır.

Süryanice "kral" anlamına gelen asıl adının Atina'da retorik öğretmeni Kassios Longinos tarafından Helenleştirilmesiyle "kraliyet moru" anlamına gelen Porphyrios adını aldı. Roma'da öğrencisi olduğu (263-268?) Plotinos'un yardımıyla, düştüğü bunalımdan kurtularak intihardan vazgeçti. 301'de Plotinos'un yapıtlarını derleyip sistemleştirerek *Ennead* (Dokuzluk) başlığıyla yayımladı ve bu en önemli çalışmasının başına Plotinos'un yaşamöyküsünü (*Peri biou Plotinou kaites takseos ton biblion autou*: Plotinos'un Yaşamı ve Yapıtlarının Düzenlenmesi Üzerine) ekledi. Ciltler tutan yazılarında felsefe, din, filoloji ve bilim konularını ele aldı; alıntı yaptığı kişi ve kaynakları belirtmede büyük titizlik gösterdi. Günümüze parçaları ulaşan Hıristiyanlara Karşı adlı yapıtında bu yeni dini şiddetle eleştirmiş, yapıt lanetlenerek 448'de yakılması emredilmişti. Porphyrios ayrıca Plotinos üzerine dersler verdi; İamblikhos'a özel öğretmenlik etti; Pythagoras'ın yaşamöyküsünü (*Bios tou Pythagorou*) yazdı ve insanları et yememeye çağırdığı Perhiz Üzerine adlı yapıtında eski felsefe metinlerine yer vererek bunların korunmasını sağladı. Ortaçağ ders kitaplarında yer alan "Porphyrios Ağacı" tözlere ilişkin mantıksal sınıflandırmasını gösterir. J. Bidez'in yazdığı *Vie de Porphyre* (1913) adlı yaşamöyküsünün 1964'te yeni bir basımı yapılmıştır.

Porres, Martín de (AZIZ) (d. 1579, Lima - ö. 3 Kasım 1639, Lima; azizler listesine kabulü 1962; yortu günü 3 Kasım), toplumsal adaleti sağlamaya yönelik çalışmalarıyla tanınan Perulu hayırsever. Bir İspanyol soylusuyla özgür bir Siyah kadının evlilik dışı oğluydu. Din adamı olmamasına karşın 1610'da Dominiken keşişi oldu. Hayır çalışmalarıyla adını duyuran Porres'in Limalı çocuklar için kurduğu okul en büyük eseri olarak kabul edilir. 1837'de Papa XVI. Gregorius tarafından kutlular listesine, 1962'de de Papa XXIII. Johannes tarafından azizler listesine alındı.

Porsche, Ferdinand (d. 3 Eylül 1875, Maffersdorf, Avusturya - ö. 30 Ocak 1951, Stuttgart, AFC), halk tipi Volkswagen otomobillerinin tasarımcısı Avusturyalı otomotiv mühendisi.

1916'da Daimler-Motoren-Gesellschaft'ın Avusturya'daki fabrikasının genel müdürü oldu. 1923'te Stuttgart'taki şirket merkezinde görev aldı. 1931'de spor ve yarış arabaları tasarımı yapmak üzere kendi şirketini kurdu. Oğlu Ferdinand'la birlikte Hitler'in "halk arabası" projesiyle yakından ilgilendi, 1934'te Volkswagen'in ön tasarım çalışmalarının başına getirildi. II. Dünya Savaşı sırasında başta Tiger tankı olmak üzere çeşitli askeri araçların tasarımını gerçekleştirdi. Savaştan sonra bir süre Fransa'da hapiste kaldı. Kurduğu şirket 1950'de kendi adını taşıyan spor arabayı piyasaya çıkardı.

porselanit, perdahlanmamış porselene benzediği için böyle adlandırılan, sert, yoğun kayaç. Çoğunlukla, kil ve kalkerli malzeme içeren çakmaktaşının katışkılı bir türüdür; bu yapıda olduğunda, temel olarak silisten oluşur (*bak.* çakmaktaşı).

Bazı uzmanlara göre porselanit silislenmiş bir tüftür. Linyit yataklarında rastlanan bir porselanit türü de, yanmış kömür damarlarının duvarlarında, tabanında ya da çatısında şeyller ile kilin eriyerek yapışması sonucunda oluşmuştur.

porselen, beyaz, ince tanecikli ve genellikle ışığı geçiren camsı çanak çömlek. Porselen olmayan seramikler gözenekli, ışık geçirmeyen ve daha kaba bir yapıdadır. Bir başka camsı seramik olan yarım porselen ya da sert ve gözeneksiz seramik (*stoneware*) ile normal porselen arasındaki ayırım çok daha az belirgindir. Çin'de porselen, üstüne hafifçe vurulduğunda tınlama sesi çıkaran, Batı'da ise ışığa tutulduğunda yarı saydam olan çanak çömleğe denir. Ama her iki tanımlama da tam değildir; bazı kalın gövdeli porselenler ışık geçirmez, bazı ince gövdeli sert seramikler ise bir ölçüde ışık geçirir. Porselen sözcüğü, Marco Polo'nun

Sır altı mavi bezemeli porselen çaydanlık, Saint-Cloud, Fransa, y. 1720; Güzel Sanatlar Müzesi, Boston
Museum of Fine Arts, Boston

Çin'de gördüğü çanak çömleği tanımlamak için kullandığı *porcellana* sözcüğünden türemiştir.

Başlıca üç porselen türü vardır: Gerçek ya da sert hamurlu, yapay ya da yumuşak hamurlu ve ince porselen. İlk porselenler Tang hanedanı döneminde (618-907), Batı'da en çok tanındığı biçimiyle de Yuan (Moğol) hanedanı döneminde (1279-1368) Çin'de üretildi. Bu sert hamurlu porselenler, toz haline gelene kadar öğütülmüş ve kaolinle (arı kil) karıştırılmış porselen taşından (Çin taşı) yapılmıştı. Fırınlanırken yaklaşık 1.450°C'de feldispat camsı hale gelirken, kaolin de eşyanın biçimini korumasını sağlıyordu. Ortaçağda Avrupa'da bu yarı saydam Çin porselenini taklit etme çabaları, fırınlamada sert hamurlu porselenden daha düşük ısının (y. 1.200°C) yeterli olduğu, kil ile ezme cam karışımı yumuşak hamurlu porselenin bulunmasına yol açtı. Yüzeysel bir benzerlik taşımakla birlikte, yumuşak hamurlu porselen gerçek porselenden genellikle yapısının daha yumuşak olmasıyla ayırt edilebilir. Örneğin, yumuşak hamurlu porselen eğe ile kesilebilir, gerçek porselen kesilmez; sırlanmamış yüzey üstünde biriken kir ilkinde hiç çıkmaz ya da çok güçlükle çıkarılabilirken, gerçek porselende kolaylıkla yok edilebilir.

İlk yumuşak hamurlu Avrupa porseleni yaklaşık 1575'te Floransa'da I. Francesco de' Medici'nin korumasında yapıldı. Ama çok sayıda üretime ancak 17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyılda geçilebildi. Çin porselenine benzeyen gerçek porselenin sırrını 1707'ye doğru, Saksonya'daki Meissen fabrikasında çalışan Johann Friedrich Böttger ve Ehrenfried Walter von Tschirnhaus buldu. İngiltere'de ince porselen, İkinci Josiah Spode'un sert hamurlu porselen formülüne kemik külü eklemesiyle, 1800 dolaylarında üretildi. Sert hamurlu porselen sağlam olmakla birlikte, camsı yapısı nedeniyle çok kolay çatlıyordu; oysa ince porselende bu durum söz konusu değildi.

Cam benzeri bir madde olan ve önceleri gözenekli seramik çanak çömleğin deliklerini kapatmak için kullanılan sır, gözeneksiz sert hamurlu porselende yalnızca bezeme amacıyla kullanılır. Feldispat içeren sır ile porselen gövde birlikte fırınlandığında iyice kaynaşır. Sırlanmadan fırınlanmış porselen ise 18. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Sırsız porselenden genellikle biblo yapıldı (örn. Páros bibloları[*]). Bir ölçüde gözenekli kalan bazı yumuşak hamurlu porselenler sır gerektirir. Bunlar fırınlandıktan sonra üstlerine çoğunlukla kurşun içeren sır uygulanır ve camsı hale gelmesi için yeniden fırınlanır. Feldispat sırdan farklı olarak bu sır görece daha kalın bir kat oluşturur.

Porselen çanak çömleğe boyayla yapılacak bezemeler çoğunlukla sırlanıp fırınlandıktan sonra (yani sır üstü) uygulanır. Çünkü boya sırın altına (yani fırınlanmış, ama sırlanmamış eşyanın üstüne) sürülürse, çömlek ve sırla birlikte aynı yüksek ısıda fırınlanır ve bu durumda renklerin pek çoğu yok olur. Bu nedenle porselendeki sır altı renkler daha çok, mavi-beyaz Çin kaplarında görülen ve son derece dayanıklı olan kobalt mavisi ile sınırlıdır. Sır üstü, mine ya da düşük ısı renkleri olarak bilinen porselen boyalarının çoğu fırınlanmış sır üstüne sürülür ve çok daha düşük ısıda fırınlanır.

porselen emayeleme, metal bir eşyayı yenime (korozyon) karşı korumak ve görünümünü güzelleştirmek amacıyla ince bir cam katmanıyla kaplama işlemi. Porselen emaye demir tencere ve tava, banyo küveti, buzdolabı gibi eşyaların yapımında yaygın olarak kullanılır, mimarlıkta da cephe kaplama malzemesi olarak uygulanır. Emaye porselen aslında bir cam katmandır ve sert bir yüzey oluşturma, çözünmeye, yenime ve çizilmeye karşı dayanıklılık gibi cama özgü bütün özelliklere sahiptir. Emaye ürünler aside ve darbeye karşı dayanıklı olmakla birlikte, alttaki metal eğrilmişse çatlayabilir.

Porselen emaye uygulanan malzemeler, genel olarak işlenmiş çelik ve dökme demir (örn. banyo küveti ve sobalar) ya da presleme, haddeleme yoluyla biçimlendirilen iyi cins düşük karbonlu demir saclardır (örn. mutfak eşyası). Kulp, emzik ve tutamaklar bu eşyaya kaynakla tutturulur. Emayelenecek yüzeyler kum püskürtme gibi mekanik yöntemlerle ya da aside batırılarak temizlenir. Ardından üstüne ezme cam, kil ve sudan oluşan örtücü bir karışım uygulanır, kuruduktan sonra da fırınlanır. Dökme demirlerin kuru yöntemle emayelenmesinde, malzeme henüz sıcakken üzerine cam tozu serpilir, toz eriyerek bir emaye katmanı oluşturur. Yaş yöntemde ise, ikinci bir sıvı emaye katı daha uygulanır.

Porson, Richard (d. 25 Aralık 1759, East Ruston, Norfolk - ö. 25 Eylül 1808, Londra, İngiltere), Eski Yunan araştırmaları uzmanı. Yunanca metinleri yanlışlardan arındırmaya çalışan İngiliz okulunun en önde gelen üyesi olarak kabul edilir.

Araştırmalarına 1778-85 arasında öğrenim gördüğü Cambridge'deki Trinity College'da başladı. 1792'de Yunanca profesörlüğüne atandı. Yayıma hazırladığı Aiskhylos'un oyunları aynı yıl Glasgow'da basıldı. Daha sonra Euripides'in dört oyununu, ünlü eleştirel ekiyle birlikte 1802'de yeniden basılan *Hekabe* (1797) ile *Orestes* (1798), *Phoinissai* (1799) ve *Medeia*'yı (1801) yayıma hazırladı. Titiz ve yoğun çalışmaların ürünü olan bu yapıtlarda özlü bir anlatımla verdiği bilgiler, Yunan şiir ölçülerine ve Yunancanın inceliklerine egemen, derin bir kavrayışı yansıtır.

porsuk, *Carnivora* (etçiller) takımının *Mustelidae* (sansargiller) familyasının *Melinae* altfamilyasını oluşturan sekiz memeli türünün ortak adı. Altı cins altında toplanan bu sekiz tür irilik, renk ve yaşama ortamı bakımından farklılık gösterir. Ama

Amerika porsuğu (*Taxidea taxus*)
Alvin E. Staffan-The National Audubon Society Collection/Photo Researchers

tümünün de güçlü çeneleri, iri ve güçlü ön pençeleri, anüs bölgesinde koku bezleri vardır. Çok iyi birer kazıcı olan porsuklar bu becerilerini besin aramak, yerin altında yuva ya da kaçış yolları kazmak için kullanırlar. Geceleri etkinlik gösteren bu hayvanlar başta kemiriciler olmak üzere küçük hayvanlarla beslenir. Bazı türler bitkisel besinler de yer. Gebelik dönemi döl yatağındaki yuvalanmanın gecikmesinden ötürü 183-240 gün arasında değişir. Dişiler bir batında 1-7 yavru doğurur.

Porsuklar eğitilip ev hayvanı olarak beslendikleri gibi, kürk ve fırça yapımında kullanılan postları için de avlanmışlardır. İngiltere'de 1850'lerde yasaklanana değin fıçıya konan bir porsuk, üzerine salınan köpeklerle dövüştürülüyordu.

Bayağı porsuk ya da Avrasya porsuğu (*Meles meles*) ormanlarda, ağaçlık, dağlık ve kayalık alanlarda toplu halde yaşar. Kemiriciler, sürüngenler ve solucanların yanı sıra yumru, kök ve meyvelerle de beslenir. Dövüşmek zorunda kaldığında son derece yırtıcıdır. Topluluğun ortaklaşa kazdığı, birbirine bağlı tüneller yerin altında büyük bir ağ oluşturur. Bu tünel ağı gittikçe genişletilerek kuşaktan kuşağa geçer. Sık sık yeni tüneller kazıldığı için porsuk oyuklarının giriş delikleri çoğu zaman önlerindeki küçük toprak yığını sayesinde saptanabilir. Baharda çiftleşen dişi kış sonlarına doğru doğurur. Bir batında doğan yavru sayısı en çok dörttür. Uzunluğu 12-19 cm'lik kuyruğu dışında 67-81 cm, omuz yüksekliği 30 cm, ağırlığı 10-22 kg'dir. Siyah, beyaz ve gri tüylerin karışımından oluşan gövde postu kırçıl, başı siyah beyaz çizgili, bacakları, boğazı ve karnı siyahtır. Türkiye'de ağaçsız geniş düzlükler dışında her yörede bulunur.

Amerika porsuğu (*Taxidea taxus*) Yenidünya'da yaşayan tek türdür. Kuzey Amerika'nın batısında açık ve kurak alanlarda bulunur. Güçlü bir hayvan olan Amerika porsuğu toprağı çok hızlı kazar. Avrasya porsuğu kadar yırtıcıdır. Post rengi gövde bölümünde kırçıllı, baş ve ayaklarında siyaha yakın koyuluktadır. Ayrıca burnundan sırtına doğru beyaz bir bant uzanır. Omuz yüksekliği 23 cm, uzunluğu 10-16 cm'lik kuyruğu dışında 42-76 cm, ağırlığı 3,5-11,5 kg'dir.

Melogale cinsini oluşturan üç tür, topluca ağaç porsukları adıyla tanınır. Güneydoğu Asya'nın çayır ve ormanlarında yaşayan bu üç tür ağaca tırmanabilir. Burunları uzun, üst bölümleri kahverengi ya da siyaha çalan boz, alt bölümleri açık renktir. Yüz ve boyunlarında beyaz lekeler bulunur. Uzunlukları 12-23 cm'lik kuyrukları dışında 33-43 cm'dir.

Domuz burunlu porsuk (*Arctonyx collaris*) Güneydoğu Asya'da görülen bir türdür. Rahatça oynatabildiği burnu domuzunkini andırır. Üst bölümleri gri ya da siyah, alt bölümleri ve ayakları siyah, başı siyah beyaz çizgili, boğazı, kulakları ve kuyruğu beyazdır. Uzunluğu 12-20 cm'lik kuyruğu dışında 55-70 cm, ağırlığı 7-14 kg'dir.

Malaya porsuğu (*Mydaus javanensis*) teledu adıyla da tanınır. Güneydoğu Asya adalarında, özellikle dağlık yörelerde yaşar. Koku bezleri salgısı güçlü ve itici bir koku yayar. Postunun rengi kahverengiden siyaha kadar değişkenlik gösterir. Başında beyaz bir leke bulunur. Bazılarında yanal çizgiler vardır. Uzunluğu 5-8 cm'lik kuyruğu dışında 38-51 cm, ağırlığı 1-4 kg'dır.

Palawan ya da Filipin porsuğu (*Suillotaxus marchei*) Palawan ve yakınındaki adalarda yaşar. Az tanınan bu porsuğun güçlü ve rahatsız edici bir kokusu vardır.

porsuk, porsukgiller (*Taxaceae*) familyasının *Taxus* cinsini oluşturan yaklaşık sekiz kadar ağaç ve çalı türünün ortak adı. Kuzey Yarıküre'nin hemen her yerine dağılmış olan bu türler en çok süs bitkisi olarak yetiştirilir. Birkaçı dışında, türlerin çoğu 25 m'ye kadar uzayabilen bitkilerdir. Kır-

mızımsı kahverengi kabuklarıyla ayırt edilen porsuk ağaçlarının, sürgünlere çok sıralı sarmallar biçiminde dizilen ince uzun (1,5-3 cm uzunlukta), yassı yaprakları vardır. Genellikle dişi çiçeklerden ayrı bitkilerde yer alan erkek çiçekler küçük, yuvarlak, pulsu ve kozalaksı bir yapı oluşturur. Kısa sürgünlerin uçlarında tek tek açan dişi çiçeklerin her biri döllenerek

Adi porsuk (*Taxus baccata*)
G. E. Hyde-EB Inc.

sert kabuklu tek bir tohuma döner. Olgunlaşmış tohumlar, kırmızı renkli, etli ve çanaksı bir yapının içinde bulunur. Kapçık (arillus) denen bu organlar yenebilir; buna karşılık, yaprak ve tohumlar içerdikleri zehirli bir alkaloit yüzünden büyükbaş hayvanlarda zehirlenme ve ölümlere yol açar. Tohumlar bunları yiyen kuşlar aracılığıyla çevreye yayılır.

En yaygın porsuk türlerinden biri olan adi porsuk (*Taxus baccata*) Türkiye de içinde olmak üzere, Avrupa'dan Asya'ya kadar uzanan çok geniş bir alanda, hatta Himalayalar'da bile yetişir. Ama, bazı uzmanlar Himalayalar'da yetişenleri adi porsuk değil başka bir tür olarak kabul ederler. Adi porsuk 10-30 m arasında boylanabilen sık dallı bir ağaçtır. Ağacın kızıl kahverengi kabuğu yaşlandıkça derin çatlaklı bir görünüm alır. Gölge ve süs ağacı olarak yetiştirilen pek çok çeşidi vardır. Öbür porsuk türlerinden *T. brevifolia* ve *T. canadensis* Kuzey Amerika'da, *T. celebica* Çin'de, *T. cuspidata* Japonya'da yetişir.

Güzel biçimleri nedeniyle eskiden beri süs bitkisi olarak yetiştirilen porsuk ağaçlarının pek çok çeşidi geliştirilmiştir. Çok uzun ömürlü olmaları ve zararlılara karşı aşırı duyarlılık göstermemeleri de yaygın olarak yetiştirilmelerine neden olmuştur. Porsuk ağaçlarının, kahverengi ortalı (özodun) ve sarı kenarlı (diriodun) sert, ağır odunları vardır. Geçmişte en çok mobilya yapımında kullanılan bu odunlardan günümüzde daha çok oymacılık ve tornacılıkta yararlanılır.

Porsuk Barajı, Eskişehir'in 25 km güneybatısında, Sakarya Irmağının kolu Porsuk Çayı üzerinde kurulu beton ağırlık barajı. Yapımı 1948'de tamamlanan Porsuk I Barajı bölgenin sulama ve içme suyu gereksinimlerini karşılamada yetersiz kalınca, barajın yükseltilerek kapasitesinin artırılması öngörüldü. Bu amaçla yapılan çalışmalar sonucunda 1972'de, günümüzde Porsuk Barajı olarak bilinen Porsuk II Barajı tamamlandı. Baraj gövdesinin temelden yüksekliği 64,7 m, kret uzunluğu 258 m, dolgu hacmi ise 224 bin m³'tür. İki kapaklı dolusavağı bulunan barajın su toplama alanı 5.018 km², göl alanı 23,4 km², toplayabildiği en fazla su miktarı 525 milyon m³'tür.

Porsuk Çayı, Sakarya Irmağının en büyük kolu. Uzunluğu 488 km'dir. İçbatı Anadolu Eşiği üzerinde, Dumlupınar'ın güneyinde yer alan ve Ahır Dağının bir bölümünü oluşturan Toklu Sivrisinden (1.872 m) doğan Bayatçık Deresi ile Murat Dağının kuzeydoğu yamaçlarından inen ve Gâvur Kırıldığı olarak da bilinen Kızıltaş Suyunun Altıntaş Ovasında birleşmesiyle oluşur. Çeşitli kaynaklarda başlangıç kolu olarak bu akarsulardan biri kabul edilir. İlkçağ kaynaklarında Thybris olarak geçer. Bugünkü adı Selçuklu komutanı Emir Porsuk'tan gelir.

Altıntaş Ovasında kuzeye yönelen ve daha sonra Aslanapa Ovasına giren Porsuk Çayı, Kütahya Ovasına ulaşmadan önce girdiği dar Koçak Boğazında gömük menderesler içinde akar. Ağaç köyü önünde genişleyen vadi tabanında birçok kola ayrılır ve Kütahya Ovasından çıkmadan önce batıdan gelen Felent Çayını alır. Kütahya Ovasını terk ederken dar bir boğaza dalar ve Eskişehir'e kadar birçok dar boğazdan geçer. Bu boğazlardan birinde, sulama, taşkın önleme, kullanma ve içme suyu elde etme amacıyla kurulmuş Porsuk Barajı(*) yer alır. Daha sonra batıdan Kunduzlu Çayını, güneydoğudan da Ilıcasu'yu alarak ilerler ve Eskişehir'in içinden geçer. İnönü yöresinden gelen Sarısu'yu, Sündiken Dağlarından inen Özlen Deresini ve Mihalıççık yöresinden gelen Korucu Deresini aldıktan sonra, Gordion kenti kalıntılarının yer aldığı Yassıhüyük köyü yakınında Sakarya Irmağına katılır.

Porsuk Çayının rejimi yukarı ve aşağı çığırlarında farklıdır. Daha çok eriyen kar sularıyla beslenen yukarı çığırında ilkbaharda kabaran suları yazın en alçak düzeye iner. Aşağı çığırında ise, en yüksek düzeye ekimde ulaşan suları temmuzda en alçak düzeye düşer.

porsuk zağarı, porsukları bulundukları tünellerde izleyebilmesi için Almanya'da geliştirilen zağar ve teriye kökenli köpek soyu. Gövdesi uzun, göğsü yüksek, bacakları kısa, burnu sivri ve kulakları büyüktür.

Porsuk zağarı
Sally Anne Thompson-EB Inc.

Boyutlarına göre iki tipi (büyük ve küçük), postuna göre üç tipi (uzun, düz, sert ve kıvırcık) vardır. Postu kızıl kahverengi ya da koyu taba renginde olabilir. Büyük ya da standart porsuk zağarının omuz yüksekliği 18-25 cm, ağırlığı 5,5-10 kg; küçük porsuk zağarının yüksekliği daha az, ağırlığı 9 kg'nin altındadır.

porsukgiller *bak.* Taxaceae

Port Adelaide, Güney Avustralya'nın en önemli limanı. Adelaide'ın hemen kuzeybatısındaki St. Vincent Körfezinde gelgitli bir ırmak halicinde yer alır. 1831'de Collet Barker'ın gittiği liman, batısındaki uzun bir kıyı diliyle korunur. 1837'de Adelaide'ın limanı haline geldi. 1855'te kasaba, 1901'de de kent tüzel kimliği kazandı. Geniş rıhtımları bulunan ve derinliği en az 10 m olan iç limana Torrens Adası ile kıyı dili arasındaki taranmış bir kanalla ulaşılır. Limandan petrol ürünleri, fosfat ve kireçtaşı ithalatıyla tahıl ve soda ihracatı yürütülür. Nüfus (1981) 35.407.

Port Arthur, ABD'de, Texas eyaletinin güneydoğu kesimindeki Jefferson ilinde (*county*) kent. Meksika Körfezinden 14 km uzaklıkta, Sabine Gölü ile Sabine-Neches ve Körfez Kıyı Suyolları üzerinde önemli bir derinsu limanıdır. Beaumont ve Orange'la birlikte, "Altın Üçgen" denen önemli petrokimya merkezlerinden birini oluşturur. Kansas, Pittsburgh ve Körfez Demiryolu (bugün Kansas Güney Demiryolu) için bir liman işlevi görmek üzere 1895'te Arthur E. Stilwell'in kurduğu kente onun adı verildi. 1901'de birkaç km ötedeki Spindletop kuyusundan petrol çıkmasının ardından kent petrol ve çeşitli ürünlerin yüklendiği önemli bir liman haline geldi. Kentteki sanayi tesisleri arasında rafineriler, tersaneler ve kimyasal madde üreten fabrikalar sayılabilir. Kentteki Lamar Üniversitesi 1909'da Port Arthur College adıyla kuruldu. Kent 1898'de tüzel kimlik kazandı. Nüfus (1990) kent, 58.724; Beaumont-Port Arthur metropoliten alanı, 361.226.

Port-au-Prince, Haiti'nin başkenti ve Ouest ilinin (*département*) yönetim merkezi. Aynı zamanda ülkenin başlıca limanı ve ticaret merkezi olan kent, Gonâve Körfezinin ağzındaki güzel manzaralı bir koyun kıyısında yer alır. 1749'da Fransızlar tarafından L'Hôpital adıyla kuruldu. 1770'te Cap-Haïtien'in yerine eski Fransız kolonisi Saint-Domingue'nin başkenti oldu.

Kentte ve çevresinde tekstil, pamuk yağı, un ve şeker fabrikaları vardır. Lüks otellerin bulunduğu kentte siyasal istikrarsızlık nedeniyle turizm gelirleri dalgalanma gösterir.

Champ-de-Mars Meydanı'nda Ulusal Saray (1918) ve bağımsızlık savaşı kahramanı Jean-Jacques Dessalines'in heykeli yer alır. Kentin en renkli yeri, satıcıların genellikle kadın olduğu, hareketli Demir Pazarı'dır. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumu Haiti Devlet Üniversitesi'dir (1944).

Kent nüfusunun büyük bölümünü beyazlar ve Afrikalı-Avrupalı karışımı Mulattolar oluşturur. Seçkin kişilerin üye olduğu sosyal kulüpler ve bunların çevresindeki dinlenme ve spor tesisleri, Siyah işçilerin yaşadığı gecekondu mahalleleriyle büyük bir karşıtlık içindedir. Kırsal kesimden kente göç hâlâ bütün hızıyla devam etmekte ve bu durum kentteki yoksulluğu daha da artırmaktadır. Nüfus (1992 tah.) 752.600.

Port-Bouët, Fildişi Kıyısı'nda, başkent Abidjan sınırları içinde bucak (*commune*) ve özerk belediye. Abidjan'ın güneydoğu kesimini oluşturur. Vridi Kanalının açıldığı 1950'ye değin, Port-Bouët'deki liman tesisleri Abidjan'ın limanı olarak kullanılmıştır. Abidjan'ın uluslararası havalimanı Port-Bouët'dedir. Nüfus (1975) 72.616.

port de bras (Fransızcada "kolları taşıma"), klasik balede kol ve el hareketleri, ayrıca bu hareketlerin niteliğini yükseltmek için belirlenmiş bir dizi egzersiz. Beş temel bale duruşunda bacak hareketleriyle zarif bir uyum sağlanmasına yöneliktir. Baş ve omuzların duruşu (*épaulement*) *port de*

bras'nın bütünsel zarifliği bakımından çok önemlidir. İki kolun birlikte beş, her kolun da ayrı ayrı beş temel duruşu vardır.

Port-de-Paix, Haiti'nin kuzeybatı kesimindeki Nord-Ouest ilinin (*département*) merkezi kent ve liman. Atlas Okyanusu kıyısında, Tortue Adasının karşısında yer alır. İsyan çıkardıkları için İngilizler tarafından Tortue Adasından sürülen Fransız paralı askerler tarafından 1665'te kuruldu. Haiti'deki ilk Siyah köle ayaklanması 1679'da Port-de-Paix'de patlak verdi. Bir süre sömürge yönetiminin merkezi olan kent 19. yüzyılda gelişip büyüdü. Büyük bölümünün yıkılmasına yol açan 1902'deki depremden sonra önemini yitirdi ve bir daha eski konumuna kavuşamadı. Nüfus (1982 geç.) 17.633.

Port Elizabeth, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, Kaaprovinsie'de (Cape yönetim bölgesi) liman kenti. Hint Okyanusunun Algoa Koyu kıyısında yer alır. Güney Afrika'daki en eski İngiliz yapılarından Frederick Kalesi (1799) çevresinde, bir İngiliz yerleşmesi olarak kuruldu (1820). Kap Kolonisi valisi Sir Rufane Donkin, ölen karısı Lady Elizabeth'in anısına kente Port Elizabeth adını verdi. 1873'te Kimberley Demiryolu'nun ulaşıma açılması limanın gelişmesini hızlandırdı. Günümüzde Zambia ve Zimbabve zaman zaman Port Elizabeth üzerinden ithalat yapmakta, limandan manganez ve demir cevheri, yün, kömür ve turunçgiller ihraç edilmektedir. Okyanus akvaryumuyla (osenaryum) ünlü olan kentte çok sayıda park vardır. Port Elizabeth Üniversitesi 1964'te kurulmuştur. Kent gelişkin ulaşım ağı, bol su ve ucuz enerji kaynaklarıyla ülkenin otomotiv sanayisinde uzmanlaşmış en önemli imalat merkezlerinden biri olma yolundadır. Sörf yapmaya elverişli güzel plajları ve yakınlardaki Addo Ulusal Fil Parkı Port Elizabeth'e çok sayıda turist çeker. Nüfus (1985) 272.844.

Port-Gentil, Gabon'un batı kesiminde kent. Ulaşıma elverişli Ogove Irmağının ağzındaki Lopez Adasıyla Atlas Okyanusuna uzanan Lopez Burnundaki korunaklı bir koyda yer alır. Ülkenin en büyük limanı ve sanayi merkezidir.

19. yüzyılda bölgede çeşitli ticaret şirketleri kuruldu ve *okoumé* (Gabon maunu) kerestesinin ihracına başlandı. 1956'da yakınlardaki Ozouri ve Pointe Clairette açıklarında petrol bulunması kentte ticaret ve sanayinin gelişimini hızlandırdı. Kentte bir liman, Pointe Clairette'te ise bir petrol rafinerisi inşa edildi. Günümüzde kereste, kontrplak ve kaplama üretimi de önemli ekonomik etkinliklerdir. Kereste, Ogove Irmağı kıyısındaki Ndjolé ve Lambaréné'de üretilen öteki ürünlerle birlikte ihraç edilmek üzere Port-Gentil'e gönderilir. Öteki sanayi kuruluşları arasında çeşitli gıda işleme tesisleri sayılabilir. Kentte modern bir hastane, Katolik ve Protestan kiliseleri ve bir camı vardır. Nüfus (1987 tah.) 164.000.

Port Harcourt, Nijerya'nın güney kesimindeki Rivers eyaletinin merkezi kent ve liman. Nijer Irmağının kollarından biri olan Bonny Irmağı kıyısında, Gine Körfezinden 66 km içeride yer alır. 1912'de, İjoların geleneksel yerleşim bölgesindeki, terk edilmiş Obomotu köyünün yerinde kuruldu ve o dönemde sömürgeler bakanı olan Lewis Harcourt'un adını aldı. 1916'da Enugu kömür alanlarına giden demiryolu hattının tamamlanmasından sonra bir liman kenti olarak gelişmeye başladı. Günümüzde ülkenin en büyük limanlarından ve önde gelen sanayi merkezlerinden biridir. Trans-Amadi Sanayi Bölgesi'nde araba lastiği, alüminyum ürünleri, cam şişe ve kâğıt üretilir. Kentin öteki sanayi ürünleri arasında ondüleli teneke, boya, plastik maddeler, emaye kaplar, ağaç ve metal mobilya, çimento ve beton bloklar sayılabilir. Kentte ayrıca bisiklet ve kamyon montaj fabrikaları vardır. Nijerya'nın ilk petrol rafinerisi 1965'te kasabanın 20 km güneydoğusundaki Alesa-Eleme'de kurulmuştur. Boru hatları Port Harcourt'a ve 40 km güney-güneydoğudaki Bonny limanına ham petrol ve doğal gaz, Benue eyaletindeki Makurdi'ye de arıtılmış petrol taşır. Eskiden beri tekne yapımı ve balıkçılık merkezi olan kentte balık dondurma tesisleri de vardır.

Kentteki başlıca yükseköğretim kurumu Port Harcourt Üniversitesi (1975) ile Rivers Eyalet Teknoloji Üniversitesi'dir (1971). Nijerya Deniz Harp Okulu Onne yakınındadır. Port Harcourt, Nijerya demiryollarının doğu kolunun ve Nijerya'nın doğu-kesimine hizmet veren karayolu ağının başlangıç noktasındadır. Kentin 11 km kuzeydoğusunda bir uluslararası havalimanı vardır. Nüfus (1992 tah.) 371.000.

Port Kelang, eskiden PORT SWETTENHAM, Malezya'nın başlıca liman kenti. Selangor eyaletinde, Malakka Boğazı kıyısında yer alır. Başkent Kuala Lumpur'un 37 km güneybatısına düşer. Kuzey Kelang Boğazı üzerinden okyanus gemilerine açık olan limanı, mangrov bataklıklarıyla kaplı iki

Port Kelang limanında yöreye özgü tekneler, Malezya
Bernard Pierre Wolff-Photo Researchers

uzun ada (Kelang ve Lumut) tarafından korunur. Hinterlandı Kuala Lumpur ve Seremban'ın zengin kauçuk ve kalay alanlarını kapsar. 19. yüzyılın ikinci yarısında, Malay Demiryolu'nun inşa edilmesiyle önem kazandı. 1901'de hizmete giren yeni limanı iki ay geçmeden sıtma salgını yüzünden kapatıldı. Sonraki dönemde, özellikle de 1960'larda ve 1970'lerde ek tesislerle daha da genişletildi. Pandamaran Sanayi Bölgesi limanın yakınlarındadır. Nüfus (1980) 192.080.

Port Louis, Mauritius'un başkenti. Gemilerin mercan resiflerindeki bir aralıktan geçip girebildiği korunaklı bir derinsu limanı ile yarım daire biçimli dağlar arasında yer alır.

Ümit Burnunu dolaşıp Asya'ya giden gemilerin uğrak yeri olarak 1736'da Fransızlarca kuruldu. Napoléon Savaşları (1800-15) sırasında İngilizlerce işgal edildi. 1869'da Süveyş Kanalının açılmasından sonra önemini yitirdi. Kanalın kapalı olduğu dönemde (1967-75) yeniden canlandı ve 1970'lerin sonunda liman tesisleri modernleştirildi. Günümüzde ithal ve ihraç mallarının toplanma merkezidir. Adanın her yerine karayoluyla bağlanır.

Kentin ortasında, bir tepeye kurulu eski kale (1838) yükselir. Doğu kesiminde küçük bir yarış alanı bulunur. Ayrıca Anglikan ve Katolik katedralleri, bir doğa tarihi müzesini, bir sanat galerisini, çeşitli kütüphaneleri, eğitim kurumlarını, yayınevlerini ve araştırma enstitülerini barındırır. Hemen güneyindeki Réduit'de Mauritius Üniversitesi (1965) ve Şeker Sanayisi Araştırma Enstitüsü (1953) vardır. Nüfus (1991) 142.645.

Port Moresby, Papua Yeni Gine'nin başkenti. Papua Körfezine bakan Port Moresby limanının doğu kıyısında yer alır. Ulusal Başkent Bölgesi'nin 240 km²'lik alanı

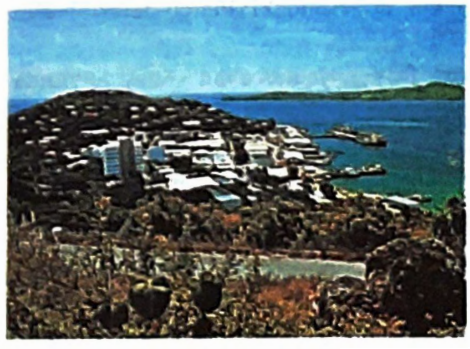

Port Moresby ve limanı, Papua Yeni Gine
Milt ve Joan Mann-Cameramann

içindedir. İngiliz deniz albayı John Moresby'nin 1873'te yöreyi keşfetmesinden sonra İngiliz yönetimine girdi (1883-84). II. Dünya Savaşı sırasında Müttefiklerin önemli bir üssü olarak Japonların ana hedeflerinden biri durumuna geldi. 1945'ten sonra Avustralya'ya bağlı Papua denizaşırı toprağı ile Avustralya'nın yönetimindeki Birleşmiş Milletler Yeni Gine Vesayet Bölgesi'nin yönetim merkezi oldu. Böylece silik bir liman olmaktan çıkarak modern tesislere sahip, iyi planlanmış bir kente dönüştü. Papua Yeni Gine'nin 1975'te bağımsızlığına kavuşması üzerine başkent yapıldı. Resmî binalar hem kent merkezinde, hem de dış banliyölerde yer alır. Su gereksinimi bir hidroelektrik santralın kurulu olduğu Laloki Irmağından karşılanır. Radyo ve telgraf tesislerinin yanı sıra bir üniversitesi (1965'te kurulan Papua Yeni Gine Üniversitesi) ve uluslararası bir havalimanı vardır. Sogeri, Kwikila ve Rouna Çavlanlarına güzel manzaralı bir karayoluyla bağlanır. Bowana Savaşı Mezarlığı yakınlardadır. Kentte kalabalık bir Çinli topluluk da yaşar. Nüfus (1990 geç.) 193.242.

Port-of-Spain, Antil Denizinin güneyindeki Trinidad ve Tobago Cumhuriyeti'nin başkenti ve başlıca limanı. Trinidad Adasının batı kıyısında, adayı Venezuela'nın kuzeydoğu kıyılarından ayıran Paria Körfezinin ağzının kuzey ucunda yer alır. Park ve meydanlarıyla geometrik biçimde tasarımlanmış olan Port-of-Spain'de konut banliyöleri kentin gerisindeki tepelerin üzerinde, iş çevreleri ise gotik Kutsal Üçleme Katedrali ile Queen's Park Savannah'nın yakınlarında,

Woodward Meydanı'ndaki eski kent merkezindedir. Kent merkezindeki başlıca yapılar Kraliyet Botanik Bahçeleri içinde bulunan eski hükümet konağı, başbakanlık binası Whitehall, başpiskoposluk sarayı, içinde bazı bakanlıkların bulunduğu Knowsley Evi, Tüm Azizler Kilisesi ve Yüksek Mahkeme ile hükümet dairelerini barındıran Red House'dır. Kentte camiler, sinagoglar ve Hindu tapınakları da vardır. Batı Hint Adaları Üniversitesi'ne bağlı mühendislik ve tarım fakülteleri kentin 13 km doğusundaki St. Augustine'dedir.

Antiller'deki pek çok kentin tersine, Port-of-Spain'in ekonomisi turizmden çok sanayiye dayanır. Sanayi ürünleri arasında rom, bira, margarin, yağ, sigara, plastik ve yapı malzemeleri sayılabilir. Kentte ayrıca bıçkıhanelerle dokuma ve konserve fabrikaları da vardır. Kokteyllerde kullanılan dünyaca ünlü Angostura Bitters yalnızca Port-of-Spain'de üretilmekte ve bileşimi çok gizli tutulmaktadır. Denizyollarının üzerinde kilit bir konuma sahip olan kent Batı Hint Adalarının ticaret merkezlerinden biridir. Antiller'deki en önemli havalimanı kentin 26 km doğusundaki Piarco'dadır. Nüfus (1990) 50.878.

Port Royal, Jamaika'nın güney kıyısında tarihsel liman kasabası. Eskiden İngiliz Batı Hint Adalarının en canlı ticaret merkezlerinden biri olan Port Royal aynı zamanda batakhaneleriyle de ünlüydü. Antil Denizi ile bugünkü Kingston limanı arasında yer alan 16 km uzunluğundaki dar bir kumluk burnun ucundaki doğal limanda kuruldu. 17. yüzyıl sonlarında, İspanyol gemilerine ve adalarına saldıran korsanların üssü durumuna geldi. İngiltere'nin desteğiyle korsanlık yapan Kaptan Henry Morgan'ın karargâhını burada kurmasından sonra korsanların her türlü gereksinimini karşılamak üzere kasabaya tüccarlar ve sanatçılar akın etti. Sonunda, İngiliz hükümeti ile Jamaika'daki toprak sahipleri, İspanya ile yapılacak düzenli bir ticaretin ve tarıma dayalı dengeli bir ekonominin daha kârlı olduğuna karar vererek Morgan'ı Jamaika valiliğine atadılar.

1692'deki deprem kasabaya büyük zarar verdi ve bir bölümünün sular altında kalmasına yol açtı. Sağ kalan birkaç kişi koyun karşı yakasında, günümüzde Kingston'ın bulunduğu yerde yeni bir yerleşme kurdu. Port Royal günümüzde, içinde az sayıda tarihsel kalıntı bulunan küçük bir kasabadır. Nüfus (1982) 1.469.

Port-Royal, tam adı PORT-ROYAL DES CHAMPS, Cistercium rahibelerinin ünlü manastırı. Jansenciliğin ve 17. yüzyıl boyunca Fransa'daki edebiyat etkinliklerinin merkezi olmuştur.

Yaklaşık 1204'te Mathilde de Garlande'ın Versailles'ın güneyindeki Chevreuse Vadisinde alçak ve bataklık bir alanda kurduğu Benedikten ocağına 1638'de Saint-Cyran Manastırı başkeşişi ve Cornelius Otto Jansen'in(*) arkadaşı Jean Duvergier de Hauranne'ın önderliğindeki keşişler yerleşti. Aralarında Arnauld ailesinin de birkaç üyesi vardı. Manastırdaki keşişler birkaç çocuğa ders vermeye başladılar, Cizvit okullarından oldukça farklı bir eğitim veren Petites Écoles'ü (Küçük Okullar) kurdular. Daha önce Paris'e yerleşen rahibelerden bir bölümü 1648'de geri dönünce, keşişler yöredeki bir tepenin eteğinde bulunan Les Granges'a taşındılar. Petites Écoles 1660'a değin varlığını sürdürdü.

Jansen'in papalık tarafından mahkûm edilmesinden (1653) sonra dağıtılan keşiş topluluğunun üyeleri sürgüne gönderildi, bazıları da saklandı. 1669'da IX. Clemens ile uzlaşmaya varılmasıyla Kilise Barışı adı verilen 10 yıllık dingin bir dönem yaşandı. XIV. Louis'nin kuzeni olan Longueville düşesi Anne-Geneviève Les Champs'daki rahibeleri koruması altına aldı. Düşesin 1679'da ölmesinden sonra, Jansenciler üzerindeki baskılar yeniden başladı ve cemaate yeni katılım yasaklandı. 1705'te XI. Clemens'in *Vineam Domini* adlı bildirisiyle Jansencilere karşı yeni önlemler alındı. 29 Ekim 1709'da Les Champs'daki rahibe topluluğu dağıtılarak üyeleri çeşitli manastırlara sürüldü. 1710-12 arasında binaları yıkıldı ve manastır mezarlığından çıkarılan ölüler Saint-Lambert'de bir toplu mezara gömüldü. Port-Royal toprakları 1824'te Louis Silvy adlı bir avukat tarafından satın alındı. Onun ölümünden sonra burayı devralan özel bir dernek kilisenin yıkıntılarını ortaya çıkararak küçük bir müze kurdu.

Port Said, Arapça BUR SAID. Mısır'da, Süveyş Kanalının kuzey ucunda liman kenti. Büyük bölümü denizin doldurulmasıyla elde edilen topraklar üzerinde yer alır. 1859'da, Akdeniz'i el-Menzile Gölünden ayıran alçak kum şeridinde kuruldu ve kurulacağı yeri seçen Hıdiv Muhammed Said'in (hd 1854-63) adını aldı. Başlangıçta Avrupalıların ve Mısırlıların yaşadığı iki ayrı bölümden oluşan kent çok geçmeden kozmopolit bir nitelik kazandı. Kentin 231 hektarlık bir alanı kaplayan dış limanı, kıyı akıntılarının getireceği milin kanalı doldurmasını önleyecek biçimde tasarlanmıştır.

19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, Port Said dünyadaki en büyük limanlardan biri olmuştu. 1904'te Kahire'den gelen demiryolunun tamamlanmasından sonra Mısır'ın İskenderiye'den sonraki ikinci büyük limanı durumuna geldi. Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi üzerine başlayan Sina Savaşı (1956) sırasında Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin hava saldırıları (31 Ekim) ve karaya asker çıkarmaları (5 Kasım) sonucunda kent ağır hasar gördü. Kanalı yapan Ferdinand de Lesseps'in batıdaki dalgakıranda bulunan büyük bronz heykeli bu saldırı sırasında yıkıldı. İngiltere ve Fransa Birleşmiş Milletler'in yoğun baskısı sonucunda geri çekilmek zorunda kaldı ve kanal yeniden açıldı. Bu kısa süreli saldırının yol açtığı hasar giderildi ve ticaret yeniden canlandı. Haziran 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda İsrail kuvvetleri kanalın doğu yakasını işgal edince, kanal 1975'e değin yeniden kapandı.

1975'te Mısır devlet başkanı Sedat'ın "Açık Kapı Politikası"nı yürürlüğe koymasıyla birlikte kent onarıldı, geri dönen mülteciler için yeni konutlar yapıldı ve vergiden bağışık bir sanayi bölgesi kuruldu. Kentin başlıca sanayi ürünleri dokuma, giysi, cam, porselen, akü, otomobil lastiği, saat ve kozmetiktir. İsmailiye'den geçen ana demiryolu hattı üzerinde yer alan kent bir başka demiryolu ile öteki kanal kentlerine bağlanır. Nüfus (1990 tah.) 461.000.

Port Sudan, Arapça BUR SUDAN. Sudan'ın başlıca limanı ve Bahrü'l-Ahmer ilinin (*müdiriye*) merkezi kent. Kızıldeniz kıyısında, Nil Vadisindeki Atbera'nın demiryoluyla 475 km kuzeydoğusunda yer alır. Mercanlarla dolarak kullanılmaz hale gelen tarihsel Suakin limanının yerine 1905-09 arasında kuruldu. Günümüzde kentte bir petrol rafinerisi, bir uluslararası havalimanı ve ülkenin dış ticaretinin büyük bölümünün gerçekleştirildiği modern liman tesisleri vardır. Liman, 18-26 m derinliğinde bir kanalla denize açılan bir körfezin ağzındadır. Limandan makine, taşıt, akaryakıt ve yapı malzemeleri ithal edilir. İhraç ürünlerinin başında pamuk, arapzamkı, yağlı tohumlar, post, deri ve sinameki gelir. Limanı Hartum kentine bağlayan yaklaşık 845 km uzunluğundaki petrol boru hattının yapımı 1977'de tamamlanmıştır. Yarı çöl ikliminin hüküm sürdüğü kentin su gereksinimi Kızıldeniz Tepelerindeki Arbaat Irmağından ve tuzdan arıtılmış deniz suyundan karşılanır. Nüfusun büyük bölümünü Arap ya da Nübyeli Sudanlılar oluşturmakla birlikte, kentte Buceler ve Batı Afrikalılar ile az sayıda Asyalı ve Avrupalı da yaşar. Nüfus (1990) 215.000.

Port Talbot, Galler'de, West Glamorgan ilinde (*county*), Afan ilçesinin (*district*) merkezi kent ve liman. Bristol Kanalının kıyısında yer alır. Kentin, Afan Vadisinden çıkarılan kömürün gemilere yüklendiği dokların inşasıyla (1837) başlayan gelişme süreci, aralarında Rhondda'nın da bulunduğu komşu madencilik bölgeleriyle demiryolu bağlantısının kurulmasından sonra hız kazandı. 20. yüzyılda çelik üretimi kentin temel ekonomik etkinliği durumuna geldi. Kömür üretimi 1918'den sonra hızla geriledi, 1953'ten sonra da bütünüyle başka merkezlere kaydı. Güney Galler'deki çelik ve teneke levha sanayisini modernleştirme programının bir parçası olarak kurulan Margam Abbey İşletmeleri ve haddehane 1947'de işletmeye açıldı. Yüz bin tona kadar cevher taşıyabilen gemilerin yanaşabildiği derinsu limanı 1970'te hizmete girdi. Kent aynı zamanda gözde bir sayfiye merkezidir. Nüfus (1991 geç.) 49.900.

Porta, Giacomo della (d. y. 1537, Roma - ö. 1602, Roma), yapıtları maniyerizmden baroğa geçişi simgeleyen İtalyan mimar. 16. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Roma'da en önde gelen mimar olmuş, kentte o dönemde gerçekleştirilen bütün belli başlı projelere katkıda bulunmuştur.

Porta, Michelangelo'nun izleyicisiydi; onun başladığı iki önemli tasarımı, Campidoglio Meydanı ve Vatikan'daki San Pietro Bazilikası çalışmalarını sürdürdü. Papa V. Sixtus'un mimarı Domenico Fontana ile birlikte çalışarak San Pietro'ya Michelangelo'nun tasarladığından daha yüksek ve sivri bir kubbe yaptı. Bu kubbe daha sonraki barok kubbelere örnek oldu. Porta, Vignola'nın yaptığı Il Gesù Kilisesi'nin ön cephesini de tasarladı. Cizvit tarikatının ana kilisesi sayılan bu yapı da pek çok kez taklit edildi, ön cephesi birçok barok kiliseye örnek alındı. Bu tasarımda Porta çeşitli mimarlık öğelerini merkeze doğru gittikçe yoğunlaşacak biçimde kullanmış, böylece orta kapıdan içeri girildiğinde karşılaşılan ferahlatıcı geniş iç mekândan önce bir gerilim duygusu yaratmıştı.

Porta'nın yaptığı birçok sarayın en ünlüsü olan Frascati'deki Aldobrandini Villası (1598-1604), özenli pencere düzenlemesi ve girişinin üstündeki kırık alınlıkla dikkati çeker.

Porta, Giambattista della, GIOVANNI BATTISTA DELLA PORTA olarak da bilinir (d. 1535? - ö. 4 Şubat 1615, Napoli), İtalyan doğa bilgini. Işık ışınlarının ısıtma etkisini keşfetmiştir. Ayrıca döneminin en başarılı İtalyan komedi yazarlarından biri sayılır. Kurduğu Segreti Akademisi sonradan Enkizisyon tarafından kapatılmıştır. Porta 1610'da Lincei Akademisi'nin yeniden kuruluş çalışmalarına katılmış, İtalya, İspanya ve Fransa'yı dolaşmıştır.

En önemli yapıtı olan *Magia naturalis*'te (1558, 4 kitap; 2. bas., 20 kitap, 1589; Doğa Büyüsü), büyüyü doğal olayları denetleyebilmek için öğrenilmesi gerekli bir teknik olarak ele aldı. Yapıtta ayrıca şeytanlara inanma, magnetizma ve fotoğraf makinesinin ilk örneği olan *camera obscura* (karanlık kutu) gibi konuları işledi. Merceği ilk kullanan bilginlerden biri oldu. Öbür yapıtları arasında, *De furtivis literarum notis: Vulgo de ziferis* (1563), *Arte del ricordare* (1566), bir tarım ansiklopedisi olan *Villae* (1583-92), *De humana physiognomonia* (1586; İnsan Fizyonomisi Üzerine) *De refractione, optices parte* (1593), İtalyanca çevirisi *De spiritali*'ye (1606) buhar makinesiyle ilgili bir taslak eklediği *Pneumaticorum* (1601), astrolojiye dayalı yargılamaya karşı çıktığı *Caelestis physiognomoniae* (1601; Göksel Fizyonomiler) ve birçok kimyasal buluşu içeren *De distillatione* (1609) sayılabilir.

Porta del Paradiso *bak.* Cennet Kapıları

portakal (*Citrus sinensis*), turunçgiller (*Rutaceae*) familyasından küçük bir ağaç ve bunun tatlı, sulu meyveleri. Anayurdunun Asya'nın tropik bölgeleri, özellikle de Çin olduğu kabul edilen bu ağaç öbür turunçgiller gibi çok eski çağlardan beri yetiştirilmektedir. Portakalın kendi doğal ortamından alınarak önce Hindistan'a daha sonra da

Portakal (*Citrus sinensis*)
Diatek

Afrika'nın doğu kıyısı ile Akdeniz'in doğu kesimlerine götürüldüğü ve giderek daha geniş bir alana yayıldığı sanılmaktadır. Romalıların fetihleri, Arap ticaret yollarının gelişmesi ve İslamın yayılması bu dağılımı önemli ölçüde hızlandırmıştır. Portakal ağaçlarının Yenidünya'ya yayılması ise Kolomb'un seferleriyle gerçekleşmiştir. Günümüzde Amerika'nın tropik ve astropik kesimlerinde, Akdeniz'in kuzey ve doğusundaki ülkelerde, Avustralya'da ve Güney Afrika'da yaygın olarak portakal tarımı yapılmaktadır.

Portakal kendi haline bırakıldığında 6-10 m'ye uzayabilen, genellikle dikenli, sık ve konik taçlı bir ağaçtır. Oval biçimli derimsi ve parlak yapraklarının kenarı düz ya da hafif dişlidir; yaprak sapları ise hafif kanatlıdır. Yaprakların koltuğunda küçük salkımlar oluşturan beyaz çiçekleri çok hoş kokuludur. Küre ya da basık yuvarlak biçimli meyveleri 10-14 bölmeden oluşur. Salgı cepleri taşıyan, turuncu renkli kabuğun çevrelediği meyvelerin içi bol sulu ve tatlıdır. Rengi ise sarıdan koyu kırmızıya kadar çeşitlilik gösterebilir; kan portakalı denen çeşit öbürlerinden koyu kırmızı suyuyla ayırt edilir.

Bol miktarda C vitamini ile biraz da A vitamini içeren portakal meyveleri en çok taze olarak yenir ya da suyu sıkılarak içilir. Ayrıca likör, şekerleme, reçel ve marmelat hazırlamakta yararlanılır. Portakaldan eczacılık ve parfüm sanayisinde kullanılan portakal esansı ve pektin gibi yan ürünler de elde edilir. Küspesinden hayvan yemi olarak yararlanılır.

Çok eskiden beri yetiştirilen portakalın pek çok çeşidi geliştirilmiştir. Portakal ağaçları aşırı kumlu topraklardan ağır killi balçık yapısındakilere kadar çok değişik toprak tiplerine uyum sağlayabilirse de en iyi gelişmeyi iyi akaçlanmış, gevşek, derin ve görece zengin topraklarda gösterir. Portakal genellikle limon, turunç ya da greyfurt anaçlarına aşılanarak çoğaltılır. Anaç hazırlamak için çoğu kez iyi gelişen, dayanıklı ve sağlam ağaçlardan seçilen tohumlar, üzeri genellikle çıtadan yapılmış korunaklarla örtülen yastıklara ekilir. Yaklaşık 12 ay sonra gelişen fideler fidanlıklara aktarılır. Burada büyümeye bırakılan fidelerden, 12-16 ay sonra aşılanmaya uygun anaçlar elde edilir. En çok uygulanan aşılama yöntemi göz aşısıdır.

Gelişkin portakal bahçelerinde fasulye, domates ya da kavun gibi bazı tarım ürünlerini yetiştirme eğilimi yaygındır. Bu işlemle toprağın organik maddelerce zenginleştirilmesi amaçlanır. Portakal bahçeleri çoğu kez normal yağışlar dışında sulanmayı da gerektirir. İyi bakılan bir portakal ağacı ortalama 50-80 yıl ürün verir. Portakal tümüyle olgunlaştıktan sonra toplanır, ama öbür bazı meyveler gibi toplandıktan sonra olgunlaşması sürmez ve niteliğinde değişme olmaz.

Dünyanın en önemli portakal üreticileri arasında sırayla ABD, Brezilya, Meksika, İspanya, İtalya, Hindistan, İsrail, Mısır, Arjantin ve Türkiye sayılabilir.

Türkiye'de portakal yetişen alanlar Akdeniz Bölgesi kıyıları ile Ege Bölgesi'nin Balkanlar'dan inen soğuk hava baskınlarından etkilenmeyen güney kıyılarıdır. Akdeniz Bölgesi kadar sıcak olmasa da ılıman bir iklimin etkisinde olan Karadeniz Bölgesi'nin doğu kıyılarında da az miktarda portakal yetiştirilir. En çok portakal üretilen iller, başta Antalya olmak üzere Adana, İçel, Hatay, Aydın ve Muğla'dır. Üretilen en önemli çeşitler arasında başlıca vaşington, yafa (şamuti) ve valensiya sayılabilir.

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) verilerine göre 1989'da portakal üretimi toplam 740 bin ton dolayında gerçekleşmiştir.

Portakallar Savaşı, Fransa ve İspanya'yla Portekiz arasında kısa süren çatışma (1801). Savaş, Napoléon'un Portekiz'i Fransa'nın nüfuz alanı haline getirmek ve Portekiz topraklarının önemli bir bölümünü ele geçirmek istemesi üzerine çıkmıştır.

Nisan 1801'de Portekiz'e giren Fransız kuvvetleri 20 Mayıs'ta Manuel de Godoy komutasındaki İspanyol birliklerince de desteklendi. Portekiz'in ağır yenilgisiyle sonuçlanan çarpışma sonunda İspanya sınırındaki Olivenza kentini ele geçiren Godoy, yakınlardaki Elvas'tan toplattığı portakalları İspanya kraliçesine yollayarak Lizbon'a doğru ilerleyeceğini bildirdi. Savaş adını bu olaydan alır.

İşgalin sonunda Portekiz, limanlarını İngiliz gemilerine kapatmayı, Fransızlara ticari ayrıcalıklar tanımayı, Olivenza'yı İspanya'ya, Brezilya'nın bir bölümünü ise Fransa'ya vermeyi ve savaş tazminatı ödemeyi kabul ettiği Badajoz Barışı (Haziran 1801) adlı antlaşmayı imzaladıysa da, Napoléon'un emriyle bu antlaşma yürürlüğe girmedi ve Portekiz Fransa'yla İspanya arasında paylaştırıldı.

Portal (Hungerford), Charles Frederick Algernon Portal, 1. Vikont (d. 21 Mayıs 1893, Hungerford, Berkshire - ö. 23 Nisan 1971, Chichester, Sussex, İngiltere), İngiliz hava mareşali. II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin (RAF) komutanlığını yapmıştır.

Winchester'da ve Oxford Üniversitesi'ne bağlı Christ Church College'da öğrenim gördü. I. Dünya Savaşı'nda Kraliyet İstihkâm Birlikleri'ne katıldı. 1915'te Kraliyet Hava Birlikleri'nde (RFC) görevlendirildi. Çok sayıda düşman uçağını düşürerek kendini gösterdi ve çeşitli unvan ve nişanlarla ödüllendirildi. İki savaş arası dönemde RAF'da çeşitli görevler aldı. 1940'ta RAF komutanlığına getirildi. 1945'e değin sürdürdüğü bu görevi sırasında bir yandan da Havacılık Bakanlığı'nda çeşitli sorumluluklar üstlendi ve Genelkurmay Komitesi üyesi olarak Müttefiklerin bütün önemli konferanslarına katıldı. 1946-51 arasında Harwell'deki atom araştırmaları tesislerinin yöneticiliğini yapan Portal'a 1945'te baron, 1946'da da vikont unvanı verildi.

Portalegre, Portekiz'de il, il merkezi kent ve belediye (*concelho*). Portalegre kenti Lizbon'un kuzeydoğusunda, İspanya sınırı yakınlarında, São Mamede Dağlarının (*serra*) batı yamacında yer alır. Romalılar tarafından Amoea ya da Ammaia adıyla kuruldu. Kentin 19 km kuzeyinde Medóbriga (Aramenha) kalıntıları yer alır. Kent, *azulejo* çinileri ve duvar resimleriyle bezeli, 17. ve 18. yüzyıllardan kalma yapılarıyla ünlüdür. 16. ve 17. yüzyıllarda kentin başlıca sanayi etkinliği olan yünlü duvar halısı ve ipekli üretimi, günümüzde yerini yünlü dokumacılığı ile ahşap ve mantar işlerine bırakmıştır.

Yüzölçümü 6.065 km² olan Portalegre ilinde zeytin, mantar, tahıl ve Brezilyacevizi yetiştirilir, sığır ve domuz besiciliği yapılır. Nüfus (1981) kent, 15.876; belediye, 27.701; (1991) il, 134.300.

Portales, Diego (José Víctor) (d. 26 Haziran 1793, Santiago - ö. 6 Haziran 1837, Valparaíso, Şili), 1830-37 arasında ülkeyi diktatörlükle yöneten Şilili siyaset adamı. Baskıcı yönetimine karşın, siyasal istikrarı sağlamış ve ekonomik kalkınmanın temellerini atmıştır.

Varlıklı bir ailenin oğluydu. 1824'te tütün, çay ve alkollü içki tekelini eline geçirerek servetini daha da artırdı. Birkaç yıl sonra muhafazakâr görüşlerini yaymak için iki gazete kurdu. 1830'da Muhafazakâr Parti iktidara gelince başbakan oldu. Bu görevi sırasında demokrasi ve siyasal özgürlükleri hiçe sayarak muhaliflerini tutuklattı, basına sansür koydu ve orduyu denetimi altına aldı. 1833'te kilise ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını koruyacak güçlü bir merkezî yönetimi olanaklı kılan anayasayı kabul ettirdi.

Peru'nun gitgide artan ticari rekabeti ve bir konfederasyon çatısı altında birleşen Peru ve Bolivya'nın oluşturduğu tehdit karşısında, 1836'da Peru-Bolivya Konfederasyonu'na savaş açtı. Savaşı Şili'nin kazandığını göremeden birlikleri denetlerken öldürüldü. Başbakanlığı sırasında Şili halkının nefret ettiği bir lider olmasına karşın, ölümünden sonra ülkenin birliğinin simgesi durumuna geldi.

Portalis, Jean-Étienne-Marie (d. 1 Nisan 1746, Le Beausset - ö. 25 Ağustos 1807, Paris, Fransa), Fransız hukukçu ve siyaset adamı. Fransız hukuk sisteminin temelini oluşturan ve Napoléon Yasaları olarak da bilinen Fransız Medeni Kanunu'nu hazırlayanlardandır.

Aix-en-Provence'ta avukat ve il yöneticisi olarak görev yaptı. Fransız Devrimi'nden

sonra Birinci Cumhuriyet kurulunca 1793'te Paris'e gitti. 1795'te Yaşlılar Meclisi'ne (*Conseil des Anciens*) seçildi ve daha sonra bu meclisin başkanı oldu. 1800'de, o zaman birinci konsül olan Napoléon Bonaparte tarafından Devlet Şûrası (*Conseil d'État*) üyeliğine ve Medeni Kanun'u hazırlamakla görevlendirilen dört kişilik komisyona atandı. 21 Mart 1804'te çıkarılan Fransız Medeni Kanunu'nun, özellikle evlilik ve miras konusundaki önemli maddelerinin çoğunu hazırlayan Portalis, Roma hukukunun temel ilkelerinin Fransız Medeni Kanunu'nda yer alması için çaba gösterdi.

1801'de, din işlerinden sorumlu bir göreve getirildi ve bu görevi sırasında I. Napoléon ile Papa VII. Pius arasında 15 Temmuz 1801'de imzalanan konkordatonun büyük bölümünü kaleme aldı.

portatif org, 12. yüzyıldan 16. yüzyıla değin dinsel müzikte çok kullanılmış küçük müzik aleti. Flüte benzer ses çıkaran çentikli bir boru takımı vardı. Borular bazen, yerden kazanmak amacıyla iki sıra halinde

Portatif org, resimli bir 14. yy yazmasından, Ulusal Kütüphane, Napoli
Biblioteca Nazionale, Napoli; fotoğraf, Antonio Beul

dizilir ve çalgı bir kayışla boyna asılırdı. Tuşlar ve borular çalgıcının sağ yanında olurdu. Çalgıcı melodiyi sağ elinin iki parmağıyla çalar, sol eliyle de çalgının arkasındaki körüğü çalıştırırdı. Ara sıra çalınması gereken burdonlar dışında portatif orgda yalnızca tek bir melodi çizgisinden oluşan teksesli müzik çalınabilirdi. Ses genişliği iki oktavdan üç oktava kadar olan değişik büyüklükte portatif orglar vardı.

porte, DIZEK olarak da bilinir, müzik yazısında kullanılan beş paralel çizgi. Notalar bu beş çizginin üzerine ya da aralarında kalan boşluklara yazılır. Portenin gösterebileceğinden daha ince ve daha kalın sesler içinse portenin üst ve alt tarafında ek çizgiler kullanılır. Yazılan notaların okunabilmesi ve seslerinin bilinebilmesi için portenin başında bir anahtar bulunur.

Müzikte porte yazısı, müziğin ezgisel kıvrımlarını birtakım notalar ve sarmal işaretlerle gösteren *neuma* yazısından türedi. Ama kökenindeki bu yazı, müziği kesin bir biçimde göstermekten uzaktı; müziğin gelişmesi ise nota yazısında kesinlik gerektiriyordu. İşte bu amaçla yaklaşık 1000 yıllarında *Fa* sesini gösteren kırmızı bir çizgi çekildi; kısa bir süre sonra da yukarıdaki *Do* sesi için yeşil ya da sarı bir çizgi çekilmeye başladı. Daha sonra Arezzolu Guido'nun çizgi sayısını dörde çıkardığı söylenir. Dört çizgili porte, dinsel ezgiyi (ya da düz şarkıyı) notalamada bugün bile kullanılmaktadır.

Standart beş çizgili porte 1200'de çoksesli müzikle birlikte ortaya çıktı. 16. yüzyılın klavye müziğinde kullanılan portelerde daha fazla sayıda çizgi vardı. Kapsamlı bir porte notalaması Batı sanat müziğinin karmaşık çoksesli yapıtlarının bestelenmesine olanak verdi.

Portekiz, resmî adı PORTEKİZ CUMHURİYETİ. Portekizce REPÚBLICA PORTUGUESA. Avrupa'nın güneybatısında kıyı ülkesi. İber Yarımadasının batısında yer alır; Atlas Okyanusundaki Asor Adaları(*) ve Madeira Adaları(*) ile birlikte 92.389 km²'lik bir alanı kaplar. Kuzey ve doğuda İspanya, güney ve batıda Atlas Okyanusu ile çevrilidir. Başkenti Lizbon, 1992 tahmini nüfusu 9.844.000'dir.

DOĞAL YAPI. Yüzey şekilleri. Portekiz, doğu sınırının orta kesiminde ülkeye girerek güneybatı yönünde akan Tejo (Tajo) Irmağı tarafından kabaca ikiye ayrılır. Yüksekliğin 700 m'yi geçtiği alanlar ülke topraklarının ancak yüzde 12'sini oluşturur. Genellikle Tejo'nun kuzeyinde yer alan dağlar kuzeydoğu yönünde uzanarak İspanya topraklarına sokulur.

Ülkenin en yüksek doruğunu (1.993 m) barındıran kuzey kesimdeki Estrela Dağlarının çevresinde bir dizi dağ grubu daha sıralanır. Bunlar kuzeybatıdaki Caramulo ve Montemuro, güneybatıdaki Açor ve Lousã ile doğudaki Guardunha dağlarıdır. Dağlık bölgenin kuzeybatısında derin vadilerle parçalanmış geniş bir plato alanı başlar. İspanya'daki Meseta Central'ın (Orta Plato) bir uzantısı olan bu plato, tepeler biçiminde alçalarak kıyı düzlükleriyle birleşir.

Tejo'nun güneyinde kalan bölge genellikle ovaları, düz platoları, geniş ırmak havzalarını ve hafif dalgalı tepeleri kapsar. Bu bölgedeki düzlük alanların ortalama yüksekliği ancak 150 m'yi bulur. Güney uçtaki Monchique ve Caldeirão dağlarıyla doğu sınırı boyunca uzanan sırtlar yüksekliğin yer yer 400 m'yi geçtiği başlıca dağ kuşağını oluşturur.

Portekiz kıyıları açıklarında uzanan ve büyük ölçüde deniz altında kalmış olan Asor-Cebelitarık Sırtı sismik hareketlerin sürdüğü tek bölgedir. 1755'te bu kuşakta meydana gelen Avrupa'nın en şiddetli depremlerinden birinin yol açtığı deniz dalgası (*tsunami*) Lizbon'u sular altında bırakarak en az 60 bin kişinin ölümüne yol açmıştır.

Akarsular. Portekiz'in bütün büyük akarsuları İspanya'dan doğarsa da dar geçitler ve boğazlar iki ülke arasında suyolu ulaşımına olanak vermez. Douro (Duero) Irmağı ülkeden geçen en uzun, Mondego Irmağı ise bütünüyle ülke sınırları içinde akan en uzun akarsudur. Tejo Irmağı Portekiz topraklarından geçerken başta Zêzere olmak üzere çeşitli kolları alır. Öteki önemli ırmaklar arasında Vouga ve Sado sayılabilir. Genelde düz olan Portekiz kıyılarındaki az sayıda doğal limanın çoğu ırmak ağızlarında yer alır.

İklim. Okyanus ve Akdeniz iklim kuşakları arasında bulunan Portekiz'de kışlar yumuşak ve nemli, yazlar ise sıcak ve kurak geçer. Kışın ülkenin kuzey yarısında Kuzey Atlantik siklonları etkili olurken, yazın Asor yüksek basınç sistemi kuzeye kadar ilerler. Ocak ayı ortalama sıcaklığı güneybatıda 11°C, kuzeydoğuda 7°C'dir. Dağlık bölgenin yüksek kesimlerinde sıcaklık bazen 0°C'nin altına iner. Ağustos ayı ortalama sıcaklığı genelde 20°C dolayındadır. Kıyı şeridinde yazın serin akşam meltemleri eser. Kuzeybatıda yıllık yağış miktarı 1.000 mm'yi geçer ve dağ yamaçlarında 2.000 mm'ye kadar ulaşır. Kuzeydoğu ve güneye doğru gidildikçe yağışlar azalır.

Bitki örtüsü ve hayvan varlığı. Ülke topraklarının yaklaşık beşte ikisini kaplayan orman ve koruların çoğu kuzeydeki dağlık bölgede yer alır. Kuzeyde genellikle meşe, kayın, kestane ve çam ormanları bulunur. Orta kesimde daha çok mantar meşesi ve pırnal yetişir. Güney kesimin bozkır görünümlü egemen bitki örtüsü çalı ve otlardan oluşur. Ayrıca keçiboynuzu, badem ve incir ağaçlarına rastlanır. Portekiz'in bitki örtüsünün önemli bir özelliği de ülkenin her yanına yayılmış olan zeytinliklerdir.

Yabanıl hayvan varlığı ıssız dağlık yörelerde yaşayan yabanıl keçi, yaban domuzu, geyik, kurt ve vaşakla sınırlıdır. Çok seyrek olarak tilki ve tavşana da rastlanır. Atlas Okyanusu sularında başta sardalye olmak üzere çeşitli balıklar yaşar. Kuzeydeki kayalık kıyılarda kabuklular yaygın olarak bulunur. Ria de Aveiro lagünleriyle Tejo ve Sado ırmak ağızlarında istiridye yatakları vardır. Orta ve Batı Avrupa kuşlarının kış göç yolları üzerinde bulunan Portekiz'in kuş varlığı da zengindir.

NÜFUS. Avrupa'nın en batı ucundaki konumuyla tarih boyunca karadan gelen istilacı halkların üst üste yığıldığı bir yer olan Portekiz, uzun kıyı şeridinden dolayı çeşitli denizci halklar için de çekici bir yerleşim merkezi olmuştur. Keltleşmiş yerli halkla karışan Fenikelilerin ve Yunanlıların yanı sıra, ülkede etnik bir iz bırakan halklar arasında Romalılar, Suevler, Vizigotlar, Magripliler ve Yahudiler sayılabilir. Bu farklı öğelerin yoğun karışımına karşın, Portekiz etnik bakımdan Avrupa'nın en homojen ülkelerinden birini oluşturur. Akdeniz havzası halklarına özgü fiziksel özellikler gösteren Portekizlilerin çoğu Avrupa boy ortalamasına göre biraz kısa, kahverengi gözlü, koyu dalgalı saçlı ve solgun ya da esmer tenlidir.

Portekiz nüfusunun (1981) yüzde 96'sını oluşturan Hıristiyanların büyük çoğunluğu Katoliktir. Kilise ve devlet işleri birbirinden ayrılmıştır. Yahudiler ve Müslümanlar küçük dinsel azınlıkları oluşturur.

Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 106,5 kişidir. Nüfus dağılımı çarpıcı karşıtlıklar gösterir. Güney bölgesi genelde kuzeye göre daha seyrek nüfusludur. Yakın dönemde özellikle kuzey, ortadoğu ve güney kıyı bölgelerinin bazı kesimlerinde bir dizi kırsal alan önemli oranda nüfus kaybına uğramıştır. Buna karşılık alçak ovaların ve kentsel gelişme alanlarının bulunduğu, Braga ile Setúbal arasındaki kıyı şeridi büyük miktarda nüfus kazanmıştır. Lizbon ve Porto'yu çevreleyen sanayi bölgeleri nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu yerlerdir. Minho, orta kesimdeki ovalar ve Algarve'nin kıyı kesiminde de aşırı nüfus yoğunluğu görülür.

Portekiz nüfusu Avrupa ölçülerine göre kırsal bir yapı gösterir. Kentlerde oturanların toplam nüfus içindeki oranı (1990) ancak yüzde 33,6'dır. Nisan 1974 darbesinin ardından sömürgeciliğe son verilmesiyle Afrika sömürgelerinden dönen yaklaşık 700 bin Portekizlinin büyük bölümü kent ve kasabalara yerleşmiştir. Avrupa'da, dışarıya göç oranının en yüksek olduğu ülkelerden biri Portekiz'dir. Geçmişte daha çok Brezilya'ya yönelik olan bu göçler 1960 sonrasında Batı Avrupa'ya kaymıştır.

Gerileme eğilimi gösteren doğal nüfus artış hızı oldukça düşüktür. Doğum ve ölüm

PORTEKİZ

İşaretlerin büyüklüğü kentlerin görece büyüklüğünü gösterir • • • ■ ■

Yükseklikler metre cinsindendir

oranları (1990) sırasıyla binde 11,8 ve binde 10,4'tür. Toplam nüfus içinde 15 yaş altı ve 60 yaş üzeri grupların birbirine yakın olması (sırasıyla yüzde 22,7 ve 17,4) bu çarpıcı yönelimi yansıtır.

EKONOMİ. Portekiz'de büyük ölçüde sanayiye dayanan bir karma ekonomi yürürlüktedir. 1974 darbesinden sonra önemli sanayi dalları devletleştirilmiş ve geniş çaplı bir toprak reformu uygulanmış, 1980'lerin sonlarında ise sanayi kuruluşlarının çoğu yeniden özel sektöre devredilmeye ve toprakları ellerinden alınan toprak sahiplerinin kayıpları karşılanmaya başlamıştır. Nüfustan daha hızlı bir artış gösteren gayri safi milli hasıla 1990 verilerine göre 50,6 milyar ABD Doları'dır. Bununla birlikte Portekiz 4.890 ABD Doları'yla (1990) Avrupa'nın kişi başına milli geliri en düşük ülkesidir.

Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı (1990) yüzde 6,3 olan tarım sektöründe toplam işgücünün yüzde 16,4'ü çalışır. Ekime elverişli alanların üçte birinden fazlası başta buğday, arpa ve mısır olmak üzere tahıl ürünlerine ayrılmıştır. Bununla birlikte tahıl üretimi iç gereksinimi karşılayacak düzeyde değildir. Bunun başlıca nedeni gübre kullanımı, makineleşme ve sulamanın yetersiz olmasıdır; Portekiz Avrupa'da tarımsal verimliliğin en düşük olduğu ülkedir. Özellikle kuzeyde küçük işletmelerin yaygınlığı da ticarete dönük geniş çaplı üretimi önemli ölçüde engeller. Ülkenin güneyindeki *latifündio* sistemini tasfiye etmek için uygulanan toprak reformu sonunda bu arazilerin büyük bölümü kolektif ve kooperatif birimlere dönüştürülmüştür. İhraç edilen başlıca tarım ürünlerini şarap, salça, incir ve mantar oluşturur. Sınırlı otlaklar nedeniyle hayvancılık pek gelişmemiştir; et, peynir ve yağ üretimi iç gereksinimin gerisinde kalır. Balıkçılık ve ormancılık önemli gelir kaynaklarıdır.

Yeraltı kaynakları çok kısıtlı olan Portekiz'in işlenebilir düzeydeki en önemli madeni tungstendir. Portekiz 1980'lerde dünyadaki toplam tungsten üretiminin yüzde 4'ünü karşılamaktaydı. Moncorvo'da saptanan demir cevheri yatakları henüz bütünüyle işletmeye açılmamıştır. Enerji kaynakları sınırlı miktarda antrasit ve uranyum rezervlerini kapsar.

Sardalye boşaltan balıkçılar, Algarve, Portekiz
ABC Ajansı

Madencilikle birlikte GSYİH'ye katkısı yüzde 29,2'yi bulan imalat sektöründe toplam işgücünün yüzde 24,1'i çalışır. Gıda üretimi, dokumacılık ve ayakkabı yapımına dayalı hafif sanayiler imalat sektöründe ağırlıklı bir yer tutar. Sektördeki işyerlerinin çoğunda işçi sayısı beş kişinin altındadır. En gelişmiş ağır sanayi dalları gemi yapımı ve onarımıyla petrokimya sanayisidir. Yıllık elektrik üretimi (1990) 28,5 milyar kW-sa düzeyindedir; bunun yaklaşık yarısı hidroelektrik, geri kalanı ithal yakıtla çalışan santrallardan sağlanır.

Turizm ülkeye büyük miktarda döviz kazandırır. Portekiz'e her yıl 3 milyondan fazla turist gelir. Ödemeler dengesi açığının kapatılmasında önemli rol oynayan işçi dövizleri son yıllarda düşüş göstermektedir. Başlıca ihraç ürünlerini dokuma, ulaşım araçları, ayakkabı, kereste ve kâğıt oluşturur. En önemli ithalat kalemleri ham petrol ve yatırım mallarıdır. Portekiz dış ticaretinin büyük bölümü Almanya, Fransa, İspanya ve İngiltere ile yapar.

Oldukça gelişmiş olan karayolu ağı bütün kent ve kasabaları birbirine bağlar. Lizbon ile Porto arasındaki başlıca demiryolu hattında elektrikli trenler çalışır. Lizbon'un dışındaki Portela de Sacavém Havalimanı önemli bir uluslararası havayolu kavşağıdır.

YÖNETSEL VE TOPLUMSAL KOŞULLAR. Portekiz 1982'de gözden geçirilen 1976 Anayasası'na göre parlamenter yönetim biçimine dayalı bir cumhuriyettir. Yasama yetkisini kullanan Cumhuriyet Meclisi'nin 230 üyesi nispi temsil sistemine göre dört yılda bir seçilir. Yasaları veto etme ve meclisi dağıtma gibi yetkileri bulunan ve beş yıllık bir dönem için doğrudan halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı, mecliste gerekli çoğunluğa dayanan parti liderini başbakan olarak atar. Yasaların anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevli askeri bir danışma organı niteliğinde olan Devrim Konseyi, 1982'de anayasada yapılan bir değişiklikle yerini siyasal parti temsilcilerinden oluşan Cumhuriyet Konseyi'ne bırakmıştır. Cumhuriyet Konseyi hem bir anayasa mahkemesi, hem de yüksek askeri savunma kurulu işlevi görür. Cumhurbaşkanının yürütmeyle ilgili yetkileri de aynı dönemde yapılan değişikliklerle sınırlandırılmıştır. Çok sayıda partinin varlığından dolayı hükümetler genellikle koalisyonlara dayanır.

Temel yönetim birimi olan illerin (*distrito*) başında hükümetçe atanan valiler bulunur. İller belediyelere (*concelho*) ve bucaklara (*freguesia*) bölünür. Belediye ve bucakların kendi yerel yönetim organları vardır. Yargı sistemi Yüksek Mahkeme'nin yanı sıra il mahkemelerini ve uzmanlık mahkemelerini kapsar. Kolluk hizmetlerini Kamu Güvenliği Polisi (PSP) ile Ulusal Cumhuriyet Muhafızları (GNR) yerine getirir.

Çalışanların büyük bölümünü kapsayan sosyal sigorta sistemi, emeklilik ve işgörmezlik aylığının yanı sıra hastalık, annelik, işsizlik ve aile yardımı gibi hizmetleri sağlar. Genel sağlık sigortasına bağlı olan herkes parasız tedavi görür. Modern sağlık kuruluşları ülkenin hemen her yanına yayılmıştır; sağlık personeli sayısı da yeterli bir düzeydedir. Ortalama yaşam süresi (1987-88) kadınlarda 77,6 yıl, erkeklerde 70,6 yıldır. Bebek ölüm oranı (1989) binde 12,2'dir.

Eğitim 7-14 yaş arasında zorunlu ve parasızdır. Resmi ortaöğretim kurumlarında genellikle burs verilir ve çok düşük miktarda harç alınır. Teknik ve meslek okulları ağı oldukça gelişmiştir. Sayıları 11'i bulan üniversitelerin en büyükleri Coimbra, Lizbon, Lizbon Teknik, Porto ve Portekiz Katolik üniversiteleridir.

KÜLTÜREL YAŞAM. Tarihöncesi mağara resimleri, Roma tapınak ve kalıntıları, Magrip etkisini taşıyan mimarlık yapıları zengin bir kültürel mirası yansıtır. Portekiz sanatları Flaman, Fransız ve İtalyan etkisinin yanı sıra Doğu'dan ve Latin Amerika'dan gelen izleri de taşır. Turistlerin ilgisini çektiğinden önemli ölçüde korunmuş olan halk geleneklerinin en canlı örnekleri arasında *fandango*(*) gibi bölgesel danslar, genellikle dinsel şenliklerle birleştirilmiş olan panayırlar, *samarra* ve *cifõe* gibi ilginç giysiler sayılabilir. Eski katedral, manastır, saray ve şatolar romanesk, gotik ve Manuel üsluplarının yetkin örneklerini sunar.

Dinin etkisi altında gelişen resim ve heykel, 19. yüzyıldaki romantik ve doğal gerçekçi akımların ardından 20. yüzyılla birlikte deneysel üsluplara yönelmiştir. Maria Helena Vieria da Silva ülkenin en tanınmış çağdaş soyut ressamıdır. Özellikle 16. ve 17. yüzyıl yapılarında kullanılan *azulejo*(*) çinileri süsleme sanatlarında önemli bir yer tutar.

Portekiz halk müziğinin günümüzde de canlılığını koruyan türlerinin başında, Portekizlilerin geleneksel romantik ve hüzünlü mizacını yansıtan *fado* gelir. Köklü bir geçmişi olan çoksesli müzik alanında Luís de Freitas Branco, Joly Braga Santos, Filipe Pires ve A. Vitorino de Almeida önde gelir.

Portekiz edebiyatında önemli bir yeri olan lirik şiir geleneği hâlâ canlıdır. Buna karşılık düzyazıda gerçekçilik akımı öne çıkmıştır. Bu yönelişin en önemli temsilcileri José Maria Eça de Queirós ile José Maria Ferreira de Castro'dur.

Portekiz'in en önemli kültür kurumları arasında Gülbenkyan Vakfı ve Müzesi, Ulusal Sanat Müzesi, Süsleme Sanatları Müze Okulu ve Ulusal Kütüphane sayılabilir.

TARİH. İnsan varlığının en az 500 bin yıl önceye indiği İber Yarımadasında bulunan Portekiz'de Neanderthal insanı izlerine ve Paleolitik kalıntılara rastlanmasına karşın, ilk özgün kültürün ortaya çıkışı İÖ 5500 dolaylarına tarihlenir. Mezolitik bir yapı gösteren bu kültürü, Andalucia'dan gelen etkilerle biçimlenen çeşitli Neolitik kültürler izledi. Yarımadaya İÖ 8-6. yüzyıllar arasında giren Keltler bazı bölgelerde yerli İber halklarıyla karıştılar. Ardından Hallstatt kültürleri Tejo Irmağı vadisine demir işlemeciliğini taşıdılar. Güney kıyılarının Fenike, daha sonra da Kartaca etkisine girişi aynı dönemde başladı. İÖ 500'lere gelindiğinde bugünkü Portekiz'in kuzey kesiminde Demir Çağı kültürleri egemen duruma gelmişti.

Roma yönetimi ve istilalar. II.Pön (Kartaca) Savaşı'nın (İÖ 218-201) ardından İber Yarımadasının doğu ve güney kesimindeki Kartaca üstünlüğüne son veren Romalılar, Portekiz topraklarında yaşayan Lusitanlara ancak İÖ y. 140'ta boyun eğdirebildiler. İzleyen dönemde Lusitanların bölgesi Lusitania, Douro Irmağının kuzeyi ise Gallaecia (bugün Galicia) eyaleti olarak düzenlendi. Hıristiyanlık Lusitania'da 3. yüzyılda, Gallaecia'da da 4. yüzyılda yayılmaya başladı.

Galya'daki Roma egemenliğinin sarsıldığı 5. yüzyıl başlarında Pireneler'i aşan Germen halklarından Suevler, Gallaecia'nın güney kesimine yerleştiler. Daha sonra Lusitania'yı ele geçirerek yarımadanın öteki kesimlerine de akınlar düzenlediler. Ama kurdukları krallık Romalıların desteklediği Vizigotlarca 469'da yıkıldı. 6. yüzyıl ortalarında eski güçlerine kavuşan Suevlerin elindeki topraklar, Leovigild döneminde (568-586) yeniden Vizigot egemenliğine girdi.

Yarımadanın büyük bölümünü içine alan Vizigot Krallığı'na doğrudan katılmayarak özerk bir birim olarak kalan bu toprakların yönetimine temel oluşturan piskoposluk bölgeleri, 660'larda eski Roma yönetim sistemine dayalı bölünmeye uyarlandı. Yarımadayı 711'de istila eden Müslüman Emevi ordularının bu topraklardaki ilerleyişi ancak kuzeybatı uçta durdurulabildi. Douro Irmağının kuzeyinde kalan kesim 868'de Portekiz Kontluğu altında birleşti.

Kontluktan krallığa geçiş ve fetihler. Léon Krallığı'na bağlı olan Portekiz Kontluğu, Navarra kralı III. Sancho Garcés'in (Büyük) 11.yüzyıl başlarında yarımadada üstünlüğü sağlamasından sonra özerkliğini yitirdi. Sancho'nun oğlu I.Fernando 1064'te Coimbra'yı alarak kontluğun topraklarını güneye doğru genişletti. Bir bölünme döneminin ardından León ve Kastilya krallıklarını yeniden birleştiren VI. Alfonso, 1095'te kontluğun başına, kızıyla evlendirdiği Henri de Bourgogne'u getirdi. Henri'nin ölümü sırasında küçük yaşta olan oğlu I. Afonso, 1128'de yönetimi eline aldı ve Ourique'te Müslümanlara karşı kazandığı zaferin (1139) ardından kral unvanını kullanmaya başladı. Daha sonra 1147'de Müslümanlardan Santarém ve Lizbon'u alarak Tejo Irmağına kadar olan toprakları kendisine bağladı. Papalığın 1179'da krallığını tanıması üzerine, Léon kralları da Portekiz'in bağımsızlığını kabul etti.

Afonso'dan sonra başa geçen oğlu I.Sancho (hd 1185-1211) Tejo'nun ötesinde başarılı fetihlere giriştiyse de 1190'dan sonra Muvahhid orduları karşısında bazı topraklardan çekilmek zorunda kaldı. Bu arada kentlere ayrıcalıklar tanıyarak güneye yönelik göçleri özendirdi. Onun oğlu II.Afonso (hd 1211-23) tahta geçtiği yıl Coimbra'da soyluların ve yüksek din görevlilerinin katıldığı ilk *Cortes*'i (Parlamento) toplamakla birlikte usulsüz ayrıcalıkları geri almaya yönelik uzun bir mücadeleye girişti. Muvahhidlerin 1212'de yenilgiye uğratılmasından sonra başlayan fetihler, II.Sancho döneminde (1223 - y. 1246) daha ileriye götürüldü ve Alentejo ile Algarve bölgesinin büyük bölümü Portekiz'e bağlandı. Papanın emriyle tahttan indirilen Sancho'nun yerine geçen kardeşi III.Afonso (hd y. 1246-79) karışıklıklara son vererek Algarve'nin fethini tamamladıktan sonra başkenti Coimbra'dan Lizbon'a taşıdı. 1254'te topladığı *Cortes*'e ilk kez kent temsilcilerini çağırdı ve kiliseye karşı giriştiği mücadelede krallık otoritesini kabul ettirdi.

Afonso'nun başarılı yönetimi aynı zamanda Batı Avrupa'yla daha yakın ilişkiye girme yolunu açtı. Portekiz'in ilk üniversitesi ile bir donanma kuran oğlu Dinis (hd 1279-1325) tarım, ormancılık, gemi yapımı ve ticaretin gelişmesinde önemli rol oynadı. Ayrıca Alcañices Antlaşması'yla (1297) sınır sorunlarını çözerek Kastilya'yla ittifakın temelini attı. Babasının hükümdarlığının son yıllarında öteki kardeşlerinin kayırılması nedeniyle birkaç kez ayaklanan IV. Afonso (hd 1325-57), Kastilyalılarla ortaya çıkan bazı çekişmelere karşın, yarımadada Müslüman tehdidinin son bulmasında önemli bir dönüm noktası olan Río Salado Çarpışması'nda (1340) Kastilya'nın yanında yer aldı. I.Pedro'nun sert yönetiminin (1357-67) ardından başa geçen I.Fernando'nun döneminde (1367-83) Kastilya'daki taht çatışmasına müdahale edilmesi bu ülkeyle üç kez (1369-71, 1372-73 ve 1381-82) savaşa yol açtı. Bu savaşlar sırasında İngiliz desteğine dayanmaya çalışan Fernando, sonunda uzlaşmaya vararak tek meşru vârisi Beatriz'i Kastilya kralı I. Juan'la evlendirdi. Onun ölümünden sonra Kraliçe Leonor'un Juan'ı Portekiz kralı ilan etmesi yaygın bir tepki doğurdu. Bu muhalefet hareketinin öne çıkardığı, I. Pedro'nun evlilik dışı oğlu João'nun halktan geniş destek görmesi üzerine, Leonor Kastilya'dan yardım istedi. Kastilya birliklerinin Lizbon kuşatmasının sonuçsuz kalmasından sonra toplanan *Cortes*, askeri Aviz tarikatının başı olan João'yu Nisan 1385'te Portekiz kralı seçti.

Aviz hanedanı (1383-1580). Nuno Álvares Pereira'nın desteğiyle soyluların direnişini kıran I. João, Aljubarrota Çarpışması'nda (Ağustos 1385) kazandığı zaferle Kastilya'nın müdahalesini de boşa çıkardı. Ardından İngiltere ile Windsor Antlaşması'nı (Mayıs 1386) imzalayarak sağlam ve kalıcı bir ittifak kurdu. Ertesi yıl Lancaster dükü ve kayınpederi John of Gaunt'la birlikte Kastilya'ya düzenlediği seferin sonuçsuz kalması üzerine ateşkes imzalama yoluna gitti. Bununla birlikte sınır çatışmaları kesin barışın sağlandığı 1411'e değin aralıklarla sürdü. Kendisini destekleyen loncalara önemli ayrıcalıklar tanıyan ve kızını Burgonya dükü ve Flandre kontu III.Philippe'le evlendirerek Felemenk'le ticari bağları güçlendiren João, 1415'te Septe'yi (Ceuta) alarak denizaşırı yayılmanın da yolunu açtı.

João'dan sonra başa geçen Duarte, kısa hükümdarlık döneminde (1433-38) krallık arazileri üzerindeki denetimi pekiştirdi, ayrıca kardeşi Henrique o Navegador'un keşif seferlerine destek verdi. Ölümü üzerine tahta altı yaşındaki oğlu V. Afonso (hd 1438-81) çıktı. İki yıl sonra kraliçeyi uzaklaştırarak naipliği üstlenen Afonso'nun amcası Coimbra dükü Pedro, çok geçmeden João'nun evlilik dışı oğlu Afonso'nun soyundan gelen güçlü Bragança ailesinin muhalefetiyle karşılaştı. Naipliği ele geçirerek kralı etki altına alan Bragança ailesi, Pedro'yu ayaklanmaya zorlayarak Mayıs 1449'da öldürttü. Yönetimi eline aldıktan sonra Kuzey Afrika'da bazı fetihlere girişen Afonso, karısı adına Kastilya tahtı için Isabel ve Fernando'ya karşı yürüttüğü mücadelede yenilgiye uğrayarak, ağır hükümler içeren Alcaçovas Antlaşması'nı (1479) imzalamak zorunda kaldı.

II. João (hd 1481-95) babasının tersine, soylular üzerinde katı bir otorite kurmaya yönelerek Bragança ailesini sert önlemlerle sindirdi. Kastilya'yla yapılmış antlaşmanın hükümlerini yumuşatmanın yanı sıra denizaşırı topraklara açılma çabalarına yeni bir hız kazandırdı. Tek meşru oğlunun ölümü üzerine kuzeni olan Beja dükü Manuel'i vârisi ilan etti. Otokratik bir monarşiyi devralan I.Manuel (hd 1495-1521), denizaşırı çıkarları savunma açısından İspanya'yla yakınlaşma politikası izledi. Ama bütün yarımadayı Aviz hanedanına bağlama düşüncesi doğrultusunda İspanyol prensesleriyle art arda yaptığı üç evlilik de istenen sonucu getirmedi. Bu arada ilk evliliğinin bir koşulu olarak, II. João döneminde İspanya'dan Portekiz'e sığınmış olan Yahudileri sınır dışı etmeyi kabul ettiyse de Lizbon'da toplanmalarından sonra zorla din

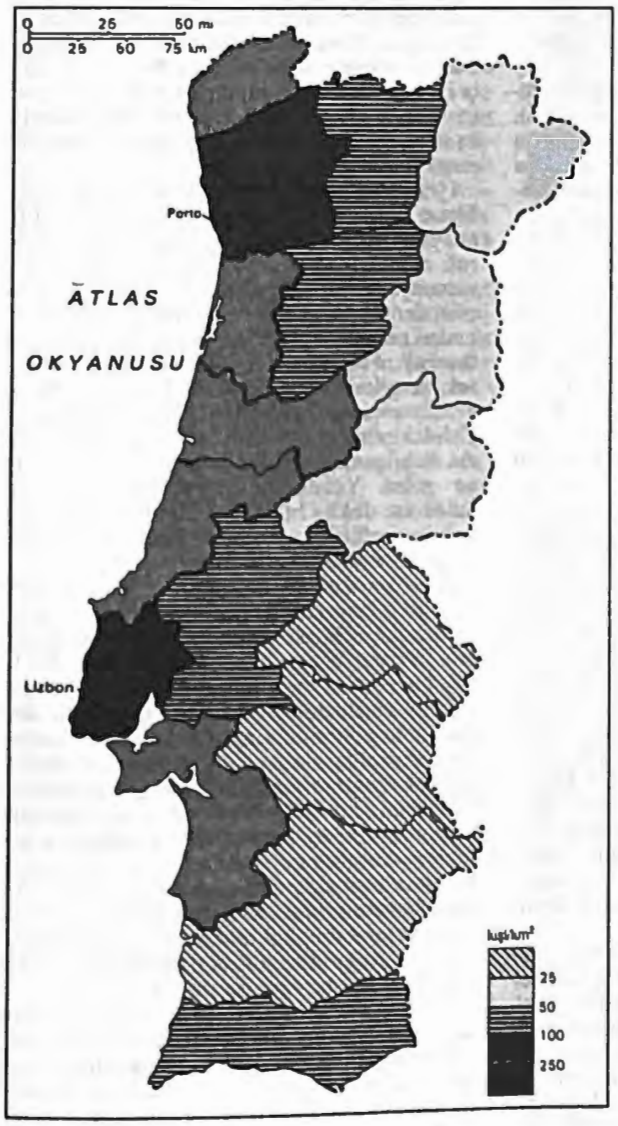

Portekiz'de Nüfus Yoğunluğu

değiştirmelerini sağlama yoluna gitti. Nisan 1506'daki kıyımı izleyen dönemde ise Yahudileri koruyucu bir politika benimsedi ve çoğunun Holland'a göç etmesine izin verdi.

Manuel'in oğlu III. João (hd 1521-57) karşılıklı evlilikler yoluyla İspanya'ya yakınlaşma politikasını daha da ileriye götürdü. Uzakdoğu'da İspanya'yla olan sorunları çözmenin yanı sıra Enkizisyonun ve Cizvit tarikatının kurulmasına izin verme gibi uyumlu politikalar izledi. Küçük yaşta yerine geçen torunu Sebastião (hd 1557-78) dinsel güdülerin de etkisiyle 1576'da Kuzey Afrika'ya yönelik geniş çaplı bir sefer düzenledi. Ama büyük bir bozgunla noktalanan Vadiü'l-Mehazin Savaşı'nda yaşamını yitirdi. Yerine geçen büyük amcası Kardinal Henrique (hd 1578-80) veraset sorununu çözemeden öldü. Böylece III. João'nun yeğeni olan İspanya kralı II.Felipe ülkeyi işgal ederek kendini Portekiz kralı ilan etti.

Keşifler ve denizaşırı yayılma. Daha 13. yüzyıl başlarında Felemenk ve İngiltere'yle güçlü bağları bulunan Portekizli tüccarlar zengin baharat ticaretine de büyük ilgi duyuyordu. Aynı dönemde Müslümanlara karşı yürütülen savaşlar ve Afrika kıyılarını denetim altına alma çabaları, Doğu'ya denizden bir yol bulmaya yönelik keşif seferlerini hızlandırdı. Septe'nin alınmasından (1415) sonra I. João'nun üçüncü oğlu Henrique o Navegador, başında bulunduğu İsa tarikatının geniş kaynaklarını da kullanarak bir dizi sefere destek verdi. Bu seferler sonunda Batı Afrika kıyıları boyunca ilerleyen Portekizli denizciler bugünkü Sierra Leone topraklarına kadar ulaştı. Bu arada 1445'ten başlayarak Asor ve Madeira adaları kolonileştirildi, ayrıca Cabo Verde Adalarının fethine yönelik ilk adımlar atıldı.

V. Afonso Fas'taki iki başarısız askeri seferin ardından 1471'de Tanca ve Arzila'yı (Asilah) aldı. Yerine geçen II. João yeniden deniz seferlerine ağırlık vererek Gine Körfezi ve Angola kıyılarında ticaret merkezleri kurulmasını sağladı. Bartolomeu Dias'ın 1488'de Ümit Burnunu dolaşmasıyla Hindistan'a giden denizyolu açılmış oldu. Papalığın Kristof Kolomb'un keşfettiği toprakları İspanyol tahtına bağışlamasından sonra imzalanan Tordesillas Antlaşması'yla (1494) İspanya'nın hakları Cabo Verde'nin 370 fersah batısından geçen bir hatla sınırlandı.

Antlaşmanın ardından Vasco da Gama'nın Hindistan'a düzenlediği seferlerle başlayan Doğu ticareti Portekiz'e önemli bir zenginlik kaynağı sağladı. Bunu Pedro Álvares Cabral, Francisco de Almeida ve Afonso de Albuquerque gibi ünlü denizcilerin seferleri izledi. Seferler sırasında Koçin, Kalikut (bugün Kojikod), Kananor, Kilwa, Goa, Malaka, Hürmüz ve Macau'da kurulan ticaret merkezleriyle Doğu Afrika kıyılarından Maluku Adalarına kadar uzanan kesintisiz bir denizyolu ağı oluşturuldu. Böylece güvence altına alınan Doğu ticareti üzerindeki Portekiz tekeli, Hollanda'nın yeni bir güç olarak yükseldiği 17. yüzyıla değin sürdü. Öte yandan Cabral'ın ilk seferinde, Atlas Okyanusunun batısından seyrederken Brezilya kıyılarını bulmasıyla Portekiz sömürgeciliği zamanla Amerika'ya da yöneldi.

İspanya'yla birlik (1580-1640). Portekiz'in taht birliği yoluyla İspanya'ya bağlanması, buna karşı çıkan soyluları önce dış yardım arayışına itti. Ama Fransızların 1582'de, İngilizlerin de 1589'da giriştiği müdahaleler kolayca boşa çıkarıldı. Bu arada *Cortes* tarafından I. Filipe adıyla resmen Portekiz kralı olarak tanınan (1581) II. Felipe, yönetim yapısının özerkliğini koruyarak tepkileri yumuşatmada önemli rol oynadı. Ama Portekiz'e uğramaya bile gerek görmeyen sonraki krallar, devlet görevlerini de giderek İspanyollara bıraktılar. Sürekli savaşlarla ticaretin gerilemesi ve vergi yükünün ağırlaşması İspanyol yönetimine karşı gelişen tepkiyi artırdı.

1630'lardaki iki cılız ayaklanmanın ardından 1640'ta Portekiz askerlerini Katalanlara karşı kullanma girişimi yüzünden halk muhalefeti doruğuna çıktı. Bu ortamdan yararlanan bağımsızlık yanlısı soylular, İspanyol yönetimini yıkarak Aviz hanedanının ikincil bir kolundan gelen Bragança 8. dükünü IV. João (hd 1640-56) adıyla tahta geçirdi.

Bragança hanedanının ilk dönemi. İspanyol tehdidi ve sömürgelerdeki Hollanda saldırısı gibi ciddi sorunlarla karşı karşıya kalan IV. João, ticari ayrıcalıklar vererek İngiliz askeri desteğini kazanmaya çalıştı. Böylece Hollanda kuvvetlerini Brezilya'nın kuzeyinden ve Angola'dan püskürtürken, Montijo'da (1644) İspanyolları da yenilgiye uğrattı. Yerine geçen ikinci oğlu VI. Afonso'nun (hd 1656- 83) yetenekli danışmanları yeni askeri zaferlerle Portekiz'in bağımsızlığının 1668'de İspanya tarafından resmen tanınmasını sağladılar. Bu arada Afonso'yu hapse atarak (1667) önce naipliği, ardından krallığı üstlenen kardeşi II. Pedro (hd 1683-1706), Brezilya madenlerinden elde edilen gelirle ekonomiye belirli bir istikrar kazandırdı. İspanya Veraset Savaşı (1701-14) sırasında başlangıçta tarafsız kalmaya çalıştıysa da 1703'te Fransa'ya karşı İngiltere'nin yanında yer aldı. Aynı yıl imzalanan bir antlaşmayla Portekiz ticareti bütünüyle İngilizlerin denetimine girdi.

Pedro'nun oğlu V. João döneminde (1706-50) krallığın artan mali gücüne koşut olarak *Cortes*'in yönetimdeki ağırlığı da ortadan kalkmaya yüz tuttu. Kralın mutlak bir otorite kazanmasıyla devlet işleri onun atadığı az sayıda bakanın elinde toplandı. João'dan sonra tahta çıkan José devlet işlerini büyük ölçüde Sebastião de Carvalho'ya bıraktı. İngiliz tüccarların geniş ayrıcalıklarını kısıtlayan ve imalat sektörüyle balıkçılığın gelişmesine büyük destek veren Carvalho, politikalarına karşı koyan soyluları ve kiliseyi sert biçimde bastırdı, Cizvit tarikatının nüfuzuna son verdi. Ama José'nin kızı I. Maria (hd 1777-1816) tarafından görevden alınması ve Fransız Devrimi'nin etkisinin yarımadaya sıçraması, Portekiz'i yeni bir istikrarsızlık dönemi içine soktu.

Napoléon Savaşları ve meşrutiyet hareketi. Maria'nın ruh sağlığının bozulması üzerine 1792'de onun adına ülkenin yönetimini üstlenen oğlu João Fransa'ya karşı İngiltere ve İspanya'yı destekleme yoluna gitti. Ama 1795'te Fransa'ya boyun eğen İspanya'nın askeri baskısı karşısında Badajoz Barışı'nı (1801) imzalayarak savaştan çekilmek zorunda kaldı. Bunu izleyen barış ortamı Napoléon'un 1806'da ilan ettiği Kıta Ablukası uyarınca Portekiz limanlarını İngiliz gemilerine kapatmaya yönelik baskılarla yeniden bozuldu. Fransız birliklerinin Portekiz'i paylaşmayı amaçlayan gizli Fontainebleau Antlaşması'na (Ekim 1807) dayanarak İspanya'ya girmesinden sonra, kraliyet ailesi Brezilya'ya kaçtı.

İngilizlerin askeri desteğiyle Fransız işgal kuvvetlerine karşı yürütülen direniş hareketi, bazı iniş ve çıkışların ardından 1811 ilkbaharında başarıya ulaştı. Savaş sırasında ve sonrasında İngiltere'yle imzalanan bir dizi ittifak antlaşması Portekiz'in bir tür koruma altına girmesi sonucunu doğurdu. Öte yandan İngiltere Portekiz'in Afrika'daki sömürgeci girişimlerinin başlıca destekçisi durumuna geldi.

Bu arada savaşın yol açtığı büyük yıkımın ve Fransa'dan gelen devrimci düşüncelerin etkisiyle anayasal reformları hedef alan güçlü bir hareket ortaya çıktı. Brezilya ve Portekiz'in Aralık 1815'te birleşik bir krallık olarak düzenlenmesinden sonra annesinin yerine tahta çıkan VI. João (hd 1816-26) krallığı Brezilya'dan yönetme yolunu seçti. Aynı dönemde İngiliz yetkililerin baskıcı önlemlere başvurması anayasal hareketi daha radikal bir çizgiye yöneltti. Ağustos 1820'de Porto'da başlayan devrimci ayaklanma kısa sürede bütün ülkeye yayıldı. Lizbon'da bir cuntanın yönetime el koymasından sonra toplanan kurucu meclis liberal bir anayasayı yürürlüğe koydu. João Temmuz 1821'de en büyük oğlu Pedro'yu Brezilya'da bırakarak Portekiz'e dönmek zorunda kaldı. Liberallerin Brezilya'yı yeniden sömürge statüsüne döndürmek istemeleri üzerine, Eylül 1822'de Brezilya'nın bağımsızlığını ilan eden Pedro imparator unvanını aldı. 1824 ilkbaharında oğlu Miguel önderliğindeki mutlakıyetçilerin ayaklanmasını boşa çıkaran João, ertesi yıl Brezilya'nın bağımsızlığını resmen tanıdı.

João'nun ölümünden sonra Brezilya imparatoru I. Pedro, IV. Pedro adıyla üstlendiği Portekiz tahtını 1826'da koşullu olarak küçük kızı Maria da Glória'ya bıraktı. Buna göre Maria büyüdüğünde Miguel ile evlenecek, Miguel ise Pedro'nun bir beratla getirdiği sınırlı parlamenter sistemi kabul edecekti. Bu uzlaşma doğrultusunda Lizbon'a dönen Miguel'in Temmuz 1828'de kral ilan edilmesi, meşrutiyetçiler ile mutlakıyetçiler arasında bir iç savaşa yol açtı. Ama liberaller ancak Terceira Adasında tutunabildi. Bunun üzerine 1831'de Brezilya tahtından çekilerek bir ordu toplamak üzere Avrupa'ya geçen Pedro, liberallerin yardımıyla 1834'te Miguel'i yenerek sürgüne göndermeyi başardı.

Aynı yıl babasının ölümüyle tahta çıkan II. Maria (hd 1834- 53), daha "demokratik" bir anayasa isteyen çevrelere karşı sınırlı meşruti monarşiyi korumak için tutuculara dayanmaya çalıştı. 1836'da yönetime egemen olan demokrat eğilimli Eylülcüler, iç bölünmeler nedeniyle 1842'de yönetimi yeniden tutuculara bırakmak zorunda kaldılar. Yüksek vergilere karşı 1846'da başlayan halk ayaklanmasının ardından Porto'da başını Eylülcülerin çektiği yeni bir yönetim kuruldu. Kraliçenin en yakın danışmanı durumuna gelen Yenilenme hareketinin önderi Saldanha dükü, İngiliz ve İspanyol kuvvetlerinin yardımıyla Nisan 1851'de çatışmalara kesin olarak son verdi.

Maria'nın en büyük oğlu V. Pedro (hd 1853-61) kısa süreli yönetiminde düzenin yerine oturtulması yolunda önemli adımlar attı. Yerine geçen kardeşi Luís (hd 1861-89) bu istikrar ortamında modernleşmeye yönelik çeşitli reformlar gerçekleştirdi. Bu dönemde yönetimde ağırlık kazanan Yenilenme yanlılarına karşı gelişen muhalefet giderek cumhuriyetçi bir çizgiye yöneldi. Carlos'un (hd 1889-1908) tahta çıkmasının hemen ardından Afrika'daki sömürge toprakları konusunda İngiltere'yle tırmanan anlaşmazlıklar iç politikaya da yansıdı. Portekiz kuvvetlerinin 1890'daki İngiliz ültimatomu üzerine bugünkü Malavi'den çekilmesinin yarattığı öfke, Ocak 1891'de Porto'da cumhuriyetçi bir ayaklanmaya yol açtı.

Portekiz Temmuz 1891'de İngiltere'yle bir antlaşma imzalayarak sınırlarını belirlediği sömürgelerinde konumunu pekiştirmek için yeniden İngiliz yardımına başvurmak zorunda kaldı (Ekim 1899). Artan mali ve siyasal güçlükler üzerine Mayıs 1906'da geniş

yetkilerle başbakanlığa getirilen João Franco, bazı başarılı reformlara karşın baskıcı politikalarından dolayı yaygın bir muhalefetle karşılaştı. Meşruti monarşi hızla sarsılırken Şubat 1908'de Carlos büyük oğlu Luís Filipe'yle birlikte öldürüldü. II. Manuel (hd 1908-10) meşruti monarşi yanlısı grupları bir araya getirme çabalarından sonuç alamadı. Çoğunluğu cumhuriyetçilerin elde ettiği Ağustos 1910 seçimlerinden sonra siyasal bunalım daha da derinleşti. Ekimde António Machado Santos önderliğinde ayaklanan cumhuriyetçiler kısa sürede duruma egemen oldu ve Manuel ülkeden kaçmak zorunda kaldı.

Cumhuriyet ve siyasal istikrarsızlık. Geçici hükümetin çıkardığı yeni seçim yasasına göre oluşturulan kurucu meclis, 20 Ağustos 1911'de yeni anayasayı kabul ederek Manuel José de Arriaga'yı cumhurbaşkanlığına seçti. Bu arada dinsel tarikatlar dağıtılarak mülklerine el kondu, kilisenin yararlandığı ayrıcalıkların çoğuna son verildi. Monarşi yanlılarının yarattığı tehlikenin ortadan kalkmasıyla birlikte cumhuriyetçiler sırasıyla ılımlı, merkez ve sol kanatları temsil eden üç gruba bölündü: Evrimciler, Birlikçiler ve Demokratlar. Bu durumun yarattığı siyasal karışıklıklar 1915'ten başlayarak askeri müdahaleler yolunu açtı. Cumhurbaşkanlığı makamı birkaç kez el değiştirirken, Demokratların kurduğu hükümetler de darbelerle kesintiye uğradı.

I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin yanında yer alan Portekiz, Angola ve Mozambik'teki kuvvetleriyle Alman sömürgelerine karşı yürütülen harekâta katıldı. Ayrıca batı cephesine birlikler gönderdi.

Savaş sonrasında António José de Almeida'nın cumhurbaşkanlığı dönemini (1919-23) darbeyle karşılaşmadan tamamlamasına karşın, ekonomik bunalım ve siyasal karışıklıklar nedeniyle kısa ömürlü hükümetler birbirini izledi. Yeni cumhurbaşkanı Manuel Teixeira Gomes, Demokratların açık bir çoğunlukla kazandığı 1925 seçimlerinden sonra yerini Bernardino Machado'ya bıraktı. Ertesi yıl bir darbeyle hükümet devrilerek askeri yönetim oluşturuldu.

Salazar rejimi. Geçici askeri yönetime dayanarak Mart 1928'de kendini cumhurbaşkanı seçtiren General António Oscar de Fragoso Carmona, ülkenin içinde bulunduğu güçlükleri çözmek için Coimbra Üniversitesi'nde iktisat profesörü olan António de Oliveira Salazar'ı(*) geniş yetkilerle maliye bakanlığına getirdi. Carmona'nın göstermelik seçimlerle ölümüne (1951) değin cumhurbaşkanlığı görevinde kalmasına karşın, ülkenin gerçek yönetimi 1932'de başbakanlığı üstlenen ve 1940'a değin süren maliye bakanlığının yanı sıra belirli dönemlerde sömürgeler, dışişleri ve savunma bakanlıklarını da yürüten Salazar'ın eline geçti.

Öncelikle sıkı bütçe politikalarıyla mali durumu düzelten Salazar, 1930'da etkili bir sömürge yönetimi kurduktan sonra 1933'te hazırladığı anayasayla "Yeni Devlet" olarak bilinen korporatif sistemi biçimlendirdi. Ekonomik alanda sıkı bir devlet denetimine olanak veren ve özgürlükleri bütünüyle kısıtlayan bu sistem çerçevesinde geniş kapsamlı kalkınma planlarını uygulamaya girişti. Böylece modern bir altyapıyı ve sanayiyi geliştirmede önemli başarılar elde etti. Ayrıca sömürgelerdeki kaynakların Portekiz ekonomisi için etkili biçimde kullanılmasını sağladı. Salazar rejimini pekiştiren bir etken İspanya İç Savaşı (1936-39) ve II. Dünya Savaşı'nın Portekiz'i pek etkilememesi oldu. Asor Adalarında İngilizlere üs verilmesine karşın, Portekiz büyük ölçüde savaşın dışında kaldı.

Carmona'dan sonraki cumhurbaşkanları döneminde de güçlü konumunu sürdüren Salazar, 1960'larda Portekiz sömürgelerinde yükselen bağımsızlık mücadeleleri karşısında çıkmaza girdi. Hindistan'daki sömürgelerin elden çıkmasından sonra Afrika sömürgelerine büyük bir askeri güç yığması Portekiz ekonomisine ağır bir yük bindirdiği gibi ordu içinde de huzursuzluk yarattı. Salazar'ın 1968'de ağır biçimde hastalanması üzerine başbakanlığa atanan Marcelo Caetano da mali sorunların ve gelişen muhalefetin üstesinden gelemedi. Bu dönemde liberalleşme yönünde atılan adımlar "Yeni Devlet" güçleri arasında bölünmeler yaratırken, sosyalist ve komünist hareketler hızla güç kazanmaya başladı.

1974 darbesi ve sonrası. Sömürgelerde askeri çözüm politikasının iflası, muhalefetin odağını da hoşnutsuzluğun en yoğun olduğu bu alana kaydırdı. Özellikle küçük rütbeli subaylar arasında giderek güçlenen barışçı çözüm düşünceleri, yüksek komuta kademelerinde de dile getirilmeye başladı.

Yeni anayasanın birinci yıldönümünde Cumhuriyet Meclisi'nde yapılan kutlama toplantısı, 2 Nisan 1977; Lizbon, Portekiz
ABC Ajansı

Sonunda 25 Nisan 1974'te yüzbaşıların önderlik ettiği bir darbeyle Caetano hükümeti devrildi. Çoğunlukla Marksist eğilimli olan darbeci subayların oluşturduğu Silahlı Kuvvetler Hareketi (MFA) "Yeni Devlet" anayasasını kaldırarak ordu ve bürokraside geniş çaplı bir tasfiyeye girişti. Bu arada Portekiz Komünist Partisi sendikalarda ve toprak reformu hareketinde etkili bir rol üstlendi. MFA'nın Marksist kanadına dayanan Albay Vasco Gonçalves başkanlığında yeni bir hükümet oluşturuldu. 25 Nisan 1975'te yapılan kurucu meclis seçimlerinin yeni rejimin zayıf bir desteğe sahip olduğunu göstermesine karşın, Gonçalves hükümeti sosyalist bir programı uygulamaya koydu. Nisan 1976'da yürürlüğe giren yeni anayasada da sosyalizme geçiş hedefi açık bir biçimde ortaya kondu. Ardından geçici bir hükümetle yapılan genel seçimlerde hiçbir partinin çoğunluğu elde edemediği bir siyasal tablo ortaya çıktı. Bununla birlikte, birinci sırada yer alan Portekiz Sosyalist Partisi Mário Soares'in başkanlığında bir azınlık hükümeti kurdu. Cumhurbaşkanlığına ise, Kasım 1975'te solcu subayların darbe girişimini bastırmış olan ve oyların yüzde 61,5'ini alan Genelkurmay Başkanı António Ramalho Eanes seçildi.

Programını uygulamakta güçlük çeken Soares Aralık 1977'de istifa ettikten sonra Ocak 1978'de tutucu eğilimli Merkez Sosyal Demokrat Parti'yle bir koalisyon hükümeti kurma yoluna gitti. Altı ay geçmeden bozulan koalisyonu kısa ömürlü bir dizi merkez-sol hükümet izledi. 1980 seçimleri sonunda büyük bir çoğunlukla iktidara gelen merkez-sağ eğilimli Demokratik İttifak, anayasada önemli değişiklikler yaparak sivil yönetime geçişin yolunu açtı. 1982'de hükümet içindeki ayrılıkların yol açtığı bunalım üzerine, Cumhurbaşkanı Eanes erken seçime gitme kararı verdi. Nisan 1983'teki seçimlerden başarıyla çıkan Portekiz Sosyalist Partisi, ekonomik sorunları çözebilecek geniş tabanlı bir hükümet kurmak için, eski Demokrat Parti'nin yerini almış olan Sosyal Demokrat Parti'yle koalisyona gitmeyi kabul etti. Soares'in başkanlığındaki hükümet, 18 aylık acil sorunlar programını başarıyla uygulamanın yanı sıra Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) girişi sağlayacak bir programı da başlattı. Bu alanda atılan adımlarla Portekiz 1 Ocak 1986'da AET'ye alındı.

Sosyal Demokrat Parti'nin sağ kanadının ekonomik politikalara ilişkin muhalefeti nedeniyle sık sık sorunlarla karşılaşan koalisyon, sağ kanat önderi Anibal Cavaço Silva'nın parti başkanlığına seçildiği 1985'te işlerliğini yitirmeye başladı. Öte yandan yaygın grevler ve gösteriler de hükümeti yıpratan bir boyuta ulaştı. Soares'in istifa etmesiyle Ekim 1985'te yapılan seçimleri, serbest piyasa ekonomisi ağırlıklı bir programı savunan Sosyal Demokrat Parti kazandı. Böylece Cavaço Silva bir azınlık hükümeti kurarken, Soares 60 yıllık bir aradan sonra Şubat 1986'da ilk sivil cumhurbaşkanı seçildi. Temmuz 1987'de yapılan seçimler sonunda Sosyal Demokrat Parti'nin sandalye sayısını büyük oranda artırmasıyla daha istikrarlı bir hükümet dönemine girildi.

1989'da yapılan anayasa değişikliğiyle kamulaştırmayı işçi sınıfının geri alınamaz kazanımları olarak niteleyen hükümler anayasadan çıkarıldı ve böylece hükümet özelleştirme programını büyük bir hızla uygulamaya girişti. Portekiz para birimi Eylül 1989'da Avrupa Para Sistemi (EMS) kapsamına alındı. Cumhurbaşkanı Mario Soares iktidardaki Sosyal Demokrat Parti'nin desteğiyle Ocak 1991'de yapılan seçimleri kazanarak ikinci kez aynı göreve seçildi. Ekim 1991'de yapılan genel seçimlerde de çoğunluğu iktidardaki Sosyal Demokratlar elde etti ve Aníbal Cavaço Silva başbakanlık görevini sürdürdü. Portekiz 1992'de Avrupa Topluluğu'nun (AT) dö-

nem başkanlığını üstlendi. Aynı yıl aralıkta Cumhuriyet Meclisi AT ile daha bağlayıcı bir birliği öngören Maastricht Antlaşması'nı onayladı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYILLIK.

Portekiz edebiyatı, Portekiz'de ve Portekiz'e bağlı Madeira ve Asor adalarında yaşayanların Portekizce yazdığı edebiyat yapıtlarının tümü. Portekiz edebiyatı ürünlerinin büyük bölümü lirik şiir ve tarih metinleri alanındadır. Buna karşılık, ulusal destan türü oldukça geç ortaya çıkmıştır. Tiyatro, dramatik şiir ve deneme türlerinin de öteki Avrupa edebiyatlarına oranla zayıf olduğu söylenebilir.

Başlangıç yılları. Günümüze ulaşan en eski yapıtlar, 13. yüzyıla ait şarkı kitapları olan *cancioneiro*'lardır(*). Bu derlemeler içinde üç tür lirik şiir bulunurdu. Bir erkeğin sevdiği kadına duyduğu karşılıksız aşkı dile getiren *cantiga de amor* (aşk şarkısı), kadının sevdiği erkeğe özlemini anlatan *cantiga de amigo* (âşığın şarkısı) ve *cantiga de escárnio e maldizer* (alay ve sövgü şarkısı). Galicia lehçesinde yazılmış bu şiirler yerli halkın sözlü şiir geleneğinden beslenmekle birlikte, esas olarak Fransız ve Provans trubadur şiirinin etkisini taşıyordu. *Cancioneiro* tarzının en iyi örnekleri, Kral III. Afonso döneminde (y. 1248-79) yazılmıştı. Afonso'nun oğlu Dinis de, kendi çağının İber Yarımadasında yetişmiş en iyi şairiydi. Dinis'in krallığı sırasında Portekiz sarayı çeşitli ülkelerden şairlerin uğrak yeriydi. Daha sonra, 15. yüzyıla değin gerek saray şiiri gerekse İspanyol edebiyatının etkisi altındaki *romanceiro* adlı balad geleneği bir gerileme içine girdi.

Tarihsel düzyazının da ilk örnekleri aynı dönemde verildi. Dinis'in oğlu Barcelos kontu Pedro Afonso'nun kralların yaşamıyla ilgili soykütük kitapları ile Kelt edebi geleneğini yansıtan Kral Arthur ve Yuvarlak Masa Şövalyeleri'yle ilgili romanslar dönemin başlıca düzyazı yapıtlarıydı.

Yüzyıllık bir duraklamadan sonra, Aviz hanedanının kurucusu I. João'nun döneminde (1385-1433) Portekiz sarayı yeniden bir edebiyat merkezi haline geldi. João'nun oğlu Duarte'nin ahlaki ve siyasal öğütler kitabı *Leal Conselheiro* (1437/38; Sadık Danışman) incelikli üslubuyla dikkat çekti. Ama döneme asıl damgasını vuran tür vakayinamelerdi. Kral Duarte'nin 1434'te "krallık başvakanüvisi" adıyla yeni bir makam oluşturmasından sonra gelişen türün en parlak örneği, ilk vakanüvis Fernão Lopes'in *Crónica dos Sete Primeiros Reis do Portugal*'i (Portekiz'in İlk Yedi Kralının Vakayinamesi) ile Lopes'in yerini alan Gomes Eanes de Zurara'nın *Crónica do Descobrimento e Conquista da Guiné*'siydi (Gine'nin Keşfi ve İstilasının Vakayinamesi).

Şiir de uzun bir aradan sonra, 15. yüzyıl ortalarında, Kastilya edebiyatının etkisi altında yeni bir atılım içine girdi. Dönemin en başarılı şairi, aynı zamanda vakanüvis olan Garcia de Resende'ydi.

Rönesans ve 17. yüzyıl. Rönesans Portekiz'e 16. yüzyılda hem doğrudan doğruya İtalya'dan, hem de dolaylı olarak İspanya üzerinden girdi. İtalya ve İspanya'da yaşayan birçok Portekizli şair ve yazar 16. yüzyılın ilk çeyreğinde ülkelerine döndüler. 1526'da şair Francisco de Sá de Miranda'nın İtalya'dan dönmesiyle birlikte, uzun süreli bir edebi yenileşme hareketi başladı. Sá de Miranda, Portekiz şiirine *canzona*, sone, od ve manzum mektup gibi yeni şiir biçimlerini tanıttı. Klasik Portekiz edebiyatının başyapıtı sayılan *Os Lusíadas*'ın (1572; Lusitania'lılar) yazarı Luís de Camões, Rönesans'ın en önemli şairiydi. Camões yapıtlarında derin bir klasik kültür ve biçim ustalığıyla parlak bir deney zenginliğini kaynaştırmıştı. Dönemin bir başka önemli şairi de António Ferreira'ydı.

Bu dönemde tiyatroda iki eğilim ortaya çıktı. Ulusal tiyatronun kurucusu da sayılabilecek Gil Vicente oyunlarının çoğunu İspanyolca yazdı. Dinsel oyunlarında, geniş bir seyirci kesimine seslenebilen popüler komik öğeleri başarıyla kullandı. Buna karşılık, Sá de Miranda ve onu izleyen oyun yazarları Romalı komedya yazarı Terentius'un ve genel olarak İtalyan tiyatrosunun etkisinde kaldılar ve oyunlarını Portekizli değil, İtalyan karakterler üzerine kurdular. Bununla birlikte, António Ferreira *Castro* (y. 1558) adlı oyununda Portekiz tarihinin trajik olaylarından birini, Inês de Castro'nun idamını başarıyla oyunlaştırdı. Miranda ve izleyicileri oyunlarını koşukla değil, düzyazıyla yazmışlardı. Yeni bir tür yarattığı söylenebilecek bir başka önemli oyun yazarı da, diyaloglardan oluşmuş romanları andıran *Comédia Eufrosina* (1555) ve *Comédia Ulissipo* (1618) gibi oyunların yazarı Jorge Ferreira de Vasconcelos'tu. Ama Portekiz tiyatrosunun bu gelişme dönemi uzun sürmedi; Portekiz'e 1536'da giren Enkizisyon, kaba olduğu gerekçesiyle popüler tiyatroya savaş açarak birçok yapıtın sansür edilmesine yol açtı.

Düzyazı alanında, tarihçi ve hümanist João de Barros'un *Rópica Pnefma*'sı (1532; Ruhsal Alım Satım) dönemin en önemli felsefi diyaloguydu. Afrika, Asya ve Amerika'nın keşfi de çok zengin bir gezi ve tarih edebiyatının gelişmesini sağladı. Bu alanda João de Barros'un kendi çağdaşlarının denizaşırı serüvenlerini anlatan *Décadas da Ásia* (1552; Asya Yılları) adlı kapsamlı yapıtı, Portekiz klasik düzyazısının en parlak örneğiydi. Ayrıca Diogo do Couto, Damião de Góis ve Gabriel Soares de Sousa da vakayiname alanında klasikleşmiş yapıtlar verdiler.

Rönesans, İspanya'da olduğu gibi Portekiz'de de romanın ilk örneklerinin ortaya çıktığı, ortaçağ romansının romana dönüşmeye başladığı dönemdi. Portekiz edebiyatına pastoral şiiri getiren Bernardim Ribeiro, *Hystoria de Menina e Moça* (1554-57; Çocuk ve Genç Kızın Öyküsü) ile ilk pastoral romanın da yazarıydı. Daha önce yalnızca şiirin işlediği aşk, hüzün ve cesaret temalarına el atan bu yapıt, Jorge de Montemayor'un İspanyolca yazılmış *La Diana*'sına da esin kaynağı oldu ve onun aracılığıyla Cervantes ve Lope de Vega gibi İspanyol yazarları etkiledi.

1580'de Portekiz'in İspanya egemenliği altına girmesinden sonra, Portekiz edebiyatı da bütün 17. yüzyıl boyunca sürecek bir gerileme dönemine girdi. Bu dönemde, şiirde İspanyol şair Luis de Góngora y Argote'nin etkisi belirgindi. Bu etki özgün ürünlerin verilmesini önledi. Ortalamanın üstüne çıkan yapıtlar arasında, Francisco Manuel de Melo'nun edebi ve tarihsel diyaloglarıyla bir manastır vakanüvisi olan Luís de Sousa'nın *Vida do Arcebispo D. Frei Bartolomeu dos Mártires*'i (1619; Başpiskopos D. Frei Bartolomeu dos Mártires ın Yaşamı) yer alıyordu. Dönemin bir başka özelliği de, yükseköğrenimin tümüyle Cizvit denetimi altına girmesiydi.

18. ve 19. yüzyıllar. 18. yüzyıl büyük ölçüde, bu gelişmelere karşı bir tepki dönemiydi. Luís António Verney, *Verdadeiro Método de Estudar* (1746; Doğru Araştırma Yöntemi) adlı yapıtında Cizvit etkisindeki öğrenim sistemini kıyasıya eleştirdi. Bu dönemde edebiyatçılar ve kültür adamları İngiltere ve Fransa'daki düşünce akımlarının etkisi altındaydılar. Bu Aydınlanma hareketinin önemli temsilcileri arasında Alexandre de Gusmão, Francisco Xavier de Oliveira, António Ribeiro Sanches, José Correira da Serra, Avelar Brotero ve Francisco Manuel do Nascimento gibi adlar yer alıyordu. Arcádia(*) adı verilen edebiyat dernekleri de bu reform hareketine etkin biçimde katıldılar. 1756'da António Dinis da Cruz e Silva'nın kurduğu Arcádia Lusitana'nın hedefi, Portekiz edebiyatını İspanyol etkisinden kurtarmaktı. 18. yüzyılın ilk yarısında cansız bir yeni-klasikçiliğin egemen olduğu şiirde, yüzyıl sonuna doğru ulusalcı bir yenilenme başladı. Domingos dos Reis Quita'nın pastoral şiirleri, iki yüzyıl öncesinin yerel geleneğine dönüşün ilk örnekleriydi. Tómas António Gonzaga'nın aşk şiirlerinde de içtenlik yeni-klasik kalıpların arasından sıyrılarak öne çıktı. 1790'da Brezilyalı edebiyatçıların kurduğu Nova Arcádia da iki önemli şair çıkardı: Manuel Maria Barbosa du Bocage ile José Agostinho de Macedo. Arcádia'ların dışında kalanlar arasında, çağın âdetlerini ve önyargılarını keskin bir yergiyle betimleyen Nicolau Tolentino de Almeida ile dili yabancı etkilerden arındırmaya çalışan Francisco Manuel do Nascimento önemliydi. Brezilya doğumlu Antônio José da Silva'nın düzyazı diyaloglar, arya ve halk şarkılarını bir araya getirdiği *Óperas Portuguesas*'ı ise (1733-41; Portekiz Operaları), içerdiği toplumsal eleştiriden ötürü, yazarın Enkizisyon mahkemesinde idama mahkûm edilmesine yol açtı.

19. yüzyılın ilk yarısında Portekiz edebiyatına romantizm egemen oldu. Romantizmin şiir ve tiyatrodaki temsilcisi João Baptista de Almeida Garrett, düzyazı ustası da Alexandre Herculano'ydu. Almeida Garrett, *Camões* (1825) ve *Dona Branca* (1826) adlı destanlarıyla Portekiz edebiyatına milliyetçi romantizmi getirdi. Klasikçilik ile romantizm arasında bir köprü oluşturan António Feliciano de Castilho da, aralarında João de Lemos, Tomás Ribeiro ve Soares de Passos'un bulunduğu daha genç şairler üzerinde etkili oldu. 1865'te Alman felsefe ve şiirinden etkilenen Antero de Quental ile Auguste Comte'un izleyicisi olan Teófilo Braga, Castilho'nun etkisine karşı bayrak açtılar. Bu tartışmanın ardından daha az kitabi, daha yalın ama daha içten ve daha yaratıcı bir şiir ortaya çıktı. João de Deus'un *Flores do Campo*'su (1868; Kır Çiçekleri) bu yeniliğin ürünüydü ve kısa şiir alanında Portekiz edebiyatının en parlak yapıtlarından biriydi. Abílio Manuel Guerra Junqueiro da, Victor Hugo etkisinde tumturaklı şiirlerden sonra, *Os Simples* (1892; Basit İnsanlar) ile köylü yaşamını konu alan daha içten bir şiire yöneldi. Aynı çizgide ilerleyen bir başka şair de *Claridades do Sul* (1875; Güneyin Durulukları) adlı yapıtıyla António Duarte Gomes Leal'di. Gündelik gerçeklikten büyük bir şiir çıkaran Cesário Verde, birçok eleştirmene göre 19. yüzyılda Portekiz'in yetiştirdiği en büyük şairdi. Aynı dönemde António Nobre ve Teixeira de Pascoais de, geçmiş özlemine ağırlık veren şiirleriyle genç şairleri etkiledi. Eugénio de Castro gibi şairler de Fransız simgeciliğinin etkisinde ürünler verdiler.

19. yüzyılda düzyazı alanında da oldukça parlak bir dönem yaşandı. Almeida Garrett, başta *Frei Luís de Sousa* (1843) olmak üzere birçok tarihsel oyunuyla, ülkesinin Vicente'den sonraki en büyük oyun yazarı olduğunu gösterdi. Dönemin bir başka

önemli oyun yazarı da, João da Câmara'ydı. Sürgünden dönen Herculano, Sir Walter Scott'ın etkisiyle yazdığı tarihsel romanslarıyla Oliveira Marreca, Arnaldo da Gama, Pinheiro Chagas, Luís António Rebelo da Silva ve João de Andrade Corvo gibi yazarlara örnek oldu. 19. yüzyıl romanın altın çağıydı. Dönemin en önemli romancıları, dramatik olay örgüleri ve dil ustalığıyla dikkat çeken Camilo Castelo Branco, kırsal yaşamı anlatan yapıtlar veren Júlio Dinis ve *O Crime do Padre Amaro* (1875; Peder Amaro'nun Günahı) adlı romanıyla Portekiz edebiyatına gerçekçiliği tanıtan José Maria Eça de Queirós'tu. Bu dönemde tarih yazımı da, Herculano, Visconde de Santarém, José Simão da Luz Soriano, Rebelo da Silva ve Joaquim Pedro de Oliveira Martins gibi yazarların yapıtlarıyla parlak bir döneme girdi.

20. yüzyıl. 1910'da cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, Portekiz edebiyatında yeni bir canlanma dönemine girildi. Modernist ve deneysel bir tutumun öne çıktığı bu dönemin temsilcileri, felsefe alanında Leonardo Coimbra, eleştiri ve tarih yazımında Antonio Sérgio, şiir alanında ise Mário Beirão, Augusto Casimiro, João de Barros ve ölümünden sonra kuşağının en parlak şairi sayılan Fernando Pessoa'ydı.

20. yüzyılın ilk yarısının önemli romancıları, yaşam sevinciyle çürüme ve ölüm temalarını kaynaştıran Aquilino Ribeiro ile her ikisi de psikolojik romanlarıyla tanınan José Régio ve *Casa na Duna*'nın (1943; Kum Tepesindeki Ev) yazarı Carlos de Oliveira'ydı. Yüzyılın ikinci yarısında Vergílio Ferreira *Alegria Breve*'de (1965; Kısa Mutluluk) toplumsal konulara metafizik bir boyut getirdi; *Para Sempre* (1983; Sonsuza Değin) adlı yapıtında da yitip giden zaman temasını işledi.

1974'te Salazar diktatörlüğünün devrilmesinden sonra yazarların kazandığı anlatım özgürlüğü edebiyatın bütün türlerinde bir zenginleşmeye ve politikleşmeye yol açtı. Şair ve romancı Jorge de Sena'nın *Sinais de Fogo*'su (1978; Ateş İşaretleri) İspanya İç Savaşı'nın Portekiz toplumuna etkisini konu alan güçlü bir romandı. J. Cardoso Pires'in *Balada da Praia dos Cães* (1983; Köpekler Kumsalı Baladı) adlı romanı da bir siyasal cinayet üzerine kuruluydu. Bu dönemde kadın romancılar da edebiyat sahnesine çıktı. İlk kez 1955'te dikkatleri üzerinde toplayan Agustina Bessa Luís, kurmaca kişiler yaratırken gösterdiği psikolojik seziş gücünü, *Fanny Owen* (1979) gibi romanlarda tarihsel karakterlere de uyguladı. Salazar rejiminin son dönemlerinde yazdıkları romanlardan ötürü mahkemeye verilen Maria Velho da Costa'nın *Lúcialima*'sı (1983; Limon Çiçeği), erkek egemenliğinin hiç tartışılmadığı baskıcı bir toplumda kadınların durumunu gündeme getirdi. 1980'lerin yeni yazarlarından José Saramago ise romanlarında keskin bir gerçekçilikle şiirsel bir anlatımı kaynaştırdı.

Portekizce, Portekizce PORTUGUÊS. Portekiz ve Brezilya ile Portekiz'in eski ve bugünkü sömürgelerinde konuşulan Roman dili. İspanya'nın kuzeybatısında konuşulan Galicia dili Portekizcenin bir lehçesidir. Günümüze ulaşan en eski Portekizce belgeler 12. yüzyıl sonlarına ait emlak sözleşmeleridir. İlk edebi yapıtlar ise 13. ve 14. yüzyıllardan kalmadır.

Standart Portekizce Lizbon lehçesine dayanır. Ülke içinde büyük lehçe farklılıkları yoktur. Buna karşılık, bazı ses özellikleriyle eylem çekimi ve sözdiziminin bazı özellikleri bakımından Brezilya Portekizcesi Avrupa'da konuşulan Portekizceden ayrılır. Örneğin, nesne adılları Brezilya Portekizcesinde İspanyolcada olduğu gibi eylemden önce, standart Portekizcede ise sonra gelir. Portekizcenin Kuzey Portekizce ya da Galicia lehçesi, Orta Portekizce, Güney Portekizce (Lizbon lehçesini içerir) ve Ada Portekizcesi (Brezilya ve Madeira lehçelerini içerir) olmak üzere dört ana lehçe grubu vardır. Dilbilgisi, ses yapısı ve sözcük dağarcığı farklılıklarına karşın, Portekizce ve İspanyolca konuşanlar genellikle birbirini anlayabilir.

Portekizcenin ses sisteminin tipik özelliklerinden biri, genizsil ünlülere yer vermesidir. Bu sesler, ünlüleri izleyen *m* ve *n* harfleri (örn. *sim* "evet", *bem* "iyi") ve ünlülerin üstüne konulan (~) işaretiyle (*mão* "el", *nação* "ulus") gösterilir. Eylem sistemi İspanyolcadakinden oldukça farklıdır. Portekizcede kişiye göre çekilen bir eylemlik ve gelecek zaman isteme kipi vardır. Ayrıca yardımcı eylem olarak *haver* eylemi (Latince *habere*, İspanyolca *haber* "sahip olmak"; İspanyolcada yalnızca yardımcı eylem olarak kullanılır) yerine *ter* eylemi (Latince *tenere*, İspanyolca *tener* "sahip olmak, tutmak") kullanılır.

Porteous Olayları, İskoçya'nın Edinburgh kentinde bir kaçakçının idamı üzerine çıkan ve Sir Walter Scott'un *The Heart of Midlothian* (Midlothian'ın Kalbi) adlı romanına da konu olan karışıklıklar (1736).

Bir arkadaşının Tolbooth Cezaevi'nden kaçmasına yardım ettiği için halkın büyük sempatisini kazanmış olan Andrew Wilson adlı kaçakçı 14 Nisan 1736'da asıldı. İdam sırasında küçük çapta bir gösteri başlayınca, kent muhafızları kalabalığa ateş açarak birkaçının ölümüne ve çok sayıda kişinin yaralanmasına yol açtı. Olayın tepki çekmesi üzerine muhafızların komutanı John Porteous temmuzda mahkemeye çıkarılarak ölüm cezasına çarptırıldı. Daha sonra idam ertelenince, 7 Eylül gecesi bir grup silahlı adam cezaevini basarak Porteous'u yakaladı ve sokakta bir direğe astı. II. James yanlılarının da karıştığı öne sürülen olayın aydınlatılması için ödül konmasına karşın failler bulunamadı. İskoçya'daki genel havayı göz önüne alan parlamento, Edinburgh kentine ceza verilmesi yönündeki tasarıyı yumuşatarak, Porteous'un dul eşine 2 bin sterlin ödenmesine ve Edinburgh belediye başkanının kamu görevlerinden men edilmesine karar verdi.

Porter, Cole (d. 9 Haziran 1892, Peru, Indiana - ö. 15 Ekim 1964, Santa Monica, California, ABD), ABD'li besteci ve şarkı sözü yazarı. Amerikan müzikaline coşkulu bir canlılık kazandırmıştır.

Milyoner bir spekülatörün torunuydu. Altı yaşında keman, sekiz yaşında piyano dersleri aldı. On yaşındayken Gilbert ve Sullivan'ın yapıtları türünde bir operet besteledi. Ertesi yıl, bestelediği bir vals yayımlandı. Harvard Hukuk Okulu'na (1914) devam etti ve Harvard Lisansüstü Sanat ve Bilimler Okulu'nda (1915-16) müzik öğrenimi gördü. 1916'da *See America First* (Önce Amerika'yı Gör) müzikaliyle Broadway'e adımını attı.

Daha sonra Kuzey Afrika'ya gitti ve Fransız çöl birliklerine sunduğu programlar nedeniyle Croix de Guerre nişanıyla ödüllendirildi.

Fifty Million Frenchmen (1929; Elli Milyon Fransız) adlı yapıtıyla Broadway'deki konumunu pekiştirdi. Sunduğu gösteriler arasında, *The Gay Divorcee* (1932; Şen Dul), *Anything Goes* (1934; Her Şey Mubah), *Dubarry Was a Lady* (1939; Dubarry Bir Hanımefendiydi), *Panama Hattie* (1940), Shakespeare'in *The Taming of the Shrew*'sundan (*Hırçın Kız*, 1934, 1946) uyarladığı *Kiss Me Kate* (1948; *Öp Beni Kate*), *Can-Can* (1953; Kankan) ve *Silk Stockings* (1955; İpek Çoraplar) sayılabilir. Ayrıca çeşitli filmler için "I Get a Kick Out of You" (1934), "Begin the Beguine", "I've Got You Under My Skin" (1936), "In the Still of the Night" (1937) ve "I Concentrate on You" (1940) gibi etkileyici şarkılar ve şarkı sözleri yazdı. Özellikle başarılı olduğu dizi şarkı türünde en ünlü yapıtları "Let's Do It" ile "You're the Top"tı (1934).

Porter nükteli, incelikli anlatımlı ve iç uyaklı şarkı sözü yazmada büyük bir ustaydı. Ira Gershwin ve Lorenz Hart'la birlikte W. S. Gilbert'in tiyatro geleneğini ABD ortamına uyarladı. Yapıtları popüler şarkı türünün en ince ve gelişkin örnekleri arasındadır. 1937'de ata binerken geçirdiği bir kazanın ardından 30 kez ameliyat oldu ve sonuçta bir bacağı kesildi.

Yaşamöyküsü *Night and Day* (1946; Gece Gündüz) filminde işlendi. Onun şarkılarına dayalı *The Decline and Fall of the Entire World as Seen Through the Eyes of Cole Porter Revisited* (Yeniden Ziyaret Edilen Cole Porter'ın Gözüyle Tüm Dünyanın Gerilemesi ve Çöküşü) revüsü 1965'te Broadway'de sahnelendi ve uzun süre gösterimde kaldı.

Porter, Edwin S(tratton) (d. 1869/70, İskoçya - ö. 30 Nisan 1941, New York kenti, ABD), sinema tekniğine katkılarda bulunmuş ABD'li yönetmen. Farklı yer ve zamanlarda çekilmiş sahnelerin birbirine eklendiği dramatik kurgulama tekniğini geliştirmiştir.

Genç bir gemici olarak ABD'ye göç ettikten sonra, bir süre makinistlik yaptı. 1895/96'da Thomas Alva Edison'ın laboratuvarında hem kameraman olarak, hem de başka işlerde çalışmaya başladı. 1911'e değin orada çalışarak film yapımına büyük yenilikler getirdi. 1903'te ilk ABD belgesel filmi olan *The Life of an American Fireman*'ı (Amerikalı Bir İtfaiyecinin Yaşamı) çekti. Bu filmde gerçek yangın sahneleriyle oyuncuların canlandırdığı kahraman itfaiyeci, zor durumdaki bir anne ve çocuğunun çekimlerini birlikte kullandı. Gerilimi artırmak için de, dehşet içindeki annenin ve kurtarmaya gelenlerin görüntülerini art arda dizerek alışık bir kurgu uygulamıştı.

Öykülü filmlerin ilk başarılı örneklerinden sayılan *The Great Train Robbery* (1903; Büyük Tren Soygunu) Porter'a sinema dünyasında önemli bir yer kazandırdı. Bu filmde bir soygun, soyguncuları yakalamak için bir ekibin kurulması, soyguncuların izlenmesi ve yakalanması anlatılıyordu. Film, ABD'de sonraki filmlerin uzunluğu için ölçü alındığı ve *western* türüne bir model oluşturduğu gibi, ilk yakın çekime de (ateş eden soyguncudan birini gösteren çekim) yer vermiş, üstelik kurgunun ve kamera için yer seçiminin filme neler kattığını öbür yönetmenlere göstermişti. Porter *The Dream of a Rarebit Fiend*'i (1906) Fransız yönetmen Georges Méliès'in yapıtlarının etkisinde kalarak çekti. 1907'de, *Rescued from an Eagle's Nest* (Kartal Yuvasından Kurtuluş) filminde D. W. Griffith'e ilk rolünü verdi. 1911'de Edison Film Company'den ayrılarak kendi şirketi Rex Films'i kurdu. Ertesi yıl ise Adolph Zukor'ın şirketi Famous Players Film Company'ye girdi. Son filmlerini 1916'da çektikten sonra sinemadan uzaklaştı. En başarılı filmlerinden biri, 1915 tarihli *The Eternal City*'ydi (Ölümsüz Kent).

Porter, Sir George (d. 6 Aralık 1920, Stainforth, Yorkshire, İngiltere), çok hızlı ilerleyen kimyasal tepkimelerin incelenmesinde yararlanılan ani parlamayla ışıl ayrışma (fotoliz) tekniği üzerindeki çalışmalarıyla 1967 Nobel Kimya Ödülü'nü İngiliz kimyacı Ronald George Wreyford Norrish ve Alman fizikçi Manfred Eigen ile birlikte kazanan İngiliz kimyacı.

Öğrenimini Leeds'de, doktora çalışmasını Cambridge Üniversitesi'nde Norrish'in yanında tamamlayan Porter, 1949-55 arasında aynı üniversitede Norrish ile birlikte çalıştı. Porter özellikle klor atomlarının ve moleküllerinin denge durumunu inceledi. 1955'te Sheffield Üniversitesi Kimya Fakültesi'nde öğretim üyeliğine başlayan Porter, 1966'da Kraliyet Enstitüsü'nün başkanlığına getirildi ve Fuller Kürsüsü kimya profesörü oldu. Porter'a İngiltere'deki pek çok enstitüde onursal profesörlük unvanı verildi ve buralarda konuk profesör olarak dersler verdi. 1974'te ABD'de Pasadena'daki California Teknoloji Enstitüsü'nün Fairchild Bursu'nu kazanan Porter, 1978'de Berkeley'deki California Üniversitesi'nde Hitchcock Kürsüsü profesörü oldu. 1971'de "sir" unvanı aldı.

Porter, Hal (d. 16 Şubat 1911, Albert Park, Victoria - ö. 29 Eylül 1984, Melbourne, Avustralya), Avustralyalı romancı, oyun yazarı ve şair.

Öyküleri ilk kez 1953'te *Adelaide Advertiser* dergisinde yayımlandı. Porter sonradan bu öyküleri *Fredo Fuss, Love Life* (1974; Fredo Fuss'un Aşk Hayatı) ve *The Clairvoyant Goat* (1980; Kâhin Keçi) gibi kitaplarda topladı. Şiir kitapları arasında *Hexagon* (1965; Altıgen), *Elijah's Ravens* (1968; Elijah'ın Kuzgunları) ve *In an Australian Graveyard* (1974; Bir Avustralya Mezarlığında) yer alır. Romanları içinde en önemlileri, *A Handful of Pennies* (1958; Bir Avuç Metelik), *The Titled Cross* (1961) ve *The Right Thing*'dir (1971; Doğru Olan). 1976'da Britannica Edebiyat Ödülü'nü alan Porter'ın ayrıca, *The Watcher on the Cast-Iron Balcony* (1963; Demir Balkondaki Gözcü), *The Paper Chase* (1966; Kâğıt Avı) ve *The Extra*'yı (1975) kapsayan üç ciltlik bir otobiyografisi, edebiyat antolojileri, televizyon oyunları ve dergilerde yayımladığı makaleleri vardır.

Porter, Katherine Anne (d. 15 Mayıs 1890, Indian Creek, Texas - ö. 18 Eylül 1980, Silver Spring, Maryland, ABD), ABD'li roman ve öykü yazarı. Zengin olay örgüsü ve romana özgü karmaşık karakter portreleri içeren uzun öyküleriyle tanınmıştır.

Bir manastırda ve özel okullarda öğrenim gördü. Chicago'da ve Denver'da (Colorado) gazetecilik yaptıktan sonra 1920'de Meksika'ya gitti. Yayımlanan ilk öyküsü "Maria Concepcion" (1922), *Flowering Judas* (1930; Çiçek Açan Erguvan) adlı ilk öykü kitabında yer aldı. İkinci kitabı *Pale Horse, Pale Rider*'da (1939; Soluk At, Soluk Binici) yer alan ve yapıta adını veren öyküde bir grip salgınında ölen genç bir kişinin yarım kalan acıklı aşkı anlatılır. Bu öykünün yanı sıra kitaptaki "Noon Wine" (Öğle Şarabı) ve "Old Mortality" (Eski Ölümlülük) adlı öykülerde, yarı otobiyografik bir karakter olan Miranda adlı, yaşam dolu, bağımsız kadın tipi ilk kez betimlenir. *The Leaning Tower*'da (1944; Eğri Kule) kitaba adını veren öykünün kahramanı Nazizmin tırmanışı sırasında Berlin'de yaşayan Texas'lı genç bir sanatçıdır. 1931'de Berlin'e giden Porter, buradaki deneyimlerinden esinlenerek yazdığı tek romanı olan *Ship of Fools*'da (1962; *Budalalar Gemisi*, 1966) genc Nazizmin tırmanışını işler. Uzun bir deniz yolculuğu sırasında, çoğunluğunu Almanların oluşturduğu değişik uluslardan bir grup yolcu arasındaki karmaşık ilişkileri konu alan roman geniş bir okur kitlesince beğenilmekle birlikte, eleştirmenlerce öyküleri kadar başarılı bulunmadı.

Porter *Collected Short Stories*'le (1965; Toplu Öyküler) Ulusal Kitap Ödülü'nü ve Pulitzer Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Denemeleri, makaleleri ve kitap eleştirileri *The Days Before* (1952; Eski Günler) adlı yapıtta toplandı. Sacco-Vanzetti Davası'nı konu alan son yapıtı *The Never Ending Wrong* (1977; Hiç Bitmeyen Yanılgı) felç geçirdiği sırada yayımlandı.

Porter, Rodney Robert (d. 8 Ekim 1917, Newton-le-Willows, Lancashire - ö. 7 Eylül 1985, Winchester, Hampshire, İngiltere), İngiliz biyokimya bilgini. Antikorların kimyasal yapısını kesin olarak belirleyen çalışmaları nedeniyle 1972 Nobel Fizyoloji ya da Tıp Ödülü'nü Gerald M. Edelman ile paylaşmıştır.

Liverpool ve Cambridge üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra 1949-60 arasında Mill Hill'deki Ulusal Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nde çalıştı. 1967'ye değin Londra'daki St. Mary Hastanesi Tıp Okulu'nda immünoloji dersleri verdi; bu tarihte Oxford Üniversitesi'nde öğretim görevlisi oldu.

Porter, antikor yapısını incelerken papain adlı enzimi kullanmıştı; bu yöntemle kandaki immünoglobülin molekülünü farklı işlevler üstlenen parçalarına ayırmayı, daha sonra bu parçaların yapısını çözümlemeyi amaçlıyordu. Porter'dan bağımsız olarak çalışan Edelman ise molekülü parçalara ayırmak için farklı yöntemler kullandı ve onun tek bir aminoasit zincirinden değil, birçok zincirden oluştuğu sonucuna vardı. Porter ve arkadaşları günümüzde kabul edilen dört zincirli antikor modelini saptadılar. Parçalara ayırma tekniği kullanıldığında molekülün zincirleri ayrı ayrı incelenebiliyordu. Buna karşılık Edelman molekülün bütünü üzerinde çalıştı. 1969'da 1.300'ün üstünde aminoasit içeren bir antikor molekülü modeli elde edilmişti.

Portes Gil, Emilio (d. 3 Ekim 1891, Ciudad Victoria - ö. 10 Aralık 1978, México, Meksika), Meksikalı siyaset adamı ve diplomat. Başkan Alvaro Obrégon'un öldürülmesinden sonra, 1 Aralık 1928 - 5 Şubat 1930 arasında geçici başkanlığı üstlenmiştir.

1914 sonlarında Venustiano Carranza'nın önderliğindeki devrimci harekete katıldı. Ama 1920'deki seçimlerde Carranza'ya karşı Obrégon'u destekledi. Obrégon'un başkan seçilmesi üzerine Tamaulipas geçici valiliğine getirildi. 1925-28 arasında, Plutarco Elías Calles'in başkanlığı sırasında aynı eyaletin valiliğini yürüttü.

1930-31 yıllarında Meksika'nın tek siyasal partisi olan Ulusal Devrimci Parti'nin başkanıydı. Daha sonra Fransa'da elçi, Milletler Cemiyeti'nde delege (1931-32), başsavcı ve dışişleri bakanı olarak görev yaptı. 1936'da siyasetten çekildi.

Portici, İtalya'nın güneyinde, Campania yönetim bölgesine bağlı Napoli ilinde kent. Napoli kentinin hemen güneydoğusunda, Napoli Körfezinde ve Vezüv Yanardağının güneybatısında yer alır. Ortaçağda çeşitli soylu ailelerin elinde kaldıktan sonra Napoli Krallığı'na bağlandı. Vezüv Yanardağının 1631'deki patlaması sırasında bütünüyle yıkıldı. İtalya'nın ilk demiryolu hattı (Portici-Napoli) 1839'da burada hizmete girdi. En ünlü yapısı olan kraliyet sarayı günümüzde Napoli Üniversitesi'nin tarım fakültesini ve yakınlardaki Herculaneum'daki kazılarda çıkarılan tarihsel yapıtları barındırır. Küçük ama işlek bir limanı vardır. Ekonomisi balıkçılık ve tarım ile şarap, gübre ve ipek üretimine dayanır. Nüfus (1990 tah.) belediye, 73.488.

portik, bir yapının ön cephesinde, sütunlarla taşınan giriş sundurması ya da üzeri belirli aralarla dizilmiş sütunların taşıdığı bir çatıyla örtülü yaya yolu. Portik bazen yapıdan bağımsız olarak da yapılabilir.

Eski Yunan mimarlığının en önemli öğelerinden biridir. Oradan Roma mimarlığına geçmiş, bu mimarlıklardan etkilenen bütün başka üsluplarda da kullanılmıştır. Eski Yunan tapınakları portiklerinin türüne göre kümelenir. Tapınağın *naos*'unun (kutsal mekân) yan duvarları giriş cephesinde iki yanından ileriye uzanıyorsa, bunlara ante denir. Böylece oluşan iki yanı kapalı, önü açık portikte antelerin arasındaki (*in antis*) sütunların sayısı birle dört arasında değişir. Bu tür tapınaklar *henostylos* (tek sütunlu), *distylos* (iki sütunlu), *tristylos* (üç sütunlu) ve *tetrastylos* (dört sütunlu) olarak adlandırılır. Anteler arasındaki sütun sayısı dörtten çok olmaz.

Eğer giriş cephesinin iki yanından ileriye anteler taşmıyorsa tapınağın portiğinin yalnız önü değil, iki yanı da açık olur, bu durumda portik sütunları da girişin önünde dizilidir. Bu tür tapınaklara *prostylos* adı verilir. Bir *prostylos* portikte en az *tetrastylos* olur. *Pentastylos* (beş sütunlu), *oktastylos* (sekiz sütunlu), *decastylos* (10 sütunlu) vb tapınaklar da vardır.

Hem ön, hem de arka cephelerinde portikleri olan tapınaklara *amphiprostylos*, çepeçevre dört cephesi de sütunlarla sarılı tapınaklara da *peripteros* adı verilir. *Dipteros*'lar da çevresi iki sütun sırasıyla sarılı tapınaklardır.

Portland, ABD'de, Maine eyaletinin güneybatısında, Cumberland ilinin (*county*) merkezi (1760) kent. Eyaletin en büyük kenti, birçok kent ve yerleşmeyi kapsayan bir metropoliten alanın merkezidir. Büyük bölümü, Casco Körfezine bakan iki dağlık yarımadada yer alır.

İlk kez iki İngilizin yerleştiği (1632) kentin adı birçok kez değişti; sonunda İngiltere'de Dorsetshire'da bulunan Portland Adasının adını aldı. Maine'in eyalet statüsü kazandığı 1820'den 1832'ye değin eyalet merkeziydi. 1866'daki Bağımsızlık Günü kutlamaları sırasında çıkan yangın kent merkezinde büyük hasara yol açtı. Ama kısa sürede onarılan kent büyümesini sürdürdü.

Portland'daki balıkçılık, gemicilik ve ticaret gibi geleneksel ekonomik etkinlikler imalat sanayisinin büyümesiyle hızla gelişti. I. ve II. Dünya savaşları sırasında savaş gemisi yapımı önem kazandı. Kent günümüzde canlı bir ulaşım ve ticaret merkezi. önde gelen bir petrol yükleme limanıdır. Aynı zamanda Portland-Montreal petrol boru hattının doğudaki başlangıç noktasını oluşturur. Dış ticaret ve kıyı ticareti de önemli ekonomik etkinliklerdir. Başlıca sanayi ürünleri kâğıt hamuru ve kâğıt, kumaş, kereste ve orman ürünleri, deri ve ayakkabı, kimyasal maddeler, metal eşya ve makinedir. Gemi yapımı, basın-yayın etkinlikleri ve ticari balıkçılık da önem taşır. Eğitim ve kültür kuruluşlarının başında Portland-Gorham'daki Maine Üniversitesi (1878), Westbrook College (1831), sanat ve

doğa tarihi müzeleri gelir. Bağımsızlık öncesi dönemden kalma başlıca yapılar şair Henry Wadsworth Longfellow'un evi (1785), Tate Evi (1755), George Washington'ın emriyle yapılan ve ABD'nin en eski deniz fenerlerinden biri olan Portland Feneri'dir (1791). Two Lights ve Crescent Beach eyalet parkları yakınlardadır. Nüfus (1990) kent, 64.358; metropoliten alan, 215.281.

Portland, ABD'de Oregon eyaletinde, Multnomah ilinin (*county*) merkezi (1854) kent. Eyaletin en büyük kenti ve limanıdır. Washington eyaletindeki Vancouver kentinin hemen güneyinde, Büyük Okyanusa 160 km uzaklıkta, Willamette Irmağının kıyısında yer alır. 1829'da eski bir Yerli yerleşmesinin yerinde kuruldu. 1844'te planları yapıldı ve Maine eyaletindeki Portland kentinin adını aldı. Altın arayıcılarının akınları ve göçler nedeniyle hızla gelişti. Columbia ve Willamette ırmaklarının birleştiği noktada ve California'daki Puget Boğazına giden kuzey-güney karayolunun üzerinde yer alması, Cascade Sıradağları, Willamette Vadisi ve Columbia Havzasının tarım ve orman ürünlerinin toplandığı önemli bir ticaret merkezi durumuna gelmesini sağladı. Okyanus gemilerine hizmet veren bir derinsu limanın yapımı, Kıtalararası Kuzey Pasifik Demiryolu'nun tamamlanması ve ucuz hidroelektrik enerjisinin kullanılmaya başlaması gemi yapımı, kimya ve metalurji sanayilerinin gelişmesinde etkili oldu. Günümüzde gıda işleme, et paketleme, elektronik, kereste ve kumaş sanayileri de önemlidir. Portland'daki başlıca yükseköğretim kuruluşları Portland Üniversitesi (1901), Reed College (1911), Lewis and Clark College (1867), Warner Pacific College (1937), Portland Eyalet Üniversitesi (1955), Columbia Christian College (1956), Portland Community College (1961) ve Oregon Üniversitesi Sağlık Bilimleri Merkezi'dir. Ünlü basketbol takımı Trail Blazers'in merkezi Portland'dadır.

Her yıl haziran ayında yapılan Gül Şenliği büyük ilgi görür. Uluslararası Pasifik Hayvancılık Fuarı da her sonbaharda Portland'da düzenlenir. Çevredeki Multnomah Çavlanıyla Bonneville Barajı güzel manzaralı dinlenme merkezleridir. Portland'ın 77 km güneydoğusundaki, tepesi sürekli karla kaplı Hood Dağında yer alan Hood Dağı Ulusal Ormanının yönetim merkezi de kenttedir. Nüfus (1990) kent, 437.319; metropoliten alan, 1.239.842; Portland-Vancouver metropoliten alanı, 1.477.895.

Portland (3. Dükü), William Henry Cavendish Bentinck, TITCHFIELD MARKİSİ (1762'ye değin) olarak da bilinir (d. 14 Nisan 1738, Bulstrode - ö. 30 Ekim 1809, Bulstrode, Buckinghamshire, İngiltere), 1783'te ve 1807-09 arasında İngiltere başbakanı. Güçlü siyasal önderlerin denetimindeki hükümetler üzerinde fazla etkili olamamıştır.

1762'de babasının ölümü üzerine Portland dükü oldu. Westminster'da ve Oxford Üniversitesi'ne bağlı Christ Church College'da öğrenim gördü. 1761'de parlamentoya girdi ve Temmuz 1765-Aralık 1766 arasında başmabeynci olarak görev yaptı. Nisan-Ağustos 1782 arasında kısa süreyle İrlanda'da İngiltere kralının vekilliği görevinde bulundu. 1783'te Lord Shelburne hükümetinin düşmesinin ardından Lord North'un içişleri, Charles James Fox'un da dışişleri bakanlığını üstlendiği koalisyon hükümetinin başına getirildi. Fox'un Hindistan için önerdiği reform yasasının Kral III. George'un diretmesi sonucu Lordlar Kamarası'nca reddedilmesi üzerine, aynı yıl görevden alındı. Ardından birinci William Pitt (Genç) hükümetinde içişleri bakanlığı yaptı (1794-1801). Bu sırada 1798'deki İrlanda Ayaklanması'nı sert biçimde bastırdı. 1801-05 arasında Özel Danışma Kurulu başkanlığını yürüttü. İkinci başbakanlık döneminde hükümete Dışişleri Bakanı George Canning'le Savaş Bakanı Vikont Castlereagh egemen oldu. Portland, hükümetteki anlaşmazlıklar ve sağlığının bozulması üzerine ölümünden kısa süre önce başbakanlıktan ayrıldı.

Portland Adası, İngiltere'de Dorset ilinde (*county*), Manş Denizi kıyılarında kayalık yarımada. Uzunluğu 6 km, genişliği 2,7 km, yüzölçümü 11 km²'dir. 16 km batıdaki Abbotsbury'ye kadar uzanan 9 m yüksekliğinde, 200 m genişliğinde çakıllı bir sırt olan Chesil Beach'le karaya bağlanır. Sarp kıyıları, güney kesimleri dışında denizden karaya çıkmayı engeller. En yüksek noktası Verne Tepesidir (150 m).

Bir kraliyet manoru olan yarımadadaki *Court Leet*(*) bugün de etkinliğini sürdürmektedir. 1520'de VIII. Henry'nin yaptırdığı Portland Şatosu halka açıktır. Pennsylvania Şatosu (1800) Norman Bow ve Arrow Kalesi'nin (Rufus Şatosu) yıkıntıları üzerine inşa edilmiştir. Portland'da bir cezaeviyle (Verne Cezaevi) genç suçluların eğitildiği bir ıslahevi vardır. Nüfus (1981 geç.) kent, 10.915.

portland çimentosu, kireçtaşı ile kilin yakıldıktan sonra öğütülmesiyle elde edilen gri renkli bağlayıcı yapı malzemesi. Rengi Portland Adasında çıkan bir kireçtaşından elde edilen kirece benzediği için bu ad verilmiştir. Portland çimentosunun üretim yöntemini 1824'te İngiliz mucit Joseph Aspdin bulmuş ve patentini almıştır. Portland çimentosu suyla karıştırıldığında kimyasal bir tepkime başlar; malzemenin içindeki susuz kalsiyum silikatlar suyla birleşerek hidratlanır ve ayrışır (hidroliz). Karışım donunca yüksek direnç kazanır. *Ayrıca bak.* çimento.

Portland Vazosu, 1. yüzyılda kamayö cam tekniği ile yapılmış, koyu mavi zemin üstüne beyaz figürlü Roma vazosu. *Ayrıca bak.* kamayö camı.

Porto, Portekizce OPORTO, Portekiz'in kuzey kesiminde il, il merkezi kent ve liman. Bütün dünyada şarabıyla tanınan Porto, ülkenin ikinci büyük kenti ve Mondego Irmağının kuzeyinde kalan bölgenin ticaret ve sanayi merkezidir. Büyük bölümü Douro (Duero) Irmağının kuzey yakasında yer alır. Douro Irmağının iki yakasını bağlayan 180 m uzunluğundaki I. Dom Luís Köprüsü, 1881-85 arasında Fransız mühendis Alexandre-Gustave Eiffel tarafından inşa edilmiştir.

Douro Irmağı üzerinde şarap taşıyan bir teknе; Porto, Portekiz
Eric Carle-Shostal/EB Inc.

Roma döneminde Portus Cale adını taşıyan Porto, önceleri Douro'nun güney kıyısında küçük bir yerleşmeydi. Daha sonra göçebe Alanlar ırmağın kuzey kıyısında Castrum Novum adıyla bir başka yerleşme kurdular. Yaklaşık 540'ta Vizigotların eline geçen kent, kısa bir dönem dışında 997-1092 arasında Maşrıplıların yönetimi altında kaldı. 14. yüzyılda önemli bir liman durumuna geldi. Yarımada Savaşı (1808-14) sırasında İngilizlerin eline geçti (Mayıs 1809).

Kentteki önemli yapılar arasında, 17. ve 18. yüzyıllarda büyük bölümü yeniden inşa edilen katedral (12. yy), romanesk ve erken gotik üsluptaki São Martinho de Cedofeita Kilisesi, denizciler için işaret yeri işlevini gören 74 m yüksekliğindeki granit Clérigos Kulesi (18. yy) ve gotik São Francisco Kilisesi (1410) sayılabilir. Bir piskoposluk merkezi olan Porto'da bir üniversite (1911), il arşivi, Soares do Reis Ulusal Müzesi ve başka müzeler ile çeşitli bilimsel enstitüler vardır. Cam ve demirden yapılmış olan Kristal Saray 1865'teki sanayi sergisi için inşa edilmiştir.

Porto daha çok, kendi adını taşıyan tatlı şaraplarıyla ünlüdür. Kent nüfusunun üçte biri imalat sektöründe çalışır. Kent ekonomisinde balıkçılık da önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda bir sayfiye kenti olarak tanınan Porto'nun hemen kuzeybatısında, Atlas Okyanusu kıyısındaki Matosinhos'ta Porto de Leixões yapay gölü bulunur. Lizbon'dan sonra ülkenin en yoğun nüfuslu kenti olan Porto'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir dizi konut projesi yürürlüğe konmuştur. Kentte iç hat seferlerinin yapıldığı bir havaalanı vardır.

Douro ve Ave ırmakları arasında uzanan Porto ili 2.395 km²'lik bir alanı kaplar. Bölgede karma tarım yöntemiyle çeşitli tahıllar ve sebzeler yetiştirilir. Asitli, az köpüklü bir şarap olan *vinho verde* üretimi ile kerestecilik uzak vadilerde yaşayan köylülerin başlıca gelir kaynağıdır. Nüfus (1988 tah.) kent ve belediye, 350.000; (1987 tah.) il, 1.622.300.

Pôrto Alegre, Brezilya'nın güney kesimindeki Rio Grande do Sul eyaletinin merkezi kent. Guaíba Irmağı kıyısında, Patos Lagününün kuzey ucunda yer alır. 1742-43 yıllarında Asor Adalarından gelen göçmenler tarafından kurulan kent, başlangıçta Pôrto dos Casais ya da Pôrto dos Cazaes adını taşıyordu. 19. yüzyılda kente Alman ve İtalyan göçmenler yerleşti. 1775'te eyalet merkezi Rio Grande'den Pôrto Alegre'ye taşındı. Kent 1807'de eyalet merkezi statüsü kazandı.

Ülkenin en büyük kentlerinden biri olan Pôrto Alegre'nin çevresinde çeşitli tarım ve hayvancılık ürünleri yetiştirilir. Sanayi tarım ürünlerinin işlenmesine dayanır. Kentte ayrıca kimyasal maddeler, parfüm, ilaç, elektrikli aletler, haberleşme araçları donanımı, plastik eşya ve bira üretilir. Kentin enerji gereksinimi São Jerônimo'daki kömür madeninden ve Salto'daki hidroelektrik santraldan sağlanır. 1970'lerin sonunda kentte bir petrol depolama istasyonu ile petrokimya kompleksi inşa edilmiştir. Kentte birçok ticari ve mali kuruluşun yanı sıra, başta Rio Grande do Sul Papalık Katolik Üniversitesi (1948) ve Rio Grande do Sul Federal Üniversitesi (1934) olmak üzere çok sayıda eğitim kurumu vardır. Kentteki ilginç yapılar arasında Valilik Sarayı ve Nossa Senhora das Dores Kilisesi sayılabilir. Guaíba Irmağını oluşturan

ırmakların aşağı çığırlarının ulaşıma elverişli olması kenti Brezilya'nın en önemli ırmak limanlarından biri durumuna getirmiştir. Kentte üretilen mallar Patos Lagünü üzerinden Atlas Okyanusu kıyısındaki Pelotas ya da Rio Grande limanlarına gönderilir. Pôrto Alegre ülkenin öteki kesimlerine ve komşu ülkelere kara, deniz ve hava yoluyla bağlanır. Nüfus (1991) belediye, 1.262.631; metropoliten alan, 3.015.960.

Porto-Novo, Benin'in (eski Dahomey) başkenti. Ülkenin güneydoğu ucunda, Gine Körfezine açılan bir lagünün kıyısındayer alır. 16. yüzyılda, Porto Novo Krallığı'nın merkezi olarak kurulduğu ve Portekiz ile yapılan köle ticareti sonucu geliştiği sanılmaktadır. Birkaç eski Afrika sarayı ile sömürge döneminden kalma yapı günümüze ulaşmıştır. Porto-Novo, kara ve demir yolu ile ülkenin sanayi merkezi ve fiili başkenti olan Cotonou'ya, karayolu ile de Nijerya'nın Lagos kentine bağlanır. Cotonou'daki derinsu limanının geliştirilmesi ve ülkenin iç kesimlerine demiryolu hatlarının kurulmasından sonra, ticaret ve sanayi etkinlikleri bakımından Cotonou'nun gerisinde kalmıştır. Kentte çok sayıda Afrikalı zanaatçı ve lonca vardır. Nüfus (1985) 163.260.

Porto-Riche, Georges de (d. 20 Mayıs 1849, Bordeaux - ö. 5 Eylül 1930, Paris, Fransa), Fransız oyun yazarı. Tarihsel oyunlarla başladığı yazarlık yaşamında en özgün yapıtları, 1890'larda André Antoine'ın Théâtre-Libre'inde(*) sahnelenen psikolojik oyunları olmuştur.

1888'de Théâtre-Libre'de sahnelenen ilk oyunu *La Chance de Françoise*'la (Françoise'ın Talihi) adını duyurdu. Bunu izleyen

Porto-Riche, y. 1906
Hartingue—H Roger Viollet

yapıtları, cinsler arasında kaçınılmaz olduğuna inandığı çelişkiyi işleyen ince psikolojik oyunlardı. Porto-Riche'in ana teması tensel aşktı ve bunu genellikle uyumsuz evli çiftler bağlamında ele alıyordu. En iyi oyunları olan *Amoureuse* (1891; Âşık Kadın), *Le Passé* (1897; Geçmiş) ve *Le Vieil Homme* (1911; Yaşlı Adam) hep karı-koca ve âşıktan oluşan klasik aşk üçgeni üzerine kuruluydu. Yarattığı tür *théâtre d'amour* adıyla anıldı ve yıllarca etkisini koruyarak taklit edildi. Porto-Riche 1923'te Académie Français'e üye seçilmişti.

Porto Riko, resmi adı İngilizce COMMONWEALTH OF PUERTO RICO. İspanyolca ESTADO LIBRE ASOCIADO DE PUERTO RICO. Batı Hint Adalarında, ABD'ye bağlı özerk ada devleti. ABD'nın Florida kıyısının yaklaşık 1.630 km güneydoğusuna düşer. Kuzey-güney doğrultusunda 65 km, doğu-batı doğrultusunda 180 km uzanır ve biçim olarak bir dikdörtgeni andırır. Başkenti San Juan, yüzölçümü 9.104 km², 1992 tahmini nüfusu 3.581.000'dir.

Doğal yapı. Porto Riko dağlık iç kesim, kuzey platosu ve kıyı ovaları olarak üç ana coğrafi bölgeye ayrılır. Orta Cordillera olarak bilinen iç kesimdeki sıradağlar Punta Dağında 1.338 m'ye ulaşır. Güneydoğu yamaçları oldukça dik inerken, ırmakların

Porto Riko

aşındırdığı kuzey kesimi hafif bir eğimle alçalır. Küçük tepelerin kapladığı kuzey platosu, iç kesimlere doğru tepeciklerden ve dere yataklarından oluşan bir görünüm kazanır. Kıyı ovaları özellikle adanın doğu ve batı kesimlerinde denize inen dağ uzantılarıyla kesintiye uğrar. Adada 50 ırmak ve 1.200'den çok dere vardır. Kuzeye akan dereler sayıca daha çok ve daha büyüktür. Alçak ovalar bataklık ve göllerle kaplıdır.

Porto Riko'da büyük ölçüde denizin ve Kuzey Ekvator Akıntısının etkisiyle ılıman bir iklim hüküm sürer. Doğu ve kuzeydoğudan esen nem yüklü rüzgârlar kış boyunca yağışlara neden olur. Ponce'de 864 mm olan yıllık ortalama yağış miktarı San Juan'da 1.550 mm'ye kadar çıkar. Sıcaklık çok ender olarak 19°C'nin altına düşer. Saptanmış en yüksek günlük ortalama sıcaklık 32°C, en düşük sıcaklık ise 16°C'dir. Orkideler ve dev eğreltiotlarıyla dolu El Yunque yağmur ormanının büyük bölümü, geçmişte adada bol miktarda bulunan tropik ağaçların yer aldığı özel koruma altındaki Antiller Ulusal Ormanı (116 km²) içinde kalır. Kıyılar palmiye ve mangrov ağaçlarıyla kaplıdır; yol ve dere kenarlarında bambu yetişir. Yabanıl hayvan varlığı keler, kuyruksüren ve zehirli olmayan yılanlarla çok sayıda kuşu içerir. Porto Riko topraklarının yaklaşık dörtte biri ekilebilir niteliktedir; çayır ve otlakların kapladığı alanların oranı beşte ikiye yakındır. 1970'lerin başlarında keşfedilen geniş bakır yataklarının yanı sıra az miktarda demir cevheri, manganez, kurşun ve çinko rezervleri de vardır.

Nüfus. Porto Riko halkı, başta İspanyol ve Siyah olmak üzere çeşitli etnik kökenlerden gelen bir karışıma dayanır. Halkın büyük çoğunluğu Katoliktir. Nüfus yoğunluğu (1992) kilometrekare başına 393,3 kişiyi bulur. Kentlerde oturanların toplam nüfus içindeki oranı (1985) yüzde 70'i biraz geçer. Son yıllarda aile planlaması ve doğum kontrol önlemleri nüfus artış hızında büyük bir düşüş sağlamıştır. Doğum ve ölüm oranları (1990) sırasıyla binde 18,3 ve binde 6,9'dur.

Ekonomi. Porto Riko'da gelişme yolunda bir serbest piyasa ekonomisi yürürlüktedir. 1991 verilerine göre gayri safi milli hasıla (GSMH) 22,8 milyar ABD Doları, kişi başına düşen milli gelir ise 6.429 ABD Doları'dır.

Adanın başlıca gelir kaynağı petrokimya, işlenmiş gıda, giyim, dokuma, elektrikli aletler, makine ve metal ürünlerini kapsayan sanayidir. İkinci önemli gelir kaynağı olan dış ticaret büyük ölçüde ABD ile yapılır. Petrol ürünleri, gıda ve kimyasal maddeler en önemli ihraç maddeleridir. ABD'den daha çok makine ve ulaşım araçları satın alınır. Turizm de önemli bir gelir kaynağıdır. Bakır ve nikel yataklarına ve petrol arama çalışmalarının umut verici olmasına karşın, Porto Riko doğal kaynaklar açısından pek zengin değildir. Başlıca istihdam alanlarını ticaret, imalat sanayisi ve hizmet sektörü oluşturur. Temel tarım ürünleri şekerkamışı, kahve, tütün ve nişastalı sebzelerdir. Yıllık elektrik üretimi (1990) 15,3 milyon kW-sa düzeyindedir. Bunun onda dokuzu ithal petrolden, kalanı hidroelektrik santrallardan sağlanır. Para birimi ABD Doları'dır.

Yönetsel ve toplumsal koşullar. Porto Riko ABD'yle özgür birlik içinde, özerk bir devlettir; ada sakinleri ABD yurttaşı sayılır. 1952 tarihli anayasa uyarınca yürütme yetkilerini, dört yıllık bir dönem için doğrudan seçilen vali kullanır. Yasama organı 29 üyeli Senato ve 53 üyeli Temsilciler Meclisi'nden oluşur; üyeler dört yılda bir seçilir. Porto Riko ABD Kongresi'ne oy hakkı bulunmayan ve dört yılda bir seçilen bir temsilci gönderir. Yargı sisteminin başında Yüksek Mahkeme yer alır.

Porto Riko'da sağlık hizmetleri genelde ABD ile karşılaştırılabilecek bir düzeydedir. Bütçenin yaklaşık dörtte biri sağlık ve sosyal hizmetlere ayrılır. Ortalama yaşam süresi (1990-95) kadınlarda 79,2 yıl, erkeklerde 72,5 yıldır. Bebek ölüm oranı (1989) binde 14,3'le Antiller'deki ortalama düzeyin çok altında kalır. Eğitim sistemi oldukça gelişmiştir. Okuryazarlık oranı (1980) yüzde 89,1'i bulur. Porto Riko Üniversitesi'ne bağlı 30 yükseköğretim kurumu vardır.

Kültürel yaşam. Porto Riko kültürü Antiller, Afrika, İspanya ve Kuzey Amerika kültürlerinden gelen etkilerin canlı bir karışımını yansıtır. Porto Riko Kültür Kurumu ve Ateneo Puertorriqueño'da Kolomb öncesi dönemin Aravak (Tayno) Yerli kültürüne kadar uzanan ürünleri ve gelenekleri sergilenir. Başka ülkelerde de tanınan en ünlü Porto Rikolu yazar, yapıtlarıyla Antiller'de toplumsal reform ve siyasal bağımsızlık düşüncelerine öncülük eden, denemeci ve öğretmen Eugenio María de Hostos'tur. 1956'dan bu yana düzenlenen dünyaca ünlü Casals Şenliği, viyolonselci Pablo Casals'ın anısına San Juan'da Casals Müzesi'nin açılmasına esin kaynağı olmuştur.

Tarih. Porto Riko'nun ilk sakinlerinin Florida'nın güneyinden ya da Güney Amerika'daki Orinoco Irmağı havzasından geldiği sanılır. Kolomb'un adaya ulaştığı 1493'te, adada savaşçı Karip Yerlilerince tehdit edilen barışçı Aravaklar yaşıyordu.

Juan Ponce de Léon'un 1508'de Caparra kentini kurmasından sonra ilk altın arama ve tarım çalışmalarına başlandı. 16. yüzyıl sonlarındaki İngiliz ve Felemenk saldırıları, İspanyolları güçlü kaleler inşa etmeye zorladı. Ada 18. yüzyıl sonlarına değin ekonomik açıdan geri bir yapıda kaldı.

1830'dan sonra adada şekerkamışı, kahve ve tütüne dayanan plantasyon ekonomisi gelişti. 19. yüzyıl sonlarında Porto Rikolular köleliğin kaldırılması ve siyasal bağımsızlık için mücadeleye giriştiler. İspanya 1897'de adaya geniş özerklik tanıdı. Ertesi yıl İspanyol-Amerikan Savaşı başlayınca ABD birlikleri Porto Riko'yu işgal etti. Savaştan sonra ada ABD'ye bırakıldı. İlk ABD valileri Porto Riko'yu ve halkını

Amerikalılaştırmaya çalıştı. Bu çabalar, daha önce İspanya'dan özerklik elde etmek için mücadele verenlerin hoşnutsuzluğuna yol açtı. 1917'de Porto Riko'ya sınırlı özerklik verildi ve halka ABD yurttaşlığı hakkı tanındı.

1930'larda adadaki siyasal partiler arasında tam bağımsızlık ya da ABD yönetiminde kalma konusunda bir ayrılık baş gösterdi. ABD başkanı Harry Truman 1946'da adanın ilk Porto Rikolu valisini atadı ve 1948'de valiler halk tarafından seçilmeye başladı. Porto Riko bugünkü statüsünü ise 1952'de kazandı.

Truman'a suikast girişimi ve ABD Kongresi'ne baskın gibi çeşitli şiddet eylemlerine başvuran bağımsızlık yanlısı grupların çabalarına karşın, Porto Riko'nun siyasal gündemi bağımsızlıktan çok, var olan statüyü sürdürme ya da ABD'nin tam eyaleti olma çevresinde gelişti. Kasım 1993'te yapılan halkoylamasında çoğunluk var olan durumun sürmesinden yana oy kullandı.

Son yıllardaki gelişmelere ilişkin ayrıntılı bilgi ve istatistikler için *bak.* ANAYİLLİK.

Porto Riko Çukuru, Atlas Okyanusunun kuzeyinde, Porto Riko Adasının kuzey kıyısının yaklaşık 120 km açığında, kıyıya paralel uzanan deniz altı çukuru. Yaklaşık 1.300 km uzunluğunda ve 96 km genişliğindedir. Atlas Okyanusundaki en derin nokta olan Milwaukee Çukuru (9.219 m), çukurun batı ucunda, Porto Riko'nun yaklaşık 160 km kuzeybatısındadır. Çukurun Tersiyer (Üçüncü) Dönemde (y. 65-2,5 milyon yıl önce) oluştuğu sanılmaktadır. Bir olasılıkla Antiller'in kuzeyindeki karmaşık kırık sisteminin bir parçasıdır. Son 60 milyon yıldan beri açık olan çukur kısmen tortullarla dolmuştur.

Porto şarabı, Portekiz'ın kuzey kesimindeki Douro bölgesinde üretilen tatlı, sert, çoğunlukla da kırmızı şarap çeşitleri. Adını, dinlendirilip şişelendiği Porto (Oporto) kentinden alır. Başka yerlerde üretilen benzerleri de aynı adla anılır. Portekiz yasalarınca gerçek Porto şarabının üretileceği bölge tam olarak belirlenmiştir. Bölgedeki bağ ve üzümlerin kalitesinin yanı sıra Portolu şarap üreticilerinin karışımdaki ustalığı da çeşitli tatlarda nitelikli şarapların üretilmesini sağlar. Porto şarabının en kaliteli türünde karışım yapılmaz, ama bunun elde edildiği iyi ürün yılları oldukça seyrektir. En iyi tada ulaşan Porto şarapları siyah üzümden elde edilir. Bunlar fıçıda iki ya da üç yıl dinlendirildikten sonra şişelerde yıllanmaya bırakılır.

Mayalanma sırasında önemli miktarda *brandy* katılması yalnızca Porto şarabının üretimine özgü bir tekniktir. Porto şaraplarının olgunlaşması uzun zaman alır. Örneğin, 1912 ürünü şarap kusursuz tadını 1950'de bile koruyordu. Genellikle beyaz üzümden yapılan bazı beyaz türleri de bulunmakla birlikte, bunlar gerçek Porto kalitesinde değildir.

Pôrto Velho, Brezilya'nın batı kesiminde, Rondônia eyaletinin yönetim merkezi kent. Amazon'un kollarından Madeira Irmağının güney kıyısında yer alır. 1915'te belediye merkezi olarak kuruldu. Irmak taşımacılığının başlangıç noktası ve Mato Grosso eyaletiyle Bolivya'dan kauçuk taşımak amacıyla 1913'te inşa edilen Madeira-Mamoré demiryolunun kuzeydeki son durağıdır. Yakınlarında kalay cevheri çıkarılır. Başlıca ürünleri kereste, ilaç yapımında kullanılan bitkiler ve bitkisel yağlardır. Nüfus (1980) 101.644.

Portofino, İtalya'nın kuzeybatısında, Liguria yönetim bölgesine bağlı Cenova ilinde köy. Levante Irmağı kıyısında, küçük Portofino Burnunun ucunda yer alır. Şırın bir balıkçı köyü ve gözde bir turizm merkezidir. Rengârenk evlerin çevrelediği bir limanı vardır. 18. yüzyıl işleme tarzında yapılan mekik dantelleriyle de tanınır. Yaklaşık 2,5 km kuzeyine düşen La Cervara Manastırı,

Portofino, İtalya
SCALA-Art Resource-EB Inc

Papa XI. Gregorius'un Avignon'dan Roma'ya giderken (1377) bir süre dinlendiği ve Fransa kralı I. François'nın Pavia Çarpışması'ndan (1525) sonra hapsedildiği yer olarak ün kazanmıştır. Köyün güneydoğusundaki S. Giorgio Kilisesi'nde, Haçlıların Filistin'den getirdiği Aziz Georgios'un kalıntılarının bulunduğu söylenir. Nüfus (1989 tah.) belediye, 639.

portolan haritası, ortaçağda yaygın olarak kullanılan denizcilik haritası. Günümüze ulaşan en eski denizcilik haritası, 1311'de Cenovalı Petrus Vesconte'nin yaptığı ve profesyonel haritacılığın ilk örneği olarak kabul edilen haritadır. Portolan haritalarında, merkezden rüzgâr ya da pusula noktaları yönüne uzanan ve kılavuzların limanlar arasında rota belirlemekte kullandığı radyal kerte çizgileri bulunur. Genellikle parşömen üstüne çizilen bu haritalar bir çerçeve içine alınır, başka süslemeleri de olurdu. Günümüze ulaşan yaklaşık 130 portolan haritasının Portekiz'de yapılan birkaçı dışında çoğu İtalya'da ya da Katalonya'da yapılmıştır. İtalyan portolan haritalarının genellikle yalnızca Batı Avrupa ve Akdeniz havzasını kapsamasına karşılık, Katalonya'da yapılanlardan bazıları dünya haritası olarak kabul edilebilir.

Portoviejo, Ekvador'un batı kesiminde kent. Portoviejo Irmağının doğu kıyısında yer alır. İspanyolların 1535'te kıyıda kurduğu ilk yerleşme, Yerli saldırıları üzerine 1628'de iç kesimlere taşındı. 1871'de piskoposluk merkezi oldu. Günümüzde bir tarımsal ticaret merkezi olan kentte, sepicilik ile Panama şapkası, sepet ve hamak üretimini kapsayan hafif sanayi de gelişmiştir. 1952'de kurulmuş bir teknik üniversitesi vardır. Kara ve hava yoluyla Quito ve Guayaquil'e bağlanır. Nüfus (1990) 132.937.

portör *bak.* taşıyıcı

portre, modelin kişisel özelliklerini yansıtan resim ya da heykel. Yalnızca başı kapsadığı gibi, yarım ya da tam boy da olabilir.

İlk portre örneklerine eski Mısır lahitlerinde rastlanır. Ama modele benzeyen ilk gerçek portreler İS 1. ve 2. yüzyılların Roma sanatında görülür. Bizans mozaik ve fresklerindeki portrelerde modelin yüz ifadesi kişisel özellikleri yansıtır, ama hareketler ve duruş genellikle katıdır ve çok gerçekçi değildir. Ortaçağda sanatçılar Roma dönemindeki tutumu tümüyle bırakarak modele benzetme kaygısından uzak dinsel kalıplar kullandılar. Grup portrelerinde dinsel kişilerin yanında ikincil figürlere ilk kez Giotto yer verdi. Erken Rönesans'ta ise, Masaccio bu tür ikincil figürleri dinsel figürlerden daha küçük, ama kişisel özelliklerini yansıtacak biçimde betimleyerek portre geleneğinin başlamasına öncülük oldu. Bunu izleyen yıllarda Kuzeyli sanatçılar portre çalışmalarında kişisel özellikleri yansıtmayı öncelikli tutarak gerçekçiliğe verdikleri önemi vurguladılar.

İtalya'da bağımsız portre sanatı 15. yüzyılın başlarında, Giotto'nun ikincil figürlerinden yola çıkan ressamların çalışmasıyla doğdu. Çoğu kez boş bir fon önünde profilden verilen bu portrelerde, özellikle çizgisel betimleme egemendi. Yüksek Rönesans'ta ve izleyen dönemlerde Raffaello, Rubens, A. J. Cros ve J. L. David gibi sanatçılar, koruması altında çalıştıkları kişilerin portrelerini yaparken modele benzerlikten çok, soyluluğu, zarafeti ve otoriteyi göz önünde tuttular. Robert Campin, A. Dürer, J. van Eyck, Velázquez, Goya ve Courbet gibi gerçekçi eğilimli ressamlar ise modele benzer portreler yapmakta direttiler. Gerek başka portre çalışmalarında, gerekse kendi portrelerinde bu türün en iyi örneklerini Rembrandt ile Van Gogh verdiler.

18. yüzyılda Boucher ve Gainborough, 19. yüzyılda Ingres, 20. yüzyılda da Kees van Dongen ve Matisse gibi tam boy portre yapan bazı sanatçılar modelin pozuna, giysilerine ve çevre dokusuna yüz benzerliği kadar özen gösterdiler.

Fotoğrafçılığın gelişmesiyle, resim sanatında portre belgeleme açısından önemini yitirdi, ama sanatsal açıdan önemini sürdürdü. Modigliani, Soutine Bacon gibi ressamlar portre çalışmalarında kameranın yakalayamayacağı kişisel ifadelere ve ruhsal durumlara ağırlık verdiler.

Heykel sanatında gerek tam boy heykellerde, gerekse portre büstlerde ilk gerçekçi portreler Roma döneminin ünlü kişilerini betimliyordu. Ünlü kişilerin portre heykellerini yapma konusunda 19. yüzyılda Rodin ve Despiau, 20. yüzyılda da Epstein ve Marini en başta gelen sanatçılardı.

Türk resim sanatında portre ilk kez Batılılaşma hareketi içinde görüldü. 1914 kuşağı sanatçılarından İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Namık İsmail, Avni Lifij, daha sonra da hemen hemen bütün ressam ve heykelciler portre çalışması yaptılar.

Portsmouth, ABD'de, New Hampshire eyaletinin güneydoğusundaki Rockingham ilinde kent. Maine eyaletindeki Kittery kentinin karşısında, Piscataqua Irmağının güney yakasında ve Atlas Okyanusu kıyısında yer alır. New Hampshire'ın en eski yerleşmesi, ikinci eski kenti, ilk yönetim merkezi ve tek limanıdır. 1623'te ırmağın ağzında bir balıkçı köyü olarak kuruldu. Önce Piscataqua, daha sonra da Strawbery Banke adıyla anılan yerleşme çok geçmeden işlek bir liman durumuna geldi. 1653'te Massachusetts'e bağlandı ve Portsmouth adını aldı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na (1775-83) değin New Hampshire'ın yönetim merkezi olarak hizmet verdi. 1790'larda kurulan tersane kentin ekonomik gelişiminde önemli rol oynadı. 1900'den bu yana bir denizaltı üretim ve onarım merkezi olan kentte deniz kuvvetlerine ait bir hastane ve cezaevi vardır. Pease Hava Kuvvetleri Üssü de Portsmouth'tadır.

Çevresindeki tarım ve dinlence bölgesinin ticaret merkezi olan kentte bazı hafif sanayi

dalları gelişmiştir. Portsmouth'un 3 km güneyinde bulunan ve ülke tarihinde önemli yeri olan Wentworth-Coolidge Malikânesi, New Hampshire'ın ilk İngiliz valisinin ikametgâhı ve meclis binası olarak kullanılmıştır (1741-67). Kentin ilginç yerlerinden biri de koloni döneminden kalma evlerin ve mağazaların bulunduğu 4 hektarlık bir alanı kaplayan Strawbery Banke'tir. Nüfus (1990) kent, 25.925; Portsmouth-Dover-Rochester metropoliten alanı, 223.578.

Portsmouth, ABD'de, Virginia eyaletinin güneydoğusunda liman kenti. Hampton Roads adını taşıyan büyük doğal limanın kıyısında yer alır. Doğusundaki Norfolk'tan Elizabeth Irmağıyla ayrılır. 1752'de, Norfolk ili yargıcı Albay William Crawford tarafından kuruldu. 1767'de İskoçyalı bir tüccar tarafından kurulan ve 1801'de ABD hükümeti tarafından yeniden düzenlenen tersane kentin gelişiminde önemli rol oynadı. Başlangıçta Norfolk iline bağlı olan Portsmouth 1963'te Norfolk'un il statüsü kaldırılınca bağımsız bir kent durumuna geldi.

Norfolk Deniz Kuvvetleri Tersanesi'ndeki gemi yapımı ve onarımı kentteki başlıca ekonomik etkinliktir. Kimyasal madde, ahşap eşya ve gübre üretimi ile gıda işlemeciliği de kent ekonomisine katkıda bulunur. Tidewater Community College (1968) kenttedir. Aralarında Trinity Piskoposluk Kilisesi (1762) ve bir Metodist kilisesinin de (1772) bulunduğu koloni döneminden kalma pek çok yapı günümüze ulaşmıştır. Nüfus (1990) kent, 103.907.

Portsmouth, İngiltere'de Hampshire ilinde (*county*) ilçe (*district*) düzeyinde kent. Yüzölçümü 37 km² olan Portsmouth önemli bir deniz üssüdür. Portsmouth limanı, Wight Adasını anakaradan ayıran Solent Boğazının doğu ucundaki Spithead'e açılır. Deniz İkmal Merkezi ile Kraliyet Tersanesi, Portsmouth ile Langstone limanları arasında yer alan Portsea Adasının güneybatı kesimini kaplar.

En önemli iş alanı olan tersane 1496'da kurulmuş, 1698'den sonra da genişletilmiştir, günümüzde 120 hektardan geniş bir alanı kaplamaktadır. 1860'larda Spithead kıyısında taştan dört büyük kale yapılmıştır. Southsea günümüzde ilgi gören bir dinlence merkezidir. Amiral Nelson'ın Trafalgar Savaşı'nda (1805) kullandığı "Victory" adlı kraliyet gemisi kentteki tersanededir. II. Dünya Savaşı sırasında büyük hasar gören ve 1959'da onarılarak yeniden açılan Lonca Binası bugün konser ve konferans salonu olarak kullanılmaktadır. Kentteki öteki önemli binalar arasında 12. yüzyıldan kalma bir katedral, Southsea Şatosu ve Charles Dickens'ın doğduğu ev sayılabilir.

Camber Dokları'ndaki ticaret limanı ile Portsea Adası Havalimanı belediyeye aittir. Gemi ve uçak yapımı kent ekonomisinde önemli yere sahiptir. Nüfus (1986 tah.) 186.900.

Portsmouth Antlaşması, ABD'nin, Maine eyaletindeki Kittery kentinde imzalanan ve Rus-Japon Savaşı'nı (1904-05) sona erdiren antlaşma (5 Eylül 1905). ABD başkanı Theodore Roosevelt'in aracılığıyla imzalanan bu antlaşmayla savaştan yenik çıkan Rusya, Japonya'nın Kore üzerindeki egemenliğini kabul ediyor ve kiralamış olduğu Port Arthur ile Liaodong Yarımadasının yanı sıra Sahalin Adasının güney yarısını Japonya'ya bırakıyordu. Antlaşmada ayrıca Mançurya'nın Çin'e geri verilmesi öngörülmüştü.

Portugalete, İspanya'nın kuzeyindeki Bask Ülkesi'ne bağlı Vizcaya ilinde kent. Bilbao'nun kuzeybatısında, Nervión Irmağının ağzında ve Bilbao Körfezinin batı yakasında yer alır. 1322'de bir kürek mahkûmu limanı (*portus galorum*) olarak kuruldu. Metal eşya imalathaneleri, bir kazan fabrikası ve bir soyafasulyesi işleme tesisi vardır. Nervión Halicinin karşısındaki Las Arenas'a (Guecho) Vizcaya Köprüsü'yle (1893) bağlanır. Gotik üsluptaki Santa María Kilisesi 13. yüzyıldan kalmadır. Nüfus (1981) 57.534.

Portuguesa, Venezuela'nın kuzeybatısında eyalet. Yüzölçümü 15.200 km²'dir. Kuzeybatı parçası Mérida Cordillerası'nda, geri kalanı Llanos'ta yer alır. Ekonomisi hayvancılığa dayanır. Ayrıca pirinç, kahve, pamuk, tütün, kakao ve mısır yetiştirilir. Turén Viejo'da Llanos'u tarıma açmaya yönelik bir devlet çiftliği vardır. Venezuela'nın koruyucu azizesi adına eyalet merkezi Guanare'de inşa edilmiş Coromoto Meryem Anası Kilisesi, her yıl binlerce kişi tarafından ziyaret edilir. Acarigua eyaletin en önemli ticaret merkezidir. Nüfus (1990) 625.576.

Portulacaceae (semizotugiller), *Caryophyllales* takımından, 15 cins ile 500 kadar küçük çalı ya da otsu bitki türünü içeren familya. Üyelerinin çoğu Kuzey Amerika'nın Pasifik kıyıları ile Güney Amerika'nın güney kesimlerinde yabani olarak yetişir. *Portulacaceae*'nin üyeleri kimi türlerde tabanda rozet biçimli demetler oluşturan, etli yapraklarıyla ayırt edilir. Bu bitkilerin gerçek taçyaprakları bulunmamasına karşılık görünümü daha çok taçyaprağı andıran 2-6 çanakyaprağı vardır.

Familyanın en önemli üyesi olan *Portulaca* cinsi, hemen her yerde yetişen ve ekili alanları kaplayan 100 kadar zararlı bitki türünü içerir. Bunlardan *P. grandiflora* parlak renkli ve katmerli çiçekleri nedeniyle süs bitkisi olarak, semizotu (*P. oleracea*) ise sebze olarak yetiştirilir. Beyaz çiçekli ve silindir gövdeli *Claytonia virginica*'ya özel olarak düzenlenmiş yabani çiçek bahçelerinde rastlanır. *Lewisia rediviva, Talinum calycinum* ve *Calandrinia* türleri ise çoğu kez kaya bahçelerine süs olarak dikilir. Kışsemizotu adı verilen *Montia perfoliata* ise semizotu gibi sebze olarak değerlendirilir.

Porus (ü. İÖ 4. yy), Büyük İskender'in Pencap'ı işgali (İÖ 327-326) sırasında Hydaspes (Chelum) ve Akesines (Çhenab) ırmakları arasındaki bölgeyi yöneten Hintli hükümdar. Komşu Takshaşila'nın (bugün Pakistan'da) hükümdarı Ambhi'nin tersine, İskender'e karşı direndi. Ama ordusu fillere ve hantal piyadelere dayandığından, Hydaspes Çarpışması'nda (İÖ 326) İskender'in hareketli süvari birliği ve atlı okçularıyla başa çıkamadı. Direnme ruhuna ve kullandığı savaş tekniklerine hayran kalan İskender, başta kalmasına izin verdiği gibi fethettiği bazı toprakları da ona verdi. Bunun üzerine İskender'i destekleyen Porus, Makedonya'ya bağlı bir hükümdar olarak yaşadı. İskender'in ölümünden sonra Eudamos'un ajanları tarafından İÖ 321-315 arasındaki bir tarihte öldürüldü.

Hint kaynaklarına yabancı olan Porus adının, Paurava yerine kullanılmış olduğu sanılmaktadır. Paurava, antik Veda metinlerinden bölgede yaşadığı bilinen Purus kabilesinin yöneticisi anlamına gelmektedir.

Porvoo, İsveçce BORGÅ. Finlandiya'nın güneyindeki Uusimaa ilinde (*lääni*) kent. Helsinki'nin kuzeydoğusunda, Finlandiya Körfezine dökülen Porvoo Irmağının (*joki*) ağzında yer alır. Nüfusunun büyük bölümü İsveççe konuşur. 1346'da kent statüsü kazandı, 1723'te piskoposluk merkezi oldu. Fin *Diet*'i (Meclis) 1809'da burada yaptığı toplantıda Rus çarı I. Aleksandr'a bağlılık

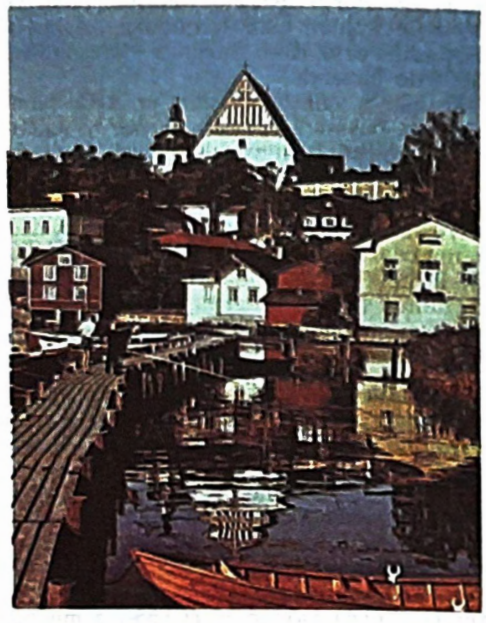

Porvoo, Finlandiya
Embassy of Finland, Washington, D.C.

yemini etti. Ulusal şair Johan Ludvig Runeberg ve heykelci Walter Runeberg'in doğum yeri olan kentin başlıca yapıları, ortaçağdan kalma granit katedral (1414-18) ve belediye binasıdır (1764). Ekonomisi kereste, ahşap eşya ve seramik üretimiyle yayımcılığa dayanır. Nüfus (1982 tah.) belediye, 19.226.

Posadas, Arjantin'de, Misiones eyaletinin merkezi kent. Paraguay'ın Encarnación kentinden Paraná Irmağıyla ayrılır. Paraguay'a ait bir ticaret merkezi ve ırmak limanı olarak kuruldu. 1869'da Paraguay Savaşı sırasında Arjantin'e geçti ve adı Trinchera de San José olarak değişti. 1879'da ulusal kahraman Gervasio Antonio Posadas'ın (1757-1833) adını aldı. Ekonomisi ahşap ve demir eşya üretimine dayanır. Posadas ve Encarnación arasında işleyen feribot Arjantin ve Paraguay demiryollarını birbirine bağlar. Nüfus (1991) belediye, 219.824.

Poseidon, Yunan mitolojisinde deniz ve su tanrısı. Yunanlıların en eski su tanrısı olarak denizi kişileştiren Pontos'la karıştırılmamalıdır. Poseidon adı "yeryüzünün kocası" ya da "dünyanın efendisi" anlamlarına gelir. Efsaneye göre baş tanrılardan Kronos ile Bereket Tanrıçası Rheia'nın oğlu, Zeus ile Hades'in kardeşidir. Üç kardeşin babalarını devirmelerinden sonra çekilen kurada denizler krallığı ona düşer. Silahı olan üç çatallı mızrağın başlangıçta uzun saplı bir zıpkın olduğu sanılmaktadır.

Aynı zamanda depremler tanrısı olan Poseidon'un Yunanistan'daki en eski tapınaklarının çoğu denizden uzaktaydı. Poseidon'un atlarla da yakın bağlantısı vardı. Kanatlı canavar Medusa'dan doğan kanatlı at Pegasos onun oğluydu. Birçok uzmana göre Poseidon Yunanistan'a atı getiren ilk Helenlerin tanrısıdır.

Attika'nın egemenliğini ele geçirmek için Athena'yla giriştiği savaştan yenik çıkmasına karşın Poseidon'a Attika'da da tapınılırdı. Özellikle Kolonos'ta *hippios* ("atlara

ilişkin") adıyla anılırdı. Başka yerlerde Poseidon tatlı su kaynaklarının da tanrısı olarak görülürdü. Salmoneus'un kızı Tyro'dan doğan Pelias ile Neleus'un babası olduğu için, Tesalya ve Messenia krallık ailelerinin de tanrısal atası sayılırdı. Öbür çocuklarıysa, Orion, Antaios ve Polyphemos gibi devler ve vahşi yaratıklardı.

Poseidon'un onuruna düzenlenen en önemli şenlik ünlü atletizm yarışlarının düzenlendiği İsthmia Oyunları'ydı. Bu şenlik Korinthos Kıstağı yakınında, iki yılda

Poseidon, Melos Adasında bulunmuş mermer heykel, İÖ 2. yy; Ulusal Arkeoloji Müzesi, Atina
Alinari-Art Resource/EB Inc

bir düzenlenirdi. Sanatta ön plana çıkan özelliği deniz tanrısı olmasıydı; simgeleri üç çatallı mızrak, yunus ve orkinostu. Romalılar, öbür özelliklerini göz ardı ederek onu deniz tanrısı Neptün'le(*) özdeşleştirdiler.

Poseidon füzesi, 1960'larda ABD Deniz Kuvvetleri tarafından geliştirilen, sualtından fırlatılabilen orta menzilli nükleer balistik füze. "Polaris" füzesinin geliştirilmiş bir türüdür.

Katı yakıtla çalışan roket motorlarıyla donatılmış olan iki kademeli "Poseidon" füzeleri hedefi önceki benzerlerinden çok daha duyarlı biçimde bulur ve fırlatma ağırlığı onlardan iki kat daha fazladır.

Füzenin toplam uzunluğu 10 m, gövde çapı 1,88 m, fırlatma ağırlığı yaklaşık 29.500 kg ve erimi 4.630 km'dir. "Poseidon" füzesi bağımsız olarak farklı hedeflere yönlendirilebilen birden çok savaş başlığıyla donatılabilir.

Poseidonios, POSIDONIOS olarak da bilinir (d. İÖ y. 135 - ö. İÖ y. 51), döneminin ve bir olasılıkla tüm stoacı okulun en bilgili üyesi sayılan Yunanlı filozof.

"Atlet" lakabıyla anılan Poseidonios Suriye'nin Apameia kentinde doğdu. Yunanlı stoacı filozof Panaitios'un öğrencisi oldu. İspanya, Afrika, İtalya, Galya, Liguria ve Sicilya'ya gitti. Daha sonra Rodos'a yerleşip ders vermeye başladı. Onun ünü pek çok bilgini buraya çekti. Yazıları ve kişisel ilişkileriyle stoacılığın Roma dünyasında yaygınlaşmasında Panaitios'tan sonra en etkili kişi oldu. Dönemin önde gelen ünlüleriyle tanıştı; bunlar arasında İÖ 78-77'de öğrencisi olan Romalı devlet adamı Cicero da vardı. Yaşamına ilişkin başlıca kaynaklar Strabon ve Seneca gibi öteki Romalı yazarların metinleridir.

Hiçbiri günümüze ulaşmayan 20'yi aşkın yapıtının yalnızca başlıkları ve konuları bilinmektedir. Okulun tarihinde orta dönemin öteki stoacıları gibi Poseidonios da daha eski stoacıların görüşleriyle Platon ve Aristoteles'in görüşlerini birleştiren eklektik bir düşünürdür. Ama insan tutkularının yalnızca yanlış yargılar değil, içsel nitelikler olduğunu savunan etik öğretisiyle çağdaşı stoacılardan ayrılır. Doğa bilimi, coğrafya, astronomi ve matematikle de ilgilenen Poseidonios Yer'in çapını, Ay'ın gelgit üzerindeki etkisini, Güneş'in uzaklığını ve büyüklüğünü hesaplamaya çalışmıştır. İÖ 146-88 arasını kapsayan 52 ciltlik tarih çalışması ilkçağ yazarları için güvenilir bir bilgi kaynağı olmuştur.

Posof, Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğu köşesinde, Ardahan iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 607 km² olan Posof ilçesi güneyde Damal ve Hanak ilçeleri, batıda Artvin ili, kuzeybatı, kuzey ve doğuda da Gürcistan ile çevrilidir.

İlin en kuzey kesiminde yer alan ilçe toprakları, akarsu vadileriyle derin biçimde parçalanmış yüksek ve dağlık bir alan üzerindedir. Bu toprakları Yalnızçam Dağları engebelendirir. Doğu Karadeniz Sıradağlarının(*) iç sıralarını oluşturan Çoruh-Kelkit Dağlarının kuzeydoğusunda yer alan Yalnızçam Dağlarına bağlı Göze Dağı ilçe sınırları içinde 3.167 m'ye ulaşır. Bu dağların yüksek kesimlerinde yer alan, sulak çayırlarla kaplı yaylalar hayvancılık açısından önem taşır. İlçe topraklarından kaynaklanan suları toplayan Posof Çayı Gürcistan'da Kura Irmağına katılır. Bir bölümü Gürcistan ile doğal sınır oluşturan Posof Çayının bir çöküntü alanı olan vadi tabanı ilçenin başlıca tarım alanıdır.

Büyük bölümü kırsal kesimde yaşayan ilçe halkı geçimini daha çok tarımdan sağlar. Yaygın olarak yaylacılık yöntemiyle yapılan hayvancılık da önemli bir gelir kaynağıdır. Yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler patates, arpa, buğday ve elmadır. Az miktarda armut ve fasulye de yetiştirilir.

Yöre 19. yüzyılda birkaç kez Ruslar tarafından işgal edildi. Son olarak 1876 sonunda işgale uğrayan yöre bu sırada Erzurum vilayeti Çıldır sancağının Ardahan kazasına bağlı bir nahiyeydi. 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'yla gene Osmanlı topraklarına katılan, ama 1919'da bu kez Gürcülerce işgal edilen Posof yöresi 23 Şubat 1921'de kurtarıldı.

Eskiden Duğur adıyla anılan kasaba ilçenin orta kesiminde yer alır. Posof Çayı vadisinin kuzey yamaçlarında kurulmuş olan kasaba gelişmemiş küçük bir yerleşmedir. Posof kasabası, Yalnızçam Dağlarını Ilgar Dağı Geçidinde (2.540 m) aşan 81 km'lik bir karayoluyla il merkezi Ardahan'a bağlanır.

Posof Belediyesi 1923'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 18.661; kasaba, 2.208.

posse comitatus (Latincede "il kuvvetleri"), İngiltere'de, eskiden kamu düzeninin sağlanmasına yardımcı olmak üzere sağlam yapılı yurttaşlardan oluşturulan kolluk birimi. Önceleri il (*shire*) yöneticisi şerifçe (*shire-reeve*) toplanan ve onun komutasında olan *posse comitatus*, şeriflik makamının askeri işlevlerini yitirmesiyle tam bir sivil kuruma dönüştü. Öteki asayiş görevlileri ve sulh yargıçları da zaman zaman yerel kolluk kuvvetleri toplayabilirdi.

Başlangıçta *posse comitatus*'a katılmak zorunluydu. Bu görevden kaçanların mülkleri ellerinden alınırdı. *Posse comitatus*'un asıl görevi şerifin komutasında asayişi sağlamak ve suçluları yakalamaktı. Ama çağrıldığında ülkenin askeri savunmasına da katılmak zorundaydı.

ABD'de geçmişte Batı'nın sınır bölgelerinde önemli rol oynayan *posse comitatus* birçok eyalette kurum olarak hâlâ korunmaktadır. Buna göre şeriflerin ve öteki asayiş görevlilerinin yerel kuvvetleri göreve çağırma yetkisi vardır. Bazı illerde bu kuvvete katılmayı reddetmek suçtur. *Posse comitatus*'a katılan kişiler yasaları yerine getirmede gerekirse zora başvurabilir; yetkisini aşanların yasal sorumlulukları her eyalette farklı biçimde düzenlenmiştir.

post, tarikatlarda şeyhin oturduğu post, tarikat pirinin makamının simgesi. Tarikatların çoğunda yalnızca pir makamı için bir post bulunduğu halde, Mevlevilik ve Bektaşilikte çeşitli manevi makamları simgeleyen birçok post vardır. Pirin makamını temsil etmek üzere bazen seccade de kullanılır.

Mevlevilikte, tarikata girmek isteyen kişinin denenmek üzere belli bir süre üzerinde oturmak zorunda olduğu bir post vardır. Mutfakta bulunan bu post kişinin iradesini mürşide teslim etmesini simgeler. Meydanda da ortada kırmızı, sağında siyah ve solunda beyaz olmak üzere üç post bulunur. Kırmızı post Sultan Veled makamını, siyah post Tanrı'nın zatını, beyaz post da Ateşbaz-ı Veli makamını temsil eder. Kırmızı postta şeyh, siyah postta kazancı dede, beyaz postta da meydancı dede oturur.

Bektaşilikte ise 12 makamı temsil eden 12 post vardır. Bunlar baba postu (Horasan makamı), aşçı postu (Seyyid Ali makamı), ekmekçi postu (Balım Sultan makamı), nakib postu (Kaygusuz Sultan makamı), atacı postu (Kanber Ali makamı), meydancı postu (Sarı İsmail makamı), türbedar postu (Karadonlu Can Baba makamı), kilecı postu (Erkulu Hacım Sultan makamı), kahveci postu (Şah Şazeli makamı), ayakçı postu (Abdal Musa makamı), kurbancı postu (Hz. İbrahim makamı) ve mihmanevi postudur (Hızır makamı). On iki makam ayrıca On İki İmam'ı da temsil eder.

Post, Pieter (d. 1608, Haarlem - ö. 1669, Lahey, Holland), Felemenkli mimar ve ressam. Jacob van Campen ile birlikte tipik, ağırbaşlı Felemenk baroğunu yaratmıştır. Rembrandt'ın çağdaşı, sanat ve bilim adamı Constantijn Huygens'in özel kâtibiydi.

1633 dolaylarında, Lahey'de, Campen'le birlikte tasarladığı görkemli Mauritshuis Sarayı'nda Felemenk Baroğu üslubundaki ustalığını ortaya koydu. 1645'te vali (*stadhouder*) Frederik Hendrik'in mimarı oldu. Van Campen ile birlikte Lahey'deki Huis ten Bosch'u (Orman Evi; 1645-47), kendi başına da Swanenburg Evi (1645), Lahey'deki Nieuwkoop Düşkünlerevi (1658) gibi yapılar yaptı. Maastricht'te gerçekleştirdiği belediye binası (1656) Hollanda'da 17. yüzyıldan kalma önemli yapılardan biridir. Van Campen gibi Post da, 18. yüzyıl Fransız mimarlığına özgü kimi inceliklerin habercisi olması ve İngiliz mimarlığı üzerindeki etkileriyle tanınır.

post-empresyonizm *bak.* ard izlenimcilik

post-modernizm, edebiyatta, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başlarındaki modernist arayışın eski canlılığını yitirmesinden sonra çeşitli üslup ve yönelişleri belirtmek için kullanılan deyim.

Rimbaud ve Mallarmé'den, T.S. Eliot, Joyce ve Kafka'ya, dışavurumculuk ve gerçeküstücülük akımlarına uzanan mo-

dernizm, geleneksel biçimlerin yükünden kurtulmak, öznenin yeni yaşantı olasılıklarına denk düşen yeni biçimler yaratmak istemişti. Artık tümüyle yeni hiçbir şeyin olmadığı düşüncesinden yola çıkan post-modernizm ise geleneği bilinçli olarak devralır; onu baştan yadsımak yerine, onun sunduğu eski biçimler içinde dönüşümler yapma, gedikler açma stratejisini benimser. Bu tutumun sonucu olarak da, modernizmin başlıca edebi yöntemleri olan ironi ve paradoksun yerine, parodi ve pastişten yararlanmayı yeğler. Modernist edebiyatın öznesi bireysel, ama aynı zamanda evrensel bir öznedir; çoğu zaman da erkektir. Toplumun dışına itilmiş ya da çekilmiş bile olsa, toplumun asıl ulaşması gereken değerleri temsil eder. Post-modernizm işte bu evrensellik savını bir yana bırakır: Her öznenin, her kahramanın, her değerin tarihsel, kısmi ve sınırlı olduğunu baştan kabul eder. Tümel bir öznenin bakışının yerine, parçalanmış bir toplumdaki tekil, kısmi öznelerin, kadınların, azınlıkların, belirli bir mahallede oturanların ya da belirli bir tarihten artakalmış grupların bakış açısını geçirir. Bunların hiçbirinin asıl, tümel ve olması gereken değeri temsil ettiğini ileri sürmez. Post-modern edebiyatın başlıca temsilcileri arasında Umberto Eco, Italo Calvino, John Berger, Salman Rushdie, García Màrquez, Julian Barnes gibi romancılarla, Jacques Derrida, J.F. Lyotard ve Jean Baudrillard gibi edebiyatla felsefe arasındaki sınırı aşan düşünürler sayılabilir.

post-modernizm, modern mimarlıkta 1970'lerin başından günümüze değin olan dönemi anlatmak için kullanılan deyim.

18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi hem pek çok yeni yapı malzemesinin, hem de yeni yapım yöntemlerinin ortaya çıkmasını sağladı. Gene sanayileşmenin etkisiyle mimarlık gereksinmelerinde değişmeler oldu, yeni işlevler belirdi; ulaşım, üretim, iletişim, enerji üretimi yapıları, büyük depo ve mağazalar, bürolar gibi yeni yapı türleri ortaya çıktı.

Bu değişimler olurken 19. yüzyılda Batı mimarlığında "tarihsel canlandırmacılık" anlayışı doğrultusunda, geçmiş dönemlerin mimarlık biçimleri uygulanıyordu. Birden çok eski üslup özelliğinin birlikte seçmeci bir anlayışla uygulandığı da oluyordu. Çağdaş yapı malzemeleri kullanılsa bile, üstleri kaplanıyor, geleneksel yöntem ve malzemeler kullanılmış izlenimi veren bir görünüm altında gizleniyordu.

Modern mimarlığın 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başındaki ilk kuşak mimarları bu yaklaşıma karşı çıktılar. Yapılarında yeni malzemeleri, yapım yöntemlerini açık açık, ne olduklarını göstererek kullanmaya başladılar. Yapıların, çağdaş yapım yöntemleri ile yapı malzemeleri açısından gereksiz olan süslemelerden arındırılmasını istediler. Bütün bunlar işlevci yanı ağır basan, yalın, süssüz, malzemeleri doğal biçim ve durumlarıyla göstermeyi yeğleyen bir mimarlık anlayışının ortaya çıkmasına yol açtı.

Modern mimarlık ilkeleri hem ilk uygulandıklarında, hem de daha sonra eleştiriler aldı. Modern mimarlığı uluslararası, katı, çıplak, gerilimsiz ve duygusuz olmakla suçlayanlar çıktı. Mimarlar arasında da daha ilginç tasarımlar üretmek amacıyla modern mimarlık ilkelerini zorlayanlar oldu. 1970'lerin başından bu yana özellikle genç kuşak mimarlar sınırları giderek daha çok zorlamaya başladılar. Böylece post-modernizm ya da modern mimarlığın ikinci evresi diye adlandırılan dönem başladı.

Post-modernizmin öncüleri, yapılarda teknolojik olanaklardan yararlanarak beklenmedik, ilginç biçimler yarattılar. Daire ya da yarım daire biçiminde pencereler, kapılar, üstü örtülü geniş iç avlular, basamaklı piramit gibi yukarı çıktıkça daralan ya da üst katlarda konsol çıkmalar üstünde taşmalar yapan yapılar ürettiler. Tarihsel biçimlere, yapı öğelerine tabu gözüyle bakmaktan vazgeçtiler. Bazı mimarlar anti-mimarlık adını verdikleri, üstündeki kaplama malzemesi dökülüyormuş gibi gözüken ya da bir köşesi üstünde ayağa kaldırılmış gibi duran, ilk bakışta akla, doğa yasalarına tersmiş gibi algılanan yapılar bile üretti. Post-modernizmin önde gelen mimarları arasında Robert Venturi, Charles Moore, Hans Hollein, O. M. Ungers, Robert Stern, Michael Graves, Philip Johnson, James Stirling, Aldo Rossi, Arata İsozaki, SITE (Alison Sky, Michelle Stone ve James Wines) bulunmaktadır.

posta, yurt içinde ya da dışında bir yerden bir başka yere mektup, paket ya da para gibi gönderileri ileten, genellikle devlet denetimi altında bulunan kurum.

En eski posta sistemleri İÖ 2000 dolaylarında Eski Mısır'da, ondan 1000 yıl kadar sonra da Çin'de oluştu. İlk postaevleri de büyük olasılıkla Çin'de kuruldu. Pers imparatoru II. Kyros (Büyük) İÖ 6. yüzyılda egemenliği altındaki topraklarda atlı posta tatarları çalıştırıyordu. Eski Yunan'da ise her kent devletinin kendi ulaklarının bulunmasına karşın, bütün ülkeyi içine alan bir posta sistemi ortaya çıkmadı. Roma İmparatorluğu'nda merkez ile uzak bölgeler arasında hızlı ve güvenilir bir iletişim kurmanın önemi anlaşıldı, böylece eski çağların en etkin posta sistemi kuruldu. *Cursus publicus* adı verilen bu sistem karmaşık Roma yönetiminin bir parçasını oluşturuyordu. Romalı ulakların hızına 19. yüzyıla değin hiçbir Avrupa ülkesinde ulaşılamadı. Bu ulakların bir gün ve bir gece boyunca 270 km uzağa gidebildiği öne sürülmüştür.

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması *cursus publicus*'u ortadan kaldırmadı. Ostrogot kralı Teodorico gibi yöneticiler sistemin bir süre daha yaşamasını sağladılar. Karolenjler 9. yüzyıla değin Romalıların posta dağıtım yöntemlerini uyguladı, postaevlerini korudu. Ama yolların onarılmaması, güzergâh üzerindeki yerleşmelerin posta sisteminin giderlerini karşılamaya yanaşmaması ve Avrupa'nın siyasal bölünmüşlüğü sonunda sistemin ortadan kalkmasına yol açtı. Karolenj hanedanının 987'de sona ermesinin ardından Avrupa'da birkaç yüzyıl boyunca güçlü merkezî krallıkların ortaya çıkmaması gerçek bir posta sisteminin kurulmasını engelledi. Öte yandan Bizans İmparatorluğu'nda *cursus publicus* bir süre daha işledi. Bu imparatorluğun topraklarında kurulan İslam devletleri sistemi kendi gereksinimlerine uydurdular; bu kez de Bağdat merkezli bir posta sistemi ortaya çıktı.

Ortaçağın sonuna doğru Avrupa'da ticaretin hızlanması iş yazışmalarının çoğalmasına yol açtı. Şirketler ve loncalar müşterileriyle iletişimi sürdürebilmek amacıyla haberleşme sistemleri oluşturdular. Örneğin bunlardan biri olan Kasap Postası (Metzger Post), bu mesleğin gerektirdiği yolculuklarla mektup taşımacılığını birleştiriyordu. Dönemin en yaygın ve düzenli posta hizmetlerini İtalyan ticaret şirketleri geliştirdi. Bu ülke ile Fransa'daki önemli alışveriş merkezleri arasında da iletişim bağı kuruldu. İtalya'nın ticari ilişkileri Avrupa dışındaki tek düzenli haberleşme bağlantısı olan Venedik - Konstantinopolis (İstanbul) posta hattının ortaya çıkmasını sağladı. 1320'de İlhanlı hükümdarı Venedikli ulaklara serbest geçiş hakkı tanıdı.

Ortaçağ sonlarında ticari yazışmaların dışında düzenli bir posta hizmetini gerektirecek koşullar oluşmadı. 15. yüzyılın sonlarına doğru, matbaacılığın ve eğitimin yaygınlaşması posta hizmetlerinin nitelikçe yükselmesini sağladı. Mektup taşımacılığı da kârlı bir işkolu durumuna geldi. İsviçre'deki Stumpelbotten gibi özel şirketler yerel düzeyde, Avusturya'daki Paar ailesi gibiler de ulusal düzeyde hizmet veren posta sistemleri kurdular. İtalyan kökenli Thurn ve Taxis ailesi Habsburgların koruması altında çeşitli krallıkların posta sistemlerini birbirine bağladı.

Bu sistemin kalıntıları Almanya'da 1867'ye değin varlığını koruduysa da, Avrupa'da gelişmeye başlayan ulus-devletlerin güçlü örgütlenmesi karşısında gerilemeye başladı. Fransa'da XI. Louis 1477'de Kraliyet Posta Servisi'ni kurdu. İngiltere'de VIII. Henry 1516'da benzer bir sistemin kurulması girişiminde bulundu. Bunların ikisi de halka açık kuruluşlar değildi. Fransa'da ilk kez 1627'de posta sistemi düzenli bir kamu hizmetine dönüştü. İngiltere'de ise 1635'te Thomas Witherings adlı Londralı bir tüccar bağımsız bir kamu hizmeti olarak posta sistemini kurmakla görevlendirildi. Her iki ülkede de bu örgütler kısa sürede birer devlet tekeli niteliğini kazandı. Fransa'da 1672'de posta hizmetinin devlet tekelinde olduğu ilan edildi. Daha önce kurulduğu için çalışma izinleri süren özel girişimlere dokunulmadıysa da, bunlar devlet örgütüyle yarışamadıkları için ortadan kalktılar. Son önemli özel posta servisine sahip olan Paris Üniversitesi'nin bu alandaki imtiyazları 1719'da geri alındı.

Özel girişimler gene de bazı yeni hizmet türleri geliştirerek başarı kazandılar. William Dockwra'nın 1680'de Penny Postası(*) adıyla kurduğu sistemin en önemli özelliği ulaştırma ücretinin peşin alınması ve mektup zarfının üstüne mektubun nereden ve ne zaman postaya verildiğini belirten bir damga basılmasıydı. Bu yöntem çok başarılı oldu; Dockwra hakkında devlet tekeline zarar vermekten dolayı kovuşturma açılmasına ve şirketinin 1682'de kapatılmasına karşın yöntemi devlet posta örgütü tarafından benimsendi. Fransa'da ise benzer bir hizmet 1759'da uygulamaya kondu. Burada da, devlet örgütünün kısa sürede benimsediği yeni yöntemi başlatan Claude-Humbert Piarron de Chamousset'ye tazminat ödendi. İngiltere'de 1765'te yürürlüğe konan yol yapımı programının gelişmesiyle birlikte 1784'ten sonra posta arabaları kullanılmaya başladı; böylece ana hatlarda atlı posta taşımacılığı sona erdi. 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılda bütün Avrupa'da posta hizmetlerinde hız ve düzenlilik bakımından büyük ilerleme sağlandı. ABD'de 1789'da yalnızca 75 postaevi varken, 40 yıl içinde bu sayı 8 bini aştı.

İngiliz eğitimci Rowland Hill'in *Post Office Reform: Its Importance and Practicability* (Posta Yönetiminde Reformun Önemi ve Uygulanabilirliği) adlı yapıtının 1837'de yayımlanması posta hizmetlerinde bir dönüm noktası oldu. Hill mektup taşımacılığının ayrıntılı bir maliyet çözümlemesini yapıyor, maliyet yüksekliğinin nedenlerini ortaya koyarak nasıl önlenebileceğine ilişkin öneriler getiriyordu. Bunlardan biri, uzaklığa bağlı olmaksızın tek ücret düzeyinin uygulanması, taşıma ücretinin peşin ödendiğini göstermek üzere zarfın üstüne posta yönetimi tarafından satılan bir pulun yapıştırılmasıydı.

Hill'in önerileri İngiltere'de kısa sürede uygulamaya kondu. İlk posta pulu da 1840'da satışa çıkarıldı. Hill'nin önerileri doğrultusunda, gönderinin ağırlığına göre belirlenen taşıma ücreti posta yönetiminin zarar etmesini önledi. 1843'te İsviçre ile Brezilya'nın benimsediği Hill'in önerileri zamanla öteki ülkelerce de uygulandı. Daha sonra basılı malzemeler için indirimli tarife uygulanması ya da hiç ücret alınmaması gibi başka kolaylıklar da yürürlüğe kondu. Bir başka ucuz haberleşme biçimi olan posta kartı da 1869'da Avusturya'da kullanılmaya başladı.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat (1839) öncesinde posta hizmetleri yalnızca devletin resmî haberleşmesi için, menzil örgütü ve tatarlar aracılığıyla yürütülürdü. II. Mahmud 1838'de bir ferman çıkararak resmî posta hizmetlerinden halkın da yararlanmasına olanak tanıdı. 1840'ta Dersaadet (İstanbul) Postahanesi ile buna bağlı Beşiktaş, Üsküdar, Sultanahmed, Sultan Bayezid, Sultan Mehmed ve Mahmud Paşa posta mevkileri kuruldu. Daha sonra vilayetlerde de postaneler kuruldu. Posta bedelinin pul olarak alınmasına 1863'te başlandı, posta ve telgraf tarifeleri hazırlandı. Daha önce ayrı olan Posta (1840) ve Telgraf (1855) nezaretleri 1871'de Posta ve Telgraf Nezareti(*) adıyla birleştirildi. Cumhuriyet döneminde posta hizmetleri PTT kurumu tarafından yürütüldü.

Demiryolunun yaygınlaşması posta sistemini de etkiledi. Mektupların yolculuk sırasında özel olarak düzenlenmiş vagonlarda sınıflandırılması önemli bir zaman tasarrufu sağladı. İlk demiryolu postanesi 1838'de Birmingham ile Liverpool ve Londra ile Preston arasında kullanıldı. Posta taşımacılığında demiryollarının ve buharlı gemilerin kullanılması iletişimi hızlandırdıysa da bu hizmet yönetimlerinin ulusal tekeller elinde olması bazı sorunlar da yarattı. Aralarında yaptıkları ikili anlaşmalarla bu tür sorunları gidermeye çalışan Avrupa ülkeleri sonunda ABD'nin de katılmasıyla 1863'te Paris'teki ilk uluslararası posta kongresinde bir araya gelerek bazı kolaylaştırıcı önerileri benimsediler. 1874'te İsviçre'nin Bern kentinde toplanan bir kongreye de aralarında Avrupa ülkeleri yanında ABD ve Mısır da olmak üzere 22 ülke katıldı ve burada bir posta birliği kurulması kararlaştırıldı. 1878'de bu örgüt Evrensel Posta Birliği(*) (UPU) adını aldı, anlaşma da Evrensel Posta Sözleşmesi olarak anılmaya başladı. Birliğin çalışmalarına koşut olarak 1878'de para havalesi, 1885'te paket postası, 1920'de posta çekleri, 1947'de ödemeli gönderiler, 1957'de de banka havalesi konularında uluslararası anlaşmalar yapıldı. Örgüt 1948'den bu yana Birleşmiş Milletler'e (BM) bağlı bir uzmanlık kuruluşu olarak çalışmaktadır.

20. yüzyılın başlarında hava ulaşımının gelişmesi uçak postasını ortaya çıkardı. 1911'de Londra'daki Hendon ile Windsor arasında, 1913'te de Paris ile Bordeaux arasında düzenlenen seferler bu alandaki ilk denemelerdi. ABD'deki ilk düzenli uçak postası 1918'de kuruldu. İlk uluslararası uçak postası da 1919'da Londra ile Paris arasında gerçekleştirildi. 1926'da Mısır ile Karaçi arasında başlayan uçak postası 1929'da Londra'ya bağlandı, 1933'te Singapur'a, 1934'te de Avustralya'ya uzatıldı. 1939'da "Yankee Clipper" adlı bir ABD uçağının ilk seferini yapmasıyla da Atlas Okyanusu üzerinden Amerika-Avrupa uçak postası açıldı.

Günümüzde hızla ilerleyen bilgi işlem ve iletim teknolojisinin iletişimde sağladığı hız ve kolaylık posta haberleşmesinde de köklü değişikliklere yol açmaktadır. 1980 sonrasında hızla yaygınlaşan faksimile ve bilgisayarlar arası iletişime dayanan elektronik "posta" bunlar arasındadır.

posta borusu, boru boşluğu silindir biçiminde olan bakır nefesli çalgı. 18. yüzyılda ve 19. yüzyıl başlarında posta arabalarının koruyucuları tarafından kullanılırdı. 18. yüzyıl sonunda hilal biçimli, sarmal ve düz posta boruları vardı ve aletten en çok altı

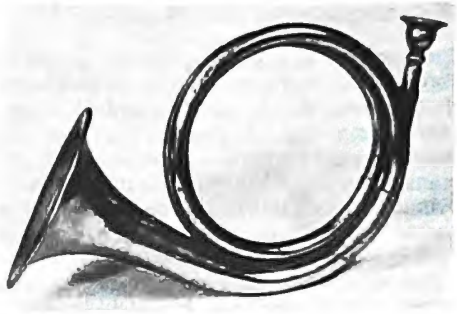

İngiliz posta borusu, 19. yy. Horniman Müzesi, Londra
Horniman Museum, London

ses (bir sesin 2-7. armonikleri) çıkarılabilirdi. Posta borusuna 19. yüzyılda pistonların takılmasıyla kornet ortaya çıktı.

Düz posta borusuna benzeyen, ama daha uzun olan araba borusu bakırdan yapılırdı ve boru boşluğu konik olurdu. Bu alet Londra-Oxford arasındaki posta arabalarında 1914'e değin kullanıldı.

posta kodu, posta gönderilerinin sınıflandırılmasını ve dağıtımını kolaylaştırmak, daha hızlı bir posta hizmeti sunmak için geliştirilen kodlama sistemi. Belirli bir sıraya bağlanmış kademelerdeki posta dağıtım yerlerini gösteren bir dizi rakam ve harften oluşur. Çeşitli ülkelerde değişik tipte posta kodu sistemleri uygulanmaktadır.

Türkiye'de 25 Ekim 1985'te uygulanmaya başlayan posta kodu beş rakamdan oluşur. Bu kodun geliştirilmesinde illerin trafik numaralarından yararlanılmıştır. Beş rakamdan ilk ikisi posta gönderisinin gideceği ili, son üçü de o il içindeki posta dağıtım yerlerini belirler. Bu kodlama sisteminde yalnızca İstanbul üç bölüme ayrılmıştır. İstanbul'un il trafik numarası 34 ile başlayan numaralar İstanbul'un suriçi ve surdışı bölümünü, 80 ile başlayan numaralar Beyoğlu bölümünü, 81 ile başlayan numaralar ise Anadolu yakasını belirler.

Posta ve Telgraf Nezareti, TELGRAF VE POSTA NEZARETİ olarak da bilinir, Osmanlı Devleti'nde 1871'den sonra posta hizmetlerini yürüten bakanlık.

Kuruluşun merkezi İstanbul'da, günümüzde Büyük Postane olarak anılan Sirkeci'deki yapıydı. 19 Haziran 1882'de yayımlanan Posta Nizamnamesi'yle kuruluşun çalışma ilkeleri belirlendi. II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) sansür uygulaması gereğince nezaret Avrupa'dan Jön Türklerce gönderilen yayınların yurda girmesini engellemeye çalıştı. Posta ve Telgraf nazırlığına genellikle Müslüman olmayan yöneticiler atandı. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra nezaretin yerine Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi oluşturuldu. Kurum 1911'de yeniden nezarete dönüştürüldü, başına da Talât Paşa getirildi. Onunla birlikte posta nazırları da hükümette yer almaya başladılar. Nezaret 1919'da ikinci kez genel müdürlük oldu, başına da Refik Halid (Karay) getirildi. Osmanlı Posta ve Telgraf Müdüriyet-i Umumiyesi saltanatın kaldırılmasına (1922) değin varlığını sürdürdü. 1922'de Ankara ve İstanbul hükümetlerinin posta örgütlenmeleri tek bir genel müdürlükte birleştirildi. *Ayrıca bak.* PTT.

postayla satış, satıcının, teklifini müşterilerine duyuru ya da katalog gibi çoğaltılmış malzemelerle posta yoluyla ulaştırdığı ya da gazete ve dergi reklamlarıyla sunduğu, alıcının da posta yoluyla siparişte bulunduğu alışveriş yöntemi. Postayla perakende satış başlangıçta kırsal yörelerdeki müşteriler için geliştirilmiş, ama zamanla Batı ülkelerinde kentsel alanlardaki milyonlarca müşteriye yönelmiştir.

Postayla satış yöntemi ABD'de daha koloni döneminde değişik biçimlerde uygulanıyordu. Ama özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında iç ticarette önem kazandı. Kıta demiryolu ağının tamamlanması, her türlü malı posta yoluyla satan kuruluşların gelişmesine hız kazandırdı. Çiftçilere görece düşük fiyatlarla çok çeşitli mallar satma olanağı, postayla satış kataloglarının dağıtımını kolaylaştıran ucuz posta tarifeleri ve 1913'te paket-posta sisteminin kurulması postayla satış işlemlerinin yaygınlaşmasına katkıda bulundu. Günümüzde postayla satış işlemlerinde en büyük pay, her türlü mal pazarlayan az sayıda firmanın elindedir. Dünyanın postayla satış yapan en büyük firmaları, ikisi de ABD kuruluşu olan Sears, Roebuck and Company ile Montgomery Ward & Company'dir.

Postayla satış Avrupa'da da 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmakla birlikte en büyük gelişmeyi 1945'ten sonra gösterdi. 1970'lerin ortasında en yaygın olduğu ülkeler İngiltere, AFC, İsveç ve İsviçre'ydi; Fransa ve Hollanda'da ise henüz gelişme aşamasındaydı. Almanya ve Fransa'da kumaş, puro ya da mücevher gibi bazı mallarda uzmanlaşma eğilimi görülmektedir. İngiltere'de ise postayla satış kuruluşları, tanınmış markalar taşıyan çok çeşitli dayanıklı tüketim mallarını da postayla satmaktadır. Tüketici beğenisinin gitgide türdeşleşmesi Avrupa'nın büyük mağazalarını da uluslararası alanda yayılmaya özendirmiştir. Türkiye'de de 1980'lerin sonlarında postayla satış başlamıştır.

postmatüre doğum *bak.* gecikmiş doğum

postnişin, tarikatta pirin yerine geçen, pir makamına ya da postuna oturan kişi. Tarikat şeyhleri için ayrıca seccadenişin adı da kullanılır. *Ayrıca bak.* mürşit; şeyh.

Postojna, Almanca ADELSBERG, İtalyanca POSTUMIA, Slovenya'nın batısında kent. Trieste'nin kuzeydoğusunda, Pivka Irmağı kıyısında yer alır. Eskiden beri bir pazar merkezi olan kent Trieste'den Ljubljana'ya giden demir ve kara yolunun üzerindedir. 1947'de Yugoslavya'ya bağlanan kent, Postojna Mağaraları sayesinde önemli bir turizm merkezi durumuna gelmiştir. Uluslararası üne sahip olan bu mağaralar, uzmanlarca karst yapısının Avrupa'daki en iyi örneği olarak kabul edilir. Çeşitli kollara ayrılan mağaraların girişi kente 2 km uzaklıktadır. Pivka Irmağı, Postojna Mağaralarının girişinde 18 m aşağıya iner ve bir süre yeraltından ilerledikten sonra, Planina Ovasında yeniden yüzeye çıkar. Mağaraların sarkıt ve dikitlerle kaplı dehlizleri ve yeraltı odaları 15 km boyunca uzanır. Postojna Mağaralarında *Proteus anguinus* olarak adlandırılan, gözü olmayan, renksiz, yılana benzer bir amfibyum türü yaşar. Salyangoz ve kurtlarla beslenen yaklaşık 30 cm uzunluğundaki bu hayvanın hem akciğerleri hem de solun-

gaçları vardır. II. Dünya Savaşı sırasında mağaranın üst dehlizlerinden birinde Partizanlar bir Alman yakıt deposunu havaya uçurdular. Dumandan kararmış duvarlar bugün de görülebilir. Postojna'nın hemen kuzeybatısında Predjamski Grad adlı ortaçağ şatosu bulunur. Mağaranın içine inşa edilmiş olan bu şatoda mağaralarda bulunmuş arkeolojik kalıntılar sergilenir. Nüfus (1981) 7.681.

Postumus, Marcus Cassianus Latinius (ö. 268), Roma imparatoru Gallienus'a karşı Galya'da imparatorluğunu ilan eden Romalı komutan.

Gallienus Tuna'ya gitmek üzere Ren'den ayrıldığında Postumus ve öteki komutanlardan Silvanus, imparatorun oğlu Saloninus'la birlikte Köln'de kaldılar. Silvanus ele geçirdikleri ganimetin hazineye ve sahiplerine geri verilmesini isteyince, ayaklanan birlikler Silvanus ve Saloninus'u öldürerek Postumus'u imparator ilan ettiler. Postumus Ren cephesini başarıyla savunarak Gallienus'un Galya'yı geri alma çabalarını boşa çıkardı. Ardından yardımcısı, bir olasılıkla da ortak imparator olarak Victorinus'u seçti. Mogontiacum (bugün Mainz, Almanya) lejyonunda çıkan bir ayaklanmada öldürüldü. Yerine Victorinus geçti.

pota, ergitme, kavurma ya da döküm işlemlerinde kullanılan, kil ya da ateşe dayanıklı grafit, porselen gibi malzemelerden, bazıları da erime sıcaklığı çok yüksek metallerden yapılmış kap. Potalar, laboratuvarlarda yüksek sıcaklıklardaki kimyasal tepkimelerde kullanılan birkaç gramlık kaplardan, demir dökümünde kullanılan 300-400 tonluk dev potalara kadar değişen boyutlarda olabilir.

pota işlemi, takım çeliği üretiminde uygulanan teknik. İşlemi yaklaşık 1740'ta İngiliz mucit Benjamin Huntsman geliştirdi. Huntsman, ateş kilinden yapılmış bir potaya yerleştirdiği küçük karbon çeliği parçalarını kok kömürü ateşi üzerinde ısıttı. Böylece ilk kez çeliği eritecek sıcaklığa (1.600°C) ulaşarak düzenli bir bileşime sahip homojen metal üretmeyi başardı. Huntsman bu yöntemle saat zemberekleri imal etti. 1870'ten sonra kok ateşli fırınların yerini Siemens yansımalı gaz fırınları aldı ve bunlarla daha yüksek sıcaklıklara ulaşıldı. Siemens fırınlarında, her birinde birkaç pota bulunan bir dizi yanma deliği vardı; bu fırınlarda aynı anda 100 kadar pota ısıtılabiliyordu. Bütün yüksek nitelikli takım ve hız çelikleri uzun süre bu işlemle üretildi; 20. yüzyılda ise, elektriğin ucuz olduğu ülkelerde Siemens fırınlarının yerini elektrikli fırınlar aldı.

Günümüzde yüksek nitelikli bazı çelik türleri, havası alınmış ve sızdırmaz hale getirilmiş potalarda indükleme yoluyla ısıtılarak üretilir. Sıcakken havayla temas etmemesi gereken bazı metaller (örn. titan) hava geçirmez potalarda eritilir ve tavlanır.

potamogal, *Insectivora* (böcekçiller) takımının *Potamogalidae* familyasını oluşturan üç memeli türünün ortak adı. Bazı uzmanlar bu grubu altfamilya düzeyinde tenreklerin(*) yer aldığı *Tenrecidae* familyasına alırlar. Potamogallar Batı Afrika'nın Ekvator bölgesindeki akarsularda ve haliçlerde yaşayan yarı sucul, yırtıcı hayvanlardır. Her üç türün de gövdesi uzun, başı burna doğru sivrilen koni biçimindedir. Yanlardan yassılaşmış kuyrukları suda ilerlemelerini sağlar. Postları sık kıllı, kahverengi ve beyazdır. Dev potamogal (*Potamogale velox*) 29 cm'lik kuyruğuyla birlikte 64 cm uzunluğa erişebilir. Öbür iki tür daha küçüktür.

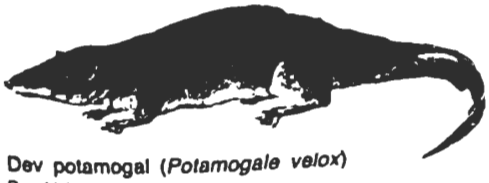

Dev potamogal (*Potamogale velox*)
Don Meighan'ın çizimi

Potamogetonales *bak.* Najadales

potansiyel enerji, bir sistemi oluşturan bölümlerin birbirlerine göre konumlarına bağlı olan, depolanmış durumdaki enerji. Bir sarmal yay sıkıştırılmış ya da çekilip uzatılmış durumdayken daha büyük bir potansiyel enerjiye sahiptir. Bir top Yer yüzeyinden yükseltildiğinde potansiyel enerjisi artar, bir başka deyişle, yüksekteyken daha çok iş yapabilme yeteneğine sahiptir. Potansiyel enerji tek bir cisme ya da parçacığa değil, bir sisteme özgü bir niteliktir. Örneğin, top ile Yer'den oluşan bir sistemin potansiyel enerjisi bu iki cisim birbirlerinden uzaklaştırıldıkça artar.

Potansiyel enerji, büyüklüğü karşılıklı konumlarına bağlı kuvvetlerle birbirlerini etkileyen bölümlerden oluşan sistemlerde ortaya çıkar. Yer ile toptan oluşan sistemde, iki cismin birbirine uyguladığı çekim kuvveti, yalnızca bunların arasındaki uzaklığa bağlıdır. Bu iki cismi birbirinden uzaklaştırmak için (bir başka deyişle, topu yeryüzünden yukarı yükseltmek için) yapılan iş, sistemin enerjisine eklenir ve kütleçekimsel potansiyel enerji olarak depolanır.

Potansiyel enerjinin başka biçimleri de vardır. Yüklü bir sığacın (kondansatör) levhalarında depolanmış olan enerji elektriksel potansiyel enerjidir. Kimyasal enerji olarak adlandırılan enerji ise, bir maddenin bileşim değiştirerek iş yapabilmesi ya da ısı yayması yeteneğidir; bu enerji, maddenin molekül ve atomları arasındaki karşılıklı kuvvetlerden kaynaklanan bir potansiyel enerji biçimi olarak düşünülebilir.

Parçacıklardan oluşan bir sistemin potansiyel enerjisi parçacıkların yalnızca başlangıç ve son durumlarına bağlıdır; parçacıkların bu iki durum arasında izledikleri yoldan bağımsızdır. Yer ile toptan oluşan sistemde, topun başlangıç konumu yer yüzeyinde, son konumu ise yerden 3 m yüksekte ise, top bu yüksekliğe nasıl ve hangi yolu izleyerek çıkarılmış olursa olsun potansiyel enerjisi aynıdır. Potansiyel enerjinin değeri seçilen referans noktasına bağlıdır. Yukardaki örnekte, top 3 m'lik yüksekliğe 3 m derinlikteki bir kuyunun dibinden çıkarılmışsa, bu durumda sistemin potansiyel enerjisi, önceki durumdakinin iki katı olur.

Yer'in yüzeyine yakın bölgelerde kütleçekimsel potansiyel enerji, cismin ağırlığı ile referans noktasına göre yüksekliği çarpılarak hesaplanır. Bağlı sistemlerde, örneğin elektronların çekirdeğin elektriksel çekim kuvvetiyle bağlı tutulmakta olduğu atomlarda, potansiyel enerji için sıfır referans noktası, çekirdeğin elektriksel çekim kuvvetinin algılanamayacak kadar küçüldüğü, çok uzaktaki bir noktadır. Bu durumda, bağlı elektronların potansiyel enerjisi negatiftir; çekirdeğin etkisinden tam kurtulmakta olan hareketsiz bir elektronun potansiyel enerjisi ise sıfırdır.

Potansiyel enerji kinetik enerjiye(*), kinetik enerji de elektrik enerjisine dönüştürülebilir. Örneğin bir barajda biriken su, aşağıya doğru akarken türbinleri döndürür, bunlar da elektrik üreteçleri aracılığıyla elektrik enerjisi üretir; bu süreçte burgaçlar (türbülans) ve sürtünme nedeniyle bir miktar ısı enerjisi de açığa çıkar.

Geçmişte potansiyel enerji, kinetik enerji ile birlikte, bir mekanik enerji biçimi olarak ele alınıyordu; böylece de kütleçekimsel sistemlerde toplam enerji sabit bir değer olarak hesaplanabiliyordu. *Ayrıca bak.* enerji.

potansiyometre, gerilim ya da potansiyel farklarının ölçümünde kullanılan aygıt. Bilinmeyen potansiyel farkı, bilinen bir gerilimle tümüyle ya da kısmen dengelenerek ölçülür. Potansiyometre, direnç değeri belirli aralıklarla değiştirilen direnç türüdür ve bu nedenle özel bir reosta tipi olarak kabul edilir. *Ayrıca bak.* direnç; reosta; voltmetre.

potas, potasyum karbonatlı bileşiklerin ortak adı. Suda kolaylıkla çözünerek kuvvetli bazik ve yenime uğratıcı bir çözelti oluşturan potasyum hidroksit bileşiğine de potas ya da kostik potas denir.

Gübre sanayisinde kullanılan potasyum oksit de potas olarak adlandırılır. Potas sabunu, odun külünden çıkarılan küllü sudan yapılan yumuşak bir sabundur.

potaslı kil *bak.* sulu mika

potaslı mika *bak.* muskovit

potasyum (K), periyodik tablonun Ia grubunda yer alan alkali metaller grubundan kimyasal element. Canlılar için yaşamsal öneme sahip bir elementtir. Elektroliz yoluyla ayrılan ilk metal olan potasyumu ilk kez 1807'de Sir Humphry Davy, erimiş potasyum hidroksitin bir volta pilinde elektrolizi yoluyla elde etti.

Bulunduğu yerler, özellikleri ve kullanım alanları. Yumuşak ve gümüş beyazı parlaklığında bir metal olan potasyumun erime noktası düşük, ısı ve elektrik iletkenliği yüksektir. Alevi mor renkli, buharları ise yeşildir. Bolluk bakımından Yer'deki elementler arasında yedinci sırayı alır ve yerkabuğundaki korkayaçların yüzde 2,6'sını oluşturur. Doğadaki potasyumun çoğu muskovit, mika ve ortoklaz gibi minerallerde suda çözünmeyen bileşikler halinde bulunur ve bu minerallerden elde edilmesi çok zordur. Ama karnalit, kizerit ve polihalit gibi arıtılabilen minerallerden elektroliz yoluyla ayrılabilir. Potasyum üretiminde en önemli kaynak tuz yatakları ve tuzlu sulardır. Almanya'da Stassfurt'taki potasyum klorür ve potasyum sülfat bakımından zengin tuz yatakları dünyadaki en önemli potasyum kaynaklarından biridir. Potasyum klorür karnalitten ($KMgCl_3 \cdot 6H_2O$), ana çözeltinin buharlaştırılması sırasında seçici çöktürme yoluyla elde edilir. Tuzlalarda ise salamuranın vakumda buharlaştırılmasıyla sodyum klorür ve sodyum sülfat çökelir ve geride kalan çözelti potasyum klorürün ayrılabileceği dereceye kadar kaynatılarak yüzde 66 arılıkta ham potas üretilir. Erimiş potasyum klorürün 870°C'de sodyumla indirgenmesi sonucunda da potasyum elde edilir. Elektroliz yoluyla potasyum üretiminde ise erimiş potasyum hidroksit, siyanür ya da erimiş potasyum halojenür içinde çözünmüş potasyum oksituzları ayrıştırılır.

Metal halinde potasyumun kullanım alanı çok azdır. Kirli havayla tepkimeye girmesi sonucunda oksijen açığa çıkarıp karbon dioksit ve su buharını uzaklaştırdığından koruyucu gaz maskelerinde yararlanılan potasyum süperoksitin (KO_2) elde edilmesinde ve ısı aktarıcı olarak yararlanılan sıvı haldeki sodyumlu alaşımlarda kullanılır. Potasyumun suyla hızla tepkimeye girmesi

sonucunda yanıcı olan hidrojen gazı açığa çıkar ve potasyum hidroksit (KOH) çözeltisi oluşur.

Bütün bitkiler iyi bir potasyum kaynağıdır. Kökleri aracılığıyla topraktaki çözünebilen potasyum tuzlarını soğururlar ve depolarlar. Bunun bir bölümünü de oksalatlar ve tartaratlar gibi organik potasyum tuzlarına dönüştürürler. Bitkiler yakıldığında bu organik tuzlar potasyum karbonata dönüşür. Üstün yapılı hayvanlarda potasyum iyonları (K^+) sodyum iyonlarıyla birlikte sinir ve kas liflerindeki kimyasal uyarıların hücre zarlarına iletilmesini sağlar ve hücreye besin girişiyle artıkların uzaklaştırılması arasındaki dengeyi kurar. Vücuttaki aşırı az ya da aşırı çok potasyum ölüme neden olabilir.

Doğal potasyum üç izotopunun karışımı halinde bulunur; bunlar, potasyum-39 (yüzde 93,26), potasyum-41 (yüzde 6,73) ve radyoaktif potasyum-40'tır (yüzde 0,01). Ayrıca yapay yollarla altı izotopu elde edilmiştir. Potasyum atomu en dış yörüngemsisindeki tek elektronu kolaylıkla verebildiğinden bütün bileşiklerinde +1 değerliklidir.

Başlıca bileşikleri. Potasyum bileşiklerinin gübre olarak tarımdaki önemi çok büyüktür. Ayrıca patlayıcı üretiminde de önemli miktarda kullanılır. Potasyum klorür (KCl) tuzlu göl sularının yanı sıra silvinit ve karnalit gibi minerallerde de doğal olarak bulunur. Renksiz ya da beyaz renkli, kristal yapılı bir bileşik olan potasyum klorür, gübre ve öbür potasyum bileşiklerinin üretiminde hammadde olarak kullanılır. Potasyum klorürün özel olarak tasarımlanmış bir gözede elektrolizi sonucunda kostik potas ya da kısaca potas olarak da bilinen potasyum hidroksit oluşur. Kolayca nem soğuran bu beyaz alkali maddeden sıvı sabun ve deterjanların üretiminde yararlanılır. Ayrıca potasyum karbonat (K_2CO_3) gibi birçok potasyum tuzunun hammaddesidir. Beyaz, nem soğurucu katı bir madde olan potasyum karbonat cam üretiminde, dokuma boyalarında, metallerin temizlenmesinde ve elektrik yoluyla kaplanmasında kullanılır. Potasyum hidroksitin iyotla tepkimeye girmesi sonucunda gene önemli bir potasyum tuzu olan potasyum iyodür (KI) elde edilir. Beyaz ya da renksiz olan bu madde, iyot eksikliğine karşı sofra tuzlarına ve hayvan yemlerine katılır. Ayrıca guatr, mantar enfeksiyonları gibi bazı hastalıkların tedavisinde ve iyotla birlikte alkoldeki çözeltileri antiseptik olarak uygulanır.

Potasyum nitrat (KNO_3) ve potasyum sülfat (K_2SO_4) sanayide önemli öbür potasyum bileşikleridir. Güherçile olarak da bilinen potasyum nitrat, Yer yüzeyinde, kayaçlarda ve mağaralarda beyaz bir kabuk halinde, ayrıca sıcak kıraç bölgelerde toprakla karışık halde bulunur. Potasyum klorürün sodyum nitratla ya da potasyum hidroksitin nitrik asitle tepkimeye girmesi sonucunda yapay olarak da üretilebilir. Potasyum nitrat gübre olarak ve patlayıcılarda, havai fişeklerde yaygın olarak kullanılır. Potasyum sülfat da potasyum nitrat gibi doğada minerallerin (langbeyinit, kainit gibi) bileşiminde bulunur. Ayrıca potasyum klorürün sülfürik asitle tepkimesi yoluyla da önemli miktarda üretilir. Sanayide gübre, kauçuk ve potasyum karbonat üretiminde kullanılmasının yanı sıra tıpta müshil olarak da yararlanılır.

atom numarası	19
atom ağırlığı	39,102
erime noktası	63,65°C
kaynama noktası	774°C
özgül ağırlığı	0,862 (20°C'de)
değerliği	1
elektronların yerleşimi	2-8-8-1 ya da $1s^2 2s^2 2p^6 3s^2 3p^6 4s^1$

potasyum-argonla tarihleme, kayaçlardaki radyoaktif argonun radyoaktif potasyuma oranının ölçülmesi yoluyla gerçekleştirilen yaş belirleme yöntemi. Bu yöntemde minerallerdeki ve kayaçlardaki radyoaktif potasyum-40 izotopunun radyoaktif argon-40'a bozunma olgusundan yararlanılır. Potasyum-40 ayrıca kalsiyum-40'a da bozunur. Bu nedenle bir mineral ya da kayaçtaki argon-40'ın potasyum-40'a ve radyoaktif bozunma sonucu oluşan kalsiyum-40'ın potasyum-40'a oranı örneğin yaşının bir ölçüsüdür. Ama kayaçlarda radyoaktif bozunma sonucu oluşmayan kalsiyum çok bol bulunduğundan, bu element radyoaktif bozunmayla oluşan kalsiyum-40'ı perdeler, bu nedenle de kalsiyum-potasyumla tarihleme tekniği ender olarak kullanılır. Öte yandan argonun yanardağ etkinlikleri sırasında atmosfere kaçması nedeniyle Yer'deki bolluğu oldukça azdır.

Potasyum-argonla tarihleme yöntemiyle çok geniş bir aralıkta değişen yaşlar belirlenebilir. Örneğin bu yöntemle belirlenen bazı göktaşlarının yaşı 4,5 milyar yıl iken bazı genç korkayaçların yaşı 20 bin yıldır.

potasyum eksikliği, vücuttaki potasyum miktarının belirli bir düzeyin altına düşmesinden kaynaklanan bozukluk. Çözelti halinde pozitif iyonlar oluşturan potasyum hücre sıvılarının hareketinde önemli rol oynar. Potasyumla azotlu bileşiklerin metabolizması arasındaki ilişki tam olarak açıklanmamış olsa da bu süreçte de işlev gördüğü bilinir. Potasyumun vücut hücrelerinde depolanması kalsiyum ve sodyum dengesinin belirli bir düzeyde tutulmasına bağlıdır. Vücut işlevlerini etkileyen bütün minerallerde olduğu gibi, potasyum da normal kas ve sinir yanıtlarında, kalp atımında ve özellikle hücre içi sıvılarının basıncının ve dengesinin korunmasında önemli rol oynar. Besinlerle alınan potasyumun ortalama yüzde 8'i vücutta tutulur, geri kalanı metabolizma artıklarıyla atılır.

Hemen bütün besinler vücudun gereksinimini karşılayacak miktarda potasyum içerdiğinden, potasyum eksikliğinden kaynaklanan sorunlar genellikle mineralin besinlerle yeterince alınmamasına bağlanamaz; bununla birlikte, açlık, kötü ve yetersiz beslenmenin yaygın olduğu bölgelerde yaşayanlarda da bu bozukluk görülür. Ağır ishallerde, şeker hastalığında ve uzun süreli kortizon tedavilerinde potasyumun hızla vücuttan atılması beslenmeye bağlı olmayan yetersizlik nedenlerinin başında gelir. Bireyin normal hareketliliğinin azaldığı ya da arttığı durumlarda potasyum eksikliğinin sodyum iyonunun etkilerini artırdığı bilinir. Eksikliğin bir biçiminde de dokularda ve kanda yeterince potasyum yoktur; mineral vücuttan dışarı atılmamış, ama hücre dışındaki sıvılardan hücrenin içine geçmiştir.

Potavatomiler (Algonkin dilinde "Ateş Yeri İnsanları"), Algonkin dili konuşan Kuzey Amerika Yerli kabilesi. 17. yüzyılda beyazlarca ilk görüldüğünde bugünkü Wisconsin'in kuzeydoğu kesiminde yaşıyorlardı. Daha sonra güneye, bugünkü Michigan, Wisconsin, Illinois ve Indiana'ya doğru yayıldılar. Yarı yerleşik bir yaşam sürdüren Potavatomiler yazları köylerde tarımla uğraşır, kışları ise aile gruplarına ayrılarak av alanlarına göçerlerdi. Akrabalık ve dil temelinde birbirine bağlı olmakla birlikte, siyasal bakımdan bağımsız çok sayıda bölgesel gruba bölünmüşlerdi. Bu gruplar ise babayanlı soy çizgisine dayanan ve dışarıdan evlilik yapan bir dizi klana ayrılmıştı.

1846'da askerlerce Kansas'taki bir yerleştirme kampına sürülen Potavatomilerin bü-

yük bölümü, Batıya göç sırasında Ova Yerlilerinin bizon avı ve kamp düzeni gibi bazı uygulamalarını benimsedi. 1860'ların sonlarında da Oklahoma Yerli bölgesine yerleşti ve egemen Amerikan kültürünün çoğu öğelerini benimseyerek Yurttaş Potavatomiler olarak anılmaya başladı. Bozkır

Özgün giysileriyle bir Potavatomi kadını
Oklahoma Historical Society, Oklahoma City

Potavatomileri ise özgün kültürünü önemli ölçüde korudu. Günümüzde, Wisconsin ve Michigan'da yaşayan bazı başka Potavatomi grupları da vardır.

Potchefstroom, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, Transvaal yönetim bölgesinin güneybatısında kent. Mooi Irmağı kıyısında, Johannesburg'un güneybatısında yer alır. 1838'de Transvaal'in ilk yönetim merkezi olarak kuruldu ve yönetim merkezinin 1855'te Pretoria'ya taşınmasına değin bu statüsünü korudu. Güney Afrika Savaşı (1899-1902) sırasında İngiliz kuvvetlerinin eline geçti. 1933'ten bu yana kent ve çevresinde altın madenciliği önem taşır. Eskiden beri önemli bir eğitim, din ve gazete basım merkezi olarak tanınan Potchefstroom'da birçok ortaöğretim kurumu ile Hıristiyan Yükseköğretim Üniversitesi (1869) yer alır. Nüfus (1983 tah.) belediye, 77.560.

Potemkin, Grigori Aleksandroviç, TAUR PRENSİ, İMPARATORLUK PRENSİ (d. 24 Eylül 1739, Çizovo - ö. 16 Ekim 1791, Besarabya, Rus Çarlığı), Çariçe II. Yekaterina'nın âşığı olan ve 17 yıl boyunca ülke yöneti-

Potemkin, Johann Baptist Lampi'nin portre çalışmasından James Walker'ın bir oymabaskısı, 1789
British Museum; fotoğraf, J.R. Freeman & Co., Ltd.

minde önemli rol oynayan Rus asker ve devlet adamı.

Moskova Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1755'te Atlı Muhafız Birliği'ne girdi. II. Yekaterina'nın tahta çıkmasına yardımcı oldu ve hizmeti karşılığında küçük bir malikâneyle ödüllendirildi. 1768-74 arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı'nda sivrildi ve 1774'te çariçenin âşığı oldu. Kendisini "Yeni Rusya" (Güney Ukrayna) başkomutanı ve genel valisi yapan çariçe ile hep dost kaldı ve Yekaterina'nın başka âşıklar edinmesinden sonra da onun üzerindeki etkisini korudu.

Rus topraklarını genişletmek ve ülkenin güney sınırını güvence altına almak için çaba gösteren Potemkin'in 1776'da Kırım'ı Rusya'ya katmak için hazırladığı plan sonradan uygulandı. Potemkin ayrıca, başına Yekaterina'nın torunlarından birinin geçeceği yeni bir Bizans İmparatorluğu'nun kurulmasını amaçlayan "Yunan Projesi"ni hazırladı. 1784'te mareşal olduktan sonra, orduda pek çok reform gerçekleştirdi, Karadeniz'de yeni bir donanma kurdu, Herson Cephane Merkezi ile Sivastopol limanını inşa ettirdi (1784). 1776'da Kutsal Roma-Germen imparatoru II. Joseph tarafından imparatorluk prensi (*Reichsfürst*) yapıldı. 1783'te de Yekaterina tarafından Taurların (eskiden Kırım'da yaşamış bir halk) prensi unvanıyla ödüllendirildi. 1787'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yeni bir savaş başlaması üzerine Rus orduları başkomutanlığına getirildi. Ordunun silah ve cephane bakımından zayıf olmasına karşın Özi (Oçakov) ve Bender (Benderi) kalelerini ele geçirmeyi başardı. 1790'da Dinyester kıyısındaki askeri harekâtı yönettikten sonra Iaşi'ye (Yaş) yerleşti. 1791'de Petersburg'a dönerek A.A. Bezborodko ile birlikte Yekaterina'nın yeni gözdesi Platon Zubov'u devirmek için başarısız bir girişimde bulundu. Bunun üzerine Potemkin'e Iaşi'ye dönmesini emreden Yekaterina, onu Osmanlı Devleti ile yapılacak barış görüşmelerini yürütmekle görevlendirdi. Potemkin, Nikolayev'e giderken yolda öldü.

Potentilla *bak.* beşparmakotu

Potenza, Latince POTENTIA, İtalya'nın güney kesimindeki Basilicata yönetim bölgesinin ve Potenza ilinin merkezi kent. Deniz düzeyinden 819 m yükseklikte, Apenninler'in üzerinde, Salerno'nun doğusunda yer alır. İÖ 2. yüzyılda Potentia adını taşıyan bir Roma yerleşmesi olarak kuruldu. Önemli bir yol kavşağında bulunması sayesinde hızla gelişerek zamanla bir *municipium*(*) durumuna geldi. 6. yüzyılda, önce Benevento'daki Lombard düklerinin, daha sonra da bir dizi feodal beyin yönetimi altına girdi. 1806'da Fransızlar tarafından Basilicata'nın merkezi yapıldı. 1860'ta Bourbonların yönetimindeki İki Sicilya Krallığı'na karşı bağımsızlığını kazanan ilk Güney İtalya kenti oldu. Sonuncusu 1980'de yaşanan bir dizi deprem kente büyük zarar verdi. Bir piskoposluk merkezi olan Potenza'da bulunan önemli kiliseler arasında, S. Francesco Kilisesi (1274) ve S. Michele Kilisesi (11-12. yy) sayılabilir. Lucano İl Müzesi'nde arkeolojik kalıntılardan oluşan değerli bir koleksiyon sergilenir.

Bir demiryolu kavşağında yer alan kent aynı zamanda bir tarım merkezidir. Kentte yetiştirilen meyve ve sebzelerin büyük bölümü ihraç edilir. Nüfus (1983 tah.) belediye, 64.802.

Potgieter, Everhardus Johannes (d. 27 Haziran 1808, Zwolle - ö. 3 Şubat 1875, Amsterdam, Hollanda), Hollandalı yazar ve şair. 1837'de kurulan *De gids* dergisinde ulusal bilinci geliştirmeye çalışmış, 1880'lerdeki edebi uyanışa öncülük etmiştir.

Romantizmin etkin bir yandaşıydı. Yazılarında 17. yüzyıl Hollanda'sını övdü. Bir işadamı olarak da Hollanda'nın canlanmasında ticari yayılmanın rolünü vurguladı. Başlangıçtaki iyimser yaklaşımı, insanların zihinsel durgunluğunu yerdiği alegorik öyküsü *Jan, Jannetje en hun jongste kind* (1842; Jan, Jannetje ve En Küçük Çocukları) ile 17. yüzyıl Hollanda'sını ve Pieter Corneliszoon Hooft'un düzyazısını övdüğü *Het Rijksmuseum* (1844) adlı yapıtında açıkça görülür.

Sonraki çalışmaları arasında, en iyi mizah öykülerinden oluşan *Onder weg in den regen* (1864; Yolda Yağmur Altında), üç dizeli kıtalar halindeki uzun şiiri *Florence* (1868) ve düşsel bir soylunun ağzından yazılmış uzun şiiri *De nalatenschap van den landjonker* (1875; Taşra Soylusunun Mirası) sayılabilir.

Pothier, Dom Joseph (d. 7 Aralık 1835, Bouzemont, Fransa - ö. 8 Aralık 1923, Conques, Belçika), Fransız keşiş ve bilgin. Çağdaşlarıyla birlikte Gregorius dinsel ezgisini yeniden düzenlemiştir.

1860'ta Solesmes'de Benedikten keşişi olarak ant içti. 1893'te Ligugé'nin, 1898'de de Saint-Wandrille'in başkeşişliğine atandı. Solesmes'e girişinden hemen sonra Dom Paul Jausions ile birlikte Gregorius dinsel ezgisinin el yazmalarını kullanarak koro kitaplarının yeni baskısını hazırlamaya başladı. Sonradan bu alandaki temel çalışma sayılan *Les Mélodies grégoriennes d'après la tradition*'un (1880; Geleneksel Gregorius Dinsel Ezgileri) adlı yapıtının önsözünde, 1870'te ölen Dom Jausions'un katkılarını da belirtti. Dom Jausions'un önceki araştırmalarını da kapsayan *Liber gradualis* (1883) ve *Les Mélodies grégoriennes* adlı yapıtlarıyla dinsel ezgi alanındaki reforma öncülük etti. 1889'da öğrencisi Dom André Mocquereau (1849-1930) ile birlikte ortaçağ ayinlerine ilişkin el yazmalarını kapsayan *Paleographie musicale* dizisini çıkarmaya başladı. 1904'te Papa X. Pius tarafından, Katolik Kilisesi'nde Missa müziğinin yeniden düzenlenmesi için oluşturulan kurulun başkanlığına getirildi. Gregorius dinsel ezgisiyle ilgili tartışmalı görüşlerin ele alındığı *Revue du chant grégorien*'in (1892-1914) yayın yönetmenliğini yürüttü.

Poti, Gürcistan'da kent. Karadeniz kıyısında, Rioni Irmağının ağzında, antik Yunan kolonisi Phasis'in kurulmuş olduğu alanda yer alır. 1880'lerde liman tesislerinin tamamlanması ve demiryolunun bölgeye ulaşmasından sonra gelişmeye başladı. Bir balıkçılık filosuna sahip olan kentte balık işleme tesisi ile deniz dibi tarama makinesi yapım tesisleri vardır. Kentte hidrolik araçlar ve elektrikli aletler de üretilir. Nüfus (1991 tah.) 51.100.

potlaç, toplumsal statü simgesi olarak törensel mal ve armağan dağıtımı. Özellikle Melanezya, Polinezya ve Kuzeybatı Amerika Yerlileri arasında yaygınlaşmış önemli bir toplumsal kurumdur. Kabile toplumlarının uzak geçmişinde kalmış bir ilkel eşitliğin, birikmiş zenginliklerin simgesel paylaşımı yoluyla törende geçici olarak yeniden canlandırılmasına ve yaşayan kişilerin saygınlığının o eski geleneklerden türemiş olduğunun gösterilmesine hizmet eder.

Potlaç en gelişmiş düzeyine 1849-1925 döneminde Kuvakiyutlların güney kolu arasında ulaştı. Her gruba özgü farklılıklar göstermesine karşın bazı genel çizgileri de vardı. Konukların çağrılmasında, konuşmalarda, armağanların alıcıların toplumsal konumlarına göre dağıtılmasında hep tören geleneklerine uyulurdu. Toplantıların büyüklüğü bağışta bulunanın toplumsal konumunun göstergesiydi. Potlaçla birlikte büyük ziyafetler düzenlenir ve konuklar cömertçe ağırlanır, ev sahibinin akrabaları da cömertlik yarışında bütün olanaklarıyla ona yardımcı olmaya çalışırdı. Olayın çok sayıda tanık önünde gerçekleşmesi, gerek bağışlayıcı, gerekse alıcıların toplumsal konumlarının herkes tarafından bilinmesini sağlardı.

Bir mirasçı ya da ardıl yeni üstlendiği toplumsal konumu açıklamak ve onaylatmak üzere potlaç düzenlerdi. Evlenme, doğum, ölüm ve gizli derneklerin üyeliğine kabul gibi önemli olaylar da potlaç düzenlemek için gerekçe oluştururdu. Ama potlacın başlıca amacı toplumsal konum iddialarının onaylatılması olduğundan, önemsiz olaylar da fırsat bilinirdi. Ayrıca utanç verici duruma düşmüş kişiler tarafından kusurunu örtmek için, toplumda birbirine rakip konumdaki kişiler arasında da bir yarışma aracı olarak kullanılırdı.

Potlaç benzeri kurumlara Orta Asya kökenli eski Türk ve Moğol göçebe topluluklarında da toy(*) ve şölen(*) gibi adlar altında rastlanır. Sınıflaşma, feodalleşme yolundaki hemen bütün kabile şeflerinin zaman zaman aristokrasiye ve halka karşı cömertlik gösterilerinde bulundukları görülür. Dede Korkut Kitabı'nda Salur Kazan'ın üç yılda bir "İç Oğuz" (Üçoklar) ve "Dış Oğuz" (Bozoklar) soylularını toplayıp otağını onlara yağmalattığı, böyle törenlerde Burla Hatun'u elinden tutup çıktığı çadırını, içindeki bütün eşyayla birlikte soylulara terk ettiği belirtilir. Bir seferinde Dış Oğuz soylularının törene yetişemeyip bu yağmadan pay alamamaları İç Oğuz'a karşı ayaklanmalarına neden olur. Bu öykü, ilkel eşitlik anılarının simgesel yeniden üretiminin, kabileler arası statü ilişkileri bakımından önemine işaret eder. Batı Avrupa ortaçağına ve Osmanlılara gelindiğinde tam potlaç gibi bir törensel paylaşım artık gözükmese de, kral ve sultanların, lordların, beylerin, ağaların gösterişçi cömertliği toplumsal statülerinin gereği sayılır ve tebalarını koruyup ödüllendirerek yönetmeye layık oldukları yolundaki ideolojinin sürekliliğine önemli katkıda bulunur.

Potomac Irmağı, ABD'nin ortadoğu kesiminde ırmak. Batı Virginia'daki Apalaş Dağlarından doğan Kuzey ve Güney kollarının Maryland eyaletindeki Cumberland

Potomac Irmağında Mather Boğazı
Authenticated News International

kentinde birleşmesiyle oluşur. Güneydoğuya doğru akarak District of Columbia'yı geçtikten sonra Chesapeake Körfezine dökülür. Su toplama havzası yaklaşık 37.600 km²'dir. Toplam uzunluğu 610 km olan ırmağın 187 km'lik kesimi gelgit olayının etkisindedir. Potomac, Kuzey Kolu'yla birlikte, Batı Virginia'daki kaynağından Harpers Ferry'ye kadar Maryland ile Batı Virginia arasındaki sınırı, buradan denize döküldüğü yere kadar da Maryland ile Virginia arasındaki sınırı çizer. Başlıca kolları Shenandoah, Monocacy ve Anascostia'dır. Washington, D.C.'ye kadar ulaşıma elverişli olan ırmak, daha yukarılardaki Piedmont bölgesinde bir dizi ivinti ve çavlan oluşturur; bunların en önemlisi 11 m yüksekliğindeki Büyük Çavlandır.

Güzel manzarasıyla tanınan Potomac tarihsel bakımdan da büyük önem taşır. Potomac'a koşut uzanan Chesapeake ve Ohio kanallarının Georgetown'dan Cumberland'e kadar olan bölümü 1850'de tamamlandı. 1920'lerin başında trafiğe kapanan kanal bir gezinti alanı olma özelliğini bugün de korumaktadır.

Potosí, Bolivya'nın güneybatı kesiminde kent. Dünyanın en yüksek kentlerinden biri olan (3.976 m) Potosí, çeşitli maden yataklarının bulunduğu Potosí Dağının eteklerindeki soğuk ve kıraç bir platoda yer alır. 1545'te bölgede gümüş yataklarının bulunmasından sonra kuruldu ve çok geçmeden zengin bir kent durumuna geldi. 1650 dolaylarında yaklaşık 160 bine ulaşan nüfusu gümüş üretiminin azalmasıyla düşmeye başladı, ama 19. yüzyılda kalay madenciliğinin önem kazanmasıyla yeniden arttı.

Potosí günümüzde Bolivya'nın en önde gelen sanayi kentidir. Kent ekonomisinin temelini madencilik ve petrol arıtımı oluşturur. Kentte ayrıca meşrubat, mobilya, elektrikli ürünler ve mozaik üretilir. Çeşitli taşkınların ve birkaç depremin kente büyük zarar vermesine karşın Potosí koloni dönemindeki görünümünü korumaktadır. Kentteki başlıca yükseköğretim kurumu Bolivya Tomás Frías Üniversitesi'dir (1892). Nüfus (1989 tah.) 110.700.

potpuri (Fransızcada *potpourri*: "karışık"), beğenilen müzik parçalarından oluşturulan demet. Sevilen parçaların birbirlerine en uygun yerlerinden bağlanarak sanki tek bir parçaymış gibi kesintisiz çalınması ve söylenmesiyle gerçekleştirilir. Çeşitli müzikallerden derlenen bir "şov ezgileri" potpurisinde olduğu gibi genellikle popüler müzik türünde kullanılır. 19. yüzyıl operalarının çoğunda çalgılar için düzenlenmiş bir grup aryayla başka parçalardan oluşan uvertürler gerçekte potpuri niteliğindedir. Gilbert ve Sullivan operetlerinin neredeyse hepsi böyle bir potpuri ile açılır. Potpuri Daniel-François-Esprit Auber ve François-Adrien Boieldieu gibi Fransız bestecilerce de çok kullanılmıştır. Potpuriye hafif Batı müziği ve caz alanında oldukça sık rastlanır.

Potresov, Aleksandr Nikolayeviç (d. 13 Eylül 1869, Moskova, Rus Çarlığı - ö. 11 Temmuz 1934, Paris, Fransa), Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDRP) Menşevik önderlerinden. 1917 Ekim Devrimi'yle sonuçlanan siyasal mücadelede Bolşeviklerin karşısında yer almıştır.

Bir generalin oğluydu. 1890'ların başında Marksistlere katıldı. 1898'de kısa bir süre sürgünde kaldı. 1900'de V.İ. Lenin'le birlikte Rus sosyal demokratlarının yayın organı *İskra*'nın kurucuları arasında yer aldı. 1903'teki II. Kongre'de partinin disiplinli ve merkezî bir yapıya dayanmasını savunan Lenin'le bağlarını kopardı. 1908'de yeraltı örgütlenmesine karşı çıkan ve "tasfiyeciler" olarak nitelendirilen grubun önderi oldu. Çarın 1917'de devrilmesinden sonra Bolşeviklere muhalefet eden *Den* gazetesinin yönetiminde görev aldı. Ekim Devrimi'nin ardından ülkesinden göç etti ve Aleksandr Kerenski'nin Bolşevik karşıtı gazetesine makaleler yazdı.

Potsdam, Almanya'nın doğu kesiminde, Brandenburg eyaletinin (*Land*) merkezi kent. Berlin'in güneybatı sınırında, Nuthe Irmağının Havel Irmağıyla birleşerek bir dizi göle dönüştüğü noktada yer alır. 993'te Poztupimi adlı bir Slav yerleşmesi olan kent 1317'de tüzel kimlik kazandı. 1640'ta Brandenburg elektörü Friedrich Wilhelm'in yönetiminde, elektörlük konutunu barındıran bir kent durumuna geldi. II. Friedrich döneminde (1740-86) Prusya'nın entelektüel ve askeri merkezi, ayrıca fiili başkenti konumundaydı. 18. yüzyılda kente önemli sayıda Felemenkli göçmen yerleşti. Kent II. Dünya Savaşı sırasında ağır hasar gördüyse de birçok anıt sağlam kaldı, zarar görenler ise sonradan onarıldı. Müttefik önderlerin düzenlediği Potsdam Konferansı (17 Temmuz-2 Ağustos 1945) kentteki Cecilienhof adlı sarayda yapıldı. 1952-90 arasında ADC'nin Potsdam ilinin (*Bezirk*) merkezi oldu.

Öbür önemli yapılar arasında, Alman rokoko mimarisinin başyapıtı olan Sans Souci Sarayı (1745-47), Resim Galerisi (1755-63), Orangerie (1851-60), Yeni Saray (1763-69), St. Nikolaus Kilisesi (1830-37), Brandenburg Kapısı (1770) ve Garnizon Kilisesi (1731-35) sayılabilir. Kentte bilim enstitüleri, bir meteoroloji istasyonu, siyaset bilimi ve hukuk akademisi, maliye yüksekokulu, eğitim fakültesi, tarım ve tıp enstitüleri, iki gözlemevi, bir konservatuvar ve Astrofizik Merkez Enstitüsü etkinlik göstermektedir.

Önemli sanayi kolları arasında lokomotif üretimi, gemi yapımı, makine, elektroteknik ve gıda sanayileriyle dokumacılık sayılabilir. Babelsburg banliyösü Alman sinema sanayisinin bir merkezidir. Nüfus (1991 tah.) 139.794.

Potsdam Konferansı (17 Temmuz - 2 Ağustos 1945), II. Dünya Savaşı'nın sonlarında Müttefiklerin Berlin'in bir banliyösü olan Potsdam'da düzenlediği konferans. Konferansa ABD'den Başkan Harry S. Truman, İngiltere'den Başbakan Winston Churchill (daha sonra, konferans sırasında başbakan olan Clement Attlee) ve SSCB'den İosif Stalin katılmıştır.

Konferansta Avrupa'da öngörülen barışın ana yönleri tartışılmakla birlikte, barış antlaşmalarını hazırlamak görevi dışişleri bakanlarından oluşan bir kurula verildi. Ele alınan temel konular ise yenik Almanya'nın yönetimi sorunu, Polonya'nın batı sınırları, Avusturya'nın işgali, SSCB'nin Doğu Avrupa'daki rolü, savaş tazminatları ve Japonya'yla süren savaştı. Savaş sırasında düzenlenen önceki konferanslarda görülen dostluk ve iyi niyet havasının tersine, Potsdam'da her ülkenin kendi çıkarları ön plana çıktı.

Yayımlanan Potsdam Bildirgesi'nde, "Müttefiklerin, Alman halkının sonuçta kendi yaşamını barışçıl ve demokratik bir temel üzerinde yeniden kurmaya hazırlanmasını amaçladığı" belirtildi. Almanya, Yalta Konferansı'nda (Şubat 1945) kararlaştırılmış ilkeler (yani, askerden arındırma, Nazilerden arındırma, demokratikleşme, ademimerkeziyetçilik ve sanayinin kısıtlanması) temelinde, her biri Sovyet, İngiliz, ABD ve Fransız işgal kuvvetlerinin komutanlarınca yönetilecek dört işgal bölgesine ayrıldı. Berlin, Viyana ve Avusturya da dört işgal bölgesine bölündü. Bir bütün olarak Almanya ve Avusturya'yı ilgilendiren sorunlarla uğraşmak üzere dört Müttefik devletin temsilcilerinden oluşan bir Denetim Kurulu kuruldu. Ayrıca her ülkenin savaş tazminatını kendi işgal bölgesinden sağlaması, bunun yanı sıra SSCB'nin kendi bölgesindeki tarımsal ve başka doğal ürünlerin karşılığında batı bölgelerindeki sanayi donanımının yüzde 10-15'ini alması kararlaştırıldı.

Polonya konusunda ise, bu ülkenin batı sınırını Oder (Odra) ve Neisse (Nysa Łużycka) ırmaklarının oluşturması öngörüldü. Eski Doğu Prusya'nın bir parçasının Polonya'ya verilmesi sonucunda, bu bölgede yaşayan milyonlarca Alman Almanya'ya göç etmek zorunda kaldı. Romanya, Macaristan ve Bulgaristan'da zaten konferanstan önce komünist yönetimler işbaşına gelmişti. Stalin, Müttefiklerin Balkan devletlerine karışmalarına kesin olarak karşı çıktı. Ayrıca 1921'de yitirdiği toprakları Türkiye'den geri almaya ve Çanakkale Boğazında askeri üs kurmaya yönelik girişimlerine izin verilmesini istedi. Ama bu istekleri kabul edilmedi.

Truman, Stalin'e ABD'nin Japonya'ya karşı kullanmayı düşündüğü "yeni silah"tan (atom bombası) söz etti. 26 Temmuz'da Japonya'ya, koşulsuz teslim olmasını ve Potsdam Bildirgesi'ni kabul etmesini öngören bir ültimatom gönderildi. Japon hükümeti ültimatomu reddetti, ama ABD'nin 6 Ağustos'ta Hiroşima'ya, 9 Ağustos'ta da Nagasaki'ye atom bombası atmasının ve SSCB'nin savaşa girmesinin ardından 10 Ağustos'ta teslim oldu.

Potsdam Konferansı Müttefiklerin uyum içinde birlikte olmalarını öngörüyordu, ama Batı ile Sovyetler Birliği arasındaki çıkar çatışmaları bu konferansın son Müttefik zirvesi olmasıyla sonuçlandı.

Pott, August (Friedrich) (d. 14 Kasım 1802, Nettelrede, Hannover - ö. 5 Temmuz 1887, Halle, Almanya), Hint-Avrupa tarihsel dilbiliminin kurucularından Alman dilbilimci. Hint-Avrupa dillerindeki akraba sözcüklerin ses benzerliklerini inceleyen çalışmalarıyla çağdaş etimoloji araştırmalarına öncülük etmiştir.

Göttingen Üniversitesi'nde ilahiyat öğrencisiyken filolojiye ilgi duydu. 1827'de doktora tezi *De relationibus quae praepositionibus in linguis denotantur*'u (1827; Dillerde İlgeçlerin Belirttiği İlişkiler Üzerine) tamamladı. Aynı yıl, Hint-Avrupa dilbiliminin önemli araştırmacılarından Franz Bopp'la birlikte çalışmak üzere Berlin Üniversitesi'ne gitti ve 1830'da aynı üniversitede genel dilbilim dersleri vermeye başladı. En önemli yapıtı *Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der indo-germanischen Sprachen, mit besonderem Bezug auf die Lautumwandlung im Sanskrit, Griechischen, Lateinischen, Litauischen und Gotischen*'in (1833-36; Sanskrit, Yunanca, Latince, Litvanca ve Got Dilindeki Ses Değişimi Temelinde Hint-Avrupa Dilleri Etimoloji Araştırmaları) birinci cildi 1833'te yayımlandı. Pott aynı yıl Halle Üniversitesi'nde genel dilbilim profesörü oldu ve ölümüne değin bu görevi sürdürdü. Hint-Avrupa dilleriyle ilgili etimoloji araştırmalarının yanı sıra Afrika'nın güneyinde, Cava ve Japonya'da konuşulan diller üzerine de çeşitli kitap ve makaleler yazdı. Pott, Çinge-

nece (Romani) üzerine yapıtlarıyla, 19. yüzyılın bu alanda ürün vermiş en önemli filoloji uzmanı sayılır.

Pott hastalığı, verem enfeksiyonunun omurgada yerleşmesi nedeniyle omurların yumuşaması ve birbiri üstüne çökmesiyle sonuçlanan, sıklıkla kamburluğa neden olan hastalık. Enfeksiyon, kemik vereminin en sık görüldüğü bölge olan omur gövdelerinde başladıktan sonra yavaş yavaş çevredeki dokulara yayılır. Apseler oluşabilir, bunlar başka bölgelere göç ederek vücudun omurgadan uzak bölümlerinde ağrıya neden olur. Kimi zaman omurilikten çıkan sinirlerin de etkilenmesi sonucunda spazmlı felçler gelişir. Hareket ağrıya neden olduğundan hasta ağrıyı engellemek için hareketlerini kısıtlar, vücudunu kasar. Hastalık yavaş ilerler; aylar, hatta yıllarca sürebilir. Tedavide verem basiline etki eden antibiyotikler kullanılır, bunun yanı sıra omurganın ortopedik açıdan düzeltilmesi ve korunması gerekebilir.

Potter, (Helen) Beatrix (d. 28 Temmuz 1866, South Kensington, Middlesex - ö. 22 Aralık 1943, Sawrey, Lancashire, İngiltere), İngiliz çocuk kitapları yazarı. Peter Rabbit (Tavşan Peter), Jeremy Fisher (Balıkçı Jeremy), Jemima Puddle-Duck (Ördek Jemima), Mrs. Tiggy-Winkle (Salyangoz Bayan Tiggy) gibi hayvan karakterlerinin yaratıcısıdır.

Çocukluğunda İskoçya'da ve İngiltere'de Göller Bölgesi'nde geçirdiği tatiller onda yoğun bir hayvan sevgisinin gelişmesine yol açtı. Ayrıca suluboya resim yapmaya yönelen Potter, hasta bir çocuğa gönderdiği mektuplardaki resimli hayvan öykülerinin çok sevilmesi üzerine *The Tale of Peter Rabbit* (1900; *Pamuk Tavşan*, 1956) ve *The Tailor of Gloucester* (1902; Gloucester Terzisi) adlı kitaplarını yayımladı. Bunları *The Tale of Squirrel Nutkin* (1903; Sincap Nutkin'in Öyküsü), *The Tale of Benjamin Bunny* (1904; Tavşan Benjamin'in Öyküsü) ve öbür kitapları izledi. Yapıtları Fransızcaya, Almancaya, İspanyolcaya ve Galceye çevrildi. Küçük bir çocuğun bile rahatça tutabileceği boyutlarda düzenlediği minik kitaplarda taşra mizahını içeren yalın bir düzyazı üslubunu İngiliz suluboya geleneğinin en güzel örnekleriyle birleştirdi.

Potter, Paul, PAULUS olarak da yazılır (d. 20 Kasım 1625, Enkhuizen - ö. 17 Ocak 1654, Amsterdam, Felemenk), daha çok hayvan resimleriyle tanınan Felemenkli ressam ve aside yedirme baskı ustası. Yapıtlarının hemen hepsinde hayvan figürlerine yer vermiştir. Bunlar bazen tek, ama çoğunlukla küçük gruplar halinde ya da köylüler arasında köy evleriyle birlikte, bazen de geniş bir manzara içinde yer alır. Çok önemli bir ressam olmamakla birlikte konusuna her zaman büyük bir duyarlılıkla yaklaşmış, doğanın değişen atmosferini ustaca yansıtmıştır.

1646'da Delft'teki ressamlar loncasına girdi. Bir süre Lahey'de yaşadıktan sonra 1652'de Amsterdam'a yerleşti. Babası ressam Pieter Potter'in (1597-1652) yanında yetiştiği sanılır. Kendisinden önceki ustalardan pek az etkilendi. Çok kısa süren sanat yaşamında ilk ve son yapıtları arasında üslup açısından pek fazla bir değişiklik yoktur; ama 1647 yılı, pek çok iyi resminin bu tarihi taşımasından ötürü, Potter'in başarısının doruk noktası olarak kabul edilir.

potto (*Perodicticus potto*), *Lorisidae* familyasından Afrika'nın tropik kesimlerinde yaşayan ilkel maymun türü. Ağaçlarda yaşayan ve gün boyunca uyuduğu kovuklardan geceleri çıkan bu türün hareketleri çok ağırdır. Güçlü pençeleriyle dallara sıkıca yapışır ve ancak zorda kalırsa çabuk ha-

Potto (*Perodicticus potto*)
Tierbilder Okapia, Frankfurt am Main

reket eder. Besinlerini meyveler, küçük hayvanlar ve böcekler oluşturur. Pottonun uzunluğu, 5-10 cm'lik tüylü kuyruğu dışında yaklaşık 40 cm'dir. İri ve yuvarlak gözleri vardır. Boyun omurlarının oluşturduğu çıkıntıların nedeni belirsizdir. Sık tüylü yumuşak postu kızıla çalan boz kırçıllıdır. Dişiler genellikle tek yavru doğurur.

Pottsville Dizisi, Pensilvaniyen Dönemde (y. 325-280 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanlarının en alt bölümü. Allegheny Dizisinin altında uzanan Pottsville Dizisi adını, ABD'de Pennsylvania'daki Pottsville antrasit yataklarının çevresinde rastlanan yüzey oluşumlarından alır. Pennsylvania'dan Ohio'ya ve Maryland'dan Virginia'ya kadar uzanan dizi 1.100 m kalınlığa ulaşan üç ayrı kat halinde bulunur ve büyük ölçüde kumtaşlarından, şeyllerden, kömür yataklarından ve kireçtaşlarından oluşur. Dizi zengin bir kara bitkileri fosil faunası içerir.

potu, *Caprimulgiformes* takımının *Nyctibiidae* familyasını oluşturan *Nyctibius* cinsinden kuşların ortak adı. Geceleri etkinlik gösteren, Orta ve Güney Amerika'da yaşayan bu kuşların beş türü vardır. Gündüzleri direklere ve ağaç dallarına başı yukarıda duracak biçimde sıkıca yapışır, geceleri kısa uçuşlar sırasında böcekleri avlarlar. Çok geniş olan ağız açıklığı uçarken böcek yakalamalarını kolaylaştırır. Ormanlarda ve çayırlarda yalnız yaşayan, ürkek kuşlardır. Dişiler kütükler üzerine ya da ağaç gövdelerindeki uygun çıkıntılara tek bir yumurta bırakır. Bu kuşlar adını bazı türlerin haykırmayı andıran ötüşünden alır. Meksika'nın güneyi, Jamaika ve Hispaniola'daki cangıllardan Arjantin'in kuzeyi, Peru ve Trinidad'a kadar uzanan bölgede görülen bayağı potu (*N. griseus*) 40 cm uzunluğunda, benekli, grimsi kahverengi bir türdür. Guatemala'dan Peru'ya ve Brazilya'nın güneyine kadar uzanan bölgede yaşayan büyük potu (*N. grandis*) ise 50 cm uzunluğuyla bu grubun en iri üyesidir.

potur, dizkapağına kadar geniş olarak inen, bundan sonrası daralan bir tür şalvar. Önden pantolonu andırır. Şalvar gibi kırmalı olan arkası ve ağı en çok dizkapağına kadar iner. Paçalarının önünde ve arkasında birer dilcik bulunur. Bunlardan önde olan ayağın üstünü, arkadaki de topuğu örter. Dilciksiz poturlar da vardır. Cepken altına giyilen potur onunla aynı kumaştan yapılır. Potur eskiden Anadolu ve Rumeli'de çok yaygındı. 18. yüzyıldan sonra kentlerde de giyilmeye başladı. Günümüzde Orta ve Doğu Anadolu köylerinde, az da olsa hâlâ potur giyenler vardır.

Potvar Platosu, Pakistan'ın Pencap eyaletindeki Ravalpindi, Attock ve Cihelum illerinde plato. İndus ve Cihelum ırmakları arasında yer alır. Kuzeyde Hazara Tepeleri, güneyde de Tuz Sıradağlarıyla çevrili olan platonun yüzeyi sürekli olarak aşınmaya uğramaktadır. Buzul Çağından kalma buzul döküntülerinden oluşmuş bir tepeler sisteminde bulunan plato deniz düzeyinden 300-600 m yüksektedir. Kala Çitta Sıradağları plato boyunca doğuya, Ravalpindi'ye doğru uzanır. Haro ve Soan ırmaklarının vadileri doğudaki yamaçlardan İndus'a doğru uzanarak platoyu boydan boya aşar. Bölgede tarım, yıllık ortalaması 380-510 mm arasında değişen yağışlara bağımlıdır. Platoda yetiştirilen başlıca ürünler buğday, arpa, kocadarı ve baklagillerdir; İndus yakınlarındaki daha verimli topraklarda soğan, kavun, karpuz ve tütün yetiştirilir.

Potvar Platosu Pakistan'ın en yoğun nüfuslu bölgelerinden biridir. Eski Ravalpindi kenti ve yapımına 1961'de başlanan yeni başkent İslamâbad bu bölgede yer alır. Pakistan'ın en önemli petrol yatakları da Potvar Platosundadır. Bölgeden çıkarılan petrol, boru hatlarıyla Ravalpindi'deki arıtım tesisine taşınır.

Pouchet, Félix-Archimède (d. 26 Ağustos 1800, Rouen - ö. 6 Aralık 1872, Rouen, Fransa), Fransız doğabilimci. Canlıların cansız nesnelerden geliştiğini ileri süren kendiliğinden türeme kuramının savunucularındandır.

1828'den sonra Rouen Doğa Tarihi Müzesi ve Rouen Botanik Bahçesi yöneticiliğini yaptı. 1838'de Rouen Tıp Okulu'nda profesörlüğe atandı. Başlıca yapıtı olan *Hétérogénie*'de (1859) canlıların mayalanma ve çürüme gibi bazı kimyasal olaylar sonucu oluştuğunu savundu. Özellikle konuya dinsel ve felsefi inançlarla yaklaşan kişilerce desteklenen bu görüşleri, Louis Pasteur'ün havada mikroorganizmaların bulunduğunu kanıtlayarak canlıların kendiliğinden türeyemeyeceğini açığa çıkarmasıyla geçerliliğini yitirdi.

Poujade, Pierre (-Marie) (d. 1 Aralık 1920, Saint-Céré, Fransa), Fransız kitapçı, yayıncı ve siyasetçi. 1950'lerde Fransa'da bir sağ kanat protesto hareketine önderlik etmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın başında Fransız Kara Kuvvetleri'nde havacı olarak görev yaptı. 1942'de Fas'a, oradan da İngiltere'ye kaçtı. 1943'te İngiltere'de Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne katıldı. Savaşın sonunda Saint-Céré'ye dönerek bir kitap ve kırtasiye dükkânı açtı. 1951'de belediye meclisine seçildi. 1953'te ağır vergilere ve vergi memurlarının sürekli denetimlerine karşı yerel bir esnaf grevi örgütledi. Etkinliklerini Fransa'nın güneyindeki öteki kentlere de yaydı. Kurucusu olduğu Esnaf ve Zanaatkârları Koruma Birliği (UDCA) 800 bin üye kaydetti. Poujade'cılık olarak anılan bu hareket Fransa'nın güneyinden toplanan vergilerin büyük ölçüde azalmasında ve 1955'te Ulusal Meclis'ten çeşitli vergi bağışıklıkları kazanılmasında etkili oldu. Temelde hoşnutsuz köylülerin ve küçük esnafın desteklediği aşırı sağcı Poujade'cı adaylar Ocak 1956

seçimlerinde 2 milyonun üzerinde oy alarak Ulusal Meclis'teki 595 sandalyeden 52'sini kazandılar. Ama hareket bu tarihten sonra zayıflamaya başladı ve Kasım 1958 seçimlerinde hiçbir Poujade'cı aday meclise giremedi.

Hiçbir zaman Ulusal Meclis seçimlerine katılmayan Poujade belediye meclisindeki görevini sürdürdü. 1956'da hareketin manifestosu niteliğindeki *J'ai choisi le combat* (Dövüşmeyi Seçtim) adlı bir kitap yayımladı. 1970'lerde ve 1980'lerde sendikasız işçilerin satın alma güçlerini yükseltmeyi amaçlayan yeni bir örgüt ve ülkenin enerji kaynaklarının korunmasını ve etkin kullanımını savunan bir birlik kurdu.

Poulantzas, Nicos (d. 1936, Atina, Yunanistan - ö. 3 Ekim 1979, Paris, Fransa), Yunanlı Marksist siyaset kuramcısı ve sosyolog. Gelişmiş ülkelerdeki devlet biçimleri ve sınıfsal yapıya ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

Atina Üniversitesi'nde ve 1960'tan sonra Paris Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1964'te hukuk felsefesi alanında *Nature des choses et droit. Essai sur la dialectique du fait et de la valeur* (Şeylerin Doğası ve Hukuk. Eylemin ve Değerin Diyalektiği Üstüne Bir Deneme) adlı teziyle doktorasını tamamladı. Fransa'da Vincennes Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Ayrıca Frankfurt, Atina ve Boston üniversitelerinde dersler verdi. 1960'tan sonra, Yunanistan'da Avrupa komünizmi görüşlerini savunan Yunanistan Komünist Partisi'nin (İç) üyesiydi. 1979'da kendini pencereden atarak yaşamına son verdi.

Doktora çalışmasını Sartre'ın varoluşçuluğunun ve dönemin "eylem felsefelerinin" etkisi altında yazan Poulantzas, 1960'ların sonuna doğru Louis Althusser'in yapısalcı Marksizminin etki alanına girdi. Bu dönemde yazdığı ilk önemli kitabı *Pouvoir politique et classes sociales*'de (1968; Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar) devletle sınıflar arasındaki karmaşık ilişkiyi kavramlaştırmaya çalışırken, C. Wright Mills gibi radikal Amerikalı sosyologların deneyci yöntemlerini de eleştirdi. Marx, Lenin ve Gramsci'nin görüşlerine bağlı kalmakla birlikte "sınıf fraksiyonları" ve "iktidar bloku" gibi bazı görece yeni kavramları da tartışma gündemine getirdi. Bu alanda belki de en önemli katkısı, kapitalist devletin kapitalizmin uzun vadeli çıkarlarını savunmak için kapitalist sınıflardan "göreli bir bağımsızlığa" sahip olması gerektiğini göstermesiydi. Daha sonra bir "kuraldışı devlet biçimi" olarak gördüğü Alman ve İtalyan faşizmleriyle askeri diktatörlükleri ele aldığı *Fascisme et dictature*'de (1970; *Faşizm ve Diktatörlük*, 1980) III. Enternasyonal'in (Komintern) faşizm tahlilini de eleştirdi. Öbür önemli yapıtları, gelişmiş kapitalist ülkelerin yeni sınıf yapısını ve özellikle "yeni orta sınıfları" incelediği *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui* (1974; Günümüzün Kapitalizminde Toplumsal Sınıflar), Güney Avrupa ülkelerinde diktatörlüklerin çöküşünü yeni orta sınıfların yükselişine ve burjuvazinin iç farklılaşmasına bağlayan *La crise des dictatures* (1974; *Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da Geçiş Süreci*, 1981) ile Avrupa komünizminin daha "solcu" bir biçimini oluşturmaya çalışan *L'Etat, le pouvoir et le socialisme*'dir (1978; Devlet, İktidar ve Sosyalizm).

Poulenc, Francis (d. 7 Ocak 1899, Paris - ö. 30 Ocak 1963, Paris), Fransız besteci. I. Dünya Savaşı sonrası Fransız müziğinde belli bir eğilimi yansıtan yapıtlar vermiş, şarkıları bu türün 20. yüzyıldaki en iyi örnekleri arasında sayılmıştır. *Rapsodie Nègre* (1917; Siyah Rapsodi), piyano için *Trois Mouvements Perpétuels* (Üç Sürekli Bölüm) ve *Piyano İkilisi İçin Sonat* (1918) ile Guillaume Apollinaire'in

Poulenc
Angel Records, fotoğraf, Lipnitzki

Le bestiaire (1911; Hayvan Öyküleri) ve Jean Cocteau'nun *Cocardes* (1919) adlı şiirlerinden bestelediği ilk yapıtları yer yer çok aşırı ve cüretli parodiler içeren nükteli parçalardı. Mizah sonraki müziğinde de önemli bir özellik olarak kaldı. Apollinaire'in bir farsı üzerine bestelediği *Les Mamelles de Tirésias* (1947; Tirésias'ın Memeleri) adlı gerçeküstücü komik operası buna örnekti.

1920'de eleştirmen Henri Collet, Poulenc ile Arthur Honegger, Darius Milhaud, Georges Auric, Germain Tailleferre ve Louis Durey için Les Six (*bak.* Fransız Altıları) deyimini kullandı. Poulenc 1921'den 1924'e değin ünlü besteci ve müzik öğretmeni Charles Koechlin'den ders aldı. *Les Biches* (Geyikler) adlı balesinin Diaghilev tarafından sahnelendiği 1924'te *Poèmes de Ronsard* (Ronsard'ın Şiirleri), iki yıl sonra da *Chansons Galliardes* (Galliard Şarkıları) adlı şarkı dizilerini besteledi. İzleyen 100'ü aşkın şarkısının çoğunda Apollinaire'in (örn. "Banalités", 1940) ve Paul Éluard'ın (örn. "Tel jour, telle nuit", 1937) şiirlerini temel aldı.

1934'teki ilk resitalinde bariton Pierre Bernac'a piyanoda eşlik eden, daha sonra da bu tür birçok resital veren Poulenc bu deneyimin bir sanat biçimi olarak şarkı konusundaki anlayışını derinleştirdiği görüşündeydi. Parodiden trajediye kadar uzanan şarkılarında lirik bir anlatıma ulaştı ve vokal çizgi ile eşliği duyarlılıkta bütünleştirdi. Klavsen (ya da piyano) ve orkestra için *Concert champêtre*'i (Kır Konseri) klavsenci Wanda Landowska'nın önerisi üzerine besteledi. Klavyeli çalgı yapıtlarının birçoğu gibi bu konçertoda da 18. yüzyıl Fransız klavyeli çalgı müziğinin hafif ve nazik havasını 20. yüzyılın armonileriyle bir araya getirdi. 1930'lardan başlayarak *Litanies à la Vierge Noire de Rocomadour* (1936; Rocomadour'lu Siyah Bakireye Dualar), *Sol Majör Missa* (1937) ve *Stabat Mater* (1951) gibi birçok dinsel yapıt besteledi. II. Dünya Savaşı'nda Fransız direniş hareketine katıldı. Éluard'ın şiirlerine dayanan ve Nazi işgali sırasında gizli basılan *Figure humaine* (seslendirilişi 1945; İnsan Yüzü) adlı kantatında direniş ruhunu dile getirdi. Librettosunu Georges Bernanos'nun yazdığı ve 1957'de Milano'daki La Scala'da ilk sahnelendiğinde soprano Leyla Gencer'in rol aldığı *Dialogues des Carmélites* (1953-56; Karmelitlerin Diyalogları) 20. yüzyılın en güzel operalarından sayılır. Sık çalınan öteki yapıtları arasında piyano ve nefesli çalgılar beşlisi için *Altılı* (1930-32), *Org Konçertosu* (1938) ve *Obua Sonatı* (1962) yer alır.

Poulet, Georges (d. 29 Kasım 1902, Chênée, Belçika), Fransız edebiyatında II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen "yeni eleştiri" (*nouvelle critique*) akımının en önemli temsilcisi sayılan edebiyat eleştirmeni.

Liège Üniversitesi'nde öğrenim görerek hukuk (1925) ve felsefe (1927) alanlarında doktorasını tamamladı. Edinburgh Üniversitesi'nde Fransızca profesörlüğü yaptı (1928-51). Ardından Baltimore'daki (Maryland) Johns Hopkins Üniversitesi (1952-57) ile Zürich Üniversitesi'nde (1958'den sonra) ders verdi.

Poulet, varoluşçuluğun ve psikolojinin edebiyatla ilişkisini araştıran Gaston Bachelard'ın düşüncelerinden etkilendi. *Études sur le temps humain* (1949, yb 1972; İnsan Zamanı Üzerine İncelemeler) adlı yapıtında edebiyatta zamanın algılanışını ve *Les Metamorphoses du cercle*'da (1961; Dairenin Başkalaşımları) daire imgelerini inceledi. Öbür yapıtları arasında, *La Distance intérieure* (1952; İç Uzaklık), *L'Espace proustien* (1963; Proustçu Uzam), *Le Point de départ* (1964; Çıkış Noktası), *Trois essais de mythologie romantique* (1966; Üç Romantik Mitoloji Denemesi), *Les Chemins actuels de la critique* (1968; Eleştirinin Güncel Yolları) ve *La Conscience Critique* (1971; Eleştirel Bilinç) sayılabilir.

Poulsen, Johannes (d. 17 Kasım 1881, Kopenhag - ö. 14 Ekim 1938, Kopenhag), Danimarka Kraliyet Tiyatrosu'nda çalışmış tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. Ailesinden birçok tiyatrocu yetişmiştir.

Profesyonel olarak ilk kez 1901'de Kopenhag'daki Dagmarteater'de, ağabeyi tiyatro oyuncusu Adam Poulsen'le (1879-1969) birlikte sahneye çıktı. 1909'da Kraliyet Tiyatrosu'na girdi. Başta *Julius Caesar* ve *The Taming of the Shrew* (*Hırçın Kız*) olmak üzere Shakespeare yapıtlarında ve Ludvig Holberg, Adam Oehlenschläger ve Kaj Munk'un oyunlarında gerek ciddi, gerek komik rollerdeki yorumlarıyla sevilen bir oyuncu oldu. Yönetmen olarak Avusturyalı tiyatro adamı Max Reinhardt'ın geliştirdiği sahneleme tarzını benimsedi. Sahne düzeni, kostüm ve makyaj uygulamalarının inceliği, gerçekçi ayrıntıları ve farklılığıyla övgü topladı.

Babası Emil Poulsen (1842-1911) ve amcası Olaf Poulsen (1849-1923) tanınmış tiyatro oyuncularıydı. Kardeşlerinden Olaf profesyonel baletti. Karısı Ulla Poulsen de (eö İversen) Danimarka Kraliyet Balesi'nde başdansçıydı.

Poulsen, Valdemar (d. 23 Kasım 1869, Kopenhag - ö. Temmuz 1942, Kopenhag, Danimarka), kesintisiz radyo dalgaları üreten ilk aygıtı icat ederek radyo iletişiminin gelişmesine büyük katkıda bulunan Danimarkalı mühendis.

Öğrenimini tamamladıktan sonra Kopenhag Telefon Şirketi'nde mühendis olarak çalışmaya başladı. Telegrafon adını verdiği ve insan sesini bir telin mıknatıslanması yoluyla kaydederek sonradan yineleyebilen bir aygıt icat etti ve bu aygıtın patentini 1 Aralık 1893'te aldı. 1900'de Paris'teki uluslararası sergide sergilenen bu aygıt büyük ilgi topladı. Günümüzde yaygın olarak kullanılan magnetik kayıt aygıtının (teyp) öncüsü olan telegrafonun yapımı için Avrupa'da mali destek bulamayan Poulsen, ABD'li ortaklarla 1903'te American Telegraphone Company adlı bir şirket kurdu. Geliştirdiği aygıt saniyede 213 cm'lik bir hızla geçen çelik piyano teli üzerine 30 dakika süreyle kayıt yapabiliyordu. Ama telegrafon fazlaca bir yaygınlık kazanamadı.

Poulsen 1903'te sürekli radyo dalgaları üretebilen bir aygıtın patentini aldı. Bu aygıt İngiliz mucit W. Duddell'ın bulmuş olduğu ve "öten ark" olarak adlandırdığı buluşunun radyo frekanslarına uygulanmış biçimiydi. Duddle'ın aygıtı sürekli ses dalgaları üretebilen (bu nedenle "öten" adı verilmişti) bir elektrik arkıydı. Poulsen'in aygıtında elektrik arkı bakır bir katot (artı elektrot) ile karbon anot (eksi elektrot) arasında, hidrokarbon gazı ortamında ve enine bir magnetik alan içinde oluşturuluyor ve kesintisiz biçimde radyo dalgaları üretiyordu. Poulsen'in ve başkalarının bu aygıtı geliştirme çabaları 1920'lerde uzun dalga radyo iletişimini olanaklı kılmıştır.

pound *bak.* sterlin

Pound, Ezra (Loomis) (d. 30 Ekim 1885, Hailey, Idaho, ABD - ö. 1 Kasım 1972, Venedik, İtalya), ABD'li şair ve eleştirmen. 20. yüzyıl İngiliz ve Amerikan şiirinin gelişimini derinden etkilediği için "şairlerin şairi" olarak nitelendirilir.

Gençliği ve ilk yapıtları. Idaho'da küçük bir madenci kasabasında doğdu. İki yıl Cheltenham Askeri Akademisi'ne devam

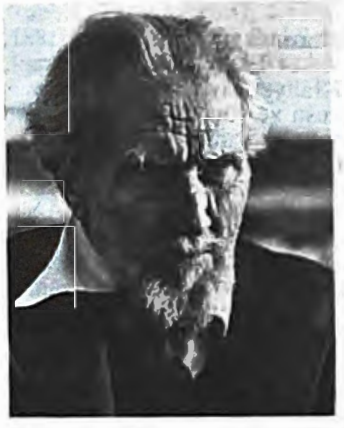

Ezra Pound
Life Magazine - David Lees, 1964, Time Inc.

ettikten sonra, oradan ayrılarak liseyi Wyncote'da bitirdi. 1901-03 arasında Pennsylvania Üniversitesi'nde okudu; ömür boyu dost kalacağı şair William Carlos Williams'la orada tanıştı. New York'taki Clinton'da Hamilton College'ın felsefe bölümünü bitirdikten sonra, lisansüstü çalışması yapmak üzere 1905'te Pennsylvania Üniversitesi'ne döndü ve ertesi yıl lisansüstü diplomasını aldı. Doktora derslerini bir yıl izledikten sonra okuldan ayrıldığında, İngiliz dili ve edebiyatının yanı sıra Latince, Yunanca, Fransızca, İtalyanca, Almanca ve İspanyolcayla Provans ve Anglosakson dilleri konusunda da bilgi sahibiydi.

1907'de Indiana'da Crawfordsville'deki Wabash College'da Roman dilleri dersleri vermeye başladı. Ertesi yıl işten ayrılarak Avrupa'ya gitti. Avrupa'yı daha önce de ziyaret etmiş, 1906'da Philadelphia'da çıkan *Book News Monthly* dergisinde yayımladığı ilk makaleleri için bilgi toplamıştı. Bu makalelerden "Raphaelite Latin" (Raffaello Latincesi) Rönesans dönemi Latin şairlerini, "Interesting French Publications" (İlginç Fransızca Yayınlar) trubadurları konu alıyordu. Aynı dönemde yazdığı bir başka makale ise, "Burgos, a Dream City of Old Castile" (Eski Kastilya'nın Düş Kenti Burgos) başlığını taşıyordu.

Pound, çok az parayla önce Cebelitarık'a ve İspanya'nın güneyine gitti. Daha sonra Venedik'e geçerek 1908'de kendi parasıyla ilk şiir kitabı *A lume spento*'yu (Sönmüş Mumlarla) yayımladı. Aynı yıl içinde Londra'ya gitti; *English Review* dergisinde şiirlerini yayımlayacak olan yazar ve yayımcı Ford Madox Ford'la orada tanıştı. Londra'da ayrıca William Butler Yeats'in çevresine girdi ve düşünür T. E. Hulme önderliğinde bir araya gelmiş "imge okulu" adlı modernist şairler grubuna katıldı.

Yurtdışındaki başarısı. Pound İngiltere'de kısa sürede ünlendi. 1909'da *Personae* (Kişilikler) ve *Exultations* (Kutlamalar) adlı şiir kitaplarını yayımladı. Bunları 1910'da, Londra'daki konuşmalarına (1909-10) dayanan *The Spirit of Romance* (Romans Ruhu) izledi. Bir süre sonra, edebiyat yaşamını Philadelphia ya da New York kentinde sürdürmek amacıyla ABD'ye gitti, ama başarılı olamayarak 1911'de yeniden Avrupa'ya döndü; İtalya, Almanya ve Fransa'da bulundu. Aynı yıl haftalık sosyalist *New Age* dergisinin yayın yönetmeni İngiliz gazeteci Alfred R. Orage'la tanıştı. Orage *New Age*'in sayfalarını Pound'a açarak, onun sonraki dokuz yıl boyunca küçük, ama düzenli bir gelir edinmesini sağladı.

Pound 1912'de Chicago'da çıkan *Poetry* dergisinin Londra muhabiri oldu ve az satan bu derginin önem kazanması için çaba gösterdi. Kısa sürede hem İngiliz, hem Amerikan şiirinin sözü geçen eleştirmenleri arasına girdi. *Poetry*'deki yazılarında Robert Frost ve D. H. Lawrence'ın şiirleriyle Jacob Epstein ve Henri Gaudier-Brzeska gibi modernist heykelcilerin yapıtlarını tanıttı. 1912-14 arasında, Hulme'un "imge okulu"nun izinden giden imgecilerin(*) önderi olarak akımın ilk bildirisini kaleme aldı ve şiirde doğrudan, ekonomik bir dil ve kesin imgeler kullanılması gerektiğini savundu. Ayrıca, imgeci şairlerin yapıtlarının toplandığı ilk antoloji olan *Des Imagistes*'i (1914; İmgeciler) yayımladı.

Modern edebiyattaki öncülüğü. Yeats, Pound'la tanıştığında yeterince ünlüydü; ama yeni ve daha ekonomik bir üslup edinmesinde Pound'un önemli rolü oldu. Pound 1914'te Yeats'in arkadaşı Olivia Shakespear'in kızı Dorothy Shakespear ile evlendi. Aynı yıl, henüz pek tanınmayan James Joyce'la birlikte çalışmaya başladı ve Joyce'un *Portrait of the Artist as a Young Man* (1916; *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*, 1966) ve *Ulysses* (1922) adlı romanlarını yayımlatmasında ve mali destek bulmasında önemli bir rol oynadı. T. S. Eliot da aynı yıl Pound'un desteğiyle şair ve eleştirmen olarak adından söz ettirdi.

Pound bir yandan da kendi yapıtlarını yayımlamayı sürdürdü. *Ripostes* (1912; Karşılıklar) ve *Lustra* (1916; Görkem) adlı şiir kitaplarının yanı sıra eleştiri yazılarını topladığı *Pavannes and Divisions*'ı (1918; Pavanlar ve Bölünmeler) yayımladı. ABD'li Doğubilimci Ernest Fenollosa'nın Doğu edebiyatından yaptığı çeviriler, 1913'te Fenollosa'nın karısı tarafından Pound'a verilmişti. Pound'un bunlara dayanarak erken dönem Çin şiirinden yaptığı çeviriler 1915'te *Cathay* (*Cathay*, 1963, 1987) adıyla yayımlandı. Japon *No* tiyatrosu oyunlarının çevirileri ise 1916-17 yıllarında iki kitap olarak çıktı.

I. Dünya Savaşı'nın vahşeti ve savaş sonrasında İngiltere'yi kaplayan umutsuzluğun etkisiyle Pound Paris'e yerleşmeye karar verdi. En önemli şiirlerinden "Homage to Sextus Propertius" (Sextus Propertius'a Saygı) ile *Hugh Selwyn Mauberley*'yi (1920) Paris'e gitmeden önce Londra'da yayımladı. *Quia Pauper Amavi* (1919) adlı kitabı içinde yayımlanan "Homage to Sextus Propertius", Propertius ve Roma İmparatorluğu aracılığıyla Büyük Britanya İmparatorluğu'nun 1917'deki durumunu ele alıyordu. 1919'daki İngiliz edebi kültürünün ustalıklı bir tasviri niteliğindeki *Hugh Selwyn Mauberley* ise, 20. yüzyılın en beğenilen şiirleri arasına girdi.

Pound Paris'te (1921-24) genç ABD'li yazar Ernest Hemingway'le tanıştı ve ona destek oldu. Ayrıca François Villon'un şiirlerine dayanan *Le Testament* (Vasiyetname) operasını yazdı (yapıt 1926'da Paris'te, 1931 ve 1962'de Londra'da BBC tarafından sahnelendi). T. S. Eliot'ın uzun şiiri *The Waste Land*'i (1922; "Çorak Ülke") gözden geçirmesine yardımcı oldu ve New York'ta yayımlanan edebiyat dergisi *The Dial*'ın muhabirliğini yaptı.

"The Cantos". Pound bir süre sonra Paris'ten bıkarak, 1924'te İtalya'daki Rapallo'ya yerleşti ve 20 yıl burada kaldı. 1925'te, Amerikalı viyolonselci Olga Rudge'dan bir kızı, 1926'da eşi Dorothy'den bir oğlu oldu. Kızını bir İtalyan köylü kadın, oğlunu İngiltere'deki akrabaları büyüttü. Pound 1927-28 arasında kendi dergisi *Exile*'ı çıkardı. 1915'te yazmaya başladığı uzun yapıtı "The Cantos"un (Kantolar) çeşitli şiirlerini 1930'da *A Draft of XXX Cantos* (Otuz Kanto Taslağı) adı altında topladı.

Bunu 1930'larda *Eleven New Cantos* (1934; On Bir Yeni Kanto), *The Fifth Decad of Cantos* (1937) ve *Cantos LII-LXXI* (1940; 52-71. Kantolar) ile en iyi yazılarını içeren *Make It New* (1934; Yenile) adlı kitabı izledi. Bir yandan da müziğe duyduğu ilgi arttı ve 1930'larda Rapallo'da bir dizi konser düzenledi. Ayrıca, Olga Rudge'ın yardımıyla 17. yüzyıl İtalyan bestecisi Antonio Vivaldi'nin yeniden tanınmasında önemli bir rol oynadı. Birbirinden bağımsız sayılabilecek bölümlerden oluşan *Guide to Kulchur* (1938; Kültür Kılavuzu) ise, kültür ve tarih alanındaki araştırmalarının ürünüydü.

Pound 1930'lardaki uluslararası ekonomik bunalımın etkisiyle tarihle ilgilenmeye başladı; özellikle de, "toplumsal kredi" kavramının yaratıcısı İngiliz iktisatçı C. H. Douglas'la tanıştıktan (1918) sonra ilgi duyduğu iktisat tarihine yöneldi. Hükümetlerin ve halkın para ve bankacılık konularını anlamamaları kadar uluslararası bankacılık kuruluşlarının parayla oynamalarının da dünyayı savaşa sürüklediğine inanıyordu. Bu nedenle para reformunu savunan *ABC of Economics* (1933; Ekonominin ABC'si), *Social Credit* (1935; Toplumsal Kredi), *What Is Money For?* (1939; Para Ne İçindir?) gibi kitaplar yazdı. Ayrıca politikaya da ilgi duyarak *Jefferson and/or Mussolini*'de (1935; Jefferson ve/veya Mussolini) İtalyan diktatör Benito Mussolini'yi desteklediğini açıkladı. Birbirinden kopuk bir dizi kişisel ve tarihsel episoddan oluşan "Kantolar"ındaki üslubun bu yıllarda giderek daha denetimsiz olmaya başladığı görülür.

ABD karşıtı radyo yayınları. Avrupa'da savaş tehlikesinin artması üzerine Pound 1939'da ABD'ye dönerek, İtalya ve ABD arasında çıkabilecek bir savaşı önlemeye çalıştı. Ama umutsuzluğa kapılarak yeniden İtalya'ya döndü. İtalya ile Amerika'nın savaşa girmesinden sonra 1941-43 arasında, Roma Radyosu'na yaptığı yüzlerce programda James Joyce'tan Yahudi bankerlerin ABD yönetimi ve para politikaları üzerindeki etkisine kadar çok çeşitli konuları ele aldı ve Amerika'nın savaşta izlediği tutumu açıkça suçladı. 1945'te Amerikan birliklerince tutuklanarak, Piza yakınlarındaki savaş suçluları kampında altı ay hapis yattı. *The Great Digest & Unwobbling Pivot* (1951; *Konfüçyüs, Özdüşünü Sarsılmaz Eksen Başak*, 1981) adıyla yayımlanan Konfüç-

yüs çevirilerini, güç koşullara karşın hapiste yaptı. "Kantolar" dizisinin en etkileyici bölümlerinden *The Pisan Cantos*'u da (1948; Piza Kantoları) orada yazdı.

Vatana ihanet suçuyla yargılanmak üzere ABD'ye getirilen Pound, bir grup doktorun akli dengesinin yargılanmasına engel oluşturduğu yolunda bir rapor vermesi üzerine 1946'da akıl hastası suçluların kapatıldığı Washington, D.C.'deki Saint Elizabeth Hastanesi'ne yatırıldı ve 1958'e değin 12 yıl orada kaldı. "Kantolar" dizisinin devamı olan *Section: Rock-Drill* (1955) ve *Thrones*'u (1959; Tahtlar) orada yazdı. Gene orada, *The Classical Anthology*'de (1954; Klasik Şiir Antolojisi) topladığı eski Çin şiirlerini ve Sophokles'in *Trakhiniai*'sini (*Trakhis Kadınları*) çevirdi. *Pisan Cantos*'la 1949'da Bollingen Ödülü'nü alması üzerine akıl hastanesine kapatılması yeniden kamuoyunun gündemine geldi. Bunun da etkisiyle yargılanacak durumda olmadığına karar verilerek, kendisine karşı yöneltilen suçlamalar 1958'de geri alındı. Serbest bırakılınca İtalya'ya dönerek Rapallo ve Venedik'te yaşadı.

Pound 60 yıllık yazarlık yaşamı içinde 70 kitap, 1.500 makale yazdı; 70 kadar kitaba katkıda bulundu. Eski Çin ve Mısır şiiri, Japon tiyatrosu ve Sophokles'in yanı sıra, Guido Cavalcanti, Rémy de Gourmount ve Fontenelle gibi şair ve yazarlardan da çeviriler yaptı.

Pound'un "Kantolar" dizisinin ilk toplu basımı *The Cantos* 1948'de, 1-117. kantoları içeren aynı adlı daha yeni bir basım ise 1970'te çıktı. Bu şiirlerden Türkçede yapılmış bir derleme *Seçme Kantolar* (1983) adıyla yayımlandı.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. Şiir. *Provença* (1910), *Canzoni* (1911), *Umbra* (1920), *Redondillas, or Something of That Sort* (1967). Düzyazı. *Gaudier-Brzeska* (1916), *Instigations* (1920; Kışkırtmalar), *Indiscretions* (1923; Patavatsızlıklar), *Antheil and the Treatise on Harmony* (1924; Antheil ve Uyum Üzerine İnceleme), *Imaginary Letters* (1930; Hayali Mektuplar), *How to Read* (1931; Nasıl Okumalı), *ABC of Reading* (1934; Okumanın ABC'si), *Polite Essays* (1937; Kibar Denemeler), *"If This Be Treason..."* (1948; "Bu Vatana İhanetse..."), *Literary Essays* (1954; Edebi Denemeler), *Pavannes and Divagations* (1958; Pavanlar ve Sapmalar), *Impact* (1960; Etki). İtalyanca düzyazı. *Carta da visita* (1942; Kartvizit), *L'America, Roosevelt e le cause della guerra presente* (1951; Amerika, Roosevelt ve Bugünkü Savaşın Nedenleri), *Oro e lavoro* (1944; Altın ve Emek).

Pound, Roscoe (d. 27 Ekim 1870, Lincoln, Nebraska - ö. 1 Temmuz 1964, Cambridge, Massachusetts, ABD), ABD'li hukukçu, botanikçi ve eğitimci. ABD'de "sosyolojik içtihat hukuku" görüşünün başlıca savunucusu olmuş ve adli yönetim reformunun önderleri arasında yer almıştır.

Botanik öğrenimi gördüğü Nebraska Üniversitesi'ni 1888'de bitirdi. 1897'de aynı üniversitede doktora çalışmasını tamamladı. 1889-90'da Harvard Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördükten sonra Nebraska barosuna kabul edildi. 1890-1903 arasında bir yandan eyalet üniversitesinde ders verirken, bir yandan da avukat olarak çalıştı. Eyalet botanik enstitüsünün müdürü olduğu dönemde (1892-1903), sonradan *Roscopoundia* olarak adlandırılan ender rastlanır bir mantar türü buldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Tayvan'a giderek bu ülkenin hukuk sisteminin yeniden düzenlenmesine katkıda bulundu.

Pound'un geliştirdiği hukuk kuramı, var olan yasaların ve hukuk geleneklerinin çağın toplumsal koşullarına uyarlanması temeline dayanır. Hukuk ve botanik konusundaki çeşitli yazıları F. C. Setaro (1942) ve G. A. Strait'in (1960) hazırladığı iki kaynakça çalışmasında toplanmıştır.

Pound Kuvarsiti, Avustralya'nın güneyinde, Adelaide bölgesinde Prekambriyen Zamanda (y. 4 milyar - 570 milyon yıl önce) oluşan kayaç katmanları. Mor ve yeşil renkli şeyl ve miltaşlarından, kireçtaşlarından ve kuvarsitlerden oluşur. En eski fosil topluluğu olan Ediacara faunası(*) burada bulunmuştur. Bu fauna Prekambriyen hayvanlar ve hayvan topluluklarına ilişkin aydınlatıcı bilgi sağlamıştır.

Pousseur, Henri (d. 23 Temmuz 1929, Malmédy, Belçika), Belçikalı besteci. Çok farklı, hatta çelişik gibi görünen türlerde müzik yazmış, yapıtlarında çeşitli bileşimlerde icracı gruplarına, yalnızca elektronik çalgılara ya da *Electre*'de (1959; Elektra) olduğu gibi hem icracıların, hem de elektronik aygıtların ürettiği seslere yer vermiştir.

Anton von Webern (1883-1945) gibi bestecilerden etkilenerek çeşitli müzik öğelerinin katı bir denetim altında tutulduğu seriyal müzik yazdı. Ama bir yandan da, yapısı gereği içinde beklenmedik renkler oluşan raslamsal müzik örnekleri verdi. *Répons pour sept musiciens*'de (1960; Yedi Müzikçi İçin Yanıtlar) kompozisyonun seyrini bir ölçüde şansa ve çalgıcıların özgür seçimine bıraktı. *Miroire de votre Faust* (1961-62; Sizin Faust'unuzun Aynası) adlı opera benzeri yapıtında Faust öyküsüne yenilikler katarak her gösteri için olası dört sondan birinin izleyicilerin oyuyla belirlenmesini öngördü.

Pousseur birçok Avrupa ve ABD kentinde müzik öğretmenliği yaptı. Köln'de (1954), Milano'da (1956) ve Brüksel'de (1958) elektronik müzik stüdyolarının kurulmasına yardımcı oldu. *Fragments théoriques I sur la musique expérimentale* (1970; Deneysel Müzik Üzerine Kuramsal Parçalar I) gibi kuramsal yazılarında eski tartışma ve değerlendirme yöntemlerinden bazılarının amaçları, olanakları ve teknikleri farklı yakın dönem müziği için geçerli olmadığını savundu. Sonraki yapıtları arasında, insan hakları hareketinin şarkısı "We Shall Overcome" üzerine bir dizi olağandışı çeşitleme niteliğindeki *Couleurs croisées* (1967; Çapraz Renkler), onun devamı olarak kadın sesi, piyano ve teyp ile Amerikan Yerli ve Siyahlarının düzyazı ve şiir dinletilerine ve siyasal konuşmalara rasgele ayarlanmış iki radyo alıcısı için yazdığı *Croisées des couleurs croisées* (1970; Çapraz Renklerin Çaprazı), *Invitation à l'Utopie* (1971; Ütopyaya Çağrı), *Vue sur les jardins interdits* (1974; Yasak Bahçelerden Görünüş) ve solo viyolonsel için *19√%* (1975) sayılabilir.

"Kutsal Aile Merdivenlerde", Nicolas Poussin'in bir yağlıboya çalışması, 1648; Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.
National Gallery of Art, Washington, D.C., Samuel H. Kress Collection, 1952

Poussin, Nicolas (d. 1594, Villers, Les Andelys, Fransa - ö. 19 Kasım 1665, Roma, İtalya), barok dönemde klasikçiliğin en önemli temsilcisi. XIII. Louis'nin saray ressamlığını yaptığı iki yıl dışında bütün sanat yaşamını Roma'da geçirmiştir.

Küçük bir çiftçi ailesinin çocuğuydu. 1612'de ressam Quentin Varin'in (1570-1634) Le Grand Andely Kilisesi için resim yapmak üzere kente gelmesinden sonra sanata ilgi duydu ve ressam olmak amacıyla Paris'e gitti. Gerek parasının azlığından, gerek çevreyi iyi tanımamasından ötürü Paris'te doğru dürüst bir öğretmen bulamadı. Bir süre geç maniyerist üslupta çalışan öğretmenlerden ders aldı. Ama yüksek Rönesans'a karşı büyük ilgi besliyor, Roma'yı görmek istiyordu. İki kez girişimde bulunduktan sonra 1624'te Roma'ya gitti.

Orada etkili kişilerle tanışma olanağı buldu. Bunların en önemlisi Kardinal Barberini'nin sekreteri Cassiano dal Pozzo idi. Pozzo eski yapıtlara çok meraklıydı ve Poussin antik sanatı onun aracılığıyla tanıdı. Daha sonra Pozzo için çalışmaya başladı ve Roma uygarlığının en büyük hayranlarından biri oldu. Önceleri pastoral ve şiirsel bir atmosfer taşıyan mitolojik konulu resimler yaptı. 1630'larda ise dinsel ve tarihsel konulara yöneldi. "Müneccim Kralların Tapınması" (1633, Dresden Devlet Sanat Koleksiyonu), "Sabinli Kadınların Kaçırılması" (y. 1635, Louvre Müzesi, Paris) ve "Çobanların Tapınması" (y. 1637, Ulusal Galeri, Londra) gibi resimleri bu döneme aittir.

Poussin'in 1638-39'daki başarıları Fransız sarayının dikkatini çekmişti. Kardinal Richelieu onu Fransa'ya dönmesi ve yeni kurulan Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi'ne üye olması için razı etmeye çalışıyordu. Uzun yazışmalar ve resmi davetler sonucu Poussin 1640'ta saray ressamı olarak Paris'e gitmeye karar verdi. Paris'te büyük bir saygıyla karşılandı, ama kısa sürede

gerek hükümet görevlileriyle, gerek Fransız ressamlarla anlaşmazlığa düştü. Altar panosu, kitap kapağı, duvar halısı tasarımı ve dekorasyon işleri gibi daha önce alışık olmadığı türde işler yapmak durumunda kaldı. Umduğunu bulamayınca 1642'de Roma'ya geri döndü.

1643-53 arası Poussin'in en başarılı dönemi olarak kabul edilir. 1649 tarihli (Prusya Kültür Varlıkları Devlet Müzesi, Batı Berlin) ve 1650 tarihli (Louvre Müzesi, Paris) kendi portreleri onun kendine güvenli havasını açıkça yansıtır. 1640'ların ikinci yarısında, anıtsal bir yalınlıkla dinginliği yansıtan manzaralar ("Diogenes'li Manzara", 1648, Louvre Müzesi, Paris) yaptı. 1650'lerde Avrupa'da büyük bir üne erişmişti.

Raffaello'dan sonra klasikçiliğin en önemli temsilcisi sayılan Poussin, onun Roma dönemindeki biçim anlayışı ile antik heykellerdeki oranları birleştirmişti. Yarattığı üslup ve ilkeler ölümünden sonra Kraliyet Akademisi'nce büyük bir hayranlıkla benimsenmiş, akademik geleneğe temel alınmıştı. Düşünceleri 17. yüzyılın sonuna doğru Rubensçilere(*) karşı çıkan Poussin'cilerin(*) temel ilkelerini oluşturdu.

ÖBÜR ÖNEMLİ YAPITLARI. "Davud'un Zaferi" (y. 1626, Dulwich College Resim Galerisi, Londra), "Aziz Erasmus'un Şehit Edilmesi" (1628-29, Vatikan Müzeleri, Roma), "Neptün'ün Zaferi" (y. 1635, Philadelphia Sanat Müzesi), "Kutsal Aile Merdivenlerde" (1648, Ulusal Sanat Galerisi, Washington, D.C.), "Arkadialı Çobanlar" (y. 1655, Louvre Müzesi, Paris), "Dört Mevsim" (1660-64, Louvre Müzesi, Paris).

Poussin'ciler, 1671'de Paris'teki Fransız Kraliyet Resim ve Heykel Akademisi'nde çıkan tartışmada renge karşı desenin üstünlüğünü savunanlara verilen ad. Poussin'ciler ideal nesnelerin zihinde var olduğunu savunan Platoncu anlayışı destekliyor, doğanın en güzel parçalarının mantıklı bir biçimde seçilip somut bir biçimde bir araya getirilebileceğine inanıyorlardı. Onlara göre renk geçici, gereksiz ve yalnızca biçimi bezeyen bir aksesuardı. Poussin'ciler antik sanatın, Raffaello'nun, Carracci'nin ve yandaşı oldukları Nicolas Poussin'in erdemlerini övdüler ve kendilerine ideal usta olarak Tiziano, Correggio ve Rubens'i seçen Rubensçilere karşı çıktılar.

Poussin'in zaman zaman "Fransız Raffaello"su olarak anılan bir Fransız, Rubens'in ise İspanyol Felemenki için casusluk yaptığı savıyla Fransa'dan sürülen bir Flaman olmasından yola çıkan Poussin'cilerin milliyetçi görüşleri de vardı. 1672'de renk ve desen konusunda yapılan tartışma, akademi başkanı Charles Le Brun'un "rengin işlevi gözü doyurmaktır, buna karşılık çizim aklı doyurur" biçimindeki açıklamasıyla geçici olarak durduruldu.

Povatanlar, Chesapeake Körfezinin doğu kıyısı, bugünkü Virginia'nın kıyı ovası ve bir olasılıkla Maryland'ın güney kesiminde yaşayan ve Algonkin dilleri konuşan en az 30 Kuzey Amerika Yerli kabilesini kapsayan konfederasyon. Kolonicilerin 1607'de Jamestown'a yerleşmesinden kısa bir süre önce, Povatan adlı güçlü bir reis tarafından kuruldu. Povatan'a asker veren ve vergi ödeyen bu kabileler, ağaç kabuğu ya da saz hasırlarla örtülü uzunevlerden oluşan köylerde oturuyordu. Povatanlarla İngiliz göçmenler arasındaki çatışmalar aralıklarla 1676'ya değin sürdü. Savaş ve hastalıkların yol açtığı kayıplardan sonra da Povatan nüfusu azalmaya devam etti. Siyahlarla karışan Virginia'nın doğu kıyısındaki Povatanlar Nat Turner köle ayaklanması sırasında (1831) topraklarından sürüldüler. 1990'larda, Virginia kıyılarında dağınık olarak 3 bin dolayında Povatanın yaşadığı sanılmaktadır.

Powderly, Terence V(incent) (d. 22 Ocak 1849, Carbondale, Pennsylvania - ö. 24 Haziran 1924, Washington, D.C., ABD), ABD'li işçi önderi. 1879-93 arasında Knights of Labor'ın önderliğini yürütmüştür.

Irlandalı göçmen bir ailenin oğluydu. Carbondale'de 13 yaşında işçi olarak girdiği demiryolunda 15 yıl çalıştı. Bu arada 1871'de Makinistler ve Demirciler Sendikası'na katıldı. 1874'te, gizlice örgütlenen Knights of Labor'a girerek örgüt içinde hızla yükseldi. 1879'da Büyük Usta İşçi (1883'ten sonra Genel Usta İşçi) unvanıyla örgütün başkanlığına seçildi.

Önceli Uriah Stephens gibi Powderly de Knights of Labor örgütünü, işçilerin işverenlere karşı mücadelesine öncülük edecek bir araç olarak gördü. Ama örgütün gücünün, gizliliği vurgulaması ve grevlere karşı çıkması yanında geleneksel işçi sendikalarının zayıflığından da kaynaklandığının farkında değildi. Üye sayısının 700 bini bulduğu ve ülkede etkisinin doruk noktasına ulaştığı 1880'lerin ortalarında örgüte önderlik etti. Jay Gould gibi bazı işadamlarının karşı saldırıları sonucunda örgütün gücü azalmaya başladı ve örgütteki iç çatışmalarla uğraşmak zorunda kalan Powderly 1893'te istifa etti. Daha sonra avukatlık yaptı, ticaretle uğraştı, ayrıca çeşitli kamu görevlerinde bulundu. İlk kitabı *Thirty Years of Labor* (Emeğin Otuz Yılı) 1889'da yayımlandı. *The Path I Trod* (Yürüdüğüm Yol) adlı otobiyografisi ise ölümünden sonra, 1940'ta yayımlandı.

Powell, Anthony (Dymoke) (d. 21 Aralık 1905, Londra, İngiltere), İngiliz romancı. Otobiyografik nitelik taşıyan, yergi türündeki 12 kitaplık roman dizisiyle tanınır.

1919-23 arasında Eton College'da, 1923-26 arasında Oxford'daki Balliol College'da öğrenim gördü. Daha sonra Londra'daki Duckworth yayınevinde çalışmaya başladı. Yergi türündeki ilk romanı *Afternoon Men*'de (1931; Öğleden Sonra İnsanları) Chelsea'de amaçsız, düzensiz bir yaşam süren sanatçı adaylarını ve benzer kişileri betimledi.

1936'da yayıncılığı bırakarak gazetecilige başladı ve *The Daily Telegraph*'la başka gazetelere yazılar yazdı. 1939'da, küçük bir yayınevinde geçen olayları ve karşılaşılan mali güçlükleri ince, nükteli bir üslupla işlediği *What's Become of Waring?*'i (Waring'e Ne Oldu?) yayımladı. 1951'de *A Question of Upbringing*'le (Bir Yetiştirme Sorunu) başlayan 12 kitaplık roman dizisini 1975'te *Hearing Secret Armonies*'le (Gizli Armoniler Duyuluyor) tamamladı. Birinci tekil kişinin ağzından yazdığı dizide, kendi bakış açısı ve deneyimleri temelinde, II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası İngiliz toplumunu keskin gözlemlere dayalı, ince, yalın bir dille betimledi. Roman yazmayı daha sonra da sürdüren Powell'ın oyunları da vardır.

Powell, Bud, asıl adı EARL POWELL (d. 27 Eylül 1924, New York kenti - ö. 1 Ağustos 1966, New York kenti, ABD), ABD'li caz piyanisti. 1940'ların ortalarında, *bebop* kornocularının yarattığı müziği piyanoda ilk çalan piyanistlerdendir. Art Tatum, Billy Kyle ve Thelonius Monk gibi piyanistlerin, trompetçi Dizzy Gillespie'nin ve saksofoncu Charlie Parker'ın müziğinden esinlenerek kendi üslubunu geliştiren Powell kısa sürede döneminin en etkili caz piyanisti durumuna geldi. Horace Silver ve Hampton Hawes gibi devleri ve hatta 1970'lerin Herbie Hancock, Chick Corea ve McCoy Tyner gibi yenilikçi sanatçılarını önemli ölçüde etkiledi.

Sololarında sol elin yaygın olarak benimsenmiş eşlik işlevine son vererek, sol eli iki-üç sesli akorlardan oluşan ve dürtercesine çalınan kısa, çoğu zaman da senkoplu çalışa indirgedi. Bu çalış sonraki 20 yıl

Bud Powell
Magnum

boyunca modern cazda benimsenen yaklaşım biçimi oldu. Powell sololarında Parker ve Gillespie'ninkiyle karşılaştırılabilecek bir hız ve ustalığa ulaştı. 1950'lerde hızını belli ölçüde kaybettiyse de yaratıcı piyano doğaçlamalarını sürdürdü. Powell'ın bestelediği birkaç ünlü caz parçası vardır.

Powell, Cecil Frank (d. 5 Aralık 1903, Tonbridge, Kent, İngiltere - ö. 9 Ağustos 1969, Milano yakınları, İtalya), İngiliz fizikçi. Temel parçacıkları izlemek ve atom çekirdeğinde yer alan olayları incelemekte yararlanılan fotoğraf yöntemini geliştirmiş ve bu yöntemle pion (pi mezon) adlı temel parçacığı bulmuştur. Pionun, Japon fizikçi Hideki Yukava tarafından 1935'te varlığı kuramsal olarak öne sürülen parçacık olduğu sonradan anlaşıldı. Bu başarılarından dolayı 1950 Nobel Fizik Ödülü Powell'a verildi.

1928'de Bristol Üniversitesi'ndeki Henry Herbert Wills Fizik Laboratuvarı'nda araştırma asistanı olarak çalışmaya başlayan Powell, 1948'de aynı üniversitede fizik profesörü, 1964'te Wills Laboratuvarı'nın yöneticisi oldu. Powell 1939-45 arasında yürüttüğü çalışmalarla kozmik ışınların(*) izlerini duyarlı fotoğraf filmi üzerine kaydetme tekniklerini geliştirdi; kozmik ışın etkileşimlerini inceledi. Bu araştırmaları sonucunda pionun (π^+) varlığını ve bozunarak bir karşıt müon ile bir nötrinoya dönüştüğünü buldu (1947). Powell ayrıca karşıt pionu (π^-) keşfetmiş, 1949'da da kaonların (K mezon) bozunum biçimlerini belirlemiştir.

Powell, Colin, tam adı COLIN LUTHER POWELL (d. 5 Nisan 1937, New York kenti, New York, ABD), ABD genelkurmay başkanı. ABD'de bu en üst askeri makama getirilen ilk Siyah kökenli subaydır.

Jamaikalı bir göçmen ailesinin çocuğu olan Powell, New York kentinin Harlem ve South Bronx kesimlerinde büyüdü. New York City College'dan 1958'de mezun oldu. Askerliğini Yedek Subay Eğitim Birliği'nde yaptı. Orduya girerek 1962-63 ve 1968-69 yıllarında Vietnam'da çarpıştı. Ardından Washington, D.C.'deki George Washington Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1972'de Beyaz Saray'da görev aldı. Kısa bir süre sonra Yönetim ve Bütçe Dairesi'nin müdür yardımcısı Frank Carlucci'nin danışmanları arasına girdi. İzleyen dönemde Pentagon'da ve başka yerlerde çeşitli görevler üstlendi, bu arada 1975-76 yıllarında Ulusal Harp Akademisi'nde kurmaylık eğitiminden geçti. 1983'te Savunma Bakanı Caspar Weinberger'ın baş askeri danışmanı oldu. 1987'de başkanın ulusal güvenlik işlerinden sorumlu danışmanlığını yürüten Carlucci'nin yardımcısı olarak Ulusal Güvenlik Konseyi'nin kurmay kadrosuna katıldı. Aynı yılın sonlarında Başkan Ronald Reagan tarafından Carlucci'nin yerine danışmanlığa atandı. 1989 başlarında Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın başına getirildi.

Nisan 1989'da orgeneralliğe yükselen Powell, Ağustos 1989'da Başkan George Bush tarafından genelkurmay başkanlığına denk düşen Birleşik Kurmay Başkanları Kurulu'nun başkanlığına atandı. Bu görevi sırasında Panama'ya yönelik işgalin (1989) ve Körfez Savaşı'yla ilgili Çöl Kalkanı ve Çöl Fırtınası harekâtlarının (1991) planlanmasında önemli rol oynadı.

Powell, (John) Enoch (d. 16 Haziran 1912, Birmingham, İngiltere), ırkçı görüşleriyle tanınan İngiliz siyaset adamı.

Cambridge'de Trinity College'da öğrenim gördü. Yirmi beş yaşında Avustralya'da Sidney Üniversitesi'nde Yunanca profesörlüğüne getirildi. II. Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık Kara Kuvvetleri'nde görev aldı. 1950'de Muhafazakâr Parti'den parlamentoya girdi. 1960-63 arasında sağlık bakanlığı yaptı. 1965 ve 1968'de parti başkanlığına aday oldu, ama Edward Heath karşısında yenilgiye uğradı. İlk kez 1968'deki ünlü konuşmasında, Londra ve Midlands gettolarının Hindistan, Pakistan, Afrika ve Batı Hint Adalarından gelen göçmenlerle dolduğunu belirterek göçmen akınının sürmesi durumunda kanlı bir ırk savaşının çıkabileceğini iddia etti.

Şubat 1974'teki seçimlerde 24 yıldır temsil ettiği Wolverhampton'dan adaylığını koymayarak Ulster Birlikçileri'ne katıldı ve ekimde Kuzey İrlanda'daki Protestan bir seçim bölgesinden yeniden parlamentoya girdi. Yayımladığı çalışmalar arasında eski metinlerin çevirisi ve açıklamalı baskıları, çeşitli şiir kitapları ve *Common Market: The Case Against* (1970; Ortak Pazar: Karşı Düşünceler), *Joseph Chamberlain* (1977), *A Nation or No Nation?: Six Years in British Politics* (1979; Bir Ulus mu Yoksa Değil mi: İngiliz Siyasetinde Altı Yıl) gibi siyasal konulardaki yapıtları ve yaşamöyküleri sayılabilir. Ayrıca başka yazarlarla ortak birçok yapıt yayımladı.

Power, Tyrone (Edmund) (d. 5 Mayıs 1914, Cincinnati, Ohio, ABD - ö. 15 Kasım 1958, Madrid, İspanya), serüvenci kişileri canlandırdığı rolleriyle tanınan ABD'li oyuncu.

Adını aldığı büyük dedesi İrlandalı Tyrone (1795-1841) ünlü bir komedi oyuncusuydu. Büyük amcası Maurice (ö. 1849) Shakespeare oyunlarındaki rolleriyle tanınmıştı. Gene tiyatro oyuncusu olan babası Frederick Tyrone da (1869-1931) çeşitli Hollywood yapımlarında rol almıştı. Power birkaç yıl Shakespeare Repertuvar Topluluğu'yla turnelere çıkıp filmlerde küçük roller üstlendikten ve radyoda çalıştıktan sonra 1935'te *Romeo and Juliet* oyunuyla Broadway'de sahneye çıktı. Beyazperdedeki ilk başarısını *Lloyd's of London* (1936; *İkinci Balayı*) filmiyle elde etti. Bunu *Thin Ice* (1937), *Cafe Metropole* (1937), *Alexander's Ragtime Band* (1938; *Büyük Caz*), *In Old Chicago* (1938; *Chicago Yanıyor*), *Jesse James* (1939; *Sevimli Haydut*), *The Rains Came* (1939; *Hint Rüyası/Yağmurlar Gelince*), *Johnny Apollo* (1940), *Brigham Young* (1940), *A Yank in the R.A.F.* (1941; *Kahramanlar Filosu*) ve *Blood and Sand* (1941; *Kanlı Meydan*) gibi başarılar kazanan bir dizi filmdeki başrolleri izledi.

Power II. Dünya Savaşı sırasında ABD Deniz Piyadeleri'nde görev yaptı. Sonra sinemaya dönerek *The Razor's Edge* (1946; *Şeytanın Kurbanları*), *Nightmare Alley* (1947; *Kâbus Geçidi*), *Prince of Foxes* (1949; *Devler Savaşı*), *The Black Rose* (1950; *Gök Bayrak*) *The Eddie Duchin Story* (1956; *Kırık Hayat*) ve *Witness for the Prosecution* (1957; *Beklenmeyen Şahit*) filmlerinde oynadı. *Solomon and Sheba* filminin İspanya'daki çekimleri sırasında öldü.

Power
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Film çalışmaları dışındaki zamanını tiyatroya ayıran Power, *Saint Joan* (1936; *Ermiş Jeanne*), *Mr. Roberts* (1950), *The Devil's Disciple* (1950), *John Brown's Body* (1952), *The Dark Is Light Enough* (1955; Karanlık Yeterince Aydınlıktır) ve *Back to Methuselah* (1958; Metuşelah'a Dönüş) gibi oyunlarda başarılı olmuştu. Kızı Romina Power bir süre oyunculuk yaptıktan sonra şarkıcı olarak ün kazandı.

Powers, Francis Gary (d. 17 Ağustos 1929, Jenkins, Kentucky - ö. 1 Ağustos 1977, Encino, California, ABD), 1 Mayıs 1960'ta SSCB'nin içlerine yaptığı keşif uçuşu sırasında yakalanarak tutsak edilen ABD'li pilot. U-2 Olayı(*) olarak bilinen bu gelişme, SSCB, ABD, İngiltere ve Fransa arasında Paris'te yapılmakta olan konferansın dağılmasına neden olmuştur.

Powers casusluk suçundan yargılanarak 10 yıl hapse mahkûm edildi. Ama 1962'de Sovyet casusu Rudolf Abel ile değiş tokuş edilerek serbest kaldı. ABD'ye döndükten sonra bu olayda başından geçenleri, *Operation Overflight* (1970; Uçuş Operasyonu) adlı kitabında anlattı. Los Angeles'taki bir televizyon istasyonu için çalışırken geçirdiği helikopter kazası sonucunda öldü.

Powers, Hiram (d. 29 Haziran 1805, Woodstock, Vermont, ABD - ö. 27 Haziran 1873, Floransa), 19. yüzyıl ortalarında yeni-klasik üslupta çalışan ABD'li heykelci.

Powers önce Frederick Eckstein'ın yanında çalıştı. 1829'a doğru Cincinnati'deki bir balmumu müzesinde çalışırken yaptığı Dante'nin "Inferno"sundan (Cehennem) sahnelerle olağanüstü bir başarı kazandı. 1834'te Washington, D.C.'de Andrew Jackson'ın bir büstünü (Metropolitan Sanat Müzesi, New York) yaptı. 1835'te İtalya'ya gitmek üzere yola çıktı ve 1837'de birkaç aylığına Paris'te kaldıktan sonra Floransa'ya yerleşti. 1851'de 1. Londra Dünya Sergisi'nde yer alan "Yunanlı Köle" (Corcoran Sanat Galerisi, Washington, D.C.) adlı mermer heykelini 1843'te yonttu. Altı kopyası yapılan bu heykel Powers'ı çağının en popüler heykelcileri arasına sokmuştur.

Powys, Galler'in ortadoğu kesiminde il (*county*). 1974'te eski Montgomery ve Radnor illeriyle Brecon ilinin büyük bölümünün birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Yönetim merkezi Llandrindod Wells'dir. Brecknock, Montgomery ve Radnor adlı üç ilçeye (*district*) ayrılan ilin yüzölçümü 5.077 km²'dir.

İl adını, 12. yüzyılda gücünün doruğuna ulaşan ama Galler'de üstünlük kazanamayan, Powys adlı Gal Prensliği'nden almıştır. Doğu ve batıya uzanarak sınırları aşan ırmak vadilerinin varlığı iletişim ve haberleşmeyi kolaylaştırdığından bölgede Gal ve İngiliz kültürleri birbirine karışmıştır. İlin doğu kesiminde Galce bilenlerin sayısının çok az olmasına karşın, batı ucunda çoğunluk bu dili konuşur.

Powys yüzey şekilleri bakımından üç bölgeye ayrılabilir: Shrewsbury ve Hereford'a uzanan vadi düzlükleri, Radnor Ormanı gibi dağlık bölgeler ve aradaki platolar. İlin bu özelliği ekonomik etkinliklere yansır. Düzlüklerde sığır besiciliği yapılırken, yüksek yamaçlarda koyun otlatılır. Demir Çağından ve Roma döneminden kalma kalıntılar bölgenin oldukça erken bir tarihte yerleşime açıldığını gösterir. Powys prenslerinin egemenlik alanının doğu sınırını gösteren Offa Seddi'nin (8. yy) kalıntıları turizm açısından büyük önem taşır.

İldeki önemli yerleşmelerin hepsi birer hizmet ve hafif sanayi merkezidir. Severn Irmağı kıyısındaki Newtown, Powys Vadisini geliştirmek ve kırsal kesimden göçleri önlemek amacıyla hafif sanayilerin yer alacağı bir "yeni kent" olarak tasarlanmıştır (1967). Welshpool ve Brecon ilin önde gelen kırsal pazar merkezleridir. Nüfus (1991 geç.) 116.500.

Powys, John Cowper (d. 8 Ekim 1872, Shirley, Derbyshire, İngiltere - ö. 17 Haziran 1963, Blaenau Ffestiniogg, Merioneth, Galler), Galli romancı, deneme yazarı ve şair. Özellikle *Wolf Solent* (1929), *A Glastonbury Romance* (1932; Bir Glastonbury Romansı) ve *Owen Glendower* (1940) gibi uzun, panoramik romanlarıyla tanınır.

T. F. Powys ve Llewelyn Powys adlı yazarların kardeşiydi. Sherborne Okulu ve Cambridge Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra 30 yılı ABD'de olmak üzere 40 yıl öğretim görevlisi olarak çalıştı. Yapıtları arasında *Autobiography* (1934; Otobiyografi) ile *The Meaning of Culture* (1930; Kültürün Anlamı), *The Pleasures of Literature* (1938; Edebiyatın Tadı) ve *The Art of Growing Old* (1943; Yaşlanma Sanatı) adlı deneme kitapları sayılabilir.

poy (zoolojide) *bak.* böğ

Poyang Gölü, Wade-Giles yazımında PO-YANG, Çin'de Jiangxi yönetim bölgesinin kuzey kesiminde büyük göl (*hu*). Yangtze Irmağının güneyindeki bir çöküntüde yer alır. Başta Gan Irmağı olmak üzere çeşitli ırmaklarla beslenir. Sularını Yangtze Irmağına boşaltır. En geniş bölümünde kuzeyden güneye yaklaşık 150 km, doğudan batıya da 30 km boyunca uzanır. Kışın yer yer suyollarının geçtiği ve köyleri barındıran çok sayıda tepenin yükseldiği dev bir bataklık görünümünü alır. Yazın her tarafı suların basmasıyla tepeler adalara dönüşür. Taşkın zamanlarında Yangtze'nin fazla suları gölde toplanır. Birkaç yüzyıldan beri sürekli mille dolan gölün çevresinde yaz aylarında bile geniş bir bataklık kuşağı bulunur. Gölün bıraktığı tortularla kaplı alanlar ıslah edilerek tarıma açılmıştır.

Poyang Gölü, Yingzigou olarak bilinen dar bir geçitle ikiye ayrılır. Kuzey bölümü bazen Loxing Gölü, çok daha büyük olan güney bölümü de Ziding ya da Gongding Gölü olarak anılır. Poyang'ın toplam alanı yaklaşık 3.600 km² olmakla birlikte, bazen 8 m'ye varan su düzeyi farkları yüzünden kesin ölçüm yapmak olanaksızdır.

Poynings, Sir Edward (d. 1459, Southwark?, Londra yakınları - ö. Ekim 1521, Westenhanger, Kent, İngiltere). Eylül 1494-Aralık 1495 arasında İrlanda'da İngiltere kralının vekili.

1483'te III. Richard'a karşı ayaklananlar arasında yer alan Poynings, hizmetine girdiği Richmond kontu Henry Tudor'un VII. Henry adıyla tahta çıkmasından sonra Calais'de ve başka yerlerde askeri görevler aldı. Taht üzerinde hak iddia eden York yanlıları İrlanda'da VII. Henry'ye karşı destek sağlayınca, VII. Henry askeri ve mali uzmanların egemen olacağı bir düzen denemeye karar verdi. Bunlar York yanlılarına saldıracak, Dublin'deki hükümetin krala karşı kullanılmasını önlemek için yasal önlemler alacak ve fiilen tükenmiş olan kraliyet gelirlerinin yeniden toplanması için girişimde bulunacaktı. 1494'te Poynings bu programın başına getirildi.

Poynings'in çabaları askeri bakımdan bir ölçüde başarılı oldu; ama gelir toplayıcı önlemlerin uğradığı büyük başarısızlık nedeniyle İngiltere'ye geri çağrıldı. Buna karşılık çıkardığı yasalarla kalıcı bir ün kazandı. Bunlardan kendi adıyla özdeşleşen iki yasadan birincisiyle yürürlükteki tüm İngiliz kamu yasaları İrlanda için de geçerli kılındı. Daha ünlü olan öteki yasayla, İrlanda Parlamentosu'nun toplantıları ve yasama çalışmaları İngiltere kralının ve onun özel danışma kurulunun denetimi altına sokuldu.

Poynings daha sonra Cinque Ports muhafızlığına atandı. VIII. Henry döneminde 1513'te Kutsal Birlik'le görüşmeler yapılmasına yardımcı oldu.

Poynting, John Henry (d. 9 Eylül 1852, Monton, Lancashire - ö. 30 Mart 1914, Birmingham, Warwickshire, İngiltere), İngiliz fizikçi. Elektromagnetik dalgaların taşıdığı enerjiye ilişkin akış hızını Poynting vektörü(*) olarak bilinen bir vektörle ifade eden teoremi ortaya koymuştur.

1880'den ölümüne değin Mason Science College'da (bugün Birmingham Üniversitesi) fizik profesörü olarak çalıştı. 1884-85'te yayımladığı makalelerde bir noktadaki enerji akışını o noktadaki elektrik ve manetik alan şiddetleri cinsinden veren yalın bir ifade ortaya koydu; bu ifade Poynting teoremi olarak bilinir. Işınım ve ışık basıncı üzerinde de araştırmalar yapan Poynting, 12 yıl süren bir çalışma sonucunda Yer'in ortalama yoğunluğunu belirlemeyi başardı (1891); iki yıl sonra da kütleçekimi sabitinin değerini hesapladı. Bu araştırmalarının sonuçlarına *The Mean Density of Earth* (1894; Yer'in Ortalama Yoğunluğu) ve *The Earth; Its Shape, Size, Weight and Spin* (1913; Yer'in Biçimi, Boyutları, Ağırlığı ve Ekseni Çevresindeki Dönüşü) adlı yapıtlarında yer verdi.

Poynting vektörü, elektromagnetik dalgaların taşıdığı enerjinin büyüklüğünü ve akış yönünü belirleyen vektör. Adını, enerji akışını ifade eden teoremi 1884'te ortaya koymuş olan İngiliz fizikçi John Henry Poynting'den alır.

S ile gösterilen Poynting vektörünün ($\boldsymbol{S}$) büyüklüğü, E simgesiyle gösterilen elektrik alanı vektörünün ($\boldsymbol{E}$) büyüklüğü ile B simgesiyle gösterilen magnetik alan vektörünün ($\boldsymbol{B}$) büyüklüğünün ve bu iki vektör arasındaki θ açısının sinüsünün çarpımına eşittir: $S = (1/\mu)EB \sin \theta$. Burada μ, ışınımın içinden geçtiği ortamın magnetik geçirgenliğidir(*). Poynting vektörünün doğrultusu ise $\boldsymbol{E}$ ve $\boldsymbol{B}$ vektörlerinin oluşturduğu düzleme diktir. Ortamda yol alan bir elektromagnetik dalga için, Poynting vektörü dalganın yayılma yönünü ve bu doğrultuda birim alandan geçen gücü gösterir.

poyraz, Türkiye'de kuzeydoğu yönünden esen soğuk rüzgâr. Yunanca "kuzeyden" ve "kuzey rüzgârı" anlamına gelen *boreas* sözcüğünden türemiştir. Geniş anlamda, "poyraza bakan pencere" ve "poyraza bakan kıyı" örneklerinde olduğu gibi kuzeyi belirten bir yön adı olarak da kullanılır. Halk arasında kuzeyden esen rüzgârların tümüne poyraz denir. Oysa kuzeybatıdan esen rüzgârın adı karayel, kuzeyden esenin adı ise yıldızdır.

Poyraz, özellikle İstanbul ve çevresindeki egemen rüzgârdır. Bu yörede yılda ortalama 130 gün poyraz estiği saptanmıştır. Esme sıklığı ve rüzgârın şiddeti kış mevsiminde daha çoktur. Kışın poyraz, Balkan Yarımadasının ünlü rüzgârı bora gibi şiddetli eser ve Karadeniz'deki teknelerin korunmak amacıyla İstanbul Boğazının kuytu kesimlerine çekilmesine neden olur.

Kış mevsiminde poyrazın oluşumu, soğuk kutupsal havanın Doğu Avrupa üzerine yerleşmesi, bu soğuk kara kütlesini kuşatan denizler üzerinde ise bir alçak basıncın bulunmasıyla ilgilidir. Böylece kuzey yönlü hava akımlarının ortaya çıkması sonucunda oluşan poyraz havanın belirgin biçimde soğumasına yol açar. Yaz mevsiminde ise, Asor yüksek basınç alanından Basra Körfezi alçak basınç alanına doğru ilerleyen ve etezyen adıyla anılan rüzgârın oluşmasına yol açan hava akımının, Kuzey Yarıküre'deki hava akımlarının sağa sapması nedeniyle yön değiştirmiş bir parçası biçiminde ortaya çıkar. Yazın havayı biraz serinleten poyraz, aynı zamanda bağıl nemi düşürerek ferahlatıcı bir etki yaratır. Poyrazın bir başka etkisi de, birkaç gün aralıksız estiğinde, İstanbul'un Marmara kıyılarında deniz sularının 1 m kadar alçalmasına neden olan seş olayına yol açmasıdır.

Poyraz, Nuri Halil (d. 1885, İnebolu, Kastamonu - ö. 8 Şubat 1956, İstanbul), özellikle şarkılarıyla tanınan besteci.

Güzel sesiyle dikkati çekerek genç yaşta Muzika-yı Hümayun'a alındı. Uzun bir süre saray fasıl heyetinde hanendelik etti; rütbesi binbaşılığa kadar yükseldi. Cumhuriyet döneminde bir süre serbest müzikçi olarak çalıştıktan sonra Ankara Radyosu'nda görev aldı. İstanbul Radyosu açılınca, bu kuruma geçti, orada Kadınlar Topluluğu'nu yönetti. Ayrıca İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda Tarihi Türk Musikisi Tesbit ve Tasnif Heyeti üyeliğinde bulundu. Sözlü yapıtları arasında şarkılar büyük yer tutar. Saz eserleri, oyun havaları ve fantezileri de bestelemiştir. Geleneksel üslupta başarılı şarkıları olduğu gibi, çokseslendirmeye elverişli güzel şarkı ve fantezileri de vardır. En ünlü yapıtları arasında "Hicranla tutuş, bağrını yak, gözyaşın aksın" (nihavend), "Bir neş'e umdu gönül, serâpâ keder oldum" (nihavend), "Çamlıca yolunda, âşığı kolunda" (nihavend), "Sorma dostum hâlimi, âvâreyim" (acemaşiran), "Dilde derd-i iştiyâkın çekmeye takat mi var" (acemaşiran), "Kına mı yaktın eline, Emine" (hüseyni), "Meclise gelirsin neş'e saçarsın" (karcığar), "Sevda elinin bülbülü uçmuş, gülü solgun" (suzidil), "Sâzımda, niyâzımda, âhımda hep sen varsın" (acemkürdi), "Geçti sevdalarla ömrüm, ihtiyar oldum bugün" (bayati), "Gittin gideli ben deli divaneye döndüm" (mahur) gibi şarkıları sayılabilir.

poyrazkuşu, *Charadriiformes* takımının *Haematopodidae* familyasını oluşturan altı kıyıkuşu türünün ortak adı. Uzun, yanlardan basık, parlak turuncu ya da kızıl gagalarıyla dikkati çeken poyrazkuşu türlerinin tümü de *Haematopus* cinsindendir. Ilıman ve tropik bölgelerde yaşayan poyrazkuşlarının uzunlukları 40-50 cm arasında değişir. Uzun, kalın, pembe renkli bacakları, uzun, sivri uçlu kanatları ve uzun gagaları vardır. Renkleri siyah beyaz ya da tümüyle siyahtır.

Bayağı poyrazkuşu (*Haematopus ostralegus*)
Stephen Dalton-EB Inc

Poyrazkuşlarının başlıca besini istiridye, midye, tarak gibi yumuşakçalardır. Özellikle gelgit sırasında deniz alçaldığında, bu hayvanların çenetleri kısmen açıkken saldırma fırsatı bulurlar. Toprak üstünde yaptıkları yuvaya dişiler 2-4 yumurta bırakır.

En iyi bilinen tür olan bayağı poyrazkuşu (*H. ostralegus*) Avrasya ve Afrika'da yaşar. Alt bölümleri beyaz, üst bölümleri siyah, uzunluğu 43 cm'dir. Kanatlarının kenarında da beyaz bir bant bulunur. Türkiye'de yılın her mevsiminde deniz kıyılarında, ayrıca baharda ve yazın Doğu Anadolu'daki akarsu kıyılarında görülür. Batı Yarıküre'nin kıyı bölgelerinde yaşayan Amerika poyrazkuşunun da (*H. palliatus*) üst bölümleri siyah, alt bölümleri beyazdır. Kuzey Amerika'nın batısında yaşayan *H. bachmani* ve Avustralya'da yaşayan *H. fuliginosus* tümüyle siyah olan türlerdir.

Poyrazoğlu, Ali (d. 1943, İstanbul), tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmen.

Sahneye ilk kez 1961'de, Şehir Tiyatroları'nda oynanan Jean Anouilh'in *Tarla Kuşu* oyunuyla çıktı. 1967'de İstanbul Belediye Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nü bitirdi.

Daha sonra Arena Tiyatrosu, Kent Oyuncuları, Dormen Tiyatrosu, Ulvi Uraz, Ayfer Feray, Gülriz Sururi-Engin Cezzar topluluklarında çalıştı. 1972'de Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu'nu kurdu. Daha önce çalıştığı topluluklarda rol aldığı Rıfat Ilgaz'ın *Hababam Sınıfı* (1966), Breffort-Monnot'nun *Sokak Kızı Irma* (1967), John Herbert'in *Düşenin Dostu* (1969) gibi oyunlarındaki rolleriyle dikkati çeken Poyrazoğlu'nun kendi tiyatrosunda oynadığı, bazısını da yönettiği oyunlar arasında, Aziz Nesin'den *Hakkımı Ver Hakkı* (1972) ve *Deliler Boşandı* (1975), John Fowles'dan *Kelebek* (1973), Erol Toy'dan *İpteki* (1973), Franco Solinas'tan *Amerikano* (1974), Haldun Taner'den *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* (1974), Ron Clark-Sam Bobrick'ten *Oğlum Çiçek Açtı* (1984) ve Jean Poiret'den *Çılgınlar Kulübü* (1979, 1990, 1992), *Uzakta Piyano Sesleri* (1992) ve *Ali Harikalar Diyarında* (1992) sayılabilir.

Poyrazoğlu, 1970'lerde küçük rollerle geçtiği sinemada kısa sürede başroller almaya başladı. Oynadığı filmler arasında Atıf Yılmaz'ın *Asiye Nasıl Kurtulur?* (1988) ve *Arkadaşım Şeytan*'ı da (1989) vardır.

1970'lerde yarattığı Ali Uyanık tipiyle televizyonda da görünen Poyrazoğlu, "Darısı Başınıza", "Haftanın Adamı" gibi televizyon oyunları yazdı, yönetti ve bunlarda oynadı. 1989'da gene televizyon için kendi yönettiği güldürü programı "Kim Bunlar?"ı, daha sonra da "İnsanlık Hali"ni hazırladı.

Poyrazoğlu 30'u aşkın tiyatro oyununu Türkçeye çevirmiş, uyarlamış ve yönet-

Ali Poyrazoğlu *İpteki* oyununda, 1973
Ali Poyrazoğlu'nun izniyle

miştir. *Çılgınlar Kulübü*'ndeki rolüyle 1981 Avni Dilligil, *Orkestra*'daki oyunuyla 1983 Ankara Sanat Kurumu, *Uzakta Piyano Sesleri*'ndeki rolüyle 1992 Avni Dilligil, *Hoşçakal İstanbul*'daki yönetimiyle Ulvi Uraz (1986), *Hayvanat Bahçesi*'ndeki yönetimiyle de Avni Dilligil ödüllerini kazanmıştır.

Poza Rica, tam adı POZA RICA DE HIDALGO. Meksika'nın ortadoğu kesimindeki Veracruz eyaletinin ortakuzeyinde kent. México kentinin kuzeydoğusunda, deniz düzeyinden yaklaşık 60 m yükseklikte, Cazones Irmağının (*río*) kıyısında yer alır. Meksika'nın en önemli petrol üretim bölgelerinden birinde yer alan kent, önde gelen bir petrokimya merkezidir.

1950'de atmosferin alt katmanlarındaki ısı terslenmesi havadaki kükürt oranının artmasına neden olunca kentte büyük bir hava kirliliği yaşandı. Bu olay sırasında 22 kişi öldü ve 200 kişi hastaneye kaldırıldı. Tuxpan ve Tecolutla limanlarına karayoluyla bağlanan kentte iç hat seferleri yapan bir havaalanı vardır. Nüfus (1980) 196.000.

Pozantı, Akdeniz Bölgesi'nde, Adana iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 772 km² olan Pozantı ilçesi doğuda Aladağ, güneyde Karaisalı ilçeleri, güneybatıda İçel, batı ve kuzeyde de Niğde illeriyle çevrilidir.

İlçe toprakları ilin batı kesiminde, oldukça yüksek ve engebeli bir bölgede yer alır. Akarsu vadileriyle derin biçimde yarılmış olan bu bölgeyi Orta Toroslar engebelendirir. Aladağlar'a bağlı Karanfil Dağı ilçenin kuzeydoğusunda 3.059 m'ye yükselir. Bu topraklardan kaynaklanan suları toplayan Ecemiş (Körkün) Çayı ve Pozantı Deresi (Çayı) olarak da bilinen Çakıt Suyu, ilçe sınırları dışında Seyhan Baraj Gölüne dökülür. Bu dağlık yörede Adanalıların yazı geçirdiği yaylalar vardır. Dağların yüksek kesimlerinde göknar, kızıl çam, sedir ve kara çamlardan oluşan ormanlar yer alır.

İlin nüfus açısından en küçük ilçelerinden biri olan Pozantı halkı geçimini daha çok tarımdan sağlar. Kıl keçisi ve koyun yetiştiriciliği yapılan ilçede tarıma elverişli alanlar oldukça sınırlıdır. İlçede yaygın olarak bağcılık ve buğday üretimi yapılır, az miktarda arpa ve baklagiller yetiştirilir. Yazın sayfiye alanlarının kalabalıklaşması ilçe ekonomisini canlandırır. Bu sayfiyelerden başlıcası Bürücek Yaylasıdır(*). İlçenin doğal değerlerinden olan yaban keçileri için Karanfil Dağında bir üretme istasyonu kurulmuştur. İlçe topraklarında krom içeren cevher yatakları vardır.

Pozantı yöresi, ilkçağdan beri Anadolu'nun iç kesimlerini Akdeniz kıyısına bağlayan doğal ulaşım yollarının geçtiği bir alanda yer almıştır. Ulukışla-Adana demir ve kara yolları ilçe topraklarından geçer. Eskiden Gülek Boğazını(*) aşan bu karayolunun doğusundan geçen bir otoyol yapılmıştır.

Tarihine ilişkin fazla bilgi olmayan Pozantı yöresi Kurtuluş Savaşı sırasında bir süre Fransızların işgalinde kaldı. Cumhuriyet'in ilk döneminde bucak olarak yönetilen yöre 1954'te ilçe oldu.

İlçenin güney kesiminde yer alan ve eski bir konaklama merkezi olan kasaba, eskiden Pondadis, Bezendum, Badandun ve Podandos adlarıyla anıldı. Yerleşmenin adına ilk kez ortaçağ Arap kaynaklarında rastlanmasının nedeni, Bizans'a karşı savaş açan Abbasi halifesi Memun'un bu yörede ölmesidir. Pozantı, Bağdat Demiryolu'nun I. Dünya Savaşı sırasında bölgeye ulaşmasıyla önemli bir konaklama merkezi durumuna geldi. Günümüzde Ulukışla-Adana demiryolu ile Tarsus-Pozantı Otoyolu kasabadan geçer. Küçük bir yerleşme olan Pozantı kasabası il merkezi Adana'ya 110 km uzaklıktadır.

Pozantı Belediyesi 1954'te kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 23.040; kasaba, 7.892.

pozitif hukuk, MEVZU HUKUK olarak da bilinir, belli bir toplumda ve belli bir zamanda yürürlükte bulunan hukuk kurallarının bütünü. Tarihsel gelişim içerisinde değişikliğe uğrayabilen pozitif hukukun içeriği yaratıcılarının kararıyla belirlenir. Birbirine yakın kültür düzeyindeki ülkeler birçok konuda birbirine benzemekle birlikte pozitif hukuk açısından farklı olabilir. Pozitif hukuka anayasa, yasa, tüzük, yönetmelik, kararname, yargısal içtihatlar gibi yazılı hukuk kurallarının yanı sıra henüz yazılı biçime bürünmemiş olmasına karşın uyulması zorunlu olan örf ve âdet kuralları da girer. Pozitif hukuku oluşturan kurallar bir ülkede fiilen yürürlükte olan kurallar olmakla birlikte bunlardan bazıları ölü doğmuş ya da uygulama gücünü yitirmiş olabilir. Örneğin Türk Medeni Kanunu'nun 884-886. maddelerinde düzenlenmiş olan rehinli tahvillere ilişkin kurallar Türkiye'de uzun yıllar hiçbir uygulama alanı bulamamış, ama son yıllarda bankacılık sektöründeki gelişmelerle bir ölçüde canlılık kazanmıştır. *Ayrıca bak* dogmatik hukuk.

pozitif org, 10. yüzyıldan 17. yüzyıla değin dinsel, bazen de dindışı müzikte kullanılmış küçük org. Kısa ayakları vardı ve masa üstüne ya da yere konurdu. Pozitif orgu iki kişi araba ile taşırdı, çalıştırmak için de iki kişi gerekirdi. Bunlardan biri orgu çalar, öbürü ise el ve ayak körüklerine basardı. Tek bir klavyesi ve az sayıda çentikli (flüte benzeyen) borusu, düğmeleri vardı. Daha sonraları dilli boru takımı düğmeleri kullanıldı.

Büyük kilise orglarında teknik ilerlemeler gerçekleştikçe pozitif org genişledi. Günümüzde bazı küçük kiliselerde yeniden pozitif orglar kurulmuştur.

pozitivizm *bak.* olguculuk

pozitron, POZİTİF ELEKTRON olarak da bilinir, kütlesi elektronun kütlesine eşit, ama elektron gibi eksi yüklü değil, artı yüklü olan temel (atomaltı) parçacık. Pozitron elektronun karşıt parçacığıdır. Varlığı ilk kez öngörülen ve ilk keşfedilen karşıt parçacık pozitrondur. İngiliz fizikçi P.A.M. Dirac, özel görelilik kuramını kuvantum mekaniğine uygulayarak 1928'de oluşturduğu elektron kuramı gereğince ortaya çıkan negatif enerji düzeylerini açıklayabilmek amacıyla pozitronun varlığını öngörmüştü (1930-31). ABD'li fizikçi C. D Anderson kozmik ışınları incelerken çektiği sis odası fotoğraflarında pozitronların varlığını belirledi (1932).

Boşlukta (vakum) kararlı olan pozitronlar olağan maddenin elektronlarıyla karşılaştıklarında hemen tepkimeye girerler; bir pozitron ve bir elektron birbirlerini yok ederek gamma ışınına dönüşür (*bak.* yokoluş). Pozitronlar protonca zengin (nötronca eksik) radyoaktif çekirdeklerin pozitif beta bozunumunda salınırlar ya da gamma ışınlarının bir çekirdek yakınından geçmesi sırasında çift oluşumu(*) yoluyla bir elektron-pozitron çifti olarak ortaya çıkarlar.

pozitron emisyon tomografisi (PET), tanılama ve biyotıp araştırmalarında kullanılan görüntüleme tekniği. Özellikle beyin ve kalp işlevleri ile bu organlarla ilgili glikoz metabolizması, oksijen alımı gibi biyokimyasal süreçlerin incelenmesinde bu teknikten yararlı sonuçlar alınmıştır. PET'te vücuda pozitron salan kısa ömürlü bir radyoaktif nüklitle "etiketlenmiş" bir karbon, oksijen, azot ya da flüor bileşiği verilir. Bu türden radyoaktif kimyasal tanı bileşiğinin etkinliği hedef organların tümünde fotoçoğaltıcı kırpışım detektörleri aracılığıyla niceliksel olarak ölçülür. Radyoaktif nüklitin bozunuma uğraması sırasında pozitronların elektronlar tarafından yok edilmesiyle ortaya çıkan gamma ışınları hastanın öbür yanına yerleştirilmiş fotoçoğaltıcı kırpışım detektörlerince eşzamanlı olarak belirlenir. Detektörlerden gelen verilerin bir bilgisayarda çözümlenmesi, bütünleştirilmesi ve yeniden yapılandırılması yoluyla, incelenmekte olan organların görüntüleri elde edilir.

pozitronyum, bir elektron ile bir pozitrondan oluşan, hidrojen benzeri, çok kısa ömürlü atom (olağan hidrojen atomu bir elektron ile bir protondan oluşur). İki tür

pozitronyum vardır: Parapozitronyum ve ortopozitronyum. Parapozitronyumda pozitron ile elektronun spinleri (fırıl) ters yöndedir; bu tür pozitronyum yokoluş(*) yoluyla iki fotona dönüşür; ortalama ömrü 10^{-10} nanosaniyedir (10^{-10} saniye). Spinlerin aynı yönde olduğu ortopozitronyum ise üç fotona dönüşür; ortalama ömrü 10^{-7} saniye dolayındadır. Pozitronyumun gözlenen özellikleri iki parçacıklı sistemlere ilişkin kuvantum elektrodinamiği(*) kuramını doğrulamıştır.

Poznań, Polonya'nın ortabatı kesiminde il (*województwo*). 1975'te oluşturulan ilin yüzölçümü 8.151 km²'dir. Kuzeyde Piła, doğuda Bydgoszcz, Konin ve Kalisz, güneyde Leszno, batıda ise Zielona Góra ve Gorzów Wielkopolski illeriyle çevrilidir. Poznań(*) kenti il merkezi ve bir kentsel ildir (*miasto-województwo*).

İl, Büyük Polonya Göller Bölgesi'ndeki hafif engebeli bir tarım ve orman arazisinde yer alır. İlin orta kesiminde, güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda akan Warta Irmağı en önemli akarsudur. Güneydeki Maskawa ve Obra ile kuzeydeki Wełna öbür önemli ırmaklardır. İşgücünün yaklaşık yarısı tarım ve hayvancılıkla uğraşır. Başlıca ürünler buğday, patates, şeker pancarı ve çavdardır. Önemli sanayi dalları arasında metal, gıda ve kimya sanayileriyle dokumacılık sayılabilir. Ayrıca kömür çıkarılır. İlin ortagüney kesimindeki göllerin yakınında ve Warta Irmağının her iki yakası boyunca sağlık ve dinlenme tesisleri vardır. İl nüfusunun yaklaşık dörtte üçü Gniezno, Września ve Srem gibi kentsel alanlarda yaşar. Nüfus (1991 tah.) 1.334.100.

Poznań, Almanca POSEN, Polonya'nın ortabatı kesiminde kentsel il (*miasto-województwo*) ve Poznań ilinin (*województwo*) merkezi kent. Warta Irmağı kıyısında, ırmağın Cybina ile birleştiği noktanın yakınında yer alır.

9. yüzyılda küçük bir müstahkem mevki olarak kuruldu. Daha sonra Gniezno ile birlikte Polonya'nın başkenti oldu. 13. yüzyılda, bugün Eski Kent olarak bilinen yeni bir kesim Warta Irmağının sol kıyısında gelişti. Gümrüksüz ticaret ayrıcalıkları bulunan kent, 15. ve 16. yüzyıllarda ekonomik ve kültürel bakımdan gelişmesinin doruğuna ulaştı. 17. yüzyılda ise yangınlar ve savaşlar sonucunda geriledi.

İlk Alman göçmenlerin yöreye gelmesiyle birlikte 13. yüzyılda başlayan Almanlaştırma politikası, 1793'te kentin Prusya'ya bağlanmasıyla yoğunlaştı. Kent 1807-15 arasında Varşova Düklüğü'nün parçası olarak Rus Çarlığı'nın yönetimine girdi. Daha sonra yeniden Prusya'ya bağlandı. 20. yüzyılın başlarında kente damgasını vurmak isteyen Prusyalılarca pek çok bina yapıldı ve kentin adı Posen olarak değiştirildi.

Bu arada ekonomik bakımdan gelişen kentin nüfusu 1871-1910 arasında üç katına çıktı. 1918'de denetim Prusyalı yöneticilerden Poznańlılara geçti. Ama 1939'daki Alman işgaliyle birlikte kent önemli ölçüde yıkıldı. Kent nüfusunun büyük bölümü sürgün ya da imha edildi. Sovyet kuvvetlerince 1945'te kurtarılan kent, II.Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden inşa edildi ve Polonya'nın batı kesiminin yönetim, sanayi ve kültür merkezine dönüştü. Önemli sanayi kolları arasında Cegielski metalurji işletmeleri, dokumacılık, giyim, gıda, metal, lastik ve kimya sanayileri sayılabilir. Kentte 1921'den beri büyük bir uluslararası ticaret fuarı düzenlenir. Kent 1518'de kurulan Lubrański Edebiyat Akademisi gibi birçok yükseköğretim kurumunu, Polonya Bilimler Akademisi'nin denetiminde pek çok bilimsel enstitüyü, opera, orkestra ve dans merkezlerini, Polonya'nın en eski hayvanat bahçesini ve birçok tiyatroyu barındırır. Polonya'daki önemli merkezlerle ve Avrupa'nın pek çok kentiyle gelişkin ulaşım bağlantıları vardır. Kent 1956'da bağımsız bir yönetsel birim oldu. Nüfus (1992 tah.) 590.100.

Poznań Ayaklanması, Haziran 1956'da Polonya'da sanayi işçileri arasında baş gösteren ayaklanma. Gerek Polonya Birleşik İşçi Partisi (PZPR) yönetiminde, gerek Doğu Bloku içinde ciddi bir bunalıma yol açmış ve Polonya'da Władysław Gomułka önderliğinde yeni bir hükümetin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Stalin'in ölümünden (1953) sonra Polonya'daki otoriter komünist yönetim bazı konularda daha yumuşak politikalar izlemeye başladı. Güvenlik Bakanlığı kaldırılarak önde gelen yöneticilerinin çoğu görevden alındı, bazıları tutuklandı ve 100 bin siyasal tutuklu için af çıkarıldı. Bu değişiklikler halkın daha radikal reform isteklerini kamçıladı. Ama çok sayıda tutucu Stalincinin de yer aldığı Polonya yönetimi yeni reformlara yanaşmıyordu. Bunun üzerine Poznańlı sanayi işçileri 28 Haziran 1956'da bir genel grev başlattılar. Ekmek ve özgürlük isteyen 50 bin gösterici kentte yürüdü. Çok geçmeden geniş çaplı bir ayaklanma baş gösterdi. Yerel gizli polis yetkilileri ve parti görevlileri saldırıya uğradı, bir polis linç edildi. Ertesi gün, eski bir Sovyet subayı olan Polonya savunma bakanı Konstantin Rokossovsky yerel askeri komutana ayaklanmayı bastırma emri verdi. Birkaç gün içinde 53 kişi öldürüldü, iki yüzü aşkın kişi yaralandı. Sonunda Poznań'da yeniden düzen sağlandı.

Kendiliğinden gelişen bu ayaklanma yerel düzeyde kaldığı ve sürdürülemediği halde PZPR'yi önemli politika değişikliklerine yöneltti. Birkaç ay boyunca süren parti içi tartışmalara, Kruşçev'le birlikte bir Sovyet heyetinin Varşova'ya gelmesine (19-20 Ekim 1956) ve Sovyet müdahalesi tehdidine karşın PZPR Merkez Komitesi Gomułka'yı partinin birinci sekreterliğine seçti (21 Ekim 1956).

pozolan, PUZOLAN olarak da bilinir, Romalılarca geliştirilen çimento türü. Bir tür volkanik cürufun öğütülüp toz haline getirilmesi yoluyla elde edilir. Pozolan çimentosu günümüzde de bazı ülkelerde su ve kireçle karıştırılarak kullanılmaktadır. Romalılar iki ölçü pozolanı bir ölçü kireçle karıştırarak hazırlarlardı ve bu malzemeyi köprü gibi yapıların duvarlarında taşları birbirine bağlayan harcı güçlendirmek amacıyla kullanırlardı. İÖ 3. yüzyılda ise harçlarında kum yerine pozolan kullanmaya başladılar. Tüf, traverten, tuğla ya da mermer kırığıyla birlikte kullanıldığında büyük bir direnç kazanan bu yapı malzemesi, Roma'daki Pantheon ya da Caracalla Hamamı gibi anıtsal yapıların yapılabilmesine olanak sağlamıştır.

Pozolan ilk kez Napoli yakınlarındaki Puteoli (bugün Pozzuoli) yöresinde bulunmuştur. Burada hâlâ zengin pozolan yatakları vardır. Ayrıca Roma yakınlarında pozolan çıkarılır. Doğal pozolan çikolata renkli volkanik bir toprakla karışık haldedir.

pozometre, IŞIKÖLÇER olarak da bilinir, ışığın şiddetini ölçerek, belirli duyarlılıktaki bir filme fotoğraf çekmek için gerekli poz süresini ve diyafram açıklığını gösteren yardımcı aygıt. Günümüzde bu amaçla temel olarak iki tür pozometre kullanılmaktadır. Bunlardan biri ışık etkisiyle elektrik gerilimi üreten (fotovoltaik), öteki ise değişken dirençli (ışıliletken) türdür. Genellikle selenyum gözeler kullanılarak

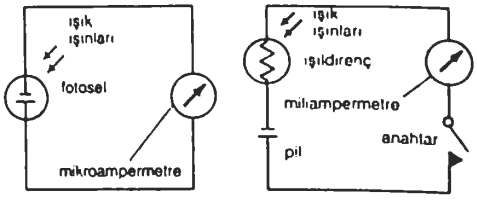

Fotovoltaik (solda) ve ışıliletken (sağda) pozometre türleri

McGraw-Hill Encyclopedia of Science and Technology 1971, McGraw-Hill Book Co

yapılan fotovoltaik pozometre gelen ışığı bir fotosel (fotoelektrik pil) aracılığıyla doğrudan elektrik akımına dönüştürür. Gelen ışığın yoğunluğunu gösterecek biçimde ölçeklenmiş bir mikroampermetre de bu akımı ölçer. Daha sonra, ışığın yoğunluğu ve filmin duyarlılığı dikkate alınarak diyafram açıklığı ve poz süresi ayarlanır.

Işıliletken (fotoiletken) pozometrede ise, kadmiyum sülfür gözeler ya da silisyum fotodiyotlar, pille beslenen bir elektrik devresine bağlanmıştır. Işığın şiddeti değişince bu elemanların direnci değişir; devreden geçen akım da buna bağlı olarak değişir ve bir miliampermetre yardımıyla ölçülür.

Modern fotoğraf makinelerinin çoğunda pozometre makinenin iç mekanizmasına bağlanmıştır. Yarıotomatik bir fotoğraf makinesi kullanan kişi, poz ayarını vizör üzerindeki iki göstergenin üst üste çakışmasını sağlayarak yapar. Tam otomatik fotoğraf makinelerinde ise poz ayarı otomatik olarak yapılır.

Pozzuoli, Latince PUTEOLI. İtalya'nın güney kesiminde, Campania yönetim bölgesine bağlı Napoli ilinde kent ve piskoposluk merkezi. Napoli'nin hemen batısında, Pozzuoli Körfezine (*golfo*) uzanan dağlık bir burunda yer alır. İÖ 529'da Yunanlı göçmenlerce kuruldu. İÖ 194'te Roma kolonisi statüsü kazandı. Limanıyla önde gelen bir ticaret merkezi durumuna geldi. Roma'nın çöküşüyle birlikte geriledi. Bir amfitiyatro (İS 1. yy), nekropol ve hamamları kapsayan Roma kalıntıları hâlâ ayaktadır. Roma pazaryeri kısmen sular altında kalmıştır. S. Procolo Katedrali'nde eski Augustus Tapınağı'ndan alınma birkaç sütun vardır. Kükürtlü buharların ve sıcak madensularının çıktığı yarı etkin bir yanardağ olan ünlü Solfatara kentin kuzeydoğusuna düşer.

Günümüzde Roma-Napoli demiryolu üzerinde küçük bir liman kenti olan Pozzuoli'nin ekonomisi yerel tarım ürünlerinin işlenmesine ve makine yapımına dayanır. Kent halkının bir bölümü geçimini balıkçılıkla ve Bagnoli yakınındaki demir-çelik fabrikalarında çalışarak sağlar. Yöredeki volkanik maddeler pozolan denen kaliteli çimento yapımında kullanılır. Pozzuoli aynı zamanda bir ılıca ve hidromineral kaplıca yeridir. Nüfus (1984 tah.) belediye, 71.052.

Pön Savaşları, KARTACA SAVAŞLARI olarak da bilinir, Roma Cumhuriyeti ile Kartaca arasındaki üç savaş (İÖ 264-146). Savaşların sonunda Kartaca kenti yağmalanıp yıkılmış, halkı köleleştirilmiş ve Batı Akdeniz Roma egemenliği altına girmiştir.

I. Pön Savaşı (İÖ 264-241) Kartaca ve Roma'nın stratejik öneme sahip olan Korsika ve Sicilya adalarını denetim altına alma mücadeleleri nedeniyle başladı. Kartacalılar İÖ 264'te Sicilya'nın batı kıyısındaki Messina ve Syrakusa kentleri arasında baş

gösteren anlaşmazlığa müdahale ederek adada bir güç odağı oluşturdular. Roma bunun üzerine Messina'ya saldırarak Kartacalıları geri çekilmek zorunda bıraktı. İÖ 260'ta bölgeye gönderilen bir Roma filosu Sicilya'yı tümüyle denetim altına almayı başaramadıysa da, Korsika yolunu açarak Kartacalıların bu adadaki egemenliğine son verdi. İÖ 256'da ikinci bir Roma filosu Afrika kıtasındaki Clypea'ya (Kélibia) çıkarma yaptı. Kartacalılar bu saldırılar karşısında teslim olmaya karar verdilerse de, koşulların ağırlığı karşısında kararlarını değiştirerek İÖ 255'te süvariler ve fillerden oluşan bir orduyla Romalıları denize dökmeyi başardılar.

Sicilya'yı ele geçirme mücadelesi İÖ 254'te yeniden alevlendi. Ama taraflar İÖ 241'e değin birbirlerine üstünlük sağlayamadılar. Roma İÖ 241'de 200 savaş gemisinden oluşan bir filoyla denizyollarının denetimini ele geçirdi. Kartaca ertesi yıl teslim olarak Sicilya ile Eolie (Lipari) Adalarını Roma'ya bırakmayı ve tazminat ödemeyi kabul etti.

Savaşı izleyen yıllarda Kartaca üzerindeki baskısını sürdüren Roma İÖ 238'de Sardinya'yı işgal etti ve Kartacalıları Korsika ve Sardinya'yı teslim etmezler ve daha fazla tazminat ödemezlerse Afrika'daki topraklarını da istila etmekle tehdit etti. Kartacalılar bu tehdit karşısında, Hamilkar Barkas, oğlu Hannibal ve damadı Hasdrubal'in önderliğinde İspanya'da Roma'ya karşı savaşı yeniden başlatabilecekleri bir üs kurdular. Hannibal İÖ 219'da İber Yarımadasının doğu kıyısındaki Saguntum'u (bugün Sagunto) ele geçirdi. Roma, I. Pön Savaşı'nın sonunda imzalanmış olan tartışmalı bir antlaşmaya dayanarak Hannibal'in geri çekilmesini istedi. Kartaca bu isteği geri çevirince de savaş ilan etti. Böylece II. Pön Savaşı (İÖ 218-201) başlamış oldu. Hannibal İÖ 218'de 20 bin piyade ve 6 bin süvariden oluşan bir orduyla karadan İspanya ve Galya'yı geçip Alpler'i aşarak Po Irmağı vadisine ulaştı. İtalya'nın kuzeyine egemen olan Galyalı kabilelerin de desteğini aldıktan sonra İÖ 217'de güneye doğru ilerlemeye başladı. Doğrudan Roma'ya saldırmak yerine, halkı ayaklanmaya teşvik edebileceği umuduyla İtalya'nın ikinci büyük kenti olan Capua üzerine yürüyen Hannibal Cannae'de (bugün Monte di Canne) büyük bir Roma ordusunu yok ettikten (İÖ 216) sonra bile Roma kentine karşı saldırıya geçmedi. Romalılar Cannae'de uğradıkları yenilginin ardından savunmalarını güçlendirerek Kartacalıların ilerlemesini durdurdular.

Hasdrubal, Hannibal'i desteklemek için İÖ 207'de büyük bir orduyla İtalya'nın kuzeyine ulaştı ve Hannibal'in ordusuyla birleşip Roma'ya saldırmak üzere güneye doğru yürüyüşe geçti. Ama, Metaurus Irmağı kıyısında Kartaca ordusu yenilgiye uğrayıp Hasdrubal öldürülünce iki ordu arasında bağlantı kurulamadı. Roma'nın baskılarına karşın Güney İtalya'da dört yıl daha kalmayı başaran Hannibal ise, İÖ 203'te Roma generali Publius Scipio Kartaca topraklarını tehdit etmeye başlayınca ülkesine döndü. Ama, Zama Çarpışması'nda (İÖ 202) Scipio karşısında yenilgiye uğrayınca Romalıların dayattığı barış koşullarını kabul etmek zorunda kaldı. İmzalanan barış antlaşmasıyla Kartaca tazminat ödemek, donanmasını teslim etmek ve İspanya ile Akdeniz adalarını Roma'ya bırakmak zorunda kaldı.

Kartaca İÖ 2. yüzyılda ticari bir güç olarak yeniden gelişmeye başlayınca Roma'da yeni bir seferin gerekliliğinden söz edilmeye başladı. Marcus Porcius Cato'nun girişimleri sonunda Roma Senatosu bölgeye bir ordu göndererek Kartacalıların, deniz ticareti yapamayacakları iç bölgelere gitmelerini istedi. Kartacalıların bu isteğe uymayı reddetmeleriyle III. Pön Savaşı (İÖ 149-146) başladı. Kartaca Roma kuşatmasına iki yıl direndiyse de İÖ 146'da teslim olmak zorunda kaldı. Bu yenilginin ardından Kartaca halkı köle olarak satıldı, kentler yağmalandı ve Kartaca toprakları Afrika Eyaleti adıyla Roma İmparatorluğu'na bağlandı.

Pöppelmann, Matthäus Daniel (d. 3 Mayıs 1662, Herford, Vestfalya - ö. 17 Ocak 1736, Dresden, Saksonya), Alman mimar. Barok estetiğin en iyi uygulamalarından biri sayılan Dresden'deki Zwinger adlı yapısıyla tanınır.

1685'teki yangından sonra Dresden kentinin yeniden yapılması çalışmalarına katılan Wolf Caspar von Klengel'in öğrencisiydi. Ölümünden sonra da onun çalışmalarını sürdürdü ve 1691'de bu projenin yöneticiliğine getirildi. 1704'te Saksonya kralı II. August'un (Güçlü) saray mimarlığına ve heykelciliğine atandı; Dresden sarayının yenileştirilmesiyle ilgili tasarımlar hazırladı.

Yapımına 1709'da başlanan Dresden'deki Zwinger büyük bir sarayın parçası olarak düşünülmüştü. İçinde opera oynanabilecek, dans edilebilecek, turnuvalar yapılabilecek, saray eğlenceleri düzenlenebilecek büyük bir açık hava tiyatrosuydu. Yapı kare planlı bir avlu ile "U" biçimindeki çıkıntılardan oluşmaktaydı. Ana eksenin bir ucuna Taç Kapısı adlı giriş yerleştirilmişti. Yanlardaki galeriler ise büyük bir olasılıkla Pöppelmann'ın 1715'te görmüş olduğu Versailles Sarayı'ndaki Büyük Trianon adlı pavyondan esinlenerek yapılmıştı.

Pöppelmann'ın Dresden dışındaki yapıları arasında, Zittau yakınlarındaki Joachimstein Şatosu (başlaması 1713), Zwickau'da Niedertor Köprüsü ile Frauentor Köprüsü ve Pillnitz'de Elbe Irmağı üstündeki şato bulunmaktadır. 1720'lerin ortasından sonra daha çok Dresden'de çalışan Pöppelmann'ın yapmış olduğu Augustus Köprüsü (1727-31) Avrupa'nın en güzel köprülerinden biridir.

Pötürge, PÜTÜRGE olarak da bilinir, Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Malatya iline bağlı ilçe ve ilçe merkezi kasaba. Yüzölçümü 1.414 km² (1989) olan Pötürge ilçesi kuzeyde Kale ilçesi ve Elazığ ili, kuzeydoğuda Doğanyol ilçesi, doğuda Diyarbakır ve Adıyaman, güneyde gene Adıyaman illeri, batıda da Merkez ilçeyle çevrilidir.

İlin doğu kesiminde yer alan ilçe topraklarını Güneydoğu Toroslar'a bağlı dağlar engebelendirir. Bu kesimde 2.500 m'yi aşmayan Malatya Dağları akarsu vadileriyle parçalanmıştır. Daha önce Fırat Irmağına katılan Büyükçay, Şiro Çayı ve Çayboğaz Deresi günümüzde, Fırat Irmağı üzerinde Karakaya Barajı'nın kurulmasıyla oluşan baraj gölüne dökülür. İlçedeki tarım alanlarının bir bölümü de bu yapay gölün suları altında kalmıştır.

İlçe ekonomisi tarıma dayalıdır. Başlıca bitkisel ürünler buğday, kayısı ve üzümdür. Az miktarda patates, arpa, soğan, baklagiller ve elma da yetiştirilir. Hayvancılık kıl keçisi ve koyun yetiştiriciliğine dayanır. İlçe topraklarında demir ve pirofillit içeren cevher yatakları vardır.

Tarihine ilişkin yeterli bilgiye rastlanmayan Pötürge yöresi 19. yüzyıl sonlarında Mamuretü'l-Aziz vilayetinin Elaziz (Elazığ) sancağına bağlı bir kaza olarak yönetiliyordu. Bu kaza daha sonra Malatya sancağına bağlandı.

İlçenin orta kesiminde yer alan Pötürge kasabası gelişmemiş bir yerleşmedir. İl merkezi Malatya'ya 72 km uzaklıktadır.

Pötürge Belediyesi 1900'de kurulmuştur. Nüfus (1990) ilçe, 35.319; kasaba, 4.359.

Pracapati (Sanskrit dilinde "Yaratılanların Efendisi"), eski Hindistan'ın Vedalar döneminde yaratıcı tanrılardan biri. Vedalar sonrası dönemde büyük Hindu tanrısı Brahma'yla özdeşleştirilmiş ve zamanla onun karşısında önemini yitirmiştir.

Erken dönem Veda metinlerinde, dünyanın yaratılışı konusunda Hiranyagarbha (Altın Yumurta) ve Vişvakarman (Gücü Her Şeye Yeten) gibi çeşitli ilk varlıklardan söz edilir ve bunların birkaçı Pracapati olarak nitelenir. Daha sonraki metinlerde tüm yaratılanların efendisi olan tek bir tanrı bu adla anılır. Yaratılış efsanelerinden birine göre Pracapati, *tapas* adı verilen çileci uygulamalarla kendisini hazırladıktan sonra evreni ve içindeki varlıkları yaratır. Kendisinin de ilk sulardan yaratıldığını anlatan efsaneler vardır. Pracapati'den türeyen ve öbür varlıkların yaratılmasında ona yardımcı olan dişil eşi Vaç, kutsal sözün kişileşmiş biçimidir. Bazı öykülerdeyse, aynı zamanda kızı olan dişil eşi, Ushas (Şafak) olarak bilinir.

Pracapati'ler toplu olarak, Brahma'nın "zihninden doğan" 10 çocuğunu oluştururlar. Bazı uzmanlar, yedi büyük eski bilgeyle (*rishi*) ilişkilendirerek Pracapati'lerin sayısını 7'ye indirirler.

Pracnaparamita (Sanskrit dilinde "Bilgeliğin Yetkinleşmesi"), Mahayana Budacılığının büyük kollarından en eskisini temsil eden *sutra*'lar (özdeyiş) ve yorumlar bütünü. Ontolojik boşluk (*şunyata*) kavramının alanını köktenci biçimde genişletmiştir. Terim aynı zamanda bilgeliğin dişil kişileşmesini belirtir ve bazen Tüm Budaların Anası anlamına gelir. Başlangıçta sekiz aşamalı yolun bir aşaması sayılan *pracna* (bilgelik) daha sonra en üstün *paramita* (yetkinlik) ve Nirvana'ya giden başlıca yol olmuştur. Bu bilgelik, Budacılığın daha eski dönemlerinde olduğu gibi yalnızca bu dünyadaki değil, bu dünyanın ötesindeki aşkın görüngülerin de birer yanılsama olduğunu kavramak demektir.

Pracnaparamita düşüncesinin temel yapıtları bir olasılıkla İÖ 100-İS 150 arasında oluşmuştur. Bu dönemin en ünlü kitabı *Ashtasahasrika*'dır (8.000 Dize). İS 179'da ilk kez Çinceye çevrilen yapıtın daha sonraki 18 "taşınabilir baskısı" içinde en ünlüsü *Vacraççedika Sutra*'dır(*) (Elmas Sutra). Sonraları Doğu Hindistan'daki Madhyamika (Orta Yol) manastırlarının şematik ve skolastik yorumlarıyla *Pracnaparamita* hareketi, başından beri karşı çıktığı sınırlayıcı bir usçuluğa dönmüştür.

Bu metinlerde olumsuzlama yolunun dışında bazı bölümler de vardır. Felsefi katılığı, ilginç efsanevi öykülerle bütünleştirir. Çinli gezgin Faxian, *Pracnaparamita*'yı temsil eden eski (İS 400) Hint tasvirlerinden söz eder. Ama bugün bilinen tasvirlerin tümü İS 800'den sonra ortaya çıkmıştır. Sarı ya da beyaz renklerle betimlenen *Pracnaparamita*, tek başlı, iki ya da daha çok kolludur. Ellerini ders verme pozisyonunda (*dharmaçakra-mudra*) tutar; bazen elinde bir lotus ve kutsal kitap taşır. Tanrıçanın tasvirlerine bütün Güneydoğu Asya, Nepal ve Tibet'te rastlanır. Tantra Budacılığındaysa Adi-Buda'nın (İlk Buda) eşi olarak kabul edilir.

pracnapti (Sanskrit dilinde "geçici adlandırma"), Pali dilinde PANNATTI, Budacı felsefede, bir şeyi bir sözcükle belirtme. Bu kavram özellikle Madhyamika (Orta Yol) ve Yogaçara (Yoga Uygulaması) okulla-

rında önem taşır. Sonul gerçeklikle (*nishprapança*) ilgisi olmayan bir yapıntı olarak görülür.

Madhyamika ve Yogaçara düşünürlerine göre en yüksek gerçeklik ayrımsızdır, sözün ve düşüncenin ötesindedir. *Pracnapti*'nin belirlediği her şey yalnızca bir ad olarak vardır. Sözcükler herhangi bir gerçekliğe karşılık olmadığı için, dünyadaki görüngülerle ilgili deneysel bilgiler de kendi başına doğru sayılamaz. Bu sav, okulun biliş sürecini çözümlemesine dayanır. Bir nesneyi gördüğümüzde önce yalnızca o nesnenin ayırdına varırız; ama henüz "bu şudur" gibi ifadelerle dile getirilen algısal yargılar yoluyla o nesneyi başka nesnelerden ayıramayız. Özneyle nesne ya da özneyle yüklem arasındaki ilişkinin ayırdına nasıl varıldığı ise bu çözümlemenin dışındadır. Böyle bir çözümleme, bir şeyi bir adla ilişkilendiren kavramsal bir yapıyla gerçekleştirilir. Yanılsamanın nedeni de işte budur: Çünkü sözle belirtmenin hiçbir gerçekliği yoktur ve tüm deneysel bilgi bu tür sözel yargılardan oluşur.

Prado Müzesi, İspanyolca MUSEO DEL PRADO. Madrid'de, İspanyol resmine ait, dünyanın en zengin ve kapsamlı koleksiyonunun bulunduğu müze. Ayrıca, başta İtalya olmak üzere, başka Avrupa ülkelerinin resim sanatlarından da başyapıtlar barındırır.

Prado Müzesi 1819'da, VII. Fernando döneminde, Kraliyet Resim Müzesi adıyla açıldı. II. Isabel kraliyet saraylarından ve El

Prado Müzesi, Madrid
Victoria Sanches de Rona

Escorial'dan getirttiği resimlerle koleksiyonu genişletti. Onun sürgün edilmesinden sonra müze Prado Ulusal Müzesi adını aldı (1868).

Prado Müzesi başlangıçta, İspanya'daki Habsburg ve Bourbon hanedanlarının derlediği sanat yapıtlarını içeriyordu. V. Felipe (1700-46) bu koleksiyona Fransız barok sanat yapıtlarını ekledi. VII. Fernando da El Escorial dışında, çeşitli kraliyet koleksiyonlarında bulunan bütün resimleri Prado'nun yeni binasında toplattı. Müze 1872'de İspanyol manastırlarının mülkiyetinde olan pek çok değerli resmi satın aldı. 20. yüzyılda da müzenin hem binası, hem de koleksiyonları büyütüldü.

Prado Müzesi dünyanın en geniş El Greco, Velázquez ve Francisco de Goya koleksiyonlarının yanında, daha az ünlü İspanyol ustalarından José de Ribera ve Francisco de Zurbarán'ın yapıtlarını da içermektedir. Ayrıca, Hiëronymus Bosch, Pieter Bruegel (Yaşlı), Raffaello, Tintoretto, Paolo Veronese, Peter Paul Rubens, Rembrandt, Anthony Van Dyck, Nicolas Poussin, Claude Lorrain ve Antoine Watteau'nun bazı önemli çalışmaları da buradadır. Müzede ayrıca Eski Yunan ve Roma heykellerinden oluşan önemli bir koleksiyon daha vardır.

praefectus, çoğul PRAEFECTI. Eski Roma'da, bir üst düzey görevlinin vekili olarak ya da altında çalışmak üzere atadığı memur. Cumhuriyetin ilk döneminde konsüller, Roma'da olmadıkları dönemde kendilerine vekâlet etmek üzere bir kent *praefectus*'u (*praefectus urbi*) atardı. Bunlar Roma'yı çevreleyen 160 km'lik sınırlar içinde mali ve hukuki sorumluluk taşırdı. Konsüllerin Roma'da olmadıklarında vekil olarak *praetor*'ları atamaya başladığı İÖ 4. yüzyıl ortalarından sonra, kent *praefectus*'luğu geçici olarak önemini yitirdi. İmparator Augustus, İÖ y. 2'de itfaiyeden ve tahıl ikmalinden sorumlu iki *praefectus praetorio* atama uygulamasını başlattı. Bunlar imparatorun güvenliğinden sorumluydu ve kısa sürede büyük güç kazanarak gerçekte başbakan konumuna yükseldiler. İmparatorluk döneminin en ünlü *praefectus*'u, Septimius Severus'un (hd İS 193-211) atadığı Papinianus'tu (Aemilius Papinianus).

İmparator Diocletianus döneminde (İS 284-305) Doğu ve Batı'da imparatorun temsilcisi olarak yargı yetkilerini kullanan birer *praefectus praetorio* vardı. Bunlar ayrıca orduya komuta eder ve imparatorluk sarayının levazım işlerine bakardı. Diocletianus'un yerine geçen I. Constantinus (Büyük) *praefectus praetorio*'ların elinden askeri yetkilerini alırken, mali ve hukuki işlevlerini sürdürmelerine izin verdi.

Praeneste, bugün PALESTRINA. İtalya'da tarihsel Latium (Lazio) bölgesinde antik kent. Roma'nın 37 km güneydoğusunda, Apenninler'in bir uzantısının üzerinde yer alır. Tanrıça Fortuna'ya adanmış büyük tapınağıyla tanınır. İÖ 390'da Galatyalıların istilasına uğrayan kent, daha sonra birçok kez Roma'yla savaştı. Latin Savaşı'nda (İÖ

Praeneste'de Fortuna Tapınağı'nın kalıntıları, İÖ y. 100
Deutsches Archaeologisches Institut, Roma

340-338) yenilerek topraklarının bir bölümünü yitirdi ve Roma'nın müttefiki oldu. İÖ 90'da *municipium*(*) yapıldı. Praeneste, Roma İmparatorluğu'nun yönetimi altında bulunduğu dönemde, varlıklı Romalıların sayfiye merkezi durumuna geldi.

Fortuna kültünün başlıca merkezi olan kentte Fortuna'ya Primigenia adıyla tapınılırdı. Kentin kutağı ve kehanet tapınağı, bir tepenin yamacında basamaklı bir piramit gibi yükselen yapılarla çevrilmişti. Fortuna kültünün İÖ 241'lerde geliştiği bilinmekle birlikte, kentteki yapıların hangi tarihte inşa edildiği tartışma konusudur.

Praesepe *bak.* Arıkovanı

praetor, çoğul PRAETORES. Eski Roma'da, çeşitli hukuk davalarına bakan, genel eğlence ve yarışmaların düzenlenmesinden sorumlu olan ve konsüllerin yokluğunda geniş yönetim yetkileri kullanan adlı görevli.

Konsüllük kurumu İÖ y. 510'da krallığın kaldırılmasıyla doğdu. Seçilen iki konsül devlet hazinesini denetlemenin ve yönetimde en üst yetkileri kullanmanın yanı sıra orduya komuta ediyorlardı. Bu nedenle de bazen uzun süre Roma'dan uzak kalabiliyorlardı. İÖ 367'de bu boşluğu doldurmak için *praetor* unvanıyla yeni bir görevli atandı. Önceleri yalnızca *magistra*'lara (üst yönetici) açık olan *praetor*'luk makamına İÖ 337'de plebler de seçilmeye başladı. İÖ 242'ye değin Roma yurttaşları arasındaki hukuk davalarına bakan tek *praetor* bulunuyordu. Bu tarihte, davalı ya da davacılardan birinin ya da ikisinin de yabancı olduğu durumlar için ikinci bir *praetor* atanmaya başladı. Roma yurttaşları arasındaki davalara bakan *praetor*'a *praetor urbanus* (kent *praetor*'u), öbürüne de *praetor peregrinus* (yabancılar *praetor*'u) dendi. İÖ 227 dolayında Sicilya ve Sardinya'da görev yapmak üzere iki, İÖ 197 dolayında da İspanya için iki yeni *praetor peregrinus* atandı. İÖ 1. yüzyıl başlarında Konsül Lucius Cornelius Sulla *praetor*'ların sayısını sekize çıkardı. *Praetor*'ların her yıl yayımladıkları *edictum*'lar Roma hukukunun biçimlenmesinde önemli rol oynadı ve İÖ 67'de bağlayıcı bir nitelik kazandı. İS 2. yüzyılda Hadrianus döneminde *praetor*'ların yargı yetkileri önemli ölçüde sınırlandı. Roma'nın son yıllarında *praetor*'lukların çoğu ortadan kalktı; *praetor urbanus*'lar da yalnızca eğlence ve yarışmaları düzenlemeye başladı.

Praetoria Muhafız Alayı, Latince COHORS PRAETORIA. Roma imparatorlarının saray muhafızları. Kökeni, Romalı komutanların İÖ 2. yüzyıla doğru kişisel koruma için oluşturduğu birliklere dayanır. İmparator Augustus İÖ 27'de dokuz *cohors*'dan (lejyonun onda biri büyüklüğünde birlik) oluşan daimi bir muhafız alayı kurdu ve bu alayı Roma'nın çevresine yerleştirdi. İÖ 2'de de alayın komutasına *eques* sınıfından iki *praefectus* atadı. Tiberius döneminin *praefectus*'larından Seianus İS 23'te muhafız alayının tek komutanı oldu. Ardından alayı Roma surlarının dışında müstahkem bir kışlada topladı ve siyasal alanda önemli bir güç kazanmasını sağladı. İzleyen dönemde, başta imparatorların atanması olmak üzere birçok olayda alay önemli rol oynadı. Septimius Severus 193'te alayı yeniden düzenleyerek askerlerini lejyonlardan almaya başladı. I. Constantinus ise 312'de alayı dağıttı.

Praetorius, Michael, asıl adı MICHAEL SCHULTHEISS (d. 15 Şubat 1571, Kreuzberg, Silezya - ö. 15 Şubat 1621, Wolfenbüttel, Braunschweig-Wolfenbüttel), Alman müzik kuramcısı ve besteci. *Syntagma musicum* (1614-20; Müzik Risalesi) adlı incelemesi, 17. yüzyıl müziği konusunda başlıca bilgi kaynağıdır.

Eğitimini Frankfurt an der Oder'de yapan Praetorius, Halberstadt piskoposunun orgcusu ve müzik yöneticisi oldu. 1612'den sonra Wolfenbüttel sarayının müzik yöneticiliğini yaptı. İtalyan müziğine değer verdi; insan sesi ve çalgılar için pek çok beste yaptı. Yapıtlarını içeren önemli derlemeler *Musae Sioniae* (9 bölüm, 1605-10) ve *Puericinium*'dur (1621). Birincisinde 1.200'ü aşkın koro yapıtı yer alır. Bunların bir bölümü 8-12 ses için Venedik tarzı çifte koro üslubunda, bir bölümü de basit iki, üç ve dört partili üsluptadır. *Puericinium*'daki çeşitli biçimlerde ele alınmış koral kıtalar daha sonraki koral kantatın habercisi sayılabilir. Praetorius kendisininkiler kadar başkalarına ait parçalar da yayımlamış ve

Terpsichore (1612) adlı derlemesine aldığı birkaç yüz tane yabancı dans parçasını Almanya'ya tanıtmıştır.

Syntagma musicum'un günümüze ulaşan üç bölümünden en önemli olanı ikinci cilttir. Praetorius bu yapıtta eskilerden birçoğunun yanında kendi çağının bütün müzik aletlerini de tanımlayarak sınıflandırmış ve bir de resimli ek vermiştir.

prafa, 32'lik poker destesiyle, üç kişi arasında oynanan kozlu ve konuşmalı bir kâğıt oyunu. Oyuna başlarken her oyuncuya 20 "kasa" yazılır. Oyunun amacı yazılı "kasa"yı bitirmektir. Sağdan başlamak üzere 10'ar kâğıt dağıtıldıktan sonra, kalan iki kâğıt "ıskartalık" olarak ayrılır. Konuşmaya ilk kâğıt dağıtılan oyuncu başlar. Oyuncular "kozum var" diyebilir ya da "pas" geçebilir. Oyun en büyük kozu söyleyende kalır. En büyük koz kupadır; kupayı sırayla karo, sinek ve maça izler. Söylenen koz kupaysa oyuncu elinden iki kâğıt çıkarmak koşuluyla "ıskartalık"ları da alabilir. Üç oyuncu da pas geçerse, dağıtan "ıskartalık"ları açar ve ikinci konuşma turu başlar. Pas geçen oyuncu iki "kasa" ceza puanı alır; pas geçmezse "ıskartalık"ları alıp elinden iki kâğıt çıkartarak maça dışında bir koz oynar. Kozu söylemiş olan oyuncunun altı el, ötekilerin ikişer el alması gerekir. Alamadıklarında "batmış" olurlar ve kozun değerince ceza puanı alırlar. Oyuncu gerekli ya da daha çok sayıda el aldığında "çıkmış" olur ve oynanan kozun değerine göre aldığı el sayısınca puan düşülür. Koz söyleyenin dışındakiler oyuna girmek zorunda değildir. İki oyuncunun da oyuna girmemesi durumunda, kozu söyleyen 10 eli de almış sayılır.

Elindeki resimli kâğıtlarla asların sayısı iki ya da daha az olan oyuncu, konuşmalara katılmaz ve oyuna girmezse, ilk kâğıt yere düştükten sonra "prafa" diyebilir. Yerdeki "ıskartalık"ları aldıktan sonra da bu sayı ikiyi geçmezse "prafa" yapmış olur ve "kasa"sı oynanan kozun değerine göre düşülür. Iskartalıkları aldığında bu sayı ikiyi geçerse, "batmış" sayılır ve oynanan kozun değerine göre "kasa"sı artırılır.

Prag, Çekçe PRAHA. Çek Cumhuriyeti'nin başkenti ve ülkenin en büyük ekonomik ve kültürel merkezi. Vltava Irmağının kıyısında, Avrupa kıtasının ortasında yer alır. Roma gibi yedi tepeye yayılmış olan kentin alanı 495 km², metropoliten alanı 780 km², nüfusu (1991) 1.212.010, metropoliten alan nüfusu (1985 tah.) 1.256.092'dir.

Başlangıçta ırmak kıyısındaki küçük yerleşmelerden oluşan Prag tepelere, Vltava'nın kollarının vadilerine ve sekilerin kenarlarına doğru yayılmıştır. Kentteki en alçak nokta deniz düzeyinden 190 m, en yüksek nokta olan Beyaz Dağ (Bílá Hora) ise 374 m yüksekliktedir. Kentte tipik bir yarı kara iklimi hüküm sürer. Ortalama sıcaklık temmuzda 20°C, ocakta −0,5°C'dir.

Prag'ın ortasından kuzey-güney doğrultusunda geçen Vltava Irmağının sol (batı) yakasında Kraliyet Bahçesi, Hradčany Şatosu (ya da Prag Şatosu) ve park ve bahçelerle kaplı Küçük Mahalle (Malá Strana) yer alır. 12. yüzyılda kurulan Eski Kent (Staré Město) ve 14. yüzyılda kurulan Yeni Kent (Nové Město) ırmağın sağ (doğu) yakasında kalır. Her iki yakada da birçok tarihsel anıt ve kilise vardır. Kiliselerinin çokluğu Prag'a "yüz kuleli kent" denmesine yol açmıştır. Kentin eski mahallelerinin dar sokaklarıyla küçük taverna ve lokantaları, büyük Václav Meydanı (Václevské náměstí), modern parklar ve yeni konut alanlarıyla tam karşıtlık içindedir.

Türdeş bir nüfusa sahip olan Prag'da yaşayanların büyük çoğunluğu Çektir. Slovaklar ise küçük bir azınlık oluşturur. Kadın nüfusun erkek nüfustan fazla, kadınların önemli bir bölümünün de doğurganlık yaşını geçmiş olması, kentte II. Dünya Savaşı'ndan beri varlığını koruyan iki temel sorundur. Doğal nüfus artış hızı çok düşüktür.

Prag makine ve dokuma sanayilerinin hızlı bir gelişme süreci içine girdiği 19. yüzyıldan beri ülkenin ekonomik yaşamında çok önemli bir yere sahiptir. Sanayi günümüzde de istihdam açısından ilk sırada yer alır. Sanayiyi inşaat, ticaret, eğitim, kültür, taşımacılık, iletişim, bilim ve araştırma sektörleri izler. İşgücünün yarıya yakın bölümü kadınlardan oluşur. Başlıca sanayi ürünleri makine, başta ünlü Prag birası olmak üzere çeşitli gıda maddeleri, elektronik eşya ve kimyasal maddelerdir.

Kent içi ulaşım otobüs, tramvay ve metroyla sağlanır. Demiryolları kent merkezinden bütün yönlere dağılır. Vltava Irmağında işleyen yolcu vapurları da ulaşımda önemli yer tutar. Kentin uluslararası havalimanı yakınlardaki Ruzyně'dedir.

Kentte belediye hizmetlerini, 1945'ten beri aynı zamanda kabine üyesi olan belediye başkanının önderlik ettiği Prag Ulusal Komitesi yürütür. Havagazı, elektrik ve su hizmetleri II. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük ölçüde modernleştirilmiştir. Yürürlükteki konut inşa programına karşın, konut sorunu önemini korumaktadır. Yılda, yarısı yabancı turist olmak üzere 1 milyondan fazla kişinin ziyaret ettiği kentte turistik tesis sayısı da artmaktadır.

Prag'da ikisi üniversite olmak üzere dokuz yükseköğretim kuruluşu vardır. Bunların en ünlüsü Orta Avrupa'nın en eski üniversitesi olan Karlova Üniversitesi'dir (1348). Sanat Akademisi'yle 1811'de kurulan bir konservatuvarın bağlı olduğu Müzik Akademisi de önemlidir. 1939'daki Nazi işgali sırasında öldürülen Çek öğrencilerin anısını yaşatmak için kurulan 17 Kasım Üniversitesi'nde (1961) yabancı öğrenciler eğitim görür. Çek Bilim Akademisi, Brache ve Kepler gibi büyük bilim adamları yetiştirmiş olan kentin bilimsel geleneğini sürdürür. Albert Einstein 1911-12 yıllarında Prag'da ders vermiştir.

Mimari açıdan çok zengin bir kent olan Prag'da romanesk, gotik, barok, rokoko, klasik ve yeni-klasik dönemlere ait 1.700'den fazla mimarlık ve sanat anıtı vardır. Romanesk üsluptaki yapıların belki de en önemlisi Sv. Jiří Kilisesi'dir (10. yy). Batıda, ikiz çan kuleleriyle dikkati çeken gotik Sv. Vita Katedrali yer alır. Öteki gotik yapılar arasında Eski Kent Meydanı'ndaki (Staroměstské náměstí) Týn Kilisesi, bugün işlek bir alışveriş merkezi olan Příkopy'deki Barut Kulesi (Prašná brána), büyük Çek din reformcusu Jan Hus'un vaaz verdiği Bethlehem Şapeli ve 14. yüzyıldan kalma resim koleksiyonuyla ünlü Sv. Agnes Manastırı (1234) sayılabilir. Eski-Yeni Sinagog ve Avrupa'da türünün en eski örneği olan Eski Yahudi Mezarlığı, Yahudilerin kentin tarihindeki yerine tanıklık eder.

Kentin en büyük hazinesini oluşturan barok yapıların başında görkemli Valdštejn ve Clam-Gallas sarayları, Sv. Niklaus Kilisesi ve Antonín Dvořák Müzesi gelir. Rokoko Golz-Kinský Sarayı, ırmak kıyısındaki klasik Bedřich Smetana Müzesi, eskiden Yazlık Kraliyet Sarayı olarak kullanılan Belvedere Sarayı ve yeni-klasik Ulusal Müze ve Ulusal Tiyatro binaları da önemli yapılarındandır. Kentin en güzel yapılarından biri de Vltava Irmağının iki yakasını birbirine bağlayan Karel Köprüsü'dür.

Prag'da, başta II. Dünya Savaşı sırasında katledilen direniş önderi Julius Fučik'in adını taşıyan ve içinde büyük bir eğlence ve kültür merkezi bulunan park olmak üzere, birçok park ve bahçe, Troja adlı banliyöde ise bir hayvanat bahçesi vardır.

Prag kültür, özellikle müzik ve edebiyat yaşamının canlılığıyla da ünlüdür. Bedřich Smetana, Antonín Dvořák ve Leoš Janáček her yıl ilkbaharda düzenlenen bir müzik festivaliyle anılır. Prag Senfoni ve Çek Filarmoni orkestraları dünya çapında ünlüdür. Kentte onlarca tiyatroyla başta Zbraslav'daki modern heykel müzesi olmak üzere birçok müze ve galeri vardır. Ünlü yazarlar Franz Kafka, Rainer Maria Rilke ve Jaroslav Hašek Prag'da doğmuştur. Kentin dış mahallelerinden Barrandov'daki film stüdyoları nitelikli yapımlarıyla ünlüdür.

Prag binlerce yıl Avrupa'nın güneyini kuzeye bağlayan ticaret yollarının kesiştiği bir bölgede kuruludur. Bölgede Paleolitik ve Neolitik çağlardan kalma çok sayıda yapıt bulunmuştur. İÖ 500-200 arasında bölgede Kelt yerleşmeleri kurulmuş, daha sonra ise Slavlar (İÖ 4-6. yy) ve Avarlar yerleşmiştir. Bugün Prag'ın bulunduğu yerde kurulan ilk yerleşmenin tarihi 9. yüzyılın ikinci yarısına değin uzanır. Smetana'nın *Libuše* operasına da konu olan efsaneye göre Prag Prenses

Prag'da Eski Kent Meydanı ve Jan Hus'un heykeli
ABC Ajansı

Libuše ve Přemysl hanedanını başlatan kocası Přemysl tarafından kurulmuştur.

Zamanla işlek bir ticaret merkezi durumuna gelen Prag ortaçağda hızla zenginleşti. Přemyslilerden sonra iktidara gelen Luxembourg hanedanından Jean tarafından başkent yapıldı. Jean'ın oğlu, Bohemya kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru IV. Karl'ın kurduğu Karlova Üniversitesi'nde sonradan kıtanın dört bir yanından gelen bilim adamı ve öğrenciler toplandı.

Prag Reform hareketinde de önemli rol oynadı. Jan Hus'un yakılarak öldürülmesinin ardından (1415) kentte halk ayaklanmaları oldu (1419). Bunu Husçu köylü ayaklanmaları izledi. Praglı Husçularla güçlerini birleştiren köylüler Katolik kral Sigismund'u kentin yakınlarındaki Vítkov Tepesinde kesin bir yenilgiye uğrattılar (1420). Ama 1526'da Bohemya'yı egemenlikleri altına alan Katolik Habsburglar sonunda Protestanları yendiler. Aynı dönemde imparatorluk başkenti olmaktan da çıkan Prag hızlı bir gerileme sürecine girdi.

Sanayi Devrimi Prag'ın tarihini önemli ölçüde etkiledi. 1817'de Karlín adlı ilk banliyönün kurulmasını izleyen 20 yıl içinde kentte çok sayıda fabrika açıldı. 1845'te demiryolunun gelmesi kentin büyümesini hızlandırdı. Avrupa'da 1848 Devrimleri sırasında Prag da sokak gösterilerine sahne oldu. Sonraki 20 yıl içinde kent Çek kültüründe yaşanan rönesansın merkezi durumuna geldi. 1890'larda kent içi ulaşımda elektrikli tramvaylar kullanılmaya başladı; belediye hizmetleri yeniden düzenlendi ve Petřín Tepesine Eiffel Kulesi'nin bir kopyası yapıldı.

Prag 1918'de bağımsızlığını ilan eden Çekoslovakya'nın başkenti oldu. Münih Anlaşması'nın (1938) ardından Nazi işgali altına girdi. 5 Mayıs 1945'te işgalci Nazilere karşı ayaklanan Prag halkı, Kızıl Ordu'nun birkaç gün sonra kente girmesine değin ayaklanmayı sürdürdü. II. Dünya Savaşı sonrasında kentin tarihsel yapılarının ve kent merkezinin korunmasını amaçlayan yeni bir plan benimsendi. Bu tarihten sonra yeni uydu yerleşmelerin kurulmasına da önem verildi. Alexander Dubček yönetiminin "Prag Baharı" olarak bilinen 1968'deki reform girişimleri Sovyet birliklerinin askeri müdahalesiyle engellendi. 1989'da ülkede yaşanan liberalleşme hareketi sırasında yoğun gösterilere sahne olan Prag, 1993 başındaki bölünmeden sonra Çek Cumhuriyeti'nin başkenti oldu.

Prag Hayvanat Bahçesi, Prag kent merkezinin 4 km dışında yer alan, belediyeye bağlı hayvanat bahçesi. Ender bulunan Asya yaban atını yetiştirmesiyle ünlüdür.

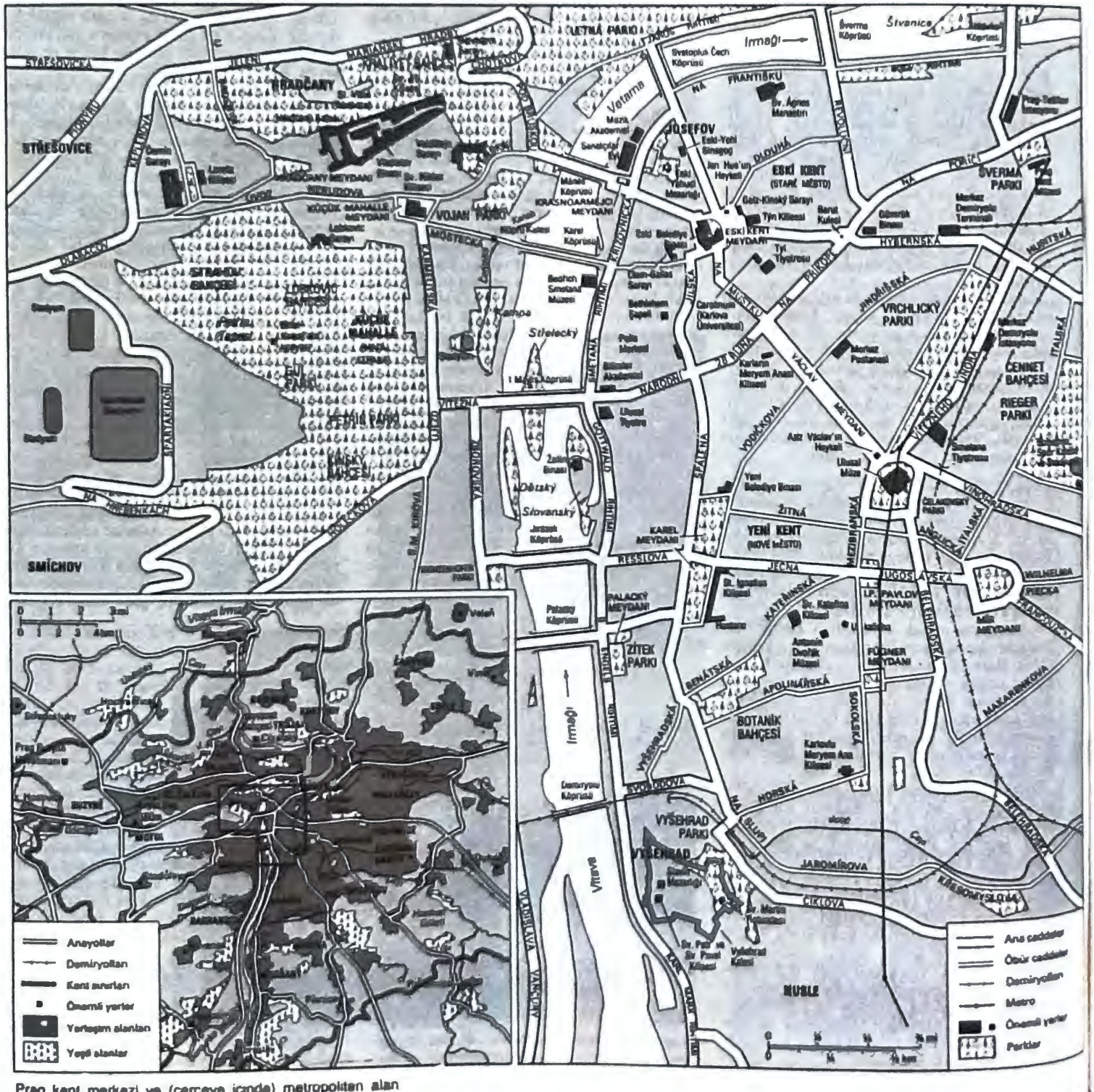

Prag kent merkezi ve (çerçeve içinde) metropoliten alan

1931'de açılan ve 61 hektarlık bir alanı kaplayan bu hayvanat bahçesinde yaklaşık 465 türden 2.300'ü aşkın hayvan barınmaktadır. Asya yaban atı için bir koruma merkezi olmasının yanı sıra geniş bir Asya hayvanları koleksiyonunu, Güney Amerika ve Avustralya'ya özgü çok sayıda türü içerir. Burada yelelikurtlar, iki parmaklı tembelhayvanlar, çitalar ve Asya yaban eşeği (kulan) başarıyla üretilmiştir.

Doğal park görünümünde olan Prag Hayvanat Bahçesi'nde filler, etçiller, maymunlar ve küçük memeliler için ayrılmış özel kapalı bölümler bulunur. Ayrıca kayalık ve sarp kesimler sergileme amacına yönelik biçimde düzenlenmiştir. Örneğin markor ve goral, yaşama ortamları olan dağlara benzer sarp yamaçlarda bulunur. Ziyaretçileri hayvanat bahçesinin alçak bölümünden yamaçlar üzerindeki düzlüklere taşıyan bir telesiyej vardır.

Prag okulu, 1926'da Prag'da kurulan dilbilim okulu. Prag Dilbilim Çevresi'yle bu çevrenin çalışmalarına katılan çeşitli ülkelerden dilbilimcilerce oluşturulmuştur. Önde gelen üyeleri arasında Rus dilbilimci Nikolay Trubetskoy ve Rus asıllı ABD'li dilbilimci Roman Jakobson yer alır. Daha çok 1920'lerde ve 1930'larda etkin olan Prag okuluna bağlı dilbilimciler, dilin öğelerinin işlevi, bu öğelerin birbirleriyle olan karşıtlığı ve bu karşıtlıkların oluşturduğu sistem gibi konular üzerinde durdular. Ayrıca, sesbilim alanında önemli çalışmalar yaptılar ve seslerin ayırıcı özelliklerinin ayrıştırılması temelinde yeni bir çözümleme yöntemi geliştirdiler. Buna göre bir dildeki her ayırıcı ses, birkaç karşıt eklemleme ve akustik özelliğinden oluşuyor ve bir dilde ayrı olarak algılanan herhangi iki ses bir araya geldiğinde en az bir karşıt özellik gösteriyordu. Dillerin ses sistemlerinin incelenmesinde kullanılan ayırıcı özellik çözümlemesi kavramı, daha sonra dönüşümsel dilbilgisinin de temel kavramlarından biri oldu.

Prag okulu, işlevselciliğin(*) ilkelerini sözdizime ve edebiyat metinlerinin yapısına uygulamaya yönelik çalışmalarıyla da tanınır.

Pragmatique sanction de Bourges, Basel Konsili'nin(*) kararlarının bir meclis tarafından incelenmesinden sonra Fransa kralı VII. Charles'ın 7 Temmuz 1438'de çıkardığı ferman. Ferman, Basel Konsili'nin, konsilin papadan üstün olduğunu belirten *Sacrosancta* kararını onaylıyor, papanın haklarını kısıtlayarak ve birçok durumda papanın yargı yetkisini kralın iradesine bırakarak Fransız Kilisesi'ne "özgürlüklerini" veriyordu. Ferman, 1461'de XI. Louis tarafından iptal edildiyse de zaman zaman yeniden uygulamaya kondu. 1516'da I. François'yla Papa X. Leo arasında imzalanan Bologna Konkordatosu *Pragmatique sanction*'un yerini aldı.

pragmatizm, felsefede, düşüncelerin, politikaların ve önerilerin değerlerinin, yararlıkları, işlerlikleri ve uygulanabilirlikleri ile belirlenmesi ilkesine dayanan görüş. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde özellikle ABD'de etkili olmuştur. Eylemin öğretiden, deneyimin sabit ilkelerden önce geldiğini, düşüncelerin anlamlarının sonuçlarından, doğruluklarının da doğrulanabilirliklerinden elde edildiğini savunur.

Pragmatizm düşüncesi ilk kez ABD'li Charles Sanders Peirce (1839-1914) ve William James (1842-1910) tarafından biçimlendirildi. Anlamın pratik yapısı konusunda anlaşan bu iki felsefeci bu tür bir öğretinin sonuçları konusunda ise farklı görüşlere sahipti. Peirce pragmatizmi öncelikle, doğa bilimlerinde ilerlemek için uygun yöntemlerin araştırılması olarak görüyor, bu indirgemeci yaklaşımıyla kuramsal terimlerin anlamlarını deneyim üzerindeki etkileriyle eş tutuyordu. Kant ve İngiliz deneyci filozoflarının etkisiyle, düşüncelerin anlamlarına ilişkin çok kuramsal bir görüşü benimsemişti. James ise çok daha pratik ve ahlakçı bir yönde ilerledi. İnanmanın (ve doğruluğun) erdemlerini insanın yaşamın sorunlarıyla başa çıkabilmesine yaramaları açısından değerlendirdi.

İnsanın yaşamında bir inancın iyiliğini onun haklı gösterilebilmesine dayandırarak, "Pragmatik ilkeler açısından, Tanrı varsayımı tatmin edici bir biçimde işe yararsa, sözcüğün en geniş anlamıyla doğrudur", dedi. Bu ifadenin usdışı çağrışımları birçok eleştirmeni şaşırttı. Dinsel inançların insan üzerinde bazı yatıştırıcı ve güven verici etkileri olduğu, belli kişilerin yaşamında yararlı bir yer tuttuğu doğruydu, ama bu özellikleriyle kendi doğruluklarını da kanıtladıklarını söylemek apayrı bir şeydi. James'in pragmatist meslektaşları, hatta Peirce bile yararlılık ile doğruluk arasında kurduğu bu özdeşleştirmeye katılmadılar.

Doğruluk üzerine tartışmalar pragmatizmi uzun süre etkiledi. Peirce doğruluğu, "araştıran herkesin sonunda kabul etmesi kaçınılmaz olan" biçiminde tanımladı. Bu görüşte doğruluk, bilimsel yoldan varılan düşünce için bir tür sınır oluşturuyordu. Ama Peirce'in tanımı gerçekte araştırılamayan olguları dışarıda bırakıyordu. Asıl amacı, kavramların ve yargıların biçimlenmesinde pratik güdülerden kaynaklanan araştırmanın rolünü ve bu kavramlarla yargılara dayanılarak kabul edilen doğruları vurgulamaktı.

Pragmatizmin görece pratik yanlarını geliştiren John Dewey (1859-1952) deneyim konusunda yeni bir görüş ortaya koydu. Deneycilerin genellikle dünyanın edilgen, mekanik bir yansıması olarak gördükleri deneyim olgusunun gerçekte etkin bir toplumsal süreç olduğunu savundu. Bilmenin büyük ölçüde "yolunu bilmek" olduğunu ileri sürdü. Araştırmanın durumları iyileştirmenin yollarını gösterdiği, bilginin de haklılığı araştırmaya dayanan sav olduğunu söyledi. Bu görüş özellikle mantıksal olguculaın bilim felsefesi görüşlerinden sonra felsefeden çok eğitim yaklaşımlarını etkiledi. Ama pratik ve teknik üzerindeki özel vurgu, 20. yüzyılın ikinci yarısında Amerikan felsefesinde yeniden öne çıktı. Herhangi bir dile sahip olmayı bir dizi teknikte ustalaşma olarak gören Wittgenstein'ın bazı yapıtları bu tutumdan etkilendi. "Bir terimin anlamını araştırmak için kullanımına bakmak gerekir," sloganı her pragmatistin benimseyebileceği hale geldi. Daha yakın dönemlerde W. V. Quine kuramlarda değişikliğe yol açan düşüncelerin büyük çapta pragmatik olduğunu, daha önceki sabit kavramlar ve anlamlar tarafından belirlenmediğini ileri sürdü. Quine'ın ve ondan etkilenenlerin doğruluk anlayışına göre, herhangi bir önermenin doğruluğu ikincildi. Bu, belirli kuramlar içinde başka önermelerle birlikte bulunmalarından ileri gelen bir özellikti. Kuramların kendileri ise pratik amaçlara yönelik araçlardı. Olgucular bilimsel kuramın içeriğini belirli bilgi öğelerine indirgemeye çalışırken, pragmatizm yanlıları kuramlara indirgenemez bir işlev tanıyor, onların temel görevlerini pratikteki işleyişlerinde görüyordu.

Praguerie, Fransa'da prenslerin ve öteki soyluların VII. Charles'a karşı 1440'ta giriştiği ayaklanma. Prag'da ve Bohemya'nın başka yerlerinde o dönemde çıkan benzer ayaklanmalar nedeniyle bu adla anılmıştır. Krallık Konseyi'nden (*Conseil du roi*) çıkarılan bazı prensler Nisan 1437'de nüfuzlarını yeniden kazanmak amacıyla başarısız bir komplo düzenlemişlerdi. Kralın 1439'da kendi izni olmaksızın asker toplanmasını ve beslenmesini yasaklayan bir kararname çıkarması üzerine, paralı askerlerin komutanları da asi prenslere katıldı. Bourbon dükü I. Charles ve Alençon dükü II. Jean'ın önderliğindeki asi kuvvetler, 16 yaşındaki veliahtı (sonradan XI. Louis) başa geçmeye ikna ederek Şubat 1440'ta Poitou'da ayaklanmayı başlattılar. Kısa sürede yenilerek Bourbon topraklarına çekildiler. Burada bir kez daha yenildiler ve temmuzda Cusset'de elverişli koşullarla bir barış antlaşması yaptılar.

Ayaklanmacıların İngiltere ile barış yapılması ve vergilerin azaltılması gibi talepler ortaya atmasına karşın, kentler ve halk krala bağlı kaldı. 1442'de Nevers'de toplanan bir meclis aracılığıyla yeni bir ayaklanma başlatma girişimi, VII. Charles'ın başarılı diplomasisiyle boşa çıkarıldı.

Prahova, Romanya'nın ortagüney kesiminde il (*judeţ*). Yüzölçümü 4.694 km²'dir. İl topraklarının büyük bölümünü Doğu Karpatlar'ın bir parçası olan Bucegi, Ciucaş ve Buzăului dağları ile Alt-Karpatlar kaplar. İl merkezi, öteden beri ülkenin başlıca petrol arıtma merkezi olan Ploieşti'dir. Filipeşti de Pădure, Boldeşti ve Podeni'de petrol kuyuları, Ploieşti, Brazi ve Cîmpina'da da büyük rafineriler vardır. Romanya'daki ilk beş petrol kulesi 1890-95 arasında Cîmpina'da inşa edilmiştir. Ceptura'da linyit, Slănic'de de tuz çıkarılır. Valea Călugăreăsca'da kimyasal madde, Floreşti'de kauçuk, Sinaia'da ise metal ürünleri, yapı malzemeleri ve el sanatı ürünleri üretilir. İldeki tarihsel yapılar arasında, Sinaia Manastırı ve Peleş Şatosu (19. yy) sayılabilir. 19. yüzyıldan kalma Cîmpina kasabası haç planlı Hasdeu Şatosu ve ressam Nicole Grigoresco'nun (1838-1907) eviyle ünlüdür. Tahıl ve meyve yetiştirilen ildeki öteki tarımsal etkinlikler hayvan besiciliği ve şarapçılıktır. Nüfus (1992 geç.) 873.200.

Praia, Cabo Verde'nin başkenti ve limanı. Atlas Okyanusunda, Batı Afrika çıkıntısının yaklaşık 640 km açığındaki São Tiago Adasının güney kıyısında yer alır. Tarımsal ürünlerin (muz, kahve, şekerkamışı, keneotu tohumu) yüklendiği liman aynı zamanda bir denizaltı kablo istasyonudur. Nüfus (1990) 61.707.

Prainetos *bak.* Karamürsel

Prairie Eyaletleri, Kanada'nın Manitoba, Saskatchewan ve Alberta eyaletlerine verilen ortak ad. Geniş buğday üretim bölgesini kapsayan bu eyaletler aynı zamanda büyük bir petrol ve doğal gaz alanıdır. Prairie Eyaletleri ve İngiliz Kolumbiyası birlikte Batı Eyaletleri olarak anılır.

Prajadhipok, PHRAPOKKLAO ya da VII. RAMA olarak da bilinir (d. 8 Kasım 1893, Bangkok, Tayland - ö. 30 Mayıs 1941, Cranleigh, Surrey, İngiltere), Siyam'ı (bugün Tayland) mutlakıyetle yöneten son kral (1925-35). Kral Chulalongkorn'un en küçük oğluydu. İngiltere'de Eton College'da ve Woolwich'teki Kraliyet Askeri Akademisi'nde öğrenim gördü. Vajiravudh'un ölümü üzerine en yakın vârisi olarak tahta çıktı. Kişisel olarak siyasal reformların gereğine inanmakla birlikte, ileri gelen kraliyet ailesi üyelerinin baskıcı tutumuna boyun eğdi.

1932'deki kansız ayaklanma karşısında meşruti yönetimi benimsedi. Ama yönetimde ağırlık kazanan ordu tarafından 2 Mart 1935'te tahttan indirildi. İngiltere'de sürgünde öldü.

Prakrit dilleri (Sanskrit dilinde *prakrita*: doğal günlük, halka özgü"), yerel lehçeler olarak doğup sonradan ayrı edebiyat üslupları geliştirmiş Orta Hint-Ari dilleri. Şauraseni, Magadhi, Maharashtri örneklerinde olduğu gibi, genellikle bölge adlarıyla birbirinden ayrılırlar.

Bazı dilbilimciler Prakrit dillerini Hindular ve Caynacı yazarların kullandığı dillerle sınırlar. Başka dilbilimciler ise Budacıların kullandığı Pali ve Budacı Karma Sanskrit ile yazıtlarda kullanılan lehçeleri de Prakrit dilleri içinde ele alır. Kuzeydeki Budacı kutsal metinlerin dili olan Budacı Karma Sanskrit, Hıristiyanlıktan önce ortaya çıkmış ve Mahayana Budacılarının Sanskrit dilinde yazmaları yüzünden bu dille karışmıştır. Öteki Prakrit dilleri arasında, Caynacıların kullandığı Ardhamagadhi ile dilbilgisi uzmanlarının yazılarından tanınan Paişaçi yer alır. Apabhramşa dili(*) Çağdaş Hint-Ari dillerinin kaynağı olan Prakrit dillerinin son evresini oluşturur.

prakriti (Sanskrit dilinde "kaynak"), PRADHANA (asıl) olarak da bilinir, Hint felsefesinin Samkhya(*) okulunda, oluşum halindeki sonsuz ve algılanamaz maddi doğa. *Purusha* (ruh ya da ben) ile birleşerek var olan maddi dünyanın yaratılışıyla sonuçlanan çok aşamalı evrim sürecini başlatır. Bütün doğada rastlanan üç *guna*'dan (iplik ya da temel kozmik nitelik) oluşur. Samkhya düşüncesinde yalnızca *prakriti* etkindir; onun içine hapsedilen benlik ise yalnızca gözlemde bulunur ve görgü edinir. Kurtuluş (*moksha*), benliğin *prakriti*'den ayrılışı demektir; ondan tümüyle farklı olduğunu ve onun tarafından içerilmediğini bilmekle gerçekleşir.

Praksiteles (ö. İÖ 370-330), 4. yüzyılın en ünlü Atinalı heykel sanatçısı. Kendinden önceki heykelcilerin duygusallıktan uzak anıtsal üslubunu yumuşak bir inceliğe ve duyumsal bir çekiciliğe dönüştürerek Yunan heykel sanatının gelişim çizgisini derinden etkilemiştir. Babası Kephisodotos'un (Yaşlı) ve kendi oğulları Kephisodotos'la (Genç) Timarkhos'un da heykelci olması dışında yaşamına ilişkin hiçbir bilgi yoktur.

Praksiteles'in İÖ y. 350'de yaptığı "Knidos Aphroditesi"nin bir Roma kopyası, Vatikan Müzeleri, Roma
Alinari-Art Resource/FB Inc

Günümüze ulaşan tek yapıtı "Hermes ve Çocuk Dionysos" zarif biçimde hacimlendirilmiş, yüzeyi çok düzgün işlenmiştir. Antik yazarların sözünü ettiği birkaç yapıtının da Roma kopyaları bulunmaktadır. Romalı yazar Plinius'un (Yaşlı) dünyanın en güzel heykeli olarak nitelediği çıplak "Knidos Aphroditesi" Praksiteles'in en ünlü yapıtıdır. Roma sikkelerinden anlaşıldığına göre bu heykelin sayısız kopyası yapılmıştır. Bunların en ünlüleri Roma'daki Vatikan Müzeleri'nde ve Paris'teki Louvre Müzesi'ndedir.

Praksiteles'in, figürü bir dayanağa yaslanmış olarak zarif ve kıvrak pozlarda betimlemesi, sonraları Helenistik dönem heykelcileri tarafından daha da geliştirilmiştir.

pralin, şeker, fındık ve vanilyanın pişirilmesiyle hazırlanan ve pasta ya da şekerleme yapımında kullanılan karışım. Üstü şekerle kaplı badem ya da başka bir kabuklu yemiş içine de bu ad verilir.

Şeker, hafif ya da orta krema ve tuz karışımı, soğuk suya damlatıldığında biçimini koruyabilecek kıvama gelene kadar pişirilir; daha sonra arıtılmamış şeker ve fındık içi eklenir.

Çikolatalarda dolgu maddesi, şekerli kremalarda tatlandırıcı malzeme olarak kullanılan ve çeşitli hamurlara katılan pralin hamuru ticari şekerlemecilik ve fırıncılık sanayisinde önemli yer tutar. Bunun için şeker ve badem (bazen fındık) içi karışımı pişirilerek bekletilir. Soğuyunca parçalara bölünür ve öğütülerek yağlı hamur haline getirilir.

pramana (Sanskrit dilinde "ölçü"), Hint felsefesinde, dünyaya ilişkin doğru ve kesin bilgi (*prama, pramiti*) edinmenin aracı. *Pramana*'ların sayısı çeşitli felsefe sistemlerine ya da okullarına göre değişir. Mimansa okuluna göre beş, Vedanta'da ise üçtür.

Bilgi edinmenin başlıca araçları algı, çıkarım ve sözdür. Algının (*pratyaksha*), doğrudan duyusal algı (*anubhava*) ve anımsanan algı (*smriti*) olmak üzere iki türü vardır. Çıkarım (*anumana*) algıya dayanmakla birlikte algıya açık olmayan sonuçlara varabilir. Söz (*şabda*) öncelikle Veda'dır ve geçerliliği kendisine dayanır. Bazı filozoflar *şabda* kavramını güvenilir kişilerin (*apta-vakya*) sözlerini de kapsayacak biçimde genişletirler. Bu üç araca sonradan iki araç daha eklenmiştir: Analoji (*upamana*) ve dolaylı içerme (*arthapatti*). Analoji yoluyla insan bir sözün anlamını, onu kendisine benzeyen başka bir sözün anlamıyla karşılaştırarak kavrar. Dolaylı içerme için sağduyu gerekir; örneğin güneşin hareketi gözlemlenemese de, farklı saatlerde farklı yerlerde bulunuşu göz önüne alınarak hareket ettiği sonucuna varılır.

Pramana-varttika (Sanskrit dilinde "Delilin Açıklanması"), Budacı mantık ve bilgi kuramı üzerine kaleme alınmış belki de en önemli yapıt. Budacı düşünce sisteminde mantığın ağır bastığı ve Budacılığın Hindistan'da etkisini yitirdiği 7. yüzyılda Güney Hindistan kökenli bir Brahman olan Dharmakirti tarafından yazılmıştır.

İki bin kıta ve dört bölümden oluşan *Pramana-varttika*'da sırasıyla çıkarım, bilginin geçerliliği, duyu algısı ve tasım ele alınır. Dignaga'nın daha önceki bir yapıtı üzerine kapsayıcı bir yorum olan *Pramana-varttika* üzerine de birçok yorum yazılmış ve özellikle Tibet'te mantık alanındaki temel yapıtlar arasında yer almıştır.

Prambanan, Endonezya'nın Yogyakarta ayrıcalıklı özerk ilinde (*daerah istimewa*) köy. Çevresinde bulunan 9. ve 10. yüzyıllara ait büyük tapınak kompleksiyle ünlüdür. Köye yakınlığından dolayı Prambanan Tapınağı (*tjandi*) olarak da bilinen ve kompleksin en ünlü tapınak dizisi olan Lara Jonggrang'ın 10. yüzyıl başlarında, Dhaksa adlı Mendang-Mataram kralı tarafından Hindu tanrısı Şiva'ya tapınmak için yaptırıldığı söylenir. Endonezya'daki en büyük Şiva tapınağı olan yapı, büyük kapılı dört duvarın çevrelediği dört kareden oluşan düz bir alanda inşa edilmiştir. Tapınaklar üst ve alt teraslara bölünmüş durumdadır. Üst terasta Şiva, Vişnu ve Brahma'ya ait büyük tapınaklar ile onların hayvanlarca çekilen araçlarına ait üç küçük tapınak yer alır. Tanrıların tapınakları büyük Hindu destanlarından *Ramayana*'nın öyküsünü betimleyen kabartmalarla süslüdür. Alt terasta, dört kapısı bulunan bir iç duvarla çevrili dört küçük tapınak dizisi bulunur. Kısmen hasar görmüş olan Lara Jonggrang'ın restorasyonu 1951'de tamamlanmıştır.

Pramoedya Ananta Toer, PRAMUDYA ANANTA TUR olarak da yazılır (d. 20 Şubat 1925, Blora, Cava, Hollanda Doğu Hint Adaları [bugün Endonezya]), Endonezya dilinde ürünler vermiş Endonezyalı romancı ve öykücü. Bağımsızlık sonrası dönemin en seçkin düzyazı ustası olarak kabul edilir.

Bir öğretmen çocuğu olan Pramoedya genç yaşta Cakarta'ya gitti. II. Dünya Savaşı'ndaki Japon işgali sırasında kâtip olarak çalışıp yaşamını kazandı. 1945'te Endonezya halkı yeniden kurulan Hollanda sömürge yönetimine karşı ayaklandığında milliyetçilere katıldı. Radyo yayınlarında görev aldı ve Endonezya dilinde bir dergi çıkardı. 1947'de Hollanda makamlarınca tutuklandı. Yayımlanan ilk romanı *Perburuan*'ı (1950; Kaçak) bir Hollanda tutuklu kampında geçirdiği iki yıllık dönemde yazdı. Bu roman, Japon karşıtı bir ayaklanmacının, doğduğu yer olan Cava'ya dönmek için giriştiği kaçış serüvenini anlatıyordu.

Endonezya'nın 1949'da bağımsızlığını kazanmasından sonra, Pramoedya art arda roman ve öyküler yayımladı ve üne kavuştu. Bu romanlarından *Keluarga gerilja*'da (1950; Gerilla Ailesi) Hollanda yönetimine karşı sürdürülen Endonezya Bağımsızlık Savaşı sırasında bir Cavalı ailenin farklı siyasal eğilimler nedeniyle bölünmesinin getirdiği trajik sonuçları işliyordu. *Mereka jang dilumpuhkan*'da (1951; Felçliler) ise Hollanda tutuklu kampında tanıdığı kimselerin garip bileşimini yansıttı. *Subuh* (1950; Şafak) ve *Pertjikan revolusi* (1950; Devrim Kıvılcımları) adlı kitaplarında topladığı öyküler bağımsızlık mücadelesi sırasında yaşanan olaylar üzerine kuruluydu. *Tijerita dari Blora*'daki (1952; Blora Öyküleri) öykülerinde Hollanda yönetimi döneminde Cava'daki taşra yaşantısını çizdi. Bağımsızlığa kavuşulmasından sonra Endonezya toplumunun karşılaştığı güçlükleri ve haksızlıkları *Tijerita dari Djakarta*'daki (1957; Cakarta Öyküleri) kısa öykülerinde ele aldı. Bu ilk yapıtlarında geliştirdiği zengin düzyazı üslubunda, Cava'daki günlük konuşma dilini klasik Cava kültüründen alınma imgelerle kaynaştırmıştı.

Pramoedya 1950'lerin sonlarına doğru Endonezya Komünist Partisi'ne yakınlık duymaya başladı. 1958'den sonra anlatı türünü bırakarak, sol bir bakış açısını yansıtan denemeler ve kültürle ilgili eleştiri yazıları yazmaya yöneldi. 1962'ye gelindiğinde komünistlerden destek gören kültür çevreleriyle sıkı bir yakınlaşma içine girmiş bulunuyordu. Bu nedenle, ordunun

1965'te komünistlerin giriştiği bir ayaklanmayı kanlı biçimde bastırması sırasında hapse atıldı. Ama 1980'e değin süren tutukluluğu sırasında bir dizi olarak yazdığı dört tarihsel roman ününü daha da artırdı. Bu romanlardan ilk ikisi olan *Bumi manusia* (1980; İnsanoğlunun Dünyası) ve *Anak semua bangsa* (1980; Bütün Ulusların Çocuğu) yayımlandıktan sonra hem eleştirmenlerin, hem de okurların büyük övgüsüyle karşılaştı. Ama hükümet kitapların dağıtımını yasakladı ve dizinin son iki romanı *Jejak langkah* (İleriye Doğru Adımlar) ve *Rumah kaca* (Camdan Ev) ancak yurtdışında yayımlanabildi. 20. yüzyıl başlarındaki Hollanda sömürge yönetimi altında Cava toplumunun kapsamlı bir portresini sunan bu son yapıtları, Pramoedya'nın ilk yapıtlarının tersine, yalın ve akıcı bir anlatı üslubuyla yazılmıştı. Pramoedya 1980'de serbest bırakıldıktan sonra Cakarta kentinde oturmaya zorunlu tutuldu.

prana (Sanskrit dilinde "soluk"), Hint felsefesinde, bedenin yaşam soluğu ya da dirimsel güç. Erken dönem Hint felsefesinin temel kavramı olan *prana*'nın, özellikle *Upanishad*'larda dile getirildiği biçimiyle, yaşam ilkesi olduğuna ve bir kişinin "son nefesi" olarak sonsuza ya da gelecekteki bir yaşama değin varlığını sürdüreceğine inanılırdı.

Prana bazen "ben" ile özdeşleştirilir. Aynı zamanda solunuma, vücutta besinlerin dağılımına ve sindirime yardımcı olduklarına inanılan rüzgârımsı dirimsel güçlerin (beş *prana*) ilkidir. Yoga felsefesinde, solunum yüzünden dikkatin dağılmasına engel olup meditasyonu olanaklı kılan ve rahatsızlıkları iyileştirici etkisi bulunan *pranayama*(*) uygulaması yoluyla, *prana*'yı sıkı denetim altında tutmaya büyük önem verilmiştir.

pranayama (Sanskrit dilinde "solunum denetimi"), Hint felsefesinin Yoga sisteminde, kusursuz yoğunlaşma evresi *samadhi*'ye yükselmeyi amaçlayan sekiz aşamadan dördüncüsü. *Pranayama*'nın amacı çaba harcamadan düzenli soluk alma alışkanlığını sağlamak, böylece zihnin bedensel işlevler üzerinde yoğunlaşmasını önlemektir.

Prandtl, Ludwig (d. 4 Şubat 1875, Freising, Almanya - ö. 15 Ağustos 1953, Göttingen, AFC), aerodinamiğin kurucusu olarak kabul edilen Alman fizikçi.

1901'de Hannover Teknik Üniversitesi'nde mekanik profesörü oldu ve burada akışkanlar mekaniğinin sağlam temellere oturtulması yolundaki ilk çalışmalarına başladı. 1904-53 arasında Göttingen Üniversitesi'nde uygulamalı mekanik profesörlüğü yaptı. Bu üniversitede, dünya çapında ün salan bir aerodinamik ve hidrodinamik bölümü kurdu. 1925'te Kaiser Wilhelm (sonradan Max Planck) Akışkanlar Mekaniği Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirildi. 1904'te, ağdalı akışkan içinde hareket eden bir katı cismin bir kısım akışkan molekülünü birlikte sürüklediğini ve cismin yüzeyine bitişik akışkan molekülleri cisimle aynı hızda hareket ederken, yüzeyden uzaklaştıkça hızlarının düştüğünü, yüzeyden belli bir uzaklıktan sonra da cismin hareketinin akışkan moleküllerini etkilemediğini buldu ve akışkanın, cismin hareketinden etkilenen bölgesine sınır katman adını verdi. Bu buluşu, yüzey sürtünme sürüklemesi kavramının daha iyi anlaşılmasını ve uygun aerodinamik biçim verilen uçak kanatlarının ve akışkan içinde hareket eden başka cisimlerin sürüklemelerinin azaltılabileceğini ortaya koydu. Kanat kuramı üzerindeki çalışmaları sonucunda, sonlu açıklıktaki uçak kanatlarının üzerindeki hava akışı olayı tümüyle açığa kavuştu. Sonradan İngiliz fizikçi Frederick W. Lanchester'ın da, Prandtl'dan bağımsız olarak üzerinde çalıştığı bu kuram Lanchester-Prandtl kanat kuramı olarak bilinir.

Prandtl
Archiv der Georg-August-Universität, Göttingen, Almanya

Prandtl sınır katman ve kanat kuramlarını önemli ölçüde geliştirdi; bu çalışmaları aerodinamiğin temellerini sağlamlaştırdı. Prandtl'ın uçaklarda tek kanat kullanımı konusundaki görüşleri havacılıkta önemli gelişmelere yol açtı. Prandtl, yüksek hızlı sesaltı akımlarda havanın sıkıştırılabilme etkilerini de açıkladı; bu kuram daha sonraları Prandtl-Glaubert yasası olarak adlandırıldı. Sesüstü akım ve burgaçlanma kuramlarını önemli ölçüde geliştiren Prandtl, ayrıca rüzgâr tünelleri ve öteki aerodinamik aygıtların tasarımı konusunda pek çok buluş gerçekleştirdi.

Prapança (ü. y. 14. yy), Endonezyalı saray şairi ve tarihçi. Budacı bilginler yetiştirmiş bir aileden geliyordu. 1365'te yazdığı *Nagarakertagama* adlı uzun şiiri ile ün kazandı. 1350-89 arasında Racasanagara adıyla hüküm süren Cava kralı Hayam Vuruk'un hükümdarlığı sırasındaki olayları anlatan ve özgün adı *Deşa varnana* (Ülkenin Tasviri) olan bu şiir 1894'te Lombok Adasında elyazması biçiminde bulundu. Şiir Macapahit İmparatorluğu'nun efsanevi, tarihsel, kültürel, siyasal, dinsel ve toplumsal yönleri açısından ayrıntılı bilgiler veren değerli bir kaynaktır.

Prarthana Samac (Sanskrit dilinde "Dua Derneği"), 1860'larda Bombay'da kurulan Hindu reform derneği. Benzer amaçlarla kurulmasına karşın daha yaygın nitelikteki Brahmo Samac'la örgütsel ilişkiye girmemiş ve en çok Maharashtra eyaletiyle çevresinde etkili olmuştur. Tanrı inancının ve toplumsal reformun yayılmasını amaçlayan dernek kuruluş yıllarında kast sistemine karşı çıkmış, çocuk evliliklerine son verilmesini, dulların yeniden evlenebilmelerini ve kadınların eğitim görmelerini desteklemiştir. Derneğin ilk önderleri Bombay Yüksek Mahkemesi yargıcı ünlü toplumsal reform savunucusu M. G. Ranade'yle (1842-1901) tanınmış Sanskrit uzmanı R. G. Bhandarkar'dı (1837-1925).

Dernek üyeleri yüzyıl sonunda Hindistan'daki Yoksul Sınıflara Yardım Derneği ve Ulusal Toplum Konferansı gibi toplumsal reform hareketlerinin örgütlenmesinde önemli rol oynadılar. Brahmo Samac ve Arya Samac gibi, Prarthana Samac'ın da Hintlilere özsaygılarını yeniden kazandırmaktaki başarısı, siyasal bağımsızlıkla sonuçlanan Hint milliyetçilik hareketinin gelişmesinde önemli bir etken oldu.

Prasad, Racendra (d. 3 Aralık 1884, Zeradei - ö. 28 Şubat 1963, Patna, Hindistan), Hindistan'ın ilk cumhurbaşkanı.

Orta halli bir çiftçi ailesindendi. Hukuk öğrenimi gördükten sonra Kalküta'da avukatlık yaptı. 1916'da Patna'ya taşındı ve *Bihar Law Weekly* adlı dergiyi yayımlamaya başladı. 1920'de avukatlığı bırakarak Pasif Direniş Eylemi'ne katıldı. Gazeteci olarak etkili bir mücadele yürüttü. Hintçenin resmî dil olmasına yönelik bir kampanyaya öncülük etti. Hindistan Ulusal Kongresi'nin başkanlığını (1934, 1939 ve 1947) yaptı ve birkaç kez hapsedildi. Bağımsızlık öncesinde oluşturulan geçiş hükümetinde gıda ve tarım bakanı oldu. Hindistan Kurucu Meclisi'nin başkanı (1946-49) olarak anayasanın hazırlanmasında önemli rol oynadı. 1950'de oybirliğiyle cumhurbaşkanı ilan edildi. 1952'deki ilk genel seçimin ardından büyük bir çoğunlukla yeniden bu göreve getirildi. 1957'de üçüncü bir dönem için cumhurbaşkanı seçildi.

praseodim (Pr), periyodik tablonun IIIb grubunda yer alan, azrak toprak metallerden (lantanitler) dizisinden kimyasal element. Element halinde özel alaşımlarda, oksit halinde de camlarda kullanılır. Orta derecede yumuşak, sünek, dövülgen ve gümüşsü renkli bir metal olan praseodim suyla hızla tepkimeye girerek hidrojen açığa çıkarır. Havayla daha yavaş tepkimeye girer ve ufalanabilen yeşil renkli bir oksit katmanı oluşturur. Metali korumak için bir plastik muhafaza içinde ya da mineral yağlarında saklamak gereklidir. Praseodimi Carl Auer von Welsbach 1885'te, didimiyadan (azrak toprak oksitleri karışımı) hazırlanan amonyum didimyum nitratı, ayrımsal kristallendirme yöntemiyle praseodim (yeşil bölüm) ve neodim tuzlarına ayırarak elde etti. Praseodim bolluk bakımından yerkabuğundaki korkayaçlarda kurşunun hemen hemen üçte biri, altının ise bin katı kadardır. Doğada monazit ve bastnaezit minerallerinde bulunan praseodim bir çekirdek bölünmesi ürünüdür. Doğal praseodim tümüyle kararlı izotopu olan praseodim-141'den oluşur. Praseodim sanayide iyon değişimi teknikleriyle ayrılır ve arıtılır. Metal halindeki praseodim ise flüorür ya da klorürün kalsiyumla indirgenmesi yoluyla elde edilir.

Praseodim sigara çakmaklarının taşlarında kullanılan mişmetale ve jet motoru parçalarında yararlanılan dayanımı yüksek ve sürünme hızı düşük magnezyum alaşımlarına az miktarda katılır. Temel olarak praseodim ve neodimden oluşan bir alaşımlama maddesi, magnezyum alaşımlarının bütün sıcaklıklardaki dayanımını artırır. Praseodim ve neodim karışımı, ışığı zararlı sodyum-D tayf çizgileri bölgesinde soğurduğundan, kaynak yapanların ve cam üfleyicilerin taktığı koruyucu gözlük camlarında kullanılır. Praseodim bileşiklerinden ayrıca bazı seramiklere ve camlara sarı renk vermede yararlanılır.

Praseodim, zeytin yeşili rengindeki praseodim oksitte (Pr_2O_3) olduğu gibi, üç değerlikli bileşikler oluşturur. Bu oksitin asitlerde kolayca çözünmesiyle gene yeşil renkli ve üç değerlikli praseodim tuzları elde edilir. Dört değerlikli olduğu siyahımsı mor renkli dioksiti de (PrO_2) bilinir ama Pr^{4+} iyonuna sulu çözeltilerde rastlanmamıştır.

atom numarası	59
atom ağırlığı	140,907
erime noktası	931°C
kaynama noktası	3.212°C
özgül ağırlığı	6,772 (25°C'de)
değerliği	3
elektronların yerleşimi	2-8-18-21-8-2 ya da (Xe) $4f^3 5d^0 6s^2$

Praslin Adası, ÎLE DE PALME (Hurma Adası) olarak da bilinir, Hint Okyanusunun batı

kesiminde, Seyşeller'in ikinci büyük adası. Genişliği 4 km, uzunluğu 11,4 km, yüzölçümü de 41 km²'dir. Mahé Adasının 40 km kuzeydoğusunda yer alır. Toplam nüfusun yüzde 7'sini barındırır. Adada kopra, kereste, vanilya ve sebze (özellikle domates) yetiştirilir. Côte d'Or plajı ile Grande Anse ve Baie Sainte-Anne yerleşmeleri turizm merkezleridir. Ortagüney kesimindeki dağlarda Vallée de Mai Ulusal Parkı ormanı bulunur. Amitié'de bir uçak pisti vardır. Nüfus (1984 tah.) 4.650.

Pratapgarh, Hindistan'ın kuzey kesimindeki Uttar Pradesh eyaletinde il. Ganj Ovasında 3.730 km²'lik bir alanı kaplar. Güneybatı sınırını Ganj Irmağı çizer. İl topraklarının sularını Ganj Irmağının kollarından biri olan Sai Irmağı toplar. İlde pirinç, arpa, darı, şekerkamışı ve kenevir yetiştirilir. Ayrıca dericilik yapılır, tuz, potasyum nitrat ve kireçtaşı çıkarılır. İlin yönetim merkezi, Sai Irmağı kıyısındaki Bela Pratapgarh'dır. Kara ve demir yollarının kavşak noktasında yer alan kent tarım ürünleri için bir ticaret merkezidir. Nüfus (1981) Bela Pratapgarh kenti, 49.932; il, 1.801.049.

pratik sanat okulu, ilkokulu bitirmiş ya da zorunlu ilköğretim yaşını (14 yaşını) aşmış olanlara, mesleğe ya da ev işlerine yönelik bilgi ve beceri kazandıran ve en az bir öğretim yılı süren yaygın eğitim türü. Bu okullarda, ilköğretim yaşını doldurduğu halde ilkokulda okumamış olanlara, ilkokul düzeyinde eğitim ve öğretim de verilir. Endüstri pratik sanat okulları ve pratik kız sanat okulları biçiminde iki türü vardır. Pratik sanat okulları bağımsız açılabileceği gibi, endüstri meslek ya da kız meslek liseleri bünyesinde de açılabilir. 1991-92 öğretim yılında pratik sanat okullarının sayısı 527'ye, buralardaki öğrencilerin sayısı da 140 bine ulaşmıştı.

pratitya-samutpada (Sanskrit dilinde "bağımlı ortaya çıkış"), Pali dilinde PATIÇÇA-SAMUPPADA. Budacılıkta bağımlı ortaya çıkış yasası ya da nedensellik zinciri. Acının nedenlerini ve varlığın yeniden doğuş, yaşlılık ve ölüm aşamalarında geçtiği olaylar zincirini açıklayan temel bir kavramdır.

Budacılığa göre varoluş, hiçbir gerçek, kalıcı ve bağımsız varlığı bulunmayan görünür maddi ve ruhsal olayların karşılıklı ilişki içindeki akışıdır. Bu olaylar, bir olay grubunun öbürünü doğurduğu bir dizi biçiminde gerçekleşir. Her dizi genellikle 12 halkadan (Sanskrit dilinde *nidana*: "neden") oluşan bir zincir olarak düşünülür, ama halka sayısını 10'a, 9'a, 5'e ya da 3'e indiren metinler de vardır. İlk iki aşama geçmişle (ya da önceki yaşamla) ilgilidir ve bugünü açıklar. İzleyen sekiz aşama bugünle ilgilidir. Son iki aşama ise geçmişin ve bugünün olaylarıyla belirlenen geleceği gösterir. Zincirin halkaları şunlardır: 1) Bilgisizlik (Sanskrit dilinde *avidya*; Pali dilinde *avicca*); bilgisizliğin yol açtığı 2) gerçekliğe ilişkin yanlış düşünce oluşumları (*samskara/sankhara*); bunların yapılandırdığı 3) bilgi (*vicnana/vinnana*); bilginin nesnesi olan 4) ad ve biçim ilkesi, başka deyişle bireysel özdeşlik ilkesi (*nama-rupa*); nesnelerin duyu organlarıyla algılandığı 5) altı alan (*shadayatana*), yani beş duyuyla onların nesneleri ve duyu izlenimleri arasında eşgüdümü sağlayan zihin; nesnelerin ve duyuların varlığının yol açtığı 6) temas (*sparşa/phassa*); nesnelerle duyuların yarattığı 7) duygulanma (*vedana*); hoşa giden duygulanmanın doğurduğu 8) susama (*trishna/tanha*); susamanın yol açtığı 9) kavrama (*upadana*); bu kavramanın başlattığı 10) oluşum (*bhava*) süreci; bu sürecin meyvesini verdiği 11) doğum (*cati*); ardından 12) yaşlılık ve ölüm (*cara-marana*).

Budacılığın ilk metinlerinde sık sık bu sıralamaya rastlanır. Sıralama yukarıdaki gibi doğrudan (*anuloma*), tersten (*pratiloma*) ya da olumsuz (yani "Ölümü durduran nedir? Doğumun durması. Doğumu durduran nedir?" vb sorularla) olabilir. Acının nedenlerini ve yenidendoğuş döngüsünü doğru anlayan kişilerin, zincirin tutsaklığından kurtulacaklarına inanılır.

Pratitya-samutpada Budacılığın ilk döneminde çeşitli okullar arasında tartışmalara yol açmıştır. Sonraları oluşum çemberini (*bhava-çakra*) çevreler biçimde betimlenmiş ve Tibet resimlerinde sık sık işlenmiştir.

Prato, PRATO IN TOSCANA olarak da bilinir, İtalya'nın ortakuzey kesiminde, Toscana yönetim bölgesindeki Floransa ilinde kent. Floransa kentinin hemen kuzeyinde, Bisenzio Irmağının kıyısında yer alır. Kuruluşuna ilişkin yeterli bilgi bulunmayan Prato 11. yüzyılda özgür bir komün oldu ve bir ticaret ve yün imalat merkezi olarak gelişti. 1350'de Floransa'nın egemenliğine girdikten sonra önemini yitirdi.

Eski bir piskoposluk merkezi olan kent hâlâ 14. yüzyıldan kalma surlarla çevrilidir. Kentteki en önemli tarihsel yapı romanesk ve gotik üslupların uyumlu bir bileşimi olan katedraldir. Öteki önemli yapılar arasında Giuliano da Sangallo'nun inşa ettiği Rönesans üslubundaki Sta. Maria della Carceri Kilisesi (1485-93), İmparatorluk Şatosu (1237-45) ve bir resim galerisini barındıran Adliye Sarayı sayılabilir. Floransa, Pistoia ve Bologna'ya demiryoluyla bağlanan Prato önde gelen bir yünlü imalat merkezidir. Kentte çimento ve tekstil makineleri üreten fabrikalar vardır. Nüfus (1991 tah.) belediye, 166.688.

Pratolini, Vasco (d. 19 Ekim 1913, Floransa - ö. 12 Ocak 1991, Roma, İtalya), İtalyan öykücü ve romancı.

Floransalı yoksul bir ailede yetişti. Çeşitli işlerde çalıştıktan sonra sağlığı bozuldu, 1935-37 arasında bir sanatoryumda kaldı. Hastalığı sırasında yazmaya başladı. Daha sonra Roma'da romancı Elio Vittorini'yle tanıştı. Vittorini gibi Pratolini de faşizme karşıydı. Faşist hükümet Pratolini'nin 1939'da kurduğu edebiyat dergisi *Campo di Marte*'yi kuruluşundan dokuz ay sonra kapattı.

Pratolini'nin ilk romanı *Il quartiere* (1944; *Mahalle*, 1972) Floransa'da ergenlik çağındaki gençlerden oluşan bir çetenin canlı ve ilginç bir anlatımıydı. *Cronaca familiare*'de (1947; Bir Aile Öyküsü) ölen erkek kardeşinin öyküsünü kaleme aldı. *Cronache di poveri amanti* (1947; *Fakir Âşıklar*, 1970, 1982) İtalyan yeni-gerçekçiliğinin en güzel yapıtlarından biri olarak ün kazandı. İki uluslararası edebiyat ödülü alan roman, faşistlerin iktidara geldiği dönemde (1925-26) Floransalı yoksulların yaşamını anlatıyordu. *Un eroe del nostro tempo* (1949; Çağımızın Bir Kahramanı) adlı yapıtında faşistlere karşı çıktı.

Pratolini 1955-66 arasında 1875-1945 dönemini kapsayan *Una storia italiana* (Bir İtalyan Öyküsü) adlı bir üçleme kaleme aldı. Üçlemenin en iyi bölümü sayılan ilk kitap *Metello* (1955) 1875'ten sonraki işçi-işveren çatışmalarından 1902'deki taş ustaları grevine kadar bir işçi kahramanının öyküsünü izliyordu. İkinci kitap *La scialo* (1960) faşistlerin iktidara gelmesinden önceki (1902-20) dönemde aşağı sınıfların umursamazlığını işliyordu. Son bölüm *Alegoria e derisione* (1966; Alegori ve Alay) Floransalı aydınların ahlaki ve düşünsel çelişkileri üzerinde yoğunlaşarak faşizmin zaferini ve çöküşünü ele alıyordu.

Pratt, E(dwin) J(ohn) (d. 4 Şubat 1883, Western Bay, Newfoundland - ö. 26 Nisan 1964, Toronto, Kanada), döneminin önde gelen Kanadalı şairi.

Rahiplik eğitimi gördü. Öğretmen ve vaiz olarak çalıştıktan sonra Toronto Üniversitesi'ndeki Victoria College'a girdi. 1911'de

Pratt
E J Pratt

felsefe, 1916'da ilahiyat diploması aldı. Psikolojiyle de ilgilendi ve 1919'a değin Victoria College'da psikolog olarak çalıştı. Daha sonra aynı okulun İngilizce bölümünde ders vermeye başladı ve 1953'te emekli olana değin bu görevini sürdürdü.

Pratt ilk şiir kitapları olan *Rachel* (1917) ve *Newfoundland Verse*'de (1923; Newfoundland Şiirleri) Newfoundland kıyısındaki insanların sert deniz koşullarında geçen yaşamlarını ele aldı. *The Witches' Brew* (1925; Cadı İçkisi) ve *Titans*'la (1926; Devler) düzyazıya dönerek, *The Roosevelt and the Antinoë* (1930; Roosevelt ve Antinoë) ve *The Titanic*'te (1935; Titanik) deniz kazası temasını işledi. Şiir çalışmalarının doruk noktasına *Brébeuf and His Brethren* (1940; Brébeuf ve Kardeşleri) ile ulaştı. On iki kitaptan oluşan serbest nazım türündeki bu yapıtında Cizvit misyonerlerinin İrokualarca öldürülüşünü anlattı. *Dunkirk* (1941), *Still Life and Other Verse* (1943; Ölüdoğa ve Başka Şiirler), *Collected Poems* (1944; Toplu Şiirler) ve *They Are Returning* (1945; Dönüyorlar) gibi yapıtlarında II. Dünya Savaşı'nda geçen olayları konu aldı. *Behind the Log*'da (1947) II. Dünya Savaşı sırasında Murmansk'a malzeme götüren Kanadalı denizcilerin kahramanlığını betimledi, sonraki yapıtı *Towards the Last Spike*'ın (1952) konusu ise Kanada Pasifik Demiryolu'nun yapımıydı (1870-85). Aldığı birçok ödül arasında Kanada'nın en yüksek sivil nişanı olan C. M. G. de (Companion of the Order of St. Michael and St. George) vardır (1946).

pratyahara (Sanskrit dilinde "duyuların geri çekilmesi"), Hindu felsefesindeki altı temel *darşana*'dan(*) biri olan Yoga'da, duyuların denetim altında tutulmasını öngören aşama. Tam yoğunlaşma ve aşkınlık durumu olan *samadhi*'ye yükselmek için geçilmesi gereken sekiz aşamadan beşincisidir. Amacı, duyuların dış dünyadaki nesnelerden gelen uyarılara göstereceği tepkiyi durdurmak, böylece zihni duyusal etkinliğin tecavüzünden ayırmak ve kurtarmaktır. Ama bu, zihnin dış dünyadaki olguları fark etmemesi anlamına gelmez; onları duyuların aracılığıyla değil, artan yoğunlaşma gücüyle dolaysız olarak kavradığı anlamına gelir.

pratyaksha (Sanskrit dilinde "apaçık ya da açıklayıcı olan"), Hint felsefesinde, dün-

yayla ilgili doğru bilgi edinmenin beş yolundan (*pramana*) ilki. Dolaysız algı (*anubhava*) ve anımsanan algı (*smriti*) olmak üzere iki türü vardır. Bazı okullar nesnelerin ayırıcı özelliklerini algılama dışında bırakan ayrımsız (*nirvikalpaka*) algı ile nesnelerin ayırıcı özelliklerini algılayıp kabul eden ayrımlı (*savikalpaka*) algı arasında da ayrım yaparlar. Ayrımsız algı, özelliklerinden yoksun Brahman'ın (mutlak gerçeklik) algılanmasına olanak verdiğinden, Vedanta okulunun Advaita (Tekçilik) koluna bağlı olanlar için önem taşır. *Ayrıca bak.* pramana.

pratyaya (Sanskrit dilinde "neden"), Pali dilinde PAÇÇAYA. Budacı felsefede dolaylı, yan neden. Dolaysız neden olan *hetu*'dan (temel) farklıdır. Örneğin bir bitkinin doğrudan nedeni tohum, yan nedenleri ise güneş, su ve topraktır. *Pratyaya* sözcüğü bazen genel olarak neden anlamında da kullanılır.

4. ya da 5. yüzyıldan kalma *Abhidharmakoşa* metnine göre dört tür neden (*çatvarah pratyayah*) vardır: 1) Dolaysız neden (*hetupratyaya*); 2) bunun hemen öncesindeki neden (*samanantara-pratyaya*), çünkü her şeyin anlık olduğu (*kshanikatva*) yolundaki Budacı görüşe göre, birinci andaki zihinsel etkinliğin ortadan kalkması, ikinci anın ortaya çıkmasının nedenidir; 3) bir neden olarak nesne (*alambana-pratyaya*), çünkü bir önceki anda var olan nesne daha sonraki zihinsel etkinliğin nedeni olur; 4) yüce neden (*adhipati-pratyaya*). Bu sonuncusu, sayılan ilk üç nedenin dışında kalan ve bir şeyin yaratılmasını etkileyen ya da varlığını engellemeyen bütün nedenleri kapsar. Bu anlamda her varlık kendisi dışındaki bütün varlıkların nedeni olabilir.

pratyeka-buddha (Sanskrit dilinde "bağımsız ya da ayrı Buda"), Pali dilinde PAÇÇEKA-BUDDHA. Budacılıkta, kendi çabasıyla aydınlanmaya ulaşan kişi, bu amaca bir Buda'nın yol göstermesiyle ulaşan öğrenciden (*şravaka*) ayrı tutulur. Her şeyi bilmediği ve başkalarını aydınlatamadığı için, tümüyle uyanmış ya da aydınlanmış kişi olan *sammasambuddha*'dan da ayrılır.

Budacılığın ilk dönemlerinde aydınlamaya ulaşmanın çeşitli yolları (*yana*) arasında *şravakayana* (öğrencinin yolu) ve *pratyekabuddhayana* (kendi kendini aydınlatmış Buda'nın yolu) sayılmıştır. Bu ikinci yol yalnızca Theravada geleneğinde korunmuş, Mahayana Budacıları ise başkalarının kurtuluşu uğruna kendi sonul aydınlanmasını erteleyen *bodhisattva* düşüncesini vurgulayarak hem *pratyeka-buddha*'lığı, hem de *arhat*'lığı(*) eleştirmiştir.

Pravda (Rusçada "Gerçek"), Moskova'da yayımlanan ve başta Rusya olmak üzere eski Sovyet cumhuriyetlerinin çoğunda yüksek tirajlarla basılan günlük gazete. 1991'de iktidardan uzaklaştırılıp yasadışı ilan edilmesine değin Sovyetler Birliği Komünist Partisi (KPSS) Merkez Komitesi'nin resmî yayın organı olmuştur.

Pravda 1912'de Petersburg'da gizli bir gazete olarak kuruldu ve aralarında Lenin'in de bulunduğu üç kişi tarafından yayımlandı. Çarın polis örgütü tarafından sürekli olarak kapatılan gazete, her defasında başka bir adla yeniden çıktı. Sonunda 1918'de Moskova'da partinin resmî yayın organı haline geldi. KPSS'nin bir kanadının desteğiyle Ağustos 1991'de Mihail Gorbaçov yönetimine karşı girişilen darbenin başarısızlığa uğramasının ardından *Pravda* çalışanları okuyucu sayısı da çok azalmış olan gazetenin partiyle ilişkisine son verdiler. *Pravda*'nın logosundaki parti amblemleri çıkarıldı ve gazete bağımsız bir organ durumuna geldi. Mart 1992'de yayımına ara verildi ve izleyen ay küçültülmüş boyutlarla yayımına yeniden başlandı.

Ülkenin dağılmasına değin Sovyetler Birliği'nin en önemli resmî gazetesi, haber ve eğitim organı olan *Pravda*, bilim, ekonomi, kültür ve edebiyat konularında yorumlar ve nitelikli makaleler yayımlıyordu. Ayrıca okuyucu mektuplarına ve okuyucuları komünist kuram ve programlar konusunda bilgilendirmeyi amaçlayan yazılara yer veriyordu. Uluslararası ilişkilerle ilgili haber ve yorumlar, Sovyet dış politikasının sesi durumundaki *Izvestiya*(*) gazetesinde yer aldığından, *Pravda*'daki dış haberler genellikle yabancı ülkelerdeki iç gelişmelerle sınırlıydı. Az sayıda fotoğraf kullanan *Pravda* özenli sayfa düzeni ve çekici tipografisiyle de seçkin bir yayın organıydı. Batı gazetelerindeki skandal haberlerine gazetede yer verilmezdi. *Pravda*'da yayımlanan başyazılardan çoğu öteki Sovyet gazetelerinde de yayımlanır ve Sovyet haber ajansı TASS tarafından öbür Doğu Bloku ülkelerine iletilirdi.

praz, silis minerali kalsedonun, saydam, açık yeşil renkli bir türü. Rengini, içerdiği hornblend ve klorit liflerinden alan praz eskiden oymalarda kullanılırdı. Pek çok yerde rastlanan bir mineraldir.

prazo, bugün Mozambik sınırları içinde kalan Portekizli ve Goalı tüccarlarla askerlerin Zambezi Irmağı vadisinde sahip olduğu geniş feodal mülkler. 16. yüzyılda bir kolonileştirme girişimi olarak başlatılan *prazo* sistemi 17. yüzyıl ortalarında resmîleşti. *Prazero* olarak adlandırılan *prazo* sahipleri, Portekiz tahtına ismen bağlı olmakla birlikte, özel ordular ve fiilen bağımsız *fief*'ler kurdular.

Pre-Boreal İklim Aralığı *bak.* Ön-Kuzey İklim Aralığı

Pre-Raphaelite Brotherhood *bak.* Ön-Raffaellocular

préciosité, 17. yüzyıl Fransız salonlarında moda olan, ince beğeni ve duygulara dayalı düşünce ve anlatım tarzı. Önceleri soylıların kaba davranış ve konuşmalarına tepki olarak doğan ve ilk kez Rambouillet markizinin salonunda gelişen bu incelik ve kibarlık ruhu giderek edebiyatı da etkiledi. Vincent Voiture'ün inceden inceye işlenmiş şiir ve mektupları ve Jean-Louis Guez de Balzac'ın akıcı düzyazı yapıtlarıyla kibarlık, zekâ ve şıklık bir toplumsal ideale dönüştü. Bu ideal, Honoré d'Urfé'nin romanlarında görüldüğü biçimiyle ortaçağın şövalye aşkı geleneğini de canlandırdı. D'Urfé'nin 5. yüzyılda geçen pastoral yapıtı *L'Astrée*'nin (1607-27) başarısı, aşkın çeşitli evrelerini ve bunlara denk düşen serüven ve sorunları ele alışının yanı sıra, o dönemde yaşayan kişileri yansıtmasına da bağlanabilir.

Précieuse olarak adlandırılan bu yazarların zorlama eğretilemeleri ve dolaylı anlatımları birçok kişi tarafından beğenilmekle birlikte, bazılarınca bilgiçlik ve yapmacıklıkla eleştirildi. Molière *Les Précieuses ridicules* (1659; *Gülünç Kibarlar*, 1943) adlı komedisinde bu yazarlarla alay etti. Fransa'da *préciosité* sonunda aşırıya vardırılarak, özellikle bürlesk yazarlarının elinde abartıya ve yapmacıklığa dönüştü. İspanya'daki Gongoracılık (*gongorismo*), İtalya'daki Marinoculuk ve İngiltere'de gelişen yapay ve aşırı incelikli *Euphuism*'de olduğu gibi, bu tarzın öbür ülkelerdeki gelişimi de aynı yönde oldu

Preece, Sir William Henry (d. 15 Şubat 1834, Bryn Helen, Caernarvon - ö. 6 Kasım 1913, Penrhos, Caernarvon, Galler), İngiltere'de telsiz telgraf ve telefon kullanımının öncülerinden olan elektrik mühendisi.

Londra'daki Kraliyet Enstitüsü'nde, Michael Faraday'ın yanında eğitim gördü. Çalışmalarını uygulamalı elektrik ve telgraf mühendisliği alanında yoğunlaştırdı. 1870'ten başlayarak 29 yıl süreyle Posta İdaresi telgraf sisteminde mühendis olarak çalıştı. Demiryollarının güvenilirliğini artıran bir sinyal sistemi geliştirdi, ayrıca pek çok yenilik ve gelişmeye katkıda bulundu. Telsiz telgrafın öncülerinden olan Preece 1892'de kendi sistemini geliştirdi. Öte yandan Posta İdaresi'nden sağladığı yardımla Guglielmo Marconi'nin çalışmalarına destek oldu. Alexander Graham Bell patentli telefonu İngiltere'ye tanıttı. 1899'da "sir" unvanı aldı.

prefabrikasyon, ÖNÜRETİM olarak da bilinir, yapıların bazı parçalarını ya da tümünü başka bir yerde ürettikten sonra yapı yerinde kurmaya dayanan yapım yöntemi. Bu yolla kapı, merdiven, pencereli ya da penceresiz duvar, döşeme, çatı makası gibi öğeler yanında, oda büyüklüğünde birimler, hatta bütün bir yapı da üretilebilir.

Prefabrikasyon şu ya da bu biçimde çok eski çağlardan beri insanların üstünde durduğu bir konu olmuştur. Çağdaş anlamdaki prefabrikasyon uygulaması ise yaklaşık 1905'te başladı. Benzin motorlu kamyonların yapılmasına değin prefabrikasyon (önceden kesilip hazırlanan taş ya da ahşap yapı öğeleri sayılmazsa) yalnız çok hafif yapı öğeleriyle sınırlı kalmıştı. I. Dünya Savaşı'ndan bu yana daha ağır yapı öğeleri de bu yöntemlerle yapılmaktadır. Prefabrikasyon Avrupa ülkelerinde, ABD ve Rusya'da yaygın biçimde uygulanmaktadır.

Kullanılacak temel modülün ölçüleri açısından prefabrikasyon mimarların, yapı malzemesi üreticilerinin ve inşaatçıların yakın işbirliğini gerektirir. Standart birim belirlendikten sonra, yapıların planları buna göre yapılır. Yalıtım, su, elektrik ve havalandırma donanımları, kapılar ve pencereler hep bu temel modüle uygun olacak biçimde tasarlanır.

Başka bir yapı öğesi de temel modüle uygun olarak üretilen çatı makaslarıdır. Bunlar hazırlandıktan sonra depolanır ve istendiğinde buralardan alınarak kullanılır.

Önceden dökülmüş (prekast) yapı öğeleri arasında kirişler, kolonlar, merdivenler, modül ölçülerine uygun hücreler, hatta her şeyiyle tamamlanmış banyo ve mutfaklar bulunabilir.

Fabrikalarda hazırlanan yapı öğeleri, aynı öğenin yapı yerinde ustalarca üretilmesinden daha ucuza çıkar, üretim süreleri de daha kısa olur. Pek çok çağdaş yapı öğesinin üretilmesi ve bir yapı yerinden ötekine taşınması pahalı araçlar gerektirmektedir. Malzeme fiyatları ile üretim maliyetini ucuzlatmak için prefabrikasyonun belli bir yerde yapılması gerekir. Çok sık kullanılan yapı öğeleri önceden hazırlanarak depolarda saklanabilir. Bunlara ek olarak yapı öğelerinin standartlaştırılması da, malzemenin ucuz olduğu bir dönemde üretim yapılmasına olanak sağlayarak yapı maliyetini düşürebilir.

Prefabrikasyonun en önemli kusurlarından biri sorumluluğun kimde olduğunun bilinmemesidir. Ülkenin bir yerindeki koşullara göre tasarlanan bir yapı öğesi başka bir yerinde üretilebilir, gene tasarım ve üretim koşulları çok değişik başka bir yerinde

kullanılabilir. Denetimin bu biçimde dağılması yapının taşıyıcı sistemini olumsuz etkileyebilir.

Préfecture de Police, Fransa'daki başlıca üç polis örgütünden biri. İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Paris'te ve Seine ilinde (*département*) önleyici kolluk hizmeti görür. *Gardiens de la paix* (düzen bekçileri) olarak bilinen üniformalı ve genellikle arabalı ya da motosikletli memurları trafik ve kamu düzeninden sorumludurlar. Adli polis müdürlüğü biriminde yer alan sivil memurları ise Fransa çapında ağır ceza suçlarının soruşturmasını yürütür. Bu memurların çalışmaları sık sık sorgu yargıçlarının (*juges d'instruction*) işleriyle çakıştığından zaman zaman sürtüşmeler ortaya çıkar.

préfet, Fransa'da 1800'den 1982 yönetim reformuna değin yerel yönetimden sorumlu yüksek devlet görevlisi, vali. 1982'den bu yana da onun yerini alan *commissaire de la République*'in (cumhuriyet komiseri) yönetsel hiyerarşideki derecesini belirtmek için kullanılır.

Préfet makamı Napoléon Bonaparte tarafından eski *intendant*'lık(*) kurumuna benzer görevlerle 1800'de oluşturuldu. Napoléon'un *empereurs au petit pied* (imparatorcuklar) nitelendirmesine uygun olarak büyük saygınlık ve nüfuz kazanan *préfet*'ler, sonraki rejimlerde daha geniş yetkiler elde ettiler. Ama makamlarını korumak için hükümetin her türlü isteğini yerine getirmeleri saygınlıklarını azalttı. Bu dönemde daha çok kolluk işleri ve seçimlerle ilgilenmeye başladılar ve en önemli işlevlerinden biri hükümetin parlamentoda güvenli bir çoğunluk sağlamasını güvence altına almak oldu. İkinci İmparatorluk döneminde (1852-70) güçlerinin doruğuna ulaşan *préfet*'ler, Üçüncü Cumhuriyet'in (1870-1940) ilk yıllarında, birbirini izleyen hükümetlerin sık sık yeni atamalara başvurması yüzünden konumları bakımından zayıfladılar. Bununla birlikte toplumsal ve ekonomik sorunlarla gittikçe daha çok ilgilenmeye başladılar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra taşrada toplumsal politikaların eşgüdüm içinde yürütülmesinde etkin bir öğe durumuna geldiler.

V. Cumhuriyet'te (1958) *préfet*'lerin, bağlı oldukları İçişleri Bakanlığı'nın önerisi ve Bakanlar Kurulu'nun onayıyla cumhurbaşkanı tarafından atanması ilkesi benimsendi. *Préfet*'ler hükümetin ve devletin ildeki tek yasal temsilcisiydi. Bir bakan kendine bağlı il görevlilerine ancak *préfet* aracılığıyla yetki verebilirdi. Öte yandan *préfet* ilin genel yöneticisi, seçimle gelen il genel meclisinin (*conseil général*) baş yürütme görevlisi, en üst polis yetkilisi ve ildeki bucakların (*communes*) denetçisiydi. Yerel görevlilerin yönetsel işlemlerinin önemli bir bölümünde onayının alınması gerekirdi.

1982'de çıkarılan ve yönetim sistemini merkeziyetçilikten uzaklaştıran reform yasasıyla *préfet*'lerin yerini, devletin illerdeki ve bölgelerdeki temsilcisi sayılan *commissaire de la République*'ler aldı. Yerel yönetimlerdeki yürütme yetkisi ise il ya da bölge genel meclislerinin başkanlarına verildi.

Pregl, Fritz (d. 3 Eylül 1869, Laibach - ö. 13 Aralık 1930, Graz, Avusturya), Avusturyalı kimyacı. Organik maddeler için mikroçözümleme teknikleri geliştirmiş ve bu çalışmalarından ötürü 1923'te Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

Graz Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamladıktan (1893) sonra aynı üniversitede kalarak Tıp ve Kimya Enstitüsü'nün yöneticisi oldu (1913). Safra asitleri ve başka organik maddeler üzerindeki araştırmalarına 1904'te başladı. Bu maddeleri bilinen çözümleme tekniklerini uygulamaya yetecek miktarda elde etmenin güç olması nedeniyle, çok küçük miktarlarda çözümleme yapılmasına olanak veren teknikler geliştirdi. 1912'de yalnızca 7-13 mg ağırlığında örneklerde karbon, hidrojen, azot ve kükürt ölçümleri yaptı ve oldukça güvenilir sonuçlar elde etti. Bu başarısı laboratuvarlarda miligramın onda biri ölçeğinde maddelerle çalışmayı olanaklı kıldı. Ayrıca duyarlı bir mikroterazi, atom gruplarını ölçmeye yönelik mikro yöntemler ve böbreklerin çalışma kapasitesini belirlemeye yarayan basit bir yöntem geliştirdi.

Prehistorya, TARİHÖNCESİ olarak da bilinir, arkeolojide yazının bulunmasından önceki döneme verilen ad. İnsanın günümüze ulaşabilen en eski maddi kültür ürünlerini oluşturmasıyla başlar ve ait olduğu toplum konusunda aydınlatıcı bilgiler veren yazılı belgelerin ortaya çıkışına değin devam eder. İnsana dünyanın her yerinde aynı zamanda rastlanmaması ve yazının her yerde aynı zamanda ortaya çıkmamış olması nedeniyle, Prehistoryanın ne başlangıcı, ne de sona erişi için evrensel tarihler verilebilir.

Prehistoryanın Afrika'da yaklaşık 2,2 milyon, Yakındoğu ve Asya'da 1,2 milyon, Avrupa'da ise 1 milyon yıl önce başladığı kabul edilir. Avustralya'da yaklaşık 40 bin, Amerika'da ise 20 bin yıl önce, bu kıtalara insanların ilk kez yerleşmesiyle başlamıştır. Son bulması ise Irak'ta İÖ y. 3200, Anadolu'da İÖ 1800, Yunanistan'da İÖ 800, İngiltere'de İÖ 40, Amerika'da İS 1500, Avustralya'da İS 1800 yıllarında, Yeni Gine'nin bazı yörelerinde ise 20. yüzyıl içinde gerçekleşmiştir.

Birkaç milyon yıllık bir süreye yayılan Prehistorya, uzmanlar tarafından incelemelerde bir kolaylık sağlamak amacıyla ve gene evrensel nitelikte olmamak koşuluyla Paleolitik, Mezolitik, Neolitik, Kalkolitik çağlar, Tunç ve Demir çağları gibi alt bölümlere ayrılmıştır.

prehnit, bazik kalsiyum ve alüminyum silikat [$Ca_2Al_2Si_3O_{10}(OH)_2$] yapısında, soluk yeşil ile gri arasında değişen renklerde, camsı silikat minerali. Korkayaçlardaki boşluklarda ve başkalaşmış kireçtaşlarında çoğunlukla zeolitler ile birlikte bulunur. Elde edildiği başlıca yerler İtalya, Almanya, Fransa, İskoçya ve ABD'de New Jersey'dir. Bazı temiz örnekleri tıraşlanarak değerli taş olarak kullanılır; bunlara Cape zümrüdü denir. Ayrıntılı fiziksel özellikleri için *bak.* silikat mineralleri (tablo).

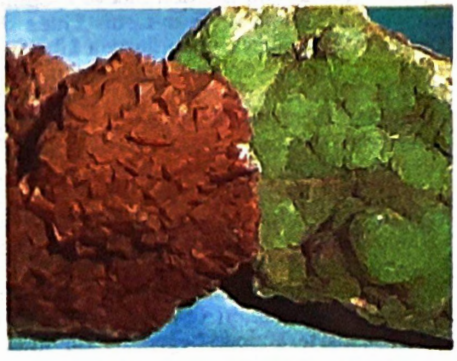

Almanya'daki Harz Dağlarından elde edilen prehnit kristalleri (solda) ve ABD'de New Jersey'deki Paterson'dan elde edilen, bir matris üstünde üzüm salkımı biçiminde büyümüş prehnit örneği (sağda)

Field Museum of Natural History, Chicago. fotoğraf: John H. Gerard-EB Inc

Prekambriyen Zaman, Yer tarihinin en büyük zaman dilimini oluşturan ve yerkabuğunun oluştuğu 4,6 milyar yıl öncesinden, Kambriyen Dönemin başladığı 570 milyon yıl öncesine kadar uzanan jeolojik çağ. Prekambriyen Zaman, yerkabuğunun oluşumundan günümüze kadar olan zamanın sekizde yedisini oluşturur. Prekambriyen çağda oluşmuş ve günümüze kadar bozulmadan gelmiş tortul kayaç dizileri bulunmakla birlikte, bunlar Prekambriyen Zamanın ancak çok kısa bir aralığını temsil ederler. Öte yandan bu kayaçlarda uygun fosillerin bulunmayışı, Prekambriyen Zamanın alt bölümler halinde tanımlanmasını engeller. Bu nedenlerle Prekambriyen Zaman yalnızca kabaca tarihlendirilebilir.

Prekambriyen bu yolla iki ana bölüme ayrılmıştır; bunlar, yerkabuğunun oluşumundan 2,5 milyar yıl öncesine kadar olan dönemi kapsayan Arkeozoyik ya da Arkeyen Çağ ve Arkeozoyik Çağ ile Kambriyen Dönem (y. 570-500 milyon yıl önce) arasındaki zaman dilimini kapsayan Proterozoyik Çağdır. Günümüze kadar korunmuş ilk yaygın canlı fosilleri, Kambriyen Dönemde çökelen tortullar arasında bulunur.

Bugünkü kıtaları oluşturan kayaçların büyük bölümü Prekambriyen Zamanda ortaya çıkmıştır; ama bunların ancak üçte biri kadarı bugün yüzey kayaçları halindedir, çünkü büyük bölümünün üstü daha sonraları tortul ve volkanik kayaçlarla örtülmüştür. Günümüzde, okyanusların zeminini oluşturan kayaçların büyük bölümü Fanerozoyik Üstzamanda (y. 570 milyon yıl öncesinden günümüze) birikmiştir. Bu nedenle Prekambriyene ilişkin kanıtlar, çok daha kısa bir zaman aralığını kapsayan Fanerozoyik'e ilişkin olanlardan çok daha azdır.

Bilinen en eski kayaçlar 3,8-3,9 milyar yaşındadır ve volkanik kökenlidir. Volkanik malzemelerin bir bölümü yeniden birikerek tortul katmanlar oluşturmuştur; bunlar olasılıkla sığ sularda çökelmiştir. Bu çağda kıtaların bulunduğuna ilişkin hiçbir kanıt yoktur; olasılıkla Yer'in yüzeyi hemen tümüyle suyla kaplıydı ve ancak birkaç yerde volkanik ada vardı. Bu çağda yanardağ etkinliğinin çok daha güçlü olduğu sanılmaktadır, çünkü görece kısa ömürlü radyoaktif izotoplar daha boldu ve bunların bozunması ek bir ısıya yol açıyordu. Öte yandan, atmosfer oluşmadan ortaya bir hidrosferin (suküre) çıkması olanaklı değildir. Prekambriyen atmosferin bileşimine ilişkin pek bilgi yoktur ve yalnızca çok az serbest oksijen içerdiği bilinmektedir. Bilinen ilk fosilleşmiş organizmalar bakteriler ve mavi-yeşil alglerdir; bunlara 3,2-3,5 milyar yaşındaki kayaçlarda rastlanır. Ama organik yaşamın ne zaman ortaya çıktığı henüz belirlenememiştir. Bu nedenle, Yer yüzeyinin bugünküne benzer koşullara, en azından en eski fosillerin rastlandığı kayaçların oluştuğu dönemde ulaştığı söylenir.

Prekambriyen Zamanda gerçekleşen en önemli olaylardan biri, yaklaşık 3,3 milyar yıl önce başlayıp 2,9 milyar yıl önce sonuçlanan devasa derinlik korkayaçları oluşumudur. Asidik bileşimli bu kayaçlar (temel olarak tonatit, granodiyorit ve granit), o dönemde Yer'in katı dış katmanını oluşturan volkanik ve tortul katmanların içinde kalın yatay örtüler oluşturmuştur. Yüksek oranda silis ve alümina içeren bu derinlik kayaçları volkanik kayaçların büyük bölümüne oranla daha az yoğundu, bu nedenle de kimi yerlerde deniz düzeyinin üstüne yükseldiler. Bu yükseltiler, günümüzdekilerin toplam alanı ve kalınlığıyla karşılaştırılabilecek kara kütleleri oluşturdular.